

Migne, Jacques Paul

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS,
ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA
ECCLESIE SÆCULA,

IUSTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ; OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS, DETECTIS AUCTA ; INDICIBUS ORDINARIIS VEL ETIAM ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA ; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DUCENTIS ET QUADRAGINTA INDICIBUS SUB OMNI RESPECTU, SCILICET, ALPHABETICO, CHRONOLOGICO, ANALYTICO, ANALOGICO, STATISTICO, SYNTHETICO, ETC., RES ET AUCTORES EXHIBENTIBUS, ITA UT NON SOLUM STUDIOSO, SED NEGOTIIS IMPLICATO, ET SI FORTE SINT, PIGRIS ETIAM ET IMPERITIS PATEANT OMNES SS. PATRES, LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS INDICIBUS, ALTERO SCILICET HERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, ABSQUE ulla EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, CORRECTIONIS PERFECTIO, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANter SIMILIS, PRETII ERIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, VEL ETIAM INEDITORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM, XT EX INNUNERIS OPERIBUS TRADITIONEM CATHOLICAM CONFLANTIBUS, OPUS UNICUM MIRABILITER EFFICIENTIUM.

SERIES GRÆCA POSTERIOR,

IN QUÀ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIE GRÆCÆ
AB ÆVO PHOTIANO USQUE AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA, ET AMPLIUS ;

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA. AD INSTAR IPSIUS ECCLESIE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIAM NEMPE LATINAM, ALIAM GRÆCO-LATINAM: AMBÆ PARTES PENE JAM INTEGRE EXARATÆ SUNT. LATINA, DUCENTIS ET VICINTI DUOBUS VOLUMINIBUS MOLE SUA STANS, DECEM ET CENTUM SUPRA MILLE FRANCIS VENIT : GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI COMPLECTITUR, NOVENQUE ET CENTUM VOLUMINA, PRO PRIMA SERIE GRÆCA, NON EXCEDIT. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUE ET QUINQUAGINTA VOLUMINA RETINETUR. SECUNDA SERIES GRÆCO-LATINA SEXAGINTA VOLUMINA PROBABILITER NON SUPERABIT ; DUM HUIUS VERSIO MERE LATINA TRIGINTA VOLUMINIBUS ABSOLVETUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE LATINAM, SIVE GRÆCAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM CUIUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT. ATTAMEN, SI QUIS EMAT INTEGRE ET SEORSIM COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EANDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO NOVEN VEL PRO SEX FRANCIS SOLUM OBTINEBIT. ISTÆ CONDITIONES FUTURIS PATROLOGIÆ SERIEBUS APPLICANTUR, SI TEMPUS EAS TYPIS MANDANDI NON NOMIS DEEST.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS CXXVIII.

EUTHYMIUS ZIGABENUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE, EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFERI
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MOENIA PARISIENSIA.

1864

BR

60

.M38

t. 128

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XII. ANNUS 1193.

ΕΥΘΥΜΙΟΥ
ΤΟΥ ΖΙΓΑΒΗΝΟΥ
ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

EUTHYMI
ZIGABENI

OPERA QUÆ REPERIRI POTUERUNT OMNIA

JUXTA VARIAS EDITIONES

LIPSIENSEM NEMPE CHRIST. FRID. MATTHÆI, ANTHIMI TERGOBYSTENSEM, ANT. BONGIOVANNI VENETAM, NICOLAI FOGGINII ROMANAM,

TYPIS REPERTA,

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHÈQUE CLERU UNIVERSE,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS PRIMUS.

VENIUNT QUATUOR VOLUMINA 42 FRANCIS GALLICIS.

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER,
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISIINA.

1864

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XII, ANNUS 1122.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CXXVIII CONTINENTUR.

EUTHYMIUS ZIGABENUS.

<i>Editorum Patrologiæ Monitum.</i>	9
<i>Notitia ex Bibliotheca Græca Joan. Alb. Fabricii.</i>	<i>ibid.</i>
<i>Nicolai Foggini Præfatio.</i>	21
<i>Antonii Bongiovanni Præfatio ad Euthymii Commentaria in Psalmos, editioni principi Græco-Latinæ præmissa, Venetiis 1758-63, cum Theophylacti Operibus.</i>	35
<i>Paulini Turchii Epistola nuncupatoria ad Clementem VII P. M., editioni Latinæ Commentariorum in Psalmos Veronensi anni 1530 præmissa.</i>	39
<i>Euthymii Commentarius in Psalmos Davidis.</i>	41-1326

MONITUM EDITORUM.

Euthymius, S. Scripturæ interpres vere eximius, floruit tempore Alexii Comneni, et laudatur ab Anna Comnena in lib. xv *Alexiados*. Laboravit tamen præjudiciis Græcorum in quæstione de Spiritus sancti processione; in hac autem controversia nihil novi attulit, sed Photium fere excrispsit. Ei ascribitur *Encomion in S. apostolum Hierotheum* quod nondum typis impressum est, sed ms. servatur in Russia, ut testatur Matthæi in *Notitia codd. Mosquens.*, p. 114, n. 31. Si fides Nicolao Comneno Papadopolo, in *Prænotionibus Mystagogicis*, Euthymius scripsit libellum aureum *De præceptis Apostoli*, cujus præceptum duodecimum laudat. Ipsi etiam a nonnullis tribuitur *Monodia in obitum Eustathii Thessalonicensis* sed falso. Hæc monodia pronuntiata fuit ab Euthymio, Patrarum metropolita, Eustathii amico conjunctissimo, atque nuper edita est a Theoph. Luc. Frid. Tafel, in doctissima sua *Dissertatione de agro Thessalonicensi*, p. 368. Berolini 1836. De Euthymio Zigabeno scribit etiam Allatius *De consensu* l. II, c. 10, n. 5. Porro de operibus et persona Euthymii abunde disserunt J.-A. Fabricius et Nicolaus Fogginius quorum commentaria hic subjicimus.

J.-B. M.

DE EUTHYMIO ZIGABENO

Ex *Bibliotheca Græca* Joannis Alberti Fabricii ed. Harles, tom. VIII, p. 328.

EUTHYMIO ZIGABENO, sive, ut in quibusdam codd. *Zigadenus* (a), monachus Græcus in monasterio Deiparæ τῆς Περιπέλεου CPoli, clarus temporibus Alexii Comneni, apud quem gratiosus fuit, et ei A. C. 1118 defuncto adhuc superstes. De eo videnda Comnena libro xv *Alexiados*, et ex recentioribus Allatius II, 10, 5, *De consensu utriusque Ecclesiæ*.

Scripta ejus hæc sunt:

1. *Panoptia dogmatica orthodoxæ fidei*, adversus omnis generis hæreticos, Πανοπλία δογματικῆ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ἥτοι ὁπλοθήκη δογμάτων, jussu Alexii Comneni ex Patrum scriptis contexta divisæque in titulos XXVIII. Laudatur ab Anna Comnena in *Alexiade* lib. xv, pag. 490, et, qui multa ex eo repetiit, Niceta Chonlata in *Thesaurο orthodoxæ fidei*. Latine vertit Petrus Franciscus Zinus, Veronen-

(a) Ζηγαδηνός in codd. Coisl. CIV (v Montfauc. *Bibl. Coisl.* p. 178), quodam Mosquensi, perpetuo in edit. quæ Tergobysti in Walachia prodiit, et alibi scribitur, placetque cl. Matthæi in præf. ad tom. I Euthymii Comment. in IV Evang., pag. 7 sq. Conf. præterea de hoc Euthymio G. Cave *Hist. lit. SS. E.*, tom. II, p. 198; L. El. du Pin *Nouvelle Bibl.*, etc., tom. IX, pag. 197; Cas. Oudin. *Comm. de SS. eccl.* tom. II, p. 979; R. Ceillier *Hist. gén. des Aut. E.* tom. XXI, p. 533; Fabric. noster *De scriptorib. de veritate religionis Christianæ*, pag. 121; Hamberger *Z. N.* tom. IV, pag. 79 sqq.; Sax. *Onom.* II, p. 216, et quos ille laudat, et quæ ego notavi in *Introd. in hist. L. G.* II, 2, p. 307 sqq. Si Euthym. Zigab. auctor est Monodiæ in obitum Eustathii, Thessal. archiepiscopi (1), (v. infra n. IV) mortui forte post a. 1194, nec alius Eustathius, forsân Eustathius, patriarcha CPolitanus a. 1019 (vid. Pagii *Crit. Baron.* a. 1019), intelligendus sit, sequeretur, ut, quod quidem haud probabile videtur, Euthymius noster a. 1194 adhuc

esset in vivis. Atqui Michael Chonlates, qui in eundem Eustathium Monodiam scripsisse dicitur, vixit exeunte sæc. XII et ineunte sæc. XIII. Res igitur, saltem de Eustathio, quinam sit intelligendus, mihi dubia esse videtur. Conf. quæ in fine sectionis de aliis Euthymiis adnotata sunt. Atqui haud multo post, quam meam chartæ mandaram dubitationem, reperi, Nicolaum quoque Fogginium in commentatione de Euthymio ejusque scriptis et doctrina, etc., præfixa fragmento *Euth. Zigabeni libri invectivi contra Bogomilos*, ex Vatic. cod. eruto, et e Græca in Latinam linguam converso, in *Anecdotis litterariis*, ex mss. codd. erutis (vol. IV. Romæ 1783. Mai. 8. pag. 1 — 46.) §. V, pag. 8 sqq., subdubitasse, utrum ascribenda sit Euthymio nostro Monodia mem., saltem, neque se cum aliis affirmare, nec solum inficiari audere profiteatur, et potissimum versatur in ætate Eustathii definienda. Idem pag. 13 sqq. agit de Bogomilorum erroribus et Euthymii argumentis. HARL.

(1) Vide *Monitum* nostrum, supra. EDIT. PATR.

sis (a) Venet. 1555 fol., Lugd. 1556 8, Paris. 1580, 8, et tom. XIX Bibliothecæ Patrum Lugd. 1677 fol. Loca Græce produxit Petavius *Dogm. theol.* tom. I, pag. 125, 170, 172, 174, 175, 261, 293, 301, 368, 372, etc., edit. Paris.; Cotelierus notis ad tom. I *Monumentor. Ecclesiæ Græcæ*, Cangius in *Glossario Græco*, etc. Exstat opus Græce n.s. in Bodleiana, Florentina et aliis bibliothecis, in Cæsarea Vindobonensi aliquoties, e quibus unum codicem ipsa Euthymii ætate scriptum putat Lambecius V, pag. 51 seq. (b). De altero, excerpta tantum continente, vide III, p. 168; de tertio et quarto V, pag. 52. Codicem regium Parisiensem 2399 laudat Rich. Simon. tom. I *Bibl. selectæ*, pag. 49, et in multis a Zini versione differre testatur, propiusque huic convenire codicem alterum recentiorem in collegio Jesuitarum Paris. Euthymium in concinnanda *Panoplia* a Joanne Furno adjutum tradit scriptor Græcus apud Allatium *De consensu utriusque Ecclesiæ*, pag. 643, qui illi Græculo fidem habendam esse pernegat. FABR. — Subjungam aliorum codd. notitiam. *Panoplia dogmatica* est Paris in bibl. publ. in septem codd. mss., in paucis vero integra. — In bibl. Coisl. cod. CXXXV, qui Montfauconio in *Bibl. Coisl.*, p. 200, ipsius auctoris ævo scriptus videtur. — Montfauc. ib. p. 349 sqq. ex cod. CCLXX protulit in lucem Photii narrat. de Mamichæis, coll. cum cod. Colbert. CDXLIV, cujus magnam partem haberi in *Panoplia* Euthymii titulo XX idem observat. — Ex vita S. Euthymii in collectione quadam rerum moralium, in cod. Coisl. CXII, et in asceticis varr. codd. CXVIII, teste Montfauc. l. c., pag. 186 et 192. — In bibl. Escorial. 1) *Panoplia* 2) *In prophetam David et expositio in Psalter.* 3) *Carmina lugubria de anima et morte*, sec. Pluer. in *Itiner. per Hispan.*, pag. 168. — In Italia, Florentiæ in bibl. Laurent. cod. X, plut. 6, *Panoplia*, etc. Initio in laudem operis versus quidam senarii præmittuntur cum scholiis quibusdam interlin. eosque publici fecit juris Bandin. in Cat. codd. Gr. Laur. I, p. 115. *Panoplia* ipsa ibi est in duos divisa libros, quorum prior XI, posterior XIII complectitur titulos, a Bandin. copiosius relatos. Libri secundi cap. I ascriptus est primum titulus Περί τοῦ ἁγίου Πνεύματος, tum sacri scriptoris nomen ac locus, ex quo hujus primi tituli explicatio exorditur. Post cap. XIII, contra *Saracenos*, legitur παράπτωλος Φωτός, etc., sed in fine quædam desiderantur. — In cod. XVI, n. 21, plut. 9, Joanni Furno, a quo adjutum fuisse Euthymium in concinnanda *Panoplia*, prodidit scriptor Græcus apud Allatium, a Fabricio citatum, tribuitur *Apologia contradictoria de S. Spiritu.* V. Bandin. l. c., I, pag. 415. Conf. paulo post n. II. — *Panoplia* in cod. Ambros. Mediolani, teste Montfauc. in *Diario Ital.*, p. 13. — In ejusdem Montf. *Bibl. biblioth. mss.* plures *Panopliæ* codd. nominantur. Romæ in bibl. Vaticana inter codd. reginæ quondam Sueciæ, n. DCCCLXXXII. (c) In bibl. cardiu. Ottoboni. — Venetiis in bibl. Grimmiana; Mutinæ in bibl. Ducis. — Monachii in codd. Bavar. elect. CIX et CX. V. Montfauc. *Bibl. mss.* cit. I, pag. 32. D. — 435. B. — 478. B. et pluribus aliis locis. — Taurini in bibl. regia cod. CXCI, *Panoplia*, sed non integra. — In cod. CC, n. 25, *Epist. invectiva adversus Armenios Deopatianos*, et n. 32, *Epistola confutans hæreses Φουδαγαγητῶν*, sive Bogomilorum, nec non Armeniorum, etc. V. catal. codd. Gr. Taur. p. 285 et 299. — Ζυγαθνοῦ (sic) ὀπλοθήκη δογμάτων cum duobus aliis titulis in cod. LX Naniæ. Venet. Vid. cat. codd. Gr. Nan., pag. 67. — Augustæ Vindel. est in cod. Gr. *Panoplia dogmatica*, (sed cujus sit auctoris, non additur,) continens excerpta ex scriptis Gregorii Nazianzeni et J. Damasceni demonstrationes ac sententias de uno Deo et divinitate Verbi, indice Reiseri in Catal. pag. 22. — Duce confectore catal. codd. Angliæ, etc., est Euthymii *Panoplia* in bibl. Bodlei. MMMMMMMMDCCLVII apographum inter codd. J. Felli. — Cantabrig. n. CCXCI in collegio S. Trinit. Euthymius Gr. sed nomen opusc. in catalogo non additur. — Pariter tom. II, p. 84. inter codd. Norfolc. n. MMMCCCCXXXIV et MMMCCCCXXXV. Euth. Zigabeni quædam. — Dublini in bibl. collegii S. Trinit. n. 419, *Panoplia*, Gr. membr. fol. — Eadem Leidæ in bibl. publ. inter codd. Vossian. Vide cat. B. Leid. pag. 401, 4. — In primis notandi sunt duo codd. Mosquenses *Panopliæ dogmaticæ*, de quibus solerter copioseque disputat, discrimen ab edit. observat ex hisque scholia addita, aliaque plura dedit supplementa ad editionem *Panopliæ* Tergobystanæ cel. Matthæi, prof. Witteberg. in præfat. ad Euthym. Comment., etc., tom. I, p. 9 sqq. In cod. secundo multa ommissa sunt quæ le-

(a) In Cavei hist. litteraria perperam memorat ureditio Venet. 1575, et Paris. 1556 8.

(b) Est cod. 225, quem Lambec. V, pag. 115 sqq., futuro editori commendat. — Ibid. in cod. 226 continetur liber primus *Panopliæ*; — hæc autem integra, uno comprehensa libro et in titulos seu capita 28 divisa, in cod. CCXXVIII, cui appendicis loco adnexa est Photii, patriarchæ CPolit. synopsis historica VII conciliorum œcumenic. ex ejus epist. ad Michaelem, principem Bulgaricæ; quam appendicem exstare quoque in Latina Franc. Zini edit. *Panopliæ*, adnotat Lambec. l. c., pag. 416. — In vol. III, pag. 420 sqq., copiose recenset

Lambec. cod. LXVII, in quo, n. 81, sunt novem excerpta ex *Panoplia*, quorum titulos, auctores et principia Lambec. p. 420 sqq. subjungit. N. 82 sequitur *Panopliæ* appendix sive anathematismi XIV contra Massalianorum et Bogomilorum hæresin (vid. infra III), quibus subnectitur *Acclamatio quædam triumphalis*, quam publicavit in notisque explicavit Lambec. III, p. 427 sqq. HARL.

(c) Fogginus l. supra cit. prodit pag. 5 bibl. Vatican. posse plures *Panopliæ* codd. suppeditare; notatu tamen dignum esse cod. n. MCCCXLVII signatum cum Pachomii cujusdam monachi scholiis et adnotationibus.

guntur in editione, multa itidem addita, a futuro editore tractanda curiosius. Tres ille habet titulos, qui in plerisque desunt codicibus, n. tit. XIX, XX et XXVIII, quorum ultimus est κατὰ Σαρακηνῶν, separatim jam editus. Tit. autem XIX *contra Agnoetas*, et XX *contra Origenem* vulgavit Matthæi l. c., pag. 20 sqq. Add. Jablonskium in *Thesaurο epist. Lacroz.* I, pag. 184 et 195, et Wolf. in tom. II, p. 6, 27 et 66. HARL.

Mich. Eneman, Suecus, ex Oriente redux, nec diu post an. 1714 in patria, ut audio, defunctus, inter alia secum attulit et mecum communicavit, quod a patriarcha Hierosol. Chrysantho, (qui Dositheo, ut Dositheus Nectario successit,) dono acceperat volumēn, typis impressum, hoc titulo : Πανοπλία δογματικὴ Ἀλεξίου βασιλέως, τοῦ Κομνηνοῦ, περιέχουσα ἐν συνόψει τὰ τοῖς μακαρίοις καὶ Θεοφόροις Πατράσι συγγραφέντα, εἰς τάξιν δὲ καὶ διεσκευασμένην ἁρμονίαν παρὰ ΕΥΘΥΜΙΟΥ μοναχοῦ τοῦ Ζιγαδηνοῦ (ita semper, non Ζιγαδ.) τεθέντα, ἐπὶ ἀνατροπῇ καὶ καταγθορᾷ τῶν δυσσεβεστάτων δογμάτων τε καὶ διδαγμάτων τῶν ἀθέων αἰρεσιαρχῶν, τῶν κακῶς κατὰ τῆς ἱερᾶς αὐτῶν θεολογίας λυττησάντων, ἀφιερῶν εἰς ἐπὶ τοῦ εὐσεβεστάτου, ὑψηλοτάτου καὶ θεοστέπτου αὐθέντου καὶ ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας κυρίου, κυρίου Ἰωάννου Κωνσταντινοῦ Μπασσαράμπα, Βοεβόδα τοῦ Μπραγκοβάνου. Τῷ ἐκλαμπροτάτῳ καὶ σοφωτάτῳ υἱῷ αὐτοῦ κυρίῳ Στεφάνῳ Βοεβόδα τῷ Μπραγκοβάνῳ, παρὰ τοῦ πανιερωτάτου καὶ λογιωτάτου μητροπολίτου Δρύστρας κυρίου, κυρίου ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, οὗ καὶ τοῖς ἀναλώμασι νῦν πρῶτον τετύποιται παρὰ τῷ πανιερωτάτῳ, λογιωτάτῳ καὶ Θεοπροβλήτῳ μητροπολίτῃ Οὐγγροβλαχίας κυρίῳ, κυρίῳ Ἀνθίμῳ τῷ ἐξ Ἰθέριας. Ἐπιμελεῖα καὶ διορθῶσαι Μητροφάνους, ἱερομονάχου Γρηγορᾶ τοῦ ἐκ Δωδώνης. Ἐν τῇ ἀγιωτάτῃ μητροπόλει τῇ ἐν τῷ τῆς Οὐγγροβλαχίας Τερζοδύστῳ, ἐν εἰαι ἀπὸ Θεογονίας χιλιοστῷ ἑπτακοσιοστῷ δεκάτῳ. Κατὰ μῆνα Μάϊον. In fol. 1710, *folia roſa*. Præfatio Athanasii ad Stephanum dedicata præmittitur.

Chrysanthus, patriarcha Hierosol., e ms. Viennensi supplevit, quæ in mss. orientalibus desiciebant, ut, Στίχους Ἰαμβικούς πρὸς βασιλέα Ἀλέξιον, Πρόλογον μετ' ἐγκωμίων.

Observavit contra, in ms. Viennensi titulum et caput totum υγ'. Φωτίου πατριάρχου κατὰ τῶν τῆς παλαιᾶς Ῥώμης, desiderari, quod in omnibus codicibus orientalibus exstat.

Idem Chrysanthus Athanasio auctor fuit, ut hanc *Panopliam* ederet; omisit vero præ metu Turcarum non modo caput contra Saracenos, sed et de SS. Trinitate quædam in primis statim titulis, veritus scilicet, ne essent, qui ansam inde arriperent accusandi Græcos, ut in causa Cyrilli Lucaris fecere.

Post στίχους iambicos in Alexium Comnenum sequitur Prologus, cui hi versus præmittuntur :

Εὐθυμίου κόνημα καὶ μοροτρόπου
 Τοῦ Ζιγαδηνοῦ δογμάτων πανοπλία,
 Ἀλεξίῳ τευχθεῖσα Κομνηνῶν γένους
 Ἀνακτι πιστῷ τῶν ἀπίστων εἰς κλίβιν.

Edit. Latinæ.

- Part. 1. tit. 1. Τίτλος α', συλλογιστικὴ ἀπόδειξις ὅτι εἷς ἐστὶ Θεὸς, καὶ ὅτι καὶ λόγον ἔχει ὁμοουσίον ἑαυτῷ, καὶ πνεῦμα ὁμοῦς, ἅπερ εἰσὶν ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐκ τοῦ κατηχητικοῦ λόγου τοῦ Νύσση.
- Tit. 2. β'. περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος διακεκριμένη ἕνα καὶ ἐνωμένη Θεολογία.
3. γ'. περὶ Θεοῦ, κοινῶς. Δῆλον δὲ, ὅτι ὁ Θεὸς εἰπὼν, ἡ θεότητα, ἡ τὸ θεῖον, ἀπλῶς καὶ ἀπροσδιορίστως, τὰς τρεῖς ὑποστάσεις τῆς μιᾶς θεότητος ἐπέφηνη τῇ καθολικῇ τούτων προσηγορίᾳ.
4. δ'. περὶ τοῦ ἀκατάληπτον εἶναι τὴν θείαν φύσιν.
5. ε'. περὶ Θεωνυμίας.
6. ς'. περὶ τῆς θείας δημιουργίας.
7. ζ'. περὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως.
8. η'. Κατὰ Ἑβραίων, ἐκ τῆς λεγομένης εἶναι τοῦ Νύσσης βίβλου, τῆς προσαγορευομένης Θεογνωσίας.
9. θ'. Κατὰ Σίμωνος τοῦ Σαμαρείως, καὶ Μαρκιῶνος τοῦ Ποντικοῦ, καὶ τοῦ Πέρσου Μάνεντος καὶ τῶν Μανιχαίων.
10. ι'. Κατὰ Σαβελιανῶν, τοῦ ἁγίου Κυρίλλου.
11. ια'. Κατὰ Ἀρειανῶν, τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου (a).
- Part. 2. tit. 12. ιβ'. Κατὰ Πνευματομάχων. In codice collegii Jesuitar. Paris. et in Latina Zini versione hic titulus inscribitur; Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου, ἐκ τοῦ λόγου τοῦ περὶ τῆς ἐνσάρκου ἐπιφανείας τοῦ Χριστοῦ.
- deest. ιγ'. Φωτίου πατριάρχου κατὰ τῶν τῆς παλαιᾶς Ῥώμης, ὅτι ἐκ Πατρὸς μόνου ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Exstat etiam in variis mss. Europæ, ut cod. Barocc. 85 [in quo tribuitur Photio,] et 101, [in quo ascribitur Euthymio Zigabeno,] et in codice regis Galliæ (b) et collegii Jesuitar. Paris., licet in Latina versione Zini hoc caput sit omisissum. Locum Græce producit Usserius, *De symbolis*, pag. 25, ex codice e Græcia allato; alia Petavius in *Dogm. theol.* [V. ad n. II.]

(a) In cod. 4, qui primum tomum continet, Mosq. legitur in libri indice Κατὰ Ἀρειανῶν τε καὶ Ἐνόμοιανῶν. Post indicem leguntur versus anonymi, qui in edito desunt, ideoque a Matthæi

pag. 11 sq. sunt ascripti, et alia evulgantur aut docte animadvertuntur. HARL.

(b) Vide Rich. Simonis *Bibl. selectam*, tom. I, p. 51.

Edit. Lat.

- Tit. 13. ιδ'. Κατὰ Απολιναρίου.
 14. ιε'. Κατὰ Νεστοριανῶν.
 15. ις'. Κατὰ Μονοφυσιτῶν, ὧν αἰρεσιάρχης ὁ ἀρχιμανδρίτης.
 16. ιζ'. Κατὰ Ἀφθαρτοδοκῆτων.
 17. ιη'. Κατὰ τῶν λεγόντων Ἐπαθεν ὁ Θεὸς Λόγος ἀπαθῶς.
 18. κα'. Κατὰ Σεργίου, καὶ Πύρρου, καὶ Παύλου, πατριάρχων Κωνσταντινουπόλεως, δογματιζόντων ἐπὶ Χριστοῦ μίαν ὄλησιν καὶ ἐνέργειαν, οἱ καὶ Μονοθελεῖται λέγονται. FABR.—In codice Cæsareo 77, n. 81, sunt varia ex Euthymii Panoplia excerpta. E quibus interdum longiora loca excerpit Lambec. Comm. III, p. 420 seqq. sic, exc. 1. *adversus Agnoetas* ex Basilio M. et Gregorii Nazianz. orat. II *De Filio*: qui titulus deest in edit. Græca, sed editus est a cl. Matthæi; 2. *contra varios Origenis errores*: abest quoque ab edit. Gr. et editus a Matthæi, l. mem. Cod. vero Mosquensis sattem ab initio plenior est quam Vindobon.; 3). Titulus 18, contra Sergium, Pyrrhum et Paulum; e quo longum Gr. Lambec. edidit locum. Sequuntur tituli 19, 20, 21 (cujus quoque longiorem locum Gr. edidit Lambec.) 23, 24 et 25. HARL.
19. χβ'. Κατὰ Εἰκονομάχων. Ex Guil. Morelli editione Græco-Lat., Paris. 1562, hoc caput exstat in auctario Ducæano tom. I, p. 725, et in Bibl. Patrum tom. XI, Paris. 1654.
20. χγ'. Κατὰ Ἀρμενίων.
 21. χδ'. Κατὰ τῶν λεγομένων Παυλικιανῶν. Photii libri IV *contra Paulicianos*, e quibus Euthymius hoc caput concinnavit, exstant mss. Græce in bibl. Joannæ hujus urbis Hamburgensis. FABR.—In cod. Paris. 770, n. 1, bibl. publ. sunt tituli contra Armenios, Paulicianos, Massalianos, Bogomilos et Saracenos. HARL.
22. κε'. Περὶ τοῦ Σταυροῦ, περὶ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, καὶ περὶ τῆς μεταλήψεως τοῦ Δεσποτικοῦ σώματος καὶ αἵματος.
 23. κς'. Κατὰ Μασσαλιανῶν. Capita hæreseos Massalianorum, ad quæ hoc titulo respexit Euthymius Græce et Latine edita sunt a Cotelerio tom. I *Monumentor. Eccles. Græc.*, pag. 302—307, et a Mich. le Quien tom. I *Operum Joannis Damasceni*, pag. 94 seq. Confer varias lectiones codicis Barocciani in Joann. Christoph. Wolfii *Historia Bogomitorum*, pag. 12 seq.
24. κζ'. Κατὰ Βογομιλίων. Hoc caput separatim ex apographo Bodeleianæ bibliothecæ quod J. Fellus, Oxoniensis episcopus, ex antiquiore codice describendum curaverat, edidit eruditisque animadversionibus illustravit laudatus Wolfus in *Historia Bogomitorum*, Witeb. 1712, 4 FABR.—Est quoque inter codd. Vossianos V. cat. bibl. publ. Leidens., pag. 392, n. 30. Ab hoc diversum est fragm. quod a Fogginiio editum esse, jam supra ostendi. HARL.
- deest Παράτιτος Φωτίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ἐκ τῆς πρὸς Μιχαὴλ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Βουλγαρίας ἐπιστολῆς, περὶ τῶν ἐπὶ τὰ οἰκουµενικῶν συνόδων.

Edit. Latine

- Tit. 25. Titulus XXVIII contra Saracenos Græce ex codice Palatino, cum versione J. Jacobi Beureri, prof. Friburgensis, et Frid. Sylburgii notis prodiit in *Saracenicis* Sylburgii, Heidelberg. apud Commelinum 1595, 8. Exstat etiam idem titulus Græce et Latine in *Auctario bibl. Patrum Ducæano*, tom. II, pag. 292, Paris. 1624, fol., et in Bibl. Patrum, Paris. 1654, tom. XII [v. Lambec. Comm. III, pag. 424, exc. IX. Matthæi l. I. præf. p. XX.

(Apud Fabricium sequebatur Index scriptorum e quibus Euthymii Panoplia concinnata est; at tomo sequenti post ipsam Panopliam locum opportuniorem obtinebit.)

II. Κατὰ τῶν τῆς παλαιᾶς Ῥώμης ἦτοι Ἰταλῶν κεφάλαια ιβ', δηλοῦντα ὡς ἐκ τοῦ Ἰησοῦ οὐκ ἐκπορεύεται τὸ ἅγιον Πνεῦμα. *Adversus veteris Romæ asseclas, sive Italos, capita duodecim, demonstrantia, non ex Filio procedere Spiritum sanctum*. Mss. in bibl. regia Paris. Vide Allatium *De consensu* pag. 642; Nicollum sive Arnaldum in *Perpetuitate fidei Eccles. catholicæ de S. Eucharistia*, tom. I, cap. 12, pag. 167; sed et Rich. Simonem tom. III *Bibl. critica*, pag. 98 seq., qui hoc scriptum in cod. reg. 2995 negat differre ab his quæ in *Panopliæ* codicibus Græcis titulo 13, de hoc argumento Euthymius disserit. FABR. Consentit Fogginius l. cit. pag. 10 sq. et memorat cod. Paris. n. 1231, cod. 1371, n. 21, et cod. 2782, n. 5; item Vatican. 1079, pag. 189; cod. 1180, p. 438, et cod. 1217, p. 199. Item copiosus est de ms. cod. Vaticano Palatino 361, in quo contendit Euthym. *Christum magna quinta feria cum discipulis suis legale pascha celebrasse*, et suspicatur, libellum excerptum esse ex *Panoplia*. Vide etiam ad n. II, atque idem opusculum esse videtur quod exstat in cod. Wheler. Euthymii *Or. de tempore Paschalis*: Gr. in Cat. cod. Angl. etc., II, p. 358, n. 9123. — Add. supra in indice titulorum, ad tit. 13. Sunt loca ex illo opusculo in Nicetæ Choniatae *Sylloge opinionum et sectarum, atque historia hominum qui illas instituerunt*, etc. Florent. in cod. Laur. 24, plut. 9, V. Bandini Cat. cod. Gr. I, pag. 433. — Venetiis in cod. 503, bibl. D. Marci, Euth. Zigabeni *De processione Spiritus sancti*. Inc. Et ἅπλοῦν μὲν τὸ Πνεῦμα, etc. V. Cat. cod. Marc. pag. 265. HARL.

III. Ἐλεγος καὶ Ὀρίαντος τῆς βλασφημίου καὶ πολυειδοῦς αἵρέσεως τῶν ἀθῶν Μασσαλιανῶν, τῶν καὶ Φουνδαϊτῶν καὶ Βογομιλίων καλουμένων καὶ Εὐχιτῶν καὶ Ἐνθουσιαστῶν καὶ Ἐγκρατητῶν καὶ Μαρκιωνιστῶν. *Victoria et triumphus de impia et multipli exsecrabiliū Massalianorum secta, qui et*

Phundaitæ (a) et *Bogomili*, nec non *Euchitæ*, *Enthusiastæ*, *Encratitæ* et *Marcionitæ* appellantur, una cum 15 *Anathematismis*, hæresi eorum oppositis. Ex codice Vindobonensi [67, n. 82.] in quo velut appendix *Panopliæ* legitur, edidit Græce, versionemque ac notas addidit Jacobus Tollini in *Insignibus itineraria Italici* Trajecti ad Rhenum, 1696, 4, pag. 106 — 125. Primos tres anathematismos Græce vulgaverat Lambecius III, pag. 171 [pag. 424. ed. Kollar. cum notis Lambec. qui in not. 4 in anathem. 1, tanquam singulare adnotat, Petrum sive Lyco-Petrum pro primo hærescos Massalianorum declarari. Tres illos anathematismos Latine vertit Coteler. *Monum. ecclæs. Græc.* tom. I, p. 737. Add. supra ad n. I. de hoc cod. Add. cat. codd. Gr. Taurin., p. 297, 8, cod. CC. HART.

IV. *Epistolæ variae*, quæ mss. supersunt, ut *adversus Phundaitas* (al. *Phundagingitas*) sive *Bogomilios*, CPoli missa in patriam suam, Lambec. V, pag. 58 et 154. Incipit : Βούλομοι ἡμεῖς, ἀδελφοί μου : et altera stelitentica, *contra Armenios Theopaschitas*, id. V, p. 127. Incipit : Ἐπειδήπερ Εὐτυχῆς καὶ Διόσκορος. FABR. seu. in ed. Kollarii V, p. 85. col. 213, n. 8, ubi. V. not. Kollar.—Tum p. 256 in cod. 247, (qui continet syntagma miscellaneorum opuscul. de Massalianorum seu Bogomilorum aliorumque erroribus), n. 14. — Dein p. 284, n. 1, cod. 148; quod vero ms. a cod. 213 memorato non solum ob multas varr. lecti. valde discrepare, verum etiam multo auctius esse atque copiosius, animadvertit Lambec. Denique pag. 269, n. 28, cod. 247. — Est quoque in cod. Taurin. 200, n. 31. V. Cat. codd. Gr. Taur., p. 299. HART.

V. *Διάλεξις Εὐθυμίου μοναχοῦ καὶ Σαρακηνοῦ φιλοσόφου περὶ πίστεως, γενομένη ἐν τῇ πόλει Μελιτηνῇ.* *Disputatio cum Saraceno philosopho de fide, habita in urbe Cappadociæ Melitene.* Ms. Lambec. IV. [cod. 188, 13], pag. 206. [p. 454. ed. Kollar.] Incipit : Πῶς ὁμολογεῖτε πολυθεΐαν.

VI. *Μονωδία ἐπὶ τῷ τάφῳ τοῦ ἀγιωτάτου Θεσσαλονίκης κυρίου Εὐσταθίου, μετὰ τινὰς ἡμέρας τῆς αὐτοῦ τελευτῆς.* *Oratio elegans ac disertâ in obitum Eustathii, Thessalonicensis archiepiscopi*, dicta paucis ab ejus obitu diebus. Hæc ms. exstat cum *Monodia* Michaelis Choniatae in eundem *Eustathium* in bibliotheca Bodleiana, [v. p. 268, n. 22, Cat. codd. Angliæ, tum in c. Barocc. 251,] testaturque in illa *Euthymius*, se tenere multos fascès epistolarum, manu *Eustathii* scriptarum plenarumque rebus pulcherrimis, et vitia atque errores castigantium, φακέλλους πολλοὺς τῶν Ἐπιστολῶν σοφῶν τε πολλὴν ἐμπεφορτισμένους, καὶ κακίαν ἄπασαν σηητισύοντας. FABR. Vide ad initium sectionis de nostro *Euthymio*. HART.

VII. *Commentarius in omnes Psalmos Davidis, et in X sacræ Scripturæ cantica*, Græce nondum prodit., licet hoc legas apud Caveum, Crovæum aliosque. Ms. exstat in bibl. Bodleiana cod. Barocc. 122 (b), in regia

(b) An a *Funda*, Italiæ oppido? Hæm. V. supra ad n. I. Contra Kollar. ad Lamb. V. pag. 85. ubi de originatione vocc. *Bogomili*, *Massaliani* et *Phundagingitæ*, s. in al. cod., *Phundaitæ* docte fuseque disserit, nomen *Phundaitæ* derivat a recentiore Lat. vocabulo *Funda*, Græce φούνδα scripto, quod *marcupium* s. *crumenam* notat : ideo vero hæretici isti *Phundaitæ* et *Saccophori* appellabantur, quod ob aust. ram paupertatem, quam palam profitebantur, in saccos et crumenas stip. m. collegerint. Prævit Coteler. in not. ad *Monum. græc.* I, pag. 144. HART.

(b) Exstat quoque in ead. bibl. sec. cat. codd. Angliæ, etc., in cod. Barocc. n. CXCIV, n. 253, inter mss. Thomæ Roe, inter codd. Bodlei. n. MMCMXLII. — Oxoniæ in coll. Mar. Magdal. cod. VI, sive n. 2737, ubi vero in catal. part. II, p. 71, aditur hæc nota : Ita. n. *Euthymius in Psalmos*, male inscribitur a librario, cum sit *Theodoreti expositio*. — Inter codd. *Wheleri*, n. 9125 tom. II, p. 358. — In bibl. Leidensi inter codd. Vossianos, exemplar valde vetus, sed male servatum, et in alia variorum collectione. *Euthymii* aliquid in *Psalmos*, Gr. V. Catal. bibl. Leid., p. 395, n. 73 et p. 397 n. 50. — In bibl. Coialin. cod. XI et CIV. V. Montfauc. *Bibl. Coialin.*, p. 58 et 178. Romæ in bibl. Vaticana *Euth. Zygab* in 150 *Psalmos*. — In bibl. Ottobon. — Monachii in bibl. Bavar. V. *Montf. Bibl. bibl. mss* I, p. 43, 186, 588 et 589. — Venetiis in bibl. Marci, col. XVIII. — Taurini in bibl. regia, cod. CII, in *Psalmos* 9-146. Illi codici assutum est parvum *Lexicon* formularum loquendi, in *Psalmis* occurrentium, (λέξει: τῶν Ψαλμῶν κατὰ στοιχείων), quod, antea nondum editum, integrum exseripsit auctor Catal. codd. Gr. Taurin., p. 190

seqq. — Florentiæ in cod. Laurent. II, plut. 9. *Comm. in Psalmos* : præcedit præmium, quod typis describendum curavit Bandin. in Cat. codd. Gr. Laur. I. p. 389. Sequitur interpretatio Psalterii, et omnes ferme *Psalmorum* versiculi, quos explicuit *Euthym.* rubro characterè distinguuntur ab interpretatione : in margine fore sub initium codicis. Basilii M. et Gregorii Nysseni in quædam *Psalmorum* loca interpretatio ab eodem scriptore rubris litteris apposta est. Sequuntur *Euthymii* in cantica 10 enarrationes. Atque ista cantica in plerisque codd. τῶν Ο, junguntur *Psalmis* : ita etiam reperit *Matthæi* in codd. 196 et 197. Mosquens. V. ejus notam ad præf. Hentenii p. 75, prolegg. ad I tom. *Euthym.* Zig. *Comment.* etc. — Vindobonæ in Bibl. Cæsarea cod. XXXVI. *Euthymii* præfat. in *Comm.* in *Psalmos* ; at nec plena nec integra, sed anonymi cujusdam arbitrata ita contracta, ut neque caput habeat, neque pedes. Plura de illo cod. observavit Kollar. supplem. ad Lambecii *Comment.* p. 265 seqq. — De codd. Mosquensibus tribus intelligenter lateque disserit cl. *Matthæi* in præf. sæpius laudata pag. 25 seqq. Primus illorum continet quoque præter *Psalmos* et cantica enim *Euthymii* *Comment.* 1 (περὶ τοῦ ἀκατάληπτου εἶναι τὴν Θεόν. 2) syllogen dogmaticorum capp. necessariorum ex variis *Patribus* : 3 (adversus veteris Romæ assecclas δει οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται τὸ ἅγιον Πνεῦμα) atque ccl. *Matthæi* in nota observat, hæc capp. legi etiam in codd. Bibl. synod. in-8. n. CCCLIII. cum inscriptione : Εὐθυμίου μοναχοῦ τοῦ Ζυγαθῆνου κεφαλαί ἱβ'. Eis τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα, add. *Foggini*. I. c. p. 10 seqq. 4 capp. præcipua ex orationibus *Chrysostomi* aliorumque *Patrum* :) de divina ἐνανθρῶ-

Parisiensi aliquoties et Coisliniana, in Vaticana quoque. Fuit et in Bigotiana, et in bibl. Isaaci Vossii, ex cuius codice præfationem in Psalmos, lectu dignam, Græce et Latine vulgavit Stephanus le Moyne in Variis sacris pag. 150-216; sed hinc inde hiantem lacunis, quas ex mss. codicibus Patricii Junii et Christiani Ravii supplevisse se omnes, unica excepta, scribit paralipomenis ad Caveum Colomesius. Idem ex ms. regio Paris. 2400, fecisse se testatur Rich. Simon tom. II. bibl. selectæ p. 48. Locum Græce ex Euthymii in Psalmos commentario producit Pearsonius ad Symbolum apostolicum pag. 420. edit. Latinæ. Versio latina Philippi Suli, Brugnatersis episcopi, post auctoris mortem a Paulino Turchio, ord. Prædicatorum, vulgata [dicataque Clementi VII, pontifici, primum prodiit Veronæ 1530. (a) fol., falliturque Gesnerus, qui scribit, Euthymium solum in septem Psalmos Veronæ excusum esse, cum in omnes Psalmos et cantica biblicorum]] lucem illo anno Veronæ viderit. Recusa inde sæpius est Parisiis 1543, 1547, 1560, [et 1562. V. Hamberger l. c. p. 82.] 8. Venet. 1568, 8. Lugd. 1573. [1575. ap. Hamberg.] 8, et in Bibliotheca Patrum edit. Lugd., tom. XIX.

VIII. *Commentarius in quatuor Evangelis*, ex Chrysostomo et aliis præcis Patribus non sine iudicio delectus. Hoc quoque eximium opus necdum Græce lucem vixit, (b) licet id affirmant viri docti, Ca-

πῆξαι. Tertius cod. habet breviora scholia. atque scholia ad priores xiii Psalmos idem Matthæi edidit in Lectionibus Mosquens. Lips. 1779. 8. vol. II. p. 41.—Anonymi autem, sive fuerit is ipse Euthymius, sive alius, qui post illum copiosiora scholia in compendium redelegerit, interpretationem duarum odarum ex Evangelio Lucæ idem dedit post Evangelium Lucæ in edit. Euthymii Comm. tom. II, p. 680 seqq. cum textu, et prima nota, & diversa, inquit, paululum seu copiosior interpretatio, Euthymii Zigabeni nomine, legitur Latine in Bibliotheca maxima Patrum, Lugd. vol. XIX, p. 473 seqq. & Denique in præf. p. xvii, seqq., speciminis loco adiecit interpretationem Psalmi cix, cum v. l. trium illorum codd. et comparavit cum Theophylacti editione Veneta 1763, tom. IV, ubi Commentarius in Psalmos Græce primum editus est: (conf. Ernesti theol. Biblioth. tom. V, p. 788.) Euthymius p. 29 ad verba Davidis ἔω: τοῦ δὲν σου provocat ad Commentarium suum in Evangelia, ex quo loco (et aliis similibus locis Comm. in Psalmos,) jure collegit cl. Matthæi, Euthymium esse auctorem Commentarii in Evangelia et hunc prius, quam Comm. in Psalmos ab eo esse scriptum. HALL.

(a) De hæc et reliquis edd. et de Euthymio V. Freytag. annecta litter. p. 323. seqq. HALL.

(b) Tandem vero, additentibus avibus, Græcus textus lucem aspexit cura studioque cel. Matthæi. Inscriptum autem est opus diu desideratum: *Euthymii Zigabeni Commentarius in quatuor Evangelia*, Græce et Latine. Textum Græcum, nunquam antea editum, ad fidem duorum codd. membran. bibliothecarum SS. synodi Mosquensis, auctoris ætate scriptorum, diligenter recensuit et repetita versione Latina Joannis Hentenii, suisque adjectis animadversionibus edidit Christian. Frider. Matthæi, collegiorum imperial. Rossicor. assessor, et academiæ Vitemberg. Græc. litt., professor. tom. I (in duab. part.) complectens præfationes et Evangelium Matthæi. — tom. II complectens Evangelia Marci et Lucæ. — tom. III complectens Evangelium Joannis, animadversiones J. Hentenii, editoris et indicem. Lipsiæ, 1792, 8. impensis Weidmann. Ad præfat. cl. editoris doctam lectuque dignissimam, in qua de Euthymio, codd. etc. judicat, aliquoties jam provocavi. — Sux præfationi adiecit plura alia, notata digna: 1) ex Richard Simon *Histoire critique des principaux commentateurs du Nouveau Testam.* cap. 29, p. 409 sqq. ed. Rotterd. 1693, 4 de Euthymii Comm. in quatuor Evang. et duobus codd. Paris. 2) Fabricii notitiam, h. l. datam, cum notis, in quarum prima observat Matthæi, a Voigtio in cat. libr. rar., pag. 734 et ab aliis memorari edit. Paris. 1544, 8 apud Jo. Reigny. excud. Carol. Giffard. Enim-

vero illi tamen videtur Lovaniensis esse princeps, et pro 1544 legendum esse 1547: (adde quæ in sq. nota sunt scripta). Sequuntur excerpta ex Phil. Labbe tomo I, Diss. histor. in Bellarminum, — ex Ernest. institutione interpr. N. T. — longus et egregius locus ex cel. I. Aug. Noesselti Comm. *De catenis Patrum Græcor.* Halæ. 1762, iv, p. 23 sqq. tum Jo. Hentenii epistola dedicatoria, scripta Lovan. 1543, sexto Idus Augusti; ejusdem admonitio de auctore horum commentar. ex edit. Lovan. 1544, fol. cum notis; (Hentenius Euthymium cognominat Zigabonum:) ejusdem præfatio: ejusd. plura loca, in quibus ejus exemplar descendit a Græcis, cum animadversionibus, in quibus Matthæi V. C. de pluribus N. T. locis variisne lect. judicat, atque in Origenem et Erasmus interduum graviter invehitur, aliæque Hentenii observat. Porro a pag. 122, repetendum curavit pluribusque illustravit notis criticis Jo. Millii examen codicis Euthymii Barocciani ex ejus prolegomenis in N. T. § 1073 — 1079. Posthæc p. 152 — 205 posuit, aspersis notis criticis, lectiones varias utriusque cod.: Mosquensis ad quatuor Evangelia, quorum quidem contextum, auctore operis redemptore, omisit, eumque breviter tantum ante singula scholia notavit. Denique Roberti Holmes brevis notitia duorum codd. Euthymii Baroccianorum. Conf. etiam longam censuram in: — Neue allgem. deutsche Biblioth. Anhang zum I — 28, Bande. Kilonii 1799, pag. 470 — 490 coll. Matthæi quibusdam obs. in quibus quædam censoris dubitationes tolluntur aliæque adnotantur in Lips. A. I. Anz. 1800, n. 115, pag. 4127, ubi quoque brevis sit commemoratio Euthymii Opusenli inediti: Ἐϋθυμίου μοναχοῦ τοῦ Ζηγαβηνοῦ κεφάλαια β', εἰς τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα, in cod. Mosquensi bombyc. sæc. xiv, in 4. Inc. εἰ ἀπλοῦν μὲν τὸ Πνεῦμα. — Add. Foggin. l. c., pag. 6, qui memorat cod. Vatic. DCLXV, qui comm., in quo tantum priores evangelistas, Matthæum et Marcum, continet, et cod. DCLXIX, in quo est ejus explanatio in canticum Zachariæ in evang. Lucæ, atque cod. DCXXXVI, qui servat Euth. comm. in Pauli epistolas. — In cod. III Barocc. exstat Novi Testamenti pars cum Gr. scholiis, margini ascriptis minutissimo character. Incipit, ait confector Catalogi codd. Angliæ, tom. I, p. 4, a c. 11, Act. v, 13, desinit vero in Apoc. xx, 1. Scholia hæc desumi videtur e Commentariis Oecumenii et Euthymii, & (hic esse videtur II cod. ab Holmesio descriptus). — In cod. XXVIII Barocc. Euthymii Zigabeni catena in quatuor Evangel., e Chrysostomo, uti ait idem confector pag. 3 præcipue, etiam ex aliis Patribus, conferente interdum symbolam suam ipso Euthymio. Hic esse videtur cod. quem uberius descripsit Millius. Enimvero

veus (d), Elias du Pin, atque alii. Latine e præclaro codice bibl. cœnobii Deiparæ Virginis Guadalupensis ord. D. Hieronymi in regno Castellæ, transtulit Io. Hentenius, accuratior Zino, Sauloque interpres, cuius versio prædicit primum Lovanii 1544. (e) fol. recusa Paris. 1547, 1560, 1602, 8, et in Bibliotheca Patrum tom. XIX, edit. Lugd. Duos codices Mstos Græcos hujus Commentarii, similibus, qualia Hentenius in suo reperit, scholiis instructos, in Bibl. regia Parisiensi evolvisse se testatur Rich. Simon lib. III. Historiæ criticæ Novi Test. cap. 29, in quorum altero, Mazariniano, sed recentioris manus scriptura Nicetæ tribuitur : quod non magis credibile, quam eorum conjectura, qui vel Oecumenio vel Ammonio, nescio cui, vel Theophylacto ascribere voluerunt. Plura loca Græcæ ex hoc Commentario producit Simonius, tum hoc capite, tum lib. I, p. 120, 143, et lib. III, pag. 84, et magni eum facit imprimis, assentiturque Maldonato, qui ad Matth. XVII, 8 Euthymium in verborum proprietatibus observandis diligentissimum esse observavit. Inter scriptores, e quibus aurea Thomæ Aquinatis catena in Evangelia collecta est, Euthymii nomen in recentioribus quibusdam editionibus additum, in antiquioribus et in Romana anni 1670, desideratur. Vide Simonis hist. criticam Novi Test. lib. III, p. 409 et 473.

IX. *Commentarius in epistolas Pauli*, itidem ex Chrysostomo et aliis Patribus studiose collectus, quem Romæ ms. Græcæ servari pridem Gesnerus scripsit. [V. ad n. 8.] Ex commentario Euthymii in epist. ad Timotheum nonnulla affert Allatius p. 196, *De interstitiis ordinum apud Græcos*. In codice ms. Vindobonensi libri primi Panopliæ Euthymianæ sequitur Hypothesis epistolæ ad Romanos, forte quam Euthymius suis in Paulum commentariis præmiserat.

X. *Commentarius in epistolas catholicas*, quem Græcæ ms. in bibl. Joannis Sambuci extitisse, ex Simlero Caveus adnotavit.

collectionem illam male dici catenam ab Millio aliisque, sed rectius vocari Euthymii commentarium, quoniam in Euthymio, qui ex pluribus partibus opus fecisset perpetuum, sit nexus, monet et Matthæi in præfat. pag. 123, not. g. add. Fabric. infra in hoc vol. p. 787, 16 vet. edit. qui sect. 17 agit quoque de Thomæ Aquinatis catena aurea in quatuor Evangelia. Cum cod. Barocc. XXVIII conspirare videtur cod. Taur. reg. XLIII quantum ex initio singulorum Evangeliorum conficere licet : nullibi quidem adjectum est auctoris nomen ; sed Euthymio eum comment. esse ascribendum docet confector cat. codd. Gr. Taur. qui pag. 149 sq. copiose recenset illum codicem. HARL.

(d) In nova ed. Basil. 1745, tom. II, p. 199, ubi Caveus de Euthymio, scriptis, codd. atque edit. uberius disserit, id correctum est. HARL.

(e) Quod Hentenius in admonitione scripserat : « Cum hos commentarios ante aliquot menses [a. an. 1543, sexto id. Aug., ut ex ejus præfat. intelligitur,] in lucem ederemus, nec certi quidquam haberemus, quod de auctore divinareremus, aliorum magis, quam nostrum secuti iudicium, præfati sumus, quibusdam videri auctorem esse Oecumenium, — [quod tamen negat Matthæi ad h. l. in præf. p. 74, not. c]. — Nunc vero eundem nacti auctorem in Psalmos Davidicos et in Cantica —

jam secundo typis excusum certissimo certius auctorem esse Euthymium Zigabonum (sic) — maluinus in his, quæ nondum distracta erant, exemplaribus, studioso lectori id indicare, quam eum diutius suspensum tenere. — Anno 1544, Nonis Februarii, » ex his colligit Hamberger. l. c. pag. 85, probabile esse, 1) quædam exemplaria vel sine ulla nominis auctoris in fronte libri significatione, vel addito Oecumenii nomine, edita esse, 2) eaque in inscriptione notata esse an. 1543. Sed dubitat et Matthæi, in not. e ad Hentenii admonitionem p. 75 arbitrans, vocabulum ambiguum, *excusum*, ad comment. in Psalmos esse potius referendum ; et quod in ed. comm. in quatuor Evang. an. 1544, in indice scribitur, « liber hic neque Græcæ neque Latine antea typis unquam excusus est » atque in fine admonitionis, in his, quæ nondum distracta erant, putat, hanc esse edit. principem, mutato tantum indice. — In cod. Vatic. DCCCXX, p. 301, occurrit Euthymii ἐγκώμιον εἰς τὴν προσκύνησιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, καὶ εἰς τὰ ἔγκαινα τῆς ἀγίας αὐτῆς σοροῦ τῆς ἐν Χαλκοκρατοῖς, teste Foggino l. c. p. 7, sq. ubi multus est de Chalco-pratis et sanctis soris, seu thecis. Sic enim appellabantur tum capsæ, qua vestis et codices sepulchrales B. Mariæ continebantur, tum ædes, in qua depositæ illæ reliquiæ asservabantur. HARL.

JOANNI CHRISTOPHORO AMADUTIO

NICOLAUS FOGGINIUS S. D.

(Anecdota litteraria e mss. codicibus eruta. Tom. IV, Romæ, 1783.)

I. En, vir clarissime, opusculum Græcum (a), quod inter schedas meas ex cod. ms. descriptas, etsi mutilum, visum est tamen tibi aptum ut intersereres tomo IV Anecdotorum, quorum editionem

reipublicæ litterariæ bono diligenter curas. Illud ante hos plures annos descripsi ex codice Vaticano 840, qui olim fuit Antonii Augustini archiepiscopi Tarraconensis ; et quia dum in Latinum

(a) Ille est, librum contra Bogomilos, quem in hac editione recudimus. Ed. PATA.

idioma converterem, complura adnotavi, tum quod attinet ad auctorem Opusculi, tum ad ea quæ in ipso Opusculo leguntur, has quoque adnotationes ad te mitto, quibus uti poteris, ut tibi magis placuerit.

III Itaque hoc primum adnotaveram, Euthymium Zygabenum Opusculi auctorem monasticam vitam egisse Constantinopoli in monasterio Peribleptæ, et doctrinæ laudè inclaruisse a tempore Alexii I Comneni, cui acceptissimus fuit, et cujus jussu opus composuit inscriptum: *Panoplia dogmatica orthodoxæ fidei adversus omnes hæreticos ex Patrum scriptis contexta*. Marquardus Freherus (1) sub Alexio II Euthymium Panopliam concinnasse asseruit; sed erravit profecto toto cælo, et hoc ex eo facile liquet, quod Anna Comnena celeberrima Alexii I filia luculentam hujus operis mentionem fecerit (2). Hæc Panoplia Latine tantum edita est Venetiis anno 1555 ex versione Petri Francisci Zini Veronensis; quæ versio deinde recusa est Parisiis, ac tandem inserta tom. XIX Bibliothecæ PP. Lugdunensis; et falso eam in Veneta editione textu Græco munitam esse asserit Gerardus Joannes Vossius (3). Textus Græcus Panopliæ Euthymii typis excusus est primum anno 1710, Tergovisti in Walachia. Porro Zinus in sua Latina versione, quæ Euthymius contra Latinos collegerat, editor vero textus Græci integrum titulum, qui contra Saracenos est, et quem Græce cum Latina versione Joannis Jacobi Beureri jam ediderat e cod. ms. Palatino Fridericus Sylburgius in Saracenicis, necnon etiam quædam in primis titulis, ubi de Trinitate disputatur, (hic certe veritus, ne Turcarum offensionem incurreret, ille vero fortassis ne operi auctoritatem et pretium imminueret) prætermiserunt. Itaque nullam habemus hactenus perfectam Panopliæ Euthymii editionem; quamvis huic adornandæ plures non desint codices in bibliothecis superstites. Insignis inter eos est codex Cæsareus Vindobonensis, quem ipsa Euthymii ætate scriptum putat Lambecius (4): nec minori in pretio fortasse est habendus regius Parisiensis, quem laudat Richardus Simonius (5), et quem a Zini editione in pluribus differre testatur. Præterea alium codicem præstantissimum ex Oriente secum attulit Michael Enoman Suecus, de quo fuse edisserit Joannes Albertus Fabricius (6). Etiam Bibliotheca Vaticana plures suppeditare posset codices, utique non spernendos; quos inter notatu dignus præcipue est, qui num. 1447 si-

gnatur; etenim Pachomii cujusdam monachi scholia et adnotationes in Euthymii Panopliam complectitur. Demum animadvertere juvat Panopliæ titulum xxiii, ubi de Bogomilis agitur, seorsim descriptum, veluti singularem libellum reperisse in codice Bodleiano Joh. Christophorum Wolfium, et hinc ita illum edidisse Græce et Latine in historia Bogomitorum, eruditissimis notis illustratum.

III. Præter Panopliam, Euthymius multa etiam alia digessit opera, præcipue in sacras Litteras. Commentarium in omnes Psalmos, et in sacræ Scripturæ Cantica Latinum fecit Philippus Saulus episcopus Brugnatis, et post ejus obitum hanc versionem Paullinus Turchius ordinis Prædicatorum vulgavit Veronæ anno 1530, quæ pluries deinde, semper tamen sine Græco textu (a), recusa est. Solummodo præfationem, qua auctor de natura, usu, scopo, multiplici Psalmorum genere, obscuritate, variisque versionibus Græcis diligenter admodum disputat, Græce et Latine publici juris fecit Stephanus Moynius (7). Scripsit etiam Commentarium in quatuor Evangelia ex Chrysostomo, aliis que Patribus concinnatum, ex quo loca quædam Græce edidit Richardus Simonius (8): et quem integrum habemus tantummodo Latinum ex versione Joannis Hentenii, editum Lovanii anno 1544, ac deinde recusum iterum iterumque diversis in locis. Græcus hujus Commentarii textus exstat in codice Vaticano 665, mancus tamen, quia duos tantum priores evangelistas complectitur Matthæum et Marcum. Explanatio quædam in Canticum Zachariæ, quæ in codice Vaticano 669 sub Euthymii nomine descripta reperitur, an pars sit Commentarii in Evangelium Lucæ, an potius aliud peculiare opusculum mihi nunc certo non constat. Item in epistolas Pauli Commentarium ex Patribus studiose Euthymius collegit, cujus Græcus codex in eadem Vaticana bibliotheca num. 636 notatus asservatur. Is nec Græce, nec Latine editus est, nisi pauca quædam excipias, quæ ex Commentario in Epistolam ad Timotheum affert' ex eodem forte codice Leo Allatius (9). Tandem Epistolas etiam Catholicas suo Commentario adornaverat, teste Guillelmo Caveio (10), sed ejus nullus mihi Græcus codex innotescit.

IV. Hisce libris, qui Euthymii sacram eruditionem testantur, plures accedunt, ex quibus ejus elucet ingenium et eloquentia. Etenim disputationem quamdam edidit de fide cum Saraceno philosopho in urbe Cappadociæ Melitene habitam, quam

(1) *In Chronographia.*

(2) *Alexiad.* lib. xv, pag. 490. edit. Reg.

(3) *De Historicis Græcis* lib. II, cap. 27.

(4) Tom. V, pag. 51.

(5) *Bibliothec. select.*, tom. I, pag. 49.

(6) *Biblioth. Græca*, vol. VII, pag. 461.

(7) *Var. Sacr.*, tom. I, pag. 150.

(8) *Hist. critic. Novi Testam.* lib. I, pag. 410, 445; lib. III, pag. 84.

(9) *De interstitiis Ordin. apud Græcos*, p. 196.

(10) *Histor. litter. scriptor. ecclesiast.*, pag. 567.

habet Græcus Vaticanus codex 952 (11) et quæ, teste Lambecio (12), asservatur etiam in Græco codice bibliothecæ Vindobonensis. Præterea sub ejusdem nomine occurrit in Vaticano codice 820 (13) oratio, cujus etiam meminit Allatius (14) inscripta: Ἐγκώμιον εἰς τὴν προσκύνησιν τῆς θαυμασίας Θεοτόκου, καὶ εἰς τὰ ἔγκαλνια τῆς ἀγίας αὐτῆς σοφοῦ τῆς ἐν Χαλκοπράτοις. *Encomium de cultu beatissimæ Deiparæ præstando, et de dedicatione sanctæ ejus sori, quæ est in Chalcoopratiis.* Sancta sorus vel sancta theca appellabatur tum capsâ ipsa, qua vestis et lodices sepulcrales B. Mariæ Virginis continebantur, tum ædes, in qua depositæ illæ reliquiæ asservabantur. Duæ autem erant hæ thecæ, altera in æde Blachernensi, Theophanonis Augustæ religione incluta (15), ubi omophorium, seu velum Deiparæ custodiebatur, altera in æde beatæ Virginis Chalcoopratorum, ubi cæteræ vestes et fasciæ religiose custodiebantur. Jam quisque intelligit, tum Blachernas, tum Chalcoopratiis nomina esse locorum urbis Constantinopoleos, in quibus sacra hæc templâ Deiparæ dedicata assurgebant. Disputant eruditi an hi Chalcoopratiis vicus quidam, seu platea fuerint, in quibus ærariæ officinæ sitæ essent, an potius legendum sit Chartopratiis, ibique chartarias officinas existisse arbitremur. Verum quæstionem hanc, utpote huic loco minus opportunam, libens prætermittam. Nec diutius immorandum quoque opinor in perquirendo ædis hujus conditore, de quo non bene inter se conveniunt Byzantini scriptores: Id unum modo satis sit adnotasse, omnes in eo convenire, templum hoc antiquius Theodosio Juniore non fuisse. Hoc autem omnino præterire non licet, Alexium I Comnenum, cum, ærario exhausto, inminentibus imperii necessitatibus satisfacere non posset, argenteas valvas, ac vasa in super nonnulla ex hoc templo abatulis: quod cum ægre tulissent cives, ac in imperatorem rumores iniquos spargerent, ipse convocatis proceribus ab hoc crimine purgare se studuit, jussitque, ut in posterum ex ærario regio annuum vectigal persolveretur, ut ii alerentur, qui in hac Deiparæ æde divinæ laudes quotidie celebrabant (16). Ad hujus itaque templi dedicationem pertinet panegyrica, de qua loquimur, Euthymii oratio, in qua, ut ex ejus inscriptione constat, plura etiam de cultu Deiparæ præstando disputavit. Nec male fortassis, meo quidem judicio, conjicere quis posset, ad hoc idem Chalcoopratorum Deiparæ templum esse referendum aliud Euthymii *Encomium in zonam B. Mariæ Virginis*, quod inter ms. Bodleianæ bibliothecæ codices recensetur. In eo namque templo, ut superius innuimus, vestes omnes ac fasciæ beatæ Virginis servabantur.

(11) Pag. 147.

(12) Tom. V, pag. 206.

(13) Pag. 301.

(14) *De Symeonum scriptis*, pag. 108.

(15) Vid. Theoph. pag. 223.

V. Utrum vero ascribenda Euthymio nostro sit etiam *Monodia*, sive *oratio funebris* et ad tumulum sanctissimi Thessaloniceusis archiepiscopi domini Eustathii, paucis ab ejus obitu diebus recitata, et quæ sub ejus nomine in codice Bodleiano describitur, neque cum aliis affirmare ausim, nec solus inficiari. Si vere ad eum pertinet, ex ea intelligitur exactæ admodum ætatis Euthymium obiisse. Cum enim Alexii I jussu Panopliam scribere suscepit anno 1118, facile est tibi persuadere ipsum tunc in primo saltem juvenitæ flore fuisse. Quia vero Eustathius anno 1194, in templo S. Demetrii martyris Miroblytæ conclamationem habuit ad populum, [concedamus licet, quod hoc ipso anno mortem obiit, ejus funebrem laudationem Euthymius nisi centum fere annos natus conficere haud potuit. Quin etiam centum annos prætergressus profecto confecisset, si habenda esset fides Alexandro Politio (17), qui Eustathium Xiphilino anno 1198 e vivis exempto superstitem putat, quia ipse memoratur ab Joanne Citri episcopo in responsione, quam dedit Constantino Cabasilæ circa ordinem in ecclesiasticis Officiis servandum. Nam cum protedidus seu judeus, in criminalibus causis clericorum inter minora officia prius connumeratus, ad majorem gradum ab Joanne Xiphilino fuisset evehctus, idque aliquorum censuram suscitasset, in ea responsione Joannes Citri episcopus inquit, id optime a Xiphilino fuisse constitutum, atque ad eam innovationem Eustathii auctoritatem accessisse, qui id summo opere commendaverat. Verum hoc non evincit, ut Politus censuit, Eustathium Xiphilino fuisse superstitem, et usque ad Joannis illius episcopi tempora pervenisse; sed potius Xiphilino dum ita faciendum decrevit, suum præbuisse assensum. Quod quidem ex ipsius quoque Joannis verbis erui posse videtur; dum enim Eustathii meminit, ea præmittit verba τοῦ ἐν ἀγίοις, quæ cum jam decessisse indicant, quoniam probos sanctosque viros in pace Christi quietes ita compellare consueverant.

VI. Hactenus Euthymii laudes prosecuti sumus, sed fateri oportet Græcorum schismati adhæsisse: quod potissimum constat ex libello cui titulus: Κατὰ τῶν τῆς καλαίτης Ῥώμης, ἤτοι τῶν Ἰταλῶν, οὗ οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται τὸ ἅγιον Πνεῦμα. *Adversus Romæ veteris cives, sive Italos, quod non ex Filio procedit Spiritus sanctus.* Leo Allatius (18) pluribus contenderat orthodoxiam Euthymii comprobare, sed ab Joanne Auberto monitus, se hujusmodi libellum in bibliotheca Parisiensi invenisse, non esse amplius defensionem locum fassus est. In eam sententiam Allatius descenderat, quod in edita Panopliæ Zini versione nihil invenerat quod catho-

(16) Vid. Annam Comnen. *Alexiad.* iib. xv, p. 157.(17) *In Præfat. ad Comment. Eustathii in Homer.* pag. 16 et 17.(18) *De utriusq. Eccles. consens.* lib. xi, cap. 10, pag. 612.

licæ fidei et Latine Ecclesiæ adversaretur; at in codice Græco, quem supra laudavimus, Michaëlis Eneman, exstat titulus XIII, qui ex Photio excerptus est, totusque contra Romanos processionem Spiritus sancti a Patre et Filio asserentes conscriptus. Id ipsum invenitur in alio etiam codice ms. Panopliæ, qui exstat in bibliotheca Regia Parisiensi, num. 1231; et hinc constat, prædictum libellum nihil esse aliud, nisi titulum XIII Panopliæ separatim descriptum, tum in duobus codicibus regiis (19), quorum unus ad manus venit Auberti, tum in tribus Vaticanis (20), qui omnes miscellas quasdam variorum excerptorum completuntur. Hoc Bigotium olim animadvertisse testatur epistola, quam in Bibliotheca critica (21) edidit Saingorius. Præterea alium quoque Euthymii libellum habemus in ms. codice Vaticano Palatino 361, in quo ille contendit, Christum magna quinta feria cum discipulis suis legale Pascha celebrasse; et hinc intelligitur, non modo defensionem suscepisse errorum Photii, sed etiam errorum in quos incidit Michael Cærularius. An hic quoque libellus ex Panoplia excerptus sit, certo affirmare non audeo, cum integrum ad manus non habeam Græcum textum Panopliæ. Attamen ita esse vehementer suspicor ex eo quod scriptor Græcus a Leone Allatio (22) citatus narrat, Alexium Comnenium Zigabeno Joannique Furno jussisse ἐκ πάντων τῶν θείων βιβλίων λόγους ἐρανιάζουσι κατὰ τῶν αἰρέσεων τὴν δογματικὴν Πανοπλίαν συνέταξαν· καὶ κατ' αὐτῶν δὴ Ἱταλῶν διὰ τὴν προσθήκην τοῦ ἀγίου Συμβόλου καὶ τὰ ἄζυμα, ut ex omnibus divinis commentariis sententias colligentes contra hæreses dogmaticam Panopliam componerent; et contra eandem Italos propter additionem in sacro Symbolo et azyma. Quod si de azymis Euthymius in Panoplia scripsit, frustra sane Leo Allatius (23) asseruit ex hoc capite erroris argui Euthymium non posse, quia adlaphoram quæstionem prosecutus esset. Cum enim Panopliam ad confutandas hæreticas quæstiones exaraverit, manifesto statim argui potest, Latinorum sententiam, et ritum ita oppugnasse, ut illam hæreseos insinulaverit, et hunc modo non illicitum, sed etiam uti invalidum et nullum rejecerit; in quo præcipue Michael Cærularius ejusque sectatores a recta fide aberrabant, et ob quam potissimum causam eos Leo IX Pontifex refutaverat atque damnaverat.

VII. Jam vero, ut ad opusculum, quod modo vulgandum est, 'proprius' accedam, Euthymius contra

Bogomilos illud concinnavit quorum hæresim alio quoque singulari opusculo insectatus est, quod integrum Græce et Latine eruditique notis auctum et illustratum ex codice Vindobonensi in quo velut appendix Panopliæ legitur, edidit Jacobus Tollius (24). Inscriptum est: *Victoria, seu triumphus de impia Massalianorum secta*, quia in eo non rationum momentis Bogomilorum errores discutuntur ac refutantur, sed singuli, uti jam refutati, anathematizantur. Codicem illum Vindobonensem jam descripserat Lambecius (25), et speciminis loco primos tres anathematismos vulgaverat. Idem Lambecius (26) nos docet in bibliotheca Vindobonensi aliquas etiam reperisse epistolas contra Phundagiagas, seu Bogomilos conscriptas, missasque a monasterio Peribleptæ in patriam suam, quarum epigraphem Tollius Græce recitat cum Latina versione, in qua verba τῆς μονῆς τῆς Περιβλέπτου *illustris cænobii* Latine reddidit; sed rectius sane reddidisset *cænobii Peribleptæ*, hanc Græcam vocem intactam relinquens, quia est veluti cognomen illius cænobii, quo utebantur tanquam epitheto Virginis Deiparæ, cui cænobium hoc erat dedicatum, ut ab aliis quæ erant Constantinopoli, cænobiiis actemphis eidem Deiparæ sacris distingueretur.

VIII. Qui fuerint Bogomilorum errores, necessarium non est hic exponere, quoniam vel ex iis solum, quæ in hoc libello narrat Euthymius, satis innotescunt. Appellabantur autem Bogomili ex voce *Bog*, quæ Bulgarorum lingua significat *Deum*, et voce *omilui*, quo verbo apud eosdem exprimitur *miserere*, quasi illi essent qui Dei misericordiam implorabant (27). Idem Bogomili dicti sunt etiam Phundagiagæ, vel Phundaitæ ex eo, ut conjicit Cotelerius (28), quod marsupia ad colligendas eleemosynas gerebant: φοῦνδα enim apud Græcos sequioris ævi scriptores pro marsupio indicando reperitur. Præterea aliis etiam nominibus distinguebantur, nam et Massaliani, et Euchitæ, et Enthusiastæ, et Encratitæ, et Marcionitæ dicebantur, ut ex eodem Euthymio constat: quæ omnia Bogomilorum nomina prolixè admodum et erudite in adnotationibus suis Tollius (29) exposuit. At præ cæteris notatu dignum est nomen, quod Euthymius in hoc opusculo asserit Bogomilos sibi tribuisse, nempe *Christopolitas*, seu *Christi cives*; hoc enim nomine, quo specialem erga eos Christi dilectionem ostentabant, appellari gaudebant, ut facilius simpliciores in eorum errores pertraherent (30). Atque eandem etiam hoc causam mona-

(19) Cod. 1371, n. 21, et Cod. 2782, num. 5.

(20) Cod. 579, pag. 189., Cod. 680, pag. 438, et Cod. 717, pag. 199.

(21) Tom. III, cap. 21, pag. 97.

(22) *De utriusque Eccles. consens.* lib. XI, cap. 10, pag. 645.

(23) *De consens.*, p. 462.

(24) *Insignia itiner. Italic.* pag. 106 et seqq.

(25) Tom. III, pag. 71.

(26) Tom. V, pag. 38, 127, 134.

(27) Vid. cl. Præsulem Stephanum Borgiam in *Comment. de Cruce Vatic.* cap. 7, pag. 79. adn. (b)

(28) In notis ad pag. 144, tom. I, *Monument. Græc.*

(29) *Insignia itiner. Ital.* pag. 110, et seqq.

(30) Consule adnotationem, quam ad hoc nomen apposuit Tollius, pag. 122, num. 12.

sticam vitam profitebantur, tantamque sanctitatis speciem exterius simulabant, ut quasi omnis perfectionis cultores viderentur. Hanc eorum vitæ rationem ad vivum et eleganter describit oculata testis Anna Comnena (31), cujus tamen verba modo hic afferre non vacat.

IX. Inquirendum est potius quomodo impia Bogomilorum dogmata Peribleptæ monachos infecerint. Equidem in ea sum sententia, Bogomilos in unum quoddam collegium coaluisse, in quo monasticum vitæ institutum prosteri simularent. Causam cur ita sentiendum suspicor præbet mihi primum Christopolitarum nomen, quod eorum societati fecerunt; ac deinde Annæ Comnenæ (32) narratio, scribentis Basilium novæ hujus sectæ auctorem duodecim sibi discipulos adjunxisse, quos et apostolos, a Manetis exemplum, nominaverat. Ex hac enim narratione statim subit opinio, eos non commune cum aliis monachis vitam egisse, sed inter se tantum inisse societatem; eo magis quod quasdam etiam discipulas iis fuisse immistas ab eadem Anna affirmatur. At vero patefacta demum Bogomilorum hæresi ac hypocrisi, et Basilio, jussu Alexii Comneni, in Hippodromo regie urbis exusto, impia hæc societas dissoluta est ac dispersa, ejusque errores damnati. Attamen sicuti quotidie usu venire conspiciamus, ut si quando error aliquis menti cujuscumque insederit, non facile animus ab eo retrahitur, ita de Bogomilis accidit. Nam sex et viginti annos postquam eorum hæresis damnata fuerat, Nipho quidam monachus illam rursus innovare jam cœperat, non paucis in suam sententiam pertractis. Quod cum delatum esset ad Manuelem Comnenum, Alexii I ex filio Joanne nepotem, qui tunc imperabat, synodum Constantinopoli cogi jussit, ut Niphonis causa discutetur. Congregata ea synodus fuit anno 1144, pridie Idus Octobris, in Thomaite seu patriarchali triclinio, præsidente Michaele Oxita patriarcha, ac Manuele Comneno imperatore, pluribusque episcopis et optimatibus assidentibus, qui accersito Niphone, et de ejus sentiendis perquisito, cum male eum in fide sentire deprehendissent, in monasterium Peribleptæ interim relegandum censuere, monentes abbatem, cæterosque monachos, ut neque ipsi cum eo colloquerentur, neque cuivis extra monasterium degenti ad eum aditus permitterent. Res tamen non cessit ex voto. Nipho enim, arrepta occasione, cum quibusdam Peribleptæ monachis paulatim cœpit instituere colloquia, et hæreseos suæ virus eis propinare; ob quam causam ejuandem synodi Patres, ne pestis illa monachorum mentes depasceret, Niphonem monasterio extractum, ac igne et aqua interdictum longius exulare

coegerunt. Utrumque synodale decretum, quo hæc acta constitutaque fuerunt, Græce et Latine edidit Leo Allatius (33). Quamobrem non male, ut arbitrator, conjicere quis poterit, tum primum ex Niphonis consuetudine quosdam Peribleptæ monachos Bogomilorum errores fuisse amplexos.

X. Quanam vero ratione Euthymius horum monachorum pravitatem detexerit, eorumque deliramenta didicerit, ipse in hoc libello longius enarrandum aggreditur. Atque hic adnotes velim, Euthymium, ut melius rem totam cognosceret, imitatum fuisse Alexium Comnenum, qui Basilium comiter in palatio excepit simulans cordi sibi esse ejus dogmata ediscere, ut ille impietatis suæ venenum confidentius evomeret (34). Porro præcipuum Bogomilorum dogma totum ex Manetis doctrina desumptum erat; duo enim principia, quorum unum esset bonum, alterum malum, astruebant. Principium malum Dei nomine decorabant, ac divinis percolebant honoribus, ut in hoc libello innuit Euthymius, ac luculentius affirmat in *Panoplia* (35), ubi inquit Bogomilos *dæmonem Filio Verbo natu majorem, præstantioremque, utpote Primogenitum*, credidisse. In-urgit hic adversus Euthymium Beausobrius in sua, quam digessit Manichæorum historia (36), nimisque impudenter asserit, eum dolo malo tantam Bogomilis impietatem tribuisse. Nemini enim, ut ipse inquit, erit persuasum, Christianam sectam, quæ cruci et imaginibus omnem cultum præstare renuebat, Satanam Verbo præstantiorem credidisse. At vero totum Beausobrii sophisma corrui, si advertamus Manichæos, quorum germen erant Bogomili, cruci, Deiparæ, et imaginibus cultum ideo denegasse, quia illum tanquam idololatricam impie respuebant. Etenim sacrilega hæc secta Christum ex Maria Virgine nec gigni, nec nasci potuisse affirmabat, quia si vere genitus, natusque fuisset, non nisi per Satanæ vincula carni illigari potuisset. Ex quo eodem principio statuebant quoque, Christi mortem non veram, sed fallacem, et simulatam fuisse. Plura hanc in rem congescit contra Beausobrium ipsum in *Alphabeto Tibetano* vir longedoctissimus Augustinus Antonius Georgius (37). Ex his autem facile quisque intelligit, pseudo-christianam illam sectam nec Deiparam, nec crucem venerari ullo modo debuisse, quia Christus nec in Virgine carnem susceperat, nec in crucis ligno vere obierat. Idipsum sentiebant etiam de sanctis cum Christo in cælis regnantibus, quos item tanquam idololatrarum inventa aversabantur. Contra vero quis non videt, ideo tantam erga Satanam habuisse reverentiam, quod is tanquam Deus habitus apud illos fuerit, tantaque præditus potentia, ut

(31) *Alexiad.* lib. xv, pag. 486.

(32) *Ibid.*, pag. 847.

(33) *De utriusq. Eccles. consens.* lib. II, cap. 12, pag. 680, et seqq.

(34) *Vid. Annam Comn. Alexiad.* lib. xv, pag. 487.

(35) *Titul.* xxiii, § 6.

(36) *Histoire critique de Manichée*, etc. lib. III, cap. 5, § 6 pag. 524.

(37) *Pag.* 207, 208.

eidem mundi hujus opificum, hominisque creationem tribuerint? Negavit certe callidus Calvinianus, Manichæos unquam principem tenebrarum Dei nomine honorasse, at quam immerito id fecerit, laudatus Georgius (38) satis edocuit.

XI. Præstat modo præcipuum Beausobrii argumentum exponere, quo nititur demonstrare, Bogomilos dum Satanam Verbo natu majorem dixerunt, recte in fide sensitse, Euthymiunque hujus sententiæ sensum ex industria pervertisse, ut inde tantam adversus eos calumniam confingeret. Duæ sunt, inquit, sententiæ, quas aliqui veteres scriptores catholici secuti sunt; prima scilicet quod divinum Verbum hypostasim propriam habuerit primum a mundi creatione, altera, quod Satanam et angeli pluribus ante mundum hunc visibilem sæculis exstiterint. Itaque cum Bogomilis placuerit angelorum creationem ante mundum statuere, cumque Verbum divinum in mundi creatione hypostasim propriam habere cœperit, inde concludit, quod sine hæresi illi affirmare potuerunt, Satanam Verbo natu majorem esse. Hoc tamen Calviniani hominis deliramentum, quod prima fronte simplicioribus fortasse posset fucum facere, si paulo perpendamus, nullius prorsus est roboris. Atque, ut ab eo exordiar, quod absque ulla religionis injuria affirmari posset, angelos nempe pluribus ante mundum hunc visibilem sæculis fuisse creatos, ei ultro concedam. Quod vero ad alteram sententiam attinet, quam pro catholica confidenter obrudit, notandum est per veteres illos scriptores catholicos Tatianum potissimum et Athenagoram designare voluisse, quasi eorum fuerit opinio, ut credit etiam Petavius (39), Verbum divinum non ante mundi creationem propriam hypostasim habuisse. At, licet obscurius veteres hi Patres de Verbi generatione locuti sint, nunquam tamen quidquam dixerunt, quod ejus divinitati, æternitati et personalitati possit officere. Ac revera quod ad Tatianum pertinet, ait sane, in principio Verbum fuisse in Patre, utique ut in persona consubstantiali, cum quo omnia sustentabat; quibus in verbis manifesto ejus divinitatem atque æternitatem ostendit. Dum vero addit, quod Verbum ex Patre prodierit quando ad mundi creationem progressum est, intelligit, quod Deus per Filium omnibus paternis ideis et attributis instructum omnia creaverit. Ac quamvis inter Verbi progressionem rerumque creationem necessariam ponat connexionem, tamen juxta eundem Tatianum ita Verbum a Patre in rerum creatione progressum est, ut ab eo abscissum et separatum non fuerit, quia si abscissum fuisset, Pater *ἄλογος* foret. Itaque falso omnino asseritur, Tatianum sensitse, divinum Verbum hypostasim propriam habuisse in mundi creatione: nam id

tantum astuit, Verbum illud, quod ab æterno in Patre omnia sustentabat, tum in rerum creatione ex Patre prodiisse, quia omnia per ipsum facta sunt. Eadem fere ratione Athenagoras quoque de Verbi divinitate disseruit. Dicit enim quod Deus, cum sit mens æterna, habuit ab æterno in seipso Verbum, utpote ab æterno rationalis: et quod hoc Verbum prodierit, ut omnium creaturarum rerum idea, et operatio existeret. Constat autem voluisse Athenagoram hisce in verbis hoc solum docere, per Verbum res omnes creatas esse, quoniam Filius aliquo modo dici potest Dei ratio, mens, sapientia, et operativa potentia, quæ primum in rerum creatione exterius prodit. Hanc sententiam probavit quoque S. Augustinus, ubi illud Joannis *In principio erat Verbum* exponens: *Hoc loco, inquit (40), melius Verbum interpretamur, ut significetur non solum ad Patrem respectus, sed ad illa etiam, quæ per Verbum facta sunt, operativa potentia.* Habuit ergo Verbum propriam ac distinctam hypostasim ab æterno dum omnia cum Patre sustentabat, sed in rerum creatione patuit quodammodo, quia omnia per Verbum facta sunt. Ad hæc, ut magis eluceat infelix Beausobrii vafritia, animadvertere juvat, quod etiam admissio hoc errore, Verbum propriam habuisse hypostasim ex rerum creatione, necnon illa sententia angelos ante mundum creatos esse, nullatenus sequeretur anteriorem fuisse huic hypostasi Satanam; tunc enim Verbum non in mundi, sed in angelorum creatione hypostasim habuisset, quia tunc extra Patrem prodiisset: ac proinde semper Verbi hypostasis angelorum creationem præcessisset.

XII. Cætera Bogomilicæ sectæ placita memorat in hoc libello Euthymius, neque est opus de singulis disserere. Fortassis distinctim illa Euthymius refutaverat, sed in codice Vaticano solum supersunt argumenta, quibus urget Bogomilos in eo, quod pertinet ad mortuorum resurrectionem. Ut autem eam certe futuram probet, opponit primum hæretico fidei Nicænæ symbolum trecentorum decem et octo Patrum auctoritate firmatum; deinde vero concilium Chalcedonense, cujus auctoritati ut magis fidem conciliet, miraculum quoddam describita Deo patratum per S. Euphemiam martyrem, in cujus basilica hujus concilii Patres ab imperatore Marciano congregati fuerunt. Complures scriptores ejusdem miraculi meminere, sed alii ipsius concilii tempore, alii absoluto demum concilio illud evenisse narrant. Posteriorem sententiam secuti sunt Michael Glycas (41) ac Zonaras (42): scribunt enim quod cum Eutychis Dioesoriæ fautores decreta concilii subsannarent, ejusque auctoritatem non veritate, sed potentia imperatoris niti dicerent, atque ita pravitatem sententiæ suæ stabilire cona-

(38) *Histoire critique de Manichée* lib. III, pag. 25.

(39) *De Trinit.* lib. I, cap. 3.

(40) *Quæst.* 63.

(41) *Annal.* Par. IV, pag. 263.

(42) *Annal.* lib. XIII, cap. 25.

rentur, Anatolius patriarcha, adversariis convocatis, proposuit ut unaquæque pars propriæ fidei symbolum libello inscriberet, et in loculo S. Euphemie uterque libellus deponeretur, ut gloriosa hæc martyr de veritate rectæ fidei iudicium ferret ac testimonium. Hoc autem consilium cum et hæreticis placuisset, remoto lapide, qui loculum claudebat, duo libelli supra sanctæ martyris pectus positi sunt, et deinde loculus non modo iterum clausus, sed etiam utriusque partis sigillis munitus et obsignatus. Post triduum cum convenissent, imperatore etiam præsentem, aperto loculo, hæreticorum libellus ad pedes martyris projectus, alter vero in manu ejus dextra inventus est. Verum ne huic Zonaræ Glycæque narrationi protinus fidem nostram præstemus prohibet Evagrii, aliorumque, qui de concilio Chalcedonensi scripsere, silentium; cum minus certe probabile videatur rem adeo mirabilem, ac recordatione dignissimam tum demum tot a concilio elapsis sæculis primum innotuisse. At vero magis procul dubio a veritate abhorret Theodori Besti, et Constantini Tii episcopi (43) opinio, quam Euthymius quoque amplexus est, qui hoc miraculum ipsius concilii tempore operatum fuisse affirmant. Ut enim egregie animadvertit Baronius (44), si hoc fidei experimentum a concilii Patribus tentatum fuisset, sane acta tunc diligenter conscripta tantum hoc miraculum nullo modo siluissent. Accedit insuper, quod nunquam Patres in œcumenicis conciliis ex miraculis quæsierunt dogmatum veritatem, quam ex divinis imprimis Scripturis, et antiquis Ecclesie traditionibus, ac demum ex sanctorum Patrum assertionibus quærere, proponere, affirmare, atque stabilire consueverunt. Quapropter eruditus viris libenter assentior, qui opinati sunt hoc miraculum posterioribus sæculis fuisse omnino conflictum, piamque hanc fabellam ex ipsis concilii actis non bene intellectis profluxisse. Patres namque Chalcedonenses, absoluto concilio, ut ostenderent omnia, quæ in concilio feliciter gesta fuerant, patrocínio et auspiciis S. Euphemie esse referenda, ita in litteris ad S. Leonem pontificem datis loquuntur (45): *Deus enim erat qui operabatur, et quæ suo thalamo concilium coronavit ornata decore victoriæ Euphemia: que tanquam propriam confessionem fidei definitionem suscipiens a nobis, suo sponso per piissimum imperatorem, et amicam Christi Augustam obtulit, omnem quidem perturbationem contrariorum sedans, veritatis autem confessionem roborans, ut amicam, et manu, ac lingua universorum decretis pro demonstratione subscribens.* Præterea observandum est quoque, pictores veteres, ut hoc ipsum Euphemie martyris erga concilium patrocínio exprimerent, eam volumen manu tenentem quandoque in tabulis exhibuisse, tanquam fidei professionem Patrum Chal-

cedonensium Deo offerentem; etenim probabile valde videtur quod hujusmodi etiam picturæ Græcis sequioris ævi miraculum illud comminiscendi præbuerint argumentum.

XIII. Nec falsum est minus aliud, quod Euthymius statim subdit, S. Basilii miraculum, etsi omnibus manifestum asserat. Ejus summa hæc est. Cum Ariani Valentis imperatoris freti potentia, ex Nicæna ecclesia catholicos militari manu ejecissent, orthodoxus populus ad S. Basilium accurrit multo clamore imperatoris injuriam expostulans, ob quam causam imperatorem Valentem ille adiit, ac tanta cum eloquentia tanquam violati juris reum libere increpavit, ut imperator rei iudicium ipsi S. Basilio commiserit. Reversus itaque S. Basilius Nicæam pactum cum Arianis firmavit, ut clausis ecclesie januis, sigilloque obsignatis, utri populo post triduum eæ sponte patuissent, is ecclesia potiretur. Cum autem Ariani tres dies noctesque precando insumpsissent, sed inde supplices ad ecclesiam incassum progressi essent, tunc Basilius templum S. Diomedis martyris extra civitatem oraturus ingressus est, et expleta nocte pervigili populum ad urbem reduxit; et cum ad ecclesiam accessisset, clausæ obsignatæque ejus fores statim aperte sunt tanquam vehementi aura pulsæ, et ad muros illis. Hæc est historia, quam pro certa et inconcussa in medium afferre non dubitat Euthymius, sed quæ profecto nimis imbecillo nititur fundamento. Scriptor Græcus, qui primus miraculi hujus meminit, est auctor Vitæ S. Basilii, quæ sæculo VIII, vel potius IX prodit. Fuere quidem nonnulli, qui hanc Vitam S. Amphiloquio Iconiensi episcopo, ipsique Basilio familiarissimo facile tribuerant, quia in mss. codicibus sub Amphiloquio nomine reperitur descripta, et quia certo scimus S. Amphiloquium episcopum Iconiensem quoddam encomium S. Basilii posteris reliquisse. Verum encomium hoc ad nos usque pervenit, et ab hac vita stylo differt, et rebus. Quare communis criticorum est sententia, Amphiloquium Vitæ S. Basilii scriptorem post tempora longa ab ætate sancti doctoris vixisse, et res non a se visas, sed in vulgus sparsas sine delectu descripsisse, et fortasse Amphiloquio nomen sibi assumpsisse, ut operi suo auctoritatem conciliaret et fidem. Comuni huic iudicio adversatus est Franciscus Combessius, cui hæc quoque Vitam S. Basilii S. Amphiloquio episcopo placuit vindicare; compulsus est tamen et ipse fateri fuisse illam a monachis, per quorum manus decursu temporum transiit, interpolatam, et vulgaribus traditionibus, ni major etiam conflictis ad ornatum mirificis narrationibus commistam, et auctam. Græcum hujus Vitæ textum Latine reddidit Ursus, S. R. E. subdiaconus, Anastasio Bibliothecario cœvus; et

(43) In historia inventionis, etc. num. 11.

(44) Ad annum 451, num. 122.

(45) Inter Epist. S. Leonis Magni, ep. 98, tom. I.

quia plura occurrunt in hac versione vel immutata, vel adjecta, vel omissa, necesse est dicere quod Ursus aut codicem ad manus habuerit puriorem, aut quod æquum bonumque duxerit non modo interpretis sibi partes sumere, sed etiam iudicis. Porro quia inter omissa hoc ipsum est ab Euthymio memoratum miraculum, manifesto patet, etiam ante Euthymii ætatem illud vel pro penitus falso, vel saltem pro valde dubio fuisse habitum.

XIV. Hæc sunt, vir cl., quæ in meis schedis adnotaveram de Euthymio Zigabeno, et de ejus libro invectivo contra Bogomilos, cujus fragmentum ineditum, a me ex Vaticano codice olim descriptum, nunc juris tui libens facio. Plura adjicere potuissem; sed esset profecto præter propositum tuum edendi veterum scriptorum anecdota, si tibi mitterem prolixum de Bogomilorum historia tractatum. Vale.

EUTHYMI ZIGABENI

COMMENTARIA

IN PSALMOS

ANT. BONGIOVANNI PRÆFATIO.

Si quis scire cupit quid in causa nobis fuerit, quamobrem istos Zigabeni Commentarios in Theophylacti operum editione locaremus (a); si paulum is attenderit ad ea quæ in Præfatione supra diximus, id ipse per se facile intelliget. Cum enim deessent Theophylacti Commentaria in septem prophetas minores; eaque quæ in codice Bavarico continerentur, non Theophylacti, sed Theodereti esse perceptum habuerimus, necesse propterea fuit ad aliud alterius scriptoris opus confugere, quo quartus hic tomus completeretur. Multa porro nobis ex manuscriptis codicibus suppetebant præstantium auctorum opera, nondum vulgata, omnia sane digna quæ in lucem preferrentur. Ex his tamen delegimus Euthymii Zigabeni Commentaria in Psalmos, duabus de causis: altera quod Theophylacto par ingenio est Zigabenus; altera, quod id opus ejusdem plane generis est, cujus Theophylacti scripta, quæ in sacris Scripturis interpretandis versarentur.

Venio nunc ad Latinam interpretationem. Ea est Sauli, episcopi Brugnatensis, qui, ut fere sit, plura modo, modo pauciora in codice suo reperit, quam in codice Veneto reperiantur. Interdum etiam quædam ex ingenio suo addit, explanationis gratia. Quæ itaque duobus uncis istis () clauduntur, ea in codice Veneto desiderantur; quæ vero signis his () notantur, ea desunt in codice, quo usus est Latinus idem interpres; eaque ex codice Veneto Græce et Latine primi damus. Hæc semel hoc loco monuisse sufficiat, ne eadem singulis fere paginis, idque sæpius, iterantes, fastidium legentibus moveamus.

Jam vero de operis præstantia supervacaneum est dicere. Satis enim se ipsum legentibus commenda-
vique semper merito suo auctorisque sui celebritate; quo merito quæve celebritate factum est, ut sæpius recuderetur. Plures enim ante hanc ejus operis editiones Latine prodierunt; altera Veronæ, altera Venetiis, Parisiis aliæ, aliæ aliis in locis. Quid hoc sibi vult? Id opus nimirum esse longe optimum atque præstantissimum: ni enim tale esset, placere tantopere non potuisset, idque semper, et omnibus, et ubique. Quod si tantopere placuit Latine tantum, extera lingua, auctori suo plane ignota, quanto magis, putas, id placebit Græca lingua, qua auctor egregius scripsit? Cum Latina verba legis, Saulum audis; cum Græca, Zigabenum. Tantum porro inter hoc atque illud interest, quantum inter hominem intersit, et ejus imaginem, quæ in speculo repræsentatur. Ex optimis porro fontibus hausit auctor noster egregius, ut experientia docti compertum habemus. Præclare quidem is disserit in versiculum primum psalmi primi *Beatus vir*, docens per virum non excludi mulierem; at hæc, ut pleraque alia, deprompsit

(a) Opp Theophylacti, Venet. 1738-65. — *Patrologiæ* tom. CXXIII-CXXVI.

ex Basilio (a), vel Theodoro. Scite idem interpretatur versiculum tertium et nonum psalmi secundi, *Dirumpamus vincula eorum : reges eos in virga ferrea*, per vinculum Judaicam legem, per virgam crucem intelligens : at hæc, ut alia bene multa, deprompsit ex magno Athanasio (b). Egregie quoque disserit de septem sacrarum Scripturarum editionibus, quo quæque tempore, et a quo scriptæ fuerint. Verum hæc desumpsit ex auctore *Synopseos*, quæ magno eidem Athanasio tribuitur. Quæ verò de Psalterio, de ode, de diapsalmate, de cæteris edisserit in proœmio Zigabenus, ea, ut alia complura, αὐτολεξεὶ deprompsit ex Eusebii Pamphili argumento, reliquisque commentariis in Psalmos. Quoniam autem in hunc locum incidimus, operæ pretium ducimus hic exhibere argumenti ipsius initium, quod in celeberrima clarissimi Montfauconii editione desideratur. Id autem exscriptimus ex vetustissimo codice Bernardi Nani, Veneti senatoris, nuper (proh dolor !) fato functi, de re litteraria optime meriti, qui cum multos undique codices conquisisset, opera Jacobi fratris, strenui viri, navium præfecti, eos mihi, tanquam rem meam, utendos humanissime concessit. Ex his itaque codicibus, qui numero XXXII notatur, sic Eusebii argumentum in Psalmos exhibet :

Ἰπόθεσις Εὐσεβίου εἰς τὸ Διάψαλμα.

Πολλάκις ζητήσας τὴν αἰτίαν τοῦ ἐπιγράφεσθαι μεταξύ τινων ψαλμῶν διάψαλμα, ὕστερον παρατηρήσας ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ, καὶ συνεξετάσας αὐτῷ τὸ Ἑλληνικόν, εὗρον, ὅτι οἱ τοῦ Ἑβραϊστί οὐκ ἔστι, Ἑλληνιστί δὲ ἀεὶ, ἦτοι τοιοῦτῳ ἰσοδυναμοῦν, ἔχει οἱ Ὁ, καὶ Θεοδοτίων, καὶ Σύμμαχος ἔταξαν τὸ διάψαλμα. Ἐγραψάν τοίνυν τὸ διάψαλμα κ. τ. λ.

Hæc divus Hieronymus (c) ita Latine reddidit.

« Sæpe quærens causas, cur in quibusdam psalmis interponatur *diapsalma*, observavi diligentissime in Hebræo, et cum Græco contuli, invenique quia ubi lingua Hebræa *Sela* (ms. *Sel*) habet, Græca vero *semper*, aut aliquid istiusmodi, ibi Septuaginta, et Theodotion, et Symmachus transtulerunt *diapsalma*. »

Hæc Eusebius, ab Origene mutuatus ad verbum. Id autem libentissime damus, eoque etiam libentius, quod Eusebii nomine nondum vulgatum est, quodque tum Eusebio, tum Euthymio, tum etiam Origene, unde sumptum est, illustrando plurimum confert. Ex his igitur omnibus hausit Zigabenus, nec ex his solum, sed etiam ex aliis, quorum opera aut interciderunt, aut in bibliothecis manuscripta delitescunt. Lege, si placet, Origenis Exegetica in Psalmos, percuriæ Basilii Commentarios, revolve Hesychie Hierosolymitani Scholia; adi S. Joannem Chrysostomum, S. Cyrillum Alexandrinum, cæteros in aureis Catenis manuscriptis Græcæ D. Marci bibliothecæ, ex quibus omnibus multa Zigabenuin deprompsisse comperies. Cum itaque præstantissimo ingenio sit Zigabenus, cum ex optimis ipse fontibus hæuserit, Origene, Athanasio, Basilio, Chrysostomo, Hesychie, cæteris : nemo, opinor, amplius mirabitur, quod tam egregia sint ejus Commentaria in Psalmos, quodque viris eruditis tantopere semper placuerint. Quod cum ita sit, pergratum, opinor, perque jucundum omnibus erit id opus, quod ipsi primi Græce damus, ea nempe lingua, qua auctor hic exlimius conscripsit. Æquo igitur animo viri, quotquot estis in orbe terrarum eruditi, isthæc egregia tum Theophylacti, tum Zigabeni opera, quæ nondum lucem viderunt, excipite.

Verum antequam præfari desinam, unum adhuc moneo, nempe Commentarium in Psalmos, qui in Catalogo librorum et manuscriptorum bibliothecæ Regio-Parisiensis Theophylacto nostro inscribitur, hunc eundem esse, quem hic edimus, Euthymii Zigabeni, quemque sæpe Parisiis promissum, et nondum, eum tertius ederetur tomus, a nobis acceptum fuisse, monuit qui in ipsum præfatus est sect. XIII. Scilicet ea inscriptio nos in spem erexerat, exstare aliquem Theophylacti in Psalmos Commentarium, quo istæ editio nostra posset locupletari atque compleri. Quare nullum non lapidem movimus, ut illius compotes fieremus. Verum eum, multo insumpto tempore ac labore, tandem illius primæ paginæ apographum ad nos perlatum esset, collatione facta comperimus, eo codice non aliud contineri, nisi textum Græcum, eumque ineditum, Commentarii Euthymii sæpius jam Latine editi. Quid doctissimum alias et solertissimum prædicti Catalogi auctorem in errorem induxerit, ut hunc Commentarium Theophylacti tribueret, nec divinare possumus, neque id disquirere nostra interest. Hoc tamen monere operæ pretium duximus, ne quis eundem Catalogum percurrens, atque Commentarium in Psalmos Theophylacti in scriptum comperiens, eumque in editione nostra non videns, et hanc ut imperfectam minore haberet in pretio, et nos cum in perquirendis colligendisque ejusdem Theophylacti operibus minus accuratos ac desides condemnaret.

(a) Com. in Psal. ad eum locum.

(b) Com. in Psal. ad eund. locum.

(c) Ep. ad Marcel. T. I edit. Vallarsii, p. 455.

PAULINI TURCHII

EPISTOLA NUNCUPATORIA AD CLEMENTEM SEPTIMUM P. M.

Editioni Latinæ præmissa.

*Illi imprimis, Pater beatissime, omni honore sunt prosequendi, qui divino Numine afflati, et proprii ingenii exercitatione, divina nobis tradere curaverunt: quales Moyses, David, Isaias, Paulus, ac cæteri canonico-
rum librorum scriptores: a quibus non longe absunt alii quamplurimi, qui eodem edocti Spiritu, quæ per illos tradita sunt, pro hominis captu intellecta, ut aliis quoque essent pervia, suo ingenio et laboribus effe-
cere: ceu Dionysius, Athanasius, Basilius, Chrysostomus, multique alii, qui vitæ ac morum sanctitate in-
signes, et incomparabili doctrina conspicui, eximii actionibus, eruditissimis libris a se conscriptis Christiana-
nam temp. illustrarunt. A quorum lectione cessasse, et monitis recessisse, malorum omnium occasio nobis
fuit. Hinc enim innumeri errores et hæreses, hinc vitæ neglectus, contemptus virtutum, vitiorum tyrannis,
initium pariter et incrementum sumpsere. Quis enim horum lectioni attentius vacans, in fide recta ac pietate
non proficiat, animum colat, charitatem prosequatur, misericordiam, liberalitatem, justitiam cæterasque
virtutes? Avaritiam vero, invidiam, luxuriam, iracundiam, aliosque hujusmodi animi morbos multo magis
quam serpentes ac mortem fugias? Quo fit, ut credam nihil utilius Christianæ reip. afferri posse, quam ut
i nobis reddantur, per quos olim Dei Ecclesia, etiam inter acerrimos adversarios, pietatis doctrina, vitæ
meritis et numero crevisse dignoscitur. Quod sane utinam attenderent multi nostrorum temporum, qui hoc
officio commodius fungi possent: mallentque horum vertendo libros, publicæ utilitati consulere, quam pro-
pria temere effundendo, privatæ gloriæ deservire! A quorum profecto consilio longe aberat Philippus Saulus,
episcopus Brugnatisensis, vir sane priscis illis Patribus, virtutum ornatu et sacrarum Litterarum peritia
comparandus, qui huic saluberrimo instituto quam maxime intentus erat. Nam si quos huic operi idoneos
nactus esset, excitabat, monebat, rogabat, et quibus posset modis ad hoc compellere non omittebat. Ipse
vero tanto hujus rei studio tenebatur, ut dies ac noctes summa cum voluptate in hoc insumeret. Ab hoc
profecto optimo viro plura et egregia sperare poteramus, nisi divina Providentia illum a nobis avocasset,
felicitatem illi (ut merito speramus) recte antea vitæ præmium benigne conferens, nobis vero paterna
clementia (ut puto) indulgens, ne acriores dare penas nostræ ignaviæ cogeremur, qui tanti viri exemplo et
monitis minus proficeremus. Hic elegantissimos commentarios Euthymii monachi, Patris sanctissimi et
eruditissimi, nuper Latinos fecerat, puro quidem ac simplici dicendi genere, quos immatura morte præven-
tus, in lucem edere non potuit. Ego vero, qui ejus doctrinæ ac sanctitatis testis diutius fueram, studiorum
comes, consiliorum conscius, nimia ipsius humanitate summa illi necessitudine devinctus: talis amici, quo
meliolem ne desiderare quidem licebat, tam sanctos labores deperire, nos vero tanto thesauro fraudari æquo
animo ferre non poteram. Converti me igitur ad Joannem Matthæum, episcopum Veronensem, bonorum
omnium (ut optime nosti) quam maxime studiosum, ipsum hortatus pariter et precatus, ut tanti boni nobis
auctor fieret: ratus quod erit, ut hoc pacto amici defuncti sanctæ memoriæ, et viventis justæ mercedi, et
communi omnium bonorum utilitati quam optime consulatur. Benigne annuit venerandus pontifex, ut est ad
recta omnia et honesta studia quam promptissimus, suaque auctoritate, jussu et impensis effecit, ut egregium
hoc opus quam optime dispositum prodiret in publicum: opus, inquam, a nemine satis pro dignitate laudan-
dum, si eximii vatis divinam mentem et intelligentiam suspicias: si interpretum eruditionem et fidem, si cor-
rectoris et artificis peritiam et diligentiam attendas. Cui vero aptius nuncupetur quam tibi, si vel ipse respiciaris
vel ille? Tu enim Christiani populi caput es et pater: cui et dignitate qua insigniris, et probitate qua
fulges, bona cuncta et sacra merito sint dicanda: cum præcipue humanæ et divinæ litteræ clarissimæ fa-
miliæ tuæ Medicæ plurimum debeant, cujus præcipuo studio et opera densissimis antea pressæ tenebris et
quasi sepultæ, in lucem sunt redditæ. Ille vero domus tuæ alumnus tot tantisque beneficiis est affectus, ut ne-
sciam magisne sit perspicuum, tua benignitate ipsum esse quod est: an nullum studium illi propensius esse
posse quam cuncta efficere quæ ad salutem et gloriam tuam spectare videantur. Tibi igitur Pontifici Maximo
divinum hoc opus dicamus et mittimus, quo tuo patrocínio et iudicio munitum, securius et liberius omnibus
se legendum exhibeat. Vale.*

ΕΥΘΥΜΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΖΙΓΑΒΗΝΟΥ ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟ ΨΑΛΤΗΡΙΟΝ.

EUTHYMI ZIGABENI

COMMENTARIUS

IN PSALTERIUM

(Interprete Philippo Saulo, episcopo Brugnatensi.)

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.

Πατήρ τοῦ παρόντος βιβλίου, τὸ μὲν ὄλον εἶπεῖν, ὁ Θεοῦ παῖς (Ἰπερασπιῶ, φησὶ, τῆς πόλεως ταύτης, δι' ἐμέ καὶ διὰ Δαβὶδ τὸν παῖδά μου), ὁ Θεοῦ πατήρ. Βιβλος, φησὶ, γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ Δαβὶδ· τὰ δ' ἄλλα συντόμως περιλαβεῖν, ὁ μετὰ Ἀβραάμ μόνος τῶν ἐθνῶν πατήρ, ὁ καθ' ἡμᾶς Ὅρφεύς, ὁ πρῶτος τῶν ἀρετῶν καλλιγράφος, ὁ πρῶτος τῶν τριῶν ὑποστάσεων τῆς μιᾶς Θεότητος κήρυξ, ὁ ποιμὴν ἅμα καὶ ἀριστεύς, καὶ προφήτης καὶ βασιλεὺς, ὁ τοῦ πρώτου βασιλείως καρδία, καὶ γλῶσσα, καὶ κάλαμος, ὁ παρὰ Θεοῦ μαρτυρηθεὶς, ὁ πάσας κτησάμενος τὰς ἀρετὰς, ὅσαι τὸν ἀνθρώπον θεῖον ποιοῦσι, καὶ περὶ τὸν ἀνθρώπον ἀγορίζονται. Οὗτος Ἰεσσαὶ μὲν ἦν υἱός, καὶ τῶν ἀδελφῶν νεώτατος, ἀπέριττος μὲν τὴν ἔψιν, ὠραιύτατος δὲ τὴν ψυχὴν, καὶ πάντων στρατηγῶν, καὶ προφητῶν, καὶ νομοθετῶν, καὶ βασιλέων εὐφορώτατος, καὶ ποικιλώτατος τὰ χαρίσματα, πραδάτος μὲν τὸ πνεῦμα, καὶ τὴν φύσιν ἐπιεικέστατος· ἀνδρειότατος δὲ τὴν γνώμην, καὶ τὸ σῶμα βωμαλεώτατος, ἀρχικώτατος ἔρου καὶ κοινότητος, μεγαλοφρονέστατος τε καὶ μετριοφρονέστατος, ἀπλούστατος καὶ πολυτροπώτατος, ἡδὺς τὸ ἦθος, ἐξὺς τὸν λόγον, πολὺς τὸν νοῦν, ἔνθους τὴν θεωρίαν τῶν ὄντων, ἡ τοῦ ὄντος, αὐτοδίδακτος, ἡ Θεοδίδακτος, ὄλος καὶ ὄλου ἅμα τοῦ πνεύματος· ἅ πάντα παραδραμῶν, ἡ συνελῶν, δύο μόνον σεμνολογήσω περὶ αὐτοῦ, σοφίαν καὶ ἀνδρίαν. Χρῆ δὲ περὶ τῆς σοφίας πρῶτον διαλαβεῖν.

qui totus etiam, ac toto semper erat cum spiritu. His tamen omnibus prætermissis, seu potius breviter in unum collectis, duas tantum nunc illius virtutes persequar : sapientiam scilicet et fortitudinem, et de sapientia quidem prius disseremus.

Ἐπιποιοῦν βαθυτέρον, ἢ σαφέστερον· Αἱ χεῖρές μου ἐποίησαν ὄργανα, δάκτυλοι μου ἤρμωσαν ψαλ-

A

PROCEMUM.

Cujus quidem libri auctor (ut plane quod summum est dicam) et Dei filius fuit (*Prolegam enim, inquit Dominus, civitatem hanc propter me, et propter David filium meum* ¹) et pater Dei. *Liber enim, inquit, generationis Jesu Christi filii David* ², cætera vero (ut præcis complectar) qui post Abraham solus fuit gentium pater, qui noster Orpheus, qui primus elegans conscriptor virtutum, et primus trium personarum uniusque Divinitatis præco : qui pastor una, et invictissimus miles, propheta et rex : qui et primi regis cor, lingua fuit et calamus : cui a Deo testimonium est præstitum : quique omnes eas sibi paravit virtutes, quæcunque hominem faciunt Deum, et homini ascribi possunt. Hic Jesse quidem filius, et fratrum junior, exilis aspectu corporis, animo formosissimus : omnium prophetarum, imperatorum, legislatorum, regum fuit excellentissimus : et innumeris, præ cæteris omnibus, charismatum donis refertus : mitissimus quidem spiritus, et natura etiam modestissimus : virili præditus mente, et corpore etiam robustissimus : principem una atque æqualem omnibus se præhebat : magnanimus simul et comis : simplicissimus pariter ac prudentissimus : moribus dulcis, et æcer sermone : intellectu multus, et divino numine plane afflatus ; dum in eorum que sunt, seu potius in ejus qui vere est contemplatione versatur, a seipso edoctus, et doctus a Deo :

Ait quodam in loco profundius, quam clarius : *Manus mea fecerunt organum : et digiti*

¹ IV Reg. xix, 34. ² Matth. i, 1.

mei concinnaverunt psalterium. Sapientia enim nihil aliud est, quam harmonia quædam, et concinnitas dictorum ac factorum. Præterea inter rationales scientias, musice optima est, et summa sapientiæ pars : quæ scipsam una, et omnes philosophiæ partes, atque ornamenta et sibi ipsi, et aliis mutuo per se accommodat et coaptat : symphonique et concentus quidam cæteris omnibus est, et proportio. Qui igitur hanc musicen confessus fuerit fuisse in David, universas ei etiam, rerum omnium scientias brevi ascribet. Observandum vero est, qua ratione beatus David, organo quidem manus et faciendi virtutem simpliciter ascripsit : psalterio vero digitos, concinnitatemque atque harmoniam. Quia scilicet organum simplicius instrumentum est ac magis vulgare : psalterium vero et ad sublimiorem scientiam pertinet, et arte indiget diligentiori. Juxta anagogen : Manus accipiuntur, pro virtute factiva, quæ vitam ac conversationem nostram, quasi organum, sibi ipsi consonam ac bene dispositam reddat ; digiti vero, considerationes ac contemplationes sublimiores intelligendæ sunt : quæ intellectualem rationis judicium, quasi psalterium quoddam concinnant : ita ut superne inspiretur pulseturque, et ab alio majori moveatur. Item alibi in Psalmis ait : *Incerta et occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi* *. O admirandum Dei opus ! neque enim solam visibilibus cognitionem, sed etiam arcanorum Dei scientiam edoctus est : quod scilicet unitas sit, et trinitas, et quæcumque alia ad Dei incarnationem pertinent : et rursus alio loco dicitur : *de eo loquens mandato quod ad actiones*

obtinuit. Atque hæc quidem de sapientia. De fortitudine vero idem ipse narrat dicens : *Exiri obviam Philistæo, et maledixit mihi in idolis suis, ego autem exserto ejus gladio, decollavi eum, et abstuli opprobrium a filiis Israel* *. Tu modo considera hic non fortitudinem tantum, sed et multo magis animi moderationem. Quippe cum multa et magna tunc recensere posset : inimicorum scilicet copias, audaciam, arma, bellicas artes, et studia : ipsius etiam gigantis, aut potius elephantis illius arrogantiam, peritiam, vires, magnitudinem, Judæorum præterea timorem, sollicitudinem, ipsiusque Saul regis anxietatem : et quomodo ob unicum etiam Philistæum omnes erant perterriti : dux, milites, juvenes, senes : quomodo ipse David adolescens erat et pusillus, inermis, belli ignarus : et tamen ausus sit adversus Barbarum illum decertare : unde dejecta tanta illa turri ac tali fera, facilem regi victoriam præstitit : quippe qui illius capite a reliquo corpore avulso, atque hoc ipsiusmet gigantis gladio, timorem omnem dissolvit : cædes antea fieri solitas repressit : exercitum, du-

τήριον. Σοφία γὰρ οὐδὲν ἕτερον, ἢ ἄρμονία λόγων καὶ πραγμάτων. Ἄλλως τε κἀν᾿ ἑταῖς λογικαῖς ἐπιστήμαις ἄρμονική τὸ κάλλιστόν τε καὶ κορυφαϊότατον τῆς φιλοσοφίας, αὐτὴ τε ἑαυτὴν καὶ πάνθ' ὁμοῦ τὰ τῆς φιλοσοφίας μέρη καὶ κάλλη, καὶ ἑαυτῇ καὶ ἀλλήλοις δι' ἑαυτῆς ἀρμόζουσα, συμφωνία τις οὖσα πᾶσιν, ἢ ἀναλογία. Ὁ γοῦν ταύτην ἔχειν ὁμολογήσας, πᾶσαν ἐν βραχείῃ τὴν θεωρίαν αὐτῶν τῶν ὄντων προσεμαρτύρησε. Παρατηρητέον δὲ, πῶς τῷ μὲν ὄργάνῳ τὰς χεῖρας καὶ ποιητικὴν δύναμιν ἀνέθηκε, τῷ δὲ ψαλτηρίῳ τοὺς δακτύλους καὶ τὴν ἄρμονικὴν · ἐκεῖνο μὲν γὰρ, ἀπλοῦστερον καὶ κοινότερον· τοῦτο δὲ, τῶν ἐπιστημονικῶν τε καὶ λεπτοτέρων, καὶ ἀκριβεστέρας δεόμενον ἐπιτεχνήσεως. Ἀναγκαιῶς δὲ, χεῖρας μὲν οἰητέον τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν ὡς περ ὄργανον· ἀποτελοῦσαν τὸν βίον ἐμμελῆ καὶ σύμφωνον ἑαυτῇ· δακτύλους δὲ, τοὺς θεωρητικωτάτους λογισμοὺς, οἷα ψαλτήριον ἀρμόζοντας, τὸ νοερὸν τοῦ λόγου ψαλτήριον, ὡς ἐμπνεῖσθαι καὶ ἀνωθεν, ἢ κρούεσθαι, καὶ δι' ἑτέρου μείζονος ἀνακρούεσθαι. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ λέγει τῶν ψαλμῶν· *Τὰ ἀθλά καὶ τὰ κρύφια τῆς σοφίας σου ἐδήλωσάς μοι.* Οὐαὶ τῆς μεγαληγορίας ! οὐ μόνον γὰρ τῶν φαινομένων τὴν γνώσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀπορρήτων ἐμύθη τὴν σύνεσιν, οἶον, ὅτι τριάς καὶ μονάς, καὶ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως. Καὶ πάλιν· *Υπερ πάντα δόξασάς με τὴν ἐντολήν σου,* περὶ τῆς πρακτικῆς φάσκων, καθ' ἣν αὐθις ἐπρώτευσεν.

quod scilicet unitas sit, et trinitas, et quæcumque alia ad Dei incarnationem pertinent : et rursus alio loco dicitur : *Super omnes docuisti me mandatum*

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν περὶ τῆς σοφίας· τὰ δὲ περὶ τῆς ἀνδρείας αὐτῆς· πάλιν ἐκδιηγείται· φησὶ γάρ· *Ἐξῆλθον εἰς συνάντησιν τῷ ἀλλοφύλῳ, καὶ ἐπικατηράσατο μὲν ἐν τοῖς εἰδωλλοῖς αὐτοῦ· ἐγὼ δὲ σπασόμενος τὴν μάχαιραν, ἀπεκράλισα αὐτόν, καὶ ἦρα θρεῖδος ἐξ υἱῶν Ἰσραὴλ.* Ὅρα μὴ τὴν ἀνδρείαν μόνον, ἀλλὰ πολὺ πρῶτον τὴν ἐπιείκειαν· πολλὰ γὰρ καὶ μεγάλα λέγειν αὐτίκα, (1) τῶν μὲν πολεμίων τὰ πλήθη, τὰ θράση, τὰ ὄπλα, τὰς πολεμικὰς τέχνας καὶ μελέτας, αὐτοῦ τοῦ γίγαντος ἢ ἐλέφαντος ἐκείνου τὴν ἀλαζονείαν, τὴν ἐμπειρίαν, τὴν ἰσχὺν, τὸ μέγεθος, τῶν Ἰουδαίων τὴν δειλίαν, τὴν ἀγωνίαν, αὐτοῦ τοῦ βασιλέως τὴν ἀπορίαν, καὶ πῶς ἐπεφρίκασαν πάντες καὶ στρατηγοὶ, καὶ στρατιῶται, καὶ νέοι, καὶ παλαιοὶ, τὸν ἀλλόφυλον, καὶ πῶς νεώτατος αὐτὸς ὢν, καὶ βραχύς, καὶ ἄοπλος, καὶ πολέμων ἄπειρος, καταβάρβησε τοῦ βαρβάρου, οἷα νεκρῶ τῷ τοσοῦτῳ πύργῳ, καὶ τοιοῦτῳ θηρὶ χρησάμενος, κατηγωνίσαστο ἄβρον, καὶ τῇ ἐκείνου μαχαίρᾳ τὴν κεφαλὴν τοῦ σώματος ἀπέκλω, ἐβυσεν τὸν φόβον, ἔστησε τὸν φόνον, ἔσωσε τὸ στρατόπεδον, καὶ τὸν ἡγεμόνα, καὶ προχόνων τάφους, καὶ ἰόμους

* Psal. l., 8. * Psal. cxviii., 66. * I Reg. xvii., 43.

Variae lectiones.

(1) Desideratur ἐξῆν vel δυνάμενος, vel certe subauditur.

πατρώους, καὶ ἱερεῖς, καὶ γονεῖς, καὶ σύμπαντα ἄ
γέννη, καὶ ἡλικία· ὁ δὲ τούτων μὲν οὐδὲν ἐμεγα-
λαύχησεν, ἐπεικέστατα δὲ πάνυ διεξήλθε τὸ πρὸς
τὸν Γολιάθ μονομάχιον.

Ἄλλ' οὗτος ὁ τσοῦτος καὶ τηλικούτος, ἵνα μὴ
ἕκαστον διατριβῶ λόγον, ἐξευτελιζέται μὲν παρὰ
τοῦ πατρὸς, τὴν ἀρχὴν. . . αἰνομένῳ προσέχοντος,
ἀποβάλλεται δ' εἰς ποιμένας, καὶ (2) τούτων τοῖς
ἐν τοῖς λοχευομένοις ὅπισθεν. Καὶ ὁ μὲν πατὴρ
ὥσπερ. . . ἴθει κάτωθεν, ὁ δὲ θεὸς ἀνωθεν υἱοθέ-
ται, καθάπερ βασιλικὸν παῖδα τὴν βασιλικὴν, εἰ-
σὺν ποιμαντικῇ ἐπιστήμῃν πρῶτον ἐν τοῖς ἀλόγοις
ἐκμελετᾷν παρεσκεύασεν, ἐπαγρυπνεῖν, πολεμεῖν,
κινδυνεύειν τῆς ποιμνῆς, παρατάττεσθαι πρὸς θῆ-
ρας, πρὸς ληστὰς, πρὸς κλέπτας, πρὸς λιμὸν, πρὸς
κρυμνὸν, πρὸς φλόγα, προηγεῖσθαι, παρακαλεῖν πρὸς
νομάς, πρὸς σκιάς, εἰς κρήνας, εἰς ποταμούς,
(3) ἀνακομισθαι, συνάγειν, τῇ βακτηρίᾳ, τῇ φωνῇ,
τῇ ψῆθῃ, τῇ σύριγγι, τέρπειν, φοβεῖν, διαίτῃν, φαρ-
μακεύειν, ὧν ἀπάντων τέλος, μὴ πύοτατον μόνον
ἀποδείξει· τὸ ποιμνιον, ἀλλὰ καὶ σωφρονέστερον καὶ
εὐπαιδευτότατον. Ἄλλὰ τί δεῖ μὴκύνειν; Ἔρχεται
μετ' ὀλίγον ὁ χριστός, ἐπιζητεῖται δὲ ὁ χρισθῆναι
μᾶλλον ἐξέρχεται δὲ ὁ χορδὸς τῶν παιδῶν, ὁ πολὺς
ἐκείνος, ὁ καλὸς καὶ λαμπρὸς, ἐπιτίθεται τὸ κέρας,
ὑπερτίθεται ὁ θεός· ἀποδοκιμάζει τούτους, ὥσπερ
δὴ ὁ πατὴρ τὸν Δαβὶδ. Ἀναγκάζεται παραγαγεῖν
αὐτὸς ὁ ἐξουθενῶν τὸν ἐξουθενούμενον· παράγεται,
χρίεται καὶ ἄμφω, βασιλείαν καὶ προφητείαν· τῷ
γὰρ κέρατι καὶ τῷ πνεύματι. Σύμβολα καὶ ταῦτα
τοῦ Σωτῆρος Ἰησοῦ χρισθέντος ὕστερον εἰς βασιλεί-
α τε καὶ θεόν. Τί γοῦν τὸ μετὰ τούτο; Πόλεμος ἄλλο-
φύλων ἐφίσταται πολὺς καὶ ἀμαχος καὶ ἀμήχανος·
ἐπὶ ξυροῦ δὲ τῷ βασιλεῖ καὶ τῷ ἔθνει παντὶ τὰ
κράγματα. Παρίσταται δὲ ὁ ῥύστης, ὁ προφήτης
ὁμοῦ καὶ στρατιώτης καὶ βασιλεύς. Ἐξουθενεῖται
πάλιν, ἀποβάλλεται πάλιν· ὑπερβάλλει πάλιν τοὺς
ἀδελφούς, τῇ κἀκροθυμίᾳ· τὸν Σαοὺλ, τῇ ἀπολογίᾳ·
τὸν Γολιάθ, τῇ ἀνδρίᾳ· πάντας ἅμα, καὶ τοὺς πρὸ
αὐτοῦ, καὶ τοὺς μετ' αὐτὸν τῇ ὑπερφυεῖ γιγαντο-
μαχίᾳ· σώζει πάντας εἰς φανεὶς ὑπὲρ πάντων, καὶ
ἀντὶ πάντων, καὶ ὑπὲρ πάντας. Εἶτα τί; Συμβασι-
λεύει, συνεχεστρατεύει, συγκατορθοῖ· μᾶλλον δὲ,
κατορθοῖ τὰ λείποντα· νικᾷ τοὺς μὲν ἐξῶ πολεμίους
τοῖς ὅπλοις· τὸν ἐνδον δὲ, τὸ πνεῦμα δηλαδὴ τοῦ
Σαοὺλ, τῇ μελωδίᾳ καὶ τῷ πνεύματι· στεφανοῦται
καὶ εὐφημεῖται παρὰ πάντων, καὶ ὑπὲρ πάντας·
ψῆθὴ γίνεται καὶ ταῖς γυναιξίν· Ἐπάταξε Σαοὺλ ἐν
χιλιάσι, καὶ Δαβὶδ ἐν μυριάσι. Φθονεῖται πάλιν,
διώκεται, φεύγει, κρύπτεται, κυκλοῦται, κυκλοῖ τὸν
κυκλώσαντα, καὶ οὐχ ἀρπάζει τὸν καιρὸν, οὐ λαμ-
βάνει τοῦ πολέμου λύσιν, οὐκ ἀμύνεται τὸν ἐχθρὸν,
θμύνει τούτῳ, φεύγων, εὐ μὴ τι πάθοι μᾶλλον,

cem, patriam, majorum sepulcra, leges patrias,
templa, parentes ipsos, et omnem denique ætatem
servavit : ipse tamen in his nihil gloriatus est,
sed singulare certamen, quod sibi fuit cum ipso
Goliath, tantum modestissime narravit.

Verumtamen hic noster tantus ac talis David,
ne omnia per singula persequar, negligitur a patre
(qui initio exteriora tantum spectabat) et ad greges
mittitur et ad armenta : quinimo horum etiam
fœtas oves sequebatur. Et pater quidem in terra
eum abiciebat, Deus vero desuper adoptabat.
eumque veluti regium puerum, regali, hoc est
pastorali scientiæ primum vacare, inter irrationa-
lia præparavit : vigilare scilicet, certare pro grege,
periculis se opponere, contendere adversus feras,
latrones, fures, famem, frigora, flammam : præire
etiam et advocare ad pascua, ad umbras, ad fon-
tes, ad flumina : revocare item, et in unum ad-
ducere, virga, voce, cantu et fistula, delectare
etiam ac perterrere : vivendi normam præbere, et
mederi, quorum omnium is est finis, ut non pin-
guem modo, sed ut moderatissimum etiam, et ca-
stigatissimum gregem ostenderet. Sed quid pluri-
bus opus est? Venit paulo post unctor : unctus
perquiritur. Proccedit copiosus ille, pulcher, et
clarus filiorum chorus : imponitur cornu, super-
ponitur Deus : et quemadmodum antea pater
ipsum David, sic et Deus omnes alios reprobavit.
Cogitur pater qui neglexerat, neglectum adducere :
adducitur itaque, et ungitur ad utrumque : ad
regnum nimirum, et ad prophetiam : cornu siqui-
dem, et spiritu. Figura erant hæc Salvatoris nos-
tri Jesu Christi, qui in regem unctus erat, et
in Deum. Quid igitur post hæc? bellum adest a
Philistæis, bellum, inquam, grande : quinimo im-
mensum et insuperabile. Omnia tam regis, quam
universæ gentis negotia in summo erant discrimi-
mine : ipse autem liberator advenit propheta,
miles, pariter et rex. Negligitur rursus atque
abjicitur : et rursus ipse, patientia sua fratres,
responso Saul, fortitudine Goliath, et omnes insu-
per, qui tunc temporis, et antea ac postmodum
fuerunt, immensa hac gigantea pugna superavit
unusque pro omnibus, contra omnes, servavit
omnes. Sed quid deinceps? Simul regnat, simul
exercitum ducit, simul dirigit atque administrat ;
imo vero quæ reliqua sunt, ipse unus moderatur,
et exteros quidem inimicos, armis, suos vero, hoc
est ipsius Saul malignos spiritus, melodia simul,
ac spiritu, superat. Coronatur itaque et laudatur
ab omnibus, et supra omnes, in cantumque ipsis
etiam effectus est mulieribus : Percussit Saul mille,
et David decem millia *. Invidetur rursus, perse-
cutionem patitur, fugit, occultatur, circumdatur,

* I Reg. xviii, 7.

Varix lectiones.

(2) Adde πρόδατα καὶ, ut et sensus postulat, et Latinus legit interpres.

(3) Ἰσως, ἀνακομιζεσθαι.

et ipse circumdantem circumdat, nec tamen occasionem arripit, nec belli solutionem attendit, non ulciscitur inimicum : quinimo illum adjuvat fugiens ac timens, non ut ipse male quidpiam pateretur, sed potius, ne adversus Saulem aliquid eorum faceret, quæ sibi ab illo intentabantur. Adeo enim contraria hæc una temperavit, mansuetudinem scilicet et fortitudinem, ut fortitudo in eo major quam in cæteris : et mansuetudo ipsa etiam fortitudine major conspiceretur. Quid tum? Regnat : prophetias prædicit : fatetur atque attestatur Deum, et testimonium illi perhibetur a Deo, promittiturque ei, quod æternam sedem habiturus sit, et hæreditate totum orbem consecuturus : ipsasque stellas, multitudine ac pulchritudine filiorum superaturus. Deinde (o calamitatem, o celestem inutationem!) qui antea electus erat, repente efficitur adulter : qui propheta, amicus : qui Deo afflatus erat, insanus : qui verax, dolosus : qui pastor, latro : qui servator, homicida. Hinc consilii mutatio et tam grandes usus : illinc musices cessatio, et contractio spiritus : hinc et vitæ immutatio, et plurimorum malorum mare : hinc qui numine erat instinctus, non modo privatur inaspiratione illa superna : sed et qui pater erat, orbatur liberis. Et filiorum, alii quidem scelesti et sororum corruptores : alii his etiam scelestiores, fraticidæ scilicet ac parricidæ sunt : et qui rex erat, errabundus fit : qui pugnator optimus, fugitivus : qui pastor, montivagus. Omnis denique præclara illa domus, ac sedes, in terram collabitur. Hinc etiam et fames, et tabefactio, et gravis peccatorum pœnitentia : hinc triplex illud, et perpetuum sacrificium : oculorum videlicet nocturni fluxus ac latices : cordis contritio et gemitus : linguæque assidue preces, et constans confessio : illa quidem vulnera, ista autem medicamina, adustiones, incisiones.

Sed me interea hæc narrantem, pene quod inceperam, fugit, orationis propositum, dum pluribus, quæ sese offerunt, semper detineor. Astat rursus post peccatum, propheta prophetæ, veluti medicus medico ægrotanti ac dubitanti : et quemadmodum antea unctor astiterat, ita et nunc non modo dignitatem, sed spiritum etiam ablaturus, si in aliquo deliquisset, quod ad propriam sanationem pertinere : si vulnus celasset, si reprehendi neglexisset. Astabat pariter, vindictæ hujus minister, sicut antea custos et adjutor validus, ita et nunc vindex terribilis angelus, exserto gladio : et ictum inferre paratissimus, nisi ille contra se suffragium tulisset, ac propria sententia divinam solvisset sententiam. Et hinc quidem aderant : ille iudicii et causæ confictor Nathan, et vindex angelus : illinc autem ipse iudex David, personarum non acceptor, et qui adversus se tulit sententiam, qua jaculum citius evulsit, quam suscepisset : et Deus pariter : qui cicatricem vulnere non tantum indixit, sed ipsum etiam vulnus prorsus delevit : neque enim tantummodo pepereit : sed et abstulit peccatum. Rursus itaque divina gratia et rursus omnes potestas : rursus promissa et pacta, tam de ejus adoptione, quam quod de ejus etiam stirpe nasci deberet Deus.

A ἄλλὰ μὴ τι δράσοι φοβούμενος τῶν ὧν περ ἐφοβείτο παθεῖν. Τοσοῦτον ἐκέρασε τάναντία, πραότητα καὶ τὴν ἀνδρίαν, ὡς εἶναι τὴν μὲν ἀνδρίαν αὐτοῦ μείζονα τῶν ἐν ἄλλοις· αὐτῆς δὲ γε ταύτης αὐθις τὴν ἐπιείκειαν. Τί ἔστι; Βασιλεύει, προφητεύει, μαρτυρεῖ Θεόν, μαρτυρεῖται παρὰ Θεοῦ, διαμαρτύρεται τὸν θρόνον αἰώνιον ἔξειν, τὸν κόσμον κληρονομήσειν, τοὺς ἀστέρας ὑπερβάλλεσθαι τῷ πλήθει καὶ τῷ κάλλει τῶν παίδων. Εἶτα, βαβαὶ τῆς συμφορᾶς! βαβαὶ τῆς μεταβολῆς! ὁ ἐκλεκτὸς, ἄφω μοιχός· ὁ προφήτης, ἔκφρων· ὁ θεοφόρητος, ἔκμανθς· ὁ ἀληθινός, δολερός· ὁ ποιμὴν, ληστής· ὁ σωτὴρ, ἀνδροφόνος. Ἐντεῦθεν ἡ μεταβολὴ ἔστι τῆς γνώμης, καὶ τὰ τολμήματα· ἐκείθεν ἡ ἐποχὴ τῶν κρουμάτων, καὶ ἡ τῶν πνεύματος συστολή· ἐντεῦθεν ἡ ἐναλλαγὴ τοῦ βίου, καὶ ἡ τῶν κακῶν θάλασσα· ἐντεῦθεν οὐ μόνον ὁ ἐνθους, ἄπνους, τὴν ἀνωθεν λέγω πνεῦσιν, ἀλλὰ καὶ ὁ πατήρ, ἀπαις, καὶ οἱ παῖδες, οἱ μὲν μιᾶροι καὶ ἀδελφοφθόροι· οἱ δὲ, καὶ μιᾶρότεροι τούτων, καὶ ἀδελφοκτόνοι, καὶ πατραλοῖται· καὶ βασιλεὺς, πλανήτης· καὶ ὁ ἀριστεύς, φυγάς· καὶ ὁ ποιμὴν, ὀρειάλωτος· καὶ πᾶς ὁ λαμπρὸς οἶκος, ἐκείνος καὶ θρόνος, εἰς γῆν κατεβραγαμένος. Ἐντεῦθεν ὁ λιμὸς καὶ ἡ τῆξις καὶ ὁ δεινὸς μετὰ μेलος τῶν πραχθέντων· ἐντεῦθεν ἡ καινὴ καὶ τριπλὴ καὶ καθημερινὴ θυσία· τῶν μὲν ὀφθαλμῶν οἱ νυκτερινοὶ κρουνὶ καὶ λουτήρες· τῆς δὲ καρδίας ἡ συντριβὴ καὶ οἱ στεναγμοί· τῆς δὲ γλώσσης ἡ διηνεκὴς εὐχὴ καὶ ἐξομολόγησις· ἐκεῖνα τὰ τραύματα, ταῦτα τὰ φάρμακα, ἧ οἱ καυτήρες, ἢ αἰ τομαί.

C Ἄλλ' ὁ μὲν καὶ μεταξὺ παρέδραμε, καὶ ὁ λόγος παρήνεγκε, τῶν κατὰ πόδας αἰεὶ ἐχόμενος. Ἐφίσταται μετὰ τὴν πῶσιν πάλιν τῷ προφήτῃ προφήτης, καθάπερ ἱατρὸς ἱατρῷ νοσοῦντι καὶ ἀποροῦντι, καὶ ὡς περ χρίστης τὸ πρότερον, οὕτω νῦν ἀφαιρέτης οὗ τοῦ ἀξιώματος μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ πνεύματος, εἰ τι κακοργήσει περὶ τὴν ἱατρειάν, καὶ ἀποκρύψει τὸ τραῦμα, καὶ ἀποδυσπετήσει τὸν ἔλεγχον. Συνεφίσταται δὲ καὶ ὑπουργὸς τῆσδε τῆς ἐκδικίας, καθάπερ τὸ πρὶν φύλαξ καὶ βοηθὸς ἰσχυρὸς, οὕτω καὶ νῦν τιμωρὸς ἄγγελος, τὴν ῥομφαίαν καὶ κατενεγκὴν ἔτοιμος ὢν, εἰ μὴ κάκεινος καθ' ἑαυτοῦ τὴν ψῆφον ἐξενεγκῶν, λύσει τὴν ἀπόφασιν ἀποφάσει. Ἐντεῦθεν ὁ ὑποκριτὴς τῆς δίκης, καὶ ὁ ἐκδικητὴς ἄγγελος· ἐκείθεν ὁ ἀπροσωπώληπτος δικαστὴς, καὶ καθ' ἑαυτοῦ τὴν γνώμην ἐκφέρων, καὶ συντομώτερον ἐξελὼν τὸ βέλος, ἤπερ ἐδέξατο, καὶ ὁ Θεὸς οὐ συνουλῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξαλειφῶν τὸ τραῦμα. Μὴ γὰρ συγχωρῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀφαιρῶν τὸ ἀμάρτημα. Πάλιν τὸ χάρισμα, πάλιν τὸ πνεῦμα, πάλιν τὰ κρούματα, πάλιν τὸ κατὰ πάντων κράτος, καὶ αἱ συνθήκαι, καὶ τῆς υἰοθεσίας, καὶ τῆς θεοπατορίας.

D πνεῦμα : rursus soni ac cantus : rursus supra omnes potestas : rursus promissa et pacta, tam de ejus adoptione, quam quod de ejus etiam stirpe nasci deberet Deus.

Οὗτος οὖν ὁ πολλὰ μὲν παθὼν, πολλὰ δὲ κατ-
 ορθώσας, μυρίας δὲ τροπὰς τραπέας, πᾶσαν τὴν
 καθ' ἑαυτὴν ἱστορίαν, καὶ τὰς περιπετείας ἐν τούτῳ
 παραδίδωσι τῷ συγγράμματι. Καὶ πρώτη μὲν τις
 ὑπόθεσις, καὶ σκοπὸς ταῦτα τοῦ ποιήματος· δεύ-
 τερον δὲ κεφάλαιον, ἢ τῆς ἀρχαιολογίας, οὐ τῆς
 Ἑβραϊκῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπι παλαιότερας
 ἐξήγησις· διέξεισι γὰρ ἐν πολλοῖς τοῖς ψαλμοῖς τὴν
 γέννησιν, τὴν πρᾶξιν τῶν πατριαρχῶν, τὴν πλάνην,
 τὴν μετανάστασιν, τὴν εἰς Αἴγυπτον κάθοδον, τὴν
 δουλείαν, τὴν ἔξοδον, τὴν νομοδοσίαν, τὴν σκηνὴν,
 τὴν ἱερατείαν, τοὺς Ἀριθμοὺς, τὸ Δευτερονόμιον,
 τὸν Ἰησοῦν, τὴν κληροδοσίαν, τοὺς Κριτοὺς, τὰς
 Βασιλείας, καὶ εἴ τι τούτοις ἀκλόουθον. Τρίτον, ἢ
 φυσιολογία περὶ οὐρανοῦ καὶ τῶν κατ' οὐρανὸν, περὶ
 γῆς καὶ τῶν κατὰ γῆν, περὶ ζώων, περὶ στοιχείων,
 καὶ ἀπλῶς περὶ τῆς ὅλης δημιουργίας. Τέταρτον, ἢ
 περὶ τοῦ Σωτῆρος προφητεία, οἰκονομία πάντων
 ἐκφαντικώτερον, ὅσα περὶ τὴν Παρθένον, ὅσα περὶ
 τὴν σάρκωσιν, τὰ κατὰ τὴν δωροφορίαν, τὰ τῆς εἰς
 Αἴγυπτον ἀποδημίας, καὶ ἐπαύθου, καὶ ἀναδείξεως,
 καὶ διδασκαλίας, καὶ θαυματοποιίας, τὰ τῆς συναγω-
 γῆς, τὰ τοῦ φθόνου, καὶ τῆς ἐπιβουλῆς, καὶ τῆς
 προδοσίας, καὶ τῆς ἀπαγωγῆς, καὶ τῶν μαστίγων,
 καὶ τῶν ἐμπαιγμῶν, τὰ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς ὀρυγῆς
 τῶν χειρῶν καὶ ποδῶν, τὰ τοῦ διαμερισμοῦ τῶν
 ἱματίων καὶ τοῦ κλήρου, καὶ τῆς πικρᾶς γεύσεως,
 καὶ τῆς ἀποπνεύσεως, καὶ ταφῆς, καὶ ἀναστάσεως,
 καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀνάδοθι, καὶ τῆς ἐκ δεξιῶν καθ-
 ἔδρας, καὶ τῆς κατὰ πάντων καὶ ὑπερ᾿ πάντων νίκης
 καὶ βασιλείας. Πέμπτον, ἢ τῶν μετὰ ταῦτα προφη-
 τεῖα, τῶν ἐθνῶν ἢ κλήσις, τῶν μαθητῶν ἢ δόξα, τὰ
 θαύματα, τῆς γῆς ἢ ὑποταγῆς, τῆς Ἐκκλησίας ἢ
 πῆξις καὶ ἐπίδοσις, ἢ τῶν Ῥωμαίων νίκη, τῶν
 Ἰουδαίων ἢ αἰχμαλωσία, τὰ κατὰ τὴν δευτέραν καὶ
 φρικτὴν τοῦ Σωτῆρος κάθοδον, καὶ ὅσα περὶ ἀνα-
 στάσεως καὶ χρίσεως καὶ ἀναποδόσεως. Ἑκτον, ἢ
 θεολογία περὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύμα-
 τος. Ἐβδομον, ὅσα περὶ κωρῶν κτισμάτων, ἀγγέ-
 λων καὶ δαιμόνων, καὶ νοῦ καὶ ψυχῆς, καὶ ψυχικῆς
 δυνάμεως καὶ κινήσεως. Ὀγδοον, ὅσα τῆς ἡθικῆς
 παιδαγωγίας, περὶ ἀρετῆς, περὶ κακίας, καὶ τῶν
 τοιοῦτων. Ἐνατον, περὶ λογισμῶν, καὶ δαιμόνων
 ἐπιβουλῆς, καὶ περὶ τροπῶν, περὶ θεραπείας παθῶν,
 καὶ τῆς κατ' αὐτῶν πάλης καὶ στρατηγίας. Δέκα-
 τον, ὁ περὶ τῶν ἐντελῶν λόγος ἀκριβέστατός τε καὶ
 ὤψιλότατος, καὶ μικρὸν ἢ οὐδὲ λειπομένους τῶν εὐ-
 αγγελικῶν διατάξεων.

Οὗτοι μὲν οὖν οἱ καθόλου λόγοι τῆς ὑποθέσεως τῶν
 ψαλμῶν, εἰς δέκα συναριθμούμενοι κεφάλαια, οἷς ἢ
 τῶν ψαλμῶν ἅπαντα περιέχεται πραγματεία· ἰδικώ-
 τερα δὲ καὶ ἄλλα, ὅσον ὁ δοξολογητικὸς, ὁ εὐχαρι-
 στηρικὸς, ὁ εὐκτικὸς, ἢ προσευκτικὸς, ὁ παραμυθη-
 τικὸς, ὁ προτροπικὸς, καὶ ἐπι πᾶσιν ὁ μεθοδικός.
 Οὐ μόνον γὰρ παραγγέλλει τότε ποιεῖν, ἢ μὴ ποιεῖν,
 ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον ὑποτίθει καὶ τὸν χρόνον. Καὶ
 ὅλων κοινόν ἐστι πᾶσιν ἱατρῶν παντὸς πάθους, κα-

Hic igitur qui multa passus est, et plura etiam
 propria virtute administravit, atque in varias incidit
 states sui mutationes omnem de se historiam, omnes vite
 sue varietates, in hoc conscripsit volumine. Et primum
 quidem propositum, et primus operis scopus est, de
 propriis argumentis ac laboribus tractare: deinde de
 antiquitatibus non Iudæicis modo, sed vetustioribus.
 In multis enim psalmis edisserit generationem et gesta
 patriarcharum, peregrinationes, migrationes, descensum in
 Ægyptum, servitutem, exitum ex Ægypto, legem latam,
 tabernaculum, sacerdotium, Numeros, Deuteronomium,
 Jesum Nave, distributionem promissa terre, Judices,
 Reges, et siquid aliud est his consequens. Tertio, naturarum
 rerum rationem tradit: de cælo et cælestibus: de terra
 et terrestribus: de animalibus, de elementis, et generaliter
 de universo Dei officio. Quarto, prophetia de crucis dispensatione
 in hoc opere, cæteris omnibus se manifestationem
 ostendit: et quæcunque ad partum Virginis, ad Incarnationem,
 ad Magorum dona, ad fugam in Ægyptum, et inde
 regressum, ad Christi doctrinam, ad miracula, et ad
 Synagogam pertinent: invidiæ item et proditiones,
 insidiæ, captura, flagella, illusiones, crux, manuum
 ac pedum confossiones, divisio et sortitio indumentorum,
 amara potio, aspiratio, sepultura, resurrectio, ascensio,
 sedes a dextris Patris: et supra omnia, victoria et regnum,
 quod in cælo atque in terra sibi Christus paravit,
 clarissime hic conspiciuntur. Quinto, prophetia earum
 rerum quæ post prædicta omnia contigerunt: gentium
 videlicet advocatio, discipulorum Christi gloria,
 miracula, prædicatio, orbis terræ subjectio, Ecclesie
 stabilitas atque incrementum, Romanorum victoria,
 Judæorum captivitas, et quæcunque etiam ad
 secundum Christi adventum, ad resurrectionem,
 ad iudicium, et ad uniuersusque retributionem
 pertinent. Sexto, theologia de Patre et Filio et Spiritu
 sancto. Septimo, quæcunque traduntur de intellectu
 et anima, et de animæ motibus et potentiis. Octavo,
 quæ ad morum disciplinam et ad institutionem,
 quæ ad virtutem et vitium aliaque similia
 pertinent. Nono, de cogitationibus, et demonum
 insidiis et circuitibus: de sanatione et cura
 passionum: de pugna et certamine adversus
 huiusmodi passiones. Decimo, mandatorum ratio
 adeo hic diligenter traditur, ut parum, aut nihil
 ab evangelicis præceptis abesse videatur.

Hæc igitur sunt argumenta psalmorum, redacta
 in decem capita quibus tota psalmorum lucubratio
 continetur, quanquam et alia sint magis privata,
 quæ in eis habeantur. Sunt namque et psalmi qui
 laudem et gloriam Dei canunt, qui gratias agunt
 qui orationes fundunt et vota. Sunt et consolatori
 et exhortatorii. Ad hæc omnia, sunt et qui viam
 ad virtutem tradunt: quique non tantum admo-
 nent hoc facere, aut illud evitare, sed et modum

docent et tempus. In summa hic liber cum mune est quoddam medicinæ promptuarium, et passio- num omnium certissimum remedium: illiusque verba (quod etiam valde admirandum est, et hujus operis proprium) omnibus congruunt atque aptantur hominibus. Nulla est igitur inter homines actio, nulla ratio, nulla affectio, nulla cogitatio, cujus medicinam hic invenire non possis: cumulus enim et acervus quidam rerum est, omni plenus vitæ conversatione, omni contemplatione: ac veluti penu quoddam doctrinæ publicum, unicuique apta et convenientia distribuit. Nam et antiqua purgat vulnera, et nuper illatis celerem liberationem præstat. Insuper quod integrum est, sanum sincerumque conservat: multitudinem vero ipsam prorsus allicit ac suadet suavi quadam cum delectatione et honesta voluptate: adeo ut per blandam et lenem illam vocem, utilitatem et commodum latenter etiam reportemus, juxta prudentum medicorum præcepta, qui, in austerioribus pharmacis, poculum inungi jubent melle: ita et nos, apparenter quidem, dulce ac suave melos canimus: re ipsa vero animas erudimus, et divinorum eloquiorum memoriam indelebilem conservamus.

Psalmus sermo et conversatio est cum Deo, angelorum allectio, alacer animæ ordo ac status, diurni laboris quies, nocturni timoris propulsio, juvenum et nuper introductorum regula, proficientium adjumentum, perfectorum solidatio, clypeus insuperabilis, ornamentum decentissimum, regibus, privatis, principibus, populis, militibus et belli ignaris, sapientibus et rudibus, monachis et civibus, sacerdotibus et plebibus, habitatoribus continentis atque insularis, agricolis, nautis, artificibus et artium ignaris, viris, mulleribus, senibus, adolescentibus: omni denique naturæ, ætati, fortunæ, proposito, et communiter et privatim et semper, tam domi quam in foro, in ecclesiis, in agris, in solitudinibus, in itineribus et omnibus in locis: et est denique sicuti aeris spiratio, aut lucis effusio, aut usus ignis et aquæ, aut quodcunque aliud eorum quæ valde communia sunt et utilia. Quodque admiratione maxime dignum est, psalmorum cantus non interruptit neque distrahit ab operibus: quinimo operantibus, ipsa suavitate ac melodia, austeritatem lenit laborum quorum omnium unus est finis: ut scilicet hujusmodi discipulus bonus, sapiens efficiatur, et Deus. Abunde igitur diximus quænam et quot sint hujus operis intentiones, et quanta ex his commoda consequamur, et quis finis. Restat nunc ut disseramus, an proprius sit hic liber beati David, et ab eo solo confectus [an etiam ab aliis]: quam appellationem habeat. Quid sit psalterium, quid psaltus, quid psalmus, quid psalmus, quid diapsalma, quid canticum, quid hymnus, quid laus, quid confessio, quid oratio, quid votum, quid canticum psalmi: quid psalmus cantici: quot sint psalmi et quare tot sint, et a quonam fuerint collecti: quot cantores,

κτημένον φάρμακον, και πάντες οι λόγοι πᾶσιν ἀνθρώποις ἀρμόζουσιν δ και θαυμασιώτατον, και της βίβλου ταύτης ἰδιαιτάτον. Οὐκ ἔστιν οὖν ἐν ἀνθρώποις, οὐ πρᾶξις, οὐ λόγος, οὐ πάθος, οὐ διανόημα, οὐ μὴ τὴν ἰατρίαν εὐροι τις ἐνταῦθα· συμφορῆμα γάρ ἔστι πάσης ἔμπλεον θεωρίας και πολιτείας, δημόσιον ταμείον διδασκαλίας παρεχόμενον ἐνταῦθα τὸ πρόσφορον· τὰ τε γὰρ παλαιὰ τραύματα καθαιρει, και τῷ νεοτρώτῳ ταχέϊαν δίδωσιν ἀπαλλαγὴν, και τὸ ἀκέραιον συντηρεῖ, και καθόλου πᾶν πάθος (4) ἐξαιρεῖται, και τοῦτο μετὰ τινος ἐμμελοῦς ψυχαγωγίας και σώφρονος ἡδονῆς, ἵνα τῷ προσηνεῖ και λειψῇ τῆς ἀκοῆς λεληθότως ὑποδεξιόμεθα τὴν ἐκ τῶν λόγων ὠφέλειαν, κατὰ τοὺς σοφοὺς τῶν ἰατρῶν, οἵτινες ἐπὶ τῶν αὐστηροτέρων φαρμάκων, μέλιτι τὴν κύλικα περιχρῶσιν. Οὕτω γοῦν τῷ μὲν δοκεῖν, μελῶδουμένῳ· τῇ δ' ἀληθείᾳ, τὰς ψυχὰς παιδευόμεθα, και τὴν μνήμην τῶν λόγων ἔχομεν ἀνεξάληπτον.

Ψαλμὸς, ὁμιλία πρὸς Θεόν, ἀγγέλων ἐπαγωγῆ, δαιμόνων ἀπαγωγῆ, ψυχῆς ἰλαρὰ κατάστασις, τῶν τῆς ἡμέρας πόνων ἀνάπαυσις, τῶν τῆς νυκτὸς φόβων ἀλεξητήριον, ἐισαγομένων στοιχειώσις, προκοπτόντων αὐξήσις, τελειουμένων ἰδραίωσις, ἔπλον ἀμαχον, κόσμος κάλλιστος, βασιλευσιν, ἰδιώταις, ἀρχουσιν, ἀρχομένοις, στρατιώταις, ἀστρατεῦτοις, σοφοῖς, ἀμαθέσι, μονασταῖς, πολιτικοῖς, ἱερεῦσι, λαϊκοῖς, ἠπειρώταις, νησιώταις, γεωργοῖς, ναυτί-

λοῖς, τεχνίταις, ἀτέχνους, ἀνδράσι, γυναιξί, γέρουσι, νέοις, πάσῃ φύσει και ἡλικίᾳ, και τύχῃ, και προαιρέσει, και κοινῇ, και ἰδίᾳ, και πάντοτε, και ἐν ὄκει, και ἐν ἀγοραῖς, και ἐν ἐκκλησίαις, και ἐν ἀγροῖς, και ἐν ἐρημίαις, και ἐν ὁδοῖς, και πανταχῇ, καθάπερ ἀέρος πνεῦσις, ἡ φωτὸς χύσις, ἡ πυρὸς χρῆσις και ὕδατος, ἡ ὅσα τῶν παγκοίνων τε και παγχυρήτων. Και τὸ παραδοξώτατον, μηδ' ἀφισταμένων τῶν ἔργων, ἀλλὰ και τοὺς καμάτους διὰ τῆς μελωδίας ἐπικουφίζουσιν· ὧν πάντων τέλος ἐν, ἀγαθὸν γενέσθαι τὸν τούτων μαθητὴν, και σοφόν, και Θεόν. Τίνες μὲν οὖν οἱ σκοποὶ τῆς παρουσίης βίβλου, και πόσοι, και τίνα τὰ χρήσιμα, και ποῖον τὸ τέλος, ἰκανῶς εἰρήκαμεν. Λοιπὸν δ' ἂν εἴη λέγειν, εἰ γνησία και μόνου Δαβὶδ ἡ βίβλος, ὅποιαν τε κλῆσιν ἔχει, και τί ἔστι Ψαλτήριον, και τί ψαλτὸν, και τί ψαλμὸς, και τί ψαλμῶδός, και τί διάψαλμα, και τί ψόδη, και τί ὕμνος, και τί αἶνος, και τί ἐξομολόγησις, και τί προσευχῆ, και τί εὐχῆ, και τί ψόδη ψαλμοῦ, και τί ψαλμὸς ψόδης, πόσοι ψαλμοὶ, και ἡ διὰ τί τοσοῦτοι, και παρὰ τίνος συνελέγησαν, πόσοι ἀρχαῖοι, πόσοι χοροὶ, και ἐκ ποίων, και διατί τοσοῦτοι, και ἐκ τοσοῦτων, τίς ἡ διαφορὰ τοῦ ψαλτῆρος πρὸς τὰ ἄλλα μουσικὰ ὄργανα, τίς ἡ τάσις τῶν ψαλμῶν, τίς ἡ ἐν πολλοῖς τῶν ψαλμῶν ἀσάφεια, πόσαι μεταβολαὶ τῆς Ἑβραϊσθῆ; διαλέκτου πρὸς τὴν Ἑλληνίδα, και πορὰ τίνων,

Variæ lectiones.

(4) Græca verba ita sonant: *Uno verbo prarum affectum omnem tollit, idque suavi quadam cum de-*

lectatione. Saulus autem legit πλήθος, multitudine, minus recto.

είνος ἕνεκεν τὸ μέλος ἐπινοήσεται, πῶς ἐν ὄν τὸ θεῖον Πνεῦμα, ποτὲ μὲν ἐνίσχεται, ποτὲ δὲ πληθύνεται. Πρότερον δὲ περὶ τοῦ προτέρου κεφαλαίου διαληπτέον. quis psalmodum ordo : quænam sit in multis psalmis obscuritatis ratio : quot translationes sint de Hebraica lingua in Græcam : et a quibus fuerint factæ : quare sit inventus cantus : quare cum divinus Spiritus unus sit, aliquando singulari effertur sermone, et aliquando plurali. Et primo quidem de priori capite tractabimus.

Φασι μὴ μόνου τοῦ Δαβὶδ εἶναι τοὺς ψαλμοὺς, ἀλλὰ τινὰς καὶ Ἰδοῦμ, καὶ τῶν υἱῶν Κορέ, καὶ τοῦ Ἀσάφ, καὶ Αἰθάμ, καὶ Αἰμάν τοῦ Ἰσραηλίτου, ἕνα δὲ καὶ Μωσέως, καὶ Σολομῶντος ἄλλους· καὶ ὁ ἅγιος ἀπὸ τῶν ἐπιγραφῶν, συλλεγένας εἰς ἐν μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν ὑπὸ τοῦ Ἑσδρα. Πολλοὶ δὲ καὶ μόνον ἐπιγεγραμμένον ἔχουσιν Ἀλληλουῖα, καὶ ἄλλοι ἐπιγραφὴν μὲν τινὰ φέρουσιν, ἀνόνομοι δὲ ἕτεροι δὲ, παντάπασιν εἰσιν ἀνεπίγραφοι. Διὰ καὶ ἀπυλῶτος βίβλος ψαλμῶν ὠνόμασται, καὶ καθὼς εὐρίσκομεν ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων, οὐκ εἰς Δαβὶδ μόνον ἀναφερομένη· καταχρηστικῶς γὰρ λέγεται αὕτη Ψαλτήριον, ὅτι ψαλτήριον κυρίως ὄργανου εἶδος, Ναῦλα παρὰ Ἑβραίοις ὀνομαζόμενον, ἐκ τοῦ ψάλλειν, ὡς εὐκτήριον ἐκ τοῦ εὐχεσθαι. Μετηνέχθη καὶ ἐπὶ τὴν βίβλον ἢ κλήσις ἄλλως, ἐκ τοῦ τηρεῖν τοὺς ψαλμοὺς. Ἄλλοι δὲ λέγουσιν, οἷς καὶ ἐγὼ συντίθεμαι, πάντας τοὺς ψαλμοὺς εἶναι τοῦ Δαβὶδ· ὡς περὶ γὰρ ὁ Μωσέως ἐπιγεγραμμένος, οὐκ ἔστι Μωσέως· εἰ γὰρ ἦν, πρῶτος ἂν ἔκειτο διὰ τὴν ἀρχαιογόνου ἐκείνου, ἢ καὶ ἐν ταῖς τοῦτου βίβλοις ἀνέκειτο, καθάπερ αἱ ψάλα αὐτοῦ, ἢ μὲν ἐν τῇ Ἐξόδῳ, ἢ δὲ ἐν Ἀριθμοῖς, ἢ δὲ ἐν Δευτερονομίῳ· οὕτως οὐδὲ τ' ἄλλα, τὰ δοκοῦντα φέρειν ἄλλοτριαν ἐπιγραφὴν. Καὶ γὰρ Σολομῶντος δύο φασι εἶναι ψαλμοὺς, οἷτινες, εἰ ἐκείνου ἦσαν, τελευταῖον ἂν ἐτετάχτο, καὶ ἕνα ἢ καὶ ἐν ταῖς Βασιλείαις, ἢ καὶ τοῖς Παραλειπομένοις ἐμπερισίγοντο, ἢ καὶ που δηλοῦσθαι ἐμελλον, ὡς τὸ Ἦσαν αὐτῷ ψάλα πεντακισχίλια, καὶ παραβολαὶ τρισχίλια· ψαλμῶν δὲ αὐτοῦ οὐκ ἐμνημόνευσεν ἢ θεῖα Γραφή. Λοιπὸν οὖν αἱ ἐπιγραφαὶ Ἰδοῦμ, καὶ τῶν υἱῶν Κορέ, καὶ Ἀσάφ, καὶ Αἰμάν, καὶ Αἰθάμ, παριστῶσιν, ὅτι τοῦτοις τοῖς ἀνδράσιν ἀρχαῖοις χειροτονηθεῖσι τῶν χορῶν, οὗς ὁ Δαβὶδ ἐκ τῆς φυλῆς Λεβὶ κατεστήσατο, καὶ ἀπεκλήρωσεν εἰς τὸ ὑμνεῖν τὸν Θεὸν ἐν τοῖς διαφόροις ὄργανοις, ὧν εἶδη σαφῶς· ὁ τελευταῖος ἀπαριθμεῖται ψαλμὸς, ἰδικῶς ἕκαστον τῶν οὕτως ἐπιγεγραμμένων ψαλμῶν οὗτος παρεδίδου ψάλλειν, τῶν ἄλλων κοινῶς ὑπὸ πάντων ψαλλομένων· ὅφ' οὐ γοῦν ἕκαστος ἰδικῶς ἐψάλη, τοῦτου καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ἀπηνέχαστο. Καὶ τοῦτο δὲ φανερόν ἐξ ὧν φησὶν ἢ βίβλο; τῶν Παραλειπομένων, ὅτι καὶ Ἦσε τὴν ψόδην ταύτην, ἐν χειρὶ Ἀσάφ. Ἄλλα καὶ ἀπὸ τοῦ ἐπιγράμματος τοῦ λη' ψαλμοῦ· Εἰς τὸ τέλος γὰρ, φησὶ, τῷ Ἰδοῦμ, ψόδη τῷ Δαβὶδ· ἐποιήθη μὲν γὰρ τῷ Δαβὶδ, ἀνετίθη δὲ τῷ Ἰδοῦμ εἰς τὸ ψάλλειν. Καὶ αὐτὸς ὁ μγ' ψαλμὸς οὕτως ἐπιγράφεται· Εἰς τὸ τέλος τοῖς υἱοῖς Κορέ, ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ. Καὶ πάντες δὲ οἱ φέροντες

Aiunt quidam psalmos non solius esse David, sed quosdam Idithum, alios filiorum Core, alios item Asaph, Etham et Emam, Israelitæ : unum Moysi, et alios Salomonis : quod manifestum esse asserunt ex inscriptionibus, eosque post captivitatem dicunt ab Esdra fuisse in unum collectos. Multi etiam psalmi pro inscriptione habent tantum Alleluia, et alii inscriptionem sine auctore, alii etiam omni prorsus carent inscriptione. Quam ob causam, totum hoc opus, non psalmos David, sed indefinite librum Psalmorum appellari aiunt, ut in Actibus apostolorum legimus, atque indicari, quod totus psalmorum liber soli David ascribendus non sit. Nam quod Psalterium appellamus hanc psalmorum collectionem, improprie id dicimus : quia Psalterium proprie organi quoddam genus est : quod apud Hebræos dicitur *Nawla*, a psallendo sic dictum, quemadmodum oratorium ab orando : sed huiusmodi appellatio ad Psalmorum librum postmodum translata est, qui tamen vel ea etiam ratione denominationem hanc sortitus est, quia psalmos continet. Alii vero (quibus ego consentio) asserunt psalmos omnes a David fuisse compositos : et quemadmodum octogesimum octavum psalmum, qui Moysi inscribitur, dicunt Moysi non esse, quia si ejus esset, ob illius antiquitatem, primus in ordine legeretur, aut saltem haberetur inter libros Moysi, sicuti habentur ejus cantica, quorum unum in Exodo, alterum in Numeris, tertium in Deuteronomio reperitur ; ita etiam existimandum esse asserunt de aliis psalmis, qui aliorum inscriptiones præ se ferre videntur : [quod scilicet ab alio compositi non sint, quam a beato David.] Eadem etiam dicunt de duobus psalmis, qui Salomonis inscriptionem habent, quod scilicet si essent Salomonis, aut extremo in ordine collocari debuerant, aut in libris Regum, aut Paralipomenon interseri : aut saltem alicubi de eis memoria haberi, eo modo quo cæterorum omnium ejus operum ratio habita est. Erant enim, inquit, illi, cantica quinquies mille, parabolæ ter mille : psalmorum verò ejus, Scriptura non meminit. Cæterum inscriptiones, Idithum filiorum Core, Asaph, Emam et Etham, hoc tantum volunt significare : quod his viris, quos beatus David elegerat ex tribu Levi, in duces ac principes chororum, quosque instituerat, ut variis organis Deum lædarent, et quorum organorum genera, aperte postremus omnium psalmus connumerat : quod his, inquam, viris unusquisque psalmorum, juxta

¹ III Reg. iv, 32.

nominum inscriptionem, privatim ad psallendum sit traditus : cum alii psalmi ab universis cantoribus, atque in commune canerentur. Illi igitur psalmi, qui privatim ab aliquo eorum decantati sunt, cantoribus sui inscriptionem retulerunt : quod etiam manifestius fit ex his quæ in libro Paralipomenon legimus⁹. *Cecinit, inquit, canticum hoc in manu Asaph.* Quin etiam ab inscriptione psalmi xxxviii, quæ hujusmodi est⁹, *In finem Idithum canticum ipsi David.* Compositum quippe fuit id canticum a beato David, et ab eo traditum Idithum, ut illud caneret. Psalmus etiam xliii sic inscribitur¹⁰ : *In finem filiis Core, psalmus ipsi David.* Præterea psalmi omnes, qui aliorum inscriptiones habent, non per genitivum casum, sed per dativum inscribuntur : quæ res abunde indicat, psalmos quidem a beato David fuisse conscriptos, sed illis cantoribus privatim traditos ad canendum. Quod si quis contra, illud dicat : plures etiam esse psalmos, qui in inscriptione habent nomen David, in tertio casu, videlicet *Psalmus ipsi David* : replicabimus multos esse etiam qui per secundum casum inscripti sunt : videlicet *Psalmus ipsius David* : quod tamen in aliis nominibus non reperitur : ut sciamus quod ab ipso quidem David conscripti sunt, non ei dati aut oblati : hoc enim differentiam introduxit. Ille autem psalmus qui Moysi inscribitur, hujusmodi habet inscriptionem¹¹ : *Oratio ipsi Moysi homini Dei, quæ inscriptio docere videtur quod ille psalmus iis congruat, qui per divinam aquam, hoc est per salutare lavacrum baptismatis, homines Dei effecti sunt. Moyses quippe interpretatur, assumptus ex aqua. Ex aqua vero assumuntur omnes qui baptizantur. Unde etiam Dei homines merito cognominantur. Eos vero psalmos, qui Salomonis dicuntur, in Christum fuisse compositos reputamus. Salomon namque interpretatur pacificus. Verum quisnam alius tam fuit pacificus, quam Christus? qui natura ipsa pacem habet?¹² *Pacem, enim, inquit, meam do vobis, pacem meam relinquo vobis.* De psalmis qui sine inscriptione sunt, illud in primis sciendum est, quod multa Hebræorum exemplaria, conjunctum habent secundum psalmum cum primo : cum apud eos non sit numerus in psalmis : secundus autem, sine contradictione, conscriptus fuit a beato David. Cujus rei testes habemus apostolos, in Actibus dicentes ad Deum : ¹³ *Tu qui per os David pueri tui dixisti : Quare insurrexerunt gentes, etc.* Unde etiam demonstratur primum psalmum pari modo ipsius esse David : quod si primum et secundum psalmum, qui carent inscriptione, dicimus esse David, consequenter alii omnes, qui sine inscriptione sunt, ejusdem erunt : sicuti inter cæteros esse scimus psalmum nonagesimum quartum, ut attestatur Apostolus in Epistola sua ad Hebræos, dicens¹⁴ : *Iterum quædam determinat aitem nodie in David, dicens post tantum tempus : hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare coram vestra.* Psalmi quoque qui sunt sine nomine, eidem ascribendi*

⁹ Psal. xxxv, 15. ⁹ Psal. xxxviii, 1. ¹⁰ Psal. lxxxix, 1. ¹¹ Psal. cxxxix, 1. ¹² Joan. xiv, 27. ¹³ Act. iv, 25, ¹⁴ Hebr. iii, 8.

ἄλλοτριας ἐπιγραφῆς, οὐ τοῦ δεινός, ἀλλὰ τῷ δαίει ἐπιγεγράφαι, ὃ καὶ αὐτὸ σημεῖον ἐναργές. ὅτι τῷ Δαβὶδ ποιηθέντες, τούτοις ἰδιαίτερον πρὸς τὸ ψάλλειν ἐνετέθησαν. Εἰ δ' εἴποι τις, ὅτι καὶ μὴν καὶ ψαλμοὶ τῷ Δαβὶδ ἐπιγέγραπται τοῖς πλείοσιν, ἐροῦμεν, ὅτι καὶ πολλοῖς πάλιν, ψαλμοὶ τοῦ Δαβὶδ, ὅπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων οὐχ εὐρήσεις, ἵνα γινώμεν, ὅτι τοῦ Δαβὶδ εἰσι καὶ πεποιημένοι, οὐ δεδομένοι καὶ ἀνακείμενοι· τούτο γὰρ τὴν διαφορὰν εἰσῆγαγεν. Ὁ δ' εἰς τὸν Μωϋσῆν ἀναφερόμενος, τοιαύτην ἔχει τὴν ἐπιγραφὴν· *Προσευχὴ Μωϋσῆ ἀνθρώπῳ τοῦ Θεοῦ, μονουχὶ διδάσκουσιν, ὡς ὁ ψαλμὸς οὗτος ἀρμύζει τοῖς διὰ τοῦ Θεοῦ ὕδατος, ἥτοι τοῦ σωτηρίου βαπτισματος, ἀνθρώποις τοῦ Θεοῦ γινομένοις·* Μωϋσῆς γὰρ *ληφθεὶς ἐξ ὕδατος* ἐρμηνεύεται. ^B Λαμβάνονται δὲ ἐξ ὕδατος, καὶ Θεοῦ ἀνθρώποι χρηματίζουσιν, οἱ βαπτιζόμενοι. Τοὺς δὲ τοῦ Σολομῶντος λεγομένους εἰς τὸν Χριστὸν εἰρησθαί φημεν. Σολομῶν γὰρ *εἰρηκώτερος* ἐρμηνεύεται, ὅπερ ἔστιν ὁ Χριστὸς, κατὰ φύσιν τὴν εἰρήνην ἔχων· *Εἰρήνην γὰρ, φησὶ, τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφῆμι ὑμῖν.* Περὶ δὲ τῶν ἀνεπιγράφων, πολλὰ τῶν Ἑβραϊκῶν ἀντιγράφων συνημμένον ἔχουσι τῷ πρώτῳ ψαλμῷ τὸν δεύτερον, οὐ προσκειμένου τοῖς ψαλμοῖς ἀριθμοῦ παρ' αὐτοῖς· ὁ δὲ δεύτερος, ἀνατιβήτης τοῦ Δαβὶδ. Καὶ τούτου μάρτυρες οἱ ἀπόστολοι, λέγοντες πρὸς τὸν Θεὸν ἐν ταῖς Πράξεσιν· *Ὁ διὰ στόματος Δαβὶδ τοῦ παιδός σου εἰπών· Ἰνα τι ἐξφύσασαν ἔθνη, καὶ τὰ ἐξῆς. Συναποδείκνυται οὖν καὶ ὁ πρῶτος ψαλμὸς τοῦ Δαβὶδ εἶναι. Εἰ δὲ καὶ ὁ πρῶτος καὶ ὁ δεύτερος τῶν ἀνεπιγράφων, τοῦ Δαβὶδ, καὶ οἱ ἄλλοι πάντες ἀνεπιγράφοι, καθὰ δῆπου καὶ ὁ ἐνενηκοστὸς τέταρτος, ὡς μαρτυρεῖ ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῇ, φάσκων· Ἰνα ὀρίξει ἡμέραν σήμερον ἐν Δαβὶδ, λέγων μετὰ τοσοῦτον χρόνον, καθὼς εἰρηται· *Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνετε τὰς καρδίας ὑμῶν.* Καὶ οἱ ἀνώνυμοι δὲ Δαβὶδ εἰσιν, ὡς διδάσκει Στέφανος ὁ πρωτομάρτυς ἐν ταῖς Πράξεσι· φησὶ γὰρ πρὸς Ἰουδαίους· *Ἔως τῶν ἡμερῶν Δαβὶδ, δε εἶρε χάριν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἠτήσατο εὐρεῖν σκῆνωμα τῷ Θεῷ Ἰακώβ.* Τοῦτο δὲ τὸ βῆτην τοῦ ρα' ψαλμοῦ, δηλόν ἐστιν, ὡς ἔστιν ἀνώνυμος. Ἄλλὰ ^D καὶ οἱ τὸ Ἀλληλουῖα ἐπιγεγραμμένον ἔχοντες τοῦ Δαβὶδ εἰσιν· αὐτίκα γὰρ ὁ πρῶτος αὐτῶν, ὁ ρθ' ἐν τοῖς Παραλειπομένοις τῷ Δαβὶδ πεποιησθαι γέγραπται. Δοκεῖ οὖν αἰτία τοῦ μὴ εἶναι τινος ἀνεπιγράφου, ὅτι οὐκ εἰς ὄνομα ἑνὸς ἔθνους ἕκαστος τῶν τοιούτων λέγεται· τοῦ δὲ ἀνωύμου, ὅτι εἰς τὸν Κύριον εἰρηται· τοῦ δὲ φέρειν Ἀλληλουῖα, ὅτι πρὸς Θεὸν εἰσιν εὐχαριστία καὶ ὕμνος. Καὶ περὶ μὲν τούτου τοσαῦτα· καιρὸς δὲ εἰπεῖν καὶ περὶ τῶν ἄλλων.*

sunt, ut docet beatus Stephanus protomartyr in Actibus dicens ad Judæos: *Usque ad dies David, qui invenit gratiam coram Deo, et petiit, ut inveniret tabernaculum Deo Jacob.* Quod dictum manifeste sumptuosum est ex psalmo cxxxi, qui auctoris caret nomine. Simili modo etiam psalmi, qui loco inscriptionis habent *Alleluia*, ipsius David reputandi sunt: siquidem eorum primus qui est civ, manifeste ab eo fuit compositus, ut legimus in libro Paralipomenon. Ratio autem, quare psalmodorum aliqui carent inscriptione, videtur ea esse, quia non in unius tantum gentis nomine, unusquisque eorum dictus est; quod vero sint sine nominæ, ea videtur esse ratio, quia in ipsum Dominum dicti sunt: quod habeat *Alleluia*, ratio est, quia gratiarum actiones et laudes in Deum continent. Verum de his hæc dicta sufficiant: tempus est, ut de cæteris etiam tractemus.

Ψαλτὸς μὲν, ὁ ἀδόμενος θεός· ψαλμὸς δὲ, τὸ ποιη- μάτιον καὶ τὸ μέλος αὐτοῦ· ψαλμοδός δὲ, ὁ ποιητὴς τούτων· ψαλμοδός δὲ, ὁ ψάλλον ταῦτα χορός· τὸ μέντοι διάψαλμα μεταβολὴν σημαίνει νοήματος, ἢ μέλους, ἢ ἀναβολὴν τινα κρούματος, ἢ τηνικαῦτα θέλει Πνεύματος Ἐλλαμψιν εἰς τοὺς ψάλλοντας· ἀπεγράφοντο γὰρ ταῦτα πάντα διὰ τὴν ἀκρίβειαν· Ἄλλὰ ψαλμὸς μὲν κυρίως, ὁ μετὰ ὀργανικοῦ ψαλτηρίου ἐμμελῶς ἐκφωνούμενος· ὧδῆ δὲ, φωνὴ τις μουσικὴ τε καὶ ἑναρμόνιος, ἀπὸ μόνου στόματος. Καταχρηστικώτερον δὲ λέγεται κάκεινος ὧδῆ, καὶ αὐτὴ ψαλμός· ἀρχαιότερον δὲ ἡ ὧδῆ· καὶ γὰρ Μωϋσῆς ἤρξε ταύτης, καὶ διήρκεσεν ἕως Δαβίδ. Οὗτος δὲ πρῶτος ἤρξατο τῶν ψαλμῶν· εἰ γὰρ καὶ περιῆν ψαλτήριον ὄργανον, ἀλλ' ἀτεχνον καὶ ἰδιωτικόν, καὶ πρὸς μόνον ψάλλον τὰ ποιμνία· Δαβὶδ δὲ σοφώτερον τοῦτο κατεσκεύασεν, ἢ ἤρμοσεν, καὶ τὴν χρῆσιν αὐτοῦ πρὸς Θεὸν μετένεγκεν. Ὑμνος δὲ, ἡ ἐπιτεταμένη δοξολογία· αἶνος δὲ, ὁ σύνθετος ἔπαινος· ἐξομολογήσεις δὲ, ἡ κατ' ἐπίτασιν ὁμολογία ἢ καλῶν ὧν πεποιθήκαμεν, ἢ κακῶν ὧν δεδράκαμεν· προσευχὴ δὲ, ἡ δέησις· εὐχὴ δὲ, ἡ ὑπόσχεσις. Πάντα δὲ λέγονται πρὸς Θεόν. Τί μὲν οὖν ἐστὶ ψαλμός, καὶ τί ὧδῆ, προσκρόντως εἴρηται. Ὁδῆ δὲ ψαλμῶν ὑποληπτέον, ὅτι προτάσσεται μὲν ἡ δι' ὀργάνου μουσικῆ, ἔπεται δὲ ἡ διὰ στόματος φωνή, δευτέραν λαμβάνουσα χώραν· ψαλμοὶ δὲ ὧδῶν, ὅτε ταύναντιον γίνονται. Κατὰ δὲ τοὺς νόμους τῆς ἀναγωγῆς, ψαλμὸς μὲν ἀνεῖη, ὅτε τὸ σῶμα τελινοῦν, ὡς ὀργανικὸν ψαλτήριον, καὶ διὰ τῶν καλῶν ἔργων ἐπαφῶμενοι τράπον τινα, καὶ ψαύοντες αὐτοῦ, πρᾶξιν ἀποτελοῦμεν ἀγαθὴν τε καὶ ἑναρμόνιον, εἰ καὶ μήπω θεωρίας ἐπέβημεν· ὧδῆ δὲ, ὅτε χωρὶς τοῦ πρακτικοῦ θεωροῦμεν τὰ τῆς ἀληθείας μυστήρια, γεγυμνασμένοι ἤδη τυγχάνοντες· ὧδῆ δὲ ψαλμοῦ, ὅταν προαγωγῆς ἀγαθῆς πράξεως, εἰς θεωρίαν κατανησάμεν, κατὰ τὸ εἰρημένον· Ἐπεθύμησας σοφίαν, διατήρησον ἐντολὰς, καὶ Κύριος χορηγήσει σοὶ αὐτήν. Ψαλμὸς δὲ ὧδῆς, ὅτε τῆς θεωρίας σαφηνίζουσης τινὰ τῶν κεκρυμμένων ἠθικῶν, εἰς ἐργασίαν τούτων ἐρχόμεθα. Κατὰ δὲ διὰ τοῦτο πρῶτον οἱ ψαλμοί, εἶτα αἱ ὧδαί, ὅτι χρῆ καὶ διὰ τῆς πρακτικῆς ἰόντας, εἰς θεωρίαν ἐλθεῖν. Ἐνθεν τοι καὶ πρὸς τῷ τέλει πολλὰ ὧδαί· καὶ ὅπου ἀναβαθμῆς, οὐδαμοῦ ψαλμὸς, ὅτε μετ' ἐμπλοκῆς ὧδῆς. Ἐν γὰρ ταῖς ἀναβάσεσιν οἱ ἄγιοι πρὸς μόνον τῷ θεωρεῖν εἰσιν.

A. Psalmus quidem Deus est qui canitur: psalmus vero poema et carmen quod de eo canimus: psalmodus, poeta est qui hæc conficit carmina: et Psalmodus, chorus canentium psalmos: diapalma, mutationem sententiæ, aut cantus significat: aut pausam, seu interjectionem quamdam pulsationis, vel fulgorem, atque illuminationem divini Spiritus, quæ tunc canentibus apparebat: scribebantur enim omnia hæc ab eis diligenter. Psalmus proprie est illud carmen, quod simul cum Psalterii instrumento suavi voce profertur: ode seu canticum, vox quædam est musica cum harmonia, solo ore prolata, quamquam improprie ipsum canticum sæpenumero Psalmus dicatur. Est autem canticum psalmo antiquius: Moyses quippe cantici auctor fuit, illiusque usus usque ad beati David tempora perseveravit: qui primus omnium cepit psalmos conscribere. Nam et si antea psalterii instrumento uterentur, illius usus et sine arte ulla erat, et admodum vulgaris; ad solos enim greges mulcendos pulsabatur. David igitur homini instrumentum sapientius coaptavit, et illius usum ad Deum transtulit. Hymnus vero est divinæ gloriæ extensior atque amplior quædam laus. Nam cum laudis nomen simpliciter dicimus, vulgariore ac breviores laudes significamus. Confessio etiam amplum quoddam testimonium est et fides, qua aut bona quæ recepimus fateamur, aut mala quæ commisimus. Porro oratio preces significat, et votum promissionem, omniaque ad Deum pertinent. Quid itaque sit psalmus, et quid canticum, abunde diximus. Canticum autem psalmi tunc est, quando musicæ per organicum instrumentum prius disponitur, et deinde consequitur vox ore emissa, quæ secundum occupat locum. Psalmus vero cantici tunc dicitur, quando ejus quod nunc diximus contrarium sit. Juxta anagogen ac moralem sensum, psalmum tunc canimus, quando corpus nostrum quasi psalterii instrumentum intendimus, et per bona opera quodammodo ipsum palpantes, bonas ac continnas actiones perficimus, quanquam ad altiores contemplationes nondum ascenderit. Ode vero aut canticum canere tunc dici possumus, quando absque ullis operationibus veritatis tantum mysteria contemplamur, effecti jam in ea re admodum exercitati: et canticum psalmi, quando præcedentibus bonis actionibus, in contemplationem devenimus: juxta quod dicitur: *Concupisti sapientiam: serva mandatum, et Dominus tibi eam ministrabit* ¹⁶.

¹⁵ Act. vii, 46 ¹⁶ Eccli. i, 33.

Psalmum etiam cantici tunc vere canimus, quando contemplatione, occulta quædam quæ ad mores pertinent, nobis revelante, nos in eorum operationem procedimus. Hac ratione fortassis psalmi primo loco, et deinde cantica collocata sunt: cum deceat ut per actiones ad contemplationem accedamus. Multa enim cantica habentur circa finem libri, verum ubi gradus est, seu assensus, illic nusquam est psalmus, neque etiam conjunctus cum cantico; sancti enim viri in ascensionibus contemplationi tantum intenti sunt.

Sunt qui Esdras, et alii qui Ezechiam dicant A psalmos in unum collegisse, qui centenariis et quinquagenariis numero continentur. In quo numero et quinquagenarius numerus Pentecostes dictus, atque ab Hebræis veneratus, cernitur, per hebdomadam hebdomadarum perfectus, id est septenario multiplicatus, et Trinitatis pariter contemplari potest mysterium, addita videlicet unitate propter unam quæ est in tribus personis unitatem. Cantorum quatuor erant principes, quatuor choris præfecti, ob totidem mundi climata, ad quæ psalmodiarum voces perventuræ erant. Unusquisque autem chorus, ex duobus et septuaginta cantoribus constabat: ut quidam retulerunt se apud Hebræos legisse, juxta proportionem ac numerum linguarum quæ in Babylonicæ turris ædificatione confusæ, seu potius divisæ fuerunt. Futurum enim erat, ut omnis lingua hujusmodi psalmos decantaret. Et alii quidem cantorum tuba, tympano, organo, cymbalis, lyra, aut cythara, dulces ac suaviter canebant: David vero regium psalterii instrumentum tenebat. Tubæ, syrinx ac fistulæ inflantur, lyra et cythara intenduntur, cymbala et tympana pulsantur, et alia quæcunque sonum potius habent quam vocem: psalterium vero, quod etiam alicubi cinyram et cytharam et lyram appellant, ad id genus instrumentorum pertinet, quæ intenduntur. Est tamen instrumentum hoc rectum, et superne causas habet unde emittat voces: ea nimirum ratione, ut addiscamus et nos, recti consistere, supernaque ac cælestia meditari, atque ut hoc pacto efficiamur spirituale psalterium, consentiente intra nos in unum anima et corpore: ipsaque sancto Spiritu, veluti peritissimo quodam artifice, pulsante nos ac percutiente: decem vero clavi in ipsius psalterii brachio circumvoluti intendebant chordas, easque remittebant ad ipsius modulantis arbitrium ac concentum. Et dextera quidem manus plectrum tenebat, sinistra vero desuper contrectans et circumferens clavos, gravem, aut acutam, seu etiam mistam vocem reddebat. Decem præterea chordas, vocibus sibi invicem contrariis habebat, ex quo docemur, oportere nos, ex decem sibi mutuo adversantibus chordis, ex quinque corporis sensibus harmoniacum et concinnum cantum in hac vita Deo præludere.

Psalmorum ordo ille amplius non est, qui a principio fuit, quando fuere conscripti: nec tamen casu, aut fortuito hujusmodi ordo datus est, sed potius ex dispensatione divina, quæ consequentium temporum nullam habuit rationem. Nam quemadmodum in artibus, tam factivis quam rationalibus, alia est instrumentorum et canonum inventio et ordo, atque alius etiam eorum usus, juxta ipsa tempora nimirum aut varias rerum rationes (alius enim fortassis medicus primum

Oi μὲν οὖν εἶπον Ἑσδραν, οἱ δὲ Ἑζεκιαν συναγαγεῖν τοὺς ψαλμοὺς, εἰς ἑκατὸν καὶ πενήκοντα συναριθμουμένους. Ὁμοῦ γὰρ ὁ παρ' Ἑβραίοις ἐνθεωρεῖται τιμώμενος ἀριθμὸς τῆς Πεντηκοστῆς, δι' ἑβδομάδος ἑβδομάδων συμπεριαινόμενος, ὁμοῦ δὲ καὶ τῆς Τριάδος συνεπιθεωρεῖται μυστήριον, τῆς μονάδος ἐκατὶ προστιθεμένης, διὰ τὴν μίαν ἐν τρισὶν προσώποις θεότητα. Τέσσαρες δὲ οἱ ἀρχηδοὶ, τεσσάρων ἡγούμενοι χορῶν, διὰ τὰ τοῦ κόσμου τέσσαρα κλίματα, ὧν ἀρχὴ διαδραμεῖν ἐμελλον οἱ ψαλμοί. Ἐκ δύο δὲ καὶ ἑβδομηκοντα χορῶν ἕκαστος, ὡς ἑρασάν τινες, ἀπὸ τοῦ Ἑβραϊκοῦ ἀναλεξάμενοι, κατὰ ἀναλογίαν τῶν συγχυθεισῶν, ἢ μᾶλλον διακριθεισῶν ἐν τῇ πυργοποιίᾳ γλωσσῶν, διὰ τὸ μέλλειν πᾶσαν γλῶσσαν, ἕδειν τοὺς τοιούτους ψαλμοὺς. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι σάλπιγγι καὶ τυμπάνῳ καὶ ὄργάνῳ καὶ κυθάροις, ἢ λύρᾳ καὶ κιθάρᾳ μελωδοῦντες ἦσαν· ἀπὸ δὲ τῶν βασιλικῶν κατεῖχεν ὄργανον, τὸ ψαλτήριον. Σάλπιγγες μὲν οὖν καὶ σύριγγες, ἐμπνευστά· λύρα δὲ καὶ κιθάρα, ἐντατά· κύμβαλα δὲ καὶ τύμπανα, κρουστά, καὶ ὅσα μᾶλλον ἤχους, ἢ φθόγγους ἔχουσι. Ψαλτήριον δὲ, ὃ καὶ ἀλλαχοῦ καλοῦσι κινύραν, καὶ κιθάραν καὶ λύραν, τῶν ἐντατῶν μὲν ἦν. Πλὴν, ὄργανον, καὶ ἀνωθεν εἶχε τῶν φθόγγων τὰς ἀφορμὰς, ἵνα καὶ ἡμεῖς εὐθεῖς ὦμεν, καὶ τὰ ἀνω μελετώμεν, καὶ γινώμεθα ψαλτήριον, συμφωνούντων ἐν ἡμῖν ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ πλήττοντος ἡμᾶς οἷα τεχνίτου τινὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Δέκα γὰρ κλάδοι παρὰ τὸν πῆχυν τοῦ ψαλτήριος στρεφόμενοι, εἰσὶν ὅν τε καὶ ἐχάλων τὰς χορδὰς, πρὸς τὸ τοῦ μεταχειριζομένου βούλημα καὶ τὸν ρυθμὸν. Καὶ ἡ μὲν δεξιὰ χεὶρ κατεῖχε τὸ πλήκτρον· ἡ δ' ἀριστερὰ, τῶν κολάδων ἀνωθεν ἐπαφωμένη καὶ περιστρέφουσα, βαρὺν, ἢ ὀξύον, ἢ κεκραμένον φθόγγον εἰργάζετο. Δέκα δὲ χορδὰς ἀντιφθόγγους ἀλλήλως εἶχε, διδάσκων, ὅτι δεῖ καὶ ἡμᾶς ἐξ ἀντιφθόγγων χορδῶν δέκα, τῶν μὲν τῆς ψυχῆς πέντε δυνάμεων, πέντε δὲ τῶν τοῦ σώματος αἰσθήσεων, ἐναρμόνιον μέλος ἀνακρούεσθαι τῷ Θεῷ.

Ἡ δὲ τῶν ψαλμῶν τάξις, οὐδ' ὡς κατ' ἀρχὴν ἐποιήθησαν, οὔτε μὴν ὡς ἔτυχεν, ἀλλὰ μᾶλλον οἰονομική, μηδὲν τῆς χρονικῆς ἐπιστροφόμενῃ ἀκολουθίας· καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν ἄλλων πρακτικῶν τεχνῶν ἢ λογικῶν, ἑτέρα μὲν, ἢ τῶν ὀργάνων, ἢ τῶν κανόνων εὗρεσις καὶ τάξις· ἑτέρα δὲ, ἢ χρῆσις παρὰ τοὺς καιροὺς, ἢ τὰ πράγματα· καὶ ὁ μὲν εἶμνευε τυχὸν πρῶτος, ὁ δὲ φαρμακεύει, ὁ δὲ χρεῖται, καὶ ὁ μὲν φοβεῖ πρότερον, ὁ δὲ παρακαλεῖ, καὶ ὁ οὐδὲν τῷ τεχνίτῃ μέλει τῆς ἐκείνων τάξεως· ἀλλὰ

πρώτον (5) αὐτὸ δοκεῖ τὸ κατὰ χρεῖαν ἢ δύναμιν, ὃ τὰξιν ἀτακτον λέγομεν, πρὸς τὸ οικεῖον συμφέρον· οὕτω καὶ τῷ ἡμετέρῳ τεχνίτῃ, τῷ ἀγίῳ Πνεύματι, μηδὲν τῆς ἱστορίας; μελήσαν, τῆς ὠφελείας τῶν ἐν-τυγχανόντων ἐμέλησαν, καὶ ὅπως τὸ τῆς ἡμετέρας ἀγαλμα ψυχῆς γλυφῆ κατὰ τρόπον, καὶ πρὸς κάλλος ἀποξεσθῆ, καὶ τέλος μορφωθῆ πρὸς Θεόν. Διὰ τοῦτο πρῶτα μὲν ἐν τῷ πρώτῳ ψαλμῷ τῆς ἀσεβείας; ἅμα καὶ ἀμαρτίας ἀπορρήγνυσιν· ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ, τίνος ἐσμέν κληρος, καὶ τίνοι προσκολληθῆναι δέον ἀποδεικνύει· ἐν δὲ τῷ τρίτῳ, τὴν κατὰ τῶν Θεῶν προσκολληθέντων ἐπιβουλήν τε καὶ προσβολὴν προ-λέγει τοῦ ἀντιπάλου, καὶ καθεξῆς τὰς θεραπείας τῶν ἐν ἡμῖν παθῶν, ἢ προσβολῶν ὑποτίθῃσιν.

et a peccatis : in secundo autem subdemonstrat cuius hæreditas simus, cuique adhærere et adungi nos oporteat : in tertio, prædicit insidias et congressus inimici, adversus eos qui Deo conjuncti sunt : deinde sanationes et curas passionum, quæ in nobis insunt, et calamitatum, subjicit.

Ἔστι δὲ καὶ λόγος ἑτερος, ὅτι ποτὲ τῶν Ἰου-δαίων καταφρονησάντων τοῦ Θεοῦ, καὶ τῶν πα-τρῶν ἐθῶν λαθόντων λήθην, καὶ πολὺ μάλιστα τῶν Γραφῶν παρεβρόθησαν αἱ βίβλοι, καὶ διεφθάρησαν. Ὑστερον δὲ περὶ τὴν συναγωγὴν αὐτῶν σπουδάσας, εἶτε Ἐσδρας, εἶτε Ἐζεκιῆς, καὶ οὐκ ἀθρόως, ἀλλὰ καθ' ἓνα τοῦτου; ἀναλεγόμενος, πρὸς τὸν χρόνον τῆς εὐρέσεως ἐκάστου, καὶ τὴν φαινομένην τάξιν ἐπέβηκεν· οὐ καθ' οὐδ' ἐλέχθησαν χρό-νους, ἀλλὰ καθ' οὐδ' εὐρέθησαν. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως εἰπεῖν, ὅτι μὴ παρὰ τοὺς χρόνους, ἀλλὰ παρὰ τὰς ἡμέρας μᾶλλον, ἐν αἷς τὸ πρῶτον ἐποιήθησαν οἱ ψαλμοί, τὸ μετὰ τοῦτο συνετάγησαν. Γένοιτο δ' ἂν οὕτω φανερώτερον τὸ λεγόμενον· πρῶτον Θεοῦ σύλ-ληψις, εἶτα γέννησις, εἶτα κλησις καὶ περιτομή καὶ προσαγωγὴ πρὸς τὸν ναόν, καὶ ὑπάντησις, μετὰ τριάντονα χρόνους ἢ βάπτισις, ἢ φανέρωσις, ἢ διδα-σκαλία, τὰ θαύματα, τὰ παθήματα, καὶ πάντων ἔσχατον ἢ ἀνάστασις· ἀλλ' ἡμῖν γε τούναντιον ἐπὶ τῶν ἑορτῶν ἔχει τὰ διαστῆματα, πρῶτον σύλληψις, εἶτ' εὐθὺς ἀνάστασις. Ὁρᾷς ὅση τὴν μὲν ἑορτῶν ἢ ἀπόστασις, τῶν δὲ ἡμερῶν ἢ συνάφεια; πάλιν ἀνά-ληψις, μεταμόρφωσις, εἶθ' ἢ γέννησις, εἶτα πάντων ἔσχατον ἢ φανέρωσις. Ὁρᾷς ὅση τῶν πραγμάτων ἢ ἐναντίωσις; καὶ ἢ μὲν τῶν ἐν μηνῶν ἡμερῶν διεσώθη τάξις, ἢ δὲ τῶν πραγμάτων αὐτῶν διεκόπη μάλιστα, καὶ γέγονε τάξις ἐν ἀταξίᾳ τις.

et deinde postrema omnium apparitio ac manifestatio celebratur. Vides quanta sit rerum diversitas Ordo quippe dierum in mensibus servatus est, rerum autem valde disjunctus : et factus est ordo quidam, quasi sine ordine.

Ἄλλὰ καιρὸς διδάξαι λοιπὸν, καὶ τίς ἢ ἐν πολλοῖς τῶν ψαλμῶν ἀσάφεια, καὶ πόσαι μεταβολαί, καὶ παρὰ τίνων τῆς Ἑβραϊδος διαλέκτου πρὸς τὴν Ἑλλη-νίδα γέγονασιν. Αἰτία τῆς ἀσαφείας τῆς παλαιᾶς Γραφῆς, τὸ τε συμβολικὸν τῶν ὄσα Χριστὸν καὶ τὰ κατὰ Χριστὸν, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, τὰ τῆς νέας χάρι-τος προετύπου, καὶ τὰ ἰδιώματα τῆς Ἑβραϊδος δια-λέκτου πρὸς τὴν Ἑλληνίδα. Διαφόροις γὰρ κέχρη-ται τὸ προφητικὸν ἔθος εἰ καὶ ἡ ἐν πᾶσι· συν-

incidit, alius pharmacum præstat et uagit : alius similiter hic primum perterret, ille consolatur : quippe cum artificio ordo curæ non sit, sed illud primum ab eo judicetur, quod vi ac virtute sua novit esse præcipuum, et vulnere cui applicatur conferre : quam rem, ordinem absque ordine sole- mus appellare), sic et summo huic nostro artificei sancto scilicet Spiritui, curæ fuit, non quod ad historiam, sed quod ad legentium utilitatem perti- neret, atque ut hæc animæ nostræ imago, ut ita dicam, aut statua, ad mores sculperetur, ad pul- chritudinem expoliretur, ac tandem formaretur in Deum. Ob hanc causam propheta, in primo qui- dem psalmo, ab impietate primum nos separat

Est et alia præterea hujus ordinis ratio. Judæis enim Deum olim negligentibus, omnes patrii mo- res prorsus pene oblivioni dati sunt, unde quam plurimi sacræ Scripturæ libri, eorum ignavia per- ierunt. Cumque Esdras seu Ezechias, quisquis eorum fuerit, utilitatis publicæ certe studiosus, hu- jusmodi psalmos, non tamen una omnes, sed sin- gulares ac dispersos reperisset, collectos postea et in unum compositos, eo ordine quo reperti sunt, ita in publicum edidit, habita temporis ratione, non quo confecti sunt, sed quo inventi. Illud etiam dici potest quod psalmi non juxta tempora, sed juxta dies, quibus primum compositi sunt, ita postea in unum ordinati fuere. Quod dicimus ma- nifestus fiet ex his quæ subjiciam. Christi concep- tio tempore primum fuit; postmodum nativitas, deinde impositio nominis et circumcisio : post hæc adductio in templum et hypnæsis [hoc est *obvitiatio*, quam Latini purificationem Virginis appellant]; de- mum post triginta annos baptismus et manifestatio Domini : deinde doctrina, miracula, passiones, et postremo resurrectio. Verum apud nos festivitates istæ alio ordine atque alio intervallo celebran- tur. Primo enim conceptionem, ac deinde statim resurrectionem celebramus. (6) Vides quanta sit temporis festivitatum distantia et dierum conjun- ctio. Rursus assumptio, transfiguratio, nativitas,

Sed tempus est ut jam deinceps doceamus, quæ- nam sit obscuritatis ratio, quæ in multis psalmis reperitur, et quot translationes sint, ex Hebraica lingua in Græcam, et a quibus factæ. Quod igitur tam multa in veteri Scriptura obscura inveniantur, in causa sunt figuræ, quæcunque Christum, illius- que actiones, et novam gratiam præsignabant (om- nia quippe hæc quæ ad gentium vocationem perti- nere videbantur, propheta de industria obscure

Variæ lectiones.

(5) Scribendum fortasse αὐτῷ.

(6) Græce per interrogationem efferuntur, ut et paulo post : Vides quanta, etc.

admodum pertractarent : ne si invidentissima illa Judæorum gens futuram primogeniti Israelis ruinam et gentiam adoptionem cognovisset, sacros libros, ubi hæc prædicta sunt, omnes igni tradere, atque eorum memoriam obliterare studeret, neque enim aliequin sustinuissent tanta adversus se ferri testimonia. Unde non mediocre damnum posteris illatum fuisset, quod Dei consilium quoddam in loco unus prophetarum nobis indicavit, dicens ex persona Dei ad Judæorum gentem ¹⁷ : *Neque credidisti, neque a principio aperui tibi aures. Noveram enim quod inobediens non pareres*. Præterea obscuritatis alia etiam est ratio, idioma scilicet Hebraicæ linguæ diversum a Græca : variis enim ac multiplicibus loquendi modis prophetæ sæpenuero usi sunt, (quamquam non sic semper,) adumbrate etiam multa dixere, ob incredulitatem et duritiam auditorum : quæ tamen paucioribus ac sanctis viris revelata sunt, quæque a solo rerum exitu ac fine recte judicantur. Postremo etiam illa addatur ratio, quod de patria ac propria Hebraica lingua in aliam, antiqua omnia legimus translata. Omnis autem lingua in aliam conversa, ut plurimum, difficultatem atque obscuritatem generat. Translatio ista facta est tempore, quo Prolemæus Philadelphus, regnum Ægypti administrabat. Septem enim fuere translationes Veteris Testamenti.

Prima a LXX viris facta, qui Hebræi erant et electi fuerunt, juxta numerum septuaginta seniorum, quos elegit Moyses. Hi igitur, commemorati regis hortatu, ad hanc provinciam designati, in unam per omnia interpretationem convenere. Secunda Aquilæ Sinopensis. Hic Græcus fuit, atque e Ponto, et Hierosolymis baptizatus : deinde cum offensus inimicusque effectus esset quibusdam Christianis, spreto baptisate, Judæis se adjunxit, et Scripturam transtulit sub Adriano imperatore eo, qui lepram passus est CCC et XXX annis post translationem LXX. Hic itaque iratus Christianis, multa perverit. Tertiam fecit Symmachus, patria Samaritanus : qui cum apud suos, quantum honoris optabat non assequeretur, Judæos adiit, et rursus circumcisus, in Samaritanorum offensam, sacram interpretationem edidit, sub imperatore Commodus, Quinta certum non habet auctorem; inventa est autem in Hiericho, dolio operta, sub Caracalla imperatore. Sexta sine auctoris nomine reperta est Nicopolis, apud Actium, sub Alexandro Mamææ imperatore. Septima prodiit a Luciano magno eremita et martyre : qui omnibus his editionibus visis, et cum Hebraica veritate diligentissime, et magno cum labore collatis, propriam editionem, nihil mancum et nihil habentem superfluum, Christianis tradidit : quæ apud Nicomediam, manu ejus conscripta reperta est in turri quadam, apud Judæos calce illita, post ipsius Luciani certamen, et post persecutionem, quæ a Diocletiano et (7)

ασκιασμένα γὰρ τὰ πλεῖστα διὰ τὴν τῶν ἀκροατῶν ἀπειθειαν καὶ σκληρότητα, καὶ ὀλίγοις τῶν ἁγίων παραγυμνούμενα, καὶ ὀρθῶς ἀπὸ τοῦ τέλους μόνου κρινόμενα. Τελευταῖον δὲ αἴτιον, ἢ ἀπὸ τῆς Ἑβραϊδος ἐπὶ τὴν Ἑλληνίδα γλῶτταν τούτων μεταβολή· πᾶσα γὰρ γλῶττα μετατιθημένη πρὸς ἄλλοτριαν, ὡς ἐπίπαν, ἔχει τὸ ἀσαφές καὶ δυσκατανόητον. Μεθρημνεύθησαν δὲ ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου, διέποντος τῆς Αἰγύπτου τὴν βασιλείαν. Ἐπὶ δὲ τῆς παλαιᾶς Γραφῆς μεθρημνεύσεις γεγῶνασι

Præterea obscuritatis alia etiam est ratio, idioma scilicet Hebraicæ linguæ diversum a Græca : variis enim ac multiplicibus loquendi modis prophetæ sæpenuero usi sunt, (quamquam non sic semper,) adumbrate etiam multa dixere, ob incredulitatem et duritiam auditorum : quæ tamen paucioribus ac sanctis viris revelata sunt, quæque a solo rerum exitu ac fine recte judicantur. Postremo etiam illa addatur ratio, quod de patria ac propria Hebraica lingua in aliam, antiqua omnia legimus translata. Omnis autem lingua in aliam conversa, ut plurimum, difficultatem atque obscuritatem generat. Translatio ista facta est tempore, quo Prolemæus Philadelphus, regnum Ægypti administrabat. Septem enim fuere translationes Veteris Testamenti.

Πρώτη, ἢ τῶν ἑβδομήκοντα, οἵτινες Ἑβραῖοι ὄντες, ἐξελέγησαν κατὰ ἀριθμὸν τῶν ὑπὸ Μωσέως ἐκλεγέντων ἑβδομήκοντα πρεσβυτέρων, κατὰ παράκλησιν τοῦ δηλωθέντος βασιλέως, καὶ σύμφωνον εἰς ἅπαν ἐρμηνεῖαν ἐξέθεοντο. Δευτέρα, ἢ τοῦ Σινουπιέως Ἀκύλα. Οὗτος γὰρ Ἕλληνας ὦν ἐκ τῆς Ποντικῆς, ἐβαπτίσθη ἐν Ἱεροσολύμοις· εἶτα προσκρούσας Χριστιανούς τισιν, ἠθέτησέ τε τὸ βάπτισμα, καὶ συνδραμῶν Ἰουδαίους, ἐρμηνεῖαν τῆς Γραφῆς ἐξέδωκεν, ἐπὶ Ἀδριανοῦ βασιλέως τοῦ λεπτωθέντος, τὴν τῶν ἑβδομήκοντα, τριάκοντα καὶ τετρακοσίους ἔτεσιν ὑστερίζουσαν. Πολλὰ δὲ παρέφθειρε, Χριστιανοί· ἐγκοτῶν. Τρίτη, ἢ τοῦ Συμμάχου, ὃς ὦν Σαμαρεῖτης, καὶ μὴ τυγχάνων ὄσης ἐβούλετο τιμῆς, πρόσσειν Ἰουδαίους, καὶ δεύτερον περιτέμνεται, καὶ πρὸς ἀντιπάθειαν Σαμαρειτῶν, τὴν θεῖαν ἐρμηνεύει Γραφήν, ἐπὶ Σεβήρου βασιλέως. Ὅς καὶ τοῖς Ἑβραίοις χαριζόμενος, ὅσα ἦν περὶ Χριστοῦ παρερμήνευσε, μετὰ ἐξ ἑτῆ καὶ πενήτηκοντα τῆς τοῦ Ἀκύλα ἐκδόσεως. Τετάρτη καὶ Ἐφροσίου Θεοδοτίωνος, ὃς τῆς ἀρέσεως Μαρκιῶνος ὦν, καὶ μημίνας ποτὲ τοῖς συναρσεσώταις, ἐκδοσιν ἰδίαν ἐποίησατο, βασιλεύοντος Κομμόδου. Ἡ δὲ πέμπτη ἐρμηνεία, πατέρα μὲν οὐκ ἔχει γινώριμον, εὐρέθη δ' αὖν ἐν Ἱερικῷ, πύθω κεκρυμμένη, Καρακάλλου βασιλεύοντος. Καὶ ἡ ἕκτη δὲ, ἀνώνυμος οὖσα, τὴν εὐρεσιν ὁμοίαν ἔσχεν ἐν Νικοπόλει, τῇ κατὰ τὸ Ἄκτιον, ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαμαίου. Ἐβδόμη δὲ πρόβη παρὰ Λουκιανοῦ τοῦ μεγάλου ἀσκητοῦ καὶ μάρτυρος, ὃς ταῖς προρρηθείαις ἐπιστήσας ἐκδόσει, καὶ τοῖς Ἑβραϊκοῖς φιλοπινώτερον ἐντυχῶν, καὶ ἀκριθωσάμενος· ἐκδοσιν ἰδίωκληρον, καὶ μηδὲν ἐλλείπον ἢ περιττὸν ἔχουσαν. Χριστιανούς ἐποίησατο, ἦτις εὐρέθη κατὰ Νικομήδειαν, ἰδιόγραφος αὐτοῦ, ἐν πυργίσκῳ, παρὰ Ἰουδαίους κειρισμένῳ κονιάματι, μετὰ τὴν ἀθλιῆσιν αὐτοῦ, καὶ τὸν παρὰ Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ διωγμὸν, Κωνσταν-

¹⁷ Deut. iii, 25.

Variæ lectiones.

(7) Cod. Ven. Μαξιμιανοῦ, Maximiani, et recte quidem.

τίνου τοῦ Μεγάλου τὴν βασιλείαν διέποντος. Ἀβτη A
συνάδει τῆ τῶν ἑβδομήκοντα, τὰ περιεφθαρμένα τῶν
ἄλλων ἀδοῦσα.

Ἐκεῖνο μὲν οὖν πρόδηλον, ὅτι καθάπερ τὰ θρέμ-
ματα τοῖς αὐλήμασιν, οὕτω δὲ καὶ ὁ πολὺς ἀνθρώ-
πος ἀγεται καὶ καλεῖται μέλεσι. Πολὺ δὲ παρ' ἡμῖν
τὸ θῆλυ τοῦ ἀρρένου, καὶ οὐκ ἔλαττον τὸ ἄωρον τοῦ
καθεστῆκότος, τὸ ἄγριον τοῦ ἡμερωτέρου, τὸ ἀπαί-
δευτον τοῦ πεπαιδευμένου. Καὶ ἐν αὐτῷ μὲν τῷ ἔρ-
ρειν τὸ μὲν λογικὸν τῆς ψυχῆς μέρος· τὸ δὲ ἄλογον
καὶ θηριώδες, ὧν πάντων ἡ ἡδονὴ κρατεῖ. Διὰ γοῦν
ταῦτα καὶ μέλος τῶν ψαλμῶν, δι' οὗ συνειλεῖται,
καθάπερ διὰ περόνης, ταῖς ψυχαῖς ἡ ἀπὸ τούτων
ὑφέλεια, τὸ αὐστηρὸν τῶν πνευματικῶν φαρμάκων,
ὡς μέλιτός τινος, συναλοιοῦντος τούτου, καὶ κατα- B
φαρμακεύοντος, καὶ τοῖς ἡδέσι τὰ λυσιστλή παραρ-
τούντος. Τὸ χαριέστερον γὰρ ἡδέως ἐγκαταδύνει,
καὶ μονιμώτερον γίνεται. Πρῶτον μὲν τοῦτο τοῦ μέ-
λους αἴτιον. Ἐπεὶ δὲ διὰ τῆς ἀπατηλῆς ἡδονῆς ἀπλό-
χου τὸν ἀνθρώπον ὁ ἐχθρὸς, πάλιν διὰ τῆς ἀτέ-
λχου (8) ταύτης καὶ οἰκονομικῆς ἀνασώζεσθαι τοῦτον
ὁ Θεὸς ἐπενόησεν. Αἴτιον καὶ τοῦτο δεύτερον τοῦ
μελίματος. Τὸ δὲ τρίτον, ὅτι (9) καὶ ἀγάπην ἐπινε-
νόηται καὶ ὁμόνοιαν, ὡσπερ τὰς γλώσσας τῶν ἄδόν-
των, οὕτω καὶ τὰς γνώμας εἰς ἓν συνάγειν δυνάμε-
νον, καὶ συναρμολογεῖν, πάσας τε καὶ ἐκάστην ἐκά-
στη καὶ πάσαις· τί γὰρ οὕτως ἐστὶ διαλλακτήριον,
ὡς ἄσμα κοινὸν ἱκετήριον, ἐξ ἐκάστου καὶ πάντων
ὑπὲρ ἐκάστου καὶ πάντων ἀναφερόμενον; Καὶ χωρὶς C
δὲ τούτων, πολλὴν ἔχει τὸ μέλος δύναμιν πρὸς ἔθους
κατασκευῆν, ἢ ἐπανόρθωσιν, μεταλλάττον καὶ ρυθμι-
ζον αὐτό· σωρρονικά τε γὰρ παρὰ τὸ ἀρχαιοτέ-
ροις εἶναι (10) μέλη, καὶ τούναντιον ἐρωτικά, καὶ
πολεμοποιά, καὶ εἰρηνικά, καὶ λυπηρά, καὶ χαριέν-
τα, καὶ βωννύοντα, καὶ ἀμβλύοντα. Φαίνονται καὶ
Πυθαγόρας, μετράκιον ἐκτόπως ἐρῶν, μεταστρέψας
τὸν αὐλὸν, μετέστρεψε καὶ τοῦ ἔρωτος· καὶ ἄλλο
μετὰ ξίφους ὁρμῶν ἐξέλυσεν. Ὁ δὲ Τιμόθεος μεταξὺ
τραπέζης καὶ ἡδονῆς τὸν νόμον ἔσας τὸν ὄρθιον,
τὸν θυμὸν ἤγειρε τοῦ Μακεδόνα, καὶ ἀρπάσαντα
τὴν σκευὴν ἀναπηδήσαι πεποίηκε. Οὕτω γοῦν ἡμῶν
ἡ φύσις οἰκείως ἔχει πρὸς τὰ μέλη τῶν ἄσμάτων καὶ
ἡδέως, ὡς καὶ τὰ ὑπομάζια παιδία κλαυθυμιζόμε-
να, τούτοις καὶ μόνοις κατακοιμίζεσθαι· κατεπέ- D
δουσι γὰρ ἄσματα παιδικὰ τούτοις αἰ τίθηται, καὶ δι'
αὐτῶν κατακοιμίζουσι τὰ βλέφαρα. Καὶ ὁδοιπόροι δὲ,
πολλάκις κατὰ μεσημβρίαν ἐλαύνοντες, ἄσμασι πα-
ραμυθούονται τὴν ἐκ τῆς ὁδοιπορίας ταλαιπωρίαν. Καὶ
χειροτέχναι πάντες ἐργαζόμενοι ἔδουσιν, ὡς τῆς
ψυχῆς τῷ μέλει κυκλουμένης, καὶ βῆρον φερούσης τὰ
ὀχληρά καὶ ἐπίπονα. Καὶ τί δεῖ λέγειν περὶ τῶν λο-
γικῶν; ὅπου γε καὶ ἵπποι σάλπιγγος μὲν ἀκούον-
τες, πρὸς πόλεμον εὐτρεπίζονται· θρέμματα δὲ ταῖς
σύριγγιν ἔπονται, καὶ τότε πλέον τέρπονται, καὶ

Maximino facta est, sub magno imperatore Con-
stantino. Hæc cum LXX Interpretum editione con-
sensit, et quæ ab aliis depravata fuerant, reproba-
vit.

Illud autem omnibus manifestum est, quod
quemadmodum greges fistula, sic etiam multi
hominum aguntur et mulcentur carminibus: inter
homines autem multo magis femina quam vir;
nec minus etiam is qui immaturæ est ætatis, quam
qui senio confectus; aut qui ferocior est,
quam qui mitior; aut docto indoctior: et in
ipso quidem homine alia est rationalis animæ
pars et alia irrationalis ac fortua, quas omnes
tamen voluptas vincit ac superat. Hæc igitur de
causa psalmorum cantus introductus est, per
quem utilitas, quæ ab ipsis psalmis provenit,
humanis animis veluti per sibilam quamdam ad-
nectitur et conjungitur: ipso scilicet cantu, quasi
melle quodam, alterante ac moderante spiritualis
medicinæ austeritatem, et utilia dulcibus con-
diente. Nam quod gratum est, id iucundius reci-
pitur et constantius retinetur. Hæc est igitur prima
cantus ratio. Secunda vero illa est: quia inani ac
falsa voluptate, dæmon hominem perdiderat, co-
gitavit Deus per eandem, artificiose dispositam,
illum rursus salvare. Tertio, cantus ad mutuam
concordiam et dilectionem inventus est: utpote
qui possit, ut canentium voces, ita et eorum ani-
mos, in unum componere. Quid enim est quod ita
inimicitias generet, ut cantus amicitiam et amo-
rem conciliat? ille videlicet cantus, qui a singulis
atque ab omnibus, pro singulis et pro omnibus
communiter offertur Deo. [Aut quisnam adeo est
immitis et ferox, qui illum possit inimicum ducere,
quem sciat Deum pro se placasse?] Multam præ-
terea vim harmonia habet et cantus, ut possint
et bonos mores parare, et labantes, aut perditos
dirigere, atque in melius componere. Legimus
etiam apud antiquos auctores, varia fuisse can-
tuum genera, ita ut alii casti essent et temperati,
alii amatorii, alii etiam bellici, sic et pacifici et
mæsti ac lugubres: alii denique rōbur, et alii
hebetudinem præstantes. Aiunt enim Pythagoram,
adulescentis immodice amantis, mutatis tibi-
modis, amorem simul mutasse, et alium gladio
insilientem pari modo molliisse ac compescuisse:
et Timotheum in cœna, atque inter voluptates,
dum cantum quemdam caneret, qui Orthius dice-
batur, animum ferunt Macedonis excitasse atque
effecisse, ut, arrepta armatura, protinus exsiliret.
Adeo enim humana natura cautibus familiaris est,
eisque delectatur, ut vagientes etiam infantes his
solis compescantur. Canunt quippe illis nutrices
pueriles næniæ, quibus eorum oculi sapiuntur.
Viatores præterea, sæpius de media die fatigati,

Variæ lectiones.

(8) Ἰσ. ἐντέχνου, ut et Latinus legit interpres.

(9) Ἰσ. ὅτι εἰς, exploso καὶ.

(10) Desideratur, vel certe subauditur verbum,
quod infinitus εἶναι regatur.

itineris laborem, cantu ac carmine consolantur. **A** Omnes etiam artifices operando cantant, quasi operantis animus carmine mulceatur, et canendo facilius molestias omnes perferat ac labores. Sed quando irrationalia ipsa, equi nimirum, tuba ad prælium parentur, et oves fistulam sequantur, ac tunc magis gaudeant et pinguescant? et feris multis cantus et carmina, solatio sint, multis ea sint pro plagis, aut laqueis? ipse siquidem unicornis pulchritudine ac cantu superatur.

Verum ii qui divina doctius ac sublimius interpretati sunt, aiunt per cantum organicum concinnitatem animæ significari. Animæ autem concinnitas est consonantia quædam et concentus illarum partium et potentiarum quæ intra animam sunt: de qua latius dicemus. Consonantia enim est harmonia rerum differentium quidem per sese, sed in unam postea consentientium et convenientium melodiam. Hoc autem videre licebit, quando præcipue **B** consonantiarum rationes, interioribus animæ partibus congruerint: et aliud quidem in primo sit ordine, et tantummodo imperet, nunquam serviat (rationalem partem dico), aliud autem (pars scilicet irascibilis) medium locum habeat, et regatur a primo, ipsum autem posteriori imperet: quod vero extremum tenet locum, pars sit concupiscibilis, quæ tantum pareat, nunquam imperet. Tunc siquidem animæ consonantia inveniri poterit (rationalis dico partis ad irascibilem), ut ejus chordæ, quæ Hypatæ dicitur, ad Mese. Hanc enim supremam et gravissimam vocem appellant, quæ servat consonantiam diatessaron; similiter et irascibilis ad concupiscibilem, ut Mesæ chordæ, ad eam quæ dicitur Nete: hanc autem altissimam atque acutissimam vocem nominant, quæ est diapente. Eodem modo etiam irascibilis ad concupiscibilem, ut chordæ illius, quam Hypaten diximus ad Neten, hanc siquidem vocem, quæ de gravissima acutissimaque conficitur, Diapason appellant. Quod si par est, non loca, aut nomina, attendere, sed vim potius ipsam sequi, et rerum efficaciam: rationalis pars sane potius Mese appellanda est, eo quod ad irascibilem, quasi ad chordam Neten (hæc enim acutissima est et concitatissima animæ pars) eam rationem consonantiæ habeat quæ est Diapente; et ad concupiscibilem ut ad Hypaten (hæc enim laxior est et mollior) rationem eam servat quæ est Diatessaron, intensionemque illius, et hujus remissionem coaptat atque concinnat; qua mistura optimam harmoniam perficit. His itaque sic præmissis, restat ut dicamus, quomodo divinus Spiritus unus cum sit, aliquando singulari numero dicatur: ut illud ¹⁸: *Spiritus Domini super me: propterea unxit me*; item ¹⁹: *Spiritum sanctum tuum ne auferas a me*; item ²⁰: *Et Spiritus oris ejus omnis virtus eorum*; et aliquando plurali: *Spiritus*, inquit ²¹, *prophetarum prophetis subjecti sunt*; item ²²: *Requiescent super eum septem spiritus*. Manifestum est autem Spiritum quidem unum esse quemadmodum et unum Artificem, instrumenta autem plura. Organa enim Artificis fuerunt

πιαίνονται· πολλοῖς δὲ καὶ θέλητρα ταῦτα θηρῶν, καὶ θήρατρα· καὶ ὄγε μονόκερω, μέλου; καὶ κάλους λάφυρον.

quid opus est rationales homines percensere prælium parentur, et oves fistulam sequantur, ac tunc magis gaudeant et pinguescant? et feris multis cantus et carmina, solatio sint, multis ea sint pro plagis, aut laqueis? ipse siquidem unicornis pulchritudine ac cantu superatur.

Ἄλλ' ὄγε τὰ θεῖα κομψότερον ἐρμηνεύοντες, φασί, διὰ τοῦ ὀργανικοῦ μέλους τὴν ἐμμέλειαν ὑποσημαίνεσθαι τῆς ψυχῆς. Μουσουργία δὲ ψυχῆς, ἡ τῶν ἔνδον αὐτῆς μερῶν συμφωνία, περὶ ἧς ἐροῦμεν πλατύτερον. Συμφωνία γὰρ ἐστὶν ἁρμονία διαφερομένων μὲν, ὁμολογούντων δέ· τοῦτο δὲ ἐστὶν ἰδεῖν, ὅταν οἱ κάλλιστοι τῶν συμφωνιῶν λόγοι τοῖς ἐνδὸν τῆς ψυχῆς μέρεσιν ἐφαρμόσωσι, καὶ τὸ μὲν τὴν πρώτην ἔχη τάξιν, καὶ μόνον ἀρχῆ, λέγω δὲ τὸ λογιστικόν· τὸ δὲ τὴν μέσσην, αἶον τὸ θυμικόν, ὑπὸ τοῦ πρώτου μὲν ἀρχόμενον, ἀρχον δὲ τοῦ τελευταίου· τὸ δὲ τὴν ἐσχάτην, ὡς τὸ ἐπιθυμητικόν, ἀρχόμενον μόνως. Τότε γὰρ ἂν εἴη καὶ συμφωνία ψυχῆς· τοῦ μὲν λογιστικοῦ πρὸς τὸ θυμοειδές, ὡς ὑπάτης πρὸς μέσσην, τοῦτο γὰρ τὸν ἀνώτατον καὶ βαρύτερον καλοῦσι φθόγγον, τὴν διὰ τεσσάρων συμφωνίαν σῶζοντος· τοῦ δὲ θυμοειδοῦς πρὸς τὸ ἐπιθυμητικόν, ὡς μέσης πρὸς νῆτην, τοῦτο γὰρ τὸν ἀκρότατον καὶ δξύτατον ὀνομάζουσι τὴν διὰ πέντε πάλιν· αὐτοῦ δὲ τοῦ λογιστικοῦ πρὸς τὸ ἐπιθυμητικόν, ὡς ὑπάτης πρὸς νῆτην· τοῦτο γὰρ λέγουσι τὸν βαρύτερον πρὸς τὸν δξύτατον τὴν διὰ πασῶν. Εἰ δὲ δεῖ μὴ τοῖς τόποις καὶ τοῖς ὀνόμασι προσέχειν, ἀλλὰ ταῖς δυνάμεσι καὶ τοῖς ἐνεργήμασι, εἴη ἂν μέση μᾶλλον τὸ λογιστικόν· πρὸς μὲν τὸ θυμικόν, ὡς πρὸς νῆτην, τοῦτο γὰρ τὸ δξύτατον, καὶ ὀρμητικώτατον τῆς ψυχῆς μέρος τοῦς λόγους τῆς διὰ πέντε ὥζον συμφωνίας· πρὸς δὲ τὸ ἐπιθυμητικόν, ὡς πρὸς ὑπάτην, τοῦτο γὰρ αὐτῆς τὸ χαλαρύτερον καὶ χαυνότερον, τοῦς τῆς διὰ τεσσαρίων· κάκεινου μὲν τὴν ἐπίτασιν, τοῦτου δὲ τὴν ἀνεσιν ρυθμίζον καὶ κατακίρνω, καλλίστην ἁρμονίαν ἐργάζεται. Τοῦτων οὖν προαποδομένων ἡμῖν, εἴτε παραστῆσαι βούλεται, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν λείπεται, πῶς ἐν ὃν τὸ θεῖον Πνεῦμα, ποτὲ μὲν ἐνίσταται· Πνεῦμα γὰρ, φησὶ, Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ ἔσκεν ἔχρισέ με· καὶ· Τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἄγιον μὴ ἀντανέλης ἀπ' ἐμοῦ· καὶ· Τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, **D** πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν· ποτὲ δὲ πληθύνεται· Πνεύματι γὰρ, φησὶ, προφητῶν, προφήταις ὑπετάσσεται· καὶ· Ἐπαναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν ἕκτα πνεύματα. Δῆλον οὖν ὅτι τὸ μὲν Πνεῦμα ἐν, καθάπερ καὶ ὁ Τεχνίτης εἰς· ὄργανα δὲ, πολλὰ· τοῦτο γὰρ οἱ προφῆται, καὶ διὰ τοῦτο διάφορα καὶ τὰ κρούματα, ἢ ἐμπνεύματα. Καὶ οὐκ ἐπὶ πολλῶν μόνον πολλὰ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πολλὰ καὶ διάφορα, τοῦ Τεχνίτου τὰ μὲν ἐνέντος, τὰ δ' ἐπιτείνοντος, τὰ δὲ μεταβάλλοντος, τὰ δὲ καὶ κίρνωτος· πάντα μὲν οὖν οὐδαμῶς· τίς γὰρ αὐτῶν ἀτόμων ἢ γῶσις; τὰ γενικώτατα δὲ, μέχρι τῶν ἰδικωτάτων ὄρισται, κατὰ τὴ ποιότητα καὶ ποσότητα· περαιτέρω γὰρ οὐ πρόβεισι τῶν ἐπιτά.

¹⁸ Psal. XLIV, 8. ¹⁹ Psal. L, 13. ²⁰ Psal. XXXII, 6.

²¹ I Cor. XIV, 32. ²² Isa. XI, 2.

prophetæ, unde et variæ sunt organorum voces ac soni, nec tantum in variis instrumentis varia hæc esse reperiuntur, sed in uno atque eodem multiplicia ac diversa, Artifice scilicet hæc laxante, illa intendente, alia immutante, alia etiam miscente ac temperante. Omnia vero et singula Spiritus organa definiri non possunt, cum nulla sit individuorum cognitio : possunt tamen eorum diversa genera et species secundum qualitatem et quantitatem definiri, atque ideo non plus quam septem esse dicuntur.

Λοιπὸν οὖν ἔλθωμεν ἐπὶ τοὺς τρόπους τῆς προφητείας · ὁ μὲν γὰρ τῶν παρελθόντων, ὁ δὲ τῶν ἐνεστῶτων, ὁ δὲ τῶν μελλόντων τὴν γνώσιν ἔσχηκεν · ὁ μὲν, τότε τι λέγων, ὁ δὲ, τότε τι πράττων · καὶ ὁ μὲν, ἐναργῶς · ὁ δὲ, αἰνιγματωδῶς. Καὶ τρόποι πάλιν τούτων τῶν τρόπων ἕτεροι · ὁ μὲν δι' ὁράσεως, ὁ δὲ δι' ἀκοῆς, ὁ δὲ δι' ὁσφρήσεως καὶ συνέσεως, ἢ ἀφῆς, νοερώς πάντα · τοσαῦται γὰρ καὶ νοδὸς αἰσθησεις, ὅσαι καὶ σώματος · ἄλλ' ὁράσεις λέγονται πᾶσαι, κατὰ τὸ γενικώτερον, ἢ τιμιώτερον. Ὁρᾷ μὲν οὖν Ἰεζεκιήλ · Καὶ ἔωρον, φησί, καὶ ἀνέβαινον σάρκες, καὶ παρεταίετο δέρμα, καὶ τὰ ἐξῆς · ἀλλὰ καὶ ἀκούει · Καὶ σὺ, φησὶν, εἶδ' ἀνθρώπου, ἄκουε τοῦ λαλοῦντος πρὸς σέ · ἀλλὰ καὶ γέυεται · Καὶ ἐψώμισε, φησὶ, τὴν κεφαλίδα ταύτην, καὶ εἶπε πρὸς με · Ἴδ' ἀνθρώπου, τὸ στόμα σου φάγεται, καὶ ἡ κοιλία σου πλησθήσεται τῆς κεφαλίδος ταύτης · τὸ μὲν ἄκρον καὶ δραστικώτερον τοῦ νοδὸς στόμα καλῶν, τὸ καὶ πρώτως ἀπογευόμενον τῶν θείων βρωμάτων · τὸ δεύτερον δὲ καὶ χωρητικώτερον, ἦτοι τὴν διάνοιαν, κοιλίαν ὀνομάζων, ἣν καὶ λέγει · Πλησθήσεται τῆς κεφαλίδος, ὡς ἐκ μικρῶν σπερμάτων τοῦ Πνεύματος, πολλῶν πληρουμένην ἄρα λογίων. Ὁρᾷ δὲ καὶ ἀκούει καὶ Ἡσαίας · Τίς, φησὶ, πορεύσεται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτο; Καὶ εἶπον, Ἰδοὺ ἐγὼ, Κύριε. Νῦν ὁ ἀκούων · τίς δὲ ὁ βλέπων; Καὶ ἔωρον ἕως θρόνου ἐτέθησαν, καὶ Παλαῖδς ἡμῶν ἐκάθησαν, ἀμφοῖν τούτοις τοῦ μὲν τὴν ἀνάστασιν, τοῦ δὲ τὴν κρίσιν μερισσαμένων (11). Πολλὰ γοῦν τοῦ ἀκούειν, καὶ βλέπειν, καὶ γέυεσθαι τὰ παραδείγματα. Τίνα δὲ καὶ τοῦ ἄπτεσθαι; (12) Ναοῦμ τὸ θεῖον λῆμμα τὴν θεοληψίαν οὕτω καλοῦντος, καθάπερ ἐπαφωμένου τοῦ ἡγεμονικοῦ τῆς ψυχῆς, καὶ τυπούμενου καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

vit : assumptionem quamdam divinam, principalioris animæ partis intelligens, non secus ac si a sancto Spiritu, manibus quibusdam contractata fuisset et formata.

Ἄλλ' ἵνα εἰπωμεν συντομώτερον, ἄλλων κατ' ἄλλον ἐνεργουμένων καὶ χρόνων καὶ τρόπων, καὶ κομῶν γε ὀλίγων καὶ ἐπ' ὀλίγου, κατὰ δύο μόνους χρόνους, ἢ καὶ τρόπους, πολλάκις τρεῖς · μόνος ὁ θεοπάτωρ οὗτος λέγοιτο δ' ἂν καὶ προφητάτωρ, δ. ἀ πάντων ἦλθε καὶ χρόνων καὶ τρόπων · καὶ νῦν μὲν λέγει τὰ παρελθόντα, νῦν δὲ τὰ ὄντα, νῦν δὲ τὰ μέλλοντα, καὶ νῦν μὲν ὁρᾷ · Καὶ εἶδε, φησὶ, τὸν Κύριον, ἢ τὰ τοῦ Κυρίου · νῦν δὲ ἀκούει · Εἶπε, γὰρ, φησὶ, Κύριος πρὸς Δαβὶδ · νῦν δὲ ἄπτεται · Ἡ γλῶσσά μου κάλαμος γραμματικῶς ὀξύγραφον, γλῶτταν οὐ τὴν ἔξω λέγων, λέγειν γὰρ ἂν αὐτὴν (13)

¹¹ Ezech. xxxvii, 8. ¹² Ezech. i, 4, 5. ¹³ Isa. vi, 8. ¹⁴ Psal. xlii, 2.

Variæ lectiones.

(11) Ἰσ. μερισσαμένων.
(12) Græcorum verborum sensus est : Naum quidem divinum lemma dicit. divinam quamdam

Cæterum de prophetiæ modis dicamus : alius enim præterita narrat, alius præsentia, et alius futura prædicat : et hic quidem aliquid dicens, ille vero aliquid faciens, alius item manifeste, alius vero obscure atque ænigmatice : horum etiam modorum, rursus alii sunt modi. Illic per visionem, ille per auditum, alius per odoratum, alius per gustum, et per tactum alius : omnia tamen secundum intellectum. Totidem enim modis sensus intellectus habet, quot corpus : verum omnes hi modi visiones etiam appellantur, vel quia generalior sit visionis modus, vel quia dignior. Vidit quidem Ezechiel : *Et vidi, inquit, et ascendebant carnes, et extendebatur cutis* ¹¹. Verum et alibi audivit, cum ait : *Tu, fili hominis, audi eum qui loquitur ad te* ¹².

Alibi etiam gustavit dicens : *Et cibavit me illo volumine, et dixit ad me : Fili hominis, os tuum comedet, venter tuus implebitur hoc volumine : summam illam nimirum efficacissimamque ac principem partem intellectus, quæ divinos cibos primum gustat, os, secundam vero et capaciorem admodum, mentem dico, ventrem appellans, quam volumine implendam esse dixit : quasi ex minimis Spiritus sancti seminibus, multis impleri deberet divinis eloquiis. Videt etiam et audit Isaias : Quis, inquit, accedet ad hunc populum* ¹³ ? *Et dixi : Ecce ego, Domine.* Nunc igitur audivit, alibi vero vidit. *Et vidi, inquit, donec posita esset sedes, et qui Antiquus erat dierum, sedit.* Horum autem duorum prophetarum, ut vides, alter resurrectionem, et alter iudicium sibi partiti sunt. Multa alia sunt, auditus, visus et gustus exempla. Tactus exemplum habes apud Naum : qui juxta translationem LXX, quod alii interpretes *Onus Ninive* reddiderunt, *Assumptionem Ninive* appellavit : assumptionem quamdam divinam, principalioris animæ partis intelligens, non secus ac si a

Verum ut breviter sermonem expediamus, cum cæterorum prophetarum alii per varia tempora et modos : atque hi quidem pauci et raro, quippe cum per duo tantum tempora, vel modos, ad summum tres, agi eis contigerit, solus hic noster, Dei et prophetarum etiam Pater, omnia percurrat tempora et modos : et nunc quidem præterita dicit, nunc præsentia, modo etiam futura, et modo videt. Vidit, inquit, *David Dominum*, aut ea quæ Domini sunt : modo audit : *Dixit, enim, inquit, Dominus ad David* ¹⁴ : Nunc tangit : *Lingua mea, inquit, calamus scribæ velociter scribentis : linguam,*

prehensionem sic appellans, quasi princeps animi pars prehenderetur.

(13) Adde, vel subaudi ἐχοῦν, vel aliud huiusmodi.

inquam, non hanc exteriorem intelligens; quippe cum loqui eam potius quam scribere par fuisset, sed interiorem intellectus linguam, quæ novo atque ineffabili quodam modo, ipsum Spiritum tangebat, palpabatque eo nimirum modo, quo a scriptore tangitur calamus: per quem, ea quæ illi revelata erant, eleganter scribebat: neque id tantum, sed et velociter id agebat. Unde et manifestationem prophetiæ indicat, et vehementem etiam, ac validam Spiritus concitationem, dum velocissimo scribæ eam comparat. Alibi gustum sibi adesse attestatur dicens: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua super mel ori meo* ²⁷. Ipsius etenim intellectus os ac fauces delectabantur, cum divina oraculorum eloquia deglutiret, ac rursus revocaret. Maximam enim propheta, tum deglutendo eas, tum revocando percipiebat voluptatem. Alio etiam in loco eructasse dicit cor summi verbum bonum ²⁸: vim quamdam intellectus profundissimam, et ut ita dicam, omnium capacissimam sic appellans, veluti quæ omnibus sancti Spiritus cibis ad summum plena esset. Rarior in eo fuit odoratus figura: sed cæteris omnibus multo molestior. Nam quod legitur: *Myrrha et stacte et cassia a vestimentis tuis* ²⁹, id ab eo dictum est, cum [adversus patredinem et corruptionem cicatricum suarum] bonum ac suavem Christi odorem præsensisset. Hoc pacto per omnia intellectus sensoria, scientias ac virtutes omnes spirituales adeptus est. Conditionem autem, atque habitum Prophetæ, oratione atque sermone suo clarum facit, cum nihil differat apud eum, præsentia dicere, aut futura. Sæpenumero non ordinem iminuat, et aliquid ut jam factum narrat quod futurum est: contra etiam aliquando futura præsentia factis, eujusmodi illud est: *Quare insurrexerunt gentes* ³⁰, [et populi meditati sunt inania?] *Et astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum*, etc., pro eo quod est, *Insurgent, meditabuntur, astabunt, convenient*. Item illud: *In flumine pertransibunt pede* ³¹, hoc est pertransierunt. Est enim hoc divini Spiritus peculiare, ut nihil præteritum ducat, aut futuram, cum illi omnia præsentia sint.

His omnibus consideratis, accedamus ad particularem uniuscujusque psalmi interpretationem, uno tantum necessario et generali dicto adhuc præmisso: quod non omnia dicta, uno modo interpretabimur, videlicet secundum historiam, aut secundum prophetiam, aut secundum allegoriam, aut secundum morale sensum: sed unum atque idem dictum, sæpenumero variis sensibus subjiciemus. Nam quemadmodum in arboribus et seminibus, plura ac varia sunt germina et vires, siquidem in arbore et radix est, et truncus; item rami, cortex, folia et medulla: et in seminibus, herba, stipula, aristæ, squamulæ et fructus pro uno innumerabiles: sic etiam et multo magis in his quæ sunt spiritus. Neque accusabis auctorem de irventis, sed ignosces potius in omissis. Quis enim quod satis ac justum est digne dixerit? In univer-

πᾶλλον, ἀλλ' ἢ γράφειν, ἀλλὰ τὴν τοῦ νοεῖν δηλονότι, καινόν τινα τρόπον ἐφαπτομένον τοῦ πνεύματος, ὡς ὑπογραφῆως κάλαμος, δ' αὐτῆς τὶς γνώσεις καλλιγραφούντος, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ὄξυγραφούντος· οὕτω δὲ μὲν τῶν γραμμάτων τὴν ἐνέργειαν τῆς προφητείας ἐδήλωσεν· τὴν δὲ οὐδέποτε δὲ, διὰ τῆς ὄξυγραφίας. Νῦν δὲ τὴν γευστικὴν ἐαυτῷ προσμαρτυρεῖ δύναμιν· Ὡς γλυκῆα γάρ, φησί, τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγια σου. Καὶ γὰρ τὸ νοητὸν ἠδύνετο στόμα, τὰ λόγια τῶν χρησμῶν καταπίνον, καὶ αὐ ἀναφέρειν, πολλῆς ἠδονῆς· περὶ τε τὴν κατὰ-ποσιν καὶ τὴν ἀνάδοσιν αἰσθανόμενος· ἀλλαχοῦ δὲ καὶ τὴν καρδίαν ἐρεργομένην λέγει τὸ ἀγαθόν, τὴν βαθυτάτην, ὡς ἂν εἴποις, καὶ ὑποδεκτικὴν πάντων τοῦ νοῦς δύναμιν, ὡς ὑπερμπεπληρωμένην δλην καὶ ὅλων τῶν ἀγαθῶν βρωμάτων τοῦ Πνεύματος. Σπάνιος ὁ τῆς ὄσφρακτικῆς ἐν αὐτῷ τύπος, καὶ πολὺ τῶν ἄλλων δυσφωρατώτερος· Σμύρνα, φησί, καὶ στακτή, καὶ κασσία, ἀπὸ τῶν ἱματίων σου, τῆς εὐωδίας τῆς κατὰ Χριστὸν ἀντιλαμβανόμενος. Οὕτω δ' ὅλων τοῦ νοῦς, πολλῆς αἰσθήσεων, τῶν τοῦ Πνεύματος ὅλων ἀντελάβετο, καὶ γνώσων καὶ δυνάμεων. Δηλοῖ δὲ τὴν προφητικὴν ἔξιν διὰ τοῦ λόγου, καὶ οὐδὲν αὐτῷ διαφέρειν τὰ παρελθόντα (14) λέγειν, ἢ καὶ τὰ μέλλοντα. Πολλάκις γοῦν ἐναλλάττει τὴν τάξιν· καὶ τὸ μὲν, ὡς ἤδη γεγόνετα λέγει τὰ γενησόμενα· τὸ δὲ τοῦναντίον· οὕτω γὰρ τό· Ἴνα εἰ μὲν ἐφραδαῖαν ἔθνη, καὶ παρέστησαν καὶ συνέχηθησαν, καὶ ἄλλα τοιαῦτα, ἀντὶ τοῦ φρουάζονται, καὶ Παραστήσονται, καὶ Συναχθήσονται. Τὸ δὲ· Ἐν ποταμῷ διαλεύσονται ποδι, ἀντὶ τοῦ διεληλύθεσαν, ὃ καὶ τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἰδιαιτέρον, μηδὲν παρεληλυθὸς ἔχειν, ἢ μέλλον, ἀλλ' ἐνεστώτα πάντα.

Τοσαῦτα παραθεωρήσαντες, ἐπὶ τὴν κατὰ λέξιν ὀρμησόμεν τῶν ψαλμῶν ἐξήγησιν, ἐκεῖνο κοινῶς καὶ ἀναγκαστικῶς ἀποφηνάμενοι, ὡς οὐχ ἅπαντα τὰ βητὰ καθ' ἓνα τρόπον ἐξετασθήσεται, οἷον ἢ καθ' ἱστορίαν μόνον, ἢ κατὰ προφητείαν, ἢ κατὰ ἀλληγορίαν, ἢ κατὰ τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν· ἀλλὰ τὸ αὐτὸ πολλάκις πολλοῖς καὶ διαφόροις τρόποις ὑποβληθήσεται, καὶ ὡς περὶ ἐν δένδροις, εἴτε καὶ σπέρμασι, πολλὰί τινες αἱ ἐκφύσεις καὶ δυνάμεις· καὶ γὰρ ἐν δένδρῳ βίβλα, καὶ στέλεχος, καὶ κλάδος, καὶ φλοιὸς, καὶ φύλλα, καὶ ἐντεριώνη· καὶ ἐν σπέρμασι χλόη, καὶ κάλαμος, καὶ ἀνθερίσκοι, καὶ λέπος, καὶ ὁ καρπὸς ἀνθ' ἐνὸς μυρίος, οὕτω καὶ πολλῷ πλεον ἐπὶ τοῦ Πνεύματος. Καὶ οὐ μέμνεις τῶν εὐρεθέντων, ἀλλὰ συγγνώμη τῶν παρευρεθέντων· τῆς γὰρ ἀξίας οὐδεὶς ἂν δικαίως ἐφίκοιτο. Καθόλου δὲ εἰπεῖν, δυνάμεθα τοὺς ψαλμοὺς προσαρμῶζειν, ἐχθροῦς τοῦ

²⁷ Psal. cxxviii, 103. ²⁸ Psal. xlii, 2. ²⁹ Psal. xlii, 9. ³⁰ Psal. ii, 1. ³¹ Psal. lxxv, 6.

Variæ lectiones.

(14) Græce παρελθόντα, præterita. Saulus legit παρόντα.

Χριστοῦ νοῦντες τοῖς ἐχθροῖς τῶν Χριστιανῶν δαίμονας, καὶ Σαουλ καὶ Ἀβεσαλώμ, καὶ εἰ τις τύραννος, αὐτὸν δῆπου τὸν διάβολον, καὶ πάντιν ἐπιβούλους καὶ θλίβοντας καὶ καταδιώκοντας, καὶ ὅσα τοιαῦτα, τοὺς δαίμονας· Δαβὶδ δὲ, καὶ χριστὸν καὶ βασιλέα, τὸν καθ' ἕναστον ἡμῶν· ὡπερ γὰρ ἐκεῖνος· ἐχρίσθη τῷ ἐλαίῳ τῆς ἀρχῆς εἰς βασιλείαν, οὕτω καὶ ἡμεῖς τῷ ἐλαίῳ τοῦ βαπτίσματος εἰς βασιλείαν¹⁵ τῶν ἐν οὐρανοῖς. Ὅσα δὲ τῶν βρωτῶν οὐ προσαρμόζουσι, ταῦτα ἐκφωνοῦμεν ἀπλῶς, ὡς φωνὰς τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀγιάζοντες διὰ τούτων ἑαυτοὺς, ὅποια τὰ τοῦ δευτέρου ψαλμοῦ καὶ τῶν τοιούτων. Ἀνεπίγραφος μὲν οὖν παρ' Ἑβραίοις ἂν ὁ πρῶτος ψαλμὸς, οὐδὲ παρὰ τῶν ἐρμηνευσάντων ἔτυχον ἐπιγραφῆς. Ἔστι δὲ οὐ μόνον ἠθικὸς, ἀλλὰ καὶ δογματικὸς· οὐ μόνον παραινέει προσέχειν τοῖς θεοῖς λόγοις, ἀλλὰ καὶ ἀσεβῶν, καὶ τῶν ἄλλων ἁμαρτωλῶν, περιέχει κατηγορίαν καὶ τιμωρίαν.

sum illud etiam sit dictum, quod possumus [nobis ipsis] omnes psalmos accommodare: pro inimicis Christi, dæmones Christianorum: inimicos pro Saule etiam et Absalone, aut si quis aliusest hujusmodi tyrannus, dæmonem pari modo intelligentes: quos omnes in figura signatos esse intelligimus, per beati David persecutorum atque insidiatorum personas. Quæ vero ipsi beato David et uncto et regi conveniunt, ea unicuique nostrum accommodabimus; nam quemadmodum ille regio oleo in regem unctus est, ita et nos oleo baptismatis ad regnum cælorum. Quæcumque autem recte nobis congruere non possunt, ea simpliciter quasi sancti Spiritus voces efferemus, hujusmodi verbis nosmetipsos sanctificantes, qualia sunt quæ in secundo sunt psalmo et in aliis similibus. Primus igitur psalmus quemadmodum apud Hebræos sine inscriptione habetur, ita ab omnibus interpretibus est

dimissus. Est autem, non moralis tantum, sed dogmatis etiam refertus: neque enim tantum admonet, ut divinis insistamus eloquiis, sed impiorum, et aliorum delinquentium accusationem con-

tinuet et supplicia.

(15) *Ισ. τήν.*

APXH

ΤΗΣ ΕΞΗΓΗΣΕΩΣ.

INITIUM

EXPOSITIONIS.

ΨΑΛΜΟΣ Α'.

Μακάριος ἀνὴρ ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλήν ἀσεβῶν, καὶ ἐν ὁδῷ ἁμαρτωλῶν οὐκ ἔστη, καὶ ἐπὶ καθέδρᾳ λοιμῶν οὐκ ἐκάθησεν. Μακάριος κυριῶς μὲν ὁ Θεός, καθὼς φησὶν ὁ παῦλος, Ὁ μακάριος, λέγων, καὶ μόνος δυνάστης. Παρρηχώρησε δὲ διὰ τῆς προσηγορίας ταύτης καὶ ἡμῖν, ὡς καὶ τῆς Θεός, ὡς τὸ· Ἐγὼ εἶπα, Θεοὶ ἐστε, καὶ πολλῶν ἄλλων τοιούτων. Τὸ γοῦν ὄνομα τοῦτο, τῆς μὲν κατ' ἐρετὴν τελειότητος ὑπάρχει καρπός· δηλοῖ δὲ τὴν ἀνώλεθρον, ὡς ἐστερημένον πάσης κηρῶς, τοῦ μ πλεονάσαντος· συμπεριλαμβάνει δὲ καὶ τὴν γυναῖκα πάντως ὁ μακαρισμὸς, ὡς ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν· Κεφαλὴ μὲν γὰρ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον· συνάπτεται δὲ τῇ κεφαλῇ τὰ μέρη τοῦ σώματος· καὶ ὡν ἡ ἀνθρωπότης κοινὴ, τούτων δ καὶ τὰ ἔργα καὶ ὁ μισθός. Τῇ φύσει δὲ τῶν πραγ-

C

PSALMUS I.

VERS. 1. *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentiae non sedit.* Beatus proprie Deus est, ut inquit Paulus, de eo dicens²²: *Qui beatus est et solus potens*: et tamen appellationem hanc nobis indulsit, quemadmodum et illam Dei²³: *Ego enim, inquit, dixi: Dii estis [et filii Excelsi omnes]*; et multa alia hujusmodi nomina nobis largitus est. Hoc autem beatitudinis nomen, fructus est illius perfectionis, quæ virtute constat: et juxta Græci nominis etymologiam immortalitatem significat: tanquam expertem mortis omnis, redundante μ; quanquam sub masculina voce propheticus sermo prolatus sit, feminam tamen comprehendit, veluti totum a parte. Nam secundum Apostolum²⁴ *Mulieris caput est vir*: conjunguntur autem capiti

²² J Tim. vi, 15. ²³ Psal. LXXXI, 6. ²⁴ Ephes. v, 23.

cetera corporis membra : et quibus communis est A humanitas, iis etiam opera communia sunt, et præmia. Rerum vero naturam secutus beatus David, congruum quemdam ordinem servavit in dietis suis. *Consilium*. Nam quod in corde residet, radix est operationum corporis : quemadmodum et Dominus docet, intus esse, inquit, ea quæ coinquinant hominem. Unde primo consulimus; deinde consilium firmamus, ac demum obfirmato consilio insistimus. Quia etiam impius is dicitur, qui vel Deum non colit, vel plures colit : et peccator ille est, qui licet fidelis sit, pravis tamen ac perditis est moribus : et pestis merito is dici potest, qui non ipse tantum peccat, sed morbo suo alios inficit : idcirco Propheta beatos eos appellat, qui tria hæc vitia prorsus vitaverint : qui videlicet impiis consiliis (quæ adversus religionem in Deum sunt) non communicaverint, ne obiter quidem atque in transitu (ita enim puto significare dictionem, *abiii*), qui que cum peccatoribus in pravo aliquo opere diu non constiterint : tametsi modicum quid propria infirmitate aliquando ad id rapti s'nt : et postremo, qui cum pestilentibus hominibus non perseveraverint : cum his, inquam, qui in concupiscentiis ac vitiiis suis constantiores sunt ac stabiliores : et qui per cathedram a Propheta subsignari videntur. Vel aliter : Consilium impiorum pro consilio et contentu intelligendum (quemadmodum Aquila et Theodotion interpretati sunt) : **viam vero peccatorum, dæmonem**. Nam qui in dæmone non steterit, ad Christum ventet, qui dixit ²⁶, *Ego sum via* : qua nimirum homines ad virtutem perveniunt. Item cathedram pestilentie pro doctrina non sana; sed quoniam ad perfectionem virtutis consequendam, non satis est fugere a malo, *Declina* ²⁷ enim, inquit, *a malo et fac bonum*; et Isaias ²⁷ : *Cessate ab iniquitatibus vestris, et discite bona facere* : idcirco valde consequenter adunxit :

VERS. 2. *Sed in lege Domini voluntas ejus et in lege ejus meditabitur die ac nocte*. Beatus, inquit, ille qui non modo commemoratis vitiis non communicavit, sed legi etiam divinæ suam conjunxit voluntatem, eadem volens, quæ jubet lex. Hoc unum perpetuo meditatur, eaque meditatione vitam ac conversationem moderatur, et dirigit. Hoc enim illud est, quod per Moysem olim nobis Deus mandavit dicens ²⁸ : *Et erunt verba hujus legis semper in ore tuo, et meditaberis ea, s dens, surgens, et cubans : et habebis ea in manu tua, eruntque immobilia ante oculos tuos*. Deinde qui fructus inde oritur ostendit.

VERS. 3. *Et erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo, et folium ejus non defluet, et omnia quæcumque faciet prosperabuntur*. Qui ita se se habet, ut diximus, is instar arboris plantatus, juxta fluentia eloquiorum Dei atque illorum doctrina

²⁶ Joan. xiv, 6. ²⁷ Psal. xxxvi, 27. ²⁸ Isa. i, 17.

μάτων ἐπόμενος ὁ Δαβὶδ, τάξιν τινὰ τοῖς ῥητοῖς ἐπέθηκε (16). Πίζα γὰρ ἡ ἐν τῇ καρδίᾳ βουλή, τῶν διὰ τοῦ σώματος ἐνεργημάτων, ὡς καὶ ὁ Κύριος ἔδωκεν φησὶ τὰ κοινοῦντα. Ὅθεν βουλευόμεθα μὲν πρότερον, εἴτα ἰστώμεν τὸ βούλευμα· εἶδ' οὕτω τοῖς βουλευθεῖσιν ἐναπομένομεν. Ἐπεὶ δὲ ἀσεβῆς μὲν, ὁ θεός, ἢ πολὺθεός· ἀμαρτωλὸς δὲ, ὁ εὐσεβῆς μὲν, παράνομον δὲ καὶ διεφθαρμένον βίον αἰρούμενος· λοιμὸς δὲ, ὁ μὴ μόνον αὐτὸς ἀμαρτωλός, ἀλλὰ καὶ ἄλλους διαφθεῖρων, καὶ τῆς νόσου ταύτης μεταδίδους· μακαρίζει τὸν καὶ τοὺς τρεῖς ἀποφυγόντα, καὶ μήτε τῆς τοῖς ἀσεβέσι βουλῆς κατὰ τοῦ θυτοῦ Θεοῦ κοινωνήσαντα, μηδ' ὅσον ἐν παρῶν· τοῦτο γὰρ οἱμαὶ τὴν πορείαν ἐνταῦθα σημαίνειν· μήτε τοῖς ἀμαρτωλοῖς τῆς ἐπι τοῦ κακοῦ στάσεως, εἰ καὶ πῶς συναρπαξαίη, μήτε τοῖς λοιμοῖς τῆς ἐν τῷ τοιούτῳ πάθει μονιμότητος (17)· τοῦτο γὰρ ἡ ἐν καθέδρᾳ βούλεται. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλω, βουλήν μὲν ἀσεβῶν τὸ συνέδριον αὐτῶν ὑπολαμβάνειν, ὡς ὁ Ἀκύλας καὶ ὁ Θεοδοτίων ἠρμήνευσαν· ἔδδν δὲ ἀμαρτωλῶν, τὸν διάβολον· ὁ γὰρ μὴ στὰς ἐν αὐτῷ, πρὸς Κύριον ἤξει, τὸν εἰπόντα· Ἐγὼ εἰμὶ ἡ ὁδός, δι' ἧς βαδίζουσιν εἰς ἀρετὴν οἱ ἄνθρωποι· καθέδραν δὲ, τὴν διδασκαλίαν τῶν πονηρῶν. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἀπόρη εἰς ἀρετῆς τελειώσιν ἡ τῆς κακίας φυγή· Ἐκκλίον γὰρ, φησὶν, ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποίησον ἀγαθόν· καὶ ὁ Ἡσαίας· Παύσασθε ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν, μάθετε καλὸν ποιεῖν· μάλα εἰκότως ἐπήγαγεν·

Α. Α. Α. ἡ ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελετήσῃ ἡμέρας καὶ νυκτός. Μακάριος, φησὶν, ὁ οὐ μόνον οὐδενὶ τῶν προειρημένων ἐκοινωνήσεν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου τὸ οἰκεῖον θέλημα συνήρμοσε, ταῦτα θέλων, ἅπερ ἐκεῖνος ὑπαγορεύει, καὶ τοῦτο διὰ παντός ἐμμελετῶν, εἰς τὸν ἑαυτοῦ βίον ἐντεῦθεν βυθμίζων. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Θεὸς διὰ Μωσέως ἐνομοθέτει, λέγων· *Καὶ ἔσται τὰ ῥήματα τοῦ νόμου τούτου διὰ παντός ἐν τῷ στόματί σου, καὶ μελετήσῃς ἐν αὐτῷ, καθήμενος, καὶ ἀνιστάμενος, καὶ κοιταζόμενος, καὶ ἀπαρτίσεις κατὰ τῆς χειρός σου, καὶ ἔσται ἀσάλευτα πρὸ ὀφθαλμῶν σου*. Εἶτα δείκνυσσι τὸν ἐκείθεν φρούμενον καρπὸν.

D Καὶ ἔσται ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων, ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ· καὶ τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀπορρύησεται, καὶ πάντα ὅσα ἂν ποιῇ, κατευοδωθήσεται. Ὁ γὰρ οὕτως ἔχων, οἷον παραπεφυτευμένος, τοῖς τῶν θείων λογίων νεύματι, καὶ διὰ

²⁸ Deut. vi, 7.

Variæ lectiones.

(16) Adde βουλήν, ut in codice suo legit et Latinus interpres.

(17) Græca verba ita sonant : *Id enim sibi volunt verba in cathedra.*

τῆς διδασκαλίας· αὐτῶν ἀρδόμενος, θάλλει καὶ προ-
κόπτει, δίκην δένδρου παρακερυτευμένου τοῖς τῶν
ιδάτων ρεύμασι, καρπὸν μὲν τῆς ἀρετᾶς φέρων ἐν
καιρῷ τῷ προσήκοντι, οὐκ ἀποβάλλων δὲ τὰ φύλλα,
δηλαδὴ τὴν σκέπουσαν καὶ συντηροῦσαν αὐτὰς τα-
πεινοφροσύνην. Ἡ καρπὸν μὲν ὑποληπτέον τὸν ἀπὸ
τῶν πόνων συλλεγόμενον πνευματικὸν πλοῦτον,
φύλλα δὲ τὴν ἐπιθόλπουσαν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας ἧς
οὐδένα καιρὸν ἀφίστανται, τὴν ἀσθῆσιν τῶν ἀληθό-
νων ἀφαιρουμένης. Εἰκότως δὲ τὰ θεῖα λόγια ὕδατιν
ἀπέικασεν, διὰ τὸ ποιεῖσιν καὶ κιαίνειν τὰς ψυχὰς,
ὡς ἐκεῖνα τὰ φρούμενα. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς τὴν οι-
κειαν διδασκαλίαν ἐκάλεσεν· *Εἰ τις διψᾷ, λέγων,
ἐρχέσθω πρὸς με, καὶ πινέτω· καὶ ὁ πιστεύων
εἰς ἐμέ, ὕδατος ζῶτος ποταμοὶ ρεῖουσιν ἐκ τῆς
κοιλίας αὐτοῦ· καὶ ὁ δ' ἂν πίη ἐκ τοῦ ὕδατος
οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα.*
Τῷ δὲ τοιοῦτῳ ἀνδρὶ καὶ ὁ Θεὸς συνεργεῖ· πρὸς
πάντα. Παρὰ Κυρίου γάρ, φησὶ, τὰ διαθήματα αὐ-
τοῦ, κατευθύνεται, καὶ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ θαλήσει σφό-
δρα. Καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲ λέγει πάλιν· *Τοῖς ἀγα-
πῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς τὸ ἀγαθόν.*
Τὸ δὲ, πάντα, πρόκειται· μετὰ ἀκριβείας· ὁ γὰρ
εἰς τοῦτο φθάσας, οὐδέποτε τι κακὸν ποιῆσαι θελή-
σει· διὸ καὶ εὐλογοῦται ἐν πανί παρὰ Θεοῦ. Οὕτω
διὰ τῶν ἀγαθῶν προτρέψας εἰς ἀρετὴν, καὶ διὰ
τῶν ἐναντιῶν ἀλείφει τοὺς ἀθλητὰς ἐν τῷ εἰπεῖν·

Οὐχ οὕτως οἱ ἀσεβεῖς, οὐχ οὕτως. Τουτέστιν,
οὐχ ὡς ὁ προειρημένος ἀνὴρ θάλλουσι καὶ καρποφο-
ροῦσι, καὶ τῶν ἄλλων ἀπολαύσουσιν ἀγαθῶν. Διὰ
δὲ τοῦ διπλασιασμοῦ τὴν ἀπιγόρευσιν ἐθεβαίω-
σεν.

Ἄλλὰ ὡσεὶ χνοῦς, ὃν ἐκρίπτει ὁ ἀνεμὸς ἀπὸ
προσώπου τῆς γῆς. Ὅσπερ ὁ ἀνεμὸς προσπεσῶν,
βῆον μεταφέρει τὸν χθόν καὶ διασεκδάνυσιν, οὕτω
καὶ τοὺς ἀσεβεῖς οἱ ἀντιπνεόντες δαίμονες. Πρόσω-
πον δὲ τῆς γῆς, τὸ φαινόμενον αὐτῆς νοητέον. Τὸ
αὐτὸ δὲ καὶ νῦτα, διὰ τὸ βαστάζειν τὰ ἐπ' αὐτῆς
σώματα· καθάπερ καὶ κόλπος, τὸ ταύτης βάθος.
Ἄσεβεῖς δὲ ἐνταῦθα πάντα ὀνομάζει τοὺς ἄνω ῥη-
θέντας, κοινωσάμενος τὸ πρόσρημα. Νοοῖντο δ' ἂν
ἀσεβεῖς καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, οἱ μὴ σεβόμενοι τὸν Ἰῶν,
οἱ διεσκορπίσθησαν, τοῦ κηρύγματος τῶν ἱερῶν
ἀποστόλων πνεύσαντος.

Διὰ τοῦτο οὐκ ἀναστήσονται ἀσεβεῖς ἐν κρίσει.
Ὅρα τοῦ θεοῦ Πνεύματος τὴν ἀκριβείαν· οὐκ εἶπεν
ἀπλῶς, *Οὐκ ἀναστήσονται*, ἀλλὰ καὶ τὸ, *Ἐν κρί-
σει*, προσέθηκεν. Ἀναστήσονται μὲν γὰρ καὶ οὗτοι,
ἀλλὰ οὐχ ἵνα κριθῶσι· πῶς γὰρ (18) οἷος αὐτῷ κατὰ-
κριτοῖς· Ὅ γὰρ μὴ πιστεύων εἰς ἐμέ, φησὶν, ἡδη
κρίεται· ἀλλ' ἵνα τιμωρηθῶσι. Παρατηρητέον δὲ

¹⁸ Joan. vii, 37, 38. ¹⁹ Rom. viii, 28. ²⁰ Joan. iii, 18.

Variae lectiones.

(18) Græca sic : *Qui enim hoc fat? cum jam condemnati sint.*

perpetuo irrigatus, germinabit, fructumque (ipsas
nempe virtutes) opportuno ferens tempore, folia
non dimittet : hoc est humilitatem non deponet,
quæ virtutes omnes, non secus ac proprios fru-
ctus protegit atque conservat. Vel aliter, per fru-
ctum intelligere possumus universas illas divitias
quæ de spiritualibus laboribus congregantur : et
per folia, virescentem epem salutis : quæ cum nun-
quam deficiat, omnium dolorum sensum tollit.
Merito autem divina eloquia aquis comparavit, cum
non minus animæ illis irrigentur atque impiu-
gentur, quam aquis plantæ : unde et Christus do-
ctrinam suam appellavit, dicens : *Si quis sitit,
veniat ad me et bibat : et qui credit in me, flumina
viventis aquæ fluent de ventre ejus : et qui biberit
de aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum.*
Hujuscemodi igitur viro, Deus cooperatur in omni-
bus : A Domino enim gressus ejus dirigentur, et
viam ejus volet valde. Ipse etiam Apostolus : *Dil-
igentibus Deum, inquit, omnia cooperantur in bo-
num.* Dictio etiam, omnia, hic non otiose jacet,
Nam qui ad hunc usque virtutis cumulum perve-
nerit, malum amplius aliquid facere nusquam sus-
tinebit : qua ratione a Deo in omnibus prospera-
bitur : verum cum per bona ad virtutem superiori-
bus exhortatus sit, deinceps, quasi virtutis athle-
tam, oleo inungit, dum ex contrariis munit, di-
cens :

Vers. 4. *Non sic impii, non sic.* Non ita florent
impii, inquit, nec germinant aut fructum ferunt,
nec tantis fruuntur bonis, quantis vir ille quem
beatum diximus : et dum negationem repetit, quod
negatum est magis confirmat. [Quomodo autem il-
lis agendum sit subjicit.]

*Sed tanquam pulvis quem projicit ventus a facie
terræ.* Quemadmodum irruentes venti, facile pul-
verem transferunt et dispergunt, ita et adversarii
dæmones impios quosque facile dissipabunt. Per
faciem vero terræ, ejus superficiem intellige : quam
terræ humeros etiam appellant, eo quod ferat ac
sustineat corpora omnia quæ in ea sunt : sicuti et
terræ sinum eam partem dicunt, quæ in ea magis
profunda. Impios vero communicato nomine hic
eos omnes appellat, quos superius triplici ordine
distingui a Propheta docuimus. Possumus etiam
per impios, Judæos intelligere, qui Filium non ado-
rant, et spiritu prædicationis sanctorum apostolo-
rum per totum orbem dispersi sunt.

Vers. 5. *Ideo non resurgent impii in judicio.*
Vide exquisitum sancti Spiritus loquendi modum :
non simpliciter dixit, *Non resurgent* : sed apposuit,
In judicio. Resurgent quippe et impii, non ut judi-
centur, utpote qui jam condemnati sunt : *Qui non
credit in me, inquit, jam judicatus est* : sed ut sup-
pliciiis plectantur. Observandum est autem, quod

cum Moyses de resurrectione nihil nobis manifeste tradiderit, primus omnium David eam apertius nos docere incepit.

Neque peccatores in consilio justorum. Peccatores hoc in loco appellat eos, qui impii quidem non sunt, sed perversis moribus scatent: qui judicantur soli, et condemnati, procul a justis relegantur. *Consilium* autem Aquila et Theodotion hic, *justorum congregationem* interpretati sunt: verum justos Scriptura appellare solet non eos tantum, qui in propria ac peculiari justitiæ virtute exercitati sunt, sed omnes sanctos generaliter, tanquam justificatos a Deo.

VERS. 6. *Quoniam novit Dominus viam justorum.* Docet neminem posse Deum latere. Etenim vias quidem justorum novit, alibi etiam ait ⁴¹: *Novit Dominus vias immaculatarum*: item alibi ⁴²: *Novit Dominus eos qui sui sunt*: nam cum [ut alibi dixi.] ipse sit via, necesse est ut omnes videat qui per ipsum, id est per mandata ejus incedunt: peccatores vero quanquam non minus noverit quam justos, tamen veluti cognitione sua indignos ignorare simulat. Hac ratione cum peccasset Adam, interrogavit ubi esset ⁴³: quod observavit etiam in Cain, et in multis aliis.

Et iter impiorum peribit. Virtutes justorum permanent, veluti eorum divitiæ quædam ac coroxæ: perversa autem impiorum scelera atque actiones debentur atque inanes redduntur, actiones enim, itineris nomine, iterum expressit. Huic autem dicto illud Apostoli consimile est ⁴⁴: *Si cujus opus arserit, detrimentum patietur.*

PSALMUS II.

Secundus etiam psalmus apud Hebræos inscriptione prorsus caret et titulo: qui prædicit autem eorum insidias qui Dominum occiderunt: vocationem etiam gentium et Judæorum perditionem.

VERS. 1, 2. *Quare insurrexerunt gentes, et populi meditati sunt inania; auiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum?* Prophetici oculis foreurem ac rabiem eorum perspicit beatus David, cum lamentatione quadam ac fletu sermonem inchoat: Heu me, inquit, cur tanto cum furore tumultuati sunt? cur cuncta perturbarunt, ac tam grandia arrogantes præsumpserunt facinora? Ita enim significare aiunt verbum, *insurrexerunt*, ii, qui ex Hebraica in Græcam linguam converterunt: per gentes vero, Romanos milites intellige, qui cum Pilato erant: et per populos Judæos, qui cum Anna et Caipha: per reges et principes, Hierosolimam et Pilatum, ut Actus apostolorum declarant: quorum alter rex erat, et alter princeps. Quod si plurali numero dictiones a Propheta prolatae sunt, juxta Hebraicæ linguæ consuetudinem id factum

Α ότι, μηδὲν τοῦ Μωσίου· περὶ ἀναστάσεως εἰπόντο· πρώτος ὁ Δαβὶδ ἐδίδαξεν περὶ ταύτης.

Οὐδὲ ἁμαρτωλοὶ ἐν βουλήν δικαίων. Ἀμαρτωλοὺς, τὸ γε νῦν ἔχον, κινῶς καλεῖ τοὺς μὴ ἀσεβεῖς μὲν, ἄλλως δὲ διεφθαρμένους καὶ φαύλους, οἵτινες κριθήσονται μόνοι, καὶ πόρρω τῶν δικαίων ἀποπεμφθήσονται. *Βουλήν* γὰρ ὁ Ἀκύλας καὶ ὁ Θεοδοσίω τὴν συναγωγὴν τῶν δικαίων ἡρμήνευσαν. Δικαίους δὲ καλεῖν ἔθος τῆ θείᾳ Γραφῇ, οὐ μόνον τοὺς τὴν ἰδικὴν ἀρετὴν τῆς δικαιοσύνης ἀσκήσαντας, ἀλλὰ καὶ καθόλου πάντας τοὺς ἀγίους, ὡς δεδίκαιωμένους ὑπὸ Θεοῦ.

⁴¹ *Ὅτι γινώσκει Κύριος ὁδὸν δικαίων.* Δείκνυσιν, ὡς οὐδεὶς λαθάνει θεόν· καὶ γὰρ τὰς μὲν ὁδοὺς τῶν δικαίων οἶδεν· *Γινώσκει* γὰρ, φησὶ, Κύριος τὰς ὁδοὺς τῶν ἀμώμων· καὶ πάλιν· Ἐγὼ Κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ· ἐπεὶ καὶ αὐτὸς εἶπεν, Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός· καὶ οἶδε τοὺς διὰ αὐτοῦ βαδίζοντας, ἦτοι τῶν αὐτοῦ προσταγμάτων· τὰ κακὰ δὲ (19), ὡς ἀνάξια τῆς ἐκείνου γνώσεως, ἀγνωστὴν προσποιεῖται. Οὐ χάριν καὶ ἡμαρτηκίτος Ἄδὰμ πυνθάνεται, πῶ ἔστι. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ Κάϊν, καὶ ἐπὶ ἄλλων πεποίηκε πολλῶν.

Καὶ ὁδὸς ἀσεβῶν ἀπολείται. Τῶν μὲν γὰρ δικαίων αἱ ἀρεταὶ μένουσιν, ὡς πλοῦτος αὐτῶν καὶ στέφανος· τῶν δὲ φαύλων ἡ πρᾶξις καὶ ἡ πονηρία, ἅπερ ὁδὸν ὀνόμασε νῦν, ἀφανίζονται καὶ ἀνεπέργητοι γίνονται. Τοῦτο δὲ καὶ τὸ ἀποστολικὸν εἰκεν ῥητόν· *Εἰ τις τὸ ἔργον κατακαίησεται, ζημιωθείσεται.*

ΨΑΛΜΟΣ Β΄.

Ὁ δεύτερος ψαλμὸς ἀνεπίγραφος καὶ οὗτος παρ' Ἑβραίοις· προαγορεύει δὲ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος τῶν ἀνελεθόντων ἐπιβουλὴν· εἶτα καὶ κλήσιν ἐθνῶν, καὶ Ἰουδαίων ἀπώλειαν.

Ἦντι τί ἐξερύαξαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενὰ, παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ; Τοῖς προφητικοῖς ὀφθαλμοῖς ἔρων αὐτῶν τὴν λύτταν ὁ Δαβὶδ, σχετικιστικῶς καὶ θρηνητικῶς προάγει τὸν λόγον· ⁴⁵ *Ὅτι, Φεῦ! διατὶ τοσοῦτον μανέντες ἐθορύθησαν, καὶ πάντα ἐκίνησαν, καὶ ἠλαζονεύσαντο;* Ταῦτα γὰρ σημαίνει τὸ, *ἐξερύαξαν*, οἱ τὸ Ἑβραϊκὸν ἐξελληνίσαντες λέγουσιν. Ἔθνη μὲν οὖν, οἱ ἄμφι τὸν Πιλάτον Ἑωμαῖοι στρατιῶται· λαοὶ δὲ, οἱ ἄμφι τὸν Ἄναν καὶ Καίφραν Ἰουδαῖοι· βασιλεῖς δὲ, Ἡρώδης ἄρχοντας· δὲ, Πιλάτος. Οὕτω γὰρ καὶ ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Πράξεων ἱστορεῖται. Τὸ *βασιλεῖς* δὲ καὶ οἱ ἄρχοντες πληθυντικῶς εἰρηται, κατὰ τὴν τῆς Ἑβραϊκῆς διαλέκτου συνήθειαν, πληθυντικῶς· ἀντὶ ἐθνικῶν χρωμένῃς· ἢ καὶ βεθουτέραν ἐπιβολὴν· μετὰ μὲν γὰρ τοῦ βασιλέως Ἡρώδου ὠπλίστετο καὶ ὁ βα-

⁴¹ Psal. xxxvi, 48. ⁴² I Tim. ii, 49. ⁴³ Gen. iii, 9; iv, 9. ⁴⁴ I Cor. iii, 15.

Variae lectiones.

(19) Vel, ut Græca sonant: *Mala vero, tanquam cognitipne sua prorsus indigna, ignorare se simulat.*

σλεύς τῆς ἀμαρτίας διάβολος· μετὰ δὲ τοῦ ἄρχον-
τος Πιλάτου, καὶ αἱ ἄρχαι καὶ ἐξουσίαι τῶν δαιμόνων,
πρὸς ἃς ἡμῖν ἡ πάλη, κατὰ τὸν θεὸν Ἀπόστολον.
Ἐκ δύο γὰρ φύσεων ὄντος τοῦ Χριστοῦ, ἀοράτου
καὶ ὁρατῆς, διπλοῦς ἦν καὶ ὁ πόλεμος ἐξ ἀοράτων
πολεμίων καὶ ὁρατῶν. *Κεῖνὰ δὲ ἐμαλέτησαν*, ἀντὶ τοῦ
Μίττιν ἐσπούδασαν, ὁμοιοῦσαντες ἐκ μέσου τοῦτον
ποιήσασθαι. Ἀνέστη γὰρ, καὶ ἤϊ εἰς αἰῶνας. Καὶ
πρὸς μόνους δὲ Ἰουδαίους ὁ λόγος, ὅτι μάτην ἐμα-
λέτησαν τὴν Γραφήν, μὴ συνιέντες, ὅτι περὶ αὐτοῦ
κατήγγειλε.

dum arbitrarentur posse se illum e medio tollere, qui resurrexit et vivit in æternum. Possunt etiam hæc verba adversus solos dici Judæos, qui sacræ Scripturæ studiis incumbentes, in cassum eam melitati sunt: cum non intellexerint quanta in ea de Christo prædicantur.

Κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ Χριστοῦ αὐτοῦ.
Ἐφρούρασαν, καὶ παρέστησαν, καὶ συνήχθησαν κατὰ
τοῦ Πατρὸς οὐχ ἤττον, καὶ κατὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ,
ὃ αὐτὸς ἔχρισεν εἰς βασιλείαν πάντων ἔθνων, δούξ B
αὐτῶ ταῦτα κληρονομίαν. Ὁ γὰρ κατὰ τοῦ Υἱοῦ
πόλεμος καὶ πρὸς τὴν Πατέρα διαβαίνει. Κύ-
ριον μὲν ὑποληπτέον τὸν Πατέρα· Χριστὸν δὲ, τὸν
Υἱὸν αὐτοῦ, κατὰ τὴν ῥηθείαν ἐξήγησιν. Αὐτὸς γὰρ
τοῦτον κατέστησε βασιλέα ἐπ' αὐτοῦς, κατὰ τὴν τῆς
οἰκονομίας λόγον. Εἰ δὲ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτῶν
εἰπομεν, ὡς πολλὰ τῶν ἀντιγράφων ἔχει, ἐκτενοῦ-
μεν κατὰ πάντων, καὶ Ἰουδαίων, καὶ ἔθνων, καὶ
δαιμόνων. Τούτῳ γὰρ *πᾶν γένυ κάμψει ἐπουρα-
νίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων.*

Διαψάλμα. Περὶ τούτου σαφῶς ἐν τῷ προοίμῳ
διελέθομεν.

*Διαρρήξωμεν τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν, καὶ ἀπέρ-
ριψώμεν ἀφ' ἡμῶν τὸν ζυγὸν αὐτῶν.* Ταῦτα ἦ C
ἀπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐγκλειουμένου τοῖς ἑσο-
μένοις πιστοῖς ἀποστῆναι καὶ τῶν εἰδωλολατρῶντων
Ῥωμαίων, καὶ τῶν ἀσυνέτων Ἰουδαίων· κάκεινων
μὲν, τοὺς περικειμένους διαρρήξαι τῆς δουλείας
δεσμοῦς· τούτων δὲ, ἀπὸρρίψαι τὸν ἐπικείμενον τοῦ
νόμου ζυγόν, ὡς βαρὺν καὶ ἀποκτένοντα· ἐλεῖσθαι
δὲ τὸν τοῦ Χριστοῦ, ἐλαφρὸν καὶ ζωογονοῦντα. Ἡ ὡς
ἀπὸ τῶν φονευτῶν τοῦ Σωτῆρος, μονοουχὶ ταῦτα
εἰρηκότων, καὶ δι' ὧν ἔπραττον, καὶ δι' ὧν ἔλεγον,
καὶ ἀφηνιασάντων, καὶ τῶν δεσμιῶν τῆς δουλείας
τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ζυγοῦ τῆς ὑπο-
τιγῆς, οἷς ἐνεύχοντο κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τῆς
φύσεως.

Ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς ἐκγελεύσεται αὐτοὺς,
καὶ ὁ Κύριος ἐκμυκτηριεῖ αὐτοὺς. Αὐτοὶ οἱ παρὰ D
τούτων βλασφημούμενοι, ὃ τε κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς
Πατήρ, καὶ Υἱὸς ὁ Κύριος πάντων, κατὰ τὸν λόγον
τῆς θεότητος, λίαν γελᾶτονται, καὶ ἐκμυκτηριοῦσιν
αὐτοὺς. Ἐπίτασιν γὰρ ἐμφαίνει ἡ πρόθεσις, καὶ διε-
λέξουσιν ἀνοήτους, ὡς ἀνηνύτους ἐπιχειρήσαντας,
ὅτι τε θανατώσαι τὴν ζωὴν προσεδίχθησαν, καὶ ὅτι
Ῥωμαῖοι μὲν ἀντὶ Θεοῦ δαίμονας εἶλοντο· Ἰου-
δαῖοι δὲ, ἀντὶ ἀληθείας σκιάων.

A est: quæ plurali numero sæpe utitur pro singulari,
vel juxta altiorem quemdam sensum, alia fortassis
ratione, quia simul cum Herode rege, adversus
Christum, alius peccati rex diabolus armatus est,
et cum Pilato principe, multi principes, dæmonum
nimirum potestates: adversus quas (ut docet Apo-
stolus 46) nobis lucla est et certamen. Nam cum ex
duplici constaret Christus natura, visibili scilicet
et invisibili, duplex etiam certamen, invisibilem,
inquam, et visibilem inimicorum sustinuit. Medi-
tatos vero inania dicit, pro Frustra conati sunt,

Adversus Dominum et adversus Christam ejus. In-
surrexerunt, inquit, astiterunt, et congregati sunt,
non minus adversus Patrem, quam adversus Fi-
lium: Filium, inquam, quem Pater in gentium re-
gem unxerat; eas enim in hæreditatem illi dederat.
Bellum quippe, quod adversus Filium ab illis
gestum est, pervenit etiam ad Patrem. Pro Domino
igitur Patrem, et pro Christo Filium, hoc in loco
intelligamus. Etenim Pater ipse divina dispensa-
tionis ratione regem eum constituit. Quod si, ut in
nullis exemplaribus, in plurali numero legamus,
adversus Christum eorum, relatio illa extendenda
erit, tam ad Judæos omnes, quam ad gentes, et ad
ipsos etiam dæmones, quoniam illi *Omne genu*
flectitur cælestium, terrestrium, et infernorum.

Diapsalma. Quid sit diapsalma abunde diximus
in proemio.

VERS. 3. Dirumpamus vincula eorum et projiciamus
a nobis jugum ipsorum. Verba hæc dicta sunt veluti
ex persona sancti Spiritus, jubentis posteris fideli-
bus ut ab idololatriæ Romanis atque ab imprudenti-
bus Judæis discedant: et illorum quidem servitutis
vincula dirumpant, quibus detinebantur: horum
vero jugum, quo propter legem gravabantur excu-
tiant, veluti onerosum ac mortiferum: et vice
illius leve ac vivificum Christi jugum sumant.
Quanquam et alio modo intelligi possunt, ut dicta
videantur, ex eorum persona, qui Christum occi-
derunt: qui et re ipsa, et verbis, servitutis vincula
ac subjectionis jugum recusarunt: quibus, ipso
etiam jure naturæ, tam Filio quam Patri devincti
erant.

VERS. 4. Qui habitat in cælis irridet eos, et Do-
minus subsannabit eos. Illi igitur qui a prædictis
blasphemantur, Pater nimirum qui in cælis habi-
tat et Filius qui divinitatis ratione omnium Dominus
dicitur, deridebunt et subsannabunt eos: quoniam
neminem enim inuult præpositio, convincentique fatuos
eos fuisse, quod inania atque impossibilia conati
sint, et speraverint ipsum Dominum, quinimo vitam
ipsam, morte afficere: quodque Romani, dæmones
potius quam Deum, et Judæi, umbram potius quam
veritatem, elegerint.

⁴⁶ Philipp. 1, 30. ⁴⁷ Philipp. 11, 10.

VERS. 5. *Tunc loquetur ad eos in ira sua. Tunc* A intellige locutum ad eos Dominum fuisse, quando Judæos palam redarguit, et perventura in eos mala prædixit: quando inter cætera dixisse legimus ⁴⁶: *Væ vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ, ⁴⁷ quia auferetur a vobis regnum Dei, etc.*

Et in furore suo conturbabit eos. Ob summam illorum pravitate[m] Propheta indignatus, futuras eis annuntiat calamitates, perturbationemque et suspicionem eis plurimam imponit, [redarguente autem eos Domino] quem prophetam arbitrabantur, par est multos fuisse perterritos. Alii vero dicunt his verbis significari calamitates, quæ ex futura Romanorum obsidione eis impendebant. Possunt etiam de futuro judicio intelligi, quando tanti criminis rei, a Deo condemnati, perpetuis pœnis subjicientur. Ira autem et furor (quem, ut Græcæ dictionis θυμός verior significatio postulat, indignationem, seu potius excaudescientiam quis dixerit) aliquando pro eodem ponuntur, aliquando ut et juxta etymologiam, excitationem et motum etymologiam vehementiorem et concitatiorem ad

VERS. 6. *Ego autem constitutus sum rex ab eo.* Sermonem nunc facit ex Christi persona: prophetarum enim mos est et materias, et personas variare: utpote qui veluti organa quædam atque instrumenta ab artifice suo moderata, ea loquebantur, quæ sanctus illis Spiritus subministrabat. Annuntiat autem Christus regnum, quod sibi, ut homini, a Patre traditum est. *Data est enim, inquit, mihi omnis potestas in cælo et in terra ⁴⁸.*

Super Sion montem sanctum ejus, prædicans præceptum ejus. A monte qui dicitur Sion totam Judæam significavit, et sensus talis est: Ego rex constitutus sum ut doceam evangelica mandata, præceptum Domini appellans hæc mandata: ut unam atque eandem esse sibi cum Patre voluntatem ostenderet: *A me ipso enim, inquit ⁴⁹, nihil locutus sum, sed quæcumque audio a Patre meo.*

VERS. 7. *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu.* Hæc verba propter æternam ac divinam generationem dicta sunt.

Ego hodie genui te. Hæc propter carnis dispensationem. Quod vero ait, *hodie*, intellige ut ad distinctionem æternitatis sit dictum, ut tempus signaret, hoc est, in his temporibus. *Genui* autem posuit pro *creavi*. Pater namque creaturarum omnium Deus dicitur ut eorum formator et factor.

VERS. 8. *Postula a me et dabo tibi gentes hæreditatem tuam.* Cum Christus quod ad carnem ejus pertinebat ex Judæorum esset cognatione, et in propria ideo venisset, ut cognatos doceret, a suis

⁴⁶ Luc. xi, 42. ⁴⁷ Matth. xxi, 43. ⁴⁸ Matth. xxviii, 18. ⁴⁹ Joan. xiv, 10.

Variæ lectiones.

(20) Græca ita sonant: *Ita ut furor sit post motum iræ, a verbo θύειν, quod impetum facere significat.*

Τότε λαλήσει πρὸς αὐτοὺς ἐν ὀργῇ αὐτοῦ. Ὅτι δηλαδὴ φανερώς ἤλεγχε τοὺς Ἰουδαίους, καὶ τὰ καταληψόμενα τοῦτους κακὰ προσέφητευσεν, λέγων ἄλλα τε πολλὰ, καὶ ὅτι *Ὀυαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι ἀρθήσεται ἀπ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ ἐξ ἧς.*

Καὶ ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ ταράξει αὐτούς. θυμώμενος γὰρ ἐπὶ ταῖς πονηρίαις αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο λέγων συμφορὰς μελλούσας, τάραχον καὶ ὑπόψιαν ταῦτοις ἐνετίθει· πολλοὶ γὰρ ὑπελάμβανον αὐτὸν προφήτην. Οἱ δὲ φασὶ τάραχον τὸν ἐπιγενόμενον ὑστερον θόρυβον ἐκ τῆς παρὰ τῶν Ῥωμαίων πολιορκίας. Νοοῖντο δ' ἂν ταῦτα τὰ βήτὰ καὶ περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως, ὅτε καταδικάζων αὐτοὺς, ὑποβαλεῖ τιμωρίας. Ὅργη δὲ καὶ θυμὸς ποτὲ μὲν ταῦτὸ σημαίνουσι, ποτὲ δὲ διαφέρουσι· ὡς εἶναι (20) θυμὸν μετὰ τὴν κίνησιν τῆς ὀργῆς, παρὰ τοῦ θύειν καὶ ὀργῆν δὲ, παρὰ τοῦ ὀργῆν καὶ σφύζειν τὴν σφοδρὰν καὶ ὀξεῖαν ζέσιν εἰς ἀμυναν.

B diversa, ita ut excaudescencia motus sit ad iram, significet: ira vero, juxta eandem Græci nominis vindictam denotet fervorem.

Ἐγὼ δὲ καταστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ. Τοῦ λοιποῦ προσώπῳ τοῦ Χριστοῦ ποιεῖται τὸν λόγον· τοιοῦτον γὰρ ἡ προφητεία· ποτὲ μὲν ὑπὲρ τούτου, ποτὲ δὲ ὑπὲρ ἐκεῖνου λέγειν καὶ μεταπηδῆν, ὡς εἶναι: εἴλον ὅτι, καθάπερ ὄργανον, ἄπερ ἐνηχοῦντο παρὰ τοῦ Πνεύματος, ἐπεσθέγγοντο. Προαναφωνεῖ δὲ τὴν βασιλείαν, ἣν ἔλαβεν παρὰ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἀνθρωπος· *Ἐδόθη μοι γὰρ, φησί, πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ γῆς.*

Ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ διαγγέλλων τὸ πρόσταγμα Κυρίου. Ἀπὸ τοῦ ὄρους τοῦ καλουμένου Σιών τὴν ὄλην Ἰουδαίαν ἐδήλωσεν. Ὁ δὲ νοῦς τοῦ βήτου τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι Κατέστη βασιλεὺς, διδάσκων τὰς εὐαγγελικὰς ἐντολὰς, κατὰ τὸ ὄρος Σιών, ἧτοι ἐν Ἱερουσαλήμ. Πρόσταγμα δὲ Κυρίου τὰς ἐντολὰς ταύτας ἐκάλεσε, δεικνύς ἐν θέλημα ἑαυτοῦ τε καὶ τοῦ Πατρὸς. *Ἄπ' ἑμαυτοῦ γὰρ, φησί, λαλῶ οὐδέν· ἀλλ' ὅσα ἂν ἀκούσω παρὰ τοῦ Πατρὸς.*

Κύριος εἶπε πρὸς με· Υἱός μου εἶ σύ. Τοῦτο διὰ τὴν προαιώνιον γέννησιν.

D *Ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε.* Τοῦτο διὰ τὴν ἐνσάρκον οἰκονομίαν. Καὶ τὸ μὲν σήμερον, ἀντὶ τοῦ χρονικῶς ἐν τοῖς παροῦσι καιροῖς· τὸ δὲ γεγέννηκα, ἀντὶ τοῦ ἔκτισα (21)· Πατὴρ γὰρ ὁ Θεὸς λέγεται, καὶ τῶν κτιστῶν ὁ πλάστης καὶ ποιητής.

Αἰτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου. Ἐπειδὴ κατὰ σάρκα συγγενῆς ὢν τῶν Ἰουδαίων, ἦλθεν εἰς τὰ ἴδια διδάσκων, οἱ δὲ καὶ αὐτὸν ἀπεβάλλοντο· εἰκότως οἰκείουται τὰ

ἔθνη, προτραπείς παρὰ τοῦ Πατρὸς αἰτεῖσθαι, καὶ λαβεῖν εἰς κληρὸν ταῦτα· καὶ γὰρ καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον Υἱὸς Θεοῦ γεγονώς, ἐπωφελετο κληρὸν. ut illas peteret, et pollicitus fuisset petenti se eas traditurum. Nam ex quo ut homo alia ratione factus erat Filius Dei, consequenter aliqua illi debere videbatur hæreditas.

Καὶ τὴν κυριότητα σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. Καὶ τὴν ἐξουσίαν τῆς κληρονομίας σου διεκρούσαν μέχρι τῶν περάτων τῆς γῆς. Εἰς πᾶσαν γὰρ τὴν γῆν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης, ὁ τοῦ Εὐαγγελίου λόγος ἐξῆλθεν. Ὑποτίθεται δὲ ὁ Πάτερ αἰτεῖσθαι, ὡς εὐδοκῶν καὶ θέλων τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀνάπασιν. Αἰτεῖται δὲ ταύτην ὁ Υἱὸς, ὡς ὑπὲρ ἡμῶν ἐνανθρωπήσας, καὶ μεσίτης γενόμενος Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Δισχυνέσθωσαν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι, προσαρμόζειν οὐκ ἔχοντες τινὲ ταυτὶ τὰ ρητά. Τίς γὰρ ἔτερος τοσαύτην ἐκτέσται κατάσχεσιν;

Ποιμανεῖς αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ. Τοῦτο ἀπὸ τοῦ προφήτου λέγεται· Μὴ δεξαμένους γὰρ, φησὶ, τοὺς λόγους τοὺς σοῦς, παιδεύσεις αὐτοὺς, ἐν μάστιγι στεβρᾷ· σημαίνει δὲ τὴν τῶν Ῥωμαίων ἀρχήν. Ἀρνησάμενοι γὰρ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, καὶ Καίσαρα ἔχειν ὁμολογήσαντες, τὴν Καίσαρος ἐπέστησαν ἐξουσίαν, ὅφ' ἦς διεφάρησαν. Σιδηρᾶν δὲ αὐτὴν ἐκάλεσαν, διὰ τὸ ἰσχυρόν· ἐπεὶ καὶ Δανιὴλ σιδηρᾶν αὐτὴν εἶδεν ἐν ταῖς ὁράσεσιν.

Ὡς σκευὴ κεραμῆως συντρίψεις αὐτοὺς. Τοῦτο διὰ τὴν εὐχερῆ τούτων πανωλεθρίαν. Ἄλλοι δὲ φασὶ, τὴν ἐξ ἔθνων αἰνίττεσθαι σωτηρίαν, ὅτι Ποιμανεῖς αὐτοὺς ἐν τῇ συμπανθενεὶ δυνάμει· καὶ καθάπερ ὁ κεραμεὺς, ἐπειδὴν ἴδοι τὰ πεπλασμένα σκευὴ ἀδόκιμα, συντρίβει ταῦτα πρὸ τοῦ προσομιλῆσαι πυρὶ, καὶ ἀναπλάττει· οὕτως καὶ σὺ τούτων τὰ φρονήματα συντρίψεις τῷ Εὐαγγελίῳ, καὶ ἀναπλάσεις τῷ λουτρῷ τῆς παλιγγενεσίας, καὶ στερεοὺς ἀπεργάσῃ τῷ θεῷ πυρὶ τοῦ Πνεύματος.

Καὶ νῦν, βασιλεῖς, σύνετε· παιδεύθητε πάντες οἱ κρινόντες τὴν γῆν. Τὸ νῦν, ἀντὶ τοῦ, διὰ τοῦτο, ὡ βασιλεῖς Ῥωμαίων καὶ τῶν ἄλλων ἔθνων, καὶ οἱ κατὰ πᾶσαν τὴν γῆν κριταί, οἱ κρινόντες τοὺς γῆινους ἀνθρώπους, μαθόντες οἷαι συμφοραὶ κατέλαβον ἀθετήσαντας αὐτὸν, καὶ μαθόντες ὅτι εἰς κλήρους ὑμᾶς ἐξελέξατο, συνετοὶ γενέσθε, τὴν πρὶν ἀνοίαν ἀπορρίψαντες· καὶ παιδεύθητε ἀπὸ τε τούτων καὶ ἀπὸ τῶν ἑσίων Γραφῶν. Διὰ τῶν ἀρχόντων δὲ περιέλαβε καὶ τοὺς ὑπηκόους. estote, et abjecta priori illa amentia, erudimini tum ab iis, tum a Scripturis etiam divinis. Verum, dum reges ac principes admonentur a Propheta, ipsos etiam populos eis subjectos admoneri pariter arbitrantur.

Δουλεύσατε τῷ Κυρίῳ ἐν φόβῳ. Συνέντες, φησὶν, ὅτι καὶ Θεὸς ἐστὶ, καὶ ἐκδικητὴς, καὶ φοβερός, καὶ ὅτι κτῆμα αὐτοῦ καὶ χάρις ἦδη ἐρηματίσατε, καὶ ρυθμισθέντες ἰκανῶς τὰ ἤη, ὡς Δεσπότη δουλεύ-

non receptus, jure gentium nationes, ut suas sibi vindicavit: præcipue cum Pater eum monuisset, ut illas peteret, et pollicitus fuisset petenti se eas traditurum. Et possessionem tuam terminos terræ. Et potestatem, inquit, hæreditatis tuæ quæ ad terræ usque fines pertingit. In omnem enim terram et in omnes fines orbis terræ evangelicus sermo penetravit. Et ipse quidem Pater a Propheta introducit, moneus re atque instans ut Filius hæreditatem hanc petat: ut ostendat quam cuperet Pater, humani generis instaurationem: Filius vero non immerito etiam postulare id dicitur: quando quidem et humanitatem sumpserit, et Dei atque hominum mediator effectus

B sit. Erubescant igitur et confundantur Judæi, neminem habentes cui verba hæc accommodari possint. Quis enim alius, præter Christum, tantam sibi possessionem paravit?

Vers. 9. *Pasces eos in virga ferrea.* Simile est illud Prophetæ dicentis: *Eos qui sermones tuos non susceperint, castigabis flagello ferreo: et significare mihi videtur hic verbis Prophetæ, Romanorum imperium.* Etenim cum Christi regnum negassent Judæi, sub imperio Cæsaris se esse affirmantes, Cæsaris merito potentiam sustinuerunt, a qua prorsus pene perditii sunt. Ferream vero eam dixit, veluti validam ac sortem; nam et Daniel in visionibus suis ferream eam etiam appellavit.

Tanquam vasa figuli confringes eos. Hoc loquendi modo expressit Prophetæ, quam facile Judæi, et quam funditus a Deo perditii essent. Alii his verbis significari aiunt gentium salutem: *Pasces eos, inquit, in valida ac forti potentia tua: et quemadmodum figulus ubi reproba esse viderit vasa, quæ formavit, conterit illa, ea nimirum ratione ut rursus igni admoveat et reformet: ita et tu, Domine, harum gentium cogitationes, Evangelio tuo destrues, ut eas postmodum lavacro regenerationis reformes, et divino sancti Spiritus igne fortiores reddas.*

Vers. 10. *Et nunc reges intelligite, erudimini omnes qui judicatis terram.* Dicitio nunc, hoc in locutionem reddit: ac si dictum esset: *Et propterea vos, o Romanorum et cæterarum gentium reges, vosque, o judices qui in universa estis terra, vel vos, o qui terrenos homines judicatis, ex quo ad discere potuistis, quantum calamitatibus oppressi fuerint ii, qui Christum hunc temere reprobarunt, et illud pariter nostis quod a Deo in hæreditatem electi estis: vos omnes, inquam, moneo, sapientes*

Vers. 11. *Servite Domino in timore.* Intelligentes, inquit, quod Christus, et Deus est, et vindex, et terribilis, quod illius possessio et sors appellati atque effecti estis, quod reliquum est, moderatis.

compositisque moribus vestris, servite ei in timore, veluti Domino. In timore autem ideo dico, quia ubi est timor Dei, illic et mandatorum observatio.

Et exsultate ei in tremore. Et servientes, inquit, gaudete in eo, veluti in defensore ac Salvatore vestro. *Gaudete enim, inquit Apostolus, in Domino semper, gaudete*²¹: verum hoc vestrum gaudium tremore etiam commistam sit, et non effusum. Exsultate propter spem, sed contremiscite ob peccatum. Est enim diligentissimus omnium exquisitor, atque investigator Deus, et nemo latere eum potest.

VERS. 12. Apprehendite disciplinam. Majorem his verbis intensionem adjungit ad id quod dixerat, ac si diceret: Erudimini, inquam, non in superficiali, sed summo studio contendite ut perfectam virtutem consequamini. Dictum est autem hoc tenent.

Ne quando irascatur Dominus et pereatis de via justa. Per viam justam, justorum hominum vitam, ac conversationem intelligit. Via enim apud Hebræos multa significat; vel etiam quia ad ipsam gradiuntur.

Cum exarserit in brevi ira ejus. Judicii diem significat. Quod vero ait in brevi, vehementiam deporat et celeritatem. Nam etsi in presentiarum sæpe irascatur Deus, remissius tamen id facit, ut pœnitentiæ locum tribuat.

Beati omnes qui confidunt in eo. Qui terrena omnia contemnunt, et spem in eo omnem collocant. Sunt qui hunc psalmum cum superiori conjungendum dicant: atque illinc maxime probationis vires sumunt, quod beatus David a beatitudine exorsus, in beatitudinem desinat.

Psalmus ipsi David cum sugetet a facie Absalon filii sui.

PSALMUS III.

Inscriptio psalmi clara est, iis præcipue, qui Regum historias legerint. Psalmus vero unicuique facile accommodari potest, qui visibillum, seu invisibillum inimicorum pugnam sustineat.

VERS. 2. Domine, quid multiplicati sunt qui tribulant me? Ægre ferens Propheta, hujusmodi se, et subditorum et amicorum insidiis affligi, ad solum Deum animum suum intendens, causam interrogat, cur multis in dies ad parricidam filium undique accedentibus, multiplicarentur inimici atque insidiatores sui, cum ipse in neminem eorum aliquando iniquus exstitisset. Possunt etiam hæc verba intelligi, ut dicta sint propter dæmonum insidias.

Multi insurgunt adversum me. Apertius exprimit quod dixerat multiplicati sunt.

VERS. 3. Multi dicunt animæ meæ: Non est salus illi in Deo ejus. Multi eorum, inquit, qui insurrexerunt adversum me, mutuo se exhortantes, de anima mea, hoc est de me ipso, hujusmodi verba

²¹ Philipp. iv, 4.

Α σατε αὐτῷ ἐν φόβῳ· οὐ γὰρ φόβος, ἐντολῶν τηρησι·.

Kai ἀγαλλιῶσθε αὐτῷ ἐν τρόμῳ. Καὶ δουλεύοντες, χαίρετε ἐν αὐτῷ, ὡς κηδεμόνι καὶ Σωτῆρι. Χαίρετε γὰρ, φησὶν, ἐν Κυρίῳ πάντοτε, χαίρετε· πλὴν ἡ χαρὰ τρόμῳ σύμμικτος ἔστω, καὶ μὴ ἀνετος. Ἀγάλλεσθε μὲν γὰρ, διὰ τὴν ἐλπίδα· τρέμετε δὲ, διὰ τὴν ἁμαρτίαν. Ἀκριβὴς γὰρ ἔστιν ἐξεταστὴς καὶ ἀλάθητος.

Δράξασθε παιδείας. Τοῦτο ἐπίτασις ἔστι τοῦ παιδεύθητε, τουτέστι, μὴ ἐπιπόλαιον, ἀλλὰ τέλειον, ἐκ μεταφορᾶς τῶν ἐν τῷ δρακί τι βεβαίως κατεχόντων.

ex metaphora eorum qui pugno aliquid constanter

Μήποτε ὀργισθῆ Κύριος, καὶ ἀπολεῖσθε ἐξ ὁδοῦ δικαίας. Ὅδον δικαίαν ὠνόμασε τὴν διατριβὴν καὶ τάξιν τῶν δικαίων· διάφορα γὰρ σημαίνει παρ' Ἑβραίοις ἡ ὁδός· ἡ καὶ διέτι πρὸς αὐτὴν ὁδεύουσιν.

Ὅταν ἐκκαυθῆ ἐν τάχει ὁ θυμὸς αὐτοῦ. Τὴν τῆς κρίσεως ἡμέραν ἐδήλωσεν. Ἐν τάχει δὲ, ἀντὶ τοῦ σφοδρῶς καὶ ὀξέως. Νῦν γὰρ εἰ καὶ θυμοῦται, ἀλλὰ μαλακώτερον καὶ σχολαιότερον, ἰδιοῦς χώραν τῆ μετανοίας.

Μακάριοι πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτόν. Οἱ τῶν γηίνων μὲν καταφρονήσαντες, ἐπ' αὐτὸν δὲ θέμενοι· πᾶσαν τὴν ἐλπίδα. Οἱ γοῦν τὸν παρόντα ψαλμὸν τῷ πρώτῳ συνάπτοντες, ἐντεῦθεν ἰσχυρίζονται, λέγοντες, ὡς ἀπὸ μακαρισμοῦ Δαβὶδ ἀρξάμενος, εἰς μακαρισμὸν κατέληξεν.

Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ, ὅτε ἀπεδίδρασκεν ἀπὸ προσώπου Ἀβεσαλώμ υἱοῦ αὐτοῦ,

ΨΑΛΜΟΣ Γ'.

Δῆλη μὲν ἡ ἐπιγραφή τοῦ ψαλμοῦ τοῖς ἀνεγνωκόσι τὴν ἱστορίαν τῶν Βασιλειῶν· ἀρμόζει δὲ παντὶ πολεμουμένῳ παρ' ἐχθρῶν, εἴτε ὁρατῶν, εἴτε ἀορατῶν.

Κύριε, τί ἐπληθύνθησαν οἱ θλιβόντές με; Δεινοπαθήσας ὁ Προφήτης, ὅτι τοιαύτης ἐπειράσθη τῶν ὑπηκόων καὶ φίλων ἐπιβουλῆς, πρὸς μόνον τὸν Θεὸν ἀνατείνει ψυχὴν, ἐρωτῶν τίνος ἔνεκεν οἱ ἀμφὶ τὴν πατραλοῖαν Ἀβεσαλώμ ἐχθροὶ αὐτοῦ (τούτους γὰρ θλιβόντας ἐκάλεσε) πληθύνονται, τῇ προσθήκῃ τῶν ἐκάστοτε προσχωρούντων, μηδενὸς αὐτῶν ἀδικηθέντος· ὅπ' αὐτοῦ πῶποτε. Ἡ καὶ περὶ τῶν δαιμόνων ὁ λόγος.

Πολλοὶ ἐπανίστανται ἐπ' ἐμέ. Τοῦτο σαφηνιστικόν ἔστι τοῦ ἐπληθύνθησαν.

Πολλοὶ λέγουσι τῇ ψυχῇ μου· Οὐκ ἔστι σωτηρία αὐτῷ ἐν τῷ Θεῷ αὐτοῦ. Πολλοὶ, φησὶ, τῶν κατεξανισταμένων μου παραθεβρόντες ἀλλήλους, λέγουσι περὶ τῆς ψυχῆς μου, τουτέστι περὶ ἐμοῦ,

ὅτι ῥῆσον οὕτω καταδιωκόμενος, ἀπώλεσεν ἤδη τὴν Α τοῦ Θεοῦ βοήθειαν, διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ. Ἡ καὶ πολλοὶ τῶν ὀρώντων τὰς ἐμὰς συμφορὰς. Τὸ ἐν τῷ Θεῷ αὐτοῦ, ἀντὶ τοῦ Ἐν τῷ Θεῷ, ἐφ' ὃν αἰεὶ πέποιθεν.

Διάψαλμα. Εἴρηται ἐν τῷ προοίμιῳ περὶ τούτου.

Ἀντιλήπτωρ μου ε.. Ἐκαίνοι μὲν λεγέτωσαν, φησὶν, ἀ βύβοντες· σὺ δὲ τῶν ὄντων ἐν πειρασμοῖς ἀντιλαμβάνη, καὶ μάλλον, εἴπερ ὡς καὶ ἀντιλήψω; ἔξιαι.

Δέξα μου, καὶ ὕψων τὴν κεφαλὴν μου. Ἄλλοι μὲν ἄλλα, γένος, ἢ τύχην, ἢ πλοῦτον, ἢ τι τοιοῦτον εἰς δόξαν ἔχουσι· ἐγὼ δὲ ἐπὶ σοὶ μόνῳ θαρῶ, καὶ μέγα φρονῶ. Δοξάζεις γάρ με, βοηθός μοι γινόμενος, καὶ ὕψος τὴν κεφαλὴν μου, (22) νικῶντος πρότερον, ταῖς συμφοραῖς καμπτομένην.

Φωνῇ μου πρὸς Κύριον ἐπέκραξα, καὶ ἐπήκουσέ μου ἐξ ὄρους ἀγίου αὐτοῦ. Ἐβόησα μόνον, εἴτε αἰσθητῶς, εἴτε νοητῶς· καὶ ταχέως ὑπήκουσέ μου, καὶ ἔγγυς Κύριος· πᾶσι τοῖς ἐπικαλούμενοις αὐτόν. Ὅρος δὲ ἅγιον καὶ τὴν Σιών ἐκάλεσεν, εἰς τοῦτο γὰρ ἐπιδημεῖν τὸ θεῖον ἐπιστεύτο, καὶ διζλέγεσθαι τοῖς ἀξίοις. Ἡ τὸν οὐρανὸν οὕτω νοητέον, ὃν καὶ κατοικητήριον Θεοῦ λέγομεν.

Διάψαλμα. Καὶ περὶ τούτου προεῖρηται.

Ἐγὼ δ' ἐκοιμήθην. Ἀνέπεσον, φησὶ, τῷ καρωτικῷ βάρει τῶν θλίψεων κατασπασθεῖς, καὶ ἀνεύρηγτος μεμένηκα.

Καὶ ὑπνώσα. Ἐφ' ἱκανὸν τῷ πάθει τούτῳ κατεσχίθην.

Ἐξηγέρθην, ὅτι Κύριος ἀντιλήψεται μου. Αἰσθόμενος ὡς προφήτης, ὅτι βοηθήσεις μοι, ἤδη τὸ καταπεπτωκὸς ἀνέστησα φρόνημα. Τινὲς δὲ φασὶ, περὶ τῆς ἀναστάσεως ταῦτα λέγειν, ἀντὶ τοῦ, Κοιμηθήσομαι θανών, καὶ ὑπνώσω ἐπὶ μακρὸν, τοῦ σώματος ἀνευρηγῆτος μένοντος· ἐξεγερθήσομαι δὲ χρόνοις ὕστερον, ἢ ὅτε Χριστὸς εἰς ἔδου κατελθὼν ἀναστήσει τοὺς συνεχόμενους· ἢ ὅτε πάντας ἐγερεῖ τοὺς νεκροὺς ἐν τῇ συντελείᾳ.

Οὐ φοβηθήσομαι ἀπὸ μυριάδων λαοῦ τῶν πύκλων συνεπιτιθεμένων μοι. Τῇ σῇ πεποιθὼς δηλαδὴ ἀντιλήψαι. Συνεπιτιθεμένους δὲ καλεῖ τοὺς καταπεχειροῦντας αὐτοῦ, τούτεστι τοὺς ἀμφὶ τὸν Ἀβσαλὼμ ἱστορικῶς, ἢ ἀναγωγικῶς τοὺς δαίμονας. Ἐπὶ μέντοι τῶν δαιμόνων, οὕτω νοητέον τὴν κύκλῳ ἐπίθεσιν. Ἐπιβουλεύουσι γάρ καὶ ἀπὸ τῶν ἐμπροσθεν, ὅταν ἐλπίδας ὑποτείνωσιν εὐπραγίας· καὶ ἀπὸ τῶν ὀπισθεν, ὅταν τῇ μνήμῃ τῶν προλαβόντων παθῶν τὴν ψυχὴν μολύνωσι· καὶ ἀπὸ τῶν δεξιῶν, ὅταν συνεργοῦντες πρὸς ἀρετὴν, εἰς κενοδοξίαν συναλεύ-

loquuntur, quod is, qui tam facile depelli potuit et fugari, merito existimandus sit ob propria peccata, a Deo derelictus, illiusque opem aique auxilium amisisse. Vel nonnulli id dicunt, eorum scilicet, qui calamitates meas vident. Quod vero ait, *in Deo ejus*, idem sibi vult quod: In illo Deo in quo ipse speravit.

Diapsalma. In proœmio operis dictum est, quid sit diapsalma.

Vers. 4. Tu autem, Domine, adjutor meus. Illi dicant quod libet, tu vero afflictorum omnium adjutor es, eorum præcipue, qui ope tua digni sunt.

Gloria mea, et exaltans caput meum. Alii genus fortunam, divitias, aut aliud quid simile, magnum et præclarum putant: ego autem in te solo confido et glorior. Nam si adjutor fueris, gloriam etiam præstabis: et caput meum, frequentibus olim depressum calamitatibus, extolles atque exaltabis.

Vers. 5. Voce mea ad Dominum clamari et exaudivit me de monte sancto suo. Tantum, inquit, clamavi (seu oris, seu mentis clamorem intelligens) et statim exaudivit me. Prope enim est Dominus invocantibus eum. Per montem autem sanctum, Sion intelligit, ubi habitare credebatur Deus, pro bisque ac dignis Deo hominibus loqui. Vel ipsum cælum, quod Dei habitationem appellamus.

Diapsalma. De hoc quoque supra dictum est.

Vers. 6. Ego dormivi. Ego, inquit, gravi afflictionum pondere depressus, decidi admodum, atque inutilis effectus sum.

Et soporatus sum. Hoc est, Hujusmodi passione diu detentus fui.

Et resurrexi quia Dominus adjuvalit me. Præno-scens, ut propheta, quod Dominus opem mihi allaturus erat, pene mortuas vires atque animum languidum suscitavi. Aliqui dicta hæc intelligunt de resurrectione, et tempus poni pro tempore: hoc est: Dormiam ego, et cum mortuus fuero, sopore ac somno detinebor, corpore nimirum viribus defecto, ac deinde resurgam, vel tempore illo, quando descendens ad inferos Christus suscitabit eos qui illic aderunt, vel in consummatione sæculi, quando mortui omnes resurgent.

Vers. 7. Non timebo millia populorum, in circuitu irruentium contra me. Tuo, inquit, fretus auxilio, non timebo. Per irruentes autem contra se, juxta historiam, Absalonem intelligit et complices, qui adversus eum semper insidiarum aliquid moliebantur: vel dæmones juxta anagogen, qui in circuitu aggredi aliquem dicuntur, quoniam et ab anteriori parte insidias ponunt, spes nimirum prosperi exitus suggerentes; et a tergo invadunt, quando antiquorum vitiorum memoria animam coinquinant; et a dextris, quando ad virtutem nobis opem ferunt,

Varie lectiones.

(22) Horum sensus clarior est sine verbo νικῶντος, quod quidem non legisse videtur Latinus interpretes.

ut ad inanem nos gloriam impellant : et a sinistris, A νωσι, καὶ ἀπὸ τῶν ἀριστερῶν, ὅταν ἀπαρακαλύπτως
quando omni abstracto velamine, manifestam nobis
eis ἀμαρτίαν βιάζονται.

Exsurge, Domine; sa'vum que fac, Deus meus. Tu Domine, inquit, qui longanimitate hactenus usus es, ut dormire quodammodo videreris, exsurge, et commovearis adversus inimicos meos. Vel forte Salvatoris Christi resurrectionem prædicat, ad humani generis salutem eum advocans : ita ut humanæ naturæ personam, prophetam induisse dicamus.

VERS. 8. *Quoniam tu percussisti omnes adversantes mihi sine causa.* Prophetis oculis inimicorum suorum perditionem prævidens, beatus David gratias Deo agit, et collatum in se beneficium agnoscit.

Dentes peccatorum contrivisti. Per dentes, vires intelligit. Translatum est autem hoc a feris, quæ in dentibus summum habent robur; peccatores vero inimicos omnes appellat, peccare illos significans, quia ob solam morum perversitatem, temere adversus eum pugnabant.

VERS. 9. *Domini est salus.* Atque hoc ad gratiarum actionem pertinet, et significat quod solus Deus, et nullus alius eum salvabit.

Et super populum tuum benedictio tua. Et veniat, inquit, benedictio tua super populum tuum, qui mecum pariter inimicorum injurias perpressus est : vel omnem populum simpliciter, qui sub meo est imperio; vel super fidelem Christianorum populum. Per benedictionem vero intelligere debemus peccatum et divina beneficia, quæ benedictionis sunt causa. Quippe cum et populus, et quicumque alii viderint quale auxilium consecutus est a Deo gloriam

In finem in hymnis psalmus ipsi David.

PSALMUS IV.

Inscribitur in finem hic psalmus, quia ut inferius dicemus, resurrectionis prophetiam continet, et quæ ad futurum sæculum pertinet, quod præsentis esse sæculi finem nemo ambigit. In hymnis vero ideo appositum est, quia mirabilia Dei opera continet : quibus effectum est, ut Absalonis tyrannidem superaverit, quo facto præsentem psalmum decantavit. Congruit etiam hic psalmus cuicumque a periculis liberato.

VERS. 2 *Cum invocarem, exaudivit me Deus justitiæ meæ.* Contemplare celeritatem, cum adhuc invocaret exauditus est; sicut alibi etiam ait⁵² : *Adhuc loquente te dicam, Ecce adsum.* Neque enim verborum copia persuadet Deo, sed pura simplicis animæ affectio. Quod vero ait : *Deus justitiæ meæ,* circumlocutus est pro, Deus mei David : mei inquam qui Absaloni comparatus justus videri pos-

⁵² Isa. LVIII, 9.

Ἀνάστα, Κύριε· σῶσόν με, ὁ Θεός μου. Τὸ ἀνάστα, ἀντὶ τοῦ, Κινήθητι κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ὁ δοκῶν τῇ μακροθυμίᾳ καθέυδειν. Ἡ καὶ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν ἀνακρούεται, καλῶν αὐτὸν εἰς τὸ σῶσαι τοὺς ἀνθρώπους, οὗς καὶ διὰ ἑαυτοῦ αἰνέτιται.

Ὅτι σὺ ἐπάταξας πάντας τοὺς ἐχθροὺς μου ματαίως. Τοῖς προφητικῶς ὀφθαλμοῖς ἦδη προὖρων τὴν ἀπώλειαν τῶν πολεμίων, εὐχαριστεῖται, καὶ ἑξομολογεῖται τὴν χάριν.

Ὅδόντας ἀμαρτωλῶν συνέθλασας. Δηλαδὴ τὴν ἰσχὺν, ἐκ μεταφορᾶς τῶν θηρίων, ἕπερ ἐπὶ τοῖς ὀδοῦσιν ἔχει τὴν δύναμιν. Ἀμαρτωλοὺς δὲ λέγει πάντας τοὺς δυσμενεῖς, ὡς ἀμαρτάνοντας ἐν τῷ προπολεμεῖν, διὰ τὸ μάτην, διὰ μόνην πονηρίαν.

Τοῦ Κυρίου ἡ σωτηρία. Καὶ τοῦτο εὐχαριστήριον ἐπιφώνημα, δηλοῦντος ὅτι Κύριος ἔσωσεν αὐτὸν, καὶ οὐδεὶς ἕτερος.

Καὶ ἐπὶ τὸν λαόν σου ἡ εὐλογία σου. Καὶ ἤθε, φησὶν, ἡ εὐλογία σου ἐπὶ τὸν λαόν σου, ἡ τὴν σὺν μοι πολεμούμενον, ἢ ἀπλῶς τὴν ὑπὸ τὴν ὀλην μου βασιλείαν, ἢ τὸν τῶν πιστῶν. Εὐλογίαν δὲ ὑποληπτέον τὴν εἰρήνην, καὶ τὴν εὐεργεσίαν, ὡς αἰτίαν εὐλογίας γεγεννημένην. Αὐτὸς τε γὰρ ὁ λαὸς τὸν Θεὸν ἐδόξασε, καὶ οἱ ἰδόντες, οἷας ἀπῆλασαν (25) ἀρωγῆς.

beatus David, daturi omnes sint summam Deo

Τῷ Δαβὶδ ψαλμὸς εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις.

ΨΑΛΜΟΣ Δ'.

Εἰς τὸ τέλος μὲν ἐπιγράφεται, διὰ τὸ προφητεῦσαι περὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, ὡς προὖροντες ἐπιδειξόμενοι, ἦτις τοῦ μέλλοντος ἐστὶν αἰῶνος, ὃν ὀφθαμῶν τοῦ παρόντος τέλος. Ἐν ὕμνοις δὲ, διὰ τὸ κηρύττειν τὰ τοῦ Θεοῦ θαυμάσια, ποιήσαντος αὐτὸν ὑπέριον τῆς Ἀβσαλώμ τυραννίδος, μεθ' ἧν ἦσε τὸν παρόντα ψαλμὸν. Ἀρμόζει δὲ καὶ παντὶ ἀπαλλαγέντι κινδύνου.

Ἐν τῷ ἐπικαλεῖσθαι με, εἰσῆκουσέ μου ὁ Θεός τῆς δικαιοσύνης μου. Ὅρα τὸ τάχος· ἔτι καὶ ἐπικαλούμενον ἐπήκουσεν. Ἐτι γὰρ, φησὶ, *Δαλοῦντός σου, ἐρῶ· Ἴδὸν πάρεμι.* Οὐ γὰρ πλήθος βημάτων πειθεὶ τὸν Θεόν, ἀλλὰ ψυχῆς καθαρὰ διάθεσις. Τὸ δὲ, *τῆς δικαιοσύνης μου,* περιφρασίς ἐστιν, ἀντὶ τοῦ, Ὁ Θεὸς ἐμοῦ τοῦ δικαίου, ὅσον πρὸς τὴν ἀδικίαν Ἀβσαλώμ ἠδὲ κήθην· καὶ γὰρ οὐκ ἔδίκησα.

Variæ lectiones.

(25) Cod. habet ἀπῆλασαν, consecuti sint, ut ad populos, non ad Davidem referatur.

Πολλαχοῦ δὲ τῷ τρόπῳ τούτῳ χρῆται, δίκαιον καὶ ἄσπιτον, καὶ τὰ τοιαῦτα καλῶν ἐαυτὸν, οὐ κομπάζων, ἀλλὰ πρὸς τὰς τῶν πολεμούντων παρεξεταζόμενος πονηρίας.

Ἐν θλίψει ἐπλάτηνός με. Διαχει μὲν γὰρ ἡ χαρὰ, στενοὶ δὲ ἡ θλίψις· ἐμὲ δὲ, τούναντιον, ἐν τῷ παρῶ τῆς λύπης μᾶλλον ἐποίησας μεγαλόφυχον, ὡς καὶ παραγγέλλειν φείδασθαι τοῦ πατραλοίου παιδός.

Ὀλιγώρησόν με καὶ εἰσακούσον τῆς προσευχῆς μου. Ἐλεθῆναι καὶ εἰ δυσωπεῖ, καὶ περιπίπτοντος αὔθις ἰσως πειρασμοῖς μὴ παροφθῆναι τὴν προφερομένην τηνικαῦτα δέησιν.

Υἱοὶ ἀνθρώπων, ἕως πότε βαρυκαρδιοὶ; Πρὸς τοὺς φίλους καὶ γνωστοὺς ὁ λόγος, πειρωμένους βοηθεῖν ἐκ τῶν παρόντων, ὅτε τὰ τῆς συμφορᾶς ἐπεκράτει. Δέγει γοῦν οὗτος Μέγχι τίνος οὐχ ὕφουτε τὴν καρδίαν ἐν ταῖς θλίψεσιν εἰς Θεόν, ἀλλὰ βαρύνετε ταύτην, κατασπῶντες ἀνθρωπίνους λογισμοῖς, καὶ ταῖς βιωτικαῖς φροντίσι; Τὸ δὲ, *Υἱοὶ ἀνθρώπων*, αὐτοῖς περιφρασίς, ἀντι τοῦ, ὧ ἀνθρώποι· σύνθησις γὰρ τοῦτο τῆ τῶν Ἑβραίων διωλέκτιμ.

Ἰνατί ἀραπαῦτε ματαίωτα, καὶ ζητεῖτε ψεῦδος; Ἄνωφελεῖσαι ἀνθρώπινα μηχαναί, καὶ σαίνουσαι μὲν ταῖς ἐλπίσιν, ἀποτυγχάνουσαι δὲ. Ἡ καὶ διὰ τοὺς προστετηκότας τοῖς παροῦσιν, ὡς μένουσι, ταῦτά φησιν, *ἔπερ οὐχ ὑφίσταται· δοκοῦντα μὲν, διὰ τὸ φαινόμενον· οὐκ ὄντα δὲ, διὰ τὴν μεταβολήν· καὶ γὰρ αὐτοῖς, βασιλεὺς ὢν, ἰδιώτευσεν, καὶ κατεδιώκετο.* C
superficie apparet, revera tamen ob assiduas mutationes de illis aliter judicandum non est, quam si non essent. Nam et ipse beatus David rex erat, et tamen privatam vitam agebat, et persecutionem sustinebat.

Καὶ γινώτε ὅτι ἐθανώμασσεως Κύριος τὸν δοῖον αὐτοῦ. Περιττὸν δὲ καὶ σύνδεσμος ἐνταῦθα· καὶ γὰρ ἰδιώμα καὶ τοῦτο τῆς Ἑβραϊδοῦ γραφῆς, ὡς πολλαχοῦ παρατηροῦντες εὐρωμεν, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, εὐρήσωμεν. Μάθετε οὖν, φησὶν, ὅτι ὁ Θεὸς περιβόητον ἐποίησεν ἐμὲ τὸν ἀφωσιωμένον καὶ ἀνακαίμενον αὐτῷ, καὶ ἐπ' αὐτῷ μόνῳ τὰς ἐλπίδας ἔχοντα· καὶ πῶς γὰρ οὐ περιβόητος γέγονε, καθελῶν τὸν καθελόντα, καὶ νικήσας ὁ φυγὰς τὸν διώκοντα, καὶ μετὰ εὐαριθμῆτων ἀνδρῶν, τὸν ταῖς μυριάσι χρωμένον; D

Κύριος εἰσακούσεται μου ἐν τῷ κερραγῆναι με πρὸς αὐτόν. Ταχέως οὕτω τυχῶν τῆς ἀρωγῆς, καὶ τρηλικούτου κινδύνου παρ' ἐλπίδα διασωθείς, ἔγνων ὅτι ἔλεε με ὁ Θεός, καὶ πέποιθα, καὶ πάλιν εἰσακούσεται μου κερραγῆτος πρὸς αὐτόν ἐν περιστάσεσιν.

Ὁργίσεσθε καὶ μὴ ἀμαρτάνετε. Ὁργίσεσθαι μὲν ὡς ἀνθρώπους οὐ κωλύει· μὴ ἀμαρτάνειν δὲ, τῆ

A sum, dum justiorem causam foveo. Neque enim illum ego, sed ille me affecit injuria. Et sæpenumero hoc loquendi modo utitur Propheta, ut sanctum se aut justum appellet, aut aliquid ejusmodi, non veluti jactabundus, sed adversariorum se comparans pravitati.

In tribulatione dilatasti me. Gaudium dilatare solet et diffundere animum, afflictio autem angere atque angustare. Verum tu, inquit, in mœroris ac tristitiæ tempore, non pusillanimum, sed magnanimum potius me fecisti : ita ut ipsi etiam parricidæ filio parci mandaverim.

Miserere mei et exaudi orationem meam. Adhuc Deum magis ad misericordiam allicit, rogatque preces suas non despici, si quando in tentationes fortassis rursus incidit.

VERS. 3. Filii hominum, usquequo gravi corde? Sermonem ad notos sibi, atque ad amicos dirigit, qui invalescentibus calamitatibus studebant presentibus ac temporalibus auxiliis ei opem ferre, atque : Usquequo inter afflictiones cor vestrum ad Deum non tollitis? usquequo animum ac cor vestrum humanis rationibus gravabit, et vanis distrahemini sollicitudinibus? Quod vero ait, *Filii hominum*, periphrasis est et circumlocutio, pro eo quod est, Homines : estque idioma Hebraicæ linguæ.

Cur diligitis vanitatem et queritis mendacium? Inutiles sunt humani conatus : et primo quidem aspectu, conceptæ animo spei videntur applaudere, sed postmodum frustrantur. Vel fortassis verba hæc ad illos dicta sunt, qui presentibus rebus, tanquam perpetuis student, tametsi stabiles non sunt; videntur quidem esse propter id quod in

VERS. 4. Et scitote quoniam mirificasti Dominus sanctum suum. Conjunctio, et, superflua est hoc in loco, quemadmodum ex more Hebraici idiomatis sæpenumero alibi aliqua reperiantur superflua. Discite igitur, inquit, quod celebrem me Deus ac conspicium reddidit; me, inquam, qui ei sanctificatus, hoc est oblatum ac dedicatus sum, quique in eo solo spes meas ratas esse constitui; vere autem celebris ac clarus fuit beatus David, qui (24) destructorem destruxit, qui fugitivus persequentem vicit : qui parva militum manu, multas copias superavit.

Dominus exaudiet me cum clamavero ad eum. Postquam Dei ope, tam eeleriter a tanto periculo me liberatum perspexi, summam in me Dei misericordiam statim agnovi : atque ideo confido, quod rursus me clamantem atque in afflictionibus constitutum exaudiet.

VERS. 5. Irascimini et nolite peccare. Irasci quidem ut homines non prohibet, sed admonet ut

Variæ lectiones.

(24) Hæc in Græco textu per interrogationem : *Quomodo enim celebris non erasit, qui, etc.*

non peccemus, et ne sinamus a passionis vehementia nos pertrahi: ne supra modum irascamur: ne temere aliquem ulciscamur. Contra vitium enim insita est hominibus ira. Nam qui irascitur ut illatas sibi injurias ulciscatur, irascitur, et peccat: qui vero tantum irascitur, ut alterum corrigat, irascitur quidem, sed non peccat, quemadmodum nec peccat pater, qui non obtemperanti filio irascitur.

Quæ dicitis in cordibus vestris, in cubilibus vestris conpungimini. Perge, inquit, in tuum cubile, ubi maxima adest secretitas: et illic amplo cum otio ac quiete teipsum dijudica: et cogitationes discute, quas habuisti per diem, noctu præterea atque in cubili tuo ut dixi doleas, et pœnitentiam tecum agas ob peccata quæ interdum in animo tuo revolvisisti. Mihi enim, inquit, beatus David, sic facienti, ut te moneo, prospere cuncta succedunt. Sume itaque et tu experimentum, cum ex me didiceris hujusmodi utilitatem percipere. Hoc enim tibi ut facias suadeo. Quod si ut propheta indicat, cogitationum pœnas daturi sumus, quanto magis operationum? Considera etiam quomodo tam ad præservandum a peccatis, quam ad castigandum peccatorem, aptissimis Propheta usus sit pharmanis. Nam quod ait, *Irascimini et nolite peccare*, custodit et præservat a peccato: et si fortassis in peccata quis incidit, vicissim castigat et corrigit, dum ait: *Quæ dicitis in cordibus vestris, in cubilibus vestris conpungimini.*

VERS. 6. *Sacrificate sacrificium justitiæ, et sperate in Domino.* Justitiam vestram quasi fructum quemdam Deo, inquit, offerite, neminem injuria afficientes: et auxilium a Deo expectate, qui oppressis potissimum auxilio esse solet. Conversationem præterea ac vitam futuræ Ecclesiæ prænuntiat, quæ vice animalium, spirituale virtutum sacrificium Deo erat oblatura. Justitiam enim hic non particularem virtutem, sed generaliter pro omni virtute intelligit.

Multi dicunt: Quis ostendet nobis bona? Cum sui exemplo admonerit atque exhortatus sit nos Propheta, ut in superioribus vidimus, modo objectionem quamdam a pusillanimitate fieri solitam apponit. Quidam enim, inquit, cum in calamitates inciderint, ægre ferentes, statim desperant, nec credunt Deum prope esse invocantibus eum. Quinimo omni spe destituti, talia etiam effundunt verba: *Quis adjutor deinceps erit nobis?* quasi dicant, Nullus. Quæ verba extremæ omnino desperationis sunt. Vel aliter, de iis hominibus sermo est, qui carnis sequuntur desideria: qui cum in otio atque in deliciis summum bonum posuerint, eas totis vellis insequuntur: afflictiones vero quæ divina dispensatione nobis immittuntur valde oderunt. Per illa etiam verba, *Quis ostendet nobis bona?* intelligi demonstrari.

VERS. 7. *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine.* Verrum ego, inquit, longe aliter sentio. In me enim signatum est lumen protectionis tuæ: quam lucem, illam esse intelligendum

Α τοῦ πάθους ἐξύττει παρασυρομένους ἡμᾶς, ἢ πέρα τοῦ μετρίου θυμουμένους, προτρέπεται, ἢ τινα ἀκαίρως, ἢ ἀναιτίως ἀμυνομένους· κατὰ τῆς κακίας γὰρ ὁ θυμὸς ἀνθρώποις ἐφυτεύθη. Ὁ μὲν γὰρ ἐκυτὸν ἐκδικῶν, ἐργίζεται, καὶ ἁμαρτάνει· ὁ δὲ ἕτερον διορθούμενος, ἐργίζεται, καὶ οὐχ ἁμαρτάνει, ὡς πατήρ υἱῷ ἐργιζόμενος.

Ἄ λέγετε ἐπὶ ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐπὶ ταῖς κοίταις ὑμῶν κατανόητες. Ἐπὶ τὴν κοίτην ἴοντες, ἐν ἧ καίρῳ ἀδείας ἐστίν, ἀνακρίνετε κατὰ σχολὴν ἑαυτοὺς περὶ τῶν ἡμερινῶν ἐνθυμημάτων, καὶ ἀ πλημμελῶς ἐν ἡμέρᾳ ἐταλογίζεσθε, ἐπὶ τούτοις μεταμέλεσθε, ἐπὶ τὸν τῆς κοίτης χρόνον. Οὕτω κἀγὼ ποιῶν, εὐδοῦμαι, καὶ πείρα (25) τὴν ἐντεῦθεν ὠφέλειαν μαθῶν, τοῦτο ποιεῖν παραινῶ καὶ ὑμῖν. Εἰ δὲ τὰς ἐνθυμήσεις δεῖ κολάζειν, πολλῶ μᾶλλον τὰς πράξεις. Ὅρα δὲ, πῶς καὶ προφυλακτικῶς καὶ διορθωτικῶς ἐχρήσατο φαρμάκοις· τὸ μὲν γὰρ, Ὅργιζεσθε, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε, προφυλακτικόν· τὸ δὲ, Ἄ λέγετε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐπὶ ταῖς κοίταις ὑμῶν κατανόητες, διορθωτικόν.

Θύσατε θυσίαν δικαιοσύνης, καὶ ἐλαλίσατε ἐπὶ Κύριον. Καρποφορήσατε μόνον δικαιοσύνην τῷ Θεῷ, ἀδικοῦντες· μηδὲνα, καὶ ἀπεκδέχεσθε τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ βοήθειαν, ὅς τοις ἐπηραζομένοις μάλιστα συμμαχεῖ. Προδιαγράφει καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν πολιτείαν, πνευματικῶς θύειν μέλλουσαν ἀντὶ ζῶων τὰς ἀρετάς· εἶγε δικαιοσύνην οὐκ ἰδικῶς, ἀλλὰ καθόλου τὴν ἀρετὴν πᾶσαν ὑποληψόμεθα.

Πολλοὶ λέγουσι· Τίς δεῖξει ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ; Προσπαγῶν τὴν παραίνεσιν ἀπὸ τοῦ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματος, τίθεισιν ἀντιθεσίν τινα τῶν μικροψύχων. Τινὲς γὰρ, φησὶν, ἔταν προσωμίλῃσιν πειρασμοῖς, βαρυθυμοῦντες, ἀπογινώσκουσι, καὶ οὐ πιστεύουσιν ὡς ἐγγὺς Κύριος τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτὸν, ἀλλὰ λέγουσι· Τίς βοηθήσει ἡμῖν; ἕπερ ἐσχάτης ἀπογνώσεως ὄν, δίδωσι νοεῖν, ὡς οὐδεὶς. Ἡ καὶ περὶ τῶν φιλοσάρκων ὁ λόγος, οἵτινες ἀγαθὸν θεοῦ ἠγούμενοι τὴν ἀνεῖαν καὶ τρυφήν, ταῦτα μόνον μεταδιώκουσι, σφόδρα μισοῦντες τὰς κακοπαθείας, αἱ κατ' οἰκονομίαν ἐπάγονται. Τὸ δὲ, *Τίς δεῖξει ἡμῖν;* ψυχῆς νοητέον ὁρηγομένης διακαῶς.

Εσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, Κύριε. Ἄλλ' ἐγὼ οὐχ οὕτως ἔχω, καὶ γὰρ ἐνησημάνθη μοι ἡ ἀντιλήψις τῆς σῆς ἐπισκοπῆς· ταύτην γὰρ φῶς ὑποληπτέον, ὡς διαλύουσαν τὸ σκότος

Variæ lectiones.

(25) Græcorum verborum sensus est: *Atque experientia cum quanta sit utilitas didicerim, idem ut et ipsi faciatis hortor.*

τῆς ἀθυρίας, καὶ ὡσπερ ἐγχαραχθεῖσα, γινώριμόν Α
 με καὶ τοῖς πόρρω πεποίηκε. Τινὲς δὲ φασι προφη-
 τείας εἶναι τὸ ρητὸν περὶ τῶν Χριστιανῶν, εἰς ἐση-
 μειώθη, τουτέστιν, ἐτέθη γινώρισμα ὁ Χριστός, κλη-
 θεῖται Χριστιανούς, ὅς ἐστι φῶς τοῦ Πατρὸς. Συν-
 ταξι δὲ τοῦτοι· ὁ Προφήτης ἑαυτὸν, διὰ τὴν τῶν
 ἀρετῶν συγγενεῖάν τε καὶ οἰκειότητά.

est, quæ mœroris tenebras dissolvit : quæque in
 me quodam modo insculpta, notum me omnibus
 ac conspicuum facit, his etiam qui procul sunt.
 Quidam aiunt contineri his verbis prophetiam de
 Christianis, quibus per hoc nomen, quo Christiani
 appellantur, signum atque iudicium quoddam
 impositum est, Christus nimitum, qui Patris lux
 est. [Per Christum enim Patrem agnovimus : Qui enim vidit me, inquit, vidit et Patrem meum¹¹ ; qui
 etiam character et forma Patris, ab Apostolo cognominatur¹².] Coniunxit autem seipsum Propheta
 Christianis, ob cognationem quamdam ac familiaritatem virtutum.

Ἔδωκας εὐφροσύνην εἰς τὴν καρδίαν μου. Ἦ
 διὰ τὴν ἀντίληψιν, τὴν δηλωθεῖσαν, ἢ διὰ τὴν ἀπὸ
 τοῦ Χριστοῦ κλήσιν τῶν εὐσεβῶν.

Ἀπὸ καρποῦ σίτου, οἴνου καὶ ἐλαίου αὐτῶν
 ἐπληθύνθησαν. Περὶ τῶν φιλοσάρχων λέγει πάλιν, Β
 ὅτι καὶ τὰ γῆινα φρονοῦσιν αὐτοῖς δαφιλῶς πάντα
 χορηγεῖ· ὑπὸ τῆς ἀγαν φιλανθρωπίας· ἀπαριθμεῖ-
 ται γὰρ ὅτι ἀπὸ καρποῦ σίτου, οἴνου καὶ ἐλαίου,
 ἐπληθύνθησαν, τουτέστιν ἐνεπλήσθησαν, δηλαδὴ τῶν
 ἀπαριθμηθέντων, δι' ὧν ἀναγκαιότερον καὶ τ' ἄλλα
 τῶν βρωμάτων εἶδη συμπεριέλαβεν.

Ἐν εἰρήνῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ κοιμηθήσομαι, καὶ
 ὑπνώσω. Τοὺς ἐνοχλοῦντάς μοι φόβους ἀποθέμενος,
 ἀταράχως κοιμηθήσομαι, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ
 καὶ μέχρι κόρου. Τὸ μὲν γὰρ, ἐπὶ τὸ αὐτὸ, βούλεται
 τὸ ἅμα δηλοῦν, ὅτι καὶ ἅμῃ ταῦτα ποιήσω. Τὸ δὲ,
 ὑπνώσω, τῆς κατακλίσεώς ἐστιν ἐπίτασις. Ἦ καὶ
 προφητεῖται περὶ τῆς ἑαυτοῦ τελευτῆς, ὡς οὐκ ἀπο-
 θανεῖται βίαιως, ἀλλὰ κατὰ φύσιν, ἔνθα καὶ νοήσο-
 μεν τὸ, ἐπὶ τὸ αὐτὸ, περὶ τοῦ σώματος καὶ τῆς
 ψυχῆς λέγειν, ὅτι Κοιμηθήσομαι ἐν εἰρήνῃ ὁμοῦ, C
 καὶ κατὰ σῶμα, καὶ κατὰ ψυχήν· τοῦτο μὲν, τῶν
 ἐρατῶν ἀπαλλαγέντος ἐχθρῶν· ἐκείνης δὲ, τῶν ἀο-
 ράτων. Τὸ δὲ, ὑπνώσω, τὸν μέχρι τῆς ἀναστάσεως
 μακρὸν αἰνίσσεται χρόνον.

Ὅτι σὺ, Κύριε, κατὰ μόνας ἐπ' ἐλπίδι κατέφι-
 σάς με. Σὺ με χωρὶς τῶν πονηρῶν οἰκεῖν ἐποίησας,
 ἐπ' ἐλπίδι σωτηρίας. Τινὲς δὲ φασι, ὅτι τοῦτο περὶ
 τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως προεφήτευσεν, σχηματί-
 σας τὸν λόγον ὡς ἀπὸ τοῦ σώματος, λέγοντος, ὅτι
 Σὺ, Κύριε, κατοικεῖν με τὸν τάφον ὤρισας μεμ-
 νωμένον τῆς συζύγου ψυχῆς· οὐχ ἀπλῶς δὲ, ἀλλ' D
 ἐλπίδι ἀναστάσεως, ὅτε καὶ τὴν ψυχήν ἀπολύσομαι.
 Τὸ δὲ, ὅτι, παρέλκον δοκεῖ· καὶ γὰρ ἐν πολλοῖς
 ἰδίωμα καὶ τοῦτο τῆς Παλαιᾶς· νοεῖται δὲ καὶ βε-
 βαιωτικόν, ἀντὶ τοῦ ὄντως.

spere. Illa autem dicitio, quoniam, abundare videtur hoc in loco, quemadmodum et sæpe alibi,
 juxta sacræ Scripturæ atque Hebraici idiomatis proprietatem : quanquam sæpenuero etiam hæc
 dicitio apud Hebræos idem significat quod vere, et ponitur pro adverbio confirmandi.

Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῆς κληρονομίουσας.

ΨΑΛΜΟΣ Ε'.

Τί μὲν παρίστησιν ἢ εἰς τὸ τέλος ἐπιγραφὴ, προ-
 εἰρήται. Φασι δὲ τινες ἐνταῦθα τὰς ἐσχάτας ἡμέρας
 ὑποδηλοῦσθαι, καθ' ἃς ὁ Κύριος ἐνηθρώπησεν· τη-

Dedisti lætitiā in corde meo. Vel propter præ-
 dictum auxilium, vel ob denominationem fidelium
 a Christo.

VERS. 8. *A fructu frumenti vini et olei, eis multi-
 plicati sunt.* De carnalibus hominibus iterum sermo
 est : quibus terrena tantum cogitantibus, abunde
 omnia Deum præ magna benignitate subministrasse
 attestatur Propheta : et bona eis collata connu-
 merat dicens, quod a fructu frumenti, vini, et olei,
 multiplicati sunt eis ; hoc est, eis connumeratis
 bonis repleti, per quæ bona tanquam per magis
 necessaria, reliqua ciborum genera intellexit.

VERS. 9. *In pace in idipsum dormiam et soporabor.*
 Deposito timore, quo perturbabar, deinceps quieto
 dormiam ; nec dormiam simpliciter, sed ad ipsam
 usque satietatem. Nam quod ait, *in idipsum*, idem
 sibi vult quod *una* : ac si dicat, Utraque hæc faciam,
 dormiam et pariter *soporabor*. Quo loquendi modo
 accubationis et quietis suæ intensionem expressit.
 Vel his verbis Propheta fortassis prædicat, quæ ad
 mortem suam pertinebant ; quod scilicet non vio-
 lentus, sed naturali morte ei moriendum erat. Et
 quod dicit *in idipsum*, de anima et corpore intel-
 ligemus. Dormiam enim ego, inquit, in pace, cor-
 pore pariter et anima : corpore nimirum a visibi-
 libus, et anima ab invisibilibus inimicis liberata.
 Quod vero ait, *soporabor*, longum resurrectionis
 tempus significare videtur.

VERS. 10. *Quoniam tu, Domine, singulariter in spe
 habitare fecisti me.* Tu me, inquit, habitare feci-
 sti scorsum a malignis atque in spe salutis. Quidam
 vero hæc de resurrectione a mortuis propheticæ
 dicta esse aiunt : quodque beatus David, veluti ex
 corporis sui persona sermonem formavit, dicentis :
 Tu, Domine, habitare me fecisti in sepultura ; et
 constituisti me singularem ac solitarium illic esse,
 a propriaque ac socia mihi anima disjunctum.
 Verum hoc non simpliciter, sed in spe resurrectio-
 nis ; quandoquidem iterum animam suscepturum
 tempus significare videtur.

In finem pro ea quæ hæreditatem consequitur.

PSALMUS V.

Quod sibi velit inscriptio in *finem*, superius dictum
 est : hoc autem in loco quidam per eam aiunt si-
 gnificari illos dies, quibus Christus homo factus

¹¹ Joan. xiv, 9. ¹² Hebr. i, 3.

est, quando umbra legis finem accipit, atque hoc ex subsequentibus comprobari; ex persona enim futuræ fidelium Ecclesiæ Propheta psalmum hunc composuit: quanquam et ipsius etiam beati David negotiis ac rebus congruat; hanc igitur Ecclesiam, eam esse intelliges, quam Propheta dicit hæreditatem consequi: ea nimirum ratione, quia per baptismi regenerationem adoptata est, et adoptionis privilegia consecuta. Hæreditas vero quæ ei debetur, illa est quam *nec oculus vidit, [nec auris audivit* ⁸³] etc. De hac etiam Ecclesia tanquam de sponsa Paulus dicebat: *Aptavi virginem castam Christo constituere* ⁸⁴; et Joannes, *Qui habet sponsam, sponsus est* ⁸⁵; et beatus David alibi: *Astitit Regina a dextris tuis* ⁸⁶. In præsentī vero tempore dixit, *Quæ hæreditatem consequitur*, et non *Quæ consecuta est, aut Quæ consequetur*: quia Ecclesiæ

VERS. 2. *Verba mea auribus percipe, Domine; intellige clamorem meum, intende voci orationis meæ.* Eundem sensum aliis atque aliis verbis repetit idem æquivalentibus, quemadmodum mos est iis qui ex corde supplicant. Vel per *verba*, preces intellige, tanquam sermones. *Clamorem* vero ideo addidit, ut cum tono atque intensione spiritus preces se fuisse ostenderet: et *vocem* eâ ratione, ut care atque aperte se locutum fuisse significaret: cum alioquin clamor ignotam soleat vocem efficere. Alia autem verba quæ his commista sunt, in propria sua significatione sunt posita. *Auribus enim percipe*, inquit, non simpliciter: sed *intellige*, atque ipso intellectu percipe quid sibi volunt preces meæ: nec fortuito eas tibi fuisse oblatas puta, seu labiis sacræ Scripturæ, ut humanas sæpenumero operationes Deo ascribat; quemadmodum hoc in loco fieri videmus.

Rex meus et Deus meus. Te enim solum, inquit, habeo in Regem, veluti qui mei solius providentiam et procuracionem habes: te solum pari modo ut Deum colo, tanquam verum omnium Creatorem. Idola enim omnia abjeci.

VERS. 4, 5. *Quoniam ad te orabo, Domine. Exaudi me, inquit, quoniam deinceps ad te solum, et non ad alium Deum ut antea preces meas effundam.*

Mane exaudies vocem meam, mane astabo tibi et videbis me. Illo inquam mane, quo Sol justitiæ Christus hominibus orietur. Ego etenim tunc ex Judæis, atque ex gentibus congregabor, et invocabo te, ac laudando, appropinquationis conversationem exhibebo. Tunc igitur tibi me appropinquantem, atque assistentem videbis. *Oculi enim Domini, inquit, super justos* ⁸⁷. Quædam vero exemplaria habent, *Et videbor*, hoc est, Manifestus flam. Quod si juxta historiam psalmum exponamus de beato David, mane pro matutino tempore accipiendum

νικαῦτα γὰρ τέλος ἔλαβεν ἡ σκιά τοῦ νόμου· καὶ πιστοῦνται τὸν λόγον ἀπὸ τοῦ ἐπαγομένου· προσώπων γὰρ τῆς Ἐκκλησίας τῶν ὑστερον πιστῶν ποιεῖται τὸν ψαλμὸν ὁ Προφήτης, εἰ καὶ τοῖς κατ' ἐκεῖνον οὐδὲν ἤττον ἀρμόζει πράγμασι. Κληρονομοῦσαν δὲ ταύτην ὠνόμασεν, ὡς διὰ τῆς παλιγγενεσίας τοῦ βαπτίσματος· υἱοθετηθεῖσαν· κληρὸς δὲ αὐτῆς, ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, καὶ τὰ ἔξωθεν. Περὶ ταύτης, ὡς νόμφης, καὶ Παῦλος εἶπεν· Ἰημοσάμην παρθένον ἀγνήν παραστήσαι Χριστῷ· καὶ Ἰωάννης· Ὁ ἔχων τὴν νόμφην, νυμφίος ἐστὶ· καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Δαβὶδ· Πάρεστι ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου. Κληρονομοῦσαν δὲ, καὶ οὐ κληρονομήσασαν, ἢ κληρονομησάσαι μέλλουσαν εἴρηκεν, διὰ τὸ ἀεὶ κληρονομεῖν, καὶ μηδέποτε λήγειν.

consecuta est, aut Quæ consequetur: quia Ecclesiæ

Τὰ βήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε, σύνθεσ τῆς κραυγῆς μου, πρόσχεσ τῇ φωνῇ τῆς δεήσεως μου. Ἡ τὸ αὐτὸ δηλοῖ δι' ἄλλων καὶ ἄλλων λέξεων ἰσοδυναμουσῶν, ὡς ἔθος τοῖς ἀπὸ καρδίας ἰκεταύουσιν· ἢ ῥήματα μὲν φησι τὴν δέησιν, ὡς λόγους· κραυγὴν δὲ, ὡς μετὰ τόνου πνεύματος προσφερομένην· φωνὴν δὲ, ὡς εὐσημον· κυρίως γὰρ ἀσημὸς ἐστὶν ἡ κραυγὴ. Καὶ τὰ ὑποκείμενα δὲ οἰκείως ἀπεδόθησαν. Ἐνώτισαι γὰρ, καὶ μὴ ἀπλῶς, ἀλλὰ γινῶθι τί βούλονται· καὶ ἔτι, μὴ ἐν παρέργῳ θῆσεις τὴν δέησιν, εἴτε διὰ χειλέων, εἴτε ἀλαλήτως προφέρεται. Ἰδίωμα δὲ καὶ τῆς Γραφῆς, καὶ τὸ καλεῖν τὰς θείας ἐνεργείας ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων, ὡς τὸ περὶ τούτων διδάσκει σύνταγμα.

seu ipso tibi corde offerantur. Est autem mos

Ὁ βασιλεύς μου καὶ ὁ θεός μου. Σὲ γὰρ καὶ μόνον βασιλεῖα ἔχομεν, ὡς προνοητὴν· θεὸν δὲ, ὡς πλάστην, τὰ εἰδῶλα (28) βίψας.

Ὅτι πρὸς σὲ προσεῖξομαι, Κύριε. Εἰσάκουσόν μου, δίδω: τοῦ λοιποῦ πρὸς σὲ, καὶ οὐ πρὸς ἕτερον θεόν, ὡς πάλαι, προσεύξομαι.

Τὸ πρῶτ εἰσακούση τῆς φωνῆς μου, τὸ πρῶτ παραστήσομαι σοι, καὶ ἐπάψει με. Τότε δηλονότι, ὅταν Χριστὸς, ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος, ἀνατείλη· τῆνικαῦτα γὰρ ἐξ ἰθῶν καὶ Ἰουδαίων συστήσομαι, καὶ ἐπικαλέσομαι σε, καὶ δι' ἐγγύτητος ἐναρέτου παραστήσομαι πολιτείας, καὶ οὕτω πλησιάζουσαν βίβησιν με. Ὄφθαλμοὶ γὰρ, φησι, Κυρίου, ἐπὶ δικαίους. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων τὸ ἐπόψομαι φέρουσιν, ἀντὶ τοῦ ἐμφανισθῆσαι. Πρὸς μέντοι τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Δαβὶδ, ὑποληπτέον τὸ πρῶτ δηλοῦν τὴν ὀρθρινὸν χρόνον. Πρὸ ἔργου γὰρ, φησι, παντὸς, ἔσται

⁸³ I Cor. II, 9. ⁸⁴ II Cor. XI, 2. ⁸⁵ Joan. III, 29. ⁸⁶ Psal. XLIV, 10. ⁸⁷ Psal. XXXIII, 16.

Variae lectiones.

(28) Legendum fortasse βίψασσ, ex persona Ecclesiæ, ut paulo post ex persona ejusdem Ecclesiæ habet πλησιάζουσαν.

μοι τὸ παρακαλεῖν σε, καὶ τὰ ἐξῆς, ὃ καὶ ἡμεῖς ποιού-
 μέν, εὐθύ; τῆς κοίτης ἐξανιστάμενοι· καὶ οὐχ ὅτι
 κατ' ἄλλον οὐ χρὴ προσεύχεσθαι καιρὸν· Ἐὐλογήσω
 γὰρ, φησί, τὸν Κύριον, ἐν παντὶ καιρῷ.

Ἔτι οὐχὶ Θεὸς θέλων ἀνομιῶν σὺ εἶ. Τὰ γὰρ
 εἰδὼλα τὰς ἀνομίας ἀγαπῶσιν. Ἀνομιῶν δὲ καλεῖ
 πᾶσαν ἀμαρτίαν.

peccati genus intelligit [quod extra æquitatis sit normam : seu, ut significantius Græca dictio ἀνομιᾶ exprimit, quod omni careat legis ratione. Ἀνομος quippe, unde ἀνομιᾶ, quem Latinus interpres assidue iniquum appellat, exlegem potius, quam iniquum significat : sed vocabuli inopia ἀνομιῶν iniquitatem appellamus.]

Ὁὐ παροικήσει σοι ποτηρευόμενος. Οὐ μόνον δὲ
 εἰσιν ἐμπλοεῖς οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν, ὡς αἱ περὶ τούτων
 βίβλοι διδάσκουσιν· ἀλλὰ καὶ τοὺς τῶν ὁμοίων ζη-
 λωτὰς παθῶν ὡς οἰκτιροῦσιν, καὶ τοὺς ἐαυ-
 τῶν βεβήλου; ναοὺς αὐτοῖ; ὑπανοίγουσι. Σοῦ δὲ τῆς
 ἐγγύτης καὶ οἰκειώσεως, τοῦτο γὰρ τὴν παροικίαν
 ἐπὶ τοῦ παρόντος ὑποληπτέον, οὐ τεύξεται ποτηρός.
 Ἐγγύς γὰρ, φησί, Κύριος τοῖς συντετριμμένοις
 τῆν καρδίαν, καὶ τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. Διὰ
 τοῦ ποτηροῦ δὲ παντοῖον ἀμαρτιῶν ἠνίχτο.
 trito sunt corde⁶¹. Item : Verumtamen prope timentes
 Propheta, omnifarum peccatorum subsignavit.

Ὁὐδὲ διαμενοῦσι παράνομοι κατέναντι τῶν
 ὀφθαλμῶν σου. Τοῦτο διὰ τοὺς Ἰουδαίους προφη-
 τευθῆναι λέγουσιν, οἱ μέχρι μὲν τὸν νόμον ἐφύλατ-
 τον, ἐπισκοπῆς ἤξιούντο βίας· παραβάται δὲ τούτου
 γενόμενοι, δικαίως ἐξώσθησαν.

Ἐμίσησας πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν
 ἀνομίαν. Τοῦτο διὰ τὰ ἔθνη τὰ ἄπιστα, νόμον Θεοῦ
 μὴ δεξάμενα. Νοεῖται δὲ καὶ ἄλλως· παράνομος μὲν,
 πᾶς ὁ μεμαθηκὼς τὸν νόμον, παραβαίνων δὲ· ἀνο-
 μος δὲ, ὁ μὴ μαθεῖν ἀνατχόμενος. Πολλὰκις δὲ τὸν
 παράνομον καλοῦμεν καὶ ἀνομον, ὡς μὴ νόμῳ χρώ-
 μενον. Εἰπὼν δὲ καθόλου περὶ τῶν ἀπλῶ; ἀμαρτω-
 λῶν, ἐκτίθεται καὶ κατὰ μέρος δὲ ἐδόκουν αὐτῷ κε-
 φαλακωδέστερα τότε τῶν ἀμαρτημάτων.
 Verum cum in universum dixerit de peccatoribus,
 cipua peccatorum capita.

Ἀπολεῖς πάντα τοὺς λαλοῦντας τὸ ψεῦδος. D
 Τοῦτο προηγουμένως μὲν διὰ τοὺς δοξάζοντας ἕτερον
 παρὰ τὸν ὄντα Θεόν, καὶ τοὺς αἱρετικούς· ἐπομένως
 δὲ, καὶ διὰ τοὺς ὅπως δῆποτε ψευδομένους, ὡς τοῦ
 διαβόλου διακόνους, πατὴρ γὰρ τοῦ ψεύδους ὁ Σατα-
 νᾶς, εἶτε ἐξ Ἰουδαίων εἰσιν, εἶτε ἐξ ἐθνῶν. Διὰ δὲ
 τοῦ εἰπεῖν, Ἀπολεῖς, παρέστητε βαρυτέραν αὐτῶν
 τὴν κλάσιν. Ἡ καὶ φοβῆσαι τοὺς προχέιρους εἰς τὸ
 ψεῦδος βουλόμενος, ἐπιπολάζοντας καὶ ἀνειμένους,
 διὰ τὸ βῆστον· ἢ καὶ ὅτι μὴ μόνον ἐαυτὸν (27) ἠχρεώ-
 σαν, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἀπολείας πρόξενοι γίνονται.

⁶¹ Psal. xxviii, 2. ⁶² Psal. cxliv, 18. ⁶³ Psal. lxxvii, 10.

Variæ lectiones.

(27) Cod. ἐαυτόν, seipsum ; sed melius, opinor, ἐαυτούς, ut legit Latinus interpres.

(27) Quinimo et Latinus interpres utramque dictionem passim pro iniquo exponit.

A est, ac si diceret : Gratius mihi ac jucundius rebus
 omnibus fuerit matutino tempore ad te, Deus,
 orationem ac preces meas proferre : quod et nos
 facere consuevimus statim ubi e lecto consurrexi-
 mus ; nec tamen hoc dico, quasi alio tempore orandum non sit : *Benedicam*, inquit, *Dominum in omni*
tempore ⁶¹.

Quoniam non Deus volens iniquitatem tu es.
 Longe enim abes ab idolorum perversitate, quæ
 iniquitates diligunt. Per iniquitatem vero omne

Vers. 6. *Neque habitabit juxta te malignus.*
 Gentium dii, non tantum ipsi sceleribus ac vitiiis
 repleti sunt, quemadmodum ex profanis eorum
 libris docemur : sed homines quoque, similium
 vitiorum amatores, veluti suos ac proprios sovent,
 suaque illis profana aperiunt fana. Tuam vero, o
 Deus, familiaritatem, aut tui appropinquationem
 (ita enim intelligere debemus quod ait : *Neque*
habitabit juxta te malignus) homo nullus unquam
 consequetur. *Prope est enim Dominus iis qui con-*
sequuntur salutem ipsius ⁶². Malignum enim dicens

Nec permanebunt transgressores legis ante oculos
tuos. His verbis contineri dicunt prophetiam de
 Judæis, qui donec legem servaverunt protectione
 et custodia Dei digni esse visi sunt : verum ubi
 illius transgredi cæperunt mandata, justo ac merito
 ab eo expulsi sunt.

Vers. 7. *Odisti omnes qui operantur iniquitatem.*
 Hoc propter infideles gentes dictum est, quæ legem
 Dei non receperunt : [et quos juxta Græci nomi-
 nis veriore significatione, ut diximus, exleges
 potius dicere possumus, quam iniquos. Differt
 autem transgressor legis ab exlege], quia alter,
 legem quidem novit, sed non servat : alter vero is
 dicitur qui nullas omnino recipit leges ; quanquam
 sæpenumero alterum loco alterius ponitur (27').
 particulatim nunc tradit quæ sibi visa sunt præ-

Perdes eo qui loquuntur mendacium. Hoc princi-
 paliter propter eos dictum est, qui non verum
 Deum colbant ; et propter hæreticos : consequen-
 ter propter omnes alios mendaces, ac dæmonis
 ministros, qui pater dicitur mendacii, seu ex Judæis
 sint, seu ex gentibus. Quod vero ait, *Perdes*, gra-
 vissima eorum tormenta denotavit. Vel fortassis id
 a Propheta dictum est, ut eos qui facilitate quadam
 proni ac labiles sunt ad mendacia, hoc pacto de-
 terreret, qui non tantum seipsos lædunt, sed mul-
 tis etiam perditionis causa existunt.

est, quando umbra legis finem accepit, atque hoc ex subsequentibus comprobari; ex persona enim futuræ fidelium Ecclesiæ Propheta psalmum hunc composuit: quanquam et ipsius etiam beati David negotiis ac rebus congruat; hanc igitur Ecclesiam, eam esse intelliges, quam Propheta dicit hæreditatem consequi: ea nimirum ratione, quia per baptismi regenerationem adoptata est, et adoptionis privilegia consecuta. Hæreditas vero quæ ei debetur, illa est quam *nec oculus vidit*, [*nec auris audivit* ⁵³] etc. De hac etiam Ecclesia tanquam de sponsa Paulus dicebat: *Aptavi virginem castam Christo constituere* ⁵⁴; et Joannes, *Qui habet sponsam, sponsus est* ⁵⁵; et beatus David alibi: *Astitit Regina a dextris tuis* ⁵⁶. In præsentī vero tempore dixit, *Quæ hæreditatem consequitur*, et non *Quæ consecuta est*, aut *Quæ consequetur*: quia Ecclesiæ semper hæres est, ill usque hæreditas finem ullum habitura nunquam est.

VERS. 2. *Verba mea auribus percipe, Domine; intellige clamorem meum, intende voci orationis meæ.* Eundem sensum aliis atque aliis verbis repetit idem æquivalentibus, quemadmodum mos est iis qui ex corde supplicant. Vel per *verba*, preces intellige, tanquam sermones. *Clamorem* vero ideo addidit, ut cum tono atque intensione spiritus preces se fuisse ostenderet: et *vocem* eâ ratione, ut citare atque aperte se locutum fuisse significaret: cum aliqui clamor ignotam soleat vocem efficere. Alia autem verba quæ his commista sunt, in propria sua significatione sunt posita. *Auribus enim percipe*, inquit, non simpliciter: sed *intellige*, atque ipso intellectu percipe quid sibi volunt preces meæ: nec fortuito eas tibi fuisse oblatas puta, seu labiis sacræ Scripturæ, ut humanas sæpe numero operationes Deo ascribat; quemadmodum hoc in loco fieri videmus.

Rex meus et Deus meus. Te enim solum, inquit, habeo in Regem, veluti qui mei solius providentiam et procuracionem habes: te solum pari modo ut Deum colo, tanquam verum omnium Creatorem. Idola enim omnia abjeci.

VERS. 4, 5. *Quoniam ad te orabo, Domine.* Exaudi me, inquit, quoniam deinceps ad te solum, et non ad alium Deum ut antea preces meas effundam.

Mane exaudies vocem meam, mane astabo tibi et videbis me. Illo inquam mane, quo Sol justitiæ Christus hominibus orietur. Ego etenim tunc ex Judæis, atque ex gentibus congregabor, et invocabo te, ac laudando, appropinquationis conversationem exhibebo. Tunc igitur tibi me appropinquantem, atque assistentem videbis. *Oculi enim Domini*, inquit, *super justos* ⁵⁷. Quædam vero exemplaria habent, *Et videbor*, hoc est, *Manifestus flam.* Quod si juxta historiam psalmum exponamus de beato David, mane præ matutino tempore accipiendum

νικαῦτα γὰρ τέλο; ἔλαβεν ἡ σκιά τοῦ νόμου· καὶ πιστοῦνται τὸν λέγον ἀπὸ τοῦ ἐπαγομένου· πρόσωπῳ γὰρ τῆς Ἐκκλησίας τῶν ὑστερον πιστῶν ποιεῖται τὸν ψαλμὸν ὁ Προφήτης, εἰ καὶ τοῖς κατ' ἐκείνον οὐδὲν ἤττον ἀρμόζει πράγμασι. Κληρονομοῦσαν δὲ ταύτην ὠνόμασεν, ὡς διὰ τῆς παλιγγενεσίας τοῦ βαπτίσματος· υἱοθετηθεῖσαν· κληρὸς δὲ αὐτῆς, ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, καὶ τὰ ἐξῆς. Περὶ ταύτης, ὡς νύμφης, καὶ Παῦλος εἶπεν· Ἠρμοσάμην παρθένον ἀγνήν παραστήσαι Χριστῷ· καὶ Ἰωάννης· Ὁ ἔχωρ τὴν νύμφην, νυμφίος ἐστὶ· καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Δαβὶδ· Πάρεστι ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου. Κληρονομοῦσαν δὲ, καὶ οὐ κληρονομήσασαν, ἢ κληρονομήσαι μέλλουσαν εἴρηκεν, διὰ τὸ ἀεὶ κληρονομεῖν, καὶ μηδέποτε λήγειν.

consecuta est, aut Quæ consequetur: quia Ecclesiæ

Τὰ βήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε, σύνθε; τῆς κραυγῆς μου, πρόσχε; τῆ φωνῆ τῆς δεήσεω; μου. Ἡ τὸ αὐτὸ δηλοῖ δι' ἄλλων καὶ ἄλλων λέξεων ἰσοδυναμοῦσάν, ὡ; ἔθος τοῖς ἀπὸ καρδίας ἰκετεύουσιν· ἢ ῥήματα μὲν φησι τὴν δέησιν, ὡς λόγους· κραυγὴν δὲ, ὡς μετὰ τόνου πνεύματος προσφερομένην· φωνὴν δὲ, ὡς εὐσημον· κυρίως γὰρ ἀσημὸς ἐστὶν ἡ κραυγὴ. Καὶ τὰ ὑποκαίμενα δὲ οἰκείως ἀπεδόθησαν. Ἐνώτισαι γὰρ, καὶ μὴ ἀπλῶς, ἀλλὰ γινῶθι τί βούλονται· καὶ ἔτι, μὴ ἐν παρέργῳ θέσεις τὴν δέησιν, εἴτε διὰ χειλέων, εἴτε ἀλαλήτως προφέρεται. Ἰδίωμα δὲ καὶ τῆς Γραφῆς, καὶ τὸ καλεῖν τὰς θείας ἐνεργείας ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων, ὡς τὸ περὶ τούτων διδάσκει σύνταγμα.

seu ipso tibi corde offerantur. Est autem mos sacræ Scripturæ, ut humanas sæpe numero operationes Deo ascribat; quemadmodum hoc in loco fieri videmus.

Ὁ βασιλεύς μου καὶ ὁ θεός μου. Σὲ γὰρ καὶ μόνον βασιλεῖα ἔχομεν, ὡς προνοητὴν· θεὸν δὲ, ὡς πλάστην, τὰ εἰδῶλα (26) βίψας.

Ὅτι πρὸς σὲ προσεῖξομαι, Κύριε. Εἰσάκουσόν μου, δίδῃ τοῦ λοιποῦ πρὸς σὲ, καὶ οὐ πρὸς ἕτερον θεόν, ὡς πάλα, προσεύξομαι.

Τὸ πρῶτ εἰσακούση τῆς φωνῆς μου, τὸ πρῶτ παραστήσομαι σοι, καὶ ἐπόψει με. Τότε δηλονότι, ὅταν Χριστὸς, ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος, ἀναταίη· τήνικαῦτα γὰρ ἐξ ἔθνῶν καὶ Ἰουδαίων συστήσομαι, καὶ ἐπικαλίσσομαι σε, καὶ δι' ἐγγύτητος ἐναρέτου παραστήσομαι πολιτείας, καὶ οὕτω πλησιάζουσαν ἴδῃ με. Ὄφθαλμοι γὰρ, φησι, Κυρίου, ἐπὶ δικαίους. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων τὸ ἐπόψομαι φέρουσιν, ἀντὶ τοῦ ἐφανισθῆσομαι. Πρὸς μέντοι τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Δαβὶδ, ὑποληπτέον τὸ πρῶτ δηλοῦν τὸν ὀρθρινὸν χρόνον. Πρὸ ἔργου γὰρ, φησι, παντός, ἔσται

⁵³ I Cor. II, 9. ⁵⁴ II Cor. XI, 2. ⁵⁵ Joan. III, 29. ⁵⁶ Psal. XLIV, 10. ⁵⁷ Psal. XXXIII, 16.

Varie lectiones.

(26) Legendum fortasse βίψασ; ex persona Ecclesiæ, ut paulo post ex persona ejusdem Ecclesiæ habet πλησιάζουσαν.

μοι τὸ παρακαλεῖν σε, καὶ τὰ ἐξῆς, ὃ καὶ ἡμεῖς ποιού- A
μεν, εὐθύς· τῆς κοίτης ἐξανιστάμενοι· καὶ οὐχ ὅτι
κατ' ἄλλον οὐ χρὴ προσεύχεσθαι καιρὸν· Ἐὐλογήσω
γὰρ, φησί, τὸν Κύριον, ἐν παντὶ καιρῷ.

mus; nec tamen hoc dico, quasi alio tempore orandum non sit: *Benedicam*, inquit, *Dominum in omni tempore* 61.

Ὅτι οὐχὶ Θεὸς θέλων ἀνομιᾶν οὐ εἶ. Τὰ γὰρ
εἰκόλα τὰς ἀνομίας ἀγαπῶσιν. Ἄνομιᾶν δὲ καλεῖ
πᾶσαν ἀμαρτίαν.

peccati genus intelligit [quod extra æquitatis sit normam: seu, ut significantius Græca dicitio ἀνομιᾶ exprimit, quod omni careat legis ratione. Ἄνομος quippe, unde ἀνομιᾶ, quem Latinus interpres assidue *iniquum* appellat, *exlegem* potius, quam *iniquum* significat; sed vocabuli inopia ἀνομιᾶν *iniquitate* appellamus.]

Ὁδὲ παροικῆσει σοι πονηρὸς ὄντιος. Οὐ μόνον δὲ B
εἰσιν ἐμπαθεῖς οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν, ὡς αἱ περὶ τούτων
βίβλοι διδάσκουσιν· ἀλλὰ καὶ τοὺς τῶν ὁμοίων ζη-
λωτὰς παθῶν ὡς οἰκειοὺς περιέπουσι, καὶ τοὺς ἑαυ-
τῶν βεβήλου; ναοὺς αὐτοῖς; ὑπανοίγουσι. Σοῦ δὲ τῆς
ἐγγύτητος καὶ οἰκειώσεως, τοῦτο γὰρ τὴν παροικίαν
ἐπὶ τοῦ παρόντος ὑποληπτέον, οὐ ταύξεται πονηρὸς.
Ἐγγύς γὰρ, φησί, Κύριος τοῖς συντετριμμένοις
τὴν καρδίαν, καὶ τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. Διὰ
τοῦ πονηροῦ δὲ παντοῖον ἀμαρτωλὸν ἤνιξτο.

trito sunt corde 62. Item: *Verumtamen prope timentes*

Propheta, omnifarium peccatorum subsignavit.

Οὐδὲ διαμενοῦσι παράνομοι κατέναντι τῶν
ὀφθαλμῶν σου. Τοῦτο διὰ τοὺς Ἰουδαίους προφη-
τευθῆναι λέγουσιν, οἱ μέχρι μὲν τὸν νόμον ἐφύλατ-
τον, ἐπισκοπῆς ἤξιοῦντο θείας· παραβάται δὲ τούτου
γενόμενοι, δικαίως ἐξώσθησαν.

Ἐμίσησας πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν
ἀνομίαν. Τοῦτο διὰ τὰ ἔθνη τὰ ἀπίστα, νόμον Θεοῦ
μὴ δεξάμενα. Νοεῖται δὲ καὶ ἄλλως· παράνομος μὲν,
πᾶς ὁ μεμαθηκὼς τὸν νόμον, παραβαίνων δὲ· ἀνο-
μος δὲ, ὁ μὴ μαθεῖν ἀνατρεχόμενος. Πολλάκις δὲ τὸν
παράνομον καλοῦμεν καὶ ἄνομον, ὡς μὴ νόμῳ χρώ-
μενον. Εἰπὼν δὲ καθόλου περὶ τῶν ἀπλῶς ἀμαρτω-
λῶν, ἐκτίθεται καὶ κατὰ μέρος ἃ ἐδύκουν αὐτῷ κε-
φαλαιωδέστερα τότε τῶν ἀμαρτημάτων.

Verum cum in universum dixerit de peccatoribus, cipua peccatorum capita.

Ἀπολείς πάντας τοὺς λαλοῦντας τὸ ψεῦδος. D
Τοῦτο προηγουμένως μὲν διὰ τοὺς δοξάζοντας ἕτερον
παρὰ τὸν ὄντα Θεόν, καὶ τοὺς αἰρετικούς· ἐπομένως
δὲ, καὶ διὰ τοὺς ὅπως δῆποτε ψευδομένους, ὡς τοῦ
διαβόλου διακίλους, πατὴρ γὰρ τοῦ ψεύδους ὁ Σατα-
νὰς, εἶτε ἐξ Ἰουδαίων εἰσίν, εἶτε ἐξ ἐθνῶν. Διὰ δὲ
τοῦ εἰπεῖν, Ἀπολείς, παρέστητε βαρυτέραν αὐτῶν
τὴν κόλασιν. Ἡ καὶ φοβῆσαι τοὺς προχείρου; εἰς τὸ
ψεῦδος βουλόμενος, ἐπιπολάζοντας καὶ ἀνειμένους,
διὰ τὸ ῥῆστον· ἢ καὶ ὅτι μὴ μόνον ἑαυτὸν (27) ἠχραίω-
σαν, ἀλλὰ καὶ πολλοῖς ἀπολείας πρόξενοι γίνονται.

61 Psal. xxviii, 2. 62 Psal. ccliv, 18. 63 Psal. lxxiv, 10.

Variæ lectiones.

(27) *Coil*. ἑαυτὸν, *seipsum*; sed melius, opinor, ἑαυτοῦς, ut legit Latinus interpres.

(27') Quinimo et Latinus interpres utramque dictionem passim pro *iniquo* exponit.

A est, ac si diceret: *Gratulus mihi ac jucundus rebus omnibus fuerit matutino tempore ad te, Deus, orationem ac preces meas proferre: quod et nos facere consuevimus statim ubi e lecto consurrexi-*

Quoniam non Deus volens iniquitatem tu es. Longe enim abes ab idolorum perversitate, quæ iniquitates diligunt. Per iniquitatem vero omne

Vers. 6. *Neque habitabit juxta te malignus.* Gentium dii, non tantum ipsi sceleribus ac vitiiis repleti sunt, quemadmodum ex profanis eorum libris docemur: sed homines quosque, similium vitiorum amatores, veluti suos ac proprios fovent, suæque illis profana aperiant fana. Tuam vero, o Deus, familiaritatem, aut tui appropinquationem (ita enim intelligere debemus quod ait: *Neque habitabit juxta te malignus*) homo nullus unquam consequetur. *Prope est enim Dominus iis qui con-*

Nec permanebunt transgressores legis ante oculos tuos. His verbis contineri dicunt prophetiam de Judæis, qui donec legem servaverunt protectione et custodia Dei digni esse visi sunt: verum ubi illius transgredi cœperunt mandata, justo ac merito ab eo expulsi sunt.

Vers. 7. *Odisti omnes qui operantur iniquitatem.* Hoc propter infideles gentes dictum est, quæ legem Dei non receperunt: [et quos juxta Græci nominis veriore significatione, ut diximus, exleges potius dicere possumus, quam iniquos. Difert autem transgressor legis ab exlege], quia alter, legem quidem novit, sed non servat; alter vero is dicitur qui nullas omnino recipit leges; quanquam sæpenumero alterum loco alterius ponitur (27').

Perdes eo qui loquuntur mendacium. Hoc principaliter propter eos dictum est, qui non verum Deum colebant: et propter hæreticos: consequenter propter omnes alios mendaces, ac dæmonis ministros, qui pater dicitur mendacii, seu ex Judæis sint, seu ex gentibus. Quod vero ait, *Perdes*, gravissima eorum tormenta denotavit. Vel fortassis id a Propheta dictum est, ut eos qui facilitate quadam proni ac labiles sunt ad mendacia, hoc pacto deterreret, qui non tantum seipsos lædunt, sed multis etiam perditionis causa existunt.

VERS. 8. *Virum sanguinum et dulosum abominabitur Dominus. Vide quomodo interfectori dulosum conjunxit. Nam qui decipit, et in pericula aliquem conjicit, occidere etiam videtur.*

*Ego autem in multitudine misericordiae tuae introibo in domum tuam. Ego, inquit, Ecclesia ob summam misericordiam tuam ab erroribus liberata, in domum tuam, quam olim imprudenter destruebam, ingrediar. Vel aliter: Introibo in domum tuam, digna nimirum effecta hujusmodi fiducia apud te; non ob meas virtutes, sed ob tuam tantum misericordiam. Aliqui per domum Dei conversationem ac vitam intelligunt virtute praeditam. Requiescit enim Deus atque habitat in iis qui virtutes sectantur, quemadmodum in Evangelio ait: *Ego et Pater ad eum venimus, et mansionem apud eum faciemus* 66.*

Adorabo ad templum sanctum tuum in timore tuo. Ingressa, inquit, multa cum reverentia adorabo in timore. Templum vero aut terrenum hoc intellige, aut caeleste in quo adoratura est. Gentes quippe deorum suorum delubris intemperanter abutebantur, atque inhoneste. Cum autem hactenus Ecclesia vitiorum genera, quae ad propositum a se sumptum pertinebant, narraverit per capita, eaque Deo esse ostenderit abominabilia, nunc ad seipsam revertitur, ac pollicetur vere se atque ingenue, et non pigre divino cultui inservituram: nec tamen id dicit veluti quae per seipsam justificata sit, sed tanquam misericordiam consecuta: quamvis inclamando adversus peccatores, et seipsam in templum Dei inducendo, videatur quodammodo aliud (28) significare.

VERS. 9. *Domine deduc me in justitia tua. Deduc me, Domine, per manum Filii tui: qui, ut ait Apostolus, justitia est, et sanctificatio, et redemptio* 66: *vel in lege tua quae est humana justitia.*

*Propter inimicos meos dirige in conspectu tuam viam meam. Propter visibiles inimicos meos, qui in semitis meis scandala seminant, et laqueos tendunt, explana, quaeso, Domine, viam meam ad te: ita enim Symmachus reddidit. Vel, *Dirige me, ne declinem ad dextram aut sinistram propter inimicos meos, qui latenter in insidiis me observant. Congruere etiam possunt haec verba ipsi beato David.**

VERS. 10. *Quoniam non est in ore eorum veritas, cor eorum vanum est. Et mentiuntur assidue ut fallaces: et inutilia semper ac vana cogitant ut maligni.*

VERS. 11. *Sepulcrum patens est guttur eorum. Propter mortua illorum dogmata hoc dicit, et ob putidas haeticorum blasphemias, et inhonesta intemperantiae verba. Vel juxta historiam, ob turpes contumelias, et ob jurgia, quae in David dicta fuere ab inimicis. [Quorum guttur, non tectae atque operatae sepulturae comparavit, sed apertae ac patentis, tetrumque odorem emittenti.] Nam si operatum esset sepulcrum, immunditias omnes et gravem illum spiritum celaret.*

66 Juan. xiv, 23. 66 I Cor. i, 50.

Ἀνδρα αἱμάτων καὶ δόλιον βδελύσσεται Κύριος. Ὅρα πῶς τῷ φωνεῖ τὸν δολερὸν προστάξει ἀπατῶν γὰρ, καὶ ῥίπτων εἰς κίνδυνον, φονεύειν ὀκνεῖ.

Ἐγὼ δὲ ἐν τῷ πλήθει τοῦ ἐλέου σου εἰσελεύσομαι εἰς τὸν οἶκόν σου. Ἐγὼ δὲ διὰ τὸ πολὺ σου ἔλεος ἀπαλλαγείσα τῆς πλάνης, εἰσελεύσομαι εἰς τὸν οἶκόν σου, ὃν πρὶν ἀφρόνως κατέσκαπτον. Ἡ καὶ ἄλλως· Εἰσελεύσομαι εἰς τὸν οἶκόν σου, τῆς παρρησίας ταύτης ἀξιοθεύσα, οὐ διὰ τὴν οἰκειαν ἀρετῆς, ἀλλὰ διὰ τὸ σὸν μόνον ἔλεος. Τινὲς δὲ λέγουσιν οἶκον Θεοῦ καὶ τὴν ἐνάρετον εἶναι πολιτείαν. Ἐπαναπαύεται γὰρ καὶ ἐνοικεῖ Θεὸς τοῖς μετιούσιν αὐτὴν, ὡς καὶ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις εἶπεν ὁ Σωτὴρ ἐλεύσεσθαι μετὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ μονὴν ποιήσεσθαι παρὰ τοῖς ἁγίοις.

Προσκυνήσω πρὸς ναὸν τὸν ἁγίον σου ἐν φόβῳ σου. Εἰσελθούσα δὲ μετὰ πάσης εὐλαβείας, ἐν φόβῳ προσκυνήσω, εἴτε τὸν ἐπίγειόν σου ναὸν, εἴτε τὸν οὐράνιον· τὰ γὰρ ἔθνη ἀκολάτως τοῖς ναοῖς τῶν θεῶν αὐτῶν ἐνασχημονοῦσι. Πρὸς μέντοι τὴν ἰδίαν ὑπόθεσιν ὁ Προφήτης τὰ εἶδη τῆς κακίας κερφαλωδέστατον ἐπελθὼν, καὶ δείξας βδελυκτὰ θεῶν, πρὸς ἑαυτὸν ἐπάνεισι, καὶ λατρεύειν ἐπαγγέλλεται γνησίως καὶ προθύμως, οὐχ ὡς δεδικαιωμένος, ἀλλὰ ὡς ἡλεημένος. Εἰ καὶ ἐν οἷς καταδοξῶ τῶν ἀμαρτωλῶν, καὶ ἑαυτὸν εἰσάγει τῷ θεῷ ναῶν, τοῦτο νοεῖσθαι διδωσι.

Κύριε, ὁδήγησόν με ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου. Χειραγωγήσόν με, διὰ τοῦ Υἱοῦ σου, ὃς ἐστὶ δικαιοσύνη, καὶ ἁγιασμὸς, καὶ ἀπολύτρωσις, κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Καὶ ἐν τῷ σῶ νόμῳ· ἐστὶ γὰρ ἡ ἀνθρωπίνη δικαιοσύνη.

Ἐνσκα τῶν ἐχθρῶν μου, κατεύθυνον ἐνώπιόν σου τὴν ὁδόν μου. Διὰ τοὺς ὁρατοὺς καὶ ἀοράτους ἐχθρούς μου, τοὺς κατασπεύροντας ἐν τῇ τρίβῳ μου σκάνδαλα καὶ πάγας, ἐξομάλησον τὴν ὁδόν μου πρὸς σέ· οὕτω γὰρ ὁ Σύμμαχος τὸ Κατεύθυνον ἱερμηνεύσεν. Ἡ ὥστε μὴ ἐκκλίνειν ἐπὶ δεξιὰ ἢ ἐπ' ἀριστερὰ διὰ τοὺς ἐνεδρεύοντας ἐπιβούλους. Ἀρμόζει δὲ ταῦτα καὶ τῷ Δαβὶδ.

Ὅτι οὐκ ἐστὶν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν ἀλήθεια, καὶ ἡ καρδία αὐτῶν ματαία. Ψεύδονται γὰρ, ὡς ἀπατεῶνες, καὶ ἀνόητα μελετῶσιν, ὡς πονηροί.

Τάφος ἀνσφγμένος, ὁ λάρυγξ αὐτῶν. Τοῦτο, διὰ τὰ νεκρὰ δόγματα καὶ τὰς δυσώδεις βλασφημίας τῶν αἰρετικῶν, ἢ καὶ τὰ μυδῶντα τῆς ἀκολασίας ῥήματα, ἢ καὶ τὰς κατὰ τοῦ Δαβὶδ αἰσχροῦς ὑβρεῖς. Οὐ γὰρ κεκαλυμμένος ἐστὶν· οὕτω γὰρ (29) αὐτὴν δυσσομίαν συνέκρυψε.

Τάφος ἀνσφγμένος, ὁ λάρυγξ αὐτῶν. Τοῦτο, διὰ τὰ νεκρὰ δόγματα καὶ τὰς δυσώδεις βλασφημίας τῶν αἰρετικῶν, ἢ καὶ τὰ μυδῶντα τῆς ἀκολασίας ῥήματα, ἢ καὶ τὰς κατὰ τοῦ Δαβὶδ αἰσχροῦς ὑβρεῖς. Οὐ γὰρ κεκαλυμμένος ἐστὶν· οὕτω γὰρ (29) αὐτὴν δυσσομίαν συνέκρυψε.

Τάφος ἀνσφγμένος, ὁ λάρυγξ αὐτῶν. Τοῦτο, διὰ τὰ νεκρὰ δόγματα καὶ τὰς δυσώδεις βλασφημίας τῶν αἰρετικῶν, ἢ καὶ τὰ μυδῶντα τῆς ἀκολασίας ῥήματα, ἢ καὶ τὰς κατὰ τοῦ Δαβὶδ αἰσχροῦς ὑβρεῖς. Οὐ γὰρ κεκαλυμμένος ἐστὶν· οὕτω γὰρ (29) αὐτὴν δυσσομίαν συνέκρυψε.

Variae lectiones.

(28) Graece τοῦτο, hoc.

(29) Addendum puto ἔν.

Ταῖς γλώσσαις αὐτῶν ἐδολοῦσαν. Εἰ τις μὲν Ἀ δόλιος, οὗτος καὶ ψεύστης· οὐκ εἴ τις δὲ ψεύστης, οὗτος καὶ δόλιος. Ἡ γὰρ τοῦ δολίου κακουργία, χαλπαπέτρα. Λέγει τοίνυν ὅτι· Ἐπιβούλως κατ' ἐμοῦ συνεμέλτων, καὶ συνεσκέπτοντο.

Κρίνον αὐτούς, ὁ Θεός. Τοιαῦτα ἐργαζομένους κατακρίνει, ὁ μισῶν πάντας τοιούτους ὡς (30) προεδήλωσεν.

Ἀποπεσάτωσαν ἀπὸ τῶν διαβουλιῶν αὐτῶν. Ἄστοχητῶσαν τῶν βουλευμάτων.

Κατὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀσεβειῶν αὐτῶν ἐξωσον αὐτούς. Διὰ τὴν ἀσέβειαν αὐτῶν Ἐξωσον αὐτούς· οὐ γὰρ τιμῶσί σε· καὶ μὴ δι' ἐμέ, εἰ καὶ σὸς κληρὸς ἐγώ. Ἡ καὶ ἄλλως· ὅσον εἰσὶν ἀσεβεῖς, τοσοῦτον πόρρω τῆς σῆς εὐμενείας ἀπελαθῆτωσαν. Ἄσεβῆς B δὲ, οὐ μόνον ὁ ἄθεος, ἀλλὰ καὶ ὁ μὴ προσηκόντως τὸν Θεὸν σεβόμενος.

Ὅτι παρεπίκρανάν σε, Κύριε. Οὐ μέλει μοι γὰρ τοσοῦτον ὑπὲρ ὧν εἰς ἐμέ ποιῶσιν, ἀλλὰ ὑπὲρ τῶν ὧν ἀλγῶ· παρεπίκραναν γὰρ σε, διὰ τὰ προρόθηθέντα τούτων ἐπιτηδεύματα. Ἄλλως τε· Καὶ ἐμοὶ πολεμοῦντες, τῆς σὰς ἐντολᾶς φυλάττοντι, σὲ τὸν ἐμὸν Δεσπότην παραπικραίνουσι.

Καὶ εὐφρανθήτωσαν πάντες οἱ ἐλπίζοντες ἐπὶ σέ. Τῶν ὧν γὰρ ἐχθρῶν ἀνωμένων, οἱ εὐσεβεῖς ἀντιθέτως χαίρουσιν, ὅτι σοὶ μόνῳ θαρρῶντες, περιγίνονται τῶν τοσοῦτων καὶ τηλικούτων. C

Εἰς αἰῶνα ἀγαλλιάσονται. Ἐντὶ τοῦ διηνεκῶς, ἐγγὺς αἰεὶ τὴν σὴν παράκλησιν ἔχοντες.

Καὶ κατασκηνώσεις ἐν αὐτοῖς. Ἐπαναπαυόμενοι τῇ ὠραϊότητι τῶν ψυχῶν αὐτῶν. Ἐνοικήσω γὰρ, φησὶν, ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπερικατήσω, καὶ ἕσομαι αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἕσονται μοι λαός.

Καὶ καυχῆσονται ἐν σοὶ, οἱ ἀγαπῶντες τὸ ὄνομά σου. Διότι μόνον συνήξαν τὸν ἀληθινὸν Θεόν, καὶ εἰς τοῦτον μόνον τὰς ἐλπίδας ἐπέθεντο. Καὶ ἄλλως δὲ οἱ Χριστιανοὶ τοσοῦτον ἀγαπῶσι τὴν θεῖαν τοῦ Χριστοῦ κλησιν, ὡς ἀπὸ μόνης ταύτης θέλειν γνωρίζεσθαι, καὶ ἐν μόνῳ Χριστῷ καυχῶνται, κατὰ τὸν Ἄπόστολον· Ἐμοὶ γὰρ, φησὶ, μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τουτέστιν ἐν τῷ σταυρωθέντι Χριστῷ. D

Ὅτι σὺ εὐλόγησας δίκαιον, Κύριε. Οὐ μόνον κατὰ τὸν παρόντα βίον ἀνακηρύττων αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν μέλλοντα, ὅταν ἐρεῖς· Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου. Σὺ οὖν εὐλόγησας αὐτὸν, καὶ

Linguis suis dolose agebant. Dolosi omnes mendaces sunt, non quicumque mendax etiam dolosus. Doli etenim vitium perversus est. Ait igitur, quod insidias et dolos una adversus eam contexebant.

Judica illos, Deus. Tu, inquit, qui hujusmodi homines, ac talia operantes odisti, ut supra ostendisti, eos etiam condemna.

Decidant a cogitationibus suis. Hoc est frustrentur propriis consiliis.

Secundum multitudinem impietatum eorum expelle eos. Propter illorum impietatem eos, inquit, Expelle, quia te non venerantur. Neque enim propter me id exoptulo: tametsi alioquin, sors atque hæreditas tua ego sum. Vel aliter: Quanto illi impii magis sunt, tanto a tua benevolentia longius abjiciantur. Impius vero non ille tantum est qui Deum non colit, sed et is qui non ut congruit eum veneratur.

Quoniam exacerbaverunt te, Domine. Non adeo mihi curæ sunt quæ adversum me operantur, quantum doleo ob ea quæ contra te agunt. Exacerbaverunt enim te in studiis, atque in conversationibus suis, quas superius commemoravimus. Vel aliter: Quia exacerbaverunt te Dominum meum, dum mihi mandata tua observanti molesti sunt.

Vers. 12. Et lætentur omnes qui sperant in te. Quoties inimici Dei mœrere ac tristitia afficiuntur, fideles ac pii quicumque sunt ex adverso gaudent: quod solo freti Deo, tantos ac tales superent inimicos.

In sæculum exultabunt. Hoc est semper et perpetuo, cum prope atque assidue consolationem tuam habituri sint.

Et habitabis in eis. Requiescens nimirum in pulchritudine atque elegantia animarum eorum: *Inhabitabo enim alibi, inquit, in eis, et inambulabo, et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus* **.

Vers. 13. Et gloriabuntur in te, qui diligunt nomen tuum. Quia scilicet ipsi soli Deum verum intellexerunt, atque in hoc solo spem suam collocarunt. Et aliter Christiani viri divinum Christi nomen adeo diligunt, ut ex illo tantum velint cognosci. In solo etenim Christo juxta Apostolum gloriantur, dicentem: *Mihi autem absit ut glorier, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi* **; hoc est nisi in Christo ipso crucifixo.

Quoniam tu benedices justo, Domine. Non tantum in præsentis sæculo tu eis benedices, laudes eorum omnibus notas faciens, sed et in futuro: quando vocabis eos, dicens: *Venite, benedicti Patris mei* **.

** Levit. xvi, 12; I Cor. vi, 16. ** Galat. vi, 14. ** Matth. xxv, 34.

Varix lectiones

(30) Ισ. προεδήλωσας.

PATR. GR. CXXVIII.

Tu itaque benedices eis tametsi maligni contra, A οί πονηροί τοῦτον κακίζουσι. Παρηγορεῖ δὲ ἐν τούτῳ τοὺς διὰ τὴν ἄρετὴν βλασφημουμένους.

Ut scuto bonæ voluntatis coronasti nos. Tu, Domine, inquit, munisti nos valde, et circumdedisti cruce tua, quæ scutum est bonæ voluntatis : hoc est scutum tibi gratum ac placitum. Animadvertendum autem est esse huic quemdam loquendi modum apud sacram Scripturam, quo filium potentis dicere solet pro potentem ; et, virum sanguinum pro sanguinarium ; hominem etiam pacis hoc est pacificum : ita et hic, scutum bonæ voluntatis pro scutum placitum et bene gratum. Ordo etiam fiat hoc modo : Munisti nos, Domine, potentia tua quasi scuto quodam probato ac forti. Corona enim circularis formæ est ; et munitiones etiam per cir-

cularis formæ est ; et munitiones etiam per circularis formæ est ; et munitiones etiam per cir-

Dauid.

PSALMUS VI.

Quid significet *In finem* dictum est : præsentem vero psalmo laudat ac magnificat Deum Propheta : rogatque et preces fundit pro octava, hoc est pro futuro sæculo. Præsens enim sæculum revolutum ac completum, et quasi hebdomadæ commensuratum, septenario signatur numero, et septimum dicitur ; futurum vero sæculum octavum appellatur, veluti quod septimum sequitur. In persona autem non sua tantum Propheta, sed et omnium nostrum fundit preces ad Deum, qui in futuro illo sæculo omnes judicaturus est. Hunc autem psalmum composuit beatus David postquam in angustias atque in venerant.

VERB. 2. Domine, ne in furore tuo arguas me, ne- C *que in ira tua corripas me. Sed quomodo legimus apud beatum Job : Beatus homo quem redarguit Dominus in terra* 49 ; et quomodo ipse etiam David alibi dixit : *Beatus homo quem tu corripueris, Domine* 79 ? Verum hoc in loco Propheta non reprehendi renuit aut castigari a Deo, sed quod poscit id tantum est, ne cum indignatione redarguatur aut cum ira. Nam cum intolerabilem esse noverit iram Dei, timet ne ab ea prorsus perdat : modice tamen corripitur optat, ut probatior effectus, futuri iudicii pœnas melius effugiat. Consequenter etiam post redargutionem, correptionem subiunxit : et quanquam Deus a furore et ira et ab omni prorsus passione liber sit, prophetæ tamen sæpe numero hujusmodi affectionem ei tribuerunt, persuadere studentes lectoribus : quod omnium hominum Deus curam habet ; quod omnia videt et audit ; quod lætatur, et tristatur, et iudicat, furit, et irascitur ; et quæcunque alia hujusmodi eum facere dicunt, et saltem hoc pacto timore correpti homines desisterent a vitiis. Et aliter : Ab humanis operationibus prophetæ divina declarant : et quia qui loquuntur et qui audiunt homines sunt,

Ὡς δὲ πῶ εὐδοκίας ἐστεφάνωσας ἡμᾶς. Ἐάν ἐκύκλωσας καὶ περιτείχισας ἡμᾶς τῷ σταυρῷ, τῷ ὄπλῳ τῆς εὐδοκίας, ἦτοι τῆς ἀβήτου οικονομίας σου. Ἡ καὶ ὄπλον εὐδοκίας, τὸ εὐδόκιμον ὄπλον ὑποληπτέον. Συνήθη· γὰρ τῇ Παλαιᾷ καὶ οὗτος ὁ σχηματισμός· ἴδὲ γὰρ καλεῖ δυνάμεις τὸν δυνατὸν, καὶ ἄνδρα αἰμάτων, τὸν φοινικῶν, καὶ ἄνθρωπον εἰρήνης, τὸν εἰρηνικῶν. Καὶ συντακτέον οὕτως· Περιτείχισας ἡμᾶς, τῇ δυνάμει σου, καθάπερ ἐν ὄπλῳ εὐδοκίῳ καὶ στεφάνῳ. Στεφάνῳ γὰρ, ὁ κύκλος· κυκλωτέρης δὲ, καὶ ὁ τευχισμός.

circularis formæ est ; et munitiones etiam per cir-

cularis formæ est ; et munitiones etiam per cir-

Dauid.

ΨΑΛΜΟΣ Γ'.

Τί μὲν δηλοῖ τὸ *Εἰς τὸ τέλος*, προεῖρηται. Ὑμνῶν δὲ καὶ μεγαλύνων τὸν Θεὸν ὁ προφήτης, ὑπὲρ τῆς ὀγδόης παρακαλεῖ, τούτεστιν, ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἐβδομος γὰρ ὁ παρών, ὅστις ἑβδομάδι μετρούμενος, καὶ ἀνακυκλούμενος, καὶ συμπληρούμενος· ὀγδοὺς δὲ ἐκεῖνος, ὡς μετὰ τὸν ἑβδομὸν τοῦτον. Οὐ προσώπῳ δὲ μόνον ἴδιῳ, ἀλλὰ καὶ πάντων ἡμῶν προσάγει τῷ κρῖναι τῆνικαῦτα μέλλονται Κυρίῳ τὴν δέξιν. Ἐξέθετο δὲ τὸν ψαλμὸν, πειρασμοῖς περισχθεῖς, ἐπενεχθεῖσιν αὐτῷ διὰ τινὰ πλημμελήματα.

afflictiones decidit, quæ ei ob peccata ejus ob-

Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσῃς με. Καὶ μὴ ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Ἰωβ γέγραπται· Μακάριος ἄνθρωπος ὃν ἤλεγε Κύριος ἐπὶ τῆς ὀργῆς· καὶ αὐτὸς δὲ φησὶν ἐν ἄλλοις· Μακάριος ἄνθρωπος ὃν ἂν παιδεύσῃς, Κύριε. Οὐ φεύγει γοῦν τὸν ἐλεγχόν, οὐδὲ τὴν παιδείαν ἀπλῶς· ἀλλὰ τὸν μετὰ θυμοῦ, καὶ τὸν μετ' ὀργῆς, ἵνα μὴ τῷ ἀνυποστῆ διαφθορῆ· ἀλλὰ τῷ μετρίῳ βελτίων γενόμενος, ἐκφύγῃ τὰς ἐν τῇ μελλούσῃ κρίσει κολάσεις. Ἀκολουθῶς δὲ τῷ ἐλέγχῳ τὴν παιδεύσιν ὡς ἐπομένῃ ἐπέταξε. Τὸ Θεῖον δὲ, καὶ θυμοῦ, καὶ παντὸς πάθους ἐλεύθερον. Οἱ προφήται δὲ τὰς τοιαύτας θέσεις προσήψαν αὐτῷ, βουλόμενοι πείσαι τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι προνοεῖται τοῦ παντὸς ὁ Θεός, καὶ ὄρᾷ, καὶ ἀκούει, καὶ ἴδεται, καὶ λυπεῖται, καὶ κρῖναι, καὶ θυμῶνται, καὶ ὀργίζεται, καὶ ὅσα τοιαῦτα, ἐν' οὕτω φοβηθέντες, τῆς κακίας ἀπόσχονται. Ἄλλως τε δὲ ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν ἐμφανίονται τὰς θέας, ὅτι καὶ οἱ λέγοντες καὶ οἱ ἀκούοντες, ἄνθρωποι· καὶ ἡ ἀπόκρισις, ἀνθρωπίνη. Καὶ ἄλλως οὐκ ἔγχετο διαλέγεσθαι τοὺς ἐν σώματι, εἰ μὴ σωματικῶς· καὶ γὰρ καὶ Βαρδάρους διαλεγόμενοι, τῇ τούτων χρώματι διαλέκτω· καὶ παιδίῳ προσλαλοῦντες, ὑπέκλιζον· καὶ εἰ μυριάκις ὤμων

49 Job v, 17. 79 Psal. xcii, 12.

σοφοί, πρὸς τὴν ἐκείνων καταβαίνωμεν ταπεινότητα. Καὶ ταῦτά σοι καθολικῆ τις ἴστω πρὸς ταῦτα διδασκαλία. Τὸ γοῦν, *Μὴ ἐφ' θυμῷ σου παιδεύσης με, μηδὲ ἐπὶ ὀργῇ σου*, ἀντι τοῦ, *Μὴ ἀξίως καταδικάσης με, μὴ ἀξίαν ἀπειτήσης· με δίκην.*

balbutimus; et quamquam valde sapientes simus, hæc igitur tibi sit norma quædam universalis. Quod igitur ait: *Ne in furore tuo arguas me*, idem sibi vult, quod Nolis me juxta mea merita condemnare, neque debitas a me pœnas exigere.

Ἐλέησόν με, Κύριε, ὅτι ἀσθενὴς εἰμι. Εἰ μὴ γὰρ ἡσθένησεν ὁ νοῦς, οὐκ ἂν ἐκ πάθη τούτου περιεγένοντο. Ἡ καὶ ὅτι ἀσθενὴς εἰμι, πρὸς τὸν ἀόρατον ἐχθρὸν, τὸν φανερώς καὶ κρύβδην ἐπιβουλεύοντα. Ἡ καὶ ὅτι συντριβείς, ἐξησθένησα. Ὑπολόγισαι οὖν τὴν ἐμὴν ἀσθένειαν, καὶ μὴ καταδικάσης με τέλειον, ὡς ἔκουσίως νενικημένον· τῆς δὲ τοῦ Ἐλέησόν με φωνῆς, πάντες πάντοτε δεόμεθα· προῶν γὰρ φησιν· *Ἐὰν ἀνομιὰς παρατηρήσης, Κύριε, τις ὑποστήσεται;* καὶ, *Ὅτι οὐ δικαιοθήσεται ἐνώπιόν σου πᾶς ζῶν.* Καὶ πάλιν ἕτερος εἶρηκε· *Τίς καυχήσεται ἀγνὴν ἔχειν τὴν καρδίαν;* ἢ *τίς παρρησιάζεται καθαρὸς εἶναι ἀπὸ ρύπου;* Πάντες μὲν οὖν ἔλους· δεόμεθα· οὐ πάντες δὲ ἔλεούμεθα· ὁ γὰρ θεὸς ἔλεος τὸν ἀξίον ἐπιζητεῖ. Καὶ ἀσθενεῖ; δὲ πάντες καθ' ἑαυτοὺς ἐσμέν. *Ἐὰν γὰρ μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην ἐκοίλασαν οἱ οἰκοδομοῦντες.* *Ἐὰν μὴ Κύριος φυλάξῃ πόλιν, εἰς μάτην ἠγγρόπησεν ὁ φυλάσσων.*

vanum laborant qui ædificant eam¹¹. Et: *Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam¹².*

Ἰασαί με, Κύριε, ὅτι ἐταράχθη τὰ ὀστέα μου. Τὸ ἀπὸ τῶν πειρασμῶν ἄλγος, καὶ αὐτῶν καθήκετο τῶν ἀναισθητῶν ὀστέων μου, καὶ ἐκλόνησεν αὐτά. Διὰ τοῦτο δὲ παρέστησεν τὴν ὑπερβολὴν τοῦ πάθους· Ἡ καὶ ὀστέα νοητέον, τὰς τοῦ νοῦ δυνάμεις, αἷς οὗτος ἐπερείδεται.

Καὶ ἡ ψυχὴ μου ἐταράχθη σφόδρα. Μὴ φέρουσα τὴν βίαν ἀλγείων. Πρόσφορον δὲ τὸ βῆτον, καὶ δταν τις οἰστηθῇ πρὸς θυμὸν ἄλογον, ἢ πρὸς ἐπιθυμίαν αἰσχροῦν. Τότε γὰρ πνεύσας πολὺς ὁ διάβολος, ἐτάραξε καὶ τὸ σῶμα, καὶ τὴν ψυχὴν, ὡς ἀνεμος θαλάσσης, ἐμπεισῶν· κυκῶνται γὰρ ἀμφω, καὶ κυμαίνονται, καὶ οὐ φυλάττουσι τὴν ἑαυτῶν τάξιν, καὶ κατὰστασιν.

Καὶ σὺ, Κύριε, ἕως πότε. Τοῦτο, οὐκ ἐγκαλοῦντός ἐστιν, ἀλλ' ὀδύνας κατατεινομένου. Μακρὰ μοι, φησι, γέγονεν ἡ ἀπὸ σοῦ παρρησία, οὕτως ἔχοντι. Τοῖς μὲν οὖν πειραζομένοις ἐξ ἀμαρτίας, οὐκ εὐθύς ἐπικουρεῖ κατ' οἰκονομίαν. *Καιρῷ γὰρ, φησι, σεκεῖν ἐπήκουσά σου· τοῖς δὲ ἐξ ἐπιτηρείας τοῦ πονηροῦ, καὶ μάλα· Ἐτι γὰρ, φησι, λαλοῦντός σου, ἐρῶ Ἰδοὺ πάρεμι.*

Ἐπιστρέφον, Κύριε, ρῦσαι τὴν ψυχὴν μου.

A humana lingua expriment quod loquuntur. Neque enim possibile est ut alio modo loquantur, qui in corpore sunt quam corporaliter. Nam et quoties Barbaros alloquimur, illorum lingua utimur: et cum puoris aliquid dicere volumus, eorum morè ad illorum tamen humilitatem condescendimus. Hæc igitur tibi sit norma quædam universalis. Quod igitur ait: *Ne in furore tuo arguas me*, idem sibi vult, quod Nolis me juxta mea merita condemnare, neque debitas a me pœnas exigere.

Vers. 3. *Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum.* Si intellectus, inquit, meus debilis non fuisset, passiones certe illum non superassent, vel quia infirmus sum adversus invisibilem inimicum, qui et palam et clam insidias disponit: vel quia assiduis afflictionibus debilitatus sum. Considera igitur et tu, Deus, debilitatem meam, et noli me penitus condemnare: quasi sponte mea superatus sim. Hac autem voce, *Miserere mei*, omnes nos perpetuo indigemus. Nam et alibi ait: *Si iniquitates observaveris, Domine, Domine, quis sustinebit?* Item alibi: *Non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens.* Et rursus propheta alius: *Quis gloriabitur, inquit, mundum cor habere, aut quis confidet mundus esse a sordibus?* Omnes itaque indigemus divina misericordia: tametsi non omnes illam consequamur, cum Deus quærat tantum dignos se. Omnes etiam nos infirmi sumus: quia *Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laborant qui ædificant eam¹³.* Et: *Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam¹⁴.*

Sana me, Domine, quoniam conturbata sunt ossa mea. Dolor qui summus mihi inest ab assiduis afflictionibus, ad usque ossa ipsa sensu carentia pervenit, atque ea concussit. His autem verbis passionis suæ vehementiam demonstavit. Vel per ossa intelligere possumus vires ac potentias, quibus mens ipsa sustinetur.

Vers. 4. *Et anima mea turbata est valde.* Non sustinens scilicet dolorum vim. Commodissime autem dicitur hic versiculus, quoties quis ad iram aliquam irrationabilem, aut pravas concupiscentias fuerit stimulatus. Tunc enim diabolus inmodice spirans animam solet et corpus perturbare, non secus ac validus ventus in mare irruens. Miscentur enim una ambo atque æstuant, nec proprium aliquem locum, aut ordinem servant.

Et tu, Domine, usquequo. Verba hæc non accusantis sunt, sed hominis in doloribus constituti. *Diu, inquit, a te ego neglectus sum, cum tamen auxilio tuo indigerem.* Deus enim iis qui propter propria peccata tentationes sustinent, non solet statim auxiliari: atque hoc magna cum dispensatione agit. *Tempore enim accepto, inquit, exaudivi te.* Iis vero qui ob dæmonis calumnias id patiuntur, statim adest: *Adhuc enim, inquit, loquente te dicam, Ecce adsum.*

Vers. 5. *Convertere, Domine, eripe animam meam.*

¹¹ Psal. cxxix, 3. ¹² Psal. cxlii, 2. ¹³ Ibid. ¹⁴ Psal. cxxxi, 4. ¹⁵ Ibid.

Convertere ad me, inquit, tametsi hactenus ob peccata mea aversus fueris a me : et eripe me ex afflictionibus.

Salvum me fac propter misericordiam tuam. Non ob virtutes meas, inquit, id peto ; nullas enim habeo quibus id merear.

VERS. 6. *Quoniam non est in morte qui memor sit tui.* Per mortem, peccatum intelligit mortis ministrum ; ab initio enim peccatum introduxit mortem ; ait igitur, quod qui peccatum fecit, non est tunc Dei memor. Est enim velut ebrius aut obcæcatus, qui peccat. Vel mortem appellat tempus mortis, quia ubi quis mortuus fuerit, ablatum ei est, ut possit amplius Dei reminisci, aut Deum rogare. Inutiles enim tunc essent omnes preces.

In inferno autem quis confitebitur sibi ? Ante mortem permittere quem potest ? post mortem vero retributionis tantummodo tempus est (31).

VERS. 7. *Laboravi in gemitu meo, lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo.* Non simpliciter laboravi, inquit, sed cum gemitibus ; quæ res intensionem denotat laboris. Nec simpliciter etiam dixit : Effundam lacrymas, sed *Lavabo lectum meum* : neque id semel tantum faciam, inquit, aut secundo, sed *Per singulas noctes.* Et quia in die varix me cogitationes distrahunt, faciam quietis tempus confessionis esse, nemine scilicet me tunc perturbante ; commodissimum enim est ad poenitentiam id tempus. Quod vero ait : *Lacrymis meis stratum meum rigabo*, expositive dictum est ad præcedentia, et ad clariorem sensum illorum verborum : *Lavabo per singulas noctes lectum meum.* Audiamus vero nos homunculi tanti regis poenitentiam, eamque imitemur. Protulit autem hæc verba beatus David, ad excitandam in se misericordiam Dei, utque ad eam Deum magis flecteret : ne aliquando fortassis grandis calamitatum cumulus vires suas prosterneret, atque eum inutilem redderet.

VERS. 8. *Turbatus est a furore oculus meus.* Oculi animæ scilicet, hoc est mens mea. Considerans enim ego, inquit, furorē adversus peccatores, in die iudicii, vehementer perturbatus sum. Congruè vero mentem ipsam oculum appellavit, veluti qui itineribus omnibus dux est. Nam et mens videt et audit. Aliqui etiam dicunt oculum corporis beati David perturbatum fuisse, cum iratus esset adversus inimicos. Proprium enim ac peculiare est iis qui irascuntur, ut oculi eis turbentur.

Inveteratus sum inter omnes inimicos meos. Vetrascantium vestimentorum instar neglectus sum ac vilipensus ab inimicis meis : qui tamen ante commissam a me delicta, timebant me. Vel *Inveteratus sum*, hoc est debiliior effectus. Senes enim debiliores viribus effici solent.

VERS. 9. *Discedite a me omnes qui operamini iniquitatem.* Sentiens jam ac cognoscens divinum

Στράφηθι πρὸς με, εἰ καὶ ἀπεστράφη; δι' ἃ ἡμαρτον · καὶ ἐξελοῦ με τῶν θλίψεων.

Σῶσόν με ἐνεκεν τοῦ ἐλέου σου. Οὐ διὰ τὰς ἐμὰς ἀρετὰς · οὐκ ἔχω γάρ.

Ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν τῷ θανάτῳ ὁ μνημονεύων σου. Θάνατον καλεῖ τὴν ἁμαρτίαν, ὡς θάνατον πρόξενον · καταρχὰς γὰρ ἡ ἁμαρτία, τὸν θάνατον ἐπεισήγαγεν. Φησὶ γοῦν, ὡς ὁ τὴν ἁμαρτίαν πράττων, οὐ μνημονεῖ τῆς κατὰ Θεοῦ, μεθῶν αὐτῆ, καὶ πεπωρωμένος. Ἡ θάνατον λέγει τὸν ἀπὸ τῆς τελευτῆς καιρὸν · μεθ' ὃ γὰρ τελευτῆσαι τις, ἀφαιρεῖται τὸ μνημονεῖν, ἦτοι παρκαλεῖν τὸν Θεόν · ἀνόνητα γάρ.

B Ἐν δὲ τῷ ᾄδῃ, τίς ἐξομολογήσεται σοι ; Πρὸ τοῦ θανάτου γὰρ ἡ μετάνοια γίνεται · τὸ ἐνεῦθαι δὲ, καιρὸς μόνον ἀνταποδόσεως.

Ἐκοπίασα ἐν τῷ στεναγμῷ μου, λούσω καθ' ἐκάστην νύκτα τὴν κλίνην μου, ἐν δάκρυσι μου τὴν στρωμνὴν μου βρέξω. Οὐχ ἀπλῶς ἔκαμον, ἀλλὰ καὶ ἐκοπίασα, στενάξω · τοῦτο γὰρ ἐπίτασις · καὶ οὐχ ἀπλῶς δακρύσω, ἀλλὰ καὶ λούσω τὴν κλίνην μου, καὶ οὐχ ἅπασι ἡ δις, ἀλλὰ καθ' ἐκάστην νύκτα. Ἐπεὶ γὰρ ἐν ἡμέραις περισπῶσιν αἱ φροντίδες, τὸν τῆς ἀναπαύσεως καιρὸν, ἐξομολογήσεως καιρὸν ἐγὼ ποιήσομαι, μηδενὸς ἐνοχλοῦντος · εὐθετος γὰρ ὁ καιρὸς οὗτος εἰς μετάνοιαν. Τοῦ δὲ λούσω, καὶ τῶν ἐξῆς, τὸ, Ἐν δάκρυσι μου, καὶ τὰ ἐξῆς, ἐφερμηνευτικά ἐστιν, ὡς σαφέστερα. Ἀκούσωμεν οἱ ἰδιώται βασιλέως μετάνοιαν, καὶ ζηλώσωμεν. Προβάλλεται δὲ ταῦτα εἰς ἀφορμὴν ἐλέους, ἵνα καὶ μᾶλλον κάμψῃ τὸν εὐσπλαγχνον, μὴ ποτε τὸ τῆς καλαιπωρίας ὑπερβάλλον καταβάλλῃ τὴν ἐν αὐτῷ δύναμιν, καὶ ἀχρηστον ἀπεργάσῃται.

C Ἐταράχθη ἀπὸ θυμοῦ ὁ ὀφθαλμὸς μου. Ὁ τῆς ψυχῆς δηλαδὴ, τουτέστιν ὁ νοῦς · ἐνοῶν γὰρ τὸν θυμὸν σου, τὸν ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως κατὰ τῶν ἁμαρτωλῶν, λίαν τεθορύβηται. Προσφυῶς δὲ τὸν νοῦν ὀφθαλμὸν ἐκάλεσεν, ὡς ὀδηγοῦντα τὸν ἀνθρώπον. Νοῦς γὰρ ὄρα, καὶ νοῦς ἀκούει. Τινὲς δὲ καὶ τὸν τοῦ σώματος ὀφθαλμὸν αὐτοῦ φασὶ τεταράχθαι, θυμουμένου κατὰ τῶν ἐχθρῶν · ἴδιον γὰρ τοῦτ' ἵνα ἄγαν ὀργιζομένων.

D Ἐκαλαιώθη ἐν πᾶσι τοῖς ἐχθροῖς μου. Δίκη τῶν πεπαλαιωμένων ἱματίων ἠτιμώθη, καὶ καταφρονήθη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, τῶν φοβουμένων με πρὸ τῆς ἁμαρτίας. Ἡ ἐκαλαιώθη, ἀντὶ τοῦ Ἡσθίνης · οἱ γηραῖοι γὰρ, ἀσθενεῖς.

Ἀπόστητε ἀπ' ἐμοῦ, πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν. Αἰσθόμενος ἦδ', τῆς παρὰ Θεοῦ συμ-

Varix lectiones.

(31) Græca verba sic : Ante mortem enim fit poenitentia.

μαχίας, ἀναθάρρει, καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἐντεῦθεν φοβέει, καὶ φεύγειν ἐγκλεῖεται, εἴτε ὄρατοί εἶεν, εἴτε ἀόρατοι.

Ὅτι εἰσήκουσεν τὴν φωνὴν τοῦ κλαυθμοῦ μου, ἤκουσε Κύριος τῆς δεήσεώς μου, Κύριος τὴν προσευχὴν μου προσεδέξατο. Ταῦτα τίθησιν αἴτια τοῦ οἰκείου θάρρους, καὶ τῆς ἐκειῶν φυγῆς. Ἡ γοῦν τὰ τρία ταῦτα σημαίνουν ὡς ἐν ἄλλοις εἰρήκαμεν. Ἡ ἐπειδὴ, κλαίει τις καὶ ἐπὶ πένθῃ, καὶ τοιοῦτοις τισί, διὰ τῆς δεήσεως διέστειλε τοῦ κλαυθμοῦ τὴν ὁμωνυμίαν, ὅς ἐπὶ δεήσει βοηθείας γέγονεν. Ἡ δὲ προσευχὴ πάλιν ἐτέθη, δηλοῦσα τὴν ἐπίτασιν τῆς δεήσεως.

interfuit, et ad hæc, orationis etiam nomen adiunxit, ut majorem precum suarum intensionem denotaret.

A *Αισχυρθεῖσαν καὶ παραχθείσαν πάντες οἱ ἐχθροὶ μου.* Τὸ γνωρισθὲν αὐτῷ παρακαλεῖ ταχὺ πέρας λαβεῖν· καὶ πῶς γὰρ οὐκ αἰσχυρθεύονται, ματαλαί· ἰδόντες τὰς αὐτῶν ἐλπίδας, ὡς εὐχειρωτός ἐσται τούτοις, γυμνωθεὶς τῆς ἀνωθεν εὐμενείας, καὶ αἰσχυρθέντες, πῶς οὐ φοβηθήσονται;

Ἀποστραφείσαν καὶ καταισχυρθεῖσαν σφόδρα διὰ τάχους. Οὕτως δὲ ἔχοντες, εἰς τὰ ὀπίσσω χωρήσουσιν· τὸ δὲ *Καταισχυρθεῖσαν*, τῆς αἰσχυρῆς ἐστὶν ἐπίτασις. Τὸ μέντοι *σφόδρα διὰ τάχους*, τοῖς εὐκτικαῖς τούτοις πᾶσι συντακτέον, τοῦ εὐχομένου ζητοῦντος τάχιον αὐτοῦ, ταθεῖν τὰ τοιαῦτα. Τινὲς δὲ φασιν, εὐξασθαι μᾶλλον, ἀλλὰ μὴ κατεῦξασθαι νῦν τὸν λέγοντα, δόμενον ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν αἰσχυρθῆναι, πονηρὰ βουλευομένους, καὶ φοβηθῆναι τὴν συμμαχοῦντα τούτῳ θεῶν, καὶ ἀποστραφῆναι τὴν μοχθηρίαν, καὶ οὕτω βελτιωθῆναι.

Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ ὃν ἤσεν τῷ Κυρίῳ ὑπὲρ τῶν λόγων Χουσί υἱοῦ Ἰεμενεί.

ΨΑΛΜΟΣ Ζ΄.

Δοκεῖ πως ἐναντίως ἔχειν ἡ ἐπιγραφὴ πρὸς τὴν ἐν ταῖς Βασιλείαις ἱστορίαν, ἐνθα τὰ κατὰ τὸν Δαβὶδ ἀναγέγραπται. Καὶ γὰρ, ἐκεῖ ὁ Χουσί, υἱὸς Ἀρχι, ἀλλὰ οὐκ Ἰεμενεί, ἰστέρηται. Συμβιβάζονται δὲ ταῦτα τρόπον ὃν ἐροῦμεν, ἢ ὅτι διώνυμος ἦν ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἢ ἐπειπερ ὁ Χουσί τυγχάνων ἀρχι... τοῦ Δαβὶδ, ἐσχηματίσατο τὴν πρὸς τὸν Ἀβεσαλώμ αὐτομολίαν, καὶ τὰς τοῦ στρατηγικωτάτου Ἀχιτόφελ διέλυσε γνώμας, καὶ τῷ πατραλοῖα μὲν, ἀναβολῆς ἐποίησεν· τῷ φεύγοντι δὲ Δαβὶδ, καιρὸν ἔδωκεν εἰς τὸ φυγεῖν πορρωτέρω, καὶ συλλέξει δυνάμεις, ὡς ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Βασιλείων εὐρήσομεν πλατύτερον. Ἀπὸ τῆς ἀνδραγαθίας τετύχηκε τῆς προσηγορίας ταύτης· Χουσί γὰρ, υἱὸς δεξιᾶς ἐρμηνεύεται. Καὶ γὰρ ἔθος τῇ Γραφῇ πολλαῖς ἀπὸ τῶν ἐπιτηθευμάτων, ἢ ἀπὸ τῶν πατρῶν τοὺς υἱοὺς ὀνομάζειν· ὅσον, υἱὸν εἰρήνης, καὶ τέκνα σοφίας, καὶ υἱὸν ἀπω-

A sibi præsto esse auxiliium, fiducia ostendit: et inimicos perterrens, seu visibles seu invisibiles illi sint, aufugere eos jubet.

VERS. 10. Quoniam exaudivit Dominus vocem fletus mei, exaudivit Dominus deprecationem meam, Dominus orationem meam suscepit. Hæc omnia causam esse dicit fiducia suæ timorisque pariter ac fugæ inimicorum. Tria vero hæc in præsentī versiculo dicta, eundem habet sensum, ut alibi etiam diximus. Vel aliter, quia ob paupertatem, aut alias ejusmodi miserias, sæpenumero multi deslere solent, supplicationis vocabulo, æquivocationem fletus distinxit, qui ad coadjuvandam supplicationem

VERS. 11. Erubescant et conturbentur omnes inimici mei. Rogat ut quæ sibi fuerunt significata quam celerrimum finem consequantur. Erubescant autem ejus inimici, cernentes conceptas a se spes inanes fuisse (32). Speraverant enim posse se de facili in propria potestate habere beatum David, veluti divina privatum benevolentia: quod si erubuerint et pudore confusi fuerint, quomodo non etiam timebunt?

Convertantur et confundantur valde velociter. Illi sic sentientes retro abeant. Et (quod ait) *Confundantur*, augmentum atque intensionem significat pudoris. *Diutius* autem, *Valde velociter*, omnibus his verbis adjungenda est. Optat namque atque imprecat ut illos quam citissime hæc omnia pati. Quidam verba hæc dicunt precum potius similitudinem habere, quam imprecationis, et precari Prophetam pro inimicis, ut eos pudeat pravorum consiliorum, ut timeant Deum qui ipsi Prophetæ adjutor est, ut a propria pravitate discedant, atque hoc pacto meliores fiant.

Psalms ipsi David quem cecinit Domino pro verbis Chusi filii Jemeni.

PSALMUS VII.

Præsens inscriptio videtur fere pugnancia continere iis, quæ in historia Regum habentur, ubi gesta beati David suo ordine conscripta sunt. Illic enim Chusi non Jemeni filium fuisse legitimus, sed Arachi. Verumtamen recte conveniunt hæc, ut dicemus: vel quia duplex fuerit nomen patri Chusi, vel quia [ipse postmodum hujus cognominationem sortitus sit, ut Jemeni filius diceretur. Illic etenim Chusi, Arachi filius, et socius beati David, memor veteris amicitia, cum Absalon filius beati David, adversus patrem insurrexisset], fluxit se desicere ab rege et ad Absalonem transfugere, eo consilio, ut Achitophel ducis Absalon consilia dissolveret: quemadmodum et perfecit. Morando quippe et cunctando Absalonem contra Achitophelis consilium ita detinuit, ut occasionem et tempus præstiterit beato David, et longius fugiendi, et majores

Variæ lectiones.

(32) Græce per interrogationem: *Quomodo autem non erubescant?* etc.

copias colligendi : ut in libris Regum latus scriptum reperitur. Ab hujusmodi igitur strenuo opere, appellationem hanc Chusi consecutus est, ut Jemeni filius diceretur. Si quidem Jemeni *dextera* interpretatur (33). Mos vero est Scripturæ sacræ, ab exercitiis aliquibus seu studiis, tanquam a parentibus filios denominare, veluti *filius pacis*, *filius sapientiæ*, et *filius perditionis*; ita etiam et *filius dexteræ* ille dicitur, qui dexter et commodus amico fuerit adjutor. Illud etiam animadvertendum est, quod inscriptio dicit pro *verbis Chusi*: et tamen in toto psalmo, Propheta nullam Chusi memoriam facit; unde alia oritur dubitatio: quomodo scilicet pertineat ad psalmum inscriptio. Nos tamen quod cognovimus non celabimus. Cum pœniteret Prophetam, quod spem aliquam posuisset in prudentia Absalonem, et dissipaturum consilia Achitophel, hujusmodi psalmum composuit et cecinit Deo, non pro beneficiis quæ consecutus fuerat a prudentia et consilio Chusi: sed quia ipse amissa illa spe, quæ præcipue in Deum habenda erat, magis fretus sit in verbis Chusi, a se ad Absalonem missi. Est igitur hic psalmus propitiatorius, placatque et benevolum reddit Deum ob commissum errorem illumque in auxilium suum advocat.

VERS. 2. *Domine Deus meus, in te speravi, salvum me fac ex omnibus persequentibus me, et libera me.* Licet, inquit, ob prudentiam Chusi adjutus sim, et paululum respiraverim, tempusque acceperim ad congregandum exercitum, nunc tamen in illo amplius non confido: et cum propediem pugnae dies mihi instet, a te uno pendo, in quem unum omnes spes meas collocavi. Alia enim omnia, amicos nimirum, socios, ac milites, secundo in loco reputo. Scriptum est enim: *Maledictus homo qui spem ponit in homine*⁷⁵. Item: *Beatus homo qui sperat in te*⁷⁶; et quemadmodum alium colere quam Deum non debemus, sic etiam in alios sperare nos non decet quam in Deo. Ille autem salvari dicitur qui in bello sine vulnere conservatur, et eripi is qui ab invasione atque impetu inimicorum liberatur. *Ex omnibus autem persequentibus me, dixit, propter eos qui parricidam filium sequebantur, et ejus mortem appetebant. Vel aliter: Ille salvari dicitur qui infirmus est; eripi vero seu liberari ille qui est captivus. Salva me igitur ut infirmum: et libera me quasi captivum; timeo enim ne ab inimicis comprehendar. Vel, salva me ab inimicis præsentis vitæ: et libera me ab invisibilibus inimicis, qui post mortem meam animæ meæ maculas omnes perscrutaturi sunt, si quo*

D *duplexque erit juxta hunc sensum petitio, pro præsentis scilicet vita, et pro futura.*

VERS. 3. *Nequando rapiat ut leo animam meam.* D Absalonem filium leoni comparat, ob summam illius temeritatem, ferociam, atque impudentes ausus. Vel fortassis de dæmone sermo est, qui leoni convenienter comparatur; quia sicuti leoni os ac fauces male olent, ita etiam os dæmonis eructans blasphemias male olet. Figura etiam vi-

A *λειας. Οὕτως οὖν καὶ υἱὸς δεξιᾶς, ὁ δεξιὸς τε καὶ ἐπιτηδεύτατος. Ἄλλ' ἡ μὲν ἐπιγραφή. ὕπερ τῶν λόγων φησὶ Χουσί· παρ' ἔθνον δὲ τὸν Ψαλμὸν, οὐκ ἐμνημόνευσεν ὁ Δαβὶδ τοῦ Χουσί, καὶ δοκεῖ πάλιν ἄπορον. Ἄλλ' ἡμῖν δὲ τὸ διεγνωσμένον οὐκ ἀποκριπτόν· μεταγνοῦς γὰρ ὁ προφήτης ἐφ' οἷς ἠλπισεν ἐπὶ τῆ συνέσει Χουσί, ὑποθεμένου αὐτοῦ τὰ περὶ τῆς ἀπάτης Ἀβεσαλώμ, καὶ τὰ περὶ τοῦ διασκεδάσαι τὴν βουλήν Ἀχιτόφελ, τὸν ψαλμὸν τοῦτον ἔξει τῷ Θεῷ, οὐχ ὑπερ ὧν ἔτυχε παρὰ τῆς τοῦ Χουσί συνέσεως, ἀλλ' ὑπερ ὧν τῆς πρὸς Θεὸν ἐλπίδος ἀφέμενος, τεθάρρηκε τοῖς λόγοις, οἷς εἴρηκεν ὁ Χουσί πρὸς Ἀβεσαλώμ, ἀποσταλαὶς παρὰ αὐτοῦ. Ἔστι οὖν ἰλαστήριος ἡ φῶς, τὸν Θεὸν ἐξευμενίζουσα, καὶ παρακαλοῦσα εἰς βοήθειαν.*

et consiliis Chusi, qui ei suaserat decepturum se

B *Κύριε ὁ Θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἠλπισα· σώσον με ἐκ πάντων τῶν διωκόντων με, καὶ ῥύσαι με. Εἰ καὶ παρὰ τῆς τοῦ Χουσί, φησὶν, ὠφέλημαι συνέσεως, ἀναπνεύσας μικρὸν, καὶ λαθῶν καιρὸν εἰς παράταξιν· ἀλλὰ νῦν οὐκ ἐπ' ἐκείνῳ θαρρῶν, ἀνταγωνίζεσθαι μέλλω· μόνῃς δὲ τῆς σῆς ἐλπίδος ἐκκρέμαμαι, δεύτερα τ' ἄλλα πάντα λογιζόμενος, καὶ φίλους, καὶ συμμάχους, καὶ στρατιώτας. Γέγραπται γάρ· Ἐπικατάρατος ἄνθρωπος, ὁ ἐλπίζων ἐπ' ἄνθρωπον. Καὶ ὡσπερ οὐ χρὴ ἄλλο τι σέβειν παρὰ Θεόν, οὕτως οὐδὲ ἐπ' ἄλλον ἐλπίζειν, ἢ ἐπὶ τὸν Θεόν. Καὶ σώζεται μὲν τις διατηρούμενος ἐν πολέμοις ἄρωτος· ῥύεται δὲ πάντῃ, τῶν ἐπιτιθεμένων ἀπαλλαστόμενος. Πάντων δὲ τῶν διωκόντων εἶπε, διὰ τοῦς τῷ πατραλοῖα συναποστήσαντας, φωνώντας κατ' αὐτοῦ καὶ διψώντας τὸν τοῦτου θάνατον. Ἡ καὶ σώζεται μὲν, ὁ ἀσθενῶν· ῥύεται δὲ ὁ ἐν αἰχμαλωσίῃ. Σώσον με οὖν, ὡς ἀσθενῆ· ῥύσαι με, ὡς αἰχμάλωτον, ἐλπίζω γάρ, ὅσον οὐπω, σαγηνευθῆναι τοῖς ἄχθοις. Ἡ καὶ, Σώσον με, φησὶν, ἀπὸ τῶν ἐνταῦθα καταδιωκόντων μὲ πολεμίων· ῥύσαι με δὲ καὶ ἀπὸ τῶν μετὰ θάνατον εὐθύς ἐξερευνώντων τὰ στίγματα τῆς ψυχῆς ἀοράτων ἐχθρῶν, ἐπὶ τῷ κατασχεῖν, ὡς εἶναι τὴν δέησιν διπλήν, ὑπερ τῆς παρουσίας, καὶ τῆς μελλούσης ζωῆς.*

C *Μήποτε ἀρπάξῃ ὡς λέων τὴν ψυχὴν μου. Τὸν Ἀβεσαλώμ ὀνομάζει· λέοντα, διὰ τὴν ἀγριότητα καὶ θρασύτητα, καὶ ἀναίσχυντον ὀρμήν. Ἡ καὶ τὸν διάβολον αἰνίττει· δυσῶδες γάρ τὸ στόμα τοῦ λέοντος· δυσῶδες δὲ καὶ τὸ τοῦ διαβόλου, βλασφημίας ἐξερευγόμενον. Καὶ γὰρ ὁ Κύριος· κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους εἶπε· Νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κό-*

⁷⁵ Jerem. xvii, 5. ⁷⁶ Psal. lxxxiii, 15.

Variae lectiones.

(33) Græce: *Siquidem Chusi filius dexteræ interpretatur.*

σμου τούτου ἔρχεται, καὶ ἐν ἡμοί. ἔξει οὐδέν. Ἐπὶ μέντοι τοῦ Ἀθεοαλώμ, ὑποληπτέον τὴν ζωὴν, ἀφαιρουμένην ὑπὸ τοῦ ἀναιρούντιος· αἰτία γὰρ ἡ ψυχὴ ζωῆς· καὶ πολλάκις τὰ αἰτιατὰ καλοῦμεν τοῖς τῶν αἰτίων ὀνόμασιν, ὡσπερ εἰρήνη μὲν ὁ Κύριος, καὶ δικαιοσύνη, καὶ τὰ τοιαῦτα· ἁμαρτία δὲ καὶ ἀπώλεια, ὁ διάβολος. Αἴτιος γὰρ ὁ μὲν, ἐκείνων· ὁ δὲ, τούτων καθίστηκε. Καταχρηστικωτέρα δὲ τῆς ἀρπαγῆς ἡ λέξις, ἐντεῦθεν δηλοῦσης ἀφάρσεσιν. Ἀρμύσει δὲ καὶ παντὶ τῶν ἐν περιστάσεσιν ὁ παρῶν ψαλμῶς, εἰ δίκαιοντας μὲν ἠόησεν (34) τοὺς δαίμονας· λέοντα δὲ, τὸν ἀρχοντα τούτων, ὃς ἀρπάξει τὴν ψυχὴν εἰς ἁμαρτίαν, καὶ εἰς ἀπόγνωσιν, ἐλθοῦσα (35) τοῦ σώματος.

caulis animæ constituti sunt, si per persequentes, dæmonum copias intellexeris, et per leonem ipsum dæmonum principem Satanam, qui animas ad peccata aut ad desperationem rapere solet, vel quæ eas rapit uti exiverint e corpore.

Μὴ ὄντος λυτρομένου, μηδὲ σώζοντος. Οἰκεία καὶ ταῦτα· τὸ μὲν σώζοντος, πρὸς τὸ, Σῶσον· τὸ δὲ λυτρομένου, πρὸς τὸ, Ῥύσαι· σοῦ γὰρ μὴ ἐσπόμενοντος, οὐδεὶς ἔσται σώζων, ἢ ρυόμενος.

Κύριε ὁ θεός μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο, εἰ ἔστιν ἀδικία ἐν χερσὶ μου, εἰ ἀντιπέδικα τοῖς ἀνταποδιδούσιν μοι κακὰ, ἀποπέσοιμι ὅρα ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν μου κενός. Οὐκ εἶπε τὸ τῆς ἁμαρτίας· εἶδος, φειδόμενος· ἔτι τοῦ παιδός· οὐδὲ γὰρ ὀνομαστὶ τοῦτον ἐδήλωσεν, ὑπεραισχυρόμενος· ἀλλὰ εὐφημότερον· εἰ ἐποίησα τοῦτο, φησὶν, ὅπερ ὁ ἐμὸς· καὶ εἰ ἠδίκησα τοῦτον τέως χερσίν, ἦτοι πραγματικοῖς, καίτοι πάλαι τῆς αὐτοῦ πονηρίας· αἰσθόμενος· ἢ ἐδίωξα τοὺς συναιρομένους αὐτῷ τῆς μάχης, οἵτινες ἀνθ' ὧν παρ' ἐμοῦ πεπόνθησι, κακὰ μοι νῦν ἀνταποδιδάσιν· μὴ ἀπώσαιμι τοὺς ἐχθρούς. Καὶ πῶς, φησὶν, οὐκ ἀποδίδωσι; πρὸς οὗς ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι περὶ τῶν προλαβόντων ὁ λόγος. Πολλάκις γὰρ ἀκριτότε πολλοὺς πονηροὺς εὐρών, οὐκ ἀπέδωκε. Τηνικαῦτα δὲ κινδυνεύων περὶ τὴν ζωὴν, ἠμύνετο, μὴ ἀνασχομένο· ἐπὶ πλεόν τὴν παρανομίαν τῶν πονηρῶν. Ἔστι δὲ πάλιν καὶ ἐτέρως εἰπεῖν, ὡς ἀποπέσοιμι ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν μου κενός τῶν ἐλπιδῶν· αὐταὶ δὲ εἰσιν, οὐ τιμωρήσασθαι τοὺς, ἀλλ' ἐπιόντας· ἀπώσασθαι, εἰπὼς ἀπόσχοντο καταδιώκειν ἔτι, καὶ ζητεῖν ἀποστρεφῆσαι με καὶ τῆς ζωῆς. Ὅρα γὰρ ὅτι καὶ φείσασθαι τοῦ παιδός τοῖς στρατιώταις παρήγγειλε, καὶ τὸν θάνατον αὐτοῦ μαθὼν, πικρῶς ὠλοφύρετο· Ἡ καὶ ἄλλως. Ἐχθρούς ἀοράτους ὑποληπτέον, ὧν ἀποπεισεῖσθαι λέγει κενόν καὶ ἀπρακτον, μὴ νικήσαντα, μηδὲ καταισχύναντα τοὺς, διὰ τῆς τῶν ἀρετῶν ἀντιπαρατάξεως. Οὐ μεγαλοῦρημονῶν δὲ, ταῦτ' αὖ φησὶν, ἀλλ' εἰς ἀνάγκην ἐμπεσῶν, ἀνθ' ἰκετηρίας αὐτὰ προβάλλεται. Ἐκλαμβάνωμεν δὲ καὶ πρὸς ἄλλους τοῦτ' ἐ χωρίον, ὡς οὐκ ἠδίκησά τινα, βία τῆς βασιλείας ἀπέλασας, οὐδὲ τὸν Σαούλ (36)

A deus hęc verba esse eorum, quæ a Domino Passionis tempore dicta sunt: *Nunc princeps huius mundi efficietur foras, et in me non habebit quidquam* 37. Quod si intelligimus psalmum de Absalone, animam, expone, id est vitam, quæ ab interfectore quodammodo auferri videretur. Est etenim anima vitæ causa: et sæpenumero causata ipsa causarum nominibus appellamus: quemadmodum et Dominus pax dicitur et justitia, et alia huiusmodi, quia pacis et justitiæ auctor est. Hęc etiam ratione dæmon peccatum et perditio appellatur, veluti illorum causa. Improperie autem posita est dicitio *Rapiat*, pro *interimat*. Congruit etiam hic psalmus omnibus his qui in tentationibus et per-

iculosis animæ constituti sunt, si per persequentes, dæmonum copias intellexeris, et per leonem ipsum dæmonum principem Satanam, qui animas ad peccata aut ad desperationem rapere solet, vel quæ eas rapit uti exiverint e corpore.

Cum non sit qui redimat, neque qui salvum faciat. Congruę hęc et suo ordine correspondent predictis verbis, *Salva me et libera me*. Te, inquit, non adjuvante, nullus est qui salvet, aut qui redimat.

Vers. 4, 5. Domine Deus meus, si feci istud, si est iniustitia in manibus meis, si retribuui retribuentibus mihi mala, decidam sane ab inimicis meis inanis. Non aperit Propheta peccati genus, filio ignoscens. Neque enim suo nomine illud declaravit, vicem filii quodammodo erubescens: sed subobscure. Si feci hoc, ait, quod filius meus commisit adversum me (scelestus quippe si fuerat et parricida), si injuriam aliquando manibus, hoc est factis, intuli, tametsi illius sæpe scelera præsenferim; vel si læsi eos qui adversum me Absaloni in bello opem tulerunt quique pro beneficiis a me in eos collatis mala mihi nunc retribuunt; si horum quidquam, inquit, commisi, precor ut adversus inimicos meos non prævaleam, sed re infecta inanis decidam. [Verum aliqui huiuscemodi quæstionem movent: Si non deciderit inanis David, nec re infecta recesserit, sed adversus inimicos prævaluerit, certe hoc pacto in illos commissorum scelerum pœnam inferet.] Quomodo igitur dicit se illis mala non reddere? Dicere possumus, præterita illum tempora significare, quia cum in præteritum occasionem sæpe nactus injuriam referre potuisset, abstinuit tamen: in præsentia autem, cum periculum ei vitæ immineret, ad defensionem sui accedebat, tanta iniquorum hominum scelera amplius non sustinens. Vel aliter: Decidam ab inimicis meis inanis, id est frustratus omni spe. Spes autem non ulciscendi erat, sed repellendi invadentes: ut saltem hoc pacto persequi eum desisterent. Videre enim licet quemadmodum militibus suis jussit ut filio parcerent: et quomodo illius morte intellecta, in

37 Joan. xii, 31.

Variæ lectiones.

(34) Ἰσ. νοήσεις, ut legisse videtur et Latinus interpretis.

(35) Ἰσ. ἐξελοῦσάν.

(36) Ἰσ. τῷ Σαούλ, et paulo post κατασχευάζοντι.

magnos decidit luctus. Vel aliter: Invisibiles inimicos hoc loco intelligere possumus, a quibus inanis quis decidisse dicitur et re infecta, si illos non superaverit, et virtutum suarum acie eos non confuderit. Hæc autem verba non jactabundus dicit, sed potius sibi conciliaturus Deum, cum in angustias incidisset. Et, si ad alias personas referantur hæc verba: Non affeci ego, inquit, hominum aliquem injuria, nec Sauli qui mihi pro accipitis beneficiis manifeste mortem intentabat, injurias retuli, tametsi in potestatem meam devenerit, ut in historiis Regum continetur. Sive igitur Absaloni hæc aptaveris, et iis qui cum eo erant, sive alteri, sive etiam ipsi Sauli, veritas nihil lædatur. Retributionis vero nomine hic primo loco improprie usus est, pro reddidi. Nam qui bonum aut malum aliquod primus infert, is dare dicitur, reddere vero is qui datis parem vicem tribuit: retribuere autem, vel potius (ut Græca dictio ἀνταποδοῦναι significantius exprimit) contra retribuere is dicitur, qui secundum beneficiorum aut injuriarum vicissitudinem reddit. Hujus autem verbi usus frequens est apud Scripturam, præcipue apud beatum David.

VERS. 6. Persequatur inimicus animam meam et comprehendat. Persequatur, inquit, Absalon animam meam: hoc est meipsum (circumlocutio enim est), et comprehendat.

Et conculcet in terra vitam meam. Per vitam hoc in loco sanguinem intelligit, qui vitæ causa est, veluti præcipuum elementum inter cætera quæ in corpore sunt, et quæ illud coaptant.

Et gloriam meam in pulverem habitare faciat.

Per gloriam, gloriosum ac uobile corpus suum intelligit: quod tum ob vires ejus maximas, tum ob magnitudinem et gloriam, quæ ei ab Imperio obvenerat apud omnes celebre erat et notum. In pulverem vero habitare idem est quod jacere, et in terram dissolvi. Possumus etiam sermonem hunc ad invisibilem inimicum transferre, ita ut imprecetur persecutionem se ab eo sustinere, et comprehendi, nec posse illius insidias evadere, quinimo in terram, hoc est in terrena negotia vitam suam immergi. Hoc enim significant illa verba: *Et conculces in terram vitam meam*, adeo ut jacenti illi insurgat dæmon, ac turpiter insultet. Neque hoc tantum, inquit, corpus conculcet, sed et gloriam, hoc est ipsum etiam intellectum, qui animæ honor est et gloria, in terram deferri imprecatur, et terrenis rebus applicari, ita ut contemplationis alis ad Deum amplius extolli non possit.

VERS. 7. Exsurge, Domine, in ira tua. Exsurgere potest Deus, et non in ira juxta illud: *Exsurge Domine, salvum me fac*; at nunc ad supplicia atque ad pœnas eum advocat. Intelligere autem debemus Deum surgere non corporaliter, sicuti nec corporalem sedem intelligimus, quando sedere illum legimus: sed regiam ejus dignitatem stabilitatemque et judicandi auctoritatem judicari arbitramur. Hoc pacto etiam cum exsurgere Deum dicimus, puniendi aut defendendi illius propositum denotamus. Iram in Deo pari modo non passionem illorum qui divina ira digni sunt.

Exaltare in finibus inimicorum tuorum. Cum

ἀπέδωκα, ἀνθ' ὧν ευηργετήθη, θάνατον ἔμοι κατασκευάζοντα φανερόν, καίτοι λαβὼν ὑποχείριον, ὡς ἡ κατ' αὐτὸν παρίστησιν ἱστορία. Ἔτε τοίνυν τῷ Ἀβεσαλώμ, καὶ τοῖς ἄμφ' αὐτὸν προσηρμοσθεῖς τὸν λόγον, εἶτε καὶ πρὸς ἄλλοι, καὶ τὸν Σαούλ, οὐδὲν τῇ ἀληθείᾳ λυμᾶνεται. Τὸ δὲ πρῶτον ἀνταποδόσεως ὄνομα καταχρηστικῶς, ἀντὶ τῆς ἀποδόσεως παρελλήπται· ὅσοις μὲν γὰρ, ἡ καταρχὴ τῆς εὐποιίας, ἡ κακώσεως· ἀποδοσις δὲ, ἡ τοῦ Ἰησοῦ ἀντιμέτρησης· ἀνταπόδοσις δὲ, δευτέρα τις καταβολὴ κακῶν, ἡ καλῶν ὑπὸ τῶν δόντων εἰς τοὺς ἀποδόντας. Σύνηθες δὲ καὶ τοῦτο τῇ Γραφῇ, καὶ μάλιστα τῷ Δαβίδ.

Retributionis vero nomine hic primo loco improprie usus est, pro reddidi. Nam qui bonum aut malum aliquod primus infert, is dare dicitur, reddere vero is qui datis parem vicem tribuit: retribuere autem, vel potius (ut Græca dictio ἀνταποδοῦναι significantius exprimit) contra retribuere is dicitur, qui secundum beneficiorum aut injuriarum vicissitudinem reddit. Hujus autem verbi usus frequens est apud Scripturam, præcipue apud beatum David.

Καταδιώξαι ἄρα ὁ ἐχθρὸς τὴν ψυχὴν μου; καὶ καταλάβοι. Καταδιώξαι, φησὶν, ὁ Ἀβεσαλώμ τὴν ψυχὴν μου, τούτεστιν, ἐμὲ, περιφραστικῶς, καὶ συλλήψαιτο.

Καὶ κατακατήσοι εἰς γῆν τὴν ζωὴν μου. Ζωὴν ἐνταῦθα, τὸ αἷμα λογιστέον· καὶ τοῦτο γὰρ ζωῆς αἴτιον, ὡς συνεκτικώτερον τῶν ἄλλων τριῶν στοιχείων, ἢ τὸ ζῶον συνέχουσι.

Καὶ τὴν δόξαν μου εἰς χοῦν κατασκηνῶσαι.

Δόξαν λέγει, τὸ ἐνδοξόν αὐτοῦ σῶμα, καὶ πᾶσι περιβόητον, διὰ τε τὴν βίωμην, καὶ τὸν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς προσγεγεννημένον ὄγκον. Κατασκηνῶσαι δὲ, ἀντὶ τοῦ ποιήσεαι εἰς γῆν κεῖσθαι, καὶ διαλύεσθαι. Ἔστι δὲ καὶ πρὸς τὸν ἀόρατον ἐχθρὸν μετενεγκεῖν τὸν λόγον κατευχόμενον διωχθῆναι παρ' αὐτοῦ, καὶ καταληφθῆναι, μηκέτι δυνάξενον ἀποφεύγειν τὰς ἐπιθέσεις αὐτοῦ, καὶ εἰς γῆν, τούτεστιν εἰς τὰ γερὰ πράγματα τὴν ζωὴν αὐτοῦ καταλυφθῆναι· τοῦτο γὰρ καὶ ἡ καταπάτησις βούλεται, κειμένῳ λοιπὸν ἐπαμβάλοντος, καὶ ἀσχετῶς ἐναλλομένου· καὶ μὴ μόνον τὸ σῶμα τοῦτο παθεῖν, ἀλλὰ καὶ τὴν δόξαν, ἦτοι τὸν νοῦν, δόξα γὰρ οὗτος καὶ τιμὴ τῆς ψυχῆς, εἰς γῆν κατανεχθῆναι, καὶ προσηλωθῆναι καὶ τοῦτον τοῖς γηϊνοῖς, μηκέτι τῷ πτερῷ τῆς θεωρίας ἀρθῆναι πρὸς Θεὸν δυνάμενον.

Ἀνάστηθι, Κύριε, ἐν ὄργῃ σου. Ἐνὶ γὰρ ἀναστῆναι, καὶ οὐκ ἐν ὄργῃ, ὡς δὲ τὴν λέγει· Ἀνάστα, Κύριε, σῶσόν με, ὁ Θεός μου. Νῦν δὲ πρὸς τιμωρίαν αὐτὸν ἐγκαλεῖται. Καθάπερ δὲ τὸ καθῆσθαι ἐπὶ Θεοῦ οὐ σωματικῶς ἐκλαμβάνομεν, οὕτως οὐδὲ τὸ ἀνίστασθαι· ἀλλὰ τὸ μὲν καθῆσθαι, δηλοῖ τὸ βασιλεῖον, καὶ δικαστικὸν, καὶ ἔδρανον· τὸ δὲ ἀνίστασθαι, τὸ τιμωρητικὸν καὶ ἀντιληπτικόν. Ὅργην δὲ ἐπὶ Θεοῦ πάλιν, οὐ πάθος οὐδέ τι, ἀλλὰ τιμωρίαν τῶν ἀξίων αὐτοῦ τῆς.

esse intelligimus, sed castigationem et punitionem

Ἰγνώθητι ἐν τοῖς πέρασιν τῶν ἐχθρῶν σου.

Υψηλός ὢν, φάνηθι τοῦτο καὶ τοῖς ἀνθρώποις. **A** Φανήσεις δὲ τοῦτο ἐν τοῖς τέλεισιν, ἦτοι ἐν ταῖς ἀναι-
οείσει τῶν ἐχθρῶν σου· τέλος γὰρ τῆς ἐκάστου ζωῆς,
ὁ θάνατος· οἱ δὲ ἐμοὶ ἐχθροὶ, καὶ σοὶ εἰσιν, οἷα τὰς
σὰς ἐντολάς παραβεβήκατε·

Ἐξεγέρθητι, Κύριε ὁ Θεός μου, ἐν προστά-
γματι ᾧ ἐνετείλω. Μὴ μακροθυμήσης ἔτι· ὅλλ'
ἔμυνον διὰ τὸ πρόσταγμα ὃ ἐνετείλω, ᾧ ἐχρήσω διὰ
Μωσῆως, τὸ *Τίμα τὸν πατέρα σου, καὶ τὴν μητέρα*
σου. Νῦν δὲ ὁ ἐμὸς παῖς, ἐλύττησε κατὰ τοῦ πατρός.
Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως ἐκλαθεῖν τὸν λόγον, ὅτι περὶ τοῦ
μυστηρίου τῆς ἀναστάσεως ὁ προφήτης εὐχεται·
εἰρηκε γὰρ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος περὶ τοῦ
ἰδίου σώματος πρὸς Ἰουδαίους· *Λύσατε τὸν ναὸν*
τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις οἰκοδομησῶ αὐ-
τόν. Ἐξεγέρθητι οὖν διὰ τὸ πρόσταγμα, ὃ ἐνετείλω·
εἴπας γάρ· *Λύσατε, καὶ λύσουσι*.

Καὶ συναγωγὴ λαῶν κυκλώσει σε. Εἰ γὰρ ἐπι-
κουρήσει μοι, ὄψονται πολλοὶ, καὶ φοβηθήσονται,
καὶ ἐπιστρέψουσι πρὸς Κύριον. Τὸ δὲ γὰρ *Κυκλώ-*
σουσιν, ἀντὶ τοῦ, κύκλω γενήσονται τῶν σῶν ἐντο-
λῶν, μὴ ἀπιστάμενοι τούτων· ὁ γὰρ Θεός, ἀπέραντος.
Καὶ ἐπὶ τῆς ἀναστάσεως δὲ τὸ βῆτην δυνάμεθα ἐκλα-
θεῖν· τότε γὰρ ἡ τῶν ἰθῶν συναγωγὴ, ἐπὶ τὸν
Χριστὸν ἐγένοντο, καθάπερ ἐν κύκλω, ἀπὸ πάντων
τῶν περᾶτων τῆς γῆς. Ἡ τὸ *κυκλώσει σε*, ἀντὶ,
Ἄσεται καὶ ὑμνήσει σε. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν χορῷ τοῦς
ὕμνους ἀνέφερον, ἀπὸ τοῦ σχήματος τοῦ πράγμα-
τος, αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἠνέξατο.

Καὶ ὑπὲρ ταύτης εἰς ὄψος ἀπόστρεψον. Ἐνε-
κεν ταύτης τῆς συναγωγῆς, ἀνελεθε πρὸς τὸν Πατέρα
μεσίτης· ἐπιστρέψον εἰς τὸ ὄψος τῆς δόξης, ἧς εἶχες
πρὸ τοῦ κόσμον γενέσθαι, τὸ ἀφραστον πληρώσας
ἦδη μυστήριον.

Κύριος κρινεῖ λαούς. Οὐ παρόψεται γὰρ τὰ κατ'
ἐμοῦ μεμηχανημένα. Ἡ καὶ κρινεῖ, τοὺς μὲν πονη-
ροὺς κατακρίνων, τοὺς δὲ ἀγαθοὺς ἰστών ἐκ δεξιῶν.

Κρίνον με, Κύριε, κατὰ τὴν δικαιοσύνην μου,
καὶ κατὰ τὴν κακίαν μου ἐπ' ἐμοί. Ἐπειδὴ κρι-
σεως ἐμνήσθη, Γενοῦ, φησὶ, κάμου κριτῆς, ἐξετάσας
τὴν δικαιοσύνην μου ἣν ἐτήρησα πρὸς τε τὸν πατρα-
λοῖαν, καὶ τοὺς ἀμφ' αὐτόν, ἔτι γε μὴν καὶ κατὰ τὴν
ἀπελόγητά μου, ἐπ' ἐμοὶ γενέσθω. Πῶς οὖν ἀλλαχοῦ
λέγων, *Μὴ εἰσέλθῃς εἰς κρίσιν μετὰ τοῦ δούλου*
σου, ἐνταῦθα μᾶλλον εὐχεται κριθῆναι; Ὅτι ἐκεῖ
μόν, Μὴ κριθῆς, φησὶ, πρὸς με σὺ, μηδὲ τὸν ἐμὸν
βίον πρὸς τὰς σὰς παρεξέτασης εὐεργεσίας· ἐνταῦθα
δὲ, πρὸς ἐτέρους τὴν κρίσιν ἐπιζητεῖ, τοὺς ἀδική-
σαντας, τοῦ ἀνελεῖν ἐκζητοῦντας.

Συντελεσθήτω δὴ πορνεία ἀμαρτωλῶν, καὶ
κατευθυνεῖς δίκαιον. Εἰ γὰρ στήσεται ποτε τῶν

altus sis et sublimis, ita etiam appare, atque
ostende te hominibus : huiusmodi autem apparebis
in finibus, hoc est in morte inimicorum tuorum.
Mors quippe uniuscuiusque finis est : meos vero
inimicos, tibi etiam inimicos esse non ambigo,
cum mandata tua transgrediantur.

*Exsurge, Domine Deus meus, in praecepto quod
mandasti.* Noli amplius esse longanimis, sed ulci-
scere propter praeceptum quod mandasti, quod
videlicet tradidisti per Moysen iubens, parentes
honorandos esse a filiis. Verum in praesentia filius
meus furore in patrem correptus est. Possumus et
aliter intelligere, quod Propheta preces fundat pro
resurrectionis mysterio. Dixit enim Dominus ad
Judaeos, ut apud evangelistas legimus : *Solvite
templum Dei, et in tribus diebus aedificabo illud* ¹⁰.
Exsurge igitur, inquit, iuxta illud mandatum :
dixisti enim *Solvite*, et solvent.

VERS. 8. *Et congregatio populorum circumdabit te.*
Si enim mihi adiutor fueris, videbunt multi et time-
bunt et convertentur ad Dominum. Quod vero ait *Cir-
cumdabit te*, idem est quod, *Circa mandata tua ver-
sabantur*, et nunquam ab eis recedent ; nam alioquin
Deus immensus est, et comprehendi non potest.
Possumus etiam hoc intelligere de resurrectionis
tempore ; congregatio enim gentium, quasi corona
quadam Christum cinxit, cum ab omnibus terræ
finibus gentes ad eum accederent. Vel *circumda-
bit te*, hoc est, *Canet et laudabit te* ; in choro enim
ac caelo, hymnos ac laudes Deo canere solemus.
C A forma igitur seu figura caetus hominum, Deum
laudantium, laudationem ipsam significavit.

Et propter hanc in altum regredere. Propter hanc,
inquam, congregationem gentium, accende tu, o
Mediator, ad Patrem, et regredere in altitudinem
gloriae tuae, quam habebas priusquam mundus es-
set, et ineffabile mysterium perfice.

VERS. 9. *Dominus judicabit vovulos.* Non negli-
get Dominus ea quae adversus me moliti sunt, sed
disquiret omnia. Vel, *judicabit populos condemnans
pravos, bonos vero statuens a dextris.*

*Judica mihi, Domine, secundum justitiam meam,
et secundum innocentiam meam quae in me est.*
Postquam meminit iudicii : *Esto*, inquit, et mihi
iudex, disquirens justitiam meam, quam servavi
adversus parricidam filium, et complices. Prae-
terea etiam id peto, ut secundum simplicitatem
meam, sic fiat mihi. Sed quomodo alibi dicit,
Et non intres in iudicio cum servo tuo ¹¹, cum
hic iudicari cupiat ? Quia scilicet ibi iudicari
refugit cum Deo, et vitam suam cum illius benefi-
ciis comparari : nunc autem se [cum filio] iudicari
quaerit et cum his qui injurias ei intulerant, atque
interimere eum cupiebant.

VERS. 10. *Consumatur nequitia peccatorum, et di-
riges justum.* Nam si aliquando eorum malignitas

¹⁰ Joan. II, 19. ¹¹ Psal. CXLII, 2.

cessaverit, dirigentur justī; hoc est absque impedimento in recta virtutis via ambulabunt.

Scrutans corda et renes Deus juste. Tu Deus, inquit, juste investigas atque exquiris renes et cor, hoc est, omnia iræ atque indignationis germina, quæ in corde versantur: et omnes concupiscentiæ radices, quæ in renibus inesse solent. Ex his namque iræ nimirum et concupiscentiæ affectibus, peccata omnia ortum habuere. Et aliter: Deus scrutatur cor et renes. Dictionem autem, *Juste*, sequentibus conjunge legens: *Juste adjutorium meum a Domino.*

VERS. 11. *Adjutorium meum a Domino qui salvos facit rectos corde.* Simplex et rectus corde cum sim, meque ad rectum dirigam virtutis callem, auxilium exspecto non humanum (inutile quippe illud est), sed a Deo qui potens est: ut salvet me.

VERS. 12. *Deus judex justus fortis et longanimis.* Videntur hæc ad eos dicta esse, qui de Dei providentia pene scandalizati fuerant, quod permisisset illum adversus patrem insurgere. *Justus* igitur est veluti qui uniuscujusque operibus æquas vices rependit; *fortis* vero, velut is qui potest quæcumque vult; et *longanimis*, ut qui non statim infligit pœnas.

Et iram non afferens per singulos dies. Hoc ad probandam Dei longanimitatem dictum est. Etenim cum assidue delinquamus, et ideo dignos nos supplicii reddamus, ipse tamen tempus pœnitendi, ut longanimis, tribuit. Per iram igitur hic pœnas intellige. Movent quidam dubitationem: Si justus est Deus et condignas tribuit pœnas, quomodo potest dici misericors? Ad quod dicendum est, justum quidem Deum esse, veluti qui unicuique condignas reddit pœnas; sed misericordem esse etiam, quia non statim castigat, sed sustinet, et pœnitentiæ ac conversioni tempus tribuit, nec dæmonem sinit omnia perficere, quæ ille optat: et quia omni denique ex latere nostram sinit salutem.

VERS. 13. *Nisi conversi fueritis, gladium suum nitidabit, arcum suum tetendit et paravit illum.* Sciens beatus David ut propheta, quod universæ gentes ejus Psalmos in ore atque in manibus semper habituræ erant, disciplinam eis admiscet: Nisi enim vos, inquit, qui a recto calle declinastis in erroris vias, et conversi estis ad materiales res, iterum ab his revertamini ad Deum, pœnas profecto non effugietis. Per gladium autem, acerbiteriam, et per arcum, celeritatem mortis indicat. Nitidare autem et tendere, pœnarum apparatus significant longanimitatemque divinam non perpetuam fore, sed ad semper. Parare vero dicere potes flagelli propin-

αμαρτωλῶν ἢ πονηρία, κατευθυνθήσονται οἱ δίκαιοι, τούτέστιν ἀνεμπόδιστως ὀδεύσουσι: τὴν τῆς ἀρετῆς ὁδόν.

Ἐτάζων καρδίας καὶ νεφρούς ὁ Θεὸς δικαίως. Ὁ Θεὸς δικαίως, φησι, πολυπραγμαίνει καὶ τὴν καρδίαν καὶ τοὺς νεφρούς, ἤγουν ὅσα τε τοῦ θυμοῦ γεννήματα, περὶ τὴν καρδίαν γὰρ ὁ θυμὸς, καὶ ὅσα τῆς ἐπιθυμίας, καὶ αὐτὴ γὰρ περὶ τοὺς νεφρούς· ἐξ ὧν, ἐκείνων τε δηλαδὴ καὶ τούτων, ἀμαρτία πᾶσα συγκαθέστηκεν. Ἡ καὶ οὕτως· ὁ Θεὸς ἐρευνητὴν ἐστὶ καὶ πολυπραγματῶν καὶ τὴν καρδίαν καὶ τοὺς νεφρούς· (37) τὸ δὲ Δικαίως συνάφει: ἡ βοήθειά μου παρὰ τοῦ Θεοῦ, σώζοντος τοὺς εὐθείς τῇ καρδίᾳ.

Ἡ βοήθειά μου παρὰ τοῦ Θεοῦ, τῷ σώζοντος τοὺς εὐθείς τῇ καρδίᾳ. Εὐθύς ὦν τὴν καρδίαν καὶ ἀπόνηρος, καὶ πρὸς τὴν εὐθειαν τῆς ἀρετῆς ὁδὸν ἀπευθύνων ἑαυτὸν, προσδοκῶ βοήθειαν, οὐκ ἀνθρωπίνην, ἀχρηστος γὰρ, ἀλλὰ παρὰ Θεοῦ, τοῦ σώζειν ἰσχύοντος.

Ὁ Θεὸς κριτὴς δίκαιος, καὶ ἰσχυρὸς, καὶ μακρόθυμος. Τοῦτο λέγειν εἶκε πρὸς τοὺς σκανδαλιζομένους ἐπὶ τῇ προνοίᾳ τοῦ Θεοῦ, ὅτι παρεχώρησεν υἱὸν ἐπαναστῆναι τῷ πατρὶ· δίκαιος μὲν, ὅτι ἀντιμετρῶν πράξεισι τὰς ἀμοιβάς· ἰσχυρὸς δὲ, ὡς δυνάμενος ὅσα βούλεται· μακρόθυμος δὲ, ὡς παρὰ πόδας ἐπάγων τὴν κόλασιν.

Καὶ μὴ ὀργὴν ἐπάγων καθ' ἑκάστην ἡμέραν. Τοῦτο τῆς μακροθυμίας ἐφερμηνευτικόν ἐστι. Ἡμεῖς μὲν, καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀμαρτάνοντες, ἀεὶ τιμωρίας ἐσμὲν ἄξιοι· αὐτὸς δὲ μακροθυμῶν, δίδωσι καιρὸν εἰς μετάνοιαν. Ὀργὴν δὲ τὴν κόλασιν ἐνταῦθα νοήσομεν. Ἀποροῦσι δὲ τινες, ὡς εἰ δίκαιός ἐστιν ὁ Θεὸς, ἀξίως κολάζων, πῶς ἐστὶ φιλόανθρωπος; Δίκαιος μὲν ἐστίν, ὡς ἀξίως ἀποδοῦς· φιλόανθρωπος δὲ, ὡς μὴ εὐθύς τιμωρούμενος, ἀλλ' ἀνεξικακῶν, καὶ παρέχων ἀφορμὰς ἐπιστροφῆς, καὶ μὴ ἔων τὸν ἐχθρὸν ὅσα βούλεται ποιεῖν, καὶ πάντα τρόπον ἐπιθυμῶν τῆς σωτηρίας ἡμῶν.

Ἐὰν μὴ ἐπιστραφῆτε, τὴν ῥομφαλὴν αὐτοῦ στείλωσιν, τὸ τόξον αὐτοῦ ἐνέτεινε, καὶ ἠτοιμάσεν αὐτό. Εἰδὼς ὅσα προφήτης ὁ Δαβὶδ, ὅτι πάντα τὰ ἔθνη τοὺς ψαλμοὺς αὐτοῦ μετὰ χεῖρας ἔξουσι, μέγιστοι ταῖς οικείαις ὑποθέσει καὶ διδασκαλίαις. Ἐὰν γὰρ μὴ ἀποστραφῆτε, οἱ τῆς εὐθείας ἀποκλανηθέντες, καὶ πρὸς τὴν ὕλην στραφέντες, οὐκ ἐκ φύγῃ τὴν τιμωρίαν. Ῥομφαλὰ μὲν οὖν, ὁ πικρὸς θάνατος· τόξον δὲ, ὁ τυχός. Καὶ αὐθις· Στείλωσις μὲν καὶ ἐνταῦθα, ἡ παρασκευὴ τῆς τιμωρίας, καὶ πρὸς καιρὸν μακροθυμία· ἔτοιμασία δὲ, ἡ ἐγγύτης τῆς πληγῆς, διὰ τῆς ὁσον οὐπω βολῆς, ἡ ὀξύτης ἢ σφοδρότης τῆς τιμωρίας· ἐνταῦθα δὲ, ἡ ἐγγύτης·

Variæ lectiones.

(37) Lege τῷ· vel post συνάφεις scribe vel subaudi τῷ ἐξῆς, vel aliud hujusmodi.

ἰτοιμασία δὲ, τὸ πληξίαι κίντως, εἰ μὴ μεταβάλ-

λοῖντο.

Ἐν αὐτῷ ἰτοιμασε σκευὴ θανάτου. Ἐν τῷ τοξικῷ δὲ τῆς κολάσεως εἶδει, ποικίλοι τρόποι θανάτου, διὰ σφαγῆς, διὰ πυρός, δι' ὕδατος, διὰ σεισμοῦ, διὰ χάσματος, καὶ ὅσα τῶν νοσημάτων εἶδη γινώσκωμεν, ἅπαντα καθεστήχασιν ἐργαλεῖα θανάτου, δι' ὧν οὗτος ὑποτελεῖται. Χρῆ δὲ γινώσκειν, ὡς εἰ καὶ ἀνθρώπινα τὰ ῥήματα, ἀλλὰ θεοπρεπῆ τὰ νοήματα· καὶ παρέλαβε τὴν παχύτητα τῶν λέξεων, ὥστε τῆς τῶν ἀκρατῶν παχύτητος καθικέσθαι. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ βομφάλαν εἰσάγει τὸν Θεὸν ἔχοντα, καὶ τόξον, καὶ βέλη καὶ σκευὴ πολεμικὰ, καὶ στιλοῦντα, καὶ ἐντείνοντα, ἵνα τὸν φόβον τοῖς ἀκραταῖς ἀπὸ τούτων αὐξήσῃ, καὶ διὰ τῶν συντρόφων ὀνομάτων κατασεσηθὴν λιθίνην αὐτῶν διάνοιαν· οὐ γὰρ δέεται τούτων ὁ μόνος ἐπιβλήπων ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν, οὐ ἐν τῇ χειρὶ πᾶσα πνοή, ὁ διαλύων ἕρῃ ἐν τῇ κραταιότητι αὐτοῦ, καὶ ὅσα περὶ τῆς ἀρρήτου αὐτοῦ δυνάμεως οἱ ἱεροφάνται παραδεδώκασιν.

Τὰ βέλη αὐτοῦ τοῖς καιομένοις ἐξηργάσατο.

Ἐν τούτῳ παραμυθεῖται τοὺς ἀγαθοὺς· αἱ τιμωρίαι γὰρ, φησὶ, τοῦ Θεοῦ, κατὰ τῶν ἀναξίων ἐποιήθησαν. Καιομένους γὰρ ἐκάλεσε τοὺς μηδεμίαν ἀρετῆς ἔχοντας ἱκανά· τοσοῦτον δὲ ξετρανθέντας εἰς ἀγαθεργίαν, ὡς εὐεξάπτους εἶναι πρὸς τὸ πῦρ τῆς κολάσεως, καὶ ἤδη τῇ προσδοκίᾳ κολαζόμενους. Ἡ καὶ τοῖς καιομένοις φησὶ τῷ πυρὶ τῶν παθῶν, θυμοῦ, ἡδονῆς, φιλοχρηματίας, καὶ τοιούτων ἄλλων. Οὕτω διαζωγραφήσας τὴν ἀνωθεν ποικιλόμορφον ὄρμη, καὶ ταύτην τοῖς πονηροῖς ἐπικρεμάσας, παιδεύει λοιπὸν καὶ ἀπὸ τῶν τηλικαῦτα πραγμάτων, καὶ πρὸς τὸν Ἀδρασαλῶμ μεταγεῖ τὸν λόγον.

Ἰδοὺ ὠδίνησεν ἀδικίαν. Ἐγκύμων ὁ ἀποστάτης οὗτος γέγονεν ἀδικίας, ἐξῶσαι με τῆς παρὰ Θεοῦ δεδομένης ἀρχῆς μελετήσας ἀδικίας. Τὸ δὲ τῆς ὠδίνος ὄνομα παρέλαβεν, ἐνδείξασθαι βουλόμενος οἷαν ἑδύνην καὶ δριμύτητα πάσχουσιν οἱ τὸν πλησίον ἀδικῆσαι σκεπτόμενοι· πληροῦνται γὰρ θυμοῦ, διακόπτονται ὑπὸ ὀργῆς, λυμάλονται τοῖς λογισμοῖς, ὀδοὺς ἔρχονται μυρίας, φοβοῦνται, ἀγώνιδι, καὶ ὄλωσ οὐ φέρουσι τὰς τοιαύτας μάστιγας, πρὶν ἀγάγωσιν εἰς ἔργον μόνον, εἰ καὶ μηδὲ μετὰ πρᾶξιν ἐλευθεροῦνται τῆς ἀπὸ τοῦ συνειδῶτος καταγνώσεως. Ὅπου τοίνυν ἡ Γραφή βουληθῆ ἀφόρητον ὀδύνην ἐνδείξασθαι, τῷ τῆς ὀδύνης ὀνόματι ταύτην ἔπιγράφει. Ὀδύνη μὲν οὖν, ἐκ τοῦ οἰδαίνειν, ταπεινὴν αἰσθεῖται· τὸ γὰρ βρέφος τελευθῶν, οὐκέτι φωνῆ τὸν γίνεταί. Καὶ διὰ τοῦτο σφοδρὰς ὀδύνας ἐμποιεῖ, πρὸς ἑξῆς ἐπιγόμενον. Δείκνεται δὲ ἐνταῦθα, ὅτι οὐκ

A quitatem, ob vehementem jactum. Vel aliter, per arcum (38), vehementiam poenarum intellige; per arcus tensionem, appropinquationem poenarum, et demum per ejusdem apparatus, quomodo peccatores Deus omnino percussurus sit nisi poenitentiam egerint.

Vers. 14. Et in eo paravit instrumenta mortis. In eo nimirum supplicii genere, quod sub arcus figura denotavit. Varia autem sunt mortis genera: gladius videlicet, ignis, aqua, terræ motus, hiatus terræ, ægrotudo: quæ omnia mortis sunt instrumenta; per ea enim mors finem suum consequitur. Illud tamen animadvertendum est, quod licet humano more verba sint prolata, omnia tamen digne Deo intelligenda sunt. Hujusmodi enim crassioribus verbis Prophetæ sæpe uti solet, auditorum hebetudini condescendens. Hac ratione gladium Deum habere dicit, arcumque et sagittas, atque alia bellica instrumenta: nitidareque eum et tendere, ut auditoribus timorem auget, et per nota eis nomina, lapideam eorum mentem concuteret: verum hujusmodi armis non indiget, qui aspectu solo facit terram tremere, in manu cujus est omnis spiritus, qui etiam montes dissolvit in fortitudine sua, omniaque alia facit quæcunque de ejus potentia divini contemplatores tradiderunt.

Sagittas suas ardentibus effecit. Ex his verbis probos homines consolatur. Poenas enim, inquit, fecit Deus propter eos qui scelesti sunt ac Deo indigni. Ardentes enim appellavit eos, qui omni prorsus carent virtutis humore: qui adeo sicci sunt ad operandum aliquid bonum, ut facile ab igne poenarum incenduntur: qui etiam jam ardere dici possunt, ea ratione, quia poena illa jam eos manet. Et aliter, *Ardentibus*, igne scilicet passionum, iræ, voluptatis, avaritiæ, et similibus. Cum autem multiformem Dei iram descripserit, eamque pravis hominibus imminere tradiderit, erudit postmodum, et docet nos a præsentibus rebus: et sermonem ad Absalonem convertit.

Vers. 15. Ecce parturit injustitiam. Filius meus, inquit, factus est injustitiæ gravidus, cum injuste cogitaverit me de eo regno expellere, quod mihi a Deo datum est. Parturitionis autem nomine usus est, volens ostendere quales et quam acerbos dolores ii patiantur, qui proximos suos injuria afficere student; impleantur siquidem indignatione, interrumpuntur ab ira, cogitationibus tabescunt, per innumeras ambulant vias, timore afficiuntur, in angustiis permanent. Hujusmodi autem flagella sustinere omnino nequeunt, donec cogitationes suas in opus non deduxerint: tametsi postea non liberentur a sententia, atque a condemnatione propriæ conscientiæ. Quando igitur Scriptura intolerabilem aliquem dolorem vult exprimere, illum sub *parturitionis* nomine describit [quo nomine Græci præcipue frequentius utuntur pro dolore, *partu-*

Variæ lectiones.

(38) Græce ὀδύτης, per celeritatem, pro quo Sadlus legisse videtur τόξον, arcum.

ritionem δδύνην appellantes] a verbo οιδάινω idem proprie significante quod *tumeo* seu *augesco*. Etenim cum infans in matris utero perfectus est, et auctus, amplius ferri non potest : unde maximos efficit dolores, cum ad exitum festinet. Per hæc autem ostenditur, vitia in nobis naturaliter non esse complantata, sed de foris insita esse, et graves postea dolores producere.

Conceptit laborem et peperit iniquitatem. Atqui in aliis fetibus primum conceptio est, et deinde parturitio consequitur, aucto ac perfecto infante : verum id sic se habet, quando de conceptione et parturitione illa loquimur, quæ in uno atque eodem fetu contingit : nunc autem de diversis fetibus est sermo. Primo enim Absalonem dicit parturisse injustitiam, deinde cum ab ea male affectus esset, tum ob rationes jam dictas, tum etiam quia idoneum tempus ad patranda scelera nondum invenisset, concepisse eum narrat laborem, hoc est corporis dolorem; nam si animus sollicitudinibus torqueatur, ipsæ etiam corporis vires desiciunt. Non tantum igitur animi mœrore Absalon detinebatur, sed in corporis etiam dolores incidere, donec iniquitatem peperit. Porro illud iniquum fuit inhonorare ac persequi patrem, et illius pellices violare. Quidam vero breviorē expositionem secuti, parturisse exponunt pro cogitasse. Per conceptionem vero constantiorem illam tyrannidis meditationem intelligunt. Vel aliter : Cum Absalon graviter animo cogitationes, nec tamen adhuc quiesceret, qui alius ei fuit labor, et alius dolor, et secundus partus.

VERS. 16. *Lacum fodit et refodit eum, et incidit in foveam quam fecit.* Periculum, inquit, mihi præparavit, et ejusmodi periculum, ut ab eo vix possem liberari : quod latius similitudine denotavit. Qui enim in lacum incidit, illinc amplius eflugere non potest : præcipue si is lacus non fossus tantum sit, sed refossus, et bis evacuatus, ita ut profundior sit. Hujusmodi adversus me, inquit, insidias filius meus molitus est, quæ vastæ fossæ instar quoddam in se vitiorum profundum habent, et mortiferum circuitum. Verum ille in periculum ipsum mihi destinatum decidet, et comprehendetur, in præmium eorum quæ adversus me moliri nunquam cessavit.

VERS. 17. *Convertetur labor ejus in caput ejus.* Utraque hæc re ipsa illi contigerunt; ipse enim Absalon in periculum incidit, et ejus studium tandem in ipsius caput revolutum est. Nam cum in aciem milites hortaturus festinaret, inter currendum equo prætervectus, cæsarie ramo arboris complicata suspensus remansit; quo pacto acerbam mortem sustinuit.

Et in verticem ipsius injustitia ejus descendet. In eum enim irruet injustitia, quam in alios tendebat. Ab ea autem corporis parte quæ est magis lethalis, totum hominem significavit, veluti totum a parte. Et sane ita actum est; nam cum bellum in patrem instrueret, ipse in eo fuit interemptus.

VERS. 18. *Confitebor Domino secundum justitiam ejus.* Ego, inquit, post hujusmodi belli exitum, gratias Deo agam de justo ejus judicio.

Ἐμφυτός ἐστιν ἡ κακία, ἀλλ' ἐξωθεν ἐμπειρομένη, καὶ αὐξομένη, καὶ ὠδῖσι περιβάλλουσα.

Συνέλαβε πόνον, καὶ ἔτεκεν ἀνομιαν. Καὶ μὴν ἐπὶ τῶν ἐμβρίων πρῶτον σύλληψις, ἔπειτα ὠδῖς, τοῦ βρέφους αὐξανομένου· ἀλλ' ἐκεῖ μὲν, πρὸς αὐτὸ τὸ ἐμβριον σύλληψις λέγεται, καὶ ὠδῖς· ἐνταῦθα δὲ, πρὸς ἄλλο καὶ ἄλλο. Ὀδινήσας γὰρ τὴν ἀδικίαν, καὶ χαλεπῶς ὄπ' αὐτῆς διατεθείς, διὰ τε τὰς προσηρημένας αἰτίας, καὶ τὸ μῆπω καιρὸν εὐρίσκειν ἐπιτήδειον, συνέλαβε πόνον, ἤγουν προσέλαβε σωματικὸν ἀλγος· κατατεινομένης γὰρ τῆς ψυχῆς, καὶ τοῦ σώματος καταβάλλονται δυνάμεις. Οὐ μόνον οὖν ὀδυνᾷ τὸ κατὰ ψυχὴν, ἀλλὰ καὶ σωματικῶς; ἀλγήμασι περιέπιπτεν, ἕως οὐ τὴν ἀνομιαν ἐγέννησεν. Ἄτιμον γὰρ δρωτὸς ἀτιμάσαι τὸν πατέρα, καὶ διῶξαι, μίαναι τὰς αὐτοῦ παλλακάς. Τινὲς δὲ τὴν ἐπιτομωτέραν ἐρμηνεύσαν ἀποδεχόμενοι, ὠδῖνα μὲν ἐνταῦθα λέγουσι, τὴν ἔννοιαν· σύλληψιν δὲ, τὴν στάσιν τῆς ἐννοίας τῆς τυραννίδος. Ἡ καὶ οὐκ ἴδυνήσας, καὶ πολλὰ παθὼν ὑπὸ τοῦδε λογισμοῦ, καὶ μὴ ἐνεγκῶν, συνέλαβε πάλιν ἕτερον (39) περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος, ὃς καὶ αὐτὸς γέγονεν αὐτόπνοος, καὶ δευτέρα ὠδῖς, angeretur, et multa passus esset propter hujusmodi cogitationes, et multa passus esset propter hujusmodi cogitationes, conceptit rursus alium dolorem eandem ob causam.

Λάκκον ὄρυξε, καὶ ἀνέσκαυψεν αὐτὸν, καὶ ἐμπέσειται εἰς βόθρον ὃν ἐργάσατο. Κίνδυνόν μοι κατεσκεύασεν, καὶ κίνδυνον διαπάλλαχτον. Ἐδήλωσε δὲ τοῦτον, διὰ τῆς τοῦ λάκκου ὁμοιότητος· ὡς γὰρ ἐκεῖνος τοῖς ἐμπειρωκόσιν ἀρυκτός ἐστι, καὶ μᾶλλον εἰ τις αὐτὸν ἀνασκάψει, τουτέστι δισσῶς ὀρύξει πρὸς τὸ βαθύτερον, οὕτως καὶ ἂ κατ' ἐμοῦ κατεσκεύασεν ὁ πατραλοίας, βάθος πονηρίας ἔχουσι, καὶ κύκλον θανατηφόρον· ἄλλ' αὐτὸς ἐμπέσειται τῷ κινδύνῳ, καὶ ἀνθ' ὧν ἐμὲ συλλαβεῖν ἔσπευσεν. destinatum decidet, et comprehendetur, in præmium eorum quæ adversus me moliri nunquam cessavit.

Ἐπιστρέψει ὁ πόνος αὐτοῦ εἰς κεφαλὴν αὐτοῦ. Καὶ ἄμφω ἀποβεθήκασιν· κινδύνῳ τε γὰρ ἐμπέτωκε, καὶ κατὰ κεφαλῆς αὐτοῦ κινῶς ἡ σπουδὴ αὐτοῦ περιετρέπη. Σπεύδων γὰρ παρσθαρήρῳεν τὸν οἰκεῖον ἐν τῷ πολέμῳ λαῶν, κλάδους φυτοῦ λιθεῶν ἐφιππος, τὴν τῆς κεφαλῆς ἐνεπλάχη κόμην, καὶ κρεμασθεὶς ἀπὸ ταύτης ἀνηρέθη πικρῶς.

Καὶ ἐπὶ κορυφῇ αὐτοῦ ἡ ἀδικία αὐτοῦ καταθήσεται. Ἡ ἀδικία ἧς καθήρητο, ἐπ' αὐτὸν κατασκήψει· ἀπὸ γὰρ τοῦ καιρωτάτου μέρους τοῦ σώματος, ἐκεῖνον ἔδηλωσεν. Καὶ μέντοι καὶ οὕτως γέγονε· πόλεμον γὰρ συγκροτήσας κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἀνηρέθη μᾶλλον αὐτός.

Ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ κατα τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ. Ἐγὼ δὲ, τοιοῦτον τέλος λαβοῦσης τῆς μάχης, εὐχαριστήσω τῷ Θεῷ ἐπὶ τῇ δικαίᾳ κρίσει αὐτοῦ.

Variæ lectiones.

(39) Subaudi πόνον.

Και ψαλῶ τῷ ὄνόματι Κυρίου τοῦ ὑψίστου. Ἄσω τῷ ὄνόματι αὐτοῦ τὰ νικητήρια, ὅτι ἐπικαλεσάμην αὐτὸν καὶ ἐβοήθησέ μοι. Εἰ γὰρ τὸ ὄνομα αὐτοῦ τοσαύτην ἔχει δύναμιν, τίς οὐκ ἂν αὐτὸν φοβηθείη; Ὑψίστου δὲ, τοῦ ὑπὲρ ἅπαντα, τοῦ ἀνυπερβλήτου, ἢ καὶ τοῦ ἐπουρανίου, καθὰ προλαβόντες εἴπομεν. Ταῦτα δὲ οὐ χαίροντός ἐστιν ἀνθρώπων σφαγαῖς, καὶ μάλιστα παιδὸς αἵματι· πῶς γὰρ δεκὰ πένθιμον ἐποίησε τὴν ἡμέραν τῆς νίκης; ἀλλ' ἀπεδοχόμενον τὴν τοῦ Θεοῦ ψῆφον, δικαίως τοὺς ἀδίχους καταλαμβάνουσιν. Τινὲς δὲ τὸ Λάκκον ὠρυξε, καὶ τὰ ἐξῆς, ἄχρι τοῦ Ἄδικία αὐτοῦ καταθῆσται, συντομώτερον ἐρμηνεύοντες, τοῦτο λέγουσι δηλοῦν μεταφορικῶς, ὅσα κατ' ἐμοῦ ἐμνησθήσατο, αὐτὸς πείσεται. Ταῦτα δὲ κατευχόμεθα καὶ τοῦ διαβόλου.

Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν ληρῶν, ψαλμὸς τῷ Δαβίδ.
ΨΑΛΜΟΣ Η΄.

Τί μὲν βούλεται Εἰς τὸ τέλος, ἐν τοῖς προλαβοῦσι προεῖρηται. Ληρῶς δὲ καλεῖ τοὺς ἀπανταχῆ τῆς οἰκουμένης ναοὺς. Ἄμπελος γὰρ, ὁ Κύριος· κλήματα δὲ, οἱ ἀπόστολοι· βότρυς δὲ ἡ πίστις, ἥτις ἐναποθλιβομένη ταῖς Ἐκκλησίαις, τὴν διδασκαλίαν, ὡς οἶνον, δίδωσι, τὰς τῶν πιστῶν καρδίας εὐφραίνουσιν. Προσώπων οὖν τούτων τῶν πνευματικῶν ληρῶν, ὁ ψαλμὸς οὗτος ἐκπεφώνηται τῷ προφήτῃ. Πάλαι μὲν γὰρ εἰς ναὸς ψυχοδόμητο, καὶ ἐν ἐνὶ τόπῳ τῆς Ἱερουσαλὴμ, ὅτι καὶ ἐνὶ ἔθνει ἀποκεκλήρωτο, περὶ οὗ φησιν Ἡσαίας· Ἐμοδομήσα πύργον, καὶ προλήριον ὠρυξε ἐν αὐτῷ, πύργον μὲν καλῶν τῶν ναῶν, Προλήριον δὲ τὸ θυσιαστήριον. Ἐπὶ τέλει δὲ τῶν αἰώνων, (41) εἰ καὶ ἐν τῷ τέλει τῆς νομικῆς λατρείας, καθήρηται μὲν οὗτος· ἀντέστησαν δὲ καθ' ἅλης τῆς γῆς ἔκκλησῖαι παμπληθεῖς, ὅτι καὶ πάντα τὰ ἔθνη τὴν θεογνωσίαν ἀπέλαβον.

Κύριος ὁ Κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ δρομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῆ! Τῶν μὲν ἀπίστων, ἐνὶ τρέπῳ Κύριός ἐστιν ὁ Χριστός, τῷ τῆς πλάσεως· τῶν δὲ πιστῶν, διπλῶ, τῷ τῆς πλάσεως, καὶ τῷ τῆς ἐπιγνώσεως· διὸ καὶ ἀναδίπλωσις ἐνταῦθα. Λέγουσι γὰρ αἱ τῶν πιστῶν Ἐκκλησίαι· Κύριε δημιουργε, ὁ Κύριος ἡμῶν ἄρτι γεγόνως διὰ τῆς ἐπιγνώσεως. Ἄλας ἐστὶ θαυμαστὸν τὸ δρομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῆ. Μόνον γὰρ ἐπικαλούμενον, φυγαδεύει δαιμονας, νεκροὺς ἀνίστησι, νότους ἀπαλάυνει, μεταβάλλει στοιχεῖα, καὶ πάντα δύναται. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ φοβερὸν ἀλλαγῆ καλεῖ. Θαυμαστὸν μὲν οὖν, διὰ τὰς ὑπερφυσικὰς ἐργείας· φοβερὸν δὲ, διὰ τὴν ἀβύρρον δύναμιν. Ὅρα δὲ πῶς ἐκτετὸν ἡμῖν συνέταξεν ὁ Δαβὶδ, προϊδὼν τὸ μυστήριον, καὶ τὴν πίστιν εἰς τὰ τοῦ κόσμου διαφορετήσασαν πέρατα. Τί δὲ περὶ τούτου φήσουσιν οἱ Ἰουδαῖοι, Τὸ γὰρ τοῦ παντοκράτορος ὄνομα παρὰ τοῖς πλείοσι τῶν ἔθνων εὐκαταφρόνητον ἦν· φησὶ

⁴⁰ Joan. xv 5 ⁴¹ Isa. v, 2.

Et psallam nomini Domini altissimi. Canam inquit, nomini ejus pro victoria : quia ejus nomen invocavi, et exauditus sum. Quod si illius nomen tantas habet vires, quis non ipsum Dominum formidabit? Altissimi autem, id est, illius, qui est supra omnia, qui insuperabilis est, vel etiam supercaelestis, ut superius diximus. Hæc autem verba non gaudentis sunt aliorum cæde, nec illi potissimum, eum lugubrem egerit illum victoriæ diem (40) : sed suscipientis sententiam Dei, quæ injustos illos coercuit. Aliqui vero, verba illa Lacum fodit, et quæ sequuntur, usque ad illa, Injustitia ejus descendet, breviori expositione declarant, dicentes, ea verba per metaphoram significare, quod Absalon ipse ea passurus erat, quæ adversus patrem moliebatur. Hujusmodi etiam verbis possumus et nos adversus dæmonem imprecari.

In finem pro torcularibus psalmus ipsi David.
PSALMUS VIII.

Quid sibi velit verba illa in finem, in superioribus dictum est. Torcularia appellat Ecclesias, quæ ubique terrarum sunt. Christus enim vitis est et apostoli palmites⁴⁰ ; uva autem et racemus suda signifiant, quæ in Ecclesiis compressa, disciplinæ Christianæ vinum tribuit : quo fidelium corda lætificentur. Ex persona igitur spiritualium horum torcularium, hoc est Ecclesiarum, hic psalmus a Propheta conscriptus est. Olim quippe unicum tantum templum constructum erat, in una tantum civitate Jersalem : quia uni tantum erat genti datum : de quo Isaias ait : *Ædificavi turrim, et torcular fodi in ea*⁴¹ ; turrim templum appellans, et torcular altare. In fine autem sæculorum, hoc est in fine legalis cultus, illa turris destructa est, et loco ejus per universum orbem erectæ sunt innumerabiles ecclesiæ : quoniam omnes gentes in Dei cognitionem venerunt.

VERB. 2. Domine, Dominus noster quam admirabile est nomen tuum in universa terra ! In fidelium quidem Dominus Christus dicitur, sed una tantum creationis ratione : fidelium vero duplici, creationis scilicet et cognitionis. Quam ob causam nomen Domini hoc in loco etiam duplicatur. Dicant itaque omnes fidelium Ecclesiæ : Domine creator et opifex, qui nuper etiam per cognitionem nostri Dominus factus es : *Quam admirabile est nomen tuum in omni terra*, cujus sola invocatio dæmones fugat, mortuos suscitât, ægrotudines pellit, elementa commutat, et omnia potest. Alibi vero terribile etiam appellatur seu timendum. Admirabile est igitur ob multa quæ supra naturam operatur, et timendum ob ineffabilem ejus potentiam. Sed vides quomodo beatus David se nobis voluerit connumerare, communi nomine Dominum nostrum appellans, prævidens nimirum mysterium et fidem, quæ

Variæ lectiones.

(40) Hæc in Græco textu per interrogationem : *Qui enim hoc fiat ? cum lugubrem, etc.*

(41) Is. φησι, ut legisse videtur Saulus.

ad ipsos mundi fines erat perventura. Quid igitur ad hoc dicent Judæi? antea quippe Dei omnipotentis nomen apud plurimas gentes despectui erat. Nam, ut inquit Isaias: *Propter vos nomen ejus blasphematur inter gentes*⁸². Unde sine dubio de Christo hæc dicta esse convincuntur.

Quoniam elevata est magnificentia tua super cælos. Magnificentiam hoc in loco Dei humanationem appellat: quæ et magna est, et omnem exsuperans intellectum. Elevata enim est, et transcendit illas etiam potestates quæ supra cælos sunt: eo quod ab eis etiam comprehendi non potest. Unde maxime eis est admirationi; neque enim homines tantum, sed ipsi etiam angeli ad hoc stupent mysterium. Vel aliter: Significare nobis volens Propheta immensam divinæ naturæ potentiam: Exaltata est, inquit, magnificentia tua super cælos, cum terra eam non caperet. Quod alius propheta dicit: *Operuit cælos virtus ejus, et laudationis ejus plena est terra*⁸³.

VERS. 3. *Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem.* Laudationem puerorum prædicit [factam in templo]. Ex omnibus autem Christi miraculis, hujus tantum meminit Propheta, tanquam admiratione magis digni. Nam et ante Christum leprosi sanati fuerant, et dæmones expulsi, et mortui suscitati; infantes vero locutus esse, tunc primum legimus. Neque enim simpliciter pueri fuisse dicuntur, sed infantes et lactentes: quod maxima admiratione dignum est. *Perfecisti autem, id est perfectam fecisti laudem illam ex angeli ore* [cum alioqui illorum lingua adhuc esset imperfecta].

Propter inimicos tuos, ut destruas inimicum et ultorem. Edisserit etiam causam miraculi. Factum est, inquit, id propter scelestos inimicos tuos Judæos. In aliis enim miraculis suspicari sunt fortassis Judæi quod deciperet Christus et falleret eorum oculos; in infantium vero laudatione, qui apud eos versabantur, imo qui eorum erant filii, omnis aberat suspicio. Hæc autem ita dispensata sunt a Deo ad destructionem, hoc est ad confusionem Judaici populi, qui inimicus simul et ultor Dei erat: inimicus, quia ejus Filio adversabatur; et ultor, velut is qui pro Deo se id facere existimabat. Possumus etiam dæmonem inimicum et ultorem Dei dicere: inimicum, quia ejus mandatis adversatur, et quia semper infensus est amicis Dei; ultorem vero quia iis qui a Deo projecti sunt, improbare solet, quod contemptores Dei fuerint: atque ideo ad pœnam eos trahit, quod divina mandata transgressi sunt. Ex ea quippe infantium laudatione, ipse etiam dæmon confundi visus est et destrui. Futura autem Propheta narrat ut facta, veluti qui propheticis oculis ea viderat; vel ex persona Ecclesiarum, ut diximus, hæc prolata sunt: veluti quæ ab eis quandoque ita essent preferenda.

VERS. 4. *Quoniam videbo cælos opera digitorum*

A γὰρ ὁ Ἡσαίας, ὅτι τὸ βρομῶ μου ἐξ ὀμῶν βλασφημῆται ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Ὡστε περὶ τοῦ Χριστοῦ νῦν ὁ λόγος ἀναντιρρήτος.

*blasphematur inter gentes*⁸². Unde sine dubio de

Ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοκρέκειά σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. Μεγαλοκρέκειαν ἐνταῦθα τὴν θείαν ἐνανθρώπησιν ὀνομάζει· μεγάλη γὰρ ὄντως, καὶ πάντα νοῦν ὑπερβαίνουσα. Αὕτη, φησὶν, ἐπήρθη, καὶ αὐταῖς τῶν οὐρανῶν δυνάμεσιν ὥσπερ ὑπερβαύμαστος, καὶ ἀκατανόητος. Καὶ οὐ μόνον ἀνθρώποι, ἀλλὰ καὶ ἄγγελοι τὸ τοιοῦτον ἐκπλήττονται σου μυστήριον. Ἡ καὶ ἄλλως· ἐμφῆναι βουλόμενος τὴ τῆς θείας φύσεως ἀπειροδύναμον, Ἰψώθη, φησὶν, ἡ μεγαλοκρέκειά σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν, μὴ χωρούσης αὐτὴν τῆς γῆς. Ὁ καὶ προφήτης ἕτερος ἔλεγεν· Ἐκάλυψεν οὐρανοὺς ἡ ἀρετὴ αὐτοῦ καὶ τῆς ἀντίσεως αὐτοῦ πλήρης ἡ γῆ.

Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων καταρτίσω αἶνον. Ὑμνολογίαν προαναφώνει. Ἐκ πολλῶν δὲ θαυμάτων καὶ σημείων ὧν ἐποίησεν ὁ Χριστός, τέθεικε μόνον τὸ θαῦμα τῶν παιδων, ὡς ἐκκλητικώτερον. Πρὸ τούτου μὲν γὰρ καὶ νεκρὸς ἠγέρθη, καὶ λεπρὸς ἐκαθάρθη, καὶ δαίμων ἠλάσθη· χορὸς δὲ παιδων ὀπομαζίων, τότε πρῶτον τρανώς ἐφθέγγατο. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ἦσαν παῖδες, ἀλλὰ θηλάζοντες· ὁ καὶ παραδοξώτατον. *Κατηρησῶ δὲ, αὐτὸ τοῦτο τέλειον εἰργάσω, ἐξ ἀγγέλου στόματος.*

Ἔρσκα τῶν ἐχθρῶν σου τοῦ καταλιῖσαι ἐχθρὸν, καὶ ἐκδικητὴν. Διηγείται καὶ τὴν τοῦ θαύματος αἰτίαν, ὅτι διὰ τοὺς πονηροὺς Ἰουδαίους τοὺς ἐχθροὺς σου γέγονεν· ἐπὶ μὲν γὰρ ταῖς ἄλλαις δοξοποιαῖς ὑπόπτειον, ὡς ἔξαιπατῆ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἴσως· ἐπὶ δὲ τῷ ὕμνῳ τῶν νηπίων, ἃ παρ' αὐτῶν ἦσαν ἔκγονα, καὶ παρ' αὐτοῖς ἐτρέφοντο, πάσης ἀντιλογίας ἀπεκλείσθησαν. Ὄκονομήθη δὲ τοῦτο, πρὸς τὸ καταλυθῆναι, τουτέστιν αἰσχυνθῆναι τὸν Ἰουδαϊκὸν δῆμον, τὸν ἐχθρὸν ἄμα, καὶ ἐκδικητὴν τοῦ Θεοῦ, ἐχθρὸς μὲν γὰρ ἐστίν, ὡς πολεμῶν τῷ Υἱῷ· ἐκδικητὴς [δὲ, ὡς ὑπὲρ τοῦ Πατρὸς τοῦτο ποιεῖν δοκῶν. Οἰητέον δὲ καὶ τὸν διάβολον ἐχθρὸν καὶ ἐκδικητὴν· ἐχθρὸν μὲν, ὡς ἐναντιούμενον ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῖς τούτου φίλοις πολεμοῦντα· ἐκδικητὴν δὲ, ὡς μετὰ τὸ ρίψαι τινὰς, ἐγκαλοῦντα τούτοις τὴν τοῦ Θεοῦ καταφρόνησιν, καὶ πρὸς τιμωρίαν ἔλκοντα διὰ τὴν τῶν θείων ἐντολῶν παράδασιν· ἡσχύνθη γὰρ τότε καὶ οὗτος, καὶ καταλύθη. Ὡς γεγνότα δὲ τὰ γενησομένα τίθησιν, οἷον ἑωρακῶς αὐτὰ τοῖς προφητικαῖς ὄμμασιν. Ἡ καὶ προσώπων, καθὰ δεδῆλωται, τῶν Ἐκκλησιῶν, ὡς τότε λεγόμενα.

Ὅτι ὄψομαι τοὺς οὐρανοὺς, ἔρνα τῶν δακτύ-

⁸² Isa. LII, 5. ⁸³ Habac. III, 3.

λων σου. Πρώτην μὲν γὰρ τὰ ἔθνη, τοῦ κόσμου ποιητὰς τοὺς ψευδωνύμους ὠνόμαζον θεοὺς· τῆς ἀληθείας δὲ λαμπύρας, ἢ τῶν πιστῶν Ἐκκλησία φησί· Ἐπιγνώσομαι τοὺς οὐρανοὺς, ἔργα τῶν σῶν δακτύλων. Οὐρανοὺς δὲ λέγει, τὸν ἐν ἀρχῇ τε ποιηθέντα, καὶ τὸ στερέωμα. Ἡ καὶ πληθυντικῶς ἐπεὶ ἀντὶ ἐνικοῦ, κατὰ τὴν Ἑβραϊδα διάλεκτον. Διὰ μέντοι τοῦ οὐρανοῦ, ὡς περιεκτικοῦ, καὶ τὴν ἐν μέσῳ κτίσιν ἐνέφηνε. Λέγουσι δὲ τινες Δακτύλων εἰπεῖν, παραστῆσαι βουλόμενον, ὡς ἔργα τῆς πολλοστῆς σου δυνάμεως τυγχάνουσιν οἱ τηλικούτοι καὶ τοιοῦτοι. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ ἀδιάφορον· καὶ γὰρ ἀλλαχοῦ φησι, Καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοὶ, σελήνην καὶ ἀστέρας ἃ σὺ ἐθεμελίωσας. Οὐρανοῦ μνησθεῖς, καὶ τὸν τοῦ οὐρανοῦ κόσμον προσέθηκεν, ὅτι σὲ ἐπιγνώσομαι ποιητὴν καὶ τῶν ἀστέρων. Τὴν σελήνην δὲ τῶν ἀστέρων, οὐ παρήκε τὸν ἥλιον· ἀλλὰ δι' αὐτῆς ἐδήλωσε κάλεινον. Ἐπειδὴ γὰρ ὅπ' ἐκαίνο αὐτῆ φωτίζεσθαι, καὶ συνημμένως ἀμφω τῇ γνώσει τῶν ἀνθρώπων σύγγεινται· δοκᾷ γὰρ τῶν μεγάλων ἐστὶ φωστήρων· καὶ θατέρου τις μνησθεῖς, καὶ θατέρον συνάγει. Ἄλλαχοῦ δὲ μόνον τίθησι τὸν ἥλιον· Σὺ γὰρ, φησί, κατηρτίσω φαῖσιν καὶ ἥλιον, ὡς καὶ ἀμφω δι' ἀλλήλων νοουμένων. Ἄ δὲ, τουτέστι τὰ ἀστρα, ἢ τὰ ἔργα. Ἐθεμελίωσας δὲ, ἀντὶ τοῦ ἐπιφθασ, ἡδρασας, ὡς μηδέποτε τῶν ἀφωρισμένων τόπων ἐκπίπτειν, καίτοι ἐπιπρεμάμενα.

ita ut decidere non valeant, aut dimoveri e loco, ubi per te collocata sunt, tanetsi ea appensa quodammodo esse videantur.

Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος δεῖ μνησθεῖν αὐτοῦ, ἢ ὡς ἄνθρωπον, δεῖ ἐπισκέπτεσθαι αὐτόν; Καὶ τοῦτο διὰ τὴν ἐνανθρώπησιν εἰρηκεν, προσγενωκῶς τὸ ταύτης μυστήριον· Τί γὰρ, φησί, τοσοῦτόν ἐστιν ὁ ἄνθρωπος, ὅτι ἀφηγιάσαντος, καὶ τὴν σὴν δεσποτείας ἀγνοήσαντος, ἔλεον αὐτοῦ λαμβάνεις; Ἐσχημάτισται ὁ λόγος ἐκ μεταφορᾶς τῶν ἐπιλανθανομένων τινός, εἶτα μνησθεῖν αὐτοῦ διὰ συμπαιδείας ποτὲ λαμβανόντων· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς εἰς ἀντιλήψιν παραγίνεται· τοῦτο γὰρ ἐπίσκεψις. Ὅτι γὰρ ἀγγελοῦ, οὐ πρόσβυς, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἔλθων, ἔσωσεν ἡμᾶς. Τί γοῦν τοσοῦτόν ἐστιν ἄνθρωπος, ἵνα ταῦτα δι' αὐτόν γένηται; καὶ πεινῶντων μὲν ἀγγέλων, οὐδὲν τοιοῦτον, ἐποίησας· τοῦ ἀνθρώπου δὲ πεινῶντος, εἰς τὴν ἡμετέραν ἡλθεῖς ἐσχατιάν. Ἄνθρωπος δὲ, καὶ ὡς ἄνθρωπος, τὸ αὐτὸ δηλοῦσιν ἐκ παραλλήλου· καὶ συνήθης ὁ τύπος οὗτος παρὰ τῇ Παλαιᾷ· δοκεῖ γὰρ περιφρασις τὸ ὡς ἄνθρωπος, ἀντὶ τοῦ ἀνθρώπου.

Ἠλάττωσας αὐτὸν βραχὺ τι παρ' ἀγγέλων. Μίμνηται καὶ τῶν ἐξ ἀρχῆς εὐεργεσιῶν, τῶν εἰς τὸν ἄνθρωπον. Πλασθεὶς γὰρ, βραχὺ τι τῶν ἀγγέλων ἡλάττωται, διὰ τὴν συμπλοκὴν τοῦ σώματος, καὶ

¹⁰ Psal. ci, 26. ¹¹ Psal. lxxiii, 16. ¹² Isa. lxxiii, 9.

Variae lectiones.

42) Græce ὠνόμαζον, nominabant, cæli scilicet factores, pro quo Latinus interpres legisse videtur ἐνόμιζον.

A Inorum. Olim gentes mundum a falsis eorum diis factum esse arbitrabantur (42); sed ubi claruit veritas, Ecclesia fidelium cecinit: Videbo caelos, qui digitorum tuorum opus sunt. Cælos autem, cælum ipsum appellavit, quod initio factum est, et firmamentum. Vel plurali numero pro singulari Hebræorum more usus est. Et dum cælum dicit quo omnia complectuntur, cæteras creaturas quæ in mundo sunt comprehendere etiam videtur. Dicunt quidam ideo dixisse *Opera digitorum tuorum*, ut tanta ac talia elementa a minima divinæ potentie particula facta fuisse significaret. Ego vero Prophetam puto indifferenter usum hoc loquendi modo, cum alibi etiam dicat: *Et opera manuum tuarum sunt cæli* ¹⁰. — *Lunam et stellas, quæ tu fundasti*. Cum cæli meminerit, illius etiam addit ornamenta: Te, inquit, cognoscam factorem stellarum. Solem vero prætermissem non videtur, dum lunam commemorat: quoniam et solis meminisse credendum est, lunæ memoria quæ ab ipso sole illuminatur: cum uterque cognitioni hominum conjunctim inhæreat. Duo quippe sunt magna luminaria, quorum qui alterius meminit, alterum simul introducit. Unde alibi solis tantum meminit, quando ait: *Tu fabricatus es auroram et solem* ¹¹, quasi per alterum utrumque intelligatur. Sequitur: *Quæ tu fundasti: quæ astra nimirum, vel opera tu fundasti: id est, finxisti; stabilisti*

B *fundasti*. Cum cæli meminerit, illius etiam addit ornamenta: Te, inquit, cognoscam factorem stellarum. Solem vero prætermissem non videtur, dum lunam commemorat: quoniam et solis meminisse credendum est, lunæ memoria quæ ab ipso sole illuminatur: cum uterque cognitioni hominum conjunctim inhæreat. Duo quippe sunt magna luminaria, quorum qui alterius meminit, alterum simul introducit. Unde alibi solis tantum meminit, quando ait: *Tu fabricatus es auroram et solem* ¹¹, quasi per alterum utrumque intelligatur. Sequitur: *Quæ tu fundasti: quæ astra nimirum, vel opera tu fundasti: id est, finxisti; stabilisti*

C **VERS. 5.** *Quid est homo quod memor es ejus, aut filius hominis quoniam visitas eum?* Hæc etiam propter incarnationem dicta sunt. Prænoscent enim Propheta illius mysterium: *Quid, inquit, tanti est homo, ut cum rebellis a te factus sit, et imperium tuum detrectaverit, tu tamen illius miserereis? Est autem hic sermo metaphoricus, atque ab eorum persona translatus, qui certo tempore cujuspiam obliti sunt, et deinde compassione moti, ejus reminiscuntur: nec tantum reminiscuntur, sed in illius auxilium et defensionem etiam moventur. Et hæc est visitatio quam dicit. Neque enim angelus aliquis, aut legatus, sed ipsemet Dominus per se veniens salvavit nos* ¹². *Quid igitur tanti est homo, ut propter illum, hæc fieri debeant? Et cum angeli quidem cecidissent, tu nihil ejusmodi fecisti, in hominis autem ruina et casu, ad extremam hanc dejectionem descendisti. Homo autem et filius hominis idem æque significant: circumloqui tamen sæpe sic solet Scriptura, ut pro homine filium hominis dicat.*

D **VERS. 6.** *Minuisti eum modicum quid ab angelis.* Antiquorum beneficiorum meminit quæ in hominem collata sunt. Creatus enim homo modicum quid ab angelis minoratus est, propter complica-

tionem corporis, et alia quæ ad corpus pertinent. Atque hoc sane magna cum dispensatione : ut quoties propter intellectum extolleretur, toties deprimeretur atque humiliaretur propter terram. Nam si in præsentia cum corpore gravamur, adeo extollimur et gloriamur, quid existimandum est casset ?

Gloria et honore coronasti eum. Gloria, quia ad imaginem et similitudinem Dei factus est : honore, quia omnia ei subjecta sunt animantia.

VERS. 7. *Ei constituisti eum super opera manuum tuarum.* Elegisti eum in regem totius creaturæ : *Crescite enim, inquit, et multiplicamini, et replete terram, et dominamini ei* ⁶⁶.

VERS. 8. *Omnia subjecisti sub pedibus ejus, oves et boves universas, insuper et pecora campi : volucres cæli, et pisces maris, quæ perambulant semitas maris.* Hoc etiam ex Genesi sumptum est. *Dominamini, inquit, piscibus maris, et volucris cæli, et omnibus pecoribus, et omni terra* ⁶⁷. Cunque Propheta hic omnia dixerit, postmodum distinguit. Et primo quidem mitiores oves connumeravit : per pecora autem campi quadrupedia omnia comprehendit, quæ in campis habitant : et juxta Græci nominis etymologiam animalia omnia intelliguntur, quæ prona in terram aspiciunt. Per pecora igitur, terrestria omnia animalia significavit, seu silvestria, et fera. Omnia quippe in hominis ministerium data sunt : quibus omnibus ille etiam homo adhuc dominabitur, qui pristinam animæ suæ servaverit dignitatem. Cæli autem volucres dixit, pro aeris. Cælum enim sæpe ponitur pro aere, qui cæli instar capiti nostro circumfusum est. Piscium etiam, cum innumerabilia sint, genera, uno sermone omnia complexus est dicens : *Quæ perambulant semitas maris.* Et a masculino genere ad neutrum transit, volens hoc pacto varia piscium genera demotare. Verum hæc de puro ac simplici homine intelleximus. Juxta anagogem vero ad humanitatem Christi pertinent, quemadmodum Apostolus ad Hebræos declarat : *Quid enim, inquit, tanti est humanitas illa assumpta a Deo Verbo, quod illius memor es, dicens : Hic est Filius meus dilectus* ⁶⁸ ? Filium autem hominis dixit, ut eos convinceret qui Christi carnem superne descendisse asserunt : qua ratione ipse etiam Dominus apud evangelistas sæpenumero Filium hominis se appellat : significans quod ex virginali utero, atque ex purissimis illius sanguinibus ipse sibi templum constituerat. Filius enim hominis is vere dicitur, qui mulieris est filius. Nam et mulier vere homo est. Visitavit autem illum Deus, juxta quod alibi legimus : *Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dex-*

▲ τὰ ἐκ τοῦ σώματος · καὶ τοῦτο δὲ, κατ' οἰκονομίαν, ἵνα, ὅταν ἐπαίρηται διὰ τὸν νοῦν, συστήλληται διὰ τὸν χοῦν. Εἰ γὰρ καὶ σώματος βριθόμενος, ἀλαζονεύεται τοσοῦτον, τίς ἂν ἦν πολιτευόμενος διχα σώματος ;

facturos fuisse, si absque corpore nobis vivendum

Δόξα καὶ τιμὴ ἐστεφάνωσας αὐτόν. Δόξα μὲν, διὰ τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενέσθαι · τιμὴ δὲ, διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν ὑποταγὴν τῶν ζώων ἀπάντων.

Κατέστησας αὐτόν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου. Ἐχειροτόνησας αὐτὸν βασιλεῖα τῆς κτίσεως, ἣν ἐποίησας · Ἀξιάνατε γὰρ, καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν, καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς.

Β Πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ, πρόβατα, καὶ βόους ἀπάσας, ἐπὶ δὲ καὶ τὰ κτήνη τοῦ πεδίου, τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τοὺς ἰχθύας τῆς θαλάσσης, τὰ διαπορευόμενα τρίπους θαλασσῶν. Καὶ τοῦτο ἀπὸ τῆς Μωσαϊκῆς Γενέσεως ἐληπτὰί · φησὶ γὰρ · Καὶ ἄρχετε τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πάντων τῶν κτηνῶν, καὶ πάσης τῆς γῆς. Εἰπὼν δὲ πάντα, διεῖλεν αὐτὰ, καὶ πρῶτον ἀπὸ τῶν ἡμερωτέρων ἤρξατο προβάτων. Κτήνη δὲ λέγει τοῦ πεδίου, πάντα τὰ τοῖς πεδίοις ἐνεμύμενα τετράποδα · κτήνος γὰρ, πᾶν τὸ κάτω νεῦον τετράποδον. Διὰ μῆνοι τῶν κτηνῶν, πᾶν ζῶον χερσαῖον παρεδήλωσεν, εἴτε ἡμερον, εἴτε ἀγριον · πάντα γὰρ εἰς ὑπηρεσίαν τοῦ ἀνθρώπου παρήχθησαν · καὶ πάντων ἄρχει, ὁ διασώζων τὸ πρῶτον τῆς ψυχῆς ἀξίωμα. Πετεινὰ δὲ τοῦ οὐρανοῦ, τουτέστι, τοῦ ἔερος · τοῦτον γὰρ νῦν οὐρανὸν καταχρηστικῶς ὠνόμασεν, ὡς ὑπὲρ κεφαλῆς ὑμῶν δίκην οὐρανοῦ κεχυμένον. Ἀποβλέψας δὲ πρὸς τὰ καμπληθέστατα τῶν ἰχθύων, (43) ἃ δι' ἐνὸς λόγου πάντα παρέστησεν, εἰπὼν, *Τὰ διαπορευόμενα τρίπους θαλασσῶν* · ἀπὸ γὰρ τοῦ ἀρσενικοῦ γένους ἐπὶ τὸ οὐδέτερον μεταβέβηκεν, βουλόμενος ἐμφῆσαι τὸ διάφορον τῶν ἐν ἰχθύσιν εἰδῶν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ ἀπλῶς ἀνθρώπου νοοῦμεν. Ἀνάγονται δὲ καὶ εἰς τὸν Κυριακὸν ἀνθρώπον, ὡς ὁ Ἀπόστολος ἐξεδέξατο, γράφων πρὸς Ἑβραίους · *Τί γὰρ, φησὶ, τοσοῦτον ἐστὶν ἀνθρώπος, ὁ προσληφθεὶς τῷ θεῷ Λόγῳ, ὅτι μὴνῆσκη αὐτοῦ ; λέγει γὰρ, ὅτι Ὀδοτός ἐστὶν ὁ Υἱός μου, ὁ ἀγαπητός.* Υἱὸν δὲ ἀνθρώπου τοῦτον ἐκάλεσεν, ἵνα παύσῃ τοὺς δογματίζοντας ἀνοθεῖν συνεπαγαγέσθαι τὴν σάρκα. Διὸ καὶ αὐτὸς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις πολλαχοῦ τοῦτο ἑαυτὸν ὀνομάζει, δηλῶν, ὡς ἐκ τῶν παρθενικῶν καὶ ἀχράντων αἱμάτων ἐπήξατο ναδὸν ἑαυτῷ. Υἱὸς δὲ ἀνθρώπου καὶ ὁ ἐκ γυναικός · καὶ ἡ γυνὴ γὰρ, ἀνθρώπος, Ἐπισκέπη δὲ αὐτόν, ὅτι Προωρώμηρ, φησὶ, *τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διὰ παντός, ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστίν.* — Ἠλάττωσας δὲ αὐτόν βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους, διὰ τὸ πεινᾶν καὶ

⁶⁶ Gen. i 28. ⁶⁷ Ibid. ⁶⁸ Matth. iii 17.

Variæ lectiones

(43) Redundare videtur τὸ δ.

διψᾶν, καὶ τοῖς ἀδιὰβλήτοις τοῦ σώματος ὑποκείσθαι ἀπάθειν. Ἐστειφάνωσας δὲ αὐτῶν, τουτέστιν ἐκόσμησας· δόξῃ μὲν, τῇ θεότιτῃ τιμῇ δὲ τῇ παρὰ τῶν ἀγγέλων· πολλαχοῦ γὰρ ἔδουροφόρου αὐτῶ. Ἡ καὶ ἀμφοτέρω παρὰ τῶν ἀνθρώπων· Θεὸν τε γὰρ οἱ πιστεύοντες ἔλεγον, καὶ πανευλαδῶς ἐτίμων. Πάρτα δὲ ὑπέταξας, ὡς νέψ' Ἀδάμ, τὸ κατ' εἰκόνα φυλάξαντι. Κατὰ δὲ τὸν τῆς ἀναγωγῆς λόγον, πρόβατα μὲν, οἱ ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκότας, οὐ; ἐπὶ τὰ ὄρη καὶ τοῦς βουνοῦς πεπλανημένους εὐρών, εἰς τὴν ἑαυτοῦ σπηγαγε μάδραν· βόες δὲ, οἱ Ἰουδαῖοι, τὸν βαρὺν ἔλκοντες τοῦ νόμου ζυγόν· κτήνη δὲ τοῦ πεδίου, οἱ μῆτε τοῦ Μωσέως νόμον δεξάμενοι, μῆτε τὸν τῆς χάριτος, ἀλλ' εἰδωλοατροῦντες, ἐν τῇ πεδιάδι καὶ χθαμαλότῃ τῶν ἡδονῶν τοῦ βίου βαδίζοντας, τῶ μὴ δύνασθαι ἀναθεῖν εἰς ὕψος θεωρίας. Πτερινὰ μὲν οὐρανοῦ, οἱ ἄγγελοι· ἰχθύες δὲ θαλάσσης, οἱ δαίμονες, τοῖς κύμασιν ἐνοκίρωντες τοῦ βίου, καὶ ἀποζῶντες τῆ... (44) τῶν πονηρῶν ἡμῶν πράξεων· πάντες γὰρ ὑπερον ὑποταγήσονται τῷ Χριστῷ, ὅτι αὐτῷ πᾶν γόνυ κάμψει, ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων. Οὐκ ἀκαιρον δὲ καὶ γλαφυράν τινα παραθεῖναι ἐξήγησιν· ὅτι τὸ Ἠλάττωσας, οὐ παρὰ τοῦς ἀγγέλους λέγεται, ἀλλὰ πρὸς τὴν δόξαν τοῦ Πατρὸς. Οὕτω γὰρ ἀναγνωστέον· Ἠλάττωσας αὐτῶν βραχύ τι, τοῦ σου δηλαδὴ ἀξιώματος, διὰ τὴν τῆς σαρκὸς φύσιν· εἰτα τὸ ἐξῆς, παρ' ἀγγέλους δόξα καὶ τιμῇ ἐστειφάνωσας αὐτῶν, ἦγουν ἐπὶ κλειόν. Οὐδεὶς γὰρ ἀγγέλων ἢ τὸ θεὸν ἔλαβεν ὄνομα, ἢ δουροφoρίας τοιαύτης τετύχηκε.

• • • • •
 • • • • •
 • • • • •
 • • • • •
 • • • • •
 • • • • •
 • • • • •
 • • • • •
 • • • • •
 • • • • •
 • • • • •
 • • • • •
 • • • • •
 • • • • •
 • • • • •
 • • • • •
 • • • • •
 • • • • •
 • • • • •

jusmodi Dei nomen consecutus est, aut tale sortitus ministerium. Verumtamen dicant nobis Judæi, quando infantes et lactentes pueri laudem hanc dixerint, de qua nunc loquitur Propheta, et quemnam inimicum hujusmodi laus destruxerit: quo etiam dixit beatus David: *Videbo cælos opera digitorum tuorum*, cum jam Moyses de his docuisset: *In principio enim, inquit, fecit Deus cælum et terram.*

Κύριε ὁ Κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστόν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῆ! Ἐπεὶ γὰρ ὁ ψαλμὸς οὗτος τὸ κατὰ Χριστὸν προλέγει μυστήριον, ὃ δὲ Χριστὸς ἐξ οὐρανοῦ καταβέβηκε, καὶ αὐθὶς πρὸς αὐτὸν ἀναβέβηκεν ὡσπερ ἐν κύκλῳ (45) σχήματι πρὸς τὴν Πατρικὴν δόξαν ἀποκαταστάς, διὰ ταῦτα καὶ ὁ ψαλμὸς κυκλικῶς

Tris est mihi ne commovear . Quod vero ait : *Minuisti eum modicum quid ab angelis*, ea ratione dictum est, quia et famem patiebatur Christus, et sitim, et reliquis omnibus corporis passionibus, atque affectibus subjacebat, qui reprehensibiles non sunt. *Coronasti autem eum*, hoc est ornasti, *gloria* quidem, divinitatis : *honore* autem, quem angeli ei præstabant. Sæpe enim ministrabant ei. Vel etiam quia utrumque ab hominibus ei præstabatur, quia credentes in eum, Deum appellabant, et religiosissime venerabantur. Omnia præterea subjecit Deus sub pedibus ejus, veluti novo Adam, qui imaginem et similitudinem Dei vere servavit: Juxta anagogem, oves ii dicendi sunt qui ex gentibus crediderunt: quos in collibus, et montibus errantes Christus invenit. et ad suum ovile congregavit. Boves vero, Judæi sunt, grave veteris legis jugum trahentes. Et pecora campi ii, qui nec Moysi nec gratiæ legem susceperunt, sed idola colentes in campestri humilitate, ac terrena dejectione voluptatum præsentis vitæ ideo ambulant, quia contemplationis sublimitatem suscipere nequeunt, sed juxta eam quam diximus Græci nominis etymologiam, quasi pecora proni in terram, inspiciunt. Volucres etiam cæli pro angelis accipi possunt: et pisces maris pro dæmonibus: qui inter fluctus præsentis vitæ subsiliunt, atque in amara pravaram actionum vivunt sanguine. Omnes enim Christo tandem subjicientur, quoniam illi omne genu flectetur, cælestium, terrestrium et infernorum. Possamus etiam non ingratham quorundam expositionem recensere: quod scilicet illa verba : *Minuisti eum modicum quid*, non ad angelos referenda sint, sed ad gloriam Dei Patris, atque hoc pacto legendum, *Minuisti eum, o Pater, modicum quid a tua nimirum dignitate propter carnis naturam; et quæ sequuntur per se legantur.* Sed quoniam quod Latine legimus *ab angelis*, in Græco legitur *παρ' ἀγγέλους*, quæ verba ultrasensum jam redditum, idem etiam significant, quod supra angelos: intellige quod gloria et honore eum Deus supra angelos coronavit: hoc est plusquam angelorum aliquem. Nullus quippe angelorum, aut hujusmodi Dei nomen consecutus est, aut tale sortitus ministerium. Verumtamen dicant nobis Judæi,

Vers. 10. *Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra.* Quoniam hic psalmus Christi prædicat mysterium, qui e cælo descendit, et rursus in cælum ad Paternam gloriam ascendit, et circulari quodam motu illinc unde venerat reversus est, merito etiam hic Psalmus qui de

⁹⁹ Psal. xv, 8.

Variae lectiones.

(44) Supple ἀμυρότῃ, ut legisse videtur Latinus interpret.

(45) Ἰσ. ἐγκυκλίῳ, ut legisse videtur etiam Saulus, vel scribe κύκλου.

Christo pertractat, circuli instar ibi finem accipit unde initium sumpsit : incipiens quidem et desinens pari admiratione plenus est, dicens : *Domine Dominus noster*, etc.

In finem pro oculis filii Psalmus ipsi David.

PSALMUS IX.

Quid significet *in finem*, in præcedentibus dictum est : et aliter mors per crucem congrue dici potest esse finis vitæ Filii : vitæ, inquam, humanæ, cuius mortem Propheta, occulta Filii appellavit : quemadmodum ipsa etiam Hebraica lectio aperius explicat dicens : *Pro morte Filii* : et alibi mysterium esse legimus absconditum a sæculo, ipsis etiam angelis ignotum. Et Paulus absconditum fuisse dixit principibus hujus sæculi. *Nam si cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent* ⁹⁰. Pertinet igitur hic psalmus ad mortem Domini, per quem inimici potentia omnis destructa est. Longior vero est, ita disponente sancti Spiritus sapientia, quæ nec breves esse omnes psalmos voluit, neque omnes in longum extendit, sed opus quoddam varium reddidit, longitudine pigritiam excitans, et brevitate laborem mitigans. Verba autem facit Propheta vel tanquam beneficii affectus, vel etiam tanquam ex eorum persona, qui beneficiis affecti fuissent, liberati ab inimici tyrannide. Sciendum autem est, quædam in sacris Litteris accipi debere secundum historiam, ut ea : *In principio creavit Deus cælum et terram* ; quædam secundum sensum anagogicum solum, ut illud : *Fons aquæ tuus tibi sit unctio*. Nisi enim horum sensum exquiras, summæ inhumanitatis esset, nemini ne aquam quidem communicare. Perspicuum est igitur eo loci de uxore legitima sermonem haberi, quippe quæ natura sua vis sit, et pura simul, alienæ commistionis expers : quædam denique secundum historiam simul et anagogicum sensum, ut ea quæ de æneo serpente, quem erexit Moyses, traduntur. Nam et fœvera contigerunt, et ad Christum quamdam per figuram referuntur. Sic in Psalmis pleraque variis istis modis, non uno solum, capienda sunt.

Vers. 2. *Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo.* Confessionis nomen duo significat, peccatorum revelationem, item et gratiarum actionem, ut hic : *Agam*, inquit, tibi gratias pro acceptis beneficiis et pro iis quæ accipiam, nec simpliciter, sed ex toto corde meo.

Narrabo omnia mirabilia tua. Beneficia appellat *Mirabilia*, veluti tropæa quædam de inimico admiranda.

Vers. 3. *Lætabor et exultabo in te.* Lætabor, inquit, tanquam is qui experimentum accepi auxilii et potentie tuæ. *Memor enim*, alibi inquit, *sui Dei et lætatus sum* ⁹¹. Solum quippe Deus hominibus

ἄδον ἤρξατο, εἰς τοῦτο κατέληξε· καὶ ἀρχόμενος γὰρ καὶ λήγων, οὐκ ἀπίστη τοῦ θαύματος.

Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν κρυφίων τοῦ υἱοῦ ψαλμὸς.

ΨΑΛΜΟΣ Θ'.

Τί μὲν δηλοῖ εἰς τὸ τέλος, ἐν τοῖς προλαβοῦσιν εἰρηται· καὶ ἄλλως δὲ τέλος τῆς κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Υἱοῦ πολιτείας ὁ διὰ σταυροῦ θάνατος· ἐπεὶ καὶ κρύφια ἐνταῦθα τὸν τοῦ Υἱοῦ ὀνομάζει θάνατον, ὡς τὸ Ἑβραϊκὸν ἀναπτύσσει. Μυστήριον γὰρ ἀπ' αἰῶνος κεκρυμμένον τοῦτο, καὶ ἀγγέλοις ἄγνωστον. Λέγει γὰρ ὁ Παῦλος, ὅτι ἀποκεκρυμμένον ἦν τοῖς ἀρχαῖοις τοῦ αἰῶνος τούτου· *Εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν*. Εἰς τὸν Δεσποτικὸν οὖν θάνατον ὁ παῶν τείνει ψαλμὸς, δι' οὗ πᾶσα κατελύθη τοῦ ἐχθροῦ ἡ δύναμις. Μακρὸς δὲ οὗτος ὁ ψαλμὸς· καὶ τοῦτο τῆς σοφίας τοῦ Πνεύματος. Οὐτε γὰρ πάντας βραχείς ἐποίησεν, οὐτε πάντας ἐξέτεινε· ἀλλ' ἐποίησε τὴν βίβλον, τῷ μήκει μὲν τὴν βαθυμίαν διεγείρων, τῇ δὲ βραχύτητι διαναπαύων τὸν κάματον. Ποιεῖται δὲ τὸν λόγον ὁ Προφήτης, ὡς καὶ αὐτὸς ἐντεῦθεν εὐεργετούμενος, ἢ καὶ προσώπῳ τῶν εὐεργετουμένων, καὶ τῆς τοῦ ἐχθροῦ τυραννίδος ἀπαλλαττομένου. Τοῦτο δὲ χρῆ καθόλου γινώσκειν, ὡς τῆς θείας Γραφῆς τὰ μὲν καθ' ἱστορίαν μόνην ἐρμηνεύεται, καθάπερ τό· *Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν*· τὰ δὲ κατὰ ἀναγωγὴν μόνον, ὡς τό· *Ἡ κηγή σου τοῦ ὕδατος, σοὶ ἔστω μόνω*. Εἰ γὰρ μὴ ζητήσεις ἐνταῦθα τὸ νόημα, πολλῆς ἀπανθρωπίας τὸ κελεύειν, μηδὲ ὕδατος τινι κοινωνεῖν. Δῆλον οὖν εἶπε περὶ τῆς ἐννόμου γυναικὸς ὁ λόγος ἐστίν, ὡς ἡδείας μὲν, διὰ τὴν φύσιν, καθαρὰς δὲ, διὰ τὸ ἀνεπιμικτον· τὰ δὲ, καὶ καθ' ἱστορίαν, καὶ κατὰ ἀναγωγὴν, ὡς τὰ περὶ τοῦ χαλκοῦ ὄρεως ὃν ὕψωσεν Μωϋσῆς. Ἐγένετο γὰρ, καὶ εἰς τύπον τοῦ Χριστοῦ λαμβάνεται. Διὰ τοῦτο καὶ τοῖς ψαλμοῖς πολλὰ τῶν ῥητῶν, τοιαῦτα, καὶ οὐ πάντα καθ' ἐν μόνον εἶδος ἐρμηνεύεται.

Ἐξομολογήσομαι σοι, Κύριε, ἐν ὅλη καρδίᾳ μου. Διπλὴν ἡ ἐξομολόγησις ἔχει σημασίαν, ἀνακλύψιν τε τῶν ἡμαρτημένων, καὶ εὐχαριστίαν εὐεργεσίας. Εὐχαριστῶ σοι, φησὶν, οὐκ ἀπλῶς, ἀλλ' ἐξ ὅλης καρδίας ὑπὲρ ὧν πέπονθα, καὶ ἐτι πέισομαι.

Διηγῆσομαι πάντα τὰ θαυμάσιά σου. -- *Θαυμάσια* λέγει τῆς εὐεργεσίας, τὰ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τρόπαια.

Εὐφρανθήσομαι καὶ ἀγαλλιάσομαι ἐν σοί. Ἄτε π. ἱ. ρ. ἄν. τῆς σῆς ἀντιλήψεως καὶ δυνάμεως. *Ἐμνήσθη γὰρ τοῦ Θεοῦ, καὶ εὐφράνθη*, ὅτι μόνος οὗτός ἐστι παράκλησις, ὡς καὶ μόνος σώσειν δυνά-

⁹⁰ 1 Cor. II, 8. ⁹¹ Psal. LXXVI, 4.

μενος· ἐπίτασις δὲ τῆς εὐφροσύνης ἡ ἀγαλλίασις ἅς καὶ τὴν καρδίαν ὑπὸ τῆς ἀγαν ἄλλεσθαι καρᾶς.

Ψαλῶ τῷ ὀνόματι σου, Ὑψίστε. Ἔθοξ ἦν τοῖς ἔρωτικῶς περὶ τινα διακειμένοις ἄσματα ποιεῖν εἰς αὐτόν, καὶ ψυχαγωγεῖν ἐντεῦθεν τὸν πόθον. Ἀπὸ μεταφορᾶς οὖν τοῦ τοιοῦτου διὰ τὸ Ψαλῶ, τὸν ἐπιτεταμένον εἰς Θεὸν ἔρωτα παρέστησεν· ἐμφαίνει δὲ καὶ ρυθμὸν ἐναρμόνιον τῷ, Ψαλῶ. Ἄσομαι τοίνυν, οὐ τῆ φύσει σου· καὶ γὰρ ἀνενόητος· ἀλλὰ τῷ ὀνόματι σου, πλέκων αὐτῷ κατάλληλον. ἔπεινον.

Ἐν τῷ ἀποστραφῆναι τὸν ἐχθρόν μου εἰς τὰ ὀπίσω, ἀσθενήσουσι, καὶ ἀπολοῦνται ἀπὸ προσώπου σου. Ἀρχεται καταλέγειν τὰ εἶδη τῆς εὐεργεσίας, ὑπὲρ ὧν ἡ ἐξομολόγησις· ἐτόλμησε γὰρ ὁ τύραννός ποτε κατὰ τοῦ Σωτῆρος, καὶ ὡς ἀνορθῶς ψιλῶ προσέβαλεν· ἐπαί δὲ τὸ, Ὑπαγε ὀπίσω μου, Σατανά, ἤκουσεν, ἤρθετο δυνάμει ἀμάχου, καὶ μετ' αἰσχύνῃ· ὑπεχώρησεν· ἀποστραφέντος δὲ καὶ τραπέντος αὐτοῦ, αἱ ὑπ' αὐτὸν δυνάμεις ἠσθένησαν, καὶ ἀπώλοντο, οἷόν τινα ψυχὴν ἀφρημέναι τὴν τυραννίδα. Τοῦ Ἰησοῦ γὰρ ἀναμαρτήτου μέγρ: θανάτου μείναντος, καὶ τὸν διάβολον καθελόντος· ἐντεῦθεν, καὶ ἀμφέσαντος ἡμᾶς ὄπλα σωτηρίας, τὸ θεῖον βάπτισμα, καὶ τὴν μελέτην καὶ φυλακὴν τῶν θεῶν λογίων, κατὰ τὴν ἑαυτοῦ πολλοτέλειαν ἀπολιπόντος· ἡμῖν ὁδὸν εἰς οὐρανοὺς ἀνάγουσαν, κατηργήθησαν παντάπασι οἱ δαίμονες, καὶ οὐδέ τιαν ἔχουσι δύνάμιν καθ' ἡμῶν, εἰ μὴ διὰ ῥαθυμίας ἡμεῖς· ἐκόντες αὐτοὺς ἐπισπασόμεθα, τῶν ἐντολῶν ἀμελήσαντες. Ἀπὸ προσώπου δὲ, τούτέστιν, ἀπὸ φέθου σου. Φοβερὸν γὰρ ἐν πολέμοις, τῶν ἀριστέων τὸ πρόσωπον.

Ὅτι ἐποίησας τὴν κρίσιν μου, καὶ τὴν δίκην μου. Ἐκρινάς με γὰρ, τὸν εἰς σὲ πεπιστευκότα, καταδυναστεύμενον ὑπὸ τοῦ διαδόλου πρότερον, καὶ πικρῶς τυραννοῦμενον ἐξ ἀγνοίας· καὶ ἰδὼν ὅτι φθονερῶς ὁ πονηρὸς τὸ σὸν πλάσμα καταδουλώσατο, ἐδικαίωσάς με, τῶν ἐκείνου χειρῶν ὑπεξαγαγὼν, καὶ τῆς πλάνης ἐλευθερώσας· δίκην γὰρ τὴν δικαιοσύνην ἐκάλεσεν ἐνταῦθα.

Ἐκάθισας ἐπὶ θρόνου ὁ κρῖνων δικαιοσύνην. Τοῦτο διὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος. Πληρώσας γὰρ τὴν ἐνσαρκον οἰκονομίαν, εἰς τὸν θρόνον ἀποκατέστη, τὸν δικαστικὸν, ἦτοι τὴν ἐξουσίαν τῆς θεότητος, ὃν μὴ λιπὼν, ἀρρήτως· πρὸς ἡμᾶς ἐπεδήμησεν. Ἀναληφθεὶς γὰρ, καὶ καθίσας ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, ὡς λαθῶν πᾶσαν ἐξουσίαν ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς, ἐδοξήθησεν τῷ ἰδίῳ κλάσματι, ὑπὲρ οὗ καὶ τὴν ἄχραντον ἔθηκε ψυχὴν. Θεοπρεπῶς δὲ ταῦτα νοητέον· καθιδρῦσαι γὰρ εἰς τὸν θρόνον, ἐπὶ τοῦ Λόγου καὶ Θεοῦ ὑποληφθεὶ ἂν ἡ δικαστικὴ ἐξουσία,

²² Mat: h. iv, 10.

verum est solamen: quemadmodum et solus ipse est qui homines salvat. Exsultatio vero major quaedam est lætitiæ intensio: quæ præ nimio gaudio subsilire valde atque elevari cor facit.

Psallam nomini tuo, Altissime. Mos erat iis qui amatorie in aliquem affecti essent, carmina et cantus in eum componere, atque hoc pacto animi desiderium lenire: hujusmodi metaphora propheta usus, inq̄ensionem amoris sui in Deum declaravit, dicens: *Psallam nomini tuo*: quæ dictio musicum ac concinnum cantum denotat. Canam igitur, inquit, non naturæ tuæ, quando quidem illa percipi non potest, sed uomini tuo, decentes illi nectens ac complicans laudes.

VERS. 4. *Cum conversus fuerit inimicus meus retrorsum, infirmabuntur et peribunt a facie tua.* Commemorare incipit beneficiorum genera, pro quibus Deo gratias agit. Ausus est aliquando tyrannus dæmon ipsum etiam Salvatorem, veluti nudum hominem invadere: sed simul ac dici audivit: *Vade post me, Satana*²², et inexpugnabilem illius sensit potentiam, magna statim cum ignominia retrocessit: quo converso ac profligato, omnes pariter potestates quæ sub ipso erant, debilitatæ sunt, et perierunt, amissa illa nimirum tyrannide, veluti quadam eorum anima. Cum enim vixerit Jesus sine peccato, unde et dæmonem destruxit, et nos pariter induit armis salutis: cum etiam sacrum baptisma, ac divinorum mandatorum meditationem et custodiam, propriamque vitam ac conversationem, pro via nobis reliquerit, et semita, quæ ad cælum ducit, consequenter et cæteri dæmones illinc adeo deleti sunt, ut nullam in nos amplius habeant potestatem, nisi nos ignavia nostra fortassis ita volentes, neglectis divinis mandatis, ad nosmetipsos eos iterum traxerimus. Quod vero ait: *A facie tua*, idem est, quod, *A timore tuo*. Strenuorum enim ac potentum virorum facies, horribilis inimicis videri solet ac timenda.

VERS. 5. *Quoniam tu fecisti iudicium meum et causam meam.* Judicasti enim me credentem in te, qui antea sub potestate atque amara tyrannide dæmonis ignorantia mea detinebar. Nam cum perspexeris quod malignus ille me creaturam tuam invade in servitute redegere, ex illius manibus subductum atque ab errore liberatum justificasti. Causam enim hoc in loco justificationem appellat.

Sedisti super thronum qui judicas justitiam. Propter Salvatoris Ascensionem hoc dictum est. impleta enim carnis dispensatione ad iudiciale thronum suum rediit, id est, ad potestatem Divinitatis. Quem thronum tamen non reliquerat, quando arcanis atque ineffabilibus modis ad nos descendit. Assumptus enim est in cælum, et sedet ad dexteram Patris, veluti qui potestatem omnem acceperit in cælo et in terra, et propriæ creaturæ opem tulerit pro qua immaculatam illam animam posuerat. Hæc autem non humanè, sed digne Deo

Intelligenda sunt. Sedere enim in throno, aut super thronum, in Deo, et in Verbo Dei, accipimus pro judiciali potestate: quam etsi antea habebat, ob carnis tamen dispensationem celebrat, ut tota impleretur. Tu fuisti, inquit, in judiciali potestate, et judicantis personam sumpsisti, qui solus justus es iudex, quique nulla ignorantia aut affectu impediris, quominus semper in aequitate perseveres.

VERS. 6. *Incepisti gentes, et peristi impius.* Objurgasti, inquit, gentes, impropere eis errorem eorum, et fugit ab eis Satanas, veritatem non sustinens. Apostoli aliquando acerbe gentiles reprehendebant, veluti Paulus qui insensatos Galatas appellabat: quod illi sentientes, ab idolorum cultu recedebant. Destructo autem idolorum cultu, simul etiam abibat eorum præsul dæmon: adeo vel sola poterat sanctorum increpatio.

Nomen ejus delesti in sæculum et in sæculum sæculi. Cum honorem debitum sibi dæmones rapuisent, homines in eorum servitutem redacti nomina eis dederunt: quemadmodum Hesiodus in nugaci illo opere *De nativitate deorum* tradit. Atque (ut cætera alia omittam) exempli gratia tantum dicam, Jovis, Martis, Apollinis, Mercurii, Dianæ, Veneris, et copiosæ illius deorum multitudinis nomina, simul ac fidei verbum disseminatum est, statim evanuisse, non solum in hoc præsentis sæculo, sed etiam in futuro, quod sæculum sæculi esse intelligendum est, et quod proprie sæculum dicitur, quia [juxta Græcæ dictionis vim] αἰών sempiternitatem denotat. Est autem mos sacræ Scripturæ per hujusmodi loquendi modum, honoratiora semper significare: ut cum ait Sancta sanctorum, Cantica canticorum, Sabata sabbatorum, et alia hujusmodi. Vel aliter dicere potes: quod ea verba in *sæculum sæculi* intensionem significant: pro eo quod est, in perpetuum. In oblivionem enim penitus data sunt dæmonum illorum festa, ac celebritates: eorumque nomina deleta quodammodo sunt, et extincta.

VERS. 7. *Inimici defecerunt frameæ usque in finem et civitates destruxisti.* Frameæ, hoc est gladii, seu arma inimici, intelligendæ sunt, ignominiosæ illæ passiones atque affectus, quibus humana anima non secus ac gladio percussa, et penitus ad virtutem mortua jacebat olim in corpore quasi in sepulchro. Destructa autem gentium impietate, et ælificata pietate, destructæ sunt civitates. Vel civitates ipsos homines intellige, in quibus antea habitabant et quiescebant dæmones. Quanquam extraneum etiam non fuerit per civitates, obsœna idolorum delubra intelligere.

Periit memoria ejus cum sonitu. Neia enim amplius ei sacrificium offerre novit, aut omnino eum invocare. Quod vero ait, *cum sonitu*, idem est, quod cum clamore. Clamantia enim dæmonia a Domino fugiebant. Vel *cum sonitu*, id est cum jactantia illa, ac superbia: aut cum clamoribus illis et cantibus sacrificiorum. Singulari autem sermone in dæmonem invehitur, impium eum atque inimicum appellans, ipsum hoc pacto aliorum

ἦν καὶ πρῶν ἔχων, ὅμως ἀπέκρυπτε διὰ τὴν οικονομίαν, ἵνα πᾶσα πληρωθῆ. Γέγονας οὖν ἐν ἐξουσίᾳ δικαστικῇ, καὶ σχῆμα δικάζοντος ἀνέλαβες, ὁ μόνος δίκαιος χριτῆς, καὶ ὑπὸ μηδεμιᾶς ἀγνοίας ἢ διαθέσεως ἐμποδιζόμενος εἰς εὐθύτητα.

Ἐπιτίμησας ἔθνεσι, καὶ ἀπόλετο ἀσεβῆς. Ἄνειδισας, φησὶ, τοῖς ἔθνεσι τὴν πλάνην, καὶ ἐφυγεν ἀπ' αὐτῶν ὁ Σατανᾶς, οὐκ ἐνεγκῶν τὴν ἀλήθειαν. Οἱ γὰρ ἀπόστολοι καὶ πικρότερον ἔστιν οὐ καθήκοντο τῶν ἔθνων, ὡς ὁ Παῦλος· *Ὁ ἀνόητος Γαλάται,* φησὶν ἀισθανόμενοι γὰρ, ἀπηλλάκοντο τῆς εἰδωλομανίας ταύτης δὲ ἀποκωλύσας, καὶ ὁ προστάτης αὐτῆς συνηφανίζετο διάβολος. Τοσοῦτον ἢ ἐπιτίμησις μόνον ἰσχύσατο.

Τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐξήλειψας εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Τὴν τοῦ Θεοῦ τιμὴν ἀρπάσσει τοῖς δαίμοσι καὶ ὀνόματα ἐπέθηκον οἱ καταδουλωθέντες αὐτοῖς, ὡς ἡ φλόγαρος Ἡσιόδου *Θεογονία* παρίστησιν· καὶ ἵνα τὰλλα παρῶ, τέως γοῦν Δία, καὶ Ἄρεα, καὶ Ἀπόλλωνα, καὶ Ἑρμῆν, καὶ Ἄρτεμιν, καὶ Ἀφροδίτην, καὶ τοιοῦτον ἐσμὲν, ἀπερ ὀνόματα μετὰ τὸ κατασπαρῆναι τὸν τῆς οἰκονομίας λόγον, ἐξηλείφθησαν, οὐ μόνον δι' ἔλου τοῦ παρόντος αἰῶνος, ἀλλὰ καὶ πολλῶ μάλιστα τοῦ μέλλοντος. Τοῦτον γὰρ αἰῶνα αἰῶνος οἰεῖται, ὃς κυρίως αἰὼν διὰ τὸ εἶναι ἀεὶ. Σύνθετος δὲ τῇ Γραφῇ τὰ τιμιώτερα δηλοῦν, διὰ τοῦ τοιοῦδε σχήματος· Ὁ ἅγιος, Ἅγια ἄγιων, Ἄσματα ἄσμάτων, Σάββατα σαββάτων, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἡ δὲ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, ἐπίτασις ἀντὶ τοῦ, μέχρι παντός· ἠγνοήθησαν γὰρ τοῦ λοιποῦ παντάπασιν αἱ δαιμονιώδεις τελεταί, ὁσεσθέντων αὐτοῖς καὶ τῶν ὀνομάτων.

In oblivionem enim penitus data sunt dæmonum illorum festa, ac celebritates: eorumque nomina deleta quodammodo sunt, et extincta.

Τοῦ ἐχθροῦ ἐξέλειπον αἱ ρομφαῖαι εἰς τέλος, καὶ πόλεις καθέλιες. Ρωμφαῖαι αὐτοῦ νοητεῖν τὰ πάθη τῆς ἀτιμίας, δι' ὧν ἡ ψυχὴ πληττομένη, νεκρὰ πρὸς ἀρετὴν ἐντέθητο τῷ αἵματι, ὡς περ σχήματι. Καθηροῦντο δ' αἱ πόλεις, καταλυομένης τῆς ἀσεβείας αὐτῶν, καὶ τῆς εὐσεβείας ἀντιφροδομημένης. Ἡ καὶ πόλεις ὑποληπτέον τοὺς ἀνθρώπους, οἷς οἱ δαίμονες ἐνεπαύοντο (46). Οὐκ ἀκαίρον καὶ πόλεις εἶπεν καὶ τοὺς ἐναγεῖ, ναοὺς τῶν εἰδώλων.

Ἀπόλετο τὸ μνημόσυνον αὐτῶν μετ' ἤχου. Οὐδεὶς γὰρ αὐτῷ θυσίαν προσφέρειν οἶδε, ἢ ὄλων ἐπικαλεῖσθαι. Τὸ δὲ, *μετ' ἤχου*, ἀντὶ, μετὰ βοῆς· βῶντα γὰρ ἐφευγον τὰ δαιμόνια. Ἡ καὶ *μετ' ἤχου*, ἀντὶ, ὧλετο μετὰ τῆς ἀλαζονείας ἐκείνης, ἣ καὶ τῆς κραυγῆς τῶν ἐπιβωμιῶν ἄσμάτων. Ἐνικῶς δὲ καθάπτεται τοῦ δαίμονος, ἀσεβῆ τοῦτον καὶ ἐχθρὸν ὀνομάζων, τὸν προστάτην τῶν ἐναντίων δυνάμεων μᾶλλον ὑβρίζων, ὡς καὶ τοῖς ἀλλοῖς αἰτίων ἀποστα-

Variae lectiones.

(46) ἴσ. ἐνεπαύοντο.

σίας γινόμενον · δι' αὐτοῦ δὲ, καὶ τούτων οὐχ ἦ-τον Α κατατρέχει.

Καὶ ὁ Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα μένει. Ὁ Κύριος τοῖς ἔθνεσιν εἶναι πιστευόμενος ἄχρι συντελείας · τὸ ἀμετάθετον γὰρ τῆς εὐσεβείας τῶν δεξαμένων αὐ-τὴν ὁ λόγος διδάσκει.

Ἦτοίμασεν ἐν κρίσει τὸν θρόνον αὐτοῦ. Περὶ τῆς κατὰ τὸν παρόντα βίον ὑπὲρ ἡμῶν ἀναλήψεως τοῦ Σωτῆρος μικρὸν ἀνωθεν εἰπόν, νῦν καὶ τὴν μέλλουσαν αἰνίσσεται, τὴν καθόλου καὶ τελευταίαν καὶ φοβεράν αὐτοῦ ἐπέλευσιν, ὅταν ἐκάστῳ ἀποδί-δωσι κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Τὸ δὲ Ἦτοίμασεν, ἀν-θρωπίνως εἴρηται.

Καὶ αὐτὸς κρίνει τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιο-σύνη · κρίνει λαοὺς ἐν εὐθύτητι. Οἰκουμένην μὲν λέγει τοὺς πιστοὺς, παρ' οἷς οἰκεῖν πιστεύεται διὰ τῶν ἀπανταχοῦ ναῶν · λαοὺς δὲ, τοὺς ἄλλους ἀνθρώ-πους, παρ' οἷς λόγχοι δασεῖαι τῶν παθῶν, οἷς οἷα θῆρες οἱ δαίμονες ἐμφωλεύουσιν· ἄλλως γὰρ ἐκαίνοιο, καὶ ἄλλως τοὺτους κρίνει, δυνατῶς δυνατοὺς ἐτάζων, καὶ πρὸς τὴν πίστιν, καὶ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν. Ἡ καὶ τὸ λαοὺς ἐπάγων, τὸ τῆς οἰκουμένης ἐσαφήνι-σεν νόημα, ἀπὸ τοῦ περιέχοντος τοὺς περιεχομένους ὑποδηλώσας. Τῇ κρίσει δὲ, τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν εὐθύτητα κηρύττει, τὸ τοῦ κρίνοντος ἀπαρέκ-κλιτον.

Καὶ ἐγένετο Κύριος καταφυγὴ τῷ πένθῃ. Πί-νης γὰρ εἰς εὐσέβειαν καὶ ἀρετὴν ὁ ἐξ ἔθνῶν λαός, ᾧ πεπιστευκότε καταφυγὴ γέγονεν ὁ Θεός · ὁ γὰρ ἐν χρέμασι πλοῦτος, ἀπιστος καὶ ἀδέβαιος. Ἡ καὶ τοῦτο βούλεται δηλοῦν, ὡς οὐκ ἔστι παρὰ τῷ Θεῷ προσωπολήψια · καὶ τὸν πτωχὸν γὰρ καταφεύγοντα εἰ-χετεῖ, καὶ οὐκ ἀποστρέφεται. *Domini nulla est acceptio personarum, quodque*

cupit. *Βοηθὸς ἐν εὐκαιρίαις, ἐν θλίψεσι.* Καταφεύ-γοντι βοηθεῖ, καὶ ἐν εὐκαιρίαις, ταυτέστιν ἐν εὐημε-ρίαις, καὶ ἐν θλίψεσι · καθ' ἑαυτὸ γὰρ ἕκαστον ἀπο-λύτως ἀναγνωστέον. Οὐ μόνον γὰρ οἱ ἐν συμφοραῖς, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν εὐπραγίαις, βοηθοῦ μάλιστα χρῆζου-σιν, ἵνα βεβλῆαν τὴν εὐδαιμονίαν φυλάξωσι, καὶ μὴ ἐμπέσωσιν εἰς βραθυμίαν, τὴν μητέρα τῶν συμφο-ρῶν. Τινὲς δὲ τῆ, ἐν εὐκαιρίαις, ἐπικαίρως εἰρήκα-σιν, ἐρμηνεύοντες, ὅτι ἐγένετο Κύριος βοηθὸς ἐν θλίψεσιν ἐπικαίρως, ἦγουν εἰς καιρὸν δεόμενον βοη-θείας.

quod Dominus opportune in tribulationibus nos iuvigebamus.

Καὶ ἐπιστάτωσαν ἐπὶ σοὶ οἱ γινώσκοντες τὸ ὄνομά σου, οἱ οὐκ ἐγκατέλιπες τοὺς ἐκζητοῦν-τάς σε, Κύριε. Καὶ λοιπὸν ἐλπιούσιν ἐπὶ σοὶ, ὡς μὲν δυναμένη σὺ σῶζειν, οἱ γινώσκοντες τὸ ὄνομά σου, ταυτέστιν σε, κατὰ περίφρασιν, ἦγουν οἱ πιστεύοντες εἰς σε. Τινὲς γὰρ ἀπὸ τοῦ Ἑβραϊκοῦ τὸ Ἐλπισά-

daemonum praesidem magis oburgans, veluti qui rebellionis causa illis exstitit, tametsi per eum caeteros nihilominus etiam carpat.

Vers. 8. Et Dominus in saeculum permanet. Dominum vero, inquit, fideles ex gentibus usque ad consummationem permansurum credunt. Illis enim verbis, semel receptae fidei stabilitas, at-que ipsius Ecclesiae incommutabilitas denota-
tur.

Paravit in iudicio thronum suum. Cum paulo superius de Salvatoris dixerit assumptione, quae in praesenti vita facta est, nunc de futura tradit : de ultimo nimirum et terribili ejus adventu, quando unicuique juxta propria opera retribuetur. Quod vero ait *Paravit*, humanum in morem con-
descendens locutus est.

Vers. 9. Et ipse judicabit orbem terrae in justitia, judicabit populos in rectitudine. Per orbem terrae [seu potius ut in Graeco habetur, per habitabilem], fideles intelligit, apud quos habitare Deus creditur in omnibus Ecclesiis. Populos vero caeteris homini-
bus appellat, apud quos densae sunt affectuum ac passionum silvae, in quorum latebris daemones, ferarum instar commorantur. Aliter enim illos Dominus, atque aliter istos judicabit, potentes nimirum potenter exquirens, juxta illorum fidem, atque infidelitatem. Vel dum *populos* dicit, magis declarat quod dixerat orbem terrae, ponens quod continet pro eo quo contentum est. Iudicio autem
C justitiam et rectitudinem complicans, judicantis integritatem praedicat.

*Vers. 10. Et factus est Dominus refugium pau-
peri.* Pauper olim erat populus gentilis, virtute nimirum et religione : cui post acceptam fidem Dominus factus est refugium : divitiarum enim quae in pecuniis consistunt, quia incertae atque instabiles sunt, divitiarum verae censi non debent. Vel hoc nobis forte voluit propheta significare quod apud
C pauperem aequae ac divitem ad se fugientem sus-

Adjutor in prosperitatibus, in tribulatione. Con-
fugientes ad se Deus adjuvat, sive in prosperitati-
bus, hoc est felicitatis tempore, confugiant, sive in tribulatione. Unumquodque enim per se absolute legendum est. Neque enim si solum auxilio iudis-
D gent qui in calamitatibus sunt, sed illi etiam qui in prosperitatibus, ut felicitatem suam conservent, et ne in ignaviam, calamitatum matrem, decendant. Aliqui etiam legunt *Ipse opportunitatibus*, [cum Graeca dictio εὐκαιρία non prosperitatem tantum, sed opportunitatem etiam significet], intelligentes adjuvat. Hoc est illo tempore quo ejus auxilio vere

Vers. 11. Et sperent in te qui noverunt nomen tuum, quia non dereliquisti exquirentes te, Domine. Deinceps, inquit : *Sperabunt in te*, veluti in eo qui solus potest salvare ; illi, inquam, sperabunt, qui nomen tuum, hoc est te ipsum noverunt. Ac si dicat : li qui credunt in te. Quidam etiam pro

verbis illis *Sperant in te*, ex Hebræo interpretati sunt : *Sperabunt in te*, futuro usi tempore pro modo imperativo. Sed Propheta fortassis Imperativo usus est præceptoris ac doctis more ea fieri iubens, quæ probe ac firmiter novit. Præterea etiam recte dixit, *Qui noverunt nomen iuum*. Naturam enim Dei nullus novit. Et demum causas apposuit spei suæ dicens : *Quoniam non dereliquisti exquirentes te, Domine*. Nec dixit *Quærentes*, sed *Exquirentes*, ut investigationem quamdam ex tota anima faciendam esse denotaret.

VERS. 12. *Psallite Domino qui habitat in Sion*. Talis itaque cum sit Dominus ut superius demonstravimus, *Psallite*, hoc, est, *Canite ei*. *Habitant vero in Sion* dixit, non quia Deus loco concludatur, sed ut quamdam Dei benevolentiam erga illum locum demonstraret. *Habitare etiam dicitur Deus in fidelibus*, non quod ab illis complectatur, sed veluti benevolentia ac familiaritate quadam illis conjunctus. Exhortatur igitur Propheta ad canendas Dei laudes vel Hebræos, qui tunc erant, vel fideles qui nunc sunt ex gentibus, quorum erat futurus Deus. *Qui habitat in Sion*, hoc est, *Qui responsa atque oracula dat in Sion*, ubi viros se dignos alloquitur. Vel *Sion Ecclesiam* de gentibus congregatam intellige, quam postea Dominus habitavit.

Annuntiate inter gentes studia ejus. Hæc ad apostolos dicta sunt, qui circumeuntes universas gentes docuerunt. Quod vero LXX hic *studia* seu *exercitia* dixerunt, Symmachus *artes* exposuit, et Aquila *immutationes*. *Exercitia* igitur, et *studia* ejus annuntiate, hoc est ipsius gesta, vel ejus artes, hoc est admirandam ejus sapientiam, vel ejus immutationes : quæ nimirum aliorum loco successerunt. Nam qui de longe erant, facti sunt prope : et qui in tenebris erroris, venerunt ad lumen veritatis : qui in oblivione erant, habitati sunt in memoria : et qui antea abjecti fuerant, tandem assumpti est.

VERS. 13. *Quoniam qui exquirat sanguinem, eorum recordatus est*. Hæc Deus ita dispensans ordinavit, postquam eorum meminisset. Antea enim non meminerat ob eorum infidelitatem. Meminisset autem non ferens amplius eorum sanguinem effundi in sacrificia [sacerificabant quippe proprios filios, et filias dæmonii] : quinimo de effundentium inanibus sanguinem illum exquisivit, quem ipsi non imposuerant. Vel ultionem indicat mutuarum cædium, quas jussu dæmonum faciebant, ut manifestum fiat, quod omnis homicida luat pœnas ; ut etiam in *exquiram* ⁹⁹.

Non est oblitus clamorem pauperum. Humana etenim natura sub invisibilium dæmonum tyrannide detenta, clamare quodammodo videbatur ad Creatorem, ob causam tantæ calamitatis et miseræ. Vel illud fortassis significant hæc verba, quod prophetæ olim, divinæ Incarnationis prospicientes mysterium, clamabant, incarnandum Deum in hu-

τωσαν, ἀντὶ τοῦ ἐλπιούσι μεθρημηνεύουσαν. Ἡ καὶ προστακτικὸς ὁ λόγος, οἷα διδασκαλικὸς, περὶ ὧν βεβαίως οἶδεν ἐντελλόμενος. Καὶ ἄλλως δὲ καλῶς εἶπε τὸ *δνομά σου*· τὴν γὰρ αὐτοῦ φύσιν οὐδεὶς ἐγνώρισεν. Προσέθηκεν δὲ καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐλπίδος, ἐπαγαγὼν, ὅτι *Ὁὐκ ἐγκατέλιπες τοὺς ἐκζητοῦντάς σε, Κύριε*. Ὅρα δὲ πῶς οὐκ εἶπε *Ζητοῦντας*, ἀλλ' *Ἐκζητοῦντας*, τὴν ἐξ ὅλης ψυχῆς ζήτησιν διὰ τῆς προθέσεως παραστήσας.

Ψάλλετε τῷ Κυρίῳ τῷ κατοικοῦντι ἐν Σιών. Τοιοῦτω δὲ, φησὶν, ὅντι τῷ Κυρίῳ, οἷον ἄνω μικρὸν ἐδήλωσα, ψάλλετε. *Κατοικοῦντι* δὲ εἶπεν, οὐχ ὅτι περιλείεται τόπω Θεός, ἀλλὰ διὰ τοῦ εἰπεῖν οὕτως, τὴν πρὸς τὸν τόπον ἐνέφηνεν οικειότητα· ἐνοικεῖ γὰρ καὶ τοῖς πιστοῖς, οὐχ ὡς περιεχόμενος, ἀλλ' ὡς οικειῶς πρὸς αὐτοὺς διακειόμενος· ἤγγουν τοὺς τῆνικαῦτα Ἑβραίους ψάλλειν προτρέπεται, ἣ καὶ τοὺς ἐξ ἔθνῶν· αὐτὸς γὰρ ἔσται τούτων Θεός, ὁ ἐν Σιών χρηματίζων, καὶ τοῖς ἀξίοις διαλεγόμενος. Ἡ καὶ Σιών τὴν ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίαν ὑποληπτέον ἦν ὑστερον ὠκειώσατο.

Ἀναγγείλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτοῦ. Τοῦτο πρὸς τοὺς ἀποστόλους, οἱ πορευθέντες, ἐμαθήτευσαν πάντα τὰ ἔθνη. Ἀντὶ δὲ τοῦ τὰ ἐπιτηδεύματα, ὁ μὲν Σύμμαχος *μηχανὰς* εἰρηκεν· ὁ δὲ Ἀκύλας, *ἐναλλαγάς*. Ὡς μὲν οὖν πράξεις, ἐπιτηδεύματα· ὡς δὲ σοφαί, μηχαναί· ὡς δὲ ἀντ' ἄλλων, ἐναλλαγαί· οἷτε γὰρ πόρρω, γεγόνασιν ἐγγύς· καὶ οἱ ἐν τῷ σκότει τῆς πλάνης, ἐν τῷ φωτὶ τῆς ἀληθείας· καὶ οἱ ἐν λήθῃ, ἐν μνήμῃ· καὶ οἱ ἀπερρίμμενοι, προσειλημμένοι· καὶ ὁ Θεός, ἀνθρωπος· καὶ ὁ ἀνθρωπος, Θεός.

sunt : Deusque homo, et homo Deus factus

Ὅτι ὁ ἐκζητῶν τὰ αἵματα, αὐτῶν ἐμνήσθη. Ταῦτα δὲ ὑποκρίθησεν, ἐπειδὴ ἐμνήσθη αὐτῶν, ἐπιλησμένων πρὶν διὰ τὴν ἀπιστίαν, ὁ μὴ παρορῶν τὰ εἰς θυσίαν ἐκχεόμενα αἵματα, ζητῶν ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἐκχεόντων, ἀ οὐκ ἐνέβαλον. Αἵματι καὶ τὴν ἐκδίκησιν διδάσκει τῶν ἀλληλοφονιῶν, ἃς ὑπὸ τῶν δαιμόνων κελουόμενοι διεπράττοντο, ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι πᾶς φονεὺς δικὰς εἰσπραχθήσεται. Φησὶ γὰρ ἐν τῇ βίβλῳ τῆς Γενέσεως· *Τὸ αἷμα ὑμῶν ἐκζητήσω*.

in Genesi legimus : *Sanguinem enim vestrum*, inquit

Ὁὐκ ἐπελάθετο τῆς κραυγῆς τῶν πενήτων. Τυραννομένη γὰρ ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων ὑπὸ τῶν ἀοράτων ἐχθρῶν, ἐδόκει βοᾶν πρὸς τὸν πλάστην. γονομένης αὐτῆς κραυγῆς τῆς τοσαύτης εὐλαμπωρίας. Ἡ καὶ τοῦτο βούλεται λέγειν· ὡς οἱ προφηταὶ πάλιν τὸ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως κατὰδόντες μυστήριον, ἐκραζον, καλοῦντες τὸν σαρκωθησόμενον εἰς ἀντίλη-

⁹⁹ Gen. ix, 6.

ψιν ὧν καὶ ἄλλως πενήτων ὄντων διὰ τὴν λιτότητα Ἀ
τῆς κραυγῆς οὐκ ἐπελίθετο.

Ἐλέησόν με, Κύριε, Ἴδε τὴν ταπεινώσιν μου
ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου. Καὶ τοῦτο πρῶτον Χριστια-
νοῦ παντός· Ἴδε, φησὶ, τὴν ἐκ τῶν δυσσεῶν, ἦτοι
τῶν ἀοράτων καὶ ὁρατῶν ἐχθρῶν, γεγενημένην μοι
ταπεινώσιν. Ἐσπούδαζον γὰρ ἐξῆραι ἅπαν τὸ τῶν
Χριστιανῶν γένος.

Ὁ ἰψῶν με ἐκ τῶν πυλῶν τοῦ θανάτου. Πύ-
λας τοῦ θανάτου τὰς πολυτελεῖς λέγει τιμωρίας τῶν
μαρτύρων, ὧν ἀνώτεροι καὶ ἐνδοξώτεροι ἐγίνοντο
παρὰ τοῦ Σωτῆρος· διὰ γὰρ τῶν αἰκιῶν εἰσάγεται
τις εἰς θάνατον. Δύναται δὲ καὶ περὶ τοῦ Δαβὶδ ταῦ-
τα νοεῖσθαι, πολλάκις μὲν ὑπὸ πολεμίων ταπεινω-
θέντος, μυσθέντος δὲ παραδόξως ἐκ θανάτου, καὶ
ἐπιστημότερου γεγονόνος, διὰ τὴν παρὰ Θεοῦ βο-
κήν.

Ὅπως ἂν ἐξαγγέλω πάσας τὰς αἰνέσεις σου
ἐν ταῖς πύλαις τῆς θυγατρὸς Σιών. Τοῦτο αἰτία,
εἴτε τοῦ μυσθῆναι τοῦ θανάτου, εἴτε τοῦ ζητεῖν ἐλε-
θῆναι· Ἴνα, φησὶν, ἐξαγγέλλω πάσας τὰς αἰνέ-
σεις σου, τὴν τῆς δημιουργίας, τὴν τῆς προνοίας,
τὴν τῆς σοφίας, τὴν τῆς δικαιοσύνης, τὴν τῆς ἐναν-
θρωπήσεως, ὅπερ ἐκάστης γε τούτων ἄξιος τυγχά-
νεις αἰνεῖσθαι. Σιών μὲν οὖν ἐνταῦθα, τὴν ἐν οὐρα-
νώς Ἐκκλησίαν τῶν ἁγίων ὀνομάζει· πύλας δὲ αὐτῆς,
τὰς κατὰ τόπον Ἐκκλησίας, δι' ὧν τις ἐπὶ ταύτην
βαδίζων ἀνεισι. Ταῖς γὰρ Ἐκκλησίαις ἐπιδημοῦντες
οἱ διὰ Χριστὸν πάσχοντες, ἀνηγγεῖλον τὰ θεῖα τερά-
στια, σηρίζοντες τοὺς πιστοὺς. Καὶ ὁ Δαβὶδ δὲ, διὰ
τῆς βίβλου τῶν Ψαλμῶν, κατὰ πᾶσαν Ἐκκλησίαν
ἐξαγγέλλει τὰς αἰνέσεις τοῦ Θεοῦ. Θυγατέρα δὲ τὴν
ἁγίαν Σιών ἐκάλεσεν, ὡς ἡγαπημένην καὶ συστᾶσαν
ὑπὸ Θεοῦ.

Ἀγαλλισάμεθα ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ σου. Σωτήριον
καλεῖ τὴν ἐνανθρώπησιν, καὶ τὸν τοῦ Σωτῆρος θάνα-
τον, ὡς αἰτία σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων γεγενημένα·
καθὰ καὶ Συμεὼν ὕστερον· Εἶδον, ἔφη, οἱ ὀφθαλμοὶ
μου τὸ σωτήριόν σου.

Ἐρεπάγησαν ἔθνη ἐν διαφθορᾷ ἢ ἐποίησαν.
Ἔθνη τοὺς Ἰουδαίους ἐνταῦθα νοητέον, ὡς τοῖς ἀνό-
μοις ἔθνεσι κατὰ τὴν κακίαν καὶ τὸν φθόνον ἑμοιω-
θέντας· διαφθορὰν δὲ ἀπλῶς τὸν θάνατον· σπουδά-
σαντες γὰρ θανατῶσαι τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, αὐτοὶ
πανολεθρία διεφθέρησαν ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων, καὶ
θάνατον ἐκέλευν κατασκευάσαντες, θανάτῳ συνεσχέ-
θησαν ἄρδην. Ἡ καὶ περὶ τῶν πολεμούντων τοῖς
Χριστιανοῖς ὁ λόγος· ἐπειγόμενοι γὰρ ἀφανίσει τοῦ-
τους, αὐτοὶ μέλλον ἠφρανίσθησαν. Οὐκ ἄκαιρον δὲ
τοῦτο καὶ περὶ τῶν δαιμόνων ὑπολαβεῖν, οἱ σκεψά-
μενοι διὰ θανάτου τὴν τοῦ Χριστοῦ δύναμιν ἐπι-
σχέειν, αὐτοὶ διὰ τοῦ τοιοῦτου θανάτου τὴν ἑαυτῶν
δύναμιν ἐπεσχέθησαν.

Ἐν παγίδι ταύτῃ ἢ ἐκρυψάν, συνελήφθη ὁ

¹⁴ Luc. II, 30.

jusmodi incarnationis auxilium advocantes. Qui
prophetæ pauperes convenientissime dicuntur,
propter eam quam colebant frugalitatis virtutem :
atque ideo clamoris eorum oblitus non est.

VERS. 14. *Miserere mei, Domine, vide humilitatem
meam ab inimicis meis.* Hæc verba ex cujusque
Christiani persona dicta sunt : Vide, inquit, de-
pressionem et dejectionem a visibilibus mihi atque
ab invisibilibus inimicis inflictam. Studebant
enim universum Christianorum genus prorsus tol-
lere.

VERS. 15. *Qui exaltas me de portis mortis.* Por-
tas mortis varia martyrum supplicia appellavit.
Quas portas qui superabant, clariores atque illu-
striores a Salvatore effici videbantur. Per supplicia
enim introducitur quis ad mortem. Possunt etiam
hæc intelligi de beato David, qui sæpenumero ab
inimicis depressus, mirandum in modum a morte
liberatus est, ita ut per opem quæ ei præstaretur
a Deo, præclarior etiam evaderet.

*Ut annuntiem omnes laudationes tuas in portis
sion.* Hæc est causa quare fuerit liberatus a
morte, vel quare misericordiam Dei perquisiverit :
Ut annuntiem, inquit, omnes laudationes tuas :
creationis nimirum, providentiæ, sapientiæ, justiti-
æ, atque Incarnationis : pro quarum singulis lau-
dari mereris. Per Sion vero hoc in loco sanctorum
Ecclesiam intelligit, quæ in cælis est : et per illius
portas singulares Ecclesias, quæ in orbe sunt :
per quas qui incedit, in cœlestem Ecclesiam Sion
ascendit. Nam ii qui propter Christum passi sunt,
per hujusmodi Ecclesias incedebant, divina annun-
tiantes miracula, et fideles alios confirmantes. Ipse
etiam David hoc psalmoreum libro [omnes] lauda-
tiones Dei annuntiat : supernam præterea Sion,
sionem appellavit, quasi dilectam et constitutam a
Deo.

VERS. 16. *Exsultabimus in salutari tuo.* Per
salutare Incarnationem Domini intelligit, atque
ejus mortem, quæ salutis humanæ causa existit.
Unde et beatus Symeon postea cecinit : *Quia vide-
runt oculi mei salutare tuum* ¹⁶.

Infixæ sunt gentes in interitu quem fecerunt. Per
gentes hoc in loco Judæi intelligendi sunt, veluti
malitia atque invidia ipsis gentibus similes facti :
et per interitum ipsâ mors. Studentes enim Judæi
vitæ principem morti tradere, ipsi a Romanis
prorsus perditæ sunt : et eum Christo mortem
parassent, ipsi contra ab illa detenti fuerunt.
Fortassis etiam verba hæc dicta sunt ob eos qui
Christianos persequebantur, qui potius deleti sunt,
cum alios extinguere tentarent. Nec ab re fuerit
hæc de dæmonibus intelligere, qui Christi po-
tentiam cohibere ac conpescere studuerunt :
qua tamen omnes ipsorum potius extinctæ sunt
vires.

In laqueo isto quem absconderunt comprehensus

est pes eorum. Alia similitudine eandem rursus re- A petit sententiam, quamdam quodammodo pompam agens aut triumphum de inimicorum destructione. Per laqueum vero insidiarum cogitationes intelligit. In occulto etenim loco tendi solent insidiæ, quemadmodum et laquei : tametsi clam struuntur

Vers. 17. *Cognoscetur Dominus judicia faciens.* Judicia hoc in loco ultionæ appellat. Retribuit enim Dominus condigna unicuique pro meritis.

In operibus manuum suarum comprehensus est peccator. Hoc etiam superioribus est simile. Ponitur enim causa quare cognoscatur Dominus judicia facere : quia scilicet ex hoc potissimum justus videri potest, dum facit, ut qui aliis insidias parant, ipsi maxime in eas incidant : et quod doli in suos potissimum auctores convertantur. Peccatorem etiam hic intellige, uno ex tribus modis jam prædictis, cum vocem *gentes* interpretaremur, vel generaliter accipe pro quocunque dolo.

Diapsalma. De hoc dictum est.

Vers. 18. *Convertantur peccatores in infernum.* Per peccatores hoc in loco infideles intelligit, et per infernum supplicia. Convertantur itaque a præsentis nimirum vita, et illuc sub terram deferantur, ubi dicuntur esse poenarum loca. Vel aliter, il qui de terra nati sunt in eadem versentur, nihil aliud valentes cogitare quam terrena. Et quosnam intelligat per peccatores, ex his quæ sequuntur declarat dicens :

Omnes gentes quæ obliviscuntur Deum. Obliviscuntur, voluntaria scilicet oblivione.

Vers. 19. *Quoniam non in finem oblivioni erit pauper.* Hæc, inquit, hujusmodi gentibus evenient : quia fidelis vir in oblivionem omnino non erit. Pauperem vero eum dicit, qui temporalibus quidem divitiis est pauper, sed virtutum opibus sit dives. Vel pauperem dicit populum ex gentibus, veluti qui animæ dignitatem amiserat, pietatisque virtutum peculio inops erat.

Expectatio pauperum non peribit in finem. Pauperes hic gentiles dicit, quorum expectatio usque in finem inanis non erit. Expectatio vero D gentium Christus est. De quo alibi scriptum est : *Ipsæ erit expectatio gentium* 98. Et ad quas alibi per alium prophetam clamat dicens : *Expectate me in tempore resurrectionis meæ.*

Vers. 20. *Exsurge, Domine ; non prævaleat homo.* Alius interpres reddidit, *Non temere agat homo.* Hoc autem dicit propheta ob mutuas inter sese hominum insurrectiones atque insolentias. Veris quippe ac sanis carentes præceptoribus, atque ideo terram se ac limum esse ignibrantes, supra propriam naturam sese extollentes temere multa agebant : et omnia audentes, inter deos etiam se

α τους αὐτῶν. Τὸ αὐτὸ πάλιν εἶπε, δι' ἑτέρα; εἰκόνος ἐμπομπεῦον τῇ καταστροφῇ τῶν ἐχθρῶν. Παγίδα δὲ λέγει τὴν μελέτην, τὴν ἐπιβουλὴν· πᾶσα γὰρ παγίς, ἐν κρυφῇ, καθάπερ καὶ αὕτη· λαθραῖως γὰρ ἐπιβουλεύοντες, εἰς φῶς ἐξήγον τὸν φόνον.

Γινώσκεται Κύριος κρίματα ποιῶν. Κρίματα καλεῖ τὰς ἐκδικήσεις· ἀποδίδωσι γὰρ ἑκάστῳ πρὸς ἀξίαν.

Ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτοῦ, συναλήφθη ὁ ἁμαρτωλός. Καὶ τοῦτο τοῖς προλαβοῦσιν ὁμοιον· τίθειται γὰρ αἰτία τοῦ γινώσκεισθαι κρίματα ποιῶντα τὸν Κύριον· οὐχ ἥκιστα δὲ ἀπὸ τούτων φαίνεται δίκαιος κριτής, οἷς παρασκευάζει τοὺς ἐνεδρευόντας ἄλλοις, τῇ σφῶν ἐνέδρῳ περιπίπτειν, ἐκ περιτροπῆς. Τὸν δὲ ἁμαρτωλὸν ἐλκύσεις ἐπὶ τοὺς τρεῖς τρόπους τῆς ἀποδοθείσης ἐξηγήσεως τῶν ἔθνῶν· ἢ καὶ ἀπλῶς ἁμαρτωλὸν λέγει πάντα ὄλιον.

Διάψαλμα. Περὶ τοῦτου εἴρηται.

Ἀποστραφήτωσαν οἱ ἁμαρτωλοὶ εἰς τὸν ᾄδην. Ἀμαρτωλοὺς ἐνταῦθα τοὺς ἀπίστους ὀνομάζει· ᾄδην δὲ, τὴν κόλασιν. Ἀποστραφήτωσαν δὲ, ἀπὸ τοῦ, ἀπὸ τῆς παρουσίας ζωῆς καταχθῆτωσαν· ὑπὲρ γὰρ λέγονται τὰ κολαστήρια εἶναι. Ἡ καὶ οἱ ἐκ γῆς γεγονότες, εἰς αὐτὴν στραφήτωσαν, μηδὲν ὑπὲρ τὰ γῆϊνα νοῆσαι δυνάμενοι. Γίνας δὲ λέγει ἁμαρτωλοὺς, διὰ τῶν ἐξῆς ἐδήλωσεν, ἐπινεγκῶν·

Πάντα τὰ ἔθνη τὰ ἐπιλανθανόμενα τοῦ Θεοῦ. Δι' ἐκούσιον ἄγνωσαν.

Ὅτι οὐκ εἰς τέλος ἐπιλησθήσεται ὁ πτωχός. Τοῦτο δὲ, φησὶ, πείσονται τὰ τοιαῦτα ἔθνη, ὅτι οὐ μέχρι παντός ἐπιλησθήσεται ὁ πιστός. Ὁ πτωχός μὲν, τὸν ἀπὸ χρημάτων πλοῦτον· πλούσιος δὲ, τὸν ἐξ ἀρετῶν. Ἡ καὶ πτωχὸν λέγει τὸν ἐξ ἔθνῶν λαόν, ὡς ἀπολωλεκότα τὸ τῆς ψυχῆς ἀξίωμα, καὶ πτωχεύσαντα τὴν περιουσίαν τῆς εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς.

Ἡ ὑπομονὴ τῶν πενήτων οὐκ ἀπολείται εἰς τέλος. Πένητας ἐνταῦθεν τοὺς ἐξ ἔθνῶν φησιν, ὧν ἡ προσδοκία οὐ μᾶτην ἔσται μέχρι τέλους. Προσδοκία τῶν ἔθνῶν, ὁ Χριστός· Καὶ αὐτός, φησὶν, ἔσται προσδοκία ἔθνῶν, πρὸς οὐς καὶ δι' ἑτέρου προφήτου βοᾷ· Ὑπόμεινόν με εἰς καιρὸν ἀναστάσεώς μου.

Ἀνάστηθι, Κύριε, μὴ κραταιούσθω ἄνθρωπος. Ἄλλος, μὴ θρασυνέσθω, εἴρηκεν· τοῦτο δὲ λέγει, διὰ τὰς κατ' ἀλλήλων ἐπαναστάσεις τῶν ἔθνῶν. Οἱ γὰρ ἄνθρωποι, παρὰ τὸ μὴ ἔχειν ἀληθεῖς διδασκάλους, ἀγνοήσαντες ὅτι γῆ εἰσιν, ὑπὲρ τὴν ἑαυτῶν ἐθρασύνοντο φύσιν· καὶ πάντα τολμώντες, ἐτι καὶ εἰς θεοὺς ἑαυτοῦς ἐνέγραφον. Ἐπέξελθε οὖν, φησὶ, καὶ κατὰστείλον τὸ τοιοῦτον φρούραγμα. Ἔστι δὲ καὶ

98 Gen. XLIX, 10.

γλαφυρώτερον εἶπειν· πρὸς μὲν τὸ κατ' εἰκόνα, θεός ἐστιν ἄνθρωπος· πρὸς δὲ τὰ γεώδη πάθη, ἄνθρωπος. Τούτων οὖν ἐπικρατούντων ἐν ἀνθρώποις, ἀναστῆναι τοῦ θανάτου παρακαλεῖ τὸν Χριστὸν, διδάξαντα διὰ τῶν ἀποστόλων, μὴ κατεπαίρεισθαι τὰ πάθη τῆς ψυχῆς, μηδὲ τὸν χοῦν τοῦ νοῦς. Καὶ ἄλλως δὲ· μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ κηρύγματος ἀπλωθέντος εἰς τὴν οἰκουμένην, αἱ κατ' ἀλλήλων ἐπαναστάσεις τῶν πόλεων ἐπαύθησαν se extollere non debent, neque pulvis supra intellectum. Vel aliter post resurrectionem Domini divulgato Evangelio in univ. orbem, inutuz illæ gentium insurrectiones atque insolentiæ quieverunt.

Κριθῆτωσαν ἔθνη ἐνώπιόν σου. Ἀντὶ τοῦ, Τῆς σῆς ἐπισκοπῆς ἀξιωθῆτωσαν. Ὁ κρινῶν γὰρ ὄρα τὸν κρινόμενον. Κρίσιν δὲ τὴν κατὰ τοῦ διαβόλου νόησον, περὶ τῆς καὶ διὰ Ἡσαίου φησὶν ὁ Θεός· Ἰδοὺ ὁ παῖς μου ὃν ἠρέτισα, ὁ ἐκλεκτός μου, εἰς ὃν ἠδούκησεν ἡ ψυχὴ μου· θήσω τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτῷ, καὶ κρίσιν τοῖς ἔθνεσιν ἐξοίσει.

Κατάστησον, Κύριε, νομοθέτην ἐπ' αὐτούς. Ἐνταῦθα τὸν Χριστὸν ἀντίκειται, κατὰ τὸ· Ἐγὼ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ· νέον γὰρ ἔδωκεν νόμον, τὸν τοῦ Εὐαγγελίου.

Γνώτωσαν ἔθνη ὅτι ἄνθρωποι εἰσιν. Ὁψέ ποτε μαθέτωσαν, ὡς ἄνθρωποι ζῆν, καὶ ὡς μὴ θηρία.

ptibiles sunt, quodque longe sunt a diis : quæ propria eos gloriatio ac superbia de seipsis suadet cogitare.]

Ἴνα τί, Κύριε, ἀφῆστηκας μακρόθεν; Ἐντεῦθεν εἰς τοὺς περὶ προνοίας εἰσβάλλει λόγους, τῶν πονηρῶν μὲν εὐημερούντων, δυσπραγούντων δὲ τῶν ἀγαθῶν· καὶ προσώπων τῶν θλιβομένων ποιεῖται τὴν δικαιολογίαν. Διατί, φησὶν, ἀφῆκας τοὺς ἀνθρώπους ὡς ἔτυχε φέρεσθαι; ἐκ μεταφορᾶς τῶν πόρρωθεν ἱσταμένων, καὶ ἀμελούντων.

Quære permittis homines temere ac casu ferri quo metaphora illorum sumptum est, qui procul abierunt, et relictorum nullam curam habent.

Ἵπερορᾷς ἐν εὐκαιρίαις ἐν θλίψεσιν; Ἵπερορᾷν ἐστὶ, τὸ προσποιεῖσθαι μὴ ὄρα, ἀλλὰ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀφαιρεῖν ὑπὲρ τὸ ὄρωμενον. Ἴνα τί τοίνυν, φησὶ, παρῶν, ἀρεστάνα δοκεῖς διὰ τὴν μακροθυμίαν, καὶ βλέπων ἅπαντα, προσποιῆ μὴ βλέπειν, διὰ τὸ μὴ ἐπαμύνειν τοῖς πράγμασι, καὶ ταῦτα· ἐν καρποῖς δεομένοις τῆς σῆς ἐπισκοπῆς, ἤγουν ἐν θλίψεσι τῶν κακῶς πασχόντων; Ταῦτα δὲ λέγει παρακαλῶν, οὐκ ἐγκαλῶν. Εἶδ' ἂν ὁ Θεός πρὸς ταῦτα τὸ γυγραμμένον· *Al dimorlai umw̄n d̄ustw̄si metaξ̄ū em̄oū kaī um̄w̄n.*

rogans dicit et exhortans. Nam alioquin respondere ei *Peccata vestra dividunt inter me et vos.*

Ἐρ τῷ ὑπερηφανεύεσθαι τὸν ἀσεβῆ, ἐμπυρρίζεται ὁ πτωχός. Τοῦ ἀσεβοῦς, φησὶν, ἐπαίρομένου, διὰ τὸ εὐδοῦσθαι πρὸς ἅπαντα, βλέπων πᾶσι προσκείμενον εὐσεβῆς, πυρπολεῖται τῷ ζῆλῳ τῆς εὐδοκίμησης, οἶόν τινα καπνὸν τὸν στεναγμὸν διὰ

A ascribent. Exi itaque tu, Deus, inquit, et tan' am corum elevationem compesce. Illud etiam dici potest quod ea ratione, qua ad imaginem et similitudinem Dei homo factus est, Deus dicitur : ea vero qua terrenis affectibus ac passionibus detinetur, homo merito appellatur. Cum itaque hæc passionibus in hominibus prævaleret, hortatur Deum Propheta ut exsurgat a morte, et ut per sanctos apostolos doceat quomodo passionibus supra animam

Judicentur gentes in conspectu tuo. Hoc est protectione et custodia tua dignæ efficiantur. Nam qui judicat ad eum qui judicatur aspicere solet. Judicium vero illud intellige quod contra dæmonem faciendum erat : de quo per Isaiam dicit Deus : *Ecce puer meus quem elegi, electus meus in quo commlacuit anima mea, ponam Spiritum meum super eum et judicium afferet gentibus* 19.

VERS. 21. *Constitu, Domine, legislatorem super eos.* Per legislatorem hic Christum intelligit, juxta illud : *Ego autem constitutus sum Rex ab eo*, qui legislator novam eis legem tulit : sanctum scilicet Evangelium.

Cognoscant gentes quod homines sunt. Sero saltem aliquando addiscant vivere ut homines, et non ut feræ. [Vel aliter : Doceantur, inquit, quod corrumpuntur.]

PSAL. X JUXTA HEBRÆOS. VERS. 1. *Utquid, Domine, recessisti longe?* Incipit tractare de divina Providentia : ac veluti pravorum hominum res bene ac feliciter succederent, contra autem, justis ac bonis viri infeliciter degere, ex persona justorum in afflictionibus existentium sermonem facit : et rationem quodammodo exquirat a Deo, dicens : sors jubet, nec ullam eorum curam habes ? quod ex

Despicias in prosperitatibus in tribulatione? Despiciere est dissimulare, non videre, ac quasi deorsum aspicere, et non ad rem illam, quæ ante oculos posita est. Quid igitur, inquit, tu qui omnibus præsens es tanta tua longanimitate ac patientia abesse videris, et cum omnia videas, simulas non videre, ut rebus nostris auxilium non feras, atque hoc eo potissimum tempore, quando protectione tua potissimum indigemus, nunc scilicet cum in tribulationibus constituti sumus? hæc autem non accusans aut culpans Deum Propheta, sed Deus potuisset, id quod alibi scriptum est :

VERS. 2. *Dum superbit impius, incenditur pauper.* Quando, inquit, aliquis extollitur, quando bene illi cuncta succedunt, tunc si quis fidelium est, qui frequentibus urgeatur calamitatibus, is zelo quodam atque amulatione opinionis ac boni nominis

19 Isa. XLIII, 10.

pene accenditur, atque ex proprio ore gemitus quosdam fumi instar emittit, deplorans, quod cum ipse ejusmodi sit, obscurus tamen est, atque ignotus (47). Vel aliter etiam intellige, quod extollente se impio dæmone adversus humanum genus, ille qui virtutibus est pauper, nimia accenditur passione.

Coadjuvantur in consiliis quæ cogitant. Hoc de impiis etiam dictum est. Coadjuvantur, inquit, in his quæ consulunt. Coadjutorium vero hoc prosperitatem intellige. Vel coadjuvantur a suis similibus. Observandum est autem quod propheta sæpenumero tam de pravus, quam de probis hominibus loquens, singulari aliquando, et aliquando plurali utitur sermone: quia numero quidem multi sunt, sed virtute aut vitio unum. Vel aliter: Quia Græca dictio συλλαβάνονται non tantum significat *coadjuvantur*, sed etiam *comprehenduntur*, dicere possumus, Prophetam hic loqui de illis fidelibus, qui in propriis cogitationibus comprehenduntur, quas de impiis, et de illorum prosperitate cogitant; ac si diceret, quod ob propriam infirmitatem labuntur, non valentes percipere aut considerare judicia Dei.

VERS. 3. *Quoniam laudatur peccator in desideriiis animæ suæ, et injustus benedicitur.* Observandum est quod dictio, *quoniam*, seu *quia*, apud Hebræos non semper causam reddit, sed aliquando adverbium est confirmandi: aliquando etiam abundat juxta idiomatis usum. Adeo, inquit Propheta, inter eos vitium prævaluit, ut et peccatores de delictis laudentur, quæ carni ac propriæ libidini obtemperantes committunt, et ii pariter qui injuria quempiam afficiunt, a sui similibus majorem inde sceleris gloriam consequuntur.

VERS. 4. *Irritavit Dominum peccator.* Ad ultionem Deum commovit, suis eum urgens atque incitans delictis.

Secundum multitudinem iræ suæ non exquiret. Non exiget, inquit, Deus pœnas iræ suæ condignas, juxta illud: *Si iniquitates observaveris, Domine, Domine, quis sustinebit?* Iram enim Dei, justam pœnam et condignum supplicium appellat. Misericors, inquit, Deus est: summas ac meritas pœnas non infliget. Alii [legunt]: Irritavit Dominum peccator secundum multitudinem iræ suæ, hoc est condigne, et prout exigebat divina ira, quæ ab ipso peccatore propriis sceleribus instigata fuerat **D** et accensa, et quod sequitur, *non exquiret*, legendum dicunt per interrogationem, vel etiam absolute, et tunc sit sensus, quod Deus per pœnitentiam illum non exquiret, qui ita eum irritavit.

VERS. 5. *Non est Deus in conspectu ejus.* Putat peccator quod eum Deus peccata committentem non videat. Vel aliter: Deus qui ubique præsens est, a peccatoris oculis non percipitur.

Iniquitatur viæ illius in omni tempore. Cum

⁹⁷ Psal. cxxix, 3.

Variae lectiones.

(47-48) Græca ita sonant: *quod talis cum sit (impius) velicet prospere.*

Α τοῦ στόματος ἀναπέμπων, ὅτι τοιοῦτος ὢν, εὐροεῖ. Ἡ καὶ τοῦ δαίμονος ἐπαίρομένου κατὰ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ὁ πτωχὸς τὴν ἀρετὴν φλέγεται πρὸς τὰ πάθη.

qui virtutibus est pauper, nimia accenditur passione.

Συλλαβάνονται ἐν διαβουλοῖς, οἷς διαλογίζονται. Καὶ τοῦτο περὶ τῶν ἀσεβῶν, ὅτι τρόπον τινὰ συνεργοῦνται εἰς ἄβουλεύονται. Συνεργίαν δὲ νομιστέον τὴν εὐδωσίαν. Ἡ καὶ συνεργοῦνται παρὰ τῶν ὁμοίων. Παρατηρητέον δὲ πολλάκις, ὅτι ἐπὶ τῶν ἀγαθῶν, καὶ ἐπὶ τῶν πονηρῶν, τοῦτο μὲν πληθυντικῶς, τοῦτο δὲ ἐνικῶς ἐκφέρει τὸν λόγον· οἱ τε γὰρ ἀγαθοὶ τῷ ἀριθμῷ μὲν πολλοὶ εἰσι, τῇ δὲ ἀγαθότητι, εἰς· καὶ οἱ πονηροὶ δὲ, τῷ μὲν ἀριθμῷ, πολλοὶ, τῇ δὲ πονηρίᾳ, εἰς. Ἡ καὶ περὶ τῶν εὐσεβῶν ὁ λόγος, ὅτι ἐν οἷς διαλογίζονται περὶ τῶν ἀσεβῶν τῆς εὐημερίας, συλλαβάνονται· τουτέστι, περιπίπτουσιν ἐν μικροψυχίαις, οὐ καταστοχάζομενοι τῶν κριμάτων τοῦ Θεοῦ.

Ὅτι ἐπαινείται ὁ ἁμαρτωλὸς ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ ὁ ἀδικῶν ἐνευλογεῖται. Καὶ τοῦτο παρατηρητέον, ὡς τὸ ὅτι παρὰ τοῖς Ἑβραίοις, οὐκ ἀεὶ αἰτιολογικὸν παραλαμβάνεται· ἀλλ' ἔστιν ὅτε καὶ βεβαιωτικὸν καὶ παρέλκον τίθεται κατὰ τινα συγθεσίαν. Οὕτως οὖν, φησὶν, ἐκράτησεν ἡ κακία, ὡς τοὺς ἁμαρτάνοντας ἐπαινέσθαι μᾶλλον ἐν τοῖς πλημμελήμασιν ὢν ἐπιθυμοῦσιν, ὡς ἐμπαθεῖς, καὶ τοὺς ἀδικοῦντας εὐφημεῖσθαι παρὰ τῶν ὁμοίων, ἐν οἷς ἀνοσίως πράττουσι.

Παρώξυνε τὸν Κύριον ὁ ἁμαρτωλός. Εἰς ἐδίκησιν ἠρέθισε, παρ' ἐαυτοῦ ὀξύνας καὶ ταχύνας αὐτὸν, δι' ὧν ἐργάζεται.

Κατὰ τὸ πλῆθος τῆς ὀργῆς αὐτοῦ οὐκ ἐκζητήσῃ. Ὅχι ἀξίως τῆς ὀργῆς αὐτοῦ ἀπαιτήσῃ δικῆς ὁ Θεός. Ἐὰν γὰρ ἀνομίας παρατηρήσῃ, τίς ὑποστήσεται; Ὅργη δὲ Θεοῦ, ἡ δικαία τιμωρία. Ἐλεήμων, φησὶν, ὢν, οὐκ ἐπάγει κόλασιν ἄκρατον. Ἔστι δὲ καὶ ἐτέρως κατὰ τινος, ὅτι Παρώξυνε τὸν Κύριον ὁ ἁμαρτωλός κατὰ τὸ πλῆθος τῆς ὀργῆς αὐτοῦ, τουτέστιν ἀξίως τῆς παρ' αὐτοῦ δήπου τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἀναπτομένης τῷ Θεῷ ὀργῆς· ἀναπτομένης δὲ, διὰ τῶν πονηρῶν πράξεων, εἶτα τὸ, οὐκ ἐκζητήσῃ, κατ' ἐρώτησιν ἀναγνωστέον· ἢ καὶ αὐθὶς κατὰ ἀπόφασιν (48), οἷον· Οὕτω παροξύννας τὸν Θεόν, οὐκ ἐκζητήσῃ αὐτὸν διὰ μετανοίας.

Οὐκ ἔστιν ὁ Θεός ἐνώπιον αὐτοῦ. Ὁ; οἷεται, οὐ βλέπει αὐτὸν οὕτω πράττοντα ὁ Θεός· ἢ οὐλαμβάνεται πρὸ ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, ὡ; παρῶν.

Βεβηλοῦνται αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ ἐν παντὶ καιρῷ.

Μη δοκῶντες ρέπεσθαι, μακραί γίνονται αἱ πράξεις· τοῦ ἁμαρτωλοῦ καὶ μεμολυσμένα.

Ἄνταναιρείται τὰ κρίματά σου ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ. Ἀφαιροῦνται αἱ κρίσεις σου ἀπὸ τοῦ νοῦ αὐτοῦ· νοῦς γὰρ ὄρα· τουτέστιν ἐκβάλλονται, μὴ ἐνθυμούμενου ταῦτα, μηδὲ λογιζομένου, ὅτι κριτὴς εἶ δίκαιος, καὶ ἰσχυρὸς, καὶ μακροθύμος. Παρέλκουσα δὲ ἡ ἀντιπερθεσις, καὶ καταχρηστικώτερον, ὡς περ ἐπὶ τῆς ἀνταποδόσεως ἠρμηνεύσαμεν· ἤρκει γὰρ εἰπεῖν, Ἄναιρείται. Ἡ καὶ ἄλλως· Ἀναίρεσις μὲν τῆς ἁμαρτίας, αἱ τοῦ Θεοῦ κρίσεις, ἃς ὁ ἁμαρτάνων ἐνθυμούμενος παύεται· ἀνταναιρέσις δὲ τούτων αἰθῆς, ἡ λήθη αὐτῶν.

Πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ κατακυριεύσει. Πάντας ἀμυνεῖται τοῖς ἀντισταμένους αὐτῷ, διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ μακροθυμίαν παραχωρούμενος πολλάκις νικᾶν καὶ ἐν τοῖς πολέμοις.

Ἐἶπεν γὰρ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐ μὴ σαλευθῶ. Ἡράμονον ἐνόμισεν τὴν εὐημερίαν· σαλευθῆναι δὲ, τὸ μετατραπῆναι τῆς δυνάμεως.

Ἄπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν ἄνευ κακοῦ. Λεῖπει τὸ θροῦμαι, ἢ διαβῆσθαι· ἐνενόησε γὰρ ὅτι ἀνεπαφός ἔσται κακώσεως, ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, τουτέστι, πρὸ ὀλίγην ζωὴν· γενεάν γὰρ ἐνταῦθα τὴν ζωὴν οἰητόν, τουτέστιν, ἀπὸ τῆς ἑαυτοῦ ἄχρι τῆς μετ' αὐτόν.

Ὁ δὲ ἄρα τὸ στόμα αὐτοῦ γέμει, καὶ πικρίας, καὶ δόλου. Οὐ τις αὐτοῦ τὸ στόμα· σὺνθεσις δὲ καὶ τοῦτο τὸ σχῆμα τῆ τῶν Ἑβραίων διαλέκτῳ, καὶ πολλοῦ καίμενον, λέγω δὴ τὸ συζευγνύειν τὰ ἄρθρα ταῖς ἀντωνυμίαις, ὡς τὸ· **Μακάριος οὗ ὁ Θεὸς Ἰακώβ βοηθὸς αὐτοῦ· καὶ τὸ· Μακάριος ἀνὴρ, ὃ ἐστὶν ἀντίληψις αὐτῷ παρὰ σοῦ.** Πηλοποιημένον δὲ ἐστὶν ἄρα, καταρωμένου πᾶσι· καὶ πικρίας, ὀργίλων φθεγγομένου· καὶ δόλου, μὴ χρωμένον τοῖς λόγοις κατὰ τὴν καρδίαν, ἀλλ' ἕτερα μὲν λέγοντος, ἕτερα δὲ κρύπτοντος.

Ἰπὸ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ κόπος καὶ πόνος. Ἐξείνα φθέγγεται, ἢ κόπον καὶ πόνον τοῖς ἐπιβουλεύοις παρέχουσιν. Ἡ καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ αὐτοῦ κάματος καὶ ὀδύνη, ὧν μετέξουσιν οἱ αὐτῷ παθηθέντες, μὴ εὐρίσκοντες τὴν ἀνεσίαν. Ἡ καὶ κάμη καὶ ὀδυνηθήσεται ἡ γλῶσσα αὐτοῦ, τὰ κατὰ τῶν πολέμων φθεγγομένη. Διὰ δὲ τῆς γλωσσαλγίας ταύτης τὴν συνέχειαν τῶν λόγων ἐδήλωσεν.

Ἐγκάθηται ἐν ἐνόβρῳ μεταπλουσίω. Ἐνεδρά ἐστὶ τόπος κρύφιος, ὃ τις ἐγκαταδυόμενος, ἀφανῶς ἐπιτίθεται τοῖς παρῶσι. Καταλέγει δὲ ὁ λόγος τὰς πολυειδεῖς κακίας τῶν πονηρῶν, ἃς ποιεῖν εἰώθασιν, τοὺς δούλους, τὰς ἐπιβουλὰς, τὰς ἀρπαγὰς, τοὺς φό-

A peccator sua videri non putat delicta, perversiores semper atque inquinatiores sunt ejus mores.

Auferuntur judicia tua a facie ejus. *Judicia, inquit, tua ab ejus intellectu auferuntur. Ipse siquidem intellectus oculus etiam suos habet. Verum hujusmodi delinquens tantæ cæcitatæ est, ut judicia, quæ a te proferuntur, non videat, non consideret, non animadvertat, te justum, fortem et longanimum judicem esse. Redundat autem præpositio ἀντι, et abusive usurpatur, ut in voce ἀνταποδόσεως interpretati sumus. Sat enim erat dicere ἀναιρείται. Vel alia ratione: Peccati quidem obliteratio sunt Dei judicia, quippe quæ recogitans is qui peccat, a peccato desistit. Divinorum vicissim obliteratio judiciorum est eorum oblivio.*

Omnia inimicorum suorum dominabitur. *Ulciscetur omnes qui adversus eum insurrexerunt, Deo, longanimitate sua, permittente illum sæpius in bello inimicos suos superare.*

VERS. 6. Dixit enim in corde suo: Non movebor. *Putat felicitatem suam diu esse permansuram. Moveri enim hic, intellige pro mutari, a priori nimirum potentia atque a propriis viribus.*

A generatione in generationem sine malo. *Subintellige verbum ero, vel pertransibo: cogitavit enim peccator ille et credidit, se a generatione in generationem, hoc est per totam vitam, futurum absque afflictione aliqua. Generationem enim hic posuit pro vita: quasi dicat, ab ejus vita ad eam quæ erit post ejus mortem.*

VERS. 7. Cujus maledictione os ejus plenum, et amaritudine et dolo. *Verba illa Os ejus, more Hebraici idiomatis posita sunt, quemadmodum multis in locis reperitur. Solent enim Hebræi pronomina articulis conjungere; cujusmodi et illud est: Beatus cujus Deus Jacob adjutor ejus⁹⁸. Item illud: Beatus vir cui est auxilium ei abs te⁹⁹. Est autem maledictione plenum os, cum omnibus maledicat: et amaritudine, cum iracunde ad omnes loquatur. Dolo etiam plenum dicitur, cum non ex corde sermonem proferat, sed alia dicat, et alia in secreto animi habeat.*

Sub lingua ejus labor et dolor. *Ea, inquit, loquitur, quæ laborem et dolorem iis pariunt, quibus insidias tendit: vel quia in ejus doctrina labor est et dolor, quorum erunt participes qui et obtemperant, dum nullam in ejus doctrina requiem inveniunt; vel in labore et dolore erat lingua ejus, laboris nimirum et doloris verba adversus eos proferens quos impugnabat. Hujusmodi autem loquendi modo loquacitatem illius ac maledicentiam indicavit.*

VERS. 8. Sedet in insidiis cum divitiibus. *Per insidias occultum insidiarum locum intelligit, unde insidiatores latenter solent impetum facere. Connumerat autem Propheta hic, multiplicia pravorum hominum vitia, dolos videlicet, insidias, rapinas,*

⁹⁸ Psal. CXLV, 5. ⁹⁹ Psal. LXXIII, 6.

cædes, atque alia hujusmodi. Abscondet enim, A inquit, se in insidiis, simul cum iis, qui vitiiis ditiores sunt; hoc est qui præclariores et celebriores sunt in delictis: quos veluti eadem secum sentientes socios sibi habebit. Deinde insidias decedans, insidiarum etiam causam addit:

In occultis ut interficiat innocentem. Ut morti, inquit, sine causa eum tradat, qui nulla eum affecit injuria. Hanc enim particulam τοῦ, quæ causam significat, adhibere veteres consueverunt.

VERS. 9. *Oculi ejus in pauperem respiciunt.* Assiduam ac perpetuam hujus insidiatoris attentionem narrat: qui cum pertranseuntem aliquem viderit summa animi sollicitudine considerat, quomodo eum comprehendat.

Insidiatur in abscondito quasi leo in spelunca sua. Tandem repetit sententiam, vario quodammodo, propalans, et in publicum traducens eorum scelerata actu ac malitia undecunque plena: ferasque quodammodo illos fieri demonstrat. Nam quem-admodum leo, ex propria caverna aut latebra infirmioribus animalibus insidiatur, quæ nihil timentia securam pertranseunt: ita etiam iste fecit occultis usus latebrarum insidiis.

Insidiatur ut rapiat pauperem, ut rapiat pauperem dum attrahit eum. Cum leoni eum ob insidias, et cædium cupiditatem comparaverit, perstat adhuc in comparatione, docens congruere ei leonis opera. Irruit, inquit, ut leo, ut prædam rapiat, ut ad latebras trahat. Neque enim insidiatur ut feram aliquam perniciosam aut inimicam capiat, sed ut pauperem, pauperem inquam, et bonis et viribus humanis. Et dum attrahere eum dicit, magis declarat rapinæ modum. Repetitione vero illa, ut rapiat, summam hujus hominis impietatem denotat. Vel ideo fortassis sermonem ingeminavit, ut exaggeratione quadam Deum magis excitaret ad vindictam.

VERS. 10. *In laqueo suo humiliabit eum.* Hoc est, dolo et calliditate sua ei dominabitur: vel occisum in terram projiciet. Humilis enim est qui humi prostratus jacet.

Inclinabitur, et cadet cum dominatus fuerit pauperum. Ubi potens iste pauperum dominatus fuerit, tunc et ipse humiliatus inclinabitur, et peribit. Nam qui cadunt prius inclinantur. Hæc autem omnia fiunt, ut et immedicabile ejus vitium pateat, et Dei pariter longanimitas, et pauperum oppresorum patientia, et eorundem demum vindicta.

VERS. 11. *Dixit enim in corde suo: Oblitus est Deus, avertit faciem suam ne videat in finem.* Is cuij permissum esse diximus animæ suæ concupiscentias explere in valde absurdas decidit opiniones: dum intra seipsum reputat quod Deus propriæ providentiæ oblitus sit, qua mundum gubernat, quod

υρος, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἐγκατακρύπτεται, φησί, τῇ ἐνέδρῳ μετὰ τῶν πλουσίων, τὴν κακίαν τῶν ἐπιφανεστέρων αὐτῶ· τοῦτους γὰρ ὡς ὁμοίως ἔχοντας προσεταιρίζεται· εἶτα σαφηνίζων τὴν ἐνεδραν, ἅμα δὲ καὶ τὴν αἰτίαν αὐτῆς προστίθει, ἐπήγαγεν·

Ἐν ἀποκρύφῳ τοῦ ἀποκτείνειν ἀθῶον. Ὡς θανατῶσαι ἀνθρώπων ἀναίτιον, μηδὲν ἀδικήσαντα. Τὸ τοῦ γὰρ αἰτιολογικὸν πολλὰκις παραλαμβάνει τῶν παλαιῶν ἢ διάλεκτος.

Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ εἰς τὸν πένθητα ἀποβλέπουσι. Τὴν ἐμμονον αὐτοῦ κατασκοπὴν ἐνταῦθα διηγείται, βλέποντος ἀπενῶς, πότε παριόντα τοῦτον εὐκαίρως συλλήφεται.

B *Ἐνεδρεύει ἐν ἀποκρύφῳ ὡς λέων ἐν τῇ μάνδρῳ αὐτοῦ.* Τὸ αὐτὸ καὶ νῦν δηλοῖ, τὴν πανουργίαν ἐκείνου ποικίλην ἐκπομπῶν, καὶ θηρίον αὐτὸν ἀνικητὸν γεγεννημένον δείκνυσιν. Ὡς περὶ ὁ λέων τῶν οὐκ ἐπιφανεστέρων ἐγκρυπτόμενος· τοῦτο γὰρ ἡ μάνδρα βούλεται· τοῖς ἀσθενεστέροις ζωοῖς ἐπιβουλεύει, παρερχομένους ἀπονήρως· οὕτω καὶ οὗτος ποιεῖ, τῶ ἀποκρύφῳ τόπῳ φωλεῶν χρώμενος.

Ἐνεδρεύει τοῦ ἀρπάσαι πτωχόν. ἀρπάσαι πτωχόν ἐν τῶ ἐλκυσῆαι αὐτόν. Λέοντι γὰρ αὐτὸν ἀπεικάσας, κατὰ τε τὴν ἐπιβουλήν, καὶ τὴν ἀπηνειαν, καὶ τὸ φονικόν, ἐπέμεινε τῇ τροπῇ, προσαρμύζων αὐτῶ τὰ ἔργα τοῦ λέοντος. Ἀρπάζει γὰρ, ἐπιπεσῶν αἰφνιδίον ὁ λέων, καὶ ἐλκύει πρὸς τὴν ἑαυτοῦ μάνδραν. Ἐνεδρεύει (49) δὲ, φησὶν, οὐχ ἵνα ἐπιβουλον, ἢ κολλέμιον, ἢ θηρίον ἔλῃ, ἀλλὰ πτωχόν, τῆ ἐν χρήμασι περιουσίαν, καὶ καταπεπονημένον τῆ ἀνθρωπίνῃ ἰσχύϊ. Ἐξηγείται δὲ καὶ τὴν ἀρπαγὴν, ὅτι ἐλκυσμός ἐστι. Διὰ δὲ τῆς ἐπαναλήψεως τοῦ ὀνόματος ἀρπαγῆς, ἐμφαίνει σχετλιασμόν. Ἡ καὶ διὰ τῆς συνεχείας τῶν παθητικῶν ῥημάτων, διεγείρει τὸν Θεὸν εἰς ἄμυναν.

Ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ταπεινώσει αὐτόν. Ἐν τῶ ἰδίῳ δόλῳ κυριεύσει αὐτοῦ· ἢ καὶ εἰς γῆν βίβλακτεινας· ταπεινὸς γὰρ, ὁ πρόσγειος.

Κύψει καὶ πεσεῖται ἐν τῶ αὐτόν κατακυριεύσει τῶν πενήτων. Ὅτε κατακυριεύσει τῶν πενήτων ὁ δυνάστης, τότε καὶ αὐτὸς κλιθήσεται ταπεινούμενος καὶ ἀπολείται. Οἱ γὰρ πίπτοντες πρῶτον κύπτουσι. Τοῦτο δὲ γίνεται, ἵνα καὶ τὸ ἀνάτατον αὐτοῦ φανῇ, καὶ τὸ μακρόθυμον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ τῶν πεπονηθέντων ὑπομονή, καὶ ἡ ἐκδίκησις τῶν ἀδικουμένων.

Ἐἶπε γὰρ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Ἐπιλέλησται ὁ Θεός, ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, τοῦ μὴ βλέπειν εἰς τέλος. Παραχωρούμενος γὰρ πληροῦν τῆς ἐπιθυμίας τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, πρὸς ἀτόπους ὑπολήψεις ἐκπίπτει, λογίζόμενος ἐν ἑαυτῶ ἐπιτελεῖσθαι τὸν Θεὸν τῆς τοῦ κόσμου προνοίας, ἀποστρέψαντα

Variaë lectiones.

(49) Ἐπεὶ sic: Non enim insidiatur, ut insidiatore aliquem capiat, vel inimicum, vel sciam.

τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ ὥστε μὴ βλέπειν ὡς τὰ
 γινόμενα · τὸ γὰρ εἰς τέλος, πῆ μὲν, τὸ ἄχρι παν-
 τός, πῆ δὲ, τὸ ὅλων ἐμφαίνει · ταῦτόν δὲ καὶ ἄμφω
 δύναται, τοῖς λεπτότερον ἐπισκεπτομένοις. Χρῆ δὲ
 γινώσκειν, ὅτι τὰ προβήθηέντα νοοῦνται καὶ εἰς τὴν
 Ἰουδαϊκὴν δῆμον καὶ τὴν Χριστὸν, προσαρμοζό-
 μενα κατὰ μέρος. Καὶ οὗτος γὰρ ἐν ἡδρευσ μετὰ
 τῶν ἀρχόντων τοῦ λαοῦ τὸν ἀθῶνον ἀπὸ ἀμαρτίας,
 τὸν δι' ἡμᾶς πτωχεύσαντα, καὶ ἀεὶ παρετήρει, καὶ
 πάντα ἐποίησεν, καὶ τέλος ὅτε αὐτὸν ἀπέκτεινε, καὶ
 τοῦ ἀποστόλου ἐδίδως, τότε καὶ αὐτὸς ἄρδην ὑπὸ
 Ῥωμαίων ἐξολοθρεύθη.

Ἀνάστηθι, Κύριε ὁ Θεός μου, ὑψωθήτω ἡ
 χεὶρ σου. Κινήθητι, φησὶν, εἰς ἐκδίκησιν · τὸ δὲ,
 Ὑψωθήτω ἡ χεὶρ σου, κατὰ μεταφοράν. Εἰώθασι
 γὰρ οἱ κολάζοντές τινας ἐπαίρειν τὴν χεῖρα, κατα-
 φέρουσιν τὴν μάστιγα. Ἡ καὶ ὑψηλῆ, φησὶν, οὔσα,
 καὶ ὑπερφερῆς ἡ δύναμις σου, νῦν μάλιστα τὸ αὐτὸ
 δεῖχθητω · χεῖρα γὰρ Θεοῦ ταύτην ὑποληπτέον.

Μὴ ἐπιλάβῃ τῶν πονητῶν σου εἰς τέλος. Τὸ
 εἰς τέλος, ἀντὶ τοῦ, μέχρι παντός.

Ἐνεκεν τίνος παρώργισεν ὁ ἀσεβὴς τὸν Θεόν;
 Σφόδρα δευνοπαθήσας ἐπὶ τοῖς τοιοῦτοις τῶν πονη-
 ρῶν τολμήμασιν, εἰς ἐρώτησιν χρηματίζει τὸν λό-
 γον · εἰτα λύει τὴν ἀπορίαν, ἐπαγαγῶν ·

Εἶπε γὰρ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ · Οὐκ ἐκζητήσει.
 Τοῦτο, φησὶ, τῆς ἀνοσιουργίας ἐστὶν αἷτιον · οἴεται
 γὰρ, ὡς οὐκ ἐξετάσει Θεὸς τὰ δρώμενα.

Βλέπεις, δεῖ σὺ πόνον καὶ θυμὸν κατανοεῖς,
 τοῦ παραδοῦναι αὐτὸν εἰς χεῖράς σου. Τὸ βλέ-
 πεις, ἀναγνωστέον καθ' ἑαυτὸ, στίζοντας τελείαν,
 ἵνα ἢ τὸ νόημα τοιοῦτον · ὡς εἰ καὶ τοῦτο μυριάκις
 ὁ πονηρὸς οἴεται, διὰ τὴν σὴν μακροθυμίαν εἰς ἀπό-
 νοιαν ἐκτραχηλιζόμενος, ἀλλὰ σὺ βλέπεις πάντα,
 δεῖχων ἀπανταχῆ, διότι σὺ ὄρας ἀκριβῶς τὸν τε πό-
 νον τῶν ἀδικουμένων, καὶ τὸν θυμὸν τῶν ἀδικούν-
 των. Κατανόησις γὰρ, ἡ λεπτομερῆς διάγνωσις.
 Ἀκριβῶς ἐξ ὄρας, ἵνα παραδῶς αὐτὸν ἕστερον εἰς
 τὰς τιμωρίας σου · τοῦτο γὰρ αἱ χεῖρες ἐνταῦθα
 νοοῦνται · φοβερόν δὲ ἄμπεσεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ
 ζῶντος.

Σοὶ ἐγκαταλείπεται ὁ πτωχός. Πάντων ἀπο-
 στραφέντων, αὐτῷ σοὶ μόνῳ ἀπέμεινε εἰς ἀντιλήψιν.

Ὁρφανῷ σὺ ἦσθα βοηθός. Ὁς Πλάστης αὐτοῦ
 καὶ Δεσπότης. Ταῦτα νοοῦνται μὲν καὶ περὶ τῶν
 ἀπλῶς πονητῶν καὶ ὀρφανῶν · οὐχ ἥμισυ δὲ καὶ
 περὶ τοῦ ἐξ ἔθνῶν λαοῦ, πένθητος μὲν ὄντος, διὰ τὰς
 προειρημένας αἰτίας, ὀρφανοῦ δὲ, διὰ τὸ μὴ γνωρι-
 ζεῖν τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα καὶ Ποιητὴν Θεόν.

Σύττριψον τὸν βραχίονα τοῦ ἀμαρτωλοῦ καὶ
 ποτηροῦ. Βραχίονα τὴν ἐνῶμαν λέγει · καὶ γὰρ ἐν

A que custodiam, et protectionem suam ita averterit,
 ut prorsus non videat quæ fiant. Quod vero ait
 in finem, alibi pro usquequaque accipitur; alibi vero
 pro omnino. Utrumque tamen ad idem tendit recte
 consideranti: verum prædicta omnia intelligi pos-
 sunt de populo Judæorum, et de Christo. Quippe
 cum populus simul cum principibus innocentem
 Christum, et peccato omni prorsus carentem, et
 pauperem propter nos effectum, insidiosè obser-
 varunt ut caperent, omniaque alia fecerunt, quæ
 superius dicta sunt: et tandem postquam eum oc-
 ciderunt, apostolos etiam persecuti sint: ipsique
 postremo a Romanis funditus fuerint deleti.

VERS. 12. *Exsurge, Domine Deus meus, exaltetur
 manus tua.* Commovearis, inquit, ad vindictam.

B Quod vero ait: *Exaltetur manus tua*, per metapho-
 ram dictum est. Solent enim qui aliquem castigant,
 manum erigere, ut plagas ac verbera inferant. Vel
 aliter: Cum potentia tua excelsa semper sit, et sub-
 limis, nunc præcipue quæso, inquit, ita omnibus
 appareat. Per manum enim Dei, ejus potentiam
 intelligere debemus.

Ne obliviscaris pauperum tuorum in finem. In finem,
 hoc est, in perpetuum.

VERS. 13. *Propter quid irritavit impius Deum?*
 Ægre ferens Propheta tam grandes pravorum hominum
 ausus, per modum interrogationis sermonem
 format: et deinceps dubitationem respondendo
 solvit, dicens:

Dixit enim in corde suo, Non exquiret. Est, inquit,
 tantorum scelerum causa, quod existimant Deum
 flagitia eorum non disquirere.

VERS. 14. *Vides, quoniam tu laborem, et furorem
 consideras, ut tradas eum in manus tuas.* Quod ait,
Vides, per se legendum est, ac statim postea sisten-
 dum, ut sit sensus: Licet millies pravus ita
 existimet, ob tuam nimirum patientiam ita in ar-
 rogantiam lapsus: tu tamen, o Deus, vides omnia,
 quocumque penetrans, et in omnes partes perve-
 niens. Ideoque tu summa diligentia hominum om-
 nium injuria affectorum laborem perspicis, iramque
 et furorem eorum qui injuriam inferunt. Conside-
 rare autem, est subtiliter discernere. Magno, inquit,
 cum examine tu perspicis ut in futurum illis penis
 D tradas. Ita enim hoc in loco manus signi fiant
 juxta illud apostoli: *Horribile ac vulde timendum
 est incidere in manus Dei viventis* ¹.

Tibi relictus est pauper. Omnes a paupere aversi
 sunt, unde tuo tantum auxilio relictus est.

Orphano tu eris adjutor. Tanquam ejus Creator,
 et Dominus. Æc tamen non tantum de pauperibus
 et orphanis intelliguntur, sed de gentium populo
 qui dictam ob causam pauper erat; et orphanus,
 quia patrem ac factorem suum non noverat.

VERS. 15. *Contere brachium peccatoris et maligni.*
 Per brachium potentiam ac vires intelligit.

¹ Hebr. x, 31.

In brachio etenim robur hominis consistit. Peccator autem ille est, qui concupiscentiæ dominantis inæservit [malignus vero is qui proposito ac voluntate propria pravus est et scelestus : pro peccatore etiam et maligno ipsam potes dæmonem intelligere.]

Quæretur peccatum illius et non invenietur. Quia si Deus peccatum illius exquisierit, et longanimis erga eum non fuerit, statim peribit iudicatus morte dignus. Intelligi etiam possunt hæc verba de Christo, ita ut prænuntient ea quæ Pilatus erat dicturus, quando ait : *Nullam causam invenio in homine* ² ; item et quod ipse Christus dixit : *Nunc princeps hujus mundi ejicietur foras, et in me non inveniet quidquam* ³. Neque enim Pilatus peccatum aliquod invenit propter quod occidi Jesus deberet, neque ipse etiam dæmon, tempore quo immaculata illa Christi anima ab ejus corpore separata est, vel tantillum potuit invenire peccatum, tametsi in hoc multum incubuerit.

VERS. 16. *Dominus Rex est in sæculum, et in sæculum sæculi.* Verba hæc ad eos dicta sunt, qui scandalizantur, quod pravi homines non statim puniantur. Regnam, inquit, et judicium Dei, non est ad tempus, sed perpetuum. Unde licet nullas nunc dent pœnas, aliquando tamen eas dabunt. Vel Christi regnum prænuntiat, quod olim quidem semper habuit ut Deus, sed post resurrectionem etiam denuo accepit ut homo : *Data est enim mihi, inquit, omnis potestas in cælo et in terra* ⁴ ; ita ut non in præsentis tantum sæculo, sed in futuro etiam regnaturus sit.

Peribitis gentes ex terra illius. Per gentes eos intelligit hoc in loco qui evangelicam legem non susceperunt. Gentes siquidem sine lege sunt. Per terram autem illius, totum orbem intelligit [cum dictum sit : *Domini est terra et plenitudo ejus* ⁵ ; a qua hos exterminandos esse prædicit] fide nimirum divulgata. Vel per terram Domini, regnum ejus intelligit, a quo omnes decident, qui male vixerint.

VERS. 17. *Desiderium pauperum exaudisti, Domine, præparationem cordis eorum audivit auris tua.* Desiderium, inquit, pauperum, et præparationem cordis eorum, clamantia quodammodo ad te, et injustorum destructionem optantia, tu exaudisti. Erant enim hi pauperes præparati et recti corde ac nullo vitio impediti. Vel fortassis eo pertinent hæc verba, ut prophetarum indicent desiderium, qui incarnationem Domini optabant, et prompti erant ad susceptionem fidei : ii nimirum qui postea eam susceperunt.

VERS. 18. *Ut judices pupillo et humili.* Exaudisti, inquit, et attendisti ut judex fieres orphano et humili, et vindictam eorum faceres.

Ut non apponat ultra magnificare se homo super terram. Ut omnis homo oppressorum cernens vindictam, audaciam ac temeritatem deponat, nec gloriatur quis amplius aut extollatur super infe-

A τούτω ἢ τοῦ ἀνθρώπου δύναμις ἄμαρτωλῶς δὲ, ὁ ταῖς τυραννοῦσαις ἐπιθυμίαις δεδουλωμένος καὶ πονηρός.

Ζητηθῆσεται ἡ ἁμαρτία αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ εὑρεθῆ. Εἰ ἐξετάσης γὰρ τὴν ἁμαρτίαν αὐτοῦ, καὶ μὴ μακροθυμήσης, αὐτίκα ἀπολείται αὐτός, ἄξιος θανάτου κριθεὶς. Λαμβάνεται δὲ καὶ εἰς Χριστὸν ὁ λόγος, προαγορεύων, ὅπερ ὕστερον ὁ Πιλάτος εἶρηκε, ὡς Οὐδεμίαν αἰτίαν εὐρίσκω ἐν αὐτῷ. Καὶ αὐθις, ὅπερ ὁ Χριστὸς εἶπεν, ὅτι Νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἔρχεται, καὶ ἐν ἐμοὶ εὐρήσει οὐδὲν· οὐτε γὰρ ὁ Πιλάτος εὗρεν ἁμαρτίαν, δεῖ ἦν ἐμελλε θανεῖν ὁ Χριστὸς, οὔτε ὁ διάβολος ἐν τῷ χωρισμῷ τῆς ἀχράντου αὐτοῦ ψυχῆς τὴν οἰανοῦν ἰσχυρῶς εὐρεῖν ἁμαρτίαν, πολλὰ καμῶν.

Κύριος βασιλεὺς εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Τοῦτο πρὸς τοὺς σκανδαλιζομένους, ἐπὶ τὸ μὴ δίδῶναι δικὴν εὐθύς τὸν πονηρόν. Οὐκ ἔστι γὰρ, φησὶ, πρόσκαιρος ἡ βασιλεία καὶ ἡ κρίσις τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ κἀν μὴ νῦν δώσει δικὴν, δώσει ποτέ. Ἡ καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ προανεφώνει βασιλείαν, ἣν ὡς Θεὸς ἔχων, ἔλαβε καὶ ὡς ἄνθρωπος μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Ἐδόθη μοι γὰρ, φησὶ, ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς, ὥστε βασιλεύειν οὐκ ἐν τῷ παρόντι μόνον αἰῶνι, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι.

Ἀπολεῖσθε, ἔθνη, ἐκ τῆς γῆς αὐτοῦ. Ἐθνη νῦν ὀνομάζει τοὺς μὴ δεξαμένους τὸν εὐαγγελικὸν νόμον· τὰ γὰρ ἔθνη, ἄνομα. Τοῦ Κυρίου δὲ ἡ γῆ, εὐσεβείας ἐξαπλουμένης. Ἡ καὶ γῆν Κυρίου καλεῖ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, ἧς ἀποπεισοῦνται οἱ ἀνόμως ζήσαντες.

Τὴν ἐπιθυμίαν τῶν πενήτων εἰσήκουσας, Κύριε· τῇ ἡτοιμωσίᾳ τῆς καρδίας αὐτοῦ προσέσχες τὸ οὖς σου. Τρόπον τινὰ κεκραγῶτων ἄμφω πρὸς σὲ· ἐπεθύμουν μὲν γὰρ καταστραφῆναι τοὺς ἀδίκους· ἦσαν δὲ εὐθεὶς τῇ καρδίᾳ, μηδεμίᾳ κακίας ἐμποδίζουσης. Ἡ καὶ ὅτι ἐπεθύμουν τὴν ἐνανθρωπήσιν τοῦ Σωτήρος· οἱ προφήται· ἔτοιμοι δὲ ἦσαν εἰς ὑποδοχὴν τῆς πίστεως οἱ ταύτην ὑποδεξάμενοι.

Κρῖναι ὄρφανῷ καὶ ταπεινῷ. Εἰσήκουσας, φησὶ, καὶ προσέσχες, ὥστε κριτὴς γενέσθαι ὄρφανῷ καὶ ταπεινῷ, καὶ ἐκδικῆσαι αὐτόν.

Ἴνα μὴ προσθῆ ἔτι ἐκὼ μεγαλαυχεῖν ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς. Ἴνα πᾶς ἄνθρωπος, βλέπων τὴν ἐκδίκησιν τῶν ἀδικουμένων, μὴ τολμήσῃ ἔτι μεγαλαυχεῖν, τουτέστιν ἐπαίρεσθαι καὶ ἀλαζονεύεσθαι

¹ Joan. xix, 6. ² Joan. xii, 51. ³ Matth. xxviii, 18. ⁴ Psal. xliii, 1.

κατὰ τῶν ὑποδεστέρων. Τὸ δὲ, ἐπὶ τῆς γῆς, τὸ καθόλου καὶ περιεκτικὸν τῶν ἀνθρώπων ὑποσημαίνει.

Εἰς τὸ τέλος ψαλμοῦ τῷ Δαβίδ.

ΨΑΛΜΟΣ I.

Τούτων ἦσε τὸν ψαλμὸν διωκόμενος ὑπὸ Σαούλ. Εἰς τέλος δὲ, ἅτε πρόβρῃσιν ἔχων τῆς γεγενημένης τῷ Δαβίδ ἐκδικήσεως,

Ἐπὶ τῷ Κυρίῳ πέποιθα· πῶς ἔρειτε τῇ ψυχῇ μου, Μεταναστεύον ἐπὶ τὰ ὄρη, ὡς στρουθίον· Ἐπὶ πρὸς τὴν ἔρημον φυγόντι συνεβούλευον οἱ εὐνοικώτεροι μεταναστεῖναι μᾶλλον ἐπὶ τὰ ὄρη, διὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀσφάλειαν, αἰτιάται τούτους, ὡς οὐκ ἀμεμπτα παραιοῦντας· Ἐπὶ τῷ Κυρίῳ γὰρ, φησί, πέποιθα, πᾶσαν ἄλλην βοήθειαν παραδραμών. Καὶ διατί λέγετε τῇ ψυχῇ μου, τουτέστιν ἐμοί· Μετάβαινε στρουθίου δίκην ἐπὶ τὰ ὄρη, καὶ καθάπερ ἐπτοημένον ἄγαν πτηνὸν ἐνδιάτριβε τούτοις; Παρατηρητέον δὲ, ὅτι πολλάκις ἀπὸ τῆς ψυχῆς αὐτῶν ὀνομάζει κατὰ περίφρασιν, ὡς ἐν τῷ, Πολλοὶ λέγουσι τῇ ψυχῇ μου, προσερίψαμεν.

Ὅτι ἰδοὺ οἱ ἁμαρτωλοὶ κτεῖναν τόξον, ἠτόμασαν βέλη εἰς φαρέτραν. Διὰ τῆς ἐντάσεως τοῦ τόξου, καὶ τῆς ἐτοιμασίας τῶν ἐν τῇ φαρέτρᾳ βελῶν, τὴν ὄλην τοῦ πολέμου παρασκευὴν ἐδήλωσεν. Ἡ καὶ ὅτι τόξοις ἐπὶ τοὺς φεύγοντας ἐχρῶντο. Ταυτὶ δὲ τὰ βέλη τίθεισιν αἰτίαν τῆς πεποιθήσεως. Τεθάρβηκα γὰρ, φησίν, ὅτι πολεμοῦσι μοι οἱ ἁμαρτωλοί. Καὶ γὰρ ἁμαρτάνουσι, καταδιώκοντες τὸν ἀναίτιον, καὶ ἀπειθόμενοι θανάτῳ τὸν γενόμενον αὐτοῖς σωτηρία, αἴτιον, ἐν τῷ ἀνελεῖν τε Γολιάθ, καὶ τῷ καταδιώξαι τὸ ἀποπνίγον τὸν Σαούλ δαιμόνιον.

Τοῦ κατατοξεῦσαι ἐν σκοτομήνῃ τοὺς εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ. Παρέσκευάσθησαν δὲ, ὥστε θανατῶσαι ἡμᾶς, τοὺς ἀπονήρους, καὶ μηδὲν ἐν καρδίᾳ σχολιδὸν ἔχοντας. Κατατοξεῦσαι δὲ, λαθραίως ἐξ ἐπιβουλή· τοῦτο γὰρ ἡ σκοτομήνη νῦν σημαίνει. Καὶ γὰρ οἱ ἐν ἀσελήνῃ νυκτὶ βαλλόμενοι, τοὺς βάλλοντας οὐχ ὀρώσιν. Ἡ καὶ ὡς ἐν σκοτομήνῃ, κατ' ἔλλειψιν τοῦ ἐπιβρῆματος. Τῷ φθόνῳ γὰρ σκοτισθέντες, οὐχ ἰρῶσι τίνα τοξεύειν ἐπέγρουσι· τὸν εὐεργέτην γὰρ καὶ φίλον αὐτῶν.

cilunio quōdam obtenebrati, non cognoscunt, nec vident, quisnam is sit quem sagittare contendunt, quodque adversus amicum et benefactorem dirigunt tela.

Ὅτι δὲ σὺ κτηρτίσω αὐτοὶ καθέλιον. Καὶ τοῦτο τῆς πεποιθήσεως αἰτία. Τεθάρβηκα γὰρ ἔτι, ὅτι ἐν σὺ ἔχρισας εἰς βασιλέα, καθέλιον οἱ ἀμφὶ τὸν Σαούλ. Κτηρτίσω γὰρ, λέγει, τὸ (50) ποιήσω· καθέλιον δὲ, τὸ καταβαλεῖν, ἐκ μεταφορᾶς τῶν ἀνατρεπομένων οἰκοδομημάτων. Τοῦτο δὲ τολμήσαντες, ἔχουσι σε πολέμιον, ἐν οὐχ ὑποστήσονται. Ἡ καὶ ὅτι οὐς ἔθου νόμους, ἀνατρέπουσιν· ἐνετέλω γὰρ μηδένα ἀδικεῖν, μηδένα ἀποκτείνειν ἀθῶον nemem injuria esse afficiendum : mandasti etiam innocentes occidi non debere [quæ præcepta ab eis prorsus negliguntur].

riores se : quod vero ait *super terram*, idem significat quod inter homines.

In finem Psalmus i:si David.

PSALMUS X.

Psalmum hunc cecinit beatus David cum persequeretur eum Saul : et in finem inscribitur , quia continet prophetiam vindictæ quam Deus ejus gratia in Saulem illaturus erat.

VERS. 2. In Domino confido : quomodo dicitis animæ meæ, Transmigra in montes sicut passer? Cum suggeret beatus David in deserto, suadebant ei benevoli ipsius ut ad montes potius pertransiret , tutiorem illic eum futurum esse asseverantes. Hujusmodi igitur amicos tanquam non recte suadentes , accusat præsentī Psalmo. Ego, inquit, confido in Domino, et omne aliud auxilium respui. Quare igitur dicitis animæ meæ , hoc est mihi ipsi , ut passeris in istar pertranseam ad montes ? et veluti timida avis illic permaneam ? Illud observandum est quod Propheta sæpenumero circumloquendo per animam suam seipsum intelligit, ut in tertio etiam Psalmo diximus, ibi : *Multi dicunt animæ meæ.*

VERS. 3. Quoniam ecce peccatores intenderunt arcum, paraverunt sagittas suas in pharetra. Per intentum arcum, et per sagittas præparatas quæ erant in pharetra , totum belli apparatus significavit. Vel quia his telis contra fugientes utebantur. Hæc autem verba fiduciæ ipsius David causam ostendunt. Hac enim, inquit, de causa ego confido, quia peccatores sunt qui pugnant adversum me. Peccant etenim dum temere me insequuntur, et morte me afficere volunt, qui ei salutis causa fui, quando occidi Goliath , et quando a Saule suffocantem ejectionem.

Ut sagittent in obscuro rectos corde. Præparati sunt, ut nos insontes perdant , qui in corde nihil non rectum gerimus. Ut sagittent vero ex insidiis, quod Græca ditione, σκοτομήνη significantius exprimitur [quæ noctem significat quando luna obscurata est, et quam Latine unico vocabulo dicere possumus obscurilunium]. Nam si quis eo tempore percussus fuerit, inimicum videre non poterit. Vel aliter, subintellige hic adverbium quasi, ut sit

D sensus, quod inimici summa invidia, quasi obscurilunio quōdam obtenebrati, non cognoscunt, nec vident, quisnam is sit quem sagittare contendunt, quodque adversus amicum et benefactorem dirigunt tela.

VERS. 4. Quoniam quæ perfecisti destruxerunt. Hæc est etiam alia fiduciæ causa. Confido, inquit, ea etiam de causa, quoniam illi eum destruxerunt quem tu in Regem unxisti. Perficere vero hic posuit pro facere, et destruere pro dejicere : quod metaphorice tractum est ab ædificiis, quæ evertuntur. Cumque talia audeant, te inimicum habent : quem tamen non sustinebunt, quia leges eas evertentur quas tu posuisti. Mandasti enim neminem injuria esse afficiendum : mandasti etiam innocentes occidi non debere [quæ præcepta ab eis

Variae lectiones

(50) γρ. ποιήσω.

Justus autem quid fecit? Quid fecit, inquit, justus, ut hujusmodi persecutionem sustinere deberet? quod de seipso Propheta dicit, veluti qui injuria eos minime affecerit, qui sibi adeo fuerant inimici. Vel de superna Dei custodia et protectione loqui intendit, dicens: Deus qui proprie ac vere justus dicitur, qui omnem semper odit injustitiam, qui solus recte judicat, quid fecit? post tanta nimirum scelera quæ ab illis patrata sunt? numquid fortassis despiciet aut non videbit? Minime.

VERS. 5. *Dominus in templo sancto suo, Dominus in celo sedes ejus.* Est, inquit, Dominus in templo Jerusalem; est etiam Dominus sedens in celo. Quasi dicat: Ubique adest Deus, et omnes prospicit qui injuria afficiuntur: quod ex sequentibus magis etiam declarat dicens:

Oculi ejus in pauperem prospiciunt, palpebræ ejus exquirunt filios hominum. Non dixit *Aspiciunt*, sed *Prospiciunt*, protectionem illam nimirum significans, quam ex alto habet. Oculi autem Dei intelligendi sunt, exquisita illa scientia et cognitio rerum omnium quæ sunt: palpebræ vero hujus, ejus cognitionis velamen. Palpebræ siquidem tegmina oculorum sunt. Per palpebras igitur significare voluit, quod si quando videtur Deus non aspicere, sed in absconditis animi ac mentis morari, tunc tamen nihilo minus videt: vel quod omnia prospicit, veluti qui non oculis tantum, sed ipsis etiam palpebris intueatur, et ex omni parte omnia cognoscat. Exquirere etiam idem est quod cognoscere. Filiis autem hominum pro hominibus simpliciter posuit. Pauper vero dupliciter dicitur, patrimonii scilicet possessione, et virtutum. Verum illud manifestum est quod pecuniis pauperem, qui virtute dives sit, respiciat Dominus: quodque contra, virtutibus pauperem abominatur, quæquam pecuniis sit dives. Primum igitur pauperem Dominus respicit, qui rebus iis abundat, quibus secundus indiget: a secundo autem avertitur, qui iis caret, quibus abundat primus.

VERS. 6. *Dominus exquirat justum et impium.* Per hoc declaratur quid significant illa verba, *filios hominum*; justos nimirum et injustos, quos impios etiam appellat, quia Deum negligunt, dum illius præcepta observare contemnant.

Qui autem diligit injustitiam, odit animam suam. Hæc est autem causa quare confidat Propheta. Documentum præterea continent hæc verba, quod *injustus quisque vitæ propriæ mortem operatur, animæ suæ inimicus effectus.* Pravis etenim ac scelestis actionibus suis, Deum semper magis irritat ac provocat adversus animam suam.

VERS. 7. *Pluet super peccatores laqueos.* Adducet, inquit, Dominus supplicia super peccatores, quibus detenti a pristino impetu compescentur. Hac autem pluvie metaphora, summam suppliciorum abundantiam ac perpetuitatem denotavit.

Ignis et sulphur et spiritus procellæ pars calicis ejus. Ignis quidem efficacissimus est; sulphur vero pinguis et crassa illius esca. Hoc enim fomitis genere, ignis valde nutritur. Spiritus etiam seu

Ὁ δὲ δικαίος τι ἐποίησα; Τί δὲ ἐπταίσειν ὁ δίκαιος, ἵνα οὕτως διώκηται; Περὶ ἑαυτοῦ δὲ τοῦτ' εἶπεν, ὡς οὐκ ἀδικήσαντος τοῦ ἀδικουμένου. Ἡ περὶ τῆς ἀνωθεν ἐπισκοπῆς βούλεται διδάσκειν ὁ δὲ Θεὸς, ὁ κυρίως δίκαιος, ὁ μισῶν τὴν ἀδικίαν, ὁ μόνος κρίνων ὀρθῶς, τοῦτων οὕτω γινομένων, τί ἐποίησεν; ἄρα παρεῖδεν; Οὐ μὲν οὖν.

Κύριος ἐν τῷ ἀγίῳ αὐτοῦ, Κύριος ἐν οὐρανῷ ὁ ὀρθὸς αὐτοῦ. Ἐν τῷ κατὰ τὴν Ἱερουσαλήμ ναῷ ἔσσι, καὶ τῷ οὐρανῷ κάθηται, τουτέστιν, ἀπανταχοῦ πάρεστι, καὶ τοὺς ἀδικουμένους ὀρᾷ. Τοῦτο γὰρ διὰ τῶν ἐξῆς ἐπήραεν.

Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ εἰς τὸν πένητα ἐπιβλέπουσι· τὰ βλέφαρα αὐτοῦ ἐξετάζει τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Οὐκ εἶπε *βλέπουσιν*, ἀλλ' *ἐπιβλέπουσι*, τὴν ἐξ ὕψους δηλῶν ἐπισκοπῆν. Ὀφθαλμοὶ δὲ Θεοῦ, ἡ ἀκριθὲς γνῶσις τῶν γινομένων· βλέφαρα δὲ, ἡ ἐποχὴ τῆς τοιαύτης γνώσεως· τὰ βλέφαρα γὰρ, καλύπτται τῶν ὀφθαλμῶν. Διὰ μέντοι τῶν βλεφάρων παρέστησεν, ὡς καὶ ὅτε δοκεῖ μὴ ὀρᾶν, οἷον ἐν τοῖς ἀποκρύφοις τῆς ψυχῆς, οὐκ ἔλαττον ὀρᾷ. Ἡ καὶ τὸ παντέφορον αὐτοῦ δείκνυσιν ἐντεῦθεν, οὐ μόνον ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ καὶ βλεφάρους ὕψωντος, καὶ πανταχόθεν πάντα γινώσκοντος. Ἐξετάζειν δὲ, τὸ διαγινώσκειν. Υἱοὺς δὲ ἀνθρώπων, πάντας τοὺς ἀνθρώπους. Ἀπλῶς διετὸς καὶ ὁ πένης, κατὰ τε τὴν ἐν χρήμασι περιουσίαν, καὶ τὴν ἐν ἀρεταῖς. Σαφὲς δὲ οὕτως· Τὸν μὲν οὖν κατὰ τὴν ἐν χρήμασι περιουσίαν πένητα ἐπιβλέπει, πλουτοῦντα τὴν ἀρετὴν· τὸν δὲ κατὰ τὴν ἐν ἀρεταῖς ἀποστρέφεται, πλουτοῦντα ἐν χρήμασι. Τὸν μὲν οὖν πρῶτον ὀρᾷ, πλουτοῦντα οἷς ὁ δεῦτερος πένεται· τὸν δὲ δεῦτερον ἀποστρέφεται, πένετον οἷς ὁ πρῶτος πλουτεῖ, κατ' ἐναλλαγὴν.

Κύριος ἐξετάζει τὸν δίκαιον, καὶ τὸν ἀσεβῆ. Τοῦτο διακριτικὸν τῆς τῶν ἀνθρώπων σημασίας, ὅτι καὶ τοὺς δικαίους λέγει, καὶ τοὺς ἀδίκους, ἀσεβοῦντας ἐν τῷ ἀτιμάζειν Θεόν, διὰ τῆς τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ καταφρονησεως.

Ὁ δὲ ἀγαπῶν τὴν ἀδικίαν, μισεῖ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν. Καὶ τοῦτο θάρσους αἴτιον, καὶ διδασκαλικόν, ὡς ἀδικὸς τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς τὸν θάνατον κατεργάζεται, ἐχθρὸς τῆς οἰκείας ψυχῆς γινόμενος. Διὰ γὰρ τῶν ἀνοσιῶν πράξεων παροξύνει κατ' αὐτῆς τὸν Θεόν.

Ἐπιβρέξει ἐπὶ ἀμαρτωλοὺς παγίδα. Ἐπιβρέξει, τουτέστιν ἀνωθεν ἐπάξει, τοῖς ἀμαρτωλοῖς παγίδα, ἥτις τιμωρίας, δι' ὧν θηρευόμενοι, τῆς ὀρμῆς ἐφ᾽ ἔξονται. Τῇ μέντοι βροχῇ τὴν δαψίλειαν καὶ συνέχειαν τῶν τιμωριῶν ἤνιξάτο.

Πῦρ καὶ θεῖον καὶ πνεῦμα καταγέλοσ ἡ μερὶς τοῦ ποτηρίου αὐτοῦ. Δραστήριον μὲν τὸ πῦρ· λιπαρὸ δὲ τροφὴ πυρός, τὸ θεῖον· εἶδος γὰρ τοῦτο λίαν θρεπτικὸν πυρός· ἀναβρίπιστικὸν δὲ τῆς φλογός.

τὸ πνεῦμα. Τοῦτο δὲ τὸ εἶδος τῆς τιμωρίας, πάλαϊ A
 Σόδομα κατέστρεψε. Βούλεται δὲ λέγειν, ὡς τὸ μέρος
 τοῦ ποτηρίου, τούτέστι τῆς ἐκ Θεοῦ τιμωρίας, πῦρ
 καὶ θεῖον καὶ πνεῦμα συστρέφον ἐστίν. Εἰ δὲ τὸ
 μέρος οὕτως ἀνύποιστον, τί ἂν τις εἴποι περὶ τῶν
 ἄλλων τῆς τιμωρίας μερῶν, τούτέστιν εἰδῶν; Πολ-
 λαχοῦ δὲ τῆς Γραφῆς ποτήριον καὶ κίνδυνον τὴν τιμω-
 ρίαν ὀνομαζομένην εὐρίσκομεν, ὡς καὶ ἐν Ἡσαΐα·
 Ἐξεγείρου Ἱερουσαλὴμ, ἐξεγείρου, ἢ πιούσα τὸ
 ποτήριον τῆς πτώσεως, τὸ κίνδυνον τοῦ θυμοῦ, καὶ
 τὰ ἐξῆς.

Ἵτι δίκαιος Κύριος, καὶ δικαιοσύνας ἠγά-
 πησεν, εὐθύτητας εἶδεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ.
 Ὡς περ ἅγιος ἐν ἁγίοις ἐπαναπαύεται, οὕτω καὶ
 δίκαιος ὢν, δικαιοσύνας ἀγαπᾷ· οὕτω δ' ἔχων, ἀμυ-
 νεῖται πάντας τοὺς ἀδίκους· καὶ διὰ τοῦτο θαρρῆτέον
 αὐτῷ· τοῦτο γὰρ συμπέρασμα τῆς ἐν ἀρχῇ τοῦ
 ψαλμοῦ προτεθείσης πεποιθήσεως. Τὸ δὲ, Εὐθύτη-
 τας εἶδε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ταυτὸν δύναται τὸ,
 Δικαιοσύνας ἠγάπησεν· ὃν γὰρ τις ἀγαπᾷ, τοῦτον
 καὶ ὁρᾷ· καθάπερ οὖν καὶ ὃν μισεῖ, ἀποστρέφεται.
 Πρόσωπον δὲ νοοῦμεν τὴν ἐποπτικὴν δύναμιν τοῦ
 Θεοῦ. Ἄλλ' οὕτω μὲν τὴν κατὰ τὸν Δαβὶδ συμβαί-
 νουσαν ἱστορίαν ὁ ψαλμὸς ἠρμήνυται. Ἀρμόζει δὲ
 καὶ παντὶ ἀδικουμένῳ, καὶ πολεμουμένῳ, εἴτε ὑπὸ
 ὀρθῶν ἐχθρῶν, εἴτε ὑπὸ ἀοράτων. Ἦνίκα καὶ τὸ,
 Πῶς ἐρεῖτε τῇ ψυχῇ μου, ῥηθείη ἂν πρὸς τε τοὺς
 λογισμοὺς τοὺς ὑποτιθεμένους μεταβαίνειν εἰς ἐν-
 νοίας ἀκανθώδεις, καὶ κρημνώδεις, καὶ ἀβάτους C
 ὀρθοδόξους, καὶ σφαλεράς· οἷον, ὅτι φέρεται τὰ πάντα
 κατὰ τὸ αὐτόματον, καὶ οὐκ ἔστι Θεὸς ἐκδικήσεων.
 (51) Ναὶ μὴν καὶ πρὸς τοὺς δαίμονας, προτροπομέ-
 νους ἐπὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ἐννοημάτων χωρεῖν. Ἀμαρ-
 τωλοὺς δὲ, νοητέον καὶ τοὺς ἀδίκους ἄνδρας (52),
 καὶ τοὺς πονηροὺς. Τόξον δὲ καὶ βέλη, εἴτε τὰ ἐν
 ἀναιρετικῶς ὀργάνοις, εἴτε καὶ τὰ τῶν ἀτόπων
 προσβολῶν· καὶ τὰ ἐξῆς δὲ τοῦ ψαλμοῦ, κατὰ ἀνα-
 λογίαν.

intelligi possunt, qui conantur in huiusmodi nos sententias atque hæreses inducere; per peccatores enim intelligi possunt tam iniusti homines quam pravi dæmones. Et per arcum et sagittas vel hæreticorum instrumenta intellige, vel cogitationum absurdarum impetus: et quæ sequuntur in Psalmo juxta huiusmodi analogiam intellige.

Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς ὀρθότητος ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ. D
 ΨΑΛΜΟΣ ΙΑ'.

Τοιαύτην καὶ οὕτως ἔσχεν ἐπιγραφὴν, ὅταν καὶ
 ὁ ἔκτος, καὶ ἰκανῶς ἐν ἐκείνῳ διηρμήνευται. Καὶ
 γὰρ οὕτως περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ προφη-
 τεῖται, καὶ τῆς ἐκδικήσεως τῶν ἀδικουμένων πιστῶν.
 Καὶ ἄλλως γὰρ· τέλος τῆς ἐν κόσμῳ ζωῆς διὰ
 θανάτου δεξιόμενος, ἀνέστη κατὰ τὴν ὀρθότητα ἡμέραν,
 τὴν Κυριακὴν· ἥτις ὡς μὲν ἀρχὴ τῶν ἡμερῶν,
 πρώτη λέγεται· διὰ δὲ τὸ πάλιν ἐπιέναι μετὰ τὴν
 ἐβδόμην, ἥτις ἐστὶ τὸ Σάββατον, ὀνομάζεται καὶ

ventus pari modo flammam excitat. Hoc autem supplicii genere Sodomam olim eversam fuisse legimus. Sensus itaque est, quod pars calicis, hoc est pars supplicii a Deo infligendi, ignis est et sulphur et spiritus, hoc est ventus, convertens. Quod si vel sola huius calicis pars adeo intolerabilis est, quid dicendum est de reliquis suppliciorum partibus, hoc est, de aliis suppliciorum generibus? Sæpenumero enim apud Scripturam poculum et calicem pro pœna positum invenire licet, ut illud Isaiæ: *Exsurge quæ bibis poculum ruinæ, et calicem furoris*, et quæ sequuntur.

VERS. 8. Quoniam justus Dominus et justitias dilexit, æquitatem vidit vultus ejus. Quemadmodum Deus sanctus est et requiescit in sanctis, ita etiam B
 justus est et justitias diligit: unde injustos omnes, et eos qui injuria aliquem afficiunt, punire solet. Quia de causa beatus David sibi magis confidendum esse dicit. Hæc etenim ratio est et conclusio quare fiduciam habeat, de qua in principio Psalmi dictum est. Quod vero ait: *Æquitatem vidit vultus ejus*, seu (ut in Græco verius habetur) *rectitudines*: idem significat, quod, *Justitia dilexit*. Nam quem quis amat, eundem etiam libenter intuetur: quemadmodum contra, ab illo quem quis odit statim avertitur. Per vultum vero seu faciem Domini, intelligimus potentiam videndi quæ est in Deo. Et hæc quidem interpretatio dicta est prout congruit historiæ beati David. Convenit etiam hic C
 Psalmus cuilibet oppresso atque oppugnato a visibilibus seu etiam invisibilibus inimicis. Et tunc ea verba: *Quomodo dicitis animæ meæ?* dicta esse intelligantur adversus cogitationes quæ suadent transcendendum esse ad spinosa quodammodo et precipitantia consilia, quæ fidelibus inaccessibleia sunt et non tuta: cujusmodi illa sunt, quod fortuna omnia ac casu regantur, quod non sit Deus qui scelera ulciscatur, et quæcunque alia huiusmodi. Quinimo et adversus dæmones, dicta esse

In finem pro octava Psalmus ipsi David.
 PSALMUS XI.

Hic Psalmus eandem habet inscriptionem cum sexto, ubi eam abunde sumus interpretati: et prophetiam pariter continet tam de Christi resurrectione quam de fidelium oppressorum vindicta. Et aliter: Christi humanitas, ænem præsentis vitæ suscepit per mortem: et octava, hoc est Dominica die resurrexit: quæ dies, et prima dicitur, tanquam dierum omnium principium: et octava, quia rursus post septimam diem, hoc est post

* Isa. li, 17.

Varie lectiones.

(51) γρ. καὶ.

(52) Eius loci sensus est: *Injusti et pravi homines.*

Sabbatum, redit. Pro octava etiam, et non De octava inscriptum est. Neque enim docet Psalmus, quid sit octava, sed rogat diem illum cito adventare, ut homines nimirum, qui sub sæva dæmonum opprimuntur tyrannide, atque idolis serviunt, tanto citius servitutis jugo liberentur: et dæmones commissorum in Deum criminum pœnas luant majores.

VERS. 2. *Salvum me fac, Domine, quoniam defecit sanctus.* Justus is dicitur qui humanis in negotiis, ab eo quod honestum est, non declinat: sanctus vero [cum apud Græcos duplici dicatur nomine, ὁσιος nimirum ut hic, et ἅγιος (utraque enim dictio sanctum significat) consequenter et in duplici sumi potest significatione]; ille autem proprie ὁσιος dicitur, qui pietatem et religionem colit, quæ ad Deum pertinet, ἅγιος vero ille qui per semitam virtutum, divinitatis efficitur particeps. Hæc autem virtutum nomina, scalæ quodammodo comparari possunt, per quam qui gradiuntur, perveniunt ad Deum. Alibi etiam diximus quod apud Scripturam, justus sæpenuero is dicitur, qui non solum justitia, sed omni virtutum genere ornatus est: sed de hujusmodi justo nunc non est sermo. Rogat igitur Propheta salvari se a malignis hominibus qui prævaluerant, cum sancti homines qui olim fuerant persecutionibus prorsus defecissent: tametsi fortassis aliqui adhuc essent, qui humana hæc iustitia atque (ut ita dicam) ex parte justii esse eorum habet persona, qui Evangelium erant suscepturi. Tunc enim maxime sancti defecerant, quando

Quoniam diminutæ sunt veritates a filiis hominum. Sancti quidem penitus defecerunt, veritates vero paucae admodum relictæ sunt: secundus enim casus hic pro tertio sumitur. Quandoquidem in rebus majoris momenti, mentiri solent, qui in parvis fuerant veraces.

VERS. 3. *Vana locutus est unusquisque ad proximum suum. Vana, hoc est deceptoria.* Nec alienos tantum decipiebant, sed familiares etiam et domesticos. Proximum enim non loco, sed familiaritate, atque amicitia, aut alio conjunctionis vinculo, propinquum vocat.

Labia dolosa in corde, et corde locutus est mala. Per dolosa labia, dolosum ipsum intelligit (veluti a parte totum), qui in duplicitate cordis et mentis suæ, mala ac noxia locutus est, aliam intra animum sententiam servans, et aliam verbis exprimens.

VERS. 4. *Disperdet Dominus universa labia dolosa, et linguam magniloquam.* Apud Scripturam sacram sæpenuero optativum modum formari reperimus in futurum indicativi, veluti nunc. Optat enim Propheta ut dolosi penitus perdantur, et ii pariter qui adversus infirmiores quosque gloriari ac jactare se solent, et de seipsis magna prædicare.

ὁ γόδη. Οὐκ ἐπιγέγραπται δὲ, Περὶ τῆς ὁγδόης, ἀλλ' Ὑπὲρ τῆς ὁγδόης· οὐ γὰρ διδάσκει, τί ἐστὶν ἡ ὁγδόη, ἀλλὰ παρακαλεῖ, θάπτον ἐλθεῖν τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἕνεκεν τῆς ἐκδικήσεως τῶν τυραννουμένων ὑπὸ τοῦ διαβόλου, καὶ δεδουλωμένων τῇ εἰδωλολατρείᾳ.

Σώσον με, Κύριε, ὅτι ἐκλείπεν ὁσιος. Δίκαιος μὲν ἐστὶν, ὁ τὰ πρὸς ἀνθρώπους ἀρρεπῆς τοῦ καλοῦ ὁσιος δὲ, ὁ τὰ πρὸς Θεὸν εὐσεβής· ἅγιος δὲ, ὁ διὰ τοῦ τέλους τῶν ἀρετῶν θεώσεως μετασχών. Καὶ εἰκόσται ταῦτα κλιμακί, πρὸς τὸν Θεὸν ἀναγούση τοὺς βαδίζοντας δι' αὐτῶν. Ἐρηται δὲ, ὅτι δίκαιοι μὲν λέγουσιν αἱ Γραφαὶ ἔστιν ὅτε καὶ τὸν τέλειον τὴν ἀρετὴν· ἀλλ' οὐ περὶ ἐκείνου νῦν ὁ λόγος ἡμῖν. Ὡς οὖν δικαίων μὲν τὴν ἀνθρωπίνην καὶ μερικὴν δικαιοσύνην ὄντων τινῶν, τῶν δὲ ὁσίων ἐκλελοιπόντων· τῶν μὲν, τῷ θανεῖν· τῶν δὲ (53), τῷ ἐλαυνεσθαι παρὰ τῶν ἀνοσίων· εὐχεται σωθῆναι ἀπὸ τῶν ἐπικρατούντων πονηρῶν ἀνθρώπων. Προσώπων δὲ τῶν μελλόντων ὑποδέξασθαι τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου, ποιεῖται τὴν ἐντευξιν ὁ προφήτης. Τηνικαῦτα γὰρ οἱ ὁσίοι ἐξέλειπον μάλιστα, ὅτε καὶ διὰ σαρκὸς ἡμῖν ὁ Κύριος ἐπεδήμησεν.

erga Deum, partim morte, partim etiam tyrannorum

Ἐπιγέγραπται δὲ Ὑπὲρ τῆς ὁγδόης. Οἱ μὲν ὁσίοι, παντάπασιν ἐπιλελοίπασιν· ἀληθῆται δὲ, ὀλίγοι τινὲς ὑπελείφθησαν ἐν ἀνθρώποις. Γενικὴ γὰρ, ἀντὶ δοτικῆς ἐνταῦθα· περὶ γὰρ τὰ καιρία μὲν ἐψεύδοντο· ἐν δὲ τοῖς ἐλαχίστοις πράγμασιν, ἠλήθευον.

Μάταια ἐλάλησεν ἕκαστος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ. Τουτέστιν ἀπατηλά· οὐ μόνον γὰρ ἡπάτων τοὺς ἄλλοτρίους, ἀλλὰ καὶ τοὺς οικείους αὐτοῖς. Πλησίον γὰρ καλεῖ τὸν ἑγγιον, οὐ τόπων, ἀλλ' οἰκειότητι.

Χεῖλη δόλια ἐν καρδίᾳ, καὶ ἐν καρδίᾳ ἐλάλησεν κακά. Χεῖλη δόλια λέγει τὸν δόλιον, ὡς ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν· ὁ γὰρ δόλιος ἐνδιπλῆ καὶ καρδίᾳ καὶ γνώμῃ ἐλάλησεν κακά καὶ βλαβερά· ἔσω μὲν ἀλοῖαν γνῶμην ἔχων· ἔξωθεν δὲ ἀλοῖαν δεικνύς.

Ἐξολοθρεύσει Κύριος πάντα τὰ χεῖλη τὰ δόλια, γλώσσων μεγαλορρήμονα. Πολλάκις ἡ Γραφή τὸ εὐκτικὸν εἰς μέλλοντα χρόνον σχηματίζει, καθάπερ ἐπὶ τοῦ παρόντος. Εὐχεται γὰρ προρρήζουσα ἀφανισθῆναι τοὺς δόλους, ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἀλαζονευομένους κατὰ τῶν ἀσθενεστέρων, καὶ μεγάλα περὶ ἐαυτῶν κομπάζοντας. Ἡ καὶ προφητεύει τὴν τούτων παν-

Variæ lectiones.

(53) γρ. τῷ.

επιθεραν· διδάσκων δὲ τίνος λέγει μεγαλοβόημο-
νας, ἐπήγαγεν·

Τοὺς εἰπόντας· Τὴν γλῶσσαν ἡμῶν μεγαλο-
νοῦμεν. Τοὺς σκεψαμένους ἐν αὐτοῖς, ὅτι Μεγαλο-
νοῦμεν, ἦτοι μεγάλα καὶ ἀλαζονικὰ φθέγγεσθαι
παρασκευάτομεν τὴν γλῶσσαν ἡμῶν.

Τὰ χεῖλη ἡμῶν παρ' ἡμῖν ἔστι, τίς ἡμῶν Κύ-
ριος ἔστιν; Εἰπόντας ἔτι, ὡς Ἡμεῖς ἐξουσιάζομεν
τῶν χειλέων ἡμῶν, καὶ λοιπὸν τίνα δεδοίκαμεν μὴ
τοιαῦτα λέγειν; Καὶ τίς ἡμῶν κωλυτὴς τῶν τοιοῦτων
λόγων;

Ἐνεκεν τῆς ταλαιπωρίας τῶν πτωχῶν καὶ τοῦ
στεναγμοῦ τῶν πενήτων, νῦν ἀναστήσομαι,
λέγει Κύριος. Τὸ νῦν, ἀντὶ τοῦ τότε ληπτέον, κατὰ
τὸν πρόποντα καιρὸν, ἐν ᾧ τοιοῦτον, ὡς Τηνικαῦτα,
φθῖν ὁ Χριστὸς, ἀναστήσομαι τοῦ τάφου, ἐνεκεν
τῆς ταλαιπωρίας τῶν δεδεδωμένων τῇ πλάνῃ δι' ἄγνοιαν,
ἥτις ταλαιπωρία γέγονεν αὐτοῖς ἀντὶ τοῦ στεναγμοῦ,
καθ' ἣν ἀποδεδώκαμεν ἐξήγησιν, ἐρμηνεύοντες τὸ,
Οὐκ ἐπελάθετο τῆς κραυγῆς τῶν πενήτων. Ἀκήκοε
δὲ τοῦτο Δαθὶδ τοῖς προφητικοῖς ὡσί. Φασὶ δὲ τινες
πτωχὸν μὲν καλεῖσθαι τὸν ἀπὸ πλοῦτου πεπτωκότα,
κατὰ τὸ· Πλοῦστοι ἐπτώχευσαν· πένητα δὲ, τὸν
διὰ πόνου τῶν οἰκείων χειρῶν τροφὴν ἀναγκαίαν
κομιζόμενον. Τοιοῦτοι δὲ καὶ οἱ πιστεῦσαι μέλλοντες·
τάς τε γὰρ οὐσίας περιηρέθησαν, καὶ αἱ χεῖρες αὐ-
τοῖς διεκόνουν εἰς τὴν χρεῖαν τοῦ σώματος· λαμβά-
νεται δὲ πολλάκις καὶ ἀδιαφόρως, ἀντὶ θατέρου
θατέρου. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως εἰπεῖν· Φησὶν ὁ Θεός·
Διὰ τὴν ταλαιπωρίαν καὶ τὸν στεναγμὸν τῶν κατα-
πονυμένων, νῦν κινήθησονται, τουτέστιν, αὐτίκα,
εὐθύς, ταχέως. Θεοπρεπῶς δὲ νόει τὸ Κινηθῆσομαι,
καὶ τὸ Ἀμυνῶ, εἰ καὶ ἀνθρωποπρεπέστερον εἴρηται.
ulciscar, hoc est, cito ac statim id faciam. Decenter
ei: *Vindictam sumam*, tametsi humano quodam more dicta sunt.

Θῆσομαι ἐν σωτηρίῳ, παρρησιάσομαι ἐν αὐτῷ.
Μνημονεύσας τῆς ἀναστάσεως, μνημονεύει καὶ τῆς
ταφῆς, ἀναστρέψας τὸν λόγον ἐπὶ τὸν διὰ σταυροῦ
θάνατον. Ἔτι γὰρ, φησὶ, καὶ τοῦτο λέγει ὁ Κύριος,
ὅτι Τεθήσομαι, τουτέστι, προσπαγήσομαι ἐν τῷ
σταυρῷ. Τοῦτον γὰρ ὑποληπτέον σωτήριον. Τῷ
δίρατι γὰρ τοῦ σταυροῦ κατακοντήσας τὸν τύραν-
νον, ἔσωσεν ἡμᾶς, καὶ ὤσαν τὴν ἐλευθερίαν τῆς
πλάνης ἐχαρίσατο· καὶ ἀσθενοῦντας πρὶν, ἐβόρωσε
κατὰ τῶν δαιμόνων· παρρησιάσομαι δὲ ἐν αὐτῷ,
τουτέστιν, ἐν αὐτῷ δημοσιεύσω τὴν ἐπικρυπτομένην
ἐν ἐμοὶ δύναμιν· διεβράγη γὰρ τὴν καταπέτασμα,
ὁ ἥλιος ἐσκοτίσθη, αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν, ἡ γῆ
ἐσεισθη, καὶ ὅσα τότε γέγονασιν ἐξάϊσια. Ἡ πάλιν·
Θῆσομαι αὐτοὺς εἰς σωτηρίαν, ἦγουν σωτηρίας
ἀξιῶσω, καὶ παρρησιάσομαι ἐν τῇ τοιαύτῃ σωτηρίᾳ
αὐτῶν, ἦγουν φανερώσω, δείξω τὴν ἰσχύν.

Græcum verbum θῆσομαι, ut futurum medium, tam activam quam passivam significationem habet, legere potes alio modo: *Ponam in salutari*, hoc est], *Ponam eos in salutem*: hoc est faciam eos salute dignos; in huiusmodi etiam salute libere agam: hoc est libere loquar, et palam omnibus declarabo vires meas.

Τὰ λόγια Κυρίου, λόγια ἀγνά. Εἰπὼν ὅτι τάδε

Vel eorum futuram exterminationem prædicit: et docens quinam ii sint, qui suam magnificent linguam subjicit:

VERS. 5. *Quidixerunt: Linguam nostram magnificabimus*. Eos, inquit, qui intra se cogitarunt dicentes: *Magnificabimus linguam nostram*, hoc est, Magna et jactabunda quædam præparabimus, quæ nostra loquatur lingua.

Labia nostra apud nos sunt, quis noster Dominus est? Qui et illud dixerunt: Nos labiorum nostrorum potestatem habemus, et quemnam deinceps timebimus: ut ista non dicamus? et quis erit qui sermones nostros compescat?

VERS. 6. *Propter miseriam inopum et gemitum pauperum nunc exurgam, dicit Dominus*. Dictio nunc pro tunc accipienda est, hoc est, cum opportunum tempus fuerit, ut sit sensus: Tunc, inquit Christus, resurgam e sepultura propter eorum miseriam, qui ignoranter in errorem captivati sunt. Miseria autem illa clamoris loco eis fuit et gemitus: juxta ea quæ superius diximus in Psalmo ix, ibi: *Non est oblitus clamorem pauperum*. Dicit vero hæc a Domino audiebatur beatus David propheticis auribus suis. Inops, juxta Græci nominis etymologiam, is dicitur, qui a statu suo decidit, quem et nos dicimus quasi *sine opibus*, juxta illud: *Inopes facti sunt divites*. Pauper vero juxta eandem Græci nominis etymologiam, is dici potest, qui proprio labore necessaria sibi victum parat, cujusmodi fuerunt omnes qui primi fidem suscepturi erant; quippe qui bonis omnibus privati, propriis manibus necessaria sibi omnia paraverunt: tametsi sæpe numero promiscue alterum pro altero accipiatur. Possumus et aliter dicere, Deus propter afflictorum gemitus et miseriam, dixit: Nunc movebor, seu tamen ac digne Deo intellige verba illa: *Movebor*, more dicta sunt.

Ponam in salutari, libere agam in eo. Cum de resurrectione meminerit, meminit et sepulture sermonem faciens de morte quam in cruce sustinuit: ex Christi enim persona hæc etiam dicta sunt. *Ponam*, inquit, hoc est infigam, in cruce, quam salutare illud esse credimus, de quo nunc loquitur, quippe cum hoc crucis jaculo, Christus tyrannum dæmonem transfixerit: unde et salvavit nos, et libertatem nobis erroribus liberam ac salutarem donavit: et cum antea infirmi essemus, fortes contra dæmones reddidit. Quod vero ait: *Libere agam in eo*, idem sibi vult ac si diceret: quod in ipsa cruce publicabit ac libere propalabit occultam antea, atque ignotam potentiam suam. Nam et velum templi tunc scissum est, et sol obtenebratus, et terra commota, et petra discissa, et admiranda alia contigerunt. Vel aliter: [quia

VERS. 7. *Eloquia Domini eloquia casta*. Cum Do-

minum narraverit hæc atque illa dixisse, nunc de veritate sermonum ejus testimonium reddit, dicens, quod munda ac pura sunt ab omni mendacio.

Argentum igne examinatum probatum terræ. Adeo munda ac nitida sunt eloquia Dei, ab omni dolo et ab omni deceptione, ut argento conflato, quod villiori omni carere solet materia, puritate ac munditia sua possint comparari. *Probatum vero terræ* dixit, pro, in terra. Fabri etenim conflatum argentum fundunt in terram. Vel *Probatum terræ*, hoc est, ex terra. Deinde hanc eloquiorum Dei munditiam adhuc magis extollens, addit :

Purgatum septuplum. Septuplum, hoc est, sæpius. Solent enim Hebræi septies ponere pro pluribus. Argentum autem quod sæpius conflatum est, mundius omnino ac purius esse solet. Sunt igitur eloquia Dei vera et nitida, ac similia argento sæpius conflato. Λόγια vero dicit, non diminutivo utens, sed quia oracula eloquia, propter eorum brevitatem, appellare consueverant. Paucis enim litteris maximam cogitationis vim complectebantur.

Vers. 8. Tu, Domine, custodies nos, et conservabis nos a generatione hac in sæculum. Tu nos, Domine, custodies ab exterioribus inimicis, et conservabis ab iis qui interius insidias parant. Vel custodies quidem a præsentī generatione, et servabis ab iis qui postea in sæculum futuri sunt, hoc est, semper et perpetuo proteges nos. Nam et fides eorum qui Evangelium susceperunt, ab illa generatione stabilis permansit : et in sæculum adeo manebit invicta, ut neque gentiles, qui aperte eam oppugnant, neque hæretici, qui intra nos clam contra eam insidias disponunt, prævalere possint.

Vers. 9. In circuitu impij ambulat. Undique, inquit, nos circumdant; obsidere certantes fidem nostram. Et hoc si de gentilibus intelligas. Quod si loqui Prophetam intelligas de hæreticis, dicatur : *Ambulant in circuitu*, hoc est, non recte, sed oblique : cum sacram omnem Scripturam perverse interpretentur.

Secundum altitudinem tuam magni pependisti filios hominum. Tu, inquit, in cruce exaltatus summam de hominibus curam habere dignatus es : quam ob causam mortem etiam subiisti. Et quod ait *Magni pependisti*, Græce habetur ἐπολυώρησας; et quemadmodum apud Græcos ὀλιγωρία vilipensio dicitur et neglectio, ita πολυωρία ejus contrarium. Vel aliter tum ad cælos usque exaltatus, assumptionis nimirum tuæ tempore, magna in humanam naturam contulisti beneficia, misso ad eam Spiritu Paracletō, qui apostolos illuminavit, atque in Evangelij prædicationem direxit. Potest etiam hic Psalmus juxta historię sensum accommodari beato David, illo potissimum tempore quando eum fugientem a facie Saul, quidam se, ejus amicos singentes, tentaverunt, ut in persecutoris manus eum traderent. Quorum infidelitatem, simulationem, dolos

A καὶ τὰδε λέγει Κύριος, διαβεβαιούται καὶ περὶ τῆς τῶν Κυρίου λόγων ἀληθείας, ὡς καθαρὰ ψευδούς ἐστίν.

Ἀργύριον πεπυρωμένον, δοκίμιον τῇ γῆ. Οὕτως εἰσὶν ἀμιγεῖς ἀπάτης, ὡς τὸ κεχωνευμένον ἀργύριον ἀκοινωνητόν ἐστιν ὕλης χείρονος. *Δοκίμιον δὲ τῇ γῆ*, ἀντὶ τοῦ, δοκιμαζόμενον ἐν τῇ γῆ· καὶ γὰρ εἰς γῆν ἔχσον οἱ τεχνίται τὸ χωνευόμενον. Ἡ καὶ *δοκίμιον τῇ γῆ*, ἀντὶ τοῦ, δόκιμον ἐκ τῆς γῆς· ἐπιτείνων γὰρ τὴν καθαρότητα τῶν τοῦ Κυρίου λόγων, ἐπήγαγεν·

Κεκαθαρισμένον ἑπταπλασίως. Τὸ ἑπταπλασίως, ἀντὶ τοῦ πολλάκις· τὸ γὰρ ἑπτάκις, ἀντὶ τοῦ πολλάκις ἢ τῶν Ἑβραίων παραλαμβάνει διάλεκτος. Τὸ δὲ πολλάκις κεχωνευμένον, παντάπασιν ἐστὶ καθαρὸν. Οὕτως οὖν εἰσὶν ἀληθεῖς, ὡς ἀργύριον κεχωνευμένον πολλάκις. Λόγια δὲ εἶπεν, οὐ καθ' ὑποκορισμὸν εὐτελείας, ἀλλ' ὅτι τοὺς χρηστούς λόγια ἐκάλουν διὰ τὴν βραχυλογίαν αὐτῶν. Ἐν ὀλίγοις γὰρ λέξεις, μεγάλην δύναμιν ἐννοίας ἐμπεριείχον.

Σὺ, Κύριε, φυλάξεις ἡμᾶς, καὶ διατηρήσεις ἡμᾶς ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης καὶ εἰς τὸν αἰῶνα. Τὸ μὲν *Φυλάξεις*, ἀπὸ τῶν ἐξωθεν πολεμούντων· τὸ δὲ *Διατηρήσεις*, ἀπὸ τῶν ἐσωθεν ἐπιβουλεύοντων. Ἡ καὶ τὸ μὲν *Φυλάξεις*, ἀπὸ τῆς παρουσίας· γενεᾶς· τὸ δὲ *Διατηρήσεις*, ἀπὸ τῶν ἐσώστερον, ὅπερ ἐστὶν εἰς τὸν αἰῶνα, δηλονότι, μέχρι παντός. Καὶ μέντοι ἡ πίστις τῶν δεξαμένων τοῦ Εὐαγγελίου τὸ κήρυγμα, καὶ ἀπὸ τῆς τῆνικαῦτα γενεᾶς ἀκαταγώνιστος ἔμεινε, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα μενεῖ, καὶ οὐτε οἱ φανερώς πολεμήσαντες Ἕλληνες, οὐθ' οἱ ἐν ἡμῖν λαθραῖως ἐπιβουλεύοντες αἰρετικοί, κατίσχυσαν αὐτῆς, ἢ κατισχύσαι δυνήσονται.

Κύκλω οἱ ἠσθεῖς περιπατοῦσι. Πάντοθεν γὰρ, φησὶν, ἡμᾶς περικυκλοῦσι, πολιορκῆται τὴν πίστιν σπεύδοντες. Καὶ τοῦτο μὲν ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων· ἐπὶ δὲ τῶν αἰρετικῶν, τὸ *Κύκλω περιπατοῦσι*, ἀντὶ τοῦ, οὐκ ἐπ' εὐθείας, ἀλλὰ περισστραμμένης· παρερμηνεύουσι γὰρ τὰς θείας Γραφάς·

Κατὰ τὸ ὄψος σου, ἐπολυώρησας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Ὑψωθείς, φησὶν, ἐπὶ σταυροῦ, πολλῆς φροντίδος τοὺς ἀνθρώπους ἤξλωσας, ὅτι δι' αὐτοὺς πέπονθας. Πολυωρία γὰρ, ἢ πολλὴ φροντίς, ὡσπερ καὶ ἡ ὀλιγωρία, τούναντίον. Ἡ καὶ ὕψωθείς ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀναλήψεως, εὐηργέτησας τοὺς ἀνθρώπους, ἐξαποστείλας τὸν Παράκλητον, φωτίζοντα καὶ ὀδηγοῦντα τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ κήρυγμα. Δύναται δὲ καὶ ἱστορικῶς οὗτος ὁ ψαλμὸς ἀρμόσαι τῷ Δαβὶδ· φεύγοντα γὰρ τοῦτον ἀπὸ προσώπου Σαούλ, τινὲς ὑποκρινόμενοι φιλανθρωπίαν, ἐπεχείρησαν προδοῦναι τῷ διώκοντι. Ὡν διασύρει τὴν ἀπιστίαν, καὶ τὴν χρίσιν, καὶ τὸν ὄδον, καὶ τὴν πανουργίαν, καὶ μόνον ἐπικαλεῖται Σωτῆρα τὸν Θεόν, εἰς τῶν φίλων προσθεμένων τοῖς ἐχθροῖς αὐτοῦ, καὶ προλέγει τούτων τὴν ἀπώλειαν. Ἀλλὰ καὶ τὴν μεγαλοβρυμοσύνην τῶν ἀμφὶ τὸν Σαούλ ἀποσθεσθῆναι

προαγορεύει· ἐπιγράφεται δὲ· Ἰπὲρ τῆς θγδδης, A
διὰ τὸ Νῦν ἀναστῆσομαι, καὶ τὰ ἐφεξῆς, τῇ ἀναστά-
σει μᾶλλον τοῦ Σωτῆρος ἀρμόζοντα. Εἰ γὰρ καὶ ταῦ-
τα πρὸς τὸν Δαβὶδ ἐλύσομεν, ὥσπερ ἀκηκότος τοῦ
Θεοῦ καὶ ὑπισχνουμένου κινήθηναί· κατὰ τὸν καιρὸν
τῆς ἐπιβουλῆς εἰς ἐκδίκησιν αὐτοῦ, καὶ θείναι τοὺς
πτωχοὺς καὶ πένητας· εἰς σωτηρίαν, καὶ παρρησιά-
σασθαι, τουτέστι φανῆναι ἰσχυρὸς καὶ δίκαιος· διὰ
τῆς σωτηρίας αὐτῶν· ἐναντιωθῆσομαι τῇ ἐπιγραφῇ
τῆς θγδδης. Ἰστέον δὲ, ὅτι τὸ σωτήριον οὐδέτέρως, ἢ
σωτηρία.

tempore in auxilium adventurum, et ad ejus vindictam : et positurum insuper pauperes omnes atque
iopes in salute, demum libere se acturum, hoc est, fortem ac justum se conspiciendum esse, pro-
pter illorum salutem : si quis, inquam, sensum Psalmi illuc trahere voluerit, non videbuntur verba
Psalmi inscriptioni, *Pro octava*, convenire. Sciendum est etiam, quod salutare hic neutrum nomen
substantivum est, et ponitur pro salute.

Εἰς τὸ τέλος ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ.

ΨΑΛΜΟΣ ΙΒ΄.

Μετὰ τὴν μοιχείαν Βηροαβέε, καὶ τὸν φόνον τοῦ
ἀνδρὸς αὐτῆς Οὐρίου, διαφόροις περιπεσῶν πειρα-
σμοῖς ὁ Δαβὶδ, ἦτε θυγάτηρ αὐτοῦ παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ
αὐτῆς Ἀμνὼν· καὶ τὸν Ἀμνὼν ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς
Ἀβεσαλώμ ἀνελε, καὶ τῶν βασιλικῶν οἰκῶν οὐκ
ἐλαχίστη γέγονε σύγχυσις· ἐπεὶ τελευταῖον καὶ τυ-
ριννίδι μελετήσας ὁ παῖς οὗτος Ἀβεσαλώμ, ἀπῆλα-
σε μὲν αὐτὸν τῆς βασιλείας, οὐκ ἔστησε δὲ μέχρι
τούτου τὸν θυμὸν, ἀλλὰ τὰς δυνάμεις τούτου συνεκρό-
τησε, καὶ παρεσκευάζετο καταδιῶξαι τὸν πατέρα,
καὶ ἀνελεῖν. Ἀναλογιζόμενος ὁ Δαβὶδ τὸ πλῆθος καὶ
μέγεθος τῶν συμφορῶν, ἤετο τὴν δηλωθεῖσαν μοι-
χείαν καὶ τὸν φόνον τὰ τοιαῦτα προξενῆσαι κακὰ,
ἐγκαταλιπόντος αὐτὸν τοῦ Θεοῦ, εἰ καὶ τῆνικαῦτα C
συνεχωρήθη. Διὸ καὶ τὸν παρόντα συνέθηκε ψαλμὸν,
μετὰ τὸν τρίτον, ὅτε ὁ Χουσι διασχεδάσας τὴν βου-
λήν Ἀχιτόφελ, ὡς προειρήκαμεν, ἐμήνυσεν αὐτῷ τὴν
μελέτην πάσαν Ἀβεσαλώμ, καὶ τὸ πρακτεῖον ὑπέβη-
το. Εἰς τὸ τέλος ἐπιγράφεται, διὰ τὴν ἐν τούτῳ
πρόβησιν τῆς τοῦ πολεμουμένου ἡττης, εἰς τὸ τέλος
ἐκβεθηκυίας· Ἀγαλλιάσεται γὰρ, φησὶν, ἡ καρδία
μου ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ σου.

Ἔως πότε, Κύριε, ἐκλήθησθαι μου εἰς τέλος ; Ἀθήη
μὲν ἐστὶν ἀποβολὴ μνήμης· τῷ Θεῷ δὲ πάντα ἐν-
ώπια, καὶ οὐχ αἱ πράξεις μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ τοῦ
νοῦ κινήματα. Ἀθήη οὖν ἐπὶ Θεοῦ, τὴν ἐγκατάλει-
ψιν τῶν πεπλανηκότων οὐχ ἴσως, παραχωροῦντος πει-
ράζεσθαι τούτους εἰς πάλειυσιν. Τὸ δὲ εἰς τέλος,
ἀντὶ τοῦ, μέχρι πολλοῦ παρελίθηται.

Ἔως πότε ἀποστρέψεις τὸ πρόσωπόν σου ἀπ’
ἐμοῦ ; Πρόσωπον μὲν οὖν ἐστὶ Θεοῦ ἢ ἐποπτικὴ καὶ
εὐεργετικὴ αὐτοῦ δύναμις· ἀποστροφή δὲ, ἢ πρὸς,
τούναντιον αὐτῆς ἐνέργεια, ὡς ἀποστρεφόμενη τὸς
ἀναξίους τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ, διὰ τὸ βδελύττεσθαι
τὰς πράξεις αὐτῶν. Ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων δὲ, χα-
ρακτηρίζεται καὶ τὰ θεία. Καὶ γὰρ οἱ ἐγκαταλιμπά-
νοντές τινα, καὶ τὴν μνήμην αὐτοῦ συναπολιμπά-
νουν, καὶ οἱ ἀποστρέφόμενοι οὐχ ὁρῶσιν, οὐδ’ ἀπο-
στρέφονται.

et scelera hoc Psalmo reprehendit, unicum ad pro-
prium salutem Deum invocans : quasi nulla jam
amplius ei spes superesset in auxilio amicorum,
qui sese hostibus adjunxissent, et quorum interitum
hic prædicit : ipsius etiam Saul ac sociorum
jactantiam evertendam esse prænuntians. *Pro octa-
va* vero inscriptus est propter illa verba, *Nunc
resurgam* : quæ tamen resurrectioni Salvatoris
congruere magis videntur. Nam quis trahere
velit sensum verborum ad beatum David, tanquam
ipse audiverit Deum promittentem se ei, insidiarum

B *In finem Psalmus ipsi David.*
PSALMUS XII.

Post adulterium Bersabæ et post cædem Uriæ,
cum in varias incidisset calamitates beatus David :
quippe cum et filia ejus Thamar ab Amnon fratre
fuisset corrupta, et Amnon a fratre Absalone in-
teremptus : unde non mediocris confusio in regia
illa domo orta est : præcipue cum ipse Absalon
postremo tyrannidem etiam affectaverit, et patrem
regno expulerit, et crescente in immensum furore,
copias etiam collegerit et persecutus sit patrem, et
interimere etiam eum conatus sit : cum igitur in
has omnes calamitates incidisset beatus David, at-
que animo eas semper revolveret, existimavit se
ob commissum adulterii, et cædis crimen tantis
opprimi malis : et quanquam olim sibi remissum
fuisset peccatum, veritus tamen se a Deo fuisso
derelictum, hunc Psalmum conscripsit, post ter-
tium, quando Chusi fregit consilium Achitophel, ut
jam prædiximus. Hoc autem Psalmo, et Absalonis
filii cogitationes explicavit, et quæ eventura erant
prædixit : atque ideo in *finem* inscriptus est : quia
profligationem Absalonis prædicit, quæ verum finem
erat consecutura. *Exsultabit*, inquit, *cor meum in
salutari tuo*.

Vers. 1. *Usquequo, Domine, oblivisceris mei in
finem ?* Oblivio est memoriæ deperditio. Deo vero
omnia præsentia sunt : nec tantum actiones nostræ,
sed ipsius etiam mentis cogitationes ac motus.
D Oblivisci vero dicimus Deum alicujus, quando ob
illius delicta cum Deus derelinquit, tentarique
permittit atque affligi, ut flagello erudiat. *In finem
autem posuit pro diu*.

Usquequo avertis faciem tuam a me ? Facies Dei
potentia illa in Deo est, qua aspiciet nos, ac custodit
et beneficiis donat. Aversio vero Dei contraria
operatio est : quando nimirum indignos quosque a
custodia* et protectione sua avertit, tanquam ea
operentur quæ in ipsius conspectu abominabilia
videri possint : verum humanis loquendi modis
Propheta divinas nobis actiones exprimit. Nam qui
aliquem derelinquunt, illius pariter memoriam
perdunt, et qui aliquos avertunt, amplius eos non
vident, a quibus aversi sunt.

VERS. 2. *Usquequo ponam consilia in anima mea, dolorem in corde meo die et nocte? Sollicitus, inquit, ac cogitabundus, quo pacto valeam a calamitatibus liberari, et viam nullam inveniens, assiduis doloribus premor.*

VERS. 3. *Usquequo exaltabitur inimicus meus super me? Parricida, inquit, filius Absalon, qui jam diu fuerit contra me (ex eo sane tempore quo Amnon fratrem interemit), usquequo exaltabitur? Hoc est, Usquequo prospere ei omnia succedent adversum me? extollere enim se solent atque erigere caput, omnes qui læti sunt, et quibus ex animi voto cuncta contingunt: contra vero humiles ac demissi, qui mœsti sunt ac tristes. Possumus et inimicum dæmonem intelligere qui tentationum*

VERS. 4. *Respice, exaudi me, Domine, Deus meus. Verbo avertis convenienter apposuit verbum respice: Dignum me efficit, inquit, benevolentia: respice me graviter afflictum: et misertus, eum exaudi, qui te advocat in auxilium.*

Illumina oculos meos ne unquam obdormiam in morte. Est etenim super me circumfusa tristis calamitatum nox, detentique sunt oculi mei a mœroris sopore. Solent enim qui mœsti sunt facile in somnum deferri. Dolor scilicet cordis gravedinem quamdam ac tenebras in corporis oculos immittente. Tu igitur eos illumina: hoc est concedito ut recte ac pure videant. Et gaudium instilla cordi meo, ita ut exsultans, somnum ab oculis expellat, ne aliquando fortassis hujusmodi somnus ob doloris mei vastitatem, desinat in mortem. Vel oculos ipsius animæ intelligit, mentem ipsam nimirum, seu intellectum. Illumina, inquit, intellectum meum peccati caligine obscuratum, et libera me ab hujusmodi tenebris, ne aliquando mori me contingat morte peccati, quæ hominem virtutibus mortuum reddit: vel ne morte desperationis moriar, extincta ac mortua omni spe quam in te habebam.

VERS. 5. *Nequando dicat inimicus meus, Prævalui adversus eum. Nam si quid hujusmodi acciderit, meam inimicus mortem suæ ascribet potentie: et quemadmodum ab initio ille mihi calamitatum omnium causa fuit, ita et interitus nunc fuisse gaudebit. Inimicum vero et visibilem et invisibilem*

VERS. 6. *Qui tribulant me exsultabunt si motus fuero. Si fluctuavero, inquit, ab illa securitate quam in te habeo, inimici mei lætabuntur, sperantes me deinceps facillime in præceps delatum iri, veluti qui nullam basem aut fundamentum habeam salutis.*

Ego autem in misericordia tua speravi. Postquam, inquit, ob scelera quæ commisi, fiduciam omnem abjeci quam antea de virtute habebam, quod reliquum est, modo in tua tantum spero misericordia: tametsi abundantissimum hoc mihi remedium esse noverim atque inexhaustum.

Ἔως τίνος θήσομαι βουλὰς ἐν ψυχῇ μου, οὐνάς ἐν καρδίᾳ μου, ἡμέρας καὶ νυκτὸς; Φροντίζων καὶ μεριμνῶν πῶς ἀπαλλαγείην τῶν περισμῶν, καὶ μὴ δυνάμενος ἐλευθερίαν εὐρεῖν, οὐδυνῶμαι διὰ παντός.

Ἔως ποτε ὑψώθησεται ὁ ἐχθρὸς μου ἐπ' ἐμῆ; Ὁ πατριολογῶν, ὁ διὰ πολλοῦ μηνύων μου, ἀρ' οὐ τὸν παῖδά μου Ἀμνὼν ἐθανάτωσεν. Ὑψώθησεται δὲ, ἀντὶ τοῦ Εὐπραγῆσαι. Ὁ μὲν γὰρ χαίρων, ἀρετὴν κεφαλὴν· ὁ δ' ἀνώμενος, συγκέκυψε, ταπεινούμενος. Ἡ ἐχθρὸν, τὸν διάβολον ὑποληπτέον· αὐτὸς γὰρ ἐστίν, ὁ τῶν περισμῶν αἴτιος, ἐπεμβαίνων τοῖς πάσχουσι, καὶ οἷον καταπατῶν καὶ θλίβων, ἐστερημένοις τῆς παρὰ Θεοῦ βοήθειας.

nobis ac calamitatum est causa, dum afflictis in-

Ἐπιβλέψον, εἰσάκουσόν μου, Κύριε ὁ Θεὸς μου. Πρὸς τὸ ἀποστρέφεις κατάλληλον τὸ, Ἐπιβλέψον. Ἀξιώσόν με τῆς σῆ; εὐμενείας· ἐπίδε κακῶς πάσχοντα, καὶ ἐλεήσας, εἰσάκουσόν μου, παρακαλοῦντος; εἰς βοήθειαν.

Φώτισον τοὺς ὀφθαλμούς μου, μήποτε ὑπνώσω εἰς θάνατον. Τῆς νυκτὸς μοι περιχυθείσης τῶν συμφορῶν, κατέσχε τοὺς ὀφθαλμούς μου ὕπνος· ἀθυμίας· εἰώθασι γὰρ εἰς ὕπνον οἱ λυπούμενοι καταφέρεσθαι, τῆς οὐνίας τῆς καρδίας σκότον καὶ βῆρος ἐμποιούσης τοῖς ὀφθαλμοῖς. Φώτισον οὖν αὐτούς, τούτεστι καθαρῶς ὄραν ὁδὸς, χαρὰν ἐνοσταλάξας τῇ καρδίᾳ μου, ὅψ' ἦς αὕτη σκιρτώσασα, τὸν ὕπνον ἀποδιώξει τῶν ὀφθαλμῶν, μὴ ποτε ὑπνώσω εἰς θάνατον, εἴτ' οὖν, μήποτε ὁ ὕπνος οὗτος εἰς θανάτόν μοι καταλήξῃ δι' ἀθυμίας ὑπερβολὴν, μήποτε ὑπνώσω θανάσιμον. Ἡ καὶ ὀφθαλμούς τοὺς τῆς ψυχῆς λέγει, δηλαδὴ τὸν νοῦν, ὡς ἐσκοτισμένον ὄντα τῷ ζῶφῳ τῆς ἁμαρτίας, ὅν ἀπαλλαγῆναι τοῦ σκότους ἱκετεύει, μήπως ἀποθάνῃ τὸν ἐν ἁμαρτίας θάνατον, νεκρὸς εἰς ἀρετὴν ἦδη γεγωνῶς· ἢ καὶ τὸν ἐν ἀπογνώσει, νεκρωθεὶς ὄλωσ εἰς ἐλπίδα τὴν σὴν.

Μὴ ποτε εἴπῃ ὁ ἐχθρὸς μου· Ἰσχυσα πρὸς αὐτόν. Εἰ γὰρ τοιοῦτόν τι πέσομαι, τῇ ἐαυτοῦ δυνάμει ὁ ἐχθρὸς τὸν ἐμὸν ἐπιγράφεται θάνατον, ὡς καὶ τῶν ἀλγεινῶν γενόμενος αἴτιος. Ἐχθρὸν δὲ νοήσεις, εἴτε τὸν ὁρατὸν, εἴτε καὶ ἀόρατον.

Οἱ θλιβοῦντές με, ἀγαλλιάσονται, ἐὰν σαλευθῶ. Εἰ παρακινήθῶ ἀπὸ τῆς ἀσφαλείας, οἱ ἐχθροὶ μου χαρήσονται, κατακρημνισθῆναι με τοῦ λοιποῦ θαρβούντες, ὡς οὐκ ἔχοντα σωτηρίας βάσιν.

Ἐγὼ δὲ ἐπὶ τῷ ἐλέει σου ἠλπισα. Τὴν ἐξ ἀετιῶν παρρησίαν ἀπολωλεκῶς, διαπέπραχθ κακὰ, ἐπὶ τῷ ἐλέει σου μόνῳ ἠλπισα· θαψιλὲς γὰρ τοῦτο, καὶ ἀνεξάντητον.

Ἀγαλλιᾶσται ἡ καρδία μου ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ σου. Προκατιδὼν τὴν τοῦ πολεμουίντου ἤτταν τοῖς προβλεπτικοῖς ὄμμασιν· ἐγὼ δὲ, φησὶν, εὐφρανθήσομαι ἐπὶ τῇ παρὰ σοῦ δωρουμένη μοι σωτηρίᾳ.

Ἄσω τῷ Κυρίῳ τῷ εὐεργετήσαντι με, καὶ ψαλλῶ τῷ ὄνοματι Κυρίου τοῦ ὑψίστου. Ἄσω διὰ γλώττης, ψαλλῶ διὰ τοῦ ὀργανικοῦ ψαλτηρίου. Ἡ καὶ θεωρητικῶς εὐφρανῶ, καὶ πρακτικῶς. Ἀρμόζει δὲ οὗτος ὁ ψαλμὸς καὶ πᾶσιν ἀδικουμένοις.

Eis τὸ τέλος ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ.

ΨΑΛΜΟΣ ΙΓ'.

Καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς πέρας ὑπὸ τινεῖται τῶν ἑαυτῷ προηγορευμένων· οἱ μὲν γὰρ, αὐτὸν προλέγειν φασὶ τὰ χρόνοις ὑστερον ἐπὶ Ἐζεκιίου τοῦ βασιλέως Ἰερουσαλήμ, καὶ τοῦ πολιορκουίντου αὐτὴν Ἀσσυρίου Συναγχεῖμ γεγεννημένα· οἱ δὲ, τὰ ἐπὶ τῶν χρόνων, κατ' οὐδ' ὁ Κύριος· ἐκνηθρώπησεν. Ἡμεῖς δὲ, ἄμφω τὰς ἐξηγήσεις ἀποδώσομεν.

Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, Οὐκ ἔστι Θεός. Ὁ ἄφρων Συναγχεῖμ ἐν τῇ αὐτοῦ καρδίᾳ ἀπεφήνατο μὴ εἶναι Θεὸν τὸν Θεὸν τῶν Ἰουδαίων. Εἰ γὰρ ἐφρόνει, οὐκ ἂν εἰς τοιοῦτον ἤλθε λογισμὸν, καὶ ταῦτα κατ' ἐκάστην ἀκούων, ὅσα παράδοξα κατὰ τῶν ἐχθραίνόντων Ἰουδαίους ὁ Θεὸς ἐποίησεν. Οὕτω δὲ παρ' ἑαυτῷ λογισάμενος, καὶ διὰ προφορικοῦ λόγου τὸν Θεὸν ἐβλατφῆμησε, τὸν ἄρχοντα τῶν δυνάμεων αὐτοῦ Ῥαφάκην τῷ τάχει τῆς πόλεως παραστήσας, καὶ δι' αὐτοῦ μηνύσας, ὅσα τὴν κατ' αὐτὸν ἀναγινώσκοντες εὐρήσομεν ἱστορίαν. Civitatis ea populo annuntiavit, quæ historiam cere.

Διεφθάρσαν, καὶ ἐδεδελύθησαν ἐν ἐπιτηδεύμασιν. Οἱ ἄμφω τὸν Συναγχεῖμ διεφθάρσαν μὲν, ἐκπεσόντες τῆς ὀρθῆς ὑπολήψεως· ἐδεδελύθησαν δὲ τῷ Θεῷ, διὰ τὰς ἀνοσιους πράξεις αὐτῶν. Ὑβρίζον γὰρ τὸν Θεόν, καὶ ὡς μὴ ὄντι Θεῷ ἀσθένειαν ὠνεύον, καὶ τῷ λαῷ αὐτοῦ πανωλεθρίαν ἠπειλοῦν. Καὶ οὕτως ἀλαζονευόμενοι, μέθαις καὶ ἀσελγείαις, ἐνλυσπῶντο καὶ κατεμολύνοντο. Νοοῖτο δ' ἂν καὶ κατ' ὑπερβατὸν ὁ στίχος, ὅτι διεφθάρσαν ἐν ἐπιτηδεύμασι, καὶ ἐδεδελύθησαν. hic versiculus per figuram hyperbaton, hoc modo sunt.

Οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα. Οὐδεὶς ἐν αὐτοῖς χρηστός, ἀλλὰ πάντες πονηροί.

Κύριος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διέκυσεν ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, τοῦ ἰδεῖν, εἰ ἔστι συνιών, ἢ ἐκζητῶν τὸν Θεόν. Ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν ὀνθρώπων, τουτέστιν, ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους, τοὺς ἔχοντες, ὡς εἰρήκαμεν. Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ δὲ, ὑφ' οὗ κατοικεῖν ὑπολαμβάνεται, κατὰ τὸ· Ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς. Ἐπέθηκε δὲ, ὥστε ἰδεῖν, εἰ τις ἐν αὐτοῖς ἔστι συνιών ἀπὸ τῶν ταραστῶν τὸν Θεόν, ἢ ἐκζητῶν αὐτὸν, τουτέστιν ἐπικαλούμενος, ὡς τὸ· Ἐξεζήτησα τὸν Κύριον, καὶ ἐπήκουσέ μου· τινὲς γὰρ συνιέν.

¹ Psal. xxxvi, 13.

Exsultabit cor meum in salutari tuo. Prævidens propheticis oculis inimici profligationem beatus David : Lætabor ego, inquit, de salute mihi a te præstita.

Cantabo Domino qui bona tribuit mihi et psallam nomini Altissimi. Cantabo ore, psallam vero Psalterio ; vel, Oblectabo te, inquit, contemplationis studio et vitæ meæ actionibus. Accommodari etiam potest hic Psalmus oppressis omnibus et injuria affectis.

In finem Psalmus ipsi David.

PSALMUS XIII.

Finem rerum pollicetur hic Psalmus quæ in eo prænuntiantur. Alii dicunt prædici hic, ea quæ Ezechie regis tempore eventura erant in Jerusalem, quando civitas obsessa est a Sennacherib Syro ; alii vero ea quæ ad tempora Incarnationis Christi pertinent. Nos utramque expositionem referemus.

Vers. 1. Dixit insipiens in corde suo : Non est Deus. Insipiens Sennacherib, dixit in corde suo Deum non esse ; Deum, inquam, Judæorum. Quod si sapiens fuisset, in hujusmodi errorem non esset prolapsus, præcipue cum audiret assidue quanta Deus Israel adversus eos operatus sit, qui Judæorum gentem oppugnare conati fuerant. Cum autem hoc pacto in corde suo Deum jam neglexisset, addidit et aliud facinus : ut verbis proprio ore prolatis ei palam malediceret, quando principem exercitus sui Rapsacem misit, qui ad mœnia illam legentibus in libris Regum licet inspi-

Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in studiis suis. Sennacherib nimirum et qui cum eo erant, corrupti sunt, quando a recta opinione deciderunt ; corrupti sunt, et abominabiles facti ob nefandas eorum actiones. Jurgiis quippe Deum impetebant, infirmitatem ei atque impotentiam improperantes, quasi Deus non esset. Præterea et populo Dei interneccionem minitabantur : cumque adeo jactabundi essent, ebrietatibus insuper ac libidinibus immersi erant et coinquinati. Construi etiam potest *Corrupti sunt in studiis, et abominabiles facti*

Non est qui faciat bonum. Nullus, inquit, inter eos bonus est, sed omnes sunt pravi.

Vers. 2. Dominus de cælo prospexit ad filios hominum, ut videret, si est qui intelligat, aut qui requirat Deum. Ad filios hominum, hoc est, ad illos homines, qui ita dispositi sunt, ut diximus. *De cælo vero ideo dixit, quia opinio quædam esse videtur, Deum illic habitare, juxta quod alibi dictum est : Qui habitat in cælis irridebit eos.* Prospexit autem ut videret, si quis inter eos esset, qui ex miraculis et prodigiis Deum intelligeret, aut saltem qui exquiret eum, hoc est qui invocaret,

juxta illud : *Exquisivi Dominum et exaudivit me* ⁹. A τε; ἐν τισιν, ἐθελοκακοῦσιν. Ἀνθρωπίνως δὲ τὸν Κύριον ἐσχματίσεν, ὡς ἐξ ὑπερώων ἐπικύπτοντα, καὶ θεώμενον· καὶ γὰρ ἀπανταχοῦ παρὼν, ἅπαντα γινώσκει. Παρατηρητέον ὅτι τὸ σχῆμα τοῦτο πολλαχῶς κεῖται τῆς Γραφῆς. Ἄλλως δὲ, καὶ τὸ παντερόρον τοῦτο μηνύει τῆς θείας ἐπισκοπῆς, ὡς ἐξ οὐρανοῦ βλέπειν εἰς γῆν, καὶ διαγιγνώσκειν, μηδὲν ἐργαζομένου τοῦ τασούτου διαστήματος.

VERS. 3. *Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est usque ad nunc.* Declinaverunt quidem in jam connumerata studia atque exercitia; inutiles vero facti sunt, cum adeo abominabiles essent ut inter ipsos neque unus etiam reperiretur, qui bonus appellari posset.

VERS. 4. *Nonne cognoscent omnes qui operantur iniquitatem?* Per interrogationem hoc legendum est, ut hujusmodi efficiatur sensus : si qui Deum Israel dixerunt verum Deum non esse, qui et lingua sua et omnibus aliis voluptatibus adeo intemperantes sunt, nonne aliquando cognoscent quod Judæorum Deus, verus Deus est? Certe aliquando id cognoscent, quando nimirum centum octoginta quinque millia eorum interempta erunt ab angelo D. i. Ipse etiam Sennacherib turpiter fugiens tunc cognoscent, quisnam fuerit qui in hoc populo triumphum erexit. Nec tantum, inquit, Assyrii, sed omnes etiam gentes, ubi tantam illorum stragem didicerint, cognoscent Judæorum Deum, qui ita eos perdidit.

VERS. 5. *Qui comedunt populum meum in cibo panis, Dominum non invocaverunt.* Hic versiculus ex persona Dei proferendus est. Illi, inquit, qui instar cibi panis, populum meum consumunt, ore nimirum obsidionis, famis et minarum, si, inquam, me omnium Deum non invocaverunt : hoc est Deum non appellaverunt. Possunt et populi omnes Judæorum, qui, obsidente Sennacherib, erant in Jerusalem, dici populi beati David, veluti qui ab illius regno descenderunt : atque hoc pacto ex ipsius Prophetæ persona verba versiculi etiam poterunt proferri; et Dominum, tunc, non se ipsum Prophetam, sed Deum intelligit.

Illic trepidaverunt timore ubi non erat timor. D Ezechias tunc et qui cum eo erant in Jerusalem timuerunt potentiam Sennacherib, qui timendus non erat. Neque enim dicebat ut Judæi Assyrium hunc timerent, qui eum Deum sibi adversantem haberet, jure eos perterrere non poterat, quod ex sequentibus magis declaratur. [Illud tamen advertendum, quod aliqui legunt : *Cujus non erat timor*, cujus lectionis diversitas ex vicinitate provenit Græcarum vocum.]

VERS. 6. *Quoniam Dominus in generatione justorum est.* Per justos hic fideles intelligit ac pios in Deum. Talis erat Ezechias rex, qui magna cum pietate ac religione in Deum, subjectos sibi populos regebat. Generationem autem singulari numero

Πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρηώθησαν, οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἔστιν ἕως ἐνός. Ἐξέκλιναν μὲν εἰς τὰ προβλήθητα ἐπιτηδεύματα ἠχρηώθησαν δὲ, βδελυροὶ γεγονότες, καὶ οὐδὲ κἀν γούν εἰς ἐν αὐτοῖς χρηστὸς.

Ὅχι γνώσοντι πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν; Τοῦτο κατ' ἐρώτησιν ἀναγνωστέον, ἢ ἐμπένη τοιούτου νοῦν, ὡς, εἰ καὶ εἶπον μὴ εἶναι τὴν Θεὸν, ἄρ' οὐ γνώσονται πάντες οὗτοι οἱ ἀκόλαστοι καὶ κατὰ γλώσσαν καὶ πᾶσαν ἄλλην ἡδονὴν, ὅτι Θεὸς ἔστι τῶν Ἰουδαίων ὁ Θεός; Ναὶ γνώσονται, ἔταν πάντες καὶ ὀδοῦχοντα καὶ ἐκατὴν ἀναιρεθῆσονται χιλιάδες ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου τοῦ Θεοῦ. Καὶ αὐτοὶ δὲ φυγῶν αἰσχυρῶς ὁ Σενναχηρείμ, εἰσεται τὴ τρύπαιον. Ἦ μὴ μόνον αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ πάντα τ' ἄλλα ἀνομιὰ ἔθνη, μεμαθηκότα λέγειν, τηλικαύτην Ἀσσυρίων ἀπόλειαν ἐπιγινώσκειν ὅτι Θεὸς ἔστιν ὁ διατρίβων αὐτοῦς.

Οἱ ἐσθλοὶ τὸν λαόν μου ἐν βρώσει ἄρτου, τὸν Κύριον οὐκ ἐπεκαλέσαντο. Τοῦτο τὸ ῥητόν, ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ λέλεται : ὅτι οἱ δαπανῶντες, καὶ ἀναλίσκοντες δίχην βρώσεως ἄρτου τὸν λαόν μου, ἐν στόματι πολιορκίας καὶ λιμοῦ καὶ ἀπειλῆς, ἐμὲ τὸν Κύριον πάντων οὐκ ἐπεκαλέσαντο, τουτίστιν οὐκ ὠνόμασαν Θεόν. Λέγοντο δ' ἂν καὶ λαὸς τοῦ Δαβὶδ οἱ πολιορχοῦμενοι τότε, ὡς ἐκ τῆς αὐτοῦ καταγόμενου βασιλείας, ἵνα καὶ προσώπῳ τοῦ Δαβὶδ ὁ λόγος εἴη, Κύριον οὐχ ἑαυτὸν, ἀλλὰ τὸν Θεὸν εἰπών.

Ἐκεῖ δεδιλάσαν φόβῳ, οὗ οὐκ ἦν φόβος. Ἐν Ἱερουσαλὴμ τότε δεδιλάσαν οἱ ἀμφὶ τὸν Ἐζεκιάν, ἐν φόβῳ τοῦ Σενναχηρείμ, οὗ οὐκ ἦν φόβος, τουτίστιν, ὅτι οὐκ ἔδει φοβηθῆναι, μὴ δυνάμενον φοβῆσαι διὰ τὸ ἔχειν ἀντίπαλον τὸν Θεόν· τοῦ γὰρ ἐδῆλωσαν διὰ τῶν ἐξῆς, εἰπών·

Ὅτι Κύριος ἐν γενεῇ δικαίων. Δικαίους λέγει, τοὺς εὐσεβεῖς· τοιοῦτοι γὰρ οἱ περὶ τὸν Ἐζεκιάν, θεοφιλῶς τοὺς ὑπηκόους ποιμαίνοντες. Γενεάν δὲ εἴρηκεν, ὅτι πάντες ἐκ μιᾶς βίβης οἱ Ἰσραηλιταί. Ἦ καὶ αὐθις· Ἐκεῖ δεδιλάσαν οἱ ἀμφὶ τὸν Σενναχηρείμ

⁹ Psal. xxxiii, 5.

ἐν φόβῳ Θεοῦ, οὐ φόβος οὐκ ἦν παρ' αὐτοῖς; πρὸ κείρας. Καὶ γὰρ αὐτὸς ἦν ὁ Θεὸς ἐν τῷ γίνεσθαι τῶν πολιορκουμένων Ἰουδαίων, ὑπὲρ αὐτῶν μαχόμενος. Ἡ καὶ ἰδεύσασαν ἐν φόβῳ τοῦ Ἐξεκίου, οὐ οὐκ ἦν φόβος, μᾶλλον ὑποπτήσσοντες, καὶ τὴν αὔριον προσδοκῶντες μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ πάντας ἀνααιρεθῆναι· κατασφαττόμενοι γὰρ οἱ Ἀσσύριοι, ἐδόκουν ἀπὸ τοῦ βασιλέως Ἰουδαίων ἀνηρησθαι, καὶ ὅτι Θεὸς ἐστὶν ὁ Θεὸς Ἑβραίων, βοηθῶν αὐτοῖς, ἐνεῦθεν ἐμάνθανον.

ipse potius ab eis maxime formidaret, expectaretque terimendum esse. Nam cum occiderentur Assyrii, existimarent se a Judæorum rege occidi. Ex his itaque cognoverunt, quemadmodum Deus Judæorum, verus Deus est, cum tantam populo opem tulit.

Βουλὴν πτωχοῦ κατασχύνετε, ὁ δὲ Κύριος ἐλπὶς αὐτοῦ ἐστὶ. Τοῦτο λέγει πρὸς τοὺς Ἀσσυρίους, ὅτι Ἐφραυλίσατε, καὶ ἐξουθενήσατε τὴν σκέψιν ἣν ἐσκέφατο Ἐζεκίας ὁ πτωχός, ὅσον ἐπὶ τῇ τοῦ πολέμου παρασκευῇ. Ἐβουλεύσατο δὲ, τῶν ἄλλων ἀπάντων ἀπογοῦς, ἐν σάκκῳ καὶ σποδῷ καταφυγεῖν εἰς Θεόν. Ὁ μεραβηκότες οἱ τοῦ Σανααρηεὶμ, διεκωμῶδησαν, ὡς ἀνωφελές. Ὑμεῖς μὲν οὖν, φησὶ, κατασχύνετε τὴν βουλὴν αὐτοῦ· αὐτοὺς δὲ τὴν Κύριον ἐλπὶδα ἔχει, προσδοκῶν αὐτὸν μόνον ἔχειν.

Τίς δώσει ἐκ Σιών τὸ σωτήριον τοῦ Ἰσραὴλ; Τίς τῶν κατοικούντων ἐν Σιών, δώσει τὴν σωτηρίαν τῶν Ἰσραηλιτῶν, ἄγαν ἡσθενηκῶν; καὶ τίς αὐτοὺς ῥύσεται τῶν χειρῶν τοῦ Σανααρηεὶμ; Οὐδεὶς ἀνθρώπων, εἰ μὴ ὁ Θεός, ἐφ' ὃν ἠλπισαν. Καὶ οὗτος γὰρ ἐν τῷ ναφ' τῆς Σιών ἐδόκει οἰκεῖν.

Ἐν τῷ ἐπιστρέψαι εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ἀγαλλιάσεται Ἰακώβ καὶ εὐφρανθήσεται Ἰσραὴλ. Αἰχμαλωσίαν μὲν λέγει, οὐ γενομένην, ἀλλὰ δοκούσαν αὐτοῖς; ὑπὸ τοῦ ἐπηρητημένου φόβου τῆς ὅσον οὐπω ἀλώσεως; κεκυκλωμένοι γὰρ, καὶ σασσηνευμένοι ταῖς αἰχμαῖς, τρόπον τινὰ κατεῖχοντο. Ἰακώβ δὲ καὶ Ἰσραὴλ, αὐτοὺς δὴ τούτους, ὡς καταγομένους ἐκ τῆς ῥίξης Ἰακώβ, τοῦ καὶ Ἰσραὴλ. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι τοῦ Κυρίου ἐλευθερώσαντος αὐτοὺς, ὅσον αἰχμαλωτισθέντας, ἀγαλλιάσονται οἱ ἐλευθερωθέντες, καὶ εὐφρανθήσονται· καὶ ἀγαλλιάσονται μὲν, σωματικῶς· εὐφρανθήσονται δὲ καὶ ψυχικῶς· τοῦτο μὲν, τῇ εὐθυμίᾳ τῆς τροφῆς· τοῦτο δὲ, τῇ μελέτῃ τῶν θεῶν λόγων, ὧν ἐν ταυτῷ εἰργοντο πολιορκούμενοι. Ἀλλὰ κατὰ μὲν Ἐζεκίαν καὶ Σανααρηεὶμ, οὕτως ἐποίησάμεθα τὴν ἐξήγησιν. Ἐξηγητέον δὲ λοιπὸν καὶ κατὰ τὰ ἐπὶ τῶν χρόνων καθ' οὓς ὁ Κύριος ἐνηνθρώπησεν. Εἶπε, φησὶν, ὁ ἀνόητος Ἰουδαίων ἄνθρωπος, ὁ μὴ συνείσται τὰς περὶ Χριστοῦ προφητείας, ὅτι οὐκ ἐστὶ Θεός, ὁ τὰς θεοσημείας ἐν αὐτοῖς ἐργαζόμενος Χριστός. Οὕτω δὲ παρ' ἐαυτῷ πρῶτον λογισάμενος, καὶ φανερώσας αὐτῷ τὴν τοῦ Θεοῦ κλησὶν ἐνεχάλει. Τὰ δὲ ἐξῆς, κατὰ τὴν ἀνωτέρω βητέον ἐξήγησιν. *Ὁδὸς ἦν δὲ ποιῶν χρηστότητα ἐν αὐτοῖς,* δηλαδὴ τοῖς μὴ δεξαμένοις τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ. *Κύριος δὲ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διέκλυσε,* τουτέστιν, ὁ Υἱὸς ἐξ οὐρανοῦ

A dixit, quia Israelitæ omnes ex una sunt radice. Vel aliter: *Illic trepidaverunt,* Sennacherib nimirum, et qui cum eo erant, timore Dei, eujus Dei, antequam experimentum hoc sumerent, nullus apud eos fuerat timor. Et causa quare postmodum timuerint, hoc versiculo declarat Propheta: quia scilicet Deus in Judæorum obsessorum generatione aderat, et pro eis pugnabat. Vel aliter: *Trepidaverunt Assyrii,* timore Ezechia regis, eujus non erat timor; hoc est qui timeri non debebat, cum se una cum universo populo, sequenti die interiret.

Consilium inopis confudistis, Dominus autem spes ejus est. Ad Assyrios sermonem dirigit. Vos, inquit, o Assyrii, Ezechia regis universo belli apparatu inopis consilium neglexistis ac villpendistis, quando omni alia prorsus salute desperata, in sacco et cinere confugit ad Dominum. Id enim intelligens Sennacherib crepit hujusmodi consilium veluti inane atque inutil'e deridere: verum Ezechias in Deo recte spem suam collocaverat, ab eo tantum auxilium postulans, qui vere illud poterat præstare.

VERS. 7. Quis dabit ex Sion salutare Israel? Quisnam eorum, inquit, qui habitant in Sion, infirmo ac debilitato populo Israel salutem dabit? quis eum eripiet ex manu hostis Sennacherib? Nullus hominum profecto, sed solus Deus, in quo speraverunt, et qui in templo Sion, hoc est in Jerusalem habitare videbatur.

Cum converterit Dominus captivitatem plebis sue, exultabit Jacob et lætabitur Israel. Captivitatem aliquam non dicit quæ jam exstitisset, sed eam quam tunc ob immensum timorem omnes incubere arbitrabantur, et qualis nunquam antea imminere visa fuerat; circumdati enim Judæi ac circumvallati inimicorum armis, detineri ab eis, ac captivi quodammodo esse videbantur. Per Jacob vero et per Israel ipsam Judæorum populum intelligit ex illorum radice descendentem. Et sensus est, quod cum Dominus eos ex hac, quam diximus quodammodo captivitate liberaverit, exultabunt tunc et lætabuntur: corpore quidem exultabunt, animo vero ac spiritu lætabuntur; et alterum quidem ob alimentorum copiam, alterum vero ob studia ac meditationes eloquiorum Dei; quibus omnibus carebant quando civitas obsessa erat. Et hæc quidem interpretatio est juxta sensum, quo Psalmum intelligimus de Ezechia et de Sennacherib. Alia etiam datur expositio, ut prophetia in eo sit tradita, quæ contineat illorum temporum gesta, quibus Dominus incarnatus est. Jusiptions Judæorum populus, et prophetias de Christo non intelligens, dixit, Dominum Jesum, qui magna alioquin inter eos et divina vitacula ac signa operatus fuerat, Deum non esse: cumque primum hoc dixisset ac cogitasset intra se, postmodum

palam etiam, ac manifeste eundem accusavit, qui Dei nomen indebite sibi usurparet. Quæ sequuntur juxta priorem expositionem intelligenda sunt. *Non est qui faciat bonum inter eos*, scilicet, qui Christi doctrinam non susceperunt. *Dominus de caelo prospexit*, Hoc est Filius, de caelo hominum miseriam prospiciens ad eos in terram descendit, et per carnem cum eis conversatus est; qui sensus ex Græco verbo διέκυψε manifestior redditur: quod aspectum quendam ex altiori loco significat cum inclinatione quadam et deflexione. Et quæ sequuntur, juxta prædictam interpretationem exponantur. Quod verò ait, *Usque ad unum*, intellige, hoc est, nisi unus Christus. Unicus quippe erat inter eos qui bonum faceret. Et quia Græca dictio οὐχ non solum pro interrogativa dictione sumitur, *nonne*, sed negative aliquando determinat, ita ut hoc in loco legere etiam possimus: *Non cognoscent omnes qui operantur iniquitatem?*; dic, quod Judæi noluerunt Christum cognoscere, et quod ob eorum iniquitatem merito iniqui, seu potius (ut verior Græci nominis significatio posulat) exleges appellentur; eo quod exlegem gentium iustar, et invidia tabescebant, et maligna operabantur. Et quod ait: *Qui comedunt populum meum*, ex Christi persona adversus ingratos Judæos legendum est, qui Christi discipulos, instar cibi panis in ore gladii ac persecutionis devorabant: qui etiam Dominum suum Dei Filium, Deum non appellaverunt, et qui illic trepidaverunt timore, ubi non erat timor. Timebant enim fateri quod Christus Deus esset, atque hoc ne legem transgredirentur, dicentem: *Non erit tibi alius Deus*; et rursus tunc timuerunt quando non erat timor. Suspenso enim Christo in cruce, arbitrati sunt se esse liberatos, veluti eo extincto, quem verebantur: verumtamen tunc maxime timuerunt, cum terræmotum viderent et alia quæ consecuta sunt signa, præterea etiam timentes ne nocte venirent discipuli, et furto tollerent corpus ejus, sternerunt milites in sepulcri custodiam. Illic igitur timuerunt timore, ubi non erat timor. Neque enim discipulis unquam tale quid in mentem venit, cum eis Dominus prædixisset, se post triduum propria potestate resurrecturum. Quod verò ait: *Dominus in generatione justorum est*, idem est quod, in congregatione fidelium, qui ex gentibus crediderunt, qui post cognitionem via justa atque regia incedere, nam ex quo Judæi eum non receperunt, ad gentes conversus est. Illud etiam quod ait: *Consilium inopis confuditis*, intelligi debet, ut dictum sit ad Judæos, propter populum ex gentibus, qui olim pauper fuit, substantia nimirum atque opibus cognitionis Dei: et a qua cognitione deciderat, quando ad idolorum cæpit cultum prolabi, qui etiam postmodum propter Christum temporalibus bonis pauper effectus est. Harum igitur gentium consilium neglexerunt ac deriserunt Judæi, tan-

7 Psal. xvi, 4.

δικύψας, κατήλθεν εἰς γῆν ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ διὰ σαρκὸς ὠμίλησεν τοῖσι· κίπτειν γὰρ, τὸ ἐξ ὕψους εἰς γῆν κάμπτεσθαι. Τὰ δὲ ἐξῆς, κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἐξηγήσιν. Τὸ δὲ, *Ὁὐκ ἔστιν ἄλλος θεός, ἀντὶ τοῦ*, εἰ μὴ εἷς, ἡγουν ὁ Χριστὸς μόνος ἀγαθοεργὸς ἐν αὐτοῖς ἀποστρεφόμενος. Τὸ δὲ, *Ὁὐχὶ γινώσκονται πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν*, κατὰ ἀπόφασιν ἀναγνωστῶν ἐν ταῦθα· οὐ γὰρ ἠθέλησαν αὐτὸν ἐπιγνῶναι οἱ δίκην ἀνόμων ἐθνῶν φθονοῦντες, καὶ πονηρευόμενοι. Τὸ δὲ, *Οἱ ἐσθίοντες τὸν λαόν μου*, λεκτέον ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ, πρὸς τοὺς ἀχρηστους Ἰουδαίους, ἐσθίοντας ἐν στόματι μαχαίρας καὶ πάσης κακώσεως τοῦ μαθητᾶς αὐτοῦ, δίκην βρώσεως ἄρτου, οἱ τὸν Κύριον αὐτὸν, τουτέστι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἐνόμασαν Θεόν. Ἐκεῖ δὲ θειλίασαν φόβω, ὅπου οὐκ ἦν φόβος· ἠυλαβοῦντο γὰρ ὁμολογῆσαι τὸν Χριστὸν Θεόν, μήποτε παραβῶσι τὸν νόμον θεσπίζοντα, ὅτι *Ὁὐκ ἔσται σοι θεὸς ἕτερος*. Καὶ αὐθις τότε ἐδειλίασαν, ὅτε οὐκ ἦν φόβος· ὅτε γὰρ ἀναρτήσαντες αὐτὸν ἐπὶ σταυροῦ, ἔδοξαν ἀπηλλάχθαι αὐτοῦ, ἤδη τεθηηκότος· τότε ἐφοβήθησαν σφόδρα, ἰδόντες τὸν σεισμὸν, καὶ τὰ γινόμενα τριγκαῦτα σημεῖα· καὶ πάλιν δεηλίασαντες, μήπως ἐλθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ νυκτὸς, κλέψωσιν αὐτόν. Καὶ διὰ τοῦτο στρατιώτας ἐπιστήσαντες τῷ τάφῳ, ἐκεῖ ἐδειλίασαν ἐν φόβῳ, οὐδ' οὐκ ἦν φόβος· οὐδὲ γὰρ εἰς νοῦν οἱ μαθηταὶ τὸ τοιοῦτον ἔβαλον, ἐκεῖνου προειπόντος αὐτεξουσίως ἀψυστῆναι μετὰ τρίτην ἡμέραν. Ὁ δὲ Κύριος ἐν γυνεῇ δικαίων, ἀντὶ τοῦ, ἐν τῷ συστήματι τῶν ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκότων, οἱ μετὰ τὴν ἐπίγνωσιν, ὀδῶν δικαία, καὶ βασιλικῆ ἐπορευθήσαν. Τῶν γὰρ Ἰουδαίων μὴ δεξαμένων αὐτόν, ἐπὶ τὰ ἔθνη μετέθετο. Τὸ δὲ, *Βουλὴν πτωχοῦ κατασχύνατε*, νοήσωμεν εἰρησθαι πρὸς Ἰουδαίους, διὰ τὸν ἐξ ἐθνῶν λαόν, τὸν πάλαι μὲν πτωχὸν τὴν οὐσίαν τῆς θεογονίας, ἧς ἐξέπεσεν εἰς εἴδωλα κατενεχθεῖς· ὕστερον δὲ, καὶ τὴν ἐν χρήμασι περιουσίαν διὰ Χριστόν· τοῦτου γὰρ τὴν βουλὴν λαοῦ ἐφαύλισαν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ διεκωμῶδησαν, ὡς ματαίαν. Βουλὴ δὲ, τοῦτο ἦν, τὸ παραδέξασθαι τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν. Τὸ δὲ, *Τίς δώσει ἐκ Σιών τὸ σωτήριον τοῦ Ἰσραὴλ*, ἀντὶ τοῦ, Τίς ἀναθῆς εἰς τὸ κυκλοῦν τὴν Ἱερουσαλὴμ ἄρος Σιών καλούμενον, ἀναγνώσεται τῷ λαῷ τὸ σωτήριον; τουτέστι τοὺς νόμους. Ἔθος γὰρ ἦν ἐν ἡμέραις ὀρησμέναις τοῦτο ποιεῖν. Τοῦτο δὲ λέγει προφητεῖον, ὡς τῆς Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ Ῥωμαίων πολιορκηθείσης, τοῦ Ἐθαγγελίου τὰ πέρατα τῆς γῆς περιλαβόντος, οὐκ ἔτι τοῦτο γενήσεται. Ἐν τῷ ἐπιστρέψῃ δὲ Χριστὸν τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ· — Δώσω σοι γὰρ, φησὶν, *ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου*, ἣν ἠχμαλώτευσεν τῷ δόρατι τῆς πλάνης ὁ διαβόλος· ἀγαλλιάσεται Ἰακώβ, καὶ εὐφρανθήσεται Ἰσραὴλ, τουτέστιν οἱ ἐκ τῆς βίβης Ἰακώβ φῦντες προφηταί, οἱ τοῦτο προκατήγγειλαν. Ἀγαλλιάσονται δὲ, καὶ εὐφρανθήσονται, βλέποντες τῶν προφητειῶν αὐτῶν τὰς ἐκβάσεις. Ἡ Ἰακώβ καὶ Ἰσραὴλ, οἱ πιστεύσαντες εἰσιν, ὡς ἀναισαχθέντες τῶν Ἰουδαίων, οἷς ἦν πρόγονος Ἰακώβ. Ἐπιστρέ-

ψαι δὲ, τὸ ἀποτρέπει εἰς τὰ οὐκ εἶναι, ὡν ἐξ- A quam inane. Erat autem id consilium ut Christif
 ἔπεσον. n-tem susciperent. Sequitur: *Quis dabit ex Sion
 salutare Israel?* Quis est, inquit, qui montem amplius illum ascendet, qui dicitur Sion, et est in
 circuiitu Jerusalem? Et quis est qui leget populo salutare? hoc est leges: quemadmodum certis
 quibusdam ac statutis diebus facere mos erat. Quæ verba prophetiam videntur continere destructionis
 Jerusalem: quasi indicet propheta quod ea urbe a Romanis deleta, et Evangelio in finibus terræ
 prædicato, mos ille amplius servandus non esset. Sequitur: *Cum auerterit Dominus captiuitatem
 plebis suæ* (dabo enim, inquit, *tibi gentes hereditatem tuam*, quam dæmon antea erroris iaculo ca-
 ptiuauerat), exsultabit Jacob et lætabitur Israel, Prophetæ nimirum qui de Jacob atque Israel
 stirpe nati sunt, quique hæc antea prænuñtiaverunt. Exsultabunt etenim, et lætabuntur videntes
 adimpleta esse, quæ prædixerant. Vel per Jacob et Israel fideles intellige: quasi Judæorum loco in
 introductos quorum progenitor fuit Jacob. Illud etiam, *Cum conuerterit*, idem sibi vult ac si dixisset:
 Cum ad proprias domos eos reuertere fecerit [intelligendo captiuitatem, hoc est, ipsos captiuos].

Εἰς τὸ τέλος ψαλμοῦ τῷ Δαβὶδ.

B

In finem Psalmus ipsi David.

ΨΑΛΜΟΣ ΙΔ'.

PSALMUS XIV.

Εἰς τὸ τέλος οὗτος ἐπιγράφεται, ὡς οἱ ἴδιοι
 εἶναι χρῆ τὸν κατ' ἀρετὴν τέλειον ὑπογράφει.
 esse oportet virtutis præditum. [Græca enim dictio τέλος non tantum finem, sed perfectionem
 etiam significat.]

In finem ideo inscribitur hic Psalmus quia per-
 fectissime ac consummatissime describit qualem
 esse oportet virtute præditum. [Græca enim dictio τέλος non tantum finem, sed perfectionem
 etiam significat.]

Κύριε, τίς κατοικήσει ἐν τῷ σκηνώματι σου;
 ἢ τίς κατασκηνώσει ἐν ὄρει ἀγίῳ σου; Ὁ μὲν
 Ἰουδαῖος ἀκούων σκηνώμα Θεοῦ, καὶ ἕως ἀγίον
 εὐθύς τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐννοεῖ ναὸν, καὶ τὸ γει-
 τνιάζον ἕως Σιών· Ἰσταν δὲ, οὗ ὀψω ὁ ναὸς ἕχο-
 δόμητο, οὔτε τὸ ἕως Σιών ἠγάστο· μετὰ γὰρ τὸν
 Δαβὶδ πάντα γεγένασαι. Λοιπὸν οὖν ἀνακτέον τὰ ρητά.
 Σχηματίζει τὸν λόγον ὁ Δαβὶδ εἰς ἐρώτησιν, πυνθα-
 νόμενος, οὗ τίς ἐστιν, ὃς ποιήσει τίδε καὶ τότε;
Κύριε, τίς κατοικήσει ἐν τῷ σκηνώματι σου; Παρ-
 οικία μὲν ἐστίν, ἡ ἐν ἄλλοτρίῳ οἴκῳ πρόσκαιρος
 διατριβή· σκηνώμα δὲ ψυχῆς τὸ σῶμα, ᾧ ἐγκα-
 τίσταται. Ἐρωτᾷ δὲ μαθεῖν τίς ἐστὶν ὁ τέλειος, ὃς
 κατοικίαν πρόσκαιρον ἠγάσεται τὴν ἐν σώματι ζωῆν,
 καὶ ὡς ἄλλοτρίῳ τῷ σώματι χρῆσεται, μικρὰ τούτου
 φρονεῖζων. Τὴν σου δὲ ἀντινομίαν προσέθηκεν τῷ
 σκηνώματι, δηλῶν, οὗ τοῦ Θεοῦ καὶ Λόγου ἔργον
 ἐστίν, καὶ παρ' αὐτοῦ τῆ ψυχῆ ἕχοδομήθη· ἢ οὗ
 καὶ αὐτὸς τοῦτο σκηνώσει ποτὲ δι' ἡμᾶς γενόμενος
 ἄνθρωπος. Ἡ τίς κατασκηνώσει ἐν ὄρει ἀγίῳ σου;
 κατασκηνώσας μὲν, ἡ ἐξ ὁδοπορίας βεβαία κατὰ πνευ-
 σις· ἕως δὲ ἀγίον, ὁ ὑπερουράνιος τόπος, τῶν τα-
 πεινῶν καὶ ἐγκοσμίων ὑπερῆρμένος. Φησὶ γὰρ ὁ Ἀπό-
 στολος· *Προσελήλυθατε Σιών ὄρει, καὶ πόλει Θεοῦ
 ζῶντος Ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ.* Καὶ τίς, φησὶν,
 ἀπὸ τοῦ παρόντος βίου, ὃς ἐστὶ στάδιον, εὐθυδρο-
 μήσας, κατασκηνώσει ταῖς ἐπουρανίαις σκηναῖς
 ταῖς αἰωνιζούσαις;

C

D

VERS. 1. *Domine, quis incolet tabernaculum tuum,*
aut quis requiescet in monte sancto tuo? Ubi audit
 Judæus tabernaculum aut montem sanctum, animo
 statim ad templum percurrit quod erat in Jerusa-
 lem et ad vicinum Illi montem Sion: sciendum est
 tamen quod tempore beati David, templum nondum
 aedificatum erat, nec mons Sion adhuc sanctifica-
 tus. Hæc enim omnia post illius mortem facta sunt.
 Restat igitur ut per anagogen intelligantur hæc di-
 cta. Formæ itaque beatus David sermonem suum
 per interrogationem, quærens, quisnam hoc aut
 illud facturus sit. Domine, inquit, quis taberna-
 culi tui incola futurus est? incola autem seu pe-
 regrinus is dicitur, qui aliena in domo aut regione
 ad tempus moratur: animæ autem tabernaculum
 corpus est, in quo habitat. Interrogat igitur Pro-
 pheta edoceri cupiens, quisnam sit, qui vitam
 hanc in humano corpore, incolatum aut peregrina-
 tionem esse putet temporalem: quique hoc cor-
 pore quasi aliena re utatur, et modicam illius ha-
 beat curam. *Tuo autem dixit tabernaculo*, ad Deum
 sermonem faciens, iudicans ab eo illud creatum
 esse, et ad animæ habitationem destinatum: vel quod
 nimirum homo aliquando Deus ipse illud habitaturus
 erat, factus propter nos. *Aut quis requiescet
 in monte sancto tuo?* Requiescere is dicitur qui ex
 longo itinere fessus requiem caput. Per montem
 sanctum supercælestem locum intelligere debemus

supra humiles ac mundanos homines elevatum: *Accessistis enim, inquit Apostolus, ad montem Sion, et civitatem Dei viventis Jerusalem cælestem*. Et quisnam igitur, inquit Propheta, a curriculo præsentis vitæ recto cursu veniet, et requiescet in cælestibus atque in æternis tentoriis?

Πορευόμενος ἄμωμος, καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην. Τοῦτο τῆς ἐρωτήσεως ἡ ἀπόκρισις, ὡς ἐκεῖ-
 νος κατοικήσει, καὶ κατασκηνώσει, ὁ κεκτημένος τὰ
 βηθῆναι μέλλοντα, καὶ διαζωγραφεὶ τῷ λόγῳ τὸν
 ἐνάρετον. Ἐκεῖνος, φησὶν, ὃς ἂν πορευῆται ἄμω-
 πτος, καὶ ἐργάζηται δικαιοσύνην. Καὶ ἄμωμον μὲν,
 νοητὸν τὸν ἐν θεωρίᾳ τελειούμενον· διὰ ταύτης

VERS. 2. *Qui ingreditur sine macula et operatur
 justitiam.* Hæc est enim interrogationis factæ re-
 sponsio. Illic, inquit, incolet et requiescet, qui ea
 possidebit, quæ dicenda sunt. Describit autem ea
 fere pingit his verbis hominem summa virtute præ-
 stantem. Ille, inquit, qui sine macula, seu potius
 [ut Græca dictio verius significat] qui irreprehen-

• Hebr. xii, 22,

sibilis ambulaverit, et justitiam fecerit. Irrepre- A
hensibilis etiam hoc in loco dici potest, ille qui
contemplando, perfectionem assecutus est. Con-
templatione quippe mens in caelum ascendens in-
greditur: et justus, seu justitiam operans ille qui
per actiones moralem virtutem, praestantior evasit.
Operatio quippe ad actiones pertinet. Praesenti
tempore Propheta in utroque usus est: quasi
nunquam oporteat ab huiusmodi contemplatione,
aut a bonis actionibus desistere. Et cum vita activa
multiplex sit, et in plures partes divisa solo justitiae nomine eam appellavit, eo quod virtus supra
caeteras omnes vehitur. Vera enim tunc justitia dicitur, quando unusquisque facit quod suum est, et
quod ad se pertinet. Cumque in universum justitiam posuerit, singulas partes deinceps sigillatim
prosequitur.

VERS. 3. Qui loquitur veritatem in corde toto. B Λαλῶν ἀλήθειαν ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ. Ἀληθῆ δο-
Qui vera nimirum dogmata in animo sentit et ore
profert.

Nec egit dolum in lingua sua. Et rursus qui vera
cicuit et non dolosa: hoc est qui vera in seipso cogit
et aliis dicit. Nam quod ait, in corde suo, sa-
nium ac rectum atque intus bene dispositum ser-
monem denotat: similiter et eum qui ore profertur,
dum dicit, in lingua sua.

Nec fecit proximo suo malum. Proximi quidem
omnes mutuo sumus, vel communicatione humani-
tatis, vel fidei unitate, vel ratione cognationis. Per
malum vero hic laesionem intelligit; consequenter
autem primo cordis meminit, et postmodum linguae,
et postremo actionum. Primo enim quis cogitat,
deinde loquitur cogitata, et demum operatur quae
antea locutus est.

Et opprobrium non accepit adtersus vicinos suos.
Idem hoc in loco sibi vult vicini nomen quod pro-
ximi. Et qui, inquit, opprobrium quasi telum ali-
quod non accepit, contra proximos, hoc est qui
delinquentem proximum, aut membro mutilatum
aut alio quovis infortunio oppressum, non oppro-
brium afficit aut contumelia. Opprobrium ad deri-
sionem tendit: reprehensio vero ad emendationem
delicti. Unde reprehensionem in bonam partem
accipimus, opprobrium vero nusquam: quinimo
ut reprehensioni quid valde contrarium.

VERS. 4. Ad nihilum deductus est in conspectu ejus
malignus, timentes autem Dominum glorificat. Uui- D
cuique condigna, ut decet, distribuit. Nam et
malignum nihilum aestimandum putat, tametsi ille
divitiis fortasse aut nobilitate gloriatur, aut alio
splendore clarus videatur: et timentes Dominum
magnipendit, licet adversa detineantur fortuna:
Beati enim omnes qui timent Dominum¹⁰.

VERS. 5. Qui jurat proximo suo et non spernit.
Antiqui confirmationem sermonis juramentum app-
pellabant. Juramentum enim nihil aliud est quam
dictorum confirmatio, in qua testem assumimus
Deum. Et lege quidem antiqua juramentum concess-
sum erat, in quo Dei nomen, ad confirmandam

γὰρ ὁδεύει πρὸς οὐρανὸν ὁ νοῦς· δίκαιον δὲ τὸν
πράξει καταρτιζόμενον· ἡ ἐργασία γὰρ, πράξιως.
Ἐνεστῶτι δὲ χρόνῳ ἐπ' ἀμφοῖν ἐχρήσατο, διὰ τὸ μὴ
χρῆνα! ποτε λήγειν τὸν οὕτως ἔχοντα. Πολυμερὺς
δὲ τῆς πρακτικῆς οὐσῆς, περιέλαβε πᾶσαν τῆς
καθόλου δικαιοσύνης ὀνόματι· μόνη γὰρ ἡ δικαιο-
σύνη πάσαις ἐποχίζεται ταῖς ἀρεταῖς· δικαιοσύνη γὰρ
ἐστίν, ἡ ἐκάστης δικαιοπραγία. Καθόλου δὲ τὴν δι-
καιοσύνην θεῖς, εἶτα καὶ τὰ κατὰ μέρος αὐτῆν ἐπ-
έξεισιν.

Ὅς οὐκ ἐδόλωσεν ἐν γλώσσῃ αὐτοῦ. Καὶ αὐ-
θις ἀληθῆ καὶ ἄδολα λέγων, τουτέστιν, ἀληθῆ καὶ
λογιζόμενος ἐν αὐτῷ, καὶ λέγων πρὸς ἄλλους. Διὰ
μὲν γὰρ τῆς καρδίας, τὸν ἐνδιέθετον λόγον ἐδή-
λωσε· διὰ δὲ τῆς γλώττης, τὸν προφορικόν.

Καὶ οὐκ ἐποίησε τῷ πλησίον αὐτοῦ κακόν.
Πλησίον ἐσμὲν ἀλλήλων, ἢ τῇ φύσει τῆς ἀνθρωπό-
τητος ἢ τῷ αὐτῷ τῆς πίστεως, ἢ τῇ σχέσει τοῦ γέ-
νους. Κακὸν δὲ λέγει τὴν βλάβην. Ἀκολουθῶς δὲ
πρώτως ἐμνημόνευσε καρδίας, εἶτα γλώσσῃς, εἶτα
ποιήσῃς· ἐνθυμεῖται γὰρ τις, εἶτα λέγει, εἶτα
C ποιεῖ.

Καὶ ὀνειδισμοὺς οὐκ ἔλαβεν ἐπὶ τοῖς ἐγγίσι-
αὐτοῦ. Ταῦτ' ἐγγίσι καὶ πλησίον· καὶ δὲ οὐκ
ἔλαβεν ὀνειδισμὸν, καθάπερ ὄπλον, ἐπὶ τῶν ἐγγίσι-
αὐτοῦ, τουτέστιν, δὲ οὐκ ὠνειδίσεν αὐτοὺς πλημμε-
λήσαντας, ἢ πηρωθέντας, ἢ ἄλλως ἀτυχοῦντας. Ὁ
μὲν γὰρ ὀνειδισμὸς, τέλος ἔχει κωμωδίας· ὁ δὲ
ἐλεγχὸς, διόρθωσιν πταισματος. Ὅθεν τὸν ἐλεγχον
μὲν, ἐπὶ καλῷ λαμβάνομεν· οὐδέποτε δὲ τὸν ὀνει-
δισμὸν, ὡς ἐναντιώτατον.

Ἐξουδένωται ἐνώπιον αὐτοῦ πονηροῦς.
τοὺς δὲ φοβούμενους τὸν Κύριον δοξάζει. Διανέ-
μιον γὰρ ἐκάστῳ τὰ πρὸς ἀξίαν, τὸν μὲν πονηρὸν,
καὶ οὐδενὸς ἀξίον ἡγεῖται φαυλιζόμενος, κἄν πλοῦτε-
ρ, κἄν εὐγενεῖα κομᾷ, κἄν ἄλλη περιφανείῃ λαμπρό-
τατός ἐστι· τοὺς δὲ φοβούμενους τὸν Θεόν, μεγα-
λύνει, κἄν ἐν ταῖς ἐναντίας ἀτυχήμασι εὐρίσκων-
ται· Μακάριοι γὰρ πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν
Κύριον.

Ὁ ὀμνῶν τῷ πλησίον αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἀθετῶν.
Τὸ ὀμνῶν, ἀντὶ τοῦ διαβεβαιωσθαι παραλαμβάνου·
σιν οἱ παλαιότεροι. Ὁρκος γὰρ οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν,
ἢ βεβαίωσις λόγου, μάρτυρα παραλαμβάνουσα τὸν
θεόν. Ἡ καὶ τῇ παλαιᾷ νομοθεσίᾳ συγκεχωρημένος
ἦν ὁ κατὰ Θεοῦ γενόμενος ἀληθὴς ὄρκος, ἵνα μὴ

¹⁰ Psal. cxxvii, 1.

κατὰ τῶν εἰδώλων ὁμνύοντες, συλαγωγηθεῖεν. Ὁ δὲ τοῦ Εὐαγγελίου νόμος, τοῖς τελειοτέροις τὰ τελειότερα νομοθετῶν, παντάπασιν τὸν ὄρκον ἐξέκοψεν. Εἰσι δὲ τινες λόγοι σχήματα μὲν ὄρκων ἔχοντες, οὐχ ὄρκοι δὲ ὄντες, ἀλλὰ θεραπεῖα πρὸς τοὺς ἀκούοντας. *Νῆ τὴν ὕψειον Φαραῶ, φησί· καὶ πρὸς Κορινθίου· ὁ Ἀπόστολος· Νῆ τὴν ἡμετέραν καύχησην·* Τύπον δὲ Χριστιανοῖς ὄρκων ὁ θεσπέσιος κατέλιπε Παῦλος· *Μάρτυς μου ἐστίν ὁ Θεός, ᾧ λατρεύω ἐν τῷ πνεύματι μου. Καὶ πάλιν· Μάρτυρα τὸν Θεὸν ἐπικαλοῦμεν· καὶ τὰ τοιαῦτα.*

Τὸ ἀργύριον αὐτοῦ οὐκ ἔδωκεν ἐπὶ τόκῳ. Τοῖς ἀρχαίοις λίαν ἐπονειδιστον ἦν ἡ τοκογλυφία, καὶ αἰσχρὸν, καὶ καταπτυστον· ὁ γὰρ ἐλεήμων, ἐν καιρῷ δανείζων, ἀγαπῆτὸν ἡγεῖται μόνον ἀπολαβεῖν ὃ δέδωκε. Νοοῖτο δ' ἂν καὶ οὕτως, ὅτι τὸν περὶ εὐσεβείας λόγον, ὅς ἐστιν ἀργύριον δοκιμον τῆ γῆ, οὐ κατεβάλετο χάριν τοῦ κομισασθαι τὴν σωματικὴν ἀγαθὸν, ἀλλὰ προῖκα καὶ ἀμισθὶ πάντας ἐδίδαξε.

Καὶ δῶρα ἐπ' ἀθώοις οὐκ ἔλαβεν. Ἐνεκεν ἀθώων· ὥστε βλάψαι τοὺς ἀναίτους.

Ὁ ποιῶν ταῦτα, οὐ σαλευθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. Διαζωγραφῆσας τὸν εἰς ἀρετὴν τέλειον, ἐπέθηκε τῷ λόγῳ τέλος ἐπάξιον. Ὁ ποιῶν γὰρ, φησί, τὰ προειρημένα, τέλειος ὢν, οὐ παρακινήθησεται τῆς ἐν Θεῷ βίσεως. Τὸ δὲ, *Εἰς τὸν αἰῶνα*, ἀντὶ τοῦ, οἷα παντός· ἢ κατὰ τὸν παρόντα βίον. Εἰ δὲ κατὰ τὸν παρόντα, πολλῷ μᾶλλον κατὰ τὸν μέλλοντα. *Et quod ait, In sæculum*, id significat quod nunquam. Vel etiam non commovebitur in præsentī sæculo, hoc est in præsentī vita : quod si in præsentī sæculo non commovebitur, multo minus in futuro.

Στηλογραφία τῷ Δαβὶδ
ΨΑΛΜΟΣ ΙΕ'.

Στῆλαι, καὶ εἰκόνες, καὶ ἀνδριάντες τοῖς ἀριστεύουσιν εἰς ἀνεξάλειπτον κλέος ἀπονενέμηνται, κηρύττουσαι τὴν ἐκείνων ἀνδραγαθίαν. Ὅθεν ἀντὶ τούτων, ὁ παρῶν ψαλμὸς ἐνετέθη τῷ νικητῇ Χριστῷ, καθελόντι τῷ τοῦ σταυροῦ δόρατι καὶ τὸν θάνατον, καὶ τὴν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου διάβολον. Ἀναμαρτήτου γὰρ μείναντος, οὔτε ἡ ψυχὴ αὐτοῦ τῷ ἔξῃ ἐγκατελείφθη, μάλιστα καὶ σκυλεύσασα τοῦτον, οὔτε ἡ σὰρξ εἶδε διαφθοράν, τριήμερος ἀναστᾶσα, περὶ οὗ καὶ Πέτρος ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Πράξεων διέλαβεν, ἐφαρμύζων τὸν παρόντα ψαλμόν. Ἐπὶ τοῖς οικείοις οὖν κατορθώμασι τὴν στήλην ταύτην ἀνέστησε διὰ γλώττης τοῦ Δαβὶδ ὁ Σωτὴρ, τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐμπνεύσαντος καὶ κινήσαντος τὸν προφήτην. Ἀναγράφει δὲ τὸ εἶδος τῆς νίκης, καὶ ὅσα πρὸ τοῦ τέλους αὐτοῦ ἐγένετο.

¹¹ II Cor. 1, 20. ¹² Rom. 1, 9. ¹³ II Cor. 1, 25.

Variæ lectiones.

(54) Græce ἡμετέραν, *nostram*, pro quo Latinus interpres legit *hæmetραν*.

Veritatem proferebatur, ac per idola fortassis iurantes seducerentur : verum Evangelii lex, quæ perfectioribus perfectiora mandavit, iuramentum penitus abscidit ; tametsi loquendi modi quidam sunt, qui iuramenti formam præseferre videantur, et iuramenta vere non sunt, sed in reverentiam aut obsequium audientium sic prolata, ut illud : *Per sanitatem Pharaonis*. Item illud Pauli ad Corinthios : *Per gloriationem (54) vestram*¹¹. Formam vero iuramenti divus Paulus Christianis reliquit dicens : *Testis est mihi Deus quem colo*¹² ; et rursus : *Testem Deum invoco*¹³.

Argentum suum non dedit ad usuram. Apud antiquos usura summo in dedecore erat atque exprobratione. Nam qui misericors est, et opportuno tempore mutuum præstat, dignum ducit, id tantum recipere quod dedit. Et aliter intelligi potest, de eo qui divina eloquia, quæ argentum igne examinatum ac terræ probatum appellantur, eo prætextu apud aliquem non deposuit, ut illinc bonum aliquod externum reportaret : quinimo gratis ac sine mercede omnes docuit.

Et munera super innocentem non accepit. Qui propter innocentem nullum munus recepit : ut eos videlicet læderet qui insontes sunt.

Qui facit hæc, non commovebitur in sæculum. Cum descripsit Propheta virum summa virtute præditum, sermoni suo condignum finem apposuit : Qui facit, inquit, ea quæ dicta sunt, veluti ex omni parte perfectus, nunquam a soliditate illa commovebitur, aut stabilitate, quam in Deo habet. *Et quod ait, In sæculum*, id significat quod nunquam.

Tituli inscriptio ipsi David.
PSALMUS XV.

[Apud Græcos, pro tituli inscriptione στηλογραφίαν legimus : quæ dictio statuæ seu columnæ potius inscriptionem significat quam tituli]. Mos autem erat antiquis, ut columnas, imagines, aut statuas, strenue militantibus viris in perpetuum ponerent memoriam. Loco igitur hujusmodi columnæ aut statuæ præsens Psalmus victori Christo conscriptus est : qui uti strenuus miles crucis jaculo, et mortem ipsam, et mortis pariter imperium obtinentem diabolum destruxit, dum ex eo quod peccatum non fecit, anima ejus in inferno relicta non est ; quinimo infernum potius spoliavit, nec etiam ejus caro vidit corruptionem, cum tertia mortis die resurrexerit : de qua Christi resurrectione Petrus apostolus, in libro Actionum disserens, præsentī hoc Psalmo auctoritatem ac robur se præclare gestis Salvator, actuorum seu columnæ sancto nimirum Spiritu prophetam inspirante et victoriæ genus, sed et quæcunque ante victoriæ finem gesta sunt.

VERS. 2. Conserva me, Domine, quoniam speravi in te. Hujus Psalmi verba humano omnino more dicta sunt [et homini magis quam Deo videntur convenire]. Neque enim ut Deus, sed ut homo dæmonem divicit, erudiens nos quod et facillime dæmon a prudentibus superari potest : et artem pariter tradens qua ipse eum debellavit, seque nobis, ut fidelissimum archetypum, imitandum proposuit. Fundit igitur velut homo preces ad Deum : quod etiam apud evangelistas sæpenumero fecisse eum legimus : oratque servari se ab omnibus tam manifestis quam occultis insidiis. Tu, Domine, inquit, serva me, quoniam in te solo speravi. Neque enim alia in re confisus sum, quoniam te salvare omnes novi, qui in te sperant.

Dixi Domino : Deus meus es tu. Dixi ergo Patri et omnium Domino : Tu, Pater, es etiam meus Dominus, atque ideo mei custodiam habeto [ut ab homine enim diximus dici hæc verba, non ut a Deo] : nam ut homo divina et ipse indigebat custodia. *Subiectus* enim, inquit, *sui Domino et oravi eum.*

Quia bonorum meorum non eges. Ad hæc, illud etiam amplius dixi, quod tu donis meis, quæ in sacrificium offerri solent, non indiges. Neque enim eges ut tibi sacrificem, atque hoc pacto te placatum mihi adiutorem reddam. Licet enim grate recipiat Deus quæ ei pie ac religiose a nobis offeruntur, verum non ut is qui indigeat, sed ut illa, gratitudinis ac benevolentiae nostræ erga eum, iudicium habeat : atque in prætextum et occasio-

VERS. 3. Sanctis qui sunt in terra ejus mirabilia fecit Dominus. Bonæ, inquit, sum spei, sciens quod Dominus quædam fecit mirabilia, ac præter omnium opinionem, sanctis hominibus qui in terra ejus sunt. Sanctus autem ille est, qui Deum sincere amat, et in eo confidit : qualis erat qui præsentis psalmi verba protulit. Et sanctos, de quibus nunc loquitur, omnes intellige, quicumque ante Christi adventum Deo placuerunt. Per terram vero aut hanc intellige, de qua alibi consone scriptum est : *Domini est terra* ¹⁴ aut supernam Jerusalem, in qua conversabantur, tametsi adhuc in terra essent, et in qua post mortem habitare existimantur. Vel per sanctos intelligere possumus apostolos et fideles qui per illos crediderunt : qui a multiplici morte et a gravibus periculis liberati fuerunt a Domino, et per terram, Ecclesiam in qua versantur. Deinde causam ponit, propter quam fecit eis Deus hæc mirabilia.

Omnes voluntates ejus in eis. Ubi enim sit Dei voluntas, illic Deus semper manet, dirigens et conversans.

VERS. 4. Multiplicatæ sunt infirmitates eorum, postea acceleraverunt. Per infirmitates, labores atque afflictiones eorum intelligit, quæ sic dispensante ac permittente Deo erant multiplicatæ : et quæ postmodum colem annuente cito pertransierunt ;

Φύλαξόν με, Κύριε, ὅτι ἐπὶ σοὶ ἠλπισα. Ἀνθρωποπρεπῶς οἱ τοῦ ψαλμοῦ λόγοι. Καὶ γὰρ οὐχ ὡς Θεός, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπος κατεπολέμησε τὸν ἐχθρὸν, διδάσκων, ὡς ἐστιν εὐκαταγώνιστος τοῖς νήφουσιν. ἕνα δὲ καὶ τοὺς τρόπους, δι' ὧν αὐτὸν κατεπάλαισεν, ἀπολιμπάνων ἡμῖν ἀκριδῶς ἀρχέτυπον εἰς μίμησιν. Εὐχεται τογαροῦν ὡς ἄνθρωπος εἰς Θεόν· καὶ γὰρ καὶ τοῖς Εὐαγγελίοις διαφόρως εὐξασθαι μνημονεύεται· παρακαλεῖ δὲ φυλαχθῆναι ἀπὸ πάσης ἐπιβουλῆς, φανερᾶς καὶ ἀφανοῦς, λέγων· Συμφύλαξον, ὅτι ἐπὶ σοὶ μόνῳ ἠλπισα, μηδενὶ τῶν ἄλλων τεθαβῆρηκώς· οἶδα γὰρ, ὅτι σώσεις τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ σέ.

Εἶπα τῷ Κυρίῳ· Κύριός μου εἶ σύ. Εἶπα τῷ Πατρὶ τῷ Κυρίῳ πάντων, ὅτι Κύριός εἰ κάμου, ὡς ἀνθρώπου καὶ οὐχ ὡς Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο με περιφρούρησον. Ὡς γὰρ ἄνθρωπος, ἐδεῖτο τῆς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ φυλακῆς· Ὑπετάγη γὰρ. φησὶ, τῷ Κυρίῳ, καὶ ἠκέλευσα αὐτόν.

Ὅτι τῶν ἀγαθῶν μου οὐ χρεῖαν ἔχεις. Εἶπον δὲ προσέτι, ὅτι τῶν δώρων μου τὴν θυσίαν οὐ χρεῖαν ἔχεις, ἵνα καὶ θύσω σοι, καὶ οὕτω βοηθὸν ἔξω. Εἰ γὰρ καὶ προσίσταται Θεός τὰ εὐσεβῶς προσαγόμενα, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐνδεῆς αὐτῶν, ἀλλ' ὥστε ταῦτα κέρυσιν εὐγνωμοσύνης ἀπέδειξιν, καὶ ποιῆσθαι πρόφασιν ἀντιδόσεως τῶν πολλῶν κρεττόνων.

Τοῖς ἀγίοις τοῖς ἐν τῇ γῆ αὐτοῦ θαυμάστωσεν ὁ Κύριος. Εὐελπίς εἰμι, φησὶν, εἰδώς, ὅτι τοῖς ἀγίοις, τοῖς ἐν τῇ γῆ αὐτοῦ θαυμαστά καὶ παράδοξα ἐποίησεν ὁ Κύριος. Ἄγιος ἐξ, ὁ τὸν Θεὸν εἰλικρινῶς ἀγαπῶν, καὶ ἐπ' αὐτῷ πεποιθώς, οἷος ἦν ὁ ταῦτα λέγων. Εἶεν δ' ἂν οὐδὲ λέγει, πάντες οἱ πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας εὐαρεστήσαντες τῷ Θεῷ. Ἦν δὲ αὐτοῦ, ἢ ταύτην εἰποις, *Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ*· ἢ τὴν ἀνατρουσλήμ, ἐν ἧ καὶ κάτω δυντες, ἐπολιτεύοντο, καὶ ἐν ἧ οἱ λαυθάωντες πολιτεύονται. Ἦ καὶ ἀγίους μὲν ὑποληπτέον τοὺς ἀποστόλους, καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν πιστεύσαντας, πολυειδῶν βυσθέντας κινδύνων, καὶ θανάτων, γῆν δὲ τὴν Ἐκκλησίαν, ἐν ἧ ἀναστρέφονται. Εἶτα τίθησι καὶ τὴν αἰτίαν, εἰ ἦν αὐτοῖς θαυμαστά ποιεῖ.

Πάντα τὰ θελήματα αὐτοῦ ἐν αὐτοῖς. Ὅπου γὰρ τὰ τοῦ Θεοῦ γίνονται θελήματα, καὶ ὁ Θεός πάντως ἐν αὐτοῖς ἐστι, φυλάττων καὶ κατευθύνων.

Ἐπληθύνθησαν αἱ ἀσθένειαι αὐτῶν· μετὰ ταῦτα ἐτάχυναν. Ἀσθενεῖαι λέγει τοὺς πόνοους καὶ τὰς θλίψεις αὐτῶν. Ἐπληθύνθησαν κατ' οἰκονομίαν, εἶτα Θεοῦ νεύσαντος, ταχέως παρήλθον. Πολλὰ γὰρ, φησὶν, αἱ θλίψεις τῶν δικαίων, καὶ ἐκ πα-

¹⁴ Psal. xxiii, 1.

σῶν αὐτῶν ῥύεται αὐτοὺς ὁ Κύριος. Ἡ καὶ ἄλλω· Ἐπιληθύνθησαν πρότερον αἱ ἁμαρτίαι τῶν πεπιστευκότων εἰς Χριστόν· ἀσθενούσης γὰρ τῆς ψυχῆς, ἡ ἁμαρτία γίνεται· εἶτα τοῦ Εὐαγγελίου κηρυχθέντος, ἐτάχυναν εἰς· εὐσέβειαν. Τὰ δ' ἐντεῦθεν, οὐχ ὡς ἄνθρωπος, ἀλλ' ὡς Θεὸς ἀποφαίνεται.

Οὐ μὴ συναγάγω τῆς συναγωγῆς αὐτῶν ἐξ αἱμάτων. Τοῦτο, περὶ τῶν ἀνελεύθων αὐτῶν Ἰουδαίων, ὧν τὰ πλήθη συναγαγὼν ἀπὸ σφαγῆς ἀνανεύει, διαφθαρσόμενα ταῖς τῶν Ῥωμαίων χερσίν.

Οὐδ' οὐ μὴ μνησθῶ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν διὰ χειλέων μου. Ὀνομάζετο γὰρ ὁ λαὸς ἐκεῖνος, λαὸς Θεοῦ, καὶ περιούσιος, καὶ ἄμπελος, καὶ μερίς, καὶ κληρονομία, καὶ σχολήσιμα, καὶ ὅσα τοιαῦτα, Οὐκ ἔτι οὖν Ἰουδαίους καλέσω τοῖς ὀνόμασιν, οἷς καὶ πρότερον· ἀλλὰ τέκνα μου, καὶ γενεὰν σχολίων, καὶ γεννήματα ἐχιδνῶν, καὶ σπέρματα πονηρά, καὶ εἴ τι τοιοῦτον. Ἡ καὶ περὶ τῶν ἐξ ἐθνῶν ἄμψω τὰ ῥητὰ νοήσομεν, ὅτι Οὐ μὴ οικειώσομαι τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν, ἐξ ἐναίμων θυσιῶν· ἀλλ' ἐξ εὐκρινῶς πίστεως, καὶ πνευματικῆς θυσίας· οὐδὲ μνησθήσομαι τῶν ὀνομάτων, οἷς αὐτοὺς ὀνόμαζον πάλαι διὰ τῶν προφητῶν, ἀλλ' ἀντὶ μὲν ἐχθρῶν, καλέσω φίλους, ἀντὶ ἀπίστων, πιστοὺς, καὶ ὅσα τούτων ἀκόλουθα. Χεῖλη δὲ Θεοῦ νοοῖν· ἂν οἱ λόγοι· καὶ ταῦτα γὰρ, λόγων ὄργανα. Ἄλλως τε καὶ, ὁ Σωτὴρ ἐνανθρωπήσας, ὀνόμαζε καὶ Ἰουδαίους, καὶ τοὺς ἐξ ἐθνῶν, τοῖς ἐναντιοῖς τῶν προτέρων ὀνόμασιν, ὡς δεδῆλωται.

Κύριος μερίς τῆς κληρονομίας μου, καὶ τοῦ ποτηρίου μου. Οὐ παρὰ γνώμην, φησὶ, τοῦ Πατρὸς ἐγενόμενος ἄνθρωπος· καὶ αὐτὸς γὰρ τῇ εὐδοκίᾳ μετοχὸς ἐστὶ τοῦ λαοῦ, τοῦ πιστεύσαντος ἐξ ἐθνῶν· τοῦτο γὰρ καλεῖ κληρονομίαν, ὡς ἐν τῷ δευτέρῳ ψαλμῷ προεῖρηται· ἔτι δὲ καὶ τοῦ θανάτου· ποτήριον γὰρ παρὰ τῆς Γραφῆς ὁ θάνατος ἐρμηνεύεται· κἀν τοῖς Εὐαγγελίοις γὰρ λέγει· Τὸ ποτήριον δ' ἐγὼ πίνω, ὅμως οὐ δύνασθε πιεῖν· καὶ αὖθις· Πάτερ ἐμοῦ, εἰ δυνατόν ἐστι, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο. Εὐδόκησεν ὁ Πατὴρ γὰρ καὶ ἐπὶ τῇ ἀνακλήσει τῶν ἐθνῶν, καὶ ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ υἱοῦ. Ἡ καὶ μερίδα, τὸν πλοῦτον νοήσεις, ἔν ἧ τοιοῦτον· Ὁ Θεὸς πλοῦτός ἐστι τῆς ἐξ ἐθνῶν κληρονομίας μου· ἔτι δὲ καὶ τῆς διδασκαλίας μου πλοῦτος καὶ κεφάλαιον· πανταχοῦ γὰρ τοῦ Εὐαγγελίου, περὶ τοῦ Πατρὸς διεξέειπεν. Ἄλλὰ πλοῦτος μὲν, ἡ μερίς, ὡς τὸ· *Μερίς μου εἶ ἐν γῆ ζῶντων*. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν μεριζόντων τὴν οὐσίαν τοῦ πατρὸς, ἡ μερίς ἐκάστου πλοῦτός ἐστιν. Ὅστε συμβαίνει λέγεσθαι τὸ αὐτὸ καὶ μερίδα, καὶ πλοῦτον, καὶ κληρον· τὸ μὲν, ὡς μεριζόμενον· τὸ δὲ ὡς πλουτίζον· τὸ δὲ πάλιν, ὡς καταγόμενον ἀπὸ πα-

Multæ enim, inquit, tribulationes justorum, et de omnibus his liberavit eos Dominus. Vel aliter: Infirmities, id est peccata eorum, scilicet qui in Christum crediderunt, prius multiplicatæ sunt. Nam ubi anima infirma est, peccatum oritur. Prædicato vere postmodum Evangelio, acceleraverunt in religionem ac pietatem. Quæ sequuntur non ut ab homine, sed tanquam a Deo proferenda sunt.

Non congregabo congregationes eorum de sanguinibus. Hoc de Judæis dictum est, qui Dominum occiderunt, et quorum maximam partem Romanorum manibus perdendam, negat se Deus de ea strage congregaturum.

Nec memor ero nominum eorum per labia mea. Appellabatur autem populus ille, populus Dei et populus peculiaris, et vinea, et pars, et hæreditas, et funiculus Domini, atque alla hujusmodi. Non amplius, inquit, hujusmodi nominibus, ut antea, eos appellabo: quinimo filios reprehensibiles, generationem pravam ac perversam, generationem viperarum, semen malum, aut quid aliud simile. Vel utrumque dictum intelligamus de iis qui ex gentibus crediderunt. Non edificabo, inquit, Ecclesias eorum ex sanguinolentis sacrificiis, sed ex sincera fide, ex spirituali hostia: neque memor ero nominum, quibus olim per prophetas eos appellabam, sed quos olim inimicos dicebam, amicos vocabo: et quos infideles, fideles, et quæcumque alia his congruentia sunt. Labia autem Dei intelligi possunt ejus verba, cum labia verborum sint instrumenta. Et aliter: Salvator noster Judæos et fideles ex gentibus, contrariis nominibus appellavit, quam antea appellarentur, ut jam declaratum est.

*Vers. 5. Dominus pars hæreditatis meæ et calicis mei. Non sum factus homo, inquit, præter Patris mei sententiam. Ipse enim Pater clementia ac bona voluntate sua, particeps factus est populi, qui ex gentibus credidit. Hunc enim populum hæreditatem appellat, quemadmodum in secundo Psalmo dictum est: quinimo et particeps factus est mortis. Calicem enim et poculum (ut alibi diximus) multis in locis apud Scripturam pro morte positum legimus. Unde in Evangeliiis: *Calicem quem ego bibo, vos non potestis bibere* ¹⁵. Et rursum: *Pater mi, si possibile est transeat a me calix iste* ¹⁶; consensit quippe Pater tam in gentium vocationem quam in Filii mortem. Vel quod ait *Pars hæreditatis meæ*, divitias potes intelligere, ut sit sensus: Deus Pater, thesaurus est et divitiarum, hæreditatis meæ ex gentibus, insuper, et thesaurus doctrinæ meæ: unde in Evangelio Christus ubique Patrem commemorat. Hoc itaque partis seu portionis nomen, pro divitiis sumitur juxta illud: *Portio, seu pars mea Dominus in terra viventium* ¹⁷. Unde in filiis paternam dividitibus substantiam, singulæ portiones, ut cuique obveniunt, loco divitiarum sunt. Quocirca*

¹⁵ Matth. xx, 22. ¹⁶ Matth. xxvi, 59. ¹⁷ Psal. cxli, 6.

recte convenit, ut eadem res, et portio dicatur, et divitiæ, et hæreditas; ea nimirum ratione, quia et dividitur, et quia divitem reddit, et quia relinquitur a Patre. Calix etiam pro doctrina accipi potest, quæ vino merito comparatur, et quia lætificat, et quia Christus vinea appellatur est.

Tu es qui restitues hæreditatem meam mihi.

Genes quæ olim a Patre atque a Filio creatæ fuerant, et Dei sumentum dicebantur, discesserant ab eo, et conversæ ad idololatrias, postremo ei per fidem iterum restitutæ sunt: hanc autem restitutionis gratiam Filius, in Patrem tanquam in principium refert. Aptissime vero hic versiculus ad præcedentem interpretationem consequitur. Hac, inquit, de causa tu es particeps hæreditatis meæ et calicis mei, quoniam tu mihi eam restituisti. Et hæreditatem posuit priusquam calicem, quoniam hæreditas mortis illi causa fuit. Propter ipsam enim mortuus est. Nec tacenda nobis est quædam non inelegans de prædictis speculatio. Hominem ad imaginem et similitudinem Dei factum et plasmatum, atque ideo hæreditatem Creatoris dictum, sub propriam redegerat dæmon tyrannidem, et alienum mancipium sibi usurpaverat: ad quem, Dei Filius et hæres, litteras misit, scribens ei per prophetas, hæreditatem illam repetens, qua fuerat fraudatus. Et quia dæmon continue magis resistebat, et rapinam reddere negabat, hæres accepto Patris sui testamento, ad raptorem descendit. Inter eos autem iudex fuit Pater: qui condemnato raptore, Filio nunc participem illum tam præclari operis appellavit.

Vras. 6. Funes ceciderunt mihi in optimis meis.

Li qui terram dividunt, funibus eam metiendo designantes determinant. Et sensus est: Restituta mihi hæreditate mea, funes multi mihi ceciderunt, hoc est, obvenerunt, et sorte quasi mihi contigerunt. Per funes autem credentium multitudinem intelligit. Hoc etiam loquendi modo, denotare videtur quod hæreditas hæc sua, designata esset ac determinata, et quod omnibus notissima esse debebat. Bina enim hæc opera funiculi sunt, ut diximus. Quod vero per optimos, suam hæreditatem significet, in sequentibus magis declarat, dicens:

Etenim hæreditas mea optima est mihi. Supra plurali numero optimos dixit propter fideles qui variis sunt in locis, nunc vero singulariter optimum appellavit: quia fidelium omnium, qui in diversis sunt mundi partibus, una est congregatio [una Ecclesia], una opinio ac fides. Optimam vero appellat, quasi præcipuam ac dilectam. Vel [juxta aliam Græcæ dictionis κρατίστην significationem, non optimam tantum, sed] fortissimam ac potentissimam appellat. Cum adversarium ac potentem dæmonem superaverit. Funes etiam intelligi possunt pro vinculis quæ Christo ceciderunt, hoc est obtigerunt: a Judæis nimirum, quando ad Pilatum ductus est. Obtigerunt autem ei, propter optimos, hoc est, propter fideles, pro quibus pati voluit. Olim Judæorum populus hæreditas Dei dicebatur:

Facta est enim, inquit, pars Domini populus ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus Israel ¹⁸. Verum

¹⁸ Deut. xxxii, 9 sec. lxx.

Α τρός. Διδασκαλία δὲ, τὸ ποτήριον, ὅτι καὶ οἶνος αὐτῆ, διὰ τὸ εὐφραίνειν, καὶ ἀμπελος ὁ Χριστός.

Calix etiam pro doctrina accipi potest, quæ vino merito comparatur, et quia lætificat, et quia Christus vinea appellatur est.

Σὺ εἶ ὁ ἀποκαθιστῶν τὴν κληρονομίαν μου. Τὰ γὰρ ἔθνη πλάσμα τοῦ Υἱοῦ καὶ Θεοῦ τυγχάνοντα, ἀπέστησαν εἰς εἰδωλολατρείαν, εἶτα πάλιν ἀπεκατέστησαν αὐτῷ διὰ τῆς πίστεως. Ἀνατίθεισι δὲ τῷ Πατρὶ τὴν χάριν, ὡς αἰτία. Καὶ ἔστι τοῦτ' ἐν τῷ βιβλίῳ ἐφερημνευτικῶν τοῦ πρὸ αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησί, κοινωνὸς εἶ τῆς κληρονομίας μου, καὶ τοῦ ποτηρίου μου, διότι οὐ μοι ταύτην ἀποκατέστησας. Πρὸ τοῦ ποτηρίου δὲ, τὴν κληρονομίαν τέθεικεν, ὅτι αὐτῆ γέγονεν αἰτία τοῦ θανάτου αὐτοῦ· δι' αὐτὴν γὰρ ἀπέθανεν. Ῥητέον δὲ τι καὶ γλαφυρὸν θεώρημα περὶ τῶν προκειμένων· ὅτι τὸν κατ' εἰκόνα Θεοῦ πεπλασμένον ἄνθρωπον, καὶ διὰ τοῦτο κληρὸν τοῦ πλάσαντος ὄντα, διελείπας ὁ δυσμενῆς, καὶ τυραννῆσα;, ἐπεσπάσατο, καὶ τὸν ἀλλότριον ἐσπετέρισατο, πέπομφε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ κληρονόμος γράμματα διὰ προφητῶν, ἀπαιτοῦντα τὸν ἀφαιρέσθαι κληρὸν. Ὡς δὲ μᾶλλον ἀντείχετο, λαθῶν αὐτὸς ὁ κληρονόμος διαθήκας τοῦ Πατρὸς, κάτεισι πρὸς τὸν ἄρπαγα, καὶ δικαστῆς αὐτοῦ γίνεται ὁ Πατήρ. Καὶ καταδικάσας τὸν βιαστῆν, ἀποκαθιστᾷ τῷ Υἱῷ τὴν κληρονομίαν. Οὐ χάριν, καὶ κοινωνῶν αὐτὸν τοῦ καθ' ὁρθώματος ὁ Υἱὸς ἐκάλεισεν.

hæreditatem restituit. Hujus rei gratia, Filius

Σχοινία ἐπέπεσέ μοι ἐν τοῖς κρατίστοις μου.

Οἱ κληροδοτοῦντες τὴν γῆν, σχοινοῖς ταύτην διμετροῦντες, περιορίζουσι. Βούλεται γοῦν λέγειν, ὡς Ἀποκατάστασις μοι τῆς κληρονομίας μου, ἐπέπεσέ μοι, τουτέστιν ἐπέβαλον, καὶ ἔλαχον ἐμοὶ σχοινία πολλὰ, κἀντεῦθεν διμετρήθη τε αὐτὴ καὶ περιωρίσθη, καὶ ἐγένετο γνώριμος· διὰ γὰρ τῶν σχοινισμάτων, τό τε πλήθος τῶν πιστευόντων ἠνέξατο, καὶ τὴν γωωριμότητα. Δύο γὰρ ἔργα ταῦτα τοῦ σχοινίσματος, ὡς ἐφημεν. Κρατίστους δὲ λέγει, τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ, καὶ τοῦτο παρέστησεν διὰ τῶν ἐξῆς.

Καὶ γὰρ ἡ κληρονομία μου, κρατίστη μοι ἐστίν. Ἄνω μὲν πληθυντικῶς κρατίστους εἶπεν, διὰ τοὺς κατὰ μέρος πιστοὺς· κάτω δὲ ἐνικῶς, κρατίστη, διὰ τὴν τῶν κατὰ μέρος μίαν συναγωγὴν, καὶ ἁμοδοξίαν. Κρατίστην δὲ λέγει, τὴν ἐξαιρετον, καὶ ἡγαπημένην. Ἡ καὶ τὴν γενναίαν, ὡς καταπαλαιούσαν τὸν ἀντίπαλον. Νοοῦνται δὲ σχοινία, τὰ δεσμά, ἃ ἔπεσον τῷ Χριστῷ, παρὰ τῶν Ἰουδαίων ἀγομῆναι πρὸς Πιλάτον. Ἐπέπεσον δὲ αὐτῷ διὰ τοὺς κρατίστους, ἦτοι τοὺς πιστοὺς, ὑπὲρ ὧν ἔπασχε. Πάλαι μὲν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι ἦσαν Θεοῦ κληρονομία· Ἐγενήθη γὰρ, φησί, μέρος Κυρίου, λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχολισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ. Ἀποβλήτων δὲ τούτων γενομένων, ἐτέραν ἀντίλαβε κληρονομίαν, τὴν βασιλείαν τῶν ἐξ ἐθνῶν, ἣν κρατίστην εἶπεν, ὡς ὑπὲρ τὴν παλαιότεραν.

Facta est enim, inquit, pars Domini populus ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus Israel ¹⁸. Verum

populo Judæorum abjecto aliam loco illius susceptam hæreditatem : reginam videlicet ex gentibus Ecclesiam, quam et optimam appellat et fortissimam, veluti quæ antiqua illa ac repudiata hæreditate excellentior sit.

Εὐλογήσω τὸν Κύριον, τὸν συνετίσαντά με. A *VERS. 7. Benedicam Dominum qui tribuit mihi intellectum.* Hæc, et quæ sequuntur, ut homo loquitur. De humanitate etiam Christi loquebatur Evangelista, quando consona his verba dicebat : *Puer autem crescebat, et spiritu inualescebat, et implebatur sapientia [et gratia apud Deum et homines¹³].* Gratias agit igitur de sapientiæ thesauro sibi a Deo præstito.

Ἐτι δὲ καὶ ἕως νυκτὸς ἐπαίδευσάν με οἱ νεφροὶ μου. Νεφροὺς νοιτέον τὸ ἐπιθυμητικὸν μέρος τῆς ψυχῆς · περὶ τοὺς νεφροὺς γὰρ κείται, καθὼς ἐν τοῖς προεξηγηθεῖσιν ἐφημεν · νύκτα δὲ, τὸν Δεσποτικὸν θάνατον. Ἄγχι γὰρ, φησί, θανάτου, ἐπαυδάωγθε, καὶ ἐρεύθμισέ με ἡ ἐπιθυμία μου, μηδενὸς τῶν γῆινων ἐρασθεῖσα, μόνων δὲ τῶν θεῶν λιμερομένη. Ἡ καὶ νύκτα οἰητέον τὰ ἀπόκρυφα μυστήρια, ἴν' ἡ τοιοῦτον, ὅτι Μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν ἀγνώστων τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις, ἐπαυδάωγθῆναι με ἡ ἐπιθυμία μου.

Πρωρόμηρ τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διὰ παντός. Πρὸ παντὸς ἄλλου ἔβλεπον τὸν Θεὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς ψυχῆς μου, ἐνώπιόν μου φαινόμενον.

Ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστίν, ἵνα μὴ σαλευθῶ. Ἐβλεπον δὲ αὐτὸν ἐνώπιόν μου, διότι ἐν ταῖς δεξιαῖς μου πράξειόν ἐστιν, ἐπαναπαυόμενος· αὐταῖς · ἐγγί- ζεται γὰρ ὁ Θεὸς τοῖς ἐγγίζουσιν. Ἐκ δεξιῶν μου δὲ ἐστίν, ἵνα βοηθούμενος ὑπ' αὐτοῦ, μὴ παρακινήθω τῆς εὐθείας ὁδοῦ πρὸς τὴν ἐναντίαν· *Φυλάσσει γὰρ Κύριος τοὺς ἀγαπῶντας αὐτόν.* C

Διὰ τοῦτο εὐφρανθή ἡ καρδία μου, καὶ ἠγαλλιάσατο ἡ γλῶσσά μου. Τῆς καρδίας μου γὰρ πληρωθείσης εὐφροσύνης, ὡς ἀπολαβόντος τὴν κληρονομίαν, καὶ καταγωνισαμένου τὸν ἐχθρὸν, καὶ τοιοῦτον ἔχοντος ἐπίκουρον, παραπύλαυσεν καὶ ἡ γλῶσσα τῆς ἄγαν χαρᾶς, οἷα τὸν ἐπινίκιον ὕμνον ᾄδουσα, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ μεγαλεῖα διηγούμενη.

Ἐτι δὲ καὶ ἡ σὰρξ μου κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι. Τοῦτο περὶ τῆς ταφῆς τοῦ Δεσποτικοῦ σώματος · κατοικήσει γὰρ τὸν τάφον ἐπ' ἐλπίδι ταχείας ἀναστάσεως · εἰδὼς γὰρ προειρήκει πολλάκις τοῖς μαθηταῖς, ὅτι Μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐγείρομαι.

Ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ᾄδην. Τίθῃσι καὶ τῆς ἐλπίδος τὴν αἰτίαν · Καὶ γὰρ οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ᾄδην, ὅπου τῶν τελευτώντων αἱ ψυχαὶ κατέχονται. Τόπος γὰρ ὁ ᾄδης ὑπὸ γῆν ἀποκεκληρωμένος ταῖς τῶν ἰάποθανόντων ψυχαῖς. Ποῦ τοίνυν ὁ λῆρος Ἀπολινάριος, ὁ τὴν προσληθεῖσαν σάρκα δογματίζων ἄλωχον καὶ βρονν, ὡς ἀνόητος ;

Insuper usque ad noctem erudierunt me renes mei, Per renes partem illam animæ intellige, quam concupiscibilem dicimus. Concupiscentia enim in renibus jacet : et per noctem, ipsam Domini mortem. Concupiscentia mea, inquit, nulla nimirum appetens terrena, sed divinis tantum eloquiis, ac piis operationibus intenta, erudivit me, et ad ipsam usque mortem vitam meam direxit. Vel, per mortem, occulta mysteria intellige. Ut sit sensus : Concupiscentia mea erudivit ac perverxit me usque ad occulta ipsa mysteria, et plerisque hominum ignota.

VERS. 8. Prævidebam Dominum in conspectu meo semper. Ante omnes alios ego semper videbam Deum : qui mihi in oculis animæ meæ, quasi in conspectu ipso apparebat.

Quoniam a dextris est mihi ne commovear. Videbam autem eum in conspectu meo, quoniam in dextris actionibus meis semper adest, in eis requiescens. Appropinquat enim Deus omnibus iis qui per virtutem ei appropinquant. A dextris vero meis adest ut adjuvet me, ne a recta unquam viâ commovear ad non rectam. *Custodit enim Deus omnes qui eum diligunt¹⁴.*

VERS. 9. Propter hoc lætatum est cor meum, et exultavit lingua mea. Cor meum lætitia impletum est, quia hæreditatem recepi, quia inimicum devici, quia talem mecum adiutorem habui : unde lingua mea potita atque oblectata tanto gaudio, hymnum et laudes victoriæ canit, et magnalia Dei commemorat.

Insuper et caro mea requiescet in spe. Hoc de sepultura Domini corporis dictum est, quod in sepultura jacebat : in spe tamen celeris resurrectionis. Sciens enim id Dominus prædixerat sæpe discipulis se post triduum resurrecturum.

VERS. 10. Quoniam non derelinques animam meam in inferno. Hujus etiam spei causam apponit. Tu enim, inquit, non derelinques animam meam in inferno, ubi cæterorum mortuorum animæ delinquent. Infernus quippe locus est sub terra animabus mortuorum designatus. Ubi igitur sunt Apollinaris nugæ, qui assumptam Christi carnem sine anima, sine intellectu et sine mente esse dicebat ? Sed o quam ipse potius sine mente fuisse convincitur !

¹³ Luc. II, 40. ¹⁴ Psal. CXLIV, 20.

Nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. Hoc de corpore Domini similiter dictum est, Tu, inquit, cui ob partas virtutes, oblatas, dedicatus, et sanctificatus sum, non me permittes corruptionem corporis sustinere : quinimo illud tanquam quod omni caruit peccato, in suis partibus indissolutum conservabis, ut anima in incorruptum corpus remeante, cito resurgam. Illud etiam adnotandum est, quod interitus in mortuis disjunctio est ac separatio animæ a corpore : corruptio vero est membrorum atque aliarum partium in terram et in pulverem resolutio.

VERS. 11. *Notas mihi fecisti vias vitæ.* Docuisti me, inquit, virtutes quæ ad immortalem vitam hominem dirigunt [per quas et incederem ipse et discipulis meis incedendum esse traderem]. Vel aliter : Revelasti tu mihi, inquit, vias vitæ, hoc est, resurrectionis meæ atque iteratæ vitæ modos ; per quas vias docens discipulos ingressus sum.

Adimplebis me lætitia cum vultu tuo. Filius vultus est et facies Patris. Qui enim, inquit, vidit me, vidit et Patrem meum¹¹. Nam et character etiam ejus dicitur et imago¹². Post resurrectionem, inquit, lætificabis me, me, inquam, assumptum hominem, et assumpti conjunctum divinitati. Ante resurrectionem enim mæstus erat ac tristis, lacrymabaturque, et sollicitudinibus erat plenus, lege nimirum humanæ naturæ. Vel aliter : Cum vultu tuo, circumloquendo dixit ; id est, tenum. Ipsum enim Christi corpus Filio unitum erat et Filio Patri : unde communis erat eorum lætitia propter humanam salutem, quam mors per crucem operata est.

Delectatio in dextera tua usque in finem. Dextera Patris, Filius dicitur, quemadmodum et brachium ejus, et potentia et delectatio. Ait igitur quod peritura exsultatio erit Filio Dei, quia secum eos exurgere fecit, qui olim ob peccatum deciderant : et quia hæreditatem suam recepit.

Oratio ipsi David.
PSALMUS XVI.

Persecutionem sustinens a Saule beatus David, et multis impetitus injuriis, psalmum hunc conscripsit, quo Deum in auxilium advocat. Qui tamen unicuique viro virtute prædito atque oppresso ab inimicis accommodari potest.

VERS. 1. *Exaudi, Domine, justitiam meam.* Exaudi, inquit, justitiam meam : hoc est affectum atque amorem meum erga justitiam, qui actionibus atque operationibus suis, quasi lingua quadam ad te clamat. Nam cum potuerim sæpenumero inimicissimum mihi Saulem occidere, abstinui tamen justitiæ hujus amore ; quia a te constitutus est rex. Quinimo nec verbis illum objurgare ausus sum, cum sit populi caput, et ab illius injuria abstinere

Οὐδὲ δώσεις τὸν δισίον σου ἰδεῖν διαφθοράν. Τοῦτο περὶ τοῦ Ἀσσοποικοῦ σώματος. Οὐδὲ γὰρ ἐμέ, τὸν ἀνακείμενον σοι δι' ἀρετῶν οἰκαιώσεως, παραχωρήσεις ὑποστῆναι τὴν κατὰ τὸ σῶμα διαφθοράν ἄλλ' ὡς ἀναμάρτητον τούτων, συντηρήσεις ἀδιάλυτον ἐν τοῖς οἰκίοις μέρεσιν, ἵνα τῆς ψυχῆς ἐγκατοικισθείσης αὐτῷ, παντελῶς ἀρτίῳ, θάττον ἀναστῶ. Φθορὰ μὲν οὖν, ἐπὶ τῶν θανόντων, ἡ διαίρεσις τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος ἡ διαφθορὰ δὲ, ἡ διάλυσις τῶν τοῦ σώματος μερῶν καὶ μελῶν εἰς χοῦν.

Ἐγνώρισάς μοι ἔδους ζωῆς. Ἐδειξάς μοι τὰς ἀρετὰς, αἱ ποδηγεῦσαι πρὸς τὴν ἀθάνατον ζωὴν. Ἡ ἀπεκάλυψάς μοι τοὺς τρόπους τῆς ἐμῆς ἀναστάσεως καὶ παλινζωίας, (54) δὲ αὐτὸς βαδίσας, τεμῶν τοῖς μαθηταῖς.

Πληρώσεις με εὐφροσύνης μετὰ τοῦ προσώπου σου. Πρόσωπον Πατρὸς Υἱός. Ὁ ἑωρακῶς γὰρ φησιν, ἐμέ, ἐώρακεν τὸν Πατέρα μου ἡ ἐπὶ καὶ χαρακτήρ αὐτοῦ λέγεται καὶ εἰκὼν. Εὐφρανεῖς οὖν με, φησὶ, τὸν προσληφθέντα ἄνθρωπον, μετὰ τοῦ προσλαβόντος Θεοῦ, μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἡ πρὸς τῆς γὰρ, καὶ ἔλυπειτο, καὶ ἐδάκρυε, καὶ ἡγωνία νόμῳ φύσεως. Ἡ καὶ μετὰ τοῦ προσώπου σου, ἀντι μετὰ σοῦ, περιφραστικῶς ἡ μὲν γὰρ ἡνωμένος ἦν τῷ Υἱῷ, ὁ δὲ Υἱός, τῷ Πατρὶ, καὶ κοινήν ἔσχον τὴν εὐφροσύνην ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων, ἦν ὁ διὰ σταυροῦ θάνατος εἰργάσατο.

Τερπνότης ἐν τῇ δεξιᾷ σου εἰς τέλος. Δεξιὰ τοῦ Πατρὸς, ὁ Υἱός, ὡσπερ καὶ βραχίον, καὶ δύναμις. Τέρψις, φησὶ, καὶ ἀγαλλίασις ἔσται τῷ Υἱῷ σου διὰ παντός, τοὺς πεπικνωτάς συναναστήσαντι, καὶ τὴν αὐτοῦ κληρονομίαν ἀπολαβόντι.

Προσευχὴ τῷ Δαβὶδ.
ΨΑΛΜΟΣ ΙΓ'.

Ἐπὶ τοῦ Σαουλ διωκόμενος, καὶ ποικίλως ἐπιβουλεύμενος, ἔγραψε τὴν ψαλμὸν τούτον, εἰς ἐπικουρίαν τὸν Θεὸν ἐγκαλούμενος. Ἀρμόζει δὲ καὶ παντὶ ἐναρέτῳ ἐπιβουλεύομένῳ.

Εἰσάκουσον, Κύρια, δικαιοσύνης μου. Τῆς περὶ τὸ δίκαιον διαθέσεως, ἥτις διὰ τῶν πράξεων ὡς διὰ γλώττης, βοᾷ διαφόρως γὰρ δυνάμενος ἀνελεῖν τὴν πολεμικώτατόν μοι Σαουλ, ἐφρυσάμην, ὡς ἐπὶ Θεοῦ βεβασίλευκός, καὶ οὐδὲν ὑβρίσαι τούτον λόγῳ ἐτόλμησα. Κεφαλὴ γὰρ ἐστὶ παντὸς τοῦ λαοῦ δίκαιον δὲ τούτου διὰ ταῦτα φειδίσθαι κατὰ πάντα. Ἡ δικαιοσύνην ἐναυθα λέγει τὴν δικαιολογίαν αὐτοῦ, καὶ ἦν δικαιοῦται, ἦν καὶ προῶν τίθησιν. Οὕτως

¹¹ Joan. xiv, 9. ¹² Hebr. i, 5.

Variae lectiones.

(54) Ἄς, ἐγὼ εἶδον τὰς ἀρετὰς.

οὐν νοσούντων ἡμῶν, οὐ δίδει κομπάζειν ὁ Προφήτης, ἀλλὰ λόγῳ παρακαλεῖν. in loco justificationem suam et juris sui rationes intelligit, quibus causa sua justificatur, et quas in progressu ponit. Atque hoc pacto a jactantiae suspicione Prophetam vindicabimus, quoniam magna eum cum ratione sic petere perspecturi simus.

Πρόσχεος τῆ δεήσαι μου. Δέησιν ὑποληπτέον, τὸ σῆμα τῆς παρακλήσεως· ἐλεεινὸν γάρ, ὡς μεστὸν κατηφείας, καὶ συντριβῆς, καὶ ταπεινώσεως, καὶ μόνον ἀπὸ τῆς ὕψους δυσωπειῖ δυνάμενον.

Ἐνώτισαι τὴν προσευχὴν μου, οὐκ ἐν χεῖλεσι δολίοις. Τοῦτο καθ' ὑπερβατὸν ἀναγνωστέον, ἐν ᾗ τὴν οὐκ ἐν χεῖλεσι δολίοις προσευχὴν μου. Ἡ καὶ ἐλλειπτικῶς· Ἐνώτισαι τὴν προσευχὴν μου, οὐκ ἐν χεῖλεσι δολίοις γινομένην, ἢ προσαγομένην καθαρὰ γὰρ ψεύδους τὰ χεῖλη μου, καὶ οὐ σύννοια λαλήσας ποτὲ δόλια τῷ Σαούλ, ἀλλ' ὁμολογήσας τὴν εἰς αὐτὸν ἀγάπην, φυλάττων καθαρῶν τὴν ὁμολογίαν, εἰ καὶ αὐτὸς τὰς πρὸς ἐμὲ ψεύδεται συνθήκας. Τρία δὲ προβάλλεται πρὸς ἀντίληψιν, τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, τὸ σῆμα τῆς δεήσεως, καὶ τὴν ἐξ ἀδόλων χειλέων προσευχὴν, ἵνα καὶ μᾶλλον ἐρεθίσῃ πρὸς ἀμυνν.

Ἐκ προσώπου σου τὸ κρίμα μου ἐξέλθοι. Σὺ δικαστὴς ἡμῖν, ὁ τὰ ἡμέτερα πρὸς ἀκρίθειαν εἰδῶς, καὶ μόνος ὀρθῆς, δικαστὴς. Ὁ Θεὸς γάρ, κριτὴς δικαιοσύνης, καὶ ἰσχυρὸς περατῶσαι τὴν οἰκίαν ἀπίστων. Ἐκ προσώπου δὲ, ἀπὸ τοῦ, ἐκ σοῦ, περιφρασεύω, ἢ ἐνώπιόν σου. Τὸ κρίμα μου δὲ, ζουτέστιν ἡ περὶ ἐμὲ ἀπίστας. Ἄδικον γὰρ ἡγοῦμαι δικάζειν ἑμαυτῷ, καὶ κολάζειν τὸν ἀναίρετον ἐπαγόμενον (55).

Οἱ ὀφθαλμοί μου ιδέτωσαν εὐθύτητα. Ἴδοιμι ψήφους ἐφ' ὑμῖν (56) ἐξηγηγεμένα.

Ἐδοκίμωσας τὴν καρδίαν μου· ἐπεσκέψω τυκτός. Οὐ μόνον ἀδίκου πράξεως ἀπεσχόμεν, ἀλλὰ καὶ πονηρῶς ἐνθυμήσεως· τρεφύνησας γάρ, ὁ καρδιογνώστης, καὶ οὐκ εὐρέως τινα μελέτην κατὰ τοῦ Σαούλ, ἐν τῇ καρδίᾳ μου· καὶ ἴδες αὐτὴν οὐκ ἐν τῇ εὐπραγίᾳ μόνον ὀρθῶς ἔχουσαν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ νυκτὶ τῶν πειρασμῶν καὶ θλίψεων, ἀσκοτίζουσι τὸν νοῦν, καὶ τῆς εὐθείας ἀποπλανᾶσθαι παρασκευάζουσι. Κατὰ γὰρ τὸν Ἰωβ εἰπεῖν, Ἐν τῷ φωτὶ σου ἐπορευόμην ἐν σκοτίᾳ, ὅτι λύχνος ἦν τοῖς ποσὶ μου ὁ νόμος σου, καὶ φῶς τοῖς ἰστέροις μου. Ἡ καὶ νύκτα λέγει, καθ' ἣν ἐν τῷ σπηλαίῳ λαβῶν ὑποχείριον, οὐκ ἀνεῖλεν, meis²¹, vel noctem fortassis illam dicit, qua in occidere eum noluit.

Ἐπύρωσάς με, καὶ οὐκ εἰρήθη ἐν ἐμοὶ ἀδικία. Ἐπύρωσάς με πυρὶ τῶν πειρασμῶν, ὡς οἱ τεχνίται τῷ πυρὶ τὸν χρυσὸν, ὅπως γνοίεν, εἰ ἔστι καθαρὸς·

²¹ Exo. l. xxi, 28. ²² Job lxxvi, 3.

A semper æquum sit. [Scriptum est enim : *Principi populi tui non maledices* ²².] Vel per justitiam hoc in loco justificationem suam et juris sui rationes intelligit, quibus causa sua justificatur, et quas in progressu ponit. Atque hoc pacto a jactantiae suspicione Prophetam vindicabimus, quoniam magna eum cum ratione sic petere perspecturi simus.

Intende deprecationi meæ. Deprecationem accipis pro figura et forma precum suarum, quæ miseranda erat, mærore nimirum plena ac contritione et humilitate : quæque vel solq̄ intuitu conciliare sibi poterat Deum.

Auribus percipe orationem meam, non in labiis dolosis. Hoc per figuram hyperbaton legendum est, ut sit sensus : Suscipe orationem meam, oblatam tibi non dolosis labiis. Munda quippe sunt labia mea ab omni mendacio et dolo. Neque enim mihi conscius sum, quod Sauli dolosa aliquando locutus sim : quinimo amorem et dilectionem meam in eum palam confessus, integram adhuc confessionem conservo : tametsi is pacta inccum inita confregit et mentitus sit. Tria vero in auxilium suum proponit : justitiam, supplicationis formam et orationem a non dolosis labiis provenientem, ut per hæc tria nimirum in auxilium suum Deum magis commoveret.

Vers. 2. De vultu tuo judicium meum prodeat. Utinam, inquit, tu nobis judex sis, qui nostra omnia exactissime nosti : et solus justus judex es, et potens, qui ad exitum propriam deducas sententiam. *De vultu tuo,* circumloquendo dixit : hoc est, a te ipso, vel coram te : *Judicium autem meum,* hoc est sententia, quæ de me ferenda est. Hoc, inquam, judicium, opto ut feratur a te : injustum enim reputo, ut in propria mihi causa judex sim, et a me ipso punire illum debeam, qui ad meum festinat interitum.

Oculi mei videant æquitates. Utinam ego, inquit, suffragia videam et æquas de nobis proferendas a te sententias.

Vers. 3. Probasti cor meum et visitasti nocte. Non tantum, inquit, ab injustis ego actionibus abstinui, sed a pravis etiam cogitationibus. Tu enim qui scrutator es cordium investigasti me, nec ullam in corde meo iniquam adversus Saul cogitationem invenisti. Tu mentem meam rectam semper fuisse nosti, nec in secunda id tantum fortuna, sed et in ipsa etiam tentationum atque afflictionum nocte : quæ mentes hominum obtenebrare solet, et occasiones præstare, ut veluti errabundus a recto calle quis deviet. Nam, ut verbis etiam utar beati Job . *In lumine tuo ambulabam in tenebris : quoniam lux tua lucerna erat pedibus meis, et lumen semini*

igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas. Examinasti me, inquit, igne tentationum, non secus ac cum artifices igne aurum examinant,

Variæ lectiones.

(55) ἴσ. ἐπαγόμενον.

(56) ἴσ. ἐξηγηγεμένας.

ut cognoscant an mandum id sit et purum. Et cum auri instar susus sim et probatus, nulla tamen in me inventa est injustitia, quam patrauerim adversus Saul. Neque enim inter angustias malum aliquod adversus eum, ut pusillanimitis, aut consultavi unquam aut decrevi.

VERS. 4. *Ut non loquatur os meum opera hominum.* Hic versiculus consequentia non caret ad præcedentia, ut aliqui existimarunt, quinimo commodissime eis adjungitur, et causam continet, quare examinatus fuerit et afflictus beatus David. Hac, inquit, de causa tu me tentationibus examinari permisisti, ne si major fuisset quam quod tentari aut affligi possem, extollerer fortassis: neve acensarem Saul, aut illius injustitias superbe deriderem atque exprobrarem. Vel aliter: Tu ideo me examinasti, ut ego conversus ad te, non humana modo tu omnia in melius semper dirigis. Solemus nisse.

Propter verba labiorum tuorum ego custodivi vias duras. Per verba labiorum Dei, mandata legis intelligit, quæ per Moysen data sunt. Labiorum autem Dei, improprie dicit, quasi a Deo prolata sint ea mandata. Propter hæc itaque mandata ego, inquit, custodivi, hoc est, ego ambulavi vias duras: virtutum nimirum vias quæ asperæ sunt et laboriosæ, et omni corporis delectatione proisus carentes. Custodire etiam apud Scripturam sæpissime positum reperimus, pro operari, ut illud: *Custodivi mandata tua* **, hoc est adimplevi.

VERS. 5. *Perfice gressus meos in semitis tuis, ut non commoveantur gressus mei.* Bis gressuum meminit, et per eos priori loco mentis motus intelligit, secundo vero motus corporis. Ait igitur, Tu, Domine, perfectas ac rectas facito cogitationes meas, in mandatis tuis, quæ gradientes per ea homines ferunt ad te. Nam si hæc mentis cogitationes perfectiores reddantur, cæteræ etiam operationes corporis non titubabunt, quinimo tutiores erunt. Vel perfice gressus meos, hoc est, omnes actiones meas, dum ambulo per vias tuas, quas in mandatis tuis esse statuisti iis qui festinant venire ad te: ne si forte commemorati gressus mei nullam a te perfectionem acceperint, devient aliquando ab honesto, et sequantur quæ deteriora sunt. Tu enim es qui doces hominem scientiam.

VERS. 6. *Ego clamavi quoniam exaudisti me, Deus.* Non frustra, inquit, fundo preces ad te, nam et alias cum ad te orarem exauditus sum.

Inclina aurem tuam mihi et exaudi verba mea. Atqui aures in nobis inclinari non possunt: sed cum inclinato capite erga illum quem audituri sumus, condescendimus, videntur etiam aures in nobis inclinari. In superioribus jam diximus quemadmodum Propheta sæpenumero ab humanis operationibus divinas exprimit, imbecillitati ac cras-

Α καλ χεινευθέντος μου τούτοις καὶ βασανισθέντος, οὐχ εὐρέθη ἐν ἐμοὶ ἀδικία κατὰ Σαούλ, οὐδὲ μικροφυχίας: ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ἐβουλεύσαμην τὶς πονηρόν.

Ὅπως ἂν μὴ λαλήσῃ τὸ στόμα μου τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων. Οὐκ ἔστι τὸ παρὸν ῥήτῃ ἀνακλόουθον, ὡς τινες φήθησαν· ἀλλ' αἰτία δοκεῖ τῆς πυρώτεως· διὰ τοῦτο γὰρ παρεχώρησας πυρωθῆναι με πειρασμοῖς, ἵνα μὴ μένων ἀνώτερος αὐτῶν ὑπεραίρωμαι, καὶ διαβάλλω τοὺς ἀμφὶ τὸν Σαούλ, Ὀριαμβεύων ἃ πράττουσιν ἀδίκᾳ. Ἡ καὶ ἵνα ἴσῃς σὲ συντόμως· ἐπιστρέφόμενος (ἐν θλίψει γὰρ ἐμνήσθημέν σου), τὰ σὰ ἔργα λαλῶ, πῶς ἅπαντα πρὸς τὸ συμφέρον οἰκονομεῖς.

B opera, sed tua commemorarem beneficia, et quoniam enim in afflictionibus tui semper magis memi-

Διὰ τοὺς λόγους τῶν χειλέων σου ἐγὼ ἐφύλαξα ὁδοὺς σκληρὰς. Λόγους χειλέων καλεῖ τὰς ἐντολὰς τοῦ διὰ Μωσέως δοθέντος νόμου· χειλέων δὲ Θεοῦ, καταχρηστικῶς, οἷα παρὰ Θεοῦ ὑφηγηθείσας. Διὰ ταῦτα οὖν, φησὶν, ἐγὼ ἐφύλαξα, τουτέστιν ἐβάδισα ὁδοὺς σκληρὰς, τὰς τῶν ἀρετῶν τραχεῖαι γὰρ αὗται, καὶ ἐπίπονοι, πάσης σωματικῆς ἡδονῆς ἀπαστερημένοι. Φυλάττειν δὲ παρὰ τῇ συνηθείᾳ τῆς Γραφῆς, τὸ ἐνεργεῖν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, λέγεται, ὡς τὸ· Ἐφύλαξα τὰς ἐντολὰς σου, τουτέστιν, πράξας ἐπλήρωσα.

C Κατάρτισαι τὰ διαθήματά μου ἐν ταῖς ἐπιθούσ σου, ἵνα μὴ σαλευθῶσι τὰ διαθήματά μου. Ἄνω μὲν ὠνόμασε διαθήματα τὰ τοῦ νοῦ κινήματα· κάτω δὲ, τὰ τοῦ σώματος. Οἷον τέλεια καὶ ὀρθὰ ποιήσῃ τὰ νοημάτά μου ἐν τοῖς προστάγμασί σου, τοῖς φέρουσιν εἰς σὲ τοὺς δι' αὐτῶν ὀδεύοντας· τούτων γὰρ τελειωθέντων, οὐδὲ αἱ διὰ σώματος πράξεις ἀποσταλείεν ἄν. Ἡ κατάρτισαι τὰ διαθήματά μου, τουτέστιν, ἐνεργεῖάν μου πᾶσαν ἐν τῷ ὀδεύειν τὰς τρίβους σου, ἃς διὰ τῶν ἐντολῶν ἔτεμες τοῖς σπεύδουσιν ἔλθειν ἐπὶ σὲ, ἵνα μὴ παρακινήθῃσι τοῦ προσήκοντος, μὴ πρὸς σοῦ καταρτιζόμενα· σὺ γὰρ εἶ ὁ διδάσκων ἀνθρώπων γνῶσιν.

D Ἐγὼ ἐκέκραξα, ὅτι ἐπήκουσάς μου, ὁ Θεός. Οὐ μάτην ποιούμαι τὴν παράκλησιν, ὅτι καὶ πάλαι παρακλήσαντός μου ἤκουσας.

Κλίνον τὸ οὖς σου ἐμοί, καὶ εἰσάκουσον τῶν ῥημάτων μου. Καὶ μὴν ἀκλίτον ἐστὶν ἐν ἐμοί (57) τὸ οὖς· ἀλλ' ὅτι κλινομένης τῆς κεφαλῆς ἐπὶ τὸν λέγοντα, δοκεῖ τοῦτο κλίνεσθαι. Προσέρηται δὲ, ὅτι ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐνεργειῶν τὰ θεῖα χαρακτηρίζει, συγκαταδατικώτερον, διὰ τὴν τῶν ἀκρωμένων ἀτήνεια. Οἱ γὰρ βουλόμενοί τινος ἀκριβέστερον

** Psal. cxviii, 166.

Variae lectiones.

(57) ἴσ. ἡμῖν, ut legisse videtur Latinus interpres.

ἀκούειν, ἀδρανῶς ὕπ' ἀσθενείας φθεγγομένου, κλι-
νους: αὐτῷ διὰ τῆς κεφαλῆς τὸ οὖς. Κλίνον ὡς ὑψη-
λός ἐπὶ ταπεινῷ, ὡς πατὴρ ἐπὶ νοσοῦντι. Εἴη δ' ἂν
ἄρασι μὲν Θεοῦ, ἢ ἀπλῶς γνώσις τῶν πραγμάτων
οὖς δὲ, ἢ λεπτοτέρα· τὰ γὰρ ὁρατὰ τῶν ἀκουστῶν,
παχύτερα, διὰ τὴν ὕλην. Ἄνω δὲ καὶ κάτω τῆς
παρακλήσεως τὸ, εἰσάκουσον, καὶ πρόσχες, καὶ ἐνώ-
τισαι; καὶ τὰ τοιαῦτα, εἰς ἔμφασιν τῆς πρὸς τὴν
αἰτησιν ἀλοφύχου διαθέσεως.

rebus inest, crassiora sunt, quam quæ audiri queunt. Superius igitur atque inferius supplicans
beatus David, huiusmodi verbis usus est, quæ majorem Dei cognitionem ac majorem attentionem
desiderent. Exaudi enim, inquit, intende, auribus percipe, et alia huiusmodi, quæ verba etiam sæpius
replicavit in majorem nimirum emphasim, ac majorem significationem summæ affectionis suæ,
ex tota cupientis anima petitionem a se oblatam impleri.

**Ἐταυμάστωσον τὰ ἑλέη σου, ὁ σὼζων τοὺς ἐλ-
πίζοντας ἐπὶ σέ.** Θαύματος ἕξια φανῆναι ποίησον.
Ἐλέη δὲ λέγει, τὴν ἀντίληψιν. Οἱ γὰρ ἰδόντες αὐ-
τὸν ὑπερασπιζόμενον, ἐθαύμασαν αὐτὴν, ὡς τα-
χεῖαν, καὶ πανσθενῆ, καὶ ὡς μὴ μόνον δίκαιον, ἀλλὰ
καὶ ἀμερτωλὸν ἀντιλαμβνόμενῃν.

celere ac validum auxilium : quinimo et illud, quod non tantum justis Deus, sed quod peccatori-
bus etiam opem præstat.

**Ἐκ τῶν ἀνθεστηκότων τῇ δεξιῇ σου, φύλαξόν
με ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ.** Φύλαξόν με. Κύριε, ἀπὸ
τῆς ἐπιβουλῆς τῶν περὶ Σαούλ, οἱ ἀνθεστήχασιν τῇ
χειροτονίᾳ σου. Διὰ γὰρ τῆς χειρὸς, ταύτην ἐδήλωσε.
Σὺ μὲν γὰρ ἔχειροτόνησάς με βασιλέα, διὰ τοῦ
προφήτου χρίσαντος· οὗτοι δὲ σπουδαζοῦσιν ἀνελεῖν,
οὐ καταδεχόμενοι. Θαυμαστὴ δὲ ὄντως ἡ περὶ τὴν
κόρην τοῦ ὀφθαλμοῦ φύλακῆ· χιτῶν γὰρ ἐπὶ χιτῶνι,
καὶ περιβολαὶ ποικίλαι· ταύτην περιτοίχῃσιν. Καὶ
οἱ μὲν λεπτοὶ καὶ διαφανεῖς, ἵνα μὴ τραχύνωσιν
ὕγραν οὖσαν καὶ ἀπλήν· ἔξωθεν δὲ, παχὺς ὁ τῶν
βλεφάρων, δυσὶν ἡμικυκλίοις διηρημένος, ἵνα καὶ
τὸν κοινορτὸν ἀποσοβῇ, καὶ τὴν ἐξ ἀέρος βλάβην,
καὶ τὰ περιττὰ ζωφία. Τετράχῳται δ' οὗτος, ἵνα
τὸν ἔγγυς ἰδρῶτα καταρρέοντα κωλύῃ· δριμύς γὰρ
ἔστι καὶ λυπηρός. Ἐπάνω δὲ τοῦτο, φάραγξ ὀφρύος.
Ἐσχμάτιστα δὲ καθάπερ τις στερῆδὸς ὄροφος.
πεπύκασται δὲ καὶ οὗτος· θριξίν, ἵνα μὴ ὁ φερόμενος
ἀνωθεν ἰδρῶς ἐπὶ τὴν σκηνὴν τῆς κόρης ἐμβάλλοι·
ἀλλ' ἀνακρούμενος ἐκείθεν, ἐπὶ τοὺς κροτάφους
μετοχευέεται.

ac condensis ornatum ac munitum est, ne sudor desuper fluens in pupillæ habitaculum irruat. Illine
enim repulsus, in ipsa devolvitur tempora. [Cum tanta igitur præstet oculus pupillæ custodiam,
non mirandum si parem sibi a Deo Propheta præstari optat.]

**Ἐρ σκέπη τῶν πτερυγῶν σου σκεπάσεις με
ἀπὸ ἀνθρώπων ἀσεβῶν, τῶν ταιλαιπωρησάντων
με.** Ἐτέραν εἰκόνα φύλακῆς εὐρύων, ἄξιοι νεοττοῦ
τρόπον ἐπισκέπτεσθαι, πτέρυγας καλῶν τὰς συνο-
πτικὰς, καὶ φρουρητὰς, καὶ θαλαπτικὰς δυνάμεις τῆς
παντοδυναμῶ προνοίας, ἐκ μεταφορᾶς τῶν ταῖς
ἑαυτῶν πτέρυξι σκεπόντων τοὺς νεοττοὺς πετεινῶν.
Τὸ γούν *Σκεπάσεις*, ἢ ἀντὶ εὐκτικῷ νοήσομεν·
πολλαχοῦ γὰρ τῆς Γραφῆς τὸ τοιοῦτον εἶδος· ἢ καὶ
προφητεῖαι τὴν παρὰ Θεοῦ βοήθειαν. Πρόσωπον δὲ
ἀσεβῶν, αὐτοὺς λέγει τοὺς ἀσεβεῖς. Καταχρηστικῶς
δὲ νῦν εἶπεν ἀσεβεῖς τοὺς ἀμὰ τὸν Σαούλ, ὡς δικὴν
ἀσεβῶν ζῶντας ἐν ἀνομίαις, καὶ διψῶντας· ἐλεῖν

A situdini auditorum condescendens. Solent itaque
ii caput inclinare, qui exilis hominem vocis audire
diligentius cupiunt : unde et cum capite aures
pariter inclinare videntur. Inclina igitur et tu,
Deus, aurem tuam, tanquam excelsus ad humilem,
tanquam medicus ad infirmum. Et visus quidem
in Deo est simplicior quædam rerum cognitio, au-
ditus vero exactior et perfectior scientia. Nam quæ
visibilia sunt, propter materiam quæ visibilibus
beatus David, huiusmodi verbis usus est, quæ majorem Dei cognitionem ac majorem attentionem
desiderent. Exaudi enim, inquit, intende, auribus percipe, et alia huiusmodi, quæ verba etiam sæpius
replicavit in majorem nimirum emphasim, ac majorem significationem summæ affectionis suæ,
ex tota cupientis anima petitionem a se oblatam impleri.

**VERS. 7. Mirifica misericordias tuas qui saltos
facis sperantes in te.** Fac, inquit, ut misericordiæ
tuæ admiratione dignæ videantur. Misericordias
autem Dei hic divinum auxilium appellat. Omnes
enim qui beatum David adjectum a Deo, et servat-
um a tantis viderunt periculis, admirati sunt tam

**VERS. 8. A resistentibus dexteræ tuæ custodi me,
Domine, ut pupillam oculi.** Custodi me, Domine, ab
insidiis Saul et complicitum ejus, qui electioni per
te factæ resistunt. Per manum enim, hanc signifi-
cavit. Tu enim per prophetam, a quo inunctus
sum, me in regem elegisti : isti vero non susce-
pientes quod fecisti, mihi necem parant. Admiranda
est autem quam maxime custodia illa, quam oculus
pupillæ præstat. Siquidem tunica super tunicam,
et quædam tegumenta eam muniunt : quorum alia
tenuia ac transparentia sunt, ne pupillæ quæ sua-
pte natura humida est et mollis, asperitatem in-
ferant, alia vero exteriùs crassiora, ut palpebra-
rum tunica, quæ duobus est semicirculis distincta,
et pulveris et aeris læsionem, et parvula quæque
animantia, repellat : et pilis etiam quibusdam
vallata, ut sudorem prope fluentem prohibeat.
Acutus enim sudor est atque admodum molestus.
Superius præterea supercillii vallis formata est.
Ipsam autem supercillium, veluti tectum quoddam
firmum ac validum jacet : quod pilis etiam multis

**VERS. 9. In protectione alarum tuarum proteges
me a facie impiorum, qui me affixerunt.** Adinventi
alia custodiæ similitudine, pulli in morem rogati
Propheta se protegi. Per alas autem divinæ Provi-
dentia vires intelligit : quibus continere conser-
vareque omnia Deus solet et fovere. Quod ex me-
taphora avium sumptum est, quæ proprios pullos
alitentur ac protegunt. Quod vero, ait, *Proteges*,
futurum pro optativo positum intellige, ut sæpe
apud Scripturam positum reperimus. Vel quia
prædicat beatus David, ut Propheta, auxilium quod
sibi a Deo præstandum erat. Faciem etiam impio-
rum pro ipsis impiis intellige. Improperie autem

Saulem et socios, impios [seu potius, ut sæpe alibi diximus, juxta Græcæ dictionis ἀνόμους veriorē significationem, exleges] appellavit : eo quod gentium more, exleges viverent in peccatis, et quia innocentem occidere studebant ; nec electionem illam verebantur, quam eis Deus significaverat se fecisse de David, dum inmodice eum affligerent, et in causa essent ut exsul ac profugus omne calamitatum genus sustineret.

VERS. 10. *Inimici mei animam meam circumdederunt.* Per animam suam seipsum intelligit, totum exprimens a parte. Circumdederunt autem, insidiis nimirum undique depositis.

Adipem suum concluserunt. Per adipem cor intelligit et viscera : quoniam circum hæc multa solet inesse pinguedo. Ait igitur, omnem eos a corde atque a visceribus misericordiam intra seipsos clausisse. Misericordia enim a corde atque a visceribus dicitur descendere. Alii adipem exponunt pro bona habitudine ac felicitate, quam illos clausisse dicit Propheta, atque in seipsis continuisse, veluti nunquam amplius recessuram, sed cum eis perpetuo futuram.

Os eorum locutum est superbiam. Jaclabant enim illi cito se comprehensuros beatum David, nec posse illum ab eorum manibus evadere : quasi ex nullo latere expectandum illi amplius esset auxilium.

VERS. 11. *Ejicientes me nunc circumdederunt me.* Expulerunt me, inquit, ex omnibus bonis meis : nec satis hoc eis fuit, sed rursus etiam circumdederunt, morti me tradere festinantes.

Oculos suos statuerunt declinare in terram. Deceverunt, inquit, declinare oculos suos, a te nimirum, qui in cælis habitas : atque a mandatis tuis, quibus mandasti ne insontem quis laudat ; atque hoc ut illos in terram converterent, hoc est ad terrenas concupiscentias. Quod nihil aliud est, quam absque ullâ ratione quidquid libido postulat explere. Vel aliter litteram lege : Oculos suos statuerunt ut declinent in terram ; et tunc expone statuerunt, hoc est stabiliverunt et firmaverunt, observantes nimirum ut illum inclinent et demittant in terram, quem olim morti tradere contendunt. Oratio enim Græca utrumque sensum recipit.

VERS. 12. *Susciperunt me quasi leo paratus ad prædam, et quasi catulus leonis habitans in abditis.* Quantum ad eorum spem attinet, ipsi me ita susceperunt ; quasi dicat : Illi sperabant accedere ad me, et suscipere me : hoc est sursum accipere, atque extollere a terra, et discernit efferre. Differentiam inter leonem et leonis catulum, quidam hujusmodi tradiderunt dicentes : quod leo proprio fretus robore manifeste ac palam rapit, et quod catulus tanta carens confidentia, clam atque occulte se accingit ad prædam, unde abditus considere dicitur. Hoc pacto etiam inimicorum beati David, alii aperto Marte suis freti viribus in eum irruerant, alii autem veluti timidiores sibi ipsis non adeo fidentes, clam insidias struebant ; tametsi nihil impedit quin utramque idem sibi velit atque idem significet. Solet enim Propheta sæpenumero

Α τῶς ἀνόμους, καὶ ὡς μὴ εὐδοκίμους τὴν ἐπιβουλήσαν ἐπ' αὐτῷ τοῦ Θεοῦ χειροτότησαν· οἱ καὶ ἐταλαιπώρησαν αὐτὸν, περὶ τὴν φυγὴν πᾶσαν κακοπάθειαν ὑφίστάμενον.

illam verebantur, quam eis Deus significaverat se fecisse de David, dum inmodice eum affligerent, et in causa essent ut exsul ac profugus omne calamitatum genus sustineret.

Oi ἐχθροὶ μου τὴν ψυχὴν μου περιέσχον. Ἀπὸ τῆς ψυχῆς αὐτὸν ἐπέφηνεν, ὡς ἀπὸ μέρους τοῦ πᾶν. *Περιέσχον* δὲ, ἀντὶ τοῦ, περιεκύκλωσαν πάντοθεν καθίζοντες λόγους.

Τὸ στόμα αὐτῶν συνέκλεισαν. Διὰ τοῦ στόματος τὴν καρδίαν καὶ τὰ σπλάγχνα δηλοῖ· περὶ ταῦτα γὰρ πολλὴ πιμελὴ. Καὶ φησὶν ὅτι Ἀπέκλεισάν μοι τὴν ἐκ καρδίας καὶ σπλάγγων αὐτῶν ἔλεον, ἐξ ὧν οὗτος· πρόεισιν. Ἄλλοι δὲ φάσιν ἐρμηνεύοντες στόμα τὴν εὐδοκίαν εἶναι καὶ εὐήμεριαν, ἣν ἀπέκλεισαν καὶ ὅλον συνέχον, ὡς μηκέτι φευγομένην, ἀλλὰ δι' ὅλου ἐσομένην αὐτοῖς.

Τὸ στόμα αὐτῶν ἐλάλησεν ὑπερηφανίαν. Ἐδόμπαζον γὰρ θάπτον αὐτὸν συσχεῖν ὡς ἀθήρευτον, μηδαμόθεν ἔχοντα βοήθειαν.

Ἐκβάλλοντές με νῦν περιεκύκλωσάν με. Ἐξέσαντες με τῶν ἐμῶν ἀπάντων, οὐκ ἐρκέσθησαν· ἀλλὰ καὶ νῦν περιεκύκλωσάν με, θανατώσαι σπουδάζοντες.

Τοὺς ὀφθαλμούς αὐτῶν ἐθενοτο ἐκκλίνειν ἐν τῇ γῆ. Ἔθενοτο, ἐσκέψαντο ἐκκλίνειν τοὺς ὀφθαλμούς αὐτῶν ἀπὸ σοῦ, τοῦ ἐν οὐρανοῖς οἰκοῦντος, καὶ τῶν σῶν προσταγμάτων, ἃ κελεύουσι μὴ ἀδικεῖν τὴν ἀνάτιον, εἰς γῆν, τευτέστιν εἰς γερὰς· ἐπιθυμίας· αἰτινές εἰσιν ἀλόγως ἀποπληῆσαι πᾶν τὸ καθ' ἡδονήν. Καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐστήριξαν, ἐπιτηροῦντες ἐκκλίνειν καὶ καταβλεῖν με εἰς γῆν, ὑπ' αὐτῶν ἀποσφαττόμενον.

observantes nimirum ut illum inclinent et demittant in terram, quem olim morti tradere contendunt. Oratio enim Græca utrumque sensum recipit.

Ἐπέλαθόν με ὡσεὶ λέων ἔτοιμος εἰς θήραν, καὶ ὡσεὶ σκύμνος οἰκῶν ἐν ἀποκρύφοις. Ὅσον ἐπιταῖς αὐτῶν ἐπέλπισιν, ἐπέλαθόν με, τευτέστιν ἐπέλαθόντες, μετεώρισαν τῆς γῆς ἀνάρπαστον φέροντες. Διαφορὰν δὲ τοῦ λέοντος καὶ τοῦ σκύμνου τοιαύτην τινὲς ἀποδεδώκασιν, ὡς ὁ μὲν ἀλακῆ πεποιθὴς, φανερός ἐστιν ἐπὶ τῷ θηρεύειν· ὁ δὲ σκύμνος, μήπω θαρβῶν ἐκ τοῦ προφανοῦς ἀρπάζειν, κάθηται κρυπτόμενος. Καὶ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ τοίνυν οἱ μὲν ἐθαύρουν προφανῶς αὐτὸν ἀρπάσαι· τινὲς δὲ λαθραίως, αὐτοῖς οὐ τεθαύρηκότες. Οὐδὲν δὲ κωλύει ταῦτα καὶ ἄμφω δηλοῦν· εἴθε γὰρ πολλάκις ἐν τοῖς παθητικοῖς λόγοις ὁ Προφήτης ταυτολογεῖν, ἐν ὑπερβαλλούσιν λέξεων, ἵνα (58) ἀξέση τὸ πάθος, εἰς ἔλεον ἐπιπάσῃται

Variae lectiones.

(18) γρ. ἀξέσας vel valde καὶ ante εἰς.

In hujusmodi locis affectu plenius, easdem sententias varia oratione repetere, ut aucto affectu ad majorem Deum misericordiam irahat.

Ἀρδσθηθι, Κύριε. Δοκῶν καθέυδειν διὰ τὴν μακροθυμίαν, κινήθητι πρὸς ἄμυναν.

Πρόφθυσον αὐτούς. Πρὸ τοῦ δοῦναι πέρατι τὰ μεμελετημένα, κατάλαβε αὐτούς.

Καὶ ὑποσκέλισον αὐτούς. Ἐμποδίσον τῷ κατ' ἐμοῦ δρόμῳ· τούτο δὲ ἐκ μεταφορᾶς τῶν βουλομένων τισὶν ἐπικόπτειν τὸν δρόμον, οἱ τραχύτων τοῖς ποσίν αὐτῶν ὑποτιθέασι τὰ σκέλη κατὰ πάροδον, καὶ οὕτως· εὐχερῶς καταβάλλουσι.

Ῥῦσαι τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ ἀσεβοῦς, βομφαίᾳ σου, ἀπὸ ἐχθρῶν τῆς χειρός σου. Ἐν τῇ βομφαίᾳ σου ῥῦσαι τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ τοῦ ἀσεβοῦς Σαούλ, καὶ ἀπὸ τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ, τῶν ἐχθραίνόντων τῇ χειροτονίᾳ σου, τουτέστιν ἐμοί· ἢ, τῶν πολεμούντων τῇ χειρὶ σου, δηλαδὴ σοί, περιφραστικῶς. Εἰ γὰρ οἱ μὲν ἐμοὶ πολεμοῦσιν, ἐγὼ δὲ, σὺ· οἱ πολεμοῦντες τῷ σπῷ, σοὶ ἄρα πολεμοῦσι. Τίνος χάριν ἀσεβῆ τούτον λέγει, προειρήκαμεν. Καθ' ἐξυτὰ δὲ τὰ ῥητὰ ἀναγνωστέον, ἀπολύτως. Κατάλληλα δὲ, καὶ ἄ, *Ῥῦσαι τὴν ψυχὴν μου, πρὸς τὸ ῥηθὲν ἀνωτέρω·* Οἱ ἐχθροὶ μου γὰρ, εἶπε, τὴν ψυχὴν μου περιέσχον. Ἀποροῦσι δὲ τινες, πῶς ὁ φαίσάμενος Σαούλ ἐν τῷ σπηλαίῳ, νῦν ἀναιρεθῆναι τούτον εὐχεται· βομφαίᾳ Θεοῦ· καὶ λέγομεν ὡς αὐτὸς μὲν αὐτόχειρ βασιλείως οὐκ ἠνέσχετο γενέσθαι, καθὼς ἐν προειρημοῖς ἐξηγησάμεθα τοῦ ψαλμοῦ· τὸν Θεὸν δὲ παρεκάλει πρὸς ἐκδίηξιν, ταλαιπωρούμενος, καὶ ἐν πάσῃ κακοπαθείᾳ. Ὡσπερ γὰρ τὸ πρῶτον ἀδικον, οὕτω δίκαιον τὸ δεύτερον. Ἡ' καὶ ἐν βομφαίᾳ λέγει, οὐκ ἀναιρούση, ἀλλὰ φοβούση τοὺς ἐχθροὺς μόνον. Ἀνθρωποπροπῶς δὲ εἴρηται· καὶ γὰρ ὁ θέλων ἐξελεῖσθαι τὸν ὑπὸ πολεμίων καταχόμενον, βομφαίαν πασάμενος, ὄρμῃ κατ' αὐτῶν. Καὶ ὅτι οὐκ ἀναιρεθῆναι τοὺς ἀμφὶ τὸν Σαούλ, ἀλλὰ δυσπραγῆσαι (59) βούλεται, δηλοῖ τὰ ἐξῆς. ruit. Quod autem non petat beatus David Saulem et socios interimi, sed disjungi tantum ac dissolvi, manifestam sit ex sequentibus.

Κύριε, ἀπὸ ὀλίγων ἀπὸ γῆς διαμέρισον αὐτοὺς ἐν τῇ ζωῇ αὐτῶν. Ἐτι ζῶντας αὐτοὺς ἀφόρισον ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν ἀνθρώπων, καὶ μὴ ἔστωσαν αὐτοῖς ἐναριθμοὶ· ὃ καὶ ἀλλοχού φησι· *Μετὰ δικαίων μὴ γραμψήτωσαν·* ἀφορισθέντες γὰρ, τὴν ἀλίαν ἀποτίθενται ποτε δίκην. Πολλάκις δὲ ἡ Γραφὴ ὀλίγους καλεῖ τοὺς ἀγαθοὺς. Οἱ γὰρ πλείους, αἰεὶ κακοὶ, καὶ αἰεὶ τὰ χειρότερα νικᾷ· ὀλίγοι γὰρ, φησὶν, οἱ σωζόμενοι, καὶ ὀλίγοι οἱ ἐκλεκτοί. *Ὀλίγων* δὲ εἰπὼν, ἐπήγαγεν· ἀπὸ γῆς, ζεικνύς, ὅτι καὶ οὗτοι ἀπὸ γῆς εἰσι· καὶ ὁμῶς οὐδὲν ἐμπέδιον τούτο γέγονεν αὐτοῖς

* P. al. LXVIII, 29.

Variae lectiones.

(59) Codex quidem habet δυσπραγῆσαι· at Latinus interpres legisse videtur διαμερῆσθαι vel aliud ejusmodi.

VERS. 13. *Exsurge, Domine.* Quippe cum ob longanimitatem dormire quodammodo videris. Exsurge igitur et movearis ad vindictam.

Præveni eos. Tu, inquit, eos præoccupa priusquam ea quæ meditati sunt effectum aliquem sortiantur.

Et supplantata eos. Esto illis impedimento dum currunt et festinant adversum me. Quod ex eorum metaphora dictum est, qui dum currentem impedire volunt, tibi aut pedem transeunti subjiciunt, ut hujusmodi offendiculo cum in terram prosternant.

Eripe animam meam ab impio framea tua, ab inimicis manus tuæ. Tua, inquit, framea, hoc est tuo telo, libera animam meam ab impio Saul atque ejus sociis, qui electioni tuæ de me factæ tanquam inimici adversantur. Vel, Eripe me ab illis qui inimici sunt manus ac potentæ tuæ, hoc est ab inimicis tuis: nam qui me oppugnant, qui a te electus sum, tecum etiam pugnare videntur. Saulem vero cum impium appellet, superius dictum est. Per se vero legenda sunt verba absolute. Illa autem verba: *Libera animam meam,* congrue dicta sunt, ut prioribus verbis respondeant, dum dixit: *Inimici mei animam meam circumdederunt.* Dubitant quidam quomodo beatus David, qui in spelunca inimico Sauli pepercit, nunc precetur occidi eum gladio Dei. Et dicendum, quod ipse quidem regis sui noluit occisor esse, ut circa principium psalmi diximus, et tamen Deum ad vindictam advocat, veluti qui omni erat calamitatum genere afflictus. Neque enim si occidere regem, injustum dicimus, ita etiam injustum dicimus, advocare Deum et vindictam. Vel aliter: Libera me, inquit, framea tua, non ut occidas, sed ut ea tantum inimicos perterreas et repellas. Hoc etiam humano more dictum est; nam cum quis socium ab inimicis detentum eripere voluerit, evaginato gladio in eos ruit. Quod autem non petat beatus David Saulem et socios interimi, sed disjungi tantum ac dissolvi, manifestam sit ex sequentibus.

VERS. 14. *Domine, a paucis de terra divide eos in vita eorum.* Adhuc viventes eos, inquit, divide ac distingue a probis hominibus, ne cum eis conversentur: quod aliis verbis alibi dicit: *Et cum justis non scribantur.* Nam si disjungantur, condignas aliquando poenas dabunt. Solet etiam sæpenumero Scriptura per paucos, probos homines significare: quia et prævi homines plures sunt, et pejora numero semper vincunt. Pauci enim sunt, inquit, qui salvantur, et pauci etiam qui electi. Et postquam dixit *a paucis,* addidit *de terra,* denotans

quod pauci illi qui boni sunt, de terra sunt, quodque hoc eis nihil impedimento fuit ad virtutem. Et constructio sic se habet: *Divide eos a paucis qui sunt de terra.*

Et de absconditis tuis impletus est venter eorum. Per abscondita quidam aurum atque argentum intelligunt, et alia hujusmodi metalla, quæ occultis terræ lateribus abscondita, sodiuntur ab iis qui illic ea perquirunt: quibus bonis illorum ventrem impletum esse ait, a parte totum significans, hoc est, quibus repleti sunt; quippe cum eorum cellæ atque hypothecæ, hujusmodi bonis, instar ventris, plenæ ac refertæ sint. Vel eorum ventres impletos esse obsoniis intellige, quibus abunde vestentes exsaturati sunt. Multi etiam dicunt, per abscondita pœnas intelligendas esse, quæ apud Deum veluti in thesauri loco reconditæ sunt, cum et Moyses in Deuteronomio de vario suppliciorum loquens genere, ex persona Dei dixerit: *Nonne hæc congregata sunt apud me, et sigillata in thesauris meis* ²⁷? Hæc igitur verba prophetiam continent et prædicunt: inimicorum illorum ventrem, hoc est inimicos ipsos, additis atque occultis apud Deum suppliciorum insatiabilitatem atque ingluviem commodissimè ventris nomen apposuit. Futuro etiam tempore pro præsentis usus est, quia prophetice

Saturati sunt porcis. Suem Hebræi ut immundum habebant, eo quod inter cætera animalia quæ ungulam scindunt non ruminat. Præterea etiam quia in luto atque in immunditiis versatur. Per suem igitur hoc in loco eorum voluit immunditiam subnotare. Saturati enim sunt, inquit, immunditiis, consumpto nimirum patrimonio, ac bonis omnibus, in varias voluptates. Multi etiam et doctissimi interpretes aliter expoentes legunt: *Saturati sunt filii*, non autem porcis, dicentes in Hebræo haberi dictionem *banion*, quæ filios, non suos significat; et errorem hujus varietatis lectionis ortum esse scriptorum vitio: cum Græcæ dictiones, porcis et filiis, maximam habeant litterarum similitudinem. Sensum igitur esse dicunt, quod illi inimici ita saturati sunt filiis, sicut et divitiis, multorum videlicet filiorum effecti patres. Vel juxta duplicem proxime præcedentis versiculi interpretationem, saturati sunt pecuniis, seu pœnis, simul cum propriis filiis, ita ut subaudiatur præpositio *cum*, et sit sensus: Quod non solum ipsi patres, sed quod ipsi etiam eorum filii divitiis satiati sunt, seu suppliciis.

Et dimiserunt reliquias parvulis eorum. Eo quod tantæ fuerunt reliquæ, ut posteris filiorum sufficerent. Nam quod ait *parvulis eorum*, expone, parvulis filiorum: adeo ut illæ divitiar, seu pœnæ in omnem generationem se extenderint. Et si pœnas intelligis, prophetia erit malorum, quæ inimicis beati David eventura erant. Si vero divitias, exaggeratio hæc quædam erit in illorum accusationem, quod tantis repleti bonis, prave tamen atque inique vixerint, longanimitatem Dei summam contemnent.

²⁷ Deut. xxxii, 34.

Variorum lectiones.

(60) Γσ. εὐδαιμονίας. Latinus interpres legisse videtur μακροθυμίας.

A εἰς ἀρετῆν. Ἡ δὲ σύνταξις, αὕτη· Διαμέρισον αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ὀλίγων, τῶν ἀπὸ γῆς.

Καὶ τῶν κεκρυμμένων σου ἐπλήσθη ἡ γαστήρ αὐτῶν. Κεκρυμμένα τινὲς ἔφασαν χρυσὸν καὶ ἀργυρον, ἀ τοῖς λαγόσι ἐγκεκρυμμένα τῆς γῆς, ἀνορύττονται, μεταλευόμενα. Τούτων οὖν ἐπλήσθη ἡ γαστήρ αὐτῶν, τουτέστιν σῦτοι, ἀπὸ γὰρ μέρους τὸ πῖν, ἤγουν τὰ ταμεῖα, δίκην γαστέρων ἐμφορούμενα· ἢ καὶ αἱ κοιλίαι αὐτῶν, ὀφινούτων ὅσα καὶ λάβοιεν. Πολλοὶ δὲ λέγουσι τὰς παρὰ Θεοῦ τεθησαυρισμένας τιμωρίας· ἐπεὶ καὶ Μωϋσῆς ἐν τῷ Δευτερονομίῳ περὶ ποικίλων τιμωριῶν ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ διεξίω, ἐπήγαγεν· *Ὅκ ἰδοὺ ταῦτα πάντα συνῆκται παρ' ἐμοί, καὶ ἐσφράγισται ἐν τοῖς θησαυροῖς μου;* Προφητεῖαι γοῦν, φασίν, ὅτι τῶν ἀφανῶν τιμωριῶν πλησθήσεται ἡ γαστήρ αὐτῶν, τουτέστιν αὐτοὶ, ἀπὸ γὰρ μέρους τὸ πῖν. Πρὸς γὰρ τὴν πλησμονὴν καταλλήλως ἔθηκεν τὴν γαστέρα. Τοῖς μέλλουσι δὲ, ὡς ἐνεστώσιν ἐχρήσατο, τρόπον τινὰ θεασάμενος αὐτὰ τοῖς προορατικοῖς ὀφθαλμοῖς. Futuro etiam tempore oculis prospiciens, ut præsentia esse indicavit.

Ἐχορτάσθησαν ὄων. Τὸν οὖν ἀκάθαρτον εἶχον οἱ Ἑβραῖοι, διὰ τε τὸ μὴ ἀνάγειν μηρυκισμὸν ἐν τοῖς διχηλοῖς, καὶ διὰ τὸ φιλεῖν τὸν βόρβορον. Διὰ γοῦν τοῦ ὄος ἐνταῦθα τὴν ἀκαθαρσίαν ἠνίκατο. Ἐχορτάσθησαν γὰρ, φασίν, ἀκαθαρσιῶν, τὸν πλοῦτον εἰς φιληθνοῖαν ἀναλίσκοντες. Οἱ δὲ ἀκριβέστεροι τῶν ἐξηγητῶν, *ὄων* τῶν τέκνων φασί. Βανῶν γὰρ ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ κεῖται, τουτέστι τέκνων, ἐν ᾧ τοιοῦτον, ὅτι καθάπερ χρημάτων, οὕτω καὶ τέκνων ἐχορτάσθησαν, πολὺπαῖδες γεγονότες. Ἡ καὶ διπλῆ ἐξηγησις, ἐχορτάσθησαν τῶν εἰτε χρημάτων, εἰτε τιμωριῶν, μετὰ τῶν ὄων, ἐλλειπούσης τῆς προθέσεως· οὐκ αὐτοὶ γὰρ μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ παῖδες αὐτῶν ἐτιμωρήθησαν.

C *Καὶ ἀφῆκαν τὰ κατάλοιπα τοῖς ἠπλοῖς αὐτῶν.* Διὰ τὸ ἀφῆκαν καὶ εἰς τοὺς ἐγκόνους τῶν ὄων· ἠπλοῖς γὰρ αὐτῶν, τουτέστι τῶν ὄων, τουτέστιν εἰς ὄλην τὴν γενεάν παρέτεινεν, εἴτε ὁ πλοῦτος, εἴτε τιμωρία. Καὶ εἰ μὲν περὶ ποινῆς ταῦτα νοήσομεν, προφητεία ἐστὶ τῶν ἀπηντηχότων τοῖς ἐχθροῖς αὐτοῦ κακῶν. Εἰ δὲ περὶ εὐδαιμονίας, ἀβῆσις κατηγορίας, ἔτι τοσοῦτων ἀγαθῶν ἀπολαύσαντες, παρνομῶς ἐξίω, τῆς τοῦ Θεοῦ καταφρονούντες εὐδαιθυμίας (60).

Ἐγὼ δὲ ἐν δικαιοσύνῃ ἐφθήσομαι τῷ προσώπῳ σου. Δικαιοσύνη μου γὰρ, περὶ ἧς ἐν ἀρχῇ τοῦ ψαλμοῦ λέλεκται. Ἄξιόν με ποιήσῃ τῆς σῆς ἐπισκοπῆς, καὶ ἐμφανισθήσομαι σοὶ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς τελευταίας κρίσεως καὶ ἀναποδόσεως.

Χορτασθήσομαι ἐν τῷ ἐφθῆναι μοι τὴν δόξαν σου. Καὶ ἰδὼν τὴν δόξαν σου, τηνικαῦτα πλησθήσομαι τῆς ἐπιθυμίας, ἧτις ἐστὶ, τὸ ἐφθῆναι σοι, καὶ ἰδεῖν τὴν δόξαν σου· οἱ γὰρ ἀμαρτωλοὶ Θεοῦ πρόσωπον (61)· καὶ ὁ Κύριος δὲ φησὶν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, διὸ αὐτοὶ χορτασθήσονται, δηλαδὴ τῶν ἐπιθυμουμένων αὐτοῖς αἰώνιων ἀγαθῶν. Ἀρμύζει δὲ ὁ ψαλμὸς καὶ παντὶ ἐναρέτῳ ἐπιθουλομένῳ, ὃς μὴ ἀγαπῶν δόλους, ζητήσῃ κριθῆναι μετὰ ἐχθροῦ· Σαοὺλ γὰρ τὸν ἐχθρὸν νῦν αὐτοῦ λογίζεται, εἴτε αἰσθητῶν ἰσως, εἴτε νοητῶν. Ὁ δ' αὐτὸς καὶ λόγους χειλέων τοῦ Χριστοῦ νοήσῃ τὰς εὐαγγελικὰς ἐντολάς. Ἀνθεστηκτάς δὲ τῇ δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, τοὺς δαίμονας, ὡς ἀντικειμένους καὶ ἀποστάτας. Τοὺς αὐτοὺς δε, καὶ ἀσεβεῖς, καὶ ἐχθροὺς· οἱ ἐξέβαλον αὐτὸν ἀπὸ τῆς σκέπης τοῦ Θεοῦ, ἢ ἀπὸ τοῦ παραδείσου, καὶ τὰ ἐξῆς ἀκλυθῶς ἐκλήψεται. Εὐχεται δὲ διασκορπισθῆναι καὶ διαμερισθῆναι τοὺς δαίμονας ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν, ἕως ἂν οὗτοι οἱ ἀγαθοὶ ζῶσι· μετὰ γὰρ θάνατον οὐ δεδοίκασι. Καὶ τὰ περὶ τοῦ κλοῦτου δὲ, ἢ καὶ τῆς τιμωρίας, καὶ τὰ λοιπὰ προσαρμύσει τοῖς δαίμοσιν, ὡς κοσμοκράτορσιν, ὧν καὶ υἱοὺς καὶ ἐχθρούς νοήσῃ τοὺς μαθητάς, καὶ ὑπουργοὺς αὐτῶν πονηροῦς ἀνθρώπους· τῶν γὰρ τοιούτων κατῆρ ὁ δάβολος.

Εἰς τὸ τέλος τῷ παιδί Κυρίου τῷ Δαβὶδ, ἀελάτησε τῷ Κυρίῳ τοὺς λόγους τῆς ψῆς ταύτης· ἐν ἡμέρᾳ ἣ ἐφύσαστο αὐτὸν ὁ Κύριος ἐκ χειρὸς πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, καὶ ἐκ χειρὸς Σαοὺλ, καὶ εἶπεν· Ἀγαπήσω σε, Κύριε, ἢ ἰσχύς μου.

ΨΑΛΜΟΣ ΙΖ΄.

Εἰς τὸ τέλος ἐπιγέγραπται, ἢ διὰ τὸ προφητείας· ἔχειν εἰς τέλος ἐκδοσόμενα· περὶ Χριστοῦ γὰρ καὶ κλήσεως ἐθνῶν ἐν μέρει διαλέγεται· ἢ διότι ἐπὶ τῇ συντελείᾳ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ τὸν ὕμνον τοῦτον ἀνέθηκε τῷ Θεῷ, εὐχαριστήριον πάσης εὐεργεσίας, ἧς ἀπήλαυσεν. Ἡ καὶ διότι ἐπὶ τέλει τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς τὸν παρόντα ψαλμὸν συνέταξε. Τῷ παιδί δὲ Κυρίου Δαβὶδ, καὶ οὐ τῷ βασιλεῖ, ἢ προφήτῃ, ὅτι ταῦτα μὲν ὀρηματὰ Θεοῦ· παῖς δὲ γίνεται τις Κυρίου, ἢ δι' εὐγνωμοσύνης, ὡς πιστὸς δοῦλος, ἢ καὶ δι' εὐαρεστήσεως, ὡς ἡγαπημένον τέκνον. Οὗτος δὲ δι' ἀμφῶν ἀμφῶ τὸς τοῦ παιδὸς ἐκλήρωσαστο σημασίας, καὶ δοῦλος, καὶ τέκνον χρηματίσας Θεοῦ, ὃ καὶ μᾶλλον ἔφραξεν αὐτῷ μέγα καύχημα, διὰ φιλο-

⁶¹ Matth. v, 6.

Variæ lectiones.

(61) Desideratur aliquid, quod per Latinum interpretem suppleri facile potest, addendo οὐ βλάψουσι, vel aliud huiusmodi.

Vers. 15. Ego autem in iustitia apparebo conspectui tuo. Propter justitiam meam, inquit, de qua in principio Psalmi diximus, fac me dignum tua protectione, et apparebo coram te in ultimi iudicii tempore, quando unicuique pro factis condigna reddes præmia, vel supplicia.

Sattabor cum apparuerit mihi gloria tua. Cum videro, inquit, gloriam tuam, tunc desiderium meum implebitur, ut videar a te, utque vicissim tuam ego concipiam gloriam. Peccatores enim faciem Dei non videbunt, et Dominus in Evangelio: *Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur* ⁶¹, æternis nimirum et optatis bonis. Congruit etiam hic Psalmus cuilibet viro virtute prædito, qui insidiis et persecutionibus ab inimicis impetatur, qui dolos non diligit et postulat cum inimicis judicari: hic Saulem inimicum suum esse reputabit, visibilem fortasse, seu invisibilem. Hic etiam verba labiorum Dei, mandata esse evangelica intelliget, et eos qui dexterae Dei resistunt, dæmones putabit, quasi adversarios apostatas ac rebelles, quos etiam impios atque inimicos appellabit; qui a protectione Dei, atque a paradiso eum eiecerunt, et quæ sequuntur consequenter his exponet. Rogabit præterea, disperdi ac dividi dæmones a probis viris, donec in præsentī vita sunt. Post mortem enim ab eis nihil amplius verendum est. Præterea et quæ de divitiis, seu etiam poenis et suppliciis dicta sunt, dæmonibus applicabit, tanquam mundi principibus, quorum filios ac posteros eos esse intelliget, quos dæmonum discipulos ac ministros appellamus: pravos nimirum homines, quorum omnium diabolus pater est.

In finem puero Domini David, quæ locutus est Domino verba cantici hujus, in die qua liberavit eum Dominus de manu omnium inimicorum ejus, et de manu Saul, et dixit: « Diligam te, Domine, fortitudo mea. »

PSALMUS XVII.

In finem inscriptus est hic Psalmus, quia prophetias continet quæ ad finem erant perventuræ. De Christo enim et de vocatione gentium tractat. Vel quia Propheta in consummatione ac dissolutione inimicorum suorum eum Deo obtulit in gratiarum actionem, pro beneficiis omnibus quæ ab eo receperat, vel quia in fine vitæ suæ eum composuit. Puero autem Domini David, et non regi, aut Prophetae, dixit: quia quod rex esset aut Propheta donum Dei erat, non ita donum quod puer. Puer enim Domini quis dicitur vel ob animi gratitudinem tanquam fidelis servus, vel quia Deo placeat tanquam filius dilectus. Beatus igitur David utraque ratione utramque hujus nominis significationem

sortitus est, appellatus nimirum et servus Dei et filius : quæque major illi fuit 'gloriatio , proprio studio ac labore sibi nomina comparavit. Unde hoc pueri nomine magis sibi placet quam regis aut Prophetæ. Sequitur : *Quæ locutus est Domino.* Subintellige pronomen *hæc*, ut sit hæc quæ locutus est Domino verba cantici hujus. Cantici vero dixit et non Psalmi : quia non musico aliquo cum instrumento, sed ipso tantum ore verba hæc cecinit, cum jam consensisset, ut in Regum libris traditur. Nos autem improprie Cantica Psalmos appellamus. *In die qua eripuit eum Dominus de manu inimicorum suorum* : hoc est in die quando ab omnibus inimicis quos eatenus habuerat , tam alienigenis videlicet quam cognatis, ereptum se ac liberatum putavit. Privatim tamen Saulem a cæteris distinguens ini-

πονίας κτηθέν. "Α δὲ ἐλάλησεν τῷ Κυρίῳ, λέγοντος τοῦ, ταῦτά εἰσι, δηλαδὴ τοὺς λόγους τῆς ψῆδης ταύτης ἐλάλησεν. Ὡδῆς δὲ ἐπέγραψε, καὶ οὐ ψαλμοῦ, ὅτι οὐ διὰ μουσικῶν ὀργάνων, ἀλλ' ἀπὸ μόνου στόματος ἦσε τὴν ψῆδὴν ταύτην, ἣδὴ γηράσας, ὡς ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Βασιλείων ἀναγράφεται. Ἡμεῖς δὲ καταχρώμενοι, ψαλμὸν καὶ ψῆδὴν ταύτην ὀνομάζομεν. Ἐν ἡμέρᾳ δὲ, ἣ ὁ Κύριος ἐβρόύσατο αὐτὸν ἐκ χειρὸς πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, τουτέστιν, ἐν ἡμέρᾳ, ὅτε ἔδοξεν ἐλευθερωθῆναι πάντων ἄκρι τότε πολεμίων, καὶ ἀλλογενῶν, καὶ ὁμογενῶν. Διελθὼν δὲ τῶν ἄλλων ἐχθρῶν τὸν Σαοῦλ, ἰδίᾳ καὶ τελευταίον τέθηκεν, ἣ ὡς πολεμιώτατον αὐτοῦ γενόμενον, ἣ φευδόμενος τοῖς ἄλλοις ἐχθροῖς συντάξει τοῦτον, ὡς βασιλεῖα καὶ εὐεργέτην αὐτοῦ ποτε γεγονότα, καὶ πινυθρόν.

VERS. 2. *Diligam te, Domine, fortitudo mea.* Cum multa, inquit, et magna beneficia a te receperim, et respondere illis nequeam, (quid enim retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi ??) quod solum valeo id faciam : *diligam te*, non quod antea non amarem, sed quasi magis imposterum amaturus. Hoc enim inter mandata omnia primum ac præcipuum est. *Diliges enim*, inquit, *Dominum Deum tuum ex totis viribus tuis, et ex toto corde tuo* ²¹. Fortitudinem vero Deum appellavit, veluti eum qui ipsius beati David infirmitatem adversus tot ac tales inimicos fortem ac validam reddebat.

VERS. 3. *Dominus firmamentum meum, et refugium meum, et liberator meus.* Firmamentum quidem appellat Deum, quasi qui eum stabiliat, confirmet, et adversum tentationum impetum immobilem reddat. Refugium vero, tanquam qui eum pericula fugientem in suam protectionem et custodiam receperit : et qui muro ac septo divini auxilii eum conservet. Liberatorem etiam, quod eum eriperit ab iis qui obsidere et captivum facere eum sperabant.

Deus meus adjutor meus, et sperabo in eum. Deus meus solus est, qui semper mihi opem ferat : atque ideo in eo solo spem ponam, non formidans quæ mihi contingere possunt, neque etiam de salute desperans.

Protektor meus, et cornu salutis meæ, et adjutor meus. Qui in bello protectionem suam ad defensionem meam posuit ne vulnerarer. Solent enim qui in bello alicui periclitanti opem ferre volunt, clypeum attollere ante eum, quem defendunt, quo ictus et jacula ab eo undique avertant. et hoc pacto protegere quis alium dicitur. *Cornu autem salutis*, id est salutare propugnaculum. Cornuta enim animalia in pugna validissime cornibus certant. Et quoniam armorum alia ad defensionem sunt, alia ad offensionem, utrumque, inquit, Deus

Ἀγαπήσω σε, Κύριε, ἡ ἰσχύς μου. Πολλῶν, φησί, καὶ μεγάλων ἀγαθῶν τετυχηκῶς ἀπὸ σοῦ, καὶ μὴ δυνάμενος ἀμελεῖσθαί σοι· Τί γάρ ἀνταποδώσω τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων ὧν ἀνταπέδωκέ μοι; ὁ μόνον δύναμαι, τοῦτο καὶ ποιήσω· ἀγαπήσω γὰρ σε, οὐχ ὡς πρώην μὴ ἀγαπῶν, ἀλλ' ὡς ἐπὶ μᾶλλον τοῦτο ποιήσω· τοῦτο γὰρ καὶ πρώτη τῶν ἐντολῶν. Ἀγαπήσεις γὰρ, φησί, Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς δυνάμεώς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου. Ἰσχύν δὲ τὸν Θεὸν ἐκάλεσεν, ὡς τὴν ἀσθένειαν αὐτοῦ ἐνισχύσαντα κατὰ τῶν τοιούτων καὶ τοσοῦτων ἐχθρῶν.

C *Κύριος στερέωμά μου, καὶ καταφυγή μου, καὶ ῥύσθης μου.* Στερέωμα μὲν, ὡς ἐδραιώσας αὐτὸν καὶ ποιήσας ἀκλόνητον πρὸς τὰς ἐμβολὰς τῶν ἐκαστοτε πειρασμῶν· καταφυγή δὲ, ὡς φεύγοντα δεχόμενος εἰσω τῆς ἑαυτοῦ σκέπης, καὶ τῷ τείχει τῆς θείας βοηθείας περιφυλάττων· ῥύσθης δὲ, ὡς ἐξαιρούμενος τῶν πολιορκεῖν καὶ αἰχμαλωτίζειν ἐλπίζομένων.

Κύριος βοηθός μου, καὶ ἐλπὶς ἐπ' αὐτόν. Ὁ Θεός μου μόνον ἐστὶν αἰεὶ βοηθός μου· διὸ καὶ ἐπ' αὐτὸν μόνον ἐλπῶ, μὴ ἀπολιγωρῶν πρὸς τὰ συμπύκνοντα, μηδ' ἀπογινώσκων τὴν σωτηρίαν.

D *ὑπερασπιστής μου, καὶ κέρασ σωτηρίας μου, καὶ ἀντιλήπτωρ μου.* Ἐν πολέμοις τὴν σκέπην αὐτοῦ πρὸ ἐμοῦ τιθεῖς, ἵνα μὴ βληθῶ. Τὰς ἀσπίδας γὰρ οἱ ὑπερασπιζόντες τιῶν, εἰώθασιν πρὸ αὐτῶν ἀνέχειν, εἰς ἀποτροπὴν ὅθεν δὴ ποτε βολῆς. *Κέρασ* δὲ *σωτηρίας*, ἀντὶ τοῦ, ἀμυντήριον, σωστικόν· τὰ γὰρ κερασφόρα ζῶα τοῖς κέρασιν ἀμύνονται κριτερώς ἐν ταῖς μάχαις. Ἐπεὶ γὰρ τὸ μίντοι φυλακτήριον ἐστὶν ὄπλον, τὸ δὲ τι πολεμιώτηριον· καὶ τοῦτο κάκεινο, φησὶν, ὁ Θεός ἐγένετο, καὶ σκέπων ἐν πολέμῳ, καὶ διαφθεῖρων τοὺς ἐχθρούς. Ἀντιλήπτωρ δὲ,

²¹ Ps. l. cxv, 12. ²² Deut. vi, 5; Matth. xxii, 37.

ὡς ἀντιλαμβανόμενος εἰς ἀθυμίαν καταπίπτοντος, A factus est mihi. Nam et ab iniunicis me protegit, et pariter eos perdit. Adjutor autem, quia in molestiam deductum me adjuvat, et inter afflictionum refouet.

Αἰνῶν ἐπικαλέσομαι τὸν Κύριον, καὶ ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου σωθήσομαι. Οὐτίς ποικίλοις ὀνόμασι βοήθειας ἐξυμνήσας τὸν Θεόν, ὡς ποικίλως αὐτῷ βοηθούντα, καὶ κατὰ διαφόρους τρόπους, φησὶν, δεῖ Οὐ πεποιθῆναι τοῦ Κυρίου τὸν κατάλογον τῶν τοιούτων καὶ τοσοῦτων ὀνομάτων, ὡς μηκέτι τούτου δεόμενος, ἀλλὰ διὰ τούτων αἰνῶν καὶ μεγάλων αὐτὸν, ἐφ' οἷς εὐηργετήθην, καὶ δεικνύων τὴν εὐγνωμοσύνην· καὶ εἰ τὸν Κύριον ἐπικαλέσομαι, παρ' ὅλην τὴν ζωὴν. Διὰ τοῦτο γὰρ εἶπεν, Ἐλπὶὼν ἐπ' αὐτὸν, καὶ πάντως Ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου σωθήσομαι· εἰ γὰρ καὶ ἀπὸ τῶν μέχρι τοῦ νῦν πολεμίων ἐβρύσθη, ἀλλ' εἰκόσ B καὶ ἄλλους ἐπαναστήσεσθαι, τῆς ζωῆς ἐμοὶ παρατεινομένης. Ὅσαυτὰ εἰπὼν, ἀνακυκλοῖ τὸν λόγον, καὶ καταλέγει τοὺς ποικίλους αὐτοῦ κινδύνους, καὶ τὰς πολυειδεῖς ἐπικυβείας τοῦ Θεοῦ. Τροπικώτερον δὲ τῆ διηγήσει κέχρηται, πρὸς πλείονα τῶν πραγμάτων ἔμφασιν.

varia connumerat pericula, et multiplices Dei defensiones. Allegorica vero narratione utitur ad maiorem rerum emphasim, et ad maiorem sermonis sui efficaciam.

Περιέσχον με ὠδίνες θανάτου. Ἐπὶ τῶν ἀνδρῶν ὠδίνας νοοῦμεν τοὺς ἐκ θλίψεων πόνοους, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν γυναικῶν αἱ ὠδίνες εἰσιν, ἀποθλιδομένων τῶν πόρων, διὰ τὴν στενοχωρίαν· ἀλλ' ἐπ' ἐκεῖνων μὲν, ὠδίνες ἀν βρῆσειεν ζωῆς, εἰς φῶς ζωῆς ἄγουσαι τὸ ἐχόμενον· ἐπὶ τούτων δὲ, τοῦναντίον, ὠδίνες θανάτου, ὡς εἰς σκότος θανάτου φέρουσαι τὸν συνεχόμενον. Βούλεται τοίνυν εἰπεῖν, δεῖ Συνεσχέθην ἀφορήτοις ὀδυναίς. Διὰ γὰρ τῶν ὠδίνων τὴν δριμύτητα τούτων παρέστησεν.

C atque angustiis proveniunt, ad dolorum illorum similitudinem qui in mulierum parturitionibus, ob angustiam et compressionem meatuum, molestissimi oriuntur. Verum in muliere, dolores vitæ potius quam mortis dicendi sunt, cum ad hujusmodi lucem hominem producant. Illic vero diversum omnino accidit; dolores enim mortis dicuntur, eo quod ad mortis tenebras deducant, quem comprehenderit. Dicit itaque intolerandis se detentum fuisse doloribus: illa enim dictione, quam in Græco haberi retulimus, maximam dolorum gravitatem expressit.

Καὶ χεῖμαρροι ἀνομιᾶς ἐξετάραξαν με. Χεῖμαρροι ἀνομιᾶς καλεῖ τὰς τῶν ἀνόμων ἐθνῶν προσκαίρους καὶ αἰφνίδιους καὶ βραδαίως προσβολὰς. Τοιοῦτοι γὰρ οἱ χεῖμαρροι, χεῖμωνος ῥέονται αἰφνίδιον καὶ βραδαίως· ἐπονηρεῦοντο γὰρ φθονοῦντες, καὶ ἀναεῖν ζητοῦντες αὐτόν. Προσφύεις δὲ τὸ, Ἐξετάραξαν· κλονοῦσι γὰρ καὶ ἐλίεσσουσιν οἱ χεῖμαρροι τὰ περιπίπτοντα. Καὶ αὐτὸς οὖν κλόνον καὶ λιγγοὺς τοῖς λογισμοῖς ἔπασχεν ὑπὸ τοῦ αἰφνιδίου τῶν ἀδοκῆτων.

Ὁδίνες ἄθου περιεκύκλωσάν με. Τοῦτ' ἐπὶ τὸν θάνατον αὐτὸν δύναται εἶναι, Περιέσχον με ὠδίνες θανάτου· τό τε γὰρ περιεκύκλωσαν, καὶ τὸ περιέσχον, ταυτοσημαντόν· καὶ ἕδης, καὶ θάνατος, ἀλληλούμενα· ἕδην γὰρ ἔλεγον, ἀπὸ τὸν τόπον, ὑπὸ γῆν τῶν θανόντων. Ἐπεὶ τοίνυν ὠδίνες γεννησῶς εἰσι, περιεκύκλωσάν με, φησὶν, ὠδίνες, γεννώσαι θάνατον, ὑπερήτην ἄθου. Ὁ μὲν γὰρ χωρίζει τὴν ψυχὴν ὁ

VERS. 4. *Laudans invocabo Dominum et ab inimicis meis salvus ero.* Cum tam variis ac multiplicibus divini auxilii nominibus Deum laudaverit, veluti eum qui plurimis ac diversis modis sibi opem tulerit, postea subintulit dicens: Non ego tantorum ac tallium nominum auxiliorum Dei catalogum tantum recensui ratone, ut de receptis ab eo beneficiis gratias agerem, tanquam qui illius auxilio indigere amplius non deberem, sed per ea procollatis in me donis ita laudavi Deum, et magnificavi, et gratitudinem animi mei ostendi, ut toto tempore vitæ meæ illum invocandum mihi esse cognoscam, et in eo spes meæ omnes collocandæ sint. Propterea, *Sperabo*, inquit, *in eum*, et, *ab inimicis meis salvus ero.* Nam etsi ab inimicis quos hactenus habui liberatus sum, attamen verisimile est, si diutius vixero, et alios in me rursus esse insurrecturos. His dictis sermonem convertit, et

VERS. 5. *Circumdede runt me dolores mortis.* Quod Latine *dolores* legimus, in Græco ὠδίνες habetur: quæ dictio proprie parturientis dolores significat. Hujusmodi itaque dolores in hominibus intelligi possunt labores et molestiæ, quæ de afflictionibus atque angustiis proveniunt, ad dolorum illorum similitudinem qui in mulierum parturitionibus, ob angustiam et compressionem meatuum, molestissimi oriuntur. Verum in muliere, dolores vitæ potius quam mortis dicendi sunt, cum ad hujusmodi Latine *dolores* legimus, in Græco ὠδίνες habetur: quæ dictio proprie parturientis dolores significat. Hujusmodi itaque dolores in hominibus intelligi possunt labores et molestiæ, quæ de afflictionibus atque angustiis proveniunt, ad dolorum illorum similitudinem qui in mulierum parturitionibus, ob angustiam et compressionem meatuum, molestissimi oriuntur. Verum in muliere, dolores vitæ potius quam mortis dicendi sunt, cum ad hujusmodi

VERS. 6. *Dolores inferni circumdede runt me.* Illic versiculus idem significat, quod superior ille: *Circumdede runt me dolores mortis*, seu (ut verius illic habet Græca lectio) *continuerunt me.* Circumdare enim et continere ac complecti idem significant. Similiter et mors et infernus. Infernus autem [juxta Græci nominis etymologiam] insuavem et injucundum significat mortuorum locum, qui sub

terra est. Quia igitur, ut diximus, accidere solent A dolores in partu atque in generando, Circumdederunt me, inquit, dolores qui mortem generant, mortem, inquam, inferni ministram. Mors enim animam dividit a corpore : unde infernus assumens eam continet. Vel dolores inferni eos intellige, qui in infernum deducunt : vel qui ministri sunt inferni.

Præoccupaverunt me laquei mortis. Prævenierunt me, inquit, insidiæ, quæ mortem operantur. Nam quod venatoribus laquei adversus feras operantur, hoc insidiæ hostibus contra hostes præstant.

Vers. 7. Et in tribulatione mea invocavi Dominum. In auxilium scilicet.

Et ad Deum meum clamavi. In angustiis constitutus vocem ad Deum meum levavi clamans.

Audivit de templo sancto suo vocem meam. Templum sanctum cælum est, ut superius diximus, aut B testimonii tabernaculum. Templum enim in Jerusalem nullum adhuc erat, sed a Salomone postmodum constructum est. Audisse autem Deum intellige, non humano more, sed decenter Deo : tametsi nos, qui Dei vires ac potentias, quibus totum continet orbem, nec comprehendere animo possumus, nec lingua exprimere, ad sensibilibus rerum similitudines eas deducimus, per quas ea quæ vere sunt comprehendimus.

Et clamor meus in conspectu ejus. Clamor meus semper in conspectu ejus est : quia in angustiis constitutus ad ipsum solum clamo.

Introibit in aures ejus. In tempore etiam opportuno exaudiet me. His autem verbis uti et nos solemus cum gratias agimus, et cum dæmonum pariter insultationes narramus.

Vers. 8. Commota est et contremuit terra. Nunc tradere incipit prophetiam de Christo, et futura narrat tanquam præterita prophetarum more. Beato enim David nihil simile legimus contigisse ; et quod LXX interpretes dixerunt : *Commota est*, seu potius, *fluctuavit et contremuit terra* : Aquila dixit, *Mota est et concussa*. Per terram autem homines in ea habitantes intellige. Docente enim Christo Judæi et gentes perturbati sunt propter opinionem et famam quæ de eo increbnerat. Fluctuarunt igitur, hoc est, perturbati sunt. Fluctuare enim idem est quod perturbari. Et timuerunt, videntes nimirum signa ac prodigia quæ faciebat. Tremere enim D posuit pro timere, eo quod timidi homines tremore corripri soleant. Et aliter : commoti sunt, ad Christum nimirum confluentes ob famam quæ de eo erat, et tumultuantes propriis consiliis concussi sunt.

Fundamenta montium conturbata sunt, commota sunt, quoniam iratus est eis Dominus. Per montes dæmones intellige ob summam eorum elationem ac superbiam ; et per fundamenta, profundas eorum cogitationes. Conspicientes enim dæmones inexpugnabilem Dei potentiam, propriis cogitationibus confundebantur, dubitantes quisnam esset, et reputantes qualia ipsi pati deberent. Illorum igitur cogitationes sic perturbatæ sunt, et ipsi etiam pariter ab illa potentia commoti, in qua dum vigerent validiores erant ac fortiores. Hoc autem ideo

A δὲ κατέχει παραλαμβάνων. Ἡ καὶ ὠδίνες ἄδου, πόνου πρὸς ἄσθην ἄγοντες ἢ διάκονοι ἄδου.

mortem, inquam, inferni ministram. Mors enim animam continet. Vel dolores inferni eos intellige, qui in infernum deducunt : vel qui ministri sunt inferni.

Προέφθασάν με παγίδες θανάτου. Προκατέλαβόν με λόχοι, θάνατον ἐργαζόμενοι ὃ γὰρ τοῖς θηρευταῖς αἱ παγίδες, τοῦτο τοῖς πολεμίοις οἱ λόχοι.

Καὶ ἐν τῷ θλίβεσθαί με ἐπεκαλεσάμην τὸν Κύριον. Εἰς ἀντίληψιν.

Καὶ πρὸς τὸν Θεόν μου ἐκέκραξα. Ὑψωσα τὴν φωνήν μου ἐτι ἀναγκαζόμενος.

ἤκουσεν ἐκ ναοῦ ἁγίου αὐτοῦ φωνῆς μου. Ναον ἅγιον, τὸν οὐρανὸν ὑποληπτέον, ὡς προλαβόντες εἰρήκαμεν, ἢ τὴν τοῦ μαρτυρίου σκηπὴν. Ὁ γὰρ μέγας ἐν Ἱερουσόλοιμοις ναὸς ὑπερονοδομήθη πρὸς Σολομῶντος. ἤκουσεν δὲ, οὐκ αἰσθητῶς, ἀλλὰ θεοπρεπῶς. Τὰς γὰρ συνεκτικὰς τοῦ παντὸς δυνάμεις ἀδυνατοῦντες γινῶναι καὶ εἰπεῖν, εἰς αἰσθήσεων εἰκόνας ταύτας καταμερίζομεν, δι' ὧν ἡμεῖς ἀντιλαμβάνομεθα τῶν ὄντων.

Καὶ ἡ κραυγὴ μου ἐνώπιον αὐτοῦ. Διὰ παντὸς ἡ κραυγὴ μου ἐνώπιον αὐτοῦ ἐστὶ, πρὸς αὐτὸν μόνον κράζοντος ἐν ἀνάγκαις.

Εἰσαλεύσεται εἰς τὰ ὦτα αὐτοῦ. Καὶ ἐν καιρῷ εἰσακούσεται μου. Τοῦτοις δὲ τοῖς ῥήμασι καὶ ἡμεῖς χρώμεθα, εὐχαριστοῦντες ἅμα, καὶ τὰς ἐπιθέσεις τῶν δεικνόντων ἐκδιηγούμενοι.

Καὶ ἐσαλεύθη καὶ ἐτρεμόσθη ἡ γῆ. Τὸ ἐντεῦθεν περὶ Χριστοῦ προφητεύει, περὶ τῶν ἐσομένων ὡς γεγενημένον διαλεγόμενος ἰδιώμα γὰρ τοῦτο προφητικόν· καὶ γὰρ ἐπὶ Δαβὶδ αὐτὸν ἱστορήται τι τοιοῦτον γενόμενον. Ἀντὶ δὲ τοῦ, *Ἐσαλεύθη καὶ ἐτρεμόσθη ἡ γῆ*, ὁ Ἀκύλας εἶπεν· *Ἐκινήθη καὶ ἐσαλεύθη*. Γῆ δὲ νῦν, οἱ ἐκ γῆς ἄνθρωποι, οἱ τὴν γῆν οἰκοῦντες· διδάσκοντες γὰρ τοῦ Χριστοῦ, καὶ οἱ Ἑβραῖοι, καὶ τὰ ἔθνη ἐταράχθησαν ὑπὸ τῆς περὶ αὐτοῦ φήμης· σάλοσ γὰρ ὁ τάραχος· καὶ ἐφοβήθησαν, ὀρῶντες ἃ ἐποίει τεράστια· τρέμος γὰρ, ὁ φόβος ἐνταῦθα, διὰ τὸ τρέμειν τοὺς ἄγαν φοβουμένους. Καὶ ἄλλως δὲ, ἐκινήθησαν, συρρέοντες ἐπ' αὐτὸν κατὰ φήμην· καὶ ἐσεισθησαν, ταῖς ἐαυτῶν γνώμασι θορυθηθέντες.

Καὶ τὰ θεμέλια τῶν ὄρων ἐταράχθησαν καὶ ἐσαλεύθησαν, ὅτι ὠργίσθη αὐτοῖς ὁ Θεός. Ὅρη νοήσεις τοὺς δαίμονας, διὰ τὴν ἔπαρσιν, ἢ καὶ ἀλαζονείαν. Θεμέλια δὲ λέγει τοὺς βαθεῖς διαλογισμοὺς αὐτῶν· ὀρῶντες γὰρ τὴν ἀμαχον τοῦ Χριστοῦ δύναμιν, συνεχέοντο τοῖς λογισμοῖς, διαπορούμενοι· τίς ἐστὶ, καὶ ἀναλογιζόμενοι, οἷα πείσονται. Οἱ μὲν οὖν λογισμοὶ αὐτῶν οὕτως ἐταράχθησαν· αὐτοὶ δὲ ἐσαλεύθησαν, ἀφ' ἧς ἐδεβήκεισαν δυνάμεισ παρακινήθεντες. Τοῦτο δὲ ἐπαθόν, ὅτι ὠργίσθη αὐτοῖς ὁ Θεός, ἐπὶ τοσούτων τυραννήσασι, καὶ καταδουλωτα-

μένοις τοῖς ἀθλοῦς ἀνθρώπου. Δύναται δὲ ταυτὶ τὰ ἄ
βητὰ νοεῖσθαι καὶ περὶ τῶν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ Δεσπο-
τικού πάθους γεγενημένων, (62) ὅτι γῆ ἐσεισθη, καὶ
πέτραι ἐβράβησαν, ὅτι ὁ Θεὸς ὠργίσθη αὐτοῖς, δη-
λονότι τοῖς Ἰουδαίοις.

Ἀνέβη καπνὸς ἐκ ὄρη αὐτοῦ. Ὀργισθέντος γὰρ
τοῦ Δημιουργοῦ διὰ τὴν τοῦ πλάσματος ἀπόλειαν,
προηγῆσατο τῆς ἐκδικήσεως καπνός, ὃς ἦν μερικὴ
τοῦ τυραννήσαντος ἐποχῆ. Τοῦς τε γὰρ πιστεύοντας
ἀφῆρει τῆς ἐκείνου πλάνης, καὶ ἀπὸ τῶν δαιμόνιζο-
μένων ἀπήλαυε τὰ πονηρὰ πνεύματα. Τοῦτο δὲ
προοίμιον ἦν τῆς ἐντελοῦς ἐκδικήσεως· ἐπεὶ καὶ
ὁ καπνός, προοίμιον τοῦ πυρός. Ἐβόα γὰρ ἐλαυνό-
μενα τὰ δαιμόνια· *Τί ἡμῖν καὶ σοί, Υἱὲ τοῦ
Θεοῦ; ἤλθεσ κερὶ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς.*

Καὶ πῦρ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ καταφλέγησα-
ται. Εἰ καπνός προηγῆσατο, καὶ πῦρ ἔψεται, ὅτι
ἡ τελεία ἐκδίκησις, καὶ παντελὴς ἀνεργησία τοῦ
διαβόλου. Ἀπὸ προσώπου δὲ αὐτοῦ, ἀντὶ τοῦ,
ἀπ' αὐτοῦ· ὃς ἦν ἐν πρόσωπον τῶν τριῶν ὑποστά-
σεων τῆς μιᾶς Θεότητος. Ἡ καὶ ἀπὸ προσώπου
αὐτοῦ, τουτέστιν, ἐνώπιον αὐτοῦ. Πῖρ γὰρ, φησὶν,
ἐνώπιον αὐτοῦ προκορεύσεται, καὶ φλογισὶ κύ-
κλω τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. — Καταφλέγησεται δὲ,
ἀντὶ τοῦ, ἐκκαυθήσεται.

Ἄνθρακες ἀνήφθησαν ἀπ' αὐτοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ
πῦρ ἐστὶν ὁ Θεὸς καταναλίσκων τὴν πονηρὰν δύνα-
μιν, μετέλαθον οἱ μαθηταὶ τῆς τοσαύτης ἐνεργείας,
καὶ ἀπὸ τούτου τοῦ πυρός ἀνήφθησαν αὐτοὶ ἄνθρα-
κες ἐμπιπρῶντες τὴν τοῦ ἐχθροῦ ἰσχύν, τῷ πυρὶ
τῆς οικείας πίστεως. Ἰδοὺ γὰρ, φησὶ, δέδωκα
ὑμῖν ἐξουσίαν τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄψων
καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν
τοῦ ἐχθροῦ.

Καὶ ἐκλίνας οὐρανοὺς, καὶ κατέβη. Τὸ λεληθὸς
τῆς θείας σαρκώσεως ἐμφῆναι βουλόμενος ὁ Προφή-
της, εἶπεν, ὅτι ἐκλίνας οὐρανοὺς ἄχρι τῆς γῆς, καὶ
ἀφόφθη κατέβη. Λαθῶν γὰρ τὰς δυνάμεις ἀπάσας,
ἐνώκησε τῇ παρθενικῇ γαστρὶ. Σωματικώτερον οὖν
ἐσχηματογράφησε τῷ λόγῳ τὸ πρᾶγμα, καὶ δῆλον
ἀπὸ τοῦ ἐπαγομένου. Φησὶ γὰρ·

Καὶ γνόφος ὑπὲρ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Γνόφος
μὲν ἐστὶ σκότος· πόδες δὲ, ἡ πορεία· κεκρυμμένη
γὰρ ἡ αἰτία τῆς ἐνανθρωπήσεως, καὶ ἀκατανόητος
ὁ τρόπος αὐτῆς. Ἡ καὶ ἄλλως· Καθάπερ γῆ λέγον-
ται· οἱ γῆϊνοὶ ἄνθρωποι πολλακίς, ἢ οἱ τὴν γῆν οἰ-
κοῦντες, οὕτω καὶ οὐρανοὶ πάντως, οἱ οὐράνιοι ἄγ-
γελοι, ἢ οἱ τὸν οὐρανὸν κατοικοῦντες, οὐσιν αὖτε
ἐκλίνας κατιῶν εἰς γῆν· γέγραπται γὰρ ἐν τοῖς Εὐ-
αγγελίοις· *Οἱ ἄγγελοι διηκόνουν αὐτῷ· κάθοδον
δὲ Θεοῦ σωματικῶς νοήσεις· ἀπερίγραπτος γὰρ*

*accidit, quia iratus est illis Deus, quod tantam
exercerent in homines tyrannidem. Possunt etiam
hæc intelligi de his quæ acciderunt tempore Pas-
sionis Domini, quando terra commota est, et petre
scissæ sunt: quæ omnia divina permissione con-
tulerunt, quia iratus erat Dominus Judæis.*

*Vers. 9. Ascendit fumus in ira ejus. Creatore irato
ob creaturæ suæ interitum, præcessit vindictæ
fumus, qui tyrannum dæmonem ex parte coercuit.
Nam et fideles ab illius erroribus abstraxit, et ab
iis qui dæmoniâci erant, spiritus expulit immun-
dos. Hoc autem initium fuit postremæ ac majoris
vindictæ: quandoquidem igni fumus solet esse præ-
vius. Clamabant enim exeuntia dæmonia: Quid
nobis et tibi, Fili Dei? venisti ante tempus tor-
quere nos.*

*Et ignis a facie ejus exardescet. Si præcessit fu-
mus, sequetur etiam ignis, hoc est, perfectior
vindicta, et omnimoda dæmonis impotentia. A
facie vero ejus, id est, ab ipso Deo, qui in tribus
personis unam habet Divinitatis faciem. Vel, a facie
ejus, id est, coram eo. Ignis enim, inquit, in con-
spectu ejus præcedet, et inflammabit in circuitu ini-
micos ejus. — Exardescet vero, id est accen-
detur.*

*Carbones succensi sunt ab eo. Quia Deus ignis
consumens est, omnem nimirum malignam poten-
tiam, ipsius quoque discipuli hujusmodi efficacis
ac virtutis participes effecti sunt, et ab hoc ipso
igne, Deo, accensi sunt carbones: qui ignes pro-
priæ fidei omnem inimici potentiam combureret.
Ecce enim, inquit, dedi vobis potestatem concu-
candi serpentes et scorpiones et omnem inimici po-
tentiam.*

*Vers. 10. Et inclinavit cælos et descendit. Volens
nobis Propheta abditum divinæ incarnationis my-
sterium significare, ait quod inclinavit cælos usque
ad terram, et quod sine strepitu descendit. Oc-
culte enim ac latenter, insciis nimirum omnibus
potestatibus, habitavit in Virginis utero. Propheta
vero corporaliter ac sensibilius factum hoc descripsit,
ut ex sequentibus etiam magis patebit. Ait enim:*

*Et caligo sub pedibus ejus. Per caliginem tene-
bras intellige, et per pedes viam. Obscura enim
fuit via humanationis atque incarnationis Domini,
et illius modus incomprehensibilis. Vel aliter:
Quemadmodum terreni homines, vel qui terram
habitantes, apud Scripturam sæpenumero terra ap-
pellantur, sic et cælestes angeli qui in cælo com-
morantur, cælum etiam dici possunt [quos ange-
los inclinavit Dominus in terram, illuc nimirum
descendentes ad ejus ministerium. Scriptum est*

⁶¹ Matth. viii, 20. ⁶² Psal. xcvi, 3. ⁶³ Luc. x, 19.

Variae lectiones.

(62) Latinus interpres legisse videtur ὅτι.

enim in Evangelio, quod] angeli ministrabant A καὶ πάντα πλτρωῶν ἄλλ' ὑπὲρ κατάληψιν τινα, καὶ
ei ²¹. Descensum autem Dei non corporalem intel- ἄρρητον.
lige. Incircumscribitus est enim Deus, et omnia implet, tametsi supra quam a nobis comprehendi
possit et ineffabiliter.

VERS. 11. *Et ascendit super Cherubim et volavit, volavit super alas ventorum.* Hæc est prophetia de Christi assumptione. Quod autem ascendens Dominus susceptus fuerit a Cherubim, Ezechiel visione sua declaravit dicens: *Et extulerunt Cherubim alas suas, et rotæ illis adjunctæ, et Dominus Israel in ipsis, et desuper ipsa: et ascendit gloria Domini de media civitate* ²⁴. Quæ verba sine contradictione de Ascensione Domini dicta sunt. Nam et Paulus ipsum Dominum splendorem gloriæ appellavit ²⁵. Volavit autem super alas Cherubim, quæ et ventos etiam appellavit ob motus celeritatem. Et revera B quidem vectus est in cælum Dominus super Cherubim, quæ Divinitati proximiora sunt, licet ἀφ' ἑστῶν τοῖς vehi ventorum alis visus sit, hoc est ab ipsis ventis, quos alatos esse Propheta introduxit, propter velocissimum eorum in aere motum. Alata enim sunt omnia quæ per aerem invehunt (63) [Et quia de Christi ascensione scriptum legimus, quod nubes illa a ventis ferebatur, quemadmodum aliæ omnes semper ferri so'ent.]

VERS. 12. *Et posuit tenebras latibulum suum.* Per tenebras significat quod videri non potest. Invisibilitas enim erat quæ illum tegebat. Hanc igitur invisibilitatem sibi circumposuit in latibulum, quia in cælum assumptus eorum oculos latebat. Vel per tenebras carnem Domini intellige, C quæ divinitatem intra se occultabat; seu incomprehensibilitatem quæ illius divinitatem celabat. Obtenebrantur enim et cæcutiunt illi qui divinæ profundum scientiæ exacte nimis cupiunt penetrare.

In circuitu ejus tabernaculum ejus. Tabernaculum hic assumptam carnem appellat, quam et ipse Dominus templum suum nominavit [dicens: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus ædificabo illud* ²⁶. In circuitu vero ejus dixit], quia intra ipsam carnem habitabat Deus, non tamen ut circumscribitus, sed ut omnipotens, ineffabili quodam modo illic permanens. Hoc autem dixit ut ostenderet Christum simul cum carne in cælum assumptum esse, quodque illic ascensusus eam non deposuit, quemadmodum aliqui insipientes postea dixerunt. Vel per tabernaculum divinum illum splendorem intelligit, ad quem nemo potest appropinquare, quoniam lucem inhabitare inaccessibilem dicitur, quæ in circuitu Divinitatis existens, illam obtegat, et oculos voleptium illam intueri potenter avertit.

Tenebrosa aqua in nubibus aeris. Per aquam hic occultum de Christo sacramentum intelligit, et per aerem, seu (ut verius habet Græca lectio in plurali numero, per aeres) prophetas, et sensus est, quod prophetia eorum quæ ad Christum pertinent,

Ἐπέθη ἐπὶ Χερουβίμ. καὶ ἐπετάσθη, ἐπετάσθη ἐπὶ πτερυγῶν ἀνέμων. Ταῦτα, προφητεία περὶ τῆς ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ. Ὅτι δὲ τὰ Χερουβίμ τότε τὸν Ἰησοῦν ἐπέλαβον, Ἰεζεκιὴλ τοῦτο θεασάμενος τοῖς προφητικοῖς ὀφθαλμοῖς, διδάσκει λέγων· *Καὶ ἐξήρει τὰ Χερουβίμ τὰς πτερυγὰς αὐτῶν, καὶ οἱ τροχοὶ ἐχώμενοι αὐτῶν, καὶ ἡ δόξα Θεοῦ Ἰσραὴλ ἐπ' αὐτὰ, ὑπεράνω αὐτῶν, ἀνέβη ἢ δόξα Κυρίου ἐκ μέσης τῆς πόλεως.* ἀναντιρρήτως γὰρ περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἀναλήψεως ταῦτά φησιν. Ἐπεὶ καὶ Παῦλος ἀπαύγασμα τῆς δόξης αὐτὸν ἐκάλεσεν. Ἐπετάσθη δὲ ἐπὶ πτερυγῶν τῶν Χερουβίμ, ἅπερ ἀνέμους ἐκάλεσεν, διὰ τὴν ταχύτητα τῆς κινήσεως. Καὶ τῇ μὲν ἀληθείᾳ, ἐπὶ τῶν Χερουβίμ ἐπαχεῖτο, πλησιαζόντων τῇ θεότητι, τοῖς δὲ ἀποστόλοις ἔδοξεν ἀνέχεσθαι πτερυξιν ἀνέμων περὶ τοὺς γὰρ ἐκάλεσεν τοῦ ἀνέμου, διὰ τὴν ὕψισαν ἐν ἀέρι κίνησιν. Πτερωτὰ γὰρ τὰ διαπερῶντα τὸν ἀέρα· ἐπεὶ καὶ νεφέλη ἀνέμῳ φέρεται.

nubes suscepit eum ab oculis eorum ²⁶, intellige quod

Καὶ ἔθετο σκότος ἀποκρυφῆν αὐτοῦ. Σκότος οἰκτιρῶν τὸ μηκέτι βλέπόμενον. Τοιγαροῦν ἡ ἀσρασία ἀπέκρυψεν αὐτόν· ταύτην γὰρ ἔθετο περὶ ἑαυτὸν ἀπόκρυψιν. Ἀναληφθεὶς γὰρ, ἐκρύβη ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. Ἡ σκότος οἰκτιρῶν τὴν σάρκα, κρυπτομένης ἐν αὐτῇ τῆς θεότητος. Ἡ ἔθετο σκότος· τοῦτέστιν ἀκατάληψιν, ἀποκρύπτουσαν αὐτόν κατὰ τὴν θεότητα. Σκοτίζονται γὰρ οἱ ἐνατενίζοντες ἐν βάθει τῆς γνώσεως αὐτοῦ περιώμενοι,

Κύκλω αὐτοῦ ἡ σκηνὴ αὐτοῦ. Σκηνὴν λέγει τὴν προσληφθεῖσαν σάρκα, ἣν καὶ νῦν αὐτὸς ἐκάλεσεν ἐκλυτοῦ, ὅτι ἐν αὐτῇ ἐσκήνωσεν, οὐχ ὡς ἐν αὐτῇ περιγραφόμενος, ἀλλ' ἀπορήτως ἐνοικήσας, ὡς παντοδύναμος. Τοῦτο δὲ εἶπεν δεικνύων, ὅτι μετὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ ἀνελήφθη, καὶ οὐκ ἀπέθετο ταύτην, ὡς τινες ἐλήρησαν ὕστερον. Ἡ καὶ σκηνὴν λέγει τὴν ἀπροσπέλαστον ἀγλήν· ὅτι καὶ φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον προσαγορεύεται, ὅπερ κύκλω τῆς D θεότητος ὄν, ἀποκρύπτει μὲν ταύτην, ἀποστρέφει δὲ τὰς ὕψεις τῶν θελόντων ἰδεῖν.

Σκοτεινὸν ὕδωρ ἐν νεφέλαις ἀέρων. Ὑδωρ ἐνταῦθα λέγει τὸ περὶ Χριστοῦ μύγμα· νεφέλας δὲ, τὰς προφητείας, καὶ δίδωσι τοιαύτην ἔνοιαν· ὅτι σκοτεινὴ ἔστιν ἡ περὶ Χριστοῦ προκήρυξις, ἐν ταῖς προφητεῖαις τῶν προφητῶν, καὶ δυσθεώρητος

²¹ Matth. iv, 11, et alibi passim. ²⁴ Ezech. xi, 22, 25. ²⁵ Hebr. i, 5. ²⁶ Act. i, 6. ²⁷ Joan. ii, 19.

Variæ lectiones.

(63) Græca verba ita sonant: *Quandoquidem et nubes vertit fertur.*

περὶ τοῦ τέλους. Καὶ ὕδωρ μὲν, ὡς ἀναψύχουσα τῶν λυσοθυμούντων ἐν τῇ πλάνῃ · νεφέλαι δὲ, ὡς κεκρυμμένον ἔχουσαι τὸ μὴνυόμενον · ἀέρες δὲ, διὰ τὴν καθαρότητα καὶ λεπτότητα τοῦ νοῦ · οὗτοι δὲ νεφέλας τοὺς προφήτας· πολλὰκις ἡ Γραφή καλεῖ, παρέστησαν Ἰσαΐας · τὸν γὰρ οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ ἀρπάζοντα προσαγορεύσας, εἰσῆγαγεν νεφέλας ἐντελλόμενας μηκέτι βρέχαιν εἰς αὐτὸν, ὃ ἔστι, προφήτας μηκέτι προλέγοντας.

Israel vineam appellasset, introduxit mandatum fuisse nubibus, ne pluerent super vineam²², hoc est, ne prophetæ populo Israel amplius prophetarent.

Ἀπὸ τῆς τηλαυγήσεως ἐνώπιον αὐτοῦ αἱ νεφέλαι διήλθον. Ἐπὶ τῆς λαμπρότητος τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ, τῆς ἀγαζούσης μὴ τοῖς ἄγγυς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς πόρρω, αἱ σκοτεινὰ προφητεῖαι διελύθησαν. Ἡλίου γὰρ ἀνατελλαντος, ὃ τῶν νεφῶν διαλύεται ζέφρος, καὶ τὸ κρυπτόμενον ὑπ' αὐτῶν μέρος φανεροῦται. Ἡ καὶ νεφέλας ὑποληπτὸν ἐνταῦθα τὸ νέφος τοῦ σκοτεινοῦ νόμου · λάμπαντος γὰρ τοῦ Χριστοῦ, διελύθη τὸ κάλυμμα τῶν αἰνιγμάτων αὐτοῦ, καὶ ἐφάνησαν ταῦτα τυπούμενα καὶ προμηνύοντα τὸν Χριστόν. Ἄλλ' ἐπὶ τούτων μὲν τῶν ἐξηγήσεων, τὸ ἐνώπιον αὐτοῦ, τῷ ἀπὸ τῆς τηλαυγήσεως συνάψαι, ἐν ᾗ, ἀπὸ τῆς τηλαυγήσεως τῆς ἐνώπιον αὐτοῦ, τούτεστι τῆς αὐτοῦ, ἢ τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ · κατὰ δὲ τρόπον ἕτερον, διαστελλῆς μὲν τὸ ἀπὸ τῆς τηλαυγήσεως, καὶ ὑποσιέας τὸ λοιπὸν, τοῖς ἐμπροσθεν ἀπιστώσεως, καὶ τοιαύτην δῶσεως ἔνοιαν, ὅτι τοῦ Κυρίου τηλαυγήσαντος, κατὰ τὴν ἐνσώματον πολιτείαν, ἐνώπιον αὐτοῦ, τούτεστι προσώπῳ αὐτοῦ, καὶ ἀντ' αὐτοῦ, οἱ ἀπόστολοι τὴν τοῦ κηρύγματος λόγον ἀποσταλάζοντες, διήλθον τὴν οἰκουμένην, τὰς ἀρούρας τῶν ψυχῶν, ὡς νεφέλας πληροῦντες, καρπογονίαν ἀοετῶν

nimirum prædicationis verbum instillantes, atque instar nubium, animarum arva ac campos irrigantes, et ad virtutum fructificationem excitantes.

Χάλασαι καὶ ἄνθρωπος πυρὸς. Τοῦτο καὶ πρὸς τὴν πρώτην ἔνοιαν ἀρμόζομεν · αἱ προφητεῖαι γὰρ ἀπεικάζονται καὶ χαλάσῃ, διὰ τὸ σκληρὸν τῆς ἀσφαλείας, καὶ πυρὶ, διὰ τὸ πιμπρᾶν τὰς ἀντιλογίας τῶν ἀπιστούντων. Ὡστε τὸ αὐτὸ νοεῖσθαι νεφέλην καὶ χάλασαν καὶ πῦρ, διὰ τὰς ἀποδοθείσας αἰτίας. Οὐχ ἤττον δὲ συμβιβάζεται καὶ πρὸς τὴν ἐσχάτην ἐξηγήσιν, εἰς τοὺς ἀποστόλους ὁμοίως ὑποληψόμεθα χάλασαν καὶ πῦρ · τὸ μὲν, ὡς τὴν πλάνην ἀποτυφλοῦντας καὶ διαφθείροντας · τὸ δὲ, ὡς τὴν ἀσέβειαν ἐμπιπρῶντας.

Καὶ ἐβρόντησεν ἐξ οὐρανοῦ ὁ Κύριος, καὶ ὁ Ὑψίστος ἔδωκε φωνὴν αὐτοῦ. Κύριος καὶ Ὑψίστος, ὁ Θεὸς, ὡς Δεσπότης, καὶ ὑψηλός. Ἐβρόντησε δὲ καὶ ἔδωκε φωνὴν αὐτοῦ, ὅτι πρὸς τὸν Πατέρα ὁ Υἱὸς ἐβόησε · Περιδύξασόν σου τὸ βρομια. Ἦλθε γὰρ, φησὶ, φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ · Καὶ ἔδωξά σοι, καὶ πάλιν δοξάσω. Ὁ δὲ ἔχλος, ὁ ἔσως, καὶ

tenebrosa est et obscura in scripturis prophetarum. Ante adventum enim perdifficile cognoscetur. Aquam vero appellat quasi refrigerantem eos nimirum, qui inter errores animo defecissent. Prophetias etiam nubes ideo vocat, quia occultum habeant id quod significant. Prophetas autem aeres dixit, propter puritatem ac subtilitatem intellectus. Quod autem Scriptura sæpenumero per nubes prophetas intelligat, Isaias docet; qui cum domum

fuisse nubibus, ne pluerent super vineam²², hoc est, ne prophetæ populo Israel amplius prophetarent.

Vers. 13. Præ fulgore in conspectu ejus nubes transierunt. A claritate, inquit, divinæ præsentiae, quæ non tantum proximis lucem præstat, sed et iis qui procul sunt, tenebræ atque obscuræ prophetiæ pertransierunt, hoc est, dissolutæ sunt: unde illarum destructa obscuritate, quod occultum ac velatum erat apparuit. Oriente enim sole, caligo nubium dissolvitur, et pars illa quæ olim nubibus tegebatur, apparet et conspicitur, vel per nubes tenebras obscuræ legis intellige. Nam, lilucescente Christo, velum ænigmatum ac figurarum quæ in lege erant, dissolutum est. Unde manifesta apparuerunt quæcunque in ea significabant aut præfigurabant Christum. His autem expositionibus sic traditis, conjunge verba illa: In conspectu ejus, hoc est, a summo Christi fulgore, vel a fulgore præsentiae ejus, nubes transierunt. Alio etiam modo distinguere potes et legere præ fulgore: et sistendo ibi, quod sequitur superioribus applicabis, ut hujusmodi sententiam efficias, quod Domino resplendente, et per conversationem ac vitam suam in carne nos illustrante, in conspectu ejus, seu a facie ejus, hoc est ipso Domino sic apparente, apostoli per totum orbem transierunt: evangelicæ

Grando et carbones ignis. Hoc ad primam expositionem coaptabimus. Grandini enim prophetiæ comparantur, propter earum duritiam ac difficultatem, hoc est propter obscuritatem: et igni, quia instar ignis infidelium argumenta et contradictiones consumunt. Nubium igitur et grandinis atque ignis nominibus eadem res, prophetia nimirum, nobis hoc in loco significatur: nec minus tamen ultimæ expositioni conveniunt hujus verba versiculi, si apostolos ipsos pro grandine atque igne intelligamus: quia et instar grandinis, errorem omnem dissipant ac contundunt, et velut ignis, impietatem absumunt.

Vers. 14. Et intonuit de cælo Dominus, et Altissimus dedit vocem suam. Dominus et Altissimus Deus est tanquam Dominus et excelsus. Intonuit autem ac dedit vocem suam, quando Filius ad Patrem clamavit dicens; Pater, glorifica nomen tuum²³. Venit enim tunc (inquit evangelista) vox de cælo dicens: Et glorificavi et iterum glorifi-

²² Isa. v, 7. ²³ Joan. xii, 28.

subo ¹⁰. Turba autem quæ aderat, hoc audito dicebat tonitruum factum esse. Et quod hic dicitur, *intonuit*, intellige, habito respectu ad audientium opinionem. Quod vero ait : *dedit vocem suam*, ipsam respicit veritatem. Vox enim erat et tonitruum visa est. Admirari autem non debemus quando prophetæ ordinem aut consequentiam rerum non servant. Ex hoc enim demonstratur, quod prophetæ non ea prædicebant quæ ipsi

Vers. 15. *Misit sagittas et dissipavit eos*. Per sagittas discipulos intelligit in universum orbem missos, quibus dæmones dissipavit. Eos namque dum dicit, dæmones intelligit. Apertius autem eorum nomen non expressit Propheta, cum non solum illi, sed eorum etiam nomina, sancto Spiritui soleant esse invisæ.

Et fulgura multiplicavit et conturbavit eos. Eosdem discipulos et sagittas esse intellige et fulgura, alterum quasi sagittantes atque evertentes dæmonum errorem, alterum vero veluti illorum impietatem ac lucos eis dicatos comburentes. Discipulorum enim orationibus victi, et inhabitantis in eis Spiritus fulgorem non sustinentes, conturbabantur, mentisque ac consilii inopes reddebantur.

Vers. 16. *Et apparuerunt fontes aquarum*. Per aquarum fontes apostoli rursus intelligendi sunt : veluti primi Christianæ fidei doctores a Domino electi. Per aquam enim evangelicæ prædicationis doctrina sæpenumero apud Scripturam signatur. Fontes igitur primi illius aquæductus, seu potius primæ scaturigines intelligendæ sunt, apostoli nimirum, ut diximus, quod omnibus apparuerunt, eo quod ad omnes missi sunt.

Et revelata sunt fundamenta orbis terrarum, iidem ipsi fundamenta orbis terrarum dicendi sunt, eo quod primi credentes fuere, qui fidei sedem ac stabilitatem firmam atque inconcussam posuerunt : in qua omnes ædificantur, revelata autem sunt ob vitæ splendorem, et miraculorum claritatem. Et aliorum quidem ædificatorum fundamenta latent in terra, fidei autem fundamenta e contrario, præclarissimis tam dictis quam factis relucencia, omnibus patefacta, ab omnibus videri possunt.

Ab increpatione tua, Domine. Hæc autem facta sunt, quoniam tu increpasti dæmones, et timore eos maximo percussisti.

Ab inspiratione spiritus iræ tuæ. Ira igni similis est. Accensa siquidem atque excitata, vaporem quasi summum emittit, et per irati hominis nares in aerem spirat. Unde et spiritus iræ dicitur, et eos qui valde irati sunt iram spirare aiunt. Hac igitur similitudine motum iræ significavit Propheta, humano more loquens. Adeo, inquit, tu, Domine, iratus eras, ut spiratio (ut ita dicam) spiritus iræ tuæ in acre esset, et inimicos dissiparet.

Vers. 17. *Misit de summo et accepit me*. Quæ sequuntur de se ipso Propheta loquitur, ad ser-

Α ἀκούσας, ἔλεγε βροντῆν γεγονέναι. Ὅστε τὸ μὲν ἐβρόντησεν, πρὸς τὴν ὑπόληψιν τῶν ἀκουσάντων εἰρηται· τὸ δὲ, ἔδωκε φωνὴν αὐτοῦ, πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Φωνὴ γὰρ οὐσα, βροντὴ τοῖς ἀκηλάσις ἔδοξεν. Οὐ χρὴ δὲ θαυμάζειν, ὅταν οὐκ ἔχωσιν ἀκολοθίαν καὶ τάξιν αἱ προφητεῖαι· δείκνυται γὰρ ἐντεῦθεν, ὡς οἱ προφηταί, οὐ προεφήτευσαν ἀ ἐβούλοντο· ἀλλ' ἄπερ ἂν ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἐνηχηθῆσαν. volcbant, sed quæ sanctus eos Spiritus docebat.

Ἐξαπέστειλε βέλη, καὶ ἐσκόρπισεν αὐτούς. Βέλη μὲν λέγει τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, ἀποσταλέντας εἰς ἅπαντα τὸν κόσμον. Ἐσκόρπισε ἐξ αὐτῶν ὁ Χριστὸς τοὺς δαίμονας, οὗς ἐδῆλωσε διὰ τῆς ἀνωνομίας. Μισοὶ γὰρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡσπερ αὐτοῦς, οὕτω καὶ τὴν προσχορίαν αὐτῶν.

Β Καὶ ἀστραπὴς ἐπλήθυνε, καὶ συνετάραξεν αὐτούς. Τοὺς αὐτοὺς οἰητίον καὶ βέλη καὶ ἀστραπὰς· ἐκαίνο μὲν, ὡς βάλλοντες καὶ ἀνατρέποντας τὴν πλάνην ἐκείνων· τοῦτο ἐξ, ὡς ἐμπιπῶντας τὴν ἀσέθειαν, καὶ τὰ τεμῆνη αὐτῆς· βαλλόμενοι τε γὰρ ταῖς εὐχαῖς, ἐπιπτον οἱ πολέμιοι, καὶ τὴν ἀστραπὴν οὐ φέροντες τοῦ ἐνοικοῦντος ταῖς μαθηταῖς ἁγίου Πνεύματος, συνεταράσσοντο, καὶ εἰς ἀμηχανίαν καθίσταντο.

Καὶ ὤφθησαν αἱ πηγαὶ τῶν ὑδάτων. Πηγαὶ τῶν ὑδάτων αὐτοῖς, οἱ ἀπίστολοι· πρῶτοι διδάσκαλοι τῆς κατὰ Χριστὸν πίστεως, ὑπ' αὐτοῦ χειροτονηθέντες. Ὑδωρ μὲν γὰρ, ἡ διδασκαλίη τοῦ κηρύγματος· πηγαὶ δὲ, οἱ πρῶτοι ταύτης κρουνοὶ, οἱ πᾶσιν ὤφθησαν εἰς ἅπαντας ἐκπεμφθέντες.

Γ σαν εἰς ἅπαντας ἐκπεμφθέντες. C

Καὶ ἀνεκαλύφθη τὰ θεμέλια τῆς οἰκουμένης. Οἱ αὐτοὶ καὶ θεμέλια τῆς οἰκουμένης, ὡς πρῶτοι πιστεύσαντες, καὶ ὑποτιθέντες ἴδραν πίστεως τῇ οἰκουμένῃ στερεάν καὶ ἀπεριτρέπτον, ἐφ' ἣ πάντες ἐποικοδομοῦνται. Ἀνεκαλύφθησαν δὲ διὰ τῆς τοῦ βίου μαρμαρυγῆς καὶ τῆς τῶν ἐπιτελουμένων τεραστίων λαμπρότητος. Καὶ τῶν μὲν ἄλλων οἰκοδομημάτων ἐν τῇ γῆ κέκρυπται τὰ θεμέλια· ἐξ δὲ τῆς πίστεως, τοῦναντίον, ὑπὲρ γῆς ἐφαίνετο πᾶσι, καὶ πράξει καὶ λόγῳ λάμπονται.

Ἀπὸ ἐπιτιμῆσώς σου, Κύριε. Ταῦτα δὲ γέγονεν, ἐπιτιμηθέντων ὑπὸ σοῦ, καὶ φεθηθέντων τῶν δαιμόνων.

Ἀπὸ ἐμπνεύσεως πνεύματος ὀργῆς σου. Πυρὶ ἔοικεν ἡ ὀργή· καὶ ἀναπτομένης ἀναδίδεται καπνώδης ἀτμός, καὶ διὰ τῶν μυκτήρων ἐμπνεῖται τῷ ἀέρι. Διὸ καὶ πνεῦμα ὀργῆς λέγεται, καὶ τοὺς ὀργιζομένους ἔθαν, θυμοῦ πνέειν φασί. Διὰ τούτου δὲ, τὴν κίνησιν τῆς ὀργῆς ἠνέκατο Προφήτης, ἀνθρωποπρεπῶς περὶ αὐτῆς εἰρηκώς. Ἐς τοσοῦτον, φησὶν, ὠργίσθη, ὡς ἐμπνευσὶν πνεύματος ὀργῆς τῷ ἀέρι γενέσθαι, διασχεδάζουσαν τοὺς ἐχθρούς.

Ἐξαπέστειλε ἐξ ὕψους, καὶ ἐλαβέ με. Τὰ ἐντεῦθεν περὶ ἐαυτοῦ φησὶν ὁ Προφήτης, εἰς τὸν εἰρ-

¹⁰ Joan. xii, 28.

μὲν ἐπαναδραμῶν τοῦ λόγου. Ἐξάπτεστευτε γάρ, εἰ-
πεν, ὁ Θεὸς ἐξ οὐρανοῦ βοηθίαν, καὶ ἐρρύσατό με.

Προσελάβετό με ἐξ ὑδάτων πολλῶν. Τὰ ὕδατα
παρὰ τῆ θείᾳ Γραφῇ ποτὲ μὲν εἰς κάθαρσιν καὶ ἀνα-
ψυχὴν λαμβάνονται, καθάπερ ὅταν ὕδατα νοήσωμεν
τὴν διδασκαλίαν· ποτὲ δὲ καταποντισμὸν καὶ θλε-
θρον, ὡς ἐπὶ τοῦ παρόντος. Τοιαύτη γὰρ ἡ τῶν
ὑδάτων φύσις· τὸ μὲν, καθαίρουσα· τὸ δὲ, ἀπο-
πνίγουσα, καὶ μᾶλλον ὅταν εἴη πολλὰ καὶ βαθεῖα.
Χρῆ τοίνυν ὕδατα πολλὰ νομίζειν τὸ κληθος τῶν
συμφορῶν, ἢ τῶν ἐχθρῶν. *Προσελάβετο δὲ, ἀντὶ
τοῦ, ἐξήγαγέ με πρὸς ἐαυτόν· ὁ γὰρ ἐξάγων τινὰ,
πρὸς ἐαυτὸν ἐλκύει τοῦτον ἀντιλαμβάνόμενος.*

Ρύσεται με ἐξ ἐχθρῶν μου δυνατῶν. Ἐχθροὺς
δυνατοὺς ἐνταῦθα τοὺς δαίμονας ὑποληπτέον, καὶ
φανερῶς καὶ ἀφανῶς πολεμοῦντας, καὶ νύκτωρ καὶ
μεθ' ἡμέραν, καὶ διὰ πάσης αἰσθήσεως, καὶ φύσιν
ἔχοντα· ἀκάματον ἐν μάχαις· πνεύματα γάρ. Ὁ
γεῶν ἐκ τῶν αἰσθητῶν με ρυσάμενος Θεός, αὐτὸς
ρύσεται με καὶ ἐκ τῶν νοητῶν ἐχθρῶν, τῶν δυνατῶν
εἰ· πονηρίαν καὶ θλεθρον.

*Καὶ ἐκ τῶν μισούντων με, ὅτι ἐστερωθήσαν
ὑπὲρ ἐμέ.* Οἱ γὰρ αὐτοὶ μισάνθρωποι ὄντες, μισοῦσι
κάμῃ, καὶ μάλιστα βοηθούμενον ὑπὸ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο
ἐξέ ρύσεται με ἐξ αὐτῶν ὁ Κύριος, διότι συνεσκευά-
σθησαν, καὶ συνησπίσθησαν, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, συ-
ησπισαν καὶ ἐκραταιώθησαν ὑπὲρ ἐμέ, μὴ φυλαξά-
μενον τοῖς ὀπλοῖς τῆς ἀρετῆς, ὡς ἦν εἰκός, ἀλλ'
ὑπομαλακισθέντα. Ἡ καὶ ὅτι ὁ μὲν φύσιν ἔχουσαν
ἄβυλον, καὶ ὀρῶντες βάλλουσιν· ἐγὼ δὲ ὀλιχὴν, οὐχ
ὀρῶ τοὺς τιτρώσκοντας.

carentem materia, et illum facillime vident, quem ferire volunt: ego vero qui naturam materiæ ac corpori admistam habeo, ferientes me illos non video.

Προέφθασάν με ἐν ἡμέρᾳ κακώσεώς μου. Τὸ
προέφθάνειν οὐ πάντοτε σημαίνει τὸ προλαμβά-
νειν· ἀλλ' ἔστιν ὅτε καὶ τὸ φθάνειν ἀπλῶς, καὶ τὸ
ἐπιπέθεσθαι, καθάπερ καὶ νῦν· Ἐπέθεντο γάρ, φη-
σιν, οἱ ἐχθροὶ μου, εἴτε οἱ ὄρατοι, εἴτε οἱ ἀόρατοι,
ἐν καίρῳ κακώσεώς μου, τουτέστιν, ἀσθενείας τῶν
πολεμικῶν παρασκευῶν, εἴτε τῶν ὄρατῶν, εἴτε τῶν
ἀόρατων· ἀσθενοῦντα γὰρ με βλέποντες, τότε μάλ-
λον ἐπιτίθεντο.

Καὶ ἐγένετο Κύριος ἀντιστήριγμά μου. Μέλ-
λοντος καταπεσεῖν, ἀντίρρισμα ἐγένετο τῇ ἀσθενείᾳ
μου. Στήριγμός, ἀντὶ βάθρου ὑπερειδούσης.

Ἐξήγαγέ με εἰς πλατυσμόν. Ἀπὸ τῆς τῶν
θλίψεων στενότητος εἰς εὐφροσύνην (64) πλάτος,
ἦτοι διάλυσιν, κατὰ τὸ· Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς με·
ἢ καὶ ὅτι περικυκλούντες οἱ ἐχθροὶ, στενοῦσι τὸν

⁴ Psal. iv, 2.

A monis sui seriem, reversus. Misit enim, inquit,
Dominus de cælo auxilium et eripuit me.

Assumpsit me de aquis multis. Aquæ apud Scri-
pturam pro purgatione quacumque aut refrigera-
tione accipiuntur, quemadmodum cum aquas pro
doctrina accipimus [quæ et refrigerat et purgat],
quandoque pro demersione ac perditione, ut hic.
Hæc etiam enim aquarum natura, ut et abluit et
refrigeret, et suffocet, præcipue si multa aqua sit
et profunda. Per multas itaque aquas calamitatum
aut inimicorum multitudinem intellige. *Assumpsit
autem me, hoc est, ad se me eduxit.* Nam qui ali-
quam adjuvans e periculo educit, ad se trahere
illum solet.

Vers. 18. Eripiet me de inimicis meis potentibus.
B Potentes inimici hic dæmones intelligendi sunt, qui
palam et clam, diu noctuque, ac per omnes sensus
nos oppugnant: veluti qui potentem atque
indefessam in pugnando naturam habent. Spiritus
enim sunt. Ille igitur, inquit, Dominus, qui me a
sensibilibus ac mundanis hostibus olim liberavit,
liberabit etiam ab intellectabilibus atque invisibili-
bus inimicis, qui ad perdendum atque ad mali-
gandum potentes sunt.

*Et de his qui oderunt me, quoniam confirmati
sunt super me.* Ipsi enim dæmones qui universos
oderunt homines, oderunt et me, eo maxime quod
a Deo adjutus sum. Dominus autem ea me ratione
ab eis liberabit, quoniam una insidiati sunt adver-
sum me, et simul juncti; imo vero (ut melius di-
cam), quia fortiores facti sunt, et prævaluerunt super
me. Cum ego virtutum armis, ut oportuisset,
munitus non essem; sed mollis potius essem ac
debilis, vel quia dæmones naturam habent omni
ferire volunt: ego vero qui naturam materiæ ac

Vers. 19. Prævenērunt me in die afflictionis meæ.
Verbum prævenire, non semper significat præoccu-
pare, sed aliquando occupare simpliciter, atque
adhereri, ut in præsentia. In tempore autem afflictio-
nis meæ, hoc est, in tempore infirmitatis, et
quando bellica arma nondum præparaveram, qui-
bus adversus visibiles aut invisibiles inimicos pu-
gnarem. Tunc enim illi præcipue adorti suat, cum
me infirmum viderunt.

Et factus est Dominus firmamentum meum. Cum
futurum esset ut caderem, sustinens ac sufficiens
me Dominus, factus est infirmitati meæ firmamentum,
et quasi baculus quidam cui inniterer.

Vers. 20. Et eduxit me in latitudinem. Afflictio-
num angustia pressum, in lætitiæ latitudinem, hoc
est in effusam exultationem emisit. Juxta quod,
alibi legimus: *In tribulatione dilatasti me* ⁶¹. Vel

Variæ lectiones.

(64) 1σ. εὐφροσύνης.

ΠΑΤΡΟΛ. GR. CXXVIII.

8

quia ab inimicis prius obsessus, qui eum omni præcluso aditu in angustias conjecerant, et atrocibus minis urgebant, in arcum quodammodo locum cogi videbatur: nunc e tantis eductus difficultatibus, latos ac spatiosos campos sibi excurrere videtur.

Eripiet me quoniam voluit me. Deus qui tanta me cura ac studio suo dignum fecit, in futurum etiam ab omnibus irruentibus in me malis liberabit. *Voluit enim me,* hoc est elegit me.

VERS. 21. *Et retribuet mihi Dominus secundum justitiam meam.* Insidiatores meos nulla unquam injuria affeci, atque ideo eis comparatus justus videbor: unde et retributionem etiam suscipiam a Domino. Hanc enim ob causam, suum mihi auxilium in posterum tanquam debitum præstabit.

Et secundum puritatem manuum mearum retribuet mihi. Dum manuum puritatem dicit, qualis sua sit justitia exponit. Non enim, inquit, rapui, non aliquem circumveni, non insidiatus sum iis qui insidiabantur mihi: unde si inimicorum manibus manus meæ comparentur, purissimas ego eas ob omni iniquatione conservo. Vel per manus, actiones atque operationes suas significavit, eo quod per eas opera fieri soleant.

VERS. 22. *Quia custodivi vias Domini, nec impigessi a Deo meo.* Hoc ponit, ut causam puritatis manuum suarum. Mundæ enim erant, inquit, quia custodivi vias Domini, hoc est, eas mandata: neque enim impiorum more ab eis unquam recessi. Qui vero divina observat præcepta, ac per ea graditur, necessario etiam mundus est.

VERS. 23. *Quoniam omnia judicia ejus in conspectu meo, et justificationes ejus non recesserunt a me.* Aliud est lex, aliud mandatum, aliud testimonium, aliud judicium, et aliud justificatio. Lex enim illa dicitur, quæ omnia in universum continet mandata [quæque vitam ac conversationem optimam ordinat ac moderatur], quemadmodum est lex per Moysen data. Mandatum vero illud, quod, quæ agenda sunt [Domini ac Regis in morem] aut aliud quid particulatim jubet: ut illud: *Non occides; non futurum facies*⁴¹: et quæcumque alia hoc pacto in specie jubentur. Testimonium vero etiam [quod peccatores contestatur, et transgressionum pœnas docet] quodque legislator quadam cum attestatione ac confirmatione audientibus mandabat: veluti cum Moyses dicebat: Si hæc aut illa feceritis, testor vobis cœlum et terram, quod morte moriemini. Judicium autem, id est quod sententiam Dei demonstrat [ac docet quænam bona is consecuturus sit, qui mandata Dei observaverit, et similiter quæ pœna transgressoris maneat, ut sunt quæcumque judicata fuisse traduntur a Deo]: quale est, quod de blasphemante timendum Dei nomen scriptum legimus⁴², quando Moyses judicium in Deum retulit, et Deus jussit lapidari: quod judicium pro certa lege postmo-

Α ναπειλημμένον. Ὅτε δὲ ἐξαχθῆ τούτων, ἀπολαύει εὐρυχωρίας, μηκέτι στενούμενος.

Ῥύσεται με, ὅτι ἠθέλησέ με. Ὁ τοιαύτης ἀξιώσας κηδεμονίας, καὶ εἰς τὸ μέλλον με πάντων βύσεται. ἠθέλησε γὰρ με, τουτέστιν, ἐξελέξατό με.

Καὶ ἀνταποδώσει μοι Κύριος κατὰ τὴν δικαιοσύνην μου. Μὴ ἀδικήσας γὰρ τοὺς ἐχθραίνοντάς μοι, καὶ δίκαιος τέως γε πρὸς αὐτοὺς φανεῖς, κατὰ τοῦτο τεύξομαι παρὰ Θεοῦ τῆς ἀμοιβῆς: ἀντὶ τούτου ἀποδώσει μοι, καθάπερ ὀφειλήν, τὴν ἐαυτοῦ βοήθειαν.

Καὶ κατὰ τὴν καθαρότητα τῶν χειρῶν μου ἀνταποδώσει μοι. Ἡ καθαρότης τῶν χειρῶν, ἐφεσηνευκτικὸν ἐστὶ τῆς δικαιοσύνης: οὔτε γὰρ ἤρπασα, οὔτε ἐπλεονέκτησα, οὔτε ἐπεβούλευσα τοῖς ἐπιβουλεύουσιν, ἀλλὰ καθαρὰς ἔχω τὰς χεῖρας ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ, συγκρινομένης πρὸς τὰς αὐτῶν. Ἡ καὶ διὰ τῶν χειρῶν, τὰς πράξεις ἀπλῶς ἐδήλωσεν: ἐπεὶ καὶ διὰ χειρῶν πράττομεν.

Ὅτι ἐφύλαξα τὰς ὁδοὺς Κυρίου, καὶ οὐκ ἠσέθησα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ μου. Ταῦτα αἷτια τίθησι τῆς καθαρότητος τῶν χειρῶν. Ἐκαθάρευον γὰρ, ὅτι ἐφύλαξα τὰς ὁδοὺς, ἦτοι τὰς ἐντολάς Κυρίου, καὶ οὐχ ὡς ἀσεβῆς ἀπέστην ἀπ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ ταῦτα τηρῶν, καὶ δι' αὐτῶν ὀδεύων, ἀναγκαίως καθαρεύει.

Ὅτι πάντα τὰ κρίματα αὐτοῦ ἐνώπιόν μου, καὶ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ οὐκ ἀπέστησαν ἀπ' ἐμοῦ. Ἐτερον νόμος, καὶ ἕτερον ἐντολή: καὶ ἕτερον μαρτύριον, καὶ ἄλλο κρίμα, καὶ ἄλλο δικαίωμα. Νόμος μὲν, ὁ καθόλου περιεκτικὸς τῶν ἐντολῶν, ὡς τὸ, Ὁ νόμος διὰ Μωσέως ἐδόθη ἐντολαὶ δὲ, αἱ κατὰ μέρος, οἷον, *Οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις, καὶ ὅσα κατ' εἶδος εἰρηται*: μαρτύριον δὲ ἕπερ ὁ νομοθέτης μετὰ τινος διαμαρτυρίας παρεγγυᾷ τοῖς ἀκούουσιν, ὡς ὅταν ὁ Μωϋσῆς λέγει πρὸς τὸν λαόν, ὅτι Ἐὰν τὰδε καὶ τὰδε ποιήσητε, διαμαρτύρομαι ὑμῖν σήμερον τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ὅτι ἀπωλεία ἀπολείσθε· κρίματα δὲ, ὅσα τοῦ Θεοῦ κρίνοντες ἐγράφη, καθάπερ ἐπὶ τοῦ βλασφημήσαντος τὸ φοβερὸν ὄνομα· Μωϋσῆς μὲν γὰρ ἐπὶ τὸν Θεὸν τὴν κρίσιν ἀνέφερεν: ἐκεῖνου δὲ λιθοβοληθῆναι τούτου κελεύσαντος, κρίμα τοῦτο καὶ ὄρος κατὰ τῶν ἄλλων βλασφημιῶν γέγονεν: δικαιώματα δὲ, τὰ τοιαῦτα προστάγματα, οἷον, *Ἐὰν κτήσῃ παιδα Ἑβραίων, ἕξ ἔτη δουλεύσει σοι, καὶ τὰ ἐξῆς*: ταῦτα γὰρ δικαιοσύνης ἐστὶ μεστά. Καὶ ἡ μὲν διαίρεσις αὐτῶν τοιαύτη. Ὀνομάζονται δὲ πολλάκις ταῦτα τοῖς ἀλλήλων ὀνόμασι, καὶ μάλλον ἐν τῷ ρητῇ ψαλμῷ: ἐνταῦθα δὲ, τῷ ὀνόματι τῶν κριμάτων καὶ τῶν δικαιωμάτων, ὅλας τὰς ἐντολάς περιέλαβεν, ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν· Πᾶσαι γὰρ, φησὶν, ἐντολαὶ αὐτοῦ,

⁴¹ Exod. xx, 12, 13. ⁴² Levit. xxiv, 10 seqq.

ἐνώπιόν μου, αἱ γινωσκόμεναι, καὶ οὐδέποτε πόρρω A
τιθέμεναι.

ac determinatum est. Justificationes vero illæ dicuntur, quæ docent quod justum est, et quod injustum est prohibent [et eos qui secundum virtutem vivunt, justos esse declarant] ut illud est: *Si quis puerum Hebræum adquisiverit, sex annis ei serviat*¹⁴, et alia hujusmodi, quæ summa justitia plena sunt. Et distinctio quidem horum nominum talis est, sæpenumero tamen promiscue unum pro altero accipitur: et maxime in centesimo decimo octavo psalmo. Hoc autem in loco, judiciorum et justificationum nomine, omnia mandata comprehendit, quasi totum a parte. Omnia enim, inquit, mandata ejus in conspectu meo; ea siquidem sæpius lego ac revolvo, nec unquam a me procul ea esse permitto.

Καὶ ἔσομαι ἄμωμος μετ' αὐτοῦ. Ἄντι τοῦ, δι' αὐτοῦ, ἢ μετ' αὐτοῦ ἔν.

Καὶ φυλάξομαι ἀπὸ τῆς ἀνομίας μου. Φυλακὴν μὲν λέγει νῦν τὴν ἀποχὴν · ἀνομίαν δὲ, τὴν ἀμαρτίαν. Ἡ δὲ ἀντωνυμία πρόκειται, διὰ τὸ τὴν ἀμαρτίαν οἰκεῖαν εἶναι τῆς σαρκός · ἢ καὶ κατατίθεται σφαλῆναι, ὡς ἄνθρωπος · οὐδεὶς γὰρ ἐν ἀνθρώποις ἀναμάρτητος:

Καὶ ἀνταποδώσει μοι Κύριος κατὰ τὴν δικαιοσύνην μου, καὶ κατὰ καθαρότητα τῶν χειρῶν μου, ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. Εἰ δὲ τοιοῦτος ἦμην καὶ ἔσομαι, πάντως ἀμοιβῆς τεύξομαι, καθὼς προερίηται. Καθαρὸς γὰρ τῶν χειρῶν μου, τὴν ἐνώπιον αὐτοῦ γινόμενῃν · οὐ γὰρ εἰς ἐπίδεξιν ἀνθρώπων.

Μετὰ ὀσίου ὀσιος ἔση, καὶ μετὰ ἀνδρός ἀθώου ἀθώος ἔση, καὶ μετὰ ἐκλεκτοῦ ἐκλεκτός ἔση, καὶ μετὰ σπρεβλοῦ διαστρέψεις. Ὅσιος μὲν ἔστιν ὁ πρὸς θεὸν εὐσεβής · ἀθώος δὲ, ὁ πρὸς ἀνθρώπου C
πρὸς ἀνεύθυνος · ἐκλεκτός δὲ, ὁ πρὸς ἀρετὴν τέλειος · σπρεβλὸς δὲ, ὁ σκολίδος. Διασκαλικὸς οὖν ὁ λόγος, καὶ πρὸς τὸν ἐνευγγάγοντα ἀποτεινόμενος, καὶ λέγων, ὅτι Ὁσὶς ἔστιν, ὃ συνοικεῖς, τοιοῦτος ἔση καὶ σὺ, πρὸς τὴν ἔξιν αὐτοῦ μεταβαλλόμενος. Τὸ δὲ διαστρέψεις, ἀντι τοῦ, ἐρῶς ἔση, διαστρέψεις τὴν κακὴν γνώσιν εἰς εὐνομίαν. Ἀνάγονται δὲ καὶ πρὸς τὸν θεὸν ταυτεῖ τὰ ρητά, καὶ διδάσκει τοιαύτην ἔννοιαν, ὅτι Τὸ πρὸς ἀξίαν ἀποδώσεις ἐκάστη, δικαιοσύνης ἔν · καὶ τὸν μὲν ὀσιον ὀσιῶν ἔση · τὸν δὲ ἀγαθὸν ἀθώων · τὸν δὲ ἐκλεκτὸν ἐκλεγόμενος · τὸν δὲ σπρεβλὸν διαστρέψων εἰς ἀγαθὸν, καὶ ἐκ τοῦ κακοῦ ἐμπιδίτων. Καὶ ἔστι τὸ σχῆμα, ὄνομα ἀντι μετοχῆς · ὅσιος, ἀντι τοῦ ὀσιῶν.

quidem sanctificabis, et innocentem facies innocentem, electum etiam eliges; et perversum vertes, in bonum sane, et impediendo eum in malis. Et est hic quidam loquendi modus figuratus, in quo verbale nomen poni solet pro participio verbi: veluti sanctus, pro sanctificans [et electus pro eligens: quæ figura sermonis in Græca lectione clarius percipitur quam in Latina.]

Ὅτι σὺ λαὸν ταπεινὸν σώσεις, καὶ ὀφθαλμούς D
ὀπερηφάνων ταπεινώσεις. Τοὺς ἐξ ἀρετῆς ταπεινοὺς · ὀφθαλμούς δὲ ὀπερηφάνων, τοὺς ὑπερηφάνους, ἀπὸ μέρου; τὸ πᾶν. Ἡ καὶ ὅτι ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν εἰώθασιν οἱ τοιοῦτοι χαρακτηρίζεσθαι, ἀφροντῆς τὴν ὀφρῆν · ὑπερήφανοι γὰρ, παρὰ τὸ ὑπερῶνα τὰ φᾶν τείνουν. Τοὺς οὖν τοιούτων ὀφθαλμούς εἰς γῆν ὀφρῆν παρασκευάζεις ἐκ θλίψεως. Ἡ καὶ λαὸν ταπεινόν, τὸν ἐξ ἐθνῶν, τῷ βάρει τῶν ἀμαρ-

VERS. 24. *Et ero immaculatus cum eo.* Hoc est, per eum, vel cum eo existens.

Et custodiam me ab iniquitate mea. Custodire hic posuit pro abstinere, et iniquitatem pro peccato. *Mea* autem ideo dixit, quia peccatum proprie est ipsius carnis, vel quia seipsum etiam peccatorem fatetur. Inter homines enim nullus est absque peccato.

VERS. 25. *Et retribuēt mihi Dominus secundum justitiam meam, et secundum puritatem manuum mearum in conspectu oculorum ejus.* Quod si in præteritum talis fui, et ita etiam deinceps fuero, retributionem omnino consequar, ut prædiximus. Puritatem autem manuum suarum eam dicit, quæ erit in conspectu Domini, ut doceat, non ad ostentationem aliquam se id facere, neque ut ab hominibus videatur, sed ut placeat Deo.

VERS. 26, 27. *Cum sancto sanctus eris, et cum viro innocente innocens eris, et cum electo electus eris, et cum perverso convertes.* Sanctus proprie id dicitur, qui pius ac religiosus est in iis quæ ad Deum pertinent. Innocens vero, qui circa humanam conversationem est inculpabilis. Et electus is, qui virtutibus perfectus est. Perversus etiam ille est, qui non rectis, sed obliquis, ac quasi tortiosis est moribus et malignis. Est autem sermo hic documentis plenus, et in universum ad omnes pertinet; et sensus est: Qualis quisque ille fuerit, cum quo tu habitas, talis et tu efficeris. In illius nimirum habitum et naturam immutatus. Quod vero ait, *Convertes*, idem est quod, *rectus eris, vel, convertes pravam nimirum sententiam in bonam.* Possunt hæc tamen referri etiam ad Deum, ut sit sensus: *Condigna, tu Domine, omnibus pro meritis rependes, justissimus cum sis. Et sanctum*

VERS. 28. *Quoniam tu populum humilem saluum facies, et oculos superborum humiliabis.* Humilem inquam virtute. Per oculos vero superborum, ipsos superbos intelligit, veluti totum a parte: vel quia superbi ex oculis potissimum dignosci solent, dum supercilia tollunt; quæ supra oculos sunt [quemadmodum etymologia Græci nominis recte declarat]. Hos itaque superborum oculos tu facies, ut in terram spectent, per afflictiones nimirum,

¹⁴ Exod. xxi, 2.

quas in eos immittes. Vel per populum humilem, gentilem populum intellige, qui peccatorum pondere depressus, terram aspicere pronus cogebatur : per superbos vero, Judæos gloriantes, et jactantes in nobis.

VERS. 29. *Quoniam tu illuminabis lucernam meam Domine, Deus meus, illuminabis tenebras meas.* Intellectus in nobis est quidam animæ oculus; oculus autem non immerito lucerna dici potest, cum veluti dux in tenebris viam demonstret. Per animæ vero tenebras, iram et concupiscentiam intelligimus. Tu, Domine, inquit, intellectum ac mentem meam divina luce ac splendore illuminabis : quod sciens illuminabis pariter et tenebras meas [nam simul cum intellectu, cæteræ animæ partes ac potentæ proficient]. Et hoc est quod Salvator in Evangelio dicebat : Si lumen, quod in te est, tenebræ fiant, tenebræ quantæ erunt? Hoc est, Si intellectus obtenebratus sit, multo magis et reliquæ animæ partes tenebris involventur. Dicere etiam possumus, ipsum intellectum, lucem esse pariter et tenebras. Nam si ad naturam materialium rerum compareretur, lux erit, si vero ad Deum, tenebræ : eo quod, ab eo Deus conspici non possit [neque illius lex]; vel per lucernam hic Mosaicam legem intellige, quæ lectorem ad rectam dirigit callem; per tenebras vero, velum ipsi legi superimpositum, quod obscuritatem generat : cujus occultata, beatus David nunc illuminanda esse prædicat et revelanda, incarnato nimirum Deo. Vel lucerna, Evangelij est prædicatio, clare ac lucide omnibus tradita, et a Domino declarata : tenebræ vero idolorum error, ac rectæ fidei ignoratio. Vel lucerna quidem, intellectus est, qui hominem dirigit : tenebræ ipsum corpus, quod quodammodo sua umbram quasi generat ac tenebras : utrumque autem illuminabitur, intellectus nimirum, divinis splendoribus, corpus vero purificatione et munditia. Quidam vero per lucernam Dominum Jesum intelligunt, natum de semine David, qui a Verbo Dei illuminatus est; illa nimirum divina unione, quæ illi præbuit ut splendoris radios quocumque emitteret; unde de seipso dicebat : *Ego sum lux mundi* 65; per tenebras vero carnem tantum assumptam, quam Christus illuminavit, ac divinam reddidit.

VERS. 30. *Quoniam in te eripiar a tentatione.* — In te, hoc est, per te. A tentatione autem tam hominum quam demonum.

Et in Deo meo transgrediar murum. Deo meo, inquit, mihi adjutore, ego peccata omnia, viam mihi ad Deum, veluti sepe quadam obstruentia, transiviam. In illis quippe vires suas antea Satanas habebat, ac per ea aditum mihi ad cælum [quasi muro quodam] præcluserat. Vel tentatio pro vita hominis juxta Jobum 47 intelligenda est, in qua multa esca, et multæ sunt voluptatum illecebræ, multi mortis laquei, et multæ etiam visibilia et

65 Matth. vi, 23. 66 Joan. viii, 12. 47 Job vii, 1.

Variæ lectiones.

(65) Adde δῆμον, vel scribe Ἰουδαῖον.

(66) Reponere ἦν, *quantum*; ut legisse videtur Latinus interpres.

τημάτων κάτω νεύειν ἀναγκαζόμενον. Ὑπερηφάνου; δὲ, τὸν Ἰουδαίων (65), ἀλαζονευόμενον ἐπὶ τῷ νόμῳ, καὶ τοῖς προγόνοις. seipos, tam de lege Dei, quam de propriis proge-

Ἵτι σὺ φωτιεῖς λύχνον μου, Κύρις ὁ Θεός, φωτιεῖς τὸ σκότος μου. Τῆς ψυχῆς ὀφθαλμὸς, ὁ νοῦς · ὁ δὲ ὀφθαλμὸς, καὶ λύχνος, ὡς ὀδηγῶν · σκότος δὲ αὐτῆς, ὁ θυμὸς, καὶ ἡ ἐπιθυμία. Λέγει γοῦν, ὅτι φωτίζεις τὸν νοῦν μου ταῖς θείαις ἐλλάμψεσι. Τοῦτον δὲ φωτίζων, φωτίζεις καὶ τὸ σκότος μου. Εἰ οὖν τὸ ἐν σοὶ τὸ φῶς σκότος ἐστὶ, τὸ σκότος πῶς; τοῦτέστιν, εἰ ὁ νοῦς ἐσκοτισμένος ἐστὶ, πῶς πῶς πῶς αἱ ἀλογοὶ τῆς ψυχῆς δυνάμεις. Ἔστι δ' εἰπεῖν τὸν νοῦν, καὶ φῶς, καὶ σκότος · πρὸς μὲν τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων, φῶς · πρὸς δὲ τὸν Θεόν, σκότος, ἀόρατον αὐτῷ τυγχάνοντα. Ἡ λύχνος μὲν, ὁ Μωσαϊκὸς νόμος, ὀδηγῶν ἐπὶ τὰ καλὰ τοὺς ἀναγινώσκοντας · σκότος δὲ, τὸ ἐπιχείμενον αὐτῷ κάλυμμα τῆς ἀσφαλείας, οὗ τὰ κεκρυμμένα προφητεῖαι Δαβὶδ φωτισθῆναι, καὶ ἀνακαλυφθῆναι, δηλοῦντι σαρκωθέντος Θεοῦ · ἡ λύχνος μὲν, τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου, φωτισθὲν καὶ γνωρισθὲν ἡμῖν παρὰ τοῦ Σωτῆρος αὐτοῦ · σκότος δὲ, ἡ τῶν εἰδῶλων πλάνη, καὶ ἡ ἀλογία ἄγνοια τῆς ὀρθῆς πίστεως. Ἡ λύχνος μὲν, ὁ νοῦς, ὀδηγῶν τὸν ἄνθρωπον · σκότος δὲ, τὸ σῶμα, διὰ τὴν ἐπιπρόσθησιν, καὶ παχύτητα. Φωτισθῆσονται δὲ ἅμω· ὁ μὲν, ταῖς θείαις ἐλλάμψεσι · τὸ δὲ, τῇ καθάρσει. Τινὲς δὲ λέγουσι λύχνον ἐνταῦθα κληθῆναι τὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ Ἰησοῦν, ὃν ἐφώτισεν ὁ Λόγος ἐνωθεὶς αὐτῷ, καὶ παρέσχεν ἀφίεναι τὰς ἀκτίνας ἀπανταχοῦ, φησὶ γὰρ · Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου · σκότος δὲ, τὴν σάρκα (66). . . προσλαβὼν, ἐθέωσε καὶ ἐλάμπρυνεν.

ante oculos intellectus consistit, et crassitudine

intellectus nimirum, divinis splendoribus, corpus vero purificatione et munditia. Quidam vero per lucernam Dominum Jesum intelligunt, natum de semine David, qui a Verbo Dei illuminatus est; illa nimirum divina unione, quæ illi præbuit ut splendoris radios quocumque emitteret; unde de seipso dicebat : *Ego sum lux mundi* 65; per tenebras vero carnem tantum assumptam, quam Christus illuminavit, ac divinam reddidit.

Ἵτι ἐν σοὶ βυσθήσομαι ἀπὸ πειρατηρίου. — Ἐν σοὶ μὲν, ἦτοι διὰ σοῦ · πειρατηρίου δὲ, τοῦτέστι πειρασμοῦ, παρὰ ἀνθρώπων, ἢ δαιμόνων ἐπαγομένου.

Καὶ ἐν τῷ Θεῷ μου ὑπερηθήσομαι τείχος. Τῷ Θεῷ μου βοηθούμενος, ὑπερηθήσω τὰ ἀποφράττοντά μοι τὴν πρὸς αὐτὸν ὁδὸν ἀμαρτήματα · οἷς ἔχει τὴν ἰσχύον Ὁ Σατανᾶς, καὶ δι' ὧν κωλύει τὴν εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον. Ἡ πειρατήριον μὲν, ὁ βίος, κατὰ τὸν Ἰωβ, ἐνφ' ὀφθαλμοῖς ἰδοῦντος, καὶ παγίδες θανάτου, καὶ λόγοι, καὶ πολέμοι, νοητοὶ καὶ αἰσθητοὶ · τείχος δὲ, τὸ σῶμα, προβεβλημένον τῆς ψυχῆς, καὶ ἀποφράττον αὐτὴν τὰς θείας ἀγάς · ἢ καὶ τείχος,

οὐ ἐναέριοι δαίμονες, διαβαίνουσας τὰς ψυχὰς ἐμ-
ποδίζοντες.

quodam eam circumdat, atque obstruit, et prohibet a divina luce. Vel per muros, ipsos dæmones

intellige versantes in aere: qui animam ad Deum
Ὁ Θεός μου, ἄμωμος ἡ ὁδὸς αὐτοῦ. Σχῆμα καὶ
τοῦτο τῆς Παλαιᾶς Γραφῆς· ἀντὶ γὰρ τοῦ εἰπεῖν,
ὅτι τοῦ Θεοῦ μου ἄμωμος ἡ ὁδός, εἶπεν, ὅτι Ὁ Θεός
μου, ἄμωμος ἡ ὁδὸς αὐτοῦ· ὁδὸς δὲ Θεοῦ, ἀρετὴ,
πρὸς αὐτὸν ἀνάγουσα. Χρῆ γοῦν ἄμωμον εἶναι καὶ
τὸν δι' αὐτῆς ὀδεύοντα. Ἡ καὶ περὶ τοῦ Σωτῆρος
ὁ λόγος· ὀδεύσας γὰρ τὸν βίον ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίη-
σεν.

Τὰ λόγια Κυρίου πεπυρωμένα. Ἀληθινὰ καὶ
καθαρὰ φέγου παντός, ὡς τὸ κεραινευμένον χρυσόν·
ἀλλαχού γὰρ εἴρηται· Τὰ λόγια Κυρίου, λόγια
ἀγνὰ, ἀργύριον πεπυρωμένον.

Ἐπρασπιστής ἐστι πάντων τῶν ἐλπίζοντων
ἐκ' αὐτόν. Ἐπαγγελλόμενος γὰρ βοηθεῖν, οὐ ψεύ-
δεται.

Ὅτι τίς Θεός παρέκ τοῦ Κυρίου; Τὸ ὅτι,
παρέκλον ἐνταῦθα. Ἡ ἀντὶ τοῦ, Ἐπειδὴ τίς ἄλλος
φύσει Θεός παρέκ τοῦ Κυρίου; τούτεστι, τοῦ Πα-
τρός.

Τίς Θεός πλην τοῦ Θεοῦ ἡμῶν; Θεὸν ἐνταῦθα
τὸν Ἰῶν ἐκάλεσε· Ἡμῶν δὲ εἰπὼν, συνέταξεν ἡμῖν
ἐαυτὸν τοῖς πιστοῖς, οἷα προγόνους τὸ εὐτελὲς τῆς
πίστεως.

Θεός ὁ περιζωννύων με δύναμιν. Τοῦτο περὶ
τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Εἰ δὲ καὶ τοὺς τρεῖς στήχους
ἐκ παραλλήλου τὸ αὐτὸ φῆσει τις ἐρμηνεύειν, οὐ-
δὲν ἀπεικός· περιζωννύων δὲ με δύναμιν ἐν πολέ-
μοις.

Καὶ ἔθετο ἄμωμον τὴν ὁδὸν μου. Διὰ τῶν ἐντο-
λῶν ἐρύθμισεν τὴν κατὰ τὸν βίον ἀναστροφὴν μου.
Ἡ καὶ περὶ τοῦ Σωτῆρος ὁ λόγος, προσώπων τῆς
Ἐκκλησίας τῶν πιστῶν, ὅτι ἐξωμάλισέ μοι τὴν
ὁδὸν διὰ τῆς ἐαυτοῦ πορείας, καὶ ἄμωμον ἀπειργά-
στω.

Καταρτιζόμενος τοὺς πόδας μου, ὥσει ἐλάφου.
Ἐντρεπίζων, τελειῶν εἰς δρόμον ἐν καιρῷ φυγῆς.

Καὶ ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ ἰστών με. Καὶ εἰς τὰ ὄρη
σώζων με, καὶ ἰστών, καὶ πύων τὸν δρόμον, δίχην
τῶν φευγουσῶν ἐλάφων, καὶ ἀναβαινουσῶν εἰς τὰ
ὄρη. καὶ τῇ ἀπαλλαγῇ τοῦ δέους ἰσταμένων καὶ
ἀναπνεουσῶν. Ἡ καὶ δρομικώτατόν με ποιῶν, ὥστε
φυγεῖν τοὺς ἐλεῖν ζητούντας δαίμονας, καὶ ἐπὶ τὸ
ὑψὸς τῶν ἀρετῶν ἀνάγων.

Διδάσκων χεῖράς μου εἰς πόλεμον. Αὐτός μοι
καὶ τὴν σύνεσιν τῆς πολεμικῆς ἐμπειρίας δέδωκεν, οὐ
μόνον τῆς κατὰ τῶν ὀρωμένων ἐχθρῶν, ἀλλὰ καὶ
τῆς κατὰ τῶν δαιμόνων· ὡς εὐ μὲν, τὴν θυρεὸν τῆς
πίστεως· εὐ δὲ, τὴν μάχαιραν τοῦ Πνεύματος μετα-
χειριζέσθαι, καὶ διὰ τῶν πρακτικῶν ἀρετῶν, αἱ δη-
λοῦνται διὰ τῶν χειρῶν, καταπολεμεῖν αὐτούς. Εἴη

A invisibilium inimicorum insidiæ; murus vero pro
corpore, quod positum ante animam veluti muro
pertransire cupientem, muri instar impediunt.

Vers. 31. *Deus meus, impolluta via ejus.* Hic est
etiam quædam figura loquendi apud sacram Scri-
pturam usitatior. Pro enim quod dicendum erat,
Dei mei impolluta via est, dixit: *Deus meus, im-
polluta via ejus.* Via autem Dei virtus est, quæ ad
Deum ducit. Oportet igitur irreprehensibiles illos
esse, qui per viam istam incessuri sunt. Vel de
Salvatore nostro est sermo, qui per viam hanc
ambulans peccatum non fecit.

Eloquia Domini igne examinata. Vera scilicet pura
ac munda ab omni macula, auri instar quod fustum
sit. Alibi etiam dixit: *Eloquia casta, argentum igne
examinatum* 42.

Protector est omnium sperantium in se. Cum pol-
licitus sit se auxilium præstaturum, minime men-
tietur.

Vers. 32. *Quoniam quis Deus præter Dominum?*
Dictio, ὅτι, abundat hoc in loco. Vel sensus est:
Quoniam quis alius natura ipsa Deus est, præter
Dominum? hoc est, extra Deum Patrem.

Aut quis Deus præter Deum nostrum? Deum hoc
in loco Filium appellavit. *Deum autem nostrum*
dicens Propheta, seipsum nobis fidelibus conjun-
xit, animo prospiciens fidei simplicitatem.

Vers. 33. *Deus qui præcinxit me potentia.* Hoc
de Spiritu sancto dictum est. Quod si quis etiam
hos tres versiculos idem significare dixerit, abso-
num non erit. Præcinxit autem me potentia, in
bello scilicet.

Et posuit irreprehensibilem viam meam. Vitæ
mæ conversationem composuit ac direxit Domi-
nus mandatis suis. Vel de Salvatore est sermo
ex persona Ecclesiæ fidelium dicentis: Salvatorem
gressibus suis viam ei explanasse atque irrepre-
hensibilem reddidisse.

Vers. 34. *Qui perfecit pedes meos quasi cervi.*
Perficit, hoc est præparat vel perfectos facit ad
cursum, in tempore scilicet fugæ.

Et super excelsa statuit me. Qui in montibus ser-
vat me, atque illic sistere facit, et cessare a cursu,
more fugientium cervorum: qui ubi montes ascen-
derunt et liberati sunt a timore, consistere incipiunt
et respirare; vel Qui me cursu promptissimum
fecit, ita ut perquirentes me dæmones effugerem;
unde et ad virtutum culmen me pervexit.

Vers. 35. *Qui docet manus meas ad prælium.*
Hic præterea bellicæ artis peritiam me docuit, sed
ita ut non tantum adversus visibiles hostes, etiam
adversus invisibiles contendere valeam, scuto ni-
mirum fidei armatus et gladio spiritus: quinimo
non tantum cum illis contendere, sed ipsis mani-
bus, hoc est virtutibus illis quæ ad actiones perti-

42 Psal. xi, 7.

nent, me eos etiam docuit superare. Illud præterea dici potest quod extendere manus ad Deum, adversus inimicos validissimum est genus certaminis.

Et posuisti arcum æreum brachia mea. Subintellige dictionem quasi, ut sit sensus: Posuit brachia mea quasi arcum æreum, hoc est, validissimos mihi dedit læertos, qui crebra sagittarum missione non fatigaretur.

VERS. 36. *Et dedisti mihi protectionem salutis.* Auxilium mihi præstitisti non inutile, quinimo salutare.

Et dextera tua adjuvit me. Solent enim qui alicui opem ferunt uti dextera; quippe quæ et potentior est aptiorque atque agilior quam sit læva. [Vel quia dicitio Græca ἀντελάβετο non tantum adjuvit significat, sed suscepit], per dexteram Creatorem humanatum intellige, qui naturam nostram assumpsit.

Et disciplina tua direxit me in finem. Per disciplinam hic legem intellige, quia eruditus est, et instructus ad virtutem: vel calamitates ac tentationes, in quas permisit eum Deus incidere, disciplinæ atque eruditionis gratiæ: Ex utroque, inquit, latere tu utilia mihi operatus est, dum videlicet opem tulisti in periculis, et affligi atque erudiri præmisisti tentationibus.

Et disciplina tua ipsa me docebit. Et adhuc me docebis atque erudies ut filium. *In tribulatione enim, inquit, modica disciplina tua nobis.* Inter felicitates quippe negligentes sumus; sed cum propter fidem in calamitates incidimus, tunc excitamur, erigimur, et moderatiores efflicimur.

VERS. 37. *Dilatasti gressus meos subtus me.* Dissipatis nimirum laqueis ac decipulis, per quas cum mihi pertranseundum esset, quasi angustiis quibusdam detinebar: nunc autem fugato omni timore securus iter facio, cum nullæ amplius adversum me dispositæ sint insidiæ.

Et non sunt infirmata vestigia mea. Nam cum antea inimicos meos fugerem, in superficie quodammodo ac leviter terram premebam: ita ut incerta pene ac non apparentia essent vestigia mea. Studiose autem id agebam, ne per ea indicarer iis qui persequebantur me, et per ea me insequerentur: at nunc firmiter ac valide incedo nihil amplius timens. Potest etiam sermo accipi ex persona Ecclesie Deo gratias agentis: quod ejus via dilatetur, multis assidue per eam incedentibus, quodque vestigia, hoc est, characteres atque impressiones evangelicæ conversationis, non colunt non delentur, nec obscuriores fiunt, sed potius assiduitate et frequentia fidelium semper augescunt, et clariores rediuntur.

VERS. 38. *Persequar inimicos meos et comprehendam illos.* Ex prioribus admirandis Dei operibus Propheta, certior redditus, de futuris, ait: Si rursus in me insurrexerint inimici, rursus et ego eos

δὲ καὶ ἡ πρὸς, Θεὸν τῶν χειρῶν ἔκτασις, παράταξις κατ' ἐχθρῶν.

Ἔθου τόξον χαλκοῦν τοῦς βραχίονάς μου. Λαίπει τὸ ὤς, ἐν ᾗ Ὁς τόξον χαλκοῦν, ταυτάστι, στερεῶς καὶ μὴ κίχνοντα; ἐν ταῖς ἀπέσσει τῶν βελῶν.

Καὶ ἔδωκάς μοι ὑπερσπισμὸν σωτηρίας. Ἀντίληψιν οὐκ ἀνόνητον, ἀλλὰ σώζουσαν.

Καὶ ἡ δεξιὰ σου ἀντελάβετό μου. Εὐθὺς γὰρ οἱ ἀντιλαμβανόμενοι τῇ δεξιᾷ χρῆσθαι χειρὶ δραστηκωτέρα γὰρ αὕτη, καὶ δυνατωτέρα, καὶ ἐπιτηδειότερα τῆς λαϊᾶς. Ἡ δεξιὰν οἰητέον τὸν ἐνανθρωπήσαντα Δημιουργὸν τῆς κτίσεως, ὃς ἀντελάβετο τῆς φύσεως ἡμῶν.

Καὶ ἡ παιδεία σου ἀνῶρθωσέ με εἰς τέλος. Νοήσεις παιδεῖαν τὸν παιδαγωγὸν νόμον, δι' οὗ καθήρτισθη παντελῶς εἰς ἀρετὴν. Ἡ καὶ παιδείαν Θεοῦ λέγει τὰ; κατὰ παραχώρησιν Θεοῦ παιδείας ἔνεκεν ἐπενεχθέντας πειρασμούς. Ἀμφοτέρωθεν γὰρ με, φησὶν, ὠφέλησας· τοῦτο μὲν, ἀντιλαμβανόμενος, τοῦτο δὲ παραχωρῶν πειράζουσα.

Καὶ ἡ παιδεία σου αὐτὴ με διδάξει. Καὶ ἔτι μὲ διδάξεις, καὶ παιδεύσεις ὡς παῖδά σου· Ἐν θλίψει γὰρ, φησὶ, μικρῇ ἢ παιδεία σου ἡμῖν. Εὐπραγοῦντες μὲν γὰρ, ἀπορρήθυσθαι, θλίψει δὲ περιπίπτοντες περιστάσεως, διεγειρόμεθα, καὶ σωφρονέστεροι γινόμεθα.

Ἐπλάτυνας τὰ διαθήματά μου ὑποκάτω μου. Ἐπλάτυνας, περιεῶν καὶ παγίδας καὶ τὰ θήρατρα, ὧν ἐν μέσῳ διαβαίνων, ἐστενοχωρούμην· καὶ νῦν ἐκτὸς φόβου βαδίζων (67), μηδενὸς ἐνεδρεύοντος.

Καὶ οὐκ ἠσθένησαν τὰ ἴχνη μου. Πρῶτερον μὲν γὰρ φεύγων τοὺς ἐχθροὺς, ἐπιπολαίως ἐπάτουν τὴν γῆν, ἀμυδρὰ κοιούμενος ἴχνη, διὰ τὸ σπεύδειν μὴ γνωρίζεσθαι ταῦτα τοῖς καταδιώκουσι, μὴ ποτε τοῦτοις ἔψωνται· νῦν δὲ στερεῶς βαίνω, μηδένα δεδιώς. Εἰς δ' ἂν καὶ ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὁ λόγος, εὐχαριστοῦσης, ὅτι πλατύνεται ἡ ὁδὸς αὐτῆς, πολλῶν καθ' ἡμέραν ὀδεούντων, καὶ οὐκ ἀμαυροῦται τὰ χαράγματα τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας, ἀλλ' αὖξαι καὶ λαμπραὶ διὰ τῆς συνεχείας τῶν πολιτευομένων.

Καταδιώξω τοὺς ἐχθροὺς μου, καὶ καταλήψομαι αὐτούς. Ἀπὸ τῶν προλαβόντων θαυμασίων πληροπορηθεὶς, καὶ περὶ τῶν μελλόντων φησὶν, ὡς Εἰ πάλιν ἐχθροὶ μού τινα; γένωνται, καὶ τούτους

67 Isa. xxvi, 16.

καταδιώξω, μὴ δυναμένους ἀντιστῆναι, καὶ οὐδὲ τὰς Α χεῖράς μου διαδράσουσι.

Καὶ οὐκ ἀποστραφήσομαι, ἕως ἂν ἐκλίπωσι. Καταλαβῶν δὲ αὐτοὺς, οὐκ ἀναξεύξω μεθεῖς, ὡς ἠ-τηθέντας ἤδη, ἀλλ' ἄρδην πάντας διαφθερῶ.

Ἐκθλίψω αὐτοὺς, καὶ οὐ μὴ δύνωνται στῆναι. Εἰπὼν ὅτι Καταδιώξω τοὺς ἐχθροὺς, λέγει καὶ τὸν τρόπον· Ἀναγκάσω αὐτοὺς, στενοχωρῶν καὶ πιέζων πάντοθεν· καὶ οὐ μὴ δυνθῶσι στῆναι κατὰ πρόσωπον εἰς παράταξιν.

Πεσοῦνται ὑπὸ τοὺς πόδας μου. Καταλαμβανόμενοι δὲ, καὶ ἐν ἀφύκτιπ σαγηνευόμενοι, πεσοῦνται καθικετεύοντες.

Καὶ περιέξωσάς με δύναμιν εἰς πόλεμον. Πάλιν τὰς προγεγενημένας εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ κατα- B λέγει.

Συνεπέλιψας πάντας τοὺς ἐπανισταμένους ἐπ' ἐμὲ ὑποκάτω μου. Ἐμποδίσας κατέλαβες.

Καὶ τοὺς ἐχθροὺς μου ἔδωκάς μοι νῶτον. Δηλαδὴ νωτίζοντας, ὃ ἐστὶ φεύγοντας· οἱ γὰρ φεύγοντες, τὰ νῶτα στρέφοντας, νῶτος λέγονται. Ἡ λέγει τὸ, γυνομένοις, ἐν ἧ νῶτον γυνομένους, ἐν τῷ μεταστραφῆναι. Ἡ λέγει τὸ, εἰς, ἐν ἧ, εἰς νῶτον· ὥστε βάλλειν ἀφυλάκτως αὐτοὺς.

Καὶ τοὺς μισοῦντάς με ἐξωλόθρευσας. Ἐκ γῆς παντελῶς ἐθέρισας.

Ἐκέκραξαν, καὶ οὐκ ἦν ὁ σώζων, πρὸς Κύριον, καὶ οὐκ εἰσήκουσεν αὐτῶν.— Ἐκέκραξαν εἰπὼν, ἐπήγαγε καὶ πρὸς τίνα· καὶ γὰρ διὰ τῆς ἁμαρτίας C αὐτῶν οὐκ εἰσηκούσθησαν.

Καὶ λεπυρῶ αὐτοὺς ὡσεὶ χροῦν κατὰ πρόσωπον ἀνέμου. Ἀφανίσω αὐτοὺς, ὡσεὶ χροῦν λεπυρῶμενον ἐνώπιον ἀνέμου· καὶ γὰρ ὁ ἀνεμὸς ἐπ' εὐθείας ἐμπέπτων, ἀποκρίνει τῆς γῆς τὸν χροῦν, ὡς λεπυρῶ- τον καὶ κουφύτατον.

Ὡς πηλὸν πλατειῶν λεανῶ αὐτοὺς.— Λεανῶ, λουτέστι, καταπατήσω· καὶ γὰρ ὁ ἐν ἀγοραῖς πηλὸς καταπατούμενος λεαίνεται. Ἀπὸ τοῦ ἐπομένου τοίνυν ἐδήλωσε τὸ προηγούμενον. Πλατεῖα δὲ, ἡ λεωφόρος, ἐπεὶ καὶ ἁμαξιτός· πλατεῖα δὲ, πρὸς σύγ- κρισιν τῆς ἀτραπῶ, στενοτάτης οὐσῆς.

per quas currus transeunt. Dicitur autem platea quasi lata. Græca enim dictio est platea, et latum aut callis, qui angustiores sunt.

Ῥύσει με ἐξ ἀντιλογίας. Ἀνώτερόν με ποιήσεις τῆς ἀντιλογίας τοῦ ὑποτεταγμένου μοι λαοῦ, τρέμοντος ὡς βασιλέα, καὶ μὴ τολμώντος ἀντιλέγειν τοῖς ἐμοῖς προσταγμάσι.

Καταστήσεις με εἰς κεφαλὴν ἐθνῶν. Οὐ μόνον πᾶσαν ἀντιλογίαν τῶν ὑπάρχων μοι περιελεῖς Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ἔθνη ὑποτάξεις μοι. Ἀρμοδιώτερον δὲ πρὸς Χριστὸν ἀνάγειν τὰ ἐντεῦθεν, λέγοντα πρὸς τὸν Πατέρα, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, ὅτι Καταστήσεις με εἰς κεφαλὴν ἐθνῶν, κατὰ τὸ· Δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου. Τοῦ γὰρ πρὶν οἰκεῖν λαοῦ μὴ δεξαμένου αὐτὸν, ἀλλ' ἀπειθοῦντος, καὶ ἀντιλέ- γοντος, καὶ τέλος ἀνελόντος τὸν Δεσπότην, ἐβρόσθη

persequar. Neque enim mihi resistere poterunt, aut a manibus meis effugere.

Et non convertar donec defecerint. Comprehensis vero inimicis, non statim, inquit, discedam, negligens eos, et dimittens ut jam penitus superatos, quinimo funditus omnes eos perdam.

VERS. 39. Convertam illos nec poterunt stare. Dixit se persecuturum inimicum, nunc modum etiam addit. Urgebo enim eos, inquit, et compri- mam ex omni parte, ita ut in acie adversum me consistere non possint.

Cadent subtus pedes meos. Comprehensi autem in loco, unde fuga eis nulla dabitur, supplicantes procident coram me.

VERS. 40. Et præcinxisti me potentia ad bellum. Rursum præstita sibi a Deo beneficia commemorat.

Supplantasti omnes insurgentes in me subtus me. Impedisti enim eos et destruxisti.

VERS. 41. Et inimicos meos, dedisti mihi dorsum. Fecisti enim eos, inquit, terga mihi dare: hoc est fugere. Nam qui fugiunt terga dant, et dorsum ostendunt. Vel dedisti eos mihi dorsum, hoc est in dorsum: ut scilicet securius, et certiori ictu eos ferirem.

Et odientes me exterminasti. Hoc est e terra penitus derasisti.

VERS. 42. Clamaverunt et non erat qui salvos faceret, ad Dominum et non exaudivit eos. Dixit eos clamasse, et addit ad quem, tametsi propter eorum peccata exauditi non sint.

VERS. 43. Et attenuabo eos ut pulverem ante faciem venti. Delebo eos, inquit, ut pulverem in conspectu venti attenuatum; ventus quidem statim irruens pulverem a terra aufert, ut levissimum quid ac tenuissimum.

Ut lutum platearum comminuam eos. Commi- nuam, hoc est, concucalo. Lutum quippe quod in viis jacet, concucatione comminuitur. Ex sequen- tibus enim denotavit præcedentia. Platea lata via est et ampla, ac quasi regia, per quam populus in- cedit. Sunt et quædam aliæ viæ, amaxiti dictæ,

quasi lata. Græca enim dictio est platea, et latum aut callis, qui angustiores sunt.

VERS. 44. Eripies me de contradictione populi. Superiorem me facies a contradictione populi mihi subjecti, ita ut me veluti regem suum vereatur, et mandatis meis adversari non audeat.

Constitues me in caput gentium. Non solum sub- ditorum mihi Judæorum contradictionem auferes a me, sed et gentes etiam mihi subjicies. Verum hæc Christo magis, quam beato David, videntur convenire, ita ut ex illius humanitate dictum sit ad Pa- trem, tu constitues me in caput gentium: juxta illud: Dabo tibi gentes hæreditatem tuam⁸⁸ Nam cum Judæorum populus, qui antea populus pecu- liaris Domini dicebatur, Christum non susceperit,

⁸⁸ Psal. II, 8.

quinimo cum inobediens ei etiam fuerit, et contraxerit, ac tandem eum occiderit, liberatus ab eis fuisse dicitur, et ereptus ea ratione : quia a morte quæ illis permissa fuerat, resurrexit, atque a custodum manibus sepulcro assistentium evasit : et consequenter super gentes regnavit : voluntariamque eorum subjectionem suscepit.

VERS. 45. *Populus quem non cognovi, servivit mihi.* Populus nimirum ex gentibus qui mihi antea ignotus erat : veluti qui me antea ignorabat. Cognoscere enim illos tantum dicitur Deus, qui eum cognoscunt.

In auditum auris obediuit mihi. Hoc est in auditu auris suæ meum suscepit Evangelium.

VERS. 46. *Filii alieni mentiti sunt mihi.* Hunc versiculum prolatum esse intelligimus ex Prophetae persona, carpentis Judæos : quod patrium genus mentiti sint : quippe qui inscriberent habuisse se parentes Abraham et David, et tamen contraria illi studia sint sectati. Et filios quidem eos appellat, cum ab ipso descenderent : alienos vero, propter morum ac studiorum dissimilitudinem.

Filii alieni inveterati sunt, et claudicaverunt a semitis suis. Pauci ac nullius prelii æstimati sunt, atque inutiles effecti, vasorum veterum instar. Hoc autem illorum scelere effectum est. *Claudicaverunt enim,* hoc est, perverse averai sunt a via mandatorum Dei, qua gradiendum eis esse Dominus præceperat. Claudorum enim gressus obliqui sunt ob campaginum obliquitatem.

VERS. 47. *Vivit Dominus.* Hæc est prophetia de resurrectione Domini, quam prædixit beatus David ad Judæorum istorum instructionem, qui Christum mortuum adhuc esse credebant, clamans Dominum vivere, eo quod resurrexit.

Et benedictus Deus. Dignus est siquidem benedici et laudari.

Et exaltetur Deus salutis meæ. Oratione ac votis suis Propheta Christum ad Ascensionem accelerat, ut Paracletum ad apostolos mittat, qui in Evangelii prædicationem ituri erant. Verum olim Filius, creationis Deus, nunc autem et reformationis Deus est, id est, salutis. Apposuit etiam Propheta pronomen *meæ*, ut sibi communia faceret quæ nostra sunt. Possumus et aliter ex persona Prophetae intelligere : *Vivit Dominus*, hoc est, sempiternus est, nec principium habens, nec finem, sed semper existens. Admiscet namque Propheta sæpenumero dogmata sermonibus suis ad legentium utilitatem. *Benedictus* autem propter illa admiranda quæ fecit. *Exaltetur* vero, id est magnus a nobis existimetur.

VERS. 48. *Deus qui dat vindictas mihi, et subjecit populos sub me.* Vindictas de inimicis nimirum. Populos autem quos subjecit, intellige Judæos, qui simul cum Saule adversum ipsum pugnabant : qui tandem vel invitati succubuerunt ut regi. Quod si

Α μὲν αὐτῶν, περιτρέψας αὐτοῖς τὸν θάνατον, καὶ ἀναστάς, καὶ οὕτως διαδράς αὐτοῦς κατασφαισάμενους τὸν τάφον · εἰς τὰ ἔθνη δὲ ἐβασίλευσε, τὴν ἐκούσιον ὑποταγὴν τούτων δεξάμενος.

Λαὸς ἐν οὐκ ἔγνω, ἐδοῦλευσέ μοι. Λαὸς δὲ ἐξ ἔθνῶν ἀγνοοῦμένός μοι πρὶν, ὡς ἀγνοῶν με · γινώσκει γὰρ Κύριος τοὺς αὐτὸν γινώσκοντας.

Εἰς ἀκοὴν ὠτίου ἐπήκουσέ μου. Ἐν ἀκοῇ ὠτίου παρεδέξατό μου τὸ εὐαγγέλιον.

Υἱοὶ ἀλλότριοι ἐψεύσαντό μοι. Τοῦτ' ἐπὶ τὸ ρητὸν ἀπὸ τοῦ Προφήτου νοήσομεν, καθαπτομένου τῶν Ἰουδαίων τὸ γένος. Ἐπιγράφοντες γὰρ ἑαυτοὺς τὸν πατέρα τὸν Ἀβραάμ, καὶ τὸν Δαβὶδ, ἐναντία τούτοις ἐπετήδευσαν. Καὶ υἱὸς μὲν αὐτοῦ λέγει, διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ κατάγεσθαι · ἀλλοτρίους δὲ, διὰ τὴν τῶν τρώπων ἀνομοίωσιν.

Υἱοὶ ἀλλότριοι ἐπαλαιώθησαν, καὶ ἐχώλασαν ἀπὸ τῶν τριβῶν αὐτῶν. Ἠτιμώθησαν, ἀγροστοὶ γέγοναν, δίκην σκευῶν πεπαλαιωμένων, διὰ τὰς πονηρίας αὐτῶν. Ἐχώλασαν δὲ, τουτέστιν, ἠτιμώθησαν καὶ παρετράπησαν ἀπὸ τῆς διὰ τῶν ἐντολῶν ὀρθότητος αὐτοῖς ὁδοῦ. Τοῦ χωλοῦ γὰρ ἡ κορεία, παρατετραμμένη, διὰ τὴν παρατροπὴν τῶν ἀρμονιῶν.

Ζῆ Κύριος. Τοῦτο περὶ τῆς ἀναστάσεως, ὁ Δαβὶδ προαναφώνει τοῖς ὑπολαμβάνουσι τεθνάναι τὸν Χριστὸν Ἰουδαίους, βοῶν, ὅτι ζῆ · ἀνέστη γὰρ.

Εὐλογητός ὁ Θεός. Ἄξιός ἐστι εὐλογεῖσθαι καὶ εὐφημεῖσθαι.

Ἐψωθήτω ὁ Θεός τῆς σωτηρίας μου. Ἐπισπεύδει αὐτὸν εἰς τὴν ἀνάληψιν, ὅπως ἀπελθὼν, πέμψῃ τὸν Παράκλητον τοῖς ἀποστόλοις, μέλλουσιν δεύειν ἐπὶ τὸ κήρυγμα · ἀλλὰ πάλαι μὲν ἦν ὁ Υἱὸς Θεὸς πλάσει· νῦν δὲ, Θεὸς ἀναπλάσει, ἦτοι σωτηρίας. Τὴν δὲ μοῦ ἀντωνυμίαν προσέθηκε, κοινωνοῦμενος ἑαυτῷ τὰ ἡμέτερα. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως κατὰ τὴν τοῦ Δαβὶδ ὑπόθεσιν εἰπεῖν, ὅτι Ζῆ Κύριος, τουτέστιν, ἀδίδος ἐστίν, μήτε ἀρχὴν μήτε πέρας ἔχων, ἀλλ' ὡν ἀεί· παραμίγνυσι γὰρ ἐστίν οὐ καὶ ὄγμα τοῖς λόγοις ὁ Προφήτης, διὰ τὴν τῶν ἐντυγχανόντων ὠφέλειαν. Εὐλογητός δὲ, δι' ἃ ἐποίησεν θαύματα. Ἐψωθήτω δὲ, ἀντὶ τοῦ, μέγας λογισθήτω ἦμῖν.

Ὁ Θεός ὁ δίδους ἐκδικήσεις ἐμοί, καὶ ὑποτάξας λαοὺς ὑπ' ἐμέ. Ἐκδικήσεις κατὰ τῶν ἐχθρῶν · ὑποτάξας δὲ τοὺς διὰ τὸς Σαοὺλ πολεμοῦντάς με Ἰουδαίους (68), ὅσων καὶ ἄκοντες νῦν, ὡς βασιλεῖ μοι, ὑπέκυψαν. Ἐπὶ δὲ τοῦ Χριστοῦ νοήσεις ἐκδι-

κήσεις μὲν κατὰ τῶν Ἑβραίων, ἐξολοθρευθέντων Ἀ. de Christo intelligas, per vindictas ea intellige, quæ ὑπὸ Ῥωμαίων ὑποταγῆν δὲ λαῶν, τὴν τῶν ἐξ ἔθνῶν. Judæis acciderunt a Romanis : et per subjectionem populorum, conversionem gentium ad fidem.

Ὁ ρύστης μου ἐξ ἐχθρῶν μου ὄργιλον. Εὐχαριστία ταῦτα πρὸς Θεὸν πάντα, εἰς εὐθεταν μὲν μετασχηματισθέντα, κληρικῆς δὲ δύναμιν ἔχοντα. Ἐχθροὺς δὲ ὄργιλους λέγει τοὺς ἀμφὶ τὸν Σαοὺλ, μηδέποτε τὴν ὄργην ἀπολελοιπίτα· ἕως περιήσαν· ἢ τοὺς δαίμονας.

Ἀπὸ τῶν ἐπανισταμένων ἐπ' ἐμὲ ὑψώσεις με. Ἄ προλαβὼν εἶπε, ταῦτα πάλιν φησι, χαίρων ἐπανακυκλοῦν αὐτὰ, χαρᾶς ὄντα πρόξεννα.

Ἀπὸ ἀνδρός ἀδίκου ρίψαι με. Εἰ τινες ἐπαναστήσονται μοι, κατὰ τοὺς θεράποντας τοῦ Σαοὺλ, ἀνώτερον θήσεις με αὐτῶν· καὶ εἰ τις ἔσται μοι κατὰ Σαοὺλ ἀδίκως ἐπιβουλεύων πῶ σώζονται, ρίψαι με καὶ ἐκ τούτου.

Διὰ τοῦτο ἐξομολογήσομαι σοι ἐν ἔθνεσι, Κύριε. Δύνη τοιούτος εἶ, οἷον ἐμὸς ἐξύμνησε λόγος, εὐχαριστήσω σοι ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι· καὶ μέντοι τοῦτο πεποίηκε διὰ τῆς βίβλου τῶν οἰκείων Ψαλμῶν, ἐν πᾶσι ἔθνεσιν ἀναπτυσσομένης.

Καὶ τῷ ὄνοματί σου ψαλῶ. Δηλαδὴ σοι, κατὰ τὸ Ψαλῶ σοι ἐν κιθάρᾳ

Μεγαλύνων τὰς σωτηρίας τοῦ βασιλέως. Magnas facis salutem tuam, o Domine : ut sit sensus : Tu, o Domine, magnas facis salutem tuam. Per regem enim seipsum intelligit.]

Ὁ ποιῶν ἔλεος τῷ χριστῷ αὐτοῦ. Τῷ χρισθέντι· ὁπὸ σεαυτοῦ, δηλαδὴ προστάζει σοι.

Τῷ Δαβὶδ, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ, ἕως αἰῶνος. Εἰπὼν βασιλεία, εἶτα χριστὸν, ἐπήγαγε τὸ ὄνομα. Τὸ μὲν οὖν θεῶθεν ἐλεείσθαι, προσαρμόσει τοῖς ἐκ γένους τοῦ Δαβὶδ βασιλεύουσιν Ἰουδαίοις· τὸ δὲ, ἕως αἰῶνος, ἀνοικεῖν ἐστι. Μετὰ γὰρ τὴν αἰχμαλωσίαν ἐπάνοδον, μόνος Ζοροβάβελ ἠγεμονεύσας, οὐ κατέλιπε κληρονόμος τῆς ἠγεμονίας. Λείπεται τοίνυν τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν σπέρμα τοῦ Δαβὶδ ἐνταῦθα λέγεσθαι, ὅτι τὸ ἐκ Δαβὶδ κατέγχεσθαι τὴν μητέρα αὐτοῦ, οὐ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος. Διὸ καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς εἰρηξεν· Βίβλος γενέσθαι Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ Δαβὶδ. Ποιῶν δὲ αὐτῷ ἔλεος ὁ Λόγος καὶ Θεός, ὁ ἠνωμένος αὐτῷ καὶ τεθειωκώς.

Εἰς τὸ τέλος ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ.
ΨΑΛΜΟΣ ΙΗ΄.

Εἰς τὸ τέλος καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς, ὅτι γηραιὸς γενόμενος, τοῦτον συντάξεν, εἰς τέλος ζωῆς ἤδη βλέπων· ἢ ὅτι προαναφανῆναι πρᾶγμα εἰς τέλος ἀποθησόμενον. Ἐπιστομίζει γὰρ τὴν μέλλουσαν ἀθείαν τῶν ληρῶντων ἀτόματα γενέσθαι τὰ πάντα.

Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ. Αὐτοὶ, φησὶν, οἱ οὐρανοὶ πάντοτε ἀνακηρύττουσι τὸ μέγαλειον τοῦ Θεοῦ, φωνῇ χρώμενοι τῇ ἑβεί. Ἐκ γὰρ

Liberator meus de inimicis meis iracundis. Pæc omnia ad Deum dicta sunt in gratiarum actionem : quæ licet per rectum prolata sint, vim tamen habent vocativi. Per inimicos autem iracundos, Samlem intelligit, qui iram nunquam remittet, donec superasset : vel ipsos dæmones.

VERS. 49. *Et ab insurgentibus in me exaltabis me.* Eadem repetit, quæ superius dixit, gaudens enim sæpius revolvere atque ingeminare, quæ sibi latitiam adduxerant.

A viro iniquo eripies me. Si aliqui in me insurrexerint, ut olim Saulis milites ac socii fecerunt, tu superiorem me illis facies : et si quis instar Saulis injustus, insidias mihi tetenderit, tu etiam ab hujusmodi homine me eripies.

VERS. 50. *Propterea confitebor tibi in nationibus, Domine.* Quoniam tu talis es, qualem sermone meo laudavi, gratias agam tibi in omnibus gentibus. Quod sane optime perfecit, hoc psalmorum libro, qui in omnibus gentibus legitur.

Et psallam nomini tuo. Hoc est tibi : juxta illud : *Psallam tibi in cithra* 41.

VERS. 51. *Magnificans salutes regis.* [Subandientium est, o Domine : ut sit sensus : Tu, o Domine, magnas facis salutem tuam. Per regem enim seipsum intelligit.]

Et faciens misericordiam christo suo. Christo, hoc est uncto, a te nimirum, hoc est jussu tuo.

David, et semini ejus usque in sæculum. Cum Regem et Christum dixerit, postremo addit et nomen David. Qui igitur misericordiam se a Deo consecutum esse dicit, posteris beati David recto accomodari potest. Quod vero ait usque in sæculum, improprie dictum est. Nam post reditum e captivitate solus Zorobabel regnavit, nullis in regno successoribus relictis. Superest igitur ut Christum de semine David hoc in loco intelligamus, cujus mater fuit ex progenie David, et cujus regni non erit finis. Hac de causa etiam evangelista dixit : *Liber generationis Jesu Christi filii David* 42. Ille autem qui huic semini Christo misericordiam fecit Verbum Deus est, ipsi semini unitum ac Deum illud faciens.

In finem Psalmus ipsi David.
PSALMUS XVIII.

Hic Psalmus etiam in finem inscribitur, quia senex erat beatus David, et ad finem vitæ suæ aspicebat, quando eum conscripsit. Vel, quia finem consecutura erant, quæ in eo prædicuntur. Futuram enim quorundam impietatem reprobatur, qui dicturi erant, casu ac fortuito omnia fuisse facta.

VERS. 2. *Cæli enarrant gloriam Dei.* Ipsi, inquit, cæli ubique Dei magnificentiam prædicant, proprioque aspectu ad id utuntur pro voce. A magni-

41 Psal. lxx, 22. 42 Matth. i, 1.

tudine enim ac pulchritudine creaturarum rerum, A quasi proportione quadam, earum artifex consideratur. Nam qui cœli magnitudinem spectat, et pulchritudinem, et formam, et situm, et cœtera huiusmodi, visuque veluti doctore quodam utitur, hic facillime summam Dei potentiam, et dignoscet, et credet: per cœlos vero, ipsum cœlum intelligit, quod est supra firmamentum, plurali numero usus Hebræorum more, qui ut pleraque alia plurali numero aliquando, et aliquando singulari ipsum cœlum appellant: quod tametsi latet, ex ipso tamen firmamento dignoscitur. Vel fortassis solum ipsum firmamentum cœlos appellavit, cum solum ipsum sit, quod videatur: juxta quem sensum subsequens versiculus, præsentis erit interpretatio.

Et opera manuum ejus annuntiat firmamentum. B Si hunc versiculum prioris expositionem esse intelligas, quod illic cœlos dixit, hic firmamentum vocat: et quod illi *narrant*, hic annuntiat; quodque illic gloriam, hic opera manuum; et ad summam sensus est, quod cœlum istud tantum quod videtur, sufficiens est atque idoneus doctor, ad demonstrandam factoris sui magnificentiam: quam et gloriam Dei, et opera manuum ejus appellavit.

Vers. 3 Dies diei eructat verbum. Si casu, inquit, ac sponte sua mundus regeretur, dies noctesque, suos certos terminos non servarent: verum tanta ubique patet in toto orbe ipsius Dei providentia, ut ex tam exacto ac diligenti rerum ordine, prior dies videatur subsequenter se diem docere determinationem illius ordinis qui ei obvenerunt est; videtur enim quodammodo ipsa dies eructare, hoc est, significare verbum: hoc est, mandatum Dei, quod de huiusmodi nimirum ordine ab eo constitutum est.

Et nox nocti annuntiat scientiam. Hoc etiam in noctibus, inquit, videre licet. Scientiam autem, hoc est doctrinam de constitutione nimirum huiusmodi ordinis, qui tanta cum regula moderatus est ut noctes ac dies mutuo non hædantur: quin imo tam recte omnia disposita sunt, ut certis vicibus modo diem nox, modo noctem dies, longitudine superet, et modo hæc quis etiam partibus contenta sint, et in omnibus tamen maximam concinnitatem et convenientiam demonstrant. Vel, *eructat verbum et annuntiat scientiam*, de providentia Dei. Ipse enim ordo, providentiam Dei esse nos docet. Vel aliter, dies dici potest Pater, et dies Filius, per communem utriusque divinitatis splendorem. [Eructat igitur, hoc est,] dicit Pater Filio verbum, juxta illud: *Ego a me ipso locutus sum nihil, sed qui misit me Pater, ille mihi mandatum dedit, quid dicam, et quid loquar*²². Et rursus nox Christus est, secundum humanitatem, si divinitati comparetur, quæ nox annuntiat nocti, hoc est aliis hominibus, scientiam, et cognitionem de Deo.

Vers. 4. Non sunt loquæ neque sermones quorum non audiuntur voces eorum? Cum interroga-

A μεγέθους και καλλονῆς, φησι, κτισμάτων, ἀναλόγως ὁ γενσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται. Καὶ πᾶς ὁρῶν οὐρανοῦ μέγεθος, καὶ σχῆμα, καὶ κάλλος, καὶ θέσιν, καὶ τὰ τοιαῦτα, μονοουχὶ διδάσκαλον ἔχων τὴν θέαν, πιστεύει περὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ. Οὐρανοὺς δὲ λέγει τὴν ὑπὲρ τὸ στερέωμα, πληθυντικῶς χαρακτηρὶ χρησάμενος, ἀντὶ ἐνικοῦ, κατὰ τὴν Ἑβραϊκὰ διάλεκτον, ποτὲ μὲν πληθυντικῶς, ποτὲ δὲ ἐνικῶς ὀνομάζουσα τὸν οὐρανόν. Εἰ γὰρ καὶ ἀφανὴς ἐστίν, ἀλλ' ἐκ τοῦ στερεώματος κάκεινον συλλογιζόμεθα. Ἡ καὶ μόνον τὴ στερέωμά φησιν, ὡς μόνον ὁρώμενον, ὡς εἶναι τὸν δεύτερον στίχον τοῦ πρώτου σαφηνιστικόν.

Ποιῆσιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα. Εἰ τοῦ πρώτου στίχου τὸν δεύτερον λάβης ἐφερμηνευτικόν, ὃν ἐν ἐκείνῳ κέκληκεν οὐρανοῦς, τοῦτο εἶπεν ἐν τούτῳ στερέωμα· καὶ ὁ διηγούμενος, τοῦτο ἀναγγέλλει· καὶ ὁ δόξαν ἐκεῖνο, τοῦτο ποιῆσιν χειρῶν, ἦτοι ἐργασίαν. Συντόμως δὲ εἰπεῖν, τοῦτο φησιν, ὅτι οὐρανὸς μόνον φαινόμενος, αὐτάρκης ἐστὶ διδάσκαλος τοῦ πεποιηκότος αὐτὸν Θεοῦ τῆς μεγαλουργίας· ταύτην γὰρ ὠνόμασε καὶ δόξαν, καὶ ποιῆσιν χειρῶν.

Ἡμέρα τῆ ἡμέρα ἐρεύγεται ῥῆμα. Εἰ αὐτόματος ὁ κόσμος ἐφέρετο, οὐκ ἂν ἐτήρουν τοὺς εἰκείους ὅρους αἱ ἡμέραι καὶ αἱ νύκτες. Νῦν δὲ τοσοῦτον προνοητῆς ἐστὶ τοῦ παντός, ὡς ὑπὸ τῆς ἄγαν εὐταξίας δοκεῖν τὴν πρώτην ἡμέραν ἀεὶ τὴν ἐξῆς διαδοσκειν περὶ τοῦ ὅρου τῆς ἀποκληρωθείσης αὐταῖς τάξεως. Τρόπον γὰρ τίνα ἐρεύγεται αὐτῆ, τοῦτέστι μὴνύει ῥῆμα· ἦτοι τὸ περὶ τούτου πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ.

Καὶ νύξ νυκτὶ ἀναγγέλλει γνώσιν. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν νυκτῶν ἐστὶν ἰδεῖν· γνώσιν δὲ, ἦτοι τὴν διδασκαλίαν περὶ τοῦ ὅρου τῆς τάξεως, ὡς μὴ ἀλλήλαις λυμαίνεσθαι, ἀλλὰ καὶ τάξει τινὶ, τοῦτο μὲν τὰς ἡμέρας πλεονεκτεῖν, τοῦτο δὲ τὰς νύκτας, τοῦτο δ' ἰσομορεῖν, καὶ διὰ πάντων εὐαρμοστεῖν. Ἡ ἐρεύγεται ῥῆμα, καὶ ἀναγγέλλει γνώσιν, ὅτι ἐστὶ πρόνοια Θεοῦ· τάξις γὰρ, προνοίας διδάσκαλος. Ἄλλως· Ἡμέρα μὲν, ὁ Πατὴρ· ἡμέρα δὲ, καὶ ὁ Υἱός, διὰ τὴν αἰγλήν τῆς θεότητος. Λέγει δὲ ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ· καὶ γὰρ φησιν· Ἐγὼ ἐξ ἑμαυτοῦ οὐκ ἐλάλησα, ἀλλ' ὁ πέμψας με Πατὴρ, αὐτὸς μοι ἐντολήν δέδωκε τί εἶπω, καὶ τί λαλήσω. Νῦν δὲ πάλιν ὁ Χριστὸς, κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, πρὸς σύγκρισιν τῆς θεότητος, καὶ ἀναγγέλλει τῆ νυκτὶ, τοῦτέστι, τοῖς ἀνθρώποις θεογνωσίαν.

Οὐκ εἰσι λαλῆσαι οὐδὲ λέγοι ὡς οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν; Ἐρωτηματικῶς ἀναγνωσκόν,

²² Joan. xii, 49.

ὡσανεὶ λέγοντος τοῦ Δαβὶδ, Ἄρ' οὐκ εἰσι λαλιαὶ, οὐδὲ λόγοι τῶν ἀψύχων τούτων κτισμάτων αὐτῶν, οὐδὲ φωναὶ ἀκούονται; Ἐπὶ ἀκουομένης γὰρ τῆς αὐτῶν φωνῆς, παρὰ τὸ μὴ εἶναι, δηλον οὐδὲ λαλιά, οὐδὲ λόγος ἔσται· μέρη γὰρ ταῦτα τῆς φωνῆς. Οὕτως ἀπορήσας, ἐπάγει τὴν λύσιν.

autem loquela et sermo, vocis partes: enigma dubitationem moverit subjungit solutionem. [Es^t etiam Hebraicum idioma, antepositio illa pronominum, quorum, eorum. Verum ordo sic fiat, cum interrogatione, ut diximus: Non sunt loquela neque sermones eorum, quorum non audiuntur voces?]

Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρας τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. Ναί, φησὶ, τοσοῦτόν (69) εἰσιν; ἔτι καὶ πᾶσα ἡ γῆ πληθρῶται τοῦ φθόγγου αὐτῶν, κατ' ὃν εἰρήκαμεν τρόπον. Ταῦτόν δὲ δύναται καὶ τὸ, εἰς τὰ πέρας τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν· ἐπαλλόγησε γὰρ ἐμφάσεως ἕνεκεν. Ἐμφαντικὰ δὲ μίχους καὶ πλάτους τὰ πέρας, ὡσπερ οὖν καὶ λαλιά καὶ λόγος ταῦτόν. Ἔθο; δὲ τοῖς προφήταις καὶ μάλιστα τῷ Δαβὶδ τὸ αὐτὸ νόημα δι' ἄλλων καὶ ἄλλων ἐκφέρειν ὀνομάτων. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως εἰπεῖν, ὅτι διδάξας ὁ Προφήτης ὅτι τὰ δηλωθέντα κτίσματα μονουχὶ φωνῆν ἀφιεῖσιν, ὅτι ἐστὶ πρόνοια Θεοῦ, διακρίτουσα τὸ πᾶν καὶ συνέχουσα; βούλεται προσ-αγορεύσαι, ὡς ἄρα ἐν παντὶ ἔθνεσι ἔσονται τινες συνιέντες τῆς τοιαύτης τῶν ἀψύχων φωνῆς. Διό φησιν· Οὐκ εἰσι λαλιαὶ οὐδὲ λόγοι διαλέκτου τινὸς ἐθνικῆς, δι' ὧν οὐχὶ ἀκούονται, τουτέστιν, ἐπαγγέλλονται αἱ δηλωθεῖσαι τῶν κτισμάτων ἀλάητοι φωναί. Τοῦτο δὲ τετέλεσται· πανταχοῦ γὰρ τῆς γῆς ἐν παντὶ ἔθνεσι οἱ συνιέντες, ἀπαγγέλλουσιν, ὅτι ἐστὶ πρόνοια Θεοῦ. Ἐπὶ μέντοι τοῦ παρόντος νοήματος τὸ, Ἀκούονται, ἀντὶ τοῦ, Ἀκουσθήσονται νοήσομεν, κατ' ἀντιχρονίαν. Ἡ καὶ τῷ ἐνεστώτι ἐχρήσατο, διὰ τὴν προφητείαν, ὡς ἤδη γινόμενα τὰ μέλλοντα βλέπουσαν.

Ἐν τῷ ἡλίῳ ἔθετο τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ. Ὁ μὲν νοῦς τοῦ ῥητοῦ τοιοῦτός ἐστιν· ὅτι ἡλίῳ ἔταξεν ὁ Θεὸς κατοικίαν ἐν τῷ οὐρανῷ· φησὶ γὰρ Μωϋσῆς περὶ τῶν δύο φωστῆρων τῶν μεγάλων· Καὶ ἔθετο αὐτοὺς ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ, ὥστε φαίνεσθαι ἐπὶ τῆς γῆς. Ἔθεξε δὲ τοῖς πολλοῖς ἀσύντακτον· ἡμεῖς δὲ μετὰ τὸ σκῆνωμα ὑποστιζόντες, καὶ τὸ αὐτοῦ νοοῦντες μὴ ἀντωνυμικῶς, ἀλλ' ἐπιῤῥηματικῶς, εὐχερῶς τὸ ῥητὸν συντάττομεν· οἶον, ἔθετο καὶ ὥρισε τῷ ἡλίῳ τὸ σκῆνωμα καὶ τὴν κατοικίαν αὐτοῦ, ὃ ἐστὶν ἐκεῖ, δηλονότι ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ, περιττῆς κειμένης τῆς ἐν προθέσει, ὡς καὶ ἄλλα πολλὰ ἐν ἄλλοις ῥητοῖς παρατετηρήκαμεν. Καὶ ὁ ἡλίος τοίνυν μὴ ἀπολιμπάνων ποτὲ τὸ ἀφωρισμένον αὐτοῦ σκῆνωμα τὸν οὐρανὸν, κήρυξ γίνεται τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης καὶ προνοίας.

[radius recte fieri potest, ut diximus.] Sol itaque qui constitutum sibi in caelo habitaculum nunquam

reliquit, divinæ gloriæ ac providentiæ perpetuus est præco

Et ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo. Subintellige verbum est. Pulcher est, inquit,

tionem legendum est; quasi dicat: Numquid non sunt loquela, neque sermones earum rerum quæ anima earent, et quarum voces non audiuntur? Nam cum nulla earum audiatur vox, quia scilicet nullam habent, credere etiam quis potuisset quod nec loquela nec sermo earum andiri possit. Sunt autem loquela et sermo, vocis partes: enigma dubitationem moverit subjungit solutionem. [Es^t etiam Hebraicum idioma, antepositio illa pronominum, quorum, eorum. Verum ordo sic fiat, cum interrogatione, ut diximus: Non sunt loquela neque sermones eorum, quorum non audiuntur voces?]

Vers. 5. In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum. Profecto, inquit, tanti sunt, ut omnis terra illorum voce plena sit, declarando ut diximus. Et idem sibi volunt verba quæ sequuntur: Et in fines orbis terræ verba eorum. Ad majorem enim emphasim aliis verbis replicavit, quod jam dixerat, ut sæpe solent Prophetæ, et præcipue beatus David. Vel aliter: Cum docuerit Propheta creaturas superiores commemoratæ, vocem quodammodo emittere, ac fateri providentiam Dei, qua universa reguntur, ac continentur, tametsi et anima, et articulata careant voce; modo prædicens, quomodo in omni generatione semper erunt aliqui, qui hujusmodi creaturarum vocem intelligant, subdit non esse loquelas aut sermones alienius idiomatis, per quos non audiuntur, hoc est, non annuntientur mutæ illæ creaturarum voces, de quibus dictum est. Quæ propheta jam impleta est, quoniam ubique Gentium sunt, qui intelligunt et annuntiant providentiam Dei. In hac ultima tamen expositione verbum, audiantur: accipi debet pro audientur, ut sit tempus pro tempore. Vel ideo fortassis præsentis tempore usus est, quia prophetæ futura veluti præsentia intuentur.

Vers. 6, 7. In sole posuit tabernaculum illius. Hujus versiculi sensus talis est, quod Deus habitationem soli posuit in caelo. Ait enim Moyses de duobus magnis luminaribus, quod posuit ea Deus in firmamento caeli, ut lucerent super terram. Aliquibus etiam visum est, versiculum hunc recte construi non posse: nos autem post dictionem tabernaculum, virgulam ponentes, et dictionem quæ Græce αὐτοῦ habetur, non pro relativo, sed pro adverbio loci intelligentes, commodissime ordinem reddimus. Posuit Deus ac determinavit soli habitationem illuc, id est in firmamento caeli: ita tamen ut superflua sit præpositio, in, quemadmodum multis in locis observavimus. [Nam cum Græci sexto casu careant, et illius loco tertio utantur, dictio sole, hoc pacto, soli, apud eos est, et ordo qui constitutum sibi in caelo habitaculum nunquam

Et ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo. Subintellige verbum est. Pulcher est, inquit,

Variae lectiones.

(69) Ἰσ. τοσοῦτοι, ut legisse videtur Latinus Interpres.

sol et decorus, radiorum fulgentium splendore, in-
star sponsi exeuntis a thalamo.

Exsultabit ut Gigas ad currendam viam. Hoc in
loco etiam tempus positum est pro tempore, ut fu-
turum scilicet pro præsenti. Gaudet quippe ac
lætatur sol constitutum sibi iter percurrens, ac
quasi gigas propriis viribus fretus : ac si dicat,
indefessus semper est sol, tametsi jam tot annis
mandato Dei inserviat.

*A summo cælo egressio ejus, et occurus ejus
usque ad summum cæli,* Egressio seu exitus solis,
est oriens, secundum quem matutinum atque orien-
talem horizontem ascendit. Per occursum vero,
occasum ejus intelligimus, secundum quem vesper-
tinum horizontem subit, unico die dimidium sphaeræ
percurrens : quin imo et totam sphaeram integro
nimirum die ac nocte.

Nec est qui abscondat se a calore ejus. Non est
homo aliquis, inquit, aut locus, ita ut per locum
elementa, per hominem animantia omnia com-
prehendantur. Hoc etenim maxima admiratione
dignum est, quod tanto a nobis sol distans inter-
vallo, illuminet et calefaciat. Ignis quippe iste
inferior, procul quidem illuminat, sed non cale-
facit, nisi ad illum accesseris. Solis præterea pul-
chritudinem, robur, cursum et utilitatem laudans
Propheta, magnificam ac liberalem Dei poten-
tiam omnibus manifestat. Atque hæc quidem est
recta verborum interpretatio. Quidam vero alle-
gorice hæc exponentes dicunt per cælos quidem
cælestes atque incorporeos ordines intelligi, qui
Deum assidue laudant, ut Isaias et Ezechiel tra-
dunt, qui audisse se illos referunt ; vel homines
illos, qui terrena transcendent, prophetiæque ac
contemplationi Dei incumbentes in cælum ten-
dunt : et per firmamentum eos homines qui circa
mundi actionem stabiles ac constantes sunt, et ad
omnes calamitatum impetus infracti, et per diem
rursus, præclaras illas cælestes atque incorporeas
potestates, quæ secunda dicuntur lumina ; quæque
divina mandata sibi ipsis mutuo deferunt, et re-
nuntiant : per noctem vero, hominem ipsum, ob
carnalis nimirum crassitudinis caliginem, quæ ani-
mam circumdat. Et quæ sequuntur consequenter
prædictis exponunt. Verba autem illa : *In omnem
terram exivit sonus eorum,* magnus Paulus in Epi-
stola ad Hebræos ⁶⁶, congrue ad evangelistas atque
ad apostolos transtulit, atque eis accommodavit.
Illa vero : *In sole posuit tabernaculum illic,* hoc
pacto per eosdem exponuntur, dicentes : quod
Christus in homine habitat ; in eo, inquam, ho-
mine, qui virtutum radiis coruscaverit. *Ego enim,
inquit, ei Pater ad eum veniemus, et mansionem
apud eum faciemus* ⁶⁷. Vel Christi tabernaculum,
est assumpta humanitas : quam cum illic habita-

τῆ κάλλει τῶν ἀστραπτουσῶν ἀκτίνων, δίκην νυμ-
φλου προβαίνοντος ἀπὸ τοῦ θαλάμου.

Ἄγαλλιόσεται ὡς γίγας δραμεῖν ὁδόν. Καν-
ταῦθα νοηοῦμεν ἀντιχρονίαν· χάριται γὰρ δραμεῖν
τὴν ἀποκεκληρωμένην αὐτῷ πορείαν, ὡς γίγας τῆ
δυνάμει τεθαρόηκως, τουτέστιν, ἀκάμας ἐστὶν ἀεὶ,
τοσοῦτους ἐνῆαυτοῦς δουλεύων τῷ τοῦ Θεοῦ προσ-
τάγματι.

Ἄπ' ἀκρου τοῦ οὐρανοῦ ἡ ἐξοδος αὐτοῦ, καὶ
τὸ κατάντημα αὐτοῦ. ἕως ἀκρου τοῦ οὐρανοῦ.
Ἐξοδος μὲν, ἡ ἀνατολή, καθ' ἣν ὑπερβαίνει τὸν
ἕψον ὀρίζοντα· κατάντημα δὲ, ἡ δύσις, καθ' ἣν εἰς
τὸν ἐσπερινὸν ὀρίζοντα καταδιέεται, καὶ διὰ μιᾶς
ἡμέρας τὸ ἡμισφαίριον ὅλον διατρέχει· εἰ βούλει
δὲ, δι' ἐνδὲς ἡμερονύκτου τὸν σύμπαντα κόσμον.

Ὁὐκ ἐστὶν δεσ ἀποκρυβήσεται τῆς θερμῆς αὐ-
τοῦ. Ὁς τόπος, ἡ δεσ ἀνθρώπος· καὶ διὰ τοῦ τόπου
μὲν, τὰ ὄντα, διὰ τοῦ ἀνθρώπου δὲ, τὰ ζῶντα συμ-
περιέλαβε· τοῦτο γὰρ τὸ θαυμασιώτατον, οἷ τῷ
αὐτῷ ἀποστήματι καὶ φωτίζει καὶ θερμαίνει· τὸ
δὲ παρ' ἡμῖν πῦρ φωτίζει μὲν πόρρωθεν, οὐ θερ-
μαίνει δὲ, εἰ μὴ πλησιάσεις. Οὕτως ἐπαινέσας καὶ
τὸ κάλλος αὐτοῦ, καὶ τὴν βῶμην, καὶ τὸν δρόμον
αὐτοῦ, καὶ τὴν χρείαν, δείκνυσι κἀντεῦθεν τοῦ πε-
ποιηκότος αὐτὸν τὴν φιλότιμον ἰσχύν. Ἄλλ' ἡ μὲν
εὐθύς (70) ἐξηγήσας τῶν ῥητῶν, αὐτῆ. Τινὲς δὲ εἰς
ἀλληγορίαν ἐμβάλλοντες αὐτὰ, φατὶν οὐρανοὺς μὲν
εἶναι τὰ οὐράνια τῶν ἀσωμάτων τάγματα, διὰ παν-
τὸς τὸν Θεὸν δοξάζοντα, ὡς Ἰεζεκιὴλ καὶ Ἡσαίας
ἤκουσαν· ἢ τοὺς ὑπερκειμένους τῶν γῆινων ἀνθρώ-
πους, καὶ διὰ τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας εἰς οὐρα-
νοὺς ἀνατεταμένους· στερεώμα δὲ, τοὺς στερεουμέ-
νους διὰ τῆς πρακτικῆς ἀνδρας, καὶ ἀρρήκτους ταῖς
τῶν πειρασμῶν προσβολαῖς· ἡμέραν δὲ πάλιν, τὰς
φωτεινὰς δυνάμεις τῶν ἀσωμάτων, φῶτα γὰρ οὗτοι
δεύτερα λέγονται· τὴν ἀπορθημυοῦσας ἀλλήλαις τὰ
θεῖα προστάγματα· νύκτα δὲ, τοὺς ἀνθρώπους, διὰ
τὴν ἐπιπροσθοῦντα τῆ ψυχῆ ζῶφον τῆς σαρκικῆς
παχύτητος· καὶ τὰ ἐξῆς ἀκολούθως. Τὸ δὲ, *Εἰς πᾶ-
σαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, ὁ μέγας
Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῇ εὐκαίρως
ἐπὶ τοὺς εὐαγγελιστάς καὶ ἀποστόλους τοῦ Χριστοῦ*
D *μετήγαγε καὶ προσθήρσοε.* Τὸ δὲ Ἐν τῷ ἡλίῳ
ἔθετο τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ, τοιοῦτοτρόπως ἀλληγο-
ροῦσιν, ὡς ὁ Χριστὸς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ οἰκεῖ, τῷ
λάμποντι ταῖς τῶν ἀρετῶν ἀκτίσιν. Ἐγὼ γάρ,
φησὶ, καὶ ὁ Πάτερ ἐλευσόμεθα, καὶ μοῖρην παρ'
αὐτῷ ποιήσομεν. Ἡ καὶ σκῆνωμα τοῦ Χριστοῦ, ἡ
προσληφθεῖσα ἀνθρωπότης, ἦν οἰκήσας, ἔθετο ἐν
τῷ φωτὶ, πολιτευόμενος ὑπὸ τὸν ἥλιον, καὶ φανερῶς
βίων καὶ αὐτὸς ὡς νυμφίος. Ὁραῖος γάρ, φησὶ,
κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, οἷα περ
λελαμπρισμένος ταῖς τῶν ἀρετῶν ἀκτίσιν, ἡ χάρι-

⁶⁶ Imo, Rom. x, 18. ⁶⁷ Joan. xiv, 23.

σιν. Ὅς καὶ ἠγαλλιάσατο δραμεῖν ὑπὲρ ἡμῶν τὴν Ἀ
ἐπὶ τῷ θανάτῳ. Ἄπ' ἀκρου δὲ τοῦ οὐρανοῦ κατιῶν,
εἰς αὐτὸ πάλιν ἐπανῆλθεν. Οὐδεὶς δὲ ἀποκρυβήσεται
τῆς θερμῆς τῶν λόγων αὐτοῦ· καὶ οἱ μὲν, καλυφθή-
σονται, οἱ δὲ καυθήσονται (71), ὅτι αὐτῷ Πᾶν γόνυ
κάμψει, κατὰ τὸν Ἀπόστολον.

atque a summo caelo descendens in illud rursum reversus est. Præterea etiam nemo se abcondet
a calore sermonum ejus, quia alii quidem vere caleſcent, alii vero vel illud saltem addiſcent, quod ei
omne genu flectitur [cælestium terrestrium et infernorum] ut dixit Apostolus *7.

Ὁ νόμος Κυρίου ἄμωμος, ἐπιστρέφων ψυχᾶς.

Ἄρχει, φησὶν, εἰς διδασκαλίαν θεογνωσίας καὶ ὁ
ἄγραφος νόμος, διὰ μεγέθους, καὶ κάλλους, καὶ εὐ-
ταξίας τῶν κτισμάτων λαλῶν· νῦν δὲ καὶ γραπτὸν
δέδωκε, δι' οὗ καταμάθοι τις τὴν αὐτοῦ καὶ πρόνοιαν
καὶ σοφίαν. Διαφόροις δὲ ὀνόμασι τὸν νόμον καλεῖ·
νόμος μὲν γὰρ, ὡς ῥυθμιζῶν τὴν πολιτείαν· μαρ-
τυρία δὲ, ὡς τοὺς ἁμαρτάνοντας διαμαρτυροῦμενος·
δικαιώματα δὲ, ὡς διδάσκων τὸ δικαίον· ἐντολὴ δὲ,
ὡς τὸ πρακτέον ἐνταλλόμενος· φόβος δὲ, ὡς ἀδυσώ-
πητος· κρίματα, ὡς ψήφους ἐκφέρων, ὡς προλα-
θόντες εἰρήκαμεν πλατύτερον ἐν τῷ ἰσ' ψαλμῷ.

mandatum, quia quæ agenda sunt præcipit : et
sententiam ferat et suffragium quemadmodum latius

Ὁ νόμος Κυρίου ἄμωμος, ὑποστρέφων ψυχᾶς
Τί γὰρ ἂν ἔχοι τις αὐτοῦ μέμφασθαι; ὅς γε
καὶ (72) ἐπιστροφήν ψυχῶν ἐτέθη, διὰ τῶν μικρῶν
τὰ μείζω διδάσκων.

Ἡ μαρτυρία Κυρίου, πιστὴ, σοφίζουσα νήπια.
Ἀξιόπιστος, ἐπεὶ καὶ παρὰ Θεοῦ· νήπια δὲ, ἢ καθ'
ἡλικίαν, ὡσπερ τὸν Δανιήλ, καὶ τοὺς κατ' αὐτὸν, ἢ
κατὰ ἀμαθίαν ἀνθρωπίνης σοφίας, ἢ κατὰ ἀκαλίαν.
puero adhuc data est sapientia], aut ob humanæ sapientię ignorantiam, aut etiam ob summam sim-
plicitatem. [Omnibus enim his modis parvulus quis
dici potest.

Τὰ δικαιώματα Κυρίου, εὐθέα, ἐμφραίνοντα
καρδιᾶν. Μηδὲν σχολιὸν ἔχοντα, μᾶλλον νοῦν καὶ
διὰ τοῦ διδάσκειν τὰς αἰτίας ἐμφραίνοντα. Ἡ εὐθέα,
ὡς εὐθύτητος δημιουργία.

Καὶ ἐντολὴ Κυρίου, τηλαυγής, φωτίζουσα
ὄφθαλμούς. Τοὺς τῆς ψυχῆς· δι' αὐτῶν δὲ, καὶ τοὺς
τοῦ σώματος· ὥστε μὴ βραβεῖν ὁδὸν πονηράν.

Ὁ φόβος Κυρίου ἀγνός. (73) Ἄγνός μὲν, ὅτι
μετὰ κάθαρσιν ἐπιγίνεται· διαμένων δὲ, ὅτι ἐκαίνος
μὲν ἄχρι καθάρσεως φθάνων ἐκβάλλεται διὰ τῆς
ἀγάπης. Οὕτω; δὲ ἀπεισαχθεὶς, συνδιαωνίζει.

autem hic eum intelligit propheta qui perfectiorem
quem quoties quis habet, a benevolentia Dei nunquam excidit.

Διαμένων εἰς αἰῶνα αἰῶνος. Ἄγνός ὡς καθαρὸς D
διαβολῆς· ὁ γὰρ ἀνθρώπινος φόβος, διαβέβληται,
δειλία κλοῦμένου. Ἡ φόβον ἐνταῦθα τὸν τελειωτι-
κὸν λέγει, ὅς μόνος ἐστὶ καθαρὸς, διὰ μόνον τὸ μὴ
ἐκπισεῖν τῆς τοῦ Θεοῦ οἰκειώσεως; συνιστάμενος.

*6 Psal. XLIV 3. *7 Philipp. II, 40.

Varie lectiones.

(71) Ἰσ. καλυφθήσονται.

(72) Addendum εἰς, vel πρός.

ret, posuit in luce, degens sub sole, hoc est, in
aperto ac palam vivens. Et ipse tanquam sponsus :
Speciosus enim, inquit, forma præ filiis homi-
num *6, illustratus nimirum virtutum radiis ac
multiplicibus charismatum donis : qui etiam ex-
sultavit ut pro nobis curreret viam ad mortem.

Vers. 8. Lex Domini irreprehensibilis, convertens
animas. Sufficeret, inquit, ad præstandam nobis
cognitionem de Deo, ipsa lex naturæ, quæ magni-
tudinem, pulchritudinem et ordinem rerum quæ
creatæ sunt, omnes homines docuit ; verum hoc
Deo satis non fuit, sed scriptam etiam legem nobis
tradidit, per quam de divina Providentia ac sapien-
tia etiam doceremur. Variis autem nominibus
legem vocat. Nam et legem appellat, veluti quæ
conversationem vitæ concinat et constituit ; et
testimonium, quia peccatores contestatur : et
justificationem, quia quod justum est docet : et
timorem, veluti inexorabilem : et iudicium, quasi
diximus in psalmo XVII.

Lex Domini irreprehensibilis, et convertens ani-
mas. Quid enim in ea est, quod accusari possit, cum
et ad animarum conversionem sit posita, et ex par-
vis majora doceat.

Testimonium Domini fidele, sapientiam præstans
parvulis. Fide digna sunt hæc testimonia : quia
a Domino sunt : Parvulos autem vel ætate dicit,
quemadmodum videmus accidisse in Daniel [cui
dici potest.

Vers. 9. Justificationes Domini rectæ, lætificantes
corda. Nihil tortuosum aut obliquum habent :
quinimo summa hominem lætitia afficiunt, dum
causas docent. Vel rectas appellat justificationes
Domini, quasi quæ rectitudinem in omnibus ope-
rantur.

Præceptum Domini lucidum, illuminans oculos.
Animæ oculos intellige per quos corporis etiam
oculos illuminabit : ita ut per pravias vias non
incedant.

Vers. 10. Timor Domini mundus, permanens in
sæculum sæculi. Mundus veluti qui accusari non
possit, aut vituperari. Humanus enim timor accu-
sari solet et pusillanimitas appellatur. Timorem
hominem reddit, quique purus est ac mundus :

Initialis autem timor mundus non est, quia
ex propriis nascitur peccatis. Vel mundus idem
dicitur hic timor, quia munditia est causa, et
mundos homines reddit. [Præterea alia est hujus
timoris ad alios differentia : humanus timor, aut

(73) Hæc inverso ordine legisse videtur Latinus
Interpres.

ille quem initialem diximus, tempore sæpe extinguitur, nec perpetuo permanet; non sic timor iste perfectior quem laudat Propheta, qui per totam vitam hominis extenditur, ut denotent illa verba: *In sæculum sæculi*. Vel ideo mundus dicitur, quia post animæ purgationem innascitur; et permanens, quia timor ille qui ad munditiam pervenit, ejicitur a dilectione, [*Dilectio enim, inquit, foras pellit timorem*]. Hic autem timor, qui munditiam subsequitur, permanet in æternum.

Judicia Domini vera. Ea enim sola proprie omni prorsus errore carent. Nam humana judicia si ad summam et exactam divinarum judiciorum dispositionem comparantur, erronea etiam esse apparebunt, propter humani nimirum intellectus infirmitatem.

Justificata in idipsum. Hoc est quæ vera pariter sunt et justa. Nam quod proprie verum fuerit, illud etiam justum erit.

Vers. 11. Desiderabilia super auram et lapidem pretiosum multum. Hoc est supra omnia hujus mundi bona, quæ pretiosa ab hominibus reputantur; qui vero ab hujusmodi materialium rerum desiderio procul fuerit, ille divina judicia, hoc est, legem Dei, quasi famelicus, semper appetet, cisque nunquam satiabitur.

Et dulciora super mel et farum. Mellitis etenim favis, qui et visu jucundi sunt, et gustu suaves, dulciora sunt eloquia Dei. Per pretiosissimas autem materias et per cibum suavissimum, desiderium et dulcedinem divinarum judiciorum demonstravit.

Vers. 12. Etenim servus tuus custodit ea. De seipso Propheta hoc dicit. Vel in universum, quod omnis qui servus Dei, atque ita per virtutem affectus, necessario omnia observat quæ superius dicta sunt: Custodit enim posuit pro eo quod est, amat atque operatur.

In custodiendis illis retributio multa. Non in futura tantum vita sed etiam in præsentia.

Vers. 13. Delicta quis intelliget? Quia prædictorum observatio, et peccatorum abstinentia proficiuntur, quod difficillimum est, merito dubitat Propheta quisnam futurus sit adeo sapiens ad discernendum peccata, ut in ea non incidat, cum aliqua peccata sint maxime latentia, ea præcipue quæ in animo consistunt.

Ab oculis meis munda me. Occulta appellat peccata, quæ clam commissa sunt; vel turpes cogitationes, quæ in animo versantur, pro quibus ardentius supplicat. Nam quanto magis latent, tanto difficilior expelli ac superari possunt: quippe cum summa securitate animum nostrum inquinant. Manifesta enim peccata facilius superantur, nisi quis perditis prorsus sit moribus. Vel per occulta, peccata ea intellige, quæ per ignorantiam committuntur.

Et ab alienis parce servo tuo. In alienis, inquit, peccatis parce mihi, cum noverim reges, pontifi-

Α Ὁ γὰρ στοιχειωτικὸς οὐκ ἔστιν ἀγνός· συνίσταται γὰρ διὰ τὰ οἰκεῖα πλημμελήματα, καὶ τούτων ἤρτηται. Ἡ ἀγνός, ὡς ἀγνείας ποιητικὸς. Οὗτος δὲ οὐκ ἔστι πρόσκαιρος, ὡς ἀνθρώπινος, ἢ ὡς ὁ στοιχειωτικὸς, ἀλλ' ἄλλ' ἐν τῇ ζωῇ παρατείνόμενος· τὸ γὰρ διαρκὲς αὐτοῦ νῦν, οἶμαι, δηλοῖ τὸ, εἰς αἰῶνα αἰῶνος.

Τὰ κρίματα Κυρίου, ἀληθινά. Ἀληθινά, ὡς μόνον κυρίως ἀπλανῆ, πρὸς ἀντιδικαστολήν τῶν ἀνθρωπίνων κριμάτων, ἃ πεπλάνηται, ὅσον πρὸς τὴν ἀκριβείαν, διὰ τὴν τοῦ νόμου ἀσφάλειαν.

Β Δεδικαιωμένα ἐπὶ τὸ αὐτό. Ἐν αὐτῷ δὲ καὶ δίκαια· τὴ γὰρ κυρίως ἀληθῆς καὶ ἕνα καὶ δίκαιόν ἐστιν.

Ἐπιθυμητὰ ὑπὲρ χρυσοῦ καὶ λίθου τίμιου πολὺν. Ὑπὲρ τὰ παρ' ἀνθρώποις δοκούντα τίμια τῶν ὕλων. Ὁ γὰρ τῆς ὀρέξεως τούτων ἀποστάς τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων ἀκορόστως ἐπιθυμῆσει, τούτεστι τοῦ θείου νέμου.

Καὶ γλυκύτερα ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον. Ὑπὲρ τὸ σίμβολον, ὑπὲρ ἡδύτατόν ἐστιν εἰς ὄψιν καὶ γεῦσιν. Διὰ δὲ τῶν τιμιωτέρων ὕλων, καὶ τοῦ ἡδυτέρου βρώματος, ἐνέφηγε τὴν ἐπιθυμίαν καὶ γλυκύτητα τῶν θείων κριμάτων.

Καὶ γὰρ ὁ δοῦλός σου φυλάσσει αὐτά. Περὶ ἑαυτοῦ τοῦτο εἶπεν. Ἡ δι πᾶς ὅς ἐστι δοῦλός σου, κατὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἀρετῆς διάδοσιν, ἐξ ἀνάγκης φυλάσσει αὐτά, δηλαδή, τὰ προβόρηθέντα. Φυλάσσει δὲ, ἀνεὶ τοῦ, φιλεῖ καὶ ἐνεργεῖ.

Ἐν τῷ φυλάσσειν αὐτά, ἀνταπόδοσις πολλή. Οὐκ ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ παρούσῃ.

Παραπτώματα τίς συνήσει; Ἐπεὶ ἡ φυλακὴ τούτων δι' ἀποχῆς γίνεται πλημμελημάτων, τοῦτο βεβηκατόρωτον, εἰκότως διαπορεῖ, Τίς οὗτος ἔσται συνετός, λέγων, εἰς διάκρισιν τῶν πλημμελημάτων, ὥστε μὴ περιπίπτειν αὐτοῖς; τινὰ γὰρ αὐτῶν λεπτά καὶ λαυθάνοντα, καὶ μᾶλλον τὰ κατὰ ψυχὴν συνιστάμενα.

Ἐκ τῶν κρυφίων μου καθάρισόν με. Κρύφια λέγει, ἢ τὰ ἐν κρυφῇ πραττόμενα πλημμελήματα, ἢ τοὺς κατὰ διάνοιαν συνισταμένους αἰσχροὺς λογισμοὺς, περὶ ὧν ἐκτετεύει θερμῶς· οὗτοι γὰρ ὅσον εἰσὶν ἀφανεῖς, τοσοῦτον καὶ δυσκαταγώνιστοι, κατὰ πᾶσαν ἄδειαν μολύνοντες. Τῶν γὰρ φανερῶν ἁμαρτημάτων περιγενήσεται τις, εἰ μὴ πάντῃ ἐκδέδιχεται. Κρυφίων νοήσεις, τῶν ἐν ἀγνοίᾳ ἁμαρτημένων.

Καὶ ἀπὸ ἀλλοτρίων φείσαι τοῦ δούλου σου. Καὶ ἐν τοῖς ἀλλοτρίοις ἁμαρτήμασι φείσαι μου.

Ἐνέχεται γὰρ καὶ βασιλεὺς ἀμαρτίας ὑπηκόων, καὶ ἄρχιερέων· ταῖς τοῦ λαοῦ, καὶ πατὴρ ταῖς τῶν παιδῶν, καὶ δεσπότης ταῖς τῶν δούλων, ὅταν ἐξ ἀμελείας αὐτῶν ἀμάρτωσιν οὗτοι. Ἡ καὶ ἀλλοτρίων λέγει τῶν τυχηρῶν παραπτωμάτων, ἃ μὴ κατὰ προαίρεσιν, ἀλλὰ κατὰ περιστάσιν γίνονται. Ἡ ἀλλοτρίων νοήσεις τῶν ἐχθρῶν, εἴτε ὁρατῶν, εἴτε ἀοράτων.

Ἐάν γάρ μὴ μου κατακυριεύσωσι, τότε ἄμωμος ἔσομαι. Ἐάν ταῦτα μὴ νικήσωσι, τότε τέλειον ἔξω· νῦν γὰρ φύλαξ εἰμι τοῦ νόμου, ἀλλὰ γε ταῦτα πεφύδημαι.

Καὶ καθαρισθῆσομαι ἀπὸ ἀμαρτίας μεγάλης. Μεγάλην ἀμαρτίαν τὰ εἰρημένα καλεῖ, εἰ καὶ τισι δοκοῦσι εὐκαταφρόνητα· καὶ ὁ κατὰ διάνοιαν γὰρ λογισμὸς· διώκει τὴν χάριν τοῦ πνεύματος. Τὸ παρῶν τοὺς ὑπὸ χεῖρα πλημμελεῖν, τῆς Ἰησῆ ἐστὶ καταδίκης, καὶ μείζονος ἄξιον.

Καὶ ἔσονται εἰς εὐδοκίαν τὰ λόγια τοῦ στόματός μου. Τότε, φησὶν, ἔσονται σοι καὶ οἱ λόγοι τῆς προσευχῆς μου εἰς εὐαρέστησιν, ὅτε καὶ ἀπὸ τῶν εἰρημένων καθαρισθῶ.

Καὶ ἡ μελέτη τῆς καρδίας μου ἐνώπιόν σου εὐαρεστήσεται. — Ἔσται, δηλονότι· εἰ γὰρ μὴ ἀπομάχη μελέτην αὐτῆ τὰ αἰσχροῦ, οὐκ ἂν τὰ ἀγαθὰ μελετήσεται, καὶ οἱ χαίροις (74) αὐτοῦ.

Κύριε, βοηθέ μου, καὶ λυτρωτά μου. Σὺ γὰρ μοι καὶ βοηθήσεις λυτρωθῆναι, καὶ λυτρώσεις τῶν εἰρημένων. Ἡ, Κύριε· ὁ βοηθῶν μοι, ἐν οἷς κατορθῶ, καὶ λυτρούμενος ἐν οἷς περιπίπτω. Τὸ μέντοι, Ἐκ τῶν κρυφίων μου καθύρισόν με, καὶ τὰ ἐξῆς ἅπαντα, ἀρμόσσοι πάσι πιστοῖς λέγεσθαι.

Εἰς τὸ τέλος ψαλμῶς τῷ Δαβὶδ.

ΨΑΛΜΟΣ 16'.

Εἰς τὸ τέλος καὶ οὗτος ὡς προαγορεύων τὰ μελλόντα τέλος λαθεῖν ἐπὶ Ἐζεχίου βασιλείας. Τοῦ γὰρ Ἀσσυρίου Σαναχηρείμ διὰ Ῥαφάκου τὰ βλάστημα ἐκεῖνα μηνύσαντος, περιαλήθας Ἐζεχίας, ἔδραμεν εἰς τὸν θεῖον ναὸν, ὃς ἡ τῶν Βασιλειῶν βίβλος ἱστορεῖ, καὶ ἀνήγγειλε πάντα τῷ Θεῷ, πρὸς ἄμωμον ἐκκαλούμενος· οἱ δὲ περὶ αὐτὸν πάντες, ἐν οἷς καὶ Ἠσαίας ὁ προφήτης, ἰδόντες τὴν συντριβὴν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, μονονουχί τῶν παρόντων ῥητῶν τὴν δύναμιν αὐτῷ ἐπεφώνησαν, εὐχόμενοι δεχθῆναι τὴν ἐκτετριαν τοῦ βασιλείας· ὅρα δὲ πῶς ἡ θεία χάρις ἐπέδειξε τῷ Δαβὶδ οὐ τὰ πράγματα μόνον, τὰ πολλοῖς ἔτεσιν ὑστερον (7.), ἀλλὰ καὶ ἅ ἐκδοῦς ἦν εἰπεῖν τότε τοὺς περὶ τὸν βασιλέα.

Ἐπακούσαι σου Κύριος ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς σου. Καὶ γὰρ ὅτε ἀπίστευτον Ἐζεχίας καὶ οἱ μετ' αὐ-

ces, parentes, et dominos, obnoxios esse subditorum, plebium, filiorum, et servorum peccatis: quando nimirum ob illorum negligentiam deliquerint. Vel ab alienis, hoc est, a peccatis quæ fortuito ac casu commissa sunt et non electione; vel, ab alienis, hoc est, ab inimicis, tam visibilibus quam invisibilibus.

VERS. 14. Si mei dominati non fuerint tunc irreprehensibilis ero. Si hæc, inquit, peccata me non vicerint, tunc perfectionem assequar. In presentia enim tametsi legem observo, timeo tamen a peccatis.

Et emundabor a delicto magno. Per magnum peccatum, ea intelligit quæ superius dicta sunt, licet fortassis quibusdam contemptibilia videantur. Mentis etenim inquinatio spiritum fugat, et neglectio eorum delictorum quæ a subditis committuntur, eandem condemnationem, vel majorem etiam, meretur.

VERS. 15. Et erunt ut placeant eloquia oris mei. Tuuc, inquit, preces meæ erunt tibi gratæ, atque eas suscipies: quando scilicet a prædictis omnibus mundatus fuero.

Et cogitatio cordis mei in conspectu tuo semper. Subintellige verbum, erit. Nisi enim dediscat cor meum turpia cogitare, tua certe, et ea quibus tu delictaris, nunquam considerabit.

Domine adjutor meus et redemptor meus. Tu enim mihi adjutor eris ut restimar, et redimes me a prædictis peccatis. Vel, tu o Domine, adjuvas me, in iis omnibus quæ per virtutem ago, et liberas me de omnibus periculis, in quibus incido. Illud etiam advertendum est, quod verba ista: Ab oculis meis munda me, et quæ sequuntur, omnibus possunt fidelibus accommodari.

In finem Psalmus ipsi David.

PSALMUS XIX.

In finem etiam hic psalmus inscribitur, quia futura prædicit, et quæ finem habitura erant tempore Ezechiae regis. Nam cum Sennacherib Assyriorum rex per Rapsacem blasphema illa verba populo annuntiare jussisset, dolens atque id ægre ferens Ezechias, cucurrit ad templum Dei, ut in libris Regum legimus: et omnia Deo annuntians quæ acta erant, advocavit eum in auxilium. Omnes autem regis familiares, inter quos erat etiam Isaias propheta, animæ illius contritionem videntes, quædam ad eum tunc verba in sententiam ac tenorem presentis psalmi locuti sunt, orantes supplicationem regis exaudiri. Illud autem considerandum quomodo divina gratia, Prophete nostro non tantum ea revelaverit quæ futuris fieri debebant temporibus, sed ipsa etiam verba quæ verisimile erat,

VERS. 2. Exaudiat te Dominus in die tribulationis. Nam cum Ezechias misisset nuntios ad Isaiam, hoc

Variæ lectiones.

(74) Ἰσ. χαίροις.

(75) Adde, vel subaudi γεννησόμενα.

pacto ei locuti sunt, dicentes : *Dies tribulationis atque improperii* ²⁸.

Protegat te nomen Dni Jacob. Quod neglectum modo est, et blasphematum ab Assyrilis. Meminit autem patriarchæ Jacob, quia et ille in magnis calamitatibus versatus est et periculis, et ab omnibus tandem Dei auxilio liberatus.

VERS. 5. *Emitiet tibi auxilium de sancto.* Sanctum, templum appellabant antiqui, quod adventare illuc Deum credebant.

Et de Sion tueatur te. Mons Sion dedicatus erat Domino. Et sensus est : Deus qui habitat in Sion, illinc veniet in auxilium tuum.

VERS. 4. *Memor sit omnis sacrificii tui.* Quodcumque scilicet in pacis tempore ut pius ac religiosus ei obtulisti.

Et holocaustum tuum pingue fiat. Per holocaustum victimam intelligit, quam totam atque integram erat oblaturus. Hæc, inquit, victima pinguescat. Fiet autem pinguis, si libera ei pascua dimittantur, quod erit, dissoluta obsidione. Per victimæ itaque pinguedinem, obsidionis etiam dissolutionem fieri optat. Vel, *pingue fiat*, hoc est, pingue reputetur et acceptum. Holocaustum Græca dictio est, ex nominis etymologia sic dictum, quod totum comburatur. Sacrificiorum enim alia totaliter, alia autem in parte comburebantur : veluti omentum, renes, et adeps, et alia hujusmodi, ut habetur in Levitico.

VERS. 5. *Tribuat tibi Dominus secundum cor tuum.* Ut cor tuum optat. Cor autem Propheta sæpe ponit pro anima, eo quod præ cæteris aliis membris cor ab anima inspiretur. Sic etiam alibi accipitur : *Cor meum et caro mea exultaverunt in Deum viventem.*

Et omne consilium tuum impleat. Quodcumque scilicet rectum ac iustum fuerit.

VERS. 6. *Lætabor in saluari tuo.* Speramus, inquit, quod Deus suam ob clementiam, et ob tuam probitatem, præstiturus tibi sit salutem, teque insuperabilem redditurus, quo beneficio et nos tecum pariter fruamur.

Et in nomine Dei nostri magnificabimur. Nam si inimicus Deus conterit, formidabilis etiam erit gentibus, hoc solo nomine Deus Israel invocatus : per quod nomen et nos magnificabimur, veluti exaudita invocatione nostra.

VERS. 7. *Impleat Dominus omnes petitiones tuas.* Orationi insistunt et precibus, ob diurnam ac constantem contritionem atque humilitatem regis.

Nunc cognovi quoniam salvum fecit Dominus Christum suum. Hæc quasi ab unoquoque eorum tunc pariter comprecantium dicta sunt, certitudine quadam salutis habita a sancto Spiritu. Christum autem Regem appellat ut unctum.

Exaudiet illum de cælo sancto suo. In cælo habi-

του πρὸς Ἡσαΐαν, οὕτως εἰρήκασιν· Ἡμέρα θλίψεως καὶ ὀνειδισμοῦ.

Ἐπερασπίσαι σου τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Τὸ ἐξουδενωθὲν καὶ ὑβρισθὲν ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων· τοῦ Ἰακώβ δὲ ἐμνημόνευσεν, ὡς χάλεινον πειρασμοῖς ὀμλήσαντος μεγάλοις καὶ φόβοις, καὶ ρυσθέντος πάντων διὰ Θεοῦ.

Ἐξακούσεται σοὶ βοήθειαν ἐξ ἁγίου. Ἄγιον ὁ ναὸς ὀνομάζεται, ἐν ᾧ φοιτᾷ ἐπίστευον τὸν Θεόν.

Καὶ ἐκ Σιών ἀντιλάβοιτό σου. Ἡ Σιών γὰρ τῷ Θεῷ ἀνέκειτο· ὁ Θεὸς, ὁ ἐν τῇ Σιών ὢν, ἐξ αὐτῆς κινούμενος, βοήθησαι σοὶ

Μνησθεὶ πάσης θυσίας σου. Ἦν ἐν τῷ καιρῷ τῆς εἰρήνης προσήγες, θεοσεβέστατος ὢν.

Καὶ τὸ ὀλοκαύτωμά σου πιανάτω. Ὁ μέλλεις προσεγγεῖν εἰς ὀλοκάρπυσιν θύμα, πιανθεῖν· πιανθήσεται δὲ, νομῆς ἐλευθέρας ἀπολαῦον. Ἔσται δὲ τοῦτο, λυθείσης ποτὲ τῆς πολιορκίας· ὥστε διὰ τῆς πίστητος τοῦ θύματος, τὴν λύσιν τῆς πολιορκίας ἢ εὐχὴ βούλεται. Ἡ Πιανάτω, ἀντὶ τοῦ, Πίον ἠγγροσάσθω, καὶ εὐαπόδεκτον. Ὀλοκαύτωμα δὲ ἐκαλεῖτο, διότι ὅλον ἐκαίετο· καὶ γὰρ τῶν θυμάτων τὰ μὲν ὀλοκαυτοῦντο· τῶν δὲ μόρᾳ τινα κατεκαίετο, ἐπίπλους, καὶ νεφροί, καὶ στήαρ, καὶ ἄλλα τοιαῦτα, καθὼς τὸ Λευιτικὸν ἐδίδαξε.

Δώη σοὶ Κύριος κατὰ τὴν καρδίαν σου. Ὡς ἡ καρδία σου βούλεται. Καρδίαν δὲ τὴν ψυχὴν πολλάκις ὁ Προφήτης λέγει, διὰ τὸ ἐξῆφθαι ταύτην τῆς ψυχῆς, μάλιστα τῶν ἄλλων μελῶν, ὡς τὸ· Ἡ καρδία μου καὶ ἡ σὰρξ μου ἠγαλλιάσαντο ἐπὶ Θεὸν ζῶντα.

Καὶ πᾶσαν τὴν βουλήν σου πληρώσαι. Ἀγαθὴν καὶ δικαίαν οὔσαν.

Ἀγαλλισόμεθα ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ σου. Πιπιθᾶμεν ὅτι διὰ τὴν αὐτοῦ χρηστότητα, καὶ τὴν σὴν καλοκαρδίαν, ὁ Θεὸς τὴν σωτηρίαν ποιήσει, καὶ ἀκαταγώνιστον ἔσται σε, ἧς καὶ ἡμεῖς ἀπολαύσομεν.

Ἐν τῷ ὄνόματι Κυρίου Θεοῦ ἡμῶν μεγαλυνθήσόμεθα. Εἰ γὰρ συντριβῆι τοὺς ἐχθροὺς, φοβερός ἔσται τοῖς ἔθνεσι, καὶ μόνον ὀνομαζόμενος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ· διὰ δὲ τοῦ τοιοῦτου ὀνόματος· καὶ ἡμεῖς μεγαλυνθήσόμεθα συνεξακουόμενοι.

Πληρώσαι Κύριος πάντα τὰ αἰτήματά σου. Ἐπιμένουσι τῇ εὐχῇ, διὰ τὴν ἐπίμονον τοῦ βασιλείως συντριβὴν καὶ ταπεινώσιν.

Ἦν ἐγνωσθῆναι, ὅτι ἐσωσε Κύριος τὸν Χριστὸν αὐτοῦ. Τοῦτο ὡς ἀπ' ἐκάστου τῶν εὐχομένων, τηνικαῦτα πληροφορίαν τινὰ δεξαμένων παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Χριστὸς γὰρ ὁ βασιλεὺς, ὡς χριστέμνος.

Ἐπακούσεται αὐτοῦ ἐξ οὐρανοῦ ἁγίου αὐτοῦ.

²⁸ Isa. xxxvii, 3.

Και ἐν οὐρανοῖς γὰρ κατῴκει, καὶ ἐν τῷ ναῷ ἐπεσκίασε. Διὸ ποτε μὲν ἐκ τοῦ ναοῦ, ποτὲ δὲ ἐξ οὐρανοῦ τοῦτου παρεκάλουν. Ἄγγιου δὲ, τοῦ ἀφωρισμένου αὐτῷ.

Ἐν δυναστείαις ἡ σωτηρία τῆς δεξιῶς αὐτοῦ. Ἐν ὑπερβολῇ δυνάμεως ἡ παρὰ τῆς θείας δεξιᾶς γινομένη τιμὴ σωτηρία· διὸ χρὴ θαρσύνειν, καὶ μὴ δεδέναι τὴν δοκοῦσαν ἀνυπόστατον τῶν πολεμίων πρᾶσκειν.

Οἱ τοὶ ἐν ἄρμασι, καὶ οἱ τοὶ ἐν ἵπποις. Οἱ κυκλώσαντες ἡμᾶς ἐν ἄρμασι καὶ ἵπποις εἰσι, καὶ πεποιθασιν· οὗτοι δὲ καὶ οὗτοι, οἱ αὐτοὶ· καὶ τοῦτο γὰρ ἰδίωμα τῆς Ἑβραϊδος διαλέκτου.

Ἥμεῖς δὲ ἐν ὀνόματι Κυρίου Θεοῦ ἡμῶν (76) μεγαλυνησόμεθα. Ἥμεῖς δὲ ἐν ὀνόματι Κυρίου, (77) τὴ ἐξονειδισθὲν παρὰ τῶν ἐχθρῶν, εἰς βοήθειαν ἐπικαλεσόμεθα· ἢ διὰ τὸ ὄνομα Κυρίου, τὸ ὑβρισθὲν, ἐπικαλεσόμεθα τὸν Κύριον βοηθόν.

Αὐτοὶ συνεποδίσθησαν, καὶ ἐπεσον· ἡμεῖς δὲ, ἀνέστημεν, καὶ ἀνωρθώθημεν. Τὰ μὲν προλαβόντα ῥητὰ, κατὰ τὸν καιρὸν ἦσαν τοῦ θρήνου καὶ κοπιτοῦ· τὰ γὰρ ἐντεῦθεν, μετὰ τὴν ἀόρατον ἀναίρεσιν τῶν Ἀσσυρίων ἐγένοντο, λυθείσης τῆς πολιτορκίας, καὶ χαιρόντων πάντων, καὶ τὸν Θεὸν δοξαζόντων, καὶ λεγόντων ταῦτα· Συνεποδίσθησαν γὰρ τῇ θεῷ δυνάμει, καὶ κατηνέχθησαν πτώμα θανάσιμον· ἡμεῖς δὲ πεπρωκότες τῷ Θεῷ, ἀνέστημεν τῷ φρονήματι.

Κύριε, σῶσον τὸν βασιλέα, καὶ ἐπάκουσον ἡμῶν, ἐν ᾗ ἂν ἡμέρα ἐπικαλεσώμεθά σε. Ὡς περ νῦν ἐστῶσας αὐτὸν ἐκ χειρὸς ἐχθρῶν, οὕτω καὶ εἰς τὴ ἐξῆς (78), δεξιὸν ὄντα σώσεις, διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ· ἐπάκουσον αὐθις ἡμῶν, ὡς καὶ νῦν, ὁσάκις ἀν ἐπικαλεσώμεθά σε. Ὁ μὲν οὖν ψαλμὸς, εἰς τὰ κατὰ τὸν Ἐζεκιαν ἠρμηνεύθη καὶ ἤρμωσε· τινὲς δὲ, τῷ Δαβὶδ αὐτὸν ἠρμόζειν βιάζονται, παρατατομένης πρὸς ἐπίοντας ἐχθροῦς, καὶ φασιν, ὡς αὐτὸς ὁ Δαβὶδ ἐστρημάτισε τὸν ψαλμὸν εἰς τὰ πρόσωπα τῶν περὶ αὐτὸν ἐταίρων. Ἀρμόσειε δ' ἂν καὶ παντὶ πιστῷ παρατατομένῳ κατὰ τῶν δαιμόνων, ὅσα τοῦ σώματος ὑπερευχομένου τῆς ψυχῆς. Καὶ οἱ δαίμονες γὰρ ἐξουδένωσαν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Ἄγιον δὲ νοήσεις, καὶ Σιών, τὸν οὐρανὸν, ὡς εἰρήκαμεν πολλάκις. Χριστὸς δὲ αὐτοῦ καὶ βασιλεὺς, ὁ Χριστιανὸς, ὡς προεῖρηται. Ἐν ἄρμασι δὲ καὶ ἐν ἵπποις, οἱ δαίμονες, διὰ τὸ τάχος, καὶ τὴν ἐν πολέμοις παρασκευὴν. Λέγοιτο δ' ἂν ὁ ψαλμὸς οὗτος κατὰ τῶν αἰσθητῶν ἐχθρῶν ἡμῶν, τῶν Βαρβάρων, καὶ ὑπὲρ τοῦ βασιλέως ἡμῶν. Dici etiam potest hic psalmus adversus inimicos

Iilias.

A tabat, et in templo obumbrabat : atque ideo aliquando e templo, aliquando vero e caelo illum ad vocabant. Sanctum vero caelum appellat quasi sanctificatum Deo ac dedicatum.

In potentatibus salus dexteræ ejus. Salus illa, quæ obvenit a gratia Dei, fundata est in abundantia quadam atque excessu divinæ potentæ ; atque ideo nos confidere oportet et inimicorum apparatus non timere, quanquam immensus admodum atque intolerandus videatur.

VERS. 8. Hi in curribus, et hi in equis. Hi qui circumdant nos, in curribus et in equis sunt, in quibus confidunt. Eisdem enim inimicos utrobique intelligit, [tametsi repetat articulum], estque hoc etiam Hebraicæ linguæ idioma.

B Nos autem in nomine Dei nostri invocabimus. Nos autem, inquit, illud Dei nomen, quod ab inimicis exprobratum ac contumelia affectum est, in auxilium nostrum invocabimus : vel, propter nomen Domini, quod ab illis spretum est invocabimus Dominum adiutorem.

VERS. 9. Ipsi obligati sunt et ceciderunt, nos autem surreximus et erecti sumus. Superiora verba, lamentationis ac planctus tempore prolata fuerunt : quæ sequuntur post invisibilem Assyriorum cædem dicta sunt, obsidione scilicet dissoluta, omnibus gaudentibus et Deum glorificantibus, atque hujusmodi verba dicentibus. Obligati enim sunt et impediti potentia Dei, atque in lethalem ruinam præcipites delati : nos autem qui in multo eramus timore, surreximus, animumque et fiduciam recepimus.

VERS. 10. Domine, salvum fac regem, et exaudi nos in quacunque die invocaverimus te. Quemadmodum nunc de manu inimicorum regem salvasti, sic et in futurum salvato, cum ob proprias virtutes, dignus sit, qui a te salutem consequatur : et nos rursus etiam exaudi, quotiens te invocaverimus, quemadmodum nunc exaudimur. Itaque sic dictis, præsentis psalmi expositionem de Ezechia perfecimus. Quidam congruere eum dicunt beato David, cum in acie adversus inimicos consisteret, et conscriptum ab eo esse ex sociorum persona, qui cum eo aderant. Congruit etiam unicuique fideli adversus dæmones decertanti, ipso nimirum corpore, pro anima preces porrigente. Nam et dæmones nomen Dei contempserunt. Per sanctum autem, et per Sion, cælum intelliges, ut sæpe dictum est. Per Christum vero et regem, quemlibet Christianum, ut alibi prædiximus. In curribus autem et in equis dæmones incedere dicuntur, ob eorum velocitatem et ob summum belli apparatus.

Variæ lectiones.

(76) γρ. ἐπικαλεσόμεθα.

(77) ἴσ. τῷ ἐξονειδισθέντι.

(78) Adde, vel subaudi σώσεις.

In finem psalmus ipsi David.

PSALMUS XX.

Hic Psalmus similiter in finem inscribitur, veluti qui prophetiam continet, quæ Ezechia regis tempore fidem accepit. Aiunt enim quod post eam ægritudinem qua de illius vita desperatum est, addito ei postmodum xv annorum vitæ spatio, ut in libris Regum traditur, familiares ac domesticieus gratias Deo egerunt : quorum verba ac voces præsens psalmus imitatur ac fingit. Vitam enim, inquit, petiit a te, et tribuisti ei. Vel aliter : Beatus David futura ea esse prænosceus, præsentem psalmum pro Ezechia rege Deo obtulit.

VERS. 2. Domine, in potentia tua lætabitur rex. In illa nimirum potentia, quæ ei hactenus adjuvamento fuit, et in futurum lætabitur. Ita enim credimus, ob recepta a te in præteritum beneficia.

Et in salutari tuo exsultabit vehementer. Hoc est in salute, quam a te est consecutus.

VERS. 3. Desiderium animæ ejus tribuisti ei. Vel victoriam de hostibus, vel vitæ diuturnitatem, vel omne denique ejus votum.

Et voluntate labiorum ejus non privasti eum. Quod superius dictum est, iterum repetit, quasi oblectans se in gratiarum actione. Nam quod quisque animo cupit, ore etiam ac labiis petit. Per voluntatem autem hic petitionem intellige.

VERS. 4. Quoniam prævenisti eum in benedictionibus bonitatis. Quoniam eum prævenisti, et præoccupasti sæpius beneficiis tuis antequam ipse aliquid peteret a te. Benedictionem hic pro beneficiis accipere debemus, quæ a Dei bonitate proficiuntur; et ideo dicit : In benedictionibus bonitatis.

Posuisti in caput ejus coronam de lapide pretioso. Beneficia ei præstita commemorat; et in primis : Donasti illum, inquit, corona regia.

VERS. 5. Vitam petiit a te, et tribuisti ei. Ut neque ab inimicis interemptus sit, neque morbo confectus. Utrumque enim hoc sermone intelligere debemus.

Longitudinem dierum in sæculum sæculi. Non eolum vitam dedisti ei, sed eam etiam longam præstitisti. Quod vero ait, *In sæculum sæculi*, Prophetæ proprie his verbis uti solet, quando futurum atque indesinens sæculum designat; tametsi aliquando aut longum aliquod temporis spatium, aut firmam atque immutabilem deliberationem eodem sermone demonstrat, ut hoc in loco : Tu dedisti, inquit, ei vitam, vitam, inquam, longam, et longitudinem dierum firmam ac stabilem. Nec tamen dicta fuisse credantur.

VERS. 6. Magna est gloria ejus in salutari tuo. Post divinum hoc auxilium et beneficium a Deo acceptum, magnus, celebris, et conspicuus apud omnes effectus est, ita ut legationes multæ ab aliis regibus ad illum venirent, et dona ei plurima essent allata : quæ omnia ob hujuscemodi divinum protectionem illi acciderunt.

A

Εἰς τὸ τέλος ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ.

ΨΑΛΜΟΣ Κ'.

Καὶ οὗτος Ἐἰς τὸ τέλος, ὡς προφητεῖαν περιέχων· ἢ καὶ αὐτὸς τέλος ἔλαβεν ἐπὶ Ἐζεκιίου· φασὶ γὰρ ὅτι μετὰ τὴν ἀδοξήθητον νόσον ἐκείνην, προταθείσης αὐτῷ ζωῆς ἐτῶν πέντε καὶ δέκα, ὡς ἡ τῶν Βασιλειῶν ὑφηγεῖται βίβλος, οἱ περὶ αὐτὸν ἰδόντας τὸ παράδοξον, ἠὲ χαρίστησαν τῷ Θεῷ. Τούτων οὖν τὰς φωνὰς ὁ παρῶν ψαλμὸς ὑποκρίνεται· Ζωὴν γὰρ φησὶν, ἠτήσατό σε, καὶ ἔδωκας αὐτῷ. Ἡ καὶ ὁ Δαβὶδ τοῦτο πρὸ τῶν, ὑπὲρ Ἐζεκιίου τοῦτον ἐξεφώνησεν.

Κύριε, ἐν τῇ δυνάμει σου, εὐφρανθήσεται ὁ βασιλεύς. Τῇ βοηθούσῃ αὐτῷ, καὶ τὰ ἐξῆς, εὐφρανθήσεται. Καὶ τοῦτο πιστεύομεν ἀπὸ τῶν προλαβόντων εὐεργετημάτων.

Ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ σου ἀγαλλιάσεται σφίδρα. Ἐπὶ τῇ παρὰ σοῦ σωτηρίᾳ.

Τὴν ἐπιθυμίαν τῆς καρδίας αὐτοῦ ἔδωκας αὐτῷ. Ἡ τὴν κατ' ἐχθρῶν νίκην, ἢ τὴν προσθήκην τῆς ζωῆς, ἢ ἀπλῶς πᾶσαν ἀξίωσιν.

Καὶ τὴν θέλησιν τῶν χειλέων αὐτοῦ οὐκ ἐστέρησας αὐτόν. Τὸ αὐτὸ πάλιν δεδήλωκεν, εἶεν ἐνηθόμενος τῇ εὐχαριστίᾳ· οὗ γὰρ τις ἐπιθυμεῖ, τοῦτο καὶ διὰ τῶν χειλέων αἰτεῖ. Θέλησιν γὰρ νῦν, τὴν αἴτησιν νοήσομεν.

Ὅτι προέβθασας αὐτόν ἐν εὐλογίαις χρηστότητος. Ἐπειὴ καὶ προέλαβες αὐτὸν, πρὸ τῆς αἰτήσεως εὐεργετῶν πολλαίων· εὐλόγηται γὰρ νῦν, τὴν εὐεργεσίαν ὑποληψόμεθα· Εὐλογίαις δὲ ταῖς τῆς σῆς χρηστότητος.

Ἔθηκας ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ στέφανον ἐκ λίθου τιμίου. Καταλέγει τὰς εὐεργεσίας, ὅτι πρὸ πάντων ἐχαρίσω τὸ διάδημα τοῦ βασιλέως.

Ζωὴν ἠτήσατό σοι καὶ ἔδωκας αὐτῷ. Ὅστε μὴτε ὑπ' ἐχθρῶν, μὴτε ὑπὸ νόσων ἀποθανεῖν. Ἀμφοτέρα γὰρ ἐνταῦθα νοήσομεν.

Μακρότητα ἡμερῶν εἰς αἰῶνα αἰῶνος. Οὐ μόνον ἀπλῶς ζωὴν, ἀλλὰ καὶ μακράν. Τὸ δὲ, *Εἰς αἰῶνα αἰῶνος*, ὁ Προφήτης κυρίως μὲν ἐπὶ τοῦ μέλλοντος καὶ ἀκαταλύτου αἰῶνος τίθησιν· ἔστι δ' ὅτε καὶ ἐπὶ τῆς μακρᾶς χρονικῆς παρατάσεως· ποτὲ δὲ, καὶ ἐπὶ τοῦ βεβαίου καὶ ἀμεταπτύτου, ὡς ἐπὶ τοῦ προκειμένου· οἷον· Ἔδωκας αὐτῷ ζωὴν, καὶ ζωὴν μακράν, καὶ μακρότητα ἡμερῶν βεβαίαν. Εἰ δὲ καὶ διὰ τὴν αἰώνιον λέγει ζωὴν, οὐδὲ τοῦτο πόρρω σκοποῦ.

ab re fuerit, si verba hæc, propter æternam vitam

Μεγάλη ἡ δόξα αὐτοῦ ἐν τῷ σωτηρίῳ σου. Μετὰ γὰρ τὴν θείαν συμμαχίαν καὶ εὐεργεσίαν, μέγας παρὰ πάντων γέγονε καὶ περιδλεπτος, ὡς καὶ βασιλεῖς διαπραθεύεσθαι πρὸς αὐτόν, καὶ χρήματα πέμπειν. Τοῦτο δὲ γέγονε διὰ τὴν γεννησομένην αὐτῷ θεοθεν ἐπισκοπήν.

Δόξαν καὶ μεγαλοπρέπειαν ἐπιθήσει ἐπ' αὐ- A
τόν. Καὶ ἐτι τοῦτον δοξάζεις, καὶ μείζονα ποιή-
σεις, διὰ τὴν εὐεργεσίαν αὐτοῦ.

Ὅτι δόξης αὐτῷ ἐδόξαται, εἰς αἰῶνα αἰῶνος.
Ἡ εὐλογία, ποτὲ μὲν σημαίνει τὴν εὐφημίαν, ὡς τὸ
Εὐλόγησι, ἢ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον· ποτὲ δὲ τὴν
χάριν, ὡς τὸ· Προέφθυσας αὐτόν ἐν εὐλογίαις
χρηστότητος· ἐτι δὲ καὶ τὴν μετάδοσιν τοῦ ἁγια-
σμοῦ, ὡς ἐπὶ τοῦ παρόντος. Ἔστι δ' ὅτε καὶ τὴν
βλασφημίαν, ὡς τὸ· *Εἰ μὴ εἰς πρόσωπόν σε εὐ-
λογῆσει*· καὶ μὴν καὶ τὴν προσαγόρευσιν, ὡς ἐν τῇ
τετάρτῃ τῶν Βασιλειῶν φησιν Ἐλισσαῖος πρὸς Γιεζὴ·
*Ἐὰν εὐρῆς ἄνθρωπον, οὐκ εὐλογῆσεις αὐτόν, καὶ
ἐὰν εὐλογῆσῃ σε ἄνθρωπος, οὐκ ἀποκριθήσῃ αὐτῷ.*—
Δόξης δὲ, ἀντὶ τοῦ, Δώσεις, εὐχτικὸν ἀντὶ τοῦ μέλ- B
λουτος.

Εὐφρασίς αὐτόν ἐν χαρᾷ μετὰ τοῦ προσώπου
σου. Ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν, ἀπὸ τοῦ προσ-
ώπου σου, τουτέστι διὰ τῆς σῆς ἐπισκοπῆς· ἐπι-
θλίψεις γὰρ εἰς αὐτόν, καὶ χαρὰς πλησθήσεται.

Ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐλπίζει ἐπὶ Κύριον, καὶ ἐν τῷ
ἐλπίει τοῦ Ὑψίστου οὐ μὴ σαλευθῆ. Οὐκ ἐπὶ στρα-
τεύμασιν, οὐδὲ ἐπὶ πλούτῳ πέποιθεν, ἢ τισι τοιού-
τοις· ἀλλ' ἐπὶ μόνῳ τῷ βοηθοῦντι Θεῷ· διὸ οὐ περι-
τραπήσεται.

Εὐρεθείη ἡ χεὶρ σου πᾶσι τοῖς ἐχθροῖς σου.
Θεοῦ χεὶρ, ἢ θεία δύναμις, ἣ περιπεσεῖν εἴχεται C
πάντας τοὺς τὸν Θεὸν βλασφημοῦντας· Εὐρεθείη
αὐτοῖς, φησὶν, εἰς τιμωρίαν.

Ἡ δεξιὰ σου εὐρῆ πάντας τοὺς μισοῦντάς σε.
Καταλήψαιτο.

Ὅτι θήσεις αὐτούς ὡς κλίβανον πυρός, εἰς
καιρὸν τοῦ προσώπου σου. Ἐμπήσεις αὐτούς τῷ
πυρὶ τῆς ὀργῆς σου. *Κλίβανον* δὲ πυρός, τὸ ὅπτα-
νελον τῶν ἄρτων. *Εἰς καιρὸν* δὲ τοῦ προσώπου σου,
ἀντὶ τοῦ, Ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐπισκοπῆς σου, ὅταν
ἐπιθῆς αὐτούς δυσμενές· *Πρόσωπον* γὰρ, φησὶ,
Κυρίου ἐπὶ ποιοῦντας κακά, τοῦ ἐξολοθρεῦσαι· ἐκ
γῆς τὸ μνημόσυνον αὐτῶν.

Κύριος ἐν ὀργῇ αὐτοῦ συνταράξει αὐτούς, καὶ
καταφάγεται αὐτούς πῦρ, τὸν καρπὸν αὐτῶν ἀπὸ
τῆς γῆς ἀπολεῖς, καὶ τὸ σπέρμα αὐτῶν, ἀπὸ
υἰῶν ἀνθρώπων. Προαναφωνεῖ τὴν τῶν ἐχθρῶν
ἀπίσταν, καὶ ἐπαριθμοῦνται τὰ εἶδη τῶν τιμωριῶν
αὐτῶν, ὅτι πειρασθέντες τῆς θείας ὀργῆς, συνταρα-
χθῆσονται πάντοθεν, ἐξεπορούμενοι, καὶ πυρπολη-
θήσονται, καὶ ὁ καρπὸς τῶν γεωργιῶν αὐτῶν δια-
φθαρήσεται, καὶ, ἀπλῶς εἰπεῖν, ἀπολοῦνται παγ-
γενῆ. Τοῦτο γὰρ νοεῖται τὸ σπέρμα νῦν. *Υἱοὺς* γὰρ
ἀνθρώπων, τὸ σπέρμα τῶν ἀνθρώπων ἐκάλετον.

Ὅτι ἐκλίταν εἰς σὲ κακά. Ταῦτα πείσονται, διότι
κεκλήκασιν εἰς σὲ κακά, βλασφημοῦντες τὸ σὸν
ὄνομα, καὶ τοῖς σοῖς δούλοις ἐπιβουλεύοντες καὶ
κακοποιοῦντες.

Gloriam et magnum decorem impones super eum.
Ampliori adhuc, inquit, gloria illum donabis, et
majora efficies, cum ob perspectam in te animi
ejus voluntatem, pergratus tibi ac carissimus sit.

VERS. 7. *Quoniam dabis benedictionem in sæcu-
lum sæculi.* Benedictio aliquando laudem significa-
t, ut illud : *Benedic, anima mea, Domino* 59. Aliquando
gratiam seu beneficium, ut illud : *Prævenisti eum
in benedictionibus bonitatis* 60. Aliquando partici-
pationem sanctificationis, ut hic. Aliquando blasphemiam
ac maledictionem ut apud Job : *Nisi in facie
benedixerit tibi* 61. Ad hæc, et salutationem sig-
nificat, ut in quarto Regum, quando Elisæus dixit
ad Ciezi : *Si inveneris hominem, non benedicēs ei,
et si benedixerit tibi vir, non respondebis ei* 62.

Lætificabis eum in gaudio cum vultu tuo. Sym-
machus a vultu tuo, hoc est a protectione et cus-
todia tua. Aspicias enim in eum, et gaudio replebitur.
[Vel non simpliciter lætitiā habebit, sed simul cum benevolentia tua. Et causam adjunxit :
Quia sinceram scilicet habet in te spem.]

VERS. 8. *Quoniam rex sperat in Domino, et in
misericordia Altissimi non commovebitur.* Non in
exercitu amplius aut in divitiis confidit, neque in
aliis humanis viribus, sed in solo adjutore Deo ;
atque ideo non commovebitur nec fluctuabit.

VERS. 9. *Inveniat manus tua omnibus inimicis
tuis.* Manus Dei divina est potentia, in quam inci-
dere omnes eos optat, qui Deo maledicunt : Inve-
niatur, inquit, ab illis ad supplicia et ad pœnas.

Dextera tua inveniat omnes qui te oderunt. Inve-
niat, hoc est, comprehendat.

VERS. 10, 11. *Quoniam pones eos ut clibanum
ignis in tempore vultus tui.* Combures, inquit, eos
igne iræ tuæ : per *Clibanum ignis*, furnum intelli-
git, in quo coqui solet panis. *In tempore autem
vultus tui*, hoc est, in tempore visitationis tuæ,
quando nimirum in eos severe ac torve aspicias.
Vultus enim, inquit, *Domini super facientes mala* 63,
ut perdat de terra memoriam eorum.

*Dominus in ira sua conturbabit eos, et devorabit
eos ignis, fructus eorum a terra perdes, et semen eorum
a filiis hominum.* Perditionem inimicorum
futuram prædicat, et pœnarum species connumerat :
quod scilicet ab ira Dei molestati conturbabuntur,
dubitantes ex omni latere : quodque igne etiam
cremabuntur, et fructus agrorum ipsorum etiam
corrumpentur : et quod tota denique eorum
generatio peribit, ut satis indicant illa verba : *Et
semen eorum a filiis hominum.* Per filios autem ho-
minum humanam generationem significat.

VERS. 12. *Quoniam declinaverunt in te mala.*
Omnia vero hæc patientur, quia moverunt mala
adversum te, et quia nomen tuum blasphemant, et
servis tuis insidias tendunt, multisque eos damnis
ac malis afficiunt.

59 Psal. cii, 1, 2. 60 Psal. xx, 4. 61 Job i, 11. 62 IV Reg. iv, 4. 63 Psal. xxxii, 17.

Cogitaverunt consilia in quibus sistere non potuerunt. Licet multa, inquit, adversus te ac servos tuos cogitaverint, huiusmodi tamen cogitationibus immorari atque insistere non potuerunt. Destruentur enim eorum consilia.

VERS. 13. *Quoniam ponēs eos dorsum.* Dorsum poni dicitur qui fugit ac terga dat. Nihil enim aliud corporis ejus tunc, quam dorsum, hoc est, quam tergum videri potest.

In reliquiis tuum pręparabis vultum eorum. Hoc per hyperbaton figuram construendum est, si sententię tenorem servare voluerimus, hoc pacto: In reliquiis eorum pręparabis vultum tuum; ac si dicat, quod neque etiam ii salvabuntur qui relictii sunt et supersuerunt a strage belli, et qui in fugam conversi sunt, sed contra eos etiam, visitationem tuam pręparabis, adeo ut non possint evadere. [Et hic quidem erit sensus si legas: *In reliquiis tuum*, etc. Verum quia dicitio Gręca σοῦ potest intelligi, ut referatur ad pręcedentia, ita ut sit lectio: *In reliquiis tuis*, etc., juxta hanc lectionem, paulo post secundam psalmi expositionem tractabimus.]

VERS. 14. *Exaltare, Domine, in potentia tua.* In psalmo vii declaravimus quid significet verbum hoc: *Exaltare.* Eundem enim sensum habet hic versiculus, quem ibi ille: *Et exaltare in finibus inimicorum tuorum* 64.

Cantabimus et psallemus potentatus tuos. In fine psalmi xii, declaravimus quid significant hæc verba *cantare et psallere.* Aliqui hunc psalmum congruere ac serunt ipsi beato David, dicentes, quod pro seipso illum cecinit. Quod si susceperimus (nihil enim impedit), exponi poterit, ut subjiciemus. Quod igitur in principio psalmi ait: *In potentia tua lætabitur, et in salutari tuo exultabit,* intelligemus dicta fuisse propter Christum qui et potentia Dei est, et dicitur, juxta Apostolum 65, et Salvator. *Ipse enim*, ut ait Evangelista, *Salvabit populum suum* 66. Ad Patrem itaque dicit Propheta: *Domine in potentia tua*, et ad Filium: *In salutari tuo*, hoc est in ea salute, quæ per te humano generi data est. Hoc pacto etiam in sequentibus alia ad Patrem, et alia ad Filium referri debent. Vere autem beatus David, post mortem suam lætatus est, atque exultavit, cernens ac contemplans divinæ incarnationis mysterium. Nam si dum adhuc tenebris humanæ carnis indutus erat, animæ tamen ac mentis oculis futura prospiciebat, multo magis huiusmodi corporis tenebris depositis, credendum est eum purius ac perucidius omnia speculatum esse. Et consequenter ad prædicta, per cordis desiderium intelligemus desiderium videndi incarnationem hanc divinam, cujus typum ac figuram viderat; et per voluntatem laborum, iudicium ac perpetuum illud studium canendi ac laudandi Deum, quo desiderio nunquam frustratus est. Canit quippe Deo assidue, fidelium omnium ore utens ac labiis. Vitam autem petiit a Deo, et accepit, cum in summis sæpe peri-

Διελογίσαντο βουλὰς, αἷς οὐ μὴ δύνωνται στήναι. Εἰ γὰρ καὶ πολλὰ κατὰ σοῦ καὶ τῶν δούλων σου ἐμελέτησαν, ἀλλ' οὖν οὐκ ἰσχύσουσιν ἐμμεῖναι τοῖς δεδογμένοις· περιτραπήσονται γὰρ αἱ τούτων βουλαί.

Ἵτι θήσεις αὐτοὺς νῶτον. Νῶτος γίνεται ὁ φεύγων· οὐδὲν γὰρ ἕτερον αὐτοῦ φαίνεται, ἢ μόνον ὁ νῶτος.

Ἐν τοῖς περιλοιποῖς σου ἐτοιμάσεις τὸ πρόσωπον αὐτῶν. Τοῦτο καθ' ὑπερβατὸν συντάξομεν, εἰ μέλλομεν συντηρῆσαι τὴν ἀκολουθίαν τῆς διανοίας. Ὅσον ἐν τοῖς περιλοιποῖς αὐτῶν, ἐτοιμάσεις τὸ πρόσωπόν σου, τουτέστιν, οὐδ' οἱ περιλειφθέντες ἀπὸ τῆς ἐν τῷ πολέμῳ σφαγῆς, καὶ εἰς φυγὴν τραπήσονται· ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτῶν ἐπισκοπήν τὴν σὴν αὐτρεπίσεις, ὥστε μὴ διαφυγεῖν αὐτούς.

Ἵτι θήσεις αὐτοὺς νῶτον. Νῶτος γίνεται ὁ φεύγων· οὐδὲν γὰρ ἕτερον αὐτοῦ φαίνεται, ἢ μόνον ὁ νῶτος.

Ἵψώθητι, Κύριε, ἐν τῇ δυνάμει σου. Ἐν τῷ ἐβδόμῳ ψαλμῷ σεσαφηνίσται, τί σημαίνει τὸ, Ἵψώθητι· τὸ παρὶν γὰρ ῥητὴν, ταυτὶν δύναται τῷ Ἵψώθητι ἐν τοῖς πέρασι τῶν ἐχθρῶν σου.

Ἄσωμεν καὶ ψαλοῦμεν τὰς δυναστείας σου. Ἐν τῷ τέλει τοῦ β' ψαλμοῦ προδιελάβομεν, τί βούλεται τὸ, ἄσω, καὶ τὸ, ψαλῶ. Τινὲς δὲ καὶ τὸν παρόντα ψαλμὸν τῷ Δαβὶδ ἀρμόζουσι, λέγοντες, ὑπὲρ ἑαυτοῦ τοῦτον ἄσαι. Εἰ δὲ τοῦτο δεξιόμεθα, κωλύει γὰρ οὐδὲν, μεθερμηνεύσωμεν τὰ ῥητά. Καὶ γὰρ αὐτίκα τὸ, Ἐν τῇ δυνάμει σου ἐσφρανθήσεται, καὶ ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ σου ἀγαλλιάσεται, ἐπὶ τὸν Χριστὸν εἰρησθαι νοήσομεν. Ἐπει γὰρ ὁ Χριστὸς, καὶ Θεοῦ ἐστὶ δύναμις, φησὶ γὰρ ὁ μέγας Παῦλος· *Χριστὸς Θεοῦ δύναμις*· καὶ πάλιν αὐτὸς καὶ Σωτὴρ ἐστὶ· φησὶ γὰρ ὁ εὐαγγελιστὴς· *Αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ*· πρὸς μὲν τὸν Πατέρα εἶπεν· *Κύριε, ἐν τῇ δυνάμει σου*· πρὸς δὲ τὸν Υἱὸν· *Καὶ ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ σου*, τουτέστι, τῇ κατὰ σοῦ γινομένῃ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων. Οὕτω δὲ καὶ τὰ ἐξῆς, τὰ μὲν πρὸς τὸν Πατέρα, τὰ δὲ πρὸς τὸν Υἱὸν λέγοιτ' ἄν. Καὶ ὅντως ἠεφράνθη, καὶ ἠγαλλιάσατο Δαβὶδ, θεασάμενος καὶ μετὰ θάνατον τὸ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως μυστήριον. Εἰ γὰρ τὴν ἀγλὴν τῆς σαρκὸς περικειμένος ἐστὶ, τοῖς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοῖς εἶδεν τὰ μέλλοντα, πολλῷ μᾶλλον ταύτην ἀποθέμενος καθαρώτερον ἔωρα καὶ τηλαυγέστερον. Ἀκολουθῶς δὲ καὶ ἐπιθυμίαν καρδίας ὑποληψόμεθα τὸν πόθον τοῦ ἰδεῖν τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐνανθρώπησιν, ἧς προεῖδε τὸν τύπον. Θέλησιν δὲ τῶν χειλέων, τὸ θέλειν διὰ παντὸς ἄδειν Θεῷ· καὶ μέντοι καὶ ἄδει πάντοτε, τοῖς τῶν πιστῶν ἕλκεσι χρώμενος. Ζῶην δὲ ἠτήσατο, καὶ ἔλαβε, πολλάκις κινδυνεύσας ἀποθανεῖν ὑπ' ἐχθρῶν, καὶ δι' εὐχῆς περισωθείς. Μεγάλη δὲ ἡ δόξα αὐτοῦ ἐν τῷ σωτηρίῳ σου, τουτέστι, διὰ τὴν κατὰ σοῦ σωτηρίαν· ἔδοξάσθη γὰρ

64 Psal. vii, 7. 65 I Cor. i, 24. 66 Matth. i, 21.

ἀληθῶς, ὅτι ἐκ τῆς ρίζης αὐτοῦ ἡ σωτηρία ἡμῶν ἀ
 ἐδλάατησε, καὶ μέγας γέγονεν, καὶ περιβόητος.
 Εὐφρανεὶς δὲ αὐτὸν ἐν χαρᾷ μετὰ τοῦ προσώ-
 που σου, ἀντὶ ταῦ. Τέρφεις αὐτὸν διὰ τοῦ Υἱοῦ
 σου. Πρόσωπον γὰρ Πατρὸς, Υἱὸς· φησὶ γάρ·
 Ὁ ἁρκαῶς ἐμέ, ἔωρακε τὸν Πατέρα. Ἐχθροὺς
 δὲ τοῦ Θεοῦ νοήσεις τοὺς μισοχρίστους Ἰουδαίους,
 οἷς καὶ τὰ δεινότερα ἐπαρᾶται, καὶ προφητεύει
 ὅσα καὶ πεπόνθασιν, ὧν τὸ σπέρμα πανωλεθρῆξ
 διεφθάρη, δηλαδὴ τῶν σταυρωσάντων τὸν Κύριον.
 Οἱ γὰρ ἐν ταῖς διασποραῖς, διατρεφύγατιν ἐκείνον
 τὸν βλεθρον. Θήσεις δὲ αὐτοὺς ὡς κλίθωνον πυ-
 ρὸς ἐν τῷ καιρῷ τοῦ προσώπου σου, δηλαδὴ τοῦ
 Υἱοῦ σου, καθὼς εἰρήκαμεν. Μετὰ γὰρ τὴν ἐπιδη-
 μίαν αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ πεπόνθασιν, καὶ ἤρξαντο
 κατ' αὐτῶν φύεσθαι τὰ δεινὰ, ἀφ' οὗ Χριστὸς εἶπεν
 αὐτοῖς· Ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία. — Ἐν
 δὲ τοῖς περιλοίοις σου, τουτέστι τοῖς ἐξ αὐτῶν
 πιστευούχοις εἰς σὲ τὸν Υἱόν, καὶ ὑπολειφθεῖσιν.
 Ἐτοιμάσεις, ἤγουν κοσμήσεις, καὶ δοξάσεις τὸ
 γένος αὐτῶν· δίδα γὰρ τοῖς Ἑβραίοις τέως, ὅτι
 πατέρες τῶν ἀποστόλων γεγόνασιν, εἰ καὶ καθ' ἑαυ-
 τοὺς ἀδοξοί εἰσι καὶ φευκτοί. Ἀρμόζομεν τὸν ψαλ-
 μὸν τοῦτον καὶ τῷ βασιλεῖ ἡμῶν κατὰ τῶν Βαρβάρων,
 ὡς καὶ τὸν πρὸ τοῦτου.

Præparabis, hoc est, ornabis, et glorificabis genus eorum. Summa quippe gloria etiam hactenus Ju-
 daeis est, quod patres apostolorum fuerint: tametsi ipsi per se inglorii sint et abominabiles.
 Possumus et hunc psalmum regi nostro fideli accommodare, et adversus infideles Barbaros,
 quemadmodum diximus proxime præcedentem etiam accommodari posse.

Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἐωθηῆς C *In finem pro auxilio matutino Psalmus ipsi David.*
 ψαλμὸς τῷ Δαβίδ.

ΨΑΛΜΟΣ ΚΑ΄.

Ὁ ψαλμὸς οὗτος φανερώς εἰς Χριστὸν ἀνάγεται·
 προαναγορεύει γὰρ τὰ τοῦ προσλήμματος, καὶ τὰ
 τοῦ σωτηρίου πάθους αὐτοῦ, ἃ τέλος εἰλήφασιν.
 Ἴπὲρ τῆς ἀντιλήψεως δὲ ἐπιγέγραπται, διὰ τὸ
 περιέχειν ἱεσῖαν, ὑπὲρ τοῦ ἔλθειν αὐτῷ πρὸς τοῦ
 Πατρὸς ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους, εἰς ἀντίληψιν
 ἐνιχυούσαν· τῆς ἐωθηῆς δὲ πρόσκειται, ἀντὶ τῆς
 τοῦ Χριστοῦ. Ὀρθρος γὰρ οὗτος ὀνομάζεται, ὃ ἐστὶν
 ἡμέρας ἀρχή. Ὀντως γὰρ ἀνέτειλεν ἡμῖν τοῖς ἐν
 σκότει τῆς πλάνης καθημένοις ἥλιος δικαιοσύνης,
 καὶ φῶς γνώσεως. Ἰκέτευε δὲ ὡς ἄνθρωπος, διδά-
 σκων εὐχέσθαι κατὰ τὸν τοῦ θανάτου καιρόν. Φύσει
 γὰρ τότε καὶ ὁ πᾶν δίκαιος, δειλιᾷ τὸ καινὸν τῆς
 διαζεύξεως. Τινὲς δὲ νοοῦντες πρόθεσιν ἀντὶ προθέ-
 σεως, ἔθος γὰρ καὶ τοῦτο τοῖς παλαιοῖς φασὶ τὴν
 ψαλμὸν τοῦτον εἶναι περὶ τῶν παθῶν τοῦ Χριστοῦ.
 ταῦτα γὰρ ἐστὶν ἐωθηῆ ἀντίληψις, ὅτι τότε μᾶλλον
 ἀντελάβετο ἡμῶν ὁ δηλωθεὶς ὄρθρος, ὃ ἐστὶ Χριστὸς,
 θανάτῳ νικήσας τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου.

Quidam vero præpositionem *pro*, loco præpositionis *de*, positam esse intelligentes (ut alibi ple-
 runque reperitur), aiunt psalmum hunc de Christi passionibus conscriptum esse. Christi enim
 passiones significari dicunt, per auxilium matutinum; quia commemorato passionis tempore
 inane, illud, atque oriens, quod diximus, hoc est. Christus; maximum nobis auxilium præstitit, de-
 victo per mortem propriam, illo tyranno qui mortis antea imperium occupaverat.

Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, πρόσχες μοι, ἰναὶ ἐγ-
 κατέλιπες με· Δειλιάς μὲν ἀνθρωπίνης ὁ λόγος·

culis fuerit ac morti proximus, et demum precibus
 suis ad Deum intercedentibus ab eo salvatus sit.
Magna est gloria ejus in salutari tuo: hoc est,
 propter salutem illam, quæ a te est. Magnam
 quippe gloriam assecutus est beatus David, cum ex
 ejus radice salus nostra pullulaverit: unde major
 ac celebrior apud omnes effectus est. *Lætificabis*
 autem eum in gaudio cum vultu tuo; hoc est, dele-
 ctabis eum per Filium tuum. Vultus enim seu
 facies Patris, Filius dicitur: *Qui enim vidit me*,
 inquit, *vidit et Patrem meum* 47. Per inimicos autem
 Dei Judæos intellige, Christi inimicos, quibus
 gravia imprecatur Propheta, prædicens hoc pacto
 quæcunque postea passuri erant, et quorum se-
 men jam prorsus deletum est; eorum dico, qui
 Christum crucifixerunt. Nam qui erant jam per
 orbem dispersi, illi Romanorum flagellum evase-
 runt. *Pones etiam eos ut clibanum ignis in tempore*
vultus tui, hoc est, in tempore Filii tui, ut jam
 diximus: quæ res post adventum Christi accidit.
 Ex illo enim tempore quod dixit Dominus ad Judæos:
Tolletur a vobis regnum 48, etc., gravia adversus
 eos in dies cœperunt oriri flagella. *In reliquiis*
tuis, hoc est in iis Judæis, qui crediderunt in
 te Filium Dei, et qui tibi relictus sunt ut fideles.

PSALMUS XXI.

Præsens Psalmus manifestissime ad Christum
 referendus est, et multa prædicat, quæ ad assum-
 ptam carnem et ad salutarem ejus passionem per-
 tinent, et jam finem suum consecuta sunt. *Pro*
auxilio autem ideo inscriptum est, quia supplica-
 tionem Christi continet, qua passionis tempore
 a Patre auxilium petiit. Matutinum vero seu etiam,
 ut Græca dictio sonat, orientale auxilium Pro-
 pheta Christum appellavit, qui mane atque oriens
 vocatur, hoc est diei principium. Vere enim nobis
 Dominus, sedentibus in umbra mortis, non secus
 ac sol quidam justitiæ ortus est, seu lumen scien-
 tiæ. Quod autem supplicat, facit tanquam homo,
 ut nos orare doceret, in mortis tempore: quan-
 doquidem is etiam qui natura ipsa justissimus
 est, propter insuetam animæ ac corporis disjun-
 ctionem tunc temporis formidat ac perhorrescit.
 Quidam vero præpositionem *pro*, loco præpositio-
 nis *de*, positam esse intelligentes (ut alibi ple-
 runque reperitur), aiunt psalmum hunc de Christi passionibus conscriptum esse. Christi enim
 passiones significari dicunt, per auxilium matutinum; quia commemorato passionis tempore
 inane, illud, atque oriens, quod diximus, hoc est. Christus; maximum nobis auxilium præstitit, de-
 victo per mortem propriam, illo tyranno qui mortis antea imperium occupaverat.

VERS. 2. *Deus meus respice in me quare me de-
 reliquisti?* Humanæ est formidinis sermo, quæ ma-

47 Joan. xiv, 9. 48 Matth. xxi, 43.

vine Dei humanatio confirmatur, quodque verus ac perfectus homo fuerit Christus, et naturali obnoxius timori. *Respice me*, inquit. Solent enim qui carnifici quempiam tradunt, oculos avertere. *Quare dereliquisti me?* inquit. Atqui, nunquam discessit Deus a Jesu, ubi semel Dei Filio et unitus ac junctus est; verum præ summa formidine se derelictum putat. Nisi essem, inquit, tu apud te auxilium tuum continuisses, ego sane mortem non timerem. De hoc Christi timore tradunt etiam Evangelistæ, et quando oravit dicens: *Pater, si possibile est, transeat a me Calix iste*⁶⁹: et quando introducent cum in cruce, præsentis versiculi verba protulisse, dicentem: *Deus Deus meus, quare dereliquisti me*⁷⁰, hoc est, quare in hoc me timore reliquisti, sciens spiritum quidem promptum esse, carnem autem infirmam? Vel quare me morti concessisti, sciens quod ego nihil morte dignum fecerim.

Longe a salute mea verba delictorum meorum. Reatus, inquit, peccatorum meorum procul sunt a salute mea, hoc est, nullo impedimento sunt salutem meam: *Iniquitatem enim*, inquit alibi Scriptura⁷¹, *nullam fecit*; mors autem est peccantium multa. Vel aliter: Subit Dominus, atque accepit in se totius humanæ naturæ personam, ut cognatæ; et, *Quare*, inquit, me hominem, hoc est, universam hanc humanam naturam dereliquisti, sinens eam opprimi a morte? et causam infert: *Quia nimirum condemnationes meorum scelerum, procul sunt a salute mea.* Nam cum his ego pariter elongatus sum a te: quod si apud te essem, servarer sane ab hac morte.

VERB. 3. *Deus meus clamabo die, et non exaudies, et nocte et non ad insipientiam mihi.* Hoc illo die accidit, quando comedit Pascha cum discipulis. Tradunt enim evangelistæ, quod nocte illa oravit. Et verisimile, imo etiam credendum est, die etiam orasse. Nec mireris quod ultimo loco id posuit quod præcessit [ait enim, *Et non exaudies: et nocte*; cum tamen clamorem nocte factum præponere debuisset, et tunc demum inferre: *Et non exaudies*] hujusmodi enim loquendi modi apud prophetas frequenter conspiciuntur: quod ea nimirum ratione factum est, ne ex se ipsis loqui, sed quomocumque et quæcumque audiunt, ita ea recitare videantur quemadmodum sanctus Spiritus in ipsis illa insonabat. Et in die, inquit, rogabo, ut transeat a me tempus mortis, et non exaudiar. Novi enim te ob humani generis salutem id facere, pro qua ego etiam incarnatus sum. Quidam per diem et noctem tempus ipsum crucis intelligunt. A sexta enim hora usque ad nonam tenebræ factæ sunt, adeo ut tempus illud et dies et nox merito appellari possit; et intelligunt quod rogaverit Patrem ut dimitteret peccata iis qui eum crucifixerant, et quod exauditus non est, cum illi postmodum funditus exterminati sint: et quod exauditus non sit in causa fuit, quia manifeste illos noverat ejus resurrectionem calumniaturos, et proprium aucturos peccatum.

⁶⁹ Matth. xxvi, 57. ⁷⁰ Matth. xxvii, 46. ⁷¹ Isa. liii, 9.

πιστοῦται δὲ τοῦτο ἐνανθρώπησιν, ὅτι τέλειος ὢν ἄνθρωπος, καὶ τῷ φυσικῷ ὑπέκειτο φόβῳ. *Πρόσχε μοι*: εἰώθει γὰρ οἱ παραχωροῦντες τινα δυνάμεις, ἀποστρέφειν τὰς ὄψεις αὐτῶν. *Ἰνατί ἐγκατέλιπες με*; καὶ μὴν οὐδέποτε διέστη ἀπ' αὐτοῦ, ἀπαξ ἐνωθέντος τῷ Υἱῷ καὶ Θεῷ· ἀλλ' ἐγκαταλείψθαι λέγει, διὰ τὴν δειλίαν. Εἰ γὰρ μὴ σὺ, φησὶν, τὴν παρὰ σοῦ βοήθειαν ἐπέσχεσ, οὐκ ἂν ἐγὼ τὸν θάνατον ἐδειλάσα. Περὶ ταύτης δὲ τῆς δειλίας καὶ οἱ εὐαγγελισταὶ διεξάσιν, ὅτι καὶ προσήυξατο παρελθεῖν τὸ τοῦ θανάτου ποτήριον. Καὶ αὐτὸ δὲ εἶπε τοῦτο ψαλμοῦ ῥητὴν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ· *Θεέ μου, Θεέ μου, Ἰνατί με ἐγκατέλιπες*; Ἦγουν, Ἰνατί ἐγκατέλιπες εἰς δειλίαν, εἰδὼς ὅτι τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ, ἀσθενής; ἢ, Διὰ τί μὲ παρεχώρησας τῷ θανάτῳ, γινώσκων, ὅτι οὐδὲν ἡμαρτον ἄξιον θανάτου;

Μακρὰν ἀπὸ τῆς σωτηρίας μου οἱ λόγοι τῶν παραπτωμάτων μου. Αἱ γὰρ εὐθύναι τῶν ἀμαρτιῶν μου, πόρρω εἰσὶ τῆς σωτηρίας μου, τουτέστιν, οὐκ ἐμποδίζουσιν αὐτῇ διὰ τὸ μὴ ὄλωσ εἶναι αὐτές. Ἄνομίαν γὰρ, φησὶν, οὐκ ἐποίησ. Τῶν ἀμαρτανόντων δὲ ὁ θάνατος ἐπιτίμιον. Ἡ καὶ ἄλλω; τὸ πρόσωπον τῆς ὄλης τῶν ἀνθρώπων φύσεως, ὡς συγγενῆς ἡμῶν, ὑποδέεται, καὶ, Διὰ τί με, φησὶ, τὸν καθόλου ἄνθρωπον κατέλιπες ἀποθνήσκειν; Εἶτα ἐπιφέρει καὶ τὴν αἰτίαν· Ὅτι μεμάρνηται σωτηρία αἱ καταδικαί μου· αἷς ἄρα κἀγὼ συναπομεμάρνησμαι. Εἰ γὰρ ἤγγιζον, ἐσωζόμην ἂν ἀπὸ τοῦ θανάτου.

Ὁ Θεός μου, κεκράξομαι ἡμέρας, καὶ οὐκ εἰσακούσῃ· καὶ νυκτός, καὶ οὐκ εἰς ἀνοιαν ἔμοι. Τοῦτο γέγονε, καθ' ἣν ἡμέραν ἔφαγε τὸ Πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν· ὅτι γὰρ ἐν τῇ νυκτὶ τότε προσηύχετο, δεδηλώκασιν οἱ εὐαγγελισταὶ· δῆλον δὲ ἐντεῦθεν, ὅτι καὶ πρὸ τῆς ἑσπέρας ἠύξατο. Μὴ ξενίζου δὲ, πῶς τὸ πρῶτον τέθεικεν ὕστερον. Τοιαῦτα γὰρ ἐν πολλοῖς τὰ προφητικά. Ἡ δ' αἰτία, ἵνα μὴ δοκοῖεν οἰκοδεν λελθῆναι, ἀλλὰ ἅ καὶ ἂν ὡς ἀκούσειεν ὑπὸ τοῦ ἐνηχοῦντος Πνεύματος. Ἐν τῇ ἡμέρᾳ, φησὶ, παρακαλέσω παρελθεῖν τὸν τοῦ θανάτου καιρὸν, καὶ οὐκ εἰσακούσῃ μου. Καὶ ἐν τῇ νυκτὶ πάλιν ὁμοίως, πλὴν οὐκ εἰς ἀνοιαν ἔμοι τὸ, πῶς εἰσακούσῃ. Νενόηκα γὰρ ὅτι διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, ἥς ἕνεκα καὶ σεσάρχωμαι. Τινὲς δὲ ἡμέραν καὶ νύκτα, τὸν καιρὸν τῆς σταυρώσεως φασίν. Ἀπὸ γὰρ ὕρας ἕκτης ἕως ὥρας ἑνάτης σκοτός ἐγένετο, ὡς λέγεσθαι τὴν ἡμέραν ταύτην, ἡμερονύκτιον· ὅτε καὶ ἀφεθῆναι τοῖς ἐσταυρωκόσι τὴν ἀμαρτίαν παρεκάλεσεν μὲν, οὐκ εἰσηκούσθη δὲ, πανωλεθρίᾳ παραδοθέντων. Τοῦτο δὲ αἴτιον, εἰδέναι σαφῶς, ὅτι ἐμελλον συκοφαντῆσαι τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ, καὶ ἀξίησαι τὴν ἁμαρτίαν.

Ὁ δὲ ἐν ἀγίῳ κατοικεῖς, ὁ ἔπαινος τοῦ Ἰσραήλ. Ἀ
 "Ἁγίον καλεῖ τὸν ἠνωμένον ἑαυτῷ Υἱὸν καὶ Θεόν.
 Καὶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ δὲ, φησὶν· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ,
 καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. Ἐπαινος δὲ τοῦ Ἰσραήλ, ὁ Πα-
 τὴρ, ὅτι Ἰουδαῖοι τὴν θεογονίαν μόνον ἐνεκαυχῶντο
 μὴ ποιοῦντες κρῖμα καὶ δικαιοσύνην, μηδ' ἔχοντες
 ἀρετήν. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, ὅτι Κατοικεῖς ἐν τῷ Υἱῷ,
 ἔδειξεν, ὅτι θέλει καὶ ὁ Υἱὸς τὴν σωτηρίαν τῶν
 ἀνθρώπων, καὶ οὐκ ἀποσεύεται τὸν θάνατον τοῦ
 προσλήμματος· ἐν γὰρ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ
 θέλημα.

Ἐπὶ σοὶ ἠλπίσαν οἱ πατέρες ἡμῶν· ἠλπίσαν,
 καὶ ἐβρόύσω αὐτούς· πρὸς σὲ ἐκέκραξαν, καὶ ἐσώ-
 θησαν· ἐπί σοὶ ἠλπίσαν, καὶ οὐ κατησχύθησαν. Β
 Ζεύγνυσιν ἑαυτὸν τοῖς ἐπιρραζομένοις, καὶ φησὶν,
 ὡς οἱ κατὰ σάρκα πατέρες ἡμῶν, οἱ πρὸ τῆς ἐμῆς
 ἐπιδημίας ἐν τῷ βίῳ λάμπαντες, ἐπὶ σοὶ ἠλπίσαν,
 καὶ βοήσαντες, ἐβρόύθησαν τῶν κινδύνων. Ἐκεῖνος
 οὖν κατὰ μῦθον, ὡς ὁμοῖος αὐτοῖς, ὁμοίως καὶ
 αὐτὸς ποιῶμαι τὴν δέσιν. Σύνθηες δὲ τῷ Προ-
 φητῇ τὰς λέξεις πολλάκις ἀναδιπλοῦν, καὶ τριπλοῦν,
 εἰς ἔμφασιν τοῦ τόπου τῆς καρδίας. Αὐτρωσιν δὲ
 κινδύνου λέγουσιν οἱ σοφοὶ τὰ θεῶν, οὐ μόνον ἐπὶ
 σώματος, ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ ψυχῆς, ὅταν γεν-
 ναίως ἐνεγκούσα τὰς δόξας, μηδὲν ἐνετύθεν πάθῃ
 περὶ τὴν πρόθεσιν. Οὕτω γὰρ οἱ μάρτυρες ἀναί-
 ρεθόντες, νενικηκέναι λέγονται διὰ τὸ ἀήτητον τῆς
 ψυχῆς.

nihil illinc in suo læditur proposito. Hoc pacto sanctos martyres, tametsi occisi fuerint, vicisse dicimus, et liberatos esse, propter invictam nimirum animæ fortitudinem.

Ἐγὼ δὲ εἰμι σκώληξ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος (79). C
 Τοῦτο εἶπε, ταπεινῶν ἑαυτόν. Καὶ Δαβὶδ γὰρ ὁ προ-
 φητὴς καὶ βασιλεὺς, κῦνα τεθνηκότα καλεῖ ἑαυτὸν
 ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Βασιλειῶν. Εἰ δ' ὁ ἀναμάρτητος
 Ἰησοῦς οὕτως ἑαυτὸν φαυλίζει, τί ἔν ημεῖς οἱ ἁμαρτω-
 λοὶ καὶ φαῦλοι ποιήσωμεν; Φασὶ δὲ τινες, δὲ τὴν
 ἀσυνδίαστον τοῦτο βηθῆναι γέννησιν. Ἄς γὰρ ὁ σκώ-
 ληξ ἀνωθεν ἐπελθόντος τοῦ θεοῦ, τῇ γῆ κῦνκεται,
 οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς, ἀνωθεν ὑπελθόντος τοῦ ἀ-
 λου Πνεύματος τῇ Παρθένῳ, γεγέννηται. Σκώληξ μὲν ἀ-
 λέγοιτο διὰ ταῦτα· ἄνθρωπος δὲ πάλιν, διὰ τὴν
 ὑπερφυῆ γέννησιν καὶ σύλληψιν. Ἡ καὶ ἄλλως,
 ὅτι δέλεαρ τοῖς δαίμοσι ἐφόρει τὴν σάρκα, ὅφ' ἔν
 τὸ τῆς θεότητος ἐκρύπτετο ἀγκίστρον· δέλεαρ γὰρ
 ἰχθύων ὁ σκώληξ. Ἐγένετο γὰρ δέλεαρ εἰς ἄλωσιν τοῦ
 νοσητοῦ κήτους, τοῦ τῇ θαλάσῃ τοῦ παρόντος βίου D
 ἐννηχομένου. Τῷ τῆς θεότητος δὲ ἀγκίστρῳ περι-
 τέθῃ ἡ ἀνθρωπότης. Ὁ κήτος τὸ δέλεαρ περιχανύων,
 ἀτελής μὲν τὸ εἶδος, ἀφανιστικὸς δὲ τῆς ὕλης· οὕτω
 καὶ ὁ Χριστὸς, ἀτελής μὲν ἦν τὸ φαινόμενον· ἀφανι-
 στικὸς δὲ, τῆς ἀντίκειμένης δυνάμεως.

caro, sub qua divinitas veluti occultus quidam hamus latebat, instar vermum facta est esca, in capturam intellectualis filii celi, qui in mari presentis vitæ versabatur. Nam cum cetus oscitabundus ad illam escam hiaret, latenti illic hamo divinitatis penetratus est. Vel quia vermum tametsi

VERS. 4. Tu autem, Domine, in sancto habitas, laus Israel. Per sanctum, Filii personam intelligit, humanæ conjunctam naturæ. Ego enim, inquit, in Patre et Pater in me est⁷². Laus igitur populi Israel, Deus Pater est, qui habitat in Filio. Judæi quippe, solos se cognoscere Deum gloriabantur, tametsi nec judicium facerent, nec justitiam, nec virtutum semitas sectarentur. Iis autem verbis quibus Patrem ait habitare in Filio, demonstrat quod Filius et salutem hominum optaverit, et assumpti corporis mortem non recusaverit. Una enim atque eadem est Patri Filioque voluntas.

VERS. 5. In te speraverunt patres nostri, speraverunt et liberasti eos, ad te clamaverunt et salvati sunt, in te speraverunt et non sunt confusi. Seipsum cum afflictis conjungit, atque ait: Quemadmodum patres nostri secundum carnem, qui ante meum adventum, in hac vita clari fuere speraverunt in te, et clamantes ad te in periculis, ex iis liberati sunt: ita ego illos imitatus, ac veluti illorum similitis, similes etiam ad te effundam preces. Est autem prophetarum mos, ut ad majorem emphasisim, atque ut intensionem cordium suorum melius declarent, dictiones ac sententias plerumque repetant et inculcent. Per liberationem autem a periculis, ii qui in sacris Scripturis docti ac diu versati sunt, non corporis solum, verum animæ magis liberationem intelligunt: quando scilicet anima dolores omnes ac supplicia generose ferens, sanctos martyres, tametsi occisi fuerint, vicisse dicimus.

VERS. 7. Ego autem sum vermis et non homo. Hoc etiam ex persona Christi dicit, se ipsum humiliantis (79). Hoc pacto beatus etiam David, qui alioquin et propheta erat, et rex, canem se mortuum appellabat, ut in libris Regum legimus. Quod si Dominus Jesus qui sine peccato erat, se ipsum adeo vilipendit, quid faciendum nobis est, qui et peccatores et adeo inutilis sumus? Quidam putant verba hujus versiculi, dicta esse propter humanam Christi generationem, quæ absque ulla viri fuit conjunctione: ut hujusmodi verbis illud nobis indicetur, quod quemadmodum vermis e pluvia nascitur desuper in terram veniente, ita et Christus superno sancti Spiritus in Virginem adventu sit generatus. Ob hanc igitur rationem Christus, vermis dicitur, quod alia insuper ratione dicitur etiam, non homo, propter conceptionem illam nimirum et generationem ejus supernaturalem, quæ humanæ generationis ordinem non servavit. Vel aliter: quia vermes in escam piscibus dari solent, dic ea ratione Christum vermem appellari posse, quia ejus

⁷² Joan. x, 38.

Variæ lectiones.

(79) Græca verba ita sonant: Hoc dixit, seipsum humilians.

specie exiguus sit, materia tamen corroacando delet et ac perdit, ita et Christus licet aspectu ac præsentiâ exillis videretur, contrarias tamen ac sibi resistentes dæmonum atque aliorum potestates perdidit.

Opprobrium hominum et neglectio plebis. Hæc A *Ὅρσιδος ἀνθρώπων, καὶ ἐξουθένημα λαοῦ.* Τοῦτο προαγορεύει σαφῶς, ἃ εἰς αὐτὸν πεπαρωνή-
κασι κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους, ἐμπαίζοντες καὶ
χλευάζοντες. Καὶ ταῦτὸν μὲν ἂν εἴη τὸ θνεῖδος ἀν-
θρώπων, (80) τὸ ἐξουθένημα λαοῦ. Ἡ θνεῖδος μὲν
ἀνθρώπων, τῶν ἐκ Ῥώμης στρατιωτῶν· ἐξουθένημα
δὲ λαοῦ, τῶν Ἰουδαίων.

VERS. 8, 9. *Omnes videntes me subsannaverunt me; locuti sunt labiis et moverunt caput: Speravit in Domino, eripiat eum, salvum faciat eum, quoniam vult eum.* Hæc apertissime invenies scripta apud Matthæum ⁷⁸. Ait enim quod illi qui pertransibant, blasphemabant, moventes capita sua, et alia dicentes, quæ illic sequuntur.

VERS. 10. *Quoniam tu es qui extraxisti me de ventre.* Viri copula virginalla ventris claustra aperit: immissum enim semen naturaliter vulvam aperit, quæ deinceps conclusum illud continet, donec fœtus perficiatur. Ac demum pondere gravata rursum aperitur, et fœtum labi permittit. In Salvatore autem nostro quemadmodum conceptio absque ulla fuit viri copula, ita et progressio fetus supra naturam existit: ipsa scilicet divina vi fœtum extrahente, et virgineis claustris nullatenus apertis.

Spes mea ab uberibus matris meæ. Tu ab ipso, inquit, lacte fuisti spes mea. Ex illo enim tempore cognovi spes meas omnes in uno collocatas esse: edoctus nimirum a divinitate mihi conjuncta. Scribit enim de Christo Lucas ⁷⁹ quod puer crescebat, atque invalescebat spiritu, et replebatur sapientia, et gratia Dei erat cum illo.

VERS. 11, 12. *In te projectus sum ex utero.* Procuratione tua, inquit, projectus sum ex utero, veluti qui patrem in terra nullum habui.

A ventre matris meæ Deus meus es tu. Statim, inquit, te Deum cognovi, edoctus ab ipsa divinitate ut prædictum est. *A ventre* autem dixit, vel quia in carne erat, vel quia egressus de ventre [hæc autem ex Christi persona dicta sunt. Ego, inquit, Deus quidem sum, et filius æternus, sed postquam

Ne discesseris a me, quoniam tribulatio proxima est, quoniam non est, qui adjuvet me. De hoc etiam tradunt evangelistæ, quod *Cæpit tristis ac mæstis esse,* et rursus, quod *discipuli omnes relicto eo fugerunt.*

VERS. 13. *Circumdederunt me vituli multi, tauri pingues obsederunt me.* Per vitulos plebeiam Judæorum multitudinem intelligit, veluti juventutem omni prorsus regula carentem: per tauros vero, pontifices, scribas et seniores populi, propter

⁷⁸ Matth. xxvii, 39. ⁷⁹ Luc. ii, 40.

(80) Ἰσ. τῷ.
(81) Ἰσ. γαστρός.

Πάντες οἱ θεωροῦντές με, ἐμυκτήρισάν με, ἐλάλησαν ἐν χεῖλεσιν, ἐκίνησαν κεφαλὴν. Ἠλπισεν ἐπὶ Κύριον, ῥυσάσθω αὐτὸν, σωσάτω αὐτὸν, ὅτι θέλει αὐτόν. Ταῦτα σαφῶς εἰρήσει; παρὰ τῷ Ματθαίῳ κείμενα· φησὶ γάρ· Οἱ δὲ παραπορευόμενοι ἐβλασφήμουν αὐτόν, κινῶντες τὰς κεφαλὰς αὐτῶν, καὶ λέγοντες, καὶ τὰ ἐξῆς.

Ὅτι σὺ εἶ ὁ ἐσπιάσας με ἐκ γαστροῦ. Ἀνδρὲς μὲν ὁμίλια διαλύει τὰ παρθενικά (81) κλειθρα τῆς σαρκός· ἀκοντιζόμενον δὲ τὸ σπέρμα, φυσικῶς ἀνοίγει τὴν μήτραν· αὕτη δὲ λοιπὸν μύσασσα, συνέχει τοῦτο, μέχρις ἂν εἰς βρέφος τελεσιουργηθῇ· καὶ οὕτω στενοχωρηθεῖσα πάλιν τῷ ὄγκῳ, ἀνοίγεται καὶ παραχωρεῖται τούτῳ διολισθαίνειν. Ἐπὶ δὲ τοῦ Σωτήρος, ὡσπερ ἀνευ ὁμίλις ἡ σύλληψις, οὕτω καὶ ἡ πρόδος τοῦ βρέφους ὑπερφυῆς, τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως ἐκκυσάσης αὐτὸ, τῶν κλειθρῶν μηδαμῶς ἀνοιγόντων.

Ἡ ἐλπίς μου ἀπὸ μαστῶν τῆς μητρός μου. Ἡ ἐλπίς μου ἐξ αὐτῆς θηλῆς. Ἀπὸ τότε γάρ σε ἐγνωρίζον, ἐλπίδα μου συνετισθεὶς ὑπὸ τῆς ἐνωθείσης μοι θεότητος. Φησὶ δὲ περὶ τούτου Λουκᾶς· *Τὸ παιδίον ἠέξανε, καὶ ἐκραταιοῦτο ἐν πνεύματι, πληρούμενον σοφίας, καὶ χάρις Θεοῦ ἦν ἐπ' αὐτό.*

Ἐπὶ σὲ ἐπεβρίβην ἐκ μητέρας. Τῇ οἷ σκέπη ἐπεβρίβην, οἷα μὴ ἔχων ἐπὶ γῆς πατέρα.

Ἀπὸ γαστροῦ μητρός μου Θεός μου εἶ σὺ. Εὐθύς σὲ Θεὸν ἐπέγνω, συνετισθεὶς, ὡς προεῖρηται. *Τὸ δ' ἀπὸ γαστροῦ,* ἢ ὅτι ἐν τῇ γαστρὶ (82) ὦν, ἢ ὅτι τῆς γαστροῦ ἐξεληθῶν.

Deus quidem sum, et filius æternus, sed postquam tunc, o pater, tu Deus meus es.

Μὴ ἀποστῆς ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι θλίψις ἐγγύς, ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ βοηθῶν μοι. Καὶ περὶ τούτου φασὶν οἱ εὐαγγελιστὰι, ὅτι, *Ἠρέξατο λυπεῖσθαι καὶ ἀδημυρσίν.* Καὶ πάλιν· *Τότε οἱ μαθηταὶ πάντες ἀφέντες αὐτόν, ἔφυγον.*

Περικύκλωσάν με μόσχοι πολλοὶ, ταῦροι κίονες περιέσχον με. Μόσχος καλεῖ τὸ δημῶδες κληθὸς τῶν Ἰουδαίων, διὰ τὸ νωτίτερον καὶ στακτὸν· ταύρους δὲ, τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς καὶ πρεσβυτέρους τοῦ λαοῦ, διὰ τὸ προβεβηκὸς καὶ ἐξαρχόν.

Variæ lectiones.

(82) Græco γαστρὶ, ventre, pro quo Latinus Interpres legisse videtur σαρκί.

αἷς καὶ πίονας λέγει, διότι πολλῶν ἀπέλαυσαν δω-
ρεῶν αὐτοῦ. Προεβήκεν γὰρ Μωϋσῆς, ὅτι καὶ Ἐφα-
γεν Ἰακώβ καὶ ἐνεπλήσθη, καὶ ἀπελάτησεν ὁ
ἡγαπημένος, ἐλιπάρθη, ἐπλατύθη, καὶ ἐγκατέ-
λιπε θεὸν τὸν ποιῆσαντα αὐτόν.

Ἦνοιξαν ἐπ' ἐμὲ τὸ στόμα αὐτῶν, ὡς λέων
ἀρπάων καὶ ὀρυόμενος. Ὅτε συλλεγέντες ἐδόων·
Ἄρον, ἄρον, σταύρωσον αὐτόν.

Ὡς ὕδωρ ἐξεχύθη, καὶ διασκορπίσθη πάντα τὰ
ὄστα μου. Ὅστ' αὐτοῦ τοὺς ἀποστόλους νοήσομεν,
ὡς συνέχοντας καὶ στήθευοντες· τὸ λοιπὸν τῆς Ἐκ-
κλησίας Χριστοῦ· πάντες, γὰρ αὐτὸν ἀφέντες, ἐφυ-
γον τῆνικαῦτα. Φησὶ γὰρ Ζαχαρίας· Πατάξω τὸν
ποιμένα, καὶ διασκορπισθήσονται τὰ πρόβατα. B
Χύσιν δὲ λέγει, τὴν ἀπ' αὐτοῦ κίνησιν αὐτῶν.

Ἐγενήθη ἡ καρδία μου, ὡσεὶ κηρὸς τηκόμε-
νος, ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας μου. Ἐτάκη δίκτυν
κηροῦ, τῷ πυρὶ τῶν θλίψεων ἐκλυθεῖσα, καὶ τέλειον
ἀσθενήσασα. Κοιλίαν δὲ λέγει νῦν, τὸ κοῖλον ὄλον
τοῦ σώματος.

Ἐξηράνθη ὡς ὄστρακον ἡ ἰσχύς μου. Τῷ δη-
λωθέντι πυρὶ παγεῖσα, ἐξηκμασθείσης τῆς ἐνεργείας
αὐτῆς.

Καὶ ἡ γλῶσσά μου κεκόλληται τῷ λάρυγγί μου.
Ὅτε κατηγορούντων τῶν ψευδομαρτύρων αὐτοῦ,
οὐδὲν ἀπεκρίνατο, ἀλλ' ἴστατο σιωπῶν· ἢ ὅτε ἐδίψη- C
σεν ἐπὶ τῷ σταυρῷ.

Καὶ εἰς χοῦν θανάτου κατήγαγέ με. Χοῦς
θανάτου ἐστὶν ὁ τάφος, οἷα δὴ χωνυμένων τῶν
θαπτομένων, εἰ; ὃν ἐκὼν με, φησὶ, κατήγαγες ὑπὲρ
τῶν ἀνθρώπων.

Ὅτι ἐκύλωσάν με κύνας πολλοί. Ταύρους μὲν
ἐκάλεσεν τοὺς Ἰουδαίους, ὡς ὑπὸ τὴν ζυγὴν τοῦ
νόμου ὄντας, εἰ καὶ τὸν νόμον παρέβαιον· κύνας
δὲ λέγει τοὺς ἐκ Ῥώμης στρατιώτας, ὡς κατὰ
νόμον ἀκαθάρτους, καὶ ἀναιδέεις. Οὕτω καὶ ὁ Χρι-
στὸς τὴν Χαναανίαν ὠνόμασεν, εἰπὼν· Οὐκ ἔστι
καλὸν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων δοῦναι τοῖς κυνα-
ρίοις.

Συναγωγὴ πονηρουμένων περιέσχορ με. Τῶν
φθονερῶν Ἰουδαίων.

Ἦρυσαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου. Τῇ δια-
τρήσει τῶν ἤλων.

Ἐξηρίθμισαν πάντα τὰ ὄστα μου. Γυμνὸν
κρεμάσαντες, καὶ σφόδρα διατείναντες, ὡς καὶ φαι-
νεσθαι καὶ τὰς ἀρμονίας τῶν ὀστέων, καὶ ἀριθμεῖσθαι
ταῦτα τοῖς βουλομένοις.

Ἄντοι δὲ κατενόησαν. Ἐπολυπραγμόνησαν κρε-
μάμενον εἰ υἱὸς εἰμὶ θεοῦ· Ἐλεγον γάρ· Εἰ υἱὸς εἶ
τοῦ θεοῦ, κατὰβηθὶ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ.

et ætatem nimirum, et præminentiam : quos etiam
pingues appellat, quia multis Dei donis præcæteris
fruebantur. Ad hanc sententiam facit quod alibi
ait Moyses : Comedit, inquit, Jacob et im-
pletus est et recalcitravit dilectus, impinguius
et incrassatus est, et dereliquit Deum factorem
suum ¹⁵.

VERS. 14. *Agruerunt super me os suum sicut
leo rapiens et rugiens.* Quando congregati clama-
bant, *Tolle, tolle, crucifige eum.*

VERS. 15. *Quasi aqua, effusa ac dispersa sunt
omnia ossa mea.* Per Christi ossa, apostolos intelli-
gimus, veluti firmantes ac continentes reliqua Ec-
clesiæ Christi membra. Omnes enim tunc eo relicto
aufugerunt, ut per Zachariam prophetam fuerat
etiam prædictum : *Percutiam inquit, pastorem et
dispergentur oves* ¹⁶. Et per effusionem, illorum a
se digressum et fugam significat.

*Factum est cor meum quasi cera liquescens in
medio ventris mei.* Liquefactum est cor meum, in-
quit, instar ceræ. Defecit enim et debilitatum est
in afflictionum igne. Per ventrem autem [juxta
Græci nominis significationem] totam corporis con-
cavitatem intelligit.

VERS. 16. *Aruit quasi testa fortitudo mea.* In
commemorato nimirum igne afflictionum infixæ :
unde exsiccata est illius efficacia.

Et lingua mea adhæsit faucibus meis. Quando vi-
delicet falsis testibus cum accusantibus, ipse nihil
respondit, sed tacebat ; vel etiam quando in cruce
silitit.

Et in pulverem mortis deduxisti me. Per pulverem
mortis, sepulturam intellige : quia qui in sepulcro
jacent, terra ac pulvere involvuntur ; ad quod se-
pulcrum tu volens, inquit, deduxisti me, propter
hominum salutem.

VERS. 17. *Quoniam circumdederunt me canes
multi,* Judæos merito tauros superius appellavit,
veluti qui jugo legis premebantur, tametsi ipsi
legem transgredierentur ; nunc autem Romanos mi-
lites jure etiam canes vocat, veluti immundos se-
cundum legem, et præterea etiam valde impuden-
tes. Qua ratione Dominus in Evangelio ad Cananæam
dixit : *Non est bonum sumere panem filiorum et
D dare canibus.*

Synagoga malignantium obsedit me. Invidiorum
scilicet Judæorum,

VERS. 18. *Foderunt manus meas et pedes meos.*
Clavis nimirum perforantes.

Dinumeraverunt omnia ossa mea. Nudum me cruci-
figentes, atque in cruce extendentes, ita ut ossium
meorum compagine a quocumque numerari pos-
sent.

Ipsi vero consideraverunt. Hoc est, curiose, de me
tunc suspensio, disquisiverunt, numquid Filius Dei
essem. Dicebant enim : *Si filius Dei es, descende
de cruce.*

¹⁵ Deut. xxxii, 15. ¹⁶ Zach. xiii, 7 ; Marc. xiv, 27. ¹⁷ Matth. xv, 26. ¹⁸ Matth. xxvii, 40.

Et viderunt me. Hoc est, cognoverunt quisnam A esse, cernentes nimirum universam creaturam mecum pati, tametsi duri adhuc permanserint. Scribit enim Matthæus, quod centurio et qui cum eo erant, videntes terræmotum et alia quæ contigerant, timuerunt valde dicentes: *Vere Filius Dei erat iste*⁷⁹. Vel aliter: Curiose egerunt, ne auferret de cruce a Discipulis meis. Unde viderunt, seu inspexerunt me, hoc est, observaverunt cum militum custodia.

*Diviserunt sibi vestimenta mea et super vestem meam miserunt sortem. Manifeste hoc Joannes evangelista declarat dicens: Milites ubi crucifixerunt Jesum, ceperunt vestimenta ejus (et fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem) et tunicam. Erat autem tunica inconsutilis, tota desuper contexta. Dixerunt igitur mutuo inter se, Non scindamus eam, sed sortiamur de ea, cujus erit: ut Scriptura impleretur*⁸⁰. Ea nimirum quæ in hoc loco nobis tradita est per Prophetam: cuius verba illic Joannes distincte apposuit. Per vestimenta igitur indumenta illa intelligit, quæ consuta erant, et quæ divisa fuerunt per milites: per vestem vero, tunicam illam inconsutilem, quæ superne erat contexta, et pro qua sortem miserunt.

VERS. 20. *Tu autem, Domine, ne longe facias auxilium tuum a me, ad defensionem meam conspice. Illis scilicet omnibus sic se habentibus.*

VERS. 21, 22. *Libera a framea, Deus, animam meam, et de manu canis unigenitam meam. Salva me ex ore leonis, et a cornibus unicornium humilitatem meam. Per frameam Romanos milites intelligit, qui frameas, hoc est gladios et arma ferebant: quos etiam canes ea ratione appellat, quam superius diximus. Per leonem vero Judæos, ob summam nimirum eorum sævitiam, et quia mortuum ejus sitiabant, et quia insidiis utebantur: quoniam nomine paulo superius illos etiam appellaverat. Eosdem etiam unicornes vocat, veluti in unam tantum Dei personam credentes. Silvestre autem animal est unicornis, et juxta sui nominis etymologiam, unum tantummodo cornu gestat in fronte. Singulari vero numero [frameam,] leonem et canem dixit, considerato universo eorum genere per quod unusquisque dignoscitur. Per unigenitam autem, animam suam intelligit, quasi unicam ac singularem inter cæteras, quippe quæ sola inter omnes alias peccatum non fecit, et quæ sola Dei Filium secum in eadem habet persona. De sua autem humilitate ipse etiam in Evangelis dixit: *Discite a me quia mitis sum, et humilis corde*⁸¹. Quare autem hujusmodi preces fundat jam diximus, et qualem etiam liberationem animæ perquireret.*

VERS. 23. *Narrabo nomen tuum fratribus meis. Animamverte quomodo divinus Spiritus quædam ut jam facta commemorat, veluti qui futura ea esse*

⁷⁹ Matth. xvii, 54. ⁸⁰ Joan. xii, 23, 24. ⁸¹ Matth. v, 4.

Variæ lectiones.

(83) ὁ τ., vel ὁστis.

Kal ἐπειδὴν με. Kal ἐπέγνωσαν, (85) ὅτι εἰμι. βλέποντες τῆν κτίσιν συμπάσχουσαν, εἰ καὶ σκληροὶ εἶτι διέμειναν. Φησὶ γὰρ ὁ Ματθαῖος, ὅτι ὁ ἑκατόνταρχος, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ τηροῦντες τὸν Ἰησοῦν, ἰδόντες τὴν σεισμὸν καὶ τὰ γενόμενα, ἐφοβήθησαν σφοδρὰ, λέγοντες· Ἄληθῶς Θεοῦ Υἱὸς ἦν οὗτος· Ἡ καὶ ἄλλως· Ἐπολυπραγµόνησαν, µὴ ποτε κατενεχθῶ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ διὰ τῶν μαθητῶν μου, καὶ διὰ τοῦτο ἐπειδὴν με, τουτέστιν, ἐτήρησάν µε φυλακῆ στρατιωτῶν.

Διμερίσαστο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισµόν μου ἔβαλον κλῆρον. Ταῦτα σαφῶς ἠρµήνευσεν ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης· φησὶ γὰρ οὗτος· Οἱ οὖν στρατιῶται, ὅτε ἐστύρωσαν τὴν Ἰησοῦν, ἔλαβον τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἐποίησαν τέσσαρα µέρη, ἐκάστῳ στρατιῶτῃ μέρος, καὶ τὴν χιτῶνα· ἦν δὲ ὁ χιτῶν ἄρβραχος, ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντῶς δι' ὄλου. Εἶπον οὖν πρὸς ἀλλήλους· Μὴ σχίσωµεν αὐτόν, ἀλλὰ λάχωµεν περὶ αὐτοῦ. Τίνας ἔσται· Ἰνα, φησὶν, ἡ Γραφὴ πληρωθῆ, δηλαδὴ τὰ παρόντα βήματα, ἃ καὶ παρόθηκεν ἐκεῖ. Ὅστε ἱμάτια µὲν λέγει τὰ ἐβραµέµενα, ἃ καὶ διεῖλοντο ἑαυτοῖς· ἱματισµὸν δὲ, τὸν ἑβραῖον χιτῶνα, τὸν ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντῶν, ὑπὲρ οὗ ἔβαλον κλῆρον.

Σὺ δὲ µὴ μακρύνῃς τὴν βοήθειάν σου ἀπ' ἐμοῦ· εἰς τὴν ἀντίληψίν μου πρόσχες. Τούτων δηλαστὴ γινοµένων.

Ῥύσαι ἀπὸ ρομφαίας τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐκ χειρὸς κυρῆς τὴν μορογενῆ μου· σώσον µε ἐκ στόµατος λέοντος, καὶ ἀπὸ καράτων μονοκλιῶτων τὴν ταπεινώσιν μου. Ῥομφαίαν καλεῖ τοὺς ἐκ τῆς Ῥώµης στρατιώτας, ὡς ζητηφόρους· τοὺς αὐτοὺς δὲ καὶ κύνας, καθὼς ἀνωτέρω δεδηλώκαµεν· λέοντας δὲ, τοὺς Ἰουδαίους, διὰ τὴν ἀπῆνειαν, καὶ τὸ διψᾶν τὸν αὐτοῦ θάνατον, καὶ τὴν ἐνεδραν· οὕτω γὰρ καὶ πρὸ μικροῦ τούτους ὠνόμασεν. Τοὺς αὐτοὺς δὲ λέγει καὶ μονοκέρωτας, ὡς εἰς µίαν ὑπόστασιν Θεοῦ πιστεύοντας. Ζῶον δὲ ἄγριον ὁ μονοκίριος, φερωνύµως ἐν φέρον ἐπὶ τοῦ μετώπου κεράτιον. Ἐνικῶς δὲ εἶπε κύνα καὶ λέοντα, διὰ τὸ γένος, δι' οὗ τὸν καθ' ἕκαστον γινώσκουµεν· μονογενῆ δὲ λέγει τὴν ἰδίαν ψυχὴν, ὡς µεμονωµένην, διὰ τὴ µόνην τῶν ἄλλων ψυχῶν ἄγευστον ἁµαρτίας εἶναι, καὶ διὰ τὸ µόνον τὸν Υἱὸν ἔχειν ἠνωµένον καθ' ὑπόστασιν. Περὶ δὲ τῆς αὐτοῦ ταπεινώσεως καὶ αὐτῶς ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις εἰδίδασκεν, εἰπὼν· Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰµὶ καὶ ταπεινός ἐν κυρδίᾳ. Τίνας δὲ ἔνεκεν οὕτως ἠύχετο, προειρήκαµεν· εἶτι δὲ καὶ ὅποσον ἐζήτει λύτρωσιν.

Quare autem hujusmodi preces fundat jam diximus.

Διηγῆσομαι τὸ ὄνομα σου τοῖς ἀδελφοῖς μου. Σηµειῶσαι πῶς τὰ µὲν ἤδη γεγεννηµένα λέγει τὸ ὀσιον Πνεῦμα προθεωροῦν· τὰ δὲ, ὡς μέλλοντα.

νόμῳ προφητείας. Ὅνομα δὲ φησι, τὸ τῆς πατρότη-
τος· Θεὸν μὲν γὰρ ὠμολόγουν Ἑβραῖοι· Πατέρα
δὲ Υἱοῦ οὐκ ἐγίνωσκον, ὡς ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην
Εὐαγγελίῳ εἶρηκεν· *Εμφανέρωσά σου τὸ δρομα
τοῖς ἀνθρώποις· ἀδελφοὺς δὲ καλεῖ τοὺς ἀποστό-
λους, ὡς πρὸς τὰς γυναῖκας μετὰ τὴν ἀνάστασιν εἶ-
ρηκεν· Πορευθεῖσαι, εἰπατε τοῖς ἀδελφοῖς μου.
nomen tuum hominibus*²². Per fratres autem apostolos
intelligit, quemadmodum et alibi post resur-
rectionem eos appellavit, mulieribus illis dicens : *Ite et nuntiate fratribus meis*²³.

Ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας ὑμῆσθε. Οὐ μόνον
γὰρ διὰ τοὺς ἀποστόλους· ἐδίδασκειν, ἀλλὰ καὶ ἐν
ταῖς συναγωγαῖς τῶν Ἰουδαίων ἐπαρρησιάζετο,
διηγούμενος τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς.
Περὶ τούτων οὖν ἡ παρούσα προφητεία. Τοῦτο δὲ
καὶ εἰσέτι ποιεῖ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου αὐτοῦ, καὶ
ἰδία καὶ δημοσίᾳ ἀναγιγνωσκόμενου.

Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, αἰνέσατε αὐτόν.
Ὡς ἤδη εἰσακουσθεῖς, προτρέπεται τοὺς πιστοὺς
εἰς εὐχαριστίαν· καὶ πρῶτον, τοὺς ἐξ ἐθνῶν, ὅτι
καὶ πρῶτον εἰς τὴν εὐχὴν τοὺς ἀποστόλους μετὰ τὴν
ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν ἐξαπέστειλε. *Πορευθεῖτας γὰρ,
φησὶ, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, οὓς καὶ φο-
βουμένους τὸν Κύριον καλεῖ, προσάγορεύων αὐτοὺς
ἀπὸ τῆς ἀρετῆς. Καὶ Πέτρος γὰρ ὄντως ἐν ταῖς
Πράξεσιν ὠνόμασεν αὐτούς· Ἄνδρες Ἰσραηλίται,
καὶ οἱ ἐν ὑμῖν φοβούμενοι τὸν Θεόν. Ἐπεὶ δὲ ἡ
Ἐκκλησία τῶν πεπτῶν, οὐκ ἐξ ἐθνῶν μόνον, ἀλλὰ
καὶ ἀπὸ Ἰουδαίων συνίστατο, καὶ τούτους εἰς δοξο-
λογίαν κινεῖ· φησὶ γάρ·*

Ἄπαν τὸ σπέρμα Ἰακώβ, δοξάσατε αὐτόν.
Πάντες οἱ ἐξ Ἰουδαίων πεπιστευκότες· προπάτωρ
γὰρ τῶν φυλῶν Ἰακώβ.

Φοβηθήτω δὲ ἅπ' αὐτοῦ ἅπαν τὸ σπέρμα Ἰσ-
ραήλ. Ἐνταῦθα καὶ ἄμφω τὰ μέρη λέγει, διότι
πᾶς ἐπιγνοὺς Χριστὸν Ἰσραήλ ἐστι. Ἰσραήλ γὰρ
μεθερμηνεύεται νοῦς ὁρῶν τὸν Θεόν. Κελεύει τοί-
νον καὶ ὑμνεῖν τὸν Θεόν, καὶ ἀεὶ φοβεῖσθαι αὐτόν,
ὡς παντοδύναμον. Ἡ καὶ τοῖς ἄλλοις Ἰουδαίοις
παραγγέλλει, φοβεῖσθαι αὐτόν, ὡς ἐπάξοντα τούτοις
πανωλεθρίαν, διὰ τὴν λύσσαν, τὴν κατὰ τοῦ Υἱοῦ
αὐτοῦ.

Ὅτι οὐκ ἐξουδένωσεν, οὐδὲ προσώχθισεν τῇ
δεήσει τοῦ πτωχοῦ. Οὐ παρτίδεν, οὐδὲ φορτικὴν
ἠγάσασα τὴν ἐμὴν, φησὶ, δεῖσιν, τὴν περὶ τοῦ τὸν
διάβολον νικῆσαι, καὶ ὑμῖν τὴν νίκην δωρήσασθαι.
Πτωχὸν δὲ ὠνόμασεν ἑαυτόν, διὰ τὴν δεήσει τοῦ
πτωχοῦ, καὶ ὅτι ἄλλω; πένης ἦν, ὅσον εἰς χρήματα
καὶ περιουσίαν.

Οὐδὲ ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπ' ἐμοῦ.
Περὶ τοῦ ἰδιώματος τούτου προειρήκαμεν ἐν τῇ ἐξη-
γήσει τοῦ δωδεκάτου ψαλμοῦ.

Ἐν τῷ κενραγένοι με πρὸς αὐτόν, εἰσηκούσέ
μου. Εὐθύς ἐν τῷ βοᾶν με πρὸς αὐτόν, ἐπήκουσε.

Παρά σου ὁ ἔπαινος μου. Ὅτι τῶν ἡ κατηνέχθη
ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, λέγουσα· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός

A prævidebat : quædam vero tanquam futura : atque
hoc ex lege prophetiæ. Per nomen autem Dei,
nomen Paternitatis intelligit. Deum enim olim
semper fatebantur Judæi, sed Patrem Filii non co-
gnoscebat. Hujus autem versiculi prophetiam im-
pletam esse legimus apud Joannem ; apud quem
Christum dixisse legimus ad Patrem : *Manifestavi*
*reactionem eos appellavit, mulieribus illis dicens : Ite et nuntiate fratribus meis*²³.

In medio Ecclesiæ laudabo te. Neque enim apo-
stolos tantum privatim docuit ; sed in Judæorum
etiam synagogis palam ac libere locutus est, nar-
rans nimirum Dei Patris magnalia. Hanc autem
prophetiam hodie etiam manifeste adimpleri viden-
mus, dum Christi Evangelium et privatim et publi-
ca in Ecclesiis legitur.

Vers. 24. *Qui timentis Dominum, laudate eum.*
Veluti jam exauditus a Patre, hortatur cæteros fide-
les ad gratiarum actionem, et primo fideles ex gen-
tibus, ad quos post resurrectionem suam apostolos
primum misit (*Evntes enim, inquit, docete omnes
gentes*²⁴) ; quosque nunc *Propheta* ob summam
eorum virtutem *timentes Dominum appellavit* :
quemadmodum alibi etiam appellat Petrus in
Actibus apostolorum dicens : *Viri Israelitæ et qui
in vobis timent Deum*²⁵. Verum quia Ecclesiæ fide-
lium non ex gentibus tantum, sed etiam ex Hebræis
constituta est, hos pariter ad glorificandum Deum
urget dicens :

Omne semen Jacob glorificate eum. Omnes qui
ex Judæis fideles sunt. Omnium enim tribuum
progenitor fuit Jacob.

Vers. 25. *Timeat eum omne semen Israel.* Per
semen Israel utriusque generis supra commemorata-
tum intelligit [gentiles nimirum et Judæos, qui
fideles sunt] ; omnis enim qui Christum cognoscit,
vere Israel appellatur, cum Israel interpretetur,
mens videns Deum. Jubet igitur ut Deum laudemus,
utque eum semper veluti omnipotentem timeamus,
vel cæteros Judæos jubet ut eum timeant, veluti
allaturum eis exterminationem ob furorem ac
rabicam quam erga illum Filium demostrarunt.

*Quoniam non sprevit, neque molestam habuit de-
precationem pauperis.* Non molestæ illi fuerunt
preces quas ei obtuli, et pro dæmonis profligatione
et pro vestra victoria. Seipsum etiam pauperem
Christus appellat, et propter carnis exiguitatem, et
quia pecuniis, et omnibus aliis externis bonis
carebat.

Nec avertit faciem suam a me. Hunc loquendi
modum declaravimus in psalmo duodecimo.

Et dum clamarem ad eum exaudivit me. Statim,
inquit, clamans ad eum, exauditus sum.

Vers. 26. *A te laus mea.* Tunc scilicet quando
vox e cælo delata est dicit : *Mis est Filius meus*

²² Joan. xvii, 6. ²³ Matth. xviii, 40. ²⁴ Ibid. 19. ²⁵ Act. ii, 46.

dilectus in quo complacui ⁶⁶; et alibi: *Et glorificavi* Α μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠὲ δόκησα. Καὶ αὐθις· *et iterum glorificabo* ⁶⁷. *Ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω.*

In Ecclesia magna confitebor tibi. Per confessionem hoc in loco laudationem intelligit. Est autem vere magna fidelium Ecclesia, quæ ad ultimos usque terræ fines pervenit; vel quia et magnis ac summis viris consistit. Assidue autem Christus in medio Ecclesiæ Patrem laudat, per Evangelium suum; et superius quidem Judæorum Synagogam Ecclesiam appellavit (nisi illic fortassis per Ecclesiam, singulares fidelium Ecclesias ubique locorum existentes intelligas) nunc autem pro ipsa universali Ecclesia loquitur,

Vota mea reddam in conspectu timementium eum. Per vota, promissiones Deo factas intelligit: quod nimirum et narraturus esset nomen Patris, et illud laudaturus,

VERS. 27. *Edent pauperes et saturabuntur* Il scilicet, qui eousque religione ac pietate pauperes fuerant, vel etiam humanis divitiis. Pauperes enim sunt, veri omnes Christiani, qui tamen spiritualem cibum evangelicæ comedunt doctrinæ, qua vere alitur atque augetur anima.

Et laudabunt Dominum qui exquirunt eum. Quia ob humani generis salutem proprio Filio non percipit. Exquirunt autem Deum ille qui per semitam mandatorum ejus graditur, quibus recta ad illum via perducimur. Vel aliter: Comedent fideles, Salvatoris corpus, cum quo et sanguinem ejus bibent, et saturabuntur, sancto nimirum repleti spiritu, hymnisque et laudibus in mensa illa Deum extollent: ita ut versiculus superior, non solum prophetiam contineat de Evangelio, sed de mystico etiam mensæ illius sacramento.

Vivent corda eorum in sæculum sæculi. Ait enim Dominus in Evangelio: *Ego sum panis vitæ* ⁶⁸. Et rursus: *Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum* ⁶⁹, custodiens videlicet pariter mandata. Per cor autem, totum hominem intelligit: eo quod illa pars cæteris omnibus partibus in quovis vivente, vitæ sit magis particeps. Licet moriantur, inquit, resurgunt tamen in vitam æternam.

VERS. 28. *Reminiscentur et convertentur ad Dominum universi fines terræ.* Reminisci dicimus de re olim præcognita. Ex his igitur verbis illud nobis denotatur, quod cognitio Dei in hominibus naturalis est, tametsi erroris nebulæ quæ erat in omnibus gentibus, cognitionem illam obegeret atque occultaret; verum ubi dissipata est illa nebulæ, et illucescere cæpit sol justitiæ Christus, reminisci statim cœperunt Creatoris, et ad ipsum conversi sunt. Vel, *reminiscentur* in passiva significatione intellige, quod memores erunt [ex vi enim Græci verbi uterque potest sensus elici: ita ut sit sententia], quod digni efficiuntur, quorum Deus reminiscatur, tamen si eousque repulsi ac neglecti fuisse viderentur. Illud etiam considera, quomodo ordinato atque apposite, verbis Propheta usus est; nam cum primo dixerit *Reminiscentur*, deinde *Convertentur*, intulit, ac demum *Adorabunt*.

Ἐκκλησίᾳ μεγάλη ἐξομολογήσομαι σοι. Ἐξομολόγησιν ἐνταῦθα λέγει τὴν ἀλυσιν· μεγάλη δὲ ἡ τῶν πιστῶν Ἐκκλησία, ὡς μέχρι περάτων γῆς φθάνουσα, ἢ καὶ ὡς ἀπὸ μεγάλων ἀνδρῶν συνισταμένη. Ἀεὶ δὲ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου μέσον αὐτῆς ὑμεῖς τὴν Πατέρα. Ἄνω μὲν οὖν ἀπλῶς ἐκκλησίαν τὴν τῶν Ἰουδαίων συνζωήτην εἶπεν, ἢ καὶ τὴν ἐν ἐκείνῃ παροικίᾳ μερικῆν τῶν εὐσεβῶν· νῦν δὲ, μεγάλην λέγει, τὴν καθολικὴν τῶν πιστῶν.

Τὰς εὐχὰς μου τῷ Κυρίῳ ἀποδώσω, ἐνώπιον τῶν φοβουμένων αὐτόν. Εὐχὰς νῦν τὰς ὑποσχέσεις καλεῖ, δηλονότι τὸ διεγῆσασθαι τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸ ὑμῆσαι αὐτόν.

Φάγονται πένητες, καὶ ἐμπλησθήσονται. Οἱ μὲχρι τότε πένητες ὄσον εἰς εὐσέβειαν, ἢ καὶ ὄσον εἰς ἀνθρώπινον πλοῦτον. Ἀκτῆμονες γὰρ οἱ κατὰ ἀλήθειαν Χριστιανοί. Φάγονται δὲ τὴν πνευματικὴν τροφήν τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας, τὴν αὐξῶσιν τὴν ψυχῆν.

Καὶ εἰπέσουσι Κύριον οἱ ἐκζητοῦντες αὐτόν. Ὅτι οὐκ ἐφείσατο τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. Ἐκζητεῖ δὲ τις τὸν Θεόν, ὀδύων τὴν τρίβον τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ, φερουσῶν ἀντικρυς εἰς αὐτόν. Ἡ καὶ ἄλλως· Φάγονται τὸ σῶμα τοῦ Σωτῆρος, ἢ καὶ τὸ αἷμα συμπεριλαμβανεται, καὶ ἐμπλησθήσονται Πνεύματος ἁγίου, καὶ ἡμῶν περὶ τὴν μυστικὴν χρῆσιν: τράπεζαν, ὡς εἶναι τοῦτο προφητεῖαν, οὐ μόνον περὶ τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς μυστικῆς τραπέζης.

Ζήσονται αἱ καρδίαι αὐτῶν εἰς αἰῶνα αἰῶνος. Φησὶν ἐν τοῖς Εὐαγγέλοις ὁ Κύριος· Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς. Καὶ πάλιν· Ἐάν τις φάγη ἐκ τοῦ ἔμου ἄρτου, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα· φυλάτων δηλαδὴ τὰς ἐντολάς. Διὰ δὲ τῆς καρδίας, ὅλον τὸ ζῶον ἐδήλωσεν, ἀπὸ τοῦ καιριωτέρου μέρους· εἰ γὰρ τεθνήσκει: κατὰ φύσιν, ἀλλ' αὐθις ἀναστήσεται εἰς ζωὴν αἰώνιον.

Μνησθήσονται, καὶ ἐπιστραφήσονται πρὸς Κύριον πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς. Μνήμη ἐπὶ προεγνωσμένου πράγματος λέγεται. Φαίνεται τοίνυν, ὡς ἡ θεογνωστία τοῖς ἀνθρώποις ἐμφοτός ἐστιν· ἀλλ' ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἡ τῆς πλάνης ἀχλύς ἐκάλυψεν αὐτήν· τῆς ἀχλύς; δὲ σκεδασθείσης τῷ ἡλίῳ τῆς δικαιοσύνης Χριστοῦ, ἐμνήσθησαν τοῦ Δημιουργοῦ, καὶ πρὸς αὐτὴν ἀπεστράφησαν. Ἡ, *Μνησθήσονται*, ἀνεὶ τοῦ, Μνήμης ἀξιοθήσονται, πρὸς τὸν Θεὸν μέχρι τότε παρεωραμένοι. Ὅρα δὲ ὅπω; ἐχρήσατο τῇ τάξει, *Μνησθήσονται*, εἰπὼν, εἶτα *Ἐπιστραφήσονται*, εἶτα *Προσκυνήσουσι*.

⁶⁶ Matth. xvii, 5. ⁶⁷ Joan. xii, 28. ⁶⁸ Joan. vi, 35, 48. ⁶⁹ ibid. 52.

Καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιον αὐτοῦ πᾶσαι αἱ πατριαὶ τῶν ἐθνῶν. Καὶ μὴν οὕτε πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς ἐπίστευσαν, οὕτε αἱ πατριαὶ τῶν ἐθνῶν. Ἄλλ' ἐπαὶ καὶ εἰς πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς, καὶ εἰς πάντα τὰ ἔθνη τὸ Εὐαγγέλιον ἐφθασεν, ἀπὸ τοῦ ὅλου τὸ μέρος δεδήλωκεν, ὡς ἐν ἄλλοις τούναντιον, ἀπὸ μέρους το ὅλου. Ἄλλως τε δὲ πατριὰ, τὰς συγγενείας καλεῖ· ὅγλον δὲ ὅτι παντὸς ἔθνους συγγενεῖς ἐπίστευσαν εἰς Χριστὸν, καὶ δι' αὐτοῦ προσεκύνησαν τὸν Πατέρα.

Ἔστι τοῦ Κυρίου ἡ βασιλεία, καὶ αὐτὸς δεσπόζει τῶν ἐθνῶν. Οὗτός ἐστι καὶ βασιλεὺς αὐτῶν καὶ δεσπότης, κατὰ τὸ· Καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς· καὶ διὰ τοῦτο προσκυνήσουσιν αὐτὸν, τῆς διαβολικῆς τυραννίδος ἐλευθερωθέντες.

Ἐφαγον καὶ προσεκύνησαν πάντες οἱ πλοῖες τῆς γῆς. Πλοῖα λέγει τοὺς πλουσίους, τοὺς πλουτήσαντας τὴν εὐσέθειαν, οἱ πρότερον πένητες ἦσαν, ὡς προειρήκαμεν.

Ἐνώπιον αὐτοῦ προσπεσοῦνται πάντες οἱ καταβαλόντες εἰς γῆν. Προσκυνήσουσιν αὐτῷ πάντες οἱ ἀποθνήσκοντες, καὶ εἰς γῆν ἀναλυόμενοι. Μετὰ γὰρ τὴν κοινὴν ἀνάστασιν, αὐτῷ πᾶν γόνου κάμψει, κατὰ τὸν Ἀπόστολον· καὶ οἱ μὲν, ἐκόντες καὶ πόθῳ· οἱ δὲ, ἄκοντες καὶ φόβῳ.

Καὶ ἡ ψυχὴ μου αὐτῷ ζῆ. Αὐτός ἐστιν ὁ ταύτην ζωῶν, καὶ μὴ ἐῶν ἀποθνήσκειν ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας· τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς νοεῖται, καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ. Καὶ ἄλλως δὲ, Ζῆ τῷ Θεῷ, φησὶν, ἡ ψυχὴ μου, ὡς ἐνεργὸς οὕσα πρὸς αὐτὸν, ὥσπερ καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου, τέθηκε τῷ δαίμονι, ὡς ἀκίνητοῦσα πρὸς τὰς ὑπολήκας αὐτοῦ.

Τὸ σπέρμα μου δουλεύσει αὐτῷ. Σπέρμα Χριστοῦ, ἦτοι τέκνα, πάντες οἱ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου γεννηθέντες αὐτῷ, οὗς καὶ ὑπέταξε τῷ Πατρί.

Ἀναγγελήσεται τῷ Κυρίῳ γενεὰ ἡ ἐρχομένη. Γνωρισθήσεται τῷ Θεῷ ἡ ἐξ ἐθνῶν γενεὰ τῶν πιστῶν, ἡ ἐλευσομένη ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ.

Καὶ ἀναγελοῦσι τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ λαῶ τῷ τεχθησομένῳ. Οἱ διὰ πίστεως τεχθέντες, ἀναγελοῦσι τοῖς τεχθησομένοις, καὶ τὴ καθεξῆς ἀεί. Δικαιοσύνην δὲ, ὅτι καθέλε τὸν ἀδικούντα τοὺς ἀνθρώπους πολέμιον.

Ὅρ ἐποίησεν ὁ Κύριος. — Ὅρ ἐποίησεν, ἦτοι συνεστήσατο λαὸν ἑαυτοῦ, πρότερον λαὸν ὄντα, ἀλλ' ἀπωσμένον· ἢ δὲ ἐδημιούργησε. Τὸ δὲ, ἀναγγελήσεται τῷ Κυρίῳ, τινὲς ἄλλως ἠρμήνευσαν, ὅτι

⁹⁹ Psal. 11, 8. ¹⁰⁰ Philipp. 11, 10.

Et adorabunt in conspectu ejus universæ familie gentium. Atqui nec universi fines terræ crediderunt, neque omnes gentium familie; verum quia in omnem terram Evangelium et ad omnes gentes penetravit, a toto partem significat: quemadmodum alibi contra, totum a parte. Et aliter: Per familias [quas juxta Græci nominis vim, parentelas potius dicere possumus], cognationes intelligit. Manifestum vero enim quod de omnibus nationibus plurimi qui inter se cognati erant, Christo crediderunt, et per ipsum, Patrem adoraverunt.

VERS. 29. Quoniam Domini est regnum et ipse dominabitur gentium. Ipse enim eorum Rex est et Dominus juxta illud: Postula a me et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ⁹⁹. Et ideo adorabunt eum a dæmonis tyrannide liberati.

VERS. 30. Manducaverunt et adoraverunt omnes pingues terræ. Per pingues terræ divites intelligit: divites, inquam, pietate et religione, qui antea pauperes fuerant, ut prædiximus.

In conspectu ejus cadent omnes qui descendunt in terram. Adorabunt eum mortales omnes qui in terram revolvuntur: quia post communem omnium resurrectionem, omne genu ei flectetur secundum Apostolum¹⁰⁰; alii nimirum sponte sua ac libenti animo, alii vero inviti et cum timore.

VERS. 31. Et anima mea illi vivit. Ipse enim est qui eam vivificat, quique a peccato occidi eam non sinit; hoc autem et de Patre intelligi potest et de Filio. Vel aliter: Vivit, inquit, anima mea Deo, veluti quæ actiones suas omnes ad eum dirigit, quemadmodum contra: dæmoni dicitur mortua, quando ad pravas illius suggestiones immobilis permanet.

Et semen meum serviet ipsi. Semen (84), inquit, meum Christus, Patri meo serviet. Per semen, omnes filios intelligas, qui ei per Evangelium generati sunt, et quos ipse [ut inquit Apostolus] Patri suo subjecit.

VERS. 32. Annuntiabitur Domino generatio ventura. Cognoscetur a Deo, inquit, generatio fidelium ex gentibus, quæ ventura est in diebus Incarnationis Filii ejus.

Et annuntiabunt justitiam ejus populo qui nascetur. Hi qui per fidem generati sunt, annuntiabunt eam posteris, et hi successive aliis. Justitiam vero ideo appellat, quia humani generis inimicum destruxit, qui injuria illud semper ac damno affecerat.

Quem fecit Dominus. Hoc est, quem sibi populum constituit cum antea Dei populus non diceretur: quinimo repulsus erat et exosus. Vel aliter: Quem fecit, hoc est, quem creavit. Et quod dictum

Varie lectiones.

(84) Græcorum verborum sensus est: Semen Christi, seu Filii, sunt omnes qui per Evangelium, etc.

est: *Annuntiabitur Domino generatio ventura*, quidam aliter exposuerunt, dicentes, prophetiam illie contineri de gentilibus illis, qui in Jerusalem quaerebant videre Dominum. Scribit enim Joannes accessisse eos ad Philippum, qui erat a Bethsaida Galileæ, et interrogasse eum, dicentes: *Domine, volumus videre Jesum* ⁹¹; et Philippum deinde id dixisse Andreæ: et utrumque eorum demum id simul retulisse ad Jesum; et Jesum respondisse, *Quod venerat hora ut glorificaretur Filius hominis* ⁹². Ecce quomodo Christo Domino annuntiata est ab apostolis generatio illa gentilium: illi nimirum Græci, qui exeuntes et accedentes ad Jesum, exordium quasi ac principium fuere gentillum omnium, qui in Christum erant credituri.

Psalms ipsi David.

PSALMUS XXII.

Hunc Psalmum sanctus Spiritus beato David ex persona fidelium qui ex gentibus fuere conscribendum mandavit.

VERS. 2. *Dominus pascit me et nihil mihi deerit.* Ipse enim Dominus in Evangelio ait: *Ego sum pastor bonus* ⁹³. Qui cum primos fideles ex gentibus quasi oves, præruptis in locis errabundos invenisset, a lovibus duxit eos ac pavit: pro quo beneficio eorum quisque a Propheta nostro introducit in gratiarum actionem Deo canere ac dicere: *Dominus pascit me*, atque ideo nullus est mihi timor quod posthac necessarium aliquid aut opportunum deficiat. Sciendum est autem, ea, quæ plane

perspecta babeantur, sine articulo efferri consuesse. *In loco herbarum ibi me collocavit.* Locus herbarum virtus practica; aqua autem requietis, contemplativa philosophia. Constituit me, inquit, in loco ubi erant optima herbarum pascua. Persistit enim Propheta in pascendi metaphora. Herba autem et aqua de qua inferius dicet, ubertatem gregi præstant: et sensus est, quod uberrimum ei pabulum Dominus ad vescendum dedit. Vel, per locum quidem Ecclesiam, per herbas vero virescentes virtutibus fideles intelligit. Vel, per herbam Christianorum fidem intellige, quæ semper renovatur ac vircscit. Gentium enim fides consenuit et aruit ut fœnum. [Vel, per herbarum pascua, virtutes moralis, per aquam vero requietis, pacatissimum contemplativæ philosophiæ confugium significat.]

VERS. 3. *Super aquam requietis educavit me.* Hoc propter baptismi lavacrum dictum est, cujus aqua cumundati laborem omnem et pondus peccatorum projicimus, ac deinceps requiescimus. Quapropter Dominus dicebat: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis et ego requiescere vos faciam* ⁹⁴. Vel aliter, per aquam fluentia illa intellige vivificæ Christi doctrinæ, de quibus in primo psalmo dictum est, in expositione illius versiculi: *Quod plantatum est secus decursus aquarum* ⁹⁵.

Animam meam concertii. Ab idolorum errore.

Deducit me super semitas justitiæ. Per justitiam hic

⁹¹ Joan. xii, 21. ⁹² Ibid. 25. ⁹³ Joan. 11, 14.

A προφητεία τούτο ἐστὶ, περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ζητησάντων ἰδεῖν τὸν Ἰησοῦν Ἑλλήνων· φησι γὰρ ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης· *Οὐδεὶ προσῆλθον Φίλιππον, ὄντι ἀπὸ Βηθσαϊδῆ τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἠρώτων αὐτὸν, λέγοντες· Κύριε, θέλομεν ἰδεῖν τὸν Ἰησοῦν.* Ἐρχεται Φίλιππος, καὶ λέγει τῷ Ἀνδρέᾳ· Ἐρχεται Ἀνδρέας καὶ Φίλιππος, καὶ λέγουσι τῷ Ἰησοῦ· ὁ δὲ ἀποκριθεὶς, εἶπεν· Ἐλήλυθεν ἡ ὥρα, ἵνα δοξασθῆ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου· Ἴδοὺ τοίνυν ἀνηγγέλη τῷ Χριστῷ παρὰ τῶν ἀποστόλων, τούτέστιν οἱ Ἕλληνες, οἱ ἐξερχόμενοι πρὸς αὐτὸν, προοίμιον ὄντες πάντων τῶν ἐξ ἐθνῶν ἐληλυθότων.

B

Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ.

ΨΑΛΜΟΣ ΚΒ΄.

Ἐκ προσώπου τῶν ἐθνῶν τὴν παρόντα ψαλμὸν τῷ θεῷ Πνεῦμα τῷ Δαβὶδ ὀψηγόρευσε.

Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με ὑστερήσει. Αὐτὸς γὰρ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ φησὶν· Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός. Ὡς πρόβατα γὰρ πλανώμενα ἐπὶ τόπου ἀπωλείας τοὺς ἐξ ἐθνῶν εὗρε, καὶ εἰς μάνδρας ἤγαγε, καὶ λοιπὸν ποιμαίνει. Διὸ καὶ ἕκαστος αὐτῶν εὐχαριστῶν, ἀπαγγέλλει τὰς εὐεργεσίας αὐτοῦ, λέγων· Ὁ Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με λοιπὸν ἐπιλείψει τῶν ἐπιτηδείων. Ἰστέον δὲ, ὅτι τὰ πάνυ ἐγνωσμένα χωρὶς ἄρθρου πολλὰκις ἐκφέρονται.

C

Εἰς τόπον χλόης, ἐκεῖ με κατεσκήνωσεν. Τόπος· χλόης, ἡ πρακτικὴ ἀρετὴ· ὕδωρ δὲ ἀναπαύσεως, ἡ θεωρητικὴ φιλοσοφία. Καὶ ἐκεῖ με, φησὶ, κατεσκήνωσεν, ὅπου τόπος χλόης. Ἐπέμεινε ἐκ τῆ τροπῆ τοῦ ποιμαίνειν· χλόη γὰρ καὶ ὕδωρ, εὐθηνία ποιμνίου. Τοῦτο δὲ βούλεται δηλοῦν, ὅτι Ἐν ἀπολαύσει νομῆς με κατέστησε. Καὶ ἄλλως δὲ· τόπος μὲν χλόης, ἡ Ἐκκλησία· χλόη δὲ, οἱ πιστοὶ, ἀνθούσας κατ' ἀρετὴν. Ἡ καὶ χλόην, τὴν τῶν Χριστιανῶν πίστιν νοήσεις, νεάζουσαν αἰεὶ· ἡ γὰρ τῶν Ἑλλήνων, ὡς χάρτος ἐγήρασε, καὶ ἀπεξηράνθη.

Ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως ἐξέθρεψέ με. Τοῦτο διὰ τὸ λουεῖν τοῦ βαπτίσματος· διὰ τοῦ τοιούτου γὰρ ὕδατος ρυπτόμενοι ῥίπτομεν τὸν πόνον καὶ τὸ βάρος τῆς ἁμαρτίας, καὶ λοιπὸν ἀναπαύμεθα. Διὸ καὶ ὁ Κύριος εἶπε· *Δεῦτε πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς.* Ἡ καὶ ἄλλως· ὕδωρ, τὸ ζωηρὸν νῆμα τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας, ὡς προεῖρήκαμεν εἰς τὸν πρῶτον ψαλμῶν, τὸ, *Παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὕδατων*, ἐρμηνεύοντες.

Τὴν ψυχὴν μου ἐπέστρεψεν. Ἀπὸ τῆς πλάνης τῶν εἰδώλων.

ᾠδήγησέ με ἐπὶ τρίβους δικαιοσύνης. Δικαιοσύ-

νην ἐναυθα λέγει τὴν καθόλου, τὴν ἐμπεριέχουσαν πάσας τὰς ἀρετάς· τρίτους δὲ ταύτης, τὰς μερικὰς ἀρετὰς, διότι φέρουσιν εἰς αὐτήν. Αὐτὸς γὰρ ἐνανθρωπήσας, ἔτεμε ταύτας, καὶ βαδίσας ὑπέδειξεν, ἐργῶ καὶ λόγῳ καθοδηγήσας ἡμᾶς.

Ἔνεκεν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. Διὰ τὸ κληθῆναι με Χριστιανόν· ἢ ἵνα μὴ βλασφημῆται τὸ ὄνομα αὐτοῦ διὰ τῶν πράξεων παρὰ τοῖς ἀπίστοις.

Ἐὰν γὰρ καὶ πορευθῶ ἐν μέσῳ σιῶς θανάτου, οὐ φοβηθήσονται κακὰ, ὅτι σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ. (85) Σιὰ θανάτου, ὁ παρὼν κόσμος· ὡσπερ γὰρ ὁ θάνατος· χωρίζει τὴν ψυχὴν ἀπὸ τοῦ σώματος, οὕτω καὶ ὁ παρὼν κόσμος χωρίζει τὸν φιλόκοσμον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Εἰ τις δὲ μετὰ Θεοῦ, καὶ ὁ Θεὸς μετ' αὐτοῦ ἐστίν. Ἡ σιὰ θανάτου, πόνος· κινδύνου παντός, οἷα καὶ εἰκῶς θανάτῳ, διὰ τὴν πικρίαν τῆς ἀληθείας· σιὰ μέντοι, διὰ τὴν ὁμοίωσιν· κακὰ δὲ, αἱ πειρασμοί. Σύνεσι δὲ πᾶσι τοῖς ἀληθῶς Χριστιανοῖς· ὁ Κύριος· αὐτοῦ γὰρ ὁ λόγος· *Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος.*

Ἡ ῥάβδος σου καὶ ἡ βακτηρία σου, αὐταὶ με παρεκάλεσαν. (86) Ῥάβδος μὲν, ἡ κρίσις τοῦ Θεοῦ· βακτηρία δὲ, ἡ πρόνοια αὐτοῦ, αἱ παρακαλοῦσιν εἰς σωτηρίαν. Ἡ Ῥάβδος μὲν, ἡ παιδευτικὴ τῶν σφαλόμενων· βακτηρία δὲ, ἡ ὑπερσειτικὴ τῶν ὀλιγοψύχων· τουτέστιν, Ἀμαρτάνοντα ἐπαίδευσα, καὶ πεπονηκότα ὑπεστήριξας, καὶ δι' ἀμφοτέρων ὠφέλησας. Ἔστι δὲ καὶ ἡ σύνταξις οὕτως· Αὐταὶ με παρεκάλεσαν, ἡ ῥάβδος σου καὶ ἡ βακτηρία σου· *Ἠυρεκάλεσαν*, ἀντὶ τοῦ, Ἐνουθέτησαν. Ὁ γὰρ νοητικῶν, παρακαλεῖ καὶ ἔλκει πρὸς τὸ συμφέρον. Τινὲς δὲ ῥάβδον καὶ βακτηρίαν, τὸν σταυρὸν ἐκάλεσαν, ὡς ἐκ δύο τμημάτων συγκείμενον, ὧν τὸ μὲν ὀρθόν, βακτηρίαν, δι' ἧς ὀρθώθημεν κείμενοι ἐν πλάνῃ· τὸ δὲ πλάγιον, ῥάβδον, δι' ἧς ἐπληξε, καὶ κατήραξεν τοὺς δαίμονας. Πλαγίως γὰρ οἱ στεβρῶς πληττοντες, τὴν πληγὴν καταφέρουσι. Προταγῆναι δὲ φασὶ τὴν ῥάβδον, διότι πρῶτον διὰ τοῦ σταυροῦ καθέλιε τὸν τύρνον, εἶτα διὰ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἡμᾶς ἐβρύσατο. Ὡς εἶναι τὴν ἐρμησίαν, ὅτι, Ὁ σταυρὸς σου με παρεκάλεσεν εἰς εὐσέβειαν.

quia primo, cruce tyrannum destruxit, et eadem postmodum nos redemit; ita ut sensus sit: Quod crux tua ad pietatem me, et ad religionem advocavit. Et aliter: Virga quidem pro Dei iudicio sumi potest, et baculus pro providentia, quorum utrunque non ad salutem advocat.

Ἠτοίμασας ἐνώπιόν μου τράπεζαν, ἐξ ἐναντίας τῶν θλιβόντων με. Οὐ μόνον, ὡς προεῖπον, εὐρηγέτησας, ἀλλὰ καὶ τροφὴν πνευματικὴν ἔχαρῃσω· τοῦτο γὰρ νῦν ἡ τράπεζα βούλεται, καὶ ταύτην ἐνώπιον τῶν ἐχθρῶν μου, ὡς ἀνίσθαι βλέποντας. Ἡ Ἐξ ἐναντίας, ἀντὶ τοῦ, Τὸ ἐναντίον ὅπερ οὗτοι βούλονται· καὶ γὰρ αὐτοὶ μᾶλλον αἰετὶν με σπεύδουσιν· ἢ τράπεζαν λέγει τὴν ἀπόλαυσιν τῶν μελ-

⁸⁷ Matth. xxviii, 20.

Varie lectiones.

(85) Hæc alio ordine legisse videtur Latinus interpretes.

universalem illam justitiam intelligit, quæ omnes complectitur virtutes; per semitas vero alias particulares virtutes, quæ ad illam tendunt. Ipse enim Dominus incarnatus, has nobis vias aperuit, et per eas ingrediens, re ac verbis dux nobis itineris factus est.

Propter nomen suum. Propter hoc quod Christianus vocor: vel, ne nomen suum ob mala nostra opera ab infidelibus blasphemetur.

VERS. 4. *Nam et si ambulavero in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es.* Unib a mortis labor ille est, qui in quocunque reperitur periculo, qui ob doloris acerbitatem, quæ morti persimilis est, umbra mortis esse dicitur. Mala vero, tentationes sunt et calamitates. Esse etiam Dominus dicitur ac conversari cum Christianis, eo modo quo ipse declaravit dicens: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi*⁸⁷.

Vel aliter: Umbra mortis est vita præsens; nam quemadmodum mors animam separat a corpore, ita et præsens mundus amatores suos separat a Deo: quod si quis cum Deo est, erit etiam Deus cum eo.

Virga tua et baculus tuus, ipsa me consolata sunt. Virga est qua errantes corrigimus, baculus vero, quo pusillanimes innituntur. Sensus est: Tu et peccantes correxisti, laborantesque ac labantes stabilisti, et utroque pacto nobis opem tulisti. [Illud autem animadvertendum est, quod Græca dictio παρεκάλεσαν non tantum significat *consolata sunt*, sed etiam *advocaverunt*: unde Paraletum advocatum et consolatorem interpretamur.] Ordo igitur sic fiat: Ipsa duo hæc, virga nimirum et baculus, advocaverunt me, hoc est, admonuerunt. Nam qui aliquem admonet, advocat eum et trahit ad id quod confert. Quidam vero per virgam et baculum crucem intellexerunt. Ex duabus enim partibus, crux componitur, quarum rectam, baculum dicunt: a quo erecti sumus, cum in errore jaceremus: transversam vero, virgam esse aiunt, per quam percussit Dominus ac confrexit dæmones. Solent enim qui valide percussunt ex transverso ictum inferre, ut graviores plagam infligant. Præponi autem dicunt virgam baculo,

VERS. 5. *Parasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me.* Non solum, ut prædixi, me beneficiis affecisti, sed et spiritualia etiam oblectamenta donasti, quæ per mensam hic significatur. Hanc autem in conspectu, inquit, inimicorum meorum parasti, ut videntes dolore tabescerent: vel adversus eos, hoc est contra id quod cupiunt. Illi enim in mœrore me semper ac tristitia

magis efficere student. Vel per mensam, futurorum bonorum fruitionem intelligit, quam præparavit Deus diligentibus se; vel altaris mensam, in qua cœna mystica illa jacet, vel etiam virtutem moralem: et per oleum quod mentem impinguat, contemplationem earum rationum intellige, quæ in mentibus insunt.

αὐτοῦ, καταδιώκει ἀεὶ ἕως οὗ καταλάβῃ πάντας τοὺς καθίστανται πάντες οἱ ἅγιοι· μακρότης δὲ ἡμερῶν,

Impinguasti in oleo caput meum. In oleo nimirum spiritualis gratiæ: et per caput mentem seu intellectum intellige, veluti contentum a continente. Gratiæ enim Spiritus impinguat et hilarem reddit mentem. Fortassis etiam unctionem olei baptismatis prædicit, aut unguentum illud, quo Dominus a muliere unctus est, in quibus omnibus per caput totum hominem significat.

Et calix inus inebrians me, quam optimus est! Poculum, inquam, evangelicorum sermonum, quod me ebrium reddit. Excedere enim me facit a priori pertinacia, utpote potens contra inimicos. Vel aliter, poculum incruenti sacrificii intelligit.

Vers. 6. *Et misericordia tua persequetur me omnibus diebus vitæ meæ.* — Persequetur, hoc est, sequetur me, ita incedentem nimirum, et fugientem errores. Vel, *persequetur*, hoc est, perquiret me et non discedet.

Et ut inhabitarem in domo Domini in longitudine dierum. Persequetur autem me, ut tutus in protectione Dei habitem. Vel per domum Domini Ecclesiam dicit, et congregationem fidelium, in qua habitat Dominus, et iis apparet, qui Deo digni sunt; et sensus est: Ego et divina misericordia dignus censebor, et protegar a Deo, et fidelis permanebo. Vel aliter: Dabitur mihi in longitudine dierum, hoc est per totam vitam, ut inhabitem in domo Domini. Et aliter: Calix (88) cognitio Dei est, Filius, qui per incarnationem suam, semper nos persequitur, donec omnes comprehendat, qui salvandi sunt. Domus etiam Domini est ejus regnum, in quo restituuntur omnes sancti; per longitudinem vero dierum, æternam vitam intellige.

Psalms ipsi David primæ sabbatorum.

PSALMUS XXIII.

Hic psalmus inscriptionem habet: *Primæ sabbatorum*: hoc est, illius diei, qua Christus resurrexit; illam enim diem prædicit quam Evangelistæ, *primam sabbatorum*: manifeste appellarunt: tametsi in fine de assumptione etiam Christi tractet. [Illud tamen observandum quod in Græca lectione *unam sabbatorum* legimus, quod Latini interpretes pas-

Vers. 1. *Domini est terra et plenitudo ejus.* Ex quo nimirum de sepultura resurrexit, et discipulis apparuit, dicens: *Data est mihi omnis potestas, in cælo et in terra* **, ex illo sane tempore, quo hæc acciderunt, Christi effecta est omnis terra, quæ antea sub dæmonum potestate detinebatur. Et ubique terrarum, pro idolis templa Deo erecta sunt,

λότων ἀγαθῶν ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ὀγαπῶσιν αὐτόν. Ἡ καὶ τὴν τοῦ θυσιαστηρίου τράπεζαν, ἐφ' ἧς πρόκειται ὁ δεῖπνο; ὁ μυστικός· ἢ τράπεζα μὲν, ἢ πρακτικὴ ἀρετῆ· Ἐλαιον δὲ, λιπαίνον τὸν νοῦν ὡς κεφαλὴν, ἢ θεωρία τῶν ἐν τοῖς οὔσι λόγων· ποτήριον δὲ, ἢ περὶ Θεοῦ γνῶσις· Ἐλεος δὲ αὐτοῦ, ὁ ἐλεῆμων Ἰῶδς καὶ Θεός, ὃς διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως σωθησομένους· οἶκος δὲ, ἢ βασιλεία αὐτοῦ ἐν ἧ ἀπο- ἢ αἰώνιος ζωῆ.

Ἐλιπανας ἐν ἐλαίῳ τὴν κεφαλὴν μου. Τῷ τοῦ πνευματικοῦ χαρίσματος· κεφαλὴν δὲ, τὸν νοῦν οὐχί, ἐκ τοῦ περιέχοντος τὸ περιεχόμενον. Τὸ χάρισμα γὰρ τοῦ Πνεύματος Ἰαρούει καὶ πιαίνει τὸν νοῦν. Ἡ τὸ χρίσμα τοῦ βαπτιστικοῦ ἐλαίου, ἢ τὸ τοῦ μύρου προαναφανεῖ, ἐφ' ὃν (87) ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ὄλον τὸν ἄνθρωπον νοήσωμεν.

Καὶ τὸ ποτήριόν σου μεθύσκον με, ὡσεὶ κρᾶτιστον. Τὸ πόμα τῶν εὐαγγελικῶν λόγων, μεθύσκον μὲ ἐστίν. Ἐκστασιον γὰρ ἐμποιεῖ τοῦ προτέρου φρονήματος, ὡς κρατοῦν κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Ἡ καὶ ποτήριον, τὸ τῆς ἀναιμάκτου θυσίας.

Καὶ τὸ ἐλεός σου καταδιώξει με πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου. — *Καταδιώξει* ἀντὶ τοῦ, Ἐπεταί, οὕτω δηλονότι πορευομένη, καὶ τὴν πλάνην φεύγοντι. Ἡ καὶ, *διώξει*, ἀντὶ τοῦ Ἐκζητήσει με, καὶ οὐκ ἀποστήσεται.

Καὶ τὸ κατοικεῖν με ἐν οἴκῳ Κυρίου εἰς μακρότητα ἡμερῶν. Καταδιώξει δὲ με καὶ τὸ κατοικεῖν ἐν τῇ σκέπῃ τοῦ Κυρίου περιφρουρούμενον. Ἡ οἶκον Κυρίου λέγει τὴν Ἐκκλησίαν καὶ συναγωγὴν τῶν πιστῶν, ἐν ἧ οἰκεῖ ὁ Κύριος, ὀπτανόμενος τοῖς ἀξίοις, τουτέστι, Καὶ ἐλέου ἀξιωθήσομαι, καὶ φρουρηθήσομαι, καὶ πιστὸς μενῶ. Ἡ καὶ ἄλλως· Τὸ κατοικεῖν με ἐν οἴκῳ Κυρίου, ἔσται μοι εἰς μακρότητα ἡμερῶν, ἦγουν, δι' ὄλου τοῦ βίου.

misericordia autem ejus, misericors nimirum Deus, misericordia autem ejus, misericors nimirum Deus, qui salvandi sunt. Domus etiam Domini est ejus regnum, in quo restituuntur omnes sancti; per longitudinem vero dierum, æternam vitam intellige.

Ψαλμός τῷ Δαβὶδ, τῆς μιᾶς Σαββάτων.

ΨΑΛΜΟΣ ΚΓ'.

Ὁ ψαλμός οὗτος, τῆς μιᾶς Σαββάτων ἐστίν, ἦτοι τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ὁ Κύριος ἀνέστη, περὶ αὐτῆς προσαγορευθεὶς, ἦν καὶ οἱ εὐαγγελισταὶ μίαν Σαββάτων σαφῶς ἐκάλεσαν. Διεξέρχεται δὲ καὶ περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἀναλήψεως ἐν τῷ τέλει.

Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. Ὅτε δηλαδὴ τοῦ μνήματος ἐξαναστῆς, ἐνεφανίσθη τοῖς μαθηταῖς, καὶ εἶπεν· Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ γῆς. Ἐξ ἐκείνης γὰρ τῆς ἡμέρας, τοῦ Χριστοῦ γέγονεν ἡ γῆ, πρότερον ὑπὸ τῶν δαιμόνων κατακυριευομένη. Πανταχοῦ λοιπὸν τῆς γῆς ἀντὶ τῶν εἰδώλων θεῖοι ναοὶ καθιδρύθησαν, τοῦ κτ-

Variæ lectiones.

(87) Ἰσ. ἐφ' ὧν.

(88) Græca hic Latinis respondentia leguntur

supra, in fine expositionis versiculi: *Parasti in conspectu tuo mensam.*

ρύματος διαδραμόντος ἄχρι τῶν περάτων τῆς οὐ-
κουμένης, ὡς προλαβόντες εἰρήκαμεν. Πλήρωμα δὲ
αὐτῆς, οἱ ταύτην πληροῦντες ἄνθρωποι. Ἀπὸ δὲ τοῦ
ὄλου τοὺς πλείους ἐδήλωσεν ὅτι οὐ γὰρ πάντες τοῦ Κυ-
ρίου γεγόνασι. Τῷ μέντοι τῆς γῆς ὄνοματι, καὶ τὰς
νήσους συμπεριέλαβεν, ὅτι γῆ καὶ αὐταί.

*Ἡ οἰκουμένη, καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν
αὐτῇ.* Τοῦτο τοῦ προῤῥηθέντος ἐφερμηνευτικόν ὁ
γὰρ εἶπεν ἐκεῖ γῆν, τοῦτο ἐναυθα οἰκουμένην, καὶ
ὁ ἐκεῖ πλήρωμα, τοῦτο ἐναυθα κατοικοῦντα; ἐν αὐ-
τῇ. Καὶ ἄλλως δέ· εἰ καὶ μὴ πᾶσα καὶ πάντες τοῦ
Κυρίου γεγόνασιν, ἀλλ' οὖν παρὰ τοῖς πιστεύουσι
τοῦ Κυρίου ἔδοξαν ἑπιπροφορήθησαν γὰρ ὅτι αὐτοῦ
τούτων ποιητῆς καὶ Κύριος.

Αὐτὸς ἐπὶ θαλασσῶν θεμελίωσεν αὐτήν, καὶ
ἐπὶ ποταμῶν ἠτοίμασεν αὐτήν. Χ. ἡ δὲ γινώσκειν,
ὅτι ὁ μέγας Βασιλεὺς θεμελίον εἶναι τῆς γῆς μόνον
τὸ δεσποτικὸν πρόσταγμα λέγων, καὶ μήτε ὕδωρ,
μήτε ἔτερον, διὰ τοῦ προκειμένου βήτου τὴν ἐν ἀρχῇ
τῆς κοσμογονίας θέσιν τοῦ ὕδατος δηλοῦσθαι φησιν,
ἐπικειμένου τῇ γῇ, καὶ οἶον ἐπεωρημένου, καὶ συν-
εχομένου, καὶ μὴ ἀπορρέοντος. Τὸ αὐτὸ καὶ θάλατ-
σαν καὶ ποταμούς προσαγορευθῆναι εἰκός, διὰ τὸ
πλήθος. Ἐπεὶ καὶ ἄβυσσον ὁ Μωϋσῆς ὠνόμασε
τοῦτο, διὰ τὸ βάθος. Καὶ Πνεῦμα γὰρ, φησὶ, Θεοῦ
ἐπεφῆετο ἐπάνω τῆς ἀβύσσου. Ὁ δὲ Χρυσόστο-
μος Ἰωάννη; τὸ παρὸν βῆτον εἰς ἐπίδειξιν λαμβάνει
μάλιστα τοῦ ὑποκεῖσθαι πάσῃ τῇ γῇ, δίκην θεμε-
λίον, ὕδατα, καὶ οὐδὲν καινόν· αὐτὸς γὰρ ὁ ταύτην
ἐν ἀρχῇ θεμελίωσας· Πάντα γὰρ, φησὶ, δι' αὐτοῦ
ἐγένετο. Εἶτα παραπλέκει καὶ τὸ καινὸν τῆς θεμε-
λίωσις, ὅτι ἐπάνω θαλασσῶν καὶ ποταμῶν ἤδρασαν
αὐτήν. Τοῦτο δὲ λέγει πάντως οὐ καθολικῶς, ἡ γὰρ
κατώτερον ἦν τὸ ὕδωρ. Ὁ δὲ Μωϋσῆς κατώτερον
ἐδίδαξεν εἶναι τὴν γῆν. Δῆλον οὖν ὅτι μερικῶς τοῦτό
φησι· διότι ἐν πολλοῖς κοιλώμασι τῆς γῆς συραγγώ-
δεις (89) ὑποτρέχουσι μέρη τινὰ τῆς θαλάσσης,
ἃ καὶ θαλάσσης ἐκάλεσαν, τῷ τοῦ ὄλου χρησάμενος
ὄνοματι. Καὶ ὁ Μωϋσῆς φησὶ· Τὰ συστήματα τῶν
ὕδατων ἐκάλεσαν θαλάσσης· περὶ γὰρ τῶν ποτα-
μῶν, τί χρὴ καὶ λέγειν, ὅπως ὑποβρύχιοι; τῆς θα-
λάσσης; γὰρ ὅλα τοῖς τοιούτοις ὕδατιν ἐφήδρασαι·
καὶ ὁμοῦς μένει, θεμελιωμένη ἐπ' αὐτῶν, καὶ
συνεχομένη τῷ προστάγματι τοῦ ποιήσαντος. Ἠτοι-
μασε δὲ, ἀντὶ τοῦ, ἐκόσμησε.

quod sub terra longo intervallo ferantur, et tandem emergant. Admirandum vero est, quomodo non
consideant tanta terræ pondera. Omnes enim montes in hujusmodi aquis stabiliti sunt, et tamen in
his fundata permanet terra solo Factoris sui mandato contenta. Præparavit autem, hoc est, ornavit.

*Τίς ἀναθήσεται εἰς τὸ βρος Κυρίου; ἢ τίς
στήσεται ἐν τόπῳ ἁγίῳ αὐτοῦ;* Τοῦτο περὶ τῶν
ιερέων, οἵμαι, προσηγόρευται, διαγράφων οἶους
αὐτοῦς εἶναι χρῆ. Καὶ βρος Κυρίου νοήσεις τὸν
καθολικὸν ἕκαστον ναὸν, διὰ τὸ ὑπερανεστηχὸς

⁸⁹ Matth. xxviii, 18. ⁹⁰ Gen. i, 2. ¹ Joan. i, 5.

Varie lectiones.

(89) Malleu φαραγγώδεις.

A predicatione fidei ad usque terræ fines dilatata,
ut supra diximus, plenitudo autem terræ homines
sunt, qui eam habitant, et implent. A toto autem
parte significavit. Neque enim omnes crediderunt
Evangelio, neque Christi omnes effecti sunt. Ap-
pellatione autem terrarum insulas omnes pariter
comprehendit. Nam et ipsæ, terræ partes sunt.

Orbis terrarum, et universi, qui habitant in eo.
Hoc ad præcedentis dicti interpretationem conse-
quitur. Nam quod supra terram dixit, hic orbem
terrarum appellavit, et quod ibi plenitudinem, hinc
habitantes in ea dixit. Et aliter: Licet nec tota
terra, nec omnes Domini effecti sint, a fidelibus
tamen omnia Domini esse reputantur: qui certio-
res facti sunt Creatorem illum ac Dominum eorum
esse.

*VERS. 2. Ipse super maria fundavit eam, et super
flumina præparavit eam.* Sciendum est, quod ma-
gnus Basilius solum Domini imperium pro fun-
damento terræ, esse dixit, non aquam, neque aliud
quidpiam: per præsentem autem versiculum ostendi
tantum, quisnam ab initio creationis mundi aquæ
situs fuerit: quod scilicet terræ aqua iniaceat, et
quasi custodiat et contineat, nec ab ejus defluat
superficie. [Juxta quem sensum congruentius for-
tassis legendum esset, quod Græca littera non de-
negat: *Ipse in maribus fundavit eam, et in fluminibus
præparavit eam.*] Ipsam vero aquam non ab
re et ware et flumina a Propheta appellatam fuisse
constat, ob aquarum in eis multitudines, cum et
abyssum eam Moyses appellaverit, ob ejus profun-
ditatem. Spiritus enim Domini, inquit, ferebatur su-
per abyssum⁸⁹. Joannes autem Chrysostomus dictum
hoc ait, illud potissimum demonstrare, quod aquæ
toti terræ subjaceant instar fundamenti; et nihil
mirum: ipse enim Deus est, qui hanc ab initio
fundavit: *Omnia enim, inquit, per ipsum facta sunt*¹.
Admirandam autem fundationis rationem exagger-
ans Propheta, una hæc complicavit; quod fun-
davit eam super maria, et quod stabilivit super
flumina. Tu vero hoc non in universum intellige.
Nam alioquin inferior esset aqua, verum Moyses
inferiorem esse terram docuit; unde manifestum
est, hoc dictum esse respectu certæ partis aquarum.
In multis namque terræ concavitatibus et caverno-
sis locis subter currunt partes quædam maris, quas
maria appellavit. De fluminibus apertissimum est,

*VERS. 5. Quis ascendit in montem Domini, aut
quis stabit in loco sancto ejus?* Hoc de sacerdoti-
bus puto prædictum fuisse, ut describeret, quales
eos esse oporteret. Per montem vero Domini,
commune unicuique templum intelligas, ob sum-

nam ejus excellentiam et conspicuam omnibus claritatem, sic dictum, et quia adversis undique flatibus inimicorum fidei circumflatur: et per locum sanctum, altare quod in conspectu Dei est. Considera etiam prophetici sermonis diligentiam. Ascendet enim, inquit, ea ratione, quia ante templi ingressum nonnulli inesse gradus solebant. Quidam per montem Domini, sublimitatem carum intelligunt virtutum, quas in Evangelio Dominus observari jussit: et per locum sanctum, cœleste ac promissum nobis regnum. Vel aliter: per montem sanctum, sublimem de Christo theologiam intellige scientiam.

VERS. 4. *Innocens manibus et mundo corde.* Superioris versiculi verba per interrogationem a Propheta formata sunt, ad quorum responsionem præsens subsequitur versiculus: et per manus quidem actiones significat; per cor vero, cogitationes. Ille, inquit, ascendet, et stabit, cujus et actiones irreprehensibiles, et cogitationes una puræ fuerint, ac mundæ: quasi ascensurum illum neget, aut permansurum, qui hujusmodi non fuerit, tametsi aliter videatur. Considera etiam quomodo utraque hæc pariter conjunxit [opera scilicet, et mentem], alterum enim sine altero non probatur.

Qui non accepit in vano animum suum. Qui a Deo animam suam propter vanum aliquod non accepit; hoc est, ut vana pertractet. Vel, qui anima sua, quæ ad bona opera fuit creata, ad prava usus non est.

Nec juravit in dolo proximo suo. Hoc est qui non pejeravit. Nam is qui pejerat dolo agit, vel ut liberetur cum debeat, vel accipiat, quod ei non debetur. Similes etiam sententias habuimus in Psalmo xiii, ubi invenies latius de juramento pertractatum, in illo versiculo: *Qui jurat proximo suo et non spernit* ².

VERS. 5. *Hic accipiet benedictionem a Domino.* [Benedictionem, hoc est] gratiam, seu divinum aliquod donum, in presenti vita præstitum; hic vir, inquit, qui in actionibus suis probus, et in cogitationibus mundus fuerit, quique ab inanimibus rebus seipsum segregaverit, et non pejeraverit ad-

versus proximum suum [Accipiet benedictionem, etc.] Et misericordiam a Deo salutari suo. In futuro nimium tempore. Unusquisque enim, etiam qui maxime justus habeatur, misericordia Dei indiget: qui, si compassionem suam non commiscuerit Deus, non justificabitur in conspectu ejus omnis vivens ³. Quænam enim illa sunt opera, quæ colorum regno condigna sint?

VERS. 6. *Hæc est generatio quærentium Dominum.* Generatio illa, inquit, quæ sic vixerit [ut docuimus] merito appellari poterit generatio virorum quærentium, hoc est diligentium, Dominum, qui enim diligit, quærit.

² Psal. xiv, 4. ³ Psal. cxlii, 2.

(80) *Ισ. Εξελχων.*

καὶ διάδορον (90), καὶ τὸ περιπνεῖσθαι ταῖς ἀντιπνοαῖς τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως· τόπον δὲ ἄγιον, τὸν ἐνώπιον τοῦ θυσιαστηρίου. Ὅρα δὲ τῆς λέξεως τὴν ἀκρίθειαν· ἀναθήσεται γὰρ, εἶπε, διότι πρὸ τῆς εἰσόδου βαθμίδες τινὲς εἰώθασιν κατασκευάζεσθαι. Τινὲς δὲ ἕρος Κυρίου λέγουσι τὸ ὕψος τῶν ἀρετῶν, ἃς ὁ Χριστὸς ἐνετείλατο διὰ τοῦ Ἐ.αγγελίου· τόπον δὲ ἄγιον, τὸν τῆς ἐπιγγελημένης βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Ἡ καὶ ἄλλως· ἕρος τὸ ὕψος τῆς περὶ τοῦ Χριστοῦ θεολογίας, καὶ τῶν ὁρθῶν δογμάτων τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ.

lege rectioris nostre morum et divinæ Incarnationis

Ἄθως χερσὶ, καὶ καθαρὸς τῇ καρδίᾳ. Δι' ἐρώτησιν σχηματίσας ὁ Προφήτης τὸ προλαθὼν ῥητὴν, εἶτα νῦν ἀποκρίνεται· καὶ διὰ μὲν τῶν χειρῶν τὰς πράξεις δηλοῖ· διὰ δὲ τῆς καρδίας, τὰς ἐνθυμήσεις, ὅτι ἐκεῖνος ἀναθήσεται καὶ στήσεται, καὶ πράξεις ἀμειπτος (91) ἔχων, καὶ καθαρὸς ἐνθυμήσεσι. Ἄθως δὲ ἐνταῦθα, τὸν ἀμειπτοῦ καὶ ὄγε μὴ τοιοῦτος, οὔτε ἀναθαίνει, οὔθ' ἴσταται· κἀν τοῦτο δοκῆ. Σκόπει δὲ πῶς ἀμφω συνέζησεν· ἐκάτερον γὰρ ἐκατέρου χωρὶς ἀδίκιμον.

Ὅς οὐκ ἔλαβεν ἐπὶ ματαίῳ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Ὅς οὐκ ἔλαβε παρὰ Θεοῦ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐνεκεν ματαίου, ἵνα μάταια μεταχειρίζεται· ἢ οὐκ ἐχρήσατο εἰς πονηρὰ τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, κτισθείσῃ ἐπ' ἀγαθοῖς.

Καὶ οὐκ ἔμουσεν ἐπὶ δόλῳ τὸν πλησίον αὐτοῦ. Οὐκ ἐπιώρησεν· ὁ γὰρ ὀρκῶν, δουλεύεται, ἵνα ἢ ἀφεθῆ ἡ χρεωστῶν, ἢ λάθῃ μὴ χρεωστούμενος. Τοιαῦτα εἶπεν καὶ ἐν τῷ γ' Ψαλμῷ, καὶ ζῆτει ἐκεῖ περὶ ὄρκου πλατύτερον, ἐνθα κεῖται τό· Ὁμνῶν τῷ πλησίον αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἀθετῶν.

Ὁδτος ἀθήσεται εὐλογίαν παρὰ Κυρίου. Χάριν, δωρεὰν παρὰ τοῦ Κυρίου, κατὰ τὸν παρίντα βίον, ὁ τὴν πρᾶξιν ἀγαθὴν καὶ ἐνθυμήσιν καθαρὴν, καὶ τῶν ματαίων ἀφεστῶς, καὶ μὴ ἐπιορκῶν τῷ πλησίον.

Ἐλεημοσύνην παρὰ Θεοῦ σωτήρος αὐτοῦ. Κατὰ τὸν μέλλοντα· πᾶς γὰρ, καὶ ὁ πάνυ δίκαιος, ἐλέους δεῖται παρὰ Θεοῦ. Εἰ γὰρ μὴ τὴν οικεῖαν παραμίσξιν συμπάθησιν, οὐ δικαιοθήσεται ἐνώπιον αὐτοῦ πᾶς ζῶν. Καὶ ἄλλως δέ· Ποῖα ἔργα ἀντάξι τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν;

Αὕτη ἡ γενεὰ ζητούντων τὸν Κύριον. Αὕτη ἡ γενεὰ οὕτως βιώσα, γενεὰ ἴστιν ἀνδρῶν ζητούντων τὸν Κύριον, ἦτοι ἀγαπῶντων ὁ γὰρ ἀγαπῶν ζητεῖ.

Variæ lectiones.

(91) γρ. ἀμείπτους, vel ἀμείπτως.

Ζητούντων τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Ἀ
Θεὸς τοῦ Ἰακώβ, ὁ Πατὴρ ἐδόκει τοῖς Ἑβραίοις·
πρόσωπον δὲ τοῦ Πατρὸς, ὁ Υἱὸς· Ὁ ἑωρακώς
γάρ. φησὶν, ἐμὲ, ἑώρακεν τὸν Πατέρα. Τὸν Ἰακώβ
δὲ συνεκῶς ἐν τοῖς Ψαλμοῖς τίθεισιν, ὡς πατέρα
τῶν δώδεκα φυλῶν. Ἡ καὶ ἄλλως· ζητούντων ἰδεῖν
τὸν Θεόν, κατὰ τὴν μέλλοντα αἰῶνα, ὅτε πρόσωπον
πρὸς πρόσωπον ἔξονται αὐτὸν οἱ ἄξιοι, καθὼς φησι
Παῦλος.

Διπλάσμα. Περὶ δὲ τούτου εἴρηται ἐν προοιμίῳις.

Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν. Ἐντεῦθεν
προαγορεύει καὶ τὴν εἰς οὐρανὸν ἀνάληψιν τοῦ
Σωτῆρος· εἰσάγει γάρ τοὺς τῷ Χριστῷ διακονούν-
τας ἐπὶ τῆς γῆς ἀγγέλους, συναινόντας αὐτῷ, καὶ
προάγοντας, καὶ διακελευομένους τοῖς φυλάττουσι
τὴν εἰς οὐρανὸν εἰσοδὸν ἀφαιρεῖν τὰς πύλας. Συντά-
σσεται δὲ τὸ ῥητὸν οὕτως· Οἱ ἄρχοντες, ἄρατε πύλας
ὑμῶν, ἤγουν οἱ ἐξουσιάζοντες τῶν πυλῶν τούτων,
ἄρατε ταύτας. Ὑμῶν δὲ, ἀντὶ τοῦ, ὧν ἄρχετε. Οὐκ
εἶπε δὲ· Ἀνοίξατε, ἀλλ', Ἄρατε παντελῶς, ἐντεῦθεν
τὸ ἀχώρητον τῆς δόξης τοῦ μέλλοντος εἰσελθεῖν ἐμ-
φαίνων· πύλας δὲ τὴν φυλακὴν οἰητέον.

Καὶ ἐπάρθητε, πύλαι αἰώνιοι. Ἡ φυλακὴ, ἡ
αἰώνιος, διὰ τὴν ἀδιόστετα τῶν φυλαττόντων ἀγγέ-
λων. Ἡ αἰώνιος, διὰ τὸ μηδέποτε ἀνοιγῆναι. Κε-
κλεισμένων γάρ αὐτῶν κατῆλθεν εἰς γῆν, λαθῶν
πάσας τὰς δυνάμεις.

Καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης.
Βασιλεὺς τῆς δόξης λέγεται καὶ Κύριος τῆς δόξης.
ὡς ὑπερέναξος, καὶ ὡς χορηγὸς αὐτῆς, καὶ ὡς
βασιλεύων καὶ κυριεύων πάντων τῶν ἐνδύξων.

Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; Ἀκού-
σαντες οἱ ἄρχοντες τῶν πυλῶν, ἐξηγορήθησαν, ὅτι
μόνον τὸν Θεὸν εἰδότες βασιλέα τῆς δόξης, ὃν ἐν
τρισὶν ὑποστάσεσιν ὄντα τὸν ὑπερουράνιον τόπον
προσεδόκων οικεῖν. Ἄλλως τε καὶ ἡ περιβολὴ τῆς
σαρκὸς ἐξέπλητε τούτους. Ὅθεν ἐρωτῶσι, καὶ
αὐθις ἀκούουσι·

*Κύριος κραταίος καὶ δυνατὸς, Κύριος δυνατὸς
ἐν πολέμοις.* Ὁ Κύριός ἐστιν ὃν ὄδατε, ὁ κραταίος
καὶ δυνατός· εἶτα πάλιν· Ὁ Κύριος ὁ δυνατὸς ἐν
πολέμοις. Ἡ δὲ ἀναδιπλωσις εἰς ἀναγνώρισιν
αὐτοῦ ἀγει· ἅμα δὲ καὶ ἐξυμνεῖ τὴν κατὰ τοῦ τυ-
ραννοῦ νίκην, ἣν πολεμήσας προσβαλόντι καθεῖλε,
καὶ τῷ σαυρῷ, καθάπερ ὀρατι, κατηκύντισεν.

*Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν, καὶ ἐπάρ-
θητε, πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς
τῆς δόξης.* Οἱ ἄρχοντες τοῦ δευτέρου οὐρανοῦ
τούτῃστι τοῦ στερεώματος, ἀκούσαντες τὰ ῥηθέντα
παρὰ τῶν ἀγγέλων, καὶ ἰδόντες, καὶ ὑπερευφρα-
θέντες διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, παρέδρα-
μον, τὰ αὐτὰ ἐγκλεισμένοι τοῖς ἄρχουσι τῶν πυ-
λῶν τοῦ πρώτου οὐρανοῦ, τοῦ ὑπὲρ τὸ στερέωμα.

Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης;

* Joau. xiv, 9. * I Cor. xiii, 12.

Quærentium faciem Dei Jacob. Deus Jacob Deus
Pater ab Hebræis putabatur, facies autem Patris,
Filius: Qui vidit me, inquit, vidit, et Patrem
meum. Patriarchæ autem Jacob frequentius in
Psalmis propheta meminit, ut xii tribuum patris.
Vel aliter: Quærentium videre Deum in futuro
sæculo, quando facie ad faciem illi cum videbunt,
ut inquit, Paulus, qui digni fuerint ut videant.

Diaplasma. De hoc dictum est in operis exordio.

Vers. 7. Tollite portas, principes, vestras. Et hoc
loco Propheta, Salvatoris in cælum assumptionem
prædicit, et angelos, qui ei in terra ministrabant,
introducitur, cum eo simul ascendere præireque, ac
jubere aliis angelis, qui cælorum aditum serva-
bant, ut tollerent portas. Ordo autem verborum sic
fiat: Vos principes, tollite portas vestras, hoc est,
portas, quibus præestis et quarum estis principes.
Nec dixerunt: Aperite, sed Tollite: summam nimi-
rum gloriæ incomprehensibilitatem illius signifi-
cantes, qui cælum erat ingressurus. Per portas
autem ipsam custodiam intelligere debemus.

Et elevamini, portæ æternales. Custodia ipsa
æterna est, eo quod angeli custodes æterni sunt.
Vel ideo æternales dicit, quia ab æterno nunquam
antea pertæ fuerant. Clausis enim januis descen-
derat Dominus in terram, clam cælestibus omnibus
potestatibus.

Et introibit rex gloriæ. Rex gloriæ Christus
dicitur et Dominus gloriæ, veluti qui summam
assecutus est gloriam, et qui eam aliis præstat,
et qui aliorum omnium qui gloriam assecuti sunt,
Rex est et Dominus.

Vers. 8. Quis est iste rex gloriæ? Introducit
propheta portarum principes ad hæc verba dubi-
tare, veluti, qui solum Deum scirent esse Regem
gloriæ, quem in tribus personis, super cælestia
habitare loca arbitrabantur. Vel aliter: carnis ac
corporis amictus eos fecit obstupescere, quocirca
interrogant, et vicissim audiunt:

*Dominus fortis et potens, et Dominus potens in
præliis.* Dominus hic est, inquit, ille, quem
notis, fortis ac potens; ac rursus: Dominus po-
tens in præliis. Hac autem replicatione ad majo-
rem illos cognitionem adducunt, ac pariter victo-
riam, quam retulerant Dominus de tyranno, quem
in certamine devicerat: et cruce, quasi hasta
quadam, jaculatus transfixerat.

*Vers. 9. Tollite portas, principes, vestras, et ele-
vamini portæ æternales, et introibit Rex gloriæ.*
Principes portarum secundi cæli, hoc est, firma-
menti, auditis iis, quæ a præeuntibus angelis dicta
fuerant, summo gaudio ac lætitia affecti, et
de humani generis salute exsultantes, statim præ-
cucurrerunt, eadem et ipsi mandantes aliis prin-
cipibus primi cæli, hoc est supra firmamenti.

Vers. 10. Quis est iste Rex gloriæ? Eodem

in modo isti dubitant, atque ideo eadem interrogant, A et audiunt :

Dominus potestatum ipse est Rex gloriae. Dominus, inquit, potens qui aliis potentiam praestat. Vel, qui potestatibus imperat : hic, inquam, ille est, quem annuntiamus esse Regem gloriae. Scire oportet quod Judaei tam praesentem psalmum, quam proxime superiorem, congruere dicunt illis Judaeis, qui captivi fuerunt in Babylone. Et priorem quidem, quasi in eorum reditu, jucunda narrare, hunc autem ob tristitia quae captivi patiebantur consolari eos, ac docere, ne locum illum Babylonis aegre ferrent, cum omnisterra Dei sit, et possit unusquisque, ubicunque gentium fuerit, placere Deo. Verum convincuntur hujusmodi interpretes manifeste decipi, vel ex ipso psalmorum ordine, cum aliquin ille post praesentem potius collocari debuisset, veluti ea annuntians, quae post captivitatem accidissent: non solum ex ordine, sed ex ipsis dictis. Ostendant enim illi nobis, quaeo, ubi misericordia cum eis per totam vitam permansit ut in praesenti habetur psalmo, et quasnam aeternales portas haberet Jerusalem, quae hic nominantur, ne caetera alia omnia commemorem.

Psalmus ipsi David.

PSALMUS XXIV.

Quidam dicunt beatum David conscripsisse hunc psalmum in supplicationis atque orationis speciem ad Deum : eumque omnibus inter calamitates atque angustias, Deum invocantibus, congruere : ac docere quomodo supplicare debeamus. Nihil tamen C tetat, quin dici possit beatus David pro seipso eum praecipue protulisse cum ab inimicis oppugnaretur.

Vers. 2. *Ad te, Domine, levavi animam meam.* Levavi, hoc est elevavi, erexi, a terrenis nimirum eam rebus attollens, in quibus nulla mihi est salus.

Deus meus, in te confido, non confundar in saeculum. Vel praesens dicit saeculum, vel futurum : vel in saeculum non confundat, pro, nunquam.

Vers. 3. *Neque irrideant me inimici mei.* Quicumque illi sint, visibiles vel invisibiles. Irridebunt autem, si superaverint me.

Etenim universi qui te sustinent, non confundentur. Sustinent posuit pro exspectant, ut plerisque in locis facit ; ita enim interpretatur Aquila. Nam qui te adiutorem suscepit, non confundetur.

Vers. 4. *Confundantur iniqua agentes supervacue.* Alii casu quopiam, aut infortunio iniqua agunt, alii ob naturae infirmitatem. Quicumque igitur alias ob causas transgrediuntur, si supervacue iniqua agere dicendi sunt, hoc est nulla ratione, sed pro summa malitia, quales erant visibiles atque invisibiles inimici, qui adversum beatum David pugnant. Sine causa enim atque inaniter pugnat cum eo, qui nullam alteri injuriam infert.

Ὁμοίως ἀποροῦσι κίκενοι, καὶ τὰ αὐτὰ πυνθάνονται καὶ ἀκρούουσι :

Κύριος τῶν δυνάμεων, αὐτό· ἐστὶν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Ὁ δυνατὸς Κύριος, ὁ χορηγὸς τῶν δυνάμεων ἢ καὶ δεσπότης τῶν δυνατῶν, αὐτός ἐστιν ὁ καταγγελλόμενος· παρ' ἡμῶν βασιλεὺς τῆς δόξης. Χρὴ δὲ γινώσκωμεν, ὡς οἱ Ἑβραῖοι καὶ τὸν παρόντα ψαλμὸν, καὶ τὸν πρὸ αὐτοῦ, τοῖς ἐν Βαβυλῶνι αἰχμαλώτοις αὐτὸν προσάπτουσιν· ἐκείνον μὲν, κατὰ τὴν ἐπάνοδον αὐτῶν, χαρμύσωνα διηγούμενον· τοῦτον δὲ, παραμυθούμενον τὰ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ λυπηρὰ, καὶ διδάσκοντα, μὴ δυσχεραίνειν τῷ τόπῳ, οἷα πάσης γῆς· τοῦ Θεοῦ οὐσίας, καὶ δυναμένου παντὸς ἐν παντὶ τόπῳ εὐαρεστεῖν τῷ Θεῷ· ἐλέγγοντα δὲ προδήλως καὶ ἀπὸ τῆς τάξεως· ἢ γὰρ ἀν' ἐκείνος μετὰ τοῦτον ἐτάγη, ὡς τὰ μετὰ τὴν ἐπάνοδον τῶν αἰχμαλώτων εὐαγγελιζόμενος· ναὶ μὴν καὶ ἀπὸ τῶν ῥητῶν· ποῦ γὰρ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ παρέμεινεν ἐν αὐτοῖς· ὅχι ζώης ἕλης, ὡς ὁ πρὸ τούτου λέγει ψαλμὸς; ποῖας δὲ πύλας αἰωνίους ἔχει τὸ Ἱεροσόλυμα, καθὼς ὁ παρῶν φησιν; ἵνα τ' ἀλλ' παρήσωμεν·

Ψαλμος τῷ Δαβὶδ.

ΨΑΛΜΟΣ ΚΔ.

Τινὲς λέγουσι γράφαι τὸν Δαβὶδ τοῦτον τὸν ψαλμὸν ἰκέσιον, ἀρμόζοντα πᾶσι τοῖς ἐν ἀνάγκαις ἐπικαλουμένοις, καὶ διδάσκοντα πῶς δεῖ ποιεῖσθαι τὴν δέησιν· οὐδὲν δὲ καλύει προηγουμένου ὑπὲρ ἑαυτοῦ τοῦτον ἐκφωνῆσαι, πολεμουμένου παρ' ἐχθρῶν, οἷα τὰ ἐκείνου.

Πρὸς σέ, Κύριε, ἤρα τὴν ψυχήν μου. Ἦρα, ὕψωσα, τῶν γητῶν ἀποστάσας αὐτήν, ἀπ' ὧν οὐκ ἔστι μοι σωτηρία.

Ὁ Θεός μου, ἐπὶ σοὶ πέποιθα, μὴ καταισχυνθείην εἰς τὸν αἰῶνα. Ἡ εἰς τὸν παρόντα, ἢ εἰς τὸν μέλλοντα· ἢ εἰς τὸν αἰῶνα, ἀντὶ τοῦ, μέχρι πολλοῦ, καὶ αἰεὶ.

Μηδὲ καταγελασάτωσάν με οἱ ἐχθροί μου. Ἡ αἰσθητοί, ἢ νοητοί. Καταγελάτουσι μὲν γὰρ, εἰ νικῆσαι με.

Καὶ γὰρ πάντες οἱ ὑπομένοντές σε, οὐ μὴ καταισχυνθῶσιν. Ὑπομένοντες, ἀντὶ τοῦ, ἀναμένοντες· τοῦτο γὰρ ἢ λέξις ἐν πολλοῖς παρὰ τοῦ Δαβὶδ βούλεται σημαίνειν, ὡς καὶ ὁ Ἀκύλας ἤρμηνευσεν· ἔ γὰρ σε βοηθὸν ἀπεκδεχόμενος οὐ καταισχυνθήσεται.

Ἀσχυρθήτωσαν οἱ ἀνομοῦντες διακενήs. Οἱ μὲν, ἐκ περιστάσεως ἀνομοῦσιν· οἱ δὲ, ἐκ φυσικῆς ἀθθενείας· ὅσοι δὲ μὴ διὰ ταύτας ἀνομοῦσι τὰς αἰτίας, αὐτοὶ διακενήs ἀνομοῦσι, τούτεσιν ἀνευ λόγου, ὑπὸ τῆς ἀγαν κακίας ἐξαμαρτάνοντες, ὅποιοι ἦσαν οἱ πολεμουντες αὐτῷ, εἴτε ὄρστοι, εἴτε ἀδραστοὶ· μάτην γὰρ ἐπολέμουσιν τῷ μηδὲν αὐτοὺς ἀδικήσαντι.

Τὰς ὁδοὺς σου, Κύριε, διαγνώρισόν μοι, καὶ τὰς τριβούλους σου διδάξόν με. Τὸ αὐτὸ δι' ἀμφοτέρων λέγει τῶν ῥητῶν, ὡς εἰσθε ποιεῖν ἐν πολλοῖς, ἐμφαίνων τὴν τάσιν τοῦ πόθου τῆς καρδίας. Ὅδοι δὲ καὶ τριβούλοι, πάντα τὰ ἀρεστὰ τῷ Θεῷ, δι' ὧν βαδίζει πρὸς Θεὸν ἀπλανῶς ὁ ταῦτα πράττων. Εὐχεται δὲ παρὰ Θεοῦ διδαχθῆναι τὰ τοιαῦτα διὰ τὴν ἀκρίβειαν· οἱ γὰρ ἀξιοὶ θεύθεν τὰ πρακτέα μαθάνουσι. Τινὰ δὲ ὁδοὺ καὶ τριβούλους τὰς οἰκονομίας τῶν πραγμάτων λέγουσιν, αἷς ἡ θεία πρόνοια ἐπιπορεύεται, ζητούντος τοῦ Προφήτου μαθεῖν, πῶς διακυβερνῶνται τὰ πάντα, ἵνα τῇ πρακτικῇ καὶ τῇ θεωρητικῇ προσλάβηται. Καὶ ὁδοὺ μὲν, τὰς καθολικωτέρας· τριβούλους δὲ, τὰς μερικωτέρας. Ἄλλοι δὲ ὁδοὺς καὶ τριβούλους φασὶ τὰς ἐντολάς, ἃς ἐν βίβλῳ μαθῶν, καὶ ἐν ἔργῳ μαθεῖν ἤρχετο, ἵνα παρὰ Θεοῦ ταύτας πράττειν ἀναγκασθεῖς, καὶ πείρα γνώη ἃ λόγῳ μόνῳ ἐγίνωσκε.

in libris divinis ante didicisset, optat tamen reipsa, aque operationibus melius addiscere, ut coactus cognoscat, quod sola prius ratione didicerat.

Ὁδηγήσόν με ἐπὶ τὴν ἀληθειάν σου. Ἴνα μὴ πλανῶμαι λογισμοῖς ἀνθρώπων, ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων αἰρούμενο.

Καὶ διδάξόν με, ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεὸς ὁ σωτὴρ μου. Καὶ μὴν ᾄδει αὐτὸν Θεὸν αὐτοῦ· ἀλλ' ἔργῳ καὶ τούτου ζητεῖ μαθεῖν· μαθήσεται δὲ ἐν τῷ ῥυσθῆναι τῶν πολεμίων. Τότε γὰρ ἀναντιρρήτως ἡ ἀπόδειξις, ὅτι ἐπ' αὐτῷ μόνῳ πεποιθῶς, ἐρήσθη παραδόξως, μηδενὸς ἀνθρώπων βοηθήσαντος.

Καὶ σὲ ὑπέμεινα ὅλην τὴν ἡμέραν. Ἐργῳ, καθὼς εἶπον, διδάξόν με, ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεός, ὁ σώζων με, καὶ ὅτι σὲ ὄντως ἐπέμεινα, καὶ προσεδόκησα βοηθῶν, καὶ οὐκ διεψεύσθην. Τὸ δὲ, ὅλην τὴν ἡμέραν, ἀντὶ τοῦ, διειπνήσας, τίθεισιν ἐν πολλοῖς ὁ Προφήτης, ὡσπερ καὶ τὸ, εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ ἄλλως δὲ, ὅλην τὴν ἡμέραν τὴν ὅλην αὐτῶν ζωὴν λέγουσιν Ἑβραῖοι· τῆς γὰρ νυκτὸς ὑπνοῦντες, οὐ δοκοῦσι ζῆν. Ἄλλ' οὐτως μὲν καθ' ἱστορίαν ἀνηρμήνευται τὸ ῥητόν. Δύναται δὲ καὶ περὶ τοῦ Χριστοῦ νοεῖσθαι κατ' ἀναγωγὴν, οἷα προϊδόντος τοῦ Προφήτου τὴν ἐνανθρώπησιν αὐτοῦ τοῖς πνευματικοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ παρακαλοῦντος μαθεῖν τριπλῶς, ὅποιας ὁδοὺς καὶ τριβούλους σαρκωθεὶς ἔληται. Ἀλήθεια δὲ τοῦ Χριστοῦ, ἡ διδασκαλία αὐτοῦ, ἦν καὶ αὐτὸς εὐχεται μαθεῖν· φησὶ γὰρ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· Ἐγὼ εἶμι ἡ ἀλήθεια· καὶ πάλιν· Ἐγὼ τὴν ἀληθειάν λέγω ὑμῖν. Διδάξόν με, φησὶν ὁ Προφήτης, ταύτην, εἶτα στικτέον, καὶ ἀπὸ ἄλλης ἀρχῆς τὸ ἐπαχθόμενον ἀναγνωστῆναι, οἷον· Ταῦτά με διδάξον. Καὶ σὺ εἶ ὁ Θεός ὁ σωτὴρ μου, καὶ πεληροφώρημαι περὶ τούτου. Ἰησοῦς γὰρ ὁ σωτὴρ ἐρμηνεύεται, καὶ ὄντως ἔσωσεν αὐτὸν, εἰς ἄβδου κατελθὼν ὁ σωτὴρ, ἐξάγων ἐκείθεν. Σὲ οὖν, φησὶ, καὶ αἰεὶ προσδοκῶ, καὶ οὐκ ἀπελπίζω.

salvavit, quando in infernum descendens, illinc non despero. [Advertendum est tamen, quod juxta *tu es Deus meus*, sed : *Doce me quia tu es Deus* meus. Græca enim dictio ὅτι utramque habet significationem.]

⁶ Joan. xiv, 6. ⁷ Joan. xvi, 7.

Vias tuas, Domine, demonstra mihi, et semitas tuas edoce me. In his duobus versiculis eadem ubique dicit sententiam, ut sæpenumero facere solet, cum desiderii atque affectus sui intensionem cupit demonstrare. Viæ autem et semitæ Dei sunt omnia quæcumque ei placent. Per eas enim securus, nec jam amplius vagabundus incedit, qui quæ Deo placita sunt perficit. Rogat Propheta edoceri se a Deo ea diligenter, quia qui id promerentur a Deo omnia addiscunt, quæ agenda sunt. Quidam per vias et semitas, dispensationes atque administrationes rerum esse intelligunt, ad quas divina se extendit providentia, ita ut quærere a Deo Prophetam his verbis intelligamus, quoniam modo omnia gubernentur : ut per actiones nimirum contemplatio diligenter consequatur. Et per vias quidem universaliora, per semitas vero magis particularia intelligit mandata : quæ omnia tametsi aque operationibus melius addiscere, ut coactus cognoscat, quod sola prius ratione didicerat.

Vers. 5. Deduc me in veritatem tuam. Ne humanis cogitationibus seducat, alia pro aliis eligendo:

Et doce me quod tu es Deus salvator meus. Atque Deum suum eum esse sciebat, et tamen adhuc doceri cupit : tunc autem addiscet, quando ab inimicis fuerit liberatus. Nam tunc sine controversia manifeste demonstrabitur, quod in solius Dei auxilio fretus, liberatus sit, præter omnium opinionem, nullo hominum illi opem ferente.

Et te sustinui tota die. Re ipsa ac factis, ut dixit, inquit, doce me, quod tu es Deus, qui salvas me, et quod te vere sustinui, ac adiutorem exspectavi, et deceptus non sum. Quod vero ait : *Tota die*, sæpenumero Propheta ponit pro *semper*, quemadmodum et illa verba : *In seculum*. Vel aliter : Hebræi, *tota die*, ponunt, pro toto vitæ tempore. Noctum enim cum dormimus, vivere non videmur. Hæc autem juxta historiam sensum dicta sunt. Juxta analogem, possunt hæc de Christo intelligi, cujus incarnationem ipsis quasi oculis spiritus, prævidens Propheta, et melius tamen intelligere cupiens, rogat verius, ac sincerius sibi vias illas, ac semitas demonstrari, per quas incarnandus Deus erat incessurus. Veritas etiam Christi doctrina ejus est, quam addiscere optat Propheta : *Ego enim*, inquit, *veritas sum*⁶; et alibi : *Veritatem dico vobis*⁷. Doce igitur me, inquit, veritatem hanc ; post quæ verba, statim sistendum est : et quod deinceps sequitur, quasi aliud principium per se legendum, hoc pacto : *Tu*, inquit, *Deus*, hæc doce me : *tu enim es Salvator meus*, quemadmodum vel tu edoctus sum nomine ; *Jesus* quippe diceris quod nomen *Salvator* interpretatur ; et vere Prophetam nostrum *Jesus* eum duxit. *Te* igitur, inquit, *semper exspecto*, et hujusmodi sensum non legendum est : *Doce me quod tu es Deus meus*, sed : *Doce me quia tu es Deus* meus. Græca enim dictio ὅτι utramque habet signi-

VERS. 6. *Reminiscere miserationum tuarum, Domine, et misericordiarum tuarum quæ a sæculo sunt*: Memento, inquit, quod a sæculo, hoc est, semper et natura tua, misericors es, et miserator [et quia in lectione Græca dictio, *miseriordiarum*, est in quarto casu, *miseriordias* scilicet]; annota indifferentem verbi hujus constructionem apud LXX, tam cum secundo quam cum quarto casu: vel fortassis ea ratione id factum est, quia antequi licentius casum ponebant pro casu, ut serpentero factum invenimus. Illud autem adverte, quod verba hæc ad Deum, non ut ignarum aut obliviosum dicta sunt; sed quia ignorare videtur Deus atque oblivisci, quando ad defensionem, aut in auxilium nostrum tardius venit.

VERS. 7. *Delicia juventutis meæ, et ignorantias meas ne memineris.* Considera quomodo beatus David perfectior admodum effectus, pro delictis supplicet a se in juventute commissis: et nos tamen hujuscemodi, hæc mihi e cogitamus. Sed quare non supplicavit pro scienter a se commissis peccatis? quia scilicet quæ ignoranter commissa sunt, sola oratione delentur, ista vero majori indigent poenitentia [factis nimirum, atque operibus].

Secundum misericordiam tuam memento mei tu. Quemadmodum misericordia tua multa est, ita et tu in multa misericordia memento mei. Vel in misericordia tua memento mei hoc est, ut misereris, non ut punias.

Propter bonitatem tuam Domine. Quia natura, inquit, bonus es, tametsi præter voluntatem tuam ubi peccata nostra etiam punias.

VERS. 8, 9. *Bonus et rectus Dominus.* Bonus quidem, ut misericors; rectus autem, tanquam qui delictorum pœnas exigit. Rectum enim hic in judicando intelligit.

Propter hoc legem dabit delinquentibus in via, diriget mansuetos in judicio. Quoniam misericors est, et rectus, legem dabit peccatoribus, hoc est peccatores legi subjiciet, et castigabit delinquentes in via, hoc est, in hac vita: quam ideo viam appellat, quia omnes per eam, non secus, ac per viam transeunt. Diriget autem mansuetos, ne seducantur. In judicio, hoc est jure merito, siquidem digni sunt qui dirigantur. Aliter etiam verbum *νομοθετῆσαι* intelligi potest, hoc est Legem statuet peccatoribus. Ad æquissimum autem legislatorem pertinet leges ferre, quibus non tam puniantur, qui peccant, quam dirigantur. Hæc etiam juxta anagogem ad Christum referri possunt, qui peccatoribus illam viam statuit, qua ipse gradiabatur: ut per eam incedentes amplius non peccent; quique etiam mansuetos direxit, dum beatos eos prædicat, itaque incitat: *Beati enim, inquit, mites*.*

Docebit mites vias suas. Hoc de Christo, ac de ejus discipulis manifeste dictum est: mites enim erant Christi discipuli, veluti qui ei non adversabantur: *Discite a me, inquit, quia mitis sum, et humilis corde**. Docuit autem eos Christus vias

Μνήσθητι τῶν οἰκτιρμῶν σου, Κύριε, καὶ ἐπὶ ἐλέη σου, ὅτι ἀπὸ τοῦ αἰῶνος εἶσι. Μνήσθητι, ὅτι οἰκτιρμῶν εἶ καὶ ἐλεήμων, ἀπὸ τοῦ αἰῶνος, τουτέστιν, ἀπὸ καὶ κατὰ φύσιν. Τὰ ἐλέη δὲ ἀδιαφόρως κατὰ αἰτιατικὴν πτώσιν θεθείκασιν οἱ ἔρμηνεῖς, ἢ ὡς καὶ τῆς Ἑβραϊδος λέξεως ἐκείνης τοιαύτην ἐχούσης πτώσιν, ἢ καὶ ὅτι οἱ παλαιοὶ ἄδειαν εἶχον ἐναλλάττειν τὰς πτώσεις, ὡς ἐν πολλοῖς εὐρήσομεν. Μνήσθητι δὲ, οὐχ ὡς ἐπιλαθόμενος, ἀλλ' ὡς δοκῶν ἡμῖν ἐπιλανθάνεσθαι τοῦτων, ὅτε βραδύνεις πρὸς τὴν ἡμετέραν ἀντίληψιν.

Ἄμαρτίας νεότητός μου καὶ ἀγνοίας μου μὴ μνησθῆς. Ὅρα ὅπως καὶ ὑπὲρ τῶν ἐν νεότητι ἁμαρτημάτων ἰκετεύει, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐν ἀγνοίᾳ, ὅτι λοιπὸν τέλειος ἐγένετο, εἰ καὶ ἡμεῖς οὐδὲν τὰ τοιαῦτα λογίζομεθα. Διατί δὲ καὶ περὶ τῶν ἐν γνώσει οὐ παρεκάλεσεν; Ὅτι ἐκεῖνα μὲν προσευχῇ μόνῃ ἀφανίζονται· ταῦτα δὲ καὶ τῆς πρακτικῆς μεταβολῆς δεόνται.

Κατὰ τὸ ἔλεός σου μνήσθητι μου σύ. Ὅτιπερὶ τὸ ἔλεός σου πάλυ, οὕτως ἐν πολλῶν ἔλεει μνήσθητέ μου, τουτέστιν, ἵνα ἐλεήσης, οὐχ ἵνα κολάσης.

Ἐνεκὲν τῆς χρηστότητός σου, Κύριε. Διὲτι χρηστός εἶ φύσει, καὶ εἰ παρὰ φύσιν ἐρχῆ πρὸς τὸ κολάζειν διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν.

Χρηστός καὶ εὐθύς ὁ Κύριος. Χρηστός μὲν, ἐλεῶν· εὐθύς δὲ, ὡς δίκαις ἀπαιτῶν τῶν πλημμελημάτων· εὐθύς γὰρ νῦν, ὁ ὁρθός ἐν τῷ κρίνειν.

Διὰ τοῦτο νομοθετῆσαι ἁμαρτάνοντας ἐν ὁδῷ, ὀδηγήσει πρᾶξις ἐν κρίσει. Ἐπεὶ καὶ ἐλεήμων ἐστὶ καὶ ἀββειπής, νομοθετῆται, νόμῳ ὑποθήσει, καὶ τιμωρήσεται τοὺς ἁμαρτάνοντας ἐν ὁδῷ, ἦγουν ἐν βίῳ. Τοῦτον γὰρ ὁδὸν καλεῖ νῦν, διὰ τὸ πάντας δι' αὐτὸν φέρεσθαι· ὀδηγήσει δὲ τοὺς πρᾶξις, ἵνα μὴ πλανηθῶσιν. Ἐν κρίσει, τουτέστι, μετὰ κρίσεως, ὡς ἀξιῶν χειραγωγίας. Νοεῖται δὲ καὶ ἄλλως τὸ, Νομοθετῆσαι, ὅτι νόμους θῆσει τοῖς ἁμαρτάνουσιν. Ἄδιαφόρως δὲ κἀνταῦθα ἡ σύνταξις. Εὐθυτάτου δὲ τὸ νομοθετεῖν· ὥστε διορθωθῆναι, καὶ μὴ κολασθῆναι τὸν ἁμαρτάνοντα. Ταῦτα δὲ καὶ εἰς Χριστὸν ἀναχθήσονται, ὅς τοῖς ἁμαρτάνουσιν ἐνομοθέτησε διὰ τῆς ὁδοῦ, ἣν καὶ αὐτὸς ὠδεύσεν, ὥστε ταύτην ὀδεύοντας μηκέτι ἑξαμαρτάνειν· καὶ ὠδήγησε τοὺς πρᾶξις ἐν τῷ μακαρίσαι αὐτοὺς, καὶ οὕτω παραθῆσαι· *Μακάριοι γὰρ, φησὶν, οἱ πρᾶξις.*

Διδάξει πρᾶξις ὁδοὺς αὐτοῦ. Τοῦτο σαφῶς περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ· πρᾶξις μὲν γὰρ οὕτοι γεγονασιν, ὡς μὴ ἀντιλέγοντες οὐτῷ. *Μάθετε γὰρ, φησὶν, ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρᾶξις εἰμι, καὶ ταπεινός τῆ καρδία.* Ἐδίθαξε δὲ αὐτοὺς τὰς

* Matth. v, 4. * Matth. xi, 29.

ὁδοῦ τῆς αὐτοῦ πολιτείας, ὡς αὐτόπτα, καὶ ἐπομένους αὐτῷ.

P̄sai ai ὁδοὶ Κυρίου, ἔλεος καὶ ἀλήθεια τοῖς ἐκζητοῦσι τὴν διαθήκην αὐτοῦ καὶ τὰ μαρτύρια αὐτοῦ. Ὅδοις ἐνταῦθα τὰς νομικὰς ἐντολάς νοσομεν, αἷτινες τοῖς ἔρευνοισι τὴν γραπτὸν νόμον ἔλεος καὶ ἀλήθειά εἰσι· φαίνονται γάρ, ὅτι ἐλεῶν τοῖς ἀνθρώποις· ὁ Θεὸς ἐναμοθέτησε ταύτας, καὶ ἀληθεύουσιν ἐφ' οἷς λέγουσιν, ὡς καὶ παρὰ ἀληθινοῦ Θεοῦ ταγεῖσαι. Τὸν νόμον δὲ ἐκάλεσεν καὶ διαθήκην καὶ μαρτύρια· διαθήκην μὲν, ὅτι διέθετο αὐτὴν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ· μαρτύρια δὲ, ὅτι διεμαρτύρατο ἐν αὐτῷ· Π̄sai γὰρ αἱ πορεῖαι τῆς ἐπὶ γῆς ἀναστροφῆς αὐτοῦ ἔλεος· καὶ ἀλήθειά εἰσι τοῖς ἐκζητοῦσι τὴν καινὴν διαθήκην αὐτοῦ, δηλαδὴ τοῖς πιστεύουσι τῇ διδασκαλίᾳ αὐτοῦ, καὶ ταῖς ὑπὲρ αὐτοῦ προφητικαῖς μαρτυρίαις. Ἐν ὄλῃ γὰρ τῇ πολιτείᾳ αὐτοῦ εὐεργετῶν ἤλει, καὶ διδάσκων ἠλήθευσεν.

qui doctrinæ ejus crederent, et testimoniis quæ a

A conversationis suæ, dum nos spectatores et comites sibi esse voluit.

Vers. 10. *Universæ viæ Domini misericordia et veritas exquirentibus testamentum ejus et testimonia ejus.* Per vias hic sola legis mandata intelligemus; quæ iis qui scriptam legem servant, pro misericordia et veritate habenda sunt: eum manifestum sit, Deum misericordia commotum, ea statuisse mandata, et cum vera contineant, ut pote quæ a vero Deo sunt condita. Legem enim et Testamentum appellavit, et testimonia. Testamentum quidem, seu potius, juxta Græci nominis vim, dispositionem: quia illam disposuit ad filios Israel Testimonia vero, quia in his contestatus est, quæ futura erant: [quemadmodum in xviii psalmo declaravimus. Quod si de Christo intelligamus, facilis est interpretatio]. Omnes enim viæ conversationis Christi in terra, misericordia sunt; et veritas, iisque novum ejus Testamentum exquirunt: hoc est, i s

B

Prophetis de eo prædicta sunt. In omni enim vita sua Christus, et benefaciens miserebatur, et docens vera prædicabat.

Ἐρακεν τοῦ ὀνόματός σου, Κύριε, καὶ ἰδύσθητι τῇ ἁμαρτίᾳ μου· πολλὴ γὰρ ἔστι. Περιττὸς ὁ καὶ σύνδεσμος· ἐνταῦθα· ἰδίωμα γὰρ τοῦτο τῶν Ἑβραίων ἐν πολλοῖς. Φησὶν οὖν, ὅτι διότι ὀνομάζει ἐλεῖμων καὶ χρηστὸς, διὰ τοῦτο ἰδύσθητι τῇ ἁμαρτίᾳ μου, τῇ πεπαυμένῃ πάντως· πολλὴ γὰρ ἔστι, ὅσον εἰς σύγκρισιν ὅσης χρεωστῶ καθαρότητος· καὶ πρὸς τὸν Χριστὸν δὲ λέγοιτ' ἂν, ὅτι ὀνομάζεται ἄμωλις αἰῶν τῇ ἁμαρτίᾳ τοῦ κόσμου.

C

Vers. 11. *Propter nomen tuum, Domine, et propitiare peccato meo, multum est enim.* Superflua est in loco conjunctio, et; idioma hoc est etiam linguæ Hebraicæ, quod multis in locis reperitur. Ait igitur: Quia misericors appellaris, et bonus, propter hoc, quæso, propitius esto peccato meo, quod antea commisi; multum est enim, si ad eam munditiam comparetur, quam præstare debuissim, Ad Christum etiam referri potissimum possunt hæc verba, qui Agnus Dei appellatur, qui tollit peccata mundi.

Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον; Σπάνιος μὲν· εὐρίσχυμω δὲ οἶαι ἀμοιβαί ἐπαγγέλλονται, ἄκουσον.

Vers. 12. *Quis est homo qui timet Dominum?* Rarus sane. Quod si quis inveniatur, audi, quæ retributiones ei promittantur:

Νομοθετήσει αὐτῷ, ἐν ὁδῷ ἣ ἠρετίσαστο. Διάφοροι μὲν αἱ ὁδοὶ τῶν σωζομένων, τούτέστιν αἱ πολιτείας· ἡ μὲν γὰρ κοινοβιακὴ· ἡ δὲ ἀναχωρητικὴ. Καὶ ἡ μὲν πρακτικὴ, ἡ δὲ θεωρητικὴ, καὶ ἄλλη ἄλλω· ἔχουσα· π̄sai δὲ φέρουσαι εἰς Θεόν· ὅποιαν ἂν ἂν ὁ φοβούμενος τὸν Θεὸν ἐληται, ἐν ταύτῃ ὁ Θεὸς διδάσκαλος αὐτῷ γενήσεται τῶν πρακτέων, ὡς ἐνωτέρω δεδηλώκαμεν. Φόβον δὲ Θεοῦ μὴ τὸν ἀπλῶς νοήσης, ἀλλὰ τὸν ἐγκάρδιον.

Legem statuet ei in via, quam elegit. Diversæ enim viæ sunt eorum qui salvantur, hoc est, diversæ vitæ, ac conversationis rationes; alia enim ratio vitæ est hominum in commune viventium, alia eorum qui solitariam vitam degunt: alii etiam agendi vitam deligunt, alii contemplandi, alii vero aliam: omnes tamen hujuscemodi rationes ad Deum ducunt, et quamecumque sibi elegerit is qui timet Dominum, in ea Dominus illi erit præceptor,

et docebit quid agendum sit, ut declaravimus.

Timorem vero non simpliciter intellige, sed cordi

Ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν ἀγαθοῖς ἀνίσθησεται. Ἐποπτεῖσα τοῦ σώματος, ἐν ἐκείνοις ἔσται τοῖς ἀγαθοῖς, ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσεν.

D

Vers. 13. *Anima ejus in bonis demorabitur.* Soluta enim a corpore, in illis erit bonis, quæ nec oculis vidit, nec auris audivit¹⁰, etc.

Καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ κληρονομήσει γῆν. Ἐπειδὴ εὐκτατα ἦν τοῖς Ἑβραίοις ἡ παιδοποιία, καὶ ταῖς ταύτης ἐπαγγελίαις εἰς ἀρετὴν προτρέπεται, ὑπισχνοῦμενος, ὅτι καὶ παῖδας ἕξει κληρονόμους ἧς εἶχε γῆς· νοεῖται δὲ σπέρμα καὶ ἡ διδασκαλία, καὶ διὰ ταύτης πάλιν οἱ μαθητευθέντες. Λέγει γὰρ, ὡς οὐ μόνον αὐτὸς σωθήσεται, ἀλλὰ καὶ οἱ κατὰ πνεῦμα παῖδες αὐτοῦ τὴν τῶν πατέρων κληρονομήσουσι γῆν.

Et semen ejus hereditabit terram. Pergrata erat Judæis liberorum præcreatio: atque jdeo hujuscemodi sollicitatione ad virtutem eos pellicit, promittens quod ii, qui Deum timuerint, filios habituri sint, illius terræ hæredes, quam ipsi possidebant. Semen etiam pro doctrina intelligitur, et per illam, ii rursus, qui edocentur: et sensus est, quod non tantum ipse salvabitur, sed quod ii etiam filii, quæ juxta eandem habuerit morum ac spiritus rationem, terræ mansuetorum hæreditatem consequentur.

¹⁰ Is. lxxv, 4; I Cor. ii, 9.

VERS. 14. Fortitudo est Dominus timentibus eum. A Talium hominum fortitudo fit Deus, hoc est robur ac muros.

Et testamentum ejus manifestabit eis. Lex, inquit, Domini, eis declarabit, quod Deus est fortitudo timentium se. Ita enim lex omnibus pollicetur. Vel *Testamentum* proponit quocunque divino documento, quod docet quæ agenda sunt; nec tantum quæ agenda, sed ipsa etiam divina mysteria: quod Domini lex iis præstare solet, qui mundi ac patri ad eam accesserint.

VERS. 15. Oculi mei semper ad Dominum, quoniam ipsa svellet de laqueis pedes meos. Oculos animæ intelligit, quos intentos, inquit, semper habeo ad Deum. Novi enim quod ipse solus pedes meos a laqueis extrahet, et ab invisibilium (92) inimicorum insidiis. B

VERS. 16. Respice in me et miserere mei. Quomodo dicatur Deus respicere, supra in aliis psalmis diximus.

Quoniam unigenitus et pauper sum ego. Sed quare se unigenitum appellat beatus David? nonne multos habuit fratres? verum hac dictione sæpe utitur Propheta, pro solitario seu solo et unico: quasi solus esset, et ab aliis destitutus. Atibi etiam hac dictione abutitur Propheta dicens: *Et de manu canis unigenitam meam*¹¹. Pauperem etiam se appellat, veluti mundano omni spoliatum auxilio.

VERS. 17. Tribulationes cordis mei multiplicatae sunt. Cordis tribulationes dicit: quia sive a malignitate hominum, sive a cogitationibus et ab animi passionibus, afflictiones omnes semper defruntur ad cor. C

De necessitatibus meis erue me. Ab infortuniis, quæ me angunt et vim mihi inferunt.

VERS. 18. Vide humilitatem meam et laborem meum. Per humilitatem, juxta historię sensum, corporis ac virium infirmitatem intellige, adversus tantam inimicorum potentiam. Sed juxta spiritualement intellectum, summam expone animæ contritionem. Simili modo per laborem, juxta primum sensum, corporis defatigationem intellige quam perpassus est, cum fugiens inimicos, multis in angustiis versaretur; et juxta alterum sensum, laborem eum intellige, quem ex abstinentia, ex stabilitate sua, ex terreno accubitu, atque ex cæteris aliis virtutum operationibus sustinebat.

Et dimitte omnia delicta mea. Præterita nimium, a quibus postmodum abstinui. Illud autem considera quomodo non solum abstinere oportet a peccatis, sed multa etiam humilitate opus est, et laboro ad hoc, ut plene cuipiam peccata remittantur.

VERS. 19. Vide inimicos meos quoniam multiplicati sunt. Tam sensibiles, quam intellectuales.

Et odio injusto oderunt me. Neque enim visibiles

Κραταίωμα Κύριος τῶν φοβουμένων αὐτόν. Κραταίωμα τῶν τοιούτων γίνεται ὁ Θεός, ἔχουν ἰσχύς, τεῖχος.

Καὶ ἡ διαθήκη αὐτοῦ δηλώσει αὐτοῖς. Ὁ νόμος αὐτοῦ δηλώσει αὐτοῖς, ὅτι τῶν τοιούτων ὁ Θεός κραταίωμα γίνεται· οὕτω γὰρ ὁ νόμος ἐπαγγέλλεται. Ἡ διαθήκη τὴν ἀπλῶς θεῖον ὑποθήκην νόει, δηλοῦσαν τὸ πρακτέον. Οὐ μόνον δὲ τὸ πρακτέον, ἀλλὰ καὶ θεῖα μυστήρια, ὅ καὶ ὁ νόμος ποιᾷ τοὺς καθαρῶς μετερχομένοις αὐτόν.

Οἱ ὀφθαλμοὶ μου, διάπαντός κ' εἰς τὸν Κύριον, ὅτι αὐτὸς ἐκσπάσει ἐκ πατῆρος τοῦ πόδας μου. Οἱ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοί, ὅς εἰς τεταμένους, φησὶν, ἔχω πρὸς Θεόν, ὅλα ἐκείνους, ὅτι αὐτὸς μόνος ἐκσπάσει τοὺς πόδας μου ἀπὸ βράχων καὶ τῆς ἐνέβρας τῶν ὀρατῶν ἐχθρῶν, εἰ καὶ ἐμπάρῳσιν.

Ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμὲ, καὶ ἐλέησόν με. Πῶς ἐπιβλέπει ὁ Θεός, εἰρήκαμεν προλαβόντως ἐν ἄλλοις ψαλμοῖς.

Ὅτι μονογενῆς καὶ πτωχὸς εἰμι ἐγώ. Καὶ μὴ πολλοὺς εἶχεν ἀδελφοὺς· ἀλλὰ μονογενῆ πολλὰκις τὸν μεμονωμένον καλεῖ, ὡς μόνον γινόμενον· τοιοῦτον γὰρ ἦν τὸ, καὶ ἐκ χειρὸς κυνὸς τὴν μονογενῆ μου. Πτωχὸς δὲ ἦν, ὡς γυμνὸς ἀνθρωπίνης βοήθειας.

Αἱ θλίψεις τῆς καρδίας μου ἐπληθύνθησαν. Πᾶσα γὰρ θλίψις, εἴτε ἀπὸ ἀνθρώπων πονηρῶν, εἴτε ἀπὸ λογισμῶν ἐμπαθῶν, κατὰ τῆς καρδίας φέρεται.

Ἐκ τῶν ἀναγκῶν μου ἐξάγαγέ με. Τῶν περιστάσεων, αἱ με βιάζουσι.

Ἴδε τὴν ταπεινώσιν μου καὶ τὸν κόπον μου. Ταπεινώσιν αἰσθητῶς μὲν, τὴν σωματικὴν ἀσθενεῖαν, πρὸς τηλικαύτην δύναμιν τῶν ἐχθρῶν· νοητῶς δὲ, τὴν ψυχικὴν συντριβὴν. Καὶ κόπον πάλιν αἰσθητῶς μὲν, τὸν σωματικὸν ἐν ὑφέστατο φεύγων καὶ ἀγωνιῶν· νοητῶς δὲ, τὸν ψυχικόν, ἐξ ἐγκρατείας καὶ στάσεως καὶ χαμευνίας καὶ λοιπῆς ἀρετῆς.

Ἴδε τὸν ἀσθητῶς κόπον μου, καὶ τὸν νοητῶς κόπον μου. Εἴτε τοὺς αἰσθητοὺς εἴπης, εἴτε τοὺς νοητοὺς.

Καὶ ἄφες πάσας τὰς ἀμαρτίας μου. Τὰς προλαβούσας, ὧν ἀπεσχόμην. Ὅρα δὲ ὅπως οὐ χρεῖα μόνον ἀποχῆς, ἀλλὰ καὶ ταπεινώσεως καὶ κάπου πρὸς τελείαν ἀφροσύνην.

Ἴδε τοὺς ἐχθροὺς μου, ὅτι ἐπληθύνθησαν. Εἴτε τοὺς αἰσθητοὺς εἴπης, εἴτε τοὺς νοητοὺς.

Καὶ μῖσος ἀδικῶν ἐμίσησάν με. Οὕτως γὰρ τοὺς

¹¹ Psal. xxi, 21.

Variae lectiones.

(92) Cod. ὀρατῶν, visibilium, sed legendum fortasse ἀσπράων, ut legisse videtur Latinus interpres. Idem codex addit et καὶ ἐμπάρῳσιν. Etiamsi irruant.

δρατῶς ἠδίκησα, μὴδὲν αὐτοὺς ἐπιηρέατας, οὐτε τοὺς ἀοράτους· ἀμαρτήσας γάρ, οὐ τοὺς δαίμονας, ἀλλ' ἐμαυτὸν ἠδίκησα. Λοιπὸν οὖν, ἀνάφορμον τὸ κατ' ἐμὲ μίτος, καὶ ἐκ μόνου φθόνου.

Φύλαξον τὴν ψυχὴν μου. Ἵνα μὴ περιπέσῃ αὐτοῖς. Διὰ δὲ τῆς ψυχῆς καὶ τὸ τῶμα νόει. Ταύτη γάρ τοῦτο διεξέχεται.

Καὶ ῥύσαι με. Μὴ ποτε περιπέσω. Ἡ καὶ ἄλλως· Φύλαξον μὲν τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ τῶν ἀοράτων ἐχθρῶν· ῥύσαι δὲ με ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν, οἱ τοῦ σώματός μου κυριεύσαι σπεύδουσιν.

Μὴ καταισχυθῆην, ὅτι ἤλπισα ἐπὶ σέ. Εἰδῶς, φησὶν, ὅτι πάντες οἱ ὑπομεινόντες σε οὐ μὴ καταισχυθῶσιν, ὡς ἐν προοιμίῳ· εἰρηκῆ τοῦ ψαλμοῦ, μὴδὲ ἐγὼ καταισχυθῆην, διότι καὶ αὐτὸς ἐπὶ σέ ἤλπισα.

Ἄνακοι καὶ εἰσθῆς ἐκολλῶντό μοι, ὅτι ἐπέμεινά σε, Κύριε. Περὶ παρελθόντος πράγματος λέγει· καὶ ἄλλοτε γάρ, φησὶ, σέ ὑπομείνας, καὶ μὴ καταισχυθῆεις, πολλοὺς εἰς τὸν θυμὸν ζῆλον ἐπισπασάμην ἐκ τῶν ἐμῶν πεισθέντας, ὅτι σὺ εἶ μόνος ἀφευδῆς βοηθός· οἱ καὶ ἐκολλῶντό μοι, τουτέστι, συνεδεσμένοντο φίλας νόμῳ, ἐξεχόμενοι μου, διότι σέ ὑπέμεινα, φρονήσας ὀρθῶς. Τίνας δὲ οὗτοι; Ὅσοι ἄνακοι, τουτέστιν ἀγαθοὶ καὶ εὐθεῖς, εἰσὺν δίκαιοι. Καὶ διὰ τοὺς τοιοῦτους οὖν ἐπάκουσόν μου.

Ἀντρώσαι, ὁ Θεός, τὸν Ἰσραὴλ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτοῦ. Ἰκανῶς ὑπὲρ ἑαυτοῦ δεηθεῖς, καὶ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ πικρῶς εὐχεται, συμπαύσωντος καὶ αὐτοῦ. Οὐ μόνον γὰρ ὅτε βασιλεύοντι ἐπέθεντο, συνέπασχεν ὁ λαός, εἰ τότε δώσωμεν εἰρησθαι τὸν ψαλμὸν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ Σαούλ, ὅτε Δαβὶδ ἔφευγεν, καὶ ἐπὶ Ἀδριαλάμ, πολλοὶ δὲ αὐτὸν ἐθλίβοντο, οὗς καὶ Ἰσραὴλ ἐκάλεσεν, ὡς ἀπ' ἐκείνου καταγοιμίους. Οὐκ ἄλογον δὲ καὶ ἑαυτὸν εἰπεῖν Ἰσραὴλ, ὡς ἐπέθεν ἔλκοντα τὸ γένος. Εἰ βούλει δὲ, καὶ εἰς Χριστὸν ἀνάξεις τὴν εὐχὴν· ὥστε βοηθῆσαι τοῖς δι' αὐτὸν θλιβομένοις παρὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως· προειρήκαμεν γάρ, ὅτι ὀρθῶς ἂν εἴεν Ἰσραὴλ οἱ τὸν Χριστὸν ὀρώντες Χριστιανοὶ διὰ πίστεως· Ἰσραὴλ γὰρ ἐρμηνεύεται τοὺς ὀρών τὸν Θεόν.

Propheta, quod iis praesto sit, qui propter eum a fidei hostibus affliguntur. Jam enim praediximus quod Christiani recte Israel dici possunt: illi nimirum Christum Deum per fidem vident. Israel enim, ut diximus, interpretatur mens videns Deum.

Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ.

ΨΑΛΜΟΣ ΚΕ'.

Τούτων ἔγραψεν τὴν ψαλμὸν ἐπὶ Σαούλ, ὅτε φεῦγων, παρ' ἀλλοφύλοις διέτριβεν. Ἀρμόζει δὲ κατὰ τὴν ἀρετὴν καὶ τοῖς ἐν Βαβυλῶνι αἰχμαλώτοις· δι' αἰτιολογεῖται δὲ ἐν προοιμίῳ, εἰδῶς δίκαιον τὸν Θεόν.

justum esse, illud ante omnia conatur demonstrare, quomodo causam ipse justissimam foveret, iniquam autem injustam.

Κρίνον μοι, Κύριε, ὅτι ἐγὼ ἐν ἀκακίᾳ μου ἐπο-

A inimicos meos injuria aliqua affeci, neque damnum aut calumniam in eos intuli: similiter neque invisibiles, quia si peccavi, non illos, sed me ipsum laesi. Restat igitur ut nullam adversum me odii occasionem habeant, sed totum quod est, ex sola oriatione invidiam.

Vers. 20. Custodi animam meam. Ne incidat in eos; per animam autem corpus simul intellige. Ea enim est, quae corpus moderatur.

Et eripe me. Si aliquando cecidero. Vel aliter: Custodi animam, ab invisibilibus nimirum inimicis; Et eripe me, a sensibilibus scilicet, qui corpus meum in potestate sua habere perquirunt.

Non confundar, quoniam speravi in te. Sciens, inquit, quod qui sperant in te, a concepta spe non frustrantur (ut dictum est in principio psalmi), oro ne confundar, cum et ipse speraverim in te.

Vers. 21. Innocentes et recti adhererunt mihi, qui sustinuit me. De praeteritis rebus est sermo. Alibi enim ait: *Et te exspectationem non sum confusus.* Multos, inquit, ad amulationem attraxi, ac persuasi, ex his quae mihi contigisse viderant, te solum verum adiutorem esse, ac minime fallacem; unde etiam *Adhaererunt mihi*, hoc est, mecum lege amicitiae colligati sunt: quoniam recte sensiens, te exspectavi. Sed quinam sunt hi? Quicumque scilicet innocentes, probi, et recti, hoc est, justi. Propter hoc itaque exaudi me, ut per me alii pariter tibi gratias agant.

Vers. 22. Libera, Deus, Israel ex omnibus tribulationibus suis. Cum abunde ac satis pro seipso oraverit Propheta, demum pro populo etiam supplicat, qui secum pariter affligebatur. Neque enim tantum tunc angebatur populus quando regnante beato David Philistaei irruerant, si concesserimus illo tempore compositum fuisse hunc psalmum, sed et antea cum fugaretur a Saule; et postea etiam tempore Absalonis, quando multi propter ipsum opprimebantur, quos nunc Israellem appellavi, veluti ab eo descendentis: nec tamen praeter rationem fortassis fuerit intelligere, quod seipsum Propheta Israellem appellet, ea ratione quod ab illo genus trahebat: et si libet, poteris etiam ad Christum orationem hanc referre ut ab eo petat hostibus affliguntur. Jam enim praediximus.

Psalmus ipsi Davida.

PSALMUS XXV.

Hunc psalmum beatus David eo tempore conscripsit, quando Saulem fugiens, apud Philistaeos commoratus est. In aliquibus tamen congruente etiam iis videtur, qui captivi postea in Babylone detenti sunt. Sciens autem Propheta Deum vere

Vers. 1. Judica mihi Domine, quoniam ego in

VERS. 14. *Fortitudo est Dominus timentibus eum.* A Talium hominum fortitudo sit Deus, hoc est robur ac murens.

Et testamentum ejus manifestabit eis. Lex, inquit, Domini, eis declarabit, quod Deus est fortitudo timentium se. Ita enim lex omnibus pollicetur. Vel *Testamentum* proponit quocunque divino documento, quod docet quae agenda sunt; nec tantum quae agenda, sed ipsa etiam divina mysteria: quod Domini lex iis praestare solet, qui mundi ac patri ad eam accesserint.

VERS. 15. *Oculi mei semper ad Dominum, quoniam ipse revellit de laqueo pedes meos.* Oculos animae intelligit, quos intentos, inquit, semper habeo ad Deum. Novi enim quod ipse solus pedes meos a laqueis extrahet, et ab invisibilium (92) inimicorum insidiis.

VERS. 16. *Respice in me et miserere mei.* Quomodo dicatur Deus respicere, supra in aliis psalmis diximus.

Quoniam unigenitus et pauper sum ego. Sed quare se unigenitum appellat beatus David? nonne multos habuit fratres? verum hac dictione saepe utitur Propheta, pro solitario seu solo et unico: quasi solus esset, et ab aliis destitutus. Alibi etiam hac dictione abutitur Propheta dicens: *Et de manu canis unigenitam meam*¹¹. Pauperem etiam se appellat, veluti mundano omni spoliatum auxilio.

VERS. 17. *Tribulationes cordis mei multiplicatae sunt.* Cordis tribulationes dicit: quia sive a malignitate hominum, sive a cogitationibus et ab animi passionibus, afflictiones omnes semper defuruntur ad cor.

De necessitatibus meis erue me. Ab infortuniis, quae me angunt et vim mihi inferunt.

VERS. 18. *Vide humilitatem meam et laborem meum.* Per humilitatem, juxta historiae sensum, corporis ac virium infirmitatem intellige, adversus tantam inimicorum potentiam. Sed juxta spiritualement intellectum, summam expone animae contritionem. Simili modo per laborem, juxta primum sensum, corporis defatigationem intellige quam perpressus est, eum fugiens inimicos, multis in angustiis versaretur; et juxta alterum sensum, laborem eum intellige, quem ex abstinentia, ex stabilitate sua, ex terreno accubitu, atque ex caeteris aliis virtutum operationibus sustinebat.

Et dimitte omnia delicta mea. Praeterita nimium, a quibus postmodum abstinui. Illud autem considera quomodo non solum abstinere oportet a peccatis, sed multa etiam humilitate opus est, et labore ad hoc, ut plene cuipiam peccata remittantur.

VERS. 19. *Vide inimicos meos quoniam multiplicati sunt.* Tam sensibiles, quam intellectuales.

Et odio injusto oderunt me. Neque enim visibiles

¹¹ Psal. xxi, 21.

Κρατάλωμα Κύριος τῶν φοβουμένων αὐτόν. Κρατάλωμα τῶν τοιούτων γίνεται ὁ Θεός, ἤγουν ἰσχυρὸς, τείχος.

Καὶ ἡ διαθήκη αὐτοῦ δηλώσει αὐτοῖς. Ὁ νόμος αὐτοῦ δηλώσει αὐτοῖς, ὅτι τῶν τοιούτων ὁ Θεὸς κρατάλωμα γίνεται· οὕτω γὰρ ὁ νόμος ἐπαγγέλλεται. Ἡ διαθήκη τὴν ἀπλῶς θεῖθεν ὑποθήκην νόει, δηλοῦσαν τὸ πρακτέον. Οὐ μόνον δὲ τὸ πρακτέον, ἀλλὰ καὶ θεῖα μυστήρια, ὃ καὶ ὁ νόμος ποιεῖ τοῖς καθαρῶς μεταρχομένοις αὐτόν.

Οἱ ὀφθαλμοὶ μου, διαπαντός πρὸς τὸν Κύριον, ὅτι αὐτὸς ἐκσπάσει ἐκ κυτίνος τοῦς πόδας μου. Οἱ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοί, οὗς ἀεὶ τεταμένους, φησὶν, ἔχω πρὸς Θεόν, ὅσα εἰδώς, ὅτι αὐτὸς μόνος ἐκσπάσει τοὺς πόδας μου ἀπὸ βρόχων καὶ τῆς ἐνέδρας τῶν ὁρατῶν ἐχθρῶν, εἰ καὶ ἐμπαρῶσιν.

Ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμὲ, καὶ ἐλέησόν με. Πῶς ἐπίβλεπει ὁ Θεός, εἰρήκαμεν προλαβόντως ἐν ἄλλοις ψαλμοῖς.

Ὅτι μονογενὴς καὶ πτωχὸς εἰμι ἐγώ. Καὶ μὴ πολλοὺς εἶχεν ἀδελφοὺς· ἀλλὰ μονογενῆ πολλὰκις τὴν μερωναμένον καλεῖ, ὡς μόνον γινόμενον τοιούτον γὰρ ἦν τὸ, καὶ ἐκ χειρὸς κυνός τὴν μονογενῆ μου. Πτωχὸς δὲ ἦν, ὡς γυμνὸς ἀνθρωπίνης βοήθειας.

Αἱ θλίψεις τῆς καρδίας μου ἐπληθύνθησαν. Πᾶσα γὰρ θλίψις, εἴτε ἀπὸ ἀνθρώπων πονηρῶν, εἴτε ἀπὸ λογισμῶν ἐμπαθῶν, κατὰ τῆς καρδίας φέρεται.

Ἐκ τῶν ἀναγκῶν μου ἐξάγαρέ με. Τῶν περιστάσεων, αἱ με βιάζουσιν.

Ἴδε τὴν ταπεινώσιν μου καὶ τὴν κόπον μου. Ταπεινώσιν αἰσθητῶς μὲν, τὴν σωματικὴν ἀσθένειαν, πρὸς τηλικαύτην δύναμιν τῶν ἐχθρῶν· νοητῶς δὲ, τὴν ψυχικὴν συντριβὴν. Καὶ κόπον πάλιν αἰσθητῶς μὲν, τὸν σωματικὸν ὃν ὑφίστατο φεύγων καὶ ἀγωνιῶν· νοητῶς δὲ, τὸν ψυχικόν, ἐξ ἐγκρατείας καὶ στάσεως καὶ χαμυνίας καὶ λοιπῆς ἀρετῆς.

Καὶ ἄφες πάσας τὰς ἀμαρτίας μου. Τὰς προλαβούσας, ὧν ἀπεσχόμην. Ὅρα δὲ ὅπως οὐ χρεῖα μόνον ἀποχῆς, ἀλλὰ καὶ ταπεινώσεως καὶ κόπου πρὸς τελείαν ἀφροσίν.

Ἴδε τοὺς ἐχθρούς μου, ὅτι ἐπληθύνθησαν. Εἶτε τοὺς αἰσθητοὺς εἴπης, εἶτε τοὺς νοητοὺς.

Καὶ μῖσος ἀδικῶν ἐμίσησάν με. Οὕτως γὰρ τοὺς

Variae lectiones.

(92) Cod. ὁρατῶν, visibilia, sed legendum fortasse ὁρατῶν, ut legisse videtur Latinus interpres. Idem codex addit et καὶ ἐμπαρῶσιν. Etiamsi irruant.

δρατάς ἠδίκησα, μηδὲν αὐτοὺς ἐπιηρέασας, οὐτε τοὺς ἀοράτους· ἀμαρτήσας γάρ, οὐ τοὺς δαίμονας, ἀλλ' ἐμαυτὸν ἠδίκησα. Λοιπὸν οὖν, ἀνάφορμον τὸ κατ' ἐμὲ μίτος, καὶ ἐκ μόνου φθόνου.

Φύλαξον τὴν ψυχὴν μου. "Ἴνα μὴ περιπέσῃ αὐτοῖς. Διὰ δὲ τῆς ψυχῆς καὶ τὸ τῶμα νόσι. Ταῦτη γὰρ τοῦτο διεξάγεται.

Καὶ ῥύσαι με. Μὴ ποτε περιπέσοι. Ἡ καὶ ἄλλως· Φύλαξον μὲν τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ τῶν ἀοράτων ἐχθρῶν· ῥύσαι δὲ με ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν, οἱ τοῦ σώματός μου κυριεῦσαι σπεύδουσιν.

Μὴ καταισχυρθεῖην, ὅτι ἤλπισα ἐπὶ σέ. Εἰδὼς, φησὶν, ὅτι πάντες οὐ ὑπομένοντές σε οὐ μὴ καταισχυρθεῖσιν, ὡς ἐν προοιμίῳ· εἰρηκὰ τοῦ ψαλμοῦ, μηδὲ ἐγὼ καταισχυρθεῖην. διότι καὶ αὐτὸς ἐπὶ σέ ἤλπισα.

"Ακακοὶ καὶ εὐθεῖς ἐκολλῶντό μοι, ὅτι ἐπέμινά σε, Κύριε. Περὶ παρελθόντος πράγματος λέγει· καὶ ἄλλοτε γάρ, φησὶ, σὲ ὑπομείνας, καὶ μὴ καταισχυρθεῖς, πολλοὺς εἰς τὸν ὁμοῖον ζῆλον ἐπασπασάμην ἐκ τῶν ἐμῶν πεισθέντας, ὅτι σὺ εἶ μόνος ἀφευδῆς βοηθός· οἱ καὶ ἐκολλῶντό μοι, τουτέστι, συνεδεσμεύοντο· οφιλίας νόμο, ἐξεχόμενοι μου, διότι σὲ ὑπέμεινα, φρονήσας ὀρθῶς. Τίνες δὲ οὗτοι; Ὅσοι ἄκακοι, τουτέστιν ἀγαθοὶ καὶ εὐθεῖς, εἰσὺν δίκαιοι. Καὶ διὰ τοὺς τοιοῦτους οὖν ἐπάκουσόν μου.

Αὐτῶσαι, ὁ Θεός, τὸν Ἰσραὴλ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτοῦ. Ἰκανῶς ὑπὲρ αὐτοῦ δεηθεῖς, καὶ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ παντὸς εὐχεται, συμπάσχοντος καὶ αὐτοῦ. Οὐ μόνον γὰρ ὅτε βασιλεύοντι ἐπέθεντο, συνέπασχεν ὁ λαός, εἰ τότε δώσωμεν εἰρησθαι τὴν ψαλμὸν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ Σαούλ, ὅτε Δαβὶδ ἔφυγεν, καὶ ἐπὶ Ἀθεσαλώμ, πολλοὶ δὲ αὐτὸν ἐθλίβοντο, οὗς καὶ Ἰσραὴλ ἐκάλεσεν, ὡς ἀπ' ἐκείνου καταγομείνους. Οὐκ ἄλογον δὲ καὶ αὐτὸν εἰπεῖν Ἰσραὴλ, ὡς ἐκεῖθεν ἔλκοντα τὸ γένος. Εἰ βούλει δὲ, καὶ εἰς Χριστὸν ἀνάξεις τὴν εὐχὴν· ὥστε βοηθῆσαι τοῖς δι' αὐτὸν θλιβομένοις παρὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως· προειρηκαμεν γάρ, ὅτι ὀρθῶς ἂν εἴεν Ἰσραὴλ οἱ τὸν Χριστὸν ὀρῶντες Χριστιανοὶ διὰ πίστεως· Ἰσραὴλ γὰρ ἐρμηνεύεται τοῦς ὀρῶν τὸν Θεόν. Propheta, quod iis praesto sit, qui propter eum a fidei hostibus affliguntur. Jam enim praediximus quod Christiani recte Israel dici possunt: illi nimirum Christum Deum per fidem vident. Israel enim, ut diximus, interpretatur mens videns Deum.

Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ.

ΨΑΛΜΟΣ ΚΕ'.

Τοῦτον ἔγραψεν τὸν ψαλμὸν ἐπὶ Σαούλ, ὅτε φεύγων, παρ' ἄλλοφύλοις διέτριβεν. Ἀρμόζει δὲ κατὰ τὴν ἀρετὴν καὶ τοῖς ἐν Βαβυλῶνι αἰχμαλώτοις· δικαιολογεῖται δὲ ἐν προοιμίῳ, εἰδὼς δίκαιον τὸν Θεόν.

Justum esse, illud ante omnia conatur demonstrare, quomodo causam ipse justissimam foveret, inimicis autem injustam.

Κρινόν μοι, Κύριε. ὅτι ἐγὼ ἐν ἀκακίᾳ μου ἐπο-

A inimicos meos injuria aliqua affeci, neque damnatum aut calumniam in eos intuli: similiter neque invisibiles, quia si peccavi, non illos, sed me ipsum laesi. Restat igitur ut nullam adversum me odii occasionem habeant, sed totum quod est, ex sola oriatur invidia.

Vers. 20. Custodi animam meam. Ne incidat in eos; per animam autem corpus simul intellige. Ea enim est, quae corpus moderatur.

Et eripe me. Si aliquando cecidero. Vel aliter: *Custodi animam*, ab invisibilibus nimirum inimicis; *Et eripe me*, a sensibilibus scilicet, qui corpus meum in potestate sua habere perquirunt.

Non confundar, quoniam speravi in te. Sciens, inquit, quod qui sperant in te, a concepta spe non frustrantur (ut dictum est in principio psalmi), oro ne confundar, cum et ipse speraverim in te.

Vers. 21. Innocentes et recti adhererunt mihi, qui sustinui te. De praeteritis rebus est sermo. Alibi enim ait: *Et te exspectans non sum confusus* 19. Multos, inquit, ad emulationem attraxi, ac persuasi, ex his quae mihi contigisse viderant, te solum verum adiutorem esse, ac minime fallacem; unde etiam *Adhererunt mihi*, hoc est, mecum lege amicitiae colligati sunt: quoniam recte sentiens, te exspectavi. Sed quoniam sunt hi? Quicumque scilicet innocentes, probi, et recti, hoc est, justi. Propter hoc itaque exaudi me, ut per me alii pariter tibi gratias agant.

Vers. 22. Libera, Deus, Israel ex omnibus tribulationibus suis. Cum abunde ac satis pro seipso oraverit Propheta, demum pro populo etiam supplicat, qui secum pariter affligebatur. Neque enim tantum tunc agebatur populus quando regnante beato David Philistaei irrebant, si concesserimus illo tempore compositum fuisse hunc psalmum, sed et antea cum fugaretur a Saule; et postea etiam tempore Absalonis, quando multi propter ipsum opprimebantur, quos nunc Israellem appellavit, veluti ab eo descendentis: nec tamen praeter rationem fortassis fuerit intelligere, quod seipsum Propheta Israellem appellet, ea ratione quod ab illo genus traheret: et si libet, poteris etiam ad Christum orationem hanc referre ut ab eo petat

Psalmus ipsi Davia.

PSALMUS XXV.

Hunc psalmum beatus David eo tempore conscripsit, quando Saulem fugiens, apud Philistaeos commemoratus est. In aliquibus tamen congruente etiam illi videtur, qui captivi postea in Babylone detenti sunt. Sciens enim capitum Propheta Deum vere

Vers. 1. Judica mihi Domine, quoniam ego es

¹⁹ Psal. 121, 6.

innocentia mea ingressus sum. Tametsi omnia, inquit, noveris, judica mihi tameu adhuc magis : hoc est, examina causam meam. In hoc enim confido, quod hactenus in innocentia mea conversatus sim. Per innocentiam vero longanimitatem ac patientiam suam intelligit. Multis enim injuriis affectus sum a Saul, et tamen injuriam in nullum retuli, tametsi sæpius potuerim, quemadmodum ex Regum historia perspicere licet.

Et in Domino sperans, non infirmabor. Et sperans, inquit, in Domino, ab hac sententia non decidam : quinimo invalescet semper magis, ac confirmabitur hæc mea opinio, ob summam spem, quam in ipso habeo. Hæc autem verba ad inimicos diriguntur.

Vers. 2. Proba me, et tenta me. Non, ut extolens se, hoc dicit, sed veluti duo hæc rogans, atque obsecrans, probari nimirum de præteritis vitæ suæ actionibus, hoc est, examinari et exquiri earum rationem ; et tentari, hoc est, experimentum ab eo sumi in futurum, an ita se gesturus sit, ut olim gesserat.

Ure renes meos, et cor meum. Renes concupiscentiarum significant. Per cor iram : *Ure*, inquit, hoc est proba, eo nimirum pacto, quo artifices aurum probant. Neque enim ego, aut regnum concupivi, aut in Saulem injurias ulla retuli.

Vers. 3. Quoniam misericordia tua ante oculos meos est. Ita dispositus sum, inquit, quia coram oculis meis misericordiam illam tuam proposui, quam omnibus iis præstas, qui patienti animo adversa omnia sustinent.

Et placui in veritate tua. Cum de cæteris virtutibus suis tractare intendat, quæ in progressu psalmi ponit, prius sermonem temperat, et Deo gratias agit, quod in reliquis virtutibus per illius veritatem profecerit. In lege enim tua, inquit, pollicitus es, eorum te miserturum esse, qui tibi placerent. Misericordia igitur tua, et veritas tua, horum omnium honorum mihi causa exstiterunt. Et deinceps virtutes has suas commemorat.

Vers. 4. Non sedi cum concilio vanitatis. Hoc est, cum iis qui ad nugas, aut ad intempestivos sermones conveniebant, aut ad fabulosa eloquia.

Et cum iniqua agentibus introibo. Cum iis qui mutuo inter se aut qui adversus Saulem insidias disponunt. Verisimile autem est tentatum sæpenu-mero eum fuisse ab aliquibus de conjuratione.

Vers. 5. Odi Ecclesiam malignantium. Congregationem et conventum pravorum omnium : pravo enim quoscunque, malignitatis nomine comprehendit.

Et cum impiis non sedebo. Per impios, hic Philistæos intelligit, apud quos exsul fuit : quorum conversatione tamen abstinere. Vel *Non sedebo*, hoc est, diu non commorabor.

Vers. 6. Lavabo inter innocentes manus meas. Antiqui quando contestari volebant se alicujus scelus esse innoxios, coram multitudine manus

ῥεύθην. Κρίνον, ἤγουν ἐξέτασον ἐτι. καίτοι πρόειδῶ; ἀπικντα· θαρδῶ γάρ, ὅτι ἐγὼ ἐν ἀκκαίᾳ μου ἐνεστράφην ἄχρι νῦν. Ἀκκαίαν δὲ λέγει τὴν ἀνεξικαίαν καὶ μακροθυμίαν. Πολλὰ γάρ, φησὶν, ἐπὶ τοῦ Σαοὺλ ἀδικηθεὶς, οὐδὲν αὐτῷ ἀνταπέδωκα, καίτοι δυνάμενος. Ἔστιν ὅτε καὶ ἡ τῶν Βασιλείων ἀνέγραψεν βίβλος.

Ἐπὶ τῷ Κυρίῳ ἐλπίζω, οὐ μὴ ἀσθενήσω. Καὶ ἐλπίζων ἐπὶ τῷ Θεῷ, οὐ μὴ καταπέσω τῷ φρονήματι, βωννομένῳ ταῖς εἰς αὐτὸν ἐλπίσι. Πρὸς τοὺς ἐχθροὺς οὗτος ὁ λόγος.

Δοκίμασόν με, Κύριε, καὶ πείρασόν με. Οὐκ ἐπιπρόμενος ταῦτα φησὶν, ἀλλὰ παρακαλῶν δοκιμασθῆναι μὲν, τουτέστιν ἐξετασθῆναι ἐπὶ ταῖς προλαβοῦσι· πειρασθῆναι δὲ, ἤγουν πείραν δοῦναι καὶ εἰς τὰ μέλλοντα, εἰ καὶ μὴ αὖθις ὁ αὐτὸς ἔσται.

Πύρωσον τοὺς νεφροὺς μου καὶ τὴν καρδίαν μου. Διὰ μὲν τῶν νεφρῶν τὸ ἐπιθυμητικὸν δηλοῖ· διὰ δὲ τῆς καρδίας, τὸ θυμικόν. *Πύρωσον* δὲ, ἀντὶ τοῦ, δοκίμασον, ὡς οἱ χρυσοχόοι διὰ πυρὸς τὸν χρυσὸν· ὅτε γὰρ ἐπισθύμησι τῆς βασιλείας, οὕτε ἀνταπέδωκα τῷ Σαοὺλ.

Ὅτι τὸ ἔλεός σου κατέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου ἔστιν. Οὕτως δὲ διάκειμαι, διότι πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχω τὸ παρὰ σοῦ ἔλεος, ὃ παρέχεις τοῖς ἀνεξικακοῦσι.

Καὶ εὐηρέστησα ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου. Καὶ περὶ τῶν ἄλλων κατορθωμάτων αὐτοῦ προθέμενος εἰπεῖν, ἃ προῶν ἐκτίθεται, θεραπεύει τὸν λόγον, καὶ τῷ Θεῷ τὴν χάριν ἀνατίθησιν, ὅτι καὶ ἄλλα τινὰ κατώρθωσα διὰ τὴν σὴν ἀλήθειαν· ἐπηγγείλω γὰρ ἐν τῷ νόμῳ τοὺς εὐαρεστοῦντάς σοι ἔλεειν. Τῆ ἔλεός σου τοίνυν καὶ ἡ ἀλήθειά σου αἰτία μοι πάντων τούτων ἐγένετο. Ἔττα λέγει καὶ τὰ κατορθώματα.

Οὐκ ἐκάθισα μετὰ συνεδρίου ματαιότητος. Τῶν συνεργουμένων ἐπὶ φλυαρίᾳ, καὶ λόγοις ἀκαίροις, καὶ μυθικοῖς διηγήμασι.

Καὶ μετὰ παρανομούντων οὐ μὴ εἰσέλθω. Τῶν ἐπιβουλεύοντων ἀλλήλοις, ἢ καὶ αὐτῷ τῷ Σαοὺλ· ἐκδῶ γὰρ τινὰς ἐγκαλεῖσθαι αὐτὸν εἰς ἀνταρσίαν.

Ἐμίσησα ἐκκλησίαν πονηρευομένων. Τὴν συναγωγὴν πάντων τῶν πονηρῶν· δλους γὰρ τοὺς κακοὺς συμπεριελάβετο τῆς πονηρίας ὄνοματι.

Καὶ μετὰ ἀσεβῶν μὴ καθίσω. Ἐνταῦθα τοῦς ἀλλοφύλους λέγει, παρ' οἷς ἦν φυγὰς, ὧν ἀπέχιστο τῆς κοινωνίας. Ἡ Καθίσω, τὸ, χρονώσω νόει.

Νίψομαι ἐν ἀθώοις τὰς χεῖράς μου. Οἱ παλαιὸι διαμαρτυρῶσαι θέλοντες, ὅτι ἀνάγνοι εἰσὶ τινος πράγματος, ἐνώπιον τοῦ πλήθους ἔνιπτον τὰ χεῖράς

ἔδατι, τὸ καθαρὸν τῆς συνειδήσεως διὰ τὸ καθαρὸν ἅ τῶν χειρῶν ἐμφαίνοντες· ὁ καὶ ὁ Πιλάτος ὑστερον ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ πεποίηκε. Φησὶν οὖν ὁ Δαβ. δ, ὅτι Καὶ αὐτὸς μετὰ ἀθῶων νίβομαι τὰς χεῖράς μου, μαρτυρόμενος, ὅτι ἀνείτιος εἶναι (93) πάντων ὧν εἶπον.

Καὶ κυκλώσω τὸ θυσιαστήριόν σου, Κύριε. Τὸ μὲν θυσιαστήριον ἔσω ἦν παρ' Ἑβραίοις. Τὸ δὲ θυσιαστήριον, ἐξω τοῦ καταπετάσματος, ὃ κυκλῶσαι πλῆθει θυσιών καὶ τῶν περὶ ταύτας διακονούντων προφθεύει διὰ τὴν ἀκακίαν αὐτοῦ.

Τοῦ ἀκοῦσαι με φωνὴν αἰδέσεώς σου. Ὡστε καὶ φωνῇ; ψαλλόντων ἀκοῦσαι, χορευόντων ἐπὶ εἰρήνῃ.

Καὶ διηγήσασθαι πάντα τὰ θαυμάσιά σου. Διὰ τῆς κατὰ σχολὴν ἀναγνώσεως τοῦ θείου νόμου καὶ τῶν Μωσαϊκῶν βιβλίων· ταῦτα γὰρ συνεχῶς τῷ λαῷ ὑπανεγινώσκοντο, τοῦτο τοῦ νόμου κελεύοντος. Θαυμάσια δὲ λέγει τὰ κατὰ τῶν Αἰγυπτίων τερατουργηθέντα, καὶ τὰ ἐξῆς· ἢ ἀπλῶς πάντα ὅσα ὁ Θεὸς ἀπ' ἀρχῆς ἐθαυματούργησε.

Κύριε, ἠγάπησα εὐπρέπειαν οἴκου σου. Ἠγάπησα· διὸ καὶ θεάσασθαι πάλιν γλιγομαι. Οἴκου δὲ εὐπρέπειαν καλεῖ τὴν εὐταξίαν τῆς Μωσαϊκῆς σκηνῆς· οὕτω γὰρ ὁ ναὸς φηκοδομήθη.

Καὶ τόπον σκηνώματος δόξης σου. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν τόπον ἠγάπησα, ἐφ' οὗ ἡ σκηνὴ τῆς δόξης πέπηγεν. Ἡ τόπον λέγει σκηνώματος αὐτὴν πάλιν τὴν σκηνὴν, ὡς ἔθος αὐτῷ.

Μὴ συναπολέσῃς μετὰ ἀσεβῶν τὴν ψυχὴν μου. Παρ' οἷς διατρίβω νῦν· ἀλλὰ κατάγαγέ με ὑπέστην εἰς τὴν πόλιν. Τοῦτους γὰρ, ὅσον οὕτω, καταλήφεται ἀπώλεια, διὰ τὰς ἀνομίας αὐτῶν.

Καὶ μετὰ ἀνδρῶν αἱμάτων τὴν ζωὴν μου. Οὐ μόνον γὰρ εἰσὶν ἀσεβεῖς, ἀλλὰ καὶ ἄνδρες αἱμάτων, θουτέστι περὶ αἱμάτων διατρίβοντες.

Ὡν ἐν χερσὶν ἡ ἀνομία. Ὡν ἀνομία πρόχειρος εἶ.

Ἢ δεξιὰ αἰτῶν ἐπλήσθη δώρων. Καὶ οὐ μόνον εἰσὶν ἀσεβεῖς καὶ φονεῖς, ἀλλὰ καὶ δωροδόχοι, δώροις ἀπεμπωλοῦντες τὸ δίκαιον.

Ἐγὼ δὲ ἐν ἀκακίᾳ μου ἐπορεύθη. Πάλιν ὑπομνήσκει τὸν Θεὸν διὰ τῆς ἀκκακίας αὐτοῦ, μεστὴν ὄνομα ταύτην προβαλλόμενος.

Ἀντρώσω με, Κύριε. Τῆς ἀδίκου ταύτης φυγῆς, ἢ τῆς περὶ τοιούτους (94).

Καὶ ἐλέησόν με. Καὶ μηκέτι τῶν τοιούτων τυχεῖν.

Ὁ πούς μου ἔστη ἐν εὐθύτητι. Διότι ὁ πούς μου ἐδράσθη ἐν ὀρθότητι, θουτέστιν, Αἱ ἔδοί μου σκο-

lavabant : ut scilicet ex illa manuum munditia, animæ puritatem significarent, quemadmodum fecisse legimus Pilatum in Christi necē. Ait igitur Propheta : Ego una cum aliis innocentibus viris lavabo manus meas, contestans me scelerum omnium, quæ dicta sunt, innocentem esse.

Et circumdabo altare tuum, Domine. Propitiatorium quidem, interiorius erat apud Hebræos, altare vero extra velum. Hoc autem altare ob innocentiam suam Propheta hostiarum, ac ministrorum multitudinem circumdaturum se prædicit.

Vers. 7. Ut audiam vocem laudis tuæ. Adeo ut vocem canentium audiam, et lætantium de præstita a te nobis pæce.

Et enarrem omnia mirabilia tua. Legendo nimirum legem tuam, et cæteros Moysi libros, qui, iubeute sic lege, frequenti populo legebantur. Per mirabilia autem ea miracula intelligit, quæ in Ægypto aut alibi postmodum facta sunt ; vel semper admiranda, omnia quæ ab initio mundi Deus operatus est.

Vers. 8. Domine, dilexi decorem domus tuæ. Dilexi, atque idco videre illum rursus desidero. Decorem autem domus, ordinem illum admirabilem Mosaici appellat tabernaculi. Nondum enim templum constructum erat.

Et locum tabernaculi gloriæ tuæ. Quinimo et ipsum locum amavi, in quo tabernaculum gloriæ tuæ fixum est. Vel per locum tabernaculi, ut ei sæpe mos est, ipsum intelligit tabernaculum.

Vers. 9. Ne simul perdas cum impiis, Deus, animam meam. Apud quos nunc vitam agi ; sed me in civitatem restitue. Istos namque Philistæos, ob maxima eorum scelera, perditio summa comprehensura est.

Et cum viris sanguinum vitam meam. Nequo enim tantummodo, inquit, impii sunt, sed etiam viri sanguinum : hoc est, sanguinari.

Vers. 10. In quorum manus iniquitates sunt. Quibus semper in promptu, atque in manibus est iniquitas.

Dextera eorum repleta est muneribus. Nec tantum, inquit, impii sunt, et sanguinari, sed munerum susceptores : muneribus nimirum justitiam commutantes.

Vers. 11. Ego autem in innocentia mea ingressus sum. Rursum innocentiam suam commemorat, eam sibi mediatricem quodammodo proponens apud Deum.

Redime me. Ab injusto exsilio, eoque periculo, quod circa tales homines est.

Et miserere mei. Ita ut in hujusmodi homines amplius non incidam.

Vers. 12. Pes meus stetit in rectitudine. Hoc a te peto, inquit, quia pes meus stabilitus est in recti-

Varie lectiones.

(93) ἰο. εἰμί.

(94) γρ. τοιούτους, ἢ τοιούτων.

tudine, hoc est, quia itinera vitæ meæ omni pro-
sus obliquitate carent, ac tertiositate : quod ejus-
dem sententiæ est jam dictis verbis : *In innocentia
mea ingressus sum* ¹².

In Ecclesiis benedicam te, Domine. His ita dispo-
sitis ego deinceps, inquit, psalmos componam,
per quos ego te in omnibus Ecclesiis laudabo. Et
vere omnis Christianorum Ecclesia beatum David
cantorem suum habet, et præceptorem. Aptari
etiam potest hic psalmus unicuique fideli inter
inimicorum insidias ac persecutiones constituto,
qui simili modo justificare poterit causam suam,
ut fecit beatus David, si vere dicere poterit se
patienter omnia sustinuisse, cum injuria afficeretur,
et neminem ex illis qui sibi infesti erant affici-
cisse injuria. Hic etiam omnes, qui alterius fides
sunt, impios esse reputabit. Et juxta hunc sensum per altare, templum intelliges, quod in ea fuerit
regione, veluti a parte totum : quod similiter signatur per domum Dei ; et juxta analogiam, et
proportionem hanc, reliqua poterunt accommodari.

Psalmus ipsi David antequam ungeretur.

PSALMUS XXVI.

Ter unctum fuisse legimus ad regnum beatum
David : primo a Samuele in Bethleem ; deinde a
tribu Juda, post mortem Saul, in Hebron ; et tertio
ab omnibus tribubus, post mortem Memphiboseth :
hunc autem psalmum conscripsit ante secundam
unctionem, cum Saul adhuc eum persequeretur. Qui
tamen unicuique etiam fidelium poterit accommo-
dari, si per analogiam ejus verba adversus visibiles,
seu invisibiles inimicos dicta esse intelligamus.

VERS. 1. *Dominus illuminatio mea, salvator meus,
quem timeo ?* Illuminatio Deus dicitur, veluti qui
omnem ab oculis nostris tristitiæ nebulam dissol-
vit, et deinde auxilii sui luce eos illuminat ; Sal-
vator autem, quia ab inimicorum nos insidiis libe-
rat. Quod vero per interrogationem ait : *Quem
timebo ?* idem significat, ac si diceret : Neminem
timebo.

Dominus protector vitæ meæ, a quo trepidabo ?
Quem enim fornicare is debet, quem protegit
Deus ? quid autem sit protegere, dictum est in
psalmo xvii.

VERS. 2. *Dum appropinquant adversum me læ-
dentes, ut ederent carnes meas, qui tribulant me ini-
mici mei, ipsi infirmati sunt et ceciderunt.* Summa
cum admiratione annuntiat Propheta collata sibi a
Deo beneficia. Dum appropinquant mihi, inquit,
inimici illi, qui multas ad hoc insidias adversum
me disposuerant, ut sæve admodum ederent carnes
meas, ipsi potius infirmati sunt, non valentes in
aliqua re mihi læsionem inferre ; et ceciderunt,
quod optabant.

VERS. 3. *Si consistant adversum me castra, non
timebit cor meum.* Per castra, Hebræi exercitum
intelligunt. A deo, inquit, mirandum in modum libe-
ratus sum, ut deinceps, ne universas quidem, atque
integras hostium copias pertimescam, nedum insi-
dias.

¹² Psal. xxv, 11.

λιότητος ἀπέχονται · ὅπερ ὁμοίον ἐστὶ τῷ, Ἐν ἀκα-
κίᾳ μου ἐπορεύθηρ.

Ἐν ἐκκλησίαις εὐλογήσω σε, Κύριε. Τοιού-
του δὲ γινομένου, λοιπὸν συνόησω ψαλμούς, δι' ὧν
αἰνέσω σε παρὰ πάσαις ἐκκλησίαις · καὶ ὅπως πάσα
Ἐκκλησία τῶν Χριστιανῶν τὸν Δαβὶδ ἔχει μελωδὸν
καὶ διδάσκαλον. Ἀρμύσει δὲ ἐκάστῳ ἡμῶν ὁ ψαλμὸς,
ἐπιβουλευομένῳ καὶ διωκομένῳ παρ' ἐχθρῶν. Δι-
καιολογήσεται γάρ τις · Ἐμακροθύμησα βλαπτό-
μενος, καὶ οὐκ ἠδίκησα τὸν πολεμουντά μοι, καὶ
ἀσεβεῖ; μὲν ὑπολήψεται τοὺς ἐτεροδόξους · Ἰθυσια-
στήριον δὲ, τὸν κατὰ χώρα ναδὸν, ὡς ἀπὸ μέρους τῆ
ἑλὸν · τὸν αὐτὸν δὲ καὶ οἶκον Θεοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς συμ-
βιδάξει πάντα, κατὰ ἀναλογίαν.

Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ ἀπὸ τοῦ χρισθῆναι.

ΨΑΛΜΟΣ ΚΓ'.

Τρίς ἐχρήσθη Δαβὶδ εἰς βασιλείαν · πρῶτον ὑπὸ
τοῦ Σαμουὴλ, ἐν Βηθλεὲμ · εἶτα ὑπὸ τῆς Ἰούδα φυ-
λῆς, ἐν Χεβρών, μετὰ τὴν ἀνάρεσιν τοῦ Σαοῦλ · καὶ
τρίτον, ὑπὸ πασῶν τῶν φυλῶν, μετὰ τὸν θάνατον
τοῦ Μεμφιβοσέτ. Πρὸ τῆς δευτέρας οὖν χρήσεως,
ἐποίησε τὸν παρόντα ψαλμὸν, ἐτι διωκόμενος ὑπὸ
τοῦ Σαοῦλ. Ἀρμύσει δὲ καὶ ἡμῶν ἐκάστῳ κατὰ τε
τῶν ὁρατῶν καὶ ἀοράτων ἐχθρῶν ἀναλόγως ἐκλαμβανόμενος.

*Κύριος φωτισμὸς μου καὶ σωτήρ μου, τίνα
φοβηθήσομαι ;* Φωτισμὸς μὲν, ὡς τὴν ἀπὸ τῆς λύ-
πης ἀγλὴν τῶν ὀφθαλμῶν μου διασκεδάζων, καὶ
φωτίζων αὐτοὺς τῷ φωτὶ τῆς βοηθείας αὐτοῦ · σω-
τήρ δὲ εἰ, ῥυόμενος τῆς ἐπιβουλῆς τῶν ἐχθρῶν. *Τίνα
δὲ, ἀντὶ τοῦ, οὐδένα.*

*Κύριος ὑπερασπιστὴς τῆς ζωῆς μου, ἀπὸ τίνοος
δειλιάσω ;* Οὐ γὰρ αὐτὸς ὑπερασπιστὴς, τίνα οὗτος
δειλιάσει ; Περὶ δὲ τοῦ ὑπερασπισμοῦ σαφῶς εἰρή-
καμεν ἐν τῷ ιζ' ψαλμῷ.

*Ἐν τῷ ἐγγίξειν ἐπ' ἐμοὶ κακοῦντας, τοῦ φα-
γεῖν τὰς σάρκας μου, οἱ θλιβοῦντές με καὶ οἱ
ἐχθροὶ μου, αὐτοὶ ἠσθένησαν καὶ ἐπεσον.* Ἀπαγ-
γέλλει μετὰ θαύματος ἡ εὐηγγελήθη · ἐν τῷ ἐγγίξειν
γὰρ, φησὶ, τοὺς λοχουντάς ἐχθροὺς ἐπὶ τῷ διαμασ-
σῆσθαι τὰς σάρκας μου, ὃ τὴν ἀγαν θηρωδίαν αὐ-
τῶν ἐμφαίνει, αὐτοὶ ἠσθένησαν, μηδὲν με βλάψαι
δυνήθοντες · καὶ ἐπεσον, μὴ τυχόντες τοῦ σκοποῦ.

hoc est, deciderunt a concepta spe, non consecuti

*Ἐὰν παρατάξεται ἐπ' ἐμὲ παρεμβολή, οὐ φο-
βηθήσεται ἡ καρδία μου.* Παρεμβολή παρὰ τοῖς
Ἑβραίοις ὁ στρατός. Ἐπὶ οὖν οὕτω παραδόξως
ἐρρύσθη, οὐκέτι φοβηθήσομαι, οὐδὲ παρεμβολῆν
ἄλγν, μήτοιγε λόγον.

Ἐν ἐκπαραστῇ ἐπ' ἐμὲ πόλεμος, ἐν ταύτῃ ἐγὼ ἄλπιζω. Ἐν ταύτῃ τῇ καρδίᾳ μου, τῇ μὴ φοβουμένῃ τοῦ λοιποῦ διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ βοήθειαν. Τινὲς δὲ ἐλλειπτικῶς ἐρμηνεύοντες, ἐξώθεν λαμβάνουσι τὸ, τῇ ἐλπιδί, τῇ εἰς Θεόν.

[Nam quod hic dicitur : *In hoc*, necessario referendum videtur, vel ad ipsam spem, ut dictum est, vel ad eor, non autem ad praelium, cum in Græca lectione tam pronomen, *hoc*, quam dictio *cor*, femineæ voces sint, dictio autem *praelium* masculino varietur articulo. Unde conjungi ea minime consentaneum est.]

Μίαν ἡτησάμην παρὰ Κυρίου. Μίαν ἐπιρρήμα, ἀντὶ τοῦ, ἄπαξ. Ἡ καὶ τοῦτο ἐλλειπές· λείπει γὰρ τὸ αἴτιον· σχῆμα δὲ καὶ τοῦτο τῶν ἀρχαίων.

Ταύτην ζητήσω. Μετὰ γὰρ τὸ βυθθῆναι, μίαν ἡτησάμην αἰτησιν, ἣν καὶ ἐπιζητήσω διὰ παρακλήσεως. Τίς δὲ αὕτη, ἀκουσον.

Τὸ κατοικεῖν με ἐν οἴκῳ Κυρίου πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου. Εὐλόγως τέτακται μετὰ τὸν κρὸ αὐτοῦ ὁ παρῶν ψαλμός. Ἐν ἐκείνῳ γὰρ εἶπεν· Κύριε, ἡγάπησα εὐπρέπειαν οἴκου σου· καὶ νῦν ὁμοίως ζητεῖ τὴν ἐν τῇ σκηνῇ κατοικίαν, εἴτουν παροικίαν· διατὶ δὲ, αὐτὸς ἐπήγαγε.

Τὸ θεωρεῖν με τὴν τερπνότητα Κυρίου, καὶ ἐπισκεπτεσθαι τὸν ναὸν αὐτοῦ. Ἰνα, φησὶ, θεωρῶν τὴν τερπνότητα αὐτοῦ, τέρπωμαι, καὶ ἅμα ἐφορῶ, μὴ τι παραμεληθεῖ τῶν καθηκόντων· σφόδρα γὰρ ἦ, φιλόθεος.
 [corum aliquid, quæ ad divinum cultum debentur] ommissum, aut neglectum sit : adeo quippe Deum amabat.

Ὅτι ἐκρυψέ με ἐν σκηνῇ αὐτοῦ, ἐν ἡμέρᾳ κακῶν μου. Διότι εὐηγοετήθη μεγάλη παρ' αὐτοῦ· ἐν ἡμέρᾳ γὰρ κινδύνου μου ἐκρυψέ με ἐν τῇ σκηνῇ αὐτοῦ. Ταύτην γὰρ σκηνὴν ἐκάλεσεν, ὅτι δίχην σκηνῆς· τὸν προσφυγόντα ἐφύλαξεν.

In periculis beatum David, divina protectio, tabernaculi ejusdem instar, hospitio quodammodo suscepit, ac susceptum servavit.

Ἐσκέπασέ με ἐν ἀποκρύφῳ τῆς σκηνῆς αὐτοῦ. Τὸ αὐτὸ λέγει πάλιν, τρανότερον ἀνακηρύττων τὴν εὐεργεσίαν. Ἀπόκρυφον δὲ, τὸ ἐνδότερον, τούτῃ ἐστι, Παντελῶς ἀθεάτων με τ. ἰ. ἀνιχνεύουσιν ἐποίησεν.

Ἐν πέτρᾳ ὕψωσέ με. Ἐν ἀσφαλεῖ καὶ ἀφοβίᾳ με κατέστησεν, ἐκ μεταφορῆς τῶν ψευδόντων, καὶ εἰς πέτραν ἀπίστομον ἀνάβαινοντων.

Καὶ νῦν ἰδοὺ ὕψωσε κεφαλῆν μου ἐπ' ἐχθρούς μου. Αἰσθόμενος ἀπορρήτως, θείας ἀποφάσεως· βεβαιούσης τὴν αἰτησιν αὐτοῦ, περὶ τῶν μελλόντων ὡς ἦδη γεγονότων προσητεῦει λέγων, ὅτι· Ἐπακούσας με Κύριος, ἰδοὺ ὑπέβητόν με τῶν ἐχθρῶν ἐποίησεν. Οἱ γὰρ νικῶντες ὑψαυχονῶντο κατὰ τῶν ἡττωμέ-

Si exurgat adversum me praelium, in hoc ego sperabo. In hoc scilicet corde meo, quam amplius non timet, ob fiduciam, quam in divino posuit auxilio. Quidam dicunt subintelligi debere, ut sit sensus : Hæc scilicet spe, quam in Deum habeo.

[Nam quod hic dicitur : *In hoc*, necessario referendum videtur, vel ad ipsam spem, ut dictum est, vel ad eor, non autem ad praelium, cum in Græca lectione tam pronomen, *hoc*, quam dictio *cor*, femineæ voces sint, dictio autem *praelium* masculino varietur articulo. Unde conjungi ea minime consentaneum est.]

Vers. 4. *Unam petii a Domino.* Postquam liberatus sum, petitionem unam petii a Domino. Ita enim subintelligendum est. Vel *unam* adverbialiter intellige, pro *semel*, quemadmodum juxta Græcæ dictionis significationem intelligi potest (95)

Hanc requiram. Hanc scilicet petitionem, quam consolationis meæ gratia requiro. Quænam autem ea sit, audi :

Ut inhabitem in domo Domini, omnibus diebus vitæ meæ. Merito hic psalmus post proxime superiorem collocatus est : ibi enim dixit Propheta : *Domine, dilexi decorem domus tuæ* ¹⁴ : et nunc simili modo, *in domo Domini*, hoc est, in tabernaculo Dei habitationem habere desiderat. Et quare ita cupiat, addidit, dicens :

Ut contempler delectationem Domini, et visitem templum ejus. Ut delectatione, inquit, afficiar, contemplando ea quibus ipse Dominus delectatur. Præterea etiam ratione illic semper adesse cupio, ut perspiciam numquid forte aliquod officium [aut

Vers. 5. *Quoniam abscondit me in tabernaculo suo, in die malorum meorum.* Maximis, inquit, beneficiis ab eo affectus sum : In die enim periculorum meorum abscondit me protectione sua. Quam ideo tabernaculum appellavit, quia fugientem ad Deum

Protexit me in abscondito tabernaculi sui. Rursus idem dicit, manifestus divina prædicans beneficia. Per absconditum autem penitiora atque interiora tabernaculi intelligit, ac magis tuta ; ac si diceret : Insuperabilem me omnino atque invisibilem, inimicis vestigantibus reddidit.

Vers 6. *In petra exultavit me.* Sine timore me, inquit, ac securum constituit. Tractum est autem hoc ex eorum metaphora, qui periculorum sibi ab inimicis imminentiū timore in petram aliquam abscissam undique et præruptam confuginnt.

Et nunc ecce exaltavit caput meum super inimicos meos. Animadvertens Propheta petitionem suam fuisse sibi a Deo ineffabili quodammodo confirmatam, de futuris deinceps, prophetico more, veluti de præteritis loquitur. Quia inquit, exaudivit me Dominus, ecce quod superiorem etiam inimicis me

¹⁴ Psal. xiv, 8.

Variorum lectiones.

(95) Græca ita sonant : *Figura enim hæc est veterum.*

posuit. Solent enim victores victis insultare, et supra illos quodammodo se extollere; aliter enim petitio beati David impleri non poterat, nisi ejus inimici prius destructi fuissent.

Circuivi et immolavi in tabernaculo ejus. Quod in præcedenti psalmo tanquam futurum dixit: *Et circumdabo altare tuum, Domine*; id nunc quasi jam adimpletum ponit, *Circuivi*, inquit, *et immolavi*. Aquila vero: *Exaltabo, circuibo, et immolabo* transtulit, ut sit tempus pro tempore. Tabernaculum autem id dicit, quod fixerat Moyses.

Hostiam laudis et vociferationis. Laudis quidem, quia ab eo protectus sum; vociferationis vero, ob victoriam de inimicis. Vociferatio enim, clamor quidam est adversus inimicos; tametsi hoc in loco pro cantu quodam triumphali posuerit. Per hostiam autem sacrificium intelligit, in gratiarum actionem oblatum, pro auxilio et victoria.

Cantabo et psallam Domino. Quid differant cantare et psallere, dictum est in psalmo xii.

VERS. 7. Exaudi Domine vocem meam qua clamavi. Cum per sancti Spiritus inspirationem ei prædixerit, quæ ad se pertinebant, rursus ad priorem intentionem rediit: et per vocem, unam illam petitionem intelligit, de qua superius dictum est.

Miserere mei et exaudi me. Non me debes exaudire ob mea scelera, sed quod peto est, ut ex tua id facias misericordia.

VERS. 8. Tibi dixit cor meum: Dominum quæram. Ex intimo, inquit, corde sic dixi. Neque enim quasi in superficie solis labiis locutus sum. Dixi autem: *Dominum quæram*; meum, inquam, Dominum, neglecto prorsus ac spreto omni alio humano auxilio.

Exquisivit te facies mea. Præpositio illa, *ex*, intensionem quamdam denotat majorem. Ait igitur summa cum diligentia perquisivisse se adiutorem Deum. Et per faciem suam circumloquendo seipsum intelligit, ac si diceret: Ego ipse exquisivi te.

Faciem tuam, Domine, perquiram. Hoc est protectionem et custodiam tuam, et nunquam cessabo.

VERS. 9. Ne avertas faciem tuam a me. Hoc est protectionem tuam, qua inter angustias protegebatur.

Et non declines in ira a servo tuo. Ne in ira secedas a me, cui hactenus summo cum studio et cura astitisti: quod si ut homo deliquero, tu me humane ac misericorditer castiga, ac rursus ubi opus fuerit adjuva.

Adjutor meus esto. In futurum.

Ne repellas me. Tale vocabulum autem a Græco proverbio sumpserunt interpretes, qui Græce reddiderunt.

Ne derelinquas me, Deus, savior meus. Frequenter rogat ac preces fundit Propheta, constantiam suam in orando summam esse ostendens atque ex corde proficisci.

VERS. 10. Quoniam pater meus et mater mea dereliquerunt me. Quoniam, inquit, omni parentum so-

λων. Ἄλλω; γὰρ οὐκ ἦν πληρωθῆναι τὴν ἀρετήν, εἰ μὴ οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ προκατεργασθῶσιν.

Ἐκύκλωσα καὶ ἔθουσα ἐν τῇ σκηνῇ αὐτοῦ.

Ἵπερ ἐν τῷ προλαβόντι ψαλμῷ εἶπεν ὡς μέλλον, τοῦτο νῦν ὡς ἐκδὸν εἰς τέλος φησὶν. Ἐκεί μὲν εἶρηκεν· *Καὶ κύκλωσα τὸ θυσιαστήριόν σου, Κύριε*· ἐνταῦθα δὲ, *Ἐκύκλωσα καὶ ἔθουσα*· ὁ δὲ Ἀκύλας, *Καὶ ὑψώσω, καὶ κυκλώσω, καὶ θίσω*, ἐξέδωκεν, ὡς εἶναι τὸν χρόνον ἐνηλλαγμένον. Σκηνὴν δὲ λέγει, ἣν ἔπηξεν ὁ Μωσῆς.

Θυσίαν αἰνέσεως καὶ ἀλαλαγμοῦ. Αἰνέσεως μὲν, ἐφ' οἷς ἐσκεπάσθην· ἀλαλαγμοῦ δὲ, ἐφ' οἷς νενίκηκα· ἀλαλαγμὸς γὰρ ἐστὶ βοή κατ' ἐχθρῶν. **B** Τέθειται δὲ νῦν ἀντὶ τοῦ νικητηρίου παιᾶνος. Λέγει δὲ θυσίαν, εὐχαριστήριον ἅμα καὶ ἐπινίκιον.

Ἄσω καὶ ψαλῶ τῷ Κυρίῳ. Περὶ τῆς διαφορᾶς τοῦ ἄσω, καὶ τοῦ ψαλῶ, προειρήκαμεν ἐν τῷ ἑβ' ψαλμῷ.

Εἰσάκουσον, Κύριε, τῆς φωνῆς μου, ἧς ἐκέκραξα. Προθεσπίσας τὰ καθ' ἑαυτὸν δι' ἐπιπολαίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος, αὐθις ἔχεται τοῦ προτέρου σκοποῦ, φωνὴν λέγων τὴν περὶ τῆς μᾶς αἰτήσεως.

Ἐλέησόν με, καὶ εἰσάκουσόν μου. Οὐ χρεώσται; εἰσακοῦσαί μου, διὰ τὸ ἐμὸν ἀνάξιον· ἀλλὰ διὰ τὸν οἰκτεῖον ἔλεον εἰσάκουσον.

C *Σοὶ εἶπεν ἡ καρδία μου· Κύριον ζητήσω.* Πρὸς σὲ εἶπεν αὐτὴ ἐκ βαθέος ἡ καρδία μου, καὶ οὐκ ἐπιπολαίως τὰ χεῖλη μου. Εἶπε δὲ, ὅτι Κύριον ζητήσω, δηλαδὴ τὸν ἐμὸν Δεσπότην, περιφρονήσασα πᾶσαν ἀνθρωπίνην βοήθειαν.

Ἐξεζήτησέ σε τὸ πρόσωπόν μου. Ἡ ἐξ ἐπιπολαίας σε ἐζήτησα βοηθόν. Πρόσωπον δὲ τοῦ Δαβὶδ, αὐτὸς ὁ Δαβὶδ, κατὰ περιφρασιν· Ἐξεζήτησά σε αὐτός.

Τὸ πρόσωπόν σου, Κύριε, ζητήσω. Τὴν ἐπισκοπὴν σου καὶ ἐτι ζητήσω, καὶ οὐδέποτε παύσομαι.

Μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ.

Τὴν ἐπισκοπὴν σου, τὴν ἐν ἀνάγκῃ σκεπάσασάν με. **D** *Καὶ μὴ ἐκκλίνης ἐν ὀργῇ ἀπὸ τοῦ δούλου σου.* Μὴ ἀναχωρήσῃς ἀπ' ἐμοῦ ἐν ὀργῇ, ὁ συμπάρων μοι κηδεμονικῶς, εἰ καὶ ὡς ἄνθρωπος πλημμελήσω σοι· παιδεύσας δὲ φιληθρῶπως, αὐθις ἀνάλαβε.

Βοηθός μοι γενεοῦ. Καὶ εἰς τὸ μέλλον.

Μὴ ἀποσκορακίσῃς με. Μὴ ἀπίσης με. Τὴν δὲ τωαύτην λέξιν ἀπὸ παρρημίας· Ἑλληνικῆς ἔλαβον εἰ ἐξελληνίσαντες ἐρμηνεῖς.

Μὴ ἐγκαταλίπῃς με, ὁ Θεός, ὁ σωτήρ μου. Πυχνὰ παρακαλεῖ, δεικνύς, τὸ τῆς προσευχῆς ἐμμονον καὶ ἐγχαρίδιον.

Ἵτι ὁ πατήρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἐγκατέλιπόν με. Διότι καὶ αὐτῆς τῆς ἀπὸ τῶν γονέων

παρμουθίας ἐστερημαί, καὶ οὐ μόνον τῆς ἀπὸ τῶν Α
φίλων συμμαχίας· πάντες γὰρ δεδοίκασι τὸν Σαούλ.

Ὁ δὲ Κύριος προσελάβετό με. Τοῦτο παρηγο-
ρῶν ἐαυτὸν εἶπεν· Εἰ καὶ πάντες με, φησί, κατέλι-
πον, ἀλλὰ οὐδὲ ὁ Κύριος· προσελάβετό με, σκέπων
καὶ ρυόμενος.

Νομοθέτησόν με ἐν τῇ ὁδῷ σου. Ἄντι τοῦ,
Νομοθέτησον, Συνέτισον εἶπεν ὁ Ἀκύλας· ἦτοι,
νόμους με διδάξον σωτηριώδεις βαινόντα ἐν τῇ
πνευματικῇ ὁδῷ, τῇ πρὸς σὲ φερούσῃ.

Καὶ ὁδήγησόν με ἐν τριβῶ εὐθείᾳ. Τρίβων τῆς
σωτηρίας, ἵνα μὴ πλανῶμαι, σχολιοῖς λογισμοῖς
ἐμπίπτων.

Ἐρεκα τῶν ἐχθρῶν μου, μὴ παραδῶς με εἰς
ψυχᾶς θλιβόντων με. Εἰς ψυχᾶς θλιβόντων, ἦγουν
εἰς τοὺς θλιβόντάς με στρατιώτας, κατὰ περίφρασιν. Β
Μὴ παραδῶς με οὐδὲν αὐτοῖς ὑποχείριον, ἵνα μὴ οἱ
ἐχθροί μου ἀποστείλαντες αὐτοὺς εἰς τὸ συμβαλεῖν
με, χαρῶσιν· λέγει δὲ τὸν Σαούλ.

Ὅτι ἐπαρέστησάν μοι μάρτυρες ἄδικοι. Κατ-
εμαρτυρεῖ γὰρ αὐτοῦ ὁ Σαούλ ἄδικως, ὡς ἀνελεῖν
αὐτὸν μελετώντων.

Καὶ ἐψεύσατο ἡ ἀδικία ἐαυτῆ. Ἡ δὲ τοιαύτη
μαρτυρία ἐψεύσατο ἐαυτῆ, τουτέστιν, οὐχ εὐρέθη
ἀληθεύουσα. Οὐδὲν γὰρ αὐτὸν ἠδίκησα, εἰ μὴ καὶ
μᾶλλον ὠφέλησα. Ἡ καὶ ἄλλως· Αὕτη ὑποσχομένη
ἐαυτῆ συλλαβεῖν με, ἐψεύσατο, μὴ τυχοῦσα τοῦ
σκοποῦ.

Πιστεύω τοῦ ἰδαῖν τὰ ἀγαθὰ Κυρίου. Πιστεύω
τῷ πληροφοροῦντί μοι ἀγίῳ Πνεύματι, ὅτι νικήσω,
καὶ ἀπολίψομαι τὴν βασιλείαν, καὶ ἀπολαύσω τῶν
ἀγαθῶν αὐτῆς.

Ἐν γῆ ζώντων. Ἐν τῷ κόσμῳ· γῆ μὲν γὰρ ζών-
των, οὗτος· γῆ δὲ τεθνεώτων, ὁ ἕλης. Ἔστι δὲ καὶ
ἐίλωσ εἰπεῖν, ὅτι περὶ τῆς ἀναστάσεως δογματίζει
τῶν νεκρῶν· γῆν μὲν γὰρ ζώντων λέγων βασιλείαν
τῶν οὐρανῶν· ἀγαθὰ δὲ, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς
ἀγαπῶσιν αὐτόν.

Υπόμεινον τὸν Κύριον. Τοῦτο καὶ τὸ ἐξῆς βῆ-
την πρὸς ἐαυτὸν ἀποτείνεται, κατεπάρων ἐαυτῷ
λύπουμένῳ, καὶ μὴ καταπίπτειν ἐγκελευόμενος.
Υπόμεινον δὲ, ἀντι τοῦ, ἀνάμεινον, προσδόκα D
βοηθόν.

Ἄνερ' ἵζου, καὶ κραταιούτω ἡ καρδία σου, καὶ
ἐπόμεινον τὸν Κύριον. Θαρσοποιὰ καὶ βωστικὰ
ψυχῆς τὰ ἐπιφωνήματα· μεμονωμένος γὰρ αὐτὸς
ἐαυτὸν ἀνεκτάτο, καὶ παρεθάρρυνεν. Αὐθις δὲ τὸ,
Υπόμεινον τὸν Κύριον, εἰς πλεονα παράκλησιν
καὶ ψυχαγωγίαν.

Ψαλμὸς τῷ Δαβίδ.

ΨΑΛΜΟΣ ΚΖ'.

Καὶ τοῦτον τὸν ψαλμὸν εἶτι διωκόμενος ὑπὸ τοῦ
Σαούλ ἔγραψεν.

Πρὸς σὲ, Κύριε, κεκράξομαι. Οἷα πρὸς μηδένα
ἕτερον ἀποβλέπων· πάντων γὰρ μεμόνωμαι τῶν
ἀξιομάχων. Διὰ τῆς κραυγῆς καὶ τὸ τῆς δεήσεως
ἐπιτεταμένον ἐμφαίνεται.

latio prorsus careo, ut vel amicos meos omnes ia-
ream, qui Saulis potentiam verentur.

Dominus autem assumpsit me. Hoc ad solamen
suum dicit. Licet, inquit, omnes me dereliquerint,
ipse tamen Dominus assumpsit me, protegens sci-
licet atque eripiens a periculis.

Vers. 11, 12. Legem pone mihi in via tua. Aquila
pro *legem pone*, reddidit : *Doce me*, hoc est : Salu-
tares leges tuas doce me ; me, inquam, per semitam
spiritualis legis tuæ incedentem, et quæ ad te tendit.

Et deduc me in semitam rectam. Ad rectam sa-
lutis semitam, ne seducar de via, et in pravas in-
cidam cogitationes.

*Propter inimicos meos ne tradas me in animas
tribulantium me.* In animas tribulantium circumlo-
quendo dixit, pro, in ipsos tribulantes me milites.
Ne tradas igitur me illis in potestatem, ne præci-
pui hostes mei qui illos miserunt ut me compre-
henderent, gaudio ac lætitia inde afficiantur. Intel-
ligit autem ipsum Saulem.

Quoniam insurrexerunt in me testes iniqui. Ipse
etenim Saul notam impingere cupiens beato David
injuste, illud adversum eum attestabatur, dicens,
scire se quod decreverat David ipsum interficere.

Et mentita est iniquitas sibi. Ipsa, inquit, inimi-
corum attestatio sibi ipsi mentita est, hoc est, in-
venta est vera non esse. Nihil enim illum læsi aut
injuria affecti, quin imo potius adjuvi. Vel aliter :
Ipsa injustitia quæ sibi pollicebatur comprehensu-
rum me esse, mentita est : hoc est, non est asse-
cuta quod sperabat.

Vers. 13. Credo videre bona Domini. Credo, in-
quit, sancto Spiritui qui de omnibus his me cer-
tiores facit, quod superabo hostes, et recuperabo
regnum, quodque illius bonis diu perfruar.

In terra viventium. In hoc mundo qui est vivorum
terra : terra enim mortuorum infernus. Possumus
etiam dicere, quod tradatur hic dogma de resur-
rectione mortuorum : et quod per terram viven-
tium, regnum cælorum intelligit : et per bona, illa
bona, quæ præparavit Deus diligentiibus se.

Vers. 14. Sustine Dominum. Hæc verba et quæ se-
quuntur Propheta ad seipsum dirigit, veluti tem-
perans sese ac sibi ipsi solamen præstans. Jubet
autem non decidere a bona spe : *Sustine*, inquit,
hoc est, exspecta auxiliatorem.

*Viriliter age, invalescat cor tuum, et sustine Do-
minum.* Verba hæc sibi fidens et constantis ani-
mæ. Solus enim existens beatus David ipse se
confidere jubebat, et rursus ad majorem animæ
consolationem et oblectamentum, repetit illa verba :
Sustine Dominum.

Psalms ipsi David.

PSALMUS XXVII.

Hunc psalmum etiam conscripsit beatus Dav'd eo
tempore quo persequeretur eum Saul.

Vers. 1. Ad te, Domine, clamabo. Quasi ad nullum
alium respiciens : omnibus enim aliis auxiliis pri-
vatus sum. Per clamorem autem, precum suarum
intensionem demonstrat.

Deus meus, ne sileas a me. Ne obaudias me, metaphorice dictum. Solent enim qui obaudiunt, tacere. et nihil respondere potentibus.

Ne quando taceas a me. Ne me unquam obaudias, qui tuo semper auxilio indigeo.

Et similis ero descendentibus in lacum. Si obaudieris me, inquit, statim similis ero ipsis mortuis: hoc est, statim moriar. Per lacum enim sepulturam intelligit. Potes etiam per lacum, foveam intelligere, in quam si quis inciderit, sine auxilio remanet, eo quod illinc effugere non possit.

VERS. 2. *Exaudi, Domine, vocem deprecationis meæ, dum oro ad te, dum extollo manus meas ad templum sanctum tuum.* Per templum, ut diximus, tabernaculum intelligit ad quod manus tendebat, dum oraret, tametsi id procul esset. Sic etiam et Daniel orans in Babylone, aperiebat fenestras quæ conversæ erant ad Jerusalem: non quod illic divinitatem circumscriberent, sed quia sciebant Deum illic apparuisse. Vel templum pro cælo intelligendum est, juxta illud: *Qui habitat in cælis iridebit eos* 12.

VERS. 3. *Ne simul trahas me cum peccatoribus.* Quibuscum sæpenumero conversor. Noli igitur ob meam hanc conversationem, cum illis me pariter ad lucidas pœnas trahere. Nosti quod invitus cum eis conversor. Et superflua videtur dictio illa: *Simul.* Quod si his verbis uti et nos volumus cum oramus, per peccatores dæmones intelligemus, aut alienos a fide, aut etiam iniquos omnes.

Et cum operantibus iniquitatem ne perdas me. Hoc ad majorem superioris dicti declarationem est. Idem enim significat.

Qui loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum. Quidam enim eorum qui erant cum Saule, amicitiam simulabant erga David, et insidias nihilominus adversus eum clam parabant, et præcipue inter alios ipse etiam Saul.

VERS. 4. *Da illis, Domine, secundum opera eorum.* Condigna scilicet eorum protervitatibus.

Et secundum nequitiam adinventionum ipsorum. Hæc pari modo ad præcedentis versiculi declarationem dicta sunt.

Secundum opera manuum eorum da illis. Dolorem Propieta animæ suæ zelo quodam odii in pravos accensæ, omnibus patefacit, dum eandem sæpius variis verbis repetit sententiam.

Redde retributionem eorum ipsis. Redde illis debitam ultionem pro malignitate, ex his autem verbis demonstrat, se non ut æcerbum hostem adversus eos imprecari, sed ut justitiæ amatorem, optare illis debitas pœnas: ut hac ratione pravi omnes reddantur meliores.

VERS. 5. *Quoniam non intellexerunt opera Domini.* Quia hactenus dispensationes Dei non intellexerunt: quod scilicet Deus pravos sustinet, ut eorum pra-

'Ο Θεός μου, μη παρασιωπήσης άπ' έμου. Μη παρακούσης μου, κατά μεταφοράν. Ειώθασι γάρ οι παρακούοντες σιωπῆν, και μηδέν φθέγγεσθαι προς τους αϊτουμένους.

Μήποτε παρασιωπήσης άπ' έμου. Μηδέποτε παρακούσης μου, χρήζοντος άεί της σής έπικουρίας.

Και όρρωθήσομαι τοίς καταβαίνουσιν εις λάκκον. Εί και παρακούσης μου, εύθύς όμοιος γενήσομαι τοίς νεκροίς, ήγουν άποθάνω· λάκκος γάρ ό τάφος. "Η και λάκκον τον βόθρον νοήσομεν, εις όν ό ευπίπτων άδοθήητος διά τό άφυκτον γίνεται.

Εισάκουσον, Κύριε, της φωνής της δεήσεώς μου, εν τῷ δεεσθαι με προς σε, εν τῷ αίρειν με χειράς μου προς ταν άγιόν σου. Ναν, ως προειρήκαμεν, την εκνην λέγει, προς ήν ετεινε τάς χειράς εύχόμενος, ει και πόρρω ήν. Ούτω γάρ και Δανήλ εν Βαβυλώνι προσευχόμενος, τάς προς Ίερουσαλήμ τετραμμένας ανέψγει φωταγούς, ουκ εκτί περιγράφων τό θεϊον, άλλ' εκεί την θείαν επιφάνειαν γεγενήσθαι μεμαθηκώς. "Η και ναν τον ουρανόν ύποληπτέον, κατά τό· 'Ο κατεικων εν οίφρανοίς, εκγελάσεται αυτούς.

Μη συναλκήσης με μετά άμαρτωλών. Οίς πλάκεις συναναστρέφομαι. Μη ούν διά την άναστροφήν συναλκήσης καμέ μετ' αυτών, εις τό δοῦναι δικτην· οίδας γάρ, ότι και άκων τουτο ποιώ· περιττή δέ ή σύν πρόθεσις. Ήμεις δε ύπερ εαυτών ταύτα προσευχόμενοι, άμαρτωλόυς νοήσομεν τους έτεροδόξους, ή τους δαίμονας, ή και άνόμους.

Και μετά εργαζόμενων άνομίαν μη συναπολέσης με. Τουτο του προτέρου σαφηνιστικόν, και ταυτθ δηλούν.

Των λαλούντων ειρήνην μετά των πλιητεν αϊκων, κακά δε εν ταίς καρδίαις αυτών. Τινές γάρ των μετά του Σαουλ, ύποκρινόμενοι φανεράν φιλήν προς Δαβιδ, έπεβούλευον αυτῷ λάθρα, και μάάλιστα Σαουλ.

Δός αυτοίς, Κύριε, κατά τά έργα αυτών. "Αξια της κακίας αυτών.

Και κατά την πονηρίαν των εκιτηδευμάτων αυτών. Καλ τουτο του προ αυτου σαφηνιστικόν.

Κατά τά έργα των χειρών αυτών δός αυτοίς. Διά της ταυτολογίας την όδύνην εμφαίνει της ψυχής, εμπιμπρώμενος τῷ ζήλω της μισοπονηρίας.

'Απόδος τό ανταπόδομα αυτών αυτοίς. 'Απόδος αυτοίς την κεχρηωστημένην εκδίκησιν αντί της κακίας. 'Εντεῦθεν δε φαίνεται, ότι ουχ ώς πικρός καταρτάται τούτων, άλλ' ώς φιλοδίκαιο: επιπαχύνει την όφειλομένην τιμωρίαν, ίνα βελτίους οι κακοί γένωνται.

"Οτι ου συνήκαν εις τά έργα Κυριοι. "Οτι μέχρι του νυν ου συνήκαν τάς θέλας οικονομίας, ως άνέχεται αυτών ό θεός, ουτω πονηρευομένων, ίνα και ή

12 Psal. 11, 4.

φαιλότης αὐτῶν ἐλεγχοῦν, καὶ ἐν καιρῷ τιμωρηθῶ- A
σιν ἀσύγγνωστα.

Καὶ εἰς τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ. Ἔργα δὲ λέγω, ἃ αὐτὸς ἐργάζεται μετὰ τοῦ σκοποῦ· αἱ χεῖρες γὰρ ἐνταῦθα, τὸ λελογισμένον τῶν ἔργων ἐμ- φαίνουσι.

Καθελθεῖς αὐτούς, καὶ οὐ μὴ οἰκοδομήσεις αὐ-
τούς. Τοῦτο προφητεία τῆς ἀπωλείας αὐτῶν, ὅτι
πεσόντες, οὐκέτι ἀνορθωθήσονται.

Ἐβλόγητός Κύριος, ὅτι εἰσήκουσε τῆς φωνῆς
τῆς δεήσεώς μου. — Ἐβλογητός, ἀντὶ τοῦ, Ἄξιός
εὐλογεῖσθαι καὶ ὑμνεῖσθαι· ὅσα δὲ πληροφορηθεῖς
ὦν ἐξήτησε, φησὶν, Ὅτι ἐπήκουσέ μου.

Κύριος βοηθός μου, καὶ ὑπερασπιστής μου.
Τοῦτο τῆς πληροφορίας.

Ἐπ' αὐτῷ ἠλπισεν ἡ καρδία μου. Ὡς μόνῳ
ἀψυδεῖ Θεῷ.

Καὶ ἐβοηθήθην. Καὶ οὐκ ἀπέτυχον τῆς ἐλ-
πίδος.

Ἀρέθαις ἡ σάρξ μου. Ἡ πρὸ τούτου ἐκτετη-
κυῖα ταῖς φροντίσι καὶ κακοπαθείαις.

Καὶ ἐκ θελήματός μου ἐξομολογήσομαι αὐτῷ.
Ἐκ καρδίας, προθύμως, οὐκ ἀναγκαστικῶς. Τοι-
ούτῳ ἐστὶ καὶ τὸ Ἐκουσίως θύσω σοι. Ἐξομο-
λόγησιν δὲ τὴν εὐχαριστείαν λέγει.

Κύριος κρατάτω τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ ὑπερ-
ασπιστής τῶν σωτηριῶν τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ
ἔσται. Κύριος ἰσχύει τὸν ἀνατεθειμένον αὐτῷ λαόν,
καὶ ὑπερμαχεῖ τῆς σωτηρίας τοῦ χρισθέντος· εἰς
βασιλεία κατὰ πρόσταξιν αὐτοῦ. Λέγει δὲ περὶ τε
παντὸς τοῦ λαοῦ, καὶ περὶ ἑαυτοῦ, εἰδῶς τὴν ἐσο-
μένην μεταβολήν.

Σῶσον, Κύριε, τὸν λαόν σου, καὶ ἐβλόγησον
τὴν κληρονομίαν σου. Ὡς ἀποληψόμενος ὅσον
οὐπω τὴν βασιλείαν, ὑπερεῖχεται τοῦ λαοῦ. Ἐν δὲ
τῇ βίβλῳ τῆς Ἐξόδου ὁ Θεὸς λαόν αὐτοῦ περιούσιον,
ἦτοι κληρονομίαζον τοὺς Ἰσραηλίτας ἐκάλεσε.

Καὶ ποιμανοὺ αὐτούς. Συμβασίλων ἐμοί, συμ-
βουλεύων ἐμοί.

Καὶ ἐπαρον αὐτούς ἕως τοῦ αἰῶνος. Καὶ
ὑψωσον τοῖς τροπαῖσι μέχρι παντός. Δύναται δὲ καὶ
ἡ ἀρά τοῦ, Δός αὐτοῖς, Κύριε, κατὰ τὰ ἔργα
αὐτῶν, καὶ τὰ ἐξῆς, καὶ κατὰ τῶν σταυρωσάντων
τὸν Χριστὸν Ἰουδαίων ἕλκεσθαι, οἵτινες παμπόνη-
ροι ὄντες, οὐ συνῆκαν εἰς τὴν ἡγάξετο τεράστια. Διὸ
καθαυρεθέντες, οὐκέτι ἀνορθώθησαν· ὁ δὲ Θεὸς
ἐκραταίωσεν τὸν πιστὸν λαόν, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ
αὖθις ἡ εὐχὴ πρὸς τὸν Χριστὸν, ὑπὲρ τοῦ ἐξ ἐθνῶν
λαοῦ αὐτοῦ δοθέντος αὐτῷ εἰς κληρονομίαν, ὃν καὶ
ἐποίησε καὶ ὑψωσεν ἀληθῶς.

vitas magis vincatur, et in opportuno tempore
irremissibiliter afficiantur supplicits.

Nec opera manuum ejus. Opera, inquam, dico quæ
ipse summo consilio operatur, et non casu; per
manus enim hic considerationem quamdam, et
studium in divinis operationibus esse demon-
strant.

Destrues illos et non edificabis eos. Prædicit Pro-
pheta inimicorum suorum perditionem, quæ ejus-
modi futura erat, ut ubi semel in præceps ceci-
dissent, resurgere amplius, aut se erigere non
possent.

VERS. 6. Benedictus Dominus quia exaudivit vocem
deprecationis meæ. Benedictus, hoc est, dignus cui
benedicatur, qui laudetur. Deinde quasi certus de
iis quæ postulaverat, addit: Quia exaudivit me.

VERS. 7. Dominus adjutor meus et protector meus.
Hoc, simili modo ad certitudinem illam pertinet,
quam de divino auxilio conceperat.

In ipso speravit cor meum. Veluti in solo vero
ac non fallaci adjutore.

Et adjutus sum. Et spe concepta non sum fru-
stratus.

Et refluviit caro mea. Quæ ante ob sollicitudines
et afflictiones varias tabefacta erat

Et ex voluntate mea constebor ei. Prompto animo,
inquit, atque ex eorde id faciam, non ut coactus.
Simile istud est: Voluntarie sacrificabo tibi¹⁶. Per
confessionem vero gratiarum actionem intellige.

VERS. 8. Dominus fortitudo populi sui, et prote-
ctor salutem Christi sui est. Dominus, inquit, popu-
lum suum sibi dedicatum fortiozem reddit, et pro
illius pugnat salute, qui mandato ejus ad regnum
unctus est [Christus etenim unctum significat].
De seipso autem ac de toto populo sermonem facit,
veluti præscius futuræ immutationis.

VERS. 9. Salvum fac populum tuum, Domine, be-
nedic hereditati tuæ. Quasi jam regnum susceptu-
rus esset, et huic rei propior quam antea, rogat
Propheta pro populo Dei; et quod hereditati suæ
dicit, simile ei est quod legimus in Exodo, ubi
Israelitas Deus populum suum peculiarem, hoc est
hereditarium appellavit.

Et pasce eos. Simul mecum reguans, mihi que
consulens.

Et extolle eos usque in sæculum. Et extolle eos
tropæis perpetuis. Illa etiam imprecatio superius
facta: Da illis, Domine, secundum opera eorum¹⁷,
potest ad crucifixores Christi referri: qui omni
pravitate imbuti, non intellexerunt miracula, aut
a Domino facta. Quapropter et destructi sunt,
et amplius non erecti: contra autem Deus
populum suum fortificavit, et quæ sequuntur, etc.
Et rursus etiam oratio ad Christum referatur, pro
populo ex gentibus, qui illi in hereditatem datus
est, et quem pavit Christus atque exaltavit.

¹⁶ Psal. LIII, 8. ¹⁷ Psal. XVIIII, 4.

Psalms ipsi David egressionis tabernaculi.

PSALMUS XXVIII.

Juxta historiam hic psalmus præceptum quoddam continet, ad sacerdotes et Levitas, de egressu tabernaculi, vel de egressu templi: quid scilicet illinc egressi sequenti die facere deberent: afferre nimirum filios arietum, masculos, nuper natos, et gloriam, per laudationes et psalmos, et honorem, per regulam et religionem: atque hoc in aula templi, et non alio in loco. Juxta anagogicum vero sensum, intelligi potest de egressu a corpore, quod Apostolus tabernaculum vocat¹⁸. Est enim corpus animæ tabernaculum. Admonet igitur hic psalmo Propheta quid facere debeamus, ut præparemur ad exitum ab hoc corpore. Actiones etenim nostræ in hac vita, animæ tunc erunt viaticum.

VERS. 1. *Afferte Domino, filii Dei, afferte Domino filios arietum.* Filii quidem Dei apostoli sunt. Ita enim Dominus appellavit eos dicens: *Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum*¹⁹. Filii autem arietum, fideles ex gentibus, quorum parentes, ob errorem summum in quo erant, irrationales dici merito, et arietibus comparari poterant. Admonet igitur apostolos Propheta hoc psalmo, ut festinent adducere infideles gentes ad Christum. Ordo est: O filii Dei, afferte Domino, afferte filios arietum. Illa autem ingeminatio verbi *afferte*, studium quoddam ac diligentiam non vulgarem adhibendam esse demonstrat. Vel aliter: Filii quidem Dei ii dicendi sunt, qui per baptismatis regenerationem Christo adoptati et ad virtutes initiati sunt; filii vero arietum ii, quos apostoli per Evangelii prædicationem genuerunt, necdum ad integram perfectionem devenerunt. Per arietes enim apostoli convenientissime intelligi possunt, cum et ipsi spiritualium gregum suorum sint duces. Quasi dicat Propheta: Vos, o apostoli, qui perfectiores estis, adducite eos ad Deum, qui adhuc imperfectiores sunt, instruente eos doctrina vestra; hoc enim gratissimum Deo est obsequium. Dictum enim legimus Petro: *Si diligis me, pasce oves meas*²⁰.

Afferte Domino gloriam et honorem. Gloriam Deo afferent, canendo illi hymnos ac laudes; honorem vero, per timorem atque observantiam mandatorum. Nam si (ut Apostolus inquit²¹), per transgressionem legis Deus inhonoratur, manifestum est quod per ejus observationem honorabitur.

VERS. 2. *Afferte Domino gloriam nomini ejus.* Per laudabiles nimirum actiones. Dictum enim legimus ad peccatores ex persona Dei: *Nomen meum propter vos blasphematur in gentibus*²². Gentiles etenim cum bonam fidelis viri vitam ac conversationem viderint, incitantur ut Deum nostrum laudent tanquam verum virtutis doctorem: quod si perversis moribus fidelem viderint, Deo statim nostro detrahunt, et vitiorum introductorem credunt. Unde in Evangelio legimus: *Ut videant bona vestra opera, et glorificent Patrem vestrum qui in cælis est*²³. Afferte igitur Domino laudem nomini ejus; hoc est, afferte ei laudem.

Adorate Dominum in aula sancta ejus. Per aulam sanctam, olium Synagoga intelligebatur, quæ

Ψαλμός τῷ Δαβὶδ ἐξόδου σκηνης.

ΨΑΛΜΟΣ ΚΗ΄.

Κατὰ μὲν τὴν ἱστορίαν εἶη ἂν ὁ παρῶν ψαλμὸς παράγγελμα τοῖς ἱερεῦσι καὶ Λευῖταις, περὶ τῆς ἐξόδου τῆς σκηνης, ἥτοι περὶ τῆς ἐξελεύσεως, τῆς ἀπὸ τοῦ ναοῦ, τί ἐξιώντες μέλλοιεν ποιεῖν εἰς τὴν ἐξῆς ἡμέραν ἀεὶ, ὅτι ἀγειν κριῶν ἄρρενα τέκνα, νεογιλὰ, ὅτι καὶ δόξαν δι' εὐφημίας καὶ ψαλμῶν, ὅτι καὶ τιμὴν δι' εὐταξίας καὶ εὐλαβείας, ὅτι ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ ναοῦ, οὐκ ἐν ἐτέρῳ τόπῳ· κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, εἶη ἂν περὶ τῆς ἐξελεύσεως τῆς ἀπὸ τοῦ σώματος, ὁ σκῆνος ὁ Ἀπόστολος καλεῖ· σκῆνωμα γὰρ τῆς ψυχῆς τοῦτο· παρεγγυᾷ δὲ ὁ ψαλμὸς τί ποιεῖν ὀφείλομεν, συσκευαζόμενοι πρὸς τὴν ἐξοδόν, τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος· ἐπειπερ αἱ ἐνταῦθα πράξεις, ἐφόδον τῆς ψυχῆς τηλικαῦτα γίνονται.

Ἐρέγκατε τῷ Κυρίῳ, υἱοὶ Θεοῦ, ἐρέγκατε τῷ Κυρίῳ υἱοὺς κριῶν. Υἱοὶ μὲν Θεοῦ, οἱ ἀπόστολοι. Οὕτω καὶ ὁ Κύριος αὐτοὺς προσηγόρευσεν, εἰπὼν· *Ἀναβαῖνον πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν.* Υἱοὶ δὲ κριῶν, οἱ ἐξ ἔθνῶν, ὧν οἱ πατέρες ἄλογοι, διὰ τὴν πλάνην. Προτρέπεται οὖν τοὺς ἀποστόλους προσάγειν τῷ Χριστῷ τὰ ἔθνη· οὕτω δὲ τὰ βῆτὰ συντακτέον· Ὅσοι υἱοὶ Θεοῦ, ἐρέγκατε τῷ Κυρίῳ, ἐρέγκατε υἱοὺς κριῶν. Ἐμφαντικὸν γὰρ σπουδῆς ἢ ἀναδίπλωσις. Ἦ καὶ ἄλλως· υἱοὶ μὲν Θεοῦ, οἱ διὰ τῆς παλιγγενεσίας τοῦ βαπτίσματος υιοθετηθέντες Χριστῷ, καὶ τελειωθέντες εἰς ἀρετὴν· υἱοὶ δὲ κριῶν, οἱ διὰ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος γεννηθέντες τοῖς ἀποστόλοις, ἐτι δὲ ἀτελεῖς. Κριοὺς γὰρ ἀποστόλους, εἰ βούλει, νοήσεις, ὡς ἀγελάρχας. Οἶον· Οἱ τελειότεροι, χειραγωγεῖτε τοὺς ἀτελεστέρους· τοῦτο γὰρ εὐαπόδεικτον τῷ Θεῷ. Φησὶ γὰρ πρὸς Πέτρον· *Εἰ φιλεῖς με, ποιμαίνε τὰ πρόβατά μου.*

Ἐρέγκατε τῷ Κυρίῳ δόξαν καὶ τιμὴν. Δόξαν μὲν, διὰ ὕμνων· τιμὴν δὲ, διὰ τοῦ φόβου, ἢ φυλακῆς τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ. Εἰ γὰρ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον εἰπεῖν, διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου τὸν Θεὸν ἀτιμάζεις, εὐδὴλον ὡς τιμᾶς αὐτὸν διὰ τῆς φυλακῆς.

Ἐρέγκατε τῷ Κυρίῳ δόξαν ὀνόματι αὐτοῦ. Δι' ἐπαινετῶν πράξεων· εἴρηται γὰρ πρὸς τοὺς ἀμαρτάνοντας· *Τὸ δρομὰ μου δι' ὑμᾶς βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν.* Ὁ γὰρ ἔθνικὸς ὄρων τοῦ πιστοῦ τὴν διαγωγὴν, εἰ μὲν εἶη καλὴ, ἐπαινεῖ τὸν Χριστὸν, ὡς ἀρετῆς διδάσκαλον· εἰ δὲ φαυλὴ, διασύρει μᾶλλον, ὡς κακίας ἐισηγητὴν. Ἐρέγκατε οὖν τῷ Κυρίῳ ἐπαινον τὸν ὀνόματος αὐτοῦ, τουτέστιν αὐτοῦ, κατὰ περιφρασιν.

Προσκυνήσατε τῷ Κυρίῳ ἐν αὐλῇ ἁγίᾳ αὐτοῦ. Ἦν πρότερον μὲν αὐλὴ ἁγία τοῖς Ἰουδαίοις, ἐν

¹⁸ I Cor. iii, 16.

¹⁹ Joan. ix, 17.

²⁰ Joan. xxi, 17.

²¹ Rom. ii, 23.

²² Isa. lii, 5.

²³ Matth. v, 16.

Ἱεροσολύμοις συναγωγή· μετὰ δὲ τὴν εἰς Χριστὸν ἄβρην, ἐγένετο ἡ ἑπαυλις αὐτῶν ἱρημωμένη. Ὑστερον δὲ γέγονεν αὐτῆ ἀγία τοῦ Χριστοῦ, ἡ τῶν Χριστιανῶν Ἐκκλησία καὶ πίστις, ἐν ἣ προσκυνεῖν αὐτὸν ὁ λόγος προτρέπεται, κωλύειν τὰς σχισματικῶς παρασυναγωγὰς, καὶ μόνην ἐκκρίνων τὴν ἀπὸ Χριστοῦ παραδεδομένην πίστιν. Δυνατὸν δὲ νοῆσαι αὐτὴν καὶ τὴν ἑπουράνιον. Διὰ τοῦτο οἱ πεφυτευμένοι ἐνταῦθα ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου, δηλαδὴ τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν πιστῶν, ἐν ταῖς αὐλαῖς ἐκεῖ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐξανθήσουσι.

Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὕδατων. Τοῦτο προφητεία περὶ τῆς ἐνεχθείσης ἀνωθεν φωνῆς ἐν Ἰορδάνῃ, ὅτε ὁ Χριστὸς ἐβαπτίσαστο, λεγούσης· *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδδόκησα.*

Ὁ Θεὸς τῆς δόξης ἐβρόντησε. Ὁ Πατήρ ἀφήκεν ἐκεῖνην τὴν φωνήν, ἣν καὶ βροντὴν ὀνομάζει, διὰ τὸ ἐξ οὐρανοῦ κατηνέχθαι, ὅθεν καὶ αἱ βρονταὶ, καὶ διὰ τὸ στερεῖν, καὶ ἐξάκουστον. Θεὸς δὲ τῆς δόξης, ἀντὶ τοῦ, ἐνδοξος, ὡσπερ καὶ Θεὸς τῆς ἀληθείας, ὁ ἀληθινός, καὶ Θεὸς ἐκδικησεως, ὁ ἐκδικητής, καὶ Θεὸς δυνάμεων, ὁ δυνατός, καὶ Θεὸς ἐλέους, ὁ ἐλεήμων, καὶ ὅσα τοιαῦτα· ἰδίωμα γὰρ καὶ τοῦτο τῆς Παλαιᾶς.

Κύριος ἐπὶ ὕδατων πολλῶν. Ὁ Χριστὸς ἐν ὕδασι, τοῖς τοῦ Ἰορδάνου, καὶ δι' ἐκείνων ἐν πᾶσιν ὕδασιν, ἀγιάζων τὴν φύσιν αὐτῶν ἐν Ἰορδάνῃ.

Φωνὴ Κυρίου ἐν ἰσχυί. Ἐν τῷ ἰσχυρῷ κατὰ τῶν παθῶν ἀνδρῶν φωνὴ γίνεται Κυρίου, ῥωννύουσα καὶ ὑποτιθεμένη τὰ δέοντα.

Φωνὴ Κυρίου ἐν μεγαλοπρεπειᾷ. Καὶ ἐν τῷ μεγαλοπρεπεῖ, τῷ καταφρονῶντι μὲν τῶν γενητῶν, φρονῶντι δὲ τὰ οὐράνια· ὡς δηλοῦσθαι διὰ μὲν τῆς ἰσχύος, τὸν πρακτικόν· διὰ δὲ τῆς μεγαλοπρεπειᾶς, τὸν θεωρητικόν.

Φωνὴ Κυρίου, συντριβοντος κέδρους. Ἡ κέδρος ποτὲ μὲν ἐπὶ καλοῦ λαμβάνεται, διὰ τὸ ἀσηπτον καὶ κατάκομον καὶ εὐώδες, ὡς τὸ· *Δίκαιος ὡς φυτὶς ἀνθήσει, καὶ ὡσει κέδρος ἢ ἐν τῷ Λιβάνῳ πληθυνθήσεται*· ποτὲ δὲ ἐπὶ κακοῦ, διὰ τὸ ἀκαρπον καὶ δυσκαμπῆς, ὡς τὸ· *Εἶδον τὸν ἀσεβῆ ὑπερψοῦμενον καὶ ἐπαιρόμενον, ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου.* Νῦν οὖν κέδρους ὀνομάζει τοὺς δαίμονας, διὰ τὸ ἐπηρμένον. Ἡ ἑπαρσις γὰρ αὐτοῦς ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ κατεκρήμνισεν. Φωνή, φησὶ, γίνεται Κυρίου, ὅτε συντριβεῖ καὶ ταρασσεῖ τοὺς δαίμονας. Ὑποστικτέον γὰρ μετὰ τὸ Κυρίου, ἵνα νοηθεῖ ἡ πλαγία σύνταξις. Τοῦτ' ἐν τῷ σχήματι καὶ ὑποκατιῶν ἐχρήσατο.

Καὶ συντριβεῖ Κύριος τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου. Λιβανός ἐστι ὕψηλόν Παλαιστίνης κεδροφόρον, εἰθλικοῖς ναοῖς ἀνακαίμενον. Ὅθεν κέδρους Λιβάνου λέγει τὰ τεμένη τῶν εἰδώλων, τὰ ἐν αὐτῷ, ἐκ τοῦ περιέχοντος δηλῶν τὰ περιεχόμενα, καὶ ἄλλως

A erat in Jerusalem ; sed post contumelias a Judæis in Christum illatas, facta est habitatio illa desolata. Novissime autem aula sancta Christi, facta est Christianorum Ecclesia ac fides, in qua propheticus sermo adorandum esse Dominum jubet, omnes alias illegitimas congregationes prohibens, et solam eligens fidem a Christo traditam. Intelligere etiam possumus per aulam, cœlestem habitationem. Nam ii qui in hac vita plantati sunt in domo Domini, illic in aulis Dei nostri florebut.

VERS. 3. Vox Domini super aquas. Prophetia hæc est de voce quæ in Jordane superne demissa est, quando Christus baptizabatur, dicens : *Hic est Filius meus dilectus, in quo complacui mihi*²⁵.

Deus gloriæ intonuit. Ipse Pater vocem illam emisit quam diximus. Tonitruum autem eam appellavit Propheta, et quia e cœlo delata est unde veniunt tonitrua et propter illius magnitudinem : nam ab omnibus de facili audita est. *Deus autem gloriæ* dixit pro, *Deus gloriosus, quemadmodum et alibi Deus dicitur veritatis, Deus ultionis, Deus potentiarum, et Deus misericordiarum, pro eo quod est, Deus verus, Deus vindex, Deus potens, Deus misericors.* Idiomata enim est veteris Scripturæ.

Dominus super aquas multas. Christus nimirum in aquis fluminis Jordanis, et ubique per illas, aquarum naturam sanctificans.

VERS. 4. Vox Domini in fortitudine. In forti, inquit, ac robusto adversus passiones atque affectus homine, vox Domini sit, roborans eum ac suggerens quæ necessaria sunt.

Vox Domini in magnificentia. Hoc est, in magnifico eo viro, qui terrestria spreverit, et cœlestia tantum meditetur : ut per fortitudinem quidem activa, ac moralis virtus, per magnificentiam vero contemplativa significetur.

VERS. 5. Vox Domini, confringentis cedros. Cedrus aliquando in bonum accipitur, quia cedrina ligna immarcescibilia sunt, atque imputrida, et earum materia densa est atque odorata, juxta illud : *Justus ut palma florebit, et sicut cedrus in Libano multiplicabitur*²⁶, aliquando autem in malum, quia arbor est sterilis atque inflexibilis, juxta illud : *Vidi impium superexaltatum atque elevatum sicut cedros Libani*²⁷. Hoc in loco igitur per cedros dæmones intelligit propter elationem ac superbiam illam, quæ de cœlo eos præcipitavit. Vox, inquit, Domini sit, quando conterit ac confringit dæmones. Punctus enim ponendus est, post dictionem, *Domini*, ut intelligatur esse obliqua quædam constructio ; qua loquendi figura infra etiam usus est.

Et confringet Dominus cedros Libani. Libanus mons est Palæstinæ regionis, altus, ac ferens cedros, idolorum templis consecratum ; unde per cedros idolorum nemora ac lucos intelligit, qui in ipso sunt, per continens contenta significans. Similia

²⁵ Matth. iii, 17. ²⁶ Psal. xcii, 13. ²⁷ Psal. cxxvi, 55.

Φωνῆ Κυρίου, καταρτιζομένη ἐλάφους. Ἐντεῦθεν δισχυρίζονται τινες, ὅτι τὸ, Φωνῆ Κυρίου συντριβοτος, καὶ τ' ἄλλα τὰ τοιοῦτοσχημα, οὐκ εἰσὶν ἄλλειπτικά· ἀλλὰ πλαγαίαι συντάξεως, ἀλλὰ σχῆμα ἑτερογενὲς ὁμοῦ καὶ ἑτερόπτωτον· Συντριβοτος γάρ, ἀντὶ τοῦ Συντριβουσα· καὶ ἑτερογενὲς μὲν, διὰ τὸ ὄρσενικὸν ἀντὶ θηλυκοῦ· ἑτερόπτωτον δὲ, διὰ τὴν γενικὴν ἀντὶ εὐθείας. Ἐλάφους δὲ λέγει, τοὺς μαθητάς τοῦ Χριστοῦ. Ὡσπερ γὰρ ἡ ἔλαφος καταφρονεῖ τῆς τῶν λοβῶλων ἐρπετῶν βλάβης, καὶ δώκει ταῦτα διὰ τῆς οἰκειας ὁσμῆς, καὶ ἀνέλκουσα τῇ βίῃ τοῦ πνεύματος, τοῦ ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτῆς, ἄλλουσι· οὕτως καὶ πᾶς ὁ Χριστοῦ μαθητῆς ἔλαβεν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὄρων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. Αὐτῆ οὖν ἡ φωνὴ τοῦ Σωτῆρος, κατήρτισεν αὐτοὺς εἰς τὸν δρόμον τοῦ κηρύγματος καὶ τῆς ἀρετῆς, ἡ λέγουσα· Ἰδοὺ δίδωμι ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ εἰδὼκον μὲν τοὺς νοητοὺς ὄφεις τῇ ὁσμῇ τοῦ πνεύματος, ὄλλουσι δὲ αὐτοὺς τῇ δυνάμει τοῦ ἐκπεμπομένου λόγου τοῦ στόματος αὐτῶν.

omnes cervorum instar, ad prædicationis et virtutum cursum præparavit; illa, inquam, vox qua dixit: *Ecce do vobis potestatem*, etc. Qua voce freti ac confirmati, intellectuales serpentes odoratu spiritus persequentes perdebant: ea nimirum divini verbi potentia, quæ a spirituali eorum ore profuclat.

Καὶ ἀποκαλύψει δρυμούς. Δρυμοὺς δὲ λέγει τὰς ὕλιδες; καὶ ἀκάρπους ψυχὰς τῶν ἐθνῶν, αἷς ἐνεφύλιον ὡς θηρία τὰ ποικίλα καὶ ἄγρια πάθη, ἃς ἀποκαλύψει, περιελὼν τὴν πυκνότητα τοῦ σκοτεινοῦ αὐτῶν τῷ λόγῳ, ὃ: ἔστι τομώτερος, φησὶν, ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν διστομον· ὡς γενέσθαι τὰ θηρία φανερά, καὶ εὐεπιχειρήτα ταῖς ἐλάφοις.

riti²⁹, ita ut feræ omnes manifestæ fiant, et a cervis, quos diximus, facillime capi possint. [Illud autem animadvertendum est, quod Græca dictio δρυμοὺς significat. Solent enim silvæ densæ esse arboribus, et virgultis.

Καὶ ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ πᾶς τις λέγει δόξαν. Τῷ κατὰ πάντα τόπον, καὶ πᾶς πιστεύσας, καὶ οὐ τῷ ἐν Ἱερουσαλήμοις, οὐδὲ Ἰουδαίῳ μόνον. Λέγει δὲ δόξαν ἀντὶ τοῦ, Ἄδει ὕμνον, εὐχαριστῶν αὐτῷ, ὡς Λυτρωτῆ καὶ Σωτῆρι. Λέγει δὲ τότε, ὅτι καιρὸς καλεῖ.

Κύριος τὸν κατακλυσμὸν κατοικισί. Κατακλυσμὸν λέγει τὰ κατακλυσθέντα τῇ πλημμύρῃ τῶν παθῶν ἔθνη. Ταῦτα, φησὶν, ἐνοικήσει Χριστὸς ταῖς χώραις, ταῖς Ἐκκλησίαις αὐτοῦ. Ἡ κατακλυσμὸν νοεῖ τὸ θεῖον βάπτισμα, κατακλύον τὰς ἀμαρτίας, δ' ἐνοικήσει ταῖς Ἐκκλησίαις.

Καὶ καθισίται Κύριος βασιλεὺς εἰς τὸν αἰῶνα, Βασιλεὺς τῶν πιστῶν, τῶν ἀποκαθηραμένων. Ἐδόθη μοι γάρ, φησὶν, ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. Καθισίται δὲ, ἀντὶ τοῦ, Μenei, διὰ τὸ ἐδραῖον τοῦ καθίσεσθαι.

A VERS. 9. *Vox Domini præparans cervos. Ex hoc loco aliqui contendunt, quod verba illa: Vox Domini confringentis cedros, et alia hujusmodi non sunt defectivæ figuræ loquendi, nec constructiones obliquæ, sed quod sub aliam cadunt figuram, quæ genus ponit pro genere, et casum pro casu, veluti conterentis pro eo quod est contereus: et genus quidem pro genere positum est, masculinum videlicet participium, pro femineo [quod ex lectione Græca discerni potest, cum masculinum et feminum participium apud eos nunquam sit ejusdem generis]: et casus pro casu, genitivus nimirum pro recto: per cervos autem Christi discipulos intelligit. Nam quemadmodum cervus omnes venenatorum reptilium læsiones parvipendit; quinimo odoratu suo hujuscemodi quæque animalia persequitur, ac vi spiritus oris sui ea attrahit, ac perdit: ita etiam omnes Christi discipuli similem a divina gratia consecuti sunt potestatem, calcandi nimirum serpentes et scorpiones, et omnem inimici potentiam. Ipsa igitur Salvatoris vox, discipulos*

Et revelabit silvas. Per silvas, infructuosas ac silvestres gentium animas intelligit, in quibus multiplices atque asperæ passionis seu affectus, veluti feræ quædam, latebras atque habitationes suas collocarant: quas revelabit Deus, tenebrarum densitatem auferens proprio sermone. Qui, [ut inquit Paulus], penetrabilior est omni gladio ancipiti³⁰, ita ut feræ omnes manifestæ fiant, et a cervis, quos diximus, facillime capi possint. [Illud autem silvas pariter et condensa, seu densitatem signifi-

Et in templo ejus omnes dicent gloriam. In templo Domini, ubicunque illud fuerit, non in Hierosolymis, aut Judæi tantum, dicent gloriam, hoc est laudem Dei canent, et gratias ei agent, tanquam Redemptori ac Salvatore: sed omnes credentes passim, ac fideles, ubicunque locorum fuerint: gloriam vero hanc tunc dicent, quando temporum opportunitas id postulaverit.

VERS. 10. *Dominus diluvium inhabitare facit. Per Diluvium gentes intelligit, quæ in inundatione ac pelago passionum ac humanorum affectuum demersæ erant: has, inquit, gentes, Dominus inhabitare faciet in regionibus Ecclesiæ suæ. Vel per diluvium, sanctum baptismum intellige, quo peccata demerguntur: quod baptismum Dominus inhabitare faciet in Ecclesia.*

Et sedebit Dominus Rex in sæculum. Rex fidelium nimirum, atque eorum, qui baptismi lavacro purgati sunt. Data est enim mihi, inquit, potestas in cælo, et in terra³⁰. Sedebit autem, positum est, pro, Manebit, propter stabilitatem, quæ in sessione denotatur.

²⁹ Hebr. iv, 12. ³⁰ Matth. xxviii, 18.

VERS. 11. *Dominus fortitudinem populo suo dabit.* A Populo Christianorum scilicet qui sub dæmonum ac passionum tyrannide olim opprimebantur.

Dominus benedicet populo suo in pace. Oppressum bello populum roborabit, et in tempore pacis benedicet : hoc est gratia sua dignum faciet, per donum sancti Spiritus. Vel *benedicet*, pro, laudabit, tanquam sibi placentem et gratum.

Psalmus Cantici renovationis domus ipsi David.

PSALMUS XXIX.

Quid sit *Psalmus Cantici* in proœmio dictum est. De reliqua hujus psalmi inscriptione variæ sunt interpretum sententiæ. Aliqui enim dicunt per domum hoc in loco, intelligi animam ipsius beati David, quæ prophetici charismatis quoddam erat habitaculum : et per renovationem domus, renovationem divinæ gratiæ intelligunt, quando nimirum post adulterii et cædis crimina, peracta pœnitentia dignus rursus effectus est, cui a Domino prophetiæ donum restitueretur. Alii domum, fide- B lium Ecclesiam esse dicunt : et per renovationem domus, renovationem illam intelligunt, quæ fit per regenerationem baptismatis. Alii item festivitatem illam renovationi similem, quam Ezechias Rex post Assyriorum profligationem in templo celebravit : templum quippe domus Domini est : ita ut præsens psalmus, cui inscriptum est, *Psalmus cantici renovationis domus*, enuntiet, quænam verba dicta fuerint a beato David, si ad eum verba psalmi referamus, aut quænam verisimile esset dici debere ab Ecclesia, aut ab ipso Ezechia. Unicusque enim eorum potest accommodari. Et quod ait *ipsius David*, per se legendum est, ut auctoris tantum nomen exprimat.

VERS. 2. *Exaltabo te, Domine, quoniam suscepisti C me.* Sed quonam pacto humilis homo eum poterit exaltare, qui excelsus est? Confitendo nimirum ac prædicando, quod altus is sit ac sublimis. Hac ratione magnificare etiam Deum quis dicitur, qui magnum illum esse asseverat, quemadmodum contra, is Deum humiliat, ac deprimit, qui humiliat ac villia de eo loquitur. *Susccepisti* vero, hoc est, sublimasti, atque allevasti, auxilii nimirum tui manum supponens, cum peccatorum onere depressus jacerem.

Nec delectasti inimicos meos super me. Si de beato David psalmum exponis, per inimicos, eos intellige, quibus daturum se Deus illius regnum comminatus fuerat per prophetam Nathan; si de Ecclesia, dæmones; si vero de rege Ezechia, Assyrios. *Non delectasti* autem, hoc est, Non permisisti ut delectarentur adversum me. D

VERS. 3. *Domine Deus meus, clamavi ad te, et sanasti me.* Non sero, inquit, me curasti. Ubi enim confessus est beatus David delictum suum dicens : *Peccavi Domino* ²¹, statim ei dictum est a Nathan : *Abstulit Dominus peccatum tuum* ²². Ecclesia etiam pari modo quando baptismatis tempore Deum invocat, statim abluitur a peccatorum plagis : et beatus Ezechias sacco indutus, et supplicans ad Deum, confestim liberatus est ab obsidionis plaga.

²¹ II Reg. XII, 13. ²² Ibid.

Κύριος ισχύει τῷ λαῷ αὐτοῦ δώσει. Τῷ τῶν Χριστιανῶν πολεμουμένῳ ὑπὸ τυράννων ἢ δαιμόνων, ἢ παθῶν.

Κύριος εὐλογήσει τὸν λαόν αὐτοῦ ἐν εἰρήνῃ. Πολεμούμενον μὲν, ἐνισχύσει, ἐν τῷ καιρῷ τῆς εἰρήνης εὐλογήσει, τουτέστι, χάριτος ἀξιώσει, διὰ τῆς δωρεᾶς τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἡ εὐλογήσει, ἀντὶ τοῦ, ἐπαινέσεται, εὐχαριστοῦντα αὐτῷ.

Ψαλμὸς ᾠδῆς ἐγκαινισμοῦ τοῦ οἴκου Δαβὶδ.
ΨΑΛΜΟΣ ΚΘ'.

Τί μὲν ἐστὶ *Ψαλμὸς ᾠδῆς*, ἐν τῷ προοίμῳ τῆς ἐξηγήσεως τῆς παρουσίας βίβλου προεῖρηται· περὶ δὲ τῆς λοιπῆς ἐπιγραφῆς διάφοροι λόγοι φέρονται. Τινὲς μὲν φασιν, οἶκον μὲν τὴν τοῦ Δαβὶδ ψυχὴν ὀνομασθῆναι, ὡς κατοικητήριον γενοῦσαν τοῦ προφητικοῦ χαρίσματος· ἐγκαινισμὸν δὲ τὴν αἵθρις ἀνανέωσιν, ὅτε μετὰ τὴν πορνείαν καὶ τὸν φόνον Οὐρίου μετανοήσας θερμῶς, ἡγιώθη πάλιν τοῦ προφητεύειν, ὡς τὸ πρότερον. Τινὲς δὲ οἶκον μὲν, τὴν Ἐκκλησίαν τῶν πιστῶν, ἐγκαινισμὸν δὲ, τὴν διὰ τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ βαπτίσματος ἀνακαίνισιν αὐτῆς. Ἄλλοι δὲ ἐγκαινισμὸν ἐκάλεσαν τὴν ἐγκαινισμῶ ἐοικυῖαν, ἣν ὁ Ἐζεκίας ἐώραζε μετὰ τὴν ἀναίρεσιν τῶν Ἀσσυρίων, ἐν τῷ ναῷ τῷ οἴκῳ Κυρίου· ὡς εἶναι τὸν ψαλμὸν τοῦτου, ψαλμὸν ᾠδῆς τοῦ ἐγκαινισμοῦ τοῦ οἴκου, προαναφωνοῦντα, τίνας εἰκὸς λόγους βῆθῆναι τηρικαῦτα, εἶτε παρὰ τοῦ Δαβὶδ, εἶτε παρὰ τῆς Ἐκκλησίας, εἶτε παρὰ τοῦ Ἐζεκίου· ἐκάστη γὰρ τούτων ἀρμοδίειν ἂν. Τὸ δὲ, τοῦ Δαβὶδ, ἀναγνώστειον καθ' ἑαυτὸν, δηλοῦν τὸν ποιήσαντα· enim eorum potest accommodari. Et quod ait *ipsius David*, per se legendum est, ut auctoris tantum nomen exprimat.

Ἐψάσω σε, Κύριε, ὅτι ἐπέλαβες με. Πῶς ὁ ταπεινὸς ὑψώσει τὸν ὑψηλόν; Ἡ δὴλονότι ὑψηλὸν αὐτὸν ἐμολογῶν· οὕτω γὰρ καὶ μεγαλύνει αὐτὸν, ὡς μέγιστον δογματίζων, ὡς περ ἐκ τοῦ ἐναντίου ταπεινοῖ καὶ μικρύνει, ὁ ταπεινὰ καὶ μικρὰ περὶ αὐτοῦ φεγγόμενος. Ἐπέλαβες δὲ, ἀντὶ τοῦ Μετεώρισας, ἐκούφισας κατεβράχμενον τῇ ἁμαρτίᾳ, ὑποβαλεῖς χεῖρα τῆς βοηθείας σου.

manum supponens, cum peccatorum onere depressus jacerem.

Καὶ οὐκ εὐφρανὰς τοὺς ἐχθρούς μου ἐπ' ἐμέ. Κατὰ τὸν Δαβὶδ μὲν, οἷς δοθῆναι τὴν βασιλείαν αὐτοῦ ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου τοῦ Νάθαν ἠπειλήσας· κατὰ δὲ τὴν Ἐκκλησίαν, τοὺς δαίμονας· κατὰ δὲ τὸν Ἐζεκίαν, τοὺς Ἀσσυρίους· *Οὐκ εὐφρανὰς* δὲ, ἀντὶ τοῦ, Οὐκ ἔδωκας εὐφρανθῆναι αὐτοὺς κατ' ἐμοῦ.

Κύριε ὁ Θεός μου, ἐπέκραξα πρὸς σέ, καὶ ἴδω με. Δηλονότι οὐκ εἰς μακρὰν· ὁ μὲν γὰρ Δαβὶδ εἰπὼν, *Ἡμάρτηκα τῷ Κυρίῳ*, ἤκουσεν εὐθύς, ὅτι Ὁ Κύριος ἀφῆκε τὸ ἁμάρτημά σου· ἡ δὲ Ἐκκλησία, ἐπικαλουμένη αὐτὸν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ βαπτίσματος, εὐθύς ἀπολούεται τὰς πληγὰς τῆς ἁμαρτίας· ὁ δὲ Ἐζεκίας σάκκον περιβαλλόμενος· ἰετεύσας, ταχέως ἴσθη ἀπὸ τῆς πληγῆς τῆς πολιορκίας.

Kal anēgarates ēē hōdou tēs ψυχῆν μου. Κατὰ A μὲν τὸν Δαβὶδ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, ἀπὸ τοῦ σκότους τῆς ἁμαρτίας. Ἡ καὶ διὰ τὴν τοῦ ἄδου κατάλυσιν τοῦτο, καὶ τὴν τῶν ψυχῶν ἐλευθερίαν. Κατὰ δὲ τὸν Ἐζεκίαν, ἀπὸ τοῦ σκότους τῆς δουλείας, ἢ σκώτων ἐμποιεῖ.

Ἔσωσάς με ἀπὸ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον. Τὸ αὐτὸ πάλιν εἶπεν ἔθο· γὰρ τοῖς εὐχαριστοῦσι, ποικίλλειν τὴν διήγησιν τῆς εὐεργεσίας. Λάκκον δὲ νοήσεις τὸν ἀφυκτον κίνδυνον, τοιοῦτος γὰρ ὁ βόθρος, ἢ τὸν τάφον, ἢ τὸν ἔδην · καὶ ταῦτα γὰρ ἐν τῷ βάθει τῆς γῆς εἰσι καὶ ἀφυκτα. Ἔσωσάς με, φησὶν, ἀπὸ τῶν καταβαινόντων εἰς κίνδυνον · κατὰ μὲν τὸν Δαβὶδ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, ψυχικόν · κατὰ δὲ τὸν Ἐζεκίαν, σωματικόν. Χρῆ δὲ γινώσκειν, ὅτι οὐ πάντα τὰ ἐξῆς ῥητὰ, τοῦτοις ἀρμόζουσιν, ἀλλὰ τινα · τοιαῦτα γὰρ, ὡς ἐπίπαν, τὰ προφητικά.

Ψάλλετε τῷ Κυρίῳ οἱ δσιοι αὐτοῦ. Οἱ δίκαιοι αὐτοῦ, οἱ ἐνάριτοι · οἱ γὰρ μὴ οὕτως ἔχοντες, ψάλλοντες οὐ ψάλλουσιν. Οὐ γὰρ δύναται δένδρον πονηρὸν καρποὺς ἀγαθοὺς ποιεῖν, οὐδὲ καρδία θανατηφόρος, ῥήματα ἐκβάλλειν ζωῆς.

Ἐξομολογεῖσθε τῇ μνήμῃ τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ. Καὶ εὐχαριστεῖτε τῆς (97) μνήμης αὐτοῦ, ὅτι ἐμνημόνευεν ἡμῶν αὐτῆ, τῶν ἐπιλεησμένων, διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν.

Ἵτι ὀργὴ ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ, καὶ ζωὴ ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ. Ὅργην μὲν ὀνομάζει νῦν τὴν κόλασιν · θυμὸν δὲ, τὴν ἀγανάκτησιν. Ἔστι δὲ τοιοῦτος ὁ νοῦς · ὅτι κόλασις μὲν ἐστίν, ἐν τῇ ἀγανακτήσει αὐτοῦ · ζωὴ δὲ, ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ · τουτέστιν ἀγανακτῶν μὲν, κολάζει, ὡς δίκαιος · θέλει δὲ αἰετὴν εἶναι, ὡς ἐλεῆμων, ὡς εἶναι τὸ μὲν, περιστάσει ἀπροαίρετῶ · τὸ δὲ, φύσει θελητικῇ · φησὶ γὰρ διὰ Ἰεζεκιήλ · *Μὴ θελήσει θέλω τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι αὐτόν.* Προτάτει δὲ ἡ Γραφή τὰ λυπηρὰ τῶν ἡδῶν · (98) ἡδύσιμα γὰρ μετὰ λυπηρὰ τὰ χρηστὰ, ὡς τὸ · *Ἐγὼ ἰποκτενῶ καὶ ζῆν ποιήσω πατάξω, καὶ γὰρ ἰάσομαι.* *Ἡ θητα mæsta jucundis : eo quod dulciora videantur illud : Ego occidam et vivificabo, percutiam et sanabo* ²².

Τὸ ἐσπέρας ἀνλισθήσεται κλαυθμὸς, καὶ εἰς τὸ πρωὶ ἀγαλλίασις. Τοῦτο βούλεται δηλοῦν, ὅτι ἡ μετάνοια σταχιδίαν ἀνεπάγεται τὴν συγχώρησιν. Ὁ γὰρ ἐσπέρας κλαύσας, τὸ πρωὶ ἀγαλλιάσεται, παρηγορούμενος τῇ ἐπιδημίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἔστι δὲ καὶ προφητεία περὶ τῶν ἀποστόλων, οἷς ἐν ἐσπέρα τοῦ Σαββάτου, μετὰ τὴν ταφὴν τοῦ Σωτῆρος, κλαύουσι, καὶ τὸ πρωὶ τῆ· Κυριακῆς αἱ γυναῖκες ἐκόμισαν χαρὰς εὐαγγέλια, καὶ ὅτι ἀνέστη ὁ Κύριος.

²² Ezech. xviii, 23. ²³ Deut. xxxii, 39.

VERS. 4. *Domine, deduxisti ab inferno animam meam.* Sive exponas psalmum de beato David, sive de Ecclesia, per infernum intellige tenebras peccati. Vel his verbis inferni destructionem et animarum liberationem significat. Quod si de Ezechia, tenebras formidinis. Solet enim formido tenebras generare.

Salvasti me a descendantibus in lacum. Eamdem iterum aliis verbis repetit sententiam, quemadmodum mos est iis, qui de acceptis beneficiis gratias agunt. Per lacum vero inevitabile periculum intellige. Nam qui in lacum aut foveam aut infernum, quæ omnia in profundo terræ sunt, incidit, illinc evadere non potest. Salvasti me, inquit, ab iis qui descendunt in periculum; in periculum, inquam, animæ, si de Ecclesia, aut de David intelligas: sed corporale, si de Ezechia. Illud autem animadvertendum est, quod quæ sequuntur, non omnia his tribus congruunt, sed aliqua tantummodo: sic enim fere se habent verba prophetica.

VERS. 5. *Psallite Domino sancti ejus.* Vos, o justi et virtute præditi. Nam qui hujusmodi non sunt, tametsi psallant, Domino non psallunt, neque enim potest arbor mala fructus bonos facere, nec cor mortiferum, ac cædibus plenum, verba vitæ emittere.

Et confitemini memoriæ sanctitatis ejus. Et gratias agite illius memoriæ, quod nostrum scilicet meminerit, quorum antea, ob delicta, fuerat **C** oblitus.

VERS. 6. *Quoniam ira in excandescencia ejus et vita in voluntate ejus.* Per iram, castigationem seu punitionem intelligit; et sensus est quod castigatio in excandescencia Dei est; vita vero in ejus voluntate, hoc est, quod licet, ut justus, puniat quoties excandescit, ut misericors tamen, semper cupit ac vult misereri, ita ut alterum, quod puniat, non ita exfectione Dei esse demonstraret, sed casu quodammodo, propter hominum delicta: alterum vero, quod vivificet, ex natura ejus esse appareat, et voluntarium: quemadmodum et alibi per Ezechielem docet dicens: *Non volens volo mortem peccatoris, sed ut convertatur, et vivat* ²². Præponit etiam Probona quæ post tristia obveniunt. Simile est

D. *Ad vesperum demorabitur fletus et ad matutinum lætitia.* Sensus est, quod pœnitentia de peccatis, celerem secum adducit veniam. Nam qui vespere sua flevit peccata, mane postmodum summa lætitia exsultabit, adventu nimirum sancti Spiritus consolatus. Est et hæc prophetia de apostolis, quibus post Domini sepulturam vespere Sabbati flentibus, mane, Dominico die mulieres jucundum illud lætitiæ nuntium attulerunt, Dominum resur-

Varia lectiones.

(97) S: ribe τῇ μνήμῃ, vel subaudi ἔνεκεν.

(98) Ἰσ. ἡδύσιμα.

rexisse assererantes. Ezechias autem et universus A populus, vespere in unum collecti flebant, cum horrendas Sennacherib minas audissent, timentes se jamjam in inimicorum potestatem perventuros: et mane summo gaudio affecti sunt, intelligentes, quod ea nocte tot millia hostium fuissent ab angelo Domini interempta. *Demorabitur vero, hoc est, habitabit.*

VERS. 7. *Ego autem dixi in abundantia mea: Non movebor in sæculum.* Potest hoc tam Ezechiae quam beato David accommodari, qui in tempore secundæ fortunæ arbitrati sunt eam stabilem semper futuram, et nunquam adversam. Per abundantiam enim bonum ac felicem statum intelligit, et per motionem, seu fluctuationem, conversionem a stabilitate.

VERS. 8. *Domine, in voluntate tua præstitisti decori meo potentiam, avertisti faciem tuam a me, et factus sum conturbatus.* Ad eosdem possunt hæc verba pertinere. Illam, inquit, potentiam, quam pulchritudo seu decor meus antea habebat: illam nimirum claritatem atque excellentiam regni, non mea ego virtute, aut meis meritis, sed te sic volente habebam. Avertisti autem protectionem tuam a me, propter existimationem meam, et statim in turbulentiam atque calamitates versus sum.

VERS. 9. *Ad te, Domine, clamabo.* Consecutus a te tempestivum auxilium, ad te in futurum clamabo. Utitur autem propheta sæpenumero hoc verbo, quando preces ex intimo emissas corde significat.

Et ad Deum meum deprecabor. Eandem repetit C sententiam. Vel. quod supra ait, *Ad te, Domine, ad Patrem dictum est: et quod nunc ait ad Deum meum, ad Filium pertinet.* Illum autem diem prænuntiari mihi videtur beatus David, quo Absalon filius eum persecutus est, in qua persecutione Deum invocavit: vel diem illum, quo Ezechias factus est certior per Prophetam, quod sequenti die ei moriendum erat, quo audito, statim Deo pro vita sua supplicavit. Clamabo, inquit, et precabor sic dicens:

VERS. 10. *Quæ utilitas in sanguine meo dum descendendo in corruptionem?* Per sanguinem, propriam carnem intelligit, quæ sanguine concreta est. Quænam, inquit, est utilitas in carne mea, ita aucta atque ornata, si ad putrefactionem deveniturus sum? satius esset nunquam natum fuisse. Naturam enim humanam vilipendit Propheta hoc in loco, quasi mortalem et brevi extinguendam: unde alibi etiam ait: *Homo vanitati similis factus est.*

Nunquid confitebitur tibi pluvius, aut annuntiabit veritatem tuam? Verba similia illis sunt: *Non mortui laudabunt te, Domine, neque omnes qui descendunt in infernum; sed nos qui vivimus benedicemus Domino* 26. Fidens enim in summa Dei patientia ac longanimitate causam suam justificat dicens: Nunquid pulvis ille, in quem ego resol-

A Καὶ οἱ περὶ τὸν Ἐζεκιαν δὲ, μετὰ φορὴν (99) ἀπειλὴν τοῦ Σενναχηριμ ἐσπέρας συλλεγόντες, καὶ κλαύσαντες, ὡς ἦδη κατασχεθῶσμενοι, τὸ πρῶτ' ἡραρᾶ; ἐπλήσθησαν, διὰ τῆς νυκτὸς ἀοράτως ἀναιρεθειῶν τῶν τσοῦτων ἐκεῖνων χιλιάδων. Ἀύλισθησεται δὲ, ἀντὶ τοῦ, σκηνώσει.

Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ εὐθηνίᾳ μου· Οὐ μὴ σαλευθῶ εἰς τὸν αἰῶνα. Τοῦτο περὶ Δαβὶδ ἐστὶ καὶ Ἐζεκιου, οἱ ἐν ταῖς εὐημερίαις αὐτῶν, ἔβοντο, μὴ δυσπραγῆσαι ποτε. Εὐθηνία μὲν γὰρ, ἡ εὐεξία· σάλευσις δὲ, ἡ παρατροπὴ τῆς εὐσταθείας.

B Κύριε, ἐν τῷ θελήματι σου παρῶσχομαι τῷ κάλλει μου δύναμιν, ἀπέστρεψας δὲ τὸ πρόσωπόν σου, καὶ ἐγενήθηρ τετραραγμένος. Περί τῶν αὐτῶν καὶ ταῦτα· φησὶ γὰρ, ὅτι Ἦνπερ εἶχε δύναμιν τὸ κάλλος μου πρότερον, ἦτοι ἡ λαμπρότης καὶ περιφάνεια τῆς βασιλείας μου, σοῦ θελήσαντος εἶχον, καὶ οὐκ ἐξ ἐμῆς ἀρετῆς. Ἀπέστρεψας γὰρ τὴν ἐπισκοπὴν σου διὰ τὴν ἐμὴν οἴησιν, καὶ εὐθύς ἐγενόμην ἐν θορύβῳ καὶ συμφορᾷ.

Πρὸς σέ, Κύριε, κεκράξομαι. Ἀπολαύτω ταχείας ἐπικουρίας· πρὸς σέ εἰς τὸ ἐξῆς κεκράξομαι. Παρατηρητέον δὲ, ὅτι τὸ κράξειν, καὶ τὸ ἰβοᾶν, ἐπὶ τῶν ἐκ καρδίας δεομένων τίθησιν ἡ Γραφή.

C Καὶ πρὸς τὸν Θεόν μου δεθηθήσομαι. Τὸ αὐτὸ κἀνταῦθα. Ἡ πρὸς σέ μὲν, διὰ τὸν Πατέρα· πρὸς τὸν Θεόν μου δὲ, διὰ τὸν Υἱόν. Ἔοικε δὲ προσαγορεύειν τὴν ἡμέραν καθ' ἣν αὐτὸς ὁ Ἄβεσαλώμ ἐδίωκε τὸν Δαβὶδ· διωκόμενος γὰρ οὗτος, ἐπεκαλέσατο τὸν Δαβὶδ· ἡ καθ' ἣν Ἐζεκιὰς πληροφορηθεὶς διὰ τοῦ προφήτου ὅτι αὐριον ἀποθανεῖται, ἰκέτευσεν τὸν Κύριον περὶ τῆς ἐαυτοῦ ζωῆς. Κεκράξομαι, φησὶ, καὶ δεθηθήσομαι, λέγων οὕτως·

Τίς ὠφέλεια ἐν τῷ αἵματι μου, ἐν τῷ καταβαλεῖν με εἰς διαφθοράν; Αἷμα λέγει τὴν σάρκα· ἡ σὰρξ γὰρ, αἷμα πεπηγός ἐστι. Ποία, φησὶν, ὠφέλεια τῇ σαρκὶ μου, οὕτως ἀξυθέρση, ἐπὶ καταβῆναι μέλλω εἰς σῆψιν. Ἄμεινον γὰρ μὴδὲ γεννηθῆναι με. Φαυλίζει δὲ τὴν φύσιν, ὡς ἐπίκηνον, καὶ ὀλιγοχρόνιον. Ἄνθρωπος γὰρ, φησὶ, ματαιώσεται ὡμωῶσθαι.

Μὴ ἐξομολογήσεται σοι χυῶς, ἡ ἀναγλαεὶ τὴν ἀλήθειάν σου; Ὅμοια ταῦτα τῷ· Οὐχὶ νεκροὶ αἰνέσουσί σε, Κύριε, οὐδὲ πάντες οἱ καταβαλοντες εἰς ἄδην· ἀλλ' ἡμεῖς, οἱ ζῶντες, εὐλογήσομεν τὸν Κύριον. Θαρρῶν γὰρ τῇ ἀνεξικακίᾳ τοῦ Θεοῦ, δικαιολογεῖται, λέγων· Ἄρα εὐχαριστήσεται ὁ χυῶς, εἰς ὃν ἀναλυθῆναι κινδυνεύω; ἢ διδάξει τοὺς

26 Psal. CXLIII, 4. 26 Psal. CXIII, 17.

Variæ lectiones.

(99) Ἰσ. ἀπειλῆς.

ἀγνοῦντας, ὅτι σὺ ἀληθῶς Θεός, ἢ ὅτι ἀληθής; Τὸ μὲν, (1) τῶν ἄλλων θεῶν ψευδῶν ὄντων · τὸ δὲ, ὡς πληροῦντές σου τὰ ἐπηγγελμένα. Βέλτιον οὖν ἐστὶ ζῆν με, εἰ καὶ μὴ δι' ἐμὲ, ἀλλ' ἵνα δοξολογῶ σε καὶ ὑμῶν, καὶ κηρύττω τὴν ἀληθειάν σου.

ob nullam privatum mei ipsius rationem, saltem atque ut veritatem tuam predicem.

Ἦκουσε Κύριος, καὶ ἠλέησέ με. Δισθόμενος τῆς μελλούσης βοήθειας, ὡς ἦδη γεγυλιαι, αὐτὴν διηγείται. Ἦκουσεν τῆς ἐμῆς κραυγῆς, τουτέστι, προσήκατό μου τὴν δέησιν · οἱ γὰρ μὴ προσιέμενοι, εὐδ' ἀκούειν ἀνέχονται.

Κύριος ἐγενήθη βοηθός μου. Ἀκούσας ἠλέησεν, καὶ ἐλεήσας, ἐβοήθησέ μοι, ῥυσάμενος ἐκ τοῦ τνηκαῦτα θανάτου.

Ἔστρεψας τὸν κοπετόν μου εἰς χαρὰν. Κοπετός ἐστι τὸ θρηγεῖν καὶ τὸ τύπτειν τὸ στήθος καὶ τὰς παρειάς · κόπτω γὰρ τὸ τύπτω. Ἐνήλλαξε τὴν λύπην μου εἰς χαρὰν.

[Eadem enim etymologiam servat Græca dictio.] Commutavit itaque luctum ac mœrorem meum in lætitiām.

Διέβρηξας τὸν σάκκον μου, καὶ περιέζωσάς με εὐφροσύνην. Ὁ σάκκος, μετανοίας ἦν καὶ ταπεινώσεως σύμβολον · οἱ γὰρ μεγάλῃ καὶ ἀπαρηγορήτῳ συμφορᾷ περιπεσόντες, σάκκον περιεβάλλοντο, καὶ σπῆδον τῆς κεφαλῆς κατέπασσον · ὅτε δὲ ἐψυχαγωγούντο, περιβρέξαντες αὐτόν, εὐφροσύνης ἰμάτια περιεζώνοντο. *Διέβρηξας*, ἀντὶ τοῦ, Ἐξέδυσας τὸ πένθος · *Περιέζωσας* δὲ, τουτέστιν, ἠμφίασας εὐφροσύνην.

Ὅπως ἀν-ψάλη σοι ἡ δόξα μου. Ἴνα ἀνυμῆσέ σε ἡ δεδοξασμένη ζωὴ μου · δεδοξασμένη δὲ, διὰ τὴν παρὰ σοῦ βοήθειαν. Ἡ καὶ ἄλλως, δόξαν λέγει τὸν νοῦν, ᾧ τετιμημένα διὰ τὸ κατ' εἰκόνα εἶναι Θεοῦ.

Καὶ οὐ μὴ κατανυγῶ. Ἀντὶ τοῦ, *Οὐ μὴ κατανυγῶ, οὐ μὴ σιγήσω* ἡρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος · ἐκ τοῦ προηγούμενου οὖν τὸ ἐπόμενον ἐδηλώθη · ἔπεται γὰρ τῇ κατανύξει σιγή. Ἡ, *Οὐ μὴ κατανυγῶ*, ἀντὶ τοῦ, *Οὐ μὴ ἀμαρτήσω* ἐστὶ, ὡς δηλοῦσθαι διὰ τοῦ ἐπομένου τὸ προηγούμενον · ἔπεται γὰρ τοῖς ἀμαρτάνουσι κατάνυξις.

Κύριε ὁ Θεός μου, εἰς τὸν αἰῶνα ἐξομολογήσομαι σοι. Ἀεὶ εὐχαριστήσω, ὡς τοιαύτης με σωτηρίας ἀξιώσαντι. Καὶ ἄλλως γάρ · Δι' ὅλου τοῦ παρόντος αἰῶνος εὐχαριστήσεται αὐτῷ, τοῖς ἡμετέροις στόμασι χρώμενος, δόξαις ᾄδωμεν τὸν ψαλμόν.

Εἰς τὸ τέλος Ψαλμοῦ τῷ Δαβὶδ ἐκστάσεως.
ΨΑΛΜΟΣ Α'.

Εἰς τὸ τέλος μὲν, ὡς περιέχων προφητεῖαν εἰς τὸ τέλος ὄρωσαν; Ἐκστάσεως δὲ ψαλμός, ὡς μνημονεῶν τῆς παρατροπῆς ἦν παρατήρησι, μοι-

A vendus sum, gratias aliquando tibi aget? Nunquid etiam ille, ignorantes docebit, quod vere ac verax Deus es? vere quidem quasi reliqui Dei falsi sint, alterum vero ut jussa, ac mandata tua perficiat. Melius est igitur ut adhuc præsentī vita fruar, si ob illam vel maxime, ut glorificem te, et laudem.

VERS. 11. *Audit Dominus et misertus est mei.* Prævidens Propheta adfuturum sibi divinum auxilium, illud narrat ut jam præstitum: *Audit, inquit, clamorem meum, hoc est, Admisit orationem meam.* Nam qui non admittuntur, audiri non possunt.

Dominus factus est adjutor meus. Audiens misertus est, et adjuvit me, eripiens a morte, quæ tunc impendebat.

VERS. 12. *Convertisti planctum meum in gaudium mihi.* Plangere idem est quod lugere, ac genas percussusque percutero. Verbum enim *plango*, unde *plaga*, idem significat, quod *caedo* seu *percutio*. Commutavit itaque luctum ac mœrorem meum in lætitiām.

Concidisti saccum meum, et præcinxisti me lætitiā. Saccus, pœnitentiæ, atque humilitatis signum erat. Sacco enim indui solebant, et cinere caput aspergi, si quando in maximam atque inconsolabilem calamitatem inciderent, et cessante deum calamitate consolati, saccum scindebant, et lætitiæ vestibus induebantur. *Concidisti itaque saccum,* hoc est, *Luctu me exuisti; et præcinxisti me,* hoc est, *induisti lætitiām.*

VERS. 13. *Ut cantet tibi gloria mea.* Ut vita mea, gloriam assecuta laudet te; assecuta dico gloriam, ob auxilium a te mihi præstitum. Vel aliter: Per gloriam, mentem, seu intellectum intelligit, quo maxime honoramur, cum ob illum ad imaginem Dei facti esse dicamur.

Et non compungar. Pro, *Non compungar*, Symmachus interpretatus est, *Et non taceam.* Ex eo enim quod præcedit, significatum est quod consequitur. Compunctionem enim taciturnitas comitatur. Vel aliter: *Non compungar*, hoc est, *Non amplius peccabo: ut ex consequenti præcedens significatur.* Nam post peccatum sequitur compunctio.

Domine Deus meus, in sæculum confitebor tibi. Perpetuo, inquit, tibi gratias agam, cum hujusmodi me salute dignum feceris. Vel aliter: Per totum hoc præsens sæculum, gratias semper Deo agit beatus David, per ora, ac labia quorumcunque fidelium, qui illius celeberrimos psalmos Deo canunt.

In finem psalmus ipsi David extasis.
PSALMUS XXX.

In finem quidem ideo inscriptum est, quia prophetia hic continetur quæ ad finem tendit. *Extasis* autem Psalmus ideo dictus est, quia commutatio-

Variæ lectiones.

(1) Addendum fortasse ὡς.

nem illam commemorat, quam passus est beatus David post adulterium Bersabæ, et cædem Uriæ. Exstasim enim rectitudinis transgressionem interpretantur. Compositus est autem eo tempore, quo Absalon illius eum persequeretur. Possumus etiam nobis præsentis psalmi verba accommodare, si loco Absalonis et Achitophelis et aliorum inimicorum, dæmonem principem, cum illius satellitibus et ministris intelligamus, et alia suo significato similiter capiamus.

VERS. 2. *Je te, Domine, speravi, non confundar in sæculum.* Eundem habent sensum hæc verba, quem et illa : *Deus meus, in te speravi, non confundar in sæculum;* quæ exposuimus in secundo versiculo psalmi xiv.

In justitia tua libera me, et erue me. Indignus equidem sum tuo auxilio. Ob tuam tamen justitiam, qua iniquos omnes ac parricidas condemnas, libera me. Idem autem est hoc in loco liberare, quod eruere, ab inimicorum nimirum insidiis, aut ab ipsa morte.

VERS. 3. *Inclina aa me aurem tuam.* De inclinatione auris diximus in psalmo xvi, ibi : *Inclina aurem tuam mihi, et exaudi verba mea.*

Accelera ut eruas me. Non tantum, inquit, libera me, sed accelera ut id facias.

Esto mihi in Deum protectorem. Pro, Esto mihi Deus protector. Idioma est et hoc Hebraicæ linguæ. Vel ideo Deum protectorem dicit, quia antea quidem Deus illi erat, at nunc in adversitatum tempore non simpliciter ut Deum illum sibi adesse postulat, sed etiam ut protectorem.

Et in domum refugii, ut salvum me facias. Ut salves me in tempore fugæ confugientem ad te, tanquam ad præsidium aliquod, et ad locum munitum atque inexpugnabilem.

VERS. 4. *Quoniam fortitudo mea et refugium meum es tu.* Quia utraque hæc quæ postulo, tu olim mihi præstisti. Nam et alias auxilium mihi tuum præsto adfuisse expertus sum.

Et propter nomen tuum deduces me, et enutries me. Et confido, inquit, non ob meam virtutem, sed propter nomen tuum, quia nimirum vocaris misericors. Deduces autem me ad locum vitæ, abducens a periculis. Et enutries me, in angustia necessariorum rerum constitutum. Vel *propter nomen tuum*, circumloquendo dixit, hoc est, propter te.

VERS. 5. *Educes me de laqueo hoc quem absconderunt mihi.* Per laqueum nunc consilium intellige ab Achitophel Absaloni datum, ut stunderet quanto citius alicubi locorum concludere beatum David unde evadere non posset. Laqueus enim dicitur, quod capiat cum, qui in ipsum inciderit. Abscon-

χεύσας τὴν Οὐρίου γυναῖκα, καὶ ἀνελὼν αὐτόν · ἐκστασιν γάρ, τὴν παραφορὰν τῆς εὐθύτητος ἐρμηνεύουσιν. Ἐβρέθη δὲ καθ' ὃν καιρὸν ἐδιώκετο παρὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ Ἀβεσαλώμ. Ἰ Οὐχ ἤττον ἐξ, καὶ ἐν ἐκάστῳ ἡμῶν προσήκει τὰ ῥήματα τοῦ ψαλμοῦ, νοοῦντι Ἀβεσαλώμ καὶ Ἀχιτόφελ καὶ τοὺς τοιούτους ἐχθροὺς, τὸν διάβολον καὶ τοὺς ἄλλους δαίμονας, καὶ τ' ἄλλα οικειῶς ἐκλαμβάνοντι.

Πρὸς σὲ. Κύρια, ἡλιπια, μὴ καταισχυρθείην εἰς τὸν αἰῶνα. Τοῦτο (2) ταῦτ' ἐν δύναιται τό · Ὁ Θεὸς μου, ἐπὶ σοὶ πέποιθα, μὴ καταισχυρθείην εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ ζήτει λοιπὸν τὴν ἐξήγησιν ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ τοῦ κ' ψαλμοῦ.

B *Ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ῥύσαι με, καὶ ἐξελοῦ με.* Εἰ καὶ ἀνάξιος εἰμι βοηθείας, ἀλλάγε διὰ τὴν σὴν ῥύσαι με δικαιοσύνην, ἥτις καταδικάζει τοὺς πατρалоίαις, καὶ ἀπλῶς πάντας τοὺς ἀδικοῦντας. Ταῦτ' ἐν δὲ τὸ, Ῥύσαι με, καὶ τὸ, Ἐξελοῦ με · ἡλὼν δὲ, ὅτι τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἐνέδρας.

Κλίνον πρὸς με τὸ οὖς σου. Περι τῆς κλίσεως τοῦ θεοῦ ὡτὸς εἰρήκαμεν ἐν τῷ ἐκκαιδεκάτῳ ψαλμῷ, ἔνθα τό · *Κλίνον τὸ οὖς σου ἐμοί, καὶ εἰσακουσον τῶν ῥημάτων μου.*

Τάχυνον τοῦ ἐξελεσθαί με. Μὴ μόνον ἐξελοῦ με, ἀλλὰ καὶ τάχυνον εἰς τοῦτο.

Γενοῦ μοι εἰς Θεὸν ὑπερασπιστήν. Τὸ, *Εἰς Θεὸν ὑπερασπιστήν*, ἀντὶ τοῦ, Θεὸς ὑπερασπιστής · ἰδίωμα γάρ τοῦτο τῆς Παλαιᾶς. Καὶ ἔσο μοι εἰς τόδε καὶ τόδε. Καὶ μὴν Κύριος Θεὸς αὐτοῦ · ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς Θεὸν αὐτοῦ τοῦτον εἶναι ζητεῖ, ἀλλὰ Θεὸν ὑπερασπιστήν, ἐν καιρῷ τάλαιπωρίας.

Καὶ εἰς οἶκον καταφυγῆς, τοῦ σώσαι με. Ἐπὶ τὸ σώσαι με ἐν καιρῷ φυγῆς, καθάπερ τινα φρουρῆν ἀναλώτῳ προσπεύγοντά σοι.

Ὅτι κραταίωμα μου, καὶ καταφυγή μου σὺ εἶ. Διότι καὶ ἄμφω ἔζητῶ, σὺ μοι γέγονας, καὶ τῆς παρὰ σοῦ καὶ ἄλλοτε πεπειράμαι βοηθείας.

Ἐνεκεν τοῦ ὀνόματός σου ὀδηγήσεις με, καὶ διαθρέψεις με. Καὶ πέποιθα, ὅτι, εἰ μὴ διὰ τὴν ἐμὴν ἀρετὴν, ἀλλὰ γε διὰ τὸ σὸν ὄνομα, ἐλεήμων γάρ ὀνομάζῃ, ὀδηγήσεις με εἰς τόπον ζωῆς, ἐξίτων με τοῦ κινδύνου, καὶ διαθρέψεις με, πιεζόμενον ἐνδεία τῶν ἐπιτηδελῶν. Ἡ τοῦ ὀνόματός σου, ἀντὶ τοῦ, σοῦ, περιφρασιτικῶς.

Ἐξάξεις με ἐκ παρίδος ταύτης, ἧς ἐκρυψάν μοι. Παγίδα λέγει νῦν τὴν συμβουλήν Ἀχιτόφελ, ἣν ἐπ' Ἀβεσαλώμ οὗτος ὑπέθετο, συγκλείσαι τὸν Δαβὶδ, ἐν ἀρύκτῳ διασχεψάμενος. Παγὶς μὲν γάρ, ὡς (3) συλλαμβάνοντα τὸν περιπίπτοντα. Ἐκρύβη δὲ αὐτῷ, εἰς τὸ λαθραῖον · πᾶσα γάρ παγὶς κίχρυπται. Ὑπολήγη

Variae lectiones.

(2) Ἰσ. τούτῳ.

(3) Γρ. Συλλαμβάνουσα, ἢ συλλαβοῦσα.

δὲ καὶ ἄλλως παγίῃα τὴν πρόσφατον ἐπιβουλὴν τῶν Α δαιμόνων.

Ὅτι σὺ εἶ ὁ ὑπερασπιστὴς μου, Κύριε. Πάλιν τῷ Θεῷ μόνῳ τὴν βοήθειαν ἐπιγράφει· τοῦτο μὲν εὐγνωμονῶν, ὡς προσηγορευμένος· τοῦτο δὲ, καὶ εἰς οἶκτον διὰ (4) τῆς ἀλόγου συνεχείας ἐκκαλούμενος αὐτὸν, οἷα μηδένα ἕτερον βοηθῶν ἀξιόλογον ἔχειν διαδεδαιούμενος.

Εἰς χεῖράς σου παραστήσομαι τὸ πνεῦμά μου. Τῇ σῆ δυνάμει καταπιστεύσω ἤδη τὴν ψυχὴν μου, τουτέστιν ἐμαυτὸν, μηδενὶ ἄλλῳ θαβρῶν. Χείρας δὲ Θεοῦ, τὴν ἰσχύν καλεῖ· ἐν χερσὶ γὰρ ἡ δύναμις.

Ἐλυτρώσω με, Κύριε, ὁ Θεὸς τῆς ἀληθείας. Πολλάκις γὰρ με ἔσωσας ἀπὸ τοῦ Γολιάθ, ἀπὸ τοῦ Σαουλ, καὶ ἀπὸ κινδύνων ἄλλων. Ἡ καὶ ἄλλως, προφητεύει περὶ τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας. Ὁ Θεὸς δὲ τῆς ἀληθείας, ἀντὶ τοῦ, Ἀληθινός, ὡς καὶ ἐν τῷ στίχῳ τοῦ κη' ψαλμοῦ παραδεδώκαμεν.

Ἐμίσησας τοὺς διαφυλάσσοντας ματαιότητας διακενής. Ἀπεστράφης τοὺς ἐφ' ἱκανὸν τηροῦντας τὰς ματαίας βουλάς, καὶ μὴ μεταγινώσκοντας, ἀλλὰ θαβρῶντας, ὅποιοι ἦσαν οἱ περὶ τὸν Ἀβεσαλώμ· τὸ διακενής δὲ πρόσκειται, ἀντὶ τοῦ βλαχρήστως καὶ περιτῶς, διὰ τὸ ἀποτευκτικὸν τοῦ σκοποῦ.

Ἐγὼ δὲ ἐπὶ τῷ Κυρίῳ ἠλπισα. Καὶ οὐκ ἐπὶ πανουργίαις, ὡς ἐκείνοι.

Ἀγαλλιάσομαι, καὶ εὐφρανθήσομαι ἐπὶ τῷ ἔλεει σου. Ἡ δὲ τῆς ταυτολογίας τὸ ὑπερβάλλον τῆς μελλούσης ἡδονῆς παραστήσαι βούλεται· ἡ ζῆτει τὴν διαφορὰν ἐν τῷ τρίτῳ στίχῳ τοῦ θ' ψαλμοῦ· Ἐπὶ τῷ ἔλεει δὲ, ὁ ποιήσεις εἰς ἐμὲ, τὸν ἐλέους ἄξιον δι' ἃ πέπονθα.

Ὅτι ἐπέθες ἐπὶ τὴν ταπεινώσιν μου. Ἡ ταπεινώσις ποτὲ μὲν δηλοῖ τὴν ἀτυφίαν, ποτὲ δὲ τὴν κακουχίαν καὶ ταλαιπωρίαν, ὡς καὶ νῦν. Πέπεισμαι, φησὶν, ὅτι ἐπέθες ἐπὶ τὴν συντριβὴν, ἣν ὑφίσταμαι παρὰ τῶν καταδεικόντων με· Ὁφθαλμοὶ γὰρ Κυρίου ἐπὶ δίκαιους.

Ἐσωσας ἐκ τῶν ἀναγκῶν τὴν ψυχὴν μου. Ἦδη προαγορεύει τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν, διηγούμενος αὐτὴν ὡς γεγενημένην λοιπὸν νόμῳ προφητείας. Ἡ καὶ ἄλλως, παλαιᾶς μνημονεύει βοήθειας· ἀναγκῶν δὲ, τῶν περιστάσεων καὶ κινδύνων. Διὰ δὲ τῆς ψυχῆς, ὅλον ἑαυτὸν ἐσήμανεν. Ποτὲ μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς ψυχῆς δηλοῦται· ὁ ἀνθρωπος, ὡς· ἐν τῷ. Λευιτικῷ· Πᾶσα ψυχὴ ἧτις φάγεται θνησιμαίον, ἢ θηριδι-

derunt autem cum, noc est, secreto oisposuerunt. ut nimirum lateret. Solent autem laquei clam disponi. Vel aliter, per laqueum, insidias intellige, nuper a dæmone dispositas.

Quoniam tu es protector meus, Domine. Rursus soli Deo auxilium sibi præstitum ascribit, atque hoc partim, ut æqueiorum beneficiorum gratus ex'stat, partim ut perpetuitate sermonis, Deum magis ac magis ad misericordiam advocet, dum nullum se alium in tantis periculis condignum habere adiutorem ostendit.

VERS. 6. In manus tuas, Domine, commendo spiritum meum. Potentiæ tuæ, inquit, animam meam, hoc est me ipsum, servandum tradam, cum in nullo alio confidam. Per manus autem Dei, fortitudinem illius intelligit. In manibus enim potentiam habemus et vires.

Redemisti me, Domine, Deus veritatis. Sæpenu-mero enim me salvasti, a Goliath nimirum, a Saul, atque a multis aliis periculis. Vel aliter, prædicit quod salvandus esset. Et quod ait, Deus veritatis, expone, hoc est, Deus verus : ut tradidimus in quarto versiculo psalmi xxviii.

VERS. 7. Odisti omnes observantes vanitates supervacue. Avertisti, inquit, eos omnes qui inania observant consilia, et quos commissorum scelerum non modo non pœnitet, sed in eis etiam confidunt, quales erant Absalon, et ejus complices. Quod vero ait, Supervacue, intellige pro, inutiliter ac superflue : eo quod inaniter ac procul a signo suo ictu feriant.

VERS. 8. Ego autem in Domino speravi. Non in astutiis ut illi sperant.

Exultabo et latabor in misericordia tua. Hac repetitione sententiæ, summam delectationem ac lætitiâ demonstrare voluit, quæ futura erat. Vel illa potest differentiæ ratio assignari, quam tradidimus in tertio Psalmi ix versiculo. In misericordia autem tua, quam nimirum facies erga me. Nam ob ea quæ passus sum, misericordia tua me dignum puto.

Quoniam respexisti humilitatem meam. Humilitas aliquando pro ea virtute accipitur quæ directe opponitur superbiæ, aliquando autem pro depressione atque afflictione, ut hic. Confido enim, inquit, quod ad contritionem atque ad miseriam meam respexisti, quam ab ils sustineo qui me persequuntur : Oculi enim Domini super justos.

Salvasti de necessitatibus animam meam. Ecce quod salutem suam jam prædicit, eam narrans quasi jam præstitam, atque hoc lege prophetiæ. Vel aliter, antiqua commemorat beneficia, et per necessitates, infortunia ac pericula, et per animam suam, semetipsum intelligit. Accipitur enim sæpenu-mero anima pro ipso homine, juxta quod legitimus in Levitico : Omnis anima quæ comederit mor-

Variæ lectiones.

(4) Ἰσ. τοῦ λόγον.

ticinum aut captum a fera ³⁷, et ea quæ sequuntur. A Sicuti etiam aliquando, caro pro homine accipitur, juxta illud: *Ad te omnis caro veniet* ³⁸.

Nec conclusisti me in manibus inimicorum. Hoc per se clarum est.

Statuisti in loco spatioso pedes meos. Hoc est, in ampla libertate, ab angustia nimirum circumdantium me inimicorum.

VERS. 10. *Miserere mei, Domine, quoniam tribulor.* Iterum ad propositum refugit solamen, salutem suam accelerans, ob intensam divinæ misericordiæ commemorationem.

Turbatus est in ira oculus meus. In ira tua nimirum. Nam si ob commissa atque errata mea iratus mihi non fuisses, in tantam sane nunquam concidissem miseriam. Quapropter turbatus est oculus meus, ob assiduas lacrymas. Nam quod LXX dixerunt: *Turbatus est, Symmachus reddidit Caligavit.*

Anima mea et venter meus. Anima quidem ob summam mœstitiam et tœdium, venter vero quod cibum non reciperet. Possunt hæc etiam juxta anagogicum sensum intelligi, et oculus quidem sumi pro intellectu, ut diximus in psalmo vi; et anima pro spe, quæ pusillanimes refrigerat; et venter pro memorativa, ut ita dicam, illa animæ parte, in qua rationalis cibus reconditur.

VERS. 11. *Quia defecit in dolore vita mea, et anni mei in gemitibus.* A communi sensu sumenda sunt verba illa: *Miserere mei, Domine, quia præ nimio dolore defecit vita mea, et præ acerbis gemitibus, anni mei,* hoc est, dies vitæ meæ defecerunt. Idem enim significat *vita mea*, quod, *anni mei.* Idioma est etiam peculiare apud sacram Scripturam, quo quis in summo dolore constitutus, appellare se mortuum solet, propter inbecillitatem videlicet virium corporis.

Infirma est in paupertate fortitudo mea. Propter paupertatem hic, inedia et jejunium intelligit, quod ex ipsa etiam historia conspici potest.

Et ossa mea conturbata sunt. Mota sunt a fortitudine, et soliditate illa, quam habebam, non valentia amplius, ut antea, me sustinere. Fortitudo etiam pro virilitate animæ accipitur, juxta quod per paupertatem, hic eam intelliges, quam quis patitur cum derelinquitur a Deo, et per ossa, solidas atque constantes cogitationes.

VERS. 12. *Supra omnes inimicos meos factus sum opprobriam.* Exprobrant enim mihi omnes, atque obijciunt ignaviam, veluti qui ob propria peccata aufugerim ac victus sim.

Et vicini meis valde. Ipsi etiam gentibus, regni mei finitimis, in summo opprobrio habitus sum, quæ cum antea felicitatibus meis inviderent, modo infortunium, ac calamitatem meam vehementer mihi exprobrant.

³⁷ Levit. xvii, 15 ³⁸ Psal. lxiv, 3.

λατον, και τὰ ἐξῆς· ποτε δὲ, ἀπὸ σαρκός, ὡς τό. Πρὸς σὲ πῶσα σὰρξ ἤξει.

Συνέκλεισάς με εἰς χεῖρας ἐχθρῶν. Τοῦτο σαφές.

Ἔστησας ἐν ἐδρυχώρῳ τοὺς πόδας μου. Ἐν εὐρυχωρίᾳ, τοῦτέστιν εἰς πλάτος ἐλευθερίας, ἀπὸ τῆς στενοχωρίας τοῦ κυκλώματος τῶν ἐχθρῶν.

Ἐλέησόν με. Κύριε, ὅτι θλίβομαι. Πάλιν ἐπὶ τὴν προτεθεισάν ἀνατρέχει παράκλησιν, διὰ τῆς ἐπιταταμένης ἐλεεινολογίας ἐπιταχύνων τὴν σωτηρίαν.

Ἐταράχθη ἐν θυμῷ ὁ ὀφθαλμός μου. Τῷ σὺ δηλονότι· εἰ μὴ γὰρ ἐθυμώθης διὰ τὰ προγεγενημένα μοι σφάλματα, οὐκ ἂν οὕτως ἐταλαιπωρούμην. Διὸ καὶ ἐταράχθη ὁ ὀφθαλμός μου, ἀπὸ τοῦ συνεχῶς δακρῦειν· τὸ γὰρ *Ἐταράχθη*, ὁ Σύμμαχος ἐθολώθη ἠρμήνευκεν.

Ἡ ψυχὴ μου καὶ ἡ γαστήρ μου. Ἡ μὲν, ἀπὸ τοῦ σφοδρῶς ἀδημονεῖν καὶ ἀκηδιᾶν· ἡ δὲ, ἀπὸ τοῦ μὴ προσεῖσθαι τροφῇ. Δύναται ἀναγωγικῶς νοεῖσθαι, ὀφθαλμὸς μὲν ὁ νοῦς, ὡς ἐν τῷ ἕκτῳ ψαλμῷ προέφημεν· ψυχὴ δὲ, ἐλπίδες, ὡς ἀναψύχουσαι τὸν ὀλιγωροῦντα· γαστήρ δὲ, τὸ μνημονευτικὸν μέρος τῆς ψυχῆς, ἐν ᾧ θησαυρίζεται ἡ λογικὴ βρώσις.

Ὅτι ἐξέλιπεν ἐν ὀδῶνι ἡ ζωὴ μου, καὶ τὰ ἔτη μου ἐν στεναγμοῖς. Ἀπὸ κοινοῦ ληπτέον τὸ, *Ἐλέησόν με, Κύριε, ὅτι, φησὶν, ὑπὸ τῆς ἀγαν ὀδύνης ἐξέλιπεν ἡ ζωὴ μου, καὶ ὑπὸ τῶν πικρῶν στεναγμῶν τὰ ἔτη μου, ἦγουν αἱ ἡμέραι τῆς ζωῆς μου· ταῦτ' δὲ δι' ἀμφοτέρων σημαίνεται. Ἰδιώμα δὲ τῆς Παλαιᾶς τὸ ἐπὶ τῆς ἀγαν περῶδυνίας λέγειν, ὅτι *Ἀπέθανον*, διὰ τὴν ἀσθένειαν πάντως τῶν σωματικῶν δυνάμεων.*

Ἐσθῆνησεν ἐν πτωχείᾳ ἡ ἰσχὺς μου. Πτωχεῖαν ἐνεαῦθα τὴν ἀπὸ τῆς ἀστείας νδεις· καὶ τοῦτο γὰρ ἡ ἱστορία παρέστησεν.

Καὶ τὰ ὀστέα μου ἐταράχθησαν. Παρεκινήθησαν ἀφ' ἧς εἶχον στερεότητος, μὴ δυνάμενα συνέχειν, ὡς τὸ πρότερον. Νοεῖται δὲ πάλιν ἡ ἀνδρεία τῆς ψυχῆς, δι' ἧς πτωχεῖαν εἴπησεν τὴν ἀπὸ τῆς θείας ἐγκαταλείψεως· ὅσα δὲ, οἱ στερεοὶ λογισμοί.

Παρὰ πάντας τοὺς ἐχθρούς μου ἐγενήθην ὄνειδος. Ἀνὰ πάντας, εἰς πάντας· ὀνειδίζουσι γὰρ μοι ὡς φεύγοντι, ἀνανδρίαν, καὶ ὡς ἡττωμένῳ διὰ τὰς ἐμὰς ἀμαρτίας.

Καὶ τοῖς γείτοσι μου σφόδρα. Καὶ ταῖς γειτνιώσι τῇ βασιλείᾳ μου ἐθνεσιν λίαν ἐγενόμην ὀνειδος· φθονοῦντες γὰρ μοι πάλαι διὰ τὰς εὐπραγίας μου, νῦν ἀφειδῶς ὀνειδίζουσι τὴν δυστυχίαν καὶ συμφοράν.

Kal φόδος τοῖς γνωστοῖς μου. Δεδίδω μὴ πως Α κινδυνεύωσι διὰ τὴν εἰς ἐμὲ οἰκειώσιν.

*Οἱ θεωροῦντές με, ἔξω ἔφυγον ἀπ' ἐμοῦ. Ἐξε-
τρέποντο, μὴ δοῦν ὑπόληψιν, ὡς ἐμοὶ πρόσκεινται,
καὶ τὰ ἀνήκεστα πάθειεν.*

*Ἐπελήσθην ὡσεὶ νεκρὸς ἀπὸ καρδίας. Ἐπ-
ελήσθην ἀπὸ καρδίας, τῶν φίλων, τουτέστιν, ἐμονώ-
θην, ὡς ἤδη νεκρὸς, διὰ τὸ ἀφυκτον τῆς ἀναίρεσως.
Ἵσπερ νεκρὸς, ἐν λήθῃ βίπτεται, οὕτω καὶ γώ, δε-
δοικότεων τὴν ὑποψίαν.*

*mortuus quis in oblivionem projicitur, et ego oblivioni
meis, ne in adversariorum meorum suspicionem venirent.*

*Ἐγενήθην ὡσεὶ σκευὸς ἀπολωλός. Ἵσπερ τὸ
σκευὸς σωζόμενον μὲν, χρήσιμον δοκεῖ, ἀπολλύμε-
νον δὲ, ἐν ἀμνημοσύνῃ γίνεται, οὕτω δὲ καὶ γώ. Β*

efficiur atque e memoria hominum labitur, si deperditum sit, ita etiam de me dici potest.

*Ὅτι ἤκουσα ψόγον πολλῶν, περιοικούντων
κυκλόθεν. Κανταῦθα ληπτέον ἀπὸ κοινοῦ τὸ, Ἐλέη-
σον, ὅτι οἰκείοις ὡσὶν ἤκουσα ψόγον παρὰ πολλῶν,
ὧν εἰς καὶ ὁ Σεμεὶ ἦν, λοιδορούμενος καὶ διαβάλλων
φεύγοντα τὸν Δαβὶδ.*

*Ἐν τῷ ἐπισυναχθῆναι αὐτοὺς ἅμα ἐκ' ἐμέ,
τοῦ λαβεῖν τὴν ψυχὴν μου ἐβουλεύσατο. Συν-
αχθέντες δὲ οἱ ἐχθροὶ μου ἐν ταῦτῳ, κατ' ἐμοῦ ἐβου-
λεύσαντο, ὥστε ἀφελῆσθαι ἀπὸ τοῦ σώματος μου
τὴν ψυχὴν μου. Τὸ Ἄπ' ἐμοῦ γὰρ νῦν, τὸ σῶμα δη-
λοῖ. Λέγει δὲ παρὶ τῆς βουλήs, ἦν Ἀχιτόφελ ὑπέθετο.
Ἐμάνθανε γὰρ πάντα διὰ Σαδὼκ καὶ Ἀβιάθαρ τῶν
ιερέων, ὡς ἡ τῶν Βασιλείων ἀναπτύσσει Β:βλος. C*

*Ἐγὼ δὲ ἐπὶ σοὶ, Κύριε, ἠλλοισα. Ἐκεῖνοι μὲν
οὔτως· ἐγὼ δὲ, σοὶ μόνω πέποιθα.*

*Εἶπα· Σὺ εἶ θεός μου. Ὁ ἐξουσιαστήs μου·
τοῦτο γὰρ τὸ θεός νῦν ἐμφαίνεται· καὶ λοιπὸν, ὡς βού-
λει, τὰ κατ' ἐμὲ οἰκονόμησον.*

*Ἐν ταῖς χερσί σου οἱ κληροὶ μου. Οἱ κληροὶ
μου, καὶ τοῦ θανάτου μου καὶ τῆs ζωῆs μου, ἢ τῆs
δυσπραγίας μου καὶ εὐπραγίας· μου, ἐν τῇ δυνάμει
κίνται τῇ σῆ· χεῖρας γὰρ ἐνταῦθα ταύτην ὑπόλη-
πίεον. Κύριος γὰρ θανατοῖ καὶ ζωογονεῖ, ταπεινοῖ
καὶ ἀνυψοῖ· ὥστε, σοῦ θέλοντος, ἢ νικῆσας ζήσομαι,
ἢ νικηθεὶς ἀποθανοῦμαι.*

*Ῥύσαι με ἐκ χειρὸs ἐχθρῶν μου, καὶ ἐκ τῶν κα-
ταδιωκόντων με. Οἶδα ὅτι οὐ θέλεις τὸν ἐμὸν θά-
νατον, ὡς ἀνοσιώτατον· παῖs μου γὰρ, ὁ τοῦ-
των ἐπιείγων. Οὐ μόνον δὲ ἦσαν ἐχθροὶ οἱ κατ-
άγοντες αὐτὸν τῆs βασιλείας, ἀλλὰ καὶ φεύγοντα
κατεδίωκον.*

*salis non fuisse eis significat, quod ipsum regno
quebantur.*

²⁹ 1 Reg. 1, 6, 7.

*Et timor, notis meis. Verentur enim ne ob fa-
miliaritatem, atque amicitiam qua mecum conjun-
cti sunt, periculum aliquod sustineant.*

*Vers. 13. Qui videbant me, foras fugerunt a me.
Conversi sunt a me, inquit, ne suspicionem ali-
quam injicerent, se mihi adhærere. Illinc quippe
imminere eis periculum poterat.*

*Oblivioni datus sum, tanquam mortuus, a corde.
A corde, inquit, amicorum meorum oblivioni da-
tus sum: hoc est mei obfiti sunt, veluti hominis
jam mortui sunt. Ob inevitabilem enim interitum
pro mortuo existimatus sum, vel eo pacto, quo*

oblivioni datus sum: verentibus nimirum amicis

*Factus sum quasi vas perditum. Quomodo modum
utile esse videtur omnæ vas, seu instrumentum,
donec integrum ac salvum est, et contra inutile*

*Vers. 14. Quoniam audiui vituperationem multo-
rum habitantium in circuitu. Hoc in loco etiam a
communi sensu sumendum est verbum, Miserere.
Quia propriis auribus, inquit, vituperari me a
multis audiui, atque inter cæteros a Semeci, qui
fugientem me Absalonis insidias conviciis et ca-
lumniis insecutus est.*

*Dum convenirent simul adversum me, accipere
animam meam conciliati sunt. Inimici mei in unum
adversum me congregati consilium inierunt, ut
animam meam auferrent a corpore. Nam quod ait
In me, intelligendum est, In corpus meum. Hoc
autem dicit de consilio suggesto ab Achitophel.
Resciebat enim omnia beatus David a Sadoch, at-
que ab Abiathar sacerdotibus, ut legimus in libris
Regum.*

*Vers. 15. Ego autem in te, Domine, speravi. Illi
quidem, inquit, hoc pacto se habent, ego vero in
te uno confido.*

*Dixi: Tu es Deus meus. Qui mihi scilicet, robur
ac potentiam præstas; ita enim sibi vult hoc in hoc
dictio illa, Deus: verum tu, ut libet, inquit, omnia
quæ ad me pertinent dispensato.*

*Vers. 16. In manibus tuis sortes meæ. Sortes
meæ, mortis nimirum et vitæ meæ; vel sortes, se-
cundæ, atque adversæ fortunæ. Hæc enim omnia,
in potestate tua sunt. Per manus etiam potesta-
tem intelligere debemus: Dominus enim mortificat
et vivificat, humiliat et exaltat³⁰. Quamobrem te
volente, aut victor vivam, aut victus moriar.*

*Libera me de manu inimicorum meorum, et a per-
sequentibus me. Novi quod tu non vis mortem
meam, et quod a tanto facinore abhorres ut
occidar a filio. Filius enim meus est qui mortem
mihi inferre conatur. Sævitiã præterea inimi-
corum suorum in hoc vel maxime ostendit, dum*

expulissent, sed addit quod fugientem etiam perse-

VERS. 17. *Ostende faciem tuam super servum tuum.* — *Ostende, hoc est, Convertite. Avertiere quippe eam videris, quoties ob peccata mea cessas mihi opem ferre. Per faciem autem Dei, illius visitationem atque custodiam, seu etiam benevolentiam intelligit.*

Salvum me fac in misericordia tua. Si non propter me, saltem ob misericordiam tuam. De te enim dixisti in libro Levitici: *Ego misericors sum.*

VERS. 18. *Domine, non confundar, quoniam invocavi te.* Simile est quod legimus psalmo xliii: *Non confundar, quoniam speravi in te.*

Confundantur impii et descendant in infernum. Achitophalem impium appellat, veluti qui legem de parricidio non est veritus, dum filium irritavit adversus patrem, et atque insurgere in eum fecit. Aliqui autem dicunt, verba hæc formam quidem imprecationis habere, sed vim tenere prophetiæ, atque prædici ea quæ passurus erat Achitophel, qui summa refertus confusione, quod consilium Chusi suo præpositum fuisset, laqueo suspensus seipsum interemit. Multiplicibus vero verbis beatus David, adversus inimicos se impugnantes divinam advocat indignationem: primum ea ratione, ut castigati meliores redderentur: *Percute inquit, argentum reprobum, et purgabitur* 40; secundo, ut in hac vita tormentis affecti, in futura ab æternis poenis liberentur; tertio, ut posteri hoc pacto moderatiores fierent; scelestus enim videns sibi similem cædi, eruditur; quarto, ut præsens vita ab huiusmodi pestilenti vitio liberetur; quinto, ne alii addantur: cernentes nimirum ac veriti plagas illis illatas; sexto, ne

VERS. 19. *Muta fiant labia dolosa quæ loquuntur contra justum iniquitates in superbia et despectione.* Per labia dolosa Achitophelis labia intelligit, veluti quæ antiquum dolum eo usque occultaverant, et quæ muta facta sunt quia paulo post enectus est. Justum autem seipsum appellat, eo quod nec Absalonem injuria unquam affecerat, nec Achitophalem, aut alium ex eorum sociis. Per iniquitatem vero, eorum consilium intelligit, quo filium adversus patrem irritabant. *In superbia* etiam addit, quia jactabat Achitophel nocte illa sese impetum facturum atque interempturum David, ut habetur in libris Regum. *In despectione* similiter, quia opprobrio ac contumelia eum affecerat.

VERS. 20. *Quam magna multitudo bonitatis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te!* Quam magna, pro, valde magna: philosophatur autem propheta, modo longanimitatem Dei, modo vindictam admirans, atque ait, quod valde ampla est

40 Psal. xi, 7. 41 Psal. iii, 3.

Ἐπίφανον τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου. — *Ἐπίφανον*, ἀντὶ τοῦ, ἐπιστρέψον. Μὴ βοηθῶν μοι γὰρ, δοκεῖς ἀποστρέψαι τοῦτο, διὰ τὸ τῶν ἀμαρτιῶν μου (β) εἰδαχθῆς. Πρόσωπον δὲ, τὴν ἐπισκοπὴν καὶ οἰκειώσιν καλεῖ.

Σῶσόν με ἐν τῷ ἔλλει σου. Εἰ μὴ δι' ἐμὲ, ἀλλὰ διὰ τὸ σὸν ἔλεος. Σὺ γὰρ εἶπας ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Λευϊτικοῦ, ὅτι *Ἐλεήμων εἰμι*.

Κύριε, μὴ καταισχυρθεῖην, ἐπεκαλεσάμην σε. Ἔοικε τοῦτο τῷ εἰκοστῷ τέταρτῳ ψαλμῷ. *Μὴ καταισχυρθεῖην, ὅτι ἠλπισα ἐπὶ σέ.*

Αἰσχυρθεῖσασ ἀσεβεῖς, καὶ καταθελήσασ εἰς ἄδου. Ἀσεβῆ μὲν λέγει τὸν Ἀχιτόφελ, ὡς μὴ σεβόμενον τοὺς κατὰ πατριοῦν νόμους τοῦ Θεοῦ, ἐν τῷ ἐπαγεῖρειν τὸν υἱὸν τῷ πατρὶ. Τινὲς δὲ λέγουσι, τὰ παρόντα ῥητὰ ἰσχύον μὲν ἔχειν ἀρὰς, δύναμιν δὲ προφητείας: προεῖρηκεν γὰρ ἃ ἐμελλε παθεῖν. Καὶ ἠσχύνθη γὰρ, προτιμηθείσης τῆς τοῦ Χουσι συμβουλήs, καὶ ἀνηρέθη, βρόχον ἀψάμενος. Διὰ πολλὰ δὲ ταῦτα τὴν θείαν ἀγανάκτησιν κατὰ τῶν πολεμούντων αὐτῷ ἐκκαλεῖται: ἐν μὲν, ὥστε τοῦτους βελτιωθῆναι: *Τύπτε γὰρ, φησὶν, ἀδόκιμον ἀργύριον, καὶ καθαρθήσεται.* ἕτερον δὲ, ἵνα τῷδε βασανισθέντες, ἐκαὶ ρυσθῶσι τῶν αἰωνίων κολάσεων: τρίτον, ἵνα καὶ ἕτεροι διὰ τοῦτο σωφρονισθῶσι: πανοῦργος γὰρ, φησὶν, ἰδὼν ἄφρονα τιμωρούμενον κραταιῶς, αὐτὸς παιδεύεται: τέταρτον, ὥστε καὶ βίον λοιμώδους ἀπαλλαγῆναι κακίας: πέμπτον, ἵνα μὴ καὶ ἄλλοι ἐπιθεθῶσιν αὐτῷ, τὰς ἐπενεχθείσας ἐκεῖνοις φοβηθέντες πληγὰς: ἕκτον, ἵνα μὴ τινες εἰπωσιν, *Ὅχι ἔστι σωτηρία αὐτῷ ἐν τῷ Θεῷ.*

quis illud dicere possit: *Non est salus illi in Deo*

Ἄλαλα γενηθήτω τὰ χεῖλη τὰ δόλια, τὰ λαλοῦντα κατὰ τοῦ δικαίου ἀνομίαν, ἐν ὑπερηφανίᾳ καὶ ἐξουθενώσει. Χεῖλη δόλια, τὰ τοῦ Ἀχιτόφελ, ὡς κρύψαντα τὸν ἐκ πάλαι δόλον ἀχρι τότε, ἃ καὶ ἄλαλα γεγόνασιν, ἀποπνιγέντος οὐκ εἰς μακρὰν. Δίκαιον δὲ ἑαυτὸν λέγει, ὡς μὴ ἀδικήσαντα ἢ τὸν Ἀβεσαλὸμ, ἢ τὸν Ἀχιτόφελ, ἢ τινα τῶν σὺν αὐτοῖς. Ἀνομίαν δὲ, τὴν τούτου συμβουλήν ὀνομάζει: ἄνομος γὰρ, ὡς παραθήγουσα υἱὸν πρὸς τὸν πατέρα. Ἐν ὑπερηφανίᾳ δὲ, ὅτι ἐμεγαλαύχησε δύνασθαι δι' ὀλης τῆς νυκτὸς ἐκεῖνης (β) ἀποπεσεῖν, καὶ ἀνελεῖν αὐτὸς τὸν Δαβὶδ, ὡς ἐν τῇ Βασιλειῶν ἐδίδαξε βίβλῳ. Ἐξουθενώσει δὲ, ὅτι καὶ ὕβρισεν αὐτόν.

Ὡς πολὺ τὸ πλῆθος τῆς χρηστότητός σου, Κύριε, ἢν ἐκρυσάς τοῖς φοβουμένοις σε. Τὸ ὡς, ἀντὶ τοῦ, λίαν. Φιλοσοφεῖ δὲ περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ πο:τῆ μὲν μακροθυμίας, πο:τῆ δὲ ἀμύνης, καὶ φησὶν, ὅτι λίαν πολλὴ ἡ χρηστότης σου, ἢν πρὸς καιρὸν ἐκρυ-

Variæ lectiones.

(β) Γρ. Εἰδαχθῆς.

(6) Mallem Προσπεσεῖν.

φας τοῖς δούλοις σου, γυμνάζων τὴν ὑπομονὴν αὐτῶν, ἅνα ἐν τῷ ἀναβάλλεσθαι.

Ἐξεργάσω τοῖς ἐλπίζουσιν ἐπὶ σέ, ἐναντίον τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων. Ἐξεπλήρωσας δὲ, καὶ ἐκδηλον εἰργάσω αὐτὴν τοῖς ἐλπίζουσιν ἐπὶ σοί, ἕτι θήβησας ἐνώπιον πολλῶν, ἵνα μάθουσιν, ὅτι ὑπερασπίζεις τῶν σῶν · περὶ δὲ τῶν υἱῶν ἀνθρώπων, προσέρχεται ἐν τῷ γ' τοῦ δ' ψαλμοῦ.

Κατακρύψεις αὐτοὺς ἐν ἀποκρύφῳ τοῦ προσώπου σου. Τὴν ποικίλην τοῦ Θεοῦ βοήθειαν ὁμολογεῖ, ὅπως τοὺς φοβουμένους αὐτὸν παντοίας ἐξαιρῆται περιστάσεως · ἀναζητουμένους γὰρ, φησὶν, ὑπ' ἐχθρῶν, κατακρύψεις, ἐν ἀποκρύφῳ τόπῳ σου δηλοῦσι · *Τοῦ προσώπου σου γὰρ, κατὰ περίφρασιν, ἀντι τοῦ, Σοῦ.*

Ἀπὸ ταραχῆς ἀνθρώπων σκεπάσεις αὐτοὺς ἐν σκηνῇ. Ἐν δὲ καιρῷ ταραχῆς στασιάζοντων σκεπάσεις αὐτοὺς, ἐν σκηνῇ τῆς σκέπης σου, ἣ δίκην σκηνῆς.

Ἀπὸ ἀντιλογίας γλωσσῶν. Ἀπὸ κοινοῦ λεπτεὶον σκεπάσεις αὐτοὺς, ἐν καιρῷ πάλιν ἀντιλογίας λαοῦ · ἀπὸ τῶν γλωσσῶν γὰρ τοὺς λέγοντας ἐδήλωσεν · ἀντιλογία δὲ, ἣ ἀπειθεια τῶν ὑπηκόων.

Εὐλογητὸς Κύριος, ὅτι ἐθαυμάστωσεν τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐν πόλει περιοχῆς. Περιοχὴ μὲν ἐστὶ τὸ τεῖχος · πόλις δὲ περιοχῆς, ἣ περιτετειχισμένη. *Φησὶν οὖν, ὅτι Ἐπαινετὸς ὁ Θεός, ὅτι θαυμάζεσθαι ἐποίησε τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐν ἐμοὶ τῷ χρηματίσαντι πόλει περιτετειχισμένη · δίκην γὰρ πόλει, τοιαύτης ἀνάλωτος ἔσομαι, διὰ τῆς αὐτοῦ φυλακῆς.*

in me notam omnibus, atque admirabilem fecit, ita ut civitas bene munita appellari possim; eo quod propter summam in me Dei custodiam, inexpugnabilis sum, instar civitatis bene munitæ.

Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου· Ἀπέρριμμαι ἀπὸ προσώπου τῶν ὀφθαλμῶν σου. Ἐκστασις, ὡς προέφημεν, λέγει τὴν ἐκτροπὴν τῆς εὐθείας ὁδοῦ τῶν θεῶν ἐντολῶν · Ὅτε, φησὶν, ἐπλημμέλησα τὴν μοιχείαν καὶ τὸν φόνον, μεταμεληθεὶς εἶπον, ὅτι· Τοῦ λοιποῦ ἀπέρριμμαι ἀπὸ τῆς ἐπισκοπῆς σου.

Διὰ τοῦτο εἰσήκουσας τὴν φωνὴν τῆς δεησεώς μου, ἐν τῷ κεραιγεῖναι με πρὸς σέ. Διὰ δὲ τὴν μεταμέλειαν καὶ τὴν συντριβὴν μου, εἰσήκουσάς μου, βοήσαντος πρὸς σέ. Πέπεισμαι γὰρ τοῦτο, καὶ παρέξεις βοήθειαν.

Ἀγαπήσατε τὸν Κύριον, πάντες οἱ ὄσιοι αὐτοῦ. Ἐξ ὧν αὐτὸς (7) ἠσθάνθη τῆς ὁσίας ῥοπῆς, προτρέπεται τοὺς ὄσιους, ἥτοι τοὺς ἐναρέτους ἀγαπᾶν τὸν Κύριον, μὴ ἀπλῶς, ἀλλ' ἐξ ὅλης καρδίας · τοῦτο γὰρ διὰ τῶν ἐξῆς ἐδήλωσεν, εἰπὼν ·

Ὅτι ἀληθείας ἐκλήτεϊ Κύριος. Τὰς ἀληθείας πρὸς αὐτὸν ἀγάπας.

A divina benignitas, quam tamen ad tempus abscondit servis suis, ut illorum patientiam exerceat, dum diutius differt illis præsto esse.

Perfectisti iis qui sperant in te, in conspectu filiorum hominum. Implesti ac manifestam fecisti bonitatem tuam, iis qui in te sperant: quandoquidem notum eis facere voluisti, quod tibi gratos viros non deseris. Et quod ait: *Filiorum hominum,* intellige, ut declaravimus in tertio versiculo quarti Psalmi.

Vers. 21. Abscondes eos in abscondito faciei tuæ. Varia auxiliorum Dei genera commemorat, et quomodo timentes eum a quocumque liberat periculo. Nam si ab inimicis, inquit, exquiranter, tu abscondes eos in abscondito faciei tuæ, hoc est, in abscondito loco tuo. Est enim quædam circumlocutio.

A perturbatione hominum proteges eos in tabernaculo. In perturbationis seu contentionis tempore, tu proteges eos, inquit, in tabernaculo protectionis tuæ. Vel tu tabernaculi instar eos proteges.

A contradictione linguarum. A communi sensu sumendum est verbum *proteges*. A contradictione autem linguarum, hoc est, a contradictione populi. Per linguam enim ipsos loquentes, et per contradictionem, subditorum inobedientiam intelligit.

Vers. 22. Benedictus Dominus, quoniam mirificavit misericordiam suam in civitate munitioris. Per munitiorum, seu (ut magis sonat Græca dictio *περιοχῆ*) per ambitum, mœnia civitatis intelligit; unde civitatem munitiorum seu ambitum, civitatem appellat mœnibus circumdatam. Laudandus, inquit, maxime Deus est, qui misericordiam suam in me notam omnibus, atque admirabilem fecit, ita ut civitas bene munita appellari possim; eo quod propter summam in me Dei custodiam, inexpugnabilis sum, instar civitatis bene munitæ.

Vers. 23. Ego autem dixi in exstasi mea: Projectus sum a facie oculorum tuorum. Per exstasim, ut superius diximus, transgressionem atque aversionem intelligit, a recta via mandatorum Dei. Eo, inquit, tempore, quo deliqui, adulterium illud et cædem committens, ac deinceps ad pœnitentiam conversus sum, dixi me deinceps projectum esse a præsentia, et conspectu protectionis tuæ.

Propterea exaudisti vocem deprecationis meæ dum clamarem ad te. Ob pœnitentiam et contritionem meam exaudisti me clamantem ad te. Confidebam enim, quod auxilium mihi esses præstaturus.

Vers. 24. Diligite Dominum, omnes sancti ejus. Divinum propheta scitans auxilium, sanctos alios et virtute præditos exhortatur, ut diligant Dominum, neque hoc simpliciter, sed ex toto corde. Quod ex sequentibus significavit, dicens:

Quoniam veritates exquisivit Dominus. Veras scilicet dilectiones atque ex corde.

Variæ lectiones.

(7) *Ισ.* Ἡσθάνετο.

Et retribuit iis qui abundantem faciunt superbiam. Hoc, ut prædiximus, propter Achitopholem dictum est. Cum iis igitur qui simpliciter superbi sunt, Dominus longanimis est: cum iis vero qui nimii sunt in eo vitio, condigna [nec sero] delictis retribuit supplicia.

Vers. 25. *Viriliter agite, et fortificetur cor vestrum, omnes qui speratis in Domino.* Adjuvabit procul dubio Dominus vos, et non despiciet. Nam qui in illum confidunt, non confunduntur. Consona autem hæc sunt iis quæ habentur in fine Psalmi xxvi.

Psalmus ipsi David intelligentiæ.

PSALMUS XXXI.

Intelligentiæ inscribitur, vel, quia multa erat Propheta plenus intelligentia, quando hunc psalmum composuit; vel, quia ob profundissimos psalmi sensus, lectori multa opus est intelligentia: vel, quia lectorem erudit atque intelligentem reddit. Admonet quippe eum dicens: *Nolite fieri sicut equus et mulus, quibus non est intellectus.* Conscripsit etiam beatus David hunc psalmum post commissum adulterium et cædem: ob quæ cum in varias incidisset calamitates, varios etiam psalmos conscripsit, illa deplorans peccata. Cuius etiam erit hic psalmus, si juxta anagogicum sensum intelligatur.

Vers. 1. *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata.* Cum post commissam se delicta, multos pertulerit labores, beatos nunc illos fore dicit, quibus absque ullo labore contingerit, propria ablueri peccata: illos nimirum significans, qui lavacro baptismatis hoc fuerint remissionis donum consecuti; et quia ex iis alii ex gentibus futuri erant, alii ex circumcisione, iniquitates quidem quæ Græca dictione ἀνομία hoc est exleges erant, de gentilibus dicit qui omni prorsus carebant lege; peccata vero de Judæis, qui sub lege erant. Peccatum enim neglectus est, aut contemptus legis.

Vers. 2. *Beatus vir cui non imputaverit Dominus peccatum.* Cui ea ratione peccatum non ascripserit, quod regenerationis lavacrum ablutum jam, ac penitus deletum sit. *Peccatum* indifferenter posuit pro culpa. Quidam autem ideam utraque significare contententes præcedentia dicta indifferenter capiunt.

Nec est in ore ejus dolus. Nec post baptismam mentitus est, aut violavit pacta, quæ cum Deo habet. Dolus enim hic pro mendacio intelligere debemus. Proficitur enim is, qui baptizatur, operibus dæmonum renuntiare, et Christi mandatis ac adjungere.

Vers. 3. *Quoniam tacui.* Beati isti sunt, ego vero plangendo fatigatus silui.

Inveterata sunt ossa mea, dum clamarem tota die. Hæc fuit silentii causa. Per ossa autem vires suas intelligit; ossa enim corpus sustinent, ac stabilem reddunt. *Inveterata autem sunt,* hoc est infirmata ac debilitata. Nam quod antiquum est, debilius fit. Infirmatæ, inquit, sunt vires meæ. *Tota vero die,* dicit pro, Semper, atque assidue. Quoties enim in tentationes incidebat, toties suum lugebat peccatum, quasi omnis illinc vitæ suæ inæqualitas deflu-

Kai antapodidwosi tois perisswos poiwsi uperhpharsiar. Tούτο διά τὴν Ἀχιτόφελ, ὡς προεῖραμεν. Ἐπὶ μὲν τοῖς ἀπλῶς ὑπερηφανευομένοις, μακροθυμεῖ· τοῖς δὲ περισσῶς τούτο ποιῶσιν, οὐκ εἰς μακρὰν ἀντὶ ταύτης ἀποδίδωσιν τιμωρίαν.

Ἀνδρίζεσθε καὶ κραταιούσθω ἡ καρδία ὑμῶν, πάντες οἱ ἐλπίζοντες ἐπὶ Κύριον. Βοηθήσει γὰρ ἀναμφιδόλως, καὶ οὐ περιόφεται. Οἱ γὰρ πεποιθότες ἐπ' αὐτόν, οὐ μὴ κατασχυνθῶσιν. Ἐπεφώνησεν καὶ ταῦτα ἑαυτῷ ἐν τῷ τέλει τοῦ κς' ψαλμοῦ.

Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ συνέσεως.

ΨΑΛΜΟΣ ΛΑ'.

Ἡ ὅτι συνέσεως πλησθεὶς ἔγραψεν ταῦτα, ἢ ὅτι χρεῖα συνέσεως ἐνταῦθα, ἢ καὶ ὅτι συνετίζει τοὺς ἀναγινώσκοντας. Φησὶ γάρ· *Μὴ γίνεσθε ὡς ἵππος καὶ ἄμιλος, οἳς οὐκ ἔστι σύνεσις.* Ἐῖρακεν δὲ τὸν παρόντα ψαλμὸν μετὰ τὴν μοιχείαν καὶ τὸν φόνον τοῦ Οὐρίου. Διαφόροι γὰρ περιπεσῶν ἐκ τότε λογισμοῖς, διαφόρου; ψαλμοὺς ἔγραψεν, μνημονεύοντας ἐκείνης τῆς ἀμαρτίας. Πρόσφορος δὲ ἡμῖν ὁ ψαλμὸς, ἀναλόγως ἐκλαμβανόμενος.

psalmos conscripsit, illa deplorans peccata. Cuius

Μακάριοι ὧν ἀφῆθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἀπεκαλύφθησαν αἱ ἀμαρτίαι. Αὐτοὶς μετὰ τὴν ἀμαρτίαν πολλὰ πονήσας ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ, μακαρίζει τοὺς ἀπόνως ἀπολουομένους τὰ ἐγκλήματα, τοὺς βαπτιζομένους αἰνιτιτόμενος. Ἐπεὶ δὲ τούτων οἱ μὲν ἐξ ἐθνῶν εἰσιν, οἱ δὲ ἐκ περιτομῆς· ἀνομίαν μὲν εἶπεν, ἐπὶ τῶν ἐξ ἐθνῶν, οἳς οὐκ ἐδόθη νόμος· ἀμαρτίαν δὲ, ἐπὶ τῶν ἐκ περιτομῆς, τῶν ὑπὸ τὸν νόμον· ἀμαρτία γὰρ, ἀθέτησις νόμου.

carebant lege; peccata vero de Judæis, qui sub

Μακάριος ἀνὴρ, ᾧ οὐ μὴ λογίσσεται Κύριος ἀμαρτίαν. ᾧ οὐκ ἐπιγράφεται, οὐ μετρήσει, διὰ τὸ ἀφανισθῆναι ταύτην παρὰ τοῦ τῆς παλιγγενεσίας λουτροῦ. *Ἀμαρτίαν* δὲ νῦν ἀδιαφόρως τὸ ἐγκλημα κέκληκεν. Τινὲς δὲ τὰ ἄνω ῥητὰ, ἀδιαφόρως λαμβάνουσιν, ἐκ παραλλήλου τὸ αὐτὸ λέγοντες ἄμφω σημαίνεν.

Οὐδὲ ἔστι ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ δόλος. Οὐδὲ μετὰ τὸ βάπτισμα ἐψεύσατο τὰς εἰς Θεὸν συνθήκας. Δόλον γὰρ νῦν, τὸ ψεῦδος ὑποληπτέον. Ὁμολογεῖ γὰρ ὁ βαπτιζόμενος ἀποτάξασθαι μὲν τοῖς ἔργοις τοῦ δαίμονος, συντάξασθαι δὲ τοῖς τοῦ Χριστοῦ.

Ὅτι ἐσίγησα. Μακάριοι οὗτοι· καὶ γὰρ ἐγὼ ἀποκαμῶν ἐν τῷ κόπτεσθαι, ἐσίγησα.

Ἐπιλαύωθι τὰ ὀστέα μου ἀπὸ τοῦ κρᾶζειν με ὀλην τὴν ἡμέραν. Tούτο ἡ αἰτία τῆς σιγῆς· διὰ δὲ τῶν ὀστέων, τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἐνισήμανεν. Tὰ ὀστέα γὰρ ὑπερείδουσι τὸ ζῶον. *Ἐπιλαύωθι* δὲ, ἀντὶ τοῦ ἠσθῆνησαν, ὅτι τὰ παλαιὸν, ἀσθενέει. ἠσθῆνησε, φτῖσιν, ἡ δύναμις μου. *Ὅλην* ἐξ τὴν ἡμέραν, ἀντὶ τοῦ, διὰ παντός. Ὁσάκις γὰρ ἂν πειρασμῶ περιεπιπτέν, ἐδύρετο τὴν ἀμαρτίαν ἐκείνην, ὡς ἐκείθεν αὐτῷ τῆς ἀνωμαλίας τοῦ βίου βύεσις. Ἐπεὶ γὰρ

καὶ τῆ μοιχείᾳ καὶ τῷ φόνῳ θάνατος ἦν ἐπιτίμιον, ἅξις τε τοῦτον μὲν συνεχωρήθη διὰ τοῦ προφήτου Νάθαν, ὁμολογήσας ἡμαρτηκέναι, φήσαντος· Ὁὐ μὴ ἀποθάνῃς. Συμφοραὶ δὲ αὐτῷ καὶ τῆ οἰκίᾳ καὶ παρὰ τοῦτου ἠπειλήθησαν, ἃς καὶ πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχουσιν ὠδυνᾶτο.

Ὅτι ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἐδαρύνθη ἐπ' ἐμέ ἡ χεὶρ σου. Τοῦτο πάλιν αἰτία τοῦ κρᾶζειν· χεὶρ δὲ ἐνταῦθα, ἡ κολαστικὴ δύναμις· τῆ χειρὶ γὰρ κολάζει τις· ἐδαρύνθη δὲ, ἀντὶ τοῦ, βρῆως ἐπηνέχθη· ἡμέρας δὲ καὶ νυκτὸς, ἀντὶ τοῦ, διὰ παντός.

Ἐστράφην εἰς τὰ λαικῶν τῷ ἐμπαγήῃ μοι ἀκανθᾶν. Ἀκανθᾶν ὀνομάζει τὴν ἁμαρτίαν, καὶ ὡς ἐξῶθεν παραφύεισαν, ἐμπειρομένην, καὶ ὡς νύσσουσιν καὶ ἀλγύνουσιν. Ἐμπαγείσῃ οὖν μοι ταύτης, περιετράπη μοι τὰ τῆς εὐτυχίας εἰς ἀθλιότητα.

Τὴν ἀνομίαν μου ἐγνώρισα, καὶ τὴν ἁμαρτίαν μου οὐκ ἐκάλυψα. Ἴνα μὴ δόξη γογγύζειν, μετέδρασε τὸν λόγον, καὶ διηγείται πῶς ἔτυχε φιλανθρωπίας. Τοῦτο (8) γὰρ Νάθαν ἐπ' ἄλλου προσώπου δραματούργησαντος τὴν πιρνομίαν, εἶτα προστεθέντος, ὅτι Σὺ εἶ περὶ οὗ ταῦτα, ἐγνώρισα, φησὶ, τὴν ἐμυτοῦ πλημμέλειαν, καὶ οὐκ ἠρνησάμην. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, οὐκ ἐκάλυψα· ἀνομίαν γὰρ νῦν τὴν παρνομίαν νοήσεις, ἣν καὶ ἁμαρτίαν αὐθις ἐκάλυπεν.

Εἶπα· Ἐξαγορεύσω κατ' ἐμοῦ τὴν ἀνομίαν μου τῷ Κυρίῳ. Γινούσ ὅτι ἐν ἀφύκτῳ καταδίκης γέγονα, εἶπα ἐν ἐμαυτῷ· Ποιήσω τόδε. Εὐθὺς γὰρ ἐξωμολόγησατο, φήσα· Ἡμάρτηκα τῷ Κυρίῳ.

Καὶ σὺ ἀφῆκας τὴν ἀσέβειαν τῆς καρδίας μου. Διὰ τοῦ προφήτου Νάθαν, εἰπόντος αὐτίκα· Καὶ Κύριος ἀφείλε τὸ ἁμάρτημά σου. Ἀσέβειαν δὲ λέγει καρδίαν τὴν ἁμαρτίαν, ὅσα τῆς μοιχείας μὴ σεβασθείσης τοὺς περὶ μοιχείας καὶ φόνου νόμους. Ἀφῆκας δὲ, ἀντὶ τοῦ, συνεχώρησας. Ἀποροῦσι δὲ τινες ὡς εἰ συνεχωρήθη τὴν ἁμαρτίαν, πῶς λέγει βαρυνθῆναι ἐπ' αὐτὸν τὴν τοῦ Θεοῦ κολαστικὴν δύναμιν· καὶ φαμεν, ὅτι, ἐπεὶ αὐτὸς ὁ Δαβὶδ τὴν ὑποκριθεῖσαν τῷ Νάθαν δίκην εὐθύων, ἀπαφήνατο ἕνοχον εἶναι καὶ (9) θάνατον καὶ ζημίαν τὸν οὕτω πεπλημμελήκοτα· τὸν μὲν θάνατον αὐτίκα συνεχωρήθη, διὰ τὸ θερμὸν καὶ ἐγκάρδιον τῆς ἐξομολογήσεως· τὴν δὲ ζημίαν ἀπήτηθη, διὰ τῶν μετέπειτα συμφορῶν, κατὰ τὴν οἰκίαν ἀπόφασιν, ἵνα μὴ τέλσον καὶ τάχιον ἀπαλλαγεί, ἐπιλάθοιτο ῥάδιως, καὶ πάλιν ἐμπέσοι.

Υπὲρ ταύτης προσεύξεται πᾶς ὁσῖος ἐν καιρῷ

11 Reg. xii, 13.

Variæ lectiones.

(8) Ἰσ. τοῦ.

(9) Malleu θανάτου καὶ, vel θανάτω καὶ ζημιά, ut habet alius codex.

PATROL. GR. CXXVIII:

xisset; et quia pro delicto cæcis et adulterii mors illum in pœnam manebat, mortem quidem propheta Nathan ei remisit, quando proprium peccatum suum ingenuè confessus est; dixisse enim illum ei legimus: *Non morieris*, domesticas tamen calamitates ei comminatus est: in quas modo cum se cerneret incidisse, fiebat ac lamen tabatur.

VERS. 4. *Quoniam die ac nocte gravata est super me manus tua.* Hæc est rursum clamoris causa. Manum autem hic ponit pro puniendi potentia. Manu enim castigare solemus, quæ gravata est, hoc est graviter delata. Die vero ac nocte, dixit pro, perpetuo.

Conversus sum in miseriam dum configitur mihi spina. Peccatum spinam appellat, veluti non interiorius, sed exteriorius penetrando adnatum, et veluti pungens ac dolorem inferens. Influxa mihi igitur hac spina peccati, omnia quæ secunda mihi olim erant ac prospera, conversa sunt in miseriam.

VERS. 5. *Iniquitatem meam cognitam tibi feci, et peccatum meum non abscondi.* Ne obmurmurare Propheta adversus Deum videatur, sermonem mutat, et exponit quomodo misericordiam a Deo consecutus sit. Dum Nathan, inquit, sub alia persona delictum meum mihi narrans confixisset, ac deinceps addidisset: Tu es de quo hæc dicuntur, indicavi statim ego delictum meum, nec negavi. Iniquitatem autem eam intelliges, quam et peccatum appellavit.

Dixi: Annuntiabo adversum me iniustitiam meam Domino. Cognoscens me condemnationem evitare non posse, dixi intra me ipsum id quod eram facturus: et statim confessus sum dicens: *Peccavi Domino.*

Et tu remisisti impietatem cordis mei. Per Nathan scilicet prophetam dicentem: *Et Dominus abstulit peccatum tuum* 12. Cordis autem impietatem ideo peccatum appellat, quia in corde suo nullas veritus fuerat leges a Deo latas de homicidio, aut de adulterio. Remisisti autem, hoc est, pepercisti. Aliqui dubitant, quomodo si remissum ei fuerat peccatum, gravatam postmodum esse dicat super se manum Dei. Et dicimus, quod postquam beatus David causam illam a propheta Nathan confictam recte intellexisset, et seipsum, quod deliquisset non mortis tantum, sed noxæ etiam reum esse iudicasset; mors quidem ei statim remissa est, ob promptam atque humilem cordis confessionem, damnum vero ab eo exactum est, per subsequentes calamitates, juxta propriam sententiam, ne tam celeriter, atque in totum liberatus, tantum facinus ac tantum beneficium oblivioni facilius mandaret, et rursus in eadem incideret delicta.

VERS. 6. *Pro hac orabit ad te omnis sanctus in*

tempore opportuno. Pro hac, hoc est, Ab hac iniquitate mihi remissa, pius ac religiosus vir quilibet instinctus rogabit te. Ubi enim innotuerit remissum mihi fuisse peccatum, statim, ut confessus sum, imitabuntur me deinceps pii omnes in tempore poenitentiae. Hoc enim poenitentiae tempus, quasi idoneum ac commodum, opportunum tempus appellavit. Eritque haec remissio exemplum omnibus poenitentibus: quos ideo vocavit sanctos, quia impii atque omnino perditii sunt, quos nulla duci contingit poenitentia. Possumus et aliter dicere, quod tradatur prophetia de fidelibus, qui tempore opportuno, hoc est post praedicationem Evangelii, dum eos beati David psalmos canunt, qui illius peccata commemorant, pro eorum remissione ad Deum quodammodo orare videntur,

Veruntamen in diluvio aquarum multarum quod eum non approximabunt. Dictio *veruntamen* hoc in loco pro copulativa conjunctione sumenda est, ut sit sensus: quod et in undatione tentationum (per aquas enim hoc in loco tentationes ac calamitates intelligendae sunt, quemadmodum et alibi: *Libera me de aquis maris*), quod in huiusmodi, inquam, undatione, nullae aquae ad eum approximabunt, qui sic confessus fuerit, et cui hac ratione remissa fuerint peccata. Approximare autem, seu appropinquare, hoc in loco idem est quod attingere et laedere. Vel per diluvium baptismum intellige, quod in aquis fit, et peccata abluit. Aquas vero baptismatis multas appellat, considerata potius qualitate ac potentia Spiritus, quam undarum quantitate; quo pacto dicere solemus ventum multum, hoc est, validum. Orabit igitur, inquit, ad te, verum in baptismo ad eum non approximabunt peccata; illinc nimirum demersa ac delata.

Vers. 7. Tu es refugium meum a tribulatione qua circumdedit me. Ab hac etiam ad te confugio, tanquam ad gaudium et laetitiam.

Exsultatio mea, erue me a circumstantibus me. Opportuna est haec invocatio. Tu, o Deus, inquit, qui es gaudium meum, eripe me a tentationibus, quibus quodammodo circumdatus desineor, seu visibiles seu etiam invisibiles inimicos intelligas. [Diapsalma.]

Vers. 8. Intellectum tibi dabo, et simul accedam in via hac qua gradieris. Diapsalma hoc in loco mutationem indicat consequentiae sermonis. Verba enim quae sequuntur ex persona Dei proferenda sunt, respondentis ad Prophetam, cui soli auditus est: Ego te prudentem faciam, ad hoc, ut inimicorum superior evadas, et simul tecum veniam in hoc itinere, quo ad bellum accingeris. Βιδω enim idem sonat, quod βαίνω, gradior. Iudicereus autem est hoc quoque loco constructio.

Firmabo super te oculos meos. Non simpliciter, inquit, ego te aspiciam, sed constanter atque indesinenter te observabo: eorum instar qui in bello alicujus curam suscipiunt, et oculos in eum firmant, ut periclitanti subveniant ac praesto adsint. Alibi saepe diximus, quod Scriptura ab humanis affectibus, aut moribus saepenumero divinas actiones describit, auditorum imbecillitati condescendens.

Α εὐθέτω. Τὸ ὑπὲρ ταύτης, ἀντὶ τοῦ, Ἀπὸ ταύτης τῆς ἁμαρτίας κινούμενος, πικραλέσει σε πᾶς θεοσεβῆς· μαθὼν γάρ, ὅτι ἐξομολογησάμενος, εὐθύς συνεχωρήθην, μιμήσεται με ἐν καιρῷ μετανοίας· τοῦτον γάρ εὐθετον καὶ ἐπιτήδεον εἶρηκε, καὶ αὐτὴ ἔσται τοῖς μετανοοῦσιν ὑπόδειγμα· ὁ γὰρ ἄνθισκος οὐ μεταμέλεται. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως εἰπεῖν, ὅτι προφητεύει περὶ τῶν πιστῶν, οἵτινες ἐν καιρῷ εὐθέτω, δηλαδὴ τῷ μετὰ τὸ κήρυγμα, χρώμενοι τοῖς περὶ ἁμαρτίας αὐτοῦ ψαλμοῖς, δοκοῦσιν ὑπὲρ ταύτης προσεύχεσθαι.

tempore opportuno, hoc est post praedicationem

Πλὴν ἐν κατακλυσμῷ ὑδάτων πολλῶν πρὸς αὐτὸν οὐκ ἐγγιῶσι. Τὸ πλὴν, ἀντὶ τοῦ καὶ συνδέσμου νοοῦμεν, ἵνα ἢ τοιοῦτον, ὅτι καὶ ἐν πλημμύρη λογισμῶν, ὑδάτα γὰρ τοῦτους οὐχέτιον, ὡς τὸ, Ἔρῃσαι με καὶ ἐξελεύμαι ἐξ ὑδάτων πολλῶν, οὐκ ἐγγιῶσι ταῦτα τὰ ὕδατα πρὸς αὐτὸν, τὸν οὕτως ἐξομολογησάμενον καὶ συγχωρηθέντα. Διὰ τοῦ ἐγγίσειν δὲ τὸ ἀπτεσθαι καὶ δάκνειν ἠνίκατω. Ἡ καὶ ἄλλως κατακλυσμός, τὸ δι' ὑδάτων βάπτισμα νοηθεῖ, ὡς κατακλύζον τὴν ἁμαρτίαν· ὑδάτων δὲ πολλῶν, τῇ ποιότητι καὶ δυνάμει τοῦ Πνεύματος, καὶ οὐ τῇ ποσότητι τῶν ῥύθρων· οὕτω γὰρ λέγομεν πολὺν ἀνεμον τὸν ἰσχυρόν. Προσεύχεται, φησὶ, πρὸς σέ· πλὴν ἐν τῷ βαπτίσματι πρὸς αὐτὸν οὐκ ἐγγιῶσι, δηλονότι αἱ ἁμαρτίαι κατακλυζόμεναι καὶ ἀφανιζόμεναι.

Σὺ μοι εἰ καταφυγὴ ἀπὸ θλίψεως τῆς περιούσιας με. Ἀπὸ ταύτης εἰς σέ καταφυγώ, ὡς εἰς εὐφροσύνην.

Τὸ ἀγαλλιάμα μου, λύτρωσαι με ἀπὸ τῶν κυκλωσάντων με. Ἐνδιάθετος ἡ ἐπιφώνησις· Ὁ χαρά μου, ῥύσαι με ἀπὸ τῶν κυκλωσάντων με πειρασμῶν, οἷς ἐναπελιημμαι, ἢ ἐχθρῶν ὀρετῶν καὶ ἀοράτων.

Συνετιῶ σε καὶ συμβιβῶ σε ἐν ὁδῷ ταύτῃ ἣ πορεύσῃ. Τὸ διάψαλμα προκείμενον ἐνταῦθα μεταβολὴν τῆς ἀκολουθίας δηλοῖ· καὶ γὰρ ὁ ἐξῆς λόγος, ἀπὸ τοῦ Θεοῦ λέγεται, διὰ φωνῆς ἀκουστῆς προφηταίς ἀποκρινόμενου, ὅτι Συνετίσω σε, ὅπως ἂν ὑπερτερήσῃς, καὶ συνοδέσω σοι ἡδὴ ἐν τῇ προκειμένῃ σοι πορείᾳ τοῦ πολέμου· βιβῶ γάρ, τὸ βαίνω. Ἀδιάφορος δὲ καὶ ἀκαταῦθα ἡ σύνταξις.

Ἐπιστηριῶ ἐπὶ σέ τοὺς ὀφθαλμούς μου. Οὐκ ἐπιθλέψω μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀκλινῶς, δίκην τῶν ἐν πολέμοις κηδομένων τινός, καὶ τοὺς ὀφθαλμούς ἐπ' αὐτὸν ἀπείροδόντων, ἵνα κινδυνεύοντι βοηθήσωσιν. Εἶρηκαμεν δὲ πολλάκις, ὅτι ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων διαθέσεων ἡ Γραφὴ σχηματίζει τὰ θεῖα, συγκαταβαίνουσα τῇ ἀθροείᾳ τῶν ἀκρωμένων.

Mh γίνεσθε ὡς ἵππος καὶ ἡμίονος, οἷς οὐκ ἔστι σύνεσις. Τὸ ἐντεῦθεν αὐτὸς πάλιν ὁ Δαβὶδ ἐξ ὧν πέπονθεν παραινεῖ, λέγων· Μὴ γίνεσθε θηλυμανεῖς, ὡς ἵππος, καὶ διὰ τοῦτο ἀγονοὶ πρὸς ἀρετὴν, ὡς ἡμίονος, οἵτινές εἰσιν ἀσύνητοι καλοῦ καὶ χείρονος, ὡς μὴ λόγῳ τετιμημένοι, καθὼς καὶ ὕμεις.

turpe sit] ignorant : quia ratione, ut vos, donati non sunt. [Equi præterea hinnunt ad voluptates et muli semina virtutis nulla concipiunt, nec fructum aliquem producunt : et hoc partim quidem malitiæ causa qua imbuti sunt, partim vero inertia,

Ἐν κημῷ καὶ χαλινῷ τὰς σιαγόνας αὐτῶν ἀγξαις, τῶν μὴ ἐγγιζόντων πρὸς σέ. Μνημονεύσας ἵππου καὶ ἡμιόνου, εἰκότως καὶ χαλινὸν ἐπήγαγεν, ἐπαρώμενος τοῖς διὰ τῆς ὁμοιώσεως τῶν θηλωθέντων ἀλόγων πόρρω γενομένοις Θεοῦ. Ἄγξαις, φησὶ, καὶ δαμάσαις καὶ πιέσαις τὰς σιαγόνας αὐτῶν, τῶν μὴ ἐγγιζόντων πρὸς σέ δι' ἀρετῆς. Κημὸς μὲν οὖν, ὁ χαλινός· τὸ μὲν, ὡς κάμπτων τὸν αὐχένα· τὸ δὲ, ὡς χαλῶμενος εἰς τὸ στόμα. Ἐἴεν δ' ἂν χαλινός αἱ διὰ πειρασμῶν παιδεῖται. Ἀπὸ δὲ τῶν σιαγόνων ὄλους αὐτοὺς ἐδήλωσεν, ὡς ἀπὸ μέρου· τὸ πᾶν. Ἐπαρᾶται δὲ τοιοῦτοις, ὡς ἀναπολογῆτοις, μετὰ τὸ καθ' ἑαυτὸν παράδειγμα. Οἱ δὲ λέγουσι, τὸ ἀγξαις εὐκτικῶ μὲν ἔχειν σχῆμα, δύναμιν δὲ καὶ σημασίαν μέλλοντος.

s. l. Alii etiam dicunt verbum, *angas*, optativi quidem futuro.

Πολλὰ αἱ μάστιγες τοῦ ἀμαρτωλοῦ. Ταῦτα, φησὶ, λέγω, γινώσκων οἰκοῦεν, ὅτι πολλὰ παιδεῖται τὸν ἀμαρτωλὸν διαδύχοντα.

Τὸν δὲ ἐλπίζοντα ἐπὶ Κύριον ἔλεος κυκλώσει. Εἰ δὲ τις μετὰ τὰς μάστιγας ὄλην μεταθήσει τὴν ἐλπίδα πρὸς Θεόν, ἐλεηθήσεται πάντῃθεν.

Εὐφράνθητε ἐπὶ Κύριον, καὶ ἀγαλλιᾶσθε, δίκαιοι, καὶ καυχᾶσθε, πάντες οἱ εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ. Πρὸς τοὺς ἀσθενεστερότους ποιήσας τὴν παραινέσιν, ἤδη μεταβαίνει καὶ πρὸς τοὺς ἰσχυροτέρους, οὓς δὴ καὶ δικαίους καλεῖ, διὰ τὸ δικαίως βιοῦν, καὶ ὀρθοῦς, διὰ τὴν εὐθύτητα τοῦ βίου. Καὶ φησιν, ὅτι Εὐφράνθητε, καὶ ἀγαλλιᾶσθε, καὶ καυχᾶσθε, μὴ ἐπὶ ταῖς ἀρεταῖς ὑμῶν· ἀδέβαιοι γὰρ, εἰ μὴ φυλάττιοντο παρὰ Θεοῦ· ἀλλ' ἐπὶ μόνῳ τῷ βοηθῶντι Κυρίῳ καὶ σκέποντι· καὶ γὰρ τῇ ἀρετῇ παρῆρθε, ὡλισθησα. Προειρήκαμεν δὲ διαφορὰν εὐφροσύνης καὶ ἀγαλλιάσεως ἐν τῷ τέλει τῆς ἐξηγήσεως τοῦ τρισκαίδεκάτου ψαλμοῦ, εἰ καὶ αὐτὸ σημαίνουσιν ἐκ παραλλήλου· τὴ δὲ ἐπὶ Κύριον, ἀδιάφορον, ἀντὶ, ἐπὶ Κυρίῳ.

Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ, ἀνεπίγραφος παρ' Ἑβραίων.

ΨΑΛΜΟΣ ΑΛΨ.

Ἀνεπίγραφος οὗτος παρ' Ἑβραίοις ἐστίν. Ἔοικε δὲ πεποιηθῆαι εἰς τὴν κατὰ τὸν Ἐζεκιαν ὑπόθεσιν, προτρέπων τοὺς ἀξιότους ὑμνεῖν τὸν Θεόν, ἀοράτως ἀνελόντα τοὺς Ἀσσυρίους. Εἴη δ' ἂν καὶ τοῦτον ἀομόδιος.

Ἀγαλλιᾶσθε, δίκαιοι, ἐν Κυρίῳ. Τί μὲν ἐστὶν ἀγαλλίασις, ἤδη προειρήκαμεν· δικαίους δὲ λέγει τοὺς ἐναρέτους, οὓς ἐπὶ μόνῳ τῷ βοηθῷ καὶ νικοποιῷ Χριστῷ ἀγαλλιᾶσθαι κελεύει, καὶ μὴ ἐπὶ τινι

VERS. 9. *Nolite fieri sicut equus et mulus, in quibus non est intellectus.* Admonet nos beatus David ex iis quæ ipse passus est : Nolite, inquit, amore mulierum furere, veluti infrenos equi, nec ad virtutem infructuosi fieri, ut muli. Illi, quid bonum, aut quid malum [quid honestum, aut quid non sunt. [Equi præterea hinnunt ad voluptates et muli semina virtutis nulla concipiunt, nec fructum aliquem producunt : et hoc partim quidem malitiæ causa qua imbuti sunt, partim vero inertia, quam ad exercendas virtutes præ se ferunt.]

In campo et freno maxillas eorum constringas, qui non approximant ad te. Cum equi ac muli mimicerit, non temere perstans in translatione, frenum addit : et contra eos imprecatur, qui irrationabilium huiusmodi animalium instar procul absent a Deo. Angas, inquit, domesque, ac premias eorum hominum maxillas, qui per virtutum semitam ad te propius non accedunt. Camus, et frenum, idem sunt, et [iuxta Græcarum dictionum etymologiam] alterum sic dicitur, quod in os mittatur. Per frenum etiam illa potest disciplina intelligi, quam tentationes docent. A maxillis autem totum hominem significat, veluti a parte totum. Contra huiusmodi igitur homines ideo Propheta imprecatur, quia post sui exemplum inexcusabile esse eos censis. sed in hoc loco accipi debere pro futuro.

VERS. 10. *Multa flagella peccatoris.* Hoc, inquit, dico, cognoscens meo exemplo, quod multæ castigationes peccatorem manent.

Sperantem autem in Domino misericordia circumdabit. Quod si quis post flagella cor suum ac spem suam vere ad Deum convertat, is omnino etiam misericordiam consequetur.

VERS. 11. *Lætamini in Dominum et exultate, justi, et gloriamini, omnes recti corde.* Cum in superioribus infirmos omnes admonuerit, nunc fortiores etiam exhortatur, quos ideo justos vocat, quod juste vivant, et rectos ob vitæ rectitudinem. Lætamini, inquit, exultate, et gloriamini, non de vestris virtutibus : infirmæ enim sunt, nisi conserventur a Deo : sed in ipso Domino, qui adjuvat ac protegit vos. Nam et ego olim in virtute confidens, lapsus sum. Differentiam autem lætitiæ et exultationis prædiximus circa finem expositionis psalmi xiii, tametsi sæpenumero idem æque significant. Et quod ait, *in Dominum*, indifferens est constructio pro, in Domino.

Psalmus ipsi David, sine inscriptione apud Hebræos.

PSALMUS XXXII.

Apud Hebræos hic psalmus caret inscriptione, et videtur mihi continere pertinentia ad tempora regis Ezechie, atque exhortari sanctos ac probos viros, ut Deum laudent, quod Assyrius invisibiliter destruxerit : tametsi possit etiam nobis omnibus accommodari.

VERS. 1. *Exultate, justi, in Domino.* Quid sit exultatio jam prædiximus. Per justos autem hic virtute præditos viros intelligit, quos nulla alia in e exultare jubet, quam in Christo, qui solus et

vere adjuvat et victoriam præstat. Neque enim aut fortitudo, aut exercitus, aut divitiæ, aut mœnia aliquid tunc illis profuerunt.

Rectos decet laudatio. Per exultationem enim laudationem significavit. Nam qui aliqua in re exultat, omnino eam laudat: et quia solis viris virtute præditis exultationem huiusmodi ac laudationem apposuit, causam statim addidit dicens, quod eos præcipue decet ut Deum laudent, qui recte ac duce ipsa vivunt virtute. Neque enim, ut alibi dicitur, formosa est laus in ore peccatoris, nec pes obtortus recto congruit calceamento: rectus autem est Dominus Deus noster, et rectitudines vidit vultus ejus. Contra vero diabolus obliquus ac tortuosus est, ut serpens: atque ideo sui similibus delectatur.

Vers. 2. Confitemini Domino in cithara, in psalterio decem chordarum psallite ei. Antiquis lex erat ut Deum laudarent in cithara et in psalterio atque in aliis musicis instrumentis, quemadmodum in Proœmio operis tradidimus, docentes quamnam differentiam habeat psalterium ad alia musica instrumenta. Juxta anagogem per citharam, quæ inferne pulsatur, ipsum possumus corpus intelligere, quia [ut inquit magnus Basilius] in cithara atque in lyra æs inferius resonat ad plectrum. Confitemini igitur Domino, hoc est, Gratias ei agite, vos nimirum, quicumque ab intellectualis Assyrii obsidione admirande liberati estis: et primum quidem ipso corpore, jejunando, fœndo, humi cubando, psallendo etiam, hoc est, canendo: si qua præter ea alia sunt dona, quæ ad mortalem pertinent virtutem, et quibus agi possunt gratiæ Deo, hæc omnia Deo offerte. Per psalterium autem intellectus significatur; quia quemadmodum in Psalterio decem chordæ intenduntur, quæ soni, seu vocum causas superue habent, ut alibi diximus, ita intellectui nostro decem adjacent legalia præcepta, superne nobis a Deo [ut ita dicam] insonata: quæ qui observaverit, per illorum symphonias, atque concentus spirituales atque intellectualem cantum Deo canet. A cithara igitur accedite ad psalterium, gentia quæcunque canitis.

Vers. 3. Cantate Domino canticum novum. Juxta historię sensum, novum canticum dicit, veluti de recenti ac nuper compositum, ob admirandum nimirum Dei opus quo a tam grandi fuerant Assyriorum obsidione liberati; juxta anærogen vero, Christianorum canius intelligit, quoscumque scilicet antiquorum mandatorum.

Bene psallite ei in vociferatione. Vociferatio est ingeminata militum vox, quæ adversus hostes audaciam præstat. Per huiusmodi vero vociferationem confidere nos admonet, dicens: Psallite jubilanti voce ac fiducia præstante, postquam hostes omnes territi atque in fugam conversi sunt. Quod vero ait, *Bene psallite*, idem est quod, sublimiter, seu egregie, atque ex tota anima.

Vers. 4. Quia rectum est verbum Domini, et

τῶν ἄλλων· οὕτε γὰρ ἰσχύς, οὕτε στρατός, οὕτε κλοῦτος, οὕτε τεῖχος, ὠφέλησε.

Τοῖς εὐθέσι πρέπει αἰνεσις. Διὰ τοῦ ἀγαλλισθεσθε, καὶ τὸ αἰνεῖτε δεδήλωκεν· ὁ γὰρ ἀγαλλιώμενος ἐπὶ τινι, χαίρων ἐκαινεῖ αὐτό. Ἐπεὶ δὲ τοῖς ἐναρέτοις μόνοις ἀνέθηκε τὴν ἀγαλλίαν καὶ τὸν αἶνον, τίθησι καὶ τὴν αἰτίαν, λέγων, ὅτι τοῖς ὀρθῶς βιούσι πρέπει ἡ τοῦ Θεοῦ αἴνεσις. Οὐ γὰρ ὠραῖος, φησὶν, αἶνος ἐν στόματι ἀμαρτωλοῦ, καὶ σκολιῶς πούς οὐκ ἐναρμύζεται ὀρθῶ ὑποδήματι· εὐθύς γὰρ Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν· εὐθύτητα· οἶδε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Ὁ δὲ διάβολος, σκολιὸς ὄψις, καὶ τοῖς ἰμοίοις ἤδετα σκολιός.

B

Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ ἐν κιθάρᾳ, ἐν ψαλτηρίῳ δεκαχάρδῳ ψάλατε αὐτῷ. Τοῖς τότε γὰρ ὁ νόμος ἦν, ὑμνεῖν τὸν Θεὸν ἐν κιθάρᾳ, καὶ ψαλτηρίῳ, καὶ τοῖς ἄλλοις μουσικοῖς ὄργανοις, ὡς ἐν τῷ προοίμῳ τῆς παρούσης· βίβλου σαφῶς ἐξεθέμεθα, διδάξαντες καὶ ποῖαν διαφορὰν ἔχει τὸ ψαλτήριον πρὸς τὰ ἄλλα. Χρὴ δὲ γινώσκειν, καὶ ἀναγκαιῶς εἰπεῖν. Κιθάραν μὲν νοεῖ μοι τὸ σῶμα, διὰ τὸ κάτωθεν ἡμῶν συμπεπλάσθαι. Φησὶ γὰρ ὁ μέγας Βασίλειος, ὅτι ἐν τῇ κιθάρᾳ καὶ τῇ λύρᾳ κάτωθεν ὁ χαλκός· ὑπηγεῖ πρὸς τὸ πλῆκτρον. Ἐξομολογεῖσθε τοῖνυν, τούτεστιν, Εὐχαριστεῖτε τῷ Θεῷ διὰ τοῦ σώματος πρῶτον, ὅσοι τοῦ νοητοῦ Ἀσσυρίου παραδόξως ἐρβύθητε, οἷον ἠστεύετε, κλαίετε, χαμμενεῖτε, ἄδετε, καὶ ὅσα τῆς πρακτικῆς ἀρετῆς εὐχαριστήρια ἔωρα, ταῦτα προσάγοντες. Ψαλτήριον δὲ λάβε μοι τὸν νοῦν· ὡς γὰρ τῷ μουσικῷ ψαλτηρίῳ δέκα μὲν ἐνετείνοντο χορδαί· ἀνωθεν δὲ τὰς ἀφορμὰς εἶχε τῶν φθόγγων, ὡς ἐν τῷ δηλωθέντι προοίμῳ λεπτομερῶς παραδεδώκαμεν, οὕτω καὶ ἐν τῷ νῦν δέκα μὲν ἐπίκεινται νοηταὶ ἐντολαί· ἀνωθεν δὲ παρὰ Θεοῦ ἐνηχηθήσαν, ἃς φυλάττων διὰ τῆς συμφωνίας αὐτῶν, ψάλλει τῷ Θεῷ νοητὸν μέλος. Ἀπὸ γοῦν τῆς κιθάρᾳς ἔλθετε καὶ ἐπὶ τὸ ψαλτήριον, καὶ ψάλατε νοερώς, διὰ τῆς πρακτικῆς ἀρετῆς.

et per contemplandi virtutem psallite cum intelli-

Ἄσατε αὐτῷ ἄσμα καινόν. Ἱστορικῶς μὲν, πρόσφατον ἐπὶ προσφάτῳ τερατουργήματι· ἀντιγυκῶς δὲ, τὰ Χριστιανικὰ νοητέον ἄσματα, ἕσα τῷ Κυρίῳ οἱ πιστοὶ συνέθηκαν. Καινὰ γὰρ ταῦτα πρὸς τὰ τῆς παλαιᾶς νομοθεσίας.

fideles composuerunt, qui novi sunt comparatione

Καλῶς ψάλατε αὐτῷ ἐν ἀλαλαγμῷ. Ἀλαλαγμός ἐστιν ἀθρόα φωνὴ τῶν συνασπισόντων, θαρσοποῖς κατὰ τῶν πολεμίων· διὰ τοῦ ἀλαλαγμοῦ δὲ τὸ θαρβεῖν προτρέπεται. Ψάλατε, λέγων, ἐν φωνῇ ἀλαλαζούσῃ, τούτεστι θαρσαλέξ, τροπωθέντων ἡδὴ τῶν ἐκφοβούντων ἐχθρῶν. Τὸ δὲ καλῶς, ἀντὶ τοῦ, ἀμετρωρίστως, ὀλοψύχως.

Ὅτι εὐθύς ὁ λόγος τοῦ Κυρίου καὶ πάντα τὰ

Ἔργα αὐτοῦ ἐν πίστει. Τοιοῦτον τί φησιν ὁ Ὁρθός, ὁ λόγος, ὃν ἐμήνυσε διὰ τοῦ προφήτου Ἡσαίου περὶ τοῦ λυθῆναι τὴν πολιορκίαν. Καὶ ἰδοὺ τὰ ἔργα ἐποίησε κατὰ τῶν Ἀσσυρίων πιστὰ, βεβαιοῦντα τὸν λόγον. Ἡ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πίστει εἶσι, τουτέστιν, εἰς πίστιν τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ τὸν ὀρώντα κινῶσιν· αὐτίκα γὰρ, ἵνα τ' ἄλλα παρῶμεν, τὸ λεπτότατον κέντρον τῆς μελίτσης σωληνοειδὲς ὄν, ὥστε δι' αὐτοῦ τὸν ἰὸν ἐκχεῖσθαι, διδακτικόν ἐστὶ τοῦ μὴ αὐτομάτως, ἀλλὰ θεῖξ δυνάμει κοιλανθῆναι τὴν τοσαύτην λεπτότητα. Ἄλλως δὲ πάλιν, ὀρθός ὁ τῆς νέας διαθήκης λόγος τοῦ Σωτῆρος, μηδὲν σχολιδόν καὶ δόσλυτον ἔχων, οἷα τὰ τῆς Παλαιᾶς. Ἐτι δὲ καὶ ὅσα ἐποίησεν ἔργα πολιτευόμενος ἐν σαρκί, πιστοῦσι τὸν λόγον αὐτοῦ συμφωνοῦντα τούτῳ· καὶ αὐτὰ δὲ πιστὰ εἰσιν, ὡς ἀληθῆ καὶ ἀναντιρρήτα. Ἡ καὶ λόγος αὐτοῦ ὁ Υἱὸς, ὃς ἐστὶν εὐθύς, ὡς ὁδὸς ἀπλανῆς, καὶ ἀλήθεια· ἔφησε γάρ· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια. Καὶ πάντα ὅσα ἐποίησε σημεῖα, διὰ πίστιν τῶν ὀρώντων ἐποίησεν, ἵνα πιστεῦσωσιν (10) αὐτόν. sit. Vel aliter, per Verbum ipse Filius intelligendus, et via non errans, ac veritas. Ego enim *sum*, inquit, *via et veritas* ⁴². Omnia etiam signa quaecunque fecit, ob videntium et auditorum fidem facta sunt, ut scilicet crederent in ipsum.

Ἄγαπᾷ ἐλεημοσύνην καὶ κρίσιν ὁ Κύριος. Ὅρα, πρὸ τῆς κρίσεως φιλεῖ τὴν ἐλεημοσύνην· εἶδ' καὶ ἐπὶ τῶν ἁμαρτανόντων, πρῶτον μὲν ἀναμένει τὴν μετάνοιαν αὐτῶν, ὅπερ ἐστὶν ἐλεημοσύνη· ἔπειτα μένοντας ἀνιάτους κολάζει, ὅπερ ἐστὶ κρίσεως. Ἡ καὶ ὅτι ἐλέψ' ἅσασιν κρίσιν αὐτοῦ κίρνησιν. Ἐὰν γὰρ ἀνομοίας, φησὶ, παρατηρήσεις, Κύριε, τίς ὑποστήσεται; Ἡ ἀγαπᾷ ἐλεημοσύνην μὲν, εἰς τοὺς διορθωθέντας· κρίσιν δὲ, εἰς τοὺς ἀδιορθώτους. Ἡ ἔλεον μὲν, ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι· οὐ γὰρ ἤλθον, φησὶ, κρίναι τὸν κόσμον· κρίσιν δὲ ἐν τῷ μέλλοντι. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τό· Ἐλεον καὶ κρίσιν ἔσομαι σοι, Κύριε. Ἄσομαι δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ὁδὴν σοι ποιήσω, καὶ ὕμνον τὴν ἔλεον, καὶ τὴν κρίσιν, ὅσον, ὅτι ἔλθων κρίνεις καθ' ὃν εἰρήκαμεν τρόπον. Κέκραται δὲ καὶ τὸ ἔλεος κρίσει, καὶ ἡ κρίσις ἐλέψ', ἵνα μήτε ὁ ἔλεος χαύνωσιν ἐμποίησιν μόνος, μήτε ἡ κρίσις ἀπόγνωσιν. Ἐπὶ δὲ τῆς ὑποθέσεως Ἐξελίου εἰληπται τὸ ῥητόν· ὅτι ἐλεήσας τὴν Ἱερουσαλήμ πολιορκουμένην, κατέκρινε τοὺς ἀδικούντας αὐτὴν Ἀσσυρίους.

judicium misericordiae, ne misericordia laxitatem ac molliem, neve judicium desperationem generet. Quod si psalmum referas ad tempora Ezechiae, dic quod Dominus miseratus est obsessam Jerusalem, et quod judicio suo Assyrios injuste obsidentes condemnavit.

Τοῦ ἔλεους Κυρίου πλήρης ἡ γῆ. Πάντας γὰρ ἐλεεῖ, καὶ τοὺς ἄθεούς· καὶ γὰρ οὐκ ἂν εἶα ζῆν· πλήν τοὺς μὲν πεπιστευκότας μᾶλλον, ἤττον δὲ τοὺς ἄλλους. Ἡ καὶ ἔλεος Κυρίου νόει τὸ κήρυγμα τοῦ εὐαγγελίου, πλήρες ὄν ἔλεους, ὡς καὶ δεδομένον ἐξ ἐλεημοσύνης τοῦ δημιουργήσαντος ἡμᾶς, οὐ πεπληρωται πᾶσα ἡ γῆ διὰ τῆς τῶν ἀποστόλων διδασκα-

A omnia opera ejus in fide. Rectus est, inquit, sermo Domini, quem per Isaiam prophetam de dissolvenda obsidione significavit. Ecce enim quod opera quae Dominus contra Assyrios fecit, fidem praestant et confirmant illius sermonem. Vel aliter, omnia in universum opera Domini in fide esse dicuntur, quia quoscunque ea cernentes movent ad fidem, ut credant in opificem ac creatorem Deum. Nam [ut alia omnia omittam] nonne vel unicus apis aculeus, qui fistulae in morem factus est, ita ut per eum [tametsi alioquin tenuissimus est] apis venenum effundat, abunde docere nos possit, quod non fortuito, aut ex sese, sed quod divina vi tanta tenuitas fuerit concavata? Et aliter: Rectum est Novi Testamenti ac Salvatoris nostri verbum, nihil obliquum, nihil obscurum habens, ut Vetus lex. Praeterea et quaecunque opera olim fecit Dominus, dum conversaretur in carne, fidem reddunt ejus sermonem, dum sibi consona sunt; et aliis credenda, utpote vera et quibus contradicere non possit.

Vers. 5. *Diligit misericordiam et judicium Dominus.* Vide quomodo misericordiam praeponat judicio, utque eam Deus magis diligat. Hac etenim ratione in peccatoribus Deus primum expectare ab eis solet, an praenitentiam agant, quia nimirum misericors est; deinde, si inmedicabiles permanserint, eos castigat, quod pertinet ad judicium. Vel, quia cuicumque judicio suo Deus misericordiam commisceat, juxta illud: *Si iniquitates observaveris, Domine, Domine, quis sustinebit* ⁴³? Vel misericordiam quidem diligit Deus, in iis quos castigando erudit ac dirigit, judicium vero in iis qui perversi atque incorrigibiles perseverant. Vel misericordiam diligit in praesenti saeculo: *Non veni enim, inquit, ut judicem mundum* ⁴⁴; judicium autem in futuro. Simile est etiam quod alibi legitimus: *Misericordiam, et judicium cantabo tibi, Domine* ⁴⁵, hoc est, misericordiam et judicium in canticum tibi ac laudem componam, narrans nimirum, quomodo misericorditer judicas, ut praediximus. Commisceatur enim misericordia judicio, et

Misericordia Domini plena est terra. Omnium enim miseretur Deus, impiorum etiam [ac se Deum abnegantium]. Nam alioqui, si misericordia non uteretur, quomodo sineret eos vivere? credentium tamen semper magis miseretur, et impiorum minus. Vel per misericordiam Domini, Evangelii praedicationem intellige, quod misericordia plenum est

⁴² Joan. xiv, 6. ⁴³ Psal. cxix, 3. ⁴⁴ Joan. xii, 47. ⁴⁵ Psal. c, 1.

atque ex misericordia Creatoris nostri Dei nobis datum, et quo jam plena est tota terra ob disseminatam unisque apostolorum doctrinam. Sermonem autem deinceps mittit in laudem, narrans mirabilia Dei, et dicens :

VERS. 6. *Verbo Domini caeli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis potentia eorum.* Videntur quidem haec verba idem aequè significare. Dicit enim Deus de unoquoque, *Fiat, et factum est.* Verbum praeterea oris spiritus est, aërem verberans; et qualis est oris spiritus, qui aërem verberat, tale est et ipsum verbum. Similiter firmamentum ac potentia pro eodem sumuntur. Caeli enim difficile corrumpuntur, firmique ac stabiles sunt. Sed juxta altiore sensum [quo dicere possumus beatum David hoc in loco de sancta Trinitate philosophari], per Dominum, Patrem intellige: et Filium, per verbum: et per spiritum oris ejus, Spiritum sanctum: quem ideo spiritum oris ejus appellavit, ut ejusdem eum ostenderet esse substantiae cum illo a quo emittitur, et quod non creatus esset aliunde. Per caelum vero potentiam, caelestes angelorum potentias intellige. Illud tamen advertite, quod non separatim Filius homines creavit, et Spiritus angelos; sed Filius quidem omnia ad esse produxit: *Omnia enim, inquit, per ipsum facta sunt* ⁴⁷; sanctus vero Spiritus angelos sanctificavit, postquam creati sunt: quam ob causam non de facili moventur ad malum. In bono confirmati angeli nullo modo moventur ad malum, cum ab initio statim, ipso sancto Spiritu, veluti tinctura quadam consolidati ac corroborati sint. Intelligi autem possunt caeli apostoli, quippe qui caelestia sapiunt, terrenisque rebus superiores sunt, qui verbo doctrinae Salvatoris firmi facti sunt ad fidem atque tribulationem, atque spiritu oris ejus omnis virtus eorum exstitit. Id enim *ritum sanctum* ⁴⁸. Potentia autem, quae manifestata

VERS. 7. *Congregans quasi utrem aquas maris.* Subintelligenda est praepositio *in*, ut sit ordo, quod *congregat quasi in utrem.* Congregat, inquit, aquas maris in terrae concavitates, quasi in utrem. Vel aliter: *Congregat aquas maris, quasi utrem, hoc est, instar utris, tumentes nimirum non secus atque uter, ventorum vi, et pari modo remissas, cessantibus ventis. Vel per utrem, humorem intelligit, qui in utre continetur, a continentis contentum ipsum significans, ut sit sensus: Congregans aquas maris, eo modo quo humor aliquis in utre continetur. Continentur etenim in seipsis aquae maris, mandato Dei, nec disperguntur in terram, non secus atque humor ille, qui quasi vinculis quibusdam in utre continetur. Quidam etiam dicunt, Prophetam hic de iis loqui vaporibus, qui generantur eo mari, et paulatim circumlati in aere consistunt, et*

Ponens in thesauris abyssos. Abyssus dicitur aquarum profundum. Est autem Graeca dictio, *abyssus*, et juxta nominis etymologiam sic dicta quasi im-

Α λλας. Είτα κινεί τον λόγον εις υμνον, διηγούμενος τὰ θαυμάσια του Θεού, και φησι·

Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ στερεώθησαν, και τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πάσα ἡ δύναμις αὐτῶν. Κατὰ μὲν τὸ πρόχειρον, ἐκ παρ- αλλήλου τὸ αὐτὸ φησιν· εἶπεν γὰρ ὁ Θεός· ἐφ' ἑκα- τερου· Γενηθήτω, και ἐγένετο· και ὁ λόγος· γὰρ πνεῦμά ἐστι στόματος τὸ πληττον τὸν ἀέρα· τοῦτωδε και τὸ πνεῦμα τοῦ στόματος πληττον τὸν ἀέρα, τοῦτωδε λόγος ἐστίν. Ὅμοίως δὲ και στερεώσις και δύναμις ταύτων· εἴη δ' ἂν τὸ δύσφθαρτον αὐτῶν και εὐτονον· κατὰ δὲ τὸ ὑψηλότερον, περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος ὁ Δαβὶδ ἐνταῦθα θεολογεῖ, Κύριον μὲν τὸν Πατέρα λέγων· λόγον δὲ, τὸν Υἱόν· πνεῦμα δὲ, τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Τοῦ στόματος δὲ εἶπεν, διότι τῆς αὐτῆς οὐσίας ἐστὶ τῷ προβαλλομένῳ, και οὐκ ἐξωθεν κτιστόν. Δύναμις δὲ οὐρανῶν, αἱ ἐπουράναι δυνά- μεις τῶν ἀγγέλων. Ὅδ διηρημένως δὲ ὁ μὲν Υἱὸς τῶς ἀνθρώπους ἐκτίσσε, τὸ δὲ Πνεῦμα τοῦς ἀγγέλους, ἀλλ' ὁ μὲν Υἱὸς πάντα παρήγαγεν, Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο· τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον ἠγίασεν τοῦς ἀγγέλους, ἅμα τῇ κτίσει αὐτῶν· ὅθεν και δυσκίνητοι πρὸς τὸ κακὸν εἰσιν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς, οἷα βαφῆ τιμὴ τῷ ἁγιασμῷ στομωθέντες. Νοοῖντο δ' ἂν οὐρανοὶ και οἱ ἀπόστολοι, ὡς τὰ οὐράνια φρο- νοῦντες και ὑπερκείμενοι τῶν γηίνων, εἰ τῷ λόγῳ τῆς τοῦ Σωτῆρος διδασκαλίας στερόλοι γεγονῶσι εἰς πίστιν, και εἰς θλιψίν, και τῷ πνεύματι τοῦ στόμα- τος αὐτοῦ πάσα ἡ δύναμις αὐτῶν γέγονε· τοῦτο γὰρ συνεξακούεται. Ἐνεφύσησε γὰρ και εἶπεν αὐτοῖς· Ἀθήστε Πνεῦμα ἅγιον· δύναμις δὲ, ἡ διὰ τῶν ἐπι- τελουμένων σημείων.

subauditur. Insufflavit enim, et dixit: *Accipite Spi-* est per signa atque prodigia, quae patrentur.

Συνάγων, ὡσεὶ ἀσκόν, ὕδατα θαλάσσης. Λέ- πει τὸ εἰς, ἐν ἧ, ὡς εἰς ἀσκόν. Συνάγων, φησιν, ἦτοι εἰς τὰ κοιλώματα τῆς γῆς, ὡς εἰς ἀσκόν τὰ ὕδατα τῆς θαλάσσης, ἢ ὡσεὶ ἀσκόν, ἀντὶ τοῦ, δίκην ἀσπεῦ, ἐξοιδούμενα μὲν τῇ βίᾳ τοῦ ἀνέμου, συσταλ- λόμενα δὲ τῇ ἀπουσίᾳ. Ἡ ἀσκὸν λέγει τὸ ἐν τῷ ἀσπῷ ὕγρον, ἐκ τοῦ περιέχοντος τὸ περιεχόμενον· οἷον συνάγων τὰ ὕδατα τῆς θαλάσσης, ὡς τὸ ἐν ἀσπῷ συνῆκται, κατεχόμενα, και μὴ σκεδανόμενα κατὰ τῆς γῆς τῷ προστάγματι σου, καθὼς ἐκεῖνο (11) τῷ δεσμῷ. Τινὲς δὲ λέγουσιν, ὅτι περὶ τῶν ἀπὸ θαλάσσης ἀτμῶν ὁ λόγος, οἱ κατὰ μικρὸν ἀναπερό- μενοι, συνίστανται, και παχύνονται, δίκην ἀσπεῦ, και νεφέλαι γίνονται.

Τιθεὶς ἐν θησαυροῖς ἀβύσσους. — Ἄβυσσος λέγεται τὸ βάθος τῆς θαλάσσης, εἰς ὃ οὐ βύβεται τις. Θησαυροὶ δὲ ἀβύσσων, οἱ κόλποι τῆς γῆς, ἀφ' ὧν

⁴⁷ Joan. 1, 3. ⁴⁸ Joan. xx, 22.

ἀναβιβδονται πηγάδι, καὶ ῥέουσι ποταμοί. Ἡ θησαυροί, ὁ ἐπάνω τοῦ στερεώματος τόπος, ἐφ' οὗ τὰ ἡμισία τῶν ὑδάτων ἀταρχὰς ὁ Θεὸς ἐθετο· θησαυροί δὲ, διὰ τὸ διαψιλῆς, καὶ τὸ κεκρυμμένον, κατὰ χρεῖαν ἀνοιγόμενον καὶ κλειόμενον· ταῦτα γὰρ ἴδια θησαυροῦ. Ἐγὼ δὲ τὸ βῆτόν καὶ τοῖς ἀποστόλοις προσαρμώζω, οἱ θησαυροὶ καὶ φύλακες τῶν ἀδύσων, ἦτοι τῶν βαθυτάτων μυστηρίων τῆς πίστεως ἐγένοντο.

Isaies. Ego vero hunc versiculum puto apostolis congruere, qui thesauri fuerunt, custodes nimirum et conservatores abyssorum, hoc est, profundissimorum fidei.

Φοβήθητε τὸν Κύριον, πᾶσα ἡ γῆ. Γῆν πολλὰ κίς καλεῖ τοὺς ἀνθρώπους, ὡς καὶ νῦν, ἡ διὰ τὸ ἀπὸ γῆς πεπλάσθαι, ἡ διὰ τὸ ἐπὶ γῆς οἰκεῖν. Παραδείξας γὰρ ἀπὸ τῆς μεγαλοῦργίας τῶν κτισμάτων τὴν τοῦ κτίσαντος δύναμιν, τοῦτον φοβηθῆναι καὶ σέβασθαι προτρέπεται, ὡς μόνον Θεόν. Ἡ γῆν λέγει νῦν τοὺς μόνον τὰ γεώδη φρονούντας· ἔστι γὰρ καὶ τοιαύτη σημασία πολλοῦ τῆς Γραφῆς· οὗς κελεύει φοβηθῆναι τὸν Θεόν, καὶ φυλάξαι τὰς ἐντολάς αὐτοῦ.

Ἀπ' αὐτοῦ ἐξ ἀλεουθίῳσαν πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην. Ἀπὸ δὲ τοῦ φόβου αὐτοῦ τρομαζάτωσαν οἱ ἄνθρωποι, ὅτι μέγας καὶ φοβερός ἐστίν. Ὁ δὲ μέγας Βασιλεῖο; ἄλλως ἐδέξατο τὸ βῆτόν· τὸ μὲν γὰρ ἀπ' αὐτοῦ, ὡς αὐτὸς βούλεται· τὸ δὲ ἀλεουθίῳσαν, ἀντὶ τοῦ, κινεῖσθωσαν. Οἶον· Ἔστω τοῦτοις καὶ τὰ σωματικὰ καὶ τὰ ψυχικὰ κινήματα κατὰ Θεόν, τοῦ θεοῦ φόβου ἐχόμενα. Ἐγὼ δὲ καὶ εἰς αὐτὸν [Χριστὸν] ἐκδέχομαι τὸ βῆτόν· ἀπὸ γὰρ τῶν λόγων καὶ ἔργων αὐτοῦ ἐσεισθησαν πάντες· οἱ μὲν, μεταθέτες εἰς τὴν πίστιν· οἱ δὲ, παραχθέντες.

Ὅτι αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν. Τοῦ φόβου τὸ εὐλογον παρίστησιν ὁ λόγος· Αὐτὸς γὰρ, φησὶν, ὁ τοῦτον δημιουργός· εἶπεν γάρ· Γενηθήτω τόδε, καὶ γέγονε παραυτίκα.

Αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. Ἐκ παραλήλου τὸ αὐτό· ἡ τὸ, ἐνετείλατο, σαφηνιστικόν ἐστὶ τοῦ, εἶπεν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν, ἀλλὰ προσέταξεν, ὡς παντοδύναμος· ἡ τὸ μὲν, Ἔλεσ καὶ ἐγενήθησαν, τακτέον ἐπὶ τῆς ἀπλῶς δημιουργίας τῶν ἀνθρώπων· τὸ δὲ, Ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν, ἐπὶ τῆς διὰ τοῦ κηρύγματος ἀναγεννήσεως· ἐνετείλατο γὰρ τοῖς ἀποστόλοις, ὅτι Προφουθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, καὶ τὰ ἐξῆς· ἐπὶ καὶ οἱ πιστοὶ, καινὴ κτίσις ὀνομάζεται.

Κύριος διασκεδάξει βουλὰς ἐθνῶν· ἀθετεῖ δὲ λογισμοὺς λαῶν, καὶ ἀθετεῖ βουλὰς ἀρχόντων. Διαφόρως καὶ ταῦτα νοητέον, ἐπὶ τε τῶν περιγεκαθικόνων τὴν Ἱερουσαλήμ Ἀσσυρίων, ἐπὶ τε τῶν ἐσταυρωκότων τὸν Κύριον, καὶ ἐπὶ τῶν τυρανούντων τοὺς ἀποστόλους καὶ μάρτυρας· καὶ ἐπὶ μὲν τῶν Ἀσσυρίων, ἔθνη λέγει τούτους, ὡς ἐκ διαφόρων ἐθνῶν συστρατεύσαντας κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ.

A possibile sit ut in illud profundum quis descendat. Abyssorum autem thesauri sunt sinus terræ, e quibus fontes proveniant et flumina. Vel per thesauros locum intellige supra firmamentum, ubi Deus a principio aquarum dimidium posuit: thesaurus autem eum locum appellavit, vel propter loci amplitudinem, vel quia latet et occultus est, tametsi opportuno tempore aperiat etiam a Deo, et claudatur. Hujusmodi enim sunt thesauri proprietatis. Ego vero hunc versiculum puto apostolis congruere, qui thesauri fuerunt, custodes nimirum et conservatores abyssorum, hoc est, profundissimorum fidei.

VERS. 8. *Time te Dominum, omnis terra.* Terram sæpenumero, ut nunc, homines vocat, vel quia de terra plasmati sunt, vel, quia habitant in terra. Nam cum a creaturarum magnificentia Creatoris potentiam ostenderit, quod reliquum est, admonet timendum eum esse et venerandum, quasi solum Deum. Vel per terram, nunc eos dicit, qui terrena tantum cogitant, quos jubet ut timeant Deum serventque ejus mandata. Ista enim significari per terram sæpe apud Scripturam invenimus.

Ab eo autem commoveantur omnes habitantes orbem. Præ timore ejus, inquit, tremant homines, quoniam magnus est et terribilis. Magnus autem Basilius versiculum hunc aliter intellexit. Habitanter orbem, inquit, commoveantur ab eo, hoc est, moveantur, quemadmodum ipse Deus vult; ut sit sensus, Prophetam precari, ut omnibus habitantibus orbem, corporis atque animæ motus, sint secundum Deum, et a divino timore dirigantur. Ego vero puto hoc de Christo dictum esse, a cujus operibus et verbis omnes commoti sunt, alii quidem ad fidem mutati, alii vero terrore ac perturbatione affecti.

VERS. 9. *Quoniam ipse dixit, et facta sunt.* Traditur hic justa timoris causa. Ipse enim, inquit, omnium Creator est. Dixit enim: Fiat hoc, aut illud, et factum est statim.

Ipse mandavit et creata sunt. Idem fere sibi volunt hæc verba, quod proxime superiora. Vel verbum, mandavit, appositum est ad declarationem verbi, dixit, neque enim simpliciter dixit, sed jussit etiam, quasi omnipotens. Vel, quod ait: Dixit, et facta sunt, ad ipsam tantummodo hominum creationem referendum est. Quod vero subdit: Mandavit, et creata sunt, ad regenerationem refertur, quæ per Evangelii prædicationem facta est. Mandavit enim apostolis ut irent et docerent omnes gentes⁴⁰. Nam et ipsi fideles nova Dei creatura⁴¹ appellantur.

VERS. 10. *Dominus dissipat consilia gentium; et reprobat autem cogitationes populorum, et reprobat consilia principum.* Varios sensus recipiunt hæc verba. Possunt enim de Assyriis intelligi, qui obsederunt Jerusalem; et de Christi crucifixoribus, et de iis qui apostolos ac martyres vi atque tyrannide oppresserunt; et, si quidem de Assyriis intelligas, dic quod gentes ideo eos appellat Propheta,

⁴⁰ Matth. xxviii, 19. ⁴¹ II Cor. v, 17.

quia ex diversis nationibus ad bellum huiusmodi fuerant congregati adversus Jerusalem, et per populos Hebræos ipsos intelligit. Quidam enim eorum propter angustias in quibus erant constituti, oportere cogitabant sese in manus inimicorum tradere. Per principes vero, duces ac præfectos Assyriorum. Quod si psalmum exponas de Christi crucifixoribus, differentiam personarum nosces, si expositionem legeris secundi psalmi; si vero malis de tyrannis intelligere, per gentes nationes varias intellige, quæ ubique locorum sunt: et per populos, ipsos ac duces.

VERS. 11. *Consilium autem Domini in æternum permanet.* Per consilium autem Domini evangelicam prædicationem intellige, quæ omnes homines credentes per se salvare vult. Hoc igitur consilium stabile atque invictum usque ad futurum sæculum permanebit.

Cogitationes corais ejus in generationem et generationem. Quemadmodum superius consilia et cogitationes dixit, ita et nunc. Est autem consilium sententia, quæ recta esse existimatur, cogitatio vero simplex consideratio. *In generationem et generationem* consueverunt antiqui dicere pro *semper*, quasi per omnium generationum successiones. Per cor autem Dei, humano quodam more loquens Propheta, voluntatem Dei intelligit; et sensus est, quod semper id permanet quod vult Deus, neque id solum quod vult, sed illud etiam quod cogitat. Cogitatio enim divina perfectum opus est. Possumus et aliter dicere quod cogitationes cordis Dei, Vetus nimirum ac Novum Testamentum, permanent in generationem: alterum videlicet in Judæorum generationem, alterum vero in fidelium. Antiquum quippe illis, Novum autem istis permanet. Intelligi etiam possunt hæc verba simpliciter de visibilibus, seu etiam invisibilibus inimicis: quod Christus nimirum eorum consilia dissipabit, et quod Dominus perficiet quæcunque ad salutem nostram disponere voluerit.

VERS. 12. *Beata gens, cujus est Dominus Deus ejus.* Beata gens, quæ regitur et gubernatur a Deo suo. Hæc autem sola est Christianorum gens, cui Salvator promisit dicens: *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi*⁸¹.

Populus quem elegit in hæreditatem sibi. Nos fideles et gens dicimur, veluti ex gentibus in unam Ecclesiam congregati; et populus, veluti qui loco abjecti illius Judæorum populi introducti sumus. Elegit enim nos Deus in hæreditatem, juxta illud: *Dabo tibi gentes hæreditatem tuam*⁸². Beatos vero nos appellat, ob paratorum nobis honorum frui-tionem.

VERS. 13. *De cælo respexit Dominus.* Hæc verba etiam habentur in Psalmo xiii: *Dominus de cælo prospexit ad filios hominum.* Vide quæ illic dicta sunt.

Vidit omnes filios hominum. Omnes enim sub cælo habitant: et nullus eum latet.

⁸¹ Matth. xxviii, 20. ⁸² Psal. ii, 8.

λαούς δὲ, τοὺς Ἑβραίους· τινες γὰρ αὐτῶν ἐλογίζοντο δεῖν σφᾶς αὐτοὺς ἐγχειρίσαι τοῖς πολεμίοις, διὰ τὴν ἀνάγκην· ἄρχοντας δὲ, τοὺς στρατηγούς τῶν πολιορκούντων· ἐπὶ δὲ τῶν ἐσταυρωκῶτων τὸν Κύριον εἶση τὴν διαφορὰν, ἐντυχῶν τῇ ἐξηγήσει τοῦ δευτέρου ψαλμοῦ· ἐπὶ δὲ τῶν τυράννων, ἔθνη μὲν, τὰ διάφορα κατὰ πόλεις γέννη· λαοὶ δὲ, οἱ Ἑβραῖοι· ἄρχοντας δὲ, οἱ βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνες.

de tyrannis intelligere, per gentes nationes varias intellige, quæ ubique locorum sunt: et per populos, ipsos ac duces.

Ἡ δὲ βουλή τοῦ Κυρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Βουλή τοῦ Κυρίου, τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, βουλόμενον σωθῆναι δι' αὐτοῦ πάντας τοὺς πιστεύοντας, ὃ μένει μέλλοντος αἰῶνος ἀήττητον.

Λογισμοὶ τῆς καρδίας αὐτοῦ, εἰς γενεάν καὶ γενεάν. Ὅσπερ ἄνω βουλὰς καὶ λογισμοὺς εἶπεν, οὕτω καὶ νῦν. Ἐτι δὲ βουλή μὲν, ἡ καλῶς δόξασα γνώμη· λογισμὸς δὲ, ἡ ἀπλῶς ἐνθύμησις. *Εἰς γενεάν δὲ καὶ γενεάν*, εἰώθασι λέγειν οἱ παλαιοὶ τὸ αἰ, τὸ εἰς πᾶσαν γενεάν ἐκ διαδοχῆς. Καρδία δὲ Θεοῦ ἀνθρωποπεριπῶς εἴρηται ἡ θέλησις αὐτοῦ. Σκοπὸς δὲ τοῖς ῥητοῖς τοιοῦτος, ὅτι ὁ βούλεται ὁ Θεός, αἰεὶ μένει· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐνθυμηθῆ. Τὸ γὰρ ἐννόημα, φησὶν, ἔργον νῦν. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως εἰπεῖν, λογισμὸν καρδίας Θεοῦ, τὴν Παλαιὰν καὶ τὴν Νέαν Διαθήκην· γενεάν δὲ καὶ γενεάν, τὴν τε τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν Χριστιανῶν· ἡ μὲν γὰρ ἐκεῖνοις, ἡ δὲ τούτοις παραμένει. Ἐκδεχόμεθα δὲ ἀπλῶς τὰ ῥητὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἐπιβουλεύσαντων ἡμῖν ἐρατῶν ἢ ἀοράτων ἐχθρῶν, ἧς Κύριος διασκεδάζει τὰς βουλὰς αὐτῶν, καὶ ὁ αὐτὸς βούλεται, ποιεῖ πρὸς σωτηρίαν ἡμῶν.

Μακάριον τὸ ἔθνος, οὗ ἐστι Κύριος ὁ Θεός αὐτοῦ. Μακάριον τὸ ἔθνος, τὸ κυριεύμενον καὶ οἰκονομούμενον ὑπὸ τοῦ ἰδίου Θεοῦ· εἴη δ' ἂν τὸ τῶν Χριστιανῶν μῖνον, οἷς ἐπηγγελλάτω λέγων ὁ Σωτὴρ· *Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μὲθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος.*

Λαὸς ὃν ἐξελέξατο εἰς κληρονομίαν ἑαυτοῦ. Ἡμεῖς ἐσμεν ἔθνος μὲν, ὡς ἐξ ἐθνῶν συλλεγέντες. λαὸς δὲ, ὡς ἀντεισαχθέντες τοῦ ἀποβληθέντος λαοῦ. Ἐξελέξατο δὲ ἡμᾶς εἰς κληρονομίαν, κατὰ τὸ· *Δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου.* Μακάριον δὲ, διὰ τὴν τῶν ἡτοιμασμένων ἀγαθῶν ἀπόλαυσιν.

Ἐξ οὐρανοῦ ἐπέβλεψεν ὁ Κύριος. Τοῦτο καὶ ἐν τῷ τρισκαίδεκάτῳ κεῖται ψαλμῷ· *Κύριος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διεκύψεν ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων*· καὶ ζῆτει ἐκεῖ.

Εἶδε πάντα τοὺς υἱοὺς ἀνθρώπων. Πάντες· γὰρ ὑπὸ τῶν οὐρανῶν οἰκοῦσι, καὶ λοιπὸν οὐδεὶς λανθάνει.

Ἐξ ἐτοίμου κατοικητηρίου αὐτοῦ. Τοῦ προχεί- A
ρου εἰς τὸ πάντα θεῖσθαι βῆον.

Ἐπέβλεψεν ἐπὶ πάντα κατοικοῦντας τὴν
γῆν. Διὰ τῆς ἀναδιπλώσεως ἐπέβλεψεν, εἰς φόβον
ἐμβαλεῖν πειρᾶται τοὺς ἐντυγχάνοντας, ὡς οὐ λή-
θοντας ἐφ' οἷς ἂν ποιούσιν.

Ὁ κλάσας κατὰ μόνας τὰς καρδίας αὐτῶν.
Ἔτι φοβερώτερον τοῦτο· εἰ γὰρ ἐπλασε, πάντως
οἶδε καὶ τὰς κινήσεις αὐτῶν. Χρὴ τοίνυν δεδιέναι,
εἰ μὴ μόνον ἐν τῷ πράττειν οὐ λήθομεν, ἀλλ' οὐδ'
ἐν τῷ διανοεῖσθαι. Κατὰ μόνας δὲ, ἀντὶ τοῦ, μεμο-
νωμένας καὶ κεχωρισμένας τῆς κακίας καὶ τῆς
ἐπικλοῆς τῶν παθῶν. Ἡ κατὰ μόνας, ἀντὶ τοῦ κεχω-
ρισμένως (12) παρὰ τὰς τῶν λοιπῶν ζώων, ὡς
λογικᾶς.
B
rationum vinculis, vel etiam sigillatim, hoc est
separatim, ab aliis nimirum animalibus, quasi ra-

Συριεὶς εἰς πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν. Καὶ τοῦτο
μέγιστον, ὅτι μὴδ' αἰσθήσεως δεῖται πρὸς κατανόη-
σιν τῶν πραττομένων, ἢ λεγομένων, ἢ νοουμένων,
ἀλλ' ἀπλῶς συνήσιν ἐν πᾶσιν.

Οὐ σώζεται βασιλεὺς διὰ πολλῆν δύναμιν,
καὶ γίγας οὐ σωθήσεται ἐν πλήθει ἰσχύος αὐ-
τοῦ. Διὰ πολλὴν δύναμιν, τὴν ἐν πλήθει στρατιω-
τῶν, καὶ ἵππων, καὶ ὀπλων, καὶ πλοῦτου. Γίγας δὲ,
ὁ κατὰ τὸ σῶμα γενναϊότατος· ὥστε εἰ τις τούτων
σωθείη, διὰ χάριν Θεοῦ σώζεται, καὶ οὐ δι' ἰσ-
κίαν (15).

Ψευδὴς ἵππος εἰς σωτηρίαν. Ἀβέβαιος· ἀδηλον
γάρ, εἰ σώσει τὸν ἐπιβάτην.

Ἐν δὲ πλήθει δυνάμεως αὐτοῦ οὐ σωθήσεται.
Ὁ ἵππος δηλονότι· τοῖς γὰρ ἐπαριύμηθαισιν ὁ Σεννα-
χηρείμ εὐθηνούμενος, οὐδὲν ἐνταῦθα ἀπώματο, κα-
κῶς κακῶς διαφθαρσίς.

Ἴδοὺ οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ τοὺς φοβουμέ-
νους αὐτὸν, τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ τὸ ἔλεος αὐ-
τοῦ. Τοῦτο περὶ πάντων τῶν τοιούτων· προηγου-
μένως δὲ, διὰ τοὺς περὶ Ἐζεκιαν· τοιοῦτοι γὰρ
ἦσαν. Εἶτα τίθησι καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐποπτείας·

Ρύσασθαι ἐκ θανάτου τὰς ψυχὰς αὐτῶν. Τοῦ
προδοκωμένου καθ' ἡμέραν, ὡς προειρήκαμεν. Τὸ
ἐσπέρας γὰρ ἀλλισθήσεται κλαυθμός.

Καὶ διαθρέψαι αὐτοὺς ἐν λιμῷ. Τῷ ἀπὸ τῆς πο-
λιορκίας· ἃ πάντα γεγονόσιν, ὡς ἡ τῶν Βασιλείων
βίβλος ἐρμηνεύει.

Ἡ δὲ ψυχὴ ἡμῶν ὑπομενεῖ τῷ Κυρίῳ. Καὶ αὐ-
θις· ἐν καιρῷ πειρασμῶν ὑπομενοῦμεν τὸν Κύριον·
δι' αὐτὸν γὰρ μισούμεθα παρὰ τοῖς ἑτεροδόξοις.
Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν ἐπέγαγε τῆς ὑπομονῆς.

¹² Psal. xxix, 6.

(12) Ἰσ. κεχωρισμένας, ut in alio Codice.

Vers. 14. De preparato habitaculo suo. Hoc est.
habili ac conimodo, ut facile illinc omnia per-
spiciat.

Respexit in omnes qui habitant terram. Dum re-
petit Propheta Deum respexisse, videtur velle
lectorī timorem incutere, veluti ex eo quod occulta
esse Deo non possint mala quæ fecerit.

Vers. 15. Qui finxit sigillatim corda eorum. Adhuc
formidabilius quoddam dicit. Nam si plasmavit
omnes Deus, omnino etiam et movit cogitationes et
motus omnes eorum quibus dedit ut essent. Timen-
dum est nobis igitur a Deo, cum non prava tantum
opera, sed nec ipsæ etiam cogitationes nostræ
latere eum possint. Quod vero ait Deum sigillatim
finxisse corda eorum, idem est ac si diceret, fecisse
B ea Deum singularia, ac separata a vitiis, atque a
separatim, ab aliis nimirum animalibus, quasi ra-

Qui intelligit in omnia opera eorum. Atque hoc
etiam magnum est, quod nullis sensibus indiget
Deus ad percipiendum quæ sunt aut cogitantur, sed
pure, simpliciter, ac sincere omnia intelligit.

Vers. 16. Non salvabitur rex ob multam poten-
tiam, et gigas non salvabitur in multitudine fortitu-
dinis suæ. Ob multam potentiam, hoc est, ob mili-
tium aut equorum copias, armaque aut divitias.
Per gigantem vero quemcunque robustum homi-
nem intellige, qui generoso ac præstanti sit corpo-
re. Quasi si quis istorum aliquando salvatur, non
propriis viribus, sed divina gratia salutem conse-
quitur.

Vers. 17. Fallax equus ad salutem. Instabilis
C scilicet ac non tutus. Incertum enim est, an ascen-
sorem suum salvaturus sit

In multitudine autem potentiæ suæ non salvabi-
tur. Equus scilicet. Unde Sennacherib qui connu-
meratis viribus abundabat, nihil inde adjutus fuit,
quinimo malus perditus est.

Vers. 18. Ecce oculi Domini super timentes eum,
et super eos qui sperant in misericordia ejus. Hæc
de omnibus iis qui tales sunt, in primis autem dicta
sunt propter Ezechiam regem et socios: tales
enim erant. Deinde causam divinæ hujus protectio-
nis atque custodiæ addit, dicens:

Vers. 19. Ut eruat a morte animas eorum. A
morte, inquam, quæ post diem illum expectabitur,
D ut præliximus. Ad vesperum enim, inquit, demora-
bitur fetus ¹³.

Et alat eos in fame. In fame quæ propter obsidio-
nem causata est. Quæ omnia subsequens sunt, ut
in libris Regum traditur.

Vers. 20. Anima nostra sustinebit Domino. Et
rursum, inquit, in tentationum tempore sustinebi-
mus Domino; id est, in gratiam Domini, seu propter
Dominum propter quem oderunt nos infideles.
Deinde longanimitatis ac patientiæ causam infert.

Variæ lectiones.

(13) Subaudi δύναμιν. Al. ἐκείνην.

Quoniam adiutor et protector noster est. Multa enim nobis adsunt iudicia, ob quæ certi reddimur, quod inter pericula nobis opem feret.

VERS. 21. *Quia in ipso lætabitur cor nostrum. Sustinebimus, inquit, quia Dominus adiutor noster est, quia per ipsam lætabitur cum vicerimus.*

Et in nomine sancto ejus speravimus. — In nomine sancto ejus. circumloquendo dixit, pro, in ipso Domino, vel in invocatione nominis ejus, quæ vel in fugam potest inimicos convertere. Possunt hæc etiam intelligi de Christianis, qui victuros se spectant, quoties vel nomen Jesu nominant. Multa etenim miracula solum id nomen, tantummodo prolatum, perfecit, quale illud est: *In nomine Jesu Christi surge et ambula*¹⁴, atque alia hujusmodi.

VERS. 22. *Fiat, Domine, misericordia tua super nos quemadmodum speravimus in te.* Sic fiat ut nos speravimus. Speravimus autem quam maxime. Maxima erit itaque et tua misericordia.

Psalmus ipsi David quando mutavit faciem suam coram Achimelech, et dimisit eum, et abiit.

PSALMUS XXXIII.

David fugiens Saulem venit in Nomba civitatem sacerdotum, et obviam factus Achimelech, qui inter illos dignitate excellebat, fluxit se missum fuisse a Saule ad certum negotium, petiitque ab eo panes et gladium: cumque nullos alios invenisset, panes propositionis accepit, quos una cum sociis fame impulsus comedit, atque hoc præter legem. Solis enim sacerdotibus eos edere licebat. Accepit etiam et hastam Goliath, quæ illi observabatur in anathema, hoc est, in oblationem Domino. Exiens autem illinc, profectus est ad Achis Philistæum regem Geth; cumque familiaris quidam regis eum cognovissent, et nescio quid surrassent, timore correptus, fluxit insanum. Circumferebatur autem, et strepitu fores concutiebat; desinebat autem in barbam spuma ab ejus ore. Quamobrem sacro eum morbo corripit putaverunt, atque hoc pacto dimissus ac salvatus est. Historia quidem hujusmodi est. Et quidam Achimelech eundem esse existimant, quem supra appellavimus Achimelech, primum inter sacerdotes, eumque gemini fuisse nominis affirmant, et per mutationem faciei David, fictionem illam negotii intelligunt, ad quod se missum esse dixerat a Saul, timens ne si ejus fuga a sacerdotibus cognita fuisset, regi id fortassis deferri posset. Verum licet concedamus sacerdotem Achimelech gemini fuisse nominis, Regum tamen historia coram Achis tantum mutasse eum faciem tradit, et non coram Achimelech. Unde ad præsentis inscriptionis intelligentiam, Magnus Basilus animadverten-

¹⁴ Act. iii, 8.

Ἵτι βοηθὸς καὶ ὑπερασπιστὴς ἡμῶν ἐστὶ. Πεντηροπορήμεθα γὰρ ἐκ πολλῶν, ὅπως ἡμῶν βοηθεῖ.

Ἵτι ἐν αὐτῷ εὐφρανθήσεται ἡ καρδία ἡμῶν. Ἵπομενοῦμεν, φησὶν, ὅτι βοηθὸς ἡμῶν ἐστὶν ὁ Κύριος, ὅτι δι' αὐτοῦ εὐφρανθήσόμεθα νικῆσαντες.

Καὶ ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἀγίῳ αὐτοῦ ἠλπίζομεν. Περιφραστικῶς, ἀντὶ τοῦ, ἐν αὐτῷ, ἢ ἐν τῇ ἐπιφωνήσει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, δυναμένη τρέπειν τοὺς ἐχθρούς. Νοοῖτο δ' ἂν τοῦτο καὶ περὶ Χριστιανῶν, οἱ ἐλπίζουσι νικᾶν ἐν τῷ ὀνομαζέσθαι τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ· πολλὰ γὰρ τεράστια τὸ ὄνομα τοῦτο μόνον ὀνομαζόμενον ἐποίησε, καὶ ποιεῖ· *Ἐν τῷ ὀνόματι γὰρ τοῦ Χριστοῦ ἀνάστα, καὶ τὰ τοιαῦτα.*

Γένοιτο, Κύριε, τὸ ἔλεός σου ἐφ' ἡμᾶς, καθάπερ ἠλπίζομεν ἐπὶ σέ. Γένοιτο οὕτως, ὡς ἡμεῖς ἠλπίζομεν· ἠλπίζομεν δὲ θερμῶς· πολὺ οὖν γένοιτο.

Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ ὅσπερ ἠλλοίωσεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐναντὶ τοῦ Ἀχιμέλεχ καὶ ἀπέλυσεν αὐτόν, καὶ ἀπήλυθε.

ΨΑΛΜΟΣ ΛΓ'

Φεύγων Δαβὶδ τὸν Σαοὺλ, ἦλθε εἰς Νομβὰ πόλιν τῶν ἱερέων· καὶ ἐντυχὼν Ἀχιμέλεχ τῷ ἐντιμωτέρῳ αὐτῶν, προσεποιήσατο παρὰ Σαοὺλ ἀποσταλῆναι ἐπὶ τινα χρεῖαν, καὶ ἐζήτησεν ἄρτους καὶ βομφαίαν· καὶ μὴ εὐρῶν ἄλλους, ἔλαβε τοὺς τῆς προθέσεως, καὶ ἔφαγεν αὐτοὺς καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ διὰ τὴν ἀνάγκην τοῦ λιμοῦ, παρὰ τὸν νόμον· τοῖς γὰρ ἱερεῦσι μόνοις ἀπονεμέμηντο. Καὶ μὴν, εἰληψε καὶ τὸ ὄδον Γολιάθ ἐκεῖ φυλαττόμενον, εἰς ἀνάθημα τῷ Κυρίῳ. Καὶ ἐξελθὼν, ἀπῆλθε πρὸς τὸν ἀλλόφυλον Ἀχούς, τὸν Γέθ βασιλεύοντα· τὸν δὲ περὶ τὸν Ἀχούς ἀναγνωρισάντων αὐτόν, καὶ ὑποψηθουρίζόντων, δειλιάσας, προσεποιήσατο μαίνεσθαι, καὶ παραφέρεσθαι, καὶ ἐτυμπάνιζεν ἐπὶ ταῖς θύραις, καὶ ἐπιπτε, καὶ τὰ σείλα κατέρρει τοῦ στόματος (14) αὐτοῦ, καὶ οὕτω δέξας ἐπιληπτος, ἀπελύθη, καὶ διεσώθη ἐκεῖθεν. Ἡ μὲν ἱστορία, τοιαύτη. Ὀνομαζοῦσι δὲ τινες Ἀχιμέλεχ, τὸν Ἀχιμέλεχ (15), ὡς δῖονυμον, καὶ ἀλλοίωσιν προσώπου καλοῦσι τὴν ὑπόκρισιν τοῦ πράγματος· φεύγων γὰρ, ἐπλάσατο ἀποσταλῆναι πρὸς τινα χρεῖαν, ἵνα μὴ φωραθῆι, κατανηθεῖ (16). Ἢλθον εἰ καὶ δῶμεν δῖονυμον εἶναι τὸν Ἀχιμέλεχ, ἀλλ' οὖν ἡ τῶν Βασιλευδῶν βίβλος παρὰ μόνῳ τῷ Ἀχούς ἠλλοιωκένοι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τὸν Δαβὶδ ἀναγράφει, καὶ οὐ παρὰ τῷ Ἀχιμέλεχ. Διὸ φησὶν ὁ μίγας Βασίλειος, ὅτι τὸ Ἀχιμέλεχ ὄνομα κοινὸν ἦν τῶν βασιλέων τῆς Γέθ, ὡς καὶ παρὰ Ῥωμαίους πάσαι τὸ Καίσαρ, καὶ τὸ Αἰγυπτῶς, καὶ παρ' Αἰγυπτίους τὸ Φαραὼ, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ὅστε κοινὸν μὲν βασιλευδῶν εἶχεν ὁ Ἀχούς ὄνομα, τὸ Ἀχιμέλεχ· ἰδιαίτατον δὲ, τὸ Ἀχούς. Ὅν καὶ ἐφοβήθη Δαβὶδ, καὶ οὐ ἔσπευτο·

Variæ lectiones.

(14) Αἱ. πύγωνος, ut legū Interpres.

(15) Αἱ. τὸν Ἀχούς. Interpres legit utrobique

Ἀχιμέλεχ.

(16) Αἱ. καταμνηθεῖν.

ἀπαλλαγείς, ἤτε τὸν προκείμενον ψαλμὸν εὐχαριστήριον τῷ Θεῷ τῷ συνετίσαντι αὐτὸν, ὥστε δι' ὀπκρίσεως μανίας ἀπολυθῆναι. Ἀρμόζει δὲ καὶ παντὶ ἀπαλλαγέντι κινδύνου.

regibus Ægypti, et alia hujusmodi. Quocirca regi communi autem cum aliis regibus Abimelech. Ex hujus igitur regis manibus liberatus David, eum se cognosci formidasset, hunc Deo cecinit psalmum, in gratiarum actionem, quod sapientem eum reddidisset, ut per insanix simulationem, viam liberationis invenerit. Congruit etiam hic psalmus cuicunque fideli a periculis liberato.

Εὐλογήσω τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ. Διαφυγὼν ἤδη τὸν κίνδυνον, ἀμείβομαι τὸν σεσωκῶτα Θεόν, εὐφημίᾳ διηνεκεὶ διηνεκῶς βοηθοῦντά μοι. Ἐντεῦθεν ὁ μέγας Παῦλος μαθητευθεὶς, φησὶν, Ἄδιαλείπτως προσεύχεσθε, ἐν παντὶ εὐχαριστεῖτε.

Διὰ παντός ἡ ἀνεσις αὐτοῦ ἐν τῷ στόματι μου. Καὶ πῶς περὶ βιωτικῶν ἀναγκαίως ἐμικύντος τινος, ἢ ἐσθίουτος, ἢ πίνοντος, ἢ κοιμωμένου, δὲ παντός ἡ ἀνεσις ἔσται τῷ στόματι; Ἡ δὴλον, ὡς ἔσται καὶ νοητὸν στόμα, τὸ ἐνδόν ἀνθρώπου, δι' οὗ μεταλαμβάνει τῆς τροφῆς τῶν θείων νοημάτων, περὶ οὗ φησι· Τὸ στόμα μου ἤνοιξα, καὶ ἐκλυσα πνεῦμα· καὶ Πλάτυνον τὸ στόμα σου, καὶ πληρώσω αὐτό· ὅπερ οὐκ ἐμποδίζεσθαι ποτε δύναται μνημονεύειν (17) αἰ Θεοῦ τοῖς νήφειν ἐθέλουσι. Καὶ ἄλλως δὲ· ἐν παντὶ καιρῷ, δηλαδὴ τῷ προσήκοντι· καὶ διὰ παντός, ὅτι δηλαδὴ χρεῶν. Χρῆ δὲ στόματι μὲν αἰσθητῶ τὸν Θεὸν ὑμνεῖν, ὅτι μὴ χρεῖα τις ἀναγκαῖα προσίσταται· νοητῷ δὲ, αἰ. Μνημονεύειν γὰρ Θεοῦ μᾶλλον, ἢ ἀναπνευστέον. Καὶ ἐν τῷ Ἄσματι δὲ τῶν ἁμαρτῶν φησὶν· Ἐγὼ καθεύδω, καὶ ἡ καρδία μου ἀγρυπνεῖ. C et nunquam cessare. Unde in Canticis canticorum dicitur: Ego dormio, cor autem meum vigilat⁵⁵.

Ἐν τῷ Κυρίῳ ἐπαινεθήσεται ἡ ψυχὴ μου. Οὐ δι' ἀρετῆν οἰκειαν ἐπαινεθήσομαι τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλὰ διὰ τὸν Θεόν, ὡς τὸν Θεὸν ἔχων βοηθόν. Μακάριος γὰρ, φησὶν, οὗ· ὁ Θεὸς Ἰακώβ βοηθὸς αὐτοῦ. Ἡ ψυχὴ μου δὲ, ἀντὶ τοῦ, ἐγὼ, περιφραστικῶς.

Ἀκουσάτωσαν πραιεῖς, καὶ εὐφρανθήσονται. Ἀκουσάτωσαν, ὅτι σέσωσμαι παραδόξως. Πραιεῖς δὲ λέγει τοὺς ἀνεξικάτους, ὅσος ἦν αὐτός. Καὶ εὐφρανθήτωσαν, ὅτι οὐ περιτορᾷ τοὺς τοιοῦτους ὁ Θεός, ἀλλὰ καὶ κινδυνεύοντας διασώζει. Ἐμὲ, φησὶν, ἐχέτωσαν ὑπόδειγμα, καὶ θαρβέτωσαν. sustinentes viros non despicit; quia imo in periculis constitutos salvat. Me igitur in exemplum habeant et confidant.

Μεγαλύνετε τὸν Κύριον σὺν ἐμοί, καὶ ὑψώσωμεν τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐκικοαστέ. Ἡρὸς τοὺς πραιεῖς ἔτι ἀποκρίνεται, καὶ καλεῖ τούτους εἰς τὸ μαγαλεῖν καὶ ὑψοῦν ὀνομα τὸν Κύριον. Ἡὼς δὲ τις ὄφοι καὶ μεγαλύνει τὸν Θεόν, εὐφρακόμεν ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ καὶ ψαλμοῦ. Ἐἴτα δηγηταί, πῶς, ἐρρύσθη.

⁵¹ I Thess. v, 17. ⁵² Psal. cxxviii, 151. ⁵³ Psal. lxxv, 41. ⁵⁴ Cant. v, 2. ⁵⁵ Psal. cxlv, 5.

Variæ lectiones.

(17) Al. μνημονεύειν.

A dum esse admonet, quod nomen Abimelech, com- mune quoddam fuit nomen, omnibus regibus Geth, quemadmodum Cæsaris atque Augusti nomen Romanorum imperatoribus, et Pharaonis nomen

illi Geth privatum nomen fuisse Achis tradit. commune autem cum aliis regibus Abimelech. Ex hujus igitur regis manibus liberatus David, eum se cognosci formidasset, hunc Deo cecinit psalmum, in gratiarum actionem, quod sapientem eum reddidisset, ut per insanix simulationem, viam liberationis invenerit. Congruit etiam hic psalmus cuicunque fideli a periculis liberato.

VERS. 2. *Benedicam Dominum in omni tempore.* Cum periculum evaserim, retribuam deinceps Salvatori meo gratias: laudes nimirum perpetuas, quia semper mihi adjutor fuit. Edoctus autem ex hoc loco magnus Paulus dicebat: *Sine intermissione orate: semper Deo gratias agite*⁵⁵.

Semper laus ejus in ore meo. Sed quomodo poterit quis Deum semper laudare, atque in ore suo illius laudes assiduas habere, cum de vitæ necessariis sæpenumero tractandum sit, comedendum, bibendum, et dormiendum? Num ideo fortassis, quia certum est, præter hoc corporale, aliud esse intra hominem intellectuale os, per quod divinæ contemplationum eibus accipitur, et de quo scriptum legimus: *Os meum aperui, et attraxi spiritum*⁵⁶. Item alibi: *Dilata os tuum, et implebo illud*⁵⁷. Hoc igitur os impediri nunquam potest, et Dei semper reminiscetur, si sobrii esse voluerimus. Vel aliter: In omni tempore, hoc est, congruo tempore, et semper, quando opportunum est. Oportet quidem, ut nostro hoc corporis ore Deum laudemus, quando aliunde nulla urgens adest necessitas, intellectus vero ore perpetuo. Reminisci et nunquam cessare. Unde in Canticis canticorum

VERS. 3. *In Domino laudabitur anima mea.* Non ob propriam ego virtutem ab hominibus laudabor, sed propter Deum, quia scilicet illum adjutorem habui. *Beatus enim, inquit, cui Deus Jacob adjutor ejus*⁵⁸. *Anima autem mea laudabitur, circumloquendo dicitur est, pro eo quod est: Ego laudabor.*

Audiant mensueti, et lætentur. Audiant quod admirandum in modum et prætor omnium opinionem servatus sum. Per mansuetos autem hoc in loco patientes laborum appellat, atque in afflictionibus longanimies, qualis ipse erat beatus David. Et lætentur, inquit, quia Deus hujusmodi

VERS. 4. *Magnificate Dominum mecum, et exaltate nomen ejus in idipsum.* Ipsos aditus mensuetos alloquitur, atque advocat, ut magnificent, et exaltent Deum. Et quomodo magnificare, atque exaltare quos Deum possit, diximus in principio psalmi xxx. Deinde narrat quomodo liberatus sit.

VERS. 5. *Exquisivi Dominum, et exaudivit me.* A Præpositio *ex*, intensionem quamdam majorem demonstrat. In mediis, inquit, periculis derelictus, cum labore perquisivi Dominum in auxilium, et statim exaudivit me.

Et ex omnibus tribulationibus meis eripuit me. Variæ enim afflictiones eum detinuerant, dum timeret, ne in Saulis manus incideret, ne contumelia afficiendus, et postremo ne sæve etiam interimendus esset.

VERS. 6. *Accedite ad eum, et illuminamini, et facies vestra non confundantur.* Solet afflictio mentem hominum confundere atque obtenebrare. Vos igitur qui in afflictionum tenebris constituti estis, accedite ad eum, ut quemadmodum ego feci, vos pari modo eum exquiratis. *Et illuminamini;* ipsa nimirum lætitia atque alacritate, calamitatum tenebras ac caliginem dissipante, ne confundamini etiam spe; spe, inquam, salutis. Juxta anagogen, potest hæc Prophetæ exhortatio de divino baptismo intelligi. *Accedite,* inquit, ad Christi fidem, vos, qui in errore estis, et illuminamini per baptismum, quo anima illuminari solet, et animæ oculus purgari: et non confundemini, quia abluetis. *Facies autem vestrae,* circumloquendo

VERS. 7. *Iste pauper clamavit, et Dominus exaudivit eum, et ex omnibus tribulationibus ejus salvavit eum.* Quod ait iste, demonstrative dictum est, ac si diceret: Ego ipse quem cernitis. Pauperem autem se vocat, quia humano indigebat auxilio; vel ob humani generis tenuitatem.

VERS. 8. *Castrametabitur angelus Domini in circuitu timentium eum, et eripiet eos.* Castra ponit Dominus circa unumquemque hominum [qui timet Deum, illum nimirum adversus omnem noxiam muniens adversitatem]. Verum illius angeli potentiam considera, qui uniuscujusque nostrum vitam custodit. Nam cum unus numero tantum sit, universo atque integro hostium exercitui resistit. Timentes autem Dominum eos appellat, qui illius observant mandata. Ubi enim, inquit, est

VERS. 9. *Gustate et videte, quoniam bonus est Dominus.* Cognoscite, inquit, et vos; per gustum enim hic experientiam intelligit. Gustabitis autem (20), si mei exemplo ex tota ad eum anima clamaveritis, vel si exquisiveritis eum diligenter, si non ambigam in illo spem servaveritis. Vel aliter, exhortatur nos Propheta ad Dominici corporis ac sanguinis participationem: quæ duo omnes qui digne gustaverint, sentient sibi statim vires atque auxilium præstari a Deo.

Beatus vir qui sperat in eo. Nam si maledictus homo est qui sperat in homine, contra erit beatus qui sperat in Deo.

VERS. 10. *Timete Dominum, omnes sancti ejus.* Sanctos eos vocat, qui Deo oblati atque ei sanctificati

Ἐξεζητήσα τὸν Κύριον, καὶ ἐπήκουσέ μου. Ἦ ἐξ πρόθεσις ἐπίτασιν ἐμφαίνει ζητήσεως. Ἐν μέσοις, φησί, τοῖς κινδύνοις ἀπολειφθεὶς, ἐμπόνως ἐζήτησα τὸν Κύριον εἰς ἐπικουρίαν, καὶ ταχέως ἐπήκουσέ μου.

Καὶ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων μου ἐξήρυσάτο με. Διάφοροι γὰρ αὐτὸν εἶχον θλίψεις, ὅτι μέλλει ἐκδοθῆναι τῷ Σαούλ, ὅτι αἰκισθῆναι, ὅτι προπηλακισθῆναι, ὅτι τελευταῖον ἀνααιρεθῆναι πικρῶς.

Προσελάθετε πρὸς αὐτὸν, καὶ φωτισθήτε, καὶ τὰ πρόσωπα ὑμῶν οὐ μὴ καταισχυρθῆ. Ἡ θλίψις εἰσθεν συγγείει καὶ σκοτίζει τὸν νοῦν. Οἱ ἐν σκότει οὖν θλίψεως, προσελάθετε τῷ Θεῷ, διὰ τοῦ ἐκζητεῖν αὐτὸν, ὡς ἐγὼ· καὶ φωτισθήτε τῇ εὐθυμίᾳ διασκεδαζούσῃ τὴν ἀχλὺν τῆς θλίψεως, καὶ οὐ μὴ καταισχυρθῆτε ταῖς ἐλπίσι τῆς σωτηρίας. Ἀναγωγικώτερον δὲ, περὶ τοῦ ἀγίου βαπτίσματος ἢ προτροπῆ, λαμπρύνοντος τὴν ψυχὴν, καὶ τὸ δῆμα ταύτης ἀνακαθαίροντος. Καὶ οὐ μὴ καταισχυρθῆτε, διὰ τὸ ἀπολούσασθαι τὰ αἰτία τῆς ἀσχύνης. Τὰ ἰσοσώπα δὲ ὑμῶν, ἀντὶ τοῦ, ὑμεῖς, ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν.

omnem illic confusionis materiam, atque originem dixit, pro, vos, veluti totum a parte.

Οὗτος ὁ πτωχὸς ἐκέκραξε, καὶ ὁ Κύριος ἐσήκουσεν αὐτοῦ, καὶ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων ἔσωσεν αὐτόν. — Οὗτος, δεικτικόν· τουτέστιν. Ἐγὼ ὃν ὄρατε. Πτωχὸν δὲ ἑαυτὸν καλεῖ, ὡς ἐνδεῆ πάσης ἐπικουρίας, ἢ καὶ διὰ τὴν εὐτέλειαν τοῦ γένους αὐτοῦ.

Παραμβάλει ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτόν. Στρατοπεδεύει περίξ ἕκαστον (18), περιερχίλων αὐτόν. Ὅρα δὲ τὴν δύναμιν τοῦ φύλακος τῆς ἐκάστου ζωῆς ἀγγέλου· εἰς γὰρ ὧν ἕλω στρατῷ παραίσταται (19). Φοβουμένους δὲ λέγει τοὺς τηροῦντας τὰς ἐντολάς. Οὐ γὰρ φόβος, ἐντολῶν τήρησις.

Timentes autem Dominum eos appellat, qui timor, ibi etiam mandatorum observatio.

Γεύσασθε καὶ ἴδετε, ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος. Γινώτε καὶ ὑμεῖς· γεῦσιν γὰρ ἐνταῦθα τὴν γινώσιν ὀνομάζει. Πῶς δὲ γεύσεσθε; Εἰ καθάπερ ἐγὼ κράξετε, εἰ ἐκζητήσετε αὐτὸν ὀλοσχερῶς, εἰ ἐλπίζετε ἐπ' αὐτὸν ἀδιστακτικῶς. Προτρέπεται δὲ καὶ ἄλλως εἰς τὴν μετάληψιν τοῦ Δεσποτικῆ σώματος καὶ αἵματος, ὧν οἱ γευόμενοι ἀξίως εὐθύς αἰσθάνονται τῆς παρὰ Θεοῦ βοήθειας καὶ βοηθείας.

Μακάριος ἄνθρωπος, ὃς ἐλπίζει ἐπ' αὐτόν. Εἰ γὰρ ἐπικατάρατος ὁ ἐλπίζων ἐπ' ἄνθρωπον, τοῦναντίον μακάριος ὁ ἐλπίζων ἐπὶ Κύριον.

Φοβήθητε τὸν Κύριον, πάντες οἱ ἅγιοι αὐτοῦ. Ἄγιους λέγει τοὺς ἀφωσσωμένους τῷ Θεῷ. Φοβή-

Variæ lectiones.

(18) Al. ἐκάστου.

(19) Is. παρίσταται.

(20) Græca verba ita sonant: *Quomodo gustabitis? Si nimirum clamabitis, ut ego.*

θητε οὖν, διότι ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ δεσμεῖ τὰς ἀτάκτους ὁρμάς. *Καθίλωσον γὰρ, φησὶν, ἐκ τοῦ φόβου σου τὰς σάρκας μου.* Εἶτα ἐπάγει καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ φόβου κέρδος.

Ὅτι οὐκ ἔστιν ὑστέρημα τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. Οἱ γὰρ τὸν θεῖον φόβον ἐν τῇ ψυχῇ φυτεύσαντες, οὐκ ἠλλείπουσιν εἰς ἀρετὴν, τοῦ φόβου τούτου ἀναγκάζοντες. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως εἰπεῖν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἔλλειμμα τούτοις. Ἔχουσι γὰρ ἔνδυμα μὲν, τὸ θεῖον βάπτισμα· τροφὴν δὲ, τὴν τοῦ θεοῦ σώματος καὶ αἵματος· ὄπλον δὲ, τὸν τίμιον σταυρὸν, καὶ ἀπλῶς, ὧν χρῆζουσιν ἀπολαύουσι.

Πλοῦσιοι ἐπτώχευσαν καὶ ἐπειύασαν· οἱ δὲ ἐκζητοῦντες τὸν Κύριον οὐκ ἐλαττωθήσονται παντὸς ἀγαθοῦ. Εἰπὼν ὅτι οὐκ ἔστιν αὐτοῖς ὑστέρημα, πιστεύεται τὸν λόγον ἀποδεικτικῶς· οἱ μὲν γὰρ πλοῦσιοι τοῦ βίου τούτου, ἐπτώχευσαν πολλάκις, καὶ ἐπειύασαν· εὐμετάπτωτος γὰρ ὁ αἰσθητὸς πλοῦτος, καὶ ἄπιστος. Οἱ δὲ διὰ τοῦ θεοῦ φόβου καὶ τῆς ἐδοῦ τῶν ἐντολῶν ἐκζητοῦντες τὸν Κύριον οὐκ ἐνδεήσουσι παντὸς ἀγαθοῦ, δηλονότι τοῦ ἀποκειμένου τοῖς εὐηρεστηκόσιν αὐτῷ. Τῶν γὰρ ἀνθρωπίνων ἀγαθῶν καὶ πάνυ ἐνδεήσουσι, εἰς στενῆς καὶ τεθλιμμένης ὁδοῦ βαδίζοντες. Αἰνίττεται δὲ ὁ λόγος καὶ τοὺς Ἰουδαίους, οἱ πλοῦσιοι πρότερον ὄντες ἐν πόλεσι, καὶ πληθεὶ στρατοῦ, καὶ τῷ περιωνύμῳ ναῶ, καὶ τῷ θεῷ νόμῳ, καὶ τῇ πρὸς Θεὸν ὁμιλίᾳ, ἐπτώχευσαν τούτων πάντων, ἐπειδὴ τὸν πλοῦσιον ἐν ἔλει, καὶ πτωχὸν δι' ἡμᾶς ἀπέκτειναν ἀνοήτως, καὶ ἐπειύασαν, διότι τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς ἀνέλιον· οἱ δὲ ἐκζητοῦντες τὸν Κύριον ἐξ ἔθνῶν ἀβήξουσιν ἔτι καὶ ἔτι.

rem effectum propter nos, impudentissime occiderunt: quique esurierunt, postquam verum illum vitæ panem de medio sustulerunt. Fideles autem omnibus bonis etiam aucti sunt.

Δεῦτε, τέκνα, ἀκούσατέ μου, φόβον Κυρίου διδάξω ὑμᾶς. Αὕτη διδασκάλου φωνή· τέκνον γὰρ ὁ μαθητῆς τοῦ διδασκοντος, πλαττόμενος εἰς ἀρετὴν, καὶ ὅλον μορφούμενος. Φόβον δὲ Κυρίου εἶπεν, πρὸς ἀντιδιαστολήν τοῦ φόβου τοῦ δαίμονος, ὃν ἐκεῖνος ἐμποεῖ, περὶ οὗ φησὶν ἐν ἄλλοις· Ἐκ τοῦ φόβου ἐκθροῦ ἐξελθὺ τὴν ψυχὴν μου.

Potest etenim et dæmon timorem incutere, de quo alibi scriptum est: *A timore inimici eripe animam meam* 90.

Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος, ὁ θέλων ζωὴν; Εἰρηκῶς, δεῦτε, οὐ πάντας καλεῖ, ἀλλὰ εἰ τις θέλει ζωὴν, οὗ τὴν κοιτὴν ταύτην, ἣν καὶ τὰ ἄλογα ζῆ, ἀλλὰ τὴν ὄντως, τὴν αἰδίον· ἡ γὰρ παρούσα θάνατος μᾶλλον ἐστὶ περὶ ἧς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος· *Τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου;* θάνατον τὸ σῶμα καλῶν, ἦτοι τὴν ἐν σῶματι ζωὴν.

Ἄγαπῶν ἡμέρας ἰδεῖν ἀγαθὰς. Οὐ τὰς τοῦ αἰῶνος τούτου· φησὶ γὰρ Ἰακώβ, ὅτι *Αἱ ἡμέραι*

A sunt. Timete igitur Dominum, quia hujusmodi timor inordinatos motus coerces. *Confige enim, inquit, timore tuo carnes meas.* Deinde infert lucrum, quod ab isto provenit timore.

Quoniam non est defectio timentibus eum. Nam qui Dei timorem in sua anima plantaverunt, nunquam a virtutis operatione deficiunt, cogente eos timore. Possumus etiam dicere, quod timentibus Dominum nulla est defectio: quia et veste sacri baptismatis induti sunt, et corpore ac sanguine Domini vescuntur, et telo crucis armati sunt: et denique quia necessariis quibuscunque rebus fruuntur.

VERS. 11. *Divites egerunt et esurierunt, exquirentes autem Dominum non diminuentur omnino.* Cum nullam esse asseveraverit defectiōnem iis qui timent Dominum, nunc sermoni suo fidem facit, docens quomodo hujus sæculi divites sæpius effecti sunt pauperes, et fame vexati. Terrenæ enim divitiæ fallaces sunt, et sæpe commutantur, ac decidunt: contra vero omnes, qui per Dei timorem ac mandatorum observationem Dominum quærunt, nullis unquam bonis indigebunt, ex iis nimirum quæ reposita sunt diligentibus Dominum. Humanis enim bonis quam maxime indigebunt, cum per arctam afflictionum ac temptationum viam eis incedendum sit. Pertinere etiam videntur hæc verba ad Judæos, qui olim divites fuerunt, civitatum scilicet ac militum copia, insuper et celeberrimo illo templo, divina lege et conversatione Dei, ac deinceps his omnibus privati, pauperes effecti sunt, ea nimirum ratione, quia Dominum Jesum misericordia divitem, et pauperem effectum propter nos, impudentissime occiderunt: quique esurierunt, postquam verum illum vitæ panem de medio sustulerunt. Fideles autem omnibus bonis etiam aucti sunt.

VERS. 12. *Venite filii, audite me, timorem Domini docebo vos.* Est hic quidam, veluti præceptoris, seu doctoris sermo. Solent enim doctores habere discipulos filiorum loco, eo quod fingant illos quodammodo ac forment ad virtutes [ac pene veluti novi patres eos iterum generent.] Timorem autem Domini dixit, ad distinctionem timoris dæmonum.

Potest etenim et dæmon timorem incutere, de quo alibi scriptum est: *A timore inimici eripe animam meam* 90.

VERS. 13. *Quis est homo, qui vult vitam?* Non omnes vocat Propheta, tametsi indistincte dixerit, *venite*, sed eos tantum appellat, qui vitam non hanc communem amant, qua irrationalia omnia vivunt animalia, sed peculiarem quamdam veram atque æternam. Præsens etenim vita mors potius appellanda est. Atque ideo merito Apostolus dicebat: *Quis me liberabit de corpore mortis hujus* 91? per mortem ipsum corpus intelligens, vel vitam potius, quæ est in corpore.

Diligens dies videre bonos. Non hujus sæculi dies dicit, de quibus patriarcham Jacob dixisse

90 Psal. LXXIII, 3. 91 Rom. VII, 24.

legimus: *Dies annorum meorum pauci et mali*⁴¹; *A et magnum Paulum: Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt*⁴². Sed de futuri sæculi diebus loquitur. Illud enim est sæculum, quod bonos habet dies, ob verum illud atque ineffabile gaudium. Dies autem ideo dixit, quia illic perpetua est lux.

VERS. 14. *Cohibe linguam tuam a malo*. Nunc opera subiicit, quæ efficere solet Dei timor. Timorem vero Dei nunc initialem dico, non perfectum. Et linguam in primis jubet compescere, veluti membrum inter cætera magis labile, et ad omne vitii genus magis promptum, Ministra enim nobis est ad hominum contumelias, et ad Dei blasphemias: turpibus etiam concupiscentiis inservit et lenocinio, detrahit: præterea accusat, lexit dolos, decipit, falsa præbet testimonia, pejerat, et omnium denique vitiorum instrumentum est.

Et labia tua ne loquantur dolum. Dolus occultum est facinus sub boni simulatione confictum: et dum superius dixit: *Cohibe linguam tuam a malo*, omnes in univèrsum pravos sermones comprehendit; at nunc de pravo quodam ac magis particulari tractat sermone, veluti de vitio omnium gravissimo, cum clandestine componi soleant hi doli, atque ideo etiam minime evitari possint: ac veluti de re, quæ in univèrso genere humano quam latissime pateat, in quod ab initio diabolus lethiferum hoc virus enomuit, quando primum Evam decepit.

VERS. 15. *Declina a malo, et fac bonum*. Considera optimum ordinem: quia verba in promptu magis sunt, quam facta, primo a pravis nos admonet verbis abstinendum esse: *Cohibe enim, inquit, linguam tuam a malo*. Sermo enim, ut sapientes dixerunt, via quædam est ad actiones. Ac deinde ab ipsis etiam pravis avertit operibus, dicens: *Declina a malo*. Et consequenter, sublati impedimenti, nos insuper ad bene operandum adducit, dicens: *Et fac bonum*. Nam quemadmodum impossibile est, infirmum aliquem ad sanitatem restitui, nisi prius a morbo liberetur, ita etiam impossibile est aliquem bene operari, qui a vitiiis prius non abscerit. Illud etiam considera, quomodo abstinere tantum non sufficit a vitiiis, sed bonis etiam operationibus opus est. [Vel aliter: *Declina a malo, et fac bonum*:] illud, ne ræna assiciaris, hoc autem, ut etiam homeris. Alia ratione, vitii cui datur, si bonum non faciat: quia inertis ac ignavi hominis est nihil operari, atque otio torpescere.

Inquire pacem, et persequere eam. Pax est omnium bonorum caput, quam discipulis suis Dominus veluti hæreditatem quamdam reliquit: *Pacem, inquit, meam do vobis, pacem relinquo vobis*⁴³. Nam qui erga Deum et homines fuerit pacificus, is humanas etiam passiones omnes superat. Non

⁴¹ Gen. XLVII, 9. ⁴² Ephes. V, 16. ⁴³ Joan. XIV, 27.

Varie lectiones.

(21) ΑΙ. προεξάρτας.

(22) Latinus interpres legisse præterea videtur.

τῶν ἐτῶν μου μικραὶ καὶ ποιηταὶ· καὶ ὁ μέγας Παῦλος· Ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρὸν ὅτι αἱ ἡμέραι ποιηταὶ εἰσιν· Ἡμέρας δὲ ἰδεῖν ἀγαθὰς, περὶ τοῦ μέλλοντος φησιν αἰῶνος. Οὗτος γὰρ ἀγαθὰς μὲν ἔχει, διὰ τὴν ἀληκτον, καὶ ἀβήρητον χαρὰν· ἡμέρας δὲ, διὰ τὰ δὲ ἄλου φῶς.

Παῦσον τὴν γλῶσσάν σου ἀπὸ κακοῦ. Ἐνεύθειν ὑποτίθεται ἔργα τοῦ θείου φόβου, τοῦ στοιχειωτικοῦ. Προσέθηκε δὲ τὴν γλῶσσαν, ὡς εὐόλισθον μέριον, καὶ προχειρότατον εἰς πᾶν εἶδος κακίας. Ἐπιουργεῖ γὰρ βλασφημίαις Θεοῦ, ἕβρεσιν ἀνθρώπων, μαστροπεύει αἰσχροῖς ἐπιθυμίαις, συκοφαντεῖ, καταλαλεῖ, κατηγορεῖ, δόλους ὑφαίνει, ἐξαπατᾷ, καταμαρτυρεῖ, ἐπιτορκεῖ, καὶ ἕλως ὄργανόν ἐστι κακοῦ παντός.

Καὶ χεῖμα σου, τοῦ μὴ λαλήσαι δόλον. Δόλος ἐστὶ κακοποιία λαθραία, ἐν προσποιήσει καλοῦ. Προσεκτέον οὖν, ὅτι διὰ τοῦ εἰπεῖν, *Παῦσον τὴν γλῶσσάν σου ἀπὸ κακοῦ*, καθόλου πάντα λόγον κακὸν συμπεριέλαβε· νῦν δὲ κατεξείρετον ἐπανέλαθε τὸν δόλον, ὡς χαλεπώτατον, διὰ τὸ λαθραῖον καὶ ἀφυστον, πρῶτον γὰρ τοῦτον τὸν ἴον ἁ διάβολος ἐξήμεσεν ὅτε τὴν Εὐὰν ἠπάτησεν, καὶ ὡς ἐπικολάζοντα μᾶλλον τοῖς ἀνθρώποις.

Ἐκκλινον ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιήσον ἀγαθόν. Ὅρα τάξιν ἀρίστην· ἐπειδὴ γὰρ ἐτοιμότερός ἐστιν ὁ λόγος τῆς πράξεως, παραίνει πρῶτον ἀπέχεσθαι κακοῦ λόγου· *Παῦσον γὰρ, φησὶ, τὴν γλῶσσάν σου ἀπὸ κακοῦ*· ὁ γὰρ λόγος ὁδὸς ἐστὶν εἰς πρᾶξιν, ὡς οἱ σοφοὶ λέγουσιν· εἶτα ἀποτρέπει καὶ τὸ κακοῦ πράγματος· *Ἐκκλινον γὰρ, φησὶν, ἀπὸ κακοῦ*· καὶ οὕτω ἀνάγει πρὸς τὴν ἀγαθοεργίαν, προεξάρτας (21) τὰ σῶλα· ὥσπερ γὰρ ἀμήχανον ὄγειαν ἀπολαβεῖν μὴ ἀπαλλαγέντα τῆς νόσου, οὕτω καὶ ποιῆσαι ἀγαθὸν μὴ ἀποστάντα τοῦ κακοῦ. Σκόπει δὲ ὅτι οὐκ ἀρκεῖ μόνον ἡ ἀποχὴ τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ χρὴ καὶ ποιῆσαι τὸ ἀγαθόν, εἰ μὴ μέλλει τις ἀποσχεσθαι μὲν τοῦ κακοῦ, μὴ ποιῆσαι δὲ τὸ καλόν· (22) τὸ μὲν, ἵνα μὴ τιμωρηθῆς· τὸ δὲ, ἵνα τιμηθῆς. Καθ' ἕτερον δὲ λόγον, καὶ τὸ μὴ ποιῆσαι τὸ ἀγαθὸν ἕτεραίς ἐστι κακίαι, ὡς ἀργία τοῦ καλοῦ. Κακία ἐστὶ προδήλως ἡ τοιαύτη ἀργία.

Ζήτησον εἰρήνην, καὶ διώξον αὐτήν. Ἡ εἰρήνη τῶν ἀγαθῶν ἐστὶ τὸ κεφάλαιον, ἣν καὶ ὁ Κύριος οἶά τινα κληρὸν τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς· ἀπολέλοιπεν· *Εἰρήνην γὰρ, φησὶ, τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν*. Ὁ γὰρ εἰρηνεύων πρὸς Θεὸν καὶ πρὸς ἀνθρώπους παντὸς πάθους ὑπέρκειται. Μὴ τοίνυν

⁴⁴ Ἡ καὶ ἀλλως· Ἐκκλινον ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιήσον ἀγαθόν.

ἀπλῶς ζητήσης αὐτήν, ἀλλὰ μετὰ σπουδῆς. Τοῦτο γάρ νῦν ἐμφαίνει τὸ, δῖωξον, ἦτοι καταδίωξον, κατ' ἴχνος αὐτῆς τρέχων, ὥστε φθάσαι καὶ καταλαβεῖν αὐτήν.

Ὁφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὦτα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν. Ὁφθαλμοὶ μὲν Κυρίου, ἡ ἰερατικὴ αὐτοῦ δύναμις· ὦτα δὲ, ἡ ἀκουστικὴ. Λέγει τοίνυν, δεῖ ὁ Θεὸς διὰ παντὸς ἐφορᾶ τοὺς δικαίους, ἐπιουφραίνόμενος ταῖς πράξεσιν αὐτῶν· καὶ εἰσακούει τῆς δεήσεως τούτων, ὡς ἄξιός ἐισακούεσθαι. Δικαίους δὲ νῦν καλεῖ τοὺς ἠναρτέτους.

Πρόσωπα δὲ Κυρίου ἐπὶ ποιῶντας κακὰ, τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἐκ τῆς τῆ μημηόσουτο αὐτῶν. Ὁρᾷ, φησί, καὶ τοὺς τὰ πονηρὰ πράσσοντας, ἀλλ' οὐ καθάπερ τοὺς δικαίους. Ἐκείτους μὲν γάρ, ὥστε φυλάττειν· ταύτους δὲ, ὥστε δίκας εἰσπράττεσθαι. Καὶ μέντοι πᾶς τοιοῦτος, καιροῦ καλοῦντος, ἀπόλλυται ἐκ γῆς, εἴτε ταύτης, εἴτε τῶν σωζομένων. Φοβηθήτωσαν τοίνυν πάντες· οἱ ἀμαρτωλοὶ, ὡς οὐ λαμβάνοντες ἐν οἷς πράττουσιν. Ἡ πρόσωπον Κυρίου λέγει τὴν ἐν τῇ μελλούσῃ κρίσει ἐπιφάνειαν ὑτοῦ, ὅτε πικρὸν αὐτοῖς ἐμβλέψαι καὶ ἀσπληρόν.

Ἐκέκραξαν οἱ δίκαιοι, καὶ ὁ Κύριος εἰσήκουσεν αὐτῶν, καὶ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτῶν ἐφύσαστο αὐτούς. Ὁ αἷ περι χαμαιζήλων καὶ γηβων αἰτούμενος, ἀλλὰ μεγάλων καὶ οὐρανίων, εἰ καὶ σιγῇ τῇ γλώσσῃ, ἀλλὰ γε τῷ νῷ κρᾶζει· τρανώς, καὶ ἡ κραυγὴ αὐτοῦ φθάσει· μέχρι τῶν ἀκῶν τοῦ Θεοῦ. Ἐνθὲν σοὶ καὶ εἰσακούεται, καὶ ῥύεται πάσης θλίψεως· τοῦτο μὲν, ἀπαλλαγόμενος αὐτῆς, τοῦτο δὲ νικῶν τῇ καρτερίᾳ τὴν ἐπιθεσιν αὐτῆς. Ἡ καὶ τοῦτο λύτρωσις ἐστίν, ὡς ἐν ἄλλοις εἰρήκαμεν.

Ἐγγὺς Κύριος τοῖς συντετριμμένοις τῆς καρδίας. Ὁ μὲν Θεὸς δι' ἀγαθότητος πᾶσιν ἐγγύς ἐστι, φησὶ γάρ· Θεὸς ἐγγύων ἐγὼ εἰμι· ἡμεῖς δὲ διὰ μοχθηρίαν μακρὰν αὐτοῦ γινάμεθα· φησὶ γάρ· Ἰδοὺ οἱ μακρύνοντες ἑαυτούς ἀπὸ σοῦ ἀπολούνται. Συντετριμμένοι δὲ τὴν καρδίαν, οἱ κατανευγμένοι ἐπὶ ταῖς ἑαυτῶν ἁμαρτημασι. Σφόδρα γάρ συντρίβει τὸ φρόνημα ἢ κατάνυξις.

Καὶ τοὺς ταπεινοὺς τῷ πνεύματι σώσει. Προηγείται μὲν ἡ κατάνυξις· ἔπειτα δὲ ἡ ταπεινωσις. Τῷ πνεύματι δὲ ταπεινωθεὶς, ἦτοι τῇ ψυχῇ, καὶ μὴ τῷ σώματι, ὃ ἐστὶ τῷ σχήματι, μηδὲ τῷ λόγῳ, μηδὲ ἐξ ἀνάγκης τινός.

Πολλὰ αἱ θλίψεις τῶν δικαίων, καὶ ἐκ πασῶν αὐτῶν ῥύσεται αὐτούς ὁ Κύριος. Συγχωρεῖ μὲν γάρ ὁ Κύριος κατελεγεῖν αὐτοὺς εἰς τὸ τῆς ἀρετῆς γυμνάσιον· οὐκ ἐξ δὲ τῶν πόνων ἤττᾶσθαι, ὅπερ ἐστὶ νίκη, καθὼς προσέρχεται. Διὸ φησιν· Ἐκ τῷ πόσμῳ θλίψιν ἔξετε· ἀλλὰ θαρσεῖτε· καὶ ὅσα ὁ

igitur simpliciter a nobis querenda est pax, sed cum studio, ut docet nos Prophetia hoc in loco, dum ait : Persequere eam. Ac si diceret : Per illius vestigia vobis currendum est, ut provenientes eam comprehendatis.

VERS. 16. *Oculi Domini super justos, et aures ejus in preces eorum.* Per oculos et aures Domini, videndi atque audiendi potentias in eo intellige, Deus, inquit, semper videt justos, et illorum actionibus delectatur, et preces exaudit, utroque exaudiri dignas. Per justos autem hoc in loco viros intelligit omni præditos virtute.

VERS. 17. *Vultus ejusque Domini super facientes mala, ut perdat de terra memoriam eorum.* Videt, inquit, Dominus eos etiam qui prava opera faciunt, verum non eodem modo quo justos; istos quidem videt ut custodiat, illos autem ut perdat, ut condepnet, ut pœnas ab eis exigat, Prævus enim quilibet statuto a Deo tempore perit de terra, sive hanc mundi terram intelligas, sive terram eorum, qui salvantur. Timeant igitur omnes peccatores, cum eorum delicta Deum minime lateant, Potes etiam per vultum Domini intelligere adventum ejus, in futuro judicio, quando severo ac acerbè vultu eos aspiciet.

VERS. 18. *Clamaverunt justi, et Dominus exaudivit eos, et ex omnibus tribulationibus eorum liberavit eos.* Qui terrena atque humilia votis non expetunt, sed caelestia ac sublimia, tametsi lingua sileant, mente tamen ac spiritu palam clamant, et eorum clamor quam facillime pervenit ad aures Domini : unde etiam exaudiuntur, et ab omni eripiuntur tentatione ac miseria, vel quia ab omni adversitate a Deo liberantur, vel quia fortitudinis atque constantis omnem afflictionis impetum superant; quæ res etiam liberatio dicitur, ut aliis in locis declaravimus.

VERS. 19. *Prope est Dominus omnibus contritis corde.* Deus quidem ob summam ejus benignitatem omnibus prope est. Ait enim per prophetam : Deus appropinquans ego sum⁶⁶. Verum nos acerbibus nostris longè ab eo discedimus, Ecce enim, inquit alibi Prophetæ, ii qui elangant seipsum a te, peribunt⁶⁶. Contritos autem corde eos appellat, qui de propriis peccatis compuncti sunt. Compunctio enim superbiam ac fastum maxime conterit.

Et humiles spiritu salvabit. Præcedit enim compunctio, et subsequitur humiliatio. Humilem autem spiritu dixit, hoc est, animo. Nam corpore tantum aut gestu, seu verbis, aut alia quavis necessitate humiles, Deo grati non sunt.

VERS. 20. *Multa tribulationes justorum, et de omnibus his liberabit eos Dominus,* Permittit quidem eos Dominus in virtutis gymnasium descendere, sed non sinit superari a laboribus : quod tamen et victoria reputatur, ut prædiximus [et illorum laudi ascribitur]. Atque ideo alibi dicit Dominus : In

⁶⁶ Jerem. xliii, 23. ⁶⁶ Psal. lxxii, 27.

mundo tribulationem habebitis, sed confidite 67; et Apostolus: *In omnibus tribulati estis, sed non angustiat* 68, et multa alia habentur huiusmodi.

VERS. 21. *Custodit Dominus omnia ossa eorum, unum ex his non conteretur.* Atqui multorum martyrum ossa contrita sunt. Verum homo non solum is dicitur, qui exterior est, hoc est non solum ipsum corpus, sed etiam qui interior, hoc est ipsa anima, quæ sua etiam membra habere dicitur, sicut et corpus, atque eisdem nominibus distincta. Nam cum legimus: *Mandatum Domini lucidum, illuminans oculos* 69; item: *Qui habet aures audiendi audiat* 70; vel: *Os meum aperui et attraxi spiritum* 71; et: *Dentes eorum contrivisti* 72; item, *Ventrem meum doleo* 73; aut, *Pes iusti non offendet* 74, et alia huiusmodi: non corporis, sed animæ membra intelligimus. Unde et nunc per ossa solidiores quasdam animæ cogitationes intelligit, quæ eam non secus atque ossa corpus sustinent, atque confirmant. Custodit autem Dominus hæc, quæ diximus justorum ossa, quia ei placent, et nihil eorum conteretur violentia scilicet peccati.

VERS. 22. *Mors peccatorum prava.* Hoc est, laboriosa atque molesta [quod ex Græcæ dictionis etymologia melius percipitur]. Tunc temporis etenim certius dignoscunt pœnas sibi fore repositas. Justorum autem mors suavis est, quia gaudia sibi sentiunt præparata.

Et qui oderunt iustum, delinquent. Oderunt iustum ii qui in peccatis sunt; nam si simile suo simili lætatur, illud consequenter patet, quod dissimile suum odit dissimile: quorum enim vita dissimilis est, horum etiam sententiæ pugnantes inter se sunt, atque contrariæ. Delinquent autem, quia omnibus aliis delictis hoc odii peccatum addiderunt. Non solum enim eum imitati non sunt, qui erat iustus, sed odio insuper eum persecuti sunt. *Delinquent* igitur, id est, peccabunt, aut, periclitabuntur.

VERS. 23. *Redimet Dominus animas servorum suorum.* Ab humanis nimirum ac diabolicis insidiis, quas propria patientia superabunt.

Et non delinquent omnes qui sperant in eo. Non peccabunt, eo quod valida atque constanti spe ad Dominum ferantur, nec ullum etiam animæ periculum sustinebunt.

Psalms ipsi David.

PSALMUS XXXIV.

Hunc etiam psalmum composuit beatus David, cum persecutionem sustineret a Saule, et nullibi ei daretur tuto consistere, congruitque aliis omnibus inimicorum persecutionem sustinentibus. Imprecationibus autem, quæ tam in præsentibus sunt psalmo, quam alibi, uti nos oportet adversus demones: ii enim sunt, qui nostros excitant inimi-

Α' Απόστολος: *Ἐν παντί θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι.*

Φυλάσσει Κύριος πάντα τὰ ὀστᾶ αὐτῶν, ἐξ αὐτῶν οὐ συντριβήσεται. Καὶ μὴν πολλῶν μαρτύρων συνετριβήσαν· ἀλλ' ἵπαι ἄνθρωπος λέγεται οὐχ ὁ ἐκτὸς μόνον, ἦτοι τὸ σῶμα, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐντὸς, τούτέστιν ἡ ψυχὴ, ἔχει πάντως καὶ μέλη ὁμώνυμα τοῖς τοῦ σώματος, ὡς τὸ *Ἡ ἐντολὴ Κυρίου, τηλαυγῆς, φωτίζουσα ὀφθαλμούς*, δηλονότι τοὺς τῆς ψυχῆς· καὶ *Ἄνοιχον ὄρα ἀκούειν, ἀκούετω*· καὶ *Τὸ στόμα μου ἤνοιξα, καὶ ἐλλυσα πνεῦμα*· καὶ *Ὀδοῦντας ἀμαρτωλῶν συνέτριψας*· καὶ *Τὴν κοιλίαν μου ἀλγῶν*· καὶ *Ὁ πόνος τοῦ δικαίου οὐ μὴ προσκόψῃ*, καὶ ἔσαι τοιαῦτα δυνάμεις τῆς ψυχῆς. Οὕτως οὖν καὶ νῦν ὀστᾶ λέγει τοὺς στερεοῦντας καὶ ἀνέχοντας τὴν ψυχὴν λογισμούς, ὡς καὶ τὰ ὀστᾶ τὸ σῶμα. Φυλάσσει δὲ τοὺς τοὺς ὁ Κύριος διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν εὐαρέστησιν. Οὐδὲν δὲ τούτων συνετριβήσεται τῇ βίᾳ τῆς ἀμαρτίας.

Θάνατος ἁμαρτωλῶν κορηρός. Ἐπίπονος, ἀλγυνός. Τότε γὰρ ἐξέως αἰσθάνονται τῆς διαδεχομένης αὐτοῦς κολάσεως· ὁ δὲ τῶν δικαίων, ἀγαθός, αἰσθανομένων τῆς μενούσης αὐτοῦς χαρᾶς.

Καὶ οἱ μισοῦντες τὸν δίκαιον, πλημμελήσουσιν. Μισοῦσι τὸν δίκαιον οἱ ἐν ἀμαρτίαις· εἰ γὰρ τῷ ὁμοίῳ χαίρει τὸ ὅμοιον, δηλον ὡς μισεῖ τὸ ἀνόμοιον· καὶ ὧν ὁ βίος ἀνόμοιός, τούτων ἐναντία καὶ αἱ γνώμαι. Πλημμελήσουσι δὲ, ὡς τοῖς ἄλλοις· αὐτῶν ἀμαρτήμασιν ἐπιπροστίθεντες καὶ τὸ τοῦ μίσους αὐτοῦ ἀμαρτήμα. Οὐ μόνον γὰρ οὐκ ἐμιμήσαντο τοῦτον, ἀλλὰ καὶ ἐμίσησαν. Ἡ τοίνυν τὸ *πλημμελήσουσιν*, ἀντὶ τοῦ, ἀμαρτήσουσι, νοητέον, ἢ ἀντὶ τοῦ, κινδυνεύσουσι.

Αὐτρώσεται Κύριος ψυχὰς δούλων αὐτοῦ. Ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων καὶ δαιμονικῶν ἐπιβουλῶν, αἱ ἐτήθησονται τῆς ὑπομονῆς αὐτῶν.

Καὶ οὐ μὴ πλημμελήσουσι πάντες οἱ ἐλπίζοντες ἐπ' αὐτόν. Οὐτε γὰρ ἀμαρτήσουσι, τῇ πρὸς αὐτὸν ἐλπίδι χειραγωγούμενοι, οὔτε κινδυνεύσουσι ψυχικῶς.

Ψαλμός τῷ Δαβὶδ.

ΨΑΛΜΟΣ ΛΔ'.

Καὶ τοῦτον εἴρηκε τὸν ψαλμὸν, ἐπιδικώμενος ὑπὸ Σαουλ, καὶ μηδαμῶς στήναι συγχωρούμενος· προσήκει δὲ καὶ πᾶσι καταδιωκομένοις ὑπ' ἐχθρῶν. Χρὴ δὲ ταῖς μὲν ἀραῖς ἐν πᾶσι τοῖς ψαλμοῖς κατὰ τῶν δαιμόνων χρῆσθαι· οὗτοι γὰρ καὶ τοὺς πλεμούντας ἡμῖν ἀνθρώπους διεγειροῦσι τοῖς ὀνειδέσει δὲ, κατὰ τῶν ἐπιβουλευόντων ἡμῖν ἀνθρώπων· τὰ

67 Joan. xvi, 33. 68 Il Cor. iv, 8. 69 Psal. xviii, 19. 70 Matth. xi, 13 et alibi passim. 71 Psal. cxviii, 131. 72 Psal. iii, 8. 73 Jerem. iv, 19. 74 I Reg. ii, 9.

κατορθώματα δὲ, προσώπων τοῦ Δαβὶδ ἀπαγγέλλειν, A eos, et in nos insurgere eos faciunt. Convictiis ὥστε κινήθῃναι πρὸς τὴν τούτων μίμησιν.

alicubi præclara aliqua virtutum facta percensentur, ea applicabimus ipsi beato David, ita tamen ut et nos ad illorum imitationem moveamur et excitemur.

Δίκασον, Κύριε, τοὺς ἀδικούντάς με, πολέμησον τοὺς πολεμοῦντάς με. Πρῶτον, φησὶ, δίκασον τοὺς ἀμφὶ τὸν Σαούλ· εἶτα πολέμησον καὶ κόλασον, ὡς ἀδίκους φαινομένους. Ἄδιάφοροι δὲ αἱ συντάξεις, νόμῳ διαλέκτου παλαιᾶς.

Ἐπιλαβοῦ δόλον καὶ θυροῦ, καὶ ἀνάστηθι εἰς τὴν βοήθειάν μου· ἔκχεσον ῥομφαίαν, καὶ σύγκλεισον ἐξ ἐναντίας τῶν καταδιωκόντων με. Ἰδιόμοτον μνημονεύσας, ἀκολουθῶν καὶ τὰ εἶδη προσέθηκε τῶν ὀπλων, οὗχ ὡς τοῦ Θεοῦ τούτοις χρωμένον, ἀλλ' ἀνθρωποπρεπῶς τῷ φοβερῷ καταλόγῳ τοῦ σχήματός τῆς πανοπλίας ἐκπειματῶν τοὺς πονηροῦς. Τῷ Θεῷ γὰρ ἀρκεῖ ὀλέθριος μόνον, ἢ λόγος εἰς τιμωρίαν μὲν τῶν ἀδικούντων, σωτηρίαν δὲ τῶν ἀδικουμένων. Ἐκχεσον δὲ, ἀντὶ τοῦ Ἐλκυσσον· ἐλκομένη γὰρ ἡ σπάθη, ἐκχεῖσθαι τοῦ κολαστοῦ δεκεῖ διὰ τὴν λειότητά. Σύγκλεισον δὲ, ἀντὶ τοῦ, φράξον ἔμπροσθεν, ὥστε μὴ δύνασθαι αὐτοὺς ἐκφυγεῖν τὸν ἀπὸ σοῦ κίνδυνον.

Εἶπον τῇ ψυχῇ μου Σωτηρία σου εἰμι ἐγώ. Τῇ νοερᾷ σου φωνῇ εἶπε τῇ νοερᾷ ψυχῇ μου μόνον, ὅτι Μὴ φοβοῦ, σωτηρία σου εἰμι ἐγώ· ἢ γὰρ ἀρχαία διάλεκτος τὸ εἶπε, εἶπον λέγει, ὡς τὸ ποιῆσον. C Illud autem animadvertendum [quod Græca dictio quæ hic habetur, non indicativi modi est, et præteriti temporis, ut regulariter inveniri solet, sed aoristus imperativi modi], ut sit εἶπον pro εἶπε id est dic, eo modo, quo dicimus ποιῆσον pro fac.

Αἰσχυνθήτωσαν καὶ ἐντραπήσωσαν οἱ ζητούντες τὴν ψυχὴν μου. Αἰσχυνθήτωσαν καὶ ἐντραπήσωσαν ἐκ παραλλήλου τὸ αὐτὸ σημαίνουσιν, ὃ πείσονται, μὴ δυνάμενοι με εἰλεῖν. Τὴν ψυχὴν μου δὲ, ἀντὶ τοῦ Ἐμέ.

Ἀποστραφίησαν εἰς τὰ ὀπίσω. Κενοὶ καὶ ἀπρακτοί.

Κατασχυνθήσωσαν οἱ λογιζόμενοι μοι κακά. Τὸ Κατασχυνθήσωσαν, ἐπίτασις ἐστὶ τοῦ Αἰσχυνθήσωσαν. Λογιζόμενοι δὲ, ἀντὶ, μελετώντες, συσκευάζοντες.

Γενηθήτωσαν ὡσεὶ χνοῦς κατὰ πρόσωπον ἀνέμου. Ὡσεὶ χνοῦς, ὅσον ἐπὶ τῷ σκεδάνυσθαι ἐν τῷ φεύγειν· ἢ γὰρ λεπτή κόνις ἐνώπιον ἀνέμου σκεδάνυσται.

Καὶ ἄγγελος Κυρίου ἐκθλίβων αὐτούς. Λέπει τὸ, ἔστω· ἄγγελοι γὰρ πολλάκις εἰς τὸ κολάζειν ἀποπέλλονται, ὡς ὁ δολοθρεύσας τὰ πρωτότοκα τῶν Αἰγυπτίων, καὶ ὁ τὰς τῶν Ἀσσυρίων ὀδοθήκοντα πέντε καὶ ἑκατὸν χιλιάδας ἀνελών.

VERS. 1. *Judica Domine injuriantes mihi, impugna impugnantes me.* Primo, inquit, Saulem et socios judica, deinde impugna, ac castiga. Eorum enim injustitia apertissime patuit. Indifferentes autem sunt constructiones, ex consuetudine veteris dialecti.

VERS. 2, 3. *Apprehende telum, et scutum, et exsurge in adjutorium mihi; effunde frameam, et conclude adversum persequentes me.* Cum pugna meminerit, consequenter etiam armorum genera apposuit: non quod eis utatur Deus, sed humano locutus est more. Terribili enim hac armorum commemoratione pravos ac scelestos omnes perterrefacit. Nam alioqui, solum Dei verbum, quin imo sola etiam ejus voluntas, satis est ad coercendos ac castigandos opprimentes, et ad defendendos oppressos. *Effunde igitur frameam, hoc est, Exime gladium e vagina.* Ob expolitam enim lævitatē suam gladius, fundi quodammodo videtur e vagina, cum evaginatur. *Conclude etiam persecutores meos, hoc est, Obstrue viam ante eos, ita ut effugere amplius manum tuam non possint.*

Dic anime meæ: Salus tua ego sum. Intellectuali voce tua loquere ad intellectualem animam meam, et dic ei: Noli timere, quia ego sum salus tua.

C Illud autem animadvertendum [quod Græca dictio quæ hic habetur, non indicativi modi est, et præteriti temporis, ut regulariter inveniri solet, sed aoristus imperativi modi], ut sit εἶπον pro εἶπε id est dic, eo modo, quo dicimus ποιῆσον pro fac.

VERS. 4. *Confundantur et revereantur, qui querunt animam meam.* Verba, hæc confundantur et revereantur, idem fere significant. Confusio enim illis summa erit, si me comprehendere nequiverint. Animam autem meam circumloquendo dixit, pro Meipsum.

Convertantur retrorsum. Inanes nimirum, et re infecta.

Et confundantur qui cogitant mihi mala. Verbum confundantur, hic repetitum, præcipue juxta Græcæ dictionis vim, intentionem addit (23), et majorem confusionem significat. Cogitare autem mala, pro considerare ac studiose investigare dixit.

VERS. 5. *Fiant sicut pulvis ante faciem venti.* Ac si dicat, Inter fugiendum instar pulveris dissipentur ac dispergantur. Minutissimus enim cum sit pulvis, a ventis facile dispergitur.

Et angelus Domini contereat eos. Subintelligo verbum, sit. Angeli enim sæpenumero mittuntur a Deo, ut aliquos castigent: voluit is qui Ægypti primogenitos dissipavit, item is qui centum octoginta quinque millia Assyriorum interemit.

Variæ lectiones.

(23) Græca ita sonant: Verbum κατασχυνθήσωσαν (compositum) intensio est verbi (simplicis) αἰσχυνθήσωσαν.

VERS. 6. *Fiat via eorum tenebræ, ac lubricum.* A Gravissima est hujusmodi imprecatio. Optat enim ut illis fugientibus via adeo sit obscura, ut videre nequeant, qua recta sibi eundum sit : præterea etiam ut adeo sit lubrica, quod in præceps aliquod deferantur.

Et angelus Domini persequens eos. Istos etiam, qui in tot ac tanta mala inciderunt, angelus Domini conterens persequatur. Quid igitur par est eventurum ei esse, qui neque oculis videat, neque pedibus adjuvetur, et ab ipso etiam persequente angelo urgeatur ?

VERS. 7. *Quoniam gratis absconderunt mihi interitum laquei sui.* Symmachus pro gratis dixit, sine causa. Cum nihil a me, inquit, læsi fuerint, absconderunt mihi tamen interitum laquei sui. Est autem sermo hic metaphoricus, a venatoribus translatus, qui laqueos occulte disponunt, per quos interitum feris inferunt.

Supervacue exprobraverunt animam meam. Animam meam circumloquendo dixit, pro meipsum. Estque animadvertendum, quod hujusmodi figura loquendi, quæ Græce periphrasis dicitur, frequentissima reperitur apud beatum David, ut illud : *Anima mea ; vita mea ; nomen tuum*, et alia hujusmodi. Mentientes, inquit, exprobraverunt me, ingratum appellantes, et regis insidiatorem.

VERS. 8. *Veniat illi laqueus, quem ignorat.* Inexpectata, inquit, calamitas illi obveniat ; illi, inquam, qui et mihi interitum abscondit, et qui me exprobravit, sive Saulem intelligas, seu quemvis alium, qui Saulem urgeret adversus ipsum beatum David.

Et rete quod abscondit comprehendat eum. Et rete, quod clam adversus me tetendit, comprehendat eum, hoc est, Omnis illius conatus, omne consilium in auctorem convertatur.

Et in laqueo cadet in ipso. Idem etiam significant hæc verba. Et cum dixerit *in laqueo*, addidit *in ipso*. In ipso, inquam, laqueo, quem idem ille disposuit.

VERS. 9. *Et anima mea exsultabit in Domino.* Inimicis meis ita castigatis, lætabor in Domino, qui iustis eos affecit pœnis.

Delectabitur in salutari suo. Quia illos perdidit, D et nos salvavit.

VERS. 10. *Omnia ossa mea dicent : Domine, quis similis tibi, eruens pauperem de manu fortiorum illo, inopem et pauperem a diripientibus eum ?* Omnia autem ossa mea, id est, membra mea omnia quæ in profundo corporis sunt. Significare autem videtur per hæc verba plenissimam gratiarum actionem ex intimo animæ proveniente. Vel, per ossa, solidas ac validiores animæ cogitationes intelligit, ut sæpe diximus. Inopem autem seipsum Propheta appellat, quasi exsulem, necessariorumque omnium indigentem, et solum. Per fortiores vero Saulem intelligit, qui et divitiis et bellicis copiis affluebat ; et dum inopem se bis dicit, et iusuper pauperem

Γερηθίτω ἡ ὁδὸς αὐτῶν σκοτός καὶ ὀλισθηρά. Τοῦτο, σφοδρότης τῆς ἀρᾶς : κατεύχεται γὰρ αὐτῶν, ἵνα φεύγουσιν αὐτοῖς ἡ ὁδὸς γένηται σκοτεινὴ μὲν, ὡς τὸ μὴ δύνασθαι βαδίζειν ὀρθῶς, ὀλισθηρὰ δὲ, ὥστε κατακρημνιζοῦσθαι.

Καὶ ἄγγελος Κυρίου καταδιώκων αὐτούς. Τοῦτους δὲ τοσοῦτοις κακοῖς περιπίπτοντας, καὶ ἐκθλιβῶν ἄγγελος καταδιώκτω προσέτι. Τί οὖν εἰκὸς παθεῖν τὸν μήτε ὀφθαλμοῖς, μήτε ποδὶ βοηθούμενον, ἀλλὰ καὶ κατεπειγόμενον ὑπὸ τοῦ διώκοντος ;

Ὅτι δωρεὰν ἐκρυψάν μοι διαφθορὰν παγίδος αὐτῶν. Τὸ δωρεὰν ἢ Σύμμαχος ἀναιτίως εἶπε. Μηδὲν ὑπ' ἐμοῦ, φησί, βλαβέντες, ἐκρυψάν μοι ἐλεθρον παγίδος αὐτῶν : τὸν γὰρ διὰ παγίδος ἐλεθρον κατακρύπτουσιν οἱ θηρεύοντες.

Μάτην ὠνειδίσαρ τὴν ψυχὴν μου. Τουτέστιν, ἐμὲ, κατὰ περιφρασίαν· παρατηρητέον δὲ, ὅτι πολὺ παρὰ τὴν Ψαλμοῦ τοῦ Δαβὶδ τὸ σχῆμα τῆς περιφράσεως, ὅλον· ἡ ψυχὴ μου, ἡ ζωὴ μου, τὸ πρόσωπόν μου, τὸ ὄνομά σου, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ψευδόμενοι, φησὶν, ὠνειδίσαν με, ἀχάριστον ἀποκαλοῦντες καὶ τοῦ βασιλέως ἐπιβουλον.

Ἐλιθέτω αὐτῷ παγίς, ἣν οὐ γινώσκει. Συμφορὰ ἀπρόοπτος. Αὐτῷ δὲ, τῷ κρύψαντι τὴν διαφθορὰν, καὶ ὠνειδίσαντι, εἴτε τὸν Σαοὺλ εἴποις, εἴτε καὶ ἕκαστον τῶν ἀναγκαζόντων αὐτὸν κατὰ Δαβὶδ.

Καὶ θήρα, ἣν ἐκρυψε, συλλαβέτω αὐτόν. Καὶ τὸ δίκτυον τῆς θήρας, ὃ λαθραίως ἤπλωσε κατ' ἐμοῦ, συλλαβέτω αὐτόν, τουτέστι κατ' αὐτοῦ περιτραπήτω ἡ μηχανὴ αὐτοῦ.

Καὶ ἐν τῇ παγίδι πεσεῖται ἐν αὐτῇ. Τὸ αὐτὰ καὶ τοῦτο δηλοῖ· εἰπὼν δὲ, ἐν τῇ παγίδι, προσέθηκε τὸ, ἐν αὐτῇ, δηλαδὴ, τῇ παρ' αὐτοῦ παγίσῃ.

Ἡ δὲ ψυχὴ μου ἀγαλλιάσεται ἐπὶ τῷ Κυρίῳ. Τῶν ἐχθρῶν οὕτω τιμωρηθέντων, χαρήσομαι ἐπὶ τῷ Κυρίῳ, δικαίως αὐτοῖς κολάσαντι.

Τερφθήσεται ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ αὐτοῦ. Ὅτι ἐκείνους ἀπολέσας, ἡμᾶς ἔσωσε.

Πάντα τὰ ὀσᾶ μου ἐροῦσι, Κύριε, Κύριε, τίς ὁμοίος σοι, ῥυόμενος πτωχὸν ἐκ χειρὸς στερεωτέρων αὐτοῦ, καὶ πτωχὸν καὶ πένητα ἀπὸ τῶν διαρπαζόντων αὐτόν ; Πάντα τὰ ἐν τῷ βάρει τοῦ σώματος μέλη· ἐμφαίνει δὲ διὰ τούτου τὴν ἐκ βάρους ψυχῆ ; ὀλοσχερῆ εὐχαριστίαν. Ἡ ὀσᾶ νοήσεις ἐπὶ ψυχῆς μᾶλλον τοὺς στεβρότερους καὶ συνεκτικούς λογισμούς, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν. Πτωχὸν δὲ ἑαυτὸν λέγει, ὡ ; φυγάδα, καὶ τῶν ἀναγκαίων ἐπιθετῆ, καὶ μεμονωμένον· στερεωτέρους δὲ, τοὺς ἀμφὶ Σαοὺλ, ὅσα πλοῦτῳ καὶ στρατῷ βρισθέντας· δις πτωχὸν εἰπὼν, καὶ τὸν πένητα προσθεῖς, τὴν δὲ γὰν εὐτέλειαν ἑαυτοῦ ἐνέφηεν, ὅμα καὶ ταπεινολογίαν

ταύτη πρὸς οἶκτον χρώμενος· διαρπαζόντων δέ, A addit, tenuitatem suam maximam denotat, et hujusmodi verborum humilitate Deum pariter ad majorem misericordiam excitat. Diripientes etiam ipsos hostes appellat: habito nimirum respectu ad illorum spem, qui sese eum direpturos sperabant.

Ἀγαστάντες μοι μάρτυρες ἄδικοι, ἃ οὐκ ἐγίνωσκον ἠρώτων με. Αὐτὸς τε ὁ Σαούλ καὶ οἱ κόλακες αὐτοῦ· μάρτυρες μὲν, ὡς καταμαρτυροῦντες· ἄδικοι δέ, ὡς ψευδόμενοι, οἳ καὶ χλευάζοντες, ἠρώτων αὐτὸν, εἰ οὐκ ἐπιβουλεύει τῇ βασιλείᾳ· ὅπερ αὐτοὶ μὲν καταμαρτύρουν· αὐτὸς δὲ οὐκ ἐγίνωσκεν (24), ὡς ἀνάτιος. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ Χριστοῦ νοσοῦμεν, διὰ τοὺς ψευδομάρτυρας, οἳ ἠρώτων αὐτὸν, εἰ οὐκ ἐβλασφήμησεν, ὡς ἡ τῶν Εὐαγγελίων ἱστορία διδάσκει.

Possunt etiam hæc verba de Christo intelligi propter falsos testes, qui interrogabant eum, numquid non blasphemasset, ut Evangeliorum tradit historia.

Ἄνταπεδίδοσαν μοι πονηρὰ ἀντὶ ἀγαθῶν, καὶ B VERS. 12. *Retribuerunt mala pro bonis, sterilitatem animæ meæ.* Cum communem inimicum Goliath interemisset beatus David, et Philistæos superasset, et prævum Sâul's spiritum depulisset, persecutionem tamen sustinebat a Saule. Retribuerunt itaque animæ meæ sterilitatem, hoc est infructuositatem. Virtutem meam, inquit, studuerunt infructuosam constituere, cum occidere me cogitaverint, et facere ut anima mea cessaret a fertilitate virtutum. Vel retribuerunt mihi sterilitatem, circumloquendo dixit, ac si diceret: Pro beneficiis a me in me occiderent, ne vivendo filios procrearem. [V. l aliter, sterilitas pro oblivione accipitur, quia per filios et posteròs memoria hominum conservatur.

Ἐγὼ δὲ ἐν τῷ αὐτοῦς παρενόχλησέν με ἐνεδυόμην σάκκον, καὶ ἐταπεινῶν ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχὴν μου. Ἐντεῦθεν διδάσκει, πῶς δεῖ λύειν τὰς συμφορὰς· σύκοφαντούμενος γὰρ, σάκκῳ καὶ νηστείᾳ ἐτηχεν τὴν αὐτοῦ ψυχὴν, ἥτοι ἑαυτὸν, εὐχόμενος ἐξαιρεθῆναι τῆς ἐπιβουλῆς.

Καὶ ἡ προσευχὴ μου εἰς κόλπον μου ἀποστραφήσεται. Εἰσακουσθήσομαι· τοῦτο γὰρ τὸ σῆμά ποτὲ μὲν ἐπὶ τοῦ εἰσακουσθέντος λαμβάνεται, ὡς καὶ νῦν οἷα στρεφομένου ἐμπράκτου, καὶ τοσοῦτον, ὡς εἰς κόλπον ὑποδεχθῆναι, δικὴν δώρου πολυτελοῦς, ἢ ὡς ἐμπλήσαι τὴν κόλπον τοῦ ἀπαιτούντος, ὃν ἠτήσατο· ποτὲ δὲ, ἐπὶ τοῦ μὴ εἰσακουσθέντος, οἷα στρεφομένου ἀπράκτου.

loquendi modus contrarium penitus sensum recipiat, quando scilicet quis non exauditur, et oratio in sinum re infecta inanis convertitur.

Ὡς πλησίον, ὡς ἀδελφὸν ἡμέτερον, οὕτως ἐνῆρξομαι. Τὸ διάπυρον τῆς πρὸς τὸν Σαούλ ἀγάπης παραστῆσαι θέλων, τῷ ὀνόματι τοῦ πλησίον, καὶ τοῦ ἀδελφοῦ ἐχρήσατο· τοὺς μὲν γὰρ γονεῖς καὶ τοὺς κυρίους τιμᾶν λέγομεν κυρίως· ἀγαπᾶν δὲ τοὺς ἀδελφούς, ὅταν ὦμεν ἀπαιδεις. Ἀδιάφορος δὲ ἡ τοῦ ἐνῆρξομαι σύνταξις.

Ὡς πενθῶν καὶ σκυθρωπάζων, οὕτως ἐταπεινώθη. Εἰδὼς αὐτὸν διαφρονούντᾳ μοι ἐπαινοῦμέ

VERS. 11. *Surgentes testes injusti, quæ nesciebam interrogabant me.* Ipse nimirum Saul, et quicumque ei assentabantur; quos beatus David testes idoneo appellat, quia adversus se testimonium ferebant, et injustos, quia mendaces erant, vel quia hujusmodi testes cum subsannatione quadam ac derisu interrogabant eum, numquid aspiraret ad regnum; interrogabant autem hoc, et pariter asseverabant, ita esse. Quod tamen beatus David, utpote innocens ignorasse se ait. [Nunquam enim ad regnum aspiraverat.]

VERS. 12. *Retribuerunt mala pro bonis, sterilitatem animæ meæ.* Cum communem inimicum Goliath interemisset beatus David, et Philistæos superasset, et prævum Sâul's spiritum depulisset, persecutionem tamen sustinebat a Saule. Retribuerunt itaque animæ meæ sterilitatem, hoc est infructuositatem. Virtutem meam, inquit, studuerunt infructuosam constituere, cum occidere me cogitaverint, et facere ut anima mea cessaret a fertilitate virtutum. Vel retribuerunt mihi sterilitatem, circumloquendo dixit, ac si diceret: Pro beneficiis a me in me occiderent, ne vivendo filios procrearem. [V. l aliter, sterilitas pro oblivione accipitur, quia per filios et posteròs memoria hominum conservatur.

VERS. 13. *Ego autem cum mihi molesti essent, induebar sacco, et humiliabam in jejunio animam meam.* Deinceps docet Propheta quomodo dissolvere oporteat calamitates. Nam cum ab inimicis calumniam sustineret, sacco ac jejunio animam suam, hoc est seipsum, humiliabat, rogans ab insidiis liberari.

Et oratio mea in sinum meum convertetur. Hoc est, exauditur mea oratio. Ita enim intelligenda sunt hæc verba, quasi seipsam conversura sit oratio ad Prophetam, qui eam emisit; non inanis tamen, nec vana, aut re infecta, quin imò in illius sinu instar pretiosissimi doni suscipienda sit. Vel, quia ita convertetur, ut orantis sinum petitis rebus impletura sit, tametsi aliquando etiam hujusmodi

VERS. 14. *Quasi proximo et quasi fratri nostro sic complacebam.* Summam suam dilectionem erga Saule ostendere volens, fratris ac proximi nomine usus est. Parentes enim et dominos proprie honorandos nobis esse dicimus, fratres vero amandos, præcipue quando sumus sine prole. Indifferentem autem se habet constructio verbi *complacebam*.

Quasi lugens et mæstus, sic humiliabar. Videns illum mihi invidere, quia multitudo ac populus me

Varie lectiones.

(21) ΑΙ. ἐπεγίνωσκεν.

laudabant, humiliabar, fugens me tristem ac mœstum esse. Solet enim invisi hominis humilitas atque dejectio invidiam reprimere : quemadmodum contra superbia atque elatio augere.

VERS. 15. *Adversum me lactati sunt, et convenerunt.* Me hæc agente, atque hoc pacto sentiente, illi lactati sunt, crederentes periisse vires meas ; et convenerunt, ut insidias adversum me disponerent.

Congregata sunt super me flagella, et ignoravi. Quod LXX Interpretes dixerunt *flagella*, Symmachus *percutientes reddidit*. Ait igitur : Occisores adversum me congregati sunt ; me, inquam, ignorantem hujusmodi eorum consilia atque insidias quas adversum me disponebant. Eas autem puto subnotari, quæ in historia Regum traduntur, quando ejus uxor Michol illi aperuit, atque B a periculo etiam eum salvavit.

VERS. 16. *Dissipati sunt, et non sunt compuncti.* Dissipati sunt cum me non invenissent, ubi speraverant, et tamen compuncti non sunt, quia nulla ducti sunt pœnitentia.

Tentaverunt me, subsannaverunt me subsannatione, frenderunt super me dentibus suis. Saul, inquit, et qui cum eo erant, aliquando tentaverunt me probantes atque experientiam sumentes mentis meæ : aliquando etiam subsannaverunt, irridentes, veluti infirmum, nunc vero palam [leonum instar] in me efferati sunt. Frendere dentibus solent omnes aliquando ob timorem, aliquando vero ob nimiam indignationem, quando nimirum, veluti furere quodam, collidunt mutuo dentes et resonant. Nunc, inquit, ira ac rabie pleni, resonare videntur super me dentibus suis, avidi nimirum ut carnes meas dilanent.

VERS. 17. *Domine quando respicies ?* Tu enim C longanimis ad hæc, respicere eos non videris. Quando igitur animadvertes, et vindictam facies ?

Restitue animam meam a malignitate eorum. Tu me libera, inquit, ab inorum perversitate, et in pristinam securitatem restitue.

A leonibus unigenitam meam. Frendere proprie dicuntur leones : consequenter igitur cum frendere eos dixerit, postmodum leones etiam appellavit ; et maxime ob ingentem eis sævitiam et insidiis semper intentum animum. Unigenitam autem animam suam, hoc est seipsum, ea ratione appellavit, qua declaravimus in psalmo xxi ; a communi etiam sensu hoc in loco subaudiendum est verbum, *restitue*.

VERS. 18. *Confitebor tibi in Ecclesia multa, in populo gravi laudabo te.* Vide quæ exponendæ dixerimus in commemorato superius psalmo, ibi : *In Ecclesia magna confitebor tibi*⁷⁶.

In populo gravi laudabo te. Pro βαρεῖ, gravi, Symmachus habet παμπληθεῖ, frequenti. Est autem præcedentis dicti interpretatio.

VERS. 19. *Non supergoudeant qui adversantur*

A νη παρὰ τοῦ πλήθους, ἐταπεινούμην, ἐκὼν σχηματιζόμενος τὸν πενθοῦντα καὶ σκυθρωπάζοντα. Καταστέλλει γὰρ τὸν φθόνον ἢ τοῦ φθονομένου ταπεινώσεις, ὡσπερ ἀβξεί τοῦναντίον ἢ ἐπαρσις.

Κατ' ἐμοῦ ἐφφράνθησαν, καὶ συνήχθησαν. Καὶ ἐμοῦ ταῦτα ποιῶντος, καὶ οὕτως ἔχοντος, αὐτοὶ ἐφφράνθησαν τότε, δοκοῦντες ὑποβρεῖν ἤδη τὴν ἐμὴν δύναμιν, καὶ συνήχθησαν εἰς μελέτην ἐπιβουλῆς.

Συνήχθησαν ἐπ' ἐμὲ μάστιγες, καὶ οὐκ ἔγνωρ. Τὰς μάστιγας ἐνταῦθα, πλήττοντας εἶπεν ὁ Σύμμαχος. Λέγει τοίνυν, ὅτι Φονεῖς συνήχθησαν κατ' ἐμοῦ ἀγνοοῦντος, ἐνεδρεῦόντές μοι. Περὶ τούτου δὲ σαφῶς ἡ ἱστορία διδάσκει, ὅτε Μελχὼλ ἡ γυνὴ αὐτοῦ καταεμήνυσεν αὐτῷ τὴν τοιαύτην ἐπιβουλήν, καὶ φυγῶν διεσώθη.

Δισχίσθησαν, καὶ οὐ κατενύγησαν. Δισχεδάσθησαν, μὴ εὐρόντες με, ἐνθα ἤλπιζον· καὶ ὁμως οὐ κατενύγησαν, οὐδὲ μετενόησαν.

Ἐπειρασάν με, ἐξεμυκτήρισάν με μυκτηρισμόν, ἔβρυξαν ἐπ' ἐμὲ τοὺς δόδοντας αὐτῶν. Οἱ περὶ Σαοὺλ, φησί, ποτὲ μὲν ἐπειρασάν με, δοκιμάζοντες πῶς διάκειμαι· ποτὲ δὲ ἐξεμυκτήρισαν, ἐν χλεῦθ διαγελῶντες, ὡς ἀσθενῆ· νῦν δὲ φανερώς ἐξεθριώθησαν. Γίνεται δὲ βρυγμὸς δόδοντων, ὅταν ἀλλήλοις, ἐξυπερβάλλοντος φόβου ἢ θυμοῦ, προσαρασόμενοι κτυπῶσι. Νῦν, φησί, τῷ θυμῷ ζέσαντες, ὅλον κτυποῦσιν ἐπ' ἐμὲ τοὺς δόδοντας αὐτῶν, διαμαρᾶσθαι τὰς ἐμὰς γλιχόμενοι σάρκας.

Nunc, inquit, ira ac rabie pleni, resonare videntur

C Κύριε, ποτὲ ἐπόψει ; Μακροθυμῶν γὰρ ἐπὶ τοῦτοις, δοκεῖς μὲν οὐκ ὀρᾶν ταῦτα. Πότε οὖν ἐπόψει, καὶ ἐκδικήσεις ;

Ἀποκατάστησον τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ τῆς κακουργίας αὐτῶν. Ἀπὸ τῆς κακουργίας αὐτῶν ἐλευθέρωσα ; με, ἀποκατάστησον εἰς τὴν προτέραν ἀφοβίαν.

Ἀπὸ λέοντων τὴν μονογενῆ μου. Τὸ βρύχειν κυρίως ἐπὶ λέοντων λέγεται. Ἀπολούθω ; οὖν, ὡς βρύξαντας, λέοντας ὠνόμαζε τούτους, διὰ τὴν ὠμότητα καὶ ἐπιβουλήν. Μονογενῆ δὲ λέγει τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἦτοι ἑαυτὸν, ὡς εἰρήκαμεν ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ ψαλμῷ· ἀπὸ κοινοῦ δὲ κἀνταῦθα τὸ ἀποκατάστησον.

Ἐξομολογήσομαι σοι ἐν Ἐκκλησίᾳ πολλῇ· Ἐν τῷ αὐτῷ ψαλμῷ πάλιν εἶπεν· Ἐν Ἐκκλησίᾳ μεγάλῃ ἐξομολογήσομαι σοι· καὶ ζῆτει τὴν ἐκτίαν τοῦ ῥητοῦ ἐξηγήσιν.

Ἐν λαῷ βαρεῖ αἰνέσω σε. Τὸ βαρεῖ, πυμπληθεῖ ἐρρηκεν ὁ Σύμμαχος· ἔστι δὲ τοῦ πρὸ αὐτοῦ ῥητοῦ ἐπεξηγήσις.

Μὴ ἐπιχαρῆσιν μοι οἱ ἐχθροί μου ὁδοί-

⁷⁶ Psal. xxi. 25.

κος, οἱ μισοῦντές με δωρεάν, καὶ διαρυσότες ὀφθαλμοῖς. Τὸ δωρεάν, ἀντὶ τοῦ Μάτην· οὐδὲν γὰρ αὐτοῦς ἠδίκησα, ἢ μίσους ἄξιον ἐνεδειξάμην. Διαρυσότες δὲ ὀφθαλμοῖς λέγει τοὺς κλάκας, οἵτινες ἔνευον τῷ Σαούλ, διασύροντες τῷ τοιοῦτω σχήματι, εἴ τι παρὼν Δαβὶδ εἶπεν, ἢ ἐπραξεν.

Ὅτε ἐμοὶ μὲν εἰρηνικὰ ἐλάλου, καὶ ἐπ' ἐργὴν δόλου διαλογίζοτο. Εἰρηνικῶς μοι (25) ὤμιλον, περὶ ἀγάπης διαλεγόμενοι· δι' ἐργὴν δὲ, ἣν ὀπέκρυπτον, διεσκέπτοντο δόλους, πῶς ἂν με λεληθότως εἰς κίνδυνον ἐνείσαισι.

Καὶ ἐπλάτυναν ἐπ' ἐμέ τὸ στόμα αὐτῶν. Ὑστερον δὲ καὶ παρήρσιφ κατηγόρουν με ἀνυποστόλω· ὁ γὰρ λανθάνειν πειρώμενος ὑποψιθυρίζει τοῖς συνεσταλμένοι· χεῖλαισι.

Εἶπον· Εὖγε, εὖγε, εἶδον οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν. Τὸ, Εὖγε, καλαιὸν ἦν ἐπιφώνημα τῶν ἐντυγχανόντων οὗ ἠβχοντο, διὰ τοῦ διπλασιασμοῦ τὴν ἄγαν ἠδονὴν τοῦ πράγματος ἐμφαίνειν. Ἰδόντες με, φησί, φεύγοντα καὶ ταλαιπωρούμενον, ἐπεφώνησαν τὸ πρόσρημα τῆς εὐφροσύνης, τὸ Εὖγε, εὖγε, ὃ δηλοῖ τὸ, Καλῶς ἔχει τὸ πρᾶγμα. Εἶτα τὸ, Εἶδον οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν, καθ' ἑαυτὸν ἀναγκαστέον, οἶον, ὅτι Εἶδον, ἃ ἠθέλωσαν. Ἐλλείπει γὰρ, ὡς ἐνδείκτεον. Ἡ καὶ ἠνωμένως· Καλῶς εἶδον οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν, τουτέστιν, εὐκτῶς. quod erat in votis. Id, quod facile subauditur, proptereaque omittitur. Vel conjunctim etiam legi potest versiculus, ac si diceret: Bene viderunt oculi nostri quæ optabamus.

Εἶδες, Κύριε. Ἄ ὀπλαθὲ πύτχη.

Μὴ παρασιωπήσης. Μὴ ὑπομείνης· οἱ γὰρ ὑπομένοντες εἰώθασι παρασιωπᾶν.

Κύριε, μὴ ἀποστῆς ἀπ' ἐμοῦ. Καὶ οὐδεὶς ἄλλος ἐπίκουρος.

Ἐξεγέρθητι, Κύριε, καὶ πρόσχες τῇ κρίσει μου. Ἀνθρωποπρεπῶς εἴρηται ταῦτα, καθὰ πολλὰκις ἐφημεν. Ἐξεγέρθητι, φησί· μακροθυμῶν γὰρ, καὶ μὴ βοηθῶν, δοκεῖ καθυδεῖν· τὸ δὲ Πρόσχες, εὐρήσεις εἰς τὴν ἐξήγησιν τοῦ ψαλμοῦ ε'.

Ὁ Θεός μου καὶ ὁ Κύριός μου εἰς τὴν δικήν μου. Ἀπὸ κοινοῦ κίνταυθα ληπτέον τὸ Πρόσχες· δικήν δὲ τὴν κρίσιν ἐκάλεσε. Τὸ δὲ· Ὁ Θεός μου καὶ ὁ Κύριός μου, καὶ τὰ τοιαῦτα ἀλλεπάλληλα, ἐπιτεταμένης καὶ δλοφύχου παρακλήσεως εἰσὶν ἴδια, καὶ τοῦ πρὸς Θεὸν διαπύρου πόθου. Φέρεται δὲ καὶ τινὰ τὰ τοιαῦτα ψυχαγωγίαν· Ἐμνήσθη γὰρ, φησὶν, τοῦ Θεοῦ, καὶ ἠψφράνθη.

Κριόν μου, Κύριε, κατὰ τὴν δικαιοσύνην μου.

77 Psal. LXXVI, 14.

Variae lectiones.

(25) ΑΙ. μέντοι.

A mihi injuste, qui oderunt me gratis et annuunt oculis. Gratis, hoc est, sine causa. Neque enim ego injuria eos affeci, aut odiosum me præbui. Per annuentes vero oculis, adulatores intelligit, qui Sauli annuebant, hoc pacto detrahentes beato David, aut eum carpentes si quid aliquando præsens ille dixisset, aut fecisset.

VERS. 20. Quoniam mihi quidem pacifice loquebantur, et in ira dolos cogitabant. Pacifice quidem mecum olim versabantur amice loquentes, atque benevolentiam ac dilectionem præ se ferre videbantur. Verum summa cum ira, quam celabant, dolos contexebant, cogitantes quoniam me pacto in pericula conjicerent.

VERS. 21. Et dilataverunt super me os suum. Novissime etiam palam ac lato ore accusabant me, non clam amplius, aut voce submissa. Nam qui cupiunt latere, compressis pene labiis susurrant.

Dixerunt: Euge, euge, viderunt oculi nostri. Apud antiquos illi clamabant, Euge, euge, qui assenti aliquid fuerant, quod optabant, repetitione illa lætitiā quamdam præ se ferentes. Videntes, inquit, inimici mei me fugientem, acclamaverunt verba illa lætitiæ, Euge, euge, significantes nimirum, eorum rem bene se habere. Quod sequitur, Viderunt oculi nostri, per se legendum est, et subintelligendum est aliquid [ut puta, Viderunt oculi nostri hostem nostram David male affectum, seu in præceps delapsam]; vel: Viderunt oculi nostri id

C VERS. 22. Vidisti, Domine. Ea nimirum quæ patior.

Ne sileas. Ne amplius sustineas. Nam qui sustinent, tacere solent.

Ne discedas a me. Nullus enim alius est mihi adiutor.

VERS. 23. Exsurge, Domine, intende judicio meo. Humano more hæc dicta sunt, ut sæpius diximus. Exsurge, inquit, Domine. Longanimis enim cum sis, adversus inimicos meos, dormire quodam modo videris. Et quid significat, Intende, vide in expositione psalmi quinti.

Deus meus et Dominus meus in causam meam. A communi sensu hoc in loco sumendum est verbum, Intende, et per causam judicium rursus intelligit. Illa autem verba: Deus meus, et Dominus meus, et alia hujusmodi verba repetita, invocationis intensionem demonstrant, quæ ex inimito corde proveniat, et ardentis in Deum desiderii. Affert enim hujusmodi invocatio quoddam secum solamen, juxta illud: Memor fui Dei, et latatus sum 77.

VERS. 24. Judica mihi secundum justitiam meam.

Judica hoc mihi, inquit, quod cum justus fuerim in iis omnibus quæ ad persecutores meos pertinent, ego contra ab illis injuria affectus sum.

Domine Deus meus, et non supergaudeant mihi. Superflua est conjunctio et; vel subaudienda est dictio: Amabo, ut sit sensus: Amabo! Domine Deus meus.

VERS. 25. *Ne dicant in corde suo: Euge, euge, animæ nostræ.* Hic etiam aliquid subintelligendum est [ut sit sensus: Ne dicant in corde suo: Factum est: euge, euge, animæ nostræ].

Ne dicant: Absorbuimus eum. In ore nimirum gladii. Hæc etenim dicerent, si me morti traferent.

VERS. 26. *Confundantur et revereantur simul qui gaudent malis meis.* Verba confundantur et revereantur, seu pudeant, idem æque significant, quemadmodum et illa in sequentibus: *Lætentur et exsultent.* Confundentur autem, si vacui atque inanes re infecta reversi fuerint. Quod vero ait, *Simul*, idem sibi vult ac si dixisset: Uno atque eodem tempore omnes confundantur, qui gaudent malis, hoc est, infelicitatibus et infortunis meis.

Induantur confusione et pudore, qui magna loquuntur super me. Hoc est, qui se jactant adversum me. et qui mala se mihi illatum ire gloriantur.

VERS. 27. *Exsultent et lætentur, qui volunt justitiam meam.* Hoc est qui volunt id, quod justum est in causa mea. Justum vero esset quod inimici me temere non impugnant, sed potius in periculis mihi opem ferrent, cum innumeris eos semper affecerim beneficiis.

Et dicant semper, Magnificetur Dominus, qui voluit pacem servi tui. Dicant hoc, videntes me nimirum superasse impugnatores meos. *Magnificetur* autem, hoc est, Magnus ab omnibus reputatur.

VERS. 28. *Et lingua mea meditabitur justitiam tuam.* Si ea scilicet fiant quæ petii. Per justitiam autem Dei justum ejus judicium intelligit.

Tota die laudem tuam. A communi sensu hoc in loco etiam sumendum est verbum, *meditabitur.* *Tota autem die*, hoc est, per totam vitam; vivere enim quodammodo non videntur, qui dormiunt. *Meditabitur* igitur, id est, annuntiabit laudem tuam, quod perpetuum illi erit opus. Et hæc quidem sunt, quæ ad præsentis psalmi expositionem pertinent. Verum nobis etiam lector admonendus est, ut caveat ne ex hoc psalmo occasionem aliquando fortassis sumat imprecandi adversus inimicos: vel quia beatus David vitam ac conversationem legalem, et non evangelicam debebat, juxta quam postea Christus perfectiorem docens doctrinam aiebat: *Dicitum est antiquis: Diliges proxi-*

Α Δίκασόν μοι, ὅτι δίκαιος πρὸς αὐτοὺς ὢν, ἠδικήματα παρ' αὐτῶν.

Κύριε ὁ θεός μου, καὶ μὴ ἐπιχαριεῖσάν μοι. Περιττὸς ὁ σύνδεσμος ἡ ἔλλειπει τὸ καὶ, ἔν ἧ· Ναί, Κύριε ὁ θεός μου.

Μὴ εἰποῖσαν ἐν καρδίᾳ αὐτῶν, Εὐγε εὐγε, τῆ ψυχῆ ἡμῶν. Συνεξακούεται τῷ εὐγε τὸ Ἐγένετο.

Μηδὲ εἰποῖσαν· Κατεπλομεν αὐτόν. Τῷ στόματι τῆς ῥομφαλας· τοῦτο γὰρ ἂν εἶποιεν, εἰ με θανατώσουσιν.

Αἰσχυρθεῖσάν καὶ ἐτραπείσάν ἄμα οἱ ἐπιχαίροντες τοῖς κακοῖς μου. Τὸ αἰσχυρθεῖσάν καὶ ἐτραπείσάν, ἐκ παραλλήλου ταῦτόν δηλοῦσιν, ὡς καὶ τοῖς ἐξῆς τὸ ἀγαλλιάσθωσαν καὶ εὐφρανθήτωσαν· αἰσχυρθεῖσονται δὲ, ἀποστραφέντες κεφαλὴ καὶ ἀπρακτοί· τὸ δὲ Ἄμα, ἀντὶ τοῦ, Πάντες ἐν ταύτῃ· κακοῖς μου δὲ, ἦγουν ταῖς δυσπραγίαις μου.

Ἐνδυσάσθωσαν αἰσχύνην καὶ ἐτροπήν ὁ μεγαλορῆμονοῦντες ἐπ' ἐμέ. Οἱ κατακαυχώμενοί μου, καὶ κακῶς με διαθήσειν φρουαττόμενοι.

Ἀγαλλιάσθωσαν καὶ εὐφρανθήτωσαν οἱ θέλοντες τὴν δικαιοσύνην μου. Οἱ θέλοντες τὸ δίκαιόν μου. Δίκαιόν μου δὲ ἐστὶ τὸ μὴ πολεμεῖσθαι μάτην, ἀλλὰ μᾶλλον σώζεσθαι με, μὴ εἰς τοὺς νόη πολεμοῦντας· εὐεργετήσαντα.

Καὶ εἰπάτωσαν διὰ παντός, Μεγαλυνθήτω ὁ Κύριος, οἱ θέλοντες τὴν εἰρήνην τοῦ δούλου σου. Εἴπωσι δὲ τοῦτο, θεασάμενοί με τῶν πολεμοῦντων ὑπερτερήσαντα. Μεγαλυνθήτω δὲ, ἀντὶ τοῦ, Μέγας εἶναι πιστευθήτω παρὰ πάντι.

Καὶ ἡ γλῶσσά μου μελετήσῃ τὴν δικαιοσύνην σου. Εἰ γένηται ἡ ἐξήγησα. Δικαιοσύνην δὲ λέγει θεοῦ τὴν δικαίαν κρίσιν.

Ὁλην τὴν ἡμέραν τὴν ἔκαιρόν σου. Ἀπὸ κοινοῦ πάντα ὕθα Μελετήσῃ. Ὁλην δὲ τὴν ἡμέραν, ἀντὶ τοῦ, Παρ' ὅλην ζωὴν· τὴν γὰρ νύκτα κοιμώμενοι, οὐ δοκοῦμεν ζῆν. Μελετήσῃ δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ἀπαγγελαί, ἔργον διηνεχὲς ἔξει. Τσαῦτα μὲν καὶ τοιαῦτα τὰ τοῦ ψαλμοῦ. Χρὴ δὲ τοὺς ἐντυγχάνοντας μὴ πρόφασιν εἰς τὰς κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀράς ἐνταῦθα κομίσωσι, συνιδόντας (26), ὅτι Δαβὶδ νομικὴν πολιτείαν, ἀλλ' οὐκ εὐαγγελικὴν μετήει. Ὁ δὲ Χριστὸς τὴν τελειωτέραν ὑποδεικνύς ἀρετὴν, εἶρηκεν· Ἐβρέθη τοῖς ἀρχαίοις· Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθρούς ὑμῶν, εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντάς ὑμᾶς. Ἄλλως τε καὶ ὁ Δαβὶδ οὐκ ἐπαρᾶται

Variæ lectiones.

(26) ΑΙ. ἐντεῦθεν κομίσασθαι συνιδότας.

μᾶλλον, ἀλλ' ἐν ἀρᾷ τύπῳ προσαγορεύει τὰ μέλλοντα συμβῆσθαι τοῖς ἐχθροῖς αὐτοῦ. Εἰ δὲ καὶ ἐπαρᾶται, νομικὸν τοῦτο, καθὰ προεῖρηται. Καὶ ἄλλως γάρ· *Τύπτε ἀδόκιμον*, φησὶν, ἀργύριον, καὶ *καθαρισθήσεται ἅπαν*· ἐπὶ αὐτῷ γάρ, οὐχ ὡς πικρῆς, ἀλλ' ὡς μισοπύνης, ἵνα μαστιχθῆντες, φύγοιεν τὴν μέλλουσαν κρίσιν· ἢ ἵνα τούτων πιθόντων, ἔτεροι γίνωνται βελτίους. Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὅτι τὰ κτεῖνα καὶ καιριώτερα τοῦ ψαλμοῦ εἰς τὸν Χριστὸν ἐκλαμβάνονται, τῶν ἀγαρίστων Ἰουδαίων καταδιωκόντων αὐτόν.

horribile iudicium evaderent, vel ut per illorum pœnas alii fierent meliores. Illud insuper addendum putamus ad prædicta, quod plura ac potiora ipsius psalmi verba Christo Domino recte accommodari possunt, adversus ingrattissimos Judæos.

Εἰς τέλος τῷ παιδί Κυρίου, τῷ Δαβὶδ.

ΨΑΛΜΟΣ ΛΕ΄.

Διωκόμενος ὁ Δαβὶδ ὑπὸ Σαούλ, κατέφυγεν εἰς σπήλαιον κοιμηθησόμενος· ἤλαθε δὲ καὶ Σαούλ, καὶ ἐνεκάλισθη τοῦτι, μὴ εἰδώς, ὅτι Δαβὶδ ἐκεῖ κέκρυπται. Νυκτὸς δὲ Δαβὶδ ἀναστὰς, ἐπέστησε αὐτῷ κοιμώμενον, καὶ φεισάμενος, περιεῖλε μόνον τὸ περὺγον τῆς διπλοῦδος αὐτοῦ, πρὸς ἀπόδειξιν. Ἐἶτα μεθ' ἡμέραν Σαούλ μὲν ἐξῆλθεν· Δαβὶδ δὲ ἀκολουθήσας, ἐδόθησε πόρρωθεν, καὶ ὠνεῖδισεν αὐτῷ τὴν ἀδικὸν ἐπιβουλήν. Ἀνηγγεῖλε δὲ καὶ τὴν ἑαυτοῦ δικαιοσύνην, ὑποδείξας τὸ τῆς διπλοῦδος περὺγον. Ὁ δὲ κατασχυνθείς, ὠμολόγησε, καὶ κατενύγη, καὶ λόγοις ἐπικεχυρσμένοις ἀγάπῃ πρὸς Δαβὶδ ἐχρήσατο. Πάλιν δὲ καταδίωκεν. Ὅθεν βραθυμῆσας ὁ Δαβὶδ, συνέθηκεν τὸν παρόντα ψαλμὸν, προηγουμένως μὲν αὐτοῦ καθαπτόμενος, ἔπειτα καὶ παντὸς δολίου στηλιτεύουσα κακοτροπία. *Εἰς τὸ τέλος* δὲ ἐπιγέγραπται, ὅτι τὸ προφητεύειν ἐν αὐτῷ τὴν εἰς τέλος ἐκθεστικῶς τῶν ἐχθρῶν ἀπόλειαν. Παῖς δὲ Κυρίου ὁ Δαβὶδ, ὡς ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ ἑπτακαιδεκάτου ψαλμοῦ προεξεγγασθῆναι.

Φησὶν ὁ παράνομος τοῦ ἀμαρτάνειν ἐν ἑαυτῷ. Τὸ φησὶν, ἀντὶ τοῦ, ὀφείται, νοήσεις· καὶ τὸ, τοῦ, περιττόν· ἐν ἧ τοιοῦτος ὁ νοῦς· ὀφείται ὁ παράνομος ἀμαρτάνειν ἐν ἑαυτῷ, τουτέστιν ἐν μόνῃ τῇ ἑαυτοῦ συνειδήσει· ληθῆσως, ὡς μὴδὲν τοῦ Θεοῦ βλέπωντος. Ἡ καὶ ἄλλως· φησὶν ἐν ἑαυτῷ ὁ παράνομος, ἡγουν μελετᾷ, ὥστε ἀμαρτάνειν· τοῦτο γὰρ ποτὲ μὲν ἐπιβήματικῶς καίται, σημαίνον τὸ ὥστε· ποτὲ δὲ, περιττῶς. Παράνομος δὲ ὁ Σαούλ, ὁ μισῶν τὸν φίλον αὐτοῦ καὶ γαμβρόν.

Solent enim huiusmodi articuli aliquando superflui jacere, aliquando etiam adverbialiter poni, ut declaravimus. Per iniquum autem hoc in loco Saulem ipsum intelligit, quem summa constat usum esse iniquitate, dum amicum [pariter ac benefactorem]

Οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. Τοῦ τοιοῦτου δὲ πρὸ ὀφθαλμῶν τῆς ψυχῆς οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ· διὰ καὶ τοιαῦτα ὀφείται, ἢ μελετᾶται, μὴ ἐνθυμούμενος, ὡς οὐ λήθηθεν.

Ὅτι ἐδόλωσεν ἐνώπιον αὐτοῦ, τοῦ εὐρεῖν τὴν ἀνομίαν αὐτοῦ, καὶ μισῆσαι. Καὶ γὰρ, φησὶν, ὅρα

num tuum, et odio prosequeris inimicum tuum; ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros, benedicite persequentibus vos 70; vel quia verba hæc beati David intelligenda sunt, non ut imprecantur, sed quod sub imprecationis modo ea prædicant, quæ inimicis eventura erant. Vel ea ratione fortassis imprecatur, qua scriptum est: *Percutere argentum reprobum, et purgabitur.* Imprecabatur autem eis beatus David, non ut acerbus hostis, sed veluti is qui pravos omnes homines oderat, et optabat eos castigatione emendari, ut futurum ac

In finem ipsi puero Domini David.

PSALMUS XXXV.

Cum beatus David veritus Saulis persecutionem moraretur in deserto, et quamdam illic speluncam dormiturus subintrasset, venit eo loci persecutor ejus Saul, pernoctavitque, latere illic ignorans beatum David. Noctu itaque David consurgens, astitit supra dormientem, parcensque ei, sibi tantum diploidis gladio abstulit, in facti testimonium. Et postera die excurrentem illinc Saulem consecutus, ostensa sibi diploidis acclamavit, exprobrans injustas illius insidias, et suam pariter justitiam annuntians. Ille autem pudore suffusus non mediocri, confessus est, et compunctus, verbisque dilectionem simulabat, rursus tamen eum persequabatur. Quod ægre ferens beatus David, præsentem psalmum composuit: primo quidem proposito ut illius vitium carperet, deinde etiam ut dolosi cujuslibet perversitatem notaret. *In finem* autem inscribitur, quia in eo inimicorum destructio prædicatur, quæ ad finem, seu exitum pervenit. Puer autem Domini dicitur beatus David duplici ratione, quemadmodum supra declaravi in inscriptione psalmi xvii.

VERS. 2. *Dicit iniquus delinquere in seipso.* Dicit, id est, putat. Articulus autem τοῦ, qui habetur in Græco ante verbum *Delinquere*, superfluous est, ut sit sensus: Putat iniquus peccare in seipso, hoc est, putat se clam ac latenter delinquere posse, et in sua sola conscientia, ita ut neque ab ipso etiam Deo videri possit. Vel si articulum τοῦ nolis esse superfluum, et legere: *Dicit iniquus, ut delinquat in se ipso:* dic sensum esse, quod huiusmodi vir iniquus cogitat in seipso, hoc est intra se, ut peccet. Solent enim huiusmodi articuli aliquando superflui jacere, aliquando etiam adverbialiter poni, ut declaravimus. Per iniquum autem hoc in loco Saulem ipsum intelligit, quem summa constat usum esse iniquitate, dum amicum [pariter ac benefactorem]

Non est timor Dei ante oculos ejus. Non est, ante oculos animæ hujus iniqui. Atque ideo ita cogitat, non perspicens se latere non posse.

Quoniam dolose egit in conspectu suo, ut cognosceret peccatum suum, et odisset. Vide, inquit, quid

70 Matth. v, 43, 44.

fecerit. Dolos expandit ante se, hoc est, prave ac perverse egit in hoc, ut peccatum suum cognosceret et odisset; ut sit sensus: Noluit cognoscere peccatum suum, et odisse illud.

VERS. 3. *Verbum oris ejus iniquitas et dolus.* En, inquit, quæ de pace mecum tractabat, plena erant iniquitate et dolo, et venenum quodammodo in se occultum retinebant. Quæ res iniqua pariter erat et dolosa. Volebat enim Saul me securum confidere, atque hoc pacto nihil verentem comprehendere.

Noluit intelligere ut bene ageret. Noluit intelligentiam aliquam majorem habere, ut bonum aliquid faceret, vel cessaret ab insidiis.

VERS. 5. *Iniquitatem meditatus est in cubili suo.* Etiam in lecto cubans prava in animo versabat. Neque enim quietis aut somni tempore quiescebat; unde summa illius malignitas demonstratur.

Astitit omni viæ non bonæ. Promptus est ad omne opus malum.

Malitiam autem non ægre tulit. Malitiam, inquit, grave quid esse non existimavit: hoc est, a se eam non repulit.

VERS. 6, 7. *Domine, in cælo misericordia tua, et veritas tua usque ad nubes, justitia tua sicut montes Dei, judicia tua abyssus multa.* Quemadmodum superius summam Saulis pravitatem demonstravit, ita et nunc summam Dei bonitatem et longanimitatem describit, dicens: *Domine, in cælo misericordia tua, et veritas tua usque ad nubes,* hoc est, usque ad ipsum cælum. Nubes enim usque ad cælum ascendunt. *Justitia tua sicut montes Dei,* et per montes magnitudinem pariter et altitudinem significavit. *Montes autem Dei dicuntur,* veluti a Deo creati. *Judicia autem tua abyssus multa,* hoc est, Dispensationes tuæ humensum quoddam atque incomprehensibile sunt profundum.

VERS. 8. *Homines et pecora salvabis, Domine.* Salvare, seu salvari aliquando de æterna salute dicitur, juxta illud: *Et salvabuntur justi*; aliquando vero de temporaria salute, ut nunc. Exponere enim debemus: *Salvabis,* hoc est, Vivificabis, seu vitam eis præstabis. Tanta est, Domine, inquit, tua misericordia, ut non solum hominibus, sed ipsis etiam irrationalibus animantibus vitam præstes. Per pecora enim quæ cæteris omnibus animantibus mundiora sunt, omne animal irrationale significavit. *Salvabis etiam dixit pro Salvas,* tempus ponens pro tempore. Vel per homines ens intellige, qui duce vivunt ratione; per pecora vero, eos homines qui abjurata omni ratione, irrationalium instar degunt. Vel per homines, Judæos

τί ποιήσεν. Δόλον ἤπλωσε πρὸ ἑαυτοῦ, τουτέστιν, ἔκακούργησεν ἐπιγνώσας τὴν ἁμαρτίαν αὐτοῦ· περιττὸν γὰρ κἀκταῦθα τὸ, τοῦ· οὐκ ἠθέλησε διαγνώσασθαι ταύτην, καὶ μισῆσαι.

τὰ ῥήματα τοῦ στόματος αὐτοῦ ἀνομία καὶ δόλος. Ἄ ἐλάλησέ μοι πρὸς εἰρήμην, ἀνομίας καὶ δόλου ἦσαν μεσῆ, ἐπικεκρυμμένον ἔχοντα τὸν λόγον. Τοῦτο γὰρ ἄμα καὶ ἄνομον καὶ δόλιον· καὶ γὰρ ἐβούλετό με θαρσύνειν, καὶ οὕτως ἐκαλωκέναι ἀφύλακτον.

οὐκ ἠβουλήθη συνίναί μοι τὸ ἀγαθόν. Οὐκ εἶλετο λαβεῖν σύνεσιν, ὥστε ποιῆσαι τὸ καλὸν, ἦτοι παύσασθαι τῆς ἐπιβουλῆς.

Ἄνομία διελογίσαστο ἐπὶ τῆς κοίτης αὐτοῦ. Καὶ κοιταζόμενος πονηρὰ ἐνεθυμῆτο· οὐδὲ γὰρ κατὰ τὸν τῆς ἀναπαύσεως καιρὸν ἠσυχάζεν. Παριστᾷ δὲ διὰ τοῦτου τὴν ὑπερβολὴν τῆς πονηρίας αὐτοῦ.

Παρέστη πᾶσιν ὁδῶν οὐκ ἀγαθῶν. Ἐτοιμος ἦν πρὸς πάντα πράξιν κακίας.

Κακίᾳ δὲ οὐ προσώχθισε. Τὴν κακίαν δὲ οὐκ ἐπιδαρυνόμιζε (27), τουτέστιν ἀπεισεῖαστο.

Κύριε, ἐν τῷ οὐρανῷ τὸ ἔλεός σου, καὶ ἡ ἀληθεία σου ὡς τῶν νεφελῶν· ἡ δικαιοσύνη σου ὡς ὄρη Θεοῦ, τὰ κρίματά σου ἄβυσσος πολλή. Ὡς περ ἄνω τὸ ὑπερβάλλον τῆς πονηρίας τοῦ Σαοὺ ὑπέδειξεν, οὕτω κἀκταῦθα τῆς τοῦ Θεοῦ μακροθυμίας τὸ μεγαλεῖον, καὶ τῆς ἄλλης χρηστότητος ὑπογράφει διὰ τῶν περιχαιμένων ῥητῶν. *Κύριε, ἐν τῷ οὐρανῷ τὸ ἔλεός σου· καὶ Ἐν τῷ οὐρανῷ, ἀντὶ τοῦ,* Ἐως τοῦ οὐρανοῦ, τουτέστιν, ὑψηλὸν καὶ πολὺ. *Καὶ ἡ ἀληθεία σου ὡς τῶν νεφελῶν, ἀντὶ τοῦ,* Ἐως τοῦ οὐρανοῦ πάλιν. *Μέχρι γὰρ τοῦ οὐρανοῦ αὐταὶ ἀνίστασιν.* Ἡ δικαιοσύνη σου ὡς ὄρη Θεοῦ· καὶ διὰ τῶν ὄρων τὸ ὕψος καὶ μέγεθος ἠνέξατο. *Ὅρη δὲ Θεοῦ, τὰ ὑπὲρ Θεοῦ γεγεννημένα.* *τὰ κρίματά σου ἄβυσσος πολλή· αἱ οἰκονομίαι σου, βάθος ἄπειρον καὶ ἀκατάληπτον.*

Ἀνθρώπους καὶ κτήνη σώσεις, Κύριε. Τὸ Σῶζω, ποτὲ μὲν ἐπὶ τῆς αἰθέρου σωτηρίας λέγεται, ὡς τὸ· *Σώζονται οἱ δίκαιοι*· ποτὲ δὲ καὶ ἐπὶ τῆς προσκαίρου, ὡς νῦν, ὁδηλοῖ τὴν ἀπλῶς ζωοποιήσιν. Τοιοῦτο γὰρ, φησὶν, ὢν, ζωοποιεῖς οὐ μόνον ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ ἄλογα ζῶα. Διὰ γὰρ τῶν κτηνῶν, ὡς καθαρῶτερον, πᾶν ζῶον ἄλογον δεδήλωκε. *Σώσεις δὲ, ἀντὶ τοῦ Σώσεις, ἀντιχρονία· ἡ ἀνθρώπους μὲν, τοὺς μετὰ λόγου ζῶντας· κτήνη δὲ, τοὺς ἀλογίστως βιοῦντας ἀνθρώπους.* Ἡ ἀνθρώπους μὲν, τοὺς νόμιμ παιδαγωγουμένους Ἰουδαίους· κτήνη δὲ, τὰ φιλόδοξα Ἰσραήλ. Καὶ τὸ Σώσεις δὲ τάξομεν ἐπὶ μέλλοντος, ὡς ἐν προφητείᾳ. Σώσεις γὰρ αὐτοὺς πιστεύοντας τοῦ Εὐαγγελίου τῷ κηρύγματι.

²⁷ Prov. xi, 24.

Variae lectiones.

(27) Al. οὐκ ἐπὶ βραχί (ἰσ. βραχί) νενομίμζε.

les, voluptatem [olim, et carnis desideria pecorum instar] sectantes. Et tunc verbum *Salvabis* in sua permanente significatione, et futuri sit temporis : et prophetiam continebunt hæc verba de fidelibus. Salvabis enim eos, qui crediderint audita prædicatione Evangelii.

Ὡς ἐπλήθυνας τὸ ἔλεός σου, ὁ Θεός. Τὸ Ὡς ἐν- τὺθα, θαυμαστικόν (28) ἐστίν. Ἐκπλαγείς γὰρ τὴν ὑπερβολὴν τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος καὶ ἐλεημοσύνης, δι' ἣν σώζει τούτους κάκεινους, ἐπιφωνεῖ, ὅτι λίαν ἐπλήθυνας εἰς ἡμᾶς τὸ ἔλεός σου.

Οἱ δὲ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν σκέπη τῶν πτερό- των σου ἔλπιουσιν. Υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, ἀντὶ τοῦ, Ἄνθρωποι, καθὼς ἐν τῷ τετάρτῳ ψαλμῷ προσέφηται· λέγει δὲ, ὅτι Ὅσοι κυρίως εἰσὶν ἄνθρωποι, μὴ παραχαρξάντες πονηραῖς πράξεσι τὴν προσηγορίαν, ἐν τῇ σκέπῃ τῆς παρὰ σοῦ θάλψεως καὶ φυλακῆς ἔλπιουσιν. Ἡ καὶ ἄλλως· πρόβησις τοῦτο περὶ τῶν Χριστιανῶν.

*Μεθυσθήσονται ἀπὸ πύθης οἴκου σου. Μέ- θην ἐνταῦθα τὴν εὐφροσύνην καλεῖ, ὡσπερ καὶ πύ- τητα τὸν πλοῦτον. Οἶνός τε γὰρ εὐφραίνει καρδίαν ἀνθρώπου· καὶ ἡ πύθης περισσεῖα ἐστὶ τοῦ λίπου. Τοιαύτην δὲ διάνοιαν ἔχει τὸ ῥητὸν, ὅτι οἱ τοιοῦτοι εὐφρανθήσονται ἀπὸ τοῦ πλοῦτος τοῦ οἴκου σου· οἶκος μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ, ἡ Ἐκκλησία· πλοῦτος δὲ αὐτῆς, τὰ εὐσεβῆ δόγματα, εὐφραίνοντα πνευματικῶς τοὺς μεταλαμβάνοντας. Ἡ οἶκος μὲν τοῦ Λόγου καὶ Θεοῦ, ἡ προσληφθεῖσα ἔμψυχος σὰρξ, ἐν ἣ ἐσκήνωσε· πύ- της δὲ, ἡ παρὰ τούτου διδασκαλία, ἔρδουσα ψυχὰς καὶ πιαίνουσα καὶ εὐφραίνουσα· ὡς δύνασθαι μετὰ Παύλου λέγειν· *Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ;**

Καὶ τὸν χειμάρρουν τῆς τρυφῆς σου ποτιεῖς αὐτούς. Τὸ αὐτὸ πάλιν ἐνταῦθα νόημα· μέθης γὰρ μνημονεύσας, ἀκολούθως καὶ περὶ πόματος διέλαβε. Καὶ τὸν ποταμὸν τῆς παρὰ σοῦ, φησὶ, χορηγομένης εὐφροσύνης ποτιεῖς αὐτούς. Χειμάρρους δὲ τρυφῆς, τὸ ρεῦμα τῆς εὐφροσύνης διδασκαλίας· χειμάρρους μὲν, διὰ τὸ πρόσκαιρον τῆς διὰ σῶμα τοῦ Χριστοῦ διδασχῆς, καὶ τὸ ἰσχυρὸν αὐτῆς καὶ βίαιον εἰς ἀντί- ῥησιν, καὶ τὸ ἀπὸ προφητικῶν λόγων συγκεκροτημέ- νον· καὶ ὁ χειμάρρους γὰρ, πρόσκαιρος, καὶ σφο- δρὸς, καὶ βίαιος, καὶ ἀπὸ σὺβόλας ὑδάτων συμπε- φορημένος· τρυφή δὲ, ὡς εὐφραίνουσα καὶ πιαίνουσα, καθὼς εἰρήχαμεν. Τινὲς δὲ πίστητα μὲν οἴκου, τοῦ Λόγου καὶ Θεοῦ λέγουσι τὸ καταρβέυσαν αἷμα τῆς ἀχράντου πλευρᾶς· χειμάρρους δὲ, τὸ συνεχυθὲν αὐτῷ ὕδωρ. Καὶ γὰρ ἐν καιρῷ χειμῶνος ἐρρύθησαν, & καὶ ἄμφω ἐμέθυσαν ἡμᾶς, ὡς ἐκακχευθῆναι πρὸς σωτηρίαν, καὶ ἰκαστῆναι τῆς προτέρας ἀπάτης καὶ πλάνης, καὶ ἠέφραναν.

Buxit [hyems enim erat quando passus est Dominus], quæ etiam inebriavit nos, ita ut debacclat

²⁹ Psal. ciii, 15. ³¹ Rom. viii, 35.

Variæ lectiones.

(28) Al. θαυμαστόν.

A Quam multiplicasti misericordiam tuam, Deus. Di- ctio, quam, hoc in loco admirantis animum demon- strat. Obstupescens enim Propheta bonitatem ac misericordiam suam Dei, qua hi pariter atque illi salvantur, inclamat ad Deum, dicens eum quam maxime suam in nos misericordiam multipli- caase.

Filii autem hominum in protectione alarum tua- rum sperabunt. Filii hominum, hoc est homines, ut diximus in psalmo quarto. Ait igitur quod omnes qui veri homines sunt, et qui hujus nominis appel- lationem sceleribus suis non adulterarunt, in divina sperabunt protectione, quodque eos Deus ut avis proprios pullos fovebit ac custodiet. Et aliter In- telligi potest versiculus, ut sit prophetia de Chris- tianis.

*Vers. 9. Inebriantur ab ubertate domus tuæ. [Inebriantur, hoc est lætāntur.] Lætitiā enim hic ebrietatem appellat, quemadmodum et divitias ubertatem. Vinum enim, ut alibi inquit Propheta, lætificat cor hominis ³⁰. Ubertas etiam copiam quamdam ampliores significat. Hujusmodi, inquit, homines læti erunt a divitiis domus tuæ. Domus autem Dei Ecclesia est, cujus divitiæ pia sunt dogmata, quæ ipsos dogmatum participes spirituali afficiunt lætitiā. Vel per domum Dei, Verbi carnem intellige : illam nimirum quam simul cum anima assumpsit, et in qua habitavit ; et per ubertatem, Christi doctrinam, quæ animas irrigat, impinguat, et lætificat ; ita ut cum Paulo dicere possint : *Quis nos separabit a charitate Christi ³¹ ?**

Et torrente deliciarum tuarum potabis eos. Eam- dem repetit sententiam, et cum ebrietatis meminerit, consequenter et poculum addidit : Potabis enim eos, inquit, flumine ejus lætitiæ, quæ a te subministratur. Torrentem autem deliciarum, jucundissima Christi doctrinæ fluentia appellavit : torrentem quidem ob tempestivam doctrinam, quæ certo tempore ab ore Christi defluebat, propterque ejus vehementiam, ac vim (ut ita dicam) indeten- tam, et propter multa quæ de prophetis sermo- nibus in unum collecta adhibebat. Torrens enim ad tempus fuit, et vehemens est ac violentus, et ex multiplici confluit aquarum concursu ; delicias autem ideo dixit, quia lætificant et impinguant. Aliqui per ubertatem domus Dei, sanguinem Christi intelligunt, qui ex illius immaculato latere defluxit, et per torrentem, aquam illam, quæ tunc temporis cum sanguine pariter effusa est, et quæ (ut Græcæ dictionis etymologia indicat) hiberna tempore de-

sumus ad salutem, et a priori errore quo seducebamur in tutum educti, et summa affecti lætitia.

VERS. 10. *Quoniam apud te est fons vitæ. Quoniam tu es qui vitam præstas. Ego sum,* inquit, *via, veritas, et vita*⁸¹; in seipso enim Christus vitæ, ut ita dicam, scaturiginem habet, et non aliunde: quemadmodum sancti illi habuere qui aliquando mortuos suscitaverunt; vel: Quia apud te Patrem, Filius qui perennis est vitæ largitor, inseparabilis permanet: *Ego enim, inquit, in Patre, et Pater in me est*⁸². Fontem autem vitæ appellat, quemadmodum et alibi Jeremias dicens ex ejus persona: *Et me fontem vitæ reliquerunt.*

In lumine tuo videbimus lumen. Hic theologiam tradit de sancta Trinitate ex fidelium persona loquens. Nos, inquit, o Pater, qui fideles futuri sumus, per lumen, hoc est, per divinitatem Filii tui, cognoscemus lumen Spiritus sancti. Nam si Deus [ut inquit Gregorius Theologus] lumen triplex est, consequenter unaquæque in Deo persona lumen dicenda est. Filius igitur docuit de Spiritu sancto, Paracletum alium consolatorem atque alium advocatum eum appellans, ejusdemque potestatis atque ejusdem esse honoris significans. Vel aliter, Nos a sancto Spiritu illuminati radios lucis Filii tui contemplabimur. *Nemo enim potest dicere Dominum Jesum nisi in Spiritu sancto*⁸³. [Item alibi:] *Deus nobis revelavit per Spiritum sanctum*⁸⁴.

VERS. 11. *Extende misericordiam tuam cognoscen- tibus te.* Perpetuo eorum miserere, qui divinitatis cognitione digni sunt: quod Propheta nunc dicit rogantis in morem.

Et justitiam tuam iis, qui recto sunt corde. Et assidue præsta justum auxilium tuum iis qui in sermonibus atque actionibus suis recti sunt.

VERS. 12. *Non veniat mihi pes superbiæ.* Pedem superbiæ pro integra ponit superbia, veluti totum a parte. Non dominetur mei, inquit, superbia. Superbiæ autem nomine omne vitium significavit: quoniam vertex est et genitrix peccatorum omnium superbia.

Et manus peccatoris non conculiat me. Hoc est, ipse peccator, a parte totum significans [ut supra diximus], et per peccatorem ipsum demonem intelligit, vel Saulem, aut alium ex omni parte scelestum. *Non conculiat* autem, hoc est, Non moveat ab illa nimirum stabilitate ac sede, quam in virtute collocavi.

VERS. 13. *Illic ceciderunt omnes qui operantur iniquitatem.* Illic, id est, in loco illo, seu in tempore a Deo constituto. Et non dixit, *Cadent*, sed *Ceciderunt*: veluti qui propheticis oculis illorum ruinam cerneret. Intelligit autem Saulem et sequaces, aut alios hujusmodi scelestos homines.

Expulsi sunt, et non potuerunt stare. Expulsi jam

Ὅτι παρὰ σοι πηγὴ ζωῆς. Τοῦτο βούλεται λέγειν· Ὅτι σὺ εἶ ὁ ζωοδότης· καὶ γὰρ φησὶν ὁ Χριστός· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωὴ· ἐν αὐτῷ γὰρ εἶχε τὴν βλύσιν τῆς ζωῆς, καὶ οὐκ ἐξώθεν, ὡς οἱ νεκροὺς ἀναστήσαντες ἄγειν· ἢ· Ὅτι παρὰ σοὶ τῷ Πατρὶ ὁ ζωοδότης, ὡς ἀχώριστος. Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. Πηγὴ δὲ ζωῆς, ὅτι καὶ διὰ Ἰερεμίου φησὶν· Ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζωῆς.

Ἐν τῷ φωτὶ σου ὀφθόμεθα φῶς. Τοῦτο θεολογία, περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος προφητεύουσα, ὅτι Ἴμμεῖς οἱ πιστεύειν μέλλοντες διὰ τοῦ Υἱοῦ σου Πατρὸς ἐπιγνωσόμεθα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Εἰ γὰρ φῶς τρι- λαμπρὸς ὁ Θεός, ἕκαστον τῶν τριῶν προσώπων φῶς ἐστίν. Ὁ Υἱὸς τοίνυν ἐδίδαξε περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, Παράκλητον αὐτὸ καλέσας, καὶ ὁμοδόναμον καὶ ἰσότημον. Ἡ καὶ τὸ ἀνάπαλιν (29), Ἐπὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος φωτιζόμενοι, τὰς ἀκτίνας τοῦ Υἱοῦ θεωροῦμεν· *Οὐδεὶς γὰρ δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Καὶ, Ἡμῖν ὁ Θεός ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος αὐτοῦ.*

*Jesum nisi in Spiritu sancto*⁸⁵. [Item alibi:] *Deus*

Παράτεινον τὸ ἔλεός σου τοῖς γινώσκουσέ σε. Διηνεκῶς ἐλέει τοὺς τῆς θεογνωσίας ἠξιωμένους. Λέγει τοῦτο παρακαλῶν.

Καὶ τὴν δικαιοσύνην σου τοῖς εὐθέσει τῇ καρδίᾳ. Καὶ διηνεκῆ δίδου τὴν δικαιοσύνην σου βοήθειαν τοῖς ὀρθοῖς περὶ τε λόγον καὶ πρᾶξιν.

Μὴ ἐθέλω μοι ποὺς ὑπερηφανίας. Τουτέστιν ὑπερηφανία, ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν· λέγει δὲ, ὅτι Μὴ προσγένοιτό μοι ὑπερηφανία. Διὰ δὲ τῆς ὑπερηφανίας, πᾶσαν κακίαν ἠνίξαστο· κορυφαία γὰρ αὕτη καὶ νενήτοια πάσης κακίας ἐστίν.

Καὶ χεὶρ ἁμαρτωλοῦ μὴ σαλεύσαι με. Τουτέστιν ἁμαρτωλός, ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν. Λέγει δὲ τὸν διάβολον, ἢ τὸν Σαοὺλ, ὡς παράνομον, ἢ πάντα πονηρὸν. *Σαλεύσαι* δὲ, τὸ παρακινήσαι τῆς ἐδραίας βάσεως, τῆς ἐν ἀρετῇ.

Ἐκεί ἔπεσον πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν. Τὸ Ἐκεί, ἀντὶ τοῦ, Ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ, ἢ τῷ ὀρισμένῳ παρὰ Θεοῦ. Οὐκ εἶπε δὲ, *Πεσοῦνται*, ἀλλ' *Ἐπεσον*, οἷα τοῖς προφητικῶς ὀφθαλμοῖς ἰδὼν τὴν πτώσιν αὐτῶν. Λέγει δὲ Σαοὺλ τε καὶ τοὺς περὶ Σαοὺλ, καὶ εἰ τις πονηρός.

Ἐξώσθησαν, καὶ οὐ μὴ δύνηται στήναι.

⁸¹ Joan. xiv, 6. ⁸² Ibid. 10. ⁸³ I Cor. xii, 5. ⁸⁴ I Cor. ii, 1.

Variæ lectiones.

(29) Αὶ δὲ τὸ ἀνάπαλιν.

Ἐξώθησαν ἤδη τῆς παρὰ Θεοῦ βοηθείας, διὰ τὴν κακίαν αὐτῶν, καὶ λοιπὸν οὐ δύνωνται στρεωθῆναι εἰς τὸ ζῆσαι.

Ψαλμὸς τῷ Δαβίδ.

ΨΑΛΜΟΣ ΛΓ΄.

Νουθεσίας ὁ ψαλμὸς οὕτως περιέχει, παραινῶν παντὶ μακροθύμως τὰ συμπίπτοντα φέρειν, καὶ μὴ προσέχειν ταῖς εὐμερίαις τῶν πονηρῶν.

Μὴ παραζήλου ἐν πονηρευομένοις. Ἔστιν μὲν εἶπειν παραζήλωσιν τὴν μίμησιν, οἷον, Μὴ μιμοῦ τούς πονηρευομένους, εἰ εὐπραγοῦσιν. Ἔστι δὲ εἶπειν καὶ τὸν ἐρεθισμὸν, οἷον, Μὴ ἐρεθίζου πρὸς λύπην, τοὺς πονηροὺς βλέπων εὐροοῦντας. Ἡ δὲ οὐ συνταξὶς ἀδιάφορος κέεται, καθ' Ἑβραϊκὸν ἰδίωμα. *pellans.* Unde etiam verbum suum deducit. Ac si diceret: Noli irritari, aut mœrere, quando pravos vides felicem vitam degere. Constructio autem hoc juxta Hebraicum idioma.

Μηδὲ ζηλοῦ τοὺς ποιοῦντας τὴν ἀνομίαν. Πολλοὶ γὰρ βλέποντες τοὺς κακοὺς εὐθηνουμένους, παρεξύνονται πρὸς μίμησιν αὐτῶν ἐκ μικροψυχίας, ὅπερ ὡς ἐλέθριον ἀποτρέπει. Ἔστι δὲ ζῆλος ὀρεξίς κτήσεως τοῦ δοκοῦντος προσεῖναι τῷ πλείας ἀγαθοῦ. Τάττεται δὲ κυρίως μὲν ἐπὶ καλοῦ· πολλάκις δὲ, ἐπὶ κακοῦ. Οὗτος δὲ ὁ στίχος σαφηνιστικῶς ἐστὶ τοῦ πρώτου, καὶ συνωδός. Ἡ *Μὴ ζηλοῦ*, ἀντὶ τοῦ, *Μὴ μακάριζε* μηδὲ εὐχου ὁμοιωθῆναι.

periore versiculum declarat, atque ejusdem est sensus cum illo. Vel *Ne æmuleris*, hoc est: Noli beatos eos dicere, nec precari, ut similibus eis fias.

Ὅτι ὡσεὶ χόρτος ἀποξηρανθήσονται. Μὴ ἔχοντες ρίζαν ἰσχυράν.

Καὶ ὡσεὶ λάχανα χλόης ταχὺ ἀποκесоῦνται. Τὸ αὐτὸ πάλιν δηλοῖ. Λάχανον δὲ χλόης, ἀντὶ τοῦ, χλοάζοντα, καὶ θάλλοντα, ἢ τὰ ὄντα τοῦ γένους τῆς χλόης. Ταῦτα γὰρ ξηραίνόμενα, ὑποβρεῖ.

Ἐλπισον ἐπὶ Κύριον καὶ ποιεὶ χρηστότητα. Ἐλπισον, ὅτι οὐ περιόψεται τοὺς πόνηους τῶν ἐναρτέων, καὶ μόνον ἐργάζου τὸ καλόν· τοῦτο γὰρ νῦν ἔχρηστος σημαίνει.

Καὶ κατασκήνου τὴν γῆν. Οὕτω δὲ ποιῶν, ἀπόδωκε κατασκήνου· τὸν Θεὸν γὰρ ἔχεις φύλακα.

Καὶ ποιμανθῆς ἐπὶ τῷ πλούτῳ αὐτῆς. Καὶ ποιμανθήσῃ παρὰ Θεοῦ, ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς αὐτῆς· ὥστε τῶν μὲν χρησίμων ἀπολαύειν, τῶν δὲ βλαβερῶν ἀπέχεσθαι.

Κατατύφωσον τοῦ Κυρίου. Ἐνεδύθητι τῷ Κυρίῳ, διὰ τῆς ἀκορίστου ἀγάπης αὐτοῦ, ἢ διὰ τῆς ἀπλήστου μελέτης τῶν ἐντολῶν αὐταῦ.

Καὶ δῶψοι τὰ αἰτήματά τῆς καρδίας σου. Δῶψοι, ἀντὶ τοῦ Δώσει, εὐχτικὸν ἀντὶ μέλλοντος. Ἀγαπῶν γὰρ τὸν Θεόν, οὐδὲν αἰτήσεις ἀνάξιον.

Ἀποκάλυψον πρὸς Κύριον τὴν ὁδόν σου. Ὁδὸν νῦν τὴν πολιτείαν ὑποληπτέον, ἣν κελεύει ποιῆσαι ἀξίαν ἐπισκοπῆς Θεοῦ· γινώσκει γὰρ Κύριος ὁδὸν δικαίων· καὶ ζῆτει σαφέστερον εἰς τὸ τέλος τοῦ πρώτου ψαλμοῦ.

^α Psal. 1, 6.

A sunt a divino auxilio, ob eorum scilicet vitia, et deinceps firmari non poterant.

Psalmus ipsi David.

PSALMUS XXXVI.

Admonitiones continet hic psalmus. Admonet enim ut unusquisque varios rerum eventus patienter ferat, et mentem non adhibeat ad oratorum hominum prosperitates.

Vers. 1. Ne æmuleris in malignantibus. Æmulationem imitationem appellat; ac si diceret: Noli imitari malignantes, tametsi secunda eos videas florere fortuna. Possumus etiam æmulationem pro irritatione intelligere [quemadmodum Græca dictio significantius exprimit] zelum, æmulationem appellationem in loco indifferens est, et regulam non servat,

Neque æmuleris facientes iniquitatem. Multi enim quoties pravos vident externis hisce bonis abundare, pusillanimitate ducti, ad illorum imitationem incitantur. Quam rem Propheta veluti perniciosam detestatur. Est autem æmulatio [scu potius juxta Græcam litteram, zelus] appetitus quidam possidendi bonum illud, quod quis videt in alio; et proprie quidem ponitur in bonum, sæpè numero etiam in malum. Versiculus vero iste proxime superius cum illo. Vel *Ne æmuleris*, hoc est: Noli

Vers. 2. Quoniam sicut herba, cito exarescent. Non habentes scilicet radicem validam.

Et quasi olera herbarum cito decident. Idem rursus repetit. Olera autem herbarum dixit pro ipsis herbis, vivis nimirum ac virentibus, vel pro iis quæ pertinent ad genus herbarum. Hæc enim omnia defluunt cum aruerint.

Vers. 3. Spera in Domino et fac bonitatem. Spera, inquit, in Domino qui virtutum tuarum labores non despiciet, et quod bonum est, operare. *Bonitatem* enim posuit pro Bono.

Et inhabita terram. Sic faciens, inquit, intrepide quam habes habitationem posside. Deum enim tui custodem habes.

Et pasceris in divitiis ejus. Et pasceris a Deo in bonis ejus, ita ut utilibus fruaris, et a noxiis non lædaris.

Vers. 4. Deliciare in Domino. Delectare, inquit, in Domino, per immensam nimirum atque insatiabilem ejus dilectionem, aut per inexplebilem mandatorum ejus, ac divinæ legis contemplationem.

Et det tibi petitiones cordis tui. Δῶψοι, pro Δώσει, dabit, optativum pro futuro. Cum enim diligas Deum, nihil ab eo indignum postulabis.

Vers. 5. Revela Domino viam tuam. Per viam nunc conversationem ac vitæ normam intelligit, quæ visitatione ac custodia Dei dignam fieri jubet. *Novit enim Dominus vias justorum* ^α. De quo vide, quæ circa finem primi psalmi dicta sunt.

Spera in eo. Rursus spem protendit, tanquam A necessariam iis qui in afflictionibus sunt constituti; sola enim spes minuit dolores.

Et ipse faciet. Faciet nimirum, quæ petis, et quæ conducunt.

VERS. 6. *Et educet quasi lumen iustitiam tuam.* Iustitia hoc in loco sumenda est pro justa sententia. Et educet, inquit, justam de te sententiam, luminisque cujusdam instar fulgentem ac conspicuam coram omnibus constituet. *Pater tuus,* inquit alibi, *qui videt in occulto, reddet tibi in manifesto* 87. Vel asseret virtutem tuam in medium, divulgans eam quasi virtutum lumen, et prædicans in tempore opportuno.

Et iudicium tuum tanquam meridiem. Eandem repetit sententiam. Meridies enim pura et sincera est ac fulgentissima diei lux. Vel educet iudicium tuum, hoc est, conversationem ac vitam illam quam iudicio tuo tibi sectandam proposuisti, publicabit, et omnibus notam faciet, ut meridiem. Meridies enim omnibus est manifestus, veluti splendidissima ac lucentissima diei pars.

Subditus esto Domino. Servans nimirum illius mandata, et non ægre ferens flagella ab eo missa, sed gratias ei agens, quasi erudienti te ac castiganti.

Et ora enim. Ut scilicet misereatur tui et protegat te.

VERS. 7. *Ne æmuleris in eo, qui prosperatur in via sua, in homine faciente iniquitatem.* Hæc verba eundem sensum habent, quam illa: *Ne æmuleris in malignantibus, neque æmuleris facientes iniquitatem:* verum apertiora sunt. Et, dum ait: *In eo, qui prosperatur in via sua,* distinxit de quonam loquatur: de injusto nimirum. Nam alioquin, si justus sit, qui prosperatur, imitari eum debemus.

VERS. 8. *Desine ab ira, et derelinque iurorem.* Cum vides, inquit, injustos homines in secunda esse fortuna, noli irasci, aut indignari erga eos, quasi præter id prosperentur, quod par est: neque tecum ipse illud doleas, quod ob summum tuum erga virtutes amorem potius infeliciores sis. Ira autem et indignatio hic idem significent: verum si eorum differentiam quæris, vide quæ exponendo D dixerimus circa principium sexti psalmi.

Ne æmuleris, ut maligneris. Quia pravos aliquando, et aliquando bonos æmulamur, primam æmulationis speciem avertit. Nam æmulari ad bonum, rectum est. Et considera quomodo in principio psalmi obscurius huiusmodi admonitionem tradidit, et quomodo deinceps procedendo, aliquando eam apertius declaravit, ac nunc tandem plenius manifestam facit. Eadem autem sæpius repetit Propheta, et supra atque infra ea revolvit, sperans hac sermonis perpetuitate firmam ac stabilem doctrinam in auditorum aures immittere. Unde ponit causam, quare malignandum non sit.

87 Matth. vi, 4.

Καὶ ἐλπίζον ἐπ' αὐτόν. Πάλιν τὴν ἐλπίδα προτίνει, ὡς ἀναγκαίαν τοῖς ἐν θλίψεσι· μόνη γὰρ αὐτοῖς ἐπικουφίζει τὸ ἄλγος.

Καὶ αὐτὸς ποιήσει. Ποίησι δὲ ἐπιζεις, δ αἰτείς, δ συμφέρει.

Ἐξοίσει ὡς φῶς τὴν δικαιοσύνην σου. Δικαιοσύνην ἐνταῦθα ληπτέον τὴν δικαίαν ἀπόφασιν. Καὶ ἐξενέγκη, φησί, τὴν παρὰ σοῦ δικαίαν ἀπόφασιν, ὡς φῶς λαμπρὰν ἐνώπιον ἀπάντων. Ὁ Πατήρ σου γὰρ, φησὶν, ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ. Ἡ ἐξενέγκη τὴν ἀρετὴν σου εἰς τὸ μέσον, ὡς φῶς καθαρὸν δημοσιεύων αὐτὴν, καὶ ἀνακηρύττων ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι.

Καὶ τὸ κρίμά σου ὡς μεσημβρία. Ἡ αὐτὸν λέγει τῇ προτέρᾳ ἐξηγήσει, τῇ περὶ τῆς ἀποφάσεως· μεσημβρία γὰρ τὸ ἀκραιφνὲς καὶ ἀκμαῖον τοῦ φωτὸς τῆς ἡμέρας· ἢ πάλιν *Τὸ κρίμά σου,* τοῦτέστιν, Ἦν ἔκρινας καὶ εἶλον πολιτείας, δημοσιεύει ὡς μεσημβρίαν· πᾶσι γὰρ ἡ μεσημβρία κατὰ δὴλος, οἷα λαμπροτάτη.

Ἰποτάγησι τῷ Κυρίῳ. Φυλάττων τὰς ἐντολάς αὐτοῦ· ἢ καὶ μὴ δυσανασχετῶν πρὸς τὰς ἐπαγομένους μάστιγας, ἀλλ' εὐχαριστῶν παιδεύονται.

Καὶ ἰκέτευσον αὐτόν. Ὅστε ἐλεηθῆναι καὶ σκεπασθῆναι.

Μὴ παραζήλου ἐν τῷ κατευοδουμένῳ ἐν τῇ ὁδῷ αὐτοῦ, ἐν ἀνθρώπῳ ποιοῦντι πικρανομίαν. Ταῦτα αὐτὸν μὲν δύνανται τῷ· *Μὴ παραζήλου ἐν πονηρουσόμενοις, μηδὲ ζήλου τοὺς ποιοῦντας τὴν ἀνομίαν*· κεῖνται δὲ φανερώτερον. Εἰπὼν δὲ, *Ἐν τῷ κατευοδουμένῳ ἐν τῇ ὁδῷ αὐτοῦ,* διέστειλε περὶ τοῦ λέγει, ὅτι περὶ τοῦ παρανόμου· τὸν γὰρ δίκαιον εὐοδοῦμενον μιμεῖσθαι χρεῶν.

Παῦσαι ἀπὸ ὀργῆς, καὶ ἐγκατάλιπε θυμόν. Βλέπων τοὺς ἀδίκους εὐημεροῦντας, μὴ ὀργίζου, μηδὲ θυμοῦ, μήτε κατ' αὐτῶν, ὡς παρ' ἀξίαν εὐτυχοῦντων, μήτε κατὰ σεαυτοῦ, ὡς διὰ τὸ φιλεῖν τὴν ἀρετὴν μᾶλλον δυστυχοῦντος. Ἐκ παραλλήλου δὲ νῦν ὀργῆ καὶ θυμὸς· εἰ δὲ καὶ διαφορὰν ζητεῖς, εὐρήσεις ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔκτου ψαλμοῦ.

Μὴ παραζήλου ὥστε πονηρῆσθαι. Ἐπεὶ παραζηλοῖ τις καὶ εἰς πονηρὸν καὶ ἀγαθόν, τὸ πρῶτον ἀποτρέπει· τὸ γὰρ παραζηλοῦν, ὥστε χρηστεύσθαι, καλὸν ἐστίν. Ὅρα δὲ ὅπως ἐν ἀρχῇ τὸ, *Μὴ παραζήλου,* δύσφραστον τίθεικε· παρακατιῶν δὲ, σαφέστερον αὐτὸ προστίθηκε· νῦν δὲ τέλειον αὐτὸ ἐσαφήνισεν. Πολλάκις δὲ τὰ αὐτὰ λέγει, καὶ ἄνω καὶ κάτω στρέφει, βεβαίαν τὴν διδασκαλίαν ταῖς τῶν ἀκροατῶν ψυχαῖς· ἐναπεργάσασθαι διὰ τῆς συνεχείας πραγματευόμενος. Εἶτα τίθησι καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ δεῖν πονηρῆσθαι.

Ὅτι οἱ πονηρευόμενοι ἐξολοθρευθήσονται. Α
Τούτο μὲν, ωματικῶς κινδυνεύοντες· τοῦτο δὲ,
ψυχικῶς.

Οἱ δὲ ὑπομένοντες τὸν Κύριον, αὐτοὶ κληρο-
νομήσουσι γῆν. Τὴν ἐπουράνιον κατοικίαν· πολ-
λάκι· δὲ καὶ τὴν ἐνταῦθα. Ἔστι δὲ καὶ γῆ ἐπουρά-
νιος· ἐκεῖ καὶ Ἱεροσολημ ἐπουράνιος. Ἡ γῆν,
τὴν τοῦ παραδείσου.

Καὶ ἐτι ὀλίγον, καὶ οὐ μὴ ὑπάρξει ὁ ἁμαρτω-
λός. Οὐ μακροχρονίσει· σθεσθήσεται γὰρ ἡ πο-
νηρία αὐτοῦ, εἰ καὶ δοκεῖ μακροχρονεῖν. Ἄλλ' οὐ
πρὸς τὴν ἡμετέραν εἰρηται τοῦτο μικροψυχίαν,
πρὸς δὲ τὴν μακροθυμίαν τοῦ Θεοῦ.

Καὶ ζητήσεις τὸν τόπον αὐτοῦ, καὶ μὴ εὕρης. Β
Οὐ μὴ εὕρης αὐτὸν τὸν ἁμαρτωλὸν, ἤδη τεθνηκότα·
ἢ τὸν τόπον αὐτοῦ, εὐθὺς γεγεννημένον ἐτέρου.

Οἱ δὲ πραεῖς κληρονομήσουσι γῆν. Οἱ μακρό-
θυμοι καὶ οἱ ὑπομονητικοί. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Σωτὴρ
εἶπεν ἐν τοῖς τοῦ Εὐαγγελίου μακαρισμοῖς· ἃ γὰρ
διὰ τῶν προφητῶν εἶρηκε, ταῦτα καὶ δι' οἰκείας
γλώττης ὑστερον ἐθεσάωσεν. Ἐϊκότως δὲ τὴν ἐκεῖ
γῆν κληρονομήσουσι, διότι ταύτης καὶ τῶν ταύτης
ἀποστεροῦνται διὰ πραότητα.

Καὶ κατατροφήσουσι ἐπὶ κλήθει εἰρήνης.
Καὶ καταπολεύσουσι τῆς γῆς ἐκεῖνης, ἐν εἰρήνῃ
πολλῇ· ἐκεῖ γὰρ ἀπέδρα ὀδύνη, λύπη καὶ στε-
ναγμός.

Παρατηρήσεται ὁ ἁμαρτωλὸς τὸν δίκαιον. C
Λοξῶς ὑποβλέψει, πονηρὰ μελετῶν.

Καὶ βρῦξει ἐκ' αὐτὸν τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ.
Τρύσει, πρίσει, ζητῶν μονουχι διαμασθήσασθαι
τοῦτον, ὃ ἐστι τῆς ἐν τῇ καρδίᾳ μανίας σύμβολον.
Νοεῖται δὲ ἁμαρτωλὸς καὶ ὁ διάβολος, ὃς παρατηρεῖ
καὶ βρῦχει νοητῶς, ὡς ἀσώματος.

Ὁ δὲ Κύριος ἐκχελάσεται αὐτόν. Φαυλίσει
ὡς ἀσθενῆ, καὶ μηδὲν ἕτερον, ἢ πονηρόν.

Ὅτι προβλέψει, ὅτι ἤξει ἡ ἡμέρα αὐτοῦ.
Προορᾷ γὰρ ὡς Θεὸς ἐρχομένην τὴν ἡμέραν τῆς κα-
ταστροφῆς αὐτοῦ.

Ῥομφαίαν ἐσπάσαντο οἱ ἁμαρτωλοὶ, ἐνέτειναν
τόξον αὐτῶν τοῦ καταβαλεῖν πτωχὸν καὶ πένητα, D
τοῦ σφάξαι τοὺς εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ. Μὴ φέροντες
δίωξ αὐτοὺς ὀφᾶν. Τὴν γὰρ δικαιοσύνην τούτων
ἐλεγχον ἐαυτῶν ἡγοῦνται παρανομίας. Πρὸς μὲν
οὖν τόξον τὸ καταβαλεῖν τέθειται· πρὸς δὲ τὴν
ρομφαίαν, τὸ σφάξαι. Τῆ διαφορᾷ δὲ τῶν ὀπλων
τὰς διαφόρους ἐπιβουλὰς αἰνιττεται. Πτωχὸν δὲ
καὶ πένητα ἀδιαφόρως εἶρηκεν, εἰς ἑμφασιν οἴκτου.

Ἡ ρομφαία αὐτῶν εἰσέλθοι εἰς τὰς καρδίας
αὐτῶν, καὶ τὰ τόξα αὐτῶν συντριβεῖν. Αἱ ἐπιβου-
λαὶ αὐτῶν κατ' αὐτῶν περιτραπήσαν, καὶ ἐμπέ-
σοιεν εἰς βόθρον, ὃν εἰργάσαντο. Ἐπαράται δὲ τού-
ταις, ὡς πονηροῖς· Πᾶς γὰρ, φησὶν, ὁ λαβὼν μά-

VERS. 9. Quoniam qui malignan'tur, extermina-
buntur. Corporis namque, aut animæ jacturam
facient.

Sustinentes autem Dominum, ipsi hæreditabunt
terram. Cœlestem scilicet habitationem, sæpenu-
mero etiam et hanc præsentem. Est enim terra
quædam cœlestis, sicut et cœlestis quædam est
Jerusalem; vel terram paradisi dicit.

VERS. 10. Et adhuc modicum, et non erit pec-
cator. Non diu permanebit peccator. Illius enim
pravitas exstinguetur, tametsi nimium nobis su-
pervivere videatur. Verum hoc non juxta pusil-
lanimitatem nostram dictum est, sed juxta ipsius
Dei longanimitatem.

Et quæres locum ejus, et non invenies. Non in-
venies ipsum peccatorem, jam mortuum. Vel non
invenies locum ejus, alterius jam effectum.

VERS. 11. Mansueti autem hæreditabunt terram.
Hoc est, longanimes ac patientes viri. Quod ipse
etiam Salvator in Evangelii beatitudinibus dicebat.
Ea enim quæ per prophetas dixerat, proprio etiam
ore confirmavit. Merito autem cœlestem illam ter-
ram hæreditabunt, postquam mundana hac atque
ejus bonis ob propriam mansuetudinem privati
sunt.

Et deliciabuntur in multitudine pacis. Et fru-
entur illa terra in multa pace, unde dolor, tristitia
et gemitus aufugerunt.

VERS. 12. Observabit peccator justum. Torve eum
intuens, ac mala cogitans.

Et frendet super eum dentibus suis. Collidens
enim ac confricans dentes, inexpletam illam rabiem
ostendit, qua eum appetit dilaniare. Furoris et
enim hoc indicium est, latentis in corde. Intelligi
etiam potest peccator pro dænone, qui justos
observat, et mente, seu intellectu suo, utpote
incorporeus, quasi dentibus illudam frendet.

VERS. 13. Dominus autem iridebit eum. Negliget
eum ut imbecillum, atque omnino pravum.

Quoniam prospicit, quod veniet dies ejus. Præ-
videt enim, ut Deus, adventantem diem, qua de-
struendus est.

VERS. 14. Gladium evaginaverunt peccatores, in-
tenderunt arcum suum, ut dejiciant inopem et pau-
perem, ut jugulent rectos corde. Non sustinentes
nimirum eos videre: eo quod eorum justitiam ac
virtutes propriæ iniquitatis argumentum et redar-
gutionem esse existimant. Recte etiam gladio ap-
positum est verbum, Jugulent; et arcui, verbum,
Dejiciant. Diversitate autem armorum multiples
insidiarum genus indicat. Inopem etiam et paupe-
rem indifferenter hic posuit, vel ad commovendam
misericordiam.

VERS. 15. Gladius eorum intret in corda ipsorum,
et arcus eorum confringatur. Eorum, inquit, insidiæ
contra ipsos convertantur. [Quod aliis verbis alibi
etiam expressit Propheta dicens:] Et incidat in so-
ream quam fecit. Imprecatur autem eis malum.

veluti iis qui pravi erant. *Omnis enim, inquit Dominus, qui acceperit gladium, gladio peribit*⁸⁸. Gladius præterea et arcus accipi hic possunt pro lingua malignorum. *Dentes enim eorum, alibi inquit, arma et sagittæ, et lingua eorum gladius acutus*⁸⁹. Propria igitur lingua eos interficiet, et labia eorum morte exstinguentur.

VERS. 16. *Melius est modicum justo super divitias peccatorum multas.* Verum multo melius a justo homine esse censetur modicum quid juste partum: atque ideo plura non appetit cum injustitia. Horum itaque felicitatem æmulari nos oportet.

VERS. 17. *Quia brachia peccatoris conterentur.* Brachia vires appellavi, in quibus tota pene operandi ac laboris vis consistit.

Confirmat autem justos Dominus. Vexatos nimirum ab iniquis, seu etiam a dæmonibus. Considera autem, quomodo utrinque nos Propheta ad virtutem exhortatur, dum et peccatorum pœnas, et justorum narrat præmia.

VERS. 18. *Cognoscit Dominus vias immaculatum.* Ipse enim eas sanxit. Vel aliter interpretare, ut diximus circa finem primipsalmi.

Et hæreditas illorum in sæculum erit. Hæreditas justorum regnum est cœlorum: *Venite, inquit, benedicti Patris mei, hæreditate paratum vobis regnum*⁹⁰. Quod vero ait, *in sæculum*, idem est quod, perpetuo. Illius enim hæreditatis non erit finis; vel erit in sæculum, futurum scilicet. In hoc enim sæculo hæreditatem non habent, hospites se esse scientes, ac peregrinos.

VERS. 19. *Non confundentur in tempore malo.* Non superabuntur in tempore afflictorum. Habent enim adiutorem Deum. Vel tempus in alium futurum appellat iudicium, quod peccatoribus gravissimum erit ac molestissimum.

Et in diebus famis saturabuntur. Veluti Elias qui a corvo nutritus est, et alii multi, qui admirabiliter a Domino alimenta acceperunt. Vel saturabuntur spe futurorum bonorum, nullum amplius corruptibilem cibum appetentes. *Neque enim in solo pane vivit homo*⁹¹. Vel per famem figurate omnem necessitatem intelligit, et per saturitatem visitationem ac protectionem Dei.

Quoniam peccatores peribunt. Neque enim diu permanet cum eis felicitas. Perire autem non tantum is dicitur, qui in hoc mundo perit, sed ille etiam qui æternæ salutis jacturam fecerit. Perit enim atque deletur ab hæreditate justorum.

VERS. 20. *Inimici autem Domini simul ac gloriæ fuerunt et exaltati, deficientes sicut sumus defecerunt.* Hæc de Judæis Christi occisoribus intelligenda sunt, qui gloriam a multitudine con-

χαιραν, ἐν μαχαίρᾳ ἀποθνήσκειται. Εἰεν δ' ἂν βου-
φαλα καὶ τόξον καὶ αἱ γλῶσσαι τῶν πονηρῶν. Ὁ
δδόντες γὰρ, φησὶν, αὐτῶν, ὄπλα καὶ βέλη· καὶ
ἡ γλῶσσα αὐτῶν, μάχαιρα ὀξεῖα. Ἡ γλῶσσα οὖν
αὐτῶν θανατῶσει αὐτούς· καὶ τὰ χεῖλη αὐτῶν σε-
σθεῖη θανάτῳ.

*Κρεῖσσον ὀλίγον τῷ δικαίῳ, ὑπὲρ πλοῦτον
ἀμαρτωλῶν πολύν.* Κρεῖσσον ἀληθῶς νομίζεται τῷ
δικαίῳ τὸ ὀλίγον μετὰ δικαιοσύνης, καὶ οὐκ ὀρέγε-
ται πλειονος ἀδίκου· διδὸν οὐ χρὴ παραστῆσαι τὴν
τούτων εὐημερίαν.

Ὅτι βραχίονες ἀμαρτωλοῦ συντριβήσονται.
Βραχίονας τὰς δυνάμεις ἐκάλεσεν· ἐν τούτοις γὰρ,
ἢ τοῦ ἐργαζομένου δύναμις.

Ἵπποστηρίζει δὲ τοὺς δικαίους ὁ Κύριος. Ὁ Θεο-
μένους καὶ παρὰ πονηρῶν ἀνδρῶν, καὶ παρὰ δαιμό-
νων. Σκόπει δὲ ὅπως ἀμφοτέρωθεν καὶ διὰ τῆς τοῦ
ἀμαρτωλῶν συντριβῆς, καὶ διὰ τῆς τῶν δικαίων ἀν-
τιλήψεως εἰς ἀρετὴν προτρέπει τοὺς ἐντυγχάνον-
τας.

Γινώσκει Κύριος τὰς ὁδοὺς τῶν ἀμάρτων. Αὐτὰ
γὰρ ταύτας ἐνομοθέτησε· ζῆτει δὲ καὶ ἄλλως εἰς τὸ
τέλος τοῦ πρώτου ψαλμοῦ.

Καὶ ἡ κληρονομία αὐτῶν εἰς αἰῶνα ἔσται.
Κληρονομία τῶν δικαίων, ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.
Δεῦτε γὰρ, φησὶν, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου,
κληρονομήσατε τὴν ἰτοιμασμένην ὑμῖν βασι-
λείαν. Τὸ δὲ, *εἰς τὸν αἰῶνα*, ἀντὶ τοῦ, Ἄιδίως,
ἧς οὐκ ἔσται τέλος. Ἡ εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται, τὸν
μέλλοντα· ἐν τῷ παρόντι γὰρ οὗτοι κληρονομίαν
οὐκ ἔχουσι, ξένους ἑαυτοὺς εἰδότες καὶ παρεπιδή-
μους.

Οὐ καταισχυνθήσονται ἐν καιρῷ πονηρῶν. Οὐχ
ἠττηθήσονται ἐν καιρῷ ἐπιπόνῳ, ἦγουν ἐν πειρα-
σμῷ· ἔχουσι γὰρ τὸν ἀντιλαμβάνομενον. Ἡ καιρὸν
πονηρῶν λέγει τὴν ἡμέραν τῆς μελλούσης κρίσεως,
ἧτις ἔστιν ἐπίπνοσ τοῖς ἀμαρτωλοῖς.

Καὶ ἐν ἡμέρᾳ λιμοῦ χορτασθήσονται. Ὡς ὁ
Ἥλλας τρεφόμενος ὑπὸ κόρακος, καὶ ἄλλοι πολλοὶ
παραδόξως ἐκ Θεοῦ δεχόμενοι τὴν τροφήν· ἡ χορ-
τασθήσονται ταῖς ἐλπίσι τῶν μελλόντων ἀγαθῶν,
μὴ ἐπιθυμοῦντες τῆς φθαρτῆς βρώσεως. *Ὁκ ἐπ'
ἄρτω* γὰρ, φησὶ, *μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος.* Ἡ λιμὸν
λέγει τροπικῶς πνυτοῖαν ἀνάγκην· χορτασίαν δὲ,
τὴν θεῖαν ἐπίσκεψιν.

Ὅτι οἱ ἀμαρτωλοὶ ἀπολοῦνται. Οἱ γὰρ πᾶρα-
μένει τούτοις ἡ εὐπραγία· οὐ μόνον δὲ νοητὸν ἀπ-
ώλειαν τὴν βιωτικὴν δυστυχίαν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ
μέλλοντος αἰῶνος ἀπώλειαν λέγομεν τὴν ἐκτίωσιν
τῆς σωτηρίας· ἀφανίζεται γὰρ ἀπὸ τοῦ κλήρου τῶν
δικαίων ὁ ἀμαρτωλός.

*Οἱ δὲ ἐχθροὶ τοῦ Κυρίου ἅμα τοῦ δοξασθῆναι
αὐτοὺς καὶ ὑψωθῆναι, ἐκλείποντες ὡσεὶ καπνὸς
ἐξέλειπον.* Τοῦτο περὶ τῶν χριστοκτόνων Ἰουδαίων.
Δοξαζθέντες γὰρ ὑπὸ τοῦ πλήθους οἱ πρέχοντες

⁸⁸ Matth. xxvi, 53. ⁸⁹ Psal. lvi, 5. ⁹⁰ Matth. xxv, 34. ⁹¹ Matth. iv, 4.

αὐτῶν, καὶ ὑφωθέντες ἐπὶ τῇ ἀναιρέσει τοῦ Σωτῆ-
ρο·, οὐκ εἰς μακρὰν πανωλεθρίᾳ διεφθάρησαν ὑπὸ
τῶν Ῥωμαίων, καπνοῦ δίκην σκαεθασθέντες καὶ ἀφα-
νισθέντες. Ῥηθεῖα δ' ἂν τοῦτο καὶ περὶ τῶν εἰδώ-
λων, ἃ μέχρι τινὸς δοξαζόμενα καὶ ὑφούμενα, ὕστε-
ρον ἠφανίσθησαν· διὰ τούτων δὲ, καὶ οἱ ἑνοικούντες
αὐτοῖς δαίμονες.

Δανείζεται ὁ ἁμαρτωλὸς, καὶ οὐκ ἀποτίσει. Οὐ
μόνον γὰρ οὐ μεταδίδωσιν οἴκοθεν, ἀλλ' οὐδὲ τὸ (30)
χρεωστούμενον ἀποδίδωσι. Τοσοῦτόν ἐστιν ἀπηγῆς
καὶ παράνομος.

Ὁ δὲ δίκαιος οἰκτερεῖ, καὶ δίδωσιν. Οἰκτερεῖ
μὲν, οἴκοθεν· δίδωσι δὲ, τὸ δεδαντισμένον, ἤγουν
ἀποδίδωσιν, καὶ βαδίζων τὴν ἐναντίαν τῷ ἁμαρ-
τωλῷ. Ἡ καὶ ἄλλω· Ὁ δίκαιος εἰδὼς τὸν ἁμαρτωλὸν
ἐγνώμονα χρεωφιλῆτην, ὁμῶς ἐν καιρῷ ἀνάγκης
δανείζει.

*Ὅτι οἱ εὐλογοῦντες αὐτὸν κληρονομησουσι
τῆν· οἱ δὲ καταρώμενοι αὐτὸν ἐξολοθρευθήσου-
ται.* Τοσοῦτον μέλει τῷ Θεῷ περὶ τοῦ δικαίου, ὥστε
τούς μὲν εὐφημοῦντας αὐτὸν ἔλεει (31), τοὺς δὲ ὄβρι-
ζοντας τοῦτον κολάζει· ἔφησεν γὰρ ὁ Θεὸς πρὸς
Ἀβραάμ· *Εὐλογῆσω τοὺς εὐλογοῦντάς σε, καὶ
τοὺς καταρωμένους σε καταράσομαι.* Κατάραν δὲ
νῦν τὴν ὕβριν ἐκάλει· τὸ δὲ ὅτι, οὐκ ἐστὶν αἰτιο-
λογικόν, ἀλλ' ἀποφαντικόν, δοκοῦν περιττόν. Ἐν
πολλοῖς δὲ τῷ ἰδιώματι τούτῳ κέχρηται.

*Παρὰ Κυρίου τὰ διαθήματα ἀνθρώπου κατε-
θύνεται.* Διδάσκει σαφῶς ὅτι χωρὶς τῆς παρὰ Θεοῦ
βοηθείας οὐδὲν τι κατορθοῦν ὁ ἄνθρωπος δύναται.
*Ἐὰν γὰρ μὴ Κύριος, φησὶν, οἰκοδομήσῃ οἶκον,
εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες· τῇ γὰρ
προθυμίᾳ συναργελίᾳ εὐθευ.* Ἀνθρώπου δὲ λέγει,
τοῦ δικαίου.

Καὶ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ θελήσει σφόδρα. Τὴν πο-
λιτείαν τοῦ δικαίου ἀποδέχεται ὁ Κύριος, ὡς ἀμώμη-
τον. Ὁ Σύμμαχος δὲ, ἀντὶ τοῦ θελήσει, *Εὐδοῶσει*
εἶπεν.

*Ὅταν πέσῃ, οὐ καταραθήσεται (32), ὅτι Κύ-
ριος ἀντιστηρίζει χεῖρα αὐτοῦ.* Καὶ βιωτικῶς δυσ-
πραγῆσας, ὡς Ἰωθ, καὶ ψυχικῶς ὀλισθήσας, ὡς ὁ
Δαβὶδ, οὐκ ἐναπομένει τῷ πτώματι, διότι Κύριος·
ἀντιστηρίζει, τουτέστι, ὑποτίθησιν αὐτῷ χεῖρα ἐαυ-
τοῦ, φημί βοήθειαν· καὶ ἡ μετάνοια γὰρ Θεοῦ χεῖρ
ἐστίν, ὡς θεόθεν ἐπιφοιτώσα, καὶ ἀνελοῦσα τοῦ
πτώματος.

*Νεώτερος ἐγενόμην, καὶ γὰρ ἐγήρυσα, καὶ
οὐκ εἶδον δίκαιον ἐγκαταλειμμένον.* Περιττός
γὰρ ὁ σύνδεσμος· ἔστι δὲ τοιοῦτος ὁ νόμος, ὅτι Νέος

²² Gen. xii, 3. ²³ Psal. cxxvi, 1.

A secuti, e: cæteris antelati, de morte Salvatoris
gloriarundi non multo post tempore funditus ex-
terminati sunt a Romanis, ac fumi instar dissipati
penitus atque deleti. Dicit etiam hæc possunt de
idolis quæ exaltata et glorificata ad tempus, tan-
dem penitus evanuerunt, et deleta sunt; et per
illa dæmones pariter qui in eis habitabant.

Vers. 21. *Mutatur peccator, et non solvet.* Non
solum, inquit, peccator non donat, neque imper-
titur propria, sed aliis a se debita etiam non red-
dit; adeo nimirum iniquus est et sævus.

Iustus autem miseretur, et tribuit. Miseretur qui-
dem propria donans; et tribuit, hoc est, reddit
quæ ab aliis mutuatus est, diversa penitus et con-
traria incedens via, atque inaccesserit peccator. Vel
aliter: Iustus videns peccatorem ingratum esse
debitorem in tempore necessitatis, ei nihilominus
mutuum præstat.

Vers. 22. *Quoniam benedicentes ei hæreditabunt
terram, maledicentes autem ei exterminabuntur.* Tanta
Deo de justis cura ac sollicitudo est, ut illorum
etiam misereatur, qui eis benedicunt, et illos ca-
stiget, qui eis maledicunt. Nam et dictum esse
legimus a Deo ad Abraham: *Benedicam benedicen-
tibus tibi, et maledicam maledicentibus*²². Maledi-
ctionem autem hic contumeliam appellat. Illa autem
dictio, *Quoniam*, hoc in loco non reddit rationem,
sed sententiam tantum asseverat, vel superflua
est, ut sæpenumero apud Prophetam reperitur
C juxta Hebraicum idioma.

Vers. 23. *A Domino gressus hominis dirigentur.*
Manifeste docet, quod absque divino auxilio homo
per se nullum potest bonum operari. *Nisi enim,
inquit, Dominus ædificaverit domum, in vanum la-
boraverunt qui ædificant eam*²³. Promptitudini au-
tem nostræ cooperari solt. Hominem autem hic
justum intelligit.

Et viam ejus volet valde. Conversationem justī
benigne suscipit Dominus, utpote irreprehensibi-
lem. Symmachus autem pro *Volet* transtulit *Prospe-
rabit*.

Vers. 24. *Cum ceciderit, non confringetur, quia
Dominus contra firmat manum suam.* Si in externis
bonis adversa vexetur fortuna, ut Job, vel si circa
spiritualia bona lapsus fuerit, ut David, non perma-
nebit tamen in hac ruina, quia Dominus contra
firmat, hoc est, supponit manum suam, suum sci-
licet auxilium. Pœnitentia etiam accipitur pro
manu Dei, tanquam quæ a Deo proficiscitur, et
nos de lapsu ac ruina trahit atque convertit ad
Bonum.

Vers. 25. *Junior fui, etenim senui, et non vii
justum derelictum.* Superflua est illa conjunctio
enim. Sensus est: Juvenis fui, et senui jam, et in

Variæ lectiones.

(30) Al. κερωωτημένον.

(31) Mallem ἔλεειν, et paulo post κολάζειν.

(32) Al. καταρραχθήσεται.

tota hac vita mea nunquam vidi justos a Deo derelinqui. *Custodit enim Deus omnes, qui eum diligunt* 20. Quod si aliquando visus est Deus ad tempus aliquos derelinquere, veluti ipsum David, non tamen eos penitus dereliquit, sed magna cum dispensatione ita permisit, ut post tentationes deinceps attentiores redderentur.

Neque semen ejus quaerens panem. Neque ejus filios indigentes. Nam etsi ad tempus aliquantulum afflicti sunt, non tamen perpetuo. Et aliter: beatus David se eousque id non vidisse asseverat. Vel altius intelligi potest, ut dicat se non vidisse justorum semen flescere, hoc est, spiritali cibo carere; juxta illud: *Non necabit fame Dominus animas justorum* 21. Nam alioquin, semen Jacob in **B** *Aegypto panem quaesivit.*

VERS. 26. *Tota die miseretur et mutat justus.* *Tota die*, pro *Semper*. Et petentibus, aliquando pecunias, aliquando utiles admonitiones praestat.

Et semen ejus in benedictionem erit. Dixit enim Deus ad Moysen, se misereri filiorum propter eorum patres, qui sibi grati fuerunt: et quod similiter propter parentum vitia retribuit posteris calamitates. *In benedictionem autem erit*, hoc est, benedicetur et laudabitur, ob parentis nimirum merita.

VERS. 27. *Declina a malo et fac bonum.* Hoc in psalmo xxxiii declaratum est.

Et inhabitabit in saeculum saeculi. Cum, inquit, jam didiceris, quanam sint virtutum, et vitiorum praemia, elige meliora; et habita longo tempore. Id enim significant verba illa: *In saeculum saeculi.* Justi etenim, qui olim fuere, diutius vixerunt: quod si aliqui ex eis juniores mortui sunt, divina id dispensatione factum est. Nam et Salomon diuturnam pollicetur vitam timentibus Dominum. Vel, *Habita in saeculum futurum*, tu qui incola es in praesenti saeculo, ubi non perpetuo, sed certo ac brevi degimus tempore.

VERS. 28. *Quoniam Dominus diligit judicium.* Hoc est: Quoniam Dominus judex est. Vel per judicium, justitiam intelligit.

Et non derelinquet sanctos suos. Justum enim est, ut eos non derelinquat, qui illum non dereliquerint. Per sanctos autem hic justos, seu virtute praestantes viros intelligit.

In saeculum servabuntur. In praesens scilicet, et in futurum.

Iniqui autem expellentur. A praesentibus et futuris bonis (excludentur).

Et semen impiorum exterminabitur. De hoc paulo superius dictum est, ibi: *Et semen ejus in benedictionem erit.*

VERS. 29. *Justi autem haereditabunt terram, et inhabitabunt in saeculum saeculi super eam.* De hoc

20 Psal. cxxlv, 20. 21 Prov. v, 5.

Α ἐγενόμενῃ, καὶ ἐγγράσα ἤδη· καὶ πρὸ ὅλην μου τὴν ἐν τῷ μεταξὺ ζωῆν οὐκ εἶδον ἐγκαταλειμμένον ὑπὸ Θεοῦ δίκαιον. Φυλάσσει γὰρ, φησὶ, Κύριος πάντας τοὺς ἀγαπῶντας αὐτόν. Εἰ δὲ καὶ πρὸς μικρὸν ἐγκαταλείπειν τινὰς ὁ Θεὸς ἐδοξεν, ὡς καὶ αὐτόν, ἀλλ' οὐκ ἐγκατέλιπεν· οἰκονομικῶς δὲ παρέχώρησεν, ἵνα παθόντες, τοῦ λοιποῦ προσεκτικώτεροι γένωνται.

Οὐδὲ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ζητοῦν ἄρτους. Οὐδὲ τὸ τέκνον αὐτοῦ πενόμενον· εἰ γὰρ καὶ πρὸς μικρὸν ποτε κακοπαθήσει, ἀλλ' οὐ μέχρι τέλους. Ἄλλως τε δὲ, μερικὸς ὁ λόγος· αὐτὸς γὰρ τῶς ὁ Δαβὶδ μὴ ἰδεῖν τοιοῦτον ἰσχυρίζεται. Ἡ καὶ ὑψηλότερον εἶπαι ἐστὶ τοῦτο, ἀντὶ τοῦ, λιμώττων τροφῆς πνευματικῆς, κατὰ τὸ· Οὐ λιμοκτονῆσει Κύριος ψυχὰς δικαίων· ἄλλως γὰρ τὸ σπέρμα τοῦ Ἰακώβ ἐζητήσαν ἄρτον ἐν Αἰγύπτῳ.

Ὁλην τὴν ἡμέραν ἐλάσσει καὶ δανείζει ὁ δίκαιος. — Ὁλην τὴν ἡμέραν, ὅτι τοῦ, Ἄσει· καὶ ποτὲ μὲν δανείζει τοῖς αἰτοῦσι χρήματα, ποτὲ δὲ λόγου, ὠφελείας.

Καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς εὐλογίαν ἐστί. Εἶπε γὰρ πρὸς Μωσῆν ὁ Θεός, ὅτι ἐλαεὶ τέκνα διὰ πατέρων εὐαρέστησιν, καὶ αὐτῆς ἀποδοῖς διὰ πατέρων κακίαν. Εἰς εὐλογίαν δὲ, ἀντὶ τοῦ, εὐλογημένον καὶ ἐπαινετόν, διὰ τὸν πατέρα.

Ἐκκλινον ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιήσον ἀγαθόν. Τοῦτο εἶρηκεν καὶ ἐν τῷ γ' ψαλμῷ.

Καὶ κατασκήνου εἰς αἰῶνα αἰῶνος. Ἦδη, φησὶ, μαθὼν τίνα μὲν τὰ ἐπιχειρεῖ τῆς ἀρετῆς, τίνα δὲ τῆς κακίας, ἐλοῦ τὰ κρείττονα, καὶ κατασκήνου μακροχρόνιζ· τοῦτο γὰρ θηλοὶ τὸ, Εἰς αἰῶνα αἰῶνος· οἱ γὰρ πάλαι δίκαιοι, μακρόβιοι ἐτύχχανον. Εἰ δὲ καὶ τινες ἐν νεότητι τεθνήκασιν, ἀλλὰ κατ' οἰκονομίαν τοῦτο. Καὶ Σολομὸν γὰρ μακρὸν γῆρας τοῖς φοβουμένοις τὸν Κύριον ἐπαγγέλλεται. Ἡ, κατασκήνου εἰς τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα, ἐν τῷ νῦν αἰῶνι παροικῶν, διὰ τὸ πρόσκαιρον τῆς ζωῆς.

Ὅτι Κύριος ἀγαπᾷ κρίσιν. Τουτέστι, κριτικῆς ἐστίν. Ἡ καὶ κρίσιν τὸ δίκαιον λέγει.

Καὶ οὐκ ἐγκαταλείψει τοὺς ἴσλους αὐτοῦ. Δίκαιον γὰρ μὴ ἐγκαταλείπειν τοὺς μὴ ἐγκαταλιπόντας αὐτόν. Ὅστις δὲ νῦν, ὁ δίκαιος, ἦτοι ἐνάρετος.

Εἰς τὸν αἰῶνα φυλαχθήσονται. Καὶ εἰς τὸν παρόντα, καὶ εἰς τὸν μέλλοντα.

Ἄνομοι δὲ ἐκδιωχθήσονται. Καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων ἀγαθῶν, καὶ ἀπὸ τῶν μελλόντων.

Καὶ σπέρμα ἀσεβῶν ἐξολοθρευθήσεται. Προειρηται περὶ τοῦτου μικρὸν ἄνωτέρω, εἰς τὸ, Καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς εὐλογίαν ἐστί.

Δίκαιοι δὲ κληρονομήσουσι γῆν, καὶ κατασκηνώσουσιν εἰς αἰῶνα αἰῶνος ἐπ' αὐτῆς. Καὶ

περὶ τοῦτου μικρὸν ἀνωτέρω προεῖρηται, εἰς τὸ ἄ·
Οἱ δὲ ὑπομένοντες τὸν Κύριον κληρονομήσουσι
γῆν· καὶ εἰς τὸ· Καὶ ἡ κληρονομία αὐτοῦ εἰς
αἰῶνα ἔσται. Τὰ αὐτὰ δὲ ἐπαναλαμβάνει, τῇ πυ-
κνότητι μονιμωτέραν, ὡς εἶρηται, τὴν μνήμην
βουλόμενος ἐμποιῆσαι ταῖς τῶν ἀκρωμένων ψυ-
χαῖς.

Στόμα δ. καλοῦ μελετήσῃ κρίσιν. Ἡδέως ὁ Δα-
βὶδ τὰ ἔργα τοῦ δικαίου διηγείται, προτροπῆς ἐνε-
κεν· μελέτην γάρ, φησὶν, ἔξει τὴν ἐκ Γραφῶν δο-
θεῖσαν σοφίαν τοῦ Θεοῦ.

Καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ λαλήσῃ κρίσιν. Τὴν ἐμ-
φαινομένην τοῖς νόμοις τοῦ Θεοῦ· ἢ κρίσιν λέγει
τὸν μετὰ διακρίσεως λόγον, ὅτι οὐκ ἀπερισκέπτως
τὸ ἐπιθὸν φθέγγεται.

Ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ.
Ἀνεξάλειπτος καὶ ὁ ἄγραφος, καὶ ὁ γραπτός.

Οὐκ ὑποσκελισθήσεται τὰ διαβήματα αὐτοῦ.
Ἡ πρὸς Θεὸν ὁδὸς οὐκ ἐμποδισθήσεται, οὔτε παρὰ
τῶν ὁρατῶν ἐχθρῶν, οὔτε παρὰ τῶν ἀοράτων· οὐ-
δὲν γὰρ τῇ ἀρετῇ ἐμποδίσαι δύναται.

Καταροεὶ ὁ ἁμαρτωλὸς τὸν δίκαιον, καὶ ζητεῖ
τοῦ θανατώσασαι αὐτόν. Τὸ Καταροεὶ, ἀντὶ τοῦ.
Παρατηρεῖ, ἐνεδρεῖται. Ἄμαρτωλὸν δὲ νεήσεις οὐ
μόνον τὸν ἄδικον ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ τὸν διάβολον,
ὡς αἴτιον καὶ πατέρα τῆς ἁμαρτίας.

Ὁ δὲ Κύριος οὐ μὴ ἐγκαταλίπῃ αὐτὸν, εἰς
χεῖρας αὐτοῦ. Οὐκ ἐγκαταλείπει αὐτὸν παντελῶς,
ὥστε μετὰ τοῦ σώματος κυριεῦσαι καὶ τῆς πρσι-
πίσεως αὐτοῦ· πειρασθέντα γὰρ ἀνακηρύττει, καὶ
νικητὴν κατὰ ψυχὴν ἀναδείκνυσιν. Εἰ καὶ πολλάκις
παράγει τὴν ἐπιβουλήν, τέλειον φειδοῖ (33) τοῦ οἰ-
κείου θεράποντος.

Οὐδ' οὐ μὴ καταδικάσῃται αὐτόν, ὅταν κρίνηται
αὐτόν. Οὔτε κατὰ τὸν παρόντα βίον ἐγκαταλίπῃ αὐ-
τὸν οὕτως, οὔτε κατὰ τὸν καιρὸν τῆς μελλούσης
χρίσεως καταδικάσῃται τὸν δίκαιον ὁ Θεός, ὅταν ὁ
ἁμαρτωλὸς ἀντικρίνηται τῷ ἐπιβουλεύοντι ὑπ'
αὐτοῦ δικαίῳ· τοῦτο γὰρ ὁλοῖ τὸ, Κρίνηται. Καὶ
ἄλλως γάρ· Οἱ δαίμονες ἀντικρίθησονται τότε τοῖς
δικαίοις, ἐγκαλοῦντες αὐταῖς, εἶπου τι καὶ μικρὸν
ποτε ἡμαρτήκασι.

Ἐπίβουλον τὸν Κύριον. Ἐπιβουλεύόμενος καὶ
πειραζόμενος, περιμένει τὸν Θεὸν ἐξαιρήσοντά σε,
τουτέστιν, ἔλπισον ἐπὶ τὸν Κύριον.

Καὶ φύλαξον τὴν ὁδὸν αὐτοῦ. Ἦν διὰ τῶν ἐν-
τολῶν αὐτὸς ὑπέδειξε. Φύλαξον δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ἀγά-
πησον.

Καὶ ὑψώσει σε, τοῦ κατακληρονομηῆσαι γῆν.
Ἀνώτερον σε ποιήσει τῶν ἐπιβουλεύοντων· ἢ ὑψη-
λὸν σε καὶ μέγαν παρὰ τοῖς ἀνθρώποις δαίξει. Ἐπεὶ
δὲ ἡ κληρονομία τῆς γῆς, καὶ ἡ τῶν ἀγαθῶν ταύ-
της ἀπόλαυσις, καὶ ἡ μακροζωία, καὶ ἡ παῖδο-

similiter paulo superius dictum est, ibi: *Sustinen-
tes autem Dominum hæreditabunt terram*; et ibi:
Hæreditas eorum in sæculum erit. Eadem autem
Propheta sæpius repetit, volens, ut diximus, con-
stantiorem ac diuturniorem memoriam in legentium
animis imprimere.

Vers. 30. *O justi meditabitur sapientiam*. Libenter
beatus David narrat justi hominis opera, ut alios
ad æmulationem virtutum trahat. Divinam, inquit,
sapientiam, quæ in sacris Scripturis nobis revelata
est, justi ac sancti viri semper meditantur.

Et lingua ejus loquetur judicium. Judicium Dei,
inquam, quod hominibus declaratum est. Vel per
judicium sermonem intelligit, qui cum judicio ac
discretione prolatus sit. Nam justus cum loquitur,
inconsideratum nunquam profert sermonem.

Vers. 31. *Lex Dei ejus in corde ipsius*. Indelebilis
in illius mente permanet, sive scriptam seu non
scriptam Dei legem intelligas.

Et non supplantabuntur gressus ejus. Via ejus ad
Deum ab inimicis non impeditur, sive visibiles,
sive invisibiles inimicos intelligas, quia nihil ei
impedimento esse poterit ad virtutem.

Vers. 32. *Considerat peccator justum, et quarit
occidere eum*. Considerat, hoc est observat, insidias
disponit. Per peccatorem vero non tantum injustum
hominem, sed ipsam etiam dæmonem intelligo,
veluti eum, qui causa est et pater peccati.

Vers. 33. *Dominus autem non derelinquet eum in
manus ejus*. Neque enim prorsus permittit ut si-
mul cum corpore, voluntati pariter atque arbitrio
illius dominetur: quinimo inter tentationes eripiet
eum a periculo, et in spiritali animæ pugna vi-
ctorem eum esse ostendet. Vel aliter: Tametsi sæ-
pius in eum Dominus insidias disponi permittat,
postremo tandem parcat servo suo.

Nec condemnabit eum cum judicabitur illi. Neque
in præsentī vita justum derelinquet, neque in tem-
pore futuri judicii eum condemnabit, quando ni-
mirum peccator simul cum justo illo judicabitur,
quem insidiis olim fuerat insecutus. Hoc enim si-
gnificat verbum, *Judicabitur*. Et aliter: Dæmones
tunc judicabuntur cum justis, et illis impropere-
rabunt, si quid minimum in hac vita peccaverint.

Vers. 34. *Especta Dominum*. Dum tentaris, at-
que insidiis impeteris, expecta Dominum qui te
eripiet periculis, hoc est, spera in Domino.

Et custodi viam ejus. Quam ipse mandatis suis
nobis demonstravit. Custodi autem, id est Dilige.

Et exaltabit te, ut hæreditate capias terram. Su-
periores te faciet insidiatoribus tuis, vel sublimem,
ac magnum te apud homines esse demonstrabit. Et
quia multi hæreditatem terræ appetunt, et fruitio-
nem bonorum ejus, aut diuturnam vitam, aut

Variæ lectiones.

(33) ἴσ. τέλος φείδεται.

PATROL. GR. CXXVIII.

14

liberorum procreationem, aut inimicorum exterminationem, aut alia hujusmodi; idcirco his promissionibus Propheta omnes ad virtutem exhortatur, eandem sæpius repetens sententiam. A sublimioribus tamen sublimiora etiam hic considerantur, ut superius diximus.

Cum exterminati fuerint peccatores, videbis. Multorum pusillanimitatem consolans Propheta, qui ægre ferebant Deum adversus pravos tanta uti patientia et longanimitate, ait: Confide, quia injustorum ac pravorum omnium exterminationem videbis; et sermonem suum confirmat ex iis quæ ipse vidit. Ait enim:

VERS. 35. *Vidi impium superexaltatum, et elevatum sicut cedros Libani.* Ipse quidem Propheta indefinite impium dixit, nos tamen Goliath, aut Saulem intelligere possumus, aut Naas Amanitem, aut alios hujusmodi, quorum primo exaltationem vidit, et deinde destructionem. Et quod ait, *Superexaltatum*, a subditis atque ab aliis hominibus superexaltatum intellige; elevatum vero a se ipso et fastu proprio, tametsi utraque dictione idem possumus etiam intelligere. Cedris autem impium comparavit, eo quod altæ sunt, et infructuosæ, et

VERS. 36. *Et pertransivi, et ecce non erat.* Molo, inquit, illum sese gloriantem dimisi, pertransivi, et statim evanuit. Dicitio enim *ecce*, hoc in loco, statim significat.

Et quæsi eum, et non est inventus locus ejus. Et inde ad tempus cogitatione quæsi eum videre, et non est inventus locus ejus; locus nimirum, qui alicubi eum existentem contineret. Quomodo enim invenietur, cum non sit? Vel per locum ejus corpus ipsum intellige, quod antea animæ domicilium erat, et postea putrefactione dissolutum est. mansiones enim eorum dicuntur qui salvantur. Nam eorum qui pereunt, gehenna, vel hujusmodi, hominis non dicitur esse locus aliquis, sed perditio.]

VERS. 37. *Custodi innocentiam.* — *Simplicitatem* dixit Symmachus.

Et vide rectitudinem. Observa, inquit, ut rectus sis [et recte ambules].

Quoniam reliquæ sunt homini pacifico. Reliquias memoriam appellat; hæc autem duplici modo conservatur, per prolem videlicet, et per bona opera.

VERS. 38. *Iniqui autem exterminabuntur in idipsum.* — *In idipsum* idem est, quod una, hoc est, simul cum eorum memoria. Quod in sequenti etiam versiculo magis declaravit, dicens:

Reliquiæ impiorum exterminabuntur. Per impios, pravos omnes intelliges.

VERS. 39, 40. *Salus autem justorum a Domino, et ipse protector eorum est in tempore tribulationis: et adjuvabit eos Dominus, et liberabit eos, et eripiet eos a peccatoribus, et salvabit eos, quoniam speraverunt in eum.* Vide quam varie ac multipliciter varia ac multiplicia auxilia annuntiavit, quæ Deus justis impertitur. Varii enim sunt eorum modi, et varie administrantur, juxta variam ac multiplicem

A ποιία, καὶ ἡ τῶν ἐχθρῶν ἐξολόθρευσις, καὶ τὰ τοιαῦτα, τοῖς πολλοῖς ἦν περισπούδαστα· ταῖς ἐπαγγελίαις τῶν τοιούτων εἰς ἀρετὴν προτρέπεται. Καὶ αὕτη μὲν ἡ αἰτία τοῦ πολλάκι· ἐπινακυκλοῦν αὐτὰ· νοοῦνται δὲ τοῖς ὑψηλοτέροις ὑψηλότερα, ὡς προείπομεν.

Ἐν τῷ ἐξολοθρευέσθαι ἀμαρτωλοῦς, ὄψει. Παραμυθούμενος τὴν μικροψυχίαν τῶν πολλῶν, δυσφορούντων ἐπὶ τῶν πονηρῶν ἀνεξικακία τοῦ Θεοῦ, φησὶν ὅτι θάρσει· ἔχει γὰρ τὴν ἐξολόθρευσιν τῶν ἀμαρτωλῶν. Πιστοῦται γὰρ τὴν λόγον ἐξ ὧν αὐτὸς οἶδεν· ἐπάγει γὰρ·

Εἶδον τὸν ἀσεβῆ ὑπερψεύμενον καὶ ἐπαρβόμενον ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου. Αὐτὸς μὲν ἀήλιος τὸν ἀσεβῆ εἶπε· νοοῦμεν δὲ τὸν Γολιάθ, ἢ τὸν Σαοῦλ, ἢ Ναὰς τὸν Ἀμανίτην, ἢ ἄλλους τοιούτους, ὧν εἶδε καὶ τὴν ἔπαρσιν, καὶ τὴν καταστροφὴν· ὑπερψεύμενον μὲν, ὑπὸ τῶν ὑπηκόων· ἐπαρβόμενον δὲ, οἴκοθεν. Ἡ καὶ ἀμφω ταῦτόν ἐκ παραλλήλου δηλοῦσι. Ταῖς κέδρους δὲ αὐτὸν ἀπέικασε, διὰ τὸ ἀκαρπὸν ὕψος καὶ τὴν πικρίαν.

comparavit, eo quod altæ sunt, et infructuosæ, et

Καὶ παρήλθον, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν. Καὶ ἀφήκα τοῦτον οὕτως ἔχειν, καὶ εὐθὺς οὐκ ἔζη· τὸ γὰρ, ἰδοὺ, τὸ εὐθὺς ἐνταῦθα σημαίνει.

Καὶ ἐζήτησα αὐτὸν, καὶ οὐκ εὗρέθη ὁ τόπος αὐτοῦ. Καὶ μετὰ καιρῶν τῷ λογισμῷ ἐζήτησα αὐτὸν ἰδεῖν, καὶ οὐκ εὗρέθη ὁ τόπος αὐτοῦ, ὁ περιέχων αὐτόν, ὡς ὄντα. Πῶς γὰρ εὗρέθη, μὴ ὄντος αὐτοῦ; Ἡ τόπον αὐτοῦ τὸ σῶμα ὑποληπτέον· οἶκος γὰρ τοῦτο τῆς ψυχῆς ὄν, διαλύεται σαπέν.

[Si quæres, an habeat locum, nullum invenies:

Si quæres, an habeat locum, nullum invenies:

Φύλασσε ἀκακίαν. — Ἀπλότητα εἶπεν ὁ Σύμμαχος.

Καὶ ἴδε εὐθύτητα. Καὶ τήρησον τὴν ὀρθότητα.

Ὅτι ἐστὶν ἐγκατάλειμμα ἀνθρώπῳ εἰρηναίῳ. Ἐγκατάλειμμα λέγει τὸ μνημόσυνον· τοῦτο δὲ διτόν ἐστιν· ἢ ἐν παιδοποιίᾳ, ἢ ἐν ἀγαθοεργίᾳ.

Οἱ δὲ παράνομοι ἐξολοθρευθήσονται ἐπιτοαυτό. — Ἐπιτοαυτό, ἀντὶ τοῦ, Ὁμοῦ σὺν τῷ μνημοσύνῳ αὐτῶν, ὃ καὶ διὰ τοῦ ἐξῆς ἐσαφήνισε στίχου, εἰπὼν·

Τὰ ἐγκατάλειμματα τῶν ἀσεβῶν ἐξολοθρευθήσονται. Ἀσεβεῖς νόμι πάντας τοὺς πονηροῦς.

Σωτήρι δὲ τῶν δικαίων παρὰ Κυρίου, καὶ ὑπερασπιστῆς αὐτῶν ἐστὶν ἐν καιρῷ θλίψεως, καὶ βοηθήσει αὐτοῖς Κύριος, καὶ ῥύσεται αὐτούς, καὶ ἐξελεῖται αὐτούς ἐξ ἀμαρτωλῶν, καὶ σώσει αὐτούς, ὅτι ἠλίπισαν ἐπ' αὐτόν. Ὅρα πῶς τὴν ποικίλην παρὰ Θεοῦ τῶν δικαίων ἀντιλήψιν ποικίλως ἀπήγγειλε· διάφοροι γὰρ οἱ ταύτης τρόποι, καὶ διαφόρως ἐνεργούμενοι, κατὰ τὴν πολυποικίλον τοῦ

Θεοῦ σοφίαν. Σαφῆ δὲ τὰ ῥητά, καὶ οὐδὲν ἔχοντα A
δυσκατάληπτον.

Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ εἰς ἀνάμνησιν.

ΨΑΛΜΟΣ ΑΖ΄.

Οὗτος ὁ ψαλμὸς παραπλήσιός ἐστι τῷ ἕκτῳ, ἀπὸ
τῶν αὐτῶν ἀρχόμενος, καὶ ὁμοίως ἐκείνῳ τὰς διὰ
τὴν ἁμαρτίαν ἐπιανεχθείσας συμφορὰς ἀπολοφύρο-
μενος, καὶ παρακαλῶν ἀπαλλαγῆναι τούτων, καὶ
τυχεῖν ἀνέσεως. Εἰκόσ δὲ ῥηθῆναι καὶ τοῦτον, ὅτε
ὑπὸ Ἀβεσαλώμ ἐδιώκετο. Εἰς ἀνάμνησιν δὲ ἐπιγέ-
γραπται, δηλαδὴ τῶν πεπλημμελημένων, καὶ τῶν
διὰ ταῦτα κακοπαθειῶν τε καὶ συμφορῶν.

Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξης με, μηδὲ τῇ
ὀργῇ σου παιδεύσης με. Προειρηται τὰ περὶ τούτου B
τῶν ἐν τῷ ζ΄ ψαλμῷ· θυμὸν δὲ Θεοῦ καὶ ὀργὴν οὐ
πίθη οἰητέον, ἀλλὰ τὰς σφοδρωτάτας ἀποφάσεις,
τὰς ὀφειλομένας τοῖς ἁμαρτανούσι.

Ὅτι τὰ βέλη σου ἐνεπαύθησάν μοι. Βέλη Θεοῦ
νῦν τοὺς ἐλεγκτικούς (34) λόγους νόει, τοὺς διὰ τοῦ
προφήτου Νάθαν ἀφεθέντας (35) κατ' αὐτοῦ· ἢ
τοὺς κατὰ μοιχῶν καὶ φονέων νόμους, τοσοῦτον ἐμ-
παγέντας, ὡς νύττειν αἶμα καὶ ἀλγύνειν τὴν ψυχὴν
αὐτοῦ· ἢ βέλη, τὰς ἐκ τῶν ἐπιανεχθεισῶν συμφορῶν
ἐδύνας, βελῶν δίκην ἐκπειρομένας καὶ δακνύσας
τὴν καρδίαν. Βέλη δὲ καὶ αὐταὶ Θεοῦ λέγονται, ὡς
κατὰ παραχώρησιν αὐτοῦ ἐπαγόμενα. Τὸ δὲ ἔν- C
επαύθησαν, ὁ Σύμμαχος, καθήκοντο, εἶπε.
sione nobis inliguntur. Quod autem LXX dixerunt : *Infixæ sunt*, Symmachus reddidit : *Atti-
gerunt*.

Καὶ ἐπιστήριξας ἐπ' ἐμέ τὴν χεῖρά σου. —
Ἐπιστήριξας, ἀντι τοῦ, Πυκνῶς κατήνεγκας, ἐν
τῷ συνεχῶς μαστίζειν. Ἡ βαρεῖαν αὐτὴν ἐπι-
νεγκας, ὡς μὴ δύνασθαι με ταύτην ὑποφέρειν, βα-
ρέως κλήττουσαν· χεῖρα δὲ τὴν τιμωρητικὴν δύνα-
μιν ὑποληπτέον.

Οὐκ ἔστιν ἰασις ἐν τῇ σαρκὶ μου ἀπὸ προσώ-
που τῆς ὀργῆς σου. Τὸ Ἄπὸ προσώπου τῆς ὀ-
ργῆς σου, καὶ, Ἄπὸ προσώπου τῶν ἁμαρτιῶν μου,
καὶ, Ἄπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου, καὶ τὰ
τοιαῦτα, κατὰ περίφρασιν εἰρηται, ἀντι τοῦ, Διὰ τὴν
ὀργὴν σου, καὶ διὰ τὰς ἁμαρτίας μου, καὶ διὰ τὴν
ἀφροσύνην μου. Οὐκ ἔστιν οὖν, φησι, τῇ σαρκὶ μου
ἰασις, ἢ γον ἀπαλλαγῆ τῆς κακοπαθείας, ἢν αὐτὸς
ἐμαυτῷ ἐπίγαγον, διὰ τὴν ὀργὴν σου, τοῦτέστι, τὴν
ἀπειλήν σου, τὴν διὰ τοῦ προφήτου Νάθαν, ἢ τὴν διὰ
τῶν νόμων ἠπειλημένην. Περὶ τῆς τοιαύτης δὲ κα-
κοπαθείας ἐν ἑτέροις λέγει ψαλμοῖς· Ἐταπεινουν ἐν
ρηστειᾷ τὴν ψυχὴν μου· καὶ· Ἡ σὰρξ μου ἐλ-
λοιοῦτο δι' ἔλαιον· καὶ· Ἐκολλήθη τὸ ὄστρον
μου τῇ σαρκὶ μου· καὶ· Ἐκοιλίασά κράζων, καὶ
ἔδραχλιασεν ὁ λάρυγξ μου, καὶ τὰ τοιαῦτα.

³⁴ Psal. xxxiv, 13. ³⁵ Psal. cviii, 24. ³⁶ Psal. ci, 6. ³⁷ Psal. lxxviii, 4.

Variæ lectiones.

(34) ΑΙ. τοὺς ἐλεγκτούς.

(35) ΑΙ. ὠφθέντας.

ejus sapientiam. Aperta autem et clara sunt hæc
verba, nec aliquid habent perceptu difficile.

Psalmus ipsi David in rememorationem.

PSALMUS XXXVII.

Hic Psalmus consimilis est sexto psalmo. Simile
enim habet principium : et ita quemadmodum ille,
calamitates etiam deplorat, quæ Prophetæ de pec-
catis obvenerant. Ab illis præterea liberari postu-
lat, et requiem consequi. Par est autem composi-
tum fuisse hunc psalmum a beato David eo
tempore, quo persequebatur eum Absalon : cum
commissa olim a se delicta et præsentis calamita-
tes memoria repeteret ; ob quæ in rememorationem
inscribit.

VERS. 2. Domine ne in furore tuo arguas me, ne-
que in ira tua erudias me. In sexto psalmo jam
diximus, quæ ad præsentis versiculi expositionem
pertinent. Furorem autem et iram Dei, passiones
aut affectus in eo putare non debemus, sed vehe-
mentissimas suppliciorum sententias, quæ pecca-
toribus debentur.

VERS. 3. Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi.
Per sagittas Dei hoc in loco redargutionum sermone
intellige, quos ei dixerat propheta Nathan.
Vel leges adversus adulteros, et occisores prolatas,
quæ adeo illius cordi infixæ erant, ut stimulerent
eum assidue, et ejus animam summo afficerent
mœrore. Vel per sagittas dolores intellige, qui a
calamitatibus proveniunt, et sagittarum instar cor
nostrum pungunt ac penetrant, quique sagittæ
Dei merito appellari possunt, quia illius permis-
sione nobis inliguntur. Quod autem LXX dixerunt : *Infixæ sunt*, Symmachus reddidit : *Atti-
gerunt*.

Et firmasti super me manum tuam. Firmasti, hoc
est sæpius detulisti, dum assiduis me flagellis cordis ;
vel, gravem esse fecisti in me ictum manuum tuarum,
ita ut illius verbera ferre non possim. Per manum
autem castigandi potestatem intellige.

VERS. 4. Non est sanatio in carne mea a facie iræ
tuæ. Verba hæc A facie tiræ tuæ, et A facie peccato-
rum meorum ; item : A facie insipientiæ meæ, et alia
hujusmodi, per circumlocutionem dicta sunt, pro
eo quod est : Propter iram tuam, propter peccata
mea, propter insipientiam meam. Non est igitur
in carne mea sanatio, hoc est, liberatio ab illo malo,
quod ego ipse mihi intuli : atque hoc propter iram
tuam, ac minas tuas, quas mihi tuo nomine nun-
tiavit propheta Nathan. Vel propter iram, quam
legibus tuis comminaris. De hujusmodi autem
afflictione in aliis etiam psalmis tradit, dicens :
Humiliabam in jejuniis animam meam ³⁶ ; item :
Caro mea mutata est propter oleum ³⁷. Item :
Adhæsit os meum carni meæ ³⁸ ; et : Laboravi cla-
mans ; raucum factum est guttur meum ³⁹ ; et alia
hujusmodi.

Non est pax ossibus meis, a facie peccatorum meorum. Non est stabilitas, nec constantia in eis. Quia peccata enim mea contremiscunt: adeo prorsus concussa sunt.

VERS. 5. *Quoniam iniquitates meae supergressae sunt caput meum.* Auctae nimirum atque elevatae: magnitudinem enim ipsarum his verbis significat, quemadmodum et alibi multitudinem, dicens: *Multiplicatae sunt super capillos capitis mei*¹.

Sicut onus grave gravatae sunt super me. Et graves ac molestae mihi sunt, quia illarum memoriam ferre non possum. Vel eo quod oneris instar me incurvant. Solent enim qui maesti sunt proni in terram aspicere, quemadmodum et ii faciunt qui aliquid pondus ferunt.

VERS. 6. *Putruerunt, et corruptae sunt cicatrices meae a facie insipientiae meae.* Animae, inquit, meae cicatrices, quae ab igitis mihi diaboli sagittis factae sunt, putruerunt: neque id tantum in superficie, sed introrsus etiam penitus commareuerunt. Quibus verbis magnam animae lésionem significat, dum gravem negat se vulnerum olentiam ferre posse. Hoc autem factum est ob insipientiam meam; quia si sapientiam non amissem, non fuisset hoc pacto vulneratus. Considera etiam quomodo delicta sua augeat, et magno ea animi cum ardore fateatur. Dixit enim magna ea esse et gravia, et foetere insuper. Pœnitentiæ autem illud signum est vel maximum, cum quis putredinem sentit peccati, quia tunc vehementer illud abominatur.

VERS. 7. *Fatigatus et curvatus sum usque in finem.* Defatigatus sum ob ea quae commemoravi. Vel aliter: Dum sanare cupio corpus meum graviter affectum fatigatus, ac debilitatus sum et curvatus usque in finem, hoc est, omnino et prorsus.

Tota die contristatus ingrediebar. Quanquam rex essem, semper tamen in maestitia versabar, veluti qui a conscientia teste pungebar, et cui lætitia diffusum non dabatur.

VERS. 8. *Quoniam lumbi mei impleti sunt illusionibus.* Si affectus concupiscentiæ illusio est, et consequenter mendacium [potius, quam veritas], non est concupiscentia voluptas, sed umbra potius voluptatis. Hac de causa dicebat Apostolus: *Manete præcincti lumbos vestros in veritate*²; hoc est, in vera voluptate, quæ a castitate et temperantia oritur, atque a iustitia. Lumbos autem Symmachus dixit *latera*: et utroque sermone concupiscibilis animæ pars significatur. Nam juxta latera renes sunt, in quibus potissimum libidinis appetitus jacet. Ait igitur: Concupiscentia mea illusionibus dæmonis impleta est. Illusit enim eum dæmon, ad motus irritans iniquos et turpes.

¹ Psal. xxxix, 15. ² Ephes. vi, 14.

Οὐκ ἔστιν εἰρήνη τοῖς ὀστέοις μου, ἀπὸ προσώπου τῶν ἁμαρτιῶν μου. Οὐκ ἔστιν εὐστάθεια καὶ στερέωσις αὐτοῖς, διὰ τὰς ἁμαρτίας μου κλονουμένους καὶ τρέμουσιν.

Ὅτι αἱ ἄνομιαι μου ὑπερῆραν τὴν κεφαλὴν μου. Αὐξηθεῖσαι καὶ κορυφωθεῖσαι· τὸ μέγεθος δὲ αὐτῶν ἐνευθεν αἰνίττεται, καθάπερ ἀλλαχού τὸ πλήθος, ὡς τό· Ἐπληθύνθησαν ὑπὲρ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς μου.

Ὡσεὶ ὄντιον βαρὺ ἐβυρύνθησαν ἐπ' ἐμέ. Καὶ βαρεῖται μοὶ εἶσι, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι με τὴν μνήμην αὐτῶν βαρτάζειν, ἢ διὰ τὸ κάμπτειν με δίκην φορτίου· καὶ γὰρ οἱ σκυθρωπάζοντες εἰς γῆν βλέπουσιν, ὡσπερ οἱ ἀχθοφοροῦντες.

B *Προσώζεσαν καὶ ἐσάπησαν οἱ μώλωπές μου ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου. Θί μώλωπες τῆς ψυχῆς μου, οἱ γεγονότες ἐκ τῶν παπυρωμένων τοῦ διαβόλου βελῶν, προσώζεσαν, καὶ οὐκ ἐπιπολαίως ὤζεσαν, ἀλλὰ καὶ τέλεον ἐσάπησαν· διὰ τοῦτου δὲ τὴν λύμην τῆς ψυχῆς αἰνίττεται· ὡς μὴ δύνασθαι με τὴν δυσωδίαν ὑπομένειν· τοῦτο δὲ γέγονε διὰ τὴν ἀφροσύνην μου. Εἰ γὰρ μὴ ἀπόλεσα τὰς φρένας μου, οὐκ ἂν οὕτως ἐτραυματίσθην. Ὅρα δὲ ὅπως οὖζει τὰ πεπλημμελημένα, θερμῶς ἐξομολογούμενος· εἶπε γὰρ ὅτι μεγάλα εἶσι, καὶ ὅτι βαρεῖα· καὶ ὅτι δυσώδη. Σημεῖον δὲ μετανοίας, τὸ τῆς δυσωδίας τῆς ἁμαρτίας αἰσθάνεσθαι· τότε γάρ τις ὀλοσχερῶς βδελύσσεται ταύτην.*

C

Ἐταλαιπώρησα καὶ κατεκαμφθῆν ἕως τέλους. Ἀποκαμῶν πρὸς τὰ βήθεντα. Ἡ καὶ ἄλλως· Ἰατρύων αὐτὸν, οὕτω διακείμενον χαλεπῶς, ἐταλαιπώρησα, καὶ ἀσθενήσας, κατεκαμφθῆν· τὸ δὲ, ἕως τέλους, ἀντὶ τοῦ, Παντελῶς.

Ὅλην τὴν ἡμέραν σκυθρωπάζων ἐπορευόμην. Ἄει σκυθρωπάζων ἐπορευόμην, εἰ καὶ ἐν βασιλείᾳ διηγῶν, διακεντούμενο; ὑπὸ τοῦ συνειδήτους, καὶ διαγχεῖσθαι μὴ συγχωρούμενος.

Ὅτι αἱ ψόαι μου ἐπλήσθησαν ἐμπαγμάτων. Εἰ ἐμπαγμός ἐστι καὶ ψεύδος ἢ ἐμπαθὴς ἐπιθυμία, οὐκ ἔστιν ἡδονή, ἀλλὰ σκία ἡδονῆς· διό φησιν ὁ Ἀπόστολος· *Στήθε οὖν περιζωσάμενοι τὴν ὀσφύν ὁμῶν ἐν ἀληθείᾳ*, τοῦτέστι τῇ ἀληθινῇ ἡδονῇ, τῇ ἀπὸ σωφροσύνης καὶ δικαιοσύνης. Τὰς ψόας δὲ *λαγνάς* εἶπεν ὁ Σύμμαχος· σημαίνουσι δὲ καὶ ἀμφότερὰ ἐπιθυμητικὸν μέρος· περὶ ταύτης γὰρ οἱ νεφροὶ· καθ' οὓς αἱ ὀρέξεις τῆς συνουσίας συνίστανται. Φησὶν οὖν· Ἡ ἐπιθυμία μου ἐπλήσθη ἐμπαγμάτων τοῦ δαίμονος· ἐνέπαιξε γὰρ αὐτὴν (36), διεμεθίσας εἰς ἀτόπους καὶ παρανόμους κινήσεις.

Variae lectiones.

(36) Uterque codex habet αὐτὴν; at Latinus interpres legisse videtur αὐτόν.

Καὶ οὐκ ἔστιν ἰασις ἐν τῇ σαρκί μου. Καὶ λοι- A
πὸν ἐμπαιχθέντος μου, οὐκ ἔστιν ἄνεσις τῇ σαρκί
μου· κολάζω γὰρ αὐτήν, ὡς προεῖρηται, καὶ δίκαις
ἐπαιτῶ τῆς φιληθονίας.

Ἐκακώθη. Πεινήσας, διψήσας, ἀγρυπνήσας, χα-
μυνήσας, καὶ εἰ τι τοιοῦτον.

Καὶ ἐταπεινώθη ἕως σφόδρα. Τὸ, Ἔως σφό-
δρα, ἰδίωμα Ἑβραϊκόν, ἀντὶ τοῦ Αἰαν.

Ἐρυόμην ἀπὸ στεναγμοῦ τῆς καρδίας μου.
Ἄπὸ τῆς ἀγριότητος τοῦ στεναγμοῦ τῆς καρδίας
μου, κεντούμενης καὶ ὀδυνωμένης πικρῶς, ἐδόκουν
βρῦχειν ὡς λέων· τὸ γὰρ Ἐρυόμην, Ἐβρυχον εἴ-
πεν ὁ Ἀκύλας. Ἀμαρτωλὸς μὲν γὰρ εἰς βάθος κα-
κῶν ἐμπροσθῶν, καταφρονεῖ· δίκαιος δὲ καὶ τὰ ἐλά- B
χιστα τῶν ἀμαρτημάτων διαφερόντως δέδοικε.

Κύριε, ἐναντίον σου πᾶσα ἡ ἐπιθυμία μου.
Ἢ μετὰ τὴν ἀμαρτίαν· οἶδας γὰρ ὅτι σωτηρίας καὶ
ἀπαλλαγῆς τοῦ ἀλγους ἐπιθυμῶ.

Καὶ ὁ στεναγμὸς μου ἀπὸ σοῦ οὐκ ἀπεκρύβη.
Ἐνωτίῳ γὰρ τοῦτον, ὡς φωνὴν ἐκ βάθους ἀναφερό-
μενον (37).

Ἡ καρδία μου ἐταράχθη. Ὑπὸ τοῦ συνειδότος
καὶ τῆς μεταμελείας.

Ἐγκατέλιπέ με ἡ ἰσχὺς μου. Ταλαιπωρηθέντα,
καθὼς εἶρηται, πάσῃ κακοπαθείᾳ.

Καὶ τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν μου καὶ αὐτὸ οὐκ
ἔστι μετ' ἐμοῦ. Ἄπὸ τῆς ἀγαν σκληραγωγίας καὶ
τῶν πικρῶν (38) θακρῶν, εἰς ἀμβλωπίαν ἤλθον.
Ἔστι δὲ ἡ σύνταξις οὕτως· Καὶ τὸ φῶς τῶν ὀφθαλ-
μῶν μου ἀπὸ οὐκ ἔστι μετ' ἐμοῦ, ἀπολωλὴς, πε-
ριτῶς κειμένου τοῦ δευτέρου συνδέσμου. Ἡ φῶς
τῶν ὀφθαλμῶν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον ἀποπτάν ἐκ μέρους, διὰ τὴν ἀμαρτίαν. Τοῦτον
τὸν στίχον καὶ τὸν ἐξῆς τινες ὡς ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ
προρρήθηται περὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ νενοήκα-
σιν.

Οἱ φίλοι μου καὶ οἱ πλησίον μου ἐξ ἐναντίας
μου ἤγγισαν καὶ ἔστησαν. Τὸν Ἀχιτόφελ αἰνίττε-
ται, καὶ ἄλλους πολλοὺς τοιοῦτους. Οἱ φίλοι μου,
φῆσι, καὶ εἰ οικεῖοί μου ἀπ' ἐναντίας μου ἤλθον·
τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ, Ἠγγισαν καὶ ἔστησαν
κατ' ἐμοῦ, τοῦ Θεοῦ πάντως τοῦτο παραχωρήσαν-
τος, διὰ τὰ ἐμὰ πτώματα. Ἐντεῦθεν γὰρ μοι ἡ τῶν
συμφορῶν θάλασσα ἐπεκύμανε (39).

Καὶ οἱ ἐγγιστά μου ἀπὸ μακρόθεν ἔστησαν.
Τοὺς αὐτοὺς νοητέον, οἵτινες τῇ μὲν δυσμελείᾳ ἤγ-
γισαν, οἷα καταδιώκοντες· τῇ δὲ εὐνοίᾳ πόρρω
γεγόνασιν, ὡς ἀποστάντες τῆς φιλίας αὐτοῦ. Ἡ ἐτέ-

Et non est sanatio in carne mea. Et deinceps,
inquit, me ita illuso, nulla est requies carni mee.
Castigo enim eam, ut praedictum est, et illicitae ab
ea voluptatis poenas exigo.

Vers. 9. Afflictus sum. Fame, siti, vigiliis, hu-
mi cubando, et si quid aliud hujusmodi est.

Et humiliatus sum usque valde. — Usque valde,
idioma Hebraicum est, et idem significat, quod
valde.

Rugiebam a gemitu cordis mei. Ab acerbitate
gemitus cordis mei, qua cruciabar, rugire vi-
debar, ut leo. Nam quod LXX dixerunt, Rugie-
bam, Aquila reddidit: Freudebam [his autem
verbis beatus David rectam erga Deum mentem
suam omnibus patefacit]: nam peccator cum in
profundum malorum ceciderit, despiciere solet,
justus autem etiam minima quaeque peccata sem-
per veretur.

Vers. 10. Domine, coram te omne desiderium
meum. Desiderium scilicet quod post peccata mihi
innatum est. Nosti enim quod concupisco salutem
meam et a praesentibus angustiis ac doloribus
liberari.

Et gemitus meus a te non est absconditus. Per-
cipis enim illum auribus tuis, veluti vocem quam-
dam de profundo aliquo loco emissam.

Vers. 11. Cor meum turbatum est. A mea nimi-
rum conscientia atque a poenitentia.

Dereliquit me fortitudo mea. Omni videlicet pas-
sionis genere fatigatum, ut praedictum est.

Et lumen oculorum meorum, et ipsum non est
mecum. Propter valde duram ac peracerbam
vitam meam, et praesens assiduis lacrymis in hebe-
tudinem quamdam oculorum ac pene in caecitatem
deveni. Ordo autem sic fiat: Et lumen oculorum
meorum ipsum non est mecum: cum scilicet per-
ierit. Unde superflua jacet illa secunda con-
junctio et; vel, per lumen oculorum animae beati
David Spiritum sanctum intellige, qui ob patrata
ab eo scelera, magna ex parte avolaverat. Hunc
autem versiculum eum proxime subsequenti
quidam ex Christi persona proferendum intelligunt,
et loqui de discipulis.

Vers. 12. Amici mei et proximi mei adversus me ap-
propinquaverunt et steterunt. Subnotare videtur
Achitophalem atque alios hujusmodi multos. Amici
mei, inquit, et familiares mei venerunt adversum
me. Hoc enim significant verba illa: Appropinqua-
verunt et steterunt contra me; Deo scilicet ob pec-
cata mea id permittente, ex quibus hoc mihi ca-
lamitatum genus incubuit.

Vers. 13. Et qui juxta me erant, de longe steterunt.
De cisdem inimicis loquitur, qui odio quidem ap-
propinquaverunt, ut persecutores, et ab antiqua
benevolentia procul facti sunt, veluti discedentes

Variae lectiones.

(37) A1. Ἀναπεπόμμενον.
(38) A1. πυκνῶν.

(39) A1. Ἐπεκύμηνε.

ab amicitia. Vel, alios etiam amicos et subditos intelligere possumus, qui timore Absalonis a beato David ad illum deficiebant.

Et vim faciebant qui quærebant animam meam. Et angebant me, inquit, ii qui animam meam, hoc est, qui me ipsum quærebant, et omni arte mihi molestiam inferebant. Vei quærebant animam meam, ut auferrent eam, quemadmodum dixit in psalmo xxxix.

Et qui quærebant mala mihi locuti sunt vanitates. Et qui meam ruinam sitiabant, blasphemias adverstem me locuti sunt, conviciis atque calumniis me impetentes. Vanitates autem dixit veluti mendacia quædam, ac falsa.

Et dolos tota die meditabantur. Hoc est, insidias: quomodo nimirum me deciperent et comprehenderent.

VERS. 14. *Ego quasi surdus non audiebam.* Re vera quidem audiebam, sed audire non videbar, quia tacebam, et non conturbabar. Ipso enim Semel conviciis sese insectante atque maledicente, et plerisque aliis etiam idem facientibus, tacebat beatus David, quasi prorsus non audiens.

Et sicut mutus non aperiens os suum. Subaudiendum est verbum, *eram*. Consequens est autem, ut non loquatur quis ea quæ non audivit.

VERS. 15. *Et factus sum sicut homo non audiens, et non habens in ore suo redargutiones.* Hæc dicta sunt ad declarationem versicolorum proxime præcedentium. Redargutiones autem hoc in loco contradictiones vocat, per quas redarguere quis eos solet, qui male loquuntur.

VERS. 16. *Quia in te, Domine, speravi.* Mutus factus sum et tacui, quia te mihi iudicem futurum speravi. Mihi enim, inquit, vindicta, et ego retribuam, dicit Dominus.

Tu exaudies me, Domine Deus meus. Et quia tu omnia huiusmodi maledicta intelligis: et condignas calumniatoribus pœnas retribuēs. Vel, Tu eos exaudies, qui talia passi sunt, et tacent.

VERS. 17. *Quia dixi: Nequando supergaudeant mihi inimici mei.* Intra me ipsum enim cum funderem preces ad Deum, dixi, cupere me exaudiri, ne quando supergaudeant et delectentur super me inimici mei.

Et dum commoti essent pedes mei, super me magna locuti sunt. Et cum jam aversum esset iter meum a via divinorum mandatorum, illi statim pudendam quamdam ceperunt libertatem, gloriantes et jactantes, velle me interimere.

VERS. 18. *Quoniam ego in flagella paratus sum.* Quia ego post peccatum divino nudatus auxilio paratus fui iis qui castigare me voluerunt. Vel dictionem, *quoniam*, superfluum esse intellige [ut sæpe inveniri diximus], et ordo est: Ego ad correctionem et emendationem tuam semper paratus sum. Ob peccata enim mea eam promptus ac libens suscipio.

* Deut. xxxii, 35.

Α ρους ὑποληπτέαν, φυγόντας διὰ τὸν τοῦ Ἀβσαλώμ φόβον.

Καὶ ἐξεβιάζοντο οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν μου. Καὶ ἠνάγκαζον κακοῦντές με πάση μηχανῇ, οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν μου, τούτεστιν ἐμὲ, κατὰ περιφρασιν· ἢ οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν μου, ὥστε ἐξάραι αὐτήν, ὡς ἐν τῷ λθ' ψαλμῷ φησι.

Καὶ οἱ ζητοῦντες τὰ κακὰ μοι ἐλάλησαν ματαιότητας. Καὶ οἱ θέλοντες τὴν πτώσιν μου, ἐλάλησαν κατ' ἐμοῦ βλασφημίας, λοιδοροῦντές με καὶ διαβάλλοντες. Ματαιότητας δὲ ταῦτας ἐκάλεσεν, ὡς ψευδεις.

Καὶ δολιότητας ὄλην τὴν ἡμέραν ἐμελέτησαν. Ἐπιβουλὰς· πῶς ἂν ἀποστήσαντές με θηρεύσωιν.

Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ κωφὸς οὐκ ἤκουον. Τῇ μὲν ἀληθείᾳ, ἤκουον· τῇ δὲ δοκίσει, οὐκ ἤκουον, οἷα σιγῶν, καὶ μὴ ταρασσόμενος· ἀλλων τε γὰρ ὡς εἰκὸς, καὶ αὐτοῦ δὴ τοῦ Σεμεὲ προδιήλως ὑβρίζοντος αὐτὴν καὶ καταρωμένου, εἰσιγα, ὡς μὴ ἀκούων.

Καὶ ὡσεὶ ἄλαλος οὐκ ἀνόλων τὸ στόμα αὐτοῦ. Λσιπεὶ τὸ, ἤμην· τῷ γὰρ μὴ ἀκούειν ἀκόλουθον τὸ μὴ λαλεῖν, περὶ ὧν οὐκ ἤκουσε.

Καὶ ἐγενόμην ὡσεὶ ἄνθρωπος οὐκ ἀκούων, καὶ οὐκ ἔχων ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ἐλεγχμούς. Ταῦτα σαφηνιστικὰ τῶν προλαβόντων δυστήνων· ἐλεγχμοὺς δὲ λέγει τὰς ἀντιρήσεις, δι' ὧν τις ἐλέγχει τὸν κακῶς λέγοντα.

Ἵτι ἐπὶ σοι, Κύριε, ἤλπισα. Ἐκωφώθην καὶ ἐσίγησα, διότι παρὰ σοῦ ἤλπισα τυχεῖν ἐκδικήσεως. Ἔμοι γὰρ, φησὶν, ἐκδικησις· ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει Κύριος.

Σὺ εἰσακούσῃ, Κύριε, ὁ Θεὸς μου. Καὶ διότι σὺ ἐνωτισθήσῃ τὰς τοιαύτας βλασφημίας, καὶ ἀνταποδώσεις τοῖς ὑβρισταῖς. Ἡ, Σὺ ἐπακούσῃ τῶν τοιαύτων πασχόντων, καὶ σιγῶντων.

Ἵτι εἶπον· Μήποτε ἐπιχαρῶσί μοι οἱ ἐχθροὶ μου. Καὶ γὰρ εἶπον ἐν ἑμαυτῷ εὐχόμενος· Μὴ ἐπιχαρεῖσάν μοι ποτε οἱ ἐχθροὶ μου.

Καὶ ἐν τῷ σαλευθῆναι πόδας μου, ἐπ' ἐμὲ ἐμεγαλοβρόμῃθησαν. Καὶ ἰδοὺ περιτραπισίης τῆς πορείας μου ἀπὸ τῆς οδοῦ τῶν θεῶν ἐντολῶν, εὐθύς ἐλαθον αὐτοὶ παρρησίαν ἀναίσχυνης, μεγαλοβρόμῃθησαντες ἀνελεῖν με.

Ἵτι ἐγὼ εἰς μάστιγας ἔτοιμος. Διότι ἁμαρτήσας, καὶ γυμνωθεὶς τῆς θείας βοηθείας, πρόχειρος ἐγενόμην τοῖς κολάζειν ἐθέλουσιν. Ἡ τὸ μὲν ὅτι, διηγηματικῶς, περιττὸν νοήσεις· τὸ δὲ ἐξῆς· Ἐγὼ εἰς τὴν παρὰ σοῦ παιδείαν πρόχειρος, ἀπεκδεχόμενος αὐτὴν πάντοτε, διὰ τὰς ἁμαρτίας μου.

Καὶ ἡ ἀλγηθῶν μου ἐνώπιόν μου ἐστὶ διὰ παντός. Καὶ ἡ μὴμῆ τῆς ἀμαρτίας μου, ἡ ἀλγύνουσα μέ, πρὸ ὀφθαλμῶν μου ἐστὶν αἰεὶ, νύττουσα, καὶ οὐκ ἐπελαθόμεν ταύτης, ὡς τις ἀνάληγτος.

"Ὅτι τὴν ἀνομίαν μου ἐγὼ ἀναγγελεύω. Διότι τὴν ἀμαρτίαν μου ἐγὼ δημοσιεύσω, καὶ κατήγορος ἐμαυτοῦ γενήσομαι.

Καὶ μεριμνήσω ὑπὲρ τῆς ἀμαρτίας μου. Καὶ φρονίσω τῆς λατρίας αὐτῆς. Ἀδιαφόρως δὲ ἀνομίαν καὶ ἀμαρτίαν τὰ πλημμελήματα κέκληκεν.

Οἱ δὲ ἐχθροὶ μου ζῶσιν. Οἱ τῷ Ἀβεσαλώμ συστρατεύμενοι. Ζῶσι δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ἐβρώνται, ἀσθενήσαντος ἐμοῦ.

Καὶ κεκραταίωται ὑπὲρ ἐμέ. Τοῦτο τοῦ ζῶσιν ἐπεξηγητικόν. Ἡ τὸ μὲν ζῶσιν, ἀντὶ τοῦ Ὑγιαίνουσι· τὸ δὲ Κεκραταίωται, ἀντὶ τοῦ Ἐνεδυναμώθησαν.

Καὶ ἐπληθύνθησαν οἱ μισοῦντές με ἀδίκως. Οὐ μόνον ζῶσι καὶ κεκραταίωται, ἀλλὰ καὶ ἐπληθύνθησαν αὐξανόμενοι. Ἀδίκως· δὲ εἰσι μισοῦντες, ὡς οὐδὲν ἐβλογον ἐγκαλεῖν ἔχοντες· αἴτιον τοῦ μίσους.

Οἱ ἀνταποδιδόντες μοι κακὰ ἀντὶ ἀγαθῶν, ἐνδιδέβαλλον με, ἐπεὶ κατεδίωκον ἀγαθωσύνην. Τοῦτο διὰ τὸν Ἀβεσαλώμ· οὗτος γὰρ ἀμειδόμενος τὴν εἰς αὐτὸν ἀγαθότητα καὶ στοργὴν τοῦ πατρὸς φθόνῳ καὶ ἐπιβουλῇ, ἐνδιδέβαλεν αὐτὸν παρὰ τοῖς δικαιοσύναις ἐν ταῖς κρίσεσιν, ὡς ἀδικον καὶ παράνομον, προσεταιριζόμενος αἰεὶ τοὺς τοιοῦτους, ὡς ἡ τῶν Βασιλείων ἐδίδαξε βίβλος. Ἐνδιδέβαλλον δὲ με, φησὶ, διότι ἐξεζήτουν καὶ ἔστεργον τὴν ἀγαθωσύνην, καὶ οὐκ ἤθελον κακῶσαι αὐτὸν, οὕτω διακείμενον· ἐντεῦθεν γὰρ ἠβξῆσεν τὴν πονηρίαν, καὶ μοχθηρότερος γέγονεν. Ἡ ἀγαθωσύνην ἐνταῦθα λέγει τὴν δικαιοσύνην. Ἐλοιδύρει γὰρ με, φησὶ, διότι προτιμητέαν ἠγούμην τὴν δικαιοσύνην, καὶ οὐχ ὡς αὐτὸς ἠγάπων τὴν ἀδικίαν.

Μὴ ἐγκαταλίπης με, Κύριε ὁ Θεός μου, μὴ ἀποστῆξ ἅπ' ἐμοῦ. Μεμόνυμαι γὰρ ἀξιολόγου συμμαχίας, καὶ σὲ μόνον ἔχω βοηθὸν καὶ φύλακα.

Πρόσχες εἰς τὴν βοήθειάν μου, Κύριε τῆς σωτηρίας μου. Ἐπιμελήθητι τῆς βοήθειας μου. ἐξουσιαστὰ τῆς ἐμῆς ζωῆς. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν κατὰ τὴν ἱστορίαν ἠρμωσε τῷ Δαβὶδ· ἀρμόζει δὲ καὶ πᾶσι τοῖς ἐν ἀμαρτίαις, ἐφ' ὧν φίλους καὶ πλησίον εἴποιμεν ἀν τοὺς ἀγαθοὺς ἀγγέλους, οἳ χαίροντες ἐπὶ τοῖς κατορθώμασιν ἡμῶν, καὶ φιλάττοντες ἡμᾶς, ἐπειδὴν ἴδωσιν ἀμαρτήσαντας, ἐνώπιον ἡμῶν ἔρχονται καὶ ἴστανται ατυγνάζοντες· καὶ ἐγγιστα πρῶτον ὄντες, ὑστερον μακρύνονται, διὰ τὴν δυσωδίαν τῆς ἀμαρτίας. Λοιπὸν δὲ οἱ πονηροὶ δαίμονες ἐκδιάζονται ἡμᾶς εἰς χεῖρνα πταίσματα, καὶ λαλοῦσιν ἐν τοῖς ὤσιν ἡμῶν ἀφανῶς λόγους ματαίους καὶ φαύλους, καὶ δόλους ἡμῖν κατασκευάζουσιν· οἱ δὲ τὴν νῆψιν τοῦ Δαβὶδ ἀπομιμούμενοι, βύουσι τὰ ὧτα

Et dolor meus in conspectu meo est semper. Et commissorum a me delictorum memoria, quæ summo me dolore afficit, semper mihi ante oculos permanet: urgens nimirum ac stimulans, neque enim eorum oblitus sum, veluti is qui dolores nullos sentiam.

Vers. 19. Quoniam iniquitatem meam ego annuntiabo. Quia peccatum ego meum publicabo, et adversus memetipsum accusator accedam.

Et cogitabo pro peccato meo. Hoc est, sollicitus ero de medicina peccati. Indifferentem autem iniquitatem et peccatum posuit pro delicto.

Vers. 20. Inimici autem mei vivunt. Hi scilicet qui militant cum Absalone. Vivunt autem, hoc est, Potentes sunt, ego autem infirmus.

Et fortes fiunt super me. Verba hæc proxime superiore versiculo declarant. Vel Vivunt, hoc est, sani ac bene valentes sunt, et fortes fiunt, hoc est, aurescunt viribus.

Et multiplicati sunt qui oderunt me injuste. Non tantum vivunt et fortes fiunt, sed aucti et multiplicati sunt. Injuste autem oderunt me, quia nihil legitimum habent, in quo me accusare possint, aut dicere, dignum odio.

Vers. 21. Qui retribuunt mihi mala pro bonis, detrahebant mihi, quoniam sequebar bonitatem. Hoc dicit propter Absalonem, qui benignitati atque amori paterno invidiam atque insidias rependens, patrem calumniabat, quasi iniquum atque injustum regem, attrahens atque alliciens hoc pacto ad conspirationem eos qui ad regale patris iudicium accedebant, ut in libris Regum traditur. Calumniabantur autem me, inquit, quia ego bonitatem sectabar, vel quia illum ego sic se gerentem affligere ac castigare nolui. Hinc etenim illius semper magis crevit perversitas, hinc et scelestior se: per factus est. Vel, per bonitatem hic justitiam intelligit. Conviciabatur me, inquit, quia præponendam ego semper et præhonorandam esse justitiam censei, et quia ejus exemplo injustitiam non dilexi.

Vers. 22. Ne derelinquas me, Domine Deus meus, ne discesseris a me. Privatus enim sum opportuno omni auxilio, et te solum adiutorem ac custodem habeo.

Vers. 23. Intende in adiutorium meum, Domine Deus salutis meæ. Cura, inquit, ut adjuves ac tuearis me; te dico, in cujus potestate est vita mea. Et hæc quidem dicta sunt juxta historiæ sensum: juxta quem accommodari possunt verba psalmi beato David. Congruere vero etiam potest hic psalmus omnibus fidelibus qui in peccatis constituti sunt. Juxta quem sensum per amicos et proximos angelos bonos intellige, qui custodiunt nos, et lætari ac gaudere solent in iis omnibus quæ per virtutem a nobis administrantur; et contra, quoties nos peccare viderint, veniunt et consistunt coram nobis tristes ac mæsti; et primo quidem propius assistunt; deinde vero ob gravem peccatorum olentiam a nobis absistunt: unde postmo-

dum venientes maligni dæmones angunt nos, et in graviore lapsus deducunt: qui et in auribus nostris inanes sermones clam inserunt, et dolos adversum nos contexere semper moliantur. Verum omnes qui beati David sobrietatem imitari voluerint, obstruent sibi aures animæ, eosque nec ipso etiam sermone dignos putabunt, solum Deum in summum advocantes auxilium: tametsi ipsi dæmones, ob huiusmodi eorum pœnitentiam ac sobrietatem, assiduis rursus tentationibus vehementius affligere eos conentur et calumniis insuper impetant, ac diffamare eos apud omnes studeant, veluti peccatores.

In finem ipsi Idithum canticum ipsi David.
PSALMUS XXXVIII.

Abunde diximus in Proemio operis, quomodo hic psalmus sit beati David. Tametsi in inscriptione habeatur nomen Idithum. *In finem* vero inscribitur, quia humanæ naturæ tenuitatem deplorans, de illius etiam sine tractat, dicens: *Notum fac mihi, Domine, finem meum*, et quæ sequuntur.

VERS. 2. *Dixi: Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea.* Hunc psalmum Propheta noster composuit, eorum memor quæ passus est, quando Absalonem fugiebat. Fugiens enim, inquit, dixi in me ipso: In posterum ego custodiam vias meas; vias inquam linguæ meæ, id est, sermones meos, ita, ut lingua mea amplius non peccem, nec blasphemum aliquem emittam sermonem, qui ex pusillanimitate ut plurimum oriri solet. *Castigans enim castigavit me Dominus*. Quod autem apud Scripturam *sermones viæ* appellentur, testimonio est magnus Paulus ad Corinthios, dicens: *Misi vobis vias meas*.

Posui ori meo custodiam, cum consistere peccator adversum me. Lingua ad peccatum promptissima est, atque ideo multa circa eam providentia usus est. Consistere autem hoc in loco posuit, pro dimicare seu contendere. Peccatorem vero Semei appellat, eum ob perditos semper ejus mores, tum etiam ob summam illam impudentiam ac sævitiam, quam tunc temporis magis privatim ostenderat. Insectabatur enim beatum David, lacerans eum ac vituperans et lapides jaciens. Contumelia, inquit, ab eo affectus sum, et tacui, nihil ei prorsus respondens.

VERS. *Obmutui et humiliatus sum.* Obmutui sponte mea nimirum ac volens, et humiliatus sum, eum memoria repeterem, ob commissa a me peccata illum adversum me insurgere.

Et silui ex bonis. Ex bonis, hoc est, ex bonitate. Et cum possem illum ulcisci, nolui ob modestiam: unde cum socius quidam beati David adversus hunc Semei conviciantem irrueret, gladio illum occisurus, detestus ab eo fuit, quinimo et rationem addidit, dicens: *Dimitte eum, ut maledicat tibi.* *Dominus enim dixit ei, ut maledicat David*, et quæ sequuntur.

* Psal. cxvii, 18. † I Cor. iv, 17. ‡ II Reg. xvi, 10.

Variæ lectiones.

(40) Redundare videtur τὸ ἦ.

τῆς ψυχῆς, καὶ οὐδὲ λόγου τούτους ἀξιοῦσι· μόνον δὲ τὸν Θεὸν ἐπικαλοῦνται πρὸς ἄμυναν. Οἱ αὐτοὶ δὲ πάλιν διαίμονες, καὶ διότι αἰροῦνται τὴν ἀγαθὴν μετένοταν οἱ ἐκνήψαντες, σφοδρώτερον κακοῦντες αὐτοὺς διὰ συνεχῆς πειρασμῶν, ἔτι καὶ διαβάλλουσι παρὰ πάνσιν ὡς ἁμαρτωλοὺς.

Εἰς τὸ τέλος τῷ Ἰδοθούμ ᾠδὴ τῷ Δαβίδ.
ΨΑΛΜΟΣ ΑΗ΄.

Ὅπως μὲν τοῦ Δαβίδ ὢν ὁ ψαλμὸς, καὶ τὸν Ἰδοθούμ ἔχει προεπιγεγραμμένον, ἰκανῶς εἰρήκαμεν ἐν τῷ προοίμῳ τῆς ὅλης βίβλου. *Εἰς τὸ τέλος* δὲ φησι, διότι τραγωδῶν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν εὐτέλειαν, περὶ τοῦ τέλους αὐτῆς διέξεισι· *Ἐγώρισέν μοι, Κύριε, λέγων, τὸ πέρας μου, καὶ τὰ ἐξῆς.*

Εἶπα· Φυλάξω τὰς ὁδοὺς μου, τοῦ μὴ ἁμαρτάνειν με ἐν γλώσση μου. Καὶ τοῦτον εἰρηκε τὸν ψαλμὸν μνημονεύων ὢν κέπονθεν ὅτε τὸν Ἀβισσαλώμ ἐφραυγεν. Ἀποδιδράσκων γάρ, φησὶν, εἶπα ἐν ἑαυτῷ, ὅτι τοῦ λοιποῦ φυλάξω τὰς ὁδοὺς μου, τὰς ἐπὶ γλώττης, ἕτοι τοὺς λόγους μου, ὥστε μὴ ἁμαρτάνειν με, διὰ γλώσσης βλάσφημον λόγον ἐκ μικροψυχίας προέμενον. *Παιδεύων γὰρ ἐκαίδευσέ με ὁ Κύριος.* Ὅτι δὲ καὶ οἱ λόγοι ὁδοὶ λέγονται, φησὶν ὁ μέγας Παῦλος πρὸς Κορινθίους· *Ἐπεμφθε ὑμῖν Τιμόθεον, ὃς ὑμᾶς ἀναμνήσει τὰς ὁδοὺς μου.* *vobis Timotheum qui vobis in memoriam reducere*

Ἐθέμην τῷ στόματι μου φυλακὴν, ἐν τῷ συστήναι τὸν ἁμαρτωλὸν ἐναντίον μου. Προχειρότατον εἰς ἁμαρτίαν ἢ γλῶσσα· διὰ τοῦτο καὶ πολλὴν αὐτῆς πρόνοιαν ἐποίησατο. *Συστῆναι μὲν ἐνταῦθα τὸ, παρατάττεσθαι· ἁμαρτωλὸν δὲ λέγει τὸν Σεμεί· ἢ (40) διὰ τὸν ἡμελημένον αὐτοῦ βίον, καὶ διὰ τὴν τὴν καὶ αὐτὰ ἀναισχυντίαν καὶ ἀπήνειαν· παρείπετο γὰρ προπηλακίζων, καὶ λιθοβολῶν. Φησὶν οὖν· Ὑβριζόμενος ὑπ' αὐτοῦ, σεσγῆσα πρὸς αὐτόν.*

Contumelia, inquit, ab eo affectus sum, et tacui,

Ἐκωφώθην καὶ ἐταπεινώθην. Ἐκὼν, μνημονεύσας, ὅτι διὰ τὰς ἁμαρτίας μου καὶ οὕτως κατεξανέστη μου.

Καὶ ἐσίγησα ἐξ ἀγαθῶν. Ἐξ ἀγαθότητος· δυνόμενος γὰρ αὐτὸν ἀμύνασθαι, οὐκ ἠθέλησα δι' ἐπιείκειαν. *Εἰς γὰρ τῶν περὶ Δαβίδ ὁρμήσας ἀνελθὲν αὐτόν, ἐπιστάθη παρ' αὐτοῦ, φησάντος· Ἄρασε αὐτόν καταρῶσθαι με, διότι Κύριος εἶπεν αὐτῷ κακολογεῖν τὸν Δαβίδ, καὶ τὰ τοιαῦτα.*

Καὶ τὸ ἄλγημά μου ἀνεκαιρίσθη. Καὶ ὁ δὲ τὰς ἀμαρτίας μου πόνος ἀνεκαιρίσθη τῇ μνήμῃ· τότε γὰρ ἔγνω σαφῶς, ὅτι δίκαιος εἶναι τῶν παπλημμελημένων.

Ἐθερμάνθη ἡ καρδία μου ἐντός μου. Ὑβρίζμενος, ἐπιρῶθην ὑπὸ τοῦ θυμοῦ· ἐμακροθύμησα δέ. Ἐντός μου δὲ εἶπε, δηλῶν ὅτι οὐκ ἐξέφηνε τὸν θυμόν· τὸ μὲν γὰρ μὴ παθεῖν ὅλως παρὰ (41) τὴν ὕβριν, τελείου· τὸ δὲ πρῶως ἐνεγκεῖν, προκόπτοντος.

si contumeliam omnino non sentiat, et ex ea nihil prorsus patiatur : quod si quis sentiat, modeste tamen ac mansuete eam perferat, proficere is dicendus est in virtute, tametsi adhuc perfectus non sit.

Καὶ ἐν τῇ μελέτῃ μου ἐκκαυθήσεται πῦρ.

Καὶ ἐν τῷ μελετῆν με καὶ ἀναπολεῖν ἃ πέπραχα πονηρά, καὶ ἃ πάσχω θεινά, ἀεὶ ἀναφλεγῆσεται μοι πῦρ λύπης, ἐμπιπρῶν τὴν ἐμὴν ψυχὴν.

Ἐλάλησα ἐν γλώσσῃ μου. Πρὸς μὲν τὸν ἔθορον, εἰγήσας· πρὸς δὲ τὸν Θεόν, ἐλάλησεν. Ἐν γλώσσῃ μου δὲ, ὡς ἐν ψιθυρισμῷ. Ἐἵτα λέγει καὶ τί ἐλάλησε.

Γνώρισόν μοι, Κύριε, τὸ πέρας μου. Πότε εἶπαι, ἢ ὅποσον εἶπαι· Μέχρι γὰρ πότε τὰ λυπηρά ;

Καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν μου τίς ἐστιν, Ἰνα γνῶ, τί ὕστερα. Καὶ γνώρισόν μοι τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν τῆς ὅλης μου ζωῆς, πόσος ἐστὶ σύμπερας, ἵνα συναριθμήσας τὰ ἔτη ὅσα μέχρι τοῦ νῦν ἐζήσα, γνῶσωμαι τὸ λοιπὸν· τὸ γὰρ μέτρον μαθῶν, οὐ τὴν τυχοῦσαν ἐντεῦθεν ἔξω παραμυθίαν τῶν ἀπαγομένων μοι συμφορῶν.

Ἰδοὺ παλαιστὰς ἔθρον τὰς ἡμέρας μου. Μέτρα διὰ χειρὸς εἰσιν, ὄργυια, πῆχυς, παλαιστής, σπιθαμή. Ἔστιν οὖν ὁ παλαιστής τὸ πάντων τούτων ἐλάχιστον, ἃς ἀποτελεῖται τῇ συμπηξίῃ μόνον τῶν τεσσάρων δακτύλων, τριτημόριον δὲ τῆς σπιθαμῆς. Διὰ τοῦτο τοῖσιν τὴν ὀλιγότητα τοῦ μέτρου τῆς ἐπιλοῦπου ζωῆς αὐτοῦ παρέστησαν, παλαιστὰς εἰπὼν τὰς ἡμέρας, ἀντὶ τοῦ, ἐλάχιστους εἰς μέτρον, ὡς καὶ ὁ παλαιστής.

Ἡ Παλαιστὰς, ἀντὶ τοῦ, Ἐναγωνίου, ἐπιμόχθους, πάλης μεστάς· λέγει δὲ, ὡς εἰρηται, τὰς λιπούσας, καὶ ὅτι ὀλίγον ἐπιζήσεται οὕτως· φησὶ γὰρ ἐν ἑτέρῳ ψαλμῷ· Τὴν ὀλιγότητα τῶν ἡμερῶν μου ἀνάγνωται μοι. Πόσον δὲ εἶπαι τὸ ὀλίγον, ἀγνοεῖ, καὶ τοῦτο ζητεῖ μαθεῖν. Ὀλίγον δὲ καλεῖ τὸ λεῖπον πρὸς σύγκρισιν τοῦ πλήθους τῶν παρεληλυθότων ἐνιαυτῶν τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Χρὴ δὲ γινώσκειν ὅτι τὸ Ἰδοὺ, ἐπιβόημα μὲν ἐστὶ· κέχρηται δὲ τούτῳ συνεχῶς ἢ τῶν Ἐβραίων διὰ λέκτους· σημαίνει δὲ, καθολικώτερον εἰπεῖν, ἢ δεῖξιν, ἢ ἐγγύτητα. Ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος, τὸ, ὡς ὄρα, δηλοῖ, ὅτι ἐστὶ δεξιῶς, ὡς περ πάλιν ἐγγύτητος τὸ· Παρῆλθον, καὶ Ἰδοὺ ὅσα ἦν· ἐγγύτης γὰρ χρόνου, τὸ εὐθύς.

Intelligit autem, ut diximus, Propheta reliquos vitæ suæ dies, dicens quod parvo quidem tempore victu-

Et dolor meus renovatus est. Et dolor, inquit, qui mihi de peccatis provenit, ea memoria renovatus est. Tunc enim manifeste cognovi me peccatorum delictorum luere.

Vers. 4. Calefactum est cor meum intra me. Cum afficeret me Semei contumelia, tametsi id patienter tulerim, præ ira tamen intra me inflammatus sum. Intra me autem dixit, ut ostenderet quod huiusmodi iram externis non demonstravit. Cæterum illud perfecti hominis est, et absolutæ prorsus virtutis, si contumeliam omnino non sentiat, et ex ea nihil prorsus patiatur : quod si quis sentiat, modeste tamen ac mansuete eam perferat, proficere is dicendus est in virtute, tametsi adhuc perfectus non sit.

Et in meditatione mea exardescet ignis. Meditando, inquit, et revolvendo prava opera, quæ commisi, et mala quæ patior, semper me dolorum meorum ignis inflammabit, et animæ meæ incendium augebit.

Vers. 5. Locutus sum in lingua mea. Erga inimicum quidem tacuisti, ut vidimus : ad Deum vero locutus est. Et quod ait, in lingua mea, idem nunc sibi vult, ac si diceret, sensim, quiete, ac quasi in susurro locutus sum. Deinde dicit, quid locutus sit.

Notum fac mihi, Domine, finem meum. Quando erit, aut qualis erit. Usquequo, inquit, tristitia perseverabunt ?

Et numerum dierum meorum quis est, ut sciam quid desit mihi. Significa mihi, inquit, numerum dierum totius vitæ meæ, quotus sit universus, ut connumeratis annis meis, quoscunque hactenus vixi, sciam quod reliquum est. Nam si mensuram annorum illorum didicero, non vulgarem inde consolationem habebō in calamitatibus meis.

Vers. 6. Ecce mensurabiles posuisti dies meos. [Quod interpret mensurabiles dixit in Græco legitimus παλαιστὰς, quam dictionem juxta unum sensum Latine dicere possumus, palmares. Verum ut clarior Propheta mentem percipias, sciendum est, quod] variæ sunt mensuræ, quæ manibus fieri solent. Ulna videlicet, cubitus, palmus, et palæste : de qua nunc loquitur Propheta, et quam nos palmam dicere possumus. Conficitur autem palæste seu palma, conjunctione quatuor digitorum, et est tertia pars palmi, et minima est omnium mensura. Hoc nomine igitur paucitatem dierum vitæ suæ declaravit, palmares appellans dies suos, quasi mensura modicos ac breves ; et quia diximus dictionem παλαιστὰς alium sensum posse recipere, alteram consequenter versiculi lectionem attingemus, juxta quam legere possumus : Ecce contentiosos sen laboriosos posuisti dies meos : hoc est, certaminis ac pugnae plenos [descendere enim etiam potest ea dictio a palæstra, quæ tam apud Græcos quam apud Latinos luctationem significat. In lucta autem, labore ac contentione multa utimur]. In-

Variæ lectiones.

(41) Al. πρὸς.

rum se novit ; at tamen, quod ignorat, quanta futura sit hæc paucitas temporis : et ideo alibi etiam dicit : *Paucitatem dierum meorum nuntia mihi*⁶ ; et hoc est, quod in præsentem etiam significari sibi a Deo cupit. Modicum præterea dici potest hoc reliquum vite temporis, ad comparationem jam transactæ vitæ. Illud præterea non omittendum duxi, videt dictio, *ecce*, adverbium est, et frequenter ab Hebræis usurpatur ; atque (ut in universum dicam) aut aliquid demonstrat, aut proximum tempus notat ; priori modo, hic sumitur ; altero alibi usum vides Prophetam in illis verbis : *Pertransivi, et ecce non erat*⁷. Quod idem sibi vult, ac si dixisset : Et statim ad nihilum redactus est.

Et substantia mea quasi nihilum coram te. Hoc in loco incipit palam facere, quod exilis et fragilis sit humana natura, et ait : Substantia mea, seu essentia mea, hoc est, ego ipse sum quasi nihilum, si ad beatitudinem et aternitatem tuam fuero comparatus. Ita enim significat, quod ait : *Coram te. Tu enim, ut alibi ait, idem ipse es, et anni tui non deficient, ego autem immutatus sum*, et pro rege exsul factus ; et *dies mei sicut umbra prætereunt*⁸.

VERS. 7. Verumtamen universa vanitas. Dictionem *verumtamen* quidam hic superfluum esse opinantur ; alii vero positam esse dicunt pro *certe*. Cum animadvertisset igitur beatus David, quæ majorum suorum tempore facta fuerant, et quæ tunc temporis fierent, omnia vanitate latescere, hoc est, incertitudine et instabilitate summa constare, veluti opes, gloriam, imperia, juventam, pulchritudinem, vires, et alia hujusmodi, [sententiam suam universali hoc sermone posteris testatam reliquit] quo tamen non animi dotes, ob summam fortunæ bona complexi intelligas.

Omnis homo vivens. Hoc est, humana omnis vita. Est autem hic modus loquendi Hebræis peculiaris, juxta illud : *Omnis homo mendax*⁹, pro, Humana omnis opinio falsa. Omnis igitur humana vita vanitas est, quod ad præcedentis versiculi declarationem pertinet. Per humanam vero vitam, carnalem intelligit et spiritus expertem.

Verum in imagine pertransit homo. Dictionem, *verum*, hoc in loco pari modo posuit pro *vere*, seu *certe*. *In imagine* autem, hoc est, instar imaginis. Nam quemadmodum depicta imago nullam de pulchritudine sua aut de colorum varietate, aut alia hujusmodi re commodum capit, ita nullum homo ab humana felicitate fructum decerpit. Vel *in imagine*, id est, in umbra ; propter humanarum videlicet rerum inconstantiam.

Verumtamen frustra conturbatur. — *Verumtamen* hic posuit pro, Cæterum. Quod reliquum est, inquit, frustra homo fatigatur et distrahitur.

Thesaurizat et ignorat cui congregabit ea. Et, quod omnium molestissimum est, hæredem non dignoscit suum : cum angustias et labores in congerendis divitiis non mediocres sit passus, fructus demum et commoda alteri et ignoto hæredi reponit.

⁶ Psal. ci, 24. ⁷ Psal. xxxvi, 35. ⁸ Psal. ci, 28. ⁹ Psal. cxv, 11.

Variæ lectiones.

(42) Αιδendum fortasse κατὰ τὸ, vel ὡς τὸ.

Kal ἡ ὑπόστασις μου, ὡσεὶ οὐδὲν ἐνώπιόν σου. Ἐντεῦθεν ἀρχεται φαυλιζειν τὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως πρόσκαιρον καὶ ἐπίκαιρον· φησὶ γὰρ ὅτι ἡ ὑπόστασις μου, τουτέστιν ἡ ὑπαρξίς μου, ὅ ἐστιν ὄλος, ὡσεὶ οὐδὲν εἰμι πρὸς τὴν σὴν μακαριότητα καὶ αἰδιότητα. Τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ, Ἐνώπιόν σου. Σὺ μὲν γὰρ ὁ αὐτός εἰ, καὶ τὰ ἔτη σου, φησὶν, οὐκ ἐκλείψουσιν· ἐγὼ δὲ ἡλλοιωμαι, φυγὰς αὐτὸς βασιλείως γενόμενος· καὶ αἱ ἡμέραι μου ὡσεὶ σκιὰ παράγουσι.

Πλὴν τὰ σύμπαντα ματαιότης. Τὸ Πλὴν ἐνταῦθα περιττόν τινες ἐνόμισαν· οἱ δὲ φαίνονται τοῦ ἀληθῶς κείσθαι τοῦτο. Ἀπιδὼν οὖν ὁ Δαβὶδ εἰς τε τοὺς παλαιούς καὶ εἰς τὰ καθ' ἑαυτὸν, καὶ σκεψάμενος ὅτι ἀνώμαλος ὁ βίος καὶ ἀπιστος ἀποφαινεταί, ὅτι τὰ σύμπαντα ἀληθῶς ματαιότης, τουτέστιν ἀδέβαια, καὶ πλούτος, καὶ δόξα, καὶ νεότης, καὶ κάλλος, καὶ μέγεθος, καὶ δύμη, καὶ ἀπλῶς ὅσα ἀνθρώπινα ἀγαθὰ. Δῆλον δὲ ὅτι τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ διαφερόντως ὑπεξήρηνται τῆς τοιαύτης ἀποφάσεως· earum excellentiam, sed corporis tantum et

Πᾶς ἄνθρωπος ζῶν. Ἄντι τοῦ, Πᾶσα ἀνθρωπίνη ζωὴ σχῆμα δὲ καὶ τοῦτο τῆς Ἐβραϊστικῆς φωνῆς (42)· Ἄνθρωπος ψεύστης, ἀντι τοῦ, Πᾶσα ἀνθρωπίνη δόξα, ψευδής. Πᾶσα οὖν, φησὶν, ἀνθρωπίνη ζωὴ ματαιότης. Ἐφερημνευτικὴν δὲ τοῦτο τοῦ, Τὰ σύμπαντα ματαιότης. Ἀνθρωπίνην δὲ ζῶην λέγει τὴν σαρκικὴν, ἀλλ' οὐ τὴν πνευματικὴν.

Μέντοι γὰρ ἐν εἰκότι διαπορεύεται ἄνθρωπος. Τὸ Μέντοι γὰρ, καὶ τὸ Μενούν γὰρ, τὸ ὄντως δηλοῦσι· τὸ δὲ, Ἐν εἰκότι, ἀντι τοῦ, Δίκην εἰκόνο· βίολ. Ὅσπερ γὰρ τὴν γεγραμμένην εἰκόνα οὐδὲν ὠφέλει τὸ ἀπὸ τῶν χρωμάτων κάλλος, ἢ μέγεθος, ἢ ὅσα ἐκ τούτων, οὕτως οὐδὲ τὸν ἄνθρωπον ὀνήνησιν ἡ ἀνθρωπίνη μακαριότης. Ἡ Ἐν εἰκότι, ἀντι τοῦ, Ἐν σκιά, διὰ τὸ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἀδέβαιον.

Πλὴν μάτην ταρασσεται. Τὸ ἐνταῦθα Πλὴν, ἀντι τοῦ Λοιπὸν, κείται. Μάτην, φησὶν, ἀγωνίζεται καὶ περισπάται.

Θησαυρίζει, καὶ οὐ γινώσκει τίνοι συνάξει αὐτὰ. Καὶ τὸ χαλεπώτερον, ὅτι περὶ συλλογὴν χρημάτων ταλαιπωρούμενος, οὐδὲ τὸν κληρονόμον ἑαυτοῦ γινώσκει. Καὶ ἡ μὲν συντριβὴ τοῦ συνάγοντός ἐστι, τὸ δὲ κέρδος, ἄλλου.

Kal nũn, τίς ἡ ὑπομοιρή μου; οὐχὶ Κύριος; A
 Καὶ λοιπὸν τούτων οὕτως ἔχόντων, τίς ἡ ἐλπίς μου; οὐχὶ Κύριος μόνος; Κατ' ἐρώτησιν δὲ τὸν στίχον ἀναγνωστέον.

Kal ἡ ὑπόστασις μου παρὰ σοῦ ἐστι. Καὶ ἡ ὑπερξίς μου, λέγω δὲ αὐτὸ τὸ ὅπως εἶναι με, ἀπὸ σοῦ ἐστι. Διὸ φρόντισον τοῦ σοῦ πλάσματος, εὐγνωμόνως ἐπιγινώσκοντος τὸν ἴδιον πλάστην.

Ἀπὸ πασῶν τῶν ἀνομιῶν μου ῥύσαι με. Αἱ ἀνομίαι γὰρ ἐπάγουσι τοὺς πειρασμούς· ὅθεν τῶν αἰτίων ἀπαλλαγῆναι παρακαλεῖ. Ἡ καὶ ἀνομίας τροπικῶς καλεῖ τοὺς πειρασμούς, ἀπὸ τῶν αἰτίων τὰ αἰτιατά.

Ὅνειδος ἀφροσι ἔδωκάς με. Τῷ Σεμεὶ· ὠνεῖδιζε γὰρ αὐτὸν, ἄνδρα παράνομον καὶ ἄνδρα αἰμάτων ἀποκαλῶν. Ἐπανάλαβε δὲ τὸν λόγον, εἰς οἶκτον τὸν εὐσπλαγχνον διὰ τῆς συνεχοῦς ἐλεηνολογίας ἐπισπώμενος. Ὅνειδίζει καὶ ὁ διάβολος τοῖς ἡτιτωμένοις ὅτι αὐτοῦ τὴν τοιαύτην ἤταν.

Ἐκωφώθη. Ἐκὼν, ὥστε μὴ ἀκούειν δοκεῖν.

Kal οὐκ ἤνοιξα τὸ στόμα μου. Οὐκ ἀντεῖπον ὄλω.

Ὅτι σὺ ἐποίησας. Ὅτι σὺ προσέταξας ἐκεῖνω μὲν, ὀβριζέιν με· Κύριος γὰρ, φησὶν, *εἶπεν αὐτῷ κακολογεῖν τὸν Δαβὶδ*· ἐμοὶ δὲ, σιγᾶν. *Ἡμαρτες γὰρ, φησὶν, ἡσύχασον.*

Ἀπόστησον ἀπ' ἐμοῦ τὰς μάστιγὰς σου. Τοῦς κατὰ τὴν παραχώρησιν ἐπαγομένους ἐξωθεν πειρασμούς, καὶ τὰς ἐνδοθεν ἀπὸ τοῦ συνειδήτους πληγὰς.

Ἀπὸ γὰρ τῆς ἰσχύος τῆς χειρός σου ἐγὼ ἐξέλειπον. Χεῖρα νῦν τὴν κολαστικὴν δύναμιν λέγει· *Ἐξέλειπον* δὲ, ἀντὶ τοῦ, Τέλειον ἡσθένησα. Σκόπει δὲ, πῶς ἐν μὲν τῷ προλαβόντι ψαλμῷ, παρέχων ἑαυτὸν ταῖς παιδευτικαῖς πληγαῖς, ἔλεγεν, *Ὅτι ἐγὼ εἰς μάστιγας ἔτοιμος*· νῦν δὲ μαστιγωθείς ἱκανῶς, ἀνεθῆναι καθικετεύει, μήπως τῇ περισσοτέρᾳ λύτῃ καταποθῆ.

Ἐν ἐλεγμοῖς ὑπὲρ ἀνομίας ἐπαιδεύσας ἄνθρωπον. Ἐν τῷ ἐλέγγειν, τουτέστιν λατρεύειν, ἐπαιδεύσας ἄνθρωπον, ἔνεκεν ἀνομίας, οὐ δι' ἑταρόν τι. Ὡστε σωτήριος ἡ παιδεία σου· ἄνθρωπον δὲ λέγει ἑαυτόν.

Kal ἐξέτηξας ὡς ἀράχην τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Καὶ ἐλέπτυνας ταύτην τοῖς πειρασμοῖς, περικαθαίρων τὸ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας πάχος αὐτῆς· λεπτότατον δὲ ζῶον, ὁ ἀράχης, καὶ μᾶλλον ἐπὶ τοῖς σκέλεσι. Παχύνει μὲν γὰρ τὴν ψυχὴν ἡ ἁμαρτία· λεπτύνει δὲ ἡ κακοπάθεια.

Πλὴν μάτην πᾶς ἄνθρωπος. Πάλιν ἐπανάλαβε

Vers. 8. Et nunc, quæ expectatio mea? nonne Dominus? Cæterum, inquit, rebus sic se habentibus, quænam est spes mea, nonne solus Dominus? Per interrogationem autem legendus est hic versiculus.

Et substantia mea a te est. Et essentia mea, totum nimirum esse meum, a te est. Curam igitur habeto creaturæ tuæ, quæ grata mente suum agnoscit factorem.

Vers. 9. Ab omnibus iniquitatibus meis eripe me. Iniquitates enim causa esse solent tentationum et calamitatum. Ab hujusmodi igitur causa liberari optat. Vel, per iniquitates figurate tentationes intelligit, veluti effectum a causa.

Opprobrium insipienti dedisti me. Ipsi Semei nimirum, qui me conviciis impetuit, iniquum et sanguinarium appellans. Reassumpsit autem sermonem Propheta, et per crebram miseriarum suarum commemorationem misericordem Deum magis ad misericordiam trahit. Solet etiam dæmon iis qui a se victi fuerint, victoriam suam improperare, atque in illos probra jacere.

Vers. 10. Obsurdus. Sponte mea nimirum, adeo ut non audire visus sim.

Et non aperui os meum. Neque aliquid contra dixi.

Quoniam tu fecisti. Quia, inquit, tu ei mandasti ut mihi conviciaretur. *Dominus enim, inquit, dixit ei, ut malediceret David* 10; et mihi etiam jussit, ut tacerem: *Peccasti enim, inquit, tace* 11.

Remove a me plagas tuas. Tentationes videlicet et calamitates quæ mihi exterius permissione tua, et stimulos, qui interius a mea inferuntur conscientia.

Vers. 11. A fortitudine manus tuæ ego defect. Per manum hic puniendi potentiam intelligit. *Defeci, inquit, hoc est, debilitatus sum.* Illud considera, quomodo in præcedenti psalmo Propheta, flagellis se erudiendum exponens, diceret: *Quoniam in flagella paratus sum* 12, et nunc eis gravius percussus, solvi rogat, ne ampliori absorberetur tristitia.

Increpationibus propter iniquitates erudisti hominem. Dum increpas, inquit, et redarguis, hoc est, dum pie mederis, erudisti hominem: atque hoc propter iniquitates, et non alia de causa. Salutaris est igitur castigatio tua; per hominem vero seipsum intelligit.

Vers. 12. Et extenuasti sicut araneam animam meam. Crebris, inquit, tentationibus et flagellis extenuasti animam meam: crassitudinem illam nimirum, quæ ob peccata concreverat, ei circumcidens. Est autem aranea exile animal, cui nunc animam suam comparat. Solet enim anima a peccatis quodammodo crassior reddi, et contra, afflictione et flagellis attenuari.

Verumtamen frustra omnis homo. Ad majorem

10 II Reg. xvi, 10. 11 Psal. cxix, 21. 12 Psal. xxxvii, 18.

corroborationem sententiæ a se dictæ, eundem Propheta repetit sermonem; subintelligendum est tamen verbum, *Conturbatur*.

Vers. 13. *Exaudi orationem meam, Domine, et supplicationem meam auribus percipe.* Idem æque significant hæc verba, per Prophetam more suo sic ingeminata.

Lacrymas meas ne sileas. Id est, Ne despicias. Nam qui aliquem despiciunt, tacere solent. Indifferens autem est constructio verborum, *Exaudi* et *Ne sileas*. Illud etiam considera, quomodo non simpliciter orat Propheta noster, sed cum lacrymis.

Quoniam ego incola sum apud te et peregrinus, sicut omnes patres mei. Accola, seu indigena dicitur ille, qui loci alicujus permanens est ac perpetuus habitator; incola vero is qui a tempore habitat, qui que jubente fundi domino habitationem mutat. Ego, inquit, si cæteris hominibus comparer, accola quidem sum, et possessæ terræ indigena; sed, si ad te Deum meum suspicio, incolam me esse fateor. Te enim jubente transmigrabo, et hoc mundo relicto ad alium ire compellar. Peregrinus similiter, ubi modicum quid fuerit in aliena regione immoratus, eo postmodum revertitur, unde fuerat profectus. Cui comparari potest vivimus, et demum in ea, unde originem duximus, iterum resolvimur.

Vers. 14. *Dimitte mihi ut refrigerer priusquam abeam.* Parce mihi, inquit, siste flagellum, ut paululum consoles, et afflictiones a me excutiam antequam moriar [vel dic, quod peccatorum veniam in præsentem vitam postulat].

Et amplius non ero. Et cum ivero ubi sunt patres mei, non ero amplius, hoc est, non amplius vivam. Vel, non ero amplius in præsentem mundo. Hæc etiam verba ad placandam Dei iram, et ad ejus misericordiam conciliandam dicta sunt; illud autem, *Non amplius*, ad orationis confirmationem.

In finem Psalmus ipsi David.

PSALMUS XXXIX.

Sancto Spiritu afflatus beatus David, hunc psalmum in persona Ecclesiæ Christianorum cecinit, quo gratias Deo agit pro mirificis donis quibus a Deo gratis donata est, et ab eo adversus insurgentes in se tyrannos opem petit. *In finem* inscribitur, quia quæ hic traduntur sinem quemdam respiciebant, quem postea habuerunt.

Vers. 2. *Expectans expectavi Dominum.* Hujusmodi verborum repetitio frequentissima est apud Hebræos, et intensionem quamdam mentis denotat, ut illud: *Videns vidi*, et, *Cognoscens cognosces*, hoc est, *Exquisite cognosces*, et alia hujusmodi. *Expectans igitur expectavi Dominum*, hoc est, Valde expectavi adjutorem meum Christum. *Ipsæ enim est expectatio gentium*¹³, quemadmodum de eo antea a prophetis prænuntiatum est.

Et intendit mihi. In me, inquit, oculos suos

¹³ Gen. XLIX, 10.

Α τὸν περὶ τοῦτου λόγον πρὸς βεβαιωτέραν πληροφορίαν· λείπει δὲ τὸ, *Ταράσσειται*.

Εισάκουσον τῆς προσευχῆς μου, Κύρια, καὶ τῆς δεήσεώς μου ἐνώτισαι. Ἐκ παραλλήλου τὸ αὐτὸ φησιν, ὡς ἔθος αὐτῶν.

Τῶν δακρῶν μου μὴ παρασιωπήσης. Ἀντὶ τοῦ, *Μὴ παρίδης*· οἱ γὰρ παρορῶντές τινα, σωπῶσιν. Ἄδιάφορος δὲ ἡ σύνταξις τοῦ, *Ἐνώτισαι*, καὶ τοῦ, *Μὴ παρασιωπήσης*. Ὅρα δὲ, ὅτι οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ δακρῶν ἰκέτευσ.

Ὅτι πάροικος ἐγὼ εἰμι παρὰ σοὶ καὶ παρεπίδημος, καθὼς πάντες οἱ πατέρες μου. Κάτοικος μὲν ἔστιν ὁ μόνιμος οἰκῆτωρ· πάροικος δὲ, ὁ πρόσκαιρος, ὁ μετοικιζόμενος, κελύοντος τοῦ τῆς γῆς δεσπότου. Πρὸς μὲν τοὺς ἀνθρώπους, κάτοικός ἐσμεν, φησιν, ἀντεχόμενος τῆς ἐμῆς γῆς ὡς ἰδίας· παρὰ σοὶ δὲ, τουτέστι πρὸς σέ, πάροικος. Σοὺ γὰρ κελύσαντος τοῦ Κυρίου τῆς γῆς, μετοικίζομαι πρὸς ἕτερον κόσμον. Καὶ ὁ παρεπίδημος δὲ, πρὸς ὄλιγον τῶν ἐπιδημήσας, αὐθις ἀπεισιν ὄθεν ἤλθε. Τοῦτο δὲ ποιεῖ πλὴν ἄνθρωπος πρὸς καιρὸν βιώσας, εἴτα θανὼν καὶ ἀναλυθεὶς εἰς τὰ ἐξ ὧν συνέκειτο.

quilibet mortalium. Nam ad certum ac breve tempus

Ἄσές μοι ἴνα ἀναψύξω, πρὸ τοῦ μὲ ἀπελθεῖν. Φείσαι μου, στήσον τὴν μάστιγα, ἵνα μικρὸν παραγηροθῶ, καὶ ἀποτείλωμαι τὰς θλίψεις, πρὸ τοῦ ἀποθανεῖν με.

Καὶ οὐκέτι οὐ μὴ ὑπάρξω. Καὶ ἀπελθὼν οὐκ εἶμι καὶ οἱ πατέρες μου, οὐκέτι ὑπάρξω, τουτέστιν, οὐκέτι βιώσομαι· ἢ, οὐκέτι ὑπάρξω ἐν τῇ παρόντι κόσμῳ. Δυσωπητικά δὲ καὶ ἄγαν οἰκτρὰ τὰ ῥήματα. Τὸ δὲ, *Οὐ μὴ*, πρὸς βεβαίωσιν τοῦ λόγου παραλήπται.

Εἰς τὸ τέλος τῷ Δαβὶδ.

ΨΑΛΜΟΣ ΛΘ'.

Οὗτος ὁ ψαλμὸς ἐνηχηθῆ τῷ Δαβὶδ ὑπὸ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ἐκ προσώπου τῆς Ἐκκλησίας τῶν Χριστιανῶν, ἐχαριστοῦσης μὲν ἐφ' οἷς ἡξιώθη τῆς θείας χάριτος, δεομένης δὲ παρ' τῶν ἐπανισταμένων αὐτῇ τυράννων. *Εἰς τὸ τέλος* δὲ ἐπιγράφεται, διὰ τὸ τὰ γεγραμμένα πρὸς τέλος ἀφορᾶν· γέγονεν γὰρ πάντα.

Ἐπιμένων ἐπέμεινα ἐπὶ τὸν Κύριον. Ὁ τοιοῦτος διπλάσιον, συνήθης μὲν τοῖς Ἑβραίοις· ἔστι δὲ ἐμφαντικὸς ἐπιτάσεως, ὡς τὸ, *Ἰδὼν Ἴδον*, καὶ, *Γινώσκων γινώσκω*, ἀντὶ τοῦ, Ἀκριβῶς γινώσκω, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἐπιμένων οὖν ἐπέμεινα, ἀντὶ τοῦ, Σφόδρα προσεδόκησα βοηθὸν τὸν Χριστόν. Καὶ αὐτὸς γὰρ, φησὶ, *προσδοκία δυνῶν*· περὶ τοῦτου γὰρ οἱ προφήται προκατήγγειλον.

Καὶ προσέσχε μοι. Καὶ ἐπιμελῶς ἔμα καὶ εὐ-

μενῶς εἶδε ταλαιπωρούμενον ὑπὸ τῆς πλάνης τῶν αἰδῶλων.

Καὶ εἰσήκουσε τῆς δεήσεώς μου. Τῆς ὑπὲρ ἐμοῦ δεήσεως: εἶδόντο γὰρ ὑπὲρ αὐτοῦ οἱ προφῆται.

Καὶ ἀνήγαγέ με ἐκ λάκκου ταλαιπωρίας, καὶ ἀπὸ πηλοῦ ἰλύος. Τοὺς μεγίστους κινδύνους τοῦτοις οἱ παλαιοὶ ὀνόμασιν ὑπεσήμενον (43). Λέγοιτο δ' ἂν λάκκος μὲν ταλαιπωρία; ὁ βόθρος τῆς πλάνης, ὅψ' ἦς ἐταλαιπώρει κατὰ ψυχὴν· πηλὸς δὲ ἰλύος, ἦτοι ἰλυώδης καὶ δυσώδης, ἢ σύστασις τῶν ἐμπαθειῶν, ἢ φθοροποιὸς καὶ ἐφρακτικὴ τῆς ἐμπιπτούσης αὐτῷ (44) ψυχῆς.

passionum atque affectuum collectio, quæ corruptionem quamdam in nostris mentibus generat, et animas omnes quasi tenaci quoniam cæno obvolutas detinet, quæ in eam deciderint.

Καὶ ἔστησεν ἐπὶ πέτραν τοὺς πόδας μου. Ἐπὶ β πέτραν καὶ ἀσφάλειαν πίστewς.

Καὶ κατεύθυνε τὰ διαβήματά μου. Καὶ ὑποδείξας μοι τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας διὰ τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν, ἐξῆρε πᾶν σχολιδόν, καὶ ἀπηύθυνε τὴν πορείαν μου, ὡς μηκέτι σχολιδῶ; καὶ πεπλανημένως βλάινειν με.

Καὶ ἐπέβαλεν εἰς τὸ στόμα μου ἄσμα καινόν. Τὰς ψόδας, ἧς οἱ Χριστιανοὶ συνέθηκον ἐπὶ καινοῖς τοῦ Σωτῆρος κατορθώμασιν. Ἡ τὴν εὐχὴν τοῦ, Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἦν ὁ Χριστὸς ὑφηγήσατο.

Ἦμνον τῷ Θεῷ ἡμῶν. Τοῦτο ἐπεξηγητικόν ἐστι τοῦ καινοῦ ἄσματος.

Ὁφθονται πολλοί. Φῶς ἐπιγνώσεως, τυφλοὶ πρόταρον ὄντες. Ἡ ὄφονται τὰ σημεῖα καὶ τέρατα τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν ἀγίων αὐτοῦ.

Καὶ φοβηθήσονται. Τὸν ἐνεργούντα τὰ τοιαῦτα Χριστόν.

Καὶ ἔλπιοῦσιν ἐπὶ Κύριον. Τὸ ἔλπιοῦσιν, ἀντὶ τοῦ Πιστεύουσιν· ἐλπίζει γὰρ ὁ πιστεύων. Ἡ ἐλπιοῦσιν, ὅτι σώσει αὐτοὺς, πεπιστευκότας εἰς αὐτόν. Κύριον δὲ νόει τὸν Χριστόν.

Μακάριος ἀνὴρ, οὗ ἐστιν τὸ ὄνομα Κυρίου ἐλπίς αὐτοῦ. — Τὸ ὄνομα Κυρίου, ἀντὶ τοῦ Ὁ Κυρίου. Μακαρίζει δὲ τὸν ἐπὶ μόνῳ πεποιθότα Θεῷ, καὶ μὴ ἐφ' ἑτέρῳ πράγματι· ἀλλαχοῦ γὰρ φησι· Μακάριος ἀνὴρ, ὁ ἐλπίζων ἐπὶ Κύριον. Ἔστι δὲ ἡ τοῦ παρίντος ῥητοῦ σύνταξις οὕτως· Μακάριος ἀνὴρ, οὗ αὐτοῦ ἐστι τὸ ὄνομα Κυρίου ἐλπίς. Δυνάμεθα δὲ καὶ ἄλλως τοῦτο νοῆσαι περὶ τῶν Χριστιανῶν, καθ' ὑπερβατὸν συντάττοντες οὕτως· Μακάριος, οὗ ἐστιν ἐλπίς τὸ ὄνομα Κυρίου αὐτοῦ· παντὶ δὲ Χριστιανῷ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ἐστιν ἐλπίς καὶ σωτηρία. Καὶ τοῦτο οἱ μάρτυρες ἔδειξαν ἐνώπιον τῶν τυράννων, δόξαν, καὶ πλοῦτον, καὶ ἐλπίδα αὐτῶν, τὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ ὄνομα ἔμολογήσαντες.

¹¹ Psal. LXXIII, 15. ¹² Psal. LXXIII, 5.

(43) Αἱ ἀπεσήμενον.

injecit, et benevolè aspexit intuitu; in me, inquam. summa constitutum in miseria, dum idolorum errores sequerer.

Et exaudivit preces meas. Preces scilicet pro me emissas. Rogabant enim prophetae pro futuro Ecclesiae statu [illius etiam personam induentes, ut nunc facit beatus David].

Vers. 3. Et exaudivit me de lacu miseriae, et de luto limi. Solebant antiqui hujusmodi dictionibus maxima pericula exprinere. Dicit autem potest quod lacus miseriae sit illa fovea erroris, in qua olim gentes quæ in unam Ecclesiam congregatae sunt, veluti in quodam carcere secundum animarum misere affligebantur; et quod lutum limi, hoc est, limosum ac putridum lutum, illa sit humanarum

passionum atque affectuum collectio, quæ corruptionem quamdam in nostris mentibus generat, et animas omnes quasi tenaci quoniam cæno obvolutas detinet, quæ in eam deciderint.

Et statuit supra petram pedes meos. Supra petram, hoc est, supra securitatem fidei.

Et direxit gressus meos. Et ostensa mihi salute per præcepta evangelica, omnique prorsus explosa tortuositate, iter meum adeo direxit, ut per obliqua, aut per devios calles amplius non incedam.

Vers. 4. Et immisit in os meum canticum novum. Cantica nimirum quæ de admirandis atque illustribus Christi gestis Christicolæ eccinerunt. Vel Orationem Dominicam: Pater noster, qui es in caelis, quam Christus nos docuit.

Hymnum Deo nostra. Hoc ad declarationem dicium est novi cantici.

Videbunt multi. Lumen nimirum scientiæ, cum antea cæci essent. Vel videbunt signa et miracula Christi et sanctorum ejus.

Et timebunt. Christum scilicet hujusmodi scientiam miracula.

Et sperabunt in Domino. Sperabunt, id est Credent; credit enim qui sperat. Vel, sperabunt quod eos salvaturus sit, qui crediderint in illum. Per Dominum autem Christum intellige.

Vers. 5. Beatus vir, cujus est nomen Domini spes ejus. Nomen Domini, hoc est, Dominus. Beatum igitur eum dicit qui in solo Deo confidit, et non alia in re. Alibi etiam dicit: Beatus vir qui sperat in Domino¹⁴. Et ordo est: Beatus vir, cujus est nomen Domini spes. Possumus etiam de Christianis hoc dictum intelligere, et construere per figuram hyperbaton, hoc modo: Beatus vir cujus est spes nomen Domini ejus¹⁵. Cuilibet autem Christiano nomen Christi spes est et salus; quod sancti martyres præcipue attestati sunt coram tyrannis: quibus apertissime dicebant se divitias suas omnes, et omnem gloriam et spem in hoc collocasse, quod Christi Dei sui nomine insignitæ essent, dum Christiani appellarentur.

Variæ lectiones.

(14) Αἱ αὐτῆ.

Et non respexit in vanitates. Et hujusmodi vir in inanibus rebus operam non dedit : quæ a multis summa reputantur bona.

Et insanias falsas. A communi sensu rursus subintelligendum est, *Et non respexit.* Insaniæ autem falsæ [ex Græcæ dictionis significatione] vaticinia sunt. Vates enim illi debacchati dementes fiebant, et furentium instar ferabantur. Verum falsa erant, quæ prænuuntiabant. Per hujusmodi autem vaticinia universum idolorum cultum denotare voluit, veluti totum a parte.

VERS. 6. *Multa fecisti tu, Domine Deus meus, mirabilia tua.* Admiratus beatus David ineffabile Incarnationis Christi mysterium, et condignum illi sermonem invenire non valens, exclamatione solum, quod potuit, tam grande donum prosecutus est : Multa, inquiens, admiranda fecisti, tu Domine Deus meus. Ita etiam alibi Apostolus facit, quando admirandus clamat : *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei ! quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus* ¹⁶ ! Mirabilia autem appellat non ea tantum, quæ tempore Moysi, aut Jesu Nave, aut quæ illis antiquiora a Deo facta sunt miracula, sed ea potius quæ tempore Incarnationis Salvatoris nostri facta sunt, et quæ per spiritum prævidens Propheta summa cum admiratione quæ diximus verba protulit.

Et cogitationibus tuis, non est qui similis erit tibi. Et non est aliquis tibi in cogitationibus tuis comparandus. His, inquam, cogitationibus, quas summa cum providentia pro hominum salute sollicitus habuisti. Ecce enim quod grande et quod admirandum opus excogitasti, ut tu homo fieres propter hominem.

Annuntiavi et locutus sum, multiplicata sunt super numerum. Annuntiavi, inquit, et docui multa mirabilia tua in multis psalmis, verum adhuc multiplicata sunt, et adeo innumerabilia esse apparuerunt, ut aliquo numero concludi non poterint. Nam quæ dudum cognovi, propter altitudinem et immensitatem incomprehensibilia sunt. Vel, cum quid dicerem non haberem, hoc tantum annuntiavi et locutus sum, quod omnem transcendebunt numerum.

VERS. 7. *Sacrificium et oblationem noluisti, corpus autem perfecisti mihi.* Quæ sequuntur in personam Christi dicenda sunt, ut magnus nos docuit Paulus in Epistola ad Hebræos ¹⁷. Ait igitur quod post Incarnationem Deus Filius dixit ad Patrem : Tu, Pater, in posterum legale omne sacrificium reprobasti, et oblationes omnes lege institutas : verum corpus mihi effecisti ex Virginis sanguinibus, ut pro hominum salute in sacrificium offerretur.

VERS. 8. *Holocausta, et pro peccato non quaesivisti.* In Levitico et Deuteronomio clare invenies, quænam essent holocausta, et quæ sacrificia pro

Kal ouk épéblēsen eis mataidētas. Kal ó touútos ouk espoudasen eis tá mátaia, δηλαδή εις τὰ δοκούντα τοις πολλοίς αγαθά.

Kal manias ψευθεΐς. Ἀπὸ κοινοῦ πάλιν τὸ, *Οὐκ épéblēse*· maniai δὲ ψευθεΐς, αἱ manitai· οἱ γὰρ μάντεις βακχεύοντες ἐξίσταντο μὲν τοῦ καθεστηκότος, καὶ παρεφέροντο δίκην μαινομένων· ἐψέδοντο δὲ, περὶ ὧν ἔλεγον. Ἀπὸ δὲ τῆςμαντείας ὅλην τὴν εἰδωλοκρατεῖαν ἤνιξτο, ὡς ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν.

Πολλὰ ἐποίησας σὺ, Κύριε ὁ Θεός μου, τὰ θαυμάσιά σου. Ἐκπλαγεῖς ὁ μέγας Δαβὶδ τὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ παράδοξον μυστήριον, καὶ μὴ δυναθεὶς ἄξιον λόγον εὔρειν, τοῦτον μόνον ἐπεφώνησεν, ὅτι *Πολλὰ τὰ θαυμάσιά σου ἐποίησας, Κύριε ὁ Θεός μου*· δ καὶ ὁ Ἀπόστολος πέπονθε Παῦλος· ὑπερθαυμάτας γὰρ, ἀνεδύνησεν· *Ὁ βάθος πλοῦτος, καὶ σοφίας, καὶ γνώσεως Θεοῦ ! ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρύμματα αὐτοῦ καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ !* Θαυμάσια δὲ λέγει, οὐ μόνον τὰ ἐπὶ Μωσείως, καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, καὶ Σαμουὴλ, καὶ τὰ τούτων παλαιότερα τερατουργήματα, ἀλλ' ἔτι μᾶλλον τὰ κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Σωτῆρος, ἃ προῦδ' ἔν ἐν πνεύματι, θεσπεσίως βοᾷ τὸ βῆθ' ἐν.

Kal tois dialogismois σου, ouk esti tis ὁμοιωθήσεται σοι. Οὐκ ἔστιν ὅστις ὁμοιωθήσεται σοι ἐν τοῖς διαλογισμοῖς σου, λέγω δὲ, τοῖς περὶ τῆς προνοίας καὶ σωτηρίας. Ἴδου γὰρ ὅσον πρᾶγμα διελογίσω, γενέσθαι ἀνθρώπος διὰ τὸν ἀνθρώπων.

Ἀπήγγειλα καὶ ἐλάλησα, ἐπληθύνθησαν ὑπὲρ ἀριθμῶν. Ἀπήγγειλα, φησὶ, καὶ ἐδίδαξα περὶ πολλῶν θαυμασίων σου ἐν πολλοῖς ψαλμοῖς· ἀλλ' ἐπληθύνθησαν ἔτι, καὶ ἐφάνησαν ἀναριθμητά, μὴ δυνάμενα ὑποπεσεῖν ἀριθμῶ· ἃ γὰρ νῦν ἔγνω, ἀπερίληπτά εἰσι, διὰ τὸ μεγαλεῖον τῆς φύσεως αὐτοῦ. Ἡ καὶ ἄλλως· Μηδὲν ἕτερον εἰπεῖν δυνάμενος, ἀπήγγειλα καὶ ἐλάλησα νῦν τοῦτο μόνον περὶ αὐτῶν, ὅτι ἐπληθύνθησαν ὑπὲρ ἀριθμῶν.

Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας· σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι. Τὰ ἐνεῦθεν ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ βῆθηναί Παῦλος ὁ ἀπόστολος· ἐδίδαξεν ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῇ· φησὶ γὰρ ὁ Ὑῖος καὶ Θεὸς πρὸς τὴν Πατέρα μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν, ὅτι τοῦ λοιποῦ ἀπεδοκίμασας τὴν νομικὴν θυσίαν, καὶ τὴν ἐκεῖθεν προσφορὰν· σῶμα δὲ κατεσκευάσας μοι παρθενικῶν ἐξ αἱμάτων, εἰς τὸ θυσιασθῆναι τοῦτο περὶ σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων.

Ὁλοκαυτώματα, καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ ἐζητήσας. Ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Λευϊτικοῦ καὶ τοῦ Δευτερονόμου σαφῶς εὐρήσεις, τίνα μὲν τὰ ὀλοκαυτώ-

¹⁶ Rom. xi, 33. ¹⁷ Hebr. x, 5.

ματα, τίνα δὲ τὰ περὶ ἁμαρτίας θύματα, καὶ ἀπλῶς, διαφορὰς τῶν θυσιῶν καὶ προσφορῶν. Τέως δ' οὖν οἴσιν, ὅτι Ἐμοῦ σαρκωθέντος, τοῦ λογικοῦ καὶ ἀληθινοῦ θύματος, τοῦ αἵροντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, οὐδὲν σῶμα (45) νομικὸν ἐξεζητήσας.

Τότε εἶπον· Ἰδοὺ ἤκω. Τότε· πότε; Ὅτε τὰ νομικὰ θύματα ἀπηυδόκησας· τότε γὰρ εἶπον αὐτὸς, ὅτι Πάτερ, ἡγγικεν ἡ ὥρα· δόξασόν σου τὸν Υἱόν· τὸ γὰρ, Ἰδοὺ ἤκω, Ὡς ὄρξες ἠτοίμασμαι.

Ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ. Οἱ Ἑβραῖοι βιβλία μὲν καλοῦσι τὰ συγγράμματα· κεφαλίδας δὲ, τὰ εἰλητάρια, ὡς τὸ· Υἱὲ ἀνθρώπου, φάγε τὴν κεφαλίδα ταύτην. Εἰληταρίους γὰρ ἐνέγραφον, καὶ οὐ τεύχεσι τετραγώνοις, ὡς ἡμεῖς. Φησὶν ὁ Σωτὴρ, ὅτι Ἐν εἰληταρίῳ βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ· βιβλίου δὲ, προφητικοῦ δηλαδὴ, τουτέστι τὰ περὶ τῆς ἐμῆς ἀνανθρωπήσεως προκατήγγειλαν οἱ προφῆται. Τοῦτο καὶ Ἰουδαίους ὑπερὸν εἰλεγεν, ὡς τὸ· Εἰ ἐπιστεύετε Μωϋσῆ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί, καὶ ἄλλα πολλά.

Τὸ ποιῆσαι τὸ θέλημά σου, ὁ Θεός μου, ἠθουλήθην. Ἐπεὶ τὰ περὶ ἐμοῦ πρῶριστο καὶ προκατήγγελο, ποιῆσαι τὸ θέλημά σου ἠθουλήθην. Περιετὸν γὰρ ἐνταῦθα τὸ τοῦ. Θέλημα δὲ τοῦ Πατρὸς, ἢ ὑπὲρ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας κατὰ σάρκα σφαγῆ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Περὶ τούτου καὶ αὐτὸς ὑστερον εἶπεν ὁ Χριστὸς, ὅτι, Καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμόν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με.

Voluntate ipse etiam Filius dicebat : *Descendi, non ut facerem voluntatem meam, sed voluntatem ejus, qui misit me* ¹¹.

Καὶ τὸν νόμον σου, ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας μου. Τὸ Ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας μου, ἀντὶ Ἐκ μέσου τῆς κοιλίας μου, τουτέστιν, ἐκ καρδίας, ὁλοψύχως, πρόθεσις ἀντὶ πρόθεσεως. Ἀπὸ κοινοῦ δὲ ληπτέον πάλιν τὸ, Ἐθουλήθην ποιῆσαι, ἥτοι πληρῶσαι τὸν νόμον σου, φημι δὴ (46) τὰς ἐντολάς, αἱ μοι δέδωκας, ἐκ καρδίας μου.

Εὐηγγελισάμην δικαιοσύνην ἐν Ἐκκλησίᾳ μεγάλῃ. Δικαιοσύνην λέγει τὸ Εὐαγγέλιον, ὡς δικαιοῦν πάντας τοὺς πιστεύοντας, καὶ τηροῦντας ἐντολάς αὐτοῦ, ὅποιοι ποτ' ἂν ὦσιν οὗτοι· καὶ ὅτι ὁ μὲν Μωσαϊκὸς νόμος μόνοις τοῖς Ἰουδαίοις ἐδόθη· τὸ δὲ Εὐαγγέλιον, ἅπασιν τοῖς ἔθνεσι. Δίκαιον δὲ τὸ μὴ τόνδε μόνον, ἀλλὰ πάντας ἐπίσης εἰς σωτηρίαν καλεῖν. Ἐκκλησίαν δὲ μεγάλην φησὶ τὰς πολυανθρώπους συναγωγὰς τῶν Ἰουδαίων, ἐν οἷς ἐπαρρησιάζετο.

Ἰδοὺ τὰ χεῖλη μου οὐ μὴ κωλύσω, Κύριε, σὺ ἐγγύς. Ὡς ὄρξες, οὐ μὴ κωλύσω τὰ χεῖλη μου λέ-

A peccato : et omnia denique oblationum et sacrificiorum genera. Ait igitur : Cum verum ego ac rationale sacrificium sim, et omnia mundi deileam peccata, tu nullum amplius legale sacrificium quæsivisti.

Tunc dixi : *Ecce venio*. Tunc nimirum quando legalia sacrificia reprobata sunt; tunc enim dixi ego : *Pater, venit hora, glorifica Filium tuum* ¹⁰. Nam quod ait : *Ecce venio*, idem est, ac si diceret : *Vides quod paratus sum*.

Vers. 9. *In volumine libri scriptum est de me*. Conscriptioes Hebræi libros appellabant, et involutas chartas volumina, juxta illud : *Fili hominis, comede hoc volumen* ¹⁰. Involutis enim chartis scribebant, et non quadratis libris, ut nos facimus. Ait igitur Salvator : *In volumine libri, prophetici nimirum, scriptum est de me*, hoc est, ea quæ ad Incarnationem meam pertinent, a prophetis prædicta sunt : quod ipsis etiam Judæis Dominus postea iterum affirmavit, dicens : *Si crederetis Moysi, crederetis etiam et mihi [de me enim ille scripsit* ¹⁰], et alia hujusmodi multa.

Facere voluntatem tuam, Deus meus, volui. Et quoniam quæ ad me pertinent, jam determinata sunt et prædicta a prophetis, ideo facere volui voluntatem tuam. Superfluum est enim articulus, qui habetur in Græco, ante infinitum *facere* [quem qui superfluum non putarunt, transtulerunt ut *facerem*]; voluntas autem Patris fuit ea, Filii mors secundum carnem, quæ pro humana salute, summa cum dispensatione, a Deo permissa est. De qua voluntate ipse etiam Filius dicebat : *Descendi, non ut facerem voluntatem meam, sed voluntatem ejus, qui misit me* ¹¹.

Et legem tuam in medio ventris mei. *In medio ventris mei*, pro ex corde atque ex tota anima mea; ut sit præpositio pro præpositione. A commentum autem sensu subintelligendum est, *Volui facere*, hoc est, volui adimplere ex corde meo legem tuam; tua nimirum mandata, quæ dedisti mihi.

Vers. 10. *Evangelizavi justitiam tuam in Ecclesia magna*. Vide quomodo Evangelium Dei justitiam appellat, quia per Evangelium Dei justificantur credentes omnes, et observantes illius mandata, quicumque hi fuerint et undecumque : et quia lex Mosaica solis tantum Judæis data est, Evangelium vero omnibus gentibus. Justum autem erat ut non unus aut alter tantum populus, sed quod omnes æque ad salutem vocarentur. Per Ecclesiam autem magnam Judæorum synagogas intelligit, veluti hominibus frequentissimas, in quibus Christus palam ac libere locutus est.

Ecce labia mea non prohibebo, Domine, tu scisti. Quemadmodum tu vides, inquit, non prohibebo

¹⁰ Joan. xvii, 1. ¹¹ Ezæch. iii, 1. ¹⁰ Joan. v, 46. ¹¹ Ibid. 30.

Varie lectiones.

(45) γρ. θῦμα.

(46) ΑΙ. εἰ

labia mea loqui salutaria verba ; tu enim id recte nosti, cum me ipsum prorsus cognoveris, quemadmodum et ego te.

Vers. 11. *Justitiam tuam non abscondi in corde meo.* De Evangelio rursus sermonem facit. Non tacui, inquit, quæ ad illud pertinerent ; quin imo opportuna quæcumque omnibus revelavi.

Veritatem tuam et salutare tuum dixi. Evangelium rursus ita appellat. Neque enim justitiam tantum continet, sed etiam veritatem. Ideo dicebat Christus : *Veritatem dico vobis* ²² ; quin imo neque hæc solum, sed salutem etiam credentibus pollicetur.

Non abscondi misericordiam tuam et veritatem tuam a concilio multo. De Evangelio etiam hæc dicta sunt. Appellatur enim Evangelium misericordia, quia summa Dei misericordia nobis donatum est : qua non sustinuit Deus propriam creaturam sub iniqua dæmonis tyrannide oppressam amplius jacere, et qua ob nostram salutem proprio etiam Filio non pepercit. Variis autem nominibus, ut vidimus, Evangelium appellavit, propter multiplicem gratiam et varia dona, quæ per illud nobis præstita sunt.

Vers. 12. *Tu autem, Domine, ne elongaveris miserationes tuas a me.* Quæ sequuntur rursus ex persona Ecclesiæ fidelium dicta sunt, supplicantis post acceptum divinæ gratiæ signaculum, non derelinqui, cum multa ei, tam ab hominibus, quam a dæmonibus imminerent pericula.

Misericordia tua et veritas tua semper adjuvent me. Veritas tua, id est vera promissio tua. Dixisti enim : *Ecce vobiscum sum omnibus diebus* ²³, etc. Quædam vero exemplaria habent : *Adjuverunt*, et intelligitur, quod bucusque scilicet adjuverint ; sed melior lectio videtur : *Adjuvent*.

Vers. 13. *Quoniam circumdederunt me mala, quorum non est numerus.* Circumspicio enim, inquit, varias mihi tendi insidias, et jam eis circumdatus sum.

Comprehenderunt me iniquitates n:æ. Vide quomodo iusti homines præ summa modestia, pericula et tentationes, quibus eos vexari accidit, propriis ascribunt peccatis. Sic et tres illi pueri, una voce in camino ignis dicebant : *Peccavimus, inique egimus* ²⁴ ; tamen ea non tam ob peccata propria, quam propter Deum patenterent.

Ei non potui videre. Obtenebant enim tentationes animæ oculos, ut quæ utilia sunt, videre non possint. Hanc igitur nebulam dissolvit illa consolationis lux, quæ a Deo provenit. Redundat autem hæc quoque loco vox τοῦ.

Multiplicata sunt super capillos capitis mei. Summæ etiam modestiæ sunt hæc verba : et verisimile est, ut cum fidelibus aliqui etiam commisti sint, qui negligentius ac minus ex virtute vivant, quorum

γενεῖν τὰ σωτήρια. Ὅμως σὺ ἔγνωσ, ὅτι οὐ μὴ κωλύσω αὐτὰ, εἰδώς με, ὡς κἀγὼ σε.

Τὴν δικαιοσύνην σου οὐκ ἔκρυψα ἐν τῇ καρδίᾳ μου. Περὶ τοῦ Εὐαγγελίου ταῦτα πάλιν φησὶν, ὅτι Οὐκ ἐσίγησα τὰ κατ' αὐτό· ἀλλ' ἀνεκάλυψα ταῦτα πάνσι.

Τὴν ἀλήθειάν σου καὶ τὸ σωτήριόν σου εἶπα. Τὸ Εὐαγγέλιον ἀθῆς οὕτως ὀνομάζει· οὐ μόνον γὰρ δικαιοσύνης ἐστὶ μεστέον, ἀλλὰ καὶ ἀληθείας· ἐγὼ γὰρ, φησὶ, τὴν ἀλήθειαν λέγω ὑμῖν· καὶ οὐ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ σωτηρίαν τοῖς πιστεύουσιν ἐπαγγέλλεται.

Οὐκ ἔκρυψα τὸ ἔλεός σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου ἀπὸ συναγωγῆς πολλῆς. Περὶ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ταῦτα· ἔλεος γὰρ ἐστίν, ὡς δεδομένον ἡμῖν διὰ τὴν εἰς ἡμᾶς ἐλεημοσύνην τοῦ Θεοῦ, μὴ ἀνασχομένου ἐπὶ πλέον τυραννεῖσθαι τὸ οικεῖον πλάσμα, καὶ μηδὲ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ φεισαμένου διὰ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν. Οὕτω διαφόροις ὀνόμασι τὸ Εὐαγγέλιον ἐκάλεισε, διὰ τὴν ποικίλην ἄρεσιν αὐτοῦ.

Σὺ δὲ, Κύριε, μὴ μακρύνῃς τοὺς οἰκτιρισμοὺς σου ἀπ' ἐμοῦ. Τὰ ἐνεῦθεν ἀπὸ προσώπου πάσης εἰρηται τῆς Ἐκκλησίας τῶν πιστῶν, ἱκετεύουσα, μετὰ τὴν σφραγίδα τῆς χάριτος μὴ ἐγκαταλειφθῆναι, προκειμένων αὐτῇ κινδύνων πολλῶν ἐξ ἀνθρώπων καὶ δαιμόνων.

Τὸ ἔλεός σου καὶ ἡ ἀλήθειά σου διὰ παντὸς ἀντιλάβοιτό μου. Ἡ ἀλήθειά σου, τουτέστιν ἡ ἀλήθης ὑπόστασις· ἔφη γὰρ· *Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μετ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας.* Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων Ἄντελάβοιτό μου γράφουσι, καὶ νοεῖται ἔχρι τοῦ νῦν ἀντελάβοιτο· ἀμεινον δὲ τὸ, Ἄντελάβοιτο.

Ὅτι περίσχορον με κακὰ ὧν οὐκ ἔστιν ἄριθμός. Περιβλέπω γὰρ, φησὶ, τὰς ποικίλας ἐπιβουλάς, καὶ ἤδη ταύταις περικεκώλωμαι.

Κατέλαβόν με αἱ ἀνομίαι μου, καὶ οὐκ ἔδυνήθη τὸν βλέπειν. Ὅρα ὅπως ὑπὸ τῆς ἀγαν μετριοφροσύνης οἱ δίκαιοι ταῖς αὐτῶν ἀμαρτίας ἐπιγράφουσι τούτους οἰουοῦσι κινδύνους καὶ πειρασμούς. Οὕτω καὶ οἱ τρεῖς παῖδες ἐν τῇ κρῖνῃ συμφώνως εἶπον· *Ἠμάρτομεν, ἠνομήσωμεν, καὶ τὰ ἐξῆς, καί τοι διὰ Θεὸν πάσχοντες.*

Καὶ οὐκ ἔδυνήθη τὸν βλέπειν. Σκοτίζουσι μὲν γὰρ οἱ πειρασμοὶ τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμούς, ὡς μὴ δύνασθαι ὄραῖν τὰ συμφέροντα· λύει δὲ τὴν ἐνεῦθεν ἀχλὺν τὸ φῶς τῆς ἐκ Θεοῦ παρακλήσεως. Περιττὸν δὲ κἀνταῦθα εἶ, Τοῦ.

Ἐκλήθνηθησαν ὑπὲρ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς μου. Εἰσὶ μὲν καὶ μετριοφροσύνης τὰ τοιαῦτα ῥήματα· οὐκ ἀπεικὸς δὲ, καὶ τινὰς ἀναμεμῆχθαι τοῖς πιστοῖς ἀμειλῶς βιοῦντας ὧν τὰς ἀμαρτίας οἰ-

²² Joan. xvi, 70. ²³ Matth. xviii, 20. ²⁴ Dan. iii, 29.

κειούνται οί δίκαιοι, διὰ τὴν ἐνόητα καὶ κοινωλίαν Α peccata justi sibi ipsis ascribunt, propter unitatem ac communicationem fidei.

Καὶ ἡ καρδία μου ἐγκατέλιπέ με. Τῷ δοκίμῳ, ἀπίθαιον καὶ τὴν καρδίαν μου, οἶα μὴ ῥωννυόμενος εἰς εὐνομίαν· ἡ καρδία γὰρ θαρρόναι, καὶ διεγείρει.

Εὐδόκησον, Κύριε, τοῦ ῥύσασθαι με. Θέλησον εἰς τὸ ἐξελεῖσθαι με τούτων.

Κύριε, εἰς τὸ βοηθῆσαι μοι πρόσχες. — Πρόσχες, ἀντὶ, Ἐπιμελῶς ἴδε.

Καταισχυνθείησαν καὶ ἐντραπείησαν οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν μου, τοῦ ἐξῆραι αὐτήν. Ἄμα καὶ ἄμφω ταυτὶ παθέτωσαν· καταισχυνθείησαν μὲν, ὡς ἡτηθέντες τῆς ἡμετέρας ὁπομονῆς· ἐντραπείησαν δὲ, ὡς ὀρώντες τὴν περὶ ἡμᾶς ἀμαχίαν σου δύναμιν, ζητοῦντες τὴν ψυχὴν μου, ἐπὶ τῷ ἐξαγαγεῖν αὐτήν διὰ τιμωρίας παντοδαπῆς. Ἡ τὸ ἄμα, ἀντὶ τοῦ, ὁμοῦ πάντες.

Ἀποστραφείησαν εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ καταισχυνθείησαν οἱ θέλοντές μοι κακά. Ἀποστραφείησαν ἀπρακτοί, μὴ περιγενομένοι τῆς ἐμῆς (47) ἐνοστάσεως· καὶ διὰ τοῦτο καταισχυνθείησαν. Ποικίλαι δὲ τὴν ἀράν, εἰς ἐμφασίν τῆς ἐν τῇ ψυχῇ δόξης.

Κομισάσθωσαν παραχρῆμα αἰσχύνῃ αὐτῶν οἱ λέγοντές μοι, Εὐγε, εὐγε. Περὶ τοῦ Εὐγε, εὐγε, προειρήκαμεν ὅτι ἐπιτωθαστικόν ἐστὶν ἐπιβόημα.

Ἀγαλλιάσθωσαν καὶ εὐφρανθήτωσαν ἐπὶ σοὶ πάντες οἱ ζητοῦντές σε, Κύριε. Τὸ Ἀγαλλιάσθωσαν καὶ εὐφρανθήτωσαν, εἰ μὲν βούλει, ταυτοσημαντον νόμισον (48)· εἰ δ' οὖν, ἔχεις καὶ τὴν τούτων διαφορὰν ἐν τῷ τρίτῳ στίχῳ τοῦ θ' ψαλμοῦ. Ἐπὶ σοὶ δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ἐπὶ τῇ εἰς σὲ πίστει.

Καὶ εἰπάτωσαν διὰ παντός, Μεγαλυνθήτω ὁ Κύριος, οἱ ἀγαπῶντες τὸ σωτήριόν σου. Οἱ ἀγαπῶντες τὴν σωτηρίαν, τὴν ἀπὸ σοῦ· ἡ σωτήριον αὐτῶν λέγει τὴν ἐνανθρώπησιν αὐτοῦ· σωτήριος γὰρ αὕτη τοῖς ἀπολωλόσις ἐγένετο. Εἰπάτωσαν δὲ οὕτως εἶα τῆς παρὰ σοῦ ἐπικουρίας τυγχάνοντες· Μεγαλυνθήτω δὲ, ἀντὶ τοῦ, Μέγας νομισθῆτω.

Ἐγὼ δὲ πτωχός εἰμι καὶ πέννης. Τοῦτο προσώπων τοῦ καθ' ἕκαστον πιστοῦ· Πτωχός γὰρ, ὡς πάντα πρόβλεμος· καὶ Πέννης, ὡς αὐτουργός τῶν ἀναγκαίων· τὸ μὲν, ἀπὸ τοῦ ἐκπεσεῖν ὧν εἶχε· τὸ δὲ, ἀπὸ τοῦ πένεσθαι, ἦτοι ἐνεργεῖν καὶ ποιεῖν.

Ἐγὼ ἐνὶ τῷ πένεσθαι, ἦτοι ἐνεργεῖν καὶ ποιεῖν. Πέννης ἐνὶ τῷ πένεσθαι, ἦτοι ἐνεργεῖν καὶ ποιεῖν. Πέννης ἐνὶ τῷ πένεσθαι, ἦτοι ἐνεργεῖν καὶ ποιεῖν. Πέννης ἐνὶ τῷ πένεσθαι, ἦτοι ἐνεργεῖν καὶ ποιεῖν.

Κύριος φρονεῖ μοι. Ἐπὶ τούτων γὰρ καὶ μόνον κατέφυγον, καὶ οὐ περιώφεται με, τὸν ἐλπίζοντα ἐπ' αὐτόν.

Βοηθός μου καὶ ὑπερασπιστής μου εἰ σὺ, ὁ Θεός μου· μὴ χρορίσῃς. Ὁ Θεός μου, μὴ βραδύνῃς

Et cor meum dereliquit me. Vidcor quasi corde desertus, cum mea omnia in te fiducia infirmata sit. Ipsum enim cor, animum excitare solet et praesumere audaciam.

VERS. 14. Placeat tibi, Domine, ut eripias me. Velis, inquit, Domine, me ab his omnibus eripere ac liberari periculis.

Domine, ad adjuvandum me respice. Intende mihi, et me diligenter aspecta.

VERS. 15. Erubescant et confundantur simul qui quaerunt animam meam, ut auferant eam. Utraque enim eis accidit, ut et pudore afficiantur, veluti victi nostra patientia, et confundantur, invictam esse cernentes potentiam tuam, qua nos protegis. [Sequitur:] Qui quaerunt animam meam, hoc est, qui hoc unum votis omnibus, et toto petunt studio, ut me variis exanimem suppliciis. Vel, simul, hoc est, una omnes.

Convertantur retrorsum, et erubescant qui volunt mihi mala. Convertantur retro inanes, re infecta, me non superato, atque ideo erubescant. Variis autem modis eos exsecratur, ut conceptum animae dolorem apertius explicet.

VERS. 16. Ferant statim confusionem suam qui dicunt mihi, Euge, euge. De Euge, euge jam alibi diximus, quod adverbium est irritantis.

VERS. 17. Exsultent et lætentur in te omnes quaerentes te, Domine. Exsultare, et lætari hic idem æque significant. Quod si cui placet, ut sensu differant, videat quid de eorum differentia dictum sit in tertio versiculo noni psalmi: In te autem, id est, in fide, quæ est in te.

Et dicant semper, Magnificetur Dominus qui diligunt salutare tuum. Qui diligunt salutem, quæ a te est. Vel, salutare tuum, id est, incarnationem tuam. Salutaris enim fuit ea incarnatio iis qui perierant. Omnes igitur qui auxilium tuum consecuti sunt, dicant: Magnificetur Dominus, id est, Magnus reputetur.

VERS. 18. Ego autem inops, et pauper sum. Hoc ex uniuscujusque fidelis persona dici potest. Inopes enim sunt Christiani omnes, veluti qui univæra fortunæ bona dimiserunt, et pauperes, veluti qui propriis manibus necessaria sibi parant. Πτωχός enim [qui Latine inops, ex etymologia Græci nominis a cadendo dictus est] veluti ab omnibus antiquis oribus deciderit, et nunc sit sine ope. Πέννης vero [qui Latino pauper] a labore; quia nimis proprio labore opportuna omnia sibi comparat.

Dominus sollicitus erit mei. Ad hunc enim solum confugi, et ideo me in se sperantem non despiciet.

Adjutor meus, et protector meus es tu, Deus meus, ne tardaveris. Deus meus, ne tardus sis ad

Variæ lectiones.

(47) ΑΙ. ἀναστάσεως.

(48) ΑΙ. ταυτοσημαντα.

adjuvandum me. Mihi autem nescio quid profundius videntur sibi velle hæc verba, si accommodemus beato David illum versiculum : *Ego autem inops sum, et pauper*. Præviderat Propheta summus illas divitias quæ a Dei gratia in Christianos erant effundendæ : cumque eas non mediocri desiderio concupisset, demum veluti is qui se noverat ab eo tempore procul esse, contristatus est, et miserum se ideo appellans ait : *Ego inops, et pauper sum*, qui hujusmodi divitiarum particeps esse nequeo ; verumtamen Deus erit mei sollicitus, ut scilicet mihi pariter gloriam illam communicet, quam fideles in cœlorum regno percepturi sunt ; siquidem et ab ipso Domino dictum legimus, quod David concupivit videre diem ejus qua ratione rogaveris, tuam nimirum incarnationem. Sunt enim

In finem Psalmus ipsi David.

PSALMUS XL.

In finem inscribitur, quia prophetiam continet, quæ tendebat ad finem. Prædicat enim proditoris Judæ rebellionem. Et clarum quidem est hujus psalmi argumentum. De amore enim et charitate in pauperes pertractat. Tamen altius considerando, ad Salvatoris nostri Christi mysterium pertinet, qui egenus, et pauper fieri voluit ob humanam salutem ; qui etiam in Evangelio apud Joannem præsentis psalmi verba de se dicta esse testatur, et de Juda, dum ait ad apostolos : *Non de omnibus dico, scio quos elegeri, sed ut Scriptura impleatur, dicens : Qui manducat panem meum, elevavit contra me calcaneum suum*²⁵. Nullibi enim hujusmodi testimonium habetur in Scriptura, præterquam quod in præsentis psalmo dicitur : *Qui*

VERS. 2. Beatus vir qui intelligit super inopem et pauperem. — *Qui intelligit*, hoc est, qui considerat, qui cogitat id quod decens est. Intelligentia enim est diligens et exacta consideratio. Inopem autem et pauperem promiscue solent appellare indigentem. Antiqui vero per inopem mendicum intelligebant, veluti qui omni prorsus careret ope, et qui, ut alibi diximus [ex etymologia Græci nominis], ab antiquo statu decidisset : pauperem vero eum qui manibus ac proprio labore sibi victum pararet, ut in præcedenti psalmo diximus. Beatus igitur is est, qui debitorem Deum habet. Per Salomonem enim docemur illum Deo commodare, qui inopis miseretur. Quod proprio ore Christus confirmavit, dicens : *Quotiescumque feceritis uni huic ex minimis fratribus, mihi fecistis*²⁷. Et hoc quidem pacto simpliciter exponitur de pauperibus : verum profundius intelligendo, ut diximus, exponi potest psalmus de Christo : quodque beatus ille esse, tametsi indigentia ac paupertate tanta esse videretur circumdatus, ut etiam non haberet, ubi plene intelliget ex his quæ et sermone suo docuit,

In die mala liberabit eum Dominus. Utilitatem docet, quam ex hujusmodi intelligentia quis per-

εις τὸ βοηθῆσαι ἑμὶν. Ἐγὼ δὲ βαθύτερον τι κατα-
 νενόηκα : τὸ γὰρ, Ἐγὼ δὲ πτωχός εἰμι καὶ πένης,
 ὡς μακαρίῳ προσαρμύζων Δαβὶδ, εὐρίσκω. ὅτι
 προΐδων ἀχυθησόμενον πλοῦτον τῆς χάριτος εἰς
 τοὺς Χριστιανούς, ἐπεθύμησεν αὐτοῦ, καὶ οἶα μα-
 κρὰν ὢν τῶν ἡμερῶν τούτων, ἠθύμησε, καὶ ὑποταλι-
 νίζων ἑαυτὸν εἶπεν, ὅτι Ἐγὼ δὲ πτωχός εἰμι καὶ
 πένης, μὴ τυχὼν τοῦ τοιοῦτου πλοῦτου. Ὅμως ὁ
 Θεὸς φρονεῖ μοι, ὥστε κοινωνῆσαι καμῆ τῆς
 εἰς ὑστερον δόξης τῶν πιστῶν, ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν
 βασιλείᾳ· φησὶ γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς, ὅτι *καὶ Δαβὶδ
 ἐπεθύμησεν ἰδεῖν τὴν ἡμέραν τὴν ἐμὴν*· διὸ καὶ
 μὴ βραδύναι πρὸς τὸ ἐνανθρωπῆσαι παρακαλεῖ τὸν
 Υἱὸν τοῦ Πατρὸς.

nunc Deum Propheta noster, dicens : *Ne tarda*
 supplicantis verba ad Deum Filium.

B

Εἰς τὸ τέλος τῷ Δαβίδ.

ΨΑΛΜΟΣ Μ'.

Εἰς τὸ τέλος ἐπιγράφεται, ὡς περιέχων προ-
 φητεῖαν εἰς τέλος ἐπιτετιομένην· προαγορεύει γὰρ
 περὶ τῆς ἀποστασίας Ἰούδα. Καὶ φανερὰ μὲν ὑπό-
 θεσις τῷ παρόντι ψαλμῷ, ἡ φιλοπρωχία. Ἀναφρε-
 ται δὲ μυστικώτερον οὗτος εἰς Χριστὸν, διὰ τὴν ἡμε-
 τέραν πτωχεύσαντα σωτηρίαν, ὡς αὐτὸς ἐδίδασκεν
 ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ· εἶρηκε γὰρ οὕτω·
 πρὸς τοὺς ἀποστόλους· *Ὁὐ περὶ πάντων ὁμῶν
 λέγω· οἶδα οὖς ἐξελεξάμην· ἀλλ' ἵνα ἡ Γραφὴ
 πληρωθῇ· Ὁ τρώγων μετ' ἐμοῦ τὸν ἄρτον, ἐπ-
 ῆρην ἐπ' ἐμὲ τὴν πέτραν αὐτοῦ*. Ἄλλη δὲ οὐχ
 εὐρίσκειται Γραφὴ τοῦτο λέγουσα, εἰ μὴ μόνον ἡ τοῦ
 παρόντος ψαλμοῦ· φησὶ γάρ· *Ὁ ἐσθίων ἄρτους
 μου, ἐμὲ ἀλλυεν ἐπ' ἐμὲ πτερισμόν*.

manducavi panes meos, magnificavit contra me super-

Μακάριος ὁ συνιών ἐπὶ πτωχῶν καὶ πένητι.
 — Ὁ συνιών, ἀντὶ τοῦ, Ὁ φρονῶν τὸ δέον· σύνεσις
 γὰρ, τὸ φρονεῖν εἶδ. Πτωχῶν δὲ καὶ πένητα ἀδιαφό-
 ρως εἴωθε καλεῖν τὸν ἄπορον. Οἱ δὲ παλαιοί, πτω-
 χὸν μὲν εἶλεγον τὸν ἐπαίτην, ἐκ τοῦ κατεπτηχέναι·
 πένητα δὲ, τὸν πόνῳ χειρῶν τὴν ἐφημέρον τροφὴν
 ποριζόμενον. Μακάριος τοίνυν ὁ τοιοῦτος, ὡς
 χρωφειλέτην ἔχων τὸν Θεόν. Φησὶ γὰρ διὰ μὲν Σο-
 λομῶντος, ὅτι Ὁ ἐλεῶν πτωχὸν δυνατίζει Θεῷ· δι'
 οἰκείας δὲ γλώττης, ὅτι Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐν
 τούτων τῶν ἀδελφῶν μου ἐλαχίστων, ἐμοὶ
 ἐποιήσατε. Οὕτω μὲν, περὶ τῶν ἀπλῶς πενήτων·
 βαθύτερον δὲ, καὶ περὶ Χριστοῦ ρηθεῖται ἔν, ὅτι Μα-
 κάριος ὁ φρονῶν, ὅτι Θεὸς ἐστὶν οὗτος, ὁ ἐν ἀπορίᾳ
 περιερχόμενος, καὶ μὴ ἔχων ποῦ κλίνῃ τὴν κεφαλὴν
 εἰς ἀνάπαυσιν· συνήσει δὲ τοῦτο, ἀφ' ὧν ὁ Χριστὸς
 ποιεῖ καὶ διδάσκει.

potest psalmus de Christo : quodque beatus ille
 esse, tametsi indigentia ac paupertate tanta esse
 reclinaret caput suum. Recte enim considerans, id
 et operibus comprobavit.

Ἐν ἡμέρᾳ πορηρᾷ ῥύσεται αὐτὸν ὁ Κύριος.
 Διδάσκει τὸ κέρδος τῆς τοιαύτης συνέσεως. Ποῦτα ἐξ

²⁵ Joan. xiii, 18. ²⁷ Psal. xi, 10. ²⁷ Matth. xxv, 40.

ἐσιν ἡμέρα πονηρά, προειρήκαμεν ἐν τῷ λς' A
 ψαλμῷ, τὸ Οὐ καταισχυρθήσονται ἐν καιρῷ πο-
 νηρῷ ἐρμηγύοντες. Ταῦτῶν γὰρ εἰπεῖν καιρὸν
 πονηρῶν, καὶ ἡμέραν πονηρῶν.

Κύριος διαφυλάξει αὐτόν. Ἐπεύχεται τῷ τοιοῦτῳ
 ὁ Προφήτης, ὡς ἀγαθῷ.

Καὶ ζῆσαι αὐτόν. Καὶ ζωοποιήσαι.

Καὶ μακαρίσαι αὐτόν ἐν τῇ γῆ. Καὶ μακάριον
ἀναδείξει καὶ ζηλωτὸν, οὐκ ἐν τῇ παρουσίᾳ γῆ μόνον,
ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.

Καὶ μὴ παραδῶ αὐτόν εἰς χεῖρας ἐχθρῶν αὐτοῦ.
Μήτε ὄρατῶν μήτε ἀοράτων.

Κύριος βοηθήσαι αὐτῷ, ἐπὶ κλίνης ὀδύνης B
 αὐτοῦ. Ἐπὶ κλίνης ὀδύνης, ἦτοι τῆς (49) ὑποδεχο-
 μένης αὐτὸν ἐδυνάμενον ἐν νόσῳ. Ἀκύλας δὲ καὶ
 Θεοδοτίων, οὐ τὸ εὐκτικὸν εἶδος, ἀλλὰ τὸ τοῦ μέλ-
 λοντος ἐπὶ τῶν βῆθέντων ἐκδεδώκασιν ὅσον Δια-
 φυλάξει καὶ ζήσει, καὶ τὰ τοιαῦτα, ὡς ἀντιμισθίαν
 ἅπαντα κρίναντες ταῦτα.

*Ὁλην τὴν κοίτην αὐτοῦ ἔστρεψας ἐν τῇ ἀρ-
 θρωσίᾳ αὐτοῦ. Κοίτην μὲν λέγει τὴν κατάκλισιν ὅτι*
Ἐστρεψας δὲ, ἀντὶ τοῦ Ἡλλαξας. Τοῦ τοιοῦτου
γούν, φησὶ, τὴν κατάκλισιν ἐν καιρῷ ἀρρώστιας
ἠλλαξας, ἀπὸ νοσερᾶς εἰς ὑγιεινὴν. Ὁλην δὲ, ἀντὶ
τοῦ Παντελῶς. Ἐστρεψας δὲ, ἀντὶ τοῦ Στρέφεις.
Ἡ στοχαστικῶς, μᾶλλον δὲ προφητικῶς, ὡς γεγονὸς
εἶπε τὸ γενησόμενον.

Ἐγὼ εἶπα ὁ Κύριε, ἐλέησόν με. Τὰ ἐντεῦθεν
πάντα, προσώπω τοῦ Χριστοῦ λέγονται ὡς παρακαλεῖ
δὲ τὸν Θεὸν ὡς ἄνθρωπος, δεικνύων ὅτι πᾶς ἄν-
θρωπος δεῖται τοῦ ἐλέους τοῦ Θεοῦ.

Ἰασαι τὴν ψυχὴν μου, ὅτι ἡμαρτόν σοι. Καὶ
μὴ ἁμαρτίαν, φησὶν, οὐκ ἐποίησεν ὁ Θεός· ἀλλ' ἐπὶ
δὲ ἡμᾶς γέγονε καθ' ἡμᾶς, οἰκειοποιεῖται τῶν ἰδίων
καὶ τὰ πάθη, καὶ τὰς φωνὰς ὡς ὅτι ὅπερ ὀφείλει
βοᾶν ἢ ἁμαρτήσασα φύσις ἡμῶν, τοῦτο βοᾶ πρὸ
ταύτης, ὑπὲρ ταύτης, ὡς (50) αὐτὸς, οἷα τῆς
αὐτῆς καὶ αὐτὸς ὢν, εἰ καὶ χωρὶς ἁμαρτίας. Ὡς περ
δὲ τὸ θυόμενον ὑπὲρ ἁμαρτίας κατὰ τὸν νόμον, εἰ
ἑαυτὸ τὴν ἁμαρτίαν ἀνεδέξατο, καὶ συγκατέκαιε
τὸ ἑαυτῷ ὡς αὐτὸς, θυόμενος ὑπὲρ
τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, εἰς ἑαυτὸν ταύτας ἀνεδέξατο,
καὶ ὡς αὐτὸς ἁμαρτήσας, οὕτω καὶ ἐλείτο, καὶ
ἐθύθη διὰ φιλανθρωπίας ὑπερβολῆν.
μοῖστῳ ἱμῶν ἱμῶν, in se ipsum omnia nostra suscepit peccata: nec secus ac si ipse
peccasset, ad eorum remissionem, et oravit, et mortuus est, ob summam nimirum atque ineffa-
bilem ejus misericordiam.

Οἱ ἐχθροὶ μου εἶπον κακὰ μοι. Οἱ ἐχθροὶ τοῦ

psalmo xxxvi, ibi: *Non confundentur in tempore malo. Æque enim significant dies mala, et tempus malum.*

*Vers. 3. Dominus conservet eum. Precatur Pro-
 pheta pro hujusmodi homine, tanquam pro viro
 quoriam bono.*

Et vivificet eum. Id est, vivere faciat.

*Et beatum eum faciat in terra. Et beatum eum
 esse ostendat, æmulationeque, seu imitatione di-
 gnum, non in præsentem tantum terra, sed in regno
 etiam cælorum.*

*Et non tradat eum in manus inimicorum ejus.
 Nec eum visibilibus aut invisibilibus hostium ma-
 nibus dedat.*

*Vers. 4. Dominus opem ferat illi super lectum
 doloris ejus. Super lectum doloris, in quo ægri-
 tudine ac morbo laborans, afflictus diu olium des-
 tinetur. Aquila autem, et Theodotio non per
 optativum modum, sed per futurum indicativi
 omnia hæc verba reddidere, videlicet: *Conservabit,
 Vivificabit, et, Opem feret,* omnia hæc quasi in
 mercedem ac retributionem quamdam dici ar-
 bitrantes.*

*Universum cubile ejus vertisti in infirmitate ejus.
 Per cubile, decubitus intelligit. Vertisti autem,
 hoc est, Immutasti. In tempore, inquit, infirmi-
 tatis hujus viri, tu mutasti ejus decubitus, ab
 ægro nimirum, atque infirmo ad sanum ac validum.
 Mutasti autem universum, hoc est, Prorsus mutasti.
 Advertendum tamen quod præterito tempore usus
 est pro futuro. Vertisti enim, hoc est, Vertes. Vel,
 conjectura quadam, imo vero potius prophético
 more, quæ futura erant, ut jam facta commemorat.*

*Vers. 5. Ego dixi: Domine, miserere mei. Quæ
 sequuntur, ex Christi persona legenda sunt, qui
 velut homo Deum rogat, ostendens hoc pacto,
 quemlibet hominem Dei auxilio indigere.*

*Sana animam meam, quia peccavi tibi. Sed
 quomodo alibi legimus Christum peccatum non
 fecisse? Certissimum quidem est, illum nunquam
 peccasse; verum quia propter nos factus est idem
 quod nos, homo nimirum, passiones etiam, atque
 affectus nostros, quasi proprios sibi consequenter
 vindicavit, et quod dicere par erat humanam
 naturam, quæ peccaverat, hoc ipse antea pro
 illa ad Patrem clamavit, veluti qui ejusdem erat
 nature, tametsi sine peccato. Et quemadmodum
 victima, quæ olim pro peccato immolabatur, juxta
 legem, peccatum in se suscipiebat, quod una cum
 victima comburi dicebatur: ita et Christus pro
 nostris immolatus peccatis, in se ipsum omnia nostra suscepit peccata: nec secus ac si ipse
 peccasset, ad eorum remissionem, et oravit, et mortuus est, ob summam nimirum atque ineffa-*

Vers. 6. Inimici mei dixerunt mala mihi. Ini-

Variæ lectiones.

(49) ΑΙ. ὅτι ὑποσχομένης.

(50) ΕΖ. αὐτῆ.

mici Christi Judæi, qui invidia dissecabantur, et dixerunt mala, hoc est, πρᾶτα verba. Quænam autem dixerint, audi.

Quando morietur? Gravis est enim, inquit, nobis, adeo, ut nec illius aspectum sustinere valeamus.

Et peribit nomen ejus. Sed cum multa præditum potentia Christum universas ægritudines ac morbos curare viderent, quomodo cum aliquando putarunt exstingui posse?

Vers. 7. *Et ingrediebatur ut videret.* Proditor, inquit, Judas, veluti familiaris meus absque ullo impedimento, illuc ingrediebatur, ubi ego aderam, ut videret an opportunum esset tradendi tempus.

Frustra loquebatur cor ejus. Frustra in corde suo secum ea loquebatur quæ ad proditiõnem pertinebant, quando videlicet ingrediebatur, ut videret. Vel, frustra in animo suo cogitabat, ut me lateret, cum optimus ego scrutator cordium, omnia nossem ejus consilia et vota.

Congregavit iniquitatem sibi. Nihil aliud miser hujusmodi cogitatione efficere potuit, nisi quod sibi ipsi summam thesaurizavit iniquitatem, dum adversus proprium præceptorem et Servatorem tetendit insidias. Quidam post verba: *Frastra loquebatur*, punctum ponunt, ut sensus sit: *Frastra mihi pacifice loquebatur*, cum inimica in mente versaret consilia. Sed melior est sensus, quem primo loco diximus.

Vers. 8. *Egrediebatur foras et loquebatur in idipsum.* Accepta enim panis buccella, Judas statim exiit. Quod vero ait *in idipsum*, idem significat quod una. Loquebatur, inquit, una cum inimicis meis, de iis quæ ad proditiõnem spectabant: *Quid vultis mihi*, inquit, *dare?* et quæ sequuntur²⁰. Hæc autem omnia aperitissime in evangelica narrantur historia.

Adversum me susurrabant omnes inimici mei. Susurrabant mutuo in aurem, quomodo insidias disponerent, timentes nimirum aperta loqui propter turbam.

Adversum me cogitabant mala mihi. Lethifera, inquit, cogitabant adversum me. Juxta quod testatur evangelista, quod *Consilium inierunt adversus Jesum, ut eum morti traderent*²¹.

Vers. 9. *Verbum iniquum deposuerunt a: verbum me.* — *Deposuerunt* pro *Responderunt*. Interrogati enim a Pilato: *Quid faciam Jesu, qui dicitur Christus?* responderunt: *Crucifigatur*²². Est hæc iniquum hoc verbum. Neque enim licebat innocentem virum morti tradere: atque ideo eis sæpius objiciebat Pilatus, dicens²³: *Nihilnam causam invenio in eo*; item, *Vos videbitis*. Vel *deposuerunt*, hoc est, fabricarunt, machinati sunt. Dixerunt enim quod commoveret turbam contra Cæsarem, quæ verba etiam iniqua erant. Neque enim falsa attestari licebat.

Numquid, qui dormit, non adjiciet ut resurgat?

²⁰ Matth. xxvi, 15. ²¹ Matth. xxvii, 1. ²² Ibid. 23. ²³ Joan. xviii, 38.

Α Χριστοῦ, οἱ Ἰουδαῖοι, οἵτινες τῷ φθόνῳ διαπριόμενοι, εἶπον κακὰ· νοεῖται δὲ τὸ, ῥήματα· κακὰ δὲ, ἀντι πονηρὰ μοι. Τινὰ δὲ εἶπον, ἀκουσον διὰ τῶν ἐξῆς.

Πότε ἀποθανεῖται; Βαρὺς γὰρ, φησὶν, ἡμῖν ἐστὶ καὶ βλεπόμενος.

Καὶ ἀπολείται τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Εὐφρον γὰρ αὐτὸν πολλῆς πεπληρωμένον δυνάμει, καὶ πᾶσαν νόσον, καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἰώμενον, καὶ ζῶντο, θανάτῳ πρὸς εθεσθῆναι.

Καὶ εἰσεπορεύετο τοῦ ἰδεῖν. Ὁ προδότης Ἰουδαῖος ἀ συνήθης, φησὶν, ἀκωλύτως εἰσεπορεύετο. ἔνθα κατηγόμην, ἐπὶ τῷ ἰδεῖν, εἰ ἔστιν εὐκαιρία, ἵνα μὲ παραδῶ.

B *Μάτην ἐλάλει ἡ καρδία αὐτοῦ.* Μάτην ἐλάλει αὐτῇ καθ' ἑαυτὴν τὰ περὶ τῆς προδοσίας, ὅτε οὗτος εἰσεπορεύετο τοῦ ἰδεῖν. Ἦτοι μάτην ἐσπούδασε λαθεῖν με· ἐγίνωσκον γὰρ, ὅσα καρδιογνώστης, ὅσα βουλευέται, καὶ βούλεται.

Συνήγαγον ἀνομίαν ἑαυτῶν. Οὐδὲν ἔτιρον ἐποίησε ταῦτα λογισάμενος ὁ ἄθλιος, ἢ μόνον ἐθησαύρισεν αὐτῷ ἀνομίαν, ὡς ἐπιθεβουλεύκως τῷ διδασκάλῳ καὶ Σωτῆρι. Τινὲς δὲ, μετὰ τὸ *Μάτην ἐλάλει*, στίζουσι τελείαν, ἵν' ἢ, ὅτι Μάτην ἐλάλει μοι εἰρηνικῶς, ἐχθρὰ βουλευόμενος· ἀμεινὼν δὲ τὸ πρῶτον.

C *Ἐξεπορεύετο ἔξω, καὶ ἐλάλει ἐπιταυτό.* Λαθὼν γὰρ, φησὶ, τὸ ψαμτὸν ἐκείνος, εὐθὺς ἐξῆλθε. Τὸ δὲ *Ἐπιταυτό*, ἀντι τοῦ, Ὅμοῦ αὐτοῖς τοῖς ἐχθροῖς μου· συνελάλει γὰρ αὐτοῖς περὶ προδοσίας· *Τί μοι θέλετε δοῦναι;* καὶ τὰ ἐξῆς. Πάντα γὰρ ταῦτα σαφῶς ἱστοροῦσιν οἱ εὐαγγελιστὰι γινόμενα.

Κατ' ἐμοῦ ἐψιθύριζον πάντες οἱ ἐχθροὶ μου. Ἐψιθύριζον ἀλλήλοις εἰς τὸ οὖς τὰ τῆς ἐπιβουλῆς, φοβούμενοι τὸν ὄχλον.

Κατ' ἐμοῦ ἐλογίζοντο κακὰ μοι. Κατ' ἐμοῦ ἐμελέτων θανάτηφόρα μοι· *Συμβούλιον γὰρ, φησὶ, ἐλάθον κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, ὥστε θανατωῶσαι αὐτόν.*

D *Ἀθῶν καρδινόρον κατέθεντο κατ' ἐμοῦ.* Ἀντι τοῦ Ἀπικρίθησαν· ἐρωτηθέντες γὰρ ὑπὸ Πιλάτου, *Τί ποιήσω Ἰησοῦν τὸν λεγόμενον Χριστόν;* ἀπικρίθησαν· *Σταύρωσθαι.* Παράνομος δὲ ὁ λόγος· οὐ γὰρ ἐξῆν παραδοῦναι τὸν ἀθῶν εἰς θάνατον. Τοῦτο δὲ αὐτὸ ὠνεῖσθε καὶ ὁ Πιλάτος κολλάκις εἶπων, ὅτι *Οὐδὲν ἄξιον θανάτου εἶρον ἐν αὐτῷ, καὶ ὅτι Ὑμεῖς ὄψεσθε.* Ἢ τὸ κατέθεντο, ἀντι τοῦ, συνεσκίασαν· εἶπον γὰρ, ὅτι· *Ἀνασπίλι τὸν ὄχλον τοῦ Καίσαρος.* Παράνομος δὲ καὶ οὗτος ὁ λόγος· οὐ γὰρ ἐξῆν ψευδῶς καταμάρτυρεῖν.

Μὴ ὁ κοιμώμενος οὐχὶ προσθήσει τοῦ ἀνα-

στῆναι; Κατ' ἐρώτησιν τοῦτο φησιν, ὡς Θεός, ὅτι Ἄρα ὁ κοιμώμενος οὐ θελήσει ἀναστῆναι; Τὸ Προσθήσει γάρ, ἐπὶ τοῦ Ἠθέλησε πολλάκις ἢ Ἐβραῖοι λαμβάνουσιν. Εἰ δὲ ὁ κοιμώμενος ἀναστήσεται, καὶ γὰρ σαρκὶ θανὼν, ἀναστήσομαι θάπτον· ὁ γὰρ ἐμὸς θάνατος, ἕνωσ' ἔκεινεν. Ὡς γὰρ αὐτεξουσίως ὑπνοὶ τις, οὕτως αὐτεξουσίως ἀποθαυμάμα καὶ γὰρ.

Καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπος τῆς εἰρήνης μου ἐφ' ὃν ἤλπισα, ὁ ἐσθίων ἄρτους μου, ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμέ περιρισμόν. Ὁ σύνδεσμος, ὁ Γὰρ, περιττὸς κίνταυθοί· ἔστι δὲ τοιοῦτος· ὁ νοῦς, ὅτι Καὶ ὁ ἐμὸς κατ' ἐμοῦ γέγονεν. Ἄνθρωπον δὲ εἰρήνης, τὸν εἰρηνηκὸν Ἑβραῖοι καλοῦσι. Φησὶν οὖν, ὅτι Καὶ ὁ εἰρηνηκὸς μου, τούτέστιν ὁ φίλος μου, λέγει δὲ τὸν Ἰούδαν, ἐφ' ᾧ ἐδάρρησα, ὡς ἐμῷ, ὃν ἐγὼ μετὰ τῶν ἄλλων μαθητῶν ἔτρεφον, ἐμεγάλυνεν, ἤγουν ἐκραταίωσε κατ' ἐμοῦ δόλον. Περιριστὸς γάρ, ὁ δόλος, ἐκ μεταφορᾶς τοῦ ὑποσκελιζοντος ἐν πτέρνῃ τὸν τρέχοντα. Ἐκραταίωσε δὲ τούτον, διὰ τῆς πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ Γραμματεῖς συμφωνίας.

dolum adversus Christum, eumque quodam modo supplantavit: conpotione nimis ac conspiratione illa, qua cum Scribis iunxit, et cum pontificibus.

Σὺ δὲ, Κύριε, ἐλέησον με, καὶ ἀνάστησον με, καὶ ἀνταποδώσω αὐτοῖς. Τὸ μὲν Ἐλέησον, καὶ ἀνάστησον, ἀνθρωποπρεπές· ἄνθρωπος γὰρ γεγινώς, οὐ παρητεῖτο τὴν εἰς Θεὸν ἰκεσίαν, ὃ τῆς φύσεως ἴδιον· προσήζατο γὰρ πολλάκις. Τὸ δὲ Ἀνταποδώσω, θεοπρεπές. Ἀνταπέδωκε δὲ αὐτοῖς, παραδοῦς Ῥωμαίους

Ἐν τούτῳ ἔγνω, ὅτι θεθέλημάς με, ὅτι οὐ μὴ ἐπιχαρῆ ὁ ἐχθρὸς μου ἐπ' ἐμέ. — Θεθέλησας, ἀνεὶ τοῦ Ἠγάπησας· ὁ γὰρ τις ἄγαπᾷ, τοῦτο καὶ θέλει. Ἐν τούτῳ, φησὶν, ἔγνω ὅτι ἡγάπησάς με, ἐν τῷ μὴ ἐπιχαρῆσαι ἐν ἐχθρὸν μου ἐπ' ἐμέ, τούτέστιν ἐν τῷ ἀναζητᾶν με, καὶ ἐν τῷ κηρυχθῆναι τὸ ὄνομά μου εἰς ἄλλην τὴν οἰκουμένην, ὃ λύπη ἐστὶν αὐτῷ. Ἐκεῖνος γὰρ ζητεῖ, τὸ ἀποθανεῖν με, καὶ ἀπολέσθαι τὸ ὄνομά μου. Ἐχθρὸν δὲ νοήσεις καὶ τὸν διάβολον καὶ τὸν Ἰούδαν.

Ἐμοῦ δὲ διὰ τῆς ἀκακίας, ἀνταλλάξου. Καὶ ταῦτα, ὡς ἀπὸ τοῦ προσλήμματος· ἀκακίαν δὲ λέγει τὴν καθαρότητα· Ἀνομίαν γὰρ, φησὶν, οὐκ ἐποίησα.

Καὶ ἐθεδύλωσάς με ἐνώπιόν σου εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ἰδρύσάς με παρὰ σταντῶ· Κάθου γὰρ, φησὶν, ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν ἴθω τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.

Ἐυλογητὸς Κύριος ὁ Θεός Ἰσραὴλ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα· γένοιτο, γένοιτο. Προαγορεύσας ὁ Δαβὶδ τὰ βῆθηνα, καὶ τὴν ἀρήτων

Per interrogationem hoc dicit, atque ut Deus: Numquid dormiens homo, inquit, nolet consurgere? Verbum enim *Adjiciat*, Hebræi sæpenumero ponunt, pro *Voles*. Quod si dormiens consurgit, ego etiam carni mortuus, cito resurgam. Mem enim mors somno similis est. Nam quemadmodum qui dormit ex suo dormit arbitrio, ita et ipse sponte mea, atque ex propria meritar voluntate.

VERB. 10. *Etenim homo pacis meæ in quo speravi, qui debebat panes meos, magnificavit contra me supplantationem.* Conjunctio enim hoc in loco superflua est, et sensus est: Me etiam mihi adversarius fuit, qui antea iustus mihi erat, et mihi maxime conjunctus. Per hominem autem pacis Hebræi pacificam intelligunt. Ait igitur: *Homo pacificus meus, hoc est, amicus meus Judas, in quo veluti in me ipso comensus sum, quem etiam simul cum aliis discipulis educaui, magnificavit, hoc est, roboravit supplantationem, hoc est, dolum contra me: quod ex metaphora eorum dictum est, qui inier eundem, calcaneo aliquem dolose supplantant.* Firmavit autem Judas dolum adversus Christum, eumque quodam modo supplantavit: conpotione nimis ac conspiratione illa, qua cum Scribis iunxit, et cum pontificibus.

VERB. 11. *Tu autem, Domine, miserere mei, et resuscita me, et retribuam eis.* Quod sit *Miserere* et *Resuscita*, ut ab homine dictum est. Homo enim Christus cum esset, non recusavit preces ad Deum fundere; quin imo quod naturæ humanæ proprie convenit, sæpenumero ad Deum orabat. Quod vero ait, *Retribuam*, ad illius divinitatem pertinet. *Retribuam* autem quando eos Romanis perdendos tradidit.

VERB. 12. *In hoc cognovi, quoniam voluisti me, quoniam non gauderet inimicus meus super me.* *Voluisti*, hoc est, *Amasti*. Nam quod quis amat, illud etiam habere cupit. In hoc cognovi quod amasti me, quod non gavisus est super me inimicus meus quod nimirum resurrexerim, quodque nomen meum in universo orbe prædicatum esset: quæ res inimicis meis maxime fuit dolori. Quærebant enim ut morerer, et nomen meum prorsus interiret. Potes etiam per inimicum vel dæmonem, vel ipsum Judam privatim intelligere.

VERB. 13. *Me autem propter innocentiam adjunxisti.* Hæc verba similiti modo ab assumpta carne dicta sunt. Per innocentiam autem mundiciam, et puritatem intelligit: *Iniquitatem* enim, inquit, non fecit.

Ei firmasti me in conspectu tuo in sæculum. Et stabilisti, inquit, me penes te; juxta illud: *Stabo a dextris meis, quoadusque ponam inimicos tuos super pedanem pedum tuorum* 22.

VERB. 14. *Benedixit Dominus Deus Israel et caelo, et in sæculum: fiat, fiat, cum quæ diximus omnia prædixerit beatus David, et summam Dei*

22 Psal. cix, 1.

miser ricordiam ac ineffabilem quamdam ejus con-
descensionem, multa cum admiratione narraverit,
hymnum deinceps, et laudem ei canit dicens :
Laudandus est Deus veri Israelis, hoc est, fidelium
Deus, quemadmodum in XXI psalmo declaravi-
mus, exponentes versiculum illum : *Timeat eum
omne semen Israel*. Laudandus autem ab hoc sæ-
culo usque ad futurum. Ac demum orat, et votis
omnibus poscit futuram hanc Domini incarnatio-
nem, de qua supra locutus est, quam celeriter fieri,
dicens : *Fiat, fiat*. Intelligimus enim Prophetam
dicens : *Fiat, fiat*, orationis intensionem demon-
strat.

In finem in intelligentiam filii Core.

PSALMUS XLI.

De filiis Core diximus in Proœmio operis. *In B*
finem inscribitur propter prophetias, quæ hic con-
tinentur, et ad finem tendebant. Cum enim futu-
rum esset, ut Hebræorum populus ob propria del-
icta ab Assyriis in Babylonem captivus duceretur,
ubi LXX annis detentus est, prævidens hoc beatus
David, utpote prophético afflatus spiritu, pii ac
religiosi cujuscunque Judæi in captivitate degen-
tis personam sumit, in præsentii psalmo, veluti
Danielis, Ezechielis, trium puerorum, et similibus,
et narrat quæ tunc temporis contigerint. *In intel-
ligentiam* vero dixit, judicans, quod qui inter illos
majori erant præditi intelligentia, hæc, aut hujus-
modi verba ad Deum clamabant. Vel, ea ratione,
quia ad percipiendum totius psalmi sensum, multa
lectori opus est intelligentia.

VERS. 2. *Quemadmodum desiderat cervam ad fon-
tes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus.*
Ardentis desiderii vehementiam ostendere volens
Propheta, cervam perquam sitibundam in exem-
plum sumpsit; quæ cum et suate natura calidis-
sima sit, et reptilium ac serpentum carnibus, qui-
bus vesci solet, magis etiam incendatur, aquarum
fontes quam maxime amat, et circa eos semper
versari cupit. Desiderare autem hic posuit pro Fe-
stinare; Et ita Aquila reddidit. Et quod ait : *Ita
desiderat anima mea ad te*, inquam, habitantem in
Jerusalem. Putabat enim populus qui in Babylone
erat, se divina præsentia illic ideo frui non posse,

VERS. 3. *Sitivit anima mea ad Deum fortem vi-
ventem. Sitivit*, id est, Valde concupivit. Ita undi-
que desiderii ardorem ostendit. Fortem autem et
viventem Deum appellat propter infirmos ac mor-
tuos Babylonis deos. Quidam ex hoc versiculo
sumptum esse dicunt hymnum illum, quem Græci
Trisagion vocant [quo laudare solemus Deum,
dicentes : *Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus im-
mortalis.*]

Quando veniam, et apparebo ante faciem Dei?
[Hoc est, ante ipsum Deum.] Concupiscentis sermo
est : Quando, inquit, veniam ad te in Jerusalem et

A συγκατάθεσιν καὶ φιλανθρωπίαν τοῦ Σωτῆρος ἀπο-
θαυμάσας, ὕμνον αὐτῷ σχεδιάζει, λέγων Ἐύφημη-
τέος ὁ Θεὸς τοῦ κυρίως Ἰσραὴλ, ὃ ἐστὶν, τῶν πι-
στῶν, ὡς ἐν τῷ καὶ ψαλμῷ προέφημεν, ἐρμηνεύον-
τες τὸ Ἐπιθυμήτω εἰ ἀπ' αὐτοῦ ἅπαν τὸ σπέρμα
Ἰσραὴλ. ἀπὸ δὲ τοῦ νῦν αἰῶνος καὶ ἄχρι τοῦ μέλ-
λοντος. Ἔπειτα ἐπέχεται ταχύναι τοῦ Δεσπότης τὴν
ἐνανθρώπησιν, ἐν τῷ εἰπεῖν, *Γένοιτο, γένοιτο*.
Νοεῖται δὲ τὰ *ῥηθέντα* ἐπιτάσιν δὲ εὐχῆς ὁ διπλα-
σιασμὸς τοῦ *Γένοιτο* παριστά.

optare id quod superius dixit. Illa autem repeti-
tio

Εἰς τὸ τέλος εἰς σύνεσιν τοῖς υἱοῖς Κορέ.

ΨΑΛΜΟΣ ΜΑ΄.

Περὶ μὲν τῶν υἱῶν Κορέ, προειρήκαμεν ἐν τῷ
προοίμῳ τῆς παρουσίας βίβλου. *Εἰς τὸ τέλος* δὲ
ἐπιγράφεται, διὰ τὰς ἐν τούτῳ προφητείας, εἰς
τέλος ἐπειγομένας. Ἐπεὶ γὰρ ἐμελλον Ἑβραῖοι
χρόνοις ὕστερον παρὰ Βαβυλωνίων αἰχμαλωτισθῆναι,
διὰ τὰς ἀνομίας αὐτῶν, καὶ διαγαγεῖν ἐβδομήκοντα
ἔτη ἐν Βαβυλῶνι, κινήθεις ὑπὸ τοῦ διορατικοῦ
πνεύματος ὁ Δαβὶδ, ἀνέλαθεν πρόσωπον ἐκάστω
τῶν εὐσεβεστέρων ἐν τοῖς αἰχμαλώτοις, ὅσον τοῦ
Δανιὴλ, τοῦ Ἰεζεκιὴλ, τῶν τριῶν παίδων, καὶ τῶν
τοιούτων, καὶ τὰ προκειμένα διέξεισι· τὸ δὲ, *Εἰς
σύνεσιν, πρόκειται*, διδάσκων, ὅτι συνετισθεὶς ἕκα-
στος αὐτῶν, ταῦτα ἐβόα πρὸς Θεόν· ἢ ὅτι χρεῖα
συνέσεως τοῖς ἀναγινώσκουσι ταῦτα.

C Ὅν τρόπον ἐπιποθεὶ ἡ ἐλαφος ἐπὶ τὰς πηγὰς
τῶν ὑδάτων, οὕτως ἐπιποθεὶ ἡ ψυχὴ μου πρὸς
σὲ, ὁ Θεός. Τὸ σφοδρὸν τῆς ἐπιθυμίας παραστήται
βουλόμενος, παράδειγμα τὴν διψητικωτάτην ἐλαφον
ἐλαβεν. Αὕτη γὰρ φύσει οὐσα θερμὴ, καὶ μᾶλλον
ἐκκαυμένη ταῖς σαρκὶ τῶν ὄσων, οὐς ἀσὶ λαφύ-
σει, σφοδρῶν, ἔχει τῶν πηγῶν τὸν ἔρωτα. Τὸ δὲ
Ἐπιποθεὶ, σημαίνει τὸ σπεύδει, καὶ ἐπίσπεται,
κατὰ τὸν Ἀκὺλαν· *Πρὸς σὲ δὲ*, δηλονότι τὸν κατο-
κοῦντα τὰ ἐν Ἱερουσαλήμ· ἐν Βαβυλῶνι γὰρ οὐκ
ἔβοντο εἶναι αὐτὸν, διὰ τὴν τῆς χώρας εἰδωλολα-
τρίαν.

quia regio illa universa idolorum cultui deser-

D Ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν Θεὸν τὸν
ἰσχυρὸν, τὸν ζῶντα. — Ἐδίψησεν, ἀντὶ τοῦ,
Ἐπιθυμητικῶς ἔσχε· τὸ γὰρ διακαὲς τῆς ἐπιθυμίας
ἡ λέξις ἐμφαίνει· ἰσχυρὸν δὲ καὶ ζῶντα λέγει τὸν
Θεόν, διὰ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ νεκροὺς θεοὺς τῶν Βα-
βυλωνίων. Τινὲς δὲ φασὶν ἐντεῦθεν πεποιῆσθαι τὸν
ὕμνον τοῦ Τρισαγίου.

Πότε ἤξω καὶ ὀφθήσομαι τῷ προσώπῳ τοῦ
Θεοῦ; Ἐπιθυμοῦντος, ὁ λόγος· Πότε, φησὶν, ἤξω
πρὸς σὲ (51) ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ ὀφθήσομαι τῷ

Variæ lectiones.

(51) ΑΙ. Ὡ Ἱερουσαλήμ.

προσώπῳ τοῦ Θεοῦ; τουτέστιν, τῷ Θεῷ, κατὰ πε-
ρίφρασιν· ὀφθήσομαι δὲ, διὰ τῆς ἐν τῷ ναῷ λα-
τρείας καὶ παραστάσεως, ὅπερ οὐκ ἔστιν ἐν Βαβυ-
λώνι.

Ἐγνήθη τὰ δάκρυα ἐμοὶ ἄρτος ἡμέρας καὶ
νυκτὸς, ἐν τῷ λέγεσθαί μοι καθ' ἑκάστην ἡμέ-
ραν· Ποῦ ἔστιν ὁ Θεός σου; Ἐν τῷ θναιδίζειν
μοι τοὺς Βαβυλωνίους τοῦ Θεοῦ μου ἀσθένειαν, ἐγέ-
νοντό μοι τὰ δάκρυά μου ἄρτος, οὐχ ὅσον εἰς τρέ-
φην, ἀλλ' ὅσον εἰς βρεξίν. Ἄρετόμην γὰρ δακρῶν,
ὡς ἄρτου, καὶ ἡσάν μοι ἀναγκαῖα ταῦτα, ὡς ἡ
τροφή πᾶσιν ἀνθρώποις. Ἡ δὲ τοιαύτη βρεξίς καὶ ἡ
ἀνάγκη, οὐ μόνον ἐν ἡμέρᾳ ἦσαν, ἀλλὰ καὶ ἐν
νυκτί.

Ταῦτα ἐμνήσθη, καὶ ἐξέχεα ἐπ' ἐμέ τὴν ψυ-
χὴν μου. — Ταῦτα, ἀντὶ τοῦ τοιαῦτα, φησὶ δὲ τὸ
Ποῦ ἔστιν ὁ Θεός σου; Ἐξέχεα δὲ, ἀντὶ, Ἐχαύ-
νωσα ἐν ἐμαυτῷ τὴν ψυχὴν μου, παρέλυσα τοῦ
τόνου· τὸ μὲν γὰρ συνεστὸς, ἐπιβρόνται· τὸ δὲ
διαβρότον, κεχαύνωται. Χρὴ δὲ καθόλου γινώσκειν,
ὡς ἡ τῶν Ἑβραίων διάλεκτος, ἀδιαφόρως, ὡς ἐπὶ
τὸ πλεῖστον, ταῖς συντάξεσι κέχρηται, καθάπερ καὶ
νῦν ἐπ' ἐμέ εἰποῦσα, ἀντὶ τοῦ ἐν ἐμοί. Εἰ δὲ τὸ,
ταῦτα ἐμνήσθη, πρὸς τὸν ἐφεξῆς στίχον ἀποδώ-
σεις, ἕτερον νόημα ποιήσεις, ὅτι ταῦτα ἐμνήσθη,
καὶ διέχουσα, τουτέστιν ἀνήκα ἐστενοχωρημένην ἐν
ἐμαυτῷ τὴν ψυχὴν μου. Ταῦτα δὲ ποιεῖ, δηλαδὴ
τοῦ ἐφεξῆς στίχου· φησὶ γὰρ·

recordatus sum, et animam meam, antea nimirum angustiis coarctatam, effudi, hoc est, absolvi, et
relaxavi in me ipso. Quæ autem sint hæc, quæ recordatus sum, audi.

Ὅτι διαλεύσομαι ἐν τόπῳ σκηνῆς θαυμαστῆς
ἕως τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ. (52) Ἐνείσθη, φησὶ, μνη-
σθεὶς ὅτι περιπατήσω πάλιν ἐν τῷ ναῷ μέχρι τῶν
ἀδύτων αὐτοῦ· σκηνὴ μὲν γὰρ θαυμαστὴν λέγει
τὸν περιώνυμον τοῦ Σολομῶντος ναόν· οἶκον δὲ
Θεοῦ, τὰ ἀδύτα τοῦ ναοῦ. Πρὸς δὲ τὴν δευτέραν
ἐξήγησιν, τὸ ὅτι, βεβαιωτικὸν νοήσεις, ὡς προση-
τεύοντος τοῦ λέγοντος. Ἄλλως, σκηνὴ μὲν, ἡ ἐξ
ἡμῶν ἀγία τοῦ Λόγου σὰρξ· θαυμαστὴ δὲ αὐτή, ὡς
δίχα σπορᾶς συμπαγεῖσα· οἶκος δὲ, ἡ νοερά ταύ-
της ψυχῆς, διὰ μέσης γὰρ αὐτῆς ὁ Θεὸς ὠμίλησε τῇ
σαρκὶ· τόπος δὲ, αὐτὸς ὁ Λόγος, ἐν ἐαυτῷ τὴν προσ-
ληφθεῖσαν φύσιν ὑποστήσας τε καὶ πηξάμενος.
Διαλεύσομαι οὖν, φησὶ, διὰ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ χειρ-
αγωγούμενος, ἕως τῆς ψυχῆς τοῦ προσλήμματος,
φιλοσοφῶν περὶ αὐτῶν, καὶ θεωρῶν κατὰ δύναμιν·

περιτιτέρω δὲ προβαίνειν, οὐκέτι συγχωρηθήσομαι.
D
concreta est, et exstitit Christi caro. Pertransibo igitur, inquit, per Verbum Dei, et usque ad assum-
ptæ carnis animam deducar: in animo meo nimirum ea examinans, et contemplan, quæ de tanto
mysterio percipere potero. Ulterius enim pertransire non dabitur.

Ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως καὶ ἐξομολογήσεως
ἤχου ἑορτάζοντος. Διαλεύσομαι δὲ ἐν φωνῇ χαρᾶς.
καὶ ἐν φωνῇ εὐχαριστίας ἤχου ἑορταστικοῦ, τουτέ-
στιν Ἐορτάσω πάλιν, ὡς πρότερον, καὶ τῇ τοῦ νό-
μου λατρείᾳ χρῆσομαι.

A apparebo coram te, adorans nimirum et colens te, seduloque tibi assistens, et alia faciens, quæ in templo tuo fieri decet? Universo enim hoc solatio privamur, postquam hic Babylone captivi degimus.

VERS. 4. Fuerunt mihi lacrymæ meæ panis die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie: Ubi est Deus tuus? Dum Babylonii, inquit, Dei mei impotentiam mihi exprobrarent, lacrymæ meæ fuerunt mihi panis, non quod eis pascerer, sed quia instar panis eas desiderabam, et quia non secus mihi erant opportunitæ quam esurientibus esse panes soleant: unde earum desiderio, non interdiu tantum, sed assidue etiam noctibus detinebar.

B
VERS. 5. Hæc recordatus sum, et effudi in me animam meam. Hæc recordatus sum, verba illa nimirum, quæ ad me dicuntur quotidie: Ubi est Deus tuus? Quam ob causam Effudi, hoc est, La-
xavi, in me ipso animam meam, et constantiam ejus omnem dissolvi. Hæc autem effusionis translatione usus est Propheta, quia, quæ solidiora sunt, firmitiora atque constantiora esse solent: quæ vero fluida, molliora atque laxiora. Illud in universum animadvertendum est, quod Hebræi sæpenumero verborum constructionibus indifferenter utuntur, ut nunc: Effudi, inquit, in me, pro Intra me. Verum si verba hæc, Recordatus sum, ad sequentia referantur, alius efficietur sensus, videlicet: Hæc

C
Quoniam pertransibo in loco tabernaculi admirabilis usque ad domum Dei. Recreatus atque anima relaxatus sum, inquit, memoria repetens, quod rursus in templo tuo deambulaturus sum, et ad illius usque adyta perventurus. Per admirabile enim tabernaculum, celeberrimum Salomonis templum intelligit, et per domum Dei, adyta ipsius templi. Quod si priorem expositionem magis probaveris, dictionem, quoniam, intellige hic jacere pro adverbio confirmandi, juxta Hebraicis idiomatis consuetudinem, et verba versiculi prophetantis verba esse. Vel aliter: Per tabernaculum, sancta Verbi caro potest intelligi, quæ merito admirabilis dici potest, quia absque ullo semine concreta est; et per domum Dei, anima illius carnis, per quam Deus in assumpta carne diversatus est. Locus autem tabernaculi, ipsum est Verbum Dei, per quod

In voce exsultationis, et confessionis soni festivitatem celebrantis. Pertransibo autem in voce gaudii, et gratiarum actionis, in voce soni festivi, ac si diceret: Festivitates rursus, ut olim, Deo meo celebrabo, et solito utar cultu legis.

Varie lectiones.

(52) Al. Ἄνεσθι.

Vers. 6. *Quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me?* Quare me angis, inquit, et confundis, et quietem capere non sinis? Hæc autem verba dicere cœpit, postquam certior factus est de suo in patriam reditu.

Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi. Quoniam gratias illi agam, ubi nimirum in patriam rediero.

Salutare vultus mei, et Deus meus. Cum futura et a se prævisa Dei beneficia in animo revolveret, summa cum delectatione illum circumloquendo, invocavit, dicens: O salus mea, et o Deus meus.

Ad me ipsum conturbata est anima mea. — *Ad me ipsum*, hoc est, In me ipso, nemine alio exterius mœrorem hunc meum sciente. *Conturbata est* autem, recogitans nimirum peccata ob quæ in inimicorum manus traditi sumus, vel moram ac tarditatem recogitans reditus nostri in patriam.

Propterea memor ero tui de terra Jordanis, et Hermoniiim a monte modico. Propterea, inquit, afflictus memor ero tui, hoc est, recordabor studii, et curæ tuæ, quam habuisti circa nos, et præcipue ob illa bona, quibus in terra promissionis te auctore fruebamur. Per Jordanem enim et per proximum illi montem, qui et Hermonlim, et Hermon dicitur, totam Judæam significavit. Addidit etiam privatam montis illius qualitatem, quod scilicet *parvus est*.

Vers. 8. *Abyssus abyssum invocat in vocem cataractarum tuarum.* Antiquorum Dei beneficiorum memor, deplorat, quod in præsentia ab eo derelictus videatur, per abyssum, vastum intelligens calamitatum pelagus, in quo tunc se constitutum videbat. Profunda, inquit, ac vasta calamitas, vastiorem aliam semper vocat calamitatem, ad vocem cataractarum, hoc est, collisorum tuorum. Adeo enim alternæ, ac frequentes calamitates confractos, ac collisos nos servos tuos adoriuntur, ut mutuo sese adhortari videantur: et adeo nos affligunt, et pungunt ut, præ nimio dolore ad clamorem etiam nos provocent. Dictio autem *cataractarum*, Græca est et idem hic significat, ut diximus, quod, collisorum aut confractorum. [Est enim verhale nomen, et descendit a verbo *καταράσσω* quod est collido, aut confringo.] Et licet proprie hoc verhale nomen *καταράκτης* active sit significationis, hic tamen ponitur in passiva. Quod si in activa significatione dictionem sumas, littera legenda est, *In vocem confractorum*, hoc est, collidentium, seu confringentium tuorum; et tunc expone totum versiculum hec pacto: Immensitas peccatorum nostrorum, immensitatem invocat misericordiarum tuarum: atque hoc ad vocem prædicatorum Evangelii, hoc est, apostolorum. Sunt enim apostoli validissimi quidam confractores, omnem nimirum diabolicam elationem confringentes. Quod si textum legas prout etiam legi potest: *In vocem cataractarum tuarum*, potes juxta altiorem anagogen intelligere, quod abyssus, et abyssus, Vetus et Novum Testamentum significent, ob profunditatem nimirum occultorum sensuum: et dicere, quod Novum, Antiquum invocat Testamentum, in vocem cataractarum tuarum, hoc est, per vocem prophetarum tuorum. Dicuntur enim merito pro-

Ἰνατί περίλυπος εἶ, ἡ ψυχή μου, καὶ Ἰνατί συνταράσσεις με; Διατί θλίβεις, καὶ διατί συγχέεις με, καὶ οὐκ εἶς ἡρεμεῖν; Ταῦτα δὲ ἔλεγε, πληροφόριαν περὶ τῆς ἐπανόδου δεξιόμενος.

Ἐλπίσον ἐπὶ τὸν Θεόν, ὅτι ἐξομολογήσομαι αὐτῷ. Ὅτι εὐχαριστήσω αὐτῷ, ἐπανελθὼν δηλαδῆ.

Σωτήριον τοῦ προσώπου μου, καὶ ὁ Θεός μου. Τῆς ὑστερον εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ μνησθεὶς, ἡδέως ἐπικαλεῖται αὐτόν, λέγων· Ὁ σωτήριά μου, περιφραστικῶς, καὶ ὡς Θεός μου.

Πρὸς ἑμαυτὸν ἡ ψυχή μου ἐταράχθη. — *Πρὸς ἑμαυτὸν*, ἀντὶ τοῦ, Ἐν ἑμαυτῷ, μηδενὸς τῶν ἐξωθεν συνειδότης μοι τὴν τοιαύτην λύπην. Ἐταράχθη δὲ, ἀναλογιζομένη τὰς ἀμαρτίας, δι' ἃς παρεδόθημεν τοῖς ἐχθροῖς ἢ τὴν βραδύτητα τῆς ἐπανόδου.

Διὰ τοῦτο μνησθήσομαι σου ἐκ γῆς Ἰορδάνου, καὶ Ἑρμονισμ, ἀπὸ δρους μικροῦ. Διὰ τοῦτο νῦν θλιδόμενος, μνησθήσομαι σου, τουτέστι, μνημονεύσω τῆς περὶ ἡμᾶς κηδεμονίας σου, ἀφ' ὧν ἐν τῇ γῆ τῆς ἐπαγγελίας ἀπηλαύσαμεν ἀγαθῶν. Διὰ γάρ τοῦ Ἰορδάνου καὶ τοῦ πλησιάζοντος αὐτῷ δρους, ὃ καὶ Ἑρμονισμ καλεῖται καὶ Ἑρμών, ὄλην τὴν Ἰουδαίαν ἐδήλωσεν. Προσέθηκε δὲ καὶ ἰδιότητα τοῦ δρους, ὅτι τοῦ μικροῦ.

C *Ἄβυσσος ἄβυσσον ἐπικαλεῖται εἰς φωνὴν τῶν καταβάκτων σου.* Τῆς εὐεργεσίας μνησθεὶς, ἐκτραγωδεῖ καὶ τὴν ἐκγατάλειψιν, ἄβυσσον καλῶν τὸ βάθος τῶν συμφορῶν. Βαθεῖα θλίψις, φησὶν, βαθεῖαν θλίψιν ἐπικαλεῖται εἰς βοήν τῶν κατεβραγμένων σου· τουτέστιν οὕτως ἄλλεπαλλήλως ἡμῖν τοῖς κατεβραγμένοις· δούλοις σου ἐπίσιν, ὡς δοκεῖν ἀλλήλαις ἐγκαλειεῖσθαι· καὶ τοσοῦτον δάκνουσιν, ὡς βοᾶν ἡμᾶς ὑπὸ τῆς δόνητος. Καταβάκτων δὲ, ἀντὶ τοῦ κατεβραγμένων, ἐνεργητικῶν ἀντὶ παθητικῶν. Καὶ ἄλλως· Τὸ ἄμετρον τῶν ἡμετέρων ἀμαρτιῶν, τὸ ἄμετρον τῶν σῶν ἐπικαλεῖται οἰκτιρμῶν· ὥστε τὴν φωνὴν τῶν ἀποστολικῶν κηρυγμάτων ἀκουσθῆναι. **D** *Καταβάκται γάρ, καὶ οἱ ἀπίστολοι, καταβάσσοντες πᾶσαν ἑπάρσιν διαβολικῆν.* Νοεῖται δὲ ἀγαγωγικώτερον ἄβυσσος καὶ ἄβυσσος ἡ Παλαιὰ Γραφή, καὶ ἡ Νέα, διὰ τὰ βάθη τῶν ἀποκρύφων νοημάτων. Ἡ νέα γοῦν ἐπικαλεῖται τὴν Παλαιάν, διὰ τὴν φωνὴν τῶν προφητῶν· καὶ οὗτοι γάρ καταβάκται λέγονται, διὰ τὸ ἄνωθεν καταχεῖν τὸ ὕδωρ τῆς προφητείας. Ἐπικαλεῖται τοῖνυν αὐτὴν, ὡς μάρτυρα, ἐνεκεν τοῦ δεῖξαι ὅτι οἱ προφήται περὶ τοῦ Χριστοῦ προκατήγγειλαν.

phætae esse quaedam cataractæ, quia aquas diviniæ ac supernæ prophetiæ, vehementia quadam, cataractarum instar, effundunt. Novum igitur Testamentum invocat Vetus Testamentum, in testem, ut ostendat, quod ipsi etiam prophetæ mysteria Christi prænantiarunt.

Πάντες οἱ μετεωρισμοὶ σου καὶ τὰ κύματα σου, ἐπ' ἐμὲ διήλθον. Μετεωρισμὸς λέγει τὰς ἐπιπτώσεις τῶν συμφορῶν ὁμοίως δὲ, καὶ κύματα. Φησὶν οὖν, ὅτι Αἱ μάστιγές σου, ἐπάνω μου ἐδάδισαν. Πάντες δὲ εἶπε, διὰ τὸ πολυειδέ; αὐτῶν.

Ἡμέρας ἐνταλείται τὸ ἔλεος αὐτοῦ. — *Ἡμέρας, ἀντὶ τοῦ, Ἐν ἡμέρᾳ, τουτέστιν φανερώ;.* Φῶς γὰρ ἢ ἡμέρα. *Ἐνταλείται δὲ ἀντὶ τοῦ, ἀποσταλῆ· ὁ γὰρ ἀποστέλλων, ἐντέλλεται· ἢ καὶ προστάξει τὸ παρ' αὐτοῦ ἔλεος.* Προαγορεύει δὲ νῦν ὁ λόγος, ὅτι δὴλη πᾶσιν ἢ ἀνάκλησις αὐτῶν γενήσεται.

Καὶ νυκτὸς ὠδὴ αὐτοῦ παρ' ἐμοί. Ἐν νυκτὶ δὲ, παρ' ἄλην μου τὴν αἰχμαλωσίαν ἔσω αὐτῷ, τότε ἀδείας ἐπιλαβόμενος ἐν ἡμέρᾳ γὰρ, οὐκ ἄγω σχολήν, δουλεύων τοῖ; δεσπόταις, καὶ μὴ λαμβάνων καιρόν.

Προσευχὴ τῷ Θεῷ τῆς ζωῆς μου. Καὶ οὐ μόνον φῶς αὐτοῦ παρ' ἐμοί ἔσται, ἀλλὰ καὶ προσευχὴ φῶς μὲν, ἐπ' εὐχαριστίᾳ τῆς εὐκαιροῦ ἀπολυτρώσεως· προσευχὴ δὲ, ἐφ' ἰκεσίᾳ τοῦ ταχῆναι τὴν ἐλευθερίαν. *Τῷ Θεῷ τῆς ζωῆς μου, ἀντὶ τοῦ, Τῷ ζωοδότῃ μου, ὡς τὸ, Ὁ Θεὸς τῆς σωτηρίας μου, ἀντὶ τοῦ, Ὁ Σωτήρ μου.*

Ἐρῶ τῷ Θεῷ· Ἀντιλήπτωρ μου εἰ; διατί μου ἐπελάθου; καὶ ἵνατί σκυθρωπάων πορεύομαι ἐν τῷ ἐκθλίβειν τὸν ἐχθρόν μου; Ἐπιληθῆσθαι δοκεῖ, διὰ τὸ ἐγκαταλελειφθαι εἶτι παρὰ τοῖς ἐχθροῖς, καὶ ἐν τῷ οὕτως ἐκθλιβεσθαι οἷα εἰκὸς τοῦ; ἐν αἰχμαλωσίᾳ κακοπαθοῦντας.

Ἐν τῷ καταβλῆσθαι τὰ ὀστά μου, ὠνειδίξον με οἱ ἐχθροί μου, ἐν τῷ λέγειν αὐτοῦς μοι καθ' ἐκδοστῆν ἡμέρας· Πού ἐστιν ὁ Θεός σου; Συντριβομένων τῶν ὀστών μου τῷ ἄχθει τῶν φόρτων, ἢ καὶ ταῖς ράβδοις· καὶ καταπονομένης ἐν ἐμοί δυνάμειος (ἢν ἐδήλωσε διὰ τῶν ὀστών), ἐπετώδιστον οἱ ἐχθροί μου ἐν τῷ λέγειν αἰ, Πού ἐστιν ὁ Θεός σου, ἵνα ἐξέλῃται σε;

Ἴνατί περίλυπος εἶ, ἢ ψυχὴ μου, καὶ ἵνατί συντάρσσεις με; Ἐλπίσον ἐπὶ τὸν Θεόν, ὅτι ἐξομολογήσομαι αὐτῷ· σωτήριον τοῦ προσώπου μου, καὶ ὁ Θεός μου. Ἐπανίλαβε τὰ προειρημένα περὶ τὸν ἀνωτέρω διελέθομεν· ἐπανίλαβε δὲ ταῦτα, θάρσους ἐκωτὸν ἐμπιπλῶν, καὶ ὑπαμονῆς. Ἀρμάζει δὲ τὰ τοῦ παρόντος φάλμου καὶ παντὶ κατὰ Θεὸν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ κακοπαθήσαντι, καὶ ἐπιποθοῦντι τὴν πρὸς ἀνάλυσιν καὶ ἐπάνοδον, ὃς ὠνειδίξοντας νοῆσαι εὐ μόνον τοῖς δαίμονας, ἀλλὰ καὶ τοῖς βαρβάρους ἐχθροῦ; γῆν δὲ Ἰερδάνου, τὴν κατωτάτην ὅσον πρὸς οὐρανόν· Ἰερδάνης γὰρ ἐρμηνεύεται γῆ κατωτάτη· Ἐρμωναίμ, τόπος· λύπης· καὶ τὰ λοιπὰ δὲ, καταλήτως ἀποδώσει.

²² Psal. xxxvii, 23. ²³ Philipp. i, 23.

A *Omnes sublevationes tuæ, et fructus tui super me transierunt.* Per sublevationes, et per fructus, temptationum ac calamitatum incursus intelligit. *Alit igitur: Omnia flagella tua fecerunt iter super me. Omnes autem dixit, propter earum multipliciter.*

VERS. 9. *Die mandabit Dominus misericordiam suam. Die, hoc est, in die, pro, manifeste et palam. Mandabit autem, hoc est, mittet. Jubere enim a mandare videtur qui mittit; vel, ordinabit, et disponet misericordiam suam. Sermo vero hic prædicat, quemadmodum revocatio eorum in patriam omnibus fiet manifesta.*

Et nocte canticum ejus apud me. Per totum hoc captivitatis tempus, nocteque, quando tuto magis id facere possum, canam Deo meo. In die enim otium mihi nullum datur, cum dominis serviam, et opportuno caream tempore.

Oratio Deo vitæ meæ. Non modo illud canticum erit apud me, sed etiam oratio; canticum quidem in gratiarum actionem pro opportuna et jamdiu exspectata liberatione, oratio vero ad accelerationem hujus liberationis. Et quod ait: *Deo vitæ meæ,* expone, id est, Deo datori vitæ, ut illud: *Deus salutis meæ* ²³, id est, Salvator meus.

VERS. 10. *Dicam Deo: Adjutor meus es, quare oblitus es mei, et quare contristatus incedo dum affligit me inimicus? Oblitus esse videbatur Deus Judæorum, quia jam diu in inimicorum potestate ab eo relicti fuerant, ubi affligebantur, quemadmodum verisimile est eos affligi, qui in captivitate constituti sunt.*

VERS. 11. *Dum confringuntur ossa mea, exprobraverunt mihi inimici mei, dum dicunt mihi per singulos dies: Ubi est Deus tuus? Contritis nimirum ossibus meis ob tam grave onus servitutis, vel ob verbera, et plagas, quæ assiduo mihi a Babyloniis infliguntur. Vel Fatigatus sum, ac debilitatus viribus meis. Per ossa enim vires intelligit. Cum itaque hoc pactome haberem, irridebant me inimici mei, illud mihi semper obijcientes: Ubi est Deus tuus, qui te eripiat et liberet?*

VERS. 12. *Quare tristis es anima mea, et quare conturbas me? spera in Deo quoniam confitebor illi, salutare virtutis meæ, et Deus meus.* Repetit quæ jam superius dixerat, quod facit ut fiducia sese ac patientia maneret. Congruit etiam hic psalmus pio cuilibet ac religioso viro, qui multas calamitates in præsentem vitam passus sit, qui que dissolvi [cum Paulo] optet, et redire ad Deum ²⁴. Et tunc per exprobrantes, non ipse tantum dæmones, sed inimicos etiam intelliges, et per terram Jordanis, inferiorem terram hanc nostram, quæ comparatione, celesti longe est inferior. Jordanis namque interpretatur *terra inferior*; Hermouim vero *locus doloris*, et alia juxta hunc sensum consequenter expones.

Psalms ipsi David qui apud Hebræos sine inscri- A Ψαλμός τῷ Δαβὶδ, ἀνεπιγραφοῦς παρ' Ἑβραίοις, ptione habetur.

PSALMUS XLII.

Præsens psalmus caret inscriptione, veluti qui ejusdem est argumenti et sententiæ cum superiori psalmo, et illius quodammodo pars esse videtur. Plurimum enim cum eo congruit; et verisimile est eumdem fuisse, qui hæc, atque illa verba protulerit. Quæ etiam simili modo ex unius tantum dicuntur persona, veluti qui totius populi causam ac effectum est, quia rarus ac pene unicus quis

VERS. 1. *Judica mihi, Deus.* Verbum *Judica* si cum accusativo jungatur idem significat quod *Condemna*, juxta quod dictum legimus²⁵: *Judica illos, Deus*; si vero cum dativo [ut hic], idem erit quod¹, *Judex esto.*

Et discerne causam meam de gente non sancta. De gente, id est, *Cum gente.* Vel, *discerne causam de gente scelestâ, atque injustâ, et Deum verum non colente.* *Intelligit autem Babylonios.*

A viro injusto et doloso eripe me. *Injustum* quidem dicit, veluti *iniquum*, atque *xlegem, dolosum* vero, ut *deceptorem.* *Similia autem fere habentur in illa trium puerorum oratione.* *Dedisti enim, inquit, nos regi Injusto, et omnium quæ in terra sunt pessimo.* *Illud etiam adnotandum, quod singulari aliquando, et aliquando plurali seu colectivo nomine eo, accusat: quia nimirum, et privatâ, et communi pravitate convivebant.* *Tu vero per gentem, et hominem injustum et dolosum ipsos dæmones, et dæmonum principem intelliges.* *Nihil enim differunt ab homine perturbationibus, quippe cum, more hominum, vesano voluptatum amore*

VERS. 2. *Quia tu es, Deus, fortitudo mea.* *Stabilitas scilicet mea, ac vires meæ.*

Quare me repulisti! *Tradens me in captivitatem.* *Ego enim servus tuus sum, hi vero tibi adversantur.*

Et quare tristis incedo, dum affligit me inimicus? *Non accusans Deum hoc dicit, sed placans potius, ac mitigans.*

VERS. 3. *Emitte lucem tuam, et veritatem tuam.* *Juxta anagogen, per lucem et veritatem, Christum intelligit.* *Ego enim, inquit, lux sum, veritas, et vita²⁶.* *Juxta historiam vero, lucem appellat protectionem, et custodiam Dei, quæ summum quoddam lætitiæ lumen secum affert, cujus splendore omnes afflictionum tenebræ dissolvuntur.* *Veritatem autem exponit, id est, verum auxilium.*

Ipsa me deduxerunt, et adduxerunt in montem sanctum tuum, et in tabernacula tua. *Hoc in loco tempus positum est pro tempore, præteritum nimirum pro futuro.* *Tua, inquit, lux, et tua veritas, ipsa me deducunt, et adducunt in montem sanctum tuum Sion, et in tabernacula, hoc est, in templum*

ΨΑΛΜΟΣ ΜΒ'.

Ἀνεπιγραφὸς ἐστίν, ὡς τῆς αὐτῆς τῷ πρὸ αὐτοῦ τυγχάνων διανοίας· δοκεῖ γὰρ μέρος αὐτοῦ, διὰ τὸ πολλὴν ἔχειν συμφωνίαν· ὁ γοῦν τὰ ἐν ἐκείνῳ φθγγόμενος, φθέγγεται καὶ τὰ ἐν τούτῳ. Εἷς δὲ τις ἐστὶν ὁ λέγων, καὶ τὰ πάθη τοῦ γένους εἰς ἑαυτὸν ἀναδεχόμενος, διότι καὶ σπάνιος ὁ τοιοῦτος.

passiones in se suscepit. Quod fortassis illa ratione reperiri possit qui id faciat.

Κρίθόν μοι, ὁ Θεός. *Τὸ Κρίθρον, εἰ μὴν αἰτιατικῆ πτώσει συνταγῆ, σημαίνει κυρίως τὸ Κατάκρινον, ὡς τὸ· Κρίθρον αὐτοῦς, ὁ Θεός· εἰ δὲ δοτικῆ, τὸ, Κριτῆς γενοῦ.*

Καὶ δικασσον τὴν δικην μου ἐξ ἔθνους οὐχ δόλου. — *Ἐξ ἔθνους, ἀντὶ τοῦ, Μετὰ ἔθνους· ἢ τὴν ἐξ ἔθνους ἀνοσίῳ, καὶ τὰ εἰς Θεὸν ἀδίκου· τοιοῦτος γὰρ ὁ ἀνόσιος· λέγει δὲ τοὺς Βαβυλωνίους.*

Ἀπὸ ἀνδρός ἀδίκου καὶ δόλου βῦσαι με. *Ἀδίκου μὲν, ὡς ἀνόμου· δόλου δὲ, ὡς ἀπατεῶνός.* *Ἀλλοὶ δὲ καὶ τοῦτο καὶ ἡ προσευχὴ τριῶν παίδων.* *Παρέδωκας γὰρ φησὶν, ἡμᾶς βασιλεῖ ἀδίκῳ καὶ παρανομωτάτῳ, παρὰ πᾶσαν τὴν γῆν. Ποτὲ μὲν οὖν, πληθυντικῶς, ποτὲ δὲ, ἐνικῶς αὐτῶν κατηγορεῖ, διότι καὶ κοινῆ καὶ ἰδίᾳ πονηρίᾳ συνέζων. Σὺ δὲ νοήσεις ἔθνος, καὶ τοὺς δαίμονας· ὁμοίως δὲ καὶ ἀνθρωπον ἀδικον καὶ δόλιον, τὸν διάβολον, ὡς προειρηται· οὐδὲν γὰρ ἀνθρώπου διαφέρει, κατὰ τὸ ἐμπαθὲς, καὶ φιλήθρον, ὁμοίως ἀνθρώπῳ φιλοσωμάτων, καὶ τοῖς πάθεσιν ἀναφυρόμενος.*

corripiantur, corporeis quod affliciantur passioni-

Ἵτι σὺ εἶ, ὁ Θεός, κραταίωμα μου. *Στερέωσός μου ἰσχύς μου.*

Ἵνατί ἀπόσω με; *Ἐκθός εἰς αἰχμαλωσίαν· σὸς μὲν γὰρ ἐγὼ δοῦλος· οὗτος δὲ, ἐχθρός σου.*

Καὶ Ἵνατί σκυθρωπάζων πορεύομαι, ἐν τῷ θλίβειν τὸν ἐχθρόν; *Οὐκ ἐγκαλῶν ταῦτά φησιν, ἀλλὰ δυσωπῶν.*

Ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου. *Ἀναγωγικῶς μὲν, τὸν Χριστὸν ἀντίτετα· φησὶ γάρ· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωὴ καθ' ἱστορίαν δὲ, φῶς μὲν καλεῖ τὴν ἐπισκοπὴν, ἣτις τῷ φωτὶ τῆς χάριτος λύει τὸ σκότος τῆς θλίψεως· ἀλήθειαν δὲ, τὴν ἀληθινὴν βοήθειαν·*

Αὐτὰ με ὠδήγησαν, καὶ ἤγαγον με εἰς ὄρος ἁγίόν σου, καὶ εἰς τὰ σκηνώματα σου. *Ἐνήλαχται ὁ χρόνος, ἀντὶ Ὀδηγήσουσι καὶ ἀξουσιν· αὐτὰ δὲ, δηλαδὴ τὸ φῶς σου καὶ ἡ ἀλήθειά σου· καὶ ὄρος μὲν ἁγιον, τὸ Σιών· σκηνώματα δὲ, ὁ θείος ναός. Ἀναγωγικῶς δὲ, ὁ Χριστὸς ὠδήγησει καὶ ἀξεί-*

²⁵ Psal. v, 11. ²⁶ Joan. xiv, 6.

τοὺς πιστοὺς εἰς τὴν ἄνω Σιών, καὶ τὰ οὐράνια ἅγια. Juxta anagogem Christus, qui, ut superius diximus, lux est, et veritas, deducet et adducet fideles omnes ad supernam Sion, et ad cœlestia tabernacula. Ego enim sum, inquit, via, veritas, etc.

Καὶ εἰσαλεύσομαι πρὸς τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ. Αλατρεύσω αὐτῶ, καὶ θύσω.

Πρὸς τὸν Θεόν, τὸν εὐφραίνοντα τὴν νεότητά μου. Τοῦτο προσώπων φησὶ τῶν ἐν αἰχμαλωσίᾳ γεννηθέντων, καὶ νέων ἀναβαινόντων εἰς Ἱερουσαλήμ· εἰδὼς γὰρ τοὺς πατέρας αὐτῶν ἀποθάνειν. Ἡ νεότης λέγει τὴν κατὰ προαίρεσιν· ἐνέαζον γὰρ ταῖς εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ λατρίαν προθυμίαις. Ἀναγωγικῶς δὲ νεότης, ἢ διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀνανέωσις, καὶ τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου ἀπέκδυσις.

anagogen, per juventutem renovatio illa intelligitur, quæ sit per baptismum, quando, exuto antiquo homine, novum induimus.

Ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν κιθάρᾳ, ὁ Θεός, ὁ Θεός μου. Τὴν προτέραν ἀπολήψομαι κατάστασιν, τοῦτο γὰρ εἰδήλωσεν διὰ τῆς κιθάρας· μετὰ ὀργάνων εὐχαριστήσω σοὶ ἃ αἰχμαλωτισθέντες ἐπὶ ταῖς ἰταῖς ἐκρίμασαν, ὡς ἀργίαν ἤδη καταψηφισθέντα. Ἀναγωγικῶς δὲ κιθάρα, ἢ πρακτικὴ ἀρετὴ, ὡς ἐν ἄλλοις εἰρήκαμεν· τὸ δὲ, ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, τὴν εἰς Θεὸν ἐμφανεῖ διαपुरωτάτην διάθεσιν. condemnata jacerent. Juxta anagogen per citharam, versatur, ut alibi diximus. Verba autem illa : Deus, demonstrant.

Ἰνατι περίλυπος εἶ, ἢ ψυχὴ μου, καὶ ἰνατί συνταράσσεις με ; ἔλπισον ἐπὶ τὸν Θεόν, δεῖ ἐξομολογήσομαι αὐτῶ, σωτήριον τοῦ προσώπου μου, καὶ ὁ Θεός μου. Τὰ αὐτὰ πάλιν αὐτῶ πρὸς ἐπιβήσωσιν ἐγκελεύεται.

Εἰς τὸ τέλος τοῖς υἱοῖς Κορέ εἰς ὄνειρον. Ψαλμὸς ἐπὶ Δαβὶδ.

ΨΑΛΜΟΣ ΜΓ΄.

Τοιαύτη μὲν καὶ τοῦ μα' ψαλμοῦ ἐπιγραφὴ· προερίκαμεν δὲ περὶ αὐτῆς ἐν ἐκείνω. Νῦν δὲ χρὴ τοσοῦτον εἰπεῖν, δεῖ προσώπων Ματαθίου τοῦ Μακκαβαίου καὶ τῶν παίδων αὐτοῦ τὸν παρόντα προαναφανεῖ ψαλμὸν ὁ Δαβὶδ· οἱ καταπονηθείσης τῆς Ἰουδαίας ὑπὸ Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς καὶ τῶν Μακεδόνων, καὶ ἀρπαγείσης, φυγάδες ὄντες, ἀνεθάβρησαν ὀφείποτε, καὶ συναγαγόντες ἄσους ἠδύνατο πρὸς ἄμυναν, παρεσκευάσθησαν τῶ Θεῷ θαρβήσαντες. Ὡν τὴν ἱστορίαν ἀκριθῶς τὰ Μακκαβαϊστὰ διδάσκουσιν Ἰωσήπου. Κατεπηγῶσι δὲ τοῖς ἐκ φυγῆς συνηλεγμένοις διὰ τὴν τῶν Μακεδόνων ἀπηνειαν, προσάγουσι παραίνεσιν, ἐν εὐχῆς τύπῳ, τῇ ἀναμνήσει τῶν κατὰ τοὺς πατέρας αὐτῶν γεγεννημένων τεραστίων παραθαβρύνοντες αὐτοὺς, καὶ εἰς τὸν πόλεμον διεγελροντες.

Ὁ Θεός, ἐν τοῖς ὡσιν ἡμῶν ἠκούσαμεν, ὁ πατέρες ἡμῶν ἀνήγγειλαν ἡμῖν ἔργον ὁ εἰργάσω ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν, ἐν ἡμέραις ἀρχαίαις. — Ὁ Θεός, ἐν τοῖς ὡσιν ἡμῶν ἠκούσαμεν, εἰς βεβαίων τῶ λόγου πρόσκειται τὸ, Τοῖς ὡσιν ἡμῶν. Καὶ γὰρ εἰδώμεν, ὅταν διηγώμεθα περὶ ὧν πεπληροφορημεθα, μάστιγας αὐτὰ παραλαμβάνειν τὰ

Vers. 4. Et introibo ad altare Dei. Adorabo, inquit, Deum, et sacrificabo ei.

Ad Deum qui lætificat juventutem meam. Hæc eorum persona dicta sunt, qui in captivitate nati erant, et qui modo ascendebant in Jerusalem. Verisimile enim est, eorum parentes in Babylone captivos perisæe. Vel per juventutem, vigescens animi propositum intelligit. Renovabantur enim, et quodammodo juvenescebant, cum divini cultus semper magis succenderentur desiderio. Juxta quæ sit per baptismum, quando, exuto antiquo

Vers. 5. Confitebor tibi in cithara Deus, Deus meus. Primum inquit, atque amœniorem vitæ meæ statum recuperabo, organisque atque instrumentis musicis, ut olim, tibi gratias agam ; quæ omnia ab eo tempore quo in Babylone captivi sumus, suspendimus in salicibus ; ea nimirum ratione, ut postquam nullus nos tunc musices usus decebat, ipsa instrumenta illie veluti ad otium, atque inertiam virtutem moralem intelligimus, quæ circa actiones Deus meus, ingentem ac validum ardorem in Deum

Quare tristis es anima mea, et quare conturbas me ? spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi salutare vultus mei, et Deus meus : Eadem rursus ipse sibi ad majorem mentis suæ confirmationem præcipit.

In finem filii Core ad intelligentiam Psalmus ipsi David.

PSALMUS XLIII.

Similis est inscriptio psalmi xli, de qua jam diximus. Nunc illud tantum dicere oportet, quod beatus David psalmum hunc scripsit in personam Matathie Machabæi, et filiorum ejus, qui cum eo tempore, quo Judæa regio ab Antiocho cognomento Illustri, atque a Macedonibus vastaretur, exules essent, sero licet, vires tamen, atque animum tandem receperunt. Unde collectis pro tempore copiis, ad defensionem ac vindictam suorum in Deo fidentes sese accinxerunt, ut uberius in eorum historia Josephus retulit. Cum igitur hi exules cum cæteris fugitivis, qui ex Judæis congregati fuerant, ob Macedonum sævitiam trepidarent, exhortationem sibi in orationis formam composuerunt, quæ mirabilia quæque progenitorum suorum facta commemoraret : ut his nimirum exemplis animarentur et sidentur excitarentur ad pugnam.

Vers. 2. Deus, auribus nostris audivimus, patres nostri annuntiaverunt nobis opus quod operatus es in diebus eorum, in diebus antiquis. Quod dicit : Audivimus auribus nostris, dictum est ad majorem confirmationem et majorem fidem sermonis. Solemus enim quando aliquod factum narramus de quo certi sumus, sensus ipsos assumere in testes,

ut illud : *Viderunt oculi nostri ; item : Manus nostræ contrectaverunt, et eum dixerint ; Audivimus,* subdit, a quibus, a patribus scilicet, per illa nimirum, quæ nobis scripta reliquerunt. Quid autem audierint, et quid operatus sit Deus, audi in sequentibus.

Vers. 3. *Manus tua gentes exterminavit, et plantasti eos.* Per gentes Chananæos intelligit, et alios populos, qui olim in terra promissionis habitaverant : et per manum ejus, divinam potentiam. *Plantasti eos,* id est, habitare fecisti patres nostros. Et considera exquisitum loquendi modum. De illis enim gentibus dicit, quod Deus exterminavit eas, eo quod penitus eradicatæ sunt ab illa regione. De Judæis vero ait : *Plantasti eos,* quia nimirum in gentium sede, unde illæ exterminatæ et pulsæ fuerant, ipsi firmas ac stabiles radices miserunt. Ipsi enim primi Patres, illinc nunquam expulsi sunt, tametsi eorum liberi admissorum scelerum luentes pœnas, sæpe postmodum Deo jubente alio transmigraverint. Prioribus autem omnibus omnis miraculis, sermonis sui argumentum Prophetæ hinc potissimum elicit, quia si extraneos Deus alienam in sedem collocavit, eis nunc magis sperandum sit, ut pulsati e patria illuc a Deo iterum reducendi, et in pristinum statum restituendi sint.

Affixisti populos, et eiecisti eos. Gentes scilicet. Neque enim tantummodo ejectæ sunt, sed antequam eicerentur, diutino etiam bello, et variis calamitatibus fuerunt afflictæ.

Vers. 4. *Non enim in gladio suo hæreditaverunt terram.* Terram enim promissionis armis consecuti non sunt.

Et brachium eorum non salvavit eos. Neque potentia eorum eos liberavit a tantis, et tam tremendis gentibus.

Sed dextra tua et brachium tuam. Per dextram, quidam auxilium intelligunt, et per brachium potentiam. Alii vero per utramque dictionem æque significari dicunt potentiam.

Et illuminatio vultus tui. Hoc est, visitatio tua. *Ostende enim, alibi inquit, faciem tuam, et salvus erimus* 27. Visitatio autem divina, aut aspectus divinus, pro ejus auxilio sumitur : quia si periclitanti cuipiam quis auxilio esse velit, necessario ad eum oculorum aciem dirigit.

Quoniam complacuisti in eis, id est, quia bene voluisti patribus nostris. Ita enim significat hoc loco verbum, *complacuisti.*

Vers. 5. *Tu es ipse rex meus et Deus meus.* Tu, qui illa operatus es, idem ipse es et nunc, qui olim fuisti, velut immutabilis : nos quoque eorundem filii sumus. Restat tantum, ut tandem in nobis opereris miracula, cum te, ut regem et Deum colamus, quemadmodum et illi antea coluerunt.

Qui mandas salutes Jacob. His verbis facilitatem

27 Psal. LXXIX, 4.

αισθητήρια, ὡς τὸ, *Ἐώρασαν οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν.* Εἰπόντες δὲ, οἱ *Ἰσραηλῖται,* ἐπάγουσι καὶ παρὰ τίνων, οἱ πατῶν πατρῶν. Δῆλον δὲ, οἱ (53) ἀπὸ τῶν συγγραμμάτων ὅτι ἀπολλέοιεν. Τί δὲ ἐστὶν ὁ ἠκούσαμεν καὶ ὁ εἰργάσατο ὁ Θεὸς ἡκούσαν διὰ τῶν ἐξῆς.

Ἡ χεὶρ σου ἔθνη ἐξολόθρευσε, καὶ καταφύτευσας αὐτούς. Ἐθνη τὰ τῶν Χαναανίων λέγει, καὶ τῶν ἄλλων, τῶν κατοικοῦντων πρότερον ἐν τῇ γῆ τῆς ἐπαγγελίας · χεῖρα δὲ λέγει Θεοῦ. τὴν θεῖαν δύναμιν · *Καταφύτευσας* δὲ, ἀντὶ Ἐγκατάφυτας τοὺς πατέρας ἡμῶν. Ὅρα δὲ τῶν λέξεων τὴν ἀκρίβειαν · ἐπ' ἐκείνων μὲν, *Ἐξολόθρευσε,* διὰ τὴν πανωλεθρίαν ἐπὶ τούτων δὲ, *Καταφύτευσας,* διὰ τὴν ἐπιζῶσιν. Εἰ γὰρ καὶ μετανάσται γεγονάσι πρότερον, ἀλλ' οὐκ αὐτοὶ πάντως, ἀλλὰ τὰ τέκνα αὐτῶν, καὶ ταῦτα διὰ τὰς οἰκείας ἁμαρτίας, τὰ προλαβόντα δὲ θαύματα παραλιπῶν ὁ λόγος, μόνον οὗτο τίθησιν, ὡς οἰκεῖον πρὸς τὴν ἐπιδοῦσιν· εἰ γὰρ τοὺς ξένους ἐπὶ τὴν ἄλλοτριαν Ἰσραὴλ, πολλοὺ μάλιστα τούτους ἐκβεβλημένους τῆς πατρίδος ἀποκαταστήσει πάλιν καὶ συναγάγη.

Ἐδάκυσας λαοὺς, καὶ ἐξέβαλεις αὐτούς. Τὰ ἔθνη οὐ γὰρ ἐξεβλήθησαν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρῶτον ἐκακώθησαν, πολέμῳ καὶ θεομηρίᾳ.

Ὅτι γὰρ ἐν τῇ βορρῆα αὐτῶν ἐκκληρονόμησαν γῆν. Οὐκ ἐν τοῖς ὄπλοις ἐκκληρονόμησαν γῆν τὴν τῆς ἐπαγγελίας.

Καὶ ὁ βραχίον αὐτοῦ ἔσωσεν αὐτούς. Οὐδὲ ἡ δύναμις αὐτῶν, ἐβρύσατο αὐτοὺς ἀπὸ τοσοῦτων καὶ τηλικούτων ἔθνων.

Ἄλλ' ἡ δεξιὰ σου, καὶ ὁ βραχίον σου, Τινὲς δεξιάν μὲν, λέγουσι τὴν βοήθειαν· τινὲς δὲ, τὴν δύναμιν· ἄλλοι δὲ, καὶ ἄμφω τὴν δύναμιν σημαίνειν ἐκ παραλλήλου.

Καὶ ὁ φωτισμὸς τοῦ προσώπου σου. Καὶ ἡ ἐπισκοπὴ σου· Ἐπίφανον γὰρ, φησὶ, τὸ πρόσωπόν σου, καὶ σωθησόμεθα· Ἐπισκοπὴ δὲ Θεοῦ, ἡ ἀνεπιτήδεος· Ὅρων γὰρ τὴν ἀντιλαμβάνεται.

D *Ὅτι εὐδόκησας ἐν αὐτοῖς.* Ὅτι τὸ ἀγαθὸν ἠθέλησας ἐν τοῖς πατέροισιν ἡμῶν· τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ *εὐδόκησας.*

Σὺ εἶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς μου καὶ ὁ Θεὸς μου. Ὅ ἐκεῖνα ἐργασάμενος, σὺ εἶ αὐτὸς καὶ νῦν, ὡς ἀναλλοίωτος· καὶ ἡμεῖς, ἐκείνων ἐκγονοί. Καὶ λοιπὸν ὁμοίως τερατούργησον, ὅτι καὶ βασιλεία καὶ Θεὸν ἔχω καθάπερ ἐκεῖνοι.

Ὁ ἐντελλόμενος τὰς σωτηρίας Ἰακώβ. Τοῦτο,

Variæ lectiones.

(53) in alio desideratur ἀπό.

διὰ τὴν εὐχέρειαν καὶ ταχύτητα τῆς βοήθειας. Ὁ ἄλγος μόνον χρώμενος, εἰς τὸ σώσει τὸν ἐξ Ἰακώβ καταγόμενον λαόν. Ἡ δὲ ἐν πολέμοις ὑποτιθέμενος πῶς ἂν σωθῆναι· ποιήσῃτε γὰρ, φησί, τάδε καὶ τάδε.

Ἐν σοὶ τοὺς ἐχθρούς ἡμῶν κερατιούμεν. Καταγωνισόμεθα, ἐκ μεταφοράς· τῶν ζώων, ἃ τοῖς κέρασι καταπαλαίουςι πᾶν ἀντίπαλον.

Καὶ ἐν τῷ ὄνόματι σου ἐξουθενώσομεν τοὺς ἐπανισταμένους ἡμῖν. Πεποίθαμεν, φησὶν, ἐτι τὸ ὄνομα σου μόνον ἐπισείσαντες αὐτοῖς, καὶ μόνον ἐμφοήσαντες ἐτι ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ὡς οὐδὲν αὐτοῖς ἠγγιχόμεθα, καὶ εὐκαταφρονήτους ποιήσομεν.

Ὁὐ γὰρ ἐπὶ τῷ τόξῳ μου ἐλπῶ, καὶ ἡ ῥομφαία μου οὐ σώσει με. Εἰ γὰρ καὶ τούτοις ὤπλισμαι, νεμὴ πολέμου, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τούτοις τεθάρρηκα.

Ἔσωσας γὰρ ἡμᾶς ἐκ τῶν θλιβόντων ἡμᾶς, καὶ τοὺς μισούντας ἡμᾶς κατήσχυνας. Πείραν γὰρ τῆς παρὰ σοῦ βοήθειας καὶ πρότερον ἐλάτομεν, καὶ οἶδαμεν ὅπως ἀντιλαμβάνη.

Ἐν τῷ Θεῷ ἐκαιρεθησόμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν. Τὸ Ἐκαιρεθησόμεθα, Καυχησόμεθα εἶπεν ὁ Σύμμαχος· ὁ γὰρ καυχώμενος, ἐαυτὸν ἐπαινεῖ. Οὐκ ἐν ἐτίμῳ, φησί, πράγματι τῶν ἀπάντων καυχησόμεθα, καίτοι πολλὰ λέγειν ἔχοντες, ἀλλ' ἢ ἐν μόνῳ τῷ ἐπιγινώσκειν τὸν Θεόν. Τὸ δὲ Ὅλην τὴν ἡμέραν, Κατὰ πᾶσαν τὴν ἡμέραν ὁ Ἀκύλας ἐκδίδωσι πανταχοῦ· ὁ δὲ Σύμμαχος, Καθ' ὅλην τὴν ζωὴν.

Καὶ ἐν τῷ ὄνόματι σου ἐξομολογησόμεθα εἰς τὸν αἰῶνα. Τὸ Ἐξομολογησόμεθα, ἀντι τοῦ Διηγησόμεθα τινες νενοήκασιν, οἷον, ἐν τῷ ὄνόματι σου διήγησιν ποιησόμεθα, καταλέγοντες· πᾶσιν ὅσα ἐν τοῖς πατράσι καὶ ἐν ἡμῖν ἐνήργησεν τοῦτο μεγαλεῖα. Ἡ καὶ ἄλλως· Τῷ ὄνόματι σου εὐχαριστήσομεν, τῆς προτίσεως· περιττῶς καιμένης· τὸ δὲ Εἰς τὸν αἰῶνα, τὸ δεῖ σημαίνειν πάντες πανταχοῦ φασί.

Νυνὶ δὲ ἀπόσω, καὶ κατήσχυνας ἡμᾶς. Ἀπόσω μὲν, ὡς ἀναξίως· κατήσχυνας δὲ, ἀντι τοῦ, αἰσχυνθῆναι πεποίηκας, μὴ ἀντιλαμβανόμενος ἡμῶν τοιαῦτα πασχόντων.

Καὶ οὐκ ἐξελεύσῃ ὁ Θεὸς ἐν ταῖς δυνάμεσιν ἡμῶν. Κάνταῦθα ἀντιχρονία, καθὼς ὁ Σύμμαχος ἐξίδωκεν· Καὶ οὐ συνξέδρηξεν τοῖς στρατεύμασιν ἡμῶν· ταῦτα γὰρ, δυνάμει· ἐκάλεσεν.

Ἀπέστρεψας ἡμᾶς εἰς τὰ ὀπίσω παρὰ τοὺς ἐχθρούς ἡμῶν. Πρώτους παρὰ τῇ σῆ ἐπισκοπῇ τεταγμένους ἀπέστρεψας εἰς τὴν ἐσχάτην τάξιν, καὶ ὑπεβίβασας ἡμᾶς τοῖς ἐχθροῖς ἡμῶν.

Καὶ οἱ μισούντες ἡμᾶς, διήρπαζον ἑαυτοῖς. Διήρπαζον τὰ ἡμέτερα.

Ἔδωκας ἡμᾶς ὡς πρόβατα βρώσεως. Τὸ Ἔδωκας, ἀντι τοῦ Παρίδωκας, ἐξέδωκας, καὶ οὐδὲ ὡς πρόβατα κτήσεως, ἀλλὰ βρώσεως· ταῦτα γὰρ ἐκείνων φαυλότερα, ὡς εἰς σφαγὴν ἐπιτήδεια.

Ἐν τοῖς ἐθνεσιν διέσπειρας ἡμᾶς. Εἰς δουλείαν·

atque coleritatem divini explicat auxilii. Tu, inquit, qui solo verbo uteris cum populum illum salvas, qui descendit ex Jacob. Vel aliter: Tu qui in precibus suggeris, et subministras populo tuo modum, quo salvari debeat, dicens: Hæc aut illa facite.

Vers. 6. In te inimicos nostros cornu potemus. Id est profligabimus. Tractum est autem hoc ex metaphora animalium, quæ cornibus certant.

Et in nomine tuo spernemus insurgentes in nos. Conbédimus, inquit, quod tantum invocantes nomen tuum adversus hostes nostros, et tantummodo veiferantes, Deum Israel, hoc nomine confirmati, spernemus et flocci faciamus eos.

Vers. 7. Neque enim in arcu meo sperabo, et gladius meus non salvabit me. Nam et si lege bellicæ huiusmodi armis accinctus sim, nulla mihi tamen in eis adest fiducia.

Vers. 8. Salvasti nos de affligentibus nos, et qui oderant nos confundisti. Nam tuam experti sumus auxilium [advocantibus enim adjuisti] scimusque quod in posterum pari modo te advocantibus aderis.

Vers. 9. In Deo laudabimur tota die. Pro Laudabimur, Symmachus dixit, Gloriabimur; nam qui gloriatur seipsum laudat. Tametsi, inquit, multa ad nostram gloriam adduci possent, nulla tamen alia in re gloriabimur, quam in uno hoc, quod Deum cognoscimus. Et quod ait: Tota die, Symmachus, Per omnem diem dixit, et Aquila, Per totam vitam.

Et in nomine tuo confitebimur in sæculum. Confitebimur pro Narrabimus, ut sit sensus: In nomine tuo narrationem faciemus, mirabilia connumerantes, quæ hoc nomen tuum, tam in patribus nostris quam in nobis, supra hominum fidem effecit. Vel aliter: Nomini tuo gratias agamus. Et quod ait: In sæculum, omnes alii interpretes passim transferunt, semper.

Vers. 10. Nunc autem repulisti et confundisti me. Repulisti quidem; ut indignos, confundisti vero, id est, confundi permististi; dum nobis tanta sustentibus mala, open nullam tulisti.

Et non egredieris, Deus, in virtutibus nostris. Sic etiam tempus pro tempore ponitur, quemadmodum Symmachus reddidit, dicens: Nec simul egredieris cum exercitibus nostris. Exercitus enim, virtutes, hoc est, potestates appellavit.

Vers. 11. Convertisti nos retrorsum post inimicos nostros. Nos amicos olim tuos, et qui olim apud custodiam, et protectionem tuam in primo ordine sistebamus, avertisti in ultimum locum, et inimicis propriis subiecisti.

Et qui oderant nos, diripiébant sibi. Diripiébant sibi nostra nimirum bona.

Vers. 12. Dediti nos tanquam oves occarum. Tradidisti nos, sicut oves: oves dico, non quæ in possessionem, ac pro patrimonio retineantur, sed quæ vniuersiores sint, et carnificinæ exponantur.

Et in gentibus dispersisti nos. In servitutem ni-

miram. Variæ enim gentes cum Macedonibus simul militabant. In captivorum enim, ut diximus, et exsulum personam Propheta hæc dicit.

VERS. 13. *Vendidisti populum tuum sine pretio.* Populum, inquit, tibi antea dilectum in servitutem tradidisti. Et quod ait, *Sine pretio*, ad populi contemptum dictum est. Prævos enim ac mancos servos solemus sine pretio tradere, atque eorum emissionem luero putare, quod etiam per Isaiam prophetam alibi dictum est, dum ait: *Gratis venditi estis* 20.

Et non erat multitudo in commutationibus nostris. Et pretium, inquit, quo alienati sumus ad parvam ascendebat summam. Commutatio servi enim pretium est loco servi datum. Hujusmodi autem verbis adversus seipsum ironice cavillantur. Nam absque ullo etiam pretio traditi fuerant in servitutem. Quædam vero exemplaria habent: *Et non erat multitudo in vociferationibus eorum*, ut sit sensus, quod non erat grandis hostium numerus, quando exsultantes vociferationibus utebantur. Vicerunt nimiram comparati.

VERS. 14. *Posuisti nos opprobrium vicinis nostris. subannationem, et derisionem iis qui in circuitu nostro sunt.* Subannare idem sibi vult quod negligere. Per vicinos autem, et eos qui in circuitu sunt, alienigenas intelligit, veluti Idumæos, Moabitas, Ammonitas, et alios hujusmodi.

VERS. 15. *Posuisti nos in parabolam in gentibus.* In parabolam dixit, pro, in exemplum. Solebant enim dicere vicinæ illæ gentes: Utinam omnibus aliis hostibus nostris ita accidat, quemadmodum accidisse videmus populo Israelitico. Vel, in narrationem, seu in fabulam. Narrabantur enim ab omnibus Judæorum calamitates.

Commotionem capitis in populis. A communi sensu sumendum est verbum: *Posuisti in commotionem capitis in populis gentium.* Movent, inquit, gentium populi capita adversus nos, ii quidem nostrum miserti, alii vero gaudentes potius, et lætitiæ vocibus insultantes.

VERS. 16. *Tota die verecundia mea coram me est.* Semper est in conspectu meo.

Et confusio faciei meæ cooperuit me. Eo quod tam ignominiose direptus sum et dispersus. Idem autem æque significant hæc, et paulo ante præcedentia verba.

VERS. 17. *A voce exprobrantis et obloquentis, a facie inimici et persequentis.* Verecundia, inquit, et confusio mihi est, quod vicini atque inimici exprobrant me: et superbe adeo me respiciunt, ut ex adverso intueri eos non audeam. Et quod hic legimus *Obloquentis*, Aquila, *Blasphemantis*, dixit.

VERS. 18. *Hæc omnia venerunt in nos.* Has omnes calamitates sustinimus.

20 Isa. l, 1:

Α διάφορα γὰρ ἔθνη τοῖς Μακεδόσι συνεστρατεύοντο. Οἰκείουται δὲ πρόσωπον τῶν ἐλωυκότων.

Ἄπεδον τὸν λαόν σου ἀνευ τιμῆς. Ἐξέδωκας εἰς δουλείαν τὸν πρὶν ἡγαπημένον σου λαόν, ἀνευ τιμῆματος. Τοῦτο δὲ λέγει, τὴν φαυλότητα τοῦ λαοῦ δηλῶν. Εἰώθαμεν γὰρ τοὺς ἄνευ πονηροῦς οἰκέτας, ὡς ἀχρηστούς καὶ ἀτίμους ἀνευ τιμῆματος ἀποδίδοσθαι, κέρδος ἡγούμενοι τὴν τούτων ἀπαλλαγὴν. Τοῦτο δὲ καὶ διὰ Ἡσαίου φησὶν ὁ Θεός, ὅτι *Δωρεῖν ἐπαθήτε*.

Καὶ οὐκ ἦν πλῆθος ἐν τοῖς ἀλλάγμασιν ἡμῶν. Καὶ οὐκ ἦσαν πολλὰ τὰ τιμήματα ἡμῶν. Ἄλλαγμα γὰρ οἰκέτου, τὸ ἀντιδιδόμενον τίμημα. Ἐαυτῶν δὲ κατειρωνεύονται, τοῦτο λέγοντες· ἀνευ γὰρ τιμῆς ἀπέδωκαν. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων, Ἐν τοῖς ἀλλάγμασιν ἔχουσιν, ὅσον, Οὐκ ἦν πλῆθος ἐχθρῶν, ἐν τῷ καθ' ἡμῶν ἀλαλάζειν τὰ ἐπινίκια. Κεκρατήκασι γὰρ ἡμῶν, ὄντες πρὸς ἡμᾶς ὄλγοι.

superati sunt, et quando hostes in signum victoriae enim nos, inquit, cum pauci numero essent, nobis

Ἔθου ἡμᾶς ὄνειδος τοῖς γείτοσιν ἡμῶν, μυκτηρισμὸν καὶ χλευασμὸν τοῖς κύκλῳ ἡμῶν. Μυκτηρισμὸν λέγει τὴν ἐξουδένωσιν· χλευασμὸν δὲ, τὸ σκῶμμα. Γείτονες δὲ, καὶ κύκλῳ αὐτῶν, οἱ ἀλλόφυλοι Ἰουδαῖοι, καὶ Μωαβῖται, καὶ Ἀμμωνῖται, καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι.

Ἔθου ἡμᾶς εἰς παραβολὴν ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Ἄντι τοῦ, εἰς παράδειγμα· λέγειν γὰρ εἰώθασιν, ὅτι Πάθειεν οἱ ἐχθροὶ ἡμῶν πάντες, ὅσα καὶ οἱ Ἰσραηλίται· ἢ εἰς ἐκδιήγησιν· διηγοῦνται γὰρ τὰς ἡμετέρας συμφοράς.

Κίνησιν κεφαλῆς ἐν τοῖς λαοῖς. Ἀπὸ κοινοῦ τὸ Ἔθου εἰς κίνησιν κεφαλῆς ἐν τοῖς λαοῖς τῶν ἔθνων· κινουσι γὰρ ἐφ' ἡμῶν τὰς κεφαλὰς, οἱ μὲν κατοικτειριζόμενοι, οἱ δὲ μᾶλλον ἐπιχαίροντες, καὶ ὅσον λέγοντες, εὐγε, εὐγε.

Ὅλην τὴν ἡμέραν ἡ ἐντροπὴ μου κατεναντίον μου ἔστι. Διαπαντὸς ἐνώπιόν μου ἔστι.

Καὶ ἡ αἰσχρὴ τοῦ προσώπου μου ἐκάλυψέ με. Ὅπως αἰσχροῦς (54) διηρηπαγμένον καὶ διεσπαρμένον. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ τοῦτο σημαίνει.

Ἀπὸ φωνῆς ὄνειδίζοντος καὶ καταλαλοῦντος, ἀπὸ προσώπου ἐχθροῦ καὶ ἐκδιώκοντος. Αἰσχρὴ μοι, φησὶν, ἔστι, καὶ ἀφ' ὧν λέγουσιν οἱ ὄνειδίζοντες γέιτονες, καὶ ἀφ' ὧν ὀρώσι σοβαρὸν οἱ ἐχθροὶ, καὶ οὐδ' ἀντιθέλειν αὐτοὺς ἰσχύω. Τὸ καταλαλοῦντος δὲ, *Βλασφημοῦντος* εἶπεν ὁ Ἀκύλας.

Ταῦτα πάντα ἦλθεν ἐφ' ἡμᾶς. Ταύτας πάσας τὰς κακώσεις ὄπισθημεν.

Variæ lectiones.

(54) ΑΙ. Δηρηπασμένον.

Και οὐκ ἐπελαθόμεθα σου. Ὅστε ὀνομάσαι Θεὸν Ἄ
ἔτερον.

Και οὐκ ἠδικήσαμεν ἐν τῇ διαθήκῃ σου. Οὐ
παρέβημεν τὸν νόμον σου· ἀδικαί γὰρ τὸν νόμον ὁ
παραβιάζων αὐτόν.

Και οὐκ ἀπέστη εἰς τὰ ὀπίσω ἡ καρδία ἡμῶν.
Και οὐκ ἀπέστη ἐπὶ τὰ χεῖρονα. Ταῦτα δὲ πάντα λέ-
γουσιν οἱ θεοσεβέστεροι τοῦ λαοῦ, οἱ καὶ ἐν τοῖς
τοιούτοις πάθεσι φυλάττοντες τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ,
καὶ ὑπὲρ ὧν τῶν ὑπολειμμένων δικαιολογούνται
πρὸς τὸν Θεόν, ἀλείφοντας καὶ τούτους εἰς εὐψυ-
χίαν.

Ἐξέκλινας τὰς τρίβους ἡμῶν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ Β
σου. Καὶ μετέστρεψας τὰς τρίβους ἡμῶν ἀπὸ τῆς
ὁδοῦ σου, τῆς πρὸς τὸν ναὸν σου, ὡς μηκέτι δύνασθαι
πρὸς αὐτὸν βαδίζειν, τῶν μὲν αἰχμαλωτισθέντων,
τῶν δὲ φυγόντων ἀπὸ τῆς πατρίδος.

Ὅτι ἐταπεινώσας ἡμᾶς ἐν τόπῳ κακώσεως. Τῷ
τῆς φυγῆς, καὶ τῷ τῆς αἰχμαλωσίας.

Καὶ ἐπεκάλυψεν ἡμᾶς σκιά θανάτου. Θλίψις ἡ
ἰοικυία θανάτου, διὰ τὴν πικρίαν· ἰοικε γὰρ ἡ σκιά
τῷ πρωτότυπῳ, καὶ μιμνᾶται τοῦτο.

Εἰ ἐπελαθόμεθα τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ ἡμῶν.
— Τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, περιφραστικῶς.

Καὶ εἰ διεπείρασάμεν χεῖρας ἡμῶν πρὸς Θεὸν
ἀλλότριον. Τοῦτο τοῦ βῆθόντος ἐπεξήγησις.

Οὐχὶ ὁ Θεὸς ἐκζητήσει ταῦτα; Εἰ τότε ποιοτή-
καμεν, ἄρα οὐχὶ ὁ Θεὸς ἐκζητήσει ταῦτα;

Αὐτὸς γὰρ γινώσκει τὰ κρύφια τῆς καρδίας.
Οὐδὲ ἐνεθυμήθημεν τι τοιούτων.

Ὅτι ἕνεκά σου θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν.
Τῇ προαιρέσει· καὶ γὰρ δυνάμενοι συνθέσθαι τοῖς
εἰδωλολάτραις, καὶ διάγειν ὡς ἐν ἀνέσει, διὰ τὸ
πάντα ὑπομένομεν, καὶ πρόθυμοι ἔσμεν εἰς σφαγὴν.
Τὸ δὲ Ὅτι, περιττόν.

Ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς. Διὰ τὸ πρὸς
ἀναίρεσιν εὐχερὲς ἡμῶν, καὶ τὸ μὴ δύνασθαι ἀμύ-
νειν ἑαυτοῖς.

Ἐξεγέρθητι. Εἰς ἐκδίκησιν τοῦ λαοῦ σου.

Ἰνατί ὑπνοῖς, Κύριε; Ἰνατί ἡσυχάζεις ἐπὶ
πλέον μακροθυμῶν; ἡσυχάζεις γὰρ ὑπνῶν.

Ἀνάστηθι. Εἰς βοήθειαν. Ταῦτόν δὲ τοῦτο τῷ
Ἐξεγέρθητι. Ἀπὸ πᾶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν καὶ
παθῶν εἰώθαμεν χαρακτηρίζειν τὸ θεῖον, ὡς πολλά-
κις εἶρήκαμεν, μὴ δυνάμενοι ἄλλως διαλεχθῆναι, διὰ
τῆν ἀκρωμένων ἀσθένειαν.

*Et obliti non sumus tui. Ut alium invocaremus
Deum.*

*Et iniuste non egimus in testamento tuo. Non
transgressi sumus legem tuam. Iniuste enim agit,
et injuria ipsam legem afficit, qui illam transgre-
ditur.*

VERS. 19. *Et non recessit retro cor nostrum. Non
confugimus, inquit, ad deteriora. Dicta autem hæc
sunt in personam eorum qui inter cæteros in po-
pulo, pietati, religionique ac divino cultui magis
studebant; qui, et si tantis essent calamitatibus
circumdati, divina tamen mandata observabant:
unde etiam pro aliis omnibus, qui defecerant, Deo
se purgant, et socios pariter ad magnanimitatem
excitant.*

*Et declinasti semitas nostras a via tua. Et muta-
sti semitas nostras a via templi tui, ut ad illud
amplius pergere nequeamus: cum nostrum alii,
captivi sint, et alii procul fugerint a patria.*

VERS. 20. *Quoniam humiliasti nos in loco affli-
ctionis. In loco angustiae, aut captivitatis.*

*Et cooperuit nos umbra mortis. Id est calamitas
præsens, quæ adeo acerba est, ut morti pene si-
milis videatur. Umbra enim eam appellavit, quia
umbrae iis rebus similes esse solent, quarum for-
mas repræsentant.*

VERS. 21. *Si obliti sumus nominis Dei nostri. Hoc
est, si Dei nostri obliti sumus. Circumlocutione
enim usus est.*

*Et si extendimus manus nostras ad Deum alienum. Hæc
verba ad præcedentis versiculi expositio. eum
dicta sunt.*

VERS. 22. *Nonne Deus requiret ista? Si hoc,
inquit, aut illud fecerimus, nonne Deus hæc om-
nia exquiret?*

*Ipse enim novit abscondita cordis. Ac si diceret:
Neque in animum nostrum tale quidpiam aliquando
induximus.*

*Quoniam propter te mortificamur tota die. Ex
nostro nimirum proposito et sponte nostra. Nam
eum pacifice possimus ac tuto dogere inter idolo-
latras homines, ac Dei hostes: propter te tamen
omnia sustinemus, et ad obeundam pro te mortem
D parati sumus. Dictio autem, Quoniam, superflua est.*

*Existimati sumus quasi oves occisionis. Quia sci-
licet neci sumus expositi, ut nobismetipsis auxilio
esse nequeamus.*

VERS. 23. *Exsurge. Ad populi tui vindictam.*

*Quare obdormis, Domine? Quare quiescis ac
tanta uteris longanimitate? Quiescere enim videtur
qui dormit.*

*Resurge. In auxilium nostrum scilicet. Et idem
significat Resurge, hoc in loco, quod Exsurge. Sole-
mus autem actiones, passionesque seu affectus hu-
manos Divinitati attribuire, ut sæpe diximus; non
valentes aliter, ob auditorum infirmitatem, sensum
explicare.*

Et ne repellas in finem. Cum jam ex parte et ad tempus repuleris, ne perpetuo etiam repellas.

Vers. 24. *Quare faciem tuam avertis?* Hoc est, visitationem et custodiam tuam, tanquam ab indignis.

Oblivisceris inopiae nostrae, et tribulationum nostrarum. A communi sensu rursus sumenda est dictio *Quare*; per inopiam vero hic molestiam et passionem significat, Quaro oblivisceris igitur inopiae nostrae, id est, Cur nullam calamitatum nostrarum rationem habes?

Vers. 25. *Quoniam humiliata est in pulvere anima nostra.* Ipsi nos, inquit, tanquam humiles, atque subjecti humi decumbimus, et in terra prostrati sumus.

Conglutinatus est in terra venter noster. Accubando nimirum humi. Vel dum calamitatum pondere depressi, curvati, in terram inspicimus. Ille etiam humilis in terram demittitur, qui terrenis negotiis immergitur: ille conglutinatur terrae, qui gulosus est, aut fornicator, aut si quis alius blandis adheret voluptatibus.

Vers. 26. *Exsurge, Domine, adjuva nos.* Videris enim sedere et pereuntes nos despiciere.

Et libera nos propter nomen tuum. Non ob nostrarum virtutum merita id poscimus, cum et peccatores, et salute indigni simus; sed ut timeatur, et venerationi sit nomen tuum, et ne ab idololatriis blasphemetur. Et juxta historiam abunde psalmum hunc exposuimus. Juxta anagogen vero dicere possumus, verba psalmi efferenda esse ex sanctorum martyrum persona ad Christum, qui multa et gravia ipsius Christi gratia passi sunt, et tota die mortificati. Vel, ex persona quorumcumque fidelium, ac religiosorum hominum, qui a sanguinariis gentibus laedantur.

In finem pro iis qui commutandi sunt, filiis Core, in intelligentiam, canticum pro dilecto.

PSALMUS XLIV.

In finem quidem inscriptum est ob prophetias in psalme contentas quae ad finem tondebant. *Pro iis vero, qui commutandi sunt*, hoc est, pro Christianis, qui per baptismatis regenerationem innovandi erant, veterem exuentes hominem, et novum induentes. *Antiqua enim, inquit Propheta, transierunt, ecce nova facta sunt omnia.* Haec igitur commutatio transformatio est, et prioris conversationis immutatio. *Filiis etiam Core* ideo inscriptum est, quia eis datus fuit hic psalmus a beato David, ut eum canerent, quemadmodum in proemio operis declaravimus. *Ad intelligentiam* vero: quia ob reconditos psalmi sensus, multa lectori intelligentia opus sit. Et *canticum*: quia non una cum musicis instrumentis, sed humana tantum voce canebatur. Postremo quod dicitur, *Pro di-*

Kai mh akwsh eis telos. 'Ek merous hmws kai prws kaiwn apwsamevos, mh diakantws akwsh.

Trati to prosopon sou akoustereis; Thn episkophn sou, ws apd anaxiwv.

Epilavthn ths pwxelias hmwn, kai ths thlhwos hmwn. 'Apo koinou palin to Trati. Ptwxelian de legi nun thn kakoulian. Idiv gar pwxelias h kakoulia. *Epilavthn* de, anti tou, 'En oudeiv lqpw tiths tauta.

'Oti ekapeiwqh eis xoun h yuxh hmwn. 'H yuxh hmwn, anti tou 'Hmeis, periphraстикws; legi de, oti Katineqhmen eis ghv, kai pepwkwmen.

'Ekoλληth eis ghv h gaster hmwn. 'Ypo xamvniav, h tou kuptein prws ghv asi tw babei twv thlwv. Tapinovtai de eis xoun kai o tois ghneis prostethwos, kai xollavtai eis ghv o gasterimargos, kai o porvos, kai pws philthnos.

'Anwsta, Kyrie, boqhshon hmir. Doxeis gar kathexesthai, periopwn owtos apallumevous hmws.

Awtrosai hmws, evexen tou onomatws sou. Ou dia tas hmetras aretas; oux xzetai gar; all' Ina φοερwn (55) efn, kai mh blasphemvetai to onv onoma para twv eidwlatrwv. Kata mhn istorian, ikavws o falmos hrmnevetai; kata de anagwghn, legovmen an ta tou psalmo tou tou prws ton Xriston oi martures pantes, oi muria di' avton pathntes kai thanatovmevov dhn thv hmerav; alla kai pantes eusebeis, upd twv mairfonwn ithwn ephraozomevov ta, kai kataxapanvmevov.

Eis to telos uper twv allwvthevsmvwn tois vtois Korh eis svrvsvv; wdh uper tou agavptou.

ΨΑΛΜΟΣ ΜΑ'.

Eis to telos mhn, dia tas en toutw prophvtias, eis telos ikavouvas; upar twv allwvthevsmvwn de, toutvsvv, upar twv Xristiavwn, ei allwvthevsvvntai (56) dia ths kalivgenevias tou aglou baptvsmatos, akexouvmevov mhn ton palaiou avthrwpon, endvouvmevov de ton nevov. *Ta arxaiav gar, phsei, parhlaben, idou geyvov ta panta kavra.* 'Alloivsvs gar, h metapotevsvs, kai h ths politevias evallagh. *Tois vtois* de Korh, oti toutois o falmos upd tou David evexerivshv prws; to dia tvv twv melvththnav, kathws en prosvmtois ths bivlou twv Falmwv paradidwkvamen. *Eis svrvsvv* de, oti xreia svvsvew; tois anagivwskousi dia ta ekevkrumvnta theta vshmata. *Wdh* de, oti ou svv orgvnois, all' apd glwvsshs mwnas, ikavvthth. To de 'Yper tou avravptou, svvkefalavstos ths div; evavvphs.

Variae lectiones.

(55) *Is.* h et blasphemvetai.

(56) *Al.* uper.

ὅτι περὶ τοῦ Χριστοῦ διέξεισιν ὁ ψαλμὸς· οὗτος γάρ, ὁ ἀγαπητός· τῷ Πατρὶ μὲν, ὡς Υἱὸς μονογενῆς· ἡμῖν δὲ, ὡς πατήρ ἡμῶν κηδεμονικώτατος. Περὶ τούτου γάρ φησιν ὁ Πατήρ· *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός.* — *Ἐπεὶ τοῦ ἀγαπητοῦ δὲ, ἀντὶ τοῦ, Περὶ τοῦ ἀγαπητοῦ, καθάπερ καὶ ἐν ἄλλοις εἰρήκαμεν, πρόθεσις ἀντὶ προθέσεως.*

Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν. Συνεῖς ὁ προφήτης ὅτι μεγάλα περὶ τοῦ Χριστοῦ μέλλει προαγορεύσαι, προομιάζεται ὅτι λόγον ἀγαθὸν καὶ σωτήριον ἐρεῖ. Σκόπει δὲ τὴν ἔμφρασιν τοῦ *Ἐξηρεύξατο.* Μονονυχὶ γάρ φησιν, ὅτι καθάπερ ἡ ἐρυγὴ μὴ βουλομένων ἡμῶν πρόεισι, τῆς κοιλίας ταύτης ἀναπεμπούσης, οὕτω καὶ τὸν περὶ τοῦ Χριστοῦ λόγον ἀνέπεμψεν ἥδη κάτωθεν ἡ καρδία μου, πλησθεῖσα τῆς τροφῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Prophetæ nostri corde emissus sit, superna quadam vi ita impellente, cum suavissimo sancti Spiritus epulo refertus esset.

Δέξω ἐγὼ τὰ ἔργα μου τῷ βασιλεῖ. Προσφωνῶ λοιπὸν ἐγὼ τῷ Βασιλεῖ Χριστῷ τὰ ἔργα μου, τούτοις· τὰς περὶ αὐτοῦ προφητείας μου. Προφήτου γάρ ἔργον, ὀφθαίνειν προφητείας.

Ἡ γλῶσσά μου κάλαμος γραμματέως ὀξύγυρτος. Καὶ διὰ τούτου παρίστησιν, ὡς οὐκ οἰκοθεν ἐρεῖ. Καθάπερ γάρ, φησὶν, ὁ κάλαμος ὑπηρετεῖ μόνον τῇ χειρὶ τοῦ γραφέως κινούμενος, ἔνθα ἂν ἐκεῖνη τοῦτον κινήσῃ· οὕτω καὶ ἡ ἐμὴ γλῶσσα κάλαμος ἐστὶ γραμματέως, ἦτοι γραφέως, δηλαδὴ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, κινουμένη καθὼς ἂν ἐκεῖνος κινήσῃ ταύτην. Ὁξύγυρτος δὲ εἶπεν, διὰ τὴν εὐχέρειαν τῆς ἐπαγγελίας. Ἄνθρωποι μὲν γάρ, σχολαιότερον ὑπαγορεύουσι καὶ γράφουσιν, ἀπασχολούμενοι· πρὸς εὐρεσιν νοημάτων, καὶ συνθήκην λέξεων, διὰ τὴν τῆς διανοίας ἀσθένειαν. Μέχρι τούτου συμπάνας τὸ προοίμιον, ἀρχεται τοῦ λόγου, πρὸς τὸν Χριστὸν ἥδη ἀποτεινόμενος, περὶ τῶν ἀρετῶν τοῦ προσλήμματος.

Ἄραϊος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Λεῖπει τὸ ὑπάρχεις· ὠραιότητα δὲ κάλλους, οὐ σωματικὴν λέγει, ἀλλὰ ψυχικὴν. Διετήρησε γάρ αὐτὴν ἄσυλον, μόνος παρὰ πάντας μείνας ἀνομάρητος. *Ἠετας δὲ λέγων, ὅτι· Καὶ εἶδομεν αὐτόν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος, ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ὄμιον, καὶ ἐκλείπον, παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων,* περὶ τοῦ σώματος λέγει, οἷον ἦν ἐν τῷ τοῦ πάθους καιρῷ προηπλακισόμενον καὶ μαστιζόμενον, καὶ μυρία πάσχον.

Ἐξεχύθη ἡ χάρις ἐν χεῖλεσί σου. Φησὶν ὁ εὐαγγελιστής, ὅτι ἐθαύμαζον ἐπὶ τοῖς λόγοις τῆς χάριτος, τοῖς ἐκπορευομένοις διὰ στόματος Χριστοῦ· γούνται δὲ χεῖλη Χριστοῦ, καὶ οἱ ἀπόστολοι, εἰς ὅς ἐξεχύθη θαυμάσιος ἡ χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύματος·

A lecto: totius inscriptionis summulam continet et caput: quia nimirum hic tractatur de Christo, qui et ipsi Patri dilectus est, tanquam Filius unigenitus: et nobis pariter, quia omnium nostrum pater est studiosissimus: unde etiam de eo dictum esse legimus a Patre: *Hic est Filius meus dilectus*³⁹. *Pro dilecto* autem, hoc est, *de dilecto.* Est enim præpositio pro præpositione, ut alibi sæpe a prophetis usurpari diximus.

VERS. 2. *Eructavit cor meum verbum bonum.* Cernens propheta, quod magna quedam de Christo sibi erant prædicenda, exordio quodam utitur, dicens sermonem se bonum ac salutarem prolaturum. Tu vero etiam emphasis considera verbi, *Eructavit.* Illud enim nobis indicare videtur, quod quemadmodum eructatio, etiam a nolentis ore exit, humano nimirum ventre eam vi quadam efflante, ita et hic psalmus de Dilecto ab intimo

Dico ego mea opera regi. Profero autem, inquit, Christo Regi opera mea, hoc est, prophetias quas de eo affatus Spiritu pronuntio. Prophetæ enim opus est prophetias contexere.

Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis. His etiam verbis illud demonstrat, quomodo ex se ipso aliquid dicturus non est. Quemadmodum calamus, inquit, scribentis manui inservit, et ille tantum movetur, quo manus illum impulerit, ita et lingua mea summo illi scribæ, sancto nimirum Spiritui, calami cujusdam vicem præstat, et eo tantum movetur, quo Spiritus illam direxerit. Scribam autem velociter scribentem dixit, ut enuntiationis facilitatem ostenderet. Homines enim ob propriæ mentis tenuitatem, vix pariter enuntiare possunt et scribere, dum ad sensuum inventionem, et dictionum connexionem attentius occupantur. Hactenus fuerunt exordii verba. Nunc autem sermonem aggreditur, et verba dirigit ad Christum de assumpti hominis virtutibus loquens.

VERS. 3. *Speciosus forma præ filiis hominum.* Subintelligitur verbum, *es.* Speciem vero hanc, hoc est formositatem, non corporis, sed animæ pulchritudinem intellige: quam integram semper Christus servavit, solus supra omnes permanens sine peccato. Isaïas enim dicens: *Vidimus eum non habentem speciem, neque decorem, sed species ejus vilis, et deficiens super omnes filios hominum*⁴⁰, de corpore ejus loquitur; qualis nimirum futurus esset Christus Passionis tempore, quod probris scilicet ac plagis afficiendus et ignominias multas passurus.

Diffusa est gratia in labiis tuis. Evangelista enim ait quod mirabantur turbæ⁴¹ super verbis gratiæ quæ exibant de ore ejus. Possimus etiam per labia ejus sanctos apostolos intelligere: in quos adeo abunde sancti Spiritus gratia effusa est, ut per eam

³⁹ Matth. iii, 17. ⁴⁰ Isa. lxxxii, 2, 3. ⁴¹ Luc. iv, 22.

adversantes reprimerent, et cæteris omnibus pro A voluntate persuaderent.

Propterea benedixit te Deus in sæculum. Propter has igitur tuas virtutes, Deus benedixit, hoc est, glorificavit te: *Et glorificavi enim te*, alibi inquit, *et iterum glorificabo*⁴⁴. Vel, *Benedixit* pro Benedicendum et Laudandum fecit, ut semper nimirum lauderis atque honoreris a fidelibus. Antiquus enim ille Adam propter inobedientiam maledictus est, novus vero propter obedientiam benedicendus: quam benedictionem nobis etiam participavit. Ait enim alibi Propheta: *Benedicti vos a Domino*⁴⁵.

VERS. 4. *Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime.* Cum forma speciosum eum esse dixerit et pulchro ore, nunc strenuum etiam esse militem demonstrat. Et illa quidem signa, integritatem ejus et doctrinam significabant, hæc vero, pugnam ejus et certamen denotant adversus dæmonem. Advocat enim Christum Propheta ad certamen cum dæmone, ut nos jamdiu peccato captivos liberet, et de exuviis erigat tropæum: atque ut terribilem ac magis formidabilem dæmonibus eum constituat, primo, humanum in morem armis eum munit. Milites quippe ensems femori accingunt. Armare, inquit, et congregere in pugna adversus tyrannum. Per arma autem, Christi facultatem puniendi intelligimus, qua contra inimicos suos uti solet. Potentem vero eum appellat ob uui-

VERS. 5. *Specie tua et pulchritudine tua.* Accingere, inquit, gladio tuo simul cum decore et pulchritudine tua, ut gladio inimicos terreas, et virtutum pulchritudine amicos trahas. Nec abs re est, speciem et pulchritudinem idem significare. [Vel, per gladium, Dei Verbum, et, per femur, incarnationem intellige: quæ incarnatio juxta alium sensum dictionis Græcæ, facta est in tempestivitate, hoc est, in tempore opportuno. Dicitio enim *ώραίτης* et *speciem*, hoc est, pulchritudinem

Et intende. Hoc est adauge motum atque impetum tuum.

Et prospere procede. Hoc est, virtute ipsa perfice quodcumque cupis.

Et regna. Dominare omnibus, inquit, qui tibi restiterunt. Et licet verba hæc, imperativi sint modi, vim tamen optativi habent quemadmodum sæpius apud Scripturam repetitur. *Sanctificetur*, D inquit, *nomen tuum, adveniat regnum tuum, fiat voluntas tua*⁴⁶, [quæ verba non optativi, sed imperativi sunt modi, ut ex lectione Græcæ manifestissime patet: et tamen optantis animum referunt.]

Propter veritatem et mansuetudinem et justitiam. Omnia hæc, inquit, operare, et vince, ut verax, mitis, et justus. Omnibus enim his pollebat Christus virtutibus. *Ego enim sum via et veritas*⁴⁷; item, *Discite a me quia humilis sum*⁴⁸, et alibi: *Sic decet adimplere nos omnem justitiam*⁴⁹. Et aliter: Hæc quæ dicta sunt facito, ut in terra, loco mendacii, feritatis et injustitiæ, veritatem, mansuetudinem et justitiam semines.

⁴⁴ Joan. xii, 28. ⁴⁵ Psal. cxiii, 15. ⁴⁶ Matth. vi, 9, 10. ⁴⁷ Joan. xiv, 6. ⁴⁸ Matth. xi, 29.

ως επισομιλζειν πάντας τῇ δυνάμει τοῦ λόγου, καὶ πείθειν ῥᾶν οὓς ἂν ἐθέλωσιν.

Διὰ τοῦτο εὐλόγησέ σε ὁ Θεός εἰς τὸν αἰῶνα. Διὰ ταῦτας οὖν σου τὰς ἀρετὰς, εὐλόγησε, τουτέστιν, ἐδόξασέ σε ὁ Θεός· φησὶ γὰρ, *Καὶ ἐδόξασα καὶ πάλιν δοξάσω*. Ἡ τὸ *εὐλόγησον*, ἀντὶ τοῦ εὐλογητὸν ἐποίησεν, ὡς αἰεὶ εὐφημεῖσθαι, καὶ ὑμνεῖσθαι παρὰ τῶν εὐσεβῶν· ὁ μὲν γὰρ παλαιός· Ἄδάμ, κεκατήραται διὰ τὴν παρακοήν· ὁ δὲ νέος, εὐλόγηται διὰ τὴν ὑπακοήν· μετέδωκε δὲ καὶ ἡμῖν τῆς εὐλογίας· φησὶ γὰρ ὁ Δαβὶδ· *εὐλογημένοι ἡμεῖς τῷ Κυρίῳ*.

Περὶ ζῶσαι τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρὸν σου, δυνατὲ. Ὁρατὸν καὶ κάλλιστον αὐτὸν προσεϊπῶν καὶ εὐστομον, ἄρτι καὶ στρατιωτῶν δεικνυσιν, ὅτι ἐκεῖνα μὲν ἦν γνωρίσματα τῆς ἀναμαρτησίας, καὶ τῆς διδασκαλίας· ταῦτα δὲ, τῆς κατὰ τοῦ διαβόλου μάχης. Καλεῖ γὰρ αὐτὸν εἰς τὸν κατ' αὐτοῦ πόλεμον, ἵνα τρόπαιον στήσας, ἐλευθερώσῃ τοὺς αἰχμαλωτισθέντας ἡμᾶς. Ὁπλίζει δὲ τοῦτον ἀνθρωπίνως, ἵνα δεῖξῃ φοβερόν· οἱ στρατιῶται γὰρ τὴν σπάθην ἐπὶ τὸν μηρὸν περικεζώννυνται. Ἔστι δὲ συντόμως ἡ ἔννοια τοῦ λόγου, ὅτι Ὁπλίσθητι καὶ πολέμησον τῷ τυράννῳ. Ὁπλα δὲ Χριστοῦ, ἡ κολαστικὴ δύναμις, ἢ κατ' ἐχθρῶν ἐκέχρητο· δυνατὸν δὲ αὐτὸν ἐκάλεσε, κατὰ τὴν ἠνωμένην θεότητα.

suos uti solet. Potentem vero eum appellat ob uui-

τῇ ὠραιότητι σου, καὶ τῷ κάλλει σου. Περὶ ζῶσαι τὴν ῥομφαίαν σου, φησὶ, μετὰ τῆς ὠραιότητός σου, καὶ τοῦ κάλλους σου, ἵνα τῇ μὲν ῥομφαίᾳ, τοὺς ἐχθροὺς φοβῇ· τῇ ὠραιότητι δὲ τῆς ψυχῆς, καὶ τῷ κάλλει τῶν ἀρετῶν, τοὺς φίλους ἐλκύσῃ. Οὐκ ἀπεικὸς δὲ ὠραιότητα καὶ κάλλος τὸ αὐτὸ σημαίνειν.

Καὶ ἐντεινον. Καὶ ἐπίτεινον τὴν ὀρμὴν σου.

Καὶ καταυοδοῦ. Καὶ κατόρθου πῖν ὁ θέλεις.

Καὶ βασίλευε. Καὶ κυρίευε τῶν ἐπερχομένων σοι. Εἰ δὲ καὶ προστακτικὰ ταῦτα δοκεῖ, ἀλλ' οὕτως ἡ Γραφή τὰ εὐχτικὰ σχηματίζει. Ἀγιασθήτω γὰρ, φησὶ, τὸ βρομά σου, ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, γεννηθήτω τὸ θέλημά σου, καὶ τὰ ἐξῆς.

Ἔνεκεν ἀληθείας καὶ πραότητος καὶ δικαιοσύνης. Πάντα ταῦτα κατεργάζου, καὶ νίκα, ὡς ἀληθὴς καὶ πρῶτος, καὶ ὡς δίκαιος. Φησὶ γὰρ αὐτὸς ὁ Κύριος· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια· καὶ· *Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, δεῖ πρῶτος εἰμι· καὶ· Οὕτω γὰρ κρέπον ἡμῖν ἐστὶ πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην*. Ἡ, τὰ βηθέντα ποιήσον, ἵνα καταστέρῃς ἐπὶ γῆς ἀλήθειαν καὶ πραότητα καὶ δικαιοσύνην, ἀντὶ ψεύδους, καὶ ἀγριότητος, καὶ ἀδικίας.

Καὶ καταυοδοῦ. Καὶ κατόρθου πῖν ὁ θέλεις.

Καὶ βασίλευε. Καὶ κυρίευε τῶν ἐπερχομένων σοι. Εἰ δὲ καὶ προστακτικὰ ταῦτα δοκεῖ, ἀλλ' οὕτως ἡ Γραφή τὰ εὐχτικὰ σχηματίζει. Ἀγιασθήτω γὰρ, φησὶ, τὸ βρομά σου, ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, γεννηθήτω τὸ θέλημά σου, καὶ τὰ ἐξῆς.

⁴⁷ Joan. xiv, 6. ⁴⁸ Matth. xi, 29.

Και ὀδηγήσει σε θαυμαστῶς ἡ δεξιὰ σου. A Ἄγαθή σου ἐπὶ τὰ τοιαῦτα κατορθώματα ἡ δεξιότης σου, τούτέστιν, ἡ ἀγαθὴ σου φύσις· αὐτὸς γὰρ εὐτὺ ἀρκέσεις, μηθενὸς ἐτέρου δεόμενος. Θαυμαστὸν δὲ τὸ ὄψ' ἑαυτοῦ ἰδρῆναι τινα.

Τὰ βέλη σου ἠκονημένα, δυνατὲ, λαοὶ ὑποκάτω σου πεσοῦνται ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν τοῦ βασιλέως. Πάντες οἱ ἐξηγηταί, καθ' ὑπερβατὸν συντάσσουσι τὰ ρητὰ, οἷον· Τὰ βέλη σου ἠκονημένα, δυνατὲ, ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν τοῦ βασιλέως. — Λαοὶ ὑποκάτω σου πεσοῦνται, κατὰ παρὲνθεσιν. Βέλη δὲ τοῦ Χριστοῦ, οἱ τοῦ Εὐαγγελίου λόγοι, διὰ τε τὸ ταχέως διαδραμεῖν τὴν οἰκουμένην, καὶ διὰ τὸ εὐστόχως βάλλιν τὰς εὐαισθητούς ψυχάς· ἠκονημένα δὲ, διὰ τὸ λαμπρὸν καὶ τὸ τμητικόν. Λάμπουσι γὰρ τῇ ἀληθείᾳ, καὶ τέμνουσι τὴν ἀμαρτίαν. Δυνατὸν δὲ λέγει τὸν Χριστὸν, οὐ μόνον διὰ τὴν παντοδύναμον αὐτοῦ θεότητα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ νικῆσαι τὸν διάβολον, τῇ ἀνδρίᾳ τῶν τῆς ἀνθρωπότητος ἀρετῶν. Ταῦτα δὲ τὰ βέλη, ἐν τῇ καρδίᾳ πεπήγασιν τῶν πρὶν ἐχθρῶν τοῦ βασιλέως Θεοῦ, ὡς δύνασθαι τὴν πληθύν αὐτῶν λέγειν, *Τερωμένη ἀγάπη εἰμι ἄνω*. Τρώσαντες (57) γὰρ, οὐκ ἀνεῖλον, ἀλλὰ μᾶλλον νεκροὺς ὄντας εἰς ἀρετὴν ἐζώωσαν, καὶ ἐπικύσαν πρὸς τὸν θεῖον ἔρωτα. Λαοὶ δὲ ὑποκάτω σου πεσοῦνται, τούτέστιν, ὑποπεσοῦνται σοὶ δι' ὑποταγῆς πολλοί, ὅσοι δηλαδὴ ἐτρώθησαν· εἴεν δ' ἂν βέλη Χριστοῦ καὶ οἱ ἀπόστολοι, ἠκονημένα διὰ τὸ λαμπρὸν τοῦ βίου, καὶ τὸ παρεισθῆναι ταῖς καρδίαις τῶν μαθητευομένων, διὰ τῆς διδασκαλίας. Μέχρι τούτου τοῖς τῆς ἀνθρωπότητος τοῦ Χριστοῦ λόγοις ἐνδιατρίψας, ἀνεῖσιν ἤδη καὶ ἐπὶ τοὺς τῆς θεότητος αὐτοῦ.

ταρ. Quotquot nimirum ab huiusmodi sagittis apostolos possumus intelligere, qui acuti, hoc est, splendorem; et quia propria doctrina in discipulorum corda penetrarunt. Hactenus de Christi humanitate sermo fuit, deinceps de illius divinitate pertractat.

Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Ὁ θρόνος, βασιλείας ὡν σύμβολόν, τὴν βασιλείαν ἀνιέντεται. Λέγει δὲ, ὅτι Ἡ βασιλεία σου, αἰδώς. Ὅρα ἔδ, ὅπως Θεὸν φανερώς τὸν Χριστὸν ὠνόμασεν.

Ράβδος εὐθύτητος ἡ ράβδος τῆς βασιλείας σου. Ἡ ράβδος, τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας σύμβολον. Ἡ δικαστικὴ σου οὖν, φησὶν, ἐξουσία, εὐθύτητός ἐστιν, ὀρθῶς δικάζουσα. Ἡ καὶ ἄλλως, ράβδον νόμιμοι τὴν παιδευτικὴν δύναμιν, αὕτη οὖν, εὐθύτητός ἐστι, δικαίως μαστιζούσα.

Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν. Ἀνομίαν λέγει τὴν ἀδικίαν. Ποικίλως δὲ τῷ Χριστῷ προσημαρτυρεῖ τὴν δικαιοσύνην, ὡς ἅπαντας

Et deducet te mirabiliter dextera tua. Dextera, inquit, tua, hoc est, bona ac recta tua natura deducet te ad præclara: hæc nimirum virtutis opera. Tu enim ipse tibi satis es, et nullo alio indiges auxilio. Admiratione autem summa dignum est, quod a se ipso quis ad rectam virtutum semitam deducatur.

Vers. 6. Sagittæ tuæ acutæ, o potens, populi sub te cadent in corde inimicorum regis. Expositores omnes, per hyperbaton construunt præsentis versiculi verba, hoc pacto: *Sagittæ tuæ acutæ, o potens, in corde inimicorum regis infixæ sunt*. Et quod ait: *Populi sub te cadent*, per parentthesim jacet. Sagittæ autem Christi, evangelici sunt sermones, qui perquam celeriter universum orbem percurrunt, et icu certissimo bene sentientes animas feriunt: qui sermones acuti effecti esedulantur, et propter summum eorum splendorem, et propter incidendi vim. Nitidi enim sunt et ipsa veritate splendescunt, ac pariter incidunt peccata. Illud autem animadvertendum est, quod dictio, *Acutæ*, participium passivum est a verbo *Acuo*: quod ex Græca lectione clarius patet. Potentem vero Christum appellat, non solum ob omnipotentem divinitatem, sed etiam quia fortitudine ac robore, et humanis virtutibus dæmonem superavit. Hæc igitur sagittæ in eorum corde infixæ sunt, qui antea Dei Regis inimici erant, ita ut eorum multitudo nunc dicere possit [quod in Canticis canticorum legimus]: *Vulnerata ego sum a charitate*, hoc est [a sagittis aut a jaculis charitatis]; huiusmodi autem sagittæ lectu suo vulnerant quidem, sed non interimunt, quinimo eos potius qui olim virtutibus mortui erant vivificant, et ad divinum amorem pertrahunt. Sequitur: *Populi sub te cadent*, hoc est, tibi subjiciantur vulnerati. Per sagittas etiam Christi nitidati, ac lucidi esse dicuntur, propter vitæ splendorem.

Vers. 7. *Thronus tuus in sæculum sæculi*. Thronus est regni dignitatis indicium, unde per thronum, merito regnum significatur, et sensus est: Regnum tuum æternum erit, ex quibus verbis apertissime patet, quod Christum Propheta Deum esse intellexerit.

Virga directionis, virga regni tui. Per virgam; iudicis auctoritas ac potestas designatur. *Judicis, inquit, potestate recte uteris*. Recte enim iudicas, et juste procedis. [Vel aliter, per virgam directionis, castigandi potestatem intellige: quæ merito ita appellatur, quia dum pravos juste castigat, eisque supplicium infert, multis huiusmodi exemplis ad rectam virtutum semitam dirigit.]

Vers. 8. *Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem*. Per iniquitatem injustitiam intelligit. Variis autem modis Propheta Christo injustitiam ascribit veluti

Variæ lectiones.

(57) Δηλαδὴ οἱ λόγοι.

ei qui universum orbem iudicaturus sit. Deinde rursus ad assumptum hominem sermonem suum iterum convertit, dicens :

Propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis prae participibus tuis. Participes, ii dicuntur qui inter se in aliquo communicant, hoc est, quibus aliquid commune est. Christo autem in nomine reges omnes communicant : quia christi omnes, id est, uncti appellantur, eo quod oleo uncti sint. Ungebantur enim olim reges, verum illos quidem prophetæ vili hoc, atque usitato oleo ungebant, in regni signum : te vero, inquit, longe aliter, atque illi inungebantur, Deus unxit in regem. Unde alibi de Christo scriptum legimus : *Ego autem constitutus sum Rex ab eo* ⁴⁸. Non huiusmodi, inquit, tu oleo unctus es, sed oleo exultationis. Quemadmodum vero cum gladium Dei et arcum, et sagittas dicimus, aut quid simile, eo non demisse, aut humano aliquo more intelligimus, sed divinam quamdam vim, atque efficaciam per ea significamus, ita et per olei unctionem hic quo unctum esse legimus dilectum, est : sancti nimirum Spiritus adventus, qui lætitiā et gaudium afferre secum solet. Integra autem ac perfecta fuit hæc Christi inunctio, quia non ut in aliis spiritualibus hominibus esse solet, ex quadam chrismatum parte Spiritus in Christo inerat, sed totus per omnes partes eum repleverat : qua in re cæteris omnibus longe præstabat.

Vers. 9. Myrrha et stacte et casia a vestimentis tuis. Per vestimenta divinitatis Christi, animam et carnem intelligimus assumpti hominis, quibus Christi divinitas ineffabiliter circumamicta erat, et quæ Apostolus ad Hebræos velamen appellavit dicens : [Christum iunctasse nobis viam novam per velamen ⁴⁹, id est, per carnem suam.] Verum ad sensum verborum Prophetæ diligenter attende : Caro, inquit, tua mortem patietur, sed non corruptionem : et anima tua ad inferos descendet. Myrrha etenim inungi solebant mortuorum hominum corpora, ut incorrupta servarentur. Et stacte humor quidam est, qui emanans a myrrha stillat ; omnis autem stilla, seu gutta, ut inquit Basiliius, deorsum fertur, et ad inferiora delabitur. Dum igitur myrrham et stactem proventuras dicit a vestimentis divinitatis Christi, id est, a corpore et ab anima ejus, quid aliud quam corporis mortem absque corruptione, et animæ ad inferos descensum significat ? Casia etiam cortex quidam est odoratissimus. Per casiam igitur, suavissimum Dominici corporis odorem significat, quod natura ipsa optimi erat odoris, eo quod sine peccato semper fuerit.

A domibus eburneis. In Græco pro a domibus legimus, βάρεις ἀπὸ βάρειων. Dicuntur autem βάρεις et domus et templa. Per domus igitur, seu templa, animam et assumptum Christi corpus intelligit, quæ et divinitatis vestimenta superius appellavit, et nunc ejusdem domos appellat seu templa. Ordo autem talis sit : Myrrha et stacte et casia erunt a vestimentis tuis ; a tuis, inquam, eburneis domibus seu templis. Eburneis autem dixit pro splendidis. Candidum enim ebur est et splendet.

⁴⁸ Psal. II, 6. ⁴⁹ Hebr. x, 20.

(58) Ἰσ. παχυμερῶς.

Ἄ κρῖναι μέλλοντι. Ἐἵτα πάλιν πρὸς τὸ πρόσημα ποιεῖται τὸν λόγον.

Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως, παρὰ τοὺς μετόχους σου. Μίτοχοι εἰσιν οἱ κοινωνοί. Κοινωνοὺσι δὲ τῷ χριστῷ τοῦ τοιοῦτου ὀνόματος πάντες οἱ βασιλεῖς, χριστοὶ καὶ οὗτοι καλούμενοι, παρὰ τὸ χρίσθαι· ἀλλ' ἐκείνους μὲν προφητῆται ἔχριον τὸ ἔλαιον σκευαστὸν εἰς βασιλείας σύμβολον· σὲ δὲ τρόπον ἕτερον παρ' αὐτοὺς ὁ θεός ἔχρισεν, ὡς βασιλέα. Ἐγὼ δὲ, φησὶ, κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ, καὶ οὐ τοιοῦτον ἔλαιον, ἀλλὰ χρίσιν ἀγαλλιάσεως. Ὅσπερ ὧν βρομφαλὴν θεοῦ καὶ τόξα καὶ βέλη ἀκούοντες, εἰ τι τοιοῦτον, οὐ ταῦτα (58) παχυμερῶς νοοῦμεν, ἀλλὰ τὴν τούτων ἐνέργειαν, οὕτω καὶ ἔλαιον νῦν, τὴν χρίσιν νομίζομεν. Χρίσις δὲ ἀγαλλιάσεως, ἡ ἐπιφοίτησις τοῦ ἁγίου Πνεύματος· χαροποιῶν δὲ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Καθόλου δὲ ἡ χρίσις, ὅτι καὶ ὅλον ὄλω συνῆν, καὶ οὐκ ἐκ μερικῆς χαρίσεως, ὡς ἐπὶ τῶν πνευματοφόρων ἀνδρῶν· καὶ κατὰ τοῦτο γὰρ διέφερε.

aliud quiddam quam verba sonent intelligendum

Σμύρνα καὶ στακτή καὶ κασσία, ἀπὸ τῶν ἱματίων σου. Ἰμάτια τῆς τοῦ Λόγου θεότητος, ἡ τοῦ προσλήματος ψυχῆ καὶ σάρξ, οἷς ἐκείνη ἀποβήτως ἐνεχωρήθη, ἃ καὶ παραπετάσματα καλεῖ Παῦλος ὁ ἀπόστολος. Βούλεται δὲ νῦν ὁ Προφήτης εἰπεῖν, ὅτι Ἐκ μὲν τῆς σαρκός σου, νεκρωσις ἔσται καὶ ἀδ.α.φθορία· τούτων γὰρ σύμβολον ἡ σμύρνα· τοῖς νεκροῖς γὰρ σώμασιν ἀδιαφθορίας ἕνεκεν ἐπαλείφεται· ἐκ δὲ τῆς ψυχῆς σου, κάθοδος εἰς ἕδην· ἡ στακτή γὰρ τὸ ὑγρὸν τῆς σμύρνης ἔστιν, ὅσον αὐτῆς (59) ἀπολαθόμενον κατατάζει· πᾶσα δὲ σταγὼν, κατωφερῆς, ὡς ὁ μέγας ἐξηγήσατο Βασίλειος. Ἡ δὲ κασσία, φλοιῶδες ἄρωμα εὐωδέστατον. Αἰνίττεται δὲ διὰ ταύτης τὴν εὐωδίαν τοῦ Δεσποτικοῦ σώματος· φύσει γὰρ ἦν εὐώδες, διὰ τὴν ἀναμαρτησίαν.

quid aliud quam corporis mortem

Ἀπὸ βάρειων ἐλεφαντίνων. Βάρεις ἐκαλοῦντο, οἱ οἴκοι καὶ οἱ ναοί. Τὴν ψυχὴν δὲ καὶ τὸ σῶμα πάλιν ὀνομάζει βάρεις· ὡς γὰρ ἱμάτια ταῦτα, οὕτω καὶ οἶκος καὶ ναὸς τῆς θεότητος· οἶον ἔσται τὰ ρηθέντα, ἀπὸ τῶν ἱματίων σου, λέγω δὲ ἀπὸ βάρειων· τὸ δὲ Ἐλεφαντίνων, ἀντὶ τοῦ λαμπρῶν· λαμπρὰ γὰρ τὰ ἐλεφάντινα, διὰ τὴν ἄγαν στιλπνότητα.

seu templis. Eburneis autem dixit pro splendidis.

Variae lectiones.

(59) ΑΙ. ἀποθλ:θόμενον.

Ἐξ ὧν ἠδύφρανάν σε θυγατέρες βασιλέων ἄν τῇ τιμῇ σου. Ὅν ἐνεκεν, ἦτοι διὰ τὴν νέκρωσιν καὶ ἀφθαρσίαν, καὶ εἰς ἄθρονον κάθοδον, καὶ ὅσα περὶ τὸ ἑκούσιον ὑπὲρ ἀνθρώπων πάθος σου, ἠδύφρανάν σε αἱ πιστεύουσαι ψυχαί· ταύτας γὰρ ὑποκληπτέον θυγατέρας βασιλέων. Εἰ γὰρ υἱοὶ καὶ συγκληρονόμοι τῆς βασιλείας οἱ ἀπόστολοι, δῆλον ὡς βασιλεῖς· οὗτοι δὲ τὰς ψυχὰς τῶν πιστευσάντων διὰ τοῦ θείου βαπτίσματος ἐγέννησαν. Φησὶ γὰρ ὁ Παῦλος, ὅτι *Διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα*. Ἠδύφρανάν σε πῶς; Ἐν τῇ τιμῇ σε ἀψευδῶς. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν, καθ' ὑψηλοτέραν ἐπιβολὴν· κατὰ δὲ τὸ πρόχειρον, ἐτέρως· τὰ ῥητὰ νοήσεις, ὅτι ποικιλῆ ἀρετῶν εὐδῶδα ἀποπνεῖ τοῦ σκηνοματός σου· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν κατὰ τόπους ναῶν σου τῶν λαμπρῶν. Ἡ γὰρ ποικιλία τῶν ἀρωματικῶν εἰδῶν, τὴν ποικιλίαν τῆς εὐδῶδας τῶν ἀρετῶν ὑποσημαίνει, ἐξ ὧν ναῶν ἠδύφρανάν σε οἱ οὗτους φιλοτίμως ἐκ πίστεως δαμάμενοι. Τὸ δὲ, *Ἠδύφρανάν*, ὡς ἤδη γεγονὸς λέγει, νόμφ προφητεία; (60), ὡς ποιήσει· τὸ δὲ, *Θυγατέρες βασιλέων ἄν τῇ τιμῇ σου*, ὅτι οὐκ ἰδιώται μόνον, ἀλλὰ καὶ βασιλεῖς σε τιμῆσουσι· καὶ τὸ παραδοξότερον, αἱ μυρίοις ὀφθαλμοῖς φυλασσόμεναι, καὶ ἐν τοῖς ἀδύτοις τῶν βασιλείων θαλαμειόμεναι, θυγατέρες βασιλέων, ὡς ἡ σοφωτάτη Αἰκατερίνα, καὶ ἄλλαι πολλαί.

Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου. Βασίλισσα ἐν ταῦθα λέγει τὴν συναγωγὴν τῶν εὐσεβεστάτων Χριστιανῶν, ἣν ὁ βασιλεὺς Χριστὸς ἐνυμφεύσαστο ἐαυτῷ, διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως, ἰπρότερον τοῖς εἰδῶλοις κεκλιμένην· ἦτοι ἐδασίλευσε μὲν τῶν παθῶν· συνεδασίλευσε δὲ τῷ νυμφίῳ βασιλείαν οὐράνιον. Καὶ ὁ μὲν νυμφίος κάθηται ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, ὡς ὁμοούσιος καὶ ὁμότιμος· αὐτὴ δὲ παρέστηκεν ἐκ δεξιῶν τοῦ νυμφίου, μετὰ τῶν ἀσωμάτων δυνάμεων. Εἰ γὰρ καὶ νόμφη ἐστὶ καὶ βασίλισσα, ἀλλὰ κτιστὴ ἐστὶ φύσεως, καὶ ὑπέρμεγα ταύτη τὸ καὶ τοιαύτης ἀξιοθῆναι στάσεως τε καὶ παραστάσεως. Οὐκ ἐναντία δὲ φησὶν ὁ Παῦλος λέγων περὶ τοῦ Θεοῦ, ὅτι *Συνήγαγε, καὶ συνεκάθισεν ἡμᾶς ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*. Διὰ Χριστοῦ γὰρ, φησὶ, τοῦ Κυρίου καθίσαντος οἷα κεφαλῆς ἡ ὧν, συμμετέσχε τῆς τιμῆς καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐν ἱματισμῷ διαχρύσῳ περιβεβλημένη, πεποικιλμένη. Περιβεβλημένη μὲν, ἐν ἱματισμῷ λαμπρῷ, ἦτοι τῇ χάριτι τοῦ θείου βαπτίσματος, ἡ τῇ περιβολῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· πεποικιλμένη

⁶⁰ 1 Cor. iv, 15. ⁶¹ Ephes. ii, 6.

Ex quibus delectaverunt te filie regum in honore tuo. Propter quæ, inquit [propter tuam nimirum mortem, incorruptionem et descensum ad inferos, et propter quæcunque alia quæ ad voluntariam pro hominibus passionem tuam pertinent], credentes et fideles animæ delectaverunt te. Eas enim intelligimus regum filias appellari, quia si apostoli, filii atque hæredes sunt cœlestis regni, manifestum est etiam, quod effecti sint reges. Hi igitur apostoli credentium animas per sacrum genuerunt baptisma : *Per Evangelium enim*, inquit Apostolus, *ego vos genui*⁶⁰. Sed quomodo delectaverunt te? Dum scilicet non ficto animo te colunt. Verum hæc juxta altiore sensum dicta sunt, sed juxta alium sensum, qui clarior videri potest, dic, quod varius ac multiplex virtutum odor spirat ab assumpta Christi humanitate : neque ab ea solum, sed a multis etiam præclaris templis atque Ecclesiis quæ in universo orbe sitæ sunt. Multiplex namque odoramentorum genus, multiplicem etiam virtutum odorem significat : ex quibus, inquit, templis delectaverunt te fideles illi, qui egregia in te fide ducti, magna illa templa tibi construxerunt. *Delectaverunt* autem dixit, ut jam factum, et præteritum, quod futurum erat : lege nimirum prophetiæ. Filia præterea regum in honore tuo id facient, quia non plebei ac populares tantum, sed reges etiam Dominum honoraturi erant, et [quod magis admirandum videri poterat] ipsæ etiam regum filia, quæ innumeris custodum oculis in regum penetralibus observarentur : qualis fuit sapientissima Catherina, et alia quam plurimæ.

Vers. 10. Astitit Regina a dextris tuis. Per reginam hic religiosissimam Christianorum Ecclesiam intelligit, quam antea idolis ac simulacris addictam, Christus Rex sibi desponsavit, propter illam nimirum fidem quam in eum habuit ; quæ ideo regina esse dicitur, quia animi perturbationibus imperat, ut domina, et quia simul cum sponso suo Christo cœregnat in cœlesti regno. Et ipse quidem Sponsus considet a dextris Patris, tanquam ei consubstantialis, et eodem honore præditus. Ipsa autem regina Ecclesia non considet, sed astat a dextris Sponsi, una eum incorporeis potestatibus. Nam etsi sponsa sit et regina, attamen creata quædam natura cum sit, eximium ei fuit, quod tam honoratum ordinem, et statum adeo sublimem sit consecuta. Nec repugnant quæ legimus apud Paulum, quod *Considerare nos fecerit Deus in cœlestibus in Christo Jesu*⁶¹. Per Christum enim id ad nostrum caput est, et honorem illum nobis omnibus esse effecit.

In vestitu denurato circumamicta varietate. Circumamicta quidem vestitu splendido, id est, sacri baptismatis gratia ; vel amictu et veste sancti Spiritus, et virtute honestarum virtutum. Am-

Variæ lectiones.

(60) Al. ὡς ποιήσει καὶ παρακατιῶν.

ctum enim et varietatem intellectualem intelligit, quemadmodum in progressu manifestius docet.

VERS. 11. *Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam.* Vide quo pacto reginam hanc Ecclesiam Propheta Christo despondeat. Filiam autem Christi eandem appellavit, quam sponsam fecit. Inter homines enim impossibile est eandem et sponsam ejusdem viri esse et filiam, sed in Christo possibile est. Spirituali enim modo hæc sunt; quippe cum per Evangelium in sponsam nos sibi deligat Christus, et per baptismi regenerationem eosdem adoptet in filios. Audi igitur, inquit Propheta, quæ dico, et vide: omnia illa nimirum, quæ propter te passus est Sponsus, aut quæcunque fecit admittenda, et inclina aurem tuam illius præceptis.

Et obliviscere populum tuum. Gentis tuæ, pravæ nimirum conversationis illorum et prioris vitæ.

Et domum patris tui. Et templum diaboli patris tui: *Omnis enim, inquit, qui fecit peccatum, e diabolo nascitur*¹¹. Obliviscere etiam scelestorum sacrificiorum ac festivitatum illarum quas imple olim peragebas. Vel domum patris fortassis ideo dicit, quia gentiles olim in parentes ac progenitores sibi ascribebant fabulosos illos deos. Quid igitur ad hæc dicent Judæi? Certum enim est, quod de eorum Synagoga non loquitur Propheta, cum lege cautum esset, ut a patriis moribus non recederent.

VERS. 12. *Et concupiscet Rex decorem tuum.* Et diliget te, inquit, si feceris quæ dixi. Per decorem vero, ut diximus, animæ pulchritudinem intelligit.

Quoniam ipse est Dominus Deus tuus, et adorabis eum. Desponsare illi, inquit, et adoptare ab eo. Dominus enim tuus est, veluti creator. O immensam misericordiam et benignitatem Dei! Adorabis eum, inquit, ut serva, tametsi ille te sibi sponsam fecerit et filiam.

VERS. 13. *Et filia Tyri in muneribus.* Idola colebat Tyrus et impiissima inter omnes alias erat civitas. Prædicit igitur ipsam etiam Tyrum Christo dona allaturam esse; templorum nimirum constructiones, oblationes et reliqua quæ ad divinum pertinent cultum. Erit, inquit, in donis filia Tyri, hoc est, ipsa Tyrus. Est enim idioma Hebraicum, juxta quod et filiam Babylonis dici legimus, et filiam Sion, et alia hujusmodi multa. Filiam autem civitatem appellat, ad totius provinciæ comparationem, cujus ipsa Tyrus est pars. Similem loquendi modum invenies in fine psalmi LXXII [ibi: *Ut annuntiem omnes laudationes tuas in portis filia Sion.*]

Vultum tuum deprecabuntur omnes divites populi.

¹¹ Joan. VIII, 34.

Α δὲ, τῇ ποικιλίᾳ τῶν εὐπρεπῶν ἀρετῶν. Νοητὴν γὰρ λέγει περιβολὴν καὶ ποικιλίαν, ὡς προῶν διδάξει φανερώτερον.

"Ακουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε, καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου. Ὅρα πῶς προμνηστεύεται ταύτην τῷ Χριστῷ. Θυγατέρα δὲ τοῦ Χριστοῦ τὴν αὐτὴν πάλιν δνόμαζει. Ἐπὶ μὲν τῶν ἀνθρώπων, οὐκ ἔνεστι τὴν αὐτὴν εἶναι καὶ νύμφην καὶ θυγατέρα τοῦ αὐτοῦ· ἐπὶ δὲ τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀμφότερα, πνευματικὰ γὰρ· καὶ ἐνυμφεύσατο μὲν αὐτὴν, διὰ τοῦ Εὐαγγελίου· ἀνεγέννησεν δὲ, διὰ τοῦ βαπτίσματος. "Ακουσον, φησὶν, ἃ λέγω, καὶ ἴδε ὅσα διὰ σὲ πέπονθεν ὁ νύμφιος· ἢ ὅσα πεποίηκε θαύματα· καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου. ὑπόθεσις αὐτὸ ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ.

B

Καὶ ἐπιλάβου τοῦ λαοῦ σου. Τοῦ ἔθνους σου, τουτέστι, τῆς πονηρᾶς αὐτῶν πολιτείας, καὶ τῆς προτέρας διαγωγῆς.

Καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου. Καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ διαβόλου, τοῦ πατρὸς σου. Πᾶς γὰρ, φησὶν, ὁ ποιῶν τὴν ἀμαρτίαν, ἐκ τοῦ διαβόλου γεννῆται. Ἐπιλάβου καὶ τῶν μιαρῶν θυσιῶν, καὶ τῶν ἐναγῶν ἐκείνων τελετῶν. Καὶ ἄλλως γὰρ τὰ ἔθνη πατέρας ἑαυτῶν ἐπέγραφον τοὺς μυθευομένους θεοὺς. Τί δ' ἂν εἴποιεν Ἰουδαῖοι πρὸς ταῦτα; Προδήλιος γὰρ, οὐ τὴν αὐτῶν λέγει συναγωγὴν, οἷς μάλιστα νόμος μὴ ἀφίστασθαι τῶν πατρῴων.

C

Ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου. Καὶ ἀγαπήσει σε, εἰ ποιήσεις ἃ εἶπον. Κάλλος ἐστὶ ταύτης, ἡ ψυχικὴ ὀραιοτήτης, ὡς εἴρηται.

"Ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Κύριός σου, καὶ προσκυνήσεις αὐτῷ. Νυμφεύθητι αὐτῷ, καὶ υἰοποιήθητι. Ὁ Δεσπότης σου ἐστίν, ὡς δημιουργός. Ὁ τῆς ἀπίστου συγκατάθεσις καὶ φιλανθρωπίας! Καὶ προσκυνήσεις αὐτῷ δουλικῶς, εἰ καὶ νύμφην καὶ θυγατέρα σε πεποίηκε.

Καὶ θυγάτηρ Τύρου ἐν δόροις. Καταβυλωσὶς ἦν ἡ Τύρος, καὶ δυσσεβεστάτη μάλιστα τῶν πόλεων ἁλλων. Προφητεύει γοῦν, ὅτι καὶ αὐτὴ δωροφορήσει τῷ Χριστῷ ναῶν οἰκοδομᾶς, καὶ ἀναθήματα, καὶ τὴν ἄλλην λατρείαν. Ἔσται, φησὶν, ἐν δόροις. Θυγάτηρ δὲ Τύρου, ἀντὶ τοῦ, ἡ θυγάτηρ Τύρος· ἰδιῶμα γὰρ καὶ τοῦτο Ἑβραϊκόν· οὕτω γὰρ καὶ τὸ, θυγάτηρ Βαβυλωνός, καὶ εἰ τι τοιοῦτον. Θυγατέρα δὲ καλοῦσι τὴν πόλιν, ὡς πρὸς τὴν ἑλλην χῶραν, ἧς αὐτὴ μέρος ἐστίν. Περὶ τοῦ ἰδιώματος τούτου ζητῶν, εὐρήσεις καὶ (61) εἰς τὸν ὀβ' ψαλμῶν, ἐν τῷ τέλει.

Τὸ πρόσωπόν σου λιτανεύσουσιν πάντες οἱ

Variae lectiones.

(61) ΑΙ Ζῆτει περὶ τοῦ ἰδιώματος τούτου, ἐν τῷ ὀβ' ψαλμῷ, ἐν τῷ τέλει.

πλούσιοι τοῦ λαοῦ. Πρόσωπον ἐνταῦθα τὴν κεφαλὴν Α καλεῖ· κεφαλὴ δὲ τῆς συναγωγῆς τῶν πιστῶν, ὁ Χριστός, ὃν λιτανεύουσι, τουτέστιν, ἱκετεύουσιν, ἢ τιμῆσουσιν, ὡς Θεοδοτίων εἶπεν, βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνες· εἰ δὲ οὗτοι, πολλῶ μᾶλλον οἱ ὑπῆκοοι. Ἡ καὶ πρόσωπον τῆς Ἐκκλησίας, οἱ Ἰσραεῖς, οὓς τιμῶσι καὶ αὐτοὶ βασιλεῖς, ὡς παραστάτας Θεοῦ. seu (ut diximus) facies Ecclesiae, sacerdotes dici possunt, quos ipsi etiam reges honorabunt, tanquam intercessores suos ad Deum.

Πᾶσα ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως ἐσωθεν. Ἴνα μὴ νομίῃ τις, ὅτι περὶ αἰσθητῶν εἴρηκεν ὀπίσω περιβλημάτων, ἢ κάλλους, μεθιστᾶ τὸν νοῦν ἀκρατῶν ἐπὶ τὰ νοήματα, λέγων· ὅτι πᾶσα ἡ ὡραιότης, καὶ ἡ εὐπρέπεια, καὶ ὁ κόσμος αὐτῆς, ἐν τῇ ψυχῇ αὐτῆς ἐστι. (62) Τὸ λογικὸν γὰρ κάλλος, καὶ τὴν ἐξ ἀρετῶν στολὴν ὁ Θεὸς ἀποδέχεται.

Ἐν κροσσωτοῖς περιβεβλημένη, πεποικιμένη. Ἄνω μὲν εἶπεν ἐν ἱματισμῷ· ἐνταῦθα δὲ, ἐν κροσσωτοῖς, τουτέστι ζώναις· τινὲς γὰρ, σφιγκτήρῃσιν ἐκδεδώκασι, ὧν ἀπαιροῦνται κροσσοί. Ζώνην δὲ νοήσεις τὴν σωφροσύνην, συσφιγγουσαν τὸ ἐπιθυμητικὸν μέρος, ἧς ἀπαιροῦνται ἀρεταὶ πολλαί· ὁ γὰρ χαλινώσας τὴν ἐπιθυμίαν, κατορθώσει πολλά. Ἄλλοι τὸ, Ἐν κροσσωτοῖς, Ἐν κροσσοῖς εἶπον, κροσσούς λέγοντες τὰς διαφορὰς τῶν ἀρετῶν, ἢ τὰς διαφορὰς τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων.

Ἀπαρχήσονται τῷ βασιλεῖ παρθένοι ὀπίσω αὐτῆς. Προφητεύει ὅτι οὐχ ἅμα τῷ συστῆναι τὴν συναγωγὴν τῶν πιστῶν ἢ παρθένα πολιτευθήσεται, ἀλλ' ὀπίσω ταύτης, τουτέστιν ὕστερον· μετὰ γὰρ τὸ παγιωθῆναι τὴν Ἐκκλησίαν, ἀπηνέχθησαν τῷ Χριστῷ διὰ τῆς τῶν ἀποστόλων διδασκαλίας παρθένοι. Ἄλλος δὲ φησιν, ὅτι θυγάτηρ καὶ νόμφη μὲν ἐστὶ πᾶσα ψυχὴ, διὰ τελειότητος οἰκειωθείσα Θεῷ· παρθένος δὲ, ἢ καθαρεύουσα μὲν τῶν παθῶν, ἐτι δὲ ἀτελής· ἢ τις ἀπάγεται τῷ Θεῷ, δευτέρα οὖσα τῆς τελειότερας (63).

perfectiorem nondum consecuta; atque ideo hæc post sponsam et filiam, hoc est, post perfectiorem, secunda Deo adducitur.

Αἱ πλησίον αὐτῆς ἐπερχθήσονται. Αἱ καὶ Δ βίβη καὶ δόγμασι ἐγγίζουσαι τῇ νόμφῃ καὶ θυγατρὶ, καὶ μικρὸν ταύτης ἀπολειπέμεναι.

Ἐπερχθήσονται ἐν σύμφροσύνῃ. καὶ ἀγαλλιάσονται. Φησὶν ὁ ἀπόστολος Παῦλος· Ὁλίψιν τῇ σαρκὶ ἔξουσιν αἱ γαμούμεναι, δηλαδὴ μεριμνῶσαι περὶ τοῦ ἀνδρός, περὶ τέκνων, περὶ οἰκετῶν, περὶ τῆς οἰκίας, καὶ τῶν τοιούτων· ὧν τῆς φροντίδος ἢ παρ-

Per vultum seu [si ita mavis reddi] per faciem, ipsam caput intelligit. Caput autem congregationis, atque Ecclesie fidelium, Christus est, quem deprecabuntur, hoc est, cui supplicationes ferent, vel, quem honorabunt (ut reddit Theodotio) reges et duces. Quod si principes eum honorabunt, multo magis etiam populi eis subditi. Et alter: Vultus, seu (ut diximus) facies Ecclesie, sacerdotes dici possunt, quos ipsi etiam reges honorabunt, tan-

VERS. 14. *Omnis gloria filiae Regis ab intus.* Ne fortasse aliquis existimaret, quod Propheta in præcedentibus de vestimentis ac pulchritudine corporis loqueretur, auditorum mentes nunc erigit, ut non sensibilia hic a se tradi putent, sed intellectualia quædam et spiritu plena, dum dicit quod omnis decor, elegantia atque ornatus reginæ est in ejus anima. Rationalem enim pulchritudinem Deus diligit, ornatumque et stolam non auro, sed virtute insignem.

In *simbriis aureis circumamicta varietate.* Superius quidem dixit in *vestitu*, modo autem in *simbriis*, hoc est, in zonis. Unde aliqui in *cingulis* transtulerunt, a quibus *simbriæ* quædam dependent. Per zonam vero, temperantiam aut modestiam intelliges, quæ concupiscibilem animæ partem coercet, a qua multæ aliæ dependent virtutes. Nam qui concupiscentiam temperantiæ zona refrnaverit, præclara alia etiam multa peraget. Alii vero per *simbrias* simpliciter, multiplicem virtutum, aut spiritualium donorum varietatem intelligunt.

VERS. 15. *Adducuntur Regi virgines post eam.* Virginitatem quidem introducendam prædicat, sed non statim ab initio congregationis fidelium, atque ideo dicit: *Post eam*, hoc est, aliquanto post tempore. Verum ubi stabilita est Ecclesia, multæ virgines per apostolorum doctrinam Christo allatæ sunt. Quidam per sponsam et filiam, omnem animam intelligunt, quæ summa benevolentia familiaritate Christo conjuncta sit, ac majori prædita perfectione. Per virginem vero, illam quæ ab affectibus quidem carnis munda sit, sed integram perfectionem nondum consecuta; atque ideo hæc post sponsam et filiam, hoc est, post perfectiorem, secunda Deo adducitur.

VERS. 16. *Adducuntur in lætitia et exultatione.* Docuit enim nos Paulus²²⁻²⁴, quod mulieres quæ matrimonium virginitati præponentes nupserint, afflictionem habituræ sunt, sollicitæ nimirum de viro, de liberis, de servis, de domo, deque tota re familiari:

²²⁻²⁴ I Cor. vii, 28 seqq.

Variæ lectiones.

(62) ΑΙ. Ψυχικόν.

(63) ΑΙ. Ἀναγωγικῶς δέ· Ὅσοι ἀν τὴν παρθενίαν ἀγαπήσωσιν, μιμούνται τρῶπον τινὰ τὴν θεοτόκον, κατακολουθοῦσαι δηλαδὴ αὐτῇ διὰ τῆς μιμήσεως·

ὥστε κατ' αὐτὸ δὴ τὸ παρθενεύειν, εἴεν ἂν μητέρες Χριστοῦ. Φησὶ γὰρ ὁ ἐν θεολογίαις μέγας Γρηγόριος· Χριστὸς ἐκ Παρθένου· γυναίκα, παρθενεύετε, ἵνα Χριστοῦ γένησθε μητέρες.

quibus sollicitudinibus hæc virgines immunes sunt, cum ad unicum et cœlestem Sponsum solum spectantes, spiritualiter oblectentur,

Ducentur in templum Regis. Vel quia virginum ordines in Ecclesia statuentur : vel per templum, cœlestem regiam intelligit, ad quam virgines adducentur ab angelis.

VERS. 17. *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii.* Hæc ad Ecclesiam fidelium dicta sunt : quam quia jusserat Propheta a patria domo discedere, consolatur nunc dicens, quod filii ejus, fideles nimirum, qui per baptismum regenerandi erant, nascentur loco parentum ejus, atque in eorum sufficientur dignitatem ; episcopique ac custodes hominum, et Ecclesiarum præsidēs in toto orbe constituentur : quod in sequentibus etiam magis explicat dicens :

Constitues eos principes super omnem terram. Ad Christum sermonem habet, cujus parentes seu patres ex materno genere, Abraham fuit, ac cæteri patriarchæ et prophetæ ; filii vero apostoli, quod in dignitatem parentum Christi suffecti sunt ; effecti nimirum et ipsi patriarchæ, ac plurimarum gentium patres, quos per baptismum sibi genuerunt : qui etiam digni habiti sunt, ut spiritus gratiam reciperent, utque veluti eximii quidam duces in univsum orbem terrarum mitterentur. *Euntes enim, inquit, docete omnes gentes* ; nec tantummodo dum viverent principatum hunc retinuerunt, sed etiam post mortem. Eorum enim præceptis ac monitis, ubique gentium fideles obtemperant, atque ab eis diriguntur. Ostendant itaque Judæi, qui nam eorum filii imperaverint aliquando toti terræ : cum ipsi potius universo nunc orbi serviant.

VERS. 18. *Memor ero nominis tui in omni generatione et generatione.* Hoc ex persona Ecclesiæ dictum est, postquam tam præclaris donis digna est habita. Repetitio autem illa generationis, perpetuam prolem ac successionem, significat ; et sane semper Christi memor fuit Ecclesia, cujus nomine insignita mirum in modum gloriatur.

Propterea populi confitebuntur tibi in sæculum. Quoniam tantā in me providentia ac studio usus es, fidelium populi dum vivent gratias tibi agent innumeras.

Et in sæculum sæculi. Non in præsentī tantum sæculo, sed etiam in futuro, quod sæculum sæculi dicitur, quasi nobilior sit et nullo sine concludatur.

In finem pro filiis Core pro occultis.

PSALMUS XLV.

In finem quidem dictum est, quia prophetiæ quæ

⁵⁵ Matth. xxviii, 18.

Α θενος ἀπαλλαγείσα, καὶ πρὸς μόνον τὸν νοητὸν ὄρωσα νυμφίον, χαίρει πνευματικῶς.

Ἀχθήσονται εἰς τὴν βασιλείαν. Ἡ ὅτι καὶ παρθένων τάγματα τῷ κλήρῳ τῆς Ἐκκλησίας ἀφορισθήσεται · ἢ ναὸν, τὸν ἐπουράνιον, καὶ τὰ ἐν οὐρανῷ βασίλεια, εἰς ἃ παρὰ τῶν ἀγγέλων ἀχθήσονται.

Ἄντι τῶν πατέρων σου ἐγεννήθησαν οἱ υἱοὶ σου. Τοῦτο πρὸς τὴν συναγωγὴν τῶν πιστῶν εἰρηκεν · ἐπειδὴ γὰρ ἐκλέυσεν αὐτὴν ἀποστῆναι τοῦ πατρῷου οἴκου, παραμυθεῖται ταύτην, ὅτι τέκνα αὐτῆς, ἤγουν οἱ πιστεύσαντες καὶ ἀναγεννηθέντες διὰ τοῦ βαπτίσματος, γενήσονται ἀντι τῶν πατέρων αὐτῆς, ὅσον εἰς προστασίαν · κατέστησαν γὰρ ἐπίσκοποι καὶ προστάται τῶν κατὰ τόπους Ἐκκλησιῶν, ὃ καὶ διὰ τῶν ἐξῆς ἐδήλωσεν, εἰπὼν ·

Κυταστήσει αὐτοὺς ἄρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Ἡ καὶ πρὸς τὸν Χριστὸν ὁ λόγος, οὗ πατέρες μὲν, ὅσον ἀπὸ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, Ἄβραμ καὶ οἱ λοιποὶ πατριάρχαι καὶ προφῆται · υἱοὶ δὲ, οἱ ἀποστολοὶ, οἵτινες ἐπανεβήσαν εἰς τὸ ἀξίωμα τῶν πατέρων αὐτοῦ, πατριάρχαι τε γινόμενοι, ἐν τῷ γεννησῆσιν διὰ τοῦ βαπτίσματος πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἀξιοθέντες τοῦ πνευματικοῦ χαρίσματος. Ἄλλὰ καὶ ἀπεστάλησαν ἄρχοντες παρ' αὐτοῦ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν. Πορευθέντες γὰρ, φησί, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη. Οὐ μόνον δὲ ζῶντες ἤρξαν, ἀλλὰ καὶ μετὰ θάνατον · πάντες γὰρ οἱ πιστοὶ, πανταχοῦ τοῖς νόμοις αὐτῶν καὶ ταῖς παραγγελίαις πείθονται, καὶ ἰθύνονται. Δειξάτωσαν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι, τίνας υἱοὺς αὐτῶν ἤρξαν πάσης τῆς γῆς · (64) ἢ μᾶλλον πάσῃ τῇ γῇ δουλεύουσι.

Μνησθήσομαι τοῦ ὀνόματός σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ. Τοῦτο ἡ Ἐκκλησία, φησί, τοιοῦτων ἀξιοθεῖσα · ἢ ἀναδιπλώσεις δὲ τῆς γενεᾶς, τὴν εἰς αἰετὸν διαδοχὴν σημαίνει. Καὶ μὴν καὶ μιμνήσεται αἰετὸν τοῦ Χριστοῦ · (65) ἐπεὶ καὶ ἀπ' αὐτοῦ, Χριστιανὴ κέκληται.

Διὰ τοῦτο ἐξομολογήσονται σοὶ εἰς τὸν αἰῶνα. Διότι τοσαύτης με προμηθείας ἡξίωσας, πλήθῃ πιστῶν εὐχαριστήσουσί σοι, παρ' ὅλον τὸν ἀνθρώπινον βίον.

Καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Καὶ οὐκ εἰς τὸν τοῦ παρόντος κόσμου αἰῶνα μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν τοῦ μέλλοντος · οὗτος γὰρ αἰῶνος αἰὼν, ὡς τιμώτερον καὶ ἀπέραντον.

Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν υἱῶν Κορῆ, ὑπὲρ τῶν κρυφίων.

ΨΑΛΜΟΣ ΜΕ΄.

Εἰς τὸ τέλος μὲν, ὅτι πρὸς τέλος ὀρώσιν αἱ ἐν

Variorum lectiones.

(64) Ἰσ. cλ.

(65) ΑΙ. Ἐπεὶ καὶ ἀπ' αὐτοῦ Χριστιανοὶ κέκληνται.

τούτω προφητείας· προαγορεύει δὲ τὰς κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐν ἀρχῇ τοῦ κηρύγματος ἐπαναστάσεις τῶν τυράννων, καὶ τὴν ταύτης ὑπομονὴν, καὶ τὴν ἐφεξῆς εἰρήνην. Διὸ καὶ μετὰ τὸν προλαβόντα δικαίως τέτακται· ἐκεῖνος μὲν γὰρ, τὴν κλῆσιν αὐτῆς περιέχει· οὗτος δὲ, τὰ μετὰ τὴν κλῆσιν. Ἐν τισι δὲ τῶν ἀρχαίων ἀντιγράφων, οὐχ Ἰσὲρ τῶν υἱῶν Κορέ, ἀλλὰ Τοῖς υἱοῖς Κορέ, ἐπιγράφεται. Καὶ ὁ δὴλον, ὡς λήθη τοῦτο τοῦ κατ' ἀρχὰς μεταγράφαντος, ἀφ' οὗ τινος διεδόθη καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους. Δυνάμεθα δὲ καὶ οὕτως ἐρμηνεύσαι τὴν ἐπιγραφὴν, τὴν ὑπὲρ πρόθεσιν ἀντὶ τῆς διὰ λαμβάνοντες· οἶον, Διὰ τῶν υἱῶν Κορέ. Ἐπονήθη μὲν γὰρ τῷ Δαβὶδ, ἐμελωδῆθη δὲ, διὰ τῶν υἱῶν Κορέ· φασὶ γὰρ τὴν Ἑβραϊκὴν λέξιν καὶ τὸ, Διὰ τῶν υἱῶν, καὶ τὸ, Ἰσὲρ τῶν υἱῶν ὁμοίως σημαίνειν. Ἰσὲρ τῶν κρυφίων δὲ, ἀντὶ τοῦ Περὶ τῶν κεκρυμμένων τοῖς πολλοῖς· αἰνιγματώδη γὰρ ἐν τούτῳ τὰ πολλά. Εἰρηται δὲ προσώπῳ τῶν ἀποστόλων, καὶ τῶν μαρτύρων.

in hoc psalmo continentur, effertur autem hujus persona.

Ὁ θεὸς ἡμῶν, καταφυγὴ καὶ δύναμις. Ὁ Χριστὸς εἰς ἃν ἡμεῖς πεπιστεύκαμεν, φεύγουσι μὲν ἡμῖν, καταφυγὴ ἐστίν· ἀνθισταμένοις δὲ, δύναμις· αὐτὸς γὰρ ἐνετελλάτο φεύγειν μὲν, τοὺς πειρασμοὺς ἐμπέπτοντας δὲ, ἀνθίστασθαι δι' ὑπομονῆς· ὥστε μὴ ἠττᾶσθαι τούτων.

Βοηθὸς ἐν θλίψεσι ταῖς ἐβρούσαις ἡμᾶς σφόδρα. Τὸ Σφόδρα, πρὸς τὸ, Βοηθός, ἀποδίδωσιν ὁ Χρυσόστομος. Σχῆπει δὲ, ὅτι αἱ θλίψεις ἐβρίσκουσι τοὺς κατὰ θεὸν ζῶντας, καταδιώκουσαι αὐτοὺς, τοῦ θεοῦ παραχωροῦντος, ἵνα γυμνασθέντες, δοκιμώτεροι γίνωνται. Ἡ θλίψις γὰρ, φησὶν, ὑπομονὴν καταργᾷσθαι· ἢ δὲ ὑπομονή, δοκιμήν. Ὁ γὰρ θεὸς οὐ κωλύει μὲν τοὺς πειρασμοὺς, διὰ τὴν βῆθεῖσαν αἰτίαν· ἐπιόντων δὲ, παρίσταται βοηθός.

Deus insurgentes in nos tentationes, non statim prohibet, sed cum advenerint, opem suam nobis impendit.

Διὰ τοῦτο οὐ φοβηθησόμεθα ἐν τῷ ταράσσεσθαι τὴν γῆν, καὶ μετατίθεσθαι βρῆ ἐν καρδίαις θαλασσῶν. Τοῦτο τὸ χωρίον, οὕτε ὁ μέγας Βασίλειος κατὰ ἀναγωγὴν ἔσχεν, οὕτε ὁ Χρυσόστομος, ἀλλὰ συμφῶνως εἶπον, ὅτι λέγουσιν οἱ ἄγιοι, ὡς ἄρα τοῦ Χριστοῦ βοηθαύοντος ἡμῖν σφόδρα, οὐδέποτε φοβηθησόμεθα, οὐδ' εἰ πᾶσα ἡ γῆ συνταραχθεῖ σεισμοῖς ἐξουσίαις, οὐδ' εἰ τὰ βῆθη τῆς θαλάσσης ἀποσφενδονισθεῖεν. Εἰ δὲ τῶν στοιχείων οὕτω συγχεομένων οὐ δεισόμεν, πολλῶ μᾶλλον οὐδὲ τῶν τυράννων ἐπιτεθειμένων ἡμῖν. Ὅθεν καὶ Παῦλος ἔλεγε (66)· Τίς ἡμᾶς χωρήσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; τότε; ἢ τότε;

⁶⁶ Rom. v, 3. ⁶⁷ Rom. viii, 35.

Variæ lectiones.

(66) Græca verba sic habent : *hoccine, an illud !* Sic alius codex.

hic continentur ad finem tendebant. Prædicit autem hic psalmus futuros adversus Ecclesiam insultus : qui mox ab evangelicæ prædicationis initio concitandi erant. Ipsius etiam Ecclesiæ patientiam et pacem demum secutam. Unde non immerito post præcedentem psalmum collocatur. Ille enim Ecclesiæ vocationem continet, hic autem ea quæ post vocationem subsequuta sunt. In aliquibus autem veteribus exemplaribus inscriptum est : *Filiis Cors* : absque illa dictione *pro* ; verum patet id effectum esse scriptoris incuria, a quo error in cæteros emanavit. Possumus etiam exponere præpositionem *pro*, loco præpositionis *per*, ut sit sensus, quod per *Filios Cors* decantatus est hic psalmus, tametsi compositus a David. Aiunt enim præpositionem hanc apud Hebræos in utraque poni significatione. Quod vero ait : *Pro occultis*, expone, id est, *de occultis*. Multis enim occulta, hoc est, obscura atque ignota sunt, quæ psalmi verba ex apostolorum seu martyrum persona.

Vers. 2. *Deus noster refugium et virtus*. Christus in quem credimus, et refugium nobis est, quoties ab inimicis fugamur, et virtus etiam, hoc est, robur seu potestas, quoties impetum illorum sustinentes resistimus. Ipse enim et tentationem fugere nos jussit, et irruentibus in nos inimicis, per patientiam resistere, ne ab illis superemur.

Adjutor in tribulationibus quæ invenerunt nos valde. Dictionem *Valde*, Chrysostomus referendam esse dicit ad dictionem *Adjutor*. Illud nunc considera, docente te Propheta nostro, quod afflictiones et calamitates invenire eos homines soleant, qui vivunt secundum Deum : quodque permitte sic Deo, eos persequuntur, ut exercitatione probatiores fiant. *Tribulatio enim, inquit, patientiam operatur, patientia vero probationem*.⁶⁶ Hac de causa

Vers. 3. *Propterea non timebimus dum turbatur terra, et transferuntur montes in corda marium*. Locum hunc, nec magnus Basilius, nec Chrysostomus juxta anagogen exponunt, sed uno ore juxta litteram tantum dicunt, verba hæc sanctorum dici persona, fatentium, quod Christo eos adjuvante nunquam timebunt, neque si universa terra horrendis concitatur terræmotibus, neque si montes a stabilitate ac sede sua naturali divulsi, in profundum maris transferantur. Ac si dicerent : Si elementis adeo confusis formidaturi non sumus, multo minus insurgentibus in nos tyrannis trepidabimus. Unde etiam Apostolus dicebat : *Quis nos separabit a charitate Christi ? [tribulatio, an angustia, an fames, an nuditas, an periculum, an persecutio, an gladius]* ? et quæ ibi sequuntur.]

VERS. 4. *Sonnerunt et turbatae sunt aquae eorum, A* *conturbati sunt montes in fortitudine ejus. Omnipotens, inquit, nobis auxilio est. Saepenumero enim marium fluctus fremuerunt conturbatique et commoti sunt, effervescentes nimirum irruentium ventorum vi : montes etiam nonnunquam concussi sunt. Omnia autem haec potestate Dei efficiuntur. Unde alibi etiam ait : Qui convertis profundum maris⁶⁰. Item : Qui respicit terram et facit eam tremere⁶¹. Maria autem in plurali numero dicit, juxta Hebraicæ linguae consuetudinem, ut alibi diximus. Vel, per maria, varios maris sious aut tractus intelligit, veluti *Ægeum*, *Ionicum* et alios hujusmodi. Nec tamen abs re fuerit, his verbis anagogicum etiam sensum accommodare : Non timebimus, inquit, dum turbatur terra, hoc est, dum tyranni et subditi eorum populi terrena sapientes turbabuntur. [Turbati autem sunt, antiqua ac patria eorum conversatione immutata.] Quinimo, neque etiam timebimus dum montes, hoc, est, superbi elatique animo, ac tumentes daemones, in amarescentium ac maris instar infructuosorum hominum corda transferentur ; hoc est, dum irruere eos videbimus, in hujusmodi homines, ita ut ad furorem eos atque insaniam commoveant, et saevire eos etiam cogant in nos. Multa enim hujusmodi facta fuisse traduntur in apostolorum Actis. [Et quod ait, sonuisse ac conturbatas esse aquas eorum, ita intelligendum est, ut oratio ad montes dirigatur, ac si diceret : Aquae eorum montium.] Per aquas autem montium diabolicos atque idololatrias homines intelligit, qui aquarum instar huc et illuc a spiritu deceptionis aguntur, quique clamantes sonuerunt et mutuo sese ad fidelium necem irritantes turbati sunt, et perterriti in admirandis servorum Dei operibus atque in invicto eorum robore. Turbati etiam sunt montes, hoc est, ipsi etiam, daemones debiliores facti sunt atque in fugam acti.*

VERS. 5. *Fluminis impetus lætificat civitatem C* *Dei. Occulta hic traduntur mysteria. Et flumen quidem Christus dicitur propter dulcissima doctrinae ejus fluentia, quæ fideles animas irrigant, impinguant et ad uberrimos virtutum fructus deducunt. Unde per quemdam prophetam dicit : Ecce declino ad eos, quasi flumen pacis⁶². Per impetus autem hujus fluminis, sanctos intelligimus apostolos, qui ab eo missi atque impulsus sunt, ad fidelium doctrinam. Euntes enim, inquit, docete omnes gentes⁶³. Civitas vero Dei est fidelium congregatio, ipsa nimirum Christianorum Ecclesia, quæ Dei esse dicitur, quia vita et conversatio eorum Deo grata est. Lætificam igitur Ecclesias apostoli, exemplo ac doctrina. Vel aliter : Per impetus fluminis, dona atque charismata intelligere possumus sancti Spiritus, quibus Ecclesia ab eo ornata est.*

Sanctificavit tabernaculum suum Altissimus. Ipsa

⁶⁰ Psal. Lxv, 8. ⁶¹ Psal. ciii, 32. ⁶² Isa. Lxvi, 12. ⁶³ Matth. xxviii, 19.

Variae lectiones.

(67) ΑΙ. μετατιθεμένης.

ἤχησαν καὶ ἐταράχθησαν τὰ ὕδατα αὐτῶν· ἐταράχθησαν τὰ ὄρη ἐν τῇ κρᾶσι αὐτοῦ. Τοῦτο λέγουσιν, ὅτι Παντοδύναμος ὁ βοηθὸς ἡμῶν· πολλάκις γὰρ τὰ ὕδατα τῶν θαλασσῶν ἤχησαν καὶ ἐταράχθησαν κυκώμενα καὶ ἀναβρασσόμενα ταῖς βλαῖς τῶν ἐμπικτόντων ἀνέμων. Ἔτι δὲ καὶ τὰ ὄρη, ἐσαλεύθησαν σεισμῷ. Ταῦτα δὲ γίνεται ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ. Ὁ μεταστρέφων γὰρ, φησὶ, τὸ κύτος τῆς θαλάσσης· καὶ, Ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν. Θαλασσῶν δὲ πληθυντικῶς εἶπε, κατὰ τὴν Ἑβραϊδα συνήθειαν, ὡς ἐν ἄλλοις εἰρήκαμεν. Ἡ θαλάσσας καλεῖ τοὺς διαφόρους κόλπους, τὴν Αἰγαίον, τὸν Ἰόνιον, καὶ τὰ τοιαῦτα. Οὐκ ἀκαιρον δὲ, καὶ ἀναγωγικῶς ἐρμηνεύσαι τὰ προρρήθέντα· Οὐ φοβηθῆσόμεθα ἐν τῷ ταράσσει τὴν γῆν, ἥτοι τοὺς γῆινα φρονούντας τυράννους, καὶ ὑπηκόους· ἐταράσσοντο γὰρ, (67) μετατιθεμένων τῆς πατρῶου πολιτείας αὐτῶν. Ναὶ μήν, οὐδὲ ἐν τῷ μετατιθῆσθαι, ἔχουν εἰσέρχασθαι τὰ ὄρη, τουτέστι τοὺς ἐτηρμένους δαίμονας, εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀλμυρῶν καὶ πικρῶν ἀνθρώπων, ἐκμαίνοντα αὐτοὺς εἰς τὸν καθ' ἡμῶν φόνον· πολλὰ γὰρ τοιαῦτα γεγονέναι παρὶστησιν ἡ βίβλος τῶν ἀποστολικῶν Πράξεων. Ὑδατα δὲ αὐτῶν, ἔχουν τῶν δαιμόνων, οἱ εἰδωλολάτραι, δίκην ὑδάτων ἤδη κάκεισε μεταφερόμενοι τοῖς πνεύμασι τῆς τούτων ἀπάτης, οἱ ἤχησαν μὲν βῶντες, καὶ ἀλλήλοις παραθίγοντες· ἐταράχθησαν δὲ, θεωρηθέντες ἐπὶ ταῖς παραδοξοποιίαις τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ, καὶ τῇ ἀκαταγωνίστῳ δυνάμει· ἐταράχθησαν δὲ καὶ τὰ ὄρη, τουτέστι καὶ αὐτοὶ οἱ δαίμονες, ἀτονούντες, καὶ ἐλαυνόμενοι.

Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. Ἐνεῦθεν τὰ κρύφια, καὶ μυστικά· ποταμὸς μὲν γὰρ ὁ Χριστὸς, διὰ τὰ γλυκύτατα βέυματα τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, ἔρδοντα, καὶ πιαίνοντα, καὶ πρὸς καρπογονίαν ἀρετῶν ἄγοντα τὰς τῶν πιστῶν ψυχὰς· φησὶ γὰρ δι' ἐνὸς τῶν προφητῶν· Ἴδου ἐγὼ ἐκκλίνω ἐπ' αὐτοὺς, ὡς ποταμὸς εἰρήνης· Ὁρμήματα δὲ, αὐτοῦ, οἱ θεοὶ ἀπόστολοι, παρορηθέντες παρ' αὐτοῦ εἰς τὴν τῶν πιστῶν διδασκαλίαν. Πορευθέντες γὰρ, φησὶ, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη. Πόλις δὲ τοῦ Θεοῦ, τὸ σύστημα τῶν πιστῶν, ἢ τῶν Χριστιανῶν Ἐκκλησία, διὰ τὸ θεοφιλὲς τῆς πολιτείας αὐτῶν. Εὐφραίνουσιν οὖν τὴν Ἐκκλησίαν οἱ ἀπόστολοι καὶ βίῳ καὶ λόγῳ. Καὶ ἄλλως δὲ· ποταμὸς μὲν, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ὄρηματα δὲ αὐτοῦ, τὰ διάφορα χαρίσματα, οἷς ἡ Ἐκκλησία κατακεκόσμηται.

Ἐγ' ἄσεν τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ ὁ Ὑψιστος. Ἡ

αὐτῆ πόλις ἐστὶ, καὶ σκῆνωμα τοῦ Θεοῦ· Ἐρωιήσω ἄ
γάρ, φησὶν, ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπερικυτήσω.

Ὁ Θεός ἐν μέσῳ αὐτῆς, καὶ οὐ σαλευθήσεται.
— Καὶ ἰδοὺ φησὶν, ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς
ἡμέρας. Καὶ· Ὅπου εἰσὶ δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι
εἰς τὸ ἐμὸν δρομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. Οὐ
σαλευθήσεται δὲ ταῖς βλαῖς τῶν ἀνατρέπειν ἐπιχει-
ροῦντων, ὀρατῶν καὶ ἀοράτων ἐχθρῶν· Πύλαι γάρ,
φησὶν, ἄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς.

Βοηθήσει αὐτῇ ὁ Θεός τὸ πρὸς πρῶτῳ πρῶτῷ.
Βοηθήσει αὐτῇ ἐν περιστάσει ταχύτατα. Τὸ γὰρ
πρὸς πρῶτῷ, τάχους ἐπίτασι σημαίνει, καὶ σύγκρισιν
τοῦ πρῶτῷ, πρὸς ἕτερον πρῶτῷ· (68) διὸ τὸ ἀρθρον τῷ
δευτέρῳ πρῶτῷ συντάζει· ὄϊον, Τὸ πρῶτῷ, ὅσον πρὸς
πρῶτῷ ἕτερον.

Ἐταράχθησαν ἔθνη. Τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος
κατασπειρομένου, ἐκινήθησαν πάντες· οἱ μὲν, προσ-
τρέχοντες τῇ πίστει· οἱ δὲ, κατατρέχοντες αὐτῆς.

Ἐκκλίνας βασιλείαι. Αἱ πολεμοῦσαι τῇ Ἐκκλη-
σίᾳ, ἠττήθησαν ἀπειπούσαι, ἢ ὑπεκλίθησαν αὐτῇ
διὰ πίστεως· καὶ τοῦτο γὰρ κάκεινο γέγονεν, ἐπι
διαφόρων πόλεων.

Ἐδωκεν φωνὴν αὐτοῦ ὁ Ὑψίστος, ἐσαλεύθη
ἡ γῆ. Τὸ μεγαλοδύναμον τοῦ Θεοῦ δεδήλωκεν ἐντεῦ-
θεν, ὅτι μόνον λέγει, καὶ εὐθὺς τρέμει ἡ γῆ· καὶ
ἀλλαχοῦ γὰρ φησὶν· Ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν,
καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν. Τὰ τοιαῦτα δὲ, κατὰ
μεταφορὰν εἰρηται τῶν ἐγκλειδόντων τιμωρηθη-
ναί τινες, ἢ ὀργίως ἐνορώντων· (69) ὀργὴν δὲ Θεοῦ
λέγομεν, τὴν ἀπόφασιν. Ἡ καὶ ἄλλως· Ἐδωκεν εἰς τὸν
κόσμον τὴν διὰ τοῦ εὐαγγελίου φωνὴν αὐτοῦ, καὶ
συνεκινήθησαν πάντες, ὡς προειρήκαμεν· γῆν γὰρ
νοήσεις· τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν, ὡς τὸ· Καὶ
ἦν πᾶσα γῆ χεῖλος ἐν.
per Evangelium : et commoti sunt omnes, ut prædiximus. Terram enim accipimus hoc in loco
pro habitatoribus terræ, juxta quam significationem alibi legimus : *Et erat omnis terra
labii unius* 67.

Κύριος τῶν δυνάμεων μεθ' ἡμῶν, ἀντιλήπτωρ
ἡμῶν ὁ Θεός Ἰακώβ. Ταῦτα ἡ Ἐκκλησία φησὶν,
ἐνισχύουσα αὐτὴν, καὶ παραθαβρύνουσα. Εὐκαίρως
δὲ τοῦ Ἰακώβ ἀμνημόνευσεν· (70) ὅτι τε κάκεινον,
ἐπιβουλεύμενον, τοῦτο μὲν, ὑπὸ Ἡσαῦ· τοῦτο δὲ
ὑπὸ Λάβαν, τοῦτο δὲ ὑπὸ διαφόρων ἄλλων, ὁ Θεός
ἐβρῦσατο· καὶ ὅτι πρῶτος αὐτὸς τὴν τῶν ἐθνῶν

omnium Christianorum Ecclesia locus est et taber-
naculum Dei : *Inhabitabo enim, inquit, et inambu-
labo in eis* 62.

Vers. 6. *Deus in medio ejus non commovebitur.*
— *Ecce ego, inquit, vobiscum sum omnibus diebus*
(usque ad consummationem sæculi 63.) Item : *Ubi*
sunt duo, aut tres congregati in nomine meo, illis
sum ego in medio eorum 64. Non commovebitur
autem vi aliqua visibilium, seu invisibilium
inimicorum conantium ea evertere : *Portæ enim,*
inquit, inferni non prævalent adversus eam 65.

Adjuvabit eam Deus mane diluculo. Adjuvabit
eam, inquit, Deus quam celerissime : quoties nimi-
rum in periculis fuerit constituta. Nam quod ait :
Mans diluculo, seu [ut lectio Græca magis poscit,]
Diluculo ad diluculum, summam indicat celerita-
tem et comparisonem unius diluculi ad aliud
diluculum, veluti sit quoddam diluculum alterius
diluculi.

Vers. 7. *Conturbatae sunt gentes.* Quia dissemi-
nata prædicatione evangelica omnes commoti sunt,
alii currentes ad fidem, alii vero adversus eam
impetum facientes.

Inclinata sunt regna. Regna omnia quæ adversus
Ecclesiam pugnaverunt, victa tandem ac superata
eo deducta sunt, ut contra certamen detrectaverint.
Vel; *inclinata ei sunt per fidem, utrumque enim*
multis in civitatibus effectum est.

Dedit vocem suam Altissimus, et mota est terra.
C Hoc in loco summam Dei potentiam declarat, dum
ad solam ejus vocem statim tremere terram dicit.
Quod alibi etiam fieri testatur ad solum aspe-
ctum, dum ait : *Qui respicit terram, et facit eam*
tremere 66. Hujusmodi autem verba metaphoricè
dicta sunt ad eorum exemplum, qui aliquem
orucari jubeant, seu qui torve, aut iracunde aliquem
intuentur. Iracundia autem commotum esse Deum
dicimus, quando aut pœnas peccati, condignas
infert, aut alio quovis modo peccatorem condem-
nat. Vel aliter : *Dedit Deus vocem suam in mundo*
omnium gentium vocationem apertius prædi-
xit : *Non deficiet, inquit, princeps de Juda, neque*

Vers. 8. *Dominus virtutum nobiscum, adjutor*
noster Deus Jacob. Hæc verba profert Ecclesia
seipsam cohortans ac confidere jubens. Opportune
autem meminit patriarchæ Jacob : quia eum inter
cæteros Deus persæpe ab insidiis liberavit, et
quia primus gentium vocationem apertius prædi-
xit : *Non deficiet, inquit, princeps de Juda, neque*

62 Levit. xxvi, 12; I Cor. vi, 16. 63 Matth. xxviii, 20. 64 Matth. xviii, 20. 65 Matth. xvi, 18.
66 Psal. ciii, 32. 67 Ezech. xi, 43.

Variæ lectiones.

(68) Græcorum verborum sensus est : *Quare ar-
ticulum constat cum secunda voce πρῶτῷ ut sensus*
sit : Mane quod ad aliud mane pertinet.

(69) Græca ita sonant : *Iram autem Dei dicimus*
condemnationem.

(70) Græca sic : *Cum quod eum insidiis appeti-
tum ab Esau modo, modo a Labano, modo ab alijs*
*liberavit Deus ; tum quod ipse omnium primus gen-
tium vocationem prædicit, etc.*

dux de femoribus ejus donec veniat cui repositum est, et ipse est exspectatio gentium ⁶⁸

VERS. 9. *Venite et videte opera Dei, quæ posuit prodigia super terram.* Advocat eos Propheta qui ingenii acuminis atque intelligentia cæteris præstant, ut contemplantur opera Dei: hoc est, præclara ejus gesta, quæ per Evangelium facta sunt, et quæ Deus veluti prodigia quædam posuit in terra, ut per ea ineffabilis ejus potestas prædicaretur. Neque enim ulla naturæ consequentia contingerunt. Piscatores enim vicerunt philosophos, et pauci homines, totum orbem, et qui nudi erant, divites et qui pauperes, ipsos reges; qui etiam mortales erant et visibiles, immortales atque invisibiles dæmones superarunt.

Auferens bella usque ad fines terræ. Nato enim Jesu, bella quæ inter nationes mutuo ante invaderant, cessarunt omnia, cum totius orbis imperium ad Romanos devenisset. *Exiit enim, inquit Lucas, edictum a Cæsare Augusto, ut describeretur univrsus orbis* ⁶⁹. Cum igitur summa esset in toto orbe pax, arma effecta sunt inutilia: conversis nimirum omnibus hominibus ad agriculturam, atque ad reliquas artes. Quod etiam significans Isaias dicebat: *Scindet gladios suos in vomeres, et lanceas suas in falces, et gens non sumet gladium contra gentem* ⁷⁰. Considera etiam vim dictionis Græcæ ἀνταναιρῶν, quæ proprie non *totum auferens* significat, sed *contra auferens*. Ante Christi namque adventum homines a diuturnis bellis ablati, hoc est, perditum atque interemptum fuerant. Ipse itaque Deus et homo Christus econtra, bella abstulit, hoc est, exstinxit ac penitus delevit.

VERS. 10. *Arcum conteret et confringet, telum et scutum comburet igni.* Hæc omnia juxta historiam evenerunt quemadmodum docet Ezechiel. Telum autem hic ponit pro gladio, aut pro omni telo quo pugnatur coninus. Non immerito autem beatus David tam præclari facti gloriam ascribit Deo.

VERS. 11. *Vacate et videte, quoniam ego sum Deus.* Vacate, inquit, a visibilibus seu etiam ab invisibilibus bellis, et cognoscite, quod ego vere Deus sum. Perspicuum enim id sit ex signis atque miraculis, quæ per Evangelii vires facta sunt.

Exaltabor in gentibus. Cum natura ipsa magnus sim, maximus etiam ob miracula apud omnes nationes reputabor.

[†] *Exaltabor in terra.* In cælo quidem incorporeæ omnes potestates altitudinem meam novaverunt. Tantum restat, ut pari modo in terra etiam ab hominibus cognoscatur. Et cum terram dicit, universam terram intellige.

VERS. 12. *Dominus virtutum nobiscum, adjutor*

⁶⁸ Gen. XLIX, 10. ⁶⁹ Luc. II, 1. ⁷⁰ Isa. 4.

Variæ lectiones.

(71) Græce ὀπλίτας *armatos*, pro quo Latinus interpret legisse videtur πλουσίους. Alius quoque cod. habet ὀπλίτας.

κλήσιν προσήτευσεν εἰπὼν· Ὁὐκ ἐκλείψει ἀρχὼν ἐξ Ἰουδα, καὶ ἠγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἄρ' ἔλθῃ ᾧ ἀπέκείται, καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν.

Δεῦτε, καὶ ἴδτε τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, ἃ ἔθετο τέρατα ἐπὶ τῆς γῆς. Συγκαλεῖ τοὺς ὀφειτέρας τῶν ἄλλων, ὁρᾶν καὶ συνιέναι δυναμένους ὁ προφήτης· ἔργα δὲ λέγει τὰ τοῦ Εὐαγγελίου κατορθώματα, ἃ καὶ τέρατα προσήγορεύσεν. Ταῦτα γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς τέρατα ἐπὶ τῆς γῆς ἔθετο· ὥστε δι' αὐτῶν κηρύττεσθαι τὴν ἀρρήτον δύναμιν τῆς αὐτοῦ θεότητος. Οὐ γὰρ κατ' ἀκολουθίαν φύσεως προέβησαν· οἱ γὰρ ἄλιεῖς ἐνίκων τοὺς φιλοσόφους· οἱ ὀλίγοι, τὸν σὺμπαντα κόσμον· οἱ γυμνοὶ, τοὺς ὀπλίτας· οἱ πένητες (71), τοὺς βασιλεῖς· οἱ θνητοὶ καὶ ὄρατοι, τοὺς ἀθανάτους καὶ ἀοράτους δαίμονας.

Ἀνταναιρῶν πολέμους, μέχρι τῶν περάτων τῆς γῆς. Τοῦ γὰρ Ἰησοῦ γεννηθέντος, οἱ κατ' ἀλλήλων πόλεμοι τῶν ἐθνῶν ἐπαύθησαν, τῆς κατὰ πάντων μοναρχίας εἰς μόνην τὴν Ῥώμην περιστάσης. *Ἐξῆλθε γὰρ, φησὶ, δόγμα παρὰ Καίσαρος Ἀγρούστου, ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην*· καὶ λοιπὸν εἰρήνης βαθείας οὐσης, ἀχρηστα γέγονασιν τὰ ὄπλα, πάντων εἰς γεωργίας καὶ τὰς ἄλλας τέχνας τραπέντων. Ὁ καὶ Ἡσαίας δηλῶν ἔλεγε· *Συγκόψουσι τὰς μαχαίρας αὐτῶν εἰς ἄροτρα, καὶ τὰς ζιβύνας αὐτῶν εἰς δρέπανα, καὶ οὐ λήψεται ἔθνος ἐπὶ ἔθνος μάχαιραν*. Ὅρα δὲ καὶ τὴν δύναμιν τῆς λέξεως τοῦ ἀνταναιρῶν· πρὸ τοῦ Χριστοῦ μὲν γὰρ, οἱ πόλεμοι τοὺς ἀνθρώπους ἀνήρουν· ὁ δὲ Χριστὸς, αὐτοὺς τοὺς πολέμους ἀνεῖλεν, ἀνθ' ὧν ἀνήρουν ἀνταναιρῶν ἂν, ἀντὶ τοῦ, σθενυνῶν.

Τόξον συντρίψει, καὶ συνθλάσει δόλον, καὶ θυρεὸν κατακαύσει ἐν πυρὶ. Ταῦτα πάντα γέγονασιν καθ' ἱστορίαν, ὡς καὶ Ἰεζεκιὴλ διδάσκει· δόλον δὲ λέγει, τὴν σπάθην, καὶ εἶτι ἐγγέμαχον. Τῷ Θεῷ δὲ τὴν πρᾶξιν τοῦ κατορθώματος εἰκότως ὁ Δαβὶδ ἀνατίθησι.

Σχολάσατε καὶ γινώτε, ὅτι ἐγὼ εἰμὶ ὁ Θεός. Σχολάσατε ἀπὸ τῶν συνεχῶν πολέμων, ὄρατῶν καὶ ἀοράτων, καὶ γινώτε, ὅτι ἐγὼ εἰμὶ ὁ κυριῶς Θεός, ἐκ τῶν σημείων τῶν ἐνεργουμένων διὰ τῆς εὐαγγελικῆς δυνάμεως.

Ἰψωθήσομαι ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Μέγας ὢν φύσει, καὶ διὰ θαυμάτων μέγας νομισθήσομαι ἐν τοῖς ἔθνεσιν.

Ἰψωθήσομαι ἐν τῇ γῇ. Ἐν μὲν γὰρ τῷ οὐρανῷ, πᾶσαι αἱ ἀσώματοι δυνάμεις οἶδασι τὸ ἐμὸν ὕψος· λοιπὸν δὲ καὶ ἐν τῇ γῇ τοῦτο γνωρισθήσεται· ἐν τῇ γῇ δὲ, πάση δηλονότι.

Κύριος τῶν δυνάμεων μεθ' ἡμῶν, ἀντιλήπτω

ἡμῶν ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Ἐπανέλαβεν ἡ Ἐκκλησία A *noster Deus Jacob. Insurgens atque insultans ad-*
τὸ προῤῥηθὲν θαρσοποιῶν ἐπιφώνημα, πρὸς αὐξήσιν
εὐψυχίας καὶ καρτερίας, ἐπεμβαίνουσα, καὶ ἐναλ-
λουμένη τῷ ἐχθρῷ.

Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν υἱῶν Κορέ. Ψαλμὸς τῷ
Δαβίδ.

ΨΑΛΜΟΣ ΜΓ΄.

Εἰς τὸ τέλος μὲν διὰ τὰς ἐν τούτῳ προφητείας, ὡς
πολλὰκις εἰρήκαμεν· προαγορεύει γὰρ ἀκολουθῶς
καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς τὸ ἀήττητον κράτος τοῦ εὐαγ-
γελικοῦ κηρύγματος. Τὸ δὲ, Ὑπὲρ τῶν υἱῶν Κορέ,
προηρημνεύσαμεν ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ· οὕτω
γὰρ ἐπιγράφεται κάκεινος. Οὐδὲν δὲ κρύφιον ἐν
τῷ πρὸντι· σαφῆ δὲ πάντα, καὶ εὐδιάγνωστα. B
Προσώπῳ δὲ τῶν ἀποστόλων προλέγει τὰ τοῦ ψαλ-
μοῦ ὁ Δαβίδ, οἱ κατευοδούμενοι, καὶ πολλοὺς τῆ
πίστει προσάγοντες, ὑπὸ περιχαρείας ἐνεκελεύοντο
τοῖς ἔθνεσι χαίρειν, εἰς ἃ παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἀπεστά-
λησαν· χαίρειν δὲ, ὅτι γεγόνασι κληρονομία Θεοῦ.

Πάντα τὰ ἔθνη, κροτήσατε χεῖρας. Καὶ οὗτος
ὁ κρῆτος τῶν χειρῶν, σύμβολόν ἐστι ὑπερβαλλούσης
χαρῆς. Ἀπὸ τοῦ συμβόλου τοίνυν, τὴν χαρὰν ἐπ-
έτριψεν, οὐχ ὅτι κατάγῃ χειρῶν σωματικῶς χρη-
σασθε, ἀλλ' ὅτι ψυχικῶς χάρητε, τοιούτου Δεσπότου
καταξιωθέντες, φιλανθρώπου καὶ παντοδυνάμου.

Ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ, ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως. C
Μεταφορικὸν ἐναυθα τὸ Ἀλαλάξατε, ἀπὸ τοῦ,
Ἐπινίκιον ὕμνον ἔσατε τῷ Θεῷ. Κυρίως γὰρ
ἀλαλαγμὸς, ἐνυάλιος φωνὴ τῶν νικῶντων ἐν μάχῃ,
κατακλήττουσα τοὺς ἤδη κλινομένους ἐχθρούς. Φωνὴ
δὲ ἀγαλλιάσεως, ἡ εὐφροσύνης μεστή. Ἔτα ἐπάγει
καὶ τὴν αἰτίαν.

Ὅτι Κύριος ὕψιστος, φοβερός, βασιλεὺς μέγας
ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Διότι ὁ Χριστὸς, ὁ ὕψιστος
κατὰ τὴν θεότητα, φοβερός νῦν ἀπὸ τῶν σημείων
ῶν καθ' ἑκάστην τερατουργεῖ. Οὗ καὶ τὸ ὄνομα
μόνον μαστίζει καὶ ἀπελαύνει τοὺς δαίμονας, καὶ
λύει τὰς νόσους· καὶ βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πᾶσαν
τὴν γῆν· ἐν πάτῃ γὰρ τῆ γῆ κλήρον ἑαυτῷ συν-
εστήσατο, διὰ τῶν ἀποσταλέντων ἡμῶν. Τὸ Μέγας
δὲ, διὰ τοὺς προσκαίρους εἰρηται βασιλεῖς, μικρούς D
ὄντας, καὶ μικρῶν βασιλεύοντας.

ἀποστόλους, quos in universum mundum ad Evangelii
Christum appellavit, propter temporarios istos reges nostros, qui et minimi sunt illius compara-
tione, et exiguo regnant tempore.

Ἐκέταξεν λαοὺς ἡμῖν. Τοὺς ἐξ Ἰουδαίων·
οὗτοι γὰρ πρῶτοι ἐπίστευσαν, τρισχίλιοι καὶ πεν-
τακισχίλιοι, ἀποβάλλοντες τὴν ἐχθραν, καὶ προσ-
δραμόντες τοῖς ἀποστόλοις, εὐθὺς μετὰ τὴν εἰς
αὐτοὺς ἐπιδημίαν τοῦ Παρακλήτου, πρὸ τοῦ ἐξίνααι
ἐπὶ τὰ ἔθνη.

Καὶ ἔθνη ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν. Τοὺς ἐξ
ἔθνῶν πεπιστευκότας, οἱ καὶ θερμῶς ὑπεκλίνοντο τοῖς
ποσὶ τῶν ἀποστόλων, καὶ τὰ ἰχνη τούτων εὐσεβῶς
καίτησπάζοντο.

noster Deus Jacob. Insurgens atque insultans ad-
versus hostem Ecclesia invocationem jam superius
factam denuo repetit, quæ animum sibi et vires
subministret ad majus fortitudinis et magnanimit-
tatis incrementum.

In finem pro filijs Core, Psalmus ipsi David.

PSALMUS XLVI

In finem etiam inscribitur hic Psalmus, propter
prophetias quæ in eo continentur, ut sæpius di-
ctum est, et ad finem tendebant. Prædicat enim
consequenter ad præcedentem Psalmum, summam
atque invictam evangelicæ conversationis virtutem.
Et quod ait: Pro filijs Core, ibi superiori Psalmo
jam exposuimus. Est autem hic Psalmus totus cla-
rus, et nihil obscurum continet. Illud tantum ani-
madvertendum est, ut ex apostolorum persona pro-
feratur, qui veluti prospere ac feliciter præeuntes,
et multos adducentes ad fidem, præ lætitia, quam
ipsi summam inde percipiebant, gaudere pari modo
jubent omnes gentes ad quas a Salvatore missi
fuerant; quod scilicet effectæ sint hæreditas Dei.

Vers. 2. *Omnes gentes, plaudite manibus.* Plausus
manuum in summæ lætitiæ signum fieri solet. Per
hoc igitur signum gentes jubet lætitiā præferre.
Neque enim illud tantum petit, ut sensibili crepitu
plauderent, quantum ut animo ac spiritu lætarentur
: quia talem ac tantum essent consecuti Domi-
num, misericordem, videlicet, et omnipotentem.

Jubilate Deo in voce exsultationis. Verbum, *jubi-*
late., metaphoricè dictum est, ac si diceret: *Victoriæ*
hymnum canite. Est enim júbilus propriè militaris
quædam vociferatio, quam victores in pugna emit-
tere consueverunt, ut hostes in fugam jam versos
magis perterreant. Vox etiam exsultationis, vox
est lætitiæ plena: deinde causam addit:

Vers. 3. *Quoniam Dominus excelsus, terribilis,*
Rex magnus super omnem terram. Quoniam Christus,
qui secundum divinitatem altissimus est, terribilem
etiam [vel ut potius sonat Græca dictio, φοβερός,
timendum se], omnibus demonstrat, ob signa vide-
licet, et miracula quæ singulis diebus operatur.
Hujus enim vel solum nomen torquet atque expellit
dæmones, et morbos curat: quia etiam Rex magnus
est, super omnem terram: quippe cum in omni
terra hæreditatem sibi adeptus sit, per nos nimirum
predicationem misit. Magnum autem Regem
compara-

Vers. 4. *Subjecti populos nobis.* Per populos hic
Judæos illos intelligit qui primi omnium in Chri-
stum crediderunt: illa scilicet tria millia, et illa
quæque millia, quæ statim post Paracleti Spiritus
adventum, depositis simulatibus, ad apostolos
confugerunt, antequam illi exirent ad gentes.

Et gentes sub pedibus nostris. Et eos, qui de ger-
tibus crediderunt, qui fide ardentis apostolorum
pedibus inclinati sunt, et illorum vestigia pie ac
religiose amplextai.

VERS. 5. *Elegit nobis hereditatem sibi.* Per nos A dispensatores Ecclesie suae elegit eos, qui ex gentibus digni essent in hereditatem suam; juxta illud: *Dabo tibi gentes hereditatem tuam*⁷¹; quosque magnus hic noster Rex per nos, veluti per duces quosdam, sibi in milites assumpsit. [Nam quod ait: *Elegit nobis*, positum est, pro, in nobis; id est, per nos.]

Speciem Jacob quam dilexit. Neque hoc tantum, sed eos enim per nos elegit, qui utiliores erant de genere Jacob, quos dilectam speciem Propheta appellat, hoc est, formosos atque ornatos, virtutibus nimirum: atque ideo etiam maxime dilectos. Et superius quidem praeposuit Judaeos, qui primi post Christi resurrectionem credidissent, nunc contra praepunit gentes, quod ex eis plures semper crediderint. Judaei enim gentibus comparati, minima quaedam pars sunt fidelium.

VERS. 6. *Ascendit Dominus in jubilo, Dominus in voce tubae.* Hoc in loco Christi ascensum in caelo praevuittavit: quemadmodum, et in xxiii psalmo, significavimus. Per jubilationem autem, et per tubae vocem, voces intelligit praecedentium tunc angelorum, jubilationem quidem, propter illa verba tunc ab angelis prolata: *Dominus fortis et potens, et Dominus potens in praelio*⁷²; quae in victoriae hymnium dicta videntur. Jubilum enim victoriae vocem esse diximus. Tubae autem vocem dixit ob verba illa: *Tollite portas, principes, vestras*⁷³, et quae sequuntur. Praeire enim solent tubicines, quoties exercituum duces cum victoria in patriam revertuntur. Vel aliter, per jubilum et per vocem tubae, angelorum voces intellexit: quia hujusmodi verba clare ac manifeste ad omnes mundi fines per apostolorum doctrinam pervenerunt.

VERS. 7. *Psallite Deo nostro, psallite Regi nostro, psallite.* Cum praecleara Christi opera et illorum magnitudinem narraverit, summo deinceps cum studio universum orbem advocat ad illius laudes. Hoc enim sibi vult repetitio illa verbi, *Psallite*, id est, Canite. Et deinde causam addit cur canendum sit:

VERS. 8. *Quoniam Rex omnis terrae Deus, psallite sapienter.* Canite, inquit, Deo Regi nostro, id est, Christo: quoniam Rex est totius terrae: *Data est enim mihi, inquit, omnis potestas in caelo et in terra*⁷⁴. Psallite autem non simpliciter, sed sapienter, hoc est, non lingua tantum, sed corde et intellectu: intelligentes scilicet id quod canitis, et quoniam sint praecleara illius opera.

VERS. 9. *Regnavit Deus super gentes.* Antea quidem Deus gentium etiam dominabatur, verum ut nolentium et rebellium, nunc autem volentibus imperat, ut redemptor. Et quia duplicem Christus habet naturam, ante incarnationem eum regnasse dicimus ut Deum, post resurrectionem vero re-

Ἐξελέξατο ἡμῖν τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. Ἐξελέξατο δι' ἡμῶν, τῶν οἰκονόμων τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ, τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἀξιους εἰς κληρονομίαν αὐτοῦ, κατὰ τὸ· Δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου· οὐ; καὶ δι' ἡμῶν, ὡς διὰ τινων στρατηγῶν, ὁ μέγας οὗτος βασιλεὺς ἐστρατολόγησεν αὐταῦν.

τὴν καλλονὴν Ἰακώβ, ἣν ἠγάπησεν. Καὶ οὐ τοὺτους μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς χρησιμωτέρους ἐκ γένους Ἰακώβ· τοὺτους γὰρ καλλονὴν Ἰακώβ ὠνόμασεν, ὡς καλλίονας ἐξ Ἰακώβ· ἦν καλλονὴν, τυτέστιν οὐ; καλοὺς ἠγάπησεν, ὡς κεκαλλωπισμένους ταῖς ἀρεταῖς. Ἄνω μὲν οὖν προσέταξε τοὺς Ἰουδαίους, ὡς πρώτους μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ πιστεύσαντας· ἐνταῦθα δὲ, τούναντίον ἐποίησε, διὰ τὸ παμπληθεῖς πιστεῦειν αὐτὸν τοὺς ἐξ ἐθνῶν, καὶ βραχὺ τι μέρος εἶναι πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ πιστεύοντας.

Ἀρέθῃ ὁ Θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ, Κύριος ἐν φωνῇ σάλπιγγος. Ἐνταῦθα τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνοδὸν τοῦ Χριστοῦ προκαταγγέλλει Δαβὶδ, ὡς ἐν τῷ κγ' ψαλμῷ ἐπεσημηνάμεθα. Ἀλαλαγμὸν δὲ λέγει νῦν σάλπιγγος, τὰς φωνὰς τῶν τηλικαῦτα προκορονομένων ἀγγέλων· ἀλαλαγμὸν μὲν, διὰ τὸ· Κύριος κραταῖος καὶ δυνατός, Κύριος δυνατός ἐν πολέμῳ· τοῦτο γὰρ, ἕμνος ἐπινίκιος· ἐπεὶ καὶ ἀλαλαγμὸς, φωνὴ ἐστὶν ἐπινίκιος· φωνὴν δὲ σάλπιγγος, διὰ τὸ· Ἄρατε πύλας, οἱ ὄρχοντες, ὑμῶν, καὶ τὰ ἐξῆς· ὁδοποιεῖ γὰρ ἡ σάλπιγξ, τοῖς ἀναζευγνύουσιν ἐκ πολέμου βασιλεῦσιν. Ἡ καὶ ἄλλως εἶπεν τὰς φωνὰς τῶν ἀγγέλων ἀλαλαγμὸν καὶ φωνὴν σάλπιγγος, διὰ τὸ τρανῶς καὶ ἄξέως ἀκουσθῆναι τὰ τοιαῦτα ῥήματα πρὸς ἅπαντα τοῦ κόσμου τὰ πέρατα, διὰ τῆς τῶν ἀποστόλων διδασκαλίας.

Ψάλατε τῷ Θεῷ ἡμῶν, ψάλατε τῷ βασιλεῖ ἡμῶν, ψάλατε. Διηγησάμενος τὸ μέγεθος τῶν τοῦ Χριστοῦ κατορθωμάτων, καλεῖ τὴν οἰκουμένην εἰς εὐφημίαν μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς· τοῦτο γὰρ ὁ τοῦ Ψάλατε παρίστησι διπλασιασμός. Ψάλατε δὲ, ἀντὶ Μελωδήσατε, εἶτα καὶ ἡ αἰτία τοῦ Ψάλατε·

Ὅτι βασιλεὺς ὁ Θεὸς πάσης τῆς γῆς, ψάλατε συννετῶς. Μελωδήσατε, φησὶ, τῷ Θεῷ τῷ βασιλεῖ ἡμῶν, ἦτοι τῷ Χριστῷ, διότι βασιλεὺς πάσης τῆς γῆς ἐστίν. Ἐδόθη μοι γὰρ, φησὶ, πάντα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς· ψάλατε δὲ μὴ ἀπλῶς, ἀλλὰ νοητῶς, ἡγουν μὴ γλῶττη μόνον, ἀλλὰ καὶ νοῖ, συννετῶς, τίνι μελωδεῖτε, καὶ ἐπὶ ποίοις κατορθώμασιν.

Ἐβασίλευσεν ὁ Θεὸς ἐπὶ τὰ ἔθνη. Πρῶτερον μὲν ἐβασίλευεν ἀκόντων, ὡς δημιουργός· νῦν δὲ, ἐκόντων, ὡς Λυτρωτής. Καὶ ἐπὶ διπλοῦς ἦν, πρὸ μὲν τῆς ἐνανθρωπήσεως, ὡς Θεὸς εἶχεν τὴν βασιλείαν· μετὰ δὲ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, ἐλαθεῖν αὐτὴν καὶ ὡς ἄνθρωπος. Τότε γὰρ εἶπε τὸ· Ἐδόθη

⁷¹ Psal. ii, 8. ⁷² Psal. xxiii, 8. ⁷³ Ibid. 7. ⁷⁴ Matth. xxviii, 18.

In civitate Dei nostri. Dignus est autem qui laudetur in civitate Jerusalem, in qua cognoscitur et colitur. Neque enim Deum laudant qui eum igitur.

In monte sancto ejus. Cum civitatis meminerit, consequenter et montem ei vicinum ac quodam modo unitum nominat. Sæpenumero etiam per appellationem montis Sion, ipsa Jerusalem intelligitur. Civitas autem Dei dici potest Ecclesia fidelium id qua Deus creditur habitare, quæ etiam mons dicitur: quia supra terrena omnia vitia eminet, et in ipsum fertur cælum.

VERS. 5. *Bene fundato exultatione universæ terræ.* In monte, inquam, bene fundato, exultatione universæ terræ. Post vocem enim εὐρίζω interpungenda oratio est; legendum deinde ἀγαλλιάματι, hoc est, cum gaudio ac delectatione totius orbis.

Montes Sion, latera aquilonis, civitas Regis magni. Quoties quis mihi ex transverso atque ex latere conversus est, ille latera mea non temere a me appellari potest. Nam quod transversum mihi est, recte dicitur ex latere mihi esse; et quia mons Sion aquiloni vento e directo adversus non est. Neque enim aquilo recta contra eum spirat, sed ex transverso, nil admirandum si hunc montem Propheta latera aquilonis appellavit, dicens: Vos, o montes Sion, qui ex transverso aquilonis estis, atque ex latere ejus jacetis [scitote quia magnus Dominus est et laudabilis valde, etc.] Nec illepe etiam montem una ac civitatem advocat; et montem quidem plurali numero montes dicit, juxta Hebraicum idioma, ut sæpe diximus; magnum vero regem Deum appellat, quia soli Deo oblata ac dedicata erat Jerusalem. Juxta anagogen per aquilonem, diabolus sæpe significari intelligimus: *Ab aquilone enim, inquit, accendentur omnia mala super terram* 17. Item alibi: *Aquilonem expellam a vobis* 18. Latera autem, hoc est, membra aquilonis, gentes erant. Ait igitur quod membra diaboli, quibus olim ille dominabatur, effecta sunt montes Sion, hoc est, sublimia quædam atque excelsa Ecclesiæ cacumina, eo quod a terrenis atque humi affixis rebus elevati, sublimes in altum conscendendixi, quod excelsa facta sint cacumina, cum potius congregata est fidelium Ecclesia, in qua inhabitat et residet Christus Dominus.

VERS. 4. *Deus in domibus ejus cognoscetur cum auxiliatus fuerit ei.* [Pro domibus in Græco legitur βάρει.] Sunt autem βάρει; magnificæ ac splendide domus, per quas hoc in loco templum significatur, quod erat in Jerusalem: in quo manifestare se ac notum sacerdotibus facere solebat Deus, quando adveniente aliquo bello eis erat auxiliaturus. Hæc autem in laudem civitatis dicta sunt. Juxta anagogen per civitatem communio illa intelligitur, qua fideles in vita, atque conversatione sua junguntur. Est autem una hæc civitas, propter

17 Jerem. 1, 14. 18 Joel 11, 20.

A *Ἐρ πόλις τοῦ Θεοῦ ἡμῶν.* Αἰνεῖσθαι δὲ, ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ τῇ γνωρίζουσῃ· οἱ γὰρ ἀγνοοῦντες, οὐκ ἐπαινοῦσιν.

Ἐν δρεὶ ἀγίῳ αὐτοῦ. Πόλιν εἰπὼν, καὶ τοῦ δρους Σιών ἐμνημόνευσεν, ὡς ἠνωμένου αὐτῇ διὰ τὴν ἐγγύτητα· πολλάκις δὲ καὶ ἀπὸ μόνου τοῦ δρους τούτου δηλοῖ τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἐτῆ δ' ἂν πόλις Θεοῦ καὶ ἡ Ἐκκλησία τῶν πιστῶν, ἐν ἧ οἰκεῖν πιστεύεται· ἡ δ' αὐτὴ καὶ δρος, ὡς ὑπερκαίμενη πάσης χαμρποῦς κακίας, καὶ πρὸς οὐρανὸν ἀνατεταμένη.

Εὐρίζω, ἀγαλλιάματι πάσης τῆς γῆς. Ὅρει δὲ, τῷ εὐριζομένῳ, τῷ ἀγαλλιάματι πάσης τῆς γῆς· μετὰ γὰρ τὸ Εὐρίζω, στικτέον· εἶτα τὸ ἀγαλλιάματι· ἀναγνωστέον. Ἀγαλλιάματι δὲ πάσης τῆς γῆς, ἀντὶ τοῦ Τερπνότητι.

Ὅρη Σιών, τὰ πλευρὰ τοῦ βορρᾶ, ἡ πόλις τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου. Τὸ ἐκ πλαγίου μοι τετραμμένον, πλευρὰ μοι λέγοιτ' ἂν· κατὰ πλευρὰν, τὸ πλάγιον (72)· ἐπεὶ οὖν καὶ τὸ, Σιών δρος, οὐ κατ' εὐθείαν, ἀλλ' ἐκ πλαγίου κεῖται πρὸς τὸν βορρᾶν, οὐ γὰρ ἐπ' εὐθείας τοῦτο καταπνεῖ, πλευρὰν αὐτοῦ κέκληκε λέγων· Ὁ δρη Σιών, τὰ πλάγια τοῦ βορρᾶ, τὰ κατὰ πλευρὰν αὐτῷ κείμενα. Περιχαρῶς δὲ ἀνακαλεῖται καὶ τὸ δρος καὶ τὴν πόλιν· καὶ δρη μὲν λέγει τὸ δρος, κατὰ διάλεκτον Ἑβραῖδα, καθὼς πολλάκις εἰρήκαμεν· μέγαν δὲ βασιλέα, τὸν Θεόν· μόνῳ γὰρ τούτῳ, μόνῃ αὐτῇ ἀνέκειτο. Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, ἐτέραν ἐροῦμεν ἔννοϊαν, ὅτι βορρᾶν μὲν, ἡ Γραφὴ καλεῖ πολλάκις τὸν διάβολον· Ἀπὸ βορρᾶ γὰρ, φησὶν, ἐκκαυθήσεται τὰ κακὰ, ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν· καὶ πάλιν· Καὶ τὸν ἀπὸ βορρᾶ ἐκδιώξω ἀπ' ὧμῶν. Πλευρὰ δὲ αὐτοῦ, ἤγουν μέλη, τὰ ἔθνη. Φησὶ τολνν, ὅτι τὰ μέλη τοῦ διαδόλου ὧν αὐτὸς ἐκυρίευσεν, δρη Σιών γεγόνασι, τούτέστιν ὕψος· καὶ πρόβολοι τῆς Ἐκκλησίας τῶν πιστῶν, διὰ τὸ ὑπερνασθηναίων κάτω συρομένων πραγμάτων, καὶ διὰ τὴν ἀνδρείαν αὐτῶν. Καὶ εἰ λέγῃ ὕψος καὶ πρόβολοι; Ἡ πόλις τοῦ βασιλέως Χριστοῦ, ταυτὰ εἰσιν· ἐκ τούτων γὰρ ἡ Ἐκκλησία συνέστηκεν.

affixis rebus elevati, sublimes in altum conscendendixi, quod excelsa facta sint cacumina, cum potius congregata est fidelium Ecclesia, in qua inhabitat et residet Christus Dominus.

D *Ὁ Θεὸς ἐν ταῖς βάρεισιν αὐτοῦ γινώσκειται, ὅταν ἀντιλαμβάνηται αὐτῆς.* Βάρεις, οἱ ἐπιφανεῖς οἴκοι· εἰς δ' ἂν ταῦτα νῦν ὁ ναὸς τῆς Ἱερουσαλήμ, ἐν ᾧ, φησὶν, ἐμφανίζεται τοῖς ἱερεῦσιν, ὁμηνίκα πολέμου καταλαβόντος, μέλλῃ βοηθεῖν αὐτοῖς· εἶπεν δὲ τοῦτο, πρὸς ἐπαινον τῆς πόλεως. Ἀναγωγικῶς δὲ πόλις μὲν, ἡ πολιτεία τῆς πίστεως τῶν ἀπανταχῇ Χριστιανῶν· μετὰ γὰρ αὐτῆ, διὰ τὴν ἔνωσιν καὶ κοινωνίαν τῆς εὐσεβείας. Βάρεις δὲ καὶ οἴκοι, οἱ κατὰ τόπον ναοὶ αὐτῶν, ἐν οἷς ὁ Χριστὸς ἐμφανίζεται, ὅταν διωγμοῦ καταλαβόντος, ὑπερα-

Variæ lectiones.

(72) ΑΙ. Ὁ ἐκ πλαγίου μοι τετραμμένο;, πλευρὰ μοι λέγοιτ' ἂν. Κατὰ πλευρὰν γὰρ τὸ πλάγιον.

σπίξη αὐτῆς. Χρῆ δὲ γινώσκειν ὅτι τῶν πιστῶν καὶ A μία Ἐκκλησία λέγεται, καὶ πολλαί· καὶ μία μὲν, διὰ τὴν μίαν πολιτείαν τῆς πίστεως· πολλαὶ δὲ, διὰ τοὺς πολλοὺς κατὰ τόπους καὶ πόλεις ναοὺς.

secutione ipse Ecclesiam suam adjuverit. Illud etiam animadvertendum est, quod una esse fidelium Ecclesia dicitur, et multæ: una quidem, fide: et multæ propter varia, quæ ubique locorum sunt, templa.

Ὅτι ἰδοὺ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς συνήχθησαν. Κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἣ τῆς Ἐκκλησίας τῶν πιστῶν.

Διήλθοσαν ἐπιτοσαντό. Παρῆλθον ἐπ' αὐτὴν ὁμοῦ, συνασπίζοντες ἀλλήλοις.

Αὐτοὶ ἰδόντες, οὕτως ἐθαύμασαν. Τὸ οὕτως, ἀπὲρ τοῦ Μετὰ τὸ ἰδεῖν· πρὸ τοῦ ἰδεῖν γὰρ οὐκ ἐθαύμαζον.

Ἐταράχθησαν. Ἐθορυβήθησαν.

Ἐσαλεύθησαν. Κατίστησαν ἀπὸ τοῦ φρονήματος, οὐ εἶχον.

Τρόμος ἐπαλάβετο αὐτῶν. Ἄγαν φοβηθέντων.

Ἐκεῖ ὠδίνες ὡς τικτούσης. Ἐναύτοις ἀγωνίαι, καλὸδύναι, καὶ ἐποψίαι κινδύνων, δίκην τικτούσης.

Ἐν πνεύματι βιαῶν συντριψίεις πλοῖα θαρσεῖς. Ἐν κινήματι σφοδρῶ ὀργῆς συντριψίεις αὐτοὺς, καὶ ὥτως εὐχερῶς, ὡς πλοῖα θαρσεῖς· λείπει γὰρ, φησί, τὸ ὄρ. Τόπου δὲ κλήσις οἱ θαρσεῖς, ὅθεν ἐναυπηγοῦντο πλοῖα εὐμεγέθη καὶ κάλλιστα. Ἡ καὶ αὐτὰ συν- C τριψίεις τὰ πλοῖα θαρσεῖς, πολεμίους ἄγοντα. Τινὲς θαρσεῖς λέγουσι τὴν Λιβυκὴν Καρχηδόνα (73). vehunt, tu conteres. Sunt qui per Tharsis Carthaginem Libyæ intelligant. [Sunt et qui Indiæ regionem eam esse dicant.]

Καθὰπερ ἠκούσαμεν, οὕτως ἴδομεν, ἐν πόλει Κυρίου τῶν δυνάμεων, ἐν πόλει τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Ταῦτά φασι οἱ διαπεφευγότες τὰς ἐπαναστάσεις τῶν ἐχθρῶν, οἱ Σύμφωνα οἱς ἠκούσαμεν εἶδομεν νῦν ἐν τῇ πόλει τοῦ δυνατοῦ Θεοῦ ἡμῶν· ἠκούσαμεν γὰρ εἶπε πολλὰ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἑτεροτοῦργησεν ὁ Θεός. Εἶδομεν δὲ τὰς τερατουργίας αὐτοῦ καὶ νῦν, καὶ ἂ εἶδομεν βεβαιούσιν ἂ ἠκούσαμεν.

Ὁ Θεὸς ἐθεμελίωσεν αὐτὴν εἰς τὸν αἰῶνα. Τοῦτο μόνη τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν πιστῶν ἀρμόζει. D Πύλαι γὰρ, φησὶν, ἄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς· τὰ γὰρ Ἱερουσόλυμα, κατεσκάφησαν ἐξ αὐτῆς κρηπίδος, καὶ οὐδὲν ἔχουσιν εἶρεῖν πρὸς τοῦτο Ἰουδαῖοι.

Υπελάδομεν, ὁ Θεός, τὸ εἶδος σου ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ σου. Προσεδοκῆσαμεν τὴν βοήθειάν σου, καὶ οὐκ ἠστοχῆσαμεν. Τινὲς δὲ λέγουσι τὸ, Υπελάδομεν, σημαίνειν ἐνταῦθα τὸ διέγνων· εν.

in loco idem quod, existimavimus, seu cognovimus [cum id verbum apud Græcos non tantum susci- pere, sed suspicari etiam, atque existimare significet].

¹⁹ Matth. xvi, 18.

fidei ac religionis unitatem. Per domus autem templa intelliguntur, quæ in variis mundi partibus a Christianis erecta sunt: in quibus cognoscitur ac manifestatur Christus, quoties adveniente persecutione ipse Ecclesiam suam adjuverit. Illud etiam animadvertendum est, quod una esse fidelium Ecclesia dicitur, et multæ: una quidem, fide: et multæ propter varia, quæ ubique locorum sunt, templa.

Vers. 5. Quoniam ecce reges terræ congregati sunt. Adversus ipsam Jerusalem, vel adversus Ecclesiam fideliæ.

Convenerunt in unum. [Adversus Jerusalem vel Ecclesiam, ut diximus.] In unum autem conspiraverunt, et una impetum fecerunt, ut mutuo sibi auxilium ferrent.

Vers. 6. Ipse videntes sic admirati sunt. Dictio sic, illud hoc in loco significare videtur quod tunc demum illi reges admirati sunt, postquam Christi potentiam viderant. Nam antequam viderent, non admirabantur.

Turbati sunt. Hoc est tumultuati sunt.

Commoti sunt. Quia a priori sententia destitere.

Vers. 7. Tremor apprehendit eos. Magno timore affecti sunt.

Vers. 8. Illic dolores ut parturientis. Afflictiones in eis erant, et dolores et periculorum suspiciones, quemadmodum parientibus inesse solent.

In spiritu vehementi conteres naves Tharsis. In vehementi ac valido impetu iræ tuæ tam facilliter eos conteres, quam conterere soles naves Tharsis. Aiunt enim subintelligi debere dictionem, ut Tharsis vero loci nomen est, ubi conspicuæ atque excelsæ naves fabricari consueverant. Vel aliter: Ipsas, inquit, naves Tharsis, quæ inimicos nostros

Vers. 9. Sicut audivimus, ita et vidimus, in civitate Domini virtutum, in civitate Dei nostri. Hæc verba eorum nomine dicta sunt, qui inimicorum impetus effugerunt. Nos, inquit, in potentissimi Regis nostri civitate omnia vidimus consona iis, quæ audivimus. Audivimus enim quod mirabilia quædam operatus est pro populo suo: unde et consequenter admiranda multa conspiciamus, et in certiori fide confirmamur.

Deus fundavit eam in sæculum. Hæc verba soli conveniunt Ecclesiæ fidelium. Portæ enim, inquit, inferni non prævalebunt adversus eam¹⁹. Ipsa etenim Jerusalem a fundamentis eversa ac solo æquata est. Quid igitur ad hæc dicere poterunt Judæi?

Vers. 10. Suscepimus, Deus, misericordiam tuam in medio populi tui. Expectavimus, inquit, auxilium tuum, et spe nostra frustrati non sumus. Quidam tamen dictionem υπελάδομεν significare dicunt hoc

Variae lectiones.

(73) Καρχηδόνα.

PATROL. GR. CXXVIII.

17

VERS. 11. *Secundum nomen tuum, Deus, sic et laus tua in fines terræ.* [Quomodo nomen tuum, inquit, divulgatum est, et pertransiit in fines terræ] propter opera nimirum tua admiranda, sic etiam divulgabitur laus tua; quia omnes immensam potentiam tuam summam efferent laudibus.

Justitia plena est dextera tua. Eo quod jure de iniquis omnibus vindictam sumas.

VERS. 12. *Lætetur mons Sion, et exsulent filie Judææ.* Per montem Sion homines intelligit, qui illie habitant; et per filias Judææ, mulieres ipsas, quas veluti viris timidiore ac mœstiores lætari etiam jubet. Nam si his etiam lætandum est, tanto magis viris; vel, per filias Judææ civitates dicit, quæ sitæ erant circa Jerusalem atque ei subjectæ. Possumus et per montem Sion unicam fidelium Ecclesiam intelligere, ut diximus, et per filias Judææ, filias confessionis et fidei, hoc est fidelium animas, vel Ecclesias, quæ in variis mundi partibus fundatæ sunt.

Propter judicia tua, Domine. Hæc est lætitiæ causa: quia æquissimo judicio tuo inimicos nostros pœnas nobis pendere compulisti.

VERS. 13. *Circumdare Sion, et complectimini eam.* Hæc est, ipsam Jerusalem, quæ ob populi captivitatem jam pene erit diruta, et post illius reditum instaurata, præterque omnium opinionem amplior effecta est. Jubet igitur Propheta populum circumire eam, et inspicere quam mirandum in modum pristinas vires receperit et antiquam nacta sit decorem. *Circumdare autem et complectimini,* hoc est, circumquaque eam spectate. Vel idem æque hæc duo verba significant.

Narrate in turribus ejus. Narrate, inquit, sedentes in turribus ipsius Jerusalem, quid antea passa sit a Babyloniis, quantisque affecta sit malis, et quam nunc admirabilis sit facta. Chrysostomus: *Narrate in turribus ejus,* exposuit, pro, *Mensurate turres ejus:* ad quantum nimirum altitudinem perductæ sint.

VERS. 14, 15. *Ponite corda vestra in virtute ejus.* Mentem, inquit, adhibete et considerate quamnam vires et quam nuper potestatem haberet.

Et distribuite domos ejus. Quod Latine domos, in Græco legimus βάρεις. Dicuntur autem βάρεις non solum domus et templa, ut diximus, sed etiam turres. Ait igitur: Distribuite unicuique vestrum turres ejus, ut commode unusquisque opus sibi commissum ædificare ac perficere diligentissime possit.

Ut enarretis in progenie altera, quoniam hic est Deus noster in sæculum et in sæculum sæculi. Hæc omnia, inquit, quæ dixi perficite, ut summam hinc Dei potentiam plane perspicentes, nepotibus ac posteris vestris narretis, quod hic Deus in sæculum est, hoc est perpetuo. Verum hæc sic secundum historiam dicta sunt. Juxta anagogen jubet Propheta apostolos et doctores circumire Ecclesiam fidelium, propter hostes, qui et palam, et clam ei

Κατὰ τὸ ὄνομά σου, οὕτως καὶ ἡ αἰνεσίς σου, ἐπὶ τὰ πέρυτα τῆς γῆς. Διὰ τὰ τεράστια, οὕτως διαδοθήσεται ἡ αἰνεσίς σου. Καὶ πάντες σε εὐφημήσουσιν, ὡς μεγαλοδύναμον

Δικαιοσύνης πλήρης ἡ δεξιὰ σου. Ὡς δικαιοσύνη ἀμυνομένη τοὺς ἀδικούντας ἡμᾶς.

Ἐύφρανθήτω ὄρος Σιών, καὶ ἀγαλλιᾶσθωσαν αἱ θυγατέρες τῆς Ἰουδαίας. Διὰ τοῦ ὄρους τοὺς ἐνοικούντας αὐτῷ προτρέπεται χαίρειν· θυγατέρας δὲ τῆς Ἰουδαίας λέγει, ἢ τὰς γυναῖκας ὡς δειλοτέρας καὶ λυπηροτέρας τῶν ἀνδρῶν· εἰ δὲ τὰς γυναῖκας, πολλῶ μᾶλλον τοὺς ἀνδρας· ἢ τὰς πέριξ πόλεις, τὰς περικειμένας τῇ Ἱερουσαλήμ. Εἶη δὲ καὶ ὄρος μὲν ἢ μία Ἐκκλησία τῶν πιστῶν, ὡς εἰρήκαμεν· θυγατέρες δὲ τῆς Ἰουδαίας, ἦτοι τῆς πίστεως, αἱ ψυχαὶ τῶν πιστῶν, ἢ καὶ αἱ τῶν τόπων Ἐκκλησίαι.

Ἐνεκεν τῶν κριμάτων σου, Κύριε. Τοῦτο αἰτία τῆς χαρᾶς, διότι, φησὶν, ἐκρινας ἡμᾶς, καὶ κατέκρινας τοὺς ἐχθρούς.

Κυκλώσατε Σιών, καὶ περιλάβετε αὐτήν. Ἐπειδὴ ἐρείπιον γέγονε πρότερον ἡ Ἱερουσαλήμ· μετὰ δὲ τὴν αἰχμαλωσίαν ὥκησθη καὶ ἐκραταιώθη παραδόξως, προτρέπεται ὁ Προφήτης τὸν λαὸν περιελθεῖν αὐτὴν ἰδεῖν, ὅτι πάλιν τὴν προτέραν ἀπέλαβεν ἰσχύν τε καὶ εὐκοσμίαν. *Κυκλώσατε δὲ καὶ περιλάβετε,* ἀντὶ τοῦ, κύκλῳ περιλάβετε, ἢ καὶ ταῦτῶν ἄμφω σημαίνουσι.

Διηγῆσαοθε ἐν τοῖς πύργοις αὐτῆς. Διηγῆσαοθε ἐπὶ τῶν πύργων αὐτῆς καθίσαντες τί μὲν πέπονθε πρότερον ὑπὸ τοῦ Βαβυλωνίου, ποία δὲ γέγονε νῦν. Ὁ δὲ Χρυσόστομος τὸ, *Διηγῆσαοθε,* ἀντὶ τοῦ, *Μετρήσατε τοὺς πύργους αὐτῆς πόσοι εἰσὶν, εἰδέξατο.*

Θέσθε τὰς καρδίας ὑμῶν εἰς τὴν δύναμιν αὐτῆς. Θέσθε τὸν νοῦν ὑμῶν, τούτεστι, κατανοήσατε τὴν ἄρτι δύναμιν αὐτῆς.

Καὶ καταδιέλεσθε τὰς βάρεις αὐτῆς. Βάρεις λέγονται οὐ μόνον οἱ οἰκοί, ἀλλὰ καὶ οἱ πύργοι. Φησὶν οὖν, ὅτι Ἀπομερίσατε ἑαυτοῖς τοὺς πύργους αὐτῆς· ὥστε κατὰ σχολὴν ἰδέτε τούτους περιεργισασθαι.

Ὅπως ἂν διηγῆσησθε εἰς γενεὰν ἑτέραν, ὅτι οὗτος ἐστὶν ὁ Θεὸς ἡμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Ταῦτα δὲ, φησὶν, ἀ εἶπον πάντα ποιήσατε, ἵνα μαθόντες ἀκριβῶς τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ, διηγῆσθε καὶ τοῖς μεταγενεστέροις, ὅτι οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐστὶν εἰς τὸν αἰῶνα τοῦτον καὶ εἰς τὸν ἀίδιον, τούτεστιν, ὅτι ἀεὶ ἐστὶν. Ἄλλ' οὕτω μὲν κατ' ἱστορίαν· κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, προτρέπεται τοὺς ἀποστόλους καὶ διδασκάλους ὁ Προ-

σφης, κύλιον περιλαβὼν τὴν Ἐκκλησίαν τῶν πισ- A
των, διὰ ὁρατοῦς καὶ ἀοράτους ἐπιβούλους. Πύρ-
ρους δὲ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας νόει, τὰς μερικὰς,
τὰς κατὰ τόπον, ἅς καὶ βάρεις καλεῖ· καὶ παρακε-
λεύεται διηγήσασθαι ἐν αὐταῖς τὰ μεγαλεῖα τοῦ
Θεοῦ, καὶ ἀπομυρίξειν ἐαυτοῖς εἰς προστασίαν, καὶ
τιθέσθαι τὰς καρδίας, ἥτοι προσέχειν εἰς τὸ ἐνισχύειν
αὐτὴν, ἕπως ἂν ταύτην καταρτίσαντες, διηγήσωνται
καὶ τοῖς μεταγενεστέροις, χρώμενοι διακόψῃ τῇ
γλώττῃ τῶν πεπιστευκότων.

Αὐτοῦ ποιμαρὶ ἡμῶς (74) εἰς τοὺς αἰῶνας.
Φησὶ γάρ· Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός.

Εἰς τέλος τοῖς υἱοῖς Κορέ. Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ.

ΨΑΛΜΟΣ ΜΗ΄.

Περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως ἡ ψαλμὸς διαλέγεται,
ἥτις ἐστὶ τέλος τῆς παρουσίας ζωῆς. Διὸ καὶ Εἰς τέ- B
λος ἐπιγράφεται, ὅτι περὶ τῆς τελευταίας ἡμέρας
ἔρη. Τὸ δὲ ἔξῃς τῆς γραφῆς, δῆλον ἐκ τῶν προη-
μηνυμένων.

Ἀκούσατε ταῦτα, πάντα τὰ ἔθνη· ἐνωτίσασθε,
οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην. Πᾶσαν ὁ Προ-
φήτης τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων εἰς ἀκρόασιν
συγκάλει. Ἐπεὶ δὲ ἔθνη μὲν εἰσιν ἀπλῶς πάντα τὰ
γέννη, τὰ διαφόρῳ γλώσσῃ χρώμενα, καὶ κατὰ πλῆθος
οἰκοῦντα ἐν πόλεσιν, ἐν κόμμασι, ἐν ἄγροισι· τινὲς δὲ,
οὐ κατὰ πλῆθος οἰκοῦσιν, ἀλλὰ καταμόνας, ἐν ὄρε-
σιν, ἐν σπηλαίοις, ἐν σχισμοῖς πετρῶν· ἐπήγαγε τὸ
καθολικώτερον, ὅτι Πᾶντες οἱ κατοικοῦντες τὴν
οἰκουμένην ὅπως δῆποτε, ἵνα μηδεὶς ἀπολειφθεῖ
τῆς κλήσεως. Τὸ δὲ, Ἐνωτίσασθε, εἰ καὶ ταύτην
δοκᾷ τῷ, Ἀκούσατε, ἀλλ' ἔχει κατὰ τινα ἐπίτασιν τὸ
μὴ ἀπλῶς ἀκούειν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ οὖς βάλλειν τὸ
ἀκουόμενον.

Οἱ τε γηγενεῖς, καὶ οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. Ὁ
μέγας Βασιλεὺς γηγενεῖς μὲν λέγει τοὺς γῆνα πάντη
φρονούντας, καὶ περὶ τὴν γῆν ὄλω· ἐπισημένους·
υἱοὺς δὲ ἀνθρώπων, τοὺς λόγῳ κοσμουμένους· Ἰδὼν
γὰρ ἀνθρώπου τὸ λογικόν. Ὁ δὲ Χρυσόστομος, ἐτέ-
ρω· μετεχειρίσατο τὴν ἐξηγήσιν· φησὶ γάρ, ὅτι
συγκάλεισας ὁ Προφήτης ἅπαντας ἀπλῶς τοὺς ἀνθρώ-
πους, κατέστειλεν ἐκ προοιμίῳ, εἴ τις αὐτοῖς ἐντὶν
φυσίως κατ' ἀλλήλων, ὑπομνήσας, ὅτι πάντες ἐκ
γῆς εἰσιν, ἐξ ὕλης ἀτίμου· εἶτα ἵνα μὴ δόξαιεν ἐκ
γῆς καταρχὰς βλαστῆσαι, κατὰ τοὺς περὶ τῶν
σκαρτῶν μύθους τῶν Ἑλλήνων, ἐπήγαγε· Καὶ υἱοὶ D
τῶν ἀνθρώπων. Ἀκούσατε, φησὶν, οἱ ἀνθρώποι,
οἱ γηγενεῖς τε διὰ τὸν ἐκ γῆς πλασθέντα προπάτορα,
καὶ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, διὰ τὴν ἐκ συνουσίας εἰς τὸ
ἔξῃς γονήν.

Ἄκουσατε, φησὶν, οἱ ἀνθρώποι, οἱ γηγενεῖς τε διὰ τὸν ἐκ γῆς πλασθέντα προπάτορα,
καὶ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, διὰ τὴν ἐκ συνουσίας εἰς τὸ
ἔξῃς γονήν.

Ἐπιτοσαυτὸ πλοῦσιος καὶ πένης. Οὐ διαστέλλω,
φησὶ, πλοῦσιον ἀπὸ πένης· ὁμοτίμως γὰρ ἅπαν-

²⁰ Joan. x, 11.

Variæ unctiones.

(74) Cod. ἡμᾶς nos, pro quo Latinus Interpres legit ὑμᾶς vos.

Insidiantur. Per turres autem universalis Ecclesie
singulas Ecclesias intellige, quæ ubique locorum
Deo dicatæ sunt, quas etiam βάρεις, id est, domos
appellat: et in eis narrare illos jubet magna Dei
prodigia, atque eas etiam edocendas sibi partiri, et
ponere corda, hoc est, animum adhibere, ut vires ei
ac robur adjungerent, ut illa demum apte instructa
et perfecta, nurrerent etiam posteris divinas laudes,
utentes nimirum ministerio ac lingua fidelium qui
crediderunt.

Ipse pascet vos in sæcula. Ait enim: *Ego sum
pastor bonus* ²⁰.

In finem filii Core.
PSALMUS XLVIII.

Præsens psalmus de universali judicio tractat,
in quo finis erit præsentis sæculi, atque ideo *In
finem* inscribitur. Reliquum autem inscriptionis
clarum est ex iis quæ in præcedentibus declaravi-
mus.

Vers. 2. *Audite hæc, omnes gentes: auribus per-
cipite, omnes habitantes terram.* Ad auditionem ser-
monis sui excitat Propheta universam hominum
naturam. Et quoniam gentes diversarum natio-
num homines sunt, et differenti utuntur lingua
ac moribus (ex eis enim quidam in oppidis con-
gregati degunt, alii in agris, alii in vicis, nonnulli
socialem vitam repudiantes, in speluncis aut rupium
cavernis latitant), ut uno sermone in universum
omnes comprehenderet, addidit: *Omnes qui habi-
tatis terram, ubicunque gentium vestrum quispiam
sit, ne quis forte se non accessitum queratur.* Et
quod ait: *Auribus percipite,* idem est quod, *Audite,*
quamquam vehementiam quamdam indicet exaudi-
tionis.

Vers. 3. *Quique terrigenæ et filii hominum.* Ma-
gnus Basilius per terrigenas, homines intelligit ter-
rena sapientes, et mundanis rebus affectos: filios
autem hominum, eos qui rationem ducem sequuntur:
proprium enim hominis est, ut e ratione
omnia moderetur. Chrysostomus vero aliam expo-
sitionem tradidit dicens quod, cum Propheta om-
nes in universum homines convocaverit, in ipso
statim initio eos comprimit, si quis forte illis tumor,
aut elatio in proximos ovenisset. Hoc autem agit
dum in memoriam revocat, quod omnes e terra
ac vili materia prodire. Deinde ne illud quis for-
tassis putaret, quod homines a principio, e terra,
juxta Græcorum fabulas, pullulaverint, a quibus
traditur satus olim homines fuisse, atque ita a
terra productos, addidit: *Et filii hominum,* ac si
diceret: *Audite, homines, qui et terrigenæ estis, propter primum parentem de terra formatum, et
filii hominum, propter aliorum hominum generationem, quæ mutua coitione, sexuum copula, in
posterios emanavit.*

Simul in unum dives et pauper. Non distinguo,
inquit, divitem a paupere. Æque enim omnes ad-

vocat sanctus Spiritus. Animam enim tantum quaerit intelligentiæ compotem quam non divitiæ exhibent, sed timor Dei. Et quod dicit *Simul in unum*, idem est, quod *Una*, similiter.

VERS. 4. *Os meum loquetur sapientiam*. Auditores excitat ad attentionem, veluti qui de rebus non minimis tractaturus sit, sed de excelsis potius ac venerandis. Per sapientiam autem divina intelligit eloquia, quæ sapientia sunt referta.

Et meditatio cordis mei intelligentiam. Pollicetur se nihil temere, sed accurate omnia dicturum. Meditatio, inquit, cordis meis, hoc est, diligens et attenta mentis meæ consideratio, verba loquetur plenissima intelligentiæ, vel, loquetur verba, ad quæ percipienda multa erit opus intelligentia.

VERS. 5. *Inclinabo in parabolam aurem meam*. Sermonem habiturus ad vos, inclinabo vicissim aurem animæ meæ in parabolam, quæ a sancto mihi Spiritu suggeritur. Per parabolam vero hic ambiguum atque ænigmaticum sermonem intelligit. Sunt enim prophetica omnia ambigua admodum, propter occultos sensus obscuritate verborum velatos. Fidem enim sermoni suo etiam præstat his verbis, dum superæ ea sibi denotat inspirari.

Aperiam in Psalterio propositionem meam. Per propositionem sermonem intelligit, ad exhortationem atque utilitatem audientium propositum ac prolatum. Aperiam igitur, hoc est, manifestatio hunc sermonem meum, una cum Psalterii harmonia. Nam qui januam aperit, omnia manifestat, quæ intus sunt. Ex eo enim quod præcedit, denotavit id quod consequitur. Manifestaturus se autem ille ait cum harmonia et cantu, ut sermo suus jucundior sit. Juxta anagogen ille aperire dicitur propositionem suam in Psalterio, qui facit pariter et docet, cujus opera sermonibus congruunt. Ad melodiam enim Psalterii excitandam manibus opus est, per quas operandi facultas designatur.

VERS. 6. *Cur timebo in die mala?* Per interrogationem legenda sunt hæc verba. Vultis scire, inquit, cur mihi timendum sit in die futuri judicii? Hanc enim diem malam appellat, quemadmodum et alibi in psalmo xl [ibi: *In die mala liberabit eum Dominus*, ubi diximus]. Audite igitur causam timoris.

Iniquitas calcanei mei circumdabit me. Timeo, inquit, quia tunc iniquitas peccati mei, hoc est, quia peccatum meum circumdabit me. Calcaneum enim posuit pro deceptione: quemadmodum et alibi in commemorato psalmo xl [ibi: *Magnificavit adversum me supplantationem*] declaravimus. [Quod tamen ex lectione Græca melius percipitur, cum Græca dictio *πετρνισμδς*, hoc est, supplantatio, à πτδ τδς πτέρνδς, hoc est, a calcaneo deducatur.] Peccatum vero merito deceptio appellatur, quia sermonem, quo Propheta, dum se timere introduxit, alios caute admonuit timere a peccatis, cum iudicium Dei ejusmodi futurum sit, ut corruptum non possit.

VERS. 7. *Qui confidunt in potestate sua, et in multitudine divitiarum suarum gloriantur*. Subaudien-

τας καλεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ψυχὴν ἐπιζητοῦν συνιέναι δυναμένην, ἣν οὐ πλοῦτος, ἀλλὰ θεὸς φόβος χαρίζεται. Ἐπιτοῦτο δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ὁμοῦ, ὁμοίως.

Τὸ στόμα μου λαλήσει σοφίαν. Διεγείρει τοὺς ἀκροατὰς εἰς προσοχὴν, ὡς οὐχ ὑπὲρ προσκαιρῶν τινῶν πραγμάτων μέλλων εἶρεῖν, ἀλλὰ περὶ μεγάλων καὶ φοβερῶν. Σοφίαν δὲ λέγει τὰ σοφίας πεπληρωμένα λόγια.

Καὶ ἡ μελέτη τῆς καρδίας μου σύνεσις. Ἐνταῦθα κατατίθεται μὴ ἀπερισκέπτως εἶρεῖν, ἀλλ' ἐκ μελέτης. Λαλήσει γάρ, φησί, καὶ ἡ μελέτη τῆς καρδίας μου, τουτέστιν, ἀκριθῆς τοῦ νοῦς μου διάσκεψις, συνέσεως γέμοντα ῥήματα, ἣ συνέσεως δεδόμενα εἰς τὸ νοηθῆναι.

Κλινῶ εἰς παραβολὴν τὸ οὖς μου. Διαλεγόμενος πρὸς ὑμᾶς, φησί, κλινῶ ἐν μέρει τὸ οὖς τῆς ψυχῆς μου εἰς τὴν ἐνηγουμένην μοι παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος παραβολὴν· λέγει δὲ νῦν παραβολὴν τὰ αἰνίγματα· καὶ γὰρ αἰνιγματώδη τὰ προφητικά εἰσι, διὰ τὴν ἀσάφειαν τῶν κεκρυμμένων νοημάτων. Ἄξιοπιστίαν δὲ τοῖς ἑαυτοῦ λόγοις περιέβηκεν, ὡς ἔμπνεομένοις ἀνωθεν.

Ἀνοίξω ἐν ψαλτηρίῳ τὸ πρόβλημα μου. Πρόβλημα καλεῖ τὸν λόγον τὸν προβεβλημένον εἰς παραίνεσιν καὶ ὠφέλειαν τῶν ἀκρωμένων. Ἀνοίξω δὲ, τουτέστι, φανερώσω τὸν λόγον μου μετὰ μέλους ψαλτηρίου. Ὁ γὰρ ἀνοίγων θύραν φανεροὶ τὰ ἐνθόν. Ἐκ τοῦ προηγουμένου τοίνυν ἐδήλωσεν τὸ ἐπόμενον. Μετὰ μέλους δὲ ὀργανικοῦ, ἵνα γένηται ὁ λόγος ἰδύτερος. Ἀνοίγει δὲ ἐν ψαλτηρίῳ τὸ πρόβλημα αὐτοῦ ὁ ποιῶν καὶ διδάσκων, καὶ τὴν πρᾶξιν ἔχων τῷ λόγῳ σύμφωνον. Τὸ γὰρ μέλος τοῦ ψαλτηρίου διὰ χειρῶν ἀπαρτίζεται· τῆς πρακτικῆς δὲ σύμβολον αἱ χεῖρες.

Ἰρατὶ φοβοῦμαι ἐν ἡμέρᾳ πονηρᾷ; Κατ' ἐρώτησιν ἀναγνωστέον· Βούλεσθέ με μαθεῖν διατὶ φοβοῦμαι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως; ταύτην γὰρ λέγει πονηρὰν, ὡς ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ τοῦ μ' ψαλμοῦ προαποδεδώκαμεν· λοιπὸν οὖν ἀκούσατε.

Ἡ ἀνομία τῆς πτέρνης μου κυκλώσει με. Φοβοῦμαι, ἔτι κυκλώσει με τότε ἡ ἀνομία τῆς ἁμαρτίας μου, τουτέστι, ἡ ἁμαρτία μου, κατὰ περιφρασιν. Πτέρνα μὲν γὰρ ἡ ἀπάτη, ὡς ἐν τῷ δηλωθέντι ψαλμῷ προείπομεν. Ἀπάτη δὲ, ἡ ἁμαρτία, ὡς ἀπατώσα τὸν ἁμαρτάνοντα. Εἶδες σοφὸν λόγον καὶ συνετὸν, ἕως διὰ τοῦ εἰσαγαγεῖν ἑαυτὸν φοβούμενον, παρήλασε φοβεῖσθαι τὴν ἁμαρτίαν, διδάξας ἅμα, καὶ ὅτι κρίσις ἔσται ἀδόκαστος.

peccantem ipsum decipit. Vidisti sapientia plenum sermonem, quo Propheta, dum se timere introduxit, alios caute admonuit timere a peccatis, cum iudicium Dei ejusmodi futurum sit, ut corruptum non possit.

Οἱ πεποιθότες ἐπὶ τῇ δυνάμει αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τῷ πλῆθει τοῦ πλοῦτου αὐτῶν καυχώμενοι. Πρῶ-

υπακουσιέων τῶ, Ἀκούσατε. Δυνατοὺς δὲ λέγει ἅ
νῦν, οὐ τοὺς ἐν ἔργῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν λόγῳ·
καὶ τοὺς πλουσίους, οὐ τοὺς ἐν χρήμασι μόνον, ἀλλὰ
καὶ τοὺς ἐν λογικοῖς θεωρήμασι. Καλέσας δὲ τούτους

ιδίᾳ, φησὶν·
tantum, quæ in pecuniis, aut aliis fortunæ bonis consistunt, sed eas etiam quæ ad doctrinam et philosophiæ studia pertinent. His igitur ita sigillatim convocatis, sermonem prosequitur, dicens :

Ἀδελφός οὐ λυτροῦται, λυτρώσεται ἄνθρωπος ;
Ἐκεῖ, φησὶν, οὐδὲ ἀδελφός δύναται λυτρώσασθαι τῆς
κολάσεως, ὁ φύσει φιλάτος· ἢ γὰρ ἰσχύς καὶ τὰ χρήμα-
τα οὐ συνδιαβαίνουσι. Καὶ εἰ ἀδελφός οὐ λυτροῦται,
λυτρώσεται ἄνθρωπος ; τὸ μὲν γὰρ, Ἀδελφός οὐ λυ-
τροῦται, κατὰ ἀπόφασιν ἀναγνωσιέων· τὸ δὲ λυτρώ-
σεται ἄνθρωπος, κατὰ ἐρώτησιν, μετὰ βεβήθητος.
Λοιπὸν οὖν οὐκ ἔστιν ἐκεῖ λύτρωσις, ἀλλ' ἐνταῦθα
χρηδιὰ μετένοιον ἑαυτὸν τινα λυτροῦσθαι. Φησὶ γὰρ
ἢ Γραφή· Ἐὰν ἀραστῆ Νῶε καὶ Ἰὼβ καὶ Δαυιδ, ἢ
υἱοὺς αὐτῶν καὶ θυγατέρας οὐ μὴ ρύσσονται.

presenti vita pœnitentiæ lacrymis tantum venia impetrari possit. Aut enim alibi Scriptura : Si surrexerint
Noe, Job, et Daniel, filios suos et filias suas non liberabunt.

Οὐ δώσει τῷ Θεῷ ἐξίλασμα ἑαυτοῦ. Οὐτε ὁ
ἀδελφός, οὐτε ὁ ξένος δώσει ἐκεῖ ἐξίλασμα, ἦγουν
λύτρον ἑαυτοῦ, κολάσει καὶ αὐτὸς ὧν ὑπεύθυνος.

Καὶ τὴν τιμὴν τῆς λυτρώσεως τῆς ψυχῆς αὐ-
τοῦ. Καὶ οὐ δώσει τὴν τιμὴν, ἦγουν ἐξώνησιν τῆς
ἐλευθερίας αὐτοῦ τῆς ψυχῆς· ψυχῆς γὰρ ἀνθρωπίνης
οὐδ' ὁ κόσμος ὅλος ἀντάξιός· ἐπεὶ καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν
μέλλων λυτροῦσθαι τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, αἰχμα-
λωτισθεῖσαν ὑπὸ τοῦ διαβόλου, ὡ γῆν ἔδωκεν, οὐ
θάλασσαν, οὐ κόσμον, ἀλλὰ τὸ ἑαυτοῦ τίμιον αἷμα.

Ποῖον οὖν εὐρήσει τις ἐκεῖ λύτρον ἀξίον ; Ὅρα καὶ
σοφὰ ῥήματα, καὶ συνετὰ, καὶ αἰνιγματώδη.

Quamnam igitur redemptionem illic quispiam idoneam invenire poterit ? Tu vero ipsa etiam Pro-
phetæ verba considera, quamvis suboscurore verbis sapientiam reconditam habeant.
Ἐκοπίασεν εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ζήσεται εἰς τέ-
λος. Καθαψάμενος τῶν ἀμετανοήτων, τρέπεται καὶ
πρὸς τοὺς μετανοοῦντας, καὶ κληρονομεῖ τὸν κόπον
τῆς μετανοίας ταῖς ἐλπίσι τοῦ μέλλοντος. Καὶ ἐκο-
πίασε, φησὶν, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦτον ὁ μετανοῶν, καὶ
λοιπὸν ζήσεται διαπαντός· τοῦτο γὰρ τὸ, Ζήσεται
εἰς τέλος. Ζωὴν δὲ λέγει τὴν κυρίως καὶ ἀπονῶν·
ἢ γὰρ ἐνταῦθα, καταχρηστικῶς, ὡς παραδίδοται (75).
Τέλος δὲ νοήσεις καὶ τὸν μέλλοντα αἰῶνα· τέλος γὰρ
ἐκεῖνος τοῦ παρόντος.

Οὐκ ὀφθαί καταφθορὰν, δεαρ ἰδῆ σοφοὺς ἀπο-
θνήσκοντας. Ὁ τοιοῦτος πεπληροφορημένος περὶ
τῆς μελλούσης κρίσεως, ὅταν ἰδῆ τοὺς σοφοὺς τὰ
θεῖα, ἦτοι τοὺς ἐναρέτους ἀποθνήσκοντας, οὐ δόξει
βλέπειν καταφθορὰν εἰς τὸ μηκέτ' εἶναι, ἀλλ' ἐναλ-
λαγὴν ἀπὸ φθορᾶς εἰς ἀφθορᾶσαν. Ἡ καὶ ὅταν ἰδῆ
τοὺς σοφοὺς τὰ μάταια ἀποθνήσκοντας, οὐ δόξει βλέ-
πειν καταφθορὰν σώματος ὁμοῦ καὶ ψυχῆς, ὡς αὐτοὶ

dum est, hoc in loco, verbum, *Auscultate*. Po-
testatis autem nomen large intelligendum est,
ita ut non tantum ad eos dirigatur sermo, qui in
operibus, sed ad eos etiam qui in sermone
potentes sunt. Simili modo divitias dicit, non eas
potentes sunt. Simili modo divitias dicit, non eas
convocatis, sermonem prosequitur, dicens :

VERS. 8. *Frater non redimit, redimet homo ?*
Illic, inquit, neque ipse etiam frater redimere fra-
trem potest a supplicio, frater, inquam, qui san-
guine nobis conjunctissimus est : vires enim et
divitiæ illuc nobiscum pariter non descendent :
quod si frater non redimit, quo pacto alienus homo
redemerit ? Hujus autem versiculi verba divisim
legenda sunt, ita ut absolute et cum determina-
tione dicatur : *Frater non redimit ;* et puncto facto,
Redimet homo ? Interrogative enuntiendo. Restat
igitur, ut nulla illic speranda sit redemptio : cum in
presenti vita pœnitentiæ lacrymis tantum venia impetrari possit. Aut enim alibi Scriptura : Si surrexerint
Noe, Job, et Daniel, filios suos et filias suas non liberabunt.

Non dabit Deo placationem sui. Nec frater, inquit,
nec extraneus quis, illic dare poterit placationem,
hoc est, redemptionem sui ipsius : cum ipse po-
tius pœnas pariter daturus sit, utpote peccatis
obnoxius.

VERS. 9, 10. *Et pretium redemptionis animæ suæ.*
Et non dabit pretium redemptionis, hoc est, non
dabit redemptionem pro libertate animæ suæ, cum
pro unius hominis anima universus etiam orbis
sufficiens pretium non sit : quippe cum Salvator
noster, hominum animas a sævo dæmone in capti-
vitatē actas redempturus, terram non dederit,
non mare, non ipsum denique orbem, sed suum
pro nobis pretiosissimum sanguinem effuderit.

Et laboravi in sæculum, et vivet in finem. Cum
pupugerit Propheta eos qui pœnitentiam non eger-
unt in præsentī vita, nunc ad pœnitentes conver-
titur, et futurorum spe, pœnitentiæ molestias con-
solatur. Et laboravit, inquit, in sæculum hoc præ-
sens, ille nimirum qui pœnitentiam agit : et dein-
ceps etiam vivet perpetuo. Hoc enim significant
verba illa : *Vivet in finem.* Vitam autem eam dicit,
quæ proprie vita est, et sine labore. Ista enim
præsens improprie vita dicitur, ut alibi tradidimus :
per finem vero futurum sæculum intellige, quo
præsens sæculum terminatur.

VERS. 11. *Non videbit corruptionem, cum viderit
sapientes morientes.* Hujusmodi homo, qui de
futuro judicio certus est, cum viderit sapientes
viros ac virtute præditos mori, non existimabit
se corruptionem eorum videre, eam dico corruptio-
nem, qua amplius futuri non sunt : quinimo arbi-
trabitur se immutationem videre a fragili hac et ca-
duca vita ad stabilem quamdam et incorruptam. Vel

Variæ lectiones.

(75) ΑΙ. προπαραδεδώκαμεν.

aliter : Cum viderit sapientes mori, ac falsis hujus mundi bonis privari, non arbitrabitur animam pariter exstingui cum corpore, quemadmodum viventes homines mortem esse desinuerunt : quinimo demigrationem esse censebit, et latum quemdam accessum ad vitam jucundiozem. Hæc autem ad magis simplicem psalmi intelligentiam dicta sunt. Magnus vero Basilius juxta analogen hæc dicta exponens, ait, quod verba illa : *Redimet homo*, et quæ sequuntur, de Christo prænuntiata sunt. Quia enim captivi olim sub dæmonis detinebamur imperio, admonet nos beatus David, quod nullus frater, hoc est, nullus propheta, ab hujusmodi nos poterit captivitate liberare. Fratres enim nobis esse dicuntur prophete, quia propter nos venerunt, et quia ejusdem nobiscum sunt naturæ. Et dum hoc admonet, illud pariter prædicit, quod homo, hoc est, quod Christus, qui verus ac perfectus est homo, quemadmodum et verus ac perfectus Deus, redimet nos. Verus enim ac perfectus homo vere tantum dici potest Christus, quia solus ipse humanitatis dignitatem a Deo homini datam integram atque immaculatam servavit. Merito igitur proprie homo dicitur, et ille solus est, qui non dabit Deo placationem sui, neque pretium redemptionis animæ suæ. *Peccatum enim non fecit* ⁸¹; pro nobis igitur, et non pro se ipso placationem dedit proprium sanguinem. Qui etiam laboravit in præsentī sæculo, quando nimirum ex itinere fatigatus sedit super fontem; et qui non videbit corruptionem, quando cæteri morientur. *Neque enim, inquit, dabis sanctum tuum videre corruptionem* ⁸².

Simul insipiens et stultus peribunt. Hi pariter, inquit, diem suum obibunt, et segregabuntur ab iis, qui salvandi sunt. Insipiens autem est qui-
C *cuique Deum non novit, juxta illud : Dixit insipiens in corde suo : Non est Deus* ⁸³. Est stultus ille, qui Deum quidem novit, sed terrenis tamen rebus affixus a cælestibus animum avocavit.

Vers. 12. Et relinquent alienis divitias suas. Repente enim mortui alii divitias relinquent, quas multo sibi labore paraverant.

Et sepulcra eorum domus illorum in sæculum. Ipsi quidem magnificas sibi domos extruxere, quas cum alii possideant [eis nimirum mortuis] restat ut eorum sepulcra domorum eis vicem præbeant, per totum hoc præsentis vitæ sæculum.

Tabernacula eorum in generationem et generationem. Rursum eandem repetit sententiam, et inane eorum consilium magis ac magis carpit. Erant
D enim illis, inquit, eorum sepulcra pro tabernaculis.

Invocaverunt nomina sua in terris suis. Considera aliud pravitalis genus. Inanis etenim gloriæ cupiditate ducti, certis locis nomina sua indidere, perpetuam inde memoriam aucupantes. Byzantium siquidem a Byzante denominatum est, Diogenianus ager a Diogeniano, Hermonium theatrum ab Hermone, et sic alia complura loca, cum tamen

ζώντες ὀρίζονται (7ii) τὸν θάνατον, ἀλλὰ μετοικίαν εἰς κόσμον ἕτερον. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν κατὰ τὴν ἀπλοσύτην ἐξηγήσιν. Ὁ δὲ μέγας Βασιλεῖος ἀνάγων τὰ βιβλία, φησὶν, ὅτι τὸ *λυτρώσθαι ἄνθρωπος*, καὶ τὰ ἐξῆς, περὶ τοῦ Χριστοῦ προεφητεύθησαν· ἐπεὶ γὰρ ἠμαλωτισθῆμεν πάλαι τῷ διαβόλῳ, προεῖπεν ὁ Δαβὶδ, ὅτι ἀδελφοὶ οὐ λυτρώσονται τοὺς αἰχμαλωτισθέντας, τοῦτέστι προφήτης· ἀδελφοὶ γὰρ ἡμῶν οἱ δι' ἡμᾶς ἐλθόντες προφήται, τῆς αὐτῆς ὄντες φύσεως· λοιπὸν λυτρώσεται ἄνθρωπος, τοῦτέστιν ὁ Χριστὸς, ὁ τέλειος ἄνθρωπος, ὡς καὶ τέλειος Θεὸς, ὁ φυλάξας ἀκέραιον τὸ τῆς ἀνθρωπότητος ἀξίωμα, καὶ διὰ τοῦτο κυρίως ἄνθρωπος· ὃς οὐ δώσει τῷ Θεῷ ἐξέλασμα ἑαυτοῦ, οὐδὲ τὴν τιμὴν τῆς λυτρώσεως τῆς ψυχῆς αὐτοῦ· Ἄμαρτιαν γὰρ, φησὶν, οὐκ ἐποίησεν· ὑπὲρ ἡμῶν οὖν, καὶ οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ εἰδωκεν ἐξέλασμα τὸ οἰκεῖον αἷμα. Ὅς καὶ ἐκοπίασεν ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι, ἠλίκα κακοπιακῶς ἐκ τῆς ἰδοικηρίας, ἐκάθισεν ἐπὶ τῆς πηγῆς· ὃς οὐκ ὀφθαί καταφορῶν, ὅταν οἱ λοιποὶ ἀποθνήσκωσιν. Ὁ δὲ γὰρ δώσεις, φησὶ, τὸν δῶδόν σου ἰδεῖν διαφθορᾶν.

Ἐπιτοαυτὸ ἄφρων καὶ ἄνους ἀπολοῦνται. Ὅμοιως ἀφανισθήσονται ἀπὸ γῆς καὶ τῆς μερίδος τῶν σωζομένων, καὶ ὁ ἄφρων, ἦτοι ὁ μὴ εἰδῶς τὸν ὄντως Θεόν· *Ἐλεπε γὰρ, φησὶν, ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι Θεός· καὶ ὁ ἄνους, ἤγουν ὁ εἰδῶς μὲν τὸν Θεόν, ἐπὶ τὰ γήινα δὲ μόνον ἐπτοημένος, καὶ μηδὲν οὐράνιον ἐνοῶν.*

Καὶ καταλείψουσι ἀλλοτρίους τὸν πλοῦτον αὐτῶν. Αἰφύδην ἀποθανόντες, ἔν πόνῳ πολλῷ συνέλεξαν.

Οἱ τάφοι αὐτῶν, οἰκίαι αὐτῶν εἰς τὸν αἰῶνα. Αὐτοὶ μὲν οἴκους πολυτελεῖς ἑαυτοῖς κατασκευάσαν, ἀλλὰ τούτους ἄλλων λαθόντων, αὐτοῖς οἴκοι ἔσονται δι' ὅλου τοῦ παρόντος αἰῶνος οἱ τάφοι αὐτῶν.

Σκηνώματα αὐτῶν, εἰς γερσᾶν καὶ γερσᾶν. Τὸ αὐτὸ πάλιν φησὶ, πλέον διασύρων τὴν τούτων κακοβουλῶν. Ἔσονται γὰρ, φησὶν, οἱ τάφοι αὐτῶν σκηνώματα αὐτῶν.

Ἐπεκαλέσαντο τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐπὶ τῶν γαιῶν. Ὅρα καὶ ἕτερον εἶδος μοχθηρίας· ὑπὲρ γὰρ φιλοδοξίας ἐπωνόμασαν τὰ ὀνόματα αὐτῶν, ἐπὶ τῶν χωρίων, εἰς μνήμην ἀνέκλυτον (77). Τὸ μὲν οὖν Βυζάντιον, ἀπὸ Βύζαντος, ἐπωνόμασαι· ὁ δὲ Διογενισινὸς ἀγρὸς, ἀπὸ Διογενιανοῦ· τὸ δὲ Ἐρμῶνιον θέατρον, ἀπὸ Ἐρμῶνος, καὶ εἰ τι τοιοῦτον,

⁸¹ I Petr. II, 22. ⁸² Psal. XV, 10. ⁸³ Psal. LV, 1.

Varia lectiones.

(76) Al. ὀρίζοντας.

(77) Al. ἀνέκλειπτον.

δῖον μὴ τοῦ ὀνόματος; ἀλλὰ τῆς ψυχῆς ποιήσασθαι ἅ
ἐπιμέλειαν

Καὶ ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὢν, οὐ συνήκεν. Ἐν
τιμῇ ὢν, οἷα μόνος κατ' εἰκόνα Θεοῦ δημιουργηθεὶς,
οὐ συνήκε τὸ οικεῖον ἀξίωμα, ἀλλ' ἀφελὲς μιμεῖσθαι
τὸ ἀρχέτυπον, ὅρα τί πεποίηκε.

Παρασυνεβλήθη τοῖς κτήεσι τοῖς ἀνόητοις,
καὶ ὁμοιώθη αὐτοῖς. Παρασυνεβλήθη, ἀντὶ τοῦ,
συνετάγη· λόγῳ γὰρ τιμηθεὶς, καὶ τούτῳ τῶν ἀλό-
γων ἀρχειν κελευσθεὶς, συνέταξεν ἑαυτὸν τοῖς κτή-
νεσιν, ὅσον εἰς ἀλογίαν, οἷα μὴ λογιστέον· τὰ οὐ-
ράνια, ἀλλὰ περὶ μόνον τὰ γερὰ στρεφόμενος, καὶ
δίκεν ἀλόγων ἐπὶ τὰ πάθη φερόμενος, ὁσάκις ἂν ἡ
ἐπιθυμία, ἢ θυμὸς κινήσῃ, καὶ τὸ τῆς σαρκὸς ἡδὺ
πᾶσι τρόποις μεταδιώκων. Κτήνη δὲ ἀπλῶς πάντα
καλεῖ τὰ ἄλογα.

partum; sine immoderata ventris allexit ingluvies, nullum adhibuit modum: et ita demum libidine
aclus est, ut brutorum omnium insaniam excesserit. Per pecora autem in universum omnia in-
telligit animantia.

Αὕτη ἡ ὁδὸς αὐτῶν, σκάνδαλον αὐτοῖς. Ἡ
πρὸς τὰ κτήνη ὁμοίωσις ἐμπόδιον αὐτοῖς, καὶ βλάβη
μεγάλη.

Καὶ μετὰ ταῦτα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν εὐδοκί-
σουσι. Καὶ μεθ' ὁμοιοῦνται τοῖς κτήνεσιν οἱ τοιοῦ-
τοι, πρᾶξαντες τὰ φαῦλα, καὶ διὰ στόματος ἀρ-
σθήσονται τοῖς πεπραγμένοις· τοῦτο γὰρ τὸ Εὐδο-
κίησουσιν ἐνταῦθα σημαίνει· ὃ καὶ μᾶλλον κατηγο-
ρίας ἄξιον, ὅτι οὐ μόνον πράττουσι τὸ κακὸν, ἀλλὰ
καὶ λόγῳ τοῦτο σεμνύνουσιν,

Ὡς πρόβατα ἐν ᾗδῃ ἔθετο. Λοιπὸν ὁ Θεὸς τοὺς
τοιούτους ἔθετο ἐν ᾗδῃ, ὡς πρόβατα, τουτέστιν, ὡς
ἀλόγους γενομένους, ἢ ὡς μὴ δυναμένους ἑαυτοῖς
βοηθῆσαι, ἢ προχείρους εἰς σφαγὴν.

Θάνατος ποιμανεῖ αὐτούς. Πρόβατα εἰπὼν,
προσέθεκε καὶ ποιμένα, φυλάξας τὴν τοῦ λόγου
τροπὴν. Θάνατον δὲ λέγει, τὴν τιμωρίαν· οὐδὲ γὰρ
ἀναιρεθέντες, τῆς τιμωρίας ἀπαλλαγῆσονται· Ποι-
μανεῖ δὲ, ἀντὶ τοῦ, ρυθμίσει· χρὴ δὲ γινώσκειν, ὡς
εἰωθεν ἡ ἱεράφη θάνατον ψυχῆς καὶ ἀπώλειαν ψυ-
χῆς, τὴν τιμωρίαν λέγειν.

Καὶ κατακυριεύσουσιν αὐτῶν οἱ εὐθεῖς τῷ
πρωτῷ. Τῷ πρωτῷ μὲν, ἀντὶ, ταχέως· Κατακυριεύ-
σουσι δὲ, ἀντὶ τοῦ, κρείττους ἔσονται. Λέγει δὲ, ὅτι
ὀρθῶς βιοῦντες οἱ ἐνάρετοι, ταχέως κρείττους τῶν
τοιοῦτων ἔσονται, καίτοι πένητες ὄντες· καὶ οὐκ ἐκεῖ
μόνον, ἔνθα οἱ στέφανοι, ἀλλὰ κἀνταῦθα σκεπόμενοι
παρὰ Θεοῦ, καὶ τιμώμενοι παρὰ ἀνθρώπων, καὶ
μὴ ἡττώμενοι τῆς πονηρίας αὐτῶν. Ὅρα γὰρ τὸν
Ἰωσήφ, ὃς ἐν δουλείᾳ ὢν, κρείττων γέγονε τῆς αὐ-
τοῦ δεσποίνης.

Καὶ ἡ βοήθεια αὐτῶν παλαιωθήσεται ἐν τῷ

A eos magis oportuisset non inanium nominum, sed
animarum suarum fuisse sollicitos.

VERS. 13. Et homo, cum in honore esset, non intellexit. Cum esset homo in honore veluti qui solus ad Deum imaginem creatus sit, non intellexit quanta insignitus fuerit gloria, sed illud negligens æmulari exemplar, ad cuius imaginem factus fuerat, quorsum abierit spectata.

Comparatus est pecoribus insipientibus, et similis factus est illis. — Comparatus est, hoc est, Collocatus cum illis. Nam cum ratione a Deo donatus esset, imperatumque ei fuisset ut rationis sceptro usus brutis omnibus dominaretur, ipse abjectis proprii regni insignibus sese inter pecora constituit. Nam et considerationem omnem de rebus cælestibus animo exiit, et irrationabilem animæ partem sibi dominam statuens, circa vilia ac terrena versa us, brutorum instar, cupiditates sectatus est; et sive ira impulit, belluino furori

partem sibi dominam statuens, circa vilia ac terrena versa us, brutorum instar, cupiditates sectatus est; et sive ira impulit, belluino furori

VERS. 14. Hæc via eorum scandalum ipsis. Hæc, inquit, similitudo, qua pecorum ac brutorum desideria et mores referunt, magno illis impedimento est, et damno ad profectum virtutis.

Et post hæc in ore suo complacent. Et postquam perverse agendo similes facti sunt pecoribus, illud etiam mali addiderunt, ut proprio ore de commissis a se delictis gloriantur. Hoc enim sibi vult, quod ait: In ore suo complacent, quod certe graviore damnatione dignum est, cum non ipsi solum mala agant, sed proprio etiam sermone ea prædicent et extollant.

VERS. 15. Sicut oves in inferno posuit. Cæterum Deus illos ut oves in infernum intrusit, cum scilicet irrationales facti sint, et sibi ipsis auxilium esse non possint. Vel, oves ideo eos appellavit, tanquam cruciatui ac neci expositos.

Mors pascet eos. Cum oves dixerit, addidit, quinam esset futurus pastor, similitudinem seu translationem servans; per mortem autem supplicium intelligit. Numquam enim a pænis absolventur, qui ita mortui sunt. Pascet autem eos, hoc est, eos castigabit. Illud autem scire oportet, quod per animæ mortem et per animæ perditionem solet Scriptura supplicia ac pœnas animæ significare.

Et dominabuntur eorum recti in matutino. In matutino dicit pro, cito. Dominabuntur autem, hoc est, potentiores erunt. Sensus est igitur, quod qui recte vixerint, et virtute præstiterint, cito illis erunt potentiores: neque illic tantum, ubi virtutis laurea reposita est, sed in hac etiam vita. Quia et a divino protegentur auxilio, et summo honore conspicui illis etiam videbuntur, a quorum perversitate superari non poterunt. Exemplo tibi sit beatus Joseph, qui cum in servitute esset, impudica domina potentior factus est et gloriosior.

Et auxilium eorum veterascet in Inferno. Veteras-

cet. hoc est, Prorsus fiet inutile. Nam quod vultustum est, inutile esse censetur : quod autem utile non est, quasi jam non sit, abjicitur. Confidebant illi, inquit, in divitiarum atque amicorum copia : quæ in inferno aut inutilis erit. Illic enim huiusmodi non admittuntur auxilia.

A gloria sua expulsi sunt. Non hæc tantum eis acciderunt, quia brutis se similes reddidere, verum et propriam amiserunt gloriam, ob quam ipsi periere. Summo enim studio tenebantur, ut memoriam sibi laudis pararent. Neque modo hanc amiserunt, sed et insuper ignominia tantum ac probris celebrem illam reliquerunt.

VERS. 16. *Veruntamen Deus redimet animam meam de manu inferni, cum acceperit me.* Hæc de Chrisi incarnatione prædicta sunt et de animarum liberatione, quæ tunc in inferno erant. Redimet, inquit, animam meam, quando per incarnationem me sibi in domicilium acceperit.

VERS. 17, 18. *Ne timueris cum dives factus fuerit homo, aut cum multiplicata fuerit gloria domus ejus, quoniam, cum interierit, non sumet omnia, neque descendet cum eo gloria ejus.* De iniusto homine sermonem habet [tametsi simpliciter de homine loqui videatur]. Ne formides, inquit, aut cogites quod humana Deus non aspiciat. Nihil enim eorum descendet cum illo in Infernum : sed nudus abibit relictis omnibus. Gloriam autem domus, magnificentiam seu fastum appellat et vivendi superbiam. Vel aliter : *Gloria domus ipsius, domus sunt ornamenta, ut porticus, deambulationes, aurata tecta, pavementum, animalia illic lapillis distincta, prata, horti, servorum greges, sumptuosa supellex, et vasa, aut si quid aliud ejusmodi est. Gloria autem corporis, fortitudo est, pulchritudo, et proceritas. Gloria vero animæ, sola virtus. Restat igitur, ut verba illa Prophetæ : Omnis gloria hominis, sicut herba, vel sicut flos herbæ, de corporis gloria dicta esse intelligantur.*

VERS. 19. *Quoniam anima ejus in vita ipsius benedicetur.* Ipse enim dum vixerit beatus dicetur, et laudabitur ab iis, qui ignorant, quænam sit vera vitæ beatitudo. Nam ubi mortuus fuerit, contraria prorsus patietur.

Confitebitur tibi cum bene feceris ei. Verba hæc ad pauperem dicta sunt. Ubi, inquit, bona, hoc est, grata ei feceris, tunc tantum tibi aget gratias. Nam postmodum despiciet atque contemnet, tametsi in omni virtutum genere profeceris. Dicere etiam possumus, quod hæc verba per Prophetam ad Deum de iniusto homine dicta sint, ac si diceret : Quoties pravo huic homini beneficium aliquod contuleris, tunc gratias tibi aget : verum si quæ illi calamitates obvenierint, ad blasphemias et maledicta confugiet : non sic autem justus, sed benedicet Dominum in omni tempore.

ἄδη. — Παλαιωθήσεται, ἀντὶ τοῦ, ἀχρηστος ἔσται, τουτέστιν, οὐκ ἔσται. Τὸ μὲν γὰρ παλαιὸν, ἀχρηστον· τὸ δ' ἀχρηστον, ἤδη μὴ ἔν. Ἐθάβρησαν, φησί, τῇ βοήθειᾳ τοῦ πλουτοῦ καὶ τῶν φίλων, ἦτις ἐν τῷ ἄδη οὐ χρῆσιμεύσει, διότι οὐκ ἔστι συνδραβαίνουσα.

Ἐκ τῆς δόξης αὐτῶν ἐξώσθησαν. Καὶ οὐ ταῦτα πεπόνθησιν ἐλθμενοι τὴν ἀλογίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν δόξαν ἀπώλεσαν, δι' ἣν ἄρα καὶ ἀπύλοντο. Ἐσπούδασαν μὲν γὰρ μνημῆν ἐπαίνου καταλιπεῖν ἑαυτοῖς· ἀπέβαλον δὲ καὶ ταύτην, ἣ ἀμαυρωθεῖσαν, ἦ καὶ εἰς ψόγον ἀντιπεριχωρήσασαν.

Πλὴν ὁ Θεὸς λυτρώσεται τὴν ψυχὴν μου ἐκ χειρὸς ἄδου, ὅταν λαμβάνῃ με. Προφητεία τοῦτο· περὶ τε τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν ἐν ἄδη ψυχῶν. Λυτρώσεται, φησί, τὴν ψυχὴν μου, ὅταν λαμβάνῃ με οἶκον ἑαυτῷ διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως.

Μὴ φοβῶ, ὅταν πλουτήσῃ ἄνθρωπος, ἢ ὅταν πληθυνθῇ ἡ δόξα τοῦ οἴκου αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἐν τῷ ἀποθνήσκειν αὐτὸν λήψεται τὰ πάντα, οὐδὲ συγκαταθήσεται αὐτῷ ἡ δόξα αὐτοῦ. Ἄνθρωπον ἐνταῦθα λέγει, τὸν ἀδικόν. Μὴ ποιεθῆς, φησί, ὡς μὴ ἐφορῶντος τοῦ Θεοῦ τὰ ἀνθρώπινα· οὐδὲν γὰρ τούτων συγκαταθήσεται αὐτῷ εἰς ἄδην, ἀλλὰ γυμνὸς πάντων ἀπελεύσεται. Δόξαν δὲ εἰπὼν, λέγει τὴν μεγαλωσύνην, τὸν ὄγκον, τὴν περιφάνειαν. (78) Ἡ δόξα τοῦ οἴκου αὐτοῦ· δόξα μὲν οἴκου, στοὰ, περιπατοί, χρυσοὺς δροφος, ἑδαφος, ζῶα φησί· διγνησμένα, λειμῶνες, παράδεισοι, ἀνδραπόδων ἀγέλαι, πολυτελῆ ἐπιπλά, καὶ σκεύη, καὶ εἰ τι τοιοῦτον· δόξα δὲ σώματος μὲν ἀνθρώπου, ῥώμη, καὶ κάλλος, καὶ μέγεθος, καὶ τὰ τοιαῦτα· δόξα δὲ ψυχῆς, μόνον ἡ ἀρετὴ· λοιπὸν οὖν τὴν Πᾶσα δόξα ἀνθρώπου, ὡς χόρτος, ἢ ὡς ἄνθος χόρτου, περὶ τῆς σωματικῆς νοοῦμεν εἰρησθαι δόξης.

Ὅτι ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ ἐβλογήθησεται. Καὶ γὰρ αὐτὸς ἕως ἀν ζῆ, μακαρίζεται, εὐφημούμενος παρὰ τῶν ἀγνοούντων, τίς ἢ μακαρία ζωὴ· τελευτήσας δὲ, τάναντία πείσεται.

Ἐξομολογήσεται σοι, ὅταν ἀγαθῶν αὐτῷ. Πρὸς τὸν πάντη ὁ λόγος, ὅτι Ὅταν ἀγαθὰ, τουτέστιν, εὐάρεστα ποιήσῃ αὐτῷ, τότε μόνον εὐχαριστήσῃ σοι· τὸ δ' ἐξῆς, καταφρονήσῃ, καὶ ὑπερόψεται, εἰ καὶ κατορθώσῃς ἅπασαν ἀρετὴν. Ἡ καὶ πρὸς τὸν Θεὸν εἴρηται ταῦτα, ὅτι Ὅταν ἀγαθοποιήσῃ αὐτῷ, εὐχαριστήσῃ· ὅταν δὲ συντύχη λύπαις, βλασφημήσῃ· ὁ δὲ δίκαιος ἐβλόγησῃ τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ.

Variæ lectiones.

(78) Hæc usque ad Commentarii finem in alio Cod. desiderantur.

Εισαλεύσεται ἕως γενεᾶς πατέρων αὐτοῦ. Ἀποθανὼν, εισαλεύσεται εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς· ἕως τοῦ ἄδου, ὅπου ἐστὶν ἡ γενεὰ τῶν πατέρων αὐτοῦ.

Ἔως αἰῶνος οὐκ ὄψεται φῶς. Ἔως ἐστὶν αἰὼν. ἀεὶ δὲ ἐστὶν αἰὼν. Αἰωνίως οὖν οὐκ ὄψεται φῶς, εἰς σκότος παραπαμφθεις.

Καὶ ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὦν, οὐ συνῆκε· παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὁμοιωθῆ αὐτοῖς. Σχετιάζει πάλιν, ὅτι καὶ ὁ ἄνθρωπος ὁ βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους ἐλαττωθεὶς, περὶ οὗ φησὶν ὁ Σολομών· Μέγα ἄνθρωπος καὶ τιμιὸν ἄνθρω ἐλετήμων, παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις.

Ψαλμὸς τῷ Ἀσάφ.

ΨΑΛΜΟΣ ΜΒ΄.

Καὶ περὶ τῆς Τοῦ Ἀσάφ ἐπιγραφῆς ἐν προοιμίῳ τῆς βίβλου τῶν Ψαλμῶν διελάβομεν, καὶ περιττοὺν ἔγγυμαι περὶ αὐτοῦ παλιλογεῖν· εὐλόγως δὲ οὕτως ὁ ψαλμὸς ἀκολουθεῖ τῷ πρὸ αὐτοῦ· καὶ γὰρ καὶ ἐν τούτῳ διαμαρτυρία καὶ ἔλεγχος· πλὴν ἐν ἐκείνῳ μὲν πᾶσα φύσις ἀνθρώπων συγκαλεῖται πρὸς ἀκρόασιν· ἐνταῦθα δὲ, ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ· Προσκαλεσεται γὰρ τὸν οὐρανὸν ἄνω, καὶ τὴν γῆν· Ἐν ἐκείνῳ μὲν ἀπλῶς πᾶς ποιηρῶς βίῳν κατηγορεῖται· ἐν τούτῳ δὲ οἱ Ἰουδαῖοι ἐλέγχονται. Καὶ ἄλλος δὲ προφήτης εἰσάγει τὸν Θεὸν οὕτως δικαζόμενον καὶ ἐλέγχοντα, λέγων· Ἀκούσατε, φάραγγες, καὶ θεμέλια τῆς γῆς, ὅτι κρῖσις τῷ Θεῷ πρὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ μετὰ τοῦ λαοῦ διαλεχθήσεται· καὶ Ἠσαίας· Ἀκουε, οὐρανὸν, καὶ ἐνωτίζου, ἡ γῆ. Καὶ σύνηθες τῇ Γραφῇ τὸ τοιοῦτον σχῆμα, ὅπερ ἐστὶ πληκτικώτατον καὶ ἐντροπικώτατον, ὅτι τὰ ἄψυχα καθίζονται κριταὶ τῶν ἐμψύχων, ἅμα δὲ καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἀποδεικτικώτατον, τοσοῦτον συγκαταβάλλοντος, ὥστε καὶ κρῖνεσθαι μετὰ τῶν ἀνθρώπων.

tos homines iudicatura. Sunimam præterea Dei in nos misericordiam Propbeta in eo demonstrat, dum illum nobis adeo condescendere tradit, ut nobiscum etiam iudicari velit.

Θεὸς θεῶν Κύριος ἐλάλησε, καὶ ἐκάλεσε τὴν γῆν. Τέσσαρα σημαινόμενα τοῦ Θεοῦ ὀνόματος εὐρισκομεν παρὰ τῇ Γραφῇ· τὸ μὲν κυρίως λεγόμενον ὡς Θεὸς πάντων δημιουργός· τὸ δὲ, κατὰ μίμησιν καὶ ὁμοιωσιν, ὡς τὸ, Θεὸς θεῶν Κύριος ἐλάλησε· καὶ· Ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν, ἐν μέσῳ δὲ Θεὸς διακρινεῖ· καὶ· Ἐγὼ εἶπα, θεοὶ ἐστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες· καὶ, Θεοὺς οὐ κακολογήσεις, καὶ ἀρχοντας τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς. Ἄηλον γὰρ, ὅτι Θεοὺς ἐν ταύταις ταῖς κλήσεισι καλεῖ τοὺς δι' ἀρετῆς μιμουμένους τὸν Θεόν, καὶ τοὺς ὁμοίους τῷ Θεῷ, κατὰ τὸ ἀρχειν καὶ τὸ κρῖνειν, ὡς οἱ ἀρχοντες· καὶ οἱ κριταί. Τρίτον δὲ σημαινόμενον, κατὰ ἀναλογίαν, ὡς ὁ Μωϋσῆς θεὸς Φαραῶ λεγόμενος, οἶα τερατοουργῶν κατ' αὐτοῦ, καὶ τιμωροῦμενος αὐτὸν, καὶ τῷ βουλήματι χρώμενος εἰς παραγωγὴν τῶν κολάσεων, καὶ προφήτην τοῦ

VERS. 20. Introibit usque in generationem patrum suorum. Ubi mortuus fuerit, Ingredietur in infima terræ usque in infernum, ubi est generatio patrum suorum.

Usque in sæculum non videbit lucem. Doner, inquit, sæculum est : sæculum vero semper est. Nunquam igitur videbit lucem, utpote missus ad tenebras.

VERS. 21. Et homo, cum in honore esset, non intellexit, comparatus est pecoribus insipientibus, et similis factus est illis. Rursus miseriam deplorat humanam, quod homo scilicet qui modicum quid ab angelis minoratus est, et de quo Salomon : Magnus homo, et honoratus vir misericors : comparatus sit pecoribus, et similis eis sit factus.

B

Psalmus ipsi Asaph.

PSALMUS XLIX.

Quid sibi velit inscriptio Asaph, abunde diximus in proœmio operis. Ideo superfluum ducimus, ea iterum repetere. Non temere tamen hic psalmus collocatus est post proxime præcedentem, cum utrobique contestetur nos et reprehendet Propbeta. Tametsi illud quis fortassis diversum esse dixerit, quod illic humana omnis natura ad audiendum convocatur, hic autem cœlum ipsum et terra : Advocabit enim, inquit, cœlum de sursum, et terram ; et quod in illo quidem in universum quilibet accusatur, qui prave vivit, in hoc vero Judæi tantum reprehendi videantur. Est et alius Propbeta, qui Deum simili modo iudicantem et reprehendentem introducit dicens : Audite, valles et fundamenta terræ, quoniam iudicium Deo est erga populum suum, et cum populo suo disceptabit ; et Isaias : Audi, cœlum, et auribus percipe, terra. Familiaris enim est apud Scripturam hic loquendi modus, quo ad timorem pariter ac pudorem excitandum uti solet, dum facit, quod ipsa etiam inanima concessura sint, ipsosque anima præditos homines iudicatura. Sunimam præterea Dei in nos misericordiam Propbeta in eo demonstrat, dum illum nobis adeo condescendere tradit, ut nobiscum etiam iudicari velit.

VERS. 1. Deus deorum locutus est, et vocavit terram. Apud Scripturam nomen Deus quatuor assumitur modis. Et primo quidem Deum illum dicimus, qui rerum omnium Creator est et Dominus. Secundo per similitudinem atque imitationem, Deum aliquem appellari videmus, ut in præsentī psalmo, Deus deorum locutus est⁸⁴. Item, Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos dijudicabit⁸⁵, et : Ego dixi : Dii estis, et filii Altissimi omnes⁸⁶. Item : Diis non maledices, et principibus populi tui non dices malum. Manifestum enim est huiusmodi nomine eos vocari, qui per virtutem Deum verum imitantur, quique veluti principes ac iudices, regendo, imperando, iudicando, Deo similes facti sunt. Tertio modo Deum dici invenimus juxta analogiam, eo modo quo Moyses Pharaonis Deus dictus est, veluti qui

⁸⁴ Psal. LXXXI, 1 ⁸⁵ Ibid. 6. ⁸⁶ Exod. XXII, 28.

magna adversus illum miracula ac prodigia operabatur, qui eum castigabat, qui pro arbitrio flagella inferebat, qui sententiæ suæ prophetam habebat Aaron, et demum qui mortis et vitæ dominus ab illo esse ferebatur. Differt autem hæc significatio a secunda, quia hic non simpliciter dicitur Deus, sed cum adjectione: *Deus Pharaonis*. Quarto ex colentium errore, juxta quam significationem illud scriptum legimus: *Ite et clamate ad deos, quos elegistis*⁸⁷; iterum: *Non facietis vobis deos argenteos, aut aureos*⁸⁷. Dicit igitur sanctus Spiritus per prophetam nostrum David, quod Deus, principum omnium ac judicium terræ creator, locutus est. Quid autem sit locutus, alius propheta *valles et fundamenta terræ*⁸⁹; et vocavit terram ad audiendum. [Sed possumus etiam deorum appellatione eos intelligere, qui ad imaginem Dei genem servaverunt, nec terreno eam fucō aut vitioso aliquo corruerunt pigmento.]

VERS. 2. *A solis ortu usque ad occasum.* Omnes, inquit, terram advocavit. His enim terminis tota terra continetur.

Ex Sion species decoris ejus. Verba hæc et quæ sequuntur, per parenthesis dicta sunt, et prophetias continent. Sensus est quod, sicut olim species ac pulchritudo divini decoris fuit ex Sion: quia scilicet templum, quod ornamentum quoddam et gloria erat divinæ majestatis, olim in ea pulcherrimum effulsit: ita in posterum similiter species divini decoris erit ex Sion, quia ex ea fulgentissimos lucis suæ radios Christus emissurus sit: Christus, inquam, summa divini decoris species, et verum divinæ majestatis templum. Per decorem enim hic divinitatem intelligit. Quid enim ipsa est divinitate magis decorum?

VERS. 3. *Deus manifeste veniet, Deus noster, et non silebit.* Verba hæc secundi adventus prophetiam continent. In primo enim adventu incognitus venit Christus, et non manifeste, quia ipse etiam fallens diabolum. Neque enim eum in monte interrogasset, an esset Filius Dei, si ei cognitus fuisset. In secundo autem manifeste veniet cum potentia, et gloria multa. In primo igitur adventu venit in personam servi, veluti venaturus eum qui a se rebellaverat dæmonem. In secundo autem veniet tanquam iudex totius creaturæ, et quemadmodum exit fulgur ab oriente, et videtur usque ad occasum, ita erit adventus Filii hominis⁹⁰, omnibus nimirum et formidabilis, et manifestus. *Et non silebit Deus*, hoc est, Non perpetuo tanta patienti animo mala sustinebit.

Ignis in conspectu ejus accendetur, et in conspectu ejus procella vehemens. Terribilem Dei præsentiam atque intolerandam quodammodo esse prædicat his verbis. Talem etiam eum vidisse legimus prophetam Danielem: *Flumen, inquit, ignis trahebat ante eum; thronus ejus, flammæ ignis; rotæ ejus, ignis comburens*⁹¹. Procella autem, violentus atque intolerabilis ventorum impetus.

VERS. 4. *Advocabit cælum sursum, et terram, ut*

βουλήματος ἔχων τὸν Ἄαρὼν, καὶ δοκῶν τῷ Φαραὼ θανάτου καὶ ζωῆς κύριος. Διαφέρει δὲ τοῦτο τοῦ δευτέρου σηματομένου, ὅτι οὐχ ἀπλῶς θεὸς λέγεται, καθάπερ ἐκεῖνος, ἀλλὰ, θεὸς Φαραὼ. Τέταρτον, τὸ κατὰ πλάνην, ὡς τὸ· *Βαθίζετε καὶ βοῦτε πρὸς τοὺς θεοὺς, οὓς ἐξελέξασθε, καὶ· Οὐ ποιήσετε ὑμῖν θεοὺς ἀργυροῦς ἢ χρυσοῦς.* Φησὶν οὖν ὁ Δαβὶδ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι ὁ Δημιουργὸς τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν κριτῶν τῆς γῆς, ὁ Κύριος πάντων ἀπλῶς ἐλάλησε. Τί δὲ ἐλάλησεν, εἶπε προφήτης ἕτερος, ὡς ἀνωτέρω εἰρηκάμεν· *Ἀκούσατε, φάραγος καὶ θεμέλια τῆς γῆς.* Καὶ ἐκάλεσεν τὴν γῆν διὰ τῆς λαλιᾶς ταύτης εἰς ἀρχάσαν.

declaravit, ut sæpe diximus: *Audite*, inquit, *valles et fundamenta terræ*⁸⁹; et vocavit terram ad audiendum. [Sed possumus etiam deorum appellatione eos intelligere, qui ad imaginem Dei genem servaverunt, nec terreno eam fucō aut vitioso aliquo corruerunt pigmento.]

Ἀπὸ ἀνατολῶν μέχρι δυσμῶν. Τούτῃστι πάσαν ἐν ταύταις γὰρ σύμπασα περατοῦται ἡ γῆ.

Ἐκ Σιών ἡ εὐπρέπεια τῆς ὠραιότητος αὐτοῦ. Τοῦτο καὶ τὰ ἐξῆς ῥητὰ διὰ μέσου κείνται, προφητείας ἔχοντα· τὸ δὲ ῥηθὲν τοιαύτην παρίστασιν ἔνοιαν, ὅτι καὶ πρότερον ἐν Σιών ἦν ὁ ναὸς τοῦ Πατρὸς, ὃς ἦν κόσμος καὶ δόξα τῆς θεότητος αὐτοῦ· καὶ ὕστερον, ἐκ Σιών ἔσται ὁ ναὸς τοῦ Υἱοῦ, τούτῃστι τὸ πρόσωπον, ὃς ὁμοίως ἔσται κόσμος καὶ δόξα τῆς αὐτοῦ θεότητος ἐνοικούσης· ὠραιότητα γὰρ τὴν θεότητα νοήσεις· τί γὰρ θεότητος ὠραιότερον;

enim hic divinitatem intelligit. Quid enim ipsa est divinitate magis decorum?

Ὁ θεὸς ἐμφανῶς ἦξει, ὁ θεὸς ἡμῶν, καὶ οὐ παρασιωπήσεται. Τοῦτο προφητεία περὶ τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ παρουσίας. Ἐν μὲν γὰρ τῇ πρώτῃ ἀσυμφανῶς ἦλθε, λαθῶν καὶ αὐτὴν τὴν διάβολον· οὐ γὰρ ἠρώτα αὐτὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου, *Εἰ γὰρ εἶ τοῦ Θεοῦ;* ἐν δὲ τῇ δευτέρῃ· φανερῶς ἐλαύζεται μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς. Τότε μὲν γὰρ, ὡς θηρατῆς τοῦ ἀφηνιάσαντος, ἦκεν ἐν οἰκέτου σχήματι· ὕστερον δὲ, ὡς κριτῆς τοῦ πλάσματος ἦξει. *Ὡσπερ γὰρ ἡ ἀστραπή, φησὶν, ἐκπορεύεται ἐξ ἀνατολῶν ἤλιου, καὶ φαίνεται εἰς δυσμῶν, οὕτως ἔσται καὶ ἡ παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, πᾶσι φοβερὰ τε καὶ φανερά. Οὐ παρασιωπήσεται δὲ, ἀντὶ τοῦ, οὐχ ἀνεξικαχθεὶ διαπαντός.*

Πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ καθήσεται, καὶ κύκλω αὐτοῦ καταγίγῃ σφοδρά. Τὸ φορικτὸν αὐτοῦ καὶ ἀνυπόστατον διὰ τούτων προαγορεύει· οὕτω γὰρ καὶ Δανιὴλ ἐθεάσατο· *Ποταμὸς γὰρ, φησὶ, πυρὸς ἐλκεν ἐμπροσθεν αὐτοῦ· ὁ θρόνος αὐτοῦ, φλέξ πυρὸς· οἱ τροχοὶ αὐτοῦ, πῦρ φλέγον.* Καταγίγῃ δὲ ἐστὶ βαγδαία ῥύμη πνεύματος καὶ ἀφόρητος.

Προσκαλέσεται τὸν οὐρανὸν ἄνω, καὶ τὴν γῆν,

⁸⁷ Judic. xxvii, 14. ⁸⁸ Exod. xx, 25. ⁸⁹ Mich vi, 2. ⁹⁰ Matth. xxiv, 27. ⁹¹ Dan. vii, 9.

τοῦ διακρίναι τὸν λαὸν αὐτοῦ. Τὸν ἄνω οὐρανὸν, καθ' ὑπερβατόν. Προσκαλεῖται δὲ ταῦτα, ἕνεκεν τοῦ διακρίναι τὸν λαὸν αὐτοῦ, κακῶς πολιτευόμενον· διακρίναι δὲ νῦν τὸ ἐλέγχει λέγει. Σκόπει δὲ ὅτι καὶ Μωϋσῆς εἰσαγαγὼν τὸν λαὸν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν μάρτυρας τῶν συνθηκῶν παρέλαβεν, ὡς μονιμώτερα σώματα, καὶ ὡς περιεκτικὰ τῶν ἁμαρτανόντων, ἢ κατορθούντων. Ἔστι δὲ τὸ σχῆμα προσωποποιία, ὅτε τοῖς ἀψύχοις ἐμφύχων σώματα περιτίθεμεν.

Συναγάγετε αὐτῷ τοὺς ὁσίους αὐτοῦ. Ὅσιους λέγει τοὺς Ἰσραηλίτας ἀφωσιωμένους, καὶ ἀνατιθεμένους ἔμπροσθεν αὐτῷ.

Τοὺς διατιθεμένους τὴν διαθήκην αὐτοῦ ἐπὶ θυσίαις. Τοὺς διοικούντας καὶ ἐκπληροῦντας, ὡς οἶονται, τὴν πρὸς αὐτοὺς διαθήκην τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς θυσίαις. Διαθήκην δὲ λέγει τὸν νόμον. Μόνα γὰρ τὰ τῶν θυσιῶν φυλάττοντας, φροντο πάντα νόμον τηρεῖν, καὶ ἐπὶ ταῖς θυσίαις ἐμεγαλῶνουν, ὡς θεοσεβέστατοι. Συναγάγετε δὲ αὐτῷ τούτους, ἐν τοῖς ἀφορισμένοις ταῖς ἀναγνώσεσι τῶν προφητικῶν λόγων καιροῖς.

Καὶ ἀναγγελοῦσιν οἱ οὐρανοὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ. Μέλλων εἰσαγεῖν τὸν Θεὸν δικαιολογούμενον, προλαμβάνει καὶ ἀνακηρύττει ὅτι δικαίως ὁ Θεὸς ἐραῖ. Καὶ γὰρ, φησὶν, αὐτὰ τὰ ἔψαχα ἀναγγελοῦσι τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ. Ἡ οὐρανοὺς λέγει τὰς ἐκυρανιαίας τάξεις τῶν ἀσωμάτων, αἵτε περὶ Θεὸν οὐσας αἰεὶ.

Ὅτι ὁ Θεὸς κριτὴς ἐστίν. Τοῦτο κατασκευὴ τῆς δικαιοσύνης· διότι ὁ Θεὸς μέλλων δικαιολογεῖσθαι, πάντων κριτὴς ἐστίν, καὶ λοιπὸν δίκαια ἐραῖ, φύσει τὴν δικαιοσύνην ἔχων.

Ἄκουσον, λαὸς μου, καὶ λαλήσω σοι. Ἐντεῦθεν αἰ τοῦ Θεοῦ φωναί· ἐπιτάττει δὲ αὐτοῖς πρὸ πάντων προσοχῆν. Ἄκουσον γὰρ, φησὶ, τούτεστι, Πρόσχετε.

Ἰσραὴλ, καὶ διαμαρτύρομαι σοι. Ἀπὸ κοινοῦ πάλιν λαμβάνεται τὸ Ἄκουσον· εἰπὼν δὲ λαὸν, προσέθηκε καὶ τὸ ἴδιον τοῦ λαοῦ, καὶ τὸ ἥδιστον ὄνομα, ὅτι Ἰσραὴλ· διαμαρτύρομαι σοι δὲ, ἀντὶ τοῦ. Διαλεχθήσομαι σοι.

Ὁ Θεός, ὁ Θεός σου εἰμι ἐγώ. Ἐγὼ ὁ διαλεγόμενός σοι, ὁ Θεός σου εἰμι· φρίζον· τοῦτο δὲ φησὶ, καὶ πρὸς ἑνδειξίν τῆς ἀρβήτου μακροθυμίας, ὡς διαλέγεσθαι τοῖς δούλοις αὐτοῦ. Ἐδιπλασίασε δὲ τὸ, ὁ Θεός, εἰς δικουρμὸν τῆς ἀναισθησίας καὶ πεχύτητος τῶν ἀκοῶν αὐτῶν.

Ὁὐκ ἐπὶ ταῖς θυσίαις σου ἐλέγξω σε, τὰ δὲ ὀλοκαυτώματά σου ἐνωπίῳ μου ἐστὶ διαπαντός. Οὐ τὸν παρόντα, φησὶν, ἐλεγχον ἐνεστησάμην ἐγκαλῶν σοι περὶ θυσιῶν, καὶ ἀμελουμένων· οὐ μνησθῆναι· καὶ γὰρ τὰ ὀλοκαυτώματά σου διαπαντός ἐν τῷ βωμῷ τοῦ ναοῦ μου εἰσι· καὶ τότε ἐπὶ ταῖς θυσίαις, ἀνέγκλητος μεμένηκας· ἀλλ' ἕτερά σου κατὰ ἔργω.

A djudicet populum suum. Cœlum sursum dixit, pro eo quod sursum est. Advocabit autem cœlum et terram, ut populum suum prave viventem djudicet. Djudicare vero posuit ipso redarguere. Considera etiam quod Moyses populum introducens in terram promissionis, cœlum et terram testes pactionum assumpsit, tanquam firmiora ac durabiliora corpora, ac veluti ea quæ et peccatores et virtute præditos homines complectantur. Hujusmodi autem figura prosopopœia dicitur, cum videlicet inanimatis rebus animatam personam imponimus.

Vers. 5. Congregate illi sanctos ejus. Per sanctos, Israelitas intelligit, veluti Deo sanctificatos prorsus atque oblatos.

Qui disponunt testamentum ejus in sacrificiis. Qui testamentum Dei quod cum illis disposuit, adimplent ac peragunt in sacrificiis. Per testamentum autem legem intelligit. Ea enim servantes, quæ in lege tradebantur de sacrificiis, universam se existimabant legem adimplere, et in hujusmodi sacrificiis quasi religiosissimi, summopere gloria bantur. Congregate vero illi hos sanctos, illis nimirum diebus, qui propheticorum sermonum lectioni dicati sunt.

Vers. 6. Et annuntiabunt cœli justitiam ejus. Cum introducturus sit Propheta Deum in judicio, præoccupat et prædicat, quod juste omnia judicabit. Ipsa enim, inquit, inanimata illius etiam justitiam annuntiabunt. Vel per cœlos, cœlestes atque incorporeos ordines intelligit, qui semper sunt apud Deum.

Quoniam Deus judex est. Hæc est comprobatio divinæ justitiæ. Quia Deus qui juste judicaturus est, judex erit. Ille enim juste judicabit, qui natura ipsa justus est.

Vers. 7 Audi, popule meus, et loquar tibi. Ex hoc loco verba Dei incipiunt. Jubet autem ante omnia attentionem eos præstare. Audi enim, inquit, hoc est, mentem adhibe.

Israel, et attestabor tibi. A communi sensu sumendum est verbum : Audi. Et cum populum dixisset, proprium ac jucundissimum una nomen addidit : O Israel, inquit, attestabor tibi, hoc est, loquar ad te.

Deus, Deus tuus ego sum. Ego qui loquor ad te, sum Deus tuus. Perhorresce igitur. Hoc autem dicit ad immensam longanimitatem suam demonstrandam, veluti, qui cum propriis etiam servis loquatur. Ad majorem præterea exprobrationem crassitudinis atque insensibilitatis eorum repetit nomen Dei.

Vers. 8 Non in sacrificiis arguam te : holocausta autem tua in conspectu meo sunt semper. Non hanc, inquit, redargutionem constitui ut accusarem te de neglectis sacrificiis. Nam holocausta tua semper sunt in altari meo. Et quantum ad sacrificia pertinet, culpa cares; verum alia sunt in quibus te accusem.

VERS. 9. *Non accipiam de domo tua vitulos, neque a de gregibus tuis hircos. Ne existimes, inquit, gratum mihi cultum impendere, aut mihi inservire, dum studiose sacrificas. Neque enim indigeo sacrificiis, cum nulla re deficiam, quinimo et omnia ego etiam singulis præbeam. Quocirca nulla in posterum hujusmodi suscipiam sacrificia. Alibi etiam acerbius per Isaiam eosdem carpit, dicens: Quid mihi multitudo sacrificiorum vestrorum? plenus sum holocaustis arietum: adipem agnorum, et sanguinem taurorum atque hircorum non volo. Quis enim exquisivit hæc de manibus vestris⁹⁹? Iterum per Jeremiam, dicens: Quid mihi thus fers de Saba et cinnamomum de terra longinqua¹⁰⁰? Et rursus: Non locutus sum ad patres vestros de sacrificiis, et de holocaustis non mandavi eis¹⁰¹. Et alia hujusmodi multa plerique prophetarum tradunt. Quod si quis a Deo dicat per Moysen in lege tradita fuisse mandata de sacrificiis, illud ad hanc objectionem dici poterit: quod sacrificiorum lex, non principaliter, neque ex primo proposito tradita est propter Deum, ea ratione, quod hujusmodi sacrificia illi placerent. Neque enim his rebus indigebat aut delectabatur Deus: sed humanæ duritiæ misertus legem illam tradidit: considerans enim Hebræos in Ægypto jam didicisse uti sacrificiis, et libenter in eis versari, nec posse perfecte ab his avelli, summa dispensatione ea ad tempus concessit, illud interim lucrifaciens, quod ad sui cultum ea transferret, quodque illi sui sæpius meminissent dum frequentioribus sacrificiis interessent. Noverat enim hoc pacto intercedente aliqua oblectatione, pietatem ac religionem in Deum, in tam ingratis atque obli-viosis animis diutius posse conservari: at nunc quando tam diuturno tempore ac tantis signis*

ulique gentium factis homines jam in hoc confitentiæ suam, sacrificiorum superfluitatem clare omnibus annuntians. Confundantur igitur Judæi, qui veritatem pervertunt, et lucem, quæ in-

VERS. 10. *Quoniam meæ sunt omnes feræ agri, pecora in montibus et boves. Ea, inquit, sacrificia non suscipiam, quoniam creata omnia mea sunt. Per feras autem agri munda intelligit quadrupedia, quæ in agris pascuntur. Solet enim Scriptura non immitia tantum ac silvestria animalia, sed imitioria etiam ac domestica ferarum nomine appellare. Meas autem esse dico, quia hujusmodi omnia ego creavi. Quædam vero exemplaria habent: Omnes feræ silvarum, et tunc immitia intelliges significari animalia, siquidem agros domestica prælia appellamus, et silvas, immitioria loca, in quibus feræ solent magis versari: et tunc expones, quod non solum domestica animalia Dei sunt, sed etiam silvestria. His autem paucis animalium no-*

VERS. 11. *Cognovi omnia volatilia cæli. Novi, inquit, hæc omnia, ac veluti certissimus eorum Dominus, enumerata ea habeo penes me.*

Οὐδέξομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους, οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου χειμάρους. Θύων ἐπιμελῶς, μὴ σφου με θεραπεύειν ἐν τούτῳ· οὐδέξομαι γὰρ θυσίων, ἀνευθεῖς πάντων ὧν· καὶ πάντων μέγιστα πᾶσι χορηγός· ὅθεν τοῦ λοιποῦ οὐδέξομαι τὰς τοιαύτας θυσίας. Εὐτονώτερον δὲ καθάπτεται τούτων, διὰ Ἡσαίου λέγων· Τί μοι πλῆθος τῶν θυσίων ὑμῶν; πλήρης εἰμι· ὀλοκαυτώματα κριῶν, καὶ στέαρ αἰγῶν, καὶ αἷμα ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι. Τίς γὰρ ἐζητήσεν ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; καὶ Ἱερμίας δὲ φησιν· Ἰνατί μοι λίθανον ἐκ Σαβῆ φέρεις, καὶ κινάμωμον ἐκ γῆς μακρόθεν; καὶ πάλιν· Οὐκ ἐλάλησα πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν περὶ θυσίων, καὶ περὶ ὀλοκαυτωμάτων οὐκ ἐνετείλαμην αὐτοῖς· καὶ ἄλλα τοιαῦτα διάφορα προσητά φασι. Καὶ μὴν πολλὰ περὶ θυσίων διὰ Μωσέως ἐνομοθέτησεν. Ἔστι δὲ λύσις τῆς δοκούσης ἐναντιότητος, ὅτι Οὐ προηγουμένως δι' ἑαυτὸν ἐνομοθέτησα περὶ θυσίων· μὴ γὰρ ἐχρηζον τούτων, ἀλλὰ συγκαταθετικῶς διὰ τὴν ὑμῶν σκληρότητα. Εἰδὼς γὰρ ὑμᾶς ἅπαξ ἐν Αἰγύπτῳ μεμαθηκότας θύειν, καὶ ἡδέως πρὸς τοῦτο καὶ δυσασπασίως ἔχοντα, συνεχώρησα τοῦτο κατ' οἰκονομίαν, μεταστῆσας τὰς θυσίας εἰς ἑμαυτὸν, ἵνα τῇ συνέχειᾳ τούτων μνημονεύητέ μου, καὶ ἡ τῶν θυσίων ἡδονὴ φυλάξῃ τὸ πρὸς ἐμὲ σέβας ἐν ἀνθρώποις ἀχαρίστοις, καὶ βῶρον ἐπιλανθανομένοις. Νῦν δὲ τοῦ μακροῦ χρόνου, καὶ τῶν τοσοῦτων ἐκάστους σημείων βεβαιωσάντων ὑμᾶς, ὅτι ἐγὼ εἰμι Θεὸς μόνος, ἀπογυμνῶ τὴν ἐμὴν γνώμην, καὶ διαρρήδην ἀπαγορεύω τὰς θυσίας, ὡς ἀχρήστους καὶ περιττάς. Αἰσχυνέσθωσαν οἱ Ἰουδαῖοι, παρατρέχοντες τὴν ἀλήθειαν, καὶ μύοντες πρὸς τὸ ἐν τοῖς ῥήμασι τοῦτο φῶς.

palani ille atque aperit nobis per Prophetam sen-

Ἐπι γὰρ τῶν ἀγρίων, ποτὲ δὲ ἐπὶ τῶν ἡμέρων τῆθης· ἢ Γραφῆ. Ἐμὰ δὲ οὖν ἔστιν, ὡς ἐμοῦ κτίσαντος. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων θηρία τοῦ δρυμοῦ γράφουσιν, ἐν οἷς μᾶλλον νοήσεις τὰ ἀγρία· ἀγροὶ μὲν γὰρ, τὰ ἡμέρα χωρὶς· δρυμοὶ δὲ, τὰ ὕλωδη καὶ θηριότροφα· καὶ ἀποδώσεις εἰς ἐξήγησιν, ὅτι Οὐ τὰ ἡμέρα μόνον ἐμὰ ἔστιν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀγρία. Ἐξ ὀλίγων δὲ ζώων, δια τὰ θυσιαζόμενα καλεῖ.

etiam silvestria. His autem paucis animalium no-

Ἐγνώκα πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ· Γνωρίζω ταῦτα· ἠριθμημένα ἔχω, ὡς Δεσπότης αὐτῶν.

⁹⁹ Isa. i, 11, 12. ¹⁰⁰ Jerem. vi, 20. ¹⁰¹ Jerem. vii, 22.

Και ὠραιότες ἀγροῦ μετ' ἐμοῦ ἔστιν. Ὁραϊ- A
τητα ἐκάλεσαν ἀγροῦ τοὺς ἐξ ἀγρῶν φουμένους
καρπούς· ταῦτα γὰρ καὶ κάλλος εἰσι τοῦ ἀγροῦ,
καὶ ὠραία διὰ τὰς ὥρας τοῦ ἵνιαυτοῦ ὀνομάζονται.
Μετ' ἐμοῦ δὲ ἔστιν, ἀντι τοῦ, Παρ' ἐμοί, ἐν ἔξου-
σίᾳ μου. Ὅρα δὲ πῶς συνοπτικῶς ἔμνημόνευσε
πάντων· προσφέροντο γὰρ εἰς θυσίαν ἀπὸ μὲν τῶν
τετραπόδων, βόες, καὶ τράγοι, καὶ πρόβατα· ἀπὸ
δὲ τῶν πετεινῶν, περιστεραι, καὶ τρυγόνες· ἀπὸ
δὲ τῶν καρπῶν, σερμίδαλις, καὶ οἶνος, καὶ ἔλαιον.
meminerit, quæ in sacrificio offerebantur. Offerebantur enim ex quadrupedibus boves, hirci, atque
oves; ex volucribus, columbæ, et turtures: et ex terræ frugibus, siligo, vinum, atque oleum.

Ἐὰν πεινώσω, οὐ μὴ σοι εἰπῶ. Τοῦτο κατ' εἰ-
ρωνείαν εἶπε, διασύρων τὴν αὐτῶν παχύτητα, οἴο-
μένων τὸν Θεὸν δεῖσθαι τῶν θυσιῶν εἰς βρῶσιν.
Φησὶν οὖν, ὅτι καὶ εἰ ὀρθῶς ὑπελάμβανες, οὐκ ἂν
ἐξήτουν φαγεῖν ἀπὸ σοῦ. Καὶ ἀκουσον τὴν αἰτίαν.

Ἐμὴ γὰρ ἔστιν ἡ οἰκουμένη καὶ τὸ πλήρωμα
αὐτῆς. Ἐμῆς οὐσίς, ἔλαθον ἂν αὐτός.
a me ipso [quodcumque libuerit. Sed quia nullis
dicat].

Μὴ φάγομαι (79) κρέα τάυρων, ἢ αἷμα τράγων
πίομαι; Κατ' ἐρώτησιν ἐτι πλατύτερον ἐλέγχει τὴν
ἄνοιαν αὐτῶν· Μὴ γὰρ, φησὶν, ὡς οἱ ψευδύνομοι
θεοὶ τῶν ἔθνων, τοιαύτης βρώσεως καὶ πόσεως
ἐπιδέομαι; ὅπουγε καὶ πολλοὶ τῶν ἐπιεικεστέρων
ἀνθρώπων ἀποτρέφονται ταύτην καὶ διαπτύουσιν.

Θύσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως. Ὅρα φανερῶς
ἐκβαλλομένην τὴν νομικὴν λατρείαν, καὶ ἀντεταγο-
μένην τὴν εὐαγγελικὴν. Ἡ γὰρ δι' αἰνέσεως θυσία C
τοῖς Χριστιανοῖς ἀποκεκλήρωται. Αἴνεσιν δὲ λέγει
τὴν εὐφημίαν, ἢ τὴν εὐχαριστίαν· καὶ ἀμφοτέρα
γὰρ δεῖ ποιεῖν, ἐφ' οἷς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος παρήχθη-
μεν, καὶ τὰ πρὸς χρεῖαν καὶ ἀπόλαυσιν ἐκτησάμεθα,
καὶ φῶς γνώσεως προσελάβομεν, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν,
τηλικαῦτα εὐρηγετήθημεν.

Καὶ ἀπόδος τῷ Ὑψίστῳ τὰς εὐχὰς σου. Τὰς
ὑπὲρ σωτηρίας σου· χρεωστεῖς γὰρ τοῦτο ποιεῖν·
ἢ εὐχὰς λέγει τὰς ὑποσχέσεις, τὰς ὑπὲρ τοῦ εὐ-
αρεστεῖν αὐτῷ· οὕτω γὰρ ποιεῖν καὶ Ἰουδαῖοι ἐπ-
τηγγέλαντο, καὶ ἡμεῖς ἐπαγγελόμεθα, ὡς δοῦλοι
Δεσπότη. Εὐαρεστεῖ δὲ μόνος ὁ ἐνάρετος· τὸ δὲ
θύειν ζῶα, οὐκ ἀρετὴ· καὶ οὐδὲ τὰ ἔθνη, παρὰ τοῦτο D
ἐνάρετα.

Καὶ ἐπικάλεσαι με ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως σου, καὶ
ἐξελοῦμαι σε, καὶ δοξάσεις με. Οὕτω θύσον, καὶ
ἀπίδος ὁ χρεωστεῖς, καὶ τότε θαρρῶντως ἐπικάλε-
σαι με, καὶ ἐξελοῦμαι σε τῆς θλίψεως, εἴτε παρὰ
ἀνθρώπων, εἴτε παρὰ δαιμόνων. Καὶ δοξάσεις με,
ὡς ἀψευδῆ καὶ ταχὺν βοηθόν. Παρατηρητέον δὲ
πῶς ἀνοίγων τῇ εὐαγγελικῇ λατρείᾳ θύραν ὁ Θεός,
εὐθύς καὶ περὶ τῆς ἁγίας ἐνέφηνε Τριάδος. Θύσον
γὰρ, φησὶ, τῷ Θεῷ, εἰτα, Καὶ ἀπόδος τῷ Ὑψί-

Variæ lectiones.

(79) ΑΙ. φάγω.

Et pulchritudo agri mecum est. Per pulchritudinem
agri fructus intelligit qui in agris nascuntur, qui
etiam pulchritudinem quamdam atque ornamentum
agris omnibus præstant. Et quia Græca dictio ὠραιό-
της, non pulchritudinem tantum, sed tempestivi-
tatem etiam significat, quæ in agris id efficit, ut
suis quæque temporibus miro ordine proveniant,
dic quod hanc tempestivitatem Deus secum esse
dicit, quia in ejus facultate est, eam præstare
agris aut negare. Et considera quam paucis omnium
meminerit, quæ in sacrificio offerebantur. Offerebantur enim ex quadrupedibus boves, hirci, atque
oves; ex volucribus, columbæ, et turtures: et ex terræ frugibus, siligo, vinum, atque oleum.

Vers. 12. Si esuriero, non dicam tibi. Per ironiam
hoc dicit, redarguens eorum crassitudinem, qui
putabant egere Deum sacrificiis ad manducandum,
ac si diceret: Tametsi tu id recte existimares,
ego tamen a te nullum peterem cibum ad mandu-
candum. Et causam subjicit:

Meus est enim orbis terræ et plenitudo ejus. Cum
igitur mea sit terra, sumam ego, si opus fuerit,
Deus hujusmodi adjumentis indiget, audi quid
dicat].

Vers. 13. Nunquid manducabo carnes taurorum,
aut sanguinem hircorum potabo? Per interrogationem
legenda sunt hæc verba. Latius autem eorum
amentiam redarguit: Nunquid ego, inquit,
(quemadmodum falsi gentium dii) hujusmodi
cibo, aut potu indigeo? quandoquidem multi etiam
æquiores homines ea negligunt et contemunt?

Vers. 14. Immola Deo sacrificium laudis. Palam
patet ex his verbis legalem cultum expelli, et
evangelicum introduci. Sacrificium enim quod per
laudem fit, Christianis attributum est. Per laudem
vero benedictionem et gratiarum actionem intelli-
git. Utrumque enim debemus Deo, benedicere ei
nimirum, et gratias agere, quod scilicet in esse
producti sumus, cum antea non essemus, quod
usui nostro necessaria posuimus, quod cognitio
lumen accepimus, et quod summis denique affecti
sumus beneficiis.

Et redde Altissimo vota tua. Id est, orationes et
preces pro salute tua. Debes enim id facere. Vel
per vota promissiones intellige, quas fecerat Deo.
Ita enim se facturos Deo pollicebantur Judæi, et
nos etiam pollicemur, tanquam servi Domino; Deo
autem is solus placet, qui virtute præditus est:
sed sacrificare animalia, nullius prorsus est virtu-
tis. Neque enim gentes ob sua sacrificia virtute
præstare existimantur.

Vers. 15. Et invoca me in die tribulationis tuæ,
et eruam te, et glorificabis me. Sacrifica, inquit, hoc
pacto, et redde Deo quod debet, et tunc demum
invoca me, et eripiam te ex omni hominum, aut
dæmonum afflictione, et glorificabis me tanquam
veracem ac celerem adjutorem. Observandum vero
est quomodo Deus evangelicæ cultus nobis hic ja-
nuam aperiens, statim etiam sanctæ Trinitatis co-
gnitionem tradiderit. *Sacrifica, inquit, Deo; et,*

Redde Altissimo vota tua; ac sennum etiam, Invocabis me. Nec dico, quod solum Patrem Deum dicere debeamus, aut solum Filium esse altissimum, aut solum invocare sanctum Spiritum, sed quod huiusmodi distinctione distinctionem etiam nos personarum intelligimus.

VERS. 16, 17. *Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras justificationes meas, et assumis testamentum meum per os tuum, tu vero odisti disciplinam et projecisti sermones meos retrorsum? Per peccatorem hoc in loco Judæorum sacerdotum ac Scribarum genus intelligit, qui legales justificationes narrabant populo, quique ore tantum, non etiam corde, ex veteri testamento sententias atque auctoritates afferebant: gloriabantur etiam in lege, ac veluti per eam prorsus justificati essent, omne genus delicti committentes. Ideirco de eis loquens Dominus ad populum dixit: Quæ dicunt facite, sed iuxta opera eorum nolite facere.* Quare, inquit, tu qui alios doces, eam disciplinam atque eam animi moderationem odisti, quam doces? Cur projecisti sermones meos retrorsum? hoc est, Cur expulisti atque odisti eos? Retro enim expellere aliquem quis dicitur, qui illum odit. Repulisti autem, dum ea non adimplesti, quæ illic mandantur. Oro igitur ac lingua te fateris sermones meos suscipere, reipsa autem abjicis eos prorsus et repellis.

VERS. 18. *Si videbas furem, currebas cum eo.* Cerne hic, veluti in tabula quadam, peccatorum colores. Si videbas, inquit, furem, vel una conspirabas, vel lætabaris, et placebant tibi illius actiones: dum non erudiebas eum, non castigabas, sed potius vitia ejus contagebas.

Et cum adulteris portionem tuam ponebas. Eodem pacto communicabas adulteris, quo currebas cum fure. Per adulterum autem seu (ut verius in Græco habetur) per mœchum, etiam fornicatorem intelligit, et quemcunque alium intemperantem, sive impudicum.

VERS. 19. *Os tuum abundavit mæltitia.* Impletum est mendacio. Indiferens autem est constructio.

Et lingua tua complicabat dolos. Hoc per se clarum est.

VERS. 20. *Sedens, adversum fratrem tuum obloquebaris.* Cum aliis inimicis conspirans.

Et adversus filium matris tuæ ponebas scandalum. Idem rursus repetit, narratione sua accusationem augens. *Scandalum* autem ponebas, hoc est, laqueum aut offendiculum aliquod.

Hæc fecisti, et tacui. Longanimitate mea tuam expectans penitentiam.

VERS. 21. *Existimasti iniquitatem, quod ero tibi similis.* Tu non modo ea operatus non es, quæ recta sunt, et secundum virtutem: verum scelestam etiam cogitasti. Scelus autem fuit cogitare, quod esset ego tui similis, et quod consentire ac parcere deberem peccatoribus.

¹⁰ Math. xxi, 3.

σῶ· ἔπειτα, Καὶ ἐπικάλεσαί με, οὐχ ὥστε νοηθῆναι μόνον τὸν Πατέρα Θεόν, καὶ μόνον Ὑψίστον τὸν Υἱόν, καὶ μόνον ἐπικαλεῖσθαι ἄξιον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀλλ' ὥστε τῇ τοιαύτῃ διαίρειναι τὴν διαίρεσιν τῶν ὑποστάσεων ὑποδηλωθῆναι.

Τῷ δὲ ἀμαρτωλῷ εἶπεν ὁ Θεός· Ἰναὶ σὺ ἐκδιηγῆ τὰ δικαιώματά σου, καὶ ἀναλαμβάνεις τὴν διαθήκην μου διὰ στόματός σου· σὺ δὲ ἐμίσησας παιδείαν καὶ ἐξέβαλες τὸν λόγον μου εἰς τὰ ὀπίσω; Ἀμαρτωλὸν καλεῖ τὸν δῆμον τῶν Ἰουδαίων ἱερέων καὶ Γραμματέων, ὅτινες διηγούντο μὲν τῷ λαῷ τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου, καὶ διὰ στόματος μόνον εἶχον δὴν τὴν νομικὴν διαθήκην, οὐ διὰ καρδίας· μεγαλαυχούντες δὲ ἐπὶ τούτῳ μόνῳ, καὶ δικαιούντες ἐντεῦθεν ἑαυτοὺς, πᾶσαν ἀμαρτίαν διεπράττοντο. Περὶ ὧν ὁ Χριστὸς εἶπε πρὸς τὸν λαόν, ὅτι Ἄ λέγουσιν ὑμῖν ποιεῖν, ποιεῖτε· κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν, μὴ ποιεῖτε. Διατί, φησὶν, διδάσκεις μὲν ἄλλους, σὺ δὲ ἐμίσησας τὴν ἀπ' ὧν διδάσκεις παιδεύειν καὶ ῥύθμειν τῆς ψυχῆς, καὶ ἐξέβαλες τοὺς λόγους μου εἰς τὰ ὀπίσω, τουτέστιν, ἀπέσω αὐτοὺς; Ὅπισω γὰρ τις ὠθεῖ τὸν μισούμενον. Ἀπέσω δὲ αὐτοὺς, ὡς μὴ ποιῶν, ἀ ἐντέλλονται· ὥστε λόγῳ μὲν ἀναλαμβάνεις αὐτοὺς, ἔργῳ δὲ ἀπωθεῖς.

Εἰ ἐθεώρεις κλέπτην, συνέτρεχες αὐτῷ. Ὅρα καθάπερ ἐν πίνακι τὰ τῆς ἀμαρτίας χρώματα· Εἰ ἐθεώρεις κλέπτην, ἢ συνέπραττες, ἢ συνευδόκεις τῷ πράττοντι, διὰ τὸ μὴ σωφρονίζεσθαι, ἀλλὰ συγκαλύπτειν.

Καὶ μετὰ μοιχοῦ τὴν μερίδα σου ἐτίθεις. Καὶ τῷ μοιχῷ ἐκοινωνεῖς διὰ τοῦ αὐτοῦ τρόπου καθ' ὃν καὶ τῷ κλέπτῃ συνέτρεχες· μοιχὸν δὲ ἐνταῦθα καὶ τὸν πόρνον καλεῖ καὶ παντοῖον ἀκόλαστον.

Τὸ στόμα σου ἐπλεόνασε κικλίας. Ἐπλεόνασε ψεύδους· ἀδιάφορος δὲ ἢ σύντριξις.

Καὶ ἡ γλῶσσά σου περιέπλεκε δοκίμότητας. Τοῦτο δῆλον.

D *Καθήμενος, κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου καταλάλις.* Συγκαθήμενός τιςι.

Καὶ κατὰ τοῦ υἱοῦ τῆς μητρὸς σου ἐτίθεις σκάνδαλον. Τὸ αὐτὸ πάλιν λέγει, διὰ τῆς ἐπεξηγήσεως αὐξων τὴν κατηγορίαν. *Σκάνδαλον* δὲ, ἢ παγίς.

Τὰῦτα ἐποίησας, καὶ ἐσίγησα. Ἐμακροθυμήσει, ἀπεκδεχόμενος τὴν μετάνοιάν σου.

Υπέλαβές ἀνομίαν, ὅτι ἕσομαι σοι ὅμοιος. Σὺ δὲ οὐ μόνον διωρθώσω, ἀλλὰ καὶ ἐνεθυμήθης ἀνασιότητα· αὕτη δὲ ἦν, ὅτι ἕσομαι σοι ὅμοιος, ὅσον εἰς τὸ συνευδοκεῖν τοῖς ἀμαρτάνουσιν.

Ἐλέησέ με, καὶ παραστήσω κατὰ πρόσωπόν σου τὰς ἁμαρτίας σου. Ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως.

Σύνατε δὴ ταῦτα οἱ ἐπιλανθανόμενοι τοῦ Θεοῦ. Νοήσατε τὰ βίβητα, οἱ ἐπιλανθανόμενοι τοῦ Θεοῦ, διότι μακροθυμεῖ ἐπὶ ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν.

Μήποτε ἀρπάσῃ, καὶ οὐ μὴ ὀβριζόμενος. Ἄνευκαστος μακροθυμίας ἔτι μακροθυμῶν, ἐξασφαλίζεται αὐτούς. Μήποτε, φησὶν, ἀρπάσῃ τὰς ψυχὰς ὑμῶν δι' ἀγγέλων ἀποτόμων αἰφνίδιον.

Θυσία αἰρέσεως δοξάσει με. Πάλιν παραγγέλλει περὶ τῆς καινοφανοῦς θυσίας· ὅτι αὕτη μὲν, φησὶ, δοξάσει, ἤγουν τιμήσει, οὐχ ἡ διὰ ζώων.

Καὶ ἐκεῖ ὁδὸς ἣ δειξω αὐτῷ τὸ σωτήριόν μου. Καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ θυσίᾳ ἐστὶν ὁδὸς σωτηρίας (80) δι' ἧς ἰδοῦ αὐτῷ τῷ οὐρανῷ δεῖξω τὴν παρ' ἐμοῦ σωτηρίαν. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων, Ἦν δειξω γράσοι, καὶ νοοῖ' ἄν ὅτι καθ' ἡν. Τινὲς δὲ καὶ μετὰ τὸ Δειξω ὑποστιζόντες, Αὐτὸ τὸ σωτήριόν μου, φασὶν· ὁδὸν δὲ εἰς σωτηρίαν, ὑποληπτέον ἢ τὸ βάπτισμα, ἢ τὴν μετάνοιαν.

etiam exemplaria post verbum ostendam, punctum viam autem ad salutem esse credimus baptismum, aut pœnitentiam.

Εἰς τὸ τέλος, ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ, ἐν τῷ εἰσελθεῖν πρὸς αὐτὸν Νάθαν τὸν προφήτην, ἡρῖκα εἰσηλθε πρὸς Βηρσαβὲ τὴν γυναῖκα τοῦ Οὐρίου.

ΨΑΛΜΟΣ Ν'.

Εἰς τὸ τέλος μὲν, ὅτι προφητείας ἔχει παραπεμπούσας εἰς τὸ τέλος αὐτῶν τοὺς ἐντυγχάνοντας. Οὐ μόνον γὰρ κατάλληλον θεραπείαν ἐξομολογήσεως τῷ τραύματι τῆς μοιχείας Βηρσαβὲ, καὶ τοῦ φόνου τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς Οὐρίου διὰ τοῦ παρόντος ψαλμοῦ κατεσκευάσεν, ἀλλὰ καὶ περὶ διαφορῶν ἄλλων. Ἐτι δὲ καὶ τῆς ἀνοικοδομῆς Ἱερουσαλὴμ τῆς μετὰ τὴν ἐκ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον τῶν αἰχμαλώτων προεῖπεν· οὐ γὰρ ἀπέστη (81) παντελῶς ἀπ' αὐτοῦ τὸ προφητικὸν χάρισμα, οἷα τοῦ Θεοῦ γινώσκοντος, ὅτι θάπτον ἀπολούσεται τὸν ῥύπον, καὶ λαμπρότερος γενήσεται· οὐ δὲ γὰρ ἀπολαβεῖν ἐζήτησε τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἀλλὰ μὴ ἀφαιρεθῆναι ἀπ' αὐτοῦ. Εἶπε γὰρ, ὅτι Καὶ τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον μὴ ἀντανέλης ἀπ' ἐμοῦ. Ἄρμόζει δὲ καὶ πᾶσιν ἡμαρτηκόσιν ἢ παροῦσα ἐξομολόγησις, ἥτις συντέθη, καὶ ἀπηρέσθη ὅτε εἰσηλθε πρὸς αὐτὸν Νάθαν ὁ προφήτης· τότε γὰρ εἰς συναίσθησιν ἦλθε, τὸν παρελθόντα καιρὸν ἀφροντίστως διακέμενος. Τὸ δὲ, Ἠρῖκα εἰσηλθε πρὸς Βηρσαβὲ, ὡς ἐτι παραυτίκα πρὸς αὐτὸν εἰσηλθεν ὁ Νάθαν, αἰρὸς γὰρ διήλθεν Ἰκανὸς, ὡς ἡ πρώτη βίβλος τῶν Βασιλευῶν ἱστορεῖ· ἀλλὰ καὶ τὸ Ἠρῖκα, ὅστεροχρονίαν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀποσημαίνει· οἷον, Μεθ' εἰσηλθε πρὸς Βηρσαβὲ, καὶ ἐγκύμονα πεποίηκεν.

primo Regum libro. Sed illud adverbium, quando, hoc in loco futurum aliquanto post tempus desi-

(80) Al. εἰς σωτηρίαν.

Arguam te et statuam contra faciem tuam peccata tua. In die scilicet iudicii.

VERB. 22. *Intelligite hæc vos, qui obliviscimini Deum. Considerate quæ dicta sunt, vos qui obliviscimini Deum, et non animalvertitis quam longanimitas sit in peccatis vestris.*

Nequando rapiat, et non sit qui eripiat. O longanimitatem incomprehensibilem! adhuc tolerantiam utitur, cupiens illos in tuto esse. Ne quando, inquit, ipse per violentos angelos repente rapiat animas vestras.

VERB. 23. *Sacrificium laudis glorificabit me. Iterum ea mandat, quæ ad novum pertinent sacrificium. Hoc enim, inquit, glorificabit, hoc est honorabit me, et non animalium sacrificia.*

Et illic iter quo ostendam illi salutare meum. Et illic, inquit, id est, in eo genere sacrificii, via quædam est ad salutem, per quam viam ego sacrificanti cuilibet eam salutem ostendam, quæ a me provenit. Quædam vero exemplaria habent: Et illic iter, quod ostendam; et tunc expone subintelligendo, ut infra: Et illic, inquit, est iter, juxta quod iter ego ostendam illi, etc. Aliqua habent, post quod sequitur: Illi salutare meum;

In finem psalmus ipsi David, cum ingressus esset ad eum Nathan propheta, quando ipse ingressus est ad Bersabee uxorem Uriæ.

PSALMUS L.

Inscriptio in finem indicat psalmum hunc prophetias continere, quæ lectorem moveant, ut earum finem inspiciat. Neque enim in hoc psalmo beatus David medicinam tantum adulterii et cædis vulneribus salutarem construxit, sed de variis etiam rebus in eo tractavit: quippe cum et instaurationem prædixerit Jerusalem, quæ facta est post populi reditum e Babylone, ubi captivus detinebatur; gratia enim sancti Spiritus in eo prorsus non defecerat, cum inter cætera vel illud cognosceret, quod omnes delictorum sordes jamjam erat abluturus, et clarior etiam futurus, quam antea fuisset. Hac ratione restitui sibi non petiit sanctum Spiritum, sed non auferri; ait enim: Et Spiritum sanctum suum ne auferas a me. Verum humillis hæc Prophetæ nostri confessio omnibus potest accommodari peccatoribus. Et eo quidem tempore fuit facta, quando Nathan propheta ad eum ingressus est, ut de commissis delictis illum reprehenderet. Tunc enim ad seipsum rediit beatus David. Nam hactenus delicti sui enormitatem minime perpenderat. Quod vero ait: Quando ingressus est ad Bersabee, non hoc sibi vult, quod statim post hujusmodi ingressum, ad eum venerit propheta Nathan. Interfuit enim quoddam temporis intervallum, ut traditur in

Varie lectiones.

(81) Al. ἀπέστη.

gnat, ut sit sensus composuisse eum huic psalmum, postquam intravit ad Bersabee et gravidam eam reddidit.

VERS. 3. *Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam.* Juxta immensam, inquit, tuam misericordiam miserere mei. Immensum enim est quod deliqui.

Et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam. Supplicantium inore eundem sæpius reperit sensum. Et per iniquitatem pro qua LXX ἀνομίαν dixerunt [juxta significationem Græcæ dictionis] prævaricationem legis intelligit, in adulterio et cæde a se commissam. Utrumque enim lege vetabatur, vel, cum iniquitatem seu potius [ut diximus] ἀνομίαν se commisisse fateatur, consequenter illud etiam affirmat, se ἀνομον, hoc est, qui sub lege non sit, nefanda hæc delicta commiserit.

VERS. 4. *Amplius lava me ab iniquitate mea.* Venia quippe ei jam data fuerat per prophetam Nathan dicentem : *Deus abstulit peccatum tuum* **: verum præ maximo quodam ardore amplius etiam lavari cupit; vel *amplius*, expone, pro valde.

Et a peccato meo munda me. Rursus peccati nomine delictum a se commissum appellat, quod superius iniquitatem, seu [ut diximus] ἀνομίαν, id est, transgressionem legis appellavit : proprie enim ille peccare dicitur, qui legem transgreditur. Solet autem Propheta promiscue uti his nominibus.

VERS. 5. *Quoniam iniquitatem meam ego cognosco, et peccatum meum contra me est semper.* Miserere mei, inquit, et munda me, quia perpetrati a me criminis oblitus non sum, nec, veluti de regia dignitate superbus, illud neglexi. Nam etsi homines lateat, ego tamen illius enormitatem cognosco, ac conscientiae meæ oculis diu noctuque illud cerno : quippe cum assidue ac peracerbe animam meam stimulet. Quæ res certam pœnitentiæ conjecturam præstat, ac peccatorum etiam veniam conciliat.

VERS. 6. *Tibi soli peccavi.* Cum rex sim, et te æolum commissorum a me scelerum judicem habeam, tibi soli peccasse videor, hoc est, tibi soli judici subjiçior. Cæterorum enim omnium ego dominus sum, et ob potentiam meam licere mihi videntur, quæcunque libuerint. Vel, quia leges tuas transgressus sum, idcirco tibi soli peccasse videor illarum legislatori.

Et malum coram te feci. Omnia enim vides, non tantum quando ea fiunt, sed quando etiam futurum est ut fiant. Hoc autem dicit, pudore seipsum confundens, qui Deum videntem tantum committi facinus veritus non sit. Illud autem considera, quod de uno tantum a se commissio crimine loqui videtur, cum tamen plura essent : ea nimirum ratione, quia unum ab altero dependebat : quippe cum adulterio impulsus fuerit ad cædem.

Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris. Delictum, inquit, quod feci coram te,

Ἐλέησόν με, ὁ Θεός, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου. Ἐλέησόν με ἄξιως τοῦ μεγάλου ἔλεους σου, ὅτι μεγάλη ἡμαρτον.

Καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρμῶν σου ἐξάλειψον τὸ ἀνόμημά μου. Τὸ αὐτὸ ἐδιπλασίασεν νομα, σύνθεσις γὰρ τοῦτο τοῖς δεομένοις. Ἀνόμημα δὲ λέγει τὴν παρανομίαν τῆς μοιχείας καὶ τοῦ φόνου· καὶ ἄμφω γὰρ ὁ νόμος ἐκώλυεν. Ἀνόμημα δὲ ταύτην ἐκάλεσεν, ὅτι δίκην ἀλλοφύλου, τοῦ μὴ νόμον, ἐπλημμέλησε.

consequenter illud etiam affirmat, se ἀνομον, hoc est, qui sub lege non sit, nefanda hæc delicta commiserit.

Ἐπὶ πλείον πλυνόν με ἀπὸ τῆς ἀνομίας μου. Συνεχωρήθη γὰρ καὶ διὰ τοῦ Νάθαν, εἰπόντος, ἔτι καὶ Κύριος ἀφεῖλε τὸ ἀμάρτημά σου. Ἄλλ' ὑπὸ θερμότητος ἐτι πλυθῆναι παρακαλεῖ· ἢ τὸ, Ἐπὶ πλείον, ἀντὶ τοῦ Ἁγαν.

Καὶ ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας μου καθάρισόν με. Τὸ αὐτὸ λέγει πάλιν ἀμαρτίαν, ὅτι κυρίως ἀμαρτία ἢ τοῦ νόμου παράβασις. Πλὴν ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον τῷ τῆς ἀνομίας, καὶ παρανομίας, καὶ ἀμαρτίας ὀνόματι ἀδιαφόρως χρῆται, καὶ ἀντ' ἄλλῶν.

Ὅτι τὴν ἀνομίαν μου ἐγὼ γινώσκω, καὶ ἡ ἀμαρτία μου ἐνώπιόν μου ἐστὶ διαφαντός. Ἐλέησόν με, φησὶ, καὶ καθάρισόν με, διότι οὐκ ἐπελαθόμεν τῆς ἀμαρτίας μου, ὡς εὐκαταφρονήτου, διὰ τὸν δγκον τῆς βασιλείας· ἀλλ' εἰ καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἐλαθον, ὁμως ἐγὼ γινώσκω ταύτην, ἡλίκη· καὶ βλέπω αὐτὴν νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν τοῖς τοῦ συνειδότης ὀφθαλμοῖς, πεκρῶς πλήττουσαν τὴν ἐμὴν ψυχὴν· ὅπερ μετανοίας ἐστὶν εἰλικρινοῦς τεκμήριον, καὶ πρόξενον συγχωρήσεως.

Σοὶ μόνῳ ἡμαρτον. Ὡς σοὶ μόνῳ δικαστῆ ὑποκειμενος· βασιλεὺς γὰρ ὢν, σὲ μόνον ἔχω τῶν πεπραγμένων μοι δικαστῆν, τῶν ἄλλων ἀπάντων κύριος ὢν, καὶ κατ' ἐξουσίαν ποιῶν ἅ βούλομαι. Ἡ καὶ ὅτι τοὺς σοὺς νόμους παραβάς, σοὶ μόνῳ τῷ νομοθέτῃ τούτων ἡμάρτηκα.

Καὶ τὸ ποτηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα. Πάντα γὰρ ὀφῆς, οὐχ ὅτε γίνονται μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅταν μέλλωσι. Τοῦτο δὲ εἶπε, καταισχύνων ἑαυτὸν, ὡς οὐκ αἰσχυθέντα τὸν Θεὸν, ἐρώνητα γινομένην τὴν ἀμαρτίαν. Ὅρα δὲ, πῶς ὡς περὶ ἐνὸς ἀμαρτήματος δοκεῖ λέγειν, διὰ τὸ ἀπηρτησθαι τῆς μοιχείας τὸν φόνον· ἐκέλευ γὰρ εἰργάσαστο τοῦτον.

Ὅπως ἂν δικαιωθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κριθεσθαί σε. Ἐποίησα δὲ τὸ κα-

** II Reg. xii, 13.

κόν ἐνώπιόν σου, κατὰ τῆς ἐμαυτοῦ κεφαλῆς, ἵνα ἐν ταῖς δικαιολογίαις σου, ταῖς πρὸς ἐμὲ, καὶ ἐν τῷ κρινεσθῆναι σε ἐμοὶ περὶ ὧν σύ με βασιλεία πεποιήκας, καὶ οὕτως ἐδόξασα, ἐγὼ δὲ τοὺς σοὺς ἠθέτησάν μου, καὶ παρῳργισά σε, δικαιοθεῖς μᾶλλον σύ, καταδικάσεις με τὸν ἀθλιόν, ὡς περὶ τὸν εὐεργέτην ἀγνώμονα. Τοιοῦτος γὰρ ἦν ὁ σκοπὸς τοῦ βίασαμένου καὶ νικήσαντός με δαίμονος, αὐτὸν ἐμὲ καταστῆναι μοι τῆς δίκης πρόσθενον. Ἐδικαιολογήθη δὲ, καὶ ἀντεκρίθη πρὸς τὸν Δαβὶδ ὁ Θεὸς διὰ Νάθαν, καὶ ἤλεγξεν ὅπως, προβατέα τοῦτον λαβῶν, εἰς βασιλεία κατέστησε, καὶ μυρίων ἐπιβουλῶν ἐβύβασατο, καὶ ὅπως αὐτὸς πονηρᾶ πράξει τὸν εὐεργέτην ἡμίψατο. Ἐπήγαγε δὲ καὶ τὴν καταδικήν, ὅτι *Τὸδε λέγει Κύριος* · Ἰδοὺ ἐγὼ ἐξεργεῖρω ἐπὶ σὲ κακά, ἐκ τοῦ οἴκου σου, καὶ τὰ ἐξῆς, ὡς ἡ δολωθεῖσα βίβλος παρίστησι.

Hæc dicit Dominus, Ecce ego suscitabo in te mala ex domo tua *7 : et alia, quæ plenius habentur in libris Regum.

Ἰδοὺ γὰρ ἐν ἀνομίαις συνελησθη, καὶ ἐν ἀμαρτίαις ἐκίσσησέ με ἡ μήτηρ μου. Εἰς συμπάθειαν τὸν Θεὸν ἐπισπώμενος, ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ γέννησιν ἀνατρέχει τῷ λόγῳ. Εἰ γὰρ μὴ ἤμαρτεν ὁ Ἀδάμ, οὐκ ἂν συνήφθη τῇ Ἐβᾶ. Ὅστε ἡ μὲν ἀμαρτία γεγέννηκε τὴν συνάφειαν, ἡ δὲ συνάφεια, τοὺς ἐξ Ἀδάμ καὶ Ἐβᾶς· καὶ οὗτοι τοὺς ἐξῆς, καὶ οὕτως ἄχρι Δαβὶδ· καὶ γὰρ εἰ καὶ τῷ νόμῳ τίμιος ὁ γάμος γέγονε, διὰ τὴν παιδοποιίαν, ἀλλὰ γε τῆ φύσει ἐκ τῆς ἀμαρτίας ἔχει τὴν πρόσοδον. Ὅστε ἐξ ἀμαρτίας καὶ συνελέφθη, καὶ ἐγεννήθη· τὸ γὰρ, ἐκίσσησεν, ἐγέννησεν εἶπεν ὁ Σύμμαχος. Καὶ οὐδὲν μέγα, εἰ καὶ αὐτὸς ἤμαρτεν, παθῶν τὸ τῆς φύσεως.

Ἰδοὺ γὰρ ἀλήθειαν ἠγάπησας. Τοῦτο πρὸς τὴν ῥηθείαν ἐξομολόγησιν εἴρηται· φησὶ γὰρ, ὅτι Ἀλήθειαν ἠγάπησας, καὶ διὰ τοῦτο ὠμολόγησα ταύτην, ὅτι ἤμαρτεν. Τὸ δὲ, Ἰδοὺ γὰρ, περιττὸν κείται, καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος στίχου, καὶ ἐπὶ προλαβόντος, καθ' Ἑβραῖα συνήθειαν· πολλὰ γὰρ τοιαῦτα περιττά τίθησι.

Τὰ ἀδηλα καὶ τὰ κρύφια τῆς σοφίας σου ἐδήλωσάς μοι. Τοῦτο πρὸς τὴν οικεῖαν εἶπεν αἰσχύνην, ὅτι τοσοῦτόν με ἠγάπησας, ὅτι καὶ τὰ ἀπόρρητα τῆς σοφίας προνοίας ἐδήλωσάς μοι διὰ τοῦ προφητικοῦ πνεύματος· ἐγὼ δὲ ἐφάνην ἀγνώμων.

Ῥαντισθεῖς με ὑσώπω, καὶ καταρισθήσομαι. Πολλοὶ περὶ τοῦτου λόγου τοῦ ῥητοῦ πολλοὺς γεγόνασιν, οὐδεὶς δὲ σαφὲς, οὐδ' ἀναντιρρήτων ἀπήγγειλε. Ἐγὼ δὲ φημι προφητεύειν περὶ ἑαυτοῦ τὸν Δαβὶδ ἐν τοῦτοις, ὅτι καὶ συγχωρηθήσεται τὴν ἀμαρτίαν τελευτέραν, καὶ χαρᾶς πληθήσεται. Ἐπεὶ γὰρ ὁ νόμος ὑσώπου ραντισματὶ τινος τῶν μαινομένων ἐκαθάρευεν, ἔστι γὰρ τὸ ὑσώπων εἶδος πῶας, ἄγαν ση-

A fateor in caput meum commisisse, ut quoties tu mecum judicaris, et quæ inter nos est causa discutitur, quod scilicet tu me ex infimo regem feceris, tantaque ac tali gloria conspicuum, quodque ego contra, et leges tuas spreverim, et te sceleribus meis ad iram concitaverim, et in hoc, inquit, iudicio tu magis justificeris, et ego vicissim, veluti erga tantum benefactorem adeo ingratus, magis condemner. Ea enim fuit maligni dæmonis intentio, cum magna me vi ad peccandum impulit ac superavit, ut meæ me constitueret condemnationis ministrum. Dicere autem possumus iudicatum fuisse Deum cum David, quando Nathan propheta eum redarguit, quod pro tantis beneficiis a Deo acceptis, ipse contra pravis benefactorem actionibus remuneratus sit; ubi postquam Dei justificationes percensuit, condemnationem etiam addidit

B *mala ex domo tua* *7 : et alia, quæ plenius habentur in libris Regum.

VERS. 7. *Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea.* Ut Deum magis ad misericordiam traheret, navitatem suam commemoravit. Nam si Adam non peccasset, nunquam oportuisset illum Evæ conjungi. Peccatum itaque copulam generavit, et copula rursus eos produxit, qui ex Adam et Eva nati sunt; et sic deinceps illi alios, atque alii alios, usque ad David. Et licet nuptiæ nunc ob filiorum procreationem in honore habeantur, natura tamen ex peccato proveniunt. Ex peccato igitur conceptus et genitus sum. Nam quod secundo loco dicit : *Et in peccatis concepit me mater mea*, Symmachus reddidit : *Et in peccatis genuit.* Non est igitur magnum si ego peccavi, naturæ conditionem sustinens.

VERS. 8. *Ecce enim veritatem dilexisti.* Hoc ad beati David confessionem referendum est, de qua supra diximus. Ait enim : Ego, quæ vera sunt, fateor, me scilicet peccasse. Hoc autem fateor, et non nego, quia tu veritatem dilexisti, et odisti mendacium. Illa autem verba, *Ecce enim*, superflua sunt, tam in hoc versiculo quam in proxime superiori. Hebraicum enim est idioma, juxta quod superflua multa in oratione reperiri solent.

Incerta et occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi. Hoc in sui ignominiam et confusionem dixit. Adeo tu, inquit, dilexisti me, ut ineffabilia providentiæ tuæ arcana, per propheticum mihi spiritum feceris manifesta, ego tamen ingratus erga te esse apparui.

Asperges me, Domine, hyssopo et mundabor. Varia a multis dicta sunt ad præsentis versiculi explanationem, nihil tamen ab eis adeo apertum traditur, ut contradictione omni prorsus careat. Ego autem Prophetam puto his verbis de se ipso prædicere, quod adhuc exactius ac perfectius absolvendus esset a crimine, et gaudio replendus. Quia enim lex immundos quosdam hyssopi aspersioibus

*7 I Reg. xii, 11.

mundari iubebat, ea nimirum ratione, quia hyssopus herba quaedam est multum abstersiva, juxta illius purgationis metaphoram ait : Tu Domine, ea me potissimum aspersione asperges, quæ perfectus omnes abstergit maculas : hoc autem fiet per prolatam a te omnimodæ absolutionis sententiam, vel per lacrymas poenitentiae; quippe cum et hujusmodi lacrymæ, ut Dei donum ab eo proveniant. [Nam si hæc a te mihi dona adfuerint in abstergendis meis maculis, hyssopi vicem præbent.]

Lavabis me, et super nivem dealabor. Eundem præ gaudio sensum repetit.

VERS. 10. *Auditui meo dabis exultationem et lætitiā.* Quia auribus animæ meæ te mihi peperisse instillabis. Exultatio autem et lætitia idem significant.

Exsultabunt ossa humiliata. Ossa mea, inquit, peccatorum pondere depressa, exsultabunt, ad deposito eo onere allevabuntur. Per sua vero ossa seipsum prorsus significat. Aliqui autem dicunt, quod illa verba : *Auditui meo dabis exultationem*, ad Salvatoris Incarnationem pertinent, ut sit sensus : Annuntiabis mihi jucundissimum gaudium, illam nimirum ineffabilem incarnationem; et tunc ossa mea, quæ nunc humiliata sunt, præ summa voluptate exsultabunt et subsilient.

VERS. 11. *Averte faciem tuam a peccatis meis, et omnes iniquitates meas dele.* Omnia, inquit, peccata mea in conspectu tuo jacent, quia tu omnia conspicias : verum peto, ut aspectum ab illis tuum amoveas, et commissa a me scelera e libro deleas actionum mearum.

VERS. 12. *Cor mundum crea in me, Deus.* Cor apud Scripturam multa significat. Aliquando enim pro singulari corporis membro accipitur, aliquando vero pro interiori illa rationis atque intellectus parte, a qua regimur, juxta illud : *Quare cogitationes ascendunt in corda vestra* ¹? aliquando sententiam significat, et propositum, juxta illud : *Cor autem eorum longe est a me* ²; aliquando beneplacitum et animi affectionem, juxta illud : *Inveni David virum secundum cor meum* ³. Et aliquando animam, ut hic : *Cor mundum crea in me, Deus.* Non peto, inquit, ut aliam in me naturam crees, sed ut quam habeo in antiquam restituas pulchritudinem. Creabis autem cor mundum in me, si vetustatem illam, quæ ob peccatorum sordes animæ meæ inhæret, ab ea prorsus abstuleris. *Crea* igitur hoc in loco dixit pro, restituere.

Et spiritum rectum innova in interioribus meis. *Innova*, pro, denuo immitte. Deinceps, inquit, immitte in me spiritum rectum, hoc est, directionis gratiam, quæ diabolicas in me omnes tortuositates dirigit. Per interiora autem intimas animæ partes intelligit. Simile etiam his est, quod legitur apud Ezechielem dici ad eos, qui in Babylone erant : *Dabo enim vobis*, inquit, *cor novum* ⁴, ac si dixisset, Infirmum ac languidum cor vestrum et promptitudinem vestram renovabo.

¹ Ezech. xi, 5. ² Isa. xxix, 13. ³ I Reg. xiii, 14. ⁴ Ezech. xi, 19.

Α κτικῆς, κατὰ μεταφορὰν ἐκείνης τῆς καθάρσεως εἶπεν, ὅτι Ἰαντιεῖς με βαντίσματοι σμηκτικῶ. Ἐἴη δ' ἂν τοῦτο λόγος ἀφέσεως, ἣ καὶ τὸ δάκρυον τῆς μεταβολῆς· καὶ τοῦτο γὰρ θεοθεν χαρίζεται.

prolatam a te omnimodæ absolutionis sententiam, vel per lacrymas poenitentiae; quippe cum et hujusmodi lacrymæ, ut Dei donum ab eo proveniant. [Nam si hæc a te mihi dona adfuerint in abstergendis meis maculis, hyssopi vicem præbent.]

Πλυνεῖς με, καὶ ὑπὲρ χιόνα λευκανθήσομαι. Τὸ αὐτὸ λέγει πάλιν ὑφ' ἡδονῆς.

Ἀκουτιεῖς με ἀγαλλίασιν καὶ εὐφροσύνην. Ταῖς ἀκοαῖς τῆς ψυχῆς μου ἐνηχησεῖς χαρὰν, ὅτι συνεχώρησάς μοι. Ἀγαλλίασις δὲ καὶ εὐφροσύνη τὸ αὐτὸ σημαίνουσιν.

Ἀγαλλιάσονται ὅστέα τεταπεινωμένα. Τὰ ὀστέα μου, φησὶ, τεταπεινωμένα τῷ βάρει τῆς ἁμαρτίας; ἀγαλλιάσονται, κουφισθέντα διὰ τῆς ἀφέσεως. Ἀπὸ μέρους δὲ, τῶν ὀστέων, ὄλον ἑαυτὸν ἐνέφηγε. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι τὸ, Ἀκουτιεῖς με ἀγαλλίασιν, περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος εἰρηκεν, ὅτι Ἀναγγελεῖς μοι τὴν παγκόσμιον χαρὰν, ἣτοι τὴν ἀπόβροχτον ἐνανθρώπησιν, καὶ εὐθὺς ἄγαν ἀλοῦνται καὶ σκιρτήσουσιν ὑφ' ἡδονῆς τὰ τεταπεινωμένα ὀστέα μου.

Ἀπόστρεψον τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν μου, καὶ πάσας τὰς ἀνομίας μου ἐξάλειψον. Γυμνά πρόκειται τῇ παντεφώρῳ ἐπισκοπῇ σου τὰ ἐμὰ ἁμαρτήματα. Ἀπόστησον οὖν ταύτην, καὶ ὄλας μου τὰς ἀνομίας ἐξάλειψον ἀπὸ τῆς βίβλου τῶν ἔργων μου.

Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός. Ἡ καρδία σημαίνει πολλά· ποτὲ μὲν, τὸ σωματικὸν μόριον· ποτὲ δὲ, τοῦ ἡγεμονικοῦ τὸ βαθύτατον, ὡς τό· *Καὶ διατὶ λογισμοὶ ἀναβαλῶσιν ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν*; ποτὲ δὲ, τὴν γνώμην καὶ τὴν προαίρεσιν, ὡς τό· *Ἡ δὲ καρδία αὐτοῦ πρόβρω ἀπέχρει ἀπ' ἐμοῦ*· ποτὲ δὲ, τὴν εὐδοκίαν καὶ ἀρέσκειαν, ὡς τό· *Ἐδρον Δαβὶδ ἀνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου*· ποτὲ δὲ, τὴν ψυχὴν, ὡς ἐπὶ τοῦ προκειμένου, *Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, οὐχ ἐτέραν οὐσωσαστήσας*. Εἰ γὰρ ταύτης περιέλης τὴν παλαιότητα, τὴν ἀπὸ τοῦ ῥύπου τῆς ἁμαρτίας, κτίσεις ἐν ἐμοὶ καρδίαν καθαρὰν. *Κτίσον* οὖν, ἀντὶ τοῦ, ἀποκατάστησον.

Καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου. — Ἐγκαίνισον, ἀντὶ τοῦ, ἐμβαλε καινῶς, ἣτοι ἀπὸ τοῦ νῦν, χάρισμα εὐθύτητος, εὐθυον τὰς ἐγγινομένους μοι παρὰ τοῦ δαίμονος σκολιότητας· ἔγκατα δὲ λέγει τὰ ἐνδότερα μέρη ἑαυτοῦ. Φησὶ δὲ καὶ διὰ Ἰεζεκιὴλ ὁ Θεὸς πρὸς τοὺς ἐν Βαβυλῶνι, ὅτι *Δώσω αὐτοῖς καρδίαν καινὴν καὶ πνεῦμα καινὸν*, τουτέστιν, Ἀνακαινίσω ἀσθενήσασαν καὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν καὶ τὴν προθυμίαν.

Μὴ ἀποφύγῃς με ἀπὸ τοῦ προσώπου σου. Ὡς ἂν γενόμενον ἀνάξιον τῆς ἐπισκοπῆς σου.

Καὶ τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον μὴ ἀντανέλης ἀπ' ἐμοῦ. Τὸ χάρισμα λέγει τῆς προφητείας, μὴ ἀνθ' ὧν ἡμαρτεν, ἀφέλης τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ.

Ἀπόδος μοι τὴν ἀγαλλίασιν τοῦ σωτηρίου σου. Τὴν χαρὰν, ἣν εἶχον ἀπὸ τοῦ σώζεσθαι διὰ σοῦ· ὅρα δὲ ὅπως ὁ μὲν οὐκ ἀπώλεσεν, μὴ ἀφαιρεθῆναι παρακαλεῖ· ὁ δὲ ἀφῆρέθη, τοῦτο ἀποδοθῆναι αὐτῷ δέεται· πρὸ γὰρ τῆς ἁμαρτίας ἔχαίρει, Σωτῆρα τοῦτον ἔχων.

Καὶ πνεύματι ἡγεμονικῶ στήριξόν με. Καὶ στερέωσόν με χάρισματι κυριευτικῶ τῶν παθῶν, καὶ ἔδηγοῦντι πρὸς τὰ κρείττονα· χάρισμα δὲ εὐθύτητος καὶ χάρισμα ἡγεμονικὸν εἶεν ἂν αἱ παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος; τῇ ψυχῇ διάφοροι ἐγγινόμεναι δυνάμεις.

Διδάξω ἀνόμους τὰς ὁδοὺς σου, καὶ ἀσεβεῖς ἐπὶ σὲ ἐπιστρέψουσι. Καὶ τοῦτο προφητεία τοῦ μέλλοντος· τοῦ γὰρ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος εἰς τὰ ἄνομα ἔθνη διαδραμόντος, ἡ βίβλος τῶν Ψαλμῶν τοῦ Δαβὶδ ἀεὶ διδάσκαλος αὐτοῖ; τῶν ἀρετῶν γίνεται.

Ῥῦσαι με ἐξ αἱμάτων, ὁ Θεὸς, ὁ Θεὸς τῆς σωτηρίας μου. Ἱστορικῶς μὲν αἵματα καλεῖ τοὺς ἀδίκους φόνους, τὸν Οὐρίου φόνον· ἀναγωγικῶς δὲ, αἵματα λέγονται καὶ οἱ δαίμονες, ὡς αἵμασι χαίροντες καὶ ἐγκαλινδοῦμενοι, ἀνθρώπων ἀναιρουμένων, καὶ ζῶων ἄλλων θυσμένων. Ὁ Θεὸς δὲ τῆς σωτηρίας μου, ἀντὶ τοῦ, Ὁ Σωτῆρ μου, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν. Ὁ δὲ διπλασιασμός τὸ ἐγκάρδιον καὶ ἐπιτέταμένον τῆς δεξιῆς ἐμφαίνει.

Ἀγαλλιᾶσται ἡ γλῶσσά μου τῇ δικαιοσύνῃ σου. Χαρήσεται δὲ αὕτη ἡ γλῶσσά μου τῇ τῆς δικαιοσύνης σου ἀπαγγελίᾳ. Δικαιοσύνην δὲ λέγει νῦν πῆν παρὰ Θεοῦ δεδομένην αὐτῷ δικαίωσιν, εἴτουν ἐλευθερίαν τῆς ἁμαρτίας· δικαιούται γὰρ ὁ ἐλευθερούμενος. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων, τὴν δικαιοσύνην σου, γράφουσιν· ἐφ' ὧν νοεῖται, ὅτι Ἀγαλλίασιν ποιῆσεται ἡ γλῶσσά μου αὕτην τὴν παρὰ σοῦ δικαίωσιν, εἴτουν ἐλευθερίαν τῆς ἁμαρτίας, διὰ ταύτην ἐκιρτῶσα πρὸς ὑμνολογίαν.

Κύριε, τὰ χεῖλη μου ἀνοίξεις, καὶ τὸ στόμα μου ἀναγγελεῖ τὴν αἰγυσίν σου. Μαθὼν διὰ τοῦ προφητικοῦ πνεύματος, οἶδα ὅτι πάλιν ἀνοίξεις πρὸς ὑμνολογίαν σου, καθὼς καὶ πρὸ τῆς ἁμαρτίας, τὰ κεκλεισμένα νῦν ὑπὸ τῆς καταγνώσεως χεῖλη μου.

Ὅτι εἰ ἠθέλησας θυσίαν, ἔδωκα ἂν, ὀλοκαυτώματα οὐκ εὐδοκήσεις. Ὅρα πάλιν τὰς νομικὰς καὶ ἀλόγους θυσίας ἀποδοκιμαζομένης. Εἰ ἠθελες, φησὶν, ἔδωκα ἂν· ἀλλ' οὐδὲ ὀλοκαυτώματα ἀποδέξῃ· τὰ γὰρ ὀλοκαυτώματα τιμιώτερα τῶν ἄλλων ἦσαν. Ὅστε ὁ Δαβὶδ εἰ καὶ μετὰ ταῦτα ἔθυσεν, ἀλλ' ἀπροαιρέτως;

VERS. 13. Ne projicias me a facie tua. Quasi tua indignum custodia.

Et spiritum sanctum tuum ne auferas a me. Non auferas a me, inquit, prophetiæ donum, ob scelera, quæ commisi.

VERS. 14. Redde mihi exultationem sanctaris tui. Gaudium quod habebam, quia a te fueram conservatus. Et considera quomodo his duobus versiculis, et non auferri, rogat, quod nunquam amiserat, et reddi postulat, quod jam fuerat ablatum; ante commissæ enim crimina in summa debebat lætitia, quod tantum fuisset Salvatorem consecutus.

Et spiritu principali confirma me, Robora me, inquit, gratia illa spirituali, quæ animi perturbationibus imperat, et dirigit ad meliora. Per hoc autem principale spiritualis directionis donum variæ possunt intelligi virtutes, quæ animabus nostris a sancto Spiritu tribuuntur.

VERS. 15. Docebo iniquos vias tuas, et impii ad te convertentur. Hæc est etiam futurorum prophetia, quæ jam adimpleta est; quippe cum, simul ac Evangelii prædicatio coepit in gentibus seminari, Davidici statim psalmi præcipui doctoris vicem eis præstiterint ad parandas virtutes.

VERS. 16. Libera me de sanguinibus, Deus, Deus salutis meæ. Juxta historiæ sensum per sanguines iniquam eandem intelligit, memoria nimirum repetens se Uriam occidisse. Juxta anagogen vero dæmones, qui sanguine gaudent tam occisorum hominum, quam immolatorum animalium, non immerito sanguines dici possunt. Et quod ait: Deus salutis meæ, sæpe diximus idem esse quod, Deus Salvator meus. Illa autem repetitio: Deus Deus, vehemens cordis indicat desiderium.

Exsultabit lingua mea justitia tua. Ipsa etiam lingua mea, inquit, annuntiatione lætabitur justitiæ tuæ. Per justitiam autem hoc in loco justificationem intelligit sibi a Deo concessam, hoc est, liberationem a peccato. Quædam vero exemplaria habent: justitiam tuam; et tunc sensus est, quod Lingua mea exultationem sibi faciet eam justificationem quæ a te mihi est præstita, exsultans nimirum et subsiliens propter eam ad hymnos et D laudes tibi decantandas.

VERS. 17. Domine, labia mea aperies, et os meum annuntiabit laudem tuam. Præmonitus ego, inquit, a sancto Spiritu, novi, quod tu iterum aperies labia mea ad hymnos et laudes tibi concinendas, non secus atque aperta erant ante commissæ a me delicta. Nam in præsentia ob condemnationem tuam oclusa sunt.

VERS. 18. Quoniam si voluisses sacrificium, dedissem utique, holocaustis non delectaberis. Vide rursus brutorum sacrificia, quæ a lege imperabantur, reprobari. Si voluisses ea, inquit, dedissem sane; verum tu holocausta non suscipis, tametsi ea sint omnibus aliis sacrificiis honora-

tiora. Quod si quis objiciat, beatum David post hujusmodi verba Deo sæpius sacrificasse, illud animadvertendum ducimus, quod non ex proposito, reverentia, et quia novi sacrificii dies nondum

VERS. 19. *Sacrificium Deo spiritus contritus.* Anima, inquit, quæ humilitate ac demissione quadam voluntaria contrita fuerit, gratum atque acceptabile Deo sacrificium reddit.

Cor contritum et humiliatum Deus non despiciet. Sæpenumero, ut diximus, Scriptura per cor animam intelligit, eo quod animæ sedes sit, et in eo potissimum diversetur: atque ideo ubi cor patitur, anima statim a toto evolat corpore. *Non despiciet autem pro, non avertit, hoc est, suum ab eo non dimovebit aspectum.*

VERS. 20. *Benefac, Domine, in bona voluntate tua Sion.* Supplicat hoc in loco pro reædificatione Jerusalem, quæ futura erat post reditum e Babylone. [Quædam vero exemplaria non in accusativo casu, sed in dativo habent dictionem, *Sion*: quod ex lectione Græca melius percipitur propter articulum, juxta quem et nos commodissime legere possumus primam litteram: *Benefac ipsam Sion*, vel in dativo: *Benefac ipsi Sion*: et tunc expone] *Benefac*, pro, Bona facito. Aliud enim est hoc ab illo; juxta quod alibi legimus: *Benefac, Domine, bonis et rectis corde. In bona autem voluntate tua*, hoc est, auxilio et opo tua.

Et ædificentur muri Jerusalem. Optantis sermo est, tametsi ex Græca lectione Imperativi modi esse videatur.

VERS. 21. *Tunc acceptabis sacrificium justitiæ.* Tunc, inquit, justum suscipies sacrificium. In alio enim nunc quam in Jerusalem sacrificia tibi non rite offeruntur, cum lex in ea tantum sacrificari posse mandaverit.

Oblationem et holocausta. Per oblationem ea intelligit sacrificia, quorum pars aliqua tantum offerebatur: per holocausta autem, ea quæ integra incendebantur.

Tunc imponet super altare tuum vitulos. Hæc quidem juxta historię sensum dicta sunt, juxta analogen vero ea prædicat Propheta, quæ ad Ecclesiam fidelium et ad evangelicum sacrificium pertinent. Et per bonam voluntatem Salvatoris incarnationem intelligit, veluti bonum quoddam propositum: et per Sion, Christianorum conversationem; per muros item Jerusalem, episcopos et doctores. Et tunc, inquit, accipies sacrificium justitiæ, hoc est, sacrificium universæ virtutis; et oblationem, hoc est, sanctos confessores; et holocausta, hoc est, sanctos martyres. [Illi enim oblationibus, isti vero holocaustis merito comparari possunt, cum utriusque Deo oblatis ac sanctificatis sint; et confessores quidem ex parte se Deo obtulisse videntur, propter asseverationem fidei, martyres autem ex integro, cum et animum pariter, et ipsum corpus in totum Deo devoverint. Vel, per oblationes, membrorum extremitates intellige, de confessorum corpore detruncatas; per holocausta vero, integra martyrum incendia, aut cædes. Vel aliter: Oblatio virtutem quidem significat, sed ex parte diminu-

Α ἐποίει τοῦτο διὰ τὸν νόμον, καὶ ὅτι ὄπω τῆς καινῆς θυσίας ὁ καιρὸς ἐληλύθει.

neque ex propria voluntate id agebat, sed legis venerat.

Θυσία τῷ Θεῷ, πνεῦμα συντετριμμένον. Εὐπρόδεκτος θυσία τῷ Θεῷ, ψυχὴ συντετριμμένη ἐξ ἐκουσίου ταπεινώσεως.

Καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουδερώσει. Καρδίαν τὴν ψυχὴν πολλάκις ἡ Γραφὴ καλεῖ, διὰ τὸ καὶ τὴν καρδίαν ἄγαν εἶχεσθαι τῆς ψυχῆς, καὶ τὴν ψυχὴν ἄγαν ἐμπεφυκέναι τῇ καρδίᾳ. Ὅθεν καὶ παθούσης τῆς καρδίας, ἡ ψυχὴ ἀφίπταται ἀπὸ τοῦ σώματος ὅλου. Ἐξουδένωσιν δὲ λέγει τὴν ἀποστροφήν.

Β *Ἀγάθυνον, Κύριε, ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου τὴν Σιών.* Ἐνταῦθα παρακαλεῖ περὶ τῆς μετὰ τὴν ἐκ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον ἀνοικοδομῆς τῆς Ἱερουσαλήμ· τὸ δὲ, ἀγάθυνον, ἀντὶ τοῦ, ἀγαθοποίησον· ἕτερον γὰρ παρ' ἐκεῖνο τοῦτο, ὡς τὸ Ἀγάθυνον, Κύριε, τοῖς ἀγαθοῖς. Ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου δὲ, τουτέστι, τῇ συνεργίᾳ σου

Καὶ οἰκοδομηθῆτω τὰ τεῖχη Ἱερουσαλήμ. Τὸ, Οἰκοδομηθῆτω, παρακλητικόν ἐστίν, εἰ καὶ προστακτικὸν φαίνεται.

Γ *Τότε εὐδοκήσεις θυσίαν δικαιοσύνης.* Τότε ἀποδέξῃ θυσίαν δικαίαν· ἐν ἑτέρῳ γὰρ τόπῳ οὐκ ἐστὶ δικαίως θύειν· ἐν μόνῃ γὰρ τῇ Ἱερουσαλήμ θύειν ὁ νόμος ἐπέτρεψεν.

Ἀναφορὰν καὶ ὀλοκαυτώματα. Ἀναφορὰν μὲν λέγει τὰ ἀφαιρήματα, τὰ ἐκ μέρους προσφερόμενα· ὀλοκαυτώματα δὲ, τὰ καθ' ὀλοκληρίαν καίόμενα.

Τότε ἀνοίσουσιν ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον σου μόσχους. Ταῦτα μὲν, καθ' ἱστορίαν· ἀναγωγικῶς δὲ, περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῶν πιστῶν καὶ τῆς εὐαγγελικῆς θυσίας προφητεύει· εὐδοκίαν μὲν λέγων τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Σωτῆρος, ὡς ἀγαθὴν βούλησιν· Σιών δὲ, τὴν πολιτείαν τῶν Χριστιανῶν· τεῖχη δὲ αὐτῆς, τοὺς ἐπισκόπους καὶ διδασκάλους· τότε δὲ ἀποδέξεται καὶ θυσίαν δικαιοσύνης, ἡγουν ἀρετῆς·

Δ καὶ ἀναφορὰν μὲν, τὰς διὰ Χριστὸν ἐκ μέρους καθύπερθε τῶν ὁμολογητῶν· ὀλοκαυτώματα δὲ, τὰς καθ' ὀλόκληρον τῶν μαρτύρων. Ἡ τὸ μὲν, τοὺς διὰ ξίφους ἀκροτηριασμοὺς τῶν ὁμολογητῶν· τὸ δὲ, τὰς τῶν μαρτύρων σφαγὰς. Ἡ τὸ μὲν, τὴν ἐκ μέρους ἀρετῆν, ὡς τὴν ἐν γάμῳ, ἢ ἄλλῳ βιωτικῷ σχήματι· τὸ δὲ, τὴν τελείαν, ὡς τὴν ἐν ἀγαμίᾳ, ἢ ἐν μοναδικῇ πολιτείᾳ. Μόσχοι δὲ, οἱ πιστοὶ τῇ χορηγίᾳ τῶν ἀρετῶν, καὶ πίονες τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, καὶ κερατίζοντες τὸν διάβολον, καθόλου πάντες οἱ τέλειοι πράξει καὶ λόγῳ, οἱ καὶ εἰς τὸ ἐπουράνιον ἀνάγονται θυσιαστήριον, εἰς ὁσμὴν εὐωδίας τῷ Θεῷ. Χρῆ δὲ γινώσκειν, ὅτι πολλοὶ πολλάκις τὴν διάβασιν τοῦ μέλλοντος χρόνου ἀντὶ εὐκτικῆς παραλαμβάνουσιν, ἰδίωμα καὶ τοῦτο τῆς Ἑβραϊκῆς διαλέκτου λέγοντες,

ὡς τὸ, *'Partiis με ὑσσώφω, καὶ καθυρισθήσομαι· ἅπλυνεῖς με, καὶ ὑπὲρ χιόνα λευκανθήσομαι, καὶ ὅσα τοιαῦτα.*

vitulos etiam eos intellige, qui virtutum ministerio pasti ac cibati sunt, et effecti pingues gratia sancti Spiritus, qui dæmones, fortium vitulorum instar, cornu petunt: et denique eos omnes, qui actione et sermone perfecti sunt, qui etiam ad cœleste adducuntur altare in odorem suavitatis². Illud autem scire oportet, quod multi sæpenumero futurum tempus indicativi accipiunt pro optativo, idiomata id esse dicentes Hebraicæ linguæ, ut illud: *Asperges me, Domine, hyssopo, et mundabor, lavabis me*, etc. pro eo quod est, Utinam me aspergas, atque utinam laves, et alia huiusmodi.

ΨΑΛΜΟΣ ΝΑ'.

Εἰς τὸ τέλος ψαλμὸς συνέσεως τῷ Δαβὶδ, ἐν τῷ ἐλθεῖν Δαὶκ τὸν Ἰδουμαῖον, καὶ ἀναγγεῖλαι τῷ Σαούλ, καὶ εἰπεῖν αὐτῷ· Ἦλθε Δαβὶδ εἰς τὸν οἶκον Ἀβιμέλεχ.

Φεύγων ὁ Δαβὶδ τὸν Σαούλ, ἐπεινάσεν· καὶ ἀπέλ-
θὼν πρὸς Νομθάν τὴν πόλιν τῶν ἱερῶν πρὸς Ἀβι-
μέλεχ τὸν ἀρχιερέα, ἐποίησεν ὅσα ἐν ἐπιγραφῇ τοῦ
λγ' ψαλμοῦ ἐξηγησάμεθα. Τοῦτο ἰδὼν Δαὶκ, ὁ τῶν
βασιλικῶν ἡμιόνων ἐπιμελητῆς, κατεμήνυσεν τῷ
Σαούλ· καὶ κατὰ τοῦ Ἀβιμέλεχ ἐξέμηνε τοσοῦτον,
ὡς ἀγαγεῖν μὲν καὶ ἀνελεῖν διὰ τοῦ Δαὶκ τοὺς ἑκα-
τὸν καὶ πεντήκοντα ἱερεῖς· κατασφάξαι δὲ καὶ πᾶ-
σαν ἡλικίαν τῆς πόλεως, καὶ πανωλεθρῆξ ταύτην
διασφείραι. Ὁ μαθὼν ὁ Δαβὶδ, ἔγραψε τὸν παρόντα
ψαλμὸν, εἰς ὑπομονὴν τῶν ἀδικουμένων. *Εἰς τέλος*
δὲ ἐπιτέγραπται, παρεγγυῶν εἰς τὸ τέλος· τῶν ἀδι-
κούντων ἀποβλέπειν, καὶ μακροθυμεῖν. *Συνέ-
σεως* δὲ, ὅτι συνέσεως δεῖ τῷ ἀδικουμένῳ πρὸς ὑπο-
μονήν.

ter ferre, ac longanimum esse. *Intelligentiæ* autem, seu [iuxta aliam Græcæ dictionis συνέσεως signifi-
cationem] *prudentiæ*, ideo dixit, quoniam iis, qui injuria affecti fuerant, multa opus erat prudentia
atque intellectu, ut patienti animo illatas ferrent injurias (83).

Τὴ ἐγκαυχῆ ἐν κακίᾳ, ὃ δυνατὸς; Πρὸς τὸν
Δαὶκ ὁ λόγος, ὃν ἔδει μάλιστα ἐγκαλύπτασθαι ἐπὶ
τῇ κακίᾳ. Κακίαν δὲ λέγει τὴν πονηρίαν καθ-
όλου· δυνατὸν δὲ αὐτὸν εἶπε, διὰ τὴν πρὸς τὸν
Σαούλ οἰκειώσιν· ἢ δυνατὸν, εἰς τὸ κακῶσαι.

Ἄνομίαν ὄλην τὴν ἡμέραν, ἀδικίαν ἐλογίσαστο
ἢ γλῶσσά σου. Τὸ, ἐλογίσαστο, ἐφθέγγετο
εἶπεν ὁ Θεοδοσιῶν· τὸ ὄλην τὴν ἡμέραν, καθ'
ἐκάστην ἡμέραν εἶπεν ὁ Σύμμαχος. Ἔστι δὲ ἡ
σύνταξις οὕτως· Ἄελ ἐφθέγγετο ἡ γλῶσσά σου
ἀνομίαν, ἀδικίαν, ἀσυνδέτως, ἡγουν, ἄνομα καὶ
ἄδικα. Διασύρει δὲ ὄλον τὸν βίον αὐτοῦ, ὡς πάντη
διεφθαρμένον· οὐ γὰρ ἂν τοιαύτην πόλιν ἀπώλεσεν,
εἰ μὴ παντάπασιν ἀνάτατος ἦν.

Ὅσει ξυρὸν ἠκορημένον ἐποίησας δόλον. Δόλον
ἐνταῦθα τὴν διαβολὴν καλεῖ, ἣν παρεσκεύασεν οὕτω
δραστήριον, ὡς δίκην ξυροῦ ἐκθερῆσαι τὴν πόλιν

² Levit. iv 31.

Varia lectiones.

(82) Græcæ Ἀβιμέλεχ, *Abimelech*, ut habetur apud
LXX, I. Reg. 21.

(83) Græcorum verborum sensus est: *Prudentia*

PSALMUS LI.

*In finem psalmus intelligentiæ ipsi David, quando
venit Doec Idumæus, et annuntiavit ipsi Saul, et
dixit, Venit David in domum Achimelech (82).*

Cum fugeret Saulem beatus David, atque [ut
accidit] esuriret, profectus est Nombam civitatem
sacerdotum, ad Achimelech pontificem, ubi [et
panes propositionis comedit, et alia] egit, quæ su-
pra commemoravimus in expositione psalmi xxxiii.
Hunc cum vidisset Doec, regionum multorum præ-
fectus, omnia Sauli renuntiavit. Qui hoc audito,
adeo furere ac sævire cœpit adversus Achimelech,
ut centum et quinquaginta sacerdotes ad se adduci
jusserit, et occidi a Doec, et in cujusque ætatis
homines in ea civitate sæviri. Quod cum rescisset
beatus David, conscripsit hunc psalmum, ad eos
consolandos, qui injuria affecti fuerant. *In finem*
inscribitur, quia ad eorum finem illos jubet aspi-
cere, qui injuriam intulerunt, atque interim pacien-
ter ferre, ac longanimum esse. *Intelligentiæ* autem, seu [iuxta aliam Græcæ dictionis συνέσεως signifi-
cationem] *prudentiæ*, ideo dixit, quoniam iis, qui injuria affecti fuerant, multa opus erat prudentia
atque intellectu, ut patienti animo illatas ferrent injurias (83).

VERS. 3. Quid gloriaris in malitia, potens? Sermo
est ad Doec, quem oportuerat potius malitiam suam
obtegere, quam de ea gloriari. Per malitiam autem
omnem in universum pravitatem intelligit. Poten-
tem vero eum appellavit, ob familiaritatem atque
amicitiam, quam habebat cum Saule; vel potentem
in lædendo ac maligne agendo.

*VERS. 4. Iniquitatem tota die, injustitiam cogita-
vit lingua tua. Pro cogitavit, Theodotio reddidit,
locuta est. Quod vero ait, tota die, Symmachus
dixit: per singulos dies. Ordo est: Lingua tua
semper locuta est iniquitatem, injustitiam, sine
copula, pro eo, quod est, iniqua et injusta. Ex-
probrare autem Propheta videtur illius vitam ac
conversationem prorsus perditam. Neque enim
huiusmodi civitatem aliquando vastasset, si non
perditis prorsus fuisset moribus.*

*Quasi novacula acuta fecisti dolum. Dolum hic
calumniam appellat, quam adeo potentem paraverat
Doec, ut sacerdotum civitatem instar novacule*

*autem opus est ei, qui injuria afficiatur, ad tole-
rantiam.*

deraserit, cum Sauli detulisset, Achimelech sacer-
dotem favere partibus David.

VERS. 5. *Dilexisti malitiam super bonitatem, injustitiam magis quam loqui justitiam.* Malum potius quam bonum semper amasti, et injusta facere potius quam justa.

VERS. 6. *Dilexisti omnia verba demersionis lingua dolosa.* Omnia verba demersionis, quæ perimere ac delere homines solent, in quos, veluti quidam unus fluctus, irruerint. Hæc enim omnia verba Doec dilexit in lingua dolosa, hoc est, in lingua moliente insidias. Aliqua vero exemplaria non in ablativo, sed in accusativo habent: *linguam dolosam*: et tunc divides versiculi verba, ut sit sensus: *Dilexisti etiam linguam dolosam.*

VERS. 7. *Propterea Deus destruet te in finem.* Nimirum veluti male ædificatum, tametsi ob delationem a te factam Sauli regi ad majorem ab illo honorem provectus sis. Quod si verbum, *destruat*, et alia, quæ sequuntur, intellexeris non optantis esse, sed execrantis, prophetiam continebunt futuræ perditionis ipsius Doec.

Evellat te. Veluti in ejus vinea male plantatum.

Et emigrare te faciat a tabernaculo tuo. Id est, animam tuam a corpore tuo. Vel emigrare te faciat a domo tua, et ab ea veluti mortuum efferri.

Et radicem tuam a terra viventium. Per radicem generationem ac stirpem ejus tam præteritam quam futuram intelligit. Radices enim Doec tam parentes dici possunt, quam liberi ac posterii; parentes quidem, quia eum produxere; filii vero ac posterii, quia radix sunt aliorum, qui ab eis generantur. Per radicem igitur tam ascendentes, quam descendentes, et omnem denique generationem significavit. Per terram autem viventium, et præsentem terram intelligit, quam vivi homines

VERS. 8. *Videbunt justi et timebunt.* Videbunt integram perditionem Doec. Unde inevitabilem pœnarum sententiam timentes, cautiores fiunt.

Et super eum ridebunt. Gaudebunt, inquit, cum cum tanti sceleris viderint pœnas dare; juxta quam sententiam alibi dictum est: *Lætabitur justus, cum viderit vindictam*.⁴ Indifferens autem est hoc quoque loco constructio.

VERS. 9. *Et dicent, Ecce homo, qui non posuit Deum adjutorem sui.* Qui me injuria a rege affectum celare noluit, sed prodere: quam ob causam Deum sibi inimicum constituit, qui pro hominibus injuria affectis pugnare solet.

Sed speravit in multitudine divitiarum suarum. Verisimile est autem hunc Doec fuisse divitem, vel divitias non auri dici, aut argenti, sed iniquitatis et vitiorum; quibus supra potentem eum esse dixit

⁴ Psal. LVII, 11.

Α τῶν Ἰουδαίων· διέβαλε γὰρ τοὺς περὶ τὸν Ἀβιμέλεχ, ὡς συνεργοῦς τοῦ Δαβὶδ.

Ἠγάπησας κακίαν ὑπὲρ ἀγαθωσύνην, ἀδικίαν ὑπὲρ τοῦ λαλῆσαι δικαιοσύνην. Ἄει τὸ κακὸν μᾶλλον, ἢ τὸ ἀγαθὸν ἠσπάσω, καὶ τὸ λέγειν δίκαια μᾶλλον, ἢ τὸ λέγειν δίκαια.

Ἠγάπησας πάντα βήματα καταποντισμοῦ, γλώσση δολίᾳ. Πάντα βήματα καταποντίζοντα καὶ ἀφανίζοντα τοὺς ἀνθρώπους, καθ' ὧν ἂν σχεθῶσιν, ὡς κύματα· ταῦτα δὲ ἠγάπησεν ἐν γλώσση δολερᾷ, ἤγουν ἐπιβούλῳ. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων, γλώσσαν δολίαν γράφουσιν· ἐφ' ὧν ἀποδιαιρήσεις τὸ, γλώσσαν, δολίαν, ἐν' (84), Ἠγάπησας πάλιν γλώσσαν δολίαν.

Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς καθελίσει εἰς τέλος. Ὡς κακῶς ψυχοδομημένον, εἰ καὶ ὑψώθης ἐκ τῆς καταμνήσεως. Εἰ δὲ μὴ εὐκτικὰ τὰ βήματα, ἀλλ' ἐν τύπῳ ἀρᾶς, προφητεία τῆς τοῦτου πανωλεθρίας εἰσίν.

Ἐκτίλαι σε. Ὡς πονηρῶς πεφυτευμένον ἐν τῷ ἀμπελῶνι αὐτοῦ.

Καὶ μεταστρέψαι σε ἀπὸ σκηνώματός σου. Τὴν ψυχὴν σου ἀπὸ τοῦ σώματός σου· ἢ σὲ ὅλον, ἀπὸ τῆς οἰκίας σου νεκρὸν ἐκπερρέμενον.

Καὶ τὸ βίζωμά σου ἐκ γῆς ζώντων. Καὶ τὸ γένος σου. Ρίζα γὰρ τοῦ Δαὴκ καὶ ὁ πατήρ αὐτοῦ, καὶ ὁ παῖς· ὁ μὲν, ὡς τὸν Δαὴκ ἐκφύσας, ὁ δὲ, ὡς ρίζα τοῦ ἐξῆς γένους ὑποληφθεὶς. Διὰ τῆς ρίζης οὖν καὶ τοὺς ἀνιόντας, καὶ τοὺς κατιόντας, καὶ συμπαν ἀπλῶς τὸ γένος ἐδήλωσεν. Γῆν δὲ ζώντων καὶ τὴν παρούσαν λέγει, ἣν οἰκοῦσιν οἱ ζῶντες, καὶ τὸν ἐν οὐρανῶς τόπον, τὸν ἀεὶ ζώντων

præsentem terram intelligit, quam vivi homines vivunt.

Ὁψονται δίκαιοι, καὶ φοβηθήσονται. Ὁψονται τὴν μέλλουσαν πανωλεθρίαν τοῦ Δαὴκ, καὶ φοβηθέντες τὴν ἀφυκτον δίκην, ἀσφαλῆτεροι γενήσονται.

Καὶ ἐπ' αὐτὸν γελάσονται. Καὶ ἐπ' αὐτῷ δόντι δίκην χαρήσονται· Εὐφρανθήσεται γὰρ, φησὶ, δίκαιος, ὅταν ἴδῃ ἐκδίκησιν. Ἀδιάφορος δὲ κἀναῦθα ἢ σύνταξις.

Καὶ ἐροῦσι· Ἴδοὺ ἄνθρωπος, ὃς οὐκ ἔθετο τὸν Θεὸν βοηθὸν αὐτοῦ. Ἐν τῷ μὴ συγκαλύψαι τὸν ἠδικημένον, ἀλλὰ μᾶλλον προδοῦς αὐτὸν, ἐχθρὸν ἑαυτοῦ κατέστησε τὸν ὑπέρμαχον τῶν ἠδικημένων.

Ἀλλ' ἐπήλπισεν ἐπὶ τῷ πλήθει τοῦ πλοῦτος αὐτοῦ. Εἰκὸς γὰρ πλοῦσιον αὐτὸν εἶναι. Ἡ πλοῦτον λέγει τὴν κακίαν, ἐφ' ἣ καὶ δυνατὸν αὐτὸν εἶρηκε.

Variæ lectiones.

(84) Ἦ. ἐν' ἣ, ut sensus sit.

Kal ἐνεδυναμώθη ἐπὶ τῇ ματαιότητι αὐτοῦ. Ἀ τὸν βῆθέντα πλοῦτον ὠνόμασε ματαιότητα, ἐν τῷ κινδύνῳ αὐτοῦ μηδὲν ὠφελήσαντα.

Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ ἐλαία κατάκαρπος ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ. Προφητεύει καὶ νῦν περὶ αὐτοῦ · ὅτι Ἐκεῖνοι μὲν, οὕτως ἐμμανῶς ἐπιβουλεύοντές μοι, καὶ πόλεις ἐξολοθρεύουσι, καὶ οὐδενὸς φείδονται · ἐγὼ δὲ φυλαχθήσομαι οὕτως, ὡς περὶ ἐλαία κατάκαρπος, ἣ οὐ διεφθάρη καρπός. Φυλαχθήσομαι δὲ ἐν τῇ σκέπῃ τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐκείνη ἐν τῷ κήπῳ. Ἡ οἰκὸν Θεοῦ τὴν σκηνὴν λέγει, προαγορεύων, ὅτι κινήσας τὴν Σαοὺλ, ἔξει τὴν βασιλείαν, καὶ τὰς πόλεις, καὶ τὴν σκηνήν.

Ἠλπισα ἐπὶ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Ἠλπισα οὐκ ἐπὶ πλοῦτι, ἢ δυνάμει τινὶ, καθάπερ ἐκεῖνοι, ἀλλ' εἰς μόνον τὸ παρὰ σοῦ τοῦ Θεοῦ ἔλεος, ὃ δίδω; αὐτοῖς τοῖς ἀδικουμένοις · τὴν δὲ εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ ἐλπίζα καὶ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι ἔχω, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, ὅτε τὸ τῶν ἔργων κριτήριον.

Ἐξομολογήσομαι σοὶ εἰς τὸν αἰῶνα, ὅτι ἐποίησας. Εὐχαριστῶ σοι, Κύριε, ἀεὶ, ὅτι ἐποίησας · προσυπακούεται δὲ τὸ, *ἐκδίκησιν.* Ἐνδιάθετος δὲ ἡ φωνὴ τοῦ ἐποίησας, ἀπὸ καρδίας ἐναποπεμπομένη · διὸ καὶ ἄλλειπει. Εἰώθασι γάρ οἱ ἐκδικούμενοι προφέρειν ἄλλοις τοὺς λόγους, ὅσα τῆς χαρᾶς ἐπικοποῦσης τὸ λοιπόν, ὡς τὸ, *Εἶδον, καὶ ἔδωκα* · οἶον, *Εἶδον ἐκδίκησιν, καὶ ἔδωκα δίκην* · *προέγνω γάρ τὸν θλεθρον τῶν ἐπιβουλεύοντων.*

Καὶ ἔδοξε τὸ βρομά σου. Καὶ περιμενῶ σε ἐκδικητήν. Κατὰ περίφρασιν δὲ ὁ λόγος, ὅτι καὶ ὑπὸ πολλῆς εὐλαβείας τὸ βρομα τοῦ Θεοῦ πολλάκις ἀντὶ Θεοῦ λαμβάνει.

Ὅτι χρηστὸν ἐναντίον τῶν ὀσίων σου. Ὅτι ὠφέλιμον τοῦτο παρὰ τοῖς ἀφωσιωμένοις καὶ ἀνακειμένοις σοι · λέγοιτο δ' ἂν παρ' ἡμῶν ὁ ψαλμὸς καὶ κατὰ τοῦ δαίμονος, ἀνομοῦντος ἀεὶ καὶ δολιευομένου, καὶ μέχρι τοῦ *Μεταρραστεῦσαι σε ἀπὸ σκηνώματός σου,* εὐσερῶς ἀρμόζουσι τὰ ρητὰ · σκηνώματα δὲ νοήσεις τοῦ δαίμονος τὴν παρ' ἡμῖν προσεδρεῖαν · βίζωμα δὲ, τὴν ἐδρασίαν τῆς προσεδρείας. Ὅψονται δὲ δίκαιοι τὴν τοῦ ἐχθροῦ ἦταν, καὶ ἔτι φοβηθήσονται τὸν Θεόν, τὴν βοηθοῦντα τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. Ἀνθρωπον δὲ ἐνταῦθα τὸν διάβολον ὑποληψόμεθα, ὡς καὶ ἐν τῷ α' στίχῳ τοῦ πεντηχοστοῦ πέμπτου ψαλμοῦ παραβιθήσεται · καὶ τὰ ἐξῆς δὲ ρητὰ προσφωῶς δεξόμεθα.

intelligit, quemadmodum et alibi dicemus in psalmo LV; et quæ sequuntur omnia ad hunc sensum exponi possunt.

ΨΑΛΜΟΣ ΝΒ΄.

Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ Μαελέθ, συνθέσκις τῷ Δαβίδ.

Οὗτος ὁ ψαλμὸς ταύτῃν ἐστὶ τῷ ἱγ', δύο στίχους μόνον πλείονας ἔχων παρ' ἐκεῖνον, οὓς καὶ διερμηνεύσομεν. Τὴν ἄλλην γὰρ πᾶσαν αὐτοῦ ἐξήγησιν ἐν

Et prævuluit in vanitate sua. Quod paulo ante divitias, nunc vanitatem appellat, veluti quæ illi in periculis minime erant profuturæ.

VERS. 10. *Ego autem quasi oliva fructifera in domo Dei.* Prædicit ea, quæ ad se pertinent. Illi, inquit, adeo insane adversum me insidias disponunt, civitates perdunt, nemini parcunt; ego vero integer atque innocuus conservabor, veluti oliva fructifera, cujus fructus non perit; conservabor autem in protectione et custodia Dei, non secus atque oliva in pingui horto conservetur. Vel per domum Dei, tabernaculum intelligit, et prædicit, quod devicto Saule, et regnum ipse consecuturus sit, et civitatem et tabernaculum.

Speravi in misericordia Dei in sæculum, et in sæculum sæculi. Non speravi ego in divitiis, aut in robore, ut illi, sed in tua tantum misericordia, quam iis præstas, qui injuriam patiuntur: sane autem spem habeo, tam in præsentī sæculo, quam in futuro, cum omnes Deus actiones nostras judicaturus sit.

VERS. 11. *Confitebor tibi in sæculum, quia fecisti.* Gratias tibi agam semper, Domine, quia fecisti, subintellige vindictam: hujusmodi autem vox ab intimo videtur mihi Prophetæ corde emissa, atque ideo deficere. Solent enim ii qui ulciscuntur, defectiva quædam verba proferre, veluti præ gaudio reliqua in eis verba intercidantur, ut illud: *Viderunt oculi nostri* (85). Subintelligitur enim vindictam, vel quid simile. Prævidebat enim Propheta insidiatorum atque hostium suorum interitum.

Et expectabo nomen tuum. Hoc est, expectabo te ultorem. Est enim circumlocutio. Vel præ multa reverentia nomen Dei pro ipso accipit Deo.

Quoniam bonum est in conspectu sanctorum tuorum. Quoniam, inquit, hoc utilissimum est, apud eos qui tibi sanctificati ac dicati sunt. Efferrī etiam potest hic psalmus a quolibet fidei adversus dæmonem, veluti adversus eum qui iniqua assidue operatur et dolosa, et usque ad illa verba: *Et emigrare te faciat de tabernaculo tuo,* facile omnia congruunt huic sensui. Per tabernaculum autem principatum dæmonis intellige, quem in humanum habebat genus, et per radicem, hujus principatus stabilitatem. Videbunt autem justī omnes, inimici nostri dæmonis depressionem: et tunc magis timebunt Dominum, qui opem ferre solet timentibus se. Per hominem etiam hoc in loco dæmonem intelligit, quemadmodum et alibi dicemus in psalmo LV; et quæ sequuntur omnia ad hunc sensum

PSALMUS LII.

In finem pro Maeleth intelligentiæ ipsi David.

Hic psalmus idem est cum psalmo XIII duobus tantum versiculis exceptis, qui in hoc psalmo amplius habentur quam in illo; eos tantum hic inter-

Variæ lectiones.

(85) Græcorum verborum sensus est: *Vidi et dedisti, hoc est, Vidi ultionem, et dedisti pœnam.*

prelabimur. Nam aliorum expositionem illic tradidimus. Hi autem versiculi ea ratione amplius hic habentur, ne videri posset idem psalmus superfluous esse, dum bis ponitur (87). Præterea ut doceret nos Propheta, quod sensu differunt, tametsi verborum prolatione iidem esse videantur. Ille etenim insaniam ac furorē carpit, quo Sennacherib et Rhapsaces adversus Ezechiam regem ferebantur, hic vero Judæorum rabiem contra Christum. Quod si aliter se haberet, procul dubio hujusmodi superfluitas neque interpretes neque ipsos etiam Judæos latuisset. Verum excusationem nullam habent Judæi, tametsi sponte sua cæcutiant. Aliam enim ac diversam prorsus inscriptionem uterque eorum sortitus est. Præsens itaque inscriptio ad finem nos jubet inspicere propter prophetias, quæ hic adversus Judæos prædicuntur: veluti monens lectorem ut illarum finem animadvertat. Quod vero ait: *pro Maeleth*, idem sibi vult, ac si dixisset, De chorea. Christianis etenim, cum legitur hic psalmus, exsultandum ac chorea quodammodo utendum est, propter finem atque eventum rerum, quæ in eo prædictæ sunt. *Exsultabit*, inquit, *Jacob*, et *letabitur Israel*. Israelis enim populus pro populo accipitur Christiano, ut diximus in psalmo xiii. *Intelligentiæ* etiam ideo inscriptus est, quia multa lectori opus est intelligentia in his discernendis. Sed illos jam versiculos exponamus, quos amplius

VERS. 1, 2. *Dixit insipiens in corde suo, Non est Deus; corrupti vult, et abominabiles facti sunt in iniquitatibus.* Vide, quæ exponendo diximus in psalmo xiii, quod vero hic, in *iniquitatibus*, ibi dixit, in *studiis*.

Non est, qui faciat bonum. In commemorato psalmo dixit: *Non est qui faciat bonitatem.*

VERS. 3 6. *Deus de cælo prospexit super filios hominum, ut videret si est, qui intelligat, aut qui exquirat Deum: omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt: non est, qui faciat bonum, non est usque ad unum. Nonne cognoscent omnes, qui operantur iniquitatem? qui devorant populum meum in cibo panis? Deum non invocaverunt, illic timuerunt timore, ubi non erat timor.* Vide, quæ in xiii psalmo dicta sunt.

Quoniam Deus dispersit ossa eorum, qui hominibus placent. Judæos carpit, quos studiosos esse dicit, ut hominibus placeant [tametsi Latina dictione, non ita significanter id vitium exprimi potest quam Græca, quæ unico vocabulo, ἀνθρωπαρέσκους hujusmodi homines appellavit]: hoc autem vitium sæpenumero Christus Judæis exprobravit, hypocritas eos appellans et secundum aspectum judicantes; qui etiam ut Cæsari placerent, clama-

τῷ ἰγ' παραδεδώκαμεν. Οἱ δύο δὲ στίχοι πλεονάζουσιν· ὥστε μὴ δόξαι, ὅτι δις εἰς ψαλμῷ συνετάγη (86), ἀλλ' ὥστε διδάξαι, ὅτι εἰ καὶ τῇ ἐπαγγελίᾳ ταυτὸν εἰσιν, ἀλλάγε τῇ ἐνοσίᾳ διεστήκασιν· ἐκείνος μὲν γὰρ κατηγορεῖ τῆς μανίας καὶ τῆς κακονοίας τοῦ Σενναχηρείμ, καὶ τοῦ Ῥαψάκου, κατὰ τοῦ Ἐζεκιου· οὗτος δὲ, τῆς λύσεως τῶν Ἰουδαίων τῆς κατὰ τοῦ Χριστοῦ. Οὐ γὰρ ἂν, εἰ μὴ τοῦτο ἦν, οὗτος ἔλαθε πάντας τοὺς ἐξηγητάς, ἀλλ' οὐδὲ τοὺς Ἑβραίους αὐτοὺς, δις ἐνταγείς, ἢ ἀλόγως δευτερωθείς. Νῦν δὲ λόγον οὐκ ἔχουσιν, εἰ καὶ ἐθελοτυφλώττουσιν οἱ Ἰουδαῖοι. Καὶ γὰρ καὶ ἄλλην οὕτως παρ' ἐκείνον ἐληγεν ἐπιγραφὴν, εἰς τὸ τέλος μὲν πέμπουσιν, διὰ τὰς κατὰ τῶν Ἰουδαίων ἐν αὐτῇ προφητείας, ὅτι χρὴ τοὺς ἀναγινώσκοντας ἀποδέξωσιν εἰς τὸ τέλος αὐτῶν. Τὸ δὲ, ὑπὲρ *Maeleth*, ἀντὶ τοῦ, *Περὶ χορείας*, ἠρμήνευσαν. Τοῦτον γὰρ ἀναγινώσκοντες, χορεύουσαν οἱ Χριστιανοί, διὰ τὴν ἔκθεσιν τῶν προφητευσθέντων. Ἀγαλλιάσεται γὰρ, φησὶν, Ἰακώβ, καὶ εὐφρανθήσεται Ἰσραὴλ, ὅπερ ἐσμέν ἡμεῖς, ὡς ἐν τῷ ἰγ' ψαλμῷ διελάβομεν. Τὸ δὲ, *συνέσεως*, διδάσκει ὅτι συνέσεως χρεῖα τοῖς ἀναγινώσκουσιν, εἰς τὸ ἐπιγνώσκειν, ὅτι εἰ καὶ τῇ ἐπαγγελίᾳ ταυτὸν ἐστὶ τῷ ἰγ', ἀλλά γε τῇ ἐνοσίᾳ διαφορὰν ἔχει μυστηριώδη. Λοιπὸν οὖν τοὺς δύο στίχους ἐρμηνευτέον.

Nam licet verborum prolatione eadem esse vidensensu tamen differentias habent, mysterio refertas. hic haberi diximus.

Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἐστὶ Θεός· διεφθάρησαν, καὶ ἐδεδολύθησαν ἐν ἀνομίαις. Ζῆτει τὴν ἐξηγήσιν ἐν τῷ ἰγ' ψαλμῷ· τὸ δὲ, ἐν ἀνομίαις ἐνταῦθα, ἐν ἐπιτηδεύμασιν ἔκει.

Οὐκ ἐστὶ ποιῶν ἀγαθόν. Ἐν τῷ ῥηθέντι ψαλμῷ· *Οὐκ ἐστὶ ποιῶν χρηστότητα, γέγραπται.*

Ὁ Θεὸς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διέκλυψεν ἐπὶ τοῖς υἱοῦς τῶν ἀνθρώπων, τοῦ ἰδεῖν εἰ ἐστὶ συνίων, ἢ ἐκζητῶν τὸν Θεόν· πάντες ἐξέκλιναν, ἀμα ἠχρηώθησαν· οὐκ ἐστὶ ποιῶν ἀγαθόν, οὐκ ἐστὶν ἕως ἐνόος. Οὐχὶ γινώσκονται πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν; Οὐ κατεσθλοῖντες τὸν λαόν μου ἐν βρώσει ἄρτου, τὸν Θεόν οὐκ ἐπεκαλέσαντο. Ἐκεῖ ἐφοβήθησαν φόβον, οὐ οὐκ ἦν φόβος.

D Ζῆτει ὁμοίως καὶ τὴν τούτων ἐξηγήσιν ἐν τῷ ῥηθέντι ψαλμῷ.

Ὅτι ὁ Θεὸς διεσκόρπισεν ὁστᾶ ἀνθρωπαρέσκων. Ἀνθρωπαρέσκους ὀνομάζει τοὺς Ἰουδαίους, ὃ καὶ ὁ Χριστὸς αὐτοῖς πολλάκις ὠνειδίσειν, ὑποκριτὰς λέγων καὶ κατ' ὕψιν κρινοντας· οἱ καὶ τὸν Καίσαρα θεραπευόντες, ἐδόσαν· *Οὐκ ἔχομεν βασιλεῖα, εἰ μὴ Καίσαρα*· καὶ πρὸς τὸν Πιλάτον· *Ἐὰν τοῦτον ἀπολύσῃς, οὐκ εἰ φίλος τοῦ Καίσαρος.* Ὅν τὰ ὁστᾶ διεσκόρπισεν, ἦτοι τὰς φυλάς, δι' ὧν συνίσταντο. Διεσπάρησαν γὰρ εἰς δουλείαν ἔθνους παντός. Ἡ

Variæ lectiones.

(86) Αἰ. ἐνετάγη.

(87) Græca ita sonant: *Profecto hic (psalmus)*

nec interpretes latuisset, nec ipsos Judæos, bis positus, vel absurde repetitus.

καὶ ὅτι διαφθαρέντες ὑπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς ῥομφαίας, ἐλκυσματα καὶ σπαράγματα τοῖς θηρίοις καὶ πετεινοῖς γεγόνασαι.

tribus, quibus ipsi quasi membris quibusdam consistebant, Deus dispersit. Dispersi etenim sunt per orbem, ut omnibus servirent nationibus. Vel ideo dispersos eos fuisse dicit, quia Romanorum gladio perditū ac disceptū, canibus et volucris laniandi relictū sunt.

Κατησχύνθησαν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐξουδένωσεν αὐτούς. Δισχύνη πᾶσιν ἴθουσι προστεθήσαν, κακοδαίμονέστατοι καὶ ἀτυχέστατοι καὶ βαρυσυμφωτάτοι τῶν πώποτε ἀνθρώπων γενόμενοι· τοῦτο δὲ πεπόνθασαι, διότι ὁ Χριστὸς ἐξουδένημα καὶ θνείδος αὐτοῦς πεποίηκε.

Τίς δώσει ἐκ Σιών τὸ σωτήριον τοῦ Ἰσραὴλ; ἐν τῷ ἐπιστρέψαι τὸν Θεὸν τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ἀγαλλιάσεται Ἰακώβ, καὶ εὐφρανθήσεται Ἰσραὴλ. Καὶ ἡ τούτων ἐξήγησις ἐν τῷ ῥηθέντι ἱΨ' ψαλμῷ ἀνατάττεται.

Εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις, καὶ συνέσεως τῷ Δαβὶδ, ἐν τῷ ἐλθεῖν τοὺς Ζιφαλοὺς, καὶ ἀναγγεῖλαι τῷ Σαούλ· Ὁδὴ Ἰδοῦ Δαβὶδ κέκρυπται παρ' ἡμῖν;

ΨΑΛΜΟΣ ΝΓ΄.

Φεύγων τὸν Σαοὺλ ὁ Δαβὶδ, ἐκάθισεν εἰς τὴν ἔρημον Ζίφ· οἱ Ζιφαῖοι τὴν μὲν πρὸς Δαβὶδ φιλίαν ὑπεκρίθησαν, κατεμήνυσαν δὲ αὐτὸν τῷ Σαοὺλ· καὶ ὅς ἐπεστράτευσεν. Πόλεμος δὲ τῶν ἀλλοφύλων ἐπιγενομένος ἀντιπερίεσπασεν αὐτίκα τὸν Σαοὺλ· καὶ λοιπὸν ἀπαλλαγὴς ὁ Δαβὶδ ἐκεῖθεν, ἔφυγε, καὶ συνέθηκε τὸν παρόντα ψαλμὸν εὐχαριστήριον, τοῦ Θεοῦ κατασκευάσαντος εὐμηχάνως τὴν ἐπιβουλήν. Διὸ καὶ ἐν ὕμνοις ἐπιγέγραπται· φησὶ γάρ, ὅτι Ἐξομολογήσομαι τῷ ὀνόματι σου, Κύριε, ὅτι ἀγαθὸν, ὅτι ἐκ πάσης θλίψεως ἐρρύσω με. — *Εἰς τὸ τέλος δὲ, ὅτι πρὸς τὸ τέλος ἐπείγεται ἡ ἐγκειμένη τούτῳ πρόβησις.* Προηγόρευσε γὰρ τὸν θιέθρον τῶν ἐπιβουλευόντων αὐτῷ, φήσας· Ἐποστρέψει τὰ κατὰ τοῖς ἐχθροῖς μου· καὶ ἐν τοῖς ἐχθροῖς μου ἐπέιδεν ὁ ὀφθαλμὸς μου· ἂ σαφῶς ἐν τοῖς οικείοις τόποις ἐξηγησόμεθα. Συνέσεως δὲ, ὅτι συναυτοῦ ἐστὶ τὸ ἐν καιρῷ τοιούτῳ πάντων ἀφήμενον, ὕμνεῖν τὸν Θεὸν, καὶ τοῦτον ἐπικαλεῖσθαι κριτήν.

diximus, prudentiæ ideo inscriptum est, quia prudentis viri est hujuscemodi tempore omissis omnibus, liberatorem Deum laudare, eumque veluti judicem optimum advocare.

Ὁ Θεὸς, ἐν τῷ ὀνόματι σου σῶσόν με. Διὰ τὸ δὸν ὄνομα, διότι ὀνομάζῃ σωτῆρ, καὶ ἐλεήμων, καὶ δίκαιος· σῶσόν με δὲ ἔτι καὶ ἔτι· πανταχόθεν γὰρ ἐπιβουλαί.

Καὶ ἐν τῇ δυνάμει σου κρινεῖς με. Καὶ δυνατὸς ὢν, κρινεῖς με, εὖ οἶδα, μετὰ τοῦ καταδυναστεύσαντος τῆς ἐμῆς ἀσθενείας, λέγω δὲ τοῦ Σαοὺλ, καὶ ποιήσεις τὴν ἐκδίκησιν. Τοῦ δὲ, κρινεῖς, ἀδιάφορος νῦν ἢ σύνταξις.

Ὁ Θεὸς, εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου, ἐν-

* Joan. xix, 15. * Ibid. 12.

A verunt : Non habemus regem, nisi Cæsarem * ; item ad Pilatum : Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris *. Quorum Judeorum ossa, hoc est, quorum

Confusi sunt, quoniam Deus sprexit eos. Confusione atque ignominia pleni esse apparuerunt apud omnes gentes, veluti omnium hominum miserrimi et infelicissimi, et calamitatibus omnium maxime obnoxii. Hujusmodi autem calamitatem ea ratione passi sunt, quia Christus sprexit eos, in opprobrium illos universo orbi præbens.

VERS. 7. Quis dabit ex Sion salutare Israel? cum converterit Dominus captivitatem plebis suæ, exultabit Jacob, et lætabitur Israel. Horum etiam verborum expositionem in sæpe commemorato tradidimus psalmo.

In finem in hymnis, intelligentiæ ipsi David, cum venissent Ziphæi, et annuntiassent Sauli, Nonne ecce David absconditus est apud nos

PSALMUS LIII.

Fugiens Saulem beatus David, profectus est in eremum Ziph. Ziphæi vero amicitiam fingentes, Sauli significarunt, latere illum apud se. Hoc audito Saul cum exercitu illuc contra eum proficisceretur; verum bellum, quod a Philistæis repente supervenit, Saulem divertit, ne tunc ultra illum persequeretur. Tanto itaque beatus David liberatus periculo, aufugit, et præsentem psalmum in gratiarum actionem compositum Deo dicavit: quo adjutore omnes Saulis insidiæ facillime semper dissolutæ sunt. Atque ideo in hymnis inscribitur. *Confitebor enim, inquit, nomini tuo, Domine, quoniam bonum est, quoniam ex omni tribulatione eripuisti me.* In finem vero ideo dixit, quia ad finem tendebant, quæ hic prædicebantur; prædicebatur autem inimicorum ipsius destructio. *Convertet enim, inquit, mala inimicis meis, et in inimicis meis vidit oculus meus: quæ verba dilucide locis suis exponemus.* Intelligentiæ autem, sive, ut alibi

VERS. 3. Deus, in nomine tuo salvum me fac. Salva me, inquit, propter nomen tuum. Salvatoris etenim, et misericordis, et justī nomen habes. Præsto igitur mihi adsis, quoniam undique mihi incumbunt insidiæ.

Et in potentia tua judicabis me. Et cum potens sis, recte, novi, judicabis me, simul cum iis qui opprimunt infirmitatem meam, Saulem dico, et vindictam facies. Est autem iudifferens constructio hujus verbi judicabis. [Posuit enim judicabis me, pro, judicabis mihi, hoc est, judicium mihi facies.]

VERS. 4. Deus, exaudi orationem meam, auribus

percipe verba oris mei. Verba illa, *Exaudi, auribus* A
percipe, et alia hujusmodi, non videntur mihi inter
se sensu differre, sed intentionem atque constan-
tiam precum significare : quemadmodum in prin-
cipio quarti psalmi, et xvi, et lrv, et in multis aliis
locis videre licet (88) : tametsi nonnulla a studio-
sis viris inveniri possit differentia. Per orationem
autem, hoc in loco, eam intelligere possumus,
quæ mente et animo fit : et per verba eas preces,
quæ labiis effunduntur, cujusmodi erant verba
illa : *Deus, in nomine tuo saluum me fac*, et si quid
aliud hujusmodi est.

VERS. 5. *Quoniam alieni insurrexerunt adversum
me, et fortes quæsierunt animam meam.* Saulem
[et ejus complices] ita appellat, alienos quidem, B
quasi animo a se alienatos, atque inimicos : fortes
vero, eo quod apparatu bellico præstabant. Vel
per alienos, Ziphæos intelligit, veluti a vera ac
recta benevolentia alienatos ; per fortes vero,
Saulem et socios ejus, ut diximus.

Et non proposuerunt Deum in conspectu suo. In
mente, inquit, atque in animo suo Deum sibi non
constituerunt, quemadmodum ii faciunt, qui
Deum timent. Hi etenim assidua cogitatione illum
sibi ante faciem animarum suarum constituunt,
prohibereque atque vetare illum putant, ne prosli-
ant ad mala.

VERS. 6. *Ecce enim Deus adjuvat me, et Dominus
defensor est animæ meæ.* Superflua est conjunctio
anim. Accepta autem beatus David certitudine de
superno auxilio, præ lætitia illud omnibus palam
annuntiat, dicens : *Ecce, etc.*, quæ dictio hoc in
loco temporis propinquitatem significat, quasi di-
cat, *nunc.*

VERS. 7. *Convertet mala inimicis meis.* Illa nimi-
rum mala, quæ illi adversum me meditabantur, in
eos convertet.

Et in veritate tua disperdes illos. Per veritatem
hoc in loco justitiam intelligit. Vel aliter : Quia
veritas delet atque exstinguit mendacium, tu in eo
quod verax es, eos disperde, qui mendaces sunt.
Ziphæi enim magna se affectos esse benevolentia
erga beatum David mentiti fuerant, similiter et
Saul : qui sæpenumero verbis confirmaverat se
nullas de cætero adversus eum insidias moliturum D
esse.

VERS. 8. *Voluntarie sacrificabo tibi.*—*Voluntarie,*
hoc est, prompto ac læto animo, non tantum vel-
uti mandato legis coactus, quantum ex ardore
quodam animi. Tibi igitur sacrificabo, veluti
summo ac potentissimo eorum defensori, qui in-
juriam patiuntur.

Confitebor nomini tuo, Domine. Hoc est, gratias
agam tibi.

Quoniam bonum est. Gratias nimirum tibi agere.
Bonum enim est, inquit alibi, *confiteri Domino.*

Varie lectiones.

(88) Græca ita sonant : *Ut initio quinti psalmi, et decimi sexti, et quarti, et in multis aliis videre licet.*

ώτισαι τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου. Τὸ *Εἰς-
ἀκουσον*, καὶ *Ἐνώτισαι*, καὶ τὰ τοιαῦτα, φαίνονται
μὲν μὴ διαφορὰν σημαίνειν, ἀλλ' ἐπιμονὴν καὶ
ἐπίτασιν δεήσεως · οὕτως γὰρ καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ
τοῦ πέμπτου ψαλμοῦ, καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ ις', καὶ ἐν
ἀρχῇ τοῦ δ', καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις, εἰ καὶ διαφορὰν
τινα προσευρίσκουσιν οἱ φιλοπονώτεροι. Δυνάμεθα
δὲ προσευχῆν μὲν ἐνταῦθα, τὴν κατὰ τὸν εἰπεῖν ·
ῥήματα δὲ στόματος, τὴν διὰ χειλέων ἐκπορευομέ-
νην ἱκασίαν · αὕτη γὰρ ἦν τὸ, *Ὁ Θεός, ἐν τῷ ὄνο-
ματί σου σώσον με*, καὶ εἰ τι τοιοῦτον.

*Ὅτι ἄλλοτριοι ἐπανέστησαν ἐπ' ἐμέ, καὶ κρα-
ταιοὶ ἐζήτησαν τὴν ψυχὴν μου.* Τοὺς ἀμφὶ Σαούλ
οὕτως ὀνομάζει, ἄλλοτρίους μὲν, ὡς ἐχθροὺς αὐτῷ ·
κραταιοὺς δὲ, ὡς δυνατοὺς ἐν πολεμικῇ παρα-
σκευῇ. Ἡ ἄλλοτρίους μὲν, τοὺς Ζιφαίους, ὡς ἄλλο-
τριωθέντας τῆς ὀρθῆς πρὸς αὐτὸν εὐνοίας · κρα-
ταιοὺς δὲ, τοὺς περὶ τὸν Σαούλ.

Καὶ οὐ προέθετο τὸν Θεὸν ἐνώπιον αὐτῶν. —
Οὐ πρόθετο, ἀντὶ τοῦ, οὐ παρεστήσαντο νοερώς ·
ὁ γὰρ φοβούμενος τὸν Θεὸν δι' ἀνατυπώσεως ἰστέ
τὸν Θεὸν πρὸ προσώπου τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ἀπαγο-
ρεῦοντα τὸ κακόν.

*Ἴδου γὰρ ὁ Θεός βοηθός μου, καὶ ὁ Κύριος
ἀντιλήπτωρ τῆς ψυχῆς μου.* Περιττὸς ὁ γὰρ σύν-
δεσμος. Ἡδὴ πληροφορίαν δεξάμενος περὶ τῆς
ἔκθεσιν ἀντιλήψεως, ὅψ' ἤθουης ἐξαγγέλλει ταύτην ·
τὸ δὲ, *Ἴδου*, ἀντὶ τοῦ, οὐκ εἰς μακρὰν, ἀλλὰ νῦν.

Ἀποστρέψει τὰ κακὰ τοῖς ἐχθροῖς μου. Ἄ κατ'
ἐμοῦ ἐμελέτησαν.

Ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου ἐξολόθρευσον αὐτούς.
Ἀλήθειαν ἐνταῦθα τὴν δικαιοσύνην καλεῖ. Ἡ καὶ
ὅτι Ἐπεὶ ἡ ἀλήθεια ἀφανίζει τὸ ψεῦδος, οὐ ἐν τῷ
εἶναι ἀληθῆς, ἐξολόθρευσον αὐτούς, ὄντας ψευδεῖς ·
εἰ τε γὰρ Ζιφαῖοι ἐψεύσαντο τὴν πρὸς αὐτὸν διά-
θεσιν · ἔτι δὲ καὶ ὁ Σαούλ πολλάκις διαθεβαιωσάμε-
νος μὴ ἐπιβουλεύειν αὐτῷ.

Ἐκουσίως θύσω σοι.—*Ἐκουσίως*, ἀντὶ τοῦ,
προθύμως, περιχαρῶς. Οὐ τοσοῦτον γὰρ ἐξ ἀνάγκης
νομικῶν, ὅσον ἐκ προαιρέσεως θερμῆς θύσω σοι τῷ
τοιούτῳ βοηθῷ τῶν ἀδικουμένων.

Ἐξομολογήσομαι τῷ ὄνοματί σου, Κύριε. Εὐ-
χαριστήσω σοι.

Ὅτι ἀγαθόν. Δηλαδὴ τὸ εὐχαριστεῖν. Ἀγαθόν
γὰρ, φησὶ, τὸ ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ.

Ἵτι ἐκ πάσης θλίψεως ἐρρύσω με. Διεσκέδα-
σας καὶ νῦν τὴν ἐπίθεσιν τοῦ Σαούλ, καὶ ἀνθέλκυσας
αὐτὸν εἰς ἕτερον πόλεμον.

Καὶ ἐν τοῖς ἐχθροῖς μου ἐπεΐδεν ὁ ὀφθαλμὸς
μου. Ὡς προφήτης ἰδὼν τῷ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῷ
τὴν καταστροφὴν τοῦ τε Σαούλ καὶ τῶν Ζιφαίων,
προεῖπεν, ὅτι ἤδη Ἐπεΐδεν ὁ ὀφθαλμὸς μου ἐν
τοῖς ἐχθροῖς μου· λείπει δὲ τὸ, ἃ ἐβουλόμην, ἢ
ἃ πείσονται, ὡς ἐν τῷ λδ' ψαλμῷ προαποδεδώκα-
μεν. Λέγοιτο δ' ἂν καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς παρ' ἡμῶν,
κατὰ τῶν δαιμόνων, οἳ καὶ ἀλλότριοί εἰσι Θεοῦ, ὡς
ἀποστάται, καὶ ἀντικείμενοι, καὶ κραταῖοι εἰς κα-
κίαν, ὡς ἀσώματοι, καὶ ὡς κοσμοκράτορες.
Veni ad patranda scelera tanquam incorporē spiritus, et tanquam hujus etiam mundi princi-
pes.

Εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις, συνέσεως τῷ Δαβίδ. B

ΨΑΛΜΟΣ ΝΔ'.

Καὶ τοῦτον συνέθηκε τὸν ψαλμὸν, φεύγων τὸν
Σαούλ, καὶ περιπολῶν τὴν ἔρημον· ἐν τοῖς καθ'
ἑαυτὸν δὲ πάθει προγράφει καὶ τὰ τοῦ Χριστοῦ.
Διὸ καὶ εἰς τέλος ἐπιγέγραπται, καὶ ἐν ὕμνοις,
καὶ συνέσεως, ὅσα παραπέμπων τὸν ἀκροατὴν εἰς
τέλος τῶν ἐν τούτῳ περὶ Χριστοῦ προφητευθέντων,
καὶ ὑμεῖν τὸν δι' ἡμᾶς τοιαῦτα καταδεξάμενον
προτροπόμενος, καὶ μετὰ συνήσεως ἀξιῶν ἀκροά-
σθαι, διὰ τὸ συνεσχισμένον τῆς προφητείας.

Ἐνώτισαι, ὁ Θεός, τὴν προσευχὴν μου, καὶ
μὴ ὑπερίδης τὴν δέησίν μου, πρόσχες μοι, καὶ
εἰσάκουσόν μου. Προεῖρηται περὶ τούτων ἐν τῷ
δευτέρῳ στίχῳ τοῦ γγ' ψαλμοῦ. Παρατηρητέον δὲ,
ὅτι ὁ ις' ψαλμὸς ἀνάπαλιν ἔχει πρὸς τὸν παρόντα·
πρῶτον γὰρ ἐν ἐκείνῳ τὸ Εἰσάκουσον, εἶτα τὸ
Πρόσχες, καὶ τελευταῖον τὸ Ἐνώτισαι, ὡς εἶναι
φανερὰν ἤδη τὴν ἀδιαφορίαν τῆς λέξεως.

Ἐλυπήθην ἐν τῇ ἀδολεσχίᾳ μου. Τὸ τῆς ἀδο-
λεσχίας ὄνομα, κυρίως μὲν, ἐπὶ τῆς φλυαρίας τάτ-
τεται. Λαμβάνει δὲ τοῦτο πολλάκις ὁ προφήτης καὶ
ἐπὶ τῆς συνεχοῦς ἐμμελετήσεως, ὡς τό· Καὶ ἡδο-
λέσχουν ἐν τοῖς δικαιομασί σου, τούτεστι, ἐμε-
λέτων ἐν τῷ νόμῳ σου. Καὶ νῦν οὖν ὁμοίως φησίν,
ὅτι Ἐλυπήθην ἐν τῇ μελέτῃ μου, τῇ περὶ τοῦ πῶς
ἂν ἐκφύγω τὰς ἐπιβουλάς τῶν ἐχθρῶν· ἐλυπήθην
δὲ, μὴ εὐρίσκων μηχανήν. Λαμβάνεται δὲ καὶ ἐπὶ
τοῦ κατὰ θέαν μετewρισμοῦ, ὡς τό· Ἐξῆλθεν
Ἰσαὰκ (89) ἀδολεσχῆσαι εἰς τὸ πεδίον, τὸ πρὸς
δελίης.

sublimiori illa ac diviniore contemplatione accipitur, juxta illud : *Exivit Isaach, ut meditaretur in agro, inclinante jam die* * [in Græco enim eadem dictione ibi Prophetam usum videmus]

Καὶ ἐταράχθην ἀπὸ φωνῆς ἐχθροῦ, καὶ ἀπὸ
θλίψεως ἀμαρτωλοῦ. Τὸν Σαούλ ὀνομάζει ἐχθρὸν

VERS. 9. *Quoniam ex omni tribulatione eripuisti me. Interrupto etenim nunc Saulis impetu, quo in me ferebatur, in aliud bellum eum divertisti.*

Et in inimicis meis desepxit oculus meus. Ani-
mæ nimirum oculis, ac veluti propheta, Ziphæo-
rum ac Saulis interitum cernens. Sermo autem
defectivus est, et sic intelligitur : *Oculus meus,*
inquit, *desepxit ac vidit in inimicis meis : ea*
omnia nimirum quæ optavit, vel ea omnia quæ
passuri sunt ; quemadmodum etiam tradidimus in
psalmo xxxiv. Efferrī etiam a nobis potest hic
psalmus adversus dæmones, qui a Deo alieni sunt
ut rebelles ei atque adversarii ; et fortes similiter

In finem in hymnis intelligentiæ ipsi David.

PSALMUS LIV.

Hunc psalmum pari modo conscripsit beatus
David, cum Saulem fugeret, et vagabundus in ere-
mo diversaretur. Verum, dum proprias passiones
narrat Propheta, quodammodo Christi passiones
describit. Atque ideo in finem inscribitur, in hym-
nis, et intelligentiæ. Auditorem enim ad eorum
finem remittit, quæ de Christo hic prædicta sunt :
suadetque et hortatur nos ad illius laudes, qui
propter nos tantas passiones sustinuit. Cum intel-
ligentia etiam omnia hæc audiri admonet, propter
C umbram atque obscuritatem prophetiæ.

VERS. 2, 3. *Auribus percipe, Deus, orationem meam, et ne despereris deprecationem meam, intende mihi et exaudi me.* Hujusmodi verba, ac sententiam exposuimus superius in secundo versiculo psalmi LIII. Observandum est tamen, quod in psalmo xvi alius ac diversus est verborum ordo, atque hic habetur. Prius enim ibi ponitur : *Exaudi*, deinde, *Intende*, et postremo loco : *Auribus percipe* ; ita ut manifeste pateat nullam esse apud Prophetam harum dictionum differentiam.

Contristatus sum in meditatione mea. Quod Latine hic meditationem legimus, Græce habetur ἀδολεσχία, quæ dicitio proprie quidem nugacitatem, seu [ut alii propius huic sensui reddiderunt] argutationem significat, et apud Prophetam nostrum sæpenu-
mero pro assidua meditatione reperitur : juxta quod alibi dicit : *Et meditabar in justificationibus tuis* †. [Nam quod ait, *meditabar*, Græce legitur ἡδολεσχου.] *Contristatus sum*, inquit, in meditatione mea, cogitando quonam pacto evitare possem inimicorum insidias : cumque nullam artem, aut consilium reperirem, contristatus sum. Ἀδολεσχία etiam pro

Et turbatus sum a voce inimici, et a tribulatione peccatoris. Inimicum Saulem appellat, tanquam

† Psal. cxviii, 47. * Gen. xxiv, 65.

Varisæ lectiones.

(89) Al. Ἀδραάμ.

insidiatorem, item et peccatorem; eo quod lædendo innocentem delinqueret. Tanto autem gravius etiam peccabat, quanto nou tantum innocens erat beatus David, sed de Saule etiam bene meritus. Benefactorem enim ille suum atque innocentem Saulis contumelias intellige, et per tribulationem, persecutionem ipsam.

VERS. 4. *Quoniam declinaverunt in me iniquitatem.* Quia Saulis amici moverunt iniquitatem in me, hoc est, quoniam crimen mihi imposuerunt, dicentes me insidias tendere adversus Saulem. Quædam vero exemplaria, *iniquitates*, habent in recto casu; et tunc expone, quod iniquitates, hoc est, iniqui homines, moti sunt contra me. Sæpe numero enim injustitiam dicimus pro injusto homine. Nam cum aliquem vehementius volumus appellamus.

Et in ira oderant me. Et dum irascerentur, memoriam odii conservabant [quod ex dictione Græca ἐνεκότην significantius exprimitur], quæ ex sui etymologia constantiorem ac diuturniorem quamdam iræ atque odii sedem denotare videtur.

VERS. 5. *Cor meum turbatum est in me.* Per cor animam intelligit, quam turbatam esse dicit, veluti in inimicorum insidiis assidue versatam.

Et formido mortis cecidit super me. Verum quomodo alibi dicit: *Non timebo millia populorum circumvallantium me*?, et alia hujusmodi multa, et nunc aperte timorem fatetur? Quia scilicet dum sentiret divinum auxilium, summa erat plenus fiducia; quando autem divina dispensatione derelinquebatur, ut illius patientia atque constantia in expectatione divinæ consolationis clarior appareret, tum afflictabatur timoreque interiori torquebatur.

VERS. 6. *Timor et tremor venerunt super me.* Idem rursus repetit, intensiorem indicans formidinem. Formidine etenim aucta timor obvenit, timore vero adaucto tremor insequitur.

Et contexerunt me tenebræ. Tenebræ nimirum mœstitiæ ac doloris, quæ non mediocriter humanos animos obtenebrant, atque confundunt,

VERS. 8. *Et dixi: Quis dabit mihi pennas, ut columbæ, et volabo, et requiescam?* Columbæ sibi pennas non temere petiit beatus David. Celerrimi enim est volatus columba. Mansuetum præterea est domesticumque, ac simplex animal: quemadmodum et ipse erat David. Et volabo, inquit, in loca tuta, et requiescam, hoc est, quiete fruar: a tanto scilicet timore ac labore liberatus.

VERS. 7. *Ecce elongavi fugans, et mansi in solitudine.* Fugans dixit pro fugiens, seu fugam arripens.

VERS. 9. *Expectabam Deum, qui saluum me fecit a pusillanimitate atque a tempestate.* Commorans ego in deserto nullum alium hætenus mihi adiutorem expectavi, quam te solum Deum. Per tem-

Α μὲν, ὡς ἐπίβουλον· ἀμαρτωλὸν δὲ, ὡς ἀμαρτάνοντα εἰς τὸν (90) δίκαιον. Τὸν γὰρ ἄθῶον κατεδίωκε, καὶ ἀνελεῖν ἐζήτει τὸν εὐεργέτην. Καὶ φωνὴν μὲν λέγει τὰς θλίψεις αὐτοῦ· ὕβριν δὲ, τὸν διωγμὸν.

quærebat interimere: per vocem igitur inimici persecutionem ipsam.

“*Οτι ἐξέκλιναρ ἐπ’ ἐμὲ ἀνομίαν.* Διότι, φησὶν οἱ περὶ τὸν Σαοὺλ ἐκίνησαν ἐπ’ ἐμὲ ἀνομίαν, τρυτέστιν, ἐπήγαδόν μοι ἔγκλημα, προσάπτοντες ἐμοὶ μᾶλλον ἐπιβουλήν κατὰ τοῦ Σαοὺλ. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων, ἀνομίας γράφουσιν, ἐφ’ ᾧ νοοῦμεν, ὅτι ἐκινήθησαν ἐπ’ ἐμὲ ἀνομοί· οὕτω γὰρ ἀδικίαν πολλάκις τὸν ἀδικὸν λέγομεν, σφοδρότερον αὐτοῦ καταπτόμενοι.

carpere, non sceleratum eum, sed scelus ipsum

Β *Καὶ ἐν ὀργῇ ἐνεκότην μοι.* Καὶ ἐν τῷ ὀργίζεσθαι κατ’ ἐμοῦ, ἐμνησιχάκουν μοι· κότος γὰρ, παρὰ τὸ κείσθαι καὶ βραδύνειν τὴν ὀργήν.

“*Ἡ καρδία μου ἐταράχθη ἐν ἐμοί.* Καρδίαν λέγει τὴν ψυχὴν, ἣν τεταράχθαι φησὶ, στροφομένην ἐν ταῖς ἐπιβουλαῖς τῶν ἐχθρῶν.

Καὶ δεῖλαι θανάτου ἐπέπεσον ἐπ’ ἐμέ. Πῶς ἐν ἄλλοις μὲν λέγει· *Οὐ φοβηθήσομαι ἀπὸ μυριάδων λαῶν, τῶν κύκλω, συνεπιτιθεμένων μοι, καὶ πολλὰ τοιαῦτα*· νῦν δὲ προδήλως ὁμολογεῖ δειλίαν; “*Οτι, ὅτε μὲν ἠσθάνετο τῆς θείας ἐπικουρίας, ἐθάβρει· ἔτε δὲ κατ’ οἰκονομίαν ἐγκατελιμπάνετο, πρὸς τὴ φανῆναι τὴν ὑπομονὴν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐπιμονὴν τῆς εἰς Θεὸν παρακλήσεως· τότε καὶ ἠγωνία, καὶ τὸν φόβον ἐκρυπτε.*

“*Φόβος καὶ τρόμος ἐπ’ ἐμὲ διήλθεν.* Τὸ αὐτὸ πάλιν φησὶν, ἐμφανῶν τὴν ἐπίτασιν τῆς δειλίας· δειλία μὲν γὰρ αὐξηθεῖσα γίνεται φόβος· οὗτος δὲ πάλιν ἐπιταθείς γίνεται τρόμος.

Καὶ ἐκάλυψέ με σκότος. Τὸ τῆς ἀθυμίας καὶ λύπης· αὗται γὰρ διαφερόντως σκοτίζουσι καὶ συγχέουσι τὴν ψυχὴν.

Καὶ εἶπα· Τίς δώσει μοι πτέρυγας, ὥστι περιστερᾶς, καὶ πετασθήσομαι, καὶ καταπαύσω; Περιστερᾶς ἐζήτησε πτέρυγας, ὅτι ὀξέως πέταται, καὶ ὅτι ἡμερον τοῦτο τὸ ζῶν καὶ ἀπόνηρον, ὡς καὶ αὐτός. Καὶ πετασθήσομαι, φησὶν, εἰς τόπους ἀσφαλεῖς, καὶ καταπαύσω ἀπὸ τῶν συνεχῶν φόβων καὶ πόνων.

“*Ἴδὸν ἐμάκρυνα φυγαδεύων, καὶ ἠὲ λίσθη ἐν τῇ ἐρήμῳ.* Φυγαδεύων, ἀντὶ τοῦ, φεύγων.

Προσδεχόμεν τὸν Θεὸν τὸν σώζοντά με ἀπ’ ὀλιγοψυχίας καὶ ἀπὸ καταγίγδος. Ἐν τῇ ἐρήμῳ αὐλιζόμενος, οὐδένα ἕτερον ἄχρι καὶ νῦν ἐξεδεχόμεν βοήθῳ, ἣ μόνον σὲ τὸν Θεόν. Καταγίγδα δὲ

* Psal. v, 7.

λέγει τὴν σφοδρότητα καὶ ζάλην τῶν πειρα- A pestatem vero vehementem tentationum procellam
σμῶν. intelligit.

Καταπόντισον, Κύριε, καὶ καταδίελε τὰς γλώσσας αὐτῶν. Τὸ ἐξῆς κατὰ τῶν Ἰουδαίων, καὶ περὶ Χριστοῦ. Καταπόντισον, φησὶν, ὦ Κύριε, τὰς γλώσσας αὐτῶν, τὰς βλασφημούσας τὸν σὸν Υἱόν, τουτέστι, βύθισον, ἐναποπνίξας τῷ βάθει τοῦ πνεύματος· καὶ καταδίελε αὐτάς, ποιήσας ἀσυμφώνους ἀλλήλαις, ὡς μηκέτι δύνασθαι συσκέπτεσθαι κατὰ τοῦ Σωτήρος. Ἄ δὴ καὶ πεπόνθασιν ὑστερον, διαφθαρέντες ὑπὸ Ῥωμαίων.

Ὅτι εἶδον ἀνομίαν καὶ ἀντιλογίαν ἐν τῇ πόλει. Διότι, φησὶν, εἶδον τοῖς προφητικῶς ὀφθαλμοῖς ἐν τῇ πόλει Ἰερουσαλήμ, ἀνομίαν μὲν, ὅτι παρανόμω· ἐξήτουν ἀνελεῖν τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς· B ἀντιλογίαν δὲ, ὅτι ἀντέλεγον αὐτῷ, διδάσκοντι τὰ σωτήρια.

Ἡμέρας καὶ νυκτὸς κυκλώσει αὐτήν, ἐπὶ τὰ τεῖχη αὐτῆς. Ἡμέρας καὶ νυκτὸς συνέξει αὐτήν, ἀντὶ τοῦ, ἐπὶ πολὺ, ἡ ἀνομία, ἣς τὸν παρανομία, μέχρι καὶ τῶν τευχῶν αὐτῆς, τουτέστιν ὅλην τὴν πόλιν. Τοιοῦτοι γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι καὶ μετὰ τὴν ἀναρρεσιν τοῦ Χριστοῦ μεμνήκασιν, ἀχρις ἂν ἐπιστρατευσάντων αὐτοῖς Ῥωμαίων πακυλεθρία διεφθάρησαν.

Καὶ ἀνομία καὶ πόνος ἐν μέσῳ αὐτῆς, καὶ ἀδικία. Πάλιν ἐπαναλαμβάνει τὴν ἀνομίαν, ἐπιμονώτερον διασύρων αὐτοῦς, ὅτι κατὰ νόμον ζῆν αὐχοῦντες, παρηγόμενοι ἀεὶ. Εἰπὼν δὲ, ὅτι κυκλώσει C αὐτὴν ἀχρι τῶν τευχῶν ἡ παρανομία, διδάσκει ὅτι οὐδὲ τὸ μέσον τῆς πόλεως ἀνθέξεται, ἀλλ' ἐν μέσῳ ἔσται· παρανομία μὲν, ἐν ταῖς κρίσεσι· κόπος δὲ, ἐν ταῖς κατὰ τῶν ἀναίτιων μηχαναῖς καὶ σκευαῖς· ἀδικία δὲ, ἐν ταῖς πλεονεξίαις.

Καὶ οὐκ ἐξέλιπεν ἐκ τῶν πλατειῶν αὐτῆς τόκος καὶ δόλος. Ἐν πάσῃ πόλει καὶ πλατεῖαι εἰσιν ὀδοί, καὶ στενωποί· καὶ πλατεῖαι μὲν, αἱ πρὸς ἄμαξαν, ἀς λέγομεν ἐξαέρους· στενωποὶ δὲ, αἱ τῶν ἐμβόλων. Τὰς πλατεῖας οὖν ἐλαβεν ἐνταῦθα, διότι ἐν ταῖς πλατεῖαις ἦσαν αἱ ἀγοραὶ καὶ (91) τὰ σύμβολα· τόκον μὲν εἶπεν, ὅτι ἐτόκιζον λανθάνοντες, D τοῦτο τοῦ νόμου κωλύοντες· δόλον δὲ, διὰ τὰς ἐν τοῖς συναλλάγμασιν ἀπάτας, ἧ καὶ τὰς ἄλλας ἐπιβουλὰς. Οὕτω πᾶσαν αὐτοῖς κακίαν προσεμαρτύρησεν.

Ὅτι εἰ ὁ ἐχθρὸς ὤρσειδισέ με, ἐπήνεγκα ἂν, καὶ εἰ ὁ μισῶν με ἐπ' ἐμὲ ἐμεγαλοβρῆμύνησεν, ἐκρύβην ἂν ἀπ' αὐτοῦ. Τὰ ἐντεῦθεν προσώπων τοῦ Χριστοῦ λέγονται κατὰ τοῦ Ἰούδα. Τὸ μὲν οὖν, ὤρσειδισεν, ἀντὶ τοῦ, ἐξουδένωσεν, καὶ διέβαλεν εἰρηται· τὸ δὲ, ἐμεγαλοβρῆμύνησεν, ἀντὶ τοῦ,

VERS. 10. *Demerge, Domine, et divide linguas eorum.* Quæ sequuntur adversus Judæos dicta sunt, et de Christo. Demerge, inquit, o Domine, linguas eorum, qui Filium tuum blasphemant. Demerge autem eas linguas, hoc est, mitte in profundum, fac illas in profundo proprii gutturis suffocari; et divide eas, faciens ne unamplius in eandem sententiam convenient, adeo ut adversus Salvatorem de cætero conspirare non valeant. Quod sane eis accidit, postquam a Romanis delati sunt.

Quoniam vidi iniquitatem et contradictionem in civitate. Quoniam propheticis, inquit, ego oculis vidi in civitate Jerusalem: iniquitatem quidem, dum inique me vitæ auctorem studerent interimere, contradictionem vero, dum saluberrima docenti adversarentur.

VERS. 11. *Die ac nocte circumdabit eam super muros ejus.* Die ac nocte, inquit, iniquitas, quam diximus, eam civitatem usque ad muros continebit. Iniquissimi itaque fuerunt Judæi etiam post Christi mortem, donec Romani, misso exercitu eos prorsus dissiparunt.

Et iniquitas, et labor in medio ejus, et injustitia. Rursus iniquitatem eorum exprobrat, illos eo magis redarguens, quo, cum vivere se gloriarentur secundum legem, iniqua semper magis agebant; et cum dixerit, quod iniquitas eam circumdabit usque ad muros, docet quomodo illa eadem non discedet a medio civitatis, quin imo illic similiter permanebit: iniquitas quidem versatur in judiciis, labor autem in insidiis et machinationibus, quas adversus innocentes moliantur: injustitia vero in avaritia atque amore plus possidendi.

VERS. 12. *Et non defecit de plateis ejus usura et dolus.* In omni civitate latæ quædam viæ sunt, quæ plateæ dicuntur: sunt et aliæ angustiores. Et per plateas quidem currus transeunt, eas nos ἐξαέρους appellamus: per angustiores vero incedimus. Plateas autem hoc in loco appellat, quia fora illic erant venalia et commercia. Usuram etiam illis exerceri dicit, quia sub mutui prætextu usuras clam exigebant; quod in lege vetitum erat. Dolum etiam ibi adfuisse asserit, ob fallacias quas in mutuis commerciis struebant, vel, ob omne aliud insidiarum genus: et hoc pacto universa illic vitia adesse testatur.

VERS. 13. *Quoniam si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem utique, et si is, qui oderat me, super me magna locutus fuisset, abscondisset me forsitan ab eo.* Quæ sequuntur ex Christi persona proferenda sunt adversus Judam. Et quod ait, maledixisset [seu juxta aliam Græcæ dictionis si-

Variæ lectiones.

(91) ΑΙ. συμβόλια.

gnificationem, exprobrasset] posuit pro, sprevisset, A et, calumniatus esset; quod vero ait: *magna locutus fuisset*, expone, pro impudenter et minaciter locutus esset. Utrumque enim ille scelus commisit. Nam et apud Judæos probrosa retulit de Christo, et comminatus est se eum illis ad necem daturum: illa etiam dictio, *quoniam*, hoc in loco narrativæ conjunctionis vim habet, ut alibi dictum est.

VERS. 14. *Tu vero, homo unanimis, dux meus, et notus meus.* A communi sensu sumendum est verbum *maledixisset*. Unanimem autem dixit, pro amico. Ducem vero suum Judam appellat, quia illum simul cum aliis apostolis ducem fidelibus constituerat. *Constitues enim eos*, inquit, *principes super omnem terram* ¹⁶. Notus etiam meus, hoc est, mihi cognitus ac familiaris.

VERS. 15. *Qui simul mecum dulcorabas cibos.* Qui cum una mecum esses, dulcorabas, hoc est, præparabas cibos. Nam quod præparatur, dulcius sentitur. Per cibos autem evangelicam doctrinam intelligit, qua fideles animæ alebantur. Hanc etiam doctrinam ipse etiam Judas, utpote apostolus, et ad prædicandum missus, antea dulcorabat, hoc est, gratam et jucundam Christo reddebat.

In domo Dei ambulavimus cum consensu. Unanimiter, inquit, in templum profecti sumus. Te enim mihi adeo familiarem habebam, ut a latere meo nunquam paterer divelli.

VERS. 16. *Veniat mors super eos.* Hæc igitur cum prævidisset beatus David, imprecatur deinceps in Judam, in Caipham, in Annam, atque in cæteros Christi interfectores Judæos.

Et descendant in infernum viventes. Sed quomodo descendant viventes in infernum, si mors, quam imprecatur est, in eos venerit? Quia nimirum eorum aliqui violenta morte interimendi erant. Mortem etenim non naturalem aliquam imprecatur, sed violentam. Et alii Romanorum timore in prærupta sese contulerunt, in cavernisque et in speluncis vixere, fame et siti atque formidine cruciati, ut in sua refert Josephus Historia. Hujusmodi autem soveas ac speluncas Propheta infernum appellavit. Nam et illic demum sepulti sunt. Illius enim vitæ duritiam non ferentes, cibo ibidem perierunt. Alii dicunt, quod, ex quo et Judæi et dæmones insidias adversus Christum moliti sunt, Judæis quidem mortem imprecatus est, mortem dico pœnarum ac suppliciorum, dæmonibus vero descensum ad infera terræ viscera; quodque hos dæmones viventes appellavit, veluti immortales eorum naturam.

Quoniam malitia in habitaculis eorum, in medio eorum. Quoniam malitia versatur in eorum habitaculis atque in media eorum civitate; ac si dicat: Eorum malitia non tantum in superficie est atque extrinsecus, sed in medio, hoc est, in profundo,

¹⁶ Psal. XLIV, 17.

ήναισχύνησε και ήπελιησε. Καί άμφω γάρ εκείνος πεποήχη · διεκωμώδησε γάρ αυτόν τοίς Ιουδαίοις, και ήπελιησεν παραδοῦναι εις θάνατον. Τό δε, *δτι*, προκαταρκτηκός άν ειη σύνδεσμοξ, άν λέγουσι και διηγηματικόν.

Σύ δε, άνθρωπε ισόψυχε, ήγεμών μου, και γνωστέ μου. Άπό κοινού ληπτέον τό *ώρσιδισε* · κείται δε άντι τοῦ, *φίλιε*, τό *ισόψυχε*. *Ηγεμόνα* δε αυτού λέγει αυτόν, διότι και αυτός μετά τών άλλων μαθητών πιστευόντων. *Καταστήσεις* γάρ, φησιν, *αυτούς άρχοντας επί πᾶσαν τήν γήν*. *Γνωστέ μου* δε, άντι τοῦ, *ίγνωσμένε, γνησιώτατέ μου*.

Και έπιτοαυτό έγλύκανάς μοι δδέσματα. *Έπιτοαυτό* μέν, άντι, σύν έμοι *ών · έγλύκανας* δε, άντι τοῦ, *έσκεύασας* · πᾶν γάρ σκευαζόμενον ήδύτερον γίνεται. *Η δδέσματα νοήσεις* τήν διδασκαλίαν τοῦ κηρύγματος, *ψ* *έτρεφοντο* *αί ψυχαι* τών πιστευόντων · ταύτην δε και *Ιούδας* *ώς άπόστολος* *έγλύκανε*, ήγγουν *εὔαπέδεκτον έποίησε* τῷ Χριστῷ.

Έν οίκω τοῦ θεοῦ ήκορευθήμεν έν όμοροία. *Είς* τό έργον ήκορευθήμεν όμογενωμόνως. *Έπί* τούτουτον *αχώριστον* και *γνήσιον* *είχον*,

Έλθέτω δη θάνατος επ' αυτούς. Ταῦτα προιδών *ό* *Δαβίδ*, *επαράται* τῷ τε *Ιούδα*, και τοίς *άμφι* τόν *Άνναν* και *Κατάφαν*, *χριστοκτόνοις* *Ιουδαίοις*.

Και καταθήτωσαν εις ήδου ζῶντες. Καί *ει* *έλθοι* *θάνατος επ' αυτούς*, *πῶς* *καταθήσονται* *εις ήδου ζῶντες*; *Ότι* *οί* *μέν* *αυτών* *βιαίως* *άπέθανον* · *θάνατον* γάρ, *ού* *τόν* *κατά* *φύσιν*, *άλλά* *τόν* *άπό* *άγχόνης* και *πολέμου*, και *ει* *τις* *τρόπος* *πικρός* · *οί* *δε*, *θπ* *της* *ανάγκης* και τοῦ *Ρωμαϊκού* *πολέμου*, *εις* *κρημόν* *αυτούς* *καθήκαν*, και *διήγον* *έν* *τῷ* *λάκκω* *μέχρι* *πολλοῦ*, *λιμῷ*, και *δίψῃ*, και *φθῶ* *ταλαιπωρούμενοι*, *καθώς* *Ιώσηπος* *ιστορεί* · *διό* και *ήδην* *τόν* *βίθρον* *εκάλεσεν* · *επει* και *τάφος* *αυτοίς* *εγένετο*, *διαφθαρεῖσιν* *έν* *εκεινω* *κατά* *μικρόν*. *Τινεξ* *δε* *λέγουσιν*, *ώς* *επει* *τῷ* *Χριστῷ* *καί* *οί* *Ιουδαίοι* *επεβούλευον*, και *οί* *δαίμονες* · *εκαίνους* *μέν* *επηράσατο* *τόν* *θάνατον*, *τόν* *τιμωρητικόν* · *τοίς* *δαίμοσι* *δε*, *τήν* *εις* *τά* *καταχθόνια* *διαγωγήν* · *τούτους* *δε* *καλέσαι* *ζῶντας*, *ώς* *άθανάτους*. *Καταθήτωσαν* γάρ, *φησιν*, *εις* *ήδου ζῶντες*, *διό* *τήν* *φύσιν*.

Descendant, inquit, in infernum viventes, juxta eorum naturam.

Ότι *πονηρία* *έν* *ταίς* *παροικίαις* *εν* *μέσῳ* *αυτών*. *Διότι* *πονηρία* *εμπολιτεύεται* *ταίς* *έν* *τῇ* *πόλει* *παροικίαις* *αυτών* · *καί* *γάρ* *ούκ* *επιπόλαιον*, *άλλ'* *έν* *μέσῳ*, *τουτέστιν* *εις* *βάθος*, *έν* *ταίς* *καρδίαις* *αυτών*. *Παροικίας* *δε* *είπεν* *τάς* *κατοικίας* *αυτών*, *ειά* *τό*

πρόσκαιρον αὐτῶν, ὅσον ὄπω διαφραθῆναι μελ-
λόντων.

παροιχίας, habitationes et domos temporarias intelligit, veluti brevi perduraturas et cito perendas.

Ἐγὼ πρὸς τὸν Θεὸν ἐκέκραξα, καὶ ὁ Κύριος
εἰσήκουσέ μου. Ἦδη πληροφορηθεὶς, φησὶν, ὅτι
εἰσήκουσέ μου. Ἔστι δὲ γλαφυρότερον εἰπεῖν, ὅτι
Ἐγὼ μὲν πρὸς τὸν Πατέρα ἐκέκραξα · ἐ δὲ Υἱὸς
εἰσήκουσέ μοι. Ἐπαὶ καὶ αὐτὸς ἀπώλεσε τοὺς Ἰου-
δαίους, κατὰ τὸ · Σὺ δὲ, Κύριε, ἐλέησόν με, καὶ
ἀνάστησόν με, καὶ ἀνταποδώσω αὐτοῖς.

Ἐσπέρας, καὶ πρωῶ, καὶ μεσημβρίας, διηγῆ-
σομαι καὶ ἀπαγγελῶ, καὶ εἰσακουσῆται τῆς
φωνῆς μου. Τοὺς καιροὺς δηλοῖ τῶν μεγάλων
τῶν συνάξεων, ἃς ἡμεῖς καλοῦμεν ἑσπερινῶν,
ἑσπερινῶν, καὶ μεσημβρινῶν. Διηγῆσομαι τὰ τοῦ Θεοῦ
θαυμάσια, καὶ ἀπαγγελῶ πᾶσι τοῖς σὺν ἐμοί · ὡς
εἶναι ταῦτ' ἐν, τὸ, διηγῆσομαι, καὶ τὸ, ἀπαγγελῶ.
Ἦ διηγῆσομαι μὲν τὰ παλαιὰ · ἀπαγγελῶ δὲ τὰ εἰς
ἐμὲ γεγενημένα.

Αὐτῶσεται ἐν εἰρήνῃ τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ
τῶν ἐργιζόντων μοι, ὅτι ἐν πολλοῖς ἦσαν σὺν
ἐμοί. — Ἐν εἰρήνῃ, ἀντὶ τοῦ, χωρὶς πόνου. Ἐγ-
γίζοντας δὲ καλεῖ τοὺς ἀμφὶ τὸν Σαούλ, ὡς συγγε-
νεῖς καὶ συστρατιώτας. Εἶτα τίθει καὶ τὴν αἰτίαν
τῆς ἐγγύτητος, Ὅτι, φησὶ, μετὰ πολλῶν καὶ ἄλλων
στρατιωτῶν, σὺν ἐμοί ἦσαν διαιωμένοι καὶ στρα-
τευόμενοι.

Εἰσακουσῆται ὁ Θεός, καὶ ταπεινώσει αὐτοὺς
ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων. Αὐτὸς γὰρ ἐποίησε
τοὺς αἰῶνας · ἐὶδὲ καὶ πρὸ τῶν αἰώνων ὑπάρχειν λέ-
γεται.

Οὐ γὰρ ἔστιν αὐτοῖς ἀντάλλαγμα, ὅτι οὐκ ἐφο-
βήθησαν τὸν Θεόν. Οὐκ ἔστι, φησὶν, αὐτοῖς ἐναλ-
λαγῆ, ἀπὸ τῆς κακίας εἰς ἀγαθωσύνην · ἀλλ' ἀμετά-
βλητοι μένουσιν · οὕτω γὰρ ὁ Σὺμμαχος ἐξέδωκε.
Λέγοιτο δ' ἂν ταῦτα καὶ κατὰ τῶν χριστοκτόνων
Ἰουδαίων · ἐπαρασάμενος γὰρ αὐτοῖς ἄνω, φησὶ
νῦν, ὅτι Εἰσακουσῆται μου ὁ Χριστός, καὶ ταπεινώ-
σει αὐτούς. Καὶ γὰρ οἱ μὲν ἀνηρέθησαν · οἱ δὲ,
περιλειφθέντες, τεταπεινωμένοι, παντὶ ἴθνη δου-
λεύουσι τὰς ἐσχάτας ὑπηρεσίας. Ὁ ὑπάρχων δὲ
πρὸ τῶν αἰώνων, κατὰ τὴν θεότητα · καὶ γὰρ αὐτοὶ
ἠργόμενοι ἐκ τῆς μητρὸς ἔλεγον αὐτόν · τὸ δὲ, Οὐ
γὰρ ἔστιν αὐτοῖς ἀντάλλαγμα, προσεπινεύεται· (92)
καὶ ἄλλως ἐπὶ τούτων · ὅτι αὐτὸς ἦν τὸ δεδομένον
ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων ἀντάλλαγμα · ὃν ἐπειθὴ
οὐκ ἐδέξαντο, οὐκ ἔστιν αὐτοῖς ἕτερον δέξιον ἀντά-
λλαγμα.

commutationem datus est, et Judæi commutationem hanc, hoc est, ipsum Dominum Jesum reci-
pere noluerunt, restat, inquit Propheta, ut nulla amplius alia eis sit commutatio.

Ἐξέτειρε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐν τῷ ἀποδιδοῦναι.

A atque in cordibus eorum. Per habitacula autem,
seu [ut significantius Græca dictione exprimi-
tur] parochias, habitationes et domos temporarias intelligit, veluti brevi perduraturas et cito
perendas.

VERS. 17. Ego ad Deum clamavi, et Deus exau-
divit me. Certior factus de divino auxilio, ait:
Exaudisti me. Verum juxta altiore sensum dica-
mus: Ego quidem, inquit, clamavi ad Patrem, et
Filius exaudivit me. Ipse etenim Filius Judæos
perdidit; juxta quod alibi ex ejus persona scrip-
tum legimus: Tu autem, Domine, miserere mei et
resuscita me, et retribuam eis¹¹.

VERS. 18. Vespere, et mane, et meridie narrabo
et annuntiabo, et exaudiet vocem meam. Tempora
significat magnorum trium synaxium, quas nos
congregationes, seu collectas vocare possumus,
vespertinum nimirum, matutinum, et meridianum.
Narrabo, inquit, mirabilia Dei, et annuntiabo ea
omnibus qui mecum erunt, ita ut idem sit nar-
rare, quod annuntiare. Vel narrabo quidem anti-
qua, annuntiabo autem ea quæ postremo in me
facta sunt.

VERS. 19. Redimet in pace animam meam ab
appropinquantibus mihi; quoniam in multis erant
mecum. In pace, hoc est, sine labore. Appropin-
quantes autem eos vocat, qui erant cum Saul,
tanquam sibi cognatos atque olim commilitones;
deinde propinquitatis rationem ponit. Quoniam,
inquit, simul cum multis aliis militibus antea me-
cum fuerunt, hoc est, quoniam mecum convixe-
rant, et mecum commilitaverant.

VERS. 20. Exaudiet Deus et humiliabit eos, qui
est ante sæcula. Ipse etenim Deus fecit sæcula; non
mirum igitur, si ante ea fuisse dicitur.

Non est enim eis commutatio, neque timuerunt
Deum. Immutatio, inquit, nulla eis est, a malitia
ad bonitatem, a vitio ad virtutes, sed immutabiles
permanent. Ad hunc enim sensum Synmachus
reddidit. Possunt etiam hæc verba proferri adver-
sus Christi occisores, Judæos, contra quos, cum
superius imprecatus fuerit, modo ait: Exaudiet me
Christus, et humiliabit eos: quemadmodum fa-
ctum videmus. Alii etenim eorum sublati sunt,
cæteri vero, qui relictii fuere, dispersi per orbem,
abjecti atque humiliati, omnibus serviunt natio-
nibus. Et quod ait: Qui est ante sæcula, ad Chri-
sti divinitatem referatur. Ipsi enim Judæi ex sola
Jesu matre principium habuisse affirmabant. Et
quod sequitur, Non est illis commutatio, alium
sensem habet, intelligendo etiam de Judæis. Quia
enim Christus pro universo genere humano in

Extendit manum suam in retribuendo. Extendit

¹¹ Psal. xl. 11.

Deus potestatem ac vires suas in puniendo, ut condigna nimirum peccatoribus retribuatur supplicia.

VERS. 22. *Profanaverunt testamentum ejus.* Saul et complices profanaverunt, hoc est, spreverunt legem Dei, qua mandatur: *Diliges proximum tuum* ¹², et alia hujusmodi. Christi autem occisores spreverunt Evangelium. Profanum autem appellatur, quod commune est et non sacrum.

Divisi sunt ab ira vultus ejus, et appropinquaverunt corda eorum. Judæi, inquit, divisi sunt ab ira vultus Christi, quia cum Romani eos obsiderent, inter se divisi sunt. Quidam enim eorum illa se pati dicebant propter Christum, inter quos erat Josephus, qui etiam in illo opere suo de expugnatione Jerusalem, Christum fere Deum esse testatus est. Et corda eorum veritati appropinquaverunt, dum cogitarent, quod Christus esset Deus. Appropinquare enim illi dicuntur veritati, qui saltem dubitare incipiunt.

Molles facti sunt eorum sermones super oleum, et ipsi sunt jacula. Hoc de omnibus Christi interfecto-ribus in universum dictum est: qui antequam eum occiderent, blandos ei ac leves sermones loquebantur, Rabbi eum appellantes, et dicentes: *Scimus quia verax es, et verbum Dei in veritate doces* ¹³, et alia hujusmodi. Qui tamen re ipsa erant veluti acutissima quædam jacula, et illius sanguinem appetebant. Dici etiam possunt hæc verba de Saule, qui Prophetæ nostro blande, sed simulate loquens dicebat: *Fili David*, et alia hujusmodi.

VERS. 23. *Jacta cogitatum tuum in Domino, et ipse te enutriet.* Omnibus, qui insidiis impetuntur, communem admonitionem præbet. Ipse enim, inquit, Dominus, si in eo fiduciam habueris, enutriet te; quod si nutriet, induet etiam; et si induet, custodiet insuper et liberabit.

Non dabit in sæculum fluctuationem justo. Non ad multum, inquit, tempus dabit justo tempestatem, aut procellam tentationum. Ait enim Apostolus: *Fidelis Deus, qui non permittet nos tentari supra id, quod possumus* ¹⁴. Dixit autem Deum non daturum tentationes, non quia ipse eas immittat, sed quia permittens eas a dæmone nobis inferri, ipse illas quodammodo videtur immittere, cum prohibere potuisset et non prohibuerit.

VERS. 24. *Tu autem, Deus, deduces eos in puteum interitus.* Eos dico, qui adversus innocentes tendunt insidias. Per puteum autem interitus, vastas quasdam ac veluti ob loci profunditatem inevitabiles pœnas intelligit; quia si quis in puteum ceciderit, non de facili illinc exitus pateat.

Viri sanguinum, et dolosi non dimidiabunt dies suos. Atqui in psalmo septuagesimo secundo de hujusmodi hominibus Propheta dicit, quod *dies pleni* invenientur in eis. Verum ibi plenos dies dixit, respiciens non ad vitæ, sed ad vitiorum ac

Ἐξέτεινεν ὁ Θεὸς τὴν κολαστικὴν αὐτοῦ δύναμιν, ἐπὶ τῷ ἀποδιδόναι αὐτοῖς τὴν ὀφειλομένην τιμωρίαν.

Ἐβεδήλωσαν τὴν διαθήκην αὐτοῦ. Οἱ περὶ τὸν Σαοὺλ μὲν, ἐβεδήλωσαν, εἶπουν περιεφρόνησαν τὸν νόμον, ὃς φησιν· Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, καὶ ὅσα τοιαῦτα· οἱ δὲ χριστοκτόνοι, τὸ Εὐαγγέλιον. Βέβηλον γὰρ, τὸ κοινὸν καὶ ἀνιερον.

Διμερίσθησαν ἀπὸ ὀργῆς τοῦ προσώπου αὐτοῦ, καὶ ἤγγισαν αἱ καρδίαι αὐτῶν. Ἀπὸ ὀργῆς δηλαδὴ τοῦ Χριστοῦ· τοῦ Ῥωμαϊκοῦ γὰρ πολέμου παλιορκοῦντος αὐτοῦς, διμερίσθησαν· τινὲς γὰρ αὐτὸν ἔλεγον διὰ τὸν Ἰησοῦν ταῦτα πάσχειν, ὡν εἰς τὴν καὶ Ἰώσηπος, μικροῦ Θεοῦ αὐτὸν ὁμολογήσας ἐν τῇ βίβλῳ τῆς ἀλώσεως Ἱερουσαλήμ. Καὶ ἤγγισαν αἱ καρδίαι αὐτῶν τῇ ἀληθείᾳ, λογιζομένων, ὅτι ἴσως Θεὸς ἦν· ἐγγύτης γὰρ, ὁ ἐνδοσιασμός.

Ἠπαλύθησαν οἱ λόγοι αὐτῶν ὑπερ ελαιον, καὶ αὐτοὶ εἰσι βολίδες. Τοῦτο κοινῶς περὶ πάντων τῶν χριστοκτόνων· οἱ περὶ τοῦ ἀνελεῖν αὐτὸν ἐν ὑποκρίσει λόγους αὐτῷ προσέφερον ἀπαλοῦς, Ῥαββὶ καλοῦντες καὶ λέγοντες· Οἴδαμεν ὅτι ἀληθὴς εἶ, καὶ τὴν ὁδὸν τοῦ Θεοῦ ἐν ἀληθείᾳ διδάσκεις, καὶ τὰ τοιαῦτα. Αὐτοὶ δὲ ἦσαν ἐνδον ἠκονημένα βέλη, ὀρεγόμενα τοῦ αἵματος αὐτοῦ. Λέγοιτο δ' ἂν ταῦτα καὶ περὶ τοῦ Σαοὺλ, ὃς ὑποκρινόμενος ἔλεγε· Τέκνον Δαβὶδ, καὶ εἶ τι τοιοῦτον.

Ἐπὶ ῥήψιν ἐπὶ Κύριον τὴν μέριμνάν σου, καὶ αὐτὸς σε διαθρέψει. Κοινήν ποιεῖται πρὸς ἅπαντας ἐπιβουλεωμένους παραίνεσιν· αὐτὸς γὰρ σε διαθρέψει, καὶ κατὰ σῶμα καὶ κατὰ ψυχὴν· εἰ δὲ διαθρέψει, καὶ ἐνδύσει· εἰ δὲ καὶ ἐνδύσει, καὶ φυλάξει καὶ ῥύσεται.

Ὁὐ δώσει εἰς τὸν αἰῶνα σῆλον τῷ δικαίῳ. Οὐ δώσει μέχρι πολλοῦ κλύδωνα τῷ δικαίῳ· φησὶ γὰρ ὁ Ἀπόστολος, ὅτι Πιστὸς ὁ Θεός, ὃς οὐκ ἐάσει ἡμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ τὸ δύναμεθα. — Οὐ δώσει δὲ εἶπεν, ὅτι παραχωρῶν ἐπάγεσθαι ὑπὸ διαβόλου τοὺς πειρασμούς, δοκεῖ αὐτὸς τούτους ἐπάγειν, ὅτι κωλύσαι δυνάμενος, οὐκ ἐκώλυσε.

Σὺ δὲ, ὁ Θεός, κατὰ ξεις αὐτοὺς εἰς φρέαρ διαφθορᾶς. Τοὺς ἐπιβουλεύοντας τοῖς ἀθώοις· φρέαρ γὰρ διαφθορᾶς εἶπεν τὸ βαθὺ καὶ ἀφυκτον τῆς τιμωρίας· τοιοῦτον γὰρ τὸ φρέαρ.

Ἄνθρωποι αἱμάτων καὶ δολιότητος οὐ μὴ ἡμισύσωσι τὰς ἡμέρας αὐτῶν. Καὶ μὴ ἐν τῷ ὄψι φάλμῳ περὶ τῶν τοιούτων λέγει, ὅτι καὶ ἡμέραι πληθεῖς εὐρεθήσονται ἐν αὐτοῖς. Δὴλον οὖν ὅτι ἐν ἐκείνῳ πληθεῖς τὰς ἡμέρας φησιν, οὐ πρὸς μέτρον

¹² Deut. vi, 5; Matth. xix, 9. ¹³ Matth. xxii, 16. ¹⁴ I Cor. x, 13.

τῆς ζωῆς, ἀλλὰ πρὸς τὴν κακίαν, ὅτι αἱ ἡμέραι αὐτῶν πλήρεις τῆς κακίας. Ἐνταῦθα δὲ φησιν, ὅτι προεκθερίζει τοὺς, ἵνα μὴ πλεονάζωσι, καὶ γίνεται φιλανθρωπία ἢ τιμωρία. Ὁ δὲ λόγος οὐκ ἔστι καθολικός, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ πλεονάζοντος· ἐπεὶ τινες τοιοῦτοι, τῇ κακίᾳ συγκατεγέγρασαν. Εἶπεν δὲ τοῦτο, ἐκδειματῶν τοὺς φονικούς, καὶ δολούς· ἄνδρες δὲ αἱμάτων καὶ δολιότητος εἴρηκεν, ὡς ἀνδριζομένους εἰς φόνους καὶ δόλους· διὰ δὲ τοῦ δόλου, πᾶσαν κακίαν ἠνείκατο. Ἄλλως τε, ὡσπερ ἀνθρωπον εἰρήνης λέγει τὸν εἰρηνικόν, οὕτω καὶ ἀνδρα αἱμάτων, τὸν αἰμοχαρῆ, καὶ ὅσα τοιαῦτα.

et virum sanguinum nunc poni videmus, pro viro sanguinario, hoc est, pro eo qui sanguine deleatur. Et alia ejusdem modi.

Ἐγὼ δὲ, Κύριε, ἐλπῶ ἐπὶ σέ. Τοῦτο σύνθετος ἀεὶ ἐπιφώνημα τῷ Δαβὶδ· ἀπαξ γὰρ πειραθείς τοῦ καρποῦ τῆς εἰς Θεὸν ἐλπίδος, καὶ ἐλπίζει διόλου, καὶ ἐλπίζει ὁμολογεῖ. Ἄρμῳσι δ' ἂν καὶ ἡμῖν ὁ ψαλμὸς, (93) χωρὶς ὀλίγων βητῶν, ἀ καὶ προϊόντες σημειώσμεθα. Τὰ μὲν οὖν εὐληπτα, κατήσομεν νοεῖσθαι, κατὰ τὴν (94) προαποδομένην ἐξηγήσιν· τὰ δυσχερέστερα δὲ, μεταχειρισόμεθα. Ἐλυπήθη ἐν τῇ ἄδολεσχίᾳ μου, δηλαδή, τῇ πρὸς τοὺς ἐμπαθεῖς λογισμοῦς ὀμίλιᾳ μου· λύπην γὰρ ὑστερον ἐκ μεταμελείας ἐπιφέρει· ἢ τῇ πρὸς τοὺς τυχόντας ἀνθρώπους ἀκαιρολογίᾳ μου· καὶ ἐταράχθην, ἀπὸ τῆς ὑποβολῆς τοῦ ἐχθροῦ μου καὶ ἀμαρτωλοῦ δαίμονος· ἐμάχρυνα δὲ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, κολληθεὶς τοῖς δαίμοσι, διὰ τῆς τοῦ βίου μου μιαιότητος· καὶ ἠλίσθην ἐν τῇ ἐρημίᾳ, καὶ ἀκαρπία. Καταπόντισον, Κύριε, καὶ καταδίελε τὰς γλώσσας αὐτῶν, τῶν δαιμόνων, ὥστε μὴ δύνασθαι συμφωνεῖν εἰς τὰς κατ' ἐμοῦ ἐπιβουλάς· Ὅτι εἶδον ἀνομίαν καὶ ἀντιλογίαν ἐν τῇ πόλει, ἦγουν, ἐν τῇ πολιτείᾳ αὐτῶν. Ἄνομοῦσι γὰρ ἀμαρτανόντες, καὶ ἀντιλέγουσι τοῖς σοῖς προτάγμασι· τειχὴ δὲ αὐτῆς, οἱ ἰσχυρότεροι ἐξ αὐτῶν· κόπος δὲ ἐν μέσῳ αὐτῆς, διὰ τοὺς στερβῶς αὐτοῖς ἀνταγωνιζομένους· πλατεῖαι δὲ αὐτῆς, αἱ ὁδοὶ αὐτῶν, ὡς ἀντικείμεναι τῇ στενῇ ὁδῷ τοῦ Θεοῦ· τόκος δὲ, ἡ προσθήκη καὶ ἐπαυξίς τῆς (95) προθυμίας· ἐπὶ δὲ, Ὅτι εἰ ὁ ἐχθρὸς ὠρῆθισέ με, καὶ τὰ ἐξῆς, ἄχρι τοῦ, Ἐλθέτω δὴ θάνατος ἐπ' αὐτούς, προσώπῳ τοῦ Χριστοῦ (96) λέγονται, κατὰ τοῦ Ἰουδα, καθὼς εἰρήκαμεν· ἐλθέτω δὲ θάνατος ἐπὶ τοὺς δαίμονας, ἦτοι παντελῆς ἀνεργησία. Τὸ δὲ ἐξῆς προηρημῆνεται. Παροικία δὲ αὐτῶν, οἱ πλησιασμοὶ αὐτῶν πρὸς ἡμᾶς. Τοὺς αὐτοὺς δὲ νόμι μοι καὶ ἐγγίζοντας, ὡς αἱ προσβάλλοντες ἡμῖν. Ἐρ πολλοὶς δὲ ἦσαν σὺν ἐμοί, ἀντὶ τοῦ Σὺν πολλοὶς ἦσαν ἐν ἐμοί, κατ' ἐναλλαγὴν τῶν προθέσεων· ὅ ἐστι, Πολλοὶ συνήλθον κατ' ἐμοῦ. Οὐκ ἔστι δὲ αὐτοῖς ἀντάλλαγμα (97) τουτέστιν, ἀντάλλαγή ἀπὸ κακίας εἰς ἀγαθωσύνην, ὡς προαποδέδοται. Ἐθεθήλωσαν δὲ

malitiæ mensuram. Illorum enim dies vitiiis pleni erant; hoc autem in loco ait, quod prævidens Deus scelerum immensitatem, eos ante tempus evellet, ne scilicet magis peccent: unde divina castigatio eis efficitur in misericordiam. Et sermo iste non universalis, tametsi in pluribus id contingat. Nonnullos enim cum suis vitiis videmus consenescere. Hoc autem dixit, ut sanguinolentos ac dolosos viros perterrefaceret. Viros autem sanguinum et dolosos dixit, veluti viriliter agentes circa dolos et cædes: et per dolum omne vitium intelligit. Et quemadmodum sæpenumero virum pacis, dictum reperimus apud Scripturam, pro viro pacifico, ita

Ego autem sperabo in te, Domine, Hæc est consueti invocatio beati David: qui cum sæpius illius spei fructum expertus fuerit, quæ in Deum est, impostemum et stabilem in eo spem collocat, et collocasse eam confitetur. Congruit etiam hic psalmus omnibus fidelibus, paucis tantum exceptis, quæ in progressu declarando significabimus; verum non omnia rursus exponemus, sed obscuriora tantum. Nam quæ facilia sunt, sinemus intelligi juxta expositionem jam traditam: *Contristatus sum in meditatione mea*, hoc est, in conversatione, quam habui dum in cogitationibus essem perturbatissimis, affectibusque ac passionibus plenis. Hujusmodi enim cogitationes meæ, subsecuta pœnitentia, dolorem mihi afferunt. Vel [quia, ut superius diximus, Græca dictio ἀδολεσχία non tantum meditationem, sed nugacitatem etiam, aut argutationem significat, juxta alium sensum, dic:] *Contristatus sum intempestivo sermone meo*, quo assidue in quotidianis colloquiis superflue utor, *et turbatus sum ab inimici mei, et ab iniqui ac peccatoris dæmonis suggestione: Elongatus etiam sum a Deo*, et ad hæsi diabolo, pravus nimirum actionibus meis; *et mansi in solitudine*, seu [ut expressius in Græco habetur] *in eremo*, hoc est, in deserto, atque in sterilitate virtutum. *Demerge, Domine, et divide linguas eorum*; dæmonum nimirum; ita ut conspirare amplius non possint, aut contextere insidias adversum me: *Quoniam vidi iniquitatem, et contradictionem in civitate*, hoc est, in communi illorum conversatione. Inique enim agunt, dum peccant: et divinis contradicunt mandatis, dum ea transgrediuntur; per muros autem civitatis, eos dæmones intelligere possumus, qui inter illos potentiores sunt. Et quod ait laborem esse in medio illius civitatis, propter eos dictum est, qui strenue cum illis decertant. Plateæ item illius civitatis, dæmonum viæ sunt, utpote divinæ illi viæ oppositæ, quæ arctam esse legimus in Evangelio. Usura

Varie lectiones.

(93) Al. Δε' ὀλίγων.

(94) Al. προδεδομένην.

(95) Al. ἀμαρτίας.

(96) Al. λέγωμεν.

(97) Al. ἦθουν ἐναλλαγή,

etiam, quæ augmentum sorti apponit, augmentum A *την διαθήκην αὐτοῦ*, ἀντὶ τοῦ (98) Ἐξωλόθρευσαν, significat priorum scelerum. Quod vero ait : *Quoniam si inimicus meus maledixisset mihi*, et quæ sequuntur usque ad illa verba : *Veniat super illos mors*, dicta sunt ex persona Christi adversus Judam, ut diximus. *Veniat autem mors super eos*, dæmones nimirum, hoc est, ad omnimodam profanus redigantur inefficaciam. Et quod sequitur : *Et descendant*, etc., jam superius exposuimus. Et quod ait : *Quoniam malitia in habitaculis eorum*, alio modo legi potest : *Quoniam malitia in peregrinationibus eorum*. [Dictio enim Græca *παροικία*, peregrinationem et incolatum significat.] per peregrinationes igitur dæmoniorum, illorum insultus atque appropinquationes intelligit, quas in nos faciunt. Eosdem etiam esse intelligit, quos appropinquitates appellat : eo quod impetu semper in nos ferantur : et quod ait, *et in multis erant mecum*, immutatis præpositionibus expone, pro eum multis erant in me, hoc est, adversus me, ac si dicat : et multi contra me convenerunt. Non est illis commutatio, hoc est, immutatio a malitia ad bonum, ut prædiximus. *Profanaverunt testamentum ejus*, pro Spreverunt. *Et appropinquaverunt nobis corda eorum*, hoc est, eorum consilia. *Et molles ac lenes nobis facti sunt eorum sermones*; dum sua nobis instillant consilia. Infinito etenim, nobis, inanibus quibusdam verbis blandiuntur, sed re ipsa tandem desinunt in malum.

In finem pro populo, qui a sanctis elongatus est : B *Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τοῦ λαοῦ τοῦ ἀπὸ τῶν ἁγίων μαμακρυμμένου* · τῷ Δαβὶδ εἰς στηλογραφίαν, ὅπως ἐκράτησαν οἱ ἀλλόφυλοι αὐτὸν ἐν Γέθ.

PSALMUS LV.

Quemadmodum conjunctim positos vidimus eos psalmos, quibus inscriptum est *intelligentiæ*, ita etiam conjuncti habentur illi quibus inscribitur : *in tituli inscriptionem*, quorum præsens primus est qui ad populum pertinet Judaicum, quoniam captivus erat in Babylone, et elongatus fuerat a sanctis, hoc est, a templo atque ab omnibus sacris, quæ erant in Jerusalem, quam ob causam etiam *in finem* inscribitur, quia ad finem eorum tendebat, quæ in eo de populo prædicta fuerant. Nomine vero populi, omnes in universum intelligere possumus, qui ad tempus a sanctis hominibus elongati sunt, dum captivi sub peccati jugo detinentur. Et quod, ait, *Pro populo*, idem sibi vult ac si dixisset, Ex persona populi. Deinde secunda sequitur inscriptio : *Ipsi David in tituli inscriptionem*, etc., ita ut duplex etiam sit psalmi argumentum. Diximus in psalmo XLIII, quod beatus David fugiens Saulem, profectus est in Geth ad Achis Philistæorum regem, quodque cum suspicio orta esset, eum esse David, qui Goliath occiderat, et periclitari cœpisset, insaniam finxit : quodque, quasi comitili morbo laboraret, dimissus est, et præter opinionem servatus. Eo igitur tempore, hunc psalmum præsentibus suis tunc, et futuris populi afflictionibus accommodatum conscripsit. Cupiens præterea tam amplum Dei in D *εἰς μνήμην διηνεκῆ*.

se beneficium perpetuo prædicari debere, ea psalmo, quæ vidimus, verba præposuit : *In tituli*, seu potius in statuæ, aut columnæ *inscriptionem* [quemadmodum per Græcam dictionem *στηλογραφίαν* verius alibi diximus significari]; ac si diceret : In sempiternam hujus facti memoriam. Hunc autem loquendi modum sumptam putamus, ex metaphora eorum, qui lapideis, aut æneis columnis verba quædam inscribebant, in æternum posteris monumentum.

VERS. 2. *Miserere mei, Deus, quoniam conculcavit me homo*. Conculcavit, expone, pro Contrivit.

Ἐπεὶ οἱ ψαλμοὶ ὄσοις ἐπιτέγραπτο *συνεσεως*, ἐχόμενα ἀλλήλων ἐτέθησαν, οὕτω καὶ οἱ ἐπιτεγραμμένοι τὸ, *Εἰς στηλογραφίαν*, ὧν ὁ πρῶτος πρῶτος. Ἀπὸν δὲ λέγει τὸν Ἰουδαϊκόν, ὃς δορυάλωτος παρὰ Βαβυλωνίους δουλεύων, μαμακρυμμένος ἦν ἀπὸ τῶν ἁγίων, εἴτουν ἀπὸ τοῦ ἐν Ἱερουσαλὺμοῖς ναοῦ. Αὐτὸ καὶ *Εἰς τέλος* ἐπιτέγραπται, ὡς εἰς τέλος ἐπιτέγμενος τῶν ἐν τούτῳ περὶ τοῦ λαοῦ προφητευθέντων. Νοεῖται δὲ λαός, καὶ πάντες ἀπλῶς οἱ πρὸς καιρὸν μαμακρυμμένοι ἀπὸ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν, διὰ τὸ ἀιχμαλωτισθῆναι ἐκ τῆς ἀμαρτίας. Ὑπὲρ τοῦ λαοῦ δὲ, ἀντὶ τοῦ προσώπου τοῦ λαοῦ. Εἶτα καὶ δευτέρα πρόσκειται ἐπιγραφή · *Τῷ Δαβὶδ εἰς στηλογραφίαν*, καὶ τὰ ἐξῆς · ὡς εἶναι διπλῆν τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ψαλμοῦ. Προεῖρηται δὲ ἡμῖν ἐν τῷ λγ' ψαλμῷ, ὅτι φεύγων τὸν Σαουλ, ἀπήλθεν εἰς Γέθ πρὸς τὸν Ἄγγου, καὶ ὑποπευθεὶς ὄστις ἦν, κινδυνεύειν ἐμελλε. Εἶτα μανίαν ὑποκριθεὶς, ὡς ἐπιληπτός, ἀφέθη (1), καὶ διεσώθη παραδόξως. Τηνεκαῦτα τοίνυν καὶ τοῦτον ἔγραψε τὸν ψαλμόν, ἀρμόζοντα καὶ τοῖς τότε ἑαυτοῦ πάθεσι, καὶ τοῖς τοῦ λαοῦ μετέπειτα. Βουλόμενος δὲ ἀεὶ κηρύττεσθαι τὴν θείαν εὐεργεσίαν, ἐπέγραψε τὸν, *Εἰς στηλογραφίαν*, τουτέστιν, εἰς ἀνέκλειπτον γραφήν, ἐκ μεταφορᾶς τῶν λιθίνων, ἢ χαλκαῖς στήλαις ἐγγραφόντων ῥήματά τινα

Ἐλέησόν με, ὁ Θεός, διὸ κατεπάτησέ με ἄνθρωπος. Κατεπάτησεν, ἀντὶ τοῦ Συνέτριψεν. Ἀπὸ

ΨΑΛΜΟΣ ΝΕ'.

Ἐλέησόν με, ὁ Θεός, διὸ κατεπάτησέ με ἄνθρωπος. Κατεπάτησεν, ἀντὶ τοῦ Συνέτριψεν. Ἀπὸ

Variæ lectiones.

(98) Al. ἐξουδένωσαν.
(99) Τῷ χρηστῷ, idem.

(1) Al. ἀφέθη.

μὲν τοῦ θορυαλιώτου λαοῦ λεγόμενος ὁ λόγος, ἀνθρω-
πον καλεῖ τὸν Βαβυλωνίαν βασιλέα· ἀπὸ δὲ τῶν ἐν
ἁμαρτίαις, τὸν διάβολον· οὕτω γὰρ αὐτὸν πολλαῖς
ἢ Γραφῇ ὀνομάζει διὰ τὸ φίλησον αὐτοῦ, ὡς ἐπι-
τῆς παραβολῆς τῶν ζιζανίων ἐχθρὸν αὐτὸν ἀνθρωπον
ἐκάλεσεν· ἀπὸ δὲ τοῦ Δαβὶδ, αἰνίτεται τὸν Σαούλ.
Τὸ μέντοι Κατεπάτησεν, σημαίνει καὶ τὸ Κατεφρό-
νησεν, ὡς τὰ· Ὁ τὰν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καταπατήσας.

Ὅλην τὴν ἡμέραν πολεμῶν ἐβλήψέ-με. Ὅλην
τὴν ἡμέραν, ἀντὶ τοῦ, καθ' ἡμέραν· Πολεμῶν δὲ,
ἀντὶ τοῦ Ἐπηρέαζεν ἐπιτιθέμενος.

*Κατεπάτησάν με οἱ ἐχθροὶ μου ὅλην τὴν ἡμέ-
ραν.* Οἱ περὶ τὸν Βαβυλωνίον, ἢ αἱ περὶ τὸν δαίμονα
ἀποστατικά δυνάμεις, ἢ οἱ περὶ τὸν Σαούλ.

Ὅτι πολλοὶ οἱ πολεμοῦντές με ἀπὸ ὕψους.
Ἵψος ἐνταῦθα, τὴν δυναστείαν λέγει, ἢ τὴν εὐστο-
χίαν· οἱ γὰρ ἀπὸ ὕψους ἀκωθεν βάλλοντες, τοὺς κάτω
καὶ ταπεινότερον ἐπιτώτας εὐστοχοῦσιν.

*Ἡμέρας οὐ φοβηθήσομαι· ἐγὼ δὲ ἐλπῶ ἐπι-
σέ.* Ἡμέρας νῦν, τὰς εἰημερίας λέγει τῶν ἐχθρῶν·
ἀνακτώμενος γὰρ ἐαυτὸν, καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν προ-
φητεύων, φησὶν ὅτι Οὐ φοβηθήσομαι τὰς τοιαύτας
ἐθήμερίας.

Ἐν τῷ Θεῷ ἐπαινέσω τοὺς λόγους μου. Τῷ
Ἐπαινέσω νῦν, ἀντὶ τοῦ Κοσμησω παρείληπται. Καὶ
ἐπαινέτοῦς, φησὶ, ποιήσω τοὺς λόγους μου, ἐν τῷ
περὶ Θεοῦ λέγειν. Μόνος γὰρ κασμεῖται λόγος, ὁ
μνημονεύων Θεοῦ. Ἡ ἐπειδὴ ἐκαυχῆσατο εἰπῶν,
Ἡμέρας οὐ φοβηθήσομαι, θεραπεύει τὴν λόγον, ὅτι
Ἐν τῷ Θεῷ ἐπαινέσω, τουτέστιν Ὑγκώσω, εἰς με-
γαλορρήμοσύνην τοὺς λόγους μου.

*Ἐπὶ τῷ Θεῷ ἠλπῶσα, οὐ φοβηθήσομαι εἰ-
σπύσει μοι σὰρξ.* Σὰρξ, εἶπουν ἀνθρώπος ἐμπαθῆς.

*Ὅλην τὴν ἡμέραν τοὺς λόγους μου ἐδδελύσ-
σορτο.* Κατεφρόνου, εἰ τι καὶ εἶπον, ἀπαξ ἐμοῦ
καταφρονήσαντες.

*Κατ' ἐμοῦ πάντες οἱ διαλογισμοὶ αὐτῶν εἰς
κακόν.* Εἰς τὸ κακῶσαι με.

Παροικήσουσι καὶ κατακρύψουσι. Παραμενοῦσι,
καὶ κατακρύψουσι μοι: ἐπέδραν καὶ παγίδας.

Αὐτοὶ τὴν πέτραν μου φυλάξουσιν. Τὴν πέτραν
τοῦ βίου μου ἐπιτηρήσουσιν, ὥστε συσχεῖν με ταῖς
παγίσιν· ἐμφαίνει δὲ διὰ τούτων τὰς ποικίλας αὐτῶν
ἐπιβουλὰς.

*Καθάπερ ὑπέμειναν τὴν ψυχὴν μου, ὑπὲρ τοῦ
μηδενὸς ὡσεὶ αὐτοῦς.* Ὡσπερ αὐτοὶ ἐνεδρεύοντες
περιμένειν με, κατὰ περιφρασιν, οὕτω καὶ οὐ
ὡσεὶ αὐτοῦ; εἶπουν, ἀπελάσεις· ἢ δὲ Ὑπὲρ πρό-
θεσις, ἀντὶ τῆς Ἀρτὶ καίται νῦν. Ὡσιν, Ἀντ' οὐδενὸς
ὡσεὶ αὐτοῦς, ὁ ἐπτι, βῆδως, ὡς οὐδὲν δυτας.

Ἐν ὄργῃ λαοὺς κατάξεις. Μόνον ὀργισθεῖς,
πλήθη ὅλα κατάξεις, εἶπουν συντριψείς.

¹¹ Matth. xv, 28. ¹² Hebr. x, 29.

A Quod si sermo ex captivi populi persona profora-
tur, per hominem, Babyloniorum regem intellige;
si vero ex peccatorum persona, diabolum, quem
aliquando Scriptura sub hominis appellatione ex-
pressit, veluti in parabola zizaniorum. *Inimicus*
enim, inquit, *homo fecit* ¹¹. Postremo, si ex beati
David persona legeris, per hominem Saulem intel-
lige. Et tunc, quod ait, *conculcavit*, expone, pro,
Sprevit; juxta quod alibi scriptum est: *Qui Filium*
Dei conculcavit ¹².

Tota die bellans affixit me. Tota die dixit pro
Quotidie. Bellans, autem, hoc est, lædens, seu im-
petum faciens.

VERS. 3. *Conculcaverunt me inimici mei tata die.*
Sive Babylonios intelligas, sive diabolicas potesta-
tes sive ipsum Saulem.

Quam multi bellantes adversum me ab alto. Per
altitudinem hoc in loco potestatem ac viros intel-
ligit. Vel ideo dixit: *Alto*, quoniam qui ex alto
pugnant certiori ictu feriunt eos qui inferius
sunt.

VERS. 4. *Dies non timebo, ego autem sperabo in*
te, Domine. Dies, hoc est, felicitatem ac prosperam
fortunam. Consolans enim seipsum, liberationem
suam prædicit, affirmans minime se inimicorum
suorum prosperitates formidare.

VERS. 5. *In Deo laudabo sermones meos.* — *Lau-
dabo* hic posuit pro Ornabo. Laudabiles, inquit,
eos faciam in eo, dum loquuntur de Deo. Solus
quippe ille sermo merito videri potest ornatus, qui
Dei meminerit. Vel aliter: quia gloriatus fuerat
beatus David, dicens: *Dies non timebo*, castigat
nunc sermonem suum, dicens: *In Deo laudabo*,
hoc est, Extollam, et magnificabo sermones meos.

In Deo speravi; non timebo quid faciat mihi caro.
Carnem dicit, pro carnali homine, qui affectibus
ac passionibus subiectus sit.

VERS. 6. *Tota die sermones meos abominabantur.*
Hoc est, despiciebant, si quid nimirum ego dixis-
sem. Id autem agebatur eo quod negligenter me.

Adversum me omnes cogitationes eorum in malum.
Ut mihi mala inferrent, ut me affligerent.

VERS. 7. *Inhabitabunt et abscondent.* Assidehunt
mihi; atque insidias et laqueos occulte dispo-
nunt.

Ipsi calcaneum meum observabunt. Iter, inquit,
vitæ meæ investigabunt, ut suis me laqueis com-
prehendant: quibus verbis varias illorum indicat
insidias.

VERS. 8. *Sicut sustinuerunt animam meam, pro*
nihilo impelles eos. Quomadmodum illi, inquit, la-
tentes in insidiis expectaverunt me, ita et tu im-
pelles eos, hoc est, expelles, et quod ait, *Pro ni-
hilo*, idem est quod, De facili, tanquam nihil
existentes.

In ira populos cumfringes. Tu iratus, victos
exercitus, et innumerabilem populorum multitudi-
nem conteres.

Deus, vitam meam annuntiavi tibi. Conversationem tibi meam significavi, secundum quam janidivivo.

Posuisti lacrymas meas in conspectu tuo, quemadmodum, et in promissione tua. Tu vidisti, inquit, lacrymas meas, quemadmodum pollicitus olim es in promissione tua. Legem enim statuens, dixisti de omnibus qui injuriam patiuntur: Clamabis ad me, et ego exaudiam eum, misericors enim sum¹⁷.

Convertentur inimici mei retrorsum. Hoc est, fugient. Prædicit enim, quod futurum erat. Secundum anagogen vero dicere possumus, quod quemadmodum dæmones præire nos solent, quoties nos superaverint et viam nobis ostendere quæ ducit ad perditionem: ita quoties a nobis victi fuerint, retro, post nos consequuntur oblatrantes.

In quacunq; die invocavero te, ecce cognovi quod tu Deus meus es. Quoties, inquit, ardenti te animo aliquando invocavero, statim cognovi, hoc est, cognosco, quod tu Deus meus es. Posuit enim tempus pro tempore. Sed quomodo cognosco? dum scilicet exaudies.

VERS. 11. *In Deo laudabo verbum, in Domino laudabo sermonem. Verbum laudabo, eundem hic sensum habet, quem superius diximus in versiculo: In Deo laudabo sermones meos; et per verbum, breviorē orationem intelligit, per sermonem vero, longiorē.*

In Deo speravi, non timebo quid faciat mihi homo. Ille nimirum homo, de quo in principio dixit: Quoniam conculcavit me homo.

VERS. 12. *In me sunt, Deus, vota, quæ reldam laudationis tuæ. In mea, inquit, memoria illæ laudationis tuæ promissiones sunt, quas me redditurum affirmo. Pollicitus enim fuerat beatus David, se Deum benefactorem suum laudaturum esse.*

VERS. 13. *Quoniam eripuisti animam meam de morte. Animam meam, hoc est, meipsum. Quod si animam vi sua significari velis intelligere, per mortem peccatum intellige, veluti quod primo omnium parenti mortis causa exstiterit.*

Oculos meos a lacrymis, pedes meos a lapsu. Per lapsum, aut præceptis aliquod intellige, aut laqueum, et per pedes, hujus vitæ viam.

Placebo coram Domino in lumine viventium. [Illud primo animadvertendum ducimus, quod Græca dictio εὐαρεστήσω non solum significat placebo, sed etiam gratum faciam]. Juxta quem sensum, Quæ Deo, inquit, grata sunt, faciam, donec lucem hanc video, quæ viventibus lucet. Nam post mortem nullum erit amplius gratificandi tempus. Et aliter, per viventium lucem, mandata Dei intelligit. Præceptum enim Domini, inquit, lucidum

A *Ὁ Θεός, τὴν ζωὴν μου ἐξήγγειλά σοι. Τὴν πολιτείαν μου ἐφανέρωσά σοι, ἣν ἄρτι πολιτεύομαι.*

Ἔθου τὰ δάκρυα ἐνώπιόν σου, ὡς καὶ ἐν τῇ ἐπαγγελίᾳ σου. Ἐπίβες τὰ δάκρυά μου, ὡς καὶ ἐν τῇ ἐπαγγελίᾳ σου ὑπέσχεο. Νομοθετῶν γάρ, ἐπηγγείλατο περὶ τοῦ ἀδικουμένου, ὅτι Στενάζει πρὸς με, καὶ ἐπακούσομαι αὐτοῦ· ἐλεήμων γὰρ εἰμι.

Ἐπιστρέψουσιν οἱ ἐχθροὶ μου εἰς τὰ ὀπίσω. Ἀποστραφήσονται εἰς τὰ ὀπίσω, τοῦτέστι, φεύξονται· προφητεία δὲ τοῦτο. Ἀναγωγικῶς δὲ, κυριεύοντες μὲν ὑμῶν οἱ δαίμονες προηγούνται, ὑποδεικνύοντες ἡμῖν τὴν εἰς ἀπώλειαν φέρουσαν ὁδόν· ἠττώμενοι δὲ, ἔπονται καθυλακτοῦντες.

B *Ἐν ἡ ἄρ ἡμέρᾳ ἐπικαλέσωμαι σε, ἰδοὺ ἔγνω ὅτι Θεός μου εἶ σύ. Ὅταν δὲ, φησὶν, ἐπικαλέσωμαι θερμῶς, εὐθύς ἔγνω, ἀντὶ τοῦ Γινώσκω, ὅτι Θεός μου εἶ σύ· ἀντιχρονίᾳ. Πῶς δὲ γινώσκω; Πάντως ἐν τῷ εἰσακούεσθαι.*

Ἐπὶ τῷ Θεῷ ἐπαινέσω ῥῆμα, ἐπὶ τῷ Κυρίῳ ἐπαινέσω λόγον. Τὸ Ἐπαινέσω κἀνταῦθα τοιοῦτόν ἐστιν, ὅσον εἰπομεν καὶ τὸ, Ἐν τῷ Θεῷ ἐπαινέσω τοὺς λόγους μου. Ῥῆμα μὲν οὖν λέγει, τὸν βραχὺν λόγον· λόγον δὲ, τὸν μέγιστον.

Ἐπὶ τῷ Θεῷ ἤλπισα, οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι ἄνθρωπος. Ὅν εἶπεν ἐν ἀρχῇ ἄνθρωπον, Ὅτι κατεπάτησέν με ἄνθρωπος, τοῦτον καὶ νῦν λέγει.

Ἐν ἐμοί, ὁ Θεός, εὐχαί, ἃς ἀποδώσω αἰνέσεώς σου. Ἐν τῇ μνήμῃ σου εἰσὶν αἱ ὑποσχέσεις τῆς αἰνέσεώς σου, ἃς ἀποδώσω· ὑπέσχετο γὰρ αἰνεῖσαι τὸν εὐεργέτην Θεόν.

Ὅτι ἐρρύσω τὴν ψυχὴν μου ἐκ θανάτου. — Τὴν ψυχὴν μου, ἀντὶ τοῦ Ἐμὲ, περιφραστικῶς. Εἰ δὲ καὶ τὴν ψυχὴν αὐτὴν θέλεις νοῆσαι, θάνατον καλέσεις τὴν ἁμαρτίαν, ὡς αἰτίαν θανάτου καταρχὰς γενομένην τῷ πρωτοπλάστῳ.

D *Τοὺς ὀφθαλμούς μου ἀπὸ δακρῶν, καὶ τοὺς πόδας μου ἀπὸ δλισθήματος. Ὀλίθημα νόμι μοι τὸν κρημνόν, ἢ τὴν παγίδα· ὡσπερ καὶ πόδας, εἰ βούλει, τὴν πορείαν τοῦ βίου.*

Εὐαρεστήσω ἐνώπιον Κυρίου, ἐν φωτὶ ζώντων. Εὐάρεστα πράξω, ἕως ἂν τὸ φῶς τοῦτο βλέπω, τὸ φαῖνον τοῖς ζῶσι. Μετὰ γὰρ θάνατον, εὐαρεστήσις οὐκ ἐστὶ. Καὶ ἄλλως, φῶς ζώντων ἐστὶν αἱ ἐντολαὶ τοῦ Θεοῦ· Ἡ ἐντολὴ γάρ, φησὶ, Κυρίου τηλαυγῆς, φωτίζουσα ὀφθαλμούς· καὶ, Ἀλύγος τοῖς ποσὶ μου ὁ νόμος σου· ἢ, Εὐάρεστος ὀφθήσομαι ἐν τῷ αἰωνίῳ φωτὶ τῶν ἀεζώντων.

Item, Lucerna pedibus meis in æterna illorum luce, qui perpetuo victuri

¹⁷ Psal. xc, 15.

Εἰς τὸ τέλος, μὴ διαφθείρης, τῷ Δαβὶδ εἰς στη-
λογραφίαν, ἐν τῷ αὐτὸν ἀποδιδράσκουσιν ἀπὸ
προσώπου Σαούλ εἰς τὸ σπήλαιον.

ΨΑΛΜΟΣ ΝΓ΄.

Καὶ τὸ ἐν τῷ σπήλαιῳ τῆς ἐρήμου Γαδί κίνδυνον
παραδόξως διαφυγῶν, ὅτε ἰγκεκρυμμένου αὐτοῦ
ἐπισηθῆς Σαούλ, καὶ ἐνηυλλίστατο, καθὼς προειρή-
καμεν, τὸν ψαλμὸν τοῦτον συνέταξε, καὶ ὁμοίως δὲ
τῷ πρὸ αὐτοῦ Εἰς στηλογραφίαν ἐπέγραψεν, δι'
ἦν αἰτίαν εἰρήκαμεν· Εἰς τὸ τέλος δὲ οὗτος, ὡς ἐπι-
εγόμενος εἰς τέλος, τῶν ἐν τούτῳ περὶ τῆς Ἐκκλη-
σίας τῶν ἔθνῶν προφητευσθέντων· τὸ δὲ Μὴ διαφθεί-
ρης, ἰδίᾳ καὶ καθ' ἑαυτὸν ἀναγνωστέον· ἐν τῇ νοκτε
γὰρ ἐκεῖνη κοιμημένῳ τῷ Σαούλ ἐπελθὼν ξιφήρης,
τοῦτο τὸ πρόσρημα κατεπέδων ἑαυτῷ συνεχέστερον, B
κατέστειλε τὸν θυμὸν, καὶ οὐκ ἀνέβλεν αὐτόν. Ὅθεν
ἔγραψε καὶ τοῦτο· ἕμα μὲν, διδάσκων, πῶς αὐτὸς
ἐκράτησεν τοῦ θυμοῦ· ἕμα δὲ, καὶ παραινῶν παντὶ
μὴ διαφθείρειν τὴν ἀνεξικακίαν. Χρὴ δὲ γινώσκειν,
ὅτι τοῦτον μὲν τὸν ψαλμὸν ἐξελθὼν ἀπὸ τοῦ σπη-
λαιου συνέγραψεν· τὸν δὲ ρμᾶ' εἰ ἐνὼν αὐτῷ καὶ
ἀγωνιῶν, ὡς ἦδη συγκεκλιτισμένος.

ne corrumpant seu perdati, hoc est ne abigant
conscriptis postquam de spelunca egressus est ;
centesimum vero et quadragesimum primum, cum
adhuc in spelunca esset atque in angustiis, et

Ἐλέησόν με, ὁ Θεός, ἐλέησόν με, ὅτι ἐπὶ σοὶ
πέποιθεν ἡ ψυχὴ μου. Ὁ διπλασιασμὸς τοῦ Ἐλέη-
σόν με, τὴν ἐπίτασιν ἐμφαίνει τῆς δεήσεως. Οὐ
πέποιθα, φησὶ, ἐπ' ἄλλῳ τινὶ τῶν ἀπάντων, εἰ μὴ ἐπὶ
μόνῳ σοί. Διὸ ἐλέησόν με, τὴν οὕτω καταδιωκόμενον. C

Καὶ ἐν τῇ σκιᾷ τῶν πετερυγῶν σου ἐλπῶ, ὡς
οὐ (2) παρέλθῃ ἡ ἀνομία. Σκιάν πετερυγῶν λέγει
τὴν σκέπη, περὶ ἧς εἰρήκαμεν σαφῶς ἐν τῷ ις'
ψαλμῷ, εἰς τὸ· Ἐν τῇ σκέπῃ τῶν πετερυγῶν σου
σκαπέσεις με. Ἀνομίαν δὲ, τὴν ἐπιβουλήν, ὡς
ὁ Ἀκύλας ἐξέδωκεν. Νοοῖτο δ' ἂν, ἡ παρά τε τῶν
δρατῶν καὶ ἀοράτων ἐχθρῶν. Παρέλθῃ δὲ πάντως,
ὅταν πρὸς Θεὸν ἀναλύσῃ στεφανωθησόμενος.
struunt. Omnino autem tunc transibunt, quando
itur.

Κεκράξομαι πρὸς τὸν Θεόν, τὸν ὑψίστον, τὸν
Θεὸν τὸν εὐεργετήσαντά με. Ὑψίστον μὲν, ὡς
ἐπουράνιον· εὐεργετήσαντα δὲ, ὡς πρότερον καὶ
νῦν ἀξιώσαντα βοηθείας.

Ἐξαιπέσει μεν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἔσωσέ με. Ἐξ-
απέσειλεν δύναμιν ἐξ ὕψους· οὐ γὰρ ἐξ ἀνθρω-
πίνης βοηθείας ἐρρύσθη τὸ ἐν τῷ σπήλαιῳ προσ-
δοκωμένου κινδύνου.

Ἐδωκεν ὄνειδος τοῖς κατακατοῦντάς με. Μα-
θόντες γὰρ οἱ περὶ Σαούλ τὸ γεγονός, ἀγαν ἠσχύν-
θησαν, ὡς τηλικαῦτα σφαλέντες, καὶ καταγέλαστοι
δόξαντες. Τί δὲ ἐστὶ τὸ καταπατεῖν, εἰρηται ἐν τῷ
πρὸ τούτου ψαλμῷ.

A In finem ne corrumpas ipsi David in tituli in-
scriptionem cum fugeret a facie Saul in spe-
luncam.

PSALMUS LVI.

Psalmum hunc conscripsit beatus David, cum
præter omnem spem periculum effugisset, quod
sustinerat in spelunca desertij Gad : quando scilicet
ipso illic latitante, ingressus etiam eo est Saul, et
pernoctavit, ut prædiximus. Inscriptur etiam hic
ut proxime præcedens, In tituli inscriptionem,
eadem nimirum ratione, quam ibi diximus. Item
in finem, quia ad finem eorum tendebat, quæ de
gentium Ecclesia in eo prædicuntur. Et quod legi-
mus : Ne corrumpas, seu [ut aliter exponi potest
Græca dictio] μὴ διαφθείρης, ne perdas, per se pri-
vatim legendum est. Ea enim nocte beatus David
cum gladio ira commotus supræ Saulem astabat.
Verum hujusmodi verba crebro canens, furorem
atque iram omnem repressit, et inimico parcens
non interemit. Hujusmodi igitur verba etiam
psalmo inscripsit, docens quomodo ipse iram
superaverit, et admonens hoc pacto cæteros omnes
patientiam. Illud scire oportet quod hunc psalmum
patientiam. Illud scire oportet quod hunc psalmum
centesimum vero et quadragesimum primum, cum
quasi ab inimicis conclusus.

VERS. 2. Miserere mei, Deus, miserere mei, quia
in te confidit anima mea. Repetitio illa, miserere
mei, intentum supplicantis animum indicat. In nullo
alio, inquit, confido, nisi in te solo. Miserere
ergo mei, postquam hujusmodi persecutionem sus-
tineo.

Et in umbra alarum tuarum sperabo, donec
transeat iniquitas. Per umbram alarum Dei, divinam
protectionem, atque custodiam intelligit, de qua
multa diximus in psalmo xiv, ibi : In protectione
alarum tuarum proteges me. Aquila autem insidias
dixit, quod LXX hic iniquitatem reddiderunt. Insi-
dias vero eas intelligere possumus, quas invisibiles
æque atque visibiles adversum nos inimici
resoluto corpore, a Deo quis in cælo coronabi-

VERS. 3. Clamabo ad Deum altissimum Deum,
qui benefecit mihi. Altissimum appellat, quod cælos
omnes longe transcendat. Qui benefecit mihi,
eo quod antea etiam, dignum me suo fecerit au-
xilium.

VERS. 4. Misit de cælo, et salvavit me. Robur mihi
e cælo demisit. Neque enim humano auxilio libe-
ratus sum, cum mihi in spelunca periculum immi-
neret.

VERS. 5, 6. Dedit in opprobrium conculcantes me.
Quia cum Saul et comites ejus rescissent quod
gestum fuerat, magna se ignominia affectos puta-
runt, eo quod tantam rei bene gerendæ occasionem
amisissent, unde ridiculi prorsus recenserentur.
Quid autem sit conculcare, diximus in superiori
psalmo.

Variæ lectiones

(2) A1. παρέλθει, ut et paulo inferius.

Misit Dominus in misericordiam suam et veritatem suam, et eripuit animam meam de medio catulorum leonum. Cum superius simpliciter dixerit Deum misisse, nunc addit quid miserit. Illud autem animadvertendum ducimus, quod multis in locis Propheta per veritatem, justitiam intelligit, ut hic. Ex veritate enim deprehenditur justitia. Misit Deus igitur misericordiam, ut mei miseretur: item, et justitiam ut eos condemnaret, qui mihi injuriam intulerunt. Catulos autem leonis, ipsos appellat comites Santis; quia robore ac viribus præstabant, ferique erant, ac sanguinari, cujusmodi sunt leonum catuli. Possunt etiam hæc verba intelligi, ut dicta sint ex persona Ecclesie, quæ læta canct: Pater misit Filium, qui me jam pene perditam salvavit; et dedit in opprobrium dæmones olim conculcantes me. Per misericordiam vero, et veritatem consubstantiali Filium intellige. Misertus enim nostri est, cum perditum essemus: et assumpta humana natura nostra, dixit: *Ego sum veritas*¹⁸; quietiam aliquando justitia appellatur. *Ipsæ enim, ut inquit Apostolus, factus est nobis sapientia a Deo, et justitia, et sanctificatio, et redemptio*¹⁹. Et juxta hunc sensum per catulos leonum, ipsos dæmones intellige.

Dormivi conturbatus. Quando nimirum Saul et comites ejus ingressi sunt in speluncam. Tunc enim paululum dormiebam, sed præ summo turbatus sum periculo, quod mihi undique imminabat.

Filii hominum, dentes eorum arma et sagittæ, et lingua eorum gladius acutus. O filii hominum, inquit, audite. Dentes enim eorum, qui mihi scilicet non secus, ac feræ quædam insidiantur, arma sunt, et sagittæ, et quæ sequuntur. Per dentes autem, et per linguam, eorum sermones significavit, quia calumniis et dolosis quibusdam detractionibus vulnerant, et [quantum in se est] interimunt. Arma autem hic ea non dicit, quæ servandi, sed quæ lædendi causa deferuntur.

Vers. 6. *Exultare super cælos, Deus, et super omnem terram gloria tua.* Ut sublimis, et super-cælestis ab omnibus cognoscaris, qui te hæcenus non noverunt, et magnificentia tua per universam divulgetur terram, postquam tam admiranda operaris. Quidam sermonem hunc ad Christum referri putant, ut sit sensus: Postquam incarnationis perfecisti mysterium, restat ut rursus illic in cælum ascendas, unde descendisti: honoreque ac gloria tua per totam porcrebrescat terram.

Vers. 7. *Laqueum paraverunt pedibus meis, et incurnaverunt animam meam.* Laqueos quosdam, inquit, ac plagas, mihi venatores contexerunt, quibus artificiosissime dispositis humiliaverunt me. Hujusmodi autem verbis multiplices inimicorum insidias significat.

¹⁸ Joan. xiv, 6. ¹⁹ I Cor. i, 30.

Varie lectiones.

(3) ΑΙ. Καὶ κατὰ τὴν σημασίαν δὲ τῆς δικαιοσύνης, ὡς φησιν αὐτός.

A Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ, καὶ ἐφύσατο τὴν ψυχὴν μου ἐκ μέσου σκύμων. Εἰπὼν πρῶτον, ὅτι εξαπέστειλεν ἀπλῶς, ἐπήγαγε καὶ τίνα ἀπέστειλε. Παρατηρητέον δὲ ὅτι ἐν πολλοῖς ἀλήθειαν αὐτὴν δικαιοσύνην ὀνομάζει, καθὼς καὶ νῦν. Διότι καὶ ἐξ ἀληθείας, ἡ δικαιοσύνη καταλαμβάνεται. Ἐξαπέστειλεν οὖν τὸ ἔλεος μὲν, ἵνα ἐλεῆσθαι με· τὴν δικαιοσύνην δὲ, ἵνα καταδικάσῃ τοὺς ἀδικούντάς με. Σκύμους δὲ λέγει τοὺς περὶ Σαοὺλ, ὡς ἐν ἀκμῇ δυνάμει, καὶ ὡς ἀπηνεῖς καὶ φονικούς. Τοιοῦτοι γὰρ οἱ σκύμοι τοῦ λέοντος. Νοσῆται δὲ, καὶ προσώπων τῆς Ἐκκλησίας τῶν πιστῶν ὁ λόγος, ὅτι Ὁ Πατὴρ εξαπέστειλεν τὸν Υἱόν, καὶ ἔσωσέ με τὴν ἀπολωλυίαν. Ἐδωκεν εἰς δνεῖδος, τοὺς πρὶν κατακατοῦντάς με δαίμονας. Ἐλεος δὲ ἐνούσιον καὶ ἀλήθεια, ὁ Υἱὸς· ἐλεῆσας γὰρ ἀπολλυμένους ἡμᾶς, ἐνηθρώπησε· καὶ αὐτὸς εἶρηκεν· Ἐγὼ εἶμι ἡ ἀλήθεια. (3) Καὶ ἡ σημασία δὲ τῆς δικαιοσύνης, ὡς φησιν ὁ Ἀπόστολος, ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε, καὶ ἀγιασμός, καὶ ἀπολύτρωσις. Σκύμους οὖν κἀνταῦθα νόει τοὺς δαίμονας.

B Ἐκοιμήθην τεταραγμένος. Ὅτε ἐν τῷ σπηλαίῳ ἐπεισῆλθον οἱ περὶ τὸν Σαοὺλ· ἐκοιμήθην γὰρ ὕπνου μικροῦ, ἀλλὰ τεταραγμένος, ὑπὸ τοῦ περιστοιχισαντός με κινδύνου.

C Ὁ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὀδόντες αὐτῶν, δακτύλοι καὶ βέλη· καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν, μάχαιρα ὀξεῖα· Ὁ υἱοὶ ἀνθρώπων, ἀκούσατε· οἱ ὀδόντες τῶν ἐπιβουλεύοντων μοι, δίκην θηρίων, ὄπλα καὶ βέλη, καὶ τὰ ἐξῆς. Διὰ δὲ τῶν ὀδόντων καὶ τῆς γλώττης, τοὺς λόγους αὐτῶν ἐδήλωσεν, ὅτι ταῖς διαβολαῖς καὶ συσκευαῖς τῶν ὀδῶν τιτρώσκουσι, καὶ τὸ ἐπ' αὐτοῖς, ἀναιροῦσιν· ὄπλα δὲ νῦν, οὐ τὰ φυλακτικὰ, ἀλλὰ ἀιρετικὰ φησιν.

D Ὑψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, ὁ Θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα σου. Ὑψηλὸς καὶ ἐπουράνιος γνωρίσθητι καὶ τοῖς μὴ εἰδόσι σε, καὶ δραμέτω ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ μεγαλειότης σου, δι' ὧν τερατουργεῖς οὕτω παράδοξα. Τινὲς δὲ καὶ πρὸς τὸν Χριστὸν ἀποστρέφουσι τὸν λόγον, ὅτι Τελέσας τὸ μυστήριον τῆς ἐνανθρωπήσεως, ἀνέβης πάλιν εἰς οὐρανοὺς, ἀφ' ὧν κατελήλυθας, καὶ ἐπὶ γῆν πᾶσαν ὀδεύετω ἡ τιμὴ σου.

E Παγίδα ἠτοίμασαν τοῖς ποσὶ μου, καὶ κατέκαμψαν τὴν ψυχὴν μου. Θήρατρά μοι κατεσκευάσαν, καὶ ἐταπείνωσάν με· λέγει δὲ τὰς ποικίλας ἐπιβουλάς.

Ἦρξαν πρὸ προσώπου μου βόθρον, καὶ ἐνέ- A
πασσαν εἰς αὐτόν. Εὐτρίπισαν ἐμπροσθέν μου κίνδυνον ἔνεπεσον δὲ αὐτοί. Ἐγὼ μὲν γὰρ θεόθεν σκεπασθεὶς, διέφυγον ἀβλαβής· αὐτοὶ δὲ ἐκινδύνευσαν, ἐν ταῖς χερσὶ μου γενόμενοι.

Ἐτοιμὴ ἢ καρδία μου, ὁ Θεός, ἰστοίμη ἢ καρδία μου. Ἐτοιμός εἰμι τοῦ λοιποῦ πρὸς τοὺς ἐπαρχομένους πειρασμούς, ὅς ἔχων ἀντίληπτορα ἢ πρὸς τὰ σὰ θελήματα, ἢ πρὸς αἰῶνόν σου.

Ἄσσομαι, καὶ ψαλλῶ ἐν τῇ δόξῃ σου. Περὶ τοῦ Ἄσσομαι καὶ Ψαλλῶ, πολλάκις εἰρήκαμεν· δόξαν δὲ αὐτοῦ, καλεῖ τὴν σύνεσιν, δι' ἧς ἐδοξάζετο.

Ἐξεγέρθητι, ἢ δόξα μου. Δόξαν αὐθις, τὸ πνευματικὸν ὀνομάζει χάρισμα.

Ἐξεγέρθητι, ψαλτήριον καὶ κιθάρα. Ψαλτήριον μὲν λέγει, τὴν ψυχὴν· κιθάραν δὲ τὸ σῶμα, δι' ἧς αἰτίας, προλαβόντες ἀποδεδώκαμεν ἐν τῷ λβ', καὶ ἐν τῷ μβ', καὶ ἐν τῷ μη'. Διεγείρει δὲ ἑαυτὸν ὄλον εἰς ὕμνον Θεοῦ, ἵνα καὶ πνεύματι, καὶ ψυχῇ, καὶ σώματι, ὑμνήσῃ τὸν Εὐεργέτην.

Ἐξεγερθήσομαι ὄρθρον. Ταχέως.

Ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν λαοῖς, Κύριε, ψαλλῶ σοὶ ἐν ἔθνεσιν. — Ἐξομολογήσομαι, ἀντὶ τοῦ Εὐχαριστήσω· λαοὶ δὲ, τοῖς Ἰουδαίοις. Καὶ ἐν τοῖς Ἰουδαίοις γὰρ, καὶ ἐν τοῖς ἐξ ἔθνῶν, εὐχαριστεῖ καὶ ψάλλει Θεῷ.

Ὅτι ἐμγαλύθη ἕως τῶν οὐρανῶν τὸ ἔλεός σου, καὶ ἕως τῶν νεφελῶν ἡ ἀλήθειά σου. Ταῦτα εἶπεν καὶ ἐν τῷ λε' καὶ ζῆτει ἔχει τὴν ἐξηγήσιν. Λέγει δὲ, ὅτι Πολλὸ καὶ ὑψηλὸν τὸ ἔλεός σου, καὶ ἡ ἀλήθειά σου ὡς διήκειν ἀπὸ γῆς ἀχρις οὐρανοῦ καὶ νεφελῶν.

Υψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, ὁ Θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἢ δόξα σου. Περὶ τούτων, μικρὸν ἀνωτέρω διαλάβομεν.

Εἰς τὸ τέλος, μὴ διαφθείρησ, τῷ Δαβὶδ εἰς στήλοισιν.

ΨΑΛΜΟΣ ΝΖ'.

Μετὰ τὸν πρὸ τούτου ψαλμὸν ἔγραψε τὸν παρόντα, τῆς αὐτῆς ἐχόμενον ὑποθέσεως· διὸ καὶ τὴν αὐτὴν ἐκεῖνην εἰληφεν ἐπιγραφὴν.

Εἰ ἀληθῶς ἄρα δικαιοσύνην λαλεῖτε, εὐθείας κρίνατε, υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. Προηγουμένως μὲν, πρὸς Σαουλ καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ὁ λόγος· ἐπομένως ὅ, καὶ πρὸς πάντας τοὺς μιμουμένους τὴν πονηρίαν αὐτῶν. Λέγει δὲ, ὅτι Εἰ ἀληθῶς, δικαία λαλεῖτε, λέγοντες ἐν ἑαυτοῖς εὐλόγως με καταδιώκειν, ὡς ἐπίβουλον ὑμῶν, αὐτοὶ γενόμενοι δικασταὶ τοῦ πράγματος, εὐθείας κρίνατε, εἴτουν ὀρθὰς ἀποφάσεις ἐξενέγκατε, ἐν τίνι με πονηρὸν ἔγνωκατε.

Καὶ γὰρ ἐν καρδίᾳ ἀνομιῶν ἐργάζεσθε ἐν τῇ γῇ· ἀδικίαι αἱ χεῖρες ὑμῶν συμπλέκουσι. Παρ-

Foderunt ante faciem meam fossam, et incidērunt in eam. Struxerunt ante me periculum, in quod ipsi incidērunt. Ego etenim evasi illasus, illi vero periclitati suat, dum essent in manibus meis.

VERS. 8. Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum. Promptus sum ego, inquit, posthac, ut adversus omnes resistam insurgentes in me tentationes, cum te mihi defensorem habeam; vel, Ad laudem tuam paratus sum, aut ad voluntatem tuam perferendam.

Cantabo et psallam in gloria tua. De his verbis psallo et canto jam sæpe tibi diximus. Per gloriam autem suam, propriam intelligit prudentiam, propter quam tantopere apud omnes claruit.

VERS. 9. Exsurge, gloria mea. Per gloriam rursus spirituale donum intelligit.

Exsurge, psalterium et cithara. Per psalterium animam, per citharam vero corpus ipsum intelligit; his nimirum rationibus, quas in xxxii, xlvi, et xlviii psalmo tradidimus. Excitat autem seipsum Propheta ad Dei laudes, ut spiritu, anima, ac corpore benefactorem suum laudet.

Exurgam ditaculo. Cito nimirum.

VERS. 10. Confitebor tibi in populis, Domine, psallam tibi in gentibus. Confitebor, hoc est, gratias agam. In populis, hoc est, inter Judæos. Inter Judæos etenim, atque inter gentes beatus David gratias semper agit atque psallit Deo.

VERS. 11. Quoniam magnificata est usque ad caelos misericordia tua, et usque ad nubes veritas tua. Eadem fere habentur in psalmo xxxv, ibi: Domine, in caelo misericordia tua, et veritas tua usque ad nubes; ubi vide. Multam autem esse dicit ac sublimem veritatem ac misericordiam Dei, ita ut a terra ad nubes et ad ipsum etiam caelum pertingat.

VERS. 12. Exaltare super caelos, Deus, et super omnem terram gloria tua. De his dictam est paulo superius.

In finem, ne corrumpas, ipsi David, in tituli inscriptionem.

PSALMUS LVII.

Ejusdem est hic psalmus argumenti, cum superiori psalmo; atque eandem ideo sortitus est inscriptionem.

VERS. 2. Si vero nique justitiam loquimini, recta judicate, filii hominum. Primum quidem ad Saulem, et sodales ejus sermonem dirigit, deinde ad omnes alios qui eorum improbitatem æmulantur. Ait igitur: Si vere, et quod justum est, loquimini, dicentes eam vos ob causam me persequi, quod vobis prior insidias struxerim, aut gravem aliam offensam intulerim, vos ipsos mihi judices statuo: unum tantum est, quod posco, ut vera decernatis judicia, hoc est, ut rectas pronuntietis sententias, declarantes quoniam in re, me minus æquum noveritis.

VERS. 3. Etenim in corde iniquitatem operantem in terra, injustitias manus vestrae complicant. Retu-

cet, quod nullam queant injuriæ causam afferre, quasi id subintelligatur; et sermonem suum prosequitur, dicens: Etenim in corde iniquitatem meditamini, et manus vestræ injustitiam operantur. Et quod ait, *Complicant*, ex metaphora eorum dixit, qui laqueos tendunt, aut plagas, ob variam nimirum consiliorum calliditatem. Quod vero ait, *In terra*, dictum est, quia in terra hæc peragunt. Nam in inferno, et si animorum pravitas omnino non cessabit, ipsa tamen male agendi facultas prorsus aberit.

Vers. 4. *Alienati sunt peccatores a vulva.* Invenitur in pertinaces ac fixos in peccatis homines, et paucis docet, cujusmodi essent, et quam passi sunt ruinam. Ab ipsis, inquit, incunabulis alienati sunt a Deo; juxta quod scilicet præscitum erat a Deo, illos mox alienandos, ac misere perdendos esse.

Erraverunt ab utero. Ab Ecclesia nimirum. Uteri enim ac muliebrium locorum Ecclesia eis instar est, qui a Deo adoptantur; quippe quæ mirifico baptismatis lavacro, in novos homines eos format. Erraverunt igitur a via mandatorum Dei aberrantes ex tunc, non operibus, ut diximus, sed præscientia Dei. Ita enim alibi apud Jeremiam a Deo dici legimus: *Priusquam te formarem in utero, novi te, et antequam exires de vulva, sanctificavi te*²⁰.

Locuti sunt falsa. Non ab utero falsa locuti sunt, sed simul ac ad grandiores ætatem pervenere.

Vers. 5. *Furor illis secundum similitudinem serpentis.* Aiunt serpentem ubi in aliquem cœperit furere, nunquam iram aut furorem deponere, donec venenum intulerit, aut rabiem mors ademerit. Furor æque igitur his implacabilis est. Perseverant enim irati, et dolos perpetuo moluntur.

Quasi aspidis surdæ, et obturantis aures suas. Furoris similitudinem ad ipsam etiam aspidem transfert. Furor eorum, inquit, quasi furor aspidis surdæ: non aspidem dico, quæ natura surda sit, sed quæ data opera, atque astu quodam audire renuit; atque ideo consequenter addidit: *Atque obturantis aures suas.* Deinde tempus enarrat quando maxime obsurdescit.

Vers. 6. *Quæ non exaudiet vocem incantantium, et venefici, incantata a sapienti.* Per incantantes eos intelligit, quos incantatores, seu præstigiatores appellamus: qui carminibus quibusdam, aut præstigiis repentium ac venenatorum animantium furorem cohibent. Suis enim artificiis eorum sævitiam placant, atque hoc pacto ea venantur, et ad medicorum usum asservant. Aspis igitur, et illa potissimum quæ palamna appellatur, certis id conjecturis prænosces, obstruere aures suas solet, atque hoc pacto eorum artes evadere. Ordo autem verborum hujusmodi est: Quæ aspis non exaudiet vocem incantantium, et non exaudiet vocem venefici, tametsi incantata sit, ac præstigiis illecta a sapienti viro. Sapientem quippe hic ipsum artificem ac veneficum appellat, veluti illius artis

ἦκε τὸ, 'Ἄλλ' οὐ δύνασθε κρίνειν, ὡς νοοῦμενον. Καὶ γὰρ ἐν καρβία ἀνομίαν μελετᾶτε, καὶ αἱ χεῖρες ὑμῶν ἀνομίαν πράττουσι. Συμπλέκουσι δὲ εἶπαν, ἐκ μεταφορᾶς τῶν πλεκόντων παγίδας, διὰ τὸ κοιλίον τῶν ἐπιχειρημάτων· τὸ δὲ 'Ἐν τῇ γῆ πρόσκειται, ὅτι ἐν τῇ γῆ ταῦτα ποιεῖτε· ἐν δὲ τῷ ἔδῳ, οὐχ οὕτως ἐξετε.

Nam in inferno, et si animorum pravitas omnino non cessabit, ipsa tamen male agendi facultas prorsus aberit.

Ἀπηλλοτριώθησαν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ μήτρας. Στηλιτεῦει τοὺς ἀνεπιστρόφους ἁμαρτωλοὺς, καὶ διδάσκει διὰ βραχέων ὅποιοι ὄντες ὅποιαν λαμβάνουσι καταστροφὴν. 'Ἐτι βρεφουργοῦμενοι, φησὶν, ἀπηλλοτριώθησαν τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὴν αὐτοῦ πρόγνωσιν, καὶ ἀπηλλοτριωμένοι διὰ τὸ μέλλον ἐλογίσθησαν.

Ἐπλανήθησαν ἀπὸ γαστροῦ. Ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας· μήτηρ γὰρ αὕτη καὶ γαστήρ τῶν υἱοθετουμένων τῷ Θεῷ, ἀναγεννώσα τοὺτους διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος. Ἐπλανήθησαν πόρῳ τῆς εὐθείας τῶν θείων ἐντολῶν, οὐκ ἐνεργεῖα, ἀλλ', ὡς εἰρηται, τῇ προγνώσει τοῦ Θεοῦ. Οὕτω γὰρ εἶπεν καὶ πρὸς τὸν Ἰερεμίαν ὁ Θεός· *Πρὸ τοῦ με κλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπίσταμαί σε, καὶ πρὸ τοῦ σε ἐξελεῖν ἐκ μήτρας, ἠγίακά σε.*

Ἐλάλησαν ψευδῆ. Τοῦτο οὐκ ἀπὸ γαστροῦ, ἀλλ' εἰς ἡλικίαν ἐλθόντες.

Θυμὸς αὐτοῖς, κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ ὄφρατος. Φασὶ τὸν ὄφιν ἐπιμανέντα τινὶ, μηδέποτε μεθεῖναι τὸν θυμὸν, ἄχρις ἂν ἡ δράση τι κακὸν, ἢ προαποθάνῃ. Θυμὸς οὖν καὶ τοῖς ἀνένδοτος, καὶ διαπαντός ἐπίβουλος.

Ὅσει ἀσπίδος κωφῆς, καὶ βουούσης τὰ ὄρα αὐτῆς. Μεταφέρει τὸ παράδειγμα τοῦ θυμοῦ καὶ ἐπὶ τὴν ἀσπίδα. Θυμὸς ὡσει ἀσπίδος κωφῆς, καὶ οὐ φύσει κωφῆς, ἀλλὰ πανουργία. Διὰ τοῦτο γὰρ προσέθηκε τὸ· *Καὶ βουούσης τὰ ὄρα αὐτῆς*· εἶτα διεξίεται καὶ τότε κωφεύει.

Ἦτις οὐκ εἰσακούσεται φωνῆς ἐπαδόντων, φαρμακοῦ τε, φαρμακευομένη παρὰ σοφοῦ. Ἐπείδοντας λέγει τοὺς καλουμένους ἐπαιδοῦς, οἵτινες διὰ τινῶν ἐπιφθῶν καταγρητεύοντες τοὺς θυμοὺς τῶν ἔρπετων, καὶ τὸ ἀγριαίνον οὕτως ἐξημεροῦντες, λαμβάνουσι, καὶ χρῶνται πρὸς ἰατροίαν. Ἡ γοῦν ἀσπίς, καὶ μᾶλλον ἐπονομαζομένη παλαμναία, ἀπὸ τινῶν τεκμηρίων προαισθημένη, βύει τὰ ἑαυτῆς ὄρα, καὶ οὕτω διαδιδράσκει. Ἔστι δὲ ἡ σύνταξις τῶν ρητῶν, οὕτως· Ἦτις οὐκ εἰσακούσεται φωνῆς ἐπαδόντων, καὶ φαρμακοῦ, τουτέστι γόητος, γοητευομένη παρὰ σοφοῦ ἀνδρός. Σοφὸν δὲ νῦν, τὸν τεχνίτην ἐκάλεσε. Προσφωῖς δὲ καὶ τὸν ὄφιν καὶ τὴν ἀσπίδα τέθεικεν εἰς παράδειγμα· ὁ Σαοὺλ γὰρ καὶ ἐνεκότες ὡς ὄφεις, καὶ πολλὰκις κατεπαρόμενος λόγοις ἀγαθοῖς παρὰ τοῦ Δαβὶδ, ὅτι αὐτὸς μὲν ἐστὶ κύριος καὶ

²⁰ Jerem. 1, 5.

δεσπότης καὶ βασιλεὺς· οὗτος δὲ, δοῦλος καὶ κύων
 τεθνηκώς καὶ φύλλος, ἐθελωκωφῶν ἦν, ὡς ἀσπίς.
 et obsurdesceret, velut aspisia, cum blandos ac mellitos
 beati David sermones sperneret, quibus tan-
 quam suavis quibusdam atque efficacibus [carminibus emollire illum ac delinire contenderat :
 veluti cum Saulem principem ac regem suum appellabat, se vero servum, canem mortuum, et prorsus
 abjectum.

Ὁ Θεὸς *συτερίψει τοὺς ὀδόντας αὐτῶν ἐν τῷ
 στόματι αὐτῶν.* Ὀδόντας ὀνομάζει τὰς κακωντικὰς
 τῶν τοιούτων δυνάμεις· ὀδόντας δὲ εἰπῶν, καὶ στό-
 ματος ἐμνημόνευσεν, ὃ νοήσεις τὴν περιεκτικὴν
 πονηρίαν.

Τὰς μύλας τῶν λέοντων *συνέθλασεν ὁ Κύριος.*
 Ἐν τῷ προλαβόντι ψαλμῷ σχύμους αὐτῆς καλέσας,
 ἐν τῷ παρόντι, καὶ περὶ ὀδόντων φησίν. Ἔστι δὲ ὁ
 στίχος οὗτος διπλασιασμός τοῦ πρὸ αὐτοῦ, καθὼς B
 ἐν πολλοῖς εἰρηκάμεν. Ἐπεὶ καὶ αἱ μύλαι, ὀδόντας
 εἰσίν. Ἡ, εἰ βούλει, ὀδόντας μὲν, νοήσεις τοὺς τομει-
 μύλας δὲ, τοὺς ἐνδύτερον ὀδόντας, οὗς καὶ λεαίνον-
 τας λέγομεν, ὡς νοεῖσθαι διὰ τούτων τὰς ἤτιον καὶ
 μᾶλλον βλάβδας, αἱς ἔβλαπτον τοὺς παραπίπτοντας.
 Ὅρα δὲ ὅπως ποτὲ μὲν, ὡς ἐπὶ τοῦ μέλλοντος λέγει
Συτερίψει· ποτὲ δὲ, ὡς ἐπὶ παρεληλυθότος, *Συν-
 ἔθλασε*. Τοιοῦτος γὰρ ὁ νόμος τῶν προφητευσάντων,
 ὡς πολλάκις εἴρηται.

Ἐξουδενωθήσονται, ὡσεὶ ὕδωρ διαπορευόμενον.
 Ὁὐ ποτάμιον, οὐδὲ πηγαῖον, ἀλλ' ὑπὸ τινος χυθῆν,
 καὶ ὡς ἔτυχεν φερόμενον, ἐσκαδασμένον. Ἐξουδενω-
 θήσονται δὲ, ἀντὶ τοῦ καταφρονηθήσονται.
nilhilum devenient seu [ut Græce unico verbo dicitur] *Adnihilabuntur*,
 expone, pro Spernentur, et
 nihilli fient.

Ἐντεναί τὸ τόξον αὐτοῦ, ὡς οὐ ἀσθηθήσουσιν. C
 Ἐντεναί τὴν κολαστικὴν αὐτοῦ δύναμιν κατ' αὐτῶν,
 καὶ βαλεῖ.

Ὅσει κηρός τακεῖς ἀνταιρηθήσονται. Ἄνε-
 αἰζίως τῆς φονικῆς αὐτῶν γνώμης ἀναιρηθήσονται
 εὐκόλως, δίχην κηροῦ τακέντος. Ἄμα γὰρ οὗτος
 πλησιάζει πυρὶ, καὶ ἄμα τήχεται.

*Ἔπεσε πῦρ ἐπ' αὐτούς, καὶ οὐκ εἶδον τὸν
 ἥλιον.* Κηροῦ μνησθεῖς, καὶ πῦρ προσέθηκα, πῦρ
 λέγων τὸν θεήλατον θυμὸν, καὶ εὐθὺς εἰς τὴν ἐπι-
 οῦσαν ἡμέραν οὐκ ἔφθασαν.

*Πρὸ τοῦ συνιέναι τὰς ἀκάνθας ὑμῶν τὴν ῥά-
 μνον.* Πρὸς τὸν Σαοὺλ κατὰ ἀποστροφὴν ὁ λόγος· ἔτι
 τοῦτο πεσεῖται τὸ πῦρ, πρὸ τοῦ αὐξηθῆναι τὰς ἀμαρ-
 τίας ὑμῶν. Ἴνα δὲ σαφὲς εἴη τὸ λεγόμενον, ἀκάνθαν
 μὲν καλεῖ ἡ Γραφή τὴν ἀμαρτίαν· ῥάμνος δὲ ἐστὶν
 εἶδος ἀκάνθης μέγιστον καὶ σκληρότατον. Φησὶν
 οὖν, ὅτι τὸ δηλωθὲν πῦρ πεσεῖται, πρὸ τοῦ τὰς
 ἀκάνθας ὑμῶν, ἦτοι τὰς ἀμαρτίας, συνιέναι τὴν
 ῥάμνον, τουτέστι μαθεῖν καὶ εἰς (4) ἔξιν ἐλθεῖν
 μεγέθους, καὶ τῆς σκληρότητος τῆς ῥάμνου, ὃ ἐστὶ

A peritum. Commode vero serpentis et aspidis exem-
 plum adducti, cum Saul et irasceretur, ut serpens,
 et obsurdesceret, velut aspisia, cum blandos ac mellitos
 beati David sermones sperneret, quibus tan-
 quam suavis quibusdam atque efficacibus [carminibus emollire illum ac delinire contenderat :
 veluti cum Saulem principem ac regem suum appellabat, se vero servum, canem mortuum, et prorsus
 abjectum.

VERS. 7. *Deus conteret dentes eorum in ore ipso-
 rum.* Per dentes, perniciosos ac validas eorum vi-
 res intelligit, et expositas ad patranda scelera. Et
 cum dentium meminerit, ipsum etiam os addidit,
 quo complectendi atque comprehendendi facultas
 indicatur.

Molas leonum confregit Dominus. In superiori
 psalmo catulos leonum eos appellavit : in præsentī
 vero leonum dentes habere illos dicit. Cæterum
 in hoc versiculo eandem repetit sententiam quam
 in præcedenti vidimus : quemadmodum sæpenu-
 mero diximus prophetam facere. Nam et molæ,
 majores dentes sunt. Potes etiam per dentes intel-
 ligere eos tantum hic dici, qui cibum conterunt,
 per molas vero, eos qui interiores sunt, quos etiam
 niolares aut leoninos appellamus : ita ut per hu-
 jusmodi dentium distinctionem, majores et mino-
 res offensiones intelligi possint. Illud etiam consi-
 dera quomodo aliquando Propheta in futuro tempore
 dicat : *Conteret* ; et aliquando in præterito. *Confregit*. Hujusmodi enim est prophetarum mos, ut
 sæpius diximus.

VERS. 8. *Ad nihilum devenient, tanquam aqua
 decurrens.* Aquam hic non fluminis dicit, aut fontis,
 sed aquam intelligit a quopiam effusam, aut fortuito
 ejectam, ac statim dispersam. Et quod ait : *Ad
 Adnihilabuntur*, expone, pro Sprenentur, et
 nihilli fient.

Intendet arcum suum donec infrmentur. Intendet
 contra eos Deus suam in inferno potentiam, atque
 eos percutiet.

VERS. 9. *Quasi cera liquefacta auferentur.* Aufe-
 rentur, inquit, de facili, instar liquantis ceræ. Ita
 enim meretur immitis ac sævus eorum animus.
 Nam simul ac cera igni admota fuerit, continuo
 liquescit.

Cecidit ignis super eos, et non viderunt solem. Ceræ
 meminit, modo ignem addit, ignem appellans ul-
 tionem a Deo illatam. Confestim igitur a conspectu
 ignis perierunt, ita ut ad sequentem diem non
 pervenerint. Per solem enim diem intelligit.

VERS. 10. *Priusquam intelligant spinæ vestre
 rhamnum.* Apostrophe utitur Propheta. Convertit
 enim sermonem suum ad Saulem. Ignis iste, inquit,
 super vos decidet, priusquam peccata vestra in
 immensum creverint. Ut autem clarior fiat sensus
 quem dicimus, illud animadvertite, quod Scriptura
 sæpe per spinam, peccatum intelligit. Rhamnum
 autem dumorum quoddam genus est, quod maximis
 atque acutissimis refertum est aculeis. Ait igitur :
 Ignis ille, quem diximus, prius irruet, quam spinæ

Varis lectiones.

(4) Al. ὄξιν.

vestrae, hoc est, peccata vestra, intelligant rhamnium; id est, priusquam ad summum deveniant cumulum: eo modo, quo tenuiores spinæ tandem aductæ, rhamnii speciem gerunt: quod et re ipsa accidit. Nam Saul postmodum non diu vixit.

Quasi viventes, quasi in ira absorbet eos. Ignis ille nimirum, quem diximus: *Quasi viventes* autem ideo dixit, quod ab eo tempore quo Saul a pythonissa interitum suum præsenſerat: præcognita morte, quasi non vivere videbatur. Et quasi in ira, propter violentum genus mortis. *Absorbetur* etiam dixit, indicans quod facile Deo esset pro libito illos perdere.

Vers. 11. *Lætabitur justus, cum viderit vindictam.* Justum hic eum appellat, cui injuria nectuntur insidiae. *Lætabitur* autem, non in lapsu, aut ruina pravorum hominum, sed in æquissima Dei justitia, qui injuriam passos homines non despexit, ne impiis impune peccantibus, infirmorum animi læderentur.

Manus suas lavabit in sanguine peccatoris. Non lavabit manus intingens eas in sanguine, sed, veluti innocens in ipso sanguine, manus suas lavabit. Hunc autem loquendi modum alibi vidimus, in psalmo xxv, ibi: *Lavabo in innocentibus manus meas.* Alii dicunt ita intelligi debere, quod dum peccatoris sanguis effundetur, justus lavabit manus suas, hoc est, mundabit actiones suas, factus nimirum cautior ex cruciatibus peccatori illatis: lætabiturque, non quod gaudeat eum pœnis affici, sed quia illius exemplo ipse fit prudentior ac securior. Similiter et lavabit manus suas, quia actiones suas mundabit, dum peccator ille occiditur, hoc est, dum punitur.

Vers. 12. *Et dicet homo: Si utique est fructus justo, utique est Deus judicans eos in terra.* Et sapiens, inquit, vir aliquis, eum victorem esse conspiciens, qui antea opprimebatur, hujusmodi argumento iter sibi ad virtutem parabit: Si aliquis, inquit, est fructus justo: si ulla justo præmia sunt reposita [clarum est autem quod vindicta illa, quam Deus de justorum inimicis sumit, loco fructus justis viris reputatur], necessario et illud dicendum est Deum esse, qui in hac vita tam in-

In finem ne corrumpas, psalmus ipsi David, in tituli inscriptionem, quando misit Saul et custodivit domum ejus ut interficeret eum.

PSALMUS LVIII.

Saul livore succensus adversus beatum David, frequentissimas ei tendebat insidias. [Cum autem una dierum arreptum Saul jaculum in illum immisisset, declinato ictu evasis beatus David, et in domum suam abiit. Perseverante autem regis ira, mandatum est, ut diligenti militum custodia illius domus observaretur, ne scilicet effugeret. Quod cernens Melcho ejus uxor et Saulis filia, viro omnia renuntiavit, atque ei per fenestram effugium para-

Α της υπερβαλουσης κακίας. Ουτως γάρ και Σαούλ, ὀλιγον καιρον ἐπέζησε τῇ κακίᾳ.

adauctæ, rhamnii speciem gerunt: quod et re ipsa

Ὁσει ζῶντας, ὡσει ἐν ὀργῇ κατακίεται αὐτοῦς.
Τὸ ῥηθὲν πῦρ ὡσει ζῶντας δὲ, διὰ τὸ, τὸν Σαούλ μὴ κυρίως ζῆν, ἀφ' οὗτου πρὸς τῆς ἐγγαστριμύθου μεμάρθηκε τὴν πανωλεθρίαν ἑαυτοῦ. Ὁσει ζῶντας οὖν, ἀντὶ τοῦ, Μὴ κυρίως ζῶντας. Ὁσει ἐν ὀργῇ, διὰ τὸ ἀπότομον καὶ ἀσυμπαθὲς τοῦ ὀλέθρου. Κατακίεται δὲ εἶπε, διὰ τὸ εὐχερίεις.

Εὐφρανθήσεται δίκαιος, όταν ἴδῃ ἐκδίκησιν.
Δίκαιον λέγει τὸν ἀδίκως ἐπιβουλεύμενον. Εὐφρανθήσεται δὲ, οὐκ ἐπὶ τῇ πτώσει τοῦ πονηροῦ, ἀλλ' ἐπὶ τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ, ὅτι οὐ περιορᾷ τοὺς ἀδικουμένους, ἵνα μὴ βλάβειεν οἱ μικρόψυχοι.

Τὰς χεῖρας αὐτοῦ νίψεται ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἀμαρτωλοῦ. Οὐ βάπτων αὐτὰς ἐν τῷ αἵματι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ αἵματι αὐτοῦ νίψεται ὡς ἀθῶος τοῦ τοιούτου αἵματος. Εἴρηται δὲ περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀπονίψεως ταύτης, ἐν τῷ κα' ψαλμῷ, εἰς τὸ· *Νίψομαι ἐν ἀθῶοις τὰς χεῖράς μου.* Τινὲς δὲ λέγουσιν [ὅτι] ἐν τῷ χυθῆναι τὸ αἷμα τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὁ δίκαιος καθαρίσει τὰς ἑαυτοῦ χεῖρας, ἤγουν πράξεις, εὐλαβέστατος διὰ τὸν φόβον γινόμενος. Εὐφρανθήσεται δίκαιος, οὐχ ἡδόμενος, ὅτι ἐκεῖνος κολάζεται, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς γίνεται σωφρονέστερος τε καὶ ἀσφαλίστερος ἀπὸ τῆς ἐκεῖνου κολάσεως. Ὁμοίως καὶ τὸ, *Τὰς χεῖρας αὐτοῦ νίψεται,* Καθαρίσει δηλονότι τὰς πράξεις αὐτοῦ, ἐν τῷ σφάττεσθαι ἐκεῖνον, ἤγουν κολάζεσθαι.

Καὶ ἐρεῖ ἄνθρωπος· Εἰ ἄρα ἐστὶ καρπὸς τῷ δικαίῳ, ἄρα ἐστὶν ὁ Θεὸς κρίνων αὐτοὺς ἐν τῇ γῆ. Καὶ ὁ συνετὸς ἄνθρωπος ἰδὼν τὸν ἀδικούμενον, μάλιστα νικήσαντα, ἐρεῖ συλλογιστικῶς· Εἰ ἄρα ἐστὶ καρπὸς τῷ δικαίῳ, καὶ εἰ οὐ μάτην ἐργάζεται τὴν ἀρετὴν, δῆλον δὲ ὅτι καρπὸς ἐστὶν αὐτῷ ἐκδίκησης· ἄρα ἐστὶν ὁ Θεὸς καὶ ἐναυθῆα κρίνων αὐτοὺς, δηλαδὴ αὐτὸν τὸν οὕτως συλλογίζόμενον, καὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Καὶ λοιπὸν βελτίων ἐντεῦθεν εἰς ἀρετὴν γενήσεται.

considerans, ardentior fiet ad sectandas vir-

Εἰς τὸ τέλος μὴ διαφθέρῃς τὸν Δαβὶδ εἰς στηλογραφίαν, ὅποτε ἀπέστειλε Σαούλ, καὶ ἐρύλαξε τὸν οἶκον αὐτοῦ, τοῦ θανατώσαι αὐτόν.

ΨΑΛΜΟΣ NH'.

Ὁ Σαούλ διαφθωνὸν τῷ Δαβὶδ, ἐπιβούλευεν αὐτῷ συνεχέστερον, καὶ ποτε συνεσιτώμενος αὐτῷ, δέρον λαβὼν, ἐπαφῆκεν. Ἐκκλίναντος δὲ, καὶ ἀναχωρήσαντος, περιέστησεν φρουρὰν, εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ ἡ Μελχὼ ἡ θηγάτηρ μὲν Σαούλ, γυνὴ δὲ Δαβὶδ, καταμηνύσασα τῷ ἀνδρὶ, παρεσκεύασε διὰ φωταγωγῷ τινος ἀποδράναι, καθὼς ἡ πρώτη βίβλος τῶν Βασιλειῶν ἱστορεῖ πλατύτερον. Διαφυγὼν δὲ συνέταξε τὸν προκείμενον ψαλμὸν· ἐπὶ τοῦ παρόν-

τος οὖν, ἄλλως ἐξηγητέον τὴν τοῦ *Εἰς τέλος* (5) προγραφῆν. Παρεγγυᾷ γὰρ εἰς τὸ τέλος τῶν πειρασμῶν ὄρῳν, καὶ μὴ διαφθεῖρειν τὴν ὑπομονήν. Εἶτα τὸ ἐξῆς τῆς ἐπιγραφῆς, τῷ *Δαβὶδ*, φησί, πεποιήται εἰς ἀνεξάλειπτον μνήμην τῶν γεγενημένων.

ἐπιμὸν nos Propheta ad tentationum finem respicere, Et quod sequitur, ipsi *David* in tituli inscriptionem; compositus fuerit hic psalmus, in perpetuum rerum

Ἐξελού με ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου, ὁ Θεός, καὶ ἐκ τῶν ἐπανισταμένων ἐπ' ἐμέ, λύτρωσαι με· ῥύσαι με ἐκ τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν, καὶ ἐξ ἀνδρῶν αἱμάτων σῶσόν με. Ἐπανισταμένους λέγει, τοὺς ἐπιτιθεμένους καὶ ἐφορμῶντας· αὐτῷ, δηλαδὴ τὸν *Σαοὺλ*, καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν στρατιώτας, καὶ τοὺς ὑπουργοῦντας αὐτοῖς δαίμονας. Τοὺς αὐτοὺς δὲ φησί καὶ ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν, καὶ ἀνδρας αἱμάτων· τότε γὰρ ἐπιβουλεύειν ταῖς ἀναίτιαις· ἀνομος καὶ ἀνήρ αἱμάτων, ὁ χαιρών αἵμασιν.

Ὅτι ἰδοὺ ἐθήρυσαν τὴν ψυχὴν μου. Ὅτι ἰδοὺ, ὡς ὄρεξ, τὸ ἐπ' αὐτοῖς συνέλαβόν με, περικυκλώσαντες τὸν οἶκόν μου, εἰ καὶ διὰ σοῦ σέσωσμαι.

Ἐπέθεντο ἐπ' ἐμέ κραταιοί. Ἰσχυροὺς αὐτοὺς ἰνομάζει, διὰ τε τὸν πλοῦτον καὶ τὸ πλῆθος, καὶ τὴν ἐνεῦθεν ἰσχύν.

Ὅυτε ἡ ἀνομία μου, οὔτε ἡ ἀμαρτία μου, Κύριε. Αἰτεῖται τὸ, αἰτία· οὔτε γὰρ ἠνόμησα, οὔτε ἡμάρτηκα εἰς αὐτοὺς, ἵνα ἔχοιν καὶ αἰτίαν κατ' ἐμοῦ μανίας. Εἰ δὲ καὶ διαφορὰν ἐνταῦθα ζητεῖς· ἀνομίαν μὲν, νόει τὴν μεγάλην πλημμύλειαν· ἀμαρτίαν δὲ, τὴν μικράν.

Ἄνευ ἀνομίας ἔδραμον, καὶ κατεύθυνα. Χωρὶς πταίσματος ἐπολιτευσάμην ἐν αὐτοῖς, καὶ διὰ τοῦτο μεγάλη κατώρθωσα· ἢ χωρὶς ἀνομίας κατώρθωσα, ὅσα κατώρθωσα. Ἄρμόσεις δ' ἂν μάλιστα τῷ *Χριστῷ* τὸ· *Ὅυτε ἡ ἀνομία μου, οὔτε ἡ ἀμαρτία μου,* καὶ τὰ ἐξῆς, ἀδίκως ἐπιβουλευομένην παρὰ τῶν *Ἰουδαίων*.

Ἐξεγέρθητι εἰς συνάρτησίν μου, καὶ ἴδε. Ἐλθὲ εἰς τὸ συναντῆσαι μοι φεύγοντι, καὶ ἐπιρρώσαι, καὶ ἴδε ὅσα πάσχω. Ταῦτα δὲ ἀνθρωποπρεπῶς εἰρηταί· καθὼς πολλάκις· εἰρήκαμεν· ἀκίνητον γὰρ τὸ *Θεῖον*, καὶ πάντων ἐπίσκοπον.

Καὶ σὺ, Κύριε ὁ Θεός τῶν δυνάμεων, ὁ Θεός τοῦ Ἰσραὴλ, πρόσχες τοῦ ἐπισκέψασθαι πάντα τὰ ἔθνη. Δυνάμεις λέγει, τὰ ἀγγελικὰ τάγματα. Ἡ ὁ Θεός τῶν δυνάμεων, ἀνεὶ τοῦ ὀδυνατῆς, ἢ ὁ δυνάμεις χορηγός· εἶτα παρακαλεῖ αὐτὸν ἐπισκέψασθαι πάντα τὰ ἔθνη, διὰ τοῦ ἐνανθρωπήσαι, προεγνωκῶς τοῦτ' ἐμυστήριον.

A vit, quemadmodum in primo Regum libro latine continetur. Cum igitur tunc aufugisset beatus David presentem psalmum composuit. Et quod psalmo inscripsit, in *finem*, ne *corumpas*, alio modo exponendum est, quam alibi exposuerimus. *Iustus* longanimitatemque ac patientiam non abjicere. intellige ideo dictum esse, quia elaboratus, atque memoriam, quæ tunc ei contigerint.

VERS. 2, 3. *Eripe me de inimicis meis, Deus, et ab insurgentibus in me libera me; eripe me ab operantibus iniquitatem, et de viris sanguinum salva me.* Insurgentes illos appellat, qui contra eam impetum fecerant, Saulem scilicet, et ejus milites: vel demones etiam, qui commissorum scelerum erant participes. Eisdem etiam appellat operantes iniquitatem et viros sanguinum, eo quod iniquum sit insidias tendere adversus innocentem. Sanguinum autem vir ille dicitur, qui in sanguinis effusione lætatur.

VERS. 4. *Quoniam ecce venati sunt animam meam.* Quoniam, inquit, ut perspicuum est, omnem adhibuerunt operam, ut me domi inclusum comprehenderent, tametsi tuo adjutus subsidio evaserim.

Irruerunt in me fortes. Fortes appellat eos ob divitiarum abundantiam et militum copias. In his etenim robur ac vires pugnantium consistere ab omnibus existimatur.

VERS. 5. *Neque iniquitas mea, neque peccatum meum, Domine.* Subintellige in causa est. Neque enim inique egi, neque peccavi contra illos, ut causam aliquam haberent, cur in me tantum sævirent. Quod si quis differre existimet iniquitatem a peccato, per illam gravius delictum, per hoc, levius erratum intelliget.

Sine iniquitate cucurri et direxi. Absque peccato cum eis conversatus sum, atque ideo *direxi*, hoc est, actiones meas ad virtutem dirigendo me omnibus æquum præbui. Vel, sine iniquitate *direxi*, hoc est, virtute duce, recta opera egi. Christo etiam convenientissime omnia hæc possunt verba aptari: *Neque iniquitas mea, neque peccatum meum, sine iniquitate cucurri et direxi*, et similiter quæ sequuntur.

VERS. 6. *Exsurge in occursum meum, et vide.* Veni, inquit, et occurre mihi fugienti, et vires præsta, et vide quænam patiar. Hæc autem dici a Christo, humano more Propheta introducit, ut alibi sæpe diximus. Divinitas enim omnia cernit, et mutari non potest.

Et tu, Domine virtutum, Deus Israel, intende ad visitandas omnes gentes. Virtutes appellat angelicos ordines. Vel Deum virtutum, hoc est, Deum potentatum seu potentiarum pro eo dixit, quod est: Deus potens, vel Deus potentia largitor. Deinde enim rogat, ut adventu atque incarnatione sua visitet omnes gentes, quemadmodum futurum esse prævidebat.

Variæ lectiones.

(b) Al. Συγγραφῆν.

Ne miserearis omnibus qui operantur iniquitatem. A
Ils nimirum, qui pertinaces sunt in malo, quales
erant Saul et socii, Anna, Caiphas et dæmones,
atque hæc facito, ut cæteri homines hoc exemplo
prudenter fiant.

VERS. 7. *Convertentur ad vesperam, et famem pa-*
tiantur ut canes, et circuibunt civitatem. Ad vespe-
ram, hoc est, sero aliquando. Prædicat enim futu-
rum esse tempus, quando Judæorum aliqui ex
dispersione sua revertentur in Jerusalem, et nullis
in ea inventis cibis, quia civitas sub externorum
erit imperio, misere esurient. Quinimo nec illic
persistere poterunt, sed ut profani, atque ideo re-
jecti, extra muros civitatis jacentes mœrebunt :
quod etiam in præsentiarum eis accidere videmus. B
Canis vero similitudine usus est, quod famelicum
animal sit, et impudens.

VERS. 8. *Ecce loquentur in ore suo.* Sententiam
nimirum ferentes adversum Christum : veluti cum
cruci illum affligi instantissime postulerunt. Ob-
servandum vero est, ut prædiximus, quod dictio,
Ecce, abundat sæpe apud Hebræos, atque ut pluri-
mum est superflua.

Et gladius in labiis eorum. Gladium appellat
acerbissimum sermonem nefariæ illius sententiæ,
quam paulo ante prædiximus.

Quoniam quis audivit? Hujusmodi, inquit, ab
eis proferuntur verba. Quia eorum judicio nullus
audivit ; nullus, inquam, qui Christum injuriis C
oppressum posset eximere. Unde Symmachus pro
quis, nemo transtulit. Putavit enim, inquit, Chri-
stum a nemine adjuvari debere.

VERS. 9. *Et tu, Domine, deridebis eos.* Hoc est
simile ei, quod alibi legimus in secundo psalmo :
Qui habitat in cælis, irridebit eos.

Ad nihilum deduces omnes gentes. Quæ Evangelii
prædicationem non suscipiunt, quæ tuis resistunt
servis. Vel, per gentes, dæmonum catervas intel-
ligit.

VERS. 10. *Imperium meum ad te servabo.* Hæc
aiunt beatum David dicere de seipso. Regnum,
inquit, quod mortuo Saule, mihi debetur, temere D
non invadam ; neque ego ideo illum occidam, quin-
imo illud totum tuo relinquam arbitrio. Ita enim
hoc in loco, sibi vult verbum : *Servabo.* Quod vero
ait : *ad te*, dictum est pro *Apud te*.

Quoniam tu, Deus, adjutor meus es. Quoniam tu,
inquit, qui omnia moderaris, auxilio mihi es.

VERS. 11. *Deus meus, misericordia ejus præveniet*
me. Vide, inquit, quali perfruar Deo, qui tam
præsto semper mihi est, ut summa sua misericor-
dia meas longe præveniat preces.

VERS. 12. *Deus meus ostendet mihi in inimicis*
meis. Subintelligendum est aliquid, verbi gratia :

(6) ΑΙ. ὅσοι

(7) ΑΙ. ἄγος.

Μὴ οὐκτειρήσῃς πάντας τοὺς ἐργαζομένους
τὴν ἀνομίαν. Τοὺς ἀνεπιστρέφως ἔχοντας, (6) ὡς
οἱ περὶ τὸν Σαοὺλ, καὶ τὸν Ἄναν, καὶ Καϊάφην,
καὶ τοὺς δαίμονας, ἵνα σωφρονέστεροι διὰ τοῦ ὑπο-
δείγματος οἱ ἄνθρωποι γένωνται

Ἐπιστρέψουσιν εἰς ἑσπέραν, καὶ λιμώξουσιν
ὡς κύων, καὶ κυκλώσουσι πόλιν. Τὸ ἑσπέρας,
τὸ ὀψέ ποτε σημαίνει. Προφητεύει δὲ, ὅτι ἔσται και-
ρὸς, ὅτε τινὲς τῶν Ἰουδαίων ἐπιστρέψουσιν εἰς Ἱε-
ρουσαλήμ, ἀπὸ τῆς διασπορᾶς, καὶ μὴ εὐρόντες ἐν
αὐτῇ τροφᾶς διὰ τὸ ἀλλόφυλον τῶν κυριευόντων
αὐτῆς, λιμώξουσι σφοδρῶς, καὶ οὐδὲ ἐν τῇ Ἱερου-
σαλήμ στήναι συγχωρηθήσονται, ἀλλ' ἀπελαυνόμε-
νοι ὡς (7) ἄγρος, κύκλω τῆς ποτὲ πόλεως αὐτῶν
αὐλισθήσονται, ὃ καὶ μέχρι τοῦ νῦν ὁρᾶται γινόμε-
νον. Εἰς παράδειγμα δὲ τὸν κύνα παρέλαβε, διὰ τὸ
λιμώττειν ἄγαν τοῦτ' ἐτὶ τὸ ζῶον, καὶ διὰ τὴν ἀναί-
δειαν.

Ἰδοὺ ἀποθρόνίζονται ἐν τῷ στόματι αὐτῶν.
Ἀπόφασιν ἐξενέγκωσι κατὰ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ
Σταυρωθέντος. Παρατηρητέον δὲ, ὡς προεπινομεν,
ὅτι τὸ, *Ἰδοὺ* πλεονάζον παρὰ τῆ διαλέκτῃ τῶν
Ἑβραίων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, περιττὸν τίθεται.

Καὶ βομφαία ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν. Ῥομφαία
καλεῖ τὸν θανατηφόρον λόγον, ὃς ἔστιν ἡ δηλωθεῖσα
ἀπόφασις.

Ὅτι τίς ἤκουσε ; Τοιαῦτα δὲ λέγουσιν ὅτι, ὡς
δοκεῖ αὐτοῖς, οὐδεὶς ἤκουσεν, ἐκδικεῖν τὸν ἐπιδου-
λευόμενον δυνάμενος. Ἄνει γὰρ τοῦ *Τίς, Οὐδεὶς*
ἐξέδωκεν ὁ Σύμμαχος· ὁλονται γὰρ, φησὶν, αὐτὸν
ἀδοκίμητον.

(8) *Σὺ δέ, Κύριε, ἐκχελάσεις αὐτούς.* Τοῦτο
δμοίον ἐστὶ τῷ, *Ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς ἐκχελά-*
σεται αὐτούς, περὶ οὗ ἐν τῷ β' ψαλμῷ προει-
ρηται.

Ἐξουθενώσεις πάντα τὰ ἔθνη. Τὰ μὴ δεχό-
μενα τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου, τὰ πολεμοῦντα
τοῖς δούλοις σου. Λέγει δὲ καὶ ἄλλως τὰ] συστήματα
τῶν δαιμόνων.

Τὸ κράτος μου πρὸς σέ φυλάξω. Τοῦτο, περὶ
ἐαυτοῦ φασὶν εἰπεῖν τὸν Δαβὶδ, ὅτι τὴν ὀφειλομένην
μοι βασιλείαν οὐκ αὐτὸς σφετερίσσομαι, ἀνελὼν τὸν
Σαοὺλ, ἀλλὰ σοὶ ταύτην ἐάσω, τοῦτο γὰρ τὸ, *Φυ-*
λάξω, σημαίνει νῦν, δοθησομένην, ὅταν θελήσῃς. Τὸ
δὲ, *Πρὸς σέ*, ἀνεὶ τοῦ, *Παρὰ σοί.*

Ὅτι σὺ ἀντιλήπτωρ μου εἶ. Διότι σὺ μοι βοή-
θεις, ὃ πάντα δυνάμενος.

Ὁ Θεός μου τὸ ἔλεος αὐτοῦ προφθάσει με.
Ὁ Θεός μου ὁλός ἐστι· τὸ ἔλεος αὐτοῦ προλάβῃ
τὴν ἐμὴν αἰτήσιν. Οὕτω ταχύς ἐστὶ εἰς βοήθειαν.

Ὁ Θεός μου δεῖξει μοι ἐν τοῖς ἐχθροῖς μου.
Λέγει τὸ Ὅσα βούλομαι, ἢ Ὅσα εἰκός ἐστι· τοιοῦ-

Variæ lectiones.

(8) ΑΙ. Καὶ σὺ. Ἰδεν.

τον ἦν τό· Καὶ ἐν τοῖς ἐχθροῖς μου ἐπείδεν ὁ ὀφθαλμός μου, ἐν τῷ νύ ψαλμῷ κείμενον.

Μὴ ἀποκτείνῃς αὐτούς, μὴ ποτε ἐπιλάβῃνται τοῦ νόμου σου· διασκορπίσον αὐτούς ἐν τῇ δύναμει σου, καὶ κατάργησ' αὐτούς, ὁ ὑπερασπιστής μου, Κύριε. Ὁρα τοῦ Προφήτου τὴν ἀνεξικακίαν, ἣν δεῖ μιμῆσθαι καὶ ἡμᾶς. Παρακαλεῖ γὰρ μὴ ἀναιρεθῆναι τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, ἵνα μὴ προαναρθέντες, ἐπιλάβῃνται τῶν θείων ἐντολῶν τοῦ νόμου. Ὁ γὰρ ἀποθανῶν, ἐπιλανθάνεται ἡδὴ τοῦ νόμου. Φησὶ γάρ· Ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν τῷ θανάτῳ ὁ μνημονεύων σου. Ἀλλὰ διασκορπισθῆναι αὐτούς, ἠτιθένας, καὶ ταπεινωθῆναι, καὶ οὕτω βελτιωθῆναι. Ὁ μὲν οὖν Δαβὶδ οὕτως ἐζήτησεν· ὁ δὲ Θεὸς ἰδίκασεν δικαίως, καὶ τοὺς μὲν ἀνιάτους ἀνείλε· τοὺς δὲ βελτιωθῆναι μέλλοντας, φυγεῖν παρεσκευάσας, καὶ οὕτως ἐπλήρωσε τοῦ δεηθέντος τὴν αἰτησίαν. Κατάργησ' δὲ, ἀντὶ τοῦ Ταπεινώσον.

Ἡ ἀμαρτία στόματος αὐτῶν, ὁ λόγος χειλέων αὐτῶν. Ἐπὶ τὸν λόγον πάλιν τῶν χριστοκτόνων ἐπανατρέχει, λέγων, ὅτι ἀμαρτία τοῦ στόματος αὐτῶν ἐστὶν ὁ ἔδικος λόγος τῶν χειλέων αὐτῶν, ὃν εἶπον, Σταυρωθήτω, καὶ εἰ τι τοιοῦτον.

Καὶ συλληφθήτωσαν ἐν τῇ ὑπερηφανίᾳ αὐτῶν. — Μετὰ τῆς ὑπερηφανίας αὐτῶν ἐξέδωκεν ὁ Σύμμαχος· ἠλαζονεύοντο γὰρ, ὡς Ἀβραὰμ ἔκγονοι, καὶ ὡς τοῦ νόμου φύλακες. Συλληφθήτωσαν δὲ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων.

Καὶ ἐξ ἀράς καὶ ψεύδους διαγγελήσονται ἐν συντελείᾳ. Ἄρην ἐνταῦθα τὴν βλασφημίαν λέγει, ἣν κατέχεον τοῦ Χριστοῦ· ψεύδος δὲ, ὃ κατεμαρτύρησαν αὐτοῦ, ὅτι κελυεῖ μὴ δεῦναι κῆνσον τῷ Καίσαρι, καίτοι σαφὸς εἰπόντος· Ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος Καίσαρι. Διὰ τὴν βλασφημίαν οὖν, φησὶ, καὶ τὸ ψεύδος, διάγγελμα καὶ περιλάλημα πᾶσι γενησονται, οὐκ ἐπὶ τινι κατορθώματι, ἀλλ' ἐπὶ καταστροφῇ, καθ' ἣν ἀπώλοντο· ταύτην γὰρ εἶπε συντέλειαν.

Ἐν ὀργῇ συντελείας, καὶ οὐ μὴ ὑπάρξωσι. Καὶ οὐκ ἐπὶ συντελείᾳ ἀπλῇ, ἀλλ' ἐπὶ ὀργῇ συντελείας· καὶ λοιπὸν, οὐκέτι πολιτευθήσονται. est, quia deinceps amplius conversaturi non erant ut tūri.

Καὶ γνώσονται, ὅτι ὁ Θεὸς δεσπόζει τοῦ Ἰακώβ, καὶ τῶν περάτων τῆς γῆς. Θεὸν ἐνταῦθα τὸν Χριστόν φησιν.

Ἐπιστρέψουσιν εἰς ἑσπέραν, καὶ λιμώξουσιν ὡς κύων, καὶ κυκλώσουσιν πόλιν. Τὴν ἄνω ῥηθεῖσαν πρόρρησιν, ἐπιβεβαιοῖ, διὰ τῆς τῶν ῥημάτων ἀναδιπλώσεως,

Αὐτοὶ διασκορπισθήσονται, τοῦ φαγεῖν. Οἱ περιλειφθέντες αὐτῶν, μὴ ἔχοντες ἴδιαν εἶς πόλιν, διασπαρῆσονται, στροφῇ ἑαυτοῖς ζητοῦντες, ὡς προσάτται.

Ostendet mihi quæcumque optavero, vel Quodcumque decens fuerit, ut videam. Hujusmodi figuram loquendi vidimus in psalmo LIII ibi : Et in inimicis meis desepxit oculus meus.

Ne occidas eos, nequando obliviscantur legis tuæ. Disperge eos in virtute tua, et depone eos, protector meus, Domine. Vide miram Prophetæ patientiam, quam et nos imitari decet. Rogat enim pro inimicis ne occidantur, ne morte præventi, obliviscantur mandatorum Dei. Nam qui moritur, divinæ legis obliviscitur ; unde alibi : Quoniam non est in morte qui memor sit tui ; sed victos ad hoc tantum dispergi, dejici atque humiliari rogat, ut probiores reldantur. Ei ipse quidem David ita optabat, Deus autem justum protulit judicium, et eos qui insana-biles erant, occidit : alios vero, qui aliquando futurum erat ut meliores fierent, effugere permisit, atque hoc pacto supplicanti Prophetæ annuit. Et quod ait : Depone, dictum est, pro Depri-me, atque Humilia.

VERS. 13. Delictum oris eorum, sermo labiorum suorum. Rursum ad sermonem redit de Christi interfecloribus, dicens, quod peccatum oris eorum, fuit impius ille sermo, quem adversus Christum protulerunt, dicentes : Crucifigatur, aut si quid aliud ejusmodi est.

Et comprehendantur in superbia sua. Symmachus translulit, cum superbia sua. Jactabant enim atque inaniter gloriabantur, quod nepotes essent Abraham, et qui soli divinam legem haberent : a Romanis tunc expugnati, pœnas dedere.

VERS. 14. Et de execratione et mendacio annuntiabuntur in consummatione. Per execrationem nunc blasphemiam intelligit, quam impie in Christum evomuere ; mendacium vero illud dicit, quod finxere, attestantes prohibere Christum dari census Cæsari. Palam etenim mandaverat Dominus dicens : Reddite quæ Cæsaris sunt, Cæsari. Sensus est igitur, quod propter blasphemiam et mendacium Judæi omnibus sermo erant et fabula. Neque enim amplius præclara eorum gesta narrabuntur, sed eorum destructio, quam hic consummationem appellavit.

In ira consummationis, et non erunt. Non simpliciter dixit In consummatione, sed In ira consummationis. Et quod, ait : Non erunt, ideo dictum antea, neque communem rempublicam habi-

Et cognoscent quoniam Deus dominatur Jacob et finium terræ. Per Deum hoc in loco Christum intelligit.

VERS. 15. Convertentur ad vesperam, et famem patientur ut canes, et circuibunt civitatem. Prophetiam superius dictam hujusmodi verborum repetitione confirmat.

VERS. 16. Ipsi dispergentur ad manducandum. Ii qui ex eis relicti fuerint, propriam non habentes civitatem, dispergentur, et miserorum instar, ipsa etiam alimenta mendicabunt.

Quod si saturati non fuerint et murmurabunt. Re-
darguit eos, quod majorum more adhuc murmur-
rent etiam post dispersionis castigationem. Mur-
murabunt enim, inquit, et tunc contra Deum.

VERS. 17. Ego autem cantabo virtutem tuam.
Cantabo, id est, causticis laudabo.

Et exsultabo mane misericordiam tuam. Exsul-
tabo, inquit, in tua misericordia, vel, in tuam
misericordiam. **Mane autem dixit, pro, Cito.** Ne-
que enim sero mei misereberis. Quod vero ait :
Exsultabo misericordiam tuam, promiscua est at-
que indifferens constructio.

VERS. 18, 19. Quoniam factus es adjutor meus,
et refugium meum, in die tribulationis meae, adju-
tor meus es, tibi psallam, quoniam Deus adjutor meus
es, misericordia mea. Hæc omnia per se clara sunt.
Gratias enim Deo agit ut benefactori.

*In finem iis qui commutabuntur, in tituli inscriptio-
nem, ipsi David in doctrinam, quando incendit
Mesopotamiam Syriæ, et Syriam Sobal, et con-
vertit Joab, et percussit juxta vallem Salinarum
duodecim millia.*

PSALMUS LIX.

*In finem quidem, quoniam ad eorum finem re-
spicere jubet Propheta quæ in psalmo prædicta
sunt. Prædicat enim posteris captivorum Judæo-
rum reditum ex Babylone, et reædificationem ci-
vitatis Jerusalem. Quod vero ait : Iis qui commu-
tandi sunt, idem est, ac si diceret : Iis, qui ex
servitute ad libertatem redituri sunt. Et in tituli
inscriptionem, hoc est, in indelebilem ac perpetuum
tantum beneficii memoriam. Et quod ait : Ipsi Da-
vid, auctoris nomen indicat, ac si dicat. Psalmus
elaboratus ipsi David. In doctrinam, hoc est ut
doceat, gratias nimirum agere, aut poenitentiam.
Et quæ sequuntur, tempus indicant, quando com-
positus est psalmus. Verum quæ hic de Mesopo-
tamia Syriæ et de Syria Sobal et de valle Salina-
rum dicta sunt, in nulla historia aperte traduntur,
nisi fortasse aliqua obscura habeantur in secundo
Regum libro ; attamen verisimile est et gesta hæc
fuisse omnia, et omissa cum multis aliis. Vallis
autem Salinarum locus est, sed loci appellatione
habitatores loci intelligit ; et numerum Intereun-
torum ponit. Magnus vero Basiliius verba illa : Iis
qui commutabuntur, de Christianis intelligit dicta
esse, propter immutationem scilicet quæ fit in
baptismo, et propter liberationem a dæmonum
servitute. Hanc expositionem ultimo loco tracta-
bimus ; in præsentia autem priorem prosequemur juxta
quam psalmum hunc pertinere diximus ad
captivos qui erant in Babylone.*

VERS. 2. Deus, repulisti nos, et destruxisti nos.
Repulisti, quia te irritavimus ; et destruxisti, tra-
dens nos in captivitatem Babylonis. Spoliati enim
sunt Judæi tunc regno, et viribus.

Iratu es, et miseru es nobis. Iratu es, quia

Ἐὰν δὲ μὴ χορτασῶσιν, καὶ γογγύσωσι. Δια-
σύρει αὐτοὺς, ὡς τὴν προγονικὸν γογγυσμὸν, (9)
μηδὲ ἐν τῇ διασπορᾷ καταλιπόντας · γογγύζουσι γὰρ
καὶ τότε κατὰ τοῦ Θεοῦ.

Ἐγὼ δὲ ἄσομαι ἐπὶ τῇ δυνάμει σου. Ἄσομαι, ἀντι-
τοῦ Ἑμνήσω ἐν ψῶφῃ.

Καὶ ἀγαλλιᾶσομαι τὸ πρωὶ τὸ ἑλεός σου. Καὶ
ἀγαλλιᾶσομαι τῷ ἑλέει σου · ἢ εἰς τὸ ἑλεός σου. **Τὸ**
Πρωὶ, ἦτοι Ταχέως · οὐκ εἰς μακρὰν γὰρ ἐλεηθήσο-
μαι. **Τὸ δὲ Ἀγαλλιᾶσομαι,** ἀδιάφορον τὴν σύνταξιν
ἔσχεν.

Ὅτι ἐγενήθης ἀντιλήπτωρ μου καὶ καταφυγὴ
μου ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς μου. Βοηθός μου εἶ · σοὶ
ψαλλῶ, ὅτι ὁ Θεός ἀντιλήπτωρ μου εἶ, ὁ Θεός μου,
τὸ ἑλεός μου. Ταῦτα πάντα σαφῆ · εὐχαριστεῖ γὰρ
τῷ εὐεργετῇ Θεῷ.

*Εἰς τὸ τέλος τοῖς ἀλλοιωθησομένοις εἰς στηλο-
γραφίαν τῷ Δαβὶδ εἰς διδασχὴν. Ὅποτε ἐνεπύ-
ρισε τὴν Μεσοποταμίαν Συρίας, καὶ τὴν Συρίαν
Σωβάλ, καὶ ἐπέστρεψεν Ἰωάβ, καὶ ἐκάταξε
τὴν φάραγγα τῶν ἁλῶν, δώδεκα χιλιάδας.*

ΨΑΛΜΟΣ ΝΘ.

*Εἰς τὸ τέλος μὲν, ὅτι παρεγγυᾷ βλέπειν εἰς τὸ
τέλος τῶν περιεχομένων προβόσεων, προαγο-
ρεῖ γὰρ τὴν ἐκ Βαβυλώως ἐπάνοδοσ τῶν ὑστερον
αἰχμαλωτισθέντων Ἰουδαίων, καὶ τὴν τῆς Ἱερουσα-
λήμ ἐπανόρθωσιν · τοῖς ἀλλοιωθησομένοις δὲ τοῦτο
παραγγυᾷ, τούτεστι τοῖς ἐκ δουλείας εἰς ἐλευθερίαν
ἐπανελευσομένοις. Καὶ εἰς στηλογραφίαν μὲν,
ἦγουν ἀνεξάλειπτον, καὶ πᾶσι γνῶριμον μνημὴν τῆς
τοιαύτης εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ συνεγράφη τῷ Δα-
βίδ. **Εἰς διδασχὴν δὲ, εὐχαριστίας, ἢ ὑπομονῆς.** Τὸ
δ' ἐξῆς, διδάσκει καὶ τὸν (10) καιρὸν, ὅτε ταῦτα ἐν-
χρηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, συνέγραψεν. Ἐν
οὐδεμιᾷ δὲ ἱστορίᾳ τὰ περὶ τῆς Μεσοποταμίας Συ-
ρίας, καὶ τῆς Συρίας Σωβάλ, καὶ τῆς φάραγγος τῶν
ἁλῶν, φανερώς εἰρηναί, εἰ μὴ ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν
Βασιλειῶν τινὰ τούτων ἀμυδρῶς. Εἰκὸς δὲ πραχθῆ-
ναι καὶ ταῦτα, καὶ παραλειφθῆναι μετὰ καὶ ἄλλων
πολλῶν · τόπος ἢ φάραγξ τῶν ἁλῶν · διὰ δὲ τῆς
κλίσεως τοῦ τόπου, τοὺς κατοικοῦντας αὐτῷ ἐδήλω-
σεν ἢ ἐπιγραφῇ, προσθεῖσα καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν
ειρημένων. Ὅ δὲ μέγας Βασίλειος, ἀλλοιωθησο-
μένους τοὺς Χριστιανούς μάλιστα λέγει, διὰ τε τὴν
ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος μεταποίησιν, καὶ τὴν ἐκ τῆς
δουλείας τῶν δαιμόνων ἐλευθερίαν, περὶ οὗ ἕστε-
ρον ἐροῦμεν. Νῦν δὲ τοῖς ἐν Βαβυλῶνι αἰχμαλώτοις
ἀναθετόν τὸν ψαλμὸν.*

Ὁ Θεός, ἀπάσω ἡμᾶς, καὶ καθείλες ἡμᾶς. Ἀ-
πάσω μὲν, ὡς παροργισαντάς σε · καθείλες δὲ,
παρὰδούς εἰς πολιορκίαν τοῖς Βαβυλωνίοις. Καθη-
ρέθησαν γὰρ καὶ τῆς βασιλείας, καὶ τῆς δυνάμεως·
Ἄργισθος, καὶ φεικτερός ἡμᾶς. Ἄργισθος

Variæ lectiones.

(9) Αἱ. μηδὲν ἢ διασπορᾷ.

(10) Καρπὸν. Idem.

ἐφ' οἷς ἡμαρτάνομεν, καὶ ᾧ πτείρησας τῶς ἡμᾶς, ὡς
 οἶα μὴ εὐθὺς τοῖς ἄλλοις συναπωλώσας, ἀλλὰ θελήσας
 διὰ τὸ δουλεῦν τοῖς Βαβυλωνίοις σωφρονισθῆναι
 ἡμᾶς.

Συνέσεισας τὴν γῆν, καὶ συντάραξας αὐτήν.
 Σείσμων καὶ ταραχὸν τῆς γῆς, τῶν Ἰουδαίων λέγει
 τὴν καταστροφὴν, τῶν ἐν αὐτῇ πόλεων, καὶ τὴν λεη-
 λασίαν, καὶ τὴν σύγγουσιν τῶν ἀνθρώπων.

Ἰασαὶ τὰ συντριμμάτα αὐτῆς, ὅτι ἐσαλεύθη.
 Σείσμων εἰπὼν, ἀκολούθως ἐπήγαγε, καὶ συντριμ-
 μάτα καὶ σάλουσιν· Ἔργα ταῦτα σεισμοῦ· αἰνίτ-
 τεται δὲ τὴν πτώσιν τῆς Ἰερουσαλήμ.

Ἔδειξας τῷ λαῷ σου σκληρὰ. Σκληρὰ νοεῖ τὰ
 ἐπίπονα, τὰ τε τῆς πολιορκίας, καὶ τῆς αἰχμαλω-
 σίας, καὶ τὰ τῆς δουλείας.

Ἐπότισας ἡμᾶς οἶνον κατανύξεως. Οἶνον κατα-
 νύξεως φησὶ τὰς θλίψεις, τὰς φερούσας κατάνυξιν
 καὶ μετάνοιαν ὧν ἡμαρτήκασιν τῷ Θεῷ.

*Ἔδωκας τοῖς φοβουμένοις σε σημεῖωσιν, τοῦ
 φυγεῖν ἀπὸ προσώπου τόξου.* Οἱ διαφυγόντες,
 φησὶ, τὴν ἀνάφρασιν, σημεῖον εἶχον ζωῆς παρὰ σοῦ
 ἐνσημανθὲν αὐτοῖς ἀφανῶς, ὡς δεύλοισ σου. Καὶ
 διὰ τοῦτο συμβολῆς περὶ τὰ τεῖχη τῆς Ἰερουσαλήμ
 γενομένης, οὐκ ἀνῆρέθησαν, ἀλλ' ἔγεωργήθησαν. Περὶ
 τούτου δὲ τοῦ σημείου, προεῖπε καὶ Ἰεζεκιήλ· Ἄπο-
 κτείνετε εἰς ἐξάλειψιν· ἐπὶ δὲ πάντας ἐφ' ὅσοις
 ἐστὶ τὸ σημεῖον, ἐπὶ τῶν μετώπων, μὴ ἐγγύσσητε.
 Πρῶτον δὲ τόξου, τὸ βέλος, ὡς προβεβλημένον
 αὐτοῦ· ἢ κατὰ περίφρασιν, αὐτὸ τὸ τόξον. Διὰ γὰρ
 τοῦ τόξου, πᾶν ὄπλον δεδῆλωται, ὡς ἀπὸ μέρους τὸ
 πᾶν.

Ὅπως ἂν ῥυσθῶσιν οἱ ἀγαπητοί σου. Τοῦτο,
 ἢ αἰτία τῆς σημεῖωσως.

Ἔωσον τῇ δεξιᾷ σου, καὶ ἐπάκουσόν μου. Δεξιὰ
 νῦν, ἢ δύναμις. Ἐπάκουσον δὲ ἐμοῦ, τοῦ ἐν αἰ-
 χμαλωσίᾳ λαοῦ.

Ὁ Θεὸς ἐλάλησεν ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ. Τὰ μὲν
 ἄλλα, προσώπῳ τῶν αἰχμαλώτων εἶρηκεν ὁ Δαβὶδ·
 τοῦτο δὲ τὸ ῥητὸν, οἰκοθεν προάγει ἅγιον μὲν λέγων
 ἢ ἐαυτὸν, ὡς ἀφισιωμένον τῷ Θεῷ, ἢ τὸ θεῖον
 Πνεῦμα· διδάσκων δὲ, ὅτι ὁ Θεὸς ἐλάλησεν αὐτῷ
 καὶ ἐ ἐρεῖ. Τίνα δὲ εἶσιν, ἀκουσον.
 ritum suum mihi locutus est : et in summa illud
 modo dicturus est. Quæ autem ea sint, audi.

Ἄγαλλιάσομαι. Τῇ εὐαρεστήσει δηλαδὴ τῶν (11)
 αἰχμαλώτων.

Καὶ διαμεριῶ Σίχημα. Σίχημα πόλις τῆς Ἐφραῖμ·
 ταύτην οὖν, φησὶν, ἀπὸ τῶν κατεχόντων ἐχθρῶν
 ἀναρρῦσομαι, καὶ διαμεριῶ τῷ λαῷ μου εἰς κατοι-
 νίαν.

^a Ezech. ix, 6.

peccavimus; et interea tamen misertus es nobis,
 dum non perdidisti nos simul cum multis aliis, in
 quos amplius sævit furor tuus; quinimo a gravi
 servitutis iugo liberasti, cupiens hoc pacto melio-
 res nos ac prudentiores fieri.

VERS. 3. *Conquassasti terram, et conturbasti eam.*
 Per conquassationem et conturbationem terræ,
 Judæorum destructionem intelligit, qui in ipsa
 tunc erant civitate, captivitatemque ac dispersionem
 hominum.

Sana contritiones ejus, quia commota est. Cum
 terræ conquassationem dixerit, consequenter con-
 tritionem et commotionem addit, quas terræmotus
 solet efficere. Et significare videtur eversionem
 Jerusalem.

VERS. 4. *Ostendisti populo tuo dura.* Dura, hoc
 est laboriosa. Omnia autem ea intelligit quæ ad
 obsidionem, et ad servitutem pertinebant.

Potasti nos vino compunctionis. Per vinum com-
 punctionis, calamitates intelligit: atque angustias,
 quæ compunctionem afferunt, et pœnitentiam eo-
 rum delictorum, ob quæ Deum contra se provo-
 caverunt.

VERS. 5. *Dedisti metuentibus te significationem,*
ut fugiant a facie arcus. Illi, inquit, qui effugerunt
 interitum, signum a te quoddam vitæ habebant
 sibi latenter, veluti servis tuis insignitum: ob
 quod, cum hostes manus consererent circa mœnia,
 occisi non sunt, sed servati. De hoc signo etiam
 legitur Ezechiel, quando ait: *Occidite ad extermin-*
ationem; illis autem, quibus est signum in fronte,
 nolite appropinquare. Per faciem vero arcus, ipsam
 sagittam intelligit, veluti quæ arcui præeminet;
 vel circumloquendo, per faciem arcus, ipsum ar-
 cum intelligit. Et dum arcum dixit, omne armo-
 rum genus significavit, quasi totum a parte.

VERS. 6. *Ut liberentur dilecti tui.* Hæc fuit causa,
 cur signum datum sit.

Salva dextra tua, et exaudi me. Per dexteram,
 potentiam intelligit. *Exaudi etiam me* populum
 tuum in captivitate constitutum.

VERS. 7. *Deus locutus est in sancto suo.* Super-
 iora quidem ex captivorum persona dicta sunt;
 hujus autem versiculi verba ab ipso proferuntur
 Propheta: qui seipsum hic sanctum, hoc est, Deo
 sanctificatum ac dedicatum appellat. Vel, *Deus*
locutus est sancto suo, pro Deus, per sanctum Spi-
 ritum suum mihi locutus est: et in summa illud
 modo dicturus est. Quæ autem ea sint, audi.

Lætabor. Quod scilicet ii qui in præsentia captivi
 sunt, mihi aliquando conciliandi sunt.

Et partiar Sicima. Sicima civitas est tribus
 Ephraim. Hanc, inquit, civitatem, ab inimicis, eam
 occupantibus, liberabo, et partiar eam populo meo
 ad habitandum.

Varie lectiones.

(11) Al. αἰχμαλωτισθέντων.

Et vallem tabernaculorum metiar. Vallis tabernaculorum locus est jacens ante Sicima, quem se Deus captivis mensura pariter divisurum pollicetur. Et duobus his locis, universam Judæam significavit, veluti a parte totum.

VERS. 8. *Meus est Galaad, et meus est Manasses.* A minori ad majorem ascendit, atque a posteriori ad priorem: quippe cum Galaad progenitorem suum haberet Manassem. Per Manassen vero universam Manasses tribum intelligit, et per alia patriarcharum nomina, alias insigniores tribus, per quas reliquæ etiam comprehenduntur. Ait igitur: Meus nunc est totus populus, tametsi aliquando eum repulerim, quando me irritavit.

Et Ephraim fortitudo capitis mei. Per caput hoc loco imperium intelligit, quemadmodum ipse etiam Symmachus transtulit, et sensus est: quod potentissima pars regni Judæorum, in iis consistit militibus, qui sunt de genere Ephraim. Hoc autem pronomine, *meus*, vindicare sibi videtur Deus eorum regnum, tanquam proprius ille sibi sit populus, ex quo majorem illius etiam fiduciam præstat.

VERS. 9. *Judas Rex meus.* Ex tribu Juda erit Rex populo Israel. Nam et post captivitatem, Zorobabel qui de tribu Juda erat, Rex constitutus est. Hoc etiam in loco, pronomine: *meus*, regnum illud proprium quodammodo ipsius Dei esse ostendit.

Moab lebes spei meæ. Lebes genus est vasis ad ministeria: per quod indicare videtur, quod Moabitæ populus sibi subjiendus esset, et ministraturus. *Spei meæ*, hoc est, ministraturus iis qui in me speraverint, vel iis in quibus ego spero, quod mei futuri sunt.

In Idumæam extendam calceamentum meum. Per calceamentum iter intelligit. Hanc, inquit, Idumæam populo meo pariter subiciam, cum eo ad bellum simul proficiens.

Mihi alienigenæ subditi sunt. Moabitæ, et Idumæi, de quibus diximus, et alii circumvicini populi. Et quod ait: *Subditi sunt*, Prophetico more dixit, præteritum pro futuro tempus ponens.

VERS. 10. *Quis deducet me in civitatem munitio- nis?* Sermo est ex captivorum persona. Munitionis autem civitas dicebatur Jerusalem, quia fortissimis erat mœnibus circumdata, et undique bene munita. Præ summa autem lætitia hæc verba proferre introducuntur, cum antea in captivitate detinerentur, unde nulla fugæ spes apparuerat.

Quis deducet me usque in Idumæam? Ita ut non tantum in patriam restituamur, sed proximos etiam circumquaque vicinos populos subjugemus.

VERS. 11. *Nonne tu, Deus, qui repulisti nos?* Per interrogationem hoc legendum est, et simili modo

Και την κοιλάδα τῶν σκηνῶν διαμετρήσω. Καὶ ἡ κοιλάς τῶν σκηνῶν χωρίων ἦν, πρὸ τῶν Σικημῶν κείμενον, ὃ καὶ αὐτὸ μέτρον διανεῖμαι τοῖς αἰχμαλώ- τοις ὑπισχνεῖται. Διὰ δὲ τούτων τῶν τόπων, καὶ τὴν σύμπασαν Ἰουδαίαν, ὡς ἐκ μέρους τὴ πᾶν ἐδή- λωσεν.

Ἐμός ἐστι Γαλαὰδ, καὶ ἐμός ἐστι Μανασσῆς. Ἀπὸ τοῦ ἀπογόνου, ἐπὶ τὸν πρόγονον ἀνῆλθε· πρό- γονος γὰρ ὁ Μανασσῆς τοῦ Γαλαὰδ· διὰ δὲ τοῦ Μανασσῆ, τὴν φυλὴν αὐτοῦ ἐδήλωσε· καὶ διὰ τῶν ἄλλων ὀνομάτων, τὰς ἄλλας φυλάς, τὰς ἐπισημοτέρας, αἷς καὶ αἱ λοιπαὶ συμπεριλαμβάνονται. Λέγει δὲ, ὅτι Ἐμός ἐστι νῦν, καὶ εἰ ἀπωσάμην αὐτὸν, ὅτε με παρώργισε.

B *Και Ἐφραϊμ, κραταίωσις τῆς κεφαλῆς μου.* Κεφαλὴν ἐνταῦθα, τὴν ἀρχὴν ὀνομάζει· οὕτω γὰρ ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκε. Φησὶν οὖν, ὅτι κραταῖον μέρος τῆς Ἑβραίων βασιλείας ἔσονται οἱ ἀπὸ γένους Ἐφραϊμ. Διὰ δὲ τῆς μου ἀντανουμίας οικειοῦται τὴν βασιλείαν αὐτῶν ὁ Θεός, ὡς οικεῖον λαὸν, θαρρύνων αὐτούς.

Ἰούδας βασιλεύς μου. Καὶ ἀπὸ τῆς Ἰούδα φυλῆς ἔσται ὁ βασιλεὺς αὐτῶν. Ὁ Ζοροβάβελ γὰρ ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίαν ἐβασίλευσεν αὐτῶν ἐκ τῆς τοιαύτης φυλῆς καταγόμενος. Κάνταῦθα δὲ τὸ μου, οικειώσιν ἐμφαίνει τῆς τοιαύτης βασιλείας.

C *Μωὰβ λέβης τῆς ἐλπίδος μου.* Ὑπερηλικόν ἐστὶ σκεῦος ὁ λέβης· αἰνιττεται δὲ, ὅτι τὸ Μωαβιτῶν ἔθνος ὑποταγήσεται αὐτοῖς, καὶ ὑπηρετοῦν ἔσται. *Τῆς ἐλπίδος μου*, ἀντὶ τοῦ, τῶν ἐλπίζόντων εἰς ἐμὲ· ἢ ἐν οἷς ἐλπίζω, ὅτι ἐμοὶ ἔσονται.

Ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐκτενῶ τὸ ἐπόδημά μου. Ὑπόδημα τὴν πορείαν λέγει, τούτεστι καὶ ταύτην ὑποτάξω λαῷ μου, συνεκστρατεύσας αὐτῷ.

Ἐμοὶ ἀλλόφυλοι ὑπετάγησαν. Οἱ τε ρηθέντες Μωαβίται καὶ Ἰδουμαῖοι, καὶ οἱ περὶ. Τὸ δὲ Ὑπετάγησαν, κατὰ προφητικὸν ἰδίωμα εἴρηται, διὰ τὸ μέλλον.

D *Τίς ἀπάξει με εἰς πόλιν περιοχῆς;* Προσώπων τῶν αἰχμαλώτων ὁ λόγος· πόλις δὲ περιοχῆς, ἡ Ἰερουσαλήμ ἐκαλεῖτο, διὰ τὸ εὐτειχιστον αὐτῆς, καὶ ὠχυρωμένον. Ὑπὸ περιχαρείας δὲ τοῦτο λέγουσιν, ὅτι καὶ (12) ἐν ἀφύκτω κατεῖχοντο παρὰ τῆ αἰχμα- λωσίᾳ.

Τίς ὀδηγήσει με εἰς τῆς Ἰδουμαίας; Ὡς μὴ μόνον τὴν πατρίδα ἀπολαβεῖν, ἀλλὰ καὶ τοὺς περὶ εἰς ἔχθρους δουλώσασθαι.

Οὐχὶ σὺ, ὁ Θεός, ὁ ἀπωσάμενος ἡμᾶς; Τοῦτο κατ' ἐρώτησιν ἀναγνωστέον· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ἐξῆς

Variae lectiones.

(12) Al. Καὶ ἐν ἀφύκτω λέγοντες κατεῖχοντο.

ῥητόν. Ἐρωτῶσι δὲ, ὡς οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν προσδοκῶντας τοιαύτης σωτηρίας τυχεῖν.

Kal ouk exeleusēi ὁ θεὸς ἐν ταῖς δυνάμεσιν ἡμῶν. Τοῦτο τὸ ῥητόν κεῖται ἐν τῷ μς' ψαλμῷ, καὶ ἐν ἐκείνῳ εὐρήσεις τὴν ἐξηγήσιν.

Δὸς ἡμῖν βοήθειαν ἐκ θλίψεως, καὶ ματαία σωτηρία ἀνθρώπου. Περιττὸς ὁ καὶ σύνδεσμος ἐνιαυθα· ὁ γὰρ Σύμμαχος οὕτως ἐξέδωκε· *Σὺ δὸς ἡμῖν βοήθειαν· ματαία γὰρ, ἢ παρὰ ἀνθρώπου σωτηρία.*

Ἐν τῷ Θεῷ ποιήσομεν δύναμιν, καὶ αὐτὸς ἐξουδενώσῃ τοὺς θλίβοντάς ἡμᾶς. Τὸ Ποιήσομεν, ἀνεῖ τοῦ, κτησόμεθα· ἐν αὐτοῖς; γὰρ ἀσθενούμεν. Ἄλλ' οὕτω μὲν περὶ τῶν κατὰ τὸν Ζοροβάβελ ἀχμαλώτων· προσαρμοστέον δὲ τὸν ψαλμὸν καὶ τοῖς πρὶν οὖσιν ἐν ἀχμαλωσίᾳ τῶν δαιμόνων Χριστιανοῖς· Ὁ θεός, ἀπάσω ἡμᾶς, πρὸ τῆς πίστεως, καὶ καθέλιες ἡμᾶς, παραχωρήσας φθίρεισθαι πολέμοις, καὶ ἀλληλοφονίαις, καὶ τοιοῦτοις κακαῖς. Καὶ ὠργισθῆς μὲν, ὅτι σὲ τὸν πλάστην ἡμῶν ἠγνοήσαμεν· φκτεήρησας δὲ ἡμᾶς, ὅτι παρὰ τῶν δαιμόνων ἤπατήθημεν. Συνέσεισας δὲ τὴν γῆν καὶ συνετάραξας αὐτήν, ὅτε ἐπὶ γῆς πολιτευόμενος, εἶδιστα· καὶ τότε γὰρ ἡ φήμη τῶν ἔργων καὶ λόγων σου πάντας τοὺς ἐπὶ γῆς διεθορύθησε. Ἰασαι γοῶν τὰς κακώσεως αὐτῶν, ὅτι παρετράπησαν τοῦ δέοντος. Ἐδειξας ἡμῖν διὰ τοῦ Εὐαγγελίου σκληρὰς ὁδοὺς, τὴν στενὴν λέγω καὶ τσθλιμμένην. Ἐπότισας ἡμῖν οἶνον κατανύξεως, τὸ κήρυγμα, οἶνον μὲν λεγόμενον διὰ τὸ εὐφραίνειν, κατανύξεως δὲ, διὰ τὸ φέρειν εἰς μετάνοιαν τῶν ἡμαρτημένων. Ἐδωκας τοῖς φοβουμένοις σε σημεῖωσιν, τὴν σφραγίδα τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, καὶ τὸν τύπον τοῦ ζωφόρου σταυροῦ· ὥστε εἰ' αὐτοῦ φυγεῖν ἀπὸ τοῦ ποικίλου τέξου τῶν δαιμόνων, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐτι δὲ τὸ, Ὁ θεός ἐλάλησεν ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ, καθὼς προφητῆς υἱοῦται, νοήσεις· πλὴν ὅτι θεός τὸν Χριστὸν ἐκδέξῃ· ὁμοίως καὶ τὸ, Ἀγαλλιάσομαι. Διαμεριῶ δὲ Σιχνημα, τῶν Ἑβραίων, τῷ ἐμῷ λαῷ, τοῖς Χριστιανοῖς, καὶ τὴν κοιλάδα τῶν σκηνῶν διαμετρήσω αὐτοῖς· πάντα γὰρ ὑστερον οἱ Χριστιανοὶ κατέσχον, καὶ ἐκκλησίας ἐν τοῖς χωρίοις ἐπέξαντο. Τὸ δὲ, Ἐμός ἐστι Γαλαὰδ, καὶ ἐμός ἐστι Μανασσῆς, καὶ τὰ ἐξῆς, ὁ Χριστὸς φησι, διδασκῶν, ὅτι συγγενῆς αὐτῶν ἐστι, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Καὶ οἰκτιοῦται αὐτούς, διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην. Ἡ καὶ ἄλλως, ἰδιοποιεῖται τοὺς Ἰσραηλίτας, διὰ τοὺς ἐξ αὐτῶν πιστεύσαντας· ὑπέδημα δὲ τῆς αὐτοῦ θεότητος, ἢ θεοφόρος σὰρξ, δι' ἧς ἐπέδημι τοὺς κατὰ χώραν ἀνθρώπους, καὶ τοὺς ἀλλοφύλους, ὑποτάξων αὐτούς, καὶ εἰς πίστιν ἄγων. Εἶτα ὁ προφήτης ἐπιθυμήσας ἰδεῖν καὶ αἰσθητῶς, ἃ εἶδε τῷ πνεύματι, φησὶ· Τίς ἀπάξει με εἰς τὴν πόλιν τὴν τῶν πιστῶν Ἐκκλησίαν, τὴν πολιτευομένην μὲν τοῖς νόμοις τοῦ Εὐαγγελίου, τετελεσμένην δὲ τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῷ βαπτίσματι, καὶ τῷ σταυρῷ, ἢ τοῖς ἀγγέλοις, καὶ τοῖς

A subsequens versiculus. Interrogant autem, quasi aliunde futuram hujusmodi salutem non expectarent, quam a Deo.

Et non egredieris, Deus, in virtutibus nostris. Hujusmodi verba vidimus in psalmo XLIII, ubi ea exposuimus.

Vers. 12. *Da nobis auxilium de tribulatione, et vana salus hominis.* Hoc in loco superflua est conjunctio illa, et; Symmachus enim ita reddidit: *Tu da nobis auxilium: vana est enim salus ab homine.*

Vers. 13. *In Deo faciemus virtutem, et ipse ad nihilum deducet omnes tribulantes nos.* — *Faciemus, pro, adipiscemur seu possidebimus.* Nam ex nobis infirmi sumus. Et hoc pacto quidem primam expositionem exegimus, de captivis in Babilone tempore regis Zorobabel: aptari autem possunt, ut diximus, hujus psalmi verba ipsis etiam fidelibus, qui olim sub dæmonum captivitate detinebantur, ita ut eorum persona dictum sit: *Tu, Deus, repullisti nos olim, antequam fidem haberemus; et destruxisti nos, permittens bellis et mutue cæditibus nos perimī, ac multis aliis hujusmodi malis. Et iratus quidem es, quia te creatorem nostrum ignoravimus, et miserius es nostri, cum antea a dæmonibus deciperemur. Concussisti autem terram, et conturbasti eam, quando nimirum tu in terra nobiscum conversaberis, et docēbas populos. Fama etenim operum et sermonum tuorum tunc omnes conturbavit qui erant in terra. Sama igitur afflictiones eorum, quas ideo sustinent, qui a recta via declinarunt. Tu ostendisti nobis per Evangelium vias duras, arctam illam nimirum viam et conculcatam. Et potasti nos vino compunctionis evangelico. Prædicatio etenim compunctionis vinum dicitur, quia et lætificat, et ad peccatorum poenitentiam pariter adducit. Deditisti metuentibus te significationem, illam nimirum quæ per sigillum divini baptismatis fidelibus omnibus insignitur, et figuram vivificæ crucis: ita ut tanto signo muniti, a maligni dæmonis arcu effugerimus. Et quæ sequuntur simili modo expone. Illa etiam verba: *Deus locutus est in sancto*, expone ut jam prædiximus, eo tamen excepto, quod per Deum Christum intelliges. Similiter et verba illa: *Exsultabo. Partibor etiam Sichtmam* (Judæorum civitatem) *fidei meo populo Christiano, et vallem tabernaculorum etiam dime-tiar.* Christiani etenim omnia loca postmodum possederunt, et ibidem ecclesias exererunt. Quod vero ait: *Meus est Galaad, et meus est Manasses, et quæ sequuntur, ex persona Christi dicta sunt, docentis se secundum hominem Judæorum affinem esse: hæc etenim de causa suos esse dicit. Vel aliter, dic quod Christus illos sibi assumit, suos esse eos dicens, propter fideles, qui ex eis crediderunt. Calceamentum autem divinitatis humana Christi caro erat, quæ ferebat Deum, et ad varia**

accedebat loca, et ad varias gentes etiam alienigenas, subjiciens eos ad ducens ad fidem. Cupiens deinde Propheta ea oculis atque ipso sensu cernere, quæ in spiritu viderat: Quis, inquit, deducet me in Ecclesiam fidelium Evangelii legibus bene moderatam, Christianique sanguine, baptismate, cruce, angelis et doctrina munitam (13)? Quæ ecclesia munitionis civitas, seu ut propius poscit quod omnes complectatur virtutes. Et quis deducet me in terram infidelium, ut ex infideli videam fieri fidem? Nonne tu, Deus, qui repulisti nos? hoc est, qui cognatos ac posteros meos Judæos, ut Christi interfectores projecisti. Reliqua ex fidelium persona dicta sunt, exceptis paucis, ut supra diximus.

In finem, in hymnis, psalmus ipsi David.

PSALMUS LX.

In finem etiam hic psalmus nos jubet aspicere, ab prophetias quæ in eo traduntur: efferturque ex populi persona, qui captivus detentus est in Babylone. Illorum enim reditum in patriam prædicit. *Inhabitabo, inquit, in tabernaculo tuo in sæcula.* Atque ideo summa consequentia post superiorem collocatus est. Christiano etiam populo recte accommodatur. *In hymnis* inscribitur, quia benefactorem Deum laudat, et illius beneficia commemorat. Observandum vero est, quod psalmi, quibus inscriptum est, *in hymnis* tantum, ipso humano ore canebantur, absque organorum modulatione: illi autem quibus inscribitur: *In hymnis psalmi*, una cum musico canebantur instrumento.

VERS. 2. *Exaudi, Deus, deprecationem meam, intende orationi meæ.* De his verbis, *exaudi et intende*, C diximus in psalmo xvi.

VERS. 3. *A finibus terræ ad te clamavi.* Per fines terræ juxta historiarum sensum Babylonem intelligit, quæ in ultimis mansuetioris hujus regionis nostræ partibus sita est; juxta anagogem vero cogitationes terrenas, quæ efficiunt ut procul elongemur a Deo.

Dum triste esset cor meum, in petra exaltasti me. Per petram fidem intelligit, quam in Deum habet: propter illius nimirum soliditatem securitatemque ac sublimitatem. Quoties enim, inquit, ob præsentis angustias fatigatus aut contristatus sum, ad summam quædam a Deo mihi immisam spem evehebar, veluti ad solidissimam quædam petram, atque ad tutissimum refugium.

VERS. 4. *Deducit me quia factus es spes mea.* Dux mihi olim fuisti ad bona. Te enim unicum salutis meæ auctorem futurum sperabam.

Turris fortitudinis a facie inimici. A communi sensu sumendum est verbum, *factus es.* — *Turris autem fortitudinis a facie inimici*, dixit pro, turris fortis coram inimico, adeo ut illum arcere possit.

VERS. 5. *Inhabitabo in tabernaculo tuo in sæcula.* Jam diximus in his verbis prophetiam contineri de

A διδασκάλους, ἢ καὶ τὴν περιέχουσαν αὐτῇ πᾶσαν ἀρετὴν; καὶ τίς ὀδηγήσει με, καὶ ἀπαγάγη εἰς τὴν γῆν τῶν ἀπίστων, ἵνα ἴδω αὐτὴν πιστεύσασαν; Οὐχὶ σὺ, ὦ Θεὸς, ὁ ἀπωσάμενος ἡμᾶς; ἤγουν, ὁ τοὺς ἐξ ἡμοῦ καταγομένους χριστοκτόνους Ἰουδαίους ἀποβαλὼν. Τὸ δὲ ἐξῆς, προσώπων τῶν πιστῶν ὧν πλήρως προαποδέδοται.

Græca dictio] civitas complexus dici potest, eo me in terram infidelium, ut ex infideli videam fieri

Εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ.

ΨΑΛΜΟΣ Ε΄.

Εἰς τὸ τέλος καὶ ὁ παρὼν ψαλμὸς παρεγγυᾷ βλέπειν τῆς ἐν τούτῳ προφητείας. Εἴρηται γὰρ καὶ οὗτος προσώπων τοῦ ἐν Βαβυλῶνι αἰχμαλώτου λαοῦ. Προαγορεύει γὰρ τὴν ἐπάνδον. *Παροικῆσω γὰρ, φησὶν, ἐν τῷ σκηνώματι σου εἰς τοὺς αἰῶνας.* Διὸ καὶ ἀκολουθῶς τῷ περιλαβόντι τέτακται. Ἄρμύζεις δὲ καὶ τῷ λαῷ τῶν Χριστιανῶν, ὁμοίως ἐκεῖνων. Ἐν ὕμνοις δὲ ἐπιγράφεται, ὅτι ὁμνεῖ τὸν εὐεργέτην, ἐν οἷς διηγεῖται τὰς εὐεργεσίας αὐτοῦ. Παρατηρητέον δὲ, ὅτι ἐνθα μὲν ἐπιγράφεται τὸ ἐν ὕμνοις μόνον, ἀπὸ στόματος ἐκεῖνος ὁ ὕμνος ἤδeto, χωρὶς ὀργανικῆς μελωδίας, ἐνθα δὲ τὸ ἐν ὕμνοις ψαλμοῦ, μετ' ὀργάνου τινὸς οὗτος ἐμελωδεῖτο.

Εἰσάκουσον, ὁ Θεὸς, τῆς δεήσεώς μου, πρόσχερς τῇ προσευχῇ μου. Περί τοῦ εἰσάκουσον καὶ πρόσχερς, εἴρηται ἐν τῷ ις' ψαλμῷ.

Ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς πρὸς σὲ ἐκέκραξα. Πέρατα τῆς γῆς ἱστορικῶς λέγει τὴν Βαβυλῶνα, διὰ τὸ ἐσχάτην αὐτὴν κείσθαι τῆς ἡμερωτέρας οἰκουμένης. Εἴην δ' ἂν ἐσχάτα γῆς ἀναγωγικῶς αἱ μακρύνουσαι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ γῆνοι φροντίδες.

Ἐν τῷ ἀκηδιδῶσαι τὴν καρδίαν μου, ἐν πέτρῳ ὑψώσας με. Πέτραν ὀνομάζει τὴν πρὸς αὐτὸν ἐλπίδα, διὰ τε τὸ στερεὸν καὶ ἀσφαλές, καὶ διὰ τὸ ὑψηλὸν καὶ μετεωρίζον αὐτῆς. Ὅσακις, φησὶν, ἠκεδίασα, ἀποκαμῶν ταῖς θλίψεσιν, ἀνήγεις με ἐπὶ τὴν ἐλπίδα σου, ὡς εἰς πέτραν τινά.

D

Ὁδήγησάς με, ὅτι ἐγενήθης ἐλπίς μου. Ὁδήγησάς με πάσαι ἐπὶ τὰ καλά. Καὶ γὰρ σὲ μόνον ἔσχον ἐλπίδα σωτηρίας.

Πύργος ἰσχυρός, ἀπὸ προσώπου ἐχθροῦ. Ἀπὸ κοινοῦ ληπτέον τὸ ἐγενήθης. Πύργος δὲ ἰσχυρός, ἀντὶ τοῦ, πύργος ἰσχυρός. Ἐνώπιον ἐχθροῦ, ὥστε κωλύειν αὐτόν.

Παροικῆσω ἐν τῷ σκηνώματι σου εἰς τοὺς αἰῶνας. Τοῦτο προφητεία περὶ τῆς ἐπαπόδου καὶ

Variæ lectiones.

(13) Simplicius et fidelius, et omnigena virtute circumseptam.

ἀποκαταστάσεως. Σκῆνωμα δὲ τοῦ Θεοῦ λέγει τὸν Α
θεῖον ναὸν, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν. Εἰς τοὺς αἰῶ-
νας δὲ, ἀντὶ τοῦ, διαπαντός. Ἐφ' ἡμῶς δὲ ἡ πρόβ-
ρήσις αὕτη μετέπεσε, διὰ τὴν δυστροπίαν τῶν Ἰου-
δαίων. Ἐκεῖνοι γὰρ ὑπὸ Ῥωμαίων ἀφανισθέντες,
οὐκ εἶσι τῷ ναῷ παρώκησαν, καὶ αὐτῷ βίξθην
καταστραφέντι. Ὁ Χριστιανικὸς δὲ λαὸς ἀεὶ τῷ
κατὰ τόπον ἕκαστον παροικεῖ ναῷ τοῦ Θεοῦ. Παν-
ταχοῦ γὰρ θεοὶ ναοὶ καθιδρύνται.

*Σκεπασθήσομαι ἐν τῇ σκέπῃ τῶν πτερυγῶν
σου. Τοῦτο εἰοικε τῷ, Ἐν τῇ σκέπῃ τῶν πτερυγῶν
σου σκεπάσεις με, περὶ οὗ εἰρήκαμεν ἐν τῷ
εἰς' ψαλμῷ.*

*Ὅτι σὺ, ὁ Θεὸς, εἰσήκουσας τῶν εὐχῶν μου. B
Ὅτε δηλαδὴ ἐπεκαλεσάμην σε.*

*Ἐδωκας κληρονομίαν τοῖς φοβουμένοις τὸ
ὄνομά σου. Κληρονομίαν ἱστορικῶς μὲν λέγει τὴν
κάτω Ἱερουσαλήμ, ἀναγωγικῶς δὲ, τὴν ἄνω. Δεῦτε
γὰρ, φησὶν, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου κλη-
ρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν.*

*Ἡμέρας ἐφ' ἡμέρας τοῦ βασιλέως προσθήσεις.
Ἡμέρας περισσὰς προσθήσεις ἐπ' ταῖς ἡμέραις
τοῦ βασιλέως; Ζοροβάβελ, διὰ τὴν θεοφιλίαν αὐτοῦ
καὶ τὴν σύνεσιν. Τὰ δὲ ἐξῆς, οὐχ ἀρμόζουσι Ζορο-
βάβελ, ἀλλὰ τῷ νέῳ Ζοροβάβελ, κατὰ σάρκα, Χρι-
στῷ. Ἐπεὶ καὶ Ζοροβάβελ, τύπος ἐγένετο Χριστοῦ.
Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖνος τὴν ἀπὸ Βαβυλώνας αἰχμαλω-
σίαν εἰς τὴν πατρίαν ἐπανήγαγεν γῆν, οὕτω καὶ ὁ C
Χριστὸς τὴν ἀπὸ τῆς πλάνης τῶν εἰδώλων αἰχμα-
λωσίαν εἰς τὸν οὐρανὸν ἐπανήγαγεν, ὅπου ἦν αὐτῶν
ἡ πατρίς. Ἄνωθεν γὰρ τοῖς ἀνθρώποις ἡ ψυχὴ δε-
δώρηται.*

*Ὡς ἐτη αὐτοῦ ἕως ἡμέρας γενεᾶς καὶ γενεᾶς.
Ἔσονται, φησὶ, τὰ ἔτη αὐτοῦ, ἕως τῆς τελευταίας
ἡμέρας τῶν δύο γενεῶν, τοῦ τε παλαιοῦ λαοῦ
καὶ τοῦ νέου, τουτέστιν, ἕως συντελείας. Ἄχρι
ναρ τότε ἐκταθήσεται αὕτη κάκεινῃ ἡ γενεά.*

*Διαμενεῖ εἰς τὸν αἰῶνα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.
Τοῦτο σαφηνισμὸς τοῦ προλαβόντος στίχου· ἐκ
πάντων δὲ τῶν ἀπ' αἰῶνος βασιλέων μόνος ὁ Χρι-
στὸς ζῆ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ καὶ ἀπέθανεν, D
ἀλλὰ ἀνέστη μετὰ τρεῖς ἡμέρας, καὶ ἐκάθισεν ἐν
δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ.*

*Ἐλεος καὶ ἀλήθειαν αὐτοῦ τίς ἐκζητήσει;
Τίς κατανοήσει; Ὅντως οὐδεὶς· κέλευτος γὰρ ἐστὶν
ἐλέους, καὶ αὐτὸς· Ἀλήθεια λέγεται. Προεῖρηται δὲ
περὶ τοῦ ἐλέους καὶ τῆς ἀληθείας καὶ ἐν τῷ νς'
ψαλμῷ.*

*Ὅπως ψαλῶ τῷ ὀνόματι σου εἰς τοὺς αἰῶνας.
Ὅντως ὡσπερ νῦν ψάλλων σοι, ὑμνήσω σοι δια-
παντός.*

*Τοῦ ἀποδοῦναι τὰς εὐχὰς μου ἡμέραν ἐξ ἡμέ-
ρας. Ὅστε ἀποδοῦναι μέ σοι τὰς ὑποσχέσεις μου,*

²¹ Matth. xiv, 54.

reditu populi ex Babylone, et restitutione in pa-
triam. Per tabernaculum autem templum Dei in-
telligit. Et, in sæcula dixit pro, perpetuo. Verum
hujusmodi prophetia propter pravos Judæorum
mores in nos cecidit. Illi enim jamdiu perdiri a
Romanis in templo amplius non habitant, quod ab
ipsis prorsus fundamentis eversum est, sed fidelis
ac Christianus populus in templo Dei semper et
ubique inhabitat: cum ab eo per totum orbem
Christo erecta sint templa in quibus assidue Deum
colit.

*Protegar in protectione alarum tuarum. Simile
est quod legimus in psalmo xvi, ibi: Et in prote-
ctione alarum tuarum proteges me. quæ verba ibi
exposuimus.*

*VERS. 6. Quoniam tu, Deus, exaudisti orationes
meas. Quando scilicet invocavi te.*

*Dedisti hæreditatem timentibus nomen tuum. Per
hæreditatem, juxta historię sensum, inferiorem
hanc Jerusalem intelligit, et supernam, juxta ana-
gogen. Venit enim, inquit, benedicti Patris mei,
hæritate paratum vobis regnum²².*

*VERS. 7. Dies super dies regis adjicies. Dies,
inquit, plurimos adjicies ad dies vitæ regis Zo-
robabel, propter summum ejus in te amorem,
et propter illius summam prudentiam. Quæ se-
quuntur non conveniunt antiquo regi Zorobabel,
sed novo nostro Zorobabel Christo Domino secun-
dum carnem. Nam et Zorobabel, Christi tenuit fi-
guram, dum captivos qui in Babylone erant in
patriam adduxit, quemadmodum et Christus fide-
lem populum, qui sub errore ac fallacia idolorum
ac dæmonum captivus detinebatur, in cælum red-
duxit, ubi nostra erat patria. Superne enim anima
nobis omnibus a Deo data est.*

*Annos ejus usque ad diem generationis et genera-
tionis. Erunt, inquit, anni ejus usque ad ultimum
diem duarum generationum: antiqui nimirum
populi et novi, hoc est, ad ipsam usque consum-
mationem. Eo usque enim hæc atque illa exten-
detur generatio.*

*VERS. 8. Permanebit in sæculum in conspectu
Dei. Verba hæc superiorem versiculum declarant.
Ex omnibus autem regibus qui a sæculo fuerunt,
solus Christus vivit coram Deo; nam etsi mortuus
sit, resurrexit tamen post tres dies, et sedet a
dextris Dei.*

*Misericordiam et veritatem ejus quis exquiret?
Quis intelliget? Vere nullus. Est enim quoddam
misericordiæ pelagus; adeo autem veridicus est ut
Veritas ipsa appelletur. Verum de illius misericor-
dia et veritate dictum est in psalmo lvi.*

*VERS. 9. Sic psallam nomini tuo in sæcula. Psal-
teus tibi, inquit, ut nunc facio, in perpetuum te
laudabo.*

*Ut reddam tota mea de die in diem. Hoc est, Ut
successivis diebus adimpleam quæ pollicitus sum.*

Promiserat autem beatus David sæpe in præcedentibus psalmis, se perpetuo Deum laudaturum esse.

In finem pro Idithum psalmus ipsi David.

PSALMUS LXI.

In finem inscribitur propter finem prophetiæ, quæ in eo continetur. Machabæorum enim pugnam prædicat, quam pro religione susceperunt. Et quod ait, *pro Idithum*, idem sibi vult ac si dixisset, Ad Idithum; ab eo enim decantatus est hic psalmus. Erat autem *Idithum* princeps chori, ut in procœnio operis prædiximus. Exhortatur etiam nos Propbeta hoc psalmo ad patientiam atque ad spem in Deo collocandam.

VERS. 2. *Nonne Deo subjecta erit anima mea? ab ipso enim salutare meum.* Verba hæc proferuntur ex persona cœtus Machabæorum, adversus inimicos tyrannos conantes avertere eos a lege Dei atque a moribus patriis. Et iis omnibus insuper accommodari possunt, qui imitati fuerint illorum pro virtute constantiam. Per interrogationem vero proferenda sunt. Nonne, inquit, Deo potius obtemperabimus, jubenti non recedendum esse ab ejus legibus? Certe obtemperabimus: ab illo enim universa pendet nostra salus.

VERS. 3. *Etenim ipse Deus meus, salvator meus, et adiutor meus, non fluctuabo amplius.* Amodo, inquit, non timebo, tametsi antequam in hujusmodi calamitates inciderem, humano more timebam. Fluctuationem enim hic timorem appellavit.

VERS. 4. *Quousque irruiis in hominem? interfecistis omnes vos tanquam parieti inclinato, et maceris impulsæ? Quousque, inquit, in infirmum hominem eo modo impetum facitis quo irrui quis in parietem ad ruinam vergentem, aut in maceriam concussam? In hæc etenim irruere solemus, ut prorsus evertantur. Et quod ait, *quousque*, illos indicat persæpe irruisse. Deinde iis quæ in medio dicta sunt, per parenthesis a communi sensu addenda est dictio, *quousque*, ut hujusmodi efficiatur sententia: *Quousque vos omnes interfecistis* [quousque sanguini ac cædibus vacatis?] Propriam vero infirmitatem latentur (parieti inclinato et depulsæ maceris se comparantes), quia in Deum peccaverant, et idcirco multa mala passi fuerant, et interfectione deleti sunt.*

VERS. 5. *Veruntamen honorem meum cogitaverunt repellere.* Inimici mei, inquit, meditati sunt ut a me abjicerent servitutem quam in Deum habeo, et illa me potissimum re studebant spoliare quæ summo mihi honori est et gloriæ. Nam si servo honori est, ut regi deserviat, quanto magis si quis serviat Deo?

Cucurrerunt in siti. Non simpliciter, inquit, me aggressi sunt, sed summo cum desiderio festinarunt. Desiderium enim sitim appellavit. Omni autem artificio Antiochus et ministri ejus machinati sunt, ut Machabæis persuaderent Deum suum contemnere, quemadmodum in historia trahit Josephus, qui de Machabæis conscripsit.

Α καθ' ἡμέραν εἰς ἡμέρας, εἶπουν ἐν διαδοχῇ ἡμερῶν. Ὑπέσχετο γὰρ πολλάκις ἐν τοῖς προλαβοῦσι ψαλμοῖς εἰς ὑμνεῖν τὸν Θεόν.

Eis τὸ τέλος ὑπὲρ Ἰδοθὺμ ψαλμὸς τῷ Δαβίδ.

ΨΑΛΜΟΣ ΕΛ'.

Eis τὸ τέλος μὲν, δὲ τὸ τέλος τῆς ἐν τούτῳ προφητείας. Προαγορεύει γὰρ τὴν τῶν Μακκαβαίων ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἔνστασιν. Τὸ δὲ, ὑπὲρ Ἰδοθὺμ, ἀντὶ τοῦ, παρὰ Ἰδοθὺμ. Παρ' αὐτοῦ γὰρ ἐμελεώθη. Χοράρχης; δὲ ἦν ὁ Ἰδοθὺμ, ὡς ἐν τῷ προοίμῳ τῆς βίβλου τῶν Ψαλμῶν παραδεδώκαμεν. Ἔστι δὲ ὁ ψαλμὸς οὗτος προτροπὴ τις εἰς ὑπομονὴν καὶ εἰς ἐλπίδα τὴν εἰς Θεόν.

B Οὐχὶ τῷ Θεῷ ὑποταγήσεται ἡ ψυχή μου; παρ' αὐτοῦ γὰρ τὸ σωτήριόν μου. Προσώπῳ τοῦ συστήματος τῶν εὐσεβῶν Μακκαβαίων ταῦτα εἰρηται πρὸς τοὺς τυραννοῦντας ἐχθροὺς, καιρωμένους ἀποστήσαι τοῦτους τῶν νόμων τοῦ Θεοῦ, καὶ τῶν πατρῶν ἐθῶν. Ἀρμόζουσι δὲ καὶ πᾶσι τοῖς μιμουμένοις τὴν ὑπὲρ ἀρετῆς ἔνστασιν αὐτῶν. Κατ' ἐρώτησιν δὲ ὁ λόγος, ὅτι Οὐχὶ πεισθήσομαι μᾶλλον τῷ Θεῷ κελεύοντι μὴ ἀποστήναι τῶν νόμων αὐτοῦ; Ναὶ· παρ' αὐτῷ γὰρ κείται ἡ σωτηρία μου.

C Καὶ γὰρ αὐτὸς Θεὸς μου καὶ σωτήρ μου, καὶ ἀντιλήπτωρ μου, οὐ μὴ σαλευθῶ ἐπὶ πλείον. Οὐ μὴ φοβηθῶ ἔτι, εἰ καί, πρὸ τοῦ ἐμπέσειν τοῖς πειρασμοῖς, ἀνθρωπίνως ἐφοβήθην· σάλον γὰρ νῦν τὴν δεξιάν ἐκάλεισεν.

Ἔως πότε ἐπιτίθεσθε ἐὰν ἄνθρωπον; φορεῖτε πάντες ὑμεῖς ὡς τείχῳ κεκλιμένῳ, καὶ φραγμῷ ὠσμένῳ; Ἔως πότε ἐπεμβαίνετε ἐπ' ἄνθρωπον ἀσθενῆ, ὡς ἐπεμβαίνει τις τείχῳ κεκλιμένῳ εἰς κῶσιν, καὶ φραγμῷ ἐκτεταγμένῳ, ἵνα τέλειον καταστραφῶσι; Τὸ δὲ, ἔως πότε, δηλοῖ ὅτι πολλάκις ἐπέθεντο. Εἶτα τὸ ἐν μέσῳ, ἀπὸ κοινοῦ λαμβανόμενου τοῦ, ἔως πότε· ὅσον, Ἔως πότε φορεῖτε πάντες ὑμεῖς; ἀσθενείαν δὲ ὁμολογοῦσιν, ὡς ἡμαρτηχότες εἰς Θεόν· καὶ διὰ τοῦτο πολλὰ παθόντες καὶ προκατεργασθέντες.

D Πλὴν τὴν τιμὴν μου ἐδουλεύσαντο ἀπόσασθαι. Οἱ ἐχθροὶ, φησὶν, οὗτοι ἐμελέτησαν ἀπ' ἐμοῦ ρίψαι τὴν δουλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ γυμῶσαι ταύτης, ἥτις ἐστὶν ἐμοὶ τιμὴ, διὰ ταύτην δοξαζομένη. Εἰ γὰρ τὸ δουλεύειν βασιλεῖ, τιμὴ τῷ δούλῳ· πολλῷ μᾶλλον τὸ δουλεύειν Θεῷ.

Ἐδραμον ἐν δέψῃ. Οὐχ ἀπλῶς ἐπεχείρησαν, ἀλλ' ἔσπευσαν ἐν ἐπιθυμίᾳ πολλῇ· τοῦτο γὰρ δέξαν ὠνόμασε. Πάντα γὰρ τόπον ἐκίνησαν οἱ περὶ τὸν Ἀντίοχον, ἵνα πείσωσιν αὐτοὺς ἀθετεῖν τὸν Θεόν, ὡς φησὶν Ἰωσήπος ἐν τοῖς Μακκαβαϊκοῖς λόγοις.

Τῷ στόματι αὐτῶν εὐλόγουν, καὶ τῇ καρδίᾳ αὐτῶν καταρῶντο. Τῷ στόματι αὐτῶν εὐφύμουν με, κολακεύοντες· τῇ δὲ καρδίᾳ αὐτῶν ὑβρίζον ὡς ἔχθρον, διὰ τὸ διάφορον τῆς πίστεως· καὶ τῷ φαινομένῳ μὲν συνεβούλευον ὡς φίλοι· κερκρομμένῳ δὲ ἠπίκτων ὡς ἔχθροι.

Πλὴν τῷ Θεῷ ὑποτάγηθι, ἡ ψυχὴ μου, ὅτι παρ' αὐτοῦ ἡ ὑπομονή μου. Παρ' αὐτῷ ἐστὶν ὑπομονή μου, καὶ αὐτὸς μοι δίδωσι τὴν ἐν ταῖς θλίψεσι καρτερίαν. Ταῦτα δὲ συνεβούλευον ἑαυτοῖς, εἰς εὐψυχίαν ἀλιφροντες.

Ἔτι αὐτὸς Θεὸς μου καὶ σωτήρ μου, ἀντιλήπτωρ μου, οὐ μὴ μεταναστεύσω. Οὐ μὴ μεταναστεύσω ἀπὸ τῆς δουλείας τοῦ Θεοῦ πατρὸς τῆν τοῦ βασιλείως Ἀντιόχου.

Ἐπὶ τῷ Θεῷ τὸ σωτήριόν μου καὶ ἡ ἐξέμυ μου. Ἐπὶ τῷ Θεῷ κείτῃ καὶ τὸ σῶζεσθαί με, καὶ τὸ δοξάζεσθαι, καὶ οὐκ ἐπ' ἀνθρώπων. Ἡ ἐν τῷ Θεῷ ἐξω καὶ τὴν σωτηρίαν, καὶ τὴν δόξαν, καὶ οὐκ ἐν οὐρανῷ ἄλλῳ πράγματι.

Ὁ Θεὸς τῆς βοηθείας μου. Ὁ Θεὸς ὁ βοηθός μου. Καλοῦσι γὰρ αὐτὸν ὑφ' ἡδονῆς τῶν περὶ αὐτοῦ λόγων.

Καὶ ἡ ἐλπίς μου ἐπὶ τῷ Θεῷ. Τὰ αὐτὰ λέγουσιν, ἐνηθόμενοι τε καὶ παρόρησζόμενοι· εἶτα καὶ τοὺς ἄλλους ἐγειροῦσιν εἰς τὸν θυμὸν ζῆλον, ἐν τῷ λέγειν·

Ἐλπίσατε ἐπ' αὐτόν, πᾶσα συναγωγὴ λαῶν, ὅτι ἐκχέατε ἐνώπιον αὐτοῦ τὰς καρδίας ὑμῶν, ὅτι ὁ Θεὸς βοηθὸς ἡμῶν. Καρδίας ἐνταῦθα λέγει τὰς δεήσεις· Ἐκχέω γὰρ, φησὶν, ἐνώπιον αὐτοῦ τὴν δέησίν μου. Ἡ γὰρ εὐκρινὴς δέησις ἐκ μέσης καρδίας εἰσθὲν ἀποπέμπεται. Ἐκχέατε δὲ εἶπεν, ὅτι βεῖ ὁ λόγος ἀπὸ τοῦ στόματος. Καὶ ἄλλως δὲ, κενώσατε ἐνώπιον αὐτοῦ τὰ τῆς καρδίας κρυπτὰ πάθη δι' ἐξομολογήσεως.

Πλὴν μάταιοι οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. Τὸ πλὴν, ἔνω μὲν περιττὸν κείτῃ· ἐνταῦθα δὲ τὸ ἀληθῶς ἀποσημαίνει. Παραίνεσας γὰρ, εἶτα συνείς, ὅτι οἱ πονηροὶ οὐ πεισθήσονται, γνωμολογεῖ, ὅτι ὄντως μάταιοι εἰσὶν οἱ ἄνθρωποι, ἐπὶ ματαλοῖς ποιοῦντες. Μάταιον δὲ, τὸ ἀνόητον καὶ ἀκαρπῶν.

Ἐναντιὸν αὐτοῖς, εἶτα συνείς, ὅτι οἱ πονηροὶ οὐ πεισθήσονται, γνωμολογεῖ, ὅτι ὄντως μάταιοι εἰσὶν οἱ ἄνθρωποι, ἐπὶ ματαλοῖς ποιοῦντες. Μάταιον δὲ, τὸ ἀνόητον καὶ ἀκαρπῶν.

Ψευθεῖς οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν ζυγοῖς τοῦ ἀδικῆσαι. Ψευθεῖς εἰσὶν ἐν ταῖς διακρίσεσι. Ταύτας γὰρ καλεῖ ζυγούς. Διέφθορε αὐτοῖς, φησὶ, τὸ κριτήριον. Ἀνθαιρῶνται γὰρ τῶν ἐστῶτων τὰ ἅστατα, καὶ τοῦ καλοῦ τὸ κακόν. Ψευθεῖς δὲ εἰσὶν, ὥστε ἀδικῆσαι· ἀδικοῦσι δὲ πρὸ πάντων ἑαυτοῦς, ἀποστεροῦντες τῆς ἀρετῆς· ἀφορεῖ δὲ ὁ λόγος καὶ πρὸς πάντας μὲν τοῖς πονηροῦς, μάλιστα δὲ τοὺς περὶ τὸν Ἀντιόχον, ἀδικοῦντας διὰ πλεονεξίαν τοῦς Ἰουδαίους.

ἢ Psal. cxi. 3.

Ore suo benedicabant, et corde suo maledicabant. Proprie ore adulantes me laudabant, corde vero contemnebant, quod alteram fidem sectarer : et palam quidem consilium suum mihi impertiri videbantur, et mecum eadem sentire ; secreto tamen veluti inimicissimi, fallacias componebant.

VERS. 6. Verumtamen Deo subjecta esto, anima mea : quoniam ab ipso patientia mea. Ab ipso est patientia : quia inter calamitates mihi constantiam præstat. Hæc autem mutuo inter se consilia agitabant, ad majorem se magnanimitatem alter alterum excitantes.

VERS. 7. Quoniam ipse est Deus meus, et salvator meus, et adjutor meus, non recedam. A servitute, inquit, Dei ad Antiochi jugum nunquam descivero.

VERS. 8. In Deo salutare meum et gloria mea. In Deo, inquit, situm est, quod ego salutem et gloriam consequar, et non in hominibus. Vel, in Deo habeo salutem et gloriam, et nulla alia in re.

Deus auxilii mei. O Deus, adjutor meus. Vocant enim eum sæpius præ summa voluptate, quam ex sermonibus de eo habitis consequentur.

Et spes mea in Deo est. Eandem, ob summam lætitiā, sententiam repetunt, palam ac libere spem in Deo suam profitentes. Alios præterea ad sui æmulationem excitantes, addunt :

VERS. 9. Sperate in eo, omnis congregatio populorum, effundite coram illo corda vestra : quoniam Deus, adjutor noster. Per corda hoc in loco preces atque obsecrationes intelligit ; unde alibi ait : Effundam coram eo orationem meam²² ; sincera etenim supplicatio de medio solet cordis proficisci. Effundi autem dicuntur preces, eo quod sermo effuere quodammodo videtur ab ore. Vel aliter : Educite atque evacuate coram eo occultos cordis vestri affectus, sinceram agentes confessionem.

VERS. 10. Verumtamen vani filii hominum. Dictio verumtamen superius quidem superflua jacet, sed hoc in loco idem significat, quod vere. Cum enim admonuerit Propheta universum humanum genus quid factu opus sit, et deinde intellexerit pravos homines sibi obtemperaturos non esse, sententiam illi hominum, veluti qui in vanissimis rebus per-

verse operantur. Vanum autem est quod inutile est et infructuosum. Mendaces filii hominum in stateris, ut injuste agant. Mendaces sunt in eorum judiciis. Per stateras enim judicia ipsa intelligit. Corrupta est in eis, inquit, iudicii sedes. Instabilia etenim eligunt pro stabilibus, et mala pro bonis : et adeo mendaces sunt, ut se ipsos in primis injuria afficiant. dum virtutibus se privant. Sermo autem hic pravos omnes in universum tangit, sed præcipue Antiochum et socios, qui ob avaritiam Judæis injuriam inferebant.

Ipsi ex vanitate in idipsum. Ex vanitate, inquit, hoc est ob vanitatem, ipsi eadem sentiunt, ut injuriam inferant. (In idipsum enim omnes feruntur, eadem ducti vanitate.)

VERS. 11. *Nolite sperare in injustitia, et in rapinas nolite concupiscere.* Admonet beatus David omnes homines in universum, et divitias injustitiam appellat (14), eo quod ut plurimum ex injustitia proveniant. Quod vero ait : *ei in rapinas*, propositio, in, est superflua, ut sensus sit : Rapinas ne concupiscatis.

Divitiæ si fluant, nolite cor apponere. Si divitiæ, inquit, ab his ad illos transferantur, ut persæpe accidit, cum instabilem et fluxam habeant naturam, vel si ab aliis fluant in vos, nolite ullo modo affigere eis cor vestrum, ut studiose eis incumbatis. Quædam vero exemplaria habent : *Nolite corde apponi*, ac si dicat : Nolite ex toto corde atque animo eis prorsus inhærere.

VERS. 12. *Semel locutus est Deus ; duo hæc audivi, quod potestas Dei est, et tua, Domine, misericordia.* Verba hæc nonnulli de Dei sententia dicta esse intellexerunt, et sensum esse, quod simul cum minatoria Dei sententia una semper auditur illius comminationis solutio. Hac etenim ratione Deus comminatur, ut commutato delinquentium proposito nullus minis amplius relinquatur locus (15). Aut hæc potest esse interpretatio : Potest autem qui semel loquitur plura eodem sermone proferre, et sermonis series plura continere (16). (Quocirca duo hæc, quæ se audisse asserit Propheta, ad eundem debent sermonem referri, quem semel, hoc est, una quadam vice Deus locutus est.) Tametsi hæc dictio *semel* hoc in loco melius exponi possit, pro constanter. Deus, inquit, constantissime mihi per sanctum Spiritum locutus est. Quænam autem sint duo hæc, postmodum declarat dicens quod solus Deus potens est, et quod solus misericors. Quo sermone hoc indicare nobis voluit Propheta, quod qui nostri miscreatur : et docet pariter, quod veluti Deus potens est, qui inimicos nostros repellat, et qui nostri miscreatur : et docet pariter, quod veluti

Quoniam tu reddes unicuique secundum opera sua. Tu enim futuro iudicio condigna unicuique pro operibus retribues, sive bona ea fuerint, seu mala.

Psalms ipsi David cum esset in deserto Judææ.

PSALMUS LXII.

Fugiens Samlem beatus David, occupavit desertum quod Siccitatis dicitur, seu Squalloris, ubi hunc psalmum composuit : quo et summum omni-

Αὐτοὶ ἐκ ματαιώτητος ἐπὶ τὸ αὐτὸ. 'Εκ ματαιώτητος ἔμνησθουσιν, ὥστε ἀδικεῖν.

Μὴ ἐλπίζετε ἐπ' ἀδικίαν, καὶ ἐπὶ ὄραγμα μὴ ἐπιποθεῖτε. Πρὸς πάντας ἀνθρώπους ποιεῖται τὴν παραίνεσιν Δαβὶδ· ἀδικίαν γὰρ λέγει τὸν ἐξ ἀδικίας πλοῦτον. Τῷ δὲ ἐπὶ ὄραγμα, περιττὴ ἡ πρόθεσις, ἵνα ἦ· Καὶ ὄραγμα μὴ ἐπιποθεῖτε.

Πλοῦτος ἐν ῥέῃ, μὴ προστίθεσθε καρδίαν. 'Εάν μεταφέρηται ἀπὸ τούτων εἰς ἐκείνους ὡς ῥοῶδη φύσιν ἔχων καὶ ἄστατον, ἢ ἀπ' ἄλλων εἰς ὑμᾶς, μὴ προσηλοῦτε αὐτῷ τὴν καρδίαν, ὥστε καὶ προσπάσχειν αὐτῷ· τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων καρδίας γράφουσιν, δηλοῖ ὅτι Μὴ πρόσκεισθε αὐτῷ ἐκ καρδίας, ἡγούον δλικῶς.

Ἄπαξ ἐλάλησεν ὁ Θεός, δύο ταῦτα ἤκουσα, ὅτι τὸ κράτος τοῦ Θεοῦ, καὶ σοῦ, Κύριε, τὸ ἔλεος. Τοῦτό τινες περὶ τῆς θείας ἀποφάσεως ἐνενόησαν, ὅτι τῇ ἀπειλητικῇ ἀποφάσει τοῦ Θεοῦ συνδιακούεται πάντοτε καὶ λύσις αὐτῆς. Διὰ τοῦτο γὰρ ἀπειλεῖ, ἵνα μεταβληθέντων τῶν ἀμαρτανόντων μὴ γένηται τὰ τῆς ἀπειλῆς. 'Η δὲ ἐξήγησις τούτων αὐτῆ· 'Ἔστι καὶ ἄπαξ λαλῆσαντα περὶ πλειόνων εἰπεῖν. Τὸ μὲν γὰρ ἄπαξ ἐπὶ τῆς ὁμιλίας ὅλης· ἢ δὲ ὁμιλία, διαφόρων περιεκτικῆ. Βέλτιον δὲ νῦν τὸ ἄπαξ, ἀντὶ τοῦ βεβαίως λαβεῖν. Βεβαίως, φησὶν, ἐλάλησέ μοι διὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ὁ Θεός. Τίνα δὲ εἰσι τὰ δύο ; 'Ὅτι μόνος κραταῖος ὁ Θεός, καὶ ὅτι μόνος ἐλεήμων. Τί δὲ θέλει ταῦτα δηλοῦν ; 'Ὅτι δυνατός ἐστιν ἀπόσασθαι μὲν τοὺς ἐχθρούς ἡμῶν, ἐλεῆσαι δὲ ἡμᾶς. Καὶ ἵνα, ὡς μὲν κραταῖος, φοβηθῶμεν ὡς ἐλεήμων δὲ, προδράμωμεν· νοεῖται δὲ καὶ ἀπλῶς τὸ, 'Ελάλησε. Πολλάκις γὰρ τοιαῦτα πρὸς Μωσῆν εἶρηκεν, ὥστε ἀναγγεῖλαι τῷ λαῷ.

Deus potens est, qui inimicos nostros repellat, et qui nostri miscreatur : et docet pariter, quod veluti potentem eum timere debemus, et ad eum confugere tanquam ad misericordem. Intelligere etiam possumus simpliciter, Deum duo hæc locutum esse ad Moysen ; huiusmodi enim sententiam sæpenumero ab eo Moysi dictam legimus, ut eam populo annuntiaret.

Ὅτι σὺ ἀποδώσεις ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Σὺ γὰρ ἐν τῷ μέλλοντι κριτηρίῳ ἀπονεύμης ἐκάστῳ τὰ πρὸς ἀξίαν, ὧν ἔπραξε καλῶν ἢ κακῶν.

Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰουδαίας.

ΨΑΛΜΟΣ ΕΒ΄.

Φεύγων ὁ Δαβὶδ τὸν Σκούλ, κατέλαβε τὴν ἐρημον, τὴν λεγομένην Αὐχμῶδη, ἐν ἣ τὸν παρόντα συνέταξε ψαλμὸν, διδάσκων, ὅποιον εἶχε πρὸς Θεὸν ἔρωτα,

Variae lectiones.

(14) Minus recte. Græce : *Injustitiam appellat aivitiis injustitiā partas.*

(15) Non videtur interpret vim textus assecutus esse. Græce habetur : *Ne eveniant quæ mina-*

tus est.

(16) Ad verbum : *Potest a. q. s. l. de pluribus dicere.* Semel enim ad universum sermonem refertur : sermo vero varia complectitur ; cætera interpretis.

καὶ προαγορεύων τὴν βλάβην τῶν καταδικαζόντων αὐτόν· ἵνα καὶ ἡμῶν πρὸς Θεὸν οὕτω διαχειμένων ἐν τῇ ἐρημίᾳ τῶν ἡδίων, ὀλοθρεύωνται οἱ τε ὄρατοὶ καὶ ἀόρατοί· ἐχθροὶ ἡμῶν. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων, ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰδουμαίας γράφουσιν. Εἰκὸς δὲ τὴν ἐρημον ἐκείνην, πρὸ τοῦ τῆς Ἰδουμαίας γῆς οὖσαν, ὑστερον γενέσθαι μέρος τῆς Ἰουδαίας.

Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, πρὸς σέ ὄρθι ἴξω. Πρὸς σέ ὡν ἔρθρον τῆς ἡμέρας διάγω. Ἀγρυπνίζομενος γάρ, πρὸς σέ γίνομαι τοῖς λογισμοῖς, πρὸ παντὸς λόγου καὶ ἔργου τὴν πρὸς σέ ποιούμενος ὀμιλίαν, καὶ ἀρχὴν σοὶ τῆς ἡμέρας τὴν τοιαύτην ὀμιλίαν ἀνατιθείς.

Ἐδίψησέ σοι ἡ ψυχὴ μου. Διὰ τοῦ διψοῦς, τὴν σφοδρότητα τῆς ἀγάπης ἠνίξαστο. Εἰρηται δὲ περὶ τούτου ἐν τῷ τρίτῳ στίχῳ τοῦ μαΐ ψαλμοῦ.

Ποσαπλῶς ἡ σὰρξ μου. Τὸ ποσαπλῶς, ποσαπλῶς ἐξέδωκεν ὁ Θεοδοτίων. Φησὶν οὖν, ὅτι Ποσαπλῶς σοὶ εἰς ἀγάπην ἐγώ. Ψυχὴν γάρ ἑαυτοῦ καὶ σάρκα ἑαυτοῦ ἀδαιρέτως ἑαυτὸν λέγει, κατὰ περιφρασίαν· διὰ δὲ τοῦ ποσαπλῶς τὸ πολλαπλῶς, καὶ ἢ ὑπερβαλλόντως εἰσάγεται.

Ἐν γῇ ἐρήμῳ, καὶ ἀβάτῳ, καὶ ἀνύδρῳ. Οὕτω δὲ ἔχω ἐν ταύτῃ τῇ ἐρήμῳ ὡν, ὥστε τὸ ἀπαρηγόρητον τοῦ παρόντος τόπου τὸν πρὸς σέ μου πόθον οὐκ ἠμειψεν.

Οὕτως ἐν τῷ ἁγίῳ ὤφθη σοι. Οὕτως ἔχων ὤφθη σοὶ ἐν τῇ σκηνῇ, ὅτε ἐλάτρευον, ὡς ὁ νόμος πᾶσιν ἐκέλευεν· ταύτην γάρ ἁγίον καλεῖ· οὕτως ὡς ἔχω νῦν. Λέγει δὲ ὅτι Καὶ ἐκαὶ εὐχόμενος καὶ ἐνταῦθα, ἴσῃν φυλάττω τὴν διάθεσιν.

Τοῦ ἰδεῖν τὴν δύναμίν σου καὶ τὴν δόξαν σου. Τοῦτο δὲ ποιῶ, ὥστε ἰδεῖν τὴν δύναμίν σου, ἐν τῷ τρωπῶθῆναι τοὺς ἐχθροὺς μου· τὴν δὲ δόξαν σου, ἐν τῷ πάντας δοξολογῆσαι σε τὸν βοηθοῦντα τοῖς εἰς σέ ἐλπίζουσιν.

Ὅτι κρεῖσσον τὸ ἔλεός σου ὑπὲρ ζωῆς. Ζωὴς λέγει τοὺς τρωπῆλοὺς βίους καὶ τὰς ἀπολαυστικὰς διαίτας. Κρεῖσσόν μοι, φησὶν, ἐν ἐρήμῳ ἐλεεῖσθαι παρὰ σοῦ, ἢ ἐν τρωπῇ καὶ ἀπολαύσει τῶν ἀνθρωπίνων ἡδίων διάγειν.

Τὰ χεῖρά μου ἐπαιρέσουσί σε. Διὰ τοῦτο καὶ ὀμνήσω σε.

Οὕτως εὐλογήσω σε ἐν τῇ ζωῇ μου. Οὕτως ὡς ἄν, τουτέστιν εὐλογῶν, τουτέστιν, ἐξ ὅλης ψυχῆς.

Ἐκ τῷ ὀνόματί σου ἀρῶ τὰς χεῖράς μου. Εἰς σέ μόνον ἔκτενῶ τὰς χεῖράς μου. Ἡ τὴν ὄντα ἐπικαλούμενος ἔκτενῶ αὐτάς, καὶ οὐχ ἕτερόν τινα τῶν ἀπάντων.

A bus amorem declaravit, quem erga Deum habebat, et persecutorum suorum pariter ruinam prædixit, docens, quod nobis hoc pacto in deserto ac sterilitate voluptatum erga Deum affectis, destruentur ac fugabuntur similiter tam invisibiles quam visibiles inimici. Quædam vero exemplaria habent, in deserto Idumææ; verisimile est autem desertum illud antea Idumææ regionis fuisse, et deinde Judææ partem effectum esse.

VERS. 2. Deus, Deus meus, ad te de mane surgo. Ad te, inquit, tempestivus festino, qui et diluculum et mane diei diceris. Experrectus enim a somno statim cogitationibus meis tibi adsum, conversationemque hanc et sermonem, quem tecum habeo, quibuscunque aliis rebus et negotiis præpono, et pro totius diei primitiis tibi offero.

Sitivit in te anima mea. Per sitim, dilectionis vehementiam significat, do qua dictum est in psalmo xli (in tertio versiculo).

Quam multipliciter tibi caro mea. Pro, quam multipliciter, Theodotion transtulit, quam sæpissime, hoc est, assidue. Tibi, inquit, assidue intentus in tui dilectionem feror. Per carnem enim suam et per animam suam circumloquendo seipsum passim intelligit. Dictio autem, quam multipliciter, immensitatem demonstrat dilectionis.

VERS. 3. In terra deserta, et in via, et inaquosa. In hoc, inquit, deserto, ubi nunc moror, ita me gero, ut locus qui alioqui omni prorsus vacat solatio, meum erga te desiderium minime immineat.

Sic in sancto apparui tibi. Hoc pacto dispositus apparui tibi in tabernaculo cum, ut lex mandat, colerem te (per sanctum enim ipsum intelligit tabernaculum), ut nunc affectus sum, et sensus est: quod in tabernaculo, et nunc in deserto, æqualem erga Deum affectionem et benevolentiam conservavit.

Ut viderem virtutem tuam et gloriam tuam. Hoc autem facio ut virtutem ac potentiam tuam videam adversus inimicos meos, quos a te fugandos spero: et similiter, ut videam gloriam tuam, dum omnes te glorificant, quod adjuves sperantes in te.

VERS. 4. Quoniam melior est misericordia tua super vitas. Vitas deliciis deditas dicit et voluptatibus. Præstat, inquit, ut in deserto tuam consequar misericordiam, quam si in deliciis ac voluptatibus humanis degam.

Labia mea laudabunt te. Et ideo, inquit, ego te laudabo.

VERS. 5. Sic benedicam te in vita mea. Sic, ut nunc facio, sincere nimirum atque ex tota anima.

In nomine tuo levabo manus meas. Ad te unum, inquit, manus meas extendam. Vel, invocato tuo nomine eas extendam; et nullum aliud poscam auxilium.

VERS. 6. *Quasi adipe et pinguedine repleatur anima mea.* Eo pacto, quo adipe quis repletur et pinguedine, eodem opto, ut anima mea tua repleatur misericordia. De ea etenim sermo erat.

Et labiis exsultationis laudabit os meum. Et de cætero, inquit, exsultantibus labiis te laudabo,

VERS. 7. *Si memor eram tui super stratum meum, in matutinis meditabar in te.* Si memor tui sum cubans in lecto, in matutinis etiam meditor in te, hoc est, invenior cogitare de te; et sensus est, quod memor Dei erat, et cum somnum caperet, et rursus cum expergeret, ita ut somnus Dei memoriam minime interciperet. Optimum est igitur, ut qui somnum vult capere, cum Dei memoria id faciat, quæ pravas ac turpes solet imaginationes avertere. Immutatum est autem tempus verborum: *Memor eram, et meditabar, pro Memor sum, et meditor.*

Quoniam fuisti adjutor meus. Hoc autem facio quia te unum adiutorem habeo: et deinceps aliud mihi opus non est, quam ut tui memor sim. Cætera enim omnia, et superflua reputo, et inutilia.

VERS. 8. *Et in protectione alarum tuarum exsultabo.* De alarum protectione diximus in psalmo xvi.

Adhæsit anima mea post te. Desiderii nimirum vinculo adeo alligata, ut a tui memoria divelli nusquam possit.

Me autem adjuvat dextera tua. Ex hoc loco prædicere incipit auxilium sibi a Deo præstitum. Saulisque ac cæterorum inimicorum interitum.

VERS. 10. *Ipsi vero in vanum quæsierunt animam meam.* Cum auxilio mihi sit Deus.

Introibunt in inferiora terræ. Mortui etenim descendunt in infernum.

VERS. 11. *Tradentur in manus gladii.* Dixit eos interituros; nunc et mortis genus narrat. Gladium autem metaphorice manus habere sinit, ut illius ictum inevitabilem esse indicaret (veluti qui quasi manu quadam illos apprehensurus atque adacturus sit).

Partes vulpium erunt. Ubi, inquit, occisi fuerint, vulpes sibi in cibum eorum dividunt cadavera. Vel ideo partes vulpium futuros dicit, quia non a fortibus et generosis occidendi essent inimicis, sed a pusillis quibusdam imbecillibusque atque dolosis, quales esse vulpes novimus. Ab hujusmodi itaque, inquit, inimicis dilaniabuntur; et Palæstinos mihi videtur populos subsignare (a quibus Saul cum filiis, atque exercitu trucidatus est).

VERS. 12. *Rex vero lætabitur in Deo.* Scipium regem appellat, veluti divina sententia jam unctum in regem. Lætabitur autem non in eorum morte, quemadmodum postea re ipsa declaravit, lugens ac plangens; sed lætabitur in Deo, qui liberavit diligentes se. Per regem etiam hoc in loco (17) quem-

Ὁς ἐκ στέατος καὶ πιδότητος ἐμπλησθεῖν τῆ ψυχῆ μου. Ὅσπερ ἐκ στέατος καὶ λίπους ἐμπιπλάται τις· πιαντικὰ γὰρ ταῦτα· οὕτως ἐμπλησθεῖν ἡ ψυχῆ μου τοῦ ἐλέους σου. Περὶ τούτου γὰρ ἦν ἡ λόγος.

Καὶ χεῖλη ἀγαλλιάσως αἰρέσει τὸ στόμα μου. Καὶ λοιπὸν ἐν χεῖλεσιν ἀγαλλιωμένοις αἰνέσω σε.

Εἰ ἐμνημόνευόν σου ἐπὶ τῆς στρωμνῆς μου, ἐν τοῖς ὄρθοις ἐμελέτων εἰς σέ. Εἰ ἐν στρωμνῆ κείμενος μνημονεύω σου, ἐν τοῖς ὄρθοις μελετῶ εἰς σέ, τουτέστιν, εὐρίσκομαι λογιζόμενος περὶ σοῦ. Λέγει δὲ ὅτι Μετὰ τῆς οἴης μνήμης ὑπνῶν, μετὰ τῆς αὐτῆς πάλιν ἀφυπνίζομαι, καὶ οὐδ' ὁ ὕπνος διακόπτει ταύτην. Μέγα γοῦν ἀγαθόν, τὸ μετὰ τῆς τοῦ Θεοῦ μνήμης ὑπνοῦν, καὶ τῶν αἰσχυρῶν φαντασιῶν ἀλεξίκακον. Ἐνῆλλακται δὲ ὁ χρόνος τοῦ μνημονεύω, καὶ τοῦ μελετῶ.

Ὅσι ἐγενήθη βοηθός μου. Τοῦτο δὲ ποιῶ, ὅτι σὲ μόνον ἔχω βοηθόν. Καὶ λοιπὸν, οὐ χρεῖα μοι ἔτερόν τι διὰ μνήμης ἔχειν. Περιττὰ γὰρ ταῦτα καὶ ἀνόητα.

Καὶ ἐν τῇ σκέπῃ τῶν περὶ ὤμων σου ἀγαλλιάσομαι. Περὶ τῆς σκέπης τῶν περὶ ὤμων εἰρηται ἐν τῷ ἰσ' ψαλμῷ.

Ἐκολλήθη ἡ ψυχῆ μου ὀπίσω σου. Ἐδέθη τῷ δεσμῷ τοῦ πόθου σου, κατόπιν σου, ὡς μηδὲ ποτα

χωρισθῆναι τῆς μνήμης σου.

Ἐμοῦ ἀντελάβετο ἡ δεξιὰ σου. Ἐντεῦθεν προφητεύει τὴν ἑαυτοῦ μὲν βοήθειαν, τῶν δὲ περὶ Σαούλ ἐχθρῶν αὐτοῦ ἀπόλειαν.

Αὐτοὶ δὲ εἰς μάτην ἐζήτησαν τὴν ψυχὴν μου. Ὁ γὰρ Θεὸς βοηθεῖ μοι.

Εἰσελεύσονται εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς. Ἀποθανόντες κατελεύσονται εἰς ᾗδην.

Παραδοθήσονται εἰς χεῖρας βομβαίας. Εἰπὼν ὅτι ἀποθανοῦνται, λέγει καὶ τὸν τρόπον. Χεῖρας δὲ βομβαίας εἶπε μεταφορικῶς, διὰ τὸ ἀφυκτον τοῦ ἔφρους.

Μερίδες ἀλώπεκων ἔσονται. Ἀποφαγίνετασ αὐταὺς αἱ ἀλώπεκες εἰς θάλασσαν διαμερῖσονται. Ἡ ὅτι οὐδὲ γενναῖοι τούτους διαφθεροῦσιν ἐχθροὶ, ἀλλ' εὐτελεῖς καὶ ἀσθενεῖς καὶ δολαροί. Τοιοῦτον γὰρ ἡ ἀλώπηξ· τῶν τοιοῦτων οὖν διασπαράγματα ἔσονται. Αἰνιττεται δὲ ταὺς παροίκους ἀλλοφύλους.

Ὁ δὲ βασιλεὺς εὐφρανθήσεται ἐπὶ τῷ Θεῷ. Ἐαυτὸν λέγει, ὡς Θεοῦ ψήφω καυχισμένον. Εὐφρανθήσεται δὲ, οὐκ ἐπὶ τῇ ἀναιρέσει αὐτῶν, ὡς καὶ ὕστερον εἰδείξαι, θρηνῶν καὶ κοπιτόμενος, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ, ὡς ῥυσσάμενῳ τοὺς ἀγαπῶντας αὐτόν. Ἡ βασιλεῖα μὲν νοήσεις τὸν καταχυρισμένον τῶν

Varia lectiones.

(17) Græce obscurius: *Aut regem quidem intelligit: qui cupiditatibus dominatur, laudandum vero*

(quod ad sequentem versiculum pertinet) *qui prolicetur Deo, etc.*

παύων, ἐπεινούμενον δὲ τὸν ἐπαγγελλόμενον τῷ Θεῷ, ἦτοι τῷ Θεῷ τὸν ἐνάρετον βίον ἐπαγγελλόμενον καὶ βελαιούνα τὴν ὁμολογίαν διὰ τῶν ἔργων. laudandi sunt, qui juraverint in Deo, id est, qui quod polliciti sunt, operibus confirmant.

Ἐπαινεσθήσεται πῶς ὁ ὀμνῶν ἐν αὐτῷ. Ἔθος ἦν ἐν τῷ βασιλεῖ ὀμνῶν, οἶον, Μὴ τὴν σωτηρίαν τοῦ βασιλέως; Ἀλλὰ ζῶντος γὰρ Σαοὺλ, ἐκακίζετο καὶ ἐκινδύνευεν, εἰ τις ἐτόλμησεν ὀμνῶναι ἐν τῷ βασιλεῖ Δαβὶδ· μετὰ δὲ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ μάλλον ἐπληγετο, ὡς φιλῶν αὐτόν.

Ὅτι ἐνεργῶς στόμα λαλούντων ἀδίκων. Ἐνεργῶς τῷ θανάτῳ· λαλούντων δὲ ἀδίκων κατ' αὐτοῦ, ἐν τῷ συκοφαντεῖν καὶ διασύρειν αὐτόν, καὶ ἐν τῷ ἐντέλλεσθαι ἀλλήλοις τὸν ἑαυτοῦ θάνατον· ἀλλ' οὕτω μὲν καὶ ἐπὶ τῶν ὁρατῶν ἐχθρῶν· ἐπὶ δὲ τῶν ἀοράτων (18), εἰσελεύσονται εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς, ἦτοι εἰς τὸν Τάρταρον· φησὶ γὰρ Πέτρος ὁ ἀπόστολος; ὅτι Ὁ Θεὸς αὐτοὺς ταρταρώσας παρέδωκεν εἰς κρῖσιν· λέγεται γὰρ ὑπὸ γῆν εἶναι τὸν Τάρταρον· ῥομφαίαν δὲ νοήσεις ἐπὶ τούτων τὴν τιμωρίαν. tradidit in Tartarum ad iudicium. Tartarum vero sub terra esse dicunt. Gladium etiam tunc expones, pro supplicio.

Εἰς τὸ τέλος Ψαλμὸς τῷ Δαβίδ.

ΨΑΛΜΟΣ ΕΓ΄.

Καὶ οὕτος ὁ ψαλμὸς τῆς αὐτῆς ἔχεται ὑποθέσεως. Διγχεῖται γὰρ τὰς τῶν ἀνωτέρω βηθέντων ἐχθρῶν ἐπιβουλὰς, καὶ προφητεύει τὴν τούτων ἀπαλλαγὴν, ἥ; ἔνεκεν Εἰς τὸ τέλος ἐπιγέγραπται,

Εἰσάκουσον, ὁ Θεὸς, τῆς προσευχῆς μου ἐν τῷ δέσθαι με πρὸς σέ, ἀπὸ φόβου ἐχθροῦ ἐξελού τὴν ψυχὴν μου, σκεπάσον με ἀπὸ συστροφῆς πονηρουμένων, ἀπὸ πλήθους ἐργαζομένων ἀδικῶν. Τὰ μὲν ἄλλα, σαφῆ· συστροφήν δὲ λέγει, τὸ σύστημα καὶ τὸ σύνταγμα.

Ὅτινες ἠκόνησαν ὡς ῥομφαίαν τὰς γλώσσας αὐτῶν. Εἰς τὸ βραδίως συκοφαντεῖν καὶ σκευάζειν ἐπιβουλὰς. Ἔοικε δὲ ὁ λόγος τῷ, Καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν, μάχαιρα ὀξεῖα, περὶ οὗ εἴρηται ἐν τῷ νσ΄ ψαλμῷ.

Ἐρέταιον τόξον, πρᾶγμα πικρὸν, τοῦ κατατοξεύσαι ἐν ἀποκρύφοις ἀμωμόν. Ἄμωμον λέγει τὸν ἀθῶνον, εἴη τὸν ἑαυτόν. Καθ' ὑπερβατὸν δὲ ἡ σύνταξις, οἶον, Ἡὑπέριψαν τόξον αὐτῶν, ὥστε κατατοξεύσαι ἐν τῷ λεληθῶτι τὸν ἀναίτιον, ὅπερ ἐστὶ πρᾶγμα πικρὸν, τουτέστι χαλεπὸν, ἢ δολερὸν· λέγω δὲ τὸ ἐν ἀποκρύφοις τοξεύειν, διὰ τὸ ἀφύλακτον· τόξον δὲ αὐτῶν τὴν γλῶσσαν αὐτῶν καλεῖ· ῥομφαίαν μὲν γὰρ εἶπεν αὐτήν, ὡς τοὺς πλησίον ἀναιροῦσαν, τόξον δὲ, ὡς καὶ τοὺς πόρρω βάλουσαν. Ἐκ τοῦ προφανοῦς γὰρ ἐπεινούντας, λαθραίως συνεσκευάζοντο. et gladium appellavit, veluti quæ proximum adeo de longe ferit. In aperto etenim laudabant eum mala conspirabant.

¹⁸ II Petr. II, 4.

A libet intelligere potes, qui affectibus ac passionibus propriis dominatur: juxta quem sensum expono sequentem vers'culum: quod illi etiam vitam Deo pollicentur virtute præditam, et qui

Laudabuntur omnes, qui jurant in eo. Olim mos fuit ut jurarent per reges, veluti: Per salutem, aut caput regis. Vivente igitur Saule periculum ei fuisset, qui per David' regis salutem jurasset. Mortuo, inquit, Saule ille laudabitur amicus et benevolus, qui per David regis salutem juraverit.

Quoniam obstructum est os loquentium injusta. Morte nimirum obstructum est os hominum loquentium injusta adversus ipsum David, cum calumniarentur, eique detraherent, atque invicem de illius morte tractarent. Et hæc quidem expositio ad visibiles inimicos pertinet. Cæterum de invisibilibus simili modo exponi potest: verum quod hic legimus: Introibunt in inferiora terræ, tunc expone, hoc est, in ipsum Tartarum. Quia, ut dicit apostolus Petrus ¹⁸, missos illos Deus, ut dicit apostolus Petrus ¹⁸, missos illos Deus sub terra esse dicunt. Gladium etiam tunc expones,

In finem Psalmus ipsi David.

PSALMUS LXIII.

Hic psalmus eandem, quam præcedens tractat materiam. Easdem heatus David inimicorum insidias carpit, et ab eis se liberandum prædicat, atque ideo etiam In finem inscribitur.

Vers. 2, 3. Exaudi, Deus, vocem meam, dum oro ad te: a timore inimici eripe animam meam, prolegete me a conventu malignantium, a multitudine operantium injustitiam. Per conventum, congregationem, atque ordinem militum intelligit. Cætera vero per se clara sunt.

Vers. 4. Quoniam exacerunt, ut gladios, linguas suas. Ut de facili nimirum calumniari possent et contexere insidias. Et similia videntur hæc verba illis quæ vidimus in psalmo LV: Lingua eorum gladius acutus.

Intenderunt arcum suum, rem amaram, ut sagittent in oculis immaculatum. Immaculatum dixit, pro innocentem, et seipsam intelligit. Ordo autem sit per hyperbaton, hoc modo: Paraverunt arcum suum, ut latenter sagittarent innocentem hominem, et amaram rem, hoc est gravem ac molestam esse ait, quod hujusmodi usi sint apparatu (appositive enim id dictum est, et per parenthesis); grave etenim est et dolosi cujuscumque opus, ut in occulto sagittis quempiam impetat, qui sibi nihil cavet (19). Per arcum vero linguam intelligit, quam lædit, ut pene interimat: et arcum similiter, quia inimici, ac benedicebant, clam vero ac latenter

Variæ lectiones.

(18) Subaudi νοήσαι.

(19) Ad verbum: Quod quidem amarum est, hoc

est grave ac dolosum, nimirum in oculis sagittare, cum præcaveri non possit.

VERS. 5. *Subito sagittabunt eum, et non timebunt.* A Statim, inquit, nec præcaventem eum sagittabunt, nullam, aut Dei iram, aut humani juris legem timebunt.

Stabiliverunt sibi sermonem pravum. Pravum insidiarum consilium sequi decreverunt, ut omnino perficiendum.

VERS. 6. *Narraverunt ut absconderent laqueos.* Symmachus reddidit: *Consuluerunt.* Consuluerunt etenim, ut laqueos absconderent et plagas, dum collocarent insidias.

Dixerunt: Quis videbit eos? Quis ultor nimirum, aut vindex illius erit, quem occidere conantur? ac si dicant: Nullus hujusmodi vindex eos videbit.

VERS. 7. *Scrutati sunt iniquitatem.* Perquisiverunt iniquitatem, ut ea uterentur.

Defecerunt scrutantes scrutinia. Hoc est, defatigati sunt, quærentes dolosas artes et struentes insidias.

VERS. 8. *Accedet homo, et cor profundum, et exaltabitur Deus.* Ad pravos istos talia molientes accedet homo aliquis, illorum pravitati adversum me inserviturus: et homo iste erit cor profundum, hoc est, magni ac profundi consilii et vergentis ad malum. Nam et profunda inveniuntur ad malum consilia. Cum vero apparuerit hujusmodi hominem consilium suum non posse perficere, tunc magnificabitur Deus, qui comprehendit sapientes in astutia eorum **, qui inefficaces fuisse ostendet eorum insidias. Verisimile est autem aliquos fuisse qui ut iulmicis gratificarentur, accesserint, et operam suam adversus justum polliciti sint.

VERS. 9. *Sagittæ parvulorum, facta sunt verbera eorum.* Inefficaces nimirum. Hujusmodi enim sunt parvulorum ictus. Vel etiam, propter percutientium infirmitatem. Per verbera autem hic afflictiones intellige.

Et infirmatæ sunt contra eos linguæ eorum. Per linguas ipsas intelligit calumnias et conspirationes, quæ per linguam contextuntur. Hæc etenim sunt linguæ opera. Infirmitate igitur sunt linguæ eorum in eis: nequeunt scilicet aliquid amplius facere.

VERS. 10. *Turbati sunt omnes qui videbant eos.* li, inquit, qui tales ac tantos homines conatibus suis omnibus frustratos viderunt, non mediocriter perturbati sunt.

Et timuit omnis homo. Omnis homo qui eos viderat, in se ipso conterritus est, cognoscens quod Deus eorum omnium vindex esset, qui injuria opprimerentur.

Et annuntiaverunt opera Dei. Et alii miracula omnia annuntiaverunt, quæ propter me Deus operatus est.

** Job. v, 15; 1 Cor. iii, 19.

Varie lectiones.

(20) Apparet interpretem legisse ἐπὶ κακῷ pro ἐπὶ καλῷ ad bonum.

(21) Videtur præponendum ἔτερος.

Ἐξάπινα κατατοξέουσιν αὐτὸν, καὶ οὐ φοβηθήσονται. — Ἐξάπινα μὲν, ἀτὶ τοῦ μαφινιδίως, μὴ προσηθμένον· οὐ φοβηθήσονται δὲ, οὔτε τὴν παρὰ Θεοῦ ὀργὴν, οὔτε τὴν παρὰ ἀνθρώπων κατάγνωσιν.

Ἐκραταίωσαν ἑαυτοῖς λόγον πονηρον. Ἐκύρωσαν παρ' αὐτοῖς τὸν λόγον τῆς ἐπιβουλῆς, ὡς βεβαίως ἀποτελεσθόμενον.

Διηγήσατο τοῦ κρύψαι παγίδας. — Εἰσηγήσατο, ἐξέδωκεν ὁ Σύμμαχος. Συνεβούλευσαν γὰρ, ὥστε κρύψαι θήρατρα, ἐν τῷ καθίσει λόγους.

Εἶπαν· Τίς ὄψεται αὐτούς; Τίς ὄψεται αὐτούς, ἕκδικος τοῦ ἐπιβουλευομένου; ὃ ἐστίν, οὐδεὶς.

B

Ἐξηρεύρησαν ἀνομίαν. Ἐζήτησαν ὥστε χρῆσασθαι αὐτῇ.

Ἐξέλιπον ἐξερευνηνῶντες ἐξερευνήσεις. Ἡτόνησαν ζητοῦντες ζητήσεις δολερὰς, καὶ μηχανώμενοι μηχανάς.

Προσελεύσεται ἄνθρωπος, καὶ καρδία βαθεῖα, καὶ ὑψωθήσεται ὁ Θεός. Προσελεύσεται αὐτοῖς μηχανώμενός τις ἄνθρωπος, ὑπηρετήσων κατ' ἐμοῦ τῇ πορείᾳ αὐτῶν. Καὶ οὗτος ἐστὶν καρδία βαθεῖα. τουτέστιν, βαθυγνώμων, ἀλλ' ἐπὶ κακῷ. Ἔστι γὰρ καὶ ἐπὶ καλῷ (20) βαθυγνώμων· καὶ μὴδὲ τούτου ἀνύοντος, ἐτι μεγαλυνοθήσεται ὁ δρασοῦμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, καὶ δεικνύων ἀπράκτους τὰς ἐπιβουλὰς αὐτῶν. Εἰκόξ γὰρ τινὰς, χαριζομένους τοῖς ἐχθροῖς, προσείναι καὶ ἐπαγγέλλεσθαι κατὰ τοῦ δικαίου.

Βέλος νηπίων ἐγενήθησαν αἱ πληγαὶ αὐτῶν. Ἀνεύρητοι· τοιαῦται γὰρ αἱ παρὰ τῶν νηπίων βολαί. Ἡ δὲ τὴν ἀσθένειαν τῶν βαλλόντων. Πληγὰς δὲ λέγει, τὰς κακώσεις.

Καὶ ἐξησθένησαν ἐπ' αὐτοὺς αἱ γλώσσαι αὐτῶν. Γλώσσας καλεῖ τὰς συκοφαντίας καὶ συσκευὰς, αἱ δὲ γλώσσης ῥάπτονται, καὶ γλώσσης εἰσὶν ἀποτελέσματα. Ἐξησθένησαν οὖν ἐπ' αὐτοῖς, μὴδὲν τι πλεον ἀνῶσαι δυνάμεναι.

D *Ἐταράχθησαν πάντες οἱ θεωροῦντες αὐτούς.* Ἐθορυβήθησαν οἱ θεωροῦντες τοὺς τοιοῦτους καὶ τοσοῦτους τῶν ἐπιχειρημάτων ἀποτυγχάνοντες.

Καὶ ἐφοβήθη πᾶς ἄνθρωπος. Πᾶς τῶν θεωρούντων αὐτοὺς ἐφοβήθη καθ' ἑαυτὸν, γνοὺς, ὅτι ὁ Θεὸς ἐκδικητὴς ἐστὶ τῶν ἀδικουμένων.

Καὶ ἀνήγγιλλαν τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ. (21) Ἀνήγγιλλε πρὸς ἕτερον τὰ δι' ἐμὲ γενόμενα τέρατα.

Kal ta poiηmata autou sunēkan. Kal Eγνωσαν A οἱ α ποιεῖ βοηθῶν τοῖς δούλοις αὐτοῦ· ὡς γενόμενα δὲ εἶπε τὰ γενησόμενα, νόμῳ προφητείας.

Εὐφρανθήσεται δίκαιος ἐν τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐλπιδί ἐπ' αὐτόν. Εὐφρανθήσεται καὶ ἐλπιδί, βλέπων τὴν ἐπ' ἐμοὶ κηδεμονίαν αὐτοῦ.

Kal ἐπαινεθήσονται πάντες οἱ εὐθεῖς τῇ καρ- δία. Ἐπαινεθήσονται παρὰ τῶν ἀνθρώπων οἱ μὴδὲν σκολιὸν ἐν τῇ καρδίᾳ φέροντες, οἷος ἦν αὐτός, ὡς τοῖς τριούτοις βοηθοῦντος αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Ὡς ἀγαθὸς γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς τοῖς εὐθέσι τῇ καρδίᾳ. Τινὲς δὲ περὶ τοῦ Ἰουδα προειρηθῆσαι φασὶν τὸ, *Προσελεύσεται ἄνθρωπος*, δς, παμπόνηρος ὢν, προσῆλθεν τοῖς ἔχθροῖς τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὑπέσχετο B *προδοῦναι αὐτόν*. Ἐμεγαλύνθη δὲ μᾶλλον ὁ Χριστός, φοβερά τε παρὰ τὸν καιρὸν τῆς σταυρώσεως θαυματουργήσας, καὶ ἀναστάς ἐκ τῶν νεκρῶν. Αἷ τε τιμωρίαι αὐτῷ ἐπήγαγον αὐτῷ, εἰς οὐδὲν ἐλογίσθησαν, διὰ τε τὸ τῆς θεότητος ἀπαθὲς, καὶ διὰ τὸ μὴ δυναθῆναι ἀφανίσαι αὐτόν, ὡς ἐκείνοι φροντο. Πάντες δὲ οἱ ἐν τοῖς ἔθνεσι θεωροῦντες τοὺς χριστοκτόνους, παραδοθέντας τοῖς Ῥωμαίοις εἰς θάλασσαν, ἐθροισθῆσαν, καὶ ἐφοβήθησαν τὸν Χριστόν, δι' ὃν οὗτοι πεπόνθασι. Δικαίους δὲ νοήσει τοὺς ἐξ ἔθνῶν, ὡς δικαιοθέοντας διὰ πίστεως· οἱ καὶ εὐφρανθήσονται ἐπὶ τῷ Χριστῷ· τοὺς αὐτοὺς δ' ἂν εἴποις, καὶ εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ, ὡς ἐν τῇ καρδίᾳ μὴ παρεγκλίναντας, ἥς μετέχον, ὀρθῆς πίστεως.

fideles omnes ex gentibus intelliges, qui per fidem justificati sunt, qui etiam ut recti corde lætabuntur in Christo, ea quod in corde suo nunquam a recta illa fide declinaverunt, quam semel professi sunt.

Εἰς τὸ τέλος Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ.

ΨΑΛΜΟΣ ΕΔ'.

Εἰς τὸ τέλος καὶ οὗτος, ὅτι προφητεύει περὶ τῆς ἐπανόδου τῶν ἐν Βαβυλῶνι αἰχμαλώτων, ὧν καὶ προσώπῳ συντέτακται, καὶ περὶ τῆς εὐσεβείας τῶν ἔθνῶν. Τί δὲ ἐστὶ ψαλμὸς ὀδῆς, παραδέδοται ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς βίβλου τῶν Ψαλμῶν.

Σοὶ πρέπει ὕμνος, ὁ Θεός, ἐν Σιών. Ἐν Σιών σοὶ πρέπει, φησὶν, ὁ ὕμνος· ἐκεῖ γὰρ λατρεύειν προσέταξας.

Kal σοὶ ἀποδοθήσεται εὐχὴ ἐν Ἱερουσαλήμ. Ὅρα τὴν περὶ τῆς ἐπανόδου πρόβησιν. Εἴη δ' ἂν καὶ κατὰ λόγον ἀναγωγῆς Σιών καὶ Ἱερουσαλήμ, ἥ τε καθολικὴ Ἐκκλησία τῶν πιστῶν, καὶ οἱ κατὰ D μέρος ναοί.

Εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου. Τῆς περὶ ὧν αἰεὶ παρακλῶ.

Πρὸς σὲ πᾶσα σὰρξ ἤξει. Τοῦτο προφητεία περὶ τῶν ἔθνῶν. Σάρκα δὲ αὐτοὺς ἐκάλεσεν, ἥ ὡς ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν, ἥ ὡς σαρκικῶς ζῶντας. Ἡ καὶ περὶ τῆς καθολικῆς ἀναστάσεως ὁ λόγος.

¶ Psal. LXXII, 1.

Et facta ejus intellexerunt. Et cognoverunt qua- lia faciat Dominus adjuvans servos suos. Futura autem dixit, ut jam facta, lege scilicet prophetiæ.

Vers. 11. *Lætabitur justus in Domino, et sperabit in eo. Lætabitur et sperabit, ubi magnum Dei studium in me viderit.*

Et laudabuntur omnes recti corde. II, inquit, qui obliquum nihil, aut tortuosum serunt in corde, qualis erat beatus David, ab omnibus semper laudabuntur, veluti eis Deus præsto semper futurus sit. *Quam bonus enim, inquit, Deus Israel iis, qui recto sunt corde* 10! Quidam ea verba: *Accedet homo*, intelligunt dicta esse de Juda: qui, cum depravato esset animo, ad Christi adversarios profectus est et pollicitus se illum eis traditurum esse. Verum Christus ex eo magis magnificatus atque exaltatus est. Multa siquidem et summa admiratione digna miracula tam moriens, quam resurgens, operatus est, quæ illius gloriam prædicant. Nam quod supplicia sustinuerit, ejus gloria non minuitur, cum et divinitas ipsa minime læsa sit, et humanitatis excellentia ac nomen ejus tolli ideo non potuerit, ut putarant. Hæc autem omnia cum cernerent gentiles, et insuper ipsos Christi crucifixores tradi viderent Romanis in interitum, turbati sunt, et timuerunt Christum Dominum, ob quem Judæorum genus tantis affectum est suppliciis. Et juxta hunc sensum per justos, recta illa fide declinaverunt, quam semel professi

In finem psalmus cantici ipsi David.

PSALMUS LXIV.

In finem etiam inscribitur hic psalmus, quia captivorum reditum prædicat, qui in Babylone erant, ex quorum persona fuit a Propheta conscriptus. Futuram etiam gentilium religionem ac fidem interserit (quæ omnia ad finem suum tendebant). Quid autem sit psalmus cantici in præmio operis dictum est.

Vers. 2. *Te decet hymnus, Deus, in Sion. Illic et enim te coli debere mandasti.*

Et tibi reddetur votum in Jerusalem. Vide prophetiam de reditu. Juxta anagogen per Sion et per Jerusalem, universalis fidelium Ecclesia intelligitur, et templa etiam, quæ privatim erecta sunt in variis mundi partibus.

Vers. 5. *Exaudi orationem meam. Orationem de his rebus, pro quibus semper ad te preces fundo.*

Ad te omnis caro veniet. Prophetia hic traditur de salute gentium; per carnem etenim ipsas gentes intelligit, ut totum a parte: vel quia olim vivebant carnaliter. Vel fortassis sermo est de universali corporum resurrectione.

VERS. 4. *Verba iniquorum prævaluerunt super nos.* Blasphemias inimicorum quas adversum nos atque adversus ipsum Deum fundunt, prævaluerunt super nos, hoc est, oppresserunt nos, cum non auderemus contradicere, veluti servi effecti. (Et quia in Græco, pro verbo, *prævaluerunt*, legimus, *ὕπερδυνάμωσαν*) potest id verbum aliter exponi, ut sensum etiam contrarium faciat, et sententia sit: Verba iniquorum vaide fortes nos reddiderunt, ita ut fiduciam præstiterint, quod Deus hujusmodi injurias Inultas non dimittet. Quædam autem exemplaria habent: *Verba iniquorum vaide infirmos nos reddiderunt.*

Et impietatibus nostris tu propitiaberis. Tu, inquit, iis ignoscas peccatis, propter quæ nos effecti sumus captivi, unde etiam liberabis nos.

VERS. 5. *Beatus quem elegisti et assumpsisti: habitabit in aulis tuis.* Juxta sensum historicum: Beatus, inquit, Judæorum populus qui ex omnibus gentibus a te electus est, et tuus populus appellatur. Ex captivitate etenim revocatus, rursus cum honore habitabit in Jerusalem: quam aulas Dei esse dixit, propter celeberrimum templum quod in ea Deo dicatum erat. Juxta anagogen vero, de novo loquitur populo, quem Dominus ex gentibus sibi in hæreditatem elegit; et per aulas, ecclesias intelligit, quæ ubique locorum Christo erectæ sunt. Intelligi etiam possunt hæc verba, ut unicuique aptentur fideli, qui pie ac religiose vivat, qui electus dicitur et assumptus ad cœlestem Jerusalem, ubi aulæ Dei sunt mansiones justorum.

VERS. 6. *Replebimur in bonis domus tuæ.* Per domum Dei et inferiorem hanc, et supernam Jerusalem intellige, et templa, quæ ubique locorum sunt. Bona autem domus Dei sacra sunt dogmata, ac cætera spiritualia ac temporalia bona, quibus frui ac delectari Deus hominibus tribuit. His autem bonis replendum etiam populum Propheta asserit, simul ac ab inimicorum servitute fueri liberatus.

Sanctum est templum tuum, mirabile in justitia. Per templum similiter et illud intellige, quod est in inferiori Jerusalem, et quod in superna: et alia etiam templa quæ variis mundi locis sunt Christo dicata. Sanctum autem templum appellat, quod illius esse dicitur, qui sanctus est, et quia plenum est sanctimonia. Et mirabile in justitia, propter justos viros, qui in eo versantur. Vel templum Dei esse intelligit viros omnes virtute præditos, qui habitaculum Dei merito dici possunt: et sancti quidem sunt, ob vitæ munditiam, mirabiles vero ob summam integritatem ac summam justitiam.

VERS. 7. *Exaudi nos, Deus, Salvator noster, spes omnium finium terræ, et eorum, qui in mari sunt procul.* Est et hæc prophetia de gentibus, quæ crediderunt. Exaudi, inquit, tu nos, qui in posterum futurus es omnium spes. Fines autem terræ homines appellat qui terræ fines incolunt. Per eos vero quos in mari procul esse dicit, insulanos intelligit. Dicitio autem *procul* distantiam seu intervallum a terra denotat. [Disjunctæ enim sunt insulæ a terra continenti.]

VERS. 8. *Præparans montes in fortitudine sua.*

Δόγοι ἀνόμων ὑπερδυνάμωσαν ἡμᾶς. Αἱ εἰς Θεὸν καὶ εἰς ἡμᾶς βλασφημίας τῶν ἐχθρῶν ὑπὲρ ἡμᾶς ἐδυνήθησαν, τουτέστι, κατεδυνάστευσαν ἡμῶν, μὴ τολμῶντων ἀντειπεῖν, ὅσα δεδουλωμένων. Ἡ τοῦναντίον· Ἄταν ἰσχυροποίησαν ἡμᾶς ὑπὲρ ἡμᾶς, οὗτοι οὐ περιόψει ταύτας ἀνεκδικήτους. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων ὑπερδυνάμωσαν γράφουσιν, ὃ ἐστίν, ἀσθενεῖς ἐποίησαν ἡμᾶς.

reddiderunt, ita ut fiduciam præstiterint, quod Deus hujusmodi injurias Inultas non dimittet. Quædam autem exemplaria habent: *Verba iniquorum vaide infirmos nos reddiderunt.*

Καὶ ταῖς ἀσθενεῖαις ἡμῶν σὺ ἰλάσῃ. Καὶ ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν, δι' ἃς ἠηλωτώσθημεν, σὺ συγνώμησθεις, καὶ ἐλευθερώσεις ἡμᾶς.

Μακρόριος ὄν ἐξελέξω καὶ προσελάθου. Κατασκηνώσει ἐν ταῖς αὐλαῖς σου. Καθ' ἱστορίαν μὲν, Ζηλωτὸς, φησὶν, ὁ τῶν ἄλλων ἐθνῶν ἐκκληγεὶς λαὸς τῶν Ἰουδαίων, καὶ σὸς χρηματίας· ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας γὰρ ἐντίμως ἀναχθεὶς, κατασκηνώσει πάλιν ἐν τῇ πόλει σου Ἰερουσαλήμ. Ταύτην γὰρ αὐλὰς τοῦ Θεοῦ καλεῖ, διὰ τὴν ἐν αὐτῇ περιώνυμον ναόν. Ἀναγωγικῶς δὲ αἰνιττεται τὸν νέον λαόν, τὸν ἐξ ἐθνῶν ἐκλεγέντα τῷ Χριστῷ εἰς κληρονομίαν. Αὐλὰς δὲ αὐτοῦ τὰς κατὰ χώραν, ἐκκλησίας ὑποσημαίνει. Νοεῖται δὲ καὶ περὶ παντὸς ἐν εὐσεβείᾳ τελειουντος τὴν ζωὴν. Ἐκλεγείς γὰρ προσλαμβάνεται εἰς τὴν ἄνω Ἰερουσαλήμ, ὅπου αἱ αὐλαὶ εἰσιν, αἱ μοναὶ τῶν δικαίων.

Πλησθησόμεθα ἐν τοῖς ἀγαθοῖς τοῦ οἴκου σου. Οἶκος Θεοῦ ἡ Ἰερουσαλήμ, ἦτε κάτω καὶ ἡ ἄνω, καὶ οἱ κατὰ τόπον ναοί. Ἀγαθὰ δὲ αὐτοῦ, τὰ θεῖα δόγματα, καὶ ὅσα πρὸς ἀπόλαυσιν καὶ τέρψιν, ὦν, φησὶ, πλησθησόμεθα, ἐλευθερωθέντες τῆς δουλείας τῶν ἐχθρῶν.

asserit, simul ac ab inimicorum servitute fueri

Ὅτι ὁ ναὸς σου ἅγιος θαυμαστός ἐν δικαιοσύνῃ. Ναὸς Θεοῦ πάλιν, ὁ ἐν τῇ κάτω Ἰερουσαλήμ, καὶ ἐν τῇ ἄνω, καὶ ὁ κατὰ τόπον οἶκος τοῦ Θεοῦ. Ἄγιος μὲν οὖν, ὡς τοῦ ἁγίου ναὸς, καὶ ὡς ἁγιασμοῦ πλήρης. Θαυμαστός δὲ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ τῶν ἐμπολιτευομένων αὐτῇ δικαίων ἀνδρῶν. Ἡ ναὸν Θεοῦ λέγει τὸν ἐνάριτον, ὃς ἐστὶν οἰκητήριον Θεοῦ. Καὶ ἅγιος μὲν, διὰ τὴν ἀγνείαν τῶν παθῶν· θαυμαστός δὲ, ἐπὶ τῇ δικαιοσύνῃ.

Ἐπάκουσον ἡμῶν, ὁ Θεός, ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ἡ ἐλπίς πάντων τῶν περὶ τῆς γῆς, καὶ τῶν ἐν θαλάσῃ μακρὰν. Καὶ τοῦτο πρόβησις τῆς πίστεως τοῦ ἐξ ἐθνῶν λαοῦ. Ἐπάκουσον, φησὶν, ἡμῶν, ὁ ὑστερον ἐσόμενος ἐλπίς πάντων. Πέρατα μὲν οὖν τῆς γῆς οἱ τὰ πέρατα τῆς γῆς οἰκοῦντες· ἐν θαλάσῃ δὲ, καὶ οἱ ἐν ταῖς νήσοις· τὸ δὲ μακρὰν ἐπιβήμα ἐστὶ, σημαῖνον τὸ πρόβω τῆς ἡπείρου.

Ἐτοιμάζων ἔρη ἐν τῇ ἰσχύι αὐτοῦ. Περὶ τῆς τοῦ

Θεοῦ διέξειτι δυνάμει, ἀνομνῶν αὐτήν. Τὸ δὲ **A** *De divina nunc pertractat potentia, collaudans eam atque extollens. Quod vero ait: preparans, Symmachus dixit, stabiliens. Subintelligitur autem substantivum verbum, est. Deus, inquit, ille est, qui stabiles reddit montes, ita ut nullis, tametsi validissimis, ventorum flatibus dimoveri possint, aut fluctuare.*

Periclysménos ἐν δυναστείᾳ. μικρὴν ζώνης κακυχλωμένος ἐν δυναστείᾳ, ἤτοι ἐν δυνάμει ἀπειρών κατὰ πάντα κτιστῶν, καὶ ἐν παντὶ πράγματι. Ἄλλαχού δὲ φησιν Ἐνεδύσατο Κύριος δύναμιν καὶ περιέλωσατο.

Συτταράσσων τὸ κύτος τῆς θαλάσσης. Τὸ βάθος, ὥστε κάτωθεν ψάμμον ἀναφέρεισθαι τοῦ τοσοῦτου χάους αἰφνίδιον ἐκμοχλευομένου. Σκόπει δὲ ὅτι προστάγματι τοῦ Θεοῦ τὴν θάλασσαν οἱ ἀνεμοὶ συτταράσσουσι.

Ἦχος κυμάτων αὐτῆς τίς ὑποστήσεται; Βαρεῖς ὄντας καὶ φοβερούς, καὶ ἀφορήτους.

Ταραχθήσονται τὰ ἔθνη. Διὰ τὸ ξέρον καὶ ἄηθες τοῦ κηρύγματος, καὶ διὰ τὸ καταλύεσθαι τὸ πικρῶν σέβας αὐτῶν, καὶ τὴν πολιτείαν τούτων ἀμείβεσθαι.

*Καὶ φοβηθήσονται οἱ κατοικοῦντες τὰ πέριτα ἀπὸ τῶν σημείων. Αὐτοὶ οἱ ἐν ταῖς ἐσχατιαῖς, τῆς γῆς φοβηθήσονται ἀπὸ τῶν ἐκαστοτε γινομένων θαυματουργιῶν σου. Εἰ δὲ οἱ ἐν ταῖς ἐσχατιαῖς, πολλῶ μᾶλλον οἱ ἐν τῷ μέσῳ τῆς γῆς. Ἡμεῖς μὲν **C** οὖν περὶ τῶν κατὰ Χριστὸν θαυμάτων εἰρησθαι ταυτὰ φάμεν Ἐδραῖοι δὲ περὶ τῶν κατὰ Μωσῆν εἰργονται ἕξ διὰ τῶν ἐξῆς.*

*Ἐξόδους πρωίας καὶ ἐσπέρας τέρψεις. Τέρψεις τὴν λαὸν σου καὶ κατὰ τὰς ἐξόδους τῆς πρωίας, ὅταν ἀρχῆται τρέχειν ἢ πρωία τῆς ἡμέρας, καὶ πάλιν ἐσπέρας, ἦγουν ἐν τῇ ἐσπέρᾳ. Ἄτικὸν δὲ τὸ ἐσπέρας, γενική ἀντὶ δοτικῆς. Προφητεύει δὲ ὁ λόγος, ὅτι τερφθήσονται καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἡμέρας, καὶ ἐν τῷ τέλει αὐτῆς τερφθήσονται δὲ θεοὶ ὕμνοι καὶ ἱεροὶς μελωδήμασι. Τινὲς δὲ καλοῦσιν ἐξόδους μὲν πρωίας τὰ ἀνατολικά μέρη τῆς γῆς. Ἐξόδους δὲ ἐσπέρας τὰ δυτικὰ, ὅτι ἐν ἐκεῖνοις μὲν **D** δοκεῖ γεννᾶσθαι ἢ πρωία, ἐν δὲ τούτοις ἢ νύξ. Εὐφρανεῖς οὖν, φησὶ, καὶ τοὺς ἐπὶ τῆς ἀνατολῆς οἰκοῦντας; καὶ τοὺς ἐπὶ τῆς δύσεως, ἐνανθρωπήσας καὶ πολιτευσάμενος ἐπὶ τῆς γῆς. Τὰ δὲ ἐξῆς ῥητὰ πρῶτον ἱστορικῶς ἐρμηνευτέον, εἶτα ἀναγωγικῶς ἁρμοδιώτερα τούτοις τὰ τῆς ἀναγωγῆς, ὡς αὐτίκα δευθῆσεται.*

Ἐπεσκέψω τὴν γῆν, καὶ ἐμέθυσας αὐτήν. Μετὰ τὴν ἐκ Βαβυλώνας, φησὶν, ἐπάνοδον ἀντελάδου τῆς Ἰουδαίας, ἀποχερσωμένης ἡδῆ, καὶ ἐμέθυσας αὐτὴν ὡς τῷ.

^a Psal. xcii, 6.

De divina nunc pertractat potentia, collaudans eam atque extollens. Quod vero ait: preparans, Symmachus dixit, stabiliens. Subintelligitur autem substantivum verbum, est. Deus, inquit, ille est, qui stabiles reddit montes, ita ut nullis, tametsi validissimis, ventorum flatibus dimoveri possint, aut fluctuare.

Accinctus in potentatu. Zonæ instar, inquit, circumdatus es, in potentatu, hoc est, in immensa potentia, tam in iis quæ ad creatas res pertinent, quam ad quæcumque alia. Alibi etiam hujusmodi sere videtur sermone, cum dicit: Indutus est Dominus fortitudinem et præcinxit se ⁷⁷.

Qui conturbas profundum maris. Maris profundum ita conturbat, ut arena, quæ illic jacet, sursum feratur, tanta perturbatione commota. Illud igitur ex hujusmodi Prophetæ nostri verbis considerandum est: quod venti [nulla propria virtute, sed] mandato Dei in mare atque alia elementa conturbant.

Sonos flucium ejus quis sustinebit? Cum graves videlicet sint, terribilesque et ferri nequeant.

VERS. 9. Turbabuntur gentes. Propter novum atque insuetum prædicationis genus, quo majorum religio et antiqua patriæ consuetudo destruetur, atque in alia immutabitur.

Et timebunt qui habitant fines a signis tuis. Il, inquit, qui extremos terræ fines incolunt, timebunt præ multitudine miraculorum, quæ passim in tuo sient nomine. Quod si il timebunt, qui extremas orbis partes habitant, quanto illi magis, qui in medio ejus versantur? Et nos quidem hæc de admirandis Christi operibus prædicta fuisse affirmamus: Hebræi vero de iis quæ a Moysæ gesta sunt; verum reprobantur atque convincentur ex sequentibus.

Exitus matutini et vespere delectabis. Populum, inquit, tuum delectabis, tam in exitu matutini temporis, quando et mane diei dicitur et dies progredi incipit, quam etiam in exitu vespere, hoc est in ipso vespere. Est autem ἐσπέρας Attice positum, genitivus pro dativo; prædicitur autem hoc sermone quod delectabuntur tam in principio quam in fine diei. Delectabuntur autem in divinis laudibus, atque in sacris canticis. Aliqui per exitus matutini, et per exitus vespere, orientales atque occidentales terræ partes intelligunt. In altera enim parte mane oriri videtur, in altera prodire nox. Incarnatione atque conversatione tua, inquit, tam eos delectatione afficies, qui Orientem habitant, quam eos qui Occidentem. Quæ sequuntur primo juxta historię sensum exponemus, deinde juxta anagogen. Aptiora his, quæ per anagogen; quemadmodum brevi ostendetur.

VERS. 10. Visitasti terram et inebriasti eam. Post reditum, inquit, e Babylone, tu regionis Judææ curam suscepisti, quæ jam pene exaruerat. Aqua etenim et pluvia eam inebriasti.

Multiplicasti locupletare eam. Multiplicasti plu-
viam, ut uberiorem eam redderes frugum copia.

Flumen Dei impletum est aquis. Jordanis etenim
inundavit, quod celeberrimum est Judææ flumen.

Parasti cibum eorum, quoniam ita est præparatio.
Cibum eis, inquit, præparasti, qui e Babylone re-
versi sunt. Hoc pacto etenim fit præparatio;
subauditur autem *est vel fit*, terra nimirum antea
a te per pluviam inebriata.

VERS. 11. *Sulcos ejus inebria, multiplica germina*
ejus. Cum terræ feracitatem prædixerit, eam post-
modum fieri rogat.

In guttis suis lætabitur germinans. Lætabitur, **B**
inquit, terra in guttis suis, hoc est, in iis aquis
quæ propter eam mittuntur. Ob rorem quippe qui
super eam cadet, multam herbam germinabit. Quod
autem ait: *Lætetur terra*, metaphorice dictum est.

VERS. 12. *Benedices coronæ anni bonitatis tuæ.*
Sanctificabis, inquit, totum illius anni circulum,
illius anni dico, qui a tua nobis donandus est bo-
nitate.

Et campi tui implebuntur ubertate. Ubertate, hoc
est fructuum abundantia.

VERS. 13. *Pinguent speciosa deserti.* Per de-
sertum hoc in loco ipsam intelligit Hierosolimam,
a Babyloniis in desertum ac solitudinem redactam.
Per speciosa vero deserti, eas regionis partes quæ **C**
omnibus anni temporibus aptiores atque elegan-
tiores sunt magis fructiferae. Vel [quia Græca
dictio *ώρατα* non tantum speciosa significat, sed
fructus ipsos intelligit, veluti tempestive ad maturitatem perductos.

Et exsultationes colles accingentur. Metaphoricus
etiam sermo est: et est sensus, quod ex omni la-
tere universi homines passim exsultabunt. Et quia
campos et speciosa deserti dixerat, nunc addit et
colles, et paulo post ulterius progrediens, ipsas
etiam valles addit.

VERS. 14. *Induti sunt arietes ovium.* Induti nimi-
rum lanarum copia, quæ de pascurum proventu
pinguedine. Per arietes vero omnifariam greges
significavit.

Et valles abundabunt frumento. Hoc per se cla-
rum est.

Clamabunt, etenim hymnum dicent. Quod reliquum
est, inquit, ii qui et libertate, et tanta a te frugum
copia donati fuerint, ex intimo corde tibi gratias
agentes, clamabunt. Laudabuntque te, veluti Salva-
torem ac benefactorem suum. Abundat enim hoc
in loco dictio *enim*. Verum hæc juxta historię
sensum dicta sunt, juxta anagogen vero omnia hæc
prophetiam continent de prædicatione evangelica.
Illa etiam verba: *Visitasti terram*, possunt ad
Unigeniti personam referri, qui universam terram,

Ἐπλήθυνας τοῦ πλουτῆσαι αὐτήν. Ἐπλή-
θυνας τὸν θετὸν, ἵνα πλουτισθῆς αὐτὴν εὐθηνῶν
καρπιῶν.

Ὁ ποταμὸς τοῦ θεοῦ ἐπληρώθη ὑδάτων. Ὁ
Ἰορδάνης ἐπλημμύρησεν· οὗτος γὰρ ὁ ἐν τῇ Ἰου-
δαίᾳ, ἐπισημώτατος.

Ἐτοίμασας τὴν τροφὴν αὐτῶν, ὅτι οὕτως ἡ
ἐτοιμασία. Παρεσκεύασας, ἀπῆρτησας τὴν τροφὴν
αὐτῶν, τῶν ἐκ Βαβυλῶνος ἐπανελθόντων. Καὶ
γὰρ οὕτως ἡ ἐτοιμασία. Συνεξακούεται δὲ τὸ
ἔστιν, ἢ γίνεται. Μεθυσσῆς; δηλονότι τῆς γῆς
ὕδατος.

Τοὺς ἀβλακὰς αὐτῆς μέθυσον, πλήθυνον τὰ
γεννήματα αὐτῆς. Πρόθεσις τὴν εὐετηρίαν
τῆς γῆς, εἶτα παρακαλεῖ γενέσθαι ταῦτα.

Ἐν ταῖς σταγύσιν αὐτῆς εὐφρανθήσεται ἀνα-
τέλλουσα. Εὐφρανθήσεται ἐν ταῖς σταγύσιν, ταῖς
δι' αὐτὴν, εἰκον ἐν τῇ δρόσῳ ἀνατέλλουσα πόναν.
Μεταφορικὸν δὲ τὸ εὐφρανθήσεται.

Εὐλογήσεις τὸν στέφανον τοῦ ἐνιαυτοῦ τῆς
χρηστότητός σου. Ἀγιάσεις τὸν κύκλον ὄλων
τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκεῖνου, τοῦ τῆς ἀγαθότητός σου. Ἀώ-
ρον γὰρ οὗτος; τῆς σῆς ἔσται χρηστότητος.

Καὶ τὰ πεδία σου πλησθήσονται πίστῆτος. —
Πίστῆτος, εἰς τὸ καρπογονῆσαι.

Πιανθήσονται τὰ ὄρατα τῆς ἐρήμου. Ἐρημον
νῦν τὴν Ἰερουσαλὴμ λέγει, ὡς ἐρημωθεῖσαν παρὰ
Βαβυλωνίων. Ὁρατὰ δὲ αὐτῆς, τὰ ἐπιτήδεια ταῖς
ὥραι; τοῦ ἐνιαυτοῦ μέρη τῆς γῆς, ἦγον ἰὰ καρπο-
φόρα. Ἡ ὄρατα λέγει τοὺς καρποὺς αὐτῆς ὡς καθ'
ὥραν ἐνιαύσιον γινομένους.

tempestiva], dic, quod per tempestiva deserti,

Καὶ ἀγαλλίσιον οἱ βουνοὶ περιζώσονται. Μετα-
φορικὸν ἐνταῦθα τὸ, Ἀγαλλίσιον οἱ βουνοὶ περι-
ζώσονται. Λέγει δὲ, ὅτι ἀγαλλιασθήσονται κύκλι
καὶ πανταχόθεν. Εἰπὼν δὲ, ὅτι τὰ πεδία καὶ τὰ
ὄρατα, ἐπήγαγε καὶ τοὺς βουνούς. Ἐτι δὲ προῖων,
προσάγει τὰς κοιλάδας.

Ἐνεδύσαντο οἱ κριοὶ τῶν προβάτων. Ἐνεδύσαντο
πλήθος; μαλλῶν, ὃ γίνεται ἀπὸ τῆς πίστεως τῆς
νομῆς. Διὰ δὲ τῶν κριῶν πάντα τὰ ποιμνία δεδή-
λωκε.

Καὶ αἱ κοιλάδες πληθυνοῦσι σίτον. Τοῦτο
σαφές.

Κεκράζονται, καὶ γὰρ ὕμνήσουσι. Λοιπὸν κέ-
κράζονται, ἐκ καρδίας εὐχαριστοῦντες, οἱ πρὸς τῇ
ἐλευθερίᾳ ἐτι καὶ τοιαύτης εὐετηρίας ἀξιοθύντες.
Καὶ ὕμνησουσὶ σε τὸν Σωτῆρα καὶ εὐεργέτην αὐ-
τῶν. Περιτεύει δὲ ὁ γὰρ σύνδεσμος. Ἀλλὰ ταῦτα
μὲν, καθ' ἱστορίαν. Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, πρὶ ῥήσις
ἔστι ταῦτα περὶ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος. Λέ-
γοιτο δ' ἂν πρὸς τὸν μονογενῆ Υἱόν· Ἐπεσκέψω
τὴν γῆν, δηλαδὴ πᾶσαν· (ἀπ) δὲ τῆς γῆς, νόσι μοι
τὰ ἐπὶ γῆς οἰκοῦντα ἔθνη· (22) Ἐπεσκέψατο γὰρ,

Variæ lectiones.

(22) Ad verbum: Pro terra autem gentes intellige terram incolentes; Visitavit enim, inquit alias, etc.

φησι, ἡμῖς ἀνατολή ἐξ ὑψους)· και ἐμέθυσας A
 αὐτήν τῷ οἴνῳ τῆς κατανύξεως, ὡς ἐν τῷ ς' στίχῳ
 τοῦ νθ' ψαλμοῦ κατὰ ἀναγωγὴν ἐξηγησάμεθα. Ἐ-
 πληθύννας τὴν εὐαγγελικὴν ἀρδεῖαν, ἵνα πλουτίσῃς
 τὴν εἰρημένην γῆν ἀρεταῖς. Ποταμὸς δὲ τοῦ Θεοῦ
 ὁ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς. Ὑδατα δὲ αἱ διδασκαλίαι
 αὐτοῦ. Τοῦ ποταμοῦ γὰρ, φησι, τὰ ἐρμήματα εὐ-
 φροῦνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐν τῷ ζ' στίχῳ
 τοῦ με' ψαλμοῦ προδιελάβομεν· ἀπὸ τούτου δὲ τοῦ
 ποταμοῦ ὄχετοί ἐρρύθησαν, οἱ ἀπόστολοι, και ἤρ-
 δευσαν ὅλην τὴν οἰκουμένην. Ἡτοίμασας δὲ τὴν λο-
 γικὴν τροφὴν αὐτῶν τῶν ἐθνῶν. Αὐτὸς γὰρ αὐτὴν
 σκευάσας, διὰ τῶν ὁμοπρεπῶν δογματῶν, παρέδωκας
 τοῖς ἀποστόλοις ἐντειλάμενος, πῶς δεῖ τρέφειν πει-
 νώσας ψυχὰς· ὅτι οὕτως ἐστὶν ἡ ἀληθὴς ἐτοιμασία B
 τῆς ἀληθινῆς τροφῆς, ὡς αὐτὸς ἠτοίμασας, και οὐκ
 ἄλλως. Αὐλακας δὲ τῆς δηλωθείσης γῆς, τὰ βάρη τῶν
 καρδιῶν τῶν ἀνθρώπων, ἃς ἄγαν ἀρδεύθηναί παρα-
 καλεῖ, ὡς ἐκδακχυεῖσθαι πρὸς τὸν εἰς Θεὸν ἔρωτα,
 και ἐκστῆναι μὲν πάσης σκληρότητος, ἀπαλυνθῆναι
 δὲ πρὸς ἡμερότητα. Γεννήματα δὲ αὐτῆς αἱ ἀρεταί,
 ὡς καρπὸς τῆς πίστεως. Σταγόνες δὲ αὐτῆς, αἱ
 ἀπὸ τῶν διδασκαλιῶν στάζουσαι ψεκάδες τῆς διδα-
 χῆς· ἢ και τὰ ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν ἐκσταζόμενα
 νοήματα, ἃ και ὡς δρόσος πιαίνουσι, ὑψ' ὧν εὐ-
 φρανθήσεται θάλλουσα και αὐξανόμενη· και ἐναιου-
 τὸς μὲν χρηστότητος, ὁ χρηστότατος καιρὸς τοῦ κη-
 ρύγματος. Στέφανος δὲ αὐτοῦ ὁ Χριστὸς, ὡς κοσμη-
 σας και καθωραῖσας αὐτὸν ἐν ἔργῳ και λόγῳ. Πρὸς
 τὸν Πατέρα δὲ τὸν λόγον ἀνοίσεις, ὅτι εὐλογῆσεις, C
 ὃ ἐστὶν, εὐφημήσεις και ἐπαινεῖς. Οὕτω γὰρ
 οἱ πεποίηκεν εἰπῶν· Οὐτός ἐστιν ὁ Υἱὸς
 μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδούκησα. Περὶ δὲ
 τῶν πεδίων, και τῶν βουνῶν, και τῶν κοιλάδων
 ἀπλῶ λόγῳ φάμεν, ὅτι προαγορεύει τὸ Πνεῦμα
 τὸ ἅγιον ὡς ἄρα πᾶς τόπος ὑποδέξεται τοὺς
 πιστοὺς. Τὰ πεδία μὲν, τοὺς κληρικοὺς τῶν ἐκ-
 κλησιῶν· τὰ ὄρη δὲ, τοὺς ἀναχωρητάς· αἱ κοι-
 λάδες δὲ, τοὺς σπηλαιώσας· οἱ και πίστης τοῖς
 τοιοῦτοις ἔσονται τόποις, και ἀγαλλίαις, και οἶτος·
 Ἐλεν δ' ἂν και ἄλλως πεδία μὲν, αἱ ταπειναὶ ψυχαί,
 τῷ μηδὲν φρονεῖν ὑψηλόν· ὄρη δὲ, αἱ ἐπηρμένα
 τῇ ματαίᾳ σοφίᾳ· κοιλάδες δὲ, αἱ εἰς βάθος ἀμαρ-
 τῶν κατολισθήσασαι· ὠρεῖα δὲ τῆς κατ' ἀρετὴν
 ἐρήμου γῆς, αἱ ἐπιτήδειαι ψυχαὶ πρὸς καρποφορίαν· D
 κρητοὶ δὲ τῶν προβάτων, οἱ ἀπόστολοι, ὡς ἔξρχοι
 τῶν λογικῶν τοῦ Χριστοῦ θρεμμάτων, οἱ και
 ἐνεδύσαντο τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐν τῷ
 καιρῷ τῆς Πεντηκοστῆς, κατὰ τό· Ὑμεῖς δὲ καθ-
 ἴσατε ἐν τῇ πόλει Ἱερουσαλὴμ, ἕως ἂν ἐνδύ-
 σθηθε δύναμιν ἐξ ὑψους· ἢ και οἱ κατὰ τόπους
 ἐπίσκοποι και ἱερεῖς, οἱ ἐνεδύσαντο διὰ τοῦ βαπτί-
 σματος τὸν Χριστὸν· Ὅσοι γὰρ, φησὶν, εἰς Χρι-
 στὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. Χρῆ δὲ
 και τοῦτο εἰπεῖν, ὅτι οὐκ εὐρίσκουμεν καθ' ἱστορίαν
 τοιαύτης ἀξιοθέτητας εὐετηρίας τοὺς ἐπανελθόντας

et omnes gentes in ea habitantes visitavit, et de
 quo dictum est quod *Visitavit nos oriens ex alto* 22;
 qui etiam inebriavit terram vino illo compunctionis,
 de quo in sexto versiculo diximus psalmi lxx,
 sensum tradentes anagogicum. Multiplicavit præ-
 terea irrigationem evangelicam, ut terram illam,
 quam diximus, virtutum fructibus secundaret.
 Flumen autem Dei Salvator noster est Jesus, et
 aquæ fluminis multiplices sunt ejus doctrinæ.
Fluminis enim, inquit, *impetus lætificat civitatem
 Dei*, quemadmodum in xlv psalmo, versiculo 7,
 declaravimus. Ab hoc flumine rivuli quidam deflu-
 xerunt, sancti nimirum apostoli, qui universam
 postmodum terram irrigarunt. Tu etiam præparasti,
 inquit, rationalem cibum, sacris ac divinis do-
 gmatibus tuis confectum, et tradidisti eum apostolis,
 modum nimirum ac rationem docens, quibus esu-
 rientes pascere animas oporteret: quoniam veri
 cibi præparatio hujusmodi est, ut eo nimirum
 modo conficiatur, quo tu præparasti et non aliter.
 Per sulcos etiam illius terræ, profunda hominum
 corda intelligimus: quos sulcos adeo irrigari jubet
 Propheta, ut divino amore inebrientur, utque ab
 omni recedant duritie, et ad mansuetudinem mol-
 liantur. Ejusdem præterea germina virtutes sunt,
 veluti elegantissimi fidei fructus; et guttas ejus
 eas esse intelligimus, quæ a doctrina sacræ stillant
 disciplinæ, vel sublimiores sensus a divinis
 emanantes Scripturis, qui roris instar fidelium
 animas impinguant, et præterea quibus terra illa,
 quam dicimus, germinans lætabitur. Annus item
 benignitatis optimum prædicationis tempus signifi-
 cal, cujus anni corona Christus est, eo quod
 ipsius tantum Christi sermonibus atque operatio-
 nibus prædicationis tempus ornatur, ac decentissi-
 mum redditur. Hæc autem verba ad Patrem refe-
 renda sunt: Tu, inquit, Pater, ei benedices, hoc
 est, laudabis eum, sicut et fecisse eum legimus,
 quando ait: *Hic est Filius meus dilectus, in quo
 mihi complacui* 23. De campis autem, collibusque,
 et vallibus, in summa id dicendum videtur, quod
 universo illo sermone sancti Spiritus annuntiat
 adventus, eo quod, adveniente Spiritu, loca omnia
 fidelibus replenda erant: campi quidem ecclesiarum
 ministris; montes autem, anachoretis; valles vero
 iis sanctis qui habitant in speluncis. Omnes autem
 hujusmodi fideles pinguedo quædam et fertilitas his
 locis futuri erant, et exultationem atque abundan-
 tiam præstituri. Vel aliter, per campos, humiles
 animas intelligere possumus, quæ sublimi nihil cogi-
 tant: et per montes, elatiores alias, quæ ad
 inanes doctrinas et ad exteriorē hanc mundi sapientiam
 elevatæ sunt; per valles vero, dejectiones
 quasdam animas, quæ in profundum peccatorum
 prolapsæ sunt. Speciosa autem illius terræ, quæ
 deserta esse dicitur virtutibus, animæ illæ sunt,

22 Luc. i, 78. 23 Matth. iii, 17.

quas aptas atque idoneas esse dicimus ad ferendos A ἐκ Βαβυλῶνος. Καὶ λοιπὸν ἀρμύζει τῷ τῆς ἀνα-
fructus. Arietes etiam ovium, apostoli sunt, veluti γωγῆς.

duces quidam ac principes²³ rationalium Christi gregium : qui arietes induti sunt sancti Spiritus gratiam, quæ in die Pentecostes in omnes fideles diffusa est ; juxta quod legimus ad eos dictum fuisse a Domino : *Vos autem sedete in civitate Jerusalem, donec induamini potentiam ex alto* ²⁴. Vel episcopi et sacerdotes, qui ubique terrarum sunt, qui que induerunt Christum per baptismum. *Quicumque enim, inquit, in Christum baptizati estis, Christum induistis* ²⁵. Illud etiam dicere oportet, quod nullibi in historia reperimus, quod populus qui ex Babylone reversus est, hujusmodi abundantiam habuerit : ex quo sequitur, quod anagogicus sensus huic psalmo magis congruere videtur.

In finem canticum psalmi resurrectionis.

Εἰς τὸ τέλος ᾠδῆ Ψαλμοῦ ἀναστάσεως.

PSALMUS LXV.

ΨΑΛΜΟΣ ΕΞ΄.

In finem inscribitur propter prophetias, quæ in eo continentur, quæ ad finem tendebant, ut alibi diximus. Prædicat autem et gentium fidem, et B martyria quæ pro Christo multi fidelium passuri erant. Quid autem sit canticum psalmi, dictum est in proœmio operis. *Resurrectionis* vero dixit pro *transmutationis* (23). In eorum enim personam conscriptus est, qui a Babylonica servitute in propriam patriam translati fuerant, ita ut ab unoquoque eorum qui reversi sunt proferrī possit. Et nihilominus congruit etiam unicuique resurgenti, hoc est, commutato a peccatis, in quibus olim, veluti passionum sagittis confossus, captivus detinebatur a dæmone.

Εἰς τὸ τέλος μὲν, διὰ τὴν ἐν τούτῳ προφητείαν, ὡς καὶ ἐπὶ ἄλλων τῶν οὕτως ἐπιγεγραμμένων εἰρήκαμεν · προφητεύει γὰρ περὶ τῆς πίστεως τῶν ἐθνῶν, ἐπὶ δὲ καὶ περὶ τῶν τοῦ Χριστοῦ μαρτύρων. Τί δὲ ἐστὶν ᾠδὴ ψαλμοῦ, προσηγορεύσαμεν ἐν τῷ προοίμῳ τῆς βιβλίου τῶν Ψαλμῶν. Ἀναστάσεως δὲ, ἀπὸ τοῦ, περὶ τῆς ἀναστάσεως (24) τῶν αἰχμαλώτων ἀπὸ τῆς ἐν Βαβυλῶνι δουλείας ἐπὶ τὴν οὐρανίαν πατρίδα. Εἰς τὴν μετάστασιν γὰρ ἐκείνην ὁ ψαλμὸς πεποιήται, ὅσον τίνας ἀνεῖποι τοὺς λόγους ἕκαστος τῶν ἀφαιμένων ἤδη τῆς ἐπανόδου. Πρέπει δ' ἂν καὶ παντὶ μετισταμένῳ, ἢ ἀνισταμένῳ ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας, εἰς ἣν κατεσύρη τοῖς βέλεσι τῶν παθῶν, αἰχμαλωτισθεὶς ὑπὸ τῶν δαιμόνων.

Vers. 2. *Jubilate Deo, omnis terra.* Quid sit jubilatio diximus in secundo versiculo psalmi XLVI. Jubet autem Propheta victoriæ laudes Deo canere, qui et inimicos, a quibus acti fuerant in captivitate, C formidine affecti, et ipsos Judæps a durissima servitute liberavit. Per omnem autem terram omnes homines intelligit qui sunt in terra. Et hoc pacto Symmachus reddidit. In his autem verbis prophetia continetur vocationis gentium.

Ἀλαλάξατε τῷ Κυρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ. Τί μένεστιν ἀλαλαγμὸς, εἰρήκαμεν ἐν τῷ στίχῳ β' τοῦ μς' ψαλμοῦ. Προτρέπεται δὲ ἐπὶ νίκιον ὕμνον ἄσαι τῷ Θεῷ, τῷ φοβήσαντι τοὺς αἰχμαλωτίζαντας, καὶ ρυσαμένῳ τοὺς αἰχμαλώτους ἐκ τῆς δουλείας αὐτῶν. Πᾶσα δὲ ἡ γῆ, ἀπὸ τοῦ, πάντες οἱ ἐπὶ γῆς. Οὕτω γὰρ ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκεν. Ὅρα δὲ τὴν κλήσιν τῶν ἐθνῶν.

Psallite nomini ejus. Expositionem vide in quarto versiculo IX psalmi.

Ψάλατε δὲ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Περὶ τούτου ζητεῖ τὴν ἐξήγησιν τοῦ δ' στίχου τοῦ θ' ψαλμοῦ.

Date gloriam laudi ejus. Hoc est honorem et magnificentiam. Et sensus est, quod gloriose ac magnifice cum laudent, et non humano more.

Δότε δόξαν ἐν αἰνεσίαι αὐτοῦ. Δότε τῇ αἰνέσει αὐτοῦ δόξαν, εἰπὸν τιμὴν, μεγαλοπρέπειαν. Λέγει δὲ, ὅτι Ἐνδόξως αἰνέσατε αὐτὸν, καὶ μὴ ὡς αἰνεῖτε τοὺς ἀνθρώπους.

Vers. 3. *Dicite Deo, Quam terribilia sunt opera tua.* Quæ nimirum olim tam in Ægypto, quam alibi gentium operatus es.

Εἰπατε τῷ Θεῷ · Ὅς φοβερά τὰ ἔργα σου ! Ὅσα ἐν Αἰγύπτῳ ἑτεροαποργήσας, καὶ ὅσα πρὸ τούτων, καὶ ὅσα μετὰ ταῦτα.

In multitudinis virtutis tuæ mentientur te inimici tui. Et sensus est, quod cognitione Dei ubique gentium divulgata, multi veritatis inimici summam illius potestatem timentes, quam habet in regno fidelium, mentientur, seu simulabunt Deum, hoc est, fidem ipsam [quam in eo habere se falso usserent]. Ipsam etenim hypocrisim ac simulationem hoc in loco mendacium appellavit. Et sane quamplurimos hujusmodi simulatores videre licet tam gentiles quam hæreticos.

Ἐν τῷ πληθει τῆς δυνάμεώς σου ψεύσσονται σε οἱ ἐχθροὶ σου. Τοιοῦτον ἔχει τὸ ῥητὸν νοῦν, ὅτι Πανταχοῦ τῆς θεογνωσίας ἀπλωθεῖστος, πολλοὶ τῆς ἀληθείας ἐχθροὶ φοβηθέντες τὴν πολλὴν σου δύναμιν τὴν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν εὐσεβῶν, ὑποκριθήσονται σε ! εἰπὸν τὴν εἰς σὲ πίστιν. Ψεῦδος γὰρ ἐνταῦθα τὴν ὑπόκρισιν ὀνομάζει · καὶ δὴ πολλοὺς τοιοῦτους εὐρίσκομεν Ἕλληνας καὶ αἰρετικούς ἕκαστους.

²³ Luc. xiv 49. ²⁴ Galat. iii, 27.

Varia lectiones.

(23) Potius *transmigrationis*.

(24) Videtur legendum *μεταστάσεως*, ut vertit interpres : cum subdat εἰς τὴν μετάστασιν.

Πᾶσα ἡ γῆ προσκυνησάτωσίν σοι, καὶ ψαλλάτωσαν σοι. Ἐκδηλοτέρα τῶν ἐθνῶν ἡ κλῆσις, ἐνταῦθα. Προσκυνησάτωσαν δὲ πρῶτον ὑποταγέντες· εἶτα ψαλλάτωσαν· προστάσσει δὲ τοῦτο θαρσαλέως· ὁ Προφήτης οἷα πεπληροφορημένος περὶ τοῦ πράγματος.

Ψαλλάτωσαν δὲ τῷ ὀνόματι σου, Ὑψίστε. Τοῦτο εἰσὶν τῷ δ' στίχῳ τοῦ θ' ψαλμοῦ· ὅπλ δὲ τῆς ἀγαν περιχαρείας, ὑπομιμνήσκειται τῶν τοῦ Θεοῦ τεραστίων, καὶ παρακελεύεται πᾶσι ψάλλειν καὶ ὕμνεῖν τὸν λυτρωτὴν Θεόν.

Δεῦτε καὶ ἴδετε τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ. Ἄ καθ' ἐκάστην ποιεῖ παραδόξως. Συγκαλεῖ δὲ πάντα τὰ ἔθνη.

Ὡς φοβερός ἐν βουλαῖς ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων.— Ἐν μηχαναῖς ἐξέδωκεν ὁ Σύμμαχος. Β. Λίαν οὖν φοβερός ἐν μηχαναῖς, διὰ τὸ φοβερὰ μηχανᾶσθαι, ὅταν ἐθέλῃ σῶσαι τὸν λαὸν αὐτοῦ. Ὅποια γὰρ κατὰ τῶν Αἰγυπτίων ἐμηχανήσατο· νικῶν ἀεὶ τὰ σοφίσματα καὶ τὰς ἀντεπιχειρήσεις τῶν ἀνθρώπων. Εἶτα καταλέγει τὰ πάλαι θαύματα.

Ὁ μεταστρέφων τὴν θάλασσαν εἰς ξηρὰν. Τοῦτο γέγονεν ἐπὶ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, ὡς ἡ βίβλος τῆς Ἐξόδου διδάσκει. Ἀντιχρονικῶς δὲ εἶπεν, Ὁ μεταστρέφων, ἀντὶ τοῦ, Ὁ μεταστρέψας.

Ἐν ποταμῷ διελεύσονται ποδί. Καὶ τοῦτο γέγονεν ἐπὶ τοῦ Ἰορδάνου, διαβαίνουσης· τῆς Κιθωοῦ. Ἀντιχρονία δὲ κἀνταῦθα, ἀντὶ τοῦ, Διῆλθον οἱ πρόγονοι ἡμῶν. Ποδί δὲ, ἀντὶ τοῦ, Πεζῇ. Πεζεύειν δὲ, εἰς διὰ ξηρᾶς ὀδεύειν. (25) Τῶν κατὰ τὴν ἄνοδον δὲ θαυμασιαν, ὑπομιμνήσκει τὸν Θεόν, διὰ τὴν προκειμένην καὶ αὐτοῖς ἄνοδον, ἵνα συνήθως καὶ αὐτοῖς ταύτην Ἐξευμαρίσῃ. Ὁ μέντοι Σύμμαχος ἐτήρησε ὀνυχρόνον· ἐξέδωκε γὰρ, Ὁ μεταβαλὼν τὴν θάλασσαν· καὶ πάλιν, Ἠοταμὸν διέδησαν.

gesta sunt, faciliorem hunc reditum demonstrat. Symmachus vero hic tempus servavit, transtulit etenim, Qui transiit mare in aridam; item: Flumen pertransierunt.

Ἐκεῖ εὐφρανθήσομεθα ἐπ' αὐτῷ τῷ δεσπόζοντι ἐν τῇ δυναστείᾳ αὐτοῦ τοῦ αἰῶνος. Ἐκεῖ, ἀντὶ τοῦ, Ἐν τῷ τόπῳ, εἰς ὃν ἐπειγόμεθα. Δυναστείαν δὲ Θεοῦ νοοῦμεν, τὴν ἀπειρον καὶ ἀνυπόστατον δύναμιν. Δεσπόζει δὲ ὁ Θεὸς καὶ τοῦ παρίντος καὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ὡς ἀπέραντον ἔχων βασιλείαν.

Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἐπὶ τὰ ἔθνη ἐπιβλέπουσιν. Ὡς μέλλοντος αὐτὰ κληρονομήσαι, καὶ οἰκειώσασθαι διὰ πίστεως. Νόησον, Ἰουδαίε, ὅτι μετέστησεν ἀπὸ σοῦ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ.

Οἱ παραπικραίνοντες μὴ ὑψούσθωσαν ἐν εαυτοῖς. Λοιπὸν οἱ Ἰουδαῖοι, μὴ ἐπαιρέσθωσαν ἐν αὐτοῖς. Ἦγουν παρ' εαυτοῖς, ὡς μόνοι τῷ Θεῷ γνωσκόμενοι· τοῦτους γὰρ λέγει παραπικραίνοντας, ὡς ἀεὶ γογγύζοντας· καὶ ἀντιλέγοντας· καὶ ἄλλοι

VERS. 4. *Omnis terra adoret te, et psallat tibi* Clarius atque apertius hic traditur gentium vocatio. Adorent autem primo, hoc est, tibi subijciantur, et deinde psallant. Summa autem fiducia hæc fieri mandavit Propheta, veluti qui certus erat futuri iudicii.

Psallant nomini tuo, Altissime. Simile est quod legimus in iv versiculo ix psalmi. Præ grandi autem lætitia, reminiscitur prodigiorum Dei, et psallere omnes jubet, ac redemptorem Deum laudare.

VERS. 5. *Venite et videte opera Dei.* Quæ ubique gentium operatus est, summa admiratione digna. Advocat gentes.

Quam terribilis in consiliis super filios hominum. Symmachus reddidit in *machinationibus*. Multum igitur terribilis in machinationibus eo quod magnis quibusdam artificiis utitur, quoties ei placuerit populum suum salvare: veluti ea sunt quæ adversus Ægyptios advenit, conatus atque astutias omnes humanas semper vincens. Antiqua deinde connumerat miracula.

VERS. 6. *Qui convertit mare in aridam.* Hoc factum est in mari Rubro, ut habetur in Exodo. Posuit autem tempus pro tempore. Nam dicitio, *Convertit*, præsentis est temporis hic, ut ex Græca dictione perspicitur, et posita est pro præterito.

In flumine pertransibunt pede. Hoc vero accidit in Jordane cum transiret Arca: et tempus etiam hoc loco posuit pro tempore, *Pertransibunt*, pro *Pertransierunt*, majores nostri nimirum. *Pede* autem, hoc est, pedestres. Et dum pedestres incessisse eos dicit per flumen, per siccam eos ambulasse significat. Illorum autem miraculorum meminuit, quæ in eo reditu facta sunt, putans gestarum illie rerum memoriam ad præsentem reditum in patriam pertinere, dum exemplo eorum, quæ tunc Symmachus vero hic tempus servavit, transtulit *Flumen pertransierunt*.

VERS. 7. *Ibi lætabuntur in ipso dominante, in potentatu suo sæculi.* Ibi, hoc est, in eo loco ad quem festinamus. Per potentatum vero Dei, divinam intelligit potentiam, veluti immensam, atque invictam. Dominatur autem Deus tam præsentem quam futuro sæculo, veluti is, cujus regnum infinitum est.

Oculi ejus in gentes respiciunt. Tanquam ad cos quos in hæreditatem est possessurus, et vindicaturus per fidem. Agnoscat igitur, o Judæe, quomodo protectionem et custodiam suam Deus a te avertit (et ad gentes transtulit).

Qui exasperant, non exalantur in semetipsis. Quod reliquum est, inquit, Judæi in seipsis, hoc est, apud seipsos non eleventur, quasi soli ipsi sint, qui a Deo sint cogniti. Exacerbantes autem eos appellat, veluti qui semper murmurabant ad-

Varie lectiones.

(25) Ad verbum: *Ea porro miracula quæ in eo reditu facta sunt in memoriam revocat Deo, ob redi-*

tum et ipsis propositum, ut ad illud exemplum præsentem ipsis reditum facilem sternal,

versus Deum, atque ei contradicebant. Similiter et alii prophetae *exacerbantem domum* eos appellavere. Vel aliter, Iudaei illi *exacerbantes* dici possunt (seu potius, ut Græca dictio magis proprie significat, *amaricantes*), qui Christo in cibum amarissimum fel dederunt, et acetum in potum. Ænigmatica autem, atque admodum obscura sunt hæc Prophetæ verba, ob eas rationes quas alibi prædiximus. Quicumque etiam fuerit fidelis, qui Deum sui custodem habeat, exacerbantes appellare potest tam ipsos dæmones, quam inimicas ac barbaras gentes.

VERS. 8. *Benedicite, gentes, Deum nostrum.* Gentes dico, ad quas custodia et protectio Dei pertransivit.

Et auditam facite vocem laudis ejus. Hoc est majori voce extollite. Vel *auditam facite vocem laudis* iis hominibus, qui post vos futuri sunt.

VERS. 9. *Qui posuit animam meam ad vitam.* Per vitam libertatem intelligit, quoniam servitus, ut sapientes dicunt, morti similis est.

Et qui non dedit in fluctuationem pedes meos. Qui conversationem ac vitam meam a pietate ac religione ad impietatem perverti non permisit.

VERS. 10. *Quoniam probasti nos, Deus.* Hæc verba præstantissimis quibusdam sanctis accommodari possunt, quales fuere Daniel, et tres pueri, et alii hujusmodi. Deinde connumerat genera disciplinæ. Probasti nos, inquit, in tentationibus, hoc est, Exquisivisti quonam modo fidem ac patientiam habereamus.

Igne nos examinasti sicut examinatur argentum. Hoc propter caminum ignis dictum est, in quo fuerunt tres pueri. Possumus etiam per ignem, ipsam tribulationem atque calamitatum flammam intelligere.

VERS. 11. *Induxisti nos in laqueum.* Hoc propter lacum leonum dictum videtur, in quem Daniel inmissus est: tametsi omne aliud afflictionis genus intelligi possit.

Posuisti tribulationes in dorso nostro. Plagas nimirum et verbera, quibus premebamur. Verisimile est autem eos verberibus sæpe suis affictos. Vel per tribulationes, omne calamitatum genus significat, per dorsum autem, totum hominem, veluti totam a parte.

Imposuisti homines super capita nostra. Subjecisti nos inimicis nostris, dedistisque eis, ut conculcaremur. Metaphoricus enim sermo est. Olim namque reges qui aliquos devicerant, solebant in triumphis captivorum capita conculcare.

VERS. 12. *Transivimus per ignem et aquam.* Per ignem et aquam, varias calamitates intellige, et quia animam incendunt, et quia demergunt et suffocant. Illud quærendum videtur, cur Deum potius accusent Judæi, eique calamitatum suarum causam ascribant, potius quam Babyloniis a qui-

δὲ προφηταί, οἶκον παραπικραίνοντα τοῦτους ὠνόμασαν. Καὶ ἄλλως δὲ λέγοντο ἂν παραπικραίνοντες, ὡς δεδωκότες εἰς τὸ βρῶμα τοῦ Χριστοῦ χολήν· καὶ εἰς τὴν δίψαν αὐτοῦ ποτίζοντες αὐτὸν ὄξος. Αἰνιγματώδης δὲ τὰ προφητικά καὶ ἀσαφῆ, δι' ἃς προέφημεν, αἰτίας· σὺ δὲ παραπικραίνοντας λέγε, καὶ τὰ βάρβαρα ἔθνη, καὶ τοὺς δαίμονας, ἔχων ἔφορον σεαυτοῦ τὸν Θεόν.

Εὐλογεῖτε, ἔθνη, τὸν Θεὸν ἡμῶν. Ἐθνη ἐφ' ἃ μετέστη ἡ ἐπισκοπὴ τοῦ Θεοῦ.

Καὶ ἀκουτίσατε τὴν φωνὴν τῆς αἰρέσεως αὐτοῦ. Ἀκουστὴν ποιήσατε· τουτέστιν, ἐξάρτατε μεγαλοφωνότερον· ἢ ἐνωτίσατε ταύτην εἰς τοὺς μεθ' ὑμᾶς.

Τοῦ θεμένου τὴν ψυχὴν μου εἰς ζωὴν. Ἐπὶ δουλείᾳ θανάτῳ ἔοικεν, ὡς οἱ σοφοὶ φασί, ζῶν λέγει· νῦν, τὴν ἐλευθερίαν.

Καὶ μὴ δόντος εἰς σάλον τοῦς πόδας μου. Καὶ μὴ παραχωρήσαντος δοθῆναι εἰς παρατροπὴν εὐσεβείας τὴν πολιτείαν μου.

Ὅτι ἐδοκίμασας ἡμᾶς, ὁ Θεός. Προηγουμένως (26) ἀπὸ τῶν ἐναρτέων ὁ λόγος, οἷον τοῦ Δανιὴλ καὶ τριῶν παιδῶν, καὶ τῶν τοιούτων. Καταλέγων τὰ εἶδη τῆς παιδείας· Ἐδοκίμασας ἡμᾶς, φησὶν, ἐν τοῖς πειρασμοῖς· τουτέστιν, Ἐξήτασας ὅπως ἔχωμεν πίστει· καὶ ὑπομονῆς.

Ἐπύρωσας ἡμᾶς καθὼς πυροῦται τὸ ἀργύριον. Τοῦτο διὰ τὴν ἐξαφθεῖταν τοῖς τριῶν παισὶ κάμινον· εἶη δι' ἂν πῦρ, καὶ ἡ φλόξ τῶν θλίψεων.

Εἰσήγαγες ἡμᾶς εἰς τὴν παγίδα. Τοῦτο, διὰ τὸν λάκκον τῶν λέοντων, εἰς ἃν ἐνεβλήθη ὁ Δανιὴλ· εἶη δ' ἂν καὶ πᾶσα συνοχὴ κακώσεως.

Ἐθου θλίψεις ἐπὶ τὸν ῥῶτον ἡμῶν. Μάστιγας θλιβούσας. Εἰκὸς γὰρ αὐτοὺς καὶ τύπτεσθαι. Ἡ θλίψεις λέγει τὰ βάρη τῶν πειρασμῶν· (27) νότους δὲ ἑαυτοὺς, ὡς ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν.

Ἐπέβασας ἀνθρώπους ἐπὶ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν. Ὑπέταξας ἡμᾶς τοῖς ἐχθροῖς· κατεῖσθαι ἡμᾶς ἔδωκας. Μεταφορικὸς δὲ ὁ λόγος. Πάλαι γὰρ τῶν βασιλέων οἱ νικῶντες ἐχθροὺς, θριαμβεύοντες ἐπάτουσαν τὰς κεφαλὰς τῶν ἐζωγρημένων.

Διήλθομεν διὰ πυρός καὶ ὕδατος. Πῦρ καὶ ὕδωρ, νόει τὰς συμφοράς. Τοῦτο μὲν, ὡς ἐμπιμπρώσας τὴν ψυχὴν· τοῦτο δὲ, ὡς ἐπικλυζούσας καὶ ἀποπνιγούσας. Ἄξιον δὲ ζητῆσαι πῶς, τῶν Βαβυλωνίων αὐτοὺς κακωσάντων, αὐτοὶ τὸν Θεὸν αἰτιῶνται μᾶλλον· Ἐπύρωσας ἡμᾶς, λέγοντες, καὶ εἰς-

Variæ lectiones.

(26) An ἀπὸ pro περὶ.

(27) Græce tentationum.

ἠγάγετε εἰς τὴν παρίδου, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἔστι δὲ ἅβυσσος τοῦ ζητήματος, ὅτι τὸν Θεὸν ἐγίνωσκον (28) αἱτίων, ὧν πατόνθασιν, παραχωρήσαντα τοῖς ἐχθροῖς, εὖτω χρήσασθαι τοῖς δούλοις αὐτοῦ.

Ἐξήγαγε ἡμᾶς εἰς ἀναψυχήν. Καὶ ὁμοίως ἐλεήσας ἡμᾶς, ἐξήγαγε εἰς ἀνάπαυσιν. Χρῆ δὲ γινώσκω ὅτι τὸ Ἔδοκίμασας ἡμᾶς, καὶ τὰ ἐξῆς, ἄχρι τοῦ Καὶ ἐξήγαγε ἡμᾶς εἰς ἀναψυχήν, προσώπῳ μάλιστα τῶν τοῦ Χριστοῦ μαρτύρων προηγουμένη· καθὼς φησι καὶ Παῦλος ὁ ἀπόστολος· ἐπεὶ καὶ πάντα κατὰ μέρος ὑπέστησαν.

Ἐισέλθεσθε εἰς τὸν οἶκόν σου ἐν ὀλοκαυτώμασιν. Καθ' ἱστορίαν μὲν σαφὴς ὁ λόγος. Ἀναγωγικῶς δὲ οἶκος Θεοῦ ὁ οὐρανός· ὀλοκαυτώματα δὲ, αἱ ὀλοτελεῖς ἐργασίαι τῶν ἀρετῶν, ἃς ὁ ὁμοῦσι τῷ Θεῷ πάντες οἱ δίκαιοι.

Ἀποδώσω τὰς εὐχὰς μου, ἃς διέστειλε τὰ χεῖρά μου, καὶ ἐλάλησεν τὸ στόμα μου ἐν τῇ ἑλπίσει μου. Εὐχὰς καλεῖ νῦν τὰς ὑποσχέσεις· τὸ δὲ Ἐλάλησεν, ἐφερμηνευτικόν ἐστι τοῦ Διέστειλεν.

Ὀλοκαυτώματα μεμνηλωμένα ἀνοίσω σοι. Οὐχ ἀπλῶς ὀλοκαυτώματα· ἀλλὰ πίονα. Πίων δὲ ἐργασία ἀρετῆς ἢ ἐξαίρετος.

Μετὰ θυμιάματος καὶ κριῶν ἀνοίσω σοι βόας μετὰ χιμάρων. Κατὰ μὲν τὴν ἱστορίαν, ὡς εἴρηται, δῆλα τὰ εἶδη τῶν θυσιῶν. Πάντα γὰρ τὰ ῥηθέντα προσεφέρετο. Κατὰ δὲ τὸν λόγον τῆς ἀναγωγῆς, εἴεν ἂν θυμιάματα μὲν, ἢ ἀποπνεύουσα τῆς καθαρᾶς ψυχῆς εὐωδία· κριοὶ δὲ, οἱ ἡγεμονικοὶ τῆς ψυχῆς λογισμοί, κερατίζοντες τὰ πάθη· βόες δὲ, αἱ ἐνεργεῖαι τοῦ σώματος. Γῆς μὲν γὰρ ἐργάτης ὁ βούς· ἐκ γῆς δὲ τὸ σῶμα, καὶ περὶ γῆν ἐνεργεῖ· χίμαροι δὲ, αἱ ὑπὲρ ἁμαρτιῶν δεξιότητες. Πάλαι γὰρ ὁ χίμαρος ὑπὲρ ἁμαρτιῶν ἐθύετο. Λέγει τοίνυν ὅτι Πάντα ταῦτα ἀνοίσω σοι, ἀπαλλάξαντί με τῆς δουλείας τῶν ἐχθρῶν.

Δεῦτε, ἀκούσατε, καὶ διηγῆσομαι, πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Θεόν, ὅσα ἐποίησε τῇ ψυχῇ μου. Καθ' ὑπερβατὸν ἢ τῶν ῥητῶν τούτων σύνταξις, ἵνα εἴη τοιαύτη· Δεῦτε, ἀκούσατε, πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Θεόν, καὶ διηγῆσομαι ὑμῖν ὅσα ἐποίησε τῇ ψυχῇ μου· ὅσα, ὅποσα ἐποίησέν μοι καλά. Εἶτα διέφεισι, πῶς εὐηργετήθη.

Πρὸς αὐτὸν τῷ στόματι μου ἐκέκραξα, καὶ ὑψώσα δὴ τὴν γλῶσσάν μου. Ἐψώσα δηλονότι τὴν φωνήν μου, καλοῦσαν αὐτὸν εἰς ἀντίληψιν. Παρα-

¹¹ Hebr. xi, 39.

Variæ lectiones.

(28) Græce unico et continuo sensu : Quod intelligebant eorum quæ passi essent auctorem esse

Deo etenim dicunt : *Ignem nos examinasti ; item : Induxisti nos in laqueum, et alia hujusmodi. Ad quod dicendum est illos Deo omnia hæc ascribere quia cognoscebant ab illo fuisse, ut inimici tanta potuissent adversus se ; permittit autem sæpenuero servos suos castigari.*

Et eduxisti nos in refrigerium. Et tamen tu nostri misertus in refrigerium nos postea adduxisti. Illud etiam animadvertendum, quod verba illa : Probasti nos, et quæ sequuntur, usque ad illa : Eduxisti nos, ut Paulus docet ¹¹, prædicta sunt ex persona martyrum Christi. Hæc etenim omnia Christi martyrum divisim saltem sustinuerunt.

VERS. 13, 14. *Introibimus in domum tuam in holocaustis. Juxta historiam verba clara sunt, juxta anagogen domus Dei cælum est. Holocausta autem perfectæ sunt operationes virtutum, quas justî ac sancti viri Deo sacrificant.*

Reddam tibi vota mea quæ distinxerunt labia mea, et locutum est os meum in tribulatione mea. Per vota promissiones intelligit. Quod vero ait : Locutum est os meum, declarando, dixit, priora illa verba : Distinxerunt labia mea.

VERS. 15. *Holocausta medullata offeram tibi. Non simpliciter dixit holocausta, sed pinguis. Est autem pinguis illa virtutis operatio, quæ excellens est, et præ omnibus præcipua.*

Cum incenso arietum offeram tibi boves cum hircis. Juxta historiam quidem, ut alibi diximus, manifesta sunt sacrificiorum genera. Offerebantur enim omnia quæ hic commemorantur, in sacrificiis. Juxta anagogen vero, incensum dici potest, bonus ille odor, qui ab anima munda ac pura spirat : Arietes vero, principales animæ cogitationes, quæ veluti cornu quodam carnales feruntur passionibus ; et boves, ipsius corporis operationes. Est enim bos terræ operator, et hominis corpus e terra creatum est, et terram colit. Per hircos autem supplicationes intelligimus pro peccatis, quoniam pro peccatis hirci olim immolabantur. Omnia hæc, inquit, tibi offeram, ubi me ab inimicorum servitute liberaveris.

VERS. 16. *Venite. audite, et narrabo vobis, emnes, qui timetis Deum, quanta fecit animæ meæ. Ordo hujus versiculi sit per hyperbaton, ut sit sensus : Venite, et audite omnes, qui timetis Deum : et narrabo vobis quanta fecit animæ meæ, hoc est, quanta fecerit mihi ; vel per se simpliciter legendum est : Quæcunque fecit animæ meæ, hoc est, quæcunque fecit mihi bona ; deinde narrat, quomodo hæc sibi præstiterit beneficia.*

VERS. 17. *Ad ipsum ore meo clamavi, et exaltavi sub lingua mea. Exaltavi, inquit, linguam meam, invocando illum mihi in auxilium. Observandum*

Deum, qui dedisset inimicis tantopere servis suis abuti posse.

vero est, quod præpositio, *sub*, posita est pro præpositione *in*, ac si diceret: In lingua mea; et simile est, quod alibi legimus: *Sub lingua ejus labor et dolor*²²; item: *Venenum aspidum sub labiis eorum*²³.

VERS. 18. *Injustitiam si aspezi in corde meo, non exaudiat me Dominus.* Quando, inquit, Deum rogabam, injustum tunc aut iniquum quippiam in corde meo non considerabam, sermonique suo Propheta fidem faciens, per imprecationem, ait: Si hujusmodi alicujus rei mihi fui conscius, nunquam me imposterum Deus exaudiat, quando eum invocabo.

VERS. 19. *Propterea exaudivit me Deus.* Quoniam scilicet puro ac mundo corde ei preces obtullit. Si aliquid ab eo igitur consecuturi sumus, munda nos cum conscientia oportet ad eum supplicantes accedere.

Intendit voci orationis meæ. Simile est quod legimus in tertio versiculo quinti psalmi.

VERS. 20. *Benedictus Deus qui non amovit orationem meam.* A se, inquam, eam non amovit.

Et misericordiam suam a me. A communi sensu sumendum est verbum: *Non amovit.*

In finem in hymnis Psalmus Cantici ipsi David.

PSALMUS LXVI.

In finem inscribitur, quoniam Dei Verbi incarnationem prædicit, ad cujus finem respicere lectorem jubet: *in hymnis* vero, quia laudandum illum esse admonet. Quid autem sit *psalmus cantici*, diximus in præmio operis.

VERS. 2. *Deus misereatur nostri, et benedicat nobis.* Prævidens Propheta divinæ incarnationis mysterium, adimpleri supplicat, quod prævidet. Et primo quidem Deum petit; ut humanæ misereatur naturæ, quæ sub sæva dæmonis detinebatur tyrannide: deinde benedicat etiam, hoc est, sanctificari eam rogat. Quid autem sit benedicere, vide in quinto versiculo psalmi xx.

Appareat vultus ejus super nos. Vultus seu facies Patris, Filius est. *Qui vidit enim, inquit, me, vidit et Patrem meum*²⁴. Optantis igitur in morem Propheta ait: *Appareat vultus ejus*, hoc est, utinam illuceat nobis vultus Patris, ipse scilicet Filius, sua nimirum incarnatione: et super nos illuceat, qui in terra sumus. Vel, *Vultus ejus*, hoc est, vultus Christi secundum carnem: ipse videlicet Christus nobis illuceat.

Et misereatur nostri. Bis Deum rogat ut sui misereatur; veluti optatæ rei valde cupidus.

VERS. 3. *Ut cognoscant in terra viam tuam.* Hoc, inquit, atque illud fieri opto, ut homines qui in

²² Psal. x, 17. ²³ Psal. cxiii, 3; 139, 4. ²⁴ Joan. xiv, 9.

Variæ lectiones.

(29) Videtur subaudiendum *τινός*.

(30) *Idem est enim οικτειρήσαι ac ἐλεῆσαι*, ut est in textu. Quod consulto omisit interpres.

τηρητέον δὲ τὴν ὑπὸ πρόθεσιν, ἀντὶ τῆς ἐν πάντωι κειμένην, οἷον Ἐν τῇ γλώσσῃ μου τοιοῦτόν ἐστι καὶ τό Ἐπὸ τῆν γλώσσαρ αὐτοῦ κόπος καὶ πόρος· καὶ τό Ἰὸς ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χεῖλη σου, καὶ τὰ τοιαῦτα.

Ἄδικίαν εἰ ἐθεώρουν ἐν καρδίᾳ μου, μὴ εἰσακουσάτω Κύριος. Ὅτι δὲ, φησὶ, τοῦτον παρεκάλουν, οὐκ ἐθεώρουν ἐν τῇ καρδίᾳ μου, κακίαν τινά· καὶ πιστοῦται τὸν λόγον ἐπαρώμενος, ὅτι, εἰ συνεγίνωσκον αὐτῇ τοιοῦτόν τι, μὴ εἰσακουσάτω μου Κύριος τοῦ λοιποῦ, ὁσάκις ἂν αὐτὴν ἐπικαλέσωμαι.

Διὰ τοῦτο εἰσῆκουσέ μου ὁ Θεός. Διότι μετὰ καθαρᾶς καρδίας ἐδεόμην. Χρῆ δὲ καὶ ἡμᾶς, εἰ μέλλοιμεν ἐπιτυγχάνειν (29), μετὰ καθαροῦ συνειδότος παρακαλεῖν τὸν Θεόν

Προσέσχε τῇ φωνῇ τῆς δεησῶς μου. Ὅμοιον ἐστὶ τῷ τρίτῳ στίχῳ τοῦ πέμπτου ψαλμοῦ.

Εὐλογητός ὁ Θεός, ὃς οὐκ ἀπέστησε τὴν προσευχήν μου. Ἄφ' ἐαυτοῦ δηλονότι.

Καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἀπ' ἐμοῦ. Ἀπὸ κοινοῦ κἀναῦθα, τὸ, Ὅς οὐκ ἀπέστησεν.

Εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις Ψαλμός ᾠδῆς τῷ Δαβὶδ.

ΨΑΛΜΟΣ ΞΓ'.

Εἰς τὸ τέλος μὲν, ὅτι προκηρῦττει τοῦ Λόγου καὶ Θεοῦ τὴν ἐνανθρωπήσιν· ἧς τινος εἰς τὸ τέλος ἀφορῶν ὑποτίθεται τοὺς ἐντυγχάνοντάς. Ἐν ὕμνοις δὲ, ὅτι καὶ ὕμνεῖν αὐτὸν παρακαλεῖται: τὸ δὲ Ψαλμός ᾠδῆς προφημηνεύσαμεν ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς παρούσης βίβλου.

Ὁ Θεός οικτειρήσαι ἡμᾶς, καὶ εὐλογῆσαι ἡμᾶς. Προεγνώκως τὸ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως μυστήριον, εὐχεται πληρωθῆναι ταύτην· καὶ πρῶτον μὲν οικτειρηθῆναι: τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν, πικρῶς τυραννουμένην ὑπὸ τοῦ διαβόλου. Εἶτα εὐλογηθῆναι, εἰτὸν ἀγιασθῆναι. Ζῆτει δὲ τὰ σημαινόμενα τῆς εὐλογίας ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ ε' στίχου τοῦ εικοστοῦ ψαλμοῦ.

Ἐπιφάναι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς. Πρόσωπον τοῦ Πατρὸς, ὁ Υἱός· Ὁ ἑωρακὼς γὰρ, φησὶν, ἐμὲ, ἑώρακεν τὸν Πατέρα. Εὐκτικῶς οὖν φησὶν, Ἐπιφάναι· τουτέστιν, Ἐπιφανεῖν τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς, εἰτὸν ὁ Υἱός, ἐφ' ἡμᾶς τοὺς ἐπὶ γῆς, διὰ σαρκώσεως. Ἡ καὶ τοῦ Χριστοῦ τὸ κατὰ σάρκα πρόσωπον, ὃ ἐστὶν αὐτὸς κατὰ περιφρασιν.

Καὶ ἐλεῆσαι ἡμᾶς. Ταῦτόν τὸ οικτειρήσαι τῷ ἐλεῆσαι (30)· δις οὖν τὸδε λέγει, γλιχόμενος τυχεῖν, οὐ ἐξήτει.

Τοῦ γνῶναι ἐν τῇ γῇ τὴν ὁδὸν σου. Εἴη, φησὶ, τὸδε, καὶ τὸδε ἐπὶ τῷ γνῶναι τοὺς ἐν τῇ γῇ, τὴν

δὸν τῆς πολιτείας σου, ἣν αὐτὸς βαδίσας, ὑποδείξει· ἅ τῳ τοῖς μαθηταῖς.

Ἐν πᾶσιν ἔθνεσιν τὸ σωτήριόν σου. Καὶ τοῖς ἐν πᾶσιν ἔθνεσιν ἀνθρώπους (31) τὴν δι' ἡμᾶς ἐνανθρώπησίν σου. Ταύτην γὰρ καλεῖ σωτήριον, ὅτι δι' αὐτῆς σωζόμεθα· λείπει δὲ ἐν τοῖς ἔθνεσι τὸ ἄρθρον· ὡσπερ καὶ ἐν τῷ ὁπισθεν στίχῳ, λείπει τὸ ἄρθρον, τῆ γῆ (32).

Ἐξομολογησάσθωσάν σοι λαοί, ὁ Θεός, ἐξομολογησάσθωσάν σοι λαοὶ πάντες. Λαοὶ μὲν ἀπλῶς οἱ ἐκ περιτομῆς· λαοὶ δὲ πάντες οἱ ἐξ ἔθνῶν, ὡς πλείους ἐκ πολλῶν γενῶν. Ἐξομολογησάσθωσάν σοι δὲ, ἀντὶ τοῦ Εὐχαριστεῖσθαι, καὶ ὑμναίεσθαι, ὧν ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ ἐνανθρώπησεις.

Εὐφρανθήτωσαν καὶ ἀγαλλιάσθωσαν ἔθνη. Ταῦτα σαφῆ. Περὶ γὰρ τῆς εὐφροσύνης καὶ ἀγαλλιάσεως, διαφόρως προειρηκάμεν. Εἶτα ἐπάγει καὶ τὴν αὐτὴν αἰτίαν τῆς χαρᾶς.

Ὅτι κρινεῖς λαοὺς ἐν εὐθύτητι, καὶ ἔθνη ἐν τῇ γῇ ὁδηγήσεις. Δίδοι κατακρινεῖς μὲν δικαίως τοὺς Ἰουδαίους, τοὺς ποτὲ λαοὺς σου, οἳ μὴ παραδεξαμένους σε. Ὁδηγήσεις δὲ ἐν τῇ γῇ ὧν τὰ ἔθνη. Ἡ τὰ ἔθνη τὰ ἐν τῇ γῇ, κατ' ἑλλειψίν ἄρθρου δευτέρου.

Ἐξομολογησάσθωσάν σοι λαοί, ὁ Θεός, ἐξομολογησάσθωσάν σοι λαοὶ πάντες. Τὰ αὐτὰ κάλιν ἐπανέλαβεν, ἐπιταχύνων τοὺς λαοὺς καὶ προθυμοτέρους ἀπεργαζόμενος.

Γῆ ἔδωκε τὸν καρπὸν αὐτῆς. Τῶν ἀνθρώπων εὐλογηθέντων, καὶ ἡ γῆ θαψιλῶς ἐκαρποφόρησεν. Ἡ γῆς καρπὸν λέγει τοὺς ἐκ γῆς μὲν φύντας· ἀνθρώπους, τῷ Θεῷ δὲ καρποφορηθέντας διὰ θλίψεως ἢ ἀσκήσεως· ἢ αὐτὸν τὸν Χριστόν.

Εὐλογησαὶ ἡμᾶς ὁ Θεός, ὁ Θεός ἡμῶν, εὐλογησαὶ ἡμᾶς ὁ Θεός. Γράφεται καὶ οὕτως· Εὐλογησαὶ ἡμᾶς ὁ Θεός, εὐλογησαὶ ἡμᾶς ὁ Θεός, εὐλογησαὶ ἡμᾶς ὁ Θεός. Ὅρα παραγυμνοῦμενον τὸ τῆς ἁγίας Τριάδος μυστήριον, τῷ τριπλάσιμῳ τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεοῦ, καὶ Θεοῦ.

Καὶ φρονηθήτωσαν αὐτὸν πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς. Διὰ μὲν τοῦ τριπλάσιμου τὸ τρισυπόστατον ἐνέφηεν· διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν ἐνικῶς αὐτόν, τὸ ἐνιαῖον τῆς Θεότητος. Εἰ γὰρ καὶ Θεός ἐκείστος τῶν τριῶν προσώπων, ἀλλ' εἰς Θεός λέγεται τρισυπόστατος.

Εἰς τὸ τέλος τῷ Δαβὶδ ψαλμὸς ψόδης.
ΨΑΛΜΟΣ ΕΖ'.

Εἰς τὸ τέλος μὲν, ὅτι καὶ οὗτος προανακηρύττει τὸ Σωτήρος τὴν ἐπιφάνειαν ἐκδηλότερον, καὶ τὴν

terra sunt, cognoſcant viam vitæ, ac conversationis tuæ, per quam tu ambulasti, et quam tu ostendisti discipulis.

In omnibus gentibus salutare tuum. Atque ut homines, inquit, in omnibus gentibus cognoscant incarnationem tuam, quæ propter nos facta est. Hanc etenim salutare appellat, quia propter eam salvamur.

VERS. 4. *Confiteantur tibi populi, Deus, confiteantur tibi populi omnes.* Populi quidem simpliciter dicti, ii intelligendi sunt, qui ex circumcissione : populi autem omnes, ii qui ex gentibus credidere, veluti plures ex multis nationibus congregati. *Confiteantur* autem, hoc est, Gratias agant, et laudent, quod propter eorum salutem humanam carnem assumpturus es.

VERS. 5. *Lætentur, et exsultent gentes.* Hæc clara sunt. De lætitia autem, et exultatione, plerumque alibi diximus. Deinde causam lætitiæ addit.

Quoniam judicabis populos in rectitudine, et gentes in terra diriges. Quoniam Judæos, qui olim populi tui fuerunt, juste judicabis : eo quod te non susceperint. Et existens in terra, diriges gentes ad semitam virtutum. Vel, diriges gentes, quæ in terra sunt, omisso articulo.

VERS. 6. *Confiteantur tibi populi, Deus, confiteantur tibi populi omnes.* Eandem rursus sententiam repetit, ut celeres populos faciat, et promptiores eos reddat.

Terra dedit fructum suum. Hominibus etenim a Deo benedictis, terra abunde fructificavit. Vel fructum terræ homines appellat, qui e terra nati sunt, quique per tribulationes, et virtutum exercitationes Deo in fructum dati sunt. Vel per fructum, ipsum Christum intelligit.

Benedicat nos Deus, Deus noster, benedicat nos Deus. Scribitur etiam hoc modo : *Benedicat nos Deus, benedicat nos Deus, benedicat nos Deus.* Vide apertum ac denudatum sanctissimæ Trinitatis mysterium, hac triplicatione : Deus, Deus, Deus.

Et metuant eum omnes fines terræ. Ea triplicatione quidem, ut diximus, tres expressit Personas, singulari autem sermone, eum, non eos adorari jubens, divinitatis unitatem significavit. Nam et si unaquæque Personarum Deus sit, omnes tamen Personæ non tres dii, sed unus esse Deus dicuntur.

n finem psalmus cantici ipsi David.
PSALMUS LXVII.

In finem quidem inscribitur, quia Salvatoris adventum, et dæmonum destructionem manifestius

Variæ lectiones.

(31) Supple γένοντι.
(32) Hic quoque vertenda non duxit interpret nonnulla quæ nisi ab iis qui Græcæ sciunt, intelligi

non possunt. *Deest autem dictioni ἐν τοῖς ἔθνεσιν articulus, ut et in superiore versiculo dictioni ἐν τῇ γῇ (utrobique τοὺς).*

prænuntiat, quid autem sit *Psalmus cantici*, jam A
alibi diximus.

VERS. 2. *Exsurgat Deus, et dissipentur inimici ejus.* Cum dæmones in humanum genus tyrannidem exercebant, nec homo aliquis, nec angelus captivis hominibus opem ferret, vocat Propheta in auxilium ipsum omnium Creatorem, rogans eum ut celeriter exsurgat. Surrectionem autem in Deo sane et digne Deo intelliges, motum quemdam esse ad delinquentium vindictam. Et licet verbum, *exsurgat*, imperativi sit modi (ut ex Græca lectione aperte dignoscitur), sensum optantis habet hoc in loco: et simili modo alia sequentia verba, quemadmodum et multis aliis in locis reperitur, ubi etiam diximus. Inimici autem Dei, proprie dæmones sunt, veluti rebelles, ac Deo adversantes.

Et fugiant, qui oderunt eum a facie ejus. Fugiant B
a præsentia et conspectu Dei, illius vultum in carne ferre nequentes. Quod etiam reipsa accidisse videmus: cum sicubi Christus coleretur, illius adeo præsentiam fugerent dæmones, ut retro nunquam converterentur.

VERS. 3. *Sicut deficit fumus, deficient.* Quemadmodum deficit fumus spirante vento, ita etiam hi dæmones deficient, impulsim nimirum ac dissipati a sancto Spiritu.

Sicut liquefit cera a facie ignis, sic pereant peccatores a facie Dei. Quemadmodum, inquit, aspectu ignis cera liquefit, ita dæmones a conspectu Christi qui ignis est consumens³⁵ improbitatem, defluentes evanescent. Et quod ait: *Pereant*, non ideo dixit, quia prorsus delendi sint dæmones, ita, ut amplius nulli sint, sed quia in eisdem amplius locis non regnabunt. Eosdem etiam dæmones Propheta peccatores appellat, quia et primi omnium in Deum peccarunt, et quia peccatorum inventores merito dici possunt et magistri.

VERS. 4. *Et justii latentur.* Per justos, eos intelligit, qui per fidem in Christum erant justificandi. Hi igitur destructa dæmonum tyrannide latentur.

Exsultent in conspectu Dei et delectentur in latitia. In conspectu Dei, qui eos nimirum protegit, et custodit, juxta illud: *Oculi Domini super justos*³⁶. Verba autem *Exsultent, delectentur, et latentur*, idem significant: conjuncta tamen summam gaudii indicant intensionem.

VERS. 5. *Cantate Deo.* Vos, qui hujusmodi gaudio digni facti estis.

Psallite nomini ejus. Hoc declaravimus in tertio versiculo VII psalmi.

Iter facite ei, qui ascendit super occasus, Dominus nomen illi. Ad apostolos est sermo, quo jubentur ut ad gentes excurrant, et viam animarum, ipsarum scilicet gentium, per prædicationem advenienti Christo præparent. Simile illud est, quod apud Isaiam ex persona Præcursoris dictum legimus: *Parate viam Domino*³⁷. Viam, inquit,

A κατάλυσιν τῶν δαιμόνων. Τί δ' ἐστὶ ψαλμὸς ᾧδῆς προεῖρηται.

Ἀναστήτω ὁ Θεὸς καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ. Τῶν δαιμόνων τυραννούντων, καὶ μήτε ἀγγέλου, μήτε ἀνθρώπου βοηθούτος τοῖς καταδουλωθεῖσιν, αὐτὸν τὸν Πλάστην τῶν τυραννουμένων καλεῖ πρὸς ἄμυναν. Ἀνάστατιν δὲ θεοπεριπῶς νοήσεις τὴν κίνησιν εἰς ἐκδίκησιν. Εἰ δὲ καὶ προστατικῶς ἐσημαίνεται τὸ, *Ἀναστήτω*, καὶ τὰ ἐξῆς, ἀλλ' εὐκτικῶς λόγου σημασίαν ἔχουσιν, ὡς ἐν ἄλλοις εἰρήκαμεν. Ἐχθροὶ δὲ τοῦ Θεοῦ κυρίως οἱ δαίμονες, ὡς ἀποστάται καὶ ἀντικείμενοι.

B *Καὶ φυγέτωσαν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ οἱ μισοῦντες αὐτόν.* Ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ μὴ φέροντες τὴν διὰ σαρκὸς αὐτοῦ παρουσίαν. Ἐνθα γὰρ παρείη, ἐδραπέτευον ἀμεταστρεπτεῖ.

Ὡς ἐκλείπει καπνὸς, ἐκλείπεται. Ὡς περὶ ὁ καπνὸς ἐκλείπει τῷ πνεύματι τοῦ ἀνέμου, οὕτω καὶ οὗτοι τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἐλαυνόμενοι τε καὶ σκεδαννύμενοι.

Ὡς τήκεται κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρὸς, οὕτως ἀπολοῦνται οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ. Ὡς περὶ ὁ κηρὸς τήκεται τῇ ἐπιφανείᾳ τοῦ πυρὸς, οὕτως οὗτοι τῇ ἐπιφανείᾳ τοῦ Χριστοῦ, ὃς προσαγορεύεται πῦρ καταναλίσκων τὴν μοχθηρίαν, τακῆσονται ὑποβρέοντες: τὸ δὲ *Ἀπολοῦνται*, οὐ τὴν εἰς τὸ μὴ ὂν ὄλωσ, αὐτῶν ἀφανείαν βούλεται σημαίνειν, ἀλλὰ τὴν εἰς τὸ μὴ εἶναι ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις ἔτι. Ἅμαρτωλοὶ δὲ οἱ δαίμονες, ὡς πρῶτοι ἁμαρτήσαντες, καὶ τῆς ἁμαρτίας εὐρεταί, καὶ διδάσκαλοι.

Καὶ οἱ δίκαιοι εὐφρανθήσονται. Καὶ λοιπὸν οἱ δικαιοθέντες διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, καταλυθείσης τῆς τυραννίδος τῶν δαιμόνων, εὐφρανθήτωσαν.

Ἀγαλλιάσθωσαν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ: τερφθήτωσαν ἐν εὐφροσύνῃ. Ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἐπισκοπούντος αὐτούς ἀεὶ: Ὁφθαλμοὶ γὰρ, φησί, Κυρίου ἐπὶ δικαίους. Τὸ δὲ *Εὐφρανθήτωσαν* καὶ *Ἀγαλλιάσθωσαν* καὶ *Τερφθήτωσαν* ἐν εὐφροσύνῃ ταῦτὸν σημαίνοντα, τὴν ἐπίτασιν τῆς χαρᾶς ἐμφαίνουσιν.

Ἀσατε τῷ Θεῷ. Οἱ τῆς τοιαύτης χαρᾶς ἐξιούμενοι.

Ψάλλετε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Περὶ τούτου προεῖρηται ἡμῖν ἐν τῷ γ' στίχῳ τοῦ ψαλμοῦ ἧ'.

Ὁδοποιήσατε τῷ ἐπιβεβηκότι ἐπὶ δυσμῶν Κύριος ὄνομα αὐτοῦ. Πρὸς τοὺς ἀποστόλους οὗτος ὁ λόγος, κελεύων δραμεῖν εἰς τὰ ἔθνη, καὶ τὴν ὁδὸν τῶν ψυχῶν αὐτῶν εὐτρεπίσαι, τῇ ἐπιδημίᾳ τοῦ Χριστοῦ, διὰ τοῦ κηρύγματος. Τοῦτο δὲ Ἰσον ἐστὶ τῷ *Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου*. Ὁδοποιήσατε, φησί, τῷ Χριστῷ, πᾶν σκῶλον ἐξάραντες. *Τῷ ἐπιβεβηκότι*

³⁵ Deut. iv, 24; Hebr. xii, 29. ³⁶ Psal. xxxiii, 16. ³⁷ Isa. xl, 3; Matth. iii, 3.

δὲ εἶπεν ἐπὶ δυσμῶν, διότι φῶς ὦν ἀπρόσιτον, καὶ ἡλιος δικαιοσύνης, ἐπέβη τῶν ψυχῶν τῶν ἀνθρώπων, ἐνοικήσας αὐταῖς· διὰ πίστεως· αἱ δυσμοὶ ἦσαν, ἦτοι νύκτες, διὰ τὸ ἀλαμπές καὶ τὸν ζόφον τῆς πλάνης τῶν πάλαι κατακεχυμένων αὐτῶν. Ἡ δυσμὸς ὁ κόσμος, κατὰ· Τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει· εἶτα λέγει, κατὰ τὸ νόημα αὐτοῦ· ὅτι Κύριος πάντων ἀπλῶς, ὃ ἐστὶ Θεός.

pro universo mundo, juxta illud: *Et lux in tenebris lucet (et tenebrae eam non comprehendunt* ²¹. Tenebras etenim illic evangelista universum orbem, hoc est, universos mundi homines appellavit); deinde etiam illius nomen dicit, quod scilicet Dominus omnium ac Deus est ille, qui ascendit, ut diximus.

Καὶ ἀγαλλιᾶσθε ἐνώπιον αὐτοῦ. Τοῦτο μικρὸν ἀνωτέρω τῆ ἐβδόμῃ στίχῳ συνδιερμηνεύεται.

Ταραχθήτωσαν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ. Τοῦτο Β πάλιν τῆ δευτέρῃ στίχῳ.

Τοῦ πατρὸς τῶν ὄρφανῶν καὶ κριτοῦ τῶν χηρῶν (33). Διὰ πρώτου κώλου, τὸ κληρομονικὸν αὐτοῦ παρέστησε, διὰ δὲ τοῦ δευτέρου στίχου, τὸ δικαστικόν· ὅτι καὶ κηδεμὼν ἐστὶ τῶν ἀπροστατευτῶν, καὶ κριτὴς τῶν ἀδικουμένων. Ἡ ὄρφανός καὶ χήρα; καλεῖ τοὺς ἐξ ἔθνῶν πιστεύσαντας· τὸ μὲν ὡς ἀποβεβληκότας τὸν πάλαι πατέρα αὐτῶν διάβολον· τὸ δὲ ὡς χηρωθέντας τοῦ αὐτοῦ πάλιν, ὃν εἶχον καὶ νυμφίον, ὡς προσκολληθέντας αὐτῷ. Μετὰ δὲ τὸ κήρυγμα πατέρα καὶ νυμφίον ἀνέλαβον τὸν Θεόν· πατέρα μὲν ὡς κηδεμόνα· νυμφίον δὲ, ὡς συναφθέντας αὐτῷ διὰ πίστεως.

cui adhæserant. Quippe cum post prædicationem et baptismum, (aliud) patrem (aliudque) sponsum, (loco priorum) receperint (ipsam nimirum) Deum, que in patrem quidem acceperunt veluti curatorem, et providentiam necessariorum omnium habentem, atque in sponsum, cui ut castæ virgines conjungantur per fidem.

Ὁ Θεὸς ἐν τόπῳ ἀγίῳ αὐτοῦ. Ἐν τῷ οὐρανῷ· C λέγει δὲ, τὸ ἐστίν. Εἰρηκῶς γὰρ Ἀναστήτω ὁ Θεός, καὶ ὁδοποιησάτω τῷ ἐπιβεβηκότι ἐπὶ δυσμῶν, ἀναγκαιῶς ἐπήγαγεν· Ὁ Θεὸς ἐν τόπῳ ἀγίῳ αὐτοῦ· διδάσκων ὅτι ἐν τῷ οὐρανῷ, ὃς ἐστὶν ἅγιος τόπος αὐτοῦ, ἀνίσταται καὶ πρὸς ἄμυναν, καὶ ἐπιβαίνει ἐπὶ δυσμῶν, καὶ ἂ βούλεται οἰκονομεῖ· οὐ μεταβάσει τοπικῆ χρώμενος· ἀπερὶγραπτος γὰρ ἐστὶ. Τοιοῦτο δὲ ἐστὶ καὶ τὸ· Ὁδὸεις ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν εἰ μὴ ὁ θεὸς τῶν οὐρανῶν καταβάς, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ. Κάτω γὰρ πολιτευόμενος, καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ, ἀχώριστος ἦν τοῦ Πατρὸς. Εἶη δ' ἂν ἅγιος τόπος Θεοῦ, καὶ ἡ Ἐκκλησία τῶν πιστῶν, καὶ πᾶς θεοφιλής.

Ὁ Θεὸς κατοικίσει μονοτρόπους ἐν οἴκῳ. Μονοτρόπους φησὶ τοὺς δικαίους· ὡς μηδεμίαν διπλὴν πονηρίαν ἔχοντας, μὴ δ' ἐπιπλοκὴν κακίας, ἀλλ' ἓνα σκοπὸν τὴν θεραπείαν τοῦ Θεοῦ μεταδιώκοντας· οὗς καὶ κατοικίσει ἐν οἴκῳ περὶ ἧς εἶρηκε Παῦλος, ὅτι Οἰκοδομῆρ ἐκ Θεοῦ ἔχομεν, οἰκίαν ἀχειροποίητον,

²¹ Joan. 1, 5. ²² Joan. III, 13.

Variæ lectiones

(33) Ad verbum: Priore membro ejus providentiam, altero judicandi potestatem demonstrat.

Christo facite, omne impedimentum ex ea, atque offendiculum auferentes. Ascendere autem cum dixit super occasus, quia cum inaccessibilis lux sit, et Sol justitiæ, super hominum animas ascendit, et per fidem in his animabus habitavit, quæ antea occasus, hoc est noctes merito dici poterant, propter obscuritatem atque caliginem erroris, quo olim circumfusæ detinebantur. Vel, occasus dixit.

VERS. 6. *Et exsultate in conspectu ejus.* Hoc paulo superius in tertio versiculo exposuimus.

Turbentur a facie ejus. Quod ait, *A facie ejus,* exposuimus superius in secundo versiculo.

Patris orphanorum ac judicis viduarum. Patris et judicis appellatione, et summam illum Providentiam, et curam habere demonstravit, et judicandi insuper potestatem exercere. Nam et curam eorum habet Deus, qui omni videntur ope destituti, et judex etiam eorum est, qui per alicujus Injuriam opprimuntur. Orphanos præterea, ac viduas eos appellat, qui ex gentibus crediderunt, alterum quidem, eo quod patrem olim suum, diabolum videlicet, abjecerunt; alterum vero, quia fideles animæ, quæ crediderunt, ipso prorsus viduatae sunt diabolo, quem antea sponsum habebant, et

Deus in loco sancto suo. In cælo nimirum, et subintelligitur, verbum, *est.* Nam cum dixerit: *Exurgit Deus:* item: *Iter facite ei qui ascendit super occasus,* necessario subdidit: *Deus in loco sancto suo,* ut doceret, quod ille Deus, qui existit in cælo, ubi locum sanctum suum esse dicimus, idem ille est, qui exurgit in auxilium, et qui ascendit super occasus, et qui administrat quæcumque ei grata sunt, nulla utens loci mutatione, nullo transitu. Est etenim incircumscriptus Deus. Simile etiam illud est: *Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, Filius hominis, qui est in cælo* ²². In terra etenim conversans Dei Filius, in cælo erat indivisus a Patre. Dicitur etiam locus sanctus Ecclesia fidelium, et quilibet fidelis vir religiosus, ac Deo gratus.

VERS. 7. *Deus habitare facit unius moris homines in domo.* Unius moris homines eos esse intellige, qui justi sunt ac virtute præditi, veluti omni prorsus malitiæ duplicitate, ac doli complicatione carentes, uni tantum rei, hoc est, divino cultui incumbentes. Hos etenim homines Deus in ea domo

habitare facit, de qua Apostolus Paulus dicit : **A** ἐν τοῖς οὐρανοῖς αἰώνιον. Ὁ δὲ Σύμμαχος *Μοσχοῦς* ἐξέδωκεν, ὡς μεμονωμένους παντὸς βιωτικοῦ πράγματος· οὗς κατοικίζει ἐν οἰκητηρίῳ καταμόνας. Προαγορεύει δὲ τὴν πολιτείαν τῶν ἀναχωρητῶν. mundano negotio prorsus segregatos, ac solitarios : quosque singulariter Deus habitare facit in parvis domiciliis. Et juxta hunc sensum prædicare videtur Propheta anachoretarum vitam.

Educens vincitos in fortitudine. Educens, hoc est, liberans eos nimirum, qui peccatorum suorum catenis, et dæmonum vinculis, hoc est, affectibus seu passionibus, ac peccatorum perturbationibus vinciti, atque alligati sunt : quo sermone fideles intelligit, qui ex gentibus congregandi erant. Educit autem eos in fortitudine, hoc est, in divina virtute, ac potentia, qua tyrannum devicit. Vel etiam, in virtute sermonis evangelici.

Similiter eos, qui exasperant, qui habitant in sepulchris. Non solum, inquit, tu gentiles educis et vinculis, sed et ipsos etiam ex circumcissione Judæos, quos *exasperantes* appellat, seu exacerbantes, ea ratione quam diximus in psalmo lxxv. Possunt etiam verba hæc ita intelligi, ut prophetiam contineant, de universali mortuorum resurrectione : quod scilicet Deus ex monumentis omnes vincitos mortis vinculo educet, ac suscitabit, et quod similiter educet Judæos. Illa autem verba : *Qui habitant in sepulchris*, ad majorem declarationem dicta sunt, et per ea omnes homines significare voluit, aut in terra, aut in mari, aut in igne.

VERS. 8, 9. *Deus, cum egredereris in conspectu populi tui, cum pertransires in deserto, terra mota est : etenim cæli distillaverunt.* Quando dixisti ad Judæos : *Ecce dimittitur domus vestra deserta* ⁴¹ ; et quando Jeremiæ prophetia ex persona Christi prolata, finem accepit, quæ dicit : *Quoniam dereliquerunt domum meam, dimisi hæreditatem meam* ⁴². Tunc etenim postquam egressus es, recedens a conspectu populi, qui eousque tuus fuerat, et pertransisti ad Ecclesiam ex gentibus congregatam, quæ olim deserta erat, ac nuda omni scientia, atque cognitione Dei, sterilisque, atque infructuosa germine virtutum; tunc, inquam, postquam existi, terra commota est, passionis nimirum, et resurrectionis tempore. Et cæli distillaverunt, descendente sancto Spiritu in apostolos, in die Pentecostes. Vel terra commota est, pertranseuntibus gentibus ab errore ad veritatem : et stillaverunt apostoli aquam prædicationis, qua fideles irrigabantur animæ. Apostoli etenim cæli esse dicuntur, et quia cælestia sapiunt, et quia quibuscunque terrenis rebus supereminet. Illa autem conjunctio, *enim*, superflua est.

A facie Dei Sinai, a facie Dei Israel. — *A facie Dei* circumloquendo dixit, pro ab ipso Deo, ut sit sensus : Hæc facta sunt ab eo, qui est Deus montis Sinai. Ipse etenim idem est, qui et Deus Sinai dicitur, et Deus Israel. Horum autem nominum

Ἐξάγων πεπεδημένους ἐν ἀνδρία. Ἐξάγων· εἴτουν ἐλευθερῶν, τοὺς πεπεδημένους ταῖς σειραῖς τῶν ἀμαρτημάτων, ἢ τοῖς δεσμοῖς τοῦ δαίμονος· ἃ εἰσι τὰ πάθη. Λέγει δὲ τοὺς ἐξ ἔθνῶν πιτεύσαντας· ἐξάγων δὲ τοὺς ἐν ἀνδρία, ἡγουν ἐν ἰσχύϊ Θεότητος, καταγωνιζομένη τὸν τύραννον· ἢ καὶ ἐν δυνάμει λόγων τῶν εὐαγγελικῶν.

B *Ὁμοίως τοὺς παρακικραίνοντας τοὺς κατοικοῦντας ἐν τάφοις.* Οὐ μόνον δὲ τούτους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐκ περιτομῆς· τοὺς Ἰουδαίους γὰρ καλεῖ *παρακικραίνοντας*, ὡς ἐν τῷ ξε' ψαλμῷ προδιέλεθμεν. Εἰη δ' ἂν ταυτὶ τὰ ρητὰ καὶ προφητεία περὶ τῆς παγχοσμίου τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως, ὅτι πάντας ἐξάγει τῶν τάφων τοὺς πεπεδημένους, νεκρικῶς· ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς Ἰουδαίους· εἴτα ἡ ἐπεξήγησις, ὅτι τοὺς κατοικοῦντας ἐν τάφοις· διὰ τούτων δὲ, καὶ τοὺς ἐν πυρὶ, καὶ θαλάσῃ, καὶ ὅπως δὴποτε διαφθαρέντας ἐδήλωσεν.

qui mortui fuerint, ubicunque id eis acciderit,

Ὁ Θεός, ἐν τῷ ἐκπορεύεσθαι σε ἐνώπιον τοῦ λαοῦ σου, ἐν τῷ διαβαλεῖν σε ἐν τῇ ἐρήμῳ, γῆ ἐσεισθη· καὶ γὰρ οἱ οὐρανοὶ ἔσταξαν· Ὅτε εἶπας πρὸς Ἰουδαίους· Ἴδοὺ ἀφίσταται ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος, τέλος ἤδη λαμβανούσης τῆς Ἱερουσαλὴμ προφητείας, ἐκ προσώπου σου, Χριστῆ, φήσαντος, ὅτι *Ἐγκυτέλιπον τὸν οἶκόν μου· ἀφήκα τὴν κληρονομίαν μου.* Τότε μετὰ τὸ ἐκπορευθῆναι σε καὶ ἀναχωρῆσαι ἐνώπιον τοῦ μέχρι τότε, λαοῦ σου, καὶ διαβλῆναι σε εἰς τὴν ἀθροισθησομένην Ἐκκλησίαν τῶν ἔθνῶν τὴν ἔρημον θεογνωσίας, καὶ ἀκαρπῶν ἀρετῆς, ἢ γῆ μὲν ἐσεισθη κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους, καὶ τῆς ἀναστάσεως· οἱ οὐρανοὶ ἔσταξαν τὴν κάθοδον τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς τοὺς ἀποστόλους, ἐν τῷ καιρῷ τῆς Πεντηκοστῆς. Ἡ ἐσεισθη μὲν ἢ γῆ μεταβάλλων τῶν ἔθνῶν ἀπὸ τῆς πλάνης εἰς τὴν ἀλήθειαν· ἔσταξαν δὲ οἱ ἀπόστολοι τὸ ὕδωρ τοῦ κηρύγματος, ἀρδεῦον ψυχὰς. Οὐρανοὶ γὰρ καὶ οὗτοι, διὰ τὸ φρονεῖν οὐράνια, καὶ τὸ ὑπερκεῖσθαι παντὸς γηροῦ πράγματος. Ὁ δὲ σύνδεσμος ὁ γὰρ, περιτεύει.

Ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ Σινᾶ, ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ Ἰσραήλ. Περιφραστικῶς τὸ, Ἄπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν· ὅτι ταῦτα γεγονῶσιν ὑπὸ τοῦ ὄντος Θεοῦ, τοῦ Σινᾶ ὄρους. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶ καὶ τοῦ Σινᾶ Θεός, καὶ τοῦ Ἰσραήλ. Ἐμνημό-

⁴⁰ II Cor. v, 1. ⁴¹ Matth. xxiii, 37. ⁴² Jerem. xii, 7.

νευσε δὲ τούτων, δεικνύς ὅτι ὁ ἐν Σινὰ τερατουργήσας καὶ τῷ Ἰακώβ φαντασθεὶς, αὐτὸς καὶ ταῦτα ποιεῖ· καὶ οὐκ ἔστι θεὸς ἕτερος, παρ' ἐκείνον.

Βροχὴν ἐκούσιον ἀφοριεῖς ὁ θεός· τῇ κληρονομίᾳ σου. Κληρονομία μὲν θεοῦ, τὰ ἔθνη, κατὰ τὸ· *Καὶ δώσω σοι ἔθνη τῆν κληρονομίαν σου.* Βροχὴ δὲ ὁ λόγος τοῦ εὐαγγελίου ἀπαλύνων, καὶ ἀρθεύων τὰς ψυχάς· Ἐκούσιος δὲ βροχὴ αὕτη, διότι ὁ μὲν Μωσαϊκὸς νόμος, οὐ κατὰ θέλησιν θεοῦ, ἀλλὰ κατ' οἰκονομίαν· οὐ γὰρ ἐχρησε τῶν θυσιῶν, οὐδὲ τοιοῦτων ἄλλων παρατηρημάτων. *Τίς γάρ, φησι, ταῦτα ἐξετίησες;* Καὶ πάλιν· *Μωσῆς πρὸς τῆν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἔγραψεν·* ὁ δὲ τοῦ κηρύγματος λόγος κατ' εὐδοκίαν ἔστι θεοῦ· ἢ ὅτι ἐκεῖνος μὲν καὶ ἀκοντας ἐκείνους ἠνάγκαζεν φυλάττειν τὰς ἐντολάς· λιθοβολῶν, καίων, καὶ πικρῶς ἀναίρων· οὗτος δὲ, οὐδένα βιάζεται, ἀλλὰ θέλουσιν αὐτοῖς προσφέρεται.

quia lex etiam invitos jubebat legem servare, alioquin lapidabat, caedebat, incendio perdebatur, et saevissime denique occidebat. Prædicatio autem evangelica neminem cogit, sed volentibus tantum offertur.

Καὶ ἠσθένησε, σὺ δὲ κατηρέσω αὐτήν. ἠσθένησε πάλιν συντριβεῖσα τυραννίδι τῶν εἰδώλων. Σὺ δὲ ἀρτίαν αὐτὴν ἐποίησας, ἀνακαινίσας αὐτὴν διὰ τῆς παλιγγενεσίας τοῦ βαπτίσματος, καὶ στερεώσας ἐπὶ τῆν ἀσειστον πέτραν τῶν ἐντολῶν σου.

Τὰ ζῶα σου κατοικοῦσιν ἐν αὐτῇ. Οἱ παρὰ σοῦ πνευματικῶς τρεφόμενοι καὶ ζῶντες τῆν ἐν σοὶ ζωὴν. Ἡ ζῶα τοῦ Χριστοῦ οἱ ἀπόστολοι, οὓς ὁ Ἄβδακούμ Ἰππους ὠνόμασεν· Ἐπεβίβασας, λέγων, εἰς θάλασσαν τοὺς Ἰππους σου· θάλασσαν καλέσας τὴν πικρὰν ἀπιστίαν.

Ἡτοίμασας ἐν τῇ χρηστότητί σου τῷ πτωχῷ, ὁ θεός. Πτωχὸς ὁ τῶν ἐθνῶν λαός, ὡς μηδένα πλοῦτον πνευματικῶν δεξάμενος. Οὐ γὰρ νόμον εἶχεν, οὐ προφητείας· ἀλλ' ὁ θεὸς δι' οἰκειάν χρηστότητα, ἠτοίμασεν αὐτῷ πλοῦτον ἄλλον, τὴν δηλωθεῖσαν ἐκούσιον βροχὴν.

Κύριος δώσει ῥῆμα, τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ. Τοῦτο εἶπε περὶ τῶν ἀποστόλων· οἱ· ἀλειῦσι καὶ ἰδιώται· οὓσιν, ὁ θεὸς ἐχορήγησεν λόγον σοφίας. *Δυνάμει δὲ πολλῇ* εἶπεν, ὅτι τοῖς ῥήμασιν αὐτῶν, παρέλιπετο θεία δύναμις θαυματουργοῦσα ὅσα καὶ βούλοιντο.

Ὁ βασιλεὺς τῶν δυνάμεων τοῦ ἀγαπητοῦ. Ἀγαπητὸν λέγει τὸν μονογενῆ Υἱὸν καὶ θεόν. Φησι γάρ, ὅτι *Ὁὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός·* δυνάμεις δὲ αὐτοῦ τοὺς ἀποστόλους, ὡς στρατιώτας αὐτοῦ, κατὰ τῶν ἀντιτεταγμένων δυνάμεων παρατεταγμένους· ὧν ἔστι βασιλεὺς ὁ Πατήρ, βασιλεύσας αὐτῶν διὰ τῆς τοῦ Υἱοῦ σπουδῆς.

Τῇ ὠραιότητι τοῦ οἴκου σου διελέσθαι σκῦλα.

⁴³ Psal. II, 8. ⁴⁴ Matth. XIX, 8. ⁴⁵ Matth. III, 17.

A meminit Propheta, quia et in monte Sina Deus miracula operatus est, et quia apparuit Israel, hoc est, patriarchæ Jacob. Est enim idem Deus, qui hæc omnia operatur, et non est alius Deus præter eum.

VERS. 10. *Pluviam voluntariam segregabis, Deus, hæreditati tuæ.* Per hæreditatem Dei, gentes intelligit, juxta illud : *Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam* ⁴³ : Per pluviam vero evangelicam sermonem, quo duriores irrigantur ac molliuntur animæ : quam Evangelii pluviam, appellat voluntariam, eo quod Mosaica lex non data erat ex mera Dei voluntate, sed potius ex dispensatione. Neque enim optabat, aut volebat Deus sacrificia, aut alias ejusmodi varias observationes, quæ habentur in lege : *Quis enim, inquit, hæc exquisivit ?* Et rursus alibi Dominus : *Ad duritiam vestram Moyses hæc scripsit (ab initio autem non erat sic* ⁴⁴). Evangelicæ autem prædicationis sermo divinæ prorsus congruit voluntati. Vel voluntariam ideo appellat, quia lex etiam invitos jubebat legem servare, alioquin lapidabat, caedebat, incendio perdebatur, et saevissime denique occidebat. Prædicatio autem evangelica neminem cogit, sed volentibus tantum offertur.

Et infirmata est, tu vero perfecisti eam. Infirmata est, et debilitata, ac diu oppressa idolorum tyrannide. Tu vero sanam eam, et perfectam reddidisti, per baptismi regenerationem, renovans nimirum eam, et super solidam mandatorum tuorum petram stabiliens.

VERS. 11. *Animalia tua habitabunt in ea.* In nimirum qui a te spirituali cibo aluntur, quique animam, hoc est, vitam habent in te. Vel, per *animalia Christi* apostolos intellige, quos Habacuc equos appellavit : *Induxisti, inquit, in mare equos tuos, mare appellans, amaram (salsuginosamque, ac sterilem olim gentium) infidelitatem*

Parasti in bonitate tua pauperi, Deus. Per pauperem, gentilem populum intelligit, qui nullas olim spirituales divitias acceperat. Neque enim legem habebat, aut prophetas, sed præ summa Dei benignitate, aliæ eis paratæ fuerunt divitiæ : illa nimirum pluvia voluntaria.

VERS. 12. *Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa.* Hoc ad apostolos pertinet, quibus, cum piscatores essent, atque idiotæ, subministravit Deus sapientiæ verbum : atque hoc tanta cum virtute, ut multa etiam, atque admirabilia operarentur miracula.

VERS. 15. *Rex virtutum dilecti.* Dilectum appellat unigenitum Filium Deum, de quo dictum legitur a Patre : *Hic est Filius meus dilectus* ⁴⁵. Per *virtutes vero dilecti*, ipsos apostolos intellige, veluti illius milites. Eos etenim ut milites susceperat, ut summa vi ac potentia adversus demonum impetum resisterent. Harum autem virtutum ipse Deus Pater, Rex dicitur esse, regno hoc nimirum sibi per Filium parato.

Speciei domus dividere spolia. Dabit, inquit, eis

Deus verbum, ut inimicorum exuvias dividant, **A** Δώσει αὐτοῖς ῥῆμα, εἰς τὸ διαμερίσασθαι λάφυρα ipsas nimirum gentes. Devictis enim dæmonibus exspoliarunt eos apostoli, et ab illis homines eos abstulerunt, qui illis antea inserviebant. Dabit, dico, Deus apostolis verbum, ut inimicorum spolia dividant, formosissimæ ac speciosissimæ fide-
B lium Ecclesiæ : in qua, veluti in decentissima domo Christus Dominus habitat, quemadmodum et nos divisa ea esse conspicimus. Apostolorum enim alter gentem illam, et alter alteram ad fidem adduxit. Possumus etiam per speciem domus, Evangelii pulchritudinem intelligere, quæ veluti quopiam instrumento apostoli hæc spolia diviserunt (verum tunc non speciei legendum est, sed specie. Utraque enim lectio Græcis potest verbis accommodari).

VERS. 14. Si dormiatis inter medios clericos. Dormire in præsentī loco posuit pro mori. Sermo enim Prophetæ est ad apostolos, dicentis : Ita de-
B num adducentur vobis hæc spolia, si moriemini inter medios clericos, hoc est, inter medias gentes, quæ in clerum, hoc est, in sortem vobis datæ sunt. Et sane quidem prædicantes occisi sunt. Vel aliter, Si dormieritis, hoc est, si immorati fueritis. Immoratur enim et diutius permanet, qui dormit.

Alæ columbæ deargentatæ, et posteriora dorsi ejus in pallore auri. Columbam putamus Christum esse, ob ejus nimirum mansuetudinem ac patientiam. Per hujus autem columbæ alas, Christi corpus intelligere possumus, veluti exteriorem, seu magis extremam partem : per posteriora autem dorsi [quæ Græci unico vocabulo *μετάφρενα* dicunt et nos possumus scapulas dicere] animam Christi **C** intelligit, tanquam interiorem, ac magis tectam partem. Splendidum, inquit, atque elegans est Christi corpus, et argenti instar refulget : omni enim caret peccati macula ; verum ipsa etiam anima, non minori luce ac fulgore splendet, cum purissimo possit auro comparari. Ab ipsa enim divinitate, cui unita atque conjuncta est, hujusmodi lucis radios sumit. Pallorem vero auri dixit, quia pallere solet aurum, quod purissimum est. Alii præcedentem versiculum huic conjungentes, ita exponunt : Si stabiliti fueritis in medio duorum Testamentorum, Veteris nimirum, et Novi. Stabilis enim ac immobilis permanere videtur, ut diximus, qui dormit : et sortes merito appellari possunt duo Testamenta, cum illud antiquo populo ante crucem, alterum novo populo, post crucem, in sortem data sint. Si igitur constiteritis in medio utriusque Testamenti, et quod novum est, veteri consonum credideritis. Vetus etenim figura est, et Novum veritas : tunc alæ columbæ, hoc est **D** exteriores ac simpliciores sancti Spiritus sensus, splendidi esse vobis videbuntur : et scapulæ, hoc est, interiores, et magis mysticæ contemplationes, instar pallidissimi ac purissimi auri fulgorem ac lucem suam vobis demonstrabunt. Et quanquam utrumque ex his metallis splendidissimum sit, auri tamen splendor intensiorem præsefert fulgorem.

Variæ lectiones.

(34) Fidelis nec loco movetur quid.

(35) Græce aridius : *splendidum dicit ejus corpus, utpote peccati expers. Splendet autem argentum : anima vero ejus in pallore auri, utpote divinitati*

Δώσει αὐτοῖς ῥῆμα, εἰς τὸ διαμερίσασθαι λάφυρα τῶν ἐθνῶν, **A** εἰς τὰ ἔθνη νικησαντες γὰρ τοὺς δαίμονας, ἐλαφρυαγώγησαν, ἀφελόμενοι τοὺς δεδου-
 λωμένους αὐτοῖς· διελέσθαι δὲ αὐτὰ τῇ ὠραιότητι Ἐκκλησίᾳ τῶν πιστῶν, ἣ ἐνοικεῖ ὁ Θεός. Καὶ μέν-
 το διείλοντο, ὁ μὲν τότε τὸ ἔθνος, ὁ δὲ τότε προσ-
 αγαγών. Εἶη δ' ἂν ὠραιότης τῆς Ἐκκλησίας, τὸ
 Εὐαγγέλιον, δι' οὗ τούτους διείλοντο.

Ἐάν κοιμηθῆτε ἀνὰ μέσον τῶν κληρῶν. Κοιμηθῆναι ἐπὶ τοῦ παρόντος ῥήτου, τὸ ἀποθανεῖν νοή-
B σουμεν. Φησὶ γὰρ πρὸς αὐτοὺς ὁ Προφήτης, ὅτι, Προσαχθήσονται ταῦτα τὰ σκύλα, ἐάν ἀποθανῆτε ἀνὰ μέσον τῶν κληρῶν, ἦτοι τῶν κληροδοτηθέντων ὑμῖν ἐθνῶν. Καὶ μέντοι κηρύσσοντες, ἀνηρέθησαν. Ἡ καὶ ἄλλως, ἐάν χρονίσητε· χρονίζει γὰρ ἀκινήτως ὁ κοιμώμενος.

Πτέρυγες περιστερᾶς περιηγυρωμέναι, καὶ τὰ μετάφρενα αὐτῆς ἐν χλωρότητι χρυσοῦ. Περι-
 στεράν οὐ μέγα τὴν Χριστόν, διὰ τὸ φιλόανθρωπον καὶ ἀνεξίκακον, οὗ πτέρυγες μὲν εἴη ἂν τὸ σῶμα, ὡς ἀκρότατον, μετάφρενα δὲ ἡ ψυχὴ, ὡς ἐνδότερον. Λέγει δὲ, ὅτι λελαμπρυσμένον μὲν τὸ σῶμα αὐτοῦ, ὡς ἀναμάρτητον· λαμπρὸς γὰρ ὁ ἀργυρὸς· ἐν **C** χλωρότητι δὲ χρυσοῦ ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, ὡς ἠνωμένη τῇ Θεότητι. Τὸ χλωρὸν γὰρ χρυσοῦν, καθαρῶτατον ἔστιν. Ἄλλοι δὲ τὸ πρὸ τούτου ῥήτον τῷ παρόντι συντάττοντες, φασὶν ὅτι, Ἐάν στερεωθῆτε ἀνὰ μέ-
 σον τῶν δύο Διαθηκῶν, τῆς τε Παλαιᾶς καὶ τῆς Νέας· ἐστερέωται γὰρ ἀκινήτως ὁ κοιμώμενος· καὶ ἀπο-
 κεκλήρωνται αἱ Διαθεῖκαι, ἡ μὲν τῷ πάλα λαῶ πρὸ τοῦ σταυροῦ, ἡ δὲ τῷ νέῳ μετὰ τὸν σταυρόν· ἐάν οὕτω, **D** φησὶ, ποιήσητε (36), μεσάζοντες καὶ συμβιβάζοντες τὴν Νέαν πρὸς τὴν Παλαιάν· ἐκεῖνη μὲν γὰρ τύπος, αὕτη δὲ ἀλήθεια· τότε τῆς περιστερᾶς, ἦτοι τοῦ ἁγίου Πνεύματος αἱ μὲν πτέρυγες, εἶπουν τὰ ἀπλού-
 στερα, καὶ ἀκρότατα νοήματα, λαμπρὰ φανήσονται· τὰ δὲ μετάφρενα, τουτέστιν τὰ ἐνδότερα καὶ μυστη-
 ριωδέστερα, δίκην χλωρότητος χρυσοῦ καθαρώτερα· εἰ δὲ λαμπρὸς μὲν ὁ ἀργυρὸς, λαμπρὸς δὲ καὶ ὁ χρυσοῦς, ἀλλ' ἡ τοῦ χρυσοῦ λαμπρότης βαθυτέρα ἐστὶ· περιστεράν δὲ νοοῦσι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὅτι καὶ ἐν εἰδει περιστερᾶς κατήλθεν ἐπὶ τὸν Χριστόν βαπτιζόμενον.

adhærens. Aurum porro pallens purissimum est.

(36) Clarius et fidelius, et alterum cum altero conciliaritis.

Per columbam vero, sanctum Spiritum intelligunt qui in columbæ specie super Christum descendit, cum baptizaretur.

Ἐν τῷ διαστέλλειν τὸν ἐπουράνιον, βασιλεῖς ἅπ' αὐτῆς χιονωθήσονται ἐν Σελμών. Βασιλεῖς νῦν τοὺς ἀποστόλους ὠνόμασεν, ὡς κληρονόμους τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· οὗς καὶ ἐν τῷ μὲν ψαλμῷ ἀρχοντας προσηγόρευσε. Προλέγει δὲ ἐνταῦθα τὴν εἰς αὐτοὺς γενομένην ἐν τῷ καιρῷ τῆς Πεντηκοστῆς ἐπιφοίτησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος· φησὶν ὅτι ἐν τῷ τὸν ἐπουράνιον Θεὸν ἀποστέλλειν ἢ διατρεῖν, καὶ διακληροῦν βασιλεῖς ἅπ' αὐτῆς· φημι δὲ, τῆς προῤῥηθείσης κληρονομίας, ἣτοι ἴσθι τὰ ἔθνη· Πορευθέντες γὰρ, φησὶ, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη. Χιονωθήσονται, ὃ ἴσθι λευκανθήσονται καὶ λαμπρυνθήσονται, διὰ τῆς (37) ἀγλῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Προσέθηκε δὲ καὶ τὸν τόπον· Σελμών γὰρ Ἱερουσαλήμ ἐκαλεῖτο, ἔθνα ἐκάθητο ἕως ἂν ἐνεδύσαντο δύναμιν ἐξ ὕψους. Παρατηρητέον δὲ τὴν ἐν πρόθεσιν, πολλάκις ὑστεροχρονίαν σημαίνουσαν, ὡς ἐπὶ τοῦ παρόντος· Ἐν τῷ διαστέλλειν γὰρ, ἀντὶ τοῦ Μετὰ τὸ διαστεῖλαι. Ταύτην δὲ τὴν παρατήρησιν παραδεδώκαμεν καὶ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ ψαλμοῦ.

Ὅρος τοῦ Θεοῦ, ὄρος πῖον, ὄρος τετυρωμένον, ὄρος πῖον. Ὅρος τοῦ Θεοῦ καλεῖ τὴν Ἐκκλησίαν τῶν πιστῶν· ἄρος μὲν, ὡς ὑπερκειμένην τῶν γεγηρῶν, καὶ εἰς οὐρανὸν ἀνατεινομένην διὰ θεωρίας καὶ πράξεως· τοῦ Θεοῦ δὲ, ὡς ὀκειωμένης τῷ Θεῷ· πῖον δὲ, διὰ τὴν δαφίλειαν καὶ εὐχρηστίαν τῆς ἐν αὐτῇ πνευματικῆς νομῆς· τετυρωμένον δὲ, διὰ τὸ συνεστὸς καὶ στερεὸν τῶν ἐν αὐτῇ δογμάτων τῆς πίστεως· πεπηγῶς (38) γὰρ ὁ τυρός. Εἶτα πάλιν πῖον, τῇ δαφίλειᾳ τῶν χαρισμάτων τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐξυμνεῖ δὲ ποικίλως τὸ τοιοῦτον ὄρος, διὰ τῆν ποικίλειαν τῶν δυνάμεων αὐτοῦ.

rursus appellat, ob charismatum ac donorum sancti montem laudat atque exornat Propheta ob varias

Ἴνα τί ὑπολαμβάνετε ὄρη τετυρωμένα; Πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τῆς Ἐκκλησίας ἀποτείνεται φάσκων, ὅτι διὰ τί ὑπολαμβάνετε ἕτερα ὄρη τετυρωμένα, παρὰ ταῦτα;

Τὸ ὄρος δ' εὐδόκησεν ὁ Θεὸς κατοικεῖν ἐν αὐτῷ. Τοῦτό ἐστι τὸ ὄρος, φησὶν, ὃ ἠθέλησεν ὁ Θεός, εἰς τὸ κατοικεῖν ἐν αὐτῷ. Αἴτη γὰρ, φησὶν, ἡ κατά-
παισις μου εἰς αἰῶνα αἰῶνος.

Καὶ ὁ Κύριος κατασκηνώσει εἰς τέλος. Κατασκηνώσει ἐν αὐτῷ εἰς τέλος, ἀντὶ διαπαγτός. Τί δ' ἂν εἴποιεν οἱ Ἰουδαῖοι περὶ τούτου; οὐκ εἰς τέλος γὰρ κατέκησεν ἐν Σιών, ἀλλὰ ῥητὸν χρόνον.

Τὸ ἄρμα τοῦ Θεοῦ μυριοπλέσιον. Εἰπὼν ἄνω·

37 Matth. xviii, 18. 38 Psal. cxxi, 14.

Variæ lectiones.

(37) Græce splendorem.

(38) Ἐτυμολόγον σε facit interpres noster. Quod cum minime decebat; tutius erat adhærere tex-

VERA. 15. Dum discernit cælestis reges super eam, quasi nive dealbabitur in Selmon. Per reges, ipsos etiam apostolos intelligit, eo quod cæli regnum hæderunt: quos etiam in Psalmo xlv principes appellavit. Prædicat igitur futurum in die Pentecostes sancti Spiritus in apostolos adventum. Quando cælestis, inquit, Deus mittet ac dividet, hoc est, quando sortietur reges super eam; super eam, inquam, hæreditatem, hoc est, super gentes, quæ hæreditas Christi sunt; quod tunc futurum erat, quando ad apostolos dicere-tur: *Euntes docete omnes gentes* 40, tunc reges illi, veluti nive quadam dealbabitur, hoc est, clari ac splendidi sicut, per gratiam scilicet sancti Spiritus. Et locum etiam addidit, dicens: *In Selmon*. Ipsam B autem intelligit Jerusalem, ubi post Domini assumptionem, discipuli condescerunt, donec *induti sunt virtutem ex alto*. Observandum est autem, quod dictio, *dum*, sæpenumero futurum tempus designat, ut in præsentis loco: *Dum discernit*, hoc est, *postquam discreverit*. Hanc autem observationem tralidimus etiam in inscriptione psalmi quinquagesimi.

VERA. 16. Mons Dei, mons pinguis, mons coagulatus, mons pinguis. Montem Dei Ecclesiam adellium appellat, veluti a terrenis elevatam, et contemplatione atque actionibus suis tendentem in cælum. Dei etiam eam esse dicit, quasi propriam ejus effectam, atque in illius potestatem delapsam: pinguem etiam ob spiritualis pabuli, quod in ea est, tum abundantiam, tum etiam excellentiam 41 et deinde coagulatum, seu [ut magis poscit Græca dictio] caseatam eam esse dicit ob soliditatem dogmatum; quæ in ea sunt. Caseus etenim sicuti a cocundo dictus est, aut a lacte coacto, ita etiam soliditatem quamdam significat. Postremo pinguem Spiritus abundantiam. Variis vero laudibus hunc ninirum ac multiplices illius virtutes.

VERA. 17. Quare suspicamini montes coagulatos? Ad Ecclesiæ inimicos est sermo. Quare, inquit, suspicamini? hoc est, quare opinamini, alios etiam montes caseatos, quam hunc nostrum montem?

Mons in quo beneplacitum est Deo habitare in eo. Mons, inquit, quem Deus voluit suum esse, ut illic habitaret, *Hæc*, inquit, *requies mea in sæculum sæculi* 42.

Etenim Dominus habitabit in finem. In finem, hoc est, perpetuo. Quid ad hoc dicent Judæi? neque enim habitavit perpetuo Dominus in Sion, sed certo ac finito tantum tempore.

VERA. 18. Currus Dei in infinitum multiplicatus.

tui: *Caseus enim compactus est*, quod nemo negaverit.

Cum superius dixerit : *Iter facite ei qui ascendit super occasus*, nunc in specie, currus Dei meminit. Per currum vero Dei, eos omnes intelligere possumus, qui fidei habenas susceperunt, quique ad suave Christi jugum juncti sunt, ascensoremque et aurigam cum habent. Hujusmodi enim homines, currus Dei dici possunt : quin imo et currus multiplicatus ab antiquo illo justorum curru, qui inter Judæos erant.

Millia abundantium. Subintellige verbum sunt. Abundantium vero ubertate ac fertilitate virtutum.

Dominus in eis in Sina erat in sancto. Subintellige relativum, qui, ut sit sensus : Ille Dominus in eis est, qui olim erat in sancto Sina, et abundat altera præpositio, in. Unus igitur atque idem Deus est ille, qui tunc in Sina, et qui modo legem statuit. Sanctum autem Sina appellat, veluti sanctificationem ipsius Dei præsentia, atque ei dictum.

VERS. 19. *Ascendisti in altum, captivasti captivitatem.* In altum, hoc est, in crucem, vel in cælum. Ascensus autem hic, libertatem ostendit, dum ait : *Ascendisti*, sponte tua nimirum. Tu etiam ipsum diabolum, qui tyrannidem in nos exercebat, crucis jaculo confodisti, et gentium captivitatem captivasti, quam ille antea captivaverat, eos sibi in servitutem redigens. Propterea ipse Dominus alibi ait : *Cum autem exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me* ⁴⁸.

Cepisti dona in hominibus. Verum apostolus Paulus huic referens versiculum ⁴⁹, non *Cepisti*, ait, sed *Dedisti*, et utrumque factum est. Nam ab illis qui ad se accedunt Deus fidem et gratiarum actionem capit, et eis contra multiplicia tribuit charismatum dona.

Etenim non credentes ut inhabitares. Accepisti enim eos homines, qui primum non credebant. Accepisti autem eos, ut inhabitares in eis, si te dignum effecti essent habitaculum.

VERS. 20, 21. *Dominus Deus benedictus, benedictus Dominus de die in diem.* Vide sermonem de sancta Trinitate : Dominus Deus et Dominus. Sic enim Moyses dixerat : *Audi, Israel : Dominus Deus tuus Deus unus est* ⁵⁰. Et cum laudandum eum esse dixisset *de die*, hoc est, per totam diem, dictionum obscuritatem declaravit, addens, *In diem*. Verba hæc, *De die in diem*, simpliciter intelligunt, Alii autem pro, *Semper, et per dierum successionem*.

Prosperum iter nobis faciat Deus salutarium nostrorum, Deus noster, Deus salutis. Hoc etiam in loco contemplari licet sermonem de Trinitate. Nam ter hic invocatur Dei nomen. Et quia in Græca lectione dictio *salutarium*, et dictio *salutum*, solo ac-

Ὁδοποιήσατε τῷ ἐπιθεηκῶτι, vñ οικείως, ἄρματος ἐμνημόνευσεν. Εἶεν δ' ἂν ἄρμα Θεοῦ πάντες οἱ τὸν χαλινὸν τῆς πίστεως δεξάμενοι, καὶ ὑποζυγέντες τῷ Χριστῷ ζυγῶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐπιβάτην καὶ ἡνίοχον, αὐτὴν ἔχοντες. Τοῦτο δὲ τὸ ἄρμα κυριοπλάσιον εἶναι λέγει, τοῦ παλαιοῦ ἄρματος τῶν ἐν Ἰουδαίῳ δικαίων.

Χιλιάδες εὐθηφούντων. Λέπει τὸ εἶσιν· εὐθηνούντων δὲ, τῇ καρποφορίᾳ τῶν ἀρετῶν.

Κύριος ἐν αὐτοῖς ἐν Σινᾷ ἦν ἐν τῷ ἁγίῳ. Λέπει δὲ τὸ δε, ἵνα ἦ τοιοῦτον· Κύριος ἐν αὐτοῖς ἐστίν, δε ἐν τῷ Σινᾷ ἦν πάλαι τῷ ἁγίῳ. Περιτετυούσης τῆς ἐν τῷ ἁγίῳ προθέσεως· εἰς γὰρ ὁ καὶ ἐκεῖ καὶ ἐνταῦθα νομοθετῶν· ἅγιον δὲ τὸ Σινᾶ, ὡς ἁγιασθὲν, τῇ ἐπιδημίᾳ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὡς θεῶ ἀνακειμένον.

Ἀρέθης εἰς ὕψος, ἡχημαλώτευσας αἰχμαλωσίαν. Εἰς τὸ ὕψος τοῦ σταυροῦ. Ἡ εἰς τὸν οὐρανόν, ἐν τῷ καιρῷ τῆς Ἀναλήψεως· Ἀρέθης δὲ, διὰ τὸ ἐκούσιον τῆς ἀναβάσεως. Τῷ δόρατι δὲ τοῦ σταυροῦ καθελὼν τὸν τυρηννοῦντα διάβολον, ἡχημαλώτευσας τὴν αἰχμαλωσίαν τῶν ἐθνῶν ἣν ἐκεῖνος πρότερον ἡχημαλώτευσεν αὐτῷ ταῦτα καταδουλωσάμενος. Εἰρηχε γὰρ ὁ Χριστός· Ὁταν ὑψωθῶ, ἐλκυσῶ πάντα πρὸς ἐμαυτόν.

Ἐλαβες δόματα ἐν ἀνθρώποις. Ὁ δὲ Ἀπόστολος, *Δόματα ἔδωκεν*, εἶπεν. Ἀμφοτέρα δὲ γεγένηται· λαμβάνων γὰρ παρὰ τῶν προσιόντων πίστιν καὶ εὐχαριστίαν, εἰδίδου χάρισματα διάφορα.

Καὶ γὰρ ἀπειθοῦντας τοῦ κατασκηνώσαι. Καὶ γὰρ αὐτοὺς ἐκεῖνος ἔλαβες, τοὺς πρότερον ἀπειθοῦντας ἀνθρώπους, ἔλαβες δὲ αὐτοὺς, ἐπὶ τῷ κατασκηνώσαι ἐν αὐτοῖς (39), γενομένοις ἀξιόν σου κατοικητήριον.

Κύριος ὁ Θεὸς εὐλογητὸς, εὐλογητὸς Κύριος ἡμέραν καθ' ἡμέραν. Ὅρα τὸν περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος λόγον· Κύριος, καὶ ὁ Θεός, καὶ Κύριος. Οὕτω γὰρ καὶ Μωσῆς εἰρηκεν· Ἄκουε, Ἰσραὴλ· Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἰς ἐστίν. Εἰπὼν δὲ ὅτι εὐφημητέος ἐστὶν ἡμέραν, ἢ συνεξακούεται, τὸ Ἄνὰ πᾶσαν, ἐσαφήνισε τὴν δυσχέρειαν τῶν λέξεων, προσθεὶς, τὸ καθ' ἡμέραν· τινὲς δὲ τὸ Ἥμέραν καθ' ἡμέραν, ἀπλῶς νοοῦσιν, ἀντὶ τοῦ Ἥμέρας ἐξ ἡμέρας. Ὁ ἐστίν, αἰ. κατὰ διαδοχὴν ἡμερῶν.

Κατενοδώσαι ἡμῖν ὁ Θεός τῶν σωτηρίων ἡμῶν, ὁ Θεός ἡμῶν, ὁ Θεός τοῦ σώζειν. Ὅρα κἀνταῦθα τὸν περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος λόγον. Τρις γὰρ τίθειται τὸ, Ὁ Θεός. Οὐκ ἀπεικὸς δὲ καὶ σωτηρίων, περισπωμένως ἀναγιγνώσκειν. Οὐδετέρως μὲν γὰρ

⁴⁸ Joan. xii, 32. ⁴⁹ Ephes. iv, 8. ⁵⁰ Deut. vi, 4.

Variæ lectiones.

(39) Græce factis dignum te habitaculum.

παροξυονεῖται · θηλυκῶς δὲ περισπᾶται · λέγομεν ἄ γὰρ καὶ τὸ σωτήριον, καὶ ἡ σωτηρία. Τὸ δὲ Ὁ Θεὸς τῶν σωτηρίων ἡμῶν, καὶ τὸ, Ὁ Θεὸς τοῦ σώζειν, τὸ αὐτὸ σημαίνουσιν · ὅτι, Ὁ Κύριος τῶν σωτηρίων ἡμῶν, ὁ Κύριος τοῦ σώζειν · ἦ, Ὁ Θεὸς ὁ σωτὴρ ἡμῶν, ὁ Θεὸς ὁ σώζων.

Καὶ τοῦ Κυρίου αἱ διέξοδοι τοῦ θανάτου. Τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ ἐστὶ τὸ ἐξάγειν ἐκ θανάτου εἰς ζωὴν. Θάνατον δὲ νόει καὶ τὸν φυσικόν, καὶ τὴν ἁμαρτίαν. Ὁ μὲν γὰρ νεκροὶ τὸ σῶμα πρὸς τὰς φυσικὰς ἐνεργείας · ὁ δὲ τὴν ψυχὴν, πρὸς τὰς ἐναρέτους. Εἴη δ' ἂν τοῦτο καὶ πρὸς τὰς ἐνέργειαις ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, τοῦ Σωτῆρος · τοῦ γὰρ αὐτοῦ γέγονε πρῶτον ἡ διέξοδος τοῦ θανάτου. διεξεληθόντος αὐτοῦ, καὶ ἀναστάντος σαρκί.

Πλὴν ὁ Θεὸς συνθλάσει κεφαλὰς τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. Τὰς κυριωτάτας δυνάμεις τῶν δαιμόνων · ἐν τῇ κεφαλῇ γὰρ αἱ κυριώταται δυνάμεις τοῦ σώματος. Περιτεύει δὲ κἀνταῦθα τὸ Πλὴν. (40) Συντόμως δὲ εἰπεῖν, συνθλάσει νοητῶς τὰς νοητὰς αὐτῶν κεφαλὰς.

confractionem capitum, non intelliges corporalem esse, cum intellectualiter, cum et ipsi intellectuales sint substantiæ.

Κορυφὴν τριχὸς διαπορευομένων ἐν πλημμελείαις αὐτῶν. Τῶν διαπορευομένων, εἶπουν καταπατούντων τὴν κορυφὴν τῆς κόμης (41) τῶν ἁμαρτιῶν · τρίχα γὰρ νῦν τὴν κόμην νοήσεις. Καταπατούντων δὲ αὐτὴν, ἐν τῇ πλημμελείᾳ αὐτοῦ. Ὅτε γὰρ ἁμαρτάνουσιν ἄνθρωποι, τότε οἱ δαίμονες καταπατοῦσιν αὐτοὺς ὑποτεταγμένους ἤδη. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως εἰπεῖν · τῶν (42) διαπορευομένων, ὅ ἐστι διερευνημένων ἐν ταῖς πλημμελείαις τῶν ἀνθρώπων, τρίχα κορυφῆς κατ' ἐναλλαγὴν · τουτέστι, τὸ λεπτότατον ἁμαρτήριον τοῦ ἀνθρώπου. Ἐξετάζουσι γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα, κατὰ τὸν καιρὸν τῶν λογοθεσιῶν τῆς ψυχῆς.

Εἶπε Κύριος · Ἐκ Βασάν ἐπιστρέψω. Ἡ Βασάν, ἀσχύνην ἑρμηνεύει · ἐπέστρεψεν οὖν τοὺς ἐξ ἔθνῶν ἀπὸ τῆς ἀσχύνης τῶν εἰδώλων, καὶ τῆς ἀσχύνης τῆς ἁμαρτίας.

Ἐπιστρέψω ἐν βυθοῖς θαλάσσης. Ἐπέστρεψε δὲ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς δηλωθείσης ἀσχύνης, διὰ τοῦ ἁγίου βαπτισματος · τοῦτο γὰρ καλεῖ βυθὸς θαλάσσης, διὰ τὸ βυθίζειν τὴν ἄμυραν, καὶ πικρὰν ἁμαρτίαν. Φησὶ γὰρ καὶ Μιχαῆς · Αὐτοὺς ἐπιστρέψει, καὶ ἐλεήσει ἡμᾶς, καὶ κατακλύσει τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. Καὶ ἀπορριφθήσονται εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης. Εἴεν δ' ἂν βυθοὶ θαλάσσης, καὶ τὰ βάθη τῆς ἁμαρτίας, εἶπουν τὰ χαλεπώτατα πλημμελήματα · ἅψ' ὧν ἐπέστρεψεν αὐτοὺς ὁ Θεός, ἐξαγα-

⁴¹ Mich. vii, 19.

Variae lectiones.

(40) Συντόμως et fidelius εἰπεῖν, vertendum erat : *Confringet autem, ut breviter dicam, intellectualiter, intellectualia ipsorum capita.*

(41) Mallet ἁμαρτιῶν, ut vertit interpret.

centu differunt, aliqui etiam Deum *salutum* legunt, et sensus idem est. Et quod sequitur : *Deus salutaris*, ad eundem sensum pertinet, ac si diceret : *Deus salvator noster, et Deus salvans.*

Et Domini exitus mortis. Ad potestatem, inquit, Dei pertinet, ut a morte quis ad vitam educatur. Per mortem vero, et illam intelligere potes, quæ corporis operationes exstinguit : ipsam nimirum naturalem mortem ; et illam, quæ virtutum operationes in animæ mortificat, quam appellamus peccatum. Ab utraque enim morte potest Deus nos liberare. Intelligi etiam possunt hæc verba, ut prophetiam contineant de Salvatoris resurrectione,

B qui primus exiit a morte. Ea etenim superata in sua carne, rursus resurrexit.

VERS. 22. *Verumtamen Deus confringet capita inimicorum suorum.* Principaliores, inquit, atque efficaciores dæmonum potentias confringet, quas capita ideo appellavit, quia in capite potiores, ac præcipue sunt nostri corporis vires. Abundat hoc in loco dictio, *verumtamen.* Hujusmodi autem

Verticem capilli perambulantium in delictis eorum. Confringet, inquit, capita inimicorum perambulantium verticem capilli, hoc est, conculcantium verticem comæ, comæ dico quorumlibet delinquentium. Capillum enim hic dixit pro coma. Conculcare vero delinquentium comam dicuntur dæmones, eo quod peccatores quosque veluti sibi subjectos conculcant. Possumus etiam, immutato sermone, aliter exponere, quod confringet Dominus capita hominum perambulantium, hoc est, investigantium in delictis humanis capillum verticis, hoc est, tenuissima quæque hominum peccata. Exquirunt etenim dæmones etiam hæc minima, quoties animam viderint rationem Deo esse reddituram.

VERS. 23. *Dixit Dominus : Ex Basan convertam.* Basan confusionem significat, seu sordes. Convertit igitur Deus eos qui fideles fuerunt ex gentibus ab idolorum confusione, atque a sordibus peccatorum.

Convertam in profundis maris. Convertit autem eos Deus a sordibus, ut diximus, atque hoc in sacro baptismatis lavacro, quod profunda maris appellavit. In eo etenim Deus amarum ac salsuginosum demersit peccatum, quemadmodum et Michæas propheta prædixit : *Ipse, inquit, convertet nos, et miserebitur nostri, et dissolviet peccata nostra et projicientur in profunda maris* ⁴¹. Per profunda etiam maris, peccatorum profunditatem, hoc est, gravissima quæque delicta, possumus in-

(42) τὸ *hominum* quod interpret addidit de suo, satis ostendit, eum auctoris sensum minime assecutum esse. Neque enim de hominibus sermo est, verum de dæmonibus, ut legenti patet.

telligere : a quibus delictis convertit nos Deus, ad virtutis lucem adducens. Et juxta hunc sensum quod dicit *In profundis*, expones, pro *Ex profundis*, ut sit præpositio pro præpositione.

VERS. 24. *Ut intingatur pes tuus in sanguine.* Hoc autem facies, o Domine, ut sævus prorsus superes dæmones. Est enim sermo metaphoricus, et tractus a strenuorum militum certamine, qui cum fuerint victores, cæsorū hostium cadavera condescendunt, et in defluenti sanguine pedes intingunt. Hujusmodi translatione utitur Isaias, ex persona Christi dicens : *Conculcavi eos in furore meo, et deduxi sanguinem eorum in terram, et a-persa sunt vestimenta mea in victoria*⁵². Sensus igitur præsentis versiculi est, quod eos prorsus superabit. Vel aliter, intelligendo de Christo, per Christi pedem ipsam possumus Ecclesiam intelligere, quæ per fidem eum ubique fert. Ipsius etenim Ecclesiæ caput est Christus, et ipsa rursus Christi pedum vicem præstat. Hæc igitur Ecclesia intincta est in Christi sanguine, eo nimirum signata atque intincta, ut quemadmodum ferrum tinctura, sic et ipsa ejus sanguine consolidata fuerit ac roborata, vel etiam martyrum sanguine : intellectualiter occisorum, possis etiam intelligere.

Lingua canum tuorum ex inimicis ab ipso. A communi sensu rursus sumendum est verbum *Ut intingatur*. Canes autem Christi, episcopi sunt, qui insidiatores expellunt, et rationales greges custodiunt. Horum igitur canum intellectualis lingua intincta est, in sanguine nimirum, qui perfluebat ex inimicis. Subaudiendum est enim aliquid ex præcedenti versiculo, ita ut ordo ac sensus perfectus sit : *Ut intingatur, inquit, eorum lingua ex inimicorum sanguine, ab ipso Deo Patre nimirum adjuta.* Est autem hic sermo metaphoricus. Cæsis siquidem inimicis, cadentium canes lambere solent occisorum sanguinem, et illorum cadavera ditaniare.

VERS. 25. *Visi sunt incessus tui, Deus.* Per incessus hic actiones Christi in carne conversationemque, ac vitam ejus intelligit, quorum omnium spectatores apostolos fuisse legimus, juxta quod per alium Prophetam dicitur. *Post hæc in terra visus est, et cum hominibus conversatus est*⁵³.

Incessus Dei mei, Regis mei, qui est in sancto. Vide quam ingenue beatus David, Christum fateatur Deum esse, veluti qui certissimam futurorum habebat scientiam. Sanctum autem Patrem ipsum appellat, in quo Filius ineffabiliter est : *Ego enim, inquit, in Patre, et Pater in me est*⁵⁴.

VERS. 26. *Prævenierunt principes conjuncti psallentibus.* Apostolos principes appellat, quemadmodum et alibi : *Constitues, inquit, eos principes su-*

γών εις φῶς ἀρετῆς. Ἐνταῦθα δὲ τὸ Ἐν βιθοῖς, ἀντὶ τοῦ Ἐκ βυθῶν λήψῃ· πρόθεσιν ἀντὶ προθέσεως.

Ὅπως ἂν βαψῇ ὁ ποῦς σου ἐν αἵματι. Τοῦτο δὲ, ὦ Κύριε, ποιήσεις, ὅπως ἂν τέλειον νικῆσης τοὺς δαιμόνας· μεταφορικῶς δὲ ὁ λόγος. Οἱ γὰρ νικῶντες ἐν τῷ ἀριστεύειν ἐπεμβαίνοντες τὰ σώμασι τῶν ἀνηρημένων ἐχθρῶν βάπτονται τοὺς πόδας, ἐν τῷ καταρβένοντι τούτων αἵματι. Φησὶ γὰρ καὶ Ἡσαίας ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ· *Συναπάτησεν αὐτοὺς ἐν τῷ θυμῷ μου, καὶ κατήγαγον εἰς γῆν, τὸ αἷμα αὐτῶν, καὶ κατεβάρτισθη τῷ κατασκήματι αὐτῶν τὰ ἱμάτιά μου.* Ταῦτα γὰρ τὰ βρετὰ τοῦτο βούλονται σημαίνειν, ὅτι τέλειον αὐτοὺς ἐνίκησε· Καὶ ἄλλως δὲ ποὺς τοῦ Χριστοῦ ἡ Ἐκκλησία λέγοιτο· ἂν, βαστάζουσα τοῦτον διὰ πίστεως· ἐκεῖ καὶ ταύτης κεφαλὴ αὐτὸς ὁ Χριστός· αὕτη οὖν ἐδάφη τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ, σφραγισθεῖσα τούτῳ, καὶ τευχισθεῖσα, καὶ στομωθεῖσα καθάπερ τῇ βαφῇ σίδηρος· ἢ καὶ τῷ αἵματι τῶν τοῦ Χριστοῦ μαρτύρων· ἢ καὶ τῶν νοητῶν αἵματι τῶν δαιμόνων, νοητῶς ἀποσφαττομένων.

tametsi intellectualiter dæmonum sanguinem in-

Ἡ γλῶσσα τῶν κυνῶν σου ἐξ ἐχθρῶν παρ' αὐτοῦ. Ἀπὸ κοινοῦ πάλιν, τὸ Ὅπως ἂν βαψῇ· κύνες δὲ τοῦ Χριστοῦ οἱ (43) ἀπόστολοι, καθυλακτοῦντες τῶν νοητῶν λύκων, καὶ τοὺς ἐπιβούλους ἀποσοδοῦντες, καὶ τὰ λογικὰ ποίμνια φυλάττοντες· καὶ τούτων ἂν ἡ νοητὴ γλῶσσα ἐδάφη λάπτουσα ἐκ τῶν ἐχθρῶν· συνεξακουομένου πάνταυθα τοῦ αἵματος. Βαφῇ δὲ ἡ γλῶσσα αὐτῶν, ἐκ τοῦ αἵματος τῶν ἐχθρῶν παρ' αὐτοῦ, τουτέστι, παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς βοηθουμένη. Καὶ τοῦτο δὲ μεταφορικόν. Τῶν γὰρ ἐχθρῶν ἀναιρεθέντων, καὶ εἰ κύνες τῶν ἀνελότων, λάπτουσι τῷ αἵματι αὐτῶν, καὶ τὰ τούτων διασπαράττουσι σώματα.

Ἐθεωρήθησαν αἱ πορείαι σου, ὁ Θεός. Αἱ ὁδοὶ καὶ ἀναστροφαὶ καὶ διατριβαὶ τῆς ἐνοσάρχου πολιτείας σου. Αὐτόπται γὰρ τούτων οἱ ἀπόστολοι ἐχηρημάτισαν. Μετὰ τοῦτο γὰρ, φησὶν, ἐπὶ γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναρσενόσθη.

Αἱ πορείαι τοῦ Θεοῦ μου τοῦ βασιλέως τοῦ ἐν τῷ ἀγῶ. Ὅρα ὅπως (44) γνησίως ὁ Δαβὶδ τὸν Χριστὸν ὁμολογεῖ Θεόν, ὡς ἤδη πεπληροζορημένος. Ἄγιον δὲ νῦν λέγει τὸν Πατέρα, ἐν ᾧ ἦν ἀρρήτως. Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πάτερ ἐν ἐμοί.

Πρόεφθυσαν ἄρχοντες, ἐχόμενα ψαλλόντων. Ἄρχοντας καλεῖ τοὺς ἀποστόλους. Καταστήσεις γὰρ, φησὶν, αὐτῶν ἄρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν

⁵² Isa. LXIII 4. ⁵³ Baruch III, 58. ⁵⁴ Joan. XIV, 10.

Variæ lectiones.

(43) Græce apostoli.

(44) Melius quam certe.

γῆν. Ὡς ἐν τῷ μδ' ψαλμῷ παραδεδώκαμεν. Οὗτοι δ' οὖν προσέλαβον πάντας τοὺς ἐξ ἔθνῶν, πρῶτοι πιστεύσαντες. Ψάλλοντας δὲ λέγει, τοὺς προφήτας ὡς φωνοῦντας τὰ περὶ Χριστοῦ ὧν ἐχόμενα, τουτέστι σύνεγγυς γεγόνασιν οἱ ἀπόστολοι. Ἐξεχόμενοι αὐτῶν, ὁ ἔστιν, ἀκολουθοῦντες αὐτοῖς, καὶ τῷ χρόνῳ καὶ τῷ κηρύγματι.

Ἄνὰ μέσον νεανίδων τυμπανιστριῶν. Ἐν μέσῳ τῶν Ἰουδαϊκῶν συναγωγῶν νεάνιδες μὲν, διὰ τὸ ἀτέλεις τῆς πολιτείας αὐτῶν τυμπανίστριαι δὲ, διὰ τὸ σωματικὸν τῆς πρὸς Θεὸν λατρείας. Ἐκ σώματος γάρ, τὸ τύμπανον. ἢ ἐν μέσῳ τῶν κατὰ τόπους Ἐκκλησιῶν. Αἱ νεάνιδες μὲν, διὰ τὸ νεκρὸν καὶ καθαρὸν τῆς πίστεως, τυμπανίστριαι δὲ διὰ τὸ νεκροῦν τὸ σῶμα κατὰ Θεόν. Νεκρὸν γάρ σῶμα τὸ

τυμπανον. B

etiam dici possunt, ob novam puramque ac sinceram fidem : et tympanistriæ, quia in Dei obsequium corpus suum mortificant. Tympana etenim ex mortui corporis pelle confici solent.

Ἐν ἐκκλησίαις εὐλογεῖτε τὸν Θεόν. Τοῦτο τὸ ῥητὸν τῆς νομικῆς μὲν λατρείας προναφώνει τὴν πάλαι τῶν δὲ κατὰ τόπον Ἐκκλησιῶν προσεσπίζει τὸ πλήθος : εἰς γὰρ ἦν πάσαι τοῖς πασιν Ἰουδαίοις ναός.

Κυρίῳ ἐκ πηγῶν Ἰσραήλ. Τὸν Κύριον εὐλογεῖτε πάλιν ἐκ τῶν νομικῶν καὶ προφητικῶν βιβλίων. αὐταὶ γὰρ πηγαὶ τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ, πηγάζουσαι αὐτῷ τὴν θεογνωσίαν. Καὶ μέντοι ἐξ ἐκείνων τῶν βιβλίων ἀρυσάμενοι, τοὺς ὕμνους τῷ Θεῷ συνέλιθον οἱ θεοφόροι Πατέρες

Ἐκεῖ Βενιαμὴν νεώτερος ἐν ἐκστάσει. Ἐκεῖ, πού ; Ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις. Βενιαμὴν δὲ λέγει, τὸν ἀπόστολον Παῦλον, ὡς ἐκ φυλῆς ἕντα τῆς Βενιαμίτιδος νεώτερος δὲ, ὡς ὑστερον τῶν ἄλλων ἀποστόλων πιστεύσας ἐν ἐκστάσει δὲ διὰ τὴν εἰς τρίτον οὐρανὸν ἀρπαγὴν αὐτοῦ, περὶ ἧς φησιν Ἐἴτε ἐν ἰσχύματι, οὐκ οἶδα εἴτε ἐκτός τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα ὁ Θεὸς οἶδεν. Εἰς τοῦτον γάρ, καὶ τὰ τῆς περὶ τοῦ Βενιαμὴν προφητείας πεπλήρωται. Βενιαμὴν λύκος ἀρπαξ, τὸ πρῶτ' ἔδοται, καὶ τὸ ἑσπέρας διαδίδωσι τροφήν. Λύκου γὰρ δίκην ὁ Παῦλος τὴν Ἐκκλησίαν διήρπασε καὶ πρότερον μὲν, κατήσθιν αὐτὴν τῷ θυμῷ, καὶ τῷ φόνῳ ὑστερον δὲ τροφήν τοῖς ἄλλοις ἐδίδου πνευματικῆν, τὸν οὐράνιον ἄρτον διανέμων αὐτοῖς.

Devorans, et tandem conversus (non tantum his cædibus abstinuit, sed) spiritualem cibum atque coelestem panem Ecclesiæ fidelibus, per universum orbem, ut fidelis ac prudens distributor, divisit.

Ἀρχοντες Ἰαῦδα ἡγεμόνες αὐτῶν ἄρχοντες Ζαβουλῶν, ἄρχοντες Νεφθουλιμ. Ἠγεμόνες, φησὶν, αὐτῶν τῶν Ἐκκλησιῶν ἔσονται οἱ ἀπόστολοι. Οὗς καὶ διὰ τῶν φυλάρχων ἐδήλωσαν. Ἰακωβος μὲν γὰρ καὶ οἱ λοιποὶ ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου, τὸν Ἰούδαν εἶχον πατριάρχην Ἡέτρος δὲ, καὶ Ἀνδρέας, καὶ Φίλιπ-

per omnem terram⁴⁴ ; ut diximus in psalmo XLIV. Ii igitur principes, omnes alios credentes in fide prævenerunt. Per Psallentes vero, ipsos prophetas intelligit, eo quod omnia cecinerint, ac prædixerint, quæ ad Christum pertinebant. His igitur prophetis apostoli conjuncti fuerunt, hoc est, proximi ac vicini exstiterunt : quia et tempore et prædicatione illos consecuti sunt.

In medio juvenularum tympanistriarum. In medio Judaicarum synagogarum, quæ propter vitæ atque conversationis imperfectionem, adolescentulæ adhuc, hoc est, imperfectiores fuisse dicuntur ; et tympanistriæ, quia non tam spirituale quam corporale obsequium, atque cultum Deo in religione sua exhibebant. Ex corporea enim pelle conficitur tympanum. Vel, in medio ecclesiarum, quæ ubique locorum sunt. Quæ adolescentulæ fidem : et tympanistriæ, quia in Dei obsequium mortui corporis pelle confici solent.

Vers. 27. In ecclesiis benedicite Deo. Hic sermo, legalis cultus cessationem prædicat, et Ecclesiarum multitudinem, quæ in variis orbis partibus erigendæ erant. Nam olim unicum tantum erat omnibus Judæis templum.

Domino ex fontibus Israel. Domino rursus benedicite ex legis ac prophetarum libris, ex quibus veluti quibusdam fontibus perennibus, Israelitico populo, Dei doctrina, atque cognitio perpetuo scaturiebat : ex quibus fontibus sancti Patres ac Deo pleni multa haurientes, hymnos in Dei laudem composuerunt.

Vers. 28. Ibi Benjamin adolescentulus in mentis excessu. Illic, inquit, in Ecclesiis Benjamin aderat, apostolus scilicet Pautus, qui de tribu fuit Benjamin, et adolescentulus [seu, ut magis poscit, Græca dictio, junior] dicitur, quia ultimus omnium apostolorum ad fidem accessit. Et in mentis excessu [seu ut proprie est Græca dictio, in extasi] propter raptum ejus ad tertium cælum, de quo ipse ait : Sive in corpore, sive extra corpus nescio : Deus scit⁴⁵. Nam et in beato Paulo ea impleta sunt quæ de Benjamin a Jacob patriarcha (in Benedictionibus) prædicta fuerant : Benjamin lupus rapax mane comedet, vespere dividet cibum. Ipse siquidem Paulus ab initio, lupi instar, Eccle-

D siam vastabat, serore atque cædibus pene eam devorans, et tandem conversus (non tantum his cædibus abstinuit, sed) spiritualem cibum atque coelestem panem Ecclesiæ fidelibus, per universum orbem, ut fidelis ac prudens distributor, divisit.

Principes Juda duces eorum, principes Zabulon, et principes Nephthalim. Ipsarum, inquit, Ecclesiarum duces erunt apostoli. Apostolos enim intelligit dem trium harum tribuum principes nominat. Nam et Jacobus et cæteri fratres Domini e Judæ tribu fuerunt : Petrus, Andreas, Joannes, et Phi-

⁴⁴ Psal. XLIV, 17. ⁴⁵ II Cor. XII, 2, 3.

Variæ lectiones et notæ.

(45) Græce. Illic, ubi? in Ecclesiis. Benjamin autem vocat Ap. P.

lippus ex vico erant Bethsaida : Matthæum, et Jacobum Alphæi degisse legimus in Capharnaum : Simon autem Zelotes Chananæus fuit. Omnia autem hæc loca in Galilæa erant regione, quæ Zabulon, et Nephtholim tribubus in sortem obvenerat. Similiter et alii apostoli ex his tribubus originem trahebant. Et principes eos appellavit, non quod civitatibus et locis illis dominarentur, sed quia excellentiores atque honoratiores erant, animi nobilitate. Vel subintellige dictionem, *ex* ; ut sit sensus, quod principes fuerunt ex tribu Juda, ex tribu Zabulon, ex tribu Nephtholim.

Vers. 29, 30. *Manda, Deus, virtuti tuæ.* Hæc ad Patrem dicta sunt, ut Filio mandet ea quæ ad prædicationem pertinent. *A me ipso etenim, inquit Christus, nihil loquor, sed quæcumque audiero a Patre* 57. Quod autem Christus virtus Dei dicatur, Apostolus docuit, dicens de eo, quod Dei virtus est et Dei sapientia 58.

Confirma hoc, Deus, quod operatus es in nobis, a templo tuo in Jerusalem. Hæc ad Filium dicta sunt, ut Evangelii prædicationem, quod in nos, vel propter nos operatus est, validiorem ac potentiorē reddat. Vel confirma quod operatus es a templo tuo, hoc est, quod perfecisti per assumptam humanitatem, quæ templum dicitur, ac tabernaculum divinitatis. Nam quod ait, *A templo tuo, exponi debet, Per templum tuum* : quod templum, hoc est, quod corpus tuum, habitavit et prædicavit in Jerusalem : *Ego enim, inquit, constitutus sum Rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, prædicans præceptum ejus* 59.

Tibi offerent reges munera. Gentium nimirum reges. Munera autem, quæ obtulerunt hi reges, templa sunt, et prædia Deo dicata, et varia alia dona ab eis divino cultui pie oblata. Hæc autem munera statim offerent, cum primum te immortalē eorum esse Regem, et Deum cognoverint. Quæquam et immutato versicolorum ordine, aliter possimus exponere, ut sensus sit : Ab hoc terrestri tuo templo, reges ferent tibi dona, in supernam Jerusalem : quia per terrestrium horum munerum oblationem, accessum et gratiam apud Deum in cælo consequentur.

Vers. 31. *Increpa seras arundinis.* Fac obmutescere, inquit, intellectuales leones : immites nimirum ac sævos dæmones, qui veluti quidam leones in arundinibus latent, dum in levitate ac sterilitate instabilem atque inconstantium in fide hominum, latebras ac nidos suos faciunt : juxta quod de diabolo scriptum legimus apud beatum Job, quod *sub omni dormit arbore apud arundinem, et papyrus, et caricem* 60. Hujusmodi etenim sermone, requiescere dæmonem intelligimus in iis hominibus, qui plantarum, quas supra commemoravimus proprietates servant : qui scilicet aridi sunt, ad ferendas virtutes, et qui succum atque humorem multum habent ad nutriendas voluptates. Hujusmodi etenim proprietatis et naturæ sunt papyrus et carex.

57 Joan. xiv, 10. 58 I Cor. i, 24. 59 Psal. ii, 6.

πος, καὶ Ἰωάννης, ἀπὸ Βηθσαϊδᾶ τῆς κώμης ἦσαν· Ματθαῖος καὶ Ἰάκωβος, ὁ τοῦ Ἀλφαίου, ἐν Καπερναοῦμ διάγειν ἱστοροῦνται· Σίμων δὲ ὁ Ζηλωτῆς Κανανίτης ὡν ἐτύχχανε. Ταῦτι δὲ πάντα χωρῖα τῆς Γαλιλαίας ἦσαν. Ἡ δὲ Γαλιλαία τῷ Ζαβουλῶν καὶ τῷ Νεφθαλεὶμ ἐκλήροδοτήθη. Καὶ οἱ ἄλλοι δὲ πάλιν ἐκ τῶν τοιοῦτων ὄρμητον. Ἄρχοντας δὲ αὐτοὺς εἶπεν, οὐχ ὡς ἀρχοντας τῶν πατέρων, ἀλλ' ὡς ἐξαιρέτους καὶ τιμιωτέρους, διὰ τὴν ψυχικὴν εὐγένειαν· ἢ ἀρχοντας ἐξ Ἰουδα, καὶ ἀρχοντας ἐκ Ζαβουλῶν, καὶ ἀρχοντας ἐκ Νεφθαλεὶμ· ἐξωθεν λαμβανομένης τῆς προθέσεως.

Ἐντειλαί, ὁ Θεός, τῇ δυνάμει σου. Τοῦτο πρὸς τὸν Πατέρα, ἵνα ἐντειληθῆι τῷ Υἱῷ τὰ περὶ τοῦ κηρύγματος. Ἄπ' ἐμαυτοῦ γάρ, φησὶν, οὐδὲν λαλῶ· ἀλλ' ὅσα ἄν ἀκούσω παρὰ τοῦ Πατρὸς. Χριστὸς δὲ Θεοῦ δυνάμις καὶ Θεοῦ σοφία.

Δυνάμωσόν, ὁ Θεός, τοῦτο δ κατειργάσω ἐν ἡμῖν, ἀπὸ τοῦ ναοῦ σου ἐπὶ Ἱερουσαλήμ. Τοῦτο πρὸς τὸν Υἱόν, ἵνα κραταιώσῃ τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου· ὁ κατειργάσατο εἰς ἡμᾶς, ἢ δι' ἡμᾶς. Κατειργάσατο δὲ, τοῦτέστιν ἀπήρτισε τοῦτο, διὰ τοῦ προσλήμματος αὐτοῦ. Τοῦτο γάρ Ναός, καὶ σκῆνωμα τῆς θεότητος. Ἄπὸ τοῦ ναοῦ σου γάρ, ἀντὶ τοῦ, διὰ τοῦ ναοῦ σου, τοῦ ἐπὶ Ἱερουσαλήμ ἀναστραφέντος καὶ κηρύξαντος· Ἐπὶ Σιών γάρ, φησὶ, τὸ ὄρος τὸ ἁγιον αὐτοῦ, διαγγέλλων τὸ πρόσταγμα Κυρίου.

Σοὶ οἴσουσι βασιλεῖς δῶρα. Οἱ βασιλεῖς τῶν ἀπανταχοῦ ἐθνῶν. Δῶρα δὲ οἱ ναοὶ, καὶ τὰ καθιερωθέντα τοῦτοις χωρῖα, καὶ τὰ παντοδαπὰ ἀναθήματα. Οἴσουσι δὲ ταῦτα, ἐπιγινόντες σὲ βασιλεῖα ἐαυτῶν ἀθάνατον, ὡς Θεοῦ. Νοσῖται δὲ καὶ ἄλλω· κατ' ἐναλλαγὴν τῶν ῥητῶν, ὅτι Ἄπὸ τοῦ κατὰ χώραν ναοῦ σου ἐπὶ τῆν ἄνω Ἱερουσαλήμ, οἴσουσί σοι δῶρα, οἱ βασιλεῖς. Τοῖς γάρ ναοῖς αἰσθητῶς τὰ δῶρα κομίζοντες, νοητῶς δι' αὐτῶν εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνάγουσι τὴν προσαγωγὴν, καὶ χάριν τῶν δῶρων.

Ἐπιτιμῶσον τοῖς θηρίοις τοῦ καλάμου. Φίμωσον τοὺς νοητοὺς δαίμονας· ἐκτον τοὺς ἀγρίους καὶ ἀπηνεῖς δαίμονας, ὅτινες ὡς αἰσθητοὶ λέοντες καλάμῳ, οὕτως ἐμφωλεύουσι τῇ κουφότητι καὶ ἀκαρπία τῶν ἀστηρίκτων εἰς πίστιν ἀνθρώπων. Φησὶ δὲ καὶ Ἰωβ περὶ τοῦ διαβόλου οὕτως· Ἵπὸ πῦρ δένδρον κοιμᾶται, παρὰ κάλαμον, καὶ ἀκνυρον, καὶ βούτομον, δηλῶν ὅτι ἐπαναπαύεται τοῖς ἔχουσι τὰς ἰδιότητας τῶν εἰρημένων φυτῶν, ξηρότητα πρὸς ἀρετὴν, καὶ ὑγρότητα πρὸς φιληδονίαν· τοιαῦτα γάρ ὁ πάπυρος καὶ τὸ βούτομον.

sunt, ad ferendas virtutes, et qui succum atque humorem multum habent ad nutriendas voluptates. Hujusmodi etenim proprietatis et naturæ sunt

60 Job xl, 16.

Ἡ συναγωγὴ τῶν ταύρων ἐν ταῖς δαμάλεσι τῶν λαῶν, τοῦ ἐκκλεισθῆναι τοῖς δεδοκιμασμένους τῷ ἀργυρίῳ. Ταύρους λέγει τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ Γραμματεῖς, καὶ λοιποὺς ἀρχοντας τῶν Ἰουδαίων, ὡς θρασεῖς καὶ κερατιστάς, δαμάλεις δὲ τὰ ὑποταταγμένα τοῖς τοῖς πληθῆ τῶν λαῶν· ἀρχεῖ μὲν γὰρ ὁ ταύρος, ὑποτίταται δὲ ἡ δάμαλις. Φησὶν οὖν ὅτι οἱ προϊόντες ἐν μέσῳ τῶν λαῶν ἐγένοντο, ἐπὶ τῷ ἐγκλισθαι, εἴτουν κωλύσαι τοὺς δολοκιμασμένους εἰς πίστιν καὶ ἀρετὴν ἀποστόλων, ἐπαιγομένους· εἰς τὸ κηρύττειν. Προσκαλεσάμενοι γὰρ, φησὶ, τοὺς ἀποστόλους, δειραντες, παρήγγειλαν μὴ λαλεῖν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ. Τῷ ἀργυρίῳ δὲ, ἀντὶ τοῦ, ὡς ἀργύριον· ἰδιῶμα γὰρ καὶ τοῦτο Ἑβραϊκόν. Ἡ λέγει τὸ, παραπλησίως.

Ἡ λέγει τὸ, παραπλησίως. Argentum autem probatos dixit, pro, probatos tanquam argentum; est enim Hebraicæ linguæ proprium idioma. Vel subintelligendo dictionem quasi alia potest reddi lectio, ut sit: Qui probati sunt, quasi argentum.

Διασκορπίσας ἔθνη τὰ τοὺς πολέμους θέλοντα. Β Καὶ τὰ νοητά, καὶ τὰ αἰσθητά.

Ἡξυσι πρόσθεις ἐξ Αἰγύπτου. Αἰγυπτόν μοι νῦν πᾶσαν γῆν τῶν ἐθνῶν, ὅσης ἐκυριεὺν ὁ νοητὸς Φαραὸς διάβολος, ἀφ' ἧς πάσης ἤξεν πρὸς Χριστὸν πιστοὺς προφητεῖαι, πρεσβεύοντας ὑπὲρ ὅλου τοῦ κόσμου παντός.

Αἰθιοπία προφθάσει χεῖρα αὐτῆς τῷ Θεῷ. Προφθάσει, ἀντὶ τοῦ, φθάσει, ὃ ἔστιν, ἐκτενεῖ· ὁ γὰρ φθάνων ἐκτείνων τὴν χεῖρα, φθάνει τὸ πρόβῳ. Ἀπὸ τοῦ ἐπομένου τοίνυν τὸ ἠγούμενον ἐσημανεν. Ἐξέταίε γὰρ εἰς Χριστὸν τὸν Κανδάκη, ὃν καὶ χεῖρα αὐτῆς ὁ λόγος ἐκάλεσεν· ἐν τῇ χειρὶ γὰρ ἡ τοῦ ἀνθρώπου δύναμις· ἐπὶ καὶ τῇ βασιλείᾳ παρεδυνάστευε. Περιττὴ δὲ ἡ πρόθεσις (46). Τινὲς δὲ λέγουσι διὰ μὲν τῆς Αἰγύπτου πᾶσαν γῆν δηλοῦσθαι· C πάσης γὰρ γῆς ὁ νοητὸς Φαραὸς κεκράτηκε· διὲ δὲ τῆς Αἰθιοπίας καὶ αὐτὰ τὰ τοῦ κόσμου πέρατα· ἔσχατοι γὰρ πάντων ἀνθρώπων, οἱ ἐν ἀνατολῇ καὶ δύσει Αἰθιοπες. Μνησθήσονται γὰρ, φησὶ, καὶ ἐπιστραφήσονται πρὸς Κύριον πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς· ἐνταῦθα δὲ τὸ, προφθάσει χεῖρα, ἀπλῶς λαμβάνομεν, ἀντὶ τοῦ, Ἐκτενεῖ τὰς χεῖρας ἐν τῷ εὐχεσθαι πρὸς Χριστὸν, ἤδη πιστεύσασα.

Et juxta hujusmodi expositionem, quod ait: Præveniet manum suam, simpliciter ac juxta litteram intellige, quod supplices ad Christum manus extendet fidelis scilicet jam effecta.

Αἱ βρασιλεῖαι τῆς γῆς ἔσαστε τῷ Θεῷ, ψάλατε τῷ Κυρίῳ. Τοῦτο τῶν δηλωθέντων δύο ρητῶν ἐφαιρμηνευτικόν, καθολικῶς πᾶσιν ἰθυσιν ἐγκελευόμενον ἔδει καὶ ψάλλειν Χριστῷ. D

Τῷ ἐπιβεβηκότι ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ κατὰ ἀνατολὰς. Τῷ ἀναβεβηκότι εἰς τὸν οὐρανὸν οὐρανοῦ ἐν ἀνατολῇ, εἴτουν φανερώς· κάτωθεν ὀρώντων ἀποστόλων, ἀνωθεν δὲ τῶν ἀσωμάτων δυνάμεων. Ἐκ μὲν γὰρ τοῦ οὐρανοῦ πρὸς γῆν κατελήθων, ἐν δύσει κατήλθεν, ὃ ἔστιν ἀφανῶς· πάντας

⁶¹ Act. iv, 18. ⁶² Psal. xxi, 28.

Variae lectiones.

(46) Nimirum πρὸς, in verbo προφθάσει: quæ quidem verba non videntur loco suo posita. Rectius initio statim post versiculum, aut potius

Congregatio taurorum in vaccis populorum, ut excludantur qui probati sunt argento. Per tauros pontifices et Scribas et reliquos Judæorum principes intelligit, veluti temerarios ac cornu ferientes: per vaccas vero (sæu ut potius Græca dietio significat per juvencas populorum) plebis multitudinem intelligit, quæ illis suberat. Præsunt enim in armentis tauri, et subsunt juvenæ. Et sensus est, quod ii qui cæteris dignitate præeminebant fuerunt in medio populorum, ut apostolos excluderent, hoc est, ut impedirent eos a prædicatione verbi; apostolos dico qui argento, hoc est, qui in fide aut virtute probati sunt. Legimus enim in Actis, quod cum principes sacerdotum et seniores vocassent apostolos, et verberibus cæcidissent, jusserunt ne lo-

Dissipa gentes quæ bella volunt. Intellectuals nimirum et sensibiles gentes.

Vers. 32. Venient legati ex Ægypto. Per Ægyptum omnes gentium regiones intellige, quibus intellectualis Pharao dæmon dominatur. Ex hac etenim Ægypto; venturos esse prædicit fideles ad Christum, pro toto orbe intercessuros.

Æthiopia præveniet manum suam Deo. Præveniet, hoc est, extendet; nam qui manum extendit, prævenire quodammodo illud videtur quod procul jacebat. Ab eo igitur quod consequitur, significavit id quod præcedit. Extendit autem Æthiopia Candacem illum, quem manum nunc propheta appellat, veluti potentem inter Æthiopes. Vis etenim ac robur hominis in manu potissimum dignoscitur. Potens autem erat ille Candaces, cum post reginam in imperio primus haberetur; vacat autem præpositio. Aliqui per Ægyptum universum dicunt orbem significari, eo quod intellectualis Pharao totius orbis dominaretur, et per Æthiopiam ejusdem orbis fines denotari. Sunt enim Æthiopes in orbe omnium hominum extremi, qui Orientem incolunt et Occidentem. Reminiscentur enim, inquit, et convertentur ad Dominum universi fines terræ ⁶¹.

Vers. 33. Regna terræ, cantate Deo, psallite Domino. Hic versiculus ad duorum præcedentium declarationem consequitur. Universas etenim gentes promiscue canere Christo jubet, et psallere.

Vers. 34. Qui ascendet super cælum cæli in Orientem. Qui ascendit in cælum in Orientem, hoc est, palam ac manifeste, omnibus videntibus apostolis, qui in terra erant, et videntibus etiam omnibus incorporeis angelorum ordinibus. E cælo etenim descendens in terram, descendit in Occi-

hæc animadversio, ut et alia hujusmodi, vere peritæ.

dentem, hoc est, clam et latenter ab omnibus, velataque et oblecta ineffabili quodam modo illius divinitate. Ascendens vero e terra in cœlum, palam ascendit: et hoc est, quod ait ascendisse in Orientem. Alii ideo dictum esse putant in *Oriente*, quia Christus in Orientali Jerusalem ora esset, quando in cœlum assumptus est. Ita enim jacere dicunt ad Jerusalem montem Olivarum. Cœlum vero cœli illud appellat, quod est supra firmamentum, quodque ante omnes alios cœlos creatum est; illud enim firmamenti cœlum dicitur. Nam per firmamentum nostrum cœlum intelligimus.

Ecce dabit voci suæ vocem virtutis. Vox Christi apostoli sunt, qui Christi loquuntur sermones. Illis igitur in die Pentecostes sanctum dedit Spiritum, quem hoc loco beatus David virtutis vocem appellat, juxta quod Lucas ait, quod *Factus est repente de cœlo sonus tanquam advenientis spiritus vehementis* ⁶⁴. Sonus autem voci simillimus est. *Virtutis* vero vocem dixit, quia et ipse Dominus virtutem eum appellavit, dicens: *Donec induamini virtutem ex alto* ⁶⁵. Vel aliter, per vocem Dei præcursorem Joannem intellige, de quo dictum est: *Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam* ⁶⁶; per vocem vero virtutis, ipsum Christum; eo quod post salutares illius sermones divina quædam vis ac virtus consequeretur. Nam simul ac aliquid ab eo dictum erat, statim etiam opere adimplebatur.

VERB. 35. Date gloriam Deo. Ad fideles sermo est, mandans ut Deum glorificent, qui tantam illis impertitus est misericordiam.

Super Israel magnificentia ejus. Magnalia, inquit, Dei iis hominibus innotescunt, qui divinæ contemplationi vacaverint. Israel etenim interpretatur *meus videns Deum*; ille vero qui affectibus ac passionibus fuerit obcæcatus, contemplari non poterit quanta ac qualia Deus ob nostram sit operatus salutem. Et quod ait: *super Israel*, dixit pro ipsi Israel. Vel aliter: *Super fidelium Ecclesiam*, quæ mente ac spiritu Christum videt, sunt mirabilia Dei, quorum contemplatione digna esse semper reputatur.

Et virtus ejus in nubibus. Per nubes hic ipsos etiam apostolos intelligit, veluti supra existentes atque eminentes a terrenis negotiis, ac veluti spiritali aqua plenos, quam ex sancti Spiritus profundis hauserunt, ut animarum arva ac campos, hoc est, ut ipsos credentes irrigarent.

VERB. 36. Mirabilis Deus in sanctis suis. Soli, inquit, sancti Deum admirantur: veluti qui magnificas atque amplissimas illius administrationes soli pro animi dignitate concipere ac comprehendere possint. Mirabilis igitur atque admirandus eis est.

⁶⁴ Act. II, 2. ⁶⁵ Luc. XIV, 49. ⁶⁶ Malach. III, 1; Matth. XI, 10.

Varie lectiones.

(46*) Omissis interpres τὰ θαύματα *miracula*, quæ vim ac virtutem divinam postulant. Vertendum:

λαθῶν, επικρυπτομένη: ἀρρήτως τῆς θεότητος· ἐκ δὲ τῆς γῆς εἰς οὐρανὸν ἀνεβῶν, ἐν ἀνατολαῖς ἀνήλθε· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, κατὰ ἀνατολάς. Τινὲς δὲ φασὶ τὸ κατὰ ἀνατολάς εἰρησθαι, διὰ τοῦ ἐκ τοῦ ἀνατολικωτέρου μέρους τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀναληφθῆναι: τὸν Κύριον. Οὕτω γὰρ κεῖται τὸ ἄρως τῶν Ἑλαιῶν. Οὐρανὸν δὲ οὐρανοῦ τὸν ὑπὲρ τὸ στερέωμα οὐρανὸν, τὸν πρὸ πάντων παρηγμένον ὠνόμασεν· ἐκεῖνος μὲν γὰρ τοῦ στερώματος· ἐστὶν οὐρανός· τὸ δὲ στερέωμα πάλιν οὐρανὸς ἡμῶν.

Ἰδοὺ δώσει τῇ φωτῇ αὐτοῦ φωτὴν δυνάμεως. Φωνὴ τοῦ Χριστοῦ οἱ ἀπόστολοι· οἶα τοὺς λόγους αὐτοῦ λαλοῦντες· τοῦτοις οὖν ἔδωκε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τῷ καιρῷ τῆς Πεντηκοστῆς· ὃ νῦν ἐκάλεισεν φωνὴν δυνάμεως ὁ Δαβὶδ· φωνὴν μὲν, διότι φησὶ Λουκᾶς· Καὶ ἐγένετο ἄφρων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἤχος, ὡς περ φρομένης βιαιῆς φωνῆς· ὃ δὲ ἤχος πάντως φωνή· δυνάμεως δὲ, ὅτι καὶ ὁ Κύριος δύναμιν αὐτὸ ἐκλήκεν, εἰπὼν· Ἔως ἂν ἐνδύσησθε δύναμιν ἐξ ὕψους. Ἡ καὶ ἄλλως, φωνὴ μὲν τοῦ θεοῦ ὁ πρόδρομος· Ἰωάννης· Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, ἀπεστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου. Φωνὴ δὲ δυνάμεως ὁ Χριστός· ὡς τοῖς λόγοις αὐτοῦ παρακολουθείσης θείας δυνάμεως· Ἄμα γὰρ εἶπε, καὶ ἅμα ἐγένοντο τὰ θαύματα (46*).

C Δότε δόξαν τῷ Θεῷ. Πρὸς τοὺς Χριστιανούς· ὁ λόγος, προτρεπόμενος δοξάζειν τὸν Θεόν, τοιαύτης φιλανθρωπίας ἀξιοθέντας.

Ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ ἡ μεγαλοπρέπεια αὐτοῦ. Τῷ θεωρικωτάτῳ ἀνδρὶ τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ γνωρίζεται. Ἰσραὴλ γὰρ ἐρμηνεύεται, νοῦς ὀρῶν Θεόν. Ὁ γὰρ τυφλωθεὶς, ἐκ παθῶν οὐ δύναται κατανοῆσαι, ὅσα καὶ οἷα ὁ Θεὸς διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐπραγματεύσατο. Ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ οὖν, ἀντι τοῦ, τῷ Ἰσραὴλ. Ἡ καὶ ἄλλως. Ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν τῶν πιστῶν, ἧτις νοερώς ὀρᾷ τὸν Χριστόν, γίνεται τὰ θαύματα τοῦ Θεοῦ· καὶ αὕτη τούτων ἀξιοῦται διὰ παντός.

D Καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ ἐν ταῖς νεφέλαις. Νεφέλας νῦν λέγει τοὺς ἀποστόλους, ὡς ὑπερκειμένους τῶν γερῶν πραγμάτων, καὶ πεπληρωμένους τοῦ πνευματικοῦ ὕδατος, ὃ τοῦ βυθοῦ τοῦ Πνεύματος ἀνεκλύσαντες, δι' αὐτοῦ τὰς ψυχικὰς ἀρούρας τῶν πιστευόντων κατήρδευον.

Θαυμαστός ὁ Θεὸς ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ. Οἱ ἅγιοι, φησὶ, μόνοι θαυμάζουσι τὸν Θεόν· οἷα δυνάμενοι κατανοεῖν τὰς μεγαλοπρεπεῖς οἰκονομίας αὐτοῦ· θαυμαστός οὖν τούτοις ἐστίν.

Simul enim et dicebat, et miracula adimplebantur.

Ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ. Πανταχοῦ Θεὸν τοῦ Ἰσραὴλ ἀκαλεῖ τὸν Χριστόν, δεικνύων ὅτι ὁ τὸν νέον λαὸν ἐνεργετῶν, οὗτος καὶ τὸν παλαιὸν ἐνεργετήσε· καὶ οὐκ ἄλλος οὗτος παρ' ἐκεῖνόν ἐστιν.

Αὐτὸς δώσει δύναμιν καὶ κραταίωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ. Τῷ νέῳ δυνάμιν μὲν εἰς τὸ ρυθθῆναι τῆς πλάνης τῶν εἰδώλων, κραταίωσιν δὲ εἰς τὸ ἐμμεῖναι τῇ ἀμωμῆτι πίστει.

Ἐβλογητὸς ὁ Θεός. Ὁ ταῦτα οἰκονομήσα· οὕτως· ὁ καὶ πλάσας καὶ ἀναπλάσας καὶ τοσοῦτων ἀγαθῶν καταξιώσας τὸν σὸν λαόν. Ὁ μὲν οὖν παρῶν ψαλμῶς οὕτως ἡρμηνεύθη, κατὰ ἀναγωγὴν, καὶ οὕτως ἤρμωσε διόλου Χριστιανοίς. Ἰουδαῖοι δὲ πειρῶνται τοὺς κατὰ αὐτῶν πράγμασιν ἱστορικῶς καὶ τοῦτον ὑποβαλεῖν· οὐ δύνανται δὲ πάντως ἀφικέσθαι. Χρῆ δὲ δεῦρος μαθεῖν καὶ ὅπως αὐτὸν μεθέλωσι· φασὶ γάρ· Ἄναστῆτω ὁ Θεός εἰς βοήθειαν τοῦ σωματικοῦ Ἰσραὴλ· εἶτα ἐχθροὺς ὀνομάζουσι τοὺς ἀλλοφύλους· ὁμοίως δὲ καὶ μισοῦντας· ἔτι δὲ καὶ ἁμαρτωλοὺς, ὡς ἀνόμους· δικαίους δὲ τοὺς ἐν Ἰουδαίῳ ἀγαθοὺς. Τὸ δὲ· Ὁδοποιήσατε τῷ ἐπιβεσηκότῃ ἐπὶ δυσμῶν, περὶ τῆς· κιδωτῷ ῥηθῆναι φασιν· ἐντελλομένου τοῦ ἁγίου Πνεύματος, αὐτῇ εὐτραπέζειν ὁδόν, δι' ἧς ὁ Θεός ἐπιβαίνειν ἐμελλεν ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ μέρου· τῆς Ἱερουσαλὴμ· οὕτω γὰρ ἔχειν θέσει· τὸν ναὸν ἐν ᾧ ἕτερον ἢ κιδωτὸς κατέπαυσεν ἱστοροῦσιν. Ὁ Θεός δὲ ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ, ἀντὶ τοῦ, Ἐν τῷ ναῷ· ὅς καὶ μονοτρόπους λεγομένους αὐτοὺς, ὡς ἐν ἑαυτῷ πιστεύοντας, κατοικίξει ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ. Εἶτα, φασὶ, καταλέγει τὰ κατὰ τὴν ἀπ' Αἰγύπτου ἔξοδον γεγενημένα. Ἐξήγαγε δὲ αὐτοὺς ἐν τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει, πεπεδημένους ἐκείσε τῇ δουλείᾳ τυγχάνοντας· τοὺς αὐτοὺς δὲ λέγει καὶ παραπικραίνοντας, ὡς προσέρηται. Καὶ ὡς ἐν τάφοις δὲ ἔφκουν ἐν Αἰγύπτῳ, μὴ δυνάμενοι ἐνεργεῖν καθ' ἑαυτοὺς. Ἐξεπορεύετο δὲ ὁ Θεός ἐνώπιον τοῦ λαοῦ διὰ τοῦ στύλου τῆς νεφέλης καὶ τοῦ πυρός, καὶ δίδιδαινε μετὰ τοῦ λαοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ· ὅτε καὶ ἡ γῆ ἐσεισθη, λαίλαπος καὶ συστροφῆς κατὰ τὸ Σινᾶ γενομένης, καὶ οἱ οὐρανοὶ ἔσταξαν τὸ μάννα. Βροχὴν δὲ ἐκούσιον τὸν εὐάρεστον ὑετὸν ἐρμηνεύουσι τὴν εὐθηνίαν τῶν καρπιῶν ἐργαζόμενον. Ἡσθένεσε δὲ ἡ καρὴ αὐτοὺς κληρονομία, συντριβεῖσα ἐν Αἰγύπτῳ· κατήρτισε δὲ αὐτὴν, βασιλεὶς κραταίωσας. Ζῶα δὲ τοῦ Θεοῦ αὐτοὺς καλοῦσιν, ὡς τῷ Θεῷ ἀνακειμένους. Ἡτοίμασας δὲ, φασὶ, τὰ ῥηθέντα ἀγαθὰ τῷ πτωχῷ λαῷ σου, ἐν ἐρήμῳ πλανωμένῳ καὶ μὴ ἔχοντι γῆν. Εὐαγγελιζομένους δὲ λέγουσι τοὺς προφήτας, εὐαγγελιζομένους τῷ λαῷ τὸ διελέσθαι σκύλα πολεμίῳν, καὶ ἀφορῆσαι εἰς ὠραιότητα τοῦ ναοῦ· τοῦτο δὲ ψεύδονται. Καὶ γὰρ οὐδὲν τι σκύλον εἰς εὐπρέπειαν τοῦ ναοῦ ἀνέθηκαν. Ἀλλὰ κατὰ ἀναγωγὴν ὁ λόγος οὗτός ἐστιν, ὡς προειρηκαμεν. Ἀγαπητὴν δὲ τὸν Δαβὶδ ὀνομάζουσιν, ἢ τὸν Σολομῶντα. Περὶ δὲ τοῦ, Ἐὰν κοιμηθῆτε ἀρὰ μέσον τῶν κλήρων, οὕτω φασὶν· Ἐὶν ἐνιδρυθῆτε ὄντ' μέσον τῶν κεκληρωμένων ὑμῖν τόπων τῆς γῆς τῆς ἐπαγγελίας, τοσοῦτον εἰς πλοῦτον ἐπιδώσατε,

Deus Israel. Ubique Christum Deum Israel vocat, ut ostendat eum qui beneficia in novum suum populum contulit, eundem illum esse, qui et antiquum populum beneficiis affecit, neque ullum esse alium præter eum.

Ipse dabit virtutem et fortitudinem populo suo. Novo nimirum populo: virtutem quidem ut ab idolorum errore et seductione eripiantur, fortitudinem vero ut per eam in sincera fide constanter possint permanere.

Benedictus Deus. Qui rite omnia administravit; qui creavit nos, et denuo iterum reparavit; qui tantis populum suum donis dignum effecit. Et hæc quidem hujus psalmi expositio est juxta anagogen. Verum et Judæi juxta historiam rebus suis accommodare eum conantur, sed exsequi propositum non possunt. Scire igitur decet, quo pacto illius sensum detorqueant. Aiunt enim: Exsurgat Deus in auxilium corporalis Israel; et per inimicos Philistæos aut alios alienigenas populos intelligunt: quos etiam esse eos dicunt, qui Deum oderunt, et peccatores insuper et iniquos. Per justos vero omnes probos ac virtute præditos viros intelligunt, qui tunc erant inter Judæos. Et quod ait: *Iter facite ei qui ascendit super occasus*, aiunt de arca dictum esse, cum sanctus Spiritus parari viam jusserit, per quam Deus erat ascensurus. atque hoc in occidentali parte Jerusalem. Ita enim situm fuisse templum dicunt in quo tandem arca quievit. *Deus in loco sancto suo*, hoc est, in templo; qui Judæorum populum, quos unanimes, seu unius moris homines appellari dicunt, quia in unum Deum credunt, habitare facit in domo, hoc est in templo suo. Deinde ea connumerari dicunt, quæ in exitu Ægypti contigerunt. Magna enim vi eduxit Deus Judæos de Ægypto, servitute antea illic alligatos, quos et paulo post exasperantes appellari dicunt, ratione quam ajibi diximus, et sepulcrorum habitatores, eo quod dum in Ægypto essent, tanquam pene mortui reputabantur, et nihil per se poterant operari. Egrediebatur autem tunc Deus coram populo in columna nubis et ignis, et simul cum populo pertransibat in desertum. Tunc etiam terra concussa est, facta nimirum validissima quadam tempestate in monte Sina: et cæli destillaverunt manna. Per voluntariam vero pluviam, gratam aquam intelligunt, quæ fructuum præstitit copiam. Et infirmata est, eorum nimirum hæreditas, quando in Ægypto variis calamitatibus atque afflictionibus fuit percussa. Perfecit autem eam Deus muniens et corroborans eam regno. Per animalia vero Dei, seipsos intelligunt, veluti Deo dicatos. Præparasti etiam, inquit, tu, Deus, ea bona pauperi populo tuo, erranti in deserto, et certam adhuc regionem non habenti. Et per evangelizantes, antiquos prophetas intelligunt, qui populo annuntiabant, ut inimicorum spolia dividerent, et ad templi pulchritudinem atque ornatum ea deputarent. Qua in re falsa dicere convincuntur,

cum nulla fuerint spolia, quæ illi ad Decorem templi obtulerint, sed, ut diximus, anagogice hæc omnia intelligenda sunt. Per dilectum etiam ipsam David intelligunt, at Salomonem. Et verba illa, *Si dormieritis inter medios cleros*, ita exponunt: Si stabiliti fueritis in medio prædiorum terræ promissionis, quæ prædia vobis in cleros, hoc est, in sortes contigerunt, adeo vestræ augetur divitiæ, ut alæ columbarum, quas prædivites viri gypsinos super tecta in summæ felicitatis signum insingere solebant, futuræ sint deargentatæ, et scapulæ, seu posteriora dorsi, pallidissimo ac purissimo sint auro ornanda. Verum nullibi legimus Judæos hujusmodi ritum aliquando servasse, ut columbas in domorum tectis insingerent. *Dum discernit*, hoc est, dum eligit cœlestis Deus reges super Jerusalem, splendet et lucebunt illi reges in ea. Montem etiam Dei Sion, appellat *montem pinguem*, quia pascentia illic pecora facile pinguescant, et montem *coagulatum* similiter, seu *caseatum*, quia pascuorum abundantia assidue lac præbeat. Verum quod dicitur: *Etenim Dominus habitabit in finem*, ut jam prædiximus, ab eis recte exponi non potest. Per currum etiam Dei seipsos intelligunt, quasi in ipsis solis Deus requiesceret, quem currum multiplicatum esse dicunt in infinitum, hoc est, valde numerosum, et millia etiam abundantium divitiis in eis esse: item quod Dominus ille in eis est, qui olim fuit in Sina cum eorum progenitoribus. Et ad Deum deinde sermonem dirigunt, dicentes: *Ascendisti in altum*, hoc est, Sublimis atque excelsus reputatus es supra omnes. *Captivasti captivitatem* per populum tuum, qui hostes tuos devicit. *Acceptisti dona*, hoc est, oblationes Deo dicatas, et eos homines qui tibi antea non parebant accepisti in servos, ut inhabitare eos faceres simul cum populo tuo atque ei servire. Quæ sequuntur manifesta sunt. A Domino autem sunt exitus ac viæ mortis, qui conteret alienigenarum capita, et verticem capilli hominum perambulantium in pecatis. Decrevisse etiam olim Deum dicunt, et dixisse: Convertam, hoc est, eripiam populum meum, et salvum educam e Bassanitide regione, in qua Og gigas regnavit, et convertam eum ex profundo maris sanguinum. Rivi enim sanguinum tunc inundarunt, iis interfectis qui cum Og rege erant, ut pes tuus, o Hebræe, intingatur in jugulatorum hominum sanguine, et ipsa etiam lingua canum tuorum ex eodem inimicorum sanguine per ipsum Deum intingatur. Itinera autem esse dicunt Dei vias, hoc est, Dei vestigia olim in monte Sina. *Ascendit enim, inquit, in monte Moyses et Aaron*⁶⁶, et quæ sequuntur. Et paulo post: *Et viderunt locum ubi steterat Deus Israel, et quæ sub pedibus ejus opus lapidis sapphiri*. Per sancium vero ipsum intelligunt cælum.

Sequitur: *Prævenient populum*, ipsius populi principes. Inter canendum etenim Deo, atque inter psallendum, astiterunt propius psallentium choro, in medio juvenularum tympanistriarum, et accidisse hæc intelligunt, post transitum maris

⁶⁶ Exod. xxiv, 9.

Variae lectiones.

(47) An non potius ἔχουσιν?

ὥστε τῆς περιστερᾶς, ἦν οἱ πάνυ πλουτοῦντες ἐπὶ τοῦ δώματος γυψίνην ἰστῶν εἰώθασιν εἰς σύμβολον ἄκρας εὐδαιμονίας, αἱ πτέρυγες μὲν αὐτῆς εἰσονται περιηργυρωμένα, τὰ δὲ μετάφρασα αὐτῆς κοσμηθήσονται ἐν χλωρότητι χρυσοῦ. Οὐδαμῆ δὲ τοιαύτην περιστερὰν οὐδεὴς Ἑβραίου δώματι στήναι μεμαθήκαμεν. Τὰ δὲ ἐξῆς, Ἐν τῷ διαστέλλειν, εἰτὸν ἐκλέγεσθαι τὸν ἐπουράνιον Θεὸν βασιλεῖς ἐπ' αὐτῆς τῆς Ἱερουσαλήμ, λαμπρυνθήσονται ἐν Ἱερουσαλήμ ἄβροχ· ἐξ Θεοῦ τὸ Σιών καλοῦσι· καὶ ἄβροχ πῖον, ὡς πιαίνον τὰ νεμόμενα θρέμματα· καὶ ἄβροχ τετυρωμένον, ὡς γάλακτος χορηγόν, τῆ εὐθηνίᾳ τῆς νομῆς. Περὶ δὲ τοῦ, Καὶ γὰρ ὁ Κύριος κατασκευάσει εἰς τέλος, εἰρηκαμεν, ὅτι οὐκ ἔχομεν (47) ἀσφαλῶς εἰπαίν. Ἄρμα ἐξ τοῦ Θεοῦ ἐαυτοῦς ὀνομάζουσιν, ὡς ἐπαναπαυομένου αὐτοῖς τοῦ Θεοῦ. Μυριοπλάσιον δὲ, ἀντὶ τοῦ Πολυπληθές· χιλιεῖς δὲ φασιν ἐν αὐτοῖς τῶν εὐθηνούντων ἐν πλούτῳ. Ὁ Κύριος δὲ ἐν αὐτοῖς ἐστίν, ὡς ὄνεται, ὅς ἦν ἐν Σινᾶ πάλα μετὰ τῶν προγόνων αὐτῶν. Λέγουσι δὲ καὶ πρὸς τὸν Θεόν, ὅτι Ἰψὴλὸς ἐνομισθῆς παρὰ πᾶσιν. Ἠχμαλώτευσας αἰχμαλωσίαν διὰ τοῦ λαοῦ σου νικήσαντος ἐχθροῦς· ἔλαβε ἀναθήματα καταβεβηθέντα σοι. Καὶ ἔλαβε εἰς δούλους ἀπειθοῦντας πρότερον ἀνθρώπους, ἐπὶ τῷ κατασκευάσει αὐτοὺς μετὰ τοῦ λαοῦ σου, δουλεύοντας αὐτῷ. Τὰ δὲ ἐξῆς ῥητὰ σαφῆ· παρὰ τοῦ Κυρίου δὲ αἱ ἰδοὶ τοῦ θανάτου, ὅς συνθλάσει τὰς κεφαλὰς τῶν ἀλλοφύλων· συνθλάσει δὲ καὶ κορυφὴν χαλτῆς ἀνθρώπων, διαπορευομένων ἐν ἀμαρτίαις. Ἄπεφῆνατο πάλα Κύριος, ὅτι Ἐπιστρέψω, ἦτοι ἐξελεύμαι τὸν λαόν μου, σώσω ἐκ τῆς Βασαντιδος χώρας, ἧς ἐθάσειυσαν ὁ γίγας Ὀγ· ἐπιστρέψω αὐτὸν ἐκ τοῦ βάθους τῆς θαλάσσης τῶν αἱμάτων. Ῥύακες δὲ αἱμάτων τότε ἐπλημύρησαν, ἀναιρεθέντων τῶν περὶ τὸν Ὀγ, ἵνα βαφῆ ὁ πούς σου τοῦ Ἑβραίου ἐν αἵματι τῶν σφαττομένων, καὶ αὐτῆ ἡ γλῶσσα τῶν κυνῶν σου, ἐκ τοῦ αἵματος τῶν ἐχθρῶν, δι' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ· θεωρηθῆναι δὲ λέγουσι τὰς πορείας τοῦ Θεοῦ, ἦτοι τὰ ἔχνη πάλα ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ· Ἀνέθη γὰρ, φησίν, ἐν τῷ ὄρει Μωσῆς καὶ Ἀαρῶν, καὶ τὰ ἐξῆς. Εἶτα· Καλεῖδον τὸν τόπον οὗ εἰστήκει ὁ Θεός Ἰσραὴλ, καὶ τὰ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, ὡσπερ ἔργον πλίνθου σαφείρου. Ἄγιον δὲ νοῦσι τὸν οὐρανόν.

Εἶτα Προσέλαβον τὸν λαόν οἱ ἄρχοντες αὐτοῦ, ἐν τῷ ἄδειν καὶ ψάλλειν τῷ Θεῷ, ἔγγιον ἰστάμενοι τῶν χοροφαιτῶν, ἐν μέσῳ νεανίδων τυμπανιστριῶν. Λέγουσι δὲ τὰ μετὰ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν, ὅτι Μαρὶάμ, ἡ τοῦ Ἀαρῶν ἀδελφή, ἐξῆρχε τῶν νεανίδων.

Τὸ δὲ· Ἐν ἐκκλησίαις εὐλογεῖτε τὸν Θεόν, οὐ δύνανται μεθοδεῦσαι. Βενιαμὴν δὲ φασὶ τὴν φυλὴν τοῦ Βενιαμὴν, νεωτέραν οὖσαν. Νεώτερος γὰρ υἱὸς ὁ Βενιαμὴν. Ἐν ἐκστάσει δὲ, ὅτι ἐνεθουσίαν πολεμοῦντες οἱ τοῦ Βενιαμὴν· ψυχρὰ δὲ καὶ αὐτὴ ἡ ἐρμηνεία. Οἱ ἄρχοντες δὲ τῆς Ἰουδα φυλῆς ἐθασίλευσαν τῶν Ἑβραίων. Ἀρχοντες Ζαβουλῶν καὶ Νεφθαλεμ, ὅτι ἐπίσημοι αὐταὶ αἱ φυλαὶ διὰ τὰς ἐν πολέμῳ ἀνδραγαθίας· εἶτα, Ἐντεταί, ὁ Θεός, τὰ περὶ ἡμῶν τοῖς ἀγγέλοις σου· δύναμις γὰρ Θεοῦ οἱ ἄγγελοι· καὶ κραταίωσον, ὃ εὐτρέπεις ἐν ἡμῖν βασιλείου. Εἰ καὶ μὴ δι' ἡμᾶς, ἀλλὰ γε διὰ τὸν περιώνυμον λαὸν σου· οὕτω γὰρ νοοῦσι τὸ, Ἀπὸ τοῦ ναοῦ σου. -- Οἴσουσι δὲ σοὶ βασιλεῖς δῶρα· ὁ Κεραμὴ τὰ κέδρινα ξύλα, καὶ ἄλλοι ἄλλα, ἐπὶ τοῦ Σολομῶντος. Θηρία δὲ τοῦ καλάμου, τὰ ἄγρια ἔθνη, τὰ ἐν ἀποκρύφοις καὶ δυσβάτοις τόποις οἰκοῦντα· ἡ συναγωγὴ δὲ τῶν ἡγεμόνων ἑαυτῶν ἐν τοῖς ὑποταταγμένοις ἔσται λαοῖς, συνεδριάζόντων, καὶ ἐπανορθούντων, καὶ φυλαττόντων αὐτούς, ἐπὶ τῷ ἐκκλησιῶν, εἶτουν ρυθῆναι τὸν λαὸν τὸν δεδοκιμασμένον ἐν καθαρότητι πίστεως, ὡς ἀργύριον. Τὸ δὲ· Ἡξοῦσι πρέσβεις ἐξ Αἰγύπτου, λέγουσι γενέσθαι ἐπὶ Σολομῶντος, ἐφ' οὗ καὶ ἡ Αἰθιοπία ἔπεμψε τὴν ἑαυτῆς δυνάστιν τὴν βασιλισσαν. Τὰ ἐξῆς κειρῶνται μὲν συμβιβάσειν, ἐλέγχονται δὲ σφαλλόμενοι. Χρὴ δὲ θαυμάζειν, ὅπως τὸ ὁεῖον Πνεῦμα τῆ ἱστορίᾳ τὴν ἀναγωγὴν συνέπλεξεν. Ἐν τοῖς καιριωτάτοις δὲ γυμνῆν ἱστορίᾳ τὴν ἀναγωγὴν ἔθηκεν, εἰς ἐλεγχον τῶν ἀντιλεγόντων Ἰουδαίων.

eosque dirigentes, ac conservantes : ut excludant, hoc est, ut ex clausura libereant populum probatum in munditia fidei tanquam argentum. Quod sequitur : *Venient legati ex Aegypto*, impletum esse dicunt Salomonis tempore, quando Aethiopia suam ad Salomonem manum, hoc est, quando vim ac potentiam suam misit, illam scilicet reginam quæ visitatura venit Salomonem; et quæ sequuntur eodem conantur tenore rebus suis accommodare, quanquam, ut diximus, convincantur non posse. Illud profecto admiratione dignum est, quomodo sanctus Spiritus anagogicum sensum cum historico complicaverit, et præcipuis quibusdam locis meram anagogem, omni prorsus nudam historia apposuerit, ad convincendum adversarios Judæos.

Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων, Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ.

ΨΑΛΜΟΣ ΕΗ΄.

Εἰς τὸ τέλος μὲν, διὰ τὸ πέρασ τῶν ἐν τούτῳ προρρήσεων· Ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων δὲ, ὅτι περὶ μεταβολῆς πραγμάτων διαλαμβάνει· ἐσημάσσεται γὰρ προσώπῳ τοῦ ἐν Βαβυλωνίᾳ αἰχμαλώτου λαοῦ, οἵτινες ἠλλοιώθησαν, ἀντὶ δούλων ἐλεύθεροι πάλιν γεγονότες, καὶ ἀντὶ τῆς ἀλλοτριᾶς τὴν ἰδίαν οἰκίαν οἰκῆσαντες. Προσῆκει δὲ καὶ παντὶ πιστῶν πολεμουμένῳ, εἴτε σωματικῶς, εἴτε ψυχικῶς.

Σώσον με, ὁ Θεός, ὅτι ἐσιήλησαν ὕδατα ἕως ψυχῆς μου. Ὑδατα λέγει τὴν ἐπίρροιαν τῶν θλίψεων καὶ τῶν πειρασμῶν, τῶν ἐπαφιεμένων ὑπὸ τῶν εἴτε ὀρατῶν, εἴτε ἀορατῶν ἐχθρῶν, ὧν τὸ βάθος, δίκην ὕδατων, ἀποπνίγει τὸν συνεχόμενον· ταῦτα, φησὶ,

A Rubri, quando Maria soror Aaron, prima inter alias adolescentulas, cœpit canere canticum. Et quod sequitur : *In ecclesiis benedicite Deo*, nullo pacto suo possunt accommodare proposito. Et Benjamin pro tota tribu intelligunt, et adolescentiorem, seu juniorem appellari dicunt, quia cæterorum fratrum junior fuerit. In exstasi vero et mentis excessu eam fuisse dicunt, eo quod hujus tribus milites in certamine furere quodammodo, atque extra se rapi videbantur : verum frigida admodum hujusmodi videtur expositio. Principes etiam Juda regnasse dicunt in populo Hebræorum. Principes autem Zabulon et Nephthalia ideo aiunt hic fuisse commemoratos, quia cæteris insigniores harum tribuum homines videbantur, ob summam quam in bello semper ostenderunt strenuitatem. Deinde, *Manda*, inquit, *Deus*, *virtuti tuæ*, hoc est, angelis tuis. Virtus enim Dei angelus : manda, inquam, ea quæ ad defensionem nostram pertinent, et confirmata regnum quod in nobis jam parasti, si non propter nos, saltem propter celebre templum tuum. Ita enim intelligunt illa verba : *A templo tuo. Tibi etiam ferent reges munera*, ut Salomonis tempore factum est, ab Hiram rege Tyri, qui ligna ad constructionem templi cedrina obtulit. Per *feras* autem *arundinis* inimites gentes intelligunt, quæ in occultis atque accessu difficillimis locis habitant. Congregationem etiam quorundam seipsos esse asserunt, veluti duces quosdam inter subjectos populos considentes, et congregationem convocantes, hoc est, ut ex clausura libereant populum probatum in munditia fidei tanquam argentum. Quod sequitur : *Venient legati ex Aegypto*, impletum esse dicunt Salomonis tempore, quando Aethiopia suam ad Salomonem manum, hoc est, quando vim ac potentiam suam misit, illam scilicet reginam quæ visitatura venit Salomonem; et quæ sequuntur eodem conantur tenore rebus suis accommodare, quanquam, ut diximus, convincantur non posse. Illud profecto admiratione dignum est, quomodo sanctus Spiritus anagogicum sensum cum historico complicaverit, et præcipuis quibusdam locis meram anagogem, omni prorsus nudam historia apposuerit, ad convincendum adversarios Judæos.

In finem pro iis, qui commutabuntur, Psalmus ipsi David.

PSALMUS LXVIII.

In finem inscribitur ob prophetias his contentas, quæ ad finem tendebant, et pro iis, qui commutabuntur, quia rerum mutationem pertractat. Conscriptus autem fuit ex populi persona, qui captivus erat in Babylone, et mutatione facta a servitute liberatus, et in patriam restitutus est (48). Accommodari etiam potest cuilibet fidei, qui a visibilibus atque ab invisibilibus hostium oppressione fuerit liberatus.

Vers. 2. *Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam*. Per aquas, tentationum ac calamitatum affluentiam intelligit, quæ ab invisibilibus, ut diximus, seu a visibilibus inimicis proveniant : quarum calamitatum profundis

Variæ lectiones.

(48) Ad verbum et pro aliena propria domum incolebant.

tas, aquarum instar, facillime omnes suffocat, qui in eam inciderint. Hujusmodi aquæ, inquit, totum me obtexerunt, et ad ipsam usque animam pervenerunt : quo sermone doloris sui vehementiam demonstrat.

VERS. 3. *Infixus sum in limo profundi, et non est subsistentia.* Quædam exemplaria habent : *Infixus sum in materia.* [Græcæ enim dictiones ἰλύς et ὕλη, quarum prior *limum*, altera *materiam* significat, modica et litterarum et vocum differentia distinguuntur. Quocirca scriptorum vitio facile introducta est lectionis varietas.] Verum utcumque legas, sæcem illam Propheta metaphoricè significare voluit, quæ sub profundo aquæ esse solet. Qui igitur in hujusmodi sæce infixi sunt, subsistentiam, hoc est, stabilitatem nullam inveniunt, ipsa nimirum sæce, ob cœnosam ac fluxam illam

Veni in profunda maris, et tempestas demersit me. His tribus proximis versiculis eandem Propheta ubique repetit sententiam, multiplicibus absorptum se esse asserens calamitatibus, quas variis explicare conatur nominibus : aquas primo eas appellans, eo quod impetu quodam aquæ instar defluunt et suffocant ; deinde *limum profundi*, propter infinitatem ; et tertio *profunda maris*, ob copiam atque amaritudinem aquarum ; postremo etiam tempestatem ob summam hujusmodi calamitatum vehementiam.

VERS. 4. *Laboravi clamans.* Clamans scilicet ait te.

Raucæ factæ sunt fauces meæ. Assiduo atque intenso clamore effectus sum raucus.

Defecerunt oculi mei. Fatigati nimirum ac debiles effecti dum intenti te intuentur.

Dum spero in Deum meum. Hoc mihi accidit quia in te tantum spero. A te solummodo opem et posco et exspecto, atque ideo intentus te intueor.

VERS. 5. *Multiplicati sunt super capillos capitis mei qui oderunt me gratis : invaluerunt inimici mei, qui persequuntur me injuste.* Et multi, inquit, sunt et potentes, qui persequuntur me, et sine causa oderunt me.

Quæ non rapui, tunc exsolvebam. Metaphoricus est sermo, desumptus ab iis qui ea reddunt quæ nunquam abstulerunt. Et sensus est, quod earum rerum causa se pœnas dare dicit, pro quibus ipse molestiam alicui aliquam nunquam intulerat. Et quod ait : *Tunc exsolvebam*, ad illud tempus referendum est, quando pœnæ hujusmodi ab eo exigebantur.

VERS. 6. *Deus, tu nosti insipientiam meam, et delicta mea a te non sunt abscondita.* Tu, inquit, nosti omnia, tu insipientiam meam cernis, et si quid adversus eos aut imprudenter egi, aut deliqui, nihil prorsus te latet.

VERS. 7. *Non erubescant super me, qui sustinent te, Domine, Domine virtutum.* Quod ait *super me*, est constructio indifferens, pro, *in me*. Non erubescant igitur in me, quasi id auxilium non sim consecutus quod a te exspectabam. Illi, inquam, non erubescant in me, qui sustinent, hoc est, qui exspectant te sibi adiutorem futurum. Dominum autem virtutum seu potentiarum eum appellavit, veluti qui salvare omnes potest qui illum inve-

τὰ ὕδατα, περιγεγόμενα τοῦ σώματος, ἤψαντο καὶ αὐτῆς τῆς ψυχῆς μου. Ἐμφαίνει δὲ διὰ τούτου τὴν σφοδρότητα τῆς ἀλγηδόνος.

Ἐνεκδήγηρ εἰς ἰλὺν βυθοῦ, καὶ οὐκ ἔστιν ὑπόστασις. Τινὰ τῶν ἀντιγράφων ὕλην γράφουσιν. Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο κάκεινο ἡ ὑποστάθμη τοῦ ἐν τῷ βυθῷ ὕδατος. Μεταφορικῶς δὲ ὁ λόγος : οἱ γὰρ ἐμπηγνύμενοι τῇ τοιαύτῃ ὑποστάθμῃ οὐχ εὐρίσκουσιν ὑπόστασιν, εἴτουν ἐδραίωσιν, ἀεὶ συνιζανούση διὰ τὸ τέλμα.

Ἦλθον εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, καὶ καταίρις κατεπόντισέ με. Οἱ τρεῖς οὗτοι στίχοι τὸ αὐτὸ λέγουσιν : ὅτι Κατεποντίσθη ὑπὸ τῶν συμφορῶν, ἃς διαφόρως ὠνόμασαν · ὕδατα μὲν, διὰ τὸ ἐπιρρεῖν καὶ ἀποπνίγειν ἰλὺν βυθοῦ, διὰ τὸ ἀτέραντον · βάθη δὲ θαλάσσης, διὰ τὸ πληθὺς καὶ τὴν πικρίαν. Καταίριδα δὲ καλεῖ τὴν τούτων σφοδρότητα.

Ἐκοπίασα κράζων. Πρὸς σέ.

Ἐβραχίλασεν ὁ λάρυγξ μου. Ἀπὸ τοῦ συνεχῶς καὶ ἐπιτεταμένως κράζειν.

Ἐξέλιπον οἱ ὀφθαλμοί μου. Ἀπέκαμον, ἠτόνησαν ἀτενῶς εἰς σέ ἀφορῶντες.

Ἀπὸ τοῦ ἐλπίζειν με ἐπὶ τῶν θεῶν μου. Τοῦτο δὲ πεπόνθασιν διὰ τὸ ἐλπίζειν με ἐπὶ οὐ μόνον, καὶ παρὰ σοῦ μόνου προσδοκῶν βοήθειαν, καὶ τούτου ἔνεκεν οὕτως ἀτενῶς ἀφορῶ.

Ἐπληθύνθησαν ὑπὲρ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς μου οἱ μισοῦντές με δωρεάν · ἐκραταιώθησαν οἱ ἐχθροί μου, οἱ ἐκδιώκοντές με ἀδίκως. Καὶ πολλοὶ εἰσι, καὶ κραταῖοι : οἱ ἐκδιώκοντες δὲ, ἀντὶ τοῦ, καταδιώκοντες, εἴτουν, μισοῦντες ἀναίτιως.

Ἄ οὐχ ἤρπαζον, τότε ἀπειρήνησον. Μεταφορικῶς μὲν ὁ λόγος ἀπὸ τῶν, ἃ οὐχ ἤρπαζαν, ἀποδιδόντων. Ἐμφαίνει δὲ ὅτι Περὶ ὧν οὐκ ἠδίκησα, τούτων ἀπεδίβουν δίκας τότε, ὅποτε ἀπαιτούμην αὐτάς.

Quod ait : *Tunc exsolvebam*, ad illud tempus referendum est : *Ὁ θεός, σὺ ἐγνώσ τὴν ἀφροσύνην μου · καὶ αἱ πλημμυλῆλαι μου ἀπὸ σοῦ οὐκ ἀπεκρῦθησαν.* Σὺ, φησὶν, ὁ πάντα εἰδώς, οἶδας τὴν ἀφροσύνην μου, εἴ τι κατ' αὐτῶν ἠφρονησάμην · καὶ εἴ τι πρὸς αὐτοὺς ἐπλημμυλῆσα, οὐ διέλαθέ σε.

Μὴ ἀσχυρθεῖσιν ἐπ' ἐμὲ οἱ ὑπομένοντές σε, Κύριε τῶν δυνάμεων. Τὸ ἐπ' ἐμὲ ἀδιαφόρως, ἀντὶ τοῦ ἐπ' ἐμοί. Ἀποτυγχάνοντες τῆς προσδοκωμένης ἀπὸ σοῦ βοηθείας · ὑπομένοντες δὲ οἱ περιμένοντές σε, ἐπικουροῦν ἐαυτῶν. Κύριον δὲ τῶν δυνάμεων αὐτὸν εἶπεν, ὡς δυνάμενον σώζειν τοὺς ἐπικαλουμένους αὐτόν.

Μὴ ἀσχυρθεῖσιν ἐπ' ἐμὲ οἱ ὑπομένοντές σε, Κύριε τῶν δυνάμεων. Τὸ ἐπ' ἐμὲ ἀδιαφόρως, ἀντὶ τοῦ ἐπ' ἐμοί. Ἀποτυγχάνοντες τῆς προσδοκωμένης ἀπὸ σοῦ βοηθείας · ὑπομένοντες δὲ οἱ περιμένοντές σε, ἐπικουροῦν ἐαυτῶν. Κύριον δὲ τῶν δυνάμεων αὐτόν εἶπεν, ὡς δυνάμενον σώζειν τοὺς ἐπικαλουμένους αὐτόν.

veluti qui salvare omnes potest qui illum inve-

Μηδὲ ἐντραπήσαν ἐπ' ἐμέ οἱ ζητοῦντές σε, A
ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραήλ. Ὁμοίον καὶ τοῦτο τῷ πρὸ
αὐτοῦ · ζητοῦντές σε δὲ οἱ ἐν τῷ πάσχειν ἐπιχαλοῦ-
μενοί σε.

Ἔτι ἐνεκά σου ὑπήνεγκα ὀνειδισμόν · ἐκάλυ-
ψεν ἐντροπή τὸ πρόσωπόν μου. Περὶ τοῦ ὀνειδι-
σμοῦ εἴρηται καὶ ἐν τῷ μα' ψαλμῷ · Ἔτι ὀνειδιζόν
μῆ οἱ ἐχθροί μου ἐν τῷ λέγειν αὐτοῦς μοι καθεκά-
στην ἡμέραν · Πού ἐστιν ὁ Θεὸς σου ; τῷ ὀνει-
δισμῷ δὲ καὶ ἡ ἐντροπή ἔπεται.

Ἀπηλλοτριωμένος ἐγενήθην τοῖς ἀδελφοῖς μου,
καὶ ξένος τοῖς υἱοῖς τῆς μητρὸς μου. Τὰ ἐντεῦθεν
ἀριθῆλως τῷ Χριστῷ ἀρμόζουσιν, ὡς δειχθήσεται.
Τινὲς δὲ καὶ τὰ προλαβόντα τοῦτω ἀνατιθέναι βιά-
ζονται, παθαινομένῳ κατὰ νόμον ἀνθρωπίνης B
φύσεως · ἀδελφοὺς δὲ καλεῖ τοὺς Ἰουδαίους · ὅτι καὶ
οὗτος κάκεινοι πατέρα εἶχον τὸν Ἀβραάμ. Ὁμοίως
δὲ καὶ υἱοὺς τῆς μητρὸς αὐτοῦ, διὰ τὴν κοινὴν αὐ-
τῶν μητέρα τὴν Σάρραν · οἵτινες ἀπηλλοτριώσαν καὶ
ἐξένωσαν αὐτὸν, λέγοντες · Τούτων δὲ οὐκ οἶδαμεν
πόθεν ἐστίν. Καὶ πάλιν · Οὐ καλῶς λέγομεν, ὅτι
Σαμαρίτης εἶ καὶ δαυμόνιον ἔχεις ; καὶ ὁ εὐαγγε-
λιστὴς φησιν, ὅτι, Εἰς τὰ ἴδια ἦλθες, καὶ οἱ ἴδιοι
αὐτὸν οὐκ ἐδέξαντο.

Ἔτι ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου κατέφαγέ με. Τοῦτο
πεπλήρωται, ὅτε παρήσιασάμενος ἐξήλασε τοῦ
ἱεροῦ τοὺς πωλοῦντας καὶ τοὺς ἀγοράζοντας ·
Ἐμνήσθησαν γάρ, φησίν, οἱ μαθηταὶ ὅτι γεγραμ-
μέτος ἦν, ὅτι Ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου κατέφαγέ C
με · ζῆλον δὲ λέγει τὴν δικαίαν ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ
ἀγανάκτησιν.

Καὶ οἱ ὀνειδισμοὶ τῶν ὀνειδιζόντων σε ἐπέπεσον
ἐπ' ἐμέ. Καὶ τὸ παρὴν ῥητὸν εἰς τὸν Χριστὸν ὁ
μέγας ἐξεδέξατο Παῦλος, Ῥωμαῖοις ἐπιστέλλων ·
Φησὶν οὖν πρὸς τὸν Πατέρα, ὅτι Οἰκεία τὰ σὰ
ὀνειδῆ ἐλογισάμην, ὡς ἐν ὧν σοι · ἃ προέφερον
οἱ εἰδωλόλατραι, ὀνειδιζόντές σοι ἀσθένειαν, ὡς ἐνὶ
μόνον τιμώμενον γένει τῶν Ἰουδαίων. Διὸ καὶ
πρὸς ἅπαντα τὰ ἔθνη τὴν θεογνωσίαν ἐξήπλωσα.

Καὶ συνεκάλυψα ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχὴν μου.
Συνέστελα, συνέτηξ, τεσσαρακονθημέρῳ νηστείᾳ,
καὶ ἔτι πολλάκις.

Καὶ ἐγενήθη εἰς ὀνειδισμὸν ἐμοί. Καὶ αὕτη μοι
γέγονεν εἰς ὀνειδος · ἐντεῦθεν γὰρ ἀσθενῆ τοῦτον
ἐπολαίων ὁ διάβολος, ὀνειδιζεν ὡς ψιλὸν ἀνθρώπον ·
εἰς καὶ διαφόρως ἐπειράσε.

Καὶ ἐθέμην τὸ ἐνδυμά μου σάκκον. Σάκκον
καλεῖ τὴν σάρκα, διὰ τὸ σκληρὴν αὐτῆς καὶ ἀνελ-
τυπον.

Καὶ ἐγενόμην αὐτοῖς εἰς παραβολήν. Κατ' ἐμοῦ
ἠδολέσχουν οἱ καθήμενοι ἐν πόλεις, καὶ εἰς ἐμέ
ἐγαλλοῦσιν οἱ πίνοντες οἶνον. Εἰκὼς γὰρ τὸν Χριστὸν,

Neque confundantur super me, qui quaerunt te.
Deus Israel. Similis est sententia, quam in præce-
denti habuimus versiculo. Illi vero quaerere Deum
dicuntur, qui in angustiis atque afflictionibus pro-
priis eum invocant.

VERS. 8. Quoniam propter te sustinui opprobrium,
operuit confusio faciem meam. De opprobrio dictum
est in psalmo xli, ibi : Quoniam exprobrabant
mihī inimici mei, dicentes : Ubi est Deus tuus ? Post
opprobrium vero sequitur confusio.

VERS. 9. Extraneus factus sum fratribus meis, et
hospes filiis matris meae. Quae sequuntur manifeste
Christo congruunt. Quidam vero et superiora ei
esse applicanda contendunt, veluti passo lege hu-
manae naturae. Per fratres autem Judaeos intelligit.
Eundem enim omnes progenitorem Abraham ha-
lebant, quos simili modo matris suae filios appellat
ob Sarram communem omnium matrem. Hi igitur
fratres sui extraneum eum reputarunt, cum dice-
rent : Hunc nescimus unde sit 67 ; et rursus : Nonne
bene dicimus quia Samaritanus es, et daemonium
habet 68 ? Atque ideo ipse etiam Joannes Evangeli-
sta dicebat : In propria venit et sui eum non rece-
perunt 69.

VERS. 10. Quoniam zelus domus tuae comedit me.
Hoc impletum est, quando magna cum auctoritate
ementes et vendentes expulit de templo. Memine-
runt enim, inquit, discipuli, quod scriptum erat :
Zelus domus tuae comedit me 70 ; zelum appellans
justam illam indignationem quam conoepserat quia
nullam Dei templo reverentiam exhibebant.

Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me.
Hunc etiam versiculum magnus Paulus Christo ac-
commodavit, scribens ad Rom. : Dicit igitur Chri-
stus ad Patrem : Opprobria ego tua reputavi meu
esse, quia scilicet unum sumus 71 ; ea autem dico
opprobria, quae idololatræ homines in te jactabant,
infirmiorem tibi exprobrantes, quasi in una Ju-
deorum gente tantum coleris et pauci te in orbe
homines adorarent. Quocirca ego in universas na-
tiones tui cognitionem expandi.

VERS. 11. Et operui in jejuniō animam meam.
Maceravi atque affixi me, quando quadraginta die-
bus jejunavi, et alias saepenumero.

Et factum est in opprobrium mihī. Et hoc jejunium
factum est mihi in opprobrium. Hinc etenim in-
firmum me ac debilem esse dæmon suspicatus est,
et veluti simplicem ac nudum hominem exprobra-
vit, et multipliciter tentavit.

VERS. 12, 13. Et posui indumentum meum saccum.
Per saccum assumptam carnem intelligit. Ita enim
eam appellavit propter illius asperitatem et tactui
resistentem naturam.

Et factus sum eis in parabolam. Adversum me nu-
gabantur, qui sedebant in portis, et in me psallebant,
qui bibebant vinum. Verisimile est, quod Christus

67 Joan. ix, 29. 68 Joan. vii, 43. 69 Joan. i, 11. 70 Joan. ii, 17. 71 Rom. xv, 3.

post mortem factus sit in parabolam Judæis, et quod adversus inimicos eadem imprecarentur, quæ Christum pati viderant, quodque eadem fere dicerentur et vociferarentur ab iis qui conciliis et conventibus eorum intererant apud templi januas, ubi ejusmodi hominum cœtus convenire atque congregari solebant, neque eos etiam Christi famæ atque honori pepercisse verissime est, qui comessionibus et symposiis vacabant, cum hujusmodi homines vino vires præstante, facillimo carmina ac cantus soleant cum immodestia ac mordacitate componere.

Vers. 14. *Ego autem orationem meam ad te.* Alterum explicuit Propheta sermonem ex Christi persona, et rursus alterum assumit, dicens: Ego autem cum hæc scirem ante passionem meam, oratione mea ad te, subintelligitur, *orabam* (seu *elevatus sum*.) Deinde ipsa orationis verba apponit.

Tempus beneplaciti, Domine. Simile illud est, quod dixisse eum legimus 'apud evangelistam: *Pater, venit hora*'⁷². Per beneplacitum enim, crucis mortem intelligit. Nam beneplacitum idem æque significat quod bona voluntas. Bona autem voluntas fuit, quod per hujusmodi mortem nos, qui antea mortui eramus ob peccatum, ad vitam rursus simus restituti.

Deus, in multitudine misericordiæ tuæ exaudi me. Prædiximus, quod Christus lege humanæ naturæ orabat, et liberari optabat a tentationibus, quemadmodum evangelica docet historia. Hoc autem dictum videtur esse illi simile: *Salva me propter misericordiam tuam*⁷³.

Vers. 15. *In veritate salutis tuæ salvum me fac a luto, ne infingar.* Sola enim illa vera est salus, quæ a te est. Homo etenim hominem juvare non potest. *In veritate* igitur *salutis tuæ*, hoc est, in vera salute tua. Est etiam proprium hoc Hebraicæ linguæ idioma. Quod autem superius limum appellavit, nunc lutum dicit. Eadem enim loquendi figura nunc utitur, qua illic usum eum videmus.

Liberer ab iis qui oderunt me et de profundis aquarum. Oderunt autem eum tam visibiles quam invisibiles inimici. Per profunda vero aquarum occultas insidias intelligit; nam quod profundum est, abditum atque occultum videtur.

Vers. 16. *Non me demergat tempestas aquæ, neque absorbeat me profundum.* Jam diximus quod hæc omnia metaphorice ac figurate dicta sunt.

Nec contineat super me puteus os suum. Ne relinquitur in tentationum fovea. Is etenim qui in puteum cadit, solamen aliquod vel modicum habet, quoad putei os apertum est. Nam ubi id occlusum fuerit, statim desperare incipiet de salute.

Vers. 17. *Exaudi me, Domine, quoniam bona est misericordia tua.* Quoniam tua, inquit, misericordia indigeo.

⁷² Joan. xvii, 1. ⁷³ Psal. cxx, 17.

Varie lectiones.

(49) Fusius, more suo, interpret quod Græce strictius: *Eos etiam qui ad convivia ventilabant verosimile est in Christum contumeliosa et petulantia carmina cecinisse.*

μετὰ τὸ ἀναιρεθῆναι, παραβολὴν τοῖς Ἰουδαίοις γενέσθαι· ὅσον τοιαῦτα πάθοι ὁ ἐχθρὸς ἡμῶν, οἷα καὶ ὁ ἐσταυρωμένος· ναὶ μὴν καὶ τοὺς συνεδριάζοντας, τὰ κατ' αὐτοῦ θρυλλεῖν, καὶ διὰ γλώσσης φέρειν· πάλαι γὰρ παρὰ ταῖς τοῦ ναοῦ πύλαις συνέλεγοντο· ἀλλὰ καὶ (49) τοὺς ἐπὶ τὰ συμπόσια φοιτῶντας εἰς αὐτὸν ἄδειν ἄσματα μετὰ κωμῆδίας.

Ἐγὼ δὲ τὴν προσευχὴν μου πρὸς σέ. Ἀπαρτίσας τὸν λόγον (50), ἀναστρέφει πάλιν πρὸς τὰ ὀπίσω, λέγων, ὅτι Ἐγὼ πρὸ τοῦ παθεῖν εἰδὼς ταῦτα, τῇ προσευχῇ μου πρὸς σέ· συνεξακουσέται τὸ Προσηχόμεν. Εἶτα τίθησιν ἐξῆς καὶ τὰ ῥήματα τῆς προσευχῆς.

Κύριε, καιρὸς εὐδοκίας. Ὁμοιον τοῦτό ἐστι τὸ εὐαγγελικόν· *Πάτερ, ἐλήλυθεν ἡ ὥρα.* Εὐδοκίαν δὲ καλεῖ τὸν διὰ σταυροῦ θάνατον· εὐδοκία γὰρ τὸ ἀγαθὸν θέλημα· ἀγαθὸν δὲ θέλημα τὸ διὰ τοῦτο ζωοποιηθῆναι ἡμᾶς, τοὺς νεκρωθέντας τῇ ἁμαρτίᾳ.

Ὁ Θεὸς, ἐν τῷ πλήθει τοῦ ἔλεους σου ἐπέκουσόν μου. Προσηρταὶ ἡμῖν, ὅτι προσεῦχέτο νόμῳ φύσεως ἀνθρωπίνης, καὶ ἀπαλλαγὴν ἐζήτει τῶν πειρασμῶν· ὡς καὶ ἡ τῶν εὐαγγελίων ἱστορία διδάσκει· ἔοικε δὲ καὶ τὸ παρὸν ῥητὸν τῷ· *Σώσόν με ἔνεκεν τοῦ ἔλεους σου.*

Ἐν ἀληθείᾳ τῆς σωτηρίας σου ὠσόν με ἀπὸ πηλοῦ, ἵνα μὴ ἐμπαρῶ. Μόνη ἀληθῆς ἡ παρὰ σοῦ σωτηρία· ἀνθρώπος γὰρ ἀνθρώπον ὠφελῆσαι οὐ δύναται. *Ἐν ἀληθείᾳ οὖν τῆς σωτηρίας σου,* ἀντὶ τοῦ Ἐν ἀληθινῇ σου σωτηρία. Ἰδίωμα δὲ τοῦτο τῆς Ἑβραϊδος (51)· ὅπερ δὲ ἀνωτέρω κέκληκεν *Ἰλὺν*, τοῦτο νῦν εἶπε *πηλόν*. Καὶ γὰρ ταῖς τροπαῖς ἐκείναις καὶ νῦν ἐχρήσατο.

Ῥυσθελὴν ἐκ τῶν μισούντων με, καὶ ἐκ τῶν βαθέων τῶν ὕδατων. Μισοῦντες δὲ αὐτὸν οἱ τε αἰσθητοὶ καὶ νοητοὶ ἐχθροὶ· βαθέα δὲ ὕδατα λέγει τὰς κεκρυμμένας ἐπιβουλὰς· κέκρυπται γὰρ τὸ βάθος.

Μὴ με καταποντισάτω καταιγὶς ὕδατος, μηδὲ καταπίπτω με βυθός. Εἴρηται περὶ τούτων ἄνω, ὅτι τροπικῶς πάντα καὶ μεταφορικῶς.

Μηδὲ συσχέτω ἐπ' ἐμέ φρέαρ τὸ στόμα αὐτοῦ. Μηδὲ ἀποληφθεῖν ἐν τῷ βίθῳ τῶν πειρασμῶν· ὁ γὰρ εἰς φρέαρ ἐμπεσὼν, ἀνεπιγόντος μὲν τοῦ στόματος, ἔχει μικρὸν τινα παραψυχὴν· ἐπικλεισθέντος δὲ, παντάσῃν ἀπογινώσκει τὴν σωτηρίαν.

Εἰσάκουσόν μου, Κύριε, ὅτι χρηστὸν τὸ ἔλεός σου. Ὅτι χρῆζω τοῦ ἔλεου σου.

Κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρῶν σου, ἐπίβλεψον Ἀ
ἐπ' ἐμέ. Τὸ μὲν Κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρῶν
σου, ἡρμηνεύθη ἐν τῷ ν' ψαλμῷ · τὸ δὲ ἐξῆς, ἐν
τῷ κδ'.

Μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τοῦ
παιδὸς σου, ὅτι θλίβομαι · ταχὺ ἐπάκουσόν μου.
Περὶ μὲν τοῦ, Μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου,
εἴρηται ἐν τῷ κς' ψαλμῷ · Παιδὸς σου δὲ, τοῦ Μο-
νογενοῦς.

Πρόσχεος τῇ ψυχῇ μου καὶ λύτρωσαι αὐτήν.
Πρόσχεος αὐτῇ θλιβομένην.

Ἐνεκα τῶν ἐχθρῶν μου, ρῦσαι με. Ἵνα μὴ
ἐπιχαρῶσι τῷ θανάτῳ μου.

Σὺ γὰρ γενώσκεις τὸν ὀνειδισμόν μου, καὶ τὴν
αἰσχύνην μου, καὶ τὴν ἐντροπήν μου. Οἶδας ὅσα
με ὀνειδίζουν, φάγον, καὶ οἰνοπότην, καὶ τελωνῶν Β
καὶ ἁμαρτωλῶν φίλον, καὶ δαιμονῶντα, καὶ ἀντι-
θεον ὀνομάζουσι · καὶ αἰσχύνοντες, καὶ ἐντρέποντες,
ὡς αὐτοῖς δοκεῖ.

Ἐναντίον σου πάντες οἱ θλίβοντές με. Ἐν-
ώπιόν σου με θλίβουσι, σοῦ πάντα βλέποντος. Ἡ
ἐνώπιόν σου εἰσι μὴ δυνάμενοι σε διαδραῖναι · εἰ δέ
τις ἐπαπορήσει πῶς τοιαῦτα δεηθείς ὁμως οὐκ
ἐξέφυγε τοὺς τοιοῦτους πειρασμούς, ἀκουσάτω, ὅτι
ἠύχθη μὲν ὡς ἄνθρωπος μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρα-
σμόν. Καὶ γὰρ ἡμῖν οὕτως εὐχεσθαι παραδέδωκε.
Διότι τὸ πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής.
Ἐπεὶ δὲ συνέφερε παθεῖν αὐτὸν διὰ τὴν ἡμετέραν
σωτηρίαν, κατέδεξάτο τὰ πάθη, προσελόμενος τὸ C
θεῖον θέλημα παρὰ τὸ ἀνθρώπινον · καὶ γὰρ προσ-
εξέζημενος · Πάτερ μου, εἰ δύναται ἔστι, παρελ-
θῆτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο, ὕστερον ἐπήγα-
γε · Πάτερ μου, εἰ οὐ δύναται τοῦτο παρελθεῖν
ἀπ' ἐμοῦ ἔαρ μὴ αὐτὸ πῖω, γνηθῆτω τὸ θέλη-
μά σου.

Ὀνειδισμόν προσεδόκησεν ἡ ψυχὴ μου, καὶ
ταλαιπωρίαν. Προσγίνωσκον, φησί, ταῦτα. Καὶ γὰρ
τοῖς μαθηταῖς ἔλεγεν · Ἴδού ἀναβαίνομεν εἰς Ἱε-
ροσόλ·υμα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδο-
ται τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ Γραμματεῦσι · καὶ κατα-
κρινούσιν αὐτόν, καὶ τὰ ἐξῆς.

Καὶ ὑπέμεινα συλλυπούμενον, καὶ οὐκ ὑπῆρ-
ξε · καὶ παρακαλοῦντα, καὶ οὐκ εἶρον. — Ὑπέ- D
μεινα, ἀντὶ τοῦ Περιέμεινα, ἡ ἐζήτησα. Παρακα-
λοῦντας δὲ, ἀντὶ τοῦ Παραμυθευμένου. Καὶ τοῦτο
δὲ γέγονεν, ὅτε, παραλαβὼν τὸν Πέτρον καὶ τοὺς
υἱοὺς τοῦ Ζεβεδαίου, ἤρξατο λυπαίσθαι καὶ ἀδημο-
νεῖν. Τότε, φησί, λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς · Περι-
λυπὸς ἔστιν ἡ ψυχὴ μου ὡς θανάτου · μετὰ
ὧδε καὶ γρηγορεῖτε μετ' ἐμοῦ. Ἐἴτα προσελθὼν
μικρὸν καὶ προσεξέζήμενος, ἔρχεται πρὸς τοὺς
μαθητάς, καὶ εὐρίσκει αὐτοὺς καθεύδοντας · καὶ
ὥρα ἀγρυπνήσαι μετ' ἐμοῦ ;

Ἐδώκαρ εἰς τὸ βρώμᾶ μου χολήν, καὶ εἰς τὴν
δίψαν μου ἐπότισάν με βξος. Φησὶν ὁ εὐαγγελι-

Secundum multitudinem miserationum tuarum,
respice in me. Ea verba, Secundum multitudinem
miserationum tuarum, exposuimus in psalmo l, et
quæ sequuntur in psalmo xxiv.

VERS. 18. Ne avertas faciem tuam a puero tuo,
quoniam tribulor; velociter exaudi me. De verbis,
Ne avertas faciem tuam, diximus in psalmo xxvi:
per puerum autem hic unigenitum intelligit
Filium.

VERS. 19. Intende animæ meæ et libera eam. In-
tende ei in calamitatibus constitutæ.

Propter inimicos meos libera me. Ne morte læ-
tentur mea.

VERS. 20. Tu enim cognoscis opprobrium meum,
et ignominiam meam et confusionem meam. Nosti
quanta mihi exprobrent, voratorem ac vini pota-
torem appellantes, publicanis ac peccatoribus
amicum, dæmoniacum, et Deo contrarium. Tu etiam
nostri quomodo me confundant, hoc est, quanta,
ut eis videtur, ignominia me ac pudore afficiant.

VERS. 21. In conspectu tuo sunt omnes qui tribu-
lant me. Me, inquit, affligunt coram te; te, inquam,
vidente ac discernente omnia. Vel, sunt in con-
spectu tuo, hoc est, effugere a te nequeunt. Quod
si quis addubitet quo pacto non potuerit Christus
post tot ac tantas supplicationes calamitatum ac
tentationum molestiam evitare, animadvertat quod
Christus ut homo rogabat non incurrere in tenta-
tiones, ut hujusmodi supplicandi normam nobis
traderet, quia Spiritus quidem promptus est, caro
autem infirma ⁷⁵. Sed quoniam ob nostram salutem
illum pati oportebat, passionem nostras libens in se
suscepit, et Dei Patris voluntatem humanæ suæ
præposuit voluntati. Orans etenim dicebat: Pater,
si possibile est, transeat a me calix iste ⁷⁶; et demum
addidit: Pater mi, si non potest transire a me
nisi bidero illum, fiat voluntas tua ⁷⁶.

Opprobrium expectavit anima mea, et miseriam.
Prævidham olim, inquit, hæc omnia. Dicebat enim
discipulis: Ecce ascendimus Hierosolyman, et
Filius hominis tradetur principibus sacerdotum, et
Scribis, et condemnabunt eum ⁷⁷, et quæ ibi se-
quuntur.

Et sustinui, qui simul contristaretur, et non erat;
qui consolaretur, et non inveni. — Sustinui pro Ex-
spectavi posuit, seu pro Quæsi. Hoc autem acci-
dit, quando, assumpto Petro et filii Zebedæi,
cœpit contristari et mœrere. Tunc enim, inquit, di-
xit eis Jesus: Tristis est anima mea usque ad mortem,
expectate hic et vigilate mecum. Et progressus mo-
dicum, cum orasset, venit ad discipulos, et inveniit
eos dormientes, et dixit Petro: Sic non potuistis una
hora vigilare mecum ⁷⁸ ?

λέγει τῷ Πέτρῳ · Οὕτως οὐκ ἐσχύσατε μίαν

VERS. 22. Et dederunt in cibum meum fel, et in
siti mea potaverunt me aceto. Ait enim Joannes

⁷⁵ Matth. xxvi, 41. ⁷⁶ Ibid. 39. ⁷⁷ Ibid. 42. ⁷⁸ Matth. xx, 18. ⁷⁹ Matth. xxvi, 57-40.

Evangelista : *Post hæc cum sciret Jesus, quod jam omnia impleta sunt, ut impleretur Scriptura, dicit : Sitio. Vas igitur erat aceto plenum. Illi autem cum implesset spongiam aceto, circumpositio hyssopo, obtulerunt ejus ori*⁷⁹. Per Scripturam enim Joannes præsentem versiculum intellexit. Matthæus etiam, *Dederunt, inquit, ei bibere acetum, cum felle mistum*⁸⁰. Et Marcus rursus : *Cum accurrisset unus, et implesset spongiam aceto, imponens arundini, potum ei dabit*⁸¹. In cibum autem et in potum, hoc est, ut manducaret et biberet. Et Judæi quidem simul cum aceto fel in potum dederunt. *Acetum enim, inquit, erat felle mistum; verum noster Propheta in cibum ea distinxit, et in potum. Dicere etiam possumus quod, postquam Salvator se sitire dixit, Judæorum illudentium alii acetum tantum attulerunt ad bibendum, alii vero fel ad manducandum : et quod alii insuper fel aceto miscuerint, ut quod per se acerbum erat et molestum, amarulentius etiam redderetur. Verisimile est etiam quod Judæi ad majorem irrisionem Christo prius fel porrexerint, ut comederet, ne insuavis fortasse fieret potus si jejunos adhuc potum sumpsisset.*

Vers. 23. *Fiat mensa eorum in laqueum, et in retributionem, et in scandalum.* Per mensam aliqui lætitiā significari dixerunt, contra vero dolorem et tristitiā per illa tria, laqueum, retributionem, scandalum; ut sensus sit : Utinam eorum gaudium in afflictionem et calamitatem immutetur. Læti autem esse solent, qui sunt in mensa, contra mœsti et tristes qui in laqueo aut retributione pœnarum sunt, aut in scandalo. Possumus et alius contemplan- do, per mensam sacras intelligere Scripturas divinitus inspiratas, quæ singulis diebus Judæis olim in synagogis præbebantur. Harum enim cognitio intelligentium nutrit corda. Verum Judæi se illis nutriri existimantes, et gloriantes ac jactantes se per eas convicturos esse Christianos, ab eis potius veluti a quibusdam laqueis irriti atque involuti sunt, cum clare atque aperte Scripturæ omnes de Christo loquantur. Atque hæc expositio, quantum ad laqueum, recte hactenus procedit; quantum autem ad retributionem, dic quod Judæi retributionem receperunt, dum pœnas luunt, quia hujusmodi Scripturas intelligere noluerunt : quodque in scandalum factæ sunt, dum ab illis scandalum Judæis generatur, eo quod juxta nudum ac litteralem sensum omnia intelligunt, quæ in eis de Christo dicta sunt; qualia ea sunt quæ de Christi adventu apud alium prophetam dicta habentur, quod *Simul pascet tunc lupus cum ove, et pardus requiescet cum hædo, quod leo et bos una comedent paleas*⁸², et alia hujusmodi : quæ tamen juxta sublimiorem sensum in Christo perfectissime sunt adimpleta, tametsi ipsi qui juxta

στή; Ἰωάννης· Μετὰ τοῦτο εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς ὅτι ἤδη πάντα τετέλεσται, ἵνα τελειωθῇ ἡ Γραφή, λέγει· Διψῶ. Σκευὸς οὖν ἔκειτο, δέξους μεστόν· οἱ δὲ, πλήσαντες σπόγγον δέξους, καὶ ὑσώπων περιθέτες, προσήνεγκαν αὐτοῦ τῷ στόματι γραφὴν ὀνομάσας τὸ παρὸν ῥητόν. Καὶ ὁ Μαθαῖος φησὶν· Ἔδωκαν αὐτῷ πιεῖν δέξος μετὰ χολῆς μεμιγμένον. Καὶ ὁ Μάρκος πάλιν· Δραμῶν δὲ εἰς καὶ γελίσας σπόγγον δέξους, περιθεὶς τε καλὰμψ ἐπέτιζεν αὐτόν. Εἰς τὸ φρῶμα δὲ καὶ εἰς τὸ πόμα, ἀνεκ τοῦ, εἰς τὸ φαγεῖν με καὶ πιεῖν με. Ἄλλ' οἱ μὲν Ἰουδαῖοι, εἰς τὸ πιεῖν αὐτόν, καὶ τὴν χολὴν ὀμοῦ, καὶ τὸ δέξο; δεδώκασιν. Ὁξος γάρ, φησὶ, μετὰ χολῆς μεμιγμένον. Ἡ δὲ παρούσα προφητεία, τὸ μὲν εἰς τὸ βρῶμα, τὸ δὲ εἰς τὸ πόμα διεΐλεν. Ἔστιν οὖν εἰπεῖν ὅτι, ἐπεὶ, Διψῶ, εἶπεν, ἐμπαίζοντες προσήνεγκαν αὐτῷ, οἱ μὲν δέξος μόνον εἰς τὸ πιεῖν, οἱ δὲ χολὴν μόνον εἰς τὸ φαγεῖν, οἱ δὲ χολὴν τῷ δέξει ἐμίξαν, τὸ δριμύ μᾶλλον πικραίνοντες. Εἰκὸς δὲ καὶ πρῶτον αὐτῷ τὴν χολὴν δοθῆναι πρὸς πλείονα χλεύην, ἵνα μὴ δῆθεν ἀηδισθῆναι, νῆστις τὸ πόμα προσέμενος.

Γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν εἰς παγίδα, καὶ εἰς ἀνταπόδοσιν, καὶ εἰς σκάνδαλον. Διὰ μὲν τῆς τραπέζης τὴν εὐφροσύνην δηλοῦσθαι τινες εἶπον διὰ δὲ τῆς παγίδος, καὶ τῆς ἀνταπόδοσεως καὶ τοῦ σκανδάλου, τὴν λύπην· ὅτι Μεταστραφῆτω ἡ χαρὰ τούτων εἰς ὀλίψιν. Ὅτι γὰρ ἐν τραπέζῃ εὐφραίνονται, καὶ οἱ ἐν παγίδι καὶ ἐν ἀποτίσει δίκης, καὶ ἐν σκανδάλῳ, λυποῦνται. Ἔστι δὲ καὶ θεωρητικότερον εἰπεῖν τράπεζαν τὰς θεοπνεύστους Γραφάς, αἱ παρέκειντο τοῖς Ἰουδαίοις καθ' ἡμέραν, καὶ ὧν ἡ γνώσις ἔτρεφε τὰς τῶν νοούντων καρδίας. Ἄλλὰ δοκοῦντες ταύταις ἐντραφεῖναι, καὶ ἀπ' αὐτῶν ἐλεῖν τοὺς Χριστιανούς σοβαρευόμενοι, ἐξ αὐτῶν μᾶλλον παγιδεύονται, προδήλως διαλαμβανουσῶν περὶ τοῦ Χριστοῦ. Ἄλλ' οὕτω μὲν τὸ, εἰς παγίδα· τὸ δὲ, εἰς ἀνταπόδοσιν, ὅτι δι' αὐτὰς τίνοσι δέκας, μὴ συνιέντες αὐτὰς· τὸ δὲ, εἰς σκάνδαλον, ὅτι, ἐντυγχάνοντες ψελεῖς τοῖς περὶ Χριστοῦ γράμμασι, σκανδαλίζονται· οἷον περὶ τῆς ἐπιθιμίας αὐτοῦ· ὅτι· Συμβοσκηθήσεται λύκος μετὰ ἀρνός· καὶ ἀρδαλις συναρπάσεται ἐρίψω. Καὶ λέων καὶ βούς φάγομαι ἄχυρα, καὶ εἰ τι τοιοῦτον. Τὰ μὲν γὰρ ἀναγωγικῶς νοούμενα γεγονόσιν· οἱ δὲ αἰσθητῶς ταῦτα ζητοῦντες προσκρούουσιν αὐτοῖς, ὡς μήπω καὶ τήμερον γεγονόσι. Τὸ δὲ, γεννηθήτω, καὶ τὸ, σκοτισθήτωσαν, καὶ τὰ ἐξῆς προστακτικῶς, μέλλοντος ἔχουσι σημασίαν, ἀντὶ τοῦ, γεννηθήσονται. Προαγορεύει γὰρ τὰ μέλλοντα καταλαβεῖν αὐτοὺς ἀνιάρᾳ· εἰκὸς δὲ καὶ (52) ὡς θεὸν προστασσεῖν τὰ μέλλοντα.

⁷⁹ Joan. xix, 28, 29. ⁸⁰ Matth. xxvii, 48. ⁸¹ Marc. xv, 56. ⁸² Isa. lxxv, 25.

Variæ loctiones.

(52) Subaudi Χοιστόν.

corporis sensum omnia intelligunt, offendantur hac prophetia (et perquirant, quomodo jam hæc in Christo adimpleta sint) et scandalizentur credentes hæc nondum fuisse adimpleta. Illa autem verba, *fiat, obtenebrentur*, et alia, quæ sequuntur, tametsi vocem habeant imperativi modi, hoc tamen loco futuri significationem retinent, pro, fiet, obscurabuntur, et cætera. Prædicunt enim futura mala, quæ illos comprehensura erant. Verisimile est etiam Christum uti Deum omnia imperare quæ futura sunt.

Σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ ἄβλεπιν. Οἱ τῆς ψυχῆς ἐπιδη οὐκ ἠθέλησαν ἰδεῖν τὸ φῶς, τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον, οὐδὲ θεάσασθαι τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης· ὀφθαλμοὺς γὰρ ἔχοντες, οὐκ ἔβλεπον, καὶ ὅσα ἔχοντες, οὐκ ἤκουον· ὁ καὶ Ἡσαίας αὐτοῖς ὠνειδισε, καὶ ὁ Χριστὸς ὑπερον.

Καὶ τὸν ῥῶτον διὰ παντός σύγγραμμαψον. Ἀπὸ τοῦ ἐπομένου τὸ προηγούμενον ἐδήλωσεν. Αἰνίσσεται δὲ ὁ λόγος τὴν δουλείαν· ἔπεται γὰρ τοῖς δουλεύουσιν ἐπικεχυφάτας βαδίζειν· τοῦτο μὲν ἀχθοφοροῦντας, τοῦτο δὲ βαρυνόμενους ταῖς θλίψεσιν. Ὅρα δὲ τὴν ἀκρίθειαν. Διὰ παντός γὰρ εἶπεν, ὅτι οὐχ ὡς πολλάκις δουλωθέντες, εἶτα ἀπαλλαγέρονται, ἀλλ' ἄχρι τῆς τοῦ κόσμου συντελείας δουλεύουσιν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν.

liberandos non esse, tametsi sæpenumero in præteritum fuerint liberati, sed ad ipsum usque mundi finem, in quacunque orbis parte fuerint, aliis nationibus servituros.

Ἐχσον ἐπ' αὐτούς τὴν ὀργὴν σου, καὶ ὁ θυμὸς τῆς ὀργῆς σου καταλάβει αὐτούς. Τὸ αὐτὸ καὶ ἀμφὶ ταυτὶ τὰ ρητὰ δηλοῦσι· πλήν ὅτι τὸ δεύτερον σφοδρότερον τοῦ πρώτου.

Γενηθήτω ἡ ἔκτασις αὐτῶν ἡρημωμένη· καὶ ἐν τοῖς σκηνώμασιν αὐτῶν μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν.

Ἐκαυλιν μὲν κοινῶς λέγει τὴν κλίην Ἱερουσαλήμ, ἐν ἣ πάντες οἱ τοῦ Σωτῆρος φονεῖς ἠύζιλοντο, σκηνώματα δὲ ἰδίως τὰς κατοικίας αὐτῶν. Καὶ δὴ οὕτω ταῦτα γέγονεν, καὶ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν κατέφυγεν ἐν ταύταις μετὰ τὴν ἐκ Ῥωμαίων πανωλεθρίαν τῶν Ἱεροσολύμων. Ταῦτα δὲ τὰ ρητὰ Πέτρος ὁ ἀπόστολος εἰς τὸν προδότην Ἰούδαν ἐξέλαθεν, ὡς καὶ αὐτὸν τῆς μερίδος ὄντα τῶν θεοκτόνων.

Ὅτι ὄν σὺ ἐπάταξας, αὐτὸν κατέδιωξας. Τὸ Ἐπάταξας, ἀντί, Καταγῆναι παρέδωκας. Οὕτω γὰρ καὶ Ζαχαρίας εἶπεν· Πατάξω τὸν ποιμένα καὶ διασκορπισθήσονται τὰ πρόβατα τῆς ποιμνῆς· καὶ Ἡσαίας· Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν. Ἰδίωμα γὰρ τῆς Ἑβραϊδος τὸ τὴν παραχώρησιν ἔργον ὀνομάζειν, ὡς τοῦ παραχωροῦντος δυναμένου κωλύσαι, καὶ μὴ κωλύοντος. Τὸ δὲ κατέδιωξας, ἀντί τοῦ, Σφόδρα ἐτιμωρήσαντο· ἢ γὰρ πρόθεσις ἐμφαντικὴ ἔστιν ἐπιτάσεως· ἢ, Κατέδραμον ἀχρις ἀν' ἐφόνευσαν.

Καὶ ἐπὶ τὸ ἄλγος τῶν τραυμάτων μου προσέθηκας. Ἡβξησάν μοι τὸ ἄλγος· τῶν τραυμάτων τῆ προσθήκη τοῦ ὀνειδισμοῦ, ἢ τῆ συκοφαντίξ, ὅτι ταφεις ἐκλάτην, ἀλλ' οὐκ ἀνέστην.

Πρόσθεες ἀνομιὰν ἐπὶ τὴν ἀνομιὰν αὐτῶν.

⁹⁹ Zachar. xiii. 7; Matth. xxvi. 31.

VERS. 24. *Obtenebrentur oculi eorum, ne videant.* De animæ oculis sermo est. Obtenebrentur autem, quia lucem illam videre noluerunt quæ illuminat omnem hominem; et quia ipsum etiam justitiæ Solem intueri noluerunt. Oculos etenim habentes non viderunt, et habentes aures non audierunt, sicuti et ipse Isaias, et Christus etiam eis exprobravit.

Et dorsum eorum semper incurva. Ab eo quod consequitur denotavit id quod præcedit. Hoc etenim sermone servitutem voluit nobis Propheta significare. Illud autem eos omnes ut plurimum consequitur, qui servi sunt, ut onere aut alio laboris seu calamitatis genere oppressi, curvati incedant. Considera etiam quanta cura sermonem suum adversus eos perstringat Propheta, dum ait: *Semper incurva*; ac si diceret: Eos amplius a servitute

VERS. 25. *Effunde super eos iram tuam, et furore iræ tuæ comprehendat eos.* Unum atque idem dicunt hi duo versiculi, eo excepto, quod secundus vehementiori utitur loquendi modo.

VERS. 26. *Fiat habitatio eorum deserta, in tabernaculis eorum non sit, qui inhabitet.* Per habitationem, universam appellat Hierosolymam, in qua omnes Christi occisores habitabant; per tabernacula vero privatas eorum domos intelligit. Et sane ita effectum est. Nemo enim in eis amplius habitavit, post eversionem illam a Romanorum exercitu illatam. Hæc autem verba apostolus Petrus proditori Judæ accommodavit tanquam uni ex iis qui Christum occiderunt.

VERS. 27. *Quoniam quem tu percussisti ipsi persecuti sunt.* *Percussisti* dixit, pro, percutere permissisti. Sic etiam Zacharias dixit: *Percussiam pastorem et dispergentur oves gregis*⁹⁹. Et Isaias alibi: *Dominus tradidit eum pro peccatis nostris.* Est etiam et hæc Hebraicæ linguæ proprietas, ut ei qui permittit factum ascribat, eo quod prohibere potuit, et non prohibuit. Quod vero *persecuti sunt*, expone, pro, gravibus amixerunt pœnis; vel, Persecuti sunt, quousque occiderint.

Et super dolorem vulnerum meorum addiderunt. Auxerunt mihi vulnereum dolorem, addendo opprobria. Vel, super vulnereum dolorem addiderunt calumniam, dicentes, quod sepulture me discipuli furto subtraxissent, et negantes me vere resurrexisse.

VERS. 28. *Appone iniquitatem super iniquitatem*

eorum. Per iniquitatem hic multi calamitatem intelligi dicunt, quemadmodum etiam in psalmo lvi, ibi: *Donec transeat iniquitas; ubi diximus.* Augebis tu, inquit, eorum calamitates, quia et ipsi afflictiones mihi etiam augebant.

Et non intrent in justitiam tuam. Non ingredientur, inquit, ut iustificentur a te, et consequantur misericordiam, eo modo quo eam omnes illi consecuturi sunt, quibus a te dicitur: *Venite, benedicti Patris mei* ⁶⁴. Aliqui vero justitiam hic accipi dicunt pro Evangelio. Est etenim Evangelium justitia, eo quod omnes æque vocat ad salutem, et omnes euseipit qui ad illud accedunt.

VERS. 29. *Deleantur de libro viventium.* Hic est ille liber de quo legimus, quod cum iratus esset Deus adversum populum, qui vitulum fecerat, et dixisset ei Moyses: *Si quidem dimittis eis peccatum, dimitte; si minus, dele me de libro, quem scripsisti;* respondit ei Deus: *Si quis peccaverit coram me, delebo eum de libro meo* ⁶⁵. Unus est itaque liber in quo omnes scribuntur, qui vita digni sunt, et quem Propheta hic viventium librum appellavit, prædicans illos non diu post morituros esse. Alius etiam liber est, in quo iusti omnes scribuntur, quem nobis significavit Propheta dicens:

Et cum iustis non scribantur. De hoc autem libro locutus est Christus, quando ad apostolos dicebat: *Gaudete quia nomina vestra scripta sunt in caelis* ⁶⁶. Ait igitur eos morituros esse, et cum peccatoribus connumerandos. Est et tertius liber, in quo peccatores scribuntur. *Judicium enim, inquit, sedit, et libri aperti sunt* ⁶⁷. Per libros autem Scriptura variam ac multiplicem Dei cognitionem figurate intelligit.

VERS. 31. *Pauper et dolens sum ego.* De Christi paupertate diximus in psalmo xvi. Et nunc etiam dicemus, quod summus Rex regum Christus de pauperrima matre natus est, non in domo aliqua, sed in spelunca; positusque non in lecto, sed in irrationalium animalium præsepio, vilissimis ac contemptibilibus pannis induebatur, nulloque comitatus servo circumibat, atque ipso etiam carebat tugurio, et ab aliis alimenta ei præstabantur. Erubescant igitur qui gloriantur in divitiis. Dolere vero eum introducit Propheta, ob sacratissimi corporis passiones, quas propter nos sustinuit. Hactenus autem ex unigeniti Filii persona sermonem fecit. Quæ sequuntur ex Ecclesiæ persona conscripta sunt.

Salus tua, Deus, adjuvit me. Illa, inquit, salus, quæ a te proficiscitur, ab errore in quo eram me liberavit.

VERS. 34-35. *Laudabo nomen Dei mei cum cantico, magnificabo eum in laude, et placebit Deo super vitulum novellum cornua producentem, et ungu-*

Λ Ἀνομίαν ἐν ταῦθα τὴν συμφορὰν οἱ ἐξηγηταὶ νενοήκασιν, ὡς ἐν τῷ νς' ψαλμῷ προειρήκαμεν. εἰς τὸ, Ἔως οὐ παρέλθῃ ἡ ἀνομία. Προλέγει οὖν, ὅτι ἀυξήσεις αὐτοῖς τὰς συμφορὰς, ἔπει καὶ αὐτοὶ αὐξήσουσι τὰς θλίψεις ἐμοί.

Καὶ μὴ εἰσελθῆτωσαν ἐν δικαιοσύνῃ σου. Καὶ οὐκ εἰσελεύσονται εἰς τὸ δικαιωθῆναι παρὰ σοῦ, καὶ τυχεῖν ἐλέους, ὡς οἱ ἀκούσαντες τὸ Ἀσῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου. Τινὲς δὲ νοοῦσι δικαιοσύνην τὸ Εὐαγγέλιον ἢ δικαιοσύνη γὰρ τὸ πάντα καλεῖν εἰς σωτηρίαν, καὶ πάντα παραδέχσθαι τοὺς προσερχομένους.

Ἐξαλειφθήτωσαν ἐκ βιβλίου ζώντων. Τοῦ Μωσέως εἰπόντος πρὸς Θεὸν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ μοσχοποιήσαντος ἢ *Εἰ μὲν ἀρχῆς αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν, ἀφες ἢ εἰ δὲ μὴ, ἐξάλειψόν με ἐκ τῆς βιβλίου, ἧς ἔγραψας* αὐτὸς ἀπεκρίνατο ἢ *Ἐἰ τις ἠμάρτηκεν ἐνώπιόν μου, ἐξάλειψω αὐτὸν ἐκ τῆς βιβλίου μου.* Μία μὲν οὖν αὕτη βιβλίος ἢ ἐγγράφονται οἱ ζῶντες ἀξιούμενοι ἢ ἦν καὶ βιβλίον ζώντων ὁ ψαλμὸς νῦν ἐκάλεσεν, προαγορεύων, ὅτι τεθνήσκονται δι' ἀναίρεσιν. Ἐτέρα δὲ πάλιν, ἢ ἐγγράφονται οἱ δίκαιοι ἢ καὶ αὐτὴν ἐνέφηγεν οὕτως εἰπὼν ἢ

Καὶ μετὰ δικαίων μὴ γραφήτωσαν. Περὶ ταύτης τῆς βιβλίου καὶ ὁ Χριστὸς εἶπε τοῖς ἀποστόλοις ἢ *Χαίρετε δὲ ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐγγράφη ἐν τοῖς οὐρανοῖς.* Λέγει τοίνυν, ὅτι καὶ τεθνήσκονται καὶ τοῖς ἀμαρτωλοῖς συνταγήσονται ἢ ἔστι γὰρ καὶ τρίτη βιβλίος, ἐν ἣ ἔγραφονται οἱ ἀμαρτωλοί. Κριτήριον γὰρ, φησὶν, ἐκάθισε, καὶ βιβλίοι ἠνεψήθησαν. Βιβλίους δὲ αἱ Ἰραφαὶ καλοῦσι, τὰς διαφόρους γνώσεις τοῦ Θεοῦ.

Πτωχὸς καὶ ἀλγῶν εἰμι ἐγώ. Περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ πτωχείας εἴρηται ἐν τῷ κα' ψαλμῷ ἢ ῥηθήσεται δὲ νῦν, ὅτι ὁ παμβασιλεὺς ὁ παντέλειος ἐτέχθη μὲν ἐκ μητρὸς πεινιχρᾶς, καὶ οὐδὲ ἐν οἰκίᾳ, ἀλλ' ἐν σπηλαίῳ ἢ ἐτέχθη δὲ οὐκ ἐπὶ κλίνης, ἀλλ' ἐπὶ φάτνης ἀλόγων ἢ περιεδίβλητο δὲ λιτὰ καὶ ἐκκταφρόνητα (53), περιήκει δὲ χωρὶς θεράποντος ἢ εἶχε δὲ οὐδὲ καλύθη ἢ ἐτρέφετο δὲ παρ' ἄλλων. Ἀσχυνέσθησαν οὖν οἱ ἐπὶ πλούτῳ κομπάζοντες. Ἀλγῶν δὲ ἦν τοῖς δι' ἡμᾶς πάθει τοῦ παναγίου αὐτοῦ σώματος ἢ μέχρι μὲν οὖν ἐν ταῦθα τοῦ Μονογενοῦς οἱ λόγοι. Τὰ δὲ ἐξῆς προσώπῳ τῆς Ἐκκλησίας τῶν πιστῶν ἀναγράφεται.

Ἡ σωτηρία σου, ὁ Θεός, ἀντελάβετό μου. Ἡ σωτηρία, ἢ ἀπὸ σοῦ, ἠλευθέρωσέ με τῆς πλάνης.

Διγέσω τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ μου, μετ' ὀδῆς μεγαλυνῶ αὐτὸν ἐν αἰνέσει. Καὶ ἀρέσει τῷ Θεῷ ὑπὲρ μόσχον νέον, κέρατα ἐκφέροντα καὶ ὀπίλας.

⁶⁴ Math. xxv, 34. ⁶⁵ Exod. xxxii, 32, 33. ⁶⁶ Luc. x, 20. ⁶⁷ Apoc. xx, 12.

Ορα τὴν εὐαγγελικὴν θυσίαν προτιμωμένην τῆς νομικῆς, τὴν λογικὴν τῆς ἀλόγου. Ἀκμῆς δὲ σύμβολον ἡ ἀριφυλία τῶν κεράτων καὶ τῶν δυνάων. Ὑποδηλοῦσι δὲ ταῦτα καὶ τῆς νομικῆς λατρείας· τῆν νεκρῶσιν· νεκρὰ γὰρ τὰ κέρατα καὶ αἱ δόξαί.

Ἰδέτωσαν πτωχοί, καὶ εὐφρανθήτωσαν. Πτωχοὺς καὶ πένητας τοὺς πιστοὺς ὠνόμασεν, ὡς προειρήκαμεν ἐν τῷ θ' ψαλμῷ. Ἰδέτωσαν, φησὶν, ὅσα ὁ Θεὸς πέπονθε δι' αὐτοῦς, καὶ ὅσα κατώρθωσεν.

Ἐκζητήσατε τὸν Θεόν, καὶ ζήσεται ἡ ψυχὴ ὑμῶν. Ζήσεται τὴν μακαρίαν ζωὴν.

Ὅτι εἰσήκουσε τῶν πενήτων ὁ Κύριος, καὶ τοὺς κτεπεδημένους αὐτοῦ οὐκ ἐξουδένωσεν. Τίνας λέγει κτεπεδημένους, εἰρήκαμεν ἐν τῷ εζ' ψαλμῷ.

Αἰνεσάτωσαν αὐτὸν οἱ οὐρανοὶ καὶ ἡ γῆ, καὶ ἡ θάλασσα, καὶ πάντα τὰ ἔρποντα ἐν αὐτῇ. Ὡς οὐκ ἐξαρκούντων τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν προσήκουσαν εὐχαριστίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ στοιχεῖα συγκκλεῖ πρὸς αἶνον, ὧν ὁ Μωσῆς ἐν ἀρχῇ τῆς Γενέσεως ἐμνημόνευσεν. Ἀδιαφόρος (54) δὲ τὰ ἔρποντα προσέθηκεν· ἢ καὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἰχθύων.

Ὅτι ὁ Θεὸς σώσει τὴν Σιών. Σιών λέγει νῦν τὴν νέαν, ἣτοι τὴν Ἐκκλησίαν τῶν πιστῶν. Ἡ καὶ αὐτὴν τὴν Ἱερουσαλὴμ συντηρήσει ἑαυτῷ. Καὶ γὰρ τῷ Χριστῷ ἀνεῖται, καὶ οὐχ ἐτέρῳ Θεῷ· καίτοι τῶν ἀσεβῶν τῆς χώρας ἐκείνης κυριεύοντων.

Καὶ οἰκοδομηθήσονται αἱ πόλεις τῆς Ἰουδαίας. Οἰκοδομηθήσονται εἰς ναοὺς παρὰ τῶν Χριστιανῶν.

Καὶ κατοικήσουσιν ἐκεῖ, καὶ κληρονομήσουσιν αὐτήν. Οἱ Χριστιανοί.

Καὶ τὸ σπέρμα τῶν δούλων σου καθέξουσιν αὐτήν. Δούλοι μὲν τοῦ Χριστοῦ οἱ ἀπόστολοι· Παῦλος γὰρ φησὶ· Δούλος Ἰησοῦ Χριστοῦ· σπέρμα δὲ αὐτῶν οἱ μαθηταὶ αὐτῶν Χριστιανοί, ὡς ἀναγεννηθέντες αὐτοῖς διὰ τοῦ βαπτίσματος τῆς καλιγγενεσίας. Τοῦ δὲ καθέξουσιν ἡ πρόθεσις ἐπίτασιν καὶ μονιμότητα δηλοῖ. Μόνοι γὰρ Χριστιανοὶ βεβαίως αὐτὴν οἰκοῦσι, παντελῶς τῶν Ἑβραίων ἐξελασθέντων.

Καὶ οἱ ἀγαπῶντες τὸ ὄνομα σου κατασκηνοῦσιν ἐν αὐτῇ. Οἱ τὸ ὄνομα τὸ εὖν ἐπικαλούμενοι Χριστιανοί. Ὅσπερ δὲ καὶ τὰ προοίμια τοῦ ψαλμοῦ μέχρι τοῦ, Ἀπηλλοτριωμένος ἐγενήθη τῶν ἀδελφοῖς μου, καὶ ξένος τοῖς υἱοῖς τῆς μητρὸς μου, τινὲς πιστοὶ τῷ Χριστῷ προσαρμόζειν βιάζονται· οὕτω πάλιν Ἰουδαῖοι καὶ τὰ ἐκεῖθεν ἄχρι τέλους τῷ ἐν Βαβυλῶνι αἰχμαλώτῳ λαῷ ἀνατιθέασι. Χρῆ δὲ κατ' ἐπιτομήν εἰπεῖν, ὅπως αὐτοὶ ἐκλαμ-

⁵⁴ Rom. 1, 4.

las. Vide evangelicum sacrificium legali præpositi, et rationale irrationali. Nova autem cornuum atque unguularum productio vigoris seu roboris indicium est. Et subnotare videtur Propheta his verbis futuram legalis cultus extinctionem. Cornua siquidem et unguulæ, emortuæ quædam partes sunt in corpore.

Videant pauperes, et lætentur. Per inopes et pauperes, fideles intelligit, ut diximus, in psalmo ix : Videant, inquit, quæcunque propter eos Deus passus est, et quæcunque etiam præclara administravit.

Quærite Deum, et vivet anima vestra. Beatam ac felicem vitam vivet.

VERS. 34. *Quoniam exaudivit pauperes Dominus, et victos suos non neglexit.* Quinam autem ii sint, quos victos vocat, diximus in psalmo lxxvii.

VERS. 35. *Laudent eum caeli, et terra, mare, et omnia repentia in eo.* Quasi non sint satis angeli neque homines ad agendum gratias Deo, ipsa etiam convocat Propheta elementa ad Dei laudes, eo ordine quo eorum meminit Moyses in Geneseos principio. Et improprie ipsos pisces appellavit repentia : atque ita fortassis ob piscium multitudinem

VERS. 36. *Quoniam Deus salvam facit Sion.* Novam nimirum Sion, id est Ecclesiam fidelium, vel ipsam Jerusalem salvam faciet, hoc est, conservabit, sibi ipsi videlicet Christo, cui soli illius cura commissa est, et non alteri : tametsi modo impii illius dominantur regionis.

Et ædificabuntur civitates Judææ. Mihi templa nimirum, atque hoc a Christianis.

Et inhabitabunt ibi et hæreditate acquirant eam. Christiani videlicet.

VERS. 37. *Et semen servorum tuorum possidebit eam.* Servi quidem Christi apostoli sunt : Paulus enim, inquit, *servus Jesu Christi* ⁵⁵. Eorum vero semen, apostolici discipuli, tanquam ab eis per baptismum spirituali semine regenerati. Præpositio autem verbi καθέξουσιν intensionem et singularitatem significat. Soli enim Christiani constanter ipsam inhabitant, Judæis prorsus expulsis.

Et omnes qui diligunt nomen tuum habitabunt in ea. Christiani scilicet nomen tuum invocantes. Verum quemadmodum fidelium multi hujus psalmi principium usque ad versiculum : *Extraneus factus sum fratribus meis,* contendunt referri debere ad Christum, ita Judæi contra captivo in Babylone populo omnia applicent quæ illinc sequuntur usque ad finem psalmi. Oportet itaque breviter exponere, quemadmodum ipsi hæc accipiant. Ελ-

Variæ lectiones.

(54) Rectius, *indifferenter*.

iræneus, inquit, factus sum [seu, ut magis poscit Græca dictio ἀπηλλοτριωμένος, alienatus sum] a fratribus meis, quia mihi concessum non est cum eis vivere. Diversis siquidem dominis serviebamus, et quia servorum cognationem lex nulla novit. Eadem sententia in proximo illic repetitur versiculo. Mecum præterea templi desolationem reputans, non mediocri consumor dolore, et opprobria tua, Deus, quæ a Babyloniis sustines, cum arcere non possim (56), propria reputavi: unde etiam amisso cibi appetitu, lassus contabui. Verum illi magis me exprobrabant, veluti incassum jejunarem (et in afflictionis indicium induerbar sacco. Quæ sequuntur apertiora sunt.). Deinde ait: Orabam etiam ad te, quoniam tempus est bonæ voluntatis, hoc est, tempus misericordiæ. Quæ sequuntur expono, ut jam prædiximus, præterquam quod filium non natura intelliges, sed adoptione: *Filius enim, inquit, primogenitus meus Israel*⁹⁹. Vel aliter: Puerum, id est, servum. Opprobrium etiam, inquit, et varias afflictiones exspectavi, propter te, quasi captivus: et ideo quæsi aliquem, qui consolaretur, et non inveni, cum non concederetur mihi, ut commode cum cognatis meis versarer. Et dum ea exponunt verba: *Dederunt in cibum meum fel, et in siti mea potaverunt me aceto*, labuntur non mediocriter, dum ex populi persona dictum putant, quod Babylonii amarum populo poculum quasi servo cuiquam projecerint, et quod sitientem acetoso potaverint vino, et quod ob varias afflictiones læctum sit, ut cibus ei amarus et potus videretur acerbis. Quod vero sequitur: *Fiat mensa eorum*, et cætera, juxta priorem expositionem intelligunt, et proxima his verba imprecationem continere dicunt adversus Babylonicos. Per habitationem vero civitatem intelligunt Jerusalem. Illum præterea populum, inquit, quem tu erudisti et castigasti, seu quem castigari permisisti, gravissimis Babylonii affligerunt suppliciis, et prioribus doloribus ipsi plura semper addiderunt. In eo etiam versiculo qui dicit: *Et placebit Domino super vitulum novellum*, pari labuntur errore. Et quæ sequuntur gratiora eis sunt (59), veluti magis consona redditui ex Babylonica captivitate. Nos autem accuratam sanctorum Patrum opinionem sequentes, eam expositionem veluti tutiorem amplectimur quam superius retulimus.

In finem psalmus ipsi David in rememorationem.

PSALMUS LXIX.

Hunc psalmum beatus David iisdem pene sententiis ac verbis composuit, quæ alibi per eum dicta esse videmus in psalmo xxxix. Promptumque ac præ manibus eum semper habebat, quoties delicti reminisceretur quod adversus Uriam commiserat. Illum etenim veluti potens aliquod carmen adversus dæmones canebat tanquam adversus eos hostes,

⁹⁹ Exod. iv, 22.

δάνουσιν. Ἀπηλλοτριώθη τῶν ἀδελφῶν μου, μὴ συγχωρούμενος συνδιάγειν αὐτοῖς· ἅτε διαφόροις δεσπότηται δουλεύοντων (55)· καὶ ὅτι ὁ νόμος οὐκ οἶδε δούλων συγγένειαν· τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ὁ ἐφεξῆς διέξειτι στίχος· ἀναλογιζόμενος δὲ καὶ τὴν ἐρήμωσιν τοῦ ναοῦ, δαπανώμαι τῇ λύπῃ· καὶ τοὺς σοὺς ὄνειδισμοὺς οὐς ὄνειδίζῃ παρὰ τῶν Βαβυλωνίων, ὡς μὴ δυνάμενός μοι βοηθεῖν, οἰκτίους λελόγημαι· Διὸ καὶ μὴ προσιέμενος τροφὴν ἐτάκην. Οἱ δὲ μᾶλλον ὠνείδιζον ὡς μάτην νηστευόντα (57) καὶ καιρὶς ἀγαθοθελείας, εἴτουν ἐλεημοσύνης. Τὰ δὲ ἐντεῦθεν, ὡς προσηρμηνεύσαμεν, πλὴν ὅτι παῖδα οὐ τὸν φύσει, ἀλλὰ τὸν θέσει λέγουσιν· Υἱὸς γάρ, φησὶ, πρωτότοκός μου Ἰσραὴλ· ἢ καὶ ἄλλως, (58) τὸν οἰκέτην. Εἶτα, τὴν ὄνειδισμόν τὸν διὰ σὲ προσεδόκησα, καὶ τὴν ἄλλην κακοπάθειαν, οἷα αἰχμαλωτισθεῖς· διὸ ἐζήτησα τὸν παραμυθούμενον, καὶ οὐχ εὔρον, ὡς μὴ συνομιλεῖν εὐκαίρως τοῖς ὁμογενέσι μου συγχωρούμενος. Εἰς δὲ τὸ· Ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμά μου χολὴν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος, προσκρούουσι λέγοντες, ὅτι Πικρὰν μοι τρεφὴν ἐπέβριπτον οἱ αἰχμαλωτίσαντες, ὡς εὐόλῳ· καὶ διψῶντά με ἐπότιζον ὄξινον οἶνον· ἢ πικρὰν μοι τὴν βρῶσιν φαίνεσθαι παρεσκεύαζον, διὰ τὰς θλίψεις, καὶ δριμύειαν τὴν πόσιν. Τὸ δὲ, Γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν, κατὰ τὴν πρώτην ἐξήγησιν· τὰ δ' ἐντεῦθεν κατεύχεσθαι τῶν Βαβυλωνίων· Ἐπαυλιν δὲ αὐτῶν τὴν πόλιν αὐτῶν. Εἶτα τὸν λαόν, φησὶν, ὃν σὺ παιδεύθηται παρεσκεύασας, ἐπὶ τὰς προλαβόντα ἄλγην, καὶ τὰ ἐξῆς. Εἰς δὲ τὸ, Ἀρέσει τῷ θεῷ ὑπὲρ μὲ σῆχος νέον, ὁμοίως προσκρούουσι. Τὰ δὲ ἐντεῦθεν, ὡς φίλον αὐτοῖς ἐκδέχονται, συνάδοντα τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐπανόδου τῶν αἰχμαλώτων. Ἡμεῖς δὲ, τοῖς ἀκριβεστέροις τῶν Πατέρων ἀκολουθήσαντες, ἀσφαλεστάτην ἐποιήσαμεθα τὴν ἐξήγησιν.

Εἰς τὸ τέλος τῷ Δαβὶδ εἰς ἀνάμνησιν.

ΨΑΛΜΟΣ ΕΘ'.

Τὸν παρόντα ψαλμὸν ἀπὸ τῶν εἰρημένων ἐν τῷ λθ' ψαλμῷ συνθεὶς πρόχειρον εἶχεν αἰεὶ· καὶ ὅτε ἀνεμιμνήσκετο τῆς κατὰ τὴν Οὐρίαν ἀμαρτίας, τότε τοῦτον, ὅταν τινὰ ᾗδεν ἐπαρθεὶν κατὰ τῶν δαιμόνων, τῶν εἰς τὴν πλημμύειαν ἐκεῖνην ἐτραχηλισάντων αὐτὸν, δεόμενος, μηκέτι κατακυριευθῆναι. Οἱ δὲ φασὶν ὅτι, ὅτε ἀνεμιμνήσκετο ἕσα παρὰ τῶν ἐχθρῶν

posses.

(57) Videtur deesse aliquid quod transitioni inserviat. Puta εἶτα λέγει, ut vertit interpres.

(58) Supple τὸν παῖδα νοοῦσι.

(59) Rectius pro lubitū accipiunt.

Variæ lectiones.

(55) Videtur legendum δουλεύουσιν ut respondeat τῷ αὐτοῖς, aut subaudiendum ἡμῶν, genitivo absolute posito.

(56) Hallucinatus est interpres in minime obscuro loco. Sensus est, Quasi mihi auxiliari non

ἀπλῶς πέπονθε, τότε τούτῳ ἐκέχρητο. *Eis τὸ τέλος* δὲ, ὅτι εἰς τέλος ἐξέβαινεν ἢ ἐν τούτῳ προσευχῇ. *dominentur*. Alii autem dicunt, quod quoties ei in passus fuerat, hunc psalmum tunc canere solebat. *In finem* autem ideo inscribitur, quia oratio et preces, quæ in eo continentur, ad certum finem

Ὁ Θεός, εἰς τὴν βοήθειάν μου πρόσχες. Ἐν τῷ λθ' φησὶ· Κύριε, εἰς τὸ βοηθήσαι μοι πρόσχες.

Κύριε, εἰς τὸ βοηθήσαι μοι σπεύσον. Ταύτων ἑρμηνεύει τῷ· Τάχυνον τοῦ ἐξελεῖσθαι με, ἐν τῷ λ' ψαλμῷ.

Αἰσχυνθήτωσαν καὶ ἐτραπήτωσαν οἱ ζητούντες τὴν ψυχὴν μου. Καὶ τοῦτο ἐν τῷ λθο κείμεναι.

Ἀποστραφήτωσαν εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ καταίσχυρθήτωσαν οἱ βουλόμενοι μοι κακὰ. Καὶ τοῦτο ἐκαίσε κείμεναι, πλὴν ὅτι τὸ ἀποστραφήτωσαν καὶ καταίσχυρθήτωσαν, ἀποστραφείησαν καὶ καταίσχυρθήσασιν, ἐν ἐκείνῳ γέγραπται· ὡς εἶναι ὄφθον, ὅτι εἰ καὶ προστακτικὰ εἰσι τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ γὰρ δύναμιν εὐκτικὴν κεκλήρωται.

Ἀποστραφήτωσαν παραντίκα αἰσχυνόμενοι οἱ λέγοντές μοι· Εὐγε, εὐγε. Ὁμοίον ἐστὶ τὸ Κομισσόωσαν παραχρῆμα αἰσχύρην αὐτῶν οἱ λέγοντές μοι· Εὐγε, εὐγε· ἐν ἐκείνῳ τῷ ψαλμῷ.

Ἀγαλλιάσθωσαν καὶ εὐφρανθήτωσαν ἐπὶ σοὶ πάντες οἱ ζητούντές σε, ὁ Θεός. Ἐν ἐκείνῳ τῷ ψαλμῷ ἀντὶ τοῦ, ὁ Θεός, ὁ Κύριος εἰρηται.

Καὶ λεγέτωσαν· Διὰ παντὸς μεγαλυνθήτω ὁ Θεός, οἱ ἀγαπῶντες τὸ σωτήριον σου. Πάλιν ἐν ἐκείνῳ ἀντὶ τοῦ λεγέτωσαν, εἰπάτωσαν· ἀντὶ δὲ τοῦ, ὁ Θεός, ὁ Κύριος εἰρηται.

Ἐγὼ δὲ πτωχὸς καὶ πένης· ὁ Θεός, βοήθησόν μοι. Ἐν ἐκείνῳ τῷ ψαλμῷ ἀντὶ τοῦ Ὁ Θεός, βοήθησόν μοι, Κύριος φροντισὶ μου, κείμεναι.

Βοηθός μου καὶ ῥύστης εἰ σὺ, Κύριε, μὴ χρονίσῃς. Ἐν ἐκείνῳ δὲ ἀντὶ τοῦ ῥύστης, ὑπερασπιστῆς κείμεναι· καὶ ἀντὶ τοῦ, Κύριε, πάλιν ὁ Θεός μου. Τῷ Δαβὶδ ψαλμὸς τῶν υἱῶν Ἰωνὰδὰβ, καὶ τῶν πρώτως αἰχμαλωτισθέντων. Ἀνεπίγραφος ψαλμὸς Ἑβραίοις.

ΨΑΛΜΟΣ Ο΄.

Προσώπῳ τῶν υἱῶν, φησὶν, Ἰωνὰδὰβ, καὶ τῶν ἄλλων τῶν πρώτως αἰχμαλωτισθέντων ὑπὸ Βαβυλωνίων, ὁ παρῶν ψαλμὸς πεποιήται τῷ Δαβὶδ· ταύτην δὲ ἐπιγραφὴν οἱ Ἑβδομήκοντα ἐπέγραψαν, εὐρόντες ἀνεπίγραφον τὸν ψαλμὸν. Οἱ μέντοι ἔχγονοι τοῦ Ἰωνὰδὰβ ἐπίσημοι ἦσαν τῆνικαῦτα παρὰ τοῖς αἰχμαλώτοις· σωτηρίαν δὲ ὁ ψαλμὸς αἰτεῖ, καὶ τῶν πολεμούντων ἀπαλλαγὴν· διὸ καὶ ἡμῖν προσήκει κατὰ τῶν νοσητῶν καὶ αἰσθητῶν πολεμίων. *hostium potestate liberari, et salutem consequi. modare adversus visibiles atque invisibiles inimicos.*

Ἐπὶ σοὶ, Κύριε, ἤλπισα, μὴ καταίσχυρθήσῃς εἰς τὸν αἰῶνα, ἐν τῇ δικαιοσύρῃ σου ῥύσαι με, καὶ ἐξελοῦ με· κλῖνον πρὸς με τὸ οὖς σου, καὶ σώσόν με. Ταῦτα πάντα τὰ ῥητὰ ἐν τῷ λ' ψαλμῷ κείμεναι. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Σῶσόν με, φησὶν ἐκεῖ, Τάχυνον τοῦ ἐξελεῖσθαι με.

qui se in illud barathrum conjecerant. *Hoc igitur psalmo Deum rogat, ut sui amplius demones non memoriam veniebant quanta ab inimicis temerè tendebant quem etiam consecutæ sunt.*

VERS. 2. *Deus, in adiutorium meum intende.* In psalmo autem xxxix dixit : *Domine, ad adjuvandum me intende.*

Domine, ad adjuvandum me festina. Idem significant quod : *Accelera, ut eruas me.* Quæ verba habentur in psalmo xxx.

VERS. 3. *Erubescant et confundantur, qui querunt animam meam.* Hæc verba habentur etiam in prædicto psalmo xxxix.

VERS. 4. *Convertantur retrorsum, et confundantur, qui volunt mihi mala.* Hæc similiter illic habentur, eo excepto, quod verba illic optantis sunt, quæ hic imperantis (quod ex Græca lectione clarius dignoscitur). Ut optans igitur hoc poscit Propheta, tametsi imperare videtur.

Convertantur statim erubescentes, qui dicunt mihi, Euge, euge. Simile est : *Ferant confestim confusionem suam qui dicunt mihi, Euge, euge, in illo psalmo.*

VERS. 5. *Exsultent et lætentur in te omnes qui querunt te, Deus.* In illo psalmo pro, *Deus, positum est, Dominus.*

Et dicant semper, Magnificetur Dominus, qui diligit salutare tuum. Et in illo rursus pro, *Dominus, dictum est, Deus.*

VERS. 6. *Ego autem inops sum et pauper. Deus, adjuva me.* In illa autem pro, *Deus, adjuva me, dicitur, Dominus sollicitus est mei.*

Adjutor meus et liberator meus es tu, Domine, ne tardaveris. In illo pro *liberator, protector* dicitur, et pro *Domine, Deus meus.*

Ipsi David psalmus filiorum Jonadab, et aliorum, qui primo captivi facti sunt. Apud Hebræos caret inscriptione.

PSALMUS LXX.

Ferunt beatum David conscripsisse hunc psalmum ex persona filiorum Jonadab, et aliorum qui primo a Babyloniis in captivitatem ducti sunt. Hanc autem inscriptionem LXX interpretes præsentem psalmo imposuere, cum omni prorsus inscriptione carere eum apud Hebræos invenissent. Posteriores autem Jonadab summo tunc in honore erant apud cæteros captivos : ex quorum omnium persona, ut diximus, petit a Deo Propheta de Possumus et prææntis psalmi verba accom-

VERS. 2. *In te, Domine, speravi, non confundar in æternum, in justitia tua libera me, et eripe me : inclina ad me aurem tuam, et salva me.* Hæc omnia verba habentur in psalmo xxx, et pro, *Salva me, ibi est : Accelera, ut eruas me.*

VERS. 3. *Esto mihi in Deum protectorem, et in A locum munitum, ut saluum me facias. Ibi non munitum locum dixit, sed locum refugii.*

Quoniam firmamentum meum et refugium meum es tu. Ibi fortitudinem dixit pro firmamento.

VERS. 4. *Deus meus, libera me, de manu peccatoris, et de manu inique agentis et iniusti. Tales enim erant qui eis dominabantur.*

VERS. 5. *Quoniam tu es exspectatio mea, Domine. Dictum est in psalmo xxxviii, ibi: Et nunc, quæ exspectatio mea? nonne tu, Deus? Item in psalmo xxiv, ibi: Et te exspectavi tota die.*

Dominus spes mea a juventute mea. Hoc per se clarum est.

VERS. 6. *In te firmatus sum ex utero. Neque in te tantum speravi a juventute, sed ex ipso materno utero, hoc est, ex eo tempore quo natus sum, in te solo stabilitus sum, veluti super quodam sustentaculo ac munimine mihi a parentibus meis tradito. Ex quo iudicare videtur pios se ac religiosos parentes habuisse. Vel aliter: Cum octava die universos infantes circumciderent, ex ipso quasi utero eos Domino dicabant. Illud autem scire oportet, quod verba hæc, ex utero, item, de ventre matris meæ, et alia hujusmodi, per hyperbolem, hoc est, per excessum in veteri Scriptura dici solent, intelligendique ac cogitandi initium ac tempus significant, illud nimirum tempus, quo cogitare quis ac sapere incipit. Simile quid legimus apud beatum Job: Si buccellam, inquit, meam comedi solus, et orphanis non tribui, si non ex ventre matris meæ dux illis fui **, etc. Impossibile est cere. Restat igitur ut hic loquendi modus illud*

De ventre matris meæ tu es protector meus. Si enim divina virtus sætum non custodisset, si infantem non servasset, si puerum non protexisset, perisset sane inter varios casus aliquo infortunio. Hi vero tres versiculi, paucis mutatis, habentur etiam in psalmo xxi; verum illic omnia ad Christum referuntur.

VERS. 7. *In te laudatio mea semper. In te, inquit, hymnos ac laudes meas semper fero.*

*Quasi prodigium factus sum multis, et tu adjutor fortis. Ego, inquit, squallidus, atque afflictus et deformis effectus sum, præ jejuniis saccoque et tristitia: atque ideo a multis quasi monstrum quoddam existimatus sum, tametsi revera non ita essem, sed sic viderer, imprudentibus nimirum ac viltori multitudini. Per multos enim Scriptura solet sæpe vilissimos quosque intelligere. Paulus etiam consona Prophetæ nostri verbis de multorum opinione loquens dicebat: Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo **.*

VERS. 8. *Impleatur os meum laude, ut cantem gloriam tuam, tota die magnitudinem tuam. Impleatur imperantis verbum est, sed positum pro optativo, ut diximus. Implebitur autem, si servitute,*

** Job xxxi, 17. ** I Cor. iv, 10.

Γενοῦ μοι εἰς Θεὸν ὑπερασπιστήν, καὶ εἰς τόπον ὄχυρόν τοῦ σώσει με. Ἐκεῖ δὲ ἀντὶ τοῦ, εἰς τόπον ὄχυρόν, εἰς οἶκον καταφυγῆς, εἴρηται.

Ὅτι στερέωμά μου καὶ καταφυγή μου εἶ σὺ. Ἐν ἐκείνῳ δὲ, ὅτι κραταλωμά μου, φησὶν.

Ὁ Θεὸς μου, ῥύσαι με ἐκ χειρὸς ἀμαρτωλοῦ, ἐκ χειρὸς παρανομοῦντος καὶ ἀδικούντος. Τοιοῦτα γὰρ ἦσαν οἱ κυριεύοντες αὐτῶν.

Ὅτι σὺ εἶ ἡ ὑπομονή μου, Κύριε. Εἴρηται ἐν τῷ λη' ψαλμῷ· Καὶ νῦν εἰς ἡ ὑπομονή μου: οὐχὶ Κύριος; Καὶ ἐν τῷ κδ' ψαλμῷ· Καὶ σὺ ὑπέμεινα ὅλην τὴν ἡμέραν.

Κύριε ἡ ἐλπίς μου ἐκ νεότητός μου. Τοῦτο δηλον.

Ἐπὶ σὲ ἐπεστηρίχθην ἀπὸ γαστροῦ. Καὶ οὐκ ἐκ νεότητος μόνον ἐπὶ σοὶ ἤλπισα, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς μητρῴας γαστροῦ· εἶπουν εὐθύς μετὰ τὸ τεχθῆναι ἐπὶ σὲ ἐφηδράσθην ὡς ἐπὶ εἰρησμοπαρὰ τῶν ἐμῶν γονέων. Δηλοῖ δὲ ἐντεῦθεν καὶ ὡς αὐσεβεῖς ἔσχε τοὺς γεννήτορας. Καὶ ἄλλως γὰρ· Ἐν τῇ ὄγδῃ ἡμέρᾳ περιτέμνοντες τὰ βρέφη τῷ Θεῷ, ταῦτα κατεπίστευον· χρῆ δὲ γινώσκαι ὅτι τὸ Ἄπὸ γαστροῦ, καὶ ἐκ κοιτίας μητρὸς, καὶ τὰ τοιαῦτα, καθ' ὑπερβολὴν ἢ παλαιὰ διάλεκτος λαμβάνειν εἰσθεν· σημαίνοντα τὴν ἀρχὴν τῆς φρονήσεως, ἐξ ὅτου φρονεῖν τις ἤρξατο. Φησὶ γὰρ Ἰωδ· Εἰ δὲ καὶ ἐὼν ἡρώμῳ μου ἐφαγον μόνος, καὶ ὄρφανῷ σὺ μετέδωκα, εἰ μὴ ἐκ κοιτίας μητρὸς μετέδωκα, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἀδύνατον γὰρ ἐξ αὐτῆς γεννήσεως κατορθοῦν τοιαῦτα. Δηλον οὖν ὅτι τὸ ἐξῆς φρονεῖν ἡρξάμην τὸ σχῆμα τοῦτο δηλοῖ.

autem, ab ipsa nativitate, hujusmodi aliquid effi-

tempus significet, ex quo quis sapere incipit.

Ἐκ κοιτίας μητρὸς μου σὺ εἶ σκεπαστής. Εἰ γὰρ μὴ ἡ θεία δύναμις ἐφρούρει τὸ ἐμβρυον, καὶ ἐφύλαττε τὸ βρέφος, καὶ ἔσκαπε τὸ νήπιον, διεφθάρη ἂν πολλαὶ συμπίπτων περιστάσεις. Ταῦτα δὲ τὰ τρία ῥητὰ καὶ ἐν τῷ κα' ψαλμῷ τέθεικεν ὁ Δαθιδ, μικρὸν παραλλάξας. Πλὴν ἐκεῖνα εἰς Χριστὸν ἀνήχθησαν.

Ἐν σοὶ ἡ ὕμνησις μου διὰ παντός. Ἐν σοὶ, ἀντὶ τοῦ, εἰς σὲ μόνον, φησὶ· σὲ ὕμνουσιν αἱ.

Ὅσαι τέρας ἐγενήθησιν τοῖς πολλοῖς, καὶ σὺ βοηθός μου κραταίος. Συντακεῖς ὑπὸ νηστίας, καὶ σακκοδυτῶς, καὶ εἰδεχθῆς ἐκ λύπης φαινόμενος, ὡσαύτως ἐγενήθησιν τοῖς πολλοῖς. Ὅσαι τέρας δὲ εἶπε, διὰ τὸ μὴ ἀληθῶς εἶναι τέρας, ἀλλὰ δοκεῖν· καὶ οὐ τοῖς ἐμφροσιν, ἀλλὰ τοῖς χυδαιστέροις· πολλοὺς γὰρ ἡ Γραφή τοὺς χείρονας λέγει. Φησὶ δὲ καὶ ὁ Παῦλος· Ἡμεῖς διὰ Χριστὸν μωροὶ· ὁμοῖς δὲ φρόνιμοι.

Πληρωθήτω τὸ στόμα μου αἰνέσεως, ὡς ὁμνήσω τὴν δόξαν σου, ὅλην τὴν ἡμέραν τὴν μεγαλοπρέπειάν σου. Τὸ Πληρωθήτω, ἀντὶ τοῦ, πληρωθεῖη. Πληρωθήσεται δὲ, εἰ τῆς δουλείας ἀπ-

αλλεγῶ· τότε γὰρ ὄλω στόματι πεπληρωμένῳ τῆς ἁγίας αἰνέσεως ὑμνήσω τὸ ὄν μεγαλοδύναμον καὶ παντοδύναμον, καὶ ὅσα οἱ εὐσεβεῖς, δοξάζουσιν, εἶπουν ὑπολαμβάνουσι περὶ σοῦ. Ἡ δόξαν ἀπλῶς καλεῖ τὴν μεγαλοσύνην. Καὶ οὐχ ἄπαιξ ὑμνήσω, ἀλλὰ καὶ διὰ παντός τὴν μεγαλοπρέπειάν σου· οὕτω γὰρ τὸ, *ἄληθ τὴν ἡμέραν*, ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος.

Μὴ ἀπορίψῃς με εἰς καιρὸν γῆρας. Ὁ ἐκ νεότητος βοηθῶν με μὴ ἀπόσω με ἐν τῷ καιρῷ τοῦ γῆρας. Ἐγήρασα γὰρ ἔδη τῷ μακρῷ χρόνῳ τῆς ἐν Βαβυλῶνι δουλείας. Εἶκός δὲ ταῦτα λέγειν τοὺς γηραιότερου, τοῦ λαοῦ· ἀλλὰ τὸ μὲν τοῦ σώματος γῆρας γινώσκον, τὸ δὲ τῆς ψυχῆς ἡ ἁμαρτία, ἀπεκτικῆς οὕσα τῆς ἐνεργείας τῆς ἀρετῆς.

dem senectus omnibus nota est, et palam patet, animæ autem senectus est peccatum, eo quod non secus virtutis operationes comprimant, atque corporis actiones senectus.

Ἐν τῷ ἐκλείπειν τὴν ἰσχὺν μου, μὴ ἐγκαταλίπῃς με. Τοῦτο σαφηνισμός ἐστι τοῦ ῥηθέντος στίχου, καὶ ἐπὶ σωματικῆς καὶ ψυχικῆς ἰσχύος νοούμενον.

Ἐν τῷ ἐκλείπειν τὴν ἰσχὺν μου, μὴ ἐγκαταλίπῃς με. Τοῦτο σαφηνισμός ἐστι τοῦ ῥηθέντος στίχου, καὶ ἐπὶ σωματικῆς καὶ ψυχικῆς ἰσχύος νοούμενον.

Ἐν τῷ ἐκλείπειν τὴν ἰσχὺν μου, μὴ ἐγκαταλίπῃς με. Τοῦτο σαφηνισμός ἐστι τοῦ ῥηθέντος στίχου, καὶ ἐπὶ σωματικῆς καὶ ψυχικῆς ἰσχύος νοούμενον.

Ἐν τῷ ἐκλείπειν τὴν ἰσχὺν μου, μὴ ἐγκαταλίπῃς με. Τοῦτο σαφηνισμός ἐστι τοῦ ῥηθέντος στίχου, καὶ ἐπὶ σωματικῆς καὶ ψυχικῆς ἰσχύος νοούμενον.

Ἐν τῷ ἐκλείπειν τὴν ἰσχὺν μου, μὴ ἐγκαταλίπῃς με. Τοῦτο σαφηνισμός ἐστι τοῦ ῥηθέντος στίχου, καὶ ἐπὶ σωματικῆς καὶ ψυχικῆς ἰσχύος νοούμενον.

Ἐν τῷ ἐκλείπειν τὴν ἰσχὺν μου, μὴ ἐγκαταλίπῃς με. Τοῦτο σαφηνισμός ἐστι τοῦ ῥηθέντος στίχου, καὶ ἐπὶ σωματικῆς καὶ ψυχικῆς ἰσχύος νοούμενον.

Ἐν τῷ ἐκλείπειν τὴν ἰσχὺν μου, μὴ ἐγκαταλίπῃς με. Τοῦτο σαφηνισμός ἐστι τοῦ ῥηθέντος στίχου, καὶ ἐπὶ σωματικῆς καὶ ψυχικῆς ἰσχύος νοούμενον.

¹¹ Isa. LIX, 2.

A qua nunc premor, liberatus fuero. Tunc etenim ore divinarum laudationum pleno, cantabo in hymnis magnam potentiam tuam, et quæcumque alia in tui gloriam a religiosis viris commemorari solent, aut cogitari de te. Vel, per gloriam simpliciter magnitudinem intelligit. Et non semel tantum laudabo, sed perpetuo id faciam. Ita enim Symmachus ea verba reddidit, quæ hic habentur tota die.

VERS. 9. *Ne projicias me in tempore senectutis.* Tu, inquit, Deus, qui a juventute mea adiutor mihi fuisti, non projicies me in tempore senectutis. Jamdiu etenim consenui tam diuturno Babylonicæ servitutis tempore. Est autem verisimile, quod hæc verba per Prophetam dicta sint, quasi ex persona seniorum populi. Caterum corporis quidem senectus autem senectus est peccatum, eo quod non secus virtutis operationes comprimant, atque corporis actiones senectus.

Cum deficiunt vires meæ, ne derelinquas me. Hic versiculus ad proxime præcedentis declarationem consequitur, sive de animæ, seu de corporis viribus eum intelligas.

VERS. 10. *Quoniam dixerunt inimici mei mihi.*— *Mihi dixit, pro in me, seu propter me.* Dixerunt autem mutuo inter se.

Et qui observabant animam meam consilium fecerunt in unum. Repetitur hæc atque exponitur sententia prioris versiculi. Nam quod ait: *Consilium fecerunt in unum*, ad expositionem positum est verbi, *Dixerunt*; per *observantes* autem hoc in loco insidiosiores intelligit, visibiles nimirum atque invisibiles inimicos.

VERS. 11. *Dicentes: Deus dereliquit eum, persequimini, comprehendite eum, quoniam non est qui eripiat.* Hi sunt inimicorum sermones: Persequimini, inquam, quia si populus fugam acceperit, vos persequimini, et comprehendetis eum. Nam cum Deus, quem venerantur, eos dereliquerit, nullus aderit amplius, qui eos liberet.

VERS. 12. *Deus meus, ne elongeris a me.* Tametsi gravis sit peccatorum meorum odor, ac molestus, et te compellat, ut avertaris a me, quod alius etiam propheta ad Judæos dicebat: *Peccata vestra, inquam, dividunt et disjungunt vos a Deo*¹¹; quæso tamen atque oro ne elongeris a me. Elongationem incircumscripserunt Deus atque indefinitus,

Deus meus, in auxilium meum intende. Hic etiam versiculus habetur in præsentis psalmi principio.

VERS. 13. *Erubescant et deficiant qui calumniantur animam meam.* Pro *Deficiant*, Symmachus dixit, *Consumantur*; *animam autem meam*, hoc est, meipsum; per calumniantes vero tam invisibiles quam visibiles inimicos intelligit.

Induantur rubore et confusione, qui querunt mala mihi. De rubore et confusione dictum est in præcedenti Psalmo. Ea autem verba: *Qui querunt*

mala mihi, exposita fuerunt in Psalmo xxxvii. Invenies etiam in psalmo cxvii: Induantur calumniantes me confusione, et operiantur sicut diploide pudore suo.

VERS. 14. *Ego autem semper sperabo in te, et adjiciam super omnem laudem tuam. Quia quod votis expetiveram, adeptus sum, Omnem autem laudem ideo dixit, quia non sermone tantum aut verbis, sed operibus etiam laudetur Dominus. Et ideo Salvator noster dicebat: Ut videant bonu opera vestra, et glorificent Patrem vestrum qui in caelis est⁹².*

VERS. 15. *Os meum annuntiabit justitiam tuam, tota die salutem tuam. Quando videlicet et inimicus condemnaveris, et nos salvaveris.*

VERS. 16. *Quoniam non novi litteraturas, introibo in potentatu Domini. Cum pollicitus sit Propheta se annuntiatum esse justitiam Dei, et salutem quam ab eo fuerat consecutus, et postmodum se ad hoc minus idoneum esse perspexerit, sermonem suum temperat, et moderatius loquitur, dicens, nunquam didicisse se disciplinas, aut scientias, ut condigne possit divinas virtutes annuntiare: et quod ideo, ut pollicita a se adimpleat, ingrediatur in divina potestate, qua fretus hujusmodi provinciam tentabit. Dicitio autem quoniam, abundat, vel confirmantis adverbium est pro vere. Aliqui etiam dicunt, quod dicitio quoniam, hoc in loco rationem reddit, atque ita intelligentes punctum ponunt post dictionem litteraturas et conjungunt, quod sequitur. Alii vero pro litteraturas, seu potius*

[juxta aliam Græcæ dictionis γραμματείας significationem] per Scribarum scripturas, mandata intelligunt. Scribæ etenim ter in anno populum jubebant ingredi in templum, quod erat in Jerusalem. Ego, inquit, posthac non ob Scribarum jussa, Domine, memorabor justitiæ tuæ solius. Nunquam hujusmodi justitiæ tuæ obliviscar, quinimo in mente eam semper retinebo. Solius autem dixit, ac si diceret: Tu solus nostram inimicorum causam judicabis, et nullus alius: atque ideo non humanæ justitiæ, sed tuæ solius recordabor.

VERS. 17. *Deus meus, quæ docuisti me a juventute mea, et usque nunc, annuntiabo mirabilia tua. Quæ sequuntur dicta esse intelliguntur ex persona beati David; et constructio fit per hyperbaton: Deus meus, annuntiabo mirabilia tua, quæ docuisti me a juventute mea et usque nunc. Mirabilia autem appellavit omnia admiranda opera, quæ ob Israelitici populi salutem, Deum fecisse legimus, vel etiam quæcumque temporibus suis contigerant.*

VERS. 18. *Et usque ad senectam et senium, Deus meus, ne derelinquas me. Per senium extremam senectutis partem intelligit, unde senior populi. Qui autem a Deo eousque fuerit protectus, amplius non derelinquetur. Vel indeterminate intelliges dictionem usque, quemadmodum sæpe apud Scripturam reperitur, et conjunctim ac sub eodem sensu intelligantur verba quæ sequuntur.*

⁹² Matth. v, 16.

δὲ Οἱ ζητούντες τα κακά μοι, ἠρμήνευται ἐν τῷ Ἀ λς' ψαλμῷ. Εὐρήσεις δὲ καὶ ἐν τῷ ρη'· 'Ἐρθυσάσθωσαν οἱ ἐνδιαβάλλοντές με ἑτεροπήρ· καὶ περιβαλέσθωσαν ὡς διπλοῖδα αἰσχύνῃ αὐτῶν.

Ἐγὼ δὲ διὰ παντός ἐλπῶ ἐπ' αὐτόν. Καὶ προσθήσω ἐπὶ πάσαν τὴν ἀρεσίν σου. Τῆς εὐχῆς μου δηλαδὴ πέρας λαμβανούσης. Πᾶσαν δὲ εἶπεν ὅτι οὐ διὰ λόγων μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων ἐστὶν ἀνεύσεις· φησὶ γὰρ ὁ Σωτὴρ· "Ὅπως ἴδωσι τὰ ἔργα ὑμῶν, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν, τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

Τὸ στόμα μου ἀναγγελεῖ τὴν δικαιοσύνην σου, δλην τὴν ἡμέραν τὴν σωτηρίαν μου. Ἀναγγελεῖ ὅπως τε κατεδίκασας τοὺς πολεμίους, καὶ ὅπως ἡμᾶς ἔσωσας.

B *"Ὅτι οὐκ ἔγνω γραμματείας, εἰσελεύσομαι ἐν δυναστείᾳ Κυρίου. Ὑποσχόμενος ἀναγγεῖλαι τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ σωτηρίαν, εἶτα συνείδῃ ὅτι οὐκ ἐστὶν ἱκανὸς, μετριοφρονεῖ λέγων· Οὐκ ἔμαθον σοφιστείας τεχνικᾶς, ἵνα δυνηθῶ ἀξίως ἀναγγεῖλαι. Ὅμως εἰσελεύσομαι εἰς τὴν ὑπόσχεσιν, ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ δυνάμει, καὶ ταύτη θαρβῶν, ἐπιχειρήσω. Τὸ δὲ ὅτι παρέλκον τίθειται· ἢ βεβαιωτικῶν, ἀντὶ τοῦ ὄντως. Τινὲς δὲ αἰτιολογικῶν ἀντὶ τοῦ διότι τοῦτο νοοῦντες, μετὰ τὸ γραμματείας, ὑποστήθουσι, καὶ συνάπτουσι τὸ ἐξῆς· "Ἄλλοι δὲ γραμματείας λέγουσι τὰς παραγγελίας τῶν Γραμματέων, ὡς τρις τοῦ ἔτους παρήγγελον τῷ λαῷ εἰσελθεῖν εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ εἰς τὴν ναόν· φησὶν οὖν, ὅτι Οὐκ ἀπὸ παραγγελίας αὐτῶν, ἀλλ' ἐκ δυνά-*

C *μως θείας εἰσελεύσομαι. sed ex divina potentia illuc ingrediar.*

Κύριε, μνησθήσομαι τῆς δικαιοσύνης σου ἰδού σου. Οὐκ ἐπιλάθωμαι ποτε τῆς τοιαύτης σου δικαιοσύνης· ἀλλ' ἐπὶ μνήμῃς ἔξω ταύτης ἀεί. Μόνον δὲ εἶπαι ἐμφαίνων, ὅτι Σὺ μόνος δικάσεις· ἡμῖν καὶ τοῖς ἔχθροῖς, καὶ οὐδεὶς ἕτερος. Διὸ καὶ οὐκ ἀνθρώπου δικαιοσύνης, ἀλλὰ τῆς σοῦ μόνου μνησθήσομαι.

Ὁ Θεός μου, ἃ ἐδίδαξάς με ἐκ νεότητός μου, καὶ μέχρι τοῦ νῦν, ἀπαγγεῖλὼ τὰ θαυμάσιά σου. Ἀπὸ τοῦ Δαβὶδ δὲ τὰ ἐξῆς νοοῦνται. Καθ' ὑπερβατὸν δὲ ἡ σύνταξις· Ὁ Θεός μου, ἀπαγγεῖλὼ τὰ θαυμάσιά σου, ἃ ἐδίδαξάς με ἐκ νεότητός μου, καὶ μέχρι τοῦ νῦν. Θαυμάσια δὲ λέγει τὰ ἐν τοῖς βίβλοις ἀναγεγραμμένα, ὅσα ὁ Θεός ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων ἑτερατούργησεν, ἢ καὶ ὅσα ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ γέγονασιν.

D *Καὶ ἕως γήρας καὶ προσβίου, ὁ Θεός μου, μὴ ἐγκαταλίπῃς με. Προσβίον τὸ ἔσχατόν ἐστι γῆρας, ἐξ οὗ καὶ προσχύτερος τοῦ λαοῦ. Ὁ δὲ μέχρι τούτου σκεπασθεὶς οὐδὲ εἰς τὸ ἐξῆς ἐγκαταλειφθήσεται. Ἡ καὶ ἄλλως, ἀόριστον τὸ ἕως, κατὰ ἰδιώμα τῆς Γραφῆς, ὡς συννοουμένου καὶ τοῦ ἐξῆς.*

Ἔως ἂν ἀπαγγελῶ τὸν βραχίονά σου τῇ γενεᾷ Α πάσῃ τῇ ἐρχομένῃ. Περὶ μὲν τοῦ βραχίονος τοῦ Θεοῦ εἰρηται ἐν τῷ μγ ψαλμῷ· περὶ δὲ τῆς γενεᾶς τῆς ἐρχομένης ἐν τῷ κα'. Τινὰ μὲν οὖν τῶν ἀντιγράφων ἕως οὗ ἀπαγγελῶ γράφουσι· τινὰ δὲ, ἕως ἂν ἀπαγγείλω.

Τὴν δυναστείαν σου καὶ τὴν δικαιοσύνην σου, ὁ Θεός, ἕως τῶν ὑψίστων. Ἀπὸ κοινοῦ λεπτέον τὸ, ἕως οὗ ἀπαγγείλω. Ἔστι δὲ ἡ δυναστεία νῦν ἐπερμηνευτικὴ τοῦ βραχίονος. Τὴν δικαιοσύνην σου δὲ τὴν ἕως τῶν ὑψίστων, κατ' ἔλλειψιν δρθροῦ ἢ καθ' ὑπερβατόν· ὅσον, τὴν ἕως τῶν ὑψίστων δικαιοσύνην σου. Ὑψίστα γὰρ οἱ οὐρανοί· ἕως γὰρ τῶν οὐρανῶν ἄνεισιν· ὅσα καὶ τῶν οὐρανίων δυνάμεων μανθανουσῶν περὶ αὐτῆς καὶ συγχαρουσῶν. Τὰ δὲ ἐξῆς πάλιν προσώπῳ τοῦ λαοῦ φησιν. Cælos, eo quod cælestes virtutes eam intelligunt, et populi persona efferrī debent.

Ἄ ἐποίησάς μοι μεγαλεῖα. Τὸ δ' ἀντὶ τοῦ πόσα· ἠθικῶς γὰρ ἀναγνωστέον, ἀπὸ καρδίας. Τινὰς δὲ μετὰ τὸ, καὶ τὴν δικαιοσύνην σου, στίζοντες τελείαν (60), τὸ ἕως τῶν ὑψίστων, τῷ, δ' ἐποίησάς μοι μεγαλεῖα, συνάπτουσιν. Ἀκύλα πειθόμενοι· ὅτι· Ἄ· ἐποίησας μεγαλοπρεπείας καὶ εὐεργεσίας, ἕως τῶν οὐρανίων δυνάμεων ἀνέδραμον τῷ θαύματι· εἰκόνι σὴ με τετίμηκας· βασιλεῖα τῶν ἐπὶ γῆς κατέστησας· τρέφεις, σκέπεις, φρουρεῖς, ἐξαρκάζεις κινδύνων, καὶ ὅσα τοιαῦτα. constituisi, quæ in terra sunt: alimenta etiam præstas, protegis, custodis atque eripis a periculis, et alia demum mihi hujusmodi multa impertiris.

Ὁ Θεός, τίς ὁμοίός σοι; Οὐδέεις.

Ὅσας ἐδειξάς μοι θλίψεις πολλὰς καὶ κινδύνας. Καὶ τὸ, ὅσας ἐδειξάς μοι θλίψεις, ἠθικῶς ἀναγνωστέον, ἀντὶ τοῦ πόσας· εἶτα τὸ ἐξῆς ἐπανεκτέον· ὅτι πολλὰς ὄντως καὶ βαρείας. Οὐ μόνον γὰρ εὐρηγητέην, ἀλλὰ καὶ ἐκακώθην· τὸ μὲν τῇ σὴ ἀγαθότητι, τὸ δὲ τῇ ἐμῇ πονηρίᾳ.

Ἐπιστρέψας, ἐζωοποίησάς με. Ἐπιστρέψας πρὸς με, ὃν πρὶν ἀπεστράφη. Ἡ καὶ, Ἐπιστρέψας με πρὸς σέ, ἐζωοποίησάς με, ἀπαλλάξας τοῦ προδῆλου θανάτου. Ἔθος γὰρ τὰς μὲν σφοδρὰς θλίψεις θάνατον ὀνομάζειν, τὴν δὲ τούτων ἀπαλλαγὴν, ζωὴν. atque afflictiones de more intelligit, quemadmodum videmus liberationem a malis.

Καὶ ἐκ τῶν ἀβύσσων τῆς γῆς ἀνήγαγός με. D Ἀβύσσους τῆς γῆς καὶ ἄδην, καὶ λάκκον, καὶ τὰ τοιαῦτα πολλάκις ἡ Γραφὴ καλεῖ τὰ βάθη τῶν πειρασμῶν. Οὕτω δὲ διὰ Ἰεζεκιήλ ὁ Θεός· εἶπε πρὸς Ἑβραίους· Ἀνοίξω τοὺς τάφους ὑμῶν, καὶ ἀνάξω ὑμᾶς ἐκ Βαβυλῶνος.

Ἐπλάσθασας ἐπ' ἐμὲ τὴν μεγαλοσύνην σου. Ἐπεδαψιλεύσω.

60 Ezech. xxxvii, 12.

Variæ lectiones.

(60) Aut lege τελείως, aut supple στιγμῆν.

Donec annuntiem brachium t. u. n. generationi omni quæ ventura est. De brachio quidem Dei dictum est, in psalmo xliii, de ventura autem generatione in psalmo xxi. Quædam autem exen plaria habent: donec annuntiem, et quædam, donec annuntiavero.

VERS. 19. Potestatem tuam et justitiam tuam, Deus, usque ad altissima. A communi sensu sumenda sunt verba illa, donec annuntiem. Dictionem autem potestas, hoc in loco posita est, ut exponat et declaret dictionem, brachium. Justitiam autem tuam usque ad altissima, hoc est, quæ ad ipsa usque attingit altissima, omisso articulo. Vel orlo fiat per hyperbaton: Justitiam tuam, quæ est usque ad altissima. Per altissima vero ipsos cælos intelligit.

B Divina autem justitia ascendisse dicitur usque ad et congaudent super eam. Quæ sequuntur rursum

Quæ fecisti mihi magnalia. — Quæ posuit pro quanta. Cum affectu etenim atque ex corde hæc legenda sunt. Aliqui post verba illa, et justitiam tuam, perfectum ponunt punctum, et quæ sequuntur huic versiculo conjungunt: Quæ fecisti mihi magnalia, Aquilam in hoc secuti, ut sit sensus: Magna et grandia beneficia, quæ in me contulisti, tam admiranda fuere, ut eorum fama ad ipsas etiam cælestes potestates pervenerit. Imagine etenim me tua honorasti, et Regem me eorum omnium

C Deus, quis similis tibi? Nemo scilicet.

VERS. 20. Quantas ostendisti mihi tribulationes multas et malas. Hæc verba etiam cum affectu legenda sunt. Et cum dixerit, quantas, inferit demum, multas et graves. Neque enim beneficis tantum affectus sum, sed etiam calamitatibus afflictus ac malis, alterum quidem bonitate tua, alterum vero pravitate mea.

Et conversus vivificasti me. Conversus scilicet ad me, a quo antea avertēbaris. Et (quia dictione επιστρέψας utramque significationem recepit) dicere possumus, quod dum me converteres ad te, vivificasti me, ab imminente scilicet me morte eripiens. Per mortem autem omnifariam calamitates contra, per vitam, sæpenumero intelligi videmus liberationem a malis.

Et de abyssis terræ rursum reduxisti me. Abyssos terræ, et infernum, et lacum, et sepulturam, et hujusmodi nomina, sæpenumero apud Scripturam pro vastis atque immensis calamitatibus poni videmus; unde apud Ezechielem dicit Dominus ad Hebræos: Aperiam sepulturas vestras, et educam vos de Babylone⁶⁰.

VERS. 21. Multiplicasti in me magnificentiam tuam. Hoc est, largam atque abundantem fecisti.

Et conversus consolatus es me, et ex abyssis terrae iterum reduxisti me. Verba hæc soli fidelium populo recte accommodantur, quem in ignorantia atque in idolorum tenebris olim errantem Christus convertit, et advocavit in salutem, et consolatus est eum dicens: *Venite ad me omnes qui laboratis, et onerati estis, et ego quiescere vos faciam*⁶⁶. Quem etiam juxta carnis naturam mortuum eduxit Dominus e sepultura. Nam dum corpus suum Christus mortuum vivificavit, et resurgere fecit e sepultura, atque immortalitate donavit, consequenter etiam omnibus, qui divina gratia digni sunt, hujusmodi resurrectionem effecit esse communem: quod ex verborum etiam repetitione perspicuum esse potest. Neque enim hæc verba superflue repetita videri debent, sed illud denotare, quod diximus, præsertim cum dictio, *iterum*, hoc in loco immutationem sensus significet.

Etenim ego confitebor tibi in populis, Domine. Superflua est, hoc in loco, dictio enim, quemadmodum etiam aliis in locis tradidimus. Ait igitur beatus David, quod deinceps acturus est gratias Deo, in populis, non in uno tantum populo, neque in solis Judæis, sed in omnibus gentibus, quod etiam manifestius dicit circa finem psalmi xvii.

Vers. 22. *In vasis psalmi veritatem tuam, Deus.* Per vasa psalmi, varia musicorum instrumentorum genera intelligit. Juxta anagogen vero, vasa psalmi, fideles omnes sunt: quorum animas in summam harmoniam ac consonantiam concinnans et in unum colligens beatus David perpetuus Deo laudes psallit. A communi autem sensu sumendum est verbum *Confitebor*. Et consequens quidem fuerat, ut tertium casum Propheta redderet constructioni, ubi quantum apposuit. Dictio siquidem, *Confitebor*, idem significat, quod *Gratias agam*. Gratias, inquit, agam veritati tuæ, quoniam tu verax Deus, non tantum quia verum te esse asseramus Deum, sed etiam, quia omnia a te promissa sumi cum fide adimplet.

Psallam tibi in cithara, sanctus Israel. Hæc verba ad declarationem dicta sunt præcedentis versiculi, ubi ait: *Confitebor tibi in vasis psalmi*. Est etenim cithara vas seu instrumentum quoddam musicum, quo psalmos etiam canebant; per citharam vero reliqua musicorum instrumentorum genera intelligit. Hoc autem in loco per citharam regium organum, psalterium videlicet, puto intelligi, ut ex his patet, quæ in præmio operis tradidimus. Hac etenim de causa solum hoc instrumentum tanquam cæteris omnibus excellentius commemoravit. Verum ut nobis etiam hæc psalmi verba accommodemus, per vasa psalmi, os, labia et linguam intelligemus, et quæcunque alia sunt vocis organa: per citharam vero, animam ipsam. Sanctus autem Israel ille est, qui Israellem sanctificat. Dicitur etiam Deus sanctus, et homines sancti, ille quidem ut sanctificans, isti vero ut sanctificati, ille natura,

A *Και ἐπιστρέψας, παρεκάλεισάς με, καὶ ἐκ τῶν ἀβύσσων τῆς γῆς πάλιν ἀνήγαγές με.* Ταῦτα τῶν λαῶν τῶν Χριστιανῶν ἀρμύζουσι μόνω, ἐν ἐπιστρέψασιν πλανώμενον ἐν ἀγνοίᾳ καὶ εἰδωλοκρατεῖν παρεκάλεισεν εἰς σωτηρίαν. Ἐτι δὲ καὶ παρηγόρησεν, εἰπὼν· Δεῦτε πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς· καὶ ἀποθανόντα κατὰ φύσιν τῆς σαρκὸς πάλιν ἀνήγαγεν ἐκ τῶν τάφων· ζώσας γὰρ τὸ νεκρωθὲν αὐτοῦ σῶμα, καὶ ἀναστῆσας, καὶ ἀπαθανάτισας, ἤδη πᾶσι τοῖς ἄξιοις αὐτοῦ τὴν τοιαύτην ἀνάστασιν ἐχαρίσατο· καὶ τοῦτο δῆλον ἀπὸ τῆς δοκούσης παλλογίας, οὐ περιττῶς, ἀλλὰ διὰ τοῦτο κειμένης. Ἄλλως τε καὶ τὸ πάλιν, ἐπίβλημα προσκειμένον ἐνταῦθα, τὴν παραλλαγὴν ἐπέφηνε τοῦ νοήματος.

B *Καὶ γὰρ ἐγὼ ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν λαοῖς, Κύριε.* Περιττὸς οὖν ὁ γὰρ σύνδεσμος, ὡς καὶ ἐν ἄλλοις παραδεδωκαμεν. Φησὶν οὖν ὁ Δαβὶδ, ὅτι Λοιπὸν ἐγὼ εὐχαριστήσω ἐν λαοῖς, καὶ οὐκ ἐν λαῶ μόνον· οὐ γὰρ ἐν Ἰουδαίοις μόνον, ἀλλ' ἐν πᾶσιν ἔθνεσι. Τοῦτο δὲ σαφέστερον εἶρηκεν πρὸς τῶ τέλει τοῦ ἐξ ψαλμοῦ.

Ἐν σκεύεσι ψαλμοῦ τὴν ἀληθειάν σου, ὁ Θεός. Σκευὴ ψαλμοῦ, τὰ διάφορα εἶδη τῶν μουσικῶν ὀργάνων. Ἀναγωγικῶς δὲ οἱ πιστοὶ, ὡς τὰς ψυχὰς ἀρμυροσάμενος, καὶ συνδήσας ὁ Δαβὶδ, ψάλλει διὰ παντὸς τῷ Θεῷ. Ἀπὸ κοινοῦ δὲ τὸ ἐξομολογήσομαι· καὶ ἦν μὲν ἀκόλουθον κατὰ δοτικὴν πτωσὶν ποιῆσαι κἀνταῦθα τὴν σύνταξιν. Ὁ δὲ ἀδιαφόρως αἰτιατικὴν ἐπήγαγεν. *Εὐχαριστήσω, φησὶ, τῇ ἀληθείᾳ σου*· δὲ ἀληθῆς ἐὶ Θεός, οὐ μόνον κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ κατ' ἐπαγγελίαν.

D *Ψαλῶ σοὶ ἐν κιθάρᾳ, ὁ Ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ.* Τοῦτο ἐπεξηγήσεις ἐστὶ τοῦ *Ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν σκεύεσι ψαλμοῦ*. Σκευὸς γὰρ εἶπουν ὄργανον ψαλμοῦ ἡ κιθάρᾳ· ἀπὸ δὲ ταύτης καὶ τ' ἄλλα εἶδη ἐσήμανε· κιθάρᾳ δὲ νῦν τὸ βασιλικὸν λέγει ψαλτήριον, ὡς ἐν τῷ προοίμιῳ τῆς βίβλου τῶν Ψαλμῶν ἐξηγησάμεθα. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τοῦτο μόνον ὡς ἐξαιρετικὸν τέθεικεν. Ἴνα δὲ καὶ ἡμῖν ἀρμυροσάειν, σκευὴ μὲν ψαλμοῦ νοήσομεν στόμα, χεῖλη, γλῶσσαν, καὶ ἔσα ὄργανα τῆς φωνῆς· κιθάρᾳ δὲ τὴν ψυχὴν. Ἅγιος δὲ τοῦ Ἰσραὴλ ὁ ἀγιαζῶν τὸν Ἰσραὴλ. Λέγεται δὲ καὶ ὁ Θεὸς ἅγιος, καὶ ὁ ἄνθρωπος· ὁ μὲν ὡς ἀγιαζῶν, ὁ δὲ ὡς ἀγιαζόμενος· καὶ ὁ μὲν κατὰ φύσιν, ὁ δὲ κατὰ θέσιν, ἦτοι κατὰ μετοχὴν. Καὶ ὅτι τοῦτο ἀληθὲς, φησὶν ὁ ἀπόστολος Παῦλος περὶ Χριστοῦ· *Ὅς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη, καὶ ἀγιασμός, καὶ ἀπολύτρωσις*. Γέγονε γὰρ σοφία τοῖς σοφιστομένοις, δικαιοσύνη δὲ τοῖς δεδικαιω-

⁶⁶ Matth. xi, 28.

μένοις, ἀγίασμός δὲ καὶ ἀπολυτρωσις τοῖς ἀγίαζο- A isti adoptione seu participatione. Et quod hoc μένοις καὶ ἀπολυτρωμένοις. verum sit, audi Apostolum de Christo dicentem : *Qui factus est nobis sapientia a Deo, justitia, et sanctificatio, et redemptio* 99; sapientia quidem Christus fuit, iis qui sapientiores effecti sunt, et justitia justificatis, sanctificatio autem et redemptio iis qui sanctificati sunt et redempti.

Ἀγαλλιάσονται τὰ χεῖλή μου, ὅταν ψαλῶ σοι. Χεῖλη αὐτοῦ εἶεν ἂν καὶ οἱ πιστοὶ, οἷς χρώμενος, ψάλλει τῷ Θεῷ δι' αὐτῶν.

Καὶ ἡ ψυχὴ μου ἦν ἐλυτρώσω. Ἦν ἐλυτρώσω ἀπὸ τε ὁρατῶν καὶ ἀνοράτων ἐχθρῶν.

Ἔτι δὲ καὶ ἡ γλῶσσά μου ὄλην τὴν ἡμέραν μελετήσῃ τὴν δικαιοσύνην σου. Περὶ τοῦ ὄλην τὴν ἡμέραν εἰρήκαμεν πολλακις ὅτι ἀεὶ σημαίνει· καὶ παρατηρητέον τοῦτο τοῦ λοιποῦ. Μελετήσω δὲ B ἀνεὶ τοῦ λαλήσω ἢ μνημονεύσω.

Ὅταν ἀσχυρθῶσι καὶ ἐντραπῶσιν οἱ ζητοῦντες τὰ κακὰ μοι. Ταῦτα δὲ ἀ ὑπεσχόμεν ποιήσω, ὅταν ἀπαλλαγῶ τέλεον τῶν ἐχθρῶν. Προεῖρηται δὲ ἀνωτέρω περὶ τῆς θείας δικαιοσύνης, καὶ τῶν ζητούντων τὰ κακὰ.

Εἰς Σολομώντα ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ.

ΨΑΛΜΟΣ ΟΑ'.

Ἀποδέδεικται μὲν ἐν τῷ προοίμῳ τῆς βίβλου τῶν Ψαλμῶν, ὅτι οὐκ ἔστι τοῦ Σολομώντος ὁ ψαλμὸς· εἰρήσεται δὲ καὶ νῦν, ὅτι οὐκ εἰς Σολομώντα εἰρηται. Ὅτε γὰρ συμπαρέμεινε τῷ ἡλίῳ, ἀλλ' (61) ἐπιβίῳ· ὅτε πρὸ τῆς σελήνης ἦν, ὅτε κατεκυρίευσεν τῶν περάτων τῆς γῆς· ὅτε πρὸ τοῦ ἡλίου τὸ ὄνομα C αὐτοῦ. Ἄλλ' ἐπεὶ Σολομῶν εἰρηναῖος ἐρμηνεύεται, πρόδηλον, ὡς εἰς Χριστὸν ὁ ψαλμὸς ἐρρήθη· ὅς ἐστιν εἰρήνη, καθὼς φησὶν ὁ Παῦλος· Αὐτός ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμώτερα ἐν· καὶ τὸ μυστέριον τοῦ φραγμοῦ λύσας· δείξει δὲ τοῦτο τὰ κατὰ μέρος ῥητά.

Ὁ Θεός, τὸ κρίμα σου τῷ βασιλεῖ δός, καὶ τὴν δικαιοσύνην σου τῷ υἱῷ τοῦ βασιλέως. Προεωρακῶς ὁ Δαβὶδ τὰ κατὰ Χριστὸν, παρακαλεῖ δοῦναι ταῦτα· καὶ δοθῆναι αὐτῷ ὡς ἀνθρώπῳ ἀ εἶχεν ὡς Θεός. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς εἰρηκε περὶ τοῦ Πατρὸς, ὅτι τὴν κρίσιν πᾶσαν δίδωκε τῷ Υἱῷ. Καὶ πάλιν, Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. Βασιλέα δὲ καὶ βασιλέως υἱὸν ἐκάλεσεν αὐτὸν ὁ Δαβὶδ, ὡς Θεὸν καὶ Θεοῦ Υἱόν. Κρίμα δὲ D ὀνομάζει τὴν κρίσιν, οὗ ἐφερμηνευτικόν ἐστιν ἡ δικαιοσύνη. Ὁ γὰρ Χριστὸς ἦν μὲν κριτὴς· δικαίος ὡς Θεός· ἔλαβε δὲ τοῦτο καὶ ὡς ἀνθρώπος παρὰ τοῦ Πατρὸς· εἰρηκε γάρ· Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ. Λέγοιτο δὲ καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον βασιλεὺς μὲν ὡς ἐκ βασιλικῆς φυλῆς καταγόμενος· ἐπεὶ καὶ Χριστός· βασιλέως δὲ υἱὸς ὡς τοῦ Δαβὶδ υἱός· Βίβλος γάρ, φησὶ, γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ Δαβὶδ.

99 I Cor. 1, 30. 99-99 Ephes. 11, 14. 99 Matth. xxviii, 18. 99 Psal. 11, 6. 1 Matth. 1, 1.

Variæ lectiones.

(61) Videbatur syntaxis poscere ut hæc ad Salomonem referrentur, quemadmodum vertit interpretes. Auctor tamen ad Solem retulit; quem, si

VERS. 23. *Exultabunt labia mea, cum psallero tibi.* Per labia ejus intelligere possumus fideles omnes quorum linguis psallere cum semper videmus Deo.

Et anima mea quam redemisti. A visibilibus nimirum atque ab invisibilibus inimicis.

VERS. 24. *Sed et lingua mea tota die meditabitur justitiam tuam.* De his verbis, *tota die*, sæpe lixivimus idem significare, quod *semper*; quod deinceps observandum est. *Meditabitur* autem, hoc est, loquetur seu reminiscetur.

Cum erubuerint et confusi fuerint, qui querunt mala mihi. Hæc, inquit, quæ pollicitus sum, faciam, quando ab inimicis prorsus fuero liberatus. Superius autem de divina justitia dictum est, et de iis qui querunt mala.

In Salomonem psalmus ipsi David.

PSALMUS LXXI.

Docuimus in proœmio operis hunc psalmum non esse Salomonis; nunc illud etiam dicemus quod neque ad ipsum pertinet Salomonem. Neque enim Salomon is fuit qui permanserit cum sole, quippe qui jam diu mortuus est, neque etiam fuit ante lunam, nec dominatus est snibus terræ, neque ante solem fuit nomen ejus. Et quia Salomon interpretatur *pacificus*, manifestum est hunc psalmum in Christum dictum esse. *Ipsæ etenim est pax nostra qui fecit utraque unum, quique intermedium macerie parietem dissolvit* 99-99, quemadmodum magis particulatim ipsius psalmi verba demonstrabunt.

VERS. 2. *Deus, judicium tuum Regi da, et justitiam tuam Filio Regis.* Prævidens beatus David summæ Christi mysteria, optat atque orat ea accelerari, et ipsi Christo tanquam homini ea dari, quæ semper habebat, ut Deus. Na etiam Christus dixit de Patre, quod omne judicium sibi dedit, ut Filio, et rursum: *Data est mihi omnis potestas in cælo, et in terra* 99. Regem autem et Regis Filium, Christum appellat, tanquam Deum, et Dei Filium. Per judicium vero ipsam judicandi facultatem intelligit. Quod ut magis declararet, addidit: *justitiam*. Christus etenim justus judex est, ut Deus, verum ut homo id acceperat a Patre: *Ego enim, inquit, constitutus sum Rex ab eo super Sion montem sanctum ejus* 99. Potest et Christus secundum humanitatem appellari Rex, veluti qui de tribu erat regia; Regis autem Filius, tanquam filius David: *Liber enim, inquit, generationis Jesu Christi, filii David* 1.

quis forte dubitat, Salomoni supervivisse fidenter testatur.

Ut judicet populum tuum in justitia et pauperes tuos in judicio. Hæc est causa, cur petat beatus David Christo tribui judicandi facultatem: ut scilicet judicet, etc. Per populum autem, fidelem populum intelligit, qui licet Christi (62), hoc est, Filii populus appelletur, dicitur etiam et Patris (*Omnia, inquit, mea tua sunt*); quem etiam populum alio nomine appellat, *pauperes Dei*, quia fideles veri, omnes propter Deum pauperes facti sunt. Per jus iam autem Dei, futurum judicium intelliges, in quo unicuique condigna Deus pro meritis reddet: quod paulo post magis declarat, dicens: *in judicio*; ut judicet autem eos, cum diabolo nimirum, et cum Judæis, atque aliis fidei inimicis. Alii per populum, Judaicum intelligunt, qui olim Dei populus dicebatur; et per pauperes, novum populum diximus in ix et xi psalmo. Ut judicet eos, alios salutem justificans.

VERS. 3. *Suscipiant montes pacem populo, et colles justitiam.* In prosopopœiæ speciem, montes jubet suscipere pacem erga Christi populum, et colles justitiam, et montes quidem pacificam eis vitam præstare, expulsis nimirum seditiosis ac malignis dæmonum spiritibus, colles vero juste eis deservire, quasi Creatoris Dei servus. Per *montes* etiam et *colles* tanquam eminentiores, omnem terram comprehendit, in qua habitaturi erant anachoretæ, atque eremitæ, et omnes Christi milites. Vel per *montes* quidem archangelos intelligit, tanquam eminentiores et superiores potentias; per *colles* vero, ipsos angelos, tanquam illis subjectos. Elevati tamen sunt utrique eorum ordines a terrenis, non secus ac montes et colles a terra. Hos igitur deinceps jubet, ut pacifice se habeant cum Christi populo, utque justam illi ac debitam, quasi ipsius Domini hæreditati, opem ferant. Prius namque inimice nobiscum agebant angeli, ob veterem nimirum impietatem. Vel per montes, reges ac duces excellentiores quosque intellige: per colles vero, alios principes illis subjectos. Multi enim eorum venerunt ad fidem, pacifice agentes, atque erga Christi populum benignissime se habentes.

VERS. 4. *Judicabit pauperes populi, et salvos faciet filios pauperum.* Per *pauperes populi*, rudiores quoslibet Judæorum intelligunt: qui intellectu et prudentia erant pauperes, dum nudæ legis litteræ insistentes, ad occultas sancti Spiritus divitias prospicere non valebant; per *filios autem pauperum*, fideles in Christum intelligit, quorum parentes pietate ac religione pauperes fuerunt, nullas habentes divitias veræ cognitionis Dei, vel ipsos etiam apostolorum discipulos. Piscatores etenim erant apostoli, et aspectu viles. Illos igitur, ut infideles condemnabit, hos vero salvabit, ut fideles.

Joan. xvii, 10.

Variæ lectiones.

(62) Græce simpliciter: *Filii enim populus est idem et Patris.*

Κρίνειν τὸν λαὸν σου ἐν δικαιοσύνῃ καὶ τοὺς πτωχοὺς σου ἐν κρίσει. Τοῦτο αἰτία ἐστὶ τῆς εὐχῆς: ἵνα κρίνῃ, φησὶ· λαὸν δὲ λέγει τοὺς Χριστιανοὺς. Ὁ γὰρ τοῦ Υἱοῦ λαὸς καὶ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ. Τοὺς αὐτοὺς δὲ καλεῖ καὶ πτωχοὺς τοῦ Θεοῦ, ὡς διὰ Θεὸν πτωχεύσαντας. Δικαιοσύνην δὲ Θεοῦ νοήσεις τὴν μέλλουσαν κρίσιν, ἐν ἣ ἀποδώσει ἐκάστη τὰ πρὸς ἄξιαν. Ὁ, καὶ προῖων, ἐδήλωσεν, ἐπάγων τὸ, ἐν κρίσει· κρίνειν δὲ αὐτοὺς μετὰ τε τοῦ δόλου καὶ τῶν Ἰουδαίων, καὶ τῶν ἄλλων ἐχθρῶν τῆς πίστεως. Ἄλλοι δὲ φασὶ λαὸν μὲν τὸν Ἰουδαϊκόν, τὸν ποτε τοῦ Θεοῦ ὄντα· πτωχὸν δὲ, τὸν νέον λαὸν τὸν ἐξ ἐθνῶν. Περὶ δὲ πτωχείας αὐτοῦ εἰρήκαμεν ἐν τῷ θ' καὶ ια' ψαλμῷ. Κρίνειν δὲ αὐτοὺς, καὶ τοὺς μὲν δικαίως καταδικάσαι, τοὺς δὲ δικαιοῶσαι.

Ἀναλάβετω τὰ ὄρη εἰρήνην τῷ λαῷ· καὶ οἱ βουνοὶ δικαιοσύνην. Κατὰ λόγον προσωποποιίας, ἐγκαλεῖται τοῖς ὄρεσι μὲν ἀναλαμβάνειν εἰρήνην πρὸς τοῦ Χριστοῦ, τοῖς δὲ βουνοῖς δικαιοσύνην· καὶ τὰ μὲν εἰρηνικὴν αὐτῷ παρέχειν διαίτην, ἀπώσαμένα τοὺς στασιαστάς· δαίμονας, τοὺς δὲ δικαίως αὐτοῖς δουλεύειν, ὡς δούλοις τοῦ Κτίστου· διὰ δὲ τῶν ὄρειων καὶ τῶν βουνῶν ὡς ὑπερχόντων πᾶσαν τὴν γῆν συμπεριέλαβον, εἰς ἣν ἐμελλον κατοικεῖν οἱ ἀναχωρηταί, καὶ ἀσκηταί, καὶ στρατιῶται τοῦ Χριστοῦ· ἡ ὄρη μὲν νοήσεις τοὺς ἀρχαγγέλους ὡς ὑπερχόντας τῶν ἀγγέλων, βουνοὺς δὲ τοὺς ἀγγέλους ὡς ὑποβεθηκότας αὐτοῖς. Ὑπερηρμῆνοι δὲ εἰσι καὶ αὐτοὶ κάκεινοι τῶν γῆινων ὡς τὰ ὄρη καὶ οἱ βουνοὶ τῆς γῆς, οὓς καὶ προτρέπεται εἰρηνεύειν τῷ λοιποῦ πρὸς τὸν λαὸν τοῦ Χριστοῦ, καὶ δικαίως αὐτῷ προσφέρεισθαι, ὡς κληρονομία τοῦ Δεσπότη. Πρῶτον γὰρ ἦσαν ἐκπεπολεμημένοι τῷ λαῷ τούτῳ διὰ τὴν ἀσέβειαν. Ἡ ὄρη μὲν οἱ βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνες, βουνοὶ δὲ οἱ ὑποβεθηκότες ἄρχοντες· πολλοὶ γὰρ τοιοῦτοι πρὸς τὴν πίστιν ἤλθον εἰρηνεύσαντες, καὶ δικαίως τῷ λαῷ τοῦ Χριστοῦ χρησάμενοι.

Κρίνει τὸς πτωχοὺς τοῦ λαοῦ, καὶ σώσει τοὺς υἱοὺς τῶν πενήτων. Πτωχοὺς τοῦ λαοῦ φησὶ τοὺς παχυτέρους τῶν Ἰουδαίων, πτωχοὺς ὄντας, εἰς σύνεσιν· οἷα γυμνῷ τῷ γράμματι παραμένοντας, καὶ πρὸς τὸν ἐγκεκρυμμένον πλοῦτον τοῦ Πνεύματος οὐ δυναμένους παρακύπτειν υἱοὺς δὲ τῶν πενήτων, τοὺς πεπιστευκότας εἰς Χριστόν· ὧν οἱ πατέρες πένητες ἦσαν εἰς εὐσέβειαν, τὸν τῆς ἀληθείας πλοῦτον οὐκ ἔχοντες. Ἡ καὶ τοὺς μαθητάς τῶν ἀποστόλων υἱοὺς πενήτων οἰητέον· ἄλιεῖς γὰρ καὶ ἀτελεῖς τὸ φαινόμενον ἦσαν οἱ ἀπόστολοι· ἐκείνους μὲν οὖν κατακρινεῖ ὡς ἀπίστησαντας, τούτους δὲ σώσει ὡς πιστεύσαντας.

Καὶ ταπεινώσει συκοφάντην. Τὸν διάβολον, ὃς ἄ
αὐτὸν τὸν Θεὸν πρῶτον ἐσυκοφάντησε, φήσας, διὰ
φθόνον αὐτὸν ἀπαγορεύσαι τοῦ φυτοῦ τὴν μετάλη-
ψιν· καὶ πάντας δὲ συκοφαντεῖ καὶ διαβάλλει. Διὸ
καὶ διάβολος φερωνύμως κέκληται.

Καὶ συμπαρამενεῖ τῷ ἡλίῳ καὶ πρὸ τῆς σελή-
νης γενεᾶς γενεῶν. Βουλόμενος ἐμφῆναι τὸ τε ἀναρ-
χον καὶ τὸ ἀτελεύτητον τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν θεό-
τητα παρέβαλεν αὐτὰ τοῖς μέγαλοις φωστῆρσιν· οὐχ
αὐρίσκων ἐν τῇ ὁρατῇ κτίσει ἐτέρας εἰκόνας ἐπισημο-
τέρας καὶ διαρκεστέρας. Συμπαρამενεῖ, φησὶ, τῷ
ἡλίῳ, τούτεστιν, ἔσται μέχρι· ἔστιν ὁ ἥλιος. Ἰδίω-
μα δὲ τῆς Γραφῆς τὸ μέχρι μὲν τινος ὀρίζειν· τὸ
δ' ἐξῆς, μὴ ἀναίνεσθαι, ὡς ἐν ἐτέροις ἐροῦμεν πλα-
τύτερον· ἀλλ' οὕτω μὲν τὸ ἀτελεύτητον· εἶτα καὶ
περὶ τοῦ ἀνάρχου φησὶν, ὅτι καὶ πρὸ τῆς σελήνης
ἦν. Τὸ δὲ γενεᾶς γενεῶν, ἀντὶ τοῦ διαστήματα δια-
στημάτων, ἦγουν, διαστήματα ἀπειρα· γενεᾶν κα-
λῶν διάστημα χρόνου· ὅσον ἂν ζῆ γενός, εἴτουν ἄν-
θρωπος. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως εἰπεῖν ἥλιον τὴν θεότη-
τα· ὁ γὰρ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ἥλιος, τοῦτο ἐν τοῖς
νοητοῖς Θεός, κατὰ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον. Ἦτινι
θεότητι συμπαρამενεῖ ἡ ἀνθρωπότης, ἀπαξ ἐνωθεῖ-
σα αὐτῇ· καὶ οὐδέποτε αὐτῆς χωρισθήσεται. Εἶτα
σελήνην νοήσεις τὴν Ἐκκλησίαν τῶν πιστῶν, ἥς
πρὸ προσώπου καὶ ἐνώπιον ὁ Χριστὸς ἔσται, εἰς
γενεᾶς γενεῶν, τούτεστιν, αἰ· ὡσπερ δὲ σελήνη
ἀπὸ τοῦ ἡλίου λαμβάνει τὸ φῶς, οὕτω καὶ αὕτη τὸ
σητὸν φῶς ἀπὸ τοῦ Ἥλιου τῆς δικαιοσύνης Χρι-
στοῦ, καὶ καταυγάζει τοὺς ἐν νυκτὶ τῆς πλάνης, καὶ
τὴν εὐθείαν ὁδὸν ὑποδείκνυσσι.

Adelium Ecclesiam intellige, ante cujus faciem et coram qua Christus erat in generationes genera-
tionum, hoc est, perpetuo. Nam quemadmodum luna a sole; ita Ecclesia in Christo altero justitiæ
anle, lucem accipit; unde eos omnes illuminat, qui in erroris sunt nocte, rectum illis videlicet cal-
lom demonstrans.

Καταθήσεται ὡς ὕετός ἐπὶ πόκον, καὶ ὡσεὶ
σταγόνες στάζουσαι ἐπὶ τὴν γῆν. Τὸ λεληθὸς ἐν-
ταῦθα μνηστέται τῆς τοῦ Λόγου σαρκώσεως καταβίν-
τος ἀνεπαίσθητως ἐπὶ τὴν γῆν τῆς Παρθένου. Ὁ
γὰρ ὕετός ὀψοφρεῖ κατέειπεν ἐπὶ τὸν πόκον, ὁμοίως
δὲ καὶ ἡ σταγὼν ἐπὶ τὴν γῆν. Σταγὼν δὲ ἔστιν ἡ πρὸ
τοῦ νεῖφειν σποράδην καὶ ἐκ διαλειμμάτων κατερ-
χομένη.

Ἄναταλεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη,
καὶ πλῆθος εἰρήνης ἕως οὗ ἀνταναίρεθῇ ἡ σε-
λήνη. Γεννηθέντος γὰρ τοῦ Χριστοῦ, αἱ διάφοροι
τοπαρχίαι τῶν ἐθνῶν εἰς μοναρχίαν τὴν τῶν Ῥω-
μαίων περιέστησαν. Ἐξῆλλθε γὰρ, φησὶ, δόγμα
πυρὰ Καίσαρος Αὐτοῦστον, ἀπογράφεσθαι πᾶσαν
τὴν οἰκουμένην. Τότε τοῖνον ἐκέχρητο δικαιοσύ-
νη καὶ εἰρήνη πρὸς ἀλλήλας αἱ πρὶν πολέμιοι. πῶλει,
ὑπὸ μιᾷ ἰθυνόμεναι βασιλείας. Ἀνταναίρεσιν δὲ
τῆς σελήνης, εἴτουν, ἀντίρρσεις καλεῖ τὴν ἐπὶ συν-

³ Luc. II, 1.

Et humiliabit calumniatorem. Diabolum nimirum,
qui Deum ipsum primo calumniatus est, invidiose
illum venisse asserens, ne homines de ligno su-
merent: et qui nunc passim omnes etiam calum-
niatur. Unde, juxta nominis etymologiam, vere ac
proprie diabolus appellatur. (Idem enim est Græ-
cis diabolus, quod latinis calumniator.)

VERS. 5. Et permanebit cum sole et ante lunam
generationes generationum. Ostendere volens Pro-
pheta Christi divinitatem sine principio esse, et
sine fine, duobus magnis luminaribus eam compa-
ravit: quandoquidem inter omnes visibiles creatu-
ras potiora exempla aut diuturniores similitudines
inveniri nequiverint. Permanebit, inquit, cum sole,
hoc est, erit donec erit sol. Est autem peculiaris
quidam loquendi modus apud Scripturam sacram,
ut tempus usque ad aliquid determinet, et quod
sequitur, non neget, ut alibi latius diximus, et di-
cemus: et hoc pacto quidem Christi perpetuitatem
explicat ex parte finis. Deinde etiam declarat quo-
modo sit absque principio: et dicit quod erat ante
lunam. Quod vero ait: generationes generationum,
idem sibi vult ac si dixisset, per spatia spatiorum,
hoc est, per immensa atque infinita temporum in-
tervalla. Per generationem etenim temporis spa-
tium intellexit, verbi gratia, quantum una hominum
generatio, hoc est, quantum unus homo potest su-
pervivere. Vel aliter: Solem accipe pro divinitate,
cum, ut Theologus Gregorius dixit, id sit Deus in-
ter intellectuales creaturas, quod sol inter sensi-
biles. Cum hac autem divinitate perpetuo permanet
Christi humanitas, ex quo ei semel est conjuncta,
et ab ea nunquam separatur: et per lunam ipsam

VERS. 6. Descendet sicut pluvia in vellus, et sicut
stilla stillans super terram. Docet quomodo divina
Verbi incarnatio latenter ac clam facta sit: de-
scendente nimirum verbo insensibiliter in Virginis
uterum. Pluvia etenim absque ullo strepitu in lanæ
vellera descendit: atque eodem pacto stilla quæ
in terram cadit. Verum per stillas, minutissimas
illius guttas, seu potius rores intelligit, qui
ante pluviam ex intervallo sparsim in terram ca-
dunt.

VERS. 7. Orietur in diebus ejus justitia et multi-
tudo pacis donec auferatur luna. Nato etenim Chri-
sto varia gentium regna in unam Romanorum
monarchiam deducta sunt. Exiit enim, inquit,
edictum a Cæsare Augusto, ut describeretur univer-
sus orbis³. Tunc igitur civitates, quæ inter sesa
antea inimicitias exercuerant, uno tantum impe-
ratore omnia moderante, mutua justitia ac pace
utebantur. Et quod ait: donec auferatur luna, po-
suit pro, donec luna ab officio suo cesset, quod ni-

mirum accidet in die consummationis. *Sol quippe tunc obtenebrabitur, et luna non dabit lucem suam* ⁴. Quod si iustitia et pax modo omnibus non permanent usque ad tempus consummationis, sed multæ adhuc hodie civitates inter se inimice agunt, non mireris. Neque enim de universali iustitia Propheta loquitur, aut de universali pace, sed de ea quæ inter veros erit fideles, et Christi servos. Vel aliter, de iustitia et de pace loquitur, quæ in Deum est, quippe cum juste, hoc est, condigno unius divinitatis sancta Trinitas tunc fuerit adorata, et pax facta sit cœlestium et terrestrium, quæ usque ad sæculi consummationem permanebit.

VERS. 8. *Et dominabitur a mari usque ad mare.* Mare et mare, propter aquarum multitudinem orientalem atque occidentalem Oceanum appellat. Ili etenim fines sunt ac termini, quos quis longitudini orbis terræ potest ascribere. Latitudinis autem terminos eadem ratione arcticum atque antarcticum Oceanum dicemus. Aiunt etenim Oceanum in orbem universam terram ambire.

Et a fluminibus usque ad terminos orbis terrarum. Eundem sensum repetit : et quod ibi maria appellavit, nunc dicit flumina, veluti partes quasdam Oceani fluminis. Fines autem terræ ab orientali quidem Oceano, Hesperius, ab arctico autem, antarcticus : et rursus e contrario, ut ita dicam, a fluminibus ad flumina. Vel aliter, flumina hic Jordanem appellat, et pluralem numerum posuit pro singulari, juxta Hebraicæ linguæ idioma. Ab illo etenim flumine cœpit Christus in cæteris sibi hominibus dominium parare : quando, sancto Spiritu in columbæ speciem descendente, Pater Filio superne testimonium præstitit (baptizabatur enim nunc a Joanne in Jordane).

VERS. 9. *Coram illo præcident Æthiopes.* Duplex est Æthiopum genus, ut diximus, in psalmo LXXVII. Alii enim in extrema Orientis, alii in extrema Occidentis parte habitant. Quod si extremæ omnium gentes Christum adorabunt, multo illæ magis, quæ in medio orbis sunt. Vel per Æthiopes, ipsos demones intellige, qui nigri prorsus Æthiopum instar, apparere solent, ob eorum nimirum caliginem et tenebras, et quod ait : *Cadent*, expone pro, Adorabunt, si de veris Æthiopum populis versiculum intelligas : quod si Æthiopes esse dicas demones, tunc expone, *Cadent*, pro Destruentur atque humiliabuntur.

Et inimici ejus terram lingent. Et Judæi, inquit, Christi occisores jugulabuntur. Solent enim qui violenta morte pereunt, præ gravi dolore terram mordicus apprehendere. Vel quia dum Evangelii

⁴ Matth. IIIV, 29.

Variæ lectiones.

(63) Ne quis se fraudatum queratur, hæc quoque sibi habeat : *Præpositione* ἀντί (in dictione ἀνταναρτή) vacante, ut in psalmo VI.

(64) Explanatio hæc est magis quam interpretatio, ut sæpe alias. Ad verbum : *Quod si usque ad*

τελεία τοῦ κόσμου παύσιν αὐτῆς. Ὁ ἥλιος γὰρ, φησί, σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς. (63) Τῆς ἀντί προθέσεως περιττῶς κειμένης, ὡς ἐν τῷ ζ' ψαλμῷ παραδεδώκαμεν. (64) Εἰ δὲ μὴ μέχρι συντελείας δικαιοσύνης καὶ εἰρήνης παραμεινέι πάσιν, ἀλλὰ πολλαῖς τῶς πόλεσιν ἀποσθήσεται· οὐ γὰρ περὶ καθόλου δικαιοσύνης ἢ εἰρήνης εἶπεν. Καὶ ἄλλως δὲ δικαιοσύνην εἰποις ἂν καὶ εἰρήνην πρὸς τὴν Θεὸν· ἐν ταῖς ἡμέραις γὰρ τοῦ Χριστοῦ δικαίως ἦσαν ἀξίως· ἢ μακαρία Τριὰς τῆς μιᾶς Θεότητος προσκυνηθήσεται, καὶ εἰρήνη τῶν οὐρανίων καὶ ἐπιγείων ἐγένετο· αἵτινες καὶ διατηρηθήσονται μέχρι συντελείας.

Καὶ κατακυριεύσει ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης. Θάλασσαν καὶ θάλασσαν λέγει διὰ τὰ πλήθη τῶν ὑδάτων τὸν τε Ὠκεανὸν καὶ τὸν Ἑσπερίον, οἳ εἰσι πέρατα τῆς οἰκουμένης, εἰς μήκος· καὶ αὐτὸς εἰς πλάτος τὸν ἀρκτικὸν καὶ τὸν μεσημβρινόν. Φασι γὰρ τὸν Ὠκεανὸν κύκλῳ περιῆρῆειν τὴν γῆν.

Καὶ ἀπὸ ποταμῶν ἕως περᾶτων τῆς οἰκουμένης. Τὸ αὐτὸ δηλοῖ καὶ οὗτος ὁ στίχος· ἃ γὰρ ἐν ἐκείνῃ θαλάσσῃ ἐκάλεσε, ταῦτα ἐν τούτῳ ποταμοῦς εἶπεν, ὡς μέρη τοῦ Ὠκεανοῦ ποταμοῦ· πέρατα δὲ τῆς οἰκουμένης ἀπὸ μὲν τοῦ Ὠκεανοῦ, ὁ Ἑσπερίος, ἀπὸ δὲ τοῦ ἀρκτικού, ὁ μεσημβρινός· καὶ αὐτὸς ἐναλλάξ, ἵνα εἶπω, καὶ ἀπὸ ποταμῶν ἕως ποταμῶν. Καὶ ἄλλως δέ· ποταμοὺς μὲν νῦν τὸν Ἰορδάνην νοήσεις, πληθυντικῶν ἀντὶ ἐνικῶν κατὰ τὴν Ἑβραῖα διάλεκτον· ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ γὰρ τούτου κατακυριεύειν ἤρξατο τῶν πιστευόντων ὁ Χριστὸς, ὅτε τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐν εἰδει περιστερᾶς κατιόντος, ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ προσεμαρτύρησεν ἀνοθεῖν.

Ἐνώπιον αὐτοῦ προπεσοῦνται Αἰθίοπες. Διττὸν ἐστὶ τὸ γένος τῶν Αἰθίοπων, ὡς ἐν τῷ ζ' ψαλμῷ προεῖρηται· καὶ οἱ μὲν αὐτῶν ἐν ἀκρῷ τῆς ἀνατολῆς οἰκοῦσιν, οἱ δὲ ἐν ἀκρῷ τῆς δύσεως. Εἰ δὲ τὰ ἀκρότατα ἔθνη προσκυνήσουσι τῷ Χριστῷ, καὶ τὰ ἐν μέσῳ πάντως· ἢ Αἰθίοπας εἶποι ἂν τις τοὺς δαίμονας· τοιοῦτοι γὰρ ὡς ἐπίπαν φαίνονται διὰ τὸ ζοφῶδες καὶ σκοτεινὸν αὐτῶν· ἀλλ' ἐπὶ μὲν τῶν αἰσθητῶν Αἰθίοπων τὸ προπεσοῦνται, ἀντὶ τοῦ προσκυνήσουσι, λαμβάνομεν, περιττεούσης τῆς προθέσεως· ἐπὶ δὲ τῶν νοητῶν, ἀντὶ τοῦ, Καθαρευθήσονται, καὶ Ταπεινωθήσονται, καὶ Κατακαλισθήσονται.

Καὶ οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ χοῦν λείξουσιν. Οἱ χριστοκτόνοι Ἰουδαῖοι κατασφραγισθήσονται. Οἱ γὰρ ἀναίρουμένοι δάκνουσι τὴν γῆν, ὑπὸ τοῦ ἀφορήτου πόνου καὶ τῆς ἀνάγκης· ἢ ὅτι οἱ πολεμοῦντες τῷ κηρῷ

consummationem sæculi non inter omnes pax et iustitia permanerint, complures tamen urbes eam inter se eousque servabunt. Neque enim de universali iustitia et pace Propheta loquitur.

γματι μεταβληθήσονται· και τὰ ἐδάφη τῶν ἱερῶν αὐτοῦ ναῶν καταφιλήσουσιν. Ἡ και αὐθις ἐχθροῦς αὐτοῦ τοὺς δαίμονας ὑποληπτέον, οἵτινες εἰς γῆν ὑπὸ τῶν εὐσεβῶν καταβληθήσονται και συμπατηθήσονται τοσοῦτον ὡς δοκεῖν λείχειν τὴν γῆν, ἐξα- νωστῆται μὴ συγχωροῦμενοι.

Βασιλεῖς Θαρσείσ και νῆσοι δῶρα προσοίσουσι, βασιλεῖς Ἀράβων και Σαβᾶ δῶρα προσάξουσιν. Θαρσεῖς τὴν Καρχηδόνα πάντες ὀνομάζουσι, προκαθημένην τῆς Λιβύης. Σαβὰ δὲ πόλις ἐστὶν Ἰνδίας περιφανστερα. Τῶν ἐν αὐτῇ τῶν ἐπισημοτέρων οὖν τότε βασιλειῶν μνημονεύσας, διὰ τούτων και τὰς ἄλλας ἐπέφηνεν· ὁ και διὰ τῶν ἐξῆς ἐδήλωσε στίχων· συλλήβδην πάντας τοὺς βασιλεῖς και πάντα τὰ ἔθνη φήσας, ὡς ἐν τῷ ξθ' ψαλμῷ ἐδηλώσαμεν. Νῆσους δὲ τὰς ἐν τῇ θαλάσῃ πάσας φησίν. Ὅντως δὲ πᾶν ἔθνος ἐδωροφόρησε τῷ Χριστῷ· τὸ μὲν ναοὺς και ἀναθήματα, τὸ δὲ ἀρετάς· και τὸ μὲν αἰσθητὰ δῶρα, τὸ δὲ νοητὰ.

Και προσκυνήσουσιν αὐτῷ πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς. Προσεκύνησαν δὲ οὐκῶ πάντες, ἢ και ἐκ παντὸς ἔθνους, ὡς ἐν τῷ ξς' ψαλμῷ προείρηται. Ἔοικα δὲ τὸ ῥητὸν τοῦτο τῷ τοῦ Ἰακώβ, τῷ· *Και αὐτοὺς προσδοκία ἔθνων.*

Ὅτι ἐρρύσατο πτωχὸν ἐκ δυνάστου, και πένητα ᾧ οὐχ ὑπέρχε βοηθός. Πτωχὸν και πένητα λέγει νῦν τὴν λαὸν τῶν Χριστιανῶν, ὡς ἐν τῷ λθ' ψαλμῷ προείρηται, και πολὺ πρὸ τούτου ἐν τῷ θ'. Δυνάστην δὲ καλεῖ τὸν διάβολον, ὡς κατακυριεύσαντα πάλαι τῶν ἀνθρώπων. Και ἄλλως δὲ φόβον ἐπισείει τοῖς δυνάσταις ὁ Προφήτης, ὡς τοῦ Θεοῦ ἀντιλαμβανομένου τὸν καταδυναστευόμενον.

Φείσεται πτωχοῦ και πένητος, και ψυχὰς πενήτων σώσει. Τὸ αὐτὸ πάλιν φησίν· ἢ πτωχὸν μὲν ὀνομάζει τὸν Ἰουδαϊκὸν λαόν, ὡς (65) ἀποπεσόντα τοῦ πλοῦτου τῆς θείας βοηθείας· πένητα δὲ, τὸν ἐθνικόν. Ἀμφοτέρους μὲν γὰρ ἠλέησε, και δι' ἀμφοτέρων ἐνηθρώπησεν. Ἀλλ' Ἰουδαίους μὲν μὴ δεξαμένους αὐτὸν εἶπασεν· τὰ ἔθνη δὲ προδραμόντα εἰς αὐτὸν πίστει ἔσωσεν. Και ἄλλως δὲ, ῥύεται και φείδεται, και σώζει τοὺς δι' αὐτὸν πτωχοὺς και πένητας.

Vel aliter, eripiet Christus, parcat et salvabit eos, nimirum omnes qui propter ipsorum inopes facti fuerint et pauperes.

Ἐκ τόκου και ἐξ ἀδικίας λυτρώσεται τὰς ψυχὰς αὐτῶν. Διὰ τοῦ τόκου τὴν φιλαργυρίαν ἐτήμανε, χείρονα τῶν ἄλλων οὖσαν παθῶν· εἶτα τῇ ἀδικίᾳ και πᾶσαν ἀμαρτίαν καθολικώτερον συμπεριέλαβε· πᾶς γὰρ ὁ ἀμαρτάνων ἀδικεῖ· ἢ αὐτὸν

A prædicationem oppugnant, multi eorum convertentur, et sanctorum Christi templorum solum æ pavimenta exosculabuntur. Vel rursus, per Christi inimicos, dæmones intellige, qui a sæctis viris in terram dejicientur, atque adeo conculcabuntur, ut ipsam humum lambere videantur, dum hinc exurgere nequeunt.

VERS. 10. *Reges Tharsis et insulæ munera offerent, reges Arabum, et Saba dona adducent.* Per Tharsis expositores omnes Carthaginis civitatem intelligunt, quæ est Libyæ caput, et per Saba, civitatem quamdam Indorum celeberrimam. Insigniorum igitur regum memoriam faciens Propheta, alia pariter regna omnia denotasse videtur; quod ex sequentibus etiam manifestius apparet, dum collectim universos reges atque universas gentes connumerat: quemadmodum in LXXIX psalmo declaravimus. Insulas autem, omnes intellige quæ in mari sunt. Vere autem quælibet gens Christo dona tulit, hæc quidem templa, illa alias oblationes, et alias virtutes, et hi quidem sensibilia, alii vero intellectualia dona obtulerunt.

VERS. 11. *Et adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes servient ei.* Nondum tamen omnes adoraverunt, tametsi ex omni gente sit, qui adoret et serviat, ut in LXXVII psalmo prædictum est. Similis est autem hic versiculus verbis illis, quæ a patriarcha Jacob de Christo prædicta sunt: *Et ipse, inquit, erit expectatio gentium.*

VERS. 12. *Quoniam eripuit inopem a potente, et pauperem cui non erat adjutor.* Inopem et pauperem hic Christianum populum appellat, ut in IX atque in XXXIX psalmo diximus. Per potentem vero ipsum intelligit diabolum, qui diu olim humano generi atque universo orbi dominatus est. Vel timorem potentibus Propheta his verbis incutere voluit, veluti Christus iis omnibus opem laturus sit, qui ab eis oppressi fuerint.

VERS. 13. *Parcat pauperi et inopi, et animas pauperum salvas faciet.* Eandem repetit sententiam, et inopem quidem Judaicum populum appellat, veluti eum qui [juxta Græci nominis etymologiam] ab ope atque a divitiis ceciderit divini auxilii, pauperem vero gentilem populum; utrumque enim populum miseratus est Deus. Propter universum etenim humanum genus incarnatus est; verum Judæos, qui eum non receperunt, dimisit; gentes vero, quæ ad ejus fidem accurrerunt, salvavit.

Vel aliter, eripiet Christus, parcat et salvabit eos, nimirum omnes qui propter ipsorum inopes facti fuerint et pauperes.

VERS. 14. *Ex usuris et injustitia redimet animas eorum.* Per usuras, avaritiæ vitium intelligit, quod inter cætera pessimum est. Injustitiæ autem nomine omne aliud genus peccati in universum comprehendit. Omnis enim qui peccat, injuste

Varie lectiones.

(65) Sibi placeat in etymis interpres: non item fortasse omnibus.

agit, atque injuriam facit, sibi ipsi nimirum aut alteri. Ab his autem peccatis redemit omnes Christus evangelicis præceptis

Et honorabile nomen ejus coram illis. Et vere adeo honoratum est hoc nomen apud fideles, ut pro summa dignitate eis sit, et ad amplissimam nobilitatem reputetur, quod ab eo Christiani appetentur.

VERS. 15. Et vivet. Dicunt aliqui his verbis idem significari, quod alibi dicitur: *Et regni ejus non erit finis*⁵. Vivet enim semper; ego autem puto illius resurrectionem hic signari, et quod mortuus denno vivet.

Et dabitur ei de auro Arabiæ. Arabia olim auro abundabat, et felix ideo atque aurea dicebatur a Graiis. Per hanc autem provinciam, veluti in Asia celebriorem, indicare videtur, quod omnis regio munera offeret Christi templis. Vel aliter: Arabes primi omnium gentium Christi fidem receperunt, edocti nimirum a Paulo, quemadmodum ipse ad Galatas scribens testatur, dicens: *Cum autem ei placuit, qui me segregavit ex utero matris meæ, etc. Non contuli carni et sanguini, neque ascendi in Hierosolymam, sed abii in Arabiam*⁶.

Et orabunt de ipso semper. Christiani semper orabunt de ipso, seu pro ipso, hoc est, pro ea quæ ab ipso est, salute, ut scilicet eos adjuvet et salvet. Aliqui autem hoc dictum ad prophetas referunt, quod prævidentes adventum Domini rogabunt ac supplicabunt Patrem ut celerius Filium mittat, et dæmonis tyrannidem destruat.

Tota die benedicent eum. Hoc est, semper eum fideles laudabunt.

VERS. 16. Erit firmamentum in terra, in summis montium. Christus erit firmamentum in terra, hoc est, iis qui sunt in terra, firmans nimirum eos et stabiliens, qui antea quasi nutantes circumferabantur a dæmone. Et quod ait: *in summis montium*, posuit pro, usque ad summa montium: quod propter sanctos eremitas dictum est, et alios Dei milites, qui illic habitaturi erant, veluti eos quoque esset stabiliturus.

Superextolletur super Libanum fructus ejus. Libanum dixit propter summam ejus altitudinem. Fructus, inquit, Christi, mirum in modum augescet. Per fructum vero Christi, evangelicam doctrinam intelligit. Vel aliter, Libanum hic pro idolorum cultu posuit, eo quod hujusmodi mons olim idolis plenus esset. Sensus est igitur, quod fructus Christi, hoc est, quod prædicatio evangelica, ut diximus, superextolletur super Libanum, id est, superabit cultum idolorum.

Florebunt de civitate, quasi herba terræ. Civitatem indefinite, eo quod de omni civitate fideles florere debent, atque hoc tanta cum copia, ut floridissimæ ac densissimæ herbæ comparari pos-

⁵ Psal. cxliv, 3. ⁶ Galat. i, 15, 16.

μόνον, ἢ καὶ ἕτερον. Τοῦτων δὲ ἐλυτρώσατο τοὺς ἀνθρώπους, διὰ τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν

Καὶ ἔντιμον τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐνώπιον αὐτου. Καὶ ὄντως οὕτως ἐστὶν ἔντιμον, ὡς καὶ ἀντὶ παντὸς ἀξιώματος αὐτοῖς ἀρκεῖν εἰς εὐγένειαν, τοὺς Χριστιανούς ὀνομάζεσθαι.

Καὶ ζήσεται. Τοῦτο τινες μὲν ταῦτο δύνασθαι φασὶ τῷ, *Καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος*. Ζήσεται γὰρ αἰεὶ· ἐμοὶ δὲ δοκεῖ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν αὐτοῦ προαγορεύειν, ὅτι θανάτῳ ἀναβιώσεται.

Καὶ δοθήσεται αὐτῷ ἐκ τοῦ χρυσοῦ τῆς Ἀραβίας. Ἡ Ἀραβία πολλὴν καὶ κάλλιστον εἶχε πάλαι χρυσόν· ἐπεὶ καὶ Εὐδαίμων ὀνομάζετο καὶ χρυσοῦ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν. Αἰνίττεται δὲ καὶ ταύτης, ὡς ἐν τούτῳ περιφανεστέρας, δεῖ πᾶσα χώρα δωροφορήσει τοῖς ναοῖς τοῦ Χριστοῦ. Ἄλλως τε δὲ, καὶ πρώτοι Ἀραβες ἐδέξαντο τὴν πίστιν διὰ τοῦ Παύλου· ὡς αὐτὸς Γαλάταις ἐπιστελλῶν ἐδίδαξεν εἰπών· *Ὅτε δὲ εὐδόκησεν ὁ θεός, καὶ τὰ ἐξῆς, εἶτα φησὶν· Ὁὐ προανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι, οὐδὲ ἀνῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα, ἀλλὰ ἀπῆλθον εἰς Ἀραβίαν*.

Καὶ προσεύχονται περὶ αὐτοῦ διὰ παντός. Ὁ Χριστιανὸς προσεύχεται ἐπὶ τῆς σωτηρίας αὐτῶν, εἴτουν τῆς παρ' αὐτοῦ, ὡς τε αὐτῶν ἀνταλαμβάνεσθαι, καὶ σώζειν αὐτούς. Τινὲς δὲ εἰς τοὺς προφητάς ἀνάγουσι τὸ ῥητὸν, ὅτι προεωρακότες τὴν εἰς ἀνθρώπους ἐπιδημίαν αὐτοῦ, παρακαλοῦσι τὸν Πατέρα ἀποστεῖλαι αὐτὸν τάχιον, ἵνα καταλύσῃ τὴν τυραννίδα τοῦ διαβόλου.

Ὅλην τὴν ἡμέραν εὐλογήσουσι αὐτόν. Αἰεὶ ὁμολογήσουσιν αὐτὸν οἱ πιστοί.

Ἔσται στήριγμα ἐν τῇ γῆ ἀπ' ἄκρων τῶν ὄρεων. Ἔσται ὁ Χριστὸς ἐν τῇ γῆ, εἴτουν τοῖς ἐν τῇ γῆ στήριγμα, ἐδράζων καὶ στερεῶν αὐτούς κλονομένους ὑπὸ τοῦ διαβόλου. Τὸ δὲ ἀπ' ἄκρων τῶν ὄρεων, ἀντὶ τοῦ, Μέχρις τῶν ἀκρωρείων. Τοῦτο δὲ πρόσκειται διὰ τοὺς ἐν τοῖς ἄκροις τῶν ὄρειων οἰκοῦντας ἀγωνιστάς, ὡς κἀκείνους ἐδράζοντο.

Ἐπαρθήσεται ὑπὲρ τῶν λίβανον ὁ καρπὸς αὐτοῦ. Τὸν λίβανον διὰ τὸ ἄγαν ὕψος νῦν προσέλαβε, ὅτι Ὁ καρπὸς τοῦ Χριστοῦ αὐξήσει μάλα. Καρπὸν δὲ καλεῖ τὴν διδασκαλίαν τοῦ εὐαγγελίου. Καὶ ἄλλως, λίβανος μὲν καὶ εἰδωλοατρεῖα νοηθεῖται ἂν, διὰ τὸ κατείδωλον εἶναι πάλαι τὸν λίβανον· καρπὸς δὲ, τὸ κήρυγμα τοῦ εὐαγγελίου· ὃ καὶ ὑπερἐνίκησεν ἐκείνην καὶ ἀπέκρυψε.

Καὶ ἐξανθήσουσιν ἐκ πόλεως, ὡσεὶ χόρτος τῆς γῆς. Πόλεως ἀορίστως, διὰ τὸ ἐξανθεῖν ἐκ πίσεως πόλεως πιστούς· ὡσεὶ χόρτος δὲ, διὰ τὴν ἐπίδοσιν, καὶ διὰ τὸ πλῆθος· νοεῖται δὲ καὶ ἡ Ἐκκλησία πόλις·

τινὲς δὲ πόλιν ἰδικῶς τὴν Ἱερουσαλὴμ ὑπολαμβάνου-
σιν, ἀφ' ἧς ἐξανθῆσαι, καὶ τάχιον μαρνανθῆναι δίκην
χόρτου τοὺς Ἰουδαίους, αὐξομένου τοῦ κηρύγμα-
τος.

Ἔσται το ὄνομα αὐτοῦ εὐλογημένον εἰς τοὺς
αἰῶνας. Τοῦτο δῆλον. Εὐφημεῖται γὰρ αἰεὶ παρὰ
τῶν ἀπανταχοῦ πιστῶν. Ὄνομα δὲ λέγει τὸ, Χρι-
στὸς, ἦτοι τὸ, Ἰησοῦς.

Πρὸ τοῦ ἡλίου διαμένει τὸ ὄνομα αὐτοῦ. (66)
Τὸ, Ὁ ὦν, ὃ τὸ, Ἄει ἔχει, ὡς αὐτὸς ἐαυτὸν ὀνομάζει
τῷ Μωσῆ χρηματίζων ἐπὶ τοῦ ὄρους. Εἰ δὲ καὶ τὸ
Χριστὸς εἶποις, τὸ, πρὸ τοῦ ἡλίου, νοήσεις ἀντὶ
τοῦ, Ὑπὲρ τὸν ἥλιον, πλεῖον τοῦ ἡλίου. Ὁ μὲν γὰρ
ἥλιος ἐν τῇ συντελείᾳ πίπτει, καὶ τὰ λοιπὰ ἀστρα·
τὸ δὲ τοιοῦτον ὄνομα ἀδιάπτωτον μένει παρὰ πάν-
τως γινωριζόμενον.

Καὶ εὐλογηθήσονται ἐν αὐτῷ πάντα αἱ φυλαὶ
τῆς γῆς. Τὸ μὲν εὐλογηθήσονται, ἀντὶ τοῦ ἁγια-
σθήσονται, χαριτωθήσονται. Ἐν τῷ καλεῖσθαι γὰρ
Χριστιανοὶ, δοξαζόμεθα. Τοῦτο δὲ καὶ τῷ Ἀβραάμ
ὁ Θεὸς περὶ σπέρματος αὐτοῦ ἐπηγγείλατο, ὃ ἦν ὁ
Χριστός. Φυλὰς δὲ τὰς γενεὰς ἐκάλεσεν.

Πάντα τὰ ἔθνη μακαριοῦσιν αὐτόν. Εὐφημή-
σουσιν.

Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, ὁ ποιῶν
θαυμάσια μόνος. Ἰδοὺ τὸ κειρομένο ἐξέφηγεν·
Θεὸν αὐτὸν ἀνακηρύξας, καὶ Θεὸν τοῦ Ἰσραὴλ, ἵνα
δείξῃ ὅτι οὗτός ἐστι καὶ τοῦ Ἰσραὴλ ὁ Θεός, ὁ τὰ
θαυμάσια ἐκείνα δι' ἐκεῖνον τερατουργήσας. Τὸ δὲ,
μόνος. τῆς ἀντιδιαστολῆν τέθεικε τῶν ψευδωνύ-
μων θεῶν.

Καὶ εὐλογημένον τὸ ὄνομα τῆς δόξης αὐτοῦ
εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.
Ἄξια τοῦ Χριστοῦ, ἡ ἐνανθρώπησις καὶ τὰ κατὰ
ταύτην παθήματα· διὰ τούτων γὰρ ἐδοξάσθη παρὰ
τοῖς πιστοῖς, ὅτι Θεὸς ὦν δι' ἡμᾶς ταῦτα πέπονθεν·
ὄνομα δὲ ταύτης, τὸ Χριστός, ὃ καὶ εἰς τὸν παρόντα
αἰῶνα εὐλογεῖται, καθὼς ἀνωτέρω δεδήλωται, καὶ
πολλῶ μᾶλλον εἰς τὸν μέλλοντα, ὅτι οὐδεὶς ἐστὶ ὁ
βλασφημῶν, αὐτῷ λοιπὸν πάντων ὑποτεταγμένον.
Δυνάμεθα δὲ καὶ περιφραστικῶς εἰπεῖν, τῆς δόξης
αὐτοῦ, ἀντὶ τοῦ αὐτοῦ.

Καὶ πληρωθήσεται τῆς δόξης αὐτοῦ πάντα ἡ
γῆ. Γένοιτο, γένοιτο. Τοῦτο προφητεύει τὴν πίστιν
πάντων τῶν ἐθνῶν. Οὕτω δὲ καὶ πρὸς Μωϋσῆν εἶπεν
ὁ Θεός· Ζῆ γὰρ τὸ ὄνομα μου, ὅτι πληρωθήσεται
τῆς δόξης μου πάντα ἡ γῆ. Τοῦτο καὶ Ἡσαΐας
ἔκρουσε, βοῶντων τῶν Σεραφίμ· Ἄγιος, ἄγιος,
ἄγιος Κύριος Σαβαώθ· πλήρης πάντα ἡ γῆ τῆς
δόξης αὐτοῦ· ὅς δὲ τὸ γένοιτο, καθὼς ἐν τῷ τέλει

⁷ Exod. iii, 14. ⁸ Ibid. ⁹ Num. xiv, 21. ¹⁰ Isa. vi, 3.

Variæ lectiones.

(66) Ad verbum, Nimirum, Qui est, quod nomen semper habet, ut ipse se, etc.

A sent. Possumus etiam per civitatem, Ecclesiam
intelligere, tametsi nonnulli ipsam intelligant! Je-
rusalem, ex qua Judæi floruerunt : qui, crescente
postmodum Evangelii prædicatione, instar herbæ
celerime perierunt.

VERS. 17. Erit nomen ejus benedictum in sæcula.
Hoc per se manifestum est. Laudabitur autem
ubique et perpetuo a fidelibus. Per nomen au-
tem ejus, non enim Christi intelligit, aut nomen
Jesu.

Ante solem permanet nomen ejus. Illud dico no-
men Dei permanet ante solem, quo ipse se in
monte appellavit, Moysi loquens (quando ait :
Ego sum, qui sum ; item Qui est, mittit me ⁷).
Quod si de Christi nomine hoc dictum putes,
ante solem expone, pro supra solem, hoc est, ampli-
us quam sol. Nam in consummatione sæculi sol
cadet, et cætera astra. Hoc autem Christi nomen
semper firmum, atque integrum et omnibus notum
permanebit.

Et benedicentur in eo omnes tribus terræ. — Benedi-
centur, hoc est, sanctificabuntur, vel gratias con-
sequentur. Glorificamur etenim, dum Christiani
dicimur. Et hoc est, quod Deus Abraham pollicitus
est, pro ejus semine, quod est, Christus. Per tri-
bus autem terræ, varias gentium nationes intelligit.

Omnes gentes beatificabunt eum. Hoc est, lauda-
bunt.

VERS. 18. Benedictus Dominus Deus Israel, qui
facit mirabilia solus. Ecce quod quæ occulta erant,
revelavit : Dominum illum esse prædicans, et Deum
Israel, ut ostenderet quod Christus idem ille est
Deus, qui olim dicebatur Deus Israel, et qui mira-
bilis olim propter illum operatus est. Quod vero
ait, solus, ad distinctionem aliorum deorum dictum
est, qui falso dii appellantur.

VERS. 19. Et benedictum nomen gloriæ ejus in
sæculum, et in sæculum sæculi. Per Christi gloriam,
ejus possumus incarnationem intelligere, et omnes
pariter ejus passionis, quæ ad eandem incarnatio-
nem pertinent, et propter quas glorificatur a fide-
libus, quod tanta ac tam gravia sustinuerit propter
nos, qui Deus erat. Nomen autem hujus gloriæ,
Christus est, qui in præsentem sæculum benedicitur,
ut superius declaravimus, et multo magis benedi-
cetur in futuro, quando nullus ei maledicet, omni-
bus nimirum tunc ei subjectis. Possumus etiam
per ejus gloriam, circumloquendo ipsum Christum
intelligere.

Et replebitur gloria ejus omnis terra, Fiat, fiat.
His verbis omnium gentium fides prædicatur. Ita
etiam ad Moysem dixit Deus : Viri nomen meum,
quoniam implebitur gloria mea omnis terra ⁸. Hoc
et Isaias propheta audivit, clamantibus Seraphim :
Sanctus, sanctus, sanctus Dominus, Deus Sabaoth,
plena est omnis terra gloria ejus ¹⁰. Illam autem
repetitionem verbi, fiat, intellige prout declaravi-

mus in fine psalmi xl. Illud etiam scire oportet, quod Hebraei dividunt Davidicos psalmos in quinque libros, quodque quatuor primos libros habere dicunt in fine ultimi psalmi, *Fiat, fiat*. Et primi quidem libri finem esse dicunt psalmum xl, secundi lxxi, tertii lxxxviii, quarti cv, quinti autem libri finis ultimo clauditur psalmo.

Defecerunt hymni David filii Jesse.

Psalmus ipsi Asaph.

PSALMUS LXXII.

Docuimus in Prooemio operis, omnes psalmos compositos fuisse a beato David; quomodo igitur nunc praesenti psalmo inscribitur, quod defecerint? Quia scilicet non defecisse psalmos, sed hymnos dicit. Siquidem psalmorem alios, veluti hymnos ac laudes ipse sua Deo canebat cithara, alios vero cantorum ducibus canendos praebat, sicuti praesentem psalmum, et undecim alios sequentes, quos unius chori cantorum principi Asaph, modulandos dedit, item aliis aliis, quemadmodum ibidem plenius diximus. Dicitio igitur *defecerunt*, non negat sequentes psalmos compositos fuisse a beato David, sed ab eo negat fuisse decantatos. Illud autem admiratione dignum est, quomodo sancti Spiritus gratia multiplicibus hominum affectibus, ac variis animorum aegritudinibus, multiplicia etiam a varia per psalmos pharma miscuerit, sicuti impraesentiarum facit. Pertinet enim hic psalmus ad pusillanimes, et ad eos qui in imperscrutabilibus Dei iudiciis facile scandalizantur, dum scilicet cernunt Deum pravorum hominum quam plurimos non tantum tolerare, sed scelestissimos quosque feliciter persaepe vivere, contra autem probos in afflictionibus et calamitatibus ut plurimum constitutos esse, et pene negligi ab eo. Efferendus est autem hic psalmus, ex Israelitici populi persona, qui captivus detinebatur in Babylone, et ex illorum praesertim, qui in toto illo populo magis pii in Deum, ac magis religiosi fuerunt: tametsi unicuique etiam fideli accommodari possit qui proximi sui pusillanimitatem studeat consolari.

VERS. 1. *Quam bonus Deus ipsi Israel.* Dicitio, *quam*, confirmantis vim habet hoc in loco. Vere, inquit, bonus est Deus populo Israel: quippe qui per afflictiones et calamitates eum erudit et castigat, quique salutem ei excogitat. Neque enim ex odio castigat aliquem Deus, aut dirigit, sed pra amore et dilectione.

Iis qui recto sunt corde. Cum Deus adeo bonus sit, ut docuimus, talis etiam esse iudicatur ab iis qui recte sentiunt. Cordis etenim appellatione hic mens et cogitatio ipsa intelligitur.

VERS. 2. *Mei autem pene moti sunt pedes.* Per *pedes* hic cogitationes intelligit, veluti quae animae nostrae religionem pedum instar regunt ac sustinent. Pene, inquit, perversus, ac pene lapsus sum, ut nullam Deum crederem mundi habere providentiam. (Quod autem Latinus interpret dixit, *moti sunt*, Graeca dicitio *εσαλεύθησαν* aliquanto significantius exprimit, et nos propius dicere possumus *fluctuarunt*.)

Variarum lectiones.

(67) Videtur interpret legisse *παραμυθούμενος* pro *παραμυθούμενος*, vertendum: *Potest autem om-*

του μ' ψαλμού προαιρηται. Χρή δὲ γινώσκωσιν, ὅτι Ἑβραῖοι τοὺς Δαβιδικοὺς ψαλμοὺς εἰς πέντε βιβλίους διαιροῦντες, τέλος ἐκάστης τῶν τεσσάρων φασιν ἑκαστον ψαλμὸν, τέλος ἔχοντα, τὸ Γέννητο, γένοιτο· καὶ εἶναι μὲν τέλος πρώτης βίβλου τὸν μ', τῆς δευτέρας δὲ τὸν σα', τῆς δὲ τρίτης τὸν πεη', τῆς δὲ τετάρτης τὸν ρε'· τῆς πέμπτης γὰρ ὁ τελευταῖος πέρασ ἐστίν.

Ἐξέλιπον οἱ ὕμνοι Δαβὶδ τοῦ υἱοῦ Ἰεσσαί.

Ψαλμὸς τῷ Ἀσάφ.

ΨΑΛΜΟΣ ΟΒ΄.

Καὶ μὴν τοῦ Δαβιδ εἶναι πάντα τοὺς ψαλμοὺς ἐν τῷ προοίμῳ τῆς βίβλου αὐτῶν ἀπεδείξαμεν· πῶς οὖν ἐξέλιπον; ὥστε οὐχ οἱ ψαλμοὶ ἐξέλιπον, ἀλλ' οἱ ὕμνοι. Τῶν γὰρ ψαλμῶν ὧν ἐπολεῖ τοὺς μὲν αὐτοὺς ὑμνοῦσαι τῷ Θεῷ διὰ τῆς ἑαυτοῦ κιθάρας· τοὺς δὲ τοῖς χοράρχαις ἐδίδου μελωδεῖν, καθάπερ τὸν τε προκείμενον, καὶ τοὺς ἐφεξῆς ἕνδεκα τῷ Ἀσάφ, καὶ ἄλλους ἄλλοις, ὡς ἐν τῷ δηλωθέντι προοίμῳ παραδέδοται· τὸ γοῦν Ἐξέλιπον δηλοῖ, ὅτι οἱ ἐξῆς λοιποὶ ψαλμοὶ οὐχ ὑμνωδῆθησαν παρὰ τοῦ Δαβιδ, εἰ καὶ παρ' αὐτοῦ ἐποιήθησαν. Χρή δὲ θαυμάζειν ὅπως ἡ θεία χάρις τοῦ Πνεύματος τοῖς διαφόροις πάθεσι τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν διάφορα φάρμακα διὰ τῶν ψαλμῶν ἐδήλωσε, καθάπερ καὶ νῦν ἐπὶ τοῦ παρόντος· πρὸς γὰρ τοὺς μικροψύχους καὶ σκανδαλιζομένους ἐπὶ τοῖς ἀνεξερουνήτοις κρίμασι τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἀνέχεται μὲν εὐμερεῦντας τοὺς πονηροὺς, περιορᾷ δὲ τοὺς κακοπαθοῦντας ἀγαθοὺς, ὁ ψαλμὸς ὀρᾷ· καὶ ἐσχημάτισται μὲν προσώπῳ τοῦ ἐν Βαβυλῶνι δουραλώτου λαοῦ, καὶ μάλιστα τοῦ θεοφιλεστέρου· ἄρμ ζει δὲ παντὶ, παραμυθούμενος (67) τὴν ἐκάστου μικροψυχίαν.

Ὁς ἀγαθὸς ὁ Θεὸς τῷ Ἰσραήλ. Τὸ Ὁς βιβαιωτικόν ἐστίν. Ὄντως, φησὶν, ἀγαθὸς ἐστὶν ὁ Θεὸς τῷ Ἰσραήλ· οἶα διὰ θλίψεων παιδαγωγῶν, καὶ σωτηρίαν αὐτῷ πραγματευόμενος· οὐκ ἐκ μίσους γὰρ, ἀλλ' ἐξ ἀγάπης αἱ παιδεῖται, καὶ πρὸς διόρθωσιν.

D *Τοῖς εὐθέσι τῇ καρδίᾳ.* Τοῦτο δὲ ὧν κρίνεται παρὰ τοῖς ὀρθῶς λογιζομένοις· καρδίαν γὰρ ἐνταῦθα τὸν λογισμὸν ὑποληπτέον.

Ἐποῦ δὲ παρὰ μικρὸν ἐσαλεύθησαν οἱ πόδες. Πόδας καλεῖ τοὺς λογισμοὺς τοὺς περιβδοντας τῆς ψυχῆς τὴν εὐσέβειαν. Μικροῦ, φησὶ, παρετράπη, καὶ ὑπεσύρην εἰς βλισθὸν τοῦ μὴ τὸν Θεὸν οἰεσθαι προνοεῖν τοῦ κόσμου.

niibus accommoari, et uniuscujusque pusillanimitatem solatur.

Παρ' ὀλίγον ἐξεχύθη τὰ διαθήματα μου. Διαθήματα νῦν, τὰ διανοήματα. Ἐξεχύθη δὲ, ἀντὶ τοῦ ἐχαυνώθη· χαῦνον γάρ τὸ χεόμενον. Εἶτα ἐπιφέρει καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐκινδύνευε σαλευθῆναι καὶ ἐκχυθῆναι.

Ὅτι ἐζήλωσα ἐπὶ τοῖς ἀνόμοις εἰρήνην ἀμαρτωλῶν θεωρῶν. Ζῆλον λέγουσι τὸν εὐλογον θυμὸν κατὰ πράγματος ἀνευλόγου. Ὅτι, φησὶν, ἐπὶ τοῖς ἀνόμοις ἐχθροῖς ἐθυμώθην δικαίως, ὡς ὑπελάμβανον, ὅσα εἰρηνεύοντας αὐτοὺς θεωρῶν, εἶπουν, μὴ πολεμουμένους ὑπὸ δυνατωτέρου ἔθνους, ἀλλὰ ἀδείας ἀπολαύοντας, καίτοι ἀμαρτωλοὺς ὄντας.

Ὅτι οὐκ ἔστι ἀνάνευσις ἐν τῷ θανάτῳ αὐτῶν. Β Καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν ἀπαγόρευσις ἐν τῷ θανάτῳ αὐτῶν, εἶπουν ἀπευκτῶς ὁ θάνατος αὐτῶν, ὅτε κατὰ φύσιν, θάμ μὴ βίαιως ἀπερχόμενος.

Καὶ στερέωμα ἐν τῇ μέσטיγι αὐτῶν. Οὐδὲ ἐπιμονὴ ἐν τῇ πληγῇ αὐτῶν. Εἰ γὰρ καὶ κακωθεῖν ποτε, ταχὺ τῆς ὀλιψέως ἀπαλλάττονται.

Ἐν κόποις ἀνθρώπων οὐκ εἰσὶ, καὶ μετὰ ἀνθρώπων οὐ μαστιγώθησονται. Οὐδὲ εἰσὶν ἐν κόποις, ὡς οἱ λοιποὶ ἄνθρωποι· τὸ γὰρ κοπιᾶν, ἴδιον ἀνθρώπων· ἀλλὰ ἀκόπως κτῶνται τὰ ἀγαθὰ· οὐδὲ, ὡς ἐμοὶ φαίνονται, ὡς οἱ λοιποὶ ἄνθρωποι κακωθήσονται.

Διὰ τοῦτο ἐκράτησεν αὐτοὺς ἡ ὑπερηφανία εἰς τέλος. Διὰ τὸ κατὰ βούην αὐτοῖς φέρεσθαι τὰ πράγματα, συνέσχεν αὐτοὺς ἡ ὑπερηφανία εἰς τέλος.

Περιεβάλλοντο ἀδικίαν καὶ ἀσέθειαν ἑαυτοῖς. Οὕτω δὲ ἀλαζονευόμενοι, λοιπὸν εἰκην ἱματίου περιεβάλλοντο τὴν ἀδικίαν καὶ τὴν ἀσέθειαν ἑαυτῶν. Ἐμφαίνει δὲ περιβολὴ τὸ κύκλωμα καὶ τὴν πανταχῶθεν συνοχὴν· πολλοῦ δὲ τῶν ψαλμῶν τῷ εἶδει τούτῳ χέρηται· ὡς ἐν τῷ· Περιβαλέσθωσαν αἰσχύνην καὶ ἐντροπήν· καὶ πάλιν· Ἐρδυσάσθωσαν εἰ ἐνδιαβάλλοιτέ με ἐντροπήν· καὶ περιβαλέσθωσαν ὡς διπλοῖδα αἰσχύνην αὐτῶν καὶ αἴθης· Ἐνεδύσαντο κατάραν ὡς ἱμάτιον, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ἐπὶ δὲ τοῦ προκειμένου βήτου ὑποδηλοῦνται καὶ τὸ ἐπιδεικνυσθαι καὶ ἐναμβρύνεσθαι.

Ἐξελεύσεται ὡς ἐκ στέυτος ἡ ἀδικία αὐτῶν. Λιπαρὰ καὶ δαψιλῆς. Τοιοῦτον γὰρ τὸ ἀποβρέον ἐκ στέυτος· ἡ στέαρ καλεῖ τὴν εὐπάθειαν καὶ τρυφήν, λέγων, ὅτι ἐξελεύσεται ἐκ τρυφῆς, ἤγουν ἀπὸ τῆς ἄγαν τρυφῆς, παρέλκοντος τοῦ ἐπιβρέματος. Ἀντιχρονία δὲ τὸ ἐξελεύσεται, ἀντὶ τοῦ ἐξῆλθεν· οὕτω γὰρ Σὺμμηχος εἶπε. Δῆλον οὖν ὅτι καὶ τὸ, Οὐ μα-

Pene effusi sunt gressus mei. Per gressus similitudo cogitationes intelligit, seu opiniones et sententias animi. Effusi autem sunt, pro evanuerunt. Evanescent enim, quod effunditur. Deinde causam etiam infert ob quam in hujusmodi fuerit periculo, ut fluctuarent ejus pedes, et effunderentur ejus gressus.

VERS. 3. *Quoniam zelavi propter iniquos, pacem peccatorum videns. Per zelum, iram illam sæpe intelligimus, quæ a recta ratione adversus aliquid irrationabiliter factum profisciscitur. Quoniam, inquit, adversus iniquos hostes nostros iratus sum : et mea quidem sententia non temere, eo quod pacem eos agere videbam, et a potentioribus nunquam vexari, et quia ut securi ac tuti multa fruebantur quiete, tametsi omnium hominum essent perditissimi.*

VERS. 4. *Quoniam non est revinitio in morte eorum. Quoniam mors, inquit, quæ eis obvenit, abnuenda, aut respicienda non est, veluti quæ et secundum naturam advenit, et nulla cum violentia.*

Et firmamentum in plaga eorum. Nec ulla, inquit, diuturnitas, aut perseverantia est in eorum plaga. Nam etsi aliquando calamitate aliqua affliguntur, statim tamen ab afflictione liberantur.

VERS. 5. *In laboribus hominum non sunt, et cum hominibus non flagellabuntur. Neque sunt, ut cæteri hominum, in laboribus. Est etenim proprium ac peculiare omnium hominum, ut labores sustineant : et illi absque ullo labore possident bona, et communi omnium sententia (68), eo modo non affliguntur, quo alios ut plurimum affligi videmus.*

VERS. 6. *Propterea tenuit eos superbia eorum in finem. Omnia eis, inquit, secunda obveniunt, et ampliori idcirco superbia detinentur.*

Induti sunt injustitia et impietate sua. Adeo, inquit, superbi sunt et temerarii, ut impietate atque injustitia non secus ac veste aliqua operiantur. Et dum indui eos dicit impietate et injustitia, summam undique hujusmodi vitiorum amplitudinem videtur significare. Hac autem loquendi metaphora sæpenumero alibi Prophetam usum videmus, veluti quando ait : Induantur confusione, et pudore¹¹; item : Induantur, qui calumniantur me, confusione, et operiantur, quasi diploide pudore suo¹²; et rursus : Induit maledictionem, ut vestimentum¹³, et alia hujusmodi. Hoc autem in loco posuit pro ostentare et gloriari.

VERS. 7. *Egredietur quasi ex adipe injustitia eorum. Ac si diceret : Amplia et abundans erit eorum iniquitas. Pinguedo etenim, quæ profluit ex adipe, copiam atque abundantiam quamdam significat. Vel per adipem, indolentiam ac delicias eorum intelligit, dicens, quod tanta eorum iniquitas ex multis provenit deliciis, atque ex multa petulantia.*

¹¹ Psal. cxix, 26. ¹² Psal. cviii, 29 ¹³ Ibid. 18.

Variæ lectiones.

(68) Græc. ut *mih* quidem *v* dentur.

Et juxta hunc sensum abundat dictio, quasi. Et quod ait, *egredietur*, dixit pro *egressa est*, tempus ponens pro tempore. Et ita reddidit Symmachus. Unde et verbum *flagellabuntur* consequenter expones, pro *flagellati sunt*.

Transierunt in dispositionem cordis. Venerunt, inquit, in habitum injustitiæ. Per dispositionem etenim seu per habitudinem cordis, habitum intelligit ad malum.

VERS. 8. *Cogitaverunt et locuti sunt in pravitate.* Præmeditati, inquit, et cum consideratione locuti sunt prava. Neque enim inconsulto, aut raptim, sed summo cum studio omnia egerunt.

Injustitiam in excelsum locuti sunt. Hoc est adversus Deum altissimum, dicentes nimirum eum Deum non esse. Injustitiam vero eos locutos esse dicit, quia injustitia summa est, privare Deum gloria, et creatis ab illo rebus eam præstare. Ille autem loquitur injustitiam in altum, seu in excelsum, qui aliquid Deo attribuit, quod divinitate indignum sit. Appellatur etiam divinitas altitudo, quia altius ea nihil est, aut sublimius.

VERS. 9. *Posuerunt in cælum os suum, et lingua eorum pertransiit in terram.* Per cælum quidem Deum intelligit, qui in cælis habitat: per terram vero, homines in eo commorantes, ac si diceret: *Os suum blasphemantes adversus cælestem Deum moverunt, et lingua eorum similiter adversus terrenos homines desæviit.* Ii etenim, quibus omnia secunda erant, et qui incumbabant deliciis, multa ducti temeritate, et Deum contumeliis, et homines calumniis insectabantur. Vel propter philosophos dictus est hic sermo, qui posuerunt in cælum os suum, dum ausi sunt de Deo et de divinis rebus philosophari, et lingua eorum pertransiit in terram, dum terrena de Deo nugarentur. Vel aliter, astrologos carpit, qui os suum posuerunt in cælum, dum nimis curiose astra ac stellæ contemplantur, quæ in cælo sunt: et lingua eorum pertransiit in terram, dum inanibus nugis universum complent orbem.

VERS. 10. *Ideo convertetur populus meus huc.* Hæc verba dicta sunt per Prophetam ex persona Dei. Propterea, inquit, hoc est, ob prædictam eorum iniquitatem, populus meus, ille nimirum, qui in captivitate constitutus est, convertetur in patriam suam. Ita enim significat quod ait, *convertetur huc.* Ibi enim erat beatus David cum psalmum hunc componeret: in Jerusalem scilicet.

Et dies pleni invenientur in eis. Pleni, hoc est, impleti, ad vitæ nimirum mensuram, vel pleni operibus virtutum. Et sensus est, quod consenscent, vel quod placebit Deo. Intelligi etiam possunt hæc verba, ut adversus inimicos dicta sint, quod dies eorum in eis invenientur pleni in malis, ita ut ad eorum pravitatem nihil desit.

VERS. 11. *Et dixerunt: Quomodo novit Deus? Quotquot in populo erant magis pusillanimes, aut*

Α στιρωθήσονται, ἀντι τοῦ, Οὐκ ἐμαστιγώθησαν, νοῆσαι δυνάμεθα.

Unde et verbum *flagellabuntur* consequenter expones, pro *flagellati sunt*.

Διήλθοσαν εἰς διάθεσιν καρδίας. Ἦλθον εἰς ἕξιν τῆς ἀδικίας. Ἐξίς γάρ ἡ περί τι διάθεσις, ἦτα σχέσις τῆς καρδίας.

Διανοήθησαν καὶ ἐλάλησαν ἐν ποτηρίῳ. Ἐκ μελέτης καὶ σκέψεως ἐλάλησαν πονηρὰ, καὶ οὐ κατὰ συναρπαγῆν.

Ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος ἐλάλησαν.—Εἰς τὸ ὕψος, ἀντι τοῦ, κατὰ τοῦ ὕψιστου Θεοῦ, λέγοντες, ὅτι οὐκ ἔστιν οὗτος Θεός. Ἀδικία γάρ τὸ ἀποστερεῖν αὐτὸν τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ ἐτέροις ταύτην προσάπτειν. Ἀδικίαν δὲ εἰς τὸ ὕψος λαλεῖ καὶ πᾶς ὁ τῷ Θεῷ προσάπτων ἀνάξια θεότητος. Ὑψος γάρ ἡ Θεότης, ἧς οὐδὲν ὑψηλότερον.

Ἔθεντο εἰς οὐρανὸν τὸ στόμα αὐτῶν, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν διήλθεν ἐπὶ τῆς γῆς. Διὰ μὲν τοῦ οὐρανοῦ τὸν κατοικοῦντα ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ Θεὸν σημαίνει, διὰ δὲ τῆς γῆς, τοὺς ἐπὶ γῆς κατοικοῦντας ἀνθρώπους, μονονουχὶ λέγων ὅτι ἐκίνησάν κατὰ τὸ ἐπουρανοῦ Θεοῦ τὸ στόμα αὐτῶν, βλασφημοῦντες αὐτόν· καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν ἐκινήθη πάλιν κατὰ τῶν ἐπιγείων ἀνθρώπων. Εὐπαθοῦντες γάρ καὶ σπαταλῶντες, ὕβριζον τὸν Θεόν· κατεκωμῶδουσι δὲ καὶ διέβαλλον πάντας τοὺς ἀνθρώπους· ἢ διὰ τοὺς ἐν αὐτοῖς φιλοσόφους ὁ λόγος· ὅτι ἔθεντο εἰς οὐρανὸν τὸ στόμα αὐτῶν, φιλοσοφῆσαι περὶ θεῶν καὶ τοῦ Θεοῦ βουλόμενοι. Ἡ δὲ γλῶσσα αὐτῶν διήλθεν ἐπὶ τῆς γῆς, γινώσκων καὶ ἀνθρώπινα περὶ Θεοῦ φλυαρήσασα· ἢ καὶ διὰ τοὺς ἐν ἐκεῖνοις ἀστρολόγους τὸ ρητόν· ὅτι ἔθεντο εἰς οὐρανὸν τὸ στόμα αὐτῶν, περὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς ἀστέρων μεταωρολογούντες, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν διήλθεν ἐπὶ τῆς γῆς, ἐμπιπλώσασα πᾶσαν τῆς ληρωδίας αὐτῶν.

Διὰ τοῦτο ἐπιστρέψει ὁ λαός μου ἐνταῦθα. Τοῦτ' ἐπὶ τὸ ρητόν ὡς ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ τέθεικεν ὁ Προφήτης· ὅτι διὰ τοῦτο, εἰκουν διὰ τὴν ρηθεῖσαν κακίαν τῶν ἔχθρῶν ἐπιστρέψει ὁ ἐν αἰχμαλωσίᾳ λαός μου ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα τὴν Ἰουδαίαν. Ταύτην γάρ δηλοῖ τὸ, *ἐνταῦθα*· ἐν ταύτῃ γὰρ ὦν ὁ Δαβὶδ, ἔγραψε τὸν ψαλμόν.

Καὶ ἡμέραι πλήρεις εὐρεθήσονται ἐν αὐτοῖς. Πεπληρωμένοι ὅσον εἰς μέτρον ζωῆς, ἢ ὅσον εἰς ἀρετῆν. Λέγει δὲ ὅτι γηράσουσιν, ἢ ὅτι εὐαρεστήσουσι τῷ Θεῷ. Νοεῖται δὲ καὶ κατὰ τῶν ἔχθρῶν, τὸ ρητόν, ὅτι εὐρεθήσονται ἐν αὐτοῖς αἱ ἡμέραι αὐτῶν, πλήρεις εἰς κακίαν, ὡς μηδὲν εἰς πονηρίαν ἐνδεῖν.

Καὶ εἶπον· Πῶς ἔγνω ὁ Θεός; Ὅσοι τοῦ λαοῦ μικροψυχότεροι, καὶ ἀσυνετώτεροι βλέποντες, εἰ-

γον· Πῶς ἔγνω ταῦτα ὁ Θεὸς, καὶ ἠνέσχετο; Ὅντως; Ἄ
οὐκ ἔγνω.

*Kal ei ἔστι γνῶσις ἐν τῷ Ὑψίστῳ. Συνεξακού-
εται τὸ, ἐζήτησαν. Γνώσις δὲ, ἡ τῶν οὕτω γινο-
μένων.*

*Ἰδοὺ οὗτοι ἀμαρτωλοὶ εὐθηνούντες εἰς τὸν
αἰῶνα κατέσχον πλοῦτου. Οὕτω δὲ λογιζόμενοι,
ἔλεγον· Ἰδοὺ ὅτι οἱ Βαβυλώνιοι ἀμαρτωλοὶ εἰσι, καὶ
ὄμως εὐθηνούντες εἰς τὸν αἰῶνα, ἀντὶ τοῦ, ἐπὶ
πολὺν χρόνον. Ὅμοια δὲ τῷ παρόντι ῥητῷ καὶ Ἰε-
ρημίας ἐφθέγγετο, πρὸς Θεὸν εἰπών· Τί δὲ ὁδοὶ
ἀσεβῶν ἐδοδοῦνται; εὐθηνήσαν πάντες οἱ ἀσε-
τοῦντες ἀδελήματα; ἐφύττευσας αὐτοῦς, καὶ
ἐρρίζωθησαν.*

*Καὶ εἶπα· Ἄρα ματαίως ἐδικαίωσα τὴν καρδίαν
μου; Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ μεγαλοψυχότερος καὶ συν-
ειτώτερος ἐσαλεύθη τοῖς ἑμαυτοῦ λογισμοῖς· καὶ
εἶπον ἐν ἑμαυτῷ· Ἄρα διακενής δικαίαν ἐποίησα
τὴν καρδίαν μου, καθάρισα; αὐτὴν ἀπὸ πάσης ἀδι-
κίας;*

*Καὶ ἐνιψάμην ἐν ἀθώοις τὰς χεῖράς μου. Καὶ
εἶπον πάλιν· Ἄρα διακενής ἐν ἀθώοις ἐνιψάμην τὰς
χεῖράς μου; Τί δὲ τοῦτο σημαίνει, προσηρῆται ἐν
τῷ κε' ψαλμῷ. Ἀπὸ κοινοῦ δὲ ληπτέον ὁμοίως τὸ,
καὶ εἶπον· Ἄρα διακενής, ἐπὶ τῶν ἐξῆς δύο ῥη-
τῶν· ἐπαπορητικῶς γὰρ καὶ ταῦτα ἀναγνωστέον.*

*Καὶ ἐγενόμην μεμαστιγμένος ὅλην τὴν ἡμέ-
ραν. Μεμαστιγμένος νηστεία καὶ ἀγρυπνία, καὶ
ταῖς τοιαύταις δι' ἀρετὴν κακοπαθεῖται; καθ' ἑκάστην
ἡμέραν.*

*Καὶ ὁ ἔλεγχός μου εἰς τὰς πρῶτας. Ὁ ἔλεγχός
μου, ὁ παρ' ἐμοῦ κατὰ πρῶτῷ προσφερόμενος·
ἤλεγχον γὰρ ἑμαυτὸν ὡς προσκεκρουκῶτα Θεῷ, καὶ
ἀναξίως πολιτευόμενον.*

*Εἰ ἔλεγον, Διηγήσομαι οὕτως· Ἰδοὺ τῇ γενεᾷ
τῶν υἱῶν σου ἠσυνθέτηκα. Εἰ ἔλεγον ἐν ἑμαυτῷ
ὅτι ἐξεῖπω καὶ τοῖς ἄλλοις, οὕτως ὡς αὐτὸς ἐνόησα·
ὅτι Ἄρα ματαίως ἐδικαίωσα τὴν καρδίαν μου; καὶ
τὰ ἐξῆς· Ἰδοὺ λοιπὸν ἀσύνθετα ἐλογιζόμεν τῷ λαῷ·
εἶπουν ἀσύνθετα καὶ ἀπαράδεκτα· γενεὰ γὰρ υἱῶν
τοῦ Θεοῦ ὁ Ἰσραηλίτης λαός· οὕτω γὰρ καὶ ὁ Θεὸς
τοῦτον ὠνόμασεν· Υἱός πρωτότοκός μου Ἰσραὴλ·
καὶ· Υἱὸς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα. Καὶ ἄλλως
γὰρ υἱοὶ Θεοῦ οἱ δημιουργοὶν αὐτῶν γινώσκοντες,
καὶ φυλάσσοντες τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ. Τινὰ δὲ τῶν
ἀντιγράφων (69) ἠσυνθέτηκας γράφουσιν· νοεῖ-
ται δὲ καὶ οὕτως· ὁ μὲν πρῶτος· στίχος, ὡς ἡρμη-
νεύσαμεν, ὁ δεύτερος δὲ ὅτι λοιπὸν, ὅσον ἐπὶ τῇ
τοιαύτῃ μου διηγήσει, παρέδης τὰς συνθήκας ἐν τῷ*

·⁶ Jerem. xii, 2. ¹² Exod. iv, 22. ¹⁶ Isa. i, 2.

Variæ lectiones.

(69) Superius interpres posuit, quod Græce in
finem rejicitur. Ad verbum. *Potest autem intelli-
gi etiam hoc modo: Primus quidem versiculus, ut expo-*

minus prudentes, tanta cernentes facinora (quanta
barbari illi committere audebant adversus viros
illos sanctos) dicebant: *Quomodo novit Deus hæc?*
et quomodo tolerat? Vere hæc Deus non novit.

*Et si est scientia in Altissimo. Subaudiendum est
verbum exquisiverunt. Scientiam autem eorum
dicit, quæ adversus eos facta fuerant.*

VERS. 12. *Ecce hi peccatores et abundantes, in
sæculum possederunt divitias. Ita enim consideran-
tes intra se dicebant: Ecce quod hi Babylonii pec-
catores sunt, et tamen in præsentī sæculo abundant,
et divitias possident. Vel, Possederunt in sæculum,
pro, diu et longo tempore. Hujusmodi etiam verba
a Jeremia propheta ad Deum dicuntur. Quare,
inquit, via impiorum prosperatur? abundarunt omnes,
qui reprobant reprobationes? plantasti eos, et radi-
cem miserunt* ¹².

VERS. 13. *Et dixi: Numquid in vanum justificavi
cor meum? Ego, inquit, qui aliquanto majores
animi ac prudentiæ vires me habere confido, flu-
ctuavi cogitationibus meis, et dixi: Numquid fru-
stra cor meum ab omni injustitia emundavi, et
justum esse effeci?*

*Et lavi in innocentibus manus meas. Et dixi:
Numquid incassum lavi manus meas inter innocen-
tes viros? Quid autem sibi velint hæc verba, dixi-
mus in psalmo xxv. A communi autem sensu tam
hic, quam in duobus sequentibus versiculis, sub-
intelligendum est: Numquid in vanum? Nam et
hæc verba dubitative legenda sunt.*

VERS. 14. *Et flagellatus fui tota die. Jejunio ni-
mirum, et vigiliis et aliis hujuscemodi afflictio-
nibus, quas assidue sectandæ virtutis gratia sus-
tineo.*

*Et reprehensio mea in matutinis. Reprehensio
mea, quam ego mihi ipsi adveniente mane affero.
Reprehendere etenim soleo me ipsum, quod in præ-
teritum Deo restiterim, quodque vitam ac conver-
sationem eo dignam non exhibuerim.*

VERS. 15. *Si dicebam, Narrabo sic, ecce generatio-
nem filiorum tuorum reprobovi. Si in me ipso, in-
quit, dicebam, quod aliis ita essem dicturus, quem-
admodum cogitavi, quod scilicet in vanum justi-
ficavi cor meum, et reliqua, ecce quod reprobovi
generationem filiorum tuorum, seu (ut propius
põscit Græca dictio ἠσυνθέτηκα) ecce quod in-
composita, hoc est, non utilia, et non grata cogi-
tavi populo tuo: per generationem enim filiorum
Dei, populus intelligitur Israeliticus. Ita enim Deus
ipse eum alibi appellavit, dicens: *Filius meus pri-
mogenitus Israel* ¹⁵. Item alio in loco: *Filius genui,
et exaltavi* ¹⁶. Vel aliter filii Dei sunt, qui Crea-
torem eum agnoscunt, et illius observant mandata.
Quædam autem exemplaria, non ἠσυνθέτηκα, ha-*

zimus; alter vero: *Ex hac narratione mea ruptis
videris, etc. Verbum enim ἀσυνθετῶ significat etiam
pactis non stare.*

berit in prima persona, sed ἡσυνθέτηκας. Et quoniam Græca hæc dictio non tam reprobare significat, aut incomposita seu inutilia cogitare, ut diximus, sed etiam passionibus ac promissis non stare, consequenter alia fieri potest hujus versiculi lectio, videlicet : ecce quod generationi illorum tuorum pacta rupisti. Et tunc exprone : Si in me ipso dicebam, me ita aliis esse dicturum, quod scilicet frustra justificavi cor meum, etc., ut supra exposuimus : ecce quod juxta hanc narrationem meam huic populo tuo rupisse videris ea fœdera quæ olim cum Abraham, et primogenitoribus nostris pepigeras, de terra scilicet promissionis, et de generatione nostra, et quod perpetuo hanc terram essemus possessuri.

VERS. 15. *Existimavi, quod cognoscerem. Speravi, inquit, scire me posse, et cognoscere id de quo dubitabam.*

Labor est coram ms. Verum hoc, ut id scilicet cognoscam de quo dubitavi, laborem non modicum secum habere videtur. Difficillimum enim est, ut cognoscatur.

VERS. 17. *Donec intrem in sanctuarium Dei.* Labor vero iste eousque mihi erit, donec ingressus fuero in templum Jerusalem, ubi populus sanctificari solet. Antiqua enim hæreditate ac solita felicitate recuperata, cognoscam, quod non frustra justificavi cor meum.

Et intelligam in-pouissima eorum. Verba hæc manifestam continent prophetiam. Prædicat enim se hujusmodi delinquentium finem perspecturum esse. De Babiloniis autem sermo est, quorum felicitas et imperium finem habitura erant : quemadmodum etiam postea factum est. Nam Cyrus Persarum rex devictos illos perpetuæ tradidit servituti : et Israeliticum populum, quem captivum reperit in Babylone, in patriam restituit. Juxta anagogen, per sanctuarium Dei, futurum intelligimus judicium. In quo unicuique Deus condigna retribuet, pro meritis. Verbum enim Græcum, ἀγιάζω, (quod passim omnes interpretantur sanctifico, unde significare invenitur, quod determino (non mirum igitur si ἀγιαστήριον pro judicio accipitur, cum in eo omnium hominum præmia, aut supplicia determinanda sint) : tunc igitur vel ipsi etiam pusillanimes intelligent, quidnam prosit virtus, et obsit vitium.

VERS. 18. *Veruntamen propter dolos, posuisti eis mala.* (Ob eorum nimirum dolos.) Manifestius ex hoc loco Babiloniorum destructionem prædicat. Superflua tamen esse videtur dictio illa, *veruntamen*, quemadmodum juxta Hebraicum idioma sæpenumero alibi invenitur. Symmachus pro *veruntamen*, *vere* dixit, et *parasti*, pro, *posuisti*.

Defecisti eos dum eleverunt. Cum in altum jam elevati essent, divitiisque et omni felicitatis genere sublimate, tu eos rursus confregisti.

Quomodo facti sunt in desolationem subito? Eorum destructionem prævidens Propheta, tam repentinam mutationem admiratur.

VERS. 19. *Defecerunt, perierunt, propter iniquitatem suam.* Verbum *perierunt*, ad majorem declarationem positum est verbi *defecerunt*. Idem enim hic significant. Hac autem repetitione Propheta summum quoddam gaudium atque alacritatem demonstrat.

παρόντι λαῶ σου, τὰς πρὸς τὸν Ἀβραὰμ καὶ τοὺς προγόνους ἡμῶν, περὶ τῆς γῆς τῆς ἐπαγγελίας καὶ τοῦ γένους ἡμῶν· τὰς περὶ τοῦ βεβαίως ἡμᾶς ταύτην οἰκεῖν, καὶ μεγάλους ἔσεσθαι· ἄσυνθετῶ γὰρ λέγεται καὶ τὸ, Παραβαίω τὰς συνθήκας.

Καὶ ὑπέλαβον τοῦ γινῶναι. Καὶ ἠλπίζα γινῶναι τὸ ἀπορούμενόν μοι· παρέλκει γὰρ τὸ τοῦ.

Κόπος ἐστὶν ἐνώπιόν μου. Ἄλλ', ὡς ἔοικε, τοῦτο δηλαδὴ τὸ γινῶναι τὸ ἀπορούμενον, πόνος πολὺς ἐστὶν ἔμοι, καὶ χαλεπὸν εἰς διάγνωσιν.

Ἔως οὐ εἰσέλθω εἰς τὸ ἁγιαστήριον τοῦ Θεοῦ. Κόπος μού ἐστιν, ἔως οὐ εἰσέλθω εἰς τὴν ναὸν τῆς Ἱερουσαλήμ, ἐν ᾧ ἀγιάζεται ὁ λαός. Τότε γὰρ τὴν προτέραν εὐκληρίαν ἀπολαδῶν, γνώσομαι ἔτι· οὐ μάλιστα ἐδίκαιωσα τὴν καρδίαν μου, καὶ τὰ ἐξῆς.

Καὶ συνῶ εἰς τὰ ἔσχατα αὐτῶν. Προφητεία τοῦτο σαφὴς· λέγει γὰρ ὅτι Ὀντω; συνήσω καὶ γνώσομαι ἐν τοῖς τέλει αὐτῶν· φημι δὲ τῶν ἀμαρτωλῶν Βαβυλωνίων, ὅταν τέλος αὐτοῖς ἐπέλθῃ καὶ τῆς πολιτείας καὶ τῆς εὐημερίας. Κύρος γὰρ κινήσας αὐτούς, τὸν μὲν Ἰσραηλίτην λαὸν ἀποκατέστησεν εἰς Ἱερουσόλυμα· τούτους δὲ δουλεῖα παντελεῖ καθυπέγαγεν. Ἀναγωγικῶς δὲ ἁγιαστήριον τοῦ Θεοῦ ἢ μέλλουσα χριστις, ἢ ἀφορίζουσα ἐκάστω τὰ πρὸς ἀξίαν. Ἀγιάζω γὰρ τὸ ἀφορίζω. Τότε γὰρ ἀκριβῶς μανθάνουσιν οἱ μικρόψυχοι, ὅποιον μὲν ἢ ἀρετῆ, ὅποιον δὲ ἢ κακία.

ἁγιαστήριον, *sanctuarium*) persæpe etiam idem

Πλήν διὰ τὰς δολιότητας ἔθου αὐτοῖς κακίᾳ Ἐντεῦθεν φανερώτερον προφητεύει τὸν διεθρον τῶν Βαβυλωνίων. Περιττὸν δὲ δοκεῖ τὸ πλὴν, καθ' Ἑβραϊκὸν ἰδίωμα. Ὁ δὲ Σύμμαχος ἀντὶ τοῦ, πλὴν, ὁπῶς εἶπεν. Ἔθου δὲ, ἀντὶ τοῦ, ἡτολίμασας.

Κατέλαβες αὐτούς ἐν τῷ ἐπαρθηῖναι. Ἐπαρθέντα; πλοῦτον καὶ πάση εὐημερίᾳ πάλιν κατέβρασα.

Πῶς ἐγένοντο εἰς ἐρήμωσιν ἐξάπινα; Προδῶν τὴν καταστροφὴν αὐτῶν, ἀποθαυμάζει τὸ αἰφνίδιον τῆς μεταβολῆς· ἐξάπινα γὰρ τὸ αἰφνίδιον σημαίνει.

Ἐξέλιπον, ἀπόλωτον διὰ τὴν ἀρομίαν αὐτῶν. Τὸ ἐξέλιπον ἐφερημηνευτικὸν τοῦ ἀπόλωτον· ἢ ταυτὸν καὶ ἀμφω σημαίνοντα, χαρᾶς ἐπίτασιν ἐμφάνουσι, τῷ διπλασιασμῷ τοῦ ὀνόματος.

Ἦσει ἐνύπνιον ἐξεγειρομένου. Τὰ κατ' αὐτοὺς δηλονότι. Καθάπερ γὰρ ἐνύπνιον τι; ἰδὼν ἐράσμιον, ἐξεγειρόμενος ἀθυμεῖ, ὡς διακενή; ἀπολαύσας, οὕτω καὶ Βαβυλώνιοι παραδραμούσης τῆς εὐημερίας αὐτῶν, μάτην εὐπραγῆσαι δόξουσι. Τοιαύτη γὰρ ἡ ἀνωθροπλήγη τρωφὴ δνεῖροις τοικυία, διὰ τὸ ἀδέβαιον καὶ τὴν ταχεῖαν μεταβολήν. habuisse fortunam. Huiusmodi enim sunt humanae nimis instabilitatem, et frequentissimas mutationes.

Κύριε, ἐν τῇ πόλει σου τὴν εἰκόνα αὐτῶν ἐξουδερώσεις. Διὰ τὴν πόλιν σου Ἰερουσαλήμ, τὴν εὐημερίαν ἀτιμάσεις. Εἰκόνα γὰρ τὴν εὐημερίαν αὐτῶν ἐκάλυψε, διὰ τὸ μὴ κυρίως εἶναι ὃ δοκεῖ, ἀλλὰ μιμεῖσθαι μόνον· ἐπεὶ καὶ εἰκὼν παρὰ τὸ εἰκέναι. Εἶη δ' ἂν πόλις καὶ ἡ πολιτεία τοῦ λαοῦ· ἢ καὶ ἡ ἄνω Ἰερουσαλήμ.

Ἵτι ἐξεκαύθη ἡ καρδία μου. Τῷ πυρὶ τοῦ θυμοῦ, εἶπουν τῷ ζήλῳ· ἔφη γὰρ ἐν προομιῳ τοῦ παρόντος ψαλμοῦ, Ἵτι ἐξήλωσα ἐπὶ τοῖς ἀνόμοις, εἰρήνην ἀμαρτωλῶν θεωρῶν. Ἐκεῖνα γοῦν αὐθις ἐπαναλαμβάνει.

Καὶ οἱ νεφροὶ μου ἠλλοιώθησαν. Τὴν ἐπιθυμίαν διὰ τῶν νεφρῶν αἰνίττεται· καθὼς προλαβόντες εἰρήκαμεν ἐν ἄλλοις. Πρῶτερον γὰρ ἐπιθυμιῶν τῶν ὄντως ἀγαθῶν, ὑπερον καὶ τῶν δοκούντων ἐπεθύμησα, φησὶ, ζηλώσας τοὺς ἐχθρούς.

Κἀγὼ ἐξουδεωμένος, καὶ οὐκ ἔγνω. Τοῦτι τὸ ῥήτῃν καὶ τὰ ἔξης μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἀρμόζουσιν. Ἐξουδεωμένος ἤμην, φησὶν, εἶπουν ἀπερῆμιμένος ἀπὸ σοῦ τότε διὰ τὰς ἀμαρτίας μου· καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἔγνω τὸ ἀπορούμενόν μοι, μὴ ἔχων τὴν ἀπὸ σοῦ φωτισμόν. Ὁ δὲ Σύμμαχος· ἀντὶ τοῦ Ἐξουδεωμένος, Ἀνεπιστήμων ἤμην, εἶπεν.

Κτηνώδης ἐγενήθην παρὰ σοί. Λοιπὸν, ἀνόητος ἐγενόμην σοι, τουτέστιν, οὐκ εἶπε περιεργάσομαι τὰ κρίματά σου· ἀλλὰ δίκην κτήνους ἀπολυπραγμών; ἔψομαι τοῖς σοῖς βουλήμασι. Διέγνω γὰρ ὅτι πάντα μετὰ κρίσεως οἰκονομεῖς. Ἐπαινετὴ ἡ παρὰ τῷ Θεῷ αὕτη κτηνώδης· διαβεβλημένη δὲ ἡ παρὰ τοῦ δαίμονος, ὡς τὸ, Παρασυρεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὁμοιώθη αὐτοῖς. criminis sit, ut iumentum haberi, apud dæmonem, ut alibi vidimus (in psalmo xlviii, ibi: Homo cum in honore esset) comparatus est iumentis insipientibus, et similis factus est illis 17.

Κἀγὼ διὰ παντὸς μετὰ σοῦ. Συνεχικουέται τὸ, Ἐσομαι, σὲ ἔννοων ἄει, καὶ τὰ σὰ λαλῶν, καὶ οὐδέποτε τῆς σῆ; μνήμης ἀφιστάμενος.

Ἐκράτησας τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς μου. Χειραγωγῷ δίκην, ἐπελάβου τῆς χειρὸς μου, καὶ ἐξήγαγές με τῆς γῆς τῶν Βαβυλωνίων καὶ τῆς δουλείας αὐτῶν. Ἡ καὶ τῆς δεξιᾶς χειρὸς, τὴν δεξιάν πρᾶξιν ὑποσημαίνει, ὅτι ταύτης λαδόμενος ἐξήγαγές με. eduxisti me, benigno nimirum animo eas suscipiens.

17 Psal. xlviii, 21.

Variæ lectiones.

(70) Aut non satis assecutus est, aut non satis fideliter reddidit auctoris sensum. Græce sic: Ego

VERS. 20. Quasi somnium exsurgentis. Aliquid subintelligendum est, verbi gratia, *Babyloniorum felicitas*. Ac si diceret, quod quemadmodum is qui per somnum gratum quid videt, ac delectabile, statim contristatur, cum a somno exsurgit, quasi inani delectatione delectus sit, ita etiam Babylonii decursa eorum felicitate, inanem plorabunt se omnes delectationes, somniis similes, ob eam

Domine, in civitate tua imaginem eorum ad nihilum rediges. Propter civitatem tuam Jerusalem eorum felicitatem reprobabis: quam ideo imaginem appellavit, quia humana felicitas, vera felicitas non est, tametsi esse videatur: sed ut imago, aut umbra, imitatur tantum felicitatem. Per civitatem autem hoc in loco, intelligere potes populi civitatem, vel ipsam supernam Jerusalem.

VERS. 21. Quia inflammatum est cor meum. Ardenti scilicet quodam zelo: quod etiam in initio psalmi dixit: *Quia zelavi super iniquos, pacem peccatorum videns*. Eandem enim hic repetit sententiam.

Et renes mei commutati sunt. Per renes concupiscentiam intelligit, ut etiam alibi diximus. Antea, inquit, ea concupivi quæ erant bona, postmodum vero non eadem amplius, quæ bona erant optavi, sed quæ esse videbantur bona: quando scilicet inimicorum pacem zelavi.

Et ego neglectus sum, et non cognovi. Hic versiculus, et reliqua, quæ sequuntur, tempus respiciunt post reditum e captivitate. Neglectus exim, inquit, projectus sum a te nunc propter peccata mea, atque ideo illuminatione tua privatus, id non cognovi, de quo dubitaveram. Symmachus pro, *Neglectus, dixit, Indoctus eram*.

VERS. 22. Ut iumentum factus sum apud te. Ego, inquit, in præteritum insipiens tecum fui, verum deinceps iudicia tua (70) curiose amplius non investigabo, sed iumentum instar, omnia omni curiositate, tuam sequar voluntatem, cognovi etenim quod summa cum ratione ac iudicio, omnia administras. Laudabile est autem, ut apud Deum nos ipsos existimemus, ut iumenta, tametsi contra,

Et ego semper tecum. Subintelligitur, verbum, Ero; te nimirum semper cogitans, et loquens, quæ tua sunt, atque a tui memoria nunquam recedens.

VERS. 23. Tenuisti manum dexteram meam. Tu, inquit, optimi ductoris instar, manum meam apprehendisti, et de terra, ac servitute Babyloniorum me eduxisti; vel per dexteram manum, meliores ac laudabiliores actiones significat, quibus tu, inquit,

Et in consilio tuo deduxisti me. Et consilium mihi subministrasti, quo duce per tot gentium regiones in patriam deductus sum.

Et cum gloria suscepisti me. Et honoratum mihi in civitatem tuam introitum donasti; is enim populi reditus in patriam, celeberrimus apud omnes effectus est. Regia etenim edicta, quæ pro populi reditu a Cyro emanarunt, ad universas orbis nationes dirigebantur.

VERS. 24. *Quid enim est mihi in cælo, et a te quid volui super terram? Hæc verba quidam ita intelligunt, ut a Deo ad humanam naturam dicta sint: Quid mihi, inquit, aliud in cælo est, ab angelis, nisi cultus, adoratio, atque obedientia? Et a te quidnam aliud volui in terra quam ut eadem mihi præstares, quæ ab angelis mihi sunt in cælo? Vel aliter: Quid mihi in cælo aliud curæ est, quam tu ipsa natura humana? Et a te quidnam aliud volui in terra, quam utilitatem, et commodum tuum? Et ad hunc sensum Aquila interpretatur. Verum, ut in universum dicam, sæpenumero apud Prophetas defectivos quosdam reperimus sermones. Ob Hebraicæ etenim linguæ angustiam, a qua vetus testamentum in Græcam linguam translatum est, ac claram significationem reddere.*

VERS. 25. *Defecit cor meum, et caro mea. Consumptum est cor meum. Igne etenim quodam ac desiderio tui extabit, et caro mea idem etiam passa est, dum corpus multis in doloribus, atque angustiis versatur.*

Deus cordis mei. Circumlocutione utitur, ac si diceret: O Deus meus. Verba autem hæc desiderio, atque affectu plena sunt.

Et pars mea, Deus meus, in sacculum. O Deus, inquit, qui es pars mea, id est, sors, seu hæreditas mea: vel quem divitiarum ac thesauri semper loco habui.

VERS. 26. *Quoniam ecce qui elongant se a te pereunt.* Peccatores elongari dicuntur a Deo non loco, sed conversatione: quemadmodum contra ille appropinquari Deo dicitur, qui virtutes sectatur. Ita enim peccata divinum conspectum refugiunt, ut tenebræ lucem: et quantum quis elongatur a Deo, tantum perditioni appropinquat. Dicitio autem, *Quoniam*, hoc in loco confirmat; idem enim significat, quod *Verè*. Perire etiam hic posuit pro **D** decidere a salute.

Disperdidisti omnes qui fornicantur a te. Per fornicationem a Deo hic rebellionem, atque abscessum ab eo intelligit, seu idololatriam atque omnem alium dæmonum cultum, quemadmodum alibi apud Jeremiam habetur: *Profecta es, inquit, in omnem montem altum, et sub quocunque ligno nemoroso, et fornicata es illic*¹⁸; et rursus: *Et fornicata es lignum et lapidem*¹⁹, pro eo quod est: Adorasti

¹⁸ Jerem. i. 6. ¹⁹ Ibid. 9.

Kal ên tḗ βουλῇ σου ἐξήγαγές με. Καὶ ὑπέθου μοι βουλὴν, δι' ἧς ὠδηγήθην βαδίζων διὰ τῶν ἐθνῶν.

Kal μετὰ δόξης προσελάθου με. Καὶ περιφανῆ μοι τὴν εἰς τὴν σὴν πόλιν εἰσοδὸν ἐχαρίσω· πᾶσι γὰρ ἀκουστῆ γέγονεν ἡ ἐπάνοδος. Καὶ βασιρικὰ διατάγματα περὶ ταύτης πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ὁ Κύρος ἐξαπέστειλεν.

Τὶ γὰρ μοι ὑπάρχει ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ παρὰ σοῦ τί ἠθέλησα ἐπὶ τῆς γῆς; Τοῦτό τις ὡς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ῥηθὲν νενοήκασι, λέγοντο; πρὸς τὸν ἀνθρώπον· Τί μοι ἕτερον ἐν τῷ οὐρανῷ παρὰ τῶν ἀγγέλων ἢ μόνον λατρεία καὶ ὑπακοή; καὶ παρὰ σοῦ τί ἕτερον ἠθέλησα ἐπὶ τῆς γῆς; ἢ ταῦτα μόνον; Καὶ ἄλλως· Τί ἕτερόν μοι περισπούδαστον ἐν τῷ οὐρανῷ εἰ μὴ σὺ; καὶ παρὰ σοῦ τί ἕτερον ἐζήτησα ἐπὶ τῆς γῆς εἰ μὴ σὲ καὶ τὴν σὴν βοήθειαν; Ταύτην γὰρ τὴν ἔννοιαν ὁ Ἀκύλας ἐξέδωκε. Καθόλου δὲ εἰπεῖν, ἔλλιπὸς πολλάκις ἔχει τὰ ῥητὰ διὰ τὸ στενὸν τῆς Ἑβραϊδος διαλέκτου, ἀφ' ἧς ἐξελληνίσθησαν κατὰ μόνην τὴν σημασίαν ἐκάστης λέξεως μὴ δεξιάμενα πλατυσμένον.

impossibile fuit paribus dictionibus amplam æque

Ἐξέλιπεν ἡ καρδία μου. Ἐδαπανήθη ἡ καρδία μου πάλιν, τὸ αὐτὸ πέπονθεν (70'), ἀποστρεφομένη τὴν εὐπάθειαν καὶ πυκνῶς ταλαιπωρούμενη.

C *Ὁ Θεὸς τῆς καρδίας μου.* Περιφραστικῶς ἀντὶ τοῦ Ὁ Θεὸς μου. Ἐμφαντικὸν δὲ πόθου καὶ διαθέσεως τὸ ῥητόν.

Καὶ ἡ μερίς μου ὁ Θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ ἀθάτις, Ὡ Θεὸς, ὃς εἶ ἡ μερίς μου, εἴθουν ὁ κληρὸς καὶ ὁ πλοῦτός μου πάντοτε.

Ὅτι ἰδοὺ οἱ μακρύνοντες ἑαυτοὺς ἀπὸ σοῦ ἀπολοῦνται. Μακρύνεται τις ἀπὸ Θεοῦ οὐ τόση, ἀλλὰ σκέσει διὰ τῆς ἀμαρτίας· ὡς περ τοῦναντίον ἐγγίζει διὰ τῆς ἀρετῆς. Ἡ γὰρ ἀμαρτία φεύγει ἀπὸ Θεοῦ, ὡς σκότος ἀπὸ φωτός· ὅσον δὲ μακρύνει τις ἀπὸ Θεοῦ, τοσοῦτον ἐγγίζει τῇ ἀπωλείᾳ. Τὸ δὲ Ὅτι, βεβαιωτικὸν, ἀντὶ τοῦ Ὅντως· ἀπώλειαν δὲ λέγει τὴν ἔκπτωσιν τῆς σωτηρίας.

Ἐξωλόθρησας πάντα τὸν πορνεύοντα ἀπὸ σοῦ. Πορνείαν ἀπὸ Θεοῦ καλεῖ τὴν ἀπιστάσιαν, καὶ εἰδωλολατρείαν καὶ θεραπείαν ἄλλην τοῦ δαίμονος, καθάπερ καὶ διὰ Ἱερεμίου φησὶν ὁ Θεός· *Ἐπορεύθη ἐπὶ πᾶν ἔθνος ὑψηλὸν, καὶ ὑποκάτω παντός ξύλου ἀλωόδου καὶ ἐπόρνευσεν ἐκεῖ.* Καὶ πάλιν· *Καὶ ἐμολχευσεν τὸ ξύλον καὶ τὸν λίθον* ἀντὶ Ἐλάτρευσεν. Καὶ ἡ Ἐκκλησία γὰρ νύμφη

Variæ lectiones.

(70') Phrasis manca, ut videtur. Legerit interpres, καὶ τὸ αὐτὸ πέπονθεν ἢ σάρξ μου.

Θεοῦ ὀνομάζεται, συνημμένη τούτῳ διὰ πίστει, ἂν
καὶ τῆς τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ φυλακῆς.

Ἐμοὶ δὲ τὸ προσκολληθῆναι τῷ Θεῷ ἀγαθὸν
ἔστι. Τὴ συνάπτεισθαι νόμφης δίκην, καὶ μηδέποτε
αὐτοῦ χωρίζεσθαι.

Τίθεσθαι ἐν τῷ Κυρίῳ τὴν ἐλπίδα μου. Ἔτι δὲ καὶ
τὸ, Τίθεσθαι ἐπὶ Κύριον τὴν ἐλπίδα μου (71). Ἰδοὺ
γὰρ ἐλπίσα; ἐπ' αὐτὸν, οὐκ ἀπέτυχον. Διὰ καὶ ἀγαθὸν
μοι τὸ τοιοῦτον, εἶπουν ὠφέλιμον καὶ χρήσιμον.

Τοῦ ἐξαγγεῖλαι με πάσας τὰς αἰνέσεις σου ἐν
ταῖς πύλαις τῆς θυγατρὸς Σιών. Ὡστε σκεπα-
σθέντα με διηγῆσασθαι τὰς αἰνέσεις σου, εἶπουν τὰ
θαυμάσιά σου, τὰ ἀξιοπαίνετα. Ἡ καὶ ἄλλως. Ὡστε
ἐκθέσθαι γραφῇ τὰς ὀφειλομένας σοὶ αἰνέσεις; ἄ-
σας δὲ εἶπε διότι τσσαυταὶ εἰσιν, ὅσαι καὶ αἱ δυνά-
μεις τοῦ Θεοῦ. Ἐξαγγεῖλαι δὲ ταύτας ἐν ταῖς πύ-
λαις τῆς Σιών, ἦτοι τῆς Ἰερουσαλήμ. Διόνυμος γὰρ Β
ἡ πόλις αὕτη, οὐ μόνον Ἰερουσαλήμ, ἀλλὰ καὶ Σιών
ἀπὸ τοῦ γεγνημένου ὄρου προσονομαζομένη. Θυγά-
τηρ δὲ Σιών αὕτη ἡ Σιών λέγεται, ὡς Υἱὸς ἀνθρώπου
ὁ ἀνθρώπος, καθ' Ἑβραϊκὸν ἰδίωμα. Εἰώθησιν δὲ παρὰ
ταῖς πύλαις τῆς πόλεως καὶ τοῦ ναοῦ συνεδριάζε-
σθαι καὶ διηγέσθαι. Ἀναγωγικῶς δὲ πύλαι Σιών
αἱ κατὰ τόπον Ἐκκλησίαι· δι' αὐτῶν γὰρ εἰσεσι-
τις εἰς τὴν ἄνω Ἰερουσαλήμ.

quæ in variis sunt orbis partibus. Per eas etenim ut per
Συνέσεως τῷ Ἀσάφ.

ΨΑΛΜΟΣ ΟΓ'.

Περὶ μὲν τοῦ Ἀσάφ εἴρηται. Συνέσεως δὲ, ὅτι
δεὶ συνέσεως τοῖς ἐντυγχάνουσι. Περὶ γὰρ τῆς ἐκ
Ῥωμαίων τελευταίας ἀλώσεως τῶν Ἰερουσολύμων, C
διέξεισιν. Εἰ γὰρ καὶ πρὸ τῶν Ῥωμαίων διαφόρους
ἐάλωσαν, ἀλλ' οὐδὲν τοιοῦτο τέως πεπόνθησιν, οἷον
ἀποβολὴν διηνεκῆ, ἐμπρησμὸν τοῦ ναοῦ, καὶ κατά-
λυσιν οἰκιῶν, καὶ παντελῆ πόρθησιν. Καὶ τὸ φανε-
ρώτερον, οὐδὲ προφήτης ἐν αὐτοῖς εἰς τὸ ἐξῆς ἐπέλει-
ψεν. Ἀπαγγέλλιον δὲ ὁ ψαλμὸς τὰς τῶν Ἰουδαίων συμ-
φορὰς εὐαγγελίζεται καὶ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν.
omnium illius gentis evidentius signum est, nullus deinceps inter eos Propheta exstitit. Illud autem ani-
kai. advertendum est, quod dum hic psalmus Judæorum annuntiat calamitates, fidelium una prædicat salutem.

Ἰνα τί, ὁ Θεός, ἀπώσω εἰς τέλος; Ὡστε γε-
γεννημένα μὲν προλέγει τὰ μέλλοντα νόμφῳ προφη-
τείας. Ἄξιον δὲ θαυμάσαι τὴν ἀγαθότητα τοῦ
Θεοῦ, ὅτι, προσιδῶς τὴν Ἰουδαίων ἀπέθειαν, ὅμως
τῇ προρῆσσει τῶν ἐσομένων συμφορῶν ἀποτρέπειν
αὐτοὺς; πειρᾶται τῆς ἀσεβείας, καὶ τῆς κατὰ τοῦ
Σωτῆρος μαιφονίας· εἰ καὶ διὰ τὸ αὐτεξούσιον τῆς D
γνώμης ἀνεπίστροφοι μεμενῆκασιν. Φθέγγεται δὲ
τοῖς λόγους ὁ προφήτης, ὑπεραγῶν τοῦ λαοῦ,
οἰκτιστα καὶ ἐλεεινότερα πεπονθότες. Ἡ καὶ προσ-
ώπῳ τῶν συνετωτέρων ταῦτα φησίν. Οὐκ εἶπε
δὲ Ἀπώσω μόνον, ἀλλὰ καὶ Εἰς τέλος· ὁ τὴν παν-
τελῆ τούτων ἐγκατάλειψιν δηλοῖ· πρότερον μὲν γὰρ
ἀπωθεῖτο αὐτοὺς, οὐκ εἰς τέλος; δὲ, ἀλλὰ διὰ τῶν
προφητῶν χρόνον ῥητὸν ὤριζεν ἐκάστη τούτων αἰχ-
μαλώσια. Τὸ δ', Ἰνα τί, δοκεῖ μὲν πευστικὸν εἶ-

lignum, et lapidem. Ecclesia etenim sponsa Christi
dicitur, eique per filiem et uer manlatorum obser-
vationem est conjuncta.

VERS. 27. *Mihi autem adhærere Deo bonum est.*
In sponsæ nimirum morem Deo conjungi, et nun-
quam ab eo separari.

Ponere in Domino spem meam. Nunquam enim
concepta spe frustratus sum, quoties in eo speravi.
Bonum igitur atque utile est, ita facere.

VERS. 28. *Ut annuntiem omnes laudationes tuas*
in portis filiæ Sion. Ut tua securus protectione,
narrem mirabilia omnia, quæ fecisti laude digna.
Vel alias: Ut scriptis meis laudes eas exponas,
quæ tibi debentur. *Omnes autem ideo, dixit, quo-*
niam Dei laudes tot sunt, quot ejus potentiæ; ut
annuntiem autem eas in portis Sion, id est in
portis Jerusalem. Duplici enim nomine appellata
est ea civitas, Jerusalem nimirum, et Sion, a
vicino monte. Per filiam autem Sion, ipsa Sion
intelligitur, quemadmodum per Filium hominis ipse
homo, juxta Hebraicum idioma. Solebant autem
antiqui juxta civitatis aut templi portas, concilia
ac cœtus hominum congregare, et illis quæcunque
nova contingebant narrare. Juxta anagogen per
portas Sion, particulares Ecclesias intelligimus,
portas quasdam ingredimur in supernam Jerusalem.
Intelligentiæ ipsi Asaph.

PSALMUS LXXIII.

De Asaph alibi dictum est. *Intelligentiæ autem*
ideo dixit, quia multa lectori opus est intelligentia.
Ea enim in hoc psalmo tractantur, quæ ad ultimam
Judæorum captivitatem, atque ad illam Jerusalem
destructionem pertinent, quæ a Romanis facta est.
Nam etsi antea a variis fuerint sæpenumero capti-
vati nationibus, nunquam tamen tanta eis, ut tunc,
accidit calamitas. Nam et in perpetuum abjecti
sunt, et incensum est templum, et destructæ do-
mus, et omnia depopulata, quodque malorum
annuntiat calamitates, fidelium una prædicat salutem.

VERS. 1. *Ut quid, Deus, repulisti in finem?* Pro-
phetarum more, narrat, ut jam facta, quæ futura
erant. Dignum est autem ut admiremur bonitatem
Dei, qui calamitatum prædicatione a tanta illos miti-
batur sævitiâ atque impietate avertere, qua adversus
Salvatorem usuri erant, tametsi quæ arbitrii
libertatem, quam homini Deus dedit, illi in pravitate
sua immutabiles perstiterint. Hos etiam sermones
summo cum dolore Propheta enuntiat, populi
vicem plorans, qui gravissima quædam ac misera-
bilia passus erat. Possumus aliter intelligere hæc
verba, ut ex prudentiorum Judæorum persona dicta
sint: nec tantum *Repulisti*, dicit, sed *In finem*
repulisti, quod omnimodam prorsus destructionem
significat. Nam etsi prius eos sæpe repulerat, non
tamen in finem. Unicuique enim captivitate certum

Variarum lectiones.

(74) Repete ἀγαθὸν ἔστι.

tempus per prophetas statuerat. Illa autem verba : *Ut quid?* interrogativa quidem esse videntur, et rationem indagare, sed juxta usum Hebraici idiomatis divinam misericordiam conciliant.

Iratus est furor tuus, super oves pascuæ tuæ. A communi sensu rursus sumendum est, *Ut quid?* De ira autem, et furore Dei, in sexti psalmi principio dictum est. Per oves etiam, ipsum populum intellige, et per pascua, sacra Scripturæ eloquia, quibus animas suas illi omnes nutrire solent, qui secundum legem Dei vivunt.

VERS. 2. *Memor esto congregationis tuæ, quam possedisti ab initio.* Quam, inquit, congregationem ab initio, hoc est, olim, ac primo, ut possessionem quamdam habuisti. Et subsignare videtur quod aliam ex gentibus Ecclesiam possessurus sit.

Redemisti virgam hæreditatis tuæ. Priora communerat beneficia. Per virgam autem, regia dignitas significatur, seu ipsum regnum, ut *xliv* psalmo dictum est. Aquila pro *virga hæreditatis*, *Sceptrum dixit sortitionis.* Hebræorum autem regnum intelligit, vel etiam populum ipsum, sub rege constitutum, qui hæreditas Domini dictus est, quia, ut ait Moyses, *facta est pars Domini populus ejus Jacob, funiculum hæreditatis ejus, Israel*²⁹. Redemit autem eos Deus sæpenumero ex bellis, atque captivitatibus.

Mons Sion, hic est, in quo habitasti in eo. Mons Sion ille celeberrimus hic est, in quo fecit Deus prædictam hæreditatis suæ virgam habitare. Vel, in quo tu habitasti. (Dictio enim Græca, κατεσκήνωσας, utramque interpretationem recipit.) Et quod ait, *In eo*, expone, ut diximus alibi, exponentes illum versiculum : *Cujus maledictione os ejus plenum est.* Et præmittit Propheta inter prima verba montis memoriam, ut dedicati Deo montis commemoratione illum sibi magis redderet benevolam.

VERS. 3. *Leva manus tuas in superbiis eorum in finem.* Destruas prorsus, ait, inimicorum elationes, qui capta Jerusalem procaciores effecti sunt, ac magis temerarii, et insipienter adversus te inflati. *Leva autem manus tuas*, ex metaphora eorum dictum est, qui manus in altum tollunt, ut verbibus inimicum dejiciant.

Quanta malignatus est inimicus in sancto tuo. Per inimicum, Titum imperatorem intelligit; et per sanctum, templum ipsum, quod ab illo tandem destructum est, postquam multa alia nefanda secera in eo patrasset. *Quanta autem dixit, pro Men, quanta!*

VERS. 4. *Et gloriati sunt, qui oderunt te in medio solemnitatis tuæ.* Paschæ festivitatem intelligit. In illius enim solemnitatis medio, Titus obsedit Jerusalem, et Judæos festivitatem illam celebrantes captivos fecit. Considera autem, quo pacto in Paschatis solemnitate Judæi pœnas dederint, in qua Dominum crucifigentes tam immensum scelus patrarant.

²⁹ Deut. xxxii, 9.

Α ναι καὶ αἰτιολογικόν, ἔστι δὲ παρὰ τοῖς Ἑβραίοις δυσωπητικόν τε καὶ οἰκτερόν.

Ἐργίσθη ὁ θυμός σου ἐπὶ πρόβατα νομῆς σου. Ἀπὸ κοινοῦ ληπτέον πάλιν τὸ, Ἴνα εἶ. Περὶ δὲ ὄργης καὶ θυμοῦ εἰρηται ἡμῖν ἐν ἀρχῇ τοῦ ψαλμοῦ. Πρόβατα δὲ ὁ λαός· νομὴ δὲ θεῖα τὰ ἱερὰ λόγια τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς· οἱ κατὰ θεὸν ζῶντες αἰετρίφονται τὰς ψυχάς.

Μνήσθητι τῆς συναγωγῆς σου ἧς ἐκτήσω ἀπ' ἀρχῆς. Ἐντὶ τοῦ, ἦν ἐκτήσω, ὡς κτήμα· ἀπ' ἀρχῆς δὲ ἀντὶ τοῦ Πρωτόν. Αἰνίττεται ἐξ, ἔτι καὶ ἄλλην ὑστέραν κτήσεται· φημι δὲ τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν.

Ἐλυτρώσω ῥάβδον κληρονομίας σου. Καταλέγει τὰς προτέρας εὐεργεσίας. Ἀλλοί δὲ ἡ ῥάβδος τὴν βασιλείαν, ὡς καὶ ἐν τῷ μδ ψαλμῷ προεῖρηται. Ἐντὶ δὲ τοῦ, ῥάβδον κληρονομίας σου, σκήπτρον κληρονομίας σου ἐξέδωκεν ὁ Ἄκυλας. Λέγει δὲ τὴν βασιλείαν τῶν Ἑβραίων, ἧτοι τὸν βασιλευόμενον λαόν. Κληρονομία δὲ οὗτος τοῦ Θεοῦ, ἐτι, φησὶ Μωϋσῆς, Ἐγνήθη μερὶς Κυρίου λαός αὐτοῦ Ἰακώβ, σχολίσμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραήλ. Ἐλυτρώσατο δὲ τούτους διαφόρως ἐκ πολέμων καὶ αἰχμαλωσίας.

Ὅρος Σιών τοῦτο ὃ κατεσκήνωσας ἐν αὐτῷ. Τὸ ὄρος Σιών τὸ πολυῦμνητον τοῦτο ἐστίν, ἐν ᾧ κατεσκήνωσας τὴν δηλωθεῖσαν ῥάβδον τῆς κληρονομίας σου· ἢ, ἐν ᾧ κατεσκήνωσας σὺ. Τὸ δὲ Ἐν αὐτῷ περιττόν, καθ' Ἑβραϊκὸν ἰδίωμα· ἢ Ἐν ᾧ αὐτῷ, ὡς τὸ, Ὁδ' ἀρὰς τὸ στόμα αὐτοῦ γέμει. Προβάλλεται δὲ ὄρος εἰς δυσωπίαν, ὡς ἀναθεθεμέων Θεῷ.

Ἐπαρον τὰς χεῖράς σου ἐπὶ τὰς ὑπερηφανίας αὐτῶν εἰς τέλος. Κατάβαλε τὰς ἐπάρσεις τῶν ἐχθρῶν τέλος. Ἐλόντες γὰρ τὴν Ἱερουσαλήμ, ἀλαζονικώτεροι γεγόνασι, καὶ ἀνοήτως ἐφυσήθησαν κατὰ σοῦ. Ἐπαρον δὲ τὰς χεῖράς σου, εἶπεν, ἐν μεταφορᾷ· τῶν κινούντων τὰς χεῖρας αὐτῶν, εἰς τὸ καταβιβάζειν τὸν ἐχθρόν.

Ὅσα ἐπονηρεύσατο ὁ ἐχθρός ἐν τῷ ἀγίῳ σου. Ἐχθρόν μὲν τὸν Τίτον λέγει, ἅγιον δὲ τὸν ναόν, εἰς ὃν πολλὰ παροινήσας, πολυτρόπως αὐτὸν ἐξέτριψε. Τὸ δὲ, Ὅσα, ἀντὶ τοῦ Θεῦ, πῶσα!

Καὶ ἐρεκυνθήσαντο οἱ μισοῦντές σε ἐν μέσῳ τῆς ἑορτῆς σου. Ἐορτὴν ἐνταῦθα τὴν τοῦ Πάσχα λέγει. Ἐν μέσῳ γὰρ ταύτῃ τὴν Ἱερουσαλήμ ὁ Τίτος ἐπολιόρησεν, ἐορτάζοντας αὐτοὺς ἐλών. Κκι ὄρα ὅπως ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ Πάσχα τὸν Σωτήρα σταυρώσαντες ἐν αὐτῇ καὶ αὐτοὶ δίκαι· ἀπητήθησαν.

Ἔθεντο τὰ σημεῖα αὐτῶν σημεῖα, καὶ οὐκ ἔγνωσαν ὡς εἰς τὴν ἔξοδον ὑπεράνω. Ἐκαστον τάγμα πολεμικὸν σημεῖον κίχρηται ἐπὶ κοντοῦ προπερευομένου, πρὸς τὸ διαγινώσκεισθαι, ποῖα τις ἢ φάλαγξ· ὁ περὶ ἡμεῖς σημεῖαν καλοῦμεν. Ταῦτα οὖν αὐτὰ τὰ σημεῖα αἱ Ῥωμαϊκαὶ φάλαγγες εἰσιούσαι ἔστησαν ὡς εἰς τὴν ἔξοδον, εἶπουν εἰς τὰς πύλας τῶν πόλεων, ἐπάνω αὐτῶν. Περιττεύει γὰρ, τὸ Ὁς. Ἔστησαν δὲ τὰ τοιαῦτα αὐτῶν σημεῖα, σημεῖα νίκης ἀντὶ τροπαίων· καὶ οὕτως ἔγνωσαν οἱ ἔνδοξοι, ἔτι περὶ τὴν ἑορτὴν ἀσχολούμενοι. Ἡ καὶ οὐκ ἔγνωσαν αὐτοὶ οἱ ἔχθροὶ πῶς εἶλον τὴν πόλιν· ὅτι οὐκ εἰς ἀσθενείας τοῦ Θεοῦ τῶν Ἰουδαίων, ἀλλὰ διὰ τὴν κατὰ τοῦ Χριστοῦ μαιφρονίαν αὐτῶν.

Ὁς ἐν δρυμῷ ξύλων ἀξίλαις, ἐξέκοψαν τὰς θύρας αὐτῆς ἐπὶ τὸ αὐτό. Δρυμὸς ἔστιν ἡ ἐν δρεσι ξυλοφόρος ὕλη. Δίκην δρυμοῦ ξύλων, ψαῖ, κατέκοψαν εἰς τὸ παντελὲς τὰς πύλας αὐτῆς. Τὸ δὲ Ἐπὶ τὸ αὐτό, Ὅμοῦ πάσας.

Ἐν πελῆκει καὶ λαξευτηρίῳ κατέβραξαν αὐτήν. Ἐν πελῆκει μὲν τὰ στέγη καὶ τὰς θύρας τῶν οἰκιῶν τῆς πόλεως, καὶ ὅσα ἐν ξύλοις· ἐν λαξευτηρίῳ δὲ τοὺς τοίχους καὶ τὰ τεῖχη, καὶ ὅσα ἐν λίθοις· τὸ λαξευτήριον γὰρ λιθουργικὸν ἔστιν ὄργανον, καὶ εἰς τὸ τέμνειν λίθους καὶ τοίχους καὶ τεῖχη, καὶ εἰς καθαίρειν ἐπιτήθειον. Κατέβραξαν δὲ, ἀντὶ τοῦ κατέβαλον.

Ἐρεπύρισαν ἐν πυρὶ τὸ ἁγιαστήριόν σου. Ἅγιαστήριον τοῦ Θεοῦ τὸν ναὸν ὠνόμασεν, ὡς ἐν τῷ προλαβόντι ψαλμῷ εἰρηται.

Εἰς τὴν γῆν ἐβεθέλωσαν τὸ σκήνωμα τοῦ δόξματος σου. Ἐβεθέλωσαν, ἦτοι βεθέλω· καὶ ἀνοσίως κατέβραψαν εἰς τὴν γῆν τὸν ναόν· ἀκροῶς δὲ εἶπεν αὐτὸν σκήνωμα τοῦ δόξματος τοῦ Θεοῦ· ἡ γὰρ οὐσία τοῦ Θεοῦ ἀπεριγραπτός. Τινὲς δὲ περιφραστικῶς τὸ, τοῦ δόξματος σου, νενοήκασιν, ἀντὶ τοῦ, σοῦ. scripta (unde eleganter *Tabernaculum nominis Dei* uti, et *Tabernaculum nominis Dei*, pro *Tabernaculo Dei* dixisse.

Εἶπον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν αἱ συγγένειαι ἀδελφῶν ἐπὶ τὸ αὐτό. Εἶπον πρὸς ἀλλήλους ὁμοῦ πᾶσαι αἱ συγγένειαι τῶν ἐχθρῶν. Τὸ, Ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν, ἀντὶ τοῦ, Ἀπὸ καρδίας, ἔλη καρδίᾳ καὶ πάσῃ προθυμίᾳ· τὴ γὰρ δεῦτε, ἐμποδίζει νοεῖσθαι ἀντὶ τοῦ διανοήσαντο ἐν ἐκυταῖς· εἰ μὴ τις τοῦτο οὐ συμβουλευτικῶν, ἀλλ' ἐπιβήματικῶν ἐκλάθει, ὡς τὸ, Ἄγε δὴ. τί δὲ εἶπον, ἀκουσον.

Δεῦτε, καὶ καταπαύσωμεν πάσας τὰς ἑορτάς τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῆς γῆς. Τὰς νομικὰς λατρείας τοῦ Θεοῦ τούτου, ὃν Ἰουδαῖοι εἰθέουσι· τούτου δὲ κάτορθώσωμεν ἀφανίσαντες τοὺς νόμους, καὶ τὴν πολιτείαν, καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν. Ὁ δὲ καὶ τοῦ Θεοῦ συχωρήσαντος πεποιήκασιν.

Τὰ σημεῖα αὐτῶν οὐκ εἶδομεν. Τὰ τεράστια ἃ

VERS. 5. *Posuerunt signa sua, signa, et non cognoverunt, quasi in exitu desuper.* Unusquisque ordo militaris signo suo utitur, quod hastili infixum ante aciem præmittitur, ut cohors internascatur a cohorte: id vexillum appellamus. Hæc igitur vexilla, Romanorum acies ingredientibus in Jerusalem fixerunt in exitu, hoc est, in portis civitatis: quinimo et desuper ipsas portas. Abundat autem dictio, *Quasi.* Eraxerunt autem hæc signa sua; signa, hoc est, in signum victoriæ, ac pro trophæis: idque nondum ab iis cognitum fuerat, qui erant intra civitatem, eo quod circa solemnitate occupati, nullis aliis rebus animum intendebant. Vel, *Non cognoverunt,* ipsi scilicet inimici, quo pacto ceperint civitatem. Id quippe ea ratione non accidit, quod Judæorum Deus impotens esset, aut infirmus, sed ob Christi cædem illos Deus rænas luere permisit.

VERS. 6. *Quasi in silva lignorum securibus exciderunt januas ejus in idipsum.* Instar, inquit, silvæ lignorum, illius januas prorsus excidebant, *In idipsum,* id est, *una omnes.*

In securi et vecte confregerunt eam. Securi quidem, tecta, ac domorum, et civitatis januas, et quæcumque alia lignea subvertebant, vecte vero murus, mœnia et lapidea quælibet. Vectis enim (seu, ut in Græca lectione habetur, λαξευτήριον) quoddam instrumenti genus est quod et ad incidendos lapides idoneum est, et ad mœnia diruenda; *confregerunt* autem, hoc est, dejecerunt.

VERS. 7. *Incenderunt in igne sanctuarium tuum.* Per sanctuarium templum intelligit, quemadmodum C in præcedenti psalmo diximus.

In terram profanaverunt tabernaculum nominis tui.—*Profanaverunt,* hoc est, profane atque impie illud solo æquarunt. Exquisito autem loquendi modo dicit, *Tabernaculum nominis Dei.* Nullum enim divinæ substantiæ tabernaculum esse potest, cum natura illa divina immensa sit et incircumlocutione uti, et *Tabernaculum nominis Dei*, pro *Tabernaculo Dei* dixisse.

VERS. 8. *Dixerunt in corde suo cognationes eorum simul.* Omnes inimicorum cognationes mutuo inter se simul dixerunt. *In corde autem suo,* hoc est, ex toto corde, atque ex tota animi promptitudine. Dictio autem, *Venite,* quæ sequitur, vetat ne exponere possimus, *Dixerunt,* pro *Cogitaverunt:* nisi quis eam non in vim verbi (72), sed adverbialiter esse positam, dicat, pro, *Eia age.* Quid autem dixerint audi.

Venite quiescere faciamus omnes festivitates Dei in terra. Omnes nimirum legales cultus ac ceremonias illius Dei, quem Judæi colunt, hoc autem perficemus, si leges, ac mores, et rempublicam eorum deleverimus, quemadmodum permittente Deo effecerunt.

VERS. 9. *Signa eorum non videmus.* Miracula

Varie lectiones.

(72) Græce, non ad suadendum.

scilicet quæ Judæi Deum suum olim in parentum suorum gratiarum operatum esse asserebant. Hæc enim miracula Romani milites, qui obsidebant Jerusalem, negant usquam se vidisse. Nihil hujusmodi, inquit, eorum Deus adversus nos operatus est.

Non est amplius Propheta. — *Amplius pro Deinceps.* Vere autem hoc a Propheta nostro ex illorum persona prædictum est: neque enim tunc ullus inter Judæos erat propheta, qui aut adversus Romanos prædicaret aut Judæos juberet confidere.

Et nos non cognoscat amplius. Cumque nullus deinceps propheta futurus sit inter eos, consequenter nullus etiam ea amplius cognoscat, quæ ad nos pertinent, aut, quem exitum habitura sint. **B** Et quod ait, *Amplius*, idem est quod *In posterum*.

VERS. 10. *Usquequo, Deus, improbabit inimicus?* O Deus, usquequo te et nos pariter improbabit, quasi infirmos atque imbecilles?

Irritabit adversarius nomen tuum in finem? Blasphemia assidue adversus te verba proferet, atque ad iram te irritantia, tametsi tu et longanimitas sis, atque illos ob eorum (73) delicta, multa hujusmodi facere permittas.

VERS. 11. *Ut quid avertis manum tuam et dexteram tuam de medio sinu tuo in finem?* Observandum est, quod hæc verba, *In finem*, quæ sæpius in præsentibus psalmo posita sunt, perpetuam Judæorum abjectionem rotant. Manum autem eandem appellat quam et dexteram. Sinus autem Dei est honorum omnium thesaurus, et manus dextera, illam operationem significat, quæ divina bona dispensat. Et sensus est: Quare bona tua nobiscum jam non participas, ut olim agebas? et est metaphoricus sermo, tractus ab illis qui sinum habuerunt multiplicibus bonis plenum, unde certo tempore amicis largiebantur. Nam si irasci eos contingat, manum a sinu avertent, nec illuc amplius eam mittent, ut consueti amicis bona largiantur. **C**

VERS. 12. *Deus autem Rex noster ante sæculum.* — *Ante sæculum* improprie dixit, pro, *A principio*. Quo pacto enim ante sæculum Rex esse potuit creaturæ, cum nulla adhuc sensibilis esset creatura? Vel per sæculum, præsentem vitam intellige, ut sit sensus: Ante vitam nostram, seu a progenitoribus nostris Deus Rex fuit generationis nostræ. Libenter autem illius meminit, eo quod in memoriam nostram revocet eundem hunc Deum esse, qui progenitorum suorum tempore multa in eorum gratiam miracula operatus est.

Operatus est salutem in medio terræ. In medio terræ dixit pro, Palam atque in omnium hominum conspectu: et in specie libertatem Judæis præstitam intelligit ab Ægyptiaca servitudine.

VERS. 13. *Tu roborasti in potentia tua mare.* Hoc est, Tu divisas maris Rubri partes solidasti. *Murus*

λέγουσι δι' αὐτούς θαυματουργῆσαι τὸν Θεὸν αὐτῶν, ἡμεῖς τέως οἱ τούτους πολιορκήσαντες, οὐκ οἶδαμεν· οὐδὲν γὰρ τοιοῦτον καθ' ἡμῶν ἑτερατουργήθη.

Οὐκ ἔστιν ἔτι προφήτης. Τὸ ἔτι, ἀντὶ τοῦ ἕξης. Καὶ ὁμοίως τοῦτο ἔλεγον· Οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς, φησὶ, προλέγων τι καθ' ἡμῶν, καὶ παραβαρβύονων αὐτούς.

Καὶ ἡμᾶς οὐ γνώσεται ἔτι. Καὶ μὴ ὦν λοιπὸν, οὐ γνώσεται τὰ καθ' ἡμᾶς ὅπως ἔσομεν· τὸ γὰρ ἔτι τοῦτο, ἀντὶ τοῦ, λοιπὸν.

Ἔως ποτε, ὁ Θεὸς, ὀνειδιεὶ ὁ ἐχθρὸς; Ὁ Θεός, ὀνειδιεὶ δὲ ἡμᾶς καὶ σὲ, ὡς ἀσθενεῖς, ὁ ἐχθρὸς.

Παροξυνεῖ ὁ ὑπερναντίος τὸ δρομὰ σου εἰς τέλος. Βλασφημήσει μέχρι παντός, παροξυντικῶς ῥήματα κατ' αὐτοῦ φεγγόμενος· εἰ καὶ σὺ μακροθυμεῖς, παραχωρῶν αὐτοῖς διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν.

Ἴνα τί ἀποστρέψεις τὴν χεῖρά σου καὶ τὴν δεξιάν σου ἐκ μέσου τοῦ κόλπου σου εἰς τέλος; Παρατηρητέον τὸ *εἰς τέλος*; ὅπως πολλαχοῦ τοῦ ψαλμοῦ κεῖμενον ὑποφαίνει τὴν διηνεκή των Τουδαίων ἀποβολήν. Τὴν αὐτὴν δὲ χεῖρα λέγει καὶ δεξιάν· καὶ κόλπος μὲν ἀνείη Θεοῦ ὁ των ἀγαθῶν θησαυρὸς· χεῖρ δὲ δεξιὰ ἡ των ἀγαθῶν ἐνέργεια μεταδοτικὴ. Ἔστι δὲ ὁ νοῦς τοῦ ῥητοῦ, ὅτι, Διὰ τῶν ἀγαθῶν οὐ μεταδίδως ἡμῖν, ὡς πρότερον; Μεταφορικὸς δὲ ὁ λόγος; ὡσπερ εἰ τις πεπληρωμένον ἔχων των ἀγαθῶν τὸν κόλπον, καὶ μέχρι καιροῦ μεταδιδούς τιςιν, εἶτα ὄργισθεὶς, ἀποστρέψει ἀπὸ τοῦ κόλπου τὴν μεταδιδούσαν χεῖρα, μηκέτι των ἀγαθῶν ἀπτόμενος πρὸς μετάδοσιν.

Ὁ δὲ Θεὸς βασιλεὺς ἡμῶν πρὸ αἰῶνος. Τὸ, *πρὸ αἰῶνος*, οὐκ ἔστι κυριολεξία, ἀλλὰ κατάχρησις, ἀντὶ τοῦ Ἑξαρχῆς. Πῶς γὰρ πρὸ των αἰῶνων, μήπω τῆς αἰσθητῆς κτίσεως παραχθείσης, ἦν βασιλεὺς τοῦ γένους ἡμῶν; Ἡ αἰῶνα νοήσεις τὴν ἐνεστῶσαν ζωὴν, ἐν εἰρη, ὅτι πρὸ τῆς ἡμετέρας ζωῆς, εἶπον ἐκ προγόνων, ἦν βασιλεὺς τοῦ γένους ἡμῶν. Ἐναμιμνήσκει δὲ ὡσπερ τὸν Θεὸν τὸν πάλαι γεγεννημένον τεραστίων εἰς τοὺς προγόνους αὐτῶν.

Εἰργάσατο σωτηρίαν ἐν μέσῳ τῆς γῆς. Τὸ, *ἐν μέσῳ τῆς γῆς*, ἀντὶ τοῦ Ἐν μέσῳ των ἀνθρώπων, ἐν φανερῶ. Λέγει δὲ σωτηρίαν τὴν ἐκ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ δουλείας ἐλευθερίαν των Ἰουδαίων.

Σὺ ἐκράταλωσας ἐν τῇ δυνάμει σου τὴν θάλασσαν. Ἐστερέωσας τὰ διαιρεθῆντα μέρη τῆς

Variæ lectiones.

(73) Græce nostra.

'Ερυθράς. Τείχος γάρ, φησιν, ἐκ δεξιῶν καὶ τεῖχος ἐξ ἐναντιῶν, τῇ σῆ δυνάμει τὸ βροῦδες αὐτῶν συνεσχέθη παγέν.

Ὡς συνέτριψας τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος. Δράκοντας μὲν ὀνομάζει τοὺς Αἰγυπτίους διὰ τὴν πονηρίαν, κεφαλὰς δὲ αὐτῶν τοὺς ἀποσταλέντας ὑπισθεν τῶν Ἰσραηλιτῶν, καὶ ταξιάρχας, καὶ λοχαγούς, ὡς ἄρχοντας· ἄρχει γὰρ ἡ κεφαλὴ τῶν ἄλλων μερῶν· οἱ πάντες, ἐπικλύσαντες αὐτοὺς τοῦ ὕδατος, συνετριβήσαν, εἰς τὸν ἀπώλοντο.

Ὡς συνέθλασας τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος. Δράκοντα ἐνικῶς τὸν Φαραῶ φησι, θλάσιν δὲ κεφαλῆς τὴν συντριβὴν τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ.

Ἔδωκας αὐτὸν βρώμα λαοῖς τοῖς Αἰθίοψιν. Αἰθίοπες γὰρ, ὄμοροι τοῖς Αἰγυπτίοις ὄντες, καὶ πάλαι τούτοις ἐπιβουλεύοντες, ἐπεὶ τὴν τοιαύτην αὐτῶν εἶδον συντριβὴν, ἐπιδραμόντες ἐλήϊσαντο τὴν Αἴγυπτον, καὶ τοῦ ὑπολοίπου ἐν στόματι μαχαίρας κατέφαγον. Ἔδωκας δὲ, ἀντὶ τοῦ Ἐξέδωκας. Διὰ δὲ τοῦ Φαραῶ καὶ πᾶσαν τὴν ὑπ' αὐτὸν χώραν ὑποσημαίνει.

Ὡς διέβρηξας πηγὰς καὶ χειμάρρους. — Διέβρηξας, Ἀνέδωκας. Λέγει δὲ τὸ ἀπὸ τῆς πέτρας ἐν ἐρήμῳ βυθὸν ὕδατος. Καὶ πηγὰς μὲν εἶπε διὰ τὴν βλύσιν· χειμάρρους δὲ διὰ τὸ σφοδρὸν τῆς φορᾶς. Πληθυντικῶς δὲ ἄμφω, κατὰ συνθήειαν τῆς Ἑβραϊδος διαλέκτου. Ὁ γὰρ Σύμμαχος καὶ Ἀκύλας ἐνικῶς ἐξέδωκαν.

Ὡς ἐξήρανας ποταμοὺς Ἠθάμ. Τὸ Ἠθάμ Ἀρχαίους ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος. Λέγει δὲ καὶ τοὺς τῶν Σοδόμων καὶ Γομόρρων, ὅς ὁ Θεὸς ἀπετέφρωσε διὰ τὴν τούτων παρανομίαν. Ἡ ἀπλῶς φησιν, ὅτι Σὺ ἀνέδωκας μὲν ὕδατα νέα· ἐξήρανας δὲ παλαιὰ, ἐν οἷς ἠθέλησας τόποις. Ἰσίδωρος δὲ ὁ Πηλουσιώτης τὸ Ἠθάμ, ὄνομα τόπου φησιν, οὐ πόρρω τῆς Ἱερουσαλήμ, ὅν ποταμοὶ πρὶν ἀρδεύοντες, ὕστερον ὑπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς ὑπὸ Ῥωμαίων καὶ αὐτοὶ ἐξηράνθησαν ἐκ θεομηνίας.

Σὴ ἐστὶν ἡμέρα, καὶ σὴ ἐστὶν ἡ νύξ. Ἀπὸ τῶν ἰδικῶν παραδοξοποιῶν ἐπὶ τὰς κοινὰς τῶν λόγων προήγαγεν. Σὺν ποιήματι, φησὶν, ἡ ἡμέρα καὶ ἡ νύξ, καὶ τῷ σὺ προστάγματι δουλεύουσι.

Ὡς κατηρίσω φαῦσιν καὶ ἥλιον. Φαῦσιν τὴν ἀνατολὴν τῆς ἡμέρας, ἦτοι τὸν ὄρθρον. Κατηρίσω δὲ, ἀντὶ τοῦ Ἐποίησας· διὰ δὲ τοῦ ἡλίου καὶ τοὺς ἄλλους ἀστέρας ἠνίξαστο.

Ὡς ἐποίησας πάντα τὰ ὠραῖα τῆς γῆς. Ὁραῖα τοὺς ἐτησίους καρπούς· ὄρος γὰρ τὸ ἔτος. Καὶ τινὲς μὲν ἀντὶ τοῦ τὰ ὠραῖα, τὰ ὄρια γράφουσιν, εἰσὺν τοὺς ὄρους· ἀμεινον δὲ τὸ τὰ ὠραῖα, καὶ τοῦτο δῆλον ἐκ τοῦ ἐξῆς ῥητοῦ

(οἷα); melior tamen lectio videtur quæ habet *Fruges*,

¹¹ Exo. l. xiv, 22.

Variæ lectiones.

(74) Ad verbum *et tribunos, et centuriones, ut imperantes. Imperat enim caput reliquis membris.*

A enim, inquit, a dextris, et murus a sinistris⁷⁴, potentia nimirum tua concretus est, qui aquarum defluxum continuit.

VERS. 14. *Tu contrivisti capita draconum in aquis.* Per dracones, Ægyptios intelligit, ob summam eorum pravitatem : et per draconum capita, eos milites, tribunos, centuriones et duces, qui a Pharaone missi sunt ad persequendum populum Israel : qui plebis comparatione, ut digniores, capita appellari poterant (74). Hi omnes igitur inundante aqua contriti sunt, et perierunt.

Tu confregisti caput draconis. Per draconem singulari sermone, Pharaonem intelligit, et per contractionem capitis, regni atque Imperii ejus imminutionem.

Dedisti eum escam populis Æthiopum. Æthiopes inimici sunt Ægyptiis. Hi autem populi inimicitias olim inter se exercebant, et mutuo alter alteri tendebat insidias. Æthiopes igitur, perspecta Ægyptiorum clade, excursions fecerunt, Ægyptumque deprædati sunt, et reliquos omnes qui superfuerant in ore gladii comederunt. Per Pharaonem autem, omnes alias regiones denotat ei subjectas.

VERS. 15. *Tu dirupisti fontes et torrentes.* — *Dirupisti* dicit pro *Dedisti*. Illam autem aquam intelligit, quæ de petra fluxit in deserto. Et fontes quidem ideo appellavit, quia aquæ illæ fontis instar scaturirent : torrentes vero ob fluxus vehementiam : utrumque autem plurali numero dixit, juxta Hebraicæ linguæ usum. Aquila autem et Symmachus singularem numerum servaverunt.

Tu siccasti fluvios Etham. Symmachus pro *Etham*, *Antiquos* reddidit : Sodomique, et Gomorrhæ fluvios et fontes intelligit, quos ob eorum peccata Deus in cinerem redegit. Vel simpliciter : *Tu dedisti nobis*, inquit, *novas aquas, tu antiquas siccasti*, utcunque tibi placitum est. Isidorus vero Pelusiotas, *Etham* dicit loci nomen esse, non procul a Jerusalem, qui fluminibus olim irriguus, post everisionem Jerusalem a Romanis factam, ob Dei iram illis omnibus prorsus exsiccatus est.

VERS. 16. *Tuus est dies, et tua est nox.* Cum a particularibus et privatis quibusdam rebus cœpisset Deum laudare, nunc sermonem vertit ad communia : *Dies*, inquit, *et nox* a te sunt creata, atque, ut famuli, tuo inserviunt mandato.

Tu perfecisti auroram et solem. Per auroram diei ortum seu diluculum ipsum intelligit. *Perfecisti* autem, id est *fecisti* : et per solem cæteras omnes stellas significavit.

VERS. 17. *Tu fecisti omnes fruges terræ.* Per fruges juxta Græci nominis etymologiam annuos fructus intelligit. Quidam vero non *Fruges* sed *Terminos* legendum esse asseverant (et lectionis varietas ex dictionum Græcarum vicinitate est, ut ex sequentibus demonstrabitur).

Astatem et ver tu plasmasti ea. Harum enim frugum aliae vere nascuntur, aliae astate, aliae etiam ipsa astate perficiuntur. Harum autem duarum anni partium tantum meminit, quasi cum his aliae simul comprehendantur. Dicitio autem, *ea*, abundat. Vel sic legi potest: Tu plasmasti ea, astatem nimirum, et ver. Indifferentem etiam astatem, priusquam ver commemoravit.

VERS. 18. *Memor esto hujus.* In principio psalmi dixit: *Memento congregationis tuae, quam possedisti ab initio*; idem igitur nunc repetit.

Inimicus exprobravit Dominum. Titus nimirum, vel Romanorum exercitus.

Et populus insipiens irritavit nomen tuum. De eisdem iustus loquitur, qui non recte de Deo sentiebant. De verbo, *Irritavit*, diximus paulo superius.

VERS. 19. *Ne tradas feris animam confidentem tibi.* Praevidens Propheta ea quae Judaeis eventura erant, fundit preces ad Deum, ne Judaeorum populum in Romanorum potestatem tradat, quos ob summam saevitiam feras appellat. Per animam vero hominem intelligit, veluti totum a parte, ut alibi diximus. *Confidentem* autem, hoc est, gratias agentem.

Et animas pauperum tuorum ne obliviscaris in finem. Indifferentem Propheta quartum atque secundum casum apponit verbo *Oliviscaris*: et per animas pauperum circumloquendo ipsos pauperes intelligit. Pauperum vero animas dixit, ut huiusmodi sermone ad majorem Deum misericordiam excitaret. Eosdem etiam Judaeos pauperes appellat, eo quod ob Romanorum obsidionem in summa erant rerum omnium necessitate constituti.

VERS. 20. *Respice in testamentum tuum.* (Dicitio Graeca διαθήκη et *testamentum* significat et *pactum* seu *saedus*.) De pacto igitur loquitur, quod pepigit Deus cum Abraham, et cum aliis progenitoribus, quemadmodum in praecedenti psalmo diximus, ibi: *Ecce generationi filiorum tuorum saedera rupisti.* Noli igitur pacta, quae nobiscum habes, despiciere.

Quoniam obscurati terrae, repleti sunt domibus iniquitatum. Quoniam terreni homines Judaei, quos *obscuratos terrae* appellavit, veluti propriis passionibus atque affectibus obtenebratos, impleti sunt domibus iniquitatum, hoc est, multitudinae ac copia delictorum. *Iniquitatum enim domos* hic dixit, quasi amplam quandam mensuram: ad summam videlicet copiam denotandam. Simili enim loquendi modo uti solemus, quando aliquem frugum aut alterius rei copiam habere indicamus, verbi gratia: Ille domos frumenti habet (aut domos olei).

VERS. 21. *Non convertatur humiliatus confusus.* Tuus, inquit, populus, qui in hoc obsidionis tempore tibi supplicationes porrigit, non avertatur, quae, a te humiliatus, et confusus, dum non exauditur.

Inops et pauper laudabunt nomen tuum. Populus de quo supra diximus, ibi: *Et animas pauperum tuorum ne obliviscaris in finem.* Judaei, inquit, perpetuo laudabunt te si eos salvaveris, non sic autem inimici.

Θέρως και έαρ σύ έπλασας αυτά. Τούτων γάρ των ώραιών τὸ μὲν έαρ γεννητικόν, τὸ δὲ θέρως τελειωτικόν. Διὸ και των δύο μόνον ώρων τοῦ έν-ιαυτοῦ έμνημόνευσε, των άλλων δύο συμπεριλαμβανομένων τούτοις, ώς μερών αὐτοῦ και αὐτών. Τὸ δὲ Αὐτᾶ, παρέλκον· εἴη δ' άν η σύνταξις και οὕτως· Σὺ έπλασας αυτά, τὸ θέρως και τὸ έαρ. Ἐδιαφορώς δὲ πρώτων έταξε τὸ θέρως.

Μνησθητι ταύτης. Έν προοιμίῳ τοῦ ψαλμοῦ εἶπεν· *Μνησθητι τῆς συναγωγῆς σου ἧς έκείη-σω απ' άρχῆς*, τὸ αὐτὸ και νῦν επανέλαθεν.

Έχθρός ώνειδισε τὸν Κύριον. Ὁ Τίτος, ἢ ὁ Ῥωμαίων στρατός.

Και λαός άφρων παρώχυνε τὸ δρομά σου. Τοῖς αὐτοῖς· πάλιν λέγει μὴ φρονοῦντας περὶ Θεοῦ ὀρθῶς. Περὶ δὲ τοῦ Παρώχυνε μικρὴν άνωτέρω προ-είρηται.

Μὴ παραδῶς τοῖς θηρίοις ψυχὴν έξομολογουμένην σε. Προεωρακῶς τὰ κατά των Ἰουδαίων ὁ Προφήτης, ίχετεῦει μὴ παραδοθῆναι αὐτοῖς τοῖς Ῥωμαίοις· οὗς θηρία καλεῖ διὰ τὴν άγριότητα και άπανθρωπίαν. Ἀπὸ τῆς ψυχῆς δὲ τὸν άνθρωπον ἐδήλωσεν, ώς απὸ μέρους τὸ πᾶν, καθὼς προειρήκαμεν. Ἐξομολογουμένην δὲ, αντί τοῦ, εὐχαριστοῦσάν σοι.

Τὰς ψυχὰς των πενήτων σου μὴ επιλάθη εις τέλος. Ἐδιαφορὸν τὸ Μὴ επιλάθη. *Τὰς δὲ ψυχὰς των πενήτων*, αντί τοῦ, Τούς πένητάς σου, περιφραστικῶς, ἢ και έλεεινολογικῶς. Πένητας· δὲ αὐτοῖς πάλιν καλεῖ τοὺς Ἰουδαίους· ώς τηνικαῦτα εις πᾶσαν ένδειαν ὅπὸ τῆς έξωθεν πολιορκίας των παρακαθημένων έχθρων καταστυσομένου.

Επιβλεψον εις τὴν διαθήκην σου. Ἦν εἰθέου τῷ Ἄβραάμ και τοῖς προγόνοις ἡμῶν· ώς κατά τὸν προλαβόντα ψαλμὸν έν τῷ, Ἰδοὺ τῇ γενεᾷ των υἱών σου ἠ συντέθηκας, προειλάδομεν· και μὴ περιδῆς ταύτην.

Noli igitur pacta, quae nobiscum habes, despiciere.

Ὅτι έπληρώθησαν οἱ έσκοτισμένοι τῆς γῆς οἰκων άνομιῶν. Ὅτι τὰ έσκοτισμένα κτήματα τῆς γῆς, εἰτουν οἱ Ἰουδαῖοι έσκοτισμένοι τοῖς πάθεσιν, έπληρώθησαν οἰκων άνομιῶν· τούτέστι, πλήθους άνομιῶν. Τὸ γάρ οἰκων, αντί τοῦ πλήθους· έλαθεν, ώς μέτρον· καθάπερ ὅτε δηλωσαι πλήθος· σίτου θέλοντες λέγομεν· Ὁ δεῖνα έχει οἰκους σίτου.

Μὴ άποστραφήτω τεταπεινωμένος κατησχυμένος. Ὁ κατά τὴν καιρὸν τῆς πολιορκίας παρακαλῶν σε λαός· τεταπεινωμένος· δὲ και κατησχυμένος έν μὴ εἰσακουέσθαι.

Πτωχός και πένης αίρέσουσι τὸ δρομά σου. Ὁ δηλωθεῖς ὁ λαός σου, ώς άνωτέρω μικρὸν έν τῷ, *Τὰς ψυχὰς των πενήτων σου*, προειρήκαμεν. Οἱ Ἰουδαῖοι, φησὶν, αίρέσουσι σωθέντες, και οὐχ οἱ πολέμιοι.

Ἀνάστα, ὁ Θεός, δικάσον τὴν δίκην σου. Δίκη γὰρ συνέστη μέσον σοῦ καὶ τῶν ἐχθρῶν, ἢ περὶ ὕβρεως. Οὐκ ἤρκει γὰρ αὐτοῖς ἡ κατὰ τοῦ λαοῦ μανία, ἀλλὰ προσέτι καὶ σὲ διέβαλλον, ὡς ἀσθενῆ. Ἡ καὶ ἄλλως· Ἡ τοῦ λαοῦ σου δίκη σὴ ἐστιν.

Μησθήσῃ τοῦ ὄνειδισμοῦ σου τοῦ ἄφρονος ὀλην τὴν ἡμέραν. Ἄφρονα τὸν Τίτον καὶ πάντα στρατιώτην αὐτοῦ καλεῖ. Καὶ ἀνωτέρω δὲ εἶρηκεν, ἔτι. Καὶ λαὸς ἄφρων παρώξυνε τὸ δρομὰ σου. — Τοῦ ὄνειδισμοῦ δὲ τοῦ ὀλην τὴν ἡμέραν, ἀντὶ τοῦ ἁεὶ γινομένου.

Μὴ ἐπιλόη τῆς φωνῆς τῶν οἰκετῶν σου. Τῶν ἰκετευόντων σε κατὰ τὸν καρὸν ἐκείνων, ὡς ἐφημεν. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων, τῶν ἰκετῶν σου, γράφουσι.

Ἡ ὑπερηφανία τῶν μισούντων σε ἀνέθη διὰ παντός. — Ἀνέθη, τούτεστιν ὑψώθη, ἐκορυφώθη· ἢ ἀνέθη ἐνώπιόν σου. Σκόπει δὲ ὅπως οὐδεμία τις ἀγαθῶν ἐπαγγελία τοῖς ῥητοῖς τούτοις ἐπισυνῆπται, καθάπερ ἐφ' ἐτέρων ψαλμῶν. Ἄλλ' οὕτω μὲν κατὰ τὴν Ἑβραίων ἐκδοχὴν. Ἀληθέστερον δὲ τὰ ἀπὸ τοῦ στίχου τοῦ λέγοντος· Εἰργάσατο σωτηρίαν ἐν μέσῳ τῆς γῆς, καὶ τὰ ἐξῆς, εἰς τὸν Χριστὸν ἀνάγονται. Ὅντως γὰρ εἰργάσατο σωτηρίαν, ἐνανθρωπήσας, καὶ τῆς πλάνης ἐλευθερώσας ἡμᾶς, καὶ ὑποδείξας τὴν τῆς σωτηρίας ὁδόν. Τὸ δὲ Ἐν μέσῳ τῆς γῆς, ἀντὶ τοῦ Ἐν πάσῃ τῇ γῇ. Τινὲς δὲ καὶ τὰ ἱεροσόλυμα μέσον τῆς γῆς φασὶ διακεῖσθαι. Ἐκραταίωσε δὲ καὶ τὴν θάλασσαν, ὃ ἐστὶ κραταῖον κατὰ τῶν δαιμόνων ἐποίησε τὸ ὕδωρ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος. Θάλασσαν γὰρ τοῦτο καὶ Μιχαίας ἐκάλεσεν, εἰπὼν πρὸς Θεόν· Κυθαύσεις τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης. Θάλασσαν δὲ ὡς ὑποδεχόμενον τοὺς ῥύπους τῆς ψυχῆς τῶν βαπτιζομένων, καὶ ὡς ἀποκαθαίρων· καὶ ὡς μέγιστον διὰ τὴν χάριν, καθὼς ἡ θάλασσα διὰ τὸ πλῆθος τῶν ὕδατων. Καὶ δράκοντες μὲν ἂν εἶεν οἱ δαίμονες· δράκων δὲ ὁ ἄρχων αὐτῶν διάβολος, ὃν τὰς κεφαλὰς συνέτριψε, καὶ συνέβλασεν ἐν τῷ ὕδατι τοῦ βαπτίσματος. Κεφαλαὶ δὲ τούτων εἰσὶν αἱ ἀμαρτίαι· ἐν ταύταις γὰρ τὸν φθοροποιὸν ἰὸν ἐναποτεθησαυρισμένον ἔχουσιν. Ὡς διαφθαρείων ὑπὸ τοῦ βαπτίσματος, οὐκ ἐτι ζῶσιν ἐν ἡμῖν οἱ τοιοῦτοι δράκοντες. Λαοὶ δὲ Ἀθιόπων οἱ μεμελανωμένοι πρὶν τὰς ψυχὰς τῷ ῥύπῳ καὶ τῷ καπνῷ τῆς ἀμαρτίας· οἷς βρώμα. εἶθον παρανάλωμα, γίνεσθαι δέδωκε τὸν νοητὸν δράκοντα, μετὰ τὸ βάπτισμα δηλονότι· διέβρῆξε δὲ, ἥτοι ἀνέδωκε πηγὰς καὶ χειμάρρους διδασκαλίας πνευματικῆς ἐν τῇ πρὶν ἐρήμῳ οἰκουμένη τῶν ἐθνῶν· πηγὰς μὲν διὰ τὸ ἀένναον, καὶ καθαρὸν, καὶ ἥδιστον, χειμάρρους δὲ, ὡς ἐν τῷ λε' ψαλμῷ προεἶρηται· ποταμοὶ δὲ Ἡθὰμ αἱ ἐν Ἰουδαίῳ προφητεῖαι αἱ ἀρχαῖαι, ὅσον πρὸς τὰς ἐν Χριστιανῶν νεὰς· ἐξ-

VERS. 22. *Ersurge, Deus, judica causam tuam.* Causa autem quæ vertebatur inter Deum, et inimicos Romanos, de contumelia erat in Deum illata. Neque enim illis satis fuerat furere adversum populum, sed Deum insuper infirmum, atque imbecillum improperebant. Vel aliter : Causam populi tui dicere possumus causam tuam.

Memor esto opprobrii tui, quod ab insipiente fit tota die. Per insipientem, Titum intelligit, et quemlibet ex Romanis militibus, sicuti et superius dixit : *Et populus insipiens irritavit nomen tuum.* Opprobrii autem tui tota die, hoc est, quod assidue fit adversus te.

VERS. 23. *Ne obliviscaris voces servorum tuorum.* Qui illo tempore tibi preces porrigent, ut diximus. Quædam autem exemplaria non *servorum* habent, sed *supplicium* (orta nimirum lectionis varietate ob Græcarum dictionum vicinitatem, quam tum in prolatione habent, tum in Scriptura.)

Superbia eorum, qui oderunt te, ascendit semper. — *Ascendit* pro *Exaltata* est, at, ut in sublime elevata. Vel *ascendit semper* coram te. Illud autem considera, quomodo his dictis nulla promissio aut spes honorum conjuncta est, et nulla melioris fortunæ spes eis data, quemadmodum alias semper fit in aliis psalmis. Et hæc quidem expositio ita a nobis relata est, prout ab ipsis traditur Judæis. Verior tamen expositio est, ut ab illo versiculo : *Operatus est salutem in medio terræ.* Omnia, quæ sequuntur, referamus ad Christum, qui incarnatio sua salutem nobis vere operatus est, a pristino nos errore liberans, et salutis viam ostendens. *In medio autem terræ*, id est, in omni terra : tametsi aliqui in ipsa intelligant dici Jerusalem, quam in medio terræ sitam esse asserunt. Roboravit autem Christus mare, qui sacri baptismatis aquam validam, atque efficacem reddidit, adversus omnes dæmonum conatus. Nam et Michæas propheta, mare illud appellavit, ad Deum dicens : *Tu peccata nostra in profunda maris demerges* ²¹. Mare autem baptismum appellatur, eo quod animarum sordes, quæ illie baptizantur, recipit, et quia purgat, et quia non secus gratiarum ac charismatum copia abundat, quam mare undarum ac fluctuum multitudine. Et dracones quidem dici possunt dæmones. Draco autem, eorum princeps diabolus. quorum capita, hoc est, quorum peccata Dominus contrivit, et confregit in aqua baptismatis. In his etenim capitibus mortiferum omne repositum est venenum. His igitur capitibus, hoc est, his peccatis per baptismatis aquam perditis, ac deletis, nulli amplius in nobis vivent dracones. Populi vero Æthiopiū ii sunt, qui caligine ac sordibus peccati animas olim nigrantes habebant : ipsæ nimirum gentes, quibus draconem illum Deus post baptismum in cibum, hoc est, in consumptionem dedit ; *Dirupit* etiam, hoc est, præbuit Deus fontes, et tor-

²¹ Mich. vii, 19.

rentes spiritualis doctrinæ, in gentilis populi terra, quæ prius deserta erat; et fontes quidem dicit, ob perpetuitatem, puritatem et suavitatem fluxus; torrentes vero ea ratione quàm diximus in psalmo xxxv; flumina autem Etham, antiquæ Judæorum sunt prophetiæ, quæ aridæ sunt, si iis comparentur quæ fidelibus Christianis sunt traditæ. Exsiccata autem dicuntur hæc flumina, quoniam, ut diximus, defecerunt prophetæ: atque hoc ob euniam Judæorum pravitatem a Deo permissum est. Quæ sequuntur Christum universæ creaturæ factorem, et Dominum esse demonstrant. Memor autem esto hujus congregationis, novæ scilicet, et non illius antiquæ. Inimicus autem Judæus et gentilis, Christum exprobravit, quasi Deus non sit, quin imo etiam quasi impotens sit: multa aīa etiam contumeliose in eum dixerunt, et illius nomen irritarunt. Per *Feras* etiam, Judæos, gentiles, et dæmones intellige; et per *Pauperes*, ipsos fideles, qui relictis omnibus Christum secuti sunt, ut in ix psalmo diximus. Testamentum autem seu pactum illud intellige, quod a Christo dispositum est ad apostolos; et illud præ cæteris: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus u.que ad consummationem sæculi* 22. Per *Obscuratos autem terræ*, omnes in universum infideles intellige, qui splendentes veritatis radios cernere nequeunt: et quæ sequuntur simili modo accominari poterunt, si recte disquiras.

In finem ne corrumpas ipsi David Psalmus Asaph.

PSALMUS LXXIV.

Hoc psalmo futurum prædicitur in mundi consumptione justum Dei iudicium, delinquentium nimirum supplicia, et justorum præmia. Atque ideo universos homines, in vitæ finem aspicere jubet, ne seipsos propriis peccatis perdant. Aliqui, *Ne corrumpas*, exponunt, pro *ne pecces, ne delinquas*. De Asaph, et de reliqua inscriptione diximus in præcedente operis. Conscriptus vero est hic psalmus ex eorum persona, qui captivi erant in Babylone.

Vers. 2. *Confitebimur tibi, Deus, confitebimur tibi.*

Ubi, inquit, a servitutis iugo, quo premimur fuerimus liberati, tunc summas tibi agemus gratias. Illa autem repetitio verbi *Confitebimur*, intensionem quamdam aut certitudinem significat gratiarum actionis.

Et invocabimus nomen tuum. In auxilium nostrum illud nomen tuum invocabimus, quod ab inimicis exprobratum est. Ego autem hæc verba congruere magis puto iis qui in Christum credituri erant, a quibus Christi nomen invocatum est, quique Christiani nomine dicti sunt.

Vers. 3. *Narrabo omnia mirabilia tua.* Hujusmodi verba etiam habentur in psalmo ix.

Cum accepero tempus, ego rectitudines iudicabo. Quidam simul cum præcedenti versiculo conjungunt verba illa: *Cum accepero tempus*; ut ordo sit:

22 Matth. xxviii, 20.

Α ράνθησαν γάρ διὰ τὴν κακίαν αὐτῶν, ἐπιλειψάντων τῶν προφητῶν. Τὰ δὲ ἐξῆς δεικνύουσι τὸν Χριστὸν ποιητὴν καὶ Κύριον τοῦ παντός. Μνήσθητι δὲ ταύτης τῆς συναγωγῆς τῆς νέας, καὶ μὴ ἐκείνης τῆς παλαιᾶς. Ἐχθρὸς δὲ ὠνείδισε τὸν Χριστὸν, ὁ Ἰουδαῖος καὶ Ἕλλην ὡς μὴ ὄντα Θεὸν, καὶ ὡς ἀσθενῆ, καὶ ὅσα ὄδριστά· καὶ λαὸς ἄφρων, ὁ Ἰουδαϊκὸς καὶ Ἕλληνικὸς· θηρία δὲ οἱ τε Ἰουδαῖοι, καὶ Ἕλληνες, καὶ οἱ δαιμονες· πένητες δὲ οἱ Χριστιανοί, ὡς καταλιπόντες πάντα καὶ ἀκολουθήσαντες τῷ Χριστῷ, καὶ ἀπλῶς ὡς ἐν τῷ θ' ψαλμῷ προεῖρηται. Διαθήκη δὲ τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἄλλα μὲν περὶ βοήθειας, ἐτι δὲ καὶ τὸ, *Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας*. Ἐσκοτιζόμενοι δὲ τῆς γῆς πάντες κοινῶς οἱ ἄπιστοι, μὴ δυνάμενοι ἰδεῖν τὸ φέγγος τῆς ἀληθείας. Καὶ τὰ ἐξῆς· ἀρμόσεις ὁμοίως· ὁρθῶς ἐξεταζόμενα.

B ἐξῆς· ἀρμόσεις ὁμοίως· ὁρθῶς ἐξεταζόμενα. Per *Feras* etiam, Judæos, gentiles, et dæmones intellige; et per *Pauperes*, ipsos fideles, qui relictis omnibus Christum secuti sunt, ut in ix psalmo diximus. Testamentum autem seu pactum illud intellige, quod a Christo dispositum est ad apostolos; et illud præ cæteris: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus u.que ad consummationem sæculi* 22. Per *Obscuratos autem terræ*, omnes in universum infideles intellige, qui splendentes veritatis radios cernere nequeunt: et quæ sequuntur simili modo accominari poterunt, si recte disquiras.

Εἰς τὸ τέλος μὴ διαφθείρης τῷ Δαβὶδ εἰς (75) τι λογραφαίαν. Ψαλμὸς τῷ Ἀσάφ.

ΨΑΛΜΟΣ ΟΔ'.

Πρόβῳσιν ἔχων ὁ ψαλμὸς τῆς ἐν συντελείᾳ τοῦ κόσμου δικαίας τοῦ Θεοῦ κρίσεως, καὶ τιμωρίας μὲν τῶν ἁμαρτωλῶν, τιμῆς δὲ τῶν δικαίων, παρεγγυᾶται πάντας εἰς τὸ τέλος τῆς ζωῆς ὄρᾶν, καὶ μὴ διαφθεῖρειν ἑαυτὸν ταῖς ἁμαρτίαις· τινὲς δὲ τὸ, *Μὴ διαφθείρης, Μὴ ἀμάρτης* εἶπον. Περὶ δὲ τοῦ Ἀσάφ καὶ τῆς ἄλλης ἐπιγραφῆς εἰρήκαμεν ἐν τοῖς προομιῶσι τῆς βίβλου τῶν Ψαλμῶν. Συντίθεται δὲ καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς προσώπων τῶν ἐν Βαβυλῶνι δουραλώτων.

Ἐξομολογησόμεθά σοι, ὁ Θεός, ἐξομολογησόμεθά σοι. Εὐχαριστήσομέν σοι, ἐλευθερωθέντες τῆς δουλείας. Ἡ δὲ ἀναδιπλωσις τοῦ *Ἐξομολογησόμεθα*, ἐπίτασιν. ἢ βεβαίωσιν παρίστησι τῆς εὐχαριστίας.

Καὶ ἐπικαλεσόμεθα τὸ ὄνομά σου. Καὶ εἰς βοήθειαν ἐπικαλεσόμεθα τὸ ἐξονειδισθὲν παρὰ τῶν ἐχθρῶν ὄνομά σου. Ἐγὼ δὲ τοῖς μέλλουσιν εἰς Χριστὸν πιστεῦσαι προσθήκειν ἡγοῦμαι τὴν λόγον, οἷς ἐπεκλήθη τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, Χριστιανοῖς προσγορευθεῖσιν.

Διηγῆσομαι πάντα τὰ θαυμάσιά σου. Οὗτος καίτιαι ὁ στίχος καὶ ἐν τῷ θ' ψαλμῷ.

Ὅταν λάθω καιρὸν, ἐγὼ σὸθύτητις κρινῶ. Τὸ *Ὅταν λάθω καιρὸν*, τινὲς τῷ προλαβόντι στίχῳ συναπτουσι, λέγοντες· Τότε διηγῆσομαι πάντα τὰ

Variæ lectiones.

(75) Τιλογραφαία quid sit, plane non video. Nam a τῶς quidem, noverint qui Græce sciunt quam concinnus sensus erui possit. An legendum στήλο γραφαίαν, quasi hic Psalmus in cippo incidendus

esset? Nihil de hoc interpres, prope de ipsa interpretatione explicanda sollicitus. An quid a' iud? Digladiantur eruditi.

θαυμάσιά σου, ὅτε λάβω καιρὸν τοῦ διηγείσθαι, **A** Ego narrabo omnia mirabilia tua, cum accepero tempus, hoc est, cum primum ab inimicis fuero liberatus. Melius tamen videtur, ut subsequentibus conjungantur, et introducatur sermo, veluti ex Christi persona, dicentis: Nolite esse pusillanimes, quia cum judicii tempus accepero, juste omnes judicabo, tam eos qui intulerunt, quam eos quibus illata est injuria. Et quod ait, *Accepero*, sano intelligendum est, non quod ab alio Christus, ut Deus, accepturus sit tempus, quam a scipso. Vel, ut homo, a Deo (76) tempus accipiet.

Ἐτάκη ἡ γῆ, καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ. Tēsis est in ἡ διάλυσις τῆς δυνάμεως. *Ἐτάκη* οὖν ἐρχομένης τῆς κρίσεως, εἴθουν ταχῆσεται. *Ὁ οὐρανὸς γάρ, ψῆσι, καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται.* **B** ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ πάντες γὰρ ἀποθάνονται.

Ἐγὼ ἐστερέωσα τοὺς στύλους αὐτῆς. Ἐμοῦ κελύσαντος, ἐτάκη· διότι ἐν ἀρχῇ ἐγὼ ταύτην ἔκτισα. Στύλοι δὲ αὐτῆς τὰ περι στερεωθῆναι αὐτὴν προστάγματα. Τοῦτο γὰρ ἀνέχει καὶ διαβαστάζει αὐτὴν, ἐπ' οὐδενὸς ἡδρασμένην. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως εἰπεῖν, τῆξιν τὴν φθορὰν, ὅτι Ἐφθάρη μὲν ἡ γῆ ταῖς εἰδωλολατρειαῖς καὶ ταῖς ἄλλαις ἁμαρτίαις τῶν ἀνθρώπων· ἀλλ' ἐγὼ σπλᾶγγισθεις ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τοῦ πλάσματος, ἐστερέωσα τοῖς ἀποστόλους· τούτους γὰρ νοήσωμεν στύλους τῆς οἰκουμένης, ὡς ταῖς ἑαυτῶν διδασκαλίαις ὑπερείδοντας καὶ στηρίζοντας τοὺς ἀπανταχῇ πιστούς. Οὕτω γὰρ αἰτίους καὶ ὁ μέγας Παῦλος ὠνόμασεν εἰπὼν· **C** *Οἱ δοκοῦντες στύλοι εἶναι.* Τινὲς δὲ γῆν τῆς Ἰερουσαλήμ φασίν, ὅτι ταχῆσεται καὶ πυρποληθήσεται, πολιορκηθεῖσα ὑπὸ Ῥωμαίων. Καὶ οὕτω δὲ *στύλους αὐτῆς* εἶπε τοὺς ἀποστόλους· *στύλους* μὲν διὰ τὴν ῥηθεῖσαν αἰτίαν, αὐτῆς δὲ, ὡς ἐξ αὐτῆς ὀρμωμένου· ἢ καὶ ὅτι μετὰ τὸ ταχῆναι στερεωθήσονται τοῖς στύλοις τῆς πίστεως.

ad universum terrarum orbem: vel, quia postquam facti fuissent, erant deinceps fidei columnis rursus confirmandi.

Ἐἶπον τοῖς παρανομοῦσιν· Μὴ παρανομεῖτε· καὶ τοῖς ἁμαρτάνουσιν· Μὴ ὑψοῦτε κέρασ. Κρίσεως, ὡς εἴρηται, γενέσθαι μελλούσης, φησὶν ὁ Προφήτης, ὅτι Διαμαρτυρόμενος τοῖς παρανομοῦσιν, εἶπον αὐτοῖς· *Μὴ παρανομεῖτε*· καὶ αὐθις τοῖς ἁμαρτάνουσιν· *Μὴ ὑψοῦτε κέρασ*· ἦτοι μὴ καυχᾶσθε, μηδὲ ἐπαίρεσθε, ὡς ἐπὶ μεγάλοις κατορθώμασι ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν· τοῦτο γὰρ ἀνοίας ἐσχάτης. Τοὺς αὐτοὺς δὲ λέγει παρανομοῦντας καὶ ἁμαρτάνοντας ἐκ παραλλήλου. Πολλαχοῦ δὲ τῶν Ψαλμῶν τὸ, *κέρασ*, τίθεται, ποτὲ μὲν ἀντὶ δυνάμεως, ποτὲ δὲ ἀντὶ καυχῆσεως· τὰ γὰρ κερασφόρα ζῶα ἐν τοῖς κέρασιν ἀμύνονται, καὶ γαυριῶσι.

D *Ἐἶπον τοῖς παρανομοῦσιν· Μὴ παρανομεῖτε· καὶ τοῖς ἁμαρτάνουσιν· Μὴ ὑψοῦτε κέρασ.* ἦτοι μὴ καυχᾶσθε, μηδὲ ἐπαίρεσθε, ὡς ἐπὶ μεγάλοις κατορθώμασι ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν· τοῦτο γὰρ ἀνοίας ἐσχάτης. Τοὺς αὐτοὺς δὲ λέγει παρανομοῦντας καὶ ἁμαρτάνοντας ἐκ παραλλήλου. Πολλαχοῦ δὲ τῶν Ψαλμῶν τὸ, *κέρασ*, τίθεται, ποτὲ μὲν ἀντὶ δυνάμεως, ποτὲ δὲ ἀντὶ καυχῆσεως· τὰ γὰρ κερασφόρα ζῶα ἐν τοῖς κέρασιν ἀμύνονται, καὶ γαυριῶσι.

²⁴ Matth. xxiv, 35. ²⁵ Galat. ii, 9.

Variæ lectiones.

(76) Rectius a divinitate, ut Græce.

Vers. 6. *Nolite extollere in altum cornu vestrum.* A Idem iterum repetit, ad contestationis suæ confirmationem.

Et nolite loqui adversus Deum injustitiam. Verba hæc idem æque significant, quod illa : *Injustitiam in sublime locuti sunt* ²⁶; de quibus diximus in psalmo LXXII.

Vers. 7. *Quoniam neque ab egressu neque ab occidente, neque a desertis montibus.* Gloria, inquit, et divitiarum, item gloria, et paupertas, non est nobis ab astrorum ortu, neque ab eorum occasu, ut æserunt astrologi : quini nec a dæmonibus ista hominibus adveniunt. Per desertos enim montes ipsos dæmones intelligit, quia omni virtutum genere deserti ac steriles sunt, et montium instar superbia elati. Sed justo Dei judicio omnia dispensantur. Per egressum autem, solis ortum intelligit, quem admodum et alibi cum ait : *A summo cælo egressio ejus* ²⁷. Per occasum vero occidentem ; et per desertos montes, septentrionis et meridiei climata, quæ ob nimium frigus, aut calorem, hominibus deserta sunt. Est autem hic sermo defectivus ; unde aliquid subintelligendum est, verbi gratia : *Nihil latet.* Nihil, inquit, in futuri judicii tempore poterit Deum latere. Omnia etenim ei patebunt, in quacunque ea fuerint regione ; atque ideo nolite latere eum quis poterit, si in eum deliquerit. Et

Quoniam Deus judex est. Quoniam Deus est, qui judicat quique omnia optime novit, etiam anteaquam fierent.

Vers. 8. *Hunc humiliat, et hunc exaltat.* Hunc quidem honorat, et alium reprobat, juxta uniuscujusque vitam, ac juxta justissimas quasdam rationes divini judicii.

Quoniam calix in manu Domini vini meri plenus mistione. Totus sermo metaphoricus est. Et per manum quidem Domini illius potentiam intelligit, per calicem autem vini, mensuras ac modos pœnarum. Per vinum enim hoc in loco supplicia intelliguntur, atque calamitates, quæ æque, ac vinum, et vires hominum tollunt, et mentis harmoniam dissolvunt, et aberrare nos faciunt a via. Merum vero esse dicitur hoc vinum, quasi austerum atque efficax vi sua, et nulla mistum misericordia. Et hic quidem calix est vini meri. Verum in manu Domini alius etiam est calix, plenus mistione ; hoc est, misericordia. Missio enim vini, aqua, et inistio austeritatis, misericordia. Debemus autem ea verba, *plenus mistione*, non sequenti versiculo conjungere, sed per se soluta legere, subintelligendo conjunctionem, et sumendo a communi sensu verba : *Calix in manu Domini*, ut sit sensus, quod in manu Domini est calix vini meri, et in eadem manu est calix plenus mistione. Nam alioqui, quomodo unus, atque idem calix poterit et merum, et mistum continere ? Et quod duo sint calices, patet etiam clarius

Vers. 9. *Et inclinavit ex hoc in hoc.* Et de mensura meri supplicii, effudit in mensuram miseri-

Mh' epalrrete eis d'vpos to k'eras d'w. Th aut' l'gei palin eis e'pitasin dia marturias.

Kal mh' lal'ete kata tou theou adikian. Touth' tauton dynatai t'w 'Adikian eis to d'vpos e'ladh'sar, d' keitai en t'w of' phalmp.

"Oti oude apo e'xodou, oude apo dusmw, oude apo e'rhmw o'rew. Oute ek tw'n anatolw'n tw'n ast'rw, oude ek tw'n d'usw'n autw'n kata tous astrol'gous, out' a'vthi ; ek tw'n daimw'n, tw'n e'rhmw'n m'en kalou pantos, o'rew'n d'e legom'wn dia t'hn e'parsin kal alaxoniw'n · h' ploutos, h' d'oxa chorh'geitai, h' penia, h' adoxia prosyinetai, alla krissei theou dikala. 'E'xodous gar kal'ei m'en t'hn tou h'liou anatol'h'n · 'Ap' akrou gar, phsi, tou ouranou h' e'xodos autou · dusmas d'e t'hn d'usin · e'rhma d'e dh'ra ta b'oreia kal notia klimata, kata mesmh'rian kal akron · ta'uta gar e'rhma eisin anhrw'pw'n, to m'en di' uperbol'h'n psy'chous, to d'e th'ermis. 'Ell'eiptikhn d'e to sx'hma · l'eipei gar to Adh'lh'sti. Ou l'el'gh'e ti, phsin, ap' od'ev'ous klimatos t'hs gh's ; en t'w kai'rw t'hs mallous'hs krissews · di' mh'den fa'wlon poi'hte · poiou'ntes d'e, mh' ole'sthe lanth'nein. E'ita t'ith'nei kal t'hn a'it'ian tou mh'den lanth'nein. pravam aliquod scelus committere. Neque enim deinde causam ponit, cur nihil Deum lateat.

"Oti o theos kri't'hs estin. 'O theos krinei, o p'anta kai' idw'n kal eidw's p'ro gen'esews autw'n.

Touth' ton tap'neoi, kal touth' ton d'vpoi. Ton m'en atim'azei, ton d'e tim'az, kata t'hn oikonomian tw'n bediaw'm'wn ek'astw, kal ton logon t'hs dikalas autou krissews.

"Oti pot'h'ron en x'ei'ri Kyriou oinou ak'ratou pl'h'ros ker'asmatos. Metaforikh's d'los o logos · kal x'ei'ra m'en Kyriou kal'ei t'hn dynamin autou pot'h'ron d'e oinou, to m'etron t'hs timw'rias · oinos gar v'n h' timw'ria. Di'oti paraplh'siws t'w oinw a'fai'reitai t'hn tou anhrw'pou dynamin, kal e'kluei t'is ar'monias, kal poi'ei s'f'alle'sthai. 'Akratos d'e outos o oinos, ws a'usth'ros, kal ap'otomos, kal am'igh's philanhrw'p'ias. 'Alla touth' m'en to pot'h'ron oinou estin ak'ratou · esti d'e en t'w x'ei'ri autou kal e'teron pot'h'ron, pl'h'ros ker'asmatos, e'toun philanhrw'p'ias. Ker'asma gar oinou m'en u'ow, a'usth'rias d'e philanhrw'p'ia. Kh' h' gar t'w Pl'h'ros ker'asmatos mh' sun'aptein to d'pisthen b'hton · alla καθ' e'au'to asyn'd'etw ; anagw'noskein, tou kal synd'ismou ell'ei'pontos m'en, sun'ek'axou'm'ew'n d'e · e'lkontas kal e'pi toutw to pot'h'ron en x'ei'ri Kyriou · p'ws gar an e'it' t'w aut'w to ak'raton e'chon kal ker'asma ; 'Oti d'e duo ta'uta, dh'lw'sei to e'pagw'm'ew'n.

atque idem calix poterit et merum, et mistum continere.

Kal e'kliver ek touth' ton eis touth'. 'E'nev'echen ek tou m'etrou t'hs ak'ratou timw'rias e'pi to m'etron

²⁶ Psal. LXXII, 8. ²⁷ Psal. XVIII, 7.

τῆς φιλανθρωπίας, ὥστε ποιῆσαι κραῖν, καὶ ποτίσαι ταύτην τοὺς ἔλαττον ἀμαρτάνοντας καὶ τοὺς ἰασίμους.

Πλην ὁ τρυγίας αὐτοῦ οὐκ ἐξεκνώθη. Τρυγίαν ὠνόμασε τὸ πάχος τῆς ἀκράτου τιμωρίας, τὴν ἐσχάτην κόλασιν, ἧτις ὑπαλείφθη τοῖς τὰ μέγιστα πλημμυλοῦσι, καὶ τοῖς μὴ μεταβαλλομένοις ἀπὸ κακίας.

Πίνονται πάντες οἱ ἀμαρτωλοὶ τῆς γῆς. Πίνοντα τὸν τρυγίαν. Ἀμαρτωλοὺς δὲ λέγει τοὺς ἀνεπιστρέφους ἀμαρτάνοντας.

Ἐγὼ δὲ ἀγαλλιάσομαι εἰς τὸν αἰῶνα. Ψαλῷ τῷ θεῷ Ἰακώβ. Ἐλευθερωθεὶς τῆς δουλείας τῶν ἐχθρῶν, καὶ ἀγαλλιάσομαι μὲν ἐπὶ τῇ ἀπαλλαγῇ τῶν ἀνιερῶν, ψαλῷ δὲ εὐχαριστήρια.

Καὶ πάντα τὰ κέρατα τῶν ἀμαρτωλῶν συν-βλάσω. Τῶν ἀβίς πολεμησάντων μοι δυσμενῶν.

Καὶ ὑψώθησεται τὸ κέρασ τοῦ δικαίου. Νικήσαντος. Οἱ τε γὰρ Ἰσραηλίται μετὰ τῆς ἐν Βαβυλῶνι δουλείας ἐπάνοδοι, προσβαλλόντων αὐτοῖς τῶν γειτονούντων, ἐνίκησαν, οἱ τε Χριστιανοὶ ἐκ τῆς δουλείας τῶν εἰδώλων, ἐπαναθόντες εἰς ἐλευθερίαν, συνθλώσι τὰς δυνάμεις τῶν περὶ διατημένων δαιμόνων ἐπιτιθεμένων αὐτοῖς. Δίκαιον δὲ καλεῖ πάντα εὐσεβῆ. Εἴη δ' ἂν καὶ ὁ Ζοροβάβελ, ὁ τὸν λαὸν τηλικαῦτα ἐπαναγαγὼν, ἀλλὰ καὶ ὁ Χριστὸς ὁ κυρίως δίκαιος, ὡς ἀναμάρτητος, οὗ τύπος ὁ Ζοροβάβελ τῶν γὰρ ἐν σώματι τοὺς ἀσωμάτους πολεμίους νικῶντων ὑψοῦται ἡ δύναμις, καὶ ὁ ἔπαινος τοῦ Χριστοῦ, τοῦ δυναμοῦντος αὐτούς.

incorporeas dæmonum potentias sibi adversantes, atque insultantes devicerit, Christi potentia magis exaltatur et Christo major laus tribuitur, qui tantas ei vires præstitit et robur.

Εἰς τὸ τέλος Ψαλμὸς τῷ Ἀσάφ. Ὁδὴ πρὸς τὸν Ἀσσύριον.

ΨΑΛΜΟΣ ΟΕ'.

Εἰρηται ἡμῖν καταρχὰς, ὅτι ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς τῶν ψαλμῶν τὸ *Εἰς τὸ τέλος* προφητεῖαν δηλοῖ παρεγγυῶν ἀποβλέπειν εἰς τὸ τέλος αὐτῶν. Λοιπὸν οὖν κἀνταῦθα προφητεῖαν (77) κατὰ μὲν Ἑβραίου τῆς συντριβῆς τῶν ἀμφὶ τὸν Σαναχρηῖμ, κατὰ δὲ Χριστιανούς τῶν ἀμφὶ νοητὸν Σαναχρηῖμ, ἦτοι τὸν διάβολον καὶ ἄλλως δὲ *Εἰς τὸ τέλος*, ὅτι περὶ τοῦ τέλους τοῦ κόσμου διαλαμβάνει, εἶπουν τῆς μελλοῦσης κρίσεως - ἐν ὕμνοις δὲ, ὅτι εὐχαριστήριός ἐστιν ὁ ψαλμὸς ἐπὶ τῇ τῶν κατὰ πολεμίων νίκῃ. Περὶ δὲ τοῦ Ἀσάφ, ἔτι δὲ καὶ τῆς φθῆς, προπαραδεδώκαμεν ἐν τῷ Προοιμίῳ τῆς βίβλου τῶν Ψαλμῶν. Πρὸς τὸν Ἀσσύριον δὲ, ἀντὶ, Πρὸς τὰ κατὰ τὸν Ἀσσύριον Σαναχρηῖμ. Ὅρα δὲ ὅτι τὸ θεῖον Πνεῦμα τῇ Ἰουδαϊκῇ ἱστορίᾳ Χριστιανικὰ ἐόγματα συνέπλεξεν ὡς ψυχαγωγεῖν μὲν καὶ τὸν Ἑβραῖον ταπεινῶς ἐδεχόμενον τὰ ῥητὰ, εὐφραίνειν δὲ μᾶλλον τὸν Χριστιανὸν, ὑψηλῶς ταῦτα νοοῦντα.

ut et Judæis solamen præstet, qui humiles tantum sensus sequuntur, et Christianum etiam magis lætificet, ad sublimiores tendentem ac penetrantem contemplationes.

Variæ lectiones.

(77) Deest verbum, puta *ὅμοιον* aut simile.

A cordiæ, ut misturam faceret, utque eam in potum illis præberet, qui et levius deliquissent, et adhuc essent medicabiles.

Vers. 10. Verumtamen secus ejus non est exinanita. Per fecem calicis, crassitudinem, ut ita dicam, intelligit meri supplicii, hoc est, extremas omnium pœnas, quæ iis reservantur, qui aut maxime deliquerunt, aut a vitis immutari noluerunt.

Bibent omnes peccatores terræ. Bibent fecem. Per peccatores autem eos nunc intelligit, qui a peccatis nunquam convertuntur.

Ego autem exultabo in sæculum, psallam Deo Jacob. Ab inimicorum nimirum servitute liberatus, exultabo quidem quod calamitates cessaverint, et psallam in gratiarum actionem.

Vers. 11. Et omnia cornua peccatorum constringam. Inimicorum scilicet rursus me oppugnantium.

Ei exaltabitur cornu justæ. Simul ac vicerit. Judæorum enim populus post reditum a captivitate, insurgentes in se vicinas gentes devicit. Et Christiani simili modo ex idololorum servitute, in libertatem restituti, dæmonum omnium vires confringunt, qui interim in circuitu orbis sunt, quærentes quem devorent, et variis nos tentationibus impetentes. Per justum autem, pium quemlibet ac religiosum virum intelligit, vel ipsum Zorobabel, qui populum a captivitate in patriam reduxit. Verum magis proprie ipse intelligitur Christus, veluti qui omni caruit peccato; ejus figuram tenuit Zorobabel. Quoties vero fidelis quispiam aut martyr,

In finem in hymnis Psalmus ipsi Asaph. Canticum ad Assyrium. PSALMUS LXXV.

Diximus in præmio operis, quod hæc verba In finem, quæ in psalmorum inscriptionibus habentur, indicant illic prophetiam contineri: et lectorem jubent in illius finem aspicere. In hoc igitur psalmo latet prophetia, quæ juxta Hebræos destruendam esse prædicebat potestatem Sennacherib: et juxta Christianos profligandum annuntiat dæmonem, quem nos intellectualem Sennacherib vere possumus appellare. Vel aliter: In finem ideo inscribitur psalmus, quia hic tractatur de mundi ac futuri judicii fine. In hymnis vero, quia gratiarum actiones continet, pro obtenta victoria. De Asaph et cantico diximus in Proæmio operis. Ad Assyrium vero, quia Sennacherib Assyrius erat. Ad illum enim multa pertinent, quæ in præsentibus psalmo habentur. Tu vero illud considera, quo pacto sanctus Spiritus simul cum Judaica historia Christiana dogmata complicaverit, quæ in præsentibus psalmo habentur. Tu vero illud considera, quo pacto sanctus Spiritus simul cum Judaica historia Christiana dogmata complicaverit, sensus sequuntur, et Christianum etiam magis lætificet, ad sublimiores tendentem ac penetrantem contemplationes.

VERS. 2. *Notus in Judæa Deus.* Judæi quidem cognosci tantum affirmant Deum a Judæis, contra autem Deus ad illos, per prophetam dicit: *Juxta numerum civitatum tuarum fuerunt dei tui Juda, et juxta numerum biviorum Israel, sacrificaverunt Baal*¹⁸. Manifestum est igitur, quod de Judæa illa non loquitur, quæ est in Palæstina, sed per Judæam, sacram intelligit Scripturam, in qua universa Christus notus est. Nam et Mosaici, et cæteri omnes libri, de eo annuntiaverunt: et ipse etiam divinus cultus, qui lege constitutus est, figuram et characterem eorum continebat, quæ ad Christum pertinerent.

In Israel magnum nomen ejus. Atqui nec in solo Israel. Ab oriente enim, inquit Propheta, *eisque ad occasum, glorificatum est nomen meum inter gentes*¹⁹; et alibi ad Judæos: *Vos autem profanastis eum*²⁰; item alibi: *Nomen meum magnum inter gentes*²¹. Rursus igitur per Israel, Israelitarum Scripturam intelligit, datam populo Israel, in qua magnum ac gloriosum cani ur Christi nomen. Maximus autem philosophus per Judæam eam philosophiæ partem intelligit, quæ circa activas actiones versatur, et per Israel eam partem quæ contemplationibus vacat. Judas quippe interpretatur *Confessio*; confessio autem initium quoddam præstat ad agendi virtutes; Israel vero interpretatur *Mens videns Deum.* Cognoscit igitur Deum, is, qui per virtutem operatur, sciens illum judicem justum esse, et condigna unicuique pro actionibus in judicio redditurum: atque ideo seipsum ab omnibus maculis mundat. Cognoscit etiam Deum is qui in divinorum contemplatione versatur, et considerans Dei magnalia, condigne etiam illum magnificat. Possumus etiam per Judæum, novam ex gentibus Ecclesiam intelligere, quæ et antiqua peccata confessa est, et quæ verum Deum per contemplationem semper intuetur. Et similiter novum Israel. Quia, ut ait magnus Paulus: *Non manifesto, carnalis circumcisio, sed qui in occulto*²².

VERS. 3. *Factus est in pace locus ejus, et habitatio ejus in Sion.* Ni tam crebro obsessa et capta fuisset Jerusalem, haberent colorem aliquem Judæi, ut hæc verba de ea dicta esse viderentur: verum hoc in loco, per *pacem*, non ipsam intelligit Jerusalem, sed pacificos homines; pacificos, inquam, in mutuo inter se, dum et proximos diligunt, et ipsi ab eis invicem diliguntur: et pacificos etiam in seipsis, dum affectus ac passionibus insurgere ac pugnare non sinunt adversus rationem, sed rationi eas subjiciunt. In hujusmodi igitur homine locus quidam nobilis sit, ipsi etiam Deo habitabilis. Cæterum cum Sion idem significare dicatur quod *Specula*, ille merito Sion poterit appellari, qui inimicorum adventum de longe fuerit speculatus.

VERS. 4. *Illic confregit potentias arcuum, telum,*

Γρωστός ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ Θεός. Οἱ μὲν Ἰουδαῖοι φασιν ὅτι γνώριμός ἐστιν ὁ Θεός ἐν μόνῃ τῇ Ἰουδαίᾳ· ὁ δὲ Θεός φησι πρὸς αὐτοὺς διὰ τοῦ προφήτου· Κατὰ ἀριθμὸν τῶν πόλεων σου ἦσαν θεοὶ σου Ἰούδα· καὶ κατὰ ἀριθμὸν ἀμφοδῶν Ἰσραὴλ ἔθνον τῷ Βαάλ. Δῆλον οὖν, ὅτι οὐ περὶ τῆς κατὰ Παλαιστίνην Ἰουδαίας ὁ ψαλμὸς λέγει· ἀλλ' Ἰουδαίαν καλεῖ τὴν Ἰουδαϊκὴν Γραφὴν, ἐν ἣ πάσῃ γνώριμός ἐστιν ὁ Χριστός· τὰ τε γὰρ Μωσαϊκὰ καὶ τὰ λοιπὰ πάντα περὶ αὐτοῦ προκατήγγειλαν. Καὶ αὕτη δὲ ἡ νομικὴ λατρεία τύπος, καὶ σκιά, καὶ προχάραγμα ἦν τοῦ Χριστοῦ.

Ἐν τῷ Ἰσραὴλ μέγα τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Καὶ μὴ οὐκ ἐν μόνῃ τῷ Ἰσραὴλ. Αὐτὸς γὰρ φησιν ὁ Θεός διὰ τοῦ Προφήτου, ὅτι Ἄπ' ἀνατολῶν ἤλιον μέχρι δυσμῶν δεδῶξασται τὸ ὄνομα σου ἐν τοῖς ἔθνεσσιν· καὶ πάλιν Ὑμεῖς δε βεβηλοῦτε αὐτό. Καὶ αὐτὸς· Τὸ ὄνομα μου μέγα ἐν τοῖς ἔθνεσσιν· ὥστε καὶ Ἰσραὴλ πάλιν, τὴν Ἰσραηλιτικὴν Γραφὴν ὀνομάζει, τὴν δοθείσαν τῷ Ἰσραηλιτικῷ λαῷ, ἐν ἣ μέγα καὶ ἐνδοξον ἄδεται τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ. Μάξιμος δὲ ὁ μέγας φιλόσοφος Ἰουδαίους μὲν λέγει τὴν πρακτικὴν φιλοσοφίαν, Ἰσραὴλ δὲ τὴν θεωρητικὴν· διότι Ἰουδαία μὲν Ἐξομολόγησις ἀμαρτιῶν ἐρμηνεύεται, ἥτις ἐστὶν ἀρχὴ τῆς πρακτικῆς Ἰσραὴλ δὲ Νοῦς ὁρῶν Θεόν· ὁ μὲν γὰρ πρακτικός γινώσκει τὴν Θεόν, ὅτι κριτὴς ἐστὶ τῶν ἐκαστῶν βεβαιωμένων, καὶ διὰ τοῦτο καθαίρει ἐαυτὸν· ὁ δὲ θεωρητικός, κατανοῶν τὰ μεγαλεῖα αὐτοῦ, ἀξίως μεγαλύνει αὐτόν. Εἴη δ' ἂν Ἰουδαία νέα ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία, ἥτις, ἐξομολογησαμένη τὰ παλαιὰ αὐτῆς ἀμαρτήματα, ἐπέγνω τὸν ἀληθινὸν Θεόν· ἡ δ' αὐτὴ καὶ Ἰσραὴλ· νέος· φησὶ γὰρ ὁ μέγας Παῦλος· Οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φανερῷ Ἰουδαίος ἐστίν, οὐδὲ ἡ ἐν τῷ φανερῷ ἐν σαρκὶ περιτομὴ· ἀλλὰ ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαίος, καὶ περιτομὴ καρδίας ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι.

ille qui in manifesto Judæus est, neque quæ in Judæus, et circumcisio cordis in spiritu, non li-

Ἐγενήθη ἐν εἰρήνῃ ὁ τόπος αὐτοῦ, καὶ τὸ κατοικητήριον αὐτοῦ ἐν Σιών. Εἰ μὴ πολλάκις ἐπολεμήθη καὶ ἐάλω τὰ Ἱεροσόλυμα, εἶχεν (78) ἂν τινα λόγον εἰρηθῆαι περὶ αὐτῶν ταῦτα. Νῦν δὲ εἰρήνην φησὶ τὸν εἰρηνεύοντα ἄνθρωπον, πρὸς μὲν τοὺς ἀνθρώπους, ἐν τῷ ἀγαπᾶν αὐτούς, πρὸς δὲ τὰ πάθη, ἐν τῷ ὑποτάττειν αὐτά. Ἐν τῷ τοιοῦτῳ γὰρ ἀνδρὶ γίνεται τόπος χωρητικός Θεοῦ· Σιών δὲ ἐρμηνεύεται, *Σκοπευτήριον*· εἴη δ' ἂν ὁ πάρῳθεν κατασκαπτόμενος τὰς ἐπελεύσεις τῶν δυσμενῶν.

Ἐκεί συνέτριψε τὰ κράτη τῶν τόξων· ὕψλον,

¹⁸ Jerem. xi, 13. ¹⁹ Psal. cxii, 3; Malach. i, 11. ²⁰ Malach. i, 12. ²¹ Ibid. ²² Rom. ii, 28.

Variae lectiones.

(78) Supple Ἰουδαῖοι.

καὶ ῥομφαίαν, καὶ πόλεμον. Ἱστορικῶς μὲν περὶ τῆς ἀπωλείας τῶν Ἀσσυρίων ταῦτα. Ἐκεῖ μὲν ἀντὶ τοῦ, ἐν Σιών· *Συνέτριψε δὲ, ἀντὶ τοῦ Κατήγγισε τὰς δυνάμεις τῶν τόξων· ὄπλον δὲ καλεῖ νῦν οὐ τὸ ἀμυντήριον, ἀλλὰ τὸ φυλακτήριον, ὅσον θώρακα, καὶ εἴ τι τοιοῦτον· ἐξ οὗ καὶ ὀπλίτης, ὁ τεθωρακισμένος, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ ψιλοῦ· ῥομφαία δὲ ἡ σπάθη· καὶ πρῶταξε μὲν τὰ τόξα, ὅτι τὸ πλεῖον ἐν τόξοις ἐκράτουν οἱ Ἀσσύριοι. Εἶτα διὰ μὲν τοῦ ὄπλου πᾶν φυλακτήριον ἐνέφησε, διὰ δὲ τῆς ῥομφαίας πᾶν ἀμυντήριον. Τελευταῖον δὲ ἐπήγαγε καὶ τὸν πόλεμον αὐτὸν, δι' ὅν ταῦτα, καὶ οὗ σκευῆ ταῦτα καὶ ὄργανα. Ἀναγωγικῶς δὲ τόξα μὲν αἰ μεθοδεῖται καὶ μηχαναὶ τῶν δαιμόνων, ἀφ' ὧν ἀφιένται βέλη παθῶν πεπυρωμένα· ὄπλον δὲ φυλακτήριον τοῦ διαβόλου ἢ παραχώρησις τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ καθ' ἡμῶν ἐξουσία τοῦ ἐχθροῦ. Τότε γὰρ βαλλόμενος παρ' ἡμῶν οὐκ αἰσθάνεται· ῥομφαία δὲ αὐτοῦ τμητική, καὶ ἀπὸ Θεοῦ χωρισμὸς ἡμῶν διὰ τῶν παθῶν ἐπιγινόμενος· πόλεμος δὲ ἡ πάλη, ἣ καὶ αὐτὸς ὁ διάβολος. Ὡσπερ γὰρ εἰρήνη ὁ Θεός, οὕτω πόλεμος ὁ ἀντικείμενος δαίμων· ἃ πάντα κατήγγισεν ὁ Θεός ἐν τῷ εἰρηγεύοντι καὶ σκοπεύοντι, καθὼς εἴρηται.*

gladius, quo incidere solet, separatio illa est, qua per affectus et passiones nostras a Deo disjungimur; bellum vero, pugna illa, et lueta, qua nobiscum certat, vel, per bellum, ipse potest dæmor. intelligi, ut quemadmodum Deus pax, ita dæmon bellum appelletur. Hæc omnia igitur arma Deus delevit, ac fugavit in eo homine, quem exhibuisse se pacificum prædiximus, et speculationi inten-

Φωτίζεις σὺ θαυμαστῶς ἀπὸ ὄρων αἰωνίων. Ὁρη αἰώνια καλεῖ τοὺς οὐρανοὺς· Ἔρη μὲν διὰ τὸ ὕψος, αἰώνια δὲ διὰ τὸ διαρκέστερον καὶ μακροχρονιώτερον τῆς τούτων οὐσίας· λέγει δὲ ὅτι φωτίζεις φωτὶ χρᾶς τοὺς ἐν σκότει λύπης, καὶ φωτὶ ἀντιλήψεως τοὺς ἐν σκότει ἀπογνώσεως.

admodum contra, splendore auxilii, atque opis tuæ eos etiam illustras, qui tetra fuerint desperationis nube circumdati.

Ἐταράχθησαν πάντες οἱ ἀσύνετοι τῇ καρδίᾳ.

Ἀνακρούμενοι ἀδοκῆτως, ἐταράττοντο. Ἀσύνετους δὲ αὐτοὺς εἶπεν, ὡς θεομάχους.

Ἦπνωσαν ὕπνον αὐτῶν, καὶ οὐκ εὔρον οὐδέν.

Ἐκοιμήθησαν μὲν μετὰ ἐλπίδων μεγάλων οἱ πολιορκούντες, οὐκ εὔρον δὲ τι ὧν προσεδόκησαν. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως εἶπεν· ὅτι κύκλιψ τοὺς ἐχθροὺς βλέποντες οἱ πολιορκούμενοι, καὶ μὴ συνιέντες τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν, ἐταράχθησαν. Τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἱστορία δ.δ.ά.σ.κ.εἰ· εἶτα ἐκοιμήθησαν ἐν ἐλπίδι ἀλώσεως· καὶ τὸ πρῶτ' οὐκ εὔρον, ὧν ἠλπίσαν, οὐδὲ πολέμιον, ἐκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδων ἀναίρεθεισῶν ἐκείνῃ τῇ νυκτί. (79) Τὸ δὲ, *τῇ καρδίᾳ, παρῆλκει ὡς ἰδίωμα.* Ἡ καὶ ἐπιτατικὸν ἐστὶ τῆς ἀσυνεσίας.

occisa fuerint. Dictio autem, *corde*, Hebraici idiomatis more abundat: vel majorem insipientiæ intensionem significat.

Πάντες οἱ ἄνδρες τοῦ πλοῦτου τὰς χερσὶν αὐτῶν. — Οἱ ἄνδρες τοῦ πλοῦτου, ἀντὶ τοῦ, Οἱ

*gladium, et bellum. Juxta historiam hoc pertinet ad Assyriorum destructionem, illic enim in Sion Dens arcuum vires contrivit, hoc est, dissolvit, et inanes reddidit. Per telum autem (pro quo in Græca lectione, ὄπλον legitimus) non offensiva hoc in loco arma intelligi debent, sed defensiva, veluti thoracem, aut aliud quicquid simile: unde apud Græcos militem thorace armatum, ὀπλίτην appellabant, ad eorum militum distinctionem, qui hujusmodi carebant armatura, quosque ψιλοὺς, hoc est nudos vocabant. Arcuum vero potentias, seu robur dixit, quia Assyrii arcu plurimum utebantur, atque in eo armorum genere suas potissimum vires collocabant. Per *telum* igitur, defensiva omnia, et per *arcum*, offensiva omnia arma significavit. Deinde ipsum addidit bellum propter quod universa armorum genera confici solent. Omnium etenim arma, belli sunt instrumenta. Juxta Anagogen, per arcus, artificiosas dæmonum machinas intelligimus: unde ardentes immittunt passionum sagittas. Telum autem dæmonis, quo se tueri solet, est divina permissio, quæ vires ei adversus nos subministrat. Ea etenim permanente, ictus nostros dæmon in se immissos non sentit. Illius etiam*

gladius, quo incidere solet, separatio illa est, qua per affectus et passiones nostras a Deo disjungimur; bellum vero, pugna illa, et lueta, qua nobiscum certat, vel, per bellum, ipse potest dæmor. intelligi, ut quemadmodum Deus pax, ita dæmon bellum appelletur. Hæc omnia igitur arma Deus delevit, ac fugavit in eo homine, quem exhibuisse se pacificum prædiximus, et speculationi inten-

Vers. 5. Illuminas tu mirabiliter a montibus æternis. Per æternos montes cælos intelligit: quos propter altitudinem montes vocat, et æternos propter diuturnam eorum substantiam. Illuminas autem luce lætitiæ: eos vero hac luce illuminas, qui in mæroris caligine obtenebrati sunt: quem-

admodum contra, splendore auxilii, atque opis tuæ eos etiam illustras, qui tetra fuerint desperationis nube circumdati.

Turbati sunt omnes insipientes corde. Ob inexpectatum interitum turbati sunt, insipientes autem eos appellat, tanquam Deo resistentes.

Vers. 6. Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt. Assyrii milites qui obsidebant, dormierunt summa cum spe, verum nihil eorum invenerunt quæ exspectabant. Possumus et aliter dicere, quod

Judæi qui obsessi erant turbati sunt, dum aspicerent inimicos in circuitu, et divinas vires ignorant, quodque dum captivos se paulo post futuros esse arbitrantur, ut ipsa docet historia, somno correpti dormierunt, et mane expergefacti, ea non viderunt quæ fieri timuerant. Quinimo neque ipsum etiam invenerunt inimicum, cum unica nocte ad centum et octoginta millia hostium

occisa fuerint. Dictio autem, *corde*, Hebraici idiomatis more abundat: vel majorem insipientiæ intensionem significat.

Omnes viri divitiarum in manibus eorum. Viros divitiarum dicit, pro viros divites, quemadmodum

Variæ lectiones.

(79) Hæc non ad præsentem versiculum, sed ad superiorem pertinent.

alibi viros sanguinum, pro sanguinolentos. Dicit igitur quod Assyrii putarant esse se sequenti die habituros in manibus omnes Judæos divites. Vel aliter: Omnes viri Assyriorum divites Judæorum manibus capti sunt, qui obsessi erant in Jerusalem. Nam cum interemptos invenissent, capiebant eos ut spoliarent.

VERS. 7. *Ab increpatione tua, Deus Jacob, dormiterunt qui ascenderunt equos.* Per increpationem Dei, sententiam intelligit adversus inimicos, et per dormitationem, virium remissionem. Dissolvens enim vires somnus solet: per equorum vero ascensores, inimicos ipsos intelligit, qui in equorum multitudine, quibus in bello præcipue utebantur, nimis confidebant. Ideo alibi: *Hi in curribus*, inquit, *et hi in equis* ²².

VERS. 8. *Tu terribilis es. Et quis resistet tibi?* Hæc verba per se satis clara sunt.

Ex tunc ira tua. Hoc est, ex eo tempore quo adversum te dixerunt blasphema verba: tu tamen dedisti eis poenitentiae locum, juxta benignitatis tuæ legem. Vel, *ex tunc*, intellige, pro *olim*, seu *jamdiu*.

VERS. 9, 10. *De caelo auditum fecisti judicium.* Audiri enim fecisti de caelo jam dictam sententiam. Eam etenim in me quasi in propheticum quoddam organum insonuisti. Possumus etiam hæc verba de futuro universali judicio intelligere. Auditum enim illud fecit Deus humano generi, ex Scripturis sanctis: atque hoc pacto, quæ sequuntur, consequentissime dicta esse videntur.

Terra tremuit, et quievit, dum exurgeret in judicio Deus, ut salvos faceret mansuetos terræ. Per terram, humanam intelligit naturam, ad quam alibi dictum est: *Terra es, et in terram revertetur* ²³. Præcipue tamen eos dicit, qui terrena sapiunt. Cum exurgeret igitur Deus in universale judicium, quieverunt omnes homines, deletis atque extinctis in posterum quibuscumque aliis operibus. Cum exurgeret autem in judicium, ut justos homines salvaret, quos mites appellat, seu mansuetos, quia proprium, ac peculiare est

VERS. 11. *Quoniam cogitatio hominis confitebitur tibi.* Hoc dictum est ad timorem in iis excitandum, qui indolentiæ vitio laborant. Tunc etenim, inquit, cogitatio omnis humana, judicanti Deo se ipsam revelabit: *Cogitationibus enim*, inquit Paulus, *inter se mutuo accusantibus, et defendentibus, in die, qua judicabit Dominus occulta hominum* ²⁴.

Et reliquæ cogitationis, diem festum agent tibi. Ipsæ etiam minimæ cujuscunque cogitationis portionulæ, diem festum tibi agent, hoc est, se ipsas tibi manifestabunt. Festivitas enim nihil aliud est, quam declaratio ac manifestatio illius solemnitatis, cujus festum celebratur. Agent igitur diem

πλούσιοι: ὡς τὸ, Ἄνδρες αἱμάτων, οἱ αἰμοχαρεῖς. Λέγει δὲ ὅτι πάντας τοὺς πλουσίους Ἰσραηλῆτας οἱ Ἀσσύριοι μονονουχί ταῖς χερσὶν ἔχειν ἔφυντο μεθ' ἡμέραν· ἢ καὶ τὸναντίον, Πάντες οἱ πλούσιοι τῶν Ἀσσυρίων ταῖς χερσὶ τῶν πολιορκουμένων ἐάλωσαν, νεκροὶ εὐφρεθέντες, καὶ ἐσκυλεύθησαν.

Ἀπὸ ἐπιτιμῆσεώς σου, ὁ Θεὸς Ἰακώβ, ἐνύστασαν οἱ ἐπιβεβηκότες τοῖς ἵπποις. Ἐπιτίμησιν μὲν λέγει τὴν κατὰ τῶν πολεμίων ἀπόφασιν, νυσταγμὸν δὲ τὴν πάρεσιν τῆς δυνάμεως. Ἐκλύει γὰρ τὴν τόνον ὁ νυσταγμὸς. Ἐπιβεβηκότες δὲ τοῖς ἵπποις εἶπε τοὺς ἐχθροὺς: ὡς ἐπὶ τῷ πολεμικῶς ἱππάζεσθαι τεθαβήκοντες. Οὗτοι γὰρ, φησὶν, ἐν ἄρμασι, καὶ οὗτοι ἐν ἵπποις.

Σὺ φοβερὸς εἶ, καὶ τίς ἀντιστήσεται σοι· Τοῦτο σαφές.

Ἀπὸ τότε ἡ ὀργή σου. Ἐκ τότε ἀφ' οὗ κατὰ σοῦ ἐβλασφήμησαν· ἐδίδους δὲ αὐτοῖς χίραν μετανοίας κατὰ τὸν νόμον τῆς χρησιότητός σου· ἢ καὶ τὸ, Ἀπὸ τότε, ἀπλῶς ἀντὶ τοῦ, πάλαι, πρὸ πολλοῦ.

Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἠκούτισας κρίσιν. Τὴν δειλωθεῖσαν ἀπόφασιν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀκουστήν μοι ἐποίησας ἐνήχησάς μοι αὐτήν, ὡς προφήτη. Εἶη δ' ἂν καὶ περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως ἐννοεῖν τὸ ρητόν, ὅτι Ἀκουστήν ἐποίησας αὐτὴν πᾶσιν ἀνθρώποις διὰ τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν σου· ὡς εἶναι καὶ τὰ ἐξῆς ἀκόλουθα.

Ἢ ἐφοβήθη, καὶ ἠσύχασεν ἐν τῷ ἀναστῆναι εἰς τὸν Θεόν, τοῦ σῶσαι πάντας τοὺς πραεῖς τῆς γῆς. Γῆν καλεῖ πάντα ἀνθρώπων πρὸς δὴ εἰρηται, ὅτι Ἢ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση· μάλιστα δὲ τὸν φρονούντα γῆτινα· ἐν τῷ ἀναστῆναι γὰρ, φησὶν, εἰς τὴν βηθεῖσαν πάνδημον κρίσιν τὸν Θεόν, οἱ ἀνθρώποι πάντες ἠσύχασαν, καταργηθέντος λοιπὸν παντὸς ἔργου· ἀναστῆναι δὲ εἰς κρίσιν, ἐπὶ τῷ σῶσαι πάντας τοὺς δικαίους· ἴδιον γὰρ δικαίου παντὸς ἡ πραότης.

cujuscunque viri justī, ut nullis sit ac man-

Ὅτι ἐνθῦμιον ἀνθρώπου ἐξομολογήσεται σοι. Τοῦτο πρὸς φόβον κεῖται τῶν ἀναλήτων. Καὶ γὰρ τότε, φησὶ, πᾶν ἀνθρώπινον ἐνθῦμιον ἑαυτὸ ἀνυπακούει σοι δικάζοντι. Μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογιστῶν κατηγοροῦντων, ἢ καὶ ἀπολογουμένων ἐν ἡμέρᾳ, ὅτε κρινεῖ ὁ Θεὸς τὰ κρυπτά τῶν ἀνθρώπων.

Καὶ ἐγκατάλειμμα ἐνθυμίου ἐορτάσει σοι. Ἐγκατάλειμμα νοεῖται τὸ λείψανον· βούλεται δὲ εἰπεῖν ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ βραχυτάτον μόριον τοῦ ἐνθυμήματος ἐορτάσει σοι, τουτέστιν, ἐπιδειξέι σοι ἑαυτὸ· ἐορτὴ γὰρ ἐπιδειξέις ἐστὶ τοῦ ἐορταζομένου πράγματος. Ὅθεν καὶ ἐορτάσει, ἀντὶ τοῦ Θεατρῆσι.

²² Psal. xix, 8. ²³ Gen. iii, 19. ²⁴ Rom. ii, 16.

Λέγοιτο δ' ἂν καὶ ἄλλως, ὅτι οὐ μόνον αἱ ἐνθυμήσεις ἀ
δηλαί σοι ἔσονται, ἀλλὰ καὶ εἰ τις βιαζόμενος ὑπὸ τοῦ δαίμονος ἐνθυμηθῆναι τι πονηρὸν μὴ πεισθεὶς, ἐγκατέλιπε τὸ τοιοῦτον ἐνθύμιον, μὴ ἐνθυμηθεὶς αὐτὸ, καὶ αὐτὴ ἡ ἐγκατάλειψις τοῦ τοιοῦτου ἐνθυμίου, φανερώσει σοι ἑαυτὴν· οὕτως οὐδὲν τὸ τυχὼν σε κέληθεν.

Εὐξασθε, καὶ ἀπόδοτε Κυρίῳ τῷ Θεῷ ὑμῶν. Τούτων οὕτως ἔχόντων, ὑπόσχεσθε τῷ Θεῷ δῶρα μετανοίας, καὶ ἀπόδοτε αὐτῷ, ὡς χρέως ἀναγκαϊότατον.

Πάντες οἱ κύκλι αὐτοῦ ὀσουσι δῶρα. Κύκλι τοῦ Θεοῦ, οἱ ἀγαπῶντες αὐτὸν· ἐν οἷς ἔστιν αὐτός· *Ἐκεὶ γάρ, φησὶν, εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν.* Οἱ πάντες **B** ὀσουσι δῶρα, τὰς ἀρετάς.

Τῷ φοβερῷ καὶ ἀφαιρουμένῳ πνεύματα ἀρχόντων. Πνεύματα, τὰς ψυχάς.

Φοβερῷ παρὰ τοῖς βασιλεῦσι τῆς γῆς. Παρὰ τῷ Φαραῶ καὶ τοῖς ἄλλοις, ὅσοι τὰς λοιπὰς αὐτοῦ τῆς Αἰγύπτου μάστιγας καὶ τὰς τερατουργίας ἤκηχίευσαν. *Ἐἰς τὸ τέλος ὑπὲρ Ἰδιθοῦμ, ψαλμὸς τῷ Ἀσάφ.*
ΨΑΛΜΟΣ ΟΣ΄.

Ἐἰς τὸ τέλος μὲν, ὅτι προφητεύει καὶ αὗτος ὁ ψαλμὸς, ἃ πείσονται ἐν Βαβυλῶνι οἱ δορυάλωτοι, καὶ ἃ ἐποίησεν. Ψαλμὸς δὲ, φησὶν, ψαλθεὶς τῷ χορῷ ἀρχῆ τοῦ Ἀσάφ, ὑπὲρ Ἰδιθοῦμ. Φαίνεται γὰρ ὅτι τῷ Ἰουδιθοῦμ μὲν ἐδόθη πρὸς τὸ ψαλθῆναι· μὴ εὐκαιρήσαντο δὲ, ἐψάλθη παρὰ τούτου, τουτέστιν, **C** ἀντὶ τοῦ χοράρχου Ἰδιθοῦμ παρὰ τοῦ Ἀσάφ. Ἐσχημάτισται δὲ προσώπῳ τοῦ λαοῦ, τοῦ ἐν Βαβυλῶνι.

Φωνῇ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα. Ἐν Βαβυλῶνι δουλεύων, ἐδόξα πρὸς Θεόν.

Φωνῇ μου πρὸς τὸν Θεόν. Ἀπὸ κοινοῦ κἀταῦθα, τὸ, Ἐκέκραξα· ἰστέον δὲ ὅτι τὸ θέμα, κεκράζω ἐστὶ· περιττὸν δὲ δοκεῖ, τὸ, Φωνῇ μου· ἀλλ' ἔστιν ἰδίωμα καὶ τοῦτο. Ὡσπερ καὶ τὸ δις τῷ αὐτῷ χρήσασθαι· δύναται δὲ ἐμφαίνειν καὶ ἐπίτασιν τῆς κραυγῆς.

Καὶ προσέσχε μοι. Θερμῶς βρῶντι καὶ ὀλοψύχως.

Ἐν ἡμέρᾳ ὀλιψεύς μου, τὸν Θεόν ἐξεζήτησα. Τὸ ἐξεζήτησα, τὴν σπουδαίαν ζήτησιν δηλοῖ· ἐξεζήτησεν δὲ αὐτὸν εἰς ἀντίληψιν.

Ταῖς χερσὶ μου νυκτὸς ἐναντίον αὐτοῦ. Ἀπὸ κοινοῦ ληπτέον, καὶ ἐπὶ τούτου, τὸ Ἐξεζήτησα. Πῶς δὲ τις ἐκζητεῖ τὸν Θεόν; Ταῖς χερσὶν, ἐκτείνων αὐτὰς πρὸς αὐτὸν μετὰ δεήσεως· νυκτὸς δὲ, ὅτε πᾶσα πανταχόθεν ἔδεια· ἐναντίον δὲ αὐτοῦ, τουτέστιν ἐνώπιον αὐτοῦ βλέποντος πάντα. Τινὲς δὲ

A festum, hoc est, spectaculum facient. Possunt etiam dicere, quod non solum cogitationes erunt Deo manifestae, sed et si quis tentatus fuerit a dæmone, ut pravum quid cogitaret, licet prorsus persuasus non sit, ut in incepta cogitatione persisteret, quod tamen illa cogitatio, tametsi rejecta et relicta, se ipsam Deo manifestabit: adeo nihil erit etiam minimum, quod latere Deum possit.

VERS. 12. *Vovete, et reddite Domino Deo vestro.* Cum hæc ita se habeant, promittite Deo, inquit, dona pœnitentiæ, atque ea tanquam necessarium aliquod debitum illi reddite.

Omnes qui sunt in circuitu ejus afferent munera. In circuitu Dei sunt, qui eum diligunt. In his namque esse Deus dicitur, et manere: *Illic enim, inquit, sum in medio eorum* 12. Hi igitur omnes Deo dona afferent, ipsas nimirum virtutes.

VERS. 13. *Terribili, et auferenti spiritus principum.* Spiritus, hoc est, animas.

Terribili apud reges terræ. Apud Pharaonem nimirum, et omnes alios, qui Ægypti plagas, et reliqua illius miracula audiverunt.

In finem pro Idithum psalmus ipsi Asaph.

PSALMUS LXXVI.

In finem inscribitur hic psalmus, quia prophetiæ continet, quæ ad finem tendebant; prædicat enim quæ passuri erant Judæi, in Babylonica captivitate, et multa quæ illic dicturi erant verba commemorat. Ordo autem et sensus inscriptionis hujusmodi est: **C** Psalmus qui decantatus est ipsi seu ab ipso Asaph, chori unius principe, pro Idithum. Nam cum Idithum huic negotio vacare non potuisset, decantatus fuit ab Asaph pro eo, hoc est, loco ejus; conscriptus est autem ex persona populi captivi olim in Babylone.

VERS. 2. *Voce mea ad Dominum clamavi.* Agens ego, inquit, duram in Babylone servitutem, clamavi ad Deum.

Voce mea ad Deum. A communi sensu sumendum est verbum, *Clamavi*; sciendum vero est, quod verba illa, *Voce mea*, superflua sunt: verum Hebraicum est idioma, quemadmodum et illud, quod bis eandem repetit sententiam: tametsi possint **D** repetita verba emphasim quamdam, et majorem actus intensionem præ se ferre.

Et intendit mihi. Ardentem atque ex tota anima clamanti.

VERS. 3. *In die tribulationis meæ Deum exquisivi.* Verbum, *Exquisivi*, inquisitionem cum studio indicat: inquirebat autem eum in sui auxiliium.

Manibus meis nocte coram eo. A communi sensu sumendum etiam hic est verbum, *Exquisivi*. Exquirere autem manibus Deum ille videtur, qui, cum fundit preces, manus ad Deum quodam cum affectu extendit. Nocte vero, inquit, id facio (quando omnia silent et quiescunt), quando maxima adest

¹² Matth. xviii, 20.

securitas (et omne abest impedimentum). *Coram A* eo autem, hoc est, in filius praesentia, qui omnes videt. Aliqui per manus, actiones intelligunt, et nocte, pro clam ac latenter, ita ut exquisitae secundum virtutem operando, clam tamen et latenter ab

Et non sum deceptus. Et cum adiutorem illum mihi fore sperassem, concepta spe frustratus non sum. Patet igitur psalmi verba populo accommodari, post reditum e Babylonica captivitate, quemadmodum et modo cuilibet congruere possunt, qui a periculis salvatus sit.

Reviit consolari anima mea. Non est passa ut aliquis consolationem afferret, gravi nimirum dolore affecta.

Vers. 4. *Memor sui Dei, et laetatus sum.* Unicum mihi in tantis malis fuit solamen, Dei scilicet memoria. Cogitans enim quod posset ille me ex omnibus periculis liberare, amplissimum inde capiebam solatium.

Et meditatus sum et defecit spiritus meus. Quod hic Latine legimus *Meditatus sum*, in Graeca lectione habetur ἡδολέσχησα; est autem ἀδολεσχία proprie, ut alibi diximus, sermo superfluus; hanc nos nugacitatem dicere possumus, iuxta illud: *Narraverunt mihi iniqui nugacitates, sed non ut lex tua*³⁷; (est etenim illic in Graeco eadem dictio ἀδολεσχία.) Accipitur etiam pro meditatione et sollicitudine, ut hic (et alii mitiori vocabulo *argutationem* interpretati sunt, quod medium quoddam videatur esse inter nugacitatem, et meditationem, et utrique significationi facillime posse accommodari). Argutabar, inquit, et meditabar in me ipse, et sollicitus cogitabam, quoniam pacto a tanta moestitia liberari possem. Cumque solutionem aut requiem nullam invenirem, anima mea angustiis undique detenta est. Ejusmodi etiam est, quod alibi legimus: *In mandatis tuis meditabar*³⁸. Item: *Servus autem tuus meditabatur in justificationibus tuis*³⁹ (tamei si Latinus interpres persæpe *Exercebar*, reddiderit, seu *Exercitatus sum*); multa etiam alia inveniri possunt in psalmo cxviii. Invenimus etiam ἀδολεσχίαν poni pro oratione: unde ab Anna dictum legimus: *In multitudine orationis meæ contabui*⁴⁰; (eadem enim dictio ἰ. i. habetur in Graeco. pro oratione.)

Vers. 5. *Prævenere custodias oculi mei.* Qui exercituum curam habent, solent noctis custodias in quatuor partes dividere, quatuor constituentes custodias, quas certo ordine alternant. Oculi mei, inquit, omnes noctis custodias prævenere, hoc est, viligando omnia custodiarum tempora prævenere. Cum enim meditarer, et sollicitus essem, recessit ab oculis meis somnus. Vel aliter: Oculi mei, hoc est, observatores atque inimici mei, omnes prævenere custodias, solliciti nimirum, ut suis me insidiis comprehenderent.

Turbatus sum, et non sum locutus. Afflictionibus atque angustiis confusus sum, verum huiusmodi afflictiones inimicis meis non revelavi, ne majori extollerentur lætitia.

Vers. 6. *Cogitavi dies antiquos, et annos æternos*

³⁷ Psal. cxviii, 83. ³⁸ Ibid. 47. ³⁹ Ibid. 23. ⁴⁰ I Reg. i, 16.

Variæ lectiones.

(80) Ad verbum: *Animum sumebam: o amplissimum solatium!*

χειρας ἐν ταῦθα τὰς πράξεις νοοῦσιν· νυκτὸς δὲ, ὁ δὲ τὸ λαθάνειν, ὅτι ἐξεζήτησε τὸν Θεὸν διὰ τῶν ἀγαθῶν πράξεων λαθάνων τοὺς ἀνθρώπους. Deum assermet per bonas actiones, bene ac secundum hominibus.

Καὶ οὐκ ἠπατήθην. Ἐλπίσας εὐρεῖν βοήθην αὐτὸν, οὐκ ἠπατήθην ταῖς ἐλπίσιν, εἴςου, οὐκ ἠσδόχησα. Ἄηλον οὖν ὅτι μετὰ τὴν ἐκ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον ἀρμόσει ταῦτα τῷ λαῷ, καὶ μὴν καὶ παντὶ τῷ ἐκ κινδύνων περιωθέντι.

Ἀπηγήνατο παρακληθῆναι ἡ ψυχὴ μου. — Ἀπηγήνατο, ἀπηγόρευσε, οὐκ ἐδέξατο παρηγορηθῆναι ἐξ ἀνθρώπων, λίαν βαρυθυμούσα.

Ἐμνήσθην τοῦ Θεοῦ, καὶ εὐφράνθη. Μίαν μόνην εἶχον παράκλησιν, τὴν τοῦ Θεοῦ μνήμην ἐν τοσοῦτοις κακοῖς. Μνημονεύω γὰρ ὅτι δύναται ἀπαλλάξει με, παρηγορούμην (80). Ὡς τῆς εὐπορίας τοῦ παραμυθίας!

Ἠδολέσχησα καὶ ὠλιγοψύχησα τὸ πνεῦμά μου. Ἠδολέσχια κυρίως μὲν, ἡ περιτολογία καὶ φλυαρία, ὡς τὸ *Διηγήσατό μοι παράνομοι ἀδολεσχίας*: τὰττεται δὲ καὶ ἐπὶ μελέτης καὶ φροντίδος: ὡς ἐπὶ τοῦ πρότερος. Ἐμελέτω γὰρ, φησὶν, ἐν αὐτῷ, καὶ ἐφρόντισα πῶς ἂν ἀπαλλαγῆν τῶν ἀγχινοῦν· καὶ μὴ εὐρίσκοντός μου λύσιν, ἐστενωχρήθη ἡ ψυχὴ μου. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ *Ἐν ταῖς ἐντολαῖς σου ἀδολεσχίσω*· καὶ τὸ *Ὁ δὲ δοῦλός σου ἡδολέσχει ἐν τοῖς δικαίωμασί σου*· καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἐν τῷ ριπὶ ψαλμῷ. Λέγεται δὲ ἀδολεσχία, καὶ ἡ προσευχὴ· ὡς τὸ τῆς Ἄννης· *Ἐκ πλήθους ἀδολεσχίας μου, ἐπέτηκα.*

Προκατελάβοτο φυλακὰς οἱ ὀφθαλμοί μου. Οἱ φυλάσσοντες τὰ στρατόπεδα, διαίρουσιν εἰς τέσσαρας φυλακὰς τὴν νύκτα· πρώτην, δευτέραν, καὶ τετάρτην· καὶ ἀμοιβαῖον ἀλλήλοις αὐτὸ παραδίδουσι. Φησὶν οὖν, ὅτι Προέφθασαν οἱ ὀφθαλμοί μου πάσας τὰς τῆς νυκτὸς φυλακὰς· τουτέστιν, ἀγρυπνοῦντες προελάβανον τοὺς καιροὺς τῶν τοιοῦτων φυλακῶν· μεριμνοῦντος γὰρ, ἀπίστατό μοι ὁ ὕπνος. Ἡ ὀφθαλμοὺς λέγει, τοὺς ἐπιτηροῦντας αὐτὸν ἐχθροὺς· ὅτι Προκατελάβοντο κατ' ἐμοῦ φυλακὰς οἱ ἐπιτηρηταί μου.

Ἐταράχθη, καὶ οὐκ ἐδάλησα. Συνεχύθη ταῖς ὀλιψέσιν· ἀλλ' οὐκ ἐξέφηνα ταύτας πρὸς τοὺς ἐχθροὺς, ἵνα μὴ καὶ μάλλον ἐπιχαρῶσιν μου.

Διολογισάμην ἡμέρας ἀρχαίας καὶ ἐτη αἰώνια

ἐμνήσθη, καὶ ἐμελέτησα. Ἡμέρας ἀρχαίας λέγει, τὰς ἐπὶ Μωϋσείως, καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ· ὅπως οἱ τότε ἠλευθερώθησαν τῆς ἐν Αἴγυπτῳ δουλείας, καὶ εἰσέβησαν ἀβράμῳ, τὴν Ἐρυθρὰν, καὶ μυρία εὐεργετηθέντες, εἰσῆλθον εὐκλεῶς εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας. Αἰώνια δὲ καλεῖ, τὰ παλαιὰ· οὕτω καὶ ἀπ' αἰώνος λέγομεν τὰ ἐκκαλαί· ἀδιάφορος δὲ ἡ σύνταξις τοῦ Ἐμνήσθη· Ἐμελέτησα δὲ, ἀντὶ τοῦ Ἀνεπόησα ταῦτα ἐν τῷ νόμῳ μου· ἐκείνας δὲ τὰς ἀρχαίας ἡμέρας εἶπε, καὶ ἔτη αἰώνια. Ἐντεῦθεν κινούμενοι τινες, τὸ Προκατελάσθητο φυλακὰς, ἄλλως ἠρμήνευσαν· οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς ψυχῆς μου, τουτέστιν ὁ νοῦς μου, προκατεσκέψατο τὰς πολιτείας τοῦ βίου. Νῦξ μὲν γὰρ ὁ βίος, διὰ τὴν ἐν αὐτῷ πλάνην· φυλακαὶ δὲ αὐτοῦ, αἱ πολιτεῖαι· ἡ πρὸ τοῦ νόμου, ἡ νομικὴ, καὶ ἡ εὐαγγελικὴ· τὰς δύο τοῖνον, φησὶν, ἀναθεωρῆσαι, καὶ μὴ εὐρεῖν τοιαύτην ἐγκατάλειψιν. Καὶ τοῖς πατριάρχαις γὰρ ὁ Θεὸς ἐδοθήκει καὶ τοῖς μετὰ τὸν νόμον ἄχρι τοῦ παρόντος· ἔξανδραποδισμοῦ. Περὶ τῶν τοιοῦτων οὖν φυλακῶν καὶ ὁ Κύριος εἶρηκεν, ἐν οἷς μακαρίζει τοὺς γρηγοροῦντας δούλους· φησὶ γὰρ, ὅτι *Kūr tῆ deutéra, kūr tῆ τρίτη φυλακῆ ἐβῆν οὕτως, μακάριοι εἰσιν οἱ δοῦλοι ἐκεῖνοι.*

essent divino auxilio. Nam et patriarchis summam Deus opem tulit, et aliis quibuscunque majoribus, qui post datam legem in captivitatem inciderunt. De hujusmodi autem custodiis loqui videtur Dominus in eo loco, ubi *beatos dicit, serros vigilantes: quia si in secunda, aut tertia custodia, Dominus venerit, et invenerit eos sic, beati sunt servi illi.*

Nyctes μετὰ τῆς καρδίας μου ἠδολέσχουν. — *Nyctes*, ἀντὶ τοῦ, ἐν νυκτὶ, ὅτε ἡρεμία πάντων· καὶ αὕτη δὲ ἡ ἀδόλεσχία ὁμοίᾳ ἐστὶ τῇ προρόφῃ, *Θεῷ*. Μετὰ δὲ τῆς καρδίας μου, ἀντὶ τοῦ, ἐν τῇ ψυχῇ μου.

Kai ἔσκαλλε τὸ πνεῦμά μου. — *Ἐσκαλλε*, ἀνώρυττεν, ἀνηρέυνα· οὕτω γὰρ ἐξέδωκεν ὁ Θεοδοτίων· τί δὲ ἡρέυνα, ἀκουσον ἐξῆς.

Μὴ εἰς τοὺς αἰῶνας ἀπώσεται Κύριος, καὶ οὐ προσθήσει τοῦ εὐδοκῆσαι ἐτι. Ἐπαπορηματικὰ τὰ ῥητὰ, μέχρι τοῦ, *Kai εἶπα. Nūn ἠρξάμην.* Ἀνηρέυνων, φησὶν, μήποτε παντελῶς ἀπώσεται ἡμᾶς, καὶ οὐ θελήσει. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, *οὐ προσθήσει εὐδοκῆσαι ἐτι*, εἰτὸν εὐαρεστηθῆναι ἐν ἡμῖν εἰς τὸ ἐξῆς· περιττεύοντο; Τοῦ.

Ἡ εἰς τέλος τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἀποκόψει. Ἡ μέχρι παντός ἀποκόψει ἀπ' ἡμῶν τὸ σύνθημα ἔλεος. Τοῦτο δὲ καὶ ταῦτον δοκεῖ τῷ· *Μὴ εἰς τοὺς αἰῶνας ἀπώσεται; ἀλλ' οὖν οἰκτιρότερον, καὶ παθητικώτερον ἐστι.*

Συντέλεσε ῥῆμα ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Μήποτε συντέλεσε τὸ ῥῆμα τοῦ λόγου, ὃ ἐνετείλατο εἰς χιλίας γενεάς; Περὶ οὗ ζῆτει ἐν τῷ ρδ' ψαλμῷ. *Συντέλεσε δὲ, ἀντὶ τοῦ Συνέχελεσε, καὶ περιώρτισεν αὐτὸ, ἀπὸ τῆς γενεᾶς ἐκείνης, ἄχρι καὶ εἰς τὴν νῦν, ὡς μὴ περαιτέρω χωρεῖν.*

Μὴ ἐπιλήσεται τοῦ οἰκτιρῆσαι ὁ Θεός· ἢ συνείξει ἐν τῇ ὀργῇ αὐτοῦ τοὺς οἰκτιρομένους αὐ-

memoria repetii, et meditatus sum. Per antiquos dies, tempora Moysi intelligit, et Jesu Nave. Cogitavi, inquit, quo pacto illi de Ægyptiaca servitute fuerint liberati, quomodo siccis pedibus pertransierunt mare Rubrum, quomodo innumeris a Deo affecti beneficiis in terram tandem promissionis cum gloria ingressi sunt. *Æternos autem annos, dixit,* pro Antiquos, quemadmodum a sæculo atque Ab æterno dicere solemus, aliquando pro Antiquitus et *Meditatus sum,* hoc est, revolvi in memoria mea: et quos paulo ante dies antiquos dixerat, postea æternos annos appellavit. Hinc quidam moti sunt, et verba illa: *Præcenerunt custodias oculi mei,* alio modo exposuerunt, dicentes: Oculi animæ meæ, hoc est, mens mea, prius consideravit omnes vitæ meæ conversationes. Præsens quippe hæc vita, nox dici potest, ob multiplices errores qui in ea reperuntur. Custodiæ autem hujus vitæ, conversationes variæ sunt, seu variæ vivendi regulæ, verbi gratia, conversatio quæ ante legem fuit, item conversatio legalis, deinde evangelica. Contemplatum igitur se esse dicit antiquos dies, hoc est, patrum vitas: et nusquam invenisse se dicit, quod patres ac majores sui adeo destituti essent divino auxilio. Nam et patriarchis summam Deus opem tulit, et aliis quibuscunque majoribus, qui post datam legem in captivitatem inciderunt. De hujusmodi autem custodiis loqui videtur Dominus in eo loco, ubi *beatos dicit, serros vigilantes: quia si in secunda, aut tertia custodia, Dominus venerit, et invenerit eos sic, beati sunt servi illi.*

Vers. 7. Nocte cum corde meditabar — *Nocte* quando maxima rerum omnium est qui se De hujusmodi autem meditatione eadem dici possent, quæ superius diximus: *Cum corde* vero, id est, in animo meo.

Et fodiebat spiritus meus. Vestigabat, inquit, et scrutabatur; atque hoc pacto reddidit Aquila. Quidnam autem investigaret, audi.

Vers. 8. Numquid in sæcula projiciet Dominus, et non apponet, ut complacitior sit adhuc? Dubitantis verba hæc sunt, usque ad versiculum: *Et dixi, Nunc capsi.* Vestigabam, inquit, dicens: Numquid Deus nos prorsus abjecturus est, et nusquam amplius recipiet? *Non enim sibi volunt illa verba: Et non apponet ut complacitior sit adhuc, hoc est, ut benignior sit erga nos.*

Vers. 9. Aut in finem misericordiam suam abscindet. Aut in perpetuum consuetam a nobis recidet misericordiam. Quæ verba tametsi eadem esse videantur, cum illis: *Numquid in sæcula projiciet Dominus?* majori tamen affectu plena sunt, et ad majorem movent misericordiam.

Consummatit verbum a generatione in generationem. Numquid consummatit verbum illius sermonis, quem mandavit in mille generationes? De quo in psalmo civ. *Consummatit* autem, id est, conclusit et præscripsit, ab illa nimirum generatione, usque ad hanc generationem, ita ut ulterius ei locus non sit.

Vers. 10. Numquid obliviscetur misereri Deus? aut continebit in ira sua miserationes suas? Haec

verba tametsi præcedentibus similia esse videantur, illud tamen specialim demonstrant, quod Deus natura ipsa est misericors, quemadmodum et lux natura ipsa splendida est, et ignis natura ardens, quodque ideo Deus nunquam id deponet, quod sibi naturale est. Ex hoc igitur illud intellexit de quo dubitabat, et de quo sollicitè meditabatur : quod scilicet Deus in sæcula eum non projiciet, nec illa faciet, quæ superius dicta sunt : verum quod juxta delictorum gravitatem adducet supplicia.

VERS. 11. *Et dixi, Nunc capi.* Hæc verba grati ac benigni animi sunt. Cogitans, inquit, quæ commisi peccata, dixi : Nunc initium mihi est condigni supplicii. Nam quæ hactenus sustinui, prælium quoddam pœnarum tantummodo fuere.

Hæc mutatio dexteræ Altissimi. Hæc immutatio est a libertate et quiete ad servitutis angustias. Est igitur opus hoc, opus quoddam divinæ manus punientis et castigantis nos.

VERS. 12, 13. *Memor sui operum Domini.* Opera Domini correctiones appellat, et castigationes a Deo præstitas, quæ ad hominum utilitatem dantur.

Quia memor ero ab initio mirabilium tuorum, et meditabor in omnibus operibus tuis, et in adinventionibus tuis cogitabo. A communi sensu iustus sumendum est, *Et dixi.* In illo, inquit, tempore dixi, quod memor ero, et quæ sequuntur. Eorum enim memoria so'amen mihi afferebat, ut dictum est. Per adinventiones autem, artes varias intelligit et consilia, quibus Deus ad hominum salutem usus fuerat (81).

VERS. 14. *Deus, in sancto via tua.* Per sanctum, cœlum intelligit, tanquam purum ac mundum, in quo commorari dicitur Deus. Vel ipsum montem Sina, veluti Deo dicatum et sanctificatum, et ad quem Deus descendebat. Vel templum veluti sacrum ac venerandum, et in quod descendens Deus oracula reddebat et responsa. Symmachus pro *Sancto*, dixit, *In Sanctitate*, illud significans quod omnis Dei actio sancta est, atque irreprehensibilis, tametsi illius correctiones graves nobis, et duræ aliquando videantur.

Quis Deus magnus, ut Deus noster? Cum pollicitus sit se futurum memorem mirabilium Dei, nunc præ cæteris omnibus eum laudat, dicens : Quis gentium Deus adeo magnus est, vel tantæ est, aut tam immensæ potentiæ, ut Deus noster?

Tu es Deus, qui facis mirabilia. Tu vere Deus es, qui admiranda opera perficis

VERS. 15. *Notum fecisti in populis virtutem tuam.* Per populos, hoc in loco gentes intelligit, Ægyptios nimirum, aut alios quoscunque populos Deo olim contrarios, qui tandem a Judæis superati sunt, et ipsa didicerunt experientia, quod Deus ille, qui Judæis auxiliabatur, magnus ac potens Deus est.

Α τοῦ. Ταῦτα εἰ καὶ τοῖς προλαβοῦσιν ὑμῖα φαίνεται τὰ ῥητά, ἀλλ' οὖν ἐμψένουσιν ὅτι φύσει οὐκ ἐπιτίμων ἐστὶν ὁ Θεός· ὡς περ καὶ τὸ φῶς φωτιστικόν, καὶ τὸ πῦρ καυστικόν. Διὸ καὶ τὸ κατὰ φύσιν οὐκ ἀποβαλεῖ. Ἐντεῦθεν οὖν συνῆκεν ὁ ἡπόρευε, ὅτι οὐκ εἰς τοὺς αἰῶνας ἀπόσεται αὐτούς, καὶ τὰ ἐξῆς· ἀλλ' ὅτι πρὸς τὰ πλήθη καὶ τὰ μεγέθη τῶν ἀμαρτιῶν ἐπάγει καὶ τὴν τιμωρίαν.

Kal eipa· Nyn hrxamhn. Εὐγνωμοσύνης ὁ λόγος. Ἄναλογισάμενος, φησὶν, ὁ ἡμαρτον, εἶπα, ὅτι Nyn ἀρχή μοι τῆς ἀξίας τιμωρίας. Τὰ γὰρ μέχρι νῦν προοίμια ταύτης.

B Ἀυτὴ ἡ ἀλλοίωσις τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου. Ἡ ἐναλλαγὴ ἀπὸ τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνέσεως, εἰς δουλίαν καὶ στενοχωρίαν, τῆς θείας ἔργον χειρὸς κολαζούσης ἡμᾶς.

Ἐμνήσθη τῶν ἔργων Κυρίου. Ἔργα Κυρίου λέγει τὰς ἐπὶ συμφέροντι παιδείας.

Ὅτι μνησθήσομαι ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν θαυμασιῶν σου, καὶ μελετήσω ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις σου, καὶ ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν σου ἀδολεσχίσω. Ἀπὸ κοινοῦ ληπτέον αὐτοῖς τὸ, *Kal eipa·* Ἐν τῷ καιρῷ γὰρ, φησὶν, ἐκείνω, εἶπα ὅτι μνησθήσομαι, καὶ τὰ ἐξῆς· ἡ μνήμη αὐτῶν ἐφερέ μοι παράκλησιν, ὡς εἰρητι· ἐπιτηδεύματα δὲ καλεῖ, τὰς πρὸς σωτηρίαν ἀνθρώπων μηχανάς. Παρατῆρει δὲ τοῦτ' ἐπὶ τὸ, Ἄδολεσχίσω· ταῦτ' ἐν γὰρ σημαίνει τοῖς προῤῥηθεῖσιν.

C Ὁ Θεός, ἐν τῷ ἀγίῳ ἢ ὁδὸς σου. Ἄγιον ἢ τὸν οὐρανὸν φησὶν ὡς ἀγνόν, ἐν ᾧ διατρέθειν λέγεται ὁ Θεός· ἢ τὸ ὄρος Σινὰ ὡς ἀρρωτισμένον Θεῷ, ἐν ᾧ ἐπεδήμησεν· ἢ τὸν γαδν ὡς σεπτόν· ἐν ᾧ κατιῶν ἐχρημάτιζεν. Ὁ δὲ Σύμμαχος, ἀντὶ τοῦ Ἐν τῷ ἀγίῳ, Ἐν ἀγίοτητι ἐξέδωκε, δοῦς νοεῖν ὅτι πᾶσα πρᾶξις Θεοῦ ἀγία καὶ ἀμωπιός· ἐστίν, εἰ καὶ ἡμῖν αἰ παιδεῖται φορτικαί φαίνονται.

Τίς θεός μέγας ὡς ὁ Θεός ἡμῶν; Ὑποσχόμενος μνησθῆναι τῶν θαυμάτων τοῦ Θεοῦ, πρὸ πάντων ἀνυμνεῖ αὐτὸν εἰπών· Τίς θεός τῶν ἀλλοφύλων ὄντων; ἐστὶ μέγας, ἐστὶν μεγαλοδύναμος καὶ μεγαλοεργός ὡς ὁ ἡμέτερος;

Σὺ εἶ ὁ Θεός ὁ ποιῶν θαυμάσια. Σὺ εἶ ὁ Κύριος Θεός ὁ ποιῶν θαυμαστά ἔργα;

Ἐγνώρισας ἐν τοῖς λαοῖς τὴν δύναμίν σου. Λαοὺς ἐνταῦθα τὰ ἔθνη καλεῖ· λέγω δὴ τοὺς Αἰγυπτίους, καὶ τοὺς ἄλλους ὄσους ἀνθισταμένους· οἱ Ἑβραῖοι παραδόξως κατεπολέμησαν· πείρα μαθόντας, ὅτι μέγας ἐστὶν ὁ τοῦτοιοῖς βοηθῶν Θεός.

Variae lectiones.

(81) Græce additur *animadvertite autem hæc loco verbum ἀδολεσχίσω. Idem enim significat, quod superiorius.*

Ἐλυτρόσω ἐν τῷ βραχίονί σου τὸν λαόν σου. A
Βραχίονα τὴν δύναμιν ὀνομάζει.

Τοὺς υἱοὺς Ἰακώβ καὶ Ἰωσήφ. Τοὺς υἱοὺς τὸν λαὸν εἶπε· τοῦ μὲν Ἰακώβ, ὡς προγόνου· τοῦ δὲ Ἰωσήφ, ὡς τροφῆως καὶ εὐεργέτου· καὶ δόξης αὐτοῦ αἰτίου διὰ τὴν σοφίαν καὶ δυναστείαν.

dum omnes patriarchas, et universum populum aluit, patris officium præstitit. Maxima igitur sunt hujus patriarchæ beneficia in universum populum, cujus etiam vires, et sapientia immortalẽm populo gloriam pepererunt.

Εἶδοσάν σε ὕδατα, ὁ Θεὸς, εἶδοσάν σε ὕδατα καὶ ἐφοβήθησαν. Περὶ τοῦ ἐν Ἐρυθρῇ θαύματος ὁ λόγος· Εἶδόν σε, φησὶν, ἀρρήτως καὶ φοβηθέντα διετήτησαν. Προδιώδευε γὰρ τοῦ λαοῦ ὁ Θεός, ἐν σὺλφ πυρὸς καὶ νεφέλης.

Ἐταράχθησαν ἄβυσσοι. Τῷ ἐμπασόντι τοῖς ὕδασι ἀνέμῳ ἐταράχθησαν τὰ βάθη τῆς θαλάσσης

Πλήθος ἤχους ὕδατων. Πλήθος γέγονε τότε, τοῦ ἤχους τῶν ὑδάτων, τουτέστιν πολὺς ἤχος.

Φωνὴν ἔδωκαν αἱ νεφέλαι. Φωνὴ τῶν νεφελῶν, ἢ βροντῆ.

Καὶ γὰρ τὰ βέλη σου διαπορεύονται. Φησὶν ἡ ἱστορία, ὅτι νότου βιαίου πνεύσαντος διηρέθη ἡ Ὀάλασσα. Ὅθεν καταιγίδος γενομένης, βροντὰς καὶ ἀστραπὰς εἰκὸς ἐκπεσεῖν εἰς κατάπληξιν τῶν Αἰγυπτίων· καὶ λοιπὸν βέλη τὰς ἀστραπὰς νοήσεις διαπορευομένας κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Τὸ μέντοι *Διαπορεύονται*, ἀντὶ τοῦ διεπορεύοντο ἀντιχρονικῶς. C
Τὸ, *Καὶ γὰρ*, περιττόν.

Φωνὴ τῆς βροντῆς σου ἐν τῷ τροχῷ. Καὶ συνέδησε, φησὶ, τοὺς ἄξονας ὁ Θεὸς τῶν ἀρμάτων αὐτῶν. Καὶ ἦγεν αὐτοὺς μετὰ βίας. Λέγει τοίνυν, ἔτι· Ἡ φωνὴ τῆς βροντῆς σου κατεβράβη ἐν ἐκάστῳ ἄρματι· τροχὸν γὰρ τὸ ἄρμα καλεῖ· ὡς ἀπὸ μέρους τὸ ὅλον. Ἐφ' ἧς ἐκταραχθέντων τῶν ἵππων, συνεδέθησαν οἱ ἄξονες τῶν τροχῶν ἀλλήλοις. Καὶ ἄλλως· Ἡ φωνὴ τῆς θεολογίας ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, τοῦ τροχοῦ δίκην, ὀλίγον ἐφαπτομένου τῆς γῆς, ἦται τῶν γερῶν· τῷ δὲ λοιπῷ παντὶ τοῦτον ὑπερηρέμη.

Ἐφανῶν αἱ ἀστραπαὶ σου ἐπὶ οἰκουμένην. Ἐφάνησαν πάλιν αἱ λαμπρότητες τοῦ τοιοῦτου θαύματος. D

Ἐσαλεύθη καὶ ἔντρομος ἐγενήθη ἡ γῆ. Ἐταράχθησαν, ἐθορυβήθησαν καὶ ἐφελθῆσαν πάντες οἱ ἄνθρωποι, μαθόντες, ὅσα εἰργάσω διὰ τὸν λαόν σου.

Ἐν τῇ θαλάσῃ αἱ ὄδοί σου. Ἐπιφάνημα τοῦτο τοῦ θαύματος. Ὅτι ἐν τῇ θαλάσῃ ὁδεύεις, ὅτε βούλει.

Καὶ αἱ τρίβοί σου ἐν ὕδασι πολλοῖς. Τὸ αὐτὸ λέγει πάλιν, ἐπιτείνων τὸν ὕμνον.

Καὶ τὰ ἴχθυά σου οὐ γρωσθήσονται. Συνήχθη γὰρ

Redemisti in brachio tuo populum tuum. Per brachium Dei, divinas vires, seu Dei potentiam intelligit.

Filios Jacob et Joseph. Ipsum inquit, populum (82), quem et Jacob filium dicit, eo quod omnes tribus progenitorem illum haberent, veluti patriarcharum omnium patrem, et filium Joseph, eo quod Joseph, dum omnes patriarchas, et universum populum aluit, patris officium præstitit. Maxima igitur sunt hujus patriarchæ beneficia in universum populum, cujus etiam vires, et sapientia immortalẽm populo gloriam pepererunt.

Turbatæ sunt abyssi. Profunda, inquit, maris conturbata sunt a vento qui in aquas impetum fecerat.

Vers. 17. Multitudo vocis aquarum. Multitudo et copia tunc magna fuit vocis aquarum, hoc est, multus sonitus aquarum.

Vocem dederunt nubes. Nubium vox est tonitrus.

Vers. 18 19. Etenim sagittæ tuæ pertranseunt. Legimus in veteri historia, quod valido spirante austro divisum est mare. Procella autem facta verisimile est, fulgura etiam, ac tonitrua ad majorem Ægyptiorum terrorem decidisse. Per sagittas igitur fulgura intelligit, quæ ad inimicos pertransibant. Posuit enim Propheta tempus pro tempore. Illa etiam dictio, *Enim, abundat*, ut sit sensus: *Et sagittæ tuæ pertransibant.*

Vox tonitruī tui; in rota. Et conjunxit, inquit, Dominus axes curruum eorum, et duxit eos cum violentia. Vox, inquit, tui tonitruī in unoquoque curru confecta est. Per rotam enim currum intelligit, veluti a parte totum. Equis igitur hac ratione perturbatis, currum axes mutuo complicati sunt. Vel aliter, *Vox theologię in nobis esse dicitur instar rotæ quæ ex minima quadam sui parte terram tangit, reliquis omnibus partibus a terra sublevatis.*

Vers. 20. Illuxerunt coruscationes tuæ orbi terræ. Claritas, inquit, hujus miraculi ab omnibus visa et cognita est qui tunc aderant.

Commota est et contremuit terra. Turbati sunt et conterriti universi homines, postquam didicerunt quanta pro populo tuo operatus es.

In mari viæ tuæ. Exaggerat miraculum. Tu, inquit, per mare ambulas, cum liberit.

Et semitæ tuæ in aquis multis. Eadem rursum repetit, amplificans Dei laudes.

Et vestigia tua non cognoscentur. Quia scilicet

Varie lectiones.

(82) Græce simplicius unica Syntaxi. *Per filios populum intelligit, filios autem Jacob, ut progenitoris; et Joseph, ut altoris ac de eo optime meriti,*

ejusque gloriæ, ob sapientiam et potentiam suam auctoris.

mare iterum conjunctum atque unitum adeo in se est, ut nulla amplius divisionis vestigia apparerent.

Vers. 21. *Deduxisti sicut oves populum tuum in manu Moysi, et Aaron.* Ovis populum comparavit ut custodiam et curam ostenderet quam Deus eorum habuit: et quod, ut bonus pastor, ad uberrima pascua, et ad tutissimum ovile eos deduxit. Unde et pascere etiam dicitur Deus populum Israel (juxta illud: *Qui pascis Israel intende*⁴¹). Quidam, inter quos est Gregorius Theologus, hunc psalmum accommodant beato David, dicentes, verisimile esse, quod post liberationem consecutam a valido illo calamitatum exercitu a quo persæpe obsessus fuerat, et animæ etiam captivitatem passus, quod post hujusmodi, inquam, liberationem, hunc psalmum composuerit et calamitates suas in eo narraverit, de Christo una prophetias complicans, propter quas, ut puto, *In finem* inscriptum est. Clamavi, inquit, cum afflictionibus detinerer: et quæ sequuntur facile omnia accommodantur usque ad versiculum: *RecoGITARI dies antiquos*, quo intellige esse feliciores dies illos quando Deum protectorem habebat. Quæ deinde sequuntur etiam facilia sunt, usque ad versiculum: *Consummavit verbum a generatione in generationem*: qui versiculum, non cum dubitatione, sed definite legendum est. Perfecit enim Deus atque adimplevit omnes sententias quas de unoquoque homine in præteritum determinavit. Dicitio enim *Verbum*, hoc in loco, pro sententia intelligi dicitur. Restat igitur, inquit, ut illa ego etiam passurus sim, quæ ab eo de me decreta sunt. Quod vero ait: *A generatione in generationem*, expone, hoc est, per successiones uniuscujusque generationis, seu in unaquaque generatione. Verba autem illa: *Hæc mutatio dexteræ Excelsi*, evangelicæ conversationis prophetiam continent. Legalem enim conversationem mutandam esse in evangelicam cernens prophetica oculis, dixit: *Hæc est mutatio dexteræ Excelsi*, quæ verba illud etiam nobis indicant, quod hæc mutatio proprium fuit Christi opus. Hunc enim Christum Dei dexteram appellavit, quia per Filium, quasi per dexteram manum, Pater omnia creavit. Christus enim rerum omnium creator est. Quæ sequuntur clara sunt, usque ad versiculum: *Deus, in sancto via tua*. Per sanctum etiam, hoc in loco Christum intelligit, veluti mundissimum, atque innocentissimum, qui peccatum non fecit⁴²; in hoc inquit, Christo consilium tuum operaris, quod de incarnatione deque humana salute olim decrevistis. Per viam enim hic divinum consilium intelligit. Deinde tamen admiratus Propheta mysterium, Deum summa cum laude magnificat, dicens: Notum fecisti Filium tuum in omnibus gentium populis. *Christus* enim, inquit, *Dei virtus est*⁴³; hunc etiam brachium Dei esse dicit, in quo redemit Deus populum suum, filios Jacob, et Joseph: nos nimirum fideles, qui

Α καὶ ἠνώθη πάλιν ἡ θάλασσα, καὶ οὕτως, ὡς μὴ φανέσθαι ἴχθους διαίρεσως.

Ἀδηγήσας ὡς πρόβατα τὸν λαὸν σου ἐν χειρὶ Μωϋσῆ καὶ Ἀαρὼν. Ὡς πρόβατα εἶπεν, ἐμφαίνων τὴν εἰς αὐτοὺς ἐπιμέλειαν, καὶ φυλακὴν, καὶ ἀπαγωγὴν ἐπὶ νομῆν εὐθαλῆ, καὶ μάνδραν ἀσφαλῆ· ἐπεὶ καὶ ποιμαίνων τὸν Ἰσραὴλ ὀνομάζεται. Ὁ μὲν οὖν ψαλμὸς ἤδη περάτωται· τινὲς δὲ, ὡν καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος, τοῖς τοῦ Δαβὶδ πράγμασιν ἐφαρμόζουσι τὰ τοῦ ψαλμοῦ· εἰκὸς γὰρ αὐτὸν πολιορκία ποτὲ θλίψεων αἰχμαλωτισθέντα τὴν ψυχὴν, μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν συνθεῖναι τὸν ψαλμὸν, ἐκδηγούμενον ὅσα πέπονθε· περιπλέξαντα καὶ προφητείας περὶ Χριστοῦ, δι' αὐτοῦ, οἶμαι, καὶ τὸ, *Εἰς τέλος ἐν τῇ ἐπιγραφῇ.* Ἐκέκραξα, φησὶν, ὅτε συνεχθῆμην ταῖς θλίψεσι. Τὰ δὲ ἐξῆς ἀρμύζουσιν εὐχερῶς ἄχρι τοῦ, *Διελουισάμην ἡμέρας ἀρχαίας.* Εἶεν δ' ἂν αἱ τῆς εὐμερείας αὐτοῦ, ὅτε τὸν Θεὸν εἶχεν ὑπερασπιστὴν· καὶ τὰ ἐφεξῆς δὲ, *πρόχειρα*· μέχρι τοῦ, *Συνετέλεσε ῥῆμα*· τοῦτο δὲ, οὐκ ἐπαπορητικῶς, ἀλλ' ἀποφαντικῶς νοήσεις, ὅτε συνεπέραναν πᾶσαν ἀπόφασιν, περὶ παντὸς ἀνθρώπου προσεξεμχθεῖσαν αὐτῷ. *Ῥῆμα* γὰρ νῦν, τὴν ἀπόφασιν τοῦ Θεοῦ νοοῦμεν· καὶ λοιπὸν ὃ προῦρισε πείσομαι· τὸ δὲ, *Ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν*, ἀντὶ τοῦ, *Κατὰ διαδοχὴν ἐκάστης γενεᾶς*, εἰπὸν ἐφ' ἐκάστης γενεᾶς· τὴ δὲ, *Αὕτη ἡ ἀλλοίωσις*, περὶ τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας προφητεύει. Προῦδὼν γὰρ αὐτὴν προφητικοῖς ὀφθαλμοῖς παραλλαγμένην τῆς νομικῆς, φησὶν ὅτι αὕτη τοῦ Χριστοῦ ἐστὶν ἔργον. Οὗτος γὰρ δεξιὰ καὶ βραχίον τοῦ Πνεύματος, κατὰ τὴν θεότητα, προσασορεύεται· ὡς ποιητῆς πάντων καὶ ὡς δύναμις. Τὰ δὲ ἐντεῦθεν σαφῆ, ἕως τοῦ, *Ὁ Θεός, ἐν τῷ ἀγῶνι ἡ δόξ σου.* Ἄγιον δὲ ἐνταῦθα τὸν Χριστὸν λέγομεν τὸν ἀγῶνιστὸν, ὃς ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν. Ἐν τούτῳ, φησὶν, ἐνενοεῖται ἡ βουλὴ σου· ἡ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων· ὁδὸς γὰρ νῦν ἡ βουλὴ. Εἶτα αποδαμάσας τὸ τοιοῦτον μυστήριον, ὕμνε! καὶ μεγαλύνει αὐτόν· Ἐγνώρισας δὲ ἐν τοῖς λαοῖς πάτων τῶν ἐθνῶν τὸν Υἱόν σου· Χριστὸς γὰρ, φησὶ, Θεοῦ δύναμις· τοῦτο δὲ καλεῖ καὶ βραχίονα, δι' οὗ ἐλυτρώθη μὲν λαὸς αὐτοῦ ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ διαβόλου· καλούμεθα δὲ υἱοὶ Ἰακώβ ὁ καὶ Ἰουσήφ, ἀντὶ τοῦ παλαιοῦ λαοῦ υἱοθετηθέντες, καὶ τὴν ἐκείνου κληρονομήσαντες καὶ οἰκείωσιν καὶ κλησιν. Εἰρηται περὶ τούτου, καὶ ἐν τῷ τέλει τοῦ ἱψαλμοῦ· *Εἰδοσάν σε ὕδατα καὶ ἐφοβήθησαν*, ὅτε τοῦ πλοίου βυθιζομένου διῦπνισθεῖς, ἐπετίμησεν τοῖς ἀνέμοις καὶ τῇ θαλάσῃ, καὶ ἐφοβήθησαν καὶ ἠσύχασαν· τίτε δὲ καὶ ἐταράχθησαν καὶ αἱ ἄβυσσοι τῆς θαλάσσης, τῷ φόβῳ τῆς Δεσποτικῆς ἐπιτιμῆσεως· ἔτι δὲ καὶ τὸ πλῆθος τοῦ ἴχθου τῶν κυμάτων· φωνὴν δὲ ἔδωκαν αἱ νεφέλαι ἐπὶ τῆς μεταμορφώσεως, *Καὶ Ἰδοῦ*, φησὶν, *φωνὴ ἐκ τῆς νεφέλης λέγουσα*· *Ὁὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός*. Εἰπης δὲ νεφέλην καὶ τοὺς προφήτας· ὡς ἐν τῷ ἱψαλμῷ προσίρηται· *Ἐνθα καὶ περὶ τῶ*

⁴¹ Jerem. xxii, 2. ⁴² I Petr. ii, 22. ⁴³ I Cor. i, 18.

βελών· πρὸς δὲ καὶ τῶν ἀστραπῶν εὐρήσεις. Φωνὴ δὲ βροντῆς ὁ λόγος τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, ὡς ἐξ οὐρανοῦ ἤκοντος, καὶ ὡς στερέβου καὶ ἐξακούστον πλῆριν ἀνθρώπων· τροχὸς δὲ ὁ κόσμος διὰ τὸ ἅτατον αὐτοῦ. Ἐσαλεύθη δὲ καὶ ἔντρομος ἐγε-
*ρήθη ἡ γῆ, ὡς ἐν τῷ αὐτῷ ψαλμῷ πάλιν ἐξηγησά-
 μεθα· ὅλος γὰρ οὗτος ὁ στίχος καὶ ἐν ἐκείνῳ κεῖται.*
*Ἐν τῇ θαλάσῃ δὲ ἡ ὁδὸς σου, ὅτε ἀπῆλθες πρὸς
 τοὺς μαθητὰς, περὶ οὐρανῶν ἐπάνω τῆς θαλάσσης· τὸ
 αὐτὸ δὲ πάλιν σημαίνεται, καὶ διὰ τοῦ ἐξῆς στίχου.*
*Ἰδοὺ γὰρ πολλὰ τὰ βάθος τῶν ὑδάτων. Τὰ ἰχθυή-
 σου δὲ τὰ ἐπὶ τῆς θαλάσσης οὐ γνωσθήσονται· οὐ
 συνίστανται γὰρ ἰχθυήσασθαι ὑδάτος. Τινὲς δὲ θάλασσαν
 τὸν βίον καλοῦντες, διὰ τὴν ἀλμυρὴν τῶν θλίψεων,
 καὶ τὸ ἀδέθριον καὶ τὸ ἀνώμαλον, φαίν, ὅτι Ἐν τῷ
 βίῳ τοῦτῳ ἔσται ἡ πολιτεία σου κατὰ τὴν ἐναν-
 θρώπησιν· ἀλλὰ τὰ ἰχθυήσου, τούτέστιν οἱ τρόποι
 τῆς ἐνανθρωπήσεώς σου ἀκατάληπτοι. Λαὸς δὲ τοῦ
 Πατρὸς ὁ νέος· εἶπεν ὁ Χριστιανικός. Χεῖρ δὲ ἡ χειρ-
 αγωγία καὶ ἡ ὁδήγησις τοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστι Μωϋ-
 σῆς μὲν ὡς νομοθέτης τοῦ εὐαγγελικοῦ νόμου· Ἀα-
 ρὼν δὲ, ὡς μέγας ἀρχιερεὺς, θύσας ἑαυτὸν ὑπὲρ
 τοῦ λαοῦ αὐτοῦ.*

mult, eo modo, quo in prædicto psalmo xvii declaravimus. Totus enim hic versiculus illic etiam habetur. In mari via tua: quando scilicet Dominus accessit ad discipulos, ambulans supra mare. Quam deambulationem manifestius exprimens, subdidit: Et semitæ tuæ in aquis multis, hoc est, in profundis fluctibus: et Vestigia tua, quæ sicut in mari non cognoscuntur, non perstant enim vestigia in aqua. Aliqui per mare, præsentem hanc vitam intelligunt, veluti incertam, inæqualem atque amarā, ob varias quæ in ea sunt afflictiones et calamitates. Aiuntque quod in hac vita, hoc est, in hoc mundo, erunt viæ tuæ, o Christe: actiones nimirum assumptæ carnis. Vita enim ac conversatio tua a nobis videbitur, verum vestigia tua, hoc est, hujus tuæ Incarnationis modi non cognoscuntur. Erunt enim incomprehensibiles. Populus etiam Patris, novus est, et fidelis populus, qui per spiritualis ac mystici Moysi, et Aaron, Christi videlicet manum, in terram sanctam deductus est. Potest enim Christus et Moyses dici, tanquam evangelicæ legis optimus legislator: et Aaron, tanquam pontifex, quia seipsum Deo pro populo suo immolavit.

Ψαλμὸς Συνέσεως τῷ Ἀσάφ.

ΨΑΛΜΟΣ ΟΖ'.

Ἄσφ· Ὅτι συνέσεως χρειαί τοῖς ἐντυγχάνουσιν· ὡς τε διαγνωσθῆναι. Τίς τε ὁ λέγων, καὶ πρὸς τίνας, καὶ τίς ὁ νόμος; Λέγει μὲν γὰρ ὁ Δαβὶδ, προσώπων δὲ τοῦ Χριστοῦ καὶ πρὸς τοὺς αὐτῷ πιστεύοντας.

qua hic traditur. Et psalmum quidem conscriptum putamus a beato David, verum ex Christi persona, sermonem suum ad fideles Christianos dirigentis.

Προσέχετε, λαὸς μου, τὸν νόμον μου. Φησὶ Ζαχαρίας· Καὶ καταφεύξονται ἔθνη πολλὰ ἐπὶ τὸν Κύριον, καὶ ἔσονται αὐτῷ εἰς λαόν. Νόμον δὲ λέγει νόμον τὸν εὐαγγελικόν, περὶ οὐφρησιν Ἰσαίας· Ἐκ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ, καὶ κρινεῖ ἀνὰ μέσον τῶν ἐθνῶν. Ἀδιάφορον δὲ τὸ, Προσέχετε. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων τῷ νόμῳ μου γράφουσι.

autem indifferens hæc constructio verbi, *Attendite: heant, sed Legi meæ.*

Κλῖνате τὸ οὖς ὑμῶν εἰς τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου. Τὸ, Κλῖνάτε, ἢ ἀπλῶς ἀντὶ τοῦ Ἰποτίθετε, ἢ ἀντὶ τοῦ, Μετανοήσατε ἀπὸ τῶν ἀνοήτων ἀκουσμάτων, ἐπὶ τὰ εὐαγγελικὰ κηρύγματα.

⁴⁶ Matth. iii, 17. ⁴⁸ Isa. ii, 3.

A olim sub dæmonis captivitate detinebamur, qui et populus ejus dicimur, et filii Jacob, et Joseph: quoniam in illius veteris populi locum subrogati atque adoptati sumus: qui non denominationem tamen, sed benevolentiam etiam, ac familiaritatem, que cum Deo illis intercedebat, hæreditavimus, ut dictum est in fine psalmi xiii: Viderunt te aquæ, Deus, quoniam scilicet navicula fluctuante excitatus a somno, ventos et mare increpavit. Tui enim timore omnia sedata sunt. Illius etiam increpationis formidine tunc abyssus maris, et multitudo sonitus fluctuum pariter turbata est. Vocem præterea nubes dederunt, quando in transfiguratione Domini vox de nube veniens dixit: Hic est Filius meus dilectus⁴⁶; possunt etiam propheta, nubes dici, ut diximus in psalmo xvii, ubi etiam de sagittis Dei traditur, et de fulgure seu coruscatione. Vox vero tonitruum, evangelicæ prædicationis est sermo veniens de cælo. Validus enim ac vehemens est et aëreo resonat ut ab omnibus exaudiri possit. Per rotam autem mundum possumus intelligere, ob ejus nimirum instabilitatem. Terra etiam commota est, et contremuit,

etiam propheta, nubes dici, ut diximus in psalmo xvii, ubi etiam de sagittis Dei traditur, et de fulgure seu coruscatione. Vox vero tonitruum, evangelicæ prædicationis est sermo veniens de cælo. Validus enim ac vehemens est et aëreo resonat ut ab omnibus exaudiri possit. Per rotam autem mundum possumus intelligere, ob ejus nimirum instabilitatem. Terra etiam commota est, et contremuit,

PSALMUS LXXVII.

Intelligentiæ ipsi Asaph.

Inscribitur *Intelligentiæ* hic psalmus, quia multa nobis opus est intelligentia, ut intelligamus, quisnam sit qui in eo loquatur, et quinam sint ad quos sermo dirigatur, et quænam illa sit lex, de

VERS. 1. *Attendite, populus meus, legem meam.* Legimus apud Zachariam: *Et fugient multiæ gentes ad Dominum, et erunt ei in populum.* Ad hunc igitur populum ex gentibus congregatum Christus loquitur; et legem eos non Mosaicam audire jubet, sed evangelicam, de qua loquens Isaias dicebat: *De Sion exibit lex et verbum Domini de Jerusalem, et judicabit in medio gentium⁴⁸.* Est tametsi quædam exemplaria non *Legem meam* ha-

Inclinate aurem vestram in verba oris mei. Supponite, inquit, aures vestras sermoni meo, vel mutate aures vestras ab inani sermone, ab ineptis fabulis ad Evangelia.

VERS. 2. *Notus in Judæa Deus.* Judæi quidem cognosci tantum affirmant Deum a Judæis, contra autem Deus ad illos, per prophetam dicit: *Juxta numerum civitatum tuarum fuerunt dei tui Juda, et juxta numerum biviorum Israel, sacrificaverunt Baal* ²⁸. Manifestum est igitur, quod de Judæa illa non loquitur, quæ est in Palæstina, sed per Judæam, sacram intelligit Scripturam, in qua universa Christus notus est. Nam et Mosaici, et cæteri omnes libri, de eo annuntiaverunt: et ipse etiam divinus cultus, qui lege constitutus est, figuram et characterem eorum continebat, quæ ad Christum pertinerent.

In Israel magnum nomen ejus. Atqui nec in solo Israel. *Ab oriente enim, inquit Propheta, easque ad occasum, glorificatum est nomen meum inter gentes* ²⁹; et alibi ad Judæos: *Vos autem profanastis eum* ³⁰; item alibi: *Nomen meum magnum inter gentes* ³¹. Rursus igitur per Israel, Israelitarum Scripturam intelligit, datam populo Israel, in qua magnum ac gloriosum nomen Christi nomen. Maximus autem philosophus per Judæam eam philosophiæ partem intelligit, quæ circa activas actiones versatur, et per Israel eam partem quæ contemplationibus vacat. Judas quippe interpretatur *Confessio*; confessio autem initium quoddam præstat ad agendi virtutes; Israel vero interpretatur *Mens videns Deum*. Cognoscit igitur Deum, is, qui per virtutem operatur, sciens illum iudicem justum esse, et condigna unicuique pro actionibus in iudicio redditurum: atque ideo seipsum ab omnibus maculis mundat. Cognoscit etiam Deum is qui in divinorum contemplatione versatur, et considerans Dei magnalia, condigne etiam illum magnificat. Possumus etiam per Judæum, novam ex gentibus Ecclesiam intelligere, quæ et antiqua peccata confessa est, et quæ verum Deum per contemplationem semper intuetur. Et similiter novum Israel. Quia, ut ait magnus Paulus: *Non manifesto, carnalis circumcisio, sed qui in occulto* ³².

VERS. 3. *Factus est in pace locus ejus, et habitatio ejus in Sion.* Ni tam crebro obsessa et capta fuisset Jerusalem, haberent colorem aliquem Judæi, ut hæc verba de ea dicta esse viderentur: verum hoc in loco, per *pacem*, non ipsam intelligit Jerusalem, sed pacificos homines; pacificos, inquam, mutuo inter se, dum et proximos diligunt, et ipsi ab eis invicem diliguntur: et pacificos etiam in seipsis, dum affectus ac passiones insurgere ac pugnare non sinunt adversus rationem, sed rationi eas subijciunt. In hujusmodi igitur homine locus quidam nobilis sit, ipsi etiam Deo habitabilis. Cæterum cum Sion idem significare dicatur quod *Specula*, ille merito Sion poterit appellari, qui inimicorum adventum de longe fuerit speculatus.

VERS. 4. *Illic confregit potentias arcuum, telum,*

Γνωστός ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ Θεός. Οἱ μὲν Ἰουδαῖοι φασιν ὅτι γνώριμος ἐστὶν ὁ Θεός ἐν μόνῃ τῇ Ἰουδαίᾳ· ὁ δὲ Θεός φησι πρὸς αὐτοὺς διὰ τοῦ προφήτου· Κατὰ ἀριθμὸν τῶν πόλεων σου ἦσαν θεοὶ σου Ἰούδα· καὶ κατὰ ἀριθμὸν ἀμφοδῶν Ἰσραὴλ ἔθνον τῷ Βάαλ. Δῆλον οὖν, ὅτι οὐ περὶ τῆς κατὰ Παλαιστίνην Ἰουδαίας ὁ ψαλμὸς λέγει· ἀλλ' Ἰουδαίαν καλεῖ τὴν Ἰουδαϊκὴν Γραφὴν, ἐν ἣ πάσῃ γνώριμος ἐστὶν ὁ Χριστός· τὰ τε γὰρ Μωσαϊκὰ καὶ τὰ λοιπὰ πάντα περὶ αὐτοῦ προκατήγγειλαν. Καὶ αὕτη δὲ ἡ νομικὴ λατρεία τύπος, καὶ σκιά, καὶ προχάραγμα ἦν τοῦ Χριστοῦ.

Ἐν τῷ Ἰσραὴλ μέγα τὸ δογμα αὐτοῦ. Καὶ μὴν οὐκ ἐν μόνῃ τῷ Ἰσραὴλ. Αὐθις γάρ φησιν ὁ Θεός διὰ τοῦ Προφήτου, ὅτι Ἄπ' ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν δεδόξασται τὸ δογμα σου ἐν τοῖς ἔθνεσιν· καὶ πάλιν Ἰμῆσι δὲ βεβηλοῦτε αὐτό. Καὶ αὐθις· Τὸ δογμα μου μέγα ἐν τοῖς ἔθνεσιν· ὥστε καὶ Ἰσραὴλ πάλιν, τὴν Ἰσραηλιτικὴν Γραφὴν ὀνομάζει, τὴν δοθείσαν τῷ Ἰσραηλιτικῷ λαῷ, ἐν ἣ μέγα καὶ ἐνδοξον ἔδεται τὸ δογμα τοῦ Χριστοῦ. Μάξιμος δὲ ὁ μέγας φιλόσοφος Ἰουδαίους μὲν λέγει τὴν πρακτικὴν φιλοσοφίαν, Ἰσραὴλ δὲ τὴν θεωρητικὴν· διότι Ἰουδαία μὲν Ἐξομολόγησις ἀμαρτιῶν ἐρμηνεύεται, ἥτις ἐστὶν ὄρχη τῆς πρακτικῆς Ἰσραὴλ δὲ Νουὸς ὁρῶν Θεόν· ὁ μὲν γὰρ πρακτικὸς γινώσκει τὸν Θεόν, ὅτι χριστὸς ἐστὶ τῶν ἐκαστῶν βεβιωμένων, καὶ διὰ τοῦτο καθαίρει· αὐτόν· ὁ δὲ θεωρητικὸς, κατανοῶν τὰ μεγαλεῖα αὐτοῦ, ἀξίως μεγαλύνει αὐτόν. Εἴη δ' ἂν Ἰουδαία νέα ἢ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία, ἥτις, ἐξομολογησαμένη τὰ παλαιὰ αὐτῆς ἀμαρτήματα, ἐπέγνω τὸν ἀληθινὸν Θεόν· ἢ δ' αὐτὴ καὶ Ἰσραὴλ· νέος· φησὶ γὰρ ὁ μέγας Παῦλος· Οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φανερῷ Ἰουδαῖός ἐστιν, οὐδὲ ἢ ἐν τῷ φανερῷ ἐν σαρκὶ περιτομή· ἀλλὰ ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος, καὶ περιτομὴ καρδίας ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι.

ille qui in manifesto Judæus est, neque quæ in Judæus, et circumcisio cordis in spiritu, non lit-

Ἐγερῆθη ἐν εἰρήνῃ ὁ τόπος αὐτοῦ, καὶ τὸ κατοικητήριον αὐτοῦ ἐν Σιών. Εἰ μὴ πολλάκις ἐπολεμήθη καὶ ἔάλω τὰ Ἱεροσόλυμα, εἶχεν (78) ἂν τινα λόγον εἰρῆσθαι περὶ αὐτῶν ταῦτα. Νῦν δὲ εἰρήνην φησὶ τὸν εἰρηνεύοντα ἄνθρωπον, πρὸς μὲν τοὺς ἀνθρώπους, ἐν τῷ ἀγαπᾶν αὐτούς, πρὸς δὲ τὰ πάθη, ἐν τῷ ὑποτάττειν αὐτά. Ἐν τῷ τοιούτῳ γὰρ ἀνδρὶ γίνεται τόπος χωρητικὸς Θεοῦ· Σιών δὲ ἐρμηνεύεται, *Σχοπευτήριον*· εἴη δ' ἂν ὁ πύργωθεν κατασχεπτόμενος τὰς ἐπελεύσεις τῶν δυσμενῶν.

Ἐκεῖ συνέτριψε τὰ κράτη τῶν τέξων· ὄπλων,

²⁸ Jerem. xi, 13. ²⁹ Psal. cxii, 3; Malach. i, 11. ³⁰ Malach. i, 12. ³¹ Ibid. ³² Rom. ii, 28.

Variae lectiones.

(78) Supple Ἰουδαῖοι.

καὶ ῥομφαίαν, καὶ πόλεμον. Ἱστορικῶς μὲν περὶ τῆς ἀπωλείας τῶν Ἀσσυρίων ταῦτα. Ἐκεῖ μὲν ἀντὶ τοῦ, ἐν Σιών· *Συνέτριψε δὲ, ἀντὶ τοῦ Κατήγγισε τὰς δυνάμεις τῶν τόξων· ὄπλον δὲ καλεῖ νῦν οὐ τὸ ἀμυντήριον, ἀλλὰ τὸ φυλακτήριον, ὅσον θώρακα, καὶ εἴ τι τοιοῦτον· ἐξ οὗ καὶ ὀπλίτης, ὁ τεθωρακισμένος, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ φιλοῦ· ῥομφαία δὲ ἡ ἀπάθη· καὶ προέταξε μὲν τὰ τόξα, ὅτι τὸ πλεῖον ἐν τόξοις ἐκράτουν οἱ Ἀσσύριοι. Εἶτα διὰ μὲν τοῦ ὄπλου πᾶν φυλακτήριον ἐνέφηγε, διὰ δὲ τῆς ῥομφαίας πᾶν ἀμυντήριον. Τελευταῖον δὲ ἐπήγαγε καὶ τὸν πόλεμον αὐτὸν, δι' ὅν ταῦτα, καὶ οὗ σκευῆ ταῦτα καὶ ὄργανα. Ἀναγωγικῶς δὲ τόξα μὲν αἰ μεθοδεῖται καὶ μηχαναὶ τῶν δαιμόνων, ἀφ' ὧν ἀφίενται βέλη παθῶν πεπυρωμένα· ὄπλον δὲ φυλακτήριον τοῦ διαβόλου ἢ παρρηχώρησις τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ καθ' ἡμῶν ἐξουσία τοῦ ἐχθροῦ. Τότε γὰρ βαλλόμενος παρ' ἡμῶν οὐκ αἰσθάνεται· ῥομφαία δὲ αὐτοῦ τμητικὴ, καὶ ἀπὸ Θεοῦ χωριστὴς ἡμῶν διὰ τῶν παθῶν ἐπιγινόμενος· πόλεμος δὲ ἡ πάλη, ἣ καὶ αὐτὸς ὁ διάβολος. Ὡσπερ γὰρ εἰρήνην ὁ Θεός, οὕτω πόλεμον ὁ ἀντικείμενος δαίμων· ἅ πάντα κατήγγισεν ὁ Θεός ἐν τῷ εἰρηνεύοντι καὶ σκοπεύοντι, καθὼς εἴρηται.*

gladius, quo incidere solet, separatio illa est, qua per affectus et passiones nostras a Deo disjungimur; bellum vero, pugna illa, et lucta, qua nobiscum certat, vel, per bellum, ipse potest dæmor. intelligi, ut quemadmodum Deus pax, ita dæmon bellum appelletur. Hæc omnia igitur arma Deus delevit, ac fugavit in eo homine, quem exhibuisse se pacificum prædiximus, et speculationi inten-

Φωτίζεις σὺ θαυμαστῶς ἀπὸ ὀρέων αἰωνίων. Ὁρη αἰώνια καλεῖ τοὺς οὐρανοὺς· ἔρη μὲν διὰ τὸ ὕψος, αἰώνια δὲ διὰ τὸ διαρκέστερον καὶ μακροχρονιώτερον τῆς τούτων οὐσίας· λέγει δὲ ὅτι φωτίζεις φωτὶ χερᾶς τοὺς ἐν σκότει λύπης, καὶ φωτὶ ἀντιλήψεως τοὺς ἐν σκότει ἀπογνώσεως.

Ἐταράχθησαν πάντες οἱ ἀσύνετοι τῇ καρδίᾳ. Ἀνατιρούμενοι ἀδοκῆτως, ἐταράττοντο. Ἀσύνετους δὲ αὐτοὺς εἶπεν, ὡς θεομάχους.

Ἦγωνισαν ὕπνον αὐτῶν, καὶ οὐχ εὖρον οὐδέν. Ἐκοιμήθησαν μὲν μετὰ ἐλπιδῶν μεγάλων οἱ πολιορκούντες, οὐχ εὖρον δὲ τι ὧν προσεδόκησαν. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως εἶπεν· ὅτι κύκλιψ τοὺς ἐχθροὺς βλέποντες οἱ πολιορκούμενοι, καὶ μὴ συνιέντες τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν, ἐταράχθησαν. Τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἱστορία δ. δάσκει· εἶτα ἐκοιμήθησαν ἐν ἐλπίδι ἀλώσεως· καὶ τὸ πρωτὸ οὐχ εὖρον, ὧν ἤλπισαν, οὐδὲ πολέμου, ἐκατὸν ὀδοήκοντα πέντε χιλιάδων ἀναιρεθειῶν ἐκεῖνη τῇ νυκτί. (79) Τὸ δὲ, *τῇ καρδίᾳ*, παρέλκει ὡς ἰδίωμα. Ἡ καὶ ἐπιτατικὸν ἐστὶ τῆς ἀσυνεσίας.

occisa fuerint. Dictio autem, *corde*, Hebraici idiomatis more abundat: vel majorem insipientiæ intensionem significat.

Πάντες οἱ ἄνδρες τοῦ πλοῦτου ταῖς χερσὶν αὐτῶν. — Οἱ ἄνδρες τοῦ πλοῦτου, ἀντὶ τοῦ, Οἱ

gladium, et bellum. Juxta historiam hoc pertinet ad Assyriorum destructionem, *illic enim in Sion Dens arcum vires contrivit, hoc est, dissolvit, et inanes reddidit.* Per telum autem (pro quo in Græca lectione, ὄπλον legitimus) non offensiva hoc in loco arma intelligi debent, sed defensiva, veluti thoracem, aut aliud quilibet simile: unde apud Græcos militem thorace armatum, ὀπλίτην appellabant, ad eorum militum distinctionem, qui hujusmodi carebant armatura, quosque φιλοῦς, hoc est nudos vocabant. Arcuum vero potentias, seu robur dixit, quia Assyrii arcu plurimum utebantur, atque in eo armorum genere suas potissimum vires collocabant. Per *telum* igitur, defensiva omnia, et per *arcum*, offensiva omnia arma significavit. Deinde ipsum addidit bellum propter quod universa armorum genera confici solent. Omnia etenim arma, belli sunt instrumenta. Juxta Anagogen, per arcus, artificiosas dæmonum machinas intelligimus: unde ardentes immittunt passionum sagittas. Telum autem dæmonis, quo se tueri solet, est divina permissio, quæ vires ei adversus nos subministrat. Ea etenim permanente, icus nostros dæmon in se immissos non sentit. Illius etiam

VERS. 5. *Illuminas tu mirabiliter a montibus æternis.* Per æternos montes cælos intelligit: quos propter altitudinem montes vocat, et æternos propter diuturnam eorum substantiam. Illuminas autem luce lætitiæ: eos vero hac luce Illuminas, qui in mæroris caligine obtenebrati sunt: quem eos etiam illustras, qui tetra fuerint desperationis nube circumdati.

Turbati sunt omnes insipientes corde. Ob inexpectatum interitum turbati sunt, insipientes autem eos appellat, tanquam Deo resistentes.

VERS. 6. *Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt.* Assyrii milites qui obsidebant, dormierunt summa cum spe, verum nihil eorum invenerunt quæ expectabant. Possumus et aliter dicere, quod Judæi qui obsessi erant turbati sunt, dum aspicerent inimicos in circuitu, et divinas vires ignorant, quodque dum captivos se paulo post futuros esse arbitrantur, ut ipsa docet historia, somno correpti dormierunt, et mane expergefati, ea non viderunt quæ fieri timuerant. Quinimo neque ipsum etiam invenerunt inimicum, cum unica nocte ad centum et octoginta millia hostium Omnes viri divitiarum in manibus eorum. Viros divitiarum dicit, pro viros divites, quemadmodum

Variæ lectiones.

(79) Hæc non ad præsentem versiculum, sed ad superiorem pertinent.

alibi viros sanguinum, pro sanguinolentos. Dicit igitur quod Assyrii putarant esse se sequenti die habituros in manibus omnes Judæos divites. Vel aliter: Omnes viri Assyriorum divites Judæorum manibus capti sunt, qui obsessi erant in Jerusalem. Nam cum interemptos invenissent, capiebant eos ut spoliarent.

Vers. 7. *Ab increpatione tua, Deus Jacob, dormiterunt qui ascenderunt equos.* Per increpationem Dei, sententiam intelligit adversus inimicos, et per dormitationem, virium remissionem. Dissolvere enim vires somnus solet: per equorum vero ascensores, inimicos ipsos intelligit, qui in equorum multitudine, quibus in bello præcipue utebantur, nimis confidebant. Ideo alibi: *Hi in curribus*, inquit, *et hi in equis* ²².

Vers. 8. *Tu terribilis es. Et quis resistet tibi?* Hæc verba per se satis clara sunt.

Ex tunc ira tua. Hoc est, ex eo tempore quo adversum te dixerunt blasphema verba: tu tamen dedisti eis poenitentiae locum, juxta benignitatis tuæ legem. Vel, *ex tunc*, intellige, pro *olim*, seu *jamdiu*.

Vers. 9, 10. *De caelo auditum fecisti judicium.* Audiri enim fecisti de caelo jam dictam sententiam. Eam etenim in me quasi in propheticum quoddam organum insonuisti. Possumus etiam hæc verba de futuro universali judicio intelligere. Auditum enim illud fecit Deus humano generi, ex Scripturis sanctis: atque hoc pacto, quæ sequuntur, consequentissime dicta esse videntur.

Terra tremuit, et quievit, dum exurgeret in judicio Deus, ut salvos faceret mansuetos terræ. Per terram, humanam intelligit naturam, ad quam alibi dictum est: *Terra es, et in terram reverteris* ²³. Præcipue tamen eos dicit, qui terrena sapiunt. Cum exurgeret igitur Deus in universale judicium, quieverunt omnes homines, deletis atque extinctis in posterum quibuscumque aliis operibus. Cum exurgeret autem in judicium, ut justos homines salvaret, quos mites appellat, seu mansuetos, quia proprium, ac peculiare est cujuscumque viri justi, ut iustis sit ac mansuetus.

Vers 11. *Quoniam cogitatio, hominis confitebitur tibi.* Hoc dictum est ad timorem in iis excitandum, qui indolentiae vitio laborant. Tunc etenim, inquit, cogitatio omnis humana, judicanti Deo se ipsam revelabit: *Cogitationibus enim*, inquit Paulus, *inter se mutuo accusantibus, et defendentibus, in die, qua judicabit Dominus occulta hominum* ²⁴.

Et reliquæ cogitationis, diem festum agent tibi. Ipsæ etiam minimæ cujuscumque cogitationis portunculæ, diem festum tibi agent, hoc est, se ipsas tibi manifestabunt. Festivitas enim nihil aliud est, quam declaratio ac manifestatio illius solemnitatis, cujus festum celebratur. Agent igitur diem

πλούσιοι· ὡς τὸ, Ἄνδρες υἱμάτων, οἱ αἰμοχρεῖται. Λέγει δὲ ὅτι πάντας τοὺς πλουσίους Ἰσραηλίτας οἱ Ἀσσύριοι μονονοῦχι ταῖς χερσὶν ἔχειν ὤντο μεθ' ἡμέραν· ἢ καὶ τοῦναντίον, Πάντες οἱ πλούσιοι τῶν Ἀσσυρίων ταῖς χερσὶ τῶν πολιορκουμένων ἐάλωσαν, νεκροὶ εὐρεθέντες, καὶ ἐσκυλεύθησαν.

Ἀπὸ ἐπιτιμῆσεώς σου, ὁ Θεὸς Ἰακώβ, ἐνύσταξαν οἱ ἐπιβεβηκότες τοῖς ἵπποις. Ἐπιτίμησιν μὲν λέγει τὴν κατὰ τῶν πολεμίων ἀπόφασιν, νυσταγμαδὶ δὲ τὴν πάρσιν τῆς δυνάμεως. Ἐκλύει γὰρ τὴν τῶνον ὁ νυσταγμός. Ἐπιβεβηκότες δὲ τοῖς ἵπποις εἶπε τοὺς ἐχθροὺς· ὡς ἐπὶ τῷ πολεμικῶς ἱππάζεσθαι τεθαβήκοντες. Οὗτοι γὰρ, φησὶν, ἐν ἄρμασι, καὶ οὗτοι ἐν ἵπποις.

Σὺ φοβερός εἶ, καὶ τίς ἀντιστήσεται σοι· Τοῦτο σαφές.

Ἀπὸ τότε ἡ ὀργή σου. Ἐκ τότε ἀφ' οὗ κατὰ σοῦ ἐβλασφημήσαν· ἐδίδους δὲ αὐτοῖς χίωραν μετανοίας κατὰ τὸν νόμον τῆς χρηστότητός σου· ἢ καὶ τὸ, Ἀπὸ τότε, ἀπλῶς ἀντὶ τοῦ, πάλαι, πρὸ πολλοῦ.

Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἠκούσισας κρίσιν. Τὴν δὲ λωθεῖσαν ἀπόφασιν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀκουστήν μοι ἐποίησας ἐνήχησάς μοι αὐτήν, ὡς προφήτη. Εἶη δ' ἂν καὶ περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως ἐννοεῖν τὸ ῥητόν, ὅτι Ἀκουστήν ἐποίησας αὐτὴν πᾶσιν ἀνθρώποις διὰ τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν σου· ὡς εἶναι καὶ τὰ ἐξῆς ἀκόλουθα.

Γῆ ἐφοβήθη, καὶ ἠσύχασεν ἐν τῷ ἀναστῆναι εἰς τὸν Θεόν, τοῦ σῶσαι πάντας τοὺς πραεῖς τῆς γῆς. Γῆν καλεῖ πάντα ἀνθρώπων πρὸς δὲ εἰρηται, ὅτι Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση· μάλιστα δὲ τὸν φρονούντα γῆναι· ἐν τῷ ἀναστῆναι γὰρ, φησὶν, εἰς τὴν ῥηθείσαν πάνδημον κρίσιν τὸν Θεόν, οἱ ἀνθρώποι πάντες ἠσύχασαν, καταργηθέντος λοιπὸν παντὸς ἔργου· ἀναστῆναι δὲ εἰς κρίσιν, ἐπὶ τῷ σῶσαι πάντας τοὺς δικαίους· ἴδιον γὰρ δικαίου παντὸς ἡ πραότης.

cujuscumque viri justi, ut iustis sit ac mansuetus.

Ὅτι ἐνθύμιον ἀνθρώπων ἐξομολογήσεται σοι. Τοῦτο πρὸς φόβον κεῖται τῶν ἀναλήτων. Καὶ γὰρ τότε, φησὶ, πᾶν ἀνθρώπινον ἐνθύμιον ἑαυτὸ ἀνκαλύψει σοὶ δικάζοντι. Ἄκουε τοῦ μεγάλου Παύλου περὶ τοῦτου λέγοντος· Μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογιστῶν κατηγοροῦντων, ἢ καὶ ἀπολογουμένων ἐν ἡμέρᾳ, ὅτε κρινεῖ ὁ Θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων.

Καὶ ἐγκατάλειμμα ἐνθυμίου ἑορτάσει σοι. Ἐγκατάλειμμα νοεῖται τὸ λείψανον· βούλεται δὲ εἰπεῖν ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ βραχύτατον μόριον τοῦ ἐνθυμήματος ἑορτάσει σοι, τοῦτέστιν, ἐπιβίβει σοὶ ἑαυτὸ· ἑορτὴ γὰρ ἐπιβίβει ἐστὶ τοῦ ἑορταζομένου πράγματος. Ὅθεν καὶ ἑορτάσει, ἀντὶ τοῦ Θεατρῆσαι.

²² Psal. xix, 8. ²³ Gen. iii, 19. ²⁴ Rom. ii, 16.

Λέγοιτο δ' ἂν καὶ ἄλλως, ὅτι οὐ μόνον αἱ ἐνθυμήσεις ἀ
 ἤλθαι σοι ἔσονται, ἀλλὰ καὶ εἰ τις βιαζόμενος
 ὑπὸ τοῦ δαίμονος ἐνθυμηθῆναι τι πονηρὸν μὴ
 πεισθεῖς, ἐγκατέλιπε τὸ τοιοῦτον ἐνθύμιον, μὴ ἐν-
 θυμηθεὶς αὐτὸ, καὶ αὕτη ἡ ἐγκατάλειψις τοῦ τοιοῦ-
 του ἐνθυμίου, φανερώσει σοι ἑαυτὴν· οὕτως οὐδὲν τὸ
 τυχόν σε λέληθεν.

Ἐξασθε, καὶ ἀπόδοτε Κυρίῳ τῷ Θεῷ ὑμῶν.
 Τούτων οὕτως ἔχοντων, ὑπόσχεσθε τῷ Θεῷ δῶρα
 μετανοίας, καὶ ἀπόδοτε αὐτῷ, ὡς χρέως ἀναγκαι-
 οτάτων.

*Πάντες οἱ κύκλι αὐτοῦ ὀσουσι δῶρα. Κύκλι
 τοῦ Θεοῦ, οἱ ἀγαπῶντες αὐτόν· ἐν οἷς ἔστιν αὐτός·* B
*Ἐκεῖ γάρ, φησὶν, εἶμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. Οἱ πάντες
 ὀσουσι δῶρα, τὰς ἀρετάς.*

*Τῷ φοβερῷ καὶ ἀφαιρουμένῳ πνεύματα ἀρχόν-
 των. Πνεύματα, τὰς ψυχάς.*

*Φοβερῷ παρὰ τοῖς βασιλεῦσι τῆς γῆς. Παρὰ τῷ
 Φαραῶ καὶ τοῖς ἄλλοις, ὅσοι τὰς λοιπὰς αὐτοῦ τῆς Αἴ-
 γύπτου μάστιγας καὶ τὰς τερατουργίας ἠκηκίεσαν.
 Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ Ἰδιθούμ, ψαλμὸς τῷ Ἀσάφ.*
 ΨΑΛΜΟΣ ΟΣ'.

*Εἰς τὸ τέλος μὲν, ὅτι προφητεύει καὶ εὗτος ὁ
 ψαλμὸς, ἃ πεῖνονται ἐν Βαβυλῶνι οἱ δορυάλωτοι,
 καὶ ἃ ἐποίηεν. Ψαλμὸς δὲ, φησὶν, ψαλθεὶς τῷ χορ-
 ἀρχῇ Ἀσάφ, ὑπὲρ Ἰδιθούμ. Φαίνεται γὰρ ὅτι τῷ
 Ἰουδιθούμ μὲν ἐδόθη πρὸς τὸ ψαλθῆναι· μὴ εὐ-
 καιρηξαντος δὲ, ἐψάθη παρὰ τούτου, τουτέστιν, C
 ἀντὶ τοῦ χοράρχου Ἰδιθούμ παρὰ τοῦ Ἀσάφ.
 Ἐσχημάτιται δὲ προτόπῳ τοῦ λαοῦ, τοῦ ἐν
 Βαβυλῶνι.*

*Φωνῇ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα. Ἐν Βαβυ-
 λῶνι δουλεύων, ἐβόησα πρὸς Θεόν.*

*Φωνῇ μου πρὸς τὸν Θεόν. Ἀπὸ κοινοῦ κἀν-
 ταῦθα, τὸ, Ἐκέκραξα· ἰστέον δὲ ὅτι τὸ θέμα,
 κεκράξω ἐστὶ· περιττὸν δὲ δοκεῖ, τὸ, Φωνῇ μου·
 ἀλλ' ἔστιν ἰδιῶμα καὶ τοῦτο. Ὅσπερ καὶ τὸ δις τῷ
 αὐτῷ χρῆσασθαι· δύναται δὲ ἐμφαίνειν καὶ ἐπίτασιν
 τῆς κρανυγῆς.*

*Καὶ προσέσχε μοι. Θερμῶς βοῶντι καὶ ὀλο-
 ψύχως.*

Ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς μου, τὸν Θεόν ἐξεζήτησα.
 Τὸ ἐξεζήτησα, τὴν σπουδαίαν ζήτησιν δηλοῖ· ἐξ-
 εζήτει δὲ αὐτόν εἰς ἀντίληψιν.

*Ταῖς χερσὶ μου νυκτὸς ἐναντίον αὐτοῦ. Ἀπὸ
 κοινοῦ ληπτέον, καὶ ἐπὶ τούτου, τὸ Ἐξεζήτησα.
 Πῶς δὲ τις ἐκζητεῖ τὸν Θεόν; Ταῖς χερσίν, ἐκτείνων
 αὐτάς πρὸς αὐτόν μετὰ δεήσεως· νυκτὸς δὲ, ὅτε
 πᾶσα πανταχόθεν ἄδεια· ἐναντίον δὲ αὐτοῦ, τουτέ-
 στιν ἐνώπιον αὐτοῦ βλέποντος πάντα. Τινὲς δὲ*

A festum, hoc est, spectaculum facient. Possimus
 etiam dicere, quod non solum cogitationes erunt
 Deo manifestæ, sed et si quis tentatus fuerit a
 dæmone, ut pravum quid cogitaret, licet prorsus
 persuasus non sit, ut in incepta cogitatione per-
 sisteret, quod tamen illa cogitatio, tametsi rejecta
 et relicta, se ipsam Deo manifestabit: adeo
 nihil erit etiam minimum, quod latere Deum
 possit.

VERS. 12. *Vovete, et reddite Domino Deo vestro.*
 Cum hæc ita se habeant, promittite Deo, inquit,
 dona pœnitentiæ, atque ea tanquam necessarium
 aliquod debitum illi reddite.

Omnes qui sunt in circuitu ejus afferent munera.
 In circuitu Dei sunt, qui eum diligunt. In his nam-
 que esse Deus dicitur, et manere: *Illic enim, in-*
 quit, *sum in medio eorum* 22. Hi igitur omnes Deo
 dona afferent, ipsas nimirum virtutes.

VERS. 13. *Terribili, et auferenti spiritus principum.*
 Spiritus, hoc est, animas.

Terribili apud reges terræ. Apud Pharaonem
 nimirum, et omnes alios, qui Ægypti plagas, et
 reliqua illius miracula audiverunt.

In finem pro Idithum psalmus ipsi Asaph.

PSALMUS LXXVI.

In finem inscribitur hic psalmus, quia prophetias
 continet, quæ ad finem tendebant; prædicit enim
 quæ passuri erant Judæi, in Babylonica captivitate,
 et multa quæ illic dicturi erant verba commemo-
 rat. Ordo autem et sensus inscriptionis hujusmodi
 est: Psalmus qui decantatus est ipsi seu ab ipso
 Asaph, chori unius principe, pro Idithum. Nam
 cum Idithum huic negotio vacare non potuisset,
 decantatus fuit ab Asaph pro eo, hoc est, loco
 ejus; conscriptus est autem ex persona populi
 captivi olim in Babylone.

VERS. 2. *Voce mea ad Dominum clamavi.* Agens
 ego, inquit, duram in Babylone servitatem, cla-
 mavi ad Deum.

Voce mea ad Deum. A communi sensu sumendum
 est verbum, *Clamavi*; sciendum vero est, quod
 verba illa, *Voce mea*, superflua sunt: verum He-
 braicum est idioma, quemadmodum et illud, quod
 bis eandem repetit sententiam: tametsi possint
 D repetita verba emphasis quamdam, et majorem
 actus intensionem præ se ferre.

Et intendit mihi. Ardenter atque ex tota anima
 clamanti.

VERS. 3. *In die tribulationis meæ Deum exquisivi.*
 Verbum, *Exquisivi*, inquisitionem cum studio in-
 dicat: inquirebat autem eum in sui auxilium.

Manibus meis nocte coram eo. A communi sensu
 sumendum etiam hic est verbum, *Exquisivi*. Ex-
 quirere autem manibus Deum ille videtur, qui, cum
 fundit preces, manus ad Deum quodam cum affectu
 extendit. Nocte vero, inquit, id facio (quando omnia
 silent et quiescunt), quando maxima adest

²² Math. xviii, 20.

securitas (et omne abest impedimentum). *Coram* A
 eo autem, hoc est, in illius presentia, qui omnes
 videt. Aliqui per manus, actiones intelligunt, et
 nocte, pro clam ac latenter, ita ut exquisisse se
 dum virtutem operando, clam tamen et latenter ab

χειρας ἐνταῦθα τὰς πράξεις νοοῦσιν · νυκτὸς δὲ, δὲ
 τὸ λαμβάνειν, ὅτι ἐξεζητήσῃ τὸν Θεὸν διὰ τῶν ἀγα-
 θῶν πράξεων λαμβάνων τοὺς ἀνθρώπους.
 Deum affirmet per bonas actiones, bene ac secun-
 hominibus.

Et non sum deceptus. Et cum adiutorem illum
 mihi fore sperassem, concepta spe frustratus non
 sum. Patet igitur psalmi verba populo accommodari,
 post reditum e Babylonica captivitate, quem-
 admodum et modo cuilibet congruere possunt,
 qui a periculis salvatus sit.

Καὶ οὐκ ἠπατήθην. Ἐλπίζας εὐρεῖν βοήθην αὐ-
 τὸν, οὐκ ἠπατήθην τῆς ἐλπίσιν, εἶ-τουν, οὐκ ἠσπό-
 χησα. Δῆλον οὖν ὅτι μετὰ τὴν ἐκ Βαβυλῶνος ἐπάνο-
 δον ἀρμόσει ταῦτα τῷ λαῷ, καὶ μὴν καὶ παντὶ τῷ
 ἐκ κινδύνων περιωθέντι.

Renuit consolari anima mea. Non est 'passa ut
 aliquis consolationem afferret, gravi nimirum do-
 lore affecta.

Ἀπηγήνατο παρακληθῆναι ἡ ψυχὴ μου. —
 Ἀπηγήνατο, ἀπηγόρευσεν, οὐκ ἐδέξατο παρηγο-
 ρηθῆναι: ἐξ ἀνθρώπων, λαν βαρυθυμούσα.

Vers. 4. Memor sui Dei, et lætatus sum. Unicum B
 mihi in tantis malis fuit solamen, Dei scilicet
 memoria. Cogitans enim quod posset ille me ex
 omnibus periculis liberare, amplissimum inde ca-
 piebam solatium.

Ἐμνήσθην τοῦ Θεοῦ, καὶ εὐφράνθην. Μίαν
 μόνην εἶχον παράκλησιν, τὴν τοῦ Θεοῦ μνήμην ἐν
 τοσοῦτοις κακοῖς. Μνημονεύων γὰρ ὅτι δύναται
 ἀπαλλάξει με, παρηγορούμην (80). Ὡ τῆς εὐπορί-
 στου παραμυθίς!

Et meditatus sum et defecit spiritus meus. Quod
 hic Latine legimus *Meditatus sum*, in Græca
 lectione habetur ἠδολέσχῃσα; est autem ἄδολεσχία
 proprie, ut alibi diximus, sermo superfluus; hanc
 nos nugacitatem dicere possumus, juxta illud: *Narraverunt mihi iniqui nugacitates, sed non ut*
lex tua 27: (est etenim illic in Græco eadem dictio
 ἄδολεσχία.) Accipitur etiam pro meditatione et
 sollicitudine, ut hic (et alique mitiori vocabulo *argu-*
stationem interpretati sunt, quod medium quod-
 dam videtur esse inter nugacitatem, et medita-
 tionem, et utriusque significationi facillime posse
 accommodari). Argutabar, inquit, et meditabar in
 me ipse, et sollicitus cogitabam, quoniam pacto a tanta morositia liberari possem. Cuiusmodi solutionem
 aut requiem nullam invenirem, anima mea angustiis undique detenta est. Ejusmodi etiam est, quod
 alibi legimus: *In mandatis tuis meditabar* 28. Item: *Servus autem tuus meditabatur in justifi-*
cationibus tuis 29 (tametsi Latinus interpres persæpe *Exercebar*, reddiderit, seu *Exercitatus sum*);
 multa etiam alia inveniri possunt in psalmo cxviii. Invenimus etiam ἄδολεσχίαν poni pro oratione:
 unde ab Anna dictum legimus: *In multitudine orationis meæ contabui* 30: (eadem enim dictio hic
 habetur in Græco. pro oratione.)

ἠδολέσχῃσα καὶ ὀλιγοψύχησεν τὸ πνεῦμά μου.
 Ἀδολεσχία κυρίως μὲν, ἡ περιττολογία καὶ φλυα-
 ρία, ὡς τὸ *Διηγήσαντό μοι παράνομοι ἀδολε-*
σχίαις · τάττεται δὲ καὶ ἐπὶ μελέτης καὶ φροντίδος·
 ὡς ἐπὶ τοῦ παρόντος. Ἐμελέτων γὰρ, φησιν, ἐν
 αὐτῷ, καὶ ἐφρόντισα πῶς ἀν ἀπαλλαγέην τῶν ἀλ-
 γεινῶν · καὶ μὴ εὐρίσκοντός μου λύσιν, ἔστενογο-
 ρήθῃ ἡ ψυχὴ μου. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ · *Ἐν ταῖς*
ἐντολαῖς σου ἀδολεσχίσω · καὶ τὸ · *Ὁ δὲ δοῦλός*
σου ἠδολέσχει ἐν τοῖς δικαιοῦμασί σου · καὶ
 πολλὰ τοιαῦτα ἐν τῷ ριῇ ψαλμῷ. Λέγεται δὲ ἀδο-
 λεσχίαι, καὶ ἡ προσευχή· ὡς τὸ τῆς Ἀγνῆς· *Ἐκ*
πλήθους ἀδολεσχίας μου, ἐπέτηκα.

Vers. 5. Prævenere custodias oculi mei. Qui
 exercituum curam habent, solent noctis custodias
 in quatuor partes dividere, quatuor constituentes
 custodias, quas certo ordine alternant. Oculi mei,
 inquit, omnes noctis custodias prævenere, hoc
 est, viligando omnia custodiarum tempora præve-
 nerunt. Cum enim meditarer, et sollicitus essem,
 recessit ab oculis meis somnus. Vel aliter: Oculi
 mei, hoc est, observatores atque inimici mei,
 omnes prævenere custodias, solliciti nimirum,
 ut suis me insidias comprehenderent.

Προκατελάβοντο φυλακὰς οἱ ὀφθαλμοί μου.
 Οἱ φυλάσσοντες τὰ στρατόπεδα, διασπύουσιν εἰς
 τέσσαρας φυλακὰς τὴν νύκτα · πρώτην, δευτέραν,
 καὶ τετάρτην · καὶ ἀμοιβαῶν ἀλλήλοις αὐτὸ παρα-
 δίδασιν. Φησὶν οὖν, ὅτι Προέφθασαν οἱ ὀφθαλμοί μου
 πάσας τὰς τῆς νυκτὸς φυλακὰς · τοῦτέστιν, ἀγρυ-
 πνοῦντες προελάβανον τοὺς καιροὺς τῶν τοιοῦτων
 φυλακῶν · μεριμνοῦντο; γὰρ, ἀφίστατό μου ὁ
 ὕπνος. Ἡ ὀφθαλμοὺς λέγει, τοὺς ἐπιτηροῦντας αὐ-
 τὸν ἐχθροῦς · ὅτι Προκατελάβοντο κατ' ἐμοῦ φυλα-
 κὰς οἱ ἐπιτηρηταί μου.

Turbatus sum, et non sum locutus. Afflictionibus
 atque angustiis confusus sum, verum hujusmodi
 afflictiones inimicis meis non revelavi, ne majori
 extollerentur lætitia.

Ἐταράχθην, καὶ οὐκ ἐλάλησα. Συνεχύθην ταῖς
 ὀλίψῃσιν· ἀλλ' οὐκ ἐξέφηνα ταύτας πρὸς τοὺς
 ἐχθροὺς, ἵνα μὴ καὶ μᾶλλον ἐπιχαρῶσιν μου.

Vers. 6. Cogitavi dies antiquos, et annos aternos

Διελογισάμην ἡμέρας ἀρχαίας καὶ ἕτη αἰώνια

27 Psal. cxviii, 85. 28 Ibid. 47. 29 Ibid. 25. 30 I Reg. i, 16.

Variæ lectiones.

(80) Ad verbum: Animum sumebam: o amplissimum solatium!

ἐμνήσθη, καὶ ἐμελέτησα. Ἡμέρας ἀρχαίας λέγει, τὰς ἐπὶ Μωυσέως, καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ· ὅπως οἱ τότε ἠλευθερώθησαν τῆς ἐν Αἰγύπτῳ δουλείας, καὶ διεθήσαν ἀβράγω, τὴν Ἐρυθρὰν, καὶ μυρία εὐεργετηθέντες, εἰσῆλθον εὐκλεῶς εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας. Αἰῶνια δὲ καλεῖ, τὰ παλαιά· οὕτω καὶ ἀπ' αἰῶνος λέγομεν τὰ ἔκπαλαι· ἀδιάφορος δὲ ἡ σύνταξις τοῦ Ἐμνήσθη· Ἐμελέτησα δὲ, ἀντὶ τοῦ Ἀνεπόλησα ταῦτα ἐν τῷ νόμῳ μου· ἐκεῖνας δὲ τὰς ἀρχαίας ἡμέρας· εἶπε, καὶ ἐπὶ αἰῶνια. Ἐντεῦθεν κινούμενοί τινες, τῷ Προκλατ. λέγοντο φυλακὰς, ἄλλω· ἠρμήνευσαν· οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς ψυχῆς μου, τουτέστιν ὁ νοῦς μου, προκατασκέψατο τὰς πολιτείας τοῦ βίου. Νῦν μὲν γὰρ ὁ βίος, διὰ τὴν ἐν αὐτῷ πλάνην· φυλακαὶ δὲ αὐτοῦ, αἱ πολιτεῖαι· ἡ πρὸ τοῦ νόμου, ἡ νομικὴ, καὶ ἡ εὐαγγελικὴ· τὰς δύο τοῖνον, φησὶν, ἀναθεωρῆσαι, καὶ μὴ εὐρεῖν τοιαύτην ἔγκατάλειψιν. Καὶ τοῖς πατριάρχαις γὰρ ὁ θεὸς ἐβοήθει· καὶ τοῖς μετὰ τὸν νόμον ἀχρι τοῦ παρόντος· ἐξανδραποδισμοῦ. Περὶ τῶν τοιούτων οὖν φυλακῶν καὶ ὁ Κύριος εἴρηκεν, ἐν οἷς μακαρίζει τοὺς γρηγορούντας δούλους· φησὶ γὰρ, οἱ κἄν τῇ δευτέρῃ, κἄν τῇ τρίτῃ φυλακῇ εὐρη οὕτως, μακάριοι εἰσὶν οἱ δοῦλοι ἐλεῖται.

A memoria repetii, et meditatus sum. Per antiquos dies, tempora Moysi intelligit, et Jesu Nave. Cogitavi, inquit, quo pacto illi de Ægyptiaca servitate fuerint liberati, quomodo siccis pedibus pertransierunt mare Rubrum, quomodo innumeris a Deo affecti beneficiis in terram tandem promissionis cum gloria ingressi sunt. Æternos autem annos, dixit, pro Antiquos, quemadmodum a sæculo atque Ab æterno dicere solemus, aliquando pro Antiquitas et Meditatus sum, hoc est, revolvi in memoria mea: et quos paulo ante dies antiquos dixerat, postea æternos annos appellavit. Hinc quidam moti sunt, et verba illa: Prævenierunt custodias oculi mei, alio modo exposuerunt, dicentes: Oculi animæ meæ, hoc est, mens mea, prius consideravit omnes vitæ meæ conversationes. Præsens quippe hæc vita, nox diei potest, ob multiplices errores qui in ea reperiuntur. Custodiæ autem hujus vitæ, conversationes variæ sunt, seu variæ vivendi regulæ, verbi gratia, conversatio quæ ante legem fuit, item conversatio legalis, deinde evangelica. Contemplatum igitur se esse dicit antiquos dies, hoc est, patrum vitas: et nusquam invenisse se dicit, quod patres ac majores sui adeo destituit essent divino auxilio. Nam et patriarchis summam Deus opem tulit, et aliis quibuscunque majoribus, qui post datam legem in captivitatem inciderunt. De hujusmodi autem custodiis loqui videtur Dominus in eo loco, ubi beatos dicit, serros vigilantes: quia si in secunda, aut tertia custodia, Dominus venerit, et invenerit eos sic, beati sunt servi illi.

Νυκτὸς μετὰ τῆς καρδίας μου ἠδολέσχουν.— Νυκτὸς, ἀντὶ τοῦ, ἔν νυκτι, ὅτε ἡρεμία πάντων· καὶ αὕτη δὲ ἡ ἀδολέσχια ἑρμῆ ἐστὶ τῇ προῤῥηθείᾳ· Μετὰ δὲ τῆς καρδίας μου, ἀντὶ τοῦ, Ἐν τῇ ψυχῇ μου.

Vers. 7. Nocte cum corde meditabar — Nocte quando maxima rerum omnium est qui se De hujusmodi autem meditatione eadem dici possent, quæ superius diximus: Cum corde vero, id est, in animo meo.

καὶ ἔσκαλλε τὸ πνευμά μου.— Ἐσκαλλε, ἀνυρρυεν, ἀνηρεύνα· οὕτω γὰρ ἐξέδωκεν ὁ Θεοδοτίων· τί δὲ ἡρεύνα, ἄκουσον ἐξῆς.

Et fodiebat spiritus meus. Vestigabat, inquit, et scrutabatur; atque hoc pacto reddidit Aquila. Quilnam autem investigaret, audi.

Μὴ εἰς τοὺς αἰῶνας ἀπόσκει Κύριος, καὶ οὐ προσθήσει τοῦ εὐδοκῆσαι ἐτι. Ἐπαπορηματικὰ τὰ ῥητά, μέχρι τοῦ, καὶ εἶπα. Νῦν ἠρξάμην. Ἀνηρεύνων, φησὶν, μήποτε παντελῶς ἀπόσεται ἡμᾶς, καὶ οὐ θελήσει. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, οὐ προσθήσει εὐδοκῆσαι ἐτι, εἶτουν εὐαρεστηθῆναι ἐν ἡμῖν εἰς τὸ ἐξῆς· περιτεύοντο; Τοῦ.

Vers. 8. Numquid in sæcula projiciet Dominus, et non apponet, ut complacitior sit adhuc? Dubitantis verba hæc sunt, usque ad versiculum: Et dixi, Nunc capii. Vestigabam, inquit, dicens: Numquid Deus nos prorsus abjecturus est, et nusquam amplius recipiet? Hoc enim sibi volunt illa verba: Et non apponet ut complacitior sit adhuc, hoc est, ut benignior sit erga nos.

Ἡ εἰς τέλος τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἀποκόψει. Ἡ μέχρι παντὸς ἀποκόψει ἀπ' ἡμῶν τὸ σύνθεσις ἔλεος. Τοῦτο δὲ καὶ ταῦτ' ὅσον δοκεῖ τῷ· Μὴ εἰς τοὺς αἰῶνας ἀπόσεται; ἀλλ' οὖν οἰκτιρότερον, καὶ παθητικώτερον ἐστὶ.

Vers. 9. Aut in finem misericordiam suam abscindet. Aut in perpetuum consuetam a nobis recidet misericordiam. Quæ verba tametsi eadem esse videantur, cum illis: Numquid in sæcula projiciet Dominus? majori tamen affectu plena sunt, et ad majorem movent misericordiam.

Συντελέσει ῥῆμα ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Μὴ ποτε συντελέσει τὸ ῥῆμα τοῦ λόγου, ὃ ἐνετείλατο εἰς χίλιας γενεάς; Περὶ οὗ ζήτηει ἐν τῷ ρδ' ψαλμῷ. Συντελέσει δὲ, ἀντὶ τοῦ Συνέκλεισε, καὶ περιώρυσεν αὐτὸ, ἀπὸ τῆς γενεᾶς ἐκείνης, ἀχρι καὶ εἰς τὴν νῦν, ὡς μὴ περαιτέρω χωρεῖν.

Consummavit verbum a generatione in generationem. Numquid consummavit verbum illius sermonis, quem mandavit in mille generationes? de quo in psalmo civ. Consummavit autem, id est, conclusit et præscripsit, ab illa nimirum generatione, usque ad hanc generationem, ita ut ulterius ei locus non sit.

Μὴ ἐπιλήσεται τοῦ οἰκτιρηῆσαι ὁ θεός· ἢ συνέξει ἐν τῇ ὀργῇ αὐτοῦ τοὺς οἰκτιρμούς αὐ-

Vers. 10. Numquid obliviscetur misereri Deus? aut continebit in ira sua miserationes suas? Haec

verba tametsi præcedentibus similia esse videantur, illud tamen speciatim demonstrant, quod Deus natura ipsa est misericors, quemadmodum et lux natura ipsa splendida est, et ignis natura ardens, quodque ideo Deus nunquam id deponet, quod sibi naturale est. Ex hoc igitur illud intellexit de quo dubitabat, et de quo sollicite meditabatur : quod scilicet Deus in sæcula eum non projiciet, nec illa faciet, quæ superius dicta sunt : verum quod juxta delictorum gravitatem adducet supplicia.

VERS. 11. *Et dixi, Nunc capii.* Hæc verba grati ac benigni animi sunt. Cogitans, inquit, quæ commisi peccata, dixi : Nunc initium mihi est condigni supplicii. Nam quæ hactenus sustinui, præiudicium quoddam pœnarum tantammodo fuere.

Hæc mutatio dexteræ Altissimi. Hæc immutatio est a libertate et quiete ad servitutis angustias. Est igitur opus hoc, opus quoddam divinæ manus punientis et castigantis nos.

VERS. 12, 13. *Memor sui operum Domini.* Opera Domini correctiones appellat, et castigationes a Deo præstitas, quæ ad hominum utilitatem dantur.

Quia memor ero ab initio mirabilia tuorum, et meditabor in omnibus operibus tuis, et in adinventionibus tuis cogitabo. A communi sensu rursus sumendum est, *Et dixi.* In illo, inquit, tempore dixi, quod memor ero, et quæ sequuntur. Eorum enim memoria solemni mihi afferbat, ut dictum est. Per adinventiones autem, artes varias intelligit et consilia, quibus Deus ad hominum salutem usus fuerat (81).

VERS. 14. *Deus, in sancto via tua.* Per sanctum, cælum intelligit, tanquam purum ac mundum, in quo commorari dicitur Deus. Vel ipsum montem Sina, veluti Deo dicatum et sanctificatum, et ad quem Deus descendebat. Vel templum veluti sacrum ac venerandum, et in quod descendens Deus oracula reddebat et responsa. Symmachus pro *Sancto*, dixit, *In Sanctitate*, illud significans quod omnis Dei actio sancta est, atque irreprehensibilis, tametsi illius correctiones graves nobis, et duræ aliquando videantur.

Quis Deus magnus, ut Deus noster? Cum pollicitus sit se futurum memorem mirabilium Dei, nunc præ cæteris omnibus eum laudat, dicens : Quis gentium Deus adeo magnus est, vel tantæ est, aut tam immensæ potentia, ut Deus noster?

Tu es Deus, qui facis mirabilia. Tu vere Deus es, qui admiranda opera perficis

VERS. 15. *Notam fecisti in populis virtutem tuam.* Per populos, hoc in loco gentes intelligit, Ægyptios nimirum, aut alios quoscunque populos Deo olim contrarios, qui tandem a Judæis superati sunt, et ipsa didicerunt experientia, quod Deus ille, qui Judæis auxiliabatur, magnus ac potens Deus est.

Α του. Ταῦτα εἰ καὶ τοῖς προλαβοῦσιν ὅμοια φαίνεται τὰ ῥητὰ, ἀλλ' οὖν ἐμπρόσθεν οὐ φέρεται οὐκ ἀποβαλεῖ. Ἐντεῦθεν οὖν συνήκεν δὲ ἠπόρευε, ὅτι οὐκ εἰς τοὺς αἰῶνας ἀπόσεται αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς· ἀλλ' ὅτι πρὸς τὰ πλήθη καὶ τὰ μεγέθη τῶν ἁμαρτιῶν ἐπάγει καὶ τὴν τιμωρίαν.

Kul εἶπα· Νῦν ἠρξάμην. Εὐγνωμοσύνης ὁ λόγος. Ἐναλογοσάμενος, φησὶν, ἃ ἔμαρτον, εἶπα, ὅτι Νῦν ἀρχὴ μοι τῆς ἀξίας τιμωρίας. Τὰ γὰρ μέχρι νῦν προόμια ταύτης.

Β Ἀυτὴ ἡ ἀλλοίωσις τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου. Ἡ ἐναλλαγὴ ἀπὸ τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνέσεως, εἰς δουλίαν καὶ στενοχωρίαν, τῆς θείας ἔργον χειρὸς κολαζούσης ἡμᾶς.

Ἐμνήσθην τῶν ἔργων Κυρίου. Ἔργα Κυρίου λέγει τὰς ἐπὶ συμφέροντι παιδείας.

Ἐπιμνήσθην τῶν ἔργων Κυρίου. Ἐπιμνήσθην τῶν ἔργων σου, καὶ μελετήσω ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις σου, καὶ ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν σου ἀδολοσχίσω. Ἀπὸ κοινοῦ ληπτέον αὐτοῖς τὸ, καὶ εἶπα· Ἐν τῷ καιρῷ γὰρ, φησὶν, ἐκείνω, εἶπα ὅτι μνησθήσομαι, καὶ τὰ ἐξῆς· ἡ μνήμη αὐτῶν ἐφερέ μοι παράκλησιν, ὡς εἴρηται· ἐπιτηδεύματα δὲ καλεῖ, τὰ πρὸς σωτηρίαν ἀνθρώπων μηχανάς. Παρατήρει δὲ τοῦτ' ἐπὶ τῷ ἀδολοσχίσω· ταῦτ' ἐπὶ γὰρ σημαίνει τοῖς προῤῥήθεσιν.

Ἐπιμνήσθην τῶν ἔργων σου. Ἐπιμνήσθην τῶν ἔργων σου, καὶ μελετήσω ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις σου, καὶ ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν σου ἀδολοσχίσω. Ἐπιμνήσθην τῶν ἔργων σου, καὶ μελετήσω ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις σου, καὶ ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν σου ἀδολοσχίσω. Ἐπιμνήσθην τῶν ἔργων σου, καὶ μελετήσω ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις σου, καὶ ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν σου ἀδολοσχίσω. Ἐπιμνήσθην τῶν ἔργων σου, καὶ μελετήσω ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις σου, καὶ ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν σου ἀδολοσχίσω.

Τίς θεὸς μέγας ὡς ὁ θεὸς ἡμῶν; Ὑποσχόμενος μνησθῆναι τῶν θαυμάτων τοῦ θεοῦ, πρὸ πάντων ἀνυμνεῖ αὐτὸν εἰπὼν· Τίς θεὸς τῶν ἀλλοφύλων ὄντων; ἐστὶ μέγας, εἶπεν μεγαλοδύναμος καὶ μεγαλοεργὸς ὡς ὁ ἡμέτερος;

Σὺ εἶ ὁ θεὸς ὁ ποιῶν θαυμάσια. Σὺ εἶ ὁ Κύριος θεὸς ὁ ποιῶν θαυμάσια ἔργα;

Ἐγνώρισας ἐν τοῖς λαοῖς τὴν δύναμίν σου. Λαοὺς ἐνταῦθα τὰ ἔθνη καλεῖ· λέγω δὲ τοὺς Αἰγυπτίους, καὶ τοὺς ἄλλους ὄσους ἀνθισταμένους οἱ Ἑβραῖοι παραδόξως κατεπολέμησαν· πείρα μαθόντας, ὅτι μέγας ἐστὶν ὁ τούτου βοηθῶν θεός.

Variæ lectiones.

(81) Græce additur *animadvertite autem hoc loco verbum ἀδολοσχίσω. Idem enim significat, quod superiorius.*

Ἐλυτρώσω ἐν τῷ βραχίονι σου τὸν λαόν σου. A
Βραχίονα τὴν δύναμιν ὀνομάζει.

Τοὺς υἱοὺς Ἰακώβ καὶ Ἰωσήφ. Τοὺς υἱοὺς τὸν λαὸν εἶπε· τοῦ μὲν Ἰακώβ, ὡς προγόνου· τοῦ δὲ Ἰωσήφ, ὡς τροφῆος καὶ εὐεργέτου· καὶ δόξης αὐτοῦ αἰτίου διὰ τὴν σοφίαν καὶ δυναστείαν.

dum omnes patriarchas, et universon populum hujus patriarchæ beneficia in universon populum, cujus etiam vires, et sapientia immortalem populo gloriam pepererunt.

Εἶδοσαν σε ὕδατα, ὁ Θεὸς, εἶδοσαν σε ὕδατα καὶ ἐφοβήθησαν. Περὶ τοῦ ἐν Ἐρυθρᾷ θαύματος ὁ λόγος· Εἶδόν σε, φησὶν, ἀρρήτως καὶ φοβηθέντα διεστήτησαν. Προδιώδευε γὰρ τοῦ λαοῦ ὁ Θεός, ἐν στυλῶ πυρὸς καὶ νεφέλης.

Ἐταράχθησαν ἄβυσσοι. Τῷ ἐμπεσόντι τοῖς ὕδασιν ἀνέμῳ ἐταράχθησαν τὰ βάθη τῆς θαλάσσης

Πλήθος ἤχους ὑδάτων. Πλήθος γέγονε τότε, τοῦ ἤχους τῶν ὑδάτων, τουτέστιν πολὺς ἤχος.

Φωνὴν ἔδωκαν αἱ νεφέλαι. Φωνὴ τῶν νεφελῶν, ἢ βροντῆ.

Καὶ γὰρ τὰ βέλη σου διαπορεύονται. Φησὶν ἡ ἱστορία, ὅτι νότου βιαίου πνεύσαντος διηρέθη ἡ θάλασσα. Ὅθεν καταιγίδος γενομένης, βροντᾶς καὶ ἀστραπᾶς εἰκὸς ἐκπεσεῖν εἰς κατάπληξιν τῶν Αἰγυπτίων· καὶ λοιπὸν βέλη τὰς ἀστραπᾶς νεύσει διαπορευομένας κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Τὸ μέντοι Διαπορεύονται, ἀντὶ τοῦ Διαπορεύοντο ἀντιχρονικῶς. C
Ἐδ, καὶ γὰρ, περιττόν.

Φωνὴ τῆς βροντῆς σου ἐν τῷ τροχῷ. Καὶ συνέδησε, φησὶ, τοὺς ἄξονας ὁ Θεὸς τῶν ἀρμάτων αὐτῶν. Καὶ ἦγεν αὐτοὺς μετὰ βίας. Λέγει τοίνυν, ἔτι Ἠφωὴ τῆς βροντῆς σου κατεβράχην ἐν ἐκάστῳ ἔρματι· τροχὸν γὰρ τὸ ἄρμα καλεῖ· ὡς ἀπὸ μέρους τὸ δλον. Ἦφ' ἧς ἐκταραχθέντων τῶν ἵππων, συνεδέθησαν οἱ ἄξονες τῶν τροχῶν ἀλλήλοις. Καὶ ἄλλως· Ἠ φωνὴ τῆς θεολογίας ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, τοῦ τροχοῦ δίκην, ὀλίγον ἐφαπτομένου τῆς γῆς, ἦτοι τῶν γετηρῶν· τῷ δὲ λοιπῷ παντὶ τοῦτον ὑπερημένῳ.

Ἐφαναν αἱ ἀστραπαὶ σου ἐπὶ οἰκουμένην. Ἐφάνησαν πάλιν αἱ λαμπρότητες τοῦ τοιοῦτου θαύματος. D

Ἐσαλεύθη καὶ ἐντρομος ἐγενήθη ἡ γῆ. Ἐταράχθησαν, ἐθορυβήθησαν καὶ ἐφειβήθησαν πάντες οἱ ἄνθρωποι, μαθόντες, ὅσα εἰργάσω διὰ τὸν λαόν σου.

Ἐν τῇ θαλάσῃ αἱ ὁδοὶ σου. Ἐπιφάνημα τοῦτο τοῦ θαύματος. Ὅτι ἐν τῇ θαλάσῃ ὁδεύεις, ὅτε βούλει.

Καὶ αἱ τρίβοι σου ἐν ὕδασι πολλοῖς. Τὸ αὐτὸ λέγει πάλιν, ἐπιτείνων τὸν ὕμνον.

Καὶ τὰ ἕχη σου οὐ γνωσθήσονται. Συνήχθη γὰρ

Redemisti in brachio tuo populum tuum. Per brachium Dei, divinas vires, seu Dei potentiam intelligit.

Filios Jacob et Joseph. Ipsum inquit, populum (82), quem et Jacob filium dicit, eo quod omnes tribus progenitorem illum haberent, veluti patriarcharum omnium patrem, et filium Joseph, eo quod Joseph, dum omnes patriarchas, et universon populum aluit, patris officium præstitit. Maxima igitur sunt hujus patriarchæ beneficia in universon populum, cujus etiam vires, et sapientia immortalem populo gloriam pepererunt.

VERS. 16. Viderunt te aquæ, Deus, viderunt te aquæ, et timuerunt. Sermo est de his quæ in mari Rubro facta sunt. Viderunt te, inquit, aquæ, et ob timorem divisæ sunt. Præibat enim Deus ante populum in columna ignis, et nubes.

Turbatæ sunt abyssi. Profunda, inquit, maris conturbata synt a vento qui in aquas impetum fecerat.

VERS. 17. Multitudo vocis aquarum. Multitudo et copia tunc magna fuit vocis aquarum, hoc est, multus sonitus aquarum.

Vocem dederunt nubes. Nubium vox est tonitrus.

VERS. 18 19. Etenim sagittæ tuæ pertranseunt. Legimus in veteri historia, quod valido spirante austro divisum est mare. Procella autem facta verisimile est, fulgura etiam, ac tonitrua ad majorem Ægyptiorum terrorem decidisse. Per sagittas igitur fulgura intelligit, quæ ad inimicos pertransibant. Posuit enim Propheta tempus pro tempore. Illa etiam dictio, Enim, abundat, ut sit sensus: Et sagittæ tuæ pertransibant.

Vox tonitruui tui in rota. Et conjunxit, inquit, Dominus axes currum eorum, et duxit eos cum violentia. Vox, inquit, tui tonitruui in unoquoque curru confracta est. Per rotam enim currum intelligit, veluti a parte totum. Equis igitur hac ratione perturbatis, currum axes mutuo complicati sunt. Vel aliter, Vox theologiæ in nobis esse dicitur instar rotæ quæ ex minima quadam sui parte terram tangit, reliquis omnibus partibus a terra sublevatis.

VERS. 20. Illuxerunt coruscationes tuæ orbi terræ. Claritas, inquit, hujus miraculi ab omnibus visa et cognita est qui tunc aderant.

Commota est et contremuit terra. Turbati sunt et conterriti universi homines, postquam didicerunt quanta pro populo tuo operatus es.

In mari viæ tuæ. Exaggerat miraculum. Tu, inquit, per mare ambulas, cum libuerit.

Et semitæ tuæ in aquis multis. Eadem rursum repetit, amplificans Dei laudes.

Et vestigia tua non cognoscentur. Quia scilicet

Variæ lectiones.

(82) Græce simplicius unica Syntaxi. Per filios populum intelligit, filios autem Jacob, ut progenitoris; et Joseph, ut altioris ac de eo optime meriti,

ejusque gloriæ, ob sapientiam et potentiam suam auctoris.

mare iterum conjunctum atque unitum a leo in se est, ut nulla amplius divisionis vestigia apparerent.

VERS. 21. *Deducisti sicut oves populum tuum in manu Moysi, et Aaron.* Ovis populum comparavit ut custodiam et curam ostenderet quam Deus eorum habuit: et quod, ut bonus pastor, ad uberrima pascua, et ad luttissimum ovile eos deduxit. Unde et pascere etiam dicitur Deus populum Israel (juxta illud: *Qui pascis Israel intende*⁴¹). Quidam, inter quos est Gregorius Theologus, hunc psalmum accommodant beato David, dicentibus, verisimile esse, quod post liberationem consecutam a valido illo calamitatum exercitu a quo persæpe obsessus fuerat, et afflictæ etiam captivitatem passus, quod post hujusmodi, inquam, liberationem, hunc psalmum composuerit et calamitates suas in eo narraverit, de Christo una prophetias complicans, propter quas, ut puto, *In finem* inscriptum est. Clamavi, inquit, cum afflictionibus detinerer: et quæ sequuntur facile omnia accommodantur usque ad versiculum: *Recogitari dies antiquos*, quo intellige esse feliciores dies illos quando Deum protectorem habebat. Quæ deinde sequuntur etiam facilia sunt, usque ad versiculum: *Consummavit verbum a generatione in generationem*: qui versiculus, non cum dubitatione, sed definite legendum est. Perfecit enim Deus atque adimplevit omnes sententias quas de unoquoque homine in præteritum determinavit. Dicitio enim *Verbum*, hoc in loco, pro sententia intelligi dicitur. Restat igitur, inquit, ut illa ego etiam passurus sim, quæ ab eo de me decreta sunt. Quod vero ait: *A generatione in generationem*, expone, hoc est, per successiones uniuscujusque generationis, seu in unaquaque generatione. Verba autem illa: *Hæc mutatio dexteræ Excelsi*, evangelicæ conversationis prophetiam continent. Legalem enim conversationem mutandam esse in evangelicam cernens prophetice oculis, dixit: *Hæc est mutatio dexteræ Excelsi*, quæ verba illud etiam nobis indicant, quod hæc mutatio proprium fuit Christi opus. Hunc enim Christum Dei dexteram appellavit, quia per Filium, quasi per dexteram manum, Pater omnia creavit. Christus enim rerum omnium creator est. Quæ sequuntur clara sunt, usque ad versiculum: *Deus, in sancto via tua*. Per sanctum etiam, hoc in loco Christum intelligit, veluti mundissimum, atque innocentissimum, qui peccatum non fecit⁴²: in hoc inquit, Christo consilium tuum operaris, quod de incarnatione deque humana salute olim decrevist. Per viam enim hic divinum consilium intelligit. Deinde tamen admiratus Propheta mysterium, Deum summa cum laude magnificat, dicens: Notum fecisti Filium tuum in omnibus gentium populis. *Christus* enim, inquit, *Dei virtus est*⁴³: hunc etiam brachium Dei esse dicit, in quo redemit Deus populum suum, filios Jacob, et Joseph: nos nimirum fideles, qui

Α και ηνωθη πάλιν η θάλασσα, και ούτως, ως μη φανεσθαι Ιχθως διαιρέσεως.

Ἐδήγησας ὡς πρόβατα τὸν λαόν σου ἐν χειρὶ Μωϋσῆ καὶ Ἀαρών. Ὡς πρόβατα εἶπεν, ἐμφαίνων τὴν εἰς αὐτοὺς ἐπιμέλειαν, καὶ φυλακὴν, καὶ ἀπαγωγὴν ἐπὶ νομὴν εὐβαλῆ, καὶ μάνδραν ἀσφαλῆ· ἐπεὶ καὶ ποιμαίνων τὸν Ἰσραὴλ ὀνομάζεται. Ὁ μὲν οὖν ψαλμὸς ἥδη περὰ τῶται· τινὲς δὲ, ὧν καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος, τοῖς τοῦ Δαβὶδ πράγμασιν ἐφαρμόζουσι· τὰ τοῦ ψαλμοῦ· εἰκὸς γάρ αὐτὸν πολιορκία ποτὲ θλίψεων αἰχμαλωτισθέντα τὴν ψυχὴν, μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν συνθεῖναι τὸν ψαλμὸν, ἐκδηγοῦμενον ὡσαπίπονθα· περιπλέξαντα καὶ προφητείας περὶ Χριστοῦ, δι' αὐτοῦ, οἶμαι, καὶ τὸ, *Εἰς τέλος ἐν τῇ ἐπιγραφῇ*. Ἐκέκραξα, φησὶν, ὅτε συνεχόμεν ταῖς θλίψεσι. Τὰ δὲ ἐξῆς ἀρμόζουσι εὐχερῶς ἄχρι τοῦ, *Διελογισάμην ἡμέρας ἀρχαίας*. Εἶεν δ' ἀναί τῆς εὐημερίας αὐτοῦ, ὅτε τὸν Θεὸν εἶχεν ὑπεραριστήν· καὶ τὰ ἐφεξῆς δὲ, *πρόχειρα· μέχρι τοῦ, Συνετέλεισε ῥῆμα*· τοῦτο δὲ, οὐκ ἐπαπορητικῶς, ἀλλ' ἀποφαντικῶς νοήσεις, ὅτε συνεπέρανεν πᾶσαν ἀπόφασιν, περὶ παντὸς ἀνθρώπου προσεγενεχθεῖσαν αὐτῷ. *Ῥῆμα γάρ νῦν, τὴν ἀπόφασιν τοῦ Θεοῦ νοοῦμεν*· καὶ λοιπὸν δ' προῦρισε πείσομαι· τὸ δὲ, *Ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν*, ἀντὶ τοῦ, Κατὰ διαδοχὴν ἐκάστης γενεᾶς, εἴπουν ἐφ' ἐκάστης γενεᾶς· τὸ δὲ, *Αὕτη ἡ ἀλλοίωσις*, περὶ τῆς ἐπαγγελικῆς πολιτείας προφητεύει. Προϊδὼν γὰρ αὐτὴν προφητικοῖς ὀφθαλμοῖς παραλλαγμένην τῆς νομικῆς, φησὶν ὅτι αὕτη τοῦ Χριστοῦ ἔστιν ἔργον. Οὗτος γὰρ δεξιὰ καὶ βραχίον τοῦ Πνεύματος, κατὰ τὴν θεότητα, προσσγορεύεται· ὡς ποιητὴς πάντων καὶ ὡς δύναμις. Τὰ δὲ ἐντεῦθεν σαφῆ, ἕως τοῦ, *Ὁ Θεός, ἐν τῷ ἀγίῳ ἡ δόξ σου*. Ἄγιον δὲ ἐνταῦθα τὸν Χριστὸν λέγομεν τὸν ἀγιώτατον, ὃς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν. Ἐν τούτῳ, φησὶν, ἐνενοεῖται ἡ βουλὴ σου· ἡ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων· ὁδὸς γὰρ νῦν ἡ βουλὴ. Εἶτα ἀποδαυμάσας τὸ τοιοῦτον μυστήριον, ὕμνη καὶ μεγαλύνει αὐτόν· Ἐγνώρισας δὲ ἐν ταῖς λαοῖς πάντων τῶν ἐθνῶν τὸν Υἱόν σου· Χριστὸς γὰρ, φησὶ, Θεοῦ δύναμις· τοῦτο δὲ καλεῖ καὶ βραχίονα, δι' οὗ ἐλυτρώθη μὲν λαὸς αὐτοῦ ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ διαβόλου· καλούμεθα δὲ υἱοὶ Ἰακώβ ὁ καὶ Ἰωσήφ, ἀντὶ τοῦ παλαίου λαοῦ υλοθετηθέντες, καὶ τὴν ἐκείνου κληρονομήσαντες καὶ οἰκείωσιν καὶ κλησιν. Εἰρηται περὶ τούτου, καὶ ἐν τῷ τέλει τοῦ ἰ' ψαλμοῦ· *Εἶδοσάν σε ὕδατα καὶ ἐφοβήθησαν*, ὅτε τοῦ πλοίου βυθιζομένου διῦπνισθεις, ἐπατίμησεν τοῖς ἀνέμοις καὶ τῇ θαλάσῃ, καὶ ἐφοβήθησαν καὶ ἠσύχασαν· ἔπειτα δὲ καὶ ἐταράχθησαν καὶ αἱ ἄδυσσοι τῆς θαλάσσης, τῷ φόβῳ τῆς Δεσποτικῆς ἐπιτιμήσεως· ἔτι δὲ καὶ τὸ πλῆθος τοῦ ἤχου τῶν κυμάτων· φωνῆν δὲ ἔδωκαν αἱ νεφέλαι ἐπὶ τῆς μεταμορφώσεως, Καὶ Ἰδοῦ, φησὶν, φωνὴ ἐκ τῆς νεφέλης λέγουσα· *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός*. Εἴπησ δὲ νεφέλην καὶ τοὺς προφήτας· ὡς ἐν τῷ ιζ' ψαλμῷ προσέριται· Ἐνθα καὶ περὶ τῶν

⁴¹ Jerem. xxij, 2. ⁴² I Petr. ii, 22. ⁴³ I Cor. i, 18.

βελῶν· πρὸς δὲ καὶ τῶν ἀστραπῶν εὐρήσεις. Φωνὴ δὲ βροντῆς ὁ λόγος τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, ὡς ἐξ οὐρανοῦ ἤκοντος, καὶ ὡς στερέου καὶ ἐξακούστον πᾶσιν ἀνθρώποις· τροχὸς δὲ ὁ κόσμος διὰ τὸ ἔστατον αὐτοῦ. Ἐσαλεύθη δὲ καὶ ἔντρομος ἐγενηθῆ ἡ γῆ, ὡς ἐν τῷ αὐτῷ ψαλμῷ πάλιν ἐξηγησάμεθα· ὁλος γὰρ οὗτος, ὁ στίχος καὶ ἐν ἐκείνῳ κεῖται. Ἐν τῇ θαλάσῃ δὲ ἡ ὁδός σου, ὅτε ἀπῆλθες πρὸς τοὺς μαθητάς, περὶ ἑνὸς ἐπάνω τῆς θαλάσσης· τὸ αὐτὸ δὲ πάλιν σημαίνεται, καὶ διὰ τοῦ ἐξῆς στίχου. Ὑδατα γὰρ πολλὰ τὰ βάθος τῶν ὑδάτων. Τὰ Ἰχνη σου δὲ τὰ ἐπὶ τῆς θαλάσσης οὐ γνωσθήσονται· οὐ συνίστανται γὰρ Ἰχνη κατ' ὕδατος. Τινὲς δὲ θάλασσαν τὸν βίον καλοῦντες, διὰ τὴν ἄλμην τῶν θλίψεων, καὶ τὸ ἀδέβριον καὶ τὸ ἀνώμαλον, φασίν, ὅτι Ἐν τῷ βίῳ τοῦτω ἔσται ἡ πολιτεία σου κατὰ τὴν ἐνανθρώπισιν· ἀλλὰ τὰ Ἰχνη σου, τουτέστι οἱ τρόποι τῆς ἐνανθρωπήσεώς σου ἀκατάληπτοι. Λαὸς δὲ τοῦ Πατρὸς ὁ νέος· εἶπουν ὁ Χριστιανικός. Χεῖρ δὲ ἡ χειραγωγία καὶ ἡ ὁδηγησις τοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστι Μωϋσῆς μὲν ὡς νομοθέτης τοῦ εὐαγγελικοῦ νόμου· Ἀαρὼν δὲ, ὡς μέγας ἀρχιερεὺς, θύσας ἑαυτὸν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ.

in modo, quo in prædicto psalmo xvii declaravimus. Totus enim hic versiculus illic etiam habetur. *In mari via tua* : quando scilicet Dominus accessit ad discipulos, ambulans supra mare. Quam deambulationem manifestius exprimens, subdidit : *Et semitæ tuæ in aquis multis*, hoc est, in profundis fluctibus : et *Vestigia tuæ*, quæ fiunt in mari non cognoscuntur, non perstant enim vestigia in aqua. Aliqui per mare, præsentem hanc vitam intelligunt, veluti incertam, inæqualem atque amarā, ob varias quæ in ea sunt afflictiones et calamitates. Aiuntque quod in hac vita, hoc est, in hoc mundo, erunt viæ tuæ, o Christe : actiones nimirum assumptæ carnis. Vita enim ac conversatio tua a nobis videbitur, verum vestigia tua, hoc est, hujus tuæ Incarnationis modi non cognoscuntur. Erunt enim incomprehensibiles. *Populus etiam Patris*, novus est, et fidelis populus, qui per spiritualis ac mystici Moysi, et Aaron, Christi videlicet manum, in terram sanctam deductus est. Potest enim Christus et Moyses dici, tanquam evangelicæ legis optimus legislator : et Aaron, tanquam pontifex, quia seipsum Deo pro populo suo immolavit.

Ψαλμὸς Συνέσεως τῷ Ἀσάφ.
ΨΑΛΜΟΣ ΟΖ'.

Ὅτι συνέσεως χρειαί τοῖς ἐντυγχάνουσιν· ὡς τε διαγνωσθῆναι. Τίς τε ὁ λέγων, καὶ πρὸς τίνας, καὶ τίς ὁ νόμος; Λέγει μὲν γὰρ ὁ Δαβίδ, προσώπῳ δὲ τοῦ Χριστοῦ καὶ πρὸς τοὺς αὐτῷ πιστεύοντας, qua hic traditur. Et psalmum quidem conscriptum putamus a beato David, verum ex Christi persona, sermonem suum ad fideles Christianos dirigentis.

Προσέχετε, λαὸς μου, τὸν νόμον μου. Φησὶ Ζαχαρίας· Καὶ καταφεύξονται ἐθρῆ πολλὰ ἐπὶ τὸν Κύριον, καὶ ἔσονται αὐτῷ εἰς λαόν. Νόμον δὲ λέγει νῦν τὸν εὐαγγελικόν, περὶ οὗ φησιν Ἡσαίας· Ἐκ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ, καὶ κρινεῖ ἀνὰ μέσον τῶν ἐθνῶν. Ἀδιάφορον δὲ τὸ, Προσέχετε. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων τῷ νόμῳ μου γράφουσι.

autem indifferens hæc constructio verbi, *Attendite* : habeant, sed *Legi meæ*.

Κλῖναιτε τὸ οὖς ὑμῶν εἰς τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου. Τὸ, *Κλῖναιτε*, ἢ ἀπλῶς ἀντὶ τοῦ Ὑποτίθετε, ἢ ἀντὶ τοῦ, Μετανοήσατε ἀπὸ τῶν ἀνοήτων ἀκουσμάτων, ἐπὶ τὰ εὐαγγελικὰ κηρύγματα.

⁴⁶ Matth. iii, 17. ⁴⁷ Isa. ii, 3.

A olim sub darmonis captivitate detinebamur, qui et populus ejus dicimur, et filii Jacob, et Joseph : quoniam in illius veteris populi locum subrogati atque adoptati sumus : qui non denominationem tamen, sed benevolentiam etiam, ac familiaritatem, quæ cum Deo illis incedebat, hæreditavimus, ut dictum est in fine psalmi xiii : *Viderunt te aquæ, Deus*, quoniam scilicet navicula fluctuante excitatus a somno, ventos et mare increpavit. Tui enim timore omnia sedata sunt. Illius etiam increpationis formidina tunc abyssi maris, et multitudo sonitus fluctuum pariter turbata est. Vocem præterea nubes dederunt, quando in transfiguratione Domini vox de nube veniens dixit : *Hic est Filius meus dilectus* ⁴⁶; possunt etiam prophetæ, *nubes* dici, ut diximus in psalmo xvii, ubi etiam de sagittis Dei traditur, et de fulgure seu coruscatione. Vox vero tonitruum, evangelicæ prædicationis est sermo veniens de celo. Validus enim ac vehemens est et aëre resonat ut ab omnibus exaudiri possit. Per *rotam* autem mundum possumus intelligere, ob ejus nimirum instabilitatem. *Terra etiam commota est, et contremuit*, eo modo, quo in prædicto psalmo xvii declaravimus. Totus enim hic versiculus illic etiam habetur. *In mari via tua* : quando scilicet Dominus accessit ad discipulos, ambulans supra mare. Quam deambulationem manifestius exprimens, subdidit : *Et semitæ tuæ in aquis multis*, hoc est, in profundis fluctibus : et *Vestigia tuæ*, quæ fiunt in mari non cognoscuntur, non perstant enim vestigia in aqua. Aliqui per mare, præsentem hanc vitam intelligunt, veluti incertam, inæqualem atque amarā, ob varias quæ in ea sunt afflictiones et calamitates. Aiuntque quod in hac vita, hoc est, in hoc mundo, erunt viæ tuæ, o Christe : actiones nimirum assumptæ carnis. Vita enim ac conversatio tua a nobis videbitur, verum vestigia tua, hoc est, hujus tuæ Incarnationis modi non cognoscuntur. Erunt enim incomprehensibiles. *Populus etiam Patris*, novus est, et fidelis populus, qui per spiritualis ac mystici Moysi, et Aaron, Christi videlicet manum, in terram sanctam deductus est. Potest enim Christus et Moyses dici, tanquam evangelicæ legis optimus legislator : et Aaron, tanquam pontifex, quia seipsum Deo pro populo suo immolavit.

C
PSALMUS LXXVII.
Intelligentiæ ipsi Asaph.

Inscribitur *Intelligentiæ* hic psalmus, quia multa nobis opus est intelligentia, ut intelligamus, quisnam sit qui in eo loquatur, et quinam sint ad quos sermo dirigatur, et quænam illa sit lex, de

Vers. 1. *Attendite, populus meus, legem meam*. Legimus apud Zachariam : *Et confugient multe gentes ad Dominum, et erunt ei in populum*. Ad hunc igitur populum ex gentibus congregatum Christus loquitur; et legem eos non Mosaicam audire jubet, sed evangelicam, de qua loquens Isaias dicebat : *De Sion exibit lex et verbum Domini de Jerusalem, et judicabit in medio gentium* ⁴⁷. Est tametsi quedam exemplaria non *Legem meam* ha-

Inclinate aurem vestram in verba oris mei. Supponite, inquit, aures vestras sermoni meo, vel mutate aures vestras ab inani sermone, ab ineptis fabulis ad Evangelia.

VERS. 2. *Aperiam in parabolis os meum, loquar propositiones ab initio.* Hæc verba prophetiam continent. Christum etenim in parabolis ad populum læteturum esse prædicunt, juxta quod legimus apud Matthæum: *Hæc omnia locutus est Jesus in parabolis, ad turbas, et sine parabolis ad eos non loquebatur, ut impleretur quod dictum est per Prophetam: Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita a constitutione mundi* ⁴⁶. Unde perspicuum sit, quod ex Salvatoris persona conscriptus fuit hic psalmus. Per propositiones autem (seu, ut verius in lectione Græca habetur, per problemata) ipsas intelligit parabolas. Et Matthæus quidem locum hunc referens *Occulta* appellavit, quæ hic dicuntur *Problemata*, Hebraica nimirum dictione usus, quæ utramque habet significationem. Evangelicæ enim omnes parabolæ occultam in se continent veritatem. Aquila *Ægnumata* transtulit. Quod autem hic *Ab initio* legimus, Matthæus a *Constitutione mundi* dixit, Hebraica pari modo *ctabo*.

VERS. 3. *Quanta audivimus et cognovimus ea.* Dicitur *quanta* non ad problemata refertur, quæ locuturum se esse dixit, cum totus hic versiculus separatim per se admirantis in morem legendus sit. *O* quanta, inquit, a majoribus nostris, atque a divinis didicimus Scripturis! mens enim Prophetæ est commemorare, quam multa, et quam grandia Deus in antiquiores Judæos contulerit beneficia, et contra, quam valde illi Deum irritaverint, et quantas idcirco ac quam graves pœnas dederint. *Ex persona* autem Christi non incongrue dicitur: *Quanta audivimus*, cum assumpta ejus humanitas ceterorum hominum more doctores audiret. Et quod ait: *Cognovimus*, expone pro *Certiores facti* quit, sed majorem de his certitudinem accepimus.

Et patres nostri annuntiaverunt nobis. Dixit se audisse, nunc addit a quibusnam ea audiverit. Patres autem non natura dicit. Neque enim dici potest, quod fideles, qui sunt ex gentibus, a propriis parentibus edocti fuerint, sed de Patribus loquitur quos ob obsequium, quod Deo semper præstiterunt, Christiani omnes libenter sibi, ut ita dicam, adoptant in parentes. Hæc etenim ratione et Moysen et multos alios divinos scriptores interpretesque et populi doctores, Patres nostros appellamus: quorum filios Christum, secundum carnem, atque apostolos, fuisse dicemus. Christi vero atque apostolorum filios populum Christianum.

VERS. 4. *Non sunt occultata a filiis eorum in generatione altera.* Et parentes, inquit, ea filiis suis tradiderunt, et filii ea quæ didicerant, venturam post se generationem non cælarunt. Quinimo filiis ac nepotibus ea omnia exposuerunt, et illi in posteros suos eadem transtulerunt. Lex etenim id jubebat, dicens: *Docebis ea filios tuos et filios filiorum tuorum* ⁴⁷.

Narrantes laudes Domini et potestates ejus et

*Ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου, φθέξομαι προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς. Τοῦτο προφητεία ἐστὶ τῶν εὐαγγελικῶν παραβολῶν· φησὶ γὰρ ὁ Ματθαῖος· Ταῦτα πάντα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς ἐν παραβολαῖς τοῖς δούλοις, καὶ χωρὶς παραβολῆς οὐκ ἐλάλει αὐτοῖς· ὅπως πληρωθῆ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος· Ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου, ἐρεύξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Δῆλον οὖν ἐντεῦθεν ὅτι προσώπων τοῦ Σωτῆρος ὁ ψαλμὸς ἀναγέγραπται. Προβλήματα δὲ νῦν, τὰς αὐτὰς πάλιν παραβολὰς ὠνόμασεν· ὁ γὰρ Ματθαῖος, ὄντι τοῦ εἰπεῖν *Προβλήματα, Κεκρυμμένα* εἶπε, τῇ Ἑβραϊκῇ λέξει προσχῶν, ἥτις καὶ τοῦτο κάκεινο δηλοῖ. Πᾶσαι γὰρ αἱ εὐαγγελικαὶ παραβολαὶ κεκρυμμένην εἶχον τὴν ἀλήθειαν. Καὶ ὁ Ἀκύλας δὲ *Αἰνίγματα* ἐξέδωκε. Ἄλλα καὶ τὸ, Ἀπ' ἀρχῆς, ὁ Ματθαῖος, Ἀπὸ καταβολῆς κόσμου ἐφρηκεν, ὁμοίως τῇ Ἑβραϊδὶ λέξει προσχῶν. Ἐτι δὲ καὶ τὸ, *Φθέξομαι, ἐρεύξομαι*.*

usus dictione. Et quod hic, *Loquar*, ipse dixit *Eruc*

"Ὅσα ἠκούσαμεν καὶ ἐγνώμεν αὐτά. Τὸ Ὅσα οὐκ ἀναφορικῶς λαμβάνεται νῦν πρὸς τὰ προβλήματα, ἀλλὰ καθ' ἑαυτὸ λέγεται θαυμαστικῶς, ἀντὶ τοῦ, Ὡ πόσα ἠκούσαμεν, παρὰ τε τῶν δύο διδασκάλων παρὰ τε τῶν θείων Γραφῶν! βούλεται γὰρ ἀπαριθμησασθαι ὅσα μὲν εὐηργέτησεν ὁ Θεὸς τοῖς παλαιοῖς Ἑβραίοις, ὅσα δὲ οὗτοι παρώργισαν αὐτὸν, καὶ ὅσα διὰ τοῦτο δεινὰ πεπόνθασιν. Ἦκουσαν δὲ εἶπεν διὰ τὸ πρόσλημμα· καὶ αὐτὸς γὰρ ὡς ἄνθρωπος ἤκουος ταῦτα, καθάπερ ἡμεῖς. Ἐγνώμεν δὲ αὐτά, ἀντὶ, ἐβεβαιώθημεν περὶ αὐτῶν. Οὐχ ἀπλῶς, φησὶν, ἠκούσαμεν, ἀλλὰ καὶ ἐπληροφόρηθημεν.

sumus. Neque enim simpliciter audivimus, in-

Καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν διηγῆσαντο ἡμῖν. Εἰπὼν ἔτι Ἦκούσαμεν, προσέθηκε καὶ παρὰ τίνων ἠκούσαμεν. Πατέρας γὰρ οὐ τοὺς φύσει λέγει νῦν· οὐ γὰρ δυνάμεθα εἰπεῖν ὅτι τοὺς ἐξ ἐθνῶν πιστοῦς, οἱ φύσει γονεῖς αὐτῶν ἐδίδαξαν ταῦτα· ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν φύσει πατέρων, ὁ λόγος· εἰεν δ' ἂν ὁ Μωϋσῆς καὶ οἱ λοιποὶ συγγραφεῖς· ἔτι δὲ καὶ οἱ τούτων ἐξηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι τοῦ λαοῦ, καθὼς εἰρήκαμεν. Ἐξέινων μὲν γὰρ υἱοὶ ὁ Χριστὸς διὰ τῆς μητρὸς καὶ οἱ ἀπίστολοι· τούτων δὲ πᾶς ὁ Χριστιανικὸς λαός.

Οὐκ ἐκρύβη ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῶν εἰς γενεὰν ἑτέραν. Οἱ μὲν πατέρες, διηγῆσαντο αὐτὰ προσεχῶς τέκνοις αὐτῶν· τὰ δὲ τέκνα οὐκ ἐκρύψαν πρὸς τὴν ἑτέραν μετ' αὐτοῦς γενεὰν ἄπερ ἔμαθον. Ἄλλ' ὁμοίως καὶ αὐτοὶ διηγῆσαντο αὐτὰ τοῖς τέκνοις αὐτῶν, καὶ οὕτω καθεξῆς· νόμος γ' ἦν λέγων· Διδάξῃς αὐτὰ τοὺς υἱοὺς σου καὶ τοὺς υἱοὺς τῶν υἱῶν σου.

Ἀπαγγέλλοιτε τὰς αἰρέσεις τοῦ Κυρίου καὶ

⁴⁶ Matth. xiii, 34, 35. ⁴⁷ Deut. vi, 7.

τὰς δυναστείας αὐτοῦ, καὶ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ, ἃ ἐποίησεν. Τὸ, Καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν διηγήσαντο ἡμῖν, τῷ Ἀπαγγέλλοντες συνάπτεται, καθ' ὑπερβατόν. Τὰ αὐτὰ δὲ καλεῖ, αἰνέσεις μὲν, ὡς αἰνετὰ, δυναστείας δὲ, ὡς θαυμαστά· ἢ δυναστείας μὲν τὰς κατὰ τῶν ἔθρων, θαυμάσια δὲ, τὰ ἐν τῷ ἰδίῳ λαῷ. Περὶ ὧν ἔρει καὶ τὰ μέρος. adversus hostes operatus est : per mirabilia vero, singulalim tractabit.

Singulaliter testatur martirium in Jacob, et legem dedit in Israel. Τοῦ καὶ ἀνέστησε μαρτύριον ἐν Ἰακώβ ἐπεδήγησά· ἔστι τὸ, Νόμος ἔθετο ἐν Ἰσραήλ· τὸ μὲν γὰρ Ἀνέστησεν, ταῖς σημαίνει τῷ, ἔθετο. Καὶ μαρτύριον ἔ νόμος, ὀνομάζεται, ὡς ἐν τῷ ἠ΄ ψαλμῷ κατὰ λόγον εἰρηκαμεν. Καὶ ὁ Ἰακώβ δὲ Ἰσραὴλ ἐκλήθη, ὅτε εἶδε τὴν ὀπτασίαν τῆς κλίμακος. Τίς δὲ ὁ νόμος, ἀκουσον.

Ἔθετο ἐνετείλατο τοῖς πατράσι ἡμῶν, τοῦ γνωρίσαι αὐτὰ τοῖς υἱοῖς αὐτῶν. Τὸ τοῦ παρέλκον ἐνταῦθα κεῖται. Ἐνομοθέτησε, φησιν, ὅσα ἐνετείλατο τοῖς πατράσιν ἡμῶν, γνωρίσαι καὶ ἀναγγεῖλαι αὐτὰ πάλιν ἐκείνοις, τοῖς υἱοῖς αὐτῶν.

Ὅπως ἂν γνῶ γενεὰ ἑτέρα. Αἴτιον δὲ τοῦ ἀπαγγεῖλαι αὐτὰ τοῖς πατέρας τοῖς υἱοῖς, ὅπως γνῶ ἢ κατ' αὐτοὺς ἑτέρα γενεὰ ἐκείνα πάντα. Εἶτα σαφηνίζει, ποία ἐστὶν ἑτέρα γενεὰ.

Υἱοὶ τεχθῆσόμενοι. Κατὰ διαζοχῆν.

Καὶ ἀναστήσονται, καὶ ἀπαγγελοῦσιν αὐτὰ τοῖς υἱοῖς αὐτῶν. Οἱ υἱοὶ τῶν υἱῶν τοῖς υἱοῖς αὐτῶν. Ἀναστήσονται δὲ ἀντὶ τοῦ, Γεννηθήσονται.

Ἴνα ὦνται ἐπὶ τὸν Θεὸν τὴν ἐλπίδα αὐτῶν. Μανθάνοντες ὅσα ὁ Θεὸς ἐπηγγεῖλατο τοῖς ἐλπίζουσιν ἐπ' αὐτόν.

Καὶ μὴ ἐκλιθῶνται τῶν ἔργων αὐτοῦ. Ἐμμελετῶντες ταῖς περὶ αὐτῶν διηγήσεσιν· ἔργα δὲ αὐτοῦ λέγει, ἃ καὶ δυναστείας ἀνωτέρω καὶ θαυμάσια ἐκάλεσεν.

Καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ ἐκζητήσωσιν.— Ἐκζητήσωσιν, ἀντὶ τοῦ, Ἀκολουθήσωσιν. Ὅ γὰρ ἐκζητῶν τινα, κατ' ἔργους αὐτῷ ἔπεται. Εἴη δ' ἂν γενεὰ ἑτέρα καὶ οἱ Χριστιανοί.

Ἴνα μὴ γένωνται, ὡς οἱ πατέρες αὐτῶν, γενεὰ σκολιὰ καὶ πυραυκραινοῦσα. Σκολιὰ μὲν, ὡς μὴ ὄρ' ἦν πίστιν πρὸς τὰς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ ἔχουσα, ἀλλ' ἐν καιρῷ περιστάσεως ἀπιστοῦσα ταύταις· πυραυκραινοῦσα δὲ, ὡς γογγύζουσα ἠνίκα προσομιλήσει τινὶ δυσχερίᾳ, καὶ δυσανασχετοῦσα, καὶ ἀπαρεσκευμένη τῇ ἐλευθερίᾳ. Καὶ τὴν ἐν Αἴγυπτῳ δουλείαν αἰρετωτέραν λογίζομένη, ὡς ἐν πολλοῖς ἢ βίβλος τῆς Ἐξόδου καὶ ἡ τῶν Ἀριθμῶν διέξεισι.

Γενεὰ, ἧτις οὐ κατεύθυνε τὴν καρδίαν αὐτῆς· Οὐκ ὠρθῶσε τὴν καρδίαν· ὥστε ἀπλῶς καὶ βεβαίως πιστεῦειν, ἀλλ' ἐσκολιάζεε διατάζουσα.

A mirabilius ejus, quæ fecit. Verba illa : Patres nostri annuntiaverunt nobis, conjungi debent huic versiculo. Usus est enim Propheta figura hyperbato. Laudes vero, potestates, et mirabilia Dei, hæc esse dixit : quia et laudabilia sunt et summam Dei indicant potentiam, et admiratione digna esse videntur. Vel, per potestates ea significat, quæ ea quæ in suo populo administravit, de quibus

VERS. 5. Et statuit testimonium in Jacob, et legem posuit in Israel. Ut exponeret quid sit statuisse testimonium in Jacob, addidit : Et legem posuit in Israel. Idem enim est hoc in loco statuere, quod ponere, idem testimonium, quod lex, ut dictum est in psalmo XVIII, et idem est Israel qui et Jacob. Positum enim est ei nomen Israel, quando scale visionem vidit. Quænam autem esset hæc lex, audi.

VERS. 6. Quæcunque mandavit patribus nostris, nota fieri ea filiis eorum. Statuit, inquit, ac decrevit, omnia, eorum filiis nota fieri, quæcunque ipse eorum patribus mandaverat.

Ut cognoscat generatio altera. Hæc est ratio cur patres ea debeant filiis annuntiare, ut generatio, quæ post eos futura est, ea omnia nota habeat. Deinde declarat, quænam sit hæc altera generatio.

Filii qui nascentur. Per successiones scilicet.

Et exsurgent et annuntiabunt ea filiis suis. Filii filiorum filiis suis narrabunt, Exsurgent autem posuit, pro Generabuntur.

VERS. 7. Ut ponant in Deo spem suam. Adsecutes quanta iis Deus polliceatur, qui in eo sperant.

Et ne obliviscantur opera ejus. Meditando eas narrationes. Per opera vero ejus, ea intelligit, quæ superius et potestates appellavit, et mirabilia.

Et mandata ejus exquirant. — Exquirant dixit pro Sequantur. Qui enim aliquem inquirat, illius sequitur vestigia. Possumus etiam per generationem alteram, Christianorum generationem intelligere.

VERS. 8 Ne fiant, sicut patres eorum, generatio prava, et exasperans. Perversos eos fuisse dicit, eo quod in divinis promissionibus nullam fidem habebant, nec credebant ei cum essent in periculis : et exasperantes, quia cum in aliquam incidissent difficultatem, continuo murmurabant, et quia præstitam eis liberationem a tam gravi jugo servitutis ægre tulerunt. Satius enim putabant in Ægypto esse, et servire, quemadmodum multis in locis, tam in Exodo legimus, quam in Numeris.

Generatio, quæ non direxit cor suum. Non rectum ei cor fuit, ut simplici ac constanti animo Deo crederet, sed ambigua, et dubitans claudicabat.

Et fidelis non fuit cum Deo spiritus ejus. Et spiritus ejus generationis, inquit, Deo fidem non præstitit, nec illius credidit sermonibus. Per spiritum vero, animos eorum intelligit.

VERS. 9. *Filii Ephraim intendentes et jaculantes arcu, conversi sunt in die belli.* Ephraim fuit filius Joseph. Tribus autem Ephraim præ cæteris tribubus arcu utebatur : ad gerenda etiam bella magno usui erat, unde celebre sibi nomen paraverat. Ad hæc omnia illius etiam famam augebat, regio ipsa, quæ ei in sortem obvenerat. Prima enim illa arcam et testimonii tabernaculum a Moyse confectum suscepit. Nam Silo ubi arca Domini diu fuit, et tabernaculum, ad sortem tribus Ephraim pertinebat. Hæc igitur tribus, quæ aliquando in bello tam celebris fuit, ob idololatriæ scelus tandem pugnando superata, ac devicta est. Vel aliter, per hanc tribum, quæ viribus præstabat, omnes alias tribus significat quæ ob simile idololatriæ vitium in hostium manus devenerunt, ut liber Judicum docet. Ait igitur Propheta, quod filii Ephraim, qui arcus suos tendunt unde emittant sagittas (hic est, qui arcu potissimum utuntur), conversi sunt in bello : quia fugientes dederunt terga. Aliqui in his verbis dicunt prophetiam contineri de ultimo lapsu tribus Ephraim in idololatriam. Nam cum decem tribus se disjuxissent a regno Roboam, tribus Ephraim, quæ princeps erat inter eas, populo persuasit, ut vaccas erigerent, et a vero Deo deficerent : atque ideo omnes in hostium potestatem tradite sunt, quemadmodum in tertio Regum hanc tribum exclamant, quasi origo, et causa ipsa idololatriæ fuerit in populo.

VERS. 10. *Non custodierunt testamentum Dei, et in lege ejus noluerunt ambulare.* Sermonem dirigit adversus universas tribus, causam proferens ob quam dejectæ sint. Per testamentum vero, pacta intelligit, quæ Deus sæpe cum Hebræorum populo pepigit, cum in promissionis eos terram adduceret. Per legem vero, ipsa Dei mandata.

VERS. 11. *Et obliti sunt beneficiorum ejus, et mirabilia ejus, quæ ostendit eis.* Beneficiorum quæ contulit in populum Israel, veluti, quod duxerit eos per mare Rubrum immadidos, et cætera quæ longa serie in sequentibus commemorat. *Mirabilia* autem dicit, quia Ægyptiorum flumina in sanguinem mutaverat, et alia hujusmodi quæ simili modo in sequentibus percurrit, eaque postea signa et portenta vocat ; quod vero ait, Deum eis hæc ostendisse, (non) ideo dicit (quasi ipsi ea propriis viderint oculis, sed) quia ita a suis acceperunt majoribus.

VERS. 12. *Coram patribus eorum, quæ fecit mirabilia.* Quæ miracula, inquit, fecit, coram eorum patribus : et deinde locum etiam addit, ubi hæc gesta sunt.

In terra Ægypti in campo Taneos. Tanis est Ægypti civitas, ubi regiam habebat Pharao, de qua ait Isaias : *Defecerunt principes Taneos*¹³, et

¹³ Isa. xix, 15.

Και οὐκ ἐπιστάθη κατὰ τοῦ Θεοῦ τὸ πνεῦμα αὐτῆς. Καὶ οὐ πιστὸν ἐγένετο πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ πρὸς τοὺς τοῦ Θεοῦ λόγους. Πνεῦμα δὲ νῦν λέγει τὴν ψυχὴν.

Υἱοὶ Ἐφραΐμ ἐντεινοντες καὶ βάλλοντες τόξοις, ἐστράφησαν ἐν ἡμέρᾳ πολέμου. Ἡ φυλὴ τοῦ Ἐφραΐμ υἱοῦ Ἰωσήφ, τοξικωτέρα τῶν ἄλλων ἦν, καὶ ἐν πολλοῖς χρησιμωτέρα, καὶ ἐντεῦθεν ἐπίσημοι : οὐχ ἥμισυ δὲ ἦν ἐντιμος, ὡς ἐν τοῖς ἑρμῶσι τῆς ἀποκλῆρωθείσης αὐτῆ γῆς ὑποδεξαμένη πρώτη τὴν κιβωτὸν, καὶ τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου τὴν κατασκευασθεῖσαν ὑπὸ Μωσέως. Ἡ γὰρ Σηλωμ ἐνθα ἦν ἡ κιβωτὸς καὶ ἡ σκηνὴ τῆς Ἐφραϊμῆτιδος φυλῆς μερὶς ἦν. Αὕτη τοίνυν ἡ περιθόρτος ἐν μάχαις, ἤττηθη διὰ τὴν εἰδωλολατρίαν αὐτῆς. Ἡ καὶ ἄλλως, ἀπὸ ταύτης τῆς φυλῆς, ὡς τῆνικαῦτα πρωτευούσης, καὶ τὰς ἄλλας δηλοῖ, ὅσαι εἰδωλολατρήσασαι παρεδόθησαν τοῖς ἐχθροῖς αὐτῶν, καθὼς ἡ τῶν Κριτῶν διέξεισι βίβλος. Φησὶν οὖν ὁ Δαβδ, ὅτι Οἱ υἱοὶ τοῦ Ἐφραΐμ, οἱ ἐντεινοντες τόξα καὶ βάλλοντες ἐκ τόξων, ἐστράφησαν, εἴπουν, δεξιῶνσι νῶτα φεύγοντες. Τινὲς δὲ προφητεῖαν τοῦτο φασιν περὶ τῆς ὑστερας εἰδωλολατρίας, τῆς φυλῆς τοῦ Ἐφραΐμ. Τῶν γὰρ δέκα φυλῶν ἀποβῆγαίτων τῆς βασιλείας Ῥοβοᾶμ, ἡ Ἐφραϊμῆτις ἐν ταύταις πρωτεύουσα συνέπεισε τὸν λαὸν στήσαι τὰς δαμάσεις καὶ ἀποστῆναι ἀπὸ Θεοῦ. Διὸ καὶ παρεδόθησαν ὁμοίως τοῖς πολεμίοις, ὡς εὐρήσεις ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Βασιλειῶν. Καὶ ἄλλοι δὲ προφηταὶ καταβοῶσιν αὐτῆς ὡς αἰτίας τῷ λαῷ τῆς εἰδωλολατρίας.

libro invenies. Alii etiam prophetæ multa adversus idololatriæ fuerit in populo.

Οὐκ ἐρύλαξαν τὴν διαθήκην τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ οὐκ ἠβουλήθησαν πορεύεσθαι. Ἐνταῦθα κατὰ πάντων ὁ λόγος διδάσκων τὸ τῆς ἤττης αἴτιον· διαθήκην δὲ λέγει τὰς συνθήκας, ἃς διαφόρως ἐποίησατο κατὰ τῶν Ἑβραίων ὁ Θεός, ἄγων αὐτοὺς εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας· νόμον δὲ τὰς ἐντολάς.

Καὶ ἐπελάθοντο τῶν εὐεργεσιῶν αὐτοῦ, καὶ τῶν θαυμασιῶν αὐτοῦ, ὧν ἔδειξεν αὐτοῖς. Εὐεργεσίαι μὲν, αἱ πρὸς τὸν λαὸν Ἰσραὴλ· ὅν τὸ διαγαγεῖν αὐτοὺς ἀβρόχως διὰ τῆς θαλάσσης, καὶ τὰ ἐξῆς, ἃ καταλέγει. Θαυμάσια δὲ, τὰ κατὰ τὸν Αἰγυπτίων τερατουργήματα, ἃ καὶ σημεῖα καὶ τέρατα προῖων ἐκάλεσεν· ὅν τὸ μεταστρέφαι εἰς αἷμα τοὺς ποταμοὺς αὐτῶν, καὶ τὰ ἐξῆς, ἃ καὶ αὐτὰ διέξεισιν· ἔδειξε δὲ αὐτοῖς ταῦτα, διὰ τῆς πρὸς αὐτοὺς διδασκαλίας τῶν πατέρων αὐτῶν.

Ἐραγτίον τῶν πατέρων αὐτῶν ἃ ἐποίησεν θαυμάσια. Ἄτινα θαυμάσια ἐποίησεν ἐνώπιον τῶν πατέρων αὐτῶν. Εἶτα τίθησι καὶ τὸν τόπον, ἐν ᾧ ταῦτα ἐτερατούργησεν.

Ἐν γῇ Αἰγυπτίῳ ἐν πεδίῳ Τάνεως. Ἡ Τάνις πόλις ἦν Αἰγυπτιακὴ, ἐν ἣ τοῦ Φαραὸς τὰ βασίλεια· περὶ ἧς φησιν Ἰσαίας· Ἐξέλιπον οἱ ἀρχορτες

Τάνεως. Ὁ μὲν οὖν Μωϋσῆς ἐν τῇ Ἐξόδῳ οὐκ ἀμνημόνευσε τοῦ ὀνόματος τῆς Τάνεως· τὸν δὲ Δαυὶδ εἰκὼς εἰδέναι τοῦτο ἀπὸ τῆς βίβλου ἐν ἣ γέγραπται οὕτως. Ἡ δὲ Χεβρών ὑποδομήθη πρὸ τοῦ Τάνιν ἐν Αἰγύπτῳ οἰκοδομηθῆναι· ἢ καὶ ἐξ ἐτέρων ἀποκρύφων· ἢ καὶ ἰσως Αἰγυπτιακῶν.

Διέρρηξεν θάλασσαν, καὶ διήγαγεν αὐτούς. Ἦν Ἐρυθρὰν, ὡς ἡ βίβλος τῆς Ἐξόδου παρίστησιν· ἐπιτομώταρον δὲ διηγείται· καὶ οὐτε πάντα, οὐτε ἐν τάξει· ἀλλὰ παρατηρήτως ὄσα, καὶ ὅπως ἐπινοῦν ἦλθεν αὐτῷ· οὐ γὰρ ἱστορεῖν αὐτῷ προύκειτο, ἀλλὰ στυλιτεῦσαι τὴν ἀχαριστίαν τῶν Ἰουδαίων. Πρῶτον δὲ τέθεικε τὸ παραδόξοτερον τῶν ἄλλων.

Παρέστησεν ὕδατι ὡσεὶ ἀσκόν. Καὶ τὸ ὕδωρ, φησὶν, αὐτοῖς τεῖχος· ἐκ δεξιῶν, καὶ τεῖχος ἐξ εὐωνύμων. Παρέστησεν οὖν, εἶπουν ἀνέστησεν ἔνθεν κἀκαίθην τὰ τμήματα. Τὸ δὲ, Ὡσεὶ ἀσκόν, δίκην ἀσκοῦ ἐξωγκούμενα.

Καὶ ὠδήγησεν αὐτούς ἐν νεφέλῃ ἡμέρας, καὶ δὴν τὴν νύκτα ἐν φωτισμῷ πυρός. Φησὶ Μωϋσῆς· Ὁ δὲ Θεὸς ἠγάπετο αὐτῶν, ἡμέρας μὲν ἐν στύλῳ νεφέλης, δεῖξαι αὐτοῖς τὴν ὁδόν, τὴν δὲ νύκτα ἐν στύλῳ πυρός. Ὁ αὐτὸς οὖν στύλος ἐν ἡμέρᾳ μὲν ὠδήγει καὶ ἔσκαπεν ἀπὸ τοῦ καύσωνος τῶν ἤλιακῶν ἀκτινῶν, ἐν τῇ νυκτὶ δὲ ὠδήγει καὶ ἐθέρμανεν· ὅγρὰ γὰρ οὕσα ἡ νύξ ἐφυγεν.

Διέρρηξεν πέτραν ἐν ἐρήμῳ καὶ ἐπότισεν αὐτούς ὡς ἐν ἀβύσσῳ πολλῇ. Ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῦ βρους Χωρηθ, ὡς ἡ αὐτῆ βίβλος τῆς Ἐξόδου διδάσκει· διὰ τῆς ἀβύσσου δὲ, τὸ πλῆθος τῶν ὑδάτων ἐνέφηνεν.

Καὶ ἐξήγαγεν ὕδωρ ἐκ πέτρας καὶ κατήγαγεν ὡς ποταμοὺς ὕδατα. Τοῦτο ἕτερον θαῦμα γεγώνως ἐν τῇ ἐρήμῳ Κάδδης, ὡς ἡ τῶν Ἀριθμῶν βίβλος ἱστορεῖ. Δις γὰρ ἐκ πέτρας ὕδωρ ἀνέδωκεν, κατὰ διαφόρους χρόνους καὶ τόπους. Ὅθεν ἐν Χωρηθ μὲν τὸ τόπος τοῦ ἀναδοθέντος ὕδατος, ἐκλήθη Πειρασμὸς καὶ Λειδέρσις. Ἐπειράζον γὰρ τὸν Θεόν, δοκιμάζοντες ἐπὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ, καὶ οὐ πιστεύοντες, οἷς ἔδον πολλαίαις θαύμασι· καὶ ἐλοιδοροῦντο τῷ Μωϋσῆ, ὡς ἐξαγαγόντι αὐτούς ἐξ Αἰγύπτου εἰς τὰς ἐρήμους. Ἐν δὲ Κάδδης ὀνομάσθη Ὑδωρ ἀντιλογίας, ὅτι ἀντέλεγον τῷ Θεῷ ἐν τῷ γογγυζεῖν. Ὁ μὲν γὰρ ἐκέλευε πισθεσθαι μόνον τοῖς αὐτοῦ προστάγμασιν, καὶ θαρρῆν αὐτῷ· οἱ δὲ ἀπρόθυμοι τε ἦσαν εἰς τὸ πειθαρχεῖν, καὶ οὐδὲ εἶχον θαρρῆν. Τὴν μὲν διὰρρήξεν τῆς θάλασσης καὶ τῶν πετρῶν ὁ Θεὸς διὰ Μωϋσῆ· ἐπέτελεσεν.

Καὶ προσέθεστο ἐτι τοῦ ἀμαρτάνειν αὐτῷ. Περιτετεύει τὸ τοῦ. Ὡς δὲ ἐγνωστῆναι ἤδη τῶν προλαβουσῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν ἀπὸ τῆς Μωσαϊκῆς συγγραφῆς, ἀπαρτηρήτως εἶπε, τὸ, Ἐτι· ὅποια δὲ εἰς ἡμαρτον, ἀκούσον.

⁴⁹ Num. xiii, 23.

licet huius loci Moyses non meminerit, verisimile est tamen beatum David id rescivisse ex eo libro, ubi scriptum est : *Chebron autem ædificata est in Ægypto, ante Tanim*⁴⁹. Vel ex aliis apocryphis libris, aut ex Ægyptiorum historiis.

VERS. 13. *Interruptit mare, et eduxit eos. De mari Rubro loquitur, ut habetur in Exodo, et omnia succinecte narrat : quinimo nec omnia, nec suo ordine, sed passim quæcumque ei et quomodocumque in mentem veniebant, ita apposuit. Neque enim historiam contexere proposuerat, sed adversus Judæorum invehi ingratitude. Et primo quidem illud posuit, quod præ cæteris videbatur admirabilis.*

Statuit aquas quasi utrem. Et aqua, inquit, quasi murus illis erat a dextris, et a sinistris. Statuit igitur aquas, hoc est, aquarum moles hinc atque illinc fecit exurgere. Quasi utrem vero dixit, hoc est tumidas, instar utris.

VERS. 14. *Et deduxit eos in nube diei et tota nocte in illuminatione ignis. Et Deus, inquit, deducebat eos, die quidem in columna nubis, ut ostenderet eis viam, nocte autem in columna ignis. Eadem igitur columna die præibat et protegebat eos ab æstu solis, quæ nocte eis illucebat, ut foveret nimirum ac tueretur eos a frigiditate atque ab humiditate noctis.*

VERS. 15. *Interruptit petram in eremo, et potavit eos, quasi in abyssu multa. Hoc factum est in deserto montis Choreb, ut habetur in Exodo. Per abyssum autem, aquarum copiam intelligit.*

VERS. 16. *Et eduxit aquam de petra, et eduxit tanquam flumina aquas. Hoc est aliud miraculum factum in Choreb, ut traditur in libro Numerorum. Bis etenim illis Deus aquam eduxit e petra, diversis que temporibus et locis. Et locus quidem ille in Choreb, ubi data est aqua, appellatus est, Tentatio, et Objurgatio. Tentaverunt enim illic Deum Judæi, probantes nimirum illius potentiam, et miraculis nondum credentes, quæ in præteritum sæpius fecerat : et objurgaverunt Moysen, quod ex Ægypto in tam deserta eos loca deduxisset. Locus vero ille in Cades, ubi aqua etiam populo data est, appellatus est Aqua contradictionis : eo quod contradicerent Deo Hebræi et murmurarent. Et Deus quidem eos jubebat, ut suis tantum præceptis parerent, utque in eo confiderent, illi vero et parere negligebant, et nullam in eo habebant fidem. Hanc autem maris et aquarum interruptionem per Moysen Deus operatus est.*

VERS. 17. *Et apposuerunt adhuc peccare ei. Quasi eorum vitia ex libris Moysi, satis omnibus nota sint, dicit, Et apposuerunt adhuc. Qualia autem peccaverint, audi.*

Exacerbaverunt Altissimum in inaquoso. In loco A scilicet inaquoso. Quomodo autem exacerbaverint, paulo superius diximus, ibi: *Generatio perversa et exasperans* 99.

VERS. 18. *Et tentaverunt Deum in cordibus suis, ut peterent escas animabus suis. De his et aliis, quæ sequuntur usque ad verba illa, Et ignis incensus est, Moyses nihil scribit, sed ipse tantum David, quemadmodum et alia hujusmodi multa: seu quod ex apocryphis, ut diximus, libris ea collegerit, seu ex antiquorum traditionibus; seu quod a sancto Spiritu edoctus sit. Ait igitur, quod tentaverunt Deum in cogitationibus suis, dubitantes, numquid posset eis Dens dare, quæ petebant; tentaverunt autem petendo cibum animabus suis; hoc est sitilibus.*

VERS. 19. *Et oblocuti sunt de Deo. Hoc est murmuraverunt, quasi fame eos necasset, et delectabiles ac gratos cibos omnes ab eis abstulisset,*

Et dixerunt: Numquid (83) poterit Deus parare mensam in deserto? Verba hæc ambigentis sunt (et ideo quasi cum addubitatione legenda sunt).

VERS. 20. *Quoniam percussit petram, et fluxerunt aquæ, et torrentes inundaverunt, numquid et panem poterit dare, et parare mensam populo suo? Quoniam, inquit, ea Dens fecit, quæ prædicta sunt, numquid poterit etiam hoc facere? O summam hominum amentiam! si ea fecit, quo pacto impotens est iudicandus, ne ista efficiat? et quod ait: Inundaverunt, exponit, id est, fluxerunt cum vehementia. Eduxit enim, inquit, tanquam flumina aquas. Per mensam vero carnes præstitas intelligit. Tu illud considera, quomodo beatus David ante panem et carnes datas, fluxisse dicat aquam e petra, cum in Exodo Moyses contrarium tradat. Ibi enim primo legimus pluisse illis Deum panem mannae, et coturnicum carnes, et deinde aquam dedisse e petra. Non est igitur alia hujus addubitationis solutio nisi dicas de alio pane, et de aliis carnibus Prophetam hic loqui, de quibus in libro Numeri scriptum est. Bis etenim eis Deus et coturnices pluit, et panem: unde etiam per petram, hoc in loco aquam eam intelligit quæ effusa est in Choreb, et non eam quæ in Cades. Petra enim in Cades tunc nondum fuerat percussa. Et si quis dicat, quod in Numeris carnes poscebant, et non panem, advertit quia per panem hic carnis cibum intelligit. Tunc etenim, ut apud LXX interpretes legimus, dicebant, Τίς ἡμᾶς ψωμίει κρέας, (quæ verba tametsi Latinus interpres, aut simplicem sensum secutus, aut ob Latinæ linguæ avaritiam, reddiderit: *Quis nobis dabit carnes ad rescendum* 101, tamen aliquid amplius etiam possunt nobis indicare, quod ad præsentem locum atque illius intellectum conferat. Nam cum Græca dictio ψωμός, unde ψωμίζω verbum deducitur, massam seu buccellam panis significet: dum murmurarent dicentes, Τίς ἡμᾶς ψωμίει κρέας; petisse mihi videntur, quis nam eos pane pariter nutriturus esset*

Παρελίκραναν τὸν Ὑψιστον ἐν ἀνύδρω. Τόπω, ἢ γῆ. Πῶς δὲ παρελίκραναν, εἴρηται μικρὸν ἀνωτέρω ἐν τῷ Γενεὰ σκολιὰ καὶ παραπικραίνουσα.

Καὶ ἐξεπείρασαν τὸν Θεὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν τοῦ αἰτήσαι βρώματα ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν. Περὶ τούτων καὶ τῶν ἐξῆς ἀρχῆ: τοῦ, Καὶ πῦρ ἀνήφθη, Μωϋσῆς μὲν οὐχ ἱστορήσεν· Δαβὶδ δὲ ἀνέγραψεν, ὡς καὶ περὶ ἄλλων πολλῶν τοιούτων· εἶτε ἐξ ἀποκρίφων βιβλίων ἀναξάμενος, ὡς προειρήκαμεν, εἶτε διαδεξάμενος ἐξ ἀγράφων παραδόσεων τῶν παλαιότερων, εἶτε καὶ ὑπὸ τοῦ θεοῦ Πνεύματος ταῦτα διδασθεῖς· λέγει δὲ ὅτι ἐξεπείρασαν τὸν Θεὸν, ἐν ταῖς διανοαῖς αὐτῶν, εἰ δύνата δοῦναι ἃ ζητοῦσιν· ἐξεπείρασαν δὲ αὐτὸν, ἐν τῷ αἰτήσαι βρώματα ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν, εἴτουν ἑαυτοῖς, κατὰ περιφρασιν.

Καὶ κατελάλησαν τοῦ Θεοῦ. — Κατελάλησαν ἀντὶ τοῦ Κατεγόγγυσαν· ὡς ἀποκτενοῦντος αὐτοῦς ἐν λιμῷ τῶν πρὸς ἡδονήν.

Καὶ εἶπον· Μὴ δυνήσεται ὁ Θεὸς ἐτοιμάσαι τράπεζαν ἐν ἐρήμῳ; Τὸ Μὴ, ἐπαπορηματικόν ἐστιν, ἀντὶ τοῦ Ἄρα.

Ἐπεὶ ἐπάταξε πέτραν καὶ ἐρρύθησαν ὕδατα καὶ χεῖμαρροι κατεκλύσθησαν· μὴ καὶ ἄρτον δύναται δοῦναι, ἢ ἐτοιμάσαι τράπεζαν τῷ λαῷ αὐτοῦ; Ἐπεὶ τὸδε πεποίηκεν, μὴ δύναται ποιῆσαι καὶ τὸδε; Ὡ τῆς ἀνοίας! Εἰ ἐκεῖνο ἐποίησε, πῶς ἀδυνατήσει ποιῆσαι καὶ τὸδε; Κατεκλύσθησαν δὲ, ἀντὶ τοῦ Σφοδρῶς ἐρρύθησαν. Κατήγαγε γὰρ, φησὶν, ὡς ποταμούς ὕδατα. Τράπεζαν δὲ τὴν κρεῶν λέγει. Σὺ δὲ ἐπίσκεψαι, πῶς πρὸ τοῦ ἄρτου καὶ τῶν κρεῶν, ρυθῆναι τὰ ὕδατα τῆς καταγεῖστος πέτρας, φησὶν ὁ Δαβὶδ· τοῦ Μωσέως ἐν τῇ Ἐξῶδῳ τοῦναντίον ἱστορήσαντος· εὐρήσεις γὰρ ἐκεῖ, ὅτι πρῶτον ἐβρεξεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς τὸν ἄρτον τοῦ μάννα, καὶ τὸ κρέας τῆς ὄρτυγομήτρας· εἶτα ἀνέδωκε ἢ πέτρα τὸ ὕδωρ. Οὐκ ἐστὶν οὖν ἑτέραν λύσιν τῆς ἀπορίας εἰπεῖν, ἢ ὅτι οὐ περὶ ἐκεῖνου τοῦ ἄρτου καὶ κρεάτων νῦν φησὶν, ἀλλὰ περὶ τοῦ μετέπειτα ἀναγεγραμμένου ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς· δις γὰρ αὐτοῖς τὸν ἄρτον καὶ τὴν ὄρτυγομήτραν ἐβρεξεν. Ὡστε πέτραν ἐνταῦθα, τὴν ἐν Χωρὶθ παταχθεῖσαν λέγει, καὶ οὐ τὴν ἐν Κάδης· αὕτη γὰρ οὐπω ἐπατάχθη· εἰ δὲ τις εἴπῃ ὅτι καὶ μὴν κρέας ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς ἐζητήσεν, καὶ οὐκ ἄρτον, ἀκουσάτω ὅτι ἄρτον μὲν τὴν βρώσιν τοῦ κρέατος καλεῖ. Καὶ γὰρ καὶ οὕτως εἶπον· Τίς ἡμᾶς ψωμίει κρέας; ὁ δὲ Δαβὶδ εἰρηκῶς· Μὴ καὶ ἄρτον δύναται δοῦναι, ἐσαφήνισε τὸ ῥητὸν διὰ τῶν ἐξῆς· ἐπήγαγε γὰρ· Ἡ ἐτοιμάσαι τράπεζαν τῷ λαῷ αὐτοῦ. Ἰν' ἢ ὁ Ἡ σύνδεσμος οὐ διαζευκτικὸς, ἀλλὰ σαφηνιστικὸς.

99 Psal. LXXII, 7. 101 Num. XI, 4.

Variae lectiones.

(83) Græce: Μὴ ambigentis est pro num.

et carne). Unde beatus David qui nunc dixit: *Numquid panem poterit dare? videtur mihi illa Moysi verba declarasse, maxime ex sequentibus. Addit enim, Et mensam præparare populo suo? Illa etenim conjunctio Et, posita mihi esse videtur, non ut disjungat, sed ut declaret.*

Διὰ τοῦτο ἤκουσε Κύριος καὶ ἀρεβάλετο, καὶ ἄνθρωπος ἐν Ἰακώβ, καὶ ἐργὴ ἀρέθη ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ. Εἰ καὶ ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν ἐξεπείρασαν τὸν Θεόν, ὅμως ὡσπερ φωνῆ χρησαμένων, ἤκουσεν ὁ καρδιογνώστης Θεός· τὸ δὲ ἄρεβάλετο, Ἐχολώθη ἐξέδωκεν ὁ Σύμμαχος· εἰώθασι γὰρ οἱ χολούμενοι, ἀναβάλλεσθαι τὴν στολὴν, εἴτουν ἀνασύρειν, εὐτρεπιζόμενοι πρὸς ἄμυναν. Καὶ ὁ Μωϋσῆς δὲ φησι· Καὶ ἐθυμώθη ἐργὴ Κύριος, καὶ ἐξεκαύθη ἐν αὐτοῖς πῦρ παρὰ Κυρίου, καὶ κατέφαγε μέρος τι τῆς παρεμβολῆς. Ἰακώβ δὲ καὶ Ἰσραὴλ τὸν λαὸν καλεῖ, ὡς ἐξ ἐκεῖνου καταγόμενον.

Ἵτι οὐκ ἐπίστευσαν ἐν τῷ Θεῷ. Ἵτι οὐκ ἐπίστευσαν τῇ δυνάμει τοῦ Θεοῦ, καίτοι τοσαῦτα ἰδόντες. Περιττὴ δὲ ἡ Ἐν πρίθειαις.

Οὐδὲ ἠλπισαν ἐπὶ τῷ σωτήριον αὐτοῦ. Οὐδὲ ἐθάβρησαν ὅτι σώσει αὐτούς, ὁ τοσαῦτα διὰ αὐτοῦ ποιήσας.

Καὶ ἐνετείλατο νεφέλαις ὑπὲρ ἄνωθεν καὶ θύρας οὐρανοῦ ἀπέψεν, καὶ ἔβρεξεν αὐτοῖς μάννα φαγεῖν. Ἐπὶ τὰ πρῶτα πάλιν ἀνέστρεψεν τὸν λόγον, τὰ ἐν τῇ Ἐξέδῳ ἀνυχιστογράμματα. Νεφέλας δὲ ὑπὲρ θυρῶν τὰς ἐν ὕψει λέγει· εἰσὶ γὰρ καὶ πρόσγειοι· τὰς αὐτὰς δὲ καλεῖ καὶ θύρας οὐρανοῦ· ὡς προβεβλημένα· αὐτοῦ. Ἐνετείλατο δὲ ἴσαι, δηλονότι τὸ μάννα. Τὸ δὲ μάννα ἦν ὡσεὶ σπέρμα κορίου, καὶ τὸ εἶδος αὐτοῦ ὡς εἶδος χρυστάλλου. Καὶ διεσκορεύετο, φησὶν, ὁ λαὸς, καὶ συνέλεγον καὶ ἔλιθον ἐν τῷ μύλῳ, καὶ κριβοῦν ἐν τῇ θύτῃ, καὶ ἤψουν αὐτὸ ἐν τῇ χύτρῃ, καὶ ἐποιοῦν αὐτὸν ἐγκρυφίας καὶ ἦν ἡδονὴ αὐτοῦ ὡσεὶ γέυμα ἐγκρυφίας ἐξ ἐλαιίου. Ταῦτα μὲν ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς· ἐν δὲ τῇ Ἐξέδῳ, τὸ δὲ γέυμα αὐτοῦ ὡς ἐγκρυφίας ἐν μέλιτι.

Καὶ ἄρτον οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς. Οὐρανὸν ἐνταῦθα, τὸν ἀέρα καλεῖ, ὡς τὸ· Τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, ἢ καὶ διὰ τὸ δοκεῖν ἀπ' οὐρανοῦ καταγεσθαι.

Ἄρτον ἀγγέλων ἔφαγεν ἄνθρωπος. Οὐχ ὅτι ἀγγέλων ἦν τὸ μάννα τροφή, ἀλλ' ὅτι ἄγγελοι διηκόνουν τῇ καθόδῳ αὐτοῦ. Μίμψεται δὲ καὶ ὁ Χριστός τοῖς νομίζουσιν οὐράνιον κυρίως τὸν τοιοῦτον ἄρτον· εἶρηκε γὰρ· Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ Μωϋσῆς ἔδωκε ὑμῖν τὸν ἄρτον τὸν ἐξ οὐρανοῦ, ἀλλ' ὁ Πατήρ μου δίδωσιν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐξ οὐρανοῦ τὸν ἀληθινόν· εἴτουν, τὸν ἀληθῶς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Ὅτι δὲ οὐ τροφή ἀγγέλων ἦν ὁ ἄρτος

VERS. 21. *Ideo audivit Dominus et rejecit, et ignis accensus est in Jacob, et ira ascendit in Israel. Licet corde et non lingua Deum tentaverint, ille tamen, qui corda hominum scrutatur, non secus eos audivit ac si palam id locuti essent. Quod vero LXX dixerunt, Rejecit, Symmachus reddidit, Iratus est. Solent enim ii qui ira perciti sunt, vestem rejicere, hoc est, pertrahere, dum ad vindictam parantur. Et huic sensui ac litteræ Symmachi astipulantur Moysi verba, dicentis quoque, Dominus ira commotus est, et incensus est ignis in eis a Domino, quo castrorum bona pars consumpta est.* Per Jacob autem et Israel, ipsum populum ab eis descendente[m] intelligit, ut alibi diximus.

B VERS. 22. *Qui non crediderunt in Deo. In Dei viribus non crediderunt, tametsi tanta jam viderent miracula. Præpositio vero, in, superflua est. Nec speraverunt in salutari ejus. Nec ullam, inquit, habuerunt fiduciam, ut qui tot jam, ac tanta eorum causa perfecerat, eos esset impostorum saturaturus (84).*

VERS. 23, 24. *Et mandavit nubibus desuper: et portas cæli aperuit, et pluit eis manna ad manducandum. Ad priora rursus sermonem convertit, quæ habentur in Exodo. Per nubes vero desuper, eas intelligit quæ excelsiores sunt. Aliquæ enim sunt terræ viciniores. Eisdem etiam superiores nubes, portas cæli appellavit, quasi cælo proximiores. Mandavit autem eis ut pluerent manna. Manna vero erat quasi semen coriandri, et species ejus quasi species crystalli: Et circuibat, inquit, populus et colligens illud mola frangebat, et in mortariolo terebat, coquens in olla, et faciebant ex eo subcinericios panes, eratque suavitas ejus quasi sapor dulcoris cujusdam oleo confecti.* Et hæc quidem in Numeris ita habentur. Nam in Exodo dicitur, quod sapor ejus erat, quasi dulcor quidam ex melle.

Et panem cæli dedit eis. Per cælum hic aerem intelligit juxta illud: Volucres cæli. Vel, quia manna e cælo videbatur descendere.

VERS. 25. *Panem angelorum manducavit homo. Non hoc dicit, quasi angeli manna vescantur, sed quia angeli illud ministrabant. Accusat namque et Christus eos, qui panem hunc, cælestem vere panem putabant, dicens: Amen amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de cælo: sed Pater meus dat vobis panem de cælo verum, hoc est, de cælo vere descendente[m]. Quod autem illud manna non esset angelorum cibus, ibidem asserit*

⁸⁴ Num. xvi, 11. ⁸⁵ Exod. xi, 39. ⁸⁶ Num. xi, 7, 8, 9. ⁸⁷ Joan. vi, 32.

Christus dicens : *Patres vestri manducaverunt in deserto manna, et mortui sunt. Ille est panis de caelo descendens, ut quisquis ex eo manducet, non moriatur* ⁵⁶. Postquam, inquit, ii qui manna illud manducabant mortui sunt, restat ut caelestis proprie panis non sit, nec angelorum cibus. Et deinceps ibidem consequitur : *Ego sum panis vitae* ⁵⁷, etc.

Cibaria misit eis in abundantiam. Confecta nimirum ex manna, hoc est, panem.

VLRS. 26-31. *Transtulit Notum de caelo, et induxit in virtute sua Africum : et pluit super eos, quasi pulverem carnes, et quasi arenam maris volatilia alata : et cecidit in medium castrorum eorum in circuitu tabernaculorum eorum, et comederunt, et impleti sunt valde, et desiderium eorum attulit eis : non sunt privati a desiderio suo. Moyses quidem in Numeris ait : Ecce spiritus a Domino. Et immisit coturnices a mari, et impulit in castra* ⁵⁸, et quae sequuntur. Beatus vero David Deum divisisse dicit spiritum, hoc est, ventum, in Notum nimirum atque in Africum : qui venti calida perfiant loca, ubi coturnicum genus moratur. *Transtulit autem Notum, hoc est, commovit atque immisit eum. Pluisse vero dicit, quia coturnices superne e caelo atque condensae, instar pluviae ejusdem, ferebantur. Et quia maxima erat earum copia, pulveri eas et arenae maris etiam comparavit. Tot quippe immisse sunt, ut sexcenta millia hominum, et quingenti quinquaginta ad saturitatem ex eis diu nutriti sint. Usque ad mensem enim, inquit, dierum manducate, donec exeat ex naribus vestris* ⁵⁹. Totidem quippe erant in eo populo homines ad bellum idonei, a viginti annis et supra, absque minori aetate, et mulieribus, et tota tribu Levi. In medio autem castrorum et in circuitu tabernaculorum, pluebat Deus illud manna, ne fatigaretur colligendo. Et per castra quidem, universum exercitum intelligit, per tabernacula vero, privata cujuslibet tentoria. Et quod ait, attulisse eis Deum desiderium eorum, sane intellige, quod ea a Deo receperint, ob quae desiderium, et concupiscentiam suam adimpleverunt. Attulit enim eis Deus, quod optabant : desiderium igitur posuit pro re speratae rei fruitione ponit, quando ait : *Spes autem*

Adhuc escae erant in ore ipsorum, et ira Dei ascendit in eos, et occidit plures eorum, et electos Israel compedivit. Nam etsi viderant coturnices, divinae tamen promissioni non crediderunt, quod scilicet ad mensem usque ad satietatem his avibus nutriendi essent, sed timuerunt ne abvolarent ; vel ne cito omnes consumerentur coturnices. Atque ideo *exsiccaverunt eos per gyrum castrorum ; et carnes adhuc, inquit, erant sub dentibus eorum, priusquam deficerent, et Dominus iratus est in populum, et percussit Dominus populum plaga magna vulde* ⁶⁰.

ἐκείνος, πάλιν φησὶν · Ὁ πατέρες ὑμῶν ἔφαγον ἐν τῇ ἐρήμῳ τὸ μάννα, καὶ ἀπέθανον. Οὗτός ἐστιν ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβαίνων, ἵνα γὰρ ἐξ αὐτοῦ φάγη, καὶ μὴ ἀποθάνῃ. Ἐπει γάρ, φησὶν, φαγόντες ἐκείνον ἀπέθανον, οὐκ ἦν κυρίως οὐράνιος, οὐδὲ ἀγγέλων τροφή. Εἶτα λέγει πάλιν · Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς, καὶ τὰ ἐξῆς.

Ἐπιστῆσιμον ἀπέστειλεν αὐτοῖς εἰς πληθυσμον. Ἐπιστῆσιμον, τὸν ἐκ τοῦ μάννα, ἦτον ἔρπον.

Ἀπῆρε τότον ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἐπήγαγεν ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ λίθα, καὶ ἔβρεξεν ἐπ' αὐτοὺς ὡσεὶ χροῦν σάρκα, καὶ ὡσεὶ ἄμμον θαλασσοῦν πετεινὰ πτερωτὰ · καὶ ἐπέπεσον εἰς μέσον τῆς παρεμβολῆς αὐτῶν κύκλω τῶν σκηνωμάτων αὐτῶν. Καὶ ἔφαγον καὶ ἐρεπλήσθησαν σφόδρα, καὶ τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν ἠνεγκεν αὐτοῖς. Οὐκ ἐστερήθησαν ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας αὐτῶν. Ὁ μὲν Μωϋσῆς ἐν Ἀριθμοῖς φησὶ. Καὶ πνεῦμα παρὰ Κυρίου, καὶ ἐξεπέρασεν ὄρτυγομήτραν ἀπὸ τῆς θαλάσσης, καὶ ἐπέβαλεν ἐπὶ τὴν παρεμβολήν, καὶ τὰ ἐξῆς. Δαβὶδ δὲ διήλεν τὸ πνεῦμα εἰς νότον καὶ λίθα · οὗτοι γὰρ τοὺς θερμοὺς καταπνεύουσιν τόπους · ἐν οἷς διαττάται τὸ γένος τῆς ὄρτυγομήτρας. Τὸ μέντοι Ἐπήγεν, ἀντὶ τοῦ, Ἐκίνησεν. Ἐβρέξε δὲ εἶπε, διὰ τὸ δίκην βροχῆς ἔκασθεν πυκνῶς καὶ συνεχῶς καταφέρεισθαι. Ὡσεὶ χροῦν δὲ καὶ ὡσεὶ ἄμμον διὰ τὴν θαψίλειαν καὶ τὸ ἄλλ' ἐπ' ἄλλῳ · ἐξακοσίας γὰρ χιλιάδας καὶ πεντακοσίους καὶ πενήκοντα ἔβρεξεν εἰς κόρον ἐπὶ πολὺ · Φησὶ γάρ · Ἔως μηνὸς ἡμερῶν φάγεσθε, ἕως ἂν ἐξέλθῃ ἐκ τῶν μυκτηρῶν ἡμῶν. Τοσοῦτοι δὲ ἦσαν οἱ πολεμισταὶ, ἀπὸ εἰκοσι ἔτους καὶ ἀνωτέρω, χωρὶς τῆς κατωτέρας ηλικίας, καὶ τῶν γυναικῶν, καὶ ὅλης τῆς φυλῆς τοῦ Λευὶ · ἐν μέσῳ δὲ τῆς παρεμβολῆς, καὶ κύκλῳ τῶν σκηνωμάτων, ἵνα μὴ κάμνοιεν σὺν λέγοντες · καὶ παρεμβολὴν μὲν ὅλον τὸ στρατόπεδον σκηνώματα δὲ, αἱ καταγωγὰ ἰδίου ἐκάστου. Ἐπιθυμίαν δὲ λέγει νῦν, τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιθυμίας, τοῦτέστιν, τὸ ἐπιθυμητικόν · ὡς καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος φησὶν · Ἡ δὲ ἐλπὶς οὐ κατασχύνει. Τὸ ἀποτέλεσμα λέγων τῆς ἐλπίδος. Ὁ ἐστὶ τὸ ἐπιπτόν.

desiderata, quemadmodum et Paulus spem, pro non pudesfacit.

Ἐτι τῆς βρώσεως ὀσσης ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ ὄρη τοῦ Θεοῦ ἀνέβη ἐπ' αὐτούς, καὶ ἀπέκτεινεν ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν, καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς τοῦ Ἰσραὴλ συνεπόδισεν. Ἰδόντες τὴν ὄρτυγομήτραν οὐκ ἐπίστευσαν τῇ ἐπαγγελίᾳ τοῦ Θεοῦ ὑποσχομένου μέχρι μηνὸς διαθρεψαὶ αὐτούς ἐν αὐτῇ εἰς πληθυσμον ἢ ἄλλὰ φοβηθέντες μήποτε ἀποπτῆ ἢ ἀναλωθῆ πᾶσα, Ἐψύχασαν, φησὶν, αὐτοῖς ἡνγμοὺς κύκλω τῆς παρεμβολῆς. καὶ τὰ κρέα ἐτι ἦν ἐν τοῖς ὀδοῦσιν αὐτῶν, πρὶν ἢ ἐκλιπεῖν. Καὶ ὁ Κύριος ἐθυμώθη εἰς τὸν λαόν, καὶ ἐπά-

⁵⁶ Joan. vi, 49. ⁵⁷ Ibid. 35, 48. ⁵⁸ Num. xi, 31. ⁵⁹ Ibid. 20. ⁶⁰ Ibid. 35.

ταξε Κύριος τὸν λαὸν πληγῇ μεγάλῃ σφόδρα. A Vide quo pacto antequam carnes consumerentur, quas in ore habebant, fide defecerint, et divinæ virtutis obliti sint : unde desiderio quidem suo satiasi sunt, ut divina erga eos Providentia et virtus conspiceretur ; ob eorum tamen infidelitatem et ventris ingluviem, effectus est ille cibus tandem eis in nauseam : ob quod multi eorum perire, ut apud Moysen legimus. Quod vero LXX hic *Plures eorum* dixerunt, Symmachus, *Pingues reddidit* : et Aquila ad eundem sensum, *Abundantes*, perisse intelligentes, ditiores quoslibet, ac fortiores in populo. Verisimile est autem illos ingluviem suam cæteris magis explesse, quod plura aliis colligerent. Puto etiam Aquilam et Symmachum, in huiusmodi sensum adductos, ob alia verba, quæ hic proxime habentur : *Et electos Israel compeditit*. LXX etiam (85) non *Plures* dixerunt, ut mortuos superstitionibus compararent, sed *Plures*, pro *Multis* dixerunt. Ita enim consonant verba Moysi : *Percussit enim, inquit, Dominus populum plaga magna valde*. Magna autem plaga in multorum verificatur interitu. Electos vero dixit veluti strenuos in bello. Erant enim omnes hi, quos superius commemoravi, summopere ad bellum idonei : atque ideo ad hoc selecti ut in acie præ cæteris dimicaret.

Ἐν πᾶσι τούτοις ἤμαρτον ἐστι. Ἐν πᾶσιν οἷς τε εὐηργετοῦντο, καὶ οἷς ἐκολάζοντο ἥμαρτον ἐστὶ δὲ ἀλλα τε πολλὰ, καὶ ὅτι ἐδειλάσαν τοὺς ἐνοικεῦντας τῇ γῆ τῆς ἐπαγγελίας, μὴ θαρρήσαντες τῷ ἐπαγγελομένῳ Θεῷ.

Καὶ οὐκ ἐπίστευσαν ἐν τοῖς θαυμασίοις αὐτοῦ. Ἀπὸ ταυτομάτου ταῦτα συμπίπτειν ὑπολαμβάνοντες. Πανταχοῦ δὲ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν στηλιτεύει ὁ Δαβὶδ ἀφ' ἧς ἐκινδύνηον, περὶ ἧς καὶ ὁ Θεὸς εἶρηκεν. Ἔως ποτε παροξύνει με ὁ λαὸς οὗτος ; Καὶ ἐως τίνας οὐ πιστεύουσὶ μοι ἐν πῶσι τοῖς σημείοις οἷς ἐποίησα ἐν αὐτοῖς ; Καὶ ὁ Χριστὸς δὲ ὕστερον γενεᾶν ἀπιστων, τοὺς ἐξ Ἰουδαίων ὠνόμασεν.

Καὶ ἐξέλιπον ἐν ματαιότητι αἱ ἡμέραι αὐτῶν. Ἐν ἀπρηξίᾳ καλοῦ, ἐν ἐπιθυμίαις σαρκικαῖς. Μόνα γὰρ ταῦτα διώκοντες, ἐν τῇ ἐρήμῳ πάντες ἀπώλοντο. Εἶπε γὰρ ὁ Θεός. Ἡ μὴν, οὐκ ὀφθαλμοὶ τῆν γῆν, ἦν ὡμοσα τοῖς πατράσιν αὐτῶν. Ἀλλ' ἢ τὰ τέκνα αὐτῶν ἄ ἐστι μετ' ἐμοῦ ὡς ὅσοι οὐκ ὀφθαλμοὶ ἀγαθὸν ἢ καλόν. Καὶ πάλιν φησὶν. Ἐν τῇ ἐρήμῳ ταύτῃ πεσεῖται τὰ κῶλα ὑμῶν. Καὶ οὕτως. Ἐγὼ Κύριος ἐλάλησα ἡ μὴν οὕτως κειῶσα τῇ συναγωγῇ ταύτῃ τῇ πονηρᾷ τῇ ἐπισυνισταμένῃ ἐπ' ἐμέ. ἐν τῇ ἐρήμῳ ταύτῃ ἐξανάλωθήσεται, καὶ ἐκεῖ ἀποθαυεῖται.

⁸¹ Num. xiv, 11. ⁸² Matth. xvii, 16. ⁸³ Num. xiv, 23, 24 ; Deut. i, 35, 36. ⁸⁴ Num. xiv, 23, 29.

Variæ lectiones.

(85) Ad verbum : Septuaginta vero interpretati sunt in pluribus, quasi dictu nobilius. Est enim hæc dictio non comparative, sed absolute posita, valetque

in multis, seu multos, quoa magis consonat verbis, etc.

Et anni eorum cum festinatione. Cum festinatione, inquit, defecerunt ad vana. Vel ideo dicit cum festinatione, quia ob levitatem, quam secum affert voluptas, anni celeriter iis omnibus pertransire videntur, qui otiose ac negligenter vivunt. Nam iis qui per virtutem operantur, ob laboris intensionem, tardior videtur annorum decursus. Vel ideo dicit defecisse cum festinatione, quia cito mortui sunt.

VERS. 54, 55. *Cum occideret eos, quarebant eum.* Quando contulit in eos Deus beneficia, divinum munus non agnoscebant; quando autem eos malis afflixit, castigatioribus pariter ac prudentioribus effecti sunt.

Et revertabantur, et diluculo veniebant ad eum et rememorati sunt, quod Deus adjutor eorum est, et Deus altissimus redemptor eorum est. In hujusmodi etiam sententiam a Moyse dictum est quod summo mane fiebant.

VERS. 56. *Et dilexerunt eum in ore suo.* Dilexerunt autem, non affectu cordis, sed nudis verbis. Hujusmodi vitio Isaias etiam ex persona Domini eos accusat, dicens: *Populus hic labiis me diligit, cor autem eorum longe est a me*⁶⁵.

Et lingua sua mentiti sunt ei. Verbis quidem se ei credere affirmabant, re autem ipsa increduli erant, adversabanturque sibi invicem cogitationes et sermones eorum, juxta quod in simili Apostolus dicebat: *Deum se scire confitentur, factis autem negant*⁶⁶.

VERS. 57. *Cor autem eorum non erat rectum cum eo.* Non erat rectum eorum cor erga Deum. C Simile est quod alibi ait: *Generatio, quæ non direxit cor suum*⁶⁷.

Nec fideles habiti sunt in testamento ejus. Hoc etiam simile ei est, quod vidimus in præcedentibus: *Et non fuit fidelis cum Deo spiritus ejus.* Neque enim fidem ullam habebant in iis, quæ Deus illis pollicebatur.

VERS. 58. *Ipsæ autem misericors et propitius erit peccatis eorum, et non perdet.* Propitius erit et non perdet, pro Propitius fuit et non perdidit, tempus nimirum ponens pro tempore; neque enim eos tunc statim perdidit, sed longanimis fuit. Dixisse enim eum legimus ad Moysem: *Placatus sum eis juxta verbum tuum*⁶⁸. Vel, Non prorsus eos perdidit.

Et abundabit ut avertat furorem suum, et non accendat omnem iram suam. Hæc verba etiam, *Abundabit: et Accendat*, posita sunt, pro Abundavit, et Accendit, Abundavit, inquit, Deus in misericordia, ut furorem suum averteret. Est autem hic sermo defectivus, quemadmodum et verba illa, quæ habentur in psalmo LXIV: *Multiplicasti locupletare eam.* Non accendit autem Deus omnem iram suam; universi etenim prorsus periissent, si omnem iram suam accendisset. Summa etenim usus est misericordia, dum ex parte tantum iratus est. Dixit enim ad Moysem:

Kai ta êta autôn meta spoudês. Tês eis ta mâtaia. H kai állwv· meta spoudês êxéλιπον. Tais mén γάρ εν άμελεία βιούσι ταχυδρομείν δοκει πς ενιαυτός, διά τó λείον τής ήδονής· τεις έργαζόμενοι· δέ τήν άρετήν, βραδυπερύν μάλλον διά τήν τού πόνου παράτασιν. H ta êta autôn meta spoudês êxέλιπον, ως ταχέως άποθανούντες.

Όταν άπέκτεινεν αί τούς, τότε έξεσήτουν αύτόν. Εύεργετούμενοι ούκ ήσανόντο· κολαζόμενοι δέ έσωφρόνουν.

Kai επέστρεφον, και ήρριζον προς τόν Θεόν, και έμνήθησαν ότι ο Θεός βοηθός αυτών έστιν, και ο Θεός ο ύψιστος λυτρωτής αυτών έστιν. B Φησι και περι τούτου Μωσής ότι ήρριζον κλαίνοντες.

Kai ήγάπησαν αύτόν εν τώ στόματι αυτών. Ούκ άπό διαθέσεως καρδιάς, άλλή λόγους μόνον εύφήμοις. "Όμοια δέ και Ησαίας έγκαλεί τούς Ιουδαίους, λέγων· "Ο λαός ούτος τούς χείλεσι με τιμώ, ή δέ καρδια αυτών πρόβω άπέχει άπ' έμού.

Kai τή γλώσση αυτών έψεύσαντο αύτόν. Λόγω μόνον, πιστεύειν αύτόν και πείθεσθαι έπαγγελλόμενοι· έργω δέ άπιστούντες και άπειθούντες αύτόν. Άντεφθέγγοντο γάρ τούς λόγους οι λογισμοί. Φησι δέ και ο άπόστολος Παύλος· Θεόν όμολογούσιν ειδήναι, τούς δέ έργους άρνούνται.

H δέ καρδια αυτών ούκ εύθεία μετ' αύτού. Ούκ όρθή προς αύτόν. "Όμοιον δέ τούτο, τώ· Γενεά, ήτις ού κτεύθους τήν καρδιαν έαυτής.

Ούδδ έπιστώθησαν εν τή διαθήκη αυτών. Καί τούτο παραπλήσον τώ· Ούκ έπιστώθη μετá τού Θεού τó πνεύμα αυτής. Ού γάρ έπιστευσαν, οίς έπηγγελατο αύτοίς.

Αυτός δέ έστιν οικτίρμων, και Ιλάσεται ταις άμαρταις αυτών, και ού διαφθερεϊ. Τό Ιλάσεται, άντι τού Ιλάσατο, άντιχρονικώς. Όμοίως και τó, *Ού διαφθερεϊ*· ού διεφθειρε γάρ αύτούς εύθύς. Άλλ' έμακροθύμει. Είρηκε γάρ προς Μωυσήν· *Ιλεως αύτοίς έμει κατά τó ρήμά σου.* H ού τέλειον έφθειρεν αύτούς.

Kai πληθυνει τού άποστρέφαι τήν θυμόν αύτού, και ούχι εκκαύσει πάσαν τήν όργήν αύτού. Έτι και τó, *Πληθυνει, και τó, Ούχι εκκαύσει*, κατά άντιχρονίαν κείνται. Καί επλήθυνε, φησι, τού οικτείρειν. Είτουν λίαν αύτούς ήκτειρεν, ώστε άποστρέφαι τόν θυμόν αύτού. Ούτως ούν κατ' έλλειψιν, και εν τώ ξδ' ψαλμώ, τό· *Επλήθυνας τού πλουτίσαι αύτήν.* Καί ούκ έξέκαυσε πάσαν τήν όργήν αύτού· ή γάρ αν αύτίκα τούτους πανολοθρία διεφθειρεν· άλλ' εκ μέρους όργιζόμενος· έφιλανθρωπέυετο· είπεν γάρ προς Μωυσήν· *Εασόν με,*

⁶⁵ Isa. xxix, 13. ⁶⁶ Tit. i, 16. ⁶⁷ Psal. lxxvii, 8. ⁶⁸ Exod. xxxii, 14.

καὶ θυμωθεὶς ὄργῃ ἐκτρέψω αὐτούς. Ἦ ἐκ μέτρον ἄργιστός, καὶ ἐκ μέρου; ἐκόλαζε.

Καὶ ἐμνήσθη δεῖ σὰρξ εἶσι, τὸ πνεῦμα πορευομένων, καὶ οὐκ ἀποστρέφον. Ἐτι καὶ διὰ τοῦτο ἐμακροθύμησεν, ὅτι σὰρξ ἦσαν, ἀσθενεῖς καὶ ὀλιγοχρόνιοι, καὶ πνεῦμα οὐ παραμένον τῷ βίῳ, ἀλλ' ἐντεῦθεν πορευόμενον, καὶ οὐκ ἐτι πρὸς αὐτὸν ἐπιστρέφον. Τὸ δὲ Ἐμνήσθη πολλαχού τῆς Ἑβραϊδος γραφῆς εὐρήσεις ἐπὶ τοῦ Θεοῦ λεγόμενον μεταφορικῶς. Ὅσπερ γὰρ τὴν τῆς συνήθους προστασίας ἀναβολὴν λήθην ὀνομάζει, οὕτω δὴ καὶ τὴν τηνικαῦτα ἀντίληψιν μνήμην ἀνθρωποπρεπέστερον καλεῖν εἴωθε, διὰ τὴν τῶν ἐντυγχανόντων παχύτητα.

Πολλάκις παρεπίκραναν αὐτὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ, Β παρώργησαν αὐτὸν ἐν γῆ ἀνύδρω; Πολλάκις ὡς ἐξέειπεν εὐρεῖν ἐκ τῆς ἱστορίας. Ὅρα δὲ πονηρίαν. Οὐ μόνον γὰρ πολλάκις παρεπίκραναν αὐτὸν, καὶ παρώργησαν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἔνθα μᾶλλον ἐχρῶν θεραπεύειν αὐτὸν διὰ τὴν ἀπορίαν. Καὶ ἐν γῆ ἀνύδρω, ἔνθα ἔδει ταπεινοῦσθαι καὶ ἱκετεύειν διὰ τὴν ἀνάγκην.

Καὶ ἐπέστρεψαν, καὶ ἐπέειραν τὸν Θεόν, καὶ εἰν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ παρώξυναν. Ἐνταῦθα τὸ, Ἐπέστρεψαν, ἐπὶ κακοῦ εἰληπται ἑπέστρεψαν γὰρ ἀπὸ ταύτης κακίας εἰς ἄλλην. Τινὲς δὲ τὸ Ἐπέειραν ἀντὶ τοῦ Ἐλύπησαν ἐξεδέξαντο. Ἄγιον δὲ τοῦ Ἰσραὴλ καλεῖ τὸν Θεόν ὃ δηλοῖ τὸν αἰνετὸν καὶ διδοξασμένον.

Οὐκ ἐμνήσθησαν τῆς χειρὸς αὐτοῦ. Χεῖρα τὴν δύναμιν καλεῖ τὴν εὐεργετοῦσαν μὲν τοὺς Ἑβραίους, κακοῦσαν δὲ τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν.

Ἡμέρας ἧς ἐλυτρώσατο αὐτούς ἐκ χειρὸς θλιβοτός. Ἀπὸ κοινοῦ κἀνταῦθα τὸ, Οὐκ ἐμνήσθησαν. Θλιβοτός δὲ τὸν Φαραὼ καλεῖ.

Ὡς ἔθετο ἐν Αἰγύπτῳ τὰ σημεῖα αὐτοῦ, καὶ τὰ τέρατα αὐτοῦ ἐν πεδίῳ Τάνως. Οὐδὲ ἐμνήσθησαν ὅπως; ἔθετο τὰ σημεῖα αὐτοῦ, καὶ τὰ ἔξῃ. Σημεῖα μὲν οὖν καὶ τέρατα πολλοὶ τὰ αὐτὰ φασὶ κατὰ ἀναδίπλωσιν τοῦ ῥήτου. Τινὲς δὲ σημεῖα μὲν ἐκάλεισαν ὅσα κατὰ φύσιν ἐλυμαίνοντο, ὡς τὴν νόσον τῶν κτηνῶν ἢ φύσιν γὰρ αὐτῇ θανατοῦν ἢ καὶ τὴν (86) φθορὰν τῆς ἀκρίδος ἢ φύσιν γὰρ καὶ ταύτῃ φθεῖρειν τοὺς καρπούς. Τέρατα δὲ, ὅσα παρὰ φύσιν, ὡς τὴν τοῦ ὕδατος εἰς αἷμα μεταβολὴν, καὶ τὴν τῶν ἐνύδρων βατράχων ἐπὶ ξηρᾷ; διατριβὴν, καὶ τὰ τοιαῦτα.

rerum cursu repugnante facta sunt. Veluti aquæ mutationem in sanguinem, et quod ranæ quarum natura est ut in aquis versentur, in sicca terra habitaverint, et alia hujusmodi.

Ἔξ. XXXII, 40.

Variæ lectiones.

(86) Videtur interpres legisse φορὰν, quod tamen non recte vertit, cum hoc loco significet copiam, vim. Græce habetur φθορὰν quem; quod proclive

PATROL. GR. CXXXVIII.

Dimitte, et accensus ira in eos, conferam eos⁸⁶ vel, ex parte iratus est, et ex parte eos punivit.

VERS. 39. Et recordatus est, quia caro sunt, spiritus vadens et non revertens. Hac etiam de causa majori longanimitate usus est, quia caro erant infirma scilicet et parum diuturna, et spiritus qui cum vita non permanet. Ubi enim ex hac vita semel profectus est, ad eandem rursus non redit. Illud observandum est, quod metaphorice scriptura Deum dicit reminisci. Nam quemadmodum oblivisci eum aliquorum dicimus, quando differ ut laborantibus atque afflictis opem atque auxilium suum impertiat, sic contra, humano more me est. Hoc autem loquendi modo Propheta sæpe

VERS. 40. Quoties exacerbaverunt eum in deserto, irritaverunt eum in terra inaquosa? Sæpe nimirum, ut ex ipsa licet perspicere historia. Verum illorum considera pravitatem, neque enim tantummodo eum sæpe exacerbaverunt, sed in deserto etiam, atque in inaquoso id fecerunt, quando ob summam indigentiam inservire eos magis Deo atque humiliari et supplicare oportebat.

VERS. 41. Et conversi sunt, et tentaverunt Deum, et sanctum Israel irritaverunt. Verbum *Conversi sunt*, hoc in loco, in malum accipitur. *Conversi enim sunt a vitio ad aliud vitium.* Et quod ait, *Tentaverunt*, aliqui exponunt, pro *Contristaverunt.* Per *Sanctum autem Israel*, Deum ipsum intelligit, ac si diceret: Deum illum adeo celebrem, adeo C laudatum et gloriosum.

VERS. 42. Non sunt recordati manus ejus. Per *manum Dei* divinam intelligit potentiam, qua Judæis quidem bona, hostibus vero mala sunt præstita.

Diei qua redemit eos de manu tribulationis. A communi sensu etiam hic, sumendum est verbum: *Non sunt recordati.* Per *tribulantem* vero, Pharaonem intelligit.

VERS. 43. Sicut posuit in Ægypto signa sua et prodigia sua in campo Taneos. Nec recordati sunt, inquit, quod posuerit signa sua, et quæ sequuntur, etc. Signa autem et prodigia, multi dicunt idem æque significare, et sententiam hic repeti. Aliqui vero signa, ea omnia esse intelligunt per quæ Deus a naturali rerum ordine non recedens, Ægyptiorum gentem afflixit, veluti pecorum ægritudines, quæ suapte natura mortem afferunt, et locustarum lationem. Hujusmodi enim animalia naturaliter terræ fructus perdunt. Per prodigia vero, miracula illa dicunt significari quæ naturali

erat animadvertere ex verbo φθείρειν quod statim subditur.

VERS. 41. Et convertit in sanguinem flumina eorum. Hæc prima fuit Ægyptiorum plaga. Per flumina autem, Nilum ipsum intelligit. Unicus etenim fluvius per universam Ægyptum fuit. Alibi etiam diximus Hebræorum peculiare esse, ut plurali numero utantur pro singulari. Aliqui flumina in plurali numero, dictum esse dicunt, ob multiplices rivos, qui e Nilo exeunt, quos Propheta ob aquarum copiam fluminum dignitate donavit. Dictionem vero, *Eorum*, ad Ægyptios referes, ut relatio ad homines illius providentiæ posuit signa sua in Ægypto.

Et imbres eorum, ne biberent. Per imbres loca illa intelligit, in quibus aquas ex imbris collectas condebant. Aliqui vero improprie imbres positos esse dicunt, pro fontibus.

VERS. 45. Misit in eos cynomyam, et comedit eos. Hæc est quarta plaga. Secunda enim fuit ranarum et tertia culicum. Et quemadmodum superius beneficia in Hebræos collata commemorans, ordinem non servavit, ita etiam in præsentī, Ægyptiorum plagas narrans, nullum ordinem servat. Sufficiant autem quæ illic diximus de huiusmodi ordinis perversione. Intentio enim Prophetæ hic tantum fuit, ut demonstraret, quomodo omnia elementa mandato Dei adversus Pharaonem militarunt. Ipsarum enim gestarum rerum ordinem jam diu Moyses æriatim descripserat. Cynomyia autem silvestris muscæ genus est, quod inter cætera muscarum genera est impudentissimum. Verbum etiam *Comedit*, improprie posuit pro Momordit.

Et ranam, et perdidit eos. Vastarunt etiam ranæ Ægyptios. Nam et eos mordebant, et eorum rapiebant aut inquinabant cibos, et summa insuavitate ac fastidio omnia replebant.

VERS. 46. Et dedit ærugini fructus eorum, et labores eorum locustæ. Tametsi inter plagas quæ a Moysæ commemoratæ sunt, nulla æruginis mentio expressæ facta esse videatur, puto tamen Moysen etiam hanc commemorasse. Est etenim ærugo novum quoddam germen, seu nova proles locustæ, quam illic etiam Moyses describit, et dicitur bruchus, atque ita eam Aquila appellavit. Per fructum autem, omnes terræ fruges intelligit, quas laboris etiam nomine expressit eo quod summo parentur labore. Locustæ autem plaga in ordine octava fuit; et aliud bruchus.

VERS. 47. Et occidit in grandine vineas eorum. Vastavit enim eas, ne fructum facerent. Atque hæc septima fuit plaga.

Et moras eorum in pruina. Hæc plaga tametsi a Moysæ ommissa esse videatur, continetur tamen sub grandinis plaga. Conficitur etenim, et conerescit pruina ex grandine. Multæ autem mori in Ægypto sunt, quod id genus arboris calidis in locis valde crescat. Et quemadmodum vineis grando, sic et moris pruina inimicissima est.

VERS. 48. Et tradidit grandini pecora eorum, et

Kai metéstrefsen eis aima tous potamous aitôn. Τοῦτο ἡ πρώτη τῶν Αἰγυπτίων πληγὴ. Ποταμούς δὲ τὸν ποταμὸν Νεῖλον λέγομεν· ὁ μόνος γὰρ οὗτος διαρρέει τὴν Αἴγυπτον. Εἰρηται γὰρ καὶ ἡ τῶν Ἑβραίων διάλεκτος, ἔστιν ὅτι πληθυντικῶς ἐκφέρει τὰ ἐνικά. Τινὲς δὲ φασί, διὰ τὰ ἐκ τοῦ Νεῖλου μετοχουθέντα βέβαια· καὶ αὐτὰ ποταμούς κληθῆναι διὰ τὸ πλῆθος τῶν ὑδάτων, τὸ δὲ αὐτῶν πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους ἀνοίσεις· ἐπὶ γὰρ ὅτι ἐν Αἴγυπτῳ, τοὺς Αἰγυπτίους ἐδήλωσε.

Et, quam paulo ante nominavit, dicens: Sicut

Kai tà òμβρήματα αὐτῶν, ὅπως μὴ πίνωσι. Ὅμβρήματα λέγει τὰς δεξιμενάς, ἐν αἷς ἐθησαύριζον τὰ ἐξ ὀμβρων ὕδατα. Τινὲς δὲ ὀμβρήματα κελούσι καταχρητικῶς καὶ τὰς πηγὰς.

Ἐξαπέστειλεν eis αὐτοὺς κυνόμυιαν, καὶ κατέφαγεν αὐτούς. Τοῦτο τετάρτη πληγὴ. Δευτέρα γὰρ ἦν ἡ τῶν βατράχων· καὶ τρίτη ἡ τῶν σκνιπῶν. Ὡσπερ γὰρ ἀνωτέρω τὰς εὐεργασίας εἰς τοὺς Ἑβραίους ἐκδιηγούμενος, οὐκ ἐτήρησε τὴν τάξιν αὐτῶν, οὕτως οὐδὲ νῦν ἐπὶ τῶν πληγῶν τῶν κατὰ τῶν Αἰγυπτίων. Καὶ ἀρκέσει, ἃ ἐκείσε εἰρήκαμεν· σκοπὸς γὰρ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἦν αὐτῶν δεῖξαι μόνον ὅλα τὰ στοιχεῖα προστάγματα Θεοῦ κατὰ τοῦ Φαραὼ στρατευόμενα. Ἐπεὶ πάλαι τὴν τάξιν αὐτῶν ἡ Μωϋσῆς ἀνεγράφατο. *Κυνόμυια* δὲ ἐστὶ μύια ἀγρία καὶ ἀναιδής. *Κατέφαγε* δὲ, καταχρηστικῶς, ἀντὶ *Κατέδακε*.

Kai batrachon, kai diephtheiren autous. Ἐλυμήνατο δάκνων καὶ αὐτοί. Καὶ τὰς τροφὰς αὐτῶν δάκνων καὶ μυαίων, καὶ πάσης ἐμπιμπλῶν ἀθρίας.

Kai edowke tē ērusōthē tous karπους autōn kai tous pōnους autōn tē akridi. Εἰ καὶ δοκεῖ μὴ ἔγκεισθαι ταῖς περὶ Μωσέως ἀπρηριθμημέναις πληγαῖς ἡ ἐρυσίθη, ἀλλ' ἔγκειται καὶ αὐτή. Ἔστι γὰρ τῆς ἀναγραφομένης ἀκρίδος τὸ νεαρὸν γέννημα· ὃ καὶ βροῦχος ὀνομάζεται· οὕτω γὰρ ὁ Ἀκύλας τοῦτο κατωνόμασε. Καρπὸν δὲ λέγει τὸν τῆς γῆς ἅπαντα· τὸν αὐτὸν δὲ καὶ πόνον, ὡς πόνω γεωργοῦμενον. Ὅμοσθ δὲ πληγὴ ἦν ἡ τῆς ἀκρίδος. Ἰωήλ δὲ ἔτερον λέγει τὸν βροῦχον, καὶ ἕτερον τὴν ἐρυσίθην.

Kai apēkteinēn en chalaζh tēn ampeλor autōn. Ἀπενέκρωσεν εἰς καρπογούαν. Ἐδόδη δὲ αὕτη ἡ πληγὴ.

Kai τὰς συκαμίλους αὐτῶν ἐν τῇ πάχην. Καὶ αὕτη ἡ πληγὴ, εἰ καὶ ἀνιστόρητος παρὰ Μωσέως δοκεῖ, ἀλλὰ γε τῇ χαλάζῃ συμπαραλαμβάνεται ἅπλο γὰρ ταύτης ἔσχεν ἡ πάχην τὴν σύστασιν. Πολλοὶ δὲ συκάμινοι κατὰ τὴν Αἴγυπτον· ταυτεῖ γὰρ ἐν τοῖς θερμότεροις τόποις μάλιστα πληθύνονται. Ὡσπερ γὰρ ἡ χαλάζα τῇ ἀμπέλῳ ἐστὶ πολεμωτή, οὕτω καὶ ἡ πάχην ταῖς συκαμίνοις.

Parēdwken eis chalaζan tē kēnēn autōn, kai

τῆρ ὑπαρξιν αὐτῶν τῷ πυρὶ. Ἡ χάλαζα μετὰ Ἀ
 πυρὸς καταφερομένη, πρὸ πάντων μὲν τὴν ἀμπε-
 λον ἀπενέκρου, καὶ συκαμίνους· ὡς μὴ δυναμένας·
 ὅπως ἀντισχεῖν τῇ προσβολῇ· εἶτα δὴ τὰ κτήνη, ὅσα
 ἐν τοῖς πεδίοις ἐνέμοντο, ὡς ἐπὶ μίχρον ἀντέχοντα·
 ἔπειτα καὶ πᾶσαν βοτάνην καὶ πᾶν φυτὸν τὸ ἐν
 ταύτῃ πυρὶ ἐπεδόσκειτο· καὶ ἦν τὸ πρᾶγμα τερά-
 στιον, πυρὸς ἐν ὕδατι τρέχοντος. Ὑπαρξιν δὲ, εἴ-
 τουν πλοῦτον καλεῖ, τὸν καρπὸν τῶν βοτανῶν καὶ
 τῶν φυτῶν. Χρῆ δὲ γινώσκειν ὅτι εἰ καὶ πᾶσαν βο-
 τάνην καὶ πᾶν ξύλον αὕτη ἢ πληγὴ διαφθεῖραι ἰστό-
 ρηται, ἀλλ' οὐν ὑπελείπετό τινα, ἃ κατέφαγεν ἡ
 ἀκρίς μετὰ τὴν πυρὶπλοκὸν χάλαζαν ἐπελθοῦσα, περὶ
 ἧς εἶρηται, ὅτι *Καὶ κατέδεται πᾶσαν βοτάνην*
τῆς γῆς, καὶ πάντα τὸν καρπὸν τῶν ξύλων, ὃν
ὑπελείπετο ἡ χάλαζα. Καθολικῶς οὐν ἀνωτέρω Β
 εἶπε, διὰ τὸ μικροῦ πάντα διαφθαρήναι

Ἐξαπέστειλεν εἰς αὐτοὺς ὄργην θυμοῦ αὐ-
 τοῦ. Ὅργην ὑποληπτέον ἐνταῦθα τὴν ἀφοδρότητα
 τοῦ θυμοῦ.

Θυμὸν, καὶ ὄργην, καὶ θλίψιν. Τὰς τιμωρίας
 οὕτως ὠνόμασεν. Ὁ γὰρ θεὸς οὐ θυμοῦται· ἡ θυ-
 μὸν νοήσεις τὰς ἤττον κολαζούσας· ὄργην δὲ τὰς
 μᾶλλον· θλίψεις δὲ τὰς ἐτι.

verius significat Græca dictio θυμὸς, per escandescentiam) poenas minores intelligit; per iram vero, majora supplicia: et per tribulationem, alia insuper mala.

Ἀποστολὴν δι' ἀγγέλων πονηρῶν. Ἀπόσταλμα
 οὖσας καὶ κόμισμα δι' ἀγγέλων πονηρῶν· οὐ φύ-
 σει, ὁδὲ προαιρέσει, ἀλλὰ πόνον ὑπαγόντων, ὡς
 ὑπουργούντων ταῖς τιμωρίαις. Πονηροῦς γὰρ νῦν
 τοὺς κολαστικὸς καλεῖ.

Ὡδοποίησε τρίβον ἐν τῇ ὄργῃ αὐτοῦ. Ἐποίησε
 τρίβον ἐν τῇ ὄργῃ αὐτοῦ βαδίζειν κατὰ τῶν σκλη-
 ρυνομένων Αἰγυπτίων, πρότερον ἡρεμούση διὰ φι-
 λαλήρωπιαν. Τὸ γὰρ Ὡδοποίησεν, εἰ καὶ σύνθετόν
 ἐστιν, ἀλλ' οὐν ἀπληρὴ ἔχει τὴν σημασίαν. Ἡ καὶ
 ἄλλως (87) Ἐποίησε τρίβον τῷ ὀλοθρευόντι τὰ πρω-
 τότοκα ἀγγέλῳ, μὴ ἐκκλίνειν ἐπὶ τὰς ἐσφραγισμέ-
 νας φλιάς, ἀλλὰ βαδίζειν κατὰ τῶν ἀσφραγιστων·
 τοῦτο γὰρ ὄργην νοήσεις, ὡς ὑπέρβην τῆς ὄργης.

Ὁὐκ ἐφείσατο ἀπὸ θανάτου τῶν ψυχῶν αὐτῶν.
 Τοῦτο δεκάτη πληγὴ. Οὐκ ἐφείσατο τῶν ψυχῶν αὐ-
 τῶν ἀπὸ θανάτου, εἰπὼν ἀπὸ θανατοῦν· ὃ ἐστιν,
 ἐν τῷ θανατοῦν, αὐτῶν δὲ δηλονότι τῶν πρωτότο-
 κων. Ἡ καὶ ἄλλως, ψυχὰς τὰ πρωτότοκα νοήσεις,
 ὡς ἰσάψυχα διὰ τὴν ἄγαν στοργὴν. Ὁὐκ ἐφείσατο
 δὲ εἶπε, διότι *Τελευτήσῃσι, φησὶ, πᾶν πρωτότοκον*
*ἐν τῇ Αἰγύπτῳ ἀπὸ πρωτοτόκου Φαραὼ, ὃς κά-
 θηται ἐπὶ θρόνον, καὶ ἕως τοῦ πρωτοτόκου τῆς*
*θεραπαίνης τῆς παρὰ τὸν μύλον, καὶ ἕως πρω-
 τοτόκου παντός κτήνους.*

Καὶ τὰ κτήνη αὐτῶν εἰς θάνατον συνέκλει-

¹⁰ Exod. x, 15. ¹¹ Exod. xii, 29, 30.

substantia eorum igni. Grando una cum igne mira-
 biliter delata, primum ipsas vineas occidit et mo-
 ros, quæ ad primum impetum resistere minime
 valuerunt: deinde et pecora, quæ in campis pa-
 scebantur. Hæc autem aliquanto amplius restite-
 runt: et ignis postremo qui simul cum grandine
 immixtus fuerat, herbas ac plantas universas de-
 pastus est. Illud autem non mediocri admiratione di-
 gnus est, ut ignis cum aqua pariter concurreret.
 Per substantiam autem, divitias herbarum ac
 plantarum fructum intelligit. Scire etiam illud
 oportet, quod licet scriptum hic sit, quod herbæ ac
 plantæ omnes perditæ sint, tamen aliquæ locustis
 relictæ sunt, quæ post grandinem igni mistam
 immixtæ sunt, et de quibus scriptum est, quod
Comederunt herbam terræ et omnes fructus lignorum
*quos reliquit grando*¹⁰: verum Propheta universali
 usus est sermone, cum fere omnia fuissent vastata.

VERS. 49. *Misit in eos iram indignationis suæ.*
 Per iram indignationis, seu (ut potius in Græco
 habetur) excandescentiæ, vehementem excandes-
 centiam intelligit.

Indignationem et iram et tribulationem. Supplicia,
 ac poenas in eos inflictas hujusmodi nominibus ap-
 pellant. Deus quippe affectu ac passione omni pror-
 sus caret, et per indignationem quidem (seu ut
 verius significat Græca dictio θυμὸς, per escandescentiam) poenas minores intelligit; per iram vero, majora supplicia: et per tribulationem, alia insuper mala.

Immissionem per angelos malos. Quæ omnia sci-
 licet immissa ac delata sunt per malos angelos.
 Malos autem non natura dico aut electione, sed
 quia mala afferunt, laborem nimirum et dolorem,
 et quia poenarum sunt ministri. Malos enim ideo
 appellat, hoc in loco, quia poenas inferunt et
 supplicia.

VERS. 50. *Viam fecit, et semitam iræ suæ.* Se-
 mitam, inquit, fecit iræ suæ, ita ut hæc ira quæ
 divina misericordia antea quiescebat, via hac ad-
 versus obstinatos Ægyptios incederet. Vel aliter:
 Semitam Deus angelo fecit, qui Ægyptiorum pri-
 mogenita erat occisurus, ne ad obsignata limina
 declinaret. Hunc enim angelum Propheta iram Dei
 appellat, tanquam iræ ministrum.

Et non pepercit a morte animabus eorum. Hæc est
 decima plaga, *Non pepercit*, inquit, a morte, hoc
 est, non abstulit quominus occideret; seu *Non*
pepercit, dum eos occideret. Et quod ait: *Animabus*
eorum, de primogenitis loquitur. Non perpercis-
 se autem Deum dicit primogenitis, quia a Deo ad
 Moysen dictum est: *Peribit omne primogenitum in*
Ægypto, a primogenito Pharaonis qui sedet in throno
usque ad primogenitum ancillæ, quæ est apud molam
*et usque ad primogenitum omnium pecorum*¹¹.

Et pecora eorum in morte conclusit. Hæc est

Varie lectiones.

(87) Græce subditur. *Verbum enim Ὡδοποίησεν licet compositum sit, simplicem tamen habet significationem.*

quinta plaga. *Perierunt enim, inquit, pecora omnia Aegyptiorum*, ea scilicet quæ erant in agris. *Concluserunt autem, hoc est, Comprehendit*, ita ut fugæ nullus fuerit locus. Vel, *Comprehendit, id est, Occidit*.

VERS. 51. *Et percussit omne primogenitum in terra Aegypti. Repetit sermonem de primogenitis. Cæteris quippe omnibus plagis hæc acerbior fuit.*

Primitias omnis laboris eorum in tabernaculis Cham. Primitias hoc in loco, pro præcipua re dixit, ac magis pretiosas. Perdidit enim, inquit, *omne primogenitum*, hoc est, Omnes *primitias laboris eorum*. Per laborem autem, bonorum ac substantiæ possessionem intelligit: eo quod cum labore possideantur. Possessionis vero nomine ipsi etiam filii continentur. *Possedi enim, inquit, filium* ¹². Per tabernacula autem Cham, ipsam Aegyptum intelligit, ab Aegypto rege ita appellatam, qui a Cham filio Noe: trahebat originem. Utrumque enim nomen regio illa habuit. Et quia Cham omnium primus, eam habitavit, et quia, ut diximus, Aegyptus rex in ea regnavit. Illud etiam observandum est, quod ex decem Aegypti plagis, Propheta hic septem tantum connumerat. Nam et culicem omisit, et tremores,

VERS. 52. *Et abstulit sicut oves populum suum. Eduxit enim eos (vi quadam) ex Aegypto, duxque eis itineris fuit. Curavit item, et fovit, non secus, ac pastor oves proprias.*

Et eduxit eos tanquam gregem in deserto. Idem rursus repetit quod dixerat.

VERS. 53. *Et eduxit eos in spe, et non timuerunt.* Exeuntes Judæos prima nocte in illius promissionis spe deduxit, quæ facta fuerat a Deo Abraham, quando ei dixit: *Cognoscens, cognosces: quod incola erit semen tuum in terra Aegypti, et in servitute eos redigent, affigentque, et humiliabunt eos annis quadringentis. Gentem autem illam, cui servient judicabo ego, et exhibunt illinc cum multo apparatu* ¹³. Ea autem nocte exeuntes non timuerunt. Nam postea sæpenumero in summa fuerunt formidine.

Et inimicos eorum operuit mare. Per inimicos, eos intelligit, qui populum persecuti sunt, de quibus jam diximus.

VERS. 54. *Et induxit eos in montem sanctificationis.* Omissis iis quæ in eremo contigerunt, cum in præcedentibus narrationis locum præoccupaverit, loquitur nunc de terra promissionis. De monte etenim loquitur Sion, veluti in universa regione celeberrimo; et sanctificationis montem appellat, eo quod inter cæteros præelectus sit, ut in eo sæderis arca habitaret. Arcam autem sæderis sanctificationem appellabant. Dicitur etiam mons sanctus, veluti ab arca Domini sanctificatus.

¹² Gen. iv, 1 ¹³ Gen. xv 13, 14.

(88) Græce in terra non frigida.

ser. Τοῦτο πέμπτη πληγή. Ἐτελεύτησε γάρ, φησι, πάντα τὰ κτήνη τῶν Αἰγυπτίων· δηλαδὴ τὰ ἐν τοῖς πεδίοις. Τὸ δὲ συνέλκεισεν, ἀντὶ τοῦ, συνέσχεν ἀφύκτως, εἶπουν ἐθανάτωσε.

Καὶ ἐπάταξε πῦρ πρωτότοκον ἐν γῆ Αἰγύπτῳ. Ἐπαναλαμβάνει τὸν λόγον, τὸν περὶ τῶν πρωτότοκων. Δίδει καὶ δριμυτέρα τῶν ἄλλων ἢ τοιαύτη πληγή.

Ἀπαρχὴν παντὸς πόνου αὐτῶν ἐν τοῖς σκηνώμασι Χάμ. Ἀπαρχὴν ἐνταῦθα τὸ ἐξαιρετικὸν καὶ τιμιώτερον φησιν. Ἀνεῖλε, φησι, πᾶν πρωτότοκον, ἥτοι ἀπαρχὴν παντὸς πόνου αὐτῶν· πόνον ἰὲ αὐτῶν τὴν κτήσιν ὀνομάζει, ὡς πόνη κτωμένην· κτήσιν δὲ καὶ τὰ τέκνα. Ἐκτηρόμην γάρ, φησιν, ἰδὲν. Σκηνώματα δὲ Χάμ ἢ Αἰγυπτῶς. Ὁ γὰρ Αἰγυπτῶς, ἀφ' οὐπερ ἢ Αἰγυπτῶς ὠνομάσθη, πρόπαππον εἶχε τὸν Χάμ, ἕνα τῶν Νῶε υἱῶν· ὥστε ἡ αὐτῆ χώρα λέγεται γῆ Χάμ, καὶ γῆ Αἰγύπτου, καὶ Αἰγυπτῶς. Πρῶτος γὰρ ὁ Χάμ ταύτην ἔκρησε. Παρατηρητέον δὲ ὅτι, τῶν πληγῶν δέκα οὖσων, τῶν ἐπὶ τὰ μόνον ὁ Δαβὶδ νῦν ἐμνημόνευσε, παρὰ τὸν σκνίπα, καὶ τὰς φλυκτιδας, καὶ τὸ ψηλαφτὸν σκότος· ὧν πάλιν τὰ δύο ἐν τῷ ρθ' ψαλμῷ ἐξέθετο.

et palpabiles tenebras: quorum tamen memi-

Καὶ ἀπήρεν ὡς πρόβατα τὸν λαὸν αὐτοῦ. Ἀπήγαγεν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου, ὀδηγῶν καὶ περιέπων, ὡς ποιμὴν πρόβατα

Καὶ ἀνήγαγεν αὐτοὺς ὡς κοίμριον ἐν ἐρήμῳ. Τὸ αὐτὸ πάλιν φησιν.

Καὶ ὠδήγησεν αὐτοὺς ἐπ' ἐλπίδι, καὶ οὐκ ἐδειλίασαν. Ὄδηγησεν αὐτοὺς ἐξερχομένους ἐν τῇ πρώτῃ νυκτί· ἐπ' ἐλπίδι δὲ, τῇ τῆς ἐπαγγελίας, τῆς πρὸς τὸν Ἀβραάμ. Εἶρηκε γὰρ πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός· Γινώσκων γνώση, ὅτι παρόικον ἔσται τὸ σπέρμα σου ἐν γῆ (88) οὐκ ἰδίᾳ· καὶ δουλώσουσιν αὐτοὺς, καὶ ταπεινώσουσιν, καὶ κακώσουσιν αὐτοὺς ἕτη τετρακδσία· τὸ δὲ ἔθνος ᾧ ἂν δουλεύωσι, κρινῶ ἐγώ, καὶ ἐξελεύσονται ὡδε μετὰ ἀποσκευῆς πολλῆς. Οὐκ ἐδειλίασαν δὲ ἐν τῇ νυκτί ἐκείνῃ· ὕστερον γὰρ καὶ πάνυ ἐδειλίασαν.

Καὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν ἐκάλυψε θάλασσα. Καταδιώκοντας ὅπισθω αὐτῶν· εἴρηται δὲ περὶ τούτων.

Καὶ εἰσήγαγεν αὐτοὺς εἰς ὄρος ἀγιάσματος αὐτοῦ. Τὰ κατὰ τὴν ἔρημον ἀποσιωπήσας διὰ τὸ προεληφέναι τὴν διήγησιν αὐτῶν, νῦν περὶ τῆς γῆς τῆς ἐπαγγελίας διέξεισιν. Ὅρος γὰρ λέγει τὸ Σιών, ὡς γνωριμώτερον τῆς γῆς ἐκείνης ἔλης. Ὅρος δὲ ἀγιάσματος, ὡς ἀπονειμημένον τῇ κιβωτῷ· ταύτην γὰρ ἐκάλουν ἀγίασμα· λέγεται δὲ καὶ ἄγιον ἕρος, ὡς ἀγιασθὲν ὑπ' αὐτῆς.

Variorum lectiones.

Ἦρος τοῦτο δ' ἐκτίσατο ἡ δεξιὰ αὐτοῦ. Τοῦτο, Ἀ δεικτικῶς, παρ' ὃ νῦν ὁ λαός· ὃ ἐκτίσατο ἡ δύναμις αὐτοῦ, καὶ οὐχ ἡ ἀνδρεία τοῦ λαοῦ. Αὐτὸς γὰρ ἐξώθησε τοὺς ἐνοικοῦντας αὐτὸ πρότερον.

Καὶ ἐξέβηλεν ἀπὸ προσώπου αὐτῶν ἔθνη. Τὰ ἐπὶ τὰ κατοικούντα τὴν τοιαύτην γῆν· ἤγουν τὸν Χαναναῖον, καὶ τὸν Κετταῖον, καὶ τὸν Φερεζαῖον, καὶ τὸν Εὐαῖον, καὶ τὸν Ἀμορραῖον, καὶ τὸν Χερσαῖον, καὶ τὸν Ἰεθουσαῖον.

Καὶ ἐκληροδότησεν αὐτοὺς ἐν σχοινίῳ κληροδοσίας. Ἐκληροδότησεν αὐτοὺς εἰς ἅλην τὴν γῆν ἐκαίην· λέιπει δὲ τὸ ὄς, ἔν' ἐστίν. Ὡς ἐν σχοινίῳ κληροδοσίας· Ἔστι γάρ τι καὶ τοιοῦτον ἠλλειπτικὸν ἰδίωμα παρὰ τῇ Ἑβραϊκῇ γραφῇ. Οὕτως γὰρ ἀναλόγως ταῖς φυλαῖς καὶ ἀκωλύτως τὴν γῆν διέ-
λεν· ὥς τε εἴ τις πατήρ κλήρους γῆς ἐν σχοινίῳ γεωμετρικῶ. Ἀδιάφορος δὲ ἡ σύνταξις τοῦ, Ἐκληροδότησε.

Καὶ κατεσκήρωσεν ἐν τοῖς σκηνώμασιν αὐτῶν τὰς φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ. Ἐν ταῖς κατοικίαις τῶν εἰρημέτων ἐθνῶν.

Καὶ παρεπικράναν τὸν Θεὸν τὸν ὕψιστον. Καὶ τὰ μαρτύρια αὐτοῦ οὐκ ἐφυλάξαντο, καὶ ἀπέστρεψαν, καὶ ἠτεήθησαν, καθὼς καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν. Οἱ εἰσαχθέντες εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας παῖδες ἦσαν, ὡς προεῖρηται, ἐκαίμων, ὧν τὰ κῶλα ἔπασον ἐν τῇ ἐρήμῳ. Τοῦτων δὲ οἱ ἀπίστοι ἐπειράσαν, εἶπουν, ἔλυψαν τὸν Κύριον· γέγραπται γὰρ ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Κριτῶν, ὅτι Ἀνέστη γενεὰ ἕτέρα μετ' αὐτοὺς, οἱ οὐκ ἔγνωσαν τὸν Κύριον, καὶ τὸ ἔργον ὃ ἐποίησε τῷ Ἰσραὴλ· καὶ ἐποίησαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τὸ πονηρὸν ἐνώπιον Κυρίου, καὶ ἐλάτρευσαν τῷ Βααλμ, καὶ τὰ ἐξῆς. Μαρτύρια δὲ λέγει τὰς διαμαρτυρίας. Ἀπέστρεψαν δὲ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἠθέτησαν τὸν Θεόν, μιμησάμενοι τοὺς ἴδιους πατέρας τοὺς μοσχοποιήσαντας ἐν τῇ ἐρήμῳ.

Μετστράφησαν εἰς τόξον στρεβλόν. Μετστράφησαν ἀπὸ τῆς εὐσεβείας εἰς δυσσεβείαν, δίκην τόξου στρεβλοῦ. Τὸ γὰρ, Εἰς, ἀντὶ τοῦ, Ὡς. Καθ' ἅπερ τόξον στρεβλὸν οὐκ ὀρθῶς ἀφήσιν, οὕτω καὶ ὁ νοῦς αὐτῶν, διαστραφεῖς, οὐκ ὀρθῶς ἀφίει τὰς περὶ Θεοῦ ἐννοίας.

Καὶ παρώργισαν αὐτὸν ἐν τοῖς βουνοῖς αὐτῶν, καὶ ἐν τοῖς γλυπτοῖς αὐτῶν παρεξήλωσαν αὐτόν. Ἐμίχθησαν, φησὶ, τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἔμαθον τὰ ἔργα αὐτῶν. Τὰ γὰρ ἔθνη ἐν τοῖς βουνοῖς ἔθουον· γλυπτὰ δὲ ἦσαν τὰ εἰδῶλα αὐτῶν. Παρεξήλωσαν δὲ αὐτόν, ἀντὶ τοῦ, Παραξήλωσαι πιποτήκασιν· ὃ ἐστὶ δικαίως ὀργισθῆναι διὰ τὰ γλυπτὰ.

Ἦκουσαν ὁ Θεὸς καὶ ὑπερείδεν. Ἦκουσε βρώσης τῆς φωνῆς αὐτῶν, ἦτοι τῆς ἀσεβείας αὐτῶν, ὡς ἤκουσε τῆς φωνῆς Ἀβελ, καὶ τῆς φωνῆς Σοδόμων καὶ Γομόρρας· αὐταὶ γὰρ ἁμαρτίαι κεκράγα-σιν ἐνώπιον Θεοῦ μηνύουσαι τοὺς ἐργάτας αὐτῶν.

¹⁴ Judic. II, 10-12.

Montem hunc, quem acquisivit dextera ejus. Hunc, inquit, montem, demons:rative, apud quem nunc adsumus. Quem non populi robur, sed tua nobis paravit potentia. Tu enim eos primo expulisti, qui illic habitabant.

Et ejecit a facie eorum gentes. Illos septem populos, qui terram promissionis possidebant. Chanænam, scilicet, Chettæum, Pherææum, Evæum, Amorrahæum, Chersæum et Jebusæum.

Et sorte divisit eis terram in funiculo distributionis. Sorte universam illam eis terram divisit. Subintelligenda est autem dictio, quasi, ut sit sensus: qui quasi in funiculo divisit. Est et hic defectivus loquendi modus Hebraico idiomati familiaris. Ita enim terram illam Deus inter tribus divisit, quemadmodum si pater aliquis illo fune inter filios eam divideret, quo agros solemus metiri.

VERS. 55. Et habitare fecit in tabernaculis eorum tribus Israel. In habitationibus prædictarum gentium.

VERS. 56. 57. Et tentaverunt, et exacerbaverunt Deum altissimum, et testimonia ejus non servaverunt, et aversi sunt, et spreverunt, quemadmodum patres eorum. II, qui in terram promissionis introducti sunt, illorum erant filii, quorum membra, ut prædiximus, ceciderunt in deserto. Horum igitur posteri tentaverunt etiam, et contristaverunt Dominum, ut in libro Judicum scriptum est: Surrexit enim, inquit, generatio altera post eos, qui non cognoverunt Dominum, neque opus quod fecit in Israel, et fecerunt filii Israel prava coram Domino, et coluerunt deos Baalim, et quæ sequuntur ¹⁴. Per testimonia autem, divinas contestationes intelligit. Averterunt autem se a Deo, et spreverunt eum, majores nimirum suos imitati, qui vitulum fecerant in deserto.

Conversi sunt in arcum obliquum. A pietate ad impietatem instar obliqui arcus mutati sunt. Nam quemadmodum obtortus arcus recta ictum non mittit, sic et perversa eorum mens, divinos sensus recte non assequitur.

D VERS. 58. Et irritaverunt eum in collibus suis, et in sculptilibus suis, ad zelum eum provocaverunt. Eo quod et gentilibus commisit sunt, et eorum opera didicerunt. Gentes quippe in collibus sacrificabant, et sculpta habebant idola. Provocarunt autem Deum ad zelum, hoc est, fecerunt, ut ob hujusmodi eorum vitia juste irasceretur.

VERS. 59. Audivit Dominus, et despexit. Audivit clamantes voces, hoc est, ea omnia quæ impie operati sunt. Eo autem modo audivit, quo, et vocem sanguinis Abel clamantem olim audiverat, et Sodomorum atque Gomorrhæorum voces. Ipsa siquidem.

peccata clamant coram Deo, atque auctores suos A indicant, et proपालant omnes qui talia committunt. Est etiam hic loquendi modus apud veterem Scripturam frequens, ut auditum Deo ascribat, quando commotum illum esse significat ad vindictam. Despexit autem eos, hoc est, aversus est.

Et *neglexit valde Israel*. Inhonoravit et contemptibiles reddidit. Variis enim gentibus et diversis temporibus eos in captivitatem tradidit, ut in libro Judicum legimus⁷⁸.

VERS. 60. *Et repulit tabernaculum Silo*. Quæ sequuntur in primo Regum scripta sunt : quemadmodum scilicet arca ab alienis, hoc est, a Philistæis sit capta; et quomodo Israelitæ occisi sint, eorum civitates in hostium potestatem devenerint. *Et repulit*, inquit *tabernaculum* quod erat in Silo ubi habitabat tunc Deus. Erat enim illic, ut diximus, arca Domini. Nam si tabernaculum illud in Silo non repulisset, non permisisset, ut arcam caperent.

Tabernaculum, quod habitabat in hominibus. Propter arcam enim sic dicit. Primo enim ut sæpe diximus, arca habitavit in Silo, postea vero in Jerusalem.

VERS. 61. *Et tradidit in captivitatem potentiam eorum, et pulchritudinem eorum in manus inimicorum*. Per potentiam et pulchritudinem, quidam intelligi dixerunt strenuos quolibet ac fortes Judæorum in bello : verum melius est, ut intelligamus ipsam arcam ita appellari : quia eoque vires ac robur populo præstiterat, atque ornamentum.

VERS. 62. *Et conclusit in gladio populum suum, et hæreditatem suam despexit*. Moyses quippe Dei hæreditatem eos appellavit, quasi soli Deo dicatos : *Facta est enim*, inquit, *pars Domini populus ejus, Jacob, funiculus hæreditatis ejus, Israel*⁷⁹.

VERS. 63. *Juvenes eorum comedit ignis, et virgines eorum non sunt lamentatæ*. Hæc autem in historia nominatim scripta non sunt, verum ex quo, et civitates, et domus eorum vastatæ sunt, verisimile est, ut et adolescentuli qui nondum militabant, una cum domibus exusti fuerint, et quod virgines eorum in captivitatem ductæ non habuerint aliquos, qui earum calamitatem aut mortem lingerent : cum parentes et cognati omnes occisi essent, aut pariter in captivitatem acti.

VERS. 64. *Sacerdotes eorum in gladio ceciderunt*. Orphni enim et Phinees filii Heli, qui una cum arca Domini exierant, ab hostibus interempti sunt.

Et viduæ eorum non plorabuntur. Tempus immutavit, pro plorata non sunt. Nam et ipsæ una

⁷⁸ Ibid. 14.

Ἰδίωμα δὲ καὶ ἄλλως τοῦτο τῆς Παλαιᾶς (89) ἐπὶ Θεοῦ λέγειν, τὸ Ἔκουσον· ἐμφαίνον, ὅτι ἐκινήθη εἰς ἐκδίχσιν. Ὑπερεῖδε δὲ, ἀντὶ τοῦ, Παραίδεν, ἀπεστράφη αὐτοῦς.

Καὶ ἐξουδένωσε σφόδρα τὸν Ἰσραὴλ. Ἠτίμασεν, εὐκαταφρόνητον ἐποίησε. Διαφόροις γὰρ ἔθνεσι· διαφόρως παρέδωκεν αὐτὸν εἰς αἰχμαλωσίαν, ὡς ἡ τῶν Κριτῶν βίβλος ἱστορεῖ.

Καὶ ἀπώσατο τὴν σκηπὴν Σηλώμ. Τὰ ἐνεῦθεν ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Βασιλειῶν γέγραπται· ὅπως ἐάλω παρὰ τοῖς ἄλλοφύλοις ἡ κιβωτὸς, καὶ ὅπως οἱ Ἰσραηλῖται κατεσφάγησαν, καὶ αἱ πόλεις κατεσχέθησαν. Καὶ ἀπώσατο, φησὶ, τὴν σκηπὴν τὴν ἐν Σηλώμ, ἐν ἣ ἰσκήνου διὰ τῆς κιβωτοῦ. Εἰ γὰρ μὴ ἀπώσατο ταύτην, οὐκ ἂν εἴασε τὴν κιβωτὸν ληφθῆναι παρὰ τῶν πολεμιῶν.

Σκήνωμα δὲ κατεσκήνωσεν ἐν ἀνθρώποις. Τὴν σκήνωσιν ἦν κατεσκήνωσεν ἐν ἀνθρώποις διὰ τῆς κιβωτοῦ. Πρῶτον γὰρ, ὡς προειρήκαμεν, ἐν τῇ Σηλώμ κατέφησεν ἡ κιβωτὸς· ὕστερον δὲ τὴν Ἱερουσαλήμ ἐξελέξατο.

Καὶ παρέδωκεν εἰς αἰχμαλωσίαν τὴν ἰσχὺν αὐτῶν, καὶ τὴν καλλονὴν αὐτῶν εἰς χεῖρας ἐχθρῶν. Ἰσχὺν καὶ καλλονὴν τινὲς μὲν τοὺς μαχίμους καὶ ἀρίστους αὐτῶν ἐκάλεσαν· ἄμεινον δὲ τὴν κιβωτὸν οὕτως ὀνομάζειν, ὡς ῥωνύουσαν αὐτοὺς ἀχρι τότε καὶ κοσμοῦσαν.

Καὶ συνέκλισεν εἰς ῥομφαλὰ τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ ὑπερεῖδε. Καὶ ὁ μέγας Μωϋσῆς κληρονομίαν Θεοῦ τοῦτους ὠνόμασεν, ὡς μόνῳ Θεῷ ἀνακειμένους. Ἐγενήθη γὰρ, φησὶ, μέρος Κυρίου, λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίτισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ.

Τοὺς νεανίσκους αὐτῶν κατέφαγε πῦρ, καὶ αἱ παρθέναι αὐτῶν οὐκ ἐπεθήθησαν. Περὶ τούτων ῥητῶς μὲν οὐχ ἰστόρηται· πιμπραμένον δὲ τῶν πόλεων καὶ τῶν οἰκιῶν, εἰκὸς ἐναπολειφθῆναι ταύταις νεανίσκους, οὕτω στρατευσαμένους, καὶ συνδιαφθάρῃναι· καὶ αἱ παρθέναι δὲ αὐτῶν, εἰς δουλείαν ἀπαχθεῖσαι, οὐκ ἴσχον ὅπισω τοῦς πενθοῦντας αὐτάς, οἷα καὶ πατέρων καὶ μητέρων καὶ συγγενῶν· τῶν μὲν ἀνηρημένων, τῶν δὲ ἐξηνθεραποδισμένων.

Οἱ ἱερεῖς αὐτῶν ἐν ῥομφαλαῖς ἔπεσον. Ὅρφη καὶ Φινεὲς, υἱὸς Ἡλὲι, οἱ συναξεθόντες τῇ κιβωτῷ, ἐμοῦ ἀνηρήθησαν.

Καὶ αἱ χῆραι αὐτῶν οὐ κλαυθήσονται. Οὐκ ἐπινθήθησαν· ἀντιχρονία γὰρ κἀνεαῦθα· ἀναιρεθεῖ-

Variæ lectiones.

(89) Subauditur Γραφῆς, ut sæpe alias.

σαι γάρ, ἢ καὶ ἐξανδραποδισθεῖσαι, οὐκ ἔσχον οἱ δ' αὐταὶ θρηνοῦντας, ἐν ταῖς ἑαυτῶν πόλεσιν ἄρτην ἐξολοθρευθεῖσαις.

Καὶ ἐξηγέρθη ὡς ὑπνῶν Κύριος. Ὡσπερ ὁ ὑπνῶν ἐξεγειρόμενος ἀποτινάσσεται τὸν ὑπνον, οὕτω καὶ ὁ Κύριος ἐγερεθεὶς ὄψε ποτε εἰς ἀντιληψὶν τῆς κιβωτοῦ καὶ τοῦ λαοῦ, δεδωκότος ἤδη τὴν δίκην, ἀπεινάξατο τὴν ἐφ' οἷς τοσαῦτα ἔδρων οἱ ἐχθροὶ μακροθυμίαν.

Ὡς δυνατὸς καὶ κραυγαλικὸς ἐξ οἴνου. Τὸν προλαβόντα στίχον ἐτι σαφηνίζει. Οὕτως ἐξηγέρθη, φησὶν, ὡσπερ τις δυνατὸς ἀνθρώπος κραυγαλικὸς ἐξ οἴνου· περιτεύει γάρ ὁ καὶ σύνδεσμος· ὁ γὰρ δυνατὸς καρδαρῆσας ἐξ οἴνου, ὅτε ἀναστῆ, σφοδρότερον κινεῖται, καὶ ὀρμητικώτερον.

Ὡς δυνατὸς καὶ κραυγαλικὸς ἐξ οἴνου. Τὸν προλαβόντα στίχον ἐτι σαφηνίζει. Οὕτως ἐξηγέρθη, φησὶν, ὡσπερ τις δυνατὸς ἀνθρώπος κραυγαλικὸς ἐξ οἴνου· περιτεύει γάρ ὁ καὶ σύνδεσμος· ὁ γὰρ δυνατὸς καρδαρῆσας ἐξ οἴνου, ὅτε ἀναστῆ, σφοδρότερον κινεῖται, καὶ ὀρμητικώτερον.

Καὶ ἐπάταξε τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ εἰς τὰ ὀπίσω. Τὸ Ἐπάταξε, μάλιστα μὲν τὰ Ἄνελε σημαίνει· ἔστι δ' ὅτε καὶ ἀπλῶς ἐπληξε ὡς καὶ νῦν. Ἐπληξε γὰρ τοὺς ἀλλοφύλους εἰ· τὰς ἔδρας ὀπίσω, ὡς καὶ ἡ ἱστορία διδάσκει· εὐφήμως δὲ εἰς τὰ ὀπίσω εἶπα, δηλῶν τὰς ἔδρας.

Ὁνειδος αἰώνιον ἔδωκεν αὐτοῖς. Ὁνειδος λέγει τὴν τῶν ἔδρων πληγὴν· ἐθα γὰρ εἰσῆγον τὴν κιβωτὸν, ἐκάλεσε τὸ πάθος τοῦτο κατὰ πάντων ἐγένετο.

Καὶ ἀπόσωτο τὸ σκῆνωμα Ἰωσήφ· τὴν σκηνωσίαν, τὴν ἐν Ἰωσήφ, εἶπουν τὴν ἐν τοῖς ὄρτοις τῆς κληροδοσίας τοῦ Ἰωσήφ. Τὸν Ἐφραῖμ νῦν Ἰωσήφ ἐκάλεσαν, ὡς οὐδὲν τοῦ Ἰωσήφ. Ταῦτο γὰρ λέγει καὶ νῦν, τῷ· Καὶ ἀπόσωτο τὴν σκηνὴν Σηλώμ. Ἡ γὰρ Σηλώμ μερὶς ἦν τῆς φυλῆς Ἐφραῖμ, ὡς προεῖρηται.

Καὶ τὴν φυλὴν Ἐφραῖμ οὐκ ἐξελέξατο. Εἰς κατοικίαν τῆς κιβωτοῦ, διὰ τὰς παρανομίας αὐτῆς.

Καὶ ἐξελέξατο τὴν φυλὴν Ἰούδα. Εἰς βασιλείαν· τοῦτο φησι δι' αὐτὸν ὁ Δαβὶδ. Παρασιώπησε δὲ τὰ κατὰ τὸν Σαούλ, ἵνα μὴ δόξη διασύρειν αὐτόν.

Τὸ ὄρος τὸ Σιών ὃ ἠγάπησεν. Ἀντὶ μὲν τῆς φυλῆς Βενιαμὴν, ἧς ἦν ὁ Σαούλ, ἐξελέξατο τὴν φυλὴν Ἰούδα, ἧς ἦν ὁ Δαβὶδ. Ἀντὶ δὲ τοῦ ὄρους Ἐφραῖμ παρ' ᾧ ἦν ὁ Σηλώμ, ἐξελέξατο τὸ ὄρος Σιών, παρ' ᾧ ἦν ἡ Ἱερουσαλήμ. Ἀγαπηθῆναι δὲ αὐτὸ λέγει, διὰ τὸ μεγαλυνοῦσθαι τοῦτο, καὶ ὀνομασθὲν γενέσθαι ἀφ' οὗ χρόνου τὴν κιβωτὸν ὑπέδειξατο.

Καὶ ᾠκοδόμησεν ὡς μοροκέρως τὸ ἄγίασμα αὐτοῦ. — ᾠκοδόμησεν, ἀντὶ τοῦ, οἰκοδομήσει, κατὰ ἀντιτρομίαν. Προφητεύει γὰρ νῦν περὶ τοῦ ἐν Ἱερουσόλοιμοις ὑστερον οἰκοδομηθέντος ναοῦ παρὰ Σολομῶντος. Ἔτι δὲ καὶ περὶ τῆς εἰς τὸ ἐξῆς βασιλείας τῆς φυλῆς Ἰούδα. Ἐδήλωσε γὰρ αὐτῷ ὁ

A aut occisæ, aut actæ in captivitatē, nullum habuerunt qui eas ploraret : civitatibus scilicet prorsus deletis.

Vers. 65. *Et excitatus est tanquam dormiens Dominus. Quemadmodum dormiens qui tandem somnum excutit cum excitatur, ita et Dominus, sero licet, in arcæ ac populi auxilium excitatus est. Satis enim pœnas dederant. Longanimitatemque illam ac patientiam excussisse visus est, ob quam tanta hostes eousque perficere potuerant.*

Tanquam potens, et crapulatus a vino. Ad superioris versiculi declarationem hæc consequuntur. Non secus, inquit, Deus excitatus est, hoc est, non minori cum robore ac vehementia, atque excitari solet homo quispiam summis præditus viribus : quod si ad proprias vires illud etiam addiderit, ut vino repletus, ac crapulatus sit, tametsi aliquo tempore ob vini potentiam sopore, aut capitis gravedine occupari eum contingat, ubi a somno hujusmodi consurrexerit, vehementius, atque impotuosus, quam antea moveri solet. Conjunctio autem illa et, abundat.

Vers. 66. *Et percussit inimicos suos in posteriora. Verbum, Percussit, apud Scripturam, ut plurimum accipitur, pro Occidit. Aliquando tamen simpliciter accipitur pro Verberavit, ut nunc. Percussit autem eos retro in natibus, ut Scriptura docet. Honestioris autem sermonis gratia dixit, Retro, seu In posteriora.*

Opprobrium æternum dedit eis. Per opprobrium vulnus illud intelligit, quod habuerunt in posteriori corporis parte. Quocunque enim arcam ducerent, ab illius vulneris dolore occupabantur.

Vers. 67. *Et repulit tabernaculum Joseph. Hoc est habitare Deus noluit, in omnibus hæreditatis Joseph. Per Joseph autem ipsam intelligit tribum Ephraim, qui filius fuit Joseph. Similem autem sententiam superius dixit Propheta, quando ait : Et repulit tabernaculum Silo. Erat enim Silo in sorte tribus Ephraim, ut prædiximus.*

Et tribum Ephraim non elegit. In arcæ scilicet habitationem. Atque hoc ob scelera et iniquitates eorum.

Vers. 68. *Et elegit tribum Juda. Ad regnum nimirum. Hoc autem propter seipsum dicit beatus David. Reticuit autem quæ ad Saulem pertinebant, ne illi detrudere videretur.*

Montem Sion, quem dilexit. Pro tribu enim Benjamin, de qua fuit Saül, elegit tribum Juda, de qua erat David : et pro monte Ephraim, ubi erat civitas Silo, elegit montem Sion, in quo Jerusalem. Dilexisse autem dicit Dominum montem Sion, quia eum honoravit, et celebrem apud omnes reddidit, ab eo tempore, quo arca fœderis illuc perducta est.

Vers. 69. *Et edificavit quasi unicornis sanctificationem suam. — Edificavit pro Edificabit. Tempus enim posuit pro tempore. Prophetiam autem tradit de templo, quod a Salomone construendum erat in Jerusalem, et de regno, quod futurum erat in tribu Juda. Revelatum enim ei fuerat*

a Deo, quando ait : *Suscitabo semen tuum post te, qui est de ventre tuo, et pręparabo regnum ejus, hic ædificabit templum nomini meo, et erigam thronum ejus usque in sæculum* ¹⁶. Illud enim templum hoc in loco sanctificationem appellavit. Et quod ait : *Quasi unicornis defectivus est sermo, et subintelligi debet dictio, Cornu (quod ut clarius dignosci possit animadvertendum est, quod dictio, Unicornis, est secundi casus, quod ex Gręca lectione aperte dignoscitur). Sensus autem est, quod hoc templum a Salomone construendum, ædificabitur quasi cornu quoddam unicornis. Nam quemadmodum cornu illud unicum est, et maximum, pulcherrimumque pariter ac fortissimum, sic et unicum Deo templum et maximum pulcherrimumque structura pariter ac fortissimum in tota Judęa constructam est, veluti unicum atque uni Deo dicatum.*

In terra fundavit eam in sæculum. Eam tribum Juda. Stabilivit enim eam, inquit, in ea terra, ubi habitat, ita ut ab hostibus illinc expelli non posset. Quod vero ait *In sæculum*, idem est quod, *Semper*; verum improprie hæc de ipsa tribu dicta sunt; siquidem illinc expulsos fuisse videmus.

VERS. 70. *Et elegit David servum suum, et assumpsit eum de gregibus ovium, retro fetantes accepit eum.* Vide quomodo vere ac simpliciter beatus David narrat, quæ ad se pertinent, quomodo fateri non erubescit, quod pastoris nomine nondum dignus erat. Nam ut minus idoneus fetantes oves sequebatur. Quin imo minora quæque de se asserere non puduit, et quæ majora erant, omisit. Neque enim vires suas commemoravit, quas aut adversus feras sæpe ostendit, aut adversus Goliath.

Ut pasceret Jacob servum suum. Generationem scilicet et prolem Jacob. Verbo autem *Pascendi* metaphorice usus est.

Et Israel hæreditatem suam. Repetitio est ejusdem sententiæ, qui loquendi modus apud Hebræos est frequentissimus. De hæreditate autem paulo superius diximus.

VERS. 72. *Et pavit eos in innocentia cordis sui. In simplicitate, rectitudine et mansuetudine.*

*Et in intelligentiis manuum suarum deduxit illos. Per manuum intelligentias, ipsas actiones intelligit ratione dispositas, quibus summa cum prudentia populum dirigebat. Illud autem sciendum est, quod elegit tribum Juda, ad regnum propter Christum, qui ex ea tribu originem ducturus erat. Et aliter : Per Judam quidem Christum intelliges, qui de ea tribu natus est, et per tribum Juda, ipsum Christianorum genus, quorum Doctor, ac Pater est Christus. Hanc enim tribum Christus in universa terra fundavit in sæculum, hoc est, in æternum. *Portæ enim, inquit, inferi non prævalent adversus eam* ¹⁶; ita ut quod perpetuitatem indicat, ad Christianorum tribum referatur.*

Θεός, ὅτι Ἀραστήσω τὸ σπέρμα σου μετὰ σέ-
δς ἔστιν ἐκ τῆς κοιλίας σου, καὶ ἑτοιμάσω τὴν
βασίλειαν αὐτοῦ· οὗτος οἰκοδομήσει οἶκον τῷ
ὄνοματι μου, καὶ ἀνορθώσω τὸν θρόνον αὐτοῦ
ἕως τὸν αἰῶνα· ὅτι· ναὶ τὰ ἅγια σμα ἐκάλεσε. Τὸ
δὲ Ὅς μονοκέρωτος, ἐλλείπει τὸ κέρασ, ἔν' εἴη Μο-
νοκέρωτος κέρασ. Ὅσπερ γὰρ τοῦ μονοκέρωτος τὸ
κέρασ ἐν ἔστι καὶ μέγιστον, καὶ κάλλιστον, καὶ
ἰσχυρόν, οὕτω καὶ ὁ ναὶς τοῦ Θεοῦ εἰς ψυχοδομήθη
ἐν ὅλῃ τῇ γῆ, καὶ μέγιστος, καὶ κάλλιστος, καὶ
ἰσχυρὸς τῇ κατασκευῇ καὶ μόνος μόνου Θεοῦ.

Ἐν τῇ γῆ ἐθεμελίωσεν αὐτὴν εἰς τὸν αἰῶνα.
Τὴν ῥηθεῖσαν φυλὴν Ἰούδα ἐδραίωσε, φησὶν, ἐν τῇ
γῆ, ἐφ' ἣ οἰκεῖ, ὡς μὴ ἐξωθεῖσθαι παρὰ πολεμίων.
Τὸ δὲ, *Εἰς τὸν αἰῶνα*, ἀντὶ τοῦ, Ἄε! καταχρη-
στικῶς δὲ, καὶ γὰρ ὕστερον ἐξώσθησαν.

*Καὶ ἐξελέξατο Δαβὶδ τὸν δοῦλον αὐτοῦ, καὶ
ἀνέλαθεν αὐτὸν ἐκ τῶν ποιμνίων τῶν προβάτων,
ἐξόρισθεν τῶν λοχευομένων ἔλαθεν αὐτόν.* Ὅρα
ὅπως φιλαληθῶς ἀπαγγέλλει τὰ καθ' ἑαυτὸν· οὐκ
ἐπαισχυνόμενος εἰπεῖν, ὅτι οὐδὲ τέλειος ἦν ποιμὴν,
ἀλλ' ὡς ἐνδεὴς ἔτι τοῖς τίκτουςι τῶν προβάτων,
ἠκολούθει· μᾶλλον μὲν οὖν, τὰ μὲν ἐλαττοῦντα εἶπε,
τὰ δὲ ὑψοῦντα παρήκεν· οἶον τὸ κατὰ τῶν θηρίων
κράτος, καὶ τὸ πρὸς τὸν Γολιάθ μονομάχιον.

Ποιμαίνειν Ἰακώβ τὸν δοῦλον αὐτοῦ. Τὸ γένος
τοῦ Ἰακώβ. Μεταφορικόν δὲ τὸ *Ποιμαίνειν*.

Καὶ Ἰσραὴλ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. Παλλογια
συνήθης τῇ Ἑβραϊδι γραφῇ. Περὶ δὲ τῆς κληρονο-
μίας εἴρηται μικρὸν ἀνωτέρω.

*Καὶ ἐποίμαγεν αὐτοὺς ἐν τῇ ἀκακίᾳ τῆς καρδίας
αὐτοῦ.* Ἐν τῇ ἀπλότητι, ἐν τῷ ἀπονείρω, ἐν τῇ
πραότητι.

*Καὶ ἐν ταῖς συνέσεσι τῶν χειρῶν αὐτοῦ ὠδήγη-
σεν αὐτοὺς.* Συνέσεις χειρῶν τὰς λελογισμένας· κρέ-
ξεις καλεῖ, ὅτι ὡν ἐπιστημονικῶς ἔθυσε τὸν λαόν·
χρῆ δὲ εἰπεῖν ὅτι ἐξελέξατο τὴν φυλὴν Ἰούδα εἰς
βασίλειαν, διὰ τὸν ἐξ αὐτῆς ἀνατελεῖαι μέλλοντα
Χριστόν. Καὶ ἄλλως δὲ· Ἰούδα μὲν νοήσεις τὸν Χρι-
στὸν, ὡς ἐκ τῆς Ἰούδα φυλῆς βλαστήσαντα· φυλὴν
δὲ αὐτοῦ τὸ γένος τῶν Χριστιανῶν, ὧν ἔστι πατήρ
καὶ διδάσκαλος· ἦντινα καὶ ἐθεμελίωσεν ἐν τῇ γῆ
πάσῃ εἰς τὸν αἰῶνα· Πύλαι γὰρ ἄβου οὐ κατισχύ-
σουσιν αὐτῆς· ὡς λέγεσθαι εἰς τὸν αἰῶνα κυρίως
ἐπὶ ταύτης.

quomodo quod perpetuitatem indicat, ad Christianorum tribum refe-

¹⁶ Deut. xxxii, 9. ¹⁷ I Reg. vii, 12, 13; III Reg. v, 3, 4. ¹⁸ Matth. xvi, 18.

Ψαλμὸς τῷ Ἀσάφ.
ΨΑΛΜΟΣ ΟΗ΄.

A

Psalmus ipsi Asaph.
PSALMUS LXXVIII.

Περὶ τοῦ Ἀσάφ εἴρηται. Ὁ δὲ παρῶν ψαλμὸς τῶν Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς κατὰ τῶν Ἰουδαίων ἀπῆνειαν προαναφωνεῖ· σχηματισθεὶς εἰς πρόσωπον τῶν ἐν αὐτοῖς τότε θεοσεβεστέρων.

Ὁ Θεὸς, ἤλθοσαν ἔθνη εἰς τὴν κληρονομίαν σου. Περὶ τῆς κληρονομίας προεῖρηται ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ. Ἔθνη δὲ λέγει αὐτούς τε τοὺς Μακεδόνας, καὶ τὰ τούτων συμμαχικά. Τὸ δὲ, Ὁ Θεὸς, κλητικόν ἐστιν.

Ἐμίαναν τὸν ναὸν τὸν ἁγίον σου. Ποσὶ μισροῖς τοῦτον πατήσαντες, καὶ χοίρους ἐκεῖ καταθύσαντες, καὶ εἰδῶλα καὶ βδελύγματα εἰσαγαγόντες, καὶ ἄλλως κοινώσαντες.

Ἔθεντο Ἰερουσαλήμ, ὡς ὄπωροφυλάκιον. Τὸ ὄπωροφυλάκιον ἐστὶ καλύβη ἐν ἣ μένουν τις, φυλάσσει τὰς ἀκμαζούσας ὀπίρως. Ἔθεντο αὐτὴνὲς ρεῖπιον, σχῆμα μόνον πδλεως ἔχουσαν, ὡς καὶ τὸ ὄπωροφυλάκιον οἰκίας.

et rudera, civitatis tantum figuram habentem, exteriori quadam specie, et non re ipsa : quemadmodum, et tugurium illud, quod Græci unica dictione ὄπωροφυλάκιον dicunt (et nos Latine lingue inopia, pomorum custodiam appellamus, domus quidem speciem præsefert, tametsi vere domus non est, sed casula, et tuguriolum, ex paucis quibusdam lapidibus tumultuario opere constructum).

Ἔθεντο τὰ θνησιμαῖα τῶν δούλων σου βρώματα τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ, τὰς σάρκας τῶν ὀσίων σου τοῖς θηρίοις τῆς γῆς. Θνησιμαῖα τὰ τεθνηκότα σώματα. Δούλους δὲ Θεοῦ καὶ ὀσίους τοὺς ἀναιρεθέντας ὀνομάζει, ὡς ἀφορισθέντος Θεοῦ πάλαι μόνου τοῦ γένους αὐτῶν· τὴν γὰρ προσήγοριαν εἶχον, εἰ καὶ τὴν πρᾶξιν αὐτῆς οὐκ εἶχον· οὕτω γὰρ καὶ προφήτας τοὺς ψευδοπροφήτας ἐκάλουν. Καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει ἄγλους τοὺς δι' ἀσέβειαν ἀποκεκλασμένους κλάδους, διότι ῥίζης ἦσαν ἁγίας· ἄλλως τε δὲ οἱ Μακκαβαῖοι καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν δικαίων, συνανηρέθησαν αὐτοῖς· ὅπερ ἐν ἀλώσει πδλεων γίνεται πολλάκις. Φησὶ γὰρ διὰ τοῦ Ἐζεκιήλ ὁ Θεός· Ἰδοὺ ἐγὼ πρὸς σὲ, καὶ ἐκπετάσω τὸ ἐργχειριδίον μου ἐκ τοῦ κολεοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐκκόψω ἐκ σοῦ δίκαιον καὶ ἀσεβῆ. Καὶ αὖθις· Ἰδοὺ ἐγὼ ἀνάπτω ἐν σοὶ πῦρ, καὶ καταφάγεται ἐν σοὶ πᾶρ ξύλον ὑγρὸν, καὶ πᾶρ ξύλον ξηρὸν. Ἰγροῦ μὲν τοῦ δικαίου νοουμένου, διὰ τὴν ἰκμάδα τῆς ἀρετῆς· ξηροῦ δὲ τοῦ ἀδίκου, διὰ τὴν νέκρωσιν, ὅσον εἰς ἐργασίαν ἀρετῆς.

Humidum, et omne lignum aridum⁸¹. Per humidum etenim, justum quemlibet intelligit, ob virtutis nimium humorem; per aridum vero injustum, ob sterilitatem illam videlicet atque infructuositatem quam ostendunt in operibus virtutum.

Ἐξέχεαν τὸ αἷμα αὐτῶν ὡσεὶ ὕδωρ κύκλω Ἰερουσαλήμ, καὶ οὐκ ἦν ὁ θάπτων. Οὕτω πολὺ, ὡς δίκην ὕδατος φέρεσθαι κρουνήδον, ἢ μᾶλλον ποταμῆδον. Ἐξέχεαν δὲ αὐτὸ κύκλω Ἰερουσαλήμ· κύκλω δὲ νῦν ἀπλῶς τὸ πανταχοῦ δηλοῖ· οὐκ ἦν δὲ ὁ θάπτων, τῶν μὲν φευγόντων, τῶν δὲ ἀχμαλωτισθέντων.

De Asaph superius dictum est. In hoc autem psalmo sævitia prædicitur Antiochi, qui adversus Judæorum gentem immitissimus fuit. Efferi autem dicitur ex eorum persona qui in Judæorum populo magis pii erant et magis religiosi.

VERS. 1. *Deus, venerunt gentes in hæreditatem tuam.* De hæreditate, in superiori psalmo diximus. Per gentes autem, ipsos Macedones, et illorum adjutores intelligit. Dictio vero, *Deus*, vocantis est.

Polluerunt templum sanctum tuum. Et profanis illud pedibus calcantes, et porcos ibidem immolantes, et idola illuc introducetes, et variis illud modis sædantes.

VERS. 2. *Posuerunt Jerusalem, ut pomorum custodiam.* Per pomorum custodiam, tugurium quodpiam intelligit, in quo pomarii custos maturescentes solet fructus a furibus observare. Posuerunt etenim ipsam Jerusalem, veluti ruinam quamdam

Posuerunt morticina servorum suorum escas volucris cæli, carnes sanctorum tuorum feris terræ. Per morticina, mortua appellat corpora, hoc est, ipsa cadavera : per servos vero, ac sanctos Dei, eos intelligit, qui ex Judæorum gente occisi fuerant. Sanctos enim appellat Judæos, eo quod gens illa præ cæteris omnibus Deo dicata ac sanctificata erat; et quanquam a sanctificatis operibus jam diu abstinere, sanctitatis tamen denominationem retinebant. Hoc pacto Scriptura alibi eos, qui pseudoprophetæ erant, prophetas appellavit, et Apostolus sanctos dixit ramos, qui ob impietatem erant confracti⁸², quia nimirum a sancta erant radice. Illud præterea dici potest quod Machabæi, et complures alii justorum, cum eis tunc occisi sunt, ut in civitatum direptionibus fieri solet, quos sanctorum nomine appellat. Legimus enim apud Ezechielem dictum ex persona Domini : *Ecce ego ad te, et excidam ex te justum et injustum*⁸³. Et rursum : *Ecce ego accendo in te ignem, et devorabit in te omne lignum*

VERS. 3. *Effuderunt sanguinem eorum quasi aquam in circuitu Jerusalem, et non erat qui sepeliret.* Tantum, inquit, sanguinis effuderunt, ut instar aquæ, ac rivuli, seu potius fluminis in modum dilabere-tur. Effuderunt autem illum in circuitu Jerusalem, pro ubique per totam Jerusalem; et non erat qui sepeliret, aliis nimirum fugientibus, aliis in captivitate actis.

⁸¹ Rom. xi, 16 seqq. ⁸² Ezech. xxi, 5. ⁸³ Ezech. xi, 47.

VERS. 4. *Facti sumus opprobrium vicinis nostris, A subsannatio et derisio iis qui in circuitu nostro sunt. Finitimis videlicet gentibus, quæ jamdiu nobis invident, et adversum nos texunt insidias. Ejusdemque est sententiæ secundus versiculus cum primo, et figura quædam est quæ dicitur sermonis iteratio. Exprobabant autem Judæis vicini tantam desolationem et tam grandem eorum infirmitatem, subsannabantque quasi insipienter Deo credidissent. Deridebant eos etiam, hoc est, carpebant. Judæorum vero vicini Amanitæ erant, et Moabitæ Idumæique, et aliæ hujusmodi gentes.*

VERS. 5. *Usquequo, Domine, irasceris in finem? In finem hoc in loco, posuit, pro Vehementer.*

Exardescet velut ignis zelus tuus? A communi sensu etiam hoc in loco sumenda est dictio, Usquequo? per zelum vero sæpe diximus, justam Dei iram intelligi: Nam et ipse Deus leges statuens de seipso dixit: Ego Deus zelator, ignis consumens⁸², ductusque est hic loquendi modus metaphorice ab iis qui uxoribus suis irascuntur, quoties in adulterii eas suspicione deprehendunt. Eandem etenim analogiam, hoc est, eandem proportionem, seu rationem retinebat olim Deus cum synagoga, quam habet maritus cum uxore, veluti qui præ cæteris gentibus eam diligebat, et vicissim ab ea sola diligebatur. Hujusmodi translationem servat Osee propheta, qui Deum repudiantem introducit synagogam, et dicentem: Hæc non est uxor mea, neque ego vir ejus⁸³. Ibidem etiam idola amatores illius omnes dicit, fornicationemque et adulterium eam commisisse dicit quoties in idolo atrium inciderit. Nunc igitur synagogam amplius uxorem non habet, cum unica ei sit sponsa, Ecclesia nimirum, de qua in psalmo XLII dictum est.

VERS. 6. *Effunde iram tuam super gentes, quæ non cognoverunt te, et super regna, quæ nomen tuum non invocaverunt. Molestissimi, inquit, nobis sunt gentium populi. Nam et armis bella gerunt adversum nos, et te Factorem suum ignorant. Regni autem nomine omnifariam potestates intelligit.*

VERS. 7. *Quoniam comederunt Jacob, et locum ejus desolaverunt. Effunde, inquit, iram tuam in eos, quoniam comederunt nos in ore gladii.*

VERS. 8, 9. *Ne memineris iniquitatumstrarum antiquarum. Quas eousque commiserant. Per antiquas enim iniquitates, delicta omnia in præteritum perpetrata intelligi vult.*

Cito anticipent nos misericordiæ tuæ, Domine, quia pauperes facti sumus nimis, adjuva nos, Deus Salvator noster. Pauperes, inquit, facti sumus, et ab omnibus bonis dejecti, et si ulla aliquando possedimus virtutes, eis omnibus hoc tempore caremus. Salvatorem autem Deum appellat, quia sæpenumero eis salutem præstiterat.

Propter gloriam nominis tui, Domine, libera nos, et propitius esto peccatis nostris, propter nomen

⁸²Deut. IV, 24. ⁸³Osee II, 2.

Variæ lectiones.

(90) Græce additur uni.

(91) Aberrat interpres ab auctoris sensu. Ver-

Ἐγενήθημεν δυνειδος τοῖς γείτοσιν ἡμῶν, μυκτηρισμός και χλευασμός τοῖς κύκλῳ ἡμῶν. Τεῖς γειτνιώσιν ἔθνεσι πάσαι φρονοῦσιν αὐτοῖς, και ἐπιβουλεύουσιν. Παλιλλογια δὲ ὁ δεύτερος στίχος. Ἐνειδιζον δὲ αὐτοῖς τὴν οὐτως· ἐρήμωσιν και ἀσθένειαν. Καὶ ἐμυκτηρίζον, εἰτουν διεγέλων, ὡς ἀνοήτως (90) ἐνὶ Θεῷ πιστεύοντες. Χλευασμὸν δὲ τὴν κωμωδίαν ὑποληπτέον. Γείτονας δὲ αὐτῶν Μωαβίται, και Ἀμανίται, και Ἰδουμαῖοι, και ἄλλοι τοιοῦτοι.

Ἔως πότε, Κύριε, ἐργισθήσῃ εἰς τέλος; Τὸ εἰς τέλος, ἐνταῦθα, ἀντὶ τοῦ, Σφοδρῶς, εἰληπται.

Ἐκκαυθήσεται ὡς πῦρ ὁ ζῆλος σου; Ἀπὸ κοινοῦ κἀνταῦθα, τὸ Ἔως πότε; ζῆλον δὲ πολλάκις ἐρήχαμεν τὴν δικαίαν ὀργήν. Καὶ νομοθετῶν δὲ εἶπεν ὁ Θεός, ὅτι Ἐγὼ Θεός ζηλωτής, πῦρ κατακαλλσκον. Εἰρηται δὲ ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν ὀργιζομένων ταῖς γαμεταῖς αὐτῶν, ὅταν μοιχεύονται. Πάλαι ἀναλογίαν ἀνδρὸς πρὸς γυναῖκα εἶχεν ὁ Θεός, πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴν, οἷα μόνην αὐτὴν ἐκ παντὸς ἔθνους ἀγαπῶν, και ὑπὸ μόνης αὐτῆς ἀνταγαπώμενος. Ἐκδηλότερον δὲ τοῦτο παρίστηεν Ὡσὲ· ἀπωσάμενος γὰρ αὐτὴν ὁ Θεός φησι εἰ αὐτοῦ, ὅτι Αὐτὴ οὐ γυνή μου, και ἐγὼ οὐκ ἀνήρ αὐτῆς· ἔνθα και ἐραστὰς μὲν αὐτῆς καλεῖ τὰ εἰδωλα, πορνείαν δὲ και μοιχείαν, τὴν εἰδωλολατρείαν. Ὑστερον δὲ, τὴν Ἐκκλησίαν τῶν εὐσεβεστάτων Χριστιανῶν ἐμνηστεύσατο, ὡς ἐν τῷ μὲ ψαλμῷ παραδίδοται.

de qua in psalmo XLII dictum est.

Ἐχσον τὴν ὀργὴν σου, ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ μὴ γινώσκοντά σε, και ἐπὶ βασιλείας, αἱ τὸ ὄνομα σου οὐκ ἐκεκαλέσατο. (91) Πλεον ἡμῶν παροργίζουσι σε τὰ ἔθνη, τὰ καθ' ἡμῶν στρατευσάμενα, ἀγνοοῦντά σε τὸν ποιητὴν αὐτῶν, και ἀπανθρώπως ἡμῖν χρυσάμενα. Βασιλείας δὲ λέγει τὰς τοπαρχίας.

Ὅτι κατέφαγον τὸν Ἰακώβ, και τὸν τόπον αὐτοῦ ἠρήμωσαν. Ἐχσον δὲ ἐπ' αὐτοῦς τὴν ὀργὴν σου, ὅτι κατέφαγον ἡμᾶς ἐν στόματι βομφαίας.

Μὴ μνησθῆς ἡμῶν ἄνομῶν ἀρχαίων. Τῶν ἀρχι τότε· ἀρχαίας γὰρ νῦν ἀπλῶς ἐπὶ προλαβούσας φησὶ.

Ταχὺ προκαταλαβέτωσαν ἡμᾶς οἱ οἰκτιρμοὶ σου, Κύριε, ὅτι ἐπτώχευσάμεν σφόδρα, βοήθησον ἡμῖν, Θεός ὁ Σωτὴρ ἡμῶν. Ἐπτώχευσάμεν ἐκπρόντες ἐκ πάντων ὧν εἶχομεν, και ἐκ τῶν ἀρετῶν. Σωτήρα δὲ αὐτῶν τὸν Θεὸν καλοῦσι, και πολλάκις αὐτοῦς σωτηρίας ἀξιώσαντα.

Ἔνεκα τῆς δόξης τοῦ ὀνόματός σου, Κύριε, ῥύσαι ἡμᾶς, και ἱλάσθητι ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν,

ἐρεψεν τοῦ ὀνόματός σου. Εἰ καὶ ἀνάξιοι ἐλέους ἡμεῖς, ἀλλὰ γε ῥύσαι ἡμᾶς, ἵνα μὴ ἄδοξῃ τὸ ὄνομά σου ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὀνειδίζόμενον, ὡς ἀσθενὴς, καὶ ὡς μὴ δυνάμενον ἐξελεῖσθαι τὸν οἰκτεῖον λαόν. Παλιλογία δὲ νῦν ὁ δεύτερος στίχος· ταῦτ' ἄρ' ἐστὶν, 'Ρύσαι, τῷ, 'Ἰλάσθητι· ἰλωθεὶς γὰρ ῥύεται.

Μήποτε εἰπωσὶ τὰ ἔθνη· Ποῦ ἐστὶν ὁ Θεὸς αὐτῶν; Τοῦτο δὴλον.

Καὶ γνωσθήτω ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἡ ἐκδίκησις τοῦ αἵματος τῶν δούλων σου τοῦ ἐκκεχυμένου. Ἐν τοῖς ἄλλοις ἔθνεσιν, ἐστὶ ζώντων ἡμῶν.

Εἰσελεύθτω ἐνώπιόν σου ὁ στεναγμὸς τῶν πεπιδυμένων. Τῶν εἰς ἀχιμαλωσίαν ἀπαγομένων.

Κατὰ τὴν μεγαλοσύνην τοῦ βραχίονός σου περιποίησαι τοὺς υἱοὺς τῶν τεθανατωμένων. Διάσωσον τὰ διαδράντα τέκνα τῶν ἀναιρεθέντων, ἣ καὶ τὰ εἰς δουλείαν ληφθέντα. Βραχίονα δὲ λέγει τὴν ἰσχύν.

Ἄποδος τοῖς γείτοσιν ἡμῶν ἑπταπλάσιον εἰς τὴν κόλπον αὐτῶν, τὸν ὀνειδισμόν αὐτῶν, ὡς ὀνειδίσαν σε, Κύριε. Ἐπταπλάσιον τὸ πολυπλάσιον ἢ Ἑβραϊκῆ γραφῆ καλεῖ· ὡσπερ καὶ ἐπὶ τὰ πολλά. Ὀνειδισμόν δὲ λέγει τὴν ἐξουδένωσιν. Εἰς τὸν κόλπον δὲ αὐτῶν, ἀντὶ τοῦ, Περιφόρητον, ἀναπόδηλον.

Ἡμεῖς δὲ λαὸς σου, καὶ πρόβατα νομῆς σου. Εἰ καὶ ἑπταίσταμεν· (92) νομὴ δὲ Θεοῦ αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ.

Ἀνομολογησόμεθά σοι, ὁ Θεὸς, εἰς τὸν αἰῶνα. Εἰ καὶ ἐπακούσεις ἡμῖν, ἀντὶ τῆς σωτηρίας ταύτης, εὐχαριστήσομέν σοι ἀεὶ. Ἡ ἀπλῶς, Εὐχαριστήσομεν, περιτενουσῆς τῆς ἀντὶ προθέσεως.

Εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν ἐξαγγελοῦμεν τὴν αἰνεσίαν σου. Εἰς πᾶσαν γενεάν. Αἰνεοῦσιν δὲ, τὴν ἐπὶ ταῖς εὐεργεσίαις καὶ ἀντιλήψεσιν. Ἄλλ' οὕτω μὲν καθ' ἰστορίαν ὁ ψαλμὸς ἠρμήνευται. Ἡ ῥησις δὲ καὶ τοῖς διωκομένοις ὑπὸ τυράννων Χριστιανοῖς, ἐφ' ὧν ἔθνη μὲν οἱ τυράννοι, καὶ ἀπλῶς πάντες οἱ πολεμοῦντες Χριστιανοῖς· κληρονόμοι δὲ τοῦ Χριστοῦ οἱ Χριστιανοί· ὡς ἐν τῷ πρώτῳ ψαλμῷ προ-

εῖρηται· ναὸς δὲ αὐτοῦ ὁ κατὰ τρόπον ἕκαστον· Ἱερουσαλήμ δὲ, πᾶσα πόλις Χριστιανῶν· θνησιμαῖα δὲ τὰ σώματα τῶν μαρτύρων, καὶ τὰ ἐξῆς ἀναλόγως· Ἰακώβ δὲ οἱ Χριστιανοὶ, ὡς πολλάκις ἔφαμεν· γείτονες δὲ ἡμῶν οἱ Ἑβραῖοι, ὡς τῆς Γραφῆς αὐτῶν καὶ ἡμῖν ὑποκειμένης εἰς νομῆν, καὶ ὡς μέλλον τῶν ἐθνῶν τῶν ἄλλων ἡμῖν εἰς πίστιν ἐγγιζόντες· ἀλλὰ καὶ αἰρετικοί, ὡς ἐγγιζόντες ἡμῖν τῷ κλεῖονι μέρει τῶν δογμάτων. Ἐξουδένωσαν δὲ τὸν Χριστόν, ὅσοι τῶν αἰρετικῶν ἢ κατὰ τῆς θεότητος αὐτοῦ ἐβλασφήμησαν, ὡς ὁ Σαβέλλιος καὶ ὁ Ἀρειος· ἢ κατὰ τῆς

tuam. Tametsi nos indigni sumus misericordia tua, tu tamen queso eripe nos, ne inglorium sit apud gentes nomen tuum, neve exprobetur ab eis quasi infirmum sit, et quasi nequeas populum tuum liberare. Secundus autem versiculus repetitam continet sententiam. Idem enim est Libera, quod, Propitius esto. Nam qui ad liberationem est paratus, is etiam est propitius.

VERS. 10, 11. Nequando dicant gentes: Ubi est Deus eorum? Hoc per se clarum est.

Et cognoscatur in gentibus coram oculis eorum ultio sanguinis servorum tuorum, qui effusus est. Ut in aliis gentibus hoc cognoscatur, et nobis adhuc superstitionibus.

Intret in conspectu tuo gemitus compeditorum. Eorum scilicet qui in captivitate acti sunt.

Secundum magnitudinem brachii tui serva filios interemptorum. Salva, inquit, occisorum filios, qui caedem effugerunt, vel salva eos, qui in servitutem ducti sunt. Per brachium vero, fortitudinem ac potentiam intelligit.

VERS. 12. Redde vicinis nostris septuplum, in sinu eorum, opprobrium suum, quod exprobarerunt tibi, Domine. Septuplum Hebræorum more posuit pro Multiplici, quemadmodum et Septem persæpe poni videmus pro Multis. Per opprobrium vero contemptum intelligit. In sinu etiam eorum reddi optat supplicia, quia quod in sinu est, de facili non rejicitur, et semper circumfertur.

VERS. 13. Nos autem populus tuus, et oves pascuæ tuæ. Tametsi peccaverimus (tui tamen semper sumus), divina autem mandata abundantissimum præbent pabulum.

Confitebimur tibi, Deus, in sæculum. Si nos exaudieris, gratias tibi semper pro consecuta agemus salute. Vel simpliciter se acturos gratias pollicentur.

In generationem et generationem annuntiabimus laudem tuam. In omnes, inquit, generationes, laudes tuas annuntiabimus, hoc est laudationes illas, quæ pro tantis beneficiis tibi debentur. Et hoc pacto quidem hic psalmus fuit juxta historię sensum expositus. Accommodari tamen possunt præsentis psalmi verba sanctis fidelibus Christianis, qui a tyrannis persecutionem passi sunt: juxta quem sensum per gentes, tyrannos intelliges, et alios omnes Christiani nominis hostes: et per Christi hæredes, ipsos fideles, quemadmodum in primo psalmo declaravimus: et per templum Dei, unumquodque templum Deo dicatum. Per Jerusalem etiam, ipsam Christianorum civitatem, et per morticina, sancta martyrum corpora. Quæ sequuntur juxta eandem rationem intelliges. Jacob etiam pro Christiano accipitur populo, ut sæpe diximus. Et per vicinos nostros, ipsos intelliges Hebræos: eo quod illorum Scriptura nobis etiam in legem

Varie lectiones.

(92) Verbum. Pabulum autem Dei, jus mandata.

est, et quia Judæi nobis ad fidem magis proximi A ἀνθρωπότητος οὐτοῦ, ὡς ὁ Ἀπολιναρίου καὶ Νεστορίου, quam reliquæ nationes : quanquam et ipsos hereticos possumus vicinos nostros appellare, cum in multis dogmatis nobiscum sentiant. Contempserunt autem Christum hæretici, dum valde blasphemam adversus illius divinitatem loquuntur, quemadmodum Sabellius et Arius. Vel adversus illius humanitatem, quemadmodum Apollinaris, et Nestorius.

In finem, pro iis qui commutandi sunt, testimonium ipsi Asaph, Psalmus pro Assyrio.

PSALMUS LXXIX.

In finem dictum est, non solum ob prophetias quæ in psalmo continentur, ut sæpe diximus, sed quia finem, hoc est, consumptionem continet Judaicæ felicitatis. Prædicat enim obsidionem et captivitatem eorum et quæcunque alia a Babyloñiis passi sunt, qui primæ eorum felicitati finem imposuerunt. Quod vero ait *pro iis qui commutandi sunt*, ut alibi jam declaravimus, immutationem rerum indicat. Testimonium autem dixit, quia contestatur Propheta in hoc psalmo, et annuntiat futuras calamitates, studens nimirum, ut aliquo pacto ob timorem saltem Judæi sapientiores flecterent. De Asaph etiam alibi prædictum est. Per Assyrium vero, ipsum intelligit Nabuchodonosor Babyloñium, qui de Assyriis genus trahebat. Pro Assyrio igitur, dixit, pro, de Assyrio, hoc est de iis quæ Assyrius Nabuchodonosor gessit adversus Judæos.

Vers. 2. *Qui pascis Israel, intende.* Per Israellem, vel ipsum Jacob patriarcham intelligit, cui Deus sollicitus est, se ei semper adfuturum et servaturum se eum in periculis; vel ipsum populum, qui ab eo originem traxit. Dictum est enim in præcedenti psalmo, quod duxit Deus hunc populum, quasi gregem in deserto. *Qui pascis* autem, posuit, pro, *Qui pavisti*; et similiter, *Qui deducis*, pro, *Qui deduxisti*. Efferendus est autem hic psalmus ex eorum persona, qui tunc ab hostium gladio evaserunt.

Qui deducis quasi ovem Joseph. Vel ipsum patriarcham intelligit Joseph, cui Deus in periculis, ut dux optimus, præsto fuit, Scriptum enim legimus quod *erat Dominus cum Joseph*; vel ipsum populum. Tanta enim universo populo beneficia præstita sunt ab hoc patriarcha, et tantam omnium curam habuit, ut pater omnium tribuum esse visus sit. Unda sæpenumero Propheta illum, veluti omnium tribuum patrem appellat (tametsi Ephraim, psalmo LXXVI dixit *Filios Jacob et Joseph*. Ubi etiam diximus.

Vers. 3. *Qui sedes super Cherubim manifestare coram Ephraim, Benjamin et Manasse.* Cum mandasset Moysi Dominus, ut Cherubim duo aurea conficeret, utque ex utraque propitiatorii parte ea poneret, subjungit: Et cognoscar illic a te, et loquar tibi desuper propitiatorium⁶⁶. *Manifestare autem coram Ephraim*, etc., ac si diceret: Opto, ut cognoscaris venisse coram iis qui derelicti sunt, quos Ephraim, Benjamin et Manassem appellavit.

⁶⁶ Exod. xiv, 22.

Eis τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων μαρτύριον τῷ Ἀσάφ, ψαλμὸς ὑπὲρ τοῦ Ἀσσυρίου. ΨΑΛΜΟΣ ΟΘ΄.

Τὸ Εἰς τὸ τέλος οὐ μόνον διὰ τὰς ἐμφερομένας προφητείας, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ ἀποταίνεσθαι τὸν ψαλμὸν εἰς τὸ τέλος τῆς εὐκληρίας τῶν Ἰουδαίων. Προφητεύει γὰρ τὴν πολιορκίαν, καὶ τὸν ἀνδραποδισμόν, καὶ ὅσα πεπόνθασιν ὑπὸ Βαβυλωνίων, τέλος ἐπιθέντα αὐτοῖς τῆς προτέρας εὐδαιμονίας, εἴτουν, ἐκκοπήν. Τὸ δὲ, Ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων, καὶ ἐν ἄλλοις τῶν προλαθόντων ψαλμῶν, πανταχοῦ δὲ μεταβολὴν πραγμάτων σημαίνει. *Μαρτύριον* δὲ, ὅτι διαμαρτύρεται, εἴτουν ἀναγγέλλει τὰς ἐσομένας συμφοράς· εἰ πῶς σωφρονέστεροι τῷ φόβῳ γένωνται οἱ Ἰουδαῖοι. Περὶ δὲ τοῦ Ἀσάφ προεῖρηται· τὸ δὲ, Ὑπὲρ τοῦ Ἀσσυρίου, ἀντὶ τοῦ, Περὶ τοῦ Ἀσσυρίου· λέγει δὲ τὸν Βαβυλωνίων Ναβουχοδονόσωρ, ὡς ἐξ Ἀσσυρίου ἔλκοντα τὴ γένος. Περὶ τοῦ Ἀσσυρίου δὲ, ἤγουν περὶ ὧν ἐποίησεν Ἰουδαῖοις.

Ὁ ποιμαίνων τὸν Ἰσραὴλ, ἀρδύχεος Ἰσραὴλ, ἢ τὸν πατριάρχην Ἰακώβ λέγει· διότι ὑπέσχετο αὐτῷ ὁ Θεὸς συνεῖναι καὶ φυλάττειν αὐτὸν, ἢ τὸν ἐξ ἐκείνου καταγόμενον λαόν. Εἴρηται γὰρ ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ, ὅτι καὶ ἀνήγαγεν αὐτοὺς ὡσεὶ ποίμνιον, ἐν ἐρήμῳ. Τὸ δὲ Ὁ ποιμαίνων, ἀντὶ τοῦ Ὁ ποιμάνας. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ἐξῆς, Ὁ ὀδηγῆσας. Ἐσχημάτισται γὰρ ὁ ψαλμὸς εἰς πρόσωπον τῶν τμητικαῦτα διαδράντων τὸν θάνατον.

Ὁ ὀδηγῶν ὡσεὶ πρόβατον τὸν Ἰωσήφ. Ἰωσήφ πάλιν ἢ τὸν αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν Ἰωσήφ ὀνομάζει, διότι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἐν πᾶσιν ἐχειραγῶγει κινδυνεύοντα· γέγραπται γὰρ· Καὶ ἦν Κύριος μετὰ Ἰωσήφ· ἢ τὸν δηλωθέντα λαόν· πατέρα γὰρ ὄλου τοῦ λαοῦ καὶ τὸν Ἰωσήφ καλεῖ, ὡς καὶ ἐν τῷ ὅς ψαλμῷ φησι· Τούς υἱοὺς Ἰακώβ καὶ Ἰωσήφ· ὅπου καὶ τὴν ἐξηγήσιν εἰρήσει.

et Manasses tantum ab eo descenderint), unde in

Ὁ καθημέρος ἐπὶ τῶν Χερουβιμ, ἐμφάνθη ἐναντίον Ἐφραΐμ, καὶ Βενιαμίν, καὶ Μανασσῆ. Ἐντειλόμενος ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσῆ ποιῆσαι δύο Χερουβιμ χρυσοῦς τορευτὰ, καὶ ἐπιθεῖναι ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν τοῦ ἱεραστήριου, εἴρηκεν ὅτι Γνωσθήσονται σοὶ ἐκείθεν. Καὶ λαλήσω σοὶ ἄνωθεν τοῦ ἱεραστήριου· ἀνὰ μέσον τῶν δύο Χερουβιμ ἐν τῷ ἁμιλεῖν. Ἐμφάνθη δὲ, εἴτουν Γνώσθητι, ὅτι ἤθεες βῆθος ἐνώπιον τῶν ὑπολειμμένων· οὗς ὠνόμασεν

Ἐφραϊμ, καὶ Βενιαμὴν, καὶ Μανασσῆ. Ἐπεὶ γὰρ τοῦ Ἰωσήφ ἐμνήσθη, εὐλόγως ἐπεμνήσθη καὶ τῶν φιλιτῶν δύο υἱῶν αὐτοῦ Ἐφραϊμ καὶ Μανασσῆ, καὶ τοῦ ἡγαπημένου αὐτῷ ἀδελφοῦ Βενιαμὴν, ὡς μόνου ὁμομητρίου. Καὶ ἀπὸ τούτων τὸν λαὸν ὠνόμασεν, ἵνα διὰ τὴν ἀρετὴν τοῦ Ἰωσήφ ἐπικαμφθῆ ὁ Θεὸς τῷ γένει τῶν τέκνων, καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ. Χρὴ δὲ γινώσκωμεν ὅτι εἰ καὶ πρεσβύτερος υἱὸς ὁ Μανασσῆς ἦν, ἀλλ' οὐν ὁ Μωϋσῆς πανταχοῦ τὸν Ἐφραϊμ προτίθησιν, ὡς παρὰ τοῦ Ἰακώβ προτιμηθέντα, μᾶλλον εὐλογηθέντα· καὶ συζεύγνυσεν αὐτὸν τῷ υἱῷ τοῦ Ἰωσήφ τὸν Βενιαμὴν, ὡς οἰκεῖον καὶ αὐτὸν τῷ Ἰωσήφ, διὰ τὸ ὁμομητρίον, καὶ ὡς εὐθύς μετὰ τὸν Ἰωσήφ γεννηθέντα· τῷ Μωϋσῆ δὲ νῦν καὶ ὁ Δαβὶδ κατακολούθησεν. Ἐπεὶ δὲ, τῆς τοῦ Λευὶ φυλῆς τῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ ἀφορισθείσης, ἀντὶ ταύτης παρελήφθη ἡ τοῦ Μανασσῆ εἰς τὸ στρατεύεσθαι, εὐλόγως νῦν τελευταία τίθεται, ὡς ἐξ ἡμίσιας οὐσα φυλὴ καὶ ἀσθενεστέρα τῆς Βενιαμίνιδος, ὡσπερ δὴ κάκειν τῆς Ἐφραϊμίτιδος. Ἄλλως τε καὶ αἱ φυλαὶ αὗται τολμηρότεραι τῶν ἄλλων ἦσαν· εἰς τιμὴν δὲ τοῦ Ἰωσήφ οἱ δύο υἱοὶ αὐτοῦ φύλαρχοι γεγόνασιν.

Nam ex quo meminerat patriarchæ Joseph, meritis duorum etiam maxime dilectorum ei illiorum meminit, Ephraim nimirum et Manasse, et præ cæteris omnibus charissimi etiam fratris Benjamin, quem unicum ex eadem matre fratrem habebat. Ab his autem tribus patriarchis universum populum nominavit: atque hoc, ut ob egregias virtutes patriarchæ hujus Joseph flecteretur et placabilior fieret Deus erga illius posteros. Illud etiam sciendum est, quod Manasses erat major natu, et tamen Moyses ipsum Ephraim ei passim præponit: quia præhonoratus fuerat ab avo Jacob, et majores fuerat benedictiones consecutus: quodque passim Benjamin a Moyse conjungitur cum filiis Joseph, veluti qui ob prædictam rationem illi esset magis devinctus, et quia statim natus fuerat post ipsum Joseph, ideo beatus David Moysen secutus eundem ordinem in eorum commemoratione servavit; et quoniam loco tribus Levi, quæ divini cultui fuerat dicata, assumpta est tribus Manasse ad militandum, non temere omnium nunc extrema ponitur, veluti quæ ex dimidio, ut ita dicam, erat tribus, et quia etiam imbecillior ipa tribu Benjamin inferior erat tribu Ephraim. Vel aliter: hæc tribus cæteris omnibus erant audaciores, et in honorem patriarchæ Joseph ambo ejus filii tribuum præcipue fuere.

Ἐξέγειρον τὴν δυναστείαν σου, καὶ ἐλθέ εἰς τὸ σῶσαι ἡμᾶς. Ἐξανάστησον τὴν ὑπερρεπῆ δύναμίν σου, εἰς ἀντίληψιν ἡμῶν, καθέδουσαν τῇ μακροθυμίᾳ· εἰρηται δὲ ἡμῖν διαφόρως ὅτι τὰς ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν καὶ τὰ πάθη ἡ Ἐβραϊκὴ Γραφὴ τῷ Θεῷ περιτίθησιν· παχύτερον διαλεγομένη, διὰ τὴν τῶν Ἐβραίων παχύτητα. Καὶ περιττόν ἐφ' ἐκάστης λέξεως τοιαύτης τὰ αὐτὰ λέγειν. Διὸ χρὴ τῷ κανόνι τοῦτ' χρῆσθαι δι' ὄλων τῶν ὁμοιασμάτων.

Excita potentiam tuam, et veni, ut salvos facias nos. Supremam quæso potentiam tuam, quæ ob diuturnam longanimitatem tuam quodammodo dormitare videtur, suscita in auxilium nostrum. Illud a nobis jam sæpenumero dictum est, quod sacra Scriptura Deo passim actiones et passiones ascribit humanas, crassiori admodum more locuta, ut Hæbræorum habetudini inserviret. Superfluum est autem eadem sæpius repetere. Atque ideo hujusmodi regulam, in similibus loquendi modis opportunum est observare.

Ὁ Θεὸς, ἐπίστρεψον ἡμᾶς. Ἀπὸ θλίψεως εἰς χαρὰν, ἢ ἀπὸ φυγῆς εἰς ἀντίστασιν, ἢ ἀπὸ δουλείας εἰς ἐλευθερίαν, ἢ ἀπὸ τῆς ξένης ἐπὶ τὴν πατρίδα. Ἡ ἐπίστρεψον ἡμᾶς πρὸς σέ, συνεργῶν εἰς τὰ σὰ θελήματα. Ἐπιστρέψατε γὰρ, φησι, πρὸς μέ, καὶ ἐπιστραφήσομαι πρὸς ἡμᾶς.

VERS. 4. Deus, converte nos. A tribulatione in gaudium, a fuga ad pugnatum, a servitute ad libertatem, ab aliena regione in patriam. Vel, Converte nos ad te, et nobis cooperare, ut voluntatem tuam valeamus perficere, juxta illud: *Convertimini ad me, et ego convertar ad vos* 20.

Ἐπίστανον τὸ πρόσωπόν σου, καὶ σωθήσομαι. Ἐμφάνισον μόνον τὸ πρόσωπόν σου, καὶ ἀρκεῖ τοῦτο πρὸς σωτηρίαν ἡμῖν· μεταφορικὸς δὲ ὁ λόγος. Ἀριστέος γὰρ ἐπιφανέντος, οἱ μὲν οἰκεῖοι ἀναθάρσυνουσι, οἱ δὲ πολέμιοι τρέπονται.

Ostende faciem tuam, et salvi erimus. Indica nobis, inquit, et demonstra faciem tuam: et hoc erit nobis satis ad salutem. Sermo est metaphoricus. Ubi enim aliquis dux, aut imperator certantibus militibus supervenerit, continuo suis quidem animum et vires præstat, hostibus vero timorem.

Κύριε, ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ὅπως ὅτε ὀργίζῃ ἐπὶ τὴν προσευχὴν τῶν δούλων σου; Τὸ ὀργίζῃ, εἶπεν, ἀντὶ, οὐκ ἐπιβλέπεις· ἀπὸ τοῦ προηγουμένου τὸ ἐπόμενον· ἔπεται γὰρ τοῖς ὀργιζομένοις τὸ μὴ βλέπειν ἐπὶ τὰς δεήσεις τῶν παροργισάντων.

VERS. 5. Domine, Deus virtutum, usquequo irasceris ad orationem servorum tuorum? — Irasceris dixit, pro Non respicis, a præcedentibus significans id quod consequitur. Solent enim qui irascuntur, ad illorum petitiones non respicere, qui eos ad iram provocarunt.

Ἐπιπέσει ἡμᾶς ἄρτον δακρύων καὶ ποτιῶς

VERS. 6. Cibabis nos pane lacrymarum et potabis

20 Zachar. 1, 5.

nos lacrymis in mensura? A communi sensu sumenda est dictio Usquequo! — Cibabis autem, hoc est, Dabis ad manducandum. Usquequo, inquit, vales, ut manducemus panem, et bibamus vinum in lacrymis? Indicat autem his verbis, quod simul cum lacrymis panem et vinum sumebant. Vel, Usquequo pro cibo et potu præbebis nobis lacrymas? In mensura autem dixit, pro ad mensuram, hoc est, ad delictorum nostrorum proportionem et modum. Aquila autem et Symmachus: Cibasti nos, dixerunt et Potasti.

Vers. 7. *Posuisti nos in contradictionem vicinis nostris, et inimici nostri subsannaverunt nos. In contradictionem, hoc est, in opprobrium. Eadem autem repetit quæ in superiori psalmo dicta sunt, ibi: Facti sumus opprobrium vicinis nostris, subsannatio et derisio iis qui in circuitu nostro sunt⁶⁶.*

Vers. 8. *Domine, Deus virtutum, converte nos, ostende faciem tuam, et salvi erimus. Hæc etiam superius dicta sunt. Repetitione autem sermonis intensionem precum suarum demonstrat.*

Vers. 9. *Vineam ex Ægypto transtulisti. Antiqua commemorat beneficia, narrans unde Hebræorum genus evenerit. Ex Ægypto autem, translata est in Palæstinam. Deinde etiam prosequitur, multa narrans beneficia, quæ Deus Judæorum gratia operatus est, ut hujusmodi commemoratione illum flecteret, utque impetraret, illos ne prorsus despiceret, ob quos tanta olim effecisset. Docet etiam hoc psalmo Propheta quo pacto oporteat nos Deum placare, et quibus verbis. Per vineam autem figurate Judæorum gentem intelligit, quæ olim vineæ instar florissimæ erat.*

Ejecisti gentes, et plantasti eam. De his gentibus tradidimus in psalmo LXXVII. Persistit autem Propheta in jam cœpta metaphora. Plantasti enim, inquit, eam, hoc est, stabilisti: tametsi postmodum Judæi ob multa eorum scelera in Deum commissa, illinc prorsus expulsi sint.

Vers. 10. *Viam fecisti ante eam. Omnibus aliis impedimentis, spinarum instar, evulsis, viam propulo latam fecisti. Vel, iter ei fecisti, legem scilicet præstans per quam ambularent.*

Et plantasti radices ejus. Hæc verba etiam magis declarant præstitam populo stabilitatem. Per radices autem, tribuum principes intellige, vel, in universum ipsum regnum Judæorum.

Et implevit terram. Non universam terram sed terram promissionis, quam possederunt.

Vers. 11. *Et operuit montes umbra ejus, et arbusta ejus cedros Dei. Per montes quidem finitimas intelligit gentes, et per umbram ejus, auctoritatem et potentiam Judæis præstitam; per cedros vero, illos principes, qui inter gentium nationes sublimiores et clariores erant; et per arbusta ejus, illos viros, qui super Judæorum populum duces constituti fuerant. Dei autem cedros esse dixit, veluti ab eo*

ἡμᾶς ἐν δάκρυσις ἐν μέτρῳ; Ἀπὸ κοινού, τὸ Ἔως ποτε; Ψωμισεῖς δὲ, ἀντὶ τοῦ φαγεῖν δώσεις. Ἦγουν ἔω; ποτε φαγεῖν δώσεις ἄρτον ἐν δάκρυσι, καὶ ποτίσεις οἶνον, ὁμοίως ἐν δάκρυσι; Ἀηλοὶ δὲ οὗ καὶ τὴν βρώσιν, καὶ τὴν πόσιν, δακρύνοντες προσεφέροντο. Ἡ καὶ ἄλλως· Ψωμισεῖς ἡμᾶς ἄρτον δακρύνων καὶ ποτιεῖς ἐν δάκρυσι, τούτεστιν ἀντὶ βρώματος καὶ ποματος δάκρυα φαγεῖν ἡμᾶς καὶ πιεῖν δώσεις. Τὸ δὲ Ἐν μέτρῳ ἀντὶ τοῦ Πρὸς μέτρον· ὃ ἐστὶν ἀναλόγως ἀμαρτίας ἡμῶν. Ἀκύλας δὲ καὶ Σύμμαχος, Ἐψώμισας καὶ Ἐπότισας, εἶπον.

Ἔθου ἡμᾶς εἰς ἀντιλογία τῶς γειτοσίῃ ἡμῶν, καὶ οἱ ἐχθροὶ ἡμῶν ἐμνεκτήρισαν ἡμᾶς. Ἀντιλογία ἐνταῦθα τὸ δνειδος ἐκάλεσε· τὰ αὐτὰ λέγων τοῖς βηθεῖσιν ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ. Εἰρηται γάρ· Ἐγενήθημεν δνειδος τοῖς γειτοσίῃ ἡμῶν, μνηστηρισμὸς καὶ χλευασμὸς τοῖς κύκλῳ ἡμῶν.

Κύριε, ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ἐπιστρέψον ἡμᾶς, ἐλπίσαντο τὸ πρόσωπόν σου, καὶ σωθήσομεθα. Ταῦτα ἄνωτέρω εἰρηκε· δις δὲ τούτοις ἐχρήσατο, δε:κνῶν ἐπίτασιν τῆς παρακλήσεως.

Ἄμπειλον ἐξ Αἰγύπτου μετήρας. Τὰς παλαιὰς εὐεργεσίας καταλέγει, διηγούμενος, πόθεν τὸ γένος τῶν Ἑβραίων μετήγαγεν εἰς Παλαιστίνην, καὶ ὅσα δι' αὐτούς ἐποίησεν· ὅπως ἐντεῦθεν ἐπικράμη τὸν Θεόν, εἰς τὸ μὴ πάντη περιεῖν αὐτούς, δι' οὓς τοσαῦτα πάλαι εἰργάσατο. Διὰ τοῦ ψαλμοῦ δὲ ὁ Προφήτης ὑποτυποῖ, πῶς δεῖ τὸν Θεὸν ἐξιλεῦσθαι· τοῖσις χρωμένους βήμασιν. Ἄμπειλον δὲ καλεῖ τροπικῶς τὸ γένος τῶν Ἰουδαίων διὰ τὸ εὐθαλές.

gentem intelligit, quæ olim vineæ instar florissimæ erat.

Ἐξέβαλες ἔθνη, καὶ κατεψύτευσας αὐτήν. Περὶ τούτων τῶν ἔθνῶν εἰρήκαμεν ἐν τῷ ὄ' ψαλμῷ. Δι' ὄλου δὲ τοῦ νοήματος τηρεῖ τῶν λέξεων τὴν τροπήν. Κατεψύτευσας δὲ, ἀντὶ τοῦ Ἰδρυσας. Εἰ καὶ παροργίσαντες, ἐξώσθησαν ὑστερον.

Ἦδοκοίησας ἐμπροσθεν αὐτῆς. Ὅθεν ἐποίησας, ἐξελὼν, δίχην ἀκανθῶν καὶ σκώλων ἄλλων, τὰ ἔθνη· ἧ καὶ νόμον δούς, δι' οὗ βαδιεῖται.

Καὶ κατεψύτευσας τὰς ῥίζας αὐτῆς. Τοῦτο ἐμφαντικόν ἐστιν βεβαίας Ἰδρύσεως. Ῥίζας δὲ νοεῖ τοὺς ἐξάρχους τῶν φυλῶν, ἢ καθόλου τὴν βασιλείαν Ἑβραίων.

Καὶ ἐπλήρωσε τὴν γῆν. Οὐ τῆς οἰκουμένης, ἀλλὰ τὴν τῆς επαγγελίας, καὶ ὅσης ἐκράτησαν.

Ἐκάλυψεν ὄρη σκιὰ αὐτῆς, καὶ αἱ ἀνυδενδράδες αὐτῆς τὰς κέδρους τοῦ Θεοῦ. Ὅρη μὲν τὰ ὄρη ἐθνη· ἡ σκιά δὲ αὐτῆς ἡ ἐξουσία καὶ δυναστεία, ἢ ἐπιτεθεῖσα αὐτοῖς. Καὶ κέδροι μὲν οἱ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὑψηλοὶ καὶ ὑπερέχοντες ἄρχοντες· ἀνυδενδράδες δὲ αὐτῆς οἱ ἡγεμόνες οἱ ἐπάνω καταστάτες αὐτῶν. Τοῦ Θεοῦ δὲ εἶπε τὰς κέδρους, ὡς καὶ αὐτῶν ὑπὸ Θεοῦ ὑψωθέντων. Ἐπὶ τοῦ Δαβὶδ γάρ,

⁶⁶ Psal. LXXVIII, 4.

ἔτι δὲ καὶ τοῦ Σολομῶντος, πολλὰ τῶν ἔθνῶν ἰδα-
σμοφόρου τοῖ; Ἰουδαίοις.

Ἐξέτιναι τὰ κλήματα αὐτῆς ἕως θαλασσης,
καὶ ἕως ποταμῶν τὰς παραφυάδας αὐτῆς. Κλή-
ματα μὲν τὰ γενόμενα κατὰ καιρὸν, καὶ αὐξο-
πλήθη τοῦ λαοῦ· θάλασσα δὲ, ἡ Ἰνδική· καὶ παρα-
φυάδες μὲν, οἱ προσήλυτοι, οἱ ἐξ ἔθνῶν προσελθόν-
τες, καὶ τὴν θεογνωσίαν δεξάμενοι, καὶ οὕτω παρα-
φύεντες αὐτοῖς. Ποταμοὺς δὲ λέγει τὸν Εὐφράτην,
κατὰ τὸ Ἑβραϊκὸν ἰδίωμα· ὡς καὶ ἐν τῷ οὐ ψαλμῷ
προσέριται. Ἡ δὲ τρίτη βίβλος τῶν Βασιλειῶν πο-
ταμὸν ἐνικῶς ἀναγράφει.

Ἴνα τί καθεῖλες τὸν φραγμὸν αὐτῆς, Φραγμὸν
λέγει τὴν φρουροῦσαν αὐτοὺς θείαν ἐπισκοπὴν.

Καὶ τρυγῶσιν αὐτὴν πάντες οἱ παραπορευό-
μενοι τὴν ὁδόν. Καὶ λυμαίνονται αὐτὴν πάντα τὰ
ἔθνη τὰ παρ' αὐτῆς πορευόμενα τὴν ὁδόν· ἡ πρό-
θεσις γὰρ ἐνταῦθα τὴν ἐγγύτητα σημαίνει. Ὅσοι,
φασί, πλησίον αὐτῆς ποιοῦνται τὴν ὁδόν, ἤτοι τὴν
διόδον, ἐπιπράξουσιν αὐτῇ. Πρὸς τούτους δὲ τοὺς
λόγους ἀποκρίνεται διὰ Ἡσαίου ὁ ἐπουράνιος
γεωργός, λέγων· Δίδοι ἔμμενα τοῦ ποιῆσαι στα-
συλῆν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθα.

Ἐλυμήνατο αὐτὴν σὺς ἐκ δρυμοῦ. Ὁ Βαβυλώ-
νιος Nabuchodonosor ὡς λεγόμενος διὰ τὸ χαίρειν
ἔφ' βορβόρω τῶν ἡδονῶν καὶ διὰ τὴν ἄλλην ἀκαθαρ-
σίαν. Δρυμὸς δὲ ἡ Βαβυλὼν, ὡς βασίσα τῷ πλήθει
τῶν ἐνοικούντων· ἀκαρπος δὲ πρὸς ἀρετὴν καὶ ὡς
ἐνδιαίτημα τῶν νοητῶν θηρίων.

Καὶ μονιὸς ἄγριος κατενεμήσατο αὐτὴν. Τοὺς
αὐτοὺς λέγει πάλιν, μονιδὴν μὲν ὡς μόνον αὐτοῖς
ἐπιστρατεύσαντα, δίχα συμμάχων· ἄγριον δὲ, ὡς
θηριωδῶς καὶ ὡμῶς Ἑβραίοις χρησάμενον. Μονιδὴς
δὲ ἐστὶν ὅς μόνος ὀδεύων, καὶ ἐτέροις οὐκ ἐπιμι-
γνόμενος. δι' ὑπερβολὴν ἀγριότητος. Τινὲς δὲ ἔν τῷ
δρυμοῦ τὴν Ἀσσύριον Σαλμανάσαρ φασίν, ὃς πρὸ
τοῦ Nabuchodonosor ἐπόρθησε τὴν Σαμάρειαν. Διὸ
καὶ οὗτος μὲν ἐλυμήνατο μερικῶς Ἑβραίους· ὁ δὲ
Nabuchodonosor καθόλου κατενεμήσατο.

Ἄθεός τῶν δυνάμεων, ἐπιστρέψον δὴ, ἐπι-
βλέψον ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἴδε, καὶ ἐπισκεψαί τὴν
ἄμπελον ταύτην, καὶ κατάρτισαι αὐτὴν, ἢ ἐ-
φύτευσον ἢ δεξιὰ σου.—Ἐπιστρέψον, ἤτοι Διόρ-
θωσον ἡμᾶς. Ἡ καὶ, καθὼς ἀνωτέρω εἴρηται, ἐπι-
σκεψαί δὲ, ἀντὶ τοῦ Ἰσαία συντριβεῖσθαι. Κατάρτισαι
δὲ, ἀντὶ τοῦ Ἀνάκτησαι, εἰς τὴν προτέραν εὐκληρίαν
ἀποκατάστησον (13) ἤτινα ἄμπελον κατόκησεν
ἐνταῦθα ἡ σὴ δύναμις.

⁸⁷ Isa. v, 2.

Variæ lectiones.

(95) Græce quam vineam exstruxit potentia tua. Cætera de quo addidit interpres, explanatione usus,
ut serc semper.

exaltatas. Temporibus autem : am beati David quam
Salomonis multæ gentes servierunt Judæis.

VERS. 12. *Extendit palmites suos usque ad mare,
et usque ad flumina propagines suas.* Per palmites,
augescentem populi multitudinem, et per mare,
Iudicum mare intelligit : per propagines vero, ipsos
proselytos, qui ex gentibus Judæorum se religioni
adjugebant, et cognitionem Dei assequebantur.
Hi etenim antiquæ Judæorum radici quodammodo
adnascebantur. Per flumina etiam ipsum Euphratem
significat, plurali usus numero pro singulari, He-
bræorum more, ut diximus in psalmo LXXVII. In
tertio tamen Regum libro, flumen singulari sermone
scriptum est.

VERS. 13. *Quasi destruxisti sepem ejus ?* Per sepem,
divinam protectionem intelligit, quæ illos olim cu-
stodiebat.

*Et vindemiant eam omnes, qui prætergrediuntur
eam ?* Et vastant eam omnes gentes, quæ juxta
illam ambulant, per viam. Præpositio enim, præter,
hoc in loco, vicinitatem significat. Quicumque, in-
quit, juxta eam iter faciunt, vel, quicumque illinc
transeunt, lædunt eam, et damnam ei inferunt.
Verum ad hujusmodi Judæorum sermones, per
Isaiam prophetam respondet celestis agricola,
dicens : *Expectavi ut faceret uvas, fecit autem
spines* ⁸⁷.

VERS. 14. *Vastavit eam sus de silva.* Babylonius
nimirum Nabuchodonosor, sus ideo dictus quod
in voluptatum lato volutaretur, et quia omnifariam
spurcitia genere foedus atque immundus erat. Per
silvam vero, ipsa intelligitur Babylon, quia habi-
tantium multitudine instar silvæ densa erat, et
infructuosa germine virtutum, et quia locus atque
habitatio est intellectualium ferarum.

Et singularis ferus depastus est eam. Eundem
rursus Nabuchodonosor singularem appellat, veluti
qui absque auxiliaribus copiis solus adversus Ju-
dæos militasset : et ferum quasi sævum, atque
immitem, et feræ alicui similem. Crudelissimus
enim fuerat in Hebræos. Singularis autem seu so-
litaris sus ille dicitur, qui solus incedit, et ob
summam feritatem aliis non miscetur. Quidam vero
per suem de silva, Assyrium intelligunt Salmana-
D sar, qui ante Nabuchodonosor depopulatus est Sa-
mariam, quippe ex aliqua parte Judæis damna intulit.
Nam Nabuchodonosor eos prorsus perdidit.

VERS. 15, 16. *Deus virtutum converte et respice
de cælo, et vide, et visita vineam istam, et perfee
eam quam plantavit dextera tua.* Converte, hoc
est, Dirige nos ; vel, ut superius diximus (Converte
nos ad te ; aut a tribulatione ad gaudium, etc.),
et Visita vineam, hoc est, Medere eam, quæ con-
trita est, Respicere, hoc est, Refovere, et in priorem
statum eam restitue, eam, inquam, vineam, quam
dextera tua plantavit. Divina enim potestate factum
est, ut in hac regione habitarem.

Et super filium hominis, quem roborasti tibi. A communi sensu sumendum est verbum, *Respire.* Per *Filium autem hominis*, Judæi quidem regem intelligunt Zorobabel, cui robur præstitum est a Deo, quique apud regem Darium duos illos a-tolentes superavit, docens quod mulieres vino et rege fortiores essent, et tamen quod veritas omnia vinceret; unde omnibus admirationi fuit, et concessum ei est ut ascenderet in Jerusalem, utque exustum templum, et dirutam civitatem instauraret. Nos autem per *Filium hominis*, assumptum a Deo hominem intelligimus, Christum nimirum: quia Deus Verbum, sibi ipsi, hoc est, in se ipso assumptum hominem roboravit, tradens atque impertiens ei omnem virtutem suam, et potentem eum efficiens adversus inimicum. Hæc autem verba ad assumptam divinitatem de assumpta humanitate a Propheta dicta sunt, ut ad futuram, atque a se optatam Dei incarnationem eum magis incitaret.

VERS. 17. *Incensa igni et suffossa.* Subintelligitur B verbum, *est*, vel *fuit* (ut sit sensus: Vineæ hæc tua igni fuit incensa, et amplius etiam suffossa, hoc est, ab ipsis radicibus eversa); per vineam autem illius vineæ agrum, vel ipsam civitatem intelligit Jerusalem, quam non tantum igni incenderunt, sed etiam suffoderunt, atque a fundamentis everterunt. Hæc autem omnia a Babyloniis gesta sunt, quemadmodum in Regum libris traditur.

Ab increpatione vultus tui peribunt. Per increpationem hoc loco divinam iram intelligit. Ira tua, inquit, Hebræos perdet, te scilicet permittente, Babylonios sic facere. Neque enim Judæos Babyloniis superassent, nisi tu vineæ sepem destruxisses, ut diximus.

VERS. 18. *Fiat manus tua super virum dexteræ tuæ.* Atque hoc simili modo dicta esse intelligunt de Zorobabel. Veniat, inquiunt, in eum potentia tua. Virum autem dexteræ Scriptura eum appellare solet, cui dexteræ familiaris est. Nos vero hoc in loco assumptum hominem intelligimus, quasi optet Propheta, ut signa et miracula, quæ manus Dei et Dei digitus dicuntur, fiant super virum dexteræ, hoc est, super illum Virum, cui dexteræ Patris familiaris est. Dextera autem Patris est Filius, veluti rerum omnium creator, et opifex.

Et super Filium hominis, quem roborasti tibi. De eodem Christo loquitur, eundem repetens sermonem. Filium autem hominis seipsum Christum assidue appellabat propter carnem assumptam e Virgine.

VERS. 19. *Et non discedamus a te.* Hebræi quidem a duce Zorobabel, nos autem a Christo, ex nostra enim persona versiculum hunc Propheta conscripsit.

Vivificabis nos et nomen tuum invocabimus. Judæos vivificabis renovando eorum civitatem; nos autem fideles, renovando animarum dignitatem per salutare baptismatis lavacrum. His enim am-

Kal êpi ulôn ânθρώπου êκραταίωσας êautô. Ἀπὸ κοινοῦ δὲ ἐνταῦθα, τὸ Ἐπίδωσον (94)· οὖν δὲ ἀνθρώπου ἐνταῦθα Ἰουδαῖοι μὲν λέγουσι τὸν Ζοροβάβελ· δὲ ἐκραταίωθη ὑπὸ Θεοῦ, καὶ παρὰ τῷ βασιλεῖ Δαρείῳ νενίκηκεν τοὺς δύο νεανίσκους· ἀποδείξας (95) ὅτι πάντων κρατοῦσιν αἱ γυναῖκες, καὶ ἡ ἀλήθεια· καὶ θαυμαστωθεὶς ἀνῆλθε· καὶ ὑποδόμησεν τὸν ἐμπρισθέντα ναὸν καὶ τὴν πόλιν· ἡμεῖς δὲ φαμέν οὖν ἀνθρώπου τὸν προσληφθέντα ἀνθρώπων. Ὁ γὰρ Θεὸς Λόγος ἐκραταίωσεν ἑαυτῶν, τούτέστιν, ἐφ' αὐτοῦ, ἀπὸ τῆς αὐτοῦ δυναμῆος μεταδούς αὐτῶν, καὶ δυναμῆος κατὰ τοῦ πολεμίου. Πρὸς τὸν προσλαβόντα γὰρ νῦν εὐχὴ περὶ τοῦ προσληφθέντος, ἵνα θάπτον αὐτὸν προσλάβῃ.

Ἐμπεπυρισμένη πύρι καὶ ἀνέσκαμμένη. Λέπει τὸ, *ἐστίν.* Αἰνίττεται δὲ διὰ τῆς ἀμπέλου τὴν γῆν αὐτῆς, εἶττον τὴν πόλιν τῶν Ἱεροσολύμων· οὐ μόνον γὰρ αὐτὴν ἐνεπύριζαν, ἀλλὰ καὶ ἀνέσκαψαν· ταῦτα δὲ οἱ Βαβυλώνιοι πεποιθήκασιν, ὡς ἡ τετάρτη τῶν Βασιλείων βίβλος ἱστορεῖ.

Ἀπὸ ἐπιτιμήσεως τοῦ προσώπου σου ἀπολοῦνται. Ἐπιτιμήσεις νῦν ἡ ὀργή. Λέγει δὲ ὅτι Ἡ ὀργή σου ἀπολέσει τοὺς Ἑβραίους, παραχωροῦντας τοῖς Βαβυλωνίοις· οὐ γὰρ ἀν' αὐτῶν ὑπερίσχυσαν, εἰ μὴ σὺ καθέλιες τὸν φραγμὸν, ὡς εἴρηται.

Γενηθήτω ἡ χεὶρ σου ἐπ' ἄνδρα δεξιᾶς σου. Καὶ τοῦτο περὶ τοῦ Ζοροβάβελ νοοῦσι. Ὅτι Ἐλθέτω ἡ δύναμίς σου ἐπὶ τούτῳ. Ἄνδρα δὲ δεξιᾶς τὸν οἰκεῖον τῆ δεξιᾶς φησὶν ἡ Γραφή. Ἡμεῖς δὲ καὶ τοῦτο περὶ τοῦ προσληφθέντος (96) φαμέν· τοῦ Προφήτου παρακαλοῦντος ἐλθεῖν τὰ σημεῖα, ἃ λέγονται χεὶρ Θεοῦ, καὶ δάκτυλος Θεοῦ, ἐπὶ τὸν ἄνδρα τῆς δεξιᾶς τοῦ Πατρὸς· δεξιὰ δὲ τοῦ Πατρὸς Υἱός, ὡς πάντων δημιουργός.

Kal êpi ulôn ânθρώπου, δὲ ἐκραταίωσας σεαυτῶν. Τὸν αὐτὸν φησὶ παλιλλογῶν, καὶ ὁ Χριστὸς δὲ Υἱὸν ἀνθρώπου ὠνόμαζεν ἑαυτὸν, διὰ τὴν φαινομένην σάρκα, ἣν ἐκ τῆς Παρθένου προσ-
D ἐλάβεν.

Kal οὐ μὴ ἀποστῶμεν ἀπὸ σοῦ. Ἑβραῖοι μὲν ὀδηγούμενοι παρὰ τοῦ Ζοροβάβελ, ἡμεῖς δὲ παρὰ τοῦ Χριστοῦ. Προσώπῳ γὰρ ἡμῶν τὸ ῥητὸν ὁ Προφήτης τέθεικεν.

Ζωώσεις ἡμᾶς καὶ τὸ δρόμῳ σου ἐπικαλεσόμεθα. Ζωώσεις Ἰουδαίους μὲν τῇ ἀνανεώσει τῆς πόλεως· ἡμᾶς δὲ τῇ ἀνανεώσει τοῦ ἀεγώματος τῆς ψυχῆς διὰ τοῦ βαπτίσματος. Ἐνεκρώθημεν γὰρ τῇ ἀπωλείᾳ

- Variæ lectiones.

(94) Supple ληπτέον.

(95) Ad verbum simpliciter quod mulieres ei veri-

tas omnia vincerent.

(96) Decet ἀνθρώπου.

τούτων κάκεινοι και ἡμεῖς · Τὸ ὄνομά σου δὲ ἐπι-
καλεσόμεθα, ἀντὶ τοῦ, Οὐχ ἔσπερον Θεὸν ὀνομάσομεν,
ἀλλὰ σὲ ἐπικαλεσόμεθα εἰς ἀντίληψιν και βοήθειαν.
Ἰδιαίτατα δὲ πρὸς τὸν Χριστὸν ὁ λόγος, ὃς ἐζώωσεν
ἡμᾶς · εἶρηκε γάρ · Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ, οὗ και τῷ
ὀνόματι ἐπεκλήθημεν, Χριστιανοὶ ἐπονομασθέντες.

Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ἐπίστρεψον ἡμᾶς,
και ἐπίφανον τὸ πρόσωπόν σου, και σωθησόμεθα.
Ταῦτα και ἀνωτέρω εἰρήκαμεν · ἀλλ' ἐκεῖ μὲν
πρὸς τοὺς Ἑβραίους ἀνηγάγομεν τὸν λόγον, ἐνταῦθα
δὲ ἡμῖν τοῦτον ἀρμολογήσαμεν. Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνά-
μεων τῶν ἀγγελικῶν · ἢ ἀπλῶς, πασῶν · ἢ ἀντὶ τοῦ, Ὁ
χορηγὸς τῶν δυνάμεων · ἢ ἀντὶ τοῦ, Ὁ δυνατὸς, ὡς
και ἐν ἄλλοις εἰρήκαμεν. Ἐπίστρεψον ἡμᾶς ἀπὸ τῆς
πλάνης, και ἐμφάνισον ἡμῖν τὸν Υἱόν σου, ὃς ἐστὶ
πρόσωπόν σου · Ὁ ἑσπερῶς γάρ, φησὶν, ἐμέ, ἐώρακε
τὸν Πατέρα · Και αὐτίκα, σωθησόμεθα, πιστεύ-
σαντες. Τὸ δὲ, Ἐπίφανον τὸ πρόσωπόν σου, σα-
φηνισμός ἐστὶ τοῦ Ἐπίστρεψον ἡμᾶς. Ἀλλὰ ταῦτα
μὲν ἐπὶ τοσοῦτον. Ἀρμολογῶ δὲ και ὁμοίως ὁ ψαλμὸς
τοῖς Χριστιανοῖς, ὧν τὰς πόλεις και τοὺς ἐκασταχῆ
ναοὺς οἱ ἄπιστοι ἐपुरώλησαν και ἐδήσαν, παρα-
δυσάντες τοῦ Θεοῦ, διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν.
Δυνάμεθα γάρ τὴν Χριστιανικὴν λαὸν εἰπεῖν Ἐφραῖμ
μὲν, ὡς καρποφόρον ἀρετῆς · Ἐφραῖμ γάρ Καρ-
ποφορίαν σημαίνει · Βενιαμὴν δὲ πάλιν, ὡς δε-
ξιὸν ἐν τῇ πίστει · Βενιαμὴν γάρ Δεξιῶς υἱὸς
ἐρμηνεύεται · Μανασσὴν δὲ, ὡς λήθην λαβόντα τῆς
προτέρας πλάνης · Μανασσῆς γάρ Λήθην δηλοῖ. Τὰ
δὲ ἐξῆς εὐχερῶς · Ἄμπελον δὲ νοήσεις τὸ γένος τῶν
Χριστιανῶν μετενεχθῆν ἀπὸ τοῦ σκότους, και τῆς
πλάνης, και τῆς ἀνομίας · ταῦτα γάρ σημαίνει ἡ
Αἴγυπτος · ἐπὶ τὴν ἀγαθὴν γῆν, τῆς εὐσεβείας.
Ἔθνη δὲ ἐκβεβλημένα οἱ δαιμόνες και τὰ εἰδωλα,
και οἱ ἀπολωλότες τύραννοι τῶν Χριστιανῶν · ὁδο-
ποίησις δὲ αὐτῆς αἱ εὐαγγελικαὶ ἐντολαί, πᾶσαν
ἀλλοτρίαν ὕλην ἐκτέμνουσαι · ῥίζαι δὲ αὐτῆς τὰ περὶ
Χριστοῦ δόγματα. Ἐπλήρωσε δὲ πᾶσαν τὴν γῆν ·
Εἰς πᾶσαν γὰρ τὴν γῆν ἐξήλθεν ὁ φθόγγος τῶν
ἀποστόλων, καὶ σκιὰ μὲν αὐτῆς ἡ δόξα. Ἐκάλυψε δὲ
ὄρη, ἀντὶ τοῦ ὑπερυψώθη. Ἡ σκιὰ μὲν αὐτῆς ἡ ἀπο-
πεμπομένη (97) χάρις · ὄρη δὲ οἱ ὑψηλοὶ τῆς πρακτικῆς
ἀρετῆς. Και πάλιν ἀναθενδράδες μὲν τὰ δόγματα (98) ἢ
κέδροι δὲ Θεοῦ οἱ ὑψηλοὶ τῆς θεωρητικῆς · και
κλήματα μὲν και παραφυάδες, ὡς ἀνωτέρω διελη-
πται θάλασσαν δὲ νόει μοι πᾶσαν, και ποταμοὺς
πάντας, δι' ὧν θηλοῦται πᾶσα ἡ γῆ · Ἦς δὲ ὁ ἐνηδό-
μενος ταῖς ἀκαθαρσίαις, ὁ διαβόλος · δρυμὸς δὲ αἱ
λάσιοι τοῖς πάθει ψυχῆ, και ἄκαρποι, αἱς οὗτος
συνδίαταται. Και αὐτὸς δὲ πάλιν και μονιὸς, ὡς
ιδιᾶζων τῆς κακίης, ἄγριος δὲ, ὡς ἀπηνῆς · ἀλλ' οὗτος
μὲν προσηγουμένως, ἐπομένως δὲ και πᾶς τύραννος, και

A sis bonis, utrique mortui videbamur. Nomen au-
tem tuum invocabimus, hoc est, alium nobis Deum
non assumemus, Deum alium nullum appellabi-
mus, te unum in defensionem, atque in auxilium
expetemus. Et proprie sermo est ad Christum, qui
vivificavit nos, et dixit: *Ego sum vita* ⁹⁷, et cujus
nomine insigniti appellamur omnes, qui illius fidem
suscepimus.

VERB. 20. *Domine Deus virtutum, converte nos et ostende faciem tuam, et salvi erimus.* Hujusmodi verba habentur etiam in superioribus: verum illic sermonem in Hebraeos retulimus; hoc autem in loco, ea nobis accommodabimus. Domine, qui virtutum omnium angelicarum es Deus: vel simpliciter, qui virtutum ac potentiarum omnium es Deus; vel, Domine Deus virtutum dator ac minister; vel etiam Domine virtutum, pro Domine viribus potens, ut alibi diximus, converte nos ab errore, et ostende nobis Filium tuum, qui est vultus, seu facies tua. *Qui vidi enim, inquit, me, vidit et Patrem meum* ⁹⁷. Nam si eam faciem tantum nobis ostenderis, statim salvabimur, effecti nimirum veri fideles. Dicta autem sunt hæc verba: *Ostende faciem tuam, ad declarationem verborum: Converte nos.* Et hæc quidem quantum ad hujusmodi expositionem sufficient: verum non hæc pauca tantum verba, sed totus psalmus Christianis congruit, quorum civitates et templa, quæ ubique locorum sunt, infideles incenderunt, et depopulati sunt, ita ob nostra scelera Deo permittente. Possumus enim ipsum Christianum populum appellare Ephraim, siquidem *abundantiam fructuum* significat; et simili modo appellare eum Benjamin, tanquam dexterum in fide. Benjamin quippe interpretatur *Filius dexteræ*. Et Mauassem pari modo, veluti qui primi erroris oblivionem significat. Quæ sequuntur clara sunt. Per vineam, Christianorum genus intelligis, quod ex Ægypto, hoc est, a tenebris, ab errore atque ab ignorantia translatum est in terram bonam et religiosam, unde ejectæ sunt gentes, hoc est, demones, idola, et tyranni, qui Christiano nomini erant infesti. Viam autem eis fecit Deus per evangelica mandata quæ materiam omnem alienam et vepres omnes callem rectum occupantes rescant. Per vineæ autem radices sana de Christo dogmata intellige. Implevit autem vinea omnem terram, quia *in omnem terram exivit sonus eorum* ⁹⁸, etc. Umbra etiam ejus vineæ, hoc est, gloria ejus, operuit, hoc est, superavit montes, et supra eos fuit exaltata. Per montes autem ii intelligendi sunt, qui a virtute duce, in altum ac sublime evecti sunt. Rursus per arbusta, dogmata intelliges; et per cedros Dei, eos homines qui in philosophia et

⁹⁷ Joan. xiv, 6. ⁹⁸ Ibid. 9. ⁹⁹ Psal. xviii, 5.

Varie lectiones.

(97) Græce gratia.

(98) Fidelius juxta mentem auctoris qui virtute

activa in subl. ev. s.... et per cedros ii qui contem-
plationis virtute claruerunt.

rerum contemplatione claruerunt. Palmites vero Δ τῶ ἀμπελῶνι τοῦ Χριστοῦ πολέμιος, ὃς ἂν κληθεῖη et propagines, expones ut jam superius diximus. καὶ μονιῶς, διὰ τὰς ἀναλόγους αἰτίας. Τὰ δὲ ἐξῆς Per mare etiam et per flumina, universon pelagus ἀρκοῦντως ἀνήχθησαν et universa flumina intelliges, quo sermone universon orbis significatur. Per suem, vero ipsum dæmonem expone, eo quod imunditiis delectatur. Per silvam etiam (quæ, juxta vim Græcæ dictionis δρυμὸς, condensum significat) animæ illæ possunt intelligi, quæ passionibus, atque affectibus adeo abundant, ut densæ quodammodo ac nimix in hujusmodi affectibus dicendæ sint, et nihilominus steriles sunt, atque infructuosæ. In his autem animabus ille dæmon commoratur, qui vitio ac pravitate unicus et singularis, immanitate autem et sævitia ferus appellatur: verum licet ipse dæmon principaliter ita appelletur, secundario tamen eo singularis ac feræ nominæ quilibet intelligitur tyrannus, qui vineæ Christi hostis sit. Quæ sequuntur juxta sensum anagogicum ex superius dictis satis sufficienter exposita sunt.

In finem pro torcularibus psalmus ipsi Asaph.

PSALMUS LXXX.

Octavus psalmus similem habet inscriptionem, pro torcularibus, ubi expositionem clare tradidimus. Illa igitur torcularia a Propheta nostro mutuo jubere atque exhortari sese introducuntur ad ea peragenda quæ in præsentis psalmi habentur principio. Redarguuntur etiam in hoc psalmo Judæi de summa eorum in Deum ingratitude, atque infidelitate, ob quam consequenter eis prædicatur, quod abjiciendi erant. Ex qua redargutione et prophetia, prudentior ac cautior redditur contingeret, si antiqui illius vitia fuerit imitatus.

VERS. 2. *Exsultate Deo adjutori nostro.* Videntur prima facie hæc verba prolata esse ex Judæorum persona, qui e Babylonica redierunt captivitate, veluti exsultantium de suo in patriam reditu, atque hoc pacto exponitur hic psalmus a Judæis. Verum si sequentia omnia consideres, ubi multa C inærore referta sunt, convincemus hunc eorum sensum rectum non esse. Torcularia illa igitur Christo, qui eis auxiliaturus manifeste advenerat.

Jubilate Deo Jacob. De jubilatione sæpius diximus, et nunc brevius repetemus, idem esse jubulare quod vociferari, et victoriæ cantum canere. Deo autem Jacob ideo dixit, ut in memoriam revocaret, quod Deus iste, qui incarnandus erat, idem ille esset, qui olim patriarchæ Jacob in figura hominis apparuerat, futuram incarnationem suam prænuntians.

VERS. 5. *Sumite psalmum, et date tympanum.* Amplectimini disciplinas Dei. Est autem hic psalmus moralibus refertus documentis. Et pulsate ac percutite corpus vestrum plectro temperantiæ.

Psalterium jucundum cum cithara. Per psalterium, ipsam mentem aut intellectum intelligit, et per citharam, corpus, ut in xxxii psalmo tradidimus: *Movete, inquit, intellectum et corpus vestrum, ut lætitia Deum afficiatis.* Utrobique autem a communi sensu sumendum est, verbum, *Date.* Neque enim de materialibus organis loquitur, tametsi aliter sentiant Judæi. *Jucundum* autem dixit, ut indicaret, quod Deus hujusmodi psalterii genere quam maxime delectatur.

VERS. 4. *Buccinate in neomenia, tuba, in insigni die solemnitatis vestræ.* Lex erat Judæis ut prima die mensis septimi, qua die erat neomenia, id est

Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν ληνῶν ψαλμὸς τῷ Ἀσά· ΨΑΛΜΟΣ Π'.

Καὶ τῷ ὀγδόῳ ψαλμῷ Ἐἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν ληνῶν ἐπιτέγραπται, καὶ τὴν ἐξηγήσιν ἐν ἐκείνῳ σαφῶς παραδεδώκαμεν. Ἐκεῖναι τοίνυν αἱ ληνοὶ παρακελεύονται ἀλλήλοις, ὅσα τὸ προέμιον τοῦ προκειμένου ψαλμοῦ φησι. Διασύρει δὲ ὁ ψαλμὸς τὴν Ἑβραίων ἀποχαριστίαν, καὶ ἀπεθείαν, καὶ δίδασκει τὴν ἀποβολὴν αὐτῶν, ἐξασφαλιζόμενος τὴν νέον λαόν, ἵνα μὴ, ὡς ὁ παλαιός, ἀποβληθῆ καὶ οὗτος, ἢ τὴν ἐκείνου μιμησεται κακίαν.

novus populus, ne et ipsum aliquando abjici

Ἀγαλλιᾶσθε τῷ Θεῷ τῷ βοηθῷ ἡμῶν. Δοκεῖ μὲν ὁ λόγος εἶναι τῶν ἐπιπνιόντων ἐκ Βαβυλῶνος αἰχμαλώτων, ὡς Ἑβραῖοί φασιν, ἀγαλλιομένων τῇ ἐπιπνύσει· Ἐλέγχεται δὲ, μὴ ὦν τούτων, ἀπὸ τῶν ἐξῆς λυπηρῶν ῥητῶν. Αἱ μέντοι ληνοὶ προτρέπονται ἀλλήλας ἀγαλλιᾶσθαι: ἐπὶ τῷ Χριστῷ τῷ ἐμφανῶς αὐταῖς βοηθοῦντι.

mutuo sese exhortantur, ad exsultandum in

Ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ Ἰακώβ. Περὶ τοῦ ἀλλαγήμοῦ διαζήρωσ εἰρήκαμεν· νῦν δὲ ἀπλῶς εἰπεῖν τὸ, Ἀλαλάξατε ἀντὶ τοῦ, Ἐπινίκιον ἔχετε· τῷ Θεῷ δὲ Ἰακώβ εἰρηται πρὸς ἀνάμνησιν, ὅτι οὗτος ὁ ἐνανθρωπήσας Θεός, οὗτος ὤφθη πάλαι τῷ Ἰακώβ ἐν ἀθρώπου σχήματι. Προμηγῦων τὴν ὑστερον ἐνανθρώπησιν αὐτοῦ.

Λάβετε ψαλμὸν καὶ δότε τύμπανον. Λάβετε διδασκαλίας θείας· διδασκαλικὸς δὲ πᾶς ψαλμὸς καὶ τύψατε τὸ σῶμα τῷ πλήτηκρῳ τῆς ἐγκρατείας.

Ψαλτήριον τερπνὸν μετὰ κιθάρης. Ψαλτήριον μὲν λέγει τὸν νοῦν, κιθάρην δὲ πάλιν τὸ σῶμα, ὡς ἐν τῷ λβ' ψαλμῷ κάλλιστα δημηγεύεται. Λέγει δὲ νῦν ὅτι, Κινήσατε καὶ τὸν νοῦν καὶ τὸ σῶμα, εἰς τὸ εὐφραῖναι τὸν Θεόν· ἀπὸ κοινοῦ γὰρ ἐπ' ἀμφοτέρα τὸ, Δότε· οὐ γὰρ περὶ αἰσθητῶν ὀργάνων ὁ λόγος, εἰ καὶ Ἰουδαίους τοῦτο δοκεῖ. Τὸ δὲ, Τερπνόν, πρόσκειται ἐμφαίνον, ὅτι τοῦτο τὸ ψαλτήριον εὐφραίνει μᾶλλον τὸν Θεόν.

Σαλλίσσατε ἐν νεομηνίᾳ σάλλιγγι ἐν εἰσήμῳ ἡμέρᾳ ἑορτῆς ὑμῶν. Νόμος ἦν Ἑβραίοις τῇ μετ' τοῦ ἑβδόμου μηνός, ἦτοι τῇ πρώτῃ, ἥτις ἐστὶ νεομηνία,

σαλπίζειν τοὺς ἱερεῖς ἐν σάλπιγγι εἰς μνημόσυνον ἅ
της ἐπὶ τοῦ Σινᾶ σαλπισσῆς, ἐπουρανοῦ σάλπιγγος.
Ἐκ μεταφορᾶς οὖν ἐκείνου τοῦ νόμου ἐντέλλεται ὁ
προφήτης Δαβὶδ νῦν τοῖς ἀποστόλοις σαλπίζειν σάλ-
πιγγι γλώττης κηρυτεύσεως ὅτι ἀνέστη ὁ Χριστός·
τοῦτο δὲ ποίησαι ἐν τῇ νεομηνίᾳ, ἥτοι τῇ ἡμέρᾳ τῆς
ἀναστάσεως αὐτοῦ, καθ' ἣν ἡ κτίσις ἀνεκαινίσθη.
Ταύτην γὰρ ἐπωνόμασεν ἐπὶ εὐσημον ἡμέραν ἑορ-
τῆς· ὅντως γὰρ ἐπισήμετέρα ἑορτῆς ἐστίν, ὡς
ἐορτῶν ἑορτή, καὶ πανηγυρις πανηγύρεων, καθ' ἣν
φησὶν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος. Καὶ Μωσῆς δὲ περὶ
τῆς νεομηνίας ἐκείνης εἶπεν, ὅτι *Ἡμέρα σημασίας*
ἐστίν.

*Ὅτι πρόσταγμα τῷ Ἰσραὴλ, καὶ κρίμα Θεοῦ τῷ
Ἰακώβ.* Ὅρα τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος μέθοδον·
συνυφάνας γὰρ τῇ νομικῇ παραγγελίᾳ τὸ Εὐαγγέλιον
τῆς τοῦ Σωτῆρος ἀναστάσεως, περὶ τοῦ νόμου διέ-
ξισιν ἐπὶ· καὶ οὕτως ἐπὶ τοὺς Ἑβραίους κατὰγει
τὸν λόγον. Οὕτω, φησὶν, ἐντέλλομαι, ὅτι τοῦτο
προτεταγμένον ἐστὶ τῷ Ἰσραηλιτικῷ λαῷ παρὰ
Θεοῦ· καὶ κρίσις τοῦτο τῷ Θεῷ, τουτέστιν ἀπόφασις.

Μαρτύριον τῷ Ἰωσήφ ἔθετο αὐτό. Ἰωσήφ τὸν
λαὸν ὠνόμασεν, ὡς ἐν τῷ ος' ψαλμῷ προεῖρηται·
Ἄλιτό, φησὶ, τὸ σαλπίζειν ἐν τῇ νεομηνίᾳ μαρτύ-
ριον, ἥτοι διαμαρτυρίαν, καὶ παραγγέλιαν ἐποίησατο
ἐν τῷ λαῷ· εἶτα λέγει τὸ πότα.

Ἐν τῷ ἐξελεῖσθαι αὐτὸν ἐκ γῆς Αἰγύπτου.
Αὐτὸν, δηλονότι τὸν λαόν.

Γλώσσων, ἣν οὐκ ἔγνω, ἤκουσεν. Ὁ λαός.
Γλώσσαν δὲ λέγει νῦν τὴν φωνὴν τοῦ Θεοῦ, διατα-
τομένην αὐτῷ τὴν Δεκάλογον, εἰσεξάκουστον. Ὅτε,
φησὶν, ἐφοδῆθησαν πᾶς ὁ λαός, καὶ ἀπέστησαν μα-
κρόθεν, καὶ εἶπον τῷ Μωϋσῆ λέγοντες· Ἀλλοὶ δὲ
πρὸς ἡμᾶς, καὶ μὴ λαλεῖτω πρὸς ἡμᾶς ὁ Θεός,
ἵνα μὴ ἀποθάνωμεν. Τὸ δὲ, *Ἦν οὐκ ἔγνω*, ἀντὶ
τοῦ Ἄσυνήθη καὶ ξένην.

Ἀπέστησεν ἀπὸ ἄρσεων τὸν ἄρτον αὐτοῦ.
Διδάξας διὰς χάριτος ἠξιώθη ὁ λαός, ἀκούσας θείας
φωνῆς, ἐπιφέρει καὶ τὴν περιλαβοῦσαν χάριν, φημί
δὴ τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς ἐν Αἰγύπτῳ κακοπαθείας.
Ἄρται δὲ λέγει τὰ φορτία τοῦ πηλοῦ καὶ τῆς
πλίνθου καὶ τῶν τοιοῦτων, ὧν πάντων ὑπεξήγαγε
τὸν ἄρτον τοῦ λαοῦ ὁ Θεός.

Αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐν τῷ κοφίῳ ἐδοῦλευσαν. Τῷ
ἄρτι προσυπακούεται τὸ *Γάρ*. Κόφινος δὲ ὁ
κάλαθος, ἐν ᾧ ἔφερον τὸν πηλὸν καὶ τὴν πλίνθον·
Ἐνωτοφόροι γὰρ ὁ λαός, καὶ ὑποδύμει πόλει τῷ
Φαραῶ.

Ἐν θλίψει ἐπεκαλέστω με, καὶ ἐρύσασμη σε.
Ἐνεῦθεν τὸν Χριστόν ὁ Δαβὶδ εἰσάγει διαλεγόμενον
Ἰουδαίοις, καὶ διδάσκοντα, ὅτι αὐτὸς ἦν ὁ πάλαι τὸν
λαὸν εὐεργετήσας· θλίψιν δὲ λέγει τὴν ἐν Αἰγύπτῳ,
τὴν ἀπὸ τῶν ἐργοδιωκτῶν, εἴτουν τῶν ἐπισπευδόν-

nova luna, sacerdotes tubis canerent, in memoriam
caelestis illius tubæ, quæ audita eis fuerat in monte
Sina. Metaphorice igitur atque exemplo hujusmodi
legis, Propheta sanctos jubet apostolos tuba ca-
nere, tuba nimirum linguæ ac vocis; indefesso
spiritu Christum resurrexisse prædicantis. Atque
hoc in neomenia fieri jubet, hoc est, in die resur-
rectionis ejus in qua die creatura renovata est.
Hanc etenim diem, insignem solemnitatis diem
appellavit, eo quod festivitatum omnium clarissima
sit et celeberrima. Quocirca non immerito Gre-
gorius Theologus solemnitatum solemnitatem eam
appellavit. Moyses etiam neomeniæ diem laudans,
Significationis diem eam esse tradidit.

VERS. 5. Quoniam præceptum in Israel est, et
judicium Dei Jacob. Considera sancti Spiritus ar-
tem, qui cum legali præcepto resurrectionis Evan-
gelium conjunxerit, iterum quæ legis pertractat,
et ad Hebræos sermonem refert: Ita, inquit, sa-
cere jubeo, quia sic vobis a Deo præceptum est, et
quia hoc judicium est Deo Jacob⁹¹, hoc est, quia
ista est determinatio, et sententia divina ita est.

VERS. 6. Testimonium in Joseph posuit illud. Per
Joseph univrsam populum intelligit, ut diximus.
in psalmo LXXVI: Hoc præceptum, inquit, ut tuba
canant in neomeniis, Deus posuit testimonium,
hoc est, in contestationem, et mandatum, in po-
pulo. Deinde tradit, quando hoc mandaverit.

Cum exiret ipse de terra Ægypti. Cum ipse po-
pulus exiret.

Linguam quam non noverat audivit. Populus ni-
mirum. Per linguam autem, vocem illam Dei in-
telligit, qua Decalogum eum mandantem audiver-
unt: quoniam omnis populus timore affectus
procul recessit, Moysi dicens: Tu loquere ad nos,
et non loquatur nobis Deus ne moriamur⁹². Vocem
autem dicit, quam non noverant, pro, novam, et
eorum auribus non consuetam.

VERS. 7. Divertit ab oneribus dorsum ejus. Do-
cens Propheta summa fuisse ea beneficia, et dona,
quæ a Deo populus ille consecutus est, postquam
audisse eos dixit Dei vocem, addit et priora benefi-
cia: liberationem dico ab Ægyptiaca et dura illa
servitute. Per onera autem, luti et laterum opus
D dicit, atque aliorum hujusmodi, a quibus omnibus
Judæorum humeros Deus liberaverat.

Manus ejus in cophino servierunt. Subintelligenda
est dictio enim ut sit sensus: Manus enim ejus, etc,
Cophinus canistri genus est, in quo lutum, et lateres
ferebant. Cum enim Pharaoni civitatis ædificarent,
lutum ac lateres oportebat eos propriis humeris de-
ferre.

VERS. 8. In tribulatione invocasti me, et liberavi te.
Ex hoc loco beatus David Christum introducit lo-
quentem ad Judæos, et docentem quod ipse ille
sit Deus, qui eos olim affecit beneficiis, per tribu-
lationem autem afflictionem Ægyptiacam intelligit,

⁹¹ Dent. iv, 5. ⁹² Exod. xx, 19.

quoniam ab operum præfectis assidue ad opus urgebantur ; unde Dominus ad Moysen : *Videns, inquit, vidi afflictionem populi mei in Ægypto, et clamorem eorum audiivi adversus operum compulsores. Novi enim dolorem eorum, et descendi, ut eriperem eos* 22. Et rursus : *Ego vidi pressuram, qua Ægyptii eos premunt* 23. *Invocasti vero me, et liberavi te, et alia hujusmodi, propter eorum progenitores sunt dicta. Progenitores quippe et posterum unum genus efficiunt. Ipsam enim Judæorum gentem alloquitur.*

Exaudi te in abscondito tempestatis. Tuas, inquit, petitiones adimplevi, cum in occulta parte illius tempestatis laterem, quæ Ægyptiorum castra perturbaverat, quæque currum axes conjunxerat, et Ægyptios magna vi in perditionem abduxerat. Tempestas autem, valida est ac vehemens ventorum procella.

Probavi te apud aquam contradictionis. De hac aqua diximus in psalmo lxxvii. Probavi te, permittens ut paululum sitires, et continuo immemorem te reperi, atque ingratum : quod prius quidem noveram, verum tunc tuum vitium prorsus omnibus patuit.

VERS. 9. *Audi, populus meus, et contestabor tibi. Per populum suum Hebræos intelligit, sicuti in Ægypti exitu ad eorum progenitores dixerat : Eritis mihi populus peculiaris* 24, hoc est, familiaris et benevolus : vel, populum suum ideo Christus eum appellat, quia secundum carnem illorum erat cognatus : *In propria, inquit, venit, (et sui eum non receperunt* 25).

VERS. 10. *Israel si audieris me, non erit in te Deus novus, neque adorabis Deum alienum. O popule Israel, si credideris mihi, qui novum condidi testamentum, si credideris, inquam, mihi ut Deo, esto securus, quod legem tuam non transgredieris. Nam etsi in lege scriptum sit : Non erunt tibi alii dei præter me* 26, tibi tamen ideo dubitandum non est, ego etenim alius Deus non sum. Nam quod hic dicitur : *Deus novus*, dictum est pro *Deus alius*, sicuti continuo exponit, eum ait : *Neque adorabis Deum alienum. Si quid enim aliud fuerit ab eo, quod olim est, id novum dicitur, tanquam postea ac de novo adveniens : atque ideo etiam appellatur alienum.*

VERS. 11. *Ego enim sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti. Ille ipse ego sum et non alius. Hujus autem versiculi verba apud Moysen ad unguem scripta sunt in libro Exodi.*

Dilata os tuum, et implebo illud. Aperi, inquit, os tuum, os dico non corporis sed intellectualem animæ iuxta os. Nam si os tuum ad spiritualem cibum, et ad divinos sensus percipiendos parasti, ego illud implebo sapientia, et a terrena hac legalis litteræ humilitate, te abducam ad aham atque excelsam occulti ac latentis in littera spiritus sublimitatem, et speculam. Potest, et ipsum os

των τὰ ἔργα τῆς οἰκοδομίας, οὗς καὶ ἐπιστάτας φησίν. Εἶπε γὰρ, φησὶ, Κύριος πρὸς Μωϋσῆν. Ἰδὼν, εἶδον τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ μου ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ τῆς κραυγῆς αὐτῶν ἀκήκοα ἀπὸ τῶν ἐργωδιωκτῶν. Οἶδον γὰρ τὴν ὀδύνην αὐτῶν, καὶ κατέβην τοῦ ἐξελεῖσθαι αὐτούς. Καὶ αὖθις· Καὶ ἐγὼ ἐώρακα τὸν θλιμμένον, ὃν οἱ Αἰγύπτιοι θλίβουσιν αὐτούς. Τὸ δὲ, Ἐπαυκίλευσά με, καὶ ἐφόρυσά μιν σε, καὶ τὰ τοιαῦτα, διὰ τοὺς προγόνους αὐτῶν εἰρηται· ἐν γὰρ γένος ἐκείνοι καὶ οὗτοι.

Ἐπήκουσά σου ἐν ἀποκρύφῳ καταγίδος. Ἐπήκουσά σου, τούτεστιν Ἐπλήρωσα τὴν δέησίν σου, ὡν ἀφανής, ἐν ἀποκρύφῳ τόπῳ τῆς καταγίδος, τῆς συνταραξάσης τὴν παρεμβολὴν τῶν Αἰγυπτίων, καὶ συνδησάσης τοὺς ἄξονας τῶν ἀρμάτων αὐτῶν· καὶ ἀγαγούσης αὐτούς μετὰ βίας ἐπὶ τὸν θλαθρον. Καταγίς γὰρ ἡ ἐκ βίας ἀνέμων συστροφὴ.

Ἐδοκίμασά σε ἐπὶ ὕδατος ἀντιλογίας. Περὶ τοῦ ὕδατος εἰρηται ἐν τῷ οὐρανῷ. Ἐδοκίμασά σε, συγχωρήσας διψῆσαι μικρὸν· καὶ εὐθύς εἶπρον ἀχάριστον καὶ ἀμνήμονα, καὶ πρότερον μὲν, μάλιστα δὲ τότε.

Ἄκουσον, λαὸς μου, καὶ διαμαρτύρομαι σοι. Λαὸν αὐτοῦ τοὺς Ἑβραίους ὠνόμασεν, ὃς καὶ κατὰ τὴν ἐξ Αἰγύπτου ἔξοδον εἰρηκῶς πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν, ὅτι Ἔσεσθέ μοι λαὸς περιούσιος. εἰπρον οἰκείος. Ἡ καὶ ὡς κατὰ σάρκα συγγενῆς ὡν αὐτῶν· Εἰς τὰ ἴδια γὰρ, φησίν, ἦλθεν.

Ἰσραὴλ, ἐὰν ἀκούσης μου, οὐκ ἔσται σοὶ Θεὸς πρόσφατος, οὐδὲ προσκυνήσεις Θεῷ ἄλλοτρίῳ. Ὁ λαὸς Ἰσραὴλ, ἐὰν πεισθῆς μοι τὴν καινὴν διαθήκην διατιθεμένῳ, καὶ πιστεύσεις μοι ὡς Θεῷ, οὐ παρανομήσεις· εἰ γὰρ καὶ ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται· Οὐκ ἔσονται σοὶ θεοὶ ἕτεροι πλην ἐμοῦ, ἀλλ' οὐχ ἕτερος Θεὸς ἐγώ. Ἀντὶ τοῦ, Ἔτερος δὲ, τὸ, Πρόσφατος, εἰληπται, οὐπερ αὖθις ἐρμηνευτικὸν τὸ Ἄλλοτρίῳ τὸ γὰρ, Ἔτερον, παρὰ τὸ, Ὅν πάλαι, πάντως πρόσφατον, ὡς ὑστερον ἐπιγεγονὸς, καὶ διὰ τοῦτο ἄλλοτριον.

Ἐγὼ γὰρ εἰμι Κύριος ὁ Θεὸς σου, ὁ ἀναγαγὼν σε ἐκ τῆς Αἰγύπτου. Αὐτὸς ἐκεῖνός εἰμι, καὶ οὐχ ἕτερος. Καὶ τοῦτο δὲ τὸ ρητὸν ἐν τῷ ρηθέντι νόμῳ γέγραπται κείμενον ἐν τῇ βίβλῳ τῆς Ἐξόδου.

Πλάτυνον τὸ στόμα σου, καὶ πληρώσω αὐτό. Πλάτυνον, ἀντὶ τοῦ, Ἄνοιξον· τὸ στόμα δὲ λέγει τὸ τῆς ψυχῆς· Εἰ σὺ, φησίν, ἐτοιμάσεις αὐτὸ πρὸς ὑποδοχὴν τροφῆς πνευματικῆς, εἰπρον θείῳ νοημάτων, ἐγὼ πληρώσω αὐτὸ σοφίας, καὶ ἀναγάγω σε ἀπὸ τῆς χαμαιζηλίας τοῦ νοητοῦ γράμματος· εἰς τὸ ὕψος τοῦ ἐγκεκρυμμένου τῷ γράμματι πνεύματος. Νοεῖται δὲ στόμα καὶ τὸ αἰσθητόν. Εἰ γὰρ πειθαρχ-

22 Exod. iii, 7. 23 Ibid. 9. 24 Deut. vii, 6. 25 Joan. i, 11. 26 Exod. xx, 3.

χῆραις ἔμοι, φησὶν, ἐμπλήσω σε καὶ σωματικῆς τροφῆς.

Καὶ οὐκ ἤκουσεν ὁ λαὸς μου τῆς φωνῆς μου. Ἐγὼ μὲνοῦτω διεμαρτυράμην καὶ τοιαῦτα ὑπεσχόμην· ὁ δὲ λαὸς μου οὐκ ἐπέσθη μοι. Φησὶ δὲ ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ὅτι Καὶ οἱ ἴδιοι αὐτῶν οὐ παρέλαβον.

Καὶ Ἰσραὴλ οὐ προσέσχε μοι. Παλλογία τοῦτο καὶ ἐπεξηγησας. Καὶ τὸ, Ἄκουω, σημαίνει μὲν καὶ τὸ Αἰσθάνομαι, καὶ Πείθομαι, ὡς ἐπὶ τοῦ προκειμένου· ἐτι δὲ καὶ τὸ Νοῶ, ὡς τὸ· Ὁ ἔχωρ ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω.

Καὶ ἐξαπέστειλεν αὐτοὺς κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα τῶν καρδιῶν αὐτῶν. Ἄφηκα αὐτοὺς φέρεσθαι κατὰ τὰ θελήματα τῶν καρδιῶν αὐτῶν, ὡς ἀπειθεῖς· καὶ λοιπὸν μετέβην ἐπὶ τὰ ἔθνη· ἐπιτηδεύματα δὲ οἱ ἐξηγῆται τὰ θελήματα νῦν κεκλήκασιν.

Πορεύονται ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτῶν. Ἄνεπισκόπητοι καὶ ἀδοθητοί, γυμνωθέντες τῆς ἀνωθεν χάριτος, ὡς ἀνάτοι. Πορεύονται δὲ ἀεὶ μετὰ τὸ ἀπόστασθαι τὸν Σωτῆρα.

Εἰ ὁ λαὸς μου ἤκουσέ μου, Ἰσραὴλ εἰ ταῖς ὁδοῖς μου ἐπορεύθη, ἐν τῷ μηδερὶ ἄν τεύς ἐχθροὺς αὐτῶν ἐταπεινώσα, καὶ ἐπὶ τοὺς θλίβοντας αὐτοὺς ἐπέβαλον ἄν τὴν χεῖρά μου. Τὸ μὲν, Ἰσραὴλ ταῖς ὁδοῖς μου εἰ ἐπορεύθη, ἐπεξηγησας ἔστι τοῦ πρὸ αὐτοῦ στίχου· τὸ δὲ, Καὶ ἐπὶ τοὺς θλίβοντας αὐτοὺς ἐπέβαλον ἄν τὴν χεῖρά μου, ὁμοίως σαφηνισμὸς καὶ παλλογία τοῦ πρὸ τούτου. Ἐν τῷ μηδερὶ δὲ, ἀντι τοῦ Ἀπόνως, εὐχερῶς, ὡς οὐδὲν· ἢ ἀντι τοῦ, Ἐν φαύλῳ. Καὶ γὰρ τοῦ, Αἰγυπτίου; ἐν βατράχῳ καὶ ἀκρίσι, καὶ τοιοῦτοις εὐτελέσιν ἐμάστιζεν, εἰς ἔνδειξιν τῆς αὐτοῦ δυνάμεως.

Οἱ ἐχθροὶ Κυρίου ἐψεύσαντο αὐτῷ. Ἐχθροὶ τοῦ σταυροῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν μέγαν Παῦλον οἱ Ἰουδαῖοι. Ἐψεύσαντο δὲ αὐτῷ, Ῥαββὶ μὲν καλοῦντες, καὶ ἀπαλύνοντες τοὺς λόγους αὐτῶν, ὡς ἐν τῷ ἄψαλμῷ προέφημεν, ὑποκρινόμενοι δέ. Ἡ καὶ ἄλλως. Τὸ, Ἐψεύσαντο αὐτῷ, τέθεικεν ὁ Δαβὶδ, διδάσκων ὅτι προγονικὴν ἔχουσι τὴν ἀπειθειαν. Νομοθετοῦντος γὰρ τοῦ Θεοῦ πάσαι, ἐπηγγελλαντο μὲν διὰ τῶν προγόνων πείθεσθαι οἷς εἶπεν, εἰπόντες· Πάντα ἔσω εἶπε Κύριος ὁ Θεός, ποιήσομεν καὶ ἀκουσόμεθα· ἐψεύσαντο δὲ μυριάκις, ἀθετήσαντες τοὺς λόγους αὐτοῦ. Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν ὅτι συγγενεῖς τοῦ Χριστοῦ ὄντες, πολέμιοι αὐτοῦ γεγόνασι, ψευσάμενοι τὴν συγγένειαν.

Καὶ ἔσται ὁ καιρὸς αὐτῶν εἰς τὸν αἰῶνα. Καιρὸν Ἑβραῖοι καὶ Σύροι τὰς συμφορὰς εἰώθασιν ὀνομάζειν. Προφητεῖαι δὲ ὅτι οὐδέποτε συμφορῶν ἀπαλλαγῆζονται. Ἡ καιρὸν μὲν νῦν μοι τὸν τῆς καταδίκης αὐτῶν αἰῶνα δὲ τὸν μέλλοντα.

Καὶ ἐψώμισεν αὐτοὺς ἐκ στέατος πυροῦ καὶ

²² ΕΞΟΙ. XXIV. 7.

A corporis intelligi, ut sit sensus : Si parueris mihi, necessarios tibi corporis cibos præstabo.

VERS. 12. *Et non audivit populus meus vocem meam.* Ego quidem ita eis contestatus sum, et talia pollicitus, verum populus meus mihi non credidit : quod Joannes evangelista significavit, dicens : *Et sui eum non receperunt.*

Et Israel non attendit mihi. Repetitio est, atque expositio prioris dicti ; verbum autem Attendo, sive Audio, sæpe idem significat quod Credo, ut hic. Alibi autem accipitur pro Intelligo, juxta illud : *Qui habet aures audiendi, audiat.*

VERS. 13. *Et dimisi eos secundum studia cordium suorum.* Dimisi, inquit, eos veluti incredulos ferri juxta voluntatem suorum cordium : et deinceps ad gentium populos pertransivi. Per studia autem alii interpretes voluntates intelligunt.

Ibunt in studiis suis. Protectione scilicet divina destituti, atque omni superna gratia spoliati, veluti immedicabiles. Ibunt autem hoc pacto destituti, simul ac Salvatorem repulerint.

VERS. 14, 15. *Si populus meus audisset me, Israel si in viis meis ambulasset, in nihil sane inimicos eorum humiliasset, et super tribulantes eos misissem manum meam.* Verba illa : *Israel si in viis meis ambulasset*, ad superioris versiculi declarationem dicta sunt. Similiter verba illa : *Super tribulantes eos misissem manum meam*, exponunt præcedentia, et sententiæ repetitionem continent. *In nihil* autem expone, pro, De facili ac sine labore ; vel, *In nihilo*, pro, In re vili et nullius momenti. Nam et olim Deus, in ranis in locustis, et in hujusmodi aliis minimis rebus hostes eorum flagellaverat, ut suorum virium magnitudinem demonstraret.

VERS. 16. *Inimici Domini mentiti sunt ei.* Inimici crucis Christi, teste Paulo, Judæi sunt : mentiti autem sunt Christo Judæi, dum sermonibus ei blandiebantur, appellantes eum Rabbi, ut diximus in psalmo LIV, quæ omnia tamen simulantes dicebant. Vel aliter : Volens beatus David docere quod Judæorum infidelitas de progenitorum radice descendebat, eos dicit Domino mentitos esse. Nam cum olim Deus legem eis statueret, polliciti sunt per progenitores suos, observaturos se esse omnia quæ mandaverat, dicentes : *Omnia quæ dixit Dominus Deus faciemus, et audiemus* ; et tamen sæpenumero mentiti sunt, et illius contempserunt sermones. Possumus et illud dicere, quod cum Judæi cognati Christi essent, inimici ei facti sunt, et illius cognitionem mentiti.

Et erit tempus eorum in sæculum. Per tempus, tam Syri, quam Hebræi calamitates solent significare. Eos igitur a calamitatibus nunquam esse liberandos prædicat. Vel, condemnationis eorum tempus intellige, futurum nimirum sæculum.

VERS. 17. *Et cibavit eos ex adipe frumenti, et de*

petra melle saturavit eos. Hic Deus, inquit, cui Judæi non crediderunt, manna olim eos cibavit, quasi pinguisimo quodam frumento. Subintelligitur enim dictio, *Quasi*, ut sit ordo, et sensus: Cibavit eos quasi ex adipē frumenti. Per adipem vero frumenti, tenuissimam ac purissimam triticæ farinae partem intellige, quam simillam appellant: et per mel, aquam illam intellige, quæ ex petra manavit, non quod natura esset mel, sed opinione, et sapore. Illis enim tunc fatigatis et sitientibus adeo fuit suavis, ut mel prorsus esse videretur; atque ideo ipse etiam Moyses hoc pacto etiam in Cantico Deuteronomii appellavit dicens: *Expressit mel de petra* ⁹⁹. Hujusmodi autem cibi et potus, ac satietatis commemoratione, honorum omnium eis præstitorum abundantiam significavit. Et aliter: Cibavit Christus quatuor millia hominum septem panibus, et potavit eos mellita ejus doctrina usque ad saturitatem? *Quam dulcia enim*, inquit, *faucibus meis eloquia tua! super mel ori meo* ¹. Petra enim illa, unde fluebat aqua, ut Apostolus docuit, erat Christus ².

Psalmus ipsi Asaph.

PSALMUS LXXXI.

Quædam exemplaria inscriptionem habent quam posuimus: *Psalmus ipsi Asaph*; quædam vero: *Intelligentiæ ipsi Asaph*, vel quia hic psalmus prudentiores atque intelligentiores reddit omnes judices, vel quia intelligentia opus est, ad percipiendam prophetiam, quæ in eo continetur. Redargutionem etenim illam prædicat, qua in Scribas, atque in Phariseos Dominus noster in Evangelio usus est.

VERS. 1. *Deus stetit in synagoga eorum.* Christus stetit in medio synagogæ Scribarum, Phariseorum, et seniorum populi, quos Propheta hic deos appellat, quia aliis præerant, et inter inferiores judicabant, quemadmodum in primo quadragesimi noni psalmi versiculo latius tradidimus. Gregorius autem Theologus in secundo sermone de baptisate aliter hoc declarat, ubi poteris videre.

In medio autem Deos dijudicabit. Stans in medio eorum dijudicabit, hoc est, redarguet, principes scilicet et judices populi, ut jam dictum est. Vel, in medio, dixit, pro, coram multis. Magna etenim cum libertate Christus eos reprehendebat, dicens: *Væ vobis Scribæ, et Pharisei hypocritæ*, quod hæc, atque illa facitis. Hebræi vero expositores dicunt: Deus stetit in medio principum, invisibilis conspectui eorum existens; et in medio multorum eos redarguet per prophetas, si principatum atque imperium indigne exercuerint.

VERS. 2. *Usquequo judicatis injustitiam, et facies peccatorum accipitis?* Stetit Deus et judicabit, dicens nimirum verba hæc, quæ sequuntur: *Usquequo*, etc. *Injustitiam* autem hoc in loco posuit pro Injuste. Vel: *Usquequo judicatis injustitiam?* pro: Usquequo justificatis peccatores? Per peccatores autem, injustos omnes intelligit. Quousque,

Ἐκ πέτρας μέλι ἐχώρτασεν αὐτούς. Οὗτος ὁ Θεὸς ὁ μὴ εἰσακουθεὶς, οὗτος πάλαι τοὺς Ἑβραίους ἐψώμισεν μάννα, ὡς ἐκ στέατο; πυροῦ. Λαίπει γὰρ τῷ Ὁς· πυρὸς μὲν γὰρ ὁ σίτος στέαρ δὲ αὐτοῦ τὸ λεπτότατον καὶ καθαρώτατον ἄλευρον· μέλι δὲ τὸ ἐκ πέτρας ὠνόμασεν, οὐ κατὰ φύσιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν δόξαν. Διψῶσι γὰρ αὐτοῖς καὶ ἐκτετηχόσι μέλι διὰ τὴν ἡδονὴν ἔδοξεν. Οὕτω δὲ καὶ Μωϋσῆς αὐτὸ κέκληκεν ἐν τῇ ψῆῃ τοῦ Δευτερονομίου, εἰρηκῶς· Ἐθῆλασαν μέλι ἐκ πέτρας· διὰ δὲ τῆς περιδόξου ταύτης ψωμίσεως καὶ χορτασίας πῶσαν τὴν ἀφθονίαν τῶν δωρηθέντων αὐτοῖς ἀγαθῶν ἐνέφηνε. Καὶ ἄλλως δὲ ἐψώμισε τοὺς τετραχισηλίους ἐπὶ τῷ ἄρτῳ, καὶ ἐπότισεν αὐτοὺς ἕχρι χορτασίας· μέλι, τρυτέσι τὴν παρ' αὐτοῦ διδασκαλίαν. Ὁς γλυκέα γὰρ, φησί. τῷ ἀρτυργί μου τὰ λόγια σου! ὑπὲρ μέλι τῷ στόματι μου· — Ἦ δὲ πέτρα, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἦν ὁ Χριστός.

Ψαλμὸς τῷ Ἀσάφ.

ΨΑΛΜΟΣ ΠΑ'

Τινὰ μὲν τῶν ἀντιγράφων, *Ψαλμὸς τῷ Ἀσάφ*, ἔχουσι, τινὰ δὲ, *Συνέσεως τῷ Ἀσάφ*. Διότι ὁ ψαλμὸς οὗτος συντίθει τοὺς δικαστὰς· ἢ ὅτι συνίεναι τὴν ἐν τούτῳ προφητείαν δεῖ. Προαγορεύει γὰρ τὸν παρὰ τοῦ Χριστοῦ κατὰ τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων ἔλεγχον.

atque in Phariseos Dominus noster in Evangelio

Ἐ *Ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν.* Ὁ Χριστὸς ἔστη ἐν μέσῳ τῆς συναγωγῆς τῶν Γραμματέων, καὶ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ. Τούτους γὰρ θεοῦ; ὁ Προφήτης ἐκάλεσε νῦν διὰ τὸ ἀρχικὸν καὶ δικαστικὸν ἀξίωμα, ὡς ἐν τῷ στίχῳ τοῦ μθ' ψαλμοῦ πλατύτερόν τε καὶ ἀκριθέστερόν ἐξηγησάμεθα. Ὁ δὲ Θεολόγος ἐν τῷ δευτέρῳ λόγῳ τοῦ βαπτίσματος ἐτέρως ἐξελάβετο τοῦτο, καὶ ποῖον τοῦτο ζῆτει.

Ἐν μέσῳ δὲ θεοῦ διακρινεῖ. Ἐν μέσῳ δὲ στή; διακρινεῖ, τούτεστι, διελέγξει τοὺς ἄρχοντας καὶ κριτὰς, ὡς εἴρηται, τοῦ λαοῦ. Ἦ τὸ, *Ἐν μέσῳ*, ἀντὶ τοῦ, Ἐνώπιον πολλῶν. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς παρήσεια τούτους ἤλεγξε καθάψάμενος καὶ εἰπὼν· *Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι, ὀποκρίται!* οἱ ποιοῦντες τάδε καὶ τάδε. Ἑβραῖοι δὲ φασιν, ὅτι ὁ Θεὸς ἔστη ἐν μέσῳ τῶν ἀρχόντων, ὡς παρῶν αὐτοῖς ἀοράτως· διὸ καὶ ἐν μέσῳ πολλῶν ἐλέγξει αὐτοὺς διὰ τῶν προφητῶν, εἰ ἀδίκως ἄρξουσιν.

Ἔως πότε κρινετε ἀδικίαν, καὶ πρόσωπα ἀμαρτωλῶν λαμβάνετε; Τῷ ἔστη καὶ τῷ διακρινεῖ συνεξοκούεται τὸ, *Λέγων*. Ἦ τοῖνον τὸ, *Ἀδικίαν*, ἀντὶ τοῦ, *Ἀδίκως*, νοσησωμεν· ἢ τὸ, *Κρίνετε*, ἀντὶ τοῦ, *δικαιοῦτε*. Ἀμαρτωλοὺς ἢ ἐνταῦθα λέγει τοὺς ἀδίκους. Τὸ δὲ, *λαμβάνετε*, ἀντὶ τοῦ, *εὐλαβεῖσθε*· φησὶ δὲ καὶ ὁ νόμος· *Οὐ λήψῃ πρόσωπον ἐν κρί-*

⁹⁹ Dent. xxxii, 13. ¹ Psal. cxviii, 103. ² I Cor. x, 1.

σει, ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ κρίσις ἐστὶ. Προσωπολήπτως A inquit, accipitis injustos? hoc est, quousque eos δὲ, ὁ εὐλαβοῦμενος τῶν ἀδίκων τὴν ὑπεροχὴν. veremini? Hujusmodi loquendi modo alibi Scriptura nititur, quando ait in lege: Non accipietis faciem in judicio, quoniam judicium Domini est³. Ille autem personarum acceptor dicitur, qui injustorum ac pravorum hominum potentiam, et magnitudinem veretur.

Κρίνατε ὄρφανῶν καὶ πτωχῶν. Διαιτήσατε τούτοις ἀδικουμένοις, καὶ μὴ παρίδητε.

Ταπεινὸν καὶ πένητα δικαιώσατε. Ἀδικουμένους δηλονότι· ἢ τοῖνον τὸ αὐτὸ πάλιν φησὶν· ἢ προεῖρηται ἢ διαφορὰ τοῦ πτωχοῦ καὶ τοῦ πένητος ἐν τῷ ἰα' ψαλμῷ.

Ἐξέλεσθε πένητα καὶ πτωχόν, ἐκ χειρὸς ἀμαρτωλοῦ ῥύσασθε αὐτόν. Ὅρα ἴσον μέλει τῷ Θεῷ περὶ τῶν πτωχῶν καὶ πενήτων· πολλάκις γὰρ τὸν περὶ αὐτῶν λόγον ἀνακυκλοῖ. Ἐξέλεσθε οὖν αὐτόν, B καὶ ῥύσασθε αὐτὸν καταδυναστεύμενον. Ἀμαρτωλὸς δὲ κἀνατῆθα ὁ ἀδικός.

Ὁὐκ ἐγνώσαν οὐδὲ συνῆκαν· ἐν σκότει διαοφύονται. (99) Ἐθελοκωφῆσαντες οὐκ ἐγνώσαν τοὺς θεῖους λόγους, εἴτουν, οὐ συνῆκαν· σαφηνισμὸς γὰρ τοῦ, Ὁὐκ ἐγνώσαν, τὸ, Οὐδὲ συνῆκαν. Ἐν σκότει δὲ, ἀντι τοῦ, Ἐν πλάνῃ πολιτεύονται. Ἡ καὶ ἄλλως· Ὁὐκ ἐγνώσαν οὐδὲ συνῆκαν τὸ καλόν· διδὲ ἐν ἀνοίᾳ τοῦ δικαίου πορεύονται.

Σαλευθήτωσαν πάντα τὰ θεμέλια τῆς γῆς. Τοῦτο ὁ Σύμμαχος οὕτως ἐξέδωκε· Ταράξω τὴν γῆν διὰ τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν αὐτῇ. Κατὰ δὲ τὸ, Σαλευθήτωσαν, καλεῖται ὁ Θεὸς κλονηθῆναι τὴν γῆν, C εἰς φόβον τῶν ἀδίκων ἀρχόντων καὶ παρανόμων κριτῶν. Ἡ Σαλευθήτωσαν, μὴ φέροντα τὴν παρανομίαν αὐτῶν. Θεμέλια δὲ τῆς γῆς τὸν πυθμένα ταύτης καλεῖ. Ἐκκλησιαστικὸς δὲ καὶ φοβερός ὁ λόγος οὗτος καὶ ἐμφαντικὸς τῆς θείας κατὰ τῶν παρανόμων ἀρχόντων καὶ κριτῶν ἀγανακτήσεως.

Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες. Καὶ ποῦ εἶπεν, Θεοὶ ἐστε καὶ τὰ τοιαῦτα, Τινὲς μὲν φασιν ἐν τῷ εἰπεῖν, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν· ἐγὼ δὲ προσεξεῦρον, ὅτι θεοὺς μὲν εἶπε τοὺς ἀρχοντας καὶ δικαστὰς ἐν τῇ βίβλῳ τῆς Ἐξόδου, λέγων πρὸς τὸν λαόν· Θεοὺς οὐκ ἀλογήσεις, καὶ ἀρχοντας D τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς. Θεοὺς δὲ ἔχει τοὺς ἀρχοντας εἰρηκεν, ὡς ἐν τῷ μδ' ψαλμῷ προεξηγησάμεθα· υἱοὺς δὲ Ὑψίστου τοὺς Ἰσραηλίτας ὠνόμασεν ἐν τῷ εἰπεῖν· Υἱὸς πρωτότοκός μου Ἰσραήλ.

Υμῖς δὲ ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκετε. Ὡς ἄνθρωποι ἀπλῶς. Καίτοι Θεοῦ εἰκόνην τετιμημένοι, ἢ Θεοῦ προσηγορίας ἀξιοθύντες, καὶ ὑπερέχοντες τῶν

VERS. 3. *Judicate orphano, et inopi.* Horum, inquit, causam judicate, et nolite despicerē eos aut negligere.

Humilem et pauperem justificate. Si injurfa affecti fuerint: et rursus idem repetit quod in præcedenti dixit versiculo. Vel, inopis et pauperis differentiam quare in psalmo xi.

VERS. 4. *Eripite pauperem et inopem, de manu peccatoris liberate eum.* Vide quantæ curæ sint Deo inopes et pauperes, cum sæpius Propheta sermonem de eis repetat. Eripite igitur, et liberate eos. quoties opprimuntur. Peccatorem autem hic quoque dicitur injustum.

VERS. 5. *Non cognoverunt neque intellexerunt, in tenebris ambulant.* Sponte sua cæci effecti sunt, et divinos sermones non cognoverunt, hoc est, non intellexerunt. Ad majorem enim declarationem additum est, id verbum a Propheta: *In tenebris ambulant*; hoc est in errore perseverant. Vel aliter: Non cognoverunt neque intellexerunt, quid nam bonum atque honestum sit, atque ideo ambulant in ignorantia justitiæ.

Commoveantur omnia fundamenta terræ. Hæc verba Symmachus ita reddidit: *Conturbabo terram, propter habitantes in ea.* Et juxta primam lectionem, jubet Deus terram commoveri et fluctuare, ut injustis principibus atque iniquis iudicibus terrorem incutiat. Vel, *Commoveantur fundamenta terræ*, et illorum iniquitates non sustineant. Per fundamenta vero terræ, illius profunditatem intelligit. Sunt autem hæc verba summo plena terrore. Divinam enim indignationem adversus iniquos iudices ac principes, maximam esse demonstrant.

VERS. 6. *Ego dixi: Dii estis, et filii Altissimi omnes.* Verum ubinam in veteri Scriptura hoc dictum esse legimus? Quidam dicunt sententiam hanc contineri in illis verbis a Deo prolatis: *Faciamus hominem ad imaginem, et similitudinem nostram*⁴. Mihi autem videtur, quod iudices, et principes Dei appellati sint in libro Exodi, quoniam populo Deus mandavit dicens: *Diis non maledices, et principibus populi tui non dices male*⁵. Per deos etenim illic principes intellexit, quemadmodum in psalmo xlii; jam exposuimus. Per filios autem Altissimi, ipsos Israelitas intelligit. De eis enim a Deo dictum est: *Filius meus primogenitus Israel*⁶.

VERS. 7. *Vos autem sicut homines moriemini.* Sicut homines simplices: Tametsi, inquit, imagine Dei honorati estis, et tanto donati nomine, ut Dei

³ Deut. i, 17. ⁴ Gen. i, 26. ⁵ Exod. xii, 28. ⁶ Exod. iv, 22.

appellemini, licet etiam plerisque ob principatum honoratiores sitis, moriemini tamen, ut simplices. Homines enim hic vulgares quoslibet homines intelligit, quod nec divinam noverunt legem, nec prudentiam ullam habent, cujusmodi gentes sunt. Et dicens: *Moriemini*, illud etiam significavit quod hujusmodi vivendi normam usque ad mortem ipso vivo eto vivetis, usque ad mortem.

Et quasi unus ex principibus cadetis. Idem rursus repetit. Per principes autem gentium duces intelligit. Et *Cadetis*, dixit, pro *Moriemini*. Quidam vero per unum ex principibus, ipsum dæmonem intelligunt, veluti angelici olim ordinis principem; juxta quem sensum, *Cadetis*, expone, pro *Decidetis*, a dignitate nimirum pristina, atque hoc propter existimationem ac superbiam vestram. Nam et dæmon suo principatu male usus, ab honore illo decidit divino.

VERS. 8. *Exsurge, Deus, judica terram.* Hoc de Christi resurrectione absque ulla contradictione dictum est. Optat enim Propheta, et supplicat, ut resurgat Christus, et judicet terram, per apostolos nimirum, quos principes misit super omnem terram.

Quoniam tu hereditabis in omnibus gentibus. Tu, inquit, hereditatem consequeris in omnibus gentibus. Hereditas autem Christi, omnes sunt qui credunt in eum.

Canticum psalmi ipsi Asaph.

PSALMUS LXXXII.

Quid sit *Canticum psalmi*, diximus in proœmio operis. Compositus est autem hic psalmus ex eorum persona qui e Babylonia captivitate reversi sunt. Nam cum Judæorum finitimi vidissent post hujusmodi reditum rœdificari templum, et civitatem restitui, convenerunt in unum, et barbaricis gentibus collectis, impetum fecerunt in Judæos, tametsi ab eis victi, et superati fuerint, duce Judæorum Zornabel. Hujuscemodi igitur materiam pertractat hic psalmus, in orationis speciem formatus.

VERS. 2. *Damine, quis similis erit tibi?* Non interrogantis sed laudantis est sermo, et divinam, ut ita dicam, incomparabilitatem admirantis. Dicit enim, *Quis*, hoc in loco non raritatem, sed impossibilitatem significat; ac si diceret: Nullus tibi similis reperiri potest, ex quo divinæ constituitur virtutis immensitas.

Ne sileas, neque mitescas, Deus. Noli adeo esse longanimis, aut patiens. Ita enim cæteri interpretes reddidero. Quare autem sic dicat audi:

VERS. 3. *Quoniam ecce inimici tui conuerunt, et qui oderunt te, extulerunt caput.* — *Inimici tui*, qui tuum populum oppugnant, vel qui propter te nobis infensi sunt; *Sonnerunt autem*, hoc est, inauditum dedere clamorem, quemadmodum in exercitiis fieri solet, quando magna adest militum multitudo. Vel aliter: Ii qui olim suas in nos inimicitias susurro pene tantum significabant,

πολλῶν ἐν τῷ ἀξιώματι τῆς ἀρχῆς. Ἀνθρώπους δὲ λέγει νῦν τοὺς κοινοὺς, καὶ μήτε Θεοῦ νόμον εἰδότες, μήτε σύνεσιν ἔχοντες, ὅποιοι εἰσι τὰ ἔθνη. Διὰ δὲ τοῦ, *Ἀποθνήσκατε*, τὴν ἀκριθὴν θανάτου τοιαύτην βιοτὴν αὐτῶν ἠνέκατο, οἷον, οὐκ ἀκριθὴν θανάτου οὕτω βιοῦνται.

ipsam, perpetuo retinebunt. Ac si diceret: Hoc pacto

Καὶ ὡς εἰς τῶν ἀρχόντων πίπτετε. Τὸ αὐτὸ πάλιν φησὶν· ἀρχόντων γὰρ τῶν ἐθνικῶν λέγει. Καὶ *Πίπτετε*, ἀντὶ τοῦ, *Ἀποθνήσκατε*. Τινὲς δὲ ἐνα τῶν ἀρχόντων τὸν διάβολον λέγουσιν, ἀρχοντὰ ποιεῖ καὶ αὐτὸν τοῦ ἀγγελικοῦ τάγματος. Ἐνταῦθα τὸ, *Πίπτετε*, ἀντὶ τοῦ, *Ἀποπίπτετε* τοῦ ἀξιώματος διὰ τὴν οἰησιν· κάκεινος γὰρ μὴ χρητάμενος εἰς δέον τῇ ἀρχῇ ἐξέπεσε τῆς θείας τιμῆς.

Ἀνάστα, ὁ Θεός, κρῖνον τὴν γῆν. Τοῦτο περὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ ἀναντιρρήτως. Ἰκετεύει γὰρ ὁ Προφήτης τὸν Χριστὸν ἀναστῆναι, καὶ κρῖναι τὴν γῆν διὰ τῶν ἀποστόλων, οὓς κατέστησεν ἀρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν.

Ὅτι σὺ κατακληρονομήσεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι. Καὶ γὰρ, φησὶ, σὺ κληρονομίαν ἔξεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι. Κληρονομία δὲ Χριστοῦ οἱ πιστεύσαντες εἰς αὐτόν.

Ψᾶλμὸς τῷ Ἀσάφ.

ΨΑΛΜΟΣ ΠΒ΄.

Τί ἐστὶν *Ψᾶλμὸς*, προειρήκαμεν ἐν τῷ προοίμῳ τῆς βίβλου. Πεποιήται δὲ ὁ ψαλμὸς εἰς πρόσωπον τῶν ἐκανεθρόντων ἐκ Βαβυλωνίως. Μετὰ γὰρ τὴν ἐκείθεν ἐπάνοδον τὴν νεουργίαν τοῦ θεοῦ καὶ τὴν τῆς πόλεως ἀποκατάστασιν οἱ γείτονες θεασάμενοι, κατὰ ταῦτόν συνεγείρονται, καὶ θάρρα συναθροίσαντες ἔθνη, τοῖς Ἰουδαίοις ἐπέβητο· κατεπολεμήθησαν δὲ, τοῦ Ζοροβάβελ στρατηγούσης. Περὶ τούτων οὖν ὁ ψαλμὸς συντίθεται, σχηματισθεὶς εἰς εὐχὴν.

Ὁ Θεός, τίς ὁμοιωθήσεται σοι; Οὐκ ἐρωτῶντες ὁ λόγος, ἀλλ' ἐκθειάζοντος τὸ ἀσύγκριτον. Τὸ γὰρ *Τίς*, οὐ τὸ σπάνιον, ἀλλὰ τὸ ἀσύγκριτον ἐνταῦθα δηλοῖ, καὶ ἐστὶν ἀντὶ τοῦ, Οὐδαίς, δι' οὐ εἰσάγεται τὸ ἀπειροδύναμον.

Μὴ σιγήσης μηδὲ καταπραθῆς, ὁ Θεός. Μὴ μακροθυμήσης, μὴδ' ἀνεξικακήσης. Οὕτω γὰρ οἱ ἄλλοι ἐρμηνεύει· ἐκδεῶκασί· τίνας δὲ ἐνεκεν ἀκουσεν.

Ὅτι ἰδοὺ οἱ ἐχθροὶ σου ἤχησαν, καὶ οἱ μισοῦντές σε ἤραν κεφαλῆν. Ἐχθροὶ σου, ὡς τῷ σὺ λαῷ πολέμουνας, ἢ, ὡς διὰ σὲ ἡμῖν πολεμοῦντες. *ἤχησαν* δὲ, ἀντὶ τοῦ. Θροῦν ἀσχημον ἀπετάλασαν, ὡς εἶπεν ὑπὸ πολυπληθείας ἐν τοῖς στρατοπέδοις γίνεσθαι. Ἡ καὶ ἄλλως· Οἱ πρὶν ὑποφειθυρίζοντες τὴν κατ' ἡμῶν ἔχθραν νῦν εἰς ἐξάκουστον ταύτην ἤνεγκαν, θρασυόμενοι τε, καὶ ἀλαζονεύμενοι. Ἐπαρ

δὲ κεφαλή, ἀντὶ τοῦ, Ἐπήρθησαν, ἀναθάρρησαν, A aperto nunc Marte, ac palam hostiles animos factentur, et temere omnia in nos agentes, gloriantur. Extulerunt autem caput, hoc est, animos ceperunt, et multis secum adjunctis coadjutoribus, audaciores effecti sunt.

Ἐπὶ τῶν λαῶν σου καταπανουργέσασατο γνώμη. Τὸ Γνώμη, ἀντὶ τοῦ Μῖα γνώμη συμφώνως. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων μετὰ τοῦ νῦ γνώμην γράφουσιν ὅπερ δηλοῖ, ὅτι ἐπανουργέσασατο κοινήν γνώμην. (1) Ἡ δὲ Κατὰ πρόθεσις ἐπίτασιν τῆς πανουργίας ἐμφαίνει. Ἄλλως ἂν τῆς γνώμης ὄνομα ποτὲ μὲν δηλοῖ τὴν παραίνεσιν ὡς ὁ Ἀπόστολος· *Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγήν Κυρίου οὐκ ἔχω*, (2) γνώμην δὲ διδωμι· ποτὲ δὲ τὴν βουλήν, ὡς καὶ νῦν ὁ Δαβὶδ· *Ἐπὶ τῶν λαῶν σου καταπανουργέσασατο γνώμην*, τουτέστιν, πανούργως ἐμελέτησαν βουλήν· ποτὲ δὲ τὴν ψήφον, ὡς τὸ τοῦ Δαυὶδ· *Περὶ τίνας ἐξῆλθεν ἡ γνώμη ἡ ἀναιδής*; λαμβάνεται δὲ καὶ ἐπὶ πίστει, καὶ δόγματι, καὶ φρονήματι· ὡς καὶ παρὰ τῷ Θεολόγῳ· *Τὸ δὲ ἀντισταραγεῖν τὴν καυτοῦ γνώμην ἀνδρὸς εὐσεβοῦς καὶ τοῦν ἔχοντος*. Item: *Sed suam ex adverso opinionem adducere* locis in Græco habetur, ut diximus dictio γνώμη.)

Καὶ ἐβουλεύσασατο κατὰ τῶν ἁγίων σου. Παλιλογία τοῦτο καὶ σαφηνισμὸς τοῦ πρὸ αὐτοῦ. Περὶ δὲ τῶν ἁγίων τοιαῦτα νοήσεις, ὅσα καὶ περὶ τῶν ὁσίων, ὡς ἐν τῷ σὴ ψαλμῷ προσίρηται.

Εἶπαν· Δεῦτε, καὶ ἐξολοθρεύσωμεν αὐτοὺς ἐξ ἔθνους, καὶ οὐ μὴ μνησθῆ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰσραὴλ ἔτι. Τοῦτο ἡ γνώμη, τοῦτο ἡ βουλή· τὸ δὲ Ἐξ ἔθνους, ἀντὶ, εἶναι ἔθνος, ἐλάσαντες αὐτοὺς εἰς τὸ μὴ εἶναι ἔθνος· τὸ δὲ, Οὐ μὴ μνησθῆ, ἀντὶ, Οὐ μνημονευσθῆ, οὐκ ἔτι ὀνομασθῆ ὄμως· ὅσα C μὴκέτι ὄντος τοῦ τοιοῦτου ἔθνους.

Ὅτι ἐβουλεύσασατο ἐν ὁμοίᾳ ἐπὶ τὸ αὐτό. Ἔτουν πανούργως ἐμελέτησαν βουλήν. Ἐπαναλαμβάνει δὲ τὸν λόγον τῆς βουλῆς καὶ ὁμογνωμοσύνης αὐτῶν· ἐντεῦθεν εἰς ἀμυναν κινῶν τὴν διασχεδάζοντα βουλὰς ἐθνῶν. Διηγηματικὸν δὲ, τὸ Ὅτι· καὶ τὸ μὲν, Ἐν ὁμοίᾳ, ἐπὶ τῆς γνώμης λαμβάνεται, τὸ δὲ, Ἐπὶ τὸ αὐτό, ἐπὶ τοῦ τόπου, τουτέστιν εἰς μίαν γνώμην συνελθόντες, καὶ εἰς ἓνα τόπον.

Κατὰ σοῦ διαθήκην διέθεντο. Διαθήκην τὴν συνθήκην λέγει· εἶτα λοιπὸν ἀπαριθμεῖται καὶ τοὺς οὕτως συνθεμένους.

quam derivatione, et significatione cognatæ quodammodo sunt, hinc factum est, ut altera alterius sæpe ioco ponatur.) Deinde eos connumerat, qui in unum simul conveuerunt.

Τὰ σκηνώματα τῶν Ἰδουμαίων καὶ οἱ Ἰσμαηλίται. — Τὰ σκηνώματα τῶν Ἰδουμαίων, ἀντὶ τοῦ, Ἡ πόλις τῶν Ἰδουμαίων, ἢ ἀντὶ τοῦ, Οἱ Ἰδουμαῖοι, κατὰ περίφρασιν. Ἰδουμαῖοι δὲ ἔθνος ἀπὸ

VERS. 4. Super populum tuum malignaverunt consilio. Consilio, hoc est, concordii ac communi omnium sententia. Quædam exemplaria habent, Consilium, in quarto casu, et tunc sensus esse videtur, quod commune consilium maligno ac perverso animo inierunt. Sciendum est autem quod Græca dictio, γνώμη, quæ hic in Græco habetur, et pro qua interpret *consilium* reddidit, aliquando admonitionem significat. juxta illud Apostoli: *De virginibus autem præceptum Domini, non habeo, consilium B autem do*?. Aliquando, consilium, ut hoc in loco: *Super populum tuum malignaverunt consilium*. Aliquando autem sententiam, ut illud Danielis: *Quam ob causam exivit tam impudens sententia*? Aliquando etiam opinionem de fide, aut de quopiam dogmate, quale illud est apud Theologum dicentem: *Sed suam ex adverso opinionem adducere viri pii est et sapientia*. (In omnibus enim his

Et consultuerunt adversus sanctos tuos. Iteratio sermonis est ad majorem prædictorum declarationem. De sanctis autem, vide quæ in psalmo LXXXVIII dicta sunt.

VERS. 5. Dixerunt: Venite, exterminemus eos ex gente, et non memoretur nomen Israel amplius. Hoc est consilium quod inierunt. Exterminemus autem ex gente, hoc est, privemus eos hac qualitate ut gentes sint, deducendo eos nimirum ad nihilum: et amplius non memoretur, hoc est, in futurum prorsus non nominetur, perdita, videlicet ac penitus dissipata illa gente.

VERS. 6. Quoniam consultaverunt unanimiter simul. Hoc est, sceleste ac maligne meditati sunt consilium. Reassumit enim sermonem de consilio, et communi eorum conspiratione, Deum hoc pacto excitans ad vindictam, qui gentium solet dissipare consilia. Dictio autem *Quoniam*, narrantis est; dictio *Unanimiter*, ad consilia eorum refertur; dictio vero, *In unum*, ad locum: et sensus est, quod in unam convenerunt sententiam, atque in eodem loco.

Adversus te testamentum disposuerunt. — Testamentum posuit pro fœdere, seu pacto (quod enim D Græcæ dictiones, διαθήκη et συνθήκη tam voce quam derivatione, et significatione cognatæ quodammodo sunt, hinc factum est, ut altera alterius sæpe ioco ponatur.) Deinde eos connumerat, qui in unum simul conveuerunt.

VERS. 7. Tabernacula Idumæorum, et Ismaelitæ. Per Idumæorum tabernacula, vel ipsos simpliciter Idumæos intelligit, vel eorum civitates, Idumæi autem descendunt ab Esau, qui alio nomine dictus

† I Cor. vii, 25. * Dan. ii, 15.

Variae lectiones.

(1) Græce additur: *Præpositio autem κατὰ intensionem malitiæ significat.*
(2) Vertendum igitur. *Monitum autem do.*

est etiam Edom. Ismaelitæ vero genus suum deducunt ab Ismaele filio Abrahæ.

Vers. 8. Moab et Agareni. Moabitæ populi sunt, qui originem trahunt a Moab filio Lot; Agareni vero ab Agar matre Ismaelis, quæ postquam expulsa est e domo Abrahæ, alteri se viro conjunxit unde isti descenderunt.

Gebal et Ammon, et Amalech. Gebaleni populi erant, qui prope Idumæam habitabant. Ammonitæ autem ita denominati sunt ab Ammon filio Lot. Et Amalecitiæ ab Amalec, qui et ipse originem ducebat ab Esau, qui sane aliam ab Idumæa regionem separatim habitabant.

Alienigenæ cum iis qui habitabant Tyrum. Per alienigenas Philistæos intellige, quos nunc Palæstinos dicimus. Hi etenim viciniorem Judæis regionem habitabant: atque ideo alienigenæ in specie appellati sunt. Per habitantes autem Tyrum, Tyrios intelligit.

Vers. 9. Etenim et Assur venit cum illis. Assur proprie Assyrii sunt: verum hoc in loco, Samaritanos ita appellat, veluti Assyriorum colonos. Nam post duarum tribuum captivitatem, illuc missi sunt Samaritani ab Assyriis, ut regionem illam incolerent. Abundat autem hoc in loco conjunctio, *Etenim.*

Facti sunt in adiutorium filiis Lot. Filios Lot, eos esse intellige, quos superius Moabitas appellavit, et Aminonitas. Hæ etenim nationes Judæis præcipue invidebant, et ideo in eos alias gentes in unum collegerunt.

Vers. 10. Fac eis sicut Madian, et Sisaræ, sicut Jabin in torrente Cison. Imprecatur Propheta adversus gentes superius connumeratas, quæ civitatis Jerusalem instauratorem ferre non poterant, atque in memoriam illorum hominum ruinam revocat, qui Judæorum populo olim infesti fuerant, et præter omnium opinionem perierant, optatque ut eodem pacto nunc prædicti omnes pereant, ob malignam eorum mentem in Judæos, quo illi superiores. Et per Madian quidem Madianitarum exercitum intelligit, quem multitudine ac copia militum terram obtexisse legimus, et tamen a trecentis viris, Gedeone duce, superatum, atque his quidem inermibus omnibus, lampades tantum, et tubas ferentibus, ut in libro Judicum legimus. Sisara dux fuit exercitus Jabin regis Chanaan potentissimi. Non ingentis etenim ferreo currus habebat: hos autem omnes superavit Barach adversus eos jussu Deborah profectus, quæ illis temporibus judicabat populum Israel. Et Sisaram quidem fugientem Jacl uxor Chaber hospitio acceptum somno sopivit, ac deinde malleo et clavo illius tempora penetravit, atque hoc pacto interemit: ipse autem Jabin occisus fuit a Barach, qui universum cum rege exercitum contiguus loco, ubi prælium illud commissum Judicum.

Vers. 11. Exterminati sunt in Acendor. Acendor

Ἰσαῦ καταγόμενον· Ἐδὼμ γὰρ ὁ Ἰσαῦ ἐκλήθη· Ἰσμηλίται δὲ ἔθνος ἕτερον ἀπὸ Ἰσμαήλ υἱοῦ Ἀβραάμ.

Μωὰβ καὶ οἱ Ἀγαρηνοί. Μωὰβ λέγει τοὺς Μωαβίτας· ἔθνος δὲ καὶ οὗτοι, ἀπὸ Μωὰβ, υἱοῦ τοῦ Λὼτ. Ἀγαρηνοὶ δὲ ἔθνος ἀπὸ τῆς Ἀγαρ τῆς μητρὸς Ἰσμαήλ, συναφθείσης ἑτέρῳ μετὰ τὸ ἀπελαθῆναι τῆς οἰκίας Ἀβραάμ.

Γεδάλ καὶ Ἀμμών, καὶ Ἀμαλιήκ. Γεδαληνοὶ ἔθνος περιοίκον τῆς Ἰδουμαίας· Ἀμμωνίται ἔθνος ἀπὸ τοῦ Ἀμμών τοῦ υἱοῦ Λὼτ· Ἀμαληκίται δὲ ἔθνος ἀπὸ Ἀμαλήκ, ὃς ἦν καὶ αὐτὸς ἐκγονὸς Ἰσαῦ, κατῴκει δὲ χώραν ἑτέραν παρὰ τοὺς Ἰδουμαίους.

Ἀλλόφυλοι μετὰ τῶν κατοικούντων Τύρον. Ἀλλόφυλοι οἱ Φιλισταῖοι, οἱ νῦν Παλαιστῖνοι καλούμενοι· οὗτοι γὰρ παροικούντες τοῖς Ἰουδαίοις ἐγγύς, ἀλλόφυλοι διαφερόντως ἐκλήθησαν· κατοικούντες ἐξ Τύρον λέγει τοὺς Τυρίους.

Καὶ γὰρ καὶ Ἀσσοῦρ συμπαρσέγγετο μετ' αὐτῶν. Ἀσσοῦρ οἱ Ἀσσυριοί. Καλεῖ δὲ οὕτως τοὺς Σαμαρείτας, ὡς ἀποίκους Ἀσσυρίων, μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν τῶν δώδεκα φυλῶν ἐκίσε μετοικισθέντας. Περὶ τεύει δὲ ὁ Ἰᾶρ σύνδεσμος.

Ἐγερῆθησαν εἰς ἀντίληψιν τοῖς υἱοῖς Λὼτ. Εἰς συμμαχίαν· υἱοὺς δὲ Λὼτ λέγει τοὺς Μωαβίτας καὶ Ἀμμωνίτας, ὡς προειρήκαμεν· οὗτοι γὰρ μάλιστα τοῖς Ἰουδαίοις ἐφθόνουν, καὶ τὰ ἄλλα ἔθνη συνήγειραν.

Ποίησον αὐτοῖς ὡς τῇ Μαδιὰμ καὶ τῷ Σισάρῳ, ὡς τῷ Ἰαβεὶμ ἐν τῷ χειμάρρῳ Κισῶν. Κατεῦχεται τῶν ἀνωτέρω ἀπρηριθμημένων ἔθνῶν, τῶν φθονησάντων τῇ ἀνανεώσει τῆς πόλεως· μέμνηται δὲ τῆς ἀπωλείας τῶν πάλαι πολεμησάντων τοῖς Ἰσραηλίταις καὶ παραδόξως ἀπολωλότων· καὶ τοιοῦτον τρόπον ἀπολωλέναι καὶ τοὺτους βούλεται. Μαδιὰμ μὲν γὰρ ἡ στρατιὰ τῶν Μαδιηγῶν ἀπὸ τοῦ Μαδιὰμ οὕτως ὀνομασθεῖσα, ἦν τῷ πλήθει τὴν γῆν κλύπτουσαν ὁ Γεδεὼν ἐν ἀνδράσι τριακοσίοις ἐξωλόθρευσε, καὶ τοὺτοις ἀσπίλοις· λαμπάδας μόνας καὶ σάλπιγγας ἐπιφερομένοις, ὡς ἡ τῶν Κριτῶν βίβλος ἱστορεῖ. Ὁ Σισάρη δὲ στρατηγὸς ἦν τῆς δυνάμεως Ἰαβεὶμ, βασιλέως Χαναάν, ἔχων ἄρματα σιδηρὰ ἐνεακόσια· οὗς καὶ ἄμφω κατεπολέμησε Βαράκ, κελυσθεὶς ὑπὸ Δεδώρας τῆς κρινοῦσης ἐν τοῖς καιροῖς ἐκείνοις τὴν Ἰσραήλ. Καὶ τὸν μὲν Σισάρα φεύγοντα ὑποδεξαμένη ἡ Ἰαχὴλ ἡ γυνὴ Χάβερ ἐκείμησε· καὶ σφύραν καὶ πάσσαλον λαβοῦσα διήλασε τὸν κρόταφον αὐτοῦ, καὶ οὕτως ἀνέτε. Τὸν δὲ Ἰαβεὶμ ὁ Βαράκ διέφθειρε, καὶ τὴν στρατιάν αὐτοῦ πᾶσαν κατέκοψεν. Ὁ δὲ χειμάρρος Κισῶν τόπος ἦν ἐν ᾧ ὁ πόλεμος γέγονε· καὶ ταῦτα δὲ ἡ δηλωθεῖσα βίβλος διδάσκει.

Torrens autem Cison proximus est et hæc autem omnia distincte habentur in libro

Ἐξωλοθρεύθησαν ἐν Ἀερδώρ. Καὶ οὗτος τόπος

ἦν. ἐν ᾧ κατὰ τὸν Σισάραν πόλεμος· ἀνέστη. Τινὲς δὲ τῆς προειρημένου τόπου τοῦ χειμάρρου Κισῶν καὶ Ἀενδώρ ἐκάλεσαν, ὡς διώνυμον.

Ἐγενήθησαν ὡσεὶ κόπρος τῆ γῆ. Ἄταφοι κείμενοι, σαπίντες καὶ διαλυθέντες.

Θοῦ τοὺς ἀρχοντας αὐτῶν ὡς τὸν Ὀρήθ, καὶ Ζήθ, καὶ Ζεβεὲ, καὶ Σαλμανά. Ἀρχοντας λέγει τοὺς ἡγεμόνας τῶν προμνημονευθέντων ἔθνων. Ὀρήθ μὲν οὖν καὶ Ζήθ, ἄρχοντες τῶν Μαδιθαίων, οὓς ἀνέβλεν ὁ δηλωθεὶς Γεδεών. Ζεβεὲ δὲ καὶ Σαλμανά, βασιλεῖς αὐτῶν, οὓς καὶ αὐτοὺς ἀπέκτεινε.

Πάντας τοὺς ἀρχοντας αὐτῶν. Ὅστε μὴδένα ὑπολειφθῆναι. Διὰ δὲ τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν διαρκομένων κατηύξατο.

Οἵτινες εἶπον· Κληρονομήσωμεν αὐτοῖς τὸ ἀγίαστέριον τοῦ Θεοῦ. — Κληρονομήσωμεν, ἀντὶ τοῦ Κυριεύσωμεν, ἐξουσιάζωμεν, οὐ τιμῆς χάριν, ἀλλ' ἀρπαγῆς τῶν ἱερῶν σκευῶν καὶ ἀναθημάτων· ἀγίαστέριον τὸν ναὸν καλοῦντες, ἐν ᾧ ὁ Θεὸς ἡγίασε τὸν λαόν.

Ὁ Θεός μου, θοῦ αὐτοὺς ὡς τροχόν. Ἄστα-
τοῦντας ἀεὶ καὶ κυλιομένους ταῖς ἐπαλλήλων μετα-
βολαῖς. Τοῦτο γὰρ τροχοῦ ἔστιν.

Ὡς καλὰ μὴν κατὰ πρόσωπον ἀνέμου. Εὐχερῶς
διασκαίδανυμένους καὶ μηδαμοῦ στάσειν εὐρισκοντας.

Ὅσει πῦρ ὃ διαφλέξει δρυμόν, ὡσεὶ φλόξ ἡ
κατακαύσει δρυ, οὕτως καταδιώξεις αὐτοὺς ἐν τῇ
καταιγίδι σου καὶ ἐν τῇ ὄργῃ σου συνταράξεις
αὐτούς. Οὕτω καταδιώξον αὐτοὺς ἀναλισκων, ὡσεὶ
πῦρ ὃ διαφλέξει δρυμόν· ὀξέως γὰρ τοῦτο καὶ ἀφει-
δῶς φέρεται κατὰ τῆς ὕλης· τοῦ δὲ, Ὅσει πῦρ ὃ
διαφλέξει δρυμόν, ἐφερμηνευτικόν τὸ, Ὅσει φλόξ
ἡ κατακαύσει δρυ, ναὶ μὴν καὶ τοῦ, Οὕτως κατα-
διώξεις αὐτοὺς ἐν τῇ καταιγίδι σου, τὸ καὶ ἐν τῇ
ὄργῃ σου συνταράξεις αὐτούς. Καταιγίδα δὲ νῦν
τὴν ὀξείαν κίνησιν τῆς ὄργῆς ἐκάλεσαν. Καταιγίδος
γὰρ ἴδιον τὸ συνταράττειν. Καταδιώξεις δὲ καὶ
Συνταράξεις ἡ προφητικῶς εἰρηναί, ἡ εὐκτικῶς,
ἀντὶ τοῦ, Καταδιώξον καὶ Συντάραξον.
habis, vel prophetice dicta sunt, veluti futura prædicantur, vel optantis modum continent pro Perse-
quaris, et Conturbes.

Πλήρωσον τὰ πρόσωπα αὐτῶν ἀτιμίας. Ἦν-
τηθέντων.

Ἐκζητήσουσι τὸ βρομὰ σου, Κύριε. Ἐρωτῶντες
μετὰ ἐκπλήξεως. Τίς οὗτος ὁ Θεὸς ὁ παραδόξως τοὺς
οικαίους βυσάμενος, καὶ ἀπολέσας ἡμᾶς;

Αἰσχυνθήτωσαν καὶ ταραχθήτωσαν εἰς τὸν
αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, καὶ ἐτραπήτωσαν, καὶ ἀπο-
λέσθωσαν. Κατευξάμενος αὐτῶν τὴν ἐν τῷ προσκαί-
ρῳ αἰῶνι ἀπώλειαν, κατεύχεται καὶ τὴν ἐν τῷ μέλ-
λοντι. Ἐκείνο γὰρ αἰῶνα αἰῶνος ὀνομάζει, ὡς παρα-
δεδώκαμεν. Ἀπώλειαν δὲ ἐπὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος·
οὗ τὴν ἀνυπαρξίαν, ἀλλὰ τὴν κόλασιν εἰρήκαμεν. Ἐν
ἐκείνῳ γὰρ αἰσχύνονται, εἴτουν ἐντρέπονται· οἱ πο-

locus est ubi bellum cum Sisara commissum est. Aliqui locum torrentis Cison eundem esse dicunt et Aendor, et geminum habere nomen.

Facti sunt quasi stercus terræ. Insepulti, dissoluti et putrefacti.

VERS. 12. *Pone principes eorum sicut Oreb, et Zeb, et Zebee, et Salmanan.* Per principes duces gentium intelligit, quas superius commemoravimus. Oreb et Zeb, Madianitarum erant duces, quos Gedeon, ut diximus, interemit. Zebee autem et Salmanan, eorundem erant reges, qui simili modo a Gedeone occisi sunt.

VERS. 13. *Omnes principes eorum.* Ita ut nemo relinquatur. Verum dum adversus principes imprecatur, subditos etiam eis populos comprehendit.

Qui dixerunt: Hereditemus nobis sanctuarium Dei. — *Hereditemus*, pro Dominemur, vel in potestate nostra habeamus, non ut honoremus illud, sed ut sacra vasa, et reliquas oblationes diripiamus. Per Sanctuarium autem templum ipsum intelligit, in quo Deus populum sanctificabat.

VERS. 14. *Deus meus, pone eos ut rotam.* Continue instabiles, et crebris mutationibus circumactos. Hoc pacto enim rotæ poterunt comparari.

Ut arundinem ante faciem venti. Ita ut facile dissipentur, et nullam inveniant stabilitatem.

VERS. 15, 16. *Quasi ignis qui comburet silvam, et quasi flamma comburens montes, ita persequeris illos in procella tua, et in ira tua conturbabis eos.* Non secus illos persequaris, quæso, et consumas, atque ignis solet silvam populari. Summa etenim vi fertur ignis in silvam, et omnia corripit. Hæc autem verba a sequentibus exponuntur, quæ dicunt: *Et sicut flamma comburens montes.* Et simili modo verba illa: *Ita persequeris eos in procella tua,* a sequentibus verbis declarantur: *Et in ira tua conturbabis eos.* Procellam enim hoc in loco celestem atque impetuosum iræ motum metaphoricè appellavit. Procellæ enim proprium est omnia conturbare. Quod vero ait, *Persequeris, et Conturbabis,* et *Conturbabis,*

VERS. 17. *Imple facies eorum ignominia.* Eis nimium profligatis.

Et quærent nomen tuum, Domine. Interrogantes cum timore ac tremore, quisnam sit is Deus qui tam admirande nos populum suum liberavit, et eos perdidit.

VERS. 18. *Erubescan., et conturbentur in sæculum sæculi, et confundantur, et pereant.* Cum adversus eos imprecatus fuerit, ut in præsentem perirent sæculo, imprecatur etiam ut pereant in futuro, quod sæculum sæculi appellavit, ut alibi etiam diximus. Perire autem in futuro sæculo ille dicitur, non qui ita perit, ut amplius non sit, sed qui eas persolvit pœnas, quas qui sustinent, perire omnes di-

cuntur. n illo enim sæculo, pravi omnes erubescunt, et confundentur, publicatis, ac divulgatis eorum operibus : et turbabuntur, ubi iudiciis constantiam, ac severitatem viderint, et deinde etiam punientur.

VERS. 19. *Et cognoscant, quod nomen tibi Dominus.* Inviti igitur id cognoscant, post quam sponte noluerunt.

Tu solus altissimus in omnem terram. A communi sensu sumendum est verbum, *Cognoscant.* Addiscant, inquit, quod tu solus Deus es totius terræ. Altissimum autem Deum vocavit, veluti supercælestem. Potest etiam hic psalmus iis omnibus accommodari, qui pro Christo persecutionem sustinent.

In finem pro torcularibus filiis Core, psalmus.
PSALMUS LXXXIII.

Octogesimus etiam psalmus huiusmodi inscriptionem sortitus est. Ibi vide expositionem. De eisdem enim torcularibus Propheta noster nunc loquitur.

VERS. 2. *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum!* Dictio, quam, hoc in loco idem significat quod alibi diximus, in psalmo LXXIV, ibi : *Quam bonus Deus ipsi Israel!* Per tabernacula autem ecclesias intelligit, quæ variis in locis constructæ sunt, et in quibus divina habitant charismata. Has etenim ecclesias, mentis oculo prævidens Propheta noster, dilexit eas. De his autem verbis : *Domine virtutum,* dictum est, in psalmo LXXIX.

Concupiscit, et deficit anima mea in aulas Domini. Anima mea deficit, cupiens ad huiusmodi ecclesias pervenire : quas aulas Dei etiam appellavit, quia in eis moratur, ac conversatur Christus. Vel, deficit, hoc est, dissolvitur ac debilitatur, nimio scilicet fatigata desiderio. Dicuntur enim ardentes amatores defleere, qui amatæ rei disjunctionem ferre nequeunt. Quisquis etiam cælestem appetit Regem, dicere potest, quam amabilia sunt tabernacula illa tua intellectualia, quæ in cælis sunt ! illæ, inquam, aulæ cælestes. Concupiscere autem posuit, pro Festinare.

Cor meum et caro, mea exsultaverunt in Deum vivum. Non hoc tantum, inquit, accidit animæ meæ, sed et corpus meum in Christo lætatum est. Vivum autem (seu, ut in Græco habetur, viventem) Deum appellavit, propter idola quæ mortua esse dicuntur : vel quia a mortuis Christus resurrexit. Primo autem cor ipsum lætitia afficitur, et deinde gaudium in universum corpus diffunditur.

VERS. 4. *Etenim passer invenit sibi domum, et turtur nidum sibi, ubi ponat pullos suos, altaria tua, Domine virtutum.* Passorem animam appellat, veluti quæ ab intellectuali aucupe, laqueis, atque aliis multiplicibus insidiis impetitur. Anima enim, inquit, *mea sicut passer erepta est de laqueo venantium.* Per turturem simili modo castam omnem

νηροί, δημοσευομένων αὐτοῖς τῶν ἔργων· καὶ ταρασσονται βλέποντες τοῦ δικαστοῦ τὴν ἀποτομίαν· εἶτα κολάζονται.

Καὶ γνώτωσαν ὅτι δρομὸς σοὶ Κύριος. Γνώτωσαν εἰς ἀνάγκης, ἐπειπερ ἐκ προαιρέσεως οὐκ ἠθέλησαν.

Σὺ μόνος ὕψιστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Ἀπὸ κοινοῦ τὸ καὶ *Γνώτωσαν,* ὅτι σὺ μόνος ὁ Θεὸς πάσης τῆς γῆς. Ὑψίστος γὰρ τὸν Θεὸν ἐκάλου, ὡς ἐπουράνιον Ἀρμόζει δὲ ὁ ψαλμὸς καὶ τοῖς διωκομένοις ὑπὲρ Χριστοῦ.

B *Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν Ἀλητῶν τοῖς υἱοῖς Κερὲ.*
ΨΑΛΜΟΣ ΠΓ'.

Καὶ ὁ ὀδοηχοστὸς ψαλμὸς τοιαύτην ἔλαχε τὴν ἐπιγραφὴν· καὶ ζῆτει ἐκεῖ· περὶ τούτων οὖν τῶν Ἀλητῶν ὁ Δαβὶδ νῦν διέξεισιν.

Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων! Τὸ Ὡς ἐνταῦθα τοιοῦτόν ἐστιν, εἶον καὶ τὸ, Ὡς ἀγαθὸς ὁ Θεὸς τῷ Ἰσραὴλ! Καὶ ζῆτει ψαλμὸν οβ'. Σκηνώματα δὲ λέγει τὰς κατὰ τόπον Ἐκκλησίας, ἐν αἷς ἡ θεία κατοικεῖ χάρις· ἃς προερωπικῶς ὁ Προφήτης ἠγάπησε. Περὶ δὲ τοῦ. Κύριε τῶν δυνάμεων, εἰρηται ἐν τῷ οβ' ψαλμῷ.

Ἐπιποθεὶ καὶ ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου. Ἐκλείπει, ἀποδημῆσαι γλισχομένη πρὸς ταύτας· ἃς καὶ αὐλὰς ὁμοίως ὠνόμασεν, ὡς ἐνδιατήματα τοῦ Χριστοῦ. Ἡ Ἐκλείπει, ἀντὶ τοῦ, Ἐκλύεται, ἀτονεῖ τῷ περιττῷ πόθῳ τάλαιπωρομένη. Λέγεται δὲ τὸ ἐκλείπειν ἐπὶ τῶν θερμῶν ἔραστῶν, μὴ δυναμένων ὑπομεῖναι τῷ χωρισμῷ τῶν ποθομένων. Καὶ πᾶς δὲ ὁ τῆς οὐρανόθεν καταπτώσεως ὀρεγόμενος εἶποι ἂν ἀγαπητὰ σκηνώματα τὰ νοητὰ, τὰ ἐν οὐρανοῖς. Τὰ δὲ αὐτὰ καὶ αὐλὰς. Ἐπιποθεὶ δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ἐπείγεται.

Ἡ καρδία μου καὶ ἡ σὰρξ μου ἠγαλλίσαντο ἐπὶ Θεὸν ζῶντα. Καὶ οὐχ ἡ ψυχὴ μου μόνη τοῦτο πέπονθεν, ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα ἐχάρη ἐπὶ τῷ Χριστῷ. Ἄδιφορος δὲ ἡ σύνταξις. Ζῶντα δὲ αὐτὸν εἶπεν διὰ τὴν νεκρὰ εἴδωλα· ἡ καὶ ὡς ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν. Πρώτη δὲ ἡ καρδία χαίρει· εἶτα διαχέεται ἡ χαρὰ καὶ ἐπὶ τὸ ἄλλο σῶμα.

Καὶ γὰρ στρουθίον εἶπεν ἐνυτῷ οὐλίαν, καὶ τρυγῶν ροσσίαν ἐαυτῇ, οὗ θήσει τὰ ροσσία ἐαυτῆς, τὰ θυσιαστήριά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων. Στρουθίον καλεῖ τὴν ἐπιβουλευομένην ψυχὴν ὑπὸ τῶν νοητῶν θηρευτῶν. Ἡ ψυχὴ γὰρ, φησὶν, ἡμῶν, ὡς στρουθίον ἐβρύσθη ἐκ τῆς παρίδος τῶν θηρευτῶν· Τρυγὸνα δὲ, τὴν σῶφρονα ψυχὴν, καὶ φιλήστω.

^o Psal. cxxiii. 7.

χον, καὶ γοσράν ἥς νοσσία, τούτστιν ἔχονα, αἱ ἀρεταί. Ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις γὰρ ἔχουσι τὴν σκέπην αἱ τοιαῦται ψυχαί. Οὐδὲ θήσεται, ἀντὶ τοῦ, Ὅπου διαθήσεται καὶ ἐνεργήσεται. Καὶ ἄλλως δὲ, στρουθίον μὲν ὁ Χριστιανικὸς λαὸς, ἐπιβουλεύόμενος ὑπὸ τε τῶν αἰσθητῶν καὶ νοητῶν θηρευτῶν, δαιμόνων, φημί, καὶ ἀνθρώπων ἀσεβῶν ἰσχυρῶν δὲ πᾶς ἐπίσκοπος καὶ διδάσκαλος εὐσεβείας ὡς ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τίθασιν ὡς ἀναγεννῶσι πνευματικῶς. Εὖρε γὰρ, φησὶ, τὸ μὲν οἰκίαν, ἣ δὲ νοσσίαν τὰ θυσιαστήριά σου, εἶπουν τὰς ἐκκλησίας σου, ἐν αἷς καθεκάστην θύεται ὁ πνευματικὸς Ἀμνός. Inquit, passer domum, et turtur nidum, altaria inquit, passer spiritualis Agnus immolatur.

Ὁ βασιλεὺς μου καὶ ὁ θεός μου. Οὗτος ὁ στίχος κείται καὶ ἐν τῷ ε' ψαλμῷ.

Μακάριοι οἱ κατοικοῦντες ἐν τῷ οἴκῳ σου. Ἐπεὶ γὰρ αὐτὸς ὁ Δαβὶδ ἐπεθύμησε μὲν εἰς τὰς δηλωθείσας αὐτὰς εἰσελθεῖν, πῆρῶν δὲ ἦν, λοιπὸν μακαρίζει τοὺς κατοικοῦντας ἐν αὐταῖς. Οἶκον γὰρ τοῦ Χριστοῦ ταύτας ὑποληπτέον ἁδιαφόρως δὲ οἶκον καὶ οἴκου εἰρηκῆ ταῖς μὲν γὰρ τοπικαῖς θέσει πολλοὶ εἰσιν οἶκοι τῇ εὐσεβείᾳ, δὲ καὶ κοινῶν τῆς πίστεως εἰς οἱ ἀπανταχῇ τυγχάνουσιν.

quoniam si loca respicias, ecclesiarum numero plures sunt : si religionem et fidel communicationem, omnia quae ubique locorum sunt templa, unam constituunt fidelium Ecclesiam.

Εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων ἀνέσουςι. Διὰ παντὸς ἀκατάκταστον ἔξουσι τὴν σὴν ὑμνῶδιαν.

Μακάριος ἀνὴρ ὃς ἐστὶν ἀντίληψις αὐτῷ παρὰ σοῦ. Μακάριος ἰκαίνοσ, ὅστις αὐτῷ ἐστὶ βοήθεια ἀπὸ σοῦ. Περὶ δὲ τοῦ σχήματος τούτου εἴρηται ἐν τῷ ψαλμῷ θ', εἰς τό. Οὐδὲ ἀρᾶς τὸ στόμα αὐτοῦ γέμει.

Ἀναβάς ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ διέθετο. Ὁ τοιοῦτος ἀνθρώπος ἀναβάσεις ἀπὸ τῶν γῆινων ἐπὶ τὰ οὐράνια, καὶ ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἐπὶ τὰ νοητὰ, καὶ ἀπὸ τῶν χειρόνων ἐπὶ τὰ κρείττονα, ἐν αὐτῷ διεμηχανήσατο, διανοήσατο, κατεσκευάσεν. Εἰς δ' ἂν αὐτὰ οἱ ἀγαθοὶ λογισμοί, δι' ὧν ἀνεῖσι τες, ὡς διὰ κλίμακος, ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ καὶ θεῖα. Μακάριος, φησὶν, ὁ τὴν σὴν ἔχων ἀντιληψίν. Ἐχει δὲ ταύτην πᾶς ὁ ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ διατιθέμενος.

Εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ κλαυθμῶνος. Διέθετο ταύτας ἐν αὐτῷ τὰ ἀναβάσεις, ὧν ἐν τῷ τόπῳ τοῦ κλαυθμῶνος εἴρηται δὲ κοιλάς κλαυθμῶνος ἀπὸ μεταφορᾶς τοῦ τόπου, ἐν ᾧ πάλαι τὴν παρανομίαν τῶν Ἑβραίων ἐλέγξας ὁ Θεός, εἰς κλαυθμὸν τὴν λαὸν ἐκίνησε ἰδιὸν καὶ Κοιλὰς κλαυθμῶνος ὁ τόπος ἰκαίνοσ, ἐκλήθη. Κοιλὰς δὲ τὸ κοῖλον καὶ ταπεινόν ἢ ἐν ταπεινώσει δὲ γίνεται ἢ μετάνοια, ἣν ἀναγκαστικῶς δηλοῖ. Καὶ γὰρ τόπος κλαυθμῶνος, ἀναγκαστικῶς ἢ μετάνοια. In valle lacrymarum ascensiones disposuerint in corde. Nam juxta anagogen idem nobis significat vallis fletus, quod poenitentiae locus.

Εἰς τόπον, ὃν ἔθετο. Ὡς ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ κλαυθμῶνος δηλαδὴ ἐν τόπῳ, ὃν ἔθετο αὐτῷ, ἣ δὲ ἐθετο.

Καὶ γὰρ εὐλογίας δώσει ὁ νομοθετῶν. Μακάριοι, φησὶν, οἱ βροθέντες καὶ γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς ὁ

A animam intelligit, quae et mœsta sit, et quietem sectetur : cujus pulli, hoc est, cujus filii, virtutes sunt. Habent autem hujusmodi animæ in Ecclesiis, quasi in quibusdam tutissimis nidis, protectionem, atque refugium. Ubi ponet, autem dixit, pro, Ubi disponet, atque ubi operabitur, hujusmodi scilicet virtutes. Et aliter : passer est populus Christianus, cui tam intellectuales, quam mundi hujus venatores, dæmones nimirum atque impii homines, insidiantur. Turtur autem est episcopus quilibet, aut doctor Christianæ religionis, qui in Ecclesiis filios ponit, quos per Spiritum regenerat. Invenit enim nimirum tua, hoc est, ecclesias tuas, in quibus

Rea meus et Deus meus. Versiculus iste habetur etiam in quinto psalmo.

VERS. 5. Beati, qui habitant in domo tua. Cupiuit quidem beatus David introire in aulas Domini, quas diximus, et tamen procul ab eis constitit (mentis oculis tantum cernens), quod reliquum est igitur illos appellat beatos qui illic habitaturi erant. Per domum enim Dei, has ipsas aulas, Christi nimirum ecclesias intelligere debemus. Indifferenter autem singulari numero, et plurali usus est ; sunt : si religionem et fidel communicationem, constituunt fidelium Ecclesiam.

In sæcula sæculorum laudabunt te. Semper ac perpetuo laudes tuas in ore habebunt.

VERS. 6. Beatus vir, cui est auxilium ei abs te. In hoc versiculo idioma quoddam Hebraicum est, illi simile, quod vidimus in psalmo ix, ibi : Cujus maledictione os ejus plenum est ; ubi vide.

Ascensiones in corde suo disposuit. Talis, inquam, homo excogitavit intra se gradus, atque ascensus quosdam a sensibilibus ad intellectualia, a peioribus ad meliora. Sunt autem istæ ascensiones, bonæ quædam cogitationes, per quas veluti per scalam gradatim ad alta et divina dona ascendimus. Beatus itaque, inquit, ille est, qui auxillio tuo se potest juvare. Illi autem auxilium tuum præsto fuerit, qui ascensiones istas in suo corde disposuerit.

In valle lacrymarum. Disposuit autem in seipso hujusmodi ascensiones, existens in loco lacrymarum. Vallis autem lacrymarum, seu vallis fletus, metaphorice dicta est ab illo loco, ubi olim Deus Hebræorum iniquitates redarguens, populum commovit ad fletum : unde Vallis fletus appellatus est locus ille. Et quia cujuscunque vallis situs humilitatem præ se fert, docemur quod enim humilitate agenda est omnis poenitentia. De poenitentibus enim loquitur Propheta eos beatificans qui in

In loco, quem posuit. Existens in valle fletus, atque in loco quem sibi ipsi posuit, hoc est, in loco quem elegit.

VERS. 8. Etenim benedictiones dabit legislator. Beati illi, inquit, sunt quos prædiximus. Nam et

Christus, qui hanc nobis legem dedit, evangelicis etiam mandatis suis benedictiones eis dabit, quem admodum apud Matthæum et Lucam legimus.

Ibunt de virtute in virtutem. Ex humilitate ad luctum, ex luctu ad compunctionem, atque hoc pacto ex una in aliam virtutem, summo cum profectu, ad sublime virtutum culmen ascendent. Virtus autem ideo dicta est, quia viribus potentiorum illum hominem reddit, qui eam amplectitur. (Vires autem cum dico, non corporis tantum, sed animi etiam facultates intelligo.) Possumus et aliter dicere, quod ibunt ab oratione ad lectionem sacrarum Litterarum, et ab hujusmodi lectione, ad imperfectorum quorumlibet admonitionem, atque exhortationem: item ab exhortatione, ad gratiarum actiones, atque ad laudem Dei. Et aliter, a virtute donorum Dei, quæ hic in terra nobis regno tribuentur.

Videbitur Deus deorum in Sion. Prophetia hic continetur de Incarnatione Salvatoris, qui in Sion ortus est, juxta illud: *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, annuntians præceptum ejus*¹⁰. Deum autem deorum ea ratione appellavit, quam diximus in principio psalmi XLIX.

VERS. 9. *Domine Deus, exaudi orationem meam, auribus percipe, Deus Jacob.* Idem est dicere, *Deum virtutum, quod Dominum virtutum*, de quo in principio diximus præsentis psalmi. Per orationem autem eas preces intelligit, quas in progressu dicturus est. Deus, etiam Jacob pro Deus, qui olim luctans, in figura hominis apparuisti Jacob.

VERS. 10. *Protector noster aspice, Deus, et respice in faciem Christi tui.* Hæc est illa oratio, quam exaudiri postulavit. Per Christum autem hoc in loco quemcumque Christianum intelligit, qui in Christo baptizatus sit, et Christum induerit: de quo in fine Proœmii præsentis operis dictum est.

VERS. 11. *Quia melior est dies una in aula super millia.* De divinis aula paulo superius dictum est. Melior est autem una hujusmodi dies super millia aliorum dierum, qui alibi quam in tua aula agantur, dictio autem, *Quia*, confirmantis est hoc in loco, pro Vere.

Elegi abjectus esse in domo Dei mei magis, quam habitare in tabernaculis peccatorum. Idem rursus repetit, sed manifestius. Tu vero mecum considera quanto divinæ domus amore ac desiderio teneatur, is qui abjectus esse volebat in domo Dei, ob eam nimirum sanctificationem, quæ illic perpetuo adest, quam deliciose cum peccatoribus habitare.

VERS. 12. *Quoniam misericordiam, et veritatem diligit Dominus Deus.* Admiscet Prophetia in hoc psalmo admonitiones, atque ad activam nos, et contemplativam vitam hortatur, dicens, quod

¹⁰ Psal. II, 6.

νομοθετῶν τὰ τοιαῦτα διὰ τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν εὐλογίας αὐτοῖς δώσει. Εἶεν δ' ἂν αὐταὶ οἱ διάφοροι μακαρισμοί.

Πορεύονται ἐκ δυνάμεως εἰς δύναμιν. Ἐξ ἀρετῆς εἰς ἀρετὴν ὅσον ἐκ ταπεινοφροσύνης εἰς πένθος, ἐκ δὲ πένθους εἰς κατάνυξιν, καὶ οὕτως ἐκ ταύτης εἰς ἐκείνην προκόπτοντες, ἀναβήσονται πρὸς τὴν ἀκρῶρεισιν. Δύναμιν δὲ τὴν ἀρετὴν ἐκάλεσεν, ὡς ἰσχυροποιούσαν τὸν μετιόντα αὐτὴν ἔστι δὲ καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, ὅτι πορεύονται ἀπὸ προσευχῆς εἰς ἀνίγνωσιν τῶν θεῶν λογίων, καὶ ἀπὸ ἀναγνώσεως εἰς παραίνεσιν τῶν ἀσθενεστέρων, καὶ ἀπὸ παραίνεσεως εἰς εὐχαριστίαν τῶν θεῶν λογίων καὶ ὑμνωδίας Θεοῦ. Καὶ ἄλλως πάλιν ἀπὸ δυνάμεως τῶν ἐνταῦθα χαρισμάτων εἰς τὴν δύναμιν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν.

præstantur, ad eorum virtutem, quæ in cælorum

Ὁφθίησται ὁ Θεὸς τῶν θεῶν ἐν Σιών. Τοῦτο πρόρρησις τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐνανθρωπήσεως ἔν Σιών γὰρ ἀνέτειλε, κατὰ τὸ Ἐγὼ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτῷ ἐπὶ Σιών ἕως τοῦ ἁγίου αὐτοῦ, διαγγέλλων τὸ πρόσταγμα Κυρίου. Θεὸν δὲ τῶν θεῶν ἐκάλεσεν αὐτὸν, ὡς ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ μθ' ψαλμοῦ προεξηγησάμεθα.

Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου, ἐνώτισαι, ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Ταῦτον εἰπεῖν, Ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων καὶ Κύριε τῶν δυνάμεων, περὶ οὗ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ παρόντος εἰρηται ψαλμοῦ. Προσευχὴν δὲ λέγει τὴν παράκλησιν, ἣν μέλλει προσαγαγεῖν προῖων. Ὁ δὲ Θεὸς Ἰακώβ, ἀντὶ τοῦ, Ὁ καὶ τῷ Ἰακώβ πάλαι ὄφθεις, ἐν ἀνθρώπου σχήματι, ἐπὶ τῇ πόλει.

Ἵπερασπιστὰ ἡμῶν, ἴδε, ὁ Θεὸς ἐπίβλεψον εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ σου. Τοῦτο ἡ προσευχή. Χριστὸν δὲ λέγει πάντα Χριστιανόν ὄσον γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθησαν, Χριστὸν ἐνεδύθησαν. Εἰρηται δὲ περὶ τοῦτου καὶ ἐν τῷ προομίῳ τῆς βίβλου τῶν Ψαλμῶν.

Ὅτι κρείσσων ἡμέρα μία ἐν ταῖς αὐλαῖς σου ὑπὲρ χιλιάδας. Περὶ τῶν θεῶν αὐλῶν ἐλέχθη μικρὸν ἀνωτέρω. Ἵπερ χιλιάδας δὲ ἡμερῶν τὰς ἐν ἑτέροις τόποις ἀνείροις. Τὸ δὲ, Ὅτι, βεβαιωτικόν.

Ἐξελεξάμην παραβριπεῖσθαι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ μᾶλλον ἢ οἰκεῖν με ἐν σκηνώμασιν ἁμαρτωλῶν. Τὸ αὐτὸ πάλιν φησι, πλὴν φανερώτερον. Ὅρα δὲ ὅσον ἡγάπα τὸν θεῶν οἶκον, ὃ τὸ παραβριπεῖσθαι ὡς ἔτυχε, τοῦ οἰκεῖν ἀδρῶς ἐν ἁμαρτωλοῖς αἰρετώτερον ἔκρινε διὰ τὸν ἐκεῖθεν ἀγισμόν.

Ὅτι ἔλεος καὶ ἀλήθειαν ἀγαπᾷ Κύριος. Ἐγκαταμίγνυσι τῷ ψαλμῷ καὶ νοουθεσίαν προτρεπτικὴν εἰς πρακτικὴν ἀρετὴν καὶ θεωρητικὴν ἔλεγον ὅτι ὁ Θεὸς ἀγαπᾷ τὴν ἐλεημοσύνην καὶ τὴν ἀλη-

θειαν· ἔστι δὲ τῆς μὲν πρακτικῆς ἢ ἐλεημοσύνης, τῆς δὲ θεωρητικῆς ἢ ἀλήθειας· εἰ δὲ ταύτας ἀγαπᾷ, δῖλον ὅτι πάντως καὶ τοὺς μετιόντας αὐτάς, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς αὐτοέλεός ἐστι, καὶ αὐτοαλήθεια. Τὸ δὲ Ὅτι, διηγηματικὸν ἐστὶ καὶ περιέχον, καὶ ἰδιωματικόν. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως εἰπεῖν, ὅτι ὁ Χριστὸς, ἐλεῶν ἡμᾶς, ἐνηθρώπησε, καὶ ἀληθῆς ἐκήρυξεν Εὐαγγέλιον.

Χάριν καὶ δόξαν δώσει. Χάριν ἀφέσεως ἀμαρτιῶν, ὡς τῆ πόρῃ, καὶ πολλοῖς ἄλλοις. Ἡ θαυμάτων, ὡς τοῖς ἀποστόλοις καὶ τοῖς λοιποῖς ἁγίοις. Δόξαν δὲ, καὶ τὴν παρ' ἀνθρώπων, καὶ τὴν ἐν οὐρανοῖς. Ἡ χάριν μὲν τὴν τῆς θείσεως, δόξαν δὲ τὴν τῆς βασιλείας αὐτοῦ.

Κύριος οὐ στερήσει τὰ ἀγαθὰ τοῖς πορευομένοις ἐν ἀκακίᾳ. Τινὲς καθ' ὑπερβατὸν τὸ ῥητὸν συντάσσουσιν, οἷον· χάριν καὶ δόξαν δώσει τοῖς πορευομένοις ἐν ἀκακίᾳ. Εἴτα Κύριος οὐ στερήσει αὐτοὺς τῶν ἀγαθῶν τῶν ἐν οὐρανοῖς. Ἀδιόφορος δὲ καὶ ἡ σύνταξις, τοῦ *στερήσει*. Ὁ σημαίνει τὸ Κωλύσει. Τινὲς δὲ σύνταξιν ἀντὶ συντάξεως φασί· Κύριος οὐ στερήσει τῶν ἀγαθῶν τοῖς πορευομένοις ἐν ἀκακίᾳ, εἴθουν ἐν ἀποχῇ τῶν κακῶν.

possumus : *Dominus non privabit bona iis qui ambulant in innocentia.*) Dic quod dictio, *Privabit*, sic posita, accipitur pro *Prohibebit*. Quidam vero dicunt casus in constructiones fuisse immutatos, et positum : *Non privabit bona, iis qui ambulant in innocentia*; pro *Non privabit eos bonis*. Innocentiam autem hoc in loco pro abstinentia vitiorum posuit. (Considera etiam ne fortassis verbum ἀποστρέψω, hoc est, verbum *Privo*, eodem modo construatur, quo verbum *Ansero*; quod aliquando cum dativo jungitur et accusativo, veluti : *Aufero tibi eam rem, sicuti reperimus apud Aristidem : Abstulit ei ægritudinem. Item apud Philostratum : Cum fortuna ei magnum præmium abstulisset.*)

Κύριε ὁ θεὸς τῶν δυνάμεων, μακάριος ὁ ἀνθρώπος ὁ ἐλπίζων ἐπὶ σέ. Ἐν τῷ λγ' ψαλμῷ εἴρηται· Μακάριος ἀνὴρ ὃς ἐλπίζει ἐπ' αὐτόν. Ἐλπίζει δὲ ὁ πάντων καταφρονήσας τῶν βιωτικῶν, καὶ τῷ θεῷ μόνῃ προσανέσχων. Ἑβραῖοι δὲ καὶ τὸν παρόντα ψαλμὸν τῷ ἐν Βαβυλῶνι δορυαλῶτῳ λαφ' ἀνατιθέασιν, ἐπιθυμοῦντι τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ναοῦ, καὶ μακαρίζοντι τοὺς κατοικοῦντας ἐν αὐτῷ, καὶ προτιμῶντι μίαν ἡμέραν τῆς ἐν αὐτῷ διατριβῆς ὑπὲρ χιλιάδας ἡμερῶν τὰς ἐν ἄλλοις. Οὐ δύνανται δὲ διόλου συμβιβᾶσαι τὴν ἐρμηνείαν αὐτοῦ. Τὸ γὰρ, *Εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων αἰρέσουσίν σε, προσίσταται*. Κατελύθη δὲ καὶ ὁ ναὸς καὶ ὁ ἐν αὐτῷ αἶνος· καὶ τὸ, *Εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ κλαυθμῶνος*, ἀνακόλουθον αὐτοῖς, καὶ ἄλλα τινά. Καὶ γὰρ καὶ ἡ ἐπιγραφή πρὸ τῶν ἄλλων ἐμποδίζει, *Ληρῶν πληθυντικῶς μνημονεύουσα*· πανταχοῦ δὲ ληρὸν ἢ Παλαιὰ τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις λέγει ναὸν, καὶ σκηνώμα· καὶ οὐ σκηνώματα.

gali numero appellat, eum passim in Veteri Testamento, templum Hierosolymitanum, *Torcular*, singulari numero, aut *Tabernaculum* appellatum sit, et non torcularia, aut tabernacula.

Εἰς τὸ τέλος τοῖς υἱοῖς Κορῆ, ψαλμὸς τῷ Δαβίδ.
ΨΑΛΜΟΣ ΠΔ'.

Εἰς τὸ τέλος καὶ οὗτος διὰ τὸ τέλος τῶν ἐν τοῦτῳ προφητειῶν. Προαγορεύει γὰρ τυπικῶς μὲν τὰ τῆς ἐλευθερίας τῶν ἐν Βαβυλῶνι αἰχμαλώτων,

A *Deus diligit misericordiam et veritatem. Misericordia autem ad activam, et veritas ad contemplativam vitam pertinet. Quod si istas Deus diligit virtutes, necessario eos amat, et ipsi huiusmodi virtutes amplectuntur : quia Deus est ipsa misericordia, et ipsa veritas. Dictio autem, Quoniam, narrantis in morem posita est, et abundat, ut sæpe diximus, more Hebraici idiomatis. Possumus et aliter dicere, quod Christus nostri misertus est, et verum nobis Evangelium prædicavit.*

Gratiam et gloriam dabit. Gratiam remissionis peccatorum, veluti dedit meretrici, et aliis multis. Vel, gratiam miraculorum dabit, qualem apostolis præstitit, et cæteris sanctis. Gloriam vero, et eam quæ est ab hominibus, et eam quæ in cælo est, vel deificationis gloriam, ut Dei scilicet efficiamur, et gloriam cælestis regni adipiscamur.

VERB. 13. *Dominus non privabit bonis eos qui ambulant in innocentia.* Qui lam per figuram hyperbaton construunt hunc versiculum, videlicet : *Dominus dabit gratiam et gloriam, iis qui ambulant in innocentia*; deinde *Dominus non privabit eos caelestibus bonis. Et quia Græca lectio indifferenterem continet constructionem. (Habetur enim in Græco : Κύριος οὐ στερήσει τὰ ἀγαθὰ τοῖς πορευομένοις ἐν ἀκακίᾳ, quod ad litteram dicere*

Domine Deus virtutum, beatus homo, qui sperat in te. In psalmo etiam LIII legimus : *Beatus vir, qui sperat in eo.* Ille autem sperare dicitur in Deo, qui mundana omnia despicit, et ab eo solo dependet. Hebræi vero hunc psalmum dicunt ad captivum in Babylone populum pertinere, qui ad Hierosolymitanum templum accedere optabat, et beatos eos omnes dicebat, qui illic degerent. Qui etiam populus in illo templo, vel unica tantum die commemorari maluisset, quam alibi vel longissimo temporis intervallo. Verum non possunt per omnia huiusmodi expositionem suam accommodare proposito, cum illa eis verba adversentur : *In sacula sæculorum laudabunt te.* Nam et templum, et laudes, quæ in eo templo Deo dicebantur, abierunt omnia. Et verba illa : *In valle lacrymarum*, nullam juxta eorum expositionem haberent consequentiam. Et multa alia præterea erunt dissona. Nam et ipsa in primis inscriptio adversatur, quæ *Torcularia* plurali numero appellat, eum passim in Veteri Testamento, templum Hierosolymitanum, *Torcular*, singulari numero, aut *Tabernaculum* appellatum sit, et non torcularia, aut tabernacula.

In finem filius Coræ, psalmus David.

PSALMUS LXXXIV.

In finem etiam inscribitur hic psalmus, ob prophetias in eo contentas, quæ ad finem tendebant, Et in figura quidem ea prædicat, quæ ad populū

captivi in Babylone libertatem pertinebant, revera autem de gentibus pertractat, quæ sub idolorum servitute captivæ tenebantur, et quas ab hujusmodi jugo liberandas prædicit.

VERS. 2. Benedixisti, Domine, terram tuam. Hæc quæ diximus mentis oculis prævidens Propheta Deum ipsum alloquitur dicens: *Benedixisti, Domine, terram tuam, seu (ut verius in Græca lectione habetur): Bona voluisti, Domine, terræ tuæ.* Habetur enim in Græco verbum, εὐδόκησας, unde εὐδοκία quæ *beneplicitum* dicitur, seu *bona voluntas*. In Græca tamen lectione constructio indifferens est. *Terræ autem tuæ* dicit, quia *Domini est terra* ¹¹, etc. Bona igitur nunc voluisti terræ tuæ. Nam olim ob primi parentis transgressum, bona ei non volebas, sed mala: *Maledicta*, inquit, *terra in operibus suis* ¹²; at nunc ob novi nostri Adam obedientiam, in gratiam tuam restituta est: quinimo olim tua tantum erat creatura, nunc etiam possessio tua facta est. Et hunc quidem sensum] fideles omnes sequuntur. Judæi vero per terram Dei, ipsam tantum intelligunt Judæam, veluti quæ populo Dei fuit destinata: cui ideo bene voluisse Deum dicunt, quia post captivitatem rursum eam habitari concessit.

Avertisti captivitatem Jacob. Quæ futura erant ponit, ut facta, prophetiæ lege: *Avertisti, inquit, captivum populum Jacob a tyrannide qua premebatur.* Per Jacob vero, ut jam sæpe diximus, Christianum populum intelligit.

VERS. 3. Remisisti iniquitatem populo tuo: operuisti omnia peccata eorum. Hunc populum Propheta alibi in psalmo LI beatum appellavit dicens: *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata.* Remisit enim nobis per poenitentiam nostras iniquitates, et sacris baptismi aquis peccata nostra contextit. Hebræi vero dicunt quod remisit Deus iniquitates, ob quas acti fuerant in captivitatem, et quod operuit eorum peccata in profundo veritatis. Populus autem Domini non solum antiquus ille Israeliticus populus appellatur, juxta rationem redditam in psalmo LXXX, sed etiam novus Christianorum, ut diximus in primo versiculo psalmi LXXVI.

VERS. 4. Sedasti omnem iram tuam. Quam autem habebas propter hujusmodi nostras iniquitates, et peccata.

Avertisti ab ira indignationis tuæ. Quid sit ira indignationis (seu potius, ut in Græco habetur, *ira excandescentiæ*) vidimus in psalmo LXXVII. *Avertisti autem pro Declinasti, ab indignatione nimis, atque ita ad hilaritatem et benevolentiam pertransisti.*

VERS. 5. Convertite nos, Deus salutarium nostrorum, et avertite iram tuam a nobis. Deinceps ex populi persona sermonem facit, vel etiam seipsum Propheta cum eis annumerat supplicans, ut petita superius consequantur. Quid autem significant illa verba: *Deus salutarium nostrorum, di-*

αληθινῶς δὲ τὰ τῆς ἐλευθερίας τῶν ἐν εἰδωλαλατρείᾳ αἰχμαλώτων, καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἀπαλλαγὴν.

Εὐδόκησας, Κύριε, τὴν γῆν σου. Ταῦτα προερακῶς ὁ Προφήτης, προαναφωνεῖ τῷ Θεῷ, ὅτι Ἄγαθὰ ἠθέλησας τῇ γῆ σου· εὐδοκία γὰρ ἡ ἀγαθοθέλεια. Ἀδιάφορος δὲ ἡ σύνταξις τοῦ, Ἠθέλησας. Τὴν γῆν σου δὲ, ὅτι τοῦ Κυρίου, φησὶν, ἡ γῆ. Πρῶτη μὲν γὰρ, διὰ τὴν τοῦ πρώτου Ἀδάμ παρακοὴν, πονηρὰ αὐτῇ ἐθέλησεν· Ἐπικατάρατος γὰρ φησὶν, ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου· Νῦν δὲ τοῦναντιον, διὰ τὴν τοῦ νέου Ἀδάμ ὑπακοὴν. Καὶ πρότερον μὲν κρίσιμα Θεοῦ ἦν, ὕστερον δὲ καὶ κτήμα αὐτοῦ ἐγένετο. Ἄλλ' οὕτω μὲν καθ' ἡμᾶς. Καθ' Ἑβραίου: δὲ γῆν Θεοῦ νοθεῖς ἰδικῶς τὴν Ἰουδαίαν, ὡς ἀφορισμένην τῷ λαῷ αὐτοῦ, ἧς εὐδοκίαν φασι τὸν ἐσαῦθι; ἐνοικισμὸν.

Ἀπέστρεψας τὴν αἰχμαλωσίαν Ἰακώβ. Ὡς ἦδη γεγονότα ἐκτίθεται τὰ μέλλοντα νόμῳ προφητείας. Ἀπέστρεψας, φησὶ, τὸν αἰχμάλωτον λαὸν τοῦ Ἰακώβ ἀπὸ τῆς κατεχούσης αὐτὸν τυραννίδος· Ἰακώβ δὲ ὁ Χριστιανικὸς εἰρηται λαός, καθὼς διαφόρως εἴρηται.

Ἀφῆκας τὰς ἀνομίας τῷ λαῷ σου· ἐκάλυψας πάσας τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν. Τοῦτον τὸν λαὸν καὶ ἐν τῷ λβ' ψαλμῷ ἐκακάρισεν, εἰπὼν· Μακάριοι ὡς ἀφῆθησαν αἱ ἀνομίας, καὶ ὡς ἀπεκαλύθησαν αἱ ἀμαρτίαι. Ἀφῆκε γὰρ ἡμῖν τὰς ἀνομίας αὐτῶν διὰ τὴν μετάνοιαν, καὶ ἐκάλυψε τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν τοῖς ἱεροῖς ὕδασι τοῦ θεοῦ βαπτίσματος. Καθ' Ἑβραίου: δὲ παρεῖθε τὰς ἀνομίας, δι' ἧς ἠχμαλωτίσθησαν, καὶ ἐκάλυψε τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν τῷ θυμῷ τῆς λήθης. Λαός δὲ αὐτοῦ ὁ μὲν πλαιός, κατὰ τὴν χρῆσιν ἦν παρηγάγομεν ἐν τῷ π' ψαλμῷ ὁ δὲ νέος, καθὼς ἀποδεδώκαμεν ἐν τῷ α' στίχῳ τοῦ ο' ψαλμοῦ.

κατεπαυσας πᾶσαν τὴν ὀργὴν σου. Τὴν ἐπιταῖς τοιαύταις ἀνομίαις καὶ ἀμαρτίαις.

Ἀπεστρεψας ἀπὸ ὀργῆς θυμοῦ σου. Τί μὲν ἔστιν ὀργὴ θυμοῦ, εἰρήκαμεν ἐν τῷ ο' ψαλμῷ· ἀπέστρεψας δὲ, ἀντὶ τοῦ Μετεκλήθη: ἀνεχώρησε: ἀπὸ θυμοῦ ἐπὶ ἰλαρότητα, καὶ εὐμένειαν.

Ἐπίστρεψον ἡμᾶς, ὁ Θεὸς τῶν σωτηρίων ἡμῶν, καὶ ἀπέστρεψον τὸν θυμὸν σου ἀπ' ἡμῶν. Λοιπὸν προσώπων τοῦ λαοῦ ποιεῖται τοὺς λόγους. Ἦ καὶ ἐγκαταλέγων ἑαυτὸν αὐτοῖς, ἰκετεύει τυχεῖν αὐτοὺς ὡς εἴρηκε. Περὶ δὲ τοῦ, Ὁ Θεὸς τῶν σωτηρίων ἡμῶν, εἴρηται ἐν τῷ ξζ' ψαλμῷ. Ἐπίστρε-

¹¹ Psal. xxii, 1. ¹² Gen. iii, 17.

γον δὲ ἡμᾶς ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας πρὸς τὴν προτέραν εὐγένειαν.

Μὴ εἰς τοὺς αἰῶνας ὀργισθῆς ἡμῖν. Ἐνταῦθα εἶ, *Εἰς τοὺς αἰῶνας*, ἀντὶ τοῦ, Μὴ αἰῶνια, μὴ μακρά. Τινὲς δὲ οὐ κατ' ἐρώτησιν ταῦτα ἀναγινώσκουσιν, ἀλλ' ἠθικῶς· Μὴ εἰς τοὺς αἰῶνας ὀργισθῆς ἡμῖν.

exponunt, ut recte etiam exponi potest, pro ne, ut sit sensus: Ne in perpetuum nobis irascaris.

Ἡ διατενεῖς τὴν ὀργὴν σου ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν; Τὸ αὐτὸ πάλιν φησὶν. *Εἰς γενεάν* δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ἔως γενεᾶς ἄλλης. Εἴρηται δὲ περὶ τούτου ἐν τῷ θ' ψαλμῷ. Διατενεῖς δὲ, ἀντὶ τοῦ, Παρατενεῖς.

Ὁ Θεὸς, σὺ ἐπιστρέψας ζωώσεις ἡμᾶς. Ἐπιστρέψας ἡμᾶς οὐ μόνον ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ἀμαρτημάτων. Ἡ καὶ, Ἐπιστρέψας σὺ πρὸς ἡμᾶς, οὐδ' ἀπεστράφης. Ζωώσεις δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ζωώσεις πρὸς ἀρετὴν, νενεκρωμένους ἤδη πρὸς ἔργασίαν αὐτῆς.

eras a nobis. *Vivificabis*, hoc est, vivos nos reddes ad opera virtutum. Nam antea ad ea penes mortui eramus.

Καὶ ὁ λαὸς μου εὐφρανθήσεται ἐπὶ σοί. Τυχὼν ἐπιστροφῆς τοιαύτης.

Δεῖξον ἡμῖν, Κύριε, τὸ ἔλεός σου, καὶ τὸ σωτήριόν σου δόξης ἡμῖν. Τὰ ἐντεῦθεν περὶ τοῦ Χριστοῦ διαλαμβάνουσι. Παρακαλεῖ γὰρ ὁ Προφήτης τὸν Πατέρα προσώπων τοῦ λαοῦ, τοῦ μέλλοντος πιστεῦσαι, φανῆναι τὸν Χριστόν· τοῦτον γὰρ καλεῖ ἔλεος Θεοῦ, καὶ σωτήριον Θεοῦ· ὅτι, ἐλεήσας ἡμᾶς, ἐνηθροῦνησεν, ἵνα σώσῃ ἡμᾶς, καὶ ὅτι ἐλεήμων ἐστὶ, καὶ Σωτὴρ· ἔλεος δὲ σου καὶ σωτήριόν σου· οἶον ὅτι τὸ ἔλεος τὸ παρὰ σοῦ· καὶ τὸ σωτήριον τὸ παρὰ σοῦ τοῦ Πατρὸς. Δώσεις δὲ ἡμῖν, ὅτι Παιδίον, φησὶν, ἐγεννήθη ἡμῖν, καὶ υἱὸς ἐδόθη ἡμῖν.

diem illam, et salutare illud petimus, quod a te est. Ad Patrem enim loquitur Propheta. Tu vere illud nobis dabis, quod petimus, ita ut aliquando bis, et filius datus est nobis ¹³.

Ἀκούσομαι τί λαλήσει ἐν ἐμοὶ Κύριος ὁ Θεός. Αἰσθόμενος ἐπιπνοίας θείας ὁ Προφήτης, παρασκευάζει ἑαυτὸν εἰς τὸ ἀκοῦσαι. Ἐν ἐμοὶ δὲ εἶπε, δεικνύς ὅτι οὐκ ἔξω λαλήσει, ἀλλ' ἔνδον, εἰς τὰ ὦτα τῆς ψυχῆς.

Ὅτι λαλήσει εἰρήνην ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τοὺς ὀσίους αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τοὺς ἐπιστρέφοντας καρδίαν ἐπ' αὐτόν. Ἀκούσομαι δὲ, φησὶν, ὅ τι λαλήσει. Διότι λαλήσει πάντως εἴτουν εὐαγγελίζεται εἰρήνην ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ δυνατὸς ὁ λαὸς αὐτοῦ εἰρήνην ἔχει πάντοτε πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς ἑαυτὸν, ὡσπερ αὖθις μάχην πρὸς τοὺς ἔχθρους τοῦ Θεοῦ, τὸν τε δαίμονα καὶ τοὺς τοῦ δαίμονος. Τοὺς αὐτοὺς δὲ ἐκάλεσε λαὸν Θεοῦ, καὶ ὀσίους, τουτέστιν, ἀφωτισμένους αὐτῷ καὶ ἐπιστρέφοντας ἐπ' αὐτὸν τὴν ἑαυτῶν καρδίαν, ἤγγου τὴν

Actum est in psalmo LXVII. Convertite autem nos a captivitate in pristinam dignitatem.

Vers. 6. *Numquid in saecula irascaris?* — In saecula hic posuit, pro Perpetuo, seu pro: Numquid diu irascaris? Quidam autem non per interrogationem hoc dictum esse intelligunt, et dictionem μὴ, quæ habetur in Græca lectione, ut sit sensus: Ne in perpetuum nobis irascaris.

Aut extends iram tuam a generatione in generationem? Idem rursus repetit. In generationem autem dixit, pro usque ad allam generationem; de quo in IX psalmo dictum est, et *Extendes*, pro Protendes.

Vers. 7. *Deus, tu convertens vivificabis nos.* Convertens nos nimirum a captivitate ad libertatem, atque a vitiis ad virtutes; vel (quia Græca dictio ἐπιστρέψας in utroque potest sensu accipi, et legi etiam potest: *Deus tu conversus*) dicamus, Deus tu conversus ad nos; antea enim aversus eras a nobis. *Vivificabis*, hoc est, vivos nos reddes ad opera virtutum. Nam antea ad ea penes mortui eramus.

Et populus tuus lætabitur in te. Hujusmodi scilicet conversionem consecutus.

Vers. 8. *Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, et salutare tuum da nobis.* Hæc et quæ sequuntur de Christo intelligenda sunt. Rogat enim Propheta Deum Patrem ex fidelis populi persona, ut Christus, quem et misericordiam Dei, et Dei salutare appellat, sibi ostendatur. *Misericordiam* autem et salutare ideo eum appellavit, quia misericordia motus est, ut carnem assumeret, et nos salvaret. Unde et misericors, et Salvator merito appellatur. *Misericordiam vero tuam, Deus, et salutare tuum hunc dicimus, quia misericordiam illam, et salutare illud petimus, quod a te est.* Ad Patrem enim loquitur Propheta. Tu vere canere possimus cum Propheta: *Puer natus est nobis*.

Vers. 9. *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus.* Divinam Propheta spirationem atque auram in se adventuram sentiens, ad audiendum præparatur. Quod ait: *Quid loquatur in me*, dictum est ut ostenderet, quod Deus non in exteriores corporis, sed in interiores animæ aures locuturus erat.

Quoniam loquetur pacem super populum suum, et super sanctos suos, et in eos, qui convertunt corda sua ad eum. Audiam, inquit, quid loquetur. Omnino enim loquetur Deus, atque evangelizabit pacem populo suo. Et vere quidem populus Dei et secum ipse, et cum Deo semper pacem habet, sicuti contra, idem populus semper pugnam ac bellum habet cum dæmone, et cum universis qui dæmonis amici, aut Deo inimici sunt. Eosdem autem fideles et populum Dei appellavit, et sanctos, hoc est, sanctificatos, ac

¹³ Isa. IX, 6.

dicatos Deo, et convertentes corda sua, hoc est, animas suas ad eum; vel a corde totum hominem significavit, veluti a parte totum.

VERS. 10. Verumtamen prope timentes eum salutare ipsius. Hoc illud est, quod in se Propheta Deum loqui audivit. Dictio autem, Verumtamen, superflua est in hoc loco, vel accipitur pro Vere. Erit, inquit, salutare ipsius Dei prope eos qui Deum timent; et sensus est, quod simul ac fuerint aliqui timentes eum, qui fideles nimirum futuri erant, tunc prope eos erit Christus, hoc est, statim tunc adveniet.

Ut inhabitet gloria in terra nostra. (Quod in Græco legimus, τοῦ κατασκηνώσαι, exponi potest, ut exposuit Latinus interpres. Vel etiam: Ut inhabitare faciat gloriam quæ lectiones tamen eodem tendunt.) Prope igitur erit Christus, ut inhabitare faciat gloriam, gratiam et honorem, in terra Jerusalem, vel quia ipse ille erat gloria, qui caro factus est, et habitavit in nobis¹⁵, vel quia post Salvatoris incarnationem, usque in hodiernum diem, terra illa Jerusalem nobilis, honorata et omnibus desiderabilis facta est.

VERS. 11. Misericordia et veritas obviaverunt, justitia et pax osculatæ sunt. Quidam his versiculis commemorari dicunt eas virtutes, quæ in Christo convenerant: veluti misericordiam et veritatem. Et misericordiam quidem demonstravit Christus sanando ægrotos, veritatem vero docendo et prædicando. Convenerant etiam in Christo justitia, et pax. Ita enim significatur nobis illis verbis: Osculatæ sunt. Justitia autem Christi apparuit in recte judicando, cum et pravos redargueret, et virtute præditos homines laudaret; pax vero in mansuetudine ac modestia. Verum, ut alius exponamus, misericordia quidem, divina dici potest Christi natura, quæ potestatem habet dimitteudi peccata, et sanandi infirmos; veritas autem, humana ejusdem natura, quia non inventus est dolus in ore ejus, et quia ipse solus illam hominis dignitatem ac similitudinem vere servavit quæ ad imaginem Dei factus fuerat: et quia verus homo erat, et non phantasma, ut hæretici quidam dixerunt. Quod igitur ait, Obviaverunt, idem est quod Convenerunt in unum, hoc est, in unam personam unitæ sunt. Justitia item pro divina accipitur natura. Solus enim Deus justus judex est. Pax vero pro natura humana ob ingenuam nimirum ac nativam ejus mansuetudinem. Hæ igitur virtutes mutuo se exosculatæ sunt, eo quod summam inter se unionem atque convenientiam habebant in Christo.

VERS. 12. Veritas de terra orta est, et justitia de caelo prospexit. Quando homines veram per Filium fidem amplexati sunt, tunc Pater jure ac merito eorum providentiam ampliorem suscepit, destructo nimirum dæmone eorum tyranno. Vel aliter, per veritatem ipsum Christum intellige. Ait enim: Ego sum veritas¹⁶. Orto igitur Christo de terra, juxta generationem hanc inferiorem, et dissoluto deinceps omni errore ac mendacio, Pater, qui summa est, ut diximus, justitia, de caelo in terram

ψυχῶν ἢ ἀπὸ τῆς καρδίας ὅλους ἐσήμανεν, ὡς ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν.

Πλὴν ἐγγύς τῶν φοβουμένων αὐτὸν, τὸ σωτήριον αὐτοῦ. Τοῦτό ἐστιν ὃ ἤκουσεν, ἐν ἐαυτῷ λαλήθην. Τὸ δὲ, Πλὴν, περιττόν, ἢ ἀντὶ τοῦ ὄντως. Ἐγγύς, φησί, τῶν φοβουμένων αὐτὸν ἔσται τὸ σωτήριον αὐτοῦ. Ἔστι δὲ ὁ νοῦς τοῦ βῆτοῦ τοιοῦτος· ὅτι ὅταν ὡς τινες φοβούμενοι αὐτὸν, καὶ μέλλωσι πιστεῦσαι, τότε ἐγγύς αὐτῶν ἔσται ὁ Χριστός, καὶ εὐθύς φανήσεται.

Τοῦ κατασκηνώσαι δόξαν ἐν τῇ γῆ ἡμῶν. Ἐγγύς ἔσται ἐπὶ τῷ κατασκηνώσαι δόξαν εἰς χάριν καὶ τιμὴν ἐν τῇ γῆ τῶν Ἱεροσολύμων. Ἡ δὲ αὐτὸς ἦν ἡ δόξα, ὃς σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Ἡ δὲ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησην τοῦ Σωτῆρος ἐνδοξος καὶ τιμία καὶ ἐπιθυμητικὴ γέγονε μέχρι καὶ τήμερον ἡ γῆ ἐκεῖνη.

Ἐλεος καὶ ἀλήθεια συνήτησαν, καὶ δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη κατεφίλησαν. Τινὲς ἀπαριθμοῦσιν τῶν ἐν Χριστῷ φαινομένων ἀρετῶν εἰπον ἐμφαίνειν ταυτὶ τὰ βῆτά· ὅτι συνέδραμον ἐν αὐτῷ ἔλεος καὶ ἀλήθεια· ὃ μὲν ἔλεος ἐν τῷ ἰσθθαί τοὺς πάσχοντας, ἡ δὲ ἀλήθεια ἐν τῇ ἀπταίστῳ διδασκαλίᾳ· ναὶ μὴν ἠνώθησαν ἐν αὐτῷ καὶ δικαιοσύνη, καὶ εἰρήνη· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ κατεφίλησαν· ἡ δικαιοσύνη μὲν, ἐν τῷ κρίνειν ὀρθῶς, καὶ ἐλέγχειν μὲν τοὺς πονηροὺς, ἐπαινεῖν δὲ τοὺς ἀγαθοὺς· ἡ δὲ εἰρήνη ἐν τῇ πραότητι. Γλαφυρώτερον δὲ εἰπεῖν, ἔλεος μὲν ἔστιν ἡ θεία φύσις, ὡς ἐξουσίαν ἔχουσα ἀφίναί ἀμαρτίας, καὶ λύειν νόσους· ἀλήθεια δὲ ἡ ἀνθρωπίνη, ὅτι ὄχι εὐρέθη δόλος, φησὶν, ἐν ἐφ' στόματι αὐτοῦ, καὶ ὅτι ἀληθῶς οὗτος μόνος ἐφύλαξε τὸ ἀξίωμα τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ ὅτι ἀληθῶς ἦν ἡ φύσις ἀνθρωπίνη καὶ οὐ κατὰ φαντασίαν. Συνήτησαν οὖν, εἰπουν ἠνώθησαν εἰς μίαν ὑπόστασιν. Ἀὔθις δὲ δικαιοσύνη μὲν ἡ θεία φύσις· μόνος γὰρ δίκαιος δικαστῆς· ὁ θεός· εἰρήνη δὲ ἡ ἀνθρωπίνη, διὰ τὴν ἔμφυτον πραότητα· αἱ κατεφίλησαν· ὃ ἐμφαίνει τὴν ἀγαν ἔνωσιν καὶ σχέσιν ἀλλήλων.

Ἀλήθεια ἐκ τῆς γῆς ἀνέτειλε, καὶ δικαιοσύνη ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διεκνύθη. Ἀσπασαμένον τῶν ἀνθρώπων δὲ τὸ τοῦ Υἱοῦ τὴν ἀληθῆ πίστιν, ὁ Πατήρ ἐξ οὐρανοῦ δικαίαν πρόνοιαν αὐτῶν ἐποίησατο, καθελὼν τὸν τύραννον αὐτῶν διάβολον. Καὶ ἄλλως δὲ ἀλήθειαν νοήσεις τὸν Χριστὸν· εἰρηκε γὰρ· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια· οὐ ἀνατειλαντος ἐκ τῆς γῆς κατὰ τὴν κάτω γέννησιν, λυομένου λοιπὸν τοῦ ψεύθους τῆς πλάνης, ὁ Πατήρ δὲ ἔστι δικαιοσύνη, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τὴν γῆν ἐπέβλεψεν· πρότερον ἀπε-

¹⁵ Joan. i, 14. ¹⁶ Joan. xiv, 6.

στραμμένος διὰ τὸ κατακεχυμένον τῆς γῆς ψεῦδος · Α καὶ κατηλλάγη τὰ ἄνω τοῖς κάτω.

Καὶ γὰρ ὁ Κύριος δώσει χρηστότητα, καὶ ἡ γῆ ἡμῶν δώσει τὸν καρπὸν αὐτῆς. Ὅρα πῶς ὁ Δαβὶδ ἐν βεβαίῳ προαγορεύει, ὅτι ὁ μὲν Πατὴρ δώσει τοῖς ἀνθρώποις τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, ὃς ἐστι χρηστότης · Οὐδεὶς γὰρ ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. Καὶ γὰρ ὁ Σύμμαχος τὸν ἀγαθὸν εἶπεν. Ἡ δὲ γῆ δώσει τὸν καρπὸν αὐτῆς, τοὺς ἀποστόλους δηλονότι, καὶ τοὺς ἄλλους πιστοὺς, ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας βλαστήσαντας. Ἄπλουστερον δὲ εἶπειν, τοῦ Χριστοῦ γεννηθέντος, Κύριος δώσει ἔλεος τοῖς ἀνθρώποις · καὶ λοιπὸν ἡ γῆ πᾶσι καρποῖς εὐθυσήσει.

Δικαιοσύνη ἐνώπιον αὐτοῦ προπορεύεται. Δικαιοσύνην ἐνταῦθα λέγει τὴν πᾶσαν ἀρετὴν, ἥς τὸ φῶς, προπορευόμενον καὶ ἀπαστρέπτει αὐτοῦ, ὁκνη λαμπάδος ἀπεδείκνυεν αὐτὸν τοῖς ἀνθρώποις.

Καὶ θήσει εἰς ὁδὸν τὰ διαθήματα αὐτοῦ. Καὶ λοιπὸν ὁ Χριστὸς τὰ διαθήματα αὐτοῦ, τουτέστι τὴν ἐνάρετον ὁδὸν ἣν αὐτὸς ἔειπε καὶ ἐβάδισε, θήσει εἰς τὸ εἶναι ὁδὸν τοῖς Χριστιανοῖς, δι' ἧς βαδίζοντες ἀνέλθωσιν εἰς τὸν αὐτόν. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως εἶπειν Ὅτι ὁ πρόδρομος Ἰωάννης, ὃν ἐκάλεσεν ὁ Δαβὶδ νῦν δικαιοσύνην, ὡς τὴν νομικὴν δικαιοσύνην φυλάττοντα, καὶ ὡς δικαίως πολιτευόμενον, οὕτως ἐνώπιον, εἴθουν ἔμπροσθεν, τοῦ Χριστοῦ προπορεύεται. Ἰσὺ γὰρ, φησὶν, ἐγὼ ἀποστελῶ τὸν ἀγγέλόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδὸν σου ἔμπροσθεν. Ἐδὼ γὰρ · Ἐτοιμάσατε τὰς ὁδοὺς Κυρίου · εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. Σὺ δὲ καὶ ἕτερον νοήσεις, ὅτι ἡ θεότης, ἡ αὐτοδικαιοσύνη, ἐνώπιον τοῦ προσλήμματος ἡγεμόνευε καὶ εἶθαι εἰς εὐθείαν τὰς πορείας αὐτοῦ. Προσωρῶμην γὰρ, φησὶ, τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διὰ πάντοτε.

Προσευχὴ τῷ Δαβίδ.

ΨΑΛΜΟΣ ΠΕ΄.

Ἀλλῆ μὲν ἡ ἐπιγραφή · εἴρηται δὲ ὁμῶς περὶ προσευχῆς ἐν τῷ προοίμῳ τῆς βίβλου. Προσευχόμενος δὲ ὑπὲρ ἑαυτοῦ ὁ Δαβὶδ, διδάσκει πῶς χρὴ προσεύχεσθαι τὸν ἐν ἀνάγκαις ὄντα. Προαγορεύει δὲ ἐνταῦθα καὶ κλήσιν ἐθνῶν. Τινὲς δὲ προσώπων τοῦ Ἐξαιθίου γεγράφθαι καὶ ταύτην τὴν προσευχὴν εἰρήχασιν. gentium vocatio. Non desunt tamen qui orationem rant.

Κλῖνον, Κύριε, τὸ οὖς σου, καὶ ἐπάκουσόν μου. Περὶ τῆς κλίσεως τοῦ θείου ὠτὸς εἴρηται καὶ ἐν τῷ ις' ψαλμῷ.

Ὅτι πτωχὸς καὶ κέρης εἰμι ἐγώ. Πτωχὸς καὶ

prospexit, cum antea ob mendacium quod in universam erat terram diffusum, a nobis omnibus esset aversus. Superna igitur tunc atque caelestia inferioribus ac mundanis sunt conciliata.

VERS. 13. Etenim Dominus dabit bonitatem, et terra nostra dabit fructum suum. Vide quam constanter praedicat nobis beatus David, quod Pater daturus esset Fillum suum hominibus. Per bonitatem enim nihil aliud intelligere possumus, quam ipsum Deum. Nullus enim, inquit, bonus, nisi solus Deus ¹⁶. Et littera Symmachi habet : Etenim Dominus dabit bonum. — Terra etiam dabit fructum suum, apostolos nimirum et alios fideles, qui e Judaea regione germinarunt. Apertius vero ac manifestius est, ut dicamus, quod nato Christo, Deus dabit misericordiam hominibus, et quod terra fructibus abundabit.

VERS. 4. Justitia coram eo praecedet. Per justitiam hic universas complectitur virtutes. Harum igitur virtutum lux, instar lampadis, a Christo coruscans, tamquam ante illum emittet splendorem, ut celebrem ac praecelaram apud omnes illum reditura sit.

Et ponet in viam gressus suos. Deinceps autem Christus ponet gressus suos, hoc est, illam virtutum semitam per quam ipse ambulabat, ponet, inquam, eam in hoc, ut sit via ceteris Christianis, per quam illi incedentes ad eum tandem perveniant. Vel aliter : Joannes Domini praecursor, quem beatus David hoc in loco justitiam appellat, veluti qui omnem legis justitiam servavit, praecedet coram Christo, hoc est, ante Christum. Ecce enim ego, inquit, mitto angelum meum ante faciem tuam, qui parabit viam tuam ante te ¹⁷. Clamabit enim : Parate vias Domini, rectas facite semitas ejus ¹⁸. Et (quia Graeca dictio, αὐτοῦ, ita referri potest, ut non solum legamus, Gressus suos, sed etiam, Gressus ejus) alio modo expone, quod justitia Christi, vel ejus divinitas, praecedet coram eo, hoc est, ante assumptam carnem, veluti optimus quidam dux. Et ponet in viam gressus ejus, juxta illud : Providebam Dominum in conspectu meo semper ¹⁹.

Oratio ipsi David.

PSALMUS LXXXV.

Clara quidem atque aperta est haec inscriptio, ut in proemio operis dictum est. Illud tamen ad institutionem nostram pertinet, quod dum Prophetæ nostri preces videmus, quas ad Deum fundebat, nos illinc pariter docemur, quoniam pacto quando in angustiis ac calamitatibus constituti sumus, orare ad Deum debemus. Praedictor etiam in hoc psalmo hanc ex Ezechiae regis persona scriptam asserant.

VERS. 1. Inclina, Domine, aurem tuam, et exaudi me. Quomodo autem Deus dicatur inclinare diximus in psalmo xvi.

Quoniam inops et pauper sum ego. Veluti qui

¹⁶ Matth. xix, 17. ¹⁷ Malach. iii, 1; Matth. xi, 10. ¹⁸ Isa. xl, 3; Matth. iii, 3. ¹⁹ Psal. xv, 8.

adversus visibiles aut invisibiles inimicos idoneas vires non habeo, et eis resistere non possum.

VERS. 2. *Custodi animam meam, quoniam sanctus sum.* Tunc enim sanctificatus sum, quando tibi oblatus seu dedicatus fui. Illa quippe sancta efficiuntur quæ in Dei ministerium dedicantur, ut in psalmo xv dictum est. Vel sanctum seipsum appellatum scilicet comparatione, qui impii erant.

Salvum fac servum tuum, Deus meus, sperantem in te. Salva cum, inquit, ab imminente periculo, qui nulla alia in re, sed in te solo confidit.

VERS. 3. *Miserere mei, Domine, quoniam ad te clamabo tota die.* Pro *Tota die*, Symmachus, *Semper*, interpretatur.

Lætifica animam servi tui : quoniam ad te levavi animam meam. Mœrorem, quo detineor, dissolve. De verbis : *Levavi animam meam*, dictum est in primo versiculo psalmi xxiv.

VERS. 4. *Quoniam tu, Domine, bonus, et mitis, et multum misericors omnibus invocantibus te.* Pro *Mitis*, Aquila, et Symmachus dixerunt, *Propitius*. *Mitis* autem idem est quod mansuetus. *Invocantibus autem te*, non simpliciter, sed ex toto corde invocantibus. Nam et in psalmo cxliv, cum dixisset, *Prope est Dominus omnibus invocantibus eum*, addidit : *Omnibus invocantibus eum in veritate*, hoc est, tota anima.

VERS. 5. *Auribus percipe, Domine, orationem meam, et intende voci deprecationis meæ.* Hæc verba exposita invenies in primo versiculo psalmi xvi.

VERS. 6. *In die tribulationis clamavi ad te, quoniam exaudisti me.* Diem tribulationis appellatam, quæ jam imminebat. De verbis autem : *Quoniam exaudisti me* diximus in eodem psalmo xvi.

VERS. 7. *Non est similis tibi in diis, Domine, non est secundum opera tua.* Omnes enim dii gentium *damonia*, *Dominus autem cælos fecit*²⁰. Et tu verus quidem Deus es, illi autem falsi. Videtur autem mihi hic versiculus assumptus fuisse ex verbis Moysi, dicentis : *Quis similis tibi glorificatus in sanctis, admirabilis, gloriose, faciens prodigia*²¹? Christi vero opera sunt non creatio tantum, aut providentia tam visibilis, quam invisibilis creaturæ, sed ipsius etiam creaturæ reformatio, tyrannique destructio, illa insuper mortis occisio, quam propria operatus est morte. Item illa totius orbis expiscatio, quam per paucos ac viles quosdam pisces perfecit : quibus omnibus addi etiam potest miraculorum vis. Nam etsi multi alii similia operati sint miracula, nullus tamen propria auctoritate id poterat, ut Christus ; invocatione quippe divini nominis operabatur.

VERS. 8. 9. *Omnes gentes, quascunque fecisti, venient, et adorabunt coram te, glorificabunt nomen*

Α πένης, ἐν τῷ μὴ ἔχειν ἀξιόλογον δύναμιν κατὰ τῶν πολεμίων δρατῶν τε καὶ ἀοράτων, μηδὲ εἶναι πρὸς αὐτοὺς ἀξιόμαχος.

Φύλαξον τὴν ψυχὴν μου, ὅτι δοσιός εἰμι. Ὅτι ἀφωσιωμένος καὶ ἀνατεθειμένος εἰμι, ὡς εἴρηται καὶ ἐν τῷ ιε' ψαλμῷ ἡ δσιον ἐκυτόν φησιν, ὡς εὐσεθεῖ τὰ εἰς θεόν, οἷα τῶν ἐχθρῶν ἀνοσιων ὄντων, quasi pius, ac religiosus erga Deum, Inimico-

Σῶσον τὸν δούλόν σου, ὁ θεός μου, τὸν ἐλλέζοντα ἐπὶ σέ. Σῶσον ἀπὸ τοῦ προσδοκωμένου κινδύνου τὸν ἐπὶ μηδενὶ τῶν ἀπάντων ἢ ἐπὶ σοὶ μόνῳ θαρροῦντα.

Ἐλέησόν με, Κύριε, ὅτι πρὸς σέ κενράξομαι ὅλην τὴν ἡμέραν. Ἐὶ ὅλην τὴν ἡμέραν, ἀεὶ, ὁ Σύμμαχος ἐρμηνεύειν λέγει.

Ἐύφρανον τὴν ψυχὴν τοῦ δούλου σου, ὅτι πρὸς σέ ἦρα τὴν ψυχὴν μου. Ἀῦσον τὴν κατέχουσάν με λύπην. Περὶ δὲ τοῦ, ἦρα τὴν ψυχὴν μου, εἴρηται ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ κδ' ψαλμοῦ.

Ὅτι σὺ, Κύριε, χρηστός, καὶ ἐπιεικὴς, καὶ πολυέλεος πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις σε. Ἐὶ ἐπιεικὴς, Ὀλω; ἐξέδωκεν ὁ Ἀκύλας ὁ ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Σύμμαχος. Καὶ ἡ ἐπιεικεία μέντοι τὴν ἡμερότητα σημαίνει. Τοῖς ἐπικαλουμένοις σε δὲ, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἐξ ὅλης καρδίας. Καὶ γὰρ ἐν τῷ ρμδ' ψαλμῷ εἰπὼν, Ἐγγὺς Κύριος πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτόν, ἐπήγαγε ὁ πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτόν ἐν ἀληθείᾳ, εἴτουν ὀλοφύχως.

Ἐνώτισαι, Κύριε, τὴν προσευχὴν μου, καὶ πρόσχες τῇ φωνῇ τῆς δεήσεώς μου. Περὶ τούτων εὐρήσεις ἐν τῷ ις' ψαλμῷ ἐν τῇ ἀρχῇ.

Ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς μου ἐκέκραξα πρὸς σέ ὅτι ἐπήκουσάς μου. Ἡμέραν θλίψεως ἐνεστῶσάν φησιν αὐτίκα ὁ περὶ δὲ τοῦ, ὅτι ἐπήκουσάς μου, εἴρηται ἐν τῷ δηλωθέντι ις' ψαλμῷ.

Οὐκ ἔστιν ὁμοίός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε, καὶ οὐκ ἔστι κατὰ τὰ ἔργα σου. Ὅτι πάντες, φησὶν, οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια ὁ δὲ Κύριος τοὺς οὐρανούς ἐποίησε. Καὶ σὺ μὲν θεὸς ἀληθινός, οἱ δὲ δαιμόνια. Ἐοικε δὲ εἰληφθαι τὸ ῥητὸν ἀπὸ τοῦ Μωσέως λέγοντος Ὅτι ὁμοίός σοι ἐν ἀγίοις, θαυμαστός, ἐνδοξός, ποιῶν τέρατα ; Ἐργα δὲ τοῦ Χριστοῦ οὐ μόνον ἡ δημιουργία καὶ πρόνοια τῆς ἀοράτου καὶ ὁρατῆς κτίσεως, ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ πλάσματος ἀνόρθωσις, καὶ ἡ τοῦ τυράννου κατάλυσις, καὶ ἡ διὰ θανάτου τοῦ θανάτου θανάτωσις, καὶ ἡ δι' ὀλίγων καὶ εὐτελῶν ἀλιέων ὄλου τοῦ κόσμου σαγήνευσις ὁ εἶποι δ' ἂν τις καὶ τὴν τῶν θαυμάτων δύναμιν ὁ εἰ γὰρ καὶ ἄλλοι τοιαῦτα θαύματα παποιήκασιν, ἀλλ' οὗτος μὲν κατ' ἐξουσίαν, ἐκείνοι δὲ τὸν θεὸν ἐπικαλούμενοι.

Πάντα τὰ ἐθνη ὅσα ἐποίησας, ἤξουσι καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου, Κύριε, καὶ δοξά-

²⁰ Psal. xcvi, 5. ²¹ Exod. xv, 11.

σουσι τὸ δρομά σου, δι μέγας εἶ σὺ, καὶ ποιῶν θαυμάσια · σὺ εἶ ὁ Θεὸς μόνος. Ἐνταῦθα προφητεύει περὶ τῆς πίστεως τῶν ἔθνῶν. ἠξουσι, φησί, πρὸς σὲ διὰ πίστεως · προσκυνεῖ δὲ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ὁ ἐπιγινώσκων, δι ἐφορᾶται παρ' αὐτοῦ. Ἐνώπιον δὲ τοῦ Θεοῦ, καὶ πᾶς τόπος τῆς δεσποτείας αὐτοῦ. Δοξάσουσι δὲ, ἀντὶ τοῦ, ὑμνήσουσι, μεγαλυνοῦσι· διότι μέγας ὄντως σὺ, καὶ σὺ εἶ ὁ Θεὸς μόνος, ποιῶν θαυμάσια.

Ἄδῃ γησόν με, Κύριε, ἐν τῇ ὁδῷ σου, καὶ πορεύσομαι ἐν τῇ ἀληθείᾳ. Ὅδὸς μὲν τοῦ Θεοῦ ἡ πρακτικὴ ἀρετὴ, ἀλήθεια δὲ ἡ θεωρητικὴ. Ὁ γοῦν ὀδηγηθεὶς θεοθεν ἐπ' ἐκείνην ἐρχεται ἐπὶ ταύτην. Εὐρήσεις δὲ καὶ ἐν τῷ κ' περὶ ὁδοῦ καὶ ἀληθείας, εἰς τό· Τὴς ὁδοῦς σου, Κύριε, γινώρισον · καὶ αὐτὴς · Ὁδηγήσόν με ἐπὶ τῇ ἀληθείᾳ σου.

Ἐφρανήτω ἡ καρδία μου, τῷ φοβεῖσθαι τὸ δρομά σου. Ἐφρανήτω μὴ ἐν εὐφροσύνῃ τινὶ κοσμικῇ, ἀλλ' ἐν τῷ φοβεῖσθαι σε. Ὅρα δὲ ξένην εὐφροσύνην. Ἔστω μοι εὐφροσύνη ἡ σὸς φόβος. Ἐφρανήτω γάρ, φησί, καρδία ζητούντων τὸν Κύριον. Ζητεῖ δὲ τὸν Θεὸν ὁ φοβούμενος αὐτόν. Καὶ γὰρ οὐ μόνον ὁ θεὸς φόβος, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπλῶς μνήμη τοῦ Θεοῦ εὐφραίνει τοὺς θεοσεβεῖς· Ἐμνήσθη γάρ, φησί, τοῦ Θεοῦ καὶ ἠφράνθη.

Ἐξομολογήσομαι σοι, Κύριε ὁ Θεός μου, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου. Ἐυχαριστήσω.

Καὶ δοξάσω τὸ δρομά σου εἰς τὸν αἰῶνα. Ἀεὶ.

Ὅτι τὸ ἔλεός σου μέγα ἐπ' ἐμέ. Πολύ.

Καὶ ἐρρύσω τὴν ψυχὴν μου ἐξ ἄδου κατωτέρων. Ἐπὶ μὲν τοῦ Δαβὶδ ἕδην νοήσεις τὴν ἀμαρτίαν, καὶ τὴν μοιχείαν, καὶ τὸν φόβον τοῦ Οὐρλου· ἐπὶ δὲ τοῦ Ἐζεκιου, τὸν ἐγγίσαντα αὐτῷ σωματικῶν θάνατον, ἀφ' οὗ παραδόξως ἐρρύσθη. Εἴη δ' ἂν καὶ πᾶς κίνδυνος, εἴτε παρὰ ὀρατῶν ἰχθρῶν, εἴτε ἀπὸ ἀοράτων ἐπαγόμενος.

Ὁ Θεός, παράνομοι ἐπανέστησαν ἐπ' ἐμέ. Καὶ οἱ τῷ Δαβὶδ ἐπιβουλευόντες παρανομία συνέζων, καὶ οἱ τὸν Ἐζεκιαν δὲ πολιορκούντες Ἀσσύριοι· λέγοντο δ' ἂν καὶ πάντες αἰσθητοὶ καὶ νοητοὶ πόλεμοι.

Καὶ συναγωγὴ κραταιῶν ἐζήτησαν τὴν ψυχὴν μου, καὶ οὐ πρόθετό σε ἐνώπιον αὐτῶν. Οἱ αὐτοί. Ταῦτα δὲ τὰ ῥητὰ κείνται· καὶ ἐν τῷ γγ' ψαλμῷ.

Καὶ σὺ, Κύριε ὁ Θεός μου, οἰκτιρῶν καὶ ἐλεήμων, μακρόθυμος, καὶ πολυέλεος, καὶ ἀληθινός. Ὅς μὲν οἰκτιρῶν καὶ ἐλεήμων, συμπαιεῖς τοῖς καταδυναστευομένοις· ὡς δὲ μακρόθυμος, οὐ παραδίδως εὐθύς εἰς χεῖρας ἐχθρῶν τοὺς ἀμαρτάνοντας·

A tuum, quoniam magnus es tu, et faciens mirabilia, tu es Deus solus. Hæc est prophetia de gentium fide. Venient, inquit, ad te ipsæ etiam gentes. Adorare autem dicitur coram Deo is, qui se a Deo videri cognoscit. Esse autem dicitur coram Deo omnis locus imperii ejus. Glorificabunt te igitur, hoc est, laudabunt te omnes gentes et magnificabunt te, dicentes, quod magnus vere es et quod tu solus Deus es, qui facis mirabilia.

VERS. 10. *Deduc me, Domine, in via tua, et ambulabo in veritate tua.* Per viam Dei, virtutem illam intellige, quæ ad actiones pertinet; per veritatem vero, illam quæ ad contemplationem. Ille autem qui divinitus ad primam ductus fuerit virtutem, pervenire de facili poterit ad alteram. De hac via et veritate invenies etiam in psalmo xxiv, ibi: *Vias tuas, Domine, indica mihi*²²; et paulo post: *Deduc me in veritate tua*²³.

Lætetur cor meum in timore nominis tui. Lætetur non in mundana lætitia, sed in tui timore. Vide quæso novum genus lætitiæ. Timor, inquit, tuus sit mihi lætitia. Alibi vero dicitur: *Lætetur cor quærentium Dominum.* Ille autem quærit Dominum, qui timet eum. Cæterum non tantum Dei timor, sed simplex etiam illius memoria pius ac fideles omnes lætificat, juxta illud: *Memor fui Dei, et lætatus sum*²⁴.

VERS. 11. *Confitebor tibi, Domine, Deus meus, in toto corde meo.* Hoc est gratias agam.

Et glorificabo nomen tuum in sæculum. Hoc est semper.

VERS. 12. *Quia misericordia tua magna est super me.* Magnam dixit pro multa.

Et eruisi animam meam ex inferno inferiori. Si psalmum pertinere intelligas ad beatum David, per infernum profundam peccati foveam intellige, adulterii nimirum atque homicidii. Si vero ad regem Ezechiam, infernum accipe pro morte, cui proximus fuit, et a qua admirande admodum liberatus est. Potest etiam infernus accipi pro quolibet periculo, quod a visibilibus, seu ab invisibilibus imminet inimicis.

VERS. 13. *Deus, iniqui insurrexerunt in me.* Et hostes beati David, qui insidias in eum moliebantur iniqui erant, et Assyrii, qui Ezechiam regem obsidebant, et omnes denique tam visibiles quam invisibiles hostes nostri, iniqui appellari possunt.

Et congregatio potentium quæsierunt animam meam, et non proposuerunt te in conspectu suo. Illi ipsi quos iniquos diximus. Hæc autem verba habentur etiam in psalmo lxi.

VERS. 14. *Et tu, Domine Deus meus, miserator, et misericors, patiens, et multum misericors, et verax.* Quia miserator es, et misericors, omnibus iis semper compateris qui oppressi sunt: et quia patiens es, et longanimis, non statim peccatores

²² Psal. xxiv, 4, 5. ²³ Psal. civ, 3. ²⁴ Psal. lxxvi, 1

in hostium manus tradis : quia multum es miser- A
ricors, non semel tantum, sed sæpius misereris :
et quia verax es, omnes eos salvas qui sperant
in te.

VERS. 15. *Respice in me, et miserere mei.* Hic
versiculus habetur etiam in psalmo xxiv.

Da robur tuum puero tuo. Robur, quod a te
adversus inimicos haberi potest. Puero autem
tuo, hoc est, servo tuo.

Et salram fac filium ancillæ tuæ. Hoc est servæ
tuæ. His autem verbis indicare videtur Propheta
se ex piis ac religiosis parentibus ortum esse.

VERS. 16. *Fac mecum signum in bonum.* Impone,
inquit, mihi signum, seu iudicium in bonum,
hoc est, signum bonum, quale Judæorum limina- B
ribus olim apposuisti, quando Ægyptiorum pri-
mogenitos perdidisti. Est etenim aliquando signum
in malum, quale illud erat, quod posuerat Deus
in Cain. Nam Hebræorum signum custodiam ac
protectionem divinam indicabat, illud autem in

*Et videant, qui oderunt me, et confundantur, quo-
niam tu, Domine, adjuvisti me, et consolatus es me.*
Ordo sit per hyperbaton : Et videant qui oderunt
me, quod tu, Domine, adjuvisti me, et consolatus es
me; et erubescant illi atque confundantur, veluti
devicti ac superati. (Et secundum hunc sensum
legendum est : Quod tu, Domine, non quoniam.
Dicitio enim Græca, *δτι*, utramque potest lectionem
recipere.)

Filiis Core psalmus cantici.

PSALMUS LXXXVI.

De filiis Core in proœmio operis dictum est. In
hoc autem psalmo et Christi nativitas, et gentium
salus aperte prædicatur.

VERS. 2. *Fundamenta ejus in montibus sanctis.*
Cujusnam ejus? Christi nimirum : atque hoc ma-
nifestius sit ex verbis illis, quæ paulo post se-
quuntur : *Mater Sion, dicit homo, et homo natus
est in ea, et ipse fundavit eam in sæculum.* Funda-
menta autem Christi, dogmata illa sunt, quæ de
Christo traduntur. Hæc etenim dogmata bases quæ-
dam sunt, seu radices fidei Christianæ. Hæc igitur
Christianæ fidei fundamenta jacta sunt in aposto-
lis, quos Propheta hoc loco sanctos montes appel-
lat. Montes quidem veluti fortes ac constantes in
fide, et tanquam ab omni terreno atque humili
statu elevatos; vel etiam, quia sicut terreni mon-
tes densissimis pleni sunt nemorum arboribus, ita
et illi multiplicibus referti sunt virtutum germini-
bus. Sanctos vero apostolos appellat, ut sæpe di-
ximus, veluti sanctificatos ac dicatos Deo, seu
tanquam sancto Spiritu plenos. Possumus et alio
modo, per fundamenta Christi, apostolos intelligere :
fundamenta quidem veluti principia ædificationis
Ecclesiæ fidelium : et Christi fundamenta, quoniam
ab ipso jacti quodammodo atque in opus submissi
sunt. Fuerunt autem hi apostoli in montibus san-
ctis, in Sion nimirum atque in Thabor, et in aliis
montibus, qui præ cæteris Christi conversatione

ως δὲ πολυέλεος, οὐχ ἄπαξ, ἀλλὰ πολλάκις ἐλεεῖς·
ὡς δὲ ἀληθινός, σώζεις τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ σέ.

Ἐπιβλέψον ἐπ' ἐμέ, καὶ ἐλέησον με. Οὗτος ὁ
στίχος κείται καὶ ἐν τῷ κδ' ψαλμῷ.

Δός τὸ κράτος σου τῷ παιδί σου. Τὸ παρὰ
σου κράτος κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Παιδί δὲ, τῷ δούλῳ
σου.

Καὶ σῶσον τὸν υἱὸν τῆς παιδίσκης σου. Τῆς
δούλης σου. Ἐμφαίνει δὲ ὅτι ἐκ προγόνων ἐστὶν εὐ-
σεβής.

Ποίησον μετ' ἐμοῦ σημεῖον εἰς ἀγαθόν. Ἐπι-
θεῖς μοι γνώρισμα εἰς ἀγαθόν, εἴτουν ἀγαθόν, καθά-
περ ταῖς οἰκίαις τῶν Ἑβραίων, ὅτε ὠλοθρεύοντο
τὰ πρωτότοκα. Ἔστι γὰρ σημεῖον καὶ εἰς πονηρόν,
ὡς ἐπιτεθὲν τῷ Κάϊν· καὶ γὰρ τὸ μὲν τῶν Ἑβραίων
ἐδήλου φυλακὴν, τὸ δὲ τοῦ Κάϊν ὄργην Θεοῦ.

protectionem divinam indicabat, illud autem in

*Καὶ ἰδέτωσαν οἱ μισοῦντές με, καὶ ἀσχυρθή-
τωσαν, ὅτι σὺ, Κύριε, ἐβοήθησάς μοι, καὶ πα-
ρέκαλεσάς με.* Καθ' ὑπερβατόν ἡ σύνταξις. Καὶ
ἰδέτωσαν οἱ μισοῦντές με, ὅτι σὺ, Κύριε, ἐβοήθη-
σάς μοι καὶ παρεκάλεσάς με· καὶ ἀσχυρθήτωσαν,
ὡς ἠττώμενοι. Παράκλησιν δὲ ἐνταῦθα λέγει τὴν
ψυχαγωγίαν.

Τοῖς υἱοῖς Κορέ, ψαλμὸς ψδής.

ΨΑΛΜΟΣ ΠΓ'.

Εἰρηται περὶ τούτων ἐν τῷ προοίμῳ τῆς βί-
βλου. Προαγορεύει δὲ ὁ ψαλμὸς τὴν πρὸ αὐτοῦ
γέννησιν καὶ τὴν τῶν ἐθνῶν σωτηρίαν.

Οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις.
Αὐτοῦ, τίνας; Ἀηληστέι τοῦ Χριστοῦ. Καὶ τούτο
γνώριμον ἀπὸ τῆς ἐφεξῆς ἀκολουθίας τοῦ· *Μήτηρ
Σιών, ἐρεῖ ἄνθρωπος, καὶ ἄνθρωπος ἐγεννήθη
ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτὸς ἐθεμελίωσεν αὐτὴν εἰς τὸν
αἰῶνα.* Θεμέλιοι δὲ τοῦ Χριστοῦ, τὰ περὶ αὐτοῦ
δόγματα· ταῦτα γὰρ ὑπέσθαρα καὶ ῥίζα τῆς εἰς
Χριστὸν πίστεως. Οὗτοι οὖν θεμέλιοι εἰσιν, ἐν τοῖς
ἀποστόλοις καταβεβλημένοι· τούτους γὰρ ἅγια
δρη νῦν ἐκάλεσεν· δρη μὲν, ὡς στερέβους εἰς πί-
στιν, καὶ ὡς ἐπηρμένους πάσης γρηρᾶς καὶ χθα-
μαλῆς πίστεως, καὶ ὡς πεπικνωμένους ταῖς ἀρε-
ταῖς· ἁγίου δὲ, ὡς ἀφωσιωμένους τῷ Θεῷ, καὶ
ὡς Πνεύματος ἁγίου πεπληρωμένους. Ἔστι ἐκ καὶ
ἄλλως εἰπεῖν θεμελίου τοῦ Χριστοῦ αὐτοὺς τοὺς
ἀποστόλους· θεμελίους μὲν, ὡς ἀρχὰς καὶ πρῶ-
τους τῆς οἰκοδομῆς τῆς Ἐκκλησίας τῶν πιστῶν·
τοῦ Χριστοῦ δὲ, ὡς παρ' αὐτοῦ ὑποβεβλημένους·
οἵτινες ἦσαν ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις, ἦτοι τῷ
Σιών καὶ Θαβῶρ, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅτινα ἠγιάσθησαν
μάλιστα τῇ ἐν αὐτοῖς ἀναστροφῇ τοῦ Χριστοῦ.
Φασὶ δὲ τινες θεμελίους νοεῖσθαι τοῦ Χριστοῦ τὰς
περὶ Χριστοῦ προρρήσεις τῶν πιστῶν, ὡς ἀρχὰς
τῆς κατὰ Χριστὸν πίστεως. Ὅρη γὰρ ἅγια καὶ οἱ
προφήται, διὰ τὸ ὕψος τῆς προφητείας καὶ τὸν

ἀγιασμὸν τοῦ προφητικοῦ πνεύματος, δηλοῦντος τοῦ νοήματος, ὅτι ἀρχαὶ τῆς κατὰ Χριστὸν πίστεως ἐν τοῖς προφήταις ἦσαν.

non immerito prophetae dici possunt, propter prophetiæ sublimitatem, et propter sanctificationem sancti Spiritus, ita ut sensus sit, quod principia fidei Christianæ sint in prophetis.

Ἄγαπᾷ Κύριος τὰς πόλεις Σιών ὑπὲρ πάντα τὰ σκηνώματα Ἰακώβ. Ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὁ μέγας Παῦλος εἶναι τινὰ Σιών ἐπουράνιον, καὶ Ἱερουσαλήμ ἐπουράνιον, τὴν ἐν οὐρανῷ πολιτείαν οὕτω καλεῖσθαι. Ταύτης οὖν τῆς Σιών πόλεως νοήσεις τὰς κατὰ τόπον Ἐκκλησίας, ὡς εἰρήκαμεν ἐν τῷ τέλει τοῦ ὀψ' ψαλμοῦ· ἃς ἀγαπᾷ Κύριος, προτιμῆσας πασῶν τῶν πόλεων τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ γένους. Σκηνώματα γὰρ αἱ πόλεις, ἧ καὶ σκηνώματα ἰδίως καλεῖ τὴν τῆς Σιῶν καὶ τὴν αἰσθητὴν Ἱερουσαλήμ, ἐν αἷς ἐσκήνωσεν ἡ κιβωτός, ὡς ἐν τῷ ὀς' ψαλμῷ προσίρηται.

Δεδοξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ. Ἀκούσας ὁ προφήτης παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅτι ὁ Θεὸς ἐπὶ τῆς Ἱερουσαλήμ ὀφθῆσεται, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστραφήσεται, καὶ ὑπερεκπλαγεί, ἀνεβόησε πρὸς αὐτὸν, ὅτι Μεγάλα καὶ θαυμαστά ἐλαλήθη μοι περὶ σοῦ, ὦ πόλις τοῦ Θεοῦ. Πόλις δὲ τοῦ Θεοῦ αὕτη, καὶ ὡς πάλαι τῷ Θεῷ ἀνατεθεῖσα, καὶ ὡς ὑστερον τῷ Χριστῷ ἀφορισθεῖσα, διὰ τὰ ἐν αὐτῇ πάθη καὶ τὸν τάρον αὐτοῦ.

Μνησθήσομαι Ῥαὰβ καὶ Βαβυλώνος τοῖς γινώσκουσίν με. Προσώπων μὲν τοῦ Σωτῆρος ἐκπεφώνηται οὗτος ὁ λόγος· προφητεύει δὲ ὅτι ἐκ πολλῶν ἔθνων, καὶ ἐξ αὐτῶν δῆπου τῶν δυσσεβεστέρων, ἧ Ἐκκλησία συστήσεται· διὰ μὲν γὰρ τῆς Ῥαὰβ τοῖς Χανααίους ἠνίχαστο· Χανααίαι γὰρ αὕτη· δυσσεδέστατοι δὲ καὶ οἱ Χανααῖοι καὶ οἱ Βαβυλώνιοι. Ἐἶτα καταλέγει καὶ ἄλλα ἔθνη τοιαῦτα. Καὶ γινώσκοντας μὲν γὰρ λέγει τοὺς πιστεύσαντας· ἔστι δὲ ὁ νοῦς τοιοῦτος, ὅτι τῷ συστήματι τῶν πιστευσάντων, μνήμης ἀξίωσιν καὶ τούσδε, καὶ τούσδε, τούτέστι, φροντίσω καὶ αὐτῶν, ὡς πιστῶν. Τινὲς δὲ Ῥαὰβ τὴν Ἀραβίαν φασί.

memoria dignos faciam, præelaraque eorum facta fidelibus commemorabo. Vel, curam eorum habeo, sollicite cogitans de iis tanquam pro dilectis fidelibus. Aliqui per Rhaab Arabiam intelligunt.

Καὶ Ἰδοὺ ἀλλόφυλοι, καὶ Τύρος, καὶ λαὸς τῶν Αἰθίοπων. Οὗτοι ἐγεννήθησαν ἐκεῖ. Καὶ ἀλλόφυλοι, καὶ Τύριοι, καὶ Αἰθίοπες, ἐτάχθησαν ἐκεῖ, εἶπον ἐν τῇ Σιών, ἧ ἐν ταῖς πόλεσιν τῆς Σιών, ὡς εἴρηται, ἧ ἐν τοῖς γινώσκουσιν τὸν Θεόν· τὸ δὲ, Ἐγεννήθησαν, Ἐτάχθησαν ἐξέδωκεν ὁ Ἀκύλας. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Σύμμαχος. Ἐτάχθησαν δὲ διὰ γεννήσεως τοῦ θείου βαπτίσματος. Περιτεύει δὲ τὸ, Ἰδοὺ, κατὰ τὸ ἰδιῶμα τῆς Ἑβραϊδοῦ γραφῆς· καὶ τὸ οὗτοι δὲ παρέλκον δοκεῖ. Συντάσσεται δὲ καὶ οὕτως· Καὶ Ἰδοὺ, ἀντὶ τοῦ, Καὶ λοιπὸν, οὗτοι ἐγεννήθησαν ἐκεῖ. Τίνες οὗτοι; Ἀλλόφυλοι, καὶ Τύριοι,

sanctiores effecti esse videntur. Aliqui fundamenta Christi prophetias de Christo intelligunt, tanquam Christianæ fidei principia. Montes etenim sancti Christianæ fidei principia. Montes etenim sancti Christianæ fidei principia. Montes etenim sancti Christianæ fidei principia.

Diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Jacob. Magnus Paulus nos docuit celestem quamdam esse Sion, et quamdam esse eorundem Jerusalem, hoc pacto conversationem illam exprimens, quæ in cælo est. Hac ratione per portas Sion, Ecclesias omnes fidelium intelliges quæ in variis sunt orbis partibus, ut diximus in fine psalmi LXXII. Has etenim portas Dominus diligit, et universis Judæorum civitatibus eas præposuit. Per tabernacula enim ipsas Judæorum civitates intelligimus: vel ipsam particularem Silo, aut terrestrem Jerusalem, in quibus tabernaculum cum arca commorabatur, quemadmodum in septuagesimo septimo psalmo tradidimus.

Vers. 3. Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei. Cum jam audisset Propheta a sancto Spiritu, quod Deus in Jerusalem videndus erat, et quod conversaturus esset cum hominibus, stupore quodam correptus conversusque ad ipsam Jerusalem clamavit, dicens: Magna atque admiranda quædam mihi, o Dei civitas, de te dicta sunt. Civitatem autem Dei eam appellat, quia jamdiu Deo fuerat dicata, et quia denuo ipsi Christo, hoc est, illius passioni et sepulturæ erat dicanda.

Vers. 4. Memor ero Rhaab, et Babylonis cognoscentibus me. Effertendus est hic sermo ex Christi persona, et prædicit, quod Ecclesia ex multiplicibus erat gentium nationibus congreganda, atque illis quidem olim impiis. Per Rhaab etenim Chananæos significat. Chananæa enim fuerat Rhaab. Chananæi vero omnium fuerunt impiissimi. Simili modo et Babylonii, et aliæ gentes, quæ statim connumerat. Per cognoscentes autem se, fideles atque in se Christum credentes omnes intelligit. In ea igitur fidelium congregatione, qui in me crediderint, ego memor ero Rhaab, et Babylonis, et aliorum, qui connumerantur, hoc est, ego eos fidolibus commemorabo. Vel, curam eorum habeo, sollicite cogitans de iis tanquam pro dilectis fidelibus. Aliqui per Rhaab Arabiam intelligunt.

Ecce alienigenæ, et Tyrus, et populus Æthiopum, hi generati sunt illic. Alienigenæ Tyri, et Æthiopes, nati sunt in Sion, vel in portis Sion, ut dictum est, vel in cognoscentibus Deum. Nam quod LXX dixerunt Generati sunt, Symmachus, et Aquila reddiderunt, Nati sunt. Nati autem sunt, per sacri baptismatis regenerationem. Abundat autem dictio, ecce, juxta idioma Hebraicum. Dictio etiam, hi, abundare pari modo videtur. Ordo tamen hic esse potest: Ecce hi generati sunt illic; et si quæris quinam sint hi: Ecce, inquit, alienigenæ et Tyrus, et quæ sequuntur. De alienigenis dictum est in

¹¹ Hebr. xii, 22.

in hostium manus tradis : quia multum es miser- A
ricors, non semel tantum, sed sæpius misereris :
et quia verax es, omnes eos salvas qui sperant
in te.

VERS. 15. *Respice in me, et miserere mei.* Hic
versiculus habetur etiam in psalmo xxiv.

Da robur tuum puero tuo. Robur, quod a te
adversus inimicos haberi potest. Puero autem
tuo, hoc est, servo tuo.

Et saltram fac filium ancillæ tuæ. Hoc est servæ
tuæ. His autem verbis indicare videtur Propheta
se ex piis ac religiosis parentibus ortum esse.

VERS. 16. *Fac mecum signum in bonum.* Impone,
inquit, mihi signum, seu iudicium in bonum,
hoc est, signum bonum, quale Judæorum limina-
ribus olim apposuisti, quando Ægyptiorum pri-
mogenitos perdidisti. Est etenim aliquando signum
in malum, quale illud erat, quod posuerat Deus
in Cain. Nam Hebræorum signum custodiam ac
Cain, iram Dei.

Et videant, qui oderunt me, et confundantur, quoniam tu, Domine, adjuvisti me, et consolatus es me. Ordo fit per hyperbaton : Et videant qui oderunt me, quod tu, Domine, adjuvisti me, et consolatus es me; et erubescant illi atque confundantur, veluti devicti ac superati. (Et secundum hunc sensum legendum est : Quod tu, Domine, non quoniam. Dictio enim Græca, δτι, utramque potest lectionem recipere.)

Filiis Core psalmus cantici.

PSALMUS LXXXVI.

De filiis Core in præmio operis dictum est. In
hoc autem psalmo et Christi nativitas, et gentium
salus aperte prædicatur.

VERS. 2. *Fundamenta ejus in montibus sanctis.* Cujusnam ejus? Christi nimirum : atque hoc manifestum sit ex verbis illis, quæ paulo post sequuntur : *Mater Sion, dicit homo, et homo natus est in ea, et ipse fundavit eam in sæculum.* Fundamenta autem Christi, dogmata illa sunt, quæ de Christo traduntur. Hæc etenim dogmata bases quædam sunt, seu radices fidei Christianæ. Hæc igitur Christianæ fidei fundamenta jacta sunt in apostolis, quos Propheta hoc loco sanctos montes appellat. Montes quidem veluti fortes ac constantes in fide, et tanquam ab omni terreno atque humili statu elevatos; vel etiam, quia sicut terreni montes densissimis pleni sunt nemorum arboribus, ita et illi multiplicibus referti sunt virtutum germinibus. Sanctos vero apostolos appellat, ut sæpe diximus, veluti sanctificatos ac dicatos Deo, seu tanquam sancto Spiritu plenos. Possumus et alio modo, per fundamenta Christi, apostolos intelligere : fundamenta quidem veluti principia ædificationis Ecclesiæ fidelium : et Christi fundamenta, quoniam ab ipso jacti quodammodo atque in opus submissi sunt. Fuerunt autem hi apostoli in montibus sanctis, in Sion nimirum atque in Thabor, et in aliis montibus, qui præ cæteris Christi conversatione

ως δὲ πολυέλεος, οὐχ ἄπαξ, ἀλλὰ πολλάκις ἐλεεῖ·
ὡς δὲ ἀληθινός, σώζεις τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ σέ.

Ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμέ, καὶ ἐλέησόν με. Οὗτος ὁ
στίχος κεῖται καὶ ἐν τῷ κ' ψαλμῷ.

Ἄδς τὸ κράτος σου ἐν τῷ παιδί σου. Τὸ παρὰ
σου κράτος κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Παιδί δὲ, τῷ δούλῳ
σου.

Καὶ σῶσον τὸν υἱὸν τῆς παιδίσκης σου. Τῆς
δούλης σου. Ἐμφαίνει δὲ ὅτι ἐκ προγόνων ἐστὶν εὐ-
σεβής.

Ποίησον μετ' ἐμοῦ σημεῖον εἰς ἀγαθόν. Ἐπί-
θεις μοι γνώρισμα εἰς ἀγαθόν, εἴτουν ἀγαθόν, καθά-
περ ταῖς οἰκίαις τῶν Ἑβραίων, ὅτε ὠλοθρεύοντο
τὰ πρωτότοκα. Ἔστι γὰρ σημεῖον καὶ εἰς πονηρόν,
ὡς ἐπιτεθὲν τῷ Κάϊν· καὶ γὰρ τὸ μὲν τῶν Ἑβραίων
ἐδήλου φυλακὴν, τὸ δὲ τοῦ Κάϊν ὄργην Θεοῦ.
protectionem divinam indicabat, illud autem in

Καὶ ἰδέτωσαν οἱ μισοῦντές με, καὶ αἰσχυνθή-
τωσαν, ὅτι σὺ, Κύριε, ἐβοήθησάς μοι, καὶ πα-
ρέκαλεσάς με. Καθ' ὑπερβατὸν ἢ σύνταξις. Καὶ
ἰδέτωσαν οἱ μισοῦντές με, ὅτι σὺ, Κύριε, ἐβοήθη-
σάς μοι καὶ παρεκάλεσάς με· καὶ αἰσχυνθήτωσαν,
ὡς ἠτιώμενοι. Παράκλησιν δὲ ἐνταῦθα λέγει τὴν
ψυχαγωγίαν.

Τοῖς υἱοῖς Κορὲ, ψαλμὸς ᾠδῆς.

ΨΑΛΜΟΣ ΠΓ'.

Ἐῖρηται περὶ τούτων ἐν τῷ προοίμιῳ τῆς βί-
βλου. Προαγορεύει δὲ ὁ ψαλμὸς τὴν πρὸ αὐτοῦ
γέννησιν καὶ τὴν τῶν ἔθνῶν σωτηρίαν.

Οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις.
Αὐτοῦ, τίνας; Ἀηλονότι τοῦ Χριστοῦ. Καὶ τούτω
γνώριμον ἀπὸ τῆς ἐφεξῆς ἀκολουθίας τοῦ· *Μήτηρ
Σιών, ἐραὶ ἀνθρώπου, καὶ ἀνθρώπου ἐγεννήθη
ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτὸς ἐθεμελίωσεν αὐτήν εἰς τὸν
αἰῶνα.* Θεμέλιοι δὲ τοῦ Χριστοῦ, τὰ περὶ αὐτοῦ
δόγματα· ταῦτα γὰρ ὑπόβαθρα καὶ ρίζα τῆς εἰς
Χριστὸν πίστεως. Οὗτοι οὖν θεμέλιοι εἰσιν, ἐν τοῖς
ἀποστόλοις καταβεβλημένοι· τούτους γὰρ ἄγια
δρῆ νῦν ἐκάλεσαν· δρῆ μὲν, ὡς σταβρῶς εἰς πί-
στιν, καὶ ὡς ἐπηρμένους πάσης γερῆς· καὶ χθα-
μαλῆς πίστεως, καὶ ὡς πεπικνωμένους ταῖς ἀρε-
ταῖς· ἄγιους δὲ, ὡς ἀφωσσωμένους τῷ Θεῷ, καὶ
ὡς Πνεύματος ἁγίου πεπληρωμένους. Ἔστι δὲ καὶ
ἄλλως εἰπεῖν θεμελίους τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦς τοὺς
ἀποστόλους· θεμελίους μὲν, ὡς ἀρχὰς καὶ πρῶ-
τους τῆς οἰκοδομῆς τῆς Ἐκκλησίας τῶν πιστῶν·
τοῦ Χριστοῦ δὲ, ὡς παρ' αὐτοῦ ὑποβεβλημένους·
οἵτινες ἦσαν ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις, ἦτοι τῷ
Σιών καὶ Θαβῶρ, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅτινα ἠγιάσθησαν
μάλιστα τῇ ἐν αὐτοῖς ἀνατροπῇ τοῦ Χριστοῦ.
Φασὶ δὲ τινες θεμελίους νοεῖσθαι τοῦ Χριστοῦ τὰς
περὶ Χριστοῦ προρρήσεις τῶν πιστῶν, ὡς ἀρχὰς
τῆς κατὰ Χριστὸν πίστεως. Ὅρη γὰρ ἄγια καὶ οἱ
προφῆται, διὰ τὸ ὕψος τῆς προφητείας καὶ τὸν

ἀγιασμὸν τοῦ προφητικοῦ πνεύματος, δηλοῦντος αὐτὸ νοήματος, ὅτι ἀρχαί τῆς κατὰ Χριστὸν πίστεως ἐν τοῖς προφήταις ἦσαν.

non immerito prophetæ dici possunt, propter prophetiæ sublimitatem, et propter sanctificationem sancti Spiritus, ita ut sensus sit, quod principia

Ἄγαπῃ Κύριος τὰς πόλεις Σιών ὑπὲρ πάντα τὰ σκηνώματα Ἰακώβ. Ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὁ μέγας Παῦλος εἶναι τινὰ Σιών ἐπουράνιον, καὶ Ἱερουσαλήμ ἐπουράνιον, τὴν ἐν οὐρανῷ πολιτείαν οὕτω καλεῖται. Ταύτης οὖν τῆς Σιών πόλεως νοήσεις τὰς κατὰ τόπον Ἐκκλησίας, ὡς εἰρήκαμεν ἐν τῷ τέλει τοῦ ὀ΄ ψαλμοῦ· ὡς ἀγαπᾷ Κύριος, προτιμήσας πασῶν τῶν πόλεων τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ γένους. Σκηνώματα γὰρ αἱ πόλεις, ἧ καὶ σκηνώματα ἰδίως καλεῖ τὴν τὴν Σηλὼμ καὶ τὴν αἰσθητὴν Ἱερουσαλήμ, ἐν αἷς ἐσκήνωσεν ἡ κιβωτός, ὡς ἐν τῷ ὀς΄ ψαλμῷ

Δεδοξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ. Ἀκούσας ὁ προφήτης παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅτι ὁ Θεὸς ἐπὶ τῆς Ἱερουσαλήμ ὀφθῆσεται, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστραφήσεται, καὶ ὑπερεκπλαγεῖς, ἀνεβόησε πρὸς αὐτόν, ὅτι Μεγάλα καὶ θαυμαστά ἐλαλήθη μοι περὶ σοῦ, ὦ πόλις τοῦ Θεοῦ. Πόλις δὲ τοῦ Θεοῦ αὕτη, καὶ ὡς πάλαι τῷ Θεῷ ἀναθεώρισα, καὶ ὡς ὑστερον τῷ Χριστῷ ἀφορισθεῖσα, διὰ τὰ ἐν αὐτῇ πάθη καὶ τὸν τάρον αὐτοῦ.

Μνησθήσομαι Ῥαὰβ καὶ Βαβυλώνος τοῖς γινώσκουσί με. Προσώπων μὲν τοῦ Σωτῆρος ἐκπεφώνηται οὗτος ὁ λόγος· προφητεύει δὲ ὅτι ἐκ πολλῶν ἐθνῶν, καὶ ἐξ αὐτῶν δήπου τῶν δυσσεβεστέρων, ἡ Ἐκκλησία συστήσεται· διὰ μὲν γὰρ τῆς Ῥαὰβ τοῖς Χαναανίους ἠνίκατο· Χαναανὰ γὰρ αὕτη· δυσσεβέστατοι δὲ καὶ οἱ Χαναανοὶ καὶ οἱ Βαβυλώνιοι. Εἶτα καταλέγει καὶ ἄλλα ἔθνη τοιαῦτα. Καὶ γινώσκοντας μὲν γὰρ λέγει τοὺς πιστεύσαντας· ἔστι δὲ ὁ νοῦς τοιοῦτος, ὅτι τῷ συστήματι τῶν πιστευσάντων, μνήμης ἀξίωσσω καὶ τούσδε, καὶ τούσδε, τούτῃσι, φροντίσω καὶ αὐτῶν, ὡς πιστῶν. Τινὲς δὲ Ῥαὰβ τὴν Ἀραβίαν φασί.

memoria dignos faciam, præclaraque eorum facta sollicite cogitans de iis tanquam pro dilectis fidelibus. Aliqui per Rhaab Arabiam intelligunt.

Καὶ Ἰδοὺ ἀλλόφυλοι, καὶ Τύρος, καὶ λαὸς τῶν Αἰθίοπων. Οὗτοι ἐγεννήθησαν ἐκεῖ. Καὶ ἀλλόφυλοι, καὶ Τύριοι, καὶ Αἰθίοπες, ἐτάχθησαν ἐκεῖ, εἶπον ἐν τῇ Σιών, ἧ ἐν ταῖς πόλεις τῆς Σιών, ὡς εἰρηται, ἧ ἐν τοῖς γινώσκουσι τὸν Θεόν· τὸ δὲ, Ἐγεννήθησαν, Ἐτάχθησαν ἐξέδωκεν ὁ Ἀκύλας. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Σύμμαχος. Ἐτάχθησαν δὲ διὰ γεννήσεως τοῦ θεοῦ βαπτισματος. Περιτετεύει δὲ τὸ, Ἰδοὺ, κατὰ τὸ ἰδίωμα τῆς Ἑβραϊδος γραφῆς· καὶ τὸ οὗτοι δὲ παρέλκον δοκίμ. Συντάσσεται δὲ καὶ οὕτως· Καὶ Ἰδοὺ, ἀντὶ τοῦ, Καὶ λοιπὸν, οὗτοι ἐγεννήθησαν ἐκεῖ. Τίνες οὗτοι; Ἀλλόφυλοι, καὶ Τύριοι,

sanctiores effecti esse videntur. Aliqui fundamenta Christi prophetias de Christo intefligunt, tanquam Christianæ fidei principia. Montes etenim sancti Christianæ sublimitatem, et propter sanctificationem sancti Spiritus, ita ut sensus sit, quod principia fidei Christianæ sint in prophetis.

Diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Jacob. Magnus Paulus nos docuit cœlestem quamdam esse Sion, et quamdam esse cœlestem Jerusalem, hoc pacto conversationem illam exprimens, quæ in cœlo est. Hac ratione per portas Sion, Ecclesias omnes fidelium intelliges quæ in variis sunt orbis partibus, ut diximus in fine psalmi LXXII. Has etenim portas Dominus diligit, et universis Judæorum civitatibus eas præposuit. Per tabernacula enim ipsas Judæorum civitates intelligimus: vel ipsam particulariter Silo, aut terrestrem Jerusalem, in quibus tabernaculum cum arca commorabatur, quemadmodum in septuagesimo septimo psalmo tradidimus.

VERS. 3. Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei. Cum jam audisset Propheta a sancto Spiritu, quod Deus in Jerusalem videndus erat, et quod conversaturus esset cum hominibus, stupore quodam correptus conversusque ad ipsam Jerusalem clamavit, dicens: Magna atque admiranda quædam mihi, o Dei civitas, de te dicta sunt. Civitatem autem Deam appellat, quia jamdiu Deo fuerat dicata, et quia denuo ipsi Christo, hoc est, illius passioni et sepulturæ erat dicanda.

VERS. 4. Memor ero Rhaab, et Babylonis cognoscentibus me. Effertendus est hic sermo ex Christi persona, et prædicit, quod Ecclesia ex multiplicibus erat gentium nationibus congreganda, atque illis quidem olim impiis. Per Rhaab etenim Chanaanæ significat. Chanaanæ enim fuerat Rhaab. Chanaanæ vero omnium fuerunt impiissimi. Simili modo et Babylonii, et aliæ gentes, quæ statim connumerat. Per cognoscentes autem se, fideles atque in se Christum credentes omnes intelligit. In ea igitur fidelium congregatione, qui in me crediderint, ego memor ero Rhaab, et Babylonis, et aliorum, qui connumerantur, hoc est, ego eos fidelibus commemorabo. Vel, curam eorum habeo, si dolibus commemorabo. Vel, curam eorum habeo, si dolibus commemorabo. Vel, curam eorum habeo, si dolibus commemorabo.

Ecce alienigenæ, et Tyrus, et populus Æthiopum, hi generati sunt illic. Alienigenæ Tyri, et Æthiopes, nati sunt in Sion, vel in portis Sion, ut dictum est, vel in cognoscentibus Deum. Nam quod LXX dixerunt Generati sunt, Synmachus, et Aquila reddiderunt, Nati sunt. Nati autem sunt, per sacri baptismatis regenerationem. Abundat autem dictio, ecce, juxta idioma Hebraicum. Dictio etiam, hi, abundare pari modo videtur. Ordo tamen hic esse potest: Ecce hi generati sunt illic; et si quæris quinam sint hi: Ecce, inquit, alienigenæ et Tyrus, et quæ sequuntur. De alienigenis dictum est in

²² Hebr. xii, 22.

psalmo LXXXII; hæc autem gentes, quæ hic connumerantur, cæterarum omnium, ut diximus, impiissimæ erant. Si igitur tam impiæ gentes Christo credituræ sunt, quanto magis omnes aliæ minus impiæ etiam ei credent?

Vers. 5. Mater Sion, dicit homo. Manifeste ac palam prædicit, quod ex quacunque gente quis ingressus fuerit in Sion, dicit, quod Sion mater est. Subintelligi enim debet dictio *est*. Mater autem ideo appellatur Sion, quia regenerat, ut diximus: vel quia Christianorum ac spiritualium dogmatum cibo fideles omnes veluti pia mater alit. Vel mater appellatur, tanquam amabilis. Ea etenim nihil suavius, aut amabilius est. Vere quippe amabilis est Ecclesia iis qui in eam ingrediuntur, eo quod ibi conversatus est secundum carnem Christus Dominus, qui locum conversationis suæ sanctificavit.

Et homo natus est in ea. Hoc ad Christi generationem pertinent, qui intra Ecclesiæ terminos natus est: Christus, inquam, qui verus homo fuit, et qui integram humanitatis dignitatem servavit: verum ne nudum hominem putares, sed Deum pariter et hominem cognosceres, addidit:

Et ipse fundavit eam Altissimus. Et ille, inquit, qui in ea natus est, ut homo, idem ille ab initio eam fundavit, veluti terræ ac cæli creator, qui altissimus est, tanquam Deus.

Vers. 6. Dominus narrabit in scriptura populorum, et principum horum, qui generati sunt in ea. A prophetarum Scripturis Christus omnia docebit, quæ ad se pertinet. Ait enim Lucas: *Et traditus est ei liber Isaïæ prophetæ, et explicato libro, invenit locum, ubi scriptum erat: Spiritus Domini super me, cujus gratia unxit me, evangelizare pauperibus misit me*, et quæ sequuntur. Hujusmodi igitur prophetarum scripturam, populorum scripturam appellat, et scripturam principum eorum, veluti quæ et Judæorum populis et eorum principibus data erat, et illorum propria erat possessio, qui in ea generati sunt, hoc est, qui nati sunt in Sion.

Vers. 7. Quam lætantium omnium habitatio est in te. Dictio *quam* in modum confirmantis est posita. Vere, inquit, o Sion, in te est habitatio omnium spiritualiter lætantium. Dictio autem omnium, tametsi universalem sermonem reddit, apud Hebræos tamen frequentissime ita ponitur, ut non tam universos quam multos significet.

Canticum psalmi filiis Core, in finem pro Maeleth, ad respondendum, intelligentiæ ipsi Æthan Israelite.

PSALMUS LXXXVII.

Quid sit canticum psalmi, et de filiis Core diximus in Præmio operis. In finem vero ideo inscriptum est, quia ad finem tendebat propheta, quæ hic continetur. Et psalmus quidem proxime præcedens Christi nativitatem prædixit, hic autem Christi mortem. Quod autem inscribitur *pro Maeleth*,

¹⁰ Luc. iv, 16, 17.

Α και τὰ ἐξῆς. Περὶ μὲν οὖν τῶν ἀλλοφύλων εἰρηται ἐν τῷ πρῶτῳ ψαλμῷ. Πάντα δὲ τὰ ἀπαριθμηθέντα ἔθνη ἀσεβέστερα και παρανομώτερα τῶν ἄλλων ἦσαν. Εἰ δὲ τὰ τοιαῦτα ἔθνη πιστεύουσιν, πολλῶ μᾶλλον τ' ἄλλα.

Μήτηρ Σιών, ἐρεῖ ἄνθρωπος. Προφητεῖται σαφῶς, ὅτι ἄνθρωπος ἐκ παντὸς ἔθνους, εἰς τὴν Σιών ἐλθὼν, ἐρεῖ, ὅτι μήτηρ ἐστὶν ἡ Σιών. Λεῖπει γὰρ τὸ Ἔστί· μήτηρ δὲ ἐστὶν, ὡς ἀναγεννώσα, καθὼς ἀνωτέρω διελάβομεν, και ὡς ἐκτρέφουσα τοὺς περὶ Χριστοῦ δόγμασιν· ἡ μήτηρ πάλει, ὡς ποθεινὴ· μητρὸς γὰρ οὐδὲν ποθεινότερον· ποθεινὴ γὰρ ὄντως τοὺς εἰς αὐτὴν ἐρχομένοις ἐστὶ, διὰ τὸ ἐν αὐτῇ πολιτευθῆναι κατὰ σάρκα τὸν Δεσπότην Χριστόν, και ἀγιάσαι τοὺς τόπους τῆς ἀναστροφῆς αὐτοῦ.

Και ἄνθρωπος ἐγεννήθη ἐν αὐτῇ. Τοῦτο περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως, ὅτι ἐν τοῖς ὄροις αὐτῆς ἐγεννήθη ἄνθρωπος ἕντως, ὡς φυλάξας τὸ ἀξίωμα τῆς ἀνθρωπότητος. Ἵνα δὲ δεῖξη ὅτι οὐκ ἦν ψιλὸς ἄνθρωπος, ἀλλ' ἄνθρωπος ὁμοῦ και Θεοῦ, ἐπήγαγε·

Και αὐτὸς ἐθεμελίωσεν αὐτὴν ὁ Ὑψιστος. Και αὐτὸς ὁ ἐν αὐτῇ γεννηθεὶς ὡς ἄνθρωπος, αὐτὸς, φησὶν, ἐθεμελίωσεν αὐτὴν κατ' ἀρχῆς, ὡς ποιητῆς οὐρανοῦ και γῆς, ὁ ὢν Ὑψιστος, ὡς Θεός.

Κύριος διεγέρσεται ἐν γραφῇ λαῶν και ἀρχόντων γεγεννημένων ἐν αὐτῇ. Ὁ Χριστὸς διδάξει τὰ περὶ ἑαυτοῦ, ἀπὸ τῆς Γραφῆς, δηλαδὴ τῆς προφητικῆς. Φησὶ γὰρ Λουκᾶς ὁ εὐαγγελιστὴς· *Και ἐπεδόθη αὐτῷ βιβλίον Ἡσαίου τοῦ προφήτου, και ἀνακτύξας βιβλίον, εὔρε τόπον οὗ ἦν γεγραμμένον· Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, ὃ ἐνεκεν ἔχρισέ με· εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλέ με, και τὰ ἐξῆς.* Τὴν δὲ τοιαύτην προφητικὴν γραφὴν ἐκάλεσε γραφὴν τῶν λαῶν και τῶν ἀρχόντων αὐτῶν, ὡς τοῖς λαοῖς τῶν Ἰουδαίων και τοῖς ἀρχουσὶν αὐτῶν δεδομένην, και κτῆμα τούτων ὑπαρχούσης τῶν γεγεννημένων, εἰτὸν τῶν τεχθέντων ἐν Σιών.

Ὡς εὐφραινομένων πάντων ἡ κατοικία ἐν σοί. Τὸ ὡς, βεβαιωτικόν. Ὀντως, ὦ Σιών, ἐν σοὶ ἐστὶ ἡ κατοικία πάντων τῶν εὐφραινομένων πνευματικῶς· σὲ κατοικήσουσι. Τὸ δὲ, Πάντων, εἰ και καθολικὸν σχηματίζει τύπον, ἀλλ' οὖν ἰδίωμα και τοῦτὸ ἐστὶν, ἐμφαίνον πλῆθος τιῶν.

Ῥδὴ ψαλμοῦ τοῖς υἱοῖς Κορὲ, εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ Μασλὲθ, τοῦ ἀποκριθῆναι, συνθέσεως Ἀλμάν τῷ Ἰσραηλίτῃ.

ΨΑΛΜΟΣ ΠΖ'.

Τί μὲν ἐστὶν Ῥδὴ ψαλμοῦ, και περὶ τῶν υἱῶν Κορὲ, διελάβομεν ἐν τῷ προοίμῳ τῆς βίβλου. Εἰς τέλος δὲ, διὰ τὸ βλέπειν εἰς τὸ τέλος τῆν ἐν τούτῳ προφητείαν. Ὁ μὲν γὰρ προλαβὼν ψαλμὸς περὶ τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως προεφήτευσεν, οὗτος δὲ περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Τοῦ δὲ, Ὑπὲρ Μασλὲθ, ἀντὶ τοῦ

διὰ χορεύσεως. Ἦδον γὰρ καὶ ἅμα ἐχόρευον. Τοῦ Ἀ
 λαποκριθῆναι δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ἐν τῷ ἀποκριθῆναι
 ἐχόρευον γὰρ ἐν τῷ ἀποκριθῆναι πρὸς τὴν δι' ὄργῶ-
 νων μουσικῆν. Συνέσεως δὲ, ὅτι χρεῖα συνέσεως
 τοῖς ἀναγινώσκουσιν, διὰ τὸ ἐγκακρυμμένον τῷ
 ψαλμῷ περὶ τοῦ Δεσποτικοῦ θανάτου μυστηρίου.
 Αἱμάν δὲ τῷ Ἰσραηλιτῇ, διότι οὐ μόνον τοῖς υἱοῖς
 Κορὲ, ἀλλὰ καὶ Αἱμάν τῷ ἀρχιδῶν παραδέδοται ὁ
 ψαλμὸς ὑπὸ Δαβὶδ· καὶ ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν χορῶν
 ἦσθη συναδόντων, ἢ καὶ ἀνὰ μέρος ἀδόντων. Τινὰ
 μὲν οὖν τῶν ἀντιγράφων Αἱμάν γράφουσι, τινὰ δὲ
 Αἰθάμ· ἄμεινον δὲ ἐν τῷ παρόντι Αἱμάν γράφειν,
 ἐν δὲ τῷ μετὰ τοῦτον, Αἰθάμ. Ἐν γὰρ τῇ πρώτῃ
 τῶν Παραλειπομένων καὶ Αἱμάν καὶ Αἰθάμ ἀναγράφ-
 ονται χοράρχαι. Τῷ Ἰσραηλιτῇ δὲ, οὐχ ὡς τῶν
 ἄλλων μὴ ὄντων Ἰσραηλιτῶν, ἀλλ' ὥς καὶ ἄλλων
 ὄντων Αἱμάν καὶ Αἰθάμ, ἀλλοφύλων, ὧν πρὸς διαστο-
 λὴν ἢ τοῦ Ἰσραηλιτοῦ προσηγορία (3).
 et Æthan, qui erant alienigenæ, ad quorum distinctionem sic dictum est; vel forte quia tale illis erat
 cognomen.

Κύριε ὁ Θεὸς τῆς σωτηρίας μου, ἡμέρας ἐκέ-
 κραξα καὶ ἐν νυκτὶ ἐναυτίλιον σου. Περὶ μὲν τοῦ,
 Ὁ Θεὸς τῆς σωτηρίας μου, εἴρηται ἐν τῷ ξζ'
 ψαλμῷ· Κύριον δὲ καὶ Θεὸν ὁ Χριστὸς τὸν Πατέρα
 καλεῖ, ὡς ἄνθρωπος· πολλὰ γὰρ τοιαῦτα καὶ ἐν
 τῷ κα' ψαλμῷ. Ἡμέρας δὲ καὶ ἐν νυκτὶ, ἀντὶ τοῦ,
 Διὰ παντός. Ἐμφαντικὸν δὲ τοῦτο τῆς πρὸς Θεὸν
 πίστεως· ὅς γὰρ εὐλικρινῶς τὸν Θεὸν ἀγαπᾷ, βοᾷ
 ἐνώπιον αὐτοῦ τοῦτο μὲν στόματι, τοῦτο δὲ καρδίᾳ·
 αἰὶ γὰρ χρῆζει τῆς παρὰ Θεοῦ ἀντιλήψεως· ἢ ἡμέ-
 ραν καὶ νύκτα λέγει τὴν τῆς προδοσίας.

Εἰσελθέτω ἐνώπιόν σου ἡ προσευχὴ μου· κλι-
 νον τὸ οὖς σου εἰς τὴν δέησίν μου. Προσευχὴν
 καὶ δέησιν ἐναυθὰ νοήσεις ἢ τὴν περὶ τῶν μαθητῶν
 αὐτοῦ, ἢ τὴν περὶ τοῦ παρελθεῖν τὸ τοῦ θανάτου
 ποτήριον, ὡς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις εὐρήσεις. Ὡς
 ἄνθρωπος δὲ τὰ ταπεινὰ ταυτὶ φθέγγεται, καθὼς ἐν
 τῷ κα' ψαλμῷ προεῖρηται. Περὶ δὲ τῆς κλίσεως τοῦ
 θείου ὠτὸς ἐν τῷ ις' ψαλμῷ παραδειδώκαμεν.

Ὅτι ἐπλήσθη κακῶν ἡ ψυχὴ μου, καὶ ἡ ζωὴ
 μου τῷ ᾄδῃ ἤγγισεν. — Κακῶν, ἀντὶ τοῦ, Θλιψίων.
 Περὶ λυκος γὰρ, φησὶν, ἡ ψυχὴ μου ἕως θανάτου.
 Ἄδῃ γὰρ νῦν τὸν θάνατον ὑποληπτέον.

Προσελογίσθη μετὰ τῶν καταβαινόντων εἰς
 λάκκον. — Προσελογίσθη, ἀντὶ τοῦ, Συνηριθμη-
 θην, συνετάγη μετὰ τῶν θαπτομένων· τούτους γὰρ
 λέγει καταβαίνοντας εἰς λάκκον. Εἴρηται γὰρ ὅτι
 λάκκος λέγεται καὶ ὁ τάφος. Τὰ μὲν γὰρ οὖν πρὸ
 τοῦ παρόντος ῥητοῦ, τῷ πρὸ τοῦ θανάτου καιρῷ
 ἀρμόζουσι, τοῦτο δὲ τῷ μετὰ τὴν ταφὴν.

Ἐγενήθη ὡσεὶ ἄνθρωπος ἀεοθήτοτος. Οὐχ
 ὡσεὶ ἄνθρωπος μόνον· ἦν γὰρ τέλειος ἄνθρωπος·

exponitur, hoc est, pro chorea. Canere enim sole-
 bant, atque una choros ducere, quando hunc
 psalmum recitabant. Ad respondendum autem, hoc
 est, cum responderent. Tripudiabant enim dum ad
 organorum musicen responderent. Intelligentiæ
 vero, quia intelligentia lectori opus est, ob occul-
 tum ac præsignatum hic de Christi morte myste-
 rium. Ipsi vero Æman Israelitæ, quia non solis
 Core filiis, sed etiam Æman principi alterius chori
 traditus fuit hic psalmus a beato David, et ab
 utroque choro una fuit, aut fortasse alternatim
 decantatus. Quædam exemplaria non Æman habent,
 sed Æthan, verum placet ut in præsentī psalmo
 legamus Æman, et in sequenti Æthan. Nam in
 Paralipomenon libro uterque eorum chori prin-
 ceps fuisse traditur. Israelitæ etiam dixit, non quod
 alii cantores non essent Israelitæ, sed quia alii
 fortassis erant homines huiusmodi nomine Æman,

VERS. 2. Domine Deus salutis meæ, in die clamavi
 et in nocte coram te. De his verbis: Deus salutis meæ,
 dictum est in psalmo LXXII. Dominum autem et
 Deum Christum Patrem appellat, ut homo; et
 multa huiusmodi dicta reperies in psalmo XXI.
 Die autem et nocte dixit pro Perpetuo. Summam
 enim hæc verba in Deum fidem attestantur; quia
 qui sincera mente Deum amat, assidue aut ore aut
 corde coram eo clamat, quoniam et assidue illius
 ope indiget. Vel diem et noctem particulatim illam
 intelligit, qua proditus est Dominus.

VERS. 3. Intret in conspectu tuo oratio mea, in-
 clina aurem tuam ad preces meas. Orationem et
 preces, vel eas intellige, quas habuit pro discipulis,
 vel eas quas protulit, quando petiit transire a se
 calicem mortis. Humilia autem huiusmodi verba
 proferre introducitur, ut homo, quemadmodum di-
 ximus in psalmo XXI. Quid autem in Deo sit in-
 clinare aurem, diximus in psalmo XVI.

VERS. 4. Quia repleta est malis anima mea, et
 vita mea inferno appropinquavit. Malis, hoc est,
 calamitatibus et affectionibus. Tristis enim, inquit,
 est anima mea usque ad mortem. Per infernum
 etiam hoc loco mortem ipsam intelligere debe-
 mus.

VERS. 5. Reputatus sum cum descendentibus in
 lacum. — Reputatus sum pro Connumeratus sum.
 Collocatus sum, inquit, cum sepultis, quos in la-
 cum descendentes appellavit. Diximus enim alibi
 quod sepultura etiam lacus dicitur. Quæ igitur
 superius dicta sunt, tempori congruunt ante mor-
 tem; hæc autem, et quæ sequuntur, tempori post
 sepulturam.

Fui sicut homo sine adjutorio. Non dixit: Sicut
 homo simpliciter, sed: Sicut homo sine adjutorio.

Variæ lectiones.

(3) Perperam interpret unicam sententiam in duas solvit. Vertendum: Ad quorum distinctionem Is-
 raelitæ cognomen additum est.

Omnes enim, ut inquit Evangelista, dimittentes A eum fugerunt 27. Humano igitur iudicio, visus est omni esse auxilio destitutus, tametsi secus fuerit. Dixisse enim eum legimus ad Petrum: *An putas, quod non possim nunc rogare Patrem meum, et præstabit mihi plusquam duodecim legiones angelorum* 28?

In mortuis liber. Liber a corruptione, vel etiam liber, quia non ab angelis in infernum deductus sum, sed solus descendi; subaudiri enim debet verbum, *Fuit*. Accessi, inquit, ad mortuos liber, hoc est, insons atque innocens, abest enim (*A culpa*). Omnes enim alii peccatum secum habent ut causam mortis. Pœna enim ac multa peccati, mors; solus autem Christus insons, et sine peccato ad mortem accessit. Vel *Liber*, quia alii inviti moriuntur, et ideo mortis servi sunt: at Christus sponte sua ac volens mortuus est. *Potestatem enim inquit, habeo ponendi animam meam* 29. Vel aliter, *Liber*, veluti qui inferni vinculis non est detentus, sed cum autoritate atque cum dignitate illuc descendit, atque ibidem etiam conversatus est, et aliorum vincula dissolvit. Præterea illa ratione liber dicitur Christus, quia tanquam Deus morti subditus non fuit.

VERS. 6. *Sicut vulnerati dormientes in sepulcro.* Subaudiri etiam debet hoc in loco verbum *Fui*. Symmachus vero ita reddidit: *Quasi vulnerati iacentes in sepulcris.*

Quorum non es memor amplius. Cum jam corrupti sint atque in pulverem resoluti.

Et ipsi de manu tua repulsi sunt. Illi nimirum qui ob propria peccata ab auxilio tuo deciderunt. Similis enim, inquit, factus sum huiusmodi hominibus, multorum scilicet opinione, tametsi haud ita esset. Licet, inquit, clavis confossus sim et lancea, ac positus etiam in sepulcro, a te tamen non sum derelictus. Neque enim tu mei unquam oblitus es, qui olim pollicitus fueras *non daturum te esse sanctum tuum videre corruptionem* 30. Neque etiam de manu tua repulsus sum. Me enim, inquit alibi, propter innocentiam suscepisti.

VERS. 7. *Posuerunt me in lacu inferiori.* Per lacum inferiorem sepulturam intelligit, cujus profunditatem Christus in Evangelio, *Cor terræ ap-* D *pellavit* dicens: *Sic erit Filius hominis in corde terræ, tribus diebus et tribus noctibus* 31. Illi autem in ea me posuerunt, qui sepulturam meam curarunt.

In tenebrosis et in umbra mortis. In locis, inquam, tenebrosis. Superposito enim sepulturæ lapide, tenebræ in ea efficiuntur. Per umbram etiam mortis, tenebrosa sepulturæ loca significavit, varietate usus sermonis. Siquidem umbrosa loca tenebrosa etiam appellamus.

VERS. 8. *Super me confirmatus est furor tuus,* Symmachus pro *Confirmatus* reddidit, *Aggravatus est.* In me, inquit, irruit ira tua quam delicta ho-

ἀλλ' ὡς ἄνθρωπος ἀδοθήτος· πάντες γὰρ, φησὶν, ἀφέντες αὐτὸν, ἔφυγον. Ἐδοξε μὲν οὖν ἀδοθήτος τοῖς ἀνθρώποις, οὐκ ἦν δέ· ἐβρῆκε γὰρ πρὸς Ἡέτρον· Ἡ δοκεῖς ὅτι οὐ δύναμαι ἄρτι παρακαλέσαι τὸν Πατέρα μου, καὶ παραστήσει μοι πλείους ἢ δώδεκα λεγεῶνας ἀγγέλων;

Ἐν νεκροῖς ἐλεύθερος. Ἐλεύθερος διαφθορᾶς· ἢ, μὴ ὑπ' ἄλλων καταγόμενος εἰς τὸν ἕδον, ἀλλὰ μόνος κατιῶν. Προσπακουστέον δὲ τὸ, Ἐγενήθη. Ἀφικόμεν ἐς τοὺς νεκροὺς ἐλεύθερος, ὁ ἐστίν, ἀναίτιος, ἐλλείποντος τοῦ ἄρθρου. Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι πάντες αἰτίαν ἔχουσι θανάτου τὴν ἁμαρτίαν· ἐπιτίμιον γὰρ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος· μόνος δὲ ἀναίτιος, ὡς ἀναμάρτητος, ὁ Χριστός. Ἡ ἐλεύθερος, ὡς τῶν ἄλλων μὲν ἀκόντων ἀποθνησκόντων, καὶ διὰ τοῦτο δεδουλωμένων τῷ θανάτῳ, τοῦ δὲ Χριστοῦ ἐκόντος. Ἐξουσίαν γὰρ, φησὶν, ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου. Ἡ καὶ ἄλλως· ἐλεύθερος, ὡς μὴ συσχεθεὶς τοῖς δεσμοῖς τοῦ ἕδου, ἀλλὰ κατ' ἐξουσίαν ἐν τῷ ἕδῳ ἀναστραφεὶς, καὶ λύσας μάλλον τοὺς τῶν ἄλλων δεσμούς. Ἔστι δὲ ἐλεύθερος νεκρότης καὶ θανάτου, ὡς θεός.

Ὅσει τραυματῆται καθεύδοντες ἐν τάφῳ. Προσπακουστέον κἀναυθα τὸ Ἐγενήθη. Ὅ δὲ Σύμμαχος ἐξέδωκεν, Ὅσει τραυματισμέτοι κειμετοὶ ἐν τάφοις.

Ὅν οὐκ ἐμνήσθης ἔτι. Σηπομένων καὶ εἰς χροῦν διαλυομένων.

Καὶ αὐτοὶ ἐκ τῆς χειρὸς σου ἀπέσθησαν. Οἵτινες ἐκ τῆς ἀντιλήψεώς σου ἐξέπεσον διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. Ὁμοιώθη, φασὶ, τοιοῦτοις, ὅσον ἐπὶ τῇ ὑπολήψει τῶν ἀνθρωπίνων· οὐκ ἤμην δὲ τοιοῦτος. Εἰ γὰρ καὶ ἐτρῶθην ἡλοῖς καὶ λόγγῃ, καὶ ἐτέθη ἐν τάφῳ, ἀλλ' οὐκ ἐπελήσθη παρὰ σοί· Οὐ γὰρ δώσεις, φησὶ, τὸν δισίον σου ἰδεῖν διαφθοράν· οὐδ' ἀπέσθη ἐκ τῆς χειρὸς σου. Ἐμοῦ γὰρ, φησὶ, διὰ τὴν ἀκακίαν ἀνετάδευτο.

Ἔθεντό με ἐν λάκκῳ κατωτάτῳ. Λάκκον κατωτάτον τὸν τάφον φησὶν, οὗ τὸ βάθος καρδίαν γῆς ἐβρῆκε καὶ ἐν τοῖς εὐαγγελίοις ὁ Χριστός· Ἔθεντό δὲ με οἱ περὶ τὴν ταφὴν διακονήσαντες.

Ἐν σκοτεινοῖς καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου. Ἐν σκοτεινοῖς τόποις· ἐπιτεθέντος γὰρ τοῦ λίθου, σκότος ἐν τοῖς τοῦ μνημείου γέγονε τόποις· σκιάν δὲ θανάτου πάλιν τοὺς ἐν τῷ τάφῳ σκοτεινοὺς λέγει τόπους· δι' ἐτέρων λέξεων τὸ αὐτὸ σημαίνει. Σκιά γὰρ λέγεται καὶ τὸ σκότος.

Ἐπ' ἐμὲ ἐπεστηρίχθη ὁ θυμὸς σου. Τὸ, Ἐπεστηρίχθη, ὁ Σύμμαχος, Ἐπεβάρησεν ἐξέδωκεν. Ἐμὲ, φησὶ, κατέσκηψεν ὁ κατὰ τῶν ἀνθρώπων

27 Matth. xxvi, 56. 28 Ibid. 53. 29 Joan. x, 18. 30 Psal. xv, 10. 31 Matth. xii, 40.

θυμός σου, ὃν αἱ ἁμαρτίαι αὐτῶν ἐξέκαυσαν ἔκουσας ὡς ὀπιστάντα αὐτὸν, καὶ παύσονται· παθῶν γὰρ ὑπὲρ αὐτῶν καὶ ἀποθανῶν, ἔσθησα τὸν θυμόν σου, καθάπερ ὁ τὴν κατὰ τοῦ παιδὸς φερομένην πληγὴν εἰς αὐτὸν ἀντιπερισπάσας. Τῷ μῶλωπι γὰρ, φησὶν, αὐτοῦ ἡμῖς ἰάθημεν, καὶ Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν, εἴτουν διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν.

Καὶ πάντας τοὺς μετεωρισμούς σου ἐπήγαγες ἐπ' ἐμέ. Μετεωρισμούς λέγει τὰς ἐπαναστάσεις τῶν πειρασμῶν, οὓς ὑπέμεινε· τοῦ Θεοῦ δὲ αὐτοὺς ἐκάλεσεν, ὡς ψήφω αὐτοῦ διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν ἐπενεχθέντας. Πάντας δὲ, δηλονότι, Ὅσους ἠθέλησας.

Ἐμάκρυνας τοὺς γνωστούς σου ἀπ' ἐμοῦ. Φησὶ καὶ Λουκᾶς ὁ εὐαγγελιστής· Εἰστήκεισαν δὲ πάντες οἱ γνωστοὶ αὐτοῦ μακρόθεν. Ἐμάκρυνας δὲ εἶπεν, ὅτι θαλῆσαι τοῦ Πατρὸς ταῦτα γεγονασιν.

Ἔθεντό με βδέλυγμα ἐαυτοῖς. Οἱ Ἰουδαῖοι, παρ' οἷς ἄχρι καὶ σήμερον βδελυκτὸν ἐστὶ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ.

Παρεδόθην, καὶ οὐκ ἐξεπορευόμην. Παρεδόθην τοῖς Ἰουδαίοις παρὰ τοῦ Ἰσκαριώτου, καὶ δυνάμενος ἐκπορευθῆναι ἀπ' αὐτῶν, οὐκ ἐποίησεν τοῦτο, ἀλλ' ἐκαρτέρουν ἐκὼν αἰεὶ.

Οἱ ὀφθαλμοὶ μου οὐκ ἠσθένησαν ἀπὸ πτωχείας. Τῆς ἐκ τοῦ ἐκκενωθῆναι τὴν ἐν αὐτοῖς πίστη τῶν δακρῶν. Ὅσπερ γὰρ τὴν Ἰερουσαλὴμ ἀπεκλάυσαστο, οὕτως εἰκάς αὐτὸν θρηνηεῖν καὶ τοῦ προδοτοῦ τὴν ἀπόπτωσιν, καὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀποδολὴν, καὶ ἀπλῶς, τῶν ἀπολλυμένων τὸν βλεθρον διὰ φιλανθρωπίαν. Τινὲς δὲ πτωχείαν κἀνταῦθα νοοῦσι τὴν ἐκτεξιν τοῦ σώματος, τὴν ἀπὸ κακοπαθείας.

Ἐκέκραξα πρὸς σέ, Κύριε, ὅλην τὴν ἡμέραν. Εἰρηται καὶ κατ' ἀρχάς· Κύριε ὁ Θεὸς τῆς σωτηρίας μου, ἡμέρας ἐκέκραξα. Ἐκέκραξα δὲ οὐχ ὑπὲρ αὐτοῦ μόνου, ὡς ἀνθρώπος, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν μαθητῶν καὶ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ.

Ἀνεπέτασα πρὸς σέ τὰς χεῖράς μου. Ὑπὲρ τῶν αὐτῶν.

Μὴ τοῖς νεκροῖς κειμήσεις θαυμαστά, ἢ ἱατροὶ φρασθήσονται, καὶ ἐξομολογήσονται σοι; Νόμω φύσει; ἀνθρωπίνης δειλιᾶς τὸν θάνατον, καὶ παρακαλεῖ ζῆν εἶ. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις φησὶ· Πάτερ μου, εἰ δυνατόν ἐστὶ, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο. Ὅμοια δὲ ταυτεῖ τὰ ρητὰ καὶ τὰ ἐξῆς τοῖς ἐν τῷ κθ' ψαλμῷ, ἐν ᾧ εἰρηται· Μὴ ἐξομολογήσεται σοι χούρις; ἢ ἀναγγελεῖ τὴν ἀληθειάν σου; καὶ ζῆτει ἐκεῖ. Μὴ τοῖς ἀναισθητοῖς νεκροῖς ποιήσεις θαυμαστά ἔργα; οἳα ποιεῖς πολλὰ· καὶ τοῖς ζῶσιν. Ἡ ἱατροὶ ἀναστήσουσι, καὶ εὐχαριστήσουσι σοι; Οὐχί. Ἄλλ' οἱ ζῶντες ἐπιγινώσκουσι τὰ τοιαῦτα, καὶ εὐχαριστοῦσι. Διὸ ἕασόν με ζῆν, εἰ δυνατόν.

A minimum in se concitaverant, ego tamen libens eam sustinui, et te placavi. Passione quippe ac morte mea, indignationem tuam omnem sedavi, veluti cum quis plagam in puerum delatam in se suscipit. *Livore enim, inquit, ejus sanati sumus* ²¹, et Dominus tradidit eum peccatis nostris ²², hoc est, propter peccata nostra.

Et omnes fluctus tuos induxisti super me. Per fluctus calamitatum ac tentationum insurrectiones intelligit; et Dei fluctus eas appellat, quia Dei sententia ob nostram immittuntur salutem. Omnes vero dixit pro Multos; quoscumque scilicet tu voluisti.

VERS. 9. *Elongasti omnes notos meos a me.* Legimus apud Lucam, quod omnes noti ejus steterunt a longe ²³. Deum vero elongasse eos dicit, quia Patris voluntate omnia hæc gesta sunt.

Posuerunt me abominationem sibi. Judæi nimirum, apud quos nunc etiam abominabile est Christi nomen.

VERS. 10. *Traditus sum, et non egrediebar.* Traditus sum Judæis ab Iscariote, et cum egredi ab eis atque effugere possem, non an fugi tamen, sed sponte mea etiam perstiti.

Oculi mei languerunt præ inopia. Præ inopia videlicet lacrymarum. Nam cum antea copiosissime effluisent, evacuati tandem ejus sunt oculi. Verisimile est autem quod Dominus ob summam suam misericordiam ita Judæ casum, et Judæorum omnium abjectionem atque interitum deploraverit, quemadmodum plorasse eum movimus super Jerusalem. Quidam hoc in loco, per inopiam, demacerationem corporis intelligunt præ afflictione.

Clamavi ad te, Domine, tota die. Dixit etiam in principio psalmi; Domine Deus salutis, in die clamavi. Clamavit autem non tantum pro se ipso, ut homo, sed pro discipulis etiam, et pro populo.

Extendi ad te manus meas. Præ eisdem scilicet supplicans.

VERS. 11. *Numquid mortuis facies mirabilia? aut medici suscitabunt, et confitebuntur tibi?* Lege humanæ naturæ formidat Christus mortem, et rogat se diutius vivere. Nam et in Evangeliiis dicebat: Pater meus, si possibile est, transeat a me calix iste ²⁴. Similia autem sunt hæc verba et quæ sequuntur, iis quæ habentur in psalmo xxi, ibi: *Numquid confitebitur tibi pulvis? aut annuntiabit veritatem tuam?* Numquid tu mirabilia facies in insensibilibus mortuis, qualia sæpenumerum in viventibus facis? Vel, numquid medici eos mortuos suscitabunt? et deinde gratias tibi agent? Minime, inquit, sed vivi hæc cognoscunt beneficia, et gratias tibi agunt; atque ideo quæso, ut diutius me vivere permittas, si possibile est.

²¹ Isa. LIII, 5.

²² Ibid. 6.

²³ Luc. xxiii, 49.

²⁴ Math. xxvi, 39.

VERS. 12. *Numquid narrabit aliquis in sepulcro misericordiam tuam? aut veritatem tuam in perditione?* Ad eandem hæc verba sententiam pertinent. Et per perditionem, rursus sepulcrum intelligit, ve-
uti quod cadavera illic jacentia corrumpit ac perdit. Diximus autem alibi quod eandem Propheta sententiam sæpenumero variis repetit modis, atque hoc præcipue quoties affectum quemdam animi vult explicare. Non mortuus quisquam, inquit, sed vivens quis tuam sentiet misericordiam, et hominibus eam annuntiabit. De veritate autem Dei, dictum est in psalmo xxix.

VERS. 13. *Numquid cognoscentur in tenebris mirabilia tua, et justitia tua in terra oblita?* Per tenebras sepulturam intelligi diximus, eandem etiam terram oblitam appellavit. Ab hominibus quidem oblita videtur, ob corruptionem, et a Deo, quia amplius non vivunt, qui illic jacent. Vivere enim illi dicuntur, quorum Deus reminiscitur. Omnia autem hæc verba ejusdem sententiæ sunt, et per interrogationem et cum affectu legenda sunt.

VERS. 14. *Et ego ad te, Domine, clamavi.* Et ego simul cum aliis hominibus, veluti qui verus etiam sum homo.

Et mane oratio mea præveniat te. Mane dixit pro cito. Cito enim, inquit, oratio mea ad te veniet. Abundat autem præpositio præ. Ideo autem cito venit ad te mea oratio, quia impedimento ei esse non possunt peccata.

VERS. 15. *Uiquid, Domine, repellis animam meam? avertis faciem tuam a me?* Similia hæc sunt iis quæ habentur in psalmo xxi, ibi: *Quare dereliquisti me?* Item: *Clamabo per diem, et non exaudies.* Hæc autem ex persona nostra, Christus ad Patrem loquitur: pro nobis, inquam, qui antea expulsus eram. Uniuscujusque enim fidelis animam, propriam animam appellat, in sua ipsius persona unumquemque nostrum subjiciens. Quare, inquit, adhuc repellis eos? Ego enim deinceps pro omnibus poenas solvo.

VERS. 16. *Inops sum ego, atque in laboribus ab adolescentia mea.* De hac Christi inopia Gregorius Theologus loquens, dixit: *Qui dives erat, effectus est inops, inops, inquam, ob carnem meam, ut illius ego divinitate dives efficerer.* De se ipso etiam Christus ad scribam illum dicebat: *Vulpes latebras habent, et volucres cæli nidos, Filius autem hominis non habet ubi reclinet caput suum*²⁶. In laboribus autem atque ab adolescentia, dictum est, quia ab ipsis incunabulis insidiæ adversus eum tendebantur, et quia infans persecutiones sustinuit: ab Herode scilicet atque a Judæis, per labores autem ærumnas intelligit.

Exaltatus autem humiliatus sum. Exaltatus miraculis, et depressus conviciis, Judæorum nimirum opinione. Vel exaltatus in cruce, humiliatus in sepulcro.

²⁶ Matth. viii, 20.

A *Μὴ διηγῆσται τις ἐν τάφῳ τὸ ἔλεός σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν τῇ ἀπωλείᾳ; Τῆ; αὐτῆς ἐστὶν ἐννοία καὶ ταῦτα. Ἀπώλειαν δὲ τὸν τάφον πάλιν ὠνόμασεν, ὡς διαφθείροντα τὸν ἐγκείμενον νεκρὸν. Εἰρήκαμεν δὲ, ὅτι τὰ αὐτὰ δι' ἐτέρων πολλάκις λέξωμεν ὁ Προφήτης λέγει, καὶ μᾶλλον ἐν τοῖς παθητικοῖς. Οὐχ ὁ νεκρὸς, ἀλλ' ὁ ζῶν, φησὶν, αἰσθάνεται τοῦ ἐλέους σου, καὶ ἀπαγγέλλει τοῦτο τοῖς ἀνθρώποις. Περὶ δὲ τῆς ἀληθείας εἰρηται ἐν τῷ κθ' ψαλμῷ.*

Μὴ γνωσθῆσται ἐν τῷ σκότει τὰ θαυμάσιά σου; καὶ ἡ δικαιοσύνη σου ἐν γῆ ἐπιλεισημένη; Σκότος λέγει τὸν ἐν τῷ τάφῳ πάλιν τόπον, τὸν αὐτὸν δὲ καὶ γῆν ἐπιλεισημένην· παρ' ἀνθρώποις μὲν ὡς διαφθορᾶς ἐμπλεων, παρὰ Θεῷ δὲ ὡς μὴ ζῶντος τοῦ ἐγκειμένου. Ζῶσι γὰρ ὡν μνημονεύει Θεός· πάντα δὲ τὰ βηθέντα τῆς Ἰσῆς διανοίας ὄντα κατ' ἐρώτησιν ἠθικῶς ἀναγνωστέον.

Κἀγὼ πρὸς σέ, Κύριε, ἐκέκραξα. Κἀγὼ μετὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, ὡς καὶ αὐτὸς ἀνθρωπος.

Τὸ πρῶτ ἡ προσευχὴ μου προφθάσει σε. Τὸ πρῶτ, ἀντὶ τοῦ ταχέως; φθάσει εἰς σέ ἡ προσευχὴ μου. Περιττεύει δὲ ἡ πρόθεσις. Οὐ γὰρ ἐμποδίσουσιν αὐτῇ ἁμαρτίαι.

C *Ἴνα εἶ, Κύριε, ἀπώθεις τὴν ψυχὴν μου; ἀποστρέψεις τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ;* Ὁμοία ταυτὶ τοῖς βῆτοῖς τοῦ κα' ψαλμοῦ, τῷ, *Ἴνα εἶ ἐγκατέλιπες με;* καὶ, τῷ *Κεκράξομαι ἡμέρας, καὶ οὐκ εἰσακούση.* λέγει δὲ ταῦτα καὶ ὑπὲρ ἡμῶν τῶν πρὶν ἀπωσμένων, ψυχὴν ἑαυτοῦ τὴν ἐκάστου ψυχὴν ὀνομάζων, καὶ ἑαυτὸν καλῶν ἑκαστον ἡμῶν. Διὰ τί ἀπώθεις, φησὶν, εἶ; Καὶ γὰρ ἐγὼ λοιπὸν ὑπὲρ πάντων τίνω δίκας.

D *Πτωχὸς εἰμι ἐγὼ, καὶ ἐν κόποις ἐκ νεότητός μου.* Φησὶν ὁ θεολόγος Γρηγόριος· *Καὶ ὁ πλουτίζων πτωχεύει· πτωχεύει γὰρ τὴν ἐμὴν σάρκα, ἵν' ἐγὼ πλουτήσω τὴν αὐτοῦ θεότητα.* Εἴρηκε δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς περὶ ἑαυτοῦ πρὸς τὸν γραμματεῖα· *Αἱ ἀλώπεκες φωλοὺς ἔχουσι, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατασκηνώσει.* Ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλιναί· ἐν κόποις δὲ ἐκ νεότητος, διότι ἐξ αὐτῶν σπαργάνων ἐπεβουλεύετο, καὶ ἰδιώκετο ὑπὸ τῶν Ἡρώδου καὶ τῶν Ἰουδαίων· κόπους γὰρ λέγει τὰς ταλαιπωρίας.

Ἵψωθεις δὲ ἐταπεινώθη. Ἵψωθεις τοῖς σημείοις, ἐταπεινώθη τοῖς προπηλακισμοῖς, ὡς τοῖς Ἰουδαίοις ἔδοξεν· ἢ ὕψωθεις ἐπὶ σταυροῦ, ἐταπεινώθη εἰς τὸν τάφον.

Και ἐξηπορήθη. Καὶ τοῦτο, ὅσον ἐπὶ τῇ ὑπο- A
λήψει τῶν Ἑβραίων. Ἐδοξε γὰρ αὐτοῖς ἀπορος
βοήθειας· διὸ καὶ ἔλεγον· Ἰδωμεν εἰ ἔρχεται Ἠλίας
σώσωσιν αὐτόν.

Ἐπ' ἐμὲ διήλθον αἱ ὀργαὶ σου· οἱ φοβερισμοὶ
σου ἐξετάραζάν με. Ὀργὰς Θεοῦ τὴς κατὰ τῶν
ἀμαρτανόντων γινομένης, φησὶν· ὁμοίως καὶ φο-
βερισμοῦς. Καὶ τὰς μὲν ὀργὰς διελθεῖν καὶ εἰς-
δύναι εἰς αὐτὸν λέγει, τοὺς δὲ φοβερισμοῦς συν-
ταράττειν καὶ ἀναστέλλειν ἀπὸ κακίας. Ὀριγένης
δὲ ὀργὰς Θεοῦ καὶ φοβερισμοῦς τοὺς δαίμονας φη-
σιν· ὀργὰς μὲν, ὡς ὀργιζομένους ἀεὶ τοῖς ἀνθρώ-
ποις· Θεοῦ δὲ, ὡς κατὰ παραχώρησιν Θεοῦ τοῦτο
ποιούντες· φοβερισμοῦς δὲ, ὡς φόβον ἐπισειόντας.
Λέγει τοίνυν, ὅτι κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους
ἐπῆλθον αὐτῷ, καὶ ἐξετάραξαν ὡς ἀνθρώπων.

Ἐκυκλώσαν με ὡσεὶ ὕδωρ. Οἱ Ἰουδαῖοι. Ἐν τῷ
κα' ψαλμῷ εἶρηκε· Περικύκλωσαν με μύσχοι
πολλοί· ταῦροι πλοῦτος περιέσχον με. Ὡσεὶ ὕδωρ
δὲ εἶπε, διότι τὸ ὕδωρ πανταχόθεν περικυκλιζει τὸν
ἐναπελημμένον.

Ὅλην τὴν ἡμέραν περιέσχον με ἅμα. Ἡμέραν
τὴν τοῦ πάθους φησὶν· Ἄμα δὲ ἀντὶ τοῦ ὁμοῦ
πάντες.

Ἐμάκρυνας ἀπ' ἐμοῦ φίλον καὶ πλησίον καὶ
τοὺς γνωστούς μου ἀπὸ ταλαιπωρίας. Διὰ τὴν
ταλαιπωρίαν μου τὴν ἀπὸ τῶν προπηλακισμῶν
ἐμάκρυνας ἀπ' ἐμοῦ τοὺς μαθητάς μου. Εἶρηται δὲ
καὶ ἀνωτέρω· Ἐμάκρυνας τοὺς γνωστούς μου C
ἐμοῦ. Φίλον γὰρ καὶ πλησίον καὶ γνωστούς τοὺς
αὐτοῦς καλεῖ· φίλον μὲν, κατὰ τὸ, Ὑμῖς φίλοι
μου ἔστε· πλησίον δὲ, ὡς συνδιαιωμένους αὐτῷ·
γνωστούς δὲ, ὡς γινώσκοντας, καὶ διὰ τοῦτο γινω-
σκομένους. Ἄλλ' οὕτω μὲν ὁ ψαλμὸς εἰς Χριστὸν
ἀνήχθη· ἀρμόζει δὲ καὶ τοῖς εὐσεβέσι πᾶσιν ἐν
καιρῷ θλίψεως, οὕτως· Κύριε ὁ Θεὸς τῆς σωτηρίας
μου, διὰ παντὸς ἐνώπιόν σου ἐκέκραξα, ἐπικαλοῦ-
μενός σε εἰς βοήθειαν. Τὰ δὲ ἐξῆς δῆλα, ὅτι θλί-
ψεων ἐπλήσθη καὶ πόνων ἡ ψυχὴ μου, καὶ πλησίον
εἶμι τοῦ θανάτου, ἥδη ἀποκαμῶν· συνηριθμήθην
τοῖς νεκροῖς, ὅσον ἐπὶ τῇ σπουδῇ τῶν ἀνθρωποκτό-
νων δαιμόνων· ἐγενήθην εὐχέλωτος, ὡσεὶ ἀβοήθη-
τος, καὶ ἐν νεκροῖς, ὅσον τὸ ἐπ' αὐτοῖς, καί· τοι
ἐλεύθερος ὢν ἔτι νεκρώσεως, ὡς μηκέτι τῇ ἀληθεῖς D
θανῶν· ἐγενήθην ὡσεὶ τετρωμένος, κείμενος ἐν τά-
φοις, τρωθεὶς τῷ βέλει τῆς ἀμαρτίας, ἢ τῆς ἀθυ-
μίας· καὶ τὰ ἐξῆς ἀναλόγως. Ἐθεντό με οἱ δαίμονες
βαθεὶ βόθρῳ τῆς ἀμαρτίας, ἐν σκότει θλίψεως· ἢ
σκιὰ καὶ ὁμοιωσίς ἐστι θανάτου διὰ τὴν πικρίαν·
ἐπ' ἐμὲ ἐπεδάρησεν ὁ θυμὸς σου· εἰ γὰρ μὴ σύ μου
ὀργισθῆς, οὐκ ἂν μου περιεγέγοντο· καὶ πάσας τὰς
ἐπιναστάσεις τῶν θλίψεων, κατὰ παραχώρησιν σου,
ἐπήγαγες ἐπ' ἐμὲ· ἐμάκρυνας τοὺς γνωστούς μου,
εἴτουν τοὺς ἀγίους ἀγγέλους, τοὺς περ τῆς ἀμαρ-
τίας γνησίως πρός με διακειμένους καὶ γνωρίζοντάς
με, οἱ καὶ ἐδελεύσαντό με διὰ τὴν ἀμαρτίαν· πα-

Et destitutus sum. Et hoc etiam quantum ad
Judæorum opinionem. Visus est enim illis veluti
destitutus esse, et indigere auxilio; atque ideo di-
cebant: Videamus si venit Elias salvaturus eum²⁷.

VERS. 17. In me pertransierunt iræ tuæ, et ter-
rores tui conturbaverunt me. Iras Dei eas intelligen-
tit, quas Deus adversus peccatores conceperat; simili-
ter et terrores. Et iras quidem pertransisse dicit,
et in se ingressas fuisse, terrores vero conturbasse
et refrenasse a vitiis. Verum Origenes per iras, et
terrores Dei, dæmones ipsos intelligit: iras quidem,
quia hominibus semper irati sunt, Dei vero iras,
quia permissione divina id faciunt: terrores item,
quia terrorem incutiunt. Ait igitur Christus, quod
passionis tempore invaserunt eum dæmones, et
quod ut hominem eum conturbaverunt.

VERS. 18. Circumdederunt me sicut aqua. Judæi
scilicet; in psalmo autem xxi dixit: Circumdede-
runt me vituli multi, tauri pingues circuibant me. Et
circumdederunt sicut aqua, quia aqua undique et
non ex una tantum parte eos circumdat, quos com-
prehendit.

Tota die circumdabant me simul. Diem passionis
intelligit. Et quod ait, Simul, expone pro, Una
omnes.

VERS. 19. Elongasti a me amicum et proximum
et notos meos a miseria. Ob miseriam meam, in-
quit, atque ob opprobria, quæ mihi inferebantur,
elongasti a me discipulos meos, de quibus su-
perius diximus: Elongasti a me notos meos. Ami-
cum autem et proximum, et notos, eosdem intel-
ligit. Et amicum dicit juxta illud: Vos amici mei
estis²⁸. Proximum vero, quia una secum vivebant,
et notos, quia et cognoscebant et cognoscebantur.
Et hoc pacto quidem totus hic psalmus in Chri-
stum relatus est. Congruit tamen cuilibet etiam
fidei in angustiis constituto: Domine Deus salutis
meæ, assidue clamavi in conspecto tuo, adjutorem
te mihi avocans. Quæ sequuntur clara sunt: Quia
anima mea ærumnis impleta est, quibus adeo fati-
gatus sum, ut morti proximus fuerim. Annueratus
autem sum cum mortuis, quantum ad sævissimor-
um dæmonum votum ac studium pertinet: et
factus sum velut homo sine auxilio, ita ut de
facili capi possem. Fui etiam in mortuis, quantum
ad illorum, ut diximus, studium pertinet, tametsi
ego adhuc liber sim a morte, veluti qui revera nec-
dum mortuus sum. Factus sum sicut vulnerati jac-
centes in sepulcris, vulneratus et ipse jaculo pec-
cati, vel jaculo inestitiæ. Quæ sequuntur eadem
ratione expones: Posuerunt me dæmones in pro-
fundo atque in fovea peccati, in afflictionum tene-
bris quæ, ob summam amaritudinem, umbra ac
similitudo quædam esse mortis videntur. In me
gravatus est furor tuus; nam si tu mihi iratus non
fuisses, me illi certe non superassent: omnes etiam
elationes, et afflictionum, ut ita dicam, insurre-

²⁷ Matth. xvi, 49. ²⁸ Joan. xv, 14.

tiones, seu impetus, quos fieri permisisti, inducti sunt super me. Elongasti a me notos meos, sanctos scilicet angelos, qui antequam peccarem, amicisimi atque benevoli mihi erant: illis tunc notus eram, verum nunc ob peccata abominantur me. Atque ideo traditus sum afflictionibus, a quibus egredi non datur, sed magna ab eis vi detineor. Illa autem verba: *Oculi mei languerunt præ inopia*, declara ut superius exposuimus. Clamavi ad te, assidue in auxilium te meum advocans, et quæ sequuntur, expone ut diximus. Mane etiam, hoc est, quam primum, ac statim, ubi a somno exurgam, ante omnia orationem ad te meam effundam, dicens: Quare, Domine, repellis animam meam? hoc est, meipsum in angustiis constitutum, et fervide ad te supplicantem. Deinde inops ego sum, nullum aliunde auxilium habens, et in laboribus sum ob errorem meum: et licet in hoc a te fuerim exaltatus, quod ad imaginem me tuam creasti, humiliatus sum tamen, quia imaginis tuæ dignitatem amisit: vel, opinione atque existimatione mea exaltatus, tandem humiliatus sum, quia lapsus cecidi: et consilio destitutus sum, nesciens quid facerem. Transierunt præterea, hoc est, pervenerunt in me iræ tuæ, dum in præsentī vita pœnas luo, dum mœrore suffocor: et terrores tui qui æternas mihi pœnas comminantur, conturbaverunt me et circumdederunt me, sicut aqua. Vel per iras et terrores Dei, dæmones et tribulationes intelligit. Ab eis enim, inquit, assidue premor, et semper me hæc mala circumdant. Elongasti a me familiares meos, quia ob calamitates et miserias, quibus detineor, omnes me derelinquunt et fugiunt.

Intelligentiæ ipsi Æthan Israelitæ.
PSALMUS CXXXVIII.

Ad præsentis inscriptionis declarationem ea sufficiant, quæ diximus in proxime præcedenti. Tractat autem beatus David in præsentī psalmo ea, quæ ad res snas pertinent: Deumque ut benefactorum laudat. Quædam tamen in sermone suo de Christo interserit: atque ideo *intelligentiæ* inscribitur, quia intelligentia lectori opus est, ad dignoscendum ea quæ in psalmo de Christo sparsim dicuntur. Prædicat etiam Babyloniam captivitatem.

Vers. 1. *Misericordias tuas, Domine, in sæculum cantabo.* Misericordias, inquit, quas in me operatus es, et pro quibus in secundo Regum libro latius gratias agit. *In sæculum*, hoc est semper, *cantabo*, in canticum nimirum atque in hymnos eas redigens.

In generationem et generationem annuntiabo veritatem tuam in ore meo. In generationem et generationem, dicit, pro *In omnem generationem*. Deficiente enim una generatione, altera subinducitur: atque hoc pacto usque ad sæculi consumptionem præceditur. Vel in generationem Judæorum et in generationem Christianorum; his enim duabus generationibus tantum, et non aliis beatus David veritatem Dei annuntiat in ore suo. Possumus etiam dicere, quod Psalmorum liber os sit beati David. Veritatem autem Dei expone, pro veras promissiones Dei, factas scilicet ipsi David, partim per prophetam Natham, ut traditur in secundo Regum libro, et partim per illam pro-

αρεθόθην λοιπόν ταῖς θλίψεσι, καὶ οὐκ ἐξεπορεύθη ἐξ αὐτῶν, σφοδρῶς συνεχόμενος. Τὸ δὲ· *Οἱ ὄφθαλμοί μου ἠσθένησαν ἀπὸ πτωχίας*, ὡς προφητῆνεται. Ἐκέκραξα πρὸς σὲ διὰ παντός, καλῶν εἰς ἀντίληψιν, καὶ τὰ ἐξῆς, ὡς προαποδίδεται πάντα. Ἀναστάς δὲ τῆς κοίτης, πρὸ πάντων ἀναπέμφω σοι προσευχὴν. Ἴνα τί, Κύριε, ἀπαθεῖς τὴν ψυχὴν μου; τουτέστιν ἐμὲ, κατὰ περιφρασίαν, ἐν ἀνάγκαις ὄντα, καὶ θερμῶς δεόμενον, καὶ τὰ ἐξῆς. Εἶτα, πτωχός εἰμι ἐγὼ, μηδεμίαν ἔχων ἀλλαγθῆν βοήθειαν. Καὶ ἐν κόποις εἰμι καὶ πόνοις διὰ τὸ σφάλμα. Ὑψωθείς δὲ τῷ κατ' εἰκόνα σου γεγενῆσθαι, ἐταπεινώθην τῷ ἀπολέσαι τὸ ἄξιωμα τῆς εἰκόνας. Ἡ καὶ ὑψωθείς τῇ οἰήσει, ἐταπεινώθην περὶ εἰς ὄλισθον· καὶ ἐξήπορεύθη, μὴ ἔχων τί καὶ δρᾶσω· ἐπ' ἐμὲ διεήλθον, ἤγουν ἐφθασάν με αἱ ὄργαι σου, τίνοντα δίκας, ἐν τῷ τῇ λύπῃ συμπνίγεσθαι. Ἔτι οἱ φοβερικοὶ σου, οἱ τὴν αἰώνιον ἀπειλοῦντες κόλασιν, ἐξετάραξάν με, ἐκύκλωσάν με, ὡσεὶ ὕδωρ, οἱ φοβερικοὶ σου. Ἡ οἱ δαίμονες, ἢ αἱ θλίψεις, ἀποπνίγουσαι διὰ παντός περιέσχον με ἅμα πάντες· ἐμάκρυνας ἀπ' ἐμοῦ καὶ τοὺς συνήθει; ἀνθρώπους, φεύγοντάς με, διὰ τὴν κατασχουσάν με ταλαιπωρίαν, ἦτοι συμφορᾶν.

B

C *Συνέσεως Αἰθὰμ τῷ Ἰσραηλίτῃ.*
ΨΑΛΜΟΣ ΠΗ΄.

Καὶ αὕτη ἡ ἐπιγραφή τῇ πρὸ αὐτῆς συνερμηνεύεται. Διηγέεται δὲ τὰ καθ' ἑαυτὸν ὁ Δαβὶδ, καὶ ὑμνεῖ τὸν Θεόν, ὡς εὐεργέτην αὐτοῦ. Ἀναμίσγυσαι δὲ τοῖς λόγοις καὶ περὶ τοῦ Χριστοῦ. Διὸ *Συνέσεως* ἐπιγέγραπται· χρεῖα γὰρ ταύτης τοῖς ἐντυγχάνουσιν εἰς τὸ συνίναί τὰ ἐγκατεσπαρμένα περὶ Χριστοῦ· προαγορεύει δὲ καὶ τὴν παρὰ Βαβυλωνίων αἰχμαλωσίαν.

Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα ἕσομαι. Τὰ ἐλέη, φησὶ, τὰ εἰς ἐμὲ γεγενημένα, περὶ ὧν πλατύτερον εὐχαριστεῖ ἐν τῇ δευτέρᾳ βίβλῳ τῶν Βασιλειῶν. *Εἰς τὸν αἰῶνα* δὲ, ἀντὶ τοῦ, αἰεὶ ἕσομαι· ἕσμα ταῦτα ποιούμενος.

D *Εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν ἀπαγγελῶ τὴν ἀληθειάν σου ἐν τῷ στόματί μου.* — *Εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν*, ἀντὶ τοῦ, *Εἰς πᾶσαν γενεάν*. Ἀποθησοσύνης γὰρ τῆς μᾶς, ἀντεισάγεται ἑτέρα, καὶ οὕτως ἄχρι συντελείας. Ἡ εἰς τὴν γενεάν τῶν Τουδαίων καὶ τὴν τῶν Χριστιανῶν. Μόνας γὰρ ταύταις ὁ Δαβὶδ ἀπαγγέλλει τὴν ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ στόματος αὐτοῦ. Στόμα δὲ αὐτοῦ εἶη ἢ ἡ βίβλος τῶν Ψαλμῶν αὐτοῦ. Ἀλήθειαν δὲ Θεοῦ λέγει τὰς ἀληθεῖς ἐπαγγελίας ἃς αὐτῷ ἐπηγγείλατο τοῦτο μὲν διὰ τοῦ προφήτου Νάθαν, ὡς ἡ δευτέρα τῶν Βασιλειῶν ἱστορεῖ, τοῦτο δὲ καὶ διὰ τοῦ ἐνοικούντος αὐτῷ προφητικοῦ πνεύματος· ὑπέσχετο γὰρ αὐτῷ πολλὰ, περὶ τῆς ὑποταγῆς τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ,

καὶ περὶ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ, ὃ Ἑβραῖοι μὲν τὸν Σολομῶντα καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ καταγομένους φασίν, ἡμεῖς δὲ τὸν Χριστόν, ὡς ἐν τοῖς ἐξῆς ῥηθῆσται.

Ἔστι δὲ εἰπὼν· *Εἰς τὸν αἰῶνα ἔλεος οἰκοδομηθήσεται. Τὸ, Οἰκοδομηθήσεται, ἀντὶ τοῦ, Ποιηθήσεται. Σὺ, φησὶν, εἰπάς μοι, ὅτι ἐὰν ἔλεος ποιηθήσεται· καὶ οἱ μὲν Ἑβραῖοι τῷ Δαβὶδ ποιηθῆναι τὸ ἔλεος φασί, βοηθουμένῳ παρὰ Θεοῦ, ἡμεῖς δὲ πᾶσι πιστοῖς. Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ Δαβὶδ οὐχ ἀρμόζει τὸ, ἐλ, τεθνηκότος ἦδη, ἐπὶ δὲ τῶν πιστῶν, καὶ πάνυ· ἐποιήθη γὰρ αὐτοῖς διηγετικὸς ἔλεος Ἰησοῦς Χριστός, οἰκοδομηθεὶς καὶ συμπαγείς ἀφρίστως ἐκ τῶν ἀγῶν αἱμάτων τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ Παρθένου. Θίκος γὰρ τὸ πρόσημα λέγεται τοῦ προσλαβόντος Θεοῦ· Ἡ σοφία γάρ, φησὶν, φκοδόμησεν ἐν τῇ οἰκον.*
ejus humanitas apud sacram Scripturam, dumus Sapientia edificavit sibi domum²².

Ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθεια σου. Ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ ὁ Χριστός, ὡς ἀφενδῆς· εἶρηκε γὰρ· *Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια*· αὕτη οὖν ἡ ἀλήθεια, φησὶν, ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἐδρασθήσεται. Τὸ γὰρ *Ἐτοιμάζω* πολλάκις τὸ *Ἐδράζω* σημαίνει παρὰ τοῖς Ἑβραίοις. Καὶ νῦν γὰρ ὁ Σύμμαχος ἀντὶ τοῦ, *Ἐτοιμασθήσεται, Ἐδρασθήσεται ἐξέδωκε.* Περὶ δὲ τοῦ ἐδρασθῆναι τὸν Χριστόν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, αὐτὸς οὕτω· ὁ Δαβὶδ εἶρηκεν ἐν ἑτέρῳ ψαλμῷ· *Ἐΐπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου.*

*Διαθέμην διαθήκην τοῖς ἐκλεκτοῖς μου. Ταῦτα προσώπῳ τοῦ Θεοῦ φησὶ· καὶ διαθήκην μὲν λέγει τὴν ἐπαγγελίαν, τὴν περὶ τοῦ σπέρματος αὐτῶν ἐκλεκτοῦς δὲ τὸν Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ. Ἐπηγγεῖλατο γὰρ μεγαλύναι καὶ ὑψῶσαι τὸ σπέρμα αὐτῶν. Φησὶ δὲ καὶ ὁ μέγας Παῦλος· *Τῷ Ἀβραάμ ἐρρήθησαν αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ· εἶτα ἐπάγει· Οὐ λέγει καὶ τοῖς σπέρμασιν ὡς ἐὰν πολλῶν, ἀλλ' ὡς ἐφ' ἐνός· καὶ τῷ σπέρματι σου, ὃ ἐστὶν ὁ Χριστός.**

Ἦμμοσα Δαβὶδ τῷ δούλῳ μου· Ἔως τοῦ αἰῶνος ἐτοιμάσω τὸ σπέρμα σου. Ἦμμοσα, ἀντὶ τοῦ βεβαίως ἐπηγγειλάμην. Ὅρκον γὰρ ἐπὶ Θεοῦ λέγουσιν οἱ παλαιοὶ τὴν βεβαίαν ἐπαγγελίαν. Καὶ ὁ παρ' ἡμῶν γὰρ ὄρκος· οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν ἢ βεβαίωσις. Ἦμμοσα δὲ, ὅτι ἐτοιμάσω, τούτέστιν ἐδράσω τὸ σπέρμα σου ἄχρι παντὸς αἰῶνος. Σπέρμα γὰρ Δαβὶδ κατὰ μὲν τὸ πρόχειρον, ὁ Σολομῶν, κατὰ δὲ ὑψηλοτέραν ἐπιβολὴν Ἰησοῦς Χριστός, ὡς ἐκ σπέρματος Δαβὶδ γεννηθείς, λέγω δὴ, τῆς ἀγίας Παρθένου. Σπέρμα γὰρ αὕτη Δαβὶδ ἐκαίθειν καταγομένη. Ἦδρασε δὲ αὐτόν, αἰωνίζοντα ποιήσας ἐπὶ τῆς βασιλείας· *Ἐδόθη μοι γὰρ, φησὶ, πᾶσα ἐξουσία, ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς.* Περὶ οὗ φησὶ καὶ Δανιήλ· *Καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ τιμὴ, καὶ ἡ ἀρχή, καὶ ἡ βασιλεία· πάντες λαοὶ, φυλαί,*

A phetandi gratiam, quæ ei a sancto Spritu data erat. Multa enim Deus ei pollicitus fuerat, tam de hostium victoria, quam de futuro ejus semine. Per quod semen Hebræi Solomoniem atque alios illius posteros intelligunt, nos autem Christum, ut in sequentibus dicitur.

Vers. 3. Quoniam dixisti: *In sæculum misericordia edificabitur.* Id est, fiet. Tu, inquit, dixisti mihi, quod a te semper fiet misericordia. Et Hebræi quidem factam esse dicunt hanc misericordiam ipsi David, quando adjuvit eum Deus. Nos vero fieri eam dicimus omnibus fidelibus: nam ipsi David non potuit in sæculum ac perpetuo fieri misericordia, cum jam olim mortuus sit; fidelibus vero semper potuit. Factus est enim eis perpetua misericordia B Jesus Christus, cujus corpus, ut ita dicam, ædificatum, et ineffabiliter ex purissimis beatæ Virginis sanguinibus compactum est. Nec mirum, si Christum ædificatum fuisse dicamus, cum assumpta etiam appellata sit assummentis Dei, juxta illud:

In cælis præparabitur veritas tua. Dei veritas Christus dicitur, quia verax est, et non mendax, qui etiam de seipso dixit: *Ego sum veritas*²³. Hæc, inquit, veritas stabilietur in cælis: verbum enim *Præparo*, sæpenumero apud Hebræos accipitur pro *Stabilio*, atque ita reddidit Symmachus. Quod autem Christus in cælo esset stabilendus, beatus David alibi tradidit, dicens: *Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis*²⁴, etc.

Vers. 4. Disposui testamentum electis meis. Hæc ex Dei persona dicta sunt. Et testamentum quidem promissionem appellat, quæ de hujusmodi electorum semine facta fuerat. Per electos vero, ipsos Abraham, Isaac, et Jacob intelligit, quibus Deus pollicitus fuerat se eorum semen magnificaturum: Atque ideo magis Paulus: *Ad Abraham, inquit, dicta sunt repromissiones, et semini ejus*²⁵. Deinde addidit: *Non dixit senibus quasi multis, sed tanquam de uno, semini tuo dixit, quod est Christus*²⁶.

Juravi David servo meo, Usque in sæculum præparabo semen tuum. Juravi, hoc est, constantissime publicitus sum. Juramentum enim in Deo antiqui constantem illius promissionem esse intelligebant. Apud nos etiam juramentum nihil aliud est quam confirmatio. Juravi autem, quod præparabo, hoc est, quod stabiliam semen tuum, usque ad omne sæculum. Per semen etiam David, juxta sensum magis vulgarem, Solomon intelligitur, sed juxta altioerem, Jesus Christus, qui ex David semine natus est, ex sancta nimirum Virgine, quæ de stirpe erat David. Stabilivit autem eum Deus, perpetuum ei regnum tribuens: *Data enim mihi, inquit, omnis potestas in cælo, et in terra*²⁷. De quo etiam apud Daniolem legimus: *Et ei datus est honor, imperium, et*

²² Prov. ix, 1. ²³ Joan. xiv, 6. ²⁴ Psal. cix, 1.

²⁵ Galat. iii, 16. ²⁶ Ibid. ²⁷ Matth. xxviii, 18.

regnum : omnes populi, tribus, linguæ, servient illi : regnum illius, regnum æternum, et potentia incorrupta⁴⁵, quæ verba Solomoni non congruunt.

VERS. 5. *Et ædificabo in generationem et generationem thronum tuum.* Ædificare, hoc in loco, ponit pro augere, et perficere, et thronum pro regno. Illud considera, quomodo Propheta regnum Christi appellavit regnum David, quia Christus secundum carnem ab illo descendebat. Solemus etenim filii regnum patris nomine appellare, ob cognationem scilicet et tam arctam necessitudinem.

VERS. 6. *Confiteuntur cæli mirabilia tua, Domine.* Per cælos, cœlestes intelligit potentias. Ipsæ, inquit, cœlestes virtutes gratias tibi agent de tam admirandis operibus. Vel per cælos eos homines intelligit, qui sapiunt cœlestia, quique vita ac conversatione sua cæteris sublimiores sunt.

Etenim veritatem tuam in Ecclesia sanctorum. Abundat dicitio Enim. Confitebuntur tibi, inquit, mirabilia tua, quod scilicet admiranda operaris, et veritatem tuam, hoc est, quod veras esse facies promissiones tuas. Atque hæc lætus admodum ac gaudens dicit, ob admirandam nimirum promissionem. Gratias, inquit, tibi agent cœlestes illæ virtutes, in sanctorum illorum Ecclesia, qui in cœlis sunt. Hujusmodi autem Ecclesiam Paulus, *Primo-genitorum Ecclesiam* appellat *descriptorum in cælis*⁴⁶. Quod si juxta aliam expositionem, per cælos, eos homines intelligas, qui cœlestia sapiunt, sanctorum Ecclesiam illorum esse Ecclesiam dices qui in terra viventes, cœlestium angelorum vitam, ac conversationem imitantur.

VERS. 7. *Quoniam quis in nubibus æquabitur Domino? similis erit Domino in filiis Dei?* Quod hic legimus *In nubibus*, quidam interpretes, *In alto*, reddiderunt; alii, *In locis cœlestibus*. Manent autem in alto atque in locis cœlestibus angeli. Quis, inquit, angelus æquabitur Domino? Vel quis inter sanctos omnes, ei poterit comparari? Per Dei enim filios, sanctos viros intelligimus, juxta illud: *Ego dixi: Dii estis, et filii Altissimi omnes*⁴⁷. Ac si diceret: Nullus profecto ei poterit comparari. Tu enim factor, illi autem factura. Verum hæc Propheta non dicit ut comparet Deo homines, sed idioma Hebraicum secutus, ex hac dissimilitudine Dei excellentiam demonstrat, eumque laudat, veluti qui magna quædam ac salutaria pollicitus sit. His autem verbis illa Apostoli valde similia sunt, *salvavit nos*⁴⁸.

VERS. 8. *Deus qui glorificatur in consilio sanctorum, magnus et terribilis est super omnes, qui in circuitu ejus sunt.* Per consilium hoc in loco congregationem et concilium intelligit, ut in primo etiam diximus psalmo. In congregatione enim

Α γλώσσαι δουλεύουσιν αὐτῷ· ἡ βασιλεία αὐτοῦ βασιλεία αἰώνιος· καὶ ἡ ἐξουσία, ἥτις οὐ διαφθαρήσεται. Ταῦτα δὲ οὐκ ἂν ἀρμόσοι τῷ Σολομῶντι.

Οἰκοδομήσω εἰς γενεάν καὶ γενεάν τὸν θρόνον σου. Οἰκοδομήν μὲν ἐνταῦθα λέγει τὴν αὐξησιν καὶ ἀπάρτισιν, θρόνον δὲ τὴν βασιλείαν. Σκόπει δὲ πῶς τὴν βασιλείαν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν Δαβὶδ ἐκάλεσε διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ κατάγεσθαι τὸν Χριστὸν κατὰ σάρκα. Εἰώθαμεν γὰρ τὴν βασιλείαν τοῦ υἱοῦ τοῦ πατρὸς λέγειν διὰ τὴν οικειώσιν.

Ἐξομολογήσονται σοι οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμασιά σου, Κύριε. Οὐρανοὺς λέγει τὰς οὐναρίους δυνάμεις. Αὗται, φησὶν, αἱ οὐράναι δυνάμεις εὐχαριστήσουσι τοῖς θαυμασίοις ἔργοις σου τούτοις. Ἀδιαφόρως δὲ κεῖται ἡ τοῦ ἐξομολογήσονται σύνταξις. Ἡ οὐρανὸς νόει μοι τοὺς τὰ οὐράνια φρονούντας ἀνθρώπους, καὶ ὀψηλοὺς τὸν βίον.

Καὶ γὰρ τὴν ἀληθειάν σου ἐν Ἐκκλησίᾳ ἀγία. Περιττεύει τὸ γάρ. Ἐξομολογήσονται, φασι, τὰ θαυμασιά σου, ὅτι θαυμαστά ποιεῖς, καὶ τὴν ἀληθειάν σου, ὅτι ἀληθεύεις ἃ ἐπαγγέλλῃ. Λέγει δὲ ταῦτα, ὑπερχαίρων τῇ βρῆθεισῃ θαυμασίᾳ ἐπαγγελίᾳ· εὐχαριστήσουσι δὲ αἱ μὲν οὐράναι δυνάμεις ἐν Ἐκκλησίᾳ ἁγίων, τῶν ἐν οὐρανοῖς, περὶ ἧς εἶρηκε Παῦλος· Καὶ Ἐκκλησία πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων (4) ἐν οὐρανοῖς. Οἱ δὲ οὐρανόφρονες ἄνθρωποι ἐν Ἐκκλησίᾳ ἁγίων, τῶν ἐπὶ γῆς ἐτιζώντων.

Ἐπιττεύει τὸ γάρ. Ἐξομολογήσονται, φασι, τὰ θαυμασιά σου, ὅτι θαυμαστά ποιεῖς, καὶ τὴν ἀληθειάν σου, ὅτι ἀληθεύεις ἃ ἐπαγγέλλῃ. Λέγει δὲ ταῦτα, ὑπερχαίρων τῇ βρῆθεισῃ θαυμασίᾳ ἐπαγγελίᾳ· εὐχαριστήσουσι δὲ αἱ μὲν οὐράναι δυνάμεις ἐν Ἐκκλησίᾳ ἁγίων, τῶν ἐν οὐρανοῖς, περὶ ἧς εἶρηκε Παῦλος· Καὶ Ἐκκλησία πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων (4) ἐν οὐρανοῖς. Οἱ δὲ οὐρανόφρονες ἄνθρωποι ἐν Ἐκκλησίᾳ ἁγίων, τῶν ἐπὶ γῆς ἐτιζώντων.

Ἐπιττεύει τὸ γάρ. Ἐξομολογήσονται, φασι, τὰ θαυμασιά σου, ὅτι θαυμαστά ποιεῖς, καὶ τὴν ἀληθειάν σου, ὅτι ἀληθεύεις ἃ ἐπαγγέλλῃ. Λέγει δὲ ταῦτα, ὑπερχαίρων τῇ βρῆθεισῃ θαυμασίᾳ ἐπαγγελίᾳ· εὐχαριστήσουσι δὲ αἱ μὲν οὐράναι δυνάμεις ἐν Ἐκκλησίᾳ ἁγίων, τῶν ἐν οὐρανοῖς, περὶ ἧς εἶρηκε Παῦλος· Καὶ Ἐκκλησία πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων (4) ἐν οὐρανοῖς. Οἱ δὲ οὐρανόφρονες ἄνθρωποι ἐν Ἐκκλησίᾳ ἁγίων, τῶν ἐπὶ γῆς ἐτιζώντων.

Ἐπιττεύει τὸ γάρ. Ἐξομολογήσονται, φασι, τὰ θαυμασιά σου, ὅτι θαυμαστά ποιεῖς, καὶ τὴν ἀληθειάν σου, ὅτι ἀληθεύεις ἃ ἐπαγγέλλῃ. Λέγει δὲ ταῦτα, ὑπερχαίρων τῇ βρῆθεισῃ θαυμασίᾳ ἐπαγγελίᾳ· εὐχαριστήσουσι δὲ αἱ μὲν οὐράναι δυνάμεις ἐν Ἐκκλησίᾳ ἁγίων, τῶν ἐν οὐρανοῖς, περὶ ἧς εἶρηκε Παῦλος· Καὶ Ἐκκλησία πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων (4) ἐν οὐρανοῖς. Οἱ δὲ οὐρανόφρονες ἄνθρωποι ἐν Ἐκκλησίᾳ ἁγίων, τῶν ἐπὶ γῆς ἐτιζώντων.

⁴⁵ Dan. vii, 14. ⁴⁶ Hebr. xii, 23. ⁴⁷ Psal. lxxxii, 6. ⁴⁸ Hebr. ii, 16.

Variæ lectiones.

(4) Videtur nonnihil aberrare ab auctoris sen u. Grace simpliciter : *Homines vero qui cœlestia sapiunt* (gratias agent Deo) *in Ecclesia sanctorum qui adhuc in terra vivunt.*

ζεται και ὑμνεῖται ὁ Θεός. Φησὶ τοίνυν, ὅτι ὁ Θεός, ἡ
ἐνδοξαζόμενος· αὐτῇ μέγας· καὶ φοβερός ἐστι τοῖς
ἁγίοις· οὗτοι γὰρ περὶ αὐτοῦ πλησιάσαντες δι'
οικειώσεως ἀρετῶν· μέγας δὲ καὶ φοβερός αὐτοῖς, ὡς
ἀκρῶς ἐπισταμένοις τὴν ὑπεροχὴν αὐτοῦ. Ἄγιους
δὲ λέγομεν καὶ τὰς οὐρανίους δυνάμεις, αἱ περὶ
Θεὸν ὁμοίως εἰσίν.

*Ἐτέρα ἑρμηνεία εἰς τὸ· Πάντας τοὺς περὶ κύκλῳ
αὐτοῦ.*

Ὁ κυκλοῦμενος ἐνόησον καὶ ὀπίσω καὶ ἐν δεξιᾷ
καὶ ἐν ἀριστερᾷ ἔχει τοὺς κυκλοῦντας αὐτόν· ἔπει
τοίνυν καὶ ὁ Θεός ἔχει τοὺς κυκλοῦντας αὐτὸν ἀνθρώ-
πους, ὀπίσω μὲν ὑποληψόμεθα τοὺς διὰ τῆς πρα-
κτικῆς ἀρετῆς ἀκολουθοῦντας· αὐτῷ, ἐν ἀριστερᾷ
δὲ τοὺς τὴν φυσικὴν θεωρίαν πνευματικῶς κατορ-
θοῦντας· φησὶ γὰρ περὶ τῆς σοφίας ἡ τῶν Παροι-
μιῶν βίβλος· Ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ αὐτῆς πλοῦτος
καὶ δόξα. Ἐν δὲ τῇ δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ νοηθεῖεν ἂν οἱ
καθαρὰν αἰσθητικῆς φαντασίας δεχόμενοι τὴν ἄυλον
γνώσιν καὶ θεωρίαν τῶν νοητῶν· Ἐν γὰρ τῇ
δεξιᾷ, φησὶν, αὐτῆς ἐτη ζωῆς· ἐνόησον δὲ οἱ διὰ
σφοδρὸν ἔρωτα τοῦ θελοῦ κάλλους ἀξιοῦμενοι τῆς
πρόσωπον πρὸς πρόσωπον ἀπολαύσεως, καὶ θεοῦ-
μενοι.

coram Deo etiam illos esse dicemus, qui ob
effecti sunt, ut perpetuo Dei fruantur conspectu, facie ad faciem illum intuentes, et quodammodo
ipsi pariter effecti dii.

Κύριε ὁ Θεός τῶν δυνάμεων. Εἰρηται ἐν τῷ πᾶσι
ψαλμῷ.

Τίς ὁμοίος σοι; — *Τίς ὁμοίος σοι,* συνεχέστε-
ρον ἐπιλέγει οὐκ ἐρωτῶν, ἀλλ' ἐκπληττόμενος, καὶ
τὸ ἀπαράδλητον αὐτοῦ διδάσκων ἡμᾶς.

Δυνατὸς εἶ, Κύριε. Δυνατὸς ποιῆσαι, ἃ ἐπαγ-
γέλλῃ· καὶ πιστεύω λοιπὸν, ὅτι γενήσονται.

Κα. ἡ ἀλήθειά σου κύκλῳ σου. Οὐ μόνον εἶ
δυνατὸς, ἀλλὰ καὶ ἀληθὴς· καὶ δικὴν ἱματίου περι-
βέβλησαι τὴν ἀλήθειαν, καὶ κύκλῳ σου οὖσα, οὐδέ-
ποτε σου ἀφίσταται· ἐμφανεῖ δὲ τοῦτο, ὅτι ἀεὶ
ἀληθεύεις.

*Σὺ δεσπόζεις τοῦ κράτους τῆς θαλάσσης, τὸν
δὲ σάλλο τῶν κυμάτων αὐτῆς σὺ καταπραΰνεις.*
Κράτος θαλάσσης ἡ βία τῶν κυμάτων αὐτῆς. Σὺ
δεσπόζεις, φησὶ, καὶ τῆς ταραχῆς αὐτῆς, καὶ τῆς
γαλήνης, καὶ σὺ τοῦτο κάκεινο ποιεῖς. Ὡσπερ δὲ ἐν
τῷ οἴψῳ ψαλμῷ ἀνύμνησε τὸν Θεὸν ἀπὸ τῶν μεγαλο-
υχημάτων αὐτοῦ, εἰπὼν· Σὺ ἐποίησας τὰδε καὶ τὰδε·
οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος.

Σὺ ἐταπεινώσας ὡς τραυματίαν ὑπερηφάνον.
Αἰσθητῶς μὲν πάντα ὑπερήφανον ἄνθρωπον· Κύ-
ριος γὰρ, φησὶν, ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται· νοη-
τῶς δὲ τὸν διάβολον, ὑπερηφανευόμενον, καὶ διὰ
τοῦτο καταβληθέντα· ὡς τραυματίαν δὲ, διότι οἱ

A sanctorum glorificatur et laudatur Deus. Alt igitur, quod Deus in illa congregatione, et gloria-
tus, et magnus est, et terribilis, hoc est, timendus
ab illis sanctis, qui circumquaque per virtutum
adeptionem ei propinquiores fiunt. Magnus autem
et timendus est Deus his sanctis, quia illius emi-
nentiam ac potentiam optime cognoscunt. Per sanc-
tos etiam caelestes intelligi possunt potestates
quæ semper circa eum sunt.

Alia interpretatio in ea verba: Omnes qui in circuitu
eius sunt.

[Legimus etiam apud sanctum Maximum] quod
ille dicitur circumdatus, qui coram, retro, ad dex-
teram, atque ad sinistram, aliquos quasi in cir-
culo habet. Quoniam igitur Deus in circuitu suo
habere multos dicitur qui eum circumdant: retro
quidem eos esse intelligimus, qui per virtutem
illam eum sequuntur, quæ ad actiones pertinet:
ad sinistram vero illos, qui naturalem philoso-
phiam dirigunt ad spiritualia; de sapientia enim
in Proverbiorum libro dicitur: *In sinistra eius di-
vitiæ et gloria* 99. Ad dexteram etiam Dei esse illi
intelligendi sunt, qui immaterialium atque invi-
bilium rerum cognitionem ab omni sensibili atque
carnali phantasmate puram ac mundam suscepe-
runt: *In dextera enim, inquit, ejus anni vitæ* 100:
immensum divinæ pulchritudinis amorem digni

VERS. 9. *Domine Deus virtutum.* Hujusmodi verba
exposuimus in psalmo LXXIII.

Quis similis tibi? (Hujusmodi etiam sententiam
crebro invenies apud beatum David.) Dicta autem
sunt non ut interrogaret, sed veluti obstupe-
scens, ut nos hoc pacto illius incomparabilitatem
doceret.

Potens es, Domine. Ut facias, quæ pollicitus es,
unde etiam credo te omnia deinceps perfectu-
rum.

Et veritas tua in circuitu tuo. Non solum potens
es, sed verax etiam. Veritatem enim indutus es
instar vestis, quæ circumquaque ex omni parte
hominem operit: quæ verba illud videntur indi-
care, quod Deus semper verax est.

VERS. 10. *Tu dominaris potestati maris, motum
autem fluctuum ejus tu mitigas.* Potestatem maris
undarum violentiam appellat. Tu et procellarum,
inquit, et tranquillitatis imperium in mari habes.
Et quemadmodum in psalmo LXXIII, Deum ab
admirandis ejus operibus laudavit dicens: Tu
hæc atque illa fecisti, ita etiam agit in præ-
senti.

VERS. 11. *Tu humiliasti sicut vulneratum, super-
bum.* Juxta historię sensum, omnem superbum ac
temerarium hominem intellige. Dominus enim, in-
quit, resistit superbis 101. Verum alius conside-
rando, per superbum, ipsum dæmonem intellige,

99 Prov. III, 16. 100 Ibid. 101 Prov. III, 34; Jac. IV, 6.

qui in superbiam elatus est, atque ideo dejectus et in præceps delatus. Vulneratum autem ideo dixit, quia vulnerati omnes, ut plurimum, humiles sunt, veluti labore afflicti. Quidam per superbium Pharaonem intelligunt, et per inimicos, Ægyptiorum populos, qui dissipati ac suffocati sunt in mari.

In brachio virtutis tuæ dispersisti inimicos tuos. In brachio potentiae tuæ, hoc est, in potenti brachio tuo. Per inimicos vero impios omnes in unum-versum intellige, vel ipsos etiam dæmones.

VERS. 12. *Tui sunt cæli, et tua est terra. Creaturæ enim tuæ sunt, et serviunt tibi; nam et alibi ait: Quoniam omnia serviunt tibi* ⁹¹; de cælis vero diximus in psalmo viii.

Orbem terræ et plenitudinem ejus tu fundasti. Idem rursus repetit; de hoc etiam diximus in psalmo xxiii, ibi: Domini est terra, et plenitudo ejus orbis terræ, et universi, qui habitant in ea.

Aquilonem et mare tu creasti. Hesychius dicit, quod Scriptura nomine maris persæpe occasum significat. Unde liber Numerorum, qui Judæorum tribus describit, et alias ad orientem, alias ad occidentem, alias ad septentrionem, aut ad tabernaculi meridiem ordine quodam dispositas suis e dicit, hac maris dictione eos significavit, quia ad occidentem erant collocati. Ait enim: *Castra Ephraim juxta mare* ⁹². Quia igitur septentrionalis ora et maritima, hoc est occidentalibus, tenebrosæ sunt, hiemalique et frigidæ, et futurum erat, ut aliqui ea ratione illarum creatorem esse dæmonem dicerent, necessario sanctus Spiritus hunc errorem antea eradica- vit. Illud scire etiam oportet, quod quando orientem aspicimus, ante faciem ipsum orientem habemus, occidentem post terga, in dextera meridiem, atque in sinistra septentrionem.

VERS. 13. *Thabor et Hermon in nomine tuo exsultabunt.* Thabor et Hermon montes sunt, et contermini terræ promissionis. Per hos autem montes universam terram illam significavit, quam exsultaturam esse prædicit in Christi nomine, hoc est, in Christo: vel exsultaturam in hoc, ut a Christo denominetur. Per terram vero homines intelligimus, qui terram illam incolebant. In his autem montibus Christus sæpenumero conversatus est, quippe qui et in Thabor transfiguratus est, et in Hermon viduæ filiam suscitavit. In monte enim Hermon sita est civitas Nain, in qua miraculum illud factum est.

Tuum brachium cum potentia. Sensus est quod Christi virtus efficacissima sit. Per brachium enim virium efficaciam significavit. Quod autem potentissimus fuerit Christus, ex Apostolo docemur, qui de eo scribens dicit, quod *Dei potentia est, et Dei sapientia* ⁹³.

VERS. 14. *Prævaleat manus tua.* Adversus inimicos scilicet.

Α τρζυματῖαι ταπεινοὶ εἶσι, τῷ πόνῳ συγκατασπόμενοι. Τινὲς δὲ ὑπερήφανοι μὲν τὸν Φαραὼ νοούσιν, ἐχθροὺς δὲ τοὺς Ἀγυπτίους, ὡς ἀποπνιγέντας καὶ διασκορπισθέντας ἐν ταῖς ἀκταῖς.

Ἐν τῷ βραχίονι τῆς δυνάμεώς σου διεσκέπρισας τοὺς ἐχθρούς σου. — Ἐν τῷ βραχίονι τῆς δυνάμεώς σου, ἀντὶ τοῦ ἔν τῷ βραχίονι τῷ δυνατῷ. Ἐχθροὺς δὲ ἀπλῶς, τοὺς ἀσεβεῖς καὶ τοὺς δαίμονας.

Σοὶ εἰσιν οἱ οὐρανοὶ, καὶ σὴ ἔστιν ἡ γῆ. Τὰ κτισματα σὰ δοῦλα · φησὶ γάρ ἐν ἄλλοις · Ὅτι τὰ σύμπαντα δοῦλα σά. Περὶ τῶν οὐρανῶν εἴρηται ἐν τῷ η΄ ψαλμῷ.

τὴν οἰκουμένην καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς σὺ ἔθεμελίωσας. Τὴ αὐτὸ πάλιν φησὶν · εἴρηται δὲ ἐν τῷ κγ΄ ψαλμῷ · Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, ἡ οἰκουμένη, καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ · καὶ ζῆται ἐκεῖ.

τὸν βορρᾶν καὶ τὴν θάλασσαν σὺ ἐκτίσας. Φησὶν Ἡσύχιος, ὅτι τῷ τῆς θαλάσσης ὀνόματι κολλᾶκις ἡ παλαιὰ Γραφή τὴν δύσιν καλεῖ. Ὅθεν ἡ τῶν Ἀριθμῶν βιβλος, ἐκθεμένη τὰς φυλάς, ὡν αἱ μὲν πρὸς ἀνατολὰς, αἱ δὲ πρὸς Ἄρκτον, αἱ δὲ πρὸς μεσημβρίαν τῆς σκηπῆς ἐτάχθησαν, τῇ λέξει ταύτῃ τοὺς πρὸς δύσιν τεταγμένους ἐμήνυσεν. Εἴρηκε γάρ · Παρεμβολὴ Ἐφραῖμ παρὰ θάλασσαν. Ἐπεὶ τοίνυν καὶ τὸ βόρειον μέρος, εἴτουν τὸ Ἀρκτῶνον, καὶ τὸ θαλάσσιον, ἦτοι τὸ δυτικόν, σκοτεινὰ καὶ χειμέρια, καὶ διὰ τοῦτο τινες ἐμελλόν τῷ πονηρῷ δημιουργῷ ταῦτα προγράφειν · ἀναγκαίως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον προαναίρει τὴν πλάνην αὐτῶν, παρὰ τοῦ δημιουργοῦ γενεθῆναι ταῦτα διδάσκων. Χρῆ δὲ γινώσκαι ὅτι, βλεπόντων ἡμῶν πρὸς ἀνατολήν, ἀντιπρόσωπος μὲν ἡμῖν ἐστὶν ἡ ἀνατολή · κατὰ νότον δὲ ἡ δύσις · ἐν δεξιᾷ δὲ ὁ βορρᾶς, εἴτουν ἡ Ἄρκτος · ἐν ἀριστερᾷ δὲ, ὁ νότος, εἴτουν ἡ μεσημβρία.

Θαδῶρ καὶ Ἑρμῶν ἐν τῷ ὀνόματί σου ἀγαλλιάσονται. Θαδῶρ καὶ Ἑρμῶν, ὄρη, καὶ ὄρια τῆς γῆς ἐπαγγελίας. Διὰ τοῦτο δὲ πᾶσαν ἐκεῖ γῆν ἤνεξαστο, ὅτι ἀγαλλιάσεται ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ, εἴτουν ἐπὶ τῷ Χριστῷ, ἢ τῷ καλεῖσθαι ἀπὸ Χριστοῦ. Ἦν δὲ λέγομεν τοὺς τὴν γῆν ἐκείνην οἰκήσαντας. Ἐν τοῖς ὄρεσι γάρ τούτοις τὰς πλείους διατριβάς τῆς ἐν σαρκὶ πολιτείας ὁ Χριστὸς ἐποίησεν · καὶ ἐν μὲν τῷ Θαδῶρ μετεμορφώθη, ἐν δὲ τῷ Ἑρμῶν ἀνέστησε τὸν τῆς χήρας υἱόν · ἐπὶ τούτου γάρ τοῦ ὄρους ἐστὶν ἡ πόλις Ναῖν, ἐν ἣ τούτων ἠγεῖρεν.

Σὺς ὁ βραχίων κατὰ δυναστείας. Ὁ σὺς βραχίων, κατὰ ἀναστροφὴν. Ἡ σὺς βραχίων κατὰ πλεονασμὸν τοῦ ἄρθρου. Λέγει δὲ, ὅτι Ἡ σὴ δύνναμις δυνατωτάτη · βραχίονα γάρ Θεοῦ τὴν δύναμιν αὐτοῦ καλεῖ. Χριστὸς δὲ Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία.

Κραταιωθήτω ἡ χεὶρ σου. Κατὰ τῶν ἐχθρῶν.

⁹¹ Psal. cxviii, 91. ⁹² Ezech. iv, 5. ⁹³ I Cor. i, 24.

Ἰψωθήτω ἡ δεξιὰ σου. Et; σκέπην ἡμῶν. Α Χεῖρα δὲ καὶ δεξιὰν τὴν δύναμιν ὀνομάζει. Διπλῆν δὲ αὐτῆς ζητεῖ τὴν ἐνέργειαν· ἀμύνασθαι μὲν τοῦ ἀλλοτρίους, σκέπειν δὲ τοὺς οἰκίους. Εἴρηται ἐν τῷ θ' ψαλμῷ περὶ τοῦ, Ἰψωθήτω ἡ χεῖρ σου.

Δικαιοσύνη καὶ κρῖμα ἐτοιμασία τοῦ θρόνου σου. Ὁ μὲν Ἀκύλας ἐξέδωκε, Δικαιοσύνη καὶ κρίσις βάσις τοῦ θρόνου σου· ὁ δὲ Σύμμαχος, Ἔδρασμα. Προεῖρηται γάρ, ὅτι τὸ ἐτοιμάζειν πολλάκις τὸ ἐδράζειν σημαίνει. Ἔστι δὲ ὁ νοῦς, ὅτι Δίκαιος εἰ ὁ κριτής, οὗ καὶ ὁ δικαστικός θρόνος ἐπὶ δικαιοσύνης καὶ κρίσεως πέπηγε. Δικαιοσύνην μὲν οὖν καὶ κρῖμα τὴν δικαίαν κρίσιν νοήσεις· ἔστι γὰρ καὶ τὸ τοιοῦτον σχῆμα παρὰ τῆ Παλαιᾶ· ὡς τὸ, ^B Ἔλεος καὶ ἀλήθεια, ἀντὶ τοῦ, Ἔλεος ἀληθινός· ἢ δικαιοσύνην μὲν τὴν ἔξιν τοῦ κρίνειν, κρῖμα δὲ τὴν ἀπόφασιν· καὶ ἔλεος μὲν τὴν ἐλεημοσύνην, ἀλήθειαν δὲ τὴν ἐκβασιν τῆς ἐπαγγελίας.

Ἔλεος καὶ ἀλήθεια προπορεύονται πρὸ προσώπου σου. Διὰ τῶν τεσσάρων ταυτὶ τὰ τέσσαρα ἐδήλωσεν, ὅτι Ἐπιστήμων τοῦ κρίνειν εἰ φύσει, καὶ ἀποφάνεις, καὶ ἔλεεις καὶ ἀληθεύεις· διὰ τοῦτο δικάσεις τῆ τυραννομένη φύσει τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἀποφανεῖς κατὰ τῆς τυραννοῦσης πλάνης τῶν εἰδώλων, καὶ ἐλεήσεις τὸ πλάσμα σου, καὶ ἀληθεύσεις τὰς πρὸς με καὶ τοὺς ἐκλεκτούς σου ἐπαγγελίας. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως εἰπεῖν, ὅτι ἔλεος καὶ ἀλήθεια λέγονται προπορεύεσθαι τοῦ Θεοῦ, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τινα προσβαλεῖν τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ, εἴτουν τῆ ἀπογνώσει αὐτοῦ, εἰ μὴ πρότερον ἐλεθῆν, καὶ ὁμιλήσῃ τῆ ἀληθείᾳ τῶν δογμάτων. Ἔλεος γὰρ καὶ ἀλήθεια προαπαντῶσι τῷ τοιοῦτῳ. Τινὲς δὲ πάντα περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως νοσήκασιν, ὅτι Δικαιοτάτος εἰ κριτής· καὶ ἐν τῇ κρίσει προηγείται τῆς ἀληθείας τὸ ἔλεος, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τινα ὑποστῆναι τὴν ἀλήθειαν τῶν ἐλέγχων, μὴ προπαρμιγέντος αὐτῆ ἑλέου.

ut sit sensus : Tu justissimus judex es, et in iudicio tuo misericordia veritatem præcedit. Neque enim aliquis posset redargutionum tuarum veritatem sustinere, nisi cum veritate tua quoque commista esset misericordia.

Μακάριος ὁ λαός, ὁ γινώσκων ἀλαλαγμόν. ^D Εἴρηται διαφόρως ὅτι ἀλαλαγμός ἐστιν ἐπινίκιος φωνή· μακαρίζει τοῖνον τοὺς εἰδότας ἐπινίκιον ὕμνον ἔδειν τῷ νικήσαντι τὸν διάβολον Χριστῷ· δηλοῖ δὲ τοὺς Χριστιανούς. Ἡ καὶ ἄλλως μακαρίζει τοὺς εἰδότας ἀλαλάζειν κατὰ τῶν ἀοράτων πολεμίων, ἐν τῷ νικᾶν αὐτούς.

Κύριε, ἐν τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου σου πορεύονται. Πρόσωπον μὲν τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, ὡς ἐν τῷ τετάρτῳ ψαλμῷ παραδίδεται, φῶς δὲ τοῦ Υἱοῦ αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ· Ἀύχρος γὰρ, φησί, τοῖς ποσί μου ὁ νόμος σου, καὶ φῶς τοῖς τρίβοις μου.

¹¹ Psal. cxviii. 105.

Variæ lectiones.

(5) Potius miserationem, h. e. actum miserendi.

Exaltetur dextera tua. Ad protectionem scilicet nostram. Per manum autem et per dexteram simili modo Dei potentiam intelligit. Utramque vero manus Deus potentiam in auxilium suum poscit, ut et hostes pariter ulciscatur, et tueatur benevolentium. De his etiam verbis : *Exaltetur manus tua*, dictum est in psalmo ix.

Justitia et iudicium præparatio throni tui. Aquila transtulit : *Justitia et iudicium basis throni tui*, Symmachus vero : *Stabilitas*. Jam enim superius dictum est, quod verbum *Præparo* apud Scripturam persæpe idem significat quod *Stabilio* ; et sensus est : Tu, Domine, justus iudex es, et judicialis sedes tua in justitia atque in iudicio fixa est. Per justitiam igitur et per iudicium, justum iudicium intelliges. Est autem hæc figura frequens apud antiquam Scripturam, ut alibi diximus, sicuti cum misericordia et veritas ponitur, pro vera misericordia. Vel per justitiam iudicandi habitum intellige, per iudicium vero ipsam sententiam, et per misericordiam, eleemosynam (5), et per veritatem, promissionis eventum.

Vers. 15. *Misericordia et veritas præcedent faciem tuam.* Quatuor hæc virtutes, quatuor quædam particulatim in Deo nobis significant, quod Deus videlicet sui natura sapiens sit in iudicando, quod iudicet, quod misereatur, quod vera dicat. Tu idcirco, inquit, humanæ naturæ, quæ tyrannide coercetur, iudicium facies, et adversus idolorum errorem, qui tyrannidem hanc in homines occupavit, sententiam feres, et misereberis creaturæ tuæ, et veras esse facies promissiones tuas, quas mihi atque aliis electis tuis pollicitus es. Possumus et aliter dicere : Veritas et misericordia dicuntur Deum præcedere, quia nemo ad faciem Dei, hoc est, ad illius cognitionem potest accedere, nisi prius ipse sit misericordiam consecutus, et in dogmatum veritate versatus. Misericordia enim et veritas in hoc obviaverunt, hoc est, concursum habent, atque conveniunt in hac re. Quidam vero omnia hæc de futuro intelligunt iudicio,

Beatus populus qui scit jubilationem. Persæpe diximus quod jubilum est vox victoriæ. Beatos igitur Propheta illos dicit, qui victoriæ laudes atque hymnos ei canere noverunt qui diabolum superavit : et de fidelibus sermo esse videtur. Vel aliter, Beatos illos dicit, quia adversus invisibiles inimicos noverunt jubilare, dum eos vincunt.

Vers. 16. *Domine, in lumine vultus tui ambulabunt.* Vultus quidem Patris est Filius, ut in iii psalmo diximus. Lumen autem Filii, illius mandata : *Lucerna enim, inquit, pedibus meis lex tua, et lumen semitis meis* ¹¹. Ait igitur quod illi in Filii

mandatis ambulabunt, qui huiusmodi jubilationem cognoscent.

Vers. 17. *Et in nomine tuo exsultabunt tota die.* Appellando atque invocando nomen tuum. Nam si in sola Dei memoria letatur justus (*Memor enim, inquit, sui Dei, et letatus sum*⁶⁶), multo magis ille exsultabit, qui illum nominat. Vel sermo est ad Christum, in cuius nomine illi exsultant, qui ab eo Christiani denominabuntur.

Et in iustitia tua exaltabuntur. Filius esse dicitur Patris iustitia, quia, ut inquit Apostolus, *Ipse datus est nobis a Deo sapientia, iustitia et sanctificatio*⁶⁷, qui etiam fideles exaltavit, abstrahens eos a terrenis per Evangelium, atque in caelum evehens.

Vers. 18. *Quoniam gloriatio virtutis eorum tu es.* Virtus enim Christianorum Christus est; ipse enim potantes viribus eos reddit. Gloriatio autem Christi, Pater, in quo Filius ipse adeo ornatur et gloriatur, ut passim in Evangelio, et Patrem suum cum appellet, et facta sua omnia ad eum referat.

Et in beneplacito tuo exaltabitur cornu nostrum. Beneplacitum Patris incarnatio est Verbi, et quaecumque alia ad huiusmodi incarnationem pertinent. Quid significet *cornu* apud sacram Scripturam, diximus in psalmo LXXIV. Hoc autem in loco beatus David seipsum Christianis conjunxit, quemadmodum plerumque etiam alibi facit, quia ex suo semine Christus erat nasciturus, quo medio cognatus effectus est Christianis. Nam Christiani Christi filii sunt, et Christus David. Possunt etiam haec verba intelligi, ut ex Christianorum persona sint prolata.

Vers. 19. *Quia Domini est auxilium.* In Dei facultate est ut adjuvemur. Similis loquendi modus est, quem vidimus in psalmo III : *Domini est salus.*

Et sancti Israel regis nostri Idem rursus repetit. In facultate, inquit, Dei et sancti regis nostri Israel est, ut adjuvet nos. Deus autem appellatur Sanctus Israel (hoc est, Sanctus populi Israel), quemadmodum diximus in psalmo LXXVII. Regem etiam Deum appellat, quia natura omnium Dominus est.

Vers. 20. *Tunc locutus es in visione filiis tuis.* Dictionem *Tunc*, pro Certo quidem tempore posuit, sed non expresso. Tunc igitur locutus es ea quæ ad me David pertinent, et locutus ea in visione, hoc est, quodam alio modo sensui magis aperte. Clarius enim ac melius ea cognoscimus, quæ per oculorum sensum videmus, quam quæ aliis sensibus percipimus. Unde scriptum legimus in Exodo : *Et populus videbat vocem Domini*⁶⁸, hoc est, clarissime sentiebat. Per Dei autem filios prophetas intelligit, tanquam ab eo dilectos, propter virtutem. Verisimile est enim multis fuisse

λέγει δὲ ὅτι οἱ γίνωσκοντες τὸν τοιοῦτον ἀλαλαγμὸν ἐν ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Υἱοῦ σου πορεύσονται.

Καὶ ἐν τῷ ὄνματι σου ἀγαλλιάσονται ἅλην τὴν ἡμέραν. Ἐν τῷ ὀνομάζειν σε. Εἰ γὰρ ὁ δίκαιος μνησκόμενος τοῦ Θεοῦ μόνον εὐφραίνεται· Ἐμνήσθη γὰρ, φησί, τοῦ Θεοῦ καὶ ἠέφρανήθη· πολλῶ μᾶλλον, ὀνομάζων αὐτὸν, ἀγαλλιάσεται· ἢ καὶ πρὸς τὸν Χριστὸν ὁ λόγος, οὗ ἐπὶ τῷ ὀνματι ἀγαλλιώνται οἱ ἀπ' ἐκεῖνου καλούμενοι.

Καὶ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ὑψωθήσονται. Δικαιοσύνη τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, δὲ Ἐδόθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἀγιασμός· οὗτος γὰρ ὑψωσεν αὐτοὺς, τῶν γηίνων ἀποσπάσας διὰ τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ εἰς οὐρανούς ἀναγαγών.

B *Ὅτι καύχημα τῆς δυνάμεως αὐτῶν σὺ εἶ.* Δύναμις μὲν τῶν Χριστιανῶν ὁ Χριστὸς, ὡς ἐνδυναμῶν αὐτοῦ· καύχημα δὲ τοῦ Χριστοῦ ὁ Πατήρ, ἐφ' ᾧ σεμνύνεται τοσοῦτον, ὡς ἄνω καὶ κάτω καὶ πανταχοῦ τοῦ Εὐαγγελίου Πατέρα ἑαυτοῦ τοῦτον ὁμολογεῖν, καὶ αὐτῷ ἀνατιθέσθαι πάντα τὰ ἐξουτο κατορθώματα.

Καὶ ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου ὑψωθήσεται τὸ κέραν ἡμῶν. Εὐδοκία τοῦ Πατρὸς, εἴπουν ἀγαθὸν θέλημα, ἢ ἐνανθρώπησις τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὅσα περὶ αὐτῆν. Περὶ δὲ τοῦ κέρατος εἴρηται ἐν τῷ ὀφ' ψαλμῷ. Ἐαυτὸν δὲ τοῖς Χριστιανοῖς ὁ Δαβὶδ συνέταξεν, ὡς καὶ ἐν ἄλλοις, διὰ τὴν ἐκ σπέρματος αὐτοῦ μέλλειν βλαστάνειν τὸν Χριστὸν, καὶ διὰ μέσου τοῦ Χριστοῦ συγγενεῖσθαι αὐτοῖς· οἱ μὲν γὰρ τέκνα Χριστοῦ, ὁ δὲ Χριστὸς υἱὸς τοῦ Δαβὶδ. Ἡ καὶ προσώπων τῶν Χριστιανῶν εἴρηται ὁ λόγος.

Ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ ἀντιληψίς. Τοῦ Θεοῦ ἐστὶ τὸ ἀντιλαμβάνεσθαι ἡμῶν. Εἴρηται δὲ καὶ ἐν τῷ τρίτῳ ψαλμῷ· *Τοῦ Κυρίου ἡ σωτηρία.*

Καὶ τοῦ ἀγίου Ἰσραὴλ βασιλέως ἡμῶν. Τὸ αὐτὸ λέγει πάλιν. Τὸ ἀντιλαμβάνεσθαι, φησί, τοῦ Κυρίου ἐστὶ, καὶ τοῦ ἀγίου Ἰσραὴλ βασιλέως ἡμῶν. Ἄγιος γὰρ τοῦ Ἰσραὴλ ὁ Θεὸς, ὡς καὶ ἐν τῷ ὀφ' ψαλμῷ προεῖρηται· καὶ βασιλεὺς δὲ ὁμοίως τὸν Θεὸν ὀνομάζει, ὡς φύσει Κύριον ἡμῶν.

D *Τότε ἐλάλησας ἐν ὄρασει τοῖς υἱοῖς σου.*— *Τότε*, ἀντὶ τοῦ, Ἐν καιρῷ. Ἐλάλησας δὲ τὰ περὶ ἐμοῦ τοῦ Δαβὶδ. Ἐν ὄρασει δὲ, ἀντὶ τοῦ ἐν αἰσθησει· ἢ γὰρ ὄρασις ἐνεργεσττέρα καὶ αἰσθητικωτέρα τῶν ἄλλων αἰσθησεων. Οὕτω γὰρ ἐν τῇ Ἐξόδῳ γέγραπται· *Καὶ ὁ λαὸς ἑώρα τὴν φωνὴν Κυρίου*, ἀντὶ τοῦ, Ἥσθάνετο. Υἱοὺς δὲ Θεοῦ λέγει τοὺς προφήτας, ὡς ἠγαπημένους αὐτῷ διὰ τὴν ἀρετὴν· εἰκὸς γὰρ πολλοῖς ἀποκαλυφθῆναι τὰ περὶ Δαβὶδ, καὶ εἰπεῖν αὐτῷ ταῦτα, καθάπερ εἶπε τοῖς πολλοῖς καὶ Νάθαν ὁ προφήτης. Τίνα δὲ εἰσι ταῦτα, φησὶ διὰ τῶν ἐξῆς· πλὴν δοκοῦσι μὲν περὶ τοῦ Δαβὶδ

⁶⁶ Psal. LXXVI, 14. ⁶⁷ I Cor. I, 30. ⁶⁸ Exod. II, 18.

ειρησθαι, διὰ τὸ συνῆδεν ἐνταχοῦ τοῖς ἀφ' αὐτῶν ἐπισημασμένοι· ἐλέγχονται δὲ περὶ τοῦ Χριστοῦ μᾶλλον εἰρημασμένοι· θαυμαστὴ δὲ τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἡ χάρις· πῶς ἀνέμιξεν εὐχερώς τοῖς τοῦ Δαβὶδ τὰ περὶ Χριστοῦ, καὶ συνεσχίασε τῇ ὁμοιότητι τὴν ἀλήθειαν.

locis illius gestis conveniunt, verumtamen ipsi autem sancti Spiritus gratia, quæ Davidicis rebus pertinent, et veritatem similitudine adumbraverit.

Καὶ εἶπας· Ἐθέλην βοήθειαν ἐπὶ δυνατῶν. Παρέσχον παρ' ἑμαυτοῦ βοήθειαν δυνατῶν. Δυνατῶν δὲ δοκεῖ μὲν λέγειν ἑαυτὸν, ὡς βασιλέα· δυνατοὺς γὰρ καὶ δυνάστας ἐκάλουν οἱ παλαιοὶ τοὺς βασιλεῖς· Ἔστι δὲ καὶ μᾶλλον ὁ Χριστὸς κατὰ τὴν θεότητα. Χριστὸς γὰρ, φησὶ, Θεοῦ δύναμις καὶ σοφία.

Ἔψαλα ἐκλεκτῶν ἐκ τοῦ λαοῦ μου. Τῷ δοκεῖν μὲν τὸν Δαβὶδ ἐκλεγέντα μὲν πρότερον ἐκ τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων εἰς βασιλείαν, ὕψωθέντα δὲ ὑστερον εἰς δόξαν διὰ τὰς ἀνδραγαθίας· τῇ δ' ἀληθείᾳ δὲ τὸν Χριστὸν, ἐκλεγέντα μὲν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον εἰς τὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν ἐκ τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων. Ἐν τούτῳ γὰρ ἡ τοῦτον γεννήσασα· ὕψωθέντα δὲ διὰ τὴν ἔνωσιν. Διὸ, φησὶ, καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερῴψασεν.

Ἐύρον Δαβὶδ τὸν δοῦλόν μου. Τοῦτο περὶ μόνου τοῦ Δαβὶδ ἐγὼ νοῶ, καὶ τὰ ἐξῆς μέχρι, Καὶ ἐν τῷ ἰσχυρῶν μου ὑψωθήσεται τὸ κέραν αὐτοῦ· εἰ καὶ ταῦτ' αἰνεῖ τὸν Χριστὸν ἀνάγκασιν. Εὔρον, φησὶ, αὐτὸν εἰς βασιλείαν, ζητήσας τοῦτον ἐν τοῖς παισὶν Ἰσσακ. Εἶπε γὰρ πρὸς Σαμουὴλ, ὅτι Ἐώρακα ἐν τοῖς υἱοῖς Ἰσσακ ἐμοὶ βασιλέα.

Ἐν ἔλαιῳ ἀγίῳ μου ἐχρίσα αὐτόν. Καὶ περὶ τῆς χρίσεως αὐτοῦ ἡ πρώτη τῶν Βασιλείων ἱστορεῖ. Καὶ ἔλαβε, φησὶ, Σαμουὴλ τὸ κέραν τοῦ ἔλαιου, καὶ ἐχρίσεν αὐτόν ἐνώπιον τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ. Ἄγιον δὲ ὁ Θεὸς αὐτοῦ τῆς χρίσεως τὸ ἔλαιον ἐκάλεσεν, ὡς θεῖον· εἶχε γὰρ τὴν κατασκευὴν θεοδιδάκτων καὶ μυστικῶν.

Ἡ γὰρ χεὶρ μου συναντιλήψεται αὐτόν, καὶ ὁ βραχίον μου κατισχύσει αὐτόν. Χεῖρα μὲν καὶ βραχίονα τὴν παρὰ Θεοῦ βοήθειαν καὶ δύναμιν αὐτοῦ πολλάκις ἠρμηνεύσαμεν· Κατισχύσει δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ἐπισχύσει.

Οὐκ ὠφελήσει ἐχθρὸς ἐν αὐτῷ. Ὀφελεῖν τὸ ἀνύειν πολλάκις ἡ Ἑβραῖς λέγει. Καθάπερ καὶ νῦν, οὕτω καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ εἰρηται· Θεωρεῖτε ὅτι οὐκ ὠφελεῖτε οὐδὲν, ἀντὶ τοῦ, Οὐκ ἀνύετε.

Καὶ υἱὸς ἀνομίας οὐ προσθήσει τοῦ κακῶσαι αὐτόν. — Υἱὸς ἀνομίας, ἀντὶ τοῦ, Ἄνομος. Ὁσπερ Υἱὸς ἀνθρώπου, ἀντὶ τοῦ, Ἄνθρωπος. Οὕτως οὖν καὶ Υἱὸς ἀδικίας, ἀντὶ τοῦ, Ἄδικος· καὶ Υἱὸς ἀπώλειας ὁ ἀπολωλώς. Καὶ υἱὸς ἀπειθείας οἱ ἀπειθεῖς. Ἰδίωμα γὰρ καὶ τοῦτο τῆς Ἑβραϊκῆς. Οὐ προσθήσει δὲ, ἀντὶ τοῦ, Οὐ προεπιχειρήσει, ἅπασι ὑπ' αὐτοῦ πληγείσι.

Καὶ συγκόψω ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ τοὺς ἐχ-

revelata ea quæ pertinebant ad ipsum David, atque ab illis ei fuisse annuntiata, quemadmodum et Natham prophetam multa ei legimus annuntiasset. Quænam autem hæc sint quæ Deus locutus est, refert in sequentibus. Et videntur hæc quidem dicta fuisse de beato David, eo quod multis in potius Christo accommodantur. Admiranda est opportune ea admiscerit, quæ ad Christum

Et dixisti : Posui adjutorium super potentiam. Præhui a meipso auxilium potenti. Et potentem quidem videtur Propheta seipsum appellare, veluti regem. Nam olim reges et principes, potentes dicebantur. Verius tamen Christum intelligimus, qui Dei potentia est et Dei sapientia.

Exaltavi electum de populo meo. Videtur etiam hoc loco primo aspectu loqui de seipso, qui ex Judæorum populo electus fuerat in regem, et ob summam strenuitatem ad sublimem gloriam evectus : revera tamen Christum intelligit, electum quidem ex Judæorum populo unde ejus Mater ortum duxerat, ut ipse una illa esset persona, in qua secundum hypostasim eum humanitate uniretur divinitas : atque ideo dicit quod Deus eum exaltavit.

VERS. 21. Inveni David servum meum. Hæc verba, et quæ sequuntur usque ad illa verba : Et in nomine meo exaltabitur cornu ejus, intellige ut ad solam pertineant David, tametsi aliqui ista etiam ad Christum referant. Inveni eum, inquit, ad regnum, cum inter Jesse filios eum quæsissem. Dixit enim ad Samuel : Vidi in filiis Jesse mihi regem⁹⁹.

Oleo sancto meo unxi eum. De unctione ista David traditur in primo Regum libro : Et accepit, inquit, Samuel cornu olei, et unxit eum coram omnibus fratribus ejus¹⁰⁰. Sanctum autem Dei oleum dicit, ut illius confectionem et divinitus traditam, et mysteriis refertam esse significaret.

VERS. 22. Manus enim mea auxiliabitur ei, et brachium meum roborabit eum. Per manum et per brachium Dei, divinam appollat operam atque potentiam.

VERS. 23. Nihil proficiet inimicus in eo. Hebræi persæpe proficere dicunt pro perficere, veluti in Evangelio : Videtis quia nihil proficitis¹⁰¹, hoc est, nihil operamini, nihil ad perfectum ducitis.

Et filius iniquitatis non apponet nocere ei. Filium iniquitatis dicit pro Filium iniquum, sicut Filium hominis pro Hominem, ita et Injustitiæ filius dicitur, pro Filium injustus, et Filius perditionis, pro Perditus; Filii etiam inobedientiæ pro Inobedientes. Est et hoc proprium quoddam Hebraicæ linguæ idioma. Non apponet etiam dicit, pro Non amplius tentabit, veluti jam semel repulsus.

VERS. 24. Et conedam a facie illius inimicos

⁹⁹ I Reg. xvi, 1. ¹⁰⁰ Ibid. 13. ¹⁰¹ Joan. xii, 19.

ejus, et qui oderunt eum, in fugam convertam. A facie ejus, hoc est, in conspectu ejus. In fugam convertam, id est S perabo.

VERS. 25. *Et veritas mea, et misericordia mea cum ipso.* Vera misericordia mea, ut superius declaravimus. Vel veritas quidem ad promissiones respicit, misericordia autem ad auxilium.

Et in nomine meo exaltabitur cornu ejus. Cornu David Christus est, hoc est, illius gloria. Nam quemadmodum quædam animalia cornua emittunt e capite, quæ non tantum fortitudini sunt, sed ornamento, ita ex beato David, qui Judæorum fuit caput, veluti eorum rex (principes etenim capita appellamus), pulcherrimum quoddam cornu genuerunt, quod non robur tantum, sed gloriam atque ornamentum etiam ei præstitit. Alia etiam ratione potest illius cornu dici, quia ratione divinitatis omnibus est sublimior. Cornu enim membrum omnibus corporis supereminet. Ex persona igitur Dei Patris dicit Propheta, quod cornu David, ipse nimirum Christus, exaltandus esset in ipsius Dei nomine. Exaltatus est autem Christus in nomine Dei, eo quod et ipse Dei nomen habet, et ab omnibus appellatur Deus. His autem consona sunt ea quæ in Evangelio legimus dicta fuisse a Zacharia, dum ait: *Et erexit cornu salutis nobis, in domo David pueri sui, sicut locutus est per os sanctorum*⁶¹; eos nimirum prophetas intelligens, quos beatus David superius filios Dei appellavit. Per domum autem David, illius generationem intellexit.

VERS. 26. *Et ponam in mari manum ejus, et in fluminibus dexteram ejus.* Per mare quidem insulas significavit, quæ in mari sunt, et per flumina, continentem terram, in qua flumina perfluunt. Per manum autem et per dexteram, ut sæpe diximus, potestatem et dominium intelligit. Verum si quærimus quando totius orbis dominium unquam habuerit beatus David, nusquam id inveniri poterit: at Christus totius maris ac totius terræ rex manifeste constitutus est, atque illius dominium adeptus, juxta quod legimus in psalmo LXXI: *Et dominabitur a mari usque ad mare et a fluminibus usque ad terminos orbis terrarum.* Quapropter non ad ipsum David hæc pertinent, sed ad Christum.

VERS. 27. *Ipse invocabit me, Pater meus es tu, Deus meus et adjutor salutis meæ.* Invocabit me aliquando dicens: *Pater meus es tu.* Verum ubi nam beatum David legimus appellasse Deum Patris nomine? Nusquam profecto. At Christus passim in Evangelio Patrem illum suum dicit, ut Deus; Deum vero et adjutorem, ut homo.

VERS. 28. *Et ego primogenitum ponam eum.* Ita etiam wagnus Paulus eum appellat *Primogenitum in multis fratribus*⁶², et *Primogenitum ex mortuis*⁶³; et rursus, *Primogenitum omnis creaturæ*⁶⁴, tanquam novi populi primitias, et veluti eum qui primus a

θεοῦ αὐτοῦ, καὶ τοὺς μισοῦντας αὐτὸν τροπώσομαι. — Ἀπὸ προσώπου, ἀντὶ τοῦ, Ἀπανώπιον. Τροπώσομαι δὲ, ἀντὶ τοῦ Νικήσω.

Καὶ ἡ ἀλήθειά μου, καὶ τὸ ἔλεος μου μετ' αὐτοῦ. Ἡ ὁ ἀληθινός μου ἔλεος, ὡς ἀνωτέρω δεδηλώκαμεν. Ἡ ἀλήθεια μὲν τῶν ἐπαγγελιῶν, ἔλεος δὲ τῆς βοήθειας.

Ἐν τῷ ὄνοματι μου ὑψωθήσεται τὸ κέρασ αὐτοῦ. Κέρασ τοῦ Δαβὶδ, ὁ Χριστός, εἰσὺν καύχημα καὶ δόξα. Ὅσπερ γὰρ ἐκ τῆς κεφαλῆς βλαστάνει τὸ κέρασ τοῖς κερασφόροις τῶν ζώων, καὶ οὐ μόνον ἐστὶν ἰσχύς αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ κόσμος, οὕτω κεφαλὴ μὲν τῶν Ἰουδαίων ὁ Δαβὶδ, ὡς βασιλεύς· κεφαλῆς γὰρ καλοῦμεν τοὺς ἄρχοντας. Ἐκ δὲ τῆς κεφαλῆς ταύτης ἐβλάστησε, δίκην κέρατος, ὁ Χριστός· ὅς καὶ σεμνώνει καὶ δοξάζει αὐτὸν, ὡσπερ τὸ κέρασ τὰ κερασφόρα. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ μόνον λέγεται κέρασ, ἀλλὰ καὶ ὡς πάντων ὑψηλότερο; διὰ τὴν θεότητα πάντων γὰρ τῶν μελῶν ὑπερέχει τὸ κέρασ. Εἶπε τοίνυν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, ὅτι Τὸ κέρασ τοῦ Δαβὶδ, εἰσὺν ὁ Χριστός, ἐν τῷ ὄνοματι μου ὑψωθήσεται· τούτέστιν ἐν τῷ καλεῖσθαι Θεός. Τούτῳ δὲ τῷ λόγῳ συμφωνεῖ καὶ Ζαχαρίας, ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ λέγων· *Καὶ ἤγειρε κέρασ σωτηρίας ἐν τῷ οἴκῳ Δαβὶδ τοῦ παιδοῦ αὐτοῦ, καθὼς ἐλάλησε διὰ στόματος τῶν ἀγίων τῶν ἀπ' αἰῶνος προφητῶν αὐτοῦ*· τούτους τοὺς προφήτας δηλῶν, ὅς ἀνωτέρω ὁ Δαβὶδ υἱοῦς εἶπε τοῦ Θεοῦ· οἶκον δὲ Δαβὶδ τὸ γένος αὐτοῦ ἐκάλεσε.

Καὶ θήσομαι ἐν θαλάσῃ χεῖρα αὐτοῦ, καὶ ἐν ποταμοῖς δεξιὰν αὐτοῦ. Διὰ μὲν τῆς θαλάσσης τὰς νήσους ἠνίκατο· ἐν ταύτῃ γὰρ αὐταὶ· διὰ δὲ τῶν ποταμῶν τὴν ἡπειρον· ἐν ταύτῃ γὰρ οὗτοι. Χεῖρα δὲ λέγει καὶ δεξιὰν τὴν κατοχὴν καὶ κυριότητα. Πού δὲ ὁ Δαβὶδ ἀπάντων τούτων ἐκυριεύσεν; Οὐδαμῶς τῆς Γραφῆς. Ὁ δὲ Χριστὸς πάσης μὲν θαλάσσης, πάσης δὲ γῆς ἐκυριεύσεν, ὡς εἰρηται ἐν τῷ σα' ψαλμῷ, ὅτι *Καὶ κατακυριεύσει ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης, καὶ ἀπὸ ποταμῶν ἕως περάτων τῆς οἰκουμένης*. Ὅστε χεῖρα καὶ δεξιὰν οὐ τοῦ Δαβὶδ νοήσεις, ἀλλὰ τοῦ κέρατος τοῦ Δαβὶδ.

Αὐτὸς ἐπικαλέσεται με, Πατὴρ μου εἰ σὺ, Θεὸς μου καὶ ἀντιλήπτωρ τῆς σωτηρίας μου. Λέπει τὸ λέγων, ἔξωθεν προσλαμβανόμενον. Ἐπικαλέσεται με ἐν καιρῷ, λέγων πρὸς με· *Πατὴρ μου εἰ σὺ*, καὶ τὰ ἐξῆς. Πού δὲ ὁ Δαβὶδ Πατέρα οἰκείον αὐτὸν ὠνόμασεν; Οὐδαμῶς· ὁ δὲ Χριστὸς πολλαχοῦ τοῦ Εὐαγγελίου· Πατέρα μὲν αὐτὸν λέγων, ὡς Θεός, Θεὸν δὲ καὶ ἀντιλήπτορα, ὡς ἄνθρωπος.

Κἀγὼ πρωτότοκον θήσομαι αὐτόν. Οὕτως αὐτὸν καὶ ὁ μέγας Παῦλος ὀνομάζει· *πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς*; καὶ *πρωτότοκον ἐκ τῶν νεκρῶν*, καὶ *πρωτότοκον πάσης κτίσεως*, ὡς ἀπαρχὴν τοῦ νέου λαοῦ, καὶ ὡς πρῶτον ἀναστάντα ἐκ τῶν νεκρῶν

⁶¹ Luc. 1, 69. ⁶² Rom. VIII, 29. ⁶³ Coloss. 1, 18. ⁶⁴ Ibid. 15.

εἰς ἀθανασίαν, καὶ ὡς ἐξαιρετον τῆς καινῆς κτίσεως τῶν πιστῶν.

Υψηλὸν παρὰ τοῖς βασιλεῦσι τῆς γῆς. Τούς μὲν γὰρ ἐπιγόντας αὐτὸν ὑποκλιμένους· ἔχει τῶν πολεμούντων δὲ ἀνωτέρω γίνεται· καὶ τοῦτον τὸν τρόπον ὑψηλός· ἐστὶ καὶ παρὰ τοῖς πιστοῖς βασιλεῦσι καὶ παρὰ τοῖς ἀπίστοις. Ὁ δὲ Δαβὶδ οὐ περιεγένετο πάντιον τῶν βασιλέων τῆς γῆς, μόνης βασιλεύσας τῆς Ἰουδαίας.

Εἰς τὸν αἰῶνα φυλάξω αὐτῷ τὸ ἔλεός μου. Χρῆζοντι αὐτοῦ, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον· ἢ καὶ οὐ δι' αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἐξ αὐτοῦ, φημί δὴ τοὺς Χριστιανοὺς, ὑπὲρ ὧν καὶ παρακαλεῖ τὸν Πατέρα, μεστίης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων γεγωνός.

Καὶ ἡ διαθήκη μου πιστῇ αὐτῷ. Ἡ ἐπαγγελία ἡ πρὸς τὸν Δαβὶδ πιστῇ, εἰσὺν βεβαία ἐστὶ· ἐπ' αὐτῷ, ἐηλονότι τῷ Χριστῷ, τουτέστιν εἰς αὐτὸν ἀποθήσεται. Εἴρηται γὰρ ἀνωτέρω· Ἔως τοῦ αἰῶνος κτοιμάσω τὸ σπέρμα σου.

Καὶ θήσομαι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ σπέρμα αὐτοῦ. Σπέρμα τοῦ Χριστοῦ ὁ παρ' αὐτοῦ σπαρεῖς ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν μαθητῶν λόγος τοῦ Εὐαγγελίου, ὅσπερ διαμένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· καὶ ὁ ἐν παντὶ ἔθνει ἀναγεννηθεὶς αὐτῷ λαός· Ἄντι δὲ τοῦ, *Εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, Διηνεκῶς ἐξέδωκεν ὁ Σύμμαχος.* Καὶ ὅπως τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ πύλαι ἔθου οὐ κατισχύσουσι.

Καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ ὡς τὰς ἡμέρας τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ αὖθις θῆσω τὸν θρόνον αὐτοῦ τῆς βασιλείας οὕτω διαρκῆ, ὡς θῆσω καὶ τὰς ἡμέρας τοῦ οὐρανοῦ· διαρκεῖς γὰρ αὐταὶ ὡς μέχρι τῆς συντελείας τοῦ κόσμου φυλάττουσαι τὸν οἰκεῖον ὄρον. Ἔοικε δὲ τουτὶ τὸ βῆτόν τῷ, *Καὶ συμπαραμενεῖ τῷ ἡλίῳ, ἐν τῷ οὐρανῷ.* Ἡμέραι δὲ λέγονται τοῦ οὐρανοῦ, ὡς αὐτοῦ ταύτας ἀποτελοῦντος, τῇ τοῦ ἡλίου φορᾷ. Δειξάτωσαν δὲ Ἰουδαίαι τὸ σπέρμα τοῦ Δαβὶδ, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος τεθῆναι, τουτέστι, σωζόμενον ἐπὶ τῆς βασιλείας, ἔτι δὲ καὶ τὸν βασιλικὸν θρόνον τοῦ Δαβὶδ μόνιμον. Ἄλλ' οὐκ ἂν δύναιντο. Εἰς Ἰερωνίαν γὰρ καὶ Σεδεκίαν κατέληξεν ἡ βασιλεία τοῦ Δαβὶδ· Οὗς αἰχμαλώτους ἀνὰ μέρος οἱ Βαβυλώνιοι ἀπαγαγόντες, τὸν Σεδεκίαν μὲν ἀπετύφλωσαν, τὸν Ἰερωνίαν δὲ δουλίᾳ ἀπέβαλον. Τηνικαῦτα δὲ καταστραφέντος τέλειον καὶ τοῦ θρόνου Δαβὶδ, οὐδεὶς ἐβλοπιπὸν εἰς αὐτὸν ἐκάθισεν. Ὁ γὰρ Ζοροβάβελ μετὰ τὴν ἐπάνοδον τῆς αἰχμαλωσίας οὐ βασιλεύς, ἀλλὰ δημομαγωγὸς Ἰουδαίων γέγονεν. Δηλοῖ δὲ ταῦτα προῖων ὁ ψαλμός. Ὅθεν οὐκ ἐπὶ πλεῖον τῶν τετρακοσίων ἐμεινεν.

Ἐὰν ἐγκαταλείπωσιν υἱοὶ αὐτοῦ τὸν νόμον μου, καὶ τοῖς κρίμασι μου μὴ πορευθῶσιν· ἐὰν τὰ δικαιώματά μου βεβηλώσωσι, καὶ τὰς ἐντολάς μου μὴ φυλάξωσιν· ἐπισκέψομαι ἐν ῥάβδῳ τὰς ἀνομίας αὐτῶν, καὶ ἐν μάστιγι τὰς ἀδικίας αὐτῶν. Οἱ υἱοὶ τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ

A mortuis ad immortalitatem resurrexit, et tanquam præcipuum quid atque electum in nova fidelium creatura.

Excelsum præ regibus terræ. Eos quidem qui illum cognoscunt subditos sub se habet, atque ei inclinatos; hostium vero atque eorum qui illius detrectant imperium semper est sublimior: et hac ratione excelsus est præ omnibus regibus terræ, seu fideles sint illi reges, seu infideles. At David, qui uni tantum imperavit provinciæ, omnibus regibus sublimior esse non potuit.

VERS. 29. *In sæculum servabo illi misericordiam meam.* Illi, inquam, Christo, qui secundum hominem divina indignit misericordia, si non propter seipsum, propter suos saltem Christianos ac fideles, pro quibus ad Patrem rogabat, Dei atque hominum mediator effectus.

Et testamentum suum fidele ipsi. Promissio, quæ ad ipsum David facta est, fidelis, hoc est, firma erit ipsi Christo, hoc est, adimplebitur in eo. Dictum est enim superius: *Usque in sæculum præparabo semen ejus.*

VERS. 30. *Et ponam in sæculum sæculi semen ejus.* Semen Christi sermo est evangelicus, qui in discipulorum animis fuit disseminatus, qui sermo manet in sæculum sæculi. Vel pro semine ejus novum populum intellige, qui in omni gente generatus est. Symmachus autem pro his verbis: *in sæculum sæculi*, transtulit, *Perpetuo.* Vere autem contra Christi Ecclesiam portæ inferni in æternum non prævalebunt.

Et thronum ejus sicut dies cæli. Et rursus ponam thronum regni ejus, ita perpetuum, ut dies cæli, qui perpetui sunt, et terminum suum usque ad mundi consummationem servabunt. Similia sunt illa verba: *Et permanebit cum sole*, ut vidimus in psalmo LXXI. Dies autem cæli dicuntur, eo quod a cælo, ipso solis cursu effici videntur. Ostendant nobis igitur Judæi semen David positum in sæculum sæculi, hoc est, conservatum in regno, aut regalem illius thronum adhuc permanere. Verum id non poterunt. In Jechonia etenim atque in Sedecia finem habuit regnum David. Uterque enim eorum a Babyloniis in captivitatem actus est; et Sedecias quidem oculis orbatus, Jechonias vero in perpetua servitute detentus est. Tunc itaque destructum est prorsus regnum, et thronus David, et nullus amplius in eo sedit. Nam Zorobabel post reditum e captivitate non rex fuit, sed dux: adeo ut regnum David in posteros quadringentorum

εἰτῶν ἢ βασιλεία Δαβὶδ τοῖς ἀπογόνους αὐτοῦ παρ-

VERS. 31-33. *Si dereliquerint filii ejus legem meam, et in judiciis meis non ambulaverint: si justificationes meas profanaverint, et mandata mea non custodierint, visitabo in virga iniquitates eorum, et in verberibus injustitias eorum.* Christi filii si sunt qui per Evangelium, et per baptismatis lavacrum

ei regenerantur. Quid inter se differant lex, iudicium, justificationes, et mandata, dictum est In psalmo xvii. *Profanaverint autem dixit pro Parvipenderint*; nam profanum ad sacri distinctionem dicitur. Quod autem non est sacrum, immundum existimatur, et iudicii momenti. Per virgam vero et per verbera tentationes et calamitates intelligit. Sensus est: Ego delinquentes illos castigabo, et variis eos modis corrigam, gentium nimirum insurrectionibus, bello, fame, tyrannide, atque huiusmodi aliis castigationibus: eos tamen omnino non repellam. Per iniquitates autem et injustitias idem æque intellige significari.

Vers. 34. *Misericordiam autem meam non dispergam ab eis.* Parcens eis scilicet, et eorum poenitentiam exspectans. O immensam Dei misericordiam! Misericetur etenim Deus etiam dum flagellat, et meras nunquam adhibet poenas; et verberat quidem atque castigat ut contemptores, misericetur tamen ut suis.

Neque injuste agam in veritate mea. Nullam ego, inquit, injuriam inferam ipsi David: promissionesque et pacta cum eo inita nusquam transgrediar. Hoc autem non faciam, propter veritatem meam; quia scilicet ego verax sum.

Vers. 35. *Neque profanabo testamentum meum.* Non parvipendam, inquit, nec spernam testamentum meum. Testamenti autem auctoritas in hoc sita est, ut et verum sit, et observetur: quemadmodum contra, Parvipendi dicitur, si infringatur, aut non servetur. Per testamentum autem, seu dispositionem, verba illa intelligit, quibus disposuit. *Et quæ procedunt de labiis meis non faciam irrita.* Verba hæc ad præcedentium declarationem consequuntur. Introducit autem Propheta Deum hic humano quodam more loqui, dum labia illum sua appellare facit. Per labia autem et per os ac linguam Dei, ipsum Dei verbum intelligendum est.

Vers. 36. *Semel juravi in sancto meo, si David mentiar.* Dicitio semel confirmationem ac stabilitatem quamdam significat, ac si diceret: Firmiter juravi. Simile illud est: *Semel locutus est Deus* etc. Et *Juravi*, pro, Constantiter asserui. Juravi autem per sanctitatem meam. Omnis enim qui jurat, per majus quid jurat, verum Deus per majorem se Jurare non valens, per seipsum jurat, hoc est, in seipsum, quemadmodum magnus nos Paulus docuit. Ea autem verba: *Si David mentiar*, idem significant ac si dixisset: Non mentiar ipsi David. Est enim hoc quoque veteris Scripturæ idioma, ut in juramentis dictionem, *Si*, ponat loco negativæ. Tale quid invenies in psalmo cxxxi, ibi: *Si introibo in tabernaculum domus meæ*, pro, Non introibo, et quæ sequuntur.

Vers. 37. *Semen eius in sæculum manet.* Semen

* Psal. lxx, 12.

Α του λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας ἀναγεννηθέντας αὐτῶν. Περὶ διαφορᾶς νόμου, καὶ κρίματος, καὶ δικαιοσύνης, καὶ ἐντολῆς, εἴρηται σαφῶς ἐν τῷ ιζ' ψαλμῷ. Βεβηλώσωσι δὲ, ἀντὶ τοῦ εὐτελείσουσι· βέβηλον γὰρ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ ἱεροῦ λέγεται τὸ ἀνίερρον, εἴτουν κοινὸν καὶ εὐτελεῖς. Ῥάβδον δὲ καὶ μάστιγα λέγει τοὺς πειρασμούς. Ἔσται δὲ ὁ νόμος τοῦτοῦτος, ὅτι Ἠθαλοντας σωφρονήσω ἐθνῶν ἐπαναστάσει, καὶ τυραννίαι, καὶ λιμῶν, καὶ τοιαύταις ἄλλαις παιδείαις· οὐ μὴν τέλειον αὐτοὺς ἀπίσωμαι. Ἀνομίας δὲ καὶ ἀδικίας ἐξ αὐτῶν νόσον ἐκ παραλλήλου.

Τὸ δὲ ἔλεός μου οὐ μὴ διασχεδάσω ἀπ' αὐτῶν. Φειδόμενος αὐτῶν καὶ τὴν μετάνοιαν αὐτῶν ἀναμένων. Ὡ φιλανθρωπίαις ἀπέρου! Μαστίζων γὰρ ἔλεει, καὶ οὐκ ἀκρατον ἐπάγει τὴν τιμωρίαν, ἀλλὰ μαστίζει μὲν ὡς καταφρονητάς, ἔλεει δὲ ὡς οἰκτιρούς.

Οὐδὲ μὴ ἀδικήσω ἐν τῇ ἀληθείᾳ μου. Οὐδὲ ἀδικήσω τὸν Δαβὶδ παραβαίνων τὰς πρὸς αὐτὸν συνθήκας. Περιττεύει δὲ τὸ μὴ, ὡσπερ καὶ ἐν τῷ ἐξῆς στίχῳ. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων, Οὐδ' οὐ μὴ γράφουσιν. Τοῦτο δὲ οὐ ποίησά διὰ τὴν ἀλήθειάν μου, διότι εἰμὶ ἀληθής.

Οὐδὲ μὴ βεβηλώσω τὴν διαθήκην μου. Οὐδὲ εὐτέλω αὐτὴν ἀθετήσας. Ἀξίωμα γὰρ τῆς διαθήκης ἡ ἀλήθεια αὐτῆς· εὐτέλεια δὲ αὐτῆς ἡ ἀθέτησις. Διαθήκην δὲ λέγει τὴν, *Εἰς τὸν αἰῶνα φυλάξω τὸ ἔλεός μου.*

(ut Græca dictione διαθήκη, verius significatur) per dicens: *In sæculum servabo ei misericordiam meam.*

Καὶ τὰ ἐκπορευόμενα διὰ τῶν χειλέων μου οὐ μὴ ἀθετήσω. Ἐφερημενυτικὸν τοῦτο τοῦ πρὸ αὐτοῦ. Ἀνθρωποπρεπὲς δὲ διὰ τῶν χειλέων εἶπε. Χεῖλη δὲ Θεοῦ, καὶ γλῶσσα, καὶ στόμα, ὁ λόγος αὐτοῦ.

Ἄπαξ ὤμοσα ἐν τῷ ἀγῶ μου, εἰ τῷ Δαβὶδ ψεύσομαι. — Ἄπαξ, ἀντὶ τοῦ βεβαίως. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ, Ἄπαξ ἐλάλησεν ὁ Θεός. — Ὤμοσα δὲ, ἀντὶ τοῦ Ἐβεβαίωσα. Ὤμοσα δὲ κατὰ τῆς ἐμῆς ἀγιωσύνης· πᾶς μὲν γὰρ ὁ ὀμνῶν κατὰ μείζονος ὀμνῶσιν. Ὁ δὲ Θεός, μὴ ἔχων κατὰ μείζονος ὀμῶσαι, ὀμνῶσι καθ' ἑαυτοῦ, εἴτουν εἰς ἑαυτὸν, ὡς καὶ ὁ μέγας Παῦλος ἐδίδαξε. Τὸ δὲ, *Εἰ τῷ Δαβὶδ ψεύσομαι*, ἀντὶ τοῦ, Ὁὐ τῷ Δαβὶδ ψεύσομαι. Ἔλωρα γὰρ καὶ τοῦτο τῆς Παλαιᾶς, τὸ εἰ, ἀντὶ τοῦ οὐ λαμβάνειν ἐπὶ τῶν ὀμνῶντων. Τοιοῦτον εὐρήσεις καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ρα' ψαλμοῦ· *Εἰ· εἰς εἰς εἰς εἰς εἰς σπήνωμα οἴκου μου*, ἀντὶ τοῦ, *Ὀὐκ εἰς εἰς εἰς εἰς εἰς εἰς*, καὶ τὰ ἐξῆς.

Τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μένει. Σπέρμα

μὲν τοῦ Δαβὶδ, ὁ Χριστὸς κατὰ σάρκα, καθὼς ἀνω-
τέρω διαλάθωμεν, ὅς καὶ βασιλεύει αἰωνίως τῶν Χρι-
στιανῶν μὲν ἐκόντων, τῶν δὲ ἀπίστων ἀκόντων·
Ἐδόθη μοι γὰρ, φησὶν, ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ
ἐπὶ τῆς γῆς. Σπέρμα δὲ τοῦ Χριστοῦ ὁ λόγος τοῦ Εὐαγ-
γελίου, καὶ οἱ ἀναγεννηθέντες αὐτῷ, καθὼς ὁμοίως
ἀνωτέρω διαλήπται· καὶ τοῦτο οὖν χάρισμα τὸ
σπέρμα εἰς τὸν αἰῶνα μένει, φησὶ, κατὰ τὴν ἐμὴν
ἐπαγγελίαν

Καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ, ὡς ἡλῖος ἐναντίον μου. Ἡ
βασιλεία τοῦ Χριστοῦ, ἢ εἰς τοὺς Χριστιανούς, ἐπι-
σημοῦσθαι καὶ μόνιμος, ὡς ὁ ἥλιος. Διὰ τί δὲ καὶ τὸν
ἥλιον εἰς εἰκόνα τῆς μονιμότητος; ἔλαβεν, εἰρηται ἐν
τῷ οἶ ψαλμῷ, ἔνθα τὸ, Καὶ συμπαράμενει τῷ ἡλίῳ.

Καὶ ὡς ἡ σελήνη καθηρισμένη εἰς τὸν αἰῶνα.
Καθ' ὑπερβατὸν ἀναγνωστέον, ὡς ἡ καθηρισμένη
σελήνη· λέγει δὲ ὅτι ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἐπίσημος
καὶ μόνιμος εἰς τὸν αἰῶνα ὡς ὁ ἥλιος, καὶ ὡς πλησι-
φαῆς σελήνη· καθηρισμένην γὰρ τὴν πλησιφαῆ
καλεῖ. Τοὺς δύο δὲ φωστῆρας εἰς εἰκόνα παρέλαβεν,
ὡς καὶ ἐν τῷ οἶ ψαλμῷ.

Καὶ ὁ μάρτυς ἐν οὐρανῷ πιστός. Ὁ Σύμμαχος
ἀντι, Ὁ μάρτυς, Ὁ διαμαρτυράμενος, ἐξέδωκε· λέ-
γει δὲ ὅτι ὁ διαμαρτυράμενος, εἴτουν ἐπαγγειλάμενός
μοι τὰ περὶ τοῦ σπέρματός μου ἐν οὐρανῷ ἔστι, καὶ
ἀξιόπιστός ἐστιν. Οἱ γὰρ ἐπίγειοι οὐ δοκοῦσιν ἀξιό-
πιστοί.

Σὺ δὲ ἀπόσω, καὶ ἐξουδένωσας. Τὰ ἐνευθεν
προσώπων τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ ἔγραψεν ὁ προφήτης,
ἀπολοφυρομένου τὴν παρὰ Βαβυλωνίων αἰχλωσίαν, καὶ
οἰομένου ἀθροηθῆναι τὰς πρὸς τὸν Δαβὶδ ἐπαγ-
γελλίας. Σὺ δὲ, φησὶν, ὁ τὰ ρηθέντα ἐπαγγειλάμενος,
ἀπόσω τὸ σπέρμα τοῦ Δαβὶδ, καὶ ἡτίμασας. Αἰνί-
τεται δὲ ὁ λόγος τὸν Ἰεχονίαν καὶ τὸν Σεδεκίαν,
ὡς εἰρηται. Σφόδρα δὲ ἀνοηταίνουσιν οἱ Ἰουδαῖοι,
ψεύδεσθαι ὑπολαμβάνοντες τὸν Θεόν, ὅπερ ἀδύνατον
καὶ ἀνόσιον. Λοιπὸν σπέρμα τοῦ Δαβὶδ αἰώνιον εἰς
τὴν βασιλείαν ὁ Χριστὸς, Ὁ δὲ τῆς βασιλείας οὐκ
ἔσται τέλος. Καὶ οὗτοι μὲν σωματικὸν θρόνον καὶ
βασιλείαν νοοῦσιν· τούτου δὲ ἡ βασιλεία οὐκ ἔστιν ἐκ
τοῦ κόσμου τούτου, καθὼς αὐτὸς εἶρηκε, τουτέστιν,
οὐκ αἰσθητῆ, ἀλλὰ νοητῆ. Βασιλεία γὰρ αὐτοῦ, ἢ
τῶν πιστευόντων ὑποταγῆ, καὶ ἐκούσιος δουλεία.
Ἐγὼ γὰρ, φησὶ, κατστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐ-
τοῦ. Καὶ αὐθις· Καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρο-
νομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσιν σου τὰ πέρατα
τῆς γῆς.

Etenim, inquit, Constitutus sum rex ab eo⁹⁷; et
possessionem tuam terminos terrae⁹⁸.

Ἀρεβάλου τὸν Χριστὸν σου. Χριστὸν Θεοῦ τὸν
βασιλέα καλεῖ, ὡς χρισθέντα ψήφῳ Θεοῦ εἰς βασι-
λείαν. Οὕτω γὰρ καὶ ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Βασι-
λειῶν, χριστὸν Κυρίου τὸν Σαοὺλ ὀνομάζει. Καὶ
ἀρεβάλου φησὶν, εἴτουν ὑπερέδου· παρεκρούσω
τὸν βασιλέα τὸν οὖν, δηλαδὴ τὸν Δαβὶδ, μὴ πληρώ-
σας τὰς πρὸς αὐτὸν ἐνωμύτους ἐπαγγελίας.

quidem David Christus est secundum carnem, ut
diximus, qui perpetuo regnat, et omnibus domi-
natur, Christianis quidem volentibus, infidelibus
vero etiam invitis: *Data est enim mihi, inquit,
omnis potestas, in caelo et in terra*⁹⁶. Semen autem
Christi sermo evangelicus dicendus est, aut fide-
les, qui ei per baptismum regenerati sunt, ut
diximus. Hoc igitur atque illud semen perpetuo
manebit juxta promissionem meam.

Vers. 38. *Et thronus ejus sicut sol coram me.*
Regnum Christi in fideles celeberrimum est, et
diuturnum tanquam sol. Quare autem solem as-
sumpserit in diuturnitatis similitudinem, dictum
est in psalmo LXXI, ibi: *Et permanebit cum sole.*

Et sicut luna perfecta in saeculum. Regnum, in-
quit, illius celeberrimum est, et instar solis diutur-
num, et diuturnum in saeculum; et tanquam luna in
plenilunio, quam perfectam lunam appellavit. Duo
etiam luminaria in similitudinem assumpsit, quem-
admodum vidisti in saepe dicto psalmo LXXI.

Et testis in caelo fidelis. Symmachus pro *Testis*,
dixit *Contestatus*. Ille, inquit, qui contestatus ac
pollicitus mihi est, se ea meo semini daturum,
quae diximus, ille in caelo est et fide dignus est.
Hujus enim mundi homines non adeo fide digni
sunt.

Vers. 39. *Tu vero repulisti, et despexisti.* Quae
sequuntur Propheta ex Judaici populi persona con-
scripsit, Babylonicam captivitatem deplorans, et
promissiones a Deo factas ipsi David pene ne-
glectas fuisse reputans. Tu vero, inquit, qui praedi-
cta omnia pollicitus es, repulisti atque inhonorasti
semen David. Et respicere videntur haec verba ad
Jechoniam et Sedeciam. Verum non mediocriter
desipiunt Judaei, qui Deum mentiri posse suspi-
cantur; quod qui suspicatur, tam impie agit, quam
impossibile est Deum aut fallere, aut falli. Cae-
terum semen David, cui regni aeternitas promissa
est, Christum esse affirmamus, *cujus regni non
erit finis*. Et Judaei quidem terrestre ac mundi hu-
jus tam regnum, quam thronum intelligunt, nos
autem Christi regnum non hujusmodi esse dici-
mus, cum ipse illud esse negaverit de hoc mundo:
quia nimirum corporis sensu percipi non potest,
sed spiritu tantum atque intellectu. Regnum autem
Christi est voluntaria fidelium omnium subjectio et

Distulisti Christum tuum. Per Christum tuum
idem intelligit, ac si diceret: Regem illum, qui tua
sententia unctus fuit ad regnum. Hoc pacto beatus
David in primo Regum libro Saul regem *christum
Domini* appellabat. Distulisti autem, hoc est, seor-
sum a te posuisti ac repulisti, non adimplendo ni-
mirum promissiones ei factas.

⁹⁶ Matth. xxviii, 18. ⁹⁷ Psal. II, 6. ⁹⁸ Ibid. 8.

VERS. 40. *Destruxisti testamentum servi tui. Irri-* A
tasti, inquit, promissionem, quam ei fecisti.

Profanasti in terram sanctuarium ejus. Vidimus
in psalmo LXXIII : *Profanaverunt in terram taber-*
na culum nominis tui. Per sanctuarium autem ejus,
ejus, dico David, celeberrimum illud templum in-
telligit, quod fuit in Jerusalem : quasi ab ipso Da-
vid constructum fuisset, seu ipsius dicendum esset,
eo quod ab eo primum decretum est, ut ædificari
deberet : et quia materiam Salomoni filio tanto
operi opportunam reliquit. Quid imo jam antea
ipse illud erexisset, ni jussu ei fuisset a Domino,
ne ipse, sed Salomon templum ædificaret. In præ-
dicto etiam psalmo LXXIII, tam sancti quam san-
ctuarii nomine similiter templum appellat. Illud
etiam animadvertendum videtur, quod Propheta
versam hanc calamitatem in ipsum rejicit beatum
cordiam flectere, dum populum cernit tanta erga

VERS. 41. *Destruxisti omnes sepes ejus. Per sepes,* B
templi muros intelligit, seu etiam ipsas Moysis
leges.

Posuisti munitiones ejus formidinem. De Jechonia
loquens, aut de Sedecia, sermonem tamen
suum format propheta quasi de seipso loquatur
David : quia calamitatem, qua posteri obruti fue-
runt, illatam reputat progenitori. Munitiones au-
tem tam Jechoniæ quam Sedeciæ in murorum
ambitu erant ; verum uterque eorum in captivita-
tem actus est, et tantarum munitionum loco, uter-
que etiam formidine fuit circumdatus. Fecisti eum,
inquit, circumdari fornidine, atque ea veluti se-

VERS. 42. *Diripuerunt eum omnes transeuntes per*
viam. Eum, pro Ejus divitias. Transeuntes vero
per viam vicinas appellat gentes, quæ transitum
prope eum faciebant, et quas in psalmo LXXIX ap-
pellavit, *Præterredientes viam.*

Factus est opprobrium vicinis suis. Hic versiculus
etiam habetur in psalmo LXXVIII, eo excepto quod
illic populus plurali utitur sermone.

VERS. 43. *Exaltasti dexteram conterentium eum.*
Hoc est, superiores ei fecisti Babylonios. Solent
enim qui victores sunt in bello, extollere manus
supra victos, atque hoc pacto eos cædere.

Lætificasti omnes inimicos ejus. Vicinas scilicet
gentes, ut in sæpe dicto psalmo LXXVIII diximus.

VERS. 44. *Avertisti adjutorium gladii ejus. Quod*
in pugna ei præstare solebas.

Et non es auxiliatus ei in bello. Quod scilicet
adversus Babylonios gestum est.

VERS. 45. *Desivisti ab emundatione ejus. Cessare*
eum fecisti a consueta purgatione. Aspersio-
nibus enim utebantur et purificatoriis Judæi, quando
celebritatem aut festivitatem aliquam peragebant.
A præcedenti igitur signavit id quod consequitur,
ac si diceret : Omnes illius festivitates prorsus
delesti.

Et thronum eius in terra confregisti. Regnum

Κατέστρεψας τὴν διαθήκην τοῦ δούλου σου.
Κατέλυσας τὴν ἐπαγγελίαν, τὴν πρὸς αὐτόν.

Ἐβεδήλωσας εἰς τὴν γῆν τὸ ἅγιασμα αὐτοῦ.
Καὶ ἐν τῷ οἴῳ ψαλμῷ εἶρηκεν · *Ἐἰς τὴν γῆν ἔβε-*
δήλωσας τὸ σκήνωμα τοῦ ὀνόματός σου. Νῦν δὲ
ἅγιασμα τοῦ Δαβὶδ τὸν ἐν Ἱερουσαλὺμοις περιβόητον
εἶπε ναὸν, ὡς αὐτοῦ τοῦ Δαβὶδ προθεμένου τούτου
οἰκοδομῆσαι, καὶ τὴν ἕλην τῆς οἰκοδομῆς τῷ παιδὶ
Σολομῶντι καταλιπόντος, διὰ τὸ κελεῦσαι τὸν Θεὸν
μὴ παρὰ Δαβὶδ, ἀλλὰ παρὰ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ τοῦ-
τον οἰκοδομηθῆναι. Ἄγιον δὲ καὶ ἁγιαστῆριον τὸν
ναὸν ἐκάλεσε καὶ ἐν τῷ ῥηθέντι τῷ οἴῳ ψαλμῷ. Τῷ
Δαβὶδ δὲ τὸ πάθος ὀλοῦ λάος περιάπτει, πειρώμενος
κάμψαι τὸν Θεὸν εἰς οἶκτον διὰ τὴν ἐκείνων συμ-
πάθειαν.

qui ex populi, ut diximus, loquitur persona, nisi
David, studens hoc pacto Deum magis ad miseri-
beatum David compassione permoveri.

Καθεῖλες πάντα τοὺς φραγμοὺς αὐτοῦ. Φρα-
γμοὶ τὰ τεῖχη καὶ οἱ νόμοι.

Ἔθου τὰ ἰχυρώματα αὐτοῦ δειλίαν. Ἐν τῷ
Ἰεχονία νῦν, ἢ τῷ Σεδεκία τὸν Δαβὶδ ὀνομάζει, ὡς
ἀπογόνους αὐτοῦ, ὧν ἐκάστου ἰχυρώματα ἦσαν οἱ
περίβολοι τῶν τευχῶν. Ἐαλωκῶς δ' ἐκάτερος, ἀντὶ
τῶν ἰχυρωμάτων τούτων δειλίαν περιέκειτο. Ἐποίη-
σας νῦν, φησὶ, τοὺς περιβόλους αὐτοῦ, ἀντὶ τοῦ
πρὶν, δειλίαν. Ταύτην γὰρ ὡς περιβόλου περιέκει-
ται.

inquit, circumdari fornidine, atque ea veluti se-

Διήρπαζον αὐτὸν οἱ διοδεύοντες ὁδόν. Αὐτὸν,
ἦτοι τὸν πλοῦτον αὐτοῦ. Διοδεύοντας δὲ λέγει
τὰ γείτονα ἔθνη, τὰ πλησίον αὐτοῦ πεποιημένα τὴν C
ἴσθον, ἃ καὶ ἐν τῷ οἴῳ ψαλμῷ παραπορευομένους
ὠνόμασεν.

Ἐγενήθη θρεῖδος τοῖς γείτοσιν αὐτοῦ. Οὗτος
ὁ στίχος καὶ ἐν τῷ οἴῳ ψαλμῷ κεῖται · πληθυντικῶ
δὲ ἐκεῖσε χαρακτήρι ἐκπεφώνηται ·

Ἔψωσας τὴν δεξιὰν τῶν θλιβόντων αὐτόν.
Ἄντὶ τοῦ, Ἐπετρέτους τοὺς Βαβυλωνίους ἐποίη-
σας. Οἱ γὰρ νικῶντες ἐν πολέμῳ, ὑπεράνω τῶν
νικωμένων τὰς ἑαυτῶν χεῖρας ἀνατείνοντες, παύου-
σιν.

Ἐβφρανας πάντα τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Τὰ
γείτονα ἔθνη, ὡς ἐν τῷ οἴῳ ψαλμῷ προείρηται.

Ἀπέστρεψας τὴν βοήθειαν τῆς βομφαίας
αὐτοῦ. Ἦν συνήθως ἐν μάχαις αὐτῷ παρελθεῖς.

Καὶ οὐκ ἀντελάθου αὐτὸν ἐν τῷ πολέμῳ. Τῷ
πρὸς Βαβυλωνίους.

Κατέλυσας ἀπὸ καθαρισμοῦ αὐτοῦ. Κατέκαυ-
σας αὐτόν ἀπὸ τοῦ συνήθους καθαρισμοῦ. Περιφ-
ραντηριοὶ γὰρ ἐχρῶντο καὶ καθαριστοὶ ἐν ταῖς
ἐορταῖς. Διὰ δὲ τοῦ προκειμένου τὸ ἐπόμενον ἔδη-
λωσεν · ὅτι Ἄνελες τὰς ἐορτὰς αὐτοῦ.

Τὸν θρόνον αὐτοῦ εἰς τὴν γῆν κατέβρασε.

Τὴν βασιλείαν αὐτοῦ ἀναστρέψας. Μεταφορικῶς δὲ ὁ λόγος.

Ἐσμύκρυνας τὰς ἡμέρας τοῦ θρόνου αὐτοῦ. Χρόνον λέγει τὸν ἐπαγγελθέντα τῷ σπέρματι τοῦ Δαβὶδ, τὸν εἰς τὸν αἰῶνα αἰῶνος. *Ἐσμύκρυνας δὲ, ἀντὶ τού, Συνέτεμας, μακρὸν ὑποσχεθέντα.*

Κατέχεας αὐτῷ αἰσχύνην. Αἱ γὰρ αἰσχύναι τῶν ἀπογόνων αἰσχύναι τοῦ προγόνου δοκοῦσιν. ἤσχύνθησαν γὰρ ἐξανδραποδισθέντες καὶ παθόντες τὰ ἀτιμώτατα.

Ἔως πότε, Κύριε, ἀποστρέφη εἰς τέλος; ἐκκαυθήσεται ὡς πῦρ ἡ ὄρη σου; Ταῦτα τοίκασι τοῖς ἐν τῷ σπέρματι σου. Εἴρηται γὰρ κάκει. *Ἔως πότε, Κύριε, ὀργισθήσῃ εἰς τέλος; ἐκκαυθήσεται ὡς πῦρ ὁ ζήλος σου;*

Μνήσθητι τίς μου ἡ ὑπόστασις. Μνήσθητι διατί ὑπέστην, εἴτουν ἐπλάσθην· πάντως ἵνα ζῶν δοξάζω τὰ μεγαλεῖά σου. Διὰ τοῦτο ῥύσαι με τοῦ θανάτου· οὐ γὰρ οἱ νεκροὶ αἰνέσουσί σε, Κύριε.

Μὴ γὰρ ματαίως ἔκτισας πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Οὐκ εἰκὴ καὶ μάτην ἐπλάσας τὸν ἀνθρώπον, ἵνα δίκην ἀχρήστου καὶ περιττοῦ τινος, ὡς ἔτυχε, παραπολεῖται, ἀλλ' εἰκόνι σου τοῦτον ἐτίμησας, καὶ μέγαν καὶ τίμιον ἐποίησας. Διὸ μὴ παρίδης ἡμᾶς ἀθλίως ἀπολλυμένους.

Τίς ἐστὶν ἀνθρώπος, ὃς ζήσεται καὶ οὐκ ὄψεται θάνατον; ῥύσεται τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐκ χειρὸς ἄδου; Τὸ τίς ἀντὶ τοῦ οὐδεὶς· ἐξακούεται δὲ καὶ ἐπὶ δευτέρου στίχου, τοῦ ὁρῶσται. Χεῖρα δὲ ἄδου λέγει τὴν κατάσχεσιν, τὴν τυραννίδα. Ἐπεὶ καὶ ἀναγκαίως, φησὶν, ἀποθανεῖν μέλλομεν, ὡς θνητὴν λαχόντες φύσιν, ζῶσιν ἡμῖν μετὰδος φιλανθρωπίας.

Ποῦ εἰσι τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε, ἡ ὤμοσας τῷ Δαβὶδ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου; Ἐλέη καλεῖ τὰς ἐπαγγελίας τὰς περὶ τοῦ σπέρματος καὶ τῆς βασιλείας Δαβὶδ· ἐλέησας γὰρ ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους, ταύτας ὑπέσχετο. Ἀρχαῖα δὲ πρὸς τὸν ἰκετεύοντα λαόν· οὐ πολλοῖς ἔτεσι προγενέστερος ὁ Δαβὶδ· Ἡ ἀρχαῖα, διότι πρὸ τῶν αἰῶνων ὤρλισθησαν τῷ Θεῷ· φησὶ γὰρ Παῦλος· *Τὸ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμένον πρὸ τῶν αἰῶνων.* Ἦσαται δὲ βουλὴν ἀρχαίαν ἀληθινήν ἐκάλεσε ταῦτα. *Ὁμοσας δὲ, ἀντὶ θεοῦ, ἐπηγγέλω.* Ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ἐν τῷ ἀληθῆς εἶναι.

Jurasti autem, hoc est, Constanter pollicitus es.

Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ ὄνειδισμοῦ τῶν δούλων σου, οὗ ὑπέσχοιο ἐν τῷ κόλπῳ μου πολλῶν ἐθνῶν.—*Τῶν δούλων σου,* τῶν Ἑβραίων, τοῦ παρὰ πολλῶν ἐθνῶν παρὰ τε τῶν αἰχμαλωτισθέντων καὶ τῶν

A ejus etiam evertisti. Est enim sermo metaphoricus.

VERS. 46. Minorasti dies temporis ejus. Tempus intelligit promissum semini David, quod scilicet futurum esse dixerat in saeculum saeculi. Minuisti autem illud, hoc est concidisti, tametsi diuturnius id fore promiseras.

Perfudisti eum confusione. Ea namque quae posteris probro sunt, ipsis quoque progenitoribus videntur ignominiam infligere; ignominia autem affecti sunt ob captivitatem, et ob multa alia dedecora quae passi sunt.

VERS. 47. Usquequo, Domine, averteris in finem? exardescet sicut ignis ira tua? Haec verba iis similia sunt, quae habentur in psalmo LXXVIII, ibi: Usquequo, Domine, irasceris in finem? exardescet velut ignis zelus tuus?

VERS. 48. Memor esto, quae mea subsistentia. Memento quare ego substiterim, hoc est, cur plasmatus fuerim. Ea autem prorsus, dicit, causa creatus sum ut vivens magnalia tua glorificarem. Eripe igitur, quaeso, me a morte; neque enim mortui laudabunt te, Domine.

Non enim vane creasti omnes filios hominum. Non frustra nec sine causa hominem plasmasti, ut inutilis ac superfluae cuiuspiam rei instar perire debeat; quinimo imagine illum tua honorasti, magnumque et honorabilem fecisti. Ne despicias igitur nos misere pereuntes.

VERS. 49. Quis est homo, qui vivet, et non videbit mortem? eruet manum suam de manu inferni? — Quis posuit pro nullum, et subaudienda est eadem dictio, in secundo versiculo, ac si diceret: Et quis est, qui eruet, etc. Per inferni vero manum, possessionem et tyrannidem mortis intelligit; et quoniam necessario futurum est, ut moriamur, eo quod mortalem habemus naturam, opportune participari sibi optat Dei misericordiam in praesenti vita, dicens:

VERS. 50. Ubi sunt misericordiae tuae antiquae, Domine, quas jurasti David in veritate tua? Per misericordias, promissiones intelligit a Deo factas de semine et de regno David. Summa enim erga homines misericordia motus fuerat Deus, ut huiusmodi promissiones faceret. Antiquas autem has promissiones ideo esse dicit, quod supplicanti olim populo factae fuerant: quo populo beatus David multis annis erat junior: vel, quia ante saeculum a Deo ita determinatum fuerat, ut ait Paulus de Christi mysterio **, absconditum inquam fuisse id mysterium ante saecula. Isaias etiam has Dei misericordias antiquum et verum consilium appellavit **. *Jurasti autem, hoc est, Constanter pollicitus es.*

VERS. 51. Memor esto, Domine, opprobrii servorum tuorum, quod continui in sinu meo multarum gentium.—*Servorum tuorum,* Hebraeorum scilicet, quod opprobrium a multis gentibus sustinui, quae

** Coloss. 1, 26. ** Isa. XLVI, 10.

obsidioni et captivitati interfuerunt. Sustinui autem, hoc est, gestavi in corde meo. Aquila enim Tuli, et Symmachus, Gestavi, reddiderunt, pro Sustinui. Per sinum vero ipsum cor intelligit, quia in eo lætitiā aut dolorem veluti in sinu quodam reponimus.

ἀντι τοῦ, ὄντινα. Πρὸς τὴν ἀκολουθίαν γὰρ τοῦ θεῖαν. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ἐν τοῖς ἐφεξῆς δυοῖ παρῴηκε τοῦ Μνήσθητι.

VERS. 52. Quod exprobraverunt inimici tui, Domine, quod exprobraverunt commutationem christi tui. Per christum Domini ipsum intelligit regem David, ut superius tradidimus. Per commutationem vero ipsius christi seu David, Jechoniam intelligit, aut Sedeciam, qui loco ipsius David in populo regnaverunt, quibus Babylonii captivitatem exprobrabant. Repetitio autem verbi, Exprobraverunt, vehementiam indicat doloris.

VERS. 53. Benedictus Dominus in sæculum : fiat fiat. Docet Propheta in fine psalmi ne inter afflictiones animo consternemur, suadens rogandum Deum esse, et illius reminiscendum benignitatis : et postremo etiam eundem esse laudandum, veluti qui nostra omnia recte administret et dirigat ad utiliora. Laudabilis igitur, inquit, semper est Deus : fiat, fiat laudabilis. Vel, fiat, fiat semper ejus voluntas. Ad ea enim semper dirigitur, quæ nobis magis conducunt.

Oratio ipsi Moyse homini Dei.

PSALMUS LXXXIX.

De hac inscriptione diximus in proœm.o operis. Docemur autem hoc psalmo, quo pacto in afflictionis et calamitatum tempore rogare Deum debeamus.

VERS. 1. Domine, refugium factus es nobis in generatione et generatione. Hoc est, In omni generatione. Ita enim reddidit Symmachus.

VERS. 2. Priusquam montes fierent, et plasmaretur terra, et orbis, a sæculo et usque in sæculum tu es. Tu ideo es nobis refugium in omni generatione, quia semper tu es, etiam ante montium, aut terrarum, aut totius prorsus orbis creationem. Et cum creatorem Deum creaturis omnibus priorem esse sine principio tradit, et sine fine. Nam quod ait : A sæculo et usque in sæculum tu es, idem sibi vult ac si dixisset : Ab æterno usque in æternum tu solus es, et non alius. Sæculum enim pro Semper seu pro Æterno persæpe poni legimus apud Scripturam. Verba autem illa : Priusquam montes crearentur, et plasmaretur terra, et orbis, idem æque significant, et iterationem continent sermonis, tametsi magnitudinem quamdam ac fastum præ se ferre etiam videantur.

Α περιόικων ἰθνῶν, ὄντινα ἀπειδιαμὲν ὑπέσχον, εἴθουν ἐδάστασα ἐν τῇ καρδίᾳ μου· τὸ ὑπέσχον γὰρ ὁ μὲν Ἀκύλας Ἦρα, ὁ δὲ Σύμμαχος Ἐδάστασα ἐκεδέωκασι. Κάλπον δὲ εἶπε τὴν καρδίαν, ὅτι ἐν ταύτῃ κάλπου δίκην καὶ τὰς λύπας καὶ τὰς εὐφροσύνας θησαυρίζομεν. (6) Σημειωτέον δὲ τὸ, οὐ, ὀνειδισμού ἐπήνεγκε τὸ οὐ, κατὰ Ἀττικὴν συνήθειαν, ἀπὸ κοινοῦ, καὶ ἐπὶ τούτου λαμβανόμενον

Ὁ ὀνειδισάν σε οἱ ἐχθροί σου, Κύριε. οὐ ὀνειδισαν τὸ ἀντάλλαγμα τοῦ χριστοῦ σου. Χριστὸν μὲν θεοῦ τὸν βασιλέα φησὶ Δαβὶδ, ὡς ἀνωτέρω διεληγεται· Ἀντάλλαγμα δὲ τοῦ Δαβὶδ τὸν Ἰεχονίαν, ἢ τὸν Σεδεκίαν, ὡς ἀντ' ἐκεῖνου βασιλεύσαντας, οἷς καὶ ὀνειδίζον τὴν αἰχμαλωσίαν. Ὁ δὲ διπλασιασμὸς τοῦ ὀνειδισάν ἐμφαντικὸς πάθους ἐστίν.

Εὐλογητὸς Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα· γένοιτο, γένοιτο. Εἰς τὸ τέλος τοῦ ψαλμοῦ διδάσκει μὴ ἀποδυσπετεῖν ἐν ταῖς θλίψεσιν, ἀλλὰ παρακαλεῖν τὸν θεόν· καὶ ἀναμνησθεὶ αὐτὸν τῆς αὐτοῦ χρηστότητος· καὶ τέλος εὐφημεῖν αὐτὸν ὡς πάντα τὰ καθ' ἡμᾶς· οἰκονομοῦντα πρὸς τὸ συμφέρον. Εὐφημητὸς, φησὶν, ὁ θεὸς ἀεὶ γένοιτο, γένοιτο εὐφημητὸς. Ἢ γένοιτο, γένοιτο, ὅσα βούλεται· βούλεται δὲ, ὅσα συμφέρει τοῖς ἀνθρώποις.

Προσευχὴ Μωϋσεῖ ἀνθρώπῳ τοῦ θεοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ ΠΘ.

Καὶ περὶ ταύτης τῆς ἐπιγραφῆς ἐν τῷ προομίῳ τῆς παρούσης βίβλου προειλάδομεν. Διδάσκει δὲ ὁ ψαλμὸς πῶς δεῖ παρακαλεῖν τὸν θεὸν ἐν καιρῷ θλίψεως.

Κύριε, καταφυγὴ ἐγενήθης ἡμῖν ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ. — Ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ, ἀντι τοῦ Ἐν πάσῃ γενεᾷ. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκε.

Πρὸ τοῦ ὀρη γενηθῆναι καὶ πλασθῆναι τὴν γῆν, καὶ τὴν οἰκουμένην, ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ. Ἐν πάσῃ γενεᾷ καταφυγὴ ἡμῶν εἶ, διότι καὶ ἀεὶ εἶ. Πρὸ τοῦ τὰ ὄρη, φησὶ, κτισθῆναι καὶ πλασθῆναι τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην σὺ εἶ. Προόντα δὲ τῶν κτισμάτων τὸν Κτίστην εἰπὼν, αὐθις καὶ ἄλλως αὐτὸν λέγει ἀναρχὸν καὶ ἀτελεύτητον. Τὸ γὰρ, Ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ, ἀντι τοῦ, Ἀπὸ τοῦ ἀεὶ καὶ ἕως τοῦ ἀεὶ σὺ εἶ μόνος, καὶ οὐδεὶς ἕτερος. Αἰῶνα γὰρ ἢ Γραφῆ τῆς Παλαιᾶς τὸ Ἄεὶ καλεῖ πολλαχοῦ· ταιολογία δὲ τὸ, ὄρη κτισθῆναι καὶ πλασθῆναι τὴν γῆν· ὡσπερ οὖν πάλιν καὶ τὸ Τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην. Ὅγκον δὲ τὰ τοιαῦτα καὶ μέγεθος τῷ λόγῳ περιτιθέασι.

Variæ lectiones.

(6) Reliqua consulto omisit interpres. Nos quocumque omittimus quem secuti ut alia hujusmodi; neque enim a Græcæ linguæ ignaris intelligi pos-

sunt. Periti vero non indigent explicatione, et mitiora ista fastidiunt.

Μὴ ἀποστρέψῃς ἄνθρωπον εἰς ταπεινώσιν. Α Δ: ἀποστρέψῃς εἰς ταπεινώσεως παρὰ τῇ θείᾳ Γραφῇ. Αέγεται γὰρ ταπεινώσεως ἢ μετριοφροσύνη· Μάθετε γὰρ, φησὶν, ἀπ' ἐμοῦ, ἔτι πρῶτος εἰμι καὶ ταπεινός τῇ καρδίᾳ· καὶ ὁ ἀπὸ πειρασμοῦ σωφρονισμὸς, ὡς τὸ Ἄγαθὸν μοι, ἔτι ἐταπεινώσας με· καὶ ἡ καθαίρεσις, ὡς τὸ· Σὺ ἐταπεινώσας, ὡς τραυματίαν, ὑπερήφανον· καὶ τὸ ὑποταγῆναι τῷ ἐχθρῷ, ὡς τὸ προκειμενὸν ῥητόν· Μὴπραχωρήσης, φησὶν, ἀποστραφῆναι εἰς ταυτὸν ἄνθρωπον καταφυγόντα εἰς σέ.

Καὶ εἶπας Ἐπιστρέψατε, υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. Καὶ γὰρ σὺ εἶπας· Ὁ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, ἐπιστρέψατε. Εἶπε δὲ τοῦτο ὁ Θεὸς ἐν διαφόροις τόποις τῆς Μωσαϊκῆς Πεντατεύχου. Δίξαι οὖν ἡμᾶς, ἐπιστρέφοντας.

Ἵτι χίλια ἔτη ἐν ὀφθαλμοῖς σου, Κύριε, ὡς ἡμέρα ἢ χθὲς ἦτις διήλθε, καὶ φυλακὴ ἐν νυκτί. Καὶ τοῦτο πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀιδιότητος τοῦ Θεοῦ παρέλαβε. Λέγει γὰρ, ὅτι Τὰ χίλια ἔτη ἐνώπιόν σου οὕτω λογίζονται χρόνος τις ἄγαν βραχύτατος, ὡς καὶ παρ' ἡμῶν ἢ μία ἡμέρα, καὶ αὕτη παρελθούσα· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ Χθὲς. Τὸ δὲ, Ἵτις διήλθε ἐφερμηνευτικὸν τοῦ χθὲς. Ἡ γὰρ παρελθούσα βραχυτέρα δοκεῖ τῆς ἐνεστώσης. Καὶ αὕτις, ὡς λογίζεται παρ' ἡμῶν τὸ τεταρτημόριον τῆς νυκτός· τοῦτο γὰρ φυλακὴν ἐν νυκτί ἐκάλει· τῆς γὰρ νυκτός εἰς τέσσαρα μέρη τὸς ἀμοιβαῶν νυκτοφυλακοῦσιν ἐν στρατοπέδοις διηρημένης, ἐπήγαγεν ἔτι πολλῶν βραχυτέρον τὸ τεταρτημόριον τῆς νυκτός· διότι καὶ ἡ νύξ ἀεὶ τάχιον ὑπορρεῖν δοκεῖ παρὰ τὴν ἡμέραν διὰ τὴν ἀναισθησίαν τῶν καθυδόντων, καὶ διὰ τὸ σκοτός, καὶ διὰ τὴν ἀπὸ τῶν πόνων ἀνεῖν. Οὕτω δὲ τῷ Θεῷ ἡ χιλιονταετηρὶς λογίζεται, διότι αὕτη μὲν παραρρεῖ, ὁ δὲ ἀκίνητός ἐστι καὶ αἰδῖος. Τὸ δὲ, Ὅτι βεβαιωτικὸν ἀντὶ τοῦ, Ὅντως.

λεαυ, et quia qui dormiunt temporis lapsu non agnoscunt, et quia ob tenebras id etiam minus percipiunt, et quia laborantibus hominibus longius esse videtur tempus, quam cessantibus ab opere. Non secus igitur apud Deum mille annorum intervallum reputatur, quam apud nos aut præterita dies, aut quarta noctis pars, cum anni ipsi semper labantur et fluant, Deus vero immobilis sit et æternus. Dicitio autem, Quoniam, ad confirmandam

Τὰ ἐξουδενώματα αὐτῶν ἔτι ἕσονται. Εὐτελείας ὁ λόγος τὰ ἐν αὐτοῖς χίλια ἔτη, φησὶν, ὅτι Αὐτὰ ἔτι ἐξουδενώσω, ὡς οὐδὲν ὄντα πρὸς τὴν ἀιδιότητα τοῦ Θεοῦ· τὰ ἐξουδενώματα αὐτῶν δηλαδὴ τῶν χιλῶν ἐτῶν ἐπὶ πλείον ἕσονται, εἴτουν γενήσονται μοι. Εἶτα ἐπάγει ἐτέραν ἐξουδένωσιν φαυλοτέραν.

tempturum esse, cum ad divinam æternitatem prorsus nihil sint. Contemptus, inquit, eorum mille annorum adhuc erunt apud me, hoc est, etiam atque etiam a me magis continentur. Aliam deinde hujusmodi annorum contemptum ac villiorem offert, dicens:

Τὸ πρῶτ ὡς χλόη παρέλθει.—Τὸ πρῶτ νῦν, ἀντὶ Ταχέως, ὡς καὶ ἐν ἄλλοις εἰρήκαμεν. Ταχέως, φησὶ, παρελεύσεται τὰ χίλια ἔτη δίχην χλόης ὠκυμόρου.

Τὸ πρῶτ ἀνθήσεται, καὶ παρέλθει· τὸ ἐσπέραι

VERS. 3. Ne avertas hominem in humilitatem. Variis modis humilitas accipitur apud Scripturam. Aliquando enim ponitur pro modestia, juxta illud: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde*⁷¹. Aliquando pro illa castigatione, quæ de afflictionibus provenit, juxta illud: *Bonum mihi, quia humiliasti me*⁷². Aliquando etiam pro destructione, juxta illud: *Tu humiliasti, quasi vulneratum, superbum*⁷³. Et aliquando pro subjectione, veluti cum quis hostibus suis subjicitur; et hoc pacto ponitur in præsentī psalmo: Ne permittas me, inquit, in hanc humilitatem converti, postquam ad te confugi.

Et dixisti, Convertimini filii hominum. Tu, inquit, dixisti, O filii hominum, convertimini. Multis autem in locis id dictum legimus fuisse a Deo, præcipue apud Moysen: Suscipe igitur nos, qui convertimur ad te.

VERS. 4. Quoniam mille anni in oculis tuis, Domine, sicut dies hesternæ quæ præterit, et custodia in nocte. Hoc etiam dictum est ad demonstrandam Dei æternitatem. Mille, inquit, anni coram te tam breve tempus reputantur, quam apud nos dies una vel quæ jam etiam præterierit. Brevior namque videtur eæ dies, quæ præterit, quam ea quæ adhuc præsens est: et rursus, tam breve tempus reputatur mille anni coram te, quam apud nos reputatur quarta pars noctis: quam partem noctis custodiam appellavit. Solent enim ii qui in exercitu per vices custodias faciunt, quamlibet noctem in quatuor dividere partes, et unamquamque partem custodiam appellare: verbi gratia primam, aut secundam custodiam. Cum igitur primo mille annorum spatium temporis unius diei comparaverit, atque ejus quidem præteritæ, addidit et quoddam tempus multo brevius, quartam scilicet noctis partem. Brevior enim videtur nox quam dies, cum nox multo citius præterfluere videntur, et quia ob tenebras id etiam minus esse videtur tempus, quam cessantibus ab opere. Non secus igitur apud Deum mille annorum intervallum reputatur, quam apud nos aut præterita dies, aut quarta noctis pars, cum anni ipsi semper labantur et fluant, Deus vero immobilis sit et æternus. Dicitio autem, Quoniam, ad confirmandam

posita est, et idem significat quod Vere.

Contemptus eorum adhuc erunt. Cum humanæ vitæ annos exiguos esse Propheeta docuerit, tametsi ad mille annorum spatium nostra protenderetur vita, adhuc tamen amplificat prolatam a se sententiam, dicens se magis etiam ac magis hujusmodi annorum spatia nihil facturum, quin imo et contemptus, inquit, eorum mille annorum adhuc erunt apud me, hoc est, etiam a me magis continentur.

VERS. 6. Mane quasi herba transeant. — Mane hoc in loco pro Cito dixit, quemadmodum et alibi vidimus. Cito, inquit, pertransibunt mille anni, instar herbæ alicujus, quæ cito perit.

Mane floreat, et transeat, respere decidat, indu-

⁷¹ Matth. xi, 29. ⁷² Psal. cxviii, 71. ⁷³ Psal. lxxxviii, 11.

ret, et arescat. Hæc omnia ad celerem herbæ interitum referuntur, quæ mane quidem diei floreat, et pertransibit a flore, et vespere decidet, hoc est, cadet in terram : atque ita consumpto eo humore, quem antea habebat, obdurescet atque exsiccabitur. Omnia enim hæc verba licet optantis modum retineant, in futuri tamen significatione accipiuntur. Atque ut ostenderet Propheta quam cito herba pereat, uno atque eodem die florere eam descripsit, atque arescere. Vel forte ideo ita dixit, quia aliquæ sint herbæ, quæ uno atque eodem die florescant et pereant. Quidam hæc dicta esse asserunt de Judæis, quorum religionem ac cultum in templo mille tantum annis dicunt perseverasse, a Salomone videlicet usque ad Christi passionem, ita ut sensus sit : quod hi mille anni, ob illorum scelera, non secus a Deo reputati sunt, quam dies hesternæ, atque ideo quod contemptus eorum Judæorum adhuc erunt, et semper magis augescent. Et videmus sane eos nunquam cessasse, quin semper magis contemptui sint et ludibrio. Et alia etiam consequenter ad prædicta intelligunt : quod scilicet mane eorum, hoc est felicitas eorum, pertransibit velut herba. Eorum autem felicitas tantum duravit, regnante Salomone. Nam postmodum semper concussi sunt. Alia autem quæ sequuntur verba, ad herbam referes, eo modo quo jam prædiximus.

VERS. 7. *Quia defecimus in ira tua, et in furore tuo turbati sumus.* Defecimus, hoc est, diminuti sumus et perivimus, dum tu peccatis nostris iratus es. De ira autem et furore (seu potius, juxta veriore[m] Græcæ dictionis θυμὸς significationem, de excandescencia) persæpe alibi dictum est, et præcipue in psalmo vi.

VERS. 8. *Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo.* Manifestas nimirum ac conspicuas coram te. Et cum latere non possint, sed oculis assidue tuis pateant, te idcirco semper magis irritant adversum nos.

Sæculum nostrum in illuminatione vultus tui. Sæculum nostrum, hoc est vitam et conversationem nostram. Omnis, inquit, vita et conversatio nostra manifesta est in conspectu tuo : et idem est sensus, qui in præcedenti versiculo.

VERS. 9. *Quoniam omnes dies nostri defecerunt.* Omnes vitæ nostræ dies pertransierunt. Jam morte proximi sumus ; ita enim, inquit, me sentire persuadet calamitatum vehementia. Est autem mos iis qui in angustiis sunt, ut dicant se ab eis oppressos esse, ac jam periisse, veluti desperata prorsus salute. Dictum etiam est persæpe, et de novo repetemus, quod dictio, *Quoniam*, seu *Quia*, alioquin ponitur ut confirmet, pro Vere, alioquin rationem reddit, et alioquin tantum narrat, et abundare quodammodo videtur, ut hic ; et ita sæpe positam eam invenimus apud beatum David. Sit igitur hæc tibi in futurum norma certissima. Superfluum enim est eadem semper repetere.

Ἀ ἀποπέσοι, σκληρυνθεῖη, καὶ ξηρανθεῖη. Ταῦτα πρὸς τὸ τῆς γλῶσσης ἀκύμωρον ἀποτείνεται, ὅτι ἡ γλῶσσά τὸ μὲν πρῶτὴ τῆς ἡμέρας ἀνοήσει, εἶτα παραλεύσεται ἀπὸ τοῦ ἀνεῖν· τὸ δὲ ἐσπέρας ἀποκοιτεῖ, εἰς τὸν κλιθῆσεται εἰς γῆν· περιττεύει δὲ ἡ πρῶτος· εἶτα σκληρυνθήσεται, διαπαυωμένης τῆς ἐναυτῆ ἰκμάδος, καὶ οὕτω ξηρανθήσεται. Τὰ γὰρ εὐκτικὰ νῦν ἀντὶ μελλόντων λαμβάνονται. Τὸ πρῶτὸν δὲ καὶ τὸ ἐσπέρας ἀντὶ τοῦ Ἐν πρῶτῳ, καὶ ἐν ἐσπέρῳ. Ἐν μίᾳ δὲ ἡμέρᾳ πρὶν εἰκόνα τῆς ἀκύμωρίας τῆς γλῶσσης ἰστόρησε, δεικνύων τὸ τάχος τῆς παραδρομῆς αὐτῆς. Ἄλλω· τε δὲ καὶ ὅτι εἰσὶ τινες γλῶσσαι ἐν μίᾳ ἡμέρᾳ ἀνοθεύσαι καὶ ἀπανθοθεύσαι, καὶ ἀπολλόμεναι· ταῦτα μὲν οὕτως. Τινὲς δὲ περὶ τῶν Ἰουδαίων προβῆθησαν ταῦτά φησι· λέγοντες ἐπὶ χίλια ἔτη διαρκέσαι τὴν ἐν τῷ ναῷ λατρείαν αὐτῶν· τὸσαῦτα γὰρ ἀπὸ Σολομῶντος ἄχρι τῆς τοῦ Χριστοῦ σταυρώσεως ἔτη συναριθμεῖται Φασὶν οὖν προαγορεύειν τὸν λόγον, ὅτι ταυτὶ τὰ χίλια ἔτη ὡς ἡ γλῶσσα ἡμέρα συλλελογίσται, διὰ τὴν παρανομίαν αὐτῶν. Διὸ τὰ ἐξουθενώματα αὐτῶν τῶν Ἰουδαίων ἐπὶ πλεῖον ἔσονται, ἀεὶ προσεπιγιγνόμενα· καὶ δὴ βλεπόμεν αὐτοὺς οὐδέποτε παύσαν τῆς ἐξουθενώσεως λαμβάνοντας. Καὶ τὰλλα δὲ ἀκολουθῶν νοοῦσιν, ὅτι τὸ πρῶτὸν αὐτῶν, ἦγουν ἡ εὐημερία αὐτῶν, ὡς γλῶσσα παρελεύσεται· εὐημερία δὲ αὐτῶν ἢ ἐπὶ Σολομῶντος μόνον βασιλείᾳ· τὸ γὰρ ἐξῆς ἐκυμαίνοντο. Τὰ δὲ ἐφεξῆς ῥητὰ ὡς τὴν γλῶσσαν ἀποδώσεις, ὡς προεῖρηται.

C *Ὅτι ἐξελλομομεν ἐν τῇ ὀργῇ σου, καὶ ἐν τῷ θυμῷ σου ἐταράχθημεν.* — *Ἐξελλομομεν*, ἀντὶ τοῦ ὀλιγώθημεν, ἀπωλόμεθα, ἐν τῷ ὀργισθῆναι σε ἡμῖν ἁμαρτάνουσι. Περὶ δὲ τῆς ὀργῆς σου καὶ τοῦ θυμοῦ διαφόρως εἴρηται· καὶ μᾶλλον ἐν τῷ Ἑ ψαλμῷ.

Ἔθου τὰς ἀνομιὰς ἡμῶν ἐναντίον σου. Ἔθου αὐτὰς γυμνάς ἐνώπιόν σου, καὶ ἐρώμεναι οὐ διαλανθάνουσιν, ἀλλὰ καὶ μάλιστα παροξύνουσί σε καθ' ἡμῶν.

D *Ὁ αἰὼν ἡμῶν εἰς φωτισμὸν τοῦ προσώπου σου.* Αἰῶνα νῦν τὸν βίον λέγει καὶ τὴν ζωὴν. Ὅμοιωσιν, ὁ βίος ἡμῶν, ὅλη ἡ ζωὴ εἰς τὸ ἐμφανῆ· τῆς σῆς ἐπισκοπῆς κεῖται, τουτέστι πεφανέρωται σοι. Ὁ δὲ νοῦς ὁμοίος τοῦ προλαβόντος στίχου.

Ὅτι πᾶσαι αἱ ἡμέραι ἡμῶν ἐξέλιπον. Αἱ ἡμέραι τῆς ζωῆς ἡμῶν παρῆλθον. Τῇ τελευτῇ πεπλησιάκαμεν· οὕτω γὰρ με πείθει νοεῖν ἢ σφοδρότης τῶν συμφορῶν. Ἔθος δὲ καὶ ἄλλως τοῖς ἐν θλίψεσι λέγειν, ὅτι τεθνήκαμεν, ἀποπνιγνέτες ταῖς θλίψεσι, καὶ ἀπεγνωκότες τὴν σωτηρίαν. Εἴρηται δὲ πολλάκις περὶ τοῦ, Ὅτι, καὶ νῦν δὲ καθόλου ῥητέον, ὅτι ἐνθά εὐρίσκειται, ἢ ἀντιλογικῶν νοεῖται, ἢ βεβαιωτικῶν, ἢ διηγηματικῶν καὶ παρέλκων, ὡς καὶ νῦν. Τοῦτο δὲ καὶ μᾶλλον πλεονάζει παρὰ τῷ Δαβὶδ. Καὶ λοιπὸν ἔστω σοι τοῦτο, εἰς τὸ ἐξῆς, κανὼν ἀκριβέστατος. Περιττὸν γὰρ πολλάκις περὶ τῶν αὐτῶν λέγειν τὰ αὐτά.

Kai en tē orghē sou exelīkomen. Τοῦτο καὶ Ἀ
ἀλωτέρω εἶρηκε. Διττολογεῖ δὲ νόμῳ τῶν ἐλεινο-
λογουμένων.

Tū ētē hēmōn ōsei arāchnē emelētōn. Ἀράχνη
νῦν ὁ τῆς ἀράχνης ἰσθός· Ἐμελέτων δὲ, ἀντὶ τοῦ
Ἐμελετώντο, εἶπουν, ἐλογίζοντο· λέγει τοίνυν ὅτι
τὰ ἔτη ἡμῶν ἐλογίζοντο, τουτέστι· λογίζονται ἡμῖν,
ὡσεὶ ἀράχνης ἰσθός, ἐπιμοχθα καὶ ὀλιγοχρόνια. Ὁ
γὰρ τοιοῦτος ἰσθός πολλῶ μὲν ὑφαίνεται μόχθῳ διὰ
τὴν ἄγαν λεπτότητα, ὁδύτον δὲ φθείρεται διὰ τὴν
ἀσθένειαν.

*Al hēmerai tōn etōn hēmōn en autois eddomēkon-
ta ētē· ēār dē en dunastaias, oghōhōkonta ētē.*
Ἐνταῦθα τὸν ἀριθμὸν ὀρίζεται τῶν ἐτῶν, πόσα μὲν
εἰσι τῆς δυνάμεως, πόσα δὲ τὰ τῆς βίας. Φησὶ γὰρ
ὅτι αἱ ἡμέραι τῶν ἐτῶν ἡμῶν, ἤγουν τὰ ἔτη ἡμῶν,
ἐν αὐτοῖς μὲν, ἤγουν ἐν ἑαυτοῖς, ἐβδομήκοντα ἔτη
εἰσίν. Ἐπὶ τοσοῦτον γὰρ ἑαυτῶν ἔσμεν, τουτέστιν,
ἑαυτῶν κυριεύοντες ἐνδυνάμως κινούμεθα. Ἐὰν δὲ
ἐν δυναστεῖαις τις μέλλῃ ζῆν, ὅ ἐστιν ἐν βίᾳ, διὰ τὸ
μόγις τὸ δύνασθαι, ὀγδοήκοντα ἔτη τότε ζῆσει.

Tō dē pleiōn autōn kōpos kai pōnos. Τὸ δὲ
ἐπέκεινα τούτων, ὅσον ζῆσει τις, κόπος καὶ πόνος
ἴσται διὰ τὴν ἄγαν ἀσθένειαν. Κόπος μὲν οὖν ἡ
ταλαιπωρία, πόνος δὲ τὸ ἄλγος. Τινὲς δὲ τὸ πλεῖον
τῶν ἐβδομήκοντα ἢ ὀγδοήκοντα ἐτῶν νενοήκασιν·
ὅτι ὀλίγη μὲν ἐν ἑαυτοῖς ἡ τέρψις, πλεῖον δὲ ἡ θλίψις
διὰ τὰ συνεχῆ συμπτώματα.

*Ἵτι ἐπῆλθε πραότης ἐφ' ἡμᾶς, καὶ παιδευθῆ-
σόμεθα.* Πραότητα νῦν τὴν μετρίαν ἐκ Θεοῦ παι-
δεῖαν ὠνόμασε. Πραότητα δὲ αὐτὴν εἶπε, πρὸς σύγ-
κρισιν τῆς ἔσμεν ἀξιοῦ τιμωρίας, διὰ τὰς ἀμαρτίας
ἡμῶν.

*Τίς γινώσκει τὸ κράτος τῆς ὀργῆς σου; Ἐὰν
ἡ μικρά σου παιδεία τοσαύτην ἡμῖν ἀσθησὶν ἐνε-
ποίησε, τίς ἄρα γινώσκει πόση, καὶ ποῖα, καὶ τίς
ἐστὶν ἡ ἰσχὺς τῆς ὀργῆς σου; Ἐπὶ τοῖς ἀνεπιστρέ-
φως ἔχουσιν ὄντως πολλή ἐστὶ καὶ ἀφόρητος.*

*Καὶ ἀπὸ τοῦ φόβου σου τὸν θυμὸν σου ἐξαριθ-
μήσασθαι; Καὶ τίς πάλιν γινώσκει μετῆσαι τὸν
θυμὸν σου; τουτέστι διαγῶναι πόσος ἐστὶν. Ὅν-
τως οὐδεὶς τοῦτο δύνησεται, διὰ τὸ εἶναι σε φοβερὸν
ἄγαν.*

*Τὴν δεξιάν σου οὕτω γινώρισόν μοι. Οὕτως,
ἤγουν ἐν πραότητι καὶ μετρίᾳ παιδείᾳ ρυθμίζων με,
γινώρισόν μοι τὴν δεξιάν σου ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρί-
σεως. Γινώρισε μοι δὲ αὐτὴν, στήσας ἐν τῇ δεξιᾷ σου
μετὰ τῶν προβάτων.*

*Καὶ τοὺς πεπεδημένους τῇ καρδίᾳ ἐν σοφίᾳ.
Καὶ ἐτι γινώρισόν μοι τότε τοὺς δικαίους, συντάξας*

Et in ira tua defecimus. Idem etiam superius
dixit, sed sermonem repetit, eorum more, qui mi-
sericordiam implorant.

Vers. 10. Anni nostri quasi aranea meditabantur.
Araneum ponit pro araneæ tela. Verbum autem
Meditabantur in passiva hic significatione positum
est. pro Existimabantur, seu Reputabantur. Et
sensus est, quod anni nostri a nobis existimaban-
tur, pro Existimantur, quasi araneæ tela, quæ
summo sit cum labore, et modico durat tempore.
Ob maximam enim earum tenuitatem non me-
diocri texuntur cum labore, et ob infirmitatem
celeriter pereunt.

Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni :
si autem in potentatibus, octoginta anni. Numerum
B annorum determinat, quot sint nimirum anni po-
tentia, hoc est roboris, seu virium : et quot sint
anni violentia. Ait igitur, quod dies annorum no-
strorum, hoc est, quod anni nostri, in ipsis, pro,
in nobis ipsis, sunt septuaginta anni. Eousque
enim nos nostri sumus, hoc est, nostri domina-
mur, roboreque ac viribus nostris movemur ; si
autem in potentatibus quis victurus sit, hoc est,
in violentia, eo quod tunc vix aliquid fieri potest,
octoginta annis quis vivet.

Et quod amplius eorum labor et dolor. Ultra
hos annos si quis vixerit, labor ei erit et dolor,
ob summam nimirum ætatis infirmitatem. Labo-
rem autem hic posuit pro miseria. Aliqui ea verba :
C *Et quod amplius eorum,* Ita intellexerunt quod in
iis annis, qui sunt ultra dictos septuaginta vel
octoginta annos, modica est in eis delectatio, sed
major est afflictio, propter frequentes casus.

*Quoniam supervenit mansuetudo in nos, et erudie-
mur.* Per mansuetudinem modicam Dei castiga-
tionem intelligit. Ita enim mitiori nomine eam
appellavit : quia si castigationi et correctioni illi
comparetur, qua ob summa delicta nostra digni
essemus, non castigatio, sed mansuetudo potius
videri poterit.

*Vers. 11. Quis novit robur iræ tuæ? Si modica
castigatio tantum nobis sensum præstitit, quis
nosse poterit quantæ et quales sint iræ tuæ vi-
res, quibus uteris adversus eos, qui cum multa per-
D verse egerunt, converti nolunt? Magnæ sane vires
illæ esse debent, atque intolerabiles.*

*Et præ timore tuo indignationem tuam dinume-
rare? Et quis rursus iram tuam novit metiri? hoc
est, cognoscere, quanta sit. Vere nullus poterit ;
quoniam tu valde terribilis ac timendus es.*

Vers. 12. Dexteram tuam sic notam fac mihi.
Tu, inquit, sic dirigens me, in mansuetudine ni-
mirum atque in modica correctione, notam fac
mihi dexteram tuam in die iudicii. Notam vero
eam mihi facies, si in dextera ovium tuarum parte
me statueris.

Et vinclos corde in sapientia. Et rursus indica
mihi justos homines, illis videlicet me conjungens,

quorum corda autē mortem vincita atque a ligata erant cum sapientia. Principium autem sapientiae est timor Domini 74. Vel sapientia est discretio inter virtutem et vitia, et operatio per virtutem. Et haec quidem ita praecedunt, intelligendo haec verba de futuro iudicio. Possumus etiam intelligere ut sit sensus: Notam fac mihi dexteram tuam, hoc est illam potentiam, quam in defendendo habes, atque in conservando: et eos etiam homines fac

VERS. 13. Convertite, Domine. Vel te ad nos, a quibus aversus es, ob maxima delicta nostra, vel nos ad te, qui passim aberramus via.

Usquequo? Non convertitis, scilicet: et cum interrogatione legendum est.

Et exorabilis esto in servis tuis. Qui afflicti sunt atque invocant te.

VERS. 14. Repleti sumus mane misericordia tua, et exultavimus, et lætati sumus. Praesens quidem vita vespere ac nocti comparari potest, propter errorem et immistum, et quia tandem in ea dormire dicimur, cum morimur. Contra, futura vita mane appellari potest et dies, propter claritatem et propter resurrectionem a mortuis. Ait igitur quod mane, hoc est in futura vita, nos qui conversionem tuam consequemur, ut dictum est, hoc est, qui convertemur, a te replebimur misericordia tua, et exultabimus, et lætabitur. Est enim hic tempus pro tempore, quemadmodum Aquila et ceteri interpretes significarunt. De exultatione autem et lætitia variis in locis tradidimus.

VERS. 15. In omnibus diebus nostris lætati sumus. Hoc in loco etiam, *Lætati sumus* dictum est, pro lætābimur. *Omnibus autem diebus nostris*, hoc est, perpetuo. Futuri enim sæculi gaudia perpetua sunt, nec aliquando aut desinant aut interrumuntur.

Pro diebus quibus humiliasti nos, annis quibus vidimus mala. Humiliasti nos omni earum afflictionum genere, in quibus iusti versantur. Per mala autem tentationes atque afflictiones intelligit.

VERS. 16. Et respice super filios tuos, et super opera tua, et dirige filios eorum. Respice, inquit, ad patres et ad doctores nostros, qui servierunt tibi, et propter eos dirige nos eorum filios ad virtutem; et respice in nos servos tuos, seu secundum carnem nobis sint filii, seu secundum spiritum.

VERS. 17. Et sit splendor Domini Dei nostri super nos. Splendor Dei, est divina gratia, quæ omnes sui participes illuminat. Splendorem vero Dei dixit, pro splendore, qui a Deo est.

Et opera manuum tuarum dirige super nos. Super nos, pro In nobis.

Et opus manuum tuarum dirige. Ea quæ superius opera manuum dixit in plurali numero, uni-

α με αυτοις, ὡν αἱ καρδίαι πρὸ θανάτου τῆ σοφίᾳ ἐπεπέδητο. Ἀρχὴ γὰρ σοφίας φόβος Κυρίου· καὶ ἄλλως δὲ σοφία Θεοῦ ἡ διακρίσις τῆς ἀρετῆς καὶ κακίας. Ἄλλ' οὕτω μὲν ὑπὲρ τῆς μελλούσης χρίσεως. Νοεῖται δὲ καὶ νῦν, ὅτι Γνώριστό μοι τὴν δεξιάν σου, δηλαδὴ τὴν ἀντιληπτικὴν δύναμιν σου, καὶ εὐεργετικὴν, καὶ φυλακτικὴν· ναὶ μὴν καὶ τοὺς σοφοὺς τὰ θεία, ἵνα συνεισθῶ δι' αὐτῶν.

mihi notos, qui in iis rebus sapientes sunt, quæ

Επιστρέψον, Κύριε. Ἡ σὺ πρὸς ἡμᾶς, οὐς ἀπὸ

στράφης διὰ τὰς ἡμαρτίας ἡμῶν, ἢ ἡμᾶς πρὸς σὲ τοὺς πλανωμένους; τῆδε χάρισις.

Ἔως ποτε; Δηλονότι, οὐκ ἐπιστρέφεις;

Καὶ παρακλήθητι ἐπὶ τοῖς δούλοις σου. Ταλαιπωρουμένοις καὶ ἐπικαλουμένοις σε.

Ἐνεπλήσθημεν τὸ πρῶτ' τὸ ἔλεός σου, Κύριε, καὶ ἠγαλλιασάμεθα, καὶ εὐφρανθήμεν. Ὁ μὲν παρὼν βίος εἴη ἂν ἑσπέρα καὶ νύξ διὰ τὴν γευμένην αὐτοῦ πλάνην, καὶ διὰ τὸ καθέσθαι ἡμᾶς, ἐν τούτῳ θνήσκοντας· ὁ δὲ μελλῶν εἴη ἂν πρῶτ' καὶ ἡμέρα διὰ τὴν λαμπρότητα, καὶ διὰ τὸ ἀνίστασθαι ἡμᾶς ἐκ νεκρῶν. Λέγει τοίνυν, ὅτι κατὰ τὸ πρῶτ', τούτεστι τὸν μέλλοντα βίον, οἱ τῆς ἐπιστροφῆς, ὡς εἴρηται, τυχόντες, ἐμπλησθησάμεθα τοῦ ἔλεους σου, καὶ ἀγαλλιασάμεθα, καὶ εὐφρανθησάμεθα.

Ἀντιχρονίαν γὰρ ἐνταῦθα νανοήκαμεν, ὡς Ἀχθίλας καὶ οἱ λοιποὶ ἐσημεῖωσαντο· περὶ δὲ τῆς ἀγαλλίαςσεως καὶ τῆς εὐφροσύνης διαφόρως εἴρηται.

Ἐν πάσαις ταῖς ἡμέραις ἡμῶν εὐφρανθήμεν. Κάνταῦθα ὁμοίως ἀντὶ τοῦ εὐφρανθησάμεθα. Ἐν πάσαις δὲ ταῖς ἡμέραις, ἀντὶ τοῦ διηνεκῶς· ἢ χαρὰ γὰρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἀμεσολάδητός τε καὶ ἀκατάλυτος.

Ἄνθ' ὧν ἡμερῶν ἐταπεινώσας ἡμᾶς, ἐτῶν ὧν εἶδομεν κακά. Ἐταπεινώσας ἡμᾶς ἐν πάσῃ κακοπαθείᾳ, ἢ προσομιλοῦσιν οἱ δίκαιοι. Κακά δὲ λέγει τὰς θλίψεις; καὶ τοὺς πειρασμούς.

Καὶ ἴδε ἐπὶ τοὺς δούλους σου καὶ ἐπὶ τὰ ἔργα σου, καὶ δόγησον τοῖς υἱοῖς αὐτῶν. Ἴδε ἐπὶ τοὺς δουλεύσαντάς σοι Πατέρας καὶ διδασκάλους ἡμῶν, καὶ δι' αὐτούς δόγησον εἰς ἀρετὴν ἡμᾶς τοὺς υἱοὺς αὐτῶν· ἢ ἴδε ἐφ' ἡμᾶς τοὺς δούλους σου· καὶ μὴ μόνον ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ τοὺς σαρκικούς τε καὶ πνευματικούς υἱοὺς ἡμῶν δόγησον.

Καὶ ἔστω ἡ λαμπρότης Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐφ' ἡμᾶς. Λαμπρότης Θεοῦ ἡ χάρις αὐτοῦ λαμπρῶν οὐσα τὸν μεταλαμβάνοντα. Λαμπρότης δὲ Θεοῦ ἢ ἀπὸ Θεοῦ. Ἔστω δὲ ἀντὶ τοῦ, εἴη.

Καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν ἡμῶν κατεύθυνον ἐφ' ἡμᾶς. Ἐφ' ἡμᾶς ἀντὶ τοῦ Ἐν ἡμῖν.

Καὶ τὸ ἔργον τῶν χειρῶν ἡμῶν κατεύθυνον. Ἔργα χειρῶν πληθυντικῶς αἱ πράξεις ἀπλῶς αἱ διὰ

74 Eccli. 1, 16.

χειρῶν, ἀ; κατασυνθῆναι δεόμεθα, ὡς μὴ παρεκκλίνῃ τῆς εὐθύτητος, ἦτοι τοῦ πρέποντος. Ἔργον δὲ χειρῶν ἰδιαζόντως τινὲς τὴν ἐλεημοσύνην ἐνόησαν, τῷ κειρωσθεῖσι τιμηθεῖσαν, ὡς περ περιλημμένην μάλα Θεῷ. Ἐλεήμων δὲ οὐχ ὁ διδοῦς μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ συμπάσχων· ἐκ τῶν μὴ ἐχόντων γὰρ χρήματα συμπάθεια μόνον ἀπαιτεῖται καὶ παράκλησις. Ἄλλοι δὲ ἔργα χειρῶν εἶπον τὰ τῆς πρακτικῆς ὡς διάφορα· χεῖρες γὰρ ἡ πρακτικὴ πολλάκις νοεῖται. Ἔργον δὲ χειρῶν τὸ τῆς θεωρητικῆς ὡς μονοειδές· χεῖρες γὰρ τρόπον τινὰ καὶ ὁ νοῦς, ὡς χειραγωγῶν καὶ ἀνάγων τὴν ψυχὴν.

lexerunt. Manus enim persæpe pro hujusmodi singulari sermone, ipsam contemplationem, veluti quidam modo pro ipso etiam capiuntur intellectu: eo quod per ipsum, veluti quibusdam manibus, anima nostra dirigatur ad virtutes, et ducatur ad Deum.

Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ ἀνεπίγραφος.

ΨΑΛΜΟΣ Λ'.

Καὶ περὶ μὲν τῶν ἀνεπιγράφων εἴρηται ἐν τῷ προοίμιῳ τῆς βίβλου. Διδάσκει δὲ ὁ ψαλμὸς τῆς εἰς Θεὸν ἐλπίδος τὸ ἄμαχον.

Ἄ κατοικῶν ἐν βοήθειᾳ τοῦ Ὑψίστου, ἐν σκέπῃ τοῦ Θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ ἀβυσθήσεται. Ὁ χρώμενος ὡς οἰκῆματι τῇ βοήθειᾳ τῇ ἀπὸ τοῦ Ὑψίστου, τουτέστιν, ὁ μὴ διάγων ἔξω ταύτης ὅσον ἐπὶ τῷ θαρρεῖν ἐπὶ ταύτῃ μόνῃ· οὗτος ἐν τῇ σκέπῃ διατηρηθήσεται τοῦ Θεοῦ, ἦτοι σκεπασθήσεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Θεὸς δὲ λέγεται τοῦ οὐρανοῦ ὡς Δεσπότης· εἰ δὲ Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ, δηλονότι καὶ τῆς γῆς, καὶ πάντων ἀπλῶς. Νοεῖται δὲ βοήθεια τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ νόμος τῶν θείων ἐντολῶν, ὃν δίδωκε τοῖς ἀνθρώποις εἰς βεβήθειαν κατὰ τῶν δαιμόνων.

Ἐρεῖ τῷ Κυρίῳ Ἀντιλήπτω μου εἰ, καὶ καταφυγὴ μου. Ἐρεῖ τῷ Κυρίῳ μετὰ παρήσας, ὅτι Ἀντιλήπτω μου εἰ, καὶ καταφυγὴ μου σὺ μόνος.

Ὁ Θεός μου, καὶ ἐλπῖσω ἐπ' αὐτόν. Ἄλλὰ καὶ ἐνώπιον ἄλλων ἔρεῖ, ὅτι Θεός μου ἐστὶν οὗτος, καὶ ἐλπῖω ἐπ' αὐτόν· τουτέστι, καὶ παρ' ἄλλοις ὁμολογήσει, ὅτι Θεός αὐτοῦ ἐστίν.

Ὅτι αὐτὸς ῥύσεται σε ἢ κατὰ τὸν θεοῦ, καὶ ἀπὸ λόγου παραχῶδους. Παγίβες τῶν αἰσθητῶν ἐχθρῶν τῶν θηρεύοντων τὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων αἰ ἐνέδραι καὶ οἱ λόγοι. Τῶν δὲ νοητῶν τῶν θηρεύοντων τὰς ψυχὰς αἰ πρὸς τὰ φαῦλα συμβουλαί, αἰ ἐπιθυμίαι, καὶ αἰ διὰ τῶν παθῶν ἐπιθυμίαι· τὸν δὲ παραχῶδη λόγον· ἐπιπραστικὸν λόγον ἐξέδωκεν ὁ Σύμμαχος, τουτέστι, συκοφαντικόν· ταρασσεῖ γὰρ τὴν ψυχὴν τοῦ συκοφαντουμένου. Ἐπέστρεψε δὲ τὸν λόγον ὁ προφήτης πρὸς τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον, δηλονότι τὸν κατοικοῦντα ἐν τῇ βοήθειᾳ τοῦ Ὑψίστου, καὶ παραθαβρύνει αὐτόν.

Ἐν τοῖς μεταφράσεσι αὐτοῦ ἐπισκιάσει σοι. Προσπίει σου. Μεταφορικὸς δὲ ὁ λόγος. Ὁ γὰρ

PATROL. GR. CXXVIII.

A versæ actiones sunt, quæ per manus sunt, et quas dirigi precamur, ne declinent a rectitudine, hoc est, a decoro. Per opus autem manuum singulari numero, quidam specialim significari dixerunt eleemosynam, cujus separatim, et quasi quodam cum honore meminisse Prophetam dicunt, veluti præcipuum quoddam opus sit, et Deo maxime gratum. Non tantum autem ille dicitur misericors, qui largitur, sed etiam qui compatitur. Nam ab iis qui nullas habent facultates, sola petitur compassio et consolatio. Alii per manuum quidem opera, varia factivæ virtutis opera intel- virtute accipiuntur. Per opus autem manuum quid in sua specie magis uniforme. Nam et manus certo quodam modo pro ipso etiam capiuntur intellectu: eo quod per ipsum, veluti quibusdam manibus, anima nostra dirigatur ad virtutes, et ducatur ad Deum.

B Psalmus ipsi David sine inscriptione.

PSALMUS XC.

De Psalmis, qui inscriptionem nullam habent, dictum est in Proœmio operis. Docemur autem hoc Psalmo, quantæ et quam incomparabiles sint illius spei vires, quæ in Deo est.

VERS. 1. Qui habitat in adjutorio Altissimi, in protectione Dei cæli commorabitur. Ille, qui divino auxilio ita utitur, veluti habitatione quadam, aut domo, hoc est, ille qui extra hoc divinum auxilium non moratur, sed in eo solum confidit, in custodia atque in protectione Dei servabitur, hoc est, protegetur a Deo. Deum autem cæli dixit, ut Dominum. Quod si cæli Dominus est, clarum est quod et terræ et cæterorum omnium est Deus. Per auxilium autem, semper adjutorium Altissimi. divinorum mandatorum legem intellige, quam in auxilium hominibus dedit contra dæmones.

VERS. 2. Dicit Domino: Adjutor meus es tu, et refugium meum. Is dicet Domino magna cum libertate: Domine, tu es adjutor meus, et tu solus es refugium meum.

Deus meus, sperabo in eum. Nec tantum ad ipsam Deum secum ipse ita dicet, sed coram aliis attestabitur fidem hanc suam, dicens: Hic est Deus meus, et sperabo in eum.

VERS. 3. Quoniam ipse eripiet te de laqueo venantium, et a verbo perturbationum. Laquei nobis tenduntur tam avisibilibus, quam ab inoisibilibus inimicis. Hujus quippe mundi hostes, qui humana venantur corpora, laqueos tendere dicuntur, cum insidias parant. Intellectuales autem hostes, qui non corpora venantur, sed animas, laqueos adversus nos struunt, cum aut prava suggerunt consilia, aut ad concupiscentias nos atque ad passiones incitant. Symmachus pro verbo perturbationum, calumniarum sermonem reddidit; perturbant enim animam calumnia. Convertit autem Propheta sermonem suum ad hujusmodi hominem, qui in Dei adjutorio habitat, viresque atque animum præstans, confidere eum jubet, dicens:

VERS. 4. Scapulis suis obumbrabit tibi. Hoc est, proteget te. Est autem hic sermo methaphoricus.

30

Nam qui pugnat pro aliquo, stare ante eum solet, atque hoc pacto illum legit, atque obumbrat tergioribus suis. Scapulæ enim ille partes dicuntur, quæ inter medios sunt humeros. Dei igitur scapulæ pro ea accipiuntur potentia, qua conservare nos solet ac tueri : quam potentiam, alio etiam nomine, alas Dei appellavit, dicens :

Et sub alis ejus sperabis. Pro, confides, instar pulli scilicet.

VERS. 5. *Scuto circumdabit te veritas ejus.* Scuto pro, instar scuti. Sensus est : Si tecum veritatem habueris, ipsa te scuti instar circumdabit, et ex omni undique parte custodiet. Hujus igitur virtutis laudes considera, quantæ sint, cum illam Dei esse dixerit, veluti ei familiarem ac domesticam. Jure autem veritas Dei esse dicitur, quia si mendacium dæmoni ut quid proprium ascribitur, merito veritas Deo ut quid proprium applicatur. Possumus et aliter dicere : Scuto, hoc est, cruce circumdabit et custodiet te Christus, qui veritas est Patris : *Qui vidit enim, inquit, me, vidit et Patrem meum* ⁹.

Non timebis a timore nocturno. Sive a dæmonibus, sive ab hominibus hic timor inferatur.

VERS. 6. *A sagitta volante in die.* A quocunque ea sagitta immissa sit. Immittuntur autem sagittæ, materiales quidem ab hominibus, intellectuales vero a dæmonibus, quæ passionibus suis animam vulnerant.

A re perambulante in tenebris. In tenebris ambulat fur, insidiator, incendiarius, fornicatio, adulterium, dæmon, et alia hujusmodi.

Ab occursum et dæmonio meridiano. Quocumque casu, inopinate aut involuntarie contingens, occursum dici potest. Per dæmonium vero meridianum, aliqui acedix dæmonem dixerunt, eo quod illo tempore magis nos aggredi solcat. Aliqui vero dæmonem illum qui turpibus cogitationibus præest atque incontinentiæ ; ingravescente enim ventre, vehementius insurgit, et in animas hominum grassatur.

VERS. 7. *Cadent a latere tuo mille, et decem millia a dextris tuis, ad te autem non appropinquabit.* Dictio *latere*, tametsi indefinite sit posita, hoc tamen loco sinistram partem significat. Si habitaveris, inquit, in Altissimi auxilio, cadent quidem a sinistra tui parte mille sagittæ, a dextra autem decem millia, et nihilominus te non attingent. Altius tamen contemplando, alius potest his verbis sensus accommodari : Tu, inquit, multis quidem sagittis, a sinistra parte impeteris, sed multo pluribus a dextra. Sinistram autem intelligere possumus tunc dici, quando apertis quis ac manifestis passionum jaculis impetitur, dexteram vero, quando ab occultis. Sciens autem inimicus quod multi pravas ejus suggestiones non suscipiunt, quibus ipse in aperto ac palam eos

προπολεμῶν τινος, πρὸ αὐτοῦ ἐστίν, σκιάζει τὸν, εἶθον ἀποκρύπτει τοῖς ὀπισθοῖς αὐτοῦ μέρει· μετὰφρασα δὲ ὁ μεταξὺ τῶν ὤμων τόπος, ὃν τινες νῦτα καλοῦσι. Μετὰφρασα δὲ τοῦ Θ. εὐ ἡ φρουρητικὴ αὐτοῦ δύναμις. Ἡ αὐτὴ δὲ καὶ πτέρυγες Θεοῦ.

Καὶ ὑπὸ τὰς πτέρυγας αὐτοῦ ἐλπιδίς. — Ἐλπιδίς ἀντὶ τοῦ, θαρρήσεις, δίκην νεοσσῶ.

Ὅπλις κυκλώσει σε ἡ ἀλήθεια αὐτοῦ. — Ὅπλις, ἀντὶ τοῦ, δίκην ὀπλοῦ λέγει δὲ ὅτι, Ἐὰν ἐγγὺς ἀλήθειαν, αὕτη δίκην ὀπλοῦ κυκλώσει σε, τουτέστι πανταχοῦθεν σε φρουρήσει. Ὅρα δὲ καὶ τῆς ἀληθείας ἐγκώμιον· τοῦ Θεοῦ γὰρ ταύτην εἶπεν, ὡς οἰκίαν αὐτῷ. Εἰ γὰρ τὸ ψεῦδος οἰκίον τῷ δαίμονι, ὅλον ὡς αὕτη τοῦναντίον ἐστίν. Ἐνὶ δὲ καὶ ἄλλως εἰπεί· ὅτι Ὅπλις, δηλαδὴ τῷ σταυρῷ, κυκλώσει καὶ φρουρήσει σε ὁ Χριστὸς, ὃς ἐστὶν ἀλήθεια τοῦ Πατρὸς· Ὁ ἑωρακὴς γὰρ, φησὶν, ἐγὼ εἶδον τὸν Πατέρα.

Ὁὐ φοβηθήσῃ ἀπὸ φόβου νυκτερινου. Ἐπαγομένου εἶτε ἐκ δαιμόνων εἶτε ἐξ ἀνθρώπων.

Ἀπὸ βέλονος πετομενου ημερας. Ἀφιέμενο ὁμοίως. Ἀφιένται γὰρ ἐξ ἀνθρώπων τὰ αἰσθητὰ, ἐκ δὲ τῶν δαιμόνων τὰ τῶν παθῶν βέλη.

Ἀπὸ ἀρτήματος ἐν σκότει διαπορευομένου. Ἐν σκότει διαπορεύεται κλέπτης, ἐπίβουλος, ἐμπρηστής, πορνεία, μοιχεία, δαίμων, καὶ εἰ τι τοιούτων.

Ἀπὸ συμπτώματος καὶ δαιμονίου μεσημβρινοῦ. Σύμπτωμα ἐστὶ πᾶν ἀπροσδοκῆτως συμβαῖνον ἀδούλητον. Δαιμόνιον δὲ μεσημβρινόν οἱ μὲν τὸν τῆς ἀκτῆρας εἶπον δαίμονα, τότε μᾶλλον ἐπιτιθέμενον, οἱ δὲ τὸν τῶν αἰσθῶν λογισμῶν, οἱ δὲ τὸν τῆς ἀκολασίας· καὶ οὗτοι γὰρ, βραδυομένης τῆς γαστρὸς, ἐπανίστανται τοῖς ἀνθρώποις.

Πεσείται ἐκ τοῦ κλίτους σου χιλιάς, καὶ μυριάς ἐκ δεξιῶν σου, πρὸς σὲ δὲ οὐκ ἐγγίσει. — Κλίτος ἐστὶ τὸ μέρος ἀπλῶς· νῦν δὲ τὸ ἀριστερὸν ἀπλῶς αἰνίττεται· λέγων ὅτι Κατοικοῦντός σου ἐν βοηθείᾳ τοῦ Ὑψίστου, ὡς προσεῖρηται, πεσείται ἐκ μὲν τοῦ ἀριστεροῦ μέρους σου χιλιάς βελῶν, ἐκ δὲ τοῦ δεξιῶν μυριάς· σοῦ δὲ οὐκ ἄφεται. Κατὰ δὲ ὑψηλοτέρας θεωρίας φησὶν ὁ λόγος, ὅτι Τοξευθῆται μὲν πολλὰ, καὶ ἐκ τῶν ἀριστερῶν, πλείον δὲ ἐκ τῶν δεξιῶν. Εἶεν δ' ἂν ἀριστερὰ μὲν, ὅταν φανεροῖς πάθων ἢ τῆς τοξευόμενος, δεξιὰ δὲ, ὅταν ἐπιχυροτομῶν. Εἰδὼς γὰρ ὁ ἐχθρὸς, ὅτι πολλοὶ γυμνήν τὴν ἐμπροσθὴ συμβούλην οὐ παραδέχονται, ἀρχεται μὲν ἀπὸ χριτοῦ, τελευταῖ δὲ εἰς πονηρόν.

⁹ Joan. xiv. 9.

incitare conatur ad vitia, astutia utitur. Incipit enim a bonis operibus, sed tandem desinit in malum.

Πλήρ τοις ὀφθαλμοῖς σου καταρτήσεις, καὶ ἀνταπόδοσιν ἁμαρτωλῶν δόξῃ. Ὁ:ως, τοῖς νοεροῖς ὀφθαλμοῖς σου θεασάμενος, μαθήσῃ τοῦτο ὅτι ἀληθές ἐστι, καὶ τὴν τιμωρίαν τῶν ἐχθρῶν ἴδῃς.

Ὅτι σὺ, Κύριος, ἡ ἐλπίς μου. Ἀκούσας τὰς βῆθεισας ἐπαγγελίας ὁ μέλλων κατοικεῖν ἐν βουδαίᾳ τοῦ Ὑψίστου, ἀναβοᾷ λέγων ὑφ' ἠδονῆς· Σὺ, Κύριε, ὑπάρχεις· ἡ ἐλπίς μου. Εἶτα ἀντιφθέγγεται αὐτῷ ὁ προφήτης τὰ ἐξῆς·

Τὸν Ὑψίστον ἔθου καταφυγῆν σου; Οὐ προσελύσεται πρὸς σέ κακὰ. Τὸ, *Τὸν Ὑψίστον ἔθου καταφυγῆν σου,* κατ' ἐρώτησιν ἀναγνωστέον· εἶτα τὸ λοιπὸν κατὰ ἀπόφασιν. Τοῦ γὰρ ἔχοντος καταφυγὴν τὸν Θεὸν οὐχ ἄπτεται πειρασμός· καὶ μάρτυς αὐτὸς ὁ διάβολος, βῶν πρὸς τὸν Θεὸν περὶ τοῦ Ἰώβ· *Καὶ σὺ περιέφραξας αὐτοῦ καὶ τὰ ἔσωθεν, καὶ τὰ ἔξωθεν.* Ὅτε δὲ παρακωρήσει ὁ θεός, ἄπτεται αὐτοῦ. Κακὰ δὲ λέγει τὰς περιστάσεις, τοὺς κινδύνους

Καὶ μάστιγι οὐκ ἐγγιῶι τῷ σκηνώματι σου. Ἄλλ' οὐδὲ τῷ οἴκῳ σου πλησιάσει συμφορὰ· περιττὴ δὲ ἡ πρὶθεσις. Καὶ ἄλλως δὲ μάστιγι μὲν ἂν εἴη ἡ νόσος, σκηνώμα δὲ τῆς ψυχῆς τὸ σῶμα. Τὸ δὲ γλαφυρώτερον, ὅτι τῷ μὲν ἀνθρώπῳ Θεοῦ τὰ τοιαῦτα κακὰ καὶ ἡ μάστιγι ἀγώνες· καὶ δοκιμίον εἰσι, τῷ δὲ ἁμαρτωλῷ μάστιγες· Πολλὰ γὰρ, φησὶν, αἱ μάστιγες τοῦ ἁμαρτωλοῦ.

Ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σου, τοῦ διαφυλάξαι σε ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς σου. Τοιοῦτον καὶ ἐν τῷ γ' ψαλμῷ ἔφη· *Παρεμβαλεῖ ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτόν, καὶ ῥύσεται αὐτούς.* Καὶ ὁ Ἀβραάμ δὲ τὸν οἰκίτην παραβαρβύκων, εἶπεν· Ὁ ἀγαθὸς Θεὸς ἀποτελεῖ τὸν ἄγγελον αὐτοῦ πρὸ προσώπου σου. Καὶ ὁ Ἰακώβ δὲ εἶρηκεν· Ὁ ἄγγελος ὁ ῥυσάμενός με ἐκ πάντων τῶν κακῶν. Ἐξ ὧν μαυθάνομεν, ὅτι οἱ ἀγγέλων φρουρεῖ τοὺς πεπειθότας ἐπ' αὐτὸν ὁ Θεός. Ὁδοὺς δὲ λέγει τὰς πράξεις. Περιττὸν δὲ τὸ τοῦ.

Ἐπὶ χειρῶν ἀροῦσι σε, μήποτε προκόψῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου. Χεῖρες ἀγγέλων αἱ φρουρητικαὶ δυνάμεις αὐτῶν· ἀροῦσι δὲ, ἀντὶ τοῦ βασιτάσουσι σε, ἐν ταῖς δυσχερεσίαις, ὡς μηδὲ λίθῳ προσκρούσαι τὴν πόδα σου. Καὶ ἄλλως δ' ἂν εἴη λίθος· μὲν πᾶσα ἁμαρτία καὶ πᾶν ἐμπόδιον, τοὺς δὲ ἡ πολιτεία, δι' ἧς περῶμεν τὸν βίον.

Ἐπὶ ἄσπιδος βασιλίσκου ἐπιθήσῃ, καὶ καταπατήσῃς λέοντα καὶ δράκοντα. Οὐχ ἔψεται σε οὔτε ἰοδὸλον θηρίον, οὔτε σαρκόβρον. Καὶ τοῦτο εἰς

VERS. 8. *Verumtamen oculis tuis considerabis, et retributionem peccatorum videbis.* Verum si intellectus tui oculis consideraveris, intelliges hoc verum esse, suppliciaque ac pœnas delinquentium videbis.

VERS. 9, 10. *Quoniam tu es, Domine, spes mea.* Auditis Prophetæ nostri sermonibus, is qui in Dei adjutorio habitaturus est, præ summa lætitia ad Deum exclamat, dicens : Vere tu, Domine, es spes mea ; et deinde Prophetæ ei respondet, quæ sequuntur :

Altissimum posuisti refugium tuum? Non accedent ad te mala. Verba illa : *Altissimum posuisti refugium tuum,* cum interrogatione lægenda sunt ; quæ autem sequuntur, absolute atque in modum sententiæ. Nam qui Deum habuerit in refugium, non cadet in tentationibus. Atque hujus rei testis est ipse etiam dæmon, qui de beato Job clamabat ad Deum, dicens : *Tu sumi munisti intus et foris*¹⁰. Tuuc enim tantum infestat dæmon, cum id Deus permittit. Per mala autem infortunia intelligit, aut pericula.

Et flagellum non appropinquabis tabernaculo tuo. Quinimo nec domui tuæ ulla appropinquabit calamitas. Et aliter, per flagellum ægritudinem intelligere potes, et per tabernaculum ipsum corpus in quo anima diversatur. Nec ab re est, ut intelligamus, quod hominibus Dei, hujuscemodî tentationes certamina sint et probationes, peccatori autem flagella. *Multa enim, inquit, flagella peccatoris*¹⁰.

VERS. 11. *Quoniam angelis suis mandabit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis.* Hujuscemodî sententiam habuimus in psalmo LIII, ibi : *Castrametabitur angelus Domini in circuitu timentium eum, et eripiet eoa.* Abraham etiam, servum suum confidere jubens, dicebat : *Bonus Dominus mittet angelum suum ante faciem tuam*¹¹. Ipsum etiam Jacob dixisse legimus : *Angelus, qui liberavit me ex omnibus malis*¹². Ex his autem omnibus illud colligimus, quod Deus per angelos suos omnes eos tuetur, qui in eo confidunt. Per vias autem actiones intelligit.

VERS. 12. *In manibus tollent te, ne quando offendas ad lapidem pedem tuum.* Per angelorum manum illam intelligimus potentiam, quam in custodiendo habent, atque in conservando. Tollent autem, hoc est, ferent inter infortunia scilicet, adeo ut neque ad lapidem offendas pedem tuum. Et aliter : Lapis est omne peccatum atque omne

VERS. 13. *Super aspidem et basiliscum ascendes, et conculcabis leonem et draconem.* Ipsæ etiam venenatæ atque immites feræ te nunquam læsent :

¹⁰ Job. 1, 10. ¹¹ Psal. xxxi, 10. ¹² Gen. xxiv, 7. ¹³ Gen. xlviii, 16.

sicuti legitur accidisse multis sanctorum. Juxta analogicum vero sensum, per ascensum hunc, et per conculcationem venenatorum atque immitium animalium, potentiam illam intellige sanctis datam, adversus omnes malignitates et nocumenta; per aspidem vero, calumniæ vitium intelligere possumus, eo quod more aspidis in aures hominum venenum immittat; et per basiliscum, invidiam, quæ quasi basiliscus, perniciem ac virus in oculis gestat: leonem etiam pro crudelitate ac sævitiâ intelligere omnibus facillimum est; draconemque pro indignatione, ob summam nimirum illius vehementiam atque efficaciam. Hæc igitur omnia justus conculcabit, et minime ab eis lædetur. Ad hæc omnia addamus, quod dæmon dici potest illorum vitia in seipso solus complectatur.

Vers. 14. Quoniam in me speravit, liberabo eum. Quoniam magna ac fere incredibilia Propheta ei pollicitus est, qui in Deo speraverit, quod conculcaturus nimirum sit sævissimas atque immanissimas feræ, et nullam illinc ipse lesionem relaturus, introducit deinceps Deum ipsum ea confirmantem, quæ dicta sunt, et docentem, quisnam fructus sit spei illius, quæ in Deo collocatur. In ego illum a quocunque criptam periculo.

Protegam eum, quoniam cognovit nomen meum. Vide quomodo dixit *nomen meum*. Naturam enim divinam nullus potest intelligere. Ille autem Dei nomen cognoscere dicitur, non qui tantum illum Deum esse cognoscit, sed is qui se illi virtute ac meritis dignum offert.

Vers. 15. Clamabit ad me, et ego exaudiam eum. Quia nihil seipso, aut Deo indignum petit.

Cum ipso sum in tribulatione. In omni tentatione, ut olim adfui tribus pueris, et postea omnibus aliis martyribus.

Eripiam eum. Ex omni angustia. Vide in psalmo xxxvi, ibi: *Non vidi justum derelictum.* Item ibi: *Dominus non derelinquet eum in manus ejus.*

Et glorificabo eum. Non tantum eripiam, sed insignem ac clarum reddam, ob summam illius in me benevolentiam.

Vers. 16. Longitudine dierum replebo eum. Si hanc a me longitudinem perquisiverit. Vel, per longitudinem dierum, æternam vitam intelligit, quæ et una dies est, et longitudo dierum dicitur, eo quod nunquam cesset, et successiones non habeat.

Et ostendam illi salutare meum. Salutem, quæ a me est, quod scilicet salvare omnes possum, qui in me sperant.

Psalmus cantici in diem sabbati.

PSALMUS XCI.

Quid sit Psalmus cantici in Proœmio operis dictum est. Et hic quidem psalmus auctoris et cantoris caret nomine. Nullam enim nomen habet aut David, aut alicujus cantorum principis: quia scilicet ab omnibus, communi choro, fuit decan-

α πολλοὺς τῶν ἁγίων ἐξέδη, καθὼς αἱ ἱστορίαι διδάσκουσιν. Ἀναγωγικῶς δὲ, διὰ τῆς ἐπιβάσεως καὶ καταπατήσεως τῶν ἄγαν ἰσθδίων καὶ σαρκοβόρων θηρίων τὴν ἐπικράτειαν πάσης πονηρίας καὶ βλάβης ἤνιξτο. Νοηθεὶς δ' ἂν ἄσπις μὲν ἡ διαβολή· καὶ αὕτη γὰρ ἰδὼν ἐναποπτύει τοῖς ὡσεὶ τῶν ἀνθρώπων· βρασιλίσκος δὲ ἡ βισκανία· ὡς περ γὰρ ἐκεῖνος ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἔχει τὴν λύμην, οὕτω καὶ αὕτη διὰ τῶν ὀφθαλμῶν λυμλίνεται. Λέων δὲ ἡ ὠμότης· δράκων δὲ ὁ θυμὸς διὰ τὸ θερμὸν τε καὶ ὀξύ καὶ δραστήριον, καὶ πάντα καταπατῆσει ὁ δίκαιος, καὶ ὑπ' ὧν οὐδὲ ὄλος βλαβήσεται. Λέγεται δὲ ὁ δαίμων ἄσπις, καὶ βρασιλίσκος, καὶ λέων καὶ δράκων, ὡς τὰς λύμας τούτων φέρων ἐν ἑαυτῷ.

aspis, basiliscus, leo, et draco, veluti, qui omnia

B "Οτι ἐπ' ἐμὲ ἤλπισε, καὶ ῥύσομαι αὐτόν. Ἐπεὶ μεγάλη καὶ μικροῦ ἄπιστα ἐπηγγελάτο, καταπατεῖν τὰ χλεπώτατα τῶν θηρίων καὶ μηδὲν ἐκαίθην βλάπτεσθαι, εἰσάγει τὸν Θεὸν αὐτὸν βεβαιοῦντα τὰ εἰρημένα καὶ διδάσκοντα, τίς ὁ τῆς εἰς αὐτὸν ἐλπίδος καρπός. Ἐπ' ἐμὲ, φησὶν, ἤλπισεν ὁ τοιοῦτος, καὶ λοιπὸν ἐγὼ ῥύσομαι αὐτόν ἐκ παντὸς κινδύνου.

me, inquit, hujusmodi homo speravit, cæterum

Σκεπάσω αὐτόν, ὅτι ἔγνω τὸ ὄνομά μου. Ὅρα πῶς εἶπε τὸ ὄνομά μου. Τὴν γὰρ φύσιν αὐτοῦ οὐδεὶς τῶν ἀπάντων ἐνοησεῖ δύναται. Γινώσκει δὲ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ οὐχ ὁ ἀπλῶς γινώσκων ὅτι οὗτος Θεός, ἀλλ' ὁ ἀξίως αὐτῷ προσφερόμενος.

C *Κεκραξέσται πρὸς με, καὶ ἐπακούσομαι αὐτοῦ* Διότι οὐδὲν ζητήσει ἀνάξιον τοῦ Θεοῦ καὶ ἑαυτοῦ.

Μετ' αὐτοῦ εἰμι ἐν θλίψει. Ἐν παντὶ πειρασμῷ, ὡς μετὰ τῶν τριῶν παιδῶν, ὡς μετὰ τῶν μαρτύρων ὕστερον.

Ἐξελεύσεται αὐτόν. Ἐκ πάσης ἀνάγκης· ζητεῖ ἐν τῷ λς' ψαλμῷ τὴν ἐξήγησιν τοῦ, *Καὶ οὐκ εἶδον δίκαιον ἐγκαταλειμμένον*· καὶ τοῦ, *Ὁ Κύριος οὐ μὴ ἐγκαταλίπῃ αὐτόν εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ.*

Καὶ δοξάσω αὐτόν. Οὐ μόνον ἐξελεύσεται, ἀλλὰ καὶ περιφανῆ ποιήσω διὰ τὴν οἰκείωσιν.

Μακρότητα ἡμερῶν ἐμπλήσω αὐτόν. Εἶγε ταύτην ζητήσει. Ἡ μακρότητα ἡμερῶν λέγει τὴν αἰώνιον ζωὴν, διότι μία ἐστὶν ἡμέρα ἐκείνη, μακρότης ἡμερῶν ὀνομαζομένη διὰ τὸ ἀκατάλυτόν τε καὶ ἀδιάδοχον. Ἀδιάφορος ἐστὶ ἐν ταῦτα ἡ τοῦ ἐμπλήσω σύνταξις.

Καὶ δεῖξω αὐτῷ τὸ σωτήριόν μου. Τὴν παρ' ἐμοῦ σωτηρίαν, ὅτι δύναμαι σώζειν εἰς ἐμὲ ἐπιζῶντα.

Ψαλμὸς ᾠδῆς εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου.

ΨΑΛΜΟΣ ΙΑ'.

Τί μὲν ἐστὶ Ψαλμὸς ᾠδῆς, προαίρηται ἐν τῷ προοίμιῳ τῆς παρούσης βίβλου. Ἔστι δὲ ὁ ψαλμὸς οὗτος ἀνώνουμος μὲν, οὐκ ἀνεπίγραφος δὲ. Ὄνομα μὲν οὐτε τοῦ Δαβὶδ οὐτε τινὸς τῶν ἀρχαίων ἐμφέρεται διὰ τὸ παρὰ πάντων κοινῆ τότε μελωδεῖσθαι.

Ἐπιγράφεται δὲ. *Εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου.* Αὐτὸς δὲ μὲν τινὲς φασιν, ὅτι τῷ Σαββάτῳ τοῦτον μόνον ἀπεκλήρωσεν ὁ Δαβὶδ χαριστήριον τῷ Θεῷ· καὶ τῆνικαῦτα πάντες οἱ ἀρχαῖοι συνιόντες ἤδον αὐτόν· Ὡς δὲ λέγουσιν οἱ θεωρήσαντες ὑψηλότερον, εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ὁ ψαλμὸς οὗτος ἀφορᾷ, καὶ τὸ ἐν αὐτῇ διδάσκει· λέγω δὲ τὴν τῶν ἀμαρτωλῶν τιμωρίαν καὶ τὴν τῶν δικαίων τιμὴν. Ὡς περ γὰρ τὸ Σάββατον, κατάπαυσις ἐρμηνευόμενον, ἀργίαν εἶχε παντός ἔργου βιωτικῆς· οὕτω δὲ καὶ ἡμέρα ἐκείνη, κατάπαυσις οὕσα τοῦ παρόντος βίου, πάσης βιωτικῆς ἡλευθέρωται φροντίδος, καὶ Σάββατον ὀνομάζεται.

Ἄγαθὸν τὸ ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ. Ὅντως Β ἀγαθὸν τὸ εὐχαριστεῖν Θεῷ.

Καὶ ψάλλειν τῷ ὀνόματι σου, Ὑψίστε· τοῦ ἀναγγέλλειν τὸ πρωὶ τὸ εἰς ἑσπέρα σου, καὶ τὴν ἀληθειάν σου κατὰ νύκτα. Καὶ ἔδειν σοι χαριστήρια. Τινὲς δὲ οὕτως· ἠρμήνευσαν, ὅτι ἀγαθὸν τὸ ἐξαγορεύειν πρῶτον τῷ Θεῷ τὰς ἀμαρτίας, εἶτα ἔδειν αὐτῷ, ἵνα καθαρὰ γένηται ἡ ψαλμῳδία. Εἰπὼν δὲ ἀπλῶς· ὅτι ἀγαθὸν τὸδε καὶ τὸδε, εἶτα ἀφορίζει τῷ ἀγαθῷ τούτῳ πράγματι καὶ καιροῦς, καὶ φησιν, ὅτι Ἄγαθόν ἐστιν ὥστε ἀναγγέλλειν, εἶτουν ἀναλογίζεσθαι καὶ ἐκφωνεῖν, τὸ πρωὶ μὲν, ἀρχομένης τῆς ἡμέρας, τὸ εἰς ἑσπέρα τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἐλεήσας ἡμᾶς, οὐ σείτην κατέχουσαν, οὐ πυρὶ κατέκαυσεν, οὐχ ὕδατι καταβάπτισεν, οὐ θηρίοις, οὐ πολεμίοις, οὐ φονεῦσιν ἄλλοις παραδοθῆναι παρεχώρησεν· ἅπερ καὶ τὰ ὅμοια τούτοις ὡς ἐπίπαν ἐν νυκτὶ περὶ κασι γίνεσθαι· καὶ τὴ μέγιστον, οὐκ ἐπιβουλευθῆναι παρὰ δαιμόνων εἶπασεν· κατὰ τὴν νύκτα δὲ ὁμοίως ἀναγγέλλειν τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ. Ἀλήθειαν δὲ τοῦ Θεοῦ νόησον ἐν ταῦθα τὸ ἀλάθητον αὐτοῦ· ἵνα, τοῦτο ἀναγγέλλοντες, κατὰ τὸν νυκτερινὸν καιρὸν, ὅτι μάλλον πρὸς ἡδονὰς σαρκὸς καὶ κακοβουλίας κινούμεθα, συστέλλώμεθα, ὑπομιμησκόντες ἑαυτοὺς ὅτι οὐ λαυθάνομεν αὐτόν, εἶτι καὶ πράξομεν, ἢ μελετήσομεν. Δυνάμεθα δὲ λέγειν ὅτι διὰ τῆς πρωίας ὅλην τὴν ἡμέραν ἐνέφηεν, ὡς ἀπὸ μέρους τὸ ὅλον. latero enim nihil poterit, quod a nobis gestum aut

latus. Inscriptio tamen prorsus non caret. Inscritbitur enim: *In diem Sabbati*, ea ratione, ut quidam dicunt, quod beatus David, solis Sabbatis in gratiarum actionem, Deo canendum esse cum destinaverat. Tunc etenim omnes chororum principes una convenire solebant, ut eum canerent. Verum ii qui divina sublimius contemplantur, pertinere dicunt hunc psalmum ad futuri iudicii diem, et de delinquentium poenis, et justorum praeniis tractare; et quemadmodum Sabbati dies ab omni prorsus opere vacabat, ita illa futuri iudicii dies, quae requies est praesentis vitae, ab omni mundana cura homines liberat; atque ideo *ius Sabbatum*, hoc est, *requies* appellatur.

VERS. 2, 3. *Bonum est confiteri Domino. Vere bonum est agere Deo gratias.*

Et psallere nomini tuo, Altissime, ut annuntiemus mane misericordiam tuam, et veritatem tuam per noctem. Et canere bonum est gratiarum actiones. Quidam ita exposuerunt quod bonum est confiteri et annuntiare primum Deo peccata, deinde canere ei, ita ut psalmodia nostra, quae ei canitur, munda ac pura sit. Et cum dixerit: Bonum est facere hoc atque illud, tunc demum huic bono operi aptum atque idoneum etiam praestigit tempus, dicens quod bonum est, ut mane, hoc est, ut in principio diei annuntiemus, hoc est, ut meditemur, atque efferramus misericordiam Dei; quod scilicet misericordia nostri permotus, nec terræmotu nos obrui permisit, nec aestu exstingui, aut aquis necari, nec a feris, neque ab inimicis, aut ab aliis malis nos laedi permisit. Quae omnia in nocte accidere solent. Et, quod omnium maximum est, non concessit, ut daemonum insidiis vinceremur. Similiter et per noctem bonum est Dei veritatem annuntiare, hoc est, praedicare, aut extollere illius cognitionem ac scientiam, quam nihil latere potest. Atque hoc facere ideo bonum est, ut noctis tempore, quando ad corporis voluptates moveri magis solemus, annuntiando has divinas laudes, comprimamur a vitiis, in memoriam revocantes quomodo etiam meditatam fuerit. Possumus etiam intelli-

Ἐν δεκαχόρδῳ ψαλτηρίῳ, μετ' ᾠδῆς, ἐν κιθάρᾳ. Τὰς τε πέντε τοῦ σώματος αἰσθήσεις, καὶ τὰς πέντε τῆς ψυχῆς δυνάμεις, συμφώνους ἀλλήλαις ἀπεργασάμενοι, διὰ πασῶν τούτων ἔδοντες τῷ Κυρίῳ· ζήτηι τὴν ἐξήγησιν τοῦ τρίτου στίχου, τοῦ β' ψαλμοῦ, σφόδρα τῷ παρόντι συνάδουσιν.

VERS. 4. *In decachordo psalterio, cum cantico, in citara.* Quinque nimirum corporis sensus, et quinque animae potentias, consonas atque concinnas mutuo inter se reddentes, et per haec omnia Christo Domino canentes, ut diximus in tertio versiculo psalmi xxxii, ubi fere similia habentur verba.

Ὅτι εὐφρανὰς με, Κύριε, ἐν τῷ ποιήματι σου· καὶ ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν σου ἀγαλλιάσομαι. Ποίημα μὲν εἶπὸν τινε; καθολικῶς τὴν αἰσθητὴν κτῆσιν, ἔργα δὲ χειρῶν τὰ κατὰ μέρος τῆς τοιαύτης κτίσεως, ὧν ὁρῶν τὸ μέγεθος, τὸ κάλλος, τὴν ποικιλίαν, τὴν εὐαρμοσίαν, τὴν χρησιμότητα καὶ εἶτι τοιοῦτον, ἑμοῦ καὶ ἰδίᾳ εὐφραίνομαι, καὶ εἶτι

VERS. 5. *Quoniam laetificasti me in factura tua, et in operibus manuum tuarum exultabo.* Per facturam, quidam universam hanc totius mundi machinam intelligunt; et per manuum opera, particularia huius creaturae species, quarum magnitudinem, inquit, et pulchritudinem, varietatem, concinnitatem utilitatemque, et caetera huiusmodi tam in

universum, quam particulariter prospiciens, factor, et amplius etiam semper exultabo. Alii vero per facturam, et per manuum opera, idem æque dixerunt significari.

VERS. 6. *Quam magnificata sunt opera tua, Domine.* Dictio, *quam* intentionem significat. Valde magna, inquit, atque admiranda sunt opera tua, non solum quæ ad creationem, sed ea etiam quæ ad providentiam, ad dispensationem, ad miracula, et ad omnem denique administrationem tuam pertinent. De operibus autem Dei latius dictum est in psalmo lxxxv.

• *Nimis profundæ factæ sunt cogitationes tuæ.* Inscrutabiles, inquit, ac ininvestigabiles se nobis esse demonstrarunt cogitationes tuæ, et consilia tua impenetrabilia. Videtur autem consimilis sententia illa Pauli : *O profundum divitarum sapientiæ et scientiæ Dei ! quam inscrutabilia sunt judicia ejus atque investigabiles viæ ejus !*¹⁹

VERS. 7. *Vir insipiens non cognosceret.* Insipientem solum appellat, qui divinarum rerum cognitionem nullam habet, tametsi humanarum scientiarum exteriorem quamdam cognitionem habeat : Hujusmodi, inquit, homo non cognosceret, quod magna sunt opera tua, et quod profundæ sunt cogitationes tuæ, sed considens sibi ipsi, tentabit in earum profundum descendere, atque hoc pacto (veluti ex prærupto quodam in abyssum) cadet.

Et imprudens non intelliget hæc. Eandem repetit sententiam.

VERS. 8. *Cum exurgerent peccatores quasi herba, et inclinati sunt omnes, qui operantur iniquitatem.* Conjunctio, *et*, abundat hoc in loco ; inclinari autem dixit pro incurvari atque humiliari, ut sit sensus : Cum peccatores orti essent, et instar herbæ ad tempus florent, illum tamen florem ac vigorem diu retinere nequiverunt, sed inclinati sunt, et deciderunt ; eosdem autem peccatores appellat, et operantes iniquitatem.

VERS. 9. *Ut exterminentur in sæculum sæculi.* Inclinati vero sunt, et a prima felicitate deciderunt, ut puniantur in futuro sæculo. Solet enim beatus David æterni sæculi pœnas, atque incurvabilem illam perditionem, exterminationem appellare ; et dicit quod ruinam et lapsum a præsentis felicitate sumunt pro arrhabone futuri supplicii : ex quibus verbis aggreditur Propheta tractatum de futuri judicii die, quemadmodum diximus in principio psalmi.

Tu autem altissimus in æternum, Domine. Tu autem investigabilis es, et judicia tua inscrutabilia.

VERS. 10. *Quoniam ecce inimici tui, Domine, quoniam ecce inimici tui peribunt.* Dei inimici non tantum infideles sunt, sed quicumque etiam delinquentes, quia diabolo Dei inimico obtemperant. Peribunt autem in futuro sæculo.

Et dispergentur omnes, qui operantur iniquitatem.

¹⁹ Rom. xi, 33.

ἁγαλλιάσομαι. Ἄλλοι δὲ ποίημα καὶ ἔργα χειρῶν διπλασιασµὸν νοήματος ἐκάλεσαν.

Ὡς ἐμγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε. Τὸ ὡς κατ' ἐπίτασιν κεῖται. Ἰάν, φησὶ, μεγάλα τὰ ἔργα σου ὀ μόνον ὅσα ἐν τῇ προῤῥηθείῃ κτίσει, ἀλλὰ καὶ ὅσα ἐν προνοίαις, καὶ οἰκονομίαις, καὶ τερατοουργίαις, καὶ τοῖς τοιοῦτοις. Περὶ δὲ ἔργων εἰρηται ἐν τῷ π' ψαλμῷ.

Σφόδρα ἐθαύνησαν οἱ διαλογισμοὶ σου. Τὸ ἐθαύνησαν ἀντὶ τοῦ, βαθεὶς καὶ ἀνέφικτος ἐφάνησαν. Διαλογισμοὺς δὲ λέγει τὰς βουλὰς. Τοῦτοις ὅμοια καὶ Παῦλος εἰρηκεν· Ὡ βάθος πλοῦτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ, ὡς ἀνεξερευνήτα τὰ κρῖματα αὐτοῦ καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ!

Ἄνθρω ἀφρων οὐ γνώσεται. Ἄφρονα νῦν καλεῖ τὸν μὴ τὴν θεῖαν φρόνησιν ἔχοντα, καὶ εἰ τὴν ἀνθρωπίνην ἐκτήσατο, τὴν ἐκ τῆς θύραθεν σοφίας. Ὁ γὰρ τοιοῦτος, φησὶν, οὐ γινώσεται, ὅτι μεγάλα τὰ ἔργα σου, καὶ ὅτι βαθεὶς οἱ διαλογισμοὶ σου ἄλλ' ἐαυτῷ θαρρήσας, καταλαθεῖν πειράσεται ἄ καὶ διὰ τοῦτο καταπεσεῖται.

Καὶ ἀσύνετος οὐ συνήσει ταῦτα. Τὸ αὐτὸ καὶ νῦν ἐδίπλωσε νόημα.

Ἐν τῷ ἀνατεῖλαι ἀμαρτωλοῦ ὡσεὶ χόρτον, καὶ διέκυψαν πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν. Περιττὸς δὲ καὶ σύνδεσμος ἐνταῦθα. Διέκυψαν δὲ ἀντὶ τοῦ, κατεκμήθησαν, ἐταπεινώθησαν. Ὁ δὲ νοῦς ἐστὶ τοιοῦτος, ὅτι Ἀνατελλαντες ἀμαρτωλοὶ δίκην χόρτου, τουτέστιν ἀνήσαντες πρὸς καιρά, οὐ μέχρι πολλοῦ τὴν ἀκμὴν παρτέταναν, ἀλλὰ διέκυψαν τοὺς αὐτοὺς δὲ λέγει καὶ ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν.

Ὅπως ἂν ἐξολοθρευθῶσιν εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Διέκυψαν δὲ καὶ τῆς εὐημερίας ἐξέπισσον, ἵνα κολασθῶσιν εἰς τὸν μέλλοντα αἰῶνα. Ἐξολόθρευσιν γὰρ ἐπὶ τοῦ ἀτελευτήτου αἰῶνος καὶ ἀπώλειαν τὴν ἀπαρηγόρητον κόλασιν ἐκώθεν ὁ Δαβὶδ ὀνομάζειν. Λέγει τοίνυν, ὅτι τὴν ἐνταῦθα τῆς εὐδαιμονίας ἐκπτωσιν ἀρραβῶνα τῆς ἐκαὶ τιμωρίας ἐκτήσαντο ἔντεῦθεν οὖν εἰσβάλλει εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ὡς ἐν προοίμῳ τοῦ ψαλμοῦ, προειρήκαμεν.

Σὺ δὲ ὑψιστος εἰς τὸν αἰῶνα, Κύριε. Σὺ δὲ ἀνέφικτος αἰεὶ, καὶ ἀνεξερευνήτα τὰ κρῖματά σου.

Ὅτι ἰδοὺ οἱ ἐχθροὶ σου, Κύριε ὅτι ἰδοὺ οἱ ἐχθροὶ σου, Κύριε, ἀπολοῦνται. Ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἀπιστοὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀμαρτωλοὶ, ὡς τῷ ἐχθρῷ αὐτοῦ τῷ διαβόλῳ πεπιθόμενοι. Ἀπώλειαν δὲ τὴν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι φησὶ.

Καὶ διασκορπισθήσονται πάντες οἱ ἐργαζόμε-

νοι τὴν ἀνομίαν. Διασκορπισθήσονται εἰς τὰς διαφόρους κολάσεις.

Καὶ ὑψωθήσεται ὡς μονοκέρωτος τὸ κέρας μου. Κέρας ἐστὸ τοῦ Χριστοῦ ὁ Δαβὶδ ἐκάλεσεν, ὡς ἐξ αὐτοῦ τὸ κατὰ σάρκα βλαστήσαντα, περὶ οὗ πλατύτερον ἐν τῷ πηΨαλμῷ· ἔθα, Καὶ ἐν τῷ ὀνόματι μου ὑψωθήσεται τὸ κέρας αὐτοῦ. Ὑψωθήσεται δὲ, ἀντὶ τοῦ μεγαλυθῆσεται, ἐν τῷ καιρῷ δηλαδὴ τῆ· μελλούσης κρίσεως, πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ ταπεινωθέντων. Ὑψωθήσεται δὲ, ὡς μονοκέρωτος κέρας, τουτέστιν ἐπιπολύ.

Καὶ τὸ γῆρας μου ἐν ἐλαίῳ πίνον. Διὰ τοῦ ἐλαίου τὴν ἡλαρότητα ἐνέφηθεν· Τοῦ ἡλαρῦναι γάρ, φησι, πρόσωπον ἐν ἐλαίῳ· λέγει δὲ, οὐ· Ἐπεὶ ἔργων ὑψωθῆσόμενον τὸ κέρας μου, λοιπὸν τὸ γῆρας μου ἐν ἡλαρότητι πίνον, εἴτουν πολλῆ, ἔσται· τουτέστι, σφοδρῶς καὶ ἀλύπτως αὐτὸ διεῖθω, ταῖς τοῦ μέλλοντος· ἐλπίσι παρηγορούμενος.

Καὶ ἐπίδεν ὁ ὄφθαλμὸς μου ἐν τοῖς ἐχθροῖς μου. Ἀντὶ τοῦ ἐπίδεν, ἐπόψεται ἐκθεδῶκασι Σύμμαχος καὶ Θεοδοσίω. Οἱ δὲ Ἐβδωμήκοντα ὡς γεγενημένα τὰ ἐσόμενα ἠρμήνευσαν. Ἐχθροὺς δὲ φησι τοὺς δαίμονας, καὶ τοὺς ἀπίστους, ἐν οἷς ἐπόψεται τότε τὴν ἐκδίκησιν. Τοῦτο γὰρ ἐλλείπει.

Καὶ ἐν τοῖς ἐπανισταμένοις ἐπ' ἐμὲ πονηρομένοις ἀκούσεται τὸ οὖς μου. Καὶ τοῦτο ἐλλειπτικόν. Ἀκούσεται γὰρ τὴν κατ' αὐτῶν ἀπόφασιν τοῦ Δεσπότη. Τοὺς αὐτοὺς δὲ λέγει ἐπανισταμένους· καὶ πονηρομένους, ἀσυνδέτως.

Δίκαιος ὡς φοῖνιξ ἀνθήσει. Ἐπιπὼν ἀνωτέρω περὶ τῶν ἀμαρτωλῶν, ὡσαύτως χόρτος ἀνθήσει, νῦν λέγει περὶ τοῦ δικαίου, οὗ ὡς φοῖνιξ ἀνθήσει· τοῦ φοῖνικος δὲ οὕτε τὸ ἄνθος ἀποπέπτει, ἀλλ' εἰς καρπὸν προκόπτει γλυκύτατον, οὕτε ὁ θάλος μαρμαίρεται, ἀειθαλῆς γὰρ ἐστίν.

Ὅσει κέδρος ἢ ἐν τῷ Λιβάνῳ πληθυνθήσεται. Πεπληθυσμένη γὰρ ἐστὶν ἡ κέδρος ταῖς κόμαις. Ἐχει δὲ καὶ ἄλλας ὁμοιότητας ὁ δίκαιος· πρὸς μὲν τὸν φοῖνικα τὸ μικρὸν μὲν αὐτοῦ μέρος ἐμπεπῆχθαι τῇ γῆ, τὸ πᾶν δὲ ὑπὲρ τὴν γῆν ἀνέχειν, καὶ τὸ τὴν καρδίαν αὐτοῦ τετάσθαι πρὸς οὐρανόν, καὶ τὸ τὸν καρπὸν αὐτοῦ ἀνάλωτον εἶναι θηρίου διὰ τὸ ὑψηλὸν καὶ δύσβατον, καὶ τὸ πολλοῦ χρόνου δεῖσθαι πρὸς τὴν τελείωσιν· πρὸς δὲ τὴν κέδρον τὸ εὐώδες, καὶ ἀσπῆκτον, καὶ πολύερνον, καὶ κατάσκιον. Εὐωδίας γὰρ τῆς ἀπὸ τῶν ἀρετῶν ἐμπέπληγται, καὶ ἀσπῆκτός ἐστι, καθαρῶς ἐκ πάσης κηλίδος· καὶ πολλοὺς γεννᾷ τῷ πνεύματι, καὶ πολλοὺς σκέπη χρηματίζει.

Ὅσει κέδρος ἢ ἐν τῷ Λιβάνῳ πληθυνθήσεται. Est autem cedrus bona virtutum odore plenus est: et cum semel purgatus fuerit ab omni labe, incorruptibilis permanet, et filios quam plurimos ex se spirituales, non secus ac ramos quosdam generat, et multorum etiam indigentium efficitur protector.

⁶⁶ Psal. ciii, 15.

A Ad varias nimirum pœnas atque ad varia supplicia.

Vers. 11. Et exaltabitur sicut unicornis cornu meum. Cornu suum beatus David Christum appellavit, quasi ex se germinandum, secundum carnem, de quo latius dictum est in psalmo lxxxviii, ibi: Et in nomine meo exaltabitur cornu ejus. Exaltabitur autem, hoc est, magnificabitur, in tempore nimirum futuri judicii, profligatis atque humiliatis omnibus ejus inimicis; exaltabitur, inquam, veluti cornu quoddam unicornis, hoc est, valde exaltabitur. (Dictio autem unicornis est secundi casus, ut alibi diximus.)

Et senectus mea in oleo pingui. Per oleum hilaritatem denotavit, unde alibi dicitur: Ut exultaret faciem in oleo⁶⁶. Cognovi, inquit, cornu meum exaltandum esse, atque ideo futurum spero, ut senectus mea in pingui, hoc est, in multa hilaritate versetur, utque jucunde ac sine morore extremum illud vite mee tempus agam, futurorum spe consolatus.

Vers. 12. Et dispersit oculus meus in inimicis meis. Symmachus et Theodotion pro dispersit, reddiderunt videbit; LXX vero interpretes quæ futura erant exposuerunt ut jam facta. Por inimicos autem, et dæmones et infidèles intelligit, in quibus visurum se sperat vindictam, seu ultionem. Subintelligenda enim est aliqua hujusmodi dictio.

Et in insurgentibus in me malignantibus audiet auris mea. Hæc verba etiam defectiva sunt. Audiet enim auris mea sententiam Domini, adversus eos quos insurgentes ac malignantes promiscue appellat; omissa conjunctione et.

Vers. 13. Justus ut palma florebit. Cum superius de peccatoribus sermonem habuerit, dixeritque, quod florebut ut herba, quæ cito perit, nunc de justo dicit, quod florebit ut palma, quæ vivacior est, et cujus flos nunquam decidit, sed in dulcissimum fructum provenit, cujusque germe non tabescit, sed semper viget.

Sicut cedrus quæ in Libano est, multiplicabitur. Est autem cedro coma copiosa ac multiplex. Alias etiam similitudines habet justus ad palmam. Nam quemadmodum modica illius arboris pars terræ infigitur, et tota pene a terra in cælum elevatur, ita et justus cor suum a terronis in cælum auollit: et quemadmodum palmæ fructus a feris diripi non possunt, sic etiam justî viri opera a dæmonibus perdi nequeunt, adversante nimirum in utroque rerum sublimitate. Multo præterea tempore utriusque opus est ad perfectionem. Cum cedro etiam justus similitudinem refinet: quia sicut cedrus bonum ex se odorem emittit, et incorruptibilem materiam habet, et ramorum copia abundat, et umbram con-

VERS. 14. *Plantati in domo Domini in aulis Dei nostri efflorebunt.* Plantati in inferiori Ecclesia, in qua habitat gratia Domini, et radicati in fide, florebut in supernis aulis cœlestibus, hoc est, illic apparebunt virtutum floribus ornati. Vel aliter: Domus Domini scientia est divinarum Scripturarum, in qua scientia Dominum invenimus; aulæ vero sunt illius mandata.

VERS. 15, 16. *Adhuc multiplicabuntur in senecta pingui.* Per pinguem senectam, plenam intelligit senectutem. Tametsi, inquit, justi homines senuerint, non deficient tamen in profectu virtutum, quinimo magis ac magis semper virtutibus multiplicabuntur.

Et bene eis accidet. Bene illis eveniet, inquit, in futuro sæculo: quia scilicet delectabuntur atque exsultabunt.

Ut annuntient quod rectus Dominus Deus noster, et non est injustitia in eo. Ita ut læti mutuo annuntient, quod Dominus justus est, qui servis suis requiem præstat, pro illis laboribus, quos in vita sustinuerunt. Quod vero ait: *Et non est injustitia in eo*, repetitio est sententiæ, et idem sibi vult, ac si justum eum appellaret.

In diem ante Sabbatum, quando habitata fuerat terra.

PSALMUS XCH.

Hic psalmus apud Hebræos omni prorsus caret inscriptione. Quædam exemplaria editionis LXX interpretum, inscriptionem illam habent, quam superius retulimus, et quidam exponunt, quod dies Sabbati accipitur, pro die universalis judicii, ut in præcedenti psalmo diximus: dies vero ante Sabbatum, dies sit resurrectionis Domini. Fuit enim illa dies, veluti præludium quoddam universalis resurrectionis. In illa autem die habitata est terra, ab illis nimirum hominibus qui per Evangelium et baptismum regenerati, et quodammodo replasmati sunt. Verum castigatiora exemplaria (etiam juxta editionem LXX) carent hujusmodi inscriptione.

VERS. 1. *Dominus regnavit.* Dei quidem Filius, ab æterno semper rex fuit, id tamen non semper fuit ab hominibus cognitum, quinimo eum olim ignorabant homines: verum ubi Christus a mortuis resurrexit, fideles omnes, et qui in eum credidero, certiores effecti sunt, Dei Filium et regem esse et Deum. Hoc est igitur, quod nunc nobis prædicat beatus David, dicens: *Dominus regnavit*, hoc est, Cognitus est ut rex. Vel aliter: Rex quidem olim erat Christus ut Deus, sed post resurrectionem regnat, ut homo: *Data est*, inquit, *mihî omnis potestas in cœlo, et in terra*⁶¹. Et rursus: *Ego autem constitutus sum rex ab eo*⁶².

Decorem indutus est. Hoc est, gloriam et potestatem ejusmodi demonstravit, quæ decentissima

Α *Πεφυτευμένοι ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου, ἐν ταῖς αὐλαῖς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐξανθήσουσι.* Πεφυτευμένοι οἱ δίκαιοι ἐν τῇ κάτω Ἐκκλησίᾳ, ἐν ἣ οἰκεῖ ἡ τοῦ Χριστοῦ χάρις, καὶ ἐβρίζωμένοι ἐν τῇ πίστει, ἐξανθήσουσιν ἐν ταῖς οὐρανίαις αὐλαῖς· εἰσὺν φανήσονται μεκοσμημένοι τοῖς ἀνθεσι τῶν ἀρετῶν. Νοεῖται δὲ καὶ ἄλλως, οἶκος μὲν Κυρίου ἡ γνῶσις τῶν θεῶν Γραφῶν, ἐν ἣ εὐρίσκομεν τὸν Κύριον, αὐλαὶ δὲ αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ.

Ἐτι πληθυνθήσονται ἐν γῆρᾳ πλοῖοι. Πιοῦ γῆρας τὸ βαθύτατον. Οἱ τοιοῦτοι, φησί, καὶ ἀγαν γηράσαντες, οὐκ ἀπονήσουσιν εἰς προκοπὴν ἀρετῆς, ἀλλ' ἔτι μάλλον πληθυνθήσονται ταῖς ἀρεταῖς.

Β *Καὶ εὐκαθῶντες ἔσονται.* Καὶ λοιπὸν εὐκαθῶντες ἔσονται ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, τούτεστι, τρυφῶντες καὶ ἀγαλιώμενοι.

Τοῦ ἀναγγεῖλαι, ὅτι εὐθὺς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ οὐκ ἔστιν ἀδικία ἐν αὐτῷ. Ὅστε χαίροντας ἀναγγεῖλαι ἀλλήλοις, ὅτι δίκαιος ὁ Κύριος, ἀντὶ τῶν ἐν βίῳ καμάτων ἀνάπαισιν τοῖς δούλοις αὐτοῦ παρέχων. Τὸ δὲ, Οὐκ ἔστιν ἀδικία ἐν αὐτῷ, ἀνάπτυξις καὶ διπλασιασμός ἐστι τοῦ δικαίου.

Εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ προσαβδάτου, ὅτε κατῶριστο ἡ γῆ.

ΨΑΛΜΟΣ Βη'.

⁶¹ *Ἀνεπίγραφος παρ' Ἑβραίοις ὁ ψαλμὸς οὗτος.*

Γ *Πλὴν τινα τῶν ἀνεπιγράφων φέρουσι ἐπιγραφὴν ὡς ἀπὸ τῆς ἐξηγήσεως τῶν Ἑβδομήκοντα, οὕτως ἔχουσαν· Εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ προσαβδάτου, ὅτε κατῶριστο ἡ γῆ. Καὶ ἐξηγήσαντό τινες· ὅτι ἡμέραν μὲν Σαββάτου ἐν τῷ προλαβόντι ψαλμῷ νενοήκαμεν τὴν τῆς παγκοσμίου ἀναστάσεως, ἡμέραν δὲ προσαβδάτου ἐν τῷ παρόντι, τὴν τῆς Χριστοῦ ἀναστάσεως, ἥτις προοίμιον ἦν τῆς παγκοσμίου· ὅτε κατῶρισθη ἡ γῆ ὑπὸ τῶν μεταπλασθέντων καὶ ἀναγεννηθέντων διὰ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τοῦ βαπτίσματος. Ὅμως οὐκ ἔχουσι τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην, τὰ ἀκριτέστερα ἀπίγραφα.*

Δ *Ὁ Κύριος ἐδασίλευσεν.* Ὁ Υἱὸς μὲν ἐστὶ βασιλεὺς ὡς Θεός· οὐκ αἶε δὲ τοῖς ἀνθρώποις τοῦτο ἐγνωρίζετο· πρότερον γὰρ ἀγνοοῦντες αὐτὸν, ὕστερον μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν ἐπληροφόρησαν οἱ πιστεύσαντες, ὅτι βασιλεὺς ἐστίν, ὡς Θεός. Τοῦτο τοῖσιν προαναφωνῶν ὁ Δαβὶδ, φησὶν· ὅτι *Ἐδασίλευσε*, τούτεστι Βασιλεὺς ἐγνωρίσθη. Ἡ καὶ ἄλλως· Βασιλεὺς μὲν ἦν ὡς Θεός, ἐδασίλευσε καὶ ὡς ἀνθρώπος· *Ἐδόθη μοι γὰρ, φησὶν, ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς· καὶ πάλιν· Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ἐπ' αὐτοῦ.*

Εἰς πρέπειαν ἐνεδύσατο. Τὴν πρέπουσαν αὐτῷ, ὡς Θεῷ, δόξαν καὶ ἐξουσίαν ἐφανέρωσε· τοῦτο γὰρ

⁶¹ Matth. xxviii, 18. ⁶² Psal. ii, 6.

σημαίνει, οἶμαι, τὸ ἐπεδύσατο ἢ καὶ ἄλλως· Ἀ νεκρωθεὶς μὲν τῇ σαρκί, οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος κατὰ τὸν προφήτην· ἀναστὰς δὲ, εὐπρέπειαν ἐπεδύσατο.

Ἐπεδύσατο Κύριος δύναμιν, καὶ περιεζώσατο. Ὁμοίως κἀναυθα νοητέον τὸ, ἐπεδύσατο. Εἶχε μὲν γὰρ ὡς Θεὸς τὴν θεῖαν εὐπρέπειαν αἰεὶ, καὶ τὴν θεῖαν δύναμιν κρυπτομένα· ὑστερον δὲ ἐφανέρωσε ταύτας, ἀποκαταστάς εἰς οὐρανοὺς· οὐ μὴν ἐξωθεν αὐτὰς περιβάιτο· καὶ τὸ περιεζώσατο δὲ εὐσεβῶς νοητέον, ἀντὶ τοῦ, ἡτρεπίσθη· σύμβολον γὰρ εὐτρεπισμοῦ ἐστὶ τὸ ζωννύεσθαι.

Καὶ γὰρ ἐστερέωσε τὴν οἰκουμένην, ἥτις οὐ σαλευθήσεται. Σαλευομένην τῇ ἀπάτῃ ἐστερέωσεν αὐτὴν ἡδὴ τῇ ἀληθείᾳ, ὥστε τῆς σαλευθῆναι λοιπῶν ὑπὸ τῆς πλάνης, ἐπὶ πέτρῳ τῆς πίστεως στερεώθεισαν. Νοεῖται δὲ καὶ ἰδικῶς οἰκουμένη ἡ Ἐκκλησία, ἣν οἰκοῦσιν οἱ πιστοὶ, ἧς οὐ κατισχύσουσι πόλεις ἕθου, κατὰ τὴν Δεσποτικὴν ἀπόφασιν. appellaverit) Ecclesiam intelligi dicunt, in qua sententiam⁴³, inferni portæ non prævalebunt.

Ἐτοιμος ὁ θρόνος σου ἀπὸ τότε. — *Ἐτοιμος* ἀντὶ τοῦ, ἔδρατος, ὡς ἐν τῷ πε' ψαλμῷ παρασημαίωται· ἀπὸ τότε δὲ, ἀντὶ τοῦ, ἀπ' ἀρχῆς· τὸ δὲ ἀπ' ἀρχῆς ἐπὶ τῆς θείας φύσεως οὐκ εἰς ἀρχὴν ἀνάγεται χρονικὴν, ἀλλὰ τῆς αἰωνίου ἐστὶν ἐμφαντικὸν ταιαίστητος. Τοιοῦτον δὲ ἐστὶν ἐκεῖ Θεοῦ καὶ τῆ, ἀπ' αἰῶνος. Λέγει δὲ νῦν ὁ Δαβὶδ ὅτι· Εἰ καὶ δούλου μορφὴν ἐνθῆμι, ἀλλ' οὐν ἔδρατα σοὶ ἡ βασιλεία σου ἀπ' ἀρχῆς, καὶ οὐδέποτε ταύτης ἐξέπεισας.

personam indueris, stabile tamen ac firmum tibi eo decidisti, aut illinc pulsus es.

Ἀπὸ τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ. Ἐδρατα δὲ σοὶ ἀπ' ἀρχῆς ἡ βασιλεία, διότι καὶ σὺ ἀπ' αἰῶνος εἶ, τουτέστιν ὁμοίως ἀπ' ἀρχῆς, ὡς εἴρηται.

Ἐπῆραν οἱ ποταμοὶ, Κύριε, ἐπῆραν οἱ ποταμοὶ φωνὰς αὐτῶν. Ποταμοὺς καλεῖ τοὺς ἀποστόλους, ὡς ἀρδεύοντας τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων τοὺς πνευματικοὺς νάμασι τοῦ Εὐαγγελίου· λέγει δὲ, ὅτι ὕψωσαν τὰς φωνὰς αὐτῶν, τουτέστι, διαβήθησαν καὶ φανερώς καὶ ἀνεπαισχύντως ἐκήρυξαν. Εἴρηται δὲ ἡμῖν πολλάκις, ὅτι ὡς ἡδὴ γεγενημένα προγορεύει τὰ μέλλοντα. Ὁ διπλασιασμός δὲ τοῦ ἐπῆραν οἱ ποταμοὶ ἐμφαντικὸς ἐστὶ χαρᾶς.

Ἀροῦσιν οἱ ποταμοὶ ἐπιτρέψεις αὐτῶν. Οἱ μετ' αὐτοὺς ποταμοὶ λήφονται τὰς χαραθμίστας καὶ τμηθείσας ὑπ' αὐτῶν ἑδούς· ἐπιτρέψεις γὰρ εἰσιν αἱ τομαὶ, ἧς χαράττουσιν οἱ ποταμοὶ ἐπιτρέποντες τὴν γῆν ἐν τῷ φέρεσθαι. Φησὶ δὲ ὅτι οἱ μετ' αὐτοὺς διδάσκαλοι ταῖς ἑδοῖς τῆς διδασκαλίας αὐτῶν ἀκολούθως χρῆσονται.

lambendo ac terendo incidere solent, ac formare. Et sensus est, quod doctores, qui post apostolos venturi sunt, eas vias atque casdem sequentur disciplinas, quibus ipsi etiam apostoli usi fuerunt.

⁴³ 1. a. LIII, 2. ⁴⁴ Matth. XVI, 18.

A illi erat, etiam ut Deo. Vel aliter: Dominus carne quidem mortuus, decorem non habebat nec speciem, juxta prophetæ testimonium⁴³, verum resurgens decorem, quem antea non habebat, indutus est.

Indutus est potentiam, et accinxit se. Eodem modo intelliges hunc versiculum. Habuit præterea Christus semper et decorem, et potentiam, verum olim id homines latebat; manifestum autem fieri cœpit postquam in cœlum ascendit, tametsi hujusmodi indumentum exterius nullum induerit. Pie etenim hoc intelligendum est, ut diximus, quemadmodum et verbum, *accinxit*; idem enim significat, quod aptavit, seu ornavit, cingulum quippe, ornamentum cujusdam signum est.

Etenim stabilivit orbem terræ, qui non commovebitur. Orbem, dæmonum fraude fluctuantem, ac pene concussum, veritate sua Christus ita stabilivit, ut erroribus amodo huc atque illuc non abducatur: quia in fidei petra fundatus ac stabilitus est. Per orbem autem terræ (quem juxta veriorum Græcæ dictionis significationem, *habitabilem* quis fideles habitant, adversus quam, iuxta Domini

Vers. 2. Paratus thronus tuus ex tunc. — *Paratus*, hoc est, firmus et stabilis, ut diximus in psalmo LXXXV. Et quod ait: *ex tunc*, expone, pro a principio. Illud tamen semper animadvertendum, quod hujusmodi sermo: ab initio nimirum seu, a principio, nullam tempus inducit in divina natura, sed æternam quamdam antiquitatem tantum significat. Tale quiddam est, quod paulo post subdit, dicens: *A sæculo tu es.* Tametsi, inquit, tu servi est ab initio regnum tuum. Neque enim unquam ab

A sæculo tu es. Stabile, inquit, tibi ideo est regnum tuum ab initio, quia tu es a sæculo, hoc est, a principio, ut diximus.

Vers. 3. Elevaverunt flumina, Domine, elevaverunt flumina voces suas. Per flumina, apostolos intelligit, veluti qui spiritualibus Evangelii fluentis humanas irrigant animas; et dicit quod exaltaverunt voces suas, hoc est, clare et aperte, palamque, ac sine ulla verecundia, evangelicam doctrinam prædicaverunt. Illud tamen animadvertite, quod alibi persæpe diximus, Prophetam frequentissime præterito tempore uti pro futuro, vel futura narrare, quasi jam præterita. Illa etiam repetitio verbi, *elevaverunt*, gaudii intensionem significat.

Vers. 4. Tollent flumina attritiones eorum. Illa flumina, quæ post flumina paulo ante dicta, hoc est, post apostolos ventura sunt, tollent, hoc est, capient, seu sequentur eas vias, quæ ab illis tritæ fuerint et formatæ. Per attritiones etenim, semitas illas ac sectiones, alvei cujusdam instar formatas, intelligit, quas flumina, cum per terram feruntur,

A totibus aquarum multarum, mirabiles elevationes maris. Per aquas multas, baptismi lavacra intellige, quæ ubique in Ecclesiis perficiuntur. Voces autem hujusmodi aquarum, invocationes sunt sanctæ Trinitatis, et supernæ gratiæ, quæ in baptismatis sacramento fieri solent. Per mare etiam singulari sermone, ipsum baptismum significavit, quod ubique terrarum celebratur, quemadmodum dictum est in psalmo LXXIII. Certo etenim merito multiplex videtur, quia variis in locis et innumerabilibus pene personis celebratur : virtute tamen unum atque idem est sacramentum. Elevationes autem hujuscemodi maris, fluctus illi sunt, qui ex immersione atque emersione eorum fiunt, qui baptizantur. Has igitur spiritualis ac mystici maris elevationes admirandas admodum esse dicit, si elementalibus maris elevationibus comparantur. Hujus enim maris fluctus hominibus quidem timendi sunt, verum demonibus jucundi : contra autem illi baptismatis fluctus, timendi quidem sunt demonibus, jucundi autem ac suaves sunt hominibus. Et illi quidem in patriam navigantes perierunt, isti vero submersos servant. Effecte autem sunt hæc elevationes mirabiles, ab invocatione illa divina, ut dictum est, et ab illo, quod illic inest mysterio.

Mirabilis in altis Dominus. Admirabilis vero Deus potissimum est hujuscemodi altis ac sublimibus rebus. Vel ordo sit : Mirabilis est Dominus, qui in altis est. Unde alibi ait : *Qui in altis habitat, et humilia respicit in caelo et in terra* 61.

Vers. 5. Testimonia tua credibilia facta sunt valde. Testimonia de te valde sunt fidelia, hoc est vera. Ea autem intelligit, quæ de Christi incarnatione, de dispensatione in carne, ac de ejus conversatione, a prophetis varie prædicta sunt.

Domum tuam decet sanctitudo, Domine, in longitudine dierum. Domus Dei est universalis Ecclesia fidelium, ut sapiens dictum est. Hanc, inquit, domum decet sanctitudo, hoc est, ut sit sancta, ea nimirum ratione, quia Dei sancti domus est : verum hoc ita demum fiet, si in iis qui illud templum habitant, munditia exstiterit ab omni prorsus iniquatione. Hujusmodi vero munditia et sanctitas semper decet domum Domini. Domus etiam Domini est templum Dei, quod, secundum Apostolum, fidelis quilibet representat ; atque ideo eos omnes decet sanctitudo in longitudine dierum. *Psalmus ipsi David quarta Sabbati, sine inscriptione apud Hebræos.*

PSALMUS XCIII.

Est et præsens psalmus sine inscriptione apud Hebræos. Ea autem verba : *quarta Sabbati*, a quopiam facere apposita, cum quarta hebdomadæ die psalmum hunc decantari invenisset. Per Sabbatum enim hoc in loco, quemadmodum et sæpe alibi, ipsa hebdomada significatur. Voluit autem hoc psalmo beatus David omnibus hominibus solamen

61 Psal. cxii, 6.

A Ἀπὸ φωνῶν ὑδάτων πολλῶν θαυμαστοὶ ἢ μετεωρισμοὶ τῆς θαλάσσης. Ὑδατὰ πολλὰ κινῶνται τὰ κατὰ πᾶσαν Ἐκκλησίαν βαπτίσματα τῶν πιστῶν. Φωναὶ δὲ τούτων τῶν ὑδάτων αἱ γινόμεναι ἐπ' αὐτοῖς ἐπικλήσεις τῆς ἁγίας Τριᾶδος καὶ τῆς ἀνωθεν χάριτος. Θάλασσαν δὲ πάλιν ἐνικῶν αὐτὸ τὸ πανταχοῦ τῆς γῆς βάπτισμα, ὡς ἐν τῷ σ' ψαλμῷ προαίρηται· πληθύνεται μὲν γὰρ ταῖς χρεῖαι, ἐνίσταται δὲ τῇ δυνάμει. Μετεωρισμοὶ δὲ αὐτῆς τὰ ἀποτελούμενα κύματα ἐκ τῆς καταδύσεως καὶ ἀναδύσεως τῶν βαπτιζομένων. Τούτους τῶν τῶν μετεωρισμῶν θαυμαστῶν εἶναι φησὶ πρὸς σύγκρισιν τῶν μετεωρισμῶν τῆς αἰσθητῆς θαλάσσης· ἐκεῖνα μὲν γὰρ τὰ κύματα φοβερὰ τοῖς ἀνθρώποις, ἤδιστα δὲ τοῖς δαίμοσιν· ταῦτα δὲ τούτων ἀνθρώποις, ἤδιστα μὲν τοῖς δαίμοσιν, ἤδιστα δὲ τοῖς ἀνθρώποις. Καὶ ἐκεῖνα μὲν ἀπώλλουσι τοὺς ἐμπλήοντες· ταῦτα δὲ σώζει. Γεγόνασι δὲ θαυμαστὰ ἀπὸ τῆς δηλωθείσης ἐπικλήσεως καὶ τῆς ἐκεῖθεν κλητῆς.

B Θαυμαστός ἐν ὑψηλοῖς ὁ Κύριος. Θαυμαστός ἢ μάλλον ἐν τοῖς ὑψηλοῖς τοῖς τοῖς καὶ μεγάλοις πράγμασιν ὁ Θεός, ὅ τοιαῦτα κινῶν θαυμάσια. Ἡ καὶ ἄλλως ἢ σύνταξις· ὅτι θαυμαστός μάλλον ὁ ἐν ὑψηλοῖς ὢν Κύριος κατ' ἀντιστροφὴν. Καὶ ἄλλαχού γὰρ φησὶν·

C Ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν, καὶ τὰ ταπεινὰ ἔφορον. Τὰ μαρτυρία σου ἐπιστάθησαν σφόδρα. Αἱ περὶ σοῦ μαρτυρίαι σφόδρα εἰσὶ πισταὶ· τούτους ἐληθεῖς. Λέγει δὲ τὰς βήσεις τῶν προφητῶν, δεῖς περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας καὶ πολιτείας αὐτοῦ, διεφύρω; ἐξεφώνησαν.

D Τῷ οἴκῳ σου πρέπει ἁγίασμα, Κύριε, εἰς μακρότητα ἡμερῶν. Οἶκος Θεοῦ ἢ καθόλου Ἐκκλησία τῶν πιστῶν, ὡς πολλάκις εἴρηται. Τούτω φησὶ, τῷ οἴκῳ πρέπει ἁγιασμὸς· ἦγουν τὸ εἶναι ἅγιον, ὡς οἶκον ἁγίου. Ἔσται δὲ τοῦτο, ἁγνεία; ἐμπολιτευομένης τοῖς ἐν αὐτῷ καὶ καθαρότητος ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ. Πρέπει δὲ αὐτῷ τὸ τοῦτον ἁγίασμα ἀεὶ. Λέγεται δὲ οἶκος Θεοῦ καὶ ναὸς Θεοῦ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, πᾶς πιστὸς, ὃ πρέπει ἁγίασμα, εἰς μακρότητα ἡμερῶν.

Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ, τετράδι σαββάτου, ἀνεπίγραφος παρ' Ἑβραίοις.
ΨΑΛΜΟΣ ΙΓ'.

Ἀνεπίγραφος καὶ οὗτος παρ' Ἑβραίοις. Τὸ ἐν τετράδι σαββάτου, προστεθείκασι τινες εὐρόντες, ὅτι ἐν τετράδι ἡμέρῃ τῆς ἑβδομάδος ἐμολογήθη ἡ Σάββατον γὰρ ἑαυτῆα τὴν ἑβδομάδα ἐπέλεον. Εἰσαγεί δὲ διὰ τοῦ παρόντος ψαλμοῦ παρεροβίαν ὁ Δαβὶδ τοῖς καταδυναστευομένοις ἀπὸ τῶν ἁδίων.

præstare, qui ad injustis, aliq̄ a peccis op-

Θεός ἐκδικήσεων Κύριος. — Θεός ἐκδικήσεων. A ἄντι τοῦ, Θεός ἐκδικητής. Τοῦτω γὰρ τῷ ἰδιώματι λέγεται καὶ Θεός ἐλέους, καὶ Θεός οἰκτιρῶν, καὶ Θεός παρακλήσεως, καὶ Θεός εἰρήνης, καὶ τὰ τοιαῦτα. Λέγει τοίνυν, ὅτι Θεός ἐστιν ἐκδικητής ὁ Κύριος.

Θεός ἐκδικήσεων ἐπαρρησιόσατο. — Ἐπαρρησιόσατο, ἄντι, ἐφανέρωσε τὴν ἑαυτοῦ δικαιοκρασίαν. Καὶ μακροθυμῶν ἔχρι τοῦ παρόντος, νῦν ἐχρήσατο τῇ ἐκδικήσει.

Ἰψώθητι ὁ κρίνων τὴν γῆν. Ἀναθὰς εἰς τὴν δικαστὴν θρόνον, ἐβύθη κρίνων, καὶ ἀποφαινόμενος, καὶ ἐδικῶν ὑψώθητι· τουτέστι, φάνηθι καὶ γνωρισθῆτι πᾶσιν. Περὶ δὲ τοῦ ὑψώθητι εἰρηται καὶ ἐν τῷ νσ' ψαλμῷ.

Ἀπόδος ἀνταπόδοσιν τοῖς ὑπερβάνοις. Ἐπιφάνους λέγει τοὺς δυνάστας, ὡς καταφρονούντας τῶν πενήτων.

Ἔως πότε ἀμαρτωλοὶ. Κύριε, ἕως πότε ἀμαρτωλοὶ καυχῆσονται; Τοὺς αὐτοὺς ὁμοίως καλεῖ ἀμαρτωλοὺς, ὡς εἰς Θεὸν ἀμαρτάνοντας, ἐν τῷ παρωδῆσθαι τὴν περὶ δικαιοσύνης νόμον αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀδικουμένους· ἐν τῷ ἀδικεῖν αὐτοὺς. Ταῦτα δὲ αὐτοὺς προσηγόρευσε καὶ ἐν τῷ θ' ψαλμῷ. Ἔθος δὲ τοῖς τοιοῦτοις καυχᾶσθαι ἐπὶ τῇ δυναστείᾳ αὐτῶν. Ἡ δὲ ἀναδίπλωσις τοῦ, Ἔως πότε ἀμαρτωλοὶ, Κύριε, ἐμφαντικῆ ἐστὶ ζήλου, ὡσπερ καὶ ἡ τοῦ, λαλήσουσιν, ἐπὶ τοῦ ἐφεξῆς. Οὐκ ἄγνοεὶ δὲ ὁ λέγων τὸ πρόσκαιρον τῆς τῶν ἀδικῶν ἐνημερίας, ἀλλὰ σχετιάζει ἐπὶ τῇ μακροθυμίᾳ τοῦ Θεοῦ. C

Φθέζονται καὶ λαλήσουσιν ἀδικίαν; λαλήσουσι πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν; Ἐπὶ μὲν τοῦ φθέζονται ληπτέον ἀπὸ κοινῆς τῆ ζωῆς· ἐπὶ δὲ τοῦ λαλήσουσι τοῦ ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ τῆ ἀδικίας. Τὸ δὲ λαλήσουσι ταυτὸν ἐκ παραλλήλου τοῦ φθέζονται.

Τὸν λαόν σου, Κύριε, ἐταπειώσαν, καὶ τὴν κληρονομίαν σου ἐκάκωσαν. Προεῖρηται παλαῖος μὲν λαὸς καὶ παλαιὰ κληρονομία οἱ Ἰουδαῖοι, νέος δὲ καὶ νέα οἱ ἐξ ἔθνων.

Χίρην καὶ ὄρφανόν ἀπέκτειναν, καὶ προσήλυτον ἐφόνευσαν. Ταῦτα καὶ οἱ ἄρχοντες τῶν Ἰουδαίων ἐποίουν διὰ πλανεσίαν, καὶ πολλοὶ τῶν ἡμετέρων ἀρχόντων. Ἀποκτείνει δὲ καὶ φονεύει οὐ μόνον ὁ ζῆφι κατ' αὐτῶν χρώμενος, ἀλλὰ καὶ ὁ τὰ αὐτῶν ἀρπάξων, καὶ ὁ περιορῶν αὐτοὺς ἀδικουμένος, καὶ ὁ καταχαριζόμενος τοῖς ἀδικούσιν αὐτοῦς. Προσήλυτος δὲ ὁ ἐξ ἔθνων Ἰουδαῖος κατὰ τοὺς Ἰουδαίους, καθ' ἡμᾶς δὲ ὁ πάροικος.

Καὶ εἶπαν· Οὐκ ὄψεται Κύριος, οὐδὲ συνήσει ὁ Θεός τοῦ Ἰακώβ. Ταῦτα εἰ καὶ μὴ τῇ γλώσσῃ πολλάκι, ἀλλὰ γε τῇ γνώμῃ λέγουσιν οἱ παράνομοι.

VERS. 1. *Deus ultionum Dominus. Deus ultionum dixit, pro, Deus ultor. Idioma est et hoc Hebraicum, juxta quod alibi etiam dicitur, Deus misericordiae, et Deus miserationum, et Deus consolationis, et Deus pacis, et alia hujusmodi. Ait igitur, quod Dominus est Deus ultor.*

Deus ultionum libere egit. — Libere, seu palam egit, hoc est, manifestavit, justum nimirum judicium suum: cunIQUE longanimis hactenus fuerit ac patiens, vindicta tandem usus est.

VERS. 2. *Exaltare, qui judicas terram. — Exaltare, inquit, simul ac judicalem thronum tuum conscenderis, hoc est, appareas, et cognoscaris ab omnibus Deus delinquentium ultor, dum judicas et sententias pronuntias, et dum sumis vindictam. De hoc autem verbo exaltare, vide, quæ dicta sunt in psalmo LVI.*

Redde retributionem superbis. Per superbos, potentissimos quosque intelligit, qui pauperes opprimant, aut despiciant.

VERS. 3. *Usquequo peccatores, Domine, usquequo peccatores gloriabuntur? Eosdem rursus peccatores appellat, quia et in Deum peccant, dum ejus legem de justitia traditam contemnunt, et in ipsos qui injuriam patiuntur, dum eos lædunt. Atque ita etiam eos appellavit in psalmo IX. Est autem in hoc hujusmodi hominibus, de propria potentia gloriari. Illa autem repetitio: Usquequo peccatores, Domine? loquentis zelum demonstrant, quemadmodum et illa repetitio quæ sequitur verbi, loquentur. Et quæcumque hoc pacto dubitanter loquatur nunc Propheta, non ignorat tamen, momentaneam esse omnium eorum felicitatem, qui injuste agunt, sed tam diuturnam Dei patientiam ægre fert.*

VERS. 4. *Effabuntur et loquentur injustitiam? loquentur omnes, qui operantur iniquitatem? In verbo effabuntur a communi sensu sumenda est dictio, usquequo, et similis modo in secundo versiculo in verbo, loquentur, a communi sensu sumenda est dictio, justitiam. Dictiones vero effabuntur et loquentur idem æque significant.*

VERS. 5. *Populum tuum, Domine, humiliaverunt, et hereditatem tuam affecerunt. Jam prædiximus, quod per antiquum populum, et per antiquam hereditatem, Judæi intelligendi sunt, per novum autem et per novam, fideles ex gentibus.*

VERS. 6. *Viduum et orphanum interfecerunt, et proselytum occiderunt. Hæc et Judæorum principes ob summam avaritiam faciebant, et multi ex nostris similiter principibus faciunt. Interfocere enim dicuntur non tantum il qui gladio in eos sæviunt, sed illi etiam qui eorum rapiant bona, qui illos despiciunt, quoties injuria afficiuntur, quique eos lædentibus, ut amicis, gratificantur. Proselytum vero Judæi eum appellabant, qui ex gentili effectus fuisset Judæus. Nos autem per proselytum, adventum omnem ac peregrinum intelligimus.*

VERS. 7. *Et dixerunt: Non videbit Dominus, et non inteliget Deus Jacob. Hæc tametsi ipso ore ac lingua non sæpe di-an', corde tamen persæpe*

intra se revolvunt iniqui homines. Neque enim A tanta unquam audent, nisi hujusmodi sententia, vel cogitatione saltem se subscriberent. Et quod ait, *intelliget*, posuit pro, audiet, seu cognoscat.

VERS. 8. *Intelligite sane, insipientes in populo, et stulti aliquando sapite.* Ea animadvertite, quæ jam diu omnibus nota sunt, atque aliquando, sero saltem, prudentes estote.

VERS. 9. *Qui plantavit aurem non audiet? et qui plasmavit oculum non considerat? — Non considerat, dixit, pro, non videt.* At quomodo verisimile est, illum esse sine sensu, qui sensus in aliis creavit? Confundit eos igitur Propheta hujusmodi interrogationibus, quæ apud omnes in confesso sunt.

VERS. 10. *Qui corrigit gentes non arguet?* Ille, inquit, qui gentes erudit ac corrigit, iis pimirum legibus, quæ apud eas sunt; harum etenim legum scientiam Deus ipsis etiam gentibus præstitit, ut earum severitate delinquentes coercerentur: quomodo non arguet etiam et castigabit eos omnes, qui scelera aliqua, aut iniquitates commiserint?

Qui docet hominem scientiam. Is, qui aliis scientiam et cognitionem præstat, quomodo ipse non cognoscat, aut quomodo ignorabit?

VERS. 11. *Dominus cognoscit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt.* Hominum dico talia cogitantium, quod Deus scilicet humana non curet. Cognoscit eos igitur Dominus, quod errant, sed patiens est persæpe et longanimis, ex quadam dispensatione. Vel, cogitationes eorum hominum dicit, qui, quæ ventris sunt, cogitant, et non quæ sunt Dei.

VERS. 12. *Beatus homo, quem erudieris, Domine.* Quem prudentem feceris doctrina tua.

Ei de lege tua docueris eum. Lege tua, naturali, vel scripta, vel etiam utraque: sunt etenim hæ leges prudentiæ ac sapientiæ fontes.

VERS. 13. *Ut mitigetur a diebus malis.* Ita ut in diebus afflictionis, mitis fiat et patiens, et non ægre ferat, neque indignetur adversus labores, sed ex tua lege cognoscat, quod ii qui calamitates sustinent, ad propriam utilitatem et commodum vexantur, quodque contra, ii qui eos affligunt, condignas aliquando criminibus suis pœnas dabunt.

Donec effossa sit peccatori fovea. Donec iniquis paratum sit periculum, seu donec in illud incidierint. Tunc etenim iis etiam miserebitur, qui se injuria affecerint.

VERS. 14. *Quoniam non repellet Dominus populum suum, et hæreditatem suam non derelinquet.* Non repellet eos, tametsi affligi eos ad tempus persæpe permittat, sicuti ad ipsam usque sæculi consummationem in futurum etiam permisurus est, modo sinens ut pravi justos viros opprimant, modo etiam opem atque auxilium suum probis impertiens, et utrumque ad eorum commodum dispensans. Populus autem, et hæreditas Domini, olim Judæi fuerunt, verum illis expulsis, Christiani ac fideles in sæpe diximus

Οὐ γὰρ ἂν τοιαῦτα ἐτόλμων, εἰ μὴ τοιαῦτα τοῖς λογισμοῖς ὑπέγραφον. Συνήσει δὲ, ἀντι τοῦ, ἀκούσει, γινώσεται.

Συλλεγε δὴ, ἀφρονες ἐν τῷ λαῷ, καὶ μωροὶ ποτε φρονησατε. Ἐπίγνωτε τὰ πᾶσι γινώριμα, καὶ ποτε καὶ αὐτοὶ φρονήσατε.

Ὁ φυτεύσας τὸ οὖς οὐχὶ ἀκούει; ἢ ὁ πλάσσει τὸν ὀφθαλμὸν οὐχὶ κατανοεῖ; Οὐχὶ ὄρα; Καὶ πῶς εἰκὸς ἀναισθητεῖν τὸν Παιητὴν τῶν αἰσθήσεων; Αἰσχύνει δὲ τοῦτους διὰ τοιοῦτων ὁμολογουμένων ἐπερωτήσεων.

Ὁ παιδεύων ἔθνη οὐχὶ ἐλέγξει; Ὁ παιδεύων ἔθνη διὰ τῶν παρ' αὐτοῖς νόμων, ὧν τὴν γνῶσιν αὐτοῖς αὐτὸς ἐχαρίσατο, καὶ διὰ τῆς αὐστηρίας αὐτῶν κολάζων τοὺς ἀμαρτάνοντας, πῶς οὐχὶ καὶ τοὺς οὕτω παρανομοῦντας ἐλέγξει; τούτεστι κολάσει;

Ὁ διδάσκων ἀνθρώπων γνῶσιν ὁ χορηγὸς τῆς γνώσεως δηλονότι πῶς οὐ γινώσεται;

Κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων, διὰ τὴν εἰσὶ μάταιοι. Τῶν οὕτω διαλογιζομένων δὲ οὐκ ἐφορᾷ τὰ ἀνθρώπινα. Γινώσκει μὲν αὐτοὺς, διὰ τὴν εἰσὶ ἐσφαλμένοι μακροθυμεῖ δὲ πολλάκις δι' οἰκονομίαν τινά. Ἡ καὶ διαλογισμοὺς λέγει τῶν ἐκ κοιλίας διαλογιζομένων, καὶ μὴ ἀπὸ θείας διδασκαλίας.

Μακάριος ἄνθρωπος, ὃν ἂν παιδεύσῃς, Κύριε. Ὅν ἂν συνετίσῃς τῇ παρὰ σοῦ διδασκαλίᾳ.

Καὶ ἐκ τοῦ νόμου σου διδάξῃς αὐτόν. Ἔστα τοῦ φυσικοῦ ἐστε τοῦ γραπτοῦ, ἢ καὶ ἀμφοτέρων. Πηγαὶ γὰρ οὗτοι συνέσεως καὶ σοφίας.

Τοῦ παραύσαι αὐτόν ἀπ' ἡμερῶν ποτηρῶν. Ὅστε πρὸν αὐτὸν γενέσθαι καὶ ἀνεξίκακον ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν πειρασμῶν, μὴ σχετλιάζοντα, μηδὲ ἀγανακτοῦντα πρὸς τοὺς πόνους, ἀλλ' ἐκ τοῦ νόμου σου γινώσκοντα, διὰ καὶ οἱ πάσχοντες ἐπὶ συμφέροντι πάσχουσι, καὶ οἱ κακοποιοῦντες δώσουσιν ἀξίαν τὴν δίκην.

Ἔως οὐ ὀρυγῇ τῷ ἀμαρτωλῷ βόθρος. Ἔως εὐτρεπισθῇ τοῖς παρανόμοις κίνδυνος ἕως ἂν ἐμπέσωσι. Τότε γὰρ καὶ ἐλεεῖ τοὺς ἀδικοῦντας αὐτόν.

Ὅτι οὐκ ἀπόσεται Κύριος τὸν λαόν αὐτοῦ καὶ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ οὐκ ἐγκαταλείψει. Εἰ καὶ πρὸς καιρὸν παραχωροῦνται πάσχειν καὶ κακοχεῖσθαι, καὶ τοῦτο ποιήσει μέχρι συντελείας, νῦν μὲν παραχωρῶν τοῖς πονηροῖς ἐκθλίβειν αὐτοὺς, νῦν δὲ ἀντιλαμβάνομενος αὐτῶν καὶ τοῦτο δὲ κάκεινο λυσitelῶς. Ἄαδς δὲ αὐτοῦ καὶ κληρονομία πάλαι μὲν οἱ Ἰουδαῖοι, νῦν δὲ ἀντ' ἐκείνων εἰσποιηθέντες Χριστιανοί, καθὼς πολλάκις εἰρήκαμεν.

eorum locum adoptati sunt, quemadmodum alibi

Ἔως οὐδὲ δικαιοσύνη ἐπιστρέφεται εἰς κρίσιν. A Ἔως ἂν ὁ Χριστὸς, ἡ αὐτοδικαιοσύνη, καταλιπὼν τὸ μακροθυμεῖν, ἐπὶ τῷ κρίνειν τραπῆ. Ὅτι δὲ ὁ Χριστὸς δικαιοσύνη καλεῖται, φησὶν ὁ Ἀπόστολος· Ὅς ἐδόθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἀπολύτρωσις.

Καὶ ἐχόμενοι αὐτῆς πάντες οἱ εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ. Καὶ λοιπὸν τότε ἐγγὺς αὐτοῦ πάντες οἱ δίκαιοι, παραστησάμενοι αὐτῷ κρίνουντι πᾶσαν τὴν γῆν.

Τίς ἀναστήσεται μοι ἐπὶ πονηρευομένους; Τίς βοηθήσει μοι κατὰ τῶν πονηρευομένων ἐχθρῶν;

Ἡ τίς συμπαραστήσεται μοι ἐπὶ τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν; Τὴν αὐτὴν εἶπε πάλιν ἐνομοσύνῃ, σφόδρα τῆς βοηθείας ὀρεγόμενος διὰ τὴν σφοδρότητα τῆς πονηρίας τῶν δαιμόνων. Τίς, φησὶ, συμπαραστήσεται μοι παρατιττομένῳ κατὰ τῶν δυσμενῶν; Ἡ πάντως ὁ Θεός, ὁ διαφόρως ἐπιχορηγῶσα; μοι.

Εἰ μὴ δεῖ Κύριος ἐδοήθησέ μοι, παρὰ βραχὺ παρφύκησεν τῷ ᾄδῃ ἡ ψυχὴ μου. Καὶ γὰρ εἰ μὴ ἔντως Κύριος ἐδοήθησέ μοι κινδυνεύοντι πολλάκις, μικροῦ ἂν ἀπέθανον, εἴτε τὸν σωματικὸν θάνατον, εἴτε τὸν ψυχικόν. Παρφύκησεν δὲ νῦν, τὸ ἐψύχησεν. Ἄδης δὲ λέγεται ἂν καὶ ὁ βόθρος τῆς ἀμαρτίας.

Εἰ ἔλεγον, Σεσάλειται ὁ ποῦς μου, τὸ ἔλεός σου, Κύριε, ἐδοήθει μοι. Εἰ ἔλεγον πρὸς τὸν Θεόν, Σεσάλειται ἡ ἐδραϊώσις μου, καὶ ὑποσύρομαι· εἰ ἐξυμολογούμην τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν, ἐτύγχανον βοηθείας. Διδάσκει δὲ δεῖ ὅστις ἂν ὀλισθαίνων ἐπιγνῶ, καὶ μὴ ἀπογνῶ, μηδὲ ραθυμῆσῃ, ἀλλ' ἐξυμολογήσεται, ταχεῖαν εὐρίσκει τὴν ἀντίληψιν. Ἐλεῆμων γὰρ καὶ συμπαθὴς ὁ Θεός.

Εἰ αἰκίῃ negligenter aliquid non egerit, sed ingenue consequetur. Misericors etenim est Deus, et infirmitatibus nostris facile compatitur.

Κατὰ τὸ πλῆθος τῶν ὀδυνῶν μου ἐν τῇ καρδίᾳ μου αἱ παρακλήσεις σου ἐφάρσαν τὴν ψυχὴν μου. Ἀναλόγως τὸ πλῆθος τῶν ὀδυνῶν μου τῶν ἐν τῇ καρδίᾳ μου ἐχορηγοῦντό μοι καὶ αἱ παρακλήσεις σου. Ὡστερ δὲ ὀδύναι· διάφοροι, οὕτω καὶ αἱ παρὰ Θεοῦ ψυχαγωγίαι· καὶ πρὸς τὸ εἶδος τοῦ τραύματος ἐπάγεται καὶ ἡ θεραπεία.

Μὴ συμπαρέστω σοι θρόνος ἀνομίας. Θρόνος ἀνομίας ὁ διάβολος, ὡς ἐν αὐτῷ καὶ βασιλευούσης καὶ ἀναπαυομένης. Μὴ συμπαρέστω δὲ, ἀντὶ σοῦ, μὴ συμπαρεῖθ σοι, κρίνουντι· προστακτικὸν ἀντὶ εὐκτιχοῦ, ὡς τὸ ἐλέησον. Τινὰ δὲ ἀντίγραφα, μὴ συμπροσίσταται, γράφουσιν, ἤγουν, οὐ συμπροσίσταται· ἢ καὶ οὕτως μέλλων ἀντὶ εὐκτιχοῦ.

Ὁ πλάσσων νόσον ἐπὶ πρόσταγμα. Ὁ ὑπογράφων ἡμῖν κόπον εἰς ἐμποδισμὸν τοῦ προστάγματος σου· ὁ πρὸς τοῦ προστάγματος σου τιθεὶς κόπον ἵνα ὡς ἐπίκονον αὐτὸ παραδράμωμεν. Εἶτα

⁶⁶ 1 Cor. 1, 30.

VERS. 15. Quoadusque justitia convertatur in judicium. Donec Christus, qui ipsa est justitia, relicta sua longanimitate, ad judicandum se convertat. Quod autem Christus justitia appelletur, testatur beatus Paulus de eo dicens: Qui datus est nobis a Deo, sapientia, justitia, sanctificatio, et redemptio⁶⁶.

Et proximi ejus omnes recti corde. Cæterum prope eum tunc omnes justii aderunt, illi nimirum assistentes, qui universam erit terram judicaturus.

VERS. 16. Quis consurget mihi adversus malignantes? Quis mihi, inquit, adversus malignos adjutor aderit inimicos?

Aut quis consistet mecum adversus operantes iniquitatem? Eamdem repetit sententiam, opem sibi ferri maxime expetens, ob immensam nimirum demonum malignitatem. Quis, inquit, simul mecum in acie adversus inimicos consistet? Deus profecto, qui et olim persæpe mei curam suscepit.

VERS. 17. Nisi quia Dominus adjuvit me, paulominus habitasset in inferno anima mea. Pene, inquit, perissem, animæ aut ipsius etiam corporis morte, si periclitanti mihi Dominus opem non tulisset. Per infernum autem possumus peccati foveam intelligere.

VERS. 18. Si dicebam: Motus est pes meus, misericordia tua, Domine, adjuvabat me. Si ad Deum dicebam, stabilitatem atque constantiam meam fluctuasse, si me huc atque illuc ob propriam infirmitatem distrahi palam fuissem confessus, confestim tu mihi aderas adjutor. Hoc autem sermone docemur a Propheta, quod quicumque lapsus delictum suum agnoverit, et non desperaverit, aut eorum Deo id confessus fuerit, statim auxilium consequetur.

VERS. 19. Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ lætificaverunt animam meam. Juxta proportionem dolorum, quos in corde gerebam, præstita sunt a te mihi solamina. Sicuti enim dolorum varia sunt genera, ita etiam multiplicia sunt refrigeria, quæ nobis tribuit Deus. Nam juxta vulnerum qualitatem, convenientem applicat medicinam.

VERS. 20. Non adhæreat tibi thronus iniquitatis. Thronus iniquitatis est diabolus in quo iniquitas et considet, et regnat. Non adhæreat igitur tibi, hoc est, non adsit tibi judicanti. Est autem apud Græcos imperantis modus pro optativo. Quædam vero exemplaria habent: non adhærebit, et tunc futurum tempus intellige positum modo optativo.

Qui fingit laborem in præcepto. Qui laborem nobis describit, ut impedimentum omnibus præstet observare volentibus mandata tua: vel, qui ante mandatum tuum posuit laborem atque ærumnas,

ut tanquam aliquid laboriosum illud pertrauseamus. A λέγει καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν αὐτὸν ἐπεύχεται συμπαριῆναι.
Deinde causam etiam reddit, cur dæmonem optet Deo non assistere.

VERS. 21. *Venabuntur adversus animam justi.* Quia si dæmon, inquit, et socii ejns tibi astiterint, statim ceu laqueos quosdam ac veuatorias plagas tendere incipient adversus justos quoslibet, accusantes nimirum eos de peccatis quæ aut ignoranter, aut præter sententiam commiserint, atque hoc, ob immensam eorum malignitatem atque inhuma-

Et sanguinem innocentem condemnabunt. Quantum in eis fuerit. Sanguinem vero innocentem circumloquendo dixit, pro *innocentes homines.* Vel hujusmodi sermone eos damnat, quod indicta causa pœnas inferant, ut sit sensus quod immeritis hominibus infligent supplicia, atque ideo tibi, inquit, non adhærebunt.

VERS. 22. *Et factus est mihi Dominus in refugium.* Mihi, inquam, oppresso, et persecutionem in hac vita sustinenti.

Et Deus meus in adjutorium spei meæ. Sperabam equidem resistere, verum cum opprimerer ac fatigarer, desinebam, ac labeare concepta spe, Deus autem mihi præsto fuit, et spem meam rursus confirmavit, tribuitque, ut meliora adhuc sperarem.

VERS. 23. *Et reddet illis iniquitatem ipsorum.* Condemnationem scilicet pro eorum iniquitatem.

Et secundam malitiam eorum delabit eos Dominus Deus. — *Delabit*, hoc est, tollet eos de medio. Amplius quippe non apparebunt, lecti nimirum atque obruti igne jamdiu eis parato. Possunt tamen prædicta de pravis hominibus intelligi. Non adhærebit, inquit, tibi thronus iniquitatis, hoc est, nullus injustus princeps tibi appropinquabit. Potere autem solent hujusmodi Injusti principes laborem in præcepto, eo quod fideles non permittunt divina mandata sine labore observare. Veniantur etiam adversus justos omnes, et innocentes condemnant, et quæ sequuntur consequenter intelligi. Quod vero ait: *in adjutorium spei meæ*, idem est, ac si dixisset; ad confirmationem illius spei, quam antea fluctuantem habebam cum viderer derelictus. Illico enim eam Deus confirmavit, ut mihi præsto fuit. Reddet autem illis in futuro sæculo, destruens nimirum eos atque interimens.

Laus cantici ipsi David.

PSALMUS XCIV.

Iste etiam psalmus apud Hebræos inscriptione caret, verum LXX et laudem David inscripserunt, eo quod præsentī psalmo Propheta Deum laudaverit, et *canticum*, quia cum melodia, humana voce, canebatur. Atque imo in eo dicitur: *In psalmis jubilemus ei.* Convocantur autem hoc psalmo ad exultationem fideles omnes in Christum, et Judæi, qui nondum crediderunt, universi admonentur, ut donec idoneum pœnitentiæ tempus habent, convertantur ad Dominum, et adorent eum. Utrique autem populo beatus David veluti suo populo seipsum conjungit, Christianis quidem ob pietatem et fidem, Judæis vero ob generis originem.

Θηρεύσουσιν ἐὰν ψυχὴν δικαίου. Διότι οἱ περὶ τὸν διάβολον θήρας ἄρξονται, εἰ κατὰ τοῦ τυχόντος δικαίου ἢ συμπαρέσονται κατηγοροῦντες αὐτοῦ τι ἐν ἀγνοίᾳ καὶ πρὸς γνώμην ἀμαρτήματα διὰ πονηρίας καὶ μισανθρωπίας ὑπερβολῆν.

ob immensam eorum malignitatem atque inhuma-

Καὶ αἷμα ἀθῶον καταδικάζονται. Τόγε ἐπ' αὐτοῖς. Αἷμα δὲ ἀθῶον, ὁ ἀθῶος περιγραπτικῶς ἢ κόλασις ἢ ἀκαταδέκιστος, ὅσον πρὸς τοὺς θείους νόμους, ἵνα καὶ νοηθεῖ ὅτι κόλασιν ἔδικον ἀποφαινοῦνται· διὸ πάντως οὐ συμπαρέσονται.

Καὶ ἐγένετο μοι Κύριος εἰς καταφυγὴν. Ποιη μουμένῳ καὶ διωκομένῳ κατὰ τὸν παρόντα βίον.

Καὶ ὁ Θεός μου εἰς βοηθὸν ἐλπιδος μου. Ἥλιπον μὲν γὰρ ἀπέχει· καταπονεμένου δὲ μου, λοιπὸν ὑπέβλεπον ἢ ἐλπίς μου· ἐδοξήθησε δὲ ταύτῃ ὁ Θεός, ἐπανασώσας μοι πάλιν αὐτήν, καὶ θεὸς ἐλπίζειν χρηστότερα.

Καὶ ἀποδώσει αὐτοῖς ἕκαστος τὴν ἀνομίαν αὐτῶν. Τὴν καταδικὴν τῆς ἀνομίας αὐτῶν.

Καὶ κατὰ τὴν πονηρίαν αὐτῶν ἀφανίσει αὐτοὺς ὁ Κύριος ὁ Θεός. Ἄφανισμὸν ἐνταυθὰ φησι τὴν ἐκ μίσου ἔρσιν αὐτῶν, μηδαμῶ φαινομένων ἐτι, διὰ τὸ κατακχεῖσθαι τῷ ἠτοιμασμένῳ τούτοις πυρὶ. Νοηθεῖεν δ' ἄν τι εἰρηγμένα καὶ περὶ τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων. οἶον, οὐ συμπροσέστα· οὐ προσεγγίσει ἄρχων ἀνομός· ὁ τιθεὶς κόπον, καὶ μὴ συγχωρῶν ἡμῖν ἀπόνως ἐκπληροῦν τὰ προστάγματά σου. Θηρεύσουσιν οἱ παρόνομοι τοὺς δικαίους, καὶ τοὺς ἀθῶους καταδικάζουσι, καὶ τὰ ἐξῆς. Τὸ δὲ, *εἰς βοηθὸν ἐλπιδος μου*, ἀντὶ τοῦ, εἰς στηριγμα τῆς εἰς αὐτὸν ἐλπίδος μου, σαλευομένης ὡς ἐγκαταλειπούμενου· ἀντιλαδομένης μου γὰρ, ἐστήριξεν αὐτήν. Καὶ ἀποδώσει Κύριος ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι· καὶ ἀφανίσει αὐτοὺς ἐν τῷ παρόντι διὰ καταστροφῆς καὶ θανάτου.

Αἶνος ᾠδῆς τῷ Δαβὶδ.

ΨΑΛΜΟΣ LXXIV.

Ἄνεπιγραφος καιουτος παρ' Ἑβραίοις. Οἱ Ἑβραῖοι μὲν εἰπόντες, ὅτι αἰνεῖ τὸν Θεόν, ᾠδῆς δὲ, ὅτι μετὰ μέλους ἦσθη· καὶ ἐν ψαλμοῖς γὰρ, φησὶν, ἀλαλάζωμεν αὐτῷ. Οὗτος τοὺς μὲν πιστεύσαντας ἤδη τῷ Χριστῷ συγκαλεῖ πρὸς ἀγγέλλασιν, τοῖς δὲ μήπω πεπιστευκόσιν Ἰουδαίους συμβουλεύει, ἕως καιρὸν ἔχουσι μετανοίας, ἐπιστρέψαι καὶ προσπεσεῖν αὐτῷ. Συντάττει δὲ καὶ τούτοις κίκελις ὁ Δαβὶδ ἑαυτὸν· τοῖς μὲν, ὡς οικείοις ἀπὸ τῆς εὐσεβείας, τοῖς δὲ ὡς ἰδοῖς ἀπὸ τοῦ γένους.

Δεῦτε ἀγαλλισώμεθα τῷ Κυρίῳ. Ἐν τῷ Δε-
σποτῇ Χριστῷ ὑπὸ τοιούτων Κυρίων ἀξιοθέντες ὑπο-
ταγῆναι, σφόδρα ἐπιανθρωπώτατον.

Ἀλαλάξωμεν τῷ Θεῷ τῷ Σωτῆρι ἡμῶν. Ἀλαλά-
ξωμεν αὐτῷ, ὡς νικητῇ τῶν τυραννούντων, καὶ
βυσαμένῳ ἡμᾶ, ἀπὸ τῆς ἐκείνων ἀιχμαλωσίας. Βοή
γάρ ἐπινίκιος, ὁ ἀλαλαγμός.

Προφθάσωμεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν δξομολο-
γήσει. Προλάβωμεν τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ τὴν ζευ-
τέραν· δηλονότι πρὸ τοῦ φανῆναι αὐθις, ἐξομολογη-
σώμεθα, τουτέστι μετανοήσωμεν. Σημεῖον γάρ
μετανοίας ἡ ἐξαγόρευσις τῶν πλημμελημάτων.

Καὶ ἐν ψαλμῷ ἀλαλάξωμεν αὐτῷ. Καὶ ἡμεῖς B
ὁμοίως μετὰ τὸ πιστεῦσαι, μετὰ ψαλμῶν ἀλαλάξω-
μεν αὐτῷ ἐπινίκια, τῷ εἰπᾶντι· *Θαρσεῖτε· ἐγὼ νε-
ρικῆκι τὸν κόσμον.*

Ἵτι Θεὸς μέγας Κύριος, καὶ βασιλεὺς μέγας
ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Ἵτι, εἰ καὶ ἄνθρωπος ἐφάνη
καὶ πέπονθεν, ἀλλὰ γε Θεὸς μέγας· καὶ Κύριος, καὶ
τὰ ἐξῆς. Ἵδέντες δὲ ἐνδιατρίδει διηγούμενο, τὸ μέγε-
θος, καὶ τὴν ἐξουσίαν, καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ.

Ἵτι ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ πέρατα τῆς γῆς. Ἐν
τῇ χειρὶ, ἤγουν τῇ ἐξουσίᾳ σύμπασα ἡ γῆ. Ἢ καὶ
ἄλλως τοῦτὶ τὸ βητὸν συμφωνεῖ τῷ τοῦ Ἡσαίου λέ-
γοντος· Ὁ κατέχωρ τὸν γύρον τῆς γῆς δρακί. C

Καὶ τὰ ὄρη τῶν ὀρέων αὐτοῦ εἰσι. Ἐτίματα
ἤκρηματα.

Ἵτι αὐτοῦ ἐστὶν ἡ θάλασσα, καὶ αὐτὸς ἐποίη-
σεν αὐτήν. Οὐ μόνον γὰρ αὐτῆς ἐστὶ Κύριος, ἀλλὰ
καὶ ποιητῆς.

Καὶ τὴν ξηρὰν αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐπλασαν. Διὰ
τῶν στοιχείων καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς ἐδήλωσεν. Τὰ ὑψη-
λὰ τῶν ὀρέων ὡς θαύματος ἀξία παρέλαθε.

Δεῦτε προσκυνήσωμεν, καὶ προσπέσωμεν αὐ-
τῷ, καὶ κλαύσωμεν ἐναντίον Κυρίου τοῦ ποιή-
σαντος ἡμᾶς. Προσκυνήσωμεν ὡς δοῦλοι, προσ-
πέσωμεν ὡς βοηθείας τῆς αὐτοῦ δεόμενοι· κλαύσω-
μεν ὡς ἀμαρτωλοί.

Ἵτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ ἡμεῖς λαὸς
νομῆς αὐτοῦ καὶ πρόβατα χειρὸς αὐτοῦ. Λαὸς μὲν
οἱ συνετώτεροι, πρόβατα δὲ οἱ ἀσυνετώτεροι· καὶ
λαὸς μὲν, ὡς βασιλέως, πρόβατα δὲ, ὡς ποιμένος·
καὶ λαὸς μὲν νομῆς, ὡς παρ' αὐτοῦ τρεφόμενοι
καὶ προνοούμενοι, πρόβατα δὲ χειρὸς αὐτοῦ, ὡς
παρ' αὐτοῦ ἰθυνόμενοι καὶ διεξαγόμενοι.
vero manus ejus, tanquam qui ab eo dirigimur, et
citur.

Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ
σκληρύνετε τὰς καρδίας ἡμῶν, ὡς ἐν τῷ παρα-
κρασιῶν. Τὸ σήμερον οὐχ ὠριζμένην ἡμέραν

VERS. 1. *Venite, exultemus Domino.* Domino i.o-
stro scilicet Jesu Christo. Ea autem ratione nobis
exultandum est, quia digni effecti sumus ut tam
benignum ac tam misericordem Dominum conse-
queremur.

Jubilemus Deo salutari nostro. Jubilemus ei tan-
quam tyrannorum victori, ac tanquam liberatori,
qui ab illorum nos captivitate eripuit. Est autem
jubilatio, quælam militum vociferatio, quæ fieri
solet in victoria.

VERS. 2. *Præveniamus faciem ejus in confessione.*
Præveniamus, inquit, secundum Christi adventum,
et antequam rursus nobis appareat, confiteamur,
hoc est, pœnitentiam agamus. Signum autem pœ-
nitentiæ maximum est peccatorum confessio.

Et in psalmis jubilemus ei. Et nos quoque post
fidem, in victoriæ signum, psalmis ei jubilemus;
ei, inquam, qui dicit: *Confidite, ego vici mun-
dum* 87.

VERS. 3. *Quoniam Deus magnus Dominus, et rex
magnus super omnem terram.* Nam etsi hominem
esse cum constiterit, et multiples sustinuisse
corporis passiones, attamen Deus est magnus et
Dominus, et quæ sequuntur. Cum delectatione au-
tem Propheta In divinx magnitudinis ac potentiæ
narratione immoratur.

VERS. 4. *Quia in manu ejus sunt omnes fines
terræ.* In illius facultate est universa terra. Vel
aliter intellige, ut Propheta idem fere dicat, quod
alibi legimus dici de Deo, apud Isaiam: *Qui conti-
net, inquit, gyrans terræ pugno* 88.

Et altitudines montium ipsius sunt, ipsius nimi-
rum creaturæ, atque ipsius bona.

VERS. 5. *Quoniam ipsius est mare, et ipse fecit
illud.* Non solum enim ipse est maris Dominus, sed
illius etiam creator.

Et aridas manus ejus finxerunt. Per ipsa autem
elementa, quæ commemorat, ea etiam significavit,
quæ in eis sunt. Montium verò altitudines dixit, ut
condigna ammirandis operibus verba proferret.

VERS. 6. *Venite, adoremus, et procidamus ei et plo-
remus coram Domino, qui fecit nos.* Adoremus ut
servi, et procidamus ut supplices atque ejus operum
implorantes, et ploremus ut peccatores.

VERS. 7. *Quia ipse est Deus noster, et nos populus
pascuæ ejus et oves manus ejus.* Per populum, pru-
dentiores quosque intelligit, et per oves, eos qui
minus prudentes sunt. Et populus quidem dicitur,
ut regis, oves autem, ut pastoris. Appellamur au-
tem populus pascuæ, veluti qui ab eo educamur,
et pascimur, et illius regimur providentia. Oves
manu quodammodo e periculis in tutum edu-

VERS. 8, 9. *Hodie si vocem ejus audiveritis, nolite
obdurare corda vestra sicut in exacerbatione.* Dicitio
hodie non determinatam diem aliquam designat,

87 Joan. xvi, 33. 88 Isa. xi, 12.

sed quæcumque diem, in qua dici potest hodie. Ita enim nobis declaravit magnus Paulus ⁶⁹: *Quocumque*, inquit, *tempore audieritis vocem ejus*, ejus, dico, vocantis vos per divinas Scripturas, et præsertim per Evangelium. *nolite obdurare corda vestra obaudiendo; et non suscipiendo eam vocem, quemadmodum in exacerbatione factum est.*

In die tentationis in deserto. Dictum est in psalmo LXXVII quod *exacerbaverunt Altissimum in inagnoso*, et quod *tentaverunt Deum in cordibus suis*. Tunc enim obdurarunt corda sua, vocem illam Dei repellentes quam audiverant in monte Sina, et oblitii sunt beneficiorum ejus, non credentes, quod Deus posset omnia.

Ubi tentaverunt me patres vestri. Verum ubinam id accidit? In deserto nimirum; vel (7) eo tempore quo me tentastis. Est autem hic sormo ex sancti Spiritus persona.

Probaverunt me, et viderunt opera mea quadraginta annis. Admiranda nimirum opera illa ac beneficia, quæ plenius connumerantur in psalmo LXXVII. Et quod ait: *quadraginta annis*, aliqui superioribus verbis conjungunt, aliqui vero subsequentibus, dicentes:

VERS. 10. *Quadraginta annis insensus fui generationi illi.* Hoc est, inimicus ei eram atque implacabilis, ob duritiam nimirum cordis, atque ob invidiam eorum.

Ei dixi: Semper errant corde. Instabiles sunt. *Generatio enim*, alibi inquit, *quæ non direxit cor suum.*

VERS. 11. *Ipsi vero non cognoverunt vias meas.* Per vias Dei, sæpenumero apud Scripturam, divina invenimus præcepta significari: eo quod iter nobis sunt, quo perveniamus ad Deum. Cognitionem vero hic non eam dicit, quæ legendo paratur, aut meditando, sed illam, quæ per opera ipsa demonstratur.

Quoniam juravi in ira mea, Si introibunt in requiem meam. Dicitio, *Quoniam*, confirmantis est. Magna, inquit, cum stabilitate deliberavi, cum illis irascerer, quod non introibunt in requiem meam. Quid autem sibi velit Scriptura, cum jurare Deum introducit, diximus in psalmo LXXXVIII, ibi: *Juravi David servo meo.* De ira etiam Dei dictum est in psalmo VI, ibi: *Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me.* Multis etiam in locis jam declaravimus, quod dicitio *si* persæpe apud Hebræos idem significat quod *non*. Per requiem vero, promissionis terram intellige, in qua Israeliticus populus post quadraginta annorum peregrinationem lassus quievit. Facta est etenim ei requies illa regio. Cæterum qui Dei vocem obaudierint, in regni cælorum requiem non ingredientur.

⁶⁹ Hebr. iv, 7.

Varie lectiones.

(7) Rectius: *Vel οὐ referretur ad superiorem dictionem πειρασμοῦ, hoc est qua tentatione me tentastis.*

ἐνταῦθα παρίστησιν, ἀλλὰ πᾶσαν ἐν ἣ τὸ σημεῖον δύναται λέγεσθαι. Οὕτω γὰρ αὐτὸ καὶ Παῦλος ἠρμήνευσε, τουτέστιν, ἐν οὐκ ᾔδηποτε καιρῷ· Ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκοῦσητε, καλοῦντος ἑμᾶς διὰ τῶν θείων Γραφῶν, καὶ μάλιστα διὰ τοῦ Εὐαγγελίου, μὴ σκληρύνετε τὰς καρδίας ὑμῶν, παρακούοντες, καὶ μὴ παραδεχόμενοι αὐτήν, ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ γέγονεν.

Κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ. Εἴρηται ἐν τῷ οὐκ ᾔδηποτε καιρῷ· Ἐπειράσαν αὐτὸν ὁ Ἰψιστος ἐν ἀνύδρῳ καὶ ἐξεπειράσαν τὸν Θεὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, καὶ τὰ ἐξῆς ἀκολούθως. Καὶ τότε γὰρ ἐσκληρύναν αὐτῶν τὰς καρδίας, ἀποπεμφάμενοι τὴν τοῦ Θεοῦ φωνήν, ἣν ἤκουσαν ἐν Σινᾷ, καὶ ἐκλαθόμενοι τὰς εὐεργεσίας αὐτοῦ, καὶ ἀπιστήσαντες, ὅτι πάντα δύναται.

Οὐ ἐπειράσαν με οἱ πατέρες ὑμῶν. Οὐ· ὅπου; Ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ἡ οὐ πειρασμοῦ. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁ λόγος,

Ἐδοκιμασάν με καὶ εἶδον τὰ ἔργα μου τεσσαράκοντα ἔτη. Τὰ θαυμάσια καὶ τὰς εὐεργεσίας περὶ ὧν διέξεισιν ὁ οὐκ ᾔδηποτε ψαλμός. Τὸ δὲ τεσσαράκοντα ἔτη τινὲς μὲν τῷ παρόντι στίχῳ συνάπτουσι, τινὲς δὲ ἐφεξῆς, ἀναγινώσκοντες οὕτως·

Τεσσαράκοντα ἔτη προσώχθισα τῇ γενεᾷ ἐκείνῃ. Τουτέστιν, ἐπαχθῶς ἔσχον αὐτήν· δυσηρεστήθην ἐκείνοις διὰ τὴν ἀπίστιαν καὶ σκληροκαρδίαν αὐτῶν.

Καὶ εἶπα· Ἄσὶ πλανῶνται τῇ καρδίᾳ. Ἄστατούσι. Γενεὰ γὰρ, φησὶν, ἤτις οὐ κατενόησε τὴν καρδίαν ἑαυτῆς.

Αὐτοὶ δὲ οὐκ ἔγνωσαν τὰς ὁδοὺς μου. Ὅδοις πολλάκις ἡ Γραφή καθάπερ καὶ νῦν τὰς ἐντολάς ὀνομάζει, διὰ τὸ φέρειν εἰς Θεόν. Γνωσκῶν δὲ αὐτῶν, οὐ τὴν διὰ γνώσεως καὶ μελέτης, ἀλλὰ τὴν δι' ἐνεργείας καὶ πράξεως.

Ὅς ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου. Τὸ Ὅς βεβαιωτικόν. Βεβαίως, φησὶν, ἀπεφηνάμην, ἐν τῷ ὀργισθῆναί με, οὐκ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου. Τί μὲν οὖν ἐστὶν ὄρκος ἐπὶ Θεοῦ, εἴρηται ἐν τῷ κη ψαλμῷ. Ἐνθα τὸ, Ὁμοσὺ Δαβὶδ τῷ δούλῳ μου Περὶ δὲ ὀργῆς πάλιν ἐξηγησάμεθα ἐν τῷ ε' ψαλμῷ. Ὅπου τὸ, Κύριε μὴ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσῃς με. Ὅτι δὲ τὸ εἰ τὸ οὐ σημαίνει πολλάκις παρ' Ἑβραίοις, καὶ ἐν διλοῖς εἰρήκαμεν. Κατάπαυσις; δὲ ἡ γῆ τῆς ἐπαγγελίας, ὡς παύσασα τοὺς εἰσελθόντας Ἰσραηλίτας ἀπὸ τῆς ἐν μ' ἔτεσι πλάνης καὶ μεταβάσεως. καὶ ἀνάπαυσις αὐτοῖς; γενομένη· λοιπὸν οὖν οὐδὲ οἱ παρακούοντες τῆς φωνῆς τοῦ Θεοῦ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσιν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν.

Δίνος φώδης τῷ Δαβίδ, ὅτε οἶκος ᾠκοδομητο μετὰ Ἀ
*Laus cantici, ipsi David, quando aomus ædificata
 est post captivitatem.*

τὴν αἰχμαλωσίαν.

ΨΑΛΜΟΣ ΛΕ΄.

Ἀνεπίγραφος καὶ οὗτος παρ' Ἑβραίοις. Διὰ τὴν αἰνότητα καὶ τὴν ἐξοχότητα ἐπιγράφεται, προεῖρηται ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ. Οἴκου δὲ οἰκοδομὴν μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν, καθ' ἱστορίαν μὲν, ἢ παρὰ Ζοροβάβελ ἀνέγεραις τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ναοῦ. Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, ἢ κατασκευὴ τοῦ προσλήμματος, ἐν ᾧ ᾤκησεν ὁ Υἱὸς καὶ Θεὸς, μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν, ἣν ἠχμαλώτευσεν ὁ διάβολος· περὶ ἧς εἴρηται: Ἀνέβηθις εἰς ὕψος, ἠχμαλώτευσας αἰχμαλωσίαν· ἢ οὐστάσις τῆς Ἐκκλησίας, ἣν ὁ μέγας καὶ σοφὸς ἀρχιτέκτων ᾠκοδόμησε. Πάντα γάρ τινα προῦδων ὁ Δαβὶδ ἄρειν προτρέπεται χαριστήρια.

cuius ædificavit. Cum enim hæc omnia futura esse ut condignas pro tantis beneficiis gratiarum actiones

Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ᾠσμα καινόν. Τί ἐστὶν ᾠσμα Β
 καινὸν εἰρήκαμεν τῷ λβ' ψαλμῷ. Ἐνθα τὸ, Ἄσατε αὐτῷ ᾠσμα καινόν, εἰη δ' ἂν ᾠσμα καινόν, καὶ ὅπερ ἦσαν οἱ ἄγγελοι γεννηθέντος τοῦ Χριστοῦ· τὸ, Δόξα ἐν ὕψιστοις Θεῷ, καὶ τὰ ἐξῆς.

Ἄσατε τῷ Κυρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ. Ἦκε γὰρ ἐλευθερώσεων πᾶσαν τὴν γῆν ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ διαβόλου. Τοῦτο δὲ τῆ κατ' ἱστορίαν οἰκοδομῇ τοῦ ναοῦ πῶς ἂν ἀρμόσῃ, μηδὲν ἐνταῦθα τῶν ἄλλων ἐθνῶν ὠφελουμένων;

Ἄσατε τῷ Κυρίῳ, εὐλογήσατε τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Εὐφημήσατε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ὅτι σωτήριον· Ἰησοῦς γὰρ ὁ Σωτὴρ· ἢ ὅτι παντοδύναμον ἐκ πίστεως ὀνομαζόμενον. Τρις δὲ τὸ αὐτὸ, ἤγουν τὸ, Ἄσατε τῷ Κυρίῳ· ὅτι καὶ τρισὶ προσώποις ἡ αὐτὴ θεότης, καὶ ἡ αὐτὴ πρόπει λατρεία τῇ ἁγίᾳ Τριάδι.

Εὐαγγελίσετε ἡμέραν ἐξ ἡμέρας τὸ σωτήριον αὐτοῦ. Διαγγέλλετε ἀεὶ τὸ σωτήριον κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου· πρὸς τοὺς ἀποστόλους δὲ καὶ τοῦτων ἀποστόλων διαδόχους· ὁ λόγος· ζήτησον δὲ καὶ ἐν τῷ λβ' ψαλμῷ τὴν ἐξήγησιν τοῦ, Τὴν ἀλήθειάν σου καὶ τὸ σωτήριόν σου εἶπα.

Ἀναγγέλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὴν δόξαν αὐτοῦ. Τὴν ἐνανθρώπησιν, καὶ τὰ δι' ἡμᾶς πάθη. Δόξα γὰρ τῷ Δεσπότη τῷ παθεῖν ὑπὲρ τῆς τῶν δούλων σωτηρίας.

Ἐν πᾶσι τοῖς λαοῖς τὰ θαυμάσια αὐτοῦ. Τὰ θαυμάσια ἔργα, ἃ ἐποίησε συναναστρεφόμενος τοῖς ἀνθρώποις.

Ὅτι μέγας Κύριος καὶ αἰνετὸς σφόδρα. Μέγας μὲν, ὡς παντοδύναμος· αἰνετὸς δὲ, ὡς φιλόνητος.

Φοβερός ἐστὶν ὅπερ πάντας τοὺς θεοὺς. Οὗτος μὲν γὰρ ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι δύναται κολάζειν,

Caret etiam hic psalmus inscriptione apud Hebræos. Quare autem a LXX inscriptus fuerit, *Laus cantici*, in superiori psalmo tradidimus. Et per ædificationem domus, quæ facta est post captivitatem, juxta historiam, templi renovationem intelligimus, quæ facta est a rege Zorobabel. Juxta anagogem vero assumptæ humanitatis habitaculum, in quo Dei Filius post captivitatem illam habitavit, qua diabolus hominem olim captivaverat, et de qua alibi dictum est: *Ascendisti in altum, captivasti captivitatem* ⁹⁰. Vel ipsam etiam Ecclesiæ constitutionem, quam magnus ac sapiens ille Architectæ prævidisset beatus David, exhortatur, ac mandat, canamus Deo.

VERS. 1. *Cantate Domino canticum novum.* Quid sit novum canticum, diximus in psalmo XLII. Ibi: *Cantate ei canticum novum.* Et sane intelligere possumus, illud esse novum canticum, quod nato Domino angeli vigilantibus pastoribus cecinerunt: *Gloria in altissimis Deo* ⁹¹, etc.

Cantate Domino, omnis terra. Venit etenim liberaturus omnem terram a dæmonum captivitate. Hæc autem verba quo pacto juxta historiam ædificationi templi possint accommodari, prorsus non video, cum aliæ gentes, præter Judæorum genus, ex hujuscemodi ædificatione omnino nihil juvantur.

VERS. 2. *Cantate Domino, benedicite nomini ejus.* Laudate nomen ejus, quoniam salutare est. Jesus etenim interpretatur *Salvator*. Vel quia omnipotens est illius nomen, si cum fide nominetur. Et considera quomodo ter dixerit: *Cantate Domino*, quia nimirum tribus divinis personis eadem est divinitas: unde idem merito cultus ipsi præstari debet Trinitati.

Evangelizate de die in diem salutare ejus. Salutarem, inquit, Evangelii prædicationem semper annuntiate. Loquitur autem ad apostolos, et ad illorum successores. Vide quæ dicta sunt in psalmo XXXIX, in expositione illius versiculi: *Veritatem tuam, et salutare tuum dixi.*

VERS. 3. *Annuntiate inter gentes gloriam ejus.* Incarnationem nimirum, et passiones omnes, quas ob salutem nostram sustinuit. Fuit quippe illi gloria, ut pro servorum suorum redemptione atque salute tanta sit passus.

In omnibus populis mirabilia ejus. Mirabilia nimirum opera, quæ fecit cum inter homines versaretur.

VERS. 4. *Quoniam magnus Dominus, et laudabilis valde.* Magnus quidem ut omnipotens, laudabilis vero ut misericors.

Timendus est super omnes deos. Nam et in præsentis sæculo punire potest et in futuro: nec cor-

⁹⁰ Psal. LXVII, 19. ⁹¹ Luc. II, 14.

pus tantum, sed ipsam etiam animam, quod illi minime possunt : et hic quidem vere timendus, illi autem hominum potius opinione atque imaginatione formidantur. Deos vero improprie hic gentium deos appellavit, ideo sequitur :

VERS. 5. *Quoniam omnes dii gentium dæmonia.* Gentiles olim deos suos appellabant dæmones, tanquam scientes, ac cujuscunque boni gnaros : nos vero dæmones eos appellamus, tanquam periculosus ad malum.

Dominus autem cælos fecit. Atqui fecit et cætera omnia : *Omnia enim, inquit, per ipsum facta sunt* ⁹¹ : *Propheta autem hoc loco ad majorem illius admirationem et gloriam, ea tantum commemoravit, quæ digniora sunt et magnificentiora.*

VERS. 6. *Confessio, et pulchritudo in conspectu ejus.* Per ipsas virtutum habitudines, homines illos significare voluit, qui hujuscemodi virtutibus sunt præditi : per confessionem nimirum, eos qui propria delicta consistuntur ; et per pulchritudinem, eos qui ipsa confessione pulchriores atque ornatiores efficiuntur, quique per hujusmodi pœnitentiam antiquas quodammodo peccatorum sordes abluunt. *Oculi Domini super justos, et aures ejus in*

Sanctimonia et magnificentia in sanctificatione ejus. (Græce pro sanctificatione ἀγίασματι legimus, quæ dictio non tantum sanctificationem, sed sanctuarium etiam significat.) Per sanctuarium igitur, quodlibet templum intellige Deo dicatum : quod ideo sanctuarium appellat, quia a Deo sanctificatum est, et quia omnes eos homines sanctificet, qui illuc cum fide ingredientur. In hoc igitur sanctuario, magnificentia et sanctimonia conversantur, hoc est, munditia et puritas, et opera omnia quæ magnos viros decet.

VERS. 7. *Afferre Domino, parentelæ gentium, asferre Domino gloriam et honorem.* Per gentium parentelas nationes orbis varias intelligit. Vel (quia Græca dictio πατριά non parentelas tantum, sed paternitates quodammodo significat), hujusmodi nomine gentium patres forte intelligit, quos esse dicimus tam sacerdotes eorum quam doctores. Quam vero gloriam, et quem honorem Deo asferri jubet, diximus in psalmo xxviii, ubi eadem sere habentur verba. Vel aliter : *Afferre ei gloriam, ut Deo, cui vere ac proprie debetur gloria, honorem* Est autem Christus omnium hominum Deus, ut nos adoptavit.

Afferre Domino gloriam nomini ejus. Hujusmodi etiam verba habentur in illo psalmo xxviii, ubi ea exposuimus. Vel aliter : omnibus mandat, qui Christi nomine induti sunt, et Christiani appellantur, ut laudabili conversatione illum glorificent ; eademque hæc verba ter repetit, juxta rationem, quam superius in principio psalmi reddidimus.

VERS. 8. *Tollite hostias, et introite in aulas ejus.* Hostias nimirum spirituales tolli jubet. *Spiritus enim Deus est, et eos qui eum adorant, adorare oportet in spiritu et veritate.* Hostiæ autem huius-

Α καὶ ἐν τῷ μέλλοντι· καὶ οὐ σῶμα μόνον, ἀλλὰ καὶ ψυχὴν· ἐκέينو δὲ, οὐδαμῶς. Καὶ οὗτος μὲν ἀληθεῖα φροερός· ἐκέينو δὲ, φαντασίᾳ. Θεοὺς δὲ λέγει, τοὺς τῶν ἐθνῶν.

"Οτι πάντες οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν, δαιμόνια. Ἕλληνες μὲν δαίμονας τοὺς θεοὺς αὐτῶν ὀνόμαζον, ὡς δαίμονας καὶ ἐπιστήμονας τοῦ καλοῦ· ἡμεῖς δὲ προσχροεούμεν αὐτοὺς δαίμονας, ὡς ἐπιστήμονας τοῦ κακοῦ.

Ὁ δὲ Κύριος τοὺς οὐρανοὺς ἐποίησε. Καὶ μὴ καὶ τὰ λοιπὰ πάντα. Πάντα γὰρ, φησὶν, δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Ἀλλὰ γὰρ τὰ μεγαλοπρεπέστερα παρέλαβεν, ὡς θαυμασιώτερα.

Ἐξομολόγησις, καὶ ὠραιότης ἐνώπιον αὐτοῦ. Διὰ τῶν ἔξωθεν τοὺς ἔχοντας ὑποδύλοι· ἐξομολόγησιν μὲν λέγων, τοὺς ἐξομολογουμένους τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν· ὠραιότητα δὲ, τοὺς ὠραίους ἐντύθεν γινομένους, ὡς διὰ μετανοίας ἀπολουόμενοι. Ὁμοίως οὖν ἐνώπιον αὐτοῦ κατὰ τὸ· Ὁφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὅσα αὐτοῦ, εἰς δέησιν αὐτῶν.

Tales igitur viri sunt in conspectu Domini, juxta *preces eorum* ⁹².

Ἁγιοσύνη καὶ μεγαλοπρέπεια ἐν τῷ ἀγίασματι αὐτοῦ. Ἁγίασμα αὐτοῦ, οἱ κατὰ τόπους ναοὶ, ὡς ἀγιάζομενοι παρ' αὐτοῦ, καὶ ἀγιάζοντες τοὺς μετὰ πίστεως εἰσερχομένους εἰς αὐτούς. Ἐν τούτῳ, φησὶ, τῷ ἀγίασματι, ἀγιοσύνη καὶ μεγαλοπρέπεια ποιεῦνται· τοῦτέστι καθαρότης, καὶ τὰ μέγαις πρέποντα ἔργα.

Ἐρέγκατε τῷ Κυρίῳ, αἱ πατριά τῶν ἐθνῶν, ἐρέγκατε τῷ Κυρίῳ δόξαν καὶ τιμὴν. Πατριά τὰ γένη. Ἡ πατριά τῶν ἐθνῶν, οἱ πατέρες αὐτῶν, ἔχουν οἱ ἱερεῖς, καὶ διδάσκαλοι. Ποίαν δὲ λέγει ὄρεξαν καὶ τιμὴν, εἰρήκαμεν ἐν τῷ κη' ψαλμῷ· κικεῖται γὰρ κεῖται τὸ, Ἐρέγκατε τῷ Κυρίῳ δόξαν καὶ τιμὴν. Ἡ καὶ ἄλλως· δόξαν μὲν, ὡς Θεῷ, τιμὴν δὲ, ὡς Πατρὶ· Τιμὰ γὰρ, φησὶ, τὸν πατέρα σου· καὶ γὰρ καὶ Θεὸς ἡμῶν ἐστίν, ὡς δημιουργός· καὶ Πατὴρ, ὡς εἰς τοῦ βαπτίσματος υλοθετήσας ἡμᾶς.

vero ut Patri : *Honora enim, inquit, patrem tuum.* creator, et fidelium pater. Per baptismum etenim

Ἐρέγκατε τῷ Κυρίῳ δόξαν ὀνόματι αὐτοῦ. Ἐν τῷ ρηθέντι ψαλμῷ ἡρμηγεύθη τοῦτο. Ἡ καὶ ἄλλως· προτρέπεται τοὺς περιειμένους· τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, καὶ Χριστιανοὺς καλουμένους δοξάζειν αὐτὸ διὰ πολιτείας ἐπαινουμένης· τρίτον δὲ κἀνταῦθα τὸ, Ἐρέγκατε τῷ Κυρίῳ, κατὰ τὴν ἐν ἀρχῇ τοῦ ψαλμοῦ ρηθεῖσαν ἐξηγησιν.

Ἄρατε θυσιὰν καὶ εἰσπορεύεσθε εἰς τὰς αἰλὰς αὐτοῦ. Θυσίᾳ πνευματικᾷ· Πνεῦμα γὰρ, φησὶν, ὁ Θεός· καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν· Θυσίαι δὲ τοιαῦ-

⁹¹ Joan. 1, 3. ⁹² Psal. xxxii, 16.

ται, αἱ ἀρεταὶ· αὐλαὶ δὲ αὐτοῦ νῦν, αἱ κατὰ A
τόπους ἐκκλησίαι.

Προσκυνήσατε τῷ Κυρίῳ ἐν αὐτῇ ἀγίᾳ αὐτοῦ.
Ἑρμηνεύθη καὶ οὗτος ὁ στίχος ἐν ἐκείνῳ τῷ
ψαλμῷ. Πρόσχετος δὲ, πῶς εἰπὼν αὐλάς, εἶπε πάλιν
αὐτὴν, διδάσκων, ὅτι πολλαὶ μὲν εἰσι τῷ ἀρεθμῷ,
μια δὲ τῇ πίστει. Διηρηγνται μὲν γὰρ τοῖς τόποις·
ἤνωνται δὲ τῇ ὁμοδοξίᾳ.

ἡμερο ecclesiae sunt, fide vero una est omnium mater Ecclesia. Divisae siquidem sunt locis, quae
conjunctae sunt unitate opinionis.

Σαλευθήτω ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ.
Τῇ ἐπιφανείᾳ αὐτοῦ, μετακινήθητι ἀπὸ τῆς πλάνης
ἐπὶ τὴν ἀληθειαν· σεισμὸν γὰρ τοῦτο καὶ προφήτης
ἔτερος ἐκάλεσεν. Εἶποι δ' ἄν τις, καὶ τὸν κλόνον τῆς
γῆς, τὸν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ σταυροῦ· καὶ ὅτι τοῦ
Κυρίου φανέντος διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως, ἐσεισθη-
σαν λαοὶ· ἐταράχθησαν ἔθνη, διὰ τὸ κήρυγμα.
gellii praedicationem quo adventus atque incarnatio
batæ sunt.

Εἰπατε ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὅτι Κύριος ἐβασίλευσεν.
Ἑρμηνεύθη καὶ τοῦτο ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ 46^{ου} ψαλμοῦ.
Ἦ καὶ ἄλλως· ὅτι μέχρι τότε ὁ διάβολος ἐβασίλευε,
καὶ ἡ ἁμαρτία. Εἶη δ' ἄν καὶ ἐτέρως βασιλεία τοῦ
Χριστοῦ, ἡ κατὰ πίστιν ὑποταγὴ τῶν ἀνθρώπων.
tariam illam credentium subjectionem, quam illes
rios atque invitos regnat.

Καὶ γὰρ κατώρθωσε τὴν οἰκουμένην. Ὁρθοπο-
δεῖν εἰς εὐσέβειαν παρεσκεύασεν· ἡ ἔδρασεν εἰς
θεογνωσίαν. Οἰκουμένην δὲ λέγει, τὴν ἀπανταχοῦ
τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίαν. Εἰς πᾶσαν γὰρ, φησί,
τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν· καὶ εἰς τὰ
πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν· περι-
τὸν δὲ τὸ γὰρ.

Ἦτις οὐ σαλευθήσεται. Τῶν σαλευόντων αὐτὴν
δαιμόνων ἀπαλλαγείσα, καὶ ἐπὶ τῆς ἀβραγαοῦς
πέτρας τῆς πίστεως θεμελιωθείσα. Εἶρηται δὲ καὶ
ἐν τῷ 46^{ου} ψαλμῷ· Καὶ γὰρ ἐστερέωσε τὴν οἰκου-
μένην, ἧτις οὐ σαλευθήσεται, καὶ ἀνάγκωθι τὴν
ἐκτὶ ἐξήγησιν.

Κρινεῖ λαοὺς ἐν εὐθύτητι. Κατὰ τὴν ἡμέραν δη-
λαθῆ τῆς κρίσεως. Εἶπε δὲ τοῦτο ἵνα γινώμεν ὅτι
οὗτος κρινεῖ πάντας.

Ἐυφρανείσθωσαν οἱ οὐρανοὶ, καὶ ἀγαλλιῶσθω
ἡ γῆ. Διὰ τὸν οὐράνιον, εἶτα ἐπίγειον. Τοῦ Χριστοῦ
γὰρ, τὸ μὲν ἔνωθεν κατέλθε· τὸ δὲ κάτωθεν ἀ-
νῆλθε.

Σαλευθήτω ἡ θάλασσα, καὶ τὸ πλήρωμα αὐ-
τῆς. Σάλευσιν ἐνταῦθα τὴν σκιρτήσιν λέγει. Πλή-
ρωμα δὲ τῆς θαλάσσης τὰ πέρατα αὐτῆς, ἡ οἱ πο-
ταμοὶ, αἱ λίμναι, αἱ πηγαὶ· καὶ ἀπλῶς πᾶσα φύσις
ὕδατων· σκιρτησάτω δὲ αὐτὴ, διὰ τὸ βάπτισμα τοῦ
Σωτήρος.

Χαρήσεται τὰ πεδία, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς.
Ἵτι μέλλει δι' αὐτῶν δευεῖν ὁ ἀγαθῶν Χριστός.
Πάντα δὲ τὰ ἐν αὐτοῖς, φυτὰ δηλονότι.

¹⁰ Psal. xviii, 5.

A modi, virtutes sunt; aulae vero ejus, variae per
orbem ecclesiae.

Adorate Dominum in aula sancta ejus. Hic ver-
siculis expositus etiam a nobis fuit in eodem
psalmo xviii. Illud autem animadvertendum duci-
mus, quod cum superius plurali numero aulas
dixerit, nunc singulari sermone rursus aulam no-
minavit: docens nimirum, quod multae quidem hu-
miles Ecclesia. Divisae siquidem sunt locis, quae

Vers. 9. Commoveatur a facie ejus universa terra.
Illius, inquit, adventu, universus orbis ab errore
ad veritatem commoveatur. Unde alius propheta
Christi adventum, terræmotum appellavit. Illam
etiam terræ commotionem fortassis Propheta hic
intelligit, quae passionis tempore facta est. Vel
commovendam esse terram praedicit, quia ad Evan-
geli Dei annuntiat, universi populi ac gentes contur-
batæ sunt.

Dicite in gentibus quia Dominus regnavit. Hujus-
modi etiam verba exposita fuerunt in psalmo xcii;
vel: Dicite quod Dominus regnavit, hactenus
namque diabolus et peccatum regnaverant. Vel
aliter, regnare hic Christus dicitur, propter volun-
tariam illam credentium subjectionem, quam illes
præstat. Nam alioqui ab æterno etiam super im-

Vers. 10. Etenim direxit orbem terræ. Modum,
inquit, præparavit Christus, quo humanum genus
universum recta ad pietatem atque ad virtutes
posset incedere; vel stabilivit eos Christus in co-
gnitione Dei; et per orbem terræ, universam Eccle-
siam in toto orbe existentem intelligit. In om-
nem enim terram, inquit, exiit sonus eorum, et in
fines orbis terræ verba eorum¹¹. Superflua est autem
dictio enim.

Qui non commovebitur. Ex quo enim liberatus est
a dæmonum servitute, qui antea illum commove-
bant, consequenter fundatus fuit super inconcus-
sam fidei petram. Similem pene sententiam vidi-
mus in psalmo xcii, ibi: Etenim firmavit orbem
terræ, qui non commovebitur, ubi exposuimus.

Judicabit populos in rectitudine. In die scilicet
judicii. Hoc autem dicit, ut sciamus quod Christus
omnes judicaturus est.

Vers. 11. Latentur cæli, et exsultet terra. Ob
cælestem nimirum et deinde terrestrem Christum.
Altera quippe ejus natura superne descendit, al-
tera vero inferius et terra ortum habuit.

Commoveatur mare, et plenitudo ejus. Commoveri
hoc in loco posuit, pro exsultare. Plenitudo autem
maris, sunt illius flues, vel lumina, stagna, fontes,
ac tota denique aquarum materia. Exsultet autem
hujusmodi aquarum plenitudo, ob sacrum Christi
baptisma, quod in eis celebratum est.

Gaudebunt campi et omnia quæ in eis sunt. Quia
scilicet illinc transiturus est Christus, atque hoc
pacto ea omnia sanctificabit. Per omnia vero, quæ
in eis sunt, ipsas plantas intelligit.

VERS. 12. *Tunc exultabunt omnia ligna silvarum.* Et quod ex eis sumendum sit salutare crucis lignum.

A facie Domini, quoniam venit. Erit autem lætitia hæc atque hæc exultatio a facie Domini, hoc est, propter ejus presentiam atque adventum. Quoniam ecce jam venit ad carnis dispensationem. Solent autem prophetæ sæpenuero ipsis etiam inanimatis atque insensibilibus rebus gaudium ascribere, quoties nimirum summam aliquam voluerint lætitiæ demonstrare: quasi ipsa etiam elementa anima ac sensu carentia lætentur. Vel aliter, per cœlos, cœlestes angelos intellige; per terram vero, terrenos homines; et per mare, nautas ipsos, aut maritimos quoscunque homines, hoc est, insulanos; per campos item, agricolas; et per ligna silvarum, arborum incisores, eosque qui silvas incolunt et montes. Vel aliter: per cœlos, eos intellige, qui cœlestia meditantur; per terram vero, eos qui terrena tantum curant; item per mare, eos qui amarum impietatem sectantur; per campos etiam resupinos quoslibet homines, et carnis passionibus subjectos: et denique per ligna silvarum, duros, rudesque et infructuosos ad virtutem homines. Hi omnes etenim, Christi incarnatione, ad illius fidem invitati, delectatione atque voluptate maxima replebuntur.

Quoniam venit judicare terram. Duplici, inquit, afficietur gaudio, et quia venit ad dirigendum orbem terræ, et quia rursus venit ad judicandam terram, et ad retribuendum unicuique secundum opera sua, et ad liberandum elementa a corruptione.

VERS. 13. *Judicabit orbem terræ in justitia, et populos in veritate sua.* Per orbem terræ gentes intelligit in orbe habitantes; per populos vero, ipsos Judæos. Vel: per orbem terræ, et per populos, idem æque significat; populos autem in plurali numero dixit ob generationum diversitatem. Judicavit autem Christus in justitia, hoc est juste, quia non est personarum acceptor: et

Ipsi David quando terra ejus constituta est.

PSALMUS XCVI.

Hic psalmus similiter inscriptione caret apud Hebræos. Hanc autem inscriptionem LXX ei imposuerunt, quam arbitrati sunt illius argumentum continere. Ipsi enim David ideo inscripserunt, quia ad Christum pertinet, qui oriundus est ex genere David. Et aliter: David interpretatur manu fortis, unde per manu fortem, ipsum proprie Christum intelligimus, qui omnipotens est. *Quando terra ejus constituta est,* hoc est, quando pacem et tranquillitatem habuit, liberata a dæmonum tyrannide. *Domini enim inquit, terra, et plenitudo ejus.* Tunc enim hic psalmus Christo ita fuisse compositus.

VERS. 1. *Dominus regnavit, exultet terra.* De hoc verbo *regnare,* diximus in superiori psalmo. Regnavit autem Dominus destructo dæmone et

Tunc agallāσσονται πάντα τὰ ξύλα τοῦ δρυμοῦ. Διὰ τὸ μέλλειν ἐξ αὐτῶν ληφθῆναι τὸν σωτήριον σταυρόν.

Ἀπὸ προσώπου Κυρίου, ὅτι ἔρχεται. Γενήσεται δὲ ἡ εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίασις, καὶ τὰ τοιαῦτα ἀπὸ προσώπου Κυρίου, τοῦτέστι διὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Χριστοῦ. Διότι ἰδοὺ ἔρχεται, πρὸς τὴν ἐνσαρκίαν οἰκονομίαν. Εἰώθασι δὲ οἱ προφῆται περιτιθέναι τοῖς ἀψύχοις χαρὰν ἐμφύχων, ὅταν υπερβάλλουσαν ἀγαλλίασιν ἐμφῆναι βουληθῶσιν· ὡς μονοουχί καὶ τῶν ἀψύχων εὐφρανομένων. Νοήσας δ' ἂν καὶ ἑτέρως· οὐρανοὺς μὲν, τοὺς ἐπουρανίους ἀγγέλους· γῆν δὲ, τοὺς ἐπιγίλους ἀνθρώπους· θάλασσαν δὲ, τοὺς ἐπιθαλαττίους ἢ τοὺς νησιώτας καὶ τοὺς ναυτιλλομένους· ξύλα δὲ τοὺς ἐν ταῖς πεδιάσι γεωργοῦντας· ξύλα δὲ δρυμοῦ, τοὺς δενδρότους, καὶ τοὺς ἐν ἀγροῖς ἢ ὄρεσιν. Ἡ καὶ ἄλλως· οὐρανοὺς μὲν, τοὺς ἐπιουράνια φρονούντας· γῆν δὲ, τοὺς γῆϊνα· θάλασσαν δὲ τοὺς ἐν τῇ πικρίᾳ τῆς ἀσεβείας· πεδία δὲ, τοὺς ὑπτίους καὶ ἐπιδάτους τοῖς πάθεσι· ξύλα δὲ δρυμοῦ, τοὺς σκληροὺς, ἢ ἀκάρπους εἰς ἀρετὴν. Πάντες γὰρ ἡθονῆς πληθήσονται, διὰ τὴν ἐνανθρώπῃσιν τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν μετατιθέμενοι.

Ὅτι ἔρχεται κρῖναι τὴν γῆν. Διπλῆν, φησὶν ἔξουσιν ἡδονὴν, ὅτι ἔρχεται κατορθῶσαι τὴν οἰκουμένην, καὶ ὅτι πάλιν ἔρχεται κρῖναι τὴν γῆν, καὶ ἀποδοῦναι μὲν ἕκαστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἐλευθερῶσαι δὲ καὶ τὰ στοιχεῖα, ἀπὸ τῆς φθορᾶς.

Κρῖναι τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ λαοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ αὐτοῦ. Οἰκουμένην μὲν, τὰ τῆς οἰκουμένης ἔθνη· λαοὺς δὲ, τοὺς Ἰουδαίους. Ἡ οἰκουμένη καὶ λαοὺς, τὸ αὐτὸ νοήσας· λαοὺς δὲ πληθυντικῶς, διὰ τὰς πολλὰς διαφορὰς τῶν γενῶν. Κρῖναι δὲ δικαίως μὲν, ὡς ἄπροσωπὸς πλητὸς· ἀληθῶς δὲ, ὡς πάντα εἰδῶς.

Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ, ὁπότε ἡ γῆ αὐτοῦ καθίσταται.
ΨΑΛΜΟΣ LCVI.

Ἀνεπίγραφος καὶ οὗτος παρ' Ἑβραίοις. Οἱ ἔδομηκοντα δὲ καὶ ταύτην τὴν ἐπιγραφὴν ἐπίθησαν στοχασάμενοι τῆς ὑποθέσεως. *Τῷ Δαβὶδ μὲν, ὅτι τῷ ἐκ Δαβὶδ Χριστῷ ἀνατίθεται· καὶ ἄλλως γὰρ τοῦ Δαβὶδ τὸν ἱκανὸν χειρὶ σημαίνοντος, ἱκανὸς ἐν εἴῃ χειρὶ κυρίως οὗτος, ὡς παντοδύναμος Ὅπισι δὲ ἡ γῆ αὐτοῦ καθίσταται, τοῦτέστιν, ὅποτε εἰρήνευσσε, καὶ ἐγαλημίασε, τὸς τυραννίδας τῶν δαιμόνων ἀπαλλαγείσα. Τοῦ Κυρίου δὲ, φησὶν, ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. Τότε οὖν ἤρμωσεν αὐτῷ ὁ ψαλμὸς οὗτος πρὸ πολλοῦ συνθεθείς.*

vere accommodatur, tametsi nullo tempore an-

Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλισθῶ ἡ γῆ. Περὶ τοῦ ἐβασίλευσεν, ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ ἐβρήθη. Ἐβασίλευσε καταβαλὼν τὸν διάβολον· καὶ

ἀνελὼν τὴν βασιλεύουσαν ἁμαρτίαν. Καὶ περὶ τῆς ἀγαλλιάσεως δὲ τῆς γῆς ἐν ἐκείνῳ εἰρηται.

Eūphanthētwσαν γῆσοι πολλοί. Αἱ κατὰ χώραν ἐκκλησίαι τῆς ἀλμυρᾶς ἀπιστίας ἀνακύψασαι· καὶ πανταχόθεν μὲν περικλυζόμεναι τοῖς κύμασι τῶν πειρασμῶν, πῆξιν δὲ ἐν τῷ Χριστῷ βάσιμον κακτημέναι. Ἡ καὶ ἀπλῶς νοήσωμεν τὰς πεπιστευκυίας ψυχάς· ὡσπερ καὶ γῆν, τὴν κτίσιν τὴν καινὴν. τatem habent. Vel per insulas, simpliciter fidelium omnium animas intellige; et per terram novam creaturam.

Νεφέλη καὶ γρόφος κύκλω αὐτοῦ. Νεφέλη καὶ γρόφος, ἡ προσληφθεῖσα σὰρξ, ὡς ὑποκρύπτουσα τὴν θεότητα· ἔοικε δὲ τούτῳ τοῖς ἐν τῷ ἰζ' ψαλμῷ βῆτοισι· *Καὶ ἔθετο σκότος ἀποκρυφῆν αὐτοῦ, κύκλω αὐτοῦ ἡ σκητῆ αὐτοῦ.*

Δικαιοσύνη καὶ κρῖμα κατόρθωσις τοῦ θρόνου αὐτοῦ. Τῆς βασιλείας αὐτοῦ· ταῦτα γὰρ κατόρθωσε βασιλεύσας. Καὶ ὄντως δικαία κρίσις, τὸ ἐν μὲν τυραννοῦντα διάβολον καθελὼν, τοὺς δὲ τυραννομένους ἀνθρώπους· ἐλευθερώσαι. Ἡ καὶ ἄλλως· Δικαιοσύνην, ἣτοι καθόλου πᾶσαν ἀρετὴν, καὶ κρίσιν ὀρθὴν, εἶπουν διάκρισιν εἰδείξεν ἡ βασιλεία αὐτοῦ.

Πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ προπορεύσεται, καὶ φλογοῖσι κύκλω τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Ταῦτα τοῦ καιροῦ τῆς παγκοσμίου κρίσεως. Τοῦτο καὶ Δανιὴλ θεασάμενος ἔγραψεν. *ὅτι Ποταμὸς πυρὸς εἰλεκεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ.* Ἐχθροὶ δὲ αὐτοῦ κοινῶς πάντες οἱ τῷ ἐχθρῷ αὐτοῦ διαβόλῳ πειθόμενοι. *Κύκλω δὲ αὐτοῦ, ἀντὶ τοῦ, πανταχόθεν.*

Ἐφαναν αἱ ἀστραπαὶ αὐτοῦ τῇ οἰκουμένῃ. Οἱ ἀπόστολοι· τοῦ ἀληθινοῦ γὰρ μετασχόντες φωτός, ἤσπραφαν καὶ αὐτοί, πρὸς οὐδὲν ἄλλο Χριστὸς ἔλεγεν· *Ἵμεῖς ὄστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου.* Τοῦτο συνάδει τῷ βῆτῳ τοῦ εἰρημένου ψαλμοῦ, τῷ· *Ἀσθραπαις ἀτήθησαν ἀπ' αὐτοῦ.*

Εἶδε καὶ ἐσαλεύθη ἡ γῆ. Εἶδε τὰς ἀστραπὰς ταύτας καὶ ἐσκίρτησεν. Ἡ μετεκινήθη ἀπὸ τῆς πλάνης ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν· καὶ ἀπὸ τοῦ σκότους, ἐπὶ τὸ φῶς. Ἡ ἐσαλεύθη, ἵνα κρείττον ἐδραιωθῆ. Καὶ τέκτονες γὰρ τὰ παλαιωθέντα θέλοντες ἀνακαινίσαι, σαλεύουσιν αὐτὰ πρότερον. Δὴ περὶ Παύλου καὶ Σίλα τινὲς ἔλεγον· *Οἱ τὴν οἰκουμένην ἀναστατάσαντες, οὕτω καὶ ἐνθάδε πάρισσι.*

Τὰ ὄρη ὡσαύτως κηρὸς ἐτάκθησαν ἀπὸ προσώπου Κυρίου· ἀπὸ προσώπου Κυρίου πάσης τῆς γῆς. Ὅρη τροπικῶς, οἱ δαίμονες, διὰ τὸ ἐπηρμένον, καὶ ἀλαζονικόν, καὶ ἀκαρπον, καὶ σκληρόν, καὶ κρημνῶδες· εἰρηται δὲ καὶ ἐν τῷ ἰζ' ψαλμῷ· *Ὅς τήκεται κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρὸς, οὕτως ἀπολοῦνται οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ.* Καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτοῦ.

⁹⁹ Dan. vii, 9, 10. ⁹⁶ Matth. v, 11. ⁹⁷ Act. xvii, 6.

peccato, qui antea in orbe regnabant. De exultatione terræ ibi etiam dictum est.

Latentur insulae multae. Ecclesiae nimirum quæ in variis sunt mundi partibus, quæque ab amara et salsuginea, ut ita dicam, infidelitate, insularum instar elevatae sunt; quæque licet assiduis tentationum fluctibus impellantur, fundamentum tamen ac solidam in rege suo Christo stabilitatem habent.

Vers. 2. *Nubes et caligo in circuitu ejus.* Per nubem et per caliginem, assumptam carnem intellige, quæ divinitatem occultabat. Similia pene verba ea sunt, quæ habentur in psalmo xvii: **B** *Posuit tenebras latibulum suum, in circuitu ejus tabernaculum ejus.*

Justitia et judicium directio throni ejus. — *Throni ejus*, pro regni ejus dixit, quod regnum ipse Christus regnans direxit. Illud autem vere fuit justum judicium, quo et tyrannum dæmonem destruxit, et oppressum tyrannide humanum genus salvavit. Vel aliter: Per justitiam, in univ ersum, omne virtutis genus intellige, et per judicium, rectitudinem ac discretionem, quæ omnia regnante Christo didicimus.

Vers. 3. *Ignis ante ipsum præcedet, et inflammabit in circuitu inimicos ejus.* Hæc verba pertinent ad tempus universalis judicii, quod et propheta Daniel prospiciens dixit: *Fluvius ignis trahebat gradiens ante eum*⁹⁹. Christi vero inimici omnes sunt, qui inimico ejus diabolo obtemperant. *In circuitu autem ejus*, hoc est: undique, atque ex omni parte.

Vers. 4. *Illuxerunt fulgura ejus orbi terræ.* Apostoli nimirum, qui veræ lucis participes effecti sunt, ac veluti astra quædam coruscantia omnibus apparuere, et ad quos a Christo dictum legimus: *Vos estis lux mundi*⁹⁶. Suntque consona hæc verba iis quæ in præallegato psalmo habentur, ibi: *Carbones succensi sunt ab eo.*

Vidit, et commota est terra. Vidit hujuscemodi fulgura, et exultavit. Vel, commota, id est, commutata est, ab errore nimirum ad veritatem, et a tenebris ad lucem: vel commota est, ut melius stabiliretur. Siquidem artifices prius commovere omnia ea solent, quæ volunt renovare. Ideo de Paulo et Sila in Actis dictum legimus, *ex impiorum persona: Hi concusso universo orbe hæc veniunt*⁹⁷.

Vers. 5. *Montes quasi cera, liquefacti sunt a facie Domini, a facie Domini totius terræ.* Per montes figurate ipsos dæmones intelligit, quia elati atque in altum quodammodo elevati sunt, et arrogantes; steriles item ac rigidi, et præcipitiis ac præruptis locis referti. Dictum est etiam in psalmo lxxvii, quod *Quemadmodum liqueciti cera a facie ignis, sic pereunt peccatores a facie Dei.* Ibi vide.

VERS. 6. Annuntiaverunt cæli justitiam ejus. A Per cælos prophetas aut apostolos intellige, qui cælestem vitam ac conversationem optime colebant; et dum ait annuntiasse eos justitiam ejus, hoc intelligit, quod non solis Judæis aperta sit Dei cognitio, quinimo quod ipsæ etiam gentes ad veritatis cognitionem vocatæ sint. Vel justitiam aliter expone, prout superius diximus, exponendo illa verba: *Justitia et judicium directio throni ejus.* Vide etiam in psalmo xxxix, ibi: *Evangelizavi justitiam in Ecclesia magna.*

Et videant omnes populi gloriam ejus. Admiranda nimirum illius operæ, propter quæ glorificatus es.

VERS. 7. Confundantur omnes, qui adorant sculptilia, qui gloriantur in idolis ejus. Erubescant, cum tanta ac talia opera a Deo sint gesta. Vel erubescant, dum de idolatriæ errore redarguuntur.

VERS. 8. Adorate eum, omnes angeli Dei. Et alii quidem Domino, secundum carnem nato, laudent eum dicentes: *Gloria in altissimis Deo* ⁹⁸, alii vero serviliter ei ministrent, quemadmodum in deserto ministrarunt postquam tentatus fuit a diabolo: et alii ascendenti illi in cælum præeuntes inserviant, et clamant: *Tollite portas principes vestras* ⁹⁹, etc.

Audivit et lætata est Sion. Audivit Sion cælos annuntiantes ea quæ ad Christum pertinebant; vel nova Sion, universalis nimirum Ecclesia audivit, et lætata est.

Et exultaverunt filie Judææ. Filie Judææ olim dicebantur esse particulares illæ synagogæ, quæ in variis erant oppidis ac civitatibus provinciæ Judææ et Judæorum imperio subditis: nunc autem per filias universalis Ecclesiæ, omnes et singulas intelligimus ecclesias, quæ in variis sunt mundi locis, tanquam ab universali illa matre procreatas. Et quia Sion interpretatur *specula*, et Judæa *confessio*, recte possumus tam per Sion, quam per Judæam Ecclesiam ipsam intelligere: quia speculationibus vacat, et veritatem contemplatur, et quia constitetur et condignas Deo gratias agit, et quæ ob causam filie Judææ exultaverint, audi quæ sequuntur:

Propter judicia tua, Domine. Quia scilicet justo tuo judicio unicuique reddes juxta opera propria, fidelibus nimirum requiem, infidelibus vero æterna supplicia.

VERS. 9. Quoniam tu Dominus altissimus super omnem terram. Dominus super omnem terram. Vel altissimus super terram, quemadmodum etiam super cælum

Valde exaltatus es super omnes deos. Eos scilicet qui dii reputantur. Et illi quidem falso exaltati sunt, atque ob errorem: tu autem vere exaltatus es, ob summam tuam potentiam. Quanto igitur veritas errore major est, tanto etiam tua

Ἀγγελοι οὐρανοὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ. Οἱ οὐρανοὶ, οἱ προφήται, οἱ ἀπόστολοι, ὡς οὐράνιον πολιτεῖαν ἐπιδηδεύοντες. Δικαιοσύνην δὲ λέγει τὸ μὴ μόνοις τοῖς Ἰουδαίοις περικλείσαι τὴν θεουργίαν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔθνη καλεῖσαι πρὸς ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας. Ἡ καθὼς εἰρήκαμεν, ἐρμηνεύοντες τὸ, *Δικαιοσύνη καὶ κρίμα κατέρθωσις τοῦ θρόνου αὐτοῦ.* ζήτησον δὲ καὶ ἐν τῷ 18^ῳ ψαλμῷ τὴν ἐξηγήσιν τοῦ, *Κίθηγελισάμην δικαιοσύνην ἐν Ἐκκλησίᾳ μεγάλῃ.*

Καὶ εἶδον πάντες οἱ λαοὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ. Τὰ θαυμάσια ἔργα αὐτοῦ, δι' ἃ ἐδοξάσθη.

Ἀσχυρθήτωσαν πάντες οἱ προσκυνῶντες τοῖς γλυπτοῖς οἱ ἐγκαυχώμενοι ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν. Ἀσχυρθήτωσαν τοιούτων ἔργων ὑπ' αὐτοῦ τελουμένων, ἢ τῆς εἰδωλικῆς πλάνης ἐλεγχόμενης.

Προσκυνήσατε αὐτῷ, πάντες ἄγγελοι Θεοῦ. Οἱ μὲν οὖν ἐγεννήθη κατὰ σάρκα, ὁμολογοῦντες, καὶ τὸ, *Δόξα ἐν ὕψιστοις*, λέγοντες: οἱ δὲ μετὰ τοῦς ἐν τῇ ἐρήμῳ πειρασμούς, δουλοπρεπῶς διακονοῦντες αὐτῷ: οἱ δὲ ἀναλαμβανομένου πρὸς οὐρανὸν, δορυφορικῶς ἢ πορευόμενοι, καὶ τὸ, *Ἄρατε πύλας*, κράζοντες.

Ἦκουσα καὶ ἠὐφράνθη Σιών. Ἦκουσε τῶν οὐρανῶν, ὡς εἴρηται, ἀναγγελλόντων τὰ περὶ αὐτοῦ. Ἡ νέα Σιών ἢ καθολικὴ Ἐκκλησία, καὶ ἠὐφράνθη.

Καὶ ἠγαλλιάσαντο αἱ θυγατέρες τῆς Ἰουδαίας. Πάλαι μὲν θυγατέρες τῆς Ἰουδαίας, αἱ κατὰ τὰς ὑπ' αὐτὴν πόλεις μαρικαὶ συναγωγαί. Νῦν δὲ θυγατέρες τῆς Ἐκκλησίας τῆς καθολικῆς, αἱ κατὰ πᾶσαν γῆν, ἐκκλησίαι: ὡς ἐξ αὐτῆς προελθοῦσαι. Ἐπεὶ γὰρ Σιών μὲν ἐρμηνεύεται *σκοπευτήριον*, Ἰουδαία δὲ *ἐξομολόγησις*, ἀμφοτέρᾳ ἂν εἴη ἡ Ἐκκλησία: οἷα σκοπευτικὴ καὶ θεωρητικὴ τῆς ἀληθείας, καὶ ἐξομολογούμενη καὶ εὐχαριστοῦσα τῷ Κυρίῳ. Ἠὐφράνθη δὲ αὕτη καὶ ἠγαλλιάσαντο αὗται, χάριν τίνος;

Verum si quæris cujus rei gratia lætata sit Sion, audi quæ sequuntur:

Ἐνεκεν τῶν κριμάτων σου, Κύριε. Ὅτι ἀποδώσεις ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ: τοῖς μὲν πιστοῖς, αἰώνιον ἀνάπαυσιν: τοῖς δὲ ἀπίστοις, αἰώνιον κόλασιν.

Ὅτι σὺ Κύριος ὕψιστος, ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Κύριος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Ὑψιλὸς Δεσπότης πάσης τῆς γῆς, ὡς περὶ καὶ τοῦ οὐρανοῦ.

Σφόδρα ὑπερψώθης ὑπὲρ πάντας τοὺς θεοὺς. Τοὺς νομιζομένους. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ὑψώθησαν ἀπὸ πλάνης: σὺ δὲ ἀπὸ ἀληθείας, ἀπὸ τῆς πανοθενοῦς δυνάμεως: ὅσον οὖν μείζον ἀλήθεια πλάνης, τοσοῦτον καὶ τὸ ἀπὸ ὕψους τοῦ ἐκείνων. Ὑψώθης δὲ,

⁹⁸ Luc 11, 14. ⁹⁹ Psal. xxiii, 7, 9.

ἀντι τοῦ, Ὑψηλὸς ἐγῶραβησθης· ἐκπῶν δὲ ὅτι σφόδρα, A καὶ δις χρῆσάμενος τὸ ὑπέρ, ἐπέτεινε τὴν ἐπίτασιν τοῦ βήφους.

Οἱ ἀγαπῶντες τὸν Κύριον, μισεῖτε πονηρά. Μισοπόνηρος γὰρ ὁ Κύριος, καὶ φιλάγαθος.

Φυλάσσει Κύριος τὰς ψυχὰς τῶν δούλων αὐτοῦ. Τῶν ἀφωσιωμένων καὶ ἀνακειμένων αὐτῶ.

Ἐκ χειρὸς ἀμαρτωλοῦ ῥύσεται αὐτοῖς. Ἐπηρεαζομένοις. Ἀμαρτωλὸς δὲ κυρίως· ὁ διάβολος, ὡς καὶ πάσης ἀμαρτίας δημιουργός.

Φῶς ἀνέτειλε τῷ δικαίῳ. Φῶς, τὸ τοῦ ἀληθινοῦ B φωτὸς, φῶς πνευματικὸν ὁδηγοῦν αὐτὸν εἰς πᾶσαν ἀλήθειαν. Ἡ φῶς, τὸ τῆς θεωρητικῆς, ἀνέτειλε τῷ δικαίῳ τὴν πρακτικὴν.

Καὶ τοῖς εὐθέσι τῆ καρδία εὐφροσύνη. Πνευματικὴ παράκλησις.

Εὐφράνθητε, δίκαιοι, ἐν τῷ Κυρίῳ. Τὰς βιωτικὰς πάσας εὐφροσύνας, ὡς ψευδομένας, ἀποσειόμενοι. Εἰρηται δὲ καὶ ἐν τῷ τέλει τοῦ λβ' ψαλμοῦ· Εὐφράνθητε ἐπὶ Κύριον καὶ ἀγαλλιᾶσθε, δίκαιοι· καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

Καὶ ἐξομολογεῖσθε τῆ μνήμην τῆς ἀγιωσύνης αὐτοῦ. Εὐχαριστεῖτε ἐν τῷ μνημονεύειν τῆς ἀγιωσύνης αὐτοῦ· ὅτι ἡγιασθητε· ἡ ἐξομολογεῖσθε τὰ οἶα δὴποτε μολύσματα, ἐν τῷ μνημονεύειν τῆς καθαρότητος αὐτοῦ. Οὐδεὶς γὰρ καθαρὸς παντάπασιν. C Δύνανται δὲ καὶ πάντα τὰ ἀπὸ τοῦ, Πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ προπορεύεται, ῥητὰ, μέχρι τοῦ, Ἦκουσθε καὶ ἠεφράνθη Σιών, περὶ τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ παρουσίας νοεῖσθαι. Ἐφαναν γὰρ, φησὶν, αἱ ἀστραπαὶ αὐτοῦ τῆ οἰκουμένην, κατίντος αὐτοῦ, ἐξ οὐρανοῦ, δηλαδὴ. Ἄσπερ γὰρ, φησὶν, ἡ ἀστραπή ἐξέρχεται ἀπὸ ἀνατολῶν, καὶ φαίνεται ἕως δυσμῶν, οὕτως ἔσται καὶ ἡ παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ τότε, Ὁ ἥλιος, φησὶ, σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς, καὶ οἱ ἀστέρες πεσοῦνται ἐξ οὐρανοῦ. Πῦθεν ἄλλοθεν φωτισθήσεται ὁ κόσμος; Εἶδε γὰρ τὴν κάθοδον αὐτοῦ καὶ ἐσαλεύθη ἡ γῆ τῷ φόβῳ· ἡ τῶν νεκρῶν ἀνισταμένων μετὰ σπουδῆς. Τὰ ἔρη δὲ ὡσεὶ κηρὸς ἐτάκησαν, D διαλυόμενα τῶν στοιχείων ἀλλοιουμένων. Εἰρηται δὲ περὶ τούτου καὶ ἐν τῷ οδ' ψαλμῷ· Ἔθα τὸ, Ἐτάκη ἡ γῆ. Ἀνήγγειλαν δὲ οἱ οὐρανοὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ πάλαι, τούτεστιν, οἱ ὑψηλοὶ προφηταί· ὅτι δικαίως ἔστι κριτής· τότε δὲ, ἐν τῷ καιρῷ τῆς πρὸς τὸ κρῖναι ἀφίξεως, εἶδον πάντες· οἱ λαοὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ ἐρχομένου, ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, ὡς αὐτὸς ἐδίδαξεν. Εἶτα ἐγκελεύεται, τοῖς μὲν εἰδωλοθύταις αἰσχύνεσθαι τότε, τοῖς δὲ ἀγγέλοις προσκυνεῖν αὐτὸν, εἰδὼς καὶ ἀμφω γενησόμενα. Τῶν ἀγγέλων δὲ προσκυνησάντων, πάντες εὐθὺς οἱ λοιποὶ προσκυνήσουσιν· ὅτι αὐτῷ πᾶν γόνυ κάμψει, ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων, κατὰ τὸν Ἀπόστολον.

nimirum utrumque futurum esse. Ipsi etenim angelis Christum adorantibus, cæteri omnes

*** Matth. xiv, 29. **** Psal. xlix, 6.

sublimitas illorum altitudinem superat. Exaltatus es autem, hoc est, cognitus es altus esse. Conatur autem his verbis Propheta summam Dei altitudinem exprimere, valde exaltatum eum esse dicens super omnem terram, et super omnes deos.

Vers. 10. Qui diligitis Dominum, odite mala. Odit enim Deus malos, et diligit bonos.

Custodit Dominus animas sanctorum suorum. Eorum nimirum, qui Deo dicati atque ei sanctificati sunt.

De manu peccatoris liberabit eos. Quoties nimirum oppressi fuerint et læsi. Peccator autem proprie est diabolus, veluti delictorum omnium auctor.

Vers. 11. Lux orta est justo. Lux veræ lucis, lux, inquam, spiritualis, dirigens eum in omnem veritatem. Vel, lux contemplationis ei orta est qui in actionibus suis justitiam servat.

Et rectis corde lætitia. Lætitia, hoc est, spiritualis consolatio.

Vers. 12. Lætamini, justi, in Domino. Omnibus aliis mundi voluptatibus expulsis, veluti falsis. Similis fere sententia habetur in fine psalmi xxxii. ibi : Lætamini in Domino et exsultate, justi, ubi vide.

Et confitemini memoriæ sanctificationis ejus. Gratias, inquit, ei agite, memoria repetentes divinam illam sanctificationem, qua sanctificati estis. Vel confitemini antiquas omnes iniquationes vestras, dum tantam Dei munditiam ac puritatem animo revolvitis, cum inter homines nullus omnino mundus sit. Possunt et prædicta omnia a versiculo illo : Ignis ante ipsum præcedet, usque ad verba illa : Audivit et lætata est Sion, de secundo Christi adventu intelligi. Illuxerunt, inquit, fulgura ejus orbi terræ, Christo nimirum rursus e cælo descendente. Nam quemadmodum fulgur exit ab oriente, et venit usque in occidentem, sic erit adventus Filii hominis. Quod si solem tunc obtenebrandum esse affirmamus, et lunam non daturam lucem suam***, stellasque casuras e cælo, undenam aliunde illuminabitur mundus, quam a Christo? Vidit autem terra ejus descensum, et commota est ob timorem. Vel commota est, mortuis illico resurgentibus. Montes autem sicut cera liquefacti sunt et dissoluti, commutatis elementis. De his etiam verbis diximus in psalmo lxxiv, ibi : Liquefacta est terra. Annuntiaverunt etiam cæli justitiam ejus****, hoc est, sublimes atque alti, cælorum instar, prophetæ olim annuntiaverunt, quod Deus justus est judex : et tunc, hoc est, in illo judicii tempore, viderunt omnes populi gloriam ejus, exeuntis nimirum in gloria Patris, sicuti et ipse nos docuit. Deinde omnibus, qui idola colunt, mandat, ut pudore suffundantur, atque erubescant; angelis etiam jubet, ut adorent eum, sciens nimirum angelis Christum adorantibus, cæteri omnes

etiam facile adorabunt; qui, juxta Apostolum, omne genu ei flectitur, caelestium, terrestrium et infernorum¹.

Psalmus ipsi David.

PSALMUS XCVII.

Hic psalmus qui atrumque simili modo Christi adventum pertractat, cognationem quandam, seu familiaritatem retinet cum proxime præcedenti, quemadmodum et ille ad alium qui præcesserat.

VERS. 1. *Cantate Domino canticum novum.* Consimilis versiculus habetur in psalmo xcv, ubi exposuimus.

Quia mirabilia fecit Dominus. In novis rebus novo cantu opus est: sed quid novum magis aut admirandum est quam quod Deus carnem assumpsit, quod pati voluerit, atque alia fecerit, quæ ex sacro docemur Evangelio?

Salvavit eum dextera ejus, et brachium sanctum ejus. Illius dextera atque illius brachium, hoc est, divinum illud auxilium, quod et dextrum et æcquemodum omnibus esse solet, et potens, *salvavit*, hoc est, recuperavit eum populum, sive eos omnes, qui ab inimico olim captivi ac servi tenebantur. Dextera enim et brachium ita exponi alibi diximus in psalmo xliii. ibi: *Sed dextera tua et brachium tuum.* Aliqui vero intelligunt, quod Deus salvavit ipsum hominem qui perierat: atque hoc admirandum illud opus esse dicunt, quod rebellem ac perditum servum Dominus passione ac morte sua salvaverit.

VERS. 2. *Novum fecit Dominus salutare suum.* Manifestam fecit Deus illam salutem, quæ ab eo est: incarnationem nimirum suam, vel, salutare consilium suum. *Non veni enim, inquit, ut judicem mundum, sed ut salvem mundum*².

In conspectu gentium revelavit justitiam suam. Verba hæc ad prioris dicti declarationem dicta sunt. In omnem enim terram exivit sonus apostolorum, qui universis gentibus salutem illam prædicaverunt, quam Christus operatus est. *Justitiam* autem hoc in loco expone, quemadmodum diximus in psalmo xcii; possumus etiam intelligere, quod Dominus notum fecerit salutare suum prophetis, et quod revelaverit justitiam suam gentibus.

VERS. 3. *Memor fuit misericordiæ suæ ipsi Jacob, et veritatis suæ domui Israel.* Cum olim Deus patriarchæ Abraham promisisset, illius ac generationis miseritum esse, et juramento se vera dicere confirmasset, voluit deinceps promissæ hujus misericordiæ ac confirmatæ veritatis rationem habere, dum re ipsa promissam misericordiam exhibuit novo Jacob, atque erga domum novi Israel, erga generationem dico Christianorum. Fidelis etenim populus merito Jacob dicitur, et Israel, veluti maligni dæmonis supplantator et victor, et tanquam is qui interioribus animæ oculis, quantum humana patitur fragilitas, Deum contemplando intuetur. Jacob quippe interpretatur *supplantator*, et Israel, *mens videns Deum.*

¹ Philipp. ii, 10. ² Joan. xi, 47.

A

Ψαλμός τῷ Δαβίδ.

ΨΑΛΜΟΣ ΙΖ΄.

Καὶ οὗτος περὶ τῶν δύο τοῦ Χριστοῦ παρουσιῶν διαλαμβάνων, οικειῶσιν ἔχει πρὸς τὸν προλαβόντα, καθάπερ κακίνοσ πρὸς τὸν πρὸ αὐτοῦ.

Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἕσμα καινόν. Εἴρηται τοῦτο καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ Ιε΄ ψαλμοῦ.

Ὅτι θαυμασὰ ἐποίησεν ὁ Κύριος. Ἄει γὰρ ἕσματος καινοῦ ἐπὶ καινοῖς πράγμασιν. Τί δὲ θαυμαστότερον τοῦ τὸν Θεὸν ἐνανθρωπήσαι, καὶ ἄλλα ποιῆσαι, καὶ παθεῖν ὅσα τὸ θεῖον διέξεισιν Εὐαγγέλιον;

Ἔσωσεν αὐτὸν ἡ δεξιὰ αὐτοῦ, καὶ ὁ βραχίον B *ὁ ἄριος αὐτοῦ.* Ἐπενεώσατο αὐτῷ ἡ οικεῖα ἀντίληψις τοῦσ ἀιχμαλωτισθέντασ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ δούλου· ἦτις δεξιὰ μὲν λέγοιτ' ἂν ὡσ ἐπιτήδεια· βραχίων δὲ, ὡσ ἰσχυρά. Εἴρηται δὲ καὶ ἐν τῷ μγ΄ ψαλμῷ· Ἄλλ' ἡ δεξιὰ σου, καὶ ὁ βραχίον μου. Τινὲσ δὲ, *Ἔσωσεν αὐτὸν*, ἐρμηνεύουσ, τὸν ἀπολωλὸτα ἐνθροῶπον, καὶ τοῦτο γὰρ θαυμαστὸν ἔργον, τὸ, τὸν Δεσπότην τοῖσ ἰδιοῖσ πάθεισ σῶσαι τὸν ἀφηνιάσαντα καὶ ἀπολωλὸτα δοῦλον.

Ἐγγώρισε Κύριος τὸ σωτήριον αὐτοῦ. Ἐφάνερωσε τὴν σωτηρίαν τὴν παρ' αὐτοῦ. Λέγω δὲ τὴν ἐνανθρώπησιν· ἡ τὸ σωτήριον αὐτοῦ βούλημα· *Ὅκ ἦλθον γὰρ, φησὶν, κρίναι τὸν κόσμον, ἀλλὰ σῶσαι τὸν κόσμον.*

Ἐναντίον τῶν ἐθνῶν ἀπεκάλυψε τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ. Τοῦτο ἐφερμηνευτικὸν τοῦ βηθέντοσ. Εἰσ πῆσαν γὰρ τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος τῶν ἀποστόλων κηρυσσόντων πᾶσι τοῖσ ἔθνεσι τὴν σωτηρίαν, ἣν εἰργάσατο, καὶ τὴν δικαιοσύνην, ὡσ ἐν τῷ Ιε΄ ψαλμῷ προειρήκαμεν. Νοσῖται δὲ καὶ ὅτι μὲν ἐγγώρισε τὸ σωτήριον αὐτοῦ τοῖσ προφήταισ, οὐκ ἀπεκάλυψε δὲ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ τοῖσ ἔθνεσιν.

Ἐμνήσθη τοῦ ἐλέουσ αὐτοῦ τῷ Ἰακώβ, καὶ τῆσ ἀληθείασ αὐτοῦ τῷ οἴκῳ Ἰσραήλ. Πάλαι τῷ D Ἀβραάμ ἐπαγγεῖλάμενοσ ἐλεῆσαι τὸ γένοσ αὐτοῦ, καὶ δι' ἔρκου βεβαιώτασ ὅτι ἀληθεύσει, ὕστερον ἐμνήσθη τοῦ ἐπαγγεῖθέντοσ ἐλέουσ, καὶ τῆσ βεβαιωθεισησ ἀληθείασ· τουτίστιν, εἰσ ἔργον αὐτά ἐξήγαγεν, ἐν τῷ νέῳ Ἰακώβ ἦσι τῷ οἴκῳ τοῦ νέου Ἰσραήλ· ὅσ ἐσσι τὸ γένοσ τῶν Χριστιανῶν. Οὗτοι γὰρ Ἰακώβ μὲν λέγοινετ' ἂν ὡσ περυσιατὰ τοῦ πονηροῦ, ὕποσκαλιζόντεσ καὶ καταβάλλοντεσ, καὶ νικῶντεσ αὐτόν. Ἰσραὴλ δὲ, ὡσ θεωροῦντεσ Θεὸν τοῖσ ὄμμασι τῆσ ψυχῆσ, ὅσον ἔχουρεῖ· Ἰακώβ μὲν γὰρ, *περυσιστῆσ* ἐρμηνεύεται· Ἰσραὴλ δὲ νοῖσ ὄρων Θεοσ.

Είδοσαν πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ. Ἐνώπιον αὐτῶν ἀποκαλυφθὲν διὰ τῶν ἀποστόλων, ὡς ἀνωτέρω δεδῆλωται.

Ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ, πᾶσα ἡ γῆ. Εἰρηται περὶ τοῦ ἀλαλαγμοῦ ἐν τῷ β' στίχῳ τοῦ 4^ο ψαλμοῦ.

Ἄσατε, καὶ ἀγαλλιᾶσθε, καὶ ψάλατε. Ἄσατε ἄσμα καινὸν, ὡς εἰρηται· ἀγαλλιᾶσθε δὲ ὡς τῆς αἰχμαλωσίας ἐλευθερωθέντες· ψάλατε δὲ εἰς ἔνδειξιν τῆς ἀγαλλιᾶσεως.

Ψάλατε τῷ Κυρίῳ ἐν κιθάρᾳ, ἐν κιθάρᾳ καὶ φωνῇ ψαλμοῦ. Κιθάραν μὲν, τὴν πρακτικὴν ἀναγωγικῶς ὑποληπτέον· φωνὴν δὲ ψαλμοῦ τὴν θεωρητικὴν. Δοξάσατε τὸν Κύριον διὰ πρᾶξεως καὶ θεωρίας.

Ἐν σάλπιγγιν ἐλαταῖς καὶ φωνῇ σάλπιγγος κερατίνης. Ἐν ταῖς εὐαγγελικαῖς ἐντολαῖς, αἰτινες σάλπιγγες λέγονται πληθυντικῶς διὰ τὸ εἶναι τέσσαρα εὐαγγέλια· καὶ σάλπιγγι ἐνικῶς, διότι εἰ καὶ τέσσαρα λέγονται, διὰ τοὺς ἐκθεμένους αὐτὰ, ἀλλ' οὖν ἐν εἰσι τῇ συμφωνίᾳ καὶ δυνάμει. Καὶ ἐλατὰς μὲν τὰς σάλπιγγας ταύτας ἐκάλεσαν, ὡς κεχαλκευμένας ὀπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· κερατίνην δὲ σάλπιγγα, ὡς ζωηράν. Ἐκ ζώου γὰρ ἡ κερατίνη κατεσκευάζετο.

Ἀλαλάξατε ἐνώπιον τοῦ βασιλέως Κυρίου. Περὶ τοῦ ἀλαλαγμοῦ προεῖρηται.

Σαλευσθήτω ἡ θάλασσα καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, ἡ οἰκουμένη καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ. Σάλευσιν κἀνταῦθα τὴν ἀγαλλίσειν καὶ σκιρτήσιν λέγει, καθὼς καὶ ἐν τῷ 4^ο ψαλμῷ προεῖρηκαμεν, ἔνθα· *Εὐφραίνεσθωσαν οἱ οὐρανοί, καὶ ἀγαλλίσθω ἡ γῆ, σαλευσθήτω ἡ θάλασσα, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς·* ἀνάγνωθι οὖν καὶ τὴν ἐκεῖ βῆθεισαν ἐξήγησιν. Πλήρωμα δὲ τῆς θαλάσσης ἐνενόησαν τινες τοὺς πληροῦντας αὐτὴν ἰχθύας, ὡς καὶ αὐτῶν χαρᾶ σαλευομένων.

Ποταμοὶ κροτήσουσι χειρὶ ἐπὶ τὸ αὐτό. Ὅμοῦ ἐν χειρὶ κροτήσουσι, δίκην ἀνθρώπων συγκαίροντων ἀλλήλοις, τουτέστι, καὶ αὐτοῖ ἁπομονουχὶ σκιρτήσουσιν οἱ ποταμοί, τῆς παγκοσμίου χαρᾶς ἐρχομένης. Ἐναγωγικῶς δὲ ποταμοί, οἱ ῥέοντες τὸ πότιμον νᾶμα διὰ τῆς διδακτικῆς, περὶ ὧν εἴρηκεν ὁ Χριστός· *Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιτίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν ὕδατος ζωῆς·* ἢ ποταμῶν συρρέοντα πλήθη τῶν πιστῶν, ἐν ταῖς ἐκκλησιαίαις.

Τὰ ὄρη ἀγαλλίσονται ἀπὸ προσώπου Κυρίου, ὅτι ἔρχεται. Καὶ αὐτὰ τὰ ὄρη ὡσπερ ἐν τῷ 4^ο ψαλμῷ, τὰ ἔξυλα τοῦ δρυμοῦ. Κατὰ δὲ ἐναγωγὴν ἔρη, οἱ προφῆται, διὰ τὸ ὄψος τῆς θεωρίας αὐτῶν·

¹ Joan. vii, 38.

A *Vers. 4. Viderunt omnes termini terræ salutare Dei nostri.* Illud, inquam, salutare, quod eorum eis per apostolos revelatum est, ut supra declaravimus.

Vers. 5. Jubilate Deo, omnis terra. De jubilatione dictum est in psalmo xcvi, in secundo versiculo.

Cantate, et exsultate, et psallite. Cantate canticum novum, ut dictum est, et exsultate tanquam liberati a captivitate, et psallite ad demonstrandam lætitiā et gaudium vestrum.

Vers. 6. Psallite Domino in cithara, in cithara et voce psalmi. Per citharam juxta anagogen facitivas virtutes intellige; per vocem vero psalmi, ipsam contemplationem. Glorificate Dominum, inquit, bene operando, et divina mysteria contemplando.

In tubis ductilibus, et voce tubæ cornæ. In evangelicis nimirum præceptis, quæ tubæ quidem plurali numero dicuntur, quia quator sunt Evangelia: et tuba singulari, quia, tametsi quatuor dicuntur Evangelia, seu potius quatuor evangelistæ, concordia tamen ac virtute unum atque idem est Evangelium. Et ductiles quidem has tubas dixit, veluti a sancto Spiritu fabricatas atque actas, cornæam vero quasi animaliam. Cornæam etenim tubæ ex animalium cornibus efficiuntur.

Vers. 7. Jubilate in conspectu regis Domini. De jubilatione sæpius dictum est.

Commoveatur mare et plenitudo ejus, orbis terrarum et universi qui habitant in eo. Per commotionem etiam hoc loco exsultationem intelligit, ut diximus in psalmo xcvi, ibi: *Lætentur cæli, et exsultet terra, commoveatur mare et plenitudo ejus.* Vide, quæ illic exponendo diximus. Per plenitudinem vero maris, quidam pisces intellexerunt, qui illud replent: quasi ipsi etiam pisces ad lætitiā atque ad gaudium advocentur.

Vers. 8. Flumina plaudent manu simul. Flumina, inquit, una hominum instar, qui invicem congaudeant, quasi manibus quibusdam applaudent. Ac si diceret: Ipsa etiam flumina exsultabunt, tanto universali gaudio adveniente. Juxta anagogen, per flumina, eos homines intelligere debemus, qui potabiles aquarum latices, et perpetuos doctrinæ fluxus habent, de quibus a Domino dictum est: *Si quis crediderit in me, flumina de ventre ejus fluent aquæ viventis*; vel ipsas fidelium multitudines, quæ fluminis instar ad Ecclesiam confluunt.

Montes exsultabunt a facie Domini, quoniam venit. Ipsi etiam montes exsultabunt, quemadmodum in psalmo xcvi exsultasse etiam legimus ligna silvarum. Juxta anagogen, montes propætes

sunt, ob contemplationum nimirum sublimitatem. Exultabant autem videntes quod omnia ea quae praedixerunt re ipsa eventum suum consecuta sunt.

Vers. 9. Quoniam venit judicare terram, orbem terrae in justitia, et populos in rectitudine. Omnia haec exposita sunt in psalmo xcv, ubi tamen non in rectitudine legimus, sed in veritate tua: ita ut idem intelligatur esse rectitudo, quod veritas. Quicumque enim verax fuerit, rectus etiam erit, et contra, quicumque rectus, verax.

Ipsi David Psalmus.
PSALMUS XCVIII.

Est etiam hic psalmus apud Hebraeos absque inscriptione. Illa enim verba *Ipsi David*, addita fuerunt a Septuaginta, ut adnotavimus in inscriptione psalmi xcvi.

Vers. 1. Dominus regnavit, irascantur populi. Scribit Matthaeus, quod nato Domino, magi ab oriente venerunt Hierosolymam, dicentes: Ubi est, qui natus est rex Judaeorum? quodque audiens ea Herodes rex turbatus est, et universa Hierosolyma cum eo. Hoc igitur mysterium praevidens beatus David, dicit: Dominus rex natus est. Etenim Dominus de se dicebat: Tu dicis quia rex sum ego, ego in hoc natus sum, etc. Irascantur igitur Judaeorum populi.

Qui sedet super Cherubim. Ille, inquam, Dominus regnavit, qui sedet super Cherubim, ut in lxxix psalmo declaratum est, ibi: Qui sedes super Cherubim, manifestare.

Commoveatur terra. Judaeorum nimirum regio, quae turbata est, ut jam diximus. Vel commoveatur omnis terra, aliis quidem ob metum perturbatis, aliis vero ad pietatem atque ad religionem commutatis.

Vers. 2. Dominus in Sion magnus, et excelsus est super omnes populos. Juxta historiam Christus magnus fuit in Jerusalem, docens, et efficiens miracula. Egrediebatur enim, inquit, fama de eo. Item alibi: Exiit fama ejus statim in omnes finitimas regiones. Et rursus: Exiit fama ejus in totam Syriam. Juxta anagogen vero, magnus est Dominus in Ecclesia. Sion quippe interpretatur specula. Fidelium autem Ecclesia non immerito specula appellatur, cum fideles, qui in ea versantur (ut ait Apostolus) non terrena solum, sed caelestia contemplantur. In hac igitur Ecclesiae specula Christus excelsus est super omnes homines, utpote, qui non tantum homo est, sed etiam Deus. Vel, magnus in Sion, excelsus autem in omnibus gentium populis, ut sit sensus, quod Christus magnificatur inter Judaeos, et inter gentes, hoc est, in iis fidelibus, qui ex circumcisione sunt, atque in iis qui ex gentibus. Nam quod ait: super omnes, non solum significat supra

ἀγαλλιάσονται, δὲ, τῆς προφητείας αὐτῶν εἰς ἔργον ἐξεργουμένης.

Ὅτι ἦκει κρίναι τὴν γῆν, κρινεῖ τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ καὶ λαὸς ἐν εὐθύτητι. Ταῦτα πάντα καθέξης ἡρμηνεύθησαν ἐν τῷ τέλει τοῦ βῆ-
θέντος ἡ' ψαλμοῦ. Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν εἴρηται· καὶ
λαὸς ἐν τῇ ἀληθείᾳ αὐτοῦ· ἐνταῦθα δὲ, καὶ λαὸς
ἐν εὐθύτητι· ὡς νοεῖσθαι ταῦτόν ἀληθειαν καὶ εὐ-
θύτητα· ὃ τε γὰρ ἀληθής, εὐθύς, καὶ ὁ εὐθύς ἀλη-
θής.

Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ.
ΨΑΛΜΟΣ ΛΗ'.

Ἀνεπίγραφος μὲν καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς παρ' Ἑβραίοις. Τῷ Δαβὶδ δὲ ὑπὸ τῶν Ἑβδομήκοντα ἐπι-
γέγραπται, ὡς ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ ἡς' παρεση-
μειωσάμεθα.

Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ὀργιζέσθωσαν λαοί. Φησὶ Ματθαῖος ὅτι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ γεννηθέντος, καὶ τὰ ἐξῆς, Ἰδοὺ μέγροι ἐξ ἀνατολῶν παρεσάλ-
νοντο εἰς Ἱεροσόλυμα λέγοντες· Ποῦ ἐστὶν ὁ
τεχθεὶς βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; καὶ τὰ ἐπὶ τού-
τοις· εἶτα ὅτι Ἀκούσας Ἡρώδης ὁ βασιλεὺς ἐτα-
ράχθη, καὶ πᾶσα Ἱεροσόλυμη μετ' αὐτοῦ. Ταῦτα
τοίνυν προῖδὼν ὁ Δαβὶδ φησιν· Ὁ Θεὸς ἐγενήθη βα-
σιλεὺς. Καὶ αὐτὸς γὰρ εἶπεν, ὅτι Εἰς τοῦτο γητέ-
νημαι. Ὅργιζέσθωσαν λαοὶ τῶν Ἰουδαίων.

Ὁ καθημέρος ἐπὶ τῶν Χερουβίμ. Ὁ Κύριος
ἐκείνος ὁ καθημέρος ἐπὶ τῶν Χερουβίμ, ὡς ἐν τῷ
οδ' ψαλμῷ διεληπται· ἔνθα τὸ, Ὁ καθημέρος ἐπὶ
τῶν Χερουβίμ, ἐμφάνηθι.

Σαλευθήτω ἡ γῆ. Ἡ τῶν Ἰουδαίων. Ἐταράχθη
γὰρ, ὡς δεδήλωται· ἢ καὶ πᾶσα ἡ γῆ, τῶν μὲν τα-
ρασσομένων, τῶν δὲ μετατιθεμένων εἰς εὐσε-
βειαν.

Κύριος ἐκ Σιών μέγας καὶ ὑψηλός ἐστιν ἐπὶ
πάντας τοὺς λαούς. Ἱστορικῶς μὲν, ἐν τῇ Ἱερου-
σαλήμ μέγας ἦν ὁ Χριστὸς διδάσκων, καὶ θαυμάσια
ἐκτελών. Ἐξεπορεύετο γὰρ, φησὶν, ἤχος περὶ αὐ-
τοῦ. Καὶ αὐτοῦ· Ἐξῆλθε δὲ ἡ ἀκοή αὐτοῦ εὐθύς
εἰς ὅλην τὴν περιχώρον τῆς Γαλιλαίας· καὶ πάλ-
ιν· Ἐξῆλθε δὲ ἡ ἀκοή αὐτοῦ εἰς ὅλην τὴν Συ-
ριαν. Ἀναγωγικῶς δὲ, μέγας ἐστὶν, ἐν τῇ Ἐκκλη-
σίᾳ· ἐπεὶ γὰρ ἡ Σιών σκοπευτήριον ἐρμηνεύεται,
αὕτη ἐστὶ τοῦτο· σκοπούντων ἡμῶν, ὡς φησὶ Παῦ-
λος, οὐ τὰ ἐπίγεια, ἀλλὰ τὰ ἐπουράνια, ἐν ἧ καὶ
ὕψηλός ἐστιν ὑπὲρ πάντας ἀνθρώπους, ὡς μὴ μόνον
ἀνθρωπος, ἀλλὰ καὶ Θεός. Ἡ μέγας μὲν ἐν Σιών·
ὕψηλός δὲ ἐν πᾶσι τοῖς λαοῖς τῶν ἐθνῶν· δηλοῦντος
οὕτω τοῦ λόγου, ὅτι καὶ ἐν Ἰουδαίῳ καὶ ἐν τοῖς
ἔθνεσι μεγαλυθησεται, τουτέστι καὶ ἐν τοῖς ἐκ πε-
ριτομῆς καὶ ἐν τοῖς ἐξ ἐθνῶν. Τὸ γὰρ, ἐπὶ πάν-
τας, οὐ μόνον σημαίνει νῦν τὸ πάντας, ἀλλὰ καὶ τὸ
ἐν πᾶσιν.

omnes, sed etiam in omnibus.

Math. II, 1-3. Joan. xviii, 37. Luc. iv, 37. Math. ix, 26. Matth. iv 24. Philipp. III, 13.

Ἐξομολογησάσθωσαν τῷ ὀνόματί σου τῷ μεγάλῳ. Εὐχαριστήσωσαν. Ὄνομα δὲ λέγει, τὸ τῆς θεότητος· ἐχαρίσατο γὰρ, φησίν, αὐτῷ, δηλαδὴ τῷ προσλήματι, ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα. Ἐξομολογησάσθωσαν δὲ τῷ ὀνόματί σου, μὴ περιεργαζόμενοι τὴν φύσιν, ἢ τὸν τρόπον τῆς ἐνανθρωπήσεως.

Ὅτι φοβερὸν καὶ ἄγιόν ἐστι. Φοβερὸν μὲν τοῖς ἐχθροῖς, ἐλαύνον καὶ μαστίζον αὐτούς· ἄγιον δὲ τοῖς οἰκείοις· ἀγιάζον καὶ καθαίρον τούτους. Ἡ ὄνομα λέγει, τὸ Ἰησοῦς· μέγα δὲ τοῦτο, ὡς φοβερὸν καὶ ἄγιον, καθὼς εἴρηται.

Καὶ τιμὴ βασιλέως κρίσιν ἀγαπᾷ. Τὸ ἀξίωμα τοῦ βασιλέως, δικαιοσύνην ἀγαπᾷ. Διὸ βοηθήσει μὲν τοῖς τυραννουμένοις· καταβαλεῖ δὲ τὸν τυραννοῦντα **B** διάβολον.

Σὺ ἠτοίμασας εὐθύτητας. Σὺ δέδωκας τὸν νόμον σου ἐν ᾧ αἱ εὐθύτητες.

Κρίσιν καὶ δικαιοσύνην ἐν Ἰακώβ σὺ ἐποίησας. Τὴ αὐτὸ λέγει σαφίστερον. Σὺ ἐποίησας κατὰ κρίσιν καὶ δικαιοσύνην, ἐν τῷ γένει τοῦ Ἰακώβ· ἐν τοῖς Ἰσραηλίταις· διὰ τοῦ δοθέντος νόμου.

Ἦψοῦτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν. Ἦψηλά περὶ αὐτοῦ νοεῖτε. Ἦψοῦτε τοῖς ὕμνοις· ὕψοῦτε τῇ φυλακῇ τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ. Εἰ γὰρ διὰ τοὺς ἀθετοῦντας βλασφημεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν τοῖς ἔθνεσι, εὐδηλον ἐστὶ διὰ φυλάσσοντας μεγαλύνεται.

Καὶ προσκυνεῖτε τῷ ὑποπόδιῳ τῶν ποδῶν αὐτοῦ. Κατὰ μὲν τὴν θεότητα ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ, ἢ γῆ· Ὀυρανός μοι γὰρ, φησὶ, θρόνος, ἢ δὲ γῆ, ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. Κατὰ δὲ τὴν ἀνθρωπότητα ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ λέγει νῦν τὸν Γολγοθᾶν, ἐν ᾧ ἔσταυρώθη· ἢ καὶ τὸν σταυρὸν, ἐφ' οὗ ἔστησαν τοὺς πόδας αὐτοῦ προσηλωθέντος.

Ὅτι ἄγιός ἐστι. Διὰ τὴν ἀγιάζουσαν θεότητα. Ἄγιος δὲ ὢν ἡγίασε καὶ τὸ τοιοῦτον ὑποπόδιον. Ἐπεὶ δὲ ἄγιοι λέγονται καὶ οἱ δίκαιοι, δείκνυσθαι ὅσον τὸ τοῦ Χριστοῦ πρὸς αὐτούς διάφορον.

C *lemus, ostendit deinceps quanta sit differentia inter Christi atque inter illorum sanctitatem, di-*

Μωσῆς καὶ Ἀαρὼν ἐν τοῖς ἱερεῦσιν αὐτοῦ, D καὶ Σαμουὴλ ἐν τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἐπεκαλοῦντο τὸν Κύριον, καὶ αὐτὸς εἰσήκουσεν αὐτῶν. Οὗτοι ξυμπαντες, φησίν, ὑπηρέται καὶ δοῦλοι αὐτοῦ. Παρέλαβε δὲ τῷ λόγῳ, τὸν Μωσῆσιν μὲν, ὡς νομοθέτην, τὸν Ἀαρὼν δὲ ὡς πρῶτον ἐν τοῖς ἱερεῦσι, τὸν Σαμουὴλ δὲ ὡς ἑξαρχον ἐν προφήταις. Ἡ καὶ Μωσῆσιν, καὶ Ἀαρὼν, καὶ Σαμουὴλ ὠνόμασε πάντας ἀπλῶς τοὺς μιμουμένους τὰς ἀρετὰς αὐτῶν. Καὶ γὰρ καὶ ἐν Ἰεζεκιῆλ ὁ Θεὸς εἰπὼν, Ἐὰν βομφαλαὶ ἐπάξω ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ εὐρεθῶσιν ἐπ' αὐτῇ Νῶε, καὶ Ἰώβ καὶ Δαριθῆλ,

A *Vers. 3. Constituteur nomini tuo magno. Dignitas agant, inquit, nomini tuo, hoc est, nomini divinitatis tuae. Donavit enim Deus assumptæ humanitali nomen, quod est super omne nomen. Vel constituteur nomini tuo, non curiose inquirentes naturam tuam, nec modum incarnationis tuae.*

Quoniam timendum et sanctum est. Timendum quidem inimicis, dum eos eiecit et flagellat; sanctum vero domesticis ac benevolis, quos sanctificat et mundat. Vel de ipso etiam nomine Jeau loquitur, quod timendum etiam et sanctum est, ut jam diximus.

Et honor regis iudicium diligit. Dignitas atque auctoritas regis diligit justitiam. Atque ideo et preesto iis aderit, qui tyrannide opprimuntur, et ipsum etiam tyrannum dæmonem destruet.

Vers. 4. Tu parasti directiones. Tu legem dedisti, in qua directiones sunt et rectitudines.

Judicium et justitiam in Jacob tu fecisti. Idem nunc et manifestius repetit. Tu, inquit, iudicium fecisti et justitiam in generatione Jacob, in ipso scilicet Israelitico populo, atque hoc per legem datam.

Vers. 5. Exaltate Dominum Deum nostrum. Alta ac sublimia de illo cogitate. Exaltate etiam hymnis ac laudibus, exaltate mandatorum observatione. Si enim blasphemari dicitur in gentibus Deus propter eos qui divina spernunt mandata, C perspicuum fit, quod contra magnificari dicitur propter eos, qui illa observaverint.

Et adorete scabellum pedum ejus. Scabellum pedum Christi, ut Dei, terram esse legimus: Cælum, inquit, thronus mihi est, et terra scabellum pedum meorum ¹⁰. Scabellum vero pedum Christi, ut hominis, montem Golgotha esse dicimus, in quo fuit crucifixus: vel ipsam etiam crucem, in qua illius pedes clavis confixi sunt.

Quoniam sanctus est. Propter divinitatem nimirum, quæ sanctificat. Sanctus vero ipse cum sit, hujusmodi etiam scabellum sanctificavit. Et quoniam justos omnes sanctos quoque appellare so-

D *Vers. 6. Moyses et Aaron in sacerdotibus ejus, et Samuel inter eos, qui invocant nomen ejus: invocabant Dominum, et ipse exaudiabat eos. Hi omnes, inquit, ministri illius erant et servi. Moysem vero dicit, ut legislatorem; Aaron vero ut primum inter sacerdotes; et Samuelem tanquam principem inter prophetas. Vel per Moysem, Aaron, et Samuelem, eos omnes intelligit, qui illorum imitantur virtutes. Nam et in Ezechiele dicens Dominus: Si gladium induzero super terram, et inventi fuerint in ea Noe, Job, et Daniel, in his non venit gladius ¹¹; non illos significare voluit, qui multis jam annis mortui*

¹⁰ Isa. LXVI, 4. ¹¹ Ezech. XIV, 11.

erant, sed per ea nomina illos significavit, qui eorum vitam ac conversationem fuissent imitati.

In columna nubis loquebatur ad eos. Ad Moysen nimirum, atque ad Aaron. Atqui ad solum Moysen Deus loquebatur; verum hæc est quædam figura, quæ syllepsis dicitur eo quod alterum comprehendat. Nam et Apostolus cum omnes connumerasset, qui per fidem crediderunt, collectim demum addidit: *Qui per fidem vicerunt regna*, et quæ sequuntur ¹¹. Vult enim Propheta nunc illud nobis dicere, quod hic Christus est ille Deus, qui in columna nubis ad eos loquebatur.

Quoniam custodiebant testimonia ejus, et præcepta ejus quæ dedit illis. Ejus enim Christi erant testimonia omnia, et mandata legis, quæ illis data sunt.

VERS. 8. *Domine Deus noster, tu exaudiebas eos.* Tu ille es, qui tunc eos exaudiebas.

Deus tu propitius fuisti eis. Eis nimirum placantibus ac militantibus te pro populo, a quo fueras irritatus, vel pro seipsis etiam, quando in te peccarunt. Nam et Moyses Deum irritavit, dum minus credidisset se ab eo impetraturum aquam, et Aaron, quando vitulum fabricavit.

Et ulciscens in omnes adinventiones eorum. Ulcisci posuit hoc loco, pro auxiliari. Et adjuvans eras, inquit, hoc est, adjuvabas omnia eorum studia ad populi commodum. Vel eras ulciscens omnes eorum adinventiones, intelligendo in passivo sensu, hoc est omnes adinventiones, quæ adversus illos compositæ ac structæ fuissent.

VERS. 9. *Exaltate Dominum Deum nostrum.* De hoc jam superius dictum est.

Et adorete in monte sancto ejus: quoniam sanctus est Dominus Deus noster. Mons ejus sanctius, Judæis quidem terrestris dicitur Sion, nobis vero cælestis; de qua Apostolus Paulus dixit: *Accedite ad Sion montem, et civitatem Dei viventis Jerusalem cælestem* ¹². Vel per montem sanctum Ecclesiam intellige, propter dogmatum nimirum et conversationis ejus sublimitatem. Adorate, inquit, igitur Christum in Ecclesia. Atque hæc Propheta dicit, seipsum nobis conjungens: vel ita fieri jubet ex fidelium persona.

Psalmus ipsi David in confessionem.

PSALMUS XCIX.

Hanc inscriptionem Septuaginta etiam apposuerunt, cognoscentes ex psalmi verbis, eum Christo vere *manu forti* ac descendenti ex sanguine David dedicatum fuisse, cui mandat, ut inserviamus, et consteamur.

VERS. 1. *Jubilare Deo, omnis terra.* Hujusmodi verba habuimus etiam in psalmo xcvi.

Servite Domino in lætitia. Servite ei, qui liberavit vos a dæmonum servitute; et in lætitia, quia a

¹¹ Hebr. xi, 33. ¹² Hebr. xii, 22.

ἐπὶ τούτους οὐκ ἐλεούσεται ἡ βομφαία, οὐκ ἐκείνου; εἶρηκε· πῶς γὰρ τοὺς πρὸ πάνυ πολλῶν ἐτῶν ἀποθανόντας; ἀλλὰ τοὺς τῆν πολιτείαν αὐτῶν ζηλοῦντας, ὁμωνύμως αὐτοὺς ἐκάλεσεν.

Ἐν στύλῳ νεφέλης ἐλάλει πρὸς αὐτούς. Πρὸς τὸν Μωϋσῆν, καὶ τὸν Ἀαρών. Καὶ μὴν πρὸς τὸν Μωϋσῆν ἐλάλει. Ἀλλὰ τρόπος ἐστίν, ὁ λεγόμενος συλληπτικός, διὰ τὸ συλλαμβάνειν καὶ ἕτερον. Καὶ ὁ Ἀπόστολος γὰρ ἀπαριθμησάμενος πάντας τοὺς διὰ πίστεως εὐαρεστήσαντας, εἶτα συλλήδην ἐπήγαγεν· *Οἱ διὰ πίστεως κατηγωνίσαντο βασιλείας*, καὶ τὰ ἑξῆς. Βούλεται δὲ νῦν λέγειν ὁ προφήτης, ὅτι ἐν στύλῳ νεφέλης οὗτος ἐλάλει πρὸς αὐτούς.

Ὅτι ἐφύλασσον τὰ μαρτύρια αὐτοῦ, καὶ τὰ προστάγματα αὐτοῦ ἃ ἔδωκεν αὐτοῖς. Τούτου γὰρ ἦσαν τὰ μαρτύρια, καὶ τὰ προστάγματα τοῦ νόμου· καὶ αὐτοῖς ἔδωκεν αὐτά.

Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, σὺ ἐπήκουες αὐτῶν. Ἐὰ ἦσθα, ὁ τότε ἐπακούων αὐτῶν.]

Ὁ Θεὸς ἐνέλετος ἐρίνου αὐτοῖς. Ἰεουμένους σε ὑπὲρ τοῦ παροργίζοντος λαοῦ; ἢ καὶ ὑπὲρ αὐτῶν σφαλλομένων. Μωϋσῆς γὰρ παρώχυνε τὸν Θεόν, ἐπὶ τῇ ἀπιστίᾳ τοῦ ὕδατος· Ἀαρὼν δὲ, ἐπὶ τῇ μοσχοποιίᾳ.

Καὶ ἐκδικῶν ἐπὶ πάντα τὰ ἁπιτηδεύματα αὐτῶν. Καὶ ἐκδικῶν ὑπὲρ ἡμῶν, ἦγουν βοηθῶν, εἰς πάντα τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτῶν, τὰ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ. Ἡ ἀμυνόμενος εἰς πάντα τὰ ἐπιτηδεύματα τὰ κατ' αὐτῶν.

Ἵψοῦτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν. Ἀνωτέρω περὶ τούτου εἴρηται.

Καὶ προσκυνεῖτε εἰς ὄρος ἅγιον αὐτοῦ, ὅτι ἅγιος Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν. Ὅρος ἅγιον αὐτοῦ παρὰ Ἰουδαίους μὲν, ἢ ἐπίγειος Σιών· παρ' ἡμῖν δὲ, ἢ ἐπουράνιος, περὶ ἧς φησὶν ὁ Ἀπόστολος· *Προσεληλύθατε Σιών ὄρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζώντος Ἰερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ.* Ἡ ὄρος ἅγιον, ἢ Ἐκκλησία, διὰ τὸ ὕψος τῶν δογμάτων καὶ τῆς πολιτείας. Προσκυνεῖτε οὖν, φησὶν, Χριστὸν τὸν Θεὸν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἡ τοίνυν, καὶ αὐτὸν ἡμῖν συντάτων ὁ προφήτης, ταῦτ' αὖ φησὶν· ἢ προσώπων τοῦ κληρώματος τῶν πιστῶν ταῦτα διακελεύεται.

Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ εἰς ἐξομολόγησιν.

ΨΑΛΜΟΣ LΘ'.

Καὶ ταύτην οἱ Ἑβδομήκοντα τὴν ἐπιγραφὴν ἐπέθηκον, ἀπὸ τῶν ἐγκειμένων ρητῶν διαγρόντες, ὅτι τῷ ἐκ Δαβὶδ Χριστῷ, τῷ ἀληθῶς *ἰκανῶ χειρὶ*, οὗτος ἀνατίθεται· παρακελεύόμενος δουλεύειν αὐτῷ καὶ ἐξομολογεῖσθαι.

Ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ, πᾶσα ἡ γῆ. Εἴρηται τοῦτο καὶ ἐν τῷ Lζ' ψαλμῷ.

Δουλεύσατε τῷ Κυρίῳ ἐν εὐφροσύνῃ. Δουλεύσατε τῷ τῆς δουλείας τῶν δαιμόνων ὕμῃ; ἐλευθερώ-

σαντι. Ἐν εὐφροσύνῃ δὲ, ὅτι ἀππλάγητε τυραννίδος, καὶ ὅτι τοιοῦτον ἔχειν Δεσπότην κατηξιώθητε.

Εἰσελεύσεται ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν ἀγαλλιάσει. Γυναικῶς αὐτῷ λατρεύετε χαίροντες.

Γνώτε ὅτι Κύριος αὐτός ἐστιν ὁ Θεὸς ἡμῶν. Γνώτε ἀπὸ τε τῶν περὶ αὐτοῦ προφητῶν, ἀπὸ τε τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς αὐτός ἐστιν ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Αὐτὸς ἐποίησεν ἡμᾶς, καὶ οὐχ ἡμεῖς. Εἰ γὰρ καὶ δοκοῦσιν οἱ πατέρες ποιεῖν τὰ τέκνα, ἀλλ' οὖν ὁ Θεὸς ταῦτα ποιεῖ. Αὐτὸς μὲν οὖν αἰτίας· οἱ δὲ πατέρες, συναίτιοι, ὡς τῷ ἐξ ἀρχῆς προστάγματι αὐτοῦ διακονοῦντες. Διὰ τοῦτο πολλοὶ πολλὰ θέλοντες παιδοποιεῖν, οὐ δ' ὅλως ἰσχύουσιν. Ὅθεν καὶ πρὸς τὴν λέγουσαν τῷ ἀνδρὶ, *Δός μοι τέκνον*, δογματικῶς ἐκείνος· ἀπεκρίνατο· *Μὴ ἀντὶ Θεοῦ σοὶ εἰμι ἐγώ, ὅς ἐστέρησέ σε καρπὸν κοιλίας;*

Ἡμεῖς δὲ λαὸς αὐτοῦ καὶ πρόβατα νομῆς αὐτοῦ. Εἴρηται καὶ τοῦτο ἐν τῷ 4^ῳ ψαλμῷ· εἰ δ' ἐκαὶ λαὸς νομῆς ἐπιγέγραπται, καὶ πρόβατα χειρὸς, οὐδὲ παρὰ ταῦτα.

Εἰσελθετε εἰς τὰς πόλεις αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει, εἰς τὰς πόλεις αὐτοῦ ἐν ὕμνοις. Ὅσπερ εἰσέναι δεῖ πρῶτον εἰς τὰς πόλεις, εἶτα εἰς αὐλάς, οὕτως ἐξομολογεῖσθαι δεῖ πρῶτον τὰ ἡμαρτημένα, εἶτα ὕμνεῖν τὸν Θεόν· ἵνα τῇ ἐξομολογήσει καθαρθεῖσθαι τῆς γλώττης, καθαρὸς ὁ ὕμνος προσενεχθεῖ. Πύλαι δὲ καὶ αὐλαὶ τοῦ Χριστοῦ, αἱ κατὰ πᾶσαν γῆν ἐκκλησίαι, ὡς οἶκος αὐτοῦ· περὶ τῶν αὐτῶν δὲ καὶ ἐν τῷ 7^ῳ ψαλμῷ προεῖρηται.

Ἐξομολογεῖσθε αὐτῷ, αἰνεῖτε τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Τὰ αὐτὰ δοκεῖ πάλιν λέγειν, ἐπιτείνων καὶ καταπαίγων. Ἡ ἐξομολογῆσιν ἐνταῦθα νείη τὴν εὐχαριστίαν. Εὐχαριστεῖτε, φησὶν, τηλικαῦτα εὐεργετηθέντες· εὐφημαῖτε τὸ ὄνομα τοῦ Αὐρωτοῦ καὶ Δεσπότητου.

Ὅτι χρηστὸς Κύριος· εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Χρηστὸς, ὡς συμπαθὲς· αἰώνιον δὲ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ οὐ πρόσκαιρον, ὅσον τὸ τῶν ἀνθρώπων.

Καὶ ὡς γενεᾶς καὶ γενεᾶς ἡ ἀλήθεια αὐτοῦ. Διγενεχὴς ἀλήθεια τῶν λόγων αὐτοῦ· ἢ οὐ μόνον ἐν τῇ γενεᾷ τοῦ παλαιοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ τοῦ νέου.

Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ.

ΨΑΛΜΟΣ Ρ'.

Ὁ μακάριος Ἰωσίας μεγάλας κατῳρθωσεν ἀρετὰς, ἐν τῷ βασιλεύσει, ὡς προῶν ὁ Δαβὶδ, τὸν παρόντα ψαλμὸν συνέγραψε, τὸν ἐνάρετον ἐκείνου βίον προσώπων αὐτοῦ διηγούμενος· καὶ προτιθεὶς τοῖς ἀνθρώποις ὁρθῆς πολιτείας χαρακτήρα, καὶ παράδειγμα τελειότητος.

tanta erepti estis tyrannide, et effecti digni, qui tantum Dominum habeatis.

VERS. 2. *Introite in conspectu ejus in exultatione.* Ingenue illum colite cum gaudio et lætitia.

VERS. 3. *Scitote quoniam Dominus ipse est Deus noster.* Cognoscite, inquit, a prophetis ea, quæ de illo scripta sunt: et ab ipsis etiam operibus addiscite, quod Dominus Jesus ipse est Deus noster.

Ipse fecit nos, et non ipsi nos. Tametsi patres esse videantur, qui filios faciunt, revera tamen Deus est, qui eos facit. Ipse etenim illorum est causa, parentes vero coadjutores tantum, veluti qui divino illi inserviunt mandato, quod est a principio. Atque ideo multos videmus optantes procreare filios, qui tamen minime id possunt. Eadem etiam ratione ad mulierem illam, quæ viro suo dicebat: *Da mihi filium*, prudenter ac dogmatice maritus respondit: *Numquid ego sum tibi pro Deo, qui privavit te fructu ventris* 14?

VERS. 4. *Nos autem populus ejus, et oves pascuæ ejus.* Vidimus etiam hujusmodi verba in psalmo xciv, et licet ibi *populus pascuæ* scriptum sit, et *oves manus ejus*, nulla hinc tamen sensus differentia constituitur.

Introite in portas ejus in confessione, in aulis ejus in hymnis. Quemadmodum primo ingredi oportet portas, et deinde aulas, ita etiam primo confiteri oportet peccata, et deinceps laudare Deum: ut lingua per confessionem expurgata; puræ ac mundæ laudes offerantur Deo. Portæ autem et aulæ Christi, variæ sunt, quæ in universo habentur orbe, ecclesiæ, veluti propriæ quædam illius domus: de aulis etiam diximus in psalmo lxxxiu.

VERS. 5. *Confitemini illi, et laudate nomen ejus.* Eandem videtur repetere sententiam, sermonemque suum magis intendere, ac fere lectorem urgere. Vel, per confessionem gratiarum actionem intellige: *Gratias Deo*, inquit, condignas agite, pro tantis ab eo in vos collatis beneficiis, et illius nomen laudate, qui redemit vos.

Quoniam bonus Dominus, in sæculum misericordia ejus. Bonus utpote compatiens. Æternam vero esse dicit illius misericordiam, et non tantum ad humanæ vitæ tempus, sed perpetuo durare.

Et usque in generationem et generationem veritas ejus. Veritas, inquit, sermonum ejus perpetua est. Vel, non tantum in antiqui populi generationem, sed in generationem quoque novi populi.

Psalms ipsi David.

PSALMUS C.

Beatus Josias summa virtute præditus fuit, et summa pariter cum virtute regnum administravit: quod prævidens Propheta noster David, præsentem psalmum conscripsit, quo probatissimum tanti regis vitam, ex ejus persona narrans, illam tanquam rectæ cujusdam conversationis exemplar, omnibus imitandam proponit.

14 Gen. xxx, 2.

VERS. 1. *Misericordiam et iudicium cantabo tibi, Domine.* In cantum, inquit, tibi offeram misericordiam et iudicium tuum, canens nimirum, quemadmodum in præsenti vita misereris, et iudicas in futura : vel canens, quod misericordia tua iudicio non caret, nec iudicium tuum misericordia. Imitabor præterea ea quæ cantu meo lau:lavero, aliorum scilicet miserendo et recte alios iudicando.

VERS. 2. *Psallam, et intelligam in via immaculata.* Irreprehensibilis incedens psallam, et intelligam. Oportet enim psallentem intelligere, quid psallat, aut cantet. Per immaculatam autem viam, intelligere possumus virtutes illas quæ actione perficiuntur; psallere vero pro contemplari : vel psallere, pro operari per virtutem, intelligere autem pro contemplari : quorum utrumque in immaculata atque irreprehensibili vita perficitur.

*Quando venies ad me? Ad me, inquam, qui ideo immaculatus atque irreprehensibilis ambulo, psallo, et intelligo, ut te fruar. Vel, quando venies ad me, qui adventum et præsentiam tuam ardentissime concupisco, juxta illud : Si quis diligit me, et verba mea servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus*¹⁵.

Perambulabam in innocentia cordis mei, in medio domus meæ. Versabar, inquit, in munditia cordis.

VERS. 3. *Non proponebam ante oculos meos rem iniquam.* Neque ante corporeos, neque ante animi oculos, hoc est, non sustinebam videre aut cogitare iniquum aliquid.

Facientes transgressionem odivi. Eos nimirum homines, qui quod justum est transgrediuntur, sive id ad homines pertineat, sive ad Deum.

VERS. 4. *Non adhæsit mihi cor perversum.* Recto enim perversum non congruit.

Declinantem a me malignum non cognoscebam. Neque enim malignorum hominum amicitias retinere oportet, sed curare, ut omnes accedentes ad nos, meliores efficiantur, et recedentes despiciere. Intelligitur etiam hic versiculus de diabolo, ut sensus sit : Dæmoni ad me accessum nullum dedi : atque idcirco non contigit, ut aliquando a me declinare, hoc est, recedere eum cognoscerem.

VERS. 5. *Detrahentem secreto proximo suo, hunc versequebar.* Tanquam malis præditum moribus atque illiberalem, ac veluti canem latenter mordentem. *Secreto* autem, hoc est, clam, ideo apposuit, quia is qui præsentem detrahit, minus peccat, cum is qui præsens est, ab irrogata infamia se tueri possit.

Superbo oculo et insatiabili corde, cum hoc non edebam. Hoc est, non debebam cum eo. Per oculum autem superbum, quemcunque superbum hominem intelligit, veluti a parte totum : et simili modo, per insatiabile cor, avarum hominem. Utrumque vero sermone comprehendit, dicens : *Cum hoc non edebam.*

¹⁵ Joan. xiv, 23.

Ἐλεον και κρίσιν ἕσομαι σοι, Κύριε. Ἄσμα προσοίσω τὸν ἔλεον και τὴν κρίσιν, ἕδων τὰ περὶ τοῦ ἔλεους σου και τῆς κρίσεως, ὅτι ἔλεεις μὲν κατὰ τὴν παρούσαν ζωὴν· κρίσεις δὲ κατὰ τὴν μέλλουσαν. Ἡ ὅτι οὔτε ὁ ἔλεός σου ἀκριτος, οὔτε ἡ κρίσις ἀνήλεος· ἐπεὶ δὲ ταῦτα ἕσομαι, ταῦτα και μιμήσομαι, ἐλεῶν και κρίνων ὁρθῶς.

Ψαλῶ και συνήσω ἐν ὁδῷ ἀμώμῳ. Ὁδεύων ἀμώμως, ψαλῶ και συνήσω· χρῆ γὰρ τὸν ψάλλοντα και συνιέναι τὰ ψαλλόμενα· εἴη δ' ἂν τὸ μὲν ὀδεύειν ἀμώμως, τῆς πρακτικῆς· τὸ δὲ ψάλλειν και συνιέναι, τῆς θεωρητικῆς. Ἡ διὰ μὲν τοῦ ψάλλειν, τὴν πρακτικὴν ἐνέφηγεν· διὰ δὲ τοῦ συνιέναι τὴν θεωρητικὴν, ἕπερ ἄμφω κατορθοῖ τις ἐνεκεν ὁδοῦ ἀμώμου.

Πότε ἤξεις πρὸς με; Τὴν διὰ τοῦτο ὀδεύοντα ἀμώμως, και ψάλλοντα, και συνιέντα. Ἡ, τὸν διαπύρως ἐπιθυμοῦντα τῆς παρουσίας σου. Ἐβρηκε γὰρ ὁ Χριστός· Ἐάν τις με ἀγαπᾷ, και τὸν λόγον μου τηρήσει, και ὁ Πάτερ μου ἀγαπήσει αὐτόν, και πρὸς αὐτὸν ἔλυσσόμεθα, και μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν.

Διαπορευόμενῃ ἐν ἀκακίᾳ καρδίας μου, ἐν μέσῳ τοῦ οἴκου μου. Ἀναστρεφόμενῃ ἐν καθαρότητι καρδίας.

Ὁὐ προσιθέμην πρὸ ὀφθαλμῶν μου πρᾶγμα παράνομον. Οὔτε πρὸ τῶν αἰσθητῶν, οὔτε πρὸ τῶν νοητῶν· τουτέστιν, οὐκ ἠνεχόμεν οὔτε ὀρᾶν, οὔτε ἐνθυμεῖσθαι παρανομίαν.

Ποιοῦντας παραβάσεις ἐμίσησα. Τοὺς παραβαίνοντας τὸ δίκαιον, εἴτε πρὸς Θεόν, εἴτε πρὸς ἀνθρώπους.

Ὁὐκ ἐκολλήθη μοι καρδία σκαμδή. Τῷ γὰρ εὐθεῖ τὸ στρεβλὸν ἀνάρμοστον.

Ἐκκλινοτος ἀπ' ἐμοῦ τοῦ πονηροῦ οὐκ ἐτίρωσκον. Οὐ γὰρ τῆς τοῦ πονηροῦ φιλίας ἀντέχεσθαι, ἀλλὰ προσεδρεύοντα μὲν, πειρᾶσθαι βελτιοῦν, ἀναχωροῦντος δὲ, καταφρονεῖν. Νοεῖται δὲ και περὶ τοῦ διαδόλου, ὅτι μὴ διβοῦς αὐτῷ πάροδον, οὐδ' ἀναχωροῦντος ἐτίρωσκον.

Τὸν καταλαλοῦντα λάθρα τὸν πλησίον αὐτοῦ, τοῦτον ἐξεδίωκον. Ὡς κακοήθη και ἀνελεύθερον, και κύνα λαθρόδηκτον. Τὸ λάθρα δὲ προσέθηκεν, ὅτι ὁ τοῦ παρόντος καταλαλῶν, οὐ τοσοῦτον ἀμαρτάνει· παρῶν γὰρ ἐκείνος ἀπολογησεται.

Ἵπερφάνῳ ὀφθαλμῷ και ἀπλήστῳ καρδίᾳ, τοῦτῳ οὐ συνήσθιον. Οὐ συνδιητώμην. Ἵπερφανον δὲ ὀφθαλμὸν λέγει, τὸν ὑπερήφανον ἀνθρώπον ἀπὸ μέρους τὸ εἶδον· και αὐθις ἀπληστον καρδίαν, τὸν ἀκόρεστον, τὸν πλεονέκτην. Διδὸ και τὸ τοῦτῳ προσθεῖς, ἐκάτερον ἐνέφηγεν.

Οι ὀφθαλμοί μου ἐπὶ τοὺς πιστοὺς τῆς γῆς, ἅ
τοῦ συγκυβῆσθαι αὐτοὺς μετ' ἐμοῦ. Τοὺς πι-
σ. εὐεσθαι ἀξιόους διὰ τὴν τῆς πολιτείας αὐτῶν εὐθύ-
τητα ἢ πιστοὺς λέγει νῦν, τοὺς ἀγαθοὺς· φησὶ γὰρ
καὶ Σολομῶν· Ἄνδρα δὲ πιστόν, ἔργον εὐρεῖν·
τὸ γὰρ ἀγαθὸν σπάνιον· τοῦτοις, φησὶ, προσεῖχον,
καὶ συνέδροις ἐχρῶμην.

Πορευόμενος ἐν ὁδῷ ἀμώμῳ, οὗτός μοι ἐλει-
τούργει. Ὁ πορευόμενος ἐν ὁδῷ ἀμώμῳ πολιτείας,
οὗτός μοι διηκόνει. Προσῆκει γὰρ μὴ μόνον φίλους,
ἀλλὰ καὶ ὑπηρέταις ἀγαθοῖς κεχρηθῆσθαι.

Οὐ κατώκει ἐν μέσῳ τῆς οικίας μου, ποιῶν
ὑπερηφάνια. Ἄνω μὲν περὶ φίλου ὑπερηφάνου
εἴρηκεν· ἐνταῦθα δὲ, περὶ ὑπερήτου ὑπερηφάνου.

Ἄκλιων ἀδίκων, οὐ κατεύθυνεν ἐνώπιον τῶν
ὀφθαλμῶν μου. Οὐ κατώρθου, ἀεσπούδαζεν· οὐκ
εὐωδοῦτο ἐνώπιόν μου.

Εἰς τὰς πρώτας ἀπέκτεινον πάντας τοὺς ἁμαρ-
τωλοὺς τῆς γῆς. Εἰς τὰς πρώτας, μήτε τῆς ἐξ
οἴνου μέθης, μήτε τῆς ἐκ θυμοῦ σφαλλούσης τὸν λο-
γισμὸν. Τοὺς ἁμαρτωλοὺς δὲ, οὐκὶ πάσης τῆς γῆς,
ἀλλὰ μόνους τοὺς ἐπ' ἐμέ· καὶ πάντας δὲ, οὐκ ἅμα,
ἀλλὰ νῦν μὲν τοῦτον, νῦν δὲ ἐκεῖνον.

Τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἐκ πόλεως Κυρίου πάντας
τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν. Ἀπέκτεινον δὲ
αὐτοὺς, χάριν τοῦ ἐξολοθρεῦσαι τοὺς πρᾶνομένους·
ἵνα τὴν ἀποτομίαν τῆς κολάσεως ἢ παρανομία βλέ-
πουσα, συσταλῆ καὶ ἀφανισθῆ. Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν,
γῆ μὲν τὸ σῶμα, καὶ τὰ σωματικά, ὡς γεώδη·
ἁμαρτωλοὶ δὲ τῆς τοιαύτης γῆς, οἱ τῆς ἁμαρτίας
λογισμοί. Λέγει οὖν ὅτι· Ὅτε ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος τοῦ
ἀγίου Πνεύματος ἐν τῇ ψυχῇ μου, τοῦτο γὰρ πρώτα
νοητῆ, τότε ἀπέκτεινον πάντας τοὺς ἐμπαθεῖς λο-
γισμοὺς τοὺς ἐκ τοῦ γεώδους σώματος, καὶ τῶν
γῆινων ἀπλῶς φουμένων. Πόλις δὲ Κυρίου, τὴν ψυ-
χὴν νοεῖ, ὡς οἶκον τοῦ ἀγίου Πνεύματος.

Προσευχῇ τῷ πτωχῷ ὅταν ἀκηδιάσῃ, καὶ ἐναν-
τίον Κυρίου ἐρχέσθαι τὴν δέησιν αὐτοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑ΄.

Πτωχὸν ἐνταῦθα λέγει, τὸν δεόμενον τῆς θείας
ἐπικουρίας. Τοῦτω, φησὶν, ἀρμόζει ἡ προσευχὴ τοῦ
παρόντος ψαλμοῦ, ὅταν ἀκηδιάσει πολεμούμενος·
ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, εἴτε ὄρατων, εἴτε ἀοράτων, καὶ
προσφέρει τὴν δέησιν αὐτοῦ, ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.
Ἐκκέω γὰρ, φησὶν, ἐνώπιον αὐτοῦ τὴν δέησιν
μου. Ὅπερ ἐφαρμηγεύων ἐπήγαγε· Τὴν θλίψιν
μου ἐνώπιον αὐτοῦ ἀπαργαγῶ· προηγουμένως
δὲ, εἰς ἐκπύρην ἔγραψε τὴν ψαλμὸν διωκόμενος καὶ
ἀκηδιῶντα, καὶ δεόμενον τοῦ Θεοῦ· ἔχει δὲ καὶ περὶ
τοῦ Χριστοῦ προφητείας διασπαρμένους.

Κύριε, εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου, καὶ ἡ

¹⁴ Prov. xi, 6.

VERS. 6. *Oculi mei ad fideles terra, ut sedent
mecum.* Ad eos nimirum qui ob rectam eorum
conversationem effecti sunt digni, ut essent fide-
les. Vel fideles nunc bonos omnes appellat, juxta
quod a Salomone dictum legimus: *Virum autem
fidelem invenire labor est* ¹⁴. Nam quod bonum est
rarum est: hujuscemodi, inquit, hominibus ego
adhærebam, et cum eis considebam.

Ambulans in via immaculata, hic mihi ministrabat.
Ministris, inquit, usus sum, quorum vita esset ir-
reprehensibilis. Decet namque, non amicis tantum,
sed et ministris uti bonis.

VERS. 7. *Non habitabat in medio domus meæ, fa-
ciens superbiam.* Superius de superbo amico locu-
tus est, nunc autem de ministro.

*Qui loquitur injusta non direxit in conspectu
oculorum meorum.* Non direxit, hoc est, perficere
non potuit, quod optabat, nec coram me prospere
processit.

VERS. 8. *In matutinis interficiebam omnes pecca-
tores terræ.* Matutino tempore, cum nulla vini, aut
iræ ebrietate delinerer, quando cogitatio mea de-
cipi non poterat. Terræ autem peccatores dixit,
non ut totius orbis delinquentes significaret, sed
eos tantum, qui sibi suberant. Omnes etiam, non
una omnes intelligit, sed modo hunc, modo illum.

*Ut exterminarem de civitate Domini omnes ope-
rantes iniquitatem.* Interficiebam autem eos, ut ex-
terminarem iniquos omnes, ea nimirum ratione,
ut ipsa iniquitas, peccatorum austeritatem cernens,
coerceretur ac deleteretur. Juxta anagogen, per ter-
ram, corpus ipsum intelligimus, et corporalia om-
nia, tanquam terrena. Hujus autem terræ pecca-
tores, cogitationes sunt de peccatis. In matutino,
inquit, tempore, quando in anima mea crebatur
sol sancti Spiritus (huic enim appellare possumus
intellectuale matutinum), interficiebam omnes af-
fectuum meorum cogitationes, quæ ex terreno corpore
atque ex materialibus aliis rebus nascuntur. Per
Domini vero civitatem, animam intellige, tan-
quam sancti Spiritus domum.

*Oratio ipsi pauperi, cum anxius fuerit, et effuderit
preces suas coram Domino.*

PSALMUS CI.

¹⁵ *Pauperem hoc in loco eum appellat, qui divino
indiget auxilio. Huic enim oratio accommodatur
presentis psalmi, quoties ob visibillum, seu in-
visibillum hostium pugnam, in anxietate fuerit
constitutus, et orationem suam obtulerit coram
Deo. Effundam enim, inquit, in conspectu tuo pre-
ces meas.* Quod magis etiam declarans adjunxit:
Afflictionem meam coram eo annuntiabo; tametsi
ex primo proposito pro seipso Propheta hunc
psalmum conscripserit, eo nimirum tempore, quo
persecutionem passus est. Tunc etenim et tristis
fuit, et Deum honoravit dicens:

VERS. 2. *Domine, exaudi orationem meam, et*

clamor meus ad te veniat. Per orationem, oris verba intelligit, et per clamorem, ipsius cordis propositum. Symmachus pro clamore, fletum dicit. Venire autem ad Deum dicitur huiusmodi clamor, quando ab eo auditus fuerit. Auditur autem, quando placet.

Vers. 3. *Ne avertas faciem tuam a me.* Ne me avertas, quæso, ut indignum : quod facere solent, qui supplicantium petitiones audire nolunt.

In quacunque die tribulor, inclina ad me aurem tuam : in quacunque die invocavero te, velociter exaudi me. Non tantum nunc, sed per totam vitam. De inclinatione vero auris Dei dictum est in psalmo xvi, ibi: *Inclina aurem tuam mihi, etc.*

Vers. 4. *Quoniam defecerunt sicut fumus dies mei.* Cito, inquit, exaudi me, quoniam anima mea jam defecit. Alibi etiam dicit : *Velociter exaudi me, quia defecit spiritus meus*. Defecerunt, inquit, sicut fumus dies mei, et anni vitæ meæ, fumi instar, cito pertransierunt, et jam transacti sunt.

Et ossa mea sicut cremum aruerunt. Symmachus pro cremo, torrem dicit. Ossa, inquit, mea instar torris aruerunt, tentationum nimirum igne combusta. Juxta anagogen, ossa, sanctiores illæ cogitationes sunt, quæ animam fortificant et regunt : quæ si tentationum igne accensæ sint, debiles sunt.

Vers. 5. *Percussus sum, ut herba, et aruit cor meum.* Quemadmodum herba percussa tabescit, ita ego flagellis percussus, in corde meo contabui, nulla consolatione inventa, quæ flammam irrorando ac refrigerando mitigaret.

Quia oblitus sum comedere panem meum. Præ huiusmodi, inquit, mœstitia omnem cibi appetitum abjeci. Antiqui enim appetitum, cibi memoriam appellabant, et appetitus privationem, cibi oblivionem.

Vers. 6. *A voce gemitus mei adhæsit os meum carni meæ.* Verus gemitus omnem illam tollit pinguedinem, quæ est inter carnem et ossa. Aliqui carnem dictam esse intelligunt pro cute; ac si diceret, quod consumpta præ mœrore omni carne, quæ intermedia erat, cutis ossibus conjuncta sit.

Vers. 7. *Similis factus sum pellicano solitario.* Fugiens nimirum multitudinis conversationem, et solitudinem quærens. Est autem pellicanus animal quoddam, quod solitudine delectatur.

Factus sum sicut nycticorax in domicilio. Hoc animal natura timidissimum est : atque ideo undecunque fugiens in domorum ruinis commoratur. Ego, inquit, veluti nycticorax, in desertis ac solitariis locis versor. Aiunt nycticoracem in domiciliis, seu tuguriis degere, ac nocte clamare præ formidine, atque ideo hoc nomine a Græcis

κραυγή μου πρὸς σὲ ἐλάθω. Προσευχὴν δὲ λέγει τοῦ στόματος· κραυγὴν δὲ τῆς καρδίας. Ὁ δὲ Σύμμαχος ἀντὶ κραυγῆς, οἰμωγὴν ἐξέδωκεν. Ἔρχεται δὲ εἰς Θεὸν ἡ τοιαύτη κραυγὴ, ὅταν ἀκουστὴ γένηται. Γίνεται δὲ ἀκουστὴ, ὅταν ἀρέσκη Θεῷ.

Μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ. Μὴ ἀποστραφῆς με ὡς ἀνάξιον, ὅπερ εἰώθασιν ποιεῖν οἱ μὴ θέλοντες ἀκούειν τοῦ ἰκετεύοντος.

Ἐν ἢ ἂν ἡμέρα θλίβωμαι, κλίνον πρὸς με τὸ οὖς σου. Ἐν ἢ ἂν ἡμέρα ἐπικαλέσωμαι σε, ταχὺ ἐπάκουσόν μου. Μὴ νῦν μόνον, ἀλλὰ παρ' ὅλην ζωὴν· περὶ δὲ τῆς κλίσεως τοῦ θαίου ὡτὸς εἴρηται ἐν τῷ 15' ψαλμῷ· ἐνθα τὸ· *Κλίνον τὸ οὖς σου ἐμοί, εἰσάκουσον τῶν ῥημάτων μου.*

B *Ὅτι ἐξέλιπον ὥσει καπνὸς αἱ ἡμέραι μου.* Ταχὺ, φησὶν, ἐπάκουσόν μου, ὅτι ἐκλείπει ἤδη ἡ ψυχὴ μου. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ, ὁμοίως λέγει· *Ταχὺ εἰσάκουσόν μου, Κύριε, ἐξέλιπε τὸ πνεῦμά μου.* — *Ἐξέλιπον, φησὶν, ὥσει καπνὸς αἱ ἡμέραι μου· διήλθον, ἠφανίσθησαν, δίκην καπνοῦ, τὰ ἔτη τῆς ζωῆς μου.*

Καὶ τὰ ὀστά μου, ὥσει φρύγιον, συνεφύγησαν. Ἀντὶ τοῦ φρυγίου, δαδὸν ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκε· καὶ αὐτὰ τὰ ὀστά μου, ὡς δαδὸς συνεφύγησαν, φλεγόμενα τῷ πυρὶ τῶν πειρασμῶν. Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν ὀστά, οἱ στερεοῦντες καὶ ἀνέχοντες τὴν ψυχὴν λογισμοί· οἱ καλῶς τοις πυρποληθέντες, εὐθραυστοι γεγόνασιν.

C *Ἐπλήρη ὥσει χόρτος, καὶ ἐξηράνη ἡ καρδία μου.* Ὅπερ ὁ χόρτος πληγεὶς μαραινέται, οὕτω καὶ γὼ πληγεὶς τοῖς πάθεσιν, ἐμαράνην τὴν καρδίαν μου· μὴ τυχὼν παρακλήσεως δροσιζύσης καὶ μαραινούσης τὴν φλόγα τούτων.

Ὅτι ἐπαλαθόμην τοῦ φαγεῖν τὸν ἄρτον μου. Ἀπέβαλον καὶ τὴν δρεξίν τῆς τροφῆς, ὑπὸ ἀθυμίας. Οἱ παλαιοὶ τὴν μὲν δρεξίν μνήμην τροφῆς καλοῦσι· τὴν δὲ ἀνορεξίαν, λήθην τροφῆς.

Ἀπὸ φωνῆς τοῦ στεναγμοῦ μου, ἐκολλήθη τὸ ὄστούν μου τῇ σαρκὶ μου. Ὁ γὰρ ἀληθὴς στεναγμὸς τῆκε πᾶσαν πιελην μεσάζουσαν ὄσῳ καὶ σαρκί. Τινὲς δὲ, σάρκα μὲν τὸ δέρμα νοοῦσιν, ὡς τῶν ὄστων τῷ δέρματι κολληθέντων, ἀναλωθέντων ὑπὸ λύπης τῶν μεσαζόντων κρεῶν.

Ὁμοιώθη κελκῆρι ἐρημικῷ. Φεύγων τὴν ἐν δόλῳ διατριβὴν, καὶ ζητῶν τὴν μόνωσιν. Φιλέρημον γὰρ ζῶον, ὁ κελκῆρι.

Ἐγενήθη ὥσει νυκτοκόραξ, ἐν οἰκοπέδῳ. Καὶ τοῦτο πάλιν τὸ ζῶον δειλόν· διὸ φεύγων πανταχόθεν, τοῖς ἐρειπίοις τῶν οἰκημάτων ἐναυλιζέται. Κἀγὼ, φησὶ, ταῖς ἐρημικαῖς καλύβαις ἐνδιατώμαι· ἢ καὶ ἄλλως φασὶ τοῦτον τοῖς οἰκοπέδοις ἐνδιατώμενον, ἐν νυκτὶ κράζειν, ὑπὸ δειλίας, διὸ καὶ νυκτοκόρακα ὀνομάζεσθαι, παρὰ τὸ ἐν τῇ νυκτὶ κρά-

¹⁷ Psal. cxlii, 7.

ζειν. Οὕτως εὖν, φησί, κάγω ἐν νυκτι κράζω πρὸς αὐτὸν θεόν, τὴν ἐπιθεσιν δειλιῶν τῶν πολεμίων.

Ἠγρύπνησα, καὶ ἐγενόμην ὡς στρουθίον μονάζον ἐπὶ δώματος. Καὶ τοῦτο γὰρ ὁμοίως ὑπὸ δειλίας ἀγρυπνεῖ, καὶ μονάζει ἐπὶ δώματός τινος· ἐφθον μόνον μένει. Δῶμα δὲ τὴν στέγην ναῆσεις.

Ὅλην τὴν ἡμέραν ὠνειδίζον με οἱ ἐχθροὶ μου. Ὄνειδίζον μοι δειλίαν καὶ τάλαιπωρίαν οἱ διώκοντές με.

Καὶ οἱ ἐπαινοῦντές με κατ' ἐμοῦ ὤμνον. Ὁρκοὺς ἐπιβουλῆς· ἢ ὄρκον τὰς ἐμάς ἐποιούντο συμφοράς, οἷον Μὴ πίθοιμεν ὡς ὁ δεῖνα, μὴ γενοίμεθα ὡς ἐκεῖνος. Ἡ καὶ ἄλλως, τοῦτο τὸ ῥητόν τινες ὡς ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ περὶ Πέτρου προῤῥηθῆναι νοηκαίν, ὁμόσαντος ὕστερον, ὅτι Οὐκ οἶδα τὸν ἀνθρώπον.

ipse est. Quidam vero hæc verba dicta esse intelligunt ex persona Christi, ita ut sit prophetia de Petro, qui juravit se non novisse hominem.

Ὅτι σποδὸν, ὡσεὶ ἄρτον ἔφαγον, καὶ τὸ πόμα μου μετὰ κλαυθμοῦ ἐκίρνω. Ἐπίκοτε τροφῆς ἐμνήσθην, σποδὸν ἔπαττον ἐπὶ τὸν ἄρτον μου, καὶ τὸ πόμα μου μετὰ κλαυθμοῦ ἐκίρνω· εὖτω γὰρ ἐποιούν οἱ ἐν ὑπερβολῇ συμφορῶν, μηδ' αὐτὴν ἀλυπον τὴν τροφήν προσφέρεσθαι ἀνεχόμενοι. Ἡ σποδὸν μὲν ἀντὶ τοῦ ἄρτου ἔφαγον· ποτὴν δὲ ἐν κλαυθμῷ ἐκίρνω· ἤγουν, δάκρυα ἐκίρνω, ἀντὶ ποτοῦ. Ἐγίνετο δὲ τοῦτο, ὅτε πάντες τροφῆς μεταλαμβάνοντες καὶ ἠλαρύνοντες. Τότε γὰρ αὐτὸς ἐπὶ πρόσωπον κείμενος καὶ πενθῶν ἔπασης μὲν κόριν, τῇ ὀλίγῃ τοῦ πνεύματος συνεισπίπτουσαν, ἐφύρετο δὲ τοῖς δάκρυσι. Διὰ μὲν τοι τῶν ῥημάτων τούτων τὴν ὀδυρῶν ζῶην ἐνέφηνεν· ἐλεῖται δὲ πολλάκις ὅτι τὸ ὅτι ποτὴ μὲν αἰτιολογικὸν ἐστὶ, ποτὴ δὲ βεβαιωτικὸν, ποτὴ δὲ παρέλκον, ἢ διηγηματικὸν, ὡς καὶ νῦν.

pes, quia et quoniam, aliquando causam reddunt, aliquando confirmant, et aliquando prorsus abundant, seu per modum quemdam ponuntur narrationis, ut hic.

Ἀπὸ προσώπου τῆς ὀργῆς σου καὶ τοῦ θυμοῦ σου. Ταῦτά μοι συνέβησαν ἀπὸ τῆς ὀργῆς σου, ὅτι ὤργισθες μοι· ὤργισθες μοι δὲ, ὅτι παρεπίκρανά σε ἀμωρτήσας. Πρόσωπον δὲ ὀργῆς ἢ ὀργῆ περιφραστικῶς.

Ὅτι ἐπάρας κατέβραξάς με. Ὑψώσας με πρόεσρον, ὅτε καλῶς εἶχον, ὕστερον δὲ κατέβραξάς με, παραχωρήσας καταπεσεῖν με. Ὅμοιον δὲ ἐστὶ τοῦτο τῷ, Ὑψώθεις δὲ ἐταπεινώθη.

Αἱ ἡμέραι μου ὡσεὶ σκιὰ ἐκλίθησαν. Ταχέως παρήλθον· καὶ ἀλλαχθὸν δὲ φησιν· Ἀνθρώπος ματαιώσεται ὡμοιώθη· αἱ ἡμέραι αὐτοῦ ὡσεὶ σκιὰ παράγουσιν. Ταχέως γὰρ ἡ σκιὰ ἀφανίζεται.

Κάγω ὡσεὶ χόρτος ἐξηράνθη. Ἐίρηκε ταῦτα καὶ ἀνωτέρω. Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν τὴν καρδίαν αὐτοῦ ξηρανθῆναι εἶπεν· ἐνταῦθα δὲ ὅλον αὐτοῦ ὑπὸ τηκεδότης παρανθῆναι.

Σὺ δὲ, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα μένεις. Τὰ μὲν κατ' ἐμὲ, ἤτοι τὰ ἀνθρώπινα, τοιαῦτα εὐμετάβολα

A appellatur, quod nocte c'amet. Non secus igitur de nocte ad Deum se clamare dicit, dum hostium incursum reformidat.

VERS. 8. *Vigilavi et factus sum sicut passer solitarius in tecto.* Vigilat namque et ipse passer praeformidine, et solus in tecto degit; vel tantum in tectis manet.

VERS. 9. *Tota die exprobrabant mihi inimici mei.* Exprobrabant mihi formidinem et miseriam, omnes ii qui persequabantur me.

Et qui laudabant me, adversum me jurabant. Qui prius me admirabantur, aut laudabant me, postmodum jurarunt adversum me, juramento scilicet confirmantes conspirationes atque insidias illas quas in me moliebantur; vel, calamitates meas in B juramentum redigebant, verbi gratia: Sic nos non patiamur ea quæ ille patitur, neque efficiamur ut

VERS. 10. *Quia cinerem tanquam panem manducabam, et potum meum cum fletu miscebam.* Si aliquando cibi memineram, et panem cinere aspergebam, et potum meum miscebam fletu, ut facere solent ii qui in summis constituti sunt calamitatibus, et non sustinent vel cibum ipsum sibi absque tristitia asferri. Vel, cinerem quidem pro pane manducabam, potum vero in fletu miscebam, hoc est, lacrymas miscebam pro potu: hoc autem faciebam, cum alii omnes cibum sumerent, atque hilares essent. Tunc etenim ego in faciem procumbens, et lugens, ore ipso pulverem attrahebam, qui vento, aut spiritu attollebatur; atque hoc pacto miscebam eum lacrymis. Huiusmodi autem verbis, vitam suam mœstitia plenam esse indicavit. Dictum est autem sæpius, quod dictiones

confirmant, et aliquando prorsus abundant, seu per modum quemdam ponuntur narrationis, ut hic.

VERS. 11. *A facie iræ tuæ et indignationis tuæ.* Hæc mihi contigerunt ab ira tua, quoniam mihi iratus fuisti; es autem iratus, quia peccatis te meis irritavi. Per faciem vero iræ ipsam iram circumloquendo dixit.

Quoniam elevans confregisti me. Olim me in altum elevasti, cum mea omnia bene se haberent, sed postea confregisti me, a pristino meo statu decidere permittens. Simile illud est: *Exaltatus autem humiliatus sum* 10.

Dies mei sicut umbra declinaverunt. Cito pertransierunt. Alibi etiam ait: *Homo vanitati similis factus est, dies ejus sicut umbra prætereunt* 10. Umbra etenim brevi exstinguitur.

Et ego quasi herba exarui. Huiusmodi verba etiam superius vidimus, verum illic quidem cor suum, hic vero totum se ait exaruisse.

VERS. 13. *Tu autem, Domine, in sæculum permanes.* Ea quidem quæ ad me pertinent, hoc est, hu-

10 Psal. LXXVII, 16. 10 Psal. CXLIII, 4.

mana omnia hujuscemodi sunt, mutabilia nimirum atque inæqualia. Tu autem, Domine, æternus es atque immutabilis. καὶ ἀνώμαλα. Σὺ δὲ, Κύριε, αἰδιος καὶ ἀναλλοίωτος εἶ.

Et memoriale tuum in generationem et generationem. Hoc est, æternum, vel in generationem veteris populi, et in generationem novi populi.

VERS. 14. *Tu exurgens misereberis Sion. Juxta sensum qui magis præ manibus videtur esse, hæc est prophetia de terrestri Jerusalem, qua prædicatur quod impleto illo tempore, quod a Deo captivitati Judæorum determinatum est, Deus rursus miserebitur Sion, quando tempus divinæ protectionis advenerit : tempus, inquam, quod etiam fuerat prædictum. Et quæ sequuntur pari consequentia intelligenda sunt. Sed juxta altiore sensum, prophetia hæc est de nova Sion, id est, de Ecclesia fidelium : vel quia tu resurgens a mortuis misereberis Ecclesiæ apostolorum, atque ei auxiliaberis.*

Quia tempus miserendi ejus, quia venit tempus. **B** Tempus, inquam, quod auxilium exoptulat, cum omnes jam adversum eam] insurgant et bellum moveant.

VERS. 15. *Quoniam probaverunt servi tui lapides ejus, et pulverem ejus miserebuntur.* Quia apostoli paraverunt lapides ad ædificationem ipsius Jerusalem, eos nimirum lapides, qui stabiliiores et probatioris fuerunt ad religionem, et ad virtutem, et quorum mutua etiam aptitudo et convenientia, spiritualis Ecclesiæ constructionem effecit. Idem etiam apostoli cura ac studio digniorem reddent pulverem ipsius Jerusalem : quippe qui infirmiores quosque ac magis terrenos homines suo fovebant auxilio.

VERS. 16. *Et timebunt gentes nomen Domini.* **C** Propter signa et miracula, quæ sola nominis Christi invocatione fiunt in ea.

Et omnes reges gloriam tuam. Gloriam tuam, quæ nascitur a potentia. Intelligere etiam possumus per gentes, eos fideles, qui ex gentibus crediderunt, et simili modo per reges, esse reges qui fideles fuerunt.

VERS. 17. *Quia ædificabit Dominus Sion.* Hoc est, vere ædificabit.

Et videbitur in gloria sua. Videbitur rursus in glorioso ejus adventu quando veniet cum potentia et gloria multa, quemadmodum ipse dixit in Evangeliiis ²⁰.

VERS. 18. *Respexit in orationem humilium.* Eorum scilicet qui humilia sentiunt, et veram animi humilitatem sectantur.

Et non sprexit preces eorum. Non despexit, non repulit.

VERS. 19. *Scribantur hæc in generationem alteram.* Accipiat, inquit, præsens oratio, seu hic præsens psalmus, qui inscriptus est, *Oratio ipsi pauperi*, et tradatur in generationem alteram, hoc est, in generationem novi populi, postquam antiquus populus prophetarum verbis, quæ de Christo prædicta fuerant, credere noluit.

Καὶ τὸ μνημόσυρόν σου εἰς γενεάν καὶ γενεάν. Ἄϊδιον. Ἡ εἰς τε τὴν τοῦ παλαιοῦ λαοῦ καὶ εἰς τὴν τοῦ νέου.

Σὺ, ἀναστάς, οἰκτερήσεις τὴν Σιών. Κατὰ μὲν τὸ πρόχειρον, περὶ τῆς αἰσθητῆς Ἱερουσαλήμ ἡ προφητεία νοεῖται, ὅτι, πληρωθέντος τοῦ ἐρισθέντος καιροῦ τῆς αἰχμαλωσίας, οἰκτερήσει τὴν Σιών ὁ θεός, ὅτι ἦκει καιρὸς ἐπισκοπῆς προφητευεῖς καὶ αὐτὸς, καὶ τὰ ἐξῆς ἀκολούθως τῷ σκοπῷ· κατὰ δὲ τὸ βαθύτερον, περὶ τῆς νέας Σιών, ἦτοι τῆς Ἐκκλησίας τῶν πιστῶν ἡ προφητεία, ὅτι, Ἀναστάς ἐκ τῶν νεκρῶν, οἰκτερήσεις τὴν Ἐκκλησίαν τῶν ἀποστόλων, καὶ ἀντιλήψῃ αὐτῆς.

Ὅτι καιρὸς τοῦ οἰκτερηῆσαι αὐτήν, ὅτι ἦκει καιρὸς. Καιρὸς ἀπατῶν ἀντιλήψιν, διὰ τὸ πάντα συνεπιπέθεσθαι καὶ πολεμεῖν αὐτῇ.

Ὅτι εὐδόκησαν οἱ δοῦλοι σου τοὺς λίθους αὐτῆς, καὶ τὸν χοῦν αὐτῆς οἰκτερήσουσιν. Ὅτι οἱ ἀπόστολοι ἠτοίμασαν τοὺς λίθους τῆς οἰκοδομῆς αὐτῆς, τοὺς στερεωτέρους καὶ δοκιμωτέρους εἰς ἐσέθειαν καὶ ἀρετὴν· ὧν ἡ συμφορὰ καὶ πρὸς ἀλλήλους ἀρμογὴ τὴν οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας ἀπεργάζεται· ἀλλὰ καὶ τὸν χοῦν αὐτῆς ἀξιώσωσιν ἐπιμελείας· ἦτοι τοὺς ἀσθενεστέρους· καὶ χοϊκώτερον ζῶντας ἐν αὐτῇ.

Καὶ φοβηθήσονται τὰ ἔθνη τὸ ὄνομα Κυρίου. Τοῦ Χριστοῦ, διὰ τὰ τελούμενα σημεῖα καὶ τέρατα ἐκ μόνης τῆς ἐπικλήσεως αὐτοῦ.

Καὶ πάντες οἱ βασιλεῖς τὴν δόξαν σου. Τὴν ἀπὸ τῆς δυνάμεως δόξαν σου. Νοοῦνται δὲ καὶ ἔθνη μὲν οἱ ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκότες, βασιλεῖς δὲ, οἱ καὶ αὐτοὶ πιστεύσαντες.

Ὅτι οἰκοδομήσει Κύριος τὴν Σιών. Ὅντως οἰκοδομήσει· συστήσεται.

Καὶ ἐφοβήσεται ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ. Ὁφθήσεται αὐθις ἐν τῇ ἐνδόξῃ παρουσίᾳ αὐτοῦ, ὅτε ἤξει κατὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς, ὡς αὐτὸς εἶρηκεν ἐν τοῖς Εὐαγγέλοις.

Ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν προσευχὴν τῶν ταπεινῶν. Τῶν ταπεινοφρόνων.

Καὶ οὐκ ἐξουδένωσε τὴν δέησιν αὐτῶν. Οὐ παρεῖδεν, οὐκ ἀπόσωστο.

Γραφήτω αὐτὴ εἰς γενεάν ἑτέραν. Ἀφορισθῆτω αὐτὴ ἡ προσευχὴ, ἥτις οὐδὲ παρῶν ψαλμὸς, ὧ ἐπιγράφεται, *Προσευχὴ τῷ πτωχῷ*, ἀφορισθῆτω, παραδοθῆτω, φησὶν, εἰς γενεάν ἑτέραν, ἦτοι τὴν τοῦ νέου λαοῦ· ἐπειδὴ ταῖς ἐγκειμέναις περὶ Χριστοῦ προφητεῖαις ὁ παλαιὸς οὐκ ἠπίστευσε.

²⁰ Luc. xxv. 27.

Καὶ λαὸς ὁ κτιζόμενος αἰνέσει τὸν Κύριον. Ἐν Χριστῷ. Λαὸς δὲ ὁ κτιζόμενος ὁ νέος, περὶ οὗ φησι Παῦλος, ὅτι Ἐν Χριστῷ καιρῇ κτίσιν. Οὐκ εἶπε δὲ, ὁ κτισθεὶς, ἀλλ' ὁ κτιζόμενος, διὰ τὴν ἀκριβήτητα ἐπιδοσιν τῶν πιστευόντων. Κτίσιν δὲ νόμιμα οὐσίωσιν, ἀλλὰ μεταβολὴν ἐπὶ τῇ κρείττονι.

Ὅτι ἐξέκυσεν ἐξ ὕψους ἀγίου αὐτοῦ. Ἐξέκυσεν ἄνω μέγας, καὶ κάτω φανερός· ἴδιον γὰρ τῶν ἐκκλυπτότων ἄνω μένειν, καὶ κάτω φαίνεσθαι. Ἐξάνη δὲ διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως. Ὑψος δὲ ἄγιον ὁ οὐρανός· ἢ τὸ ὕψος τῆς θεότητος. *autem per incarnationem. Per excelsum autem sanctum, caelum ipsum intelligit, vel ipsam divinitatis celsitudinem.*

Κύριος ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ τὴν γῆν ἐπέβλεψεν. Ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ τὴν γῆν κατέβη· διὰ τῆς ἐπισκοπῆς γὰρ τὴν παρουσίαν αὐτοῦ ἐπέβλεψε.

Τοῦ ἀκοῦσαι τοῦ στεναγμοῦ τῶν πεπεδημένων. Χάριν τοῦ ἐπακοῦσαι τοῦ στεναγμοῦ, τοῦ ὑπὲρ τῶν πεπεδημένων ταῖς σειραῖς τῶν ἁμαρτημάτων, ὃν ἐστὶνάξον ὑπὲρ ἐκείνων οἱ δίκαιοι.

Τοῦ λύσαι τοὺς υἱοὺς τῶν θανατωμένων. Καὶ τοῦ λύσαι τοῦ δεσμοῦ τῆς ἁμαρτίας, ἢ τῆς δουλείας τῶν δαιμόνων, τοὺς υἱοὺς τῶν ἀπολωλότων ἐν ἁμαρτίαις.

Τοῦ ἀναγγεῖλαι ἐν Σιών τὸ δρομα Κυρίου. Τὸ Πατρικόν· ὅτι ἔστι Πατὴρ Υἱοῦ γνησίου, περὶ οὗ καὶ αὐτὸς εἶρηκεν· Ἐφανέρωσά σου τὸ δρομα τοῖς ἀνθρώποις.

Καὶ τὴν αἰνεσιν αὐτοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ. Καὶ τὴν τιμὴν αὐτοῦ, ἣτις ἦν αἰτὸ δὴ τὸ δρομα. Ἡ καὶ ἄλλως, αἰνεσιν, ἣν ἦνει τὸν Πατέρα συνεχῶς, αὐτῷ πάντα ἀνατιθεῖς, καὶ παρ' ἐκείνου λέγων ἀποσταλῆναι· εἶτα λέγει καὶ πότε τοῦτο ἐποίησε.

Ἐν τῷ ἐπισυναχθῆναι λαοὺς ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ βασιλεῖς τοῦ δουλεύειν τῷ Κυρίῳ. Ὅτε δηλονότι συνήγοντο πρὸς αὐτὸν οἱ λαοὶ καὶ οἱ βασιλεῖς, ἐπὶ τῷ πιστεύσαντας δουλεύσαι αὐτῷ, Κυρίῳ ὅντι κατὰ τὴν θεότητα. Ἐν μέσῳ γὰρ, φησὶν, Ἐκκλησίας ὁμιλήσω σε. Βασιλεῖς δὲ λέγειν οὖν τοὺς ἀποστόλους, οὐ μόνον ὡς βασιλεύσαντας τῶν παθῶν, καὶ κυριεύσαντας τῶν δαιμόνων, ἀλλὰ καὶ ὡς τιμηθέντας ὑπερὸν ὑπὸ πάσης τῆς οἰκουμένης καὶ ὑπὲρ βασιλεῖς, καὶ ὑπὸ βασιλέων αὐτῶν, περὶ ὧν καὶ ἐν τῷ μὲν ψαλμῷ προεῖρηται· *Καταστήσεις αὐτοὺς ἀρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν.* Συμπεράνας δὲ τὴν προφητείαν ταύτην, ἔχεται πάλιν τῆς προτέρας ἀκολουθίας.

Ἐν τῷ ἐπισυναχθῆναι λαοὺς ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ βασιλεῖς τοῦ δουλεύειν τῷ Κυρίῳ. Ὅτε δηλονότι συνήγοντο πρὸς αὐτὸν οἱ λαοὶ καὶ οἱ βασιλεῖς, ἐπὶ τῷ πιστεύσαντας δουλεύσαι αὐτῷ, Κυρίῳ ὅντι κατὰ τὴν θεότητα. Ἐν μέσῳ γὰρ, φησὶν, Ἐκκλησίας ὁμιλήσω σε. Βασιλεῖς δὲ λέγειν οὖν τοὺς ἀποστόλους, οὐ μόνον ὡς βασιλεύσαντας τῶν παθῶν, καὶ κυριεύσαντας τῶν δαιμόνων, ἀλλὰ καὶ ὡς τιμηθέντας ὑπερὸν ὑπὸ πάσης τῆς οἰκουμένης καὶ ὑπὲρ βασιλεῖς, καὶ ὑπὸ βασιλέων αὐτῶν, περὶ ὧν καὶ ἐν τῷ μὲν ψαλμῷ προεῖρηται· *Καταστήσεις αὐτοὺς ἀρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν.* Συμπεράνας δὲ τὴν προφητείαν ταύτην, ἔχεται πάλιν τῆς προτέρας ἀκολουθίας.

Ἀπεκρίθη αὐτῷ ἐν ὁδῷ ἰσχυρός αὐτοῦ. Ἐλάλησε

Et populus, qui creatur, laudabit Dominum, Christum dico, populus autem, qui creatur, novus est populus; de quo dixit Paulus: Si quis in Christo est, nova creatura. Et non dixit. Qui creatus est, sed, qui creatur, propter credentium incrementum, quod ad ipsam usque consummationem perseverabit. Creari autem dixit, pro immutari. Neque enim novus populus creandus erat, sed in melius immutandus.

Vers. 20. Quoniam prospexit de excelso sancto suo. Prospexit superius quidem in caelo permanens, inferne tamen in terra visus. Proprium enim est iis qui desuper prospiciunt, manere in alto, et videri ab iis qui inferius sunt. Visus est autem per incarnationem. Per excelsum autem sanctum, caelum ipsum intelligit, vel ipsam divinitatis celsitudinem.

Dominus de caelo in terram aspexit. De caelo in terram descendit. Per aspectum enim illius adventum denotavit.

Vers. 21. Ut audiret gemitus compeditorum. Ut audiret, inquit, gemitum, quem justii homines emittunt, pro iis qui peccatorum suorum innoxii sunt catenis.

Ut solveret filios interceptorum. Atque ut solveret a peccati vinculis, et a daemonum servitute eorum filios, qui in peccatis perierant.

Vers. 22. Ut annuntiaret in Sion nomen Domini. Nomen nimirum Patris, hoc est, quod Dominus Deus, Pater suus esset, et verus Pater: atque ideo Christus etiam dicebat: *Manifestavi nomen tuum hominibus.*

Et laudem ejus in Jerusalem. Hoc est honorem ejus. Patris vero honor esse dicitur ipsum nomen paternum. Vel aliter, laudem illam intellige, quae Christus semper Patrem laudabat, omnia illi perpetuo ascribens, et ab illo dicens se missum esse. Deinde dicit, quando hoc factum sit.

Vers. 23. Dum convenirent populi in unum, et reges ut servirent Domino. Tunc, inquam, cum reges et populi ad eum convenirent, ut per eundem ei servitum et obsequium praestarent: ei dico, qui secundum divinitatem vere ac proprie Dominus est. (Tunc etenim Christus annuntiavit nomen Patris in Sion, et laudem ejus in Jerusalem, quando isti omnes convenerunt.) Unde et ibi consequenter ex Christi persona dicitur: *In medio Ecclesiae laudabo te.* Ecclesia etenim congregationem et coetum hominum significat. Per reges autem, ipsos apostolos intelligit, non solum, quia animi passionibus atque affectibus regnarent, et quia dominarentur daemonibus, sed etiam quia ab universo orbe supra ipsos reges honorati sunt, et quia de eis dictum est, in psalmo XLIV: *Constitues eos principes super omnem terram.* Completa autem hujusmodi prophetia, redit iterum Propheta ad priorem consequentiam.

Vers. 24. Respondit ei in via fortitudinis suae.

¹¹ II Cor. v, 17. ²² Joan. xvii, 6. ²³ Psal. xxi, 23.

Inops ille et pauper, de quo in inscriptione psalmi dictum est, *respondit*, pro Locutus est, ei ad quem oratio presentis psalmi dirigitur. Respondere enim hoc in loco posuit simpliciter pro dicere extra interrogationem, sicuti alias sæpe ponitur apud Scripturam sacram. Per viam vero fortitudinis illud tempus intelligit, quo vires adhuc aliquas habebat, necdum eas amittere cœperat, tanta oppressus ac dejectus mœstitia.

Paucitatem dierum meorum annuntia mihi. Hæc similis videtur sententiæ ei quæ habetur in psalmo xxxviii : *Notum fac mihi, Domine, finem meum, et numerum dierum meorum, quis est, ut sciam quid desit mihi.* Cernens, inquit, me jam debilitatum esse, et malum hoc ingravescere, suspicor modicum mihi tempus vitæ superesse, quocirca indicari mihi illud opto, ut animæ meæ majorem curam ac sollicitudinem habeam.

VERS. 25. *Ne educas me in dimidio dierum meorum.* Educationem hoc in loco peregrinationem animæ appellavit, eductæ scilicet per aerem, vel eductæ a corpore. Per dimidium vero dierum, imperfectionem, hoc est, infructuositatem dierum illorum appellat, qui sibi ad ferendos virtutum fructus statuti fuerant. Hæc enim de causa certi dies vitæ hominum statuuntur, ut fructus ferant; precatur igitur non mori in infructuositate, ut ita dicam, seu sterilitate vitæ suæ, sed diutius vivere, donec fructum aliquem afferat. Vel fortassis ita dicit, propter illud quod traditur in psalmo lrv, ubi habetur, quod *viri sanguinum et dolosi non dimidiabunt dies suos*, ubi vide expositionem.

In generatione generationum anni tui. Per generationem generationum Hebræi idem intelligunt, quod *perpetuo*. Complicat autem Propheta inter crandum etiam dogmata de Deo : Tu enim, inquit, divinitate tua æternus es, quinimo et supra ipsam æternitatem ac sempiternus.

VERS. 26. *Initio tu, Domine, terram fundasti.* Stabilisti, fecisti.

Et opera manuum tuarum sunt cœli. Cœli, inquit, efficacis potentiæ tuæ opus sunt. Per cœlos autem ipsum primum cœlum intelligo et firmamentum. *In principio, enim inquit, fecit Deus cœlum et terram* 24; et rursus; *Et vocavit Deus firmamentum cœlum* 25.

VERS. 27. *Ipsi peribunt.* Immutabuntur enim utpote creaturæ.

Tu autem permanes. Immutabilis ut creator.

Et omnes sicut vestimentum veterascent. Omnes, hoc est, utrumque cœlum : vel ipsa terra simul cum cœlis, assiduo usu et tempore, vestimentorum instar veterascent. Usu enim et tempore vestes consumuntur.

VERS. 28. *Et sicut opertorium involves eos, et mu-*

24 Gen. i, 1.

25 Ibid. 8.

(8) Nimirum χρήσει.

Α πρὸς αὐτὸν, πρὸς δὲ ἢ προσευχὴ τοῦ παρόντος ψαλμοῦ, ὁ πτωχὸς ὁ ἀκηδιάσας, ὡς ἀνωτέρω δεξιῶνται. Ἀπόκρισιν γὰρ νῦν τὸν ἀπλῶς λόγον τὸν χωρὶς ἐρωτήσεως ὑποληπτέον· Ἔστι γὰρ τι καὶ τοιοῦτον εἶδος ἐν ταῖς σήμασις τῆς ἀποκρίσεως. Ὅδον δὲ ἰσχύος νόει τὸν καιρὸν, ἐν ᾧ ἔτι δύναται, καὶ οὐ τέλεον ἐξησθένησεν, οὕτω κατεβλήθη παντελῶς ὑπὸ τῆς ἀκηδίας.

Τὴν ὀλιγότητα τῶν ἡμερῶν μου ἀνάγγελλόν μοι. Ὅμοιον τοῦτο τοῖς ῥηθείσιν ἐν τῷ λη' ψαλμῷ· *Γνώρισόν μοι, Κύριε, τὸ πέρασ μου, καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν μου, τίς ἐστίν· Ἴνα γινῶ, τί ὑστερῶ ἐγώ.* Βλέπων, φησὶν, ἑμαυτὸν ἀτονοῦντα καὶ βαρυνόμενον, ὑπολαμβάνω καιρὸν ὀλίγον ὑπολειπόμενον μοι ζωῆς, ὃν γνωρισθῆναί μοι παρακαλῶ, ἵνα συντονωτέραν θῆσω τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ψυχῆς.

Μὴ ἀναγάγῃς με ἐν ἡμέσιν ἡμερῶν μου. Ἀναγωγὴν ἐνταῦθα λέγει τὴν ἐκδημίαν τῆς ψυχῆς ἀναγομένης διὰ τοῦ ἀέρος, ἢ ἀναγομένης διὰ τοῦ αἵματος. Ἡμῖς δὲ ἡμερῶν τὸ ἀτελεῖς, ἦτοι τὸ ἀκαρποφόροτον τῶν ἡμερῶν τῶν ἀποκληρουμένων αὐτῶν εἰς καρποφορίαν. Διὰ τοῦτο γὰρ ἡμέραι ζωῆς ἀποκλήρουονται τοῖς ἀνθρώποις, ἵνα καρποφορῶσιν. Ἐρχεται οὖν μὴ ἐν τῇ ἀκαρποφορήτῃ τῶν ἡμερῶν τῆς ζωῆς ἀποθανεῖν· ἀλλ' ἔτι ζῆν ἀχρι καρποφορήσει· ἢ δὲ τὸ εἰρημένον ἐν τῷ νδ' ψαλμῷ, ὅτι Ἄνδρες αἱμάτων καὶ δοιδίετος οὐ μὴ ἡμισεύσουσι τὰς ἡμέρας αὐτῶν. Οὐ τὴν ἐξήγησιν ζητήσας, ἀνάγωθι.

Ἐν γενεῇ γενεῶν τὰ ἔτη σου. Γενεὰ γενεῶν τὸ ἀεὶ δηλοῖ παρ' Ἑβραίοις. Παραπλέκει δὲ τῇ προσευχῇ καὶ δόγματα. Σὺ δὲ, φησὶν, αἰδίας εἶ, καὶ αἰώνιος, καὶ ὑπεραιώνιος κατὰ τὴν θεότητα.

Κατ' ἀρχὰς σὺ, Κύριε, τὴν γῆν ἐθεμελίωσας. Ἦδρασας, ἐποίησας.

Καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί. Τῆς ἐνεργητικῆς σου δυνάμεως. Οὐρανοὶ ἐὶ ὁ πρῶτος, καὶ τὸ στερέωμα. Ἐν ἀρχῇ γὰρ, φησὶν, ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Καὶ αὖθις· *Καὶ ἐκάλεσεν ὁ θεὸς τὸ στερέωμα οὐρανόν.*

Αὐτοὶ ἀπολοῦνται. Ἀλλοιούμενοι, ὡς ποιήματα.

Σὺ διαμένεις. Ἀναλλοίωτος, ὡς ποιητής. *Καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται.* Πάντες, εἴτουν ἀμώτεροι. Ἡ καὶ ἡ γῆ μετ' αὐτῶν τῇ συνεχεστέρῃ χρήσει καὶ τῷ χρόνῳ παλαιωθήσονται, δίκην ἱματίου ταύτη (8) παλαιουμένου.

Καὶ ὡσεὶ περιδόλαιον ἐλλίξεις αὐτούς, καὶ ἀλ-

Variæ lectiones.

λαγήσονται. Ἐλίξεις, συστελεῖς· οὕτως εὐχερῶς, ὡς ἐλίσει τις περιβόλαιον. Διὰ τούτου δὲ τὸ μεγαλοδύναμον καὶ πανσθενὲς τοῦ Χριστοῦ ἐμφαίνεται. Ὅπερ δὲ εἶπεν ἄνωτέρω, ἀπολοῦνται τούτο νῦν ἀλλαγήσονται φησιν, ἐφερμηνεύων αὐτὸ καὶ δηλῶν. Ἔτι καὶ αὐτοὶ πρὸς ἀφθαρσίαν ἀλλαγῆσονται, ἀναικινιζόμενοι. Φησὶ γὰρ ὁ Ἀπόστολος, ἔτι Παράγει τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου· καὶ ὁ Ἰσαίας, ἔτι Ἐλιγῆσεται ὁ οὐρανὸς ὡς βιβλίον. Ἄλλοι δὲ ἐρμηνεύουσιν, ὅτι ὡπερ τὸ περιβόλαιον πληρῶσαν τὴν ἀποτεταγμένην χρεῖαν ἐλίσεται, οὕτω καὶ ὁ οὐρανὸς, κρεῖττονος χρεῖας γενομένης, εἰς τὸ κρεῖττον ἀλλαγήσεται καὶ αὐτός.

Σὺ δὲ αὐτὸς εἰ. Ἀμετάβητος, ἀμετάβλητος. Καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν. Ὅπερ γὰρ εἰ ἀναρχος κατὰ τὴν Θεότητα, οὕτω καὶ ἀτελεύτητος. Ἐτεῖ δὲ ἐπὶ Θεοῦ τὴν παράτασιν τοῦ εἶναι νοητέον.

Οἱ υἱοὶ τῶν δούλων σου κατασκηνώσουσι. Τῶν δούλων σου, περὶ ὧν ἄνωτέρω εἰρηκεν, ὅτι Εὐδόκηται οἱ δούλοι σου τοὺς λίθους αὐτῆς· υἱοὶ δὲ τῶν ἀποστόλων, οὓς ἐκαίνοι διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγέννησαν· υἱοὶ κατὰ παιδείαν καὶ ὁμοίωσιν δογματικῶν καὶ πολιτείας. Οὗτοι· οὖν, φησὶ, κατασκηνώσουσιν ἐν τῇ οἰκτερηθησομένῃ παρὰ σοῦ Σιών, εἴτουν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ.

Καὶ τὸ σπέρμα αὐτῶν εἰς τὸν αἰῶνα κατευθυνθήσεται. Αὐτῶν τῶν δούλων σου· ἢ τῶν υἱῶν τῶν δούλων σου. Σπέρμα δὲ πάλιν, οὐ τὸ κατὰ σάρκα, ἀλλὰ τὸ κατὰ διαδοχὴν καὶ κληρονομίαν καὶ εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς. Τοῦτο γὰρ οὖν αἰωνίως κατευθυνθήσεται εὐδοκούμενον. Πύλαι γὰρ, φησὶν, Ἰερουσὺμ οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς.

Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΒ΄.

Εὐχαριστήριος καὶ οὗτος, ἀπὸ τοῦ προσομίμου γνώριμος.

Εὐλόγει, ἢ ψυχὴ μου τὸν Κύριον. Εὐχαρίστει, ὕμνει, δοξολόγει τὸν τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα μὲν εὐεργετήσαντα.

Καὶ πάντα τὰ ἐντός μου τὸ δρομα τὸ ἄγιον αὐτοῦ. Ἐντός λέγει τὰς τῆς ψυχῆς δυνάμεις, τὰς ἐνθυμήσεις, τοὺς λογισμούς· ἢ μετὰ τούτων καὶ πάντα τὰ ἐν ἑαυτῷ μέρη καὶ μέλη. Πάντα γὰρ ἑαυτὸν καθολόκληρον προτρέπεται εὐλόγεῖν τὸν Κύριον καὶ τὸ δρομα αὐτοῦ, τὸ ἀγιάζον τοὺς ἀξίως· εὐλογούντας· αὐτό.

Εὐλόγει, ἢ ψυχὴ μου τὸν Κύριον. Ἐπίτασις προτροπῆς ἢ παλλογία.

Καὶ μὴ ἐπιλαθῶντος πάσας τὰς ἀνταποδόσεις αὐτοῦ. — Ἀνταποδόσεις τὰς εὐεργεσίας ὠνόμασεν· οὕτω γὰρ ὁ Σύμμαχος ἔβέβωκε. Λαβόντες γὰρ καλὰ, ἀποδοῦκαμεν πονηρὰ ἐκ τῆς παρακοῆς·

labuntur.—*Involves dixit, pro, coercetibus, et contrahes; quod tanta, inquit, facilitate efficias, quanta quis opertorium aut pallium aliquod involvit. His autem verbis summam Christi potentia u ac robur constituit. Quod autem superius dixit, peribunt, nunc ait mutabuntur, exponens nimirum et declarans priora illa verba, et significans, quod ipse etiam caeli immutabuntur ac renovabuntur in incorruptionem. Atque ideo in hujusmodi sententiam Paulus dicebat, quod Præterit figura hujus mundi²⁶; et Isaias, quod Cælum revolbitur, ut liber²⁷. Sunt qui dicant, ita exponendum esse hunc versiculum, quod sicut opertorium, seu amictus completo usu destinato, involvitur, sic etiam et cælum, meliori usu adveniente, in melius et ipsum*

B Tu autem idem ipse es. Immutabilis scilicet.

Et anni tui non deficient. Nam quemadmodum secundum divinitatem cares principio, ita etiam sine. Per annos autem Dei, intelligere debemus perpetuitatem divinæ essentiae.

VERS. 29. Filii servorum tuorum habitabunt. Servorum tuorum, de quibus superius dictum est, quod Probaverunt servi tui lapides ejus, apostolorum nimirum. Filii autem apostolorum ii sunt, quos per Evangelium genuerunt: qui eorum filii ideo dicuntur, quia simili morum ac dogmatum eruditione illis conjunguntur. Hi igitur habitabunt in Sion, hoc est, in Ecclesia, cujus tu misertus es.

Et semen eorum in sæculum dirigetur. Eorum servorum tuorum, vel semen filiorum servorum tuorum. Semen vero non secundum carnem dixit, sed secundum virtutis ac pietatis successione. Hoc igitur semen in æternum dirigetur et præparabitur. Portæ enim, inquit, inferni, non prævalent adversus eam²⁸.

Psalmus ipsi David.

PSALMUS CII.

Hic psalmus gratiarum actiones continet, quod ab ejus principio facile dignoscitur.

VERS. 1. Benedic, anima mea, Domino. Gratias, inquit, ei age, cum lauda et glorifica, qui me tantis ac talibus affectit beneficiis.

Et omnia, quæ intra me sunt, nomini sancto ejus. Dum ait: Omnia quæ intra me sunt, animæ virtutes intelligit, considerationes nimirum et cogitationes omnes: vel simul cum his omnia ac singula sui corporis membra, hoc est, seipsum ex omni prorsus parte, jubet Deo benedicere, insuper et nomini sancto ejus, cum hoc nomen omnes eos sanctificet, qui digno illi benedixerint.

VERS. 2. Benedic, anima mea Domino. Intentio est exhortationis, vel etiam simplex sermonis repetitio.

Et noli oblivisci omnes retributiones ejus. — Retributiones dixit pro beneficiis; atque ita Symmachus reddidit. Nam cum a Deo multa acceperimus bona, et inobedientia nostra ei reddiderimus

²⁶ 1 Cor. vii, 31. ²⁷ Isa. xlii, 4. ²⁸ Matth. xvi, 18.

mala, ipse tamen rursus bona nobis retribuit. Deinde ipsa connumerat beneficia.

VERS. 3. *Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis.* Qui in unoquoque tuo delicto placatur, et propitius sit, si tamen singulorum delictorum pœnitentiam egeris.

Qui sanat omnes infirmitates tuas. Animæ scilicet et corporis, quando ardenti pectore pro illis rogas.

VERS. 4. *Qui redimit de corruptione vitam tuam.* Ex animæ nimirum et corporis periculis. Vel, qui incorruptam vitam donat in resurrectione.

Qui coronat te in misericordia et miserationibus. Te dico qui cursum consummasti, et fidem servasti. *In misericordia* autem et *miserationibus* ideo dixit, quia nullus ex operibus suis justificatur. *Si iniquitates* enim, inquit, *observaveris, Domine, Domine, quis sustinebit?* quia *apud te propitiatio est* ²⁹. Et rursus: *Quia apud Dominum misericordia et copiosa apud eum redemptio: et ipse redimet Israel ex omnibus iniquitatibus ejus* ³⁰. Commiscet enim Deus misericordiam suam bonis operibus nostris, atque hoc pacto omnia supplet, in quibus nos defecimus.

VERS. 5. *Qui replet in bonis desiderium tuum.* Hoc est, qui te bona sitientem bonis satiat. Quidam desiderium hic tale intelligendum esse dicunt, quale habuit Adam ut efficeretur deus: quod desiderium ipse Adam studuit explere in malis dum Deo obediens non fuit. Tuum vero, inquit, hujuscemodi desiderium implebit Deus in bonis, propter tuam nimirum obedientiam. Horum igitur omnium donorum memor, inquit, o anima, benedic Deo qui tanta in te contulit beneficia.

Renovabitur ut aquilæ juvenus tua. Juventus, inquit, seu adolescentia tua omnem illam senectutem depellet, omnemque illum languorem atque infirmitatem, quæ ab animi passionibus obvenerat: nec secus ea omnia depellet, atque aquilæ veteres pennas dejiciunt. Et eodem pacto per pœnitentiam renascantur.

VERS. 6. *Faciens misericordias Dominus.* Subintelligitur verbum est.

Et judicium omnibus injuriam patientibus. Judicium ultionis.

VERS. 7. *Notas fecit vias suas Moysi.* Per legem, quam ei mandavit. Per vias autem divinam voluntatem ac mandata ejus intelligit; abunde autem diximus de his in psalmo xxiv, ibi: *Vias tuas, Domine, demonstra mihi.*

Filiis Israel voluntates suas. Primum ipsi Moysi, et per illum consequenter universo populo.

VERS. 8. *Misericors et miserator Dominus, longanimis et multum misericors.* Hæc exposita fuerunt in psalmo lxxxv, ibi: *Et tu, Domine Deus, miserator, et misericors, et quæ sequuntur.*

²⁹ Psal. cxlix, 3, 4. ³⁰ Ibid. 7, 8.

αὐτὸ, δὲ ἀνταπέδωκε πάλιν ἀγαθά. Ἐἶτα καταλέγει τὰς ἀνταποδόσεις ἐφεξῆς.

Τὸν εὐλλαιτούοντα πάσας τὰς ἀνομιὰς σου. Τὸν ὄλων ἐκάστη τούτων γινόμενον· ὅταν ἐφ' ἐκάστη μετανοήσης.

Τὴν λώμενον πάσας τὰς νόσους σου. Τὰς τε ψυχικὰς καὶ σωματικὰς, ὅτε θερμῶς ὑπὲρ αὐτῶν ἰκετεύεις.

Τὸν λυτρούμενον ἐκ φθορᾶς τὴν ζωὴν σου. Ἐκ κινδύου ψυχικοῦ καὶ σωματικοῦ· ἢ τὴν ἀφθαρτὸν σοι ζωὴν δωρούμενον ἐν τῇ ἀναστάσει.

Τὸν στεφανοῦντά σε ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς. Τὸν δρόμον τετελεκυῖαν καὶ τὴν πίστιν τετηρηκυῖαν· ἐν ἐλέει δὲ καὶ οἰκτιρμοῖς, ὅτι οὐδεὶς ἐξ ἔργων δικαιούται. Ἐὰν ἀνομιὰς γὰρ, φησί, παρατηρήσῃς, Κύριε, Κύριε, τίς ὑποστήσεται; ὅτι παρὰ σοὶ ὁ ἴλασμός ἐστι· καὶ αὐτίς· Ὅτι παρὰ τῷ Κυρίῳ τὸ ἔλεος, καὶ πολλὴ παρ' αὐτῷ λύτρωσις· καὶ αὐτὸς λυτρώσεται τὸν Ἰσραὴλ ἐκ πατῶν τῶν ἀνομιῶν αὐτοῦ. Παραμιγνύς γὰρ ταῖς ἀγαθουργίαις ἐκάστου τὸν οἰκεῖον ἔλεον καὶ τὴν φιλανθρωπίαν, τὸ ἐλλείπον ἀναπληροῖ.

Τὸν ἐμπιπλῶντα ἐν ἀγαθοῖς τὴν ἐπιθυμίαν σου. Τοὔτεστι, τὸν κορηννύοντά σε ἀγαθῶν πεινώσαν. Ἀγαθῶν τινε; δὲ ἐπιθυμίαν ἐνταῦθα τὴν τῆς θεώσεως ἐνόησαν, ἥς ἐπιθυμήσας ὁ Ἀδάμ ἐσπούδασεν ἐμπλήσαι τὴν τοιαύτην ἐπιθυμίαν ἐν κακοῖς δαξί τῆς παρακοῆς. Σοῦ δὲ ἐμπιπλᾶ τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην ὁ Θεὸς ἐν ἀγαθοῖς δι' ὑπακοῆς· τοῦτον ὁμοῦ πασῶν τῶν εὐεργεσιῶν, ᾧ ψυχῇ, διὰ παντὸς μιμησκομένη, εὐλόγει τὸν τοσαῦτά σε εὐεργετοῦντα.

Ἀνακαινωθήσεται ὡς ἀετοῦ ἡ νεότης σου. Τὸ ἐκ τῶν παθῶν γῆρας καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἀσθενείαν ἀποβρίπτουσης, ὡς ἐκεῖνος τὸ ἐκ τῶν περῶν· καὶ διὰ μετανοίας ἀνανεουμένης ὡς ἐκεῖνος διὰ παλιμψυίας περῶν.

Ποιῶν ἐλεημοσύνας ὁ Κύριος. Λεῖπει τὸ ἐστι.

Καὶ κρίμα πᾶσι τοῖς ἀδικουμένοις. Κρίμα ἐκδικήσεως.

Ἐγνώρισε τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ τῷ Μωϋσῇ. Διὰ τοῦ ὑπαγορευθέντος αὐτῷ νόμου. Ὅδους δὲ λέγει τὰ θελήματα αὐτοῦ. Ἐρρηται δὲ περὶ τούτων ἀκριβέστερον ἐν τῷ κ' ψαλμῷ· Ἐνθά τὸ, *Τὰς ὁδοὺς σου, Κύριε, γνῶρισόν μοι.*

Τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ τὰ θελήματα αὐτοῦ. Προηγούμενως μὲν τῷ Μωϋσῇ, διὰ αὐτοῦ δὲ παντὶ τῷ λαῷ.

Οἰκτίρων καὶ ἐλεῆμων ὁ Κύριος, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος. Ταῦτα ἠρμηνεύθησαν ἐν τῷ κ' ψαλμῷ· Ἐνθά τὸ, *Καὶ σὺ, Κύριε ὁ Θεὸς μοι, οἰκτίρων καὶ ἐλεῆμων, καὶ τὰ ἐξῆς.*

Ὁὐκ εἰς τέλος ὀργισθήσεται. Διάλλατος ὢν ἅπασιν τοῖς μετανοοῦσιν.

Ὁὐδὲ εἰς τὸν αἰῶνα ἠρησιῖ. Τὸ αὐτὸ λέγει σαφέστερον.

Ὁὐ κατὰ τὰς ἀνομιὰς ἡμῶν ἐποίησεν ἡμῖν, οὐδὲ κατὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἀνταπέδωκεν ἡμῖν. Ὡς ἀνεξικακὸς καὶ πολυέλεος· τὸν αὐτὸν δὲ περὶ τοῦ ἐλέους λόγον ἀνακυκλοῖ διαφόροις, θέλων ἐπιδείξει ὑπερβολὴν τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας.

Ὅτι κατὰ τὸ ὕψος τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τῆς γῆς ἐκραταιώσας Κύριος τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτόν. Ὅσον τὸ διάστημα τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τῆς γῆς, τοσοῦτον τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐστήριξεν ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτόν, τουτέστιν ἄμετρον καὶ ἀνείκαστον· οὐχ εὖρε δὲ τούτῳ μεῖζον διάστημα αἰσθητὸν, ἵνα τούτῳ πρὸς παράδειγμα χρῆσθαι.

Καθόσον ἀπέχουσιν ἀνατολαὶ ἀπὸ δυσμῶν, ἐμάκρυνεν ἀπ' ἡμῶν τὰς ἀνομιὰς ἡμῶν. Φοβουμένων αὐτὸν δηλονότι. Οὐ γὰρ φόδος, ἐντολῶν τηρησις.

Καθὼς οἰκτεῖρει πατὴρ υἱούς, ὡκτεῖρησας Κύριος τοὺς φοβουμένους αὐτόν. Οἰκτεῖρει πατὴρ υἱούς, προνοοῦμενος πλημμελοῦντων, ἀνεχόμενος, νοουθετῶν, παρακαλῶν, ἀπειλῶν, μακροθυμῶν, μασιζῶν, θεραπεύων· καὶ πάντα πρὸς παιδεύειν αὐτῶν, καὶ σωτηρίαν πραγματευόμενος.

Ὅτι αὐτὸς ἔγνω τὸ πλάσμα ἡμῶν. Εἰκότως ἀνέχεται καὶ φιλανθρωπεύεται· καὶ γὰρ εἶδε τὸ καθ' ἡμᾶς πλάσμα, ὅτι ἀσθενές.

Ἐμνήσθη ὅτι χούσ ἐσμεν. Ἐφερμηνευτικὸν τοῦτο τοῦ προρβηθέντος. Ἐμνήσθη, φησὶν, ὅτι ἀπὸ χούσ ἐπλάσθημεν, αὐτόθεν ἀσθενούς. Ἐγνω δὲ καὶ ἐμνήσθη, ἀντὶ οἶδεν· ἰδίωμα δὲ καὶ τοῦτο τῆς Ἑβραϊδοῦ διαλέκτου.

Ἄνθρωπος ὡσεὶ χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ. Ἐδμάραντοι καὶ πρόσκαιροι. Ἡμέραν δὲ λέγει τὴν ζωὴν. Εἰ δὲ ὁ Σολομῶν λέγει· Μέγα ἄνθρωπος καὶ τίμιον ἀνὴρ· μὴ θορυβῆς. Ἐπεὶ γὰρ διπλὴν ἔχει τὴν κατασκευὴν ἄνθρωπος, τὴν μὲν ἐξ εὐτελοῦς χούσ, τὴν δὲ ἐκ ζωοποιούντος ἐμφυσηματος· ἐξουδενούται μὲν διὰ τὸ τοῦ σώματος ἐπίκρηρον, μεγαλύνεται δὲ διὰ τὸ ἀθάνατον τῆς ψυχῆς· καὶ ἀτιμάζεται μὲν διὰ τὸ ἐπίνοσον καὶ μοχθηρὸν, τιμάται δὲ διὰ τὰς ἀρετὰς καὶ τὰ κατορθώματα· καὶ ὅτι φυλάττων μὲν (9), εἰκὼν ἐστὶ Θεοῦ, καὶ βασιλείας οὐρανῶν κληρονόμος παραβαλῶν δὲ, δοῦλος ἁμαρτίας, καὶ βασιλῶν ὑπεύθυνος. ἰμᾶγο Dei est, et hæres regni cælorum; quæ si transgrediatur, et servus statim efficitur peccati, et suppliciorum reus.

VERS. 9. Non in finem irascetur. Cum facillime reconcilietur pœnitentibus.

Neque in sæculum succensebit. Eamdem sententiam repetit, sed manifestius.

VERS. 10. Non secundum iniquitates nostras fecit nobis, neque secundum peccata nostra retribuit nobis. Veluti patiens et multam misericors. Eundem autem sermonem de divina misericordia multipliciter revolvit, demonstrare cupiens, quod summa ea in nos Deus usus est.

VERS. 11. Quoniam secundum altitudinem cæli a terra corroboravit misericordiam suam super timentes se. Quantum, inquit, est intervallum a cælo in terram, tantam stabilivit Deus misericordiam super timentes se, immensam videlicet, et quæ conjectari non possit. Hac autem comparatione Propheta usus est, cum majus aliquid intervallum non invenisset, quo in exemplum uteretur.

VERS. 12. Quantum distat ortus ab occidente, longe fecit a nobis iniquitates nostras. A nobis dico, quicumque eum timemus. Nam ubi divinus timor adest, illic est etiam mandatorum observatio.

VERS. 13. Quomodo miseretur pater filiorum, misertus est Dominus timentibus se. Miseretur pater filiorum. Providentiam etenim et curam illorum habet, et licet in aliquo delinquant, sustinet tamen, admonet, exhortatur, comminatur, longanimis est, verberat, sanat, et omnia denique ad illorum eruditionem et salutem quam diligentissime moderatur.

Quoniam ipse cognovit figmentum nostrum. Merito sustinet ac miseretur. Novit enim figmentum nostrum debile esse atque infirmum.

VERS. 14. Recordatus est, quoniam pulvis sumus. Hoc ad præcedentis dicti interpretationem consequitur. Meminit, inquit, quia de pulvere plasmati sumus, de pulvere, inquam, qui natura sua, tenuissima quædam atque infirmissima res est. Et quod ait, recordatus est; posuit pro novit. Nam et hoc idioma est Hebraicæ lingue.

Homo sicut herba dies ejus. Facile enim deficient homines, et in hac vita non diu, sed ad tempus tantum permanent. Per dies autem, vitam seu vitæ cursum intelligit. Quod si Salomon hominem magnum esse dicit, et quid venerandum, ne mireris. Ex duplici etenim apparatu homo confectus est, ex pulvere nimirum atque ex vivifica illa Dei spiratione: unde terrena illa corporis pars vilipenditur, alia autem spiritualis ac cælestis magnificatur, propter animæ nimirum immortalitatem. Ob proprias igitur infirmitates ac labores homo inhonoratur, idemque ob virtutes et strenua facta habetur in honore. Observando etenim mandata,

Variæ lectiones.

(9) Supple τὰς ἐντολάς.

Tanquam flos agri sic effloret. Modo formosus, A et pulchra specie, mox separatione animæ tabefactus et corruptus.

VERS. 15. *Quoniam spiritus pertransiit in illo. Quæcunque aerem, seu spiritum trahunt, et remittunt, corruptibilia sunt. Vel per spiritum, animam intellige, quæ in universum corpus pertransit, et statuto ac determinato tempore ab eo exit.*

Et non subsistet. In præsentia scilicet vita moriens, ut homo.

Et non cognoscat amplius locum suum. Ad aliam demigrans habitationem. Sed neque ipse, inquit, spiritus, hoc est, ipsa anima, simul ac hujus corporis vincula pertransierit, subsistet amplius in ipso corpore, aut illic amplius habitabit, nec cognoscat locum habitationis suæ, ipsum nimirum B corpus. Nam, etsi animæ resurrectionis tempore propria corpora sint recepturæ, non tamen eadem recipient corruptioni amplius subjecta, aut mutationibus obnoxia : unde merito ob hujusmodi immutationem ea amplius non cognoscent.

VERS. 16. *Misericordia autem Domini a sæculo in sæculum super timentes eum. A præsentia sæculo usque in futurum, hoc est, in præsentia et in futuro sæculo. Perpetua enim hic atque illic est Dei misericordia, et nunquam cessabit. Nam et hic a præsentibus nos eripit periculis, et illic a supplicis liberat æternis. Est autem hæc misericordia super eos, qui timent Dominum.*

VERS. 17. *Et justitia illius in filiis filiorum. Justitiam dixit, pro retributione bonorum operum. Ad hunc enim sensum Symmachus transtulit. Dicit igitur quod hujusmodi justitia perpetua est, et quod per temporum successiones, filiis filiorum retribuet, iis, inquam, filiis, qui juxta patrum viam ambulaverint. Deinde eos ponit, apud quos hujusmodi justitia reperitur.*

Iis qui servant testamentum ejus. Testamentum dico divinorum mandatorum, quod disposuit pro adoptatis sibi filiis, pollicitus per illud eis hæreditatem.

VERS. 18. *Et memores sunt mandatorum ipsius, ut faciant ea. Qui, inquit, memores sunt, non ut ea sciant simpliciter, sed ut opere perficiant. Filii autem filiorum, non tantum ii sunt, qui per cognationis successione generantur, sed illi etiam, qui pietatis ac religionis hæredes sunt, ac successores.*

VERS. 19. *Dominus in cælo paravit thronum suum. Qui igitur illius throno assistere cupiunt, cogitent cælestia, et terrena despiciant. Denotatur autem his verbis summa Dei celsitudo. Et vide in secundo psalmo expositionem illius versiculi : Qui habitat in cælis irridebit.*

Et regnum ipsius omnibus dominabitur. Veluti

Ὀσεὶ ἄνθος τοῦ ἀγροῦ οὕτως ἐξανθήσει. Νῦν μὲν ὠραῖος ὢν, ἕστερον δὲ μαραινόμενος καὶ διαφθειρόμενος κατὰ τὴν διάζευξιν.

Ὅτι πνεῦμα διήλθεν ἐν αὐτῷ. Πάν γὰρ τὸ σπῶν ἀέρα διαυλωνίζοντα φθαρτὸν ἐστίν· ἡ πνεῦμα τὴν ψυχὴν ὑποληπτέον, διηθουμένην ὅλου τοῦ σώματος, καὶ κατὰ τὸν ὠρισμένον καιρὸν ἐξερχομένην.

Καὶ οὐχ ὑπάρξει. Κατὰ τὸν παρόντα βίον, ἀποθνήσκων ὁ ἄνθρωπος.

Καὶ οὐκ ἐπιγνώσεται ἔτι τὸν τόπον αὐτοῦ. Πρὸς ἑτέραν κατοικίαν μεταναστεύων· ἀλλ' οὐδέ τὸ πνεῦμα, ἤγουν ἡ ψυχὴ, διελθὼν τὸν δεσμὸν τοῦ σώματος, ἐνυπάρξει τούτῳ, οὐδὲ κατάσκηνώσει, καθὼς καὶ πρότερον· οὐδὲ ἐπιγνώσεται τὸν τόπον τῆς κατοικίας αὐτοῦ, λέγω δὲ τὸ σῶμα· εἰ γὰρ καὶ κατὰ τὴν ἀνάστασιν ἀπολαμβάνουσιν αἱ ψυχαὶ τὰ ἴδια σώματα, ἀλλ' οὐχ ὅσα πρότερον ἦσαν, ὑποκείμενα φθορᾷ, καὶ τροπαί·· εἰκότως οὖν δικτὴν ἐναλλαγὴν οὐκ ἐπιγινώσκουσι ταῦτα.

Τὸ δὲ ἔλεος τοῦ Κυρίου ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος ἐπὶ τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. Ἀπὸ τοῦ παρόντος αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ μέλλοντος, τουτέστι καὶ ἐν τῷ παρόντι, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι· καὶ ὡδε, κάκει διηνεκῶς ἔλεει, καὶ οὐδέποτε παύσεται· ἐνταῦθα μὲν τῶν ἐνταῦθα κινδύνων βυόμενος, τότε δὲ τῶν τότε κολαστηρίων ἐξαιρούμενος· ἐστὶ δὲ τὸ τοιοῦτον ἔλεος αὐτοῦ ἐν τοῖς φοβουμένοις αὐτόν.

Καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ ἐπὶ υἱοῖς υἱῶν. Καὶ ἀμοιβὴ τῶν κατορθωμάτων· οὕτω γὰρ ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκε. Λέγει τοίνυν, ὅτι καὶ ἡ τοιαύτη δικαιοσύνη ὁμοίως ἐστὶ διηνεκῆς, κατὰ διαδοχὴν παρεχομένη τοῖς υἱοῖς τῶν υἱῶν· καὶ οὕτως ἐφεξῆς ἰδεύουσα· καὶ ἐνταῦθα κάκει τούτους τοῦ Θεοῦ ἀμειβομένου· εἶτα λέγει καὶ ἐπὶ τίσιν ἐστὶν ἡ βῆθεῖσα δικαιοσύνη.

Τοῖς φυλάσσουσι τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ. Τὴν διαθήκην τῶν ἐντολῶν, ἣν διέθετο ὑπὲρ τῶν υἱοποιηθέντων αὐτῷ κληρονόμιαν, αὐτοῖς ἐπαγγελία λαμβάνοντες δι' αὐτῆς.

Καὶ μεμνημένοι τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ, τοῦ ποιῆσαι αὐτάς. Μεμνημένοι αὐτῶν, οὐκ ἐπὶ τῷ γινώσκειν ἀπλῶς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ πληρῶσαι αὐτάς. D Ὅτι οὐδὲ υἱῶν οὐ μόνον οἱ κατὰ διαδοχὴν συγγενεῖας, ἀλλὰ καὶ οἱ κατὰ διαδοχὴν εὐσεβείας καὶ ἐναρέτου πολιτείας.

Κύριος ἐν τῷ οὐρανῷ ἠτοίμασε τὸν θρόνον αὐτοῦ. Λοιπὸν οἱ τῷ θρόνῳ αὐτοῦ παραστῆναι βυόμενοι οὐράνια φρονεῖτωσαν, τῶν γῆινων καταφρονεῦντες· τὸ ὕψος δὲ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ τὸ ῥητὴν ἐμφαίνει. Ζήτησον δὲ καὶ ἐν τῷ β' ψαλμῷ, τὴν παραγραφὴν τῆς ἐξηγήσεως τοῦ, Ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς ἐκγελάσεται αὐτούς.

Καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ πάντων δεσπόζει. Ὡς

ποιητοῦ ἄλλὰ τῶν εὐσεβῶν ἐκόντων μάλλον ἂν
τῶν δὲ ἀσεβῶν ἀπόντων.

Καὶ εὐλογεῖτε τὸν Κύριον, πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ. Ἐν οὐρανῷ θρόνου μνημονεύσας, εἰκότως καὶ τῶν περισταμένων ἀγγέλων ἐμνημόνευσε· κάκεινος ὡς ὁμοδούλους εὐλογεῖν τὸν πάντων Δεσπότην προτρεπόμενος, χαίροντας ὅτι τοιαῦτα τοὺς ἀνθρώπων εὐεργετεῖ.

Δυνατοὶ ἰσχύι. Εὐσεβεῖς. Ἀγῆρω; γὰρ ἡ δύναμις αὐτῶν καὶ ἀνώλεθρος, ἐπεὶ καὶ δυνάμεις λέγονται παρὰ τὸ δύνασθαι πληροῦν τὰ ἐπιταττόμενα.

Ποιοῦντες τὸν λόγον αὐτοῦ, τοῦ ἀκοῦσαι τῆς φωνῆς τῶν λόγων αὐτοῦ. Πληροῦντες τὸ πρῶτα γωμᾶ αὐτοῦ, ἅμα τῷ ἀκοῦσαι τῆς φωνῆς τῶν λόγων αὐτοῦ, τῆς ἀκουστῆς αὐτοῖς.

Εὐλογεῖτε τὸν Κύριον, πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ. Εἰπὼν τοὺς ἀγγέλους, λέγει καὶ τὰς ἄλλας τάξεις τῶν ἀσωμάτων δυνάμεων.

Λειτουργοὶ αὐτοῦ οἱ ποιοῦντες τὸ θέλημα αὐτοῦ. Οἱ ἐν διαφόροις τάξεσι λειτουργοῦντες αὐτῷ, ἴτοι, ποιοῦντες τὸ θέλημα αὐτοῦ· εἴτα προτρέπεται ἀπλῶς πᾶσαν κτίσιν.

Εὐλογεῖτε τὸν Κύριον, πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ. Καὶ πῶς εὐλογοῦσι τὰ ἔλογα καὶ τὰ ἀψυχα; Ἡ πάντως ἀντὶ φωνῆς χρώμενα τῇ ὄψει, τῷ κάλλει, τῷ μεγέθει, τῇ θέσει, τῇ χρείᾳ, καὶ τοῖς τοιοῦτοις ἐμφαντικοῖς τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως θαυμασίοις. Ὑψ' ὧν οἱ λογικοὶ κινδύνονται πρὸς εὐφημίαν τοῦ Κτίσαντος. Εἰώθασι δὲ καὶ ἄλλως οἱ προφηταὶ καὶ τὴν ἔλογον καὶ ἀψυχον φύσιν πολλάκις παραλαμβάνειν εἰς εὐφημίαν τοῦ Θεοῦ· τοῦτω μὲν ἐμφαίνοντες, ὡς οὐκ ἀρκεῖ πρὸς εὐφημίαν ἡ λογικὴ κτίσις, τοῦτω δὲ καὶ τοὺς λογικοὺς ἐπὶ πλεον διαχειρόντες. Εἰ γὰρ καλῶνται πρὸς αἶνον τοῦ πεποιηκότος, τὰ ἔλογα, πολλῷ μάλλον οἱ λογικοί.

Ἐν παντὶ τόπῳ τῆς δεσποτείας αὐτοῦ εὐλόγησι, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον. Καὶ ποῖος τόπος οὐκ ἔστι τῆς δεσποτείας αὐτοῦ; Λοιπὸν οὖν ἔνθα ἂν τύχωμεν ὄντες, ἀδιαστέλως εὐλογῶμεν τὸν Κύριον. Τί δ' ἂν εἴποιεν οἱ μὴ δυνάμενοι ἄδειν τὴν ψῆχον Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίᾳς, Ἰουδαῖοι, προδηλοῦντος τοῦ ῥητοῦ τὴν τῶν ἔθνῶν εὐαγγελικὴν λατρείαν καὶ αὐτὴν τῆς νομικῆς προτιμῶντος;

Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ ἐπὶ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως.
ΨΑΛΜΟΣ ΡΓ΄.

Διὰ μὲν τοῦ προλαβόντος ψαλμοῦ εὐλογεῖ τὸν Κύριον, εὐχαριστῶν περὶ τῶν εἰς ἡμᾶς γινομένων εὐεργεσιῶν· διὰ δὲ τοῦ παρόντος εὐλογεῖ πάλιν αὐτόν, ὑπερβαυμάζων μάλιστα τὴν ὑπ' αὐτοῦ γινομένην κτίσιν.

Variæ lectiones.

(10) Expressius : *Tum denotantes, etc., tum etiam rationales ad hanc rem magis magisque excitantes. Si enim ipsa etiam, etc.*

A creatoris regnum; verum fidelibus, non ut invitis dominabitur, sed ut sponte subjectis; infidelibus vero, etiam invitis.

Vers. 20. Benedicite Domino, omnes angeli ejus. Cum throni caelestis meminerit, consequenter assistentium etiam throno angelorum memoriam facit, exhortans illos voluti conservos, ut communi Domino benedicant, atque ut lætentur, quod tanta hominibus contulerit beneficia.

Potentes viribus. Hoc est robusti. Angelorum enim virtus non senescit, sed immortalis est, atque ideo Virtutes et Potestates appellantur, quia potentes nimirum sunt ut perficiant quæ sibi a Deo injunguntur.

Facientes verbum ejus, audiendo vocem sermonum ejus. Qui divina impletis mandata, simul ac audi-
veitis vocem sermonum ejus, quæ ab illis scilicet audiri potest.

Vers. 21. Benedicite Domino, omnes virtutes ejus. Cum de angelis dixit, nunc de aliis ordinibus dicit, de incorporeis nimirum virtutibus.

Ministri ejus, qui facitis voluntatem ejus. Qui in variis ordinibus ei inserviunt, quique ejus voluntatem perficiunt. Deinde in universum omnem exhortatur creaturam ad Dei benedictionem, dicens :

Vers. 22. Benedicite Domino, omnia opera ejus. Verum quoniam pacto Deo benedicit, quæ irrationalia sunt, aut inanimata? Dum nimirum pro voce, aspectu utuntur, pulchritudine, situ, utilitate, atque aliis hujusmodi. Quæ omnia admirabilia sunt, sapientiamque ac potentiam Dei indicant. Ab his enim rationales creaturæ in Creatoris laudem moventur. Solent etiam prophetae sapenumero, ad divinas laudes concinendas, ipsam etiam irrationalem, atque inanimatam naturam advocare, denotare volentes quod rationalis creatura ad dicendas hujusmodi laudes non sufficit : quod si ipsa etiam (10) irrationalia ad divinas laudes excitantur, quanto magis a rationalibus creaturis Deus laudandus est?

In omni loco dominationis ejus, benedic, anima mea, Domino. Verum quisnam locus est, qui non sit sub dominio Dei? Certe nullus; restat igitur ut ubicunque locorum fuerimus, illic indistincte Deum laudemus. Sed quid ad hæc dicent Judæi qui cantare nequeunt canticum Domini in terra aliena, cum Propheta evangelicum cultum ac religionem introducere manifeste videatur, eumque ipsi etiam legi præferre?

Psalms ipsi David pro mundi constitutione.

PSALMUS CHI.

In superiori psalmo benedixit Deo, gratias ei agens, pro beneficiis in nos collatis; in præsentibus rursus ei benedicit, et creaturam omnem ab eo conditam admiratur.

VERS. 1. Benedic, anima mea, Domino. Domine A *Deus meus, magnificatus es vehementer. Magnus valde omnibus apparuisti, ob taorum nimirum operum magnitudinem et ob summam providentiam, quam erga creaturam tuam Indesinenter ostendis.*

Confessionem et magnificentiam induisti. Per confessionem quidem gratiarum actiones significat; per magnificentiam vero, honorem illum, qui magno atque excelso cuipiam debetur. Hæc duo, inquit, tibi circumposuisti. Ob magnitudinem quippe operum et creaturarum, ut dictum est, gratiæ Deo juges aguntur, quod propter humanum genus tot bona creaverit: honorque ei etiam summus habetur, tanquam rerum omnium opifci.

VERS. 2. Amictus lumine, quasi vestimento. Ille, B qui amictus est luce, tegitur a luce. Simile quiddam de Deo ipse etiam Paulus dicit: *Qui habitat, inquit, lucem inaccessibilem. Ex his vero docemur, Deum invisibilem esse, et intellectu humano comprehendi non posse. Huic autem versiculo non adversatur, quod alibi Propheta dixit: Qui posuit tenebras latibulum suum³¹: quippe cum inaccessibilis lux idem efficiat quod efficiunt tenebræ; utrumque enim oculorum acie non admittit. Quod si exterior Dei lux, et qua circumdatur inaccessibilis est, quanto magis id quod in ea tegitur, videri non poterit? Cæterum alii per lucem, munditiam, alii cogitationem et scientiam intellexerunt.*

VERS. 3. Extendens cælum quasi pellem. Domine, inquit, Deus meus, magnificatus es vehementer, tu hæc atque illa operatus es; tu facile cælum extendisti, nec secus ac si quis pellem extendat. Et David quidem hoc pacto nos docet, quam facile Deo fuerit cælum creare. Isaias autem alia quadam atque elegantiori translatione usus, illius etiam immobilitatem ac figuram demonstravit, dicens: Qui statuit cælum quasi cameram³². Quod si pellem pro tabernaculo intellexeris, dicemus figuram cæli hoc sermone significari. Erat quippe tabernaculum instar fornicis. Dictio autem, *extendens*, quamvis præsentis sit temporis, tamen pro præterito posita est. Sæpenumero enim apud Scripturam tempus ponitur pro tempore, quemadmodum etiam in sequentibus fieri videbis.

Qui legis aquis superiora ejus. Qui legis, inquit, et cooperis ejus cæli excelsa: ipsum scilicet secundum cælum. Et divisit, inquit, Deus inter medium aquæ quæ erat infra firmamentum, et inter medium aquæ, quæ erat supra firmamentum³³. Admirandum est igitur, quod fluida aquæ natura contineri potuerit supra firmamentum, quod curvum est, et non effluxerit. Nam et ipsum firmamentum fornicis figuram habet, quemadmodum aspectus docet.

Qui ponis nubi ascensum tuum. Qui ascendis super nubem, eaque ut vehiculo uteris: sicuti olim in monte Sina.

Qui ambulat super alas ventorum. Qui alis ventorum veheris: quibus verbis denotare videtur,

Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον· Κύριε ὁ Θεός μου, ἐμεγαλύνθησ σου σφόδρα. Μέγας σφόδρα ἐγνωρίσθησ ἡμῖν ἀπὸ τῆσ μεγαλοουργίας καὶ προνοίας τῶν κτισμάτων.

Ἐξομολόγησιν καὶ μεγαλοπρέπειαν ἐνεθύσω. Ἐξομολόγησιν μὲν λέγει νῦν τὴν εὐχαριστίαν, μεγαλοπρέπειαν δὲ τὴν μεγαλοπρέπουσαν τιμὴν. Ταύτας, φησὶ, περιέθου σεαυτῷ διὰ τῆσ μεγαλοουργίας, ὡς εἴρηται, τῶν κτισμάτων, εὐχαριστούμενος μὲν ὅτι τοιαῦτα δι' ἡμᾶς πεποίηκας, τιμώμενος δὲ, ὡς τοιοῦτος κτίστησ.

Ὁ ἀναβαλλόμενος φῶσ ὡς ἱμάτιον. Ἐνδύμενος φῶσ, ἐγκαλυπτόμενος φωτί. Ὅμοιον δὲ καὶ Παῦλος εἴρηκε· Φῶσ οἰκῶν ἀπρόσιτον. Ἀφ' ὧν τὸ κατὰ φύσιν ἀόρατον καὶ ἀκατάληπτον τοῦ Θεοῦ διδάσκουσιν. Οὐκ εἰσὶ δὲ ταῦτα ἐναντία πρὸς τὸ, Ἔθετο σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ. Τὸ γὰρ ἀπρόσιτον φῶσ ταυτὸν ποιεῖ τῷ σκότει, μὴ συγχωροῦν ἐνοῶν αὐτῷ· εἰ δὲ τὸ ἐκτός φωτὸσ ἀπρόσιτον, πολλῷ μᾶλλον τὸ ἐντός τοῦ τοιοῦτου φωτὸσ· ἄλλοι δὲ φῶσ νῦν τὴν καθαρότητα νενοήκασιν· ἕτεροι δὲ τὴν γνῶσιν.

Ὁ ἐκτείλων τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ δέρριν. Κύριε, φησὶν, ὁ Θεός μου, ἐμεγαλύνθησ σου σφόδρα· σὺ ὁ ποιήσασ τάδε καὶ τάδε· ὁ ἐκτείλων τὸν οὐρανὸν οὕτω εὐχερῶσ, ὡσ ἐκτείνει τισ δέρμα. Ἀλλὰ Δαβὶδ μὲν τὸ βῆδιον τῆσ τοῦ οὐρανοῦ παραγωγῆσ οὕτωσ εἰδίδασεν. Ἡσαίας δὲ τὸ ἀκίνητον αὐτοῦ παρέστησε, καὶ τὸ σχῆμα, λέγων· Ὁ στησασ τὸν οὐρανὸν καμάραν. Εἰ δὲ γε τὴν δέρριν σκηνὴν ἐρμηνεύσεισ, ἐμφαίνει τὸ σχῆμα Δαβὶδ· καμαροειδὴσ γὰρ ἡ σκηνή· Ἀδιάφορον δὲ τὸ ἐκτείλων, ἀντὶ, ὁ ἐκτείνασ· τοιαῦτα δὲ καὶ τὰ ἐφεξῆσ, κατὰ ἀντιπροσώπων.

Ὁ στεγάζων τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ δέρριν. Κύριε, φησὶν, ὁ Θεός μου, ἐμεγαλύνθησ σου σφόδρα· σὺ ὁ ποιήσασ τάδε καὶ τάδε· ὁ στεγάζων τὸν οὐρανὸν οὕτω εὐχερῶσ, ὡσ ἐκτείνει τισ δέρμα. Ἀλλὰ Δαβὶδ μὲν τὸ βῆδιον τῆσ τοῦ οὐρανοῦ παραγωγῆσ οὕτωσ εἰδίδασεν. Ἡσαίας δὲ τὸ ἀκίνητον αὐτοῦ παρέστησε, καὶ τὸ σχῆμα, λέγων· Ὁ στησασ τὸν οὐρανὸν καμάραν. Εἰ δὲ γε τὴν δέρριν σκηνὴν ἐρμηνεύσεισ, ἐμφαίνει τὸ σχῆμα Δαβὶδ· καμαροειδὴσ γὰρ ἡ σκηνή· Ἀδιάφορον δὲ τὸ ἐκτείλων, ἀντὶ, ὁ ἐκτείνασ· τοιαῦτα δὲ καὶ τὰ ἐφεξῆσ, κατὰ ἀντιπροσώπων.

Ὁ στεγάζων ἐν ὕδασι τὰ ὑπερῶα αὐτοῦ. Ὁ σκεπάζων τὰ ὑψηλά αὐτοῦ, ἦτοι τὸν δεῦτερον οὐρανόν. Καὶ διεχώρισε, φησὶν, ὁ Θεός ἀνὰ μέσον τοῦ ὕδατοσ, ὃ ἦν ὑποκάτω τοῦ στερεώματοσ, καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ ὕδατοσ, ὃ ἦν ἀνωθεν τοῦ στερεώματοσ. Ὑπερβαύμαστον οὖν καὶ τὸ κρατεῖσθαι τὴν ρυτὴν τοῦ ὕδατοσ φύσιν ἄνωθεν τοῦ κυρτοῦ στερεώματοσ ἀδιάλυτον. Καμαροειδὴσ δὲ καὶ τοῦτο, καθῶσ δείκνυσιν ἡ ὕψισ.

Ὁ τιθεὶσ νέφεισ τὴν ἐπιθασιν αὐτοῦ. Ὁ ἐπιθαίνων νέφουσ, καὶ ὀχῆματι τοῦτω χρώμενος ἐπὶ τοῦ Σινᾶ.

Ὁ περιπατῶν ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων. Ὁ ταῖσ πτέρυξι· τῶν ἀνέμων ἐποχοῦμενος, δι' οὗ τὸ παντα-

³¹ Psal. xvii, 12. ³² Isa. xl, 22. ³³ Gen. i, 7.

χοῦ παρῆναι τοῦτον ἐμφαίνει. Ὁ ζυκνῆτον γὰρ ὁ ἄνεμος, καὶ θάπτον ἀπὸ περάτων εἰς πέρατα φθάνων, καὶ ταχέως τὸ πᾶν ἐπιπορευόμενος.

Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πῦρ φλέγον. Καὶ τῆς ἀοράτου κτίσεως ποιητὴν αὐτὸν ἀνακηρύττει. Τοὺς αὐτοὺς δὲ καὶ πνεύματα καὶ πῦρ προσηγόρευσε, τὸ ἄξυκνῆτον αὐτῶν καὶ δραστήριον· ἐντεῦθεν ὑποδηλών, ἢ καὶ ὑπογράφων αὐτῶν τὴν φύσιν· πνεύματα δὲ νοερά, καὶ πῦρ αἴθλων.

Ὁ θεμελιῶν τὴν γῆν ἐπὶ τὴν ἀσφάδισαν αὐτῆς. Ἐπὶ ποῖαν; Ἡ δηλαδὴ τὸν ὕρον τοῦ Θεοῦ τὸν ἀντὶ ἕδρα; αὐτῇ γενόμενον, καὶ αὐτὴν ἐφ' αὐτῆς ἐδράζοντα.

Οὐ κλιθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Οὐ περιτραπήσεται πότε, εἰ καὶ σαλευθήσεται.

Ἄβυσσος ἱμάτιον τὸ περιβάλλιον αὐτοῦ. Τὸ περιβάλλιον αὐτοῦ τοῦ στοιχείου, ἢ οἱ τῆς γῆς, ἄβυσσός ἐστιν, ἢ γουνπλήθος ὑδάτων, ὃ ἐστὶ θάλασσα, ὡς ἱμάτιον περιβεβληκυῖα, καὶ ἐφηπλωμένη αὐτῷ. Νοεῖται δὲ καὶ περὶ τῆς ἀκαταληψίας τῆς σοφίας, καὶ δυνάμεως, καὶ προνοίας τοῦ Θεοῦ· ἐκπλαγεὶς γὰρ, φησὶν, ὅτι ἄβυσσος ἀκαταληψίας, ὡς ἱμάτιον, ἢ περιβολὴ αὐτοῦ, τουτέστιν, ἀκαταληψίαν ὡς ἱμάτιον περιβάλετο, πανταχόθεν ἀκατάληπτος ὢν.

ὁδὸν vestimentum. Nam cum ex omni parte Deus incomprehensibilis sit, incomprehensibilitate illa veluti indumento quodam amictus esse quodammodo videtur et circumdatus.

Ἐπὶ τῶν ὄρων στήσουται ὕδατα. Ἐπὶ τῶν ὄρων συναχθῆσονται καὶ πηγάζουσι, καίτοι πνευμάτω καταρρέειν ἀπὸ τῶν ὑψηλοτέρων τόπων. Ἡ ἐπίσης τῆς ὕδατος ἀντιστήσουται μετεωριζόμενα τὰ κύματα τῆς θαλάσσης, ἢ οἱ τὰ ὕδατα.

Ἀπὸ ἐπιτιμῆσώς σου φεύξονται. Τὰ μὲν ἀπὸ τῶν ὄρων πηγάζοντα ἀπὸ σφοδρᾶς σου κελεύσεως ξηρανθήσονται, τὰ δὲ μετεωριζόμενα κύματα τῆς θαλάσσης κατασταλήσονται. Καὶ Ἐπετίμησες, φησὶ, τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσσει, καὶ ἐξηράνη.

Ἀπὸ φωνῆς βροτῆς σου δειλιάσουσιν. Τρομάξουσι φυσικῶς τινὶ λόγῳ, ἢ καὶ πρὸς ὠφέλειαν ἡμῶν. Εἰ δὲ τὰ ὕδατα τρέμουσι φωνῆς γενομένης, οἷον ἀγανακτήσεώς τινος αἰσθανόμενα, πολλῶν μάλιν τοὺς λογικοὺς ἡμᾶς τοῦτο πάσχειν χρή, καὶ εὐσεβῆσθαι.

Ἀναβαίνουσιν ὄρη, καὶ καταβαίνουσι πεδία εἰς τὸν τόπον, ὃν ἐθεμελίωσας αὐτοῖς. Ὑψώθησαν τὰ ὄρη, καὶ ἐταπεινώθησαν τὰ πεδία, εἰς τὸν τόπον ὃν ἤδρασε αὐτοῖς. Εἰ δὲ μὴ περὶ τῆς θέσεως τῶν ὄρων καὶ τῶν πεδιάδων ταῦτα μὴ νοήσεις, εἴη ἂν τῶν ὑδάτων τῆς θαλάσσης, ὅτι ἀναβαίνουσι τὰ ὄρη ὑψόμενα, καὶ καταβαίνουσι τὰ πεδία ταπεινούμενα· κείποντος τοῦ ὕδατος.

⁴⁴ Psal. cv, 9.

A illum ubique esse : quippe cum venti motu velocissimi sint, et citissime ab extremis terræ finibus ad alios fines perveniant, et totum orbem quasi momento circumeant.

VERS. 4. Qui facis angelos tuos spiritus, et ministros tuos ignem urentem. Illum etiam invisibilis naturæ factorem esse prædicat. Eosdem vero angelos et spiritus, et ignis nomine appellat, ut velocem illorum motum atque efficaciam exprimat, vel eorum naturam etiam hoc pacto describens. Angeli etenim spiritus intellectuales sunt, et ignis quidam immaterialis.

VERS. 5. Qui fundasti terram super stabilitatem suam. Sed quamnam intelligit terræ stabilitatem? Dic quod divina dispositio pro stabilitate ei effecta est. Super seipsam enim eam stabilivit Deus.

Non inclinabitur in sæculum sæculi. Non pervertetur, etsi commovebitur aliquando.

VERS. 6. Abyssus quasi vestimentum amictus ejus. Amictus elementi ejus terrestris, abyssus est : ipsa videlicet aquarum moles, quam mare appellamus : quæ instar cujusdam vestimenti terram complectitur, atque expanditur super eam. Possunt etiam hæc Prophetæ verba intelligi de incomprehensibilitate sapientiæ, potentiæ, ac providentiæ Dei, cujus immensitatem admiratus, dicit, quod abyssus divinæ incomprehensibilitatis est quasi quoddammodo videtur et circumdatus.

Super montes stabunt aquæ. Aquæ, inquit, in ipsis montibus congregantur, et fontes illic scaturiunt, quanquam alioqui suapte natura ab alto soleant ad inferiora defluere. Vel aliter : Aquæ ac fluctus adeo in altum tollentur, ut ipsa etiam montium æquent cacumina.

VERS. 7. Ab increpatione tua fugient. Ob auctoritatem et efficaciam mandatorum tuorum, aquæ quæ in montibus scaturiunt, exsiccabuntur, et sublimes etiam maris fluctus comprimentur. Increpavit enim, inquit, Dominus, mare Rubrum, et exsiccavit est ⁴⁴.

A voce tonitru tui formidabunt. Contremiscent naturali quadam ratione, vel ad utilitatem nostram. Quod si aquæ quæ ipso etiam sensu carent, factio tonitruo formidabunt, quanto magis nobis, qui rationales sumus, id accidere debet? ut scilicet timore corripiamur.

VERS. 8. Ascendunt montes, et descendunt campi in locum, quem fundasti eis. Exaltati sunt montes, et depressi sunt campi in locum, quem illis stabilisti. Quod si de montium et camporum situ hæc intelligenda non censeas, dici etiam potest de aquis maris, quod fluctus ejus ascendunt, atque extolluntur in altum, quasi montes, et depressi, camporum instar, humiles descendunt. Juxta quem sensum subintelligenda est dictio, recluti.

VERS. 9. *Terminum posuisti, quem non transgredientur.* Montes scilicet vel fluctus maris. Terminus autem iste est mandatum divinum, quod omnia

Neque convertentur operire terram. Non mutantur a statuto ordine. Neque enim montes devolventur, aut fluctus terminos pertransibunt.

VERS. 10. *Qui emittis fontes in convallibus.* Qui fontes tribuis ad commodum animalium, in montibus degentium.

Inter medium montium pertransibunt aquæ. Illuc enim pertranseunt flumina. Et deinde causam addit, dicens :

VERS. 11. *Bibent omnes feræ agri.* Agri, id est montis, seu saltus. Neque enim frustra Deus ejusmodi aquas emisit, sed per illas ignobilium etiam animalium salutem procurat.

Assument onagri in siti sua. Accipient has aquas, ob suam sitim. Est autem onager natura aridum ac valde sitibundum animal; quod docet Jeremias eo in loco, ubi siccitatem quamdam describit, dicens inter cætera : *Onagri steterunt in saltibus suis, traxerunt ventum, ut animarentur* 25.

VERS. 12. *In eis volucres cæli habitabunt.* Apud aquas fluminum et in eorum ripis habitabunt aves, quæcunque scilicet aquas incolunt.

De medio petrarum dabunt vocem. Aquæ nimirum, quæ cum impetu ac strepitu exeunt de petris, et suavi quodam susurro animalia ad potum vocare videntur, ipsosque homines ad cantum et divinas laudes movere : cum admirandum omnino videatur, quod ex aridissimis petris, natura hujusmodi, humida scilicet, tam copiose ac perpetuo profluat.

VERS. 13. *Qui rigas montes de cœnaculis tuis.* De nubibus scilicet; illinc enim montes irrigantur. Quod si montes ab eo irrigantur, consequenter et campi et tota terra, subministratis videlicet superne pluviis, et cum mensura.

A fructu operum tuorum satiabitur terra. Per terram, animalia intelligit, quæ ex terra sunt, seu quæ terram habitant; per fructus autem operum Dei, omnes fructus intelligendi sunt, non tantum ea ratione quod illius mandato facti sunt, sed etiam quia plantæ, quæ fructus producunt, ab eodem sunt creatæ. Quidam vero præcedentem versiculum de montibus tantummodo intelligentes, præsentem intelligunt de reliqua parte terræ, quæ irrigatur a fructu operum Dei, dicentes per fructum operum Dei hoc in loco pluviam intelligi tanquam fructum divinarum administrationum, quibus nubes creat. Deinde addit pluviarum utilitatem.

VERS. 14. *Qui producis herbam pecoribus, et olus servituti hominum.* (Per dictiones χόρτον et χλόην, quæ hic in Græco habentur, non fenum et herbam simpliciter significare voluit Propheta, ut Latinus reddidit interpres, sed per χόρτον (quæ magis proprie herba dicitur, quam fenum), illam herbam, ut aliqui sentiunt, quæ incultis in locis

²⁵ Jerem. xiv, 6.

Όριον ἔθου, ὃ οὐ παρελεύσονται. Τὰ ὄρη, ἣ τὰ κύματα. Όριον δὲ τὸ θεῖον πρόσταγμα συνέχον αὐτὰ. suis sedibus continet et coerctet.

Οὐδὲ ἐπιστρέψουσι καλύψαι τὴν γῆν. Οὐδὲ μετακινήθησονται τῆς τάξεως· τὰ μὲν ὄρη κατακυλιόμενα, τὰ δὲ κύματα ἐκτρέχοντι.

Ό ἐξαποστέλλων πηγὰς ἐν φάραγι. Ό διδοῦς; εἰς χρεῖαν τῶν ἐν αὐταῖς ζώων.

Ἄνὰ μέσον τῶν ὀρέων διελεύσονται ὕδατα. Διέρχονται ποταμοί. Ἐἴτα προστίθησι καὶ τίνας ἐνεκεν.

Ποτιοῦσι πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ. Τοῦ βροῦς· οὐ μάλιστα βέοντα, ἀλλ' ἐπὶ προνοίας καὶ τῶν εὐτελεστῶτων.

Προσδέξονται θύαγροι εἰς δίψαν αὐτῶν. Ἄποδέξονται θύαγροι ταῦτα διὰ τὴν δίψαν αὐτῶν· κατὰ τὴν γὰρ τὸ ζῶον τοῦτο καὶ διψᾷδες. Ἀηλοῖ δὲ τοῦτο καὶ Ἰερεμίας περὶ τῆς ἀνομβρίας διεγούμενος· *Όροι ἀγριοῦ, φησὶν, ἐστῆσαν ἐπὶ ῥάπας αὐτῶν, εἰλικυσαρ ἀνεμον, ἐμψύχεσθαι.*

Ἐπ' αὐτὰ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατασκηνώσει. Παρὰ τοῖς ὕδασι τῶν ποταμῶν, ἐν ταῖς ὄχθαις τὰ πετεινὰ, ὅσα ἐπιλυθρα, κατασκηνώσει.

Ἐκ μέσου τῶν πετρῶν δώσουσι φωνήν. Τὰ ὕδατα δηλονότι· ἐκ πετρῶν γὰρ ἐκπερευόμενα μετὰ ῥύμης καὶ ἤχου, μονονοῦχι τὰ ζῶα μὲν εἰς πόσιν καλοῦσι, τοὺς ἀνθρώπους δὲ κινοῦσιν εἰς ὕμνον τοῦ ἐκ πετρῶν ξηρῶν φύσιν ὑγράν εἰς πλήθος προχέοντος.

Ποτιζῶν ἔρη ἐκ τῶν ὑπερφῶν αὐτοῦ. Ἐκ τῶν νεφελῶν· ἐκεῖθεν γὰρ τὰ ὄρη ποτιζέται. Εἰ δὲ τὰ ὄρη, καὶ τὰ πεδία, καὶ ἀπλῶς πᾶσα ἡ γῆ, συμμετρως ἀνωθεν ἐπιχορηγοῦμένων τῶν ὑετῶν.

Ἄπο καρποῦ τῶν ἔργων σου χορτασθήσεται ἡ γῆ. Τὰ ἐκ τῆς γῆς ζῶα· ἦτοι τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Καρποὶ δὲ τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ οἱ καρποὶ σύμπαντες, οὐ μόνον ἐν τῷ προστάγματι τοῦ Θεοῦ γινόμενοι, ἀλλὰ καὶ ὡς τῶν φυόντων αὐτοῦ, ἐργασθῶτων ὑπὸ Θεοῦ. Τινὲς δὲ, τὸ προηγούμενον ῥητὸν περὶ μόνων τῶν ὀρέων νοοῦντες, ἐκλαμβάνουσι τὸ παρὸν περὶ τῆς ἄλλης γῆς· ὅτι Ἄρδευθήσεται ἀπὸ καρποῦ τῶν ἔργων σου· καρπὸν τῶν ἔργων αὐτοῦ τὸν ὑετὸν ἐνταῦθα προσαγορευθῆναι λέγοντες, ὡς καρπὸν τῶν οἰκονομιῶν αὐτοῦ, καθ' ἃ; ἐργάζεται τὰς νεφελὰς· εἴτα προστίθησι καὶ τὴν χρεῖαν τῶν ὑετῶν.

Ἐξανατέλλων χόρτον τοῖς κτήνεσι, καὶ χλόην τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων. Χόρτον μὲν τινὲς φασὶ τὸν ἐν τοῖς ἀγεωργήτοις τόποις φυόμενον, χλόην δὲ τὴν ἐν τοῖς γεωργουμένοις, ὧν τὸν μὲν τοῖς ἐλευθέροις κτήνεσιν ἀπονενεμησθαι, τοῖς ποιφάγοις, τὸν δὲ τοῖς δουλεύουσι τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, ὅσων βοῦσιν, ἵπποις, ὄνοις, προβάτοις, αἰεῖ,

καὶ τοῖς τοιούτοις, ἅπερ ἐμοῦ πάντα δουλείαν τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἀνθρώποις δουλεύοντα προσαγορευθῆναι. Τινὲς δὲ πάλιν ἐτέρως ἠρμήνευσαν, χόρτον μὲν νοήσαντες τὴν μὴ φέροντα καρπὸν χρήσιμον εἰς βρώσιν ἀνθρώπων, χλόην δὲ τὴν καρποφοροῦσαν εὐχρηστον· κάκεινον μὲν ἐξανατέλλεσθαι τοῖς κτήνεσι, ταύτην δὲ τοῖς ἀνθρώποις· τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων, ὡς τῆς γῆς δουλεύουσης τοῖς ἀνθρώποις, δι' οὗ καὶ γέγονε.

cibus deservit, qua ratione olus eam appellavimus : et per herbam, quidquid hominibus in cibus usum non venit. Hanc igitur pecoribus productam dicit Propheta, illud vero hominibus. *Servituti etiam hominum dixit, quia terra hominum*

Τοῦ ἐξαγαγεῖν ἄρτον ἐκ τῆς γῆς. Χορτασθήσεται, φησὶν, ἡ γῆ, ἕνεκα τοῦ ἐξαγαγεῖν ἄρτον ἐξ αὐτῆς, ἀπὸ σίτου κατασκευαζόμενον.

Καὶ οἶνος εὐφραίνει καρδίαν ἀνθρώπου. Καὶ ὁ οἶνος καρπὸς τῆς γῆς ὢν, καὶ ἐξ αὐτῆς ἀναδιδόμενος, εὐφραίνει καρδίαν ἀνθρώπων, Θεραπεύων, καὶ ἀνείς αὐτήν.

Τοῦ λαμπῦναι πρόσωπον ἐν ἐλαίῳ. Καὶ ἕνεκα πάλιν τοῦ ἀπαλύναι, καὶ φαιδρῦναι ἐν ἐλαίῳ γεωροῦμένῳ ἀπὸ φυτοῦ αὐτῆς πρόσωπον σκληραγωγῆ ὅταν ἀνθρώπου.

Καὶ ἄρτος καρδίαν ἀνθρώπου στηρίζει. Ὁ μὲν οἶνος εὐφραίνει αὐτήν. Οὗτος δὲ δυναμοὶ κεκτηκυῖαν, καρπὸς ὢν καὶ αὐτὸς τῆς γῆς· πάντων γὰρ ἔθετο πρίναιαν ὁ Δημιουργὸς, καὶ ἀλόγων, καὶ λογικῶν, χορτάζων τὴν γῆν, ἕνα πιανθείσα, τούτοις ἀνήσει τὰ ἐπιτήδεια.

Χορτασθήσεται τὰ ξύλα τοῦ πεδίου. Ἄρδευθήσεται, πιανθήσεται τὰ φυτὰ τῆς γῆς, τὰ παντοῖα δένδρα.

Αἱ κέδροι τοῦ Λιβάνου, αἱ ἐφύττεσας. Διὰ τούτων ὡς ἐπισημοτέρων πάσας ὑποδηλοῖ· Ἐφύττεσας δὲ ἀπὸ τοῦ, ἐξανέτειλας προστάγματι.

Ἐκεῖ στρουθία ἐννοσεύουσιν. Ἐν τοῖς φυτοῖς, ἐν τοῖς δένδροις, ἐν ταῖς κέδροις. Διὰ δὲ τῶν στρουθίων καὶ τὰλλα νόησον ὄρνεα. Οὐ μόνον γὰρ ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὄρνεοις χρήσιμος ἡ ἀνάδοσις τῶν δένδρων.

Τοῦ ἐρωδιοῦ ἡ κατοικία ἡγεῖται αὐτά. Ὁ ἐρωδιὸς εἶδος ὄρνέου πρῶτου πηγνύοντος τὴν καλιάν.

Ὅρη τὰ ὑψηλὰ ταῖς ἐλάφοις· πέτρα καταφυγὴ τοῖς λαγωοῖς. Ὅρα καὶ τῶν ὑψηλῶν ὄρεων, τῶν πετρῶν τὸ χρήσιμον· πάντων γὰρ, ὡς εἴρηται, πονοεῖται, μέχρι καὶ τῶν μικροτάτων ζώων, ὁ Κτίστης. Εἰ γὰρ μὴ τὰ ὄρη μὴδ' αἱ πέτραι γεγόνασιν, ἐπέλειψαν ἂν πάλαι τὰ ῥηθέντα γένη τῶν ζώων, ὅπερ τῶν σαρκοφάγων ἐκδραπανηθέντα.

Ἐποίησε σελήνην εἰς καιροῦς. Τοῦς τῆς νυκτὸς δηλονότι. Τὴν σελήνην γὰρ καὶ τοὺς ἀστέρας, εἰς ἐξουσίαν τῆς νυκτὸς, ἐπὶ τῷ φωτίζειν αὐτήν.

Ὁ ἥλιος ἔγνω τὴν δύσιν αὐτοῦ. Ἔγνω ταύτην, οὐχ ὡς ἔμφυχος, ἀλλὰ κατὰ τὸν θεῖον ὄρον, ὃν οὐχ ὑπερβαίνει, καθάπερ τις λογικὸς, εἰδὼς τὴν προστι-

nascitur; per χλόην vero illam quam nos, tametsi minus proprie, vocabuli inopia *olus* diximus, et ex cultis percipitur locis: quorum alteram datam esse dicunt liberis pecoribus quæ herbis vescuntur, alterum iis quæ humano generi deserviunt, veluti bobus, equis, ovibus, et similibus, quæ animalia Propheta servitatem hominum appellavit, quod hominibus serviunt. Alii vero per χλόην omnem herbam intellexerunt, quæ humano usui in cibum herbam, quidquid hominibus in cibus usum non venit. Hanc igitur pecoribus productam dicit Propheta, illud vero hominibus. *Servituti etiam hominum dixit, quia terra hominum*

Vers. 15. Ad educendum panem de terra. Satiabitur, inquit, terra ut educatur ex ea panis, qui de frumento in terra nato conficitur.

Et vinum lætificat cor hominis. Ipsam etiam vinum terræ fructus est, et lætificat cor hominis: quippe cum et robur præstet, et sollicitudines remittat.

Ad exhilarandum faciem in oleo. Et rursus ea ratione, ut aridam antea atque asperam hominis faciem hilarem reddat, idque efficiat in oleo, quod a terræ planta producitur.

Et panis cor hominis confirmat. Vinum quidem lætificat cor, panis autem vires fatigatis præstat, et ipsius etiam terræ fructus est. Omnium igitur creaturarum providentiam habuit Deus, tam irrationalium, quam ratione præditarum: terramque ipsam satiavit, ut pinguefacta, opportuna omnibus alimenta tribueret et necessaria.

Vers. 16. Saturabuntur ligna campi. Irrigabuntur et pinguescent plantæ omnes terræ, et universæ arbores.

Cedri Libani quas plantasti. Per cedros, veluti insigniores arbores, cæteras etiam significavit. Plantasti autem, hoc est, e terra eduxisti mandato tuo.

Ibi passeres nidificabunt. Ibi, in plantis scilicet, et arboribus, in cedris. Per passeres simili modo omne aliud volucrum genus intellige. Neque enim hominibus tantum, sed ipsis etiam avibus utilissima fuit arborum creatio.

Vers. 18. Erodii domus præcedit eas. Erodiius genus est avis, quæ prima avium omnium nidum figit.

Montes excelsi cervis, petra refugium leporibus. Vide ipsorum etiam montium ac petrarum utilitatem, et quomodo vel infirmorum etiam animalium summus Opifex curam habeat. Nam si montes nulli essent, nec ullæ petræ, defeciissent sane olim omnia, quæ diximus animalia, et ad immitioribus feris fuissent consumpta.

Vers. 19. Fecit lunam in tempora. In tempora scilicet noctis. Lunam enim et stellas in præfecturas noctis creavit, ut eam illuminarent.

Sol cognovit occasum suum. Cognovit occasum suum sol, non veluti is qui animam aut sensum habeat, sed veluti is qui divinam determinationem

non transgreditur. Quocirca Creatoris mandatum non secus videtur cognovisse, ac si rationem haberet. Est autem sermo hic metaphoricus, et significat quod ipse etiam sol mandato Dei operatur, et constitutum ab eo occasus sui ordinem observat.

VERS. 20. *Posuisti tenebras, et facta est nox.* Determinasti, inquit, tenebras, quæ post solis et diei lucem succedunt, et facta est nox. *Tenebras enim, inquit²⁰, appellavit noctem.*

In ipsa pertransibunt omnes feræ silvæ. Considera etiam noctis utilitatem: quæ non tantum hominibus requiem adlucit, et diurnis fessos laboribus fortiores reddit, sed ipsis etiam feris liberam prodeundi facultatem præstat.

VERS. 21. *Catuli leonum rugientes, ut rapiant, et quærant a Deo escam sibi.* Catuli leonum frendentes, ut rapiant et prærent sibi cibos, qui a Deo eis ministrantur. Ab eo etenim cunctis cibus præbetur animantibus: *Qui dat enim, inquit, escam omni carni²¹.* Vel, ut quærant et petant cibos a Deo. Nam et multi homines sæpenumero, famis aut sitis tempore, animalia conspexerunt cælum ipsum intueri, et ineffabili quodam quasi sermone Factorem suum invocare.

VERS. 22. *Ortus est sol et congregatæ sunt, et in cubilibus suis decumbent.* Naturali enim quodam instinctu feræ omnes cognoscere videntur illud tempus, quod eis ad perambulandum tributum est.

VERS. 23. *Exhibet homo ad opus suum.* Ad opus scilicet diurnum. Dies namque homini et aliis mansuetis animalibus destinata est, ne immitia simul et mitia in unum convenientia, mutuo læderentur.

Et ad operationem suam usque ad vesperam. Per opus et operationem Propheta æque idem appellat. Inter huiusmodi autem sermones dum potentiam Dei admiratur, veluti stupore quodam correptus exclamavit, dicens:

VERS. 24. *Quam magnificata sunt opera tua, Domine!* Valde admirabilia esse apparuerunt, alio nimirum opere ad aliud optime se habente, et omnibus in universum inter se ad unius mundi perfectionem tendentibus.

Omnia in sapientia perfecisti. Cum nihil, vel minimum, sit frustra aut superflue a te creatum, sed omnia rationem habeant, ob quam facta sunt, tametsi interea a nobis ea percipi non possint, veluti incomprehensibilia.

Impleta est terra creatione tua. Hoc est, rebus a te creatis.

VERS. 25. *Hoc mare magnum et spatiosum.* Ipsum etiam mare creatione tua plenum est.

Ibi reptilia, quorum non est numerus. In ipso mari, inquit, nantia atque aquatilia degunt animalia, quæ numerum pene excedunt.

²⁰ Gen. 1, 5. ²¹ Psal. cxxxv, 25.

Varie lectiones.

(11) Videtur deesse aliquid, puta ἡσυχίαν.

αταγμένον. Μεταφορικὸν δὲ τὸ ἐγνω· δηλοῖ δὲ τὸ ἐνεργεῖ, ἢ τὸ ἀσπάζεται.

Ἔθου σκότος, καὶ ἐγένετο νύξ. Ὄριζας σκότος, παρυφιστάμενον, ὑποχωροῦντος τοῦ ἡμερινοῦ καὶ ἡλιακοῦ φωτός, καὶ ἐγένετο νύξ· Καὶ τὸ σκότος γὰρ, φησὶν, ἐκάλεσε νύκτα.

Ἐν αὐτῇ διαλεύσονται πάντα τὰ θηρία τοῦ δρυμοῦ. Σκόπει καὶ τῆς νυκτὸς τὸ χреΐσιμον. Οὐ μόνον γὰρ τοῖς ἀνθρώποις ἐπάγει (11), καὶ παραλαβοῦσα κεκμηχότας τοῖς μεθημερινοῖς πόνους, ἀκμαίους ἐργάζεται, ἀλλὰ καὶ τοῖς θηρίοις παρῆρσιαν εἰς τὸ βαδίζειν χαρίζεται.

B *Σκύμνοι ὠρυόμενοι τοῦ ἀρπάσαι, καὶ ζητῆσαι παρὰ τῷ Θεῷ βρώσιν αὐτοῖς.* Σκύμνοι λεόντων ὠρυόμενοι, χάριν τοῦ ἀρπάσαι καὶ πορτσασθαι βρώσιν αὐτοῖς, παρὰ τῷ Θεῷ οὔσαν, ἢ παρὰ τοῦ Θεοῦ χορηγουμένην· ἐκείθεν γὰρ ἡ τροφή πᾶσι τοῖς ζώοις· Ὁ διδοὺς γὰρ τροφήν πάση σαρκεῖ ἢ καὶ ζητῆσαι παρὰ τοῦ Θεοῦ. Πολλοὶ γὰρ πολλάκις πολλὰ τῶν ζώων εἶδον, ἐν καιρῷ λιμοῦ καὶ δίψης ἀπεινόμενα πρὸς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἀποβήτην λόγον τὸν Ποιητὴν ἐπικαλούμενα

Ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος, καὶ συνήχθησαν, καὶ εἰς τὰς μάνδρας αὐτῶν κοιτασθήσονται. Φυσικῶς εἰδόμενα τὸν ἀποκεκληρωμένον αὐτοῖς εἰς τὸ διαδεύειν καιρὸν.

C *Ἐξελεύσεται ἄνθρωπος ἐπὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ.* Τῆς ἡμέρας αὐτῷ τε καὶ τοῖς ἡμέροισι ζώοις ἀπονεμηθείσης, ἵνα μὴ τὰ ἀγρία συνελθόντα λύμην ἀλλήλοις ἐργάζωνται.

Καὶ ἐπὶ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ ἕως ἑσπέρας. Ἔργον καὶ ἐργασίαν ἐκ παραλλήλου τὸ αὐτὸ δηλοῖ· εἶτα μεταξὺ τῶν λόγων ἐκπλαγεῖς ἀνεβόησαν·

Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε! Ἴσαν ἐθαυμαστώθησαν, ἄλλο πρὸς ἄλλο τι καλῶς ἔχοντα, καὶ πάντων πρὸς ἅπαντα, εἰς ἐνὸς κόσμου συμπληρωσιν.

D *Πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας.* Οὐδὲ τοῦ σμικροτάτου μάρτυν καὶ περιττῶς γεγονότος, ἀλλὰ πάντων λόγους ἔχόντων, δι' οὗ παρήχθησαν, εἰ καὶ ἡμῖν πῶς ἀκαταλήπτους.

Ἐπληρώθη ἡ γῆ τῆς κτισθεῖς σου. Ἐπλήρωθη τῶν κτισμάτων σου.

Αὕτη ἡ θάλασσα μεγάλη καὶ εὐρύχωρος. Καὶ αὕτη ἡ θάλασσα.

Ἐκεῖ ἐρπυστά, ὧν οὐκ ἔστι ἀριθμὸς. Ἐν αὐτῇ νηκτὰ ἀναριθμητά.

Ζῶα μικρὰ μετὰ μεγάλων. Τοῦτο δῆλον.

Ἐκεῖ πλοῖα διαπορεύονται. Ἐν τῇ θαλάσῃ δρῶνόντι.

Δράκων οἶτος δὲν ἐπλασας ἐμπαίζει αὐτῷ. Καὶ ὁ δράκων οὗτος, ἦτοι τὸ κῆτος, δὲν ἔκτισας, ἐνσκιρτῶν αὐτῷ, φημι δὲ τῷ ὕδατι. Δράκοντα δὲ τὸ κῆτος ὠνόμασεν, ὡς ὑπερμεγεθέστατον ἐν τοῖς ἐναλίοις· ὡσπερ οὖν καὶ ὁ δράκων ἐν τοῖς χερσαίοις.

Πάντα πρὸς σέ προσδοκῶσι δοῦναι τὴν τροφήν αὐτῶν εἰς εὐκαιρον. Πάντα τὰ ζῶα εἰς σέ ἐλπίζουσιν· ἀλλὰ τὰ ἄλογα, φυσικῶ τινι λόγῳ, καθὼς ἀνωτέρω δεδήλωται. Ἐνθα τὸ, Καὶ ζητῆσαι παρὰ τῷ Θεῷ βρῶσιν αὐτοῖς· προσδοκῶσι δὲ δοῦναι τὴν τροφήν αὐτοῖς ἐν καιρῷ χρείας.

Δόντος σου αὐτοῖς συλλέξουσι. Τὴν τροφήν.

Ἄνοιξαντος δὲ σου τὴν χεῖρα, τὰ σύμπαντα πλησθήσονται χρησιότητος. Χεῖρα μὲν λέγει χορηγὸν δύναμιν χρησιότητα δὲ τὴν πρόνοιαν.

Ἀποστρέψαντος δὲ σου τὸ πρόσωπον, ταραχθίσονται. Πρόσωπον τὴν ἐπισκοπήν φησιν.

Ἄρτανελθῆς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσι, καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν. Ἄφελις. Περὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων ὁ λόγος.

Ἐξακοσταλθῆς τὸ πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται. Τὸ πνεῦμά σου ζωοποιῶν, καὶ κτισθήσονται ἐκ γῆς ἀναστήσονται. Ἡ τὸ πνεῦμά σου, τὸ διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος ἐπιφοιτῶν, καὶ κτισθήσονται εἰς καινὴν κτίσιν, εἰς νέον λαόν, ὡς νοεῖσθαι τὸ μὲν περὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, τὸ δὲ περὶ τῆς ἐκ βαπτίσματος καλιγγενεσίας.

Καὶ ἀνακαινίσεις τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. Τὸ κάλλος τῆς γῆς, ὅπερ εἰσὶν οἱ ἄνθρωποι. Καὶ ἄλλως· Ἐῖ· Ἡ γῆ ἀκαλλαγῆσεται, κατὰ τὸν Ἀποστόλον.

Ἦτω ἡ δόξα Κυρίου εἰς τοὺς αἰῶνας. Τοῦ τὰ μὲν τῶν εἰρημῶν ποιήσαντος, τὰ δὲ ποιούντος, τὰ δὲ ποιήσαντος.

Εὐφρανθήσεται Κύριος ἐπὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ. Τοῖς διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ κατορθωθεομένοις· ἢ, τοῖς διὰ τῆς κτίσεως τοῦ κόσμου.

Ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ποῶν αὐτὴν τρέμει. Ὡς ἐπὶ τῶν σεισμῶν· ἐπιβλέπει γὰρ τὸ ὄργιλον· ἢ δὲ, μὴ φέρουσα, τρέμει κατὰ τινα φυσικὴν, ἢ μᾶλλον ἀπόρρητον, συναίσθησιν.

Ὁ ἀπτόμενος τῶν ὄρεων, καὶ καπνίζονται. Ὡς

88 Rom., viii. 21.

Varie lectiones.

(12) Explanatio non necessaria, ut animadvertio.

A Vers. 26. *Animalia pusilla cum magnis. Hoc per se clarum est.*

Ibi naves pertranseunt. In mari scilicet.

Draco iste quem plasmasti ad ludendum in eo. Ipsum etiam cete quod creasti, ad subsiliendum in mari. Draconem enim cete appellavit. Veluti inter pelagi animantia vastæ cujusdam magnitudinis animal, quemadmodum draco inter terrena.

B Vers. 27. *Omnia a te expectant, ut des eis cibum in tempore. Omnia animalia, inquit, in te sperant, tametsi bruta ipsa, nulla animi ratione, cujus expertia sunt, sed naturali quodam instinctu id faciunt, quemadmodum supra diximus in versiculo: Quæruni a Deo escam sibi. Expectant autem ut des eis cibum, in tempore scilicet indigentia.*

Vers. 28. *Dante te eis, colligent. Cibum scilicet.*

Aperiente te manum tuam, omnia implebuntur bonitate. Per manum, tribuendi potentiam, et per bonitatem, providentiam intellige.

Vers. 29. *Avertente autem te faciem tuam, turbabuntur. Faciem Dei, custodiam et protectionem divinam appellat.*

Auferes spiritum eorum, et deficient, et in pulverem suum convertentur. Auferes (12) animam eorum, et morientur, atque ita demum resoluti, revertentur in terram suam, a qua desumpti sunt.

C Est autem sermo de hominibus.

Vers. 30. *Emittes spiritum tuum, et creabuntur. Emittes, inquit, vitalem spiritum tuum, et creabuntur iterum, resurgentes e terra; vel, Emittes Spiritum tuum, qui per sanctum baptismum venturus est, et creabuntur, in novam nimirum creaturam, atque in novum populum. Intelligi enim hoc potest de resurrectione a mortuis, vel de regeneratione baptismatis.*

Et renovabis faciem terræ. Hoc est, pulchritudinem terræ, per quam ipsos homines intelligere possumus, vel ipsum etiam terræ elementum; quia terra tunc, ut inquit Apostolus, liberabitur a corruptione 88.

D Vers. 31. *Sit gloria Domini in sæcula. Cum alia eorum, quæ dicta sunt, jam effecerit Deus, alia nunc efficiat, alia deinceps effecturus sit.*

Lætabitur Dominus in operibus suis. In operibus, inquam, quæ divinæ incarnationis gratia effecta fuerint, vel in operibus creationis mundi.

Vers. 32. *Qui respicit terram, et facit eam tremere. Terræ motu nimirum. Iracunde enim terram aspicit, cum libet; quæ illius aspectum ferre non valens, contremiscit, naturali, vel potius ineffabili quodam sensu.*

Qui tangit montes, et fumigant. Quemadmodum

accidit in monte Sina. Tacti autem a Domino **A** montes fumigant, instar herbæ, quæ igni propinquior sit facta. Illud vero animadvertendum est, ne verba illa, qui respicit, et, qui tangit, humano more, sed digne Deo intelligamus.

VERS. 33. *Cantabo Domino in vitiis meis. Donec vixero.*

Psallam Deo meo, quandiu sum. Eundem repetit sermonem, clarioris intelligentiæ gratia.

VERS. 34. *Jucundum sit ei eloquium meum. Placebit ei sermo meus, quem offeram in psalmis et canticis; vel, Sermo meus et conversatio mea illi erit grata.*

Ego vero lætabor in Domino. Quod sermo meus ac conversatio mea, ut diximus, ei placeat.

VERS. 35. *Deficiant peccatores a terra, et iniqui, ita ut non sint. Deficiant, inquam, effecti pro peccatoribus iusti, pro iniquis æqui, ita ut amplius non sint quales fuere, sed mutantur. Optat itaque Propheta, non ut homines, sed ut vitia deleantur. Vel, iniquos et peccatores, ipsos appellat demones, aut eos qui immedicabili vitio laborant, quique alios non secus ac pestis quædam insiciunt et lædunt. (Illud prædictis addi potest, quod quemadmodum is qui proces ad Deum fundit, petens nullo modo, sed ægritudinum et paupertatis interitum cupit, ita et beatus David his verbis, non hominum, sed vitiorum ac scelerum expetivit interitum.)*

Benedic, anima mea, Domino. Finem psalmo apponit consimilem principio. Non me latet præterea, quosdam allegorice hunc psalmum exposuisse: verum huiusmodi expositionem libenter omisi, tanquam violentam quodammodo, et quæ non facile ab omnibus recipiatur.

Alleluia.

PSALMUS CIV.

Abunde dictum est in Proœmio operis de psalmis, quibus inscriptum est, *Alleluia*. Significat autem hæc dictio, *Laudate eum qui est*, vel, *Laudate Dominum*. Hortatur itaque nos in præsentis psalmo Propheta, ut hymnos et laudes Deo concinamus. Privatim vero multa connumerat beneficia in priorem populum Dei olim collata, atque inter olim erant, amplum ac numerosissimum constituerit.

VERS. 1. *Confitemini Domino, et invocate nomen eius. Simile est dictum illud Prophetæ: Confitemini ei, laudate nomen eius, quod exposuimus in psalmo xcix.*

Annuntiate in gentibus opera eius. In psalmo xcix dixit: Annuntiate in gentibus gloriam eius, idem æque dicens, quod nunc. Gloria enim Dei ea est, quam in consequentibus declarabit.

Cantate et psallite ei. In Proœmio operis, et multis aliis in locis abunde docuimus de differentia inter canticum et psalmum (quodque sæpe numero idem significant, quanquam huiusmodi dictiones geminatæ, aut invicem conjunctæ intentionem quandam sermonis efficere soleant).

Narrate omnia mirabilia eius. In prædicto etiam

A ἐπὶ τοῦ Σινᾶ. Καπνίζονται γὰρ δίκην χόρτου, πλησιάζαντος πυρὸς· θεοπροπῶς δὲ νοητέον, καὶ τὸ ἐπιβλέπων, καὶ τὸ ὁ ἀπτόμενος.

Ἄσω τῷ Κυρίῳ ἐν τῇ ζωῇ μου. Ἔως ἂν ζῶ

Ψαλῶ τῷ Θεῷ μου ἕως ὑπάρχω. Παλλογεῖ, σαφηνεῖς ἔνεκεν.

Ἦδυνθεῖν αὐτῷ ἢ διαλογὴ μου. Ἀρέσει αὐτῷ ἢ διὰ λέξεις μου, ἢ διὰ τῶν ψῶδων καὶ τῶν ψαλμῶν. ἤγουν, ἢ πρὸς αὐτὸν ὁμιλία μου, οἱ διαλογισμοί μου.

Ἐγὼ δὲ εὐφρανθήσομαι ἐπὶ τῷ Κυρίῳ. Ἦδυνθεῖσιν αὐτῷ τῆς διαλογῆς μου, καθὼς εἰρηται.

B Ἐκλίποιεν ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἀνομοί, ὥστε μὴ ὑπάρχειν αὐτοῦς. Ἐκλίποιεν, γινόμενοι οἱ μὲν ἁμαρτωλοὶ δίκαιοι, οἱ δὲ ἀνομοὶ εὐνομοί, ὥστε μὴ ὑπάρχειν αὐτοῦς, οἳ οἱ εἰσιν, ἀλλὰ μεταβληθῆναι. Εὐχεταὶ οὖν οὐ τοὺς ἀνομοὺς ἀφανισθῆναι, ἀλλὰ τὴν κακίαν αὐτῶν. Ἡ ἁμαρτωλοὺς καὶ ἀνόμους τοὺς θαυμάσιους φησὶν, ἢ τοὺς ἀνείτους τὴν κακίαν ἔχοντας, ὡς λύμην τῶν ὀργισμένων.

Nullos esse ægrotos, nullos pauperes, non hominum, sed vitiorum ac scelerum expetivit interitum.)

C Εὐλόγει, ἢ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον. Ἐοικὸς τῇ ἀρχῇ τὸ τέλος ἐπέθηκεν. Οὐκ ἠγνόησα δὲ τὰς τινας εἰς τὸν παρόντα ψαλμὸν ἀλληγορίας· ἀλλ' ἐκὼν παρέταξα ταῦτα, ὡς βεβαιωμένας τε καὶ δυσπαραδέκτους.

Ἀλληλουῖα.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΔ'.

Εἰρηται ἐν τῷ προοίμῳ τῆς βίβλου τῶν ψαλμῶν περὶ τῶν ἐχόντων ἐπιγραφὴν τὸ ἀλληλουῖα. Ἐρμηνεύει δὲ τοῦτο, *Αἰνεῖτε τὸν ὄντα*, ἦτοι τὸν Κύριον. Προτρέπεται δὲ ὁ ψαλμὸς ὁμνεῖν τὸν Θεόν, καὶ διδάσκει τὰ ἔθνη περὶ ὧν εὐηγορέτησεν ὁ Θεὸς τὸν πάλα λαόν· καὶ οἶον ἀπ' οἴου τοῦτον ἐποίησεν.

ἄλλα, quomodo pro exiguo ac tenui populo, ut

D Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐπικαλεῖσθε τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ὅμοιον ἐστὶ τὸ, Ἐξομολογεῖσθε αὐτῷ, αἰνεῖτε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ὑπερ ἡρμηνεύσαμεν ἐν τῷ 13ῷ ψαλμῷ.

Ἀπαγγέλλατε ἐν τοῖς ἔθνεσιν τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ἐν δὲ τῷ 14ῷ ψαλμῷ φησὶν· Ἀναγγέλλατε ἐν τοῖς ἔθνεσιν τὴν δόξαν αὐτοῦ· τὴ αὐτὸ λέγων. Δόξα γὰρ αὐτοῦ, ἢ προῶν ἐρεῖ.

Ἄσαστε αὐτῷ, καὶ ψάλατε αὐτῷ. Καὶ ἐν τῷ 15ῷ θέντι προοίμῳ τῆς παρούσης βίβλου καὶ ἐν πολλοῖς τῶν ψαλμῶν εἰρηται περὶ διαφορᾶς ψῶδης καὶ ψαλμοῦ.

Διηγήσασθε πάντα τὰ θαυμάσια αὐτοῦ. Καὶ ἐν

τῶ προερμηνευθέντι ἑ' ψαλμῷ εἰρηκεν· Ἐν πᾶσι Α psalmo xcv legimus : In omnibus gentibus mira-

τοῖς λωοῖς τὰ θαυμάσια αὐτοῦ.
Ἐπαινέσθε ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ.
Μέγα φρονεῖτε καὶ καυχᾶσθε ἐν τῷ ὀνομάζεσθαι
Χριστιανοί. Πρὸς γὰρ τοῖς ἀποστόλους ὁ λόγος, καὶ
τοὺς διαδόχους αὐτῶν.

Εὐφρανθήτω καρδία ζητούντων τὸν Κύριον.
Τῶν ἐπικαλουμένων αὐτὸν εἰς βοήθειαν· βοηθήσον-
ται γάρ.

Ζητήσατε τὸν Κύριον, καὶ κραταιώθητε. Κρα-
ταιώθητε εἰς τὸ ζητῆσαι αὐτὸν, καὶ μὴ χανουῶσθε.

Ζητήσατε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ διὰ καρτός. Τὸ Β
πρόσωπον αὐτοῦ, τουτέστιν αὐτὸν περιφραστικῶς·
ἢ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ· ἢ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, τὸν Χρι-
στὸν, ὃς ἐστὶν ἀπαράλλακτος εἰκὼν τοῦ Πατρὸς, καὶ
χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· Ὁ ἑωρακὴς γάρ,
φησὶ, μὲ ἑώρακε καὶ τὸν Πατέρα.

Μνήσθητε τῶν θαυμασίων αὐτοῦ, ὧν ἐποίησε.
Μνήσθητε τούτων, διδάσκοντες τὰ ἔθνη, καὶ ἀναγ-
γεῖλατε αὐτά.

Τὰ τέρατα αὐτοῦ καὶ τὰ κρίματα τοῦ στόμα-
τος αὐτοῦ. Μνήσθητε δηλονότι. Ἄδιάφορος δὲ ἡ σύν-
ταξις. Τέρατα μὲν οὖν αἱ ὑπερφυεῖς θεοσημαίαι,
κρίματα δὲ αἱ ἀποφάσεις αὐτοῦ· αἱ διὰ τοῦ νόμου C
αὐτοῦ.

Σπέρμα Ἀβραάμ, δοῦλοι αὐτοῦ. Ὁ σπέρμα
Ἀβραάμ. Καλεῖ δὲ τοὺς ἀποστόλους.

Υἱοὶ Ἰακώβ ἐκλεκτοὶ αὐτοῦ. Οὗ τοιαῦτα πάν-
τα (13). Καὶ δοῦλοι μὲν κατὰ τὸ, Εἰ οὖν ἐγὼ ὁ Κύ-
ριος καὶ ὁ διδάσκαλος ἐνὶ τῶν ὑμῶν τοὺς πόδας·
ἐκλεκτοὶ δὲ κατὰ τὸ, Οὐχ ὑμεῖς μὲν ἐξελέξασθε,
ἀλλ' ἐγὼ ἐξελέξαμην ὑμᾶς.

Αὐτὸς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν. Αὐτὸς ὁ Χριστός.

Ἐν πάσῃ τῇ γῆ τὰ κρίματα αὐτοῦ. Οὐκ ἐν Ἰου- D
δαίοις μόνον πανταχοῦ γὰρ διεδόθησαν.

Ἐμνήσθη εἰς τὸν αἰῶνα διαθήκης αὐτοῦ. Τῆς
εἰς τὸν αἰῶνα διαθήκης αὐτοῦ, τῆς αἰωνίου, ἥτοι τῆς
ἀμετακινήτου καὶ ἀναλλοιώτου. Καταλέγει δὲ λοι-
πὸν ἐντεῦθεν ὁ προφήτης τὰς εἰς Ἑβραίους εὐερ-
γείας, ἀνωθεν ἀπὸ Ἀβραάμ ἀρξάμενος.

Λόγου οὗ ἐνετελλάτο εἰς χιλιάς γενεάς. Τὸ αὐτὸ

²² Joan. xiv, 9. ²³ Joan. xiii, 14. ²⁴ Joan. xv, 16.

Variæ lectiones.

(13) Græce *cujus sunt hæc omnia* : quæ porro ? an, *prodigia et judicia* ? Latina interpretatio for-
tasse minus exacta, certe commodior.

PATROL. CX XXVIII.

33

repetit. Per testamentum enim et per verbum, promissionem a Deo Abraham factam intelligit. Memor etiam, inquit, fuit Deus, sermonis quem mandavit in mille generationes, hoc est, qui ad multas nationes pervenit. *Mille* enim posuit pro multis, et *Mandavit* pro pollicitus est.

Vers. 9. Quod disposuit ad Abraham. Quod verbum scilicet.

Et juramenti sui ad Isaac. Memor item fuit juramenti sui, quod juravit filio Abraham Isaac. Eadem etenim promissio filio, quæ patri facta est, tam de regione, quam de multitudine seminis. Quid autem sit juramentum Dei, diximus in psalmo cxxxviii, ibi: *Juravi David servo meo.*

Vers. 10. Et statuit illud Jacob in præceptum. Adeo ut ipse Jacob certus jam esset, mandatum illud Dei violari non debere.

Et Israel in testamentum æternum. Ut esset ipsi Israel incommutabile æque ac sempiternum testamentum.

Vers. 11. Dicens: Tibi dabo terram Chanaan. Palæstinam scilicet, quam Chanaanæ populi habitabant.

Funiculum hereditatis vestræ. Hoc est mensuram ac portionem vestram.

Vers. 12. Cum essent numero breves. Hæc, inquam, ita disposuit et pollicitus est Deus, cum adhuc pauci essent, Abraham nimirum, Isaac et Jacob atque eorum liberi.

Paucissimi et peregrini in ea. Quin imo paucissimi cum essent et derelicto paulo ante patrio solo, in Chanaanæ terra, veluti hospites atque extranei morarentur: *Abraham* enim, ut inquit Scriptura, *peregrinatus est in terra Chanaan* ⁴¹.

Vers. 13. Et pertransierunt de gente in gentem. Per multas nationes vagati sunt, et plurimas sedes commutarunt, quæ omnia in libro Geneseos exponuntur.

Et de regno in populum alterum. Aliæ enim regiones ad regis imperium administrabantur, aliæ vero communi populorum concilio, more reipublicæ.

Vers. 14. Non permisit hominem nocere eis. Neminem, inquit, permisit injuria eos afficere. Pharaonem quippe ob Sarram uxorem magnis cruciatibus torsit; ipsi quoque Abimelech, Palæstiuorum regi, consimili de causa iratus, et noctu imminens, horrenda quædam comminatus est supplicia, nisi Sarram restitueret: illud etiam addens: *Quoniam propheta est Abraham, et si pro te oraverit, vires* ⁴². Ab iratis præterea atque infensis animis Esau, et Laban dilectum sibi protexit Jacob, multosque alios simili modo prohibuit, ne patriarchis injuriam inferrent.

Et redarguit pro eis reges. Redarguit eos, confuditque ac perterruit cum injusti essent, veluti Pharaonem Ægypti, et Abimelech Palæstiniæ reges.

⁴¹ Gen. xxxv, 27. ⁴² Gen. xx, 7

λέγει πάλιν, διαθήκη η̄ λόγον την ὑπόσχεσιν τῆς εἰρημένης γῆς ὀνομάζων. Ἐμνήσθη γάρ, φησί, τοῦ λόγου, οὗ ἐνετέλλετο, τοῦ εἰς χιλίας γενεάς, τοῦ μέχρι πολλῶν γενεῶν ἐξικνουμένου· χιλίας γάρ νῦν ἀπλῶς τὰς πολλὰς καλεῖ, καὶ τὸ ἐνετέλλετο δὲ ἀντὶ τοῦ ἐπηγγέλλετο τέθεικεν.

Ὅν διέθετο τῷ Ἀβραάμ. Ὅν λόγον δηλονότι.

Καὶ τοῦ ὄρκου αὐτοῦ τῷ Ἰσαάκ. Καὶ ἐμνήσθη πάλιν τοῦ ὄρκου αὐτοῦ τοῦ ὁμοσθέντος τῷ Ἰσαάκ. Τὸ αὐτὸ γὰρ καὶ τῷ Ἰσαάκ ἐπηγγέλλετο περὶ τῆς γῆς καὶ τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ σπέρματος. Τί δὲ ἐστὶν ὄρκος Θεοῦ, εἰρηται ἐν τῷ πη' ψαλμῷ· Ἐθα τῆ, Ὁμοσα Δαβὶδ τῷ δούλῳ μου.

Καὶ ἐστήσεν αὐτὸν τῷ Ἰακώβ εἰς πρόσταγμα. Τὸ εἶναι πρόσταγμα ἀπαράβατον.

Καὶ τῷ Ἰσραὴλ εἰς διαθήκην αἰώνιον. Εἰς τὸ εἶναι διαθήκην ἀμετακίνητον, ἀναλλοίωτον, ὡς εἴρηται.

Λέγων· Σοὶ δώσω τὴν γῆν Χαναάν. Τὴν Παλαιστίνην, ἣν κατέκων οἱ Χαναανοί.

Σχοίτισμα κληρονομίας ὁμῶν. Μέτρον, μέρισμα.

Ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἀριθμῷ βραχεῖς. Λέγων ταῦτα καὶ διατιθέμενος, καὶ ὑπισχνούμενος, ὅτε ἦσαν ἀριθμῷ βραχεῖς οἱ περὶ τὸν Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ.

Ὀλιγοστοὺς καὶ παροίκους ἐν αὐτῇ. Μετανάσταται γὰρ παρῳκησαν εἰς τὴν γῆν τῶν Χαναανῶν οἱ περὶ τὸν Ἀβραάμ· καὶ ὁ Ἀβραάμ γάρ, φησί, *παρῳκησεν ἐν τῇ Χαναάν.*

Καὶ διήλθον ἐξ ἔθνους εἰς ἔθνος. Πολλὰ ἔθνη διερχόμενοι, καὶ τόπους ἐκ τόπων ἀμείβοντες, περὶ ὧν ἀπάντων ἡ βίβλος τῆς Γενέσεως ἱστορεῖ.

Καὶ ἐκ βασιλείας εἰς λαὸν ἕτερον. Τινὲς μὲν γὰρ χῶραι ἐβασίλευοντο, τινὲς δὲ ἐδημοκρατοῦντο.

Ὅκ ἀφῆκεν ἀνθρώπων ἀδικῆσαι αὐτοὺς. Ἀνθρώπων, ἦτοι τινά· τὸν μὲν γὰρ Φαραῶ ἤσασεν ἑτασμοῖς μεγάλοις καὶ πονηροῖς, καὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ διὰ Σάρραν γυναῖκα Ἀβραάμ· τῷ δὲ Ἀβιμέλεχ ἐπιστάς νυκτὸς, εἶπεν ἄλλα τε φοβερά, καὶ ὅτι Ἀπόδος τὴν γυναῖκα τῷ ἀνθρώπῳ. Εἶτα ἐπήγαγεν ὁ Προφήτης ἐστὶ, καὶ εὐξεται περὶ σοῦ, καὶ ζήση. Τὸν Ἠσαῦ δὲ καὶ τὸν Λάβαν οὐκ ἀφῆκεν ἀδικῆσαι τὸν Ἰακώβ, καὶ ἄλλους πολλοὺς οὐ συνεχώρησε βλάψαι τοὺς εἰρημένους τρεῖς πατριάρχας.

Καὶ ἠλεγξεν ὑπὲρ αὐτῶν βασιλεῖς. Ἠλεγξεν αὐτοὺς τοὺς ἀδικούς, ἤτχυνεν, ἐφόβησεν ὡς τὸν Φαραῶ βασιλεῖα Αἰγύπτου, καὶ τὸν Ἀβιμέλεχ βασιλεῖα Γεράων.

Μὴ ἀπτεσθε τῶν χριστῶν μου, καὶ ἐν τοῖς Ἀ προφήταις μου μὴ πονηρεύεσθε. Λέγων καὶ ταῦτα δηλώνει. Χριστοὺς μὲν αὐτοὺς ὠνόμασεν, ὡς κα- χρισμένων τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ἢ τῷ προφητικῷ χαρίσματι· προφήτας δὲ, ὡς πολλὰ προφητευσαν- τας. Καὶ γὰρ καὶ πρὸς τὸν Ἀβιμέλεχ εἶπεν ὁ Θεός, ὡς εἰρηται, περὶ τοῦ Ἀβραάμ, ὅτι προφήτης ἐστίν. Ῥητῶς μὲν οὐ κείνται ταῦτα ἐν τῇ προφῆσει βιβλῆ, τὸ *Μὴ ἀπτεσθε τῶν χριστῶν μου, καὶ τὰ ἐξῆς*· ἕτερα δὲ εἰς τὴν αὐτὴν διάνοιαν τείνονται.

Καὶ ἐκάλεσε λιμὸν ἐπὶ τὴν γῆν. Ἐταξεν, ἐπεμψε, προδοποιῶν εὐμηχάνως περὶ τὸν Ἰακώβ εἰς τὴν Αἴγυπτον κάθοδον, ὅτε τὰ ἑπτὰ ἔτη τῆς εὐ- θηνίας ἑπτὰ ἕτερα διεδέξαντο.

Πᾶν στήριγμα ἄρου συνέτριψε. Πᾶσαν ἰσχυρὴν τροφῆς συνέτριψε, πᾶσαν ὑπόστασιν βρώσεως ἠφά- νισεν.

Ἀπέστειλεν ἔμπροσθεν αὐτῶν ἀνθρώπων. Ἐμπροσθεν τῶν περὶ τὸν Ἰακώβ τὸν Ἰωσήφ, τῇ πονηρίᾳ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ χρησάμενος εἰς ὄνον, καὶ τὴν εἰς δουλείαν ἀπαγωγὴν ἀποστολὴν ποιησά- μενος. Διότι καὶ πρὸς αὐτοὺς εἰρηκέν· ὅτι *Εἰς ζωὴν ἀπέσταλαί με ὁ Θεός ἔμπροσθεν ὑμῶν.* quod Deus eum præmiserit. Quamobrem ipse etiam Joseph fratribus suis dicebat: *In vitam misit me Deus ante vos* ⁴³.

Εἰς δοῦλον ἐπέδωκεν Ἰωσήφ. Παρὰ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ τοῖς Ἰσραηλιταῖς, καὶ παρὰ τῶν Ἰσμαηλιτῶν αὐθις εἰς Αἴγυπτον τῷ Πενταφρῆ.

Ἐταπεινώσαν ἐν κέδαις τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ἐκάκωσαν οἱ περὶ τὸν κύριον αὐτοῦ, βάλλοντες εἰς τὸ δεσμητήριον.

Σιδηρὸν διήλθεν ἡ ψυχὴ αὐτοῦ. Τουτέστιν αὐτός. Σιδηρὸν δὲ λέγει τὸν σιδηροῦν κλοιόν· ἢ σιδῆρον, ἦτοι τὸ ξίφος διέφυγεν, ἄχρι τοῦ ἔλθοῦσα.

Μέχρι τοῦ ἔλθειν τὸν λόγον αὐτοῦ. Ἡ τὴν σο- φλαν αὐτοῦ, καθ' ἣν ἔλυσε τοὺς ὄνειρους τῶν συν- δεσμίων· ἢ τὴν φροντίδα, ἣν ἐφρόντισεν αὐτοῦ ὁ Θεός, θέλων αὐτὸν δοξάσαι, καὶ τὸ γένος αὐτοῦ.

Τὸ λόγιον (14) Κυρίου ἐπέρωσαν αὐτόν. Ὁ ἐν- D διάθετος λόγος ὁ παρὰ Θεοῦ δοθεὶς ἡμῖν, καθ' ὃν λογικοὶ λεγόμεθα. Ὁ φυσικὸς νόμος πυρωθῆναι αὐ- τὸν παρεσκεύασεν ἐν τῇ καμίνῳ τῶν πειρασμῶν, καὶ ἔδειξε καθαρὸν καὶ δόκιμον, ὡς χρυσόν· ἐδίδασκεν γὰρ αὐτὸν ὁ λόγος οὗτος, ὅτι οὐ χρὴ γυναικὸς· ἄλλο- τρια· ἀπτεσθαι.

⁴³ Gen. xlv, 5.

Variæ lectiones.

(14) Ad verbum: *Ingenita ratio quæ a Deo nobis data est unde rationales dicimur, naturalis nimium lex, effecit ut is se velut igne explorandum præberet in tentationum fornace, utque inde purus probatusque, tanquam aurum egrederetur.* *Elocuit*

Vers. 15. Nolite tangere christos meos, et in pro- phetis meis nolite malignari. Redarguit, inquam, eos, dicens hujusmodi verba. *Christos* autem pa- triarchas appellavit, veluti sancto Spiritu vel gra- tia prophetandi unctos; *prophetas* vero, quia futura multa prædixerunt. Quocirca *Deus ipse*, cum loqueretur, ut diximus, ad Abimelech, atte- status est de Abraham, quod propheta esset. Quod si quis dicat verba præsentis versiculi, ut hic jac- cent, in libro Geneseos non haberi satis esse ar- bitramur, quod quæ ibi dicuntur ad hujusmodi sensum tendant.

Vers. 16. Et vocavit famem super terram. Hoc est, ordinavit, seu misit, summo ipse artificio iter præparans Jacob et illis ejus, ut descenderent B in Ægyptum, quando septem fertilitatis annos, et totidem famis sustinuerunt.

Et omne firmamentum panis contrivit. Esculenta omnia consumpsit, et quidquid famis solatium est, delevit.

Vers. 17. Misit ante eos nominem. Fecit Deus ut Joseph præiret familiam Jacob, et impiorum fra- trum malignitate ipse usus est in bonum. Unde nefarium eorum delictum, quo ille in servitutem actus est, Propheta hic mitiori vocabulo Dei mis- sionem atque apostolatium nuncupat, dicens etiam Joseph fratribus suis dicebat: *In vitam*

In servum venundatus est Joseph. A fratribus ven- undatus est Ismaelitis, et ab Ismaelitis rursus in C Ægypto, Pentephæ Pharaonis euncho

Vers. 18, 19. Humiliaverunt in compedibus pedes ejus. Amictus quippe fuit Joseph a domino suo in Ægypto, missusque ab eo in carcerem.

Ferrum pertransiit anima ejus. — *Anima ejus*, hoc est, ipse Joseph pertransiit ferrum. Per fer- rum vero ferreum quoddam supplicii genus intel- ligit. Vel, *Pertransiit ferrum*, pro *Effugit gladiu*: Ad ipsum enim pene gladium devenerat.

Donec veniret verbum ejus. Hoc est, donec ve- niret sapientia illa, qua somnia convinctorum com- mitum dissolvit; vel, donec veniret consilium, quod disposuerat Deus de Joseph, volens eum et genus ejus clarum ac celebre reddere apud omnes.

Eloquium Domini inflammavit eum. (Græca lectio pro *eloquio*, λόγιον habet, quæ dictio a dictione λόγος, deducitur, quæ non verbum tantum aut sermonem, sed rationem etiam significat. Unde et λόγιον non *eloquium* simpliciter, sed *rationale elo- quium* significabit.) Sensus erit igitur quod intima illa atque innata cuique homini ratio, quam Deus

enim eum hæc ipsa ratio, nefas esse alienam mulie- rem contingere. Latius interpres explicuit dictio- nem λόγιον, in qua vis est, sensumque concinnio- rem reddidit. Quod satagit fere semper,

insita rationis flammula, eum in afflictionum, et calamitatum fornace tentatum, constantem atque invictum reddidit, ac veluti igne examinatum purgatissimi auri instar summa eum munditia et puritate conspicuum demonstravit, atque effecit ut castitatis zelo succensus, non modo alienam uxorem non appeteret, sed ut dominae eum etiam appetentis, laqueos relicta veste præterfugeret.

VERS. 20. *Misit rex, et solvit eum.* Pharaeo scilicet, quemadmodum in libro Geneseos omnia aperte sunt tradita.

Princeps populi et dimisit eum. Idem repetit, ut facit sæpenumero.

VERS. 21. *Constituit eum dominum domus suæ et principem omnis possessionis suæ, ut erudiret principes ejus sicut seipsum, et seniores ejus sapientiam doceret.* Deo scilicet omnia hæc ita dispensante.

VERS. 23. *Et ingressus est Israel in Ægyptum.* Per modum autem compendii, brevibus verbis historiam narrat.

Et Jacob peregrinatus est in terra Cham. Idem rursus repetit. Per terram vero Cham, Ægyptum intelligit: Ægyptus enim fuit filius Cham: unde ab utroque eorum nomen desumpsit.

VERS. 24. *Et auxit populum suum vehementer.* Deus nimirum, qui auxit populum Israel. Populum vero Dei ideo eos appellavit, quia soli Judæi rite Deum colere videbantur.

Et roboravit eum super inimicos ejus. Supra Ægyptios scilicet, qui Israelitas pariter, et ipsum Deum oderant.

VERS. 25. *Convertit cor ejus, ut odio haberet populum ejus.* Cor scilicet Pharaonis, non illius dico qui amat Joseph, sed alterius qui eum non noverat. *Induravit enim inquit, Deus cor Pharaonis* ⁴⁴, hoc est, obdurari permisit ut afflicti scilicet Israelitæ cum ardore animi ad Ægypti exitum contenderent, et acerbissimam Ægyptiorum pressuram evaderent.

Et dolum faceret in servis ejus. Ut scilicet strueret insidias. Dixit enim Pharaeo Ægyptiis: *Ecce nunc gens ista valde multiplicatur, et invalescit super nos* ⁴⁵. Quapropter universos, qui ex Judæis mares nascerentur, occidi jussit, aut necari.

VERS. 26. *Misit Moysem servum suum.* Deus scilicet misit.

Aaron, quem elegit sibi. Fratrem Moysi.

VERS. 27. *Posuit in eis verba signorum suorum.* Mandata scilicet divina, quibus efficerent miracula. Vel, docuit eos causas signorum suorum, atque eorum modos. (Græca enim dictio λόγους, ut diximus, non solum verba sed rationes etiam et causas significat.)

Et prodigiorum suorum in terra Châm. De signis et prodigiis dictum est psalmo LXXVII ibi: *Quem-*

Α Ἀπέστειλεν βασιλεὺς καὶ ἔλυσε αὐτόν. Ὁ Φαραώ. Ἐν τῇ δηλωθείσῃ δὲ βίβλῳ τῆς Γενέσεως πάντα σαφῶς ἱστοροῦνται.

Ἀρχὸν λαοῦ καὶ ἀφῆκεν αὐτόν. Τὸ αὐτὸ λέγει πάλιν, ὡς εἰθετο πολλὰ ποιεῖν.

Κατέστησεν αὐτόν κίριον τοῦ οἴκου αὐτοῦ, καὶ ἀρχοντα πάσης τῆς κτήσεως αὐτοῦ, τοῦ παιδεύσαι τοὺς ἀρχοντας αὐτοῦ, ὡς ἑαυτὸν, καὶ τοὺς πρεσβυτέρους αὐτοῦ σοφίαι. Τοῦ Θεοῦ ταῦτα οἰκονομοῦντος.

Καὶ εἰσῆλθεν Ἰσραὴλ εἰς Αἴγυπτον. Κατ' ἐπιτομήν τὴν ἱστορίαν διέξεισι.

Καὶ Ἰακώβ παρήκασεν ἐν γῆ Χάμ. Τὸ αὐτὸ λέγει πάλιν· γῆ γὰρ Χάμ ἡ Αἴγυπτος· ἐπεὶ ὁ Αἴγυπτος ἔκγονος ἦν τοῦ Χάμ, ὧν καὶ ἄμφω τὰς κλήσεις αὐτὴ ἔσχεν ἡ γῆ.

Καὶ ἠύξησεν τὸν λαὸν αὐτοῦ σφόδρα. Τοῦ Ἰσραὴλ ὁ Θεὸς, ἦ, τὸν ἑαυτοῦ (15)· μένοι γὰρ οὗτοι τὸν Θεὸν ἐσέβοντο.

Καὶ ἐκραταίωσεν αὐτὸν ὑπὲρ τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ. Ὑπὲρ τοὺς Αἴγυπτίους, οἵτινες ἐμίσησαν καὶ τοὺς Ἰσραηλίτας καὶ τὸν Θεόν.

Μετέστρεψε τὴν καρδίαν αὐτοῦ, τοῦ μισῆσαι τὸν λαὸν αὐτοῦ. Τὴν καρδίαν τοῦ Φαραώ, οὗ τοῦ φιλοῦντος τὸν Ἰωσήφ, ἀλλ' ἐτέρου μὴ εἰδότος αὐτόν· Ἐσκληρυνε γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς τὴν καρδίαν Φαραώ· τούτεστι σκληρυνθῆναι παρεχώρησεν, ἵνα, κακούμενοι οἱ Ἰσραηλίται, θερμῶ· ἐπιθυμήσουσιν ἐξελεῖν ἐκ τῆς Αἴγυπτου, καὶ φυγεῖν τὴν λύμην αὐτῶν.

Τοῦ δολιουῦσθαι ἐν τοῖς δούλοις αὐτοῦ. Τοῦ ἐπιβουλεύειν. Εἰρηκε γὰρ ὁ Φαραώ πρὸς τοὺς Αἴγυπτίους· Ἰδοὺ νῦν πολυπληθεῖ τὸ ἔθνος, καὶ ἰσχύει ὑπὲρ ἡμᾶς· καὶ λοιπὸν προσέταξεν ἀναρρεῖσθαι τὰ ἄρβυρα τῶν τικτομένων βρεφῶν.

Ἐξαπέστειλε Μωϋσῆν τὸν δούλον αὐτοῦ. Ὁ Θεός.

Ἀαρὼν ὃν ἐξελέξατο ἑαυτῷ. Τὸν ἀδελφὸν Μωϋσεώς.

Ἔθετο ἐν αὐτοῖς τοὺς λόγους τῶν σημείων αὐτοῦ. Τὰ προστάγματα τὰ περὶ τῶν σημείων αὐτοῦ, ὥστε διὰ αὐτῶν ἐνεργεῖσθαι ταῦτα· ἢ ἐγνώρισεν αὐτοῖς τὰς αἰτίας τῶν σημείων αὐτοῦ, καὶ τοὺς τρόπους αὐτῶν.

Καὶ τῶν τεράτων αὐτοῦ ἐν γῆ Χάμ. Περὶ σημείων καὶ τεράτων εἶρηται ἐν τῷ οὗ ψαλμῷ· Ἐνθα

⁴⁴ Exod. ix, 12 et passim. ⁴⁵ Exod. i, 10.

Variæ lectiones.

(15) Fidelius auxit Deus populum ejus, hoc est populum suum (αὐτοῦ pro ἑαυτοῦ) soli enim Judæi Deum colebant.

τῆ, Ὅς ἔθετο ἐν Αἰγύπτῳ τὰ σημεῖα αὐτοῦ, καὶ ἐν τέρρατα αὐτοῦ ἐν πεδίῳ Τάνεως· καὶ ἐν ἐκείνῳ γὰρ τῷ ψαλμῷ τὰς εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας· εὐεργεσίας ἐστέρησεν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐξόδου μόνον ἀρξάμενος τῆς ἐξ Αἰγύπτου καὶ τρόπου ἑτερον.

Ἐξακρόστειλε σκότος καὶ ἐσκότασεν. Καὶ μὴν πρὸ τοῦ σκότους· ἐτέρως πληγὰς τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπήγαγε· τέθεικε δὲ τοῦτο πρῶτον ὁ Δαβὶδ ἀδιαφόρως. Ἡ καὶ ἐπεὶ κάλλιστον ὄμοῦ καὶ ἀναγκαῖοτατον τοῖς ἀνθρώποις τὸ φῶς, τὴν διὰ τοῦ σκότους τιμωρίαν ὡς βαρυτάτην προέταξε. Καὶ ἐν τῷ οὐ ψαλμῷ ἀπαρατηρήτως διηγείται τὰς τοιαύτας μάστιγας, ὡς εἰρήκαμεν· ἔνθα τὸ, **Ἐξαπέστειλεν εἰς αὐτοὺς κυνόμυιαν.**

Ὅτι παρεπικράναν τοὺς λόγους αὐτοῦ. Ὅτι, φησὶν, οἱ Αἰγύπτιοι παρώξυναν τὰ προστάγματα αὐτοῦ, κελεύσαντος ἀπολῦσαι τὸν λαὸν αὐτοῦ· παρεπικράναν δὲ αὐτοὺς ἀπειθῶντες. Καταχρηστικὸν δὲ ἐπὶ τῶν λόγων τὸ **παρεπικράναν.** Ἡ καὶ ἄλλως· διὰ τῶν λόγων τὸν λαλῆσαντα ἐνέφηνε. Τινὲς δὲ τὸ **παρεπικράναν**, παρέδθησαν ἐρμηνεύουσιν, ὡς καὶ τοῦτο δηλοῦσιν παρ' Ἑβραίοις ἔστιν ὅτι τῆς τοιαύτης λέξεως. Ἐνια δὲ τῶν ἀντιγράφων οὐ **παρεπικράναν** γράφουσιν, ὡς ἀναφέρεσθαι τοῦτο πρὸς Μωϋσῆν καὶ Ἀαρὼν.

Μετέστρεψε τὰ ὕδατα αὐτῶν εἰς αἷμα. Καὶ ἀπέκτεινε τοὺς ἰχθύας αὐτῶν. Ζήτησον ἐν τῷ εἰρημένῳ ψαλμῷ· **Καὶ μετέστρεψεν εἰς αἷμα τοὺς ποταμοὺς αὐτῶν.**

Ἐξεῖρψεν ἡ γῆ αὐτῶν βατράχους (16). Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων ἡρμηνεύεται· **Ἐξεῖρψε**, ἀντὶ ἐξέδωκεν ἐρυσσικά. Ἡ καὶ ἄλλως· ἐκ τῶν ὑδάτων μὲν οἱ βράτχοι γέγονασιν, ὡς ἡ βίβλος τῆς Γενέσεως παρίστησι· τὸ δὲ **ἐξεῖρψεν ἡ γῆ**, ἀντὶ τοῦ Ἐξεῖρφη, ἐκαλύφθη κατὰ βατράχους· ἐνεργητικὸν παθητικὴν ἔχον σημασίαν· ἡ καὶ βατράχους· ἀντὶ τοῦ βατράχους ἀντίπτωσις.

naturæ convenientissimum fuit; tamen hoc pacto apte reddere non sperabamus.

Ἐν τοῖς ταμεῖοις τῶν βασιλείων αὐτῶν. Οὐ μόνον ἐν πᾶσι τοῖς ἄλλοις τόποις, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς εἰς τὰ βασίλεια ταμεῖοις, ἔνθα πολλὴ φυλακὴ καὶ ἀσφαλῆς.

Εἶπε καὶ ἦλθε κυνόμυια καὶ σκνίπες ἐν πᾶσι τοῖς ὄροις αὐτῶν. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἐρρήθη, ἔνθα τὸ, **Ἐξαπέστειλεν εἰς αὐτοὺς κυνόμυιαν.**

Ἔθετο τὰς βροχὰς αὐτῶν χάλαζον, πῦρ καταφλέγον ἐν τῇ γῇ αὐτῶν. Καὶ ἐπάταξε τὰς ἀμπέλους αὐτῶν καὶ τὰς σικὰς αὐτῶν, καὶ συνέτριψε πᾶν ξύλον ὄρου αὐτῶν. Εἶπε καὶ ἦλθεν ἀκρίς καὶ βροῦχος, οὗ οὐκ ἦν ἀριθμὸς· καὶ

⁶⁶ Gen. 1, 20

Variæ lectiones.

(16) Græca interpretatio pendet ab ipso versiculo, cujus verba ita sonant: *Prorepit terra eorum ranas.* His autem verbis Græcus interpret consonam animadversionem addidit, Grammaticum

admodum posuit in Ægypto signa sua, et prodigia sua in campo Taneos; in quo psalmo etiam beneficia Dei in Israeliticum populum commemoravit, quantum illic ab exitu Ægypti tantum initium faciat, et diverso ordine ea prosequatur.

VERS. 28. Misit tenebras, et obscuravit. Atqui ante tenebras, alias Ægyptiis plagas intulit: sed beatus David indifferenter hanc plagam primo loco commemorat. Vel, ut gravissimam omnium præposuit, cum lux, quæ per tenebras aufertur, rerum omnium sit pulcherrima et in hominibus maxime opportuna. In prædicto etiam psalmo LXXVII, nullo ordine hujusmodi plagas commemoravit, ut ibi diximus, in versiculo: *Misit cynomyiam.*

Quoniam exacerbaverunt sermones ejus. Quoniam, inquit, Ægyptii irritaverant ejus mandata, eo tempore, quo jusserat dimitti eorum populum. Exacerbaverunt autem sermones Dei, eis non credentes. Improperie autem atque abusive dictum est de sermonibus Dei, quod exacerbaverint eos. Vel aliter, per sermones ejus illum significat, qui sermones protulerat. Aliqui etiam verbum *Exacerbaverunt*, exponunt pro *Transgressi sunt*, quod apud Hebræos aliquando hujusmodi significationem habet. Quædam vero exemplaria negandi dictionem habent: *Et non exacerbaverunt*, ita ut referatur ad Moysem et Aaron.

VERS. 29. Convertit aquas eorum in sanguinem, et occidit pisces eorum. Vile in prædicto psalmo, ibi: *Et convertit in sanguinem flumina eorum.*

VERS. 30. Et ebullivit terra eorum ranas. Ibi etiam de hoc dictum est. *Ebullivit* autem, hoc est, repente ranas edidit. Ex aquis enim ortæ sunt ranæ ut in Genesi legimus⁶⁶, quarum tanta fuit copia, ut ranarum quasi fontes emittere terra videretur: et quanquam Græca dictio, *ἐξεῖρψεν*, quæ hoc in loco habet, proprie, non tam *ebullire*, quam *repentes edere* significet, quod verbum reptili ranarum, satis commode sensum reddi arbitrati sumus, apte reddere non sperabamus.

In penetralibus regiarum ipsorum. Non tantum omnibus aliis in locis sed in ipsis quoque regis domibus, atque in penitioribus eorum locis, quo tutissimum solet esse confugium.

VERS. 31. Dixit et venit cynomyia et sciniphes in omnibus finibus eorum. Illic etiam de his dictum est, ibi: *Misit in eos cynomyiam.*

VERS. 32-36. Posuit pluvias eorum grandinem, ignem comburentem in terra ipsorum, et percussit vineas eorum, et ficulneas eorum, et contrivit omne lignum finium eorum. Dixit et venit locusta, et bruchus cujus non erat numerus: et comedit omnem

agens, more suo. Latinus, retento sensu, aptissime reddidit *Ebullivit*; quocirca Græca animadversione nihil opus habuit.

herbam in terra eorum, et comedit omnem fructum terræ eorum. Et percussit omne primogenitum in terra eorum, primitias omnis laboris eorum. De his etiam illic dictum est.

VERS. 37. *Et eduxit eos in argento et auro. Quod mutuo acceperant ab Ægyptiis, Deo id iubente, et reputatum est hoc in mercedem ministerii, quod impenderant fabricando lateres, et aliis operibus inserviando.*

Et non erat in tribubus eorum infirmus. Ea autem ratione ita a Deo provisum est, ne aliquis ob ægritudinem in itinere relinqueretur, et quanquam Moyses id specialiter non scripserit, satis tamen ex eo intelligi potest, quod aliquem eorum ægro-tasse nusquam traditur; et fortassis beatus David aliunde hoc didicit. Vel aliter: Qui Deum sequuntur, non infirmantur; quin imo omnia possunt in Christo, qui eis vires ac robur suggerit. Potuit etiam beatus David id scivisse, ex aliquo non celebrato libro, veluti ex his quos apocryphos nominant, aut ex seniorum sermone, aut etiam a divino Spiritu edoctus, a quo multa perdidicit

VERS. 38. *Lætata est Ægyptus in protectione eorum, quia incubuit timor eorum super eos. Incubuerat timor, ob flagella a Deo Ægyptiis immissa, Judæorum gratia. Per Ægyptum autem, Ægyptios homines intelligit. Cum autem huiusmodi flagella compendio quodam percurrerit, redit rursus ad beneficia in Hebræos collata.*

VERS. 39-41. *Expandit nubem in protectione eorum, et ignem ut luceret eis per noctem: petierunt et venit coturnix, et pane cæli saturavit eos: dirupit petram, et fluxerunt aquæ, et abierunt in sicco flumina. De his omnibus etiam in prædicto psalmo dictum est. Abiisse autem dicit in sicco flumina, quia aquæ, quæ a petra manarunt, per aridas regiones devolutæ sunt. Huiusmodi vero aquæ rivulos, flumina appellavit, ob aquarum copiam.*

VERS. 42. *Quoniam memor fuit verbi sui, quod habuit ad Abraham puerum suum. Illius nimirum promissionis, quod multiplicaturus esset semen ejus, et quod daturus eis esset terram Chanaan, hoc est, Palæstinam regionem.*

VERS. 43. *Et eduxit populum suum in exultatione. Gaudentem, scilicet, et lætantein post Ægyptiorum demersionem.*

Et electos suos in lætitia. Eundem populum electos appellat, tanquam Deo dicatum.

VERS. 44. *Et dedit illis regiones gentium. Eorum quæ incolebant Palæstinam.*

Et labores populorum hæditarunt. Gentium nimirum illarum quas jam commemoravimus.

VERS. 45. *Ut custodiant justificationes ejus, et legem ejus exquirant. Hæc autem fecit exhortans ad observationem mandatorum suorum, atque ad acquisitionem legis suæ. Per exquisitionem autem, summum desiderium intellige. Nam quod quis valde desiderat, illud etiam summo studio exquirat.*

κατέφαγε πάντα χόρτον ἐν τῇ γῆ αὐτῶν, καὶ κατέφαγε πάντα καρπὸν τῆς γῆς αὐτῶν. Καὶ ἐπάταξε πᾶν πρωτότοκον ἐν τῇ γῆ αὐτῶν, ἀκαρχήν παντός πόρου αὐτῶν. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ.

Καὶ ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐν ἀργυρίῳ καὶ χρυσίῳ. Ἄ ἐχρήσαντο παρὰ τῶν Αἰγυπτίων, οὕτω τοῦ Θεοῦ κελεύσαντος, ὥστε λογισθῆναι ταῦτα μισθὸν τῆς πλινθοποιίας καὶ τῆς ἄλλης ὑπηρεσίας.

Καὶ οὐκ ἦν ἐν ταῖς φυλαῖς αὐτῶν ὁ ἀσθενῶν. Ἦνα μηδεὶς ἀπολειφθῆναι διὰ νόσον. Μωσῆς μὲν βῆτως οὐκ ἀνέγραψεν, νοεῖται δὲ διὰ τὸ μηδαμοῦ μνημονεῦσθαι τινα νοσήσαντα. Καὶ ἐτέρως δέ· Οἱ ἀκολουθοῦντες τῷ Θεῷ οὐκ ἀσθενοῦσι, πάντα ἰσχύοντες ἐν τῷ δυναμοῦντι αὐτοὺς Χριστῷ· Ἰσως δὲ καὶ ἐτέρωθεν ἐδιδάχθη περὶ τοῦ Δαβὶδ, ἡ ἐξ ἀποκρύφου βιβλίου, ἡ ἐκ παραδόσεως, ἡ ἐκ τοῦ θείου Πνεύματος, ὡς περὶ ἐτέρων πολλῶν.

Πνεύματος, ὡς περὶ ἐτέρων πολλῶν.

Ἐυφράνθη Ἀἰγυπτος ἐν τῇ ἐξόδῳ αὐτῶν, ὅτι ἐπέπεσαν ὁ φόβος αὐτῶν ἐπ' αὐτοὺς. Ἐπέπεσαν ὁ φόβος; αὐτῶν διὰ τὰς ὑπὲρ αὐτῶν θεηλάτους μάστιγας. Αἰγυπτον δὲ λέγει τοὺς ὑπολειφθέντας Αἰγυπτίους. Διεξεληθὼν δὲ τὰς κατὰ τῶν Αἰγυπτίων πληγὰς ἐπιτομώτερον, ἤδη μεταβαίνει καὶ ἐπὶ τὰς εἰς τοὺς Ἑβραίους εὐεργεσίας.

Διεπέτασεν νεφέλην εἰς σκῆπην αὐτοῖς, καὶ πῦρ τοῦ φωτίσαι αὐτοῖς τὴν νύκτα. ἤτησαν καὶ ἤλθεν ὄρνυθρομήτρα, καὶ ἄρτος οὐρανοῦ ἐνέκλιθον αὐτοὺς. Διέρρηξε πέτραν, καὶ ἐρρύθησαν ὕδατα, καὶ ἐπορεύθησαν ἐν ἀνύδροις ποταμοῖς. Ἐν ἐκείνῳ τῷ ψαλμῷ καὶ περὶ τούτων ἐρρήθη. Ἐπορεύθησαν, φησὶν, ἐν ἀνύδροις τόποις ποταμοὶ βέοντες ἀπὸ τῆς διαβραγείσης ἐκείνης πέτρας. Ποταμοὺς δὲ τοὺς ὄχετοὺς ἐκάλεσε διὰ τὸ πλήθος τῶν ὀδάτων.

Ὅτι ἐμνήσθη τοῦ λόγου τοῦ ἁγίου αὐτοῦ, τοῦ πρὸς Ἀβραάμ τὸν δοῦλον αὐτοῦ. Τοῦ λόγου τῆς ἐπαγγελίας, ὅτι πληθυνεῖ τὸ σπέρμα αὐτοῦ, καὶ ὅτι δώσει αὐτῷ τὴν γῆν Χαναάν, ἦτοι τὴν Παλαιστίνην.

Καὶ ἐξήγαγε τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν ἀγαλλιάσει. Χαίροντα μετὰ τὴν τῶν Αἰγυπτίων καταπόντισιν.

Καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ ἐν σύμφροσύνῃ. Τὸν αὐτὸν λαὸν λέγει καὶ ἐκλεκτοὺς, ὡς ἐξηρημένον τῷ Θεῷ.

Καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς χώρας ἐθνῶν. Τῶν κατοικούντων τὴν Παλαιστίνην.

Καὶ πόρους λαῶν κατεκληρονόμησαν. Τῶν εἰρημένων ἐθνῶν.

Ὅπως ἂν φυλάξωσι τὰ δικαιώματα αὐτοῦ, καὶ τὸν νόμον αὐτοῦ ἐκζητήσωσι. Ταῦτα δὲ ἐποίησεν αὐτοῖς, προτρέπων αὐτοὺς εἰς φυλακὴν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ, ἦτοι πρὸς ἐκζήτησιν τοῦ νόμου αὐτοῦ. Ὡς ἐκζήτησιν δὲ νόει τὸν πόρον· ὁ γὰρ τὸ ποθεῖ, τοῦτο καὶ ἐκζητεῖ.

'Αλληλουία.
ΨΑΛΜΟΣ ΡΕ'.

A

Atletua.
PSALMUS CV.

Και οὗτος ὁ ψαλμὸς ὁμοίως τῷ προλαβόντι, τὰ τοῦ Θεοῦ θαυμάσια διηγούμενος· ἔτι δὲ καὶ τὴν τῶν Ἑβραίων μὲν ἀχαριστίαν καὶ πονηρίαν, αὐτοῦ δὲ μακροθυμίαν καὶ φιλανθρωπίαν, ὁμοίαν ἐκαίῃ φέρει καὶ τὴν ἐπιγραφὴν.

'Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι χρηστός. Ἐξομολογεῖσθε αὐτῷ τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν, ὅτι ἀγαθὸς καὶ ἀμνησικακὸς τοῖς ἐξομολογουμένοις.

"Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. "Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τοῦτον τὸ ἔλεος αὐτοῦ, τοῖς μετανοοῦσιν· εἰς δὲ τὸν μέλλοντα ἡ κρίσις αὐτοῦ· διὸ χρὴ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦτον ἐξομολογεῖσθαι. Ἡ ὅτι ἀεὶ ἔλαε, καὶ προσῆκον ἀεὶ ἐξομολογεῖσθαι· ἥ ὅτι αἰώνιον τὸ ἔλεος αὐτοῦ τοῖς ἀξίοις.

Τίς λαλήσει τὰς δυναστείας τοῦ Κυρίου; Τὰς μεγαλοδυνάμους ἐυεργεσίας, τὰς εἰς τὸν λαὸν αὐτοῦ· ὅπως οὐδεὶς, ὡς ἀνεφίκτους· ἡ ἀπλῶς τὰς μεγαλοεργίας· Ὁ Θεὸς γάρ, φησὶν, ἡμῶν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ πάντα ὄσα ἠθέλησεν, ἐποίησεν. Ἡ τὰς θεοπρεπεῖς δυνάμεις, ἃς ἐργάζεται πολιτευόμενος ἐν σαρκί, ὡς εἶναι τοῦτο προφητεῖαν περὶ αὐτῶν.

'Ἀκουστὰς ποιήσει πάσας τὰς αἰνήσεις αὐτοῦ· τίς ἐπαγγελεῖ τὰς ἐφ' ἐκάστῳ τούτων ἀρμοζούσας αἰνήσεις;

Μακάριοι οἱ φυλάσσοντες κρίσιν. Οἱ τηροῦντες νόμον Θεοῦ· ἡ οἱ ἔχοντες κρίσιν εἰς τὸ κρίνειν ὀρθῶς, μὴ μόνον ἑτέροις, ἀλλὰ καὶ περὶ τούτων ἑαυτοῖς· ὡστε μὴ παραχωρεῖν κατεξανίστασθαι τὸ χεῖρον ὑπὸ τοῦ κραιττονος, μηδὲ νικᾶσθαι τὸ καλὸν ὑπὸ τοῦ κακοῦ.

Καὶ ποιοῦντες δικαιοσύνην ἐν παντὶ καιρῷ. Ἐαυτοῖς, ὡς εἴρηται, καὶ ἑτέροις

Μνήσθητι ἡμῶν, Κύριε, ἐν τῇ εὐδοκίᾳ τοῦ λαοῦ σου. Προΐδων ὁ Δαβὶδ τὰ κατὰ τὴν ἔνσαρκον οἰκονομίαν, καὶ τὸν νέον λαόν, ἰκετεύει μνημονεῦθῆναι τότε καὶ αὐτὸν, εὐδοκίαν λέγων τὴν ἐκλογὴν τοῦ ταιούτου λαοῦ· Μνήσθητι, φησὶν, ἡμῶν εἰς τὸ συντάξει καὶ ἡμᾶς ἐκείνῃ· ἡ εὐδοκίαν, περὶ ἧς ἔλεγον οἱ ἄγγελοι· Ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία.

'Ἐπίσκεψαι ἡμᾶς ἐν τῷ σωτηρίῳ σου. Τὸ αὐτὸ λέγει πάλιν ἐπιτείνων τὴν αἰτήσιν. Ἐν τῷ σωτηρίῳ, φησὶ, τῷ παρὰ σοῦ γενησομένῳ ἐν τῷ κόσμῳ, ἃπερ ἐστὶν ἡ ἐνανθρώπησις· Αὐτὸς γάρ, φησὶ, σώσει ὅλον λαόν αὐτοῦ.

Τοῦ ἰδοῖν ἐν τῇ χρηστότητι τῶν ἐκλεκτῶν

Hic Psalmus similiter, ut proxime præcedens. mirabilia Dei opera narrat, multaque in Judæorum populum collata a Deo beneficia: rursusque summam istorum ingratitude ac malignitatem, Deique ineffabilem longanimitatem et misericordiam exponit: similemque priori inscriptionem sortitus est.

Vers. 1. *Confitemini Domino, quoniam bonus.* Gratias agite ei, ut alibi dictum est. Vel confitemini ei peccata vestra, quoniam bonus est, injuriarumque ac delictorum immemor, si, qui ea perpetrarunt, scelus illi suum fateantur.

Quoniam in sæculum misericordia ejus. In præsentis sæculo misericordia ejus penitentibus præsto est, in futuro autem judicium reservatur: atque ideo oportet in hoc sæculo ei confiteri. Vel: Quia Deus semper miseretur, decet, ut nos etiam semper ei confiteamur. Vel: In sæculum misericordia ejus est, quia iis qui ea digni sunt, misericordia Dei semper patet.

Vers. 2. *Quis loquetur potentias Domini?* Hoc est, maxima ac potentissima ejus beneficia, quæ in populum suum contulit. Nemo quippe ea unquam narrabit. Ineffabilia enim sunt. Vel, simpliciter potentias expone, pro *Magna ejus opera.* Deus enim noster, alibi inquit, *in caelo, omnia, quæcumque voluit, fecit* ⁴⁷. Vel potentias ejus divinas, quas operatus est, cum versaretur in carne, ita ut sit propheta de operibus Christi.

Auditas faciet omnes laudes ejus? Quis in unaquaque re meritas ejus laudes annuntiabit?

Vers. 5. *Beati qui custodiunt judicium.* Qui servant legem Dei: vel, qui habent judicium ad recte judicandum, non solum aliis, sed sibi ipsis in primis, ita ut non permittant ea quæ deteriora sunt insurgere adversus potiora, neque bonum vinci a malo.

Ei faciunt justitiam in omni tempore In seipsis, ut dixi, et in aliis.

Vers. 4. *Memento nostri, Domine, in beneplacito populi tui.* Prævidens beatus David incarnationis dispensationem, et futurum novum populum, supplicat sui tunc memoriam haberi, beneplacitum appellans hujusmodi populi electionem a Deo faciendam. Memor esto, inquit, nostri, ut cum eligendo illo a te populo, nos simul conjungas. Vel beneplacitum appellat bonam voluntatem, de qua angeli dicebant: *Hominiibus bona voluntas* ⁴⁸.

Visita nos in salutari tuo. Idem rursus repetit, petitionem suam magis intendens. In salutari, inquit, quod per te in mundo futurum est, hoc est, in incarnatione tua: *Ipse enim inquit salvabit populum suum* ⁴⁹.

Vers. 5. *Ut videamus in bonitate electorum tuo-*

⁴⁷ Psal. cxxii, 5. ⁴⁸ Luc. ii, 14. ⁴⁹ Isa. xxxvii, 29

rum. Ut videamus et nos in beneficiis populi tui, A ca scilicet, quæ illi vident. Verum ad discipulos suos Christus dicebat : *Multi prophetæ et justi operaverunt videre, quæ vos videtis* ⁸⁰.

Ut lætentur in lætitia gentis tuæ. Gentis Christianorum scilicet, de qua rursum angelus dixit : *Ecce evangelizo vobis gaudium magnum* ⁸¹.

Ut laudemur cum hæreditate tua. Per hæc omnia supplicat communionem et participationem quamdam habere in sorte atque in hæreditate novi populi : quasi et ipse beatus David jam omnia crederet, quæ de Christo credenda erant, et magnitudine fidei jam esset insignis.

VERS. 6. *Peccavimus cum patribus nostris, inique egimus, injustitiam fecimus.* Intelligi possunt verba hæc, et quæ sequuntur, prolata esse veluti in persona eorum qui ex circumcisione credituri erant in Christum, ita ut beatus David revelatione sancti Spiritus futura prænoscentis, illorum, ut diximus, personam inducens, confiteatur peccata, quæ ante hujusmodi fidem commiserant.

VERS. 7. *Patres nostri in Ægypto non intellexerunt mirabilia tua.* Non intellexerunt miracula, quæ illic facta sunt.

Et non fuerunt memores multitudinis misericordię tuæ. Quæ in eos tunc facta est. Non intellexerunt autem, et memores non fuerant, hoc est, omnium oblitæ sunt. Id vero accidit, quando appropinquantes mari Rubro, viderunt post se Ægyptiorum exercitum : *Tunc enim, inquit, perterriti valde, dixerunt ad Moysen : Quia sepulcra non erant in Ægypto, eduxisti nos ut occideremur in deserto ? item : Dimitte nos, ut serviamus Ægyptiis, satius enim est eis servire, quam in deserto occumbere* ⁸².

Et exacerbaverunt ascendentes in mari Rubro. Hujusmodi verba dicentes, irritaverunt eum, secus mare Rubrum, cui vicinum est desertum : ubi castrametati murmurabant, vel ascendentes ad mare Rubrum. Ascendentes autem dixit, quia Ægypti regio unde ascendeant in Palæstinam, humilior est.

VERS. 8. *Et salvavit eos propter nomen suum.* D Non conclusit eos in manus Ægyptiorum persecutorum, ne blasphemaretur Deus, quasi infirmus esset, aut fallax. Nam alio qui ob propriam ingratitudinem indigni erant salute.

Ut notam faceret potentiam suam. Ut summas, inquit, vires suas, non Hebræis tantum, aut Ægyptiis, sed omnibus etiam nationibus notas redderet.

VERS. 9. *Et increpavit mare Rubrum, et exsiccatum est.* Statim ut præcepit, continuo in mare medium quoddam iter exaruit.

Et deduxit eos in abyso, tanquam in deserto. Quasi

σου. Τοῦ ἰδεῖν καὶ ἡμᾶς ἐν τῇ εὐεργεσίᾳ τοῦ λαοῦ σου, ἃ κάκεινοι. Διὰ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγε πρὸς αὐτοὺς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ· ὅτι Πολλοὶ προφήται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν, ἃ εἶδετε.

Τοῦ εὐφρανθῆναι ἐν τῇ εὐφροσύνῃ τοῦ ἔθνους σου. Τοῦ τῶν Χριστιανῶν. Περὶ ἧς εὐφροσύνης εἶπεν πάλιν ὁ ἄγγελος, ὅτι Ἰδοὺ εὐαγγελίζομαι ἡμῖν χάραν μεγάλην.

Τοῦ ἐπαιεῖσθαι μετὰ τῆς κληρονομίας σου. Διὰ τῶν εἰρημένων πάντων ἵκετεύει κοινωνίαν ἔχειν καὶ αὐτὸν ἐν τῷ κλήρῳ τοῦ νέου λαοῦ, ὡς ἦδη πιστεύσαντα.

Ἡμάρτομεν μετὰ τῶν πατέρων ἡμῶν, ἠγομήσαμεν, ἠδικήσαμεν. Νοηθεῖεν ἂν τὰ τε βγθέντα, τὰ τε προκειμένα, καὶ προσώπων τῶν ἐκ περιτομῆς μελλόντων πιστεῦσαι εἰς Χριστὸν, ὡς ἀπὸ τούτων τοῦ Δαβὶδ ταῦτα φθειγμένου κατὰ τὴν ὑφήγησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ τὰς πρὸ τοῦ πιστεῦσαι αὐτοῦ ἁμαρτίας ἐξομολογουμένου.

Οἱ πατέρες ἡμῶν οὐ συνῆκαν τὰ θαυμάσια σου. Οὐ συνῆκαν τὰ ἐκεῖ τερατουργηθέντα.

Οὐκ ἐμνήσθησαν τοῦ πλήθους τοῦ ἐλέους σου. Τοῦ εἰς αὐτοὺς γενομένου τότε. Οὐ συνῆκαν δὲ καὶ οὐκ ἐμνήσθησαν, τουτέστιν, ἐκλήθοντο πάντων τότε· ὅτι δηλαδὴ, πλησιάζαντες τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ, εἶδον τοὺς Αἰγυπτίους στρατοπεδεύσαντας ὀπίσω αὐτῶν. Τότε γὰρ, φησὶν, φοβηθέντες σφόδρα, εἶπον πρὸς Μωϋσῆν· Παρὰ τὸ μὴ ὑπάρχειν μνημάτα ἐν Αἰγύπτῳ, ἐξήγητες ἡμῶς ἀποκτείναι ἐν τῇ ἐρήμῳ ; Καὶ εἶπ· Πάρες ἡμᾶς ὅπως δουλεύσωμεν τοῖς Αἰγυπτίοις ; κρείσσον γὰρ ἦν ἡμᾶς δουλεύειν τοῖς Αἰγυπτίοις ἢ ἀποθάνειν ἐν τῇ ἐρήμῳ ταύτῃ.

Καὶ παρεπικράναν ἀναβαίνοντες ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ. Καὶ τοιαῦτα λέγοντες, καθώρισαν αὐτὸν παρὰ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν· πλησίον γὰρ αὐτῆς ἡ ἔρημος· ὅπου στρατοπεδεύσαντες τοιαῦτα ἐγόγγυζον, ἢ ἀναβαίνοντες πρὸς τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν. Ἀναβαίνοντες δὲ εἶπς, διότι χθαμαλὴ ἐστὶ ἡ Αἰγύπτος, ὅθεν ἀνέβαινον.

Καὶ ἔσωσεν αὐτοὺς ἐνεκεν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. Οὐ συνέκλεισεν αὐτοὺς εἰς τὰς χεῖρας τῶν καταδικωόντων Αἰγυπτίων, ἵνα μὴ βλασφημηθῇ, ὡς ἀσθενὴς ἢ ἀπατεών· αὐτοὶ γὰρ ἀνάξιοι ἦσαν σωτηρίας, ὡς ἀγνώμονες.

Τοῦ γνωρίσαι τὴν δυναστείαν αὐτοῦ. Τοῦ γνωσθῆναι τὸ μεγαλοδύναμον αὐτοῦ οὐ μόνον Ἑβραίοις καὶ Αἰγυπτίοις, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν.

Καὶ ἐπέτιμησεν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ, καὶ ἐξηράνθη. Ἐπάταξεν αὐτῇ, καὶ ἐξηράνθη κατὰ τὸ μέσον.

Καὶ ὠδήγησεν αὐτοὺς ἐν ἀβύσσῳ ὡς ἐν ἐρήμῳ.

⁸⁰ Matth. xiii, 17. ⁸¹ Luc. ii, 10. ⁸² Exod. xiv, 11, 12.

'Ως ἐν ξηρᾷ. Ἐν ἀβύσσῳ δὲ εἶπε, διὰ τὸ ὄδεύειν **A** in arido aliquo solo. In *abyss*o, autem dixit, quod per medium maris iter facerent.

Καὶ ἔσωσεν αὐτοὺς ἐκ χειρὸς μισούντων. Τοῦ Φιραῶ.

Καὶ ἐλυτρώσατο αὐτοὺς ἐκ χειρὸς ἐχθρῶν. Τῶν Αἰγυπτίων.

Ἐκάλυψεν ὕδωρ τοὺς θλίβοντας αὐτοὺς, εἰς ἐξ αὐτῶν οὐκ ὑπέλειφθη. Ὑδωρ τὸ τῆς θαλάσσης.

Καὶ ἐπίστευσαν τῷ λόγῳ αὐτοῦ. Ταῖς ἐπαγγελίαις αὐτοῦ.

Καὶ ἦσαν τὴν αἰτίαν αὐτοῦ. Ἦσαν τὴν ἐπινίκιον φάσιν, ἣν ὑπηγόρευσεν αὐτοῖς Μωϋσῆς.

Ἐτάχυναν, ἐπελάθοντο τῶν ἔργων αὐτοῦ. Ταχέως ἐπελάθοντο πάλιν τῶν εἰς αὐτοὺς εὐεργεσιῶν ὅτε, πεινάσαντες καὶ μνησθέντες τῶν λεβήτων τῶν κρεῶν, καὶ τῆς πληρομονῆς τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἄρτων, διεγόγγυζον.

Οὐκ ὑπέμειναν τὴν βουλήν αὐτοῦ. Οὐκ ἀνέμειναν τὴν βουλήν αὐτοῦ, βουλομένου οἰκονομησαί τε, καὶ διὰ τοῦτο παραχωρήσαντος πεινάσαι αὐτοὺς.

Καὶ ἐπεθύμησαν ἐπιθυμίαν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ἐπιθυμίαν, ὡς εἴρηται, κρεῶν καὶ ἄρτων.

Καὶ ἐπέρισαν τὸν Θεὸν ἐν ἀνύδρῳ. Ζήτησον ἐν τῷ ὡς ψαλμῷ τὸ, *Παρεπίκραναν τὸν Ὑψίστον ἐν ἀνύδρῳ, καὶ ἐξεπέρισαν τὸν Θεὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν.*

Καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς τὸ ἀτῆμα αὐτῶν. Τὸ περὶ βρωμάτων ὅτι ἐκ καὶ τὸ περὶ ὕδατος. Ἀτῆμα δὲ λέγει τὴν ἐπιθυμίαν ὃ γὰρ ἤτησαντο, ἀλλ' ἐπεθύμησαν καὶ ἐγόγγυσαν.

Ἐξαπέστειλε πλησμονὴν εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν. Οὐκ ἀπλῶς αὐτοῖς ἔδωκε κρέας μὲν τὴν ὀρυγομήτραν, ἄρτον δὲ τὸ μάννα, ὕδωρ δὲ τὸ ἐν μεμβρᾷ γλυκαθὲν καὶ τὸ ἐκ πέτρας ῥυέν, ἀλλ' ἄχρι κόρου.

Καὶ παρώργισαν τὸν Μωϋσῆν ἐν τῇ παρεμβολῇ. Τῇ περὶ Δαθάν καὶ Ἀβειρών ἄντιέστησαν γὰρ αὐτῷ, ὡς ἡ τῶν Ἀριθμῶν βίβλος ἱστορεῖ.

Τὸν Ἀαρὼν τὸν ἅγιον Κυρίου. Τὸν καθιερωμένον Κυρίῳ. Οἱ περὶ Κορὲ Λευῖται, φιλονεικοῦντες ἱερατεύειν.

Ἦνολοθὴ ἡ γῆ, καὶ κατέπιε Δαθάν. Ζῶντα.

Καὶ ἐκάλυψεν ἐπὶ τὴν συναγωγὴν Ἀβειρών. Καὶ ἐκάλυψε τὴν συναγωγὴν Ἀβειρών. Περιττὴ γὰρ ἡ πρόθεσις. Ἡ μὲν οὖν εἰρημένη βίβλος ἅμα καὶ τὸν Δαθάν καὶ τὸν Ἀβειρών, καὶ τὴν περὶ αὐτοὺς συναγωγὴν, καὶ τὰ κτήνη αὐτῶν, καὶ τὰς σκηνὰς αὐτῶν, καὶ πάντα ὅσα ἦν αὐτοῖς, φησὶ συγκαταποθῆναι. Δαβὶδ δὲ διεῖλεν αὐτοὺς, αἰξῶν τὴν συμφορὰν αὐτῶν.

Καὶ ἐξεκρόθη πῦρ ἐπὶ τῇ συναγωγῇ αὐτῶν. Τῶν περὶ Κορὲ πῦρ γὰρ ἐξελλοὶν παρὰ Κυρίου κατέκαυσε τοὺς διακασίους καὶ πενήκοντα ἄνδρας τοὺς προσφέροντας τὸ θυμίαμα.

A in arido aliquo solo. In *abyss*o, autem dixit, quod per medium maris iter facerent.

VERS. 10. *Et salvavit eos de manu inimici. Pharaonis scilicet, persequentis odio.*

Et redimit eos de manu inimicorum. Ægyptiorum scilicet.

VERS. 11. *Et operuit aqua tribulantes eos, unus ex eis non remansit. Aqua maris scilicet.*

VERS. 12. *Et crediderunt verbo ejus. Id est, promissionibus divinis.*

Et laudaverunt laudem ejus. Cecinerunt enim canticum pro victoria, quod mandavit illis Moyses.

VERS. 13. *Acceleraverunt, obliti sunt operum ejus. Cito iterum obliti sunt beneficiorum, quæ contulerat in eos Deus. Quando scilicet esurientes et reminiscetes lebetum, carniū, et saturitatis panum, quos in Ægypto habuerant, murmurant.*

Non sustinuerunt consilium ejus. Non exspectarunt exitum divini consilii, quo mira providentia, ob eorum salutem auxilium a Deo serius demitterebatur, et esurire permittebantur.

VERS. 14. *Et concupierunt concupiscentiam in deserto. Concupiscentiam carniū et panum, ut dictum est.*

Et tentaverunt Deum in inaquoso. Vide in psalmo LXXVII, ibi: Exacerbaverunt in inaquoso, et tentaverunt Deum in cordibus suis.

VERS. 15. *Et dedit illis petitionem ipsorum. Cibos quippe, et aquam largissime præbuit. Per petitionem vero, desiderium hic intellige. Nihil enim aperte petierunt, sed secum taciti murmurantes ea concupiscebant.*

Misit saturitatem in animas eorum. Non tenuiter eos aluit, sed ad satietatem alimentum exhibuit, pro carniibus quidem coturnices, et pro panibus manna: aquam præterea, tum eam quæ ex amara dulcis effecta est, tum eam quæ ex petra defluxit.

VERS. 16. *Et irritaverunt Moysen in castris. Dathan nimirum et Abiron, qui resisterunt ei, ut in libro Numerorum traditur.*

D *Aaron sanctum Domini. Sanctificatum et dedicatum Deo. Irritaverunt autem eum Gore, et alii ambientes fungi sacerdotio.*

VERS. 17. *Aperta est terra, et deglutivit Dathan. Eum quippe vivum absorbit.*

Et operuit super congregationem Abiron. Et operuit congregationem ipsius Abiron, superflua enim est præpositio super. In Numerorum autem libro ipsum Dathan, pariter et Abiron congregationemque et jumenta eorum et tabernacula, et omnia denique eorum bona una absorpta fuisse scriptum est: quæ beatus David disjunctis arbitror, ut eorum calamitatem magis amplificaret.

VERS. 18. *Et exarsit ignis in congregatione eorum. In congregatione Gore scilicet et complicum. Ignis enim egressus a Domino, incendit eos viros, qui offerebant incensum.*

Flamma combussit peccatores. Superius commemoratōs : atque hoc, quia indigne sacerdotium arripere conabantur.

VERS. 19. *Et fecerunt vitulum in Choreb. Ut traditur in Exodo. Ordinem autem historię Propheta nullum servavit, sed omnia antiqui illius populi scelera atque impietates, ut sese offerebant, narravit.*

Et adoraverunt sculptile. Ipsum scilicet vitulum.

VERS. 20. *Et commutaverunt gloriam ejus in similitudinem vituli comedentis fenem. Commutaverunt honorem Dei in similitudinem vituli, hoc est, in simulacrum atque in idolum vituli. Addidit autem Comedentis fenem (seu herbam, ut Gręca dictio χόρτος verius significat), carpens Judęorum amentiam, qui irrationalia colerent animantia, cum ipsi ratione præditi viderentur. Quædam vero exemplaria habent: *Gloriam suam, ita ut gloria eorum intelligatur Deus esse, qui per beneficia superius connumerata, eos glorificaverat; ut sit sensus, quod vituli simulacrum.**

VERS. 21-23. *Obliti sunt Dei, qui salvavit eos, qui fecit magnifica in Ægypto, mirabilia in terra Cham, terribilia in mari Rubro, et dixit, ut exterminaret eos. Dixit enim Deus ad Moysen: Dimitte me, et indignatus conteram eos²².*

*Nisi Moyses electus ejus stetit in confractione in conspectu ejus, ut averteret iram ejus, ne exterminaret eos. Quando scilicet placaturus Dominum dicebat: Precor, Domine, peccavit populus hic peccatum grande, et fecit sibi deos aureos: et nunc, si quidem dimittis eis peccatum, dimitte, si minus, dele me de libro quem scripsisti²³. Et aliqui dicunt, quod licet Scriptura de uno tantum vitulo loquatur, quod tamen plures tunc vitulos consecerant: quodque ideo Hebręi dicebant: *Hi sunt dii tui, Israel, qui deduxerunt te de terra Ægypti²⁴*; et Moyses autem etiam deos dixit, ut dictum est. Alii vero pluralem numerum positum etiam dicunt pro singulari, more Hebręici idiomatis.*

VERS. 24. *Et spreverunt terram desiderabilem. Promissam regionem spreverunt, quamvis optima esset, ut in libro Numerorum legitur. Deinde narrat, quo pacto eam spreverint. Verum, dices non sprevisse eos hanc terram, quin imo admiratos esse, sed Propheta intelligit quod, dum molles ac languidi fuere, et laborare noluerunt ut illam reciperent, sprevisse eam videantur.*

VERS. 25. *Non crediderunt verbo ejus. Quod daturus eam esset populo, quemadmodum promiserat.*

Et murmuraverunt in tabernaculis suis. Omnis enim, inquit, congregatio dedit vocem, et fiebat populus nocte illa et murmurabant²⁵: quoniam scilicet exploratores reversi sunt, et annuntiarunt, quod

Ἄλλ' ἀπεπείρασαν ἀμαρτωλοῦς. Τοῦς ῥηθόντας. ὡς ἀναξίως ἀρπάξαι τὴν ἱερουσύνην ἐπιχειροῦντας.

Καὶ ἐποίησαν μόσχον ἐν Χωρήβ. Ὡς ἡ βίβλος τῆς Ἐξόδου παρίστην. Οὐ κέχρηται δὲ τάξει περὶ τὴν ἱστορίαν· ἀλλ' ὡς ἔτυχε, καταλέγει τὰς ἀμαρτίας καὶ ἀσεβείας αὐτῶν.

Καὶ προσεκύνησαν τῷ γλυπτῷ. Τῷ μόσχῳ δηλονότι.

Καὶ ἠλλάξαντο τὴν δόξαν αὐτοῦ ἐν ὁμοιώματι μόσχου ἐσθλοτοῦς χόρτον. Καὶ μετέστησαν τὴν τιμὴν τοῦ Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι μόσχου, εἰς εἰδωλον μόσχου. Τὸ δὲ ἐσθλοτοῦς χόρτον προσέθηκε, διασῦρων μάλιστα τὴν ἀνοίαν αὐτῶν· ὅτι λογικοὶ ὄντες, ἔβανα ἀλόγων ἐδόξαον. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων τὴν δόξαν αὐτῶν γράφουσιν, ὡς νοσήσθαι δόξαν αὐτῶν τὸν Θεόν, τὸν δοξάσαντα αὐτοῦς διὰ τῶν προειρημένων εὐεργεσιῶν. Ἥλλάξαντο οὖν, φησὶ, τὸν Θεὸν εἰς ὁμοίωμα μόσχου.

verum Deum deserentes, loco ejus assumpserant

Ἐπελάθοντο τοῦ Θεοῦ, τοῦ σώζοντος αὐτοὺς, τοῦ ποιήσαντος ἐν Αἰγύπτῳ μεγάλα, θαυμάσια ἐν τῇ Χάμ, φοβερά ἐπὶ θαλάσσης Ἐρυθρᾶς, καὶ εἶπε, τοῦ ἐξολοθρεῦσαι αὐτούς. Εἶπεν ὁ Θεὸς δηλονότι περὶ τοῦ ἐξολοθρεῦσαι αὐτούς. Εἶπεν γὰρ πρὸς Μωϋσῆν· Ἐασόν με, καὶ θυμῶσθε ὄργῃ εἰς αὐτούς, ἐκτρέψω αὐτούς.

Εἰ μὴ Μωϋσῆς ὁ ἐκλεκτός αὐτοῦ εἴη ἐν τῇ θραύσει ἐνώπιον αὐτοῦ, τοῦ ἀποστρέψαι τὸν θυμὸν αὐτοῦ, τοῦ μὴ ἐξολοθρεῦσαι αὐτούς. Ὅτε δυσωπῶν εἶπε· Δέχομαι, Κύριε· ἡμάρτηκεν ὁ λαὸς οὗτος ἀμαρτίαν μεγάλην· καὶ ἐποίησαν ἑαυτοῖς θεοὺς χρυσοῦς· καὶ νῦν εἰ μὲν ἀφῆς αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν, ἀφες· εἰ δὲ μὴ· ἐξάλειψόν με ἐκ τῆς βίβλου ἧς ἐγραψάς. Φασὶ δὲ τινες ὅτι, εἰ καὶ μόσχον ἓνα φησὶν ἡ Γραφή, ἀλλ' οὖν πλείους γεγονάσι· διὸ καὶ οἱ Ἑβραῖοι εἶπον· Ὅδοι οἱ θεοὶ σου, Ἰσραὴλ, οἵτινες ἀνεβίβασάν σε ἐκ τῆς Αἰγύπτου· καὶ ὁ Μωϋσῆς δὲ χρυσοῦς θεοὺς εἶρηκεν, ὡς εἴρηται. Ἄλλοι δὲ πάλιν καθ' Ἑβραῖα συνήθειαν τὸ πληθυντικὸν ἀντὶ ἐνικοῦ ἐνόησαν.

Καὶ ἐξουδένωσαν τὴν ἐπιθυμητήν. Ἀπεπέψαντο τὴν ἀγαθὴν γῆν τὴν τῆς ἐπαγγελίας, ὡς εὐρήσεις ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Ἀριθμῶν. Εἶτα λέγει, πῶς αὐτὴν ἐξουδένωσαν. Καὶ μὴν ἐθαύμαζον αὐτὴν, ἀλλὰ τῷ μαλακισθῆναι καὶ μὴ θελήσει πόνους ὑπὲρ αὐτῆς ἀναδέξασθαι, τοῦτ' πάντως ἐξουδένωσαν.

Ὅδοι ἐπίστευσαν τῷ λόγῳ αὐτοῦ. Ὅτι δώσει αὐτοῖς αὐτὴν· τοῦτο γὰρ αὐτοῖς ἐπηγγελάτο.

Καὶ ἐτόγγυσαν ἐν τοῖς σκηνώμασιν αὐτῶν. Ἐνταῖς σκηναῖς αὐτῶν. Πᾶσα γὰρ, φησὶν, ἡ συναγωγὴ ἔδωκε φωνήν, καὶ ἐκλαίσεν ὁ λαὸς τὴν νύκτα ἐκείνην, καὶ διετόγγυζον. Ὅτι δηλονότι εἰ ἀπο-

²² Exod xxxii, 10. ²³ Ibid. 5: 3. ²⁴ Ibid. 4.

²⁵ Num. xiv, 1.

σταλόντες εις την ειρημένην γην κατασκοποι ύπο- A
στρέψαντες άνήγγειλαν περι της Ισχύος των κατοικούντων εν αυτῇ διαφόρων εθνών.

Οὐκ εισήκουσαν της φωνῆς Κυρίου. Τῆς, δι
δίδωσι αυτοῖς την ειρημένην γην. Οὐκ ἐπίστευσαν
τῇ τοιαυτῇ φωνῇ.

Και ἐπήρσε την χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς. Ἐλί-
νησε την χεῖρα αὐτοῦ κατ' αὐτῶν, ἤτοι την κολαστι-
χὴν δύναμιν.

Τοῦ καταβαλεῖν αὐτοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ. Τοῦ θανα-
τώσαι αὐτούς.

Και τοῦ καταβαλεῖν τὸ σπέρμα αὐτῶν ἐν τοῖς
ἐθνεσι. Τοῦ καταφυτεῦσαι τὰ τέκνα αὐτῶν ἐν τῇ
γῆ τῶν ἐθνῶν, τῶν Χαναανίων καὶ τῶν ἄλλων.
Εἶπε γὰρ, φησί, Κύριος πρὸς Μωϋσῆν, δι: Πάν-
τες οἱ ἄνδρες οἱ ἐπειρασαν με τοῦτο τὸ δέκατον, B
καὶ οὐκ εισήκουσαν της φωνῆς μου, ἢ μὴν οὐκ
δύονται τὴν γῆν, ἢν ὠμοσα τοῖς πατράσιν αὐ-
τῶν, ἀλλ' ἢ τὰ τέκνα αὐτῶν ἃ ἐστι μετ' ἐμοῦ
ἴδω.

Και διασκορπίσαι αὐτοὺς ἐν ταῖς χώραις. Ταῖς
τῶν ειρημένων ἐθνῶν.

Και ἐτελέσθησαν τῷ Βεελφεγῶρ. Τελετῆ γεγό-
νασι καὶ οἶον εὐρετῆ τῷ Βεελφεγῶρ. Ἡ ἐμυνήθησαν
τῷ Βεελφεγῶρ, εἰδῶλυ τῶν Μωαβιτῶν, ἤτοι τῶν
Μαδιανιτῶν· ὡς ἐν τῇ προμνημονευθεισῇ βίβλῳ τῶν
Ἀριθμῶν Ιστορηται, ὅτε, ἐπιθυμήσαντες τῶν θυ-
γατέρων Μωῦσῃ, ἀνεπεισθησαν ὑπ' αὐτῶν τοῦ προσκυ-
νῆσαι τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν.

Και ἔφαγον θυσίας νεκρῶν. Νεκρὰ λέγει τὰ εἰ- C
δῶλα, ὡς ἀνάσθητα καὶ ἀνενέργητα.

Και παρόξυναν αὐτὸν ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν
αὐτῶν. Ἐν τοῖς τοιούτοις ἔργοις αὐτῶν.

Και ἐκλήθθη ἐν αὐτοῖς ἡ πτώσις. Ἀποθη-
σκόντων πολλῶν.

Και ἔστη Φινεὴς καὶ ἐξέλιόσατο, καὶ ἐκόπασεν
ἢ θραύσας. Ἀνέστη ἐκ μέσου τῆς συναγωγῆς, καὶ
ἐξελίωσατο τὸν Θεόν, ἐν τῷ λαβεῖν σειρομάστιγν, εἰ-
τουον δόρυ, καὶ ἀποκεντήσας: τὸν Ἰσραηλίτην ἄμα
καὶ τὴν Μαδιανίτην· καὶ ἐκόπασεν ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ,
εἴτεον ἡ πτώσις τοῦ λαοῦ. Ἦν δὲ Φινεὴς υἱὸς Ἐλεα-
ζάρου τοῦ υἱοῦ Ἀαρῶν.

Και ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Εἰς ἀρε- D
τήν. Διὸ καὶ ἄθλον ἔλαβεν ἀπὸ Θεοῦ τὴν Ιερωσύνην,
αἰώνιον ἑαυτῷ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ.

Εἰς γενεάν καὶ γενεάν ἕως τοῦ αἰῶνος. Ἀεὶ
γὰρ διὰ τὸν φόνον ἐκείνον εὐφημεῖται, τὸν ὑπὲρ εὐ-
σεβείας γενόμενον.

Και παρόξυναν αὐτὸν ἐπὶ ὕδατος ἀντιλογίας.
Ἐν τῇ ἐρήμῳ Κადης. Ἐκεῖ γὰρ διψήσας ὁ λαὸς,
εἰδωνοπάθει, καὶ διεγόγγυζε, καὶ ἀντίλεγε. Διὸ τὸ
ἐκ πίτρας καὶ τότε ῥυτὴν ὕδωρ ἐκλήθη ὕδωρ ἀντι-
λογίας.

Και ἐκακώθη Μωϋσῆς δι' αὐτούς. Παρὰ Θεοῦ
γὰρ κελυσεθεις λαβεῖν τὴν δάβδον αὐτοῦ καὶ ἐκκλη-

A potentissimi essent illi populi, qui promissionis
terram incolerent.

Non exauiserunt vocem Domini. Vocem illam
scilicet, qua dixerat daturum se eis illam terram.
Hujusmodi quippe voci non crediderunt.

VERS. 26. Et elevavit manum suam super eos. Mo-
vit manum suam adversus eos, hoc est, puniendi
ac castigandi potentia in eos commotus est.

Ut destrueret eos in deserto. Ut eos scilicet oc-
cideret.

VERS. 27. Ut constitueret semen eorum in genti-
bus. Ut plantaret filios eorum in terra gentium.
Chananeorum scilicet et aliorum populorum: Di-
xit enim, inquit, Dominus ad Moysen: Omnes viri,
qui jam decies tentaverunt me, et non audierunt vo-
cem meam, certe non videbunt terram, quam juravi
patribus eorum, sed filii eorum, qui sunt mecum
hic *.

Et dispergeret eos in regionibus. Prædictarum
gentium.

VERS. 28. Et irritati sunt Beelphegor. Beelphegor
Moabitarum seu Madianitarum idolo, irritasse sese
Judæi ac dicasse visi sunt, dum solemnes ac festi-
vos ei dies celebrarent, ut in Numerorum libro
traditur, quando Moabitarum puellarum pulchritudine deliniti, persuasi sunt, ut illorum colerent
simulacra.

VERS. 29. Et comederunt sacrificia mortuorum.
Mortua appellat idola, tanquam quæ sine sensu
sunt, et sine aliqua operandi potestate.

Et irritaverunt eum in adinventionibus suis. In
hujusmodi eorum operibus.

Et multiplicata est in eis ruina. Multi quippe
eorum perierunt

VERS. 30. Et stetit Phinees et placavit, et cessa-
vit quassatio. Surrexit de media congregatione,
et placavit Deum, quando accepto jaculo Israeli-
tem, virum, una cum Madianitide muliere trans-
fixit: quam ob causam cessavit ira Dei, id est,
populi ruina. Erat autem Phinees filius Eleazari,
filii Aaron.

VERS. 31. Et reputatum est ei ad justitiam. Hoc
est, in virtutem. Atque ideo præmium a Deo ei et
semini ejus datum est, sacerdotium æternum.

In generationem et generationem usque in sæcu-
lum. Perpetuo quippe ab omnibus laudatur, pro-
illata illa nece, quam religionis ac pietatis zelo
patravit.

VERS. 32. Et irritaverunt eum ad aquas contra-
dictionis. In deserto Cades. Illic enim populus si-
tium perpeti ægre tulit. Quocirca murmuravit, et
contradixit: unde aqua, quæ de petra illa efluxit,
contradictionis aqua appellata est.

Et afflictus est Moyses propter eos. A Deo enim
jussus est accipere virgam suam et congregare.

* Num. xiv, 32.

populum, petramque alloqui, quæ illic erat, et jubere ut aquam daret: *Accepta itaque Moyses virga, et congregato populo, dixit: Audite me, o increduli, numquid ex hac petra educemus vobis aquam? deinde virga petram bis percussit, et emanavit aqua* 55. Quia igitur non allocutus est Moysæ petram, ut jussisset Deus, in gloriam suam, sed pusillanimitate ductus, ad populum eum indignatione verba direxit, idcirco afflictus est a Deo, qui ei postmodum, ac fratri Aaron dixit: *Quia non credidistis mihi, ut sanctificaretis me coram filiis Israel, propterea non inducetis vos congregationem hanc in terram, quam dedi vobis* 56. Sanctificaretis enim dixit, pro glorificaretis.

VERS. 55. *Quia exacerbaverunt spiritum ejus. Animum Moysi Israelitæ exacerbaverunt, murmurantes et maledicentes ei. Docemur autem his verbis, quemadmodum ipse etiam Moyses, angustiis pressus, pusillanimis effectus est.*

VERS. 54. *Et distinxit in labiis suis.* Ambiguo quippe ac flexiloquo sermone locutus est, hæsitans, an aqua flueret. Puto etenim quod ob frequentes Judæorum ingrattitudines adversus Deum, qui tanta eis præstiterat beneficia, suspicatus sit Moyses, aquas emanaturas non esse.

Non exterminarunt gentes, quas dixit illis. Hoc traditur in libro Judicum.

VERS. 35, 36. *Et commisti sunt in gentibus, et didicerunt opera eorum, et servierunt sculptilibus eorum.* Opera iniqua nimium et impia. Vide in psalmo LXXVII, ibi: *Et aversi sunt, et spreverunt quemadmodum et patres eorum.*

Et factum est illis in scandalum. Hoc quod servierint sculptilibus factum est eis in impedimentum divinæ protectionis, in offendiculum et in ruinam.

VERS. 37, 38. *Et immolaverunt filios suos, et filias suas dæmoniis, et effuderunt sanguinem innocentem, sanguinem filiorum suorum et filiarum, quas immolaverunt sculptilibus Chanaan.* Veluti eos fecisse par est, qui opera gentium didicerant. Gentes enim aliquando olim hæc agebant.

VERS. 39. *Et infecta est terra in sanguinibus, et contaminata est in operibus eorum.* Contaminata hoc in loco idem est, quod cascade infecta.

Et fornicati sunt in adinventionibus suis. Recedentes enim a Deo, dæmonibus adhæserant: quod delictum Prophetæ adulterium, aut fornicationem appellant. Intelligi etiam possunt hæc verba de eorum intemperantia.

VERS. 40-43. *Et iratus est furore Dominus in populum suum, et abominatus est hereditatem suam: et tradidit eos in manus gentium.* Quemadmodum Judicium liber docet.

Et dominati sunt eorum, ii qui oderant eos, et tribulaverunt eos inimici eorum, et humiliati sunt sub manibus eorum. Sæpe liberavit eos, ipsi autem exacerbaverunt eum in consilio suo. Maligna quippe, atque ingrata mente sua Deum provocaverunt.

55 Num. xx, 10, 11. 56 Ibid. 12.

Δ σιάσαι τὴν συναγωγὴν, καὶ λαλῆσαι πρὸς τὴν ἀπέναντι πέτραν, ὅπως δώσει ὕδωρ, λαβὼν τὴν ῥάβδον, καὶ ἐκκλησιάζας εἶπεν· Ἀκούσατέ μου οἱ ἀπειθεῖς· μὴ ἐκ τῆς πέτρας ταύτης ἐξέλθομαι ὑμῖν ὕδωρ; εἶτα ἐπάταξε τὴν πέτραν ἐπὶ ῥάβδῳ δις, καὶ ἐξηλύθη ὕδωρ πολὺ. Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἐλάλησε πρὸς τὴν πέτραν, ὡς εἶπεν αὐτῷ ὁ Κύριος εἰς δόξαν Θεοῦ, ἀλλὰ πρὸς τὸν λαὸν μετ' ἀγαπητικῆς κατ' ὀλιγωρίας, ἐκακώθη παρὰ Θεοῦ εἰπόντος πρὸς τὸν Ἀαρὼν καὶ αὐτὴν· Ἐπεὶ οὐκ ἐπιστεύσατέ μοι, ἀγαθὰς με ἐναντίον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, διὰ τοῦτο οὐκ εἰσάξετε ὑμεῖς τὴν συναγωγὴν ταύτην εἰς τὴν γῆν, ἣν ἔδωκα αὐτοῖς. Ἀγαθὰς λέγων τὸ δοξάζει.

Ἐπι παρακλίρανα τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. Τὴν ψυχὴν τοῦ Μωσέως οἱ Ἰσραηλιταί, γογγύζοντες καὶ λοιδορούμενοι αὐτῷ. Δείκνυσσι ἔτι ἀναγκασθεῖς ὀλιγωρίας.

Καὶ διέστειλεν ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτοῦ. Διέστειλεν, ἦτοι διαστατικῶς ἐλάλησεν. Ἀμφιδρόως εἶπε, καὶ οὐ πιστεύων ὅτι ζυήσεται ὕδωρ. Οἶμαι γὰρ ὑπέλαβεν εἶ, διὰ τὸ συνεχῶς αὐτοῦς ἀγνωμονεῖν τὸν πυκνῶς εὐεργετοῦντα, οὐκ ἐξενεχθήσεται ὕδωρ.

Οὐκ ἐξωλόθρευσαν τὰ ἔθνη, ἃ εἶπεν αὐτοῖς Κύριος. Περὶ τούτων ἡ βίβλος τῶν Κριτῶν ἱστορεῖ.

Καὶ ἐμίγησαν ἐν τοῖς ἔθνεσσι, καὶ ἔμαθον τὰ ἔργα αὐτῶν, καὶ ἐδούλευσαν τοῖς γλυπτοῖς αὐτῶν. Ἔργα τὰ παράνομα καὶ ἀσεβῆ. Ζήτησεν ἐν τῷ οὐρανῷ ψαλμῷ τῷ, καὶ ὑπέστρεψαν, καὶ ἠθέτησαν, καθὼς καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν.

Καὶ ἐγενήθη αὐτοῖς εἰς σκάνδαλον. Ἐγενήθη τὰ γλυπτὰ, ἢ τὸ δουλεύειν τοῖς γλυπτοῖς αὐτοῖς, εἰς ἐμπόδιον τῆς θείας ἐπισκοπῆς, εἰς πρόσκομμα καὶ πτώσιν.

Καὶ ἔθυσαν τοὺς υἱοὺς αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν τοῖς δαιμονίοις. Καὶ ἐξέχεαν αἷμα ἀδῶν, αἷμα υἱῶν αὐτῶν καὶ θυγατέρων, ὡς ἔθυσαν τοῖς γλυπτοῖς αὐτῶν Χαναάν. Ὡς τοὺς μανθάνοντας τὰ ἔργα τῶν ἐθνῶν εἰκόσ. Εἰργάζοντο γὰρ καὶ τοῦτο τὰ ἔθνη κατὰ τινὰς καιροῦς.

Καὶ ἐφοροκοτήθη ἡ γῆ ἐν τοῖς αἵμασι, καὶ ἐμίανθη ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν. Ἐφερμηνευτικῶν τοῦ ἐμίανθη, τὸ, ἐφοροκοτήθη.

Καὶ ἐπόρνευσαν ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτῶν. Ἀποστάντες τοῦ Θεοῦ, ἐκολλήθησαν τοῖς δαίμοσι· τοῦτο γὰρ καὶ ἄλλοι προφηταί πορνεῖαν καὶ μοιχεῖαν ὀνόμασαν. Νοεῖται δὲ καὶ περὶ τῆς ἀκολασίας αὐτῶν ὁ λόγος.

Καὶ ὤργισθη θυμῷ Κύριος ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ ἐδεδούλεστο τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ, καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς χεῖρας ἐχθρῶν. Ὡς ἡ τῶν Κριτῶν βίβλος διδάσκει.

Καὶ ἐκυρλεύσαν αὐτῶν οἱ μισοῦντες αὐτοῦ, καὶ ἐθλίψαν αὐτοὺς οἱ ἐχθροὶ αὐτῶν, καὶ ἐταπεινώθησαν ὑπὸ τὰς χεῖρας αὐτῶν. Πλεονάκις ἐβρῦσατο αὐτοὺς· αὐτοὶ δὲ παρεκλίραναν αὐτὸν ἐν τῇ βουλῇ αὐτῶν. Ἐν τῇ βουλῇ αὐτῶν, τῇ πονηρᾷ ἐν τῇ γνώμῃ αὐτῶν, τῇ ἀχαρίστῳ καὶ ὀγνώμονι.

Και ἐταπεινώθησαν ἐν ταῖς ἀνομιαῖς αὐτῶν. Α Κατεπτώθησαν, ἡσθένησαν.

Και εἶδε Κύριος ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτούς, ἐν τῷ εἰσακοῦσαι τῆς δεήσεως αὐτῶν, καὶ ἐμνήθη τῆς διαθήκης αὐτοῦ. Τῆς πρὸς Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ.

Καὶ ἐμελέτηθη κατὰ τὸ πλῆθος τοῦ ἔλλους αὐτοῦ. Μετέβλεπε τὴν ὀργὴν εἰς οἶκτον, ὡς πολυέλεος.

Καὶ ἔδωκεν αὐτούς εἰς οἰκτιρμοῦς. Ὁκτειρεν αὐτούς.

Ἐραντιον πάντων τῶν αἰχμαλωτευσάντων αὐτούς. Περιφραστικῶς, ὥστε πάντας τοῦτο μαθεῖν τοὺς αἰχμαλωτεύσαντας αὐτούς. Διάφορα γὰρ ἔβη κατὰ διαφόρους καιροὺς ἡχμαλώτευσαν αὐτούς, ὡς ἡ δηλωθεῖσα βίβλος Ἱστορεῖ. Γέγονε δὲ τοῦτο ἐπὶ Κύρου, καὶ Δαρείου, καὶ Ἀρταξέρξου τῶν βασιλέων, ὡς Ἐσδρας ἔγραψε.

Σῶσον ἡμᾶς, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν. Εἰς τὴν προτέραν αὐθις ἀνέδραμε ἱκεσίαν.

Καὶ ἐπισυνάγαγε ἡμᾶς ἐκ τῶν ἔθνῶν. Οἶμαι προσώπῳ τῆς ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίας ἡ παράκλησις· ἰσως δὲ καὶ τῶν διασπαρέντων μετὰ τὴν παρὰ Βαβυλωνίων αἰχμαλωσίαν.

Τοῦ ἐξομολογήσασθαι ἐν τῷ ὄνματι σου τῷ ἁγίῳ. Τοῦ εὐχαριστῆσαι, ὡς Σωτῆρι καὶ ἐλευθερωτῆι.

Τοῦ ἐγκανχῶσθαι ἐν τῇ αἰνέσει σου. Μέγα γὰρ τὸ αἰνεῖν σε· καὶ καύχησις τοῖς αἰνοῦσιν ὄντως, ὅτι ἀξιοῦνται ὑμνοῦν καὶ γενέσθαι τοιοῦτου Θεοῦ.

Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος. Εὐφημητὸς, αἰνετὸς ἀεὶ.

Καὶ ἐρεῖ πᾶς ὁ λαὸς· Γένοιτο, γένοιτο. Ἐρεῖ τὸ, Ἐύλογητὸς ὁ Κύριος· ἢ τὸ, Γένοιτο εὐλογητὸς.

Ἀλληλουῖα.
ΨΑΛΜΟΣ ΡΖ'.

Καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς, διεξιὼν εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ, τὴν αὐτὴν τῷ προλαβόντι δικαίως ἔλαχεν ἐπιγραφὴν.

Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ ὅτι χρηστὸς, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Τοιοῦτον ἔχει προοίμιον καὶ ὁ πρὸ τούτου ψαλμὸς.

Εἰπάτωσαν οἱ λευτερωμένοι ὑπὸ Κυρίου. Εἰπάτωσαν ὅτι χρηστὸς καὶ τὸ ἔξῃς.

Ὁδὸς ἐλευτρώσατο ἐκ χειρὸς ἐχθροῦ. Τοῦ διαβόλου. Περὶ γὰρ τῶν πιστευσάντων εἰς Χριστὸν ὁ λόγος, εἰ καὶ Ἰουδαῖοι φιλονεικοῦσι νοεῖσθαι τὸν ψαλμὸν περὶ τῶν μετὰ τὴν παρὰ Βαβυλωνίων αἰχμαλωσίαν ἀνακληθέντων. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων, ἐκ χειρὸς ἐχθρῶν, γράφουσιν, ἦτοι τῶν δαιμόνων.

Et humiliati sunt in iniquitatibus suis. Deciderunt enim ab adeptis viribus, infirmique ac debiles effecti sunt.

VERS. 44, 45. Et vidit Dominus cum tribularentur, dum exaudivit orationem eorum, et memorem fuit testamenti sui. Testamenti, inquam, ad Abraham, Isaac et Jacob.

Et pœnituit eum secundum multitudinem misericordiae suae. Commutavit enim iram in misericordiam. Est etenim valde misericors.

VERS. 46. Et dedit eos in misericordias. Eorum misertus est.

In conspectu omnium, qui ceperant eos. Adeo palam atque adeo manifeste eorum misertus est, ut omnes, qui fecerant eos captivos, perspicue id cognoverint. Variæ enim gentes, variis temporibus eos in servitutem redegerunt, quemadmodum in prædicto Judicium libro traditur. Factum est autem hoc, tempore Cyri, Darii et Artaxerxis, ut Esdras scribit.

VERS. 47. Salvos fac nos, Domine Deus noster. Iterum ad preces recurrit.

Et congrega nos de nationibus. Puto petitionem hanc proferri ex persona Ecclesiae, quæ de gentibus congregata est: vel forte ex personâ Judæorum, qui post Babylonicam captivitatem dispersi sunt.

Ut confiteamur nomini tuo sancto. Ut gratias tibi agamus, tanquam Salvatore ac liberatori nostro.

Et gloriemur in laude tua. Magnum etenim quid est, Deum laudare. Vera etiam ac summa gloria est omnibus, qui eum laudant: ea ratione videlicet, quod digni affecti sunt tanto ministerio.

VERS. 48. Benedictus Dominus Deus Israel, a sæculo et usque in sæculum. Benedictus enim semper est, et laudandus.

Et dicet omnis populus: Fiat, fiat. Dicit omnis populus: Benedictus Dominus; vel dicet omnis populus: Fiat, inquam, fiat benedictus Dominus.

Alleluia.

PSALMUS CVI.

Cum hic psalmus simili modo beneficia Dei narret in humanum genus collata, eandem merito cum præcedentibus psalmis inscriptionem sortitus est.

VERS. 1. Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus. Eisdem verbis Propheta in præcedenti psalmo exorsus est.

VERS. 2. Dicant qui redempti sunt a Domino. Dicant, inquam, quod bonus est, et quæ sequuntur.

Quos redemit de manu inimici. Diaboli scilicet. Est enim sermo de fidelibus Christianis; quantum Judæi contendunt psalmum hunc intelligi debere de iis qui ex Babylonica captivitate revocati sunt in patriam. Quædam vero exemplaria habent: De manu inimicorum, hoc est, De potestate dæmonum.

Et de regionibus congregavit eos. De regionibus gentium congregatos, in unam Ecclesiam, atque in unicam fidem conjunxit.

VERS. 3. *A solis ortu, et occasu, ab aquilone, et mari. Ex quatuor enim mundi partibus in unum congregati sunt: quia in omnem terram exiit sonus apostolorum, et in fines orbis terræ verba eorum* 60.

VERS. 4. *Erraverunt in solitudine, in inaquoso. Errabant olim gentes omnes ambulantes in conversatione quadam deserta solitariaque ac viduata virtutum fructibus, et omni sacræ doctrinæ potu prorsus carente.*

Viam civitatis habitaculi non invenerunt. Civitas habitaculi proprie cœlum est: cujus viam non invenerant, veluti errabundi: vel ipsa etiam cognitio Dei, virtusque, et religio.

VERS. 5. *Esurientes et sitiientes. Erant scilicet: neque enim cognitionem Dei aut doctrinam ullam habebant, qua cibum aut potum animabus suis præstarent.*

Anima eorum in ipsis defecit. In peccatis nimirum contrita, atque imo etiam effecta debilis et infirma.

VERS. 6. *Et clamaverunt ad Dominum cum tribularentur. Clamabant prophetæ ad Dominum, salutem ac redemptionem gentium optantes; ipsique angeli pariter, qui universis sortito nationibus præsent.*

Et de omnibus necessitatibus eorum eripuit eos. De multiplici scilicet dæmonum tyrannide.

VERS. 7. *Et deduxit eos in viam rectam. Quæ ad cœlum ducit, quam antea non invenerunt, cum in errore degerent: incarnatus vero Deus docuit eos omnem veritatem.*

Ut irent in civitatem habitaculi. De qua paulo superius diximus.

VERS. 8. *Confiteantur Domino misericordie ejus. Annuntient, inquit, misericordias Dei erga se.*

Et mirabilia ejus filiis hominum. Et narrent, inquit, aliis hominum id nescientibus, mirabilia Dei opera in eos, seu propter eos facta.

VERS. 9. *Quia satiavit animam inanem. Vacuas ac esurientes animas divino pane implevit potuque vivifico: evangelica nimirum doctrina.*

Et animam esurientem satiavit bonis. Idem repetit aliis verbis.

VERS. 10. *Sedentes in tenebris et umbra mortis. Hoc est in tenebris erroris. Error etenim umbra est, atque imago corporæ hujus mortis, dum a veræ ac perpetua cœlesti vita nos separat, quemadmodum illa a præsentis.*

Vinctos in mendicitate et ferro. In mendicitate, hoc est, inopia virtutum in forti præterea ac gravi catena peccatorum: Catenis enim, inquit, peccatorum suorum unusquisque constringitur.

VERS. 11. *Quia exacerbaverunt eloquia Dei. Hoc*

Και ἐκ τῶν χωρῶν συναγαγεν αὐτούς. Ἐκ τῶν χωρῶν τῶν ἰθῶν εἰς μίαν Ἐκκλησίαν καὶ πίστιν.

Ἀπὸ ἀνατολῶν, καὶ δυσμῶν, καὶ βορρῶ, καὶ θαλάσσης. Ἐκ τῶν τεσσάρων γὰρ περάτων τοῦ κόσμου συνήχθησαν. Ἐἰς πᾶσαν γὰρ, φησί, τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθέγγος τῶν ἀποστόλων, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ρήματα αὐτῶν.

Ἐπλανήθησαν ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐν ἀνύδρῳ. Ἐπλανήθησαν πρότερον ἐν τῇ πολιτείᾳ τῇ ἐρήμῳ καρπῶν ἀρετῆς, μὴ ἔχουση πόμα διδασκαλίας θείας.

Ὅδον πόλεως κατοικητηρίου οὐχ εὑρον. Πόλις κατοικητηρίου ὁ οὐρανός, οὗ τὴν ὁδὸν οὐχ εὑρον οἱ πλανώμενοι· εἰ δ' ἂν ἡ θεογνωσία, καὶ ἡ εὐσείβεια, καὶ αἱ ἀρεταί.

Πεινώντες καὶ διψῶντες. Ἦσαν δηλονότι· οὐκ εἶχον γὰρ θεογνωσίαν ἢ διδασκαλίαν τρέφουσαν καὶ ποτίζουσαν ψυχάς.

Ἡ ψυχὴ αὐτῶν ἐν αὐτοῖς ἐξέλιπεν. Ἐν ἀμαρτίᾳ κατετριβή, ἐξησθένησε.

Καὶ ἐκέκραξαν πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτούς. Ἐκέκραξαν οἱ προφῆται ὡπὲρ αὐτῶν, καὶ οἱ θεοὶ ἄγγελοι, οἱ προσεσηκότες τῶν ἰθῶν.

Καὶ ἐκ τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν ἐρρύσαστο αὐτούς. Ἐκ τῶν τυραννίδων τῶν δαιμόνων.

Καὶ ὠδήγησεν αὐτούς εἰς ὁδὸν εὐθείαν. Τὴν ἀνάγουσαν πρὸς τὸν οὐρανόν, ἣν πρότερον οὐχ εὑρον ἐν πλάνῃ διάγοντες· ἐνανθρωπήσας γὰρ εἶδεν αὐτούς τὴν ἀλήθειαν.

Τοῦ πορευθῆναι εἰς πόλιν κατοικητηρίου. Περὶ οὗ μικρὸν ἀνωτέρω διελάβομεν.

Ἐξομολογησάσθωσαν τῷ Κυρίῳ τὰ εἰρηναῖα αὐτοῦ. Ἐξαγορευσάτωσαν τὰ εἰς αὐτούς εἰρηναῖα αὐτοῦ.

Καὶ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. Τὰ εἰς αὐτούς ἢ δι' αὐτούς θαυμάσια διηγησάσθωσαν τοῖς ἀγνοοῦσιν αὐτά.

Ὅτι ἐχώρησεν ψυχὴν κστήν. Ψυχὰς πεινώσας ἐνέπλησεν θεοῦ δρυτος καὶ πόματος ζωηρότου· λέγω δὴ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας.

Καὶ ψυχὴν πεινώσαν ἐνέπλησεν ἀγαθῶν. Τὸ αὐτὸ λέγει πάλιν.

Καθημένους ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου. Ἐν σκότει πλάνης, ἣτις ἐστὶν εἰκὼν θανάτου, χωρίζουσα τῆς ἀληθινῆς ζωῆς, ὡς ὁ θάνατος τῆς παρουσίας.

Πεπεδημένους ἐν πτωχείᾳ καὶ σιδήρῳ. Ἐν πτωχείᾳ ἀρετῶν, καὶ κλειψίᾳ ἰσχυρῶ καὶ βαρεῖ ἀμαρτημάτων. Σειραῖς γὰρ, φησὶν, ἕκαστος ἐαυτῶν ἀμαρτημάτων περισφιγγεται.

Ὅτι παρεπικράναν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ. Ἦτοι

60 Ps. l. xviii, 5.

τὴν λέγοντα περὶ τῆς σωτηρίας αὐτῶν Θεόν· λέγοντα δὲ διὰ τοῦ ἐμφύτου λόγου πᾶσιν ἀνθρώποις, καὶ νόμου τοῦ δοθέντος· Ἰουδαίοις, καὶ προφητῶν, καὶ εὐεργεσιῶν, καὶ ἀπαιτῶν, καὶ πληγῶν, καὶ λοιπῶν, ὑφ' ὧν ἐκτριβῆναι τὴν κακίαν τὸ σπουδαζόμενον ἦν, ὡς ὁ Θεολόγος φησὶ Γρηγόριος.

Καὶ τὴν βουλήν τοῦ Ὑψίστου παρώξιναν. Ἦγουν τὸν βουλούμενον τὴν σωτηρίαν αὐτῶν Ὑψίστον· λόγια γὰρ Θεοῦ τὴν Θεὸν, κατὰ περιφρασίν, καὶ βουλήν Ὑψίστου τὸν Ὑψίστον ἐνταῦθα χρῆ νοεῖν.

Καὶ ἐταπεινώθη ἐν κόποις ἡ καρδία αὐτῶν. Ἐταλαιπώρησεν ἡ ψυχὴ αὐτῶν ἐν κόποις τῆς ἀμαρτίας.

Ἥσθθησαν, καὶ οὐκ ἦν ὁ βοηθῶν. Ὁ βυόμενος αὐτοῦ τῆς τυραννίδος τοῦ διαβόλου.

Καὶ ἐκέκραξαν πρὸς Κύριον, ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτούς, καὶ ἐκ τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν ἔσωσεν αὐτούς. Εἴρηται περὶ τούτων ἀνωτέρω. Τετράκις γὰρ ἐν ὅλῳ τῷ ψαλμῷ ταῦτα τέθεικεν, ἐμφαίνων τὸ μέγεθος τῆς εὐεργεσίας.

Καὶ ἐξήγαγεν αὐτούς ἐκ σκότους καὶ σκίας θανάτου. Εἴρηται περὶ τοῦ σκότους καὶ τῆς σκιάς τοῦ θανάτου.

Καὶ τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν διέβηξεν. Τοὺς δεσμοὺς τῆς ἀμαρτίας, οὓς ἐπέβαλεν αὐτοῖς ὁ διάβολος, τοὺς δεσμοὺς τῆς δουλείας τῶν δαιμόνων.

Ἐξομολογήσασθωσαν τῷ Κυρίῳ τὰ ἐλέη αὐτοῦ, καὶ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. Ἐρρήθη καὶ περὶ τούτων· ὁμοίως γὰρ τετράκις ἐν ὅλῳ τῷ ψαλμῷ καὶ ταῦτα τέθεικεν, ἐπιτείνων τὴν εὐχαριστίαν.

Ὅτι συνέτριψε πύλας χαλκᾶς. Πύλας ἰσχυράς, πύλας ἀρρήκτους, τὰς τοῦ ἔδου· κατέλυσε γὰρ αὐτὰς ἐκεῖ κατελθὼν, καὶ τὰς κατεχομένας ψαχὰ· ἐξήγαγε.

Καὶ μοχλοὺς σιδηροὺς συνέθλασεν. Τοὺς τῶν τοιοῦτων πυλῶν· εἰς δ' ἂν πύλαι ἔδου καὶ μοχλοὶ τὸ ἄφυκτον αὐτοῦ καὶ ἀδιαξέλευτον.

Ἄνταλθέτω αὐτῶν ἐξ ὁδοῦ ἀνομίας αὐτῶν. Ἐπι δεινόντων ἐν ἀνομίᾳ.

Διὰ γὰρ τὰς ἀνομίας αὐτῶν ἐταπεινώθησαν. Ἐταλαιπώρησαν, καὶ ἐφάνησαν ἔλλους καὶ ἀντιλήψεως ἄξιοι.

Πᾶν βρῶμα ἐβδελύξατο ἡ ψυχὴ αὐτῶν. Πᾶν βρῶμα ψυχικόν, λογικόν, διδασκαλικόν· δι' ὑπερβολὴν καχεξίας. Καὶ αὐτοῖς γὰρ τοῖς Ἑλληνικοῖς δόγμασιν δυσηρεστοῦντο.

Καὶ ἤγγισαν ἕως τῶν πυλῶν τοῦ θανάτου. Τοῦ ψυχικοῦ, τοῦ παραδιδόντος ταῖς αἰωνίους κολάσεις. Πύλας δὲ θανάτου λέγει τὰς μεγάλας καὶ χαλεπὰς ἀμαρτίας τὰς εἰσαγούσας εἰς αὐτόν· ἡ

A est, Deum ipsum loquentem de eorum salute, loquentem, inquam, per eam rationem, quæ omnibus hominibus insita est: vel per legem datam, per prophetas, per beneficia, per minas, per plagas, et per cætera omnia, quibus, ut inquit Gregorius Theologus, studuit Deus vitia hominum conterere.

Et consilium Altissimi irritaverunt. Ipsum scilicet Altissimum, eorum salutem consulentem, per eloquia enim Dei, et per consilium Altissimi, Deum ipsum circumloquitur.

VERS. 12. Et humiliatum est in laboribus cor eorum. Afflicta est miseriis anima eorum in malis et peccatis.

B Infirmati sunt, et non erat, qui adjuvaret. Qui eriperet eos a tyrannide diaboli.

VERS. 13. Et clamaverunt ad Dominum cum tribularentur et de necessitatibus eorum salvarit eos. Hæc verba, quibus Propheta divinorum beneficiorum magnitudinem exprimere satagens, in præsentī psalmo sæpius, hoc est, quater repetit, jam a nobis superius exposita sunt.

VERS. 14. Et eduxit eos ut tenebris, et umbra mortis. Atque hæc verba etiam superius exposuimus.

Et vincula eorum dirupit. Vincula videlicet peccati, quibus dæmon eos involverat, vel vincula servitutis dæmonum.

VERS. 15. Confiteantur Domino misericordie ejus, et mirabilia ejus filiis hominum. Hæc verba, quæ ut sermonem de gratiarum actionibus intentionem redderet, simili modo a Propheta quater in hoc psalmo de industria repetuntur, paulo superius a nobis satis declarata sunt.

VERS. 16. Quia contrivit portas æreas. Occlusas diu olim, et valide obfirmatas inferni januas in-fregit Dominus, quoniam illuc descendens carceri emancipatos patres eripuit.

Et vectes ferreos confregit. Vectes, inquam, hujusmodi portarum. Per portas etiam æreas, et per vectes ferreos intelligere possumus significari, quam difficile esset evadere loca illa.

VERS. 17. Adjovit eos in via iniquitatis eorum. Hoc est, cum adhuc in iniquis ac pravis eorum operibus perseverando procederent.

Propter iniquitates enim suas humiliati sunt. Valde enim afflicti sunt, ob quod misericordia et auxilio divino dignos se ostenderunt.

VERS. 18. Omnem cibum abominata est anima eorum. Omnem, inquam, cibum animæ rationabilem et omnem doctrinam. Adeo enim depravatis erant animis, ut ipsa etiam gentilium studia fastidirent.

Et appropinquarunt usque ad portas mortis. Mortem animæ intelligit, quæ perpetuis suppliciiis hominem obnoxium reddit. Per portas autem mortis, magna ac gravia nuncupat delicta, quæ morti

hominem addicunt : vel ipsam circumloquitur mortem. Est autem sermo de fidelibus.

VERS. 19. *Et clamaverunt ad Dominum cum tribularentur, et de necessitatibus eorum salvavit eos.* Dictum est superius.

VERS. 20. *Misit Verbum suum, et sanavit eos.* His verbis personarum distinctio in divinitate demonstratur, dum dicitur : *Misit Verbum suum* ⁶¹. Hoc est, Filium suum. Neque enim dicere possumus missum, nisi missi persona subsistat, et vivat. Unde consona prophetæ nostro Dominus loquens, dicebat, quod Pater eum misit. Hoc igitur Verbum quod a Patre missum est, omnem languorem, atque omnem infirmitatem sanavit.

Et eripuit eos de corruptionibus eorum. Hoc est, a peccatis.

VERS. 21. *Confiteantur Domino misericordiae ejus, et mirabilia ejus filiis hominum.* De his verbis superius dictum est.

VERS. 22. *Et sacrificent ei sacrificium laudis.* Sacrificium, inquam, rationale atque evangelicum, laudantes, benedicentes, et gratias agentes.

Et annuntient opera ejus in exsultatione. Scientes ignorantibus annuntient, senes junioribus. Per opera autem Dei, illius beneficia, misericordiam et incarnationem intellige, et cætera omnia quæ ad salutarem dispensationem pertinent.

VERS. 23, 24. *Qui descendunt in mare navibus, facientes operationem in aquis multis, ipsi viderunt opera Domini.* Sermo est de apostolis, qui antea piscatores fuere : qui in mare navibus descendunt, et piscatorum munus in aquis maris exercentes, præcipue, ac supra omnes viderunt opera Domini nostri Jesu Christi.

Et mirabilia ejus in profundo. Sed quænam sint hæc mirabilia, audi ex sequentibus.

VERS. 25. *Dixit, et stetit spiritus procellæ, et exaltati sunt fluctus ejus.* Dixit et surrexit procella : *Facta est enim, inquit, tempestas venti magna et fluctus irruerant in navim, ita ut operiretur* ⁶².

VERS. 26. *Ascendunt usque ad cælos, et descendunt usque in abyssos.* Fluctus maris qui tempore illius procellæ excitati sunt, tollebantur modo quasi in cælos, modo autem in ima descendebant. Quemadmodum in hujusmodi fluctuationibus, atque atrocibus tempestatibus fieri solet. Est autem sermo hyperbolicus, quo loquendi modo sapienter Scriptura utitur; ut illud est : *Super nivem de- a. babuntur* ⁶³; item illud : *Civitates munitæ erant usque ad cælum* ⁶⁴, et cætera hujusmodi.

Anima eorum in malis tabescebat. In timore atque in periculis defecerat. Ipse enim Dominus dormiebat, apostoli vero accedentes excitaverunt, eum dicentes : *Domine, salva nos, omnia perimus* ⁶⁵.

Α περιφραστικῶς τὸν θάνατον. Περὶ δὲ τῶν πιστευσάντων ὁ λόγος.

Καὶ ἐκέκραξαν πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτοὺς, καὶ ἐκ τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν ἐβρῦσατο αὐτοὺς. Εἴρηται καὶ περὶ τούτων.

(Hujus et sequentis versiculi Græca interpretatis non apparet in Codice.)

Ἐξομολογησάσθωσαν τῷ Κυρίῳ τὰ ἐλέη αὐτοῦ, καὶ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. Εἴρηται καὶ περὶ τούτων.

Θυσάτωσαν αὐτῷ θυσίαν αἰδέσεως. Θυσίαν λογικὴν, εὐαγγελικὴν, αἰνοῦντες, εὐλογοῦντες, εὐχαριστοῦντες αὐτῷ.

Καὶ ἐξαγγελιάτωσαν τὰ ἔργα αὐτοῦ. Οἱ γινώσκοντες τοὺς ἀγνοοῦσιν, οἱ παλαιότεροι τοῖς νεωτέροις. Ἔργα δὲ νόει τὰς εὐεργεσίας, τὸν ἔλεον, τὴν ἐνανθρώπησιν, καὶ τὰ ἐξῆς τῆς σωτηρίου οἰκονομίας.

Οἱ καταβαίνοντες εἰς θάλασσαν ἐν πλοίοις, ποιοῦντες ἔργασίαν ἐν ὕδασι πολλοῖς, αὐτοὶ εἶδον τὰ ἔργα Κυρίου. Περὶ τῶν ἀποστόλων ὁ λόγος, τῶν πρὶν ἀλιέων. Οὗτοι γὰρ εἰσιν οἱ καταβαίνοντες εἰς θάλασσαν ἐν πλοίοις, καὶ ποιοῦντες ἔργασίαν ἀλιεῖαν ἐν ὕδασι πολλοῖς τῆς θαλάσσης· οἱ καὶ εἶδον μᾶλλον τὰ ἔργα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Καὶ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ ἐν τῷ βυθῷ. Πῶς; Διὰ τῶν ἐξῆς ἀκουσον.

Εἶπε, καὶ ἔστη πνεῦμα καταιγίδος, καὶ ὑψώθη καὶ κύματα αὐτῆς. Προέταξε, καὶ ἠγέρθη κλύδων. Γίνεσθαι γὰρ, φησὶ, λαίλαψ ἀνέμου μεγάλῃ· τὰ δὲ κύματα ἐπέβαλε εἰς τὸ πλοῖον, ὥστε καὶ αὐτὸ ἦδη γεμίσεσθαι.

Ἀναβαίνουνσιν ἕως τῶν οὐρανῶν, καὶ καταβαίνουνσιν ἕως τῶν ἀβύσσων. Τὰ τότε κύματα, νῦν μὲν λίαν ἀνυψούμενα, νῦν δὲ σφόδρα ταπεινούμενα, καθὼς καὶ ἐπὶ τῶν σάλων εἰσθε γίνεσθαι. Καθ' ὑπερβολὴν δὲ ὁ λόγος· ὡς τὸ, Ἵπὲρ χιόνα λευκαθήσομαι· καὶ τὸ, Αἱ πόλεις δὲ τειχιωμέναι ἦσαν ἕως τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ πολλὰ παρὰ τῆ Γραφῆ παραδείγματα τοιοῦτου τρόπου.

Ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν κακοῖς ἐτήκετο. Ἐν φόβοις, ἐν κινδύνοις ἐξελίμπανεν, ὅτε αὐτὸς μὲν ἐκάθευδεν, αὐτοὶ δὲ, προσπλήθοντες, ἤγειραν αὐτὸν λέγοντες· Κύριε, σώσον ἡμᾶς, ἀπολλύμεθα.

⁶¹ Act. x, 36. ⁶² Matth. viii, 24. ⁶³ Isa. i, 18. ⁶⁴ Dent. i, 28. ⁶⁵ Matth. viii, 25.

Ἐταράχθησαν, ἐσαλεύθησαν ὡς ὁ μεθύων. Ἐσαλεύθησαν τὰς φρένας. Ἄλλ' ὁ μὲν μεθύων σαλεύεται ἀπὸ οἴνου, οὗτοι δὲ, ὑπὸ φόβου.

Καὶ πᾶσα ἡ σοφία αὐτῶν κατεπόθη. Ἡ περὶ τὸ θαλατταεῖν σοφία, ἡ περὶ τὸ πλεῖν ἐμπειρία ἠφανίσθη τότε.

Καὶ ἐκέκραξαν πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτούς. Ἐν τῷ χεϊμάζεσθαι, ὡς εἴρηται.

Καὶ ἐκ τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν ἐξήγαγεν αὐτούς. Ἐκ τῶν φόβων ἐκείνων, ἐκ τοῦ κινδύνου εἰτα λέγει καὶ τὸ πῶς.

Καὶ ἐπέταξε τῇ καταιγίδι, καὶ ἔστη εἰς αὐραν, καὶ ἐσίγησε τὰ κύματα αὐτῆς. — Ἐπετίμησε γὰρ, φησὶ, τοῖς ἀνέμοις καὶ τῇ θαλάσῃ, καὶ ἐγένετο γαλήνη μεγάλη. Δύρα γὰρ τὸ πρῶον καὶ γαληναῖον πνεῦμα.

Καὶ εὐφράνθησαν, ὅτι ἠσύχασαν. Ὅτι ἠσύχασαν τὰ κύματα.

Καὶ ὠδήγησεν αὐτούς ἐπὶ λιμένα θελήματος αὐτοῦ. Λιμὴν γὰρ ὄντως αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ, παντὸς ναυαγίου τηροῦσαι τὴν ἐν αὐταῖς (17) ἀνώτερον.

Ἐξομολογησάσθωσαν τῷ Κυρίῳ τὰ ἔλεη αὐτοῦ καὶ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. Κηρυξάτωσαν πάντα οἱ ἀπόστολοι.

Ἐγώσάτωσαν αὐτὸν ἐν Ἐκκλησίᾳ λαῶν. Ἐν συναγωγῇ λαῶν.

Καὶ ἐν καθέδρᾳ πρεσβυτέρων, αἰνεσάτωσαν αὐτόν. Ἐν συνεδρίῳ ὑπερεχόντων.

Ἔθετο ποταμοὺς εἰς ἔρημον. Ἔθετο τοὺς ποταμῶν εὐβρόντας ἐν λόγοις Ἑλλήνων, εἰς ἔρημian σοφίας ἐπιστομιζόντων αὐτοὺς τῶν ἀλιείων, καὶ ἀγραμμάτων ἀποστόλων.

Καὶ διεξόδους ὕδατων εἰς δίψαν. Καὶ τὰς πλημμύρας τῶν λόγων αὐτῶν εἰς ξηρανσίαν.

Τὴν καρποφόρον εἰς ἄλμην, ἀπὸ κακίας τῶν κατοικοῦντων ἐν αὐτῇ. Καὶ τὴν γῆν τῶν Ἰουδαίων τὴν καρποφοροῦσαν τοὺς προφήτας, εἰς ἀκαρπίαν. Ἄκαρπος γὰρ ἡ ἄλμυρὰ γῆ. Αἴτιον δὲ ἡ κακία τῶν κατοικοῦντων ἐν αὐτῇ, δι' ἣν οὐκ εἶτι τοιοῦτους ἀνδρας καρποφορεῖ.

Ἔθετο ἔρημον εἰς λίμνας ὕδατων. Τὴν πρὶν ἔρημον καρπῶν ἀρετῆς Ἐκκλησίαν, εἰς λίμνας ὕδατων τοῦ θείου βαπτίσματος. Εἰς τὸ λιμνάζειν ὕδασι τοιοῦτοις.

Καὶ γῆν ἀνυδρον εἰς διεξόδους ὕδατων. Τὴν Ἐκκλησίαν τῶν πιστῶν αὐθις τὴν πρὶν ἀνυδρον ἐν ἀγωνίᾳ λόγου θεοῦ, ἔθετο εἰς τὸ πηγάζειν ὕδατα δογμάτων ζωήβητα.

⁶⁶ Matth. viii, 26.

Variæ lectiones.

(17) Corrupta, ut apparet, lectio: sensus postulareτ ἐνοικούντα, αὐτ ἐμμένοντα, αὐτ αὐιδ simile; quæ verba cum ἀνώτερον nulla cognatione junguntur.

VERS. 27. Turbati sunt, et commoti sunt sicut ebrius. Commoti sunt in præcordiis suis: quantum ebrius quidem a vino commovetur, apostoli vero timore perturbati sunt.

Et omnis sapientia eorum derorata est. Sapientia, hoc est, peritia remigandi, tunc omnis defecerat.

VERS. 28. Et clamaverunt ad Dominum cum tribularentur. Dum tempestate agitantur, ut diximus.

Et de omnibus necessitatibus eorum eduxit eos. Ex timore illo videlicet atque ex periculo. Deinde, quo pacto id factum fuerit, narrat.

VERS. 29. Et mandavit procellæ, et stetit in auram, et siluerunt fluctus ejus. Increpavit enim, inquit, Dominus ventos et mare: et facta est tranquillitas magna⁶⁶. Aura quippe, mitis ac placida est et tranquilla quædam spiratio.

VERS. 30. Et latati sunt, quoniam quieverunt. Vastissimi scilicet illi fluctus.

Et deduxit eos in portum voluntatis suæ. Per portum divina mandata intellige, quæ illic comemorantem ab omni animæ naufragio tutum servant.

VERS. 31. Confiteantur Domino misericordiæ ejus, et mirabilia ejus filiis hominum. Hæc omnia apostoli annuntiabunt.

VERS. 32. Extollent eum in Ecclesia populorum. In nationum omnium congregatione.

Et in cathedra seniorum laudent eum. Eorum scilicet qui cæteris in concilio supereminent.

VERS. 33. Posuit flumina in desertum. Græcos et gentiles scilicet qui cum eloquentiæ quasi fluminibus, et omnis generis disciplinis redundarent, omni demum sapientia deserti esse visi sunt, cum illiterati ac piscatores homines eos represserint.

Et exiit aquarum in sitim. Dum hujusmodi redundantiam ariditate damnavit.

VERS. 34. Terram fructiferam in salsuginem, a malkia habitantium in ea. Judæa regio quæ prophætis, quasi speciosissimis fructibus, olim referta erat, in omnimodam sterilitatem versa est. Salsuginosa enim humus, est frugibus prorsus infecunda. Incolarum autem vitio, id effectum est, ut scilicet ejusmodi viros ea terra amplius non produceret.

VERS. 35. Posuit desertum in stagna aquarum. Ecclesiam de gentibus congregatam, quæ prius virtutum frugibus vacua erat, sacri baptismatis fluentis esse fecit irriguam: quæ abunde adeo effluerunt, ut ingentis stagni speciem præ se tulerint.

Et terram inaquosam in exitus aquarum. Eandem Ecclesiam fidelium, quæ antea inaquosa fuerat, et arida, diviniqûe Verbi, inops, effecit, ut vitæ dogmata scaturiret.

VERS. 36. *Et collocavit illic esurientes. Eos qui a spirituali cibo diu olim caruerant.*

Et constituit civitates habitaculi. Habitationis, inquam, spiritualis. Intelligit autem varias ac particulares ecclesias fidelium, quæ per universum orbem constitutæ sunt: tam aperte adeo omnia prædicat.

VERS. 37. *Et seminaverunt agros. Evangelicæ prædicationis semine seminarunt apostoli hominum animas, quæ antea agrestes erant atque inculte.*

Et plantaverunt vineas. Rursus per vineas, animas fidelium intelligit, ferentes virtutum racemos.

Et fecerunt fructum germinis. Germinis, inquam, mystici, Christo Domino oblati eumque lætificantis.

VERS. 38. *Et benedixit eis. Ad enim Lucas de apostolis, quod extollens Dominus manus suas benedixit eis* 47. Manifestum est igitur, quod propter apostolos, et eorum successores hoc dictum est.

Et multiplicati sunt valde. Nam ex duodecim, et septuaginta viris, in numerosissimum populum propagati sunt.

Et pecora eorum non sunt minorata. Per pecora eos intellige, qui inter Christianos simpliciores sunt, nec tam solerti ingenio sunt præditi. Vel aliter: pecora apostolorum, discipuli eorum sunt, qui instar pecorum, eos sequuntur, quocumque duxerint, quique veluti rationales oves cibum ab eis capiunt, et numerosissimi etiam fuerunt. Cum autem Ecclesiæ augmenta prædixerit, futuras etiam illius persecutiones, et calamitates annuntiat.

VERS. 39. *Et pauci facti sunt, et afflicti sunt, a tribulatione malorum et dolore. Pauci facti sunt fideles, cum multa millia eorum pro Christo variis cruciatibus interierint. Afflicti autem sunt a tribulatione tentationum et dolore, dum presentibus bonis spoliati, expulsi, verberati atque innumerabilia alia passi sunt.*

VERS. 40. *Effusa est contemptio super principes eorum. Per principes, fidelium reges ac duces illos intelligit, quibus suberant, et a quibus multas persecutiones sustinuerunt: qui principes tanquam inutiles a Christo contempti sunt.*

Et errare fecit eos in invio, et non in via. Seduci eos permisit tanquam immedicabiles. Est modus hic loquendi frequens apud Scripturam, ut facere quempiam dicat, qui permittit. Invium vero et Sine via appellat, perversa atque impia eorum dogmata.

VERS. 41. *Et adjuvit pauperem ex inopia. Populum qui pauper erat adjuvit, ex inopia quæ est propter Christum.*

Et posuit quasi oves familias. Eas quippe ut proprias oves, in ordinem redegit. Per familias autem (quas, juxta Græci nominis significationem,

Και κατέκνησεν ἐκεῖ πεινῶντας. Τοὺς πρὶν ἐνδεεῖς βρώσεως πνευματικῆς.

Και συνεστήσατο πόλεις κατοικεσίας. Πόλεις κατοικίας πνευματικῆς· λέγει δὲ, τὰς κατὰ τόπους Ἐκκλησίας. Οὕτως ἐναργῶς προφητεύει πάντ.

Και ἐσπειραν ἀγρούς. Ἐσπειραν οἱ ἀπόστολοι τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων τῷ σπόρῳ τοῦ κηρύγματος, ἡγρωμένας πρότερον.

Και ἐφύτευσαν ἀμπελώνα. Τὰς ψυχὰς αὐθιγὴν ὦνησον ἀμπελώνας, καρποφορούσας βότρυον ἀρετῶν.

Και ἐποίησαν καρπούς γεννήματος. Γεννήματος· μυστικοῦ, προσφερομένου τῷ Δεσπότη Χριστῷ, καὶ τοῦτον εὐφραίνοντας.

Και ἐδόξησεν αὐτούς. Φησὶ γὰρ ὁ Λουκᾶς περὶ τῶν ἀποστόλων, ὅτι, Ἐπάρας τὰς χεῖρας αὐτοῦ, ἐδόξησεν αὐτούς· δηλον δὲ ὅτι δι' αὐτῶν ἄρα καὶ τοὺς διαδόχους τῆς πίστεως· αὐτῶν.

Και ἐπληθύνθησαν σφόδρα. Ἀπὸ δώδεκα γὰρ καὶ ἑβδομήκοντα, εἰς ἀναριθμήτους μυριάδας ἐξηγήθησαν.

Και τὰ κτήνη αὐτῶν, οὐκ ἐσμικρυνε. Κτήνη ὦνησον, τοὺς ἀλογωτέρους ἐν αὐτοῖς· ἢ καὶ ἄλλως, κτήνη τῶν ἀποστόλων, οἱ μαθηταὶ αὐτῶν, ὡς δίκτην κτηνῶν ἐπόμενοι· τοῦτοις ὅποιον ἄγουσι, καὶ τροφήν πνευματικὴν παρ' αὐτῶν λαμβάνοντες, ὡς πρόβατα λογικά· οἱ καὶ αὐτοὶ πολλοὶ γεγόνασιν. Προαγορεύσας δὲ τὴν προκοπὴν καὶ ἀξίωσιν τῆς Ἐκκλησίας, ἔτι προλέγει καὶ τοὺς ἐπισυμβῆναι μέλλοντας αὐτῇ διωγμούς.

Και ὀλιγώθησαν καὶ ἐκακώθησαν ἀπὸ θλίψεως κακῶν καὶ ὀδύνης. Ὀλιγώθησαν μὲν οἱ εὐσεβεῖς, μυριάδων πολλῶν ποικίλοις τρόποις ἀνααιρεθεισῶν ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ· ἐκακώθησαν δὲ ὑπὸ θλίψεως πειρασμῶν καὶ ὀδύνης τῆς ἐντεῦθεν, ἀφαιρούμενοι τὰς οὐσίας, ἐλαυνόμενοι, μαστιζόμενοι, καὶ μυρία πάσχοντες.

Ἐξεχύθη ἐξουδένωσις ἐκ ἀρχοντες αὐτῶν. Ἀρχοντες αὐτῶν οἱ βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνες, ὅφ' οὗς ἐτέλουν, καὶ ὅφ' ὧν ἐδίωκοντο, οἵτινες ἐξουδενώθησαν τῷ Θεῷ ὡς ἀχρεῖοι.

Και ἐπληθύνθησαν αὐτούς ἐν ἀβάτῳ, καὶ οὐκ ὀδῶ. Πληθύνθησαν παρεχώρησεν αὐτούς· ἰδίωμα δὲ τοῦτο τῆς Γραφῆς, ὡς πολλάκι· εἰρήκαμεν. Ἄβατον δὲ καὶ Οὐκ ὀδός, τὰ δυσσεβῆ δόγματα, καὶ ὀλέθρια.

Και ἐβοήθησε πένητι ἐκ πτωχείας. Τῷ πένητι λαῷ, τῷ πένητι ἐκ πτωχείας τῆς διὰ Χριστόν.

Και ἔθετο ὡς πρόβατα πατριὰς. Ὡς πρόβατα οἰκεῖα τὰς πατριὰς· ἡγοῦν ἐταξεν ὡς πρόβατα ἐκ τοῦ, τὰς ἐν ταῖς χώραις πατριὰς· πατριὰς δὲ λέγει

47 Luc. xxiv, 50

νῦν, τὰ συστήματα ἐκάστης Ἐκκλησίας· πατριὰς Ἀδὰμ, διὰ τὴν ἐκ πίστεως συγγένειαν, ἕνα πατέρα τὸν Θεὸν ἐχούσας· ἐπεὶ καὶ *Ποιμὴν* ὀνομάζεται *καλῶς*, καὶ *τὴν ψυχὴν τιθεὶς ὑπὲρ τῶν προβάτων*.

Ὁφονται εὐθεεῖς, καὶ εὐφρανθήσονται. Ὁφονται τὰ ἤδη προφητευθέντα· εὐθεεῖς δὲ, οἱ τὴν εὐθεϊαν δόξουσας, εὐσεβεῖς.

Καὶ πᾶσα ἀνομία ἐμφράξει τὸ στόμα αὐτῆς. Τοῦ κηρύγματος πλατυθέντος· ἄκρι βασιλείων· ἀνομία δὲ, οἱ ἀνομοὶ καὶ ἀσεβεῖς.

Τίς σοφός καὶ φυλάξει ταῦτα; καὶ συνήσουσι τὰ ἐλέη τοῦ Κυρίου. Τίς σοφὸς παρατηρήσει ταῦτα, πιστεύων ὅτι γενήσονται, καὶ συνήσουσι τὰ ἐλέη τοῦ Κυρίου· γινώσκονται ταῦτα, ὅταν λάβωσι πέρας.

Ῥδὴ Ψαλμοῦ τῷ Δαβὶδ.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΖ'.

Περὶ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης καλὴν τῷ προοιμίῳ τῆς παρούσης βίβλου, καὶ ἐν ψαλμοῖς· ἐτέροις εἰρήκαμεν.

Ἐτοίμη ἡ καρδία μου, ὁ Θεός, ἐτοίμη ἡ καρδία μου, ἴσσομαι καὶ ψαλῶ ἐν τῇ δόξῃ σου. Ἐξεγέρθητι ἡ δόξα μου, ἐξεγέρθητι ψαλτήριον καὶ κιθάρα, ἐξεγερθήσομαι ἄθρονον. Ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν λαοῖς, Κύριε· ψαλῶ σοὶ ἐν ἔθνεσιν, ὅτι μέγα ἐπάνω τῶν οὐρανῶν τὸ ἔλεός σου, καὶ ἕως τῶν νεφελῶν ἡ ἀληθεία σου. Ἰψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς ὁ Θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα σου. Ταῦτα πάντα καθεξῆς καὶ ἐν τῷ νῶ· ψαλμῷ κείμενα τῆς καθηκούσης ἐξηγήσεως τετυχῆσασιν ἐν ἐκείνῳ· ταῦτόν δὲ τὸ, Ἐμμεγαλύνθη ἕως τῶν οὐρανῶν, καὶ τὸ, Μέγα ἐπάνω τῶν οὐρανῶν τὸ ἔλεός σου. Νοηθεῖεν δ' ἂν ταῦτα τὰ ῥητά, καὶ τὸ Ἐξεγέρθητι, καὶ τὸ Ἐξεγερθήσομαι, καὶ περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου· τοῦ μὲν Δαβὶδ (18) ἰκεταύοντος, τοῦ δὲ Χριστοῦ ὑπισχομένου καὶ προτιθέντος, καὶ τὸν καιρὸν ἄθρονον γὰρ βαθεὸς ἐξηγέρθη, κατὰ τὸν Λουκᾶν. Δόξα δὲ αὐτοῦ ὁ Χρῆστος, ὡς ἐκ σπέρματος αὐτοῦ γεννηθεὶς.

Ὅπως ἂν ῥυσθῶσιν οἱ ἀγαπητοὶ σου. Ὁ νέος λαός. Ἀγαπήσας γὰρ, φησὶ, τοὺς ἰδίους, τοὺς ἐν κόσμῳ, εἰς τέλος ἠγάπησεν αὐτούς.

ᾤσων τῇ δεξιᾷ σου, καὶ ἐπάκουσόν μου. Ὁ Θεός ἐλάλησεν ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ· Ἰψώθησομαι καὶ διαμερῶ Σίκιμα, καὶ τὴν κοιλάδα τῶν σκηπῶν διαμετρήσω. Ἐμός ἐστι Γαλαὰδ, καὶ ἐμός ἐστι Μανασσῆς, καὶ Ἐφραῖμ ἀντιλήψις τῆς κεφαλῆς μου. Ἰούδας βυσιλεύς μου, Μωὰβ λέβης τῆς ἐλπίδος μου. Ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐπιβαλὼ τὸ ὑπόδημά μου, ἐμοὶ ἀλλόφυλοι ὑπετάγησαν· τίς ἀπάξει με εἰς πόλιν περιοχῆς; ἢ τίς ὀδηγήσει με ἕως τῆς Ἰδουμαίας; Οὐχὶ σὺ ὁ Θεός ὁ ἄσω-

parentelas quis melius dixerit), universas ecclesiarum congregationes intelligit, tum propter congregationem fidei, tum quia unum Christum verum patrem familias habent, qui et pastor bonus appellatur, et animam suam posuit pro ovibus⁶⁸.

VERS. 42. *Videbunt recti, et lætabuntur.* Fideles, qui per rectam viam semper incedunt, videbunt ea quæ superius dicta sunt.

Et omnis iniquitas obturabit os suum. Dilatata nimirum prædicatione ad ipsos usque reges. Per iniquitatem autem iniquos ipsos homines intelligit.

VERS. 43. *Quis sapiens et custodiet hæc? et intelligent misericordias Domini.* Quis sapiens erit, et observabit hæc, credens quod futura sint? et intelligent misericordias Domini, hoc est, cognoscent hæc, ubi anem habuerint.

Canticum Psalmi ipsi David.

PSALMUS CVII.

Tituli hujus ratio, in præmio operis, et alibi etiam explicata est.

VERS. 1-6. *Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum; cantabo et psallam in gloria mea. Exsurge, gloria mea; exsurge psalterium et cithara. Exurgam diluculo. Confitebor tibi in populis, Domine, psallam tibi in nationibus, quoniam magna est supra caelos misericordia tua, et usque ad nubes veritas tua. Exaltare super caelos, Deus, et super omnem terram gloria tua.* Hæc omnia eodem ordine habentur in psalmo lvi, ubi ea exposuimus. Idem enim significat: *Magna est supra caelos*, quod, *Magnificata est usque ad caelos*. Illa autem verba: *Exsurge gloria mea*, item illa: *Exurgam diluculo*, intelligi possunt de resurrectione Domini, ipso scilicet David aliud supplicante, et Christo aliud promittente, et certum etiam resurrectionis suæ tempus præsiguante. Profundo quippe diluculo surrexit, ut Lucas tradit⁶⁹. Gloriam vero suam beatus David Christum appellat, veluti, qui ex ejus semine nasciturus erat, et summam ei gloriam paraturus.

Ut liberentur dilecti tui. Novus populus nimirum: *Cum dilexisset enim, inquit, suos Jesus in mundo, in finem dilexit eos*⁷⁰.

VERS. 7-14. *Salvum fac dextera tua, et exaudi me. Deus locutus est in sancto suo. Exaltabor, et dividam Sicimam, et vallem tabernaculorum dimittam. Meus est Galaad, et meus est Manasses, et Ephraim defensio capitis mei: Judas rex meus, Moab lebes spei meæ. In Idumæam immittam calcamentum meum. Mihi alienigenæ subditi sunt. Quis deducet me in civitatem munitam? quis deducet me usque in Idumæam? Nonne tu, Deus, qui repulisti nos? Et non egredieris in virtutibus nostris? Da nobis auxilium*

⁶⁸ Joan. x, 14, 15. ⁶⁹ Luc. xxiv, 1. ⁷⁰ Joan. xiii, 1.

Variæ lectiones.

(18) Imo vero, idem David orabat, et idem Christus pollicebatur. Expungenda itaque dictio aliud, quæ sensum contrarium efficit.

de tribulatione, et vana salus hominis. In Deo faciemus virtutem, et ipse ad nihilum deducet inimicos nostros. Hæc omnia etiam eodem ordine reperies in psalmo lxx, ubi ea exposuimus. Et licet in aliquibus dictionibus modicum quid hæc ab illis differant, eundem tamen sensum habent. Nec admireris, si eadem verba, atque easdem sententias Prophetæ sæpius repetit in aliis psalmis, cum hic mos apud Hebræos habeatur, et apud prophetas præcipue.

In finem ipsi David.
PSALMUS CVIII.

De hac inscriptione sæpe alibi dictum est. Illud animadvertendum est, quod Prophetæ in hoc psalmo imprecantis quidem personam induere videtur; revera tamen prophetiam eorum malorum contexit, quæ proditorem Judam, atque ejus complices manebant. Est enim hic dicendi motus frequens in prophetis, et plurima exempla apud Scripturam inveniri possunt. Unde et Jesus Nave duodecim tribus dividens, quando in terram promissionis ingressi sunt, visus est jussu Dei quibusdam benedicere, et quibusdam mala imprecari. Benedictiones autem illæ, et maledictiones, futurorum prophetias continebant.

VERS. 2. Deus, laudem meam ne tacueris. Præsentem psalmum in persona Christi supplicantis credimus fuisse conscriptum: qui cum hominis personam induisset, omnium hominum more, diutius etiam vivere cupiebat. Deum igitur alloqui introducitur Christus, in hoc psalmo, et dicere: Noli, Deus, extinguere aut silentio tradere laudem illam, quæ propter me, Filium tuum, tibi jugiter offertur ab iis qui mirabilia opera mea inspicientes, summis te propterea glorificant laudibus. Vel: Noli Deus, extinguere laudem meam, qua assidue te laudo. Quæcunque enim operor, tibi ascribo, atque ad gloriam tuam refero. Silentio itaque non prætereas preces meas, quæcumque laude offero (20).

Quia os peccatoris, et os dolosi super me apertum est. Peccatorem et dolosum, Judam intellige, qui os suum adversus Salvatorem aperuit, quando cum principibus sacerdotum, et senioribus populi locutus est, ut Christum proderet.

VERS. 3. Locuti sunt adversum me lingua dolosa. Judas nimirum et principes sacerdotum, ac seniores populi, dolos, atque insidias adversum me simul struentes.

Et sermonibus odii circumdederunt me. Plena odio in me verba vomentes. Sæpenumero enim Judæi; qui Christo circumdederant, hujusmodi sermones proferebant, summo studio contententes, ut ei aliquo pacto detraherent: quippe qui aut expresse contumelia eum afficiebant, aut perverse interrogabant.

Et impugnaverunt me gratis. Hoc est temere, et absque ulla causa.

Varie lectiones.

(19) Ita codex: sed videtur deesse aliquid, puta ἀναπερομένην, aut quid simile.

(20) Græca verba non continentem sensum effi-

σάμενος ἡμῶς, καὶ οὐκ ἐξελεύσῃ ὁ θεὸς ἐν ταῖς δυνάμεισιν ἡμῶν; Ἄδς ἡμῖν βοήθειαν ἐκ θλίψεως, καὶ ματαλά σωτηρία ἀνθρώπου. Ἐν τῷ θεῷ ποιήσομεν δύναμιν, καὶ αὐτὸς ἐξουθενώσει τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν. Καὶ ταῦτα πάντα καθεξῆς εὐρήσεις ἐν τῷ νῷ ψαλμῷ. Καὶ ζήτησον ἐκεῖ· εἰ δὲ κατὰ τινὰς λέξεις μικρόν τι παραλλάττους·ν, ἀλλὰ γε τὴν αὐτὴν ἔχουσι διάνοιαν. Μὴ θαυμάσης δὲ, εἰ τὰ αὐτὰ καὶ ἐν ἑτέροις τίθητι πολλάκις ψαλμοῖς· ἔθος γὰρ καὶ τοῦτο τοῖς Ἑβραίοις, καὶ μάλιστα τοῖς προφήταις.

Εἰς τὸ τέλος ψαλμοῦ τῷ Δαβὶδ.
ΨΑΛΜΟΣ ΡΕ΄.

Καὶ περὶ ταύτης τῆς ἐπιγραφῆς εἶρηται διαφόρως ἐν ἑτέροις ψαλμοῖς. Ὁ δὲ παρὼν ψαλμὸς ἐπιχρηματίζεται μὲν εἰς ἄραν, ἔστι δὲ προφητεία μελλόντων καταλήψεσθαι κακῶν τὸν τε προδότην Ἰούδαν, καὶ ἑτέρουσ τινάς. Καὶ γὰρ ἔστι καὶ τοιοῦτον εἶδος ἐν ταῖς προφητείαις, καὶ μυρία τούτου παρὰ τῆ Γραφῆ παραδείγματα. Καὶ γὰρ καὶ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ διαιρῶν τὰς δώδεκα φυλάς ὅτε εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας εἰσήεισαν, ἐκελεύσθη παρὰ τοῦ θεοῦ τὰς μὲν εὐλογῆσαι, τὰς δὲ ἀράσασθαι· καὶ ἦσαν προφητεῖαι καὶ τὰ τῶν εὐλογιῶν, καὶ τὰ τῶν ἀρῶν.

Ὁ θεὸς, τὴν ἀνείσιν μου μὴ παρασιωπήσης. Τὸν παρὼντα ψαλμὸν εἰς πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ συντεθεῖσθαι λέγομεν, ἰκετεύοντος ὡς ἀνθρώπου ζῆν ἔτι, καὶ τὰ προκείμενα λέγοντος· Ὁ θεὸς, τὴν ἀνείσιν τὴν δι' ἐμοῦ μὴ παρασιωπήσης, σοὶ (19) παρὰ τῶν ὀρώντων δ' ἐργάζομαι θαυμάσια, καὶ δοξαζόντων σε, μὴ καταπάσης· ἦ, Τὴν ἀνείσιν μου, ἦν αἰνῶ σε αὐτὸς, πάντα ὅσα καταρθῶ σοὶ ἐπιγραφόμενος εἰς δόξαν σὴν· ἦ, Τὴν μετὰ αἰνέσεως δέησιν μου μὴ παρέλθης ἐν σιωπῇ.

Quæcunque enim operor, tibi ascribo, atque ad gloriam tuam refero. Silentio itaque non prætereas preces meas, quæcumque laude offero (20).

Ὅτι στόμα ἀμαρτωλοῦ, καὶ στόμα δόλιου ἐκ ἐμῆ ἠρόλχη. Τὸν Ἰούδαν νόησον ἀμαρτωλὸν καὶ δόλιον, ὃς ἦνοιξε στόμα, κατὰ τοῦ Σωτῆρος, ὅτε συνελάλησε τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ πρεσβυτέροις τοῦ λαοῦ περὶ τῆς προδοσίας.

Ἐλάλησαν κατ' ἐμοῦ γλώσση δόλια. Οὗτό· τε κακίνοι βράπτοντες δόλους καὶ ἐπιβουλάς.

Καὶ λόγοις μίσους ἐκύκλωσάν με. Λέγοντες ῥήματα μίσους· πολλάκις γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι, κυκλοῦντες αὐτὸν, ἔλεγον τοιαῦτα, διασύροντες, ὑβρίζοντες, ἐρωτῶντες κακοῦθως.

Καὶ ἐπολέμησάν με δωρεάν. Μάτην, ἀνευλόγως,

ciunt, sed distinctum. Effertur enim per particulam ἦ. Vertendum itaque: *Vel silentio non præti.*, etc.

Ἀντί τοῦ ἀγαπᾶν με, ἐνδιέβαλλον με. Δέον ἄγαπᾶν με, καθεκίασθη αὐτοῦς εὐεργετοῦντα καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ· οἱ δὲ τοῦναντίον διεκωμῶδούν με, πλάνον, καὶ παράνομον, καὶ ἀντίθεον ἀποκαλοῦντές με.

Ἐγὼ δὲ προσηυχόμην. Προσηυχόμην ὑπὲρ αὐτῶν καὶ γὰρ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις προσεύχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἐπιπρεαζόντων ἐνομοθέτησεν. Ἡ προσηυχόμην ἐπικαλούμενος τὴν παρὰ σοῦ βοήθειαν διαφόρως γὰρ πρὸς τὸν Πατέρα προσευχόμενος αὐτὸν δηλοῦσιν οἱ εὐαγγελισταί.

Καὶ ἔθεντο κατ' ἐμοῦ κακὰ ἀντι ἀγαθῶν. Εἰργάζαντο κατ' ἐμοῦ κακὰ, ἀνθ' ὧν εὐεργετήθησαν.

Καὶ μῖσος ἀντι τῆς ἀγαπήσεώς μου. Ἀντι τῆς ἀγάπης, ἦν ἠγάπων αὐτοῦς.

Κατάστησον ἐπ' αὐτὸν ἀμαρτωλόν. Τὸ κατάστησον καὶ τὰ ἐξῆς, προστακτικά τε καὶ εὐκτικὰ, ἔχουσι μὲν σχῆμα τοιοῦτον, σημασίαν δὲ μέλλοντος, ἀντι τοῦ *Καταστήσεται*, καὶ *στήσεται*, καὶ *ἐξελεύσεται*, καὶ τὰ τοιαῦτα. Τάξον, φησὶν ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν τὸν διάβολον. *Εἰσηλθε γὰρ*, φησὶν, *εἰς αὐτὸν ὁ Σατανᾶς*. Τὸ δὲ *Κατάστησον*, ἀντι τοῦ *Παραχώρησον καταστήναι*, κατὰ τὸ τῆς Γραφῆς ἰδίωμα, περὶ οὗ πολλάκις εἰρηκαμεν.

Καὶ διάβολος στήτω ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ. Στήσεται ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, τούτέστιν, οἰκειωθήσεται ὁ Σατανᾶς αὐτῷ. Τῶν οἰκειῶν γὰρ ἡ δεξιὰ στάσις. Διὸ καὶ οἱ δίκαιοι παρὰ τῷ Θεῷ τῆς δεξιᾶς ἀξιοῦνται στάσεως· καὶ ἐτέρως δὲ, Στήσεται ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, τούτέστι δεξιὰς πράξεις ἀποτελῶν. Εἰ δὲ καὶ περὶ Ἰησοῦ τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως γέγραπται, *ὅτι καὶ ὁ διάβολος εἰστήκει ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ*· ἀλλ' ἐκεῖ πρόκειται ὅτι τοῦ ἀντιστήναι αὐτῷ· ἔστη γὰρ ἐκ τῶν δεξιῶν αὐτοῦ μαχόμενος ταῖς δεξιαῖς αὐτοῦ πράξεσιν.

Ἐν τῷ κρίνεσθαι αὐτὸν, ἐξέλθοι καταδικασμένος. Ἐν τῷ κρίνεσθαι αὐτὸν ὑπὸ τοῦ ἰδίου συνειδότος, ἐξελεύσεται ἀπὸ τοῦ συνεδρίου κατακεκριμένος· καὶ *Μεταμνηθεὶς γὰρ*, φησὶν, *ἀπέστρεψε τὰ τριάκοντα ἀργύρια τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ τοῖς πρεσβυτέροις*, λέγων· *Ἥμαρτον παραδοῦς αἷμα ἀθῶον*. Οἱ δὲ εἶπον· *Τι πρὸς ἡμᾶς; σὺ δὲ φέρε*· ὅφ' αὐτοῦ γὰρ κατεκρίθη, καὶ ὅπ' ἐκείνων καταγνώσεως γὰρ τὸ, *Σὺ φέρε*.

Καὶ ἡ προσευχὴ αὐτοῦ γενέσθω εἰς ἀμαρτίαν. Εἰς ἀποτυχίαν. Ὅτε γὰρ ἀπέκλινε πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Χριστοῦ, προσήχετο μετ' αὐτῶν ἐξολοθρευθῆναι καὶ τὸν Χριστὸν, καὶ τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ· ἢ ἀπλῶς ἀποτεύχεται ὧν αἰτεῖ, διὰ τὴν εὐστροπίαν αὐτῶν. ejus memoria deleteretur. Inanis igitur fuit hujusmodi eorum oratio, et votum. Vel, generaliter etiam dicit, quod omnis ejus oratio aberrabit, quod non fructur optatis rebus, ob pravos ac perversos scilicet ejus mores.

Γενηθήτωσαν αἱ ἡμέραι αὐτοῦ ὀλίγαι. Τελευτήσονται ταχέως. Μετὰ γὰρ τὴν προδοσίαν ὀλίγον ἐπέζησε, καὶ εὐθὺς ἀπήχθετο.

¹¹ Matth. v, 44. ¹² Joan. xiii, 27. ¹³ Zachar.

VERS. 4. *Pro eo, ut me diligenti, detrahebant mihi*. Cum diligere me debuissent, qui assidue verbo et opere beneficia in eos contuleram, hi contra deridebant me, seductorem, iniquum, et Deo adversarium appellantes ¹¹.

Ego autem orabam. Orabam pro eis. In Evangeliiis quippe orari jussit Christus pro calumniantibus. Vel: Orabam invocans auxilium tuum. Sæpenumero enim orasse cum ad Patrem, ibidem legimus.

VERS. 5. *Et posuerunt adversum me mala pro bonis*. Ipsi, inquit, contra operati sunt in me mala, pro beneficiis a me in eos collatis.

Et odium pro dilectione mea. Pro dilectione, qua eos prosequabar.

VERS. 6. *Constitu super eum peccatorem*. Verbum *Constitu*, et alia verba impetrativi et optativi modi, quæ sequuntur, quanquam sub ejusmodi figura loquendi sint posita, habent tamen significationem futuri temporis, ac si dixisset: *Constitu*, *stabit*, *exibit*, et sic de singulis: *Constitu*, inquit, *diabolus super Judam: intravit enim, ut legimus in Evangelio, in eum Satanas* ¹². *Constitu* vero posuit, pro *Permitte constitui*, juxta peculiare illud Scripturæ idioma, de quo sæpe diximus.

Et diabolus stet a dexteris ejus. Hoc est, sicut ei Satanas familiaris: volent enim familiares ac domestici alicujus stare ei a dextris. Atque ideo justis Deus dextram regionem in futuro judicio assignavit. Et aliter: *Diabolus stabit a dextris ejus, dextras illius operationes rapiens*. Quod si apud Zachariam prophetam scriptum legimus de Jesu Magno pontifice, quod *diabolus steterit a dextris ejus* ¹³, animadvertendum est, illic addi causam, ut adversaretur ei. Stetit enim a dextris ejus, ut bona, ac dextera illius opera impugnet.

VERS. 7. *Cum judicetur, exeat condemnatus*. Cum a morsu propriæ conscientiæ condemnatus fuerit, exhibit de Judæorum concilio condemnatus: *Pœnitentia enim ductus retulit triginta argenteos principibus sacerdotum, et senioribus, dicens: Peccavi tradens sanguinem innocentem. Illi autem dixerunt, Quid ad nos? tu videbis* ¹⁴. A seipso itaque atque ab illis pariter condemnatus est: condemnantium enim verba sunt: *Tu videbis*.

Et oratio ejus fiat in errorem. Aberret, inquit, ejus oratio et non consequatur, quod postulat. Optabat enim Judas, votisque ac precibus ipse pariter, ac Christi inimici, quibus se conjunxerat, id unum petebant, ut exterminaretur Christus, et eorum oratio, et votum. Vel, generaliter etiam dicit, quod omnis ejus oratio aberrabit, quod non fructur optatis rebus, ob pravos ac perversos sci-

VERS. 8. *Fiant dies ejus pauci*. Cito post proditio- nem morietur. Molico enim tempore supervixit, cum paulo post suffocatus sit.

iii, 1. ¹⁴ Matth. xxvii, 3, 4.

Et episcopatum ejus accipiat alter. Matthias scilicet, qui illius apostolatam sortitus est Apostoli quippe, episcopi, hoc est, custodes erant et pastores credentium.

VERS. 9. *Fiant filii ejus orphani, et uxor ejus vidua.* Hæc, et quæ sequuntur ad Judam pertinere non videntur, cum de uxore, aut de filiis ejus, sacra Historia nobis nihil tradiderit. Atque ideo Chrysostomus dicit hæc prædicta esse de alio quodam, qui post reditum populi e Babylone, sacerdotium invadere conatus est, in quo manifeste hæc omnia adimpleta esse traduntur.

VERS. 10. *Fluctuantes transferantur filii ejus, et mendicent.* Veluti tempestate concussi ex propriæ domus sede transferentur, et mendicabunt, paupertatem una cum cæteris calamitatibus sustinentes.

Ejiciantur de habitaculis suis. Ex ipsis etiam habitaculis ejiciantur, nec in eis dabitur habitandi facultas. Per habitacula autem (ut Græca dictio, οἰκόμεδα, significantius denotat), ruinas domorum intelligit. Hujusmodi vero pœnas dabant, quia paternæ iniquitatis fuere participes.

VERS. 11. *Scrutetur fenerator omnem substantiam ejus.* Scrutabitur eam fenerator, quærens sibi reddi quæ erederat.

Et diripiant alieni labores ejus. Post feneratorum, isti rapiunt quæcunque fuerint relicta.

VERS. 12. *Non sit illi adjutor.* Nemo ei opem aliquam ferat : post mortem scilicet.

Nec sit, qui misereatur pupillis ejus. Nec erit aliquis, qui eorum misereatur, ob rationem superius dictam.

VERS. 13. *Fiant filii ejus in exterminationem.* Sed nec simpliciter exterminabuntur : quinimo et ipsi erunt sine prole. Addidit enim Propheta dicentis :

In generatione una deleatur nomen ejus. Delobitur ejus memoria conclusa in una generatione : in unica, inquam, generatione ipsorum filiorum, nullis aliis post se liberis relictis.

VERS. 14. *In memoriam redeat iniquitas parentum ejus in conspectu Domini.* Parentum, hoc est, patris, et avi, et aliorum majorum. Nam de matre particulariter inferius dicit. Horum vero iniquitas redibit in memoriam : quia una adjutores ei fuere, vel quia filios restituerunt ad vitia. Redituram autem iniquitatem eorum in memoriam, ideo dicit, quia non dimittetur eis delictum nec oblitterabitur, aut nihil existimabitur.

Et peccatum matris ejus non deleatur. Non delobitur : quia simul cum parentum iniquitate peccatum matris condemnabitur. Per iniquitatem autem et per peccatum istorum, institutionem filiorum intelligit ad vitia, vel consensum, aut auxilium præstitum eorum delictis.

VERS. 15. *Fiant coram Domino semper.* Eorum peccata et iniquitates erunt semper coram Deo, id est, nunquam eorum obliviscetur Deus.

Και τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβοι ἕτερος. Τῆς ἀποστολικῆς αὐτοῦ ἐπισκοπῆς λήφεται ἕτερος. Ὁ Ματθίας δηλονότι ὁ ἀντὶ αὐτοῦ κληρωθεὶς ὁ ἀποστολοὶ γὰρ τῶν πιστευόντων φύλακες ἦσαν καὶ ποιμένες.

Γενηθήτωσαν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ὄρφανοί, καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ χήρα. Τοῦτο καὶ τὰ ἐξῆς οὐκ ἀφορῶσι πρὸς τὸν Ἰουδαν ὁδὸν γὰρ περὶ γυναικὸς αὐτοῦ καὶ τέκνων ἰστόρηται. Διὸ φησὶν ὁ Χρυσόστομος περὶ ἐτέρου ταῦτα προφητεῦσαι τὸν Δαβὶδ, ἐπιβουλεύσαντος τῆν ἱερwsύνην μετὰ τοῦς χρόνους τῆς ἐκ Βαβυλῶνος ἐπανόδου, εἰς τὸν καὶ προδήλιως πληρῶσθαι πάντα.

Σαλευόμενοι μεταναστήτωσαν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, καὶ ἐπαιτησάτωσαν. Διασειόμενοι μεταναστήσονται ἀπὸ τοῦ ἰδίου οἴκου, καὶ ἐπαιτήσουσι, πρὸς τῇ ἑρσενίᾳ καὶ μετανάστασιν καὶ πένταν ὑφιστάμενοι.

Ἐκκληθήτωσαν ἐκ τῶν οἰκοπέδων αὐτῶν. Ἐκκληθήσονται καὶ ἐξ αὐτῶν, μὴδὲ ἐν αὐτοῖς οἰκεῖν συγχωρούμενοι. Οἰκόπεδα δὲ τὰ ἐρείπια τῶν οἰκῶν. Τοιαύτην γὰρ, καὶ οὗτοι δώσουσι δίκην, ὡς κοινωρήσαντες τῆς τοῦ πατρὸς μοχθηρίας.

Ἐξερευνησάτω δανειστῆς πάντα ὅσα ὑπάρχει αὐτῷ. Ἐξερευνησεὶ ζητῶν ἰκάνωσιν τῶν χρεῶν, οἷς ἐτι ζῶν περιπέπτωκε.

Καὶ διαρπασάτωσαν ἄλλοτεριοὶ τοὺς πόρους αὐτοῦ. Διαρπάσουσι μετὰ τὸν δανειστὴν τὰ ὑπολειπόμενα.

Μὴ ὑπαρξάτω αὐτῷ ἀντιλήπτωρ. Οὐχ ὑπάρξει μετὰ θάνατον δηλονότι.

Μὴδὲ γενηθήτω οἰκτερίμων τοῖς ὄρφανοῖς αὐτοῦ. Οὐ γενηθήσεται διὰ τὴν ἀνωτέρω ρηθῆσαν αἰτίαν.

Γενηθήτω τὰ τέκνα αὐτοῦ εἰς ἐξολόθρευσιν. Ἐξολοθρευθήσονται, καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ ἄγωνα ἐπήγαγε γὰρ.

Ἐν γενεῇ μὴ ἐξαλειφθῆσιν τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἐξαλειφθήσεται τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ, ἐν γενεῇ μὴ συγκλειόμενον, τῇ τῶν τέκνων μόνων, μὴ ὑπολιμπανομένων ἐκγόνων.

Ἀναμνησθήσιν ἡ ἀνομία τῶν πατέρων ἐναντὶ Κυρίου. Τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ πάπου, ὡς κάκεινων ἢ συμπραξάντων αὐτῷ, ἢ παιδοτριθησάντων εἰς κακίαν. Ἀναμνησθήσεται δὲ, ἀντὶ τοῦ οὐ παροραθήσεται καὶ οὐ συγχωρηθήσεται αὐτοῖς.

Καὶ ἡ ἁμαρτία τῆς μητρὸς αὐτοῦ μὴ ἐξαλειφθῆσιν. Οὐχ ἐξαλειφθήσεται, κάκεινης ὁμοίως τοῖς πατέρας αὐτοῦ κατακρινόμενης. Ἀνομίαν δὲ καὶ ἁμαρτίαν λέγει, τὴν ἐπὶ τῷ συμπράξει ἢ παιδοτριθεῖν εἰς κακίαν, ὡς εἴρηται.

Γενηθήτωσαν ἐναντίον Κυρίου διὰ πάντος. Γενήσονται ἡ ἀνομία, καὶ ἡ ἁμαρτία αὐτῶν ἀνεπίληστοι, αἱ ἐστὶν παρὰ Θεοῦ.

Και ἐξολοθρευθεὶς ἐκ τῆς γῆς τὸ μνημόσυ- A
νον αὐτοῦ. Πάλιν εἰς τὴν περὶ τοῦ Ἰούδα προφη-
τείαν ἀνέδραμε· εἶδος γὰρ καὶ τοῦτο, προφητείας
μεταξὺ διακόπτειν, ὑπόθεσιν ἐτέραν ἐμβάλλειν,
εἶτα πάλιν ἐπὶ τὴν προτέραν ἀνάγεσθαι, καθὼς ἀν
ὕφηγησεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἐξολοθρευθήσε-
ται, φησὶ, μήτε κτήσεώς τινος, μήτε γενεᾶς κατὰ
διαδοχὴν τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ σωζούσης.

Ἄρθ' ὦν, οὐκ ἐμνήσθη ποιῆσαι ἔλεος. Διότι,
φησιν, οὐκ ἠθέλησε ποιῆσαι ἔλεος, εἰς τὸν ἀδίκως
ἐπιβουλευόμενον· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον συνέπραξε τοῖς
ἐπιβουλεύουσι. Διότι, οὐκ ἐμνήσθη ὡν εὐηργετήθη
παρὰ τοῦ Χριστοῦ· ὥστε μνησθεὶς αὐτῶν, ποιῆσαι
ἔλεος, εἴθουν ἐλεῆσαι.

Και καταδιώξεν ἄνθρωπον πένθητα καὶ πτωχόν,
καὶ καταγεφυμένον ἐπὶ καρδίᾳ, τοῦ θανατώσαι.
Καταδιώξεν αὐτὸν ὅτε λαβὼν ὄχλον πολλὸν μετὰ
μαχαιρῶν καὶ ξύλων ἀπὸ τῶν ἀρχιερέων καὶ πρεσ-
βυτέρων τοῦ λαοῦ, ἦλθε ζητῶν αὐτόν. Πένθης δὲ καὶ
πτωχός, ὁ Χριστός, διὰ τὴν εὐτέλειαν τῆς σαρκός,
καὶ διὰ τὸ μὴ ἔχειν ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνειν· ἀνά-
γνωθε καὶ τὴν ἐξήγησιν τοῦ α' στίχου τοῦ μ' ψαλ-
μοῦ. Καταγεφυμένος δὲ ἐπὶ καρδίᾳ, κατὰ τὸ,
Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰμι καὶ ταπεινός ἐπὶ
καρδίᾳ.

Και ἠγάπησε κατάραν, καὶ ἤξει αὐτῷ, καὶ οὐκ
ἠθέλησεν εὐλογίαν, καὶ μακρυνθήσεται ἀπ' αὐτοῦ. C
Διὰ τῶν ἔργων γὰρ, τὴν μὲν ἐπισπάσατο, τὴν δὲ
ἀπεκρούσατο· καὶ καταρῶνται μὲν αὐτῷ πάντες οἱ
εὐσεβεῖς, εὐλόγαι δὲ οὐδεῖς.

Και ἐνεδύσατο κατάραν, ὡς ἱμάτιον. Ὅλον
αὐτὸν δι' ὄλου συνέχουσαν, καὶ μὴ χωριζομένην·
ἐνεδύσατο δὲ αὐτὴν, διὰ τοῦ μίσους τῆς προδο-
σίας.

Και εἰσῆλθεν ὡσεὶ ὕδωρ εἰς τὰ ἔγκατα αὐτοῦ.
Οὐκ ἔξω μόνον περιέσχεν αὐτόν, ἀλλὰ καὶ ἐνδον
ἐχώρησε.

Και ὡσεὶ ἔλαιον ἐν τοῖς ὀστέοις αὐτοῦ. Οὐκ ἐν-
δον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐνδοτέρω. Αὐξίς δὲ τὸ πρᾶγμα,
δηλὼν τὸ μέγεθος τῆς κατάρας· καὶ διὰ μὲν τοῦ D
ὑδατος, αἰνιττόμενος τὸ σφοδρὸν αὐτῆς· διὰ δὲ τοῦ
ἐλαίου τὸ δυσέκνικτον, καὶ μόνιμον.

Γενηθήτω αὐτῷ ὡς ἱμάτιον, ὃ περιβάλλεται,
καὶ ὡσεὶ ζώνη, ἣν διὰ παντὸς περιζώννυται. Γε-
νήσεται ὥστε συνέχειν, καὶ διασφίγγειν αὐτόν.

Τοῦτο τὸ ἔργον τῶν ἐνδιαβαλλόντων με παρὰ
Κυρίου. Αὕτη ἡ τιμωρία παρὰ Κυρίου τῶν ἐν Ἰου-
δαίοις διαβαλλόντων με, τουτέστι, τοῦ Ἰούδα, καὶ
τῶν κατ' αὐτόν. Τοῦτο τὸ κολαστικὸν ἔργον, περὶ
οὗ ποιεῖται, ὅτι πείσεται τίς, καὶ τότε· ἢ τῶν

¹⁰ Matth. xi, 29.

*Et exterminetur de terra memoria ejus. Rursus
ad prophetiam revertitur de Juda, et est modus
hic quidam, consuetus aliquando apud prophetas,
quo prophetias intercidunt, et alia in medio po-
nunt, ac rursus ad primum argumentum redeunt,
sicuti subministraverit sanctus Spiritus. Extermi-
nabitur vero memoria ejus, quia nec bona ejus,
nec generatio per successiones, illius memoriam
servabunt.*

VERS. 16. *Eo quod non recordatus est facere miseri-
cordiam. Quoniam, inquit, noluit facere misericor-
diam erga eum, qui summis impetitus injuriis, et
multiplicibus oppressus fuit insidiis. Quinimo cum
ipsis etiam insidiatoribus conspiravit, beneficiorum
sibi a Christo collatorum immemor. Nam si me-
minisset, verisimile est facturum eum fuisse miseri-
cordiam, hoc est, illius miserturum fuisse.*

VERS. 17. *Et persecutus est hominem pauperem,
et inopem, et compunctum corde, ut mortificaret.
Persecutus vero cum est, quando accepta turba
multa a principibus sacerdotum et senioribus po-
puli, cum gladiis et lignis venit, ut eum quære-
ret. Inops autem et pauper Christus dicitur, ob
tenuitatem assumptæ carnis, et quia adeo inops
erat, ut non haberet, ubi caput reclinaret, ut dixi-
mus in principio psalmi xl. Compunctum vero
corde dixit, juxta illud: Discite a me, quia mitis
sum, et humilis corde¹⁰.*

VERS. 18. *Et dilexit maledictionem, et venit ei,
C et noluit benedictionem, et elongabitur ab eo. Pro-
priis enim operibus alteram attraxit, et alteram
repulit: et maledicent quidem ei pii ac fideles om-
nes, benedicet autem nemo.*

*Et indutus est maledictione, quasi vestimento.
Maledictione, inquam, qua prorsus semper deti-
nebatur, quæ nunquam ab eo aberat. Indutus est
autem ea, proditione intercedente.*

*Et ingressa est quasi aqua interiora ejus. Non
exterius tantum hujusmodi maledictio eum cir-
cumdedit, sed ea etiam, non secus atque aqua,
intrinsecus imbutus est.*

*Et quasi oleum in ossibus ejus. Nec tantum intro
ingressa est, sed ultra etiam interius magis pene-
travit. Auget autem sermone suo hoc factum Pro-
pheta, grandem esse indicans maledictionis cumu-
lum. Et per aquam quidem, ejus vehementiam
ostendit, per oleum vero difficultatem in abluendo,
et consequenter illius diuturnitatem.*

VERS. 19. *Fiat ei quasi vestimentum, quo circum-
datur, et quasi zona, qua semper accingitur. Ea
scilicet ratione, ut perpetuo eum contineat et
perstringat.*

VERS. 20. *Hoc opus detrahentium mihi a Domino.
Hoc opus, id est, hæc pœna, seu hoc opus pœna-
rum, quas supra commemoravimus Judam et com-
plices passuros esse: hæc, inquam, pœna, Judæ
et sociorum. mihi detrahentium, a Domino erit.*

Vel juxta aliam litteram, hoc est, opus hominum A detrahentium mihi apud Dominum, dum scilicet me Deo dicunt adversarium esse.

Et eloquentium mala adversus animam meam. Diximus in psalmo xl, ibi: *Adversum me cogitant mala mihi.*

Vers. 21. *Et tu, Domine, Domine, fac mecum propter nomen tuum.* Fac in me misericordiam. Non quia ea ego dignus sim, sed propter te, qui misericors es. Humano autem more Christus hic preces suas fundit, docens nos, uti animi moderatione, si quando injuria afficimur, atque hoc pacto divinum nobis auxilium attrahere. Dictum est etiam in eodem psalmo ex Christi persona: *Tu autem, Domine, miserere mei;* et multa alia ejusmodi in xxi psalmo legi possunt.

Quia bona est misericordia tua. Hoc est, semper utilis atque efficax. Humana quippe misericordia saepenumero inefficax est, interdum vero etiam nocet.

Vers. 22. *Libera me quia inops, et pauper sum ego.* De inope et paupere superius diximus. Legimus etiam dictum ex Christi persona, in psalmo xxi: *Libera a franea, Deus, animam meam;* et in Evangelio: *Pater, salva me ex hac hora* 76.

Et cor meum turbatum est intra me. Legimus etiam eum dixisse in Evangelio: *Nunc anima mea turbata est* 77: item: *Tristis est anima mea usque ad mortem* 78.

Vers. 23. *Sicut umbra, quæ declinat, ablatum sum.* Tam cito ablatum sum, inquit, sicut aufertur umbra cum deletur. Præpositio autem illa quæ habetur in dictione Græca, ἀντανηρόθην, aut superflua est Hebraici sermonis more, aut idem sibi vult ac si diceretur: Pro bonis, quæ eis contuli, ego contra ab illis ablatum, atque interemptus sum.

Et excussus sum sicut locustæ. Tam facile, inquit, ob summam eorum invidiam e præsentis vite excussus sum, ut locustæ excutuntur, si quando ventis fuerint agitata.

Vers. 24. *Genæ mea infirmata sunt a jejunio, et caro mea immutata est propter oleum.* Duram quippe atque asperam vitam agebat Dominus, et testimonium reddunt quadraginta jejunii dies, et panes illi hordeacei, et spicæ quæ volebantur a discipulis: tametsi, benigna quadam dispensatione, lautiori aliquando mensa uteretur. *Et caro mea immutata,* seu commutata est ad asperitatem et squaliditatem quamdam, atque hoc propter indigentiam olei: quia scilicet oleo unctus non sum. Solebant enim veteres ungi, cum lavarentur.

Vers. 25. *Et ego factus sum opprobrium illis.* Illis, inquam, sanguinolentis Judæis, qui Christum exprobrabant atque ei illudebant, ut scribunt Evangelistæ.

Viderunt me, et commoverunt capita sua. Vide-

ἠνδιαβαλλόντων με παρὰ Κυρίου, ἐν τῷ λέγειν με ἀντίθεον.

Καὶ τῶν λαλούντων ποιηρὰ κατὰ τῆς ψυχῆς μου. Εἰρηται ἐν τῷ δηλωθέντι μ' φιλμῶν *Κατ' ἐμοῦ, ἐλογίζοντο κακὰ μοι,* καὶ ζήτησον τὴν ἐξήγησιν αὐτοῦ.

Καὶ, Κύριε, ποιήσον μετ' ἐμοῦ, ἔνεκεν τοῦ ὀνόματός σου. Ποίησον εἰς ἐμὲ ἔλεος δηλονότι, οὐκ ἐπειδὴ ἀξίός εἰμι, ἀλλὰ διὰ σαυτὸν, ὅτι φιλόφρωνος εἶ, καὶ ἐλεήμων. Ὡς ἄνθρωπος δὲ καθικετεύει, παιδεύων ἡμᾶς ἀδικουμένους μετριοφρονεῖν, καὶ οὕτω τὴν θείαν ἐπισπάσθαι βοήθειαν. Εἰρηται δὲ καὶ ἐν τῷ δηλωθέντι φιλμῶν· *Σὺ δὲ, Κύριε, ἐλέησον με·* καὶ ἐν τῷ κα', πολλὰ τοιαῦτα γέγραπται.

Ὅτι χρηστὸν τὸ ἔλεός σου. Ὅτι χρηστὸν αἰεὶ, ὅτι ἐνεργόν· τὸ δὲ τῶν ἀνθρώπων, ἔστιν ὅτε βλαβερὸν, καὶ ἀνεργητὸν.

Ῥύσαι με ὅτι πτωχὸς καὶ πένθης εἰμι ἐγώ. Περὶ πτωχοῦ καὶ πένθους, ἀνωτέρω διδῆλωται. Εἰρηται δὲ καὶ ἐν τῷ κα' φιλμῶν· *Ῥύσαι ἀπὸ ρομφαίας τὴν ψυχὴν μου·* καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ δὲ γέγραπται· *Πάτερ, σώσον με ἐκ τῆς ὥρας ταύτης.*

Καὶ ἡ καρδία μου τετάρακται ἐντός μου. Καὶ τοῦτο ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ γέγραπται· *Νῦν γάρ, φησὶν, ἡ ψυχὴ μου τετάρακται καὶ Περιλυπὸς ἔστιν ἡ ψυχὴ μου, ὡς θανάτου.*

Ὅσει σκιά ἐν τῷ ἐκκλίραι αὐτήν, ἀντανηρόθην. Ἀνηρόθην οὕτω ταχέως, ὡσει σκιά, ἐν τῷ ἀφανισθῆναι αὐτήν. Ἡ τοίνυν περιττὴ ἡ πρόθεσις κατ' ἰδίωμα τῆς Ἑβραϊδος διαλέκτου· ἢ, Ἀντὶ τῶν ἀγαθῶν ὧν ἐποίησα αὐτοῖς, ἀντανηρόθην.

Καὶ ἐξετινάχθην ὡσει ἀκρίδες. Οὕτως εὐκλίως ὡσει ἀκρίδες· ἐξετινάχθην δὲ τῆς παρουσίας ζωῆς, ὑπὸ τοῦ φόβου· ὡσει ἀκρίδες τυχόντος τόπου, ὑπὸ ἀνέμου.

Τὰ γόνατά μου ἠσθένησαν ἀπὸ πτωχείας, καὶ ἡ σάρξ μου ἠλλοιώθη, δι' ἔλαιον. Ἐστενωμένον γὰρ καὶ κατεσκληρότα, καὶ αὐχμηρὸν βίον ἐζητε· καὶ μάρτυς ἡ τριασαρακονθήμερος γηστεία, καὶ οἱ κριθῖνοι καὶ οἱ τιλλόμενοι παρὰ τῶν μαθητῶν στάχυες· εἰ καὶ κατ' οἰκονομίαν, ἔστιν ὅτε μετελάμβανεν Ἰαριωτέρας τραπέζης. *Καὶ ἡ σάρξ μου,* φησὶν, ἠλλοιώθη πρὸς σκληρότητα καὶ δυσμορφίαν, δι' ἔνδειαν ἐλαίου, εἰ ἀναλειψίαν· οἱ παλαιοὶ γάρ, λουόμενοι ἠλείφοντο.

Κἀγὼ ἐγενήθην ὄνειδος αὐτοῖς. Τοῖς μαιφόνους Ἰουδαίως· ὠνειδίζον γὰρ καὶ ἐνέπαιζον αὐτῷ, ὡς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἰσθόρηται.

Εἶδοσάν με, καὶ ἐσάλυσαν κεφαλὰς αὐτῶν.

76 Joan. xii, 27. 77 Ibid. 78 Matth. xxvi, 38.

Εἶδον με κρεμάμενον ἐπὶ τοῦ σταυροῦ · Οἱ δὲ παραπορευόμενοι ἐβλασφήμουν αὐτὸν, κινυῦντες τὰς κεφαλὰς αὐτῶν, καὶ λέγοντες · Ὁ καταλύων τὸν ναὸν καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις οἰκοδομῶν, σῶσον σεαυτὸν.

Βοήθησόν μοι, Κύριε ὁ Θεός μου, καὶ σῶσόν με κατὰ τὸ ἔλεός σου. Ὡς περὶ ὡς ἄνθρωπος ἐπαθεν, οὕτω καὶ ὡς ἄνθρωπος παρακαλεῖ τὴν Θεόν. Τὸ δὲ Κατὰ τὸ ἔλεός σου, ἀντὶ Ἐν τῷ ἔλεει σου ἢ ὡς ἐλεήμων.

Καὶ γνώτωσαν ὅτι ἡ χεὶρ σου αὕτη, καὶ σὺ, Κύριε, ἐποίησας αὐτήν. Ὅτι ἡ βοήθειά σου αὕτη ἢ βοήθεια· τουτέστι. Ὅτι σὴ ἡ βοήθεια καὶ ἀντίληψις, βοηθοῦντος, ὡς ἡγαπημένῳ υἱῷ καὶ οὐ παρορῶντος, ὡς ἀντίθεον.

Καταράσσονται αὐτοὶ, καὶ σὺ εὐλογῆσεις. Ἐλεγον γὰρ οἱ θεομίχοι· Μήτις τῶν ἀρχόντων ἐπίστευσεν εἰς αὐτὸν, ἢ ἐκ τῶν Φαρισαίων; ἀλλ' ὄχι οὗτος ὁ μὴ γινώσκων τὸν νόμον, ἐπικατάρτοι εἰσι. Κατὰ δὲ ἄλλως, καὶ ἡ βλασφημία.

Οἱ ἐπανιστάμενοί με αἰσχυνθήτωσαν. Αἰσχυνθήσονται, ἢ κατὰ τὴν ἐμὴν ἀνάστασιν, ἢ μετὰ τὴν παγκόσμιον.

Ὁ δὲ δοῦλός σου ἐσφραγήσεται. Ἐπὶ τοῖς σεωστέμοις τῶν ἀνθρώπων.

Ἐνδυσάσθησαν οἱ ἐνδιαβάλλοντές με, ἐτροπήν. Ἐνδύσονται αἰσχύνην, εἰς πάντα τὰ ἔθνη, διασκορπιζόμενοι, καὶ δουλεύοντες, καὶ ἀτιμαζόμενοι.

Καὶ περιβιβάσθησαν ὡς διπλοῖδα αἰσχύνην αὐτῶν. Περιβαλοῦνται. Τὰ αὐτὰ δὲ λέγει καὶ νῦν διπλοῖς δὲ τὸ διπλοῦν ἱμάτιον.

Ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ σφόδρα ἐν τῷ στοματί μου. Εὐχαριστήσω, ὡς Πίστη καὶ Σωτήρι.

Καὶ ἐν μέσῳ πολλῶν αἰνέσω αὐτόν. Καὶ δυνατῶς εὐχαριστεῖ, καὶ αἰνεῖ αὐτόν ἐν μέσῳ πολλῶν, ἀναγιγνωσκόμενων τῶν Εὐαγγελίων, ἐν οἷς δοξάζει τὸν Πατέρα.

Ὅτι παρέστη ἐκ δεξιῶν κένητος τοῦ σώσαι ἐκ τῶν καταδικαζόντων τὴν ψυχὴν μου. Ἐκ τοῦ δεξιῶ γὰρ μέρους, οἱ συμμαχοῦντες περιστάναι· ἢ καὶ ἄλλως· Ἐκ τῶν δεξιῶν πράξεων, παρέστη ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἐπισπώμενος εἰς ἀντίληψιν, καὶ ἔσωσεν αὐτόν, ἀναστήσας ἐκ τῶν νεκρῶν.

Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΘ'.

Ἐρρηται περὶ τῆς τοιαύτης ἐπιγραφῆς πολλάκις. Εἰς τὸν Χριστὸν δὲ, καὶ ὁ παρὼν ψαλμὸς ἀναγέγραπται.

Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου. Ὁ Θεὸς καὶ Πάτερ, πρὸς τὸν Θεόν καὶ Υἱόν, μετὰ τὴν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸς ἀνάληψιν. Εἰ δὲ γέγραπται· Κύριος ὁ Θεός σου Κύριος εἰς ἕσπιν, οὐ πρὸς ἀθέτησιν τοῦτο τοῦ Μονογενοῦς, ἀλλὰ πρὸς ἀντιδιαστολήν τῶν οὐκ δυνατῶν θεῶν. Εἶπε δὲ θεοπρεπῶς· καὶ τοῦτο δὲ τὸ βῆτην ἐμφράττει τὰ στόματα τῶν Ἰουδαίων.

A gent me suspensum in ligno: Pertransentes enim blasphemabant eum, moventes capita sua, et dicentes: O qui destruis templum, et in tribus diebus edificas illud, salva teipsum¹⁹.

VERS. 26. Adjuva me, Domine Deus meus, et saluum me fac secundum misericordiam tuam. Quemadmodum, velut homo patiebatur, ita etiam velut homo preces fundit ad Deum. Quod vero ait: Secundum misericordiam tuam, id est, In misericordia tua, et tanquam misericors.

VERS. 27. Et sciant, quia manus tua hæc, et tu, Domine, fecisti eam. Sciant, inquit, quod auxilium hoc tuum est. Adjuvisti enim me, tanquam Filium dilectum, nec despexisti veluti tibi adversarium.

VERS. 28. Maledicent illi, et tu benedices. Dicebant enim Judæi illi Deo inimici: Nunquid aliquis ex principibus credidit in eum, aut ex Pharisæis? sed turba hæc, quæ non cognoscit legem, maledicta est²⁰. Maledictio etiam dicitur blasphemia.

Qui insurgunt in me, confunduntur. Post resurrectionem enim meam, aut post universalem resurrectionem, omnino confundentur.

Servus autem tuus latabitur, propter homines qui salvati fuerint.

VERS. 29. Induantur, qui detrahunt mihi, pudore. Induentur confusione, dispersi in omnes gentes, servituti adducti, atque inhonorati.

C Et operiantur, quasi diploide, confusione sua. Eundem sensum aliis repetit verbis. Diplois autem est vestis duplex.

VERS. 30. Confitebor Domino valde in ore meo. Gratias ei agam, Liberatori et Salvatori.

In medio multorum laudabo eum. Vere gratias Deo agit Christus, et vere laudat eum in medio multorum, cum assidue in Ecclesia legantur Evangelia, in quibus Patrem laudat et glorificat.

VERS. 31. Quia astitit a dextris pauperis, ut salram faceret a persequentibus animam meam. A dextera enim parte astant, qui in bello alicui opem ferunt. Vel aliter: Astitit ex dextris actionibus, allectus ad ejus auxilium, ab illius virtutibus: et D salvavit eum, suscitando illum a mortuis.

Psalmus ipsi David.

PSALMUS CIX.

De hac inscriptione sæpe dictum est. Hunc autem psalmum Propheta in Christum conscripsit.

VERS. 1. Dixit Dominus Domino meo. Pater assumpto in cælum Christo Domino dixit verba quæ sequuntur. Dominum autem Patrem, et Dominum etiam Filium appellat, divinitatem indicans utriusque personæ. Quod si alibi scriptum legimus: Dominus Deus tuus, Dominus unus est²¹, dictum id fuit, non ut ingenitum Filium Deum esse negaret,

¹⁹ Matth. xxvii, 39, 40. ²⁰ Joan. vii, 48, 49. ²¹ Deut. vi, 4.

sed ut eos qui falso dii putabantur, a vero Deo distingueret. Dixisse autem eo modo Deum intellige, quo dignum ac congruum est illum loqui. Hujusmodi autem verbis impiorum Judæorum ora obstruuntur. Dicant enim, quæso, quinam sint hi duo Domini rum est genitus, et sacerdotio honoratus secundum poterunt.

Sede a dextris meis. Quemadmodum per dictionem Dominus, Patri ac Filio æque attributam, ita etiam per sedem Filii a dextris Patris, æqualis honor Filii cum Patre manifestatur. Quorum enim sedes æqualis est, eorumdem commune est etiam imperium. Sileant igitur Arius, et Eunomius, qui æqualem Patri Filium negant. Quoniam vero Deus Pater incorporeus est, et dexteram non habet aut sinistram (corporum enim hæc sunt), restat ut per sedem, requiem et fruitionem divini imperii intelligamus, utrique eorum propriam, et honore parem.

Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Judæos, gentiles, hæreticos, et dæmones. Dicitio autem, *donec*, non ad distinctionem futuri temporis posita est, sed quemadmodum sæpe alibi diximus, certum tempus designat, et usquequo, non tollens aliud postea futurum tempus, ut egregie declarat Gregorius Theologus in primo sermone de Filio; et nos etiam antiquos seculi Patres, scripsimus, in illud dictum Evangelii: *Donec peperit Filium suum primogenitum*⁸². Quomodo enim sustineri posset aliud Scripturæ testimonium: *Regnum ejus, quod in sæculum non destruetur*⁸³? aut illud: *Et regni ejus non erit finis*⁸⁴? Quod si in præsentii psalmo legis Patrem ponere Filii inimicos scabellum pedum ejus, et apud Paulum legis, ipsum Filium id facere (*Oportet enim, inquit Paulus, Christum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis*⁸⁵), non ideo tamen turberis. Communis etenim utrique operatio est; ambo eandem habent efficiendi potestatem. Omnes autem subjiciuntur, alii quidem inviti, alii vero sponte: ubi scilicet eum e cælo descendentem viderint, ut manifestius docuit Paulus. Ponere etiam scabellum dixit, pro Subjectos reddere, seu subjugare.

Vers. 2. Virgam virtutis emittet tibi Dominus ex Sion. Virga aliquando in signum pænarum ponitur, seu castigationis, juxta illud Apostoli: *Quid? vultis in virga veniam ad vos? an in dilectione*⁸⁶? Quandoque pro pastorali cura, juxta illud: *Pasces eos in virga ferrea*⁸⁷. Aliquando vero pro regno, ut illud: *Exibit virga de radice Jesse*⁸⁸. Ponitur etiam pro potentia, ut in præsentii psalmo. Misit enim Deus Pater Christo, velut homini potentiam

⁸² Matth. 1, 25. ⁸³ Dan. vii, 14. ⁸⁴ Luc. 1, 33. ⁸⁵ Isa. xi, 4.

Varie lectiones.

(21) ἐπιστομιζέσθωσαν cod. Mosquens. ap. Matthæi.

(22) Ex his et similibus locis Commentarii in Psalmos efficitur, Euthymium esse auctorem Commentarii a nobis editi in Evangelia. Vide ad Mat-

Α Τίνας γὰρ, οἱ δύο κύριοι τοῦ Δαβὶδ, ὧν ἕτερος ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου ἐγεννήθη, καὶ ἱερωσύνη τετιμῆται κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ; οὐκ ἔχουσιν ὄλω; εἰπεῖν.

regis David, quorum alter ex ventre ante luciferum ordinem Melchisedech. Neque enim hiscere etiam

Κάθου ἐκ δεξιῶν μου. Ὅσπερ διὰ τοῦ Κύριος καὶ Κύριος, τὸ ἰσότημον δεικνύται, οὕτω καὶ διὰ τῆς ἐκ δεξιῶν καθέδρας, ἐπὶ τοῦ βασιλικῆς θρόνου. ὧν γὰρ ἡ καθέδρα κοινή, τούτων καὶ ἡ βασιλεία κοινή. Ἐπιστομιζέσθωσαν (21) οἱ ἀνισοντῶ Πατρὶ τὸν Υἱὸν ληροῦντες, Ἄρρειος καὶ Εὐνόμιος. Ἐπεὶ δὲ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἀσώματος ὧν οὐκ ἔχει δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ (τῶν σωμάτων γὰρ ταῦτα), λοιπὸν τὸ μὲν καθῆσθαι, τὴν ἀνάπαυσιν δηλοῖ καὶ ἀπόλαυσιν τῆς θείας βασιλείας. Τὸ δὲ Ἐκ δεξιῶν, τὴν γνησιότητα, καὶ οικειώσιν, καὶ ὁμοτιμίαν.

Ἔως ἂν θῶ τοὺς ἐχθροὺς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Τοὺς Ἰουδαίους, τοὺς Ἕλληνας, τοὺς αἰρετικοὺς καὶ τοὺς δαίμονας. Τὸ δὲ Ἔως, οὐ πάντοτε ἀντιδιαστέλλεται τῷ μέλλοντι, ἀλλὰ πολλακις, τὸ μέχρι μὲν τοῦδε δηλοῖ· τὸ δὲ ἐφεξῆς, οὐκ ἀναίνεται· καθάπερ καὶ νῦν, περὶ οὗ καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ πρώτῳ λόγῳ περὶ Υἱοῦ περιπέλοσφηκε, καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ Ἐθαγγελικῷ ῥητῶ (22), Ἔως οὐ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτοτόκον, τοῖς Πατράσιν ἀκολουθήσαντες, ἡρμηνεύσαμεν. Πῶς γὰρ ἂν καὶ φυλαχθεῖν, τὸ, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ βασιλεία, ἥτις εἰς τὸν αἰῶνα (23) οὐ διασφαρήσεται; καὶ τὸ, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος; Εἰ δὲ ἐνταῦθα μὲν ἀκούεις ὅτι ὁ Πατὴρ τίθει τοὺς ἐχθροὺς ὑποπόδιον, παρὰ δὲ Παῦλον ὅτι ὁ Υἱὸς (Δεῖ γὰρ, φησὶν, αὐτὸν βασιλεύσειν ἄχρις ἂν θῇ πάντας τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ)· μὴ θορυβηθῆς· κοινή γὰρ ἀμφοῖν ἡ ἐνέργεια, καὶ κοινὰ τὰ κατορθώματα· πάντες γὰρ ὑποταγήσονται, οἱ μὲν ἐκόντες, οἱ δὲ ἄκοντες· ὅταν αὐτὸν ἴδωσιν ἐξ οὐρανοῦ κατερχόμενον, περὶ οὗ σαφέστερον ἐδίδαξε Παῦλος· Ἐποπόδιον δὲ, ἀντὶ Ἐποταγαμένων.

Ῥάβδον δυνάμεως ἐξαποστειλεῖ σοι Κύριος ἐκ Σιών. Ἡ ῥάβδος ποτὲ μὲν εἰς σύμβολον κολάσεως παραλαμβάνεται, ὡς τὸ *Τι θέλεις; ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐν ἀγάπῃ;* Ποτὲ δὲ εἰς ποιμαντικὴν, ὡς τὸ, *Ποιμανεῖς αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾶ.* Ποτὲ δὲ εἰς βασιλείαν, ὡς τὸ, *Ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί.* Ποτὲ δὲ εἰς δύναμιν, ὡς τὸ προκειμενον ῥητόν· ἐξεπέστειλε γὰρ Κύριος τῷ Χριστῷ, ὡς ἀνθρώπῳ, δύναμιν ἐκ Σιών, τῆς ἐν οὐ-

⁸⁶ I Cor. xv, 25. ⁸⁷ I Cor. iv, 21. ⁸⁸ Psal. 11, 9.

thæi 1, 5. Simul quoque intelligitur Commentarium in Evangelia prius scriptam esse. MATTHÆI.

(23) Utrumque locum, Danielis et Lucæ, junctim etiam laudat in Panoplia, tit. xx. Id.

ρανοίς, ἢ ἐκ Σιών, τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις. Ἐκείθεν γὰρ ἤρξατο καὶ ἡ τῶν κατορθωμάτων δύναμις, καὶ ἡ τοῦ κηρύγματος · νοηθεῖ δ' ἂν ῥάβδος δυνάμεως, καὶ ὁ σταυρός. Τί γὰρ δυνατώτερον, οὕτως εὐχερῶς τροπουμένου τοὺς ἐχθρούς ;

Καὶ κατακυριεῦε ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου. Ὑποτάττων αὐτούς, καὶ κατεξουσιάζων, καὶ τῇ ζεύγῃ τῶν εὐαγγελικῶν σου νόμων ὑπάγων. Τοῦτο γὰρ ἦν τὸ παράδοξον, ὅτι μέσον τῶν ἐχθρῶν ἐναπειλήμμενοι πανταχόθεν οἱ ἀπόστολοι περιεγέγοντο, καὶ οὐχ ἀπλῶς ἐκράτουν, ἀλλ' ἐπιτακτικώτερος ἐκράτουν (24).

Μετὰ σοῦ ἡ ἀρχή, ἐν ἡμέρᾳ τῆς δυνάμεώς σου. Ἐν ἡμέρᾳ ὅτε ἡ δύναμις σου δείκνυται, τότε μετὰ σοῦ καὶ ἡ ἀρχή · τουτέστιν, ἐν σοὶ ἡ βασιλεία, οὐκ ἔξωθεν ἐπιγινομένη, ἀλλ' ἐνοῦσα τῇ φύσει τῆς θεότητός σου · εἴη δ' ἂν ἀρχή, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὡς αἴτιος πάντων, ἦτοι Δημιουργός, ὃς ἐστὶ μετὰ τοῦ Πατρὸς · ἡμέρα δὲ δυνάμεως, ἡ τῆς πρώτης αὐτοῦ παρουσίας, καὶ τῶν ἀπειρῶν θαυμάτων · ἡ ἡ τῆς δευτέρας καὶ τῆς ἐσχάτης σάλπιγγος, τῆς ἀνωστάσης τοὺς νεκρούς.

Ἐν ταῖς λαμπρότησι τῶν ἀγίων σου. Ὅτε λάμψωσιν οἱ ἅγιοι σου. Τί γὰρ λαμπρότερον τῶν ἀποστόλων ; οἱ περιέτρεχον τὴν οἰκουμένην λάμποντες, ὡς ὁ ἥλιος ταῖς τῶν ἀρετῶν ἀκτίσιν · εἰ δὲ ἐνταῦθα τοιοῦτοι, ποταποὶ ἐν τῇ ἀναστάσει ἔσονται, ὅτε οἱ δίκαιοι ὡς ὁ ἥλιος λάμψωσιν, κατὰ τὴν φωνὴν Κυρίου ; Εἰ τε γὰρ ἐπὶ τῆς παρελθούσης ἡμέρας, εἴτε ἐπὶ τῆς μελλούσης, ὡς εἴρηται τοῦτο νοήσεις, οὐχ ἁμαρτήσεις.

Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε. Τὸ μὲν, *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου,* καὶ τὸ, *Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε,* προσώπων τοῦ Πατρὸς εἴρηται πρὸς τὸν Υἱόν · τὸ δὲ, *Ῥάβδον δυνάμεως,* καὶ τὸ *Μετὰ σοῦ ἡ ἀρχή,* προσώπων τοῦ προφήτου. Καὶ τὸ μὲν *Ἐκ γαστρὸς,* τὸ γνήσιον δηλοῖ τῆς γεννήσεως, καὶ τὸ ταῦτὸν τῆς οὐσίας. Τὰ γνήσια γὰρ γεννήματα ἐκ γαστρὸς τῶν γονέων ἀπογεννῶνται. Τὸ δὲ, *Πρὸ ἑωσφόρου,* τὸ πρὸ τοῦ γενέσθαι τὸν ἥλιον · καὶ ἐν τῷ οἶ· ψαλμῷ φησιν · *Πρὸ τοῦ ἡλίου διαμένει τὸ δρομά αὐτοῦ·* τί οὖν ; πρὸ τοῦ ἡλίου μόνον ἐγέννησεν αὐτόν ; Οὐδαμῶς, ἐπεὶ καὶ ἄλλαχού φησιν. *Καὶ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ·* καίτοι οὐκ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ αἰῶνος · καὶ οὐχ ἕως τοῦ αἰῶνος μόνον, ἀλλ' ἀπέραντος. Θεοπρεπῶς οὖν τὰ τοιαῦτα χρῆ δέχεσθαι, καὶ τὸ πρὸ πάντων νοεῖν ἐκ τούτων καὶ τὸ προαιώνιον. Οἱ δὲ νοοῦντες *Πρὸ ἑωσφόρου* τὴν νύκτα (25) καθ' ἣν τὸν Χριστὸν

²⁴ Matth. xiii, 43.

Variæ lectiones.

(24) Corrige, ἐπιτακτικώτερον κατακράτουν · utrumque enim compositum κατακρατεῖν. ΜΑΤΘΑΙ.

A ex caelesti Sion, vel ex Sion, quæ erat Hierosolymis. Illinc enim potentia operationum, et prædicationis Christi, principium sumpsit. Intelligere etiam possumus, per virgam virtutis, sanctam crucem Christi. Quid enim ea potentius est, aut efficacius, cum tam facile inimicos omnes in fugam convertat ?

Et dominare in medio inimicorum tuorum. In ditionem atque in dominium tuos inimicos compellens, et jugo evangelico submitbens. Hoc autem summa admiratione dignum fuit, quod apostoli in medio inimicorum constituti, minisque ac persecutionibus tyrannorum undique impetiti, non tantum illorum manus evaserint, sed potentissime etiam eos superaverint.

B VERS. 3. *Tecum principatus in die virtutis tuæ.* In illa, inquit, die quando virtus et potentia tua illustrabitur, tecum erit principatus, hoc est, regnum tuum tunc erit in te, non aliunde scilicet adveniens, sed divinitatis tuæ naturæ conjunctus. (Et quia dictio ἀρχή, principium significat, et principatum) intelligere possumus, quod principium hoc in loco accipiatur pro Filio Dei, tanquam causa omnium, quia simul est cum Patre; et quod dies virtutis sit primus ejus adventus, quo multa fecit miracula: vel etiam secundus, quando ultima tuba mortuos omnes suscitabit.

In splendoribus sanctorum tuorum. Quando splendebunt sancti tui. Quid enim apostolis fuit splendidius, qui solis instar, totum orbem circumeuntes, virtutum suarum radiis eum illustrarunt? Quod si in præsentī vita adeo clari atque illustres fuerant, quales futuros eos esse credendum est, resurrectionis tempore, quando, juxta Domini vocem, *Fulgebunt justi sicut sol* ²⁵? Sive igitur de primo sive de secundo adventu hoc intellexeris, non errabis.

Ex utero ante luciferum genui te. Verba illa: *Sede a dextris meis,* item ista: *Ex utero ante luciferum genui te,* dicta mihi esse videntur, veluti ex persona Patris ad Filium. Illa vero: *Virga virtutis tuæ,* item illa: *Tecum principatus in die virtutis tuæ,* ad Filium quidem, sed ex Prophetæ persona, proferri. Et hæc quidem verba: *Ex utero,* veram ac germanam illam divinam generationem significant, atque identitatem substantiæ. Vera etenim proles de ventre parentum generatur. Illa vero: *Ante luciferum,* æternitatem divinæ hujus generationis, dum ante luciferum eam fuisse attestantur, hoc est, antequam ipse sol creatus esset: quo loquendi modo alibi etiam Propheta usus est, in psalmo lxxi dicens: *Ante solem permanet nomen ejus;* sed nunquid forte hoc ita intelligendum est, ut tantummodo eum Pater ante solem genuerit, et non antea? Minime. Nam et alibi ait: *A sæculo et*

(25) Ita locus hic explicatur in scholio codicis Mosquensis in 8, n. 388: Ὅτι μὲν ἐν νυκτὶ (οὕτως

usque ad sæculum tu es⁹⁰, tametsi nec a sæculo tantum, sed et ante sæculum : neque usque in sæculum tantum, sed etiam sine fine eum esse, divina tradant Eloquentia. Oportet igitur verba hæc digne Deo intelligere, atque illud concludere, quod ante omnia, etiam ante ipsa sæcula, semper fuerit hæc divina generatio. Il itaque qui verba illa : *Ante luciferum*, referunt ad noctem qua Christus secundum carnem natus est, Patris nimirum beneplacito, et cooperatione sancti Spiritus, non recte Prophetæ sermonem intelligunt. Oportuisset enim dicere : Ante ortum luciferi, et non *Ante luciferum*. Nam quod simpliciter dicitur, Ante solem, tempus significat, quod fuit ante ipsius solis naturam, quemadmodum contra, si, Ante solis ortum, dixeris, tempus diluculi significabis. (Magnus Basiliius in sermone *de Spiritu sancto*, ait, quod, dicitur quid ex aliquo esse, vel ratione creationis, juxta illud : *Unus est Deus Pater ex quo omnia*⁹¹; vel ratione naturæ, juxta illud : *Operatio nostra ex nobis est*, et quemadmodum splendor solis ex sole; vel ratione generationis, juxta illud : *Ego exivi ex Patre*⁹². Item quod hic legimus : *Ex utero ante luciferum genui te*, non quod Deus uterum habeat, sed quia veri atque ingenui liberi, ex utero parentum nasci solent. Hac igitur ratione, hoc in loco Deus ventrem se in generatione Filii habere dixit, ad confusionem impiorum : ut in seipsis propriam illi considerantes naturam, discant Filium, verum fructum esse ex Patre, veluti qui ex illius ventre dicitur esse generatus.)

VERS. 4. Juravit Dominus. Ut indignatio in Deo perturbacionem non significat, sed motum divinæ potestatis ad vindictam, ita juramentum Dei non humanos jurandi ritus, sed confirmationem atque asseverationem significat divinæ sententiæ.

Et non pœnitebit eum. Hoc est, non mutabit decretum, quemadmodum sæpenumero Deus consulto multis in rebus facit. Quid autem juraverit, hoc est, quid asseveranter decreverit, audi :

Tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech. Sacerdos quidem veluti qui mysticum panem et vinum in Cœna apostolis tradidit, quemadmodum Melchisedech Abraham et sociis dedit redeuntibus e bello. Æternum autem est hoc sacerdotium, quia nec principium dierum, neque vitæ finem habet : ratione nimirum divinitatis Christi, quemadmodum nec ullum habuisse principium, aut finem ipsum legimus Melchisedech. Verum hunc Melchisedech principium aut finem non habere dicimus, quia historia id tacuit. At principium habuit, nec finem ullum habiturus est.

VERS. 5. Dominus a dextris tuis. Auxilium ei veluti homini laturus. Nam et in psalmo xv ex persona Christi scriptum legimus : *Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi, ne commovear.*

Confregit in die iræ suæ reges. De die judicii sermo est, quando impios reges conteret Deus, statutis nimirum ab eo pœnis. Quod si reges ipsos contriverit, perspicuum est quod multo facilius cæteros omnes puniet, qui adversus eum deliquerint.

⁹⁰ Psal. LXXXIX, 2. ⁹¹ I Cor. VIII, 6. ⁹² Joan. XVI, 38.

Varie lectiones.

γράφειν ὁ πρὸ Ἑωσφόρου καιρός) ὁ Χριστὸς ἐπέχθη, τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον δείκνυσσι. Φησὶ γάρ, ὅτι τῶν ποιμένων ἀγραυλοῦντων, κ. τ. λ. ΜΑΤ. Τ.Β.Ι.

ἐγέννησεν ἡ Παρθένος, εὐδοκίᾳ Πατρὸς, καὶ συνεργείᾳ Πνεύματος ἁγίου, κακῶς ἄρα νοοῦσιν· ἔδει γὰρ εἰρῆσθαι, *Πρὸ ἀνατολῶν ἑωσφόρου*, καὶ μὴ *Πρὸ ἑωσφόρου μόνον*· ἀεὶ γὰρ τὸ Πρὸ ἡλίου, ἀπλῶς, τὸ πρὸ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ βούλεται σημαίνειν, ὡσερ καὶ τὸ, Πρὸ ἀνατολῆς αὐτοῦ, τὸν ὄρθρον (26).

Ante luciferum, referunt ad noctem qua Christus secundum carnem natus est, Patris nimirum beneplacito, et cooperatione sancti Spiritus, non recte Prophetæ sermonem intelligunt. Oportuisset enim dicere : Ante ortum luciferi, et non *Ante luciferum*. Nam quod simpliciter dicitur, Ante solem, tempus significat, quod fuit ante ipsius solis naturam, quemadmodum contra, si, Ante solis ortum, dixeris, tempus diluculi significabis. (Magnus Basiliius in sermone *de Spiritu sancto*, ait, quod, dicitur quid ex aliquo esse, vel ratione creationis, juxta illud : *Unus est Deus Pater ex quo omnia*⁹¹; vel ratione naturæ, juxta illud : *Operatio nostra ex nobis est*, et quemadmodum splendor solis ex sole; vel ratione generationis, juxta illud : *Ego exivi ex Patre*⁹². Item quod hic legimus : *Ex utero ante luciferum genui te*, non quod Deus uterum habeat, sed quia veri atque ingenui liberi, ex utero parentum nasci solent. Hac igitur ratione, hoc in loco Deus ventrem se in generatione Filii habere dixit, ad confusionem impiorum : ut in seipsis propriam illi considerantes naturam, discant Filium, verum fructum esse ex Patre, veluti qui ex illius ventre dicitur esse generatus.)

Ὁμοσε Κύριος. Ὡσερ ὁ θυμὸς ἐπὶ Θεοῦ λεγόμενος, οὐ σημαίνει πάθος, ἀλλὰ τὴν κίνησιν τῆς τιμωρητικῆς δυνάμεως, οὕτω καὶ ὁ ὄρκος αὐτοῦ, τὴν βεβαίωσιν δηλοῖ, καὶ οὐ τὸν παρ' ἡμῶν γινόμενον ὄρκον.

Καὶ οὐ μεταμεληθήσεται. Οὐ μεταβαλεῖ τὸ δεδωγμένον, οὐκ ἀλλοιωσεῖ, καθάπερ ποιεῖ πολλάκις ἐπ' ἄλλων, δι' οἰκονομίας. Τί δὲ ὤμοσε, τουτέστι βεβαίως ἀπεφήνατο, ἔκουσον.

Σὺ εἰ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα, κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. Ἱερεὺς μὲν, ὡς ἄρτου καὶ οἴνου μεταδοῦς τοῖς ἀποστόλοις, ἐν τῷ μυστικῷ δείκνυς, καθάπερ ὁ Μελχισεδέκ τοῖς περὶ Ἀβραάμ, ὅτε ὑπέστρεψαν ἀπὸ τοῦ πολέμου. Εἰς αἰῶνα δὲ, ὡς μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε ζωῆς τέλος ἔχων, κατὰ τὴν θεότητα, ὡσερ ὁ Μελχισεδέκ, κατὰ τὴν ἱστορίαν. Ἀλλὰ Μελχισεδέκ μὲν, οὐκ ἔχει ταῦτα, διὰ τὸ παρσιωπηθῆναι τῇ ἱστορίᾳ τῆς Γραφῆς· ὁ δὲ Χριστὸς, διὰ τὴν ἀλήθειαν.

Christus divinitatis suæ nullam vere unquam

Κύριος ἐκ δεξιῶν σου. Βοηθῶν ὡς ἀνθρώπων. Καὶ ἐν τῷ ιε' ψαλμῷ γέγραπται· *Πρωρόμηγν τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διὰ παντός, ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστίν, ἵνα μὴ σαλευθῶ.*

Συνέθλασεν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς αὐτοῦ βασιλείς. Περὶ τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως ὁ λόγος, ὅτι συνερῖψει τοὺς ἀσεβεῖς βασιλεῖς, ἐν ταῖς ἀποσταγμαμέναις κολάσεσιν. Εἰ δὲ τοὺς βασιλεῖς, δὴλον καὶ τοὺς ἄλλους πάντας.

(26) Locus Basilii Magni quem habet versio Latina, deest etiam in meis codicibus Mosquensibus. In. — Cod. Mosquensis B addit : Τοῦτο δὲ τὸ βῆτον ἱρμήνευσε σοφῶς ἄρα καὶ σαφῶς ὁ μέγας Παῦ-

Kριναῖ ἐν τοῖς ἔθνεσι. Κριναῖ τὰ ἔθνη ἢ κριναῖ ἢ ἐν τοῖς ἔθνεσι, τοὺς ἀξίους κρίσεως.

Πληθύνει πτώματα. Πληθύνει πτώσεις, πολλοὺς καταβαλῶν, ὅσοι κακῶς ἴσταντο.

Συνθλάσει κεφαλὰς ἐπὶ γῆς πολλῶν. — *Κεφαλὰς πολλῶν*, τούτεστι πολλοὺς. Ὁ γὰρ εἶπεν ἀνωτέρω περὶ τῶν βασιλείων, ἰδικῶς τοῦτο λέγει νῦν καθολικώτερον καὶ περὶ τῶν ἄλλων. Οὐ μόνον δὲ ταῦτα νοοῦνται περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως, ἀλλὰ καὶ ἄλλως διδάσκουσι τὴν ἀνυπόστατον ἰσχὺν αὐτοῦ, ὅτι ὅτε ὀργισθῆ, συνθλάσει βασιλεῖς, καὶ τ' ἄλλα ποιήσει.

Ἐκ χειμάρρου ἐν ὁδῷ πίεται. Ἐνταῦθα εὐτέλειαν προαγορεύει τῆς διαίτης αὐτοῦ, ὅτι λιτὸν βίον μετιῶν, ἐκ χειμάρρου πίεται, τοῦ ἐν ὁδῷ ρέοντος ἢ ἐν ὁδῷ ὀδεύων πίεται. Ἀναγωγικῶς δὲ χειμάρρουν μὲν νοήσεις, τὸν χειμῶνα καὶ τὴν σύβροϊαν, καὶ πλημμύραν τῶν πειρασμῶν ὁδὸν δὲ, τὸν παροδικὸν τοῦτον βίον, πόσιν δὲ τὴν μέθεξιν, ὅτι πειρασθήσεται. potum, participationem : ut sit sensus, quod

uia erat futurus participes.
Διὰ τοῦτο ὑψώσει κεφαλὴν. Διὰ τὴν εὐτέλειαν καὶ ταπεινώσιν, ὑψωθήσεται. Καὶ δοξασθήσεται εἰς οὐρανοὺς ἀνελθὼν, καὶ καθίσας ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ. Οὐ μόνον γὰρ οὐδὲν αὐτὸν ταῦτα παρέβλαψεν, ἀλλὰ καὶ εἰς ὕψος ἀπατον ἀνήγαγεν.

Αλληλοῦτα.

ΨΑΛΜΟΣ ΠΓ΄.

Εὐχαριστήριος καὶ οὗτος ὁ ψαλμός.

Ἐξομολογήσομαι σοι, Κύριε, ἐν ὄλη καρδίᾳ μου. Εὐχαριστήσω σοι, οὐ μόνον ἐν ῥήμασιν, οὐδ' ἀπλῶς ἐν γλώσσῃ καὶ στόματι, ἀλλ' ἐν ὄλη καρδίᾳ μου, ἐν συντεταγμένῃ ψυχῇ, ἐν προσεχούσῃ διανοίᾳ, πάσης βιωτικῆς φροντίδος ἀπαλλαγεί, καὶ μετάρτιος ἤδη πρὸς σὲ γενόμενος. Εὐχαριστήσω δὲ, ὑπὲρ τε τῶν εἰς ἐμὲ γινόμενων εὐεργεσιῶν ἀεὶ, καὶ ὑπὲρ τῶν εἰς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Τοῦτο θυσιᾶ πρῶχειρος ἢ τοῦτο εὐπόριστος προσφορά ἢ τοῦτο ἀναγκαῖον ἔργον, καὶ διηλεκτικῶς ἀπαιτούμενον.

Ἐν βουλήν σου ἐθέλω, καὶ συναγωγῇ, μεγάλα τὰ ἔργα τοῦ Κυρίου. Ἐν βουλήν σου ἐθέλω τῶν ὀρθῶς φρονούντων, μεγάλα τὰ ἔργα Κυρίου, πάντα, ὅσα τε θαυματουργῶν ἐργάζεται, καὶ πάσαι, καὶ νῦν, καὶ μετέπειτα ἢ καὶ ὅσα παράγων τὸν κόσμον ἔκτισεν. Ἐπὶ θαυμάτων γὰρ καὶ κτισμάτων, διαλαμβάνεται τὸ ῥητόν ἢ βουλομένων γὰρ καὶ συναγομένων τῶν εἰρημένων, εἴτουν διασκιετομένων περὶ τῶν τοιοῦτων ἔργων, οὐδὲν τούτων φαίνεται μικρὸν, οὐδ' ἀνάξιον τοῦ ποιήσαντος ἢ πάντα δὲ μεγάλα, καὶ λόγου τινὸς ἐχόμενα, κἂν μὴ τοῖς ἄλλοις πολλὰ-

A *Vers. 6. Judicabit in nationibus.* Hoc est iudicabit nationes, vel eos qui in nationibus digni fuerint, ut iudicentur.

Implebit ruinas. Multiplicabit ruinas, multos destruens, quotquot scilicet prave in eum insurrexerint.

Confringet capita in terra multorum. — *Capita multorum*, hoc est, multos. Nam quod superius singillatim dixit de regibus, nunc in universum de aliis dicit. Quanquam his verbis, non tantum contineatur prophetia futuri iudicii, sed illud etiam doceamur, intolerandas admodum nobis esse vires Dei, qui quoties iratus fuerit, confringet reges, et alia faciet, quæ superius dicta sunt.

B *Vers. 7. De torrente in via bibet.* Hoc in loco, vitæ ac conversationis Christi tenuitatem prædicat : quod scilicet tenuem vitam aggressus, bibet de torrente fluente in via ; vel bibet ambulans in via. Juxta anagogen vero, per torrentem, redundantia intellige tentationum æ calamitatum fluentia, per viam vero, temporariam hanc vitam, et per Christum in præsentī vita tentationum ac calamita-

Propterea exaltabit caput. Propter humilitatem ac tenuitatem vitæ suæ, inquit, exaltabitur, et ascendens in cælum, glorificabitur : sedebitque a dextris Dei. Quia hæc non modo eum nihil læserunt, sed in ineffabilem eum sublimitatem evererunt.

Alleluia.

PSALMUS CX.

Hic psalmus gratiarum actiones continet.

C *Vers. 1, 2. Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo.* Gratias agam tibi non verbis tantum, neque ore simpliciter, aut lingua, sed in toto corde meo, anima contrita, oratione assidua, ac mente ab omni mundana cura jam libera, atque in te totus aspirans. Gratias vero hujusmodi agam, pro beneficiis, quæ tum in me, tum in alios amplissime contulisti. Hoc enim promptissimum est sacrificium, et facilis oblatio ; hoc necessarium opus est, quod assidue a nobis exigit Deus.

In consilio rectorum et congregatione, magna opera Domini. Omnia opera Domini magna sunt in consilio, et congregatione eorum qui recte sentiunt. Quæcumque enim aut initio effecit, aut nunc facit, aut perpetuo in futurum efficiet, summa admiratione digna sunt. Admirabili enim sapientia mundum creavit, et creatum regit. Intelligitur vero præcipue hoc dictum, de mirificis Dei operibus, quæ in universa creatura liquido conspiciuntur : quæ quoties prohi æque ac pii homines, una pariter congregati, contemplantur, nihil in eis per-

Variæ lectiones.

λαοὶ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῇ, ἔνθα καὶ ἄλλας εὐρήσεις ὁμοιότητας. ΜΑΤΤΗΑΙ.

peram factum, nihil minus aptum, aut suo Opifice Α κικ τοιαῦτα δοκεῖ, διὰ τὸ ἐτραμμένον τῆς φρονή-
indignum inveniunt. Omnia enim adamassim προ-
creata sunt, et sua ratione consistunt, tametsi sæpenumero multis, ob depravatas eorum mentes,
socus visum fuerit.

Exquisita in omnes voluntates ejus. Hoc est, exacte ac diligenter facta, et quemadmodum alius interpres significantius reddidit, prædicta opera perfecta sunt, et accommodata ad omnes Dei voluntates. Disponunt etenim probos ac sapientes viros, ad implendam ejus voluntatem. Nam quis est, qui videat, aut audiat hujusmodi opera, et non excitetur ad sectandum quodcunque Deo gratum esse judicaverit, intelligens ex his Deum vere esse, et vere misericordem esse? Voluntates autem Dei sunt ejus mandata.

VERS. 3. *Confessio et magnificentia opus ejus.* Gratiarum actio, et magnifica laus, sunt Dei opera: non tantum hoc, inquam, aut illud opus, sed in universum omnia Dei opera, et conjunctim et divisim ejusmodi sunt, ut ad gratiarum actiones, et ad magnificas Dei laudes movere eos possint, qui ea aut viderint, aut audierint. Potest etiam hoc in loco istud opus particulariter accipi, pro incarnatione Domini.

Et justitia ejus manet in sæculum sæculi. Hoc ad solamen eorum dictum est, qui afficiuntur injuriis, et ad eruditionem etiam eorum qui injurias inferunt, cum justum atque æternum utrosque Dei judicium maneat, quo alteri requiem, alteri vero supplicia ac pœnas sustinebunt: vel quia justitia C ejus perpetua est, hoc est, immutabilis.

VERS. 4. *Memoriam fecit mirabilia suorum.* Verbum, *Meminit*, seu, *Memoriam fecit*, et alia hujusmodi, solent prophetæ sæpenumero ponere pro Operari, quemadmodum alibi diximus. Ait igitur Propheta, quod Deus operatur mirabilia, nec aliquando cessat ad hujusmodi operatione, ut per ea crassiores ac rudiores quosque homines ad se traducat. Hujusmodi autem fuerunt ea quæ fecit tempore diluvii, et quæ in confusione linguarum, aut quæ Sodomitarum tempore, item quæ in tempore Abraham, Isaac et Jacob. Et quæ in Ægypto, aut in exitu Judæorum ab Ægypto, quæque in deserto, in terra promissionis, in Babylone, aut tempore Machabæorum, et quæ in Christi adventu, et post illum hactenus, privati- D ac publice, apostolorumque ac martyrum, et aliorum temporibus, in privatis domibus, in civitatibus, et ubique gentium facta sunt.

Misericors et miserator Dominus. Qui prædicta omnia facit, magna cum misericordia, et salutem hominum cupit.

VERS. 5. *Escam dedit timentibus se.* Atqui et non timentibus se cibum præstat. Verum hoc in loco rationalem ac spiritalem animæ cibum intelligit, cœlestem, inquam, panem, quem solis se timentibus tribuit. Possunt etiam intelligi hæc verba de pane mystico; vel quia sæpenumero

Ἐξεζητημένα εἰς πάντα τὰ θελήματα αὐτοῦ. Ἐξηκριθωμένως, καθὼς ἕτερος ἐρμηνευτῆ· ἐξέδωκεν, ἀπηρτισμένα τὰ βῆθέντα ἔργα, τουτέστιν ἐπιτή-
δεια εἰς πάντα τὰ θελήματα αὐτοῦ, παρασκευάζοντα τοὺς συνετοὺς ποιεῖν αὐτά. Τίς γὰρ ὄρων καὶ ἀκούων τὰ τοιαῦτα ἔργα, οὐ δι' αὐτῶν ἀναχθήσεται πρὸς ἀποπλήρωσιν τῶν θελημάτων τοῦ ἐργασομένου αὐτά, συνιελ; ὅτι Θεὸς ἐστὶν ὄντως, καὶ φιλόνηρωπος ὄντως; Θελήματα δὲ, αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ.

B *Ἐξομολόγησις καὶ μεγαλοπρέπεια τὸ ἔργον αὐτοῦ.* Εὐχαριστία καὶ μεγαλοπρεπῆς ἀνεσις τὰ ἔργα αὐτοῦ· οὐχὶ τότε ἢ τότε, ἀλλ' ἀπλῶς πᾶν, ὡς ἱκανὸν κινεῖν εἰς μεγαλοπρεπῆ ἀνεσιν, καὶ εὐχαριστίαν τοῦ κτίσαντος αὐτὰ τὴν ὄρωντα καὶ ἀκούοντα. Νοεῖται δὲ καὶ ἰδικῶς ἔργον τοιοῦτον ἢ ἐνανθρώπησις αὐτοῦ.

Καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Τοῦτο, πρὸς παραμυθίαν τῶν ἀδικουμένων, σωφρονισμὸν δὲ τῶν ἀδικούντων· ὅτι ἡ δικαία κρίσις αὐτοῦ, μένει αὐτοῦς, ἀίδιος εἶτα, καὶ τοῖς μὲν ἀνεσιν, τοῖς δὲ κλάσειν ἐπάξει· ἢ ὅτι ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ διηνεχῆς ἐστὶν, εἴθουν, ἀμετακινήτος.

Μυσταὶ ἐποιήσατο τῶν θαυμασίων αὐτοῦ. Τὸ *Ἐμνήσθη*, καὶ τὸ *Μυσταὶ ἐποιήσατο*, καὶ τὰ τοιαῦτα ἐπὶ τῆς ἐνεργείας οἱ προφῆται λαμβάνουσι πολλάκις, ὡς καὶ ἐν ἄλλοις εἰρήκαμεν. Λέγει γοῦν ὅτι ἐνεργεῖ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ, καὶ οὐ παύεται θαυματουργῶν, διὰ πάσης γενεᾶς, ἵνα τοὺς παγωτέρους ἐπάγηται, διὰ τῶν τεραστίων, οἷα τὰ ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ, τὰ ἐπὶ τῆς συγχύσεως τῶν γλωσσῶν, τὰ ἐπὶ Σοδόμων, τὰ ἐπὶ Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ, τὰ ἐν Αἰγύπτῳ, τὰ ἐν τῇ ἐξόδῳ τῶν Ἰουδαίων, τὰ ἐν τῇ ἐρήμῳ, τὰ ἐν τῇ γῆ τῆς ἐπαγγελίας, τὰ ἐν Βηθουλήνῃ, τὰ κατὰ τὴν ἐπάνοδον ἐκ Βαβυλώ-
νος, τὰ ἐπὶ τῶν Μακχαβαίων· τὰ ἐν ἐλευσίῃ τοῦ Χριστοῦ, τὰ μετ' αὐτὴν ἀχρι καὶ νῦν ἴδια καὶ δημόσια, ἐπὶ τε τῶν ἀποστόλων, καὶ τῶν μαρτύρων, καὶ τῶν ἄλλων ἁγίων, καὶ ἐν οἰκίαις, καὶ ἐν πόλεσι, καὶ πανταχοῦ τερατουργούμενα.

Ἐλσήμων καὶ οἰκτιρῶν ὁ Κύριος. Ὅ τὰ βῆθέν-
τα ποιῶν, ἐλεῶν γὰρ καὶ οἰκτιρῶν ταῦτα ποιεῖ, καὶ θέλων τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων.

Τροφήν ἔδωκε τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. Καὶ μὴν καὶ τοῖς μὴ φοβουμένοις αὐτόν· ἀλλὰ τροφήν ἐνταῦθα, τὴν ψυχικὴν λέγει, τὴν λογικὴν, τὴν πνευματικὴν, τὸν οὐράνιον ἄρτον, ἣν ἐξαιρέτως δίδωσι μόνοις τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. Νοηθεῖ δ' ἂν, καὶ ὁ μυστικὸς δεῖπνος, ἢ καὶ ὅτι τρέφει πολλάκις

ἀπορουμενους τοὺς ἐκυτοῦ, ὡς τὸν Ἥλιον, καὶ τὸν Αἰαντήλ, καὶ ἄλλους πολλοὺς.

Μνησθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα διαθήκης αὐτοῦ. Ἰουδαῖοι μὲν φασιν Ἐμνήσθη διαθήκης αὐτοῦ, ἐνήργησεν ἀμετάβλητον διαθήκην αὐτοῦ, τὴν περὶ τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ σπέρματος Ἀβραάμ, καὶ τὴν περὶ τῆς ἐπαγγελθείσης γῆς ἡμεῖς δὲ λέγομεν, ὅτι προφητεία ἐστὶ περὶ τοῦ Χριστοῦ. Μνησθήσεται γὰρ, φησὶν, εἰς τὸν αἰῶνα τὸν πρόποντα τῆς πρὸς τοὺς πατριάρχας διαθήκης, ὅτι τὰ σπέρματα αὐτῶν, αὐλογηθήσεται, πάντα τὰ ἔθνη, καὶ πληρώσει αὐτήν.

Ἰσχὺν ἔργων αὐτοῦ ἀνήγγειλε τῷ λαῷ αὐτοῦ. Τῷ μὲν παλαιῷ λαῷ ἔδειξεν ἰσχὺν ἔργων αὐτοῦ, τουτέστι δύναμιν ἐν ἔργοις, διὰ τῶν τότε γεγονότων τεραστίων ἡμεῖς δὲ νῦν, διὰ τῶν μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν αὐτοῦ, τελουμένων ἐκάστοτε.

Τοῦ δοῦναι αὐτοῖς κληρονομίαν ἐθνῶν. Τοῖς μὲν Ἰουδαίοις, τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, ἣν ἔθνη κατέκρουον πρότερον ἡμεῖς δὲ ταύτην τε καὶ τὴν τῶν ἄλλων, ὅσας ἐκυρίευσαν οἱ πιστοί.

Ἔργα χειρῶν αὐτοῦ ἀλήθεια, καὶ κρίσις. Χείρας τοῦ Πατρὸς τινες τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα νοοῦσιν, ὡς δημιουργοὺς, ὧν φασιν ἔργα τοῦ μὲν ἁγίου Πνεύματος ἀλήθεια. Ἐκείνος γὰρ, φησὶν, ὀδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν ἡμεῖς δὲ Υἱοῦ κρίσις. Πᾶσαν γὰρ, φησὶν, τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ Υἱῷ. Ταῦτα δὲ μάλιστα τούτοις ἡ Γραφή πολλάκις προσανατίθησιν. Ἡ τὰ ἔργα φησὶν τοῦ Χριστοῦ ἀληθινὰ, καὶ οὐ κατὰ φαντασίαν, καὶ δίκαια, ἢ διακριτικὰ, καὶ οικονομικὰ. Ὁ δὲ Χρυσόστομος ἐρμηνεύων τὸ προκείμενον ῥητὸν, λέγει τὴν Γραφήν πολλάκις ἀλήθειαν ὀνομάζειν τὴν φιλοανθρωπίαν, καθ' ὃ σημαινόμενον χρῆ νοεῖν, ὅτι τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ φιλοανθρωπίας μετὰ, καὶ δικαιοσύνης, πανταχοῦ μιγνύντος ἀμφοτέρας ἔτε γὰρ φιλοανθρωπία μόνον ἐκέχρητο, πάντες ἂν ἐρόσθημεν εἴτε δικαιοσύνη μόνη, πάντες ἂν ἀπολώλεισαν.

juxta quam significationem dicit, quod Dei opera misericordia ac justitia plena sunt cum utramque semper una Deus commisceat. Nam si misericordia perpetuo uteretur, negligentes omnino redderemur : rursus si sola justitia, jamdiu olim omnes perissent.

Πιστοὶ πᾶσαι αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ. Πιστεύεσθαι δεῖται. Ἡ ἐπειδὴ πᾶσαι εἶπε, νόμι μοι πρῶτον μὲν, τὰ τῆς κτίσεως, ὡς διατηροῦσι φυσικῶς, ὁ οὐρανὸς, καὶ ὁ ἥλιος, καὶ ἡ σελήνη, καὶ τὰ ἄστρα, καὶ ἡ ἡμέρα, καὶ ἡ νύξ, καὶ αἱ ὕραι, καὶ ἡ γῆ, καὶ ποταμοί, καὶ λίμναι, καὶ πηγαί, καὶ φυτὰ, καὶ βοτάναι, καὶ ἀπλῶς ὅσα τε τῆς ἀψύχου φύσεως, καὶ ὅσα τῆς ἐμψύχου μὲν, ἀλόγου δέ. Ἐπειτὰ καὶ τὰς συγκαταληφθείσας ἐξ ἀρχῆς τῆ φύσει τῶν ἀνθρώπων, ὡς φυλάττουσι, καὶ οἱ μὴ νόμον ἐγγραφον εἰληφότες εἶθ' οὕτως καὶ τὰς γραπτὰς ἐντολάς, τοῦ διὰ Μωσέως δοθέντος νόμου ἡμεῖς δὲ τελευταίον, τὰς εὐαγγε-

Deus servos suos admirande admodum, et præter spem multorum pascit, quemadmodum Eliam, Danielem, et complures alios.

Memor erit in sæculum testamenti sui. Judæi dicunt memorem Deum fuisse testamenti sui, quia fecit illud esse immutabile : illud, inquam, testamentum quod de multitudine seminis Abrahæ, et de promissione terræ disposuerat. Nos vero affirmamus verba hæc de Christo prophetiam continere. Memor erit, inquit, Deus in sæculum, hoc est, in debito et convenienti tempore testamenti sui, quod ad patriarchas disposuit, promittens quod in semine eorum benedicendæ essent omnes gentes, et quod hoc testamentum adimplebit Deus.

Vers. 6. Virtutem operum suorum annuntiabit populo suo. Antiquo quidem populo ostendit Deus vires operum suorum, hoc est, potentiam in suis operibus, quam omnes cognoverunt per ea miracula, quæ tunc facta sunt : novo autem populo, per ea quæ post resurrectionem suam ubique operatus est.

Vers. 7. Ut det illis hæreditatem gentium. Judæis quidem terram promissionis, quam gentes olim habitabant : nobis vero universam illam terram, cujus fideles efficient erant domini.

Opera manuum ejus veritas, et judicium. Per manus Patris aliqui Filium et Spiritum sanctum intelligunt, tanquam cooperatores atque una pariter opifices, quorum opera, veritatem esse dicunt, et judicium : veritatem quidem, sancto Spiritui tribuentes, de quo scriptum est : *Ille inducet vos in omnem veritatem* : judicium autem Filio, de quo alibi legitur dictum a Domino, quod *Pater omne judicium dedit Filio* : quocirca Scriptura sæpenumero prædicta nomina illis respective attribuit. Vel aliter : Dic quod opera Christi vera sunt, et non imaginaria, et simili modo, justa sunt : vel quod recto judicio, et congrua administrandi norma, a Deo omnia dispensantur. Chrysostomus vero versiculum hunc exponens dicit, quod apud Scripturam sæpenumero veritatis nomen reperitur pro misericordia : juxta quam significationem dicit, quod Dei opera misericordia ac justitia plena sunt cum utramque semper una Deus commisceat. Nam si misericordia perpetuo uteretur, negligentes omnino red-

Vers. 8. Fidelia omnia mandata ejus. — *Fidelia*, hoc est, fide digna. Et quia omnia dixit mandata, primo ea intellige, quæ ad creationem spectant, quæque natura duce, omnia observant elementa, cælum nimirum, sol, luna, sidera, dies, nox, horæ, terra, flumina, stagna, fontes, plantæ, herbæ, et omnia denique, quæ tam ad naturam animæ prorsus expertem quam ad animatam, sed ratione carentem, pertinent. Deinde omnia etiam mandata, quæ ab initio humano generi data sunt, quæque ab iis observabantur, qui legem scriptam non habuerant. Tertio loco ea etiam,

¹³ Joan. xvi, 13. ¹⁴ Joan. v, 22.

quæ per legem Moysi scriptis tradita sunt. **A** strenuo vero ipsa præcepta evangelica, quæ mandata omnia fidelia sunt, hoc est, firma, atque inconcussa. Nam, etsi quædam Mosaicæ legis mandata soluta sint, verum non tam soluta, quam in melius disposita, atque intellecta dici possunt. Nemo igitur ea poterit delere: *Cælum enim, inquit, et terra transibunt, verba autem mea non transibunt* ⁹⁸.

Confirmata in sæculum sæculi. Stabilia, inquam, et perpetuo mansura.

Facta in veritate, et rectitudine. Nihil enim, inquit, in eis falsum est, nihil obliquum. Vel aliter, per veritatem, claritatem intellige, per rectitudinem vero, rectum iudicium. Omnia enim ejus mandata vera sunt, et clara, ac recte incedere nos docent.

VERS. 9. *Redemptionem misit populo suo.* Pater misit Filium suum, *Misit enim me,* inquit, *prædicare captivis remissionem* ⁹⁹. Et rursus de eo scriptum est: *Ipse salvum faciet populum suum* ¹⁰⁰. Item qui datus est nobis a Deo redemptio ¹⁰¹, secundum Apostolum.

Mandavit in sæculum testamentum suum. In sæculum, inquam, conveniens, ac si diceret: Testamentum suum Deus in apto et convenienti tempore hominibus tradidit. Vel in sæculum, pro in æternum, ipsum Evangelium, æternum appellans Testamentum, de quo alibi scriptum legimus: *Dabo vobis testamentum æternum* ¹⁰². Testamentum enim Mosaicum temporarium fuit, si exteriorem ejus sensum, si figuras, et umbras in eo contentas aspiciamus et occidentem litteram: secus vero si interiorem spectemus sensum ac res sub hujusmodi umbris, ac figuris designatas.

Sanctum et terribile nomen ejus. Christi nomen **C** sanctum quidem est, veluti quo innumerabilia effecta sunt miracula, terribile vero (seu, ut proprius signat Græca dictio, φοβερόν, *timendum*), quia dæmones expellit, et ægrotudines. Quod si Christi nomen sanctum est, oportet ipsa etiam ora, ac linguas, quæ illud laudatura sunt, sancta esse.

VERS. 10. *Initium sapientiæ timor Domini.* Est enim hujusmodi timor fons ac radix sapientiæ. Ubi enim est timor, illic et mandatorum observatio; ubi autem observatio mandatorum, illic et splendor.

Prudentia autem bona omnibus facientibus eam. Hoc est operantibus secundum prudentiam, bona accrescit prudentia. Est enim quædam prudentia mala, de qua scriptum est: *Prudentes ut malefaciant*. Vel aliter: Prudentia bona est, et utilis non iis simpliciter qui eam habent, sed iis qui **D** ea utuntur in sermone, atque in operibus.

Laudatio ejus manet in sæculum sæculi. Christi laus sine fine apud angelos manet, et apud ho-

γελικῆς, ἀ πᾶσαι, φησί, πιστά, τουτέστι βέβαιοι, ἀμετακίνητοι. Εἰ γὰρ καὶ τινὰ τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου κατεβλήθησαν, ἀλλ' ἐπὶ τὸ βέλτιον, ἐπὶ τὸ ὑψηλότερον. Οὐδεὶς οὖν δύναται ταῦτα ἀναφανίσαι· Ὁ οὐρανὸς γὰρ, φησί, καὶ ἡ γῆ παραλεύσονται· οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσιν.

Ἐστηριγμένα ἐν τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Ἑβραῖαι, διηνεκεῖς, μόνιμοι.

Πεποιγμένα ἐν ἀληθείᾳ, καὶ εὐθύτητι. Οὐδὲν, φησὶν, ἐν αὐτοῖς ψευδές, οὐδὲ σχολίων· ἢ καὶ ἄλλως, ἀλήθειαν μὲν νόησον, τὴν σαφήνιαν· εὐθύτητα δὲ, τὴν ὀρθοτομίαν, ὅτι πᾶσαι ἀληθεῖς, καὶ σφειῖς, καὶ ὀρθὰ βαίνειν διδάσκουσαι.

B

Ἀὔτρωσιν ἀπέστειλε τῷ λαῷ αὐτοῦ. Ὁ Πατὴρ τὸν Υἱὸν, ἦτοι τὸν Χριστόν· Ἀπέστειλε γὰρ με, φησί, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἀφ᾿ ἑσθιν· καὶ πάλιν· Αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ. Καὶ ὁ; ἐδόθη ἡμῖν τὰ τε ἄλλα ἀπὸ Θεοῦ καὶ ἀπολύτρωσις, κατὰ τὸν Ἀπόστολον.

Ἐνετείλατό ἐν τὸν αἰῶνα διαθήκην αὐτοῦ (27-28). Ἐνετείλατο ἐν τὸν αἰῶνα διαθήκην αὐτοῦ, τὴν νέαν, ἢ αἰώνιον διαθήκην αὐτοῦ, τὴν εὐαγγελικὴν· Δώσω γὰρ, φησὶν, ὑμῖν διαθήκην αἰώνιον· Ἡ γὰρ Μωσαϊκὴ πρόσκαιρος ἦν τὸ τε φαινόμενον (29), αὐτῆς, καὶ ὅσον τυπικὸν καὶ σκιῶδες.

enim Mosaicum temporarium fuit, si exteriorem ejus sensum, si figuras, et umbras in eo contentas aspiciamus et occidentem litteram: secus vero si interiorem spectemus sensum ac res sub hujusmodi umbris, ac figuris designatas.

Ἅγιον καὶ φοβερόν τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Τὸ Χριστός· ἅγιον μὲν, ὡς μυρία θαύματα ἐργαζόμενον· φοβερόν δὲ, ὡς ἐλαῦνον δαίμονας, καὶ νόσους. Εἰ δὲ ἁγίων ἄρα δεῖται στομάτων ἐν ὑμολογίαν.

Christi nomen sanctum est, oportet ipsa etiam ora, ac linguas, quæ illud laudatura sunt, sancta esse.

Ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου. Πηγὴ σοφίας, ρίζα, ὑπόθεσις. Οὐ γὰρ φόβος ἐντολῶν τήρησις, οὐ δὲ αὐτὴ, κάθαρσις. Οὐ δὲ κάθαρσις, Ἐλλαμψίς.

munditia; ubi vero munditia, ibi etiam ei

Σύνεσις δὲ ἀγαθῆ, πᾶσι τοῖς ποιῶσιν αὐτήν. Τοῖς ποιῶσι τὴν σοφίαν, τοῖς ἐργαζομένοις ταύτην, τοῖς εὐποροῦσιν αὐτῆς, σύνεσις ἀγαθῆ προσγίνεται. Ἔστι γὰρ, καὶ σύνεσις πονηρὰ· Σοφοὶ γὰρ, φησὶ, τοῦ κακοποιῆσαι. Ἡ καὶ ἐτέρως· ἢ σύνεσις ἀγαθὴ ἔστιν, εἴτουν, ὠφέλιμος, οὐ τοῖς ἀπλῶς ἔχουσιν αὐτήν, ἀλλὰ καὶ τοῖς χρωμένοις αὐτῇ, πρὸς ἔργα καὶ λόγους.

Ἡ αἰνεσις αὐτοῦ μένει ἐν τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Ἡ αἰνεσις τοῦ Χριστοῦ μένει ἀτέλεστη-

⁹⁸ Matth. xxiv, 35. ⁹⁹ Luc. iv, 19. ¹⁰⁰ Matth. i, 24. ¹⁰¹ I Cor. ii, 30. ¹⁰² Barnab. ii, 35.

Variæ lectiones.

(27-28) Græce ad verbum: *Mandavit in sæculum testamentum suum.* Latina explanatio tota est ab interprete (nisi forte deest aliquid) eaque apta.

(29) Et laxius, et minus fideliter. Græce: *Tum quoad exteriorem ejus sensum; tum quod figura erat et umbra alterius.*

τος παρά τε ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις· δεῖ οὖν αἰνεῖν αὐτὸν καὶ εὐχαριστεῖν, διὰ παντός.

Ἀλληλουῖα.
ΨΑΛΜΟΣ ΡΙΑ'.

Σφόδρα μοι δοκεῖ τῷ τέλει τοῦ πρὸ τούτου ψαλμοῦ ἐπεσθαι τὸ τοῦ παρόντος προοίμιον· διδὲ τὴν αὐτὴν καὶ οὗτος εἶχεν ἐπιγραφὴν, ὡς ἐκείνου μέρος. Ἐκεῖ μὲν γὰρ φησιν, Ἀρχὴ σοφίας, φόβος Κυρίου· ἐνταῦθα δὲ, Μακάριος ἀνὴρ ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον. Φασὶ δὲ τινες τὸν προκειμένον ψαλμὸν, δύο τε καὶ εἴκοσι στίχους ἔχειν κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν Ἑβραϊκῶν γραμμάτων, καὶ τὰς ἀρχὰς τῶν στίχων ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ, τὰς ἀρχὰς τῶν Ἑβραϊκῶν φέρειν γραμμάτων.

Μακάριος ἀνὴρ ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον. Ἐν τῷ προλαβόντι ψαλμῷ τὴν φόβον τοῦ Κυρίου, σοφὸν εἶπε ποιεῖν· ἐν τούτῳ δὲ, μακάριον. Μακάριος ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον, οὐχ ἀπλῶς, καθάπερ οἱ δαίμονες, ἀλλ' ὥστε φυλάττειν τὰς ἐντολάς αὐτοῦ. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ, φόβος ψιλός· τοῦτο δὲ, φόβος ἐνεργός.

Ἐν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ θελήσει σφόδρα. Ὁ τοιοῦτος ἐν ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Κυρίου αὐτοῦ χαίρησι, εὐφρανθήσεται· τοῦτο γὰρ, τὸ θελήσει σφόδρα· καὶ ἀλλαχοῦ γὰρ δεικνύς τὴν ἡδονήν, ἦν εἶχε περὶ τὰ προστάγματα τοῦ Θεοῦ, φησὶν· Ὡς γλυκὴ τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγια σου! ὑπερ μέλι τῷ στόματι μου..

Δυνατὸν ἐν τῇ γῆ ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ. Δυνατούμενον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κατὰ τῶν ἐπιπραξόντων. Σπέρμα δὲ αὐτοῦ οἱ μαθηταὶ καὶ μιμηταί, καὶ τὴν ὁμοίωσιν καὶ τὸ γνήσιον, ἀπὸ τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς πολιτείας ὡσόντες, καὶ καθάπερ τινὰ κληρὸν τὰς ἀρετὰς τοῦ διδασκάλου δεξάμενοι.

Γενεὰ εὐθέων εὐλογηθήσεται. Ὑπὸ τῆς γενεᾶς τῶν μὴ διεστραμμένων, ἀλλ' ὀρθῶς φρονούντων εὐλογηθήσεται.

Δόξα καὶ πλοῦτος ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. Δόξα παρὰ Θεοῦ, καὶ πλοῦτος ἐν ἀγαθοῖς ἔργοις· ἡ καὶ δόξα παρὰ ἀνθρώπων τιμώντων αὐτὸν διὰ τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ, καὶ πλοῦτος τῷ εὐπορεῖν ὧν βούλοιο, ὅτε καὶ θελήσει διὰ τὴν εἰς Θεὸν πίστιν, καὶ παρρησίαν αὐτοῦ.

Καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ, μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Ἡ ἀρετὴ ἡ δικαιοῦσα αὐτὸν, μένει ἀνώλεθρος εἰς τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα, συναποδημοῦσα τούτῳ.

Ἐξανέτειλεν ἐν σκότει φῶς τοῖς εὐθέσιν. Ἐξανέτειλεν ὁ θεὸς τοῖς ἐν σκότει περασμῶν καὶ θλίψεων φῶς ἀπαλλαγῆς, καὶ ψυχαγωγίας. Ἡ ἐκ γῆς ἀνέτειλεν ἐν σκότει τῆς πλάνης φῶς ἀληθείας· ὁ

¹ Psal. cxvii, 3.

A mines. Decet igitur ut nos illum semper laudemus, et summas illi semper gratias agamus.

Alleluia.

PSALMUS CXI.

Principium hujus psalmi maximam mihi videtur consequentiam habere ad finem superioris: quia ratione eandem cum illo inscriptionem sortitum puto. Est etenim veluti quaedam illius pars. Ibi enim legimus: *Initium sapientiae est timor Domini*, hic autem: *Beatus vir, qui timet Dominum*; ferunt autem hunc psalmum constare ex duobus et viginti versiculis, juxta Hebraicarum litterarum numerum. Ipsaque versiculorum principia, apud Hebraeos omnia hujusmodi litterarum signare elementa.

B VERS. 1. *Beatus vir qui timet Dominum.* In praecedenti psalmo dictum est quod timor Domini sapientem hominem reddit, in hoc vero, quod etiam beatum: *Beatus vir, inquit, qui timet Dominum, non tamen qui simpliciter timet (nam et daemones etiam Deum timent), sed qui timet, ut servet mandata. Ille enim timor levis atque inanis est: iste autem efficax et potens.*

In mandatis ejus volet valde. Hujusmodi vir, in mandatis Domini sui gaudebit et laetabitur. Ita enim significant illa verba: *Volet valde.* Hanc autem delectationem, quam ex divinis mandatis Propheta consequatur, alibi etiam manifestius exprimens ait: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo*¹.

C VERS. 2. *Potens in terra erit semen ejus.* Reddetur enim potens ac validum, adversus omnes, qui laedere eos voluerint. Semen vero Domini discipuli sunt, et imitatores Christi. Qui similitudinem ac germanitatem vitae ac conversationis Christi servant, eamque veluti paternam quamdam hereditatem suscipientes, robore ac viribus semper augentur.

Generatio rectorum benedicetur. A generatione scilicet consimilium hominum, qui non perversa sentiunt, sed recta.

D VERS. 3. *Gloria et divitiarum in domo ejus.* Gloria, inquit, a Deo erit viro timenti eum, et cum gloria etiam divitiarum; divitiarum, inquam, bonorum operum. Vel gloria ei erit ab hominibus, quia ob hujusmodi virtutem eum honorabunt. Simili modo etiam ei aderunt divitiarum, quia rebus omnibus affluet, quas optabit; juxta quem sensum intellige, quod volet valde in mandatis Dei, ob suam videlicet summam in Deum fiduciam, ac fidem.

Et justitia ejus manet in saeculum saeculi. Virtus, quae eum justificavit incorrupta permanebit in futurum saeculum. Quippe quae post hanc vitam, illum semper comitabitur.

E VERS. 4. *Exortum est in tenebris lumen rectis.* Exortus est, inquit, Deus hominibus, qui in tentationum, atque afflictionum tenebris jacebant. Ille, inquam, Deus, qui lumen, seu lux est verus

liberationis, ac veri refrigerii, vel lumen veritatis, quod apparuit in Christo, exortum est e terra in tenebris erroris: *Ego enim, inquit, sum lux mundi* *. Rectis autem exortam esse dicit lumenque illud oculis intueri. (Nam perversi

Misericors, miserator et justus. Hoc de Deo etiam dictum est, qui misericors et miserator est, tanquam qui bonus est: et justus, tanquam omnium iudex. Vide in psalmo c, ibi: *Misericordiam et iudicium cantabo tibi, Domine.*

Vers. 5. Benignus homo qui miseretur et commodat. Miseretur quidem eorum qui in angustiis sunt, commodat autem iis qui mutuo indigent. Scriptum est enim alibi in psalmo xlv: *Tota die miseretur, et commodat justus.*

Disponet sermones suos in iudicio. Huiusmodi vir timens Dominum, bene etiam utetur sermonibus suis, nec fortuito, aut inconsiderate loquetur, sed cum iudicio, et discretione verba sua dispensabit, ubi opus fuerit. Vel (quia Græca dicitur λόγους; non tantum verba, et sermones, sed rationes etiam significat), dic quod vir iste, qui timet Dominum, recto ac sano iudicio, rationes et negotia sua omnia semper disponet, quemadmodum etiam Symmachus reddidit. Vel, quod bene disponet defensiones suas in futuro iudicio, easque antea summo cum examine ac studio præparabit, non secus ac facere consuevit fidelis quis ac sapiens administrator.

Vers. 6. Quia in sæculum non commovebitur. In hoc sæculo tentationes aliquæ eum non commovebunt, veluti cum qui ædificatus est supra solidam fidei, dilectionis, et spei petram; qui que propriam conscientiam tutissimam anchoram habet. Nec dicit Prophetia quod huiusmodi homo nullas passurus sit insidias, *multæ enim tribulationes iustorum* †; sed quod ab eis non commovebitur. Hoc etenim valde admirandum est, quod sancti qui innumerabilia passi sunt pericula, adeo constantes atque immobiles adversus ea permanserint, et sententiam usque ad extremum finem firmam ac stabilem semper servaverint. hæc celeberrima est eorum victoria: hoc dignissimum præstantium huiusmodi virorum præconium. Vel, in futurum sæculum non commovebitur, juxta id quod alibi legimus: *Paratus sum et non sum turbatus* ‡, quia scilicet nullius mihi sceleris conscius sum.

Vers. 7. In memoria æterna erit justus. Ob proprias scilicet virtutes, nec tantum vivens erit in memoria, sed post mortem.

Ab auditione mala non timebit. Non formidabit, inquit, licet terribile, atque horrendum aliquid ei fuerit annuntiatum. Nec dixit quod non audiet, sed quod non timebit. Deposuit enim antea divitias suas tuto in loco, atque ideo eis semper magis propior fieri festinat. *Ubi enim, inquit, est thesaurus tuus, illic et cor tuum erit* §. Eadem enim ratione eos non timet, qui corpus occidunt, et animam occidere non possunt.

Paratum cor ejus sperare in Domino. Hoc est, stabile atque inconcussum permanet cor ejus in

A Χριστός· Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Ἐξινέτειλε δὲ τοῖς εὐθείαι, τοῖς ὀρθῶ φρονεῖν δυναμένοις· οὗτοι μὲν γὰρ εἶδον αὐτῶ.

hanc lucem, id est iis qui recta sentire possunt, omnes ad huiusmodi lucem oculos occludunt.)

Ἐλεήμων καὶ οἰκτιρῶν, καὶ δίκαιος. Παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦτο, ἐλεήμων μὲν γὰρ καὶ οἰκτιρῶν ἐστὶν, ὡς ἀγαθὸς· δίκαιος δὲ, ὡς κριτῆς. Ζήτησον καὶ ἐν τῷ ρ' ψαλμῷ τὴν ἐξηγήσιν τοῦ, *Ἐλεος καὶ κρισὶν ἔσομαι σοι, Κύριε.*

Χρηστὸς ἀνὴρ ὁ οἰκτιρῶν καὶ κυχρῶν. Ὁ οἰκτιρῶν μὲν τοὺς ἐν ἀνάγκαις, κυχρῶν δὲ τοῖς δαυελου χρῆζουσι. Γέγραπται δὲ καὶ ἐν τῷ λς' ψαλμῷ· *Ὅλην τὴν ἡμέραν ἔλεει καὶ δαυεῖζει ὁ δίκαιος.*

B *Ολοσκομήσει τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐν κρίσει.* Ὅτος εὐχαριστήσεται τοῖς λόγοις αὐτοῦ, ἐν διακρίσει λέγων, καὶ οὐχ ὡς ἔτυχεν, οὐδ' ἀπερισκέπτως. Ἡ εὐ διαθήσει τὰ κατ' αὐτὸν πράγματα, μετὰ διακρίσεως· οὕτω γὰρ ὁ Σύμμαχος· ἐξέδωκεν· ἢ εὐ διαθήσει τὰς ἀπολογίας αὐτοῦ ἐν κρίσει, τῇ μελλούσῃ, τουτέστι, συνηγορήσεις ἑαυτοῦ παρασκευάσει, κατὰ τὸν πιστὸν καὶ φρόνιμον οἰκονόμον.

Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα οὐ σαλευθήσεται. Εἰς τὸν αἰῶνα τοῦτον οὐ σαλευθήσεται πειραταιμοίς, ἀσφαλῶς τεθεμελιωμένος ἐπὶ τὴν πέτραν τῆς εἰς Θεὸν πίστεως, καὶ ἀγάπης, καὶ ἐλπίδος, καὶ τὸ συνεῖδὸς ἔχων ἀπεριτρέπτον ἀγκυραν. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι οὐκ ἐπιβουλεύθησεται· *Πολλὰ γὰρ, φησὶν, αἱ θλίψεις τῶν δικαίων· ἀλλ' ὅτι, οὐ σαλευθήσεται.* Τοῦτο γὰρ τὸ θαυμαστὸν, ὅτι μυρία πάσχοντες οἱ ἄγιοι, οὐ περιτρέποντο, ἀλλ' ἀκλίνας ἄχρι τέλους ἰσῶζον τὴ φρόνημα. Τοῦτο περιφανῆς νίκη, τοῦτο λαμπρὰ τῶν ἀριστέων ἀνάβρῃσις. Ἡ καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα οὐ σαλευθήσεται· *Ἐτιμᾶσθη γὰρ, φησὶ, καὶ οὐκ ἐταράχθη· οὐδὲν ἐκτωῖ φαῦλον συνειδῶς.*

D *Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον ἔσται δίκαιος.* Διὰ τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ μνημονεύμενος οὐ μόνον ζῶν, ἀλλὰ καὶ θανόν.

Ἀπὸ ἀκοῆς πορηῶς οὐ φοβηθήσεται. Ἀπὸ ἀγγελίας φοβεράς, οὐ δευιάσει. Οὐκ εἶπε δὲ καὶ νῦν, ὅτι, οὐκ ἀκούσεται, ἀλλ' ὅτι, οὐ φοβηθήσεται· προπέθετο γὰρ αὐτοῦ τὸν πλοῦτον ἐν ἀσύλῳ χωρίῳ· καὶ σπαυδαί μᾶλλον ἀπελθεῖν ἐκεῖ. *Ὅπου γὰρ ἔστι, φησὶ, θησαυρὸς ἡμῶν, ἐκεῖ ἔσται καὶ ἡ καρδία ἡμῶν· καὶ διὰ τοῦτο οὐ φοβεῖται, οὐδὲ τοὺς ἀποκτείνοντας τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένους ἀποκτεῖναι.*

Ἐτοίμη ἡ καρδία αὐτοῦ ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον. Ἐδραία ἐλπίζειν, ἀμετακίητος, ἀπὸ τῆς εἰς Κύ-

* Joan. viii. 12. † Psal. xxxiii. 20. ‡ Psal. cxviii. 60. § Matth. vi. 21.

τρον ἐλπίδος, ἐλπίζων ὅτι νικήσει δι' αὐτοῦ, καὶ ἂν τεύξεται σωτηρίαν.

Ἐστῆρικται ἡ καρδία αὐτοῦ, οὐ μὴ φοβηθῆ. Ὡς ἄνωτέρω δεδήλωται.

Ἔως οὐ ἐπίδη ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ. Κυριως τοὺς δαίμονας · ἕως αὐτὸ ἐπίδη ἐπ' αὐτούς ἃ βούλεται, οἷα πείσονται · εἰ δ' οὐ μὴν φοβηθῆ μέγρι τῆς πτώσεως τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, πολλῶ μᾶλλον οὐδὲ μετὰ ταύτην. Περὶ γὰρ τοῦ ἀμφιβόλου διδάξας, τὸ ἐξῆς ὡς ἀναμφίβολον, παρεσιώπησεν · ἰδίωμα δὲ καὶ τοῦτο τοῦ, Ἔως οἶ'.

Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς κέρησιν. Ἐσκόρπισε τὰ ἕντα. Διὰ δὲ τοῦ, Ἐσκόρπισε, τὴν δαψιλείαν τε τοῦ παρέχοντος ἐνέφηνε, καὶ σπόρον τινὰ τὸ πρᾶγμα ὑπεδήλωσε · σκορπίζουσι γὰρ οἱ σπείροντες.

Ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα ἕως τοῦ αἰῶνος. Ἀνωτέρω περὶ ταύτης εἰρηκε · παλιλλογεῖ γὰρ εἰς βεβαίωσιν τῶν τοιοῦτων λόγων. Ἡ καὶ ἰδικῶς δικαιοσύνη ἐνταῦθα λέγει τὴν ἐκ τῆς ἐλεημοσύνης.

Τὸ κέρασ αὐτοῦ ὑψωθήσεται ἐν δοξῇ. Ἡ τιμὴ αὐτοῦ μεγαλυνθήσεται. Περὶ δὲ τοῦ μεταφορικοῦ κέρατος εἰρηται· σαφῶς ἐν τῷ πε' ψαλμῶ, ἔνθα · Καὶ ἐν τῷ δόγματι σου ὑψωθήσεται τὸ κέρασ αὐτοῦ.

Ἀμαρτωλὸς ὕψεται καὶ ὀργισθήσεται. Ἐλεγχον τῆς ἀπανθρωπίας αὐτοῦ τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ δικαίου νομίζων. Τοιοῦτον γὰρ ἡ ἀρετὴ, φορτικὴ καὶ ἐπαχθὴς ἀεὶ τῇ κακίᾳ.

Τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ βρύξει, καὶ τακθήσεται. Βρύξει μὲν, τὴν ἔνδον ὀδύνην διὰ τῶν ὀδόντων ἐπιεικνύμενος, οὐ τολμήσει δὲ φθέγξασθαι, τῆς ἀρετῆς ἐμφρακτούσης αὐτοῦ τὸ στόμα · διὸ καὶ τακθήσεται δακνόμενος τοῖς ἐκείνου κατορθώμασι, καὶ καταταχόμενος τῷ φθόνῳ · καὶ δῆμιος αὐτὸς ἐαυτῷ γινόμενος.

Ἐπιθυμία ἀμαρτωλοῦ ἀπολείται. Ἀπολλυμένων καὶ φαρτῶν πραγμάτων ἐπιθυμοῦντος, ὧν ἀπολλυμένων συναπέλλεται καὶ αὐτῆ. Τινὲς δὲ καὶ τὸ Ἐξαρτέλειεν ἐν σκότει φῶς τοῖς εὐθέσι, τῷ μακαρισθέντι ἀνδρὶ προσνέμουσι, ὅτι φωτίζει τὰς ἐσκοτισμένας ψυχὰς τῶν ἀπειθῶν. Ὁμοίως, καὶ τὸν ἐφεξῆς ὅτιγον, ὅτι ἐλεεῖ, καὶ οἰκταίρει, καὶ δίκαια κρίνει.
antea errore obtenebratas : et simili modo ei applicant proxime subsequentem versiculum, dicentes, quod hujusmodi vir misericors est, et miseretur, et quod justa judicat. Superius vero nos rumque versiculum Deo accommodavimus.

Ἄλληλουϊα.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΙΒ΄.

Εὐχαριστήριος καὶ οὗτος, διὸ τοιαύτην ἔσχεν ἐπιγραφὴν.

• Matth. vi, 1. • Psal. cxii, 4.

illa spe, quam habet in Domino, confidens, quo illi ope illius salutem ac victoriam consecuturus sit.

VERS. 8. *Confirmatum est cor ejus, non timebit.* Ut superius declaratum est.

Donec aspiciat super inimicos suos. Per inimicos, daemones proprio intellige : Donec, inquit, aspiciat super illos ea quæ vult, aut quæ illi patientur. Quod si formidaturus non est, quousque ruant inimici, multo minus postea ei timendum erit. Asserens quippe id quod ambiguum magis videri poterat, tæcuit quod sequitur tanquam minus ambiguum, minusque incertum. Atque hoc pacto dictio, *Donec*, sæpe sumitur apud Hebræos.

VERS. 9. *Dispersit, dedit pauperibus.* Dispersit scilicet bona sua. Dispersionis autem vocabulo liberalitatem donantis expressit ; quam etiam venit semen, aut sationem quandam esse significavit Spargere enim solent, qui seminant.

Justitia ejus manet in sæculum sæculi. Repetit verba jam superius dicta, ad majorem sententiæ suæ confirmationem. Vel per justitiam hoc in loco eam intelligit, quæ a misericordia profisciscitur, hoc est, ab elemosyna. (Et de qua scriptum est : *Attendite, ne justitiam vestram faciatis coram hominibus* *.)

Cornu ejus exaltabitur in gloria. Per cornu, honorem intelligit. Est enim sermo metaphoricus : Honor ac gloria ejus, inquit, magnificabitur. De hoc autem cornu, dictum est in psalmo LXXXVIII, ibi : *Et in nomine tuo exaltabitur cornu nostrum.*

VERS. 10. *Peccator videbit et irascetur.* Irascetur peccator existimans, quod justus hujus viri misericordia suam convincat ac carpat sævitiam. Talis enim est virtus, molesta nimirum semper, et gravis pravis omnibus.

Dentibus suis frendet, et tabescet. Stridit quidem atque interiore morore dentibus suis demonstrabit ; at tamen non audebit, quia justus hujus viri virtus os ei obstruet : quin imo ob summam ejus virtutem, et ob præclara ejus gesta, invidia ac livore tabescet, ipse nimirum sui sævissimus effectus carnifex.

Desiderium peccatoris peribit. Peccatoris dico amanti ac concupiscentis pereuntes, atque corruptibiles res : quibus deperditis desiderium una cum illis perditur. Verum verba illa : *Exortum est in tenebris lumen rectis* *, quidam applicant illi viro, quem Propheta in præcedentibus beatum dixit, et sensum esse dicunt quod hujusmodi vir timens Dominum, illuminabit infidelium animas

Alleluia.

PSALMUS CXII.

Hic psalmus in gratiarum etiam actiones conscriptus est, unde similem cum præcedentibus inscriptionem retulit.

VERS. 1. *Laudate, pueri, Dominum, laudate nomen Domini.* Per pueros hoc in loco servos significat, nam et in psalmo cxxxiv, ait: *Laudate nomen Domini, laudate servi Domini;* eandem sententiam exprimens, præpostero versiculorum ordine. Aliqui vero per pueros, intellexerunt puros, ac simplices homines, vel Christi, aut apostolorum discipulos. Laudate autem eum, non sermonibus tantum, sed etiam operibus, juxta illud: *Ut videant bona vestra opera, et glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est*¹.

VERS. 2. *Sit nomen Domini benedictum, ex nunc et usque in sæculum.* Benedictatur, inquit, et non blasphemetur nomen Domini, vobis illud assidue benedicientibus, ac perpetuo laudantibus, opere ac verbis, ut superius diximus. Nam et si nomen Domini per se ipsum satis semper benedictum sit, sit tamen in nobis etiam benedictum, quando non solis verbis, sed operibus etiam benedicimus. Deum quippe omnes glorificant, quando virtutum opera ab aliquibus fieri vident.

VERS. 3. *A solis ortu usque ad occasum, laudabile nomen Domini.* Non in Palæstina tantum, sed ubique terrarum laudandum est nomen Domini. Prædicat autem his verbis Propheta evangelicæ prædicationis vocem, in universum orbem peruenturam.

VERS. 4. *Excelsus super omnes gentes Dominus.* Excelsus erit in gentibus, non quod tunc efficiendus sit excelsus, sed quia tunc demum excelsus apparebit, quando erunt, qui alta ac sublimia de Deo tradent dogmata, quique contemplationibus et studiis suis, quantum poterunt, ea extollent.

Super cælos gloria ejus. Quia in cælis ab angelis glorificatur. Possunt etiam hæc de Christo intelligi, et de angelis, qui nato Christo cecinerunt: *Gloria in excelsis Deo*².

VERS. 5, 6. *Quis sicut Dominus Deus noster?* Hæc a Propheta dicta sunt, ut falsos illos deos carperet, qui a gentibus colebantur.

VERS. 7. *Qui in altis habitat, et numilia respicit.* Atqui si commensuravit Deus cælum palmo, et terram pugno, ut alibi legimus, item si cælum et terram implet, et ubique adest, si incomprehensibilis est, et incircumscriptus, quomodo in cælo habitat et terram aspiciat? Patet igitur ita loqui Prophetam, ut Judæorum aut aliorum hebetudini consentiret, tametsi illorum mentem paulatim elevans addidit, dicens:

In cælo, et in terra. Et superius, inquit, et inferius habitat, hoc est, ubique locorum. Vide, quæ diximus, in ii psalmo, ibi: *Qui habitat in cælis irridebit eos.* Alii vero aliter construunt, dicentes: *Quis sicut Deus noster in cælo et in terra?*

Erigens a terra inopem, et de stercore elevans

Αἰνεῖτε, παῖδες, Κύριον, αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου. Παῖδας ἐνταῦθα τοὺς δούλους ὀνόμασε, καὶ γὰρ ἐν τῷ ρητῷ ψαλμῷ φησιν: *Αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου· αἰνεῖτε, δοῦλοι, Κύριον·* τὸ αὐτὸ λέγων κατ' ἐναλλαγὴν τῶν στίχων. Τινὲς δὲ παῖδας ἐνόησαν, τοὺς ἀκάκους, ἢ τοὺς μαθητὰς τοῦ Χριστοῦ, ἢ τοὺς τῶν ἀποστόλων. Αἰνεῖτε δὲ αὐτὸν, οὐ διὰ λόγων μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων· *Ὅπως γὰρ, φησὶν, ἴδωσι τὰ καλὰ ἔργα ὑμῶν καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.*

Εἰη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος. Εἰη εὐλογημένον ἐν ἡμῖν, καὶ μὴ βεβλασφημημένον, ἀεὶ εὐλογούντων ὑμῶν αὐτὸ, διὰ παντὸς ὑμούντων, πάντοτε δοξαζόντων καὶ λόγοις, καὶ ἔργοις, ὡς ἀνωτέρω δεδήλωται. Καθ' ἑαυτὸ μὲν γὰρ, εὐλογημένον, ἐστὶ· γίνεται δὲ καὶ ἐν ὑμῖν εὐλογημένον, ὅταν μὴ λόγοις μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργοις εὐλογῶμεν αὐτό· τῶν ἐρώντων αὐτὰ, δοξαζόντων τὸν Δεσπότην ἡμῶν.

Ἄπὸ ἀνατολῶν ἤλλου μέχρι δυσμῶν, αἰνετὸν τὸ ὄνομα Κυρίου. Οὐκ ἐν Παλαιστίνῃ μόνον, ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης, αἰνετὸν τὸ ὄνομα Κυρίου. Προαγορεύει δὲ, τὸν εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξελεθόντα φθόγγον τοῦ κηρύγματος.

Ἐψηλὸς ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη ὁ Κύριος. Ἐψηλὸς ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἔσται, οὐ τότε τοῦτο γινόμενον, ἀλλὰ τότε τοῦτο φαινόμενον αὐτοῖς· ὕψηλὰ περὶ αὐτοῦ δογματιζόντων, καὶ ὑψούντων αὐτὸν ταῖς θεοπρεπέσι δοξολογίαις.

Ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς ἡ δόξα αὐτοῦ. Ἐν τοῖς οὐρανοῖς δοξαζομένου παρὰ τῶν ἀγγέλων. Νοηθεῖεν δ' ἂν ταῦτα καὶ ἰδικῶς περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀγγέλων, τῶν ἐπὶ τῇ γεννήσει αὐτοῦ αἰούντων τὸν Θεὸν καὶ λεγόντων, *Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ τὰ ἔξῃ·*

Τίς ὡς ὁ Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν; Τοῦτο πρὸς διασυρμὸν καὶ χλεύην εἶπε τῶν παρὰ τοῖς ἔθνεσι ψευδονύμων θεῶν.

Ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν, καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορῶν. Καὶ μὴν ἐμέτρησε τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ, καὶ τὴν γῆν δρακί, καὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν πληροί, καὶ πανταχοῦ πάρεστι· καὶ ἀχώρητός ἐστι, καὶ ἀπερίγραπτος. Καὶ πῶς ἐν οὐρανῷ κατοικεῖ, καὶ τὴν γῆν ἐφορεῖ; Ἡ δὴλον ὅτι συγκαταβάς; πρῶτον δὲ Δαβὶδ τῇ παχύτητι τῶν Ἰουδαίων, εἶτα κατὰ μικρὸν ἀνάγει τὴν διάνοιαν αὐτῶν· ἐπήγαγε γὰρ·

Ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ. Καὶ ἄνω καὶ κάτω ὡν δηλαδὴ, τουτέστι, πανταχοῦ. Ζήτησον καὶ ἐν τῷ β' ψαλμῷ, *Ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς.* Ἄλλοι δὲ συντάττουσι, *Τίς ὡς ὁ Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ;*

Ὁ ἐγείρων ἀπὸ γῆς πτωχόν, καὶ ἀπὸ κοπρίας

¹ Matth. v, 16. ² Luc. ii, 14.

ἀριστων πένητα. Ἐγὼ καὶ κοπρίαν τὴν εὐτέλειαν ἀπομάζει· καὶ ὑμνεῖ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ, ῥαδίως μεταβάλλουσαν ἃ βούλεται.

Τοῦ καθίσθαι αὐτὸν μετὰ ἀρχόντων, μετὰ ἀρχόντων λαοῦ αὐτοῦ. Οὐ μόνον πλουτίζων αὐτὸν καὶ δοξάζων, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀρχουσι τοῦ λαοῦ αὐτοῦ συγκαθίζων, καὶ εἰς ἀρχὴν καὶ τοῦτον ἄγων. Νοεῖται δὲ καὶ ὁ ἐξ ἐθνῶν λαός, πτωχὸς καὶ πένης, ὃν ὁ Χριστὸς ἀπὸ τῆς ἀτιμίας τῶν παθῶν ἐγειρας, καὶ ὑψώσας διὰ τοῦ Εὐαγγελίου, ἰσότημον ἐποίησε τοῖς ἀποστόλοις, οὓς καὶ κατέστησεν ἀρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, ὡς ἐν ἐτέρῳ ψαλμῷ δεδήλωται. Εἶτα ὑμνεῖ καὶ μερίζονα δύναμιν αὐτοῦ, μεταβάλλοντος οὐ πράγματα μόνον ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ φύσεις.

psalmo XLIV. Postremo majorem quamdam ac tantum res immutare possit, sed ipsam etiam eorum naturam. Unde ait :

Ὁ κατοικίζων στείραν ἐν οἴκῳ, μητέρα ἐπὶ τέκνοις εὐφραينوμένην. Τὴν στείραν ποιῶν οἰκεῖν ἐν οἴκῳ μητέρα ἐπὶ τέκνοις εὐφραينوμένην· ὡς καὶ ἐπὶ πολλῶν γέγονε. Τινὲς δὲ οἰκοντὴν φαμίλιαν τῶν παιδῶν ἐνόησαν.

Ἄλληλουϊα.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΙΓ'.

Εὐχαριστήριος καὶ οὗτος, τὰς Ἰουδαίους παρὰ Θεοῦ πάλαι παρασχεθείσας εὐεργεσίας διεξιῶν, καὶ τὴν θεῖαν δύναμιν ἄσχυρων, καὶ τῶν εἰδώλων κατακυμαπῶν τὴν ἀσθένειαν.

Ἐν ἐξόδῳ Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου, οἶκον Ἰακώβ ἐκ λαοῦ βαρβάρου, ἐγέννηθη Ἰουδαία ἀγίασμα αὐτοῦ, Ἰσραὴλ ἐξουσία αὐτοῦ. Ἰσραὴλ μὲν καὶ οἶκον Ἰακώβ, τὸ γένος λέγει τῶν Ἰσραηλιτῶν· Αἰγύπτον δὲ καὶ λαὸν βάρβαρον, τὸ τῶν Αἰγυπτίων τουτέστι. Μετὰ τὸ ἐξελθεῖν τοὺς Ἑβραίους ἐξ Αἰγύπτου, ἐγένετο ἡ σὺν Ἰουδαία χώρα ἀγίασμα αὐτοῦ, ἀφωρισμένον ἀνάθημα, καὶ ὁ Ἰσραηλιτὴς λαός κληρὸς αὐτοῦ, ἐξουσιαζόμενος, καὶ στρατηγούμενος, καὶ προσταττόμενος ὑπ' αὐτοῦ· οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι πάντες, κατὰ φύσιν ἦσαν ἐξουσία αὐτοῦ· οὗτοι δὲ μόνον, κατ' οἰκείωσιν, ὡς περιώνυμος λαός. populus effectus est hæreditas Dei, et sub ejus potestate manifestius cœpit constitui, atque ab eo dirigi. Nam etsi omnes alii populi natura ipsa, et creationis jure sub divina semper fuerint potestate, nullus tantam necessitatem, aut familiaritatem habuisse videtur, quantam Israeliticus populus : qui propterea, peculiaris Dei populus appellatus est. (Ex iis autem, quæ diximus, patet, dictionem, ejus, utrobique ad Deum esse referendam.)

Ἡ θάλασσα εἶδε καὶ ἐφυγεν. Ἐγὼ τὴν δύναμιν αὐτῆς· ἤσθητο καθάπερ τις λογικὴ ἀπορρήτως τοῦ θεοῦ θελήματος, καὶ διαιρεθεῖσα, ἐφυγεν ἐκ τοῦ μέσου, καὶ παρέσχεν διόδον ξηρὰν τοῖς Ἰσραηλιταῖς· λέγει δὲ περὶ τῆς Ἐρυθρᾶς, ἰσότης Μωϋσῆς ἐξῆγε τὸν λαόν. Ἐφυγε δὲ εἰπὼν, τὸν φόβον καὶ τὸ τᾶχος τῆς διαμέσεως αὐτῆς ἐνόησεν. vero dicit ipsam mare, ut non tantum formidasse etiam illius divisionis demonstraret.

Ὁ Ἰορδάνης ἐστρίψεν εἰς τὰ ὀπίσω. Ἐπὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, ὅτε ἀνεγαίρει τὸ δεῦμα ἐκ τοῦ, παδέ-

A pauperem. Per terram et stercus, tenuitatem ac paupertatem intelligit. Laudat autem, atque admiratur Propheta Dei potentiam, qui de facili immutat quæcumque vult.

VERS. 8. Ut collocet eum cum principibus, cum principibus populi sui. Non solum divitem et gloriosum facit, sed cum populi sui principibus eum etiam collocat, hoc est, ad principatum atque ad imperium eum etiam provehit. Per inopem vero et pauperem, fideliem populum ex gentibus congregatum intellige, quem a turpibus, atque inhonestis affectibus erigens Christus per Evangelium in altum evehit, eundem ei quem populis honorem impertitus : Apostolis, inquam, quos principes super omnem terram constituerat, ut vidimus in potiore potentiam Dei admiratur qui non ipsa

VERS. 9. Qui habitare facit sterilem in domo matrem de filiis latantem. Efficens ut mulier sterilis, facta mater, inhabitet in domo, super filiis latata, quemadmodum sæpenumero effecit. Quidam domum hic pro puerorum familia intellexerunt.

Alleluia.

PSALMUS CXIII.

Et hic psalmus in gratiarum actionem conscriptus est, beneficia a Deo Judæis olim collata connumerat, divinam pariter potentiam laudat, et infirmitatem idolorum carpit.

VERS. 1, 2. In exitu Israel de Ægypto, domus Jacob de populo barbaro, facta est Judæa sanctificatio ejus, Israel potestas ejus. Per Israel, et per domum Jacob, Israelitarum genus significat ; per Ægyptum autem, et populum barbarum, ipsos Ægyptios. In exitu, inquit, populi Israeliticus, atque in recessu domus, seu familiæ Jacob ab Ægyptiorum gentibus, hoc est, ubi discesserunt Hebræi ex Ægypto, tunc regio illa, quam modo Judæam appellamus, facta est sanctificatio Dei : eo quod veluti res quædam Deo oblata, ac dicata sanctior quodammodo effecta est. Tunc etiam Israelitarum

VERS. 3. Mare vidit et fugit. Ipsum etiam mare divinam novit potentiam, et ineffabili quodam modo divinam etiam agnovit voluntatem, non secus ac si rationalis fuisset creatura : unde divisum e medio refugit alveo, liberumque ac tutum transeunti populo iter præbuit. Mare autem Rubrum intelligit, cum Moyses Hebræum populum eduxit ; fugisse illud a conspectu Dei ostenderet, sed ut celeritatem

Jordanis conversus est retrorsum. Hoc accidit tempore Jesu Nave, quando Jordanis fluvius cur-

sum summū detinuit, præbens et ipse siccum transi-
tum arcæ Dei. Hæc duo miracula una etiam re-
censentur per Prophetam in psalmo Lxv, ibi : *Qui
convertit mare in aridam, et in flumine pertransibunt
pede.*

VERS. 4. *Montes exsultaverunt quasi arietes, et
colles quasi agni ovum.* Summum atque ineffabile
quoddam populi gaudium, quod illis fuit temporibus,
describere nobis volens Propheta, ipsa etiam
inanimata elementa, montes nimirum et colles Ju-
dææ fingit gaudio exsultasse, ac lætatos fuisse, non
secus atque arietes et agni faciunt, qui quando læ-
tantur lætitiā suā saliendo demonstrant ; solent
enim Prophetæ aliquando inanimatis rebus humanos
affectus ascribere, ut diximus in psalmo xcv, ibi :
*Latentur cæli, et exsultet terra, commoveatur mare,
etc., gaudebunt campi, etc. Tunc exsultabunt omnia
ligna silvarum, a facie Domini quando venit ; ubi vide.*

VERS. 5, 6. *Quid est tibi, mare, quod fugisti ? et
tu, Jordanis, quod conversus es retrorsum ? Montes,
quod exsultastis, quasi arietes, et colles, quasi agni
ovium ?* Ex quadam προσοπορœια Propheta nunc
ipsa alloquitur elementa, rationem exostulans,
cur sic fecerint, tanquam admirandum aliquid id
fuerit, et supra naturam : et deinde ipse pro eis
respondet, seu interrogationi suæ illos respondere
introducitur et dicere :

VERS. 7. *A facie Domini mota est terra.* A præ-
sentia, inquit, et conspectu Domini exsultavit
terra, ipsi montes nimirum et colles. Præsentiam
autem Domini intellige adventum Domini in Ju-
dæam. Alio modo etiam expono juxta ea quæ dic-
ta sunt in psalmo xcv, ibi : *Tunc exsultabunt
omnia ligna silvarum.* Et de mari quidem ac de
Jordane nihil amplius dixit, tanquam causa
fugæ, aut detentionis in utroque satis jam nota sit.

A facie Dei Jacob. Scriptum est enim alibi :
*Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Ja-
cob.*

VERS. 8. *Qui convertit petram in stagna aquarum.*
A facie illius Dei, inquam, qui a naturali duritie
petram commutat, adeo ut ex ea deinceps aquæ
scaturiant : de quo diximus in psalmo Lxxvii.

Et rupem in fontes aquarum (In Græco hic, non
rupem legimus, sed ἀκρότομον, quæ dictio tametsi
pro rupe accipitur, proprie tamen de re aliqua
dici potest, quæ extrema ac summa in parte
truncata sit, aut incisa). Ita igitur hanc petram
Propheta appellavit, veluti quæ ob summam ejus
duritiem, etiam in summa, atque in extrema sui
modo usus, ut miraculum magis auget. Enarratis
supplicat.

VERS. 1. *Non nobis, Domine, non nobis.* Non
propter nos misericordiam te facturum confidimus.
Sumus quippe ea indigni, quemadmodum et majores
nostri, qui superius commemorata receperunt a te
beneficia.

* Exod. iii. 6 et alibi,

χων καὶ αὐτὸς δίδων ἄβροχον ἐπὶ κίβωτῶ τοῦ Θεοῦ.
Ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τῷ 4ῳ ψαλμῷ τὰ δύο ταῦτα ὁμοῦ
θαύματα τέθειται· Ὁ μεταστρέφων γὰρ. φησὶ,
τὴν θάλασσαν εἰς ξηρὰν, ἐν ποταμῷ διελεύσεται
ποδί.

Τὰ δὲ ἐσκίρτησαν ὡσεὶ κριοὶ, καὶ οἱ βουνοὶ
ὡς ἀρνία προβάτων. Τὴν ὑπερβολὴν τῆς τηλικαῦτα
χαρᾶς ἐμφάνει βουλόμενος, περιτίθησι καὶ τοῖς
ἀψύχοις αὐτοῖς αἰσθησὶν καὶ ἀγαλλιασὶν λέγων, ὅτι
καὶ αὐτὰ τὰ δὲ καὶ οἱ βουνοὶ τῆς Ἰουδαίας ἐσκίρ-
τησαν, ἤγγον ἐχάρησαν. Οἱ κριοὶ γὰρ καὶ τὰ ἀρνία
ὅτε εὐφραίνονται, τοὺς σκιρτήμασι δηλοῦσι τὴν ἡδονήν.
Ἐρρηται δὲ ἡμῖν καὶ ἐν τῷ 4ῳ ψαλμῷ, περὶ χαρᾶς
τῶν ἀψύχων· ἔνθα τὸ, Ἀπὸ προσώπου Κυρίου, ὅτι
ἔρχεται· ἐν ἐκείνῳ γὰρ γέγραπται, τὸ, Εὐφραίνε-
σθεσαν οἱ οὐρανοὶ, καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα.

Τί σοι ἐστὶ, θάλασσα, ὅτι ἐφυγες, καὶ σὺ,
Ἰορδάνη, ὅτι ἐστράφης εἰς τὰ ὀπίσω ; τὰ δὲ δὲ,
ὅτι ἐσκίρτησατε ὡσεὶ κριοὶ, καὶ οἱ βουνοὶ, ὡς
ἀρνία προβάτων ; Προσωποποιῶν, διαλέγεται τοῖς
στοιχείοις, ἐρωτῶν, Διατί τοῦτο πεποιήκατε ; ὡς
παράβηξο καὶ ὑπερφυοὺς πράγματος γεγονότος·
εἶτα αὐτὸς ἀντ' ἐκείνων ἀποκρίνεται λέγων·

Ἀπὸ προσώπου Κυρίου ἐσαλεύθη ἡ γῆ. Ἀπὸ
τῆς ἐπιφανείας τοῦ Κυρίου ἐσκίρτησεν ἡ γῆ· τὰ
δὲ δὲ δηλαδὴ, καὶ οἱ βουνοὶ. Ἐπιφάνειαν δὲ ἔπει μοι,
τὴν ἐν Ἰουδαίᾳ παρουσίαν τοῦ Θεοῦ· ἢ τοῦτο νοήσεις,
κατὰ τὸ λεχθὲν ἐν τῷ 4ῳ ψαλμῷ, τὸ, Τότε ἀγαλλιά-
σονται πάντα τὰ ξύλα τοῦ δρυμοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς.
Περὶ μέντοι τῆς θαλάσσης καὶ τοῦ Ἰορδάνου οὐδὲν
εἶπε πλέον, ὡς ἐγνωσμένης τῆς αἰτίας.

Ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Τοῦ Θεοῦ
Ἰακώβ· γέγραπται γὰρ, ὅτι Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς
Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ.

Τοῦ στρέψαντος τὴν πέτραν εἰς λίμνην ὑδά-
των. Τοῦ μεταβάλλοντος τὴν πέτραν ἀπὸ τῆς κατὰ
φύσιν σκληρότητος, εἰς τὸ λιμνάζειν ὑδάσιν, ὡς ἐν
τῷ 8ῳ ψαλμῷ δεδήλωται.

Καὶ τὴν ἀκρότομον εἰς πηγὰς ὑδάτων. Τὸ αὐτὸ
λέγει πάλιν. Ἀκρότομον δὲ τὴν πέτραν εἶπεν ὡς ἐκ
τῶν ἀκρων μόλις ἀποθραυσμένην σιδήρῳ, διὰ τὴν
ἀγαν ἀντιτυπίαν· ἵνα τὸ θαῦμα πλέον ἐπιτείνῃ.
Διηγησάμενος οὖν τὰς πάλαι εὐεργεσίας, δεῖται καὶ
ὑπὲρ τῶν παρόντων.

Μὴ ἡμῖν, Κύριε, μὴ ἡμῖν. Μὴ δι' ἡμᾶς ποιήσεις
ἔλεος· ἀνάξιοι γὰρ ἐσμεν ὡσπερ καὶ οἱ τῶν εἰρη-
μένων εὐεργεσιῶν ἀπολαύσαντες.

'Αλλ' ἢ τῷ ὀνόματι σου δὸς δόξαν. Ἀλλὰ τὸ ἄ
δυνατόν σου δὸς δοξάσαι.

'Ἐπὶ τῷ ἐλέει σου καὶ τῇ ἀληθείᾳ σου. Δόξα-
σον αὐτὸ ἐν τῷ ἐλέει σου, καὶ τῷ ἀληθείᾳ σου ἐλέει,
τούτέστιν, ἐλεήσας ἡμᾶς, καὶ ἀληθῶς ἐλεήσας.
Ἔλεος γὰρ καὶ ἀληθειαν πολλάκις τὸν ἔλεον τὸν
ἀληθῆ φησὶν ὁ προφήτης, τὸν κυρίως ὅσον πρὸς τὸν
ἀνθρώπινον.

dicitur misericordia; humana autem, divinæ comparata, non vera est, sed umbra quædam miseri-

cordiæ.
Μήποτε εἰπωσι τὰ ἔθνη· Ποῦ ἐστὶν ὁ Θεὸς αὐ-
τῶν; Μήποτε, κατακυριευθέντων ἡμῶν, ἀσθένειαν
δυνείδωσι τὰ ἔθνη.

Ὁ δὲ Θεὸς ἡμῶν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ,
πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν. Τὰ ἔθνη μὲν ἰσως
τοιαῦτα ληρήσουσιν· ὁ δὲ Θεὸς ἡμῶν, πάντα ὅσα
ἠθέλησεν ἐποίησεν· μακροθυμεῖ δὲ πολλάκις, καὶ
ἀνεξιχνίασται· οἰκονομία.

ertis, atque ei soli cognitis quibusdam rationibus,
et patiens.

Τὰ εἰδῶλα τῶν ἔθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον,
ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων. Στόμα ἔχουσι, καὶ οὐ
λαλήσουσιν· ὀφθαλμοὺς ἔχουσι, καὶ οὐκ ὄψον-
ται. Ὢτα ἔχουσι, καὶ οὐκ ἀκούσονται· ῥίνας
ἔχουσι, καὶ οὐκ ὀσφραθήσονται· χεῖρας ἔχουσι,
καὶ οὐ ψήλαφήσουσιν· πόδας ἔχουσι, καὶ οὐ περι-
πατήσουσιν· οὐ φωνήσουσιν ἐν τῷ λαῶνι αὐτῶν.
Πάντα αὐτῶν ἔπεισι τὰ μέρη, πλατύνων τὴν κωμω-
δίαν. Καὶ πρῶτα μὲν τοὺς τύπους τῶν αἰσθητηρίων,
εἶτα τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας αὐτῶν διέβαλεν εἰς
ἀναισθησίαν, ὡς ἕλην ἀψυχον. Ζητήσαι δ' ἂν τις,
πῶς οὐκ ἐπὶ στόματος αὐτῶν εἶπεν ὅτι οὐ γεύσον-
ται· ἵνα κἀναῦθα τῆς καταλλήλου αἰσθήσεως ἐπι-
μνησθῆ. Δοκεῖ μοι γὰρ, διότι τὸ μὲν ὄραν, καὶ ἀκούειν
καὶ ὀσφραίνεσθαι, καὶ τὰ λοιπὰ, λέγονται πολλάκις
ἐπὶ Θεοῦ· τὸ δὲ ἐσθίειν, οὐ λέγεται· διὸ ἀνεὶ τῆς
γεύσεως τὸν λόγον παρέλαβε· καὶ πρῶτον καὶ
ὑστερον, ὡς ἀπόδειξις ζωῆς ἐναργεστάτην.

Deu, seu quod Deus comedat, nusquam legimus. Verum loco gustus, ipsum sermonem semel atque
iterum ori attribuit, quo quis vivere potissimum probatur.

Ὅμοιοι αὐτοῖς γέροντο οἱ ποιοῦντες αὐτὰ,
καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς. Ὅμοιοι
αὐτοῖς, κωφοί, καὶ ἀναισθητοί, καὶ ἀνεύρηγοι.
Ἀλλὰ τὰ μὲν εἰδῶλα τῶν ἔθνῶν τοιαῦτα, καὶ οἱ
τιμῶντες τὰ αὐτὰ οὕτως ἀνόητοι, μηδεμιᾶς ἐπι-
κουρίας αὐτῶν ἀπολαύοντες· ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτως.

Ὁἶκος Ἰσραὴλ ἠλπισεν ἐπὶ Κύριον· βοηθὸς
καὶ ὑπερασπιστὴς αὐτῶν ἐστίν. Οἶκος Ἀαρὼν
ἠλπισεν ἐπὶ Κύριον· βοηθὸς καὶ ὑπερασπιστὴς
αὐτῶν ἐστίν. Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον ἠλπισαν
ἐπὶ Κύριον· βοηθὸς καὶ ὑπερασπιστὴς αὐτῶν
ἐστίν. Οὐ μάτην, φησὶν, ἠλπίζαμεν ἐπὶ Κύριον,
βοηθεῖ γὰρ καὶ ὑπερασπίζει ἡμῶν. Διαιρεῖ δὲ τὸν
λαὸν τοῦ Θεοῦ, εἰς τε τὸν ἀπλῶς Ἰσραὴλ, καὶ εἰς τὸ
ἱερατικὸν γένος, καὶ εἰς τοὺς προσηλύτους· οἶκον
μὲν Ἰσραὴλ ὀνομάζων, τοὺς ἀπλῶς Ἰσραηλίτας,
οὓς καὶ προτάττει, διὰ τὸ πλῆθος αὐτῶν· οἶκον δὲ
Ἀαρὼν, τὸ ἱερατικὸν γένος· πρὸ πάντων γὰρ αὐ-
τὸς ἱεράτευσε, καὶ γέγονε ῥίζα τῶν μετ' αὐτόν.

Sed nomini tuo da gloriam. Tu lamen, inquit,
nomen tuum glorifica.

VERS. 2. In misericordia tua et veritate tua.
Glorifica illud, inquit, in misericordia tua et veri-
tate tua, hoc est, misertus nostri, et vere misertus.
Misericordiam enim et veritatem, sæpenumero
Propheta conjunctim ponit, pro vera misericordia.
Nam divina misericordia proprie ac vere et est, et

Nequando dicant gentes: Ubi est Deus eorum? Ne-
quando, inquit, gentes nostri dominantur, et tuam
nobis postmodum exprobrent infirmitatem.

VERS. 5. Deus autem noster in cælo, et in terra.
Omnia, quæcunque voluit, fecit. Gentes quidem hu-
jusmodi fortassis verba blatterant: at nos con-
tra clamabimus quod in cælo atque in terra Deus
noster omnia potest, quot voluerit; quanquam
ex dispensatione sæpenumero longanimis sit

VERS. 4-7. Idola gentium argentum, et aurum,
opera manuum hominum: os habent, et non loquen-
tur: oculos habent, et non videbunt: aures habent,
et non audient: nares habent, et non odorabunt:
manus habent, et non palpabunt: pedes habent, et
non ambulabunt: non loquentur in gutture suo. Omi-
nia idolorum membra, atque omnes eorum partes
percurret, aliquid semper amplius in eis carpens:
et primo quidem sensuum organa, deinde etiam
manus, et pedes insensibilitatis accusat, ostendens
nihil aliud esse ea simulacra, quam materiam quam-
dam anima prorsus atque spiritu carentem. Quæret
aliquis fortasse, cur Propheta cæteros sensus cor-
poris ordine percensendo, de sensu oris non dixit,
quod ore suo non gustabunt, sed dixit, quod ore
suo non loquentur. Et videtur mihi ea ratione id
dictum non fuisse, quia audire quidem, videre,
odorare, et reliqua, dici videmus sæpenumero de

VERS. 8. Similes fiant eis, qui faciunt ea, et om-
nes, qui confidunt in eis. Similes eis fiant: surdi
scilicet ac sine efficacia. Verum idola quidem gen-
tium hujusmodi sunt, et qui ea colunt, hoc pacto,
ut diximus, sunt fatui, ut ea venerentur, a quibus
nihil opis capiunt: nos vero non sic.

VERS. 9-11. Domus Israel speravit in Domino,
adjutor, et protector eorum est: domus Aaron spe-
ravit in Domino, adjutor, et protector eorum est:
qui timeant Dominum speraverunt in Domino, adjutor,
et protector eorum est. Non frustra, inquit, spera-
vimus in Domino, qui operam assidue nobis suam
præstat, qui sovet nos. In triplicem autem ordi-
nem universum Dei populum distinxit, in ipsum
scilicet Israel, in sacerdotale genus, atque in pro-
selytos: per domum quidem Israel in universum,
Judæorum populum significans: et Levitas, per
domum Aaron, qui primus omnium sacerdotum
administravit, et cæterorum post se sacerdotum

prima fuit radix : per timentes autem Dominum, A proselytos expressit undecunque venientes ex gentibus, et colentes Dominum.

VERS. 12, 13. *Dominus, memor nostri, benedixit nobis. Hoc est a primis progenitoribus ad hæc usque tempora gentem nostram summis semper Deus affecit beneficiis.*

Benedixit domui Israel, benedixit domui Aaron, benedixit iis qui timent Dominum. Eadem, qua paulo ante, utitur divisione.

Pusillis cum majoribus. Hæc in universum de omnibus parvis, et magnis, non ætate solum, aut statura, intelligenda sunt : sed etiam de parvis et magnis imbecillitate et viribus, paupertate et divitiis, ignominia et gloria, servitute et libertate.

VERS. 14. *Adjiciat Dominus super nos, super nos, et super filios nostros. Augeat, inquit, nos Dominus, et filios nostros. Vel adjiciat super nos, bona scilicet. Quædam exemplaria habent : Super vos, et super filios vestros, ita ut Prophetam dicamus preces fundere pro Christianis, qui postea magis aucti sunt, et quibus ea adjecta sunt bona, celestia nimirum, quæ vera ac proprie bona dici possunt.*

VERS. 15. *Benedicti vos a Domino, qui fecit cælum et terram. Hæc verba etiam de iis intelligenda sunt, quibus Christus in cælum ascensus benedixit, ut Lucas tradit ¹⁰. Benedicens enim apostolis, per eos cæteris fidelibus benedixit.*

VERS. 16. *Cælum cæi Domino. Primum cælum scilicet, ubi habitare dicitur Deus. Vide in superiori psalmo, quæ diximus in versiculo : Qui in altis habitat.*

Terram autem dedit filiis hominum. Ut ea fruerentur, ut illic habitarent. Propter homines enim eam creaverat.

VERS. 17, 18. *Non mortui laudabunt te, Domine, neque omnes qui descendunt in infernum. Sed nos, qui vivimus, benedicimus Domino, ex nunc, et usque in sæculum. Huic dicto simile illud videtur : Numquid confitebitur tibi pulvis, aut annuntiabit veritatem tuam ¹¹ ? Item : Numquid narrabit aliquis in sepulcro misericordiam tuam ¹² ? Mortuos autem, si paulo altius consideres, intelligas eos esse, qui ante naturalem corporis mortem, virtutum operationibus mortui sunt, occisi scilicet a peccatis : viventes vero eos, qui comite vivunt virtute, et ab hac vita ad altiorem etiam, atque ad diviniorem transcendent. Neque enim peccatores in præsentia vita Deum laudant, cum scriptum sit : Non esse pulchram laudem Dei in ore peccatoris ¹³ ; neque etiam in futura, ubi perpetuis affligendi sunt cruciatibus. At justos contra decet, ut in utraque vita divinas canant laudes ; et ideo dicit : Ex nunc et usque in sæculum. Et illi quidem descendere dicuntur in infernum, hi vero ascendere in cælum. Illud etiam animadvertite quod, dum Propheta, in*

A φοβουμένους δὲ τὸν Κύριον τοὺς προσήλυτους, ὡς ἐξ ἔθνων προσελθόντας, καὶ φοβουμένους αὐτόν.

Κύριος, μνησθεὶς ἡμῶν, εὐλόγησεν ἡμᾶς. Τι ἐστὶν Εὐλόγησεν ἡμᾶς ; Μυρίων ἐνέπλησεν ἀγαθῶν, ἀνωθεν ἐκ προγόνων καὶ μέχρις ἡμῶν, εὐεργετῶν τῆ ἰθνος ἡμῶν.

Εὐλόγησε τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, εὐλόγησε τὸν οἶκον Ἀαρὼν. Εὐλόγησε τοὺς φοβουμένους τὸν Κύριον. Τῇ αὐτῇ διαιρέσει καὶ νῦν ἐχρήσατο.

Τοὺς μικροὺς μετὰ τῶν μεγάλων. Τοῦτο κοινῶς περὶ πάντων. Μικροὺς δὲ καὶ μεγάλους, μὴ καθ' ἡλικίαν μόνον ὑποληπτέον, ἀλλὰ καὶ κατὰ ἀδυναμίαν, καὶ δύνανται, καὶ πέναν, καὶ πλουτοῦν, καὶ ἀδοξίαν, καὶ δόξαν, καὶ δουλείαν καὶ ἐλευθερίαν.

B

Προσθετῆ Κύριος ἐφ' ἡμᾶς, ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς ἡμῶν. Αὐξήσει Κύριος ἡμᾶς καὶ τοὺς υἱοὺς ἡμῶν · προσθετῆ ἀγαθά. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων, Ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς ὑμῶν γράφουσι, ὡς εἶναι δηλονότι, ὅτι τῶν Χριστιανῶν ὑπερέχεται καὶ τοῦ γένους αὐτῶν, οἳ καὶ μᾶλλον ἠξήθησαν ; καὶ οἷς προστετέθη τὰ δυνατὰ ἀγαθὰ, τὰ εὐράνια.

Εὐλογημένοι ὑμεῖς τῷ Κυρίῳ, τῷ ποιῆσαντι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Καὶ τοῦτο περὶ τούτων ὑποληπτέον, οὓς εὐλόγησεν ὁ Χριστός, μέλλων εἰς οὐρανοὺς ἀναληφθῆναι, καθὼς ἰστέρησεν ὁ Λουκᾶς : διὰ γὰρ τῶν ἀποστόλων πάντας εὐλόγησεν.

C

Ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ τῷ Κυρίῳ. Ὁ πρῶτος οὐρανός, οἰκητήριον δηλονότι τῷ Κυρίῳ. Ζήτησον ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ τὴν ἐξήγησιν τοῦ, Ἐν οὐρανοῖς κατοικῶν.

Τὴν δὲ γῆν ἔδωκε τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. Εἰς κατοικίαν κατὰ πλάσιν, δι' οὓς καὶ παροίτηεν αὐτήν.

Οὐχ οἱ νεκροὶ ἀνέσουςί σε, Κύριε, οὐδὲ ἀνθρώποι καταβαίνοντες εἰς ἄβυσσόν· ἀλλ' ἡμεῖς οἱ ζῶντες εὐλογήσομεν τὸν Κύριον ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος. Ὁμοίον τοῦτο δοκεῖ τῷ· Μὴ ἐξομολογήσεται σοὶ χοῦς, ἢ ἀναγγελεῖ τὴν ἀλήθειάν σου ; καὶ τῷ· Μὴ διηγῆσεται τις ἐν τάφῳ τὸ ἔλεός σου ; Τοῖς δὲ βαθύτερον ἐπισκεπτομένοις, νεκρὸς μὲν λέγει, τοὺς νεκρωθέντας εἰς ἐργασίαν ἀρετῆς, καὶ πρὸ τοῦ φυσικοῦ θανάτου φαρέντας ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας· ζῶντας δὲ, τοὺς ζῶντας ἐναρέτως, καὶ ἀπὸ τῆς ζωῆς ταύτης, εἰς τὴν ὑψηλοτέραν καὶ θεῖαν, μεταβαίνοντας. Ἐκείνοι μὲν γὰρ ἐνταῦθα οὐτε ἀνέσουςιν· οὐδὲ γὰρ ὡραῖος αἴρος ἐν στόματι ἀμαρτωλοῦ· οὐδ' ἔχει, ὡς διηνεκῶς βασανιζόμενοι. Οὗτοι δὲ ὡς κάκει· ἀπὸ τοῦ νῦν γὰρ, φησὶ, καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος· κάκεινοι μὲν, καταβαίνουσιν εἰς ἄβυσσον, οὗτοι δὲ ἀναβαίνουσιν εἰς οὐρανόν. Ἡμεῖς δὲ εἰπὼν, ὑπεδήλωσε κατ' αὐτὸν τοὺς ἐναρέτους.

D

¹⁰ Luc. xxiv 51. ¹¹ Psal. xxix 10 ¹² Psal. lxxxvii 12. ¹³ Eccli. xv. 9.

prima persona dixit : *Nos qui virgines, illos significare voluit, qui sui instar claris essent prædicti virginitatibus.*

Ἀλληλούια.
ΨΑΛΜΟΣ ΡΙΔ'.

Εὐχαριστήριοσ καὶ οὗτος ὁ ψαλμός.

Ἠγάπησα, ὅτι εἰσακούσεται Κύριος τῆς φωνῆς τῆς δεήσεώς μου. Εὐφράνθη ἐν τούτῳ.

Ὅτι ἐκλίνε τὸ οὖς αὐτοῦ ἐμοί. Περὶ κλίσεως ὡδὲς εἰρήκαμεν ἐν τῷ ἰσ' ψαλμῷ, ἐνθα τὸ, *Κλίνον τὸ οὖς σου ἐμοί.*

Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις μου ἐπικαλέσομαι. Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις πάσαις τῆς ζωῆς μου.

Περίσχον με ὡδίνης θανάτου, κινδύνοι ἄδου εὐροσάν με, θλίψιν καὶ οὐδύνην εὐρον, καὶ τὸ ὄνομα Κυρίου ἐπικαλέσάμην. Ὑπολαμβάνω συνῶδ᾽ τοιαῦτα εἶναι τοῖς ἐν τῷ ἰσ' ψαλμῷ ῥηθεῖσι· φησὶ γὰρ ἐκεῖ μὲν, Ἀγαπήσω σε, Κύριε· εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν προστίθησι δι' ἣν αὐτὸν ἀγαπήσει· λέγει γάρ· Ὅτι ἐνίσχυσις με, ὅτι στερεοῖς με, ὅτι καταφυγή μου εἶ, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἐπειτα ἐπάγει, ὅτι καὶ ἐτι· Ἐπικαλέσομαι τὸν Κύριον. Εἰθ' οὕτως διηγείται τὰς συμφορὰς, αἷς περιπεσῶν καὶ θλιβεί, ἐπικαλέσατο τὸν Κύριον, καὶ εἰσηκούσθη. Ἐνταῦθα δὲ τὰ αὐτὰ πάλιν· Ἠγάπησα ὅτι εἰσακούσεται, ἀντὶ τοῦ Εἰσηκούσε, δεηθέντος μου· ἢ ὅτι εἰσακούσεται καὶ ἐτι· εἰσηκούσε γὰρ νῦν· αἰτία δὲ τῆς ἀγάπης, τὸ, ὅτι εἰσακούσεται. Ἐπειτα ἁμολῶς ἐπάγει ὅτι Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις μου, ταῖς ἐξῆς, ἐπικαλέσομαι. Εἰθ' οὕτως, καθάπερ ἐποίησεν ἐκεῖ, διηγείται τὰς συμφορὰς, αἷς περιπεσῶν καὶ θλιβεί, ἐπικαλέσατο πάλιν τὸν Κύριον, καὶ ἐβρύσθη δηλονότι· οὐκ τοῦτο γὰρ εἶπεν, ὅτι Ἠγάπησα· ὀνομάσας δὲ ὡδίνης θανάτου καὶ κινδύνους ἄδου, ἐφηρμήνευσεν αὐτὰ, ἐπάγων· Θλίψιν καὶ οὐδύνην εὐρον. Εἰρηται δὲ περὶ αὐτῶν πλατύτερον ἐν τῷ ῥηθέντι ψαλμῷ. rum declarationem addidit, dicens : *Tribulationem et*

psalmo dictum est. Ὁ Κύριε, ῥύσαι τὴν ψυχήν μου. Ἐτι καὶ ἐτι, ἀπὸ τῶν μελλόντων κακῶν.

Ἐλεήμων ὁ Κύριος καὶ δίκαιος, καὶ ὁ Θεὸς ἡμῶν ἔλσει. Ὅρα πῶς παιδεύει τὸν ἀκρατήν. Ἐλεήμων, φησὶ, μὴ ἀπογνῶς ἀμαρτήσας· ἀλλὰ καὶ δίκαιος, μὴ, τῷ ἔλαί αὐτοῦ θαβήσας, ἀναπέσης. Εἶτα δεικνύς τὸν Θεὸν, ἐπιβρέπεστερον εἰς φιλοφροσύνην, προσέθηκεν, ὅτι Καὶ ὁ Θεὸς ἡμῶν ἔλσει. Τὸ δὲ Ὁ Θεὸς ἡμῶν, πρὸς ἀντιδιαστολήν εἰρηται τῶν παρὰ τοῖς ἔθνεσι θεῶν.

Φυλάσσω τὰ νήπια ὁ Κύριος. Συνεξακούεται τὸ ἐστίν. Ὑμνεῖ γὰρ καὶ ταύτην αὐτοῦ τὴν πρόνοιαν. Εἰ γὰρ μὴ αὐτὴ ἐφύλαξεν ἕκαστον, ῥαδίως ἂν καὶ ὄφις ἀνέπε, καὶ σκορπίος, καὶ πολλὰ τῶν ἐρπετῶν ἰσθύλων, καὶ ταχίως ἂν ἀπολώλεισαν εἰς βόθρους καὶ κρημνοὺς καὶ πολλὰ τοιαῦτα κατενεχθέντα. Τινὰς δὲ περὶ τῶν ἐμβρύων ἐνόησαν τὸν λόγον, ἔπερ ἐν σκοτεινοῖς καὶ ὑγροῖς τόποις, δίκην ἰχθύων,

A

Alleluia.

PSALMUS CXIV.

Hic psalmus simili modo in gratiarum actionem fuit compositus.

VERS. 1. *Dilexi quoniam exaudiet Dominus vocem orationis meæ.* Hac de causa, inquit, lætatus sum, quia exaudiet, etc.

VERS. 2. *Quia inclinavit aurem suam mihi.* De inclinatione auris Dei, diximus in psalmo xvi, ibi : *Inclina aurem tuam mihi.*

Et in diebus meis invocabo. Cunctis scilicet diebus vitæ meæ.

VERS. 3, 4. *Circumdederunt me dolores mortis, et pericula inferni invenerunt me, tribulationem et dolorem inveni, et nomen Domini invocavi.* Videntur hæc consentanea esse iis quæ habentur in psalmo xvii, ubi ait Propheta : *Diligam te, Domine;* et

deinde addit causam, cur dilecturus sit, dicens : *Quoniam tu fortificas et confirmas me : Tu enim,* inquit, *fortitudo mea, et firmamentum meum, et refugium meum,* et alia hujusmodi. Et paulo post : *Laudans invocabo Dominum.* Et narrat calamitates, in

quas olim inciderat, et quarum mole afflictus, invocasse se Dominum dicit, et exauditum esse. In præsentem igitur psalmo Propheta consimili utitur loquendi modo, dicens : *Dilexi quoniam me orantem Dominus exaudiet,* pro, exaudivit; vel, quia inposterum exaudiet, nam et nunc etiam exaudivit.

Hanc enim dilectionis suæ causam reddit. Deinde post verba illa : *Et in diebus meis invocabo,* quemadmodum in prædicto psalmo, narrat calamitates, ob

quas dicit se invocasse Dominum, et liberatum fuisse, et cujus liberationis gratia dixit : *Dilexi,* etc., et quia doloribus mortis, et inferni periculis dixit se fuisse circumdatum, ad hujusmodi verbo-

dolorem inveni. Sed de his plenius in sæpe dicto

VERS. 5. *O Domine, libera animam meam.* Amplius a futuris malis eam libera.

Misericors Dominus et justus est, et Deus noster miseretur. Vide quomodo auditorem instruit. *Misericors,* inquit, *est Dominus;* si peccasti, non idcirco desperes, verum quia etiam justus est, cave, ne summa illius fretus misericordia, iterum cadas

Ostendens tamen ad misericordiam illum semper magis inclinare, quam ad justitiam, addidit : *Et Deus noster miseretur.* Quod vero ait : *Deus noster,* ad deorum distinctionem dictum est, quos gentes falso colunt.

VERS. 6. *Custodiens parvulos Dominus.* Subintellige verbum est. Laudat enim Propheta summam Domini providentiam, qua nisi universos ac singulos custodiret, de facili, aut scorpio interemisset, aut aliud venenosum animal : aut alio pacto celeriter omnes perissent, in foveam aut in præceps aliquod, aut in aliud quodpiam periculum delapsi. Quidam vero intelligunt loqui Prophetam de infan-

tibus adhuc in utero existentibus : qui in obscuris illis, atque humidis locis, instar piscium feruntur, nec cæterorum hominum more respirare queunt, quique ab illo demum matricis calore, ad frigidum hunc, atque eis insuetum aerem provenientes, ne modico quidem tempore in hac vita superesse possent, nisi a divina servarentur providentia. Vel aliter, parvulos eos intellige, qui nuper in virtute stabiliti sunt, quos Dominus inexperientia adhuc circumdatos conservat, donec adversus inimicos magis idonei ad pugnam efficiantur.

Humiliatus sum, et salvavit me. Afflictum me variis calamitatibus liberavit. Permisit quidem prius affligi, ut prudentior florem, sed huiusmodi postea afflictiones dissolvit : ut ejus gratiam et donum agnoscerem, et utrinque in me beneficium fuit. Et aliter : Deus salvare eos solet, qui humilitatis noverint amplecti virtutem, et per illam semper magis proficere.

Vers. 7, 8. Convertere, anima mea, in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi, quia eripuit animam meam de morte, oculos meos a lacrymis, et pedes meos a lapsu. Quidam Prophetam putant, his verbis ad quietem seipsum exhortari, tanquam qui divinum auxilium jam sit consecutus, atque ereptus ab afflictionibus, et ab expectata morte, hoc est, a disjunctione animæ et corporis liberatus : et simili modo liberatus a lacrymis, quas antea effundebat, ob insidias nimirum et laqueos, quos inimici adversus eum struxerant, et in quos sæpe numero lapsus inciderat. Juxta anagogen vero, per requiem, animæ discessum intellige a præsentī vita : animæ, inquam, alicujus viri, cujus anima ab omni molestia liberatur. Talis enim discessus, beneficio Dei ascribi debet. Liberantur enim huiusmodi justī viri, tam ab hujus corporis onere, quam a ceteris ab omnibus ejus malis ; quia, ut ait Paulus : *Nos, qui sumus in hoc tabernaculo, gemimus gratia* ¹⁶ ; unde alibi idem Apostolus *cupere se dissolvi dixit et esse cum Christo* ¹⁸. Sed multo etiam magis, præsentis psalmi verba congruere videntur probris ac religiosis viris omnibus, qui ex hoc corpore jam egressi sunt. Et cum dixisset Propheta : *Benefecit tibi*, addidit etiam : *Quia eripuit animam meam a peccato.* Peccatum quippe mors merito dici potest : quia omnes animæ ad virtutem operationes mortificat. Item, quia eripuit oculos meos a lacrymis, nam creptus ab huiusmodi ærumnis pedes meos, non a visibilibus tantummodo, sed ab invisibilibus etiam inimicorum insidiis, qui gressus meos supplantare conabantur.

Vers. 9. Delectabor coram Domino in regione viventium. Regio viventium, cælum est, vel futurus mundus, ubi nullus est, qui moriatur. Præsens enim mundus, non viventium, sed morientium regio dicenda est, ubi nullus est, qui non moriatur. Delectabor, inquit, in illa regione, versans simul cum angelis, et Deum colens absque ullo prorsus

Α φερόμενα, καὶ μὴδὲ ἀναπνεῖν κατ' ἀνθρώπων ἔχοντα· εἶτα ἀπὸ τῆς ἐν μήτρᾳ θερμότητος ; ἐπὶ τὸν ἀέρα τὸν ψυχρὸν καὶ ἀσυνήθη τοῦτον ἐξολισθαίνονται, οὐδὲ παρὰ βραχὺ διήρκεσαν ἂν, εἰ μὴ παρὰ τῆς θείας προνοίας ἐφυλάττετο· ἢ καὶ ἐτέρως, νῆπια νοήσεις, τοὺς ἀρτιπαγεῖς εἰς ἀρετὴν, οὓς φυλάσσει διὰ τὴν αὐτῶν ἀπειρίαν, μέχρι ἂν γένωνται πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἀξιόμαχοι.

Ἐταπεινώθη, καὶ ἔσωσέ με. Ἐταλαιπωρήθη τοῖς πειρασμοῖς, καὶ ἔσωσέ με, ἦτοι ἐβρύσατό με τούτων. Εἶπασε μὲν γὰρ με κακοπαθῆσαι, ἵνα φιλοσοφώτερος γίνωμαι· ἔλυσε δὲ μου τοὺς πειρασμοὺς, ἵνα γνῶ τὴν χάριν αὐτοῦ, καὶ ἐκατέρωθεν εὐηργέτησε· καὶ ἄλλως δὲ, τὸν κατερθώσαντα τὴν ἀρετὴν τῆς ταπεινώσεως, οἷδε σώζειν ὁ Θεός.

Ἐπιστρέψον, ψυχὴ μου, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου, ὅτι Κύριος εὐηργέτησέ σε, ὅτι ἐξέλετο τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ θανάτου, τοὺς ὀφθαλμοὺς μου ἀπὸ δακρῶν, καὶ τοὺς πόδας μου ἀπὸ ὀλισθήματος. Δοκεῖ μὲν τισι προτρέπειν ἑαυτὸν εἰς ἀνάπαυσιν καὶ ἐλευθερίαν τῶν ἀχρι τότε πειρασμῶν, ὡς εὐεργετηθέντα ἤδη, καὶ ἐξαιρεθέντα τοῦ προσδοκωμένου θανάτου, ἦτοι τῆς διαζεύξεως, καὶ τῶν ἀπὸ τῆς θλίψεως δακρῶν, καὶ τῶν παγίδων ἃς ἐπύρσον αὐτῷ οἱ ἐχθροὶ, εἰς ἃ ; πολλάκις ὠλισθαίνεναι. Εἰ δὲ τις κατὰ ἀναγωγὴν ἐκλάβοι ταῦτα, ἀνάπαυσιν μὲν ἔρει, τὴν ἐντεῦθεν τῆς τοῦ δικαίου ψυχῆς ἐκδημίαν, ἀπαλλάττουσαν παντὸς ἀνιστοῦ λόπων, ἢ εὐεργεσία Θεοῦ τούτοις ἐστίν, ἐλευθερομένοις τοῦ βάρους τοῦ σώματος, καὶ τῶν ἐκ τούτου κακῶν· φησὶ γὰρ ὁ Παῦλος, ὅτι *Οἱ ὄντες ἐν τῷ σκήνει τοῦ σώματος, στενάζομεν βαρούμενοι*· καὶ πάλιν· *τῷ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι.* Πολλῶ μᾶλλον δὲ κρείσσον ἀρμόζουσι ταῦτα τὰ ῥητὰ τοῖς ἐξερχομένοις ἤδη τοῦ σώματος δικαίοις. Εἰπὼν γοῦν ὅτι *Κύριος εὐηργέτησέ σε*, προσέθηκεν ὅτι *Ἐξέλετο λοιπὸν τὴν ψυχὴν μου τῆς ἀμαρτίας μου*, ἥτις ἐστὶ θάνατος, νεκρούσα τὰς εἰς ἀρετὴν ἐνεργείας τῆς ψυχῆς, τοὺς ὀφθαλμοὺς μου ἀπὸ δακρῶν, μηκέτι δακρυόντων ὑπὸ τῶν συνεχῶν θλίψεων, καὶ τοὺς πόδας μου ἀπὸ ὑποσκαλισματος τοῦ παρὰ τῶν ἐπιβουλεύόντων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ἐχθρῶν.

Εὐαρστήσω ἐνώπιον Κυρίου ἐν χώρα ζώντων. Χώρα ζώντων, ὁ οὐρανός, ἢ ὁ μέλλων κόσμος ἐνθα οὐδεὶς ἐστὶν ἀποθνήσκων, ὁ δὲ παρῶν κόσμος, χώρα ἐστὶν ἀποθνησκόντων. Εὐαρστήσω, φησὶ, ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ μετὰ τῶν ἀγγέλων, λατρύων ἀνεμποδίστως, οὐδενὸς ἐνεδρεύοντος· ἢ *Εὐαρστήσω*, ἀντὶ τοῦ Εὐάρεστος κριθῆσομαι· τὰ παρὸντα ἕ

¹⁶ 1 Cor. v. 4 ¹⁸ Philipp. i. 25.

ρήτι, ἐν τῷ νε' ψαλμῷ, καθ' ἐτέραν ἔνοιαν ἤρημη-
ν: ὕθησαν.

Domino, hoc est, ejusmodi esse censebor qui Deo placere possim. (Græca enim dictio εὐαρεστήσω, exponi potest, pro *Delectabor*, et pro *Placebo*.) Simile dictum exposuimus in psalmo LV, juxta alium tamen sensum.

Ἄλληλουϊα.

ΨΑΛΜΟΣ ΠΙΕ'.

Εὐχαριστήριος· καὶ ὁ παρῶν ψαλμός.

Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα. Φησὶν ὁ μέγας Βασιλεὺς, ὅτι εἰπὼν ὁ προφήτης ἐν τῷ τέλει τοῦ προλαβόντος ψαλμοῦ, *Εὐαρεστήσω ἐνώπιον Κυρίου ἐν χώρα ζώντων*, αὐθι: ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος, λέγει· Ἐπίστευσα, περὶ οὗ προεφήτευσά ἐκεῖ, ὅτι *Εὐαρεστήσω ἐνώπιον Κυρίου ἐν χώρα ζώντων*· διὸ καὶ ἐλάλησα τοῦτο· καὶ γὰρ ἐν τῷ κς' ψαλμῷ, πάλιν εἶρηκε· *Πιστεύω τοῦ ἰδεῖν τὰ ἀγαθὰ Κυρίου ἐν γῆ ζώντων*· εἰ καὶ καθ' ἐτέραν ἐπιβολὴν τοῦτο ἐκεῖ διηρμήνευται.

Ἐγὼ δὲ ἐταπεινώθην σφόδρα. Τυχὼν προγνώσεως· τοιαύτης ἐταπεινώθην σφόδρα, ἀνάξιον ἐμαυτὸν ἡγησάμενος, ἵνα μὴ ἐπαρθείς ἀπολέσω τὴν χάριν.

Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου· Πῶς ἄνθρωπος ψεύστης. Ἐκστασιν τὴν ἐκπληξιν, ὑποληπτέον. Ἐκπλαγεῖς, φησὶ, τὴν χάραν ἐκείνην τῶν ζώντων, ἣν ἐφαντάσθη διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, εἶπον διαβήδην, ὅτι πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης ἐνταῦθα, κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην μακαριότητα, ἣν καὶ ὁ μέγας Γρηγόριος ψευδομένην εὐμερῶν ἀνόμασεν, ὡς μὴ παραμένουσιν, ἀλλὰ δίχην ὀνείρων ταχέως ἀφ' ἑπιτομένην. Πάντα γὰρ τὰ ἀνθρώπινα ματαιότης μιτησιότητων, μεταβλλόμενα, καὶ φθιρόμενα· τὰ δὲ τῶν ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ, ἀληθῆ ὄντως, ὡς μόνιμα, καὶ ἀμετάβλητα καὶ ἀφθάρτα.

Τὴ ἀνταποδώσω τῷ Κυρίῳ, περὶ πάντων ὧν ἀνταπέδωκέ μοι; Μυρίων γὰρ ἄλλων ἐμπλήσας εὐεργεσιῶν, ἔτι καὶ τὴν εἰρημένην χάριν ἐχαρίσατο· τὴ δὲ Ἄνταπέδωκεν, ἀντὶ τοῦ Ἐδωκεν ἀπλῶς, ὡς καὶ ἐν τῷ ζ' ψαλμῷ· *Εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδίδουσί μοι κακὰ, παρεστημειωσάμεθα*. Εἴτα μὴδὲν ἐντάξιον εὐρῶν, φησὶν·

Ποτήριον σωτηρίου ἕψομαι. — Ποτήριον σωτηρίου, τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ θάνατον ἀνόμασε, τὸν διὰ μαρτυρίου καὶ γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς, ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις, ποτήριον αὐτὸν ἀνόμασε· *Δύνασθε γὰρ, φησὶ πρὸς τοὺς υἱοὺς Ζεβεδαίου, πιεῖν τὸ ποτήριον ὃ ἐγὼ πίνω*. Σωτήριον δὲ τοῦτο εἶπεν οὗτος, ὡς αὐθι: καὶ ζωοποιούνα, πολλῶν χρεῖστον, τοὺς ἀποθνήσκοντα· δι' αὐτόν. Ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ, φησὶν, ἀποθανοῦμαι, διψῶν τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ θάνατον, τοῦ τοσοῦτων εὐεργεσιῶν με καταξιώσαντος, ὡς Ἰησοῦ τοῦ Θεοῦ.

Καὶ τὸ ὄνομα Κυρίου ἐπικαλέσομαι. Καὶ αὐτὸν ἐπικαλέσομαι δωρησασθαι μοι καὶ τοῦτο· λοιπὸν

¹⁰ Matth. xx. 22.

Alleluia.

PSALMUS CXV.

Præsens etiam psalmus gratiarum actiones continet.

VERS. 10. *Credidi, propterea locutus sum*. Ait Magnus Basilius, quod cum Propheta in superiori psalmodixerit: *Placebo, seu, delectabor, coram Domino in regione viventium*, modo in hujus psalmi principio, ait, credidisse se, ea scilicet quæ ibi prædixit, quod placebit seu delectabitur in regione viventium: Et propterea, inquit, ita locutus sum. Nam et alibi in psalmo xxvi, dixit: *Credo videre bona Domini in terra viventium*, tametsi aliam ibi tradiderimus expositionem.

Ego autem humiliatus sum valde. Cum tanta mihi prævidere datum sit, humiliatus tamen sum valde, et indignum me putavi, ne dono elatus, hujusmodi gratiam amitterem.

VERS. 11. *Ego autem dixi in extasi mea: Omnis homo fallax*. Per extasim, stuporem quemdam intelligere debemus. Stupefactus enim, inquit, ob admirationem illius regionis viventium, cujus, per sancti Spiritus gratiam, visionem habui, dixi palam ac manifeste quod omnis homo in hac vita fallax est, juxta humanam hanc beatitudinem, quam magnus Gregorius falsi nominis felicitatem appellavit, veluti non permanentem, sed somnii instar cito avolantem. Omnia enim humana, vanitas vanitatum sunt; mutantur enim et corrumpuntur: sed quæ in illa sunt viventium regione, non fallacia, sed vera sunt omnia, veluti perpetua, immutabilia, atque incorruptibilia.

VERS. 12. *Quid retribuam Domino, pro omnibus, que retribuit mihi?* Nam cum innumeris me affecerit beneficiis, prædictam etiam gratiam ad cumulum addidit. *Retribuit autem*, hoc in loco, exponit, pro *Tribuit*, quemadmodum etiam diximus in psalmo vii, ibi: *Si reddidi retribuentibus mihi mala*. Cum autem nihil invenisset condignum quod Deo redderet, ait:

VERS. 13. *Calicem salutaris accipiam*. Per calicem salutaris, mortem ac martyrium pro Christo intelligit. Nam et ipse Dominus in Evangelio: *Potestis, inquit, bibere calicem, quem ego bibam* ¹⁰? Salutaris autem ideo dixit, quia salvat, imo eorum qui mortui fuerant, ad meliorem vitam vivificat. Pro Christo, inquit, moriar: sitio enim ut pro eo mortem patiar, qui me tantis cumulavit beneficiis.

Et nomen Domini invocabo. Et ipsum, inquit. *Dominum invocabo, ut calicem mihi istum preestet.*

Proinde si propositum et mentem animadvertas **A** οὖν, τόγε εἰ; αὐτὸν ἤκον, ὅπερ Χριστοῦ τέθνηκεν, **Beati David, manifeste perspicies illum, quod in se fuit, sæpenumero pro Christo mortuum esse.**

VERS. 14. Vota mea Domino reddam coram omni populo ejus. Reddam, inquit, quidquid Deo pollicitus sum, antequam e præsentī vita excedam.

VERS. 15. Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus. Lætor, inquit, moriens. Honorata enim est apud Deum illorum mors, qui ei dicati ac sanctificati fuerint. Nam si illorum vita honorata est, multo etiam magis mors, quæ ad ipsum Dominum eos provehit, sanctorum angelorum comitatu ac societate honoratos.

VERS. 16. O Domine, ego servus tuus. Dedicatus **B** scilicet atque oblati tuo imperio,

Ego servus tuus, et filius ancillæ tuæ. Repetit nomen servi, gaudens ita appellari. Rejecto enim omni pudore, servitutem hanc libere fatetur et prædicat. *Filium autem ancillæ tuæ, dixit, ostendens se servum Dei, etiam ab ipsis progenitoribus.* Indifferenter autem matris tantum meminit; vel quod servi qui ex ancillis nati erant, majore in pretio a dominis habebantur.

VERS. 17. Dirupisti vincula mea. Tu vincula, inquit, peccatorum dirupisti, gladio nimirum poenitentiae.

Tibi sacrificabo hostiam laudis. Hostiam et sacrificium rationale, quod verum ac proprium est sacrificium, fetusque ac germen spiritualis ventris **C** mei. Hanc, inquam, hostiam laudis tibi sacrificabo in altari animæ meæ.

Et in nomine Domini invocabo. Et invocabo nomen Domini in subministrationem, atque in auxilium hujus sacrificiī.

VERS. 18. Vota mea Domino reddam, coram omni populo ejus. Repetit verba paulo ante dicta, ad majorem sermonis sui confirmationem.

In aulis domus Domini, in medio tui, Jerusalem. Apponit et locum, ubi redditurus est vota. *In aulis, inquit, domus Domini;* varias enim aulas habuit tabernaculum illud, quod beatus David fabricari jusserat in medio Jerusalem. Et hæc quidem juxta præcedentis psalmi consequentiam exposuimus; verum Chrysostomi etiam expositionem addamus **D** dicentis, quod, cum prævidisset beatus David quæcunque passuri erant Judæi in obsidione, et captivitate Babylonica, et mente etiam revolvisset eos illinc postmodum revocandos esse, atque in patriam restituendos, prorupit in hæc verba, dicens: Credidi, quod scilicet captivi erunt Judæi, et quod in patriam etiam restituentur; credidi vero, ita edoctus a prophetica gratia; et propterea locutus sum de hac re, variis scilicet in psalmis. *Ego autem humiliatus sum valde, dum affligor scilicet et doleo captivorum vicem: Ego dixi in exstasi mea: Omnis homo fallax.* Summo ego, inquit, dolore correptus, quo, ut assolet sæpenumero, extra me quodammodo ad tempus effectus sum, et pene redditus

οὖν, τόγε εἰ; αὐτὸν ἤκον, ὅπερ Χριστοῦ τέθνηκεν, ὅσον ἐπὶ τῇ προαιρέσει.

Τὰς εὐχὰς μου τῷ Κύριῳ ἀποδώσω, ἐναντίον παντὸς τοῦ λαοῦ. Τὰς ὑποσχέσεις, ἃς ὑπεσχόμην, μᾶλλον δὲ, ὅσας ὑπεσχόμην ὅσον οὐπω γὰρ ἐκδημησά του παρόντος βίου.

Τίμιος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν δούλων αὐτοῦ. Χαίρω, φησὶν, ἀποθνήσκων· τίμιος γὰρ παρὰ Θεοῦ ὁ θάνατος τῶν ὠσιωμένων αὐτῷ· εἰ γὰρ ἡ ζωὴ τούτων τίμια, πολλῶ μᾶλλον ὁ θάνατος, ὡς εἰ; τὸν δεσπότην αὐτὸν διαδιδάξων αὐτοὺς τιμωμένους διὰ προπομπῆς ἀγίων ἀγγέλων.

Ὁ Κύριε, ἐγὼ δούλος σός. ὠσιωμένος σοι, ἀνακείμενος τῇ σῆ δεσποτείᾳ.

Ἐγὼ δούλος σός, καὶ υἱὸς τῆς παιδίσκης σου. Ἐδιτολόγησε μὲν ἐμφαίνων, ὅτι χαίρει τοῦτο καλούμενος, καὶ ἀνεπαίσχυντος ὁμολογεῖ τοῦτο, καὶ κηρύσσει· *Υἱὸς δὲ, φησὶ, τῆς παιδίσκης σου, δηλῶν ὅτι ἐκ προγόνων δούλος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, Ἄδιαφώρας δὲ τῆς μητρὸς μόνον ἐμνημόνευσεν· ἢ καὶ διότι, τότε τὰ ἐκ τῶν θεραπευμένων οἰκογενῆ, τιμιώτερα τοῖς δεσπότηταις ἦσαν.*

Διέβρηξας τοὺς δεσμούς μου. Τοὺς ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας, τῷ ξίφει τῆς μετανοίας.

Σοὶ θύσω θυσίαν ἀνέσεως. Θυσίαν λογικὴν, θυσίαν ἀνέσεως, γεννήματα τῆς ἐμῆς κοιλίας, σοὶ **C** θύσω, ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου τῆς ἐμαυτοῦ ψυχῆς.

Καὶ ἐν ὄνόματι Κυρίου ἐπικαλέσομαι. Καὶ τὸ ὄνομα Κυρίου ἐπικαλέσομαι, εἰς χορηγίαν τῆς τοιαύτης θυσίας, καὶ συνεργίαν.

Τὰς εὐχὰς μου τῷ Κυρίῳ ἀποδώσω ἐναντίον παντὸς τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Εἶπες τοῦτο καὶ ἀνωτέρω, καὶ παλιλλογεῖ, βεβαιῶν τὴν λόγον αὐτοῦ.

Ἐν αὐλαῖς οἴκου Κυρίου, ἐν μέσῳ σου, Ἱερουσαλήμ. Λέγει καὶ τὸν τόπον ἐνθα τὰς εὐχὰς ἀποδώσει, ὅτι *Ἐν αὐλαῖς οἴκου Κυρίου·* διαφόρους γὰρ εἶχεν αὐλάς ἡ σκηνὴ, ἧς τότε ἦν ἐν μέσῳ τῆς Ἱερουσαλήμ. Ταῦτα μὲν κατὰ τὴν ἀκολουθίαν ἡρμηνεύσαμεν τοῦ προλαβόντος ψαλμοῦ· λοιπὸν οὖν παραδώμεθα καὶ τὴν ἡρμηνείαν τοῦ Χρυσόστομου. Λέγει γὰρ ὅτι προῖδὼν ὁ Δαβὶδ ὅσα μέλλουσι παθεῖν οἱ Ἰουδαῖοι πολιορκηθέντες καὶ ἀπαχθέντες εἰς Βαβυλῶνα, αἰχμάλωτοι, εἶτα μνησθεὶς καὶ περὶ τῆς ἀνακλήσεως αὐτῶν καὶ αὐθις ἀποκατάστασεως, φησὶν ἐν ῥόντι ψαλμῷ· Ἐπίστευσα ὅτι καὶ αἰχμαλωτισθὴ τῷ πασονταὶ καὶ ἐπανελεύσοντα· διδοχθεὶς ταῦτα, διὰ τοῦ προφητικοῦ χαρίσματος· διὸ ἐλάλησα περὶ τούτων ἐν διαφόροις ψαλμοῖς. *Ἐγὼ δὲ ἐταπεινώθη σφόδρα·* ἐκακώθη σφόδρα περιαλήθης ἐπὶ τῇ αἰχμαλωσίᾳ. *Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου· Πῶς ἄνθρωπος ψεύστης.* Ἐν τῇ λύπῃ μου ἐκείνη· ἐξίστα γὰρ τοῦ καθεστῆτος πολλάκις ἡ λύπη, σφοδρότερον δὲ κατασχεθεῖσα, καὶ ἀναίσθησιαν ἐργάζεται. Ἰδὼν γὰρ μάλιστα τὸ ἀβέβαιον τῆς ἀνθρωπίνης εὐμε-

ρίας ἐν τῇ μεταβολῇ τῆς εὐημερίας τῶν Ἰουδαίων, εἶπον ὄντως ὅτι πᾶν ἀνθρώπινον ἀγαθόν, ψευδές, μὴ πεφυκός παραμένειν, ἀλλ' ἐπεὶ πάλιν ἀνάκλησιν ἐπιζῶ εὐρεῖν, ὑπερχαίρω, διὰ καὶ λέγω· *Τι ἀνταποδώσω τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων, ὧν ἀνταπέδωκέ μοι; Οἰκειὰν εὐεργεσίαν τοῦτο λογίζεται, διὰ τὸ γένος· Πολλὰ μὲν, φησὶν, εὐηργέτησεν ὁ Κύριος, τί οὖν ἀντὶ πάντων ἀνταποδώσω αὐτῷ; Πολλῆς περιχαρείας, καὶ εὐγνωμοσύνης; ὁ λόγος. Ποτήριον σωτηρίου λήψομαι, σπονδεῖον λήψομαι· σπείσω τῷ Θεῷ ὑπὲρ σωτηρίας τοῦ λαοῦ. Ἦσαν γὰρ παρὰ Ἰουδαίους τρίποι διάφοροι θυσῶν, ὧν εἷς ἦν, σπονδὴ σωτηρίου, σπονδεῖον δὲ τὸ ποτήριον, δι' οὗ ἔσπονδον. Καὶ τὸ δρομα Κυρίου ἐπικαλέσομαι· εἰς σωτηρίαν τοῦ λαοῦ. Τὰς εὐχὰς μου τῷ Κυρίῳ ἀποδώσω ἐναντίον παντὸς τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Τὰς ὑποσχέσεις δ' ἐν περιστάσειν ὧν, ὑπὲρ σωτηρίας ἐπηγγειλάμην· τίμιος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν δούλων αὐτοῦ. Τοῦτο καθοδηγητικὴ διδασκαλία, περὶ τοῦ τιμᾶσθαι παρὰ Θεοῦ, καὶ τὸν θάνατον τῶν δούλων αὐτοῦ, διὰ παρουσίας ἀγγέλων πολλακίς, καὶ πολλῶν ἁγίων, εἰς πολλὴν τιμὴν τῶν ἀποθνησκόντων. Ὡν δὲ ὁ θάνατος τίμιος, τούτων καὶ ἡ ζωὴ τιμιωτέρα· ἐν ἧ τὰς ἀρετὰς ἐργαζόμενοι, τὸν ἑαυτῶν θεράπειον δεσπότην. Ὁ Κύριε, ἐγὼ δούλος σός, καὶ υἱός τῆς παιδείας σου· οὐ τὴν κοινὴν λέγων δουλείαν, καθ' ἣν πάντες δούλοι εἰσι Θεοῦ (τὰ σύμπαντα γὰρ, φησὶν, δούλα σά), ἀλλὰ τὴν ἐκ προαιρέσεως καὶ πόθου, καὶ στοργῆς· τίθησι δὲ τοῦτο, ἀντὶ παντὸς ἀξιώματος, ἐγκαλλωπιζόμενος; τῇ τοιαύτῃ δουλείᾳ μᾶλλον ἢ τῇ βασιλείᾳ. Τὸ δὲ, υἱός τῆς παιδείας σου, κατὰ τὴν παραδοθεῖσαν ἐξήγησιν. Διέβρηξας τοὺς δεσμούς μου, τοὺς τῆς λύπης, τοὺς ἀπὸ τῶν πειρασμῶν, ἡ σφόδρα με συνείχον, καὶ συσφιγγοντες ἐπέλεζον. Ἡ καὶ κατὰ τὴν ἀνωτέρω ρηθείσαν ἐρμηνείαν· Σοὶ θυσίαν θύσω αἰρέσεως, ὑπὲρ τῆς διαβήξεως αὐτῶν, οὐ; διέβρηξας τῷ ξίφει τῆς φιλανθρωπίας. Θυσίαν δὲ αἰρέσεως λέγει τὴν ὑμνολογίαν καὶ εὐχαριστίαν. Καὶ ἐν ὀνόματι Κυρίου ἐπικαλέσομαι, ἀντὶ, Ὅνομα Κυρίου ἐπικαλέσομαι, καὶ εἰς τοὺς ἐξῆς πειρασμούς πεῖραν λαβὼν τῆς δυνάμεως τοῦ τοιοῦτου ὀνόματος. Τὰ δὲ λοιπὰ κατὰ τὴν προεξηγηθεῖσαν διάνοιαν. Ἐνώπιον δὲ παντὸς τοῦ λαοῦ ἀπεδίδου τὰς εὐχὰς, οὐκ ἐπιδεικνύμενος, ἀλλὰ πάντας εἰς τὸν ἑαυτοῦ ζῆλον ἀνάγων, καὶ κοινωνοὺς λαμβάνων τοῦ πράγματος. Πάσης δὲ θυσίας εὐαποδεκτοτέρα Θεῷ ἢ εὐχαριστία, καὶ πρῶτον ἐστὶν εὐπόριστον, καὶ οὐπὲρ εὐπορεῖ κατὰ πάντα καιρὸν καὶ ὁ πάντων ἀπορώτατος.*

A sine sensu, eo quod maximam humanæ felicitatis inconstantiam cernerem, atque in specie mutationem status Judæorum præviderem, dixi: Vere humanum omne bonum fallax est, quia propriæ naturæ ratione permanens non est. Verum quia illos rursus in patriam revocandos perspexi, et non mediocri propterea gaudio affectus sum, dico: *Quid retribuam Domino, pro omnibus quæ retribuit mihi?* Sibi enim Propheta atque in rationem suam acceptum refert omne beneficium, quod in Judæos cognatos suos fuerit collatum. Multa mihi, inquit, beneficia contulit Dominus. Quid igitur pro omnibus his illi retribuam? Animi valde grati atque hilaris sunt verba: *Calicem salutaris accipiam*, hoc est, vas libaminum. Libabo, inquit, Deo pro salute populi. Erant enim apud Judæos varii sacrificiorum modi: quorum unus *libamen salutaris* dicebatur. Vas autem illud, quo libabant, calicis figuram habebat. *Et nomen Domini invocabo*: ad salutem populi. *Vota mea Domino reddam, in conspectu omnis populi ejus*, hoc est, pronissiones illas persolvam, quas feci pro salute mea cum essem in periculis. *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus*. Docemur ex hoc loco, mortem servorum Dei, angelorum ac cæterorum sanctorum præsentia sæpe honorari. Quorum autem mors honorata est, illorum vita etiam est honoratior: in qua, sectantes virtutum opera, Dominum suum colebant. *O Domine, ego servus tuus, et filius ancillæ tuæ*. Non communem hanc servitutem Propheta intelligit, juxta quam omnes sunt servi Dei (*Omnia enim, inquit, serviant tibi*¹⁷), sed aliam servitutem electione, desiderio, atque amore susceptam: quam cæteris omnibus præponit dignitatibus, exsultans et se magis jactans in hujusmodi servitute, quam in regia sua corona. Quod vero ait: *Et filius ancillæ tuæ*, consimili modo intellige. *Diripuisti vincula mea*: vincula, inquam, tristitiæ, quibus ob assiduas calamitates constringebatur. Vel juxta expositionem prædictam: *Tibi sacrificabo hostiam laudis*, pro diruptione scilicet hujusmodi vinculorum; dirupisti enim ea gladio misericordiæ. Per sacrificium autem laudis, hymnos et gratiarum actiones intelligit. *Et in nomine Domini invocabo*, pro, Nomen Domini invocabo. Summa enim mihi est fiducia in hujus divini nominis invocatione, postquam illius vires ac potentiam ipse etiam experimento cognovi. Quæ sequuntur, intellige, juxta ea quæ superius declarata sunt. Reddidit etiam vota sua, beatus David coram

¹⁷ Αλληλουία.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΙΓ΄.

Εὐχαριστήριος καὶ οὗτος; ὁ ψαλμός· καλεῖ γὰρ

¹⁷ Psal. cxviii, 91.

Alleluia.

PSALMUS CXVI.

Hic psalmus gratiarum etiam actiones continet.

convocat enim universas gentes ad Christi laudes, A et ad gratias ei agendas, pro tantis in nos collatis beneficiis.

VERS. 1. *Laudate Dominum omnes gentes.* Universas, inquit, gentes appello, quæ ab erroris tenebris ad lucem veritatis adductæ sunt.

Laudate eum omnes populi. Sub aliis verbis eandem repetit sententiam, laudationis exhortationem magis intendens. Vel, per populos, Judæos illos intellige, qui fideles effecti sunt: vel omnes etiam populos in universum. Oportet enim omnes homines communiter Deo gratias agere, quia pro omnium salute misericorditer carnem assumpsit, et salutares passiones subiit. Ipsos tamen Judæos præcipue docet, ut Christum laudent, qui dixit: *Non sum missus, nisi ad oves quæ perierunt domus Israel* ¹⁸.

VERS. 2. *Quoniam roborata est super nos misericordia ejus.* Valida ac fortis effecta est misericordia Dei. Ampla enim ac vehemens in omnes defluxit, tametsi multi a se eam repulerint. Seipsum vero nobis Propheta hoc in loco conjungit: quemadmodum sæpe alibi facere consuevit, unum se ex iis reputans, qui in Christum credunt.

Et veritas Domini manet in æternum. Veritas, inquam, Evangelii, quæ apostolis per Christum data est. Nam quæ in lege scripta sunt, non veritatem, sed umbram continebant veritatis. Adveniente autem evangelica veritate umbra illa legis cessavit, non secus atque adumbratio aliqua picturæ extinguitur, quando veri colores super eam immittuntur. Gratia enim, inquit, et veritas, per Jesum Christum facta est ¹⁹.

Alleluia.

PSALMUS CXVII.

Et hic psalmus etiam gratiarum actiones continet pro receptis beneficiis.

VERS. 1. *Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus.* Hujusmodi verba habentur etiam in psalmo cv, ubi ea exposuimus.

VERS. 2-4. *Dicat sane domus Israel quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus. Dicat sane domus Aaron quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus. Dicant sane omnes qui timent Dominum, quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus.* Omnes enim hi bonitate et misericordia Dei, multis modis potiti sunt. In triplicem autem ordinem Propheta distinxit populum Dei, quemadmodum et alibi fecit in psalmo cxiii, ibi: *Domus Israel speravit in Domino*, cumque omnes populi ordines in unum chorum convocaverit, iusseritque debitas Deo gratias agere, et dicere quod bonus est, et quod in sæculum misericordia ejus, narrat ea postmodum quæ ad se pertinent. Decibat namque universum populum condignas Deo

¹⁸ Matth. xv, 24. ¹⁹ Ephes. iv, 15.

πάντα τὰ ἔθνη πρὸς ὑμολογίαν, καὶ εὐχαριστίαν Χριστοῦ, τῆς καὶ αὐτῶν εὐεργετησαντο.

Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, πάντα τὰ ἔθνη. Ἀπὸ τοῦ σκότους τῆς πλάνης, ἐπὶ τὸ φῶς τῆς ἀληθείας ἐδηγηθέντα δι' αὐτοῦ.

Ἐπαιρέσατε αὐτόν, πάντες οἱ λαοί. Τὸ αὐτὸ λέγει, τὴν αἴνεσιν ἐπιτείνων ἢ λαοὺς νόει τοῦς Ἰουδαίους, ἔσοι προσήλθον τῇ πίστει, ἢ καὶ πάντας ἀπλῶς. Δεῖ γὰρ κοινῶς πάντας ἀνθρώπους εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ, ὡς ὑπὲρ τῆς πάντων σωτηρίας φιλανθρώπως ἐνανθρωπήσαντι, καὶ τὰ σωτήρια πάθη καταδεξαμένῃ· μάλιστα δὲ πάντων Ἰουδαίους πάντας· *Ὅχι ἀπεστῆλην γὰρ, φησὶν, εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ.*

Ὅτι ἐκραταιώθη τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς. Ἰσχυρὸν γέγονε, στερεὸν, πολὺ ἐββύη, σφοδρὸν ἐπὶ πάντας ἀνθρώπους, δι' ὑπερβολὴν φιλανθρωπίας, εἰ καὶ τινες ἀπόσαντο τοῦτο. Καὶ ἑαυτὸν δὲ συντάττει, καθὼς ἐν πολλοῖς ἐλωθε ποιεῖν, ἕνα καὶ αὐτὸν ἠγούμενος τῶν πεπιστευκότων εἰς Χριστόν.

Καὶ ἡ ἀλήθεια τοῦ Κυρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Ἡ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου· ἡ διὰ τοῦ Χριστοῦ παραδοθεῖσα τοῖς ἀποστόλοις. Τὰ μὲν γὰρ τοῦ νόμου, σκιαγραφία εἰς ἦσαν ἀληθείας διὸ, ταύτης ἐλθούσης, ἐπαύθη, καθάπερ ἡ σκιαγραφία τῶν ζωγράφων, τῶν ἀληθινῶν χρωμάτων ἐπιδηθέντων αὐτῇ· ἡ χάρις δὲ, φησὶ, καὶ ἡ ἀλήθεια, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο.

Ἄλληλουϊα.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΙΖ'.

Καὶ αὐτὸς πάλιν εὐχαριστήριος ὑπὲρ ὧν ἀπέλαυσεν εὐεργεσιῶν.

Ἐξομολογήσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἀγαθός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Εἶπε ταῦτα ἐν τῷ ῥε' ψαλμῷ καὶ ἠρμηνεύθη ἐκεῖ.

Εἰπάτω δὴ οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι ἀγαθός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Εἰπάτω δὴ οἶκος Ἀαρὼν, ὅτι ἀγαθός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Εἰπάτωσαν δὴ πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, ὅτι ἀγαθός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Πάντες γὰρ διαφόρως ἀπέλαυσαν τῆς χρηστότητος καὶ τοῦ ἔλεους αὐτοῦ. Ἐποίησατο δὲ πάντα ταῦτα τὴν διείρασιν τοῦ ἔθνους τῶν Ἰουδαίων, ὅταν καὶ ἐν τῷ ῥι' ψαλμῷ· ἔθθα τὸ, *Ὁ οἶκος Ἰσραὴλ ἠλίπισεν ἐπὶ Κύριον*, καὶ τὰ ἐξῆς· ἕνα δὲ χορὸν πάντας ἀπεργασάμενος, καὶ παρακαλευσάμενος εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ, καὶ λέγειν, ὅτι ἀγαθός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ, διηγείται τὰ καθ' ἑαυτόν. Ἔδει γὰρ αὐτοὺς τοῦτο ποιεῖν ὑπὲρ τοῦ βασιλείως αὐτῶν ὑπὲρ αὐτῶν πολεμῶντος, καὶ

πειρασμοί· περιπίπτοντος, και παραδόξως βουμέ- A
νου παρὰ Θεοῦ.

Ἐκ θλίψεως ἐπεκαλεσάμην τὸν Κύριον, και
ἐπήκουσέ μου εἰς πλατυσμόν. Οὐχ ἀπλῶς, ἔφηρξεν,
ἐπήκουσέ μου, ἀλλὰ και εἰς πλατυσμόν, τούτέστιν
εἰς ἔλευθερίαν ἀπὸ στενοχωρίας καταστάσεως. Ἐφη-
ται δὲ και ἐν τῷ δ' ψαλμῷ· Ἐν θλίψει ἐπλάτυνας
με· και ζήτησον και τὴν ἐκείνου ἐξήγησιν.

Κύριος ἐμοὶ βοηθός, και οὐ φοβηθήσομαι τί
ποιήσω μοι ἄνθρωπος. Ὅμοιον ἐστὶ τοῦτο τῷ ἐν τῷ
κς' ψαλμῷ· Κύριος φωτισμός μου και σωτήρ μου,
τίνα φοβηθήσομαι· Σκόπει δὲ πῶς οὐκ εἶπεν, ὅτι
Οὐδὲν ὑπὸ ἀνθρώπου πάθω, ἀλλ' ὅτι Οὐ φοβηθήσο- B
μαι, εἴ τι και πάθω· και γὰρ εἰ πάθω, οὐκ ἐξ ἀσθε-
νείας· Ἔσται τοῦ βοηθοῦντός μοι, ἀλλὰ κατὰ παραχώ-
ρησιν, εἰς παιδεύειν ἐμὴν και διόρθωσιν.

Κύριος ἐμοὶ βοηθός, καγὼ ἐπόψομαι τοὺς
ἐχθρούς μου. Ἐκεῖνος πολεμήσει, καγὼ ἐπόψομαι
τοὺς ἐχθρούς μου πίπτοντας· τοὺς μὲν αἰσθητοὺς ἐπό-
ψομαι τοῖς αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς· τοὺς δὲ νοητοὺς
τοῖς νοητοῖς. Ἀρμόζουσι δὲ ταῦτα τὰ ῥητὰ και
πᾶσι τοῖς ἀδιστακτοῖς, ἐλπίζουσιν ἐπὶ Κύριον.

Ἄγαθόν πεποιθέναί ἐπὶ Κύριον, ἢ πεποιθέναί
ἐπ' ἄνθρωπον· ἀγαθὸν ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον, ἢ
ἐλπίζειν ἐπ' ἄρχουσι. — Μακάριος γὰρ, φησὶν, ὁ
ἐλπίζων ἐπὶ Κύριον. Καὶ ἀλλὰ γοῦ· Ἐπικατάρατος
πᾶς ὁ ἐλπίζων ἐπ' ἄνθρωπον. Καὶ ἄλλος δὲ τις
λέγει σοφός· Ἐμβλέψατε εἰς τὰς ἀρχαίας γενεάς,
και ἴδετε τίς ἠλπισεν ἐπὶ Κύριον, και κατασχύνθη.
Εἰ δὲ κατασχύνθη τις, οὐκ ἠλπισεν ὡς ἐχρῆν. Διὸ
Παῦλος, βεβαιῶν τὸν λόγον, εἶρηκεν· Ἡ δὲ ἐλπὶς
οὐ κατασχύνει· οὐ συγκρίνων δὲ εἶπεν, ἀγαθὸν
τόδε παρὰ τόδε· ἀλλὰ συγκαταβατικῶς λέγων πρὸς
τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀκρωμένων.

hoc esse, comparando scilicet illa ad hoc summum bonum, sed auditorum imbecillitati condescendens, D

πάντα τὰ ἔθνη ἐκύκλωσάν με, και τῷ ὄνοματι
Κυρίου ἡμυθάμην αὐτούς· κυκλώσαντες δὲ κύ-
κλωσάν με, και τῷ ὄνοματι Κυρίου ἡμυθάμην αὐ-
τούς. Πάντα τὰ ἔθνη τὰ περὶ τῆς Παλαιστίνης ὅμοῦ
ποτὲ συνεπιθέμενα, και ὡς περ ἐν σαγήνῃ ἐναπολα-
θόντα· ἢ και τὰ διάφορα πλήθη τῶν δαιμόνων δηλοῖ.
Ἔστιν ὅτε γὰρ ὅμοῦ πάντες ἐπιστρατεύουσι καθ'
ἐ.δ. δικαίου, παντοίως αὐτὸν πολεμοῦντες, και
ζηνηκῶς ἐκδειματοῦντες. Πολλάκις δὲ και περὶ τῆς
κυκλώσεως και τῆς ἀμύνης εἰπόν, ἔδειξε τοῖς
μὲν τὸ ἄφικτον, τοῖς δὲ τὸ παράδοξον, και ὅταν ἔξει
δύναμιν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ.

periculi magnitudinem ostendit, et admirandam
denique divini nominis fuisse potentiam docet, quo tanta potuit efficere.

Ἐκύκλωσάν με, ὡσεὶ μέλισσαι κηρίον, και ἐξε-
καύθησαν ὡς πῦρ ἐν ἀκάνθαις, και τῷ ὄνοματι

A gratias agere pro rege suo, qui pro eis certaverat,
quique in tentationes et calamitates inciderat, et
mirabiliter fuerat ab eo liberatus.

VERS. 5. De tribulatione invocavi Dominum, et
exaudivit me in latitudine. Non simpliciter, inquit,
exaudivit me, sed in latitudine, hoc est, in liber-
tate, ab arcta et angusta in latam atque amplam
regionem me deducens. Dictum est etiam in psal-
mo, In tribulatione dilatasti me : ubi vide, quæ
exponendo dicta sunt.

VERS. 6. Dominus mihi adjutor, et non timebo
quid susiat mihi homo. Habentur et hæc verba in
psalmo xxvi, ibi : Dominus illuminatio mea, et salus
mea, quem timebo? Illud considera, quomodo non
hoc dicit, quod ab homine nihil passurus sit, sed
quod tantum negat se timere, tametsi pati aliquid
contigerit : quod si patiar, inquit, id accidet, non
ob imbecillitatem Dei, quasi opem ille suam mihi
afferre non possit, sed ob illius permissionem,
qui hac ratione me erudire constituit, ac dirigere.

VERS. 7. Dominus mihi adjutor, et ego respiciam
inimicos meos. Ille pugnavit pro me, et ego inimi-
cos meos respiciam, cadentes scilicet : et visibiles
quidem corporeis, invisibiles vero, animi atque
intellectus oculis, intuebor. Accommodari etiam
possunt hæc verba iis omnibus, qui certam ac
stabilem in Domino spem habuerint.

VERS. 8, 9. Bonum est confidere in Domino, quam
confidere in homine : bonum est sperare in Domino,
quam sperare in principibus. Beatus enim, inquit,
qui sperat in Domino. Et alibi etiam, Maledictus
omnis, qui sperat in homine¹⁰. Item alius sapiens
dicit : Respiciete in antiquas generationes, et videte,
quisnam speraverit in Domino, et confusus sit¹¹.
Quod si aliquis confusus esse videtur, ille in Do-
mino, ut oportebat, non speravit. Atque ideo Pau-
lus hujusmodi sermonem confirmans, dixit : Spes
autem non confundit¹². Illud etiam animadvertite,
quod Propheta hic, non dixit bonum seu melius
bonum, sed auditorum imbecillitati condescendens, D

VERS. 10, 11. Omnes gentes circumdederunt me,
et nomine Domini ultus sum eos : circumdantes cir-
cumdederunt me, et nomine Domini ultus sum eos.

Omnes gentes, quæ in circuitu sunt Palæstinæ re-
gionis in unum congregatæ simul in me irruentes
impetum fecerunt, ac veluti in sagena me compre-
henderunt. Vel varias dæmonum copias fortassis
significat, quæ una aliquando justum aliquem
adoriuntur, variisque, ac multiplicibus modis ei
pavorem incutiunt. Repetens autem Propheta sæ-
pius, se circumdatum fuisse, et sæpius ultum ini-
micos suos, hujusmodi repetitione, et inevitabilis
fuisse liberationis rationem constituit, et summam
quo tanta potuit efficere.

VERS. 12. Circumdederunt me, sicut apes favum,
et exarserunt sicut ignis in spinis, et nomine Domini

¹⁰ Jerem. xvii, 5. ¹¹ Eccli. ii, 11. ¹² Rom. v, 5.

ultus sum eos. Periculorum magnitudinem describit. Et per apum quidem similitudinem, vehementiam et promptitudinem inimicorum significat, per ignem vero effrenatam iram. Apes siquidem favo mellis invento, summa promptitudine, ac violentia illum circumdant, ac mellis succum exsugunt: ignis etiam ubi rubum aliquem aut spinctum apprehenderit, retineri non potest.

VERS. 13. *Impulsus sum, eversus sum, ut caderem, et Dominus adjuvit me.* Impulsus, inquit, ab hostibus, veluti jamjam casurus declinavi, hoc est, parum abfuit, quin caderem, et Dominus adjuvit me, ut vires suas, et studium suum in me magis demonstraret. Eripiens ex ore mortis hominem omni humana ope destitutum.

VERS. 14. *Fortitudo mea et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem.* Fortitudo mea, inquit, et laus mea Dominus est. In eo etenim vires meae omnes habeo: propter eum etiam ab omnibus laudor, et glorificor, quod talem adiutorem sortitus sum. Vel, ipsum Deum semper laudo, qui factus est Salvator meus.

VERS. 15. *Vox exsultationis, et salutis in tabernaculis justorum.* Et rursus factus est mihi Dominus, vox exsultationis, et salutis: hoc est, factus est causa vocis exsultationis, et vocis salutis, quae canitur in tabernaculis justorum, cum ob admirabiliter mihi praestitam salutem, impulsus sim ut exsultationem, et salutem illam laudarem, quam mihi tribuit. Vel impulsus sum ad laudandum eum in exsultatione, et salute. Per tabernacula autem justorum tuguria praedicere, in quibus Davidici psalmi praecipue decantantur: vel varias, ac particulares, quae per orbem sunt, Ecclesias.

VERS. 16. *Dextera Domini fecit virtutem.* Dextera Domini, id est, divinum auxilium, quod tribuit nobis victoriam, et tropaeum erexit.

Dextera Domini exaltavit me. Erexit me jam penitus inclinatum. Vel, Glorificavit me, postquam inimicos meos in fugam convertit.

Dextera Domini fecit virtutem. Eandem rursus sententiam repetit, et praelæticia in gratiarum actione extenditur. Vel ter nominans Dei dexteram, triplex trium personarum auxilium in Divinitate denotavit.

VERS. 17. *Non moriar, sed vivam, et narrabo opera Domini.* Non moriar deinceps, nec perdar ab iis qui circumdederunt me, quemadmodum ipsi sperabant, cum illi contra potius perierint: sed vivam, et laudabo mirabilia Dei. Vel, Non moriar animae morte, sed vivam ea vita quae est secundum Deum. Vel, Non moriar, sed vivam, hoc est, immortalis ero, quia mea cantica canentur perpetuo, et illorum cantus nullo unquam tempore deficiet. Possumus etiam hunc versiculum intelligere, ut sermo sit de resurrectione, et asserat Propheta se non moriturum ea conditione, ut nulla ei amplius resurrectionis sit spes. Quinimo si moriar, inquit,

Κυρίου ἡμυράμην αὐτοῦς. Διαγράφει τὸ μέγεθος τῶν δεινῶν· καὶ διὰ μὲν τῆς εἰκόνας τῶν μελισσῶν τὸ σφοδρὸν τῆς προθυμίας αὐτῶν αἰνιττεται, διὰ δὲ τοῦ πυρὸς τὸ ἀκάθεκτον τῆς ὀργῆς. Αἱ μέλισσαι μὲν γὰρ εὐρούσαι κηρίον μέλιτος, μετὰ σφοδρᾶς προθυμίας· κυκλοῦσιν αὐτὸ, τὴν ἰκμάδα τοῦ μέλιτος ἐκχυζῶσαι· καὶ τὸ πῦρ ἀκανθῶν δριζάμενον ἀκάθεκτον γίνεταί.

Ἰσθεις, ἀνετράπην τοῦ πεσεῖν, καὶ ὁ Κύριος ἀντελάβετό μου. Ἰσθεις παρ' αὐτῶν, ἔκλινα τοῦ πεσεῖν, τουτέστιν, ἐγγύς ἐγενόμην τοῦ πεσεῖν, καὶ ὁ Κύριος ἀντελάβετό μου, ἵνα καὶ μᾶλλον δείξῃ τὴν αὐτοῦ ἰσχὺν καὶ κηδεμονίαν, ἀφαρπάσας ἐκ στόματος τοῦ θανάτου τὸν ἀπεγνωσμένον πανταχόθεν ἐτίρωθεν.

Ἰσχύς μου καὶ ὕμνησις μου ὁ Κύριος, καὶ ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν. Καὶ ἰσχύς μου ἐστίν· ἐν αὐτῷ γὰρ ἰσχύω· καὶ ὕμνησις μου· δι' αὐτοῦ γὰρ ὑμνοῦμαι, καὶ δοξάζομαι παρὰ πάντων, ὡς τοιοῦτον βοηθὸν πεπλουτηκώς, ἢ καὶ αὐτὸν ὑμῶν διὰ παντός, καὶ ἐγένετό μοι Σωτήρ.

Φωνὴ ἀγαλλιάσεως καὶ σωτηρίας ἐν σκηναῖς δικαίων. Καὶ ἐγένετό μοι πάλιν φωνὴ ἀγαλλιάσεως καὶ σωτηρίας, ἀδομένης ἐν σκηναῖς δικαίων, παραδόξως γὰρ ὑπ' αὐτοῦ σωθεις, ἐκινήθη ἐν τῷ ὑμνεῖν τὴν ἀγαλλίασιν καὶ τὴν σωτηρίαν, ἣν μοι δωδῶρηται· ἢ εἰς τὸ ὑμνεῖν αὐτὸν ἐν ἀγαλλιάσει καὶ σωτηρίᾳ. Σκηνάς δὲ δικαίων οἶμαι προφητικῶς λέγειν αὐτὸν, τὰς καλύδας τῶν ἀσκητῶν ἐν αἷσι μᾶλλον ἔδονται τὰ Δαβιδικά· ἢ τὰς κατὰ τόπον Ἐκκλησίας.

Δεξιὰ Κυρίου ἐποίησε δύναμιν. Ἡ δεξιὰ τοῦ Κυρίου, ἦτοι ἡ συμμαχία, εἰργάσατο τὴν νίκην καὶ ἔστησε τὸ τροπαιον.

Δεξιὰ Κυρίου ὑψώσέ με. Ἀνέστησε κλιθέντα, ἢ ἐδόξασε τροπωσάμενον τοὺς ἐχθρούς.

Δεξιὰ Κυρίου ἐποίησε δύναμιν. Τὸ αὐτὸ λέγει πάλιν, ὑψ' ἠδονῆς· ἐπιτείνων τὴν εὐχαριστίαν· ἢ καὶ τρεῖς δεξιὰς εἰπὼν Κυρίου, τὴν τριπλὴν συμμαχίαν τῆς τρισυποστάτου θεότητος· ἐνέφηνεν.

Οὐκ ἀποθανοῦμαι, ἀλλὰ ζήσομαι, καὶ διηγῆσομαι τὰ ἔργα Κυρίου. Οὐκ ἀποθανοῦμαι λοιπὸν ἀπὸ τῶν κυκλωσάντων με, καθὼς ἐκαίνοίς ἐδόξαί, τούναντίον μᾶλλον αὐτῶν ἀπολωλότων· ἀλλὰ ζήσομαι, καὶ ὑμνήσω τὰ θαυμάσια τοῦ Θεοῦ. Ἡ οὐκ ἀποθανοῦμαι τὸν ψυχικὸν θάνατον, ἀλλὰ ζήσομαι τὴν κατὰ Θεὸν ζωὴν. Ἡ οὐκ ἀποθανοῦμαι, ἀλλὰ ζήσομαι, τουτέστιν, ἀθάνατος ἔσομαι, διὰ τὸ διηνεκῶς ἄδειν παρὰ τοῖς ἄλλοις τὰ· ἐμὲ· φῶδες, καὶ μηδὲ ποτε παύεσθαι, μέχρι παντός αἰῶνος. Ἡ καὶ περὶ τῆς ἀναστάσεως προφητεύοντος ὁ λόγος, ὅτι οὐκ ἀποθανοῦμαι εἰς τὸ μηκέτι ἀναστῆναι, ἀλλὰ ζήσομαι πάλιν μετὰ πάντων ἀνθρώπων· διὸ καὶ διηγῆσομαι

τὰ ἔργα τοῦ Κυρίου μετὰ τῶν ἄλλων, καὶ τὴν ἀνάστασιν μοι χαρισαμένου.

Et propterea narrabo opera Domini, qui mihi simul cum aliis bonis resurrectio nem hanc largitus est.

Παιδεύων ἐπαίδευσέ με ὁ Κύριος, τῶς θαράτῳ οὐ παρέδωκέ με. Ἐπαίδευσέ με συγχωρήσας ἐμπροσθέν τοῖς δεινοῖς, ἵνα τῷ φόβῳ τοῦ χαλεποῦ κινδύνου, καὶ τῆς ἀνάγκης ἐκείνης βελτιωθῶ, καὶ σωφρονέστερος γίνωμαι. Οὐκ ἀφῆκε δὲ ἀποθανεῖν, ἐξαργάσας, καθ' ὧς ἀνωτέρω δεικνύεται, ἵνα δείξῃ τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ, καὶ κηδεμονίαν.

Ἄνοιξάτε μοι πύλας δικαιοσύνης. Τὰς τῆς σκηπῆς, ἐν ἧ ἐπέκειτο ἡ νομικὴ δικαιοσύνη, τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου.

Εἰσελθὼν ἐν αὐταῖς ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ. B Εἰσελθὼν ἐνδὸν αὐτῶν εὐχαριστήσω τῷ Κυρίῳ, ὑμολογήσω αὐτὸν, ὡς ἐπηγγελάμην. Νοήσεις δὲ πύλας δικαιοσύνης, καὶ τὰς τῶν ἀνωτέρω ῥηθεισῶν σκηπῶν δικαίων, καὶ τὰς τῶν πανταχοῦ Ἐκκλησιῶν, ἐν αἷς καὶ δικαιοσύνη, καὶ πᾶσα ἀρετὴ πολιτεύεται, ὧν ἐνδὸν γενόμενος διὰ τῶν ψαλμῶν ἀνευχαριστήσει τῷ Κυρίῳ.

Αὕτη ἡ πύλη τοῦ Κυρίου, δίκαιοι εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ. Δοκίμει μοι τὴν στενὴν λέγειν, περὶ ἧς εἰρήκεν ὁ Χριστὸς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· *Εἰσελεύθετε διὰ τῆς στενῆς πύλης·* διὰ καὶ προῖδων αὐτὴν οὕτως ἐδόθησεν· *Αὕτη ἡ πύλη τοῦ Κυρίου,* περὶ ἧς ὁ Κύριος· *Ἰησοῦς Χριστὸς διδάξει,* ἡ πρὸς Κύριον ἔγουςα. E Ἔτα προσέθηκε, *Δίκαιοι εἰσελεύσονται·* ἐν αὐτῇ, ἦτοι δι' αὐτῆς. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς εἶπεν· *οἱ Ὀλίγοι εἰσὶν οἱ εὐρίσκοντες αὐτήν.*

Καὶ ἐξομολογήσομαι σοι, ὅτι ἐπήκουσάς μου, καὶ ἐγένου μοι εἰς σωτηρίαν. Πάλιν εὐχαριστεῖν ἐπαγγέλλεται τῷ Σωτῆρι.

Λίθον, ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας. Τοῦτο προφητεία περὶ τοῦ Χριστοῦ· τὸ συνεχὲς γὰρ τοῦ λόγου διακρίπτουσιν ἐν πολλοῖς αἱ προφητεῖαι, διὰ τὸ δεῖν αὐτὰς συσκιάζεσθαι τέως, ἵνα μὴ καὶ τὰ βιβλία παρὰ τῶν ἔχθρῶν ἐξαλειφῶσι. Καὶ οἰκοδομοῦντας μὲν λέγει τοὺς ἀρχιερεῖς, τοὺς γραμματεῖς, τοὺς διδασκάλους τῶν Ἰουδαίων, ὡς προκχευρισμένους οἰκοδομεῖν καὶ καταρτίζεῖν τὸν λαόν, ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τοῦ νόμου· λίθον δὲ ἀποδοκιμασθέντα τὸν Χριστόν· λίθον μὲν, διὰ τὸ στερεόν, καὶ ἀνένδοτον πρὸς κακίαν· *Ἀμαρτίαν γὰρ, φησὶν, οὐκ ἐποίησεν·* Ἀπεδοκίμασαν δὲ αὐτὸν, ὡς ἀχρηστον, εἰς οἰκοδομήν· *Ἐλεγον γὰρ ὅτι, Σαμαρείτης εἰ σὺ·* καὶ ὅτι, *Θύτος ὁ ἀνθρώπος οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ,* — *ἀλλὰ πλανῆ τὸν δόλον.* Ἄλλ' ὅμως οὗτος ὁ παρ' αὐτῶν ἀποδοκιμασθεὶς οὕτως ἐφάνη δόκιμος, ὡς γενέσθαι εἰς κεφαλὴν γωνίας, ἦγουν, ὡς ἀπρογωνίατος. Οὐ πᾶς δὲ λίθος γίνεσθαι ἀπρογωνίατος, ἀλλ' ὁ τῶν ὄλων δοκιμώτερος,

A perpetua mihi tamen non erit mors : atque ideo non vere moriar, sed una cum cæteris hominibus

resurrectio nem hanc largitus est.

VERS. 18. *Castigans castigavit me Dominus, et morti non tradidit me.* Castigavit autem, dum in varias me permisit calamitates incidere, ea nimirum ratione, ut periculorum atque afflictionum timore, de cætero melior ac prudentior flam. Nec tamen permisit me mori, quinimo eripuit a periculis, ea ratione ut vires suas et studium suum erga me ostenderet, ut diximus

VERS. 19. *Aperite mihi portas justitiæ.* Tabernaculi portas, ubi legalis jacebat justitia, justificationes scilicet legis.

Ingressus in eas confitebor Domino. Introgressus in eas, inquit, agam gratias Domino et laudabo eum, sicuti pollicitus sum. Per portas autem justitiæ, tabernaculi, ut diximus, portas intellige, seu Ecclesiarum, quæ ubique locorum sunt, in quibus justitia una cum reliquis virtutibus colitur, et intra quas beatus David ingressus, per psalmos suos condignas pro tantis beneficiis Domino gratias agit.

VERS. 20. *Hæc porta Domini, justi intrabunt in eam.* Videtur mihi Propheta, arctam illam atque angustam portam signare, de qua Dominus in Evangeliiis ait : *Intrate per angustam portam* 22. Hanc etenim propheticiis oculis cernens beatus David, clamat, dicens : Hæc est porta Domini : hæc est illa porta, de qua Dominus Jesus Christus docerit vos ; vel, illa porta, quæ ad Christum ducit ; et deinde addidit quod justi tantum intrabunt in eam, hoc est, per eam. Quamobrem ipse etiam Christus dixit, *quod pauci sunt, qui inventiunt eam* 23.

VERS. 21. *Confitebor, quia exaudisti me, et factus es mihi in salutem.* Rursus pollicetur se gratias acturum Deo.

VERS. 22. *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli.* Hæc est etiam prophetia, quæ ad Christum pertinet. Animadvertendum vero est, prophetas persæpe sermonem inceptum interciderere : ea nimirum ratione, ut ipsæ prophetiæ, umbra quadam ac velamine obtegantur, ne si apertius traderentur, majus sacris Libris immineret ab inimicis periculum. Dolerent enim eos omnes fortassis. Per ædificantes autem, sacerdotum principes intelligit ac scribas et doctores Judæorum, quibus cura commissa fuerat ædificandi et perficiendi populum in fundamento legis. Lapis vero reprobatus, sine dubio Christus est ; lapis quidem ob summam soliditatem ac constantiam adversus omnia vitia : *Peccatum enim, inquit, non fecit* 24 ; reprobatus vero ad ædificantibus, ut inutilis : quia Judæi Samaritanum eum dicebant, et negabant eum esse a Deo. Quinimo populi seductorem appellabant. Verum lapis

22 Matth. vii, 13. 23 Ibid. 14. 24 I Petr. ii, 22.

iste, qui ab illis reprobatus est, ita postmodum approbatus fuit, ut factus sit in caput anguli, effectus nimirum angularis lapis. Neque enim omnis lapis esse potest angularis lapis, sed ille tantum, qui aliis probabilior est, et ex utroque latere potest in unum angulum duos parietes colligare. Christus vero effectus est lapis angularis, quia in seipso duos populos in unam fidem conjunxit: fidelem nimirum populum ex circumcissione, et illum qui ex gentibus. Quocirca apostolus Paulus de eo dixit: quod *Christus est pax vestra, qui fecit ex utroque unum*²⁶. Præterea ipse etiam Dominus ad Judæos dicebat, se *alias oves habere quæ non erant ex illo ovili, et quas adauci etiam oportebat, ut feret unum ovile, atque unus pastor*²⁷. Vel per angulum intelligit Ecclesiam fidelium: quia quemadmodum angulus facit duos parietes in se conjungi, ita etiam Ecclesia duorum populorum, ut Hujus autem Ecclesiæ, quam lapidi angulari comparari diximus, Christus caput est, tanquam unius corporis præcipuum ac principale membrum, nec fundamentum.

VERS. 23. *A Domino factus est iste, et est mirabilis in oculis nostris.* Iste angulus nimirum, hoc est, ita duorum parietum, seu potius duorum populorum conjunctio a Deo ipso, et non a simplici quopiam homine, facta est; et est mirabilis in oculis nostris, eo quod digni effecti sumus, ut conjunctionem hanc oculis nostris videamus. Quomodo igitur opus hoc non est admirabile?

VERS. 24. *Hæc dies quam fecit Dominus.* Per diem, mundi felicitatem intelligit. Nam quemadmodum Scriptura sæpe diem malum dicit, non ut solarem diei cursum aliquem malum designet, sed mala illa quæ in eo die sunt, ita etiam per bonum diem, bona illa intelligit, quæ in eo die perfici contingit. Prædicare vult igitur Propheta hoc in libro, summa illa bona, quæ in die resurrectionis Domini futura erant, et quæ Christus ipse operatus est. Nam et iratum hominibus Deum conciliavit et dæmonis tyrannidem dissolvit, et mortis potentiam exinanivit, eos qui vel ipsius terræ habitatione indigni erant, fecit esse dignos cælo, erroris tenebras dissolvit, fugavit peccata, plantavit virtutes, et innumerabilibus denique bonis mundum replevit.

Exsultemus, et lætemur in ea. Spirituali scilicet gaudio. Exhortatur autem fideles omnes ad hanc lætitiã, tanquam dignos tantis bonis effectos.

VERS. 25. *O Domine, salva sane.* Populum tuum scilicet.

O Domine, bene prospera. Populum tuum nimirum, aut evangelicæ prædicationis fidem.

VERS. 26. *Benedictus qui venit in nomine Domini.* Hoc etiam ad Christum pertinet, qui venire dicitur in nomine Domini, hoc est, a Domino Patre, atque ab ejus substantia. Quocirca ad Judæos dicebat: *Ego veni in nomine Patris, et*

ἐξ ἑκατέρας αὐτοῦ πλευρᾶς συνδέσασαι τοὺς δύο τοίχους εἰς μίαν γωνίαν δυνάμενος. Πῶς δὲ ὁ Χριστὸς ἐγένετο ἀκρογωνιαίος; ὡς ἐφ' ἑαυτοῦ συνάψας τοὺς δύο λαοὺς εἰς μίαν πίστιν· τὸν τε ἐκ περιτομῆς πιστεύσαντα, καὶ τὸν ἐξ ἔθνῶν. Φησὶν ὁ Παῦλος, ὅτι *Ἄντὸς ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὃ ποιήσας τὰ ἀμφοτέρωθεν.* Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Χριστὸς εἶρηκε· *Καὶ ἄλλα πρόβητα ἔχω, ἃ οὐκ ἐστὶν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης· κἀκεῖνά μοι δεῖ ἀγαγεῖν, καὶ γενήσεται μία κοίμη, εἰς κοίμην·* ἡ γωνίαν λέγει τὴν Ἐκκλησίαν τῶν πιστῶν. Ὡς περὶ γὰρ ἡ γωνία δύο τοίχων δι' ἑαυτῆς ποιεῖται εἰς μίαν συνάψαιαν, οὕτω καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία δύο λαῶν, τοῦτε ἐξ Ἰουδαίων, καὶ τοῦ ἐξ ἔθνῶν ἔνωσιν ἀπεργάζεται· ταύτης δὲ κεφαλὴ ὁ Χριστὸς, ὡς ἐνδὸς λοιπὸν σώματος· καὶ οὐ κεφαλὴ δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ σύνδεσμος καὶ θεμέλιος.

diximus, conjunctionem, atque unitatem operatur. tantum caput, sed conjunctio, et vinculum, et

Παρὰ Κυρίου ἐγένετο αὕτη, καὶ ἐστὶ θαυμαστή ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν. Αὕτη ἡ γωνία, αὕτη ἡ σύνδεσος τῶν δύο λαῶν. Οὗτος ὁ σύνδεσμος παρὰ Θεοῦ ἐγένετο, καὶ οὐ παρὰ ἀνθρώπου φιλοῦ. Καὶ ἐστὶ θαυμαστή ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, τῶν ἰδεῖν αὐτὴν ἀξιωθέντων· καὶ πῶς γὰρ οὐ θαυμαστὸν τοιοῦτον ἔργον;

Αὕτη ἡ ἡμέρα ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος. Ἡμέραν λέγει τὴν εὐήμεριαν τῆς οἰκουμένης. Ὡς περὶ γὰρ ἡμέραν λέγοντες πονηρὰν, οὐ τὸν ἡλιακὸν λέγομεν δρόμον, ἀλλὰ τὰ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ κακὰ, οὕτως καὶ ἡμέραν ὀνομάζοντες ἀγαθὴν, τὰ ἐν αὐτῇ δηλούμενα κατορθώματα. Καὶ νῦν οὖν τὰ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ κατορθώματα πραγματοποιεῖται, ἃ ἐποίησεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Κατήλλαξε γὰρ τὸν Θεὸν πρὸς ἀνθρώπους, κατέλυσε τὴν τυραννίδα τοῦ διαβόλου, κατήργησε τὴν δύναμιν τοῦ θανάτου, τοὺς ἀναξίους τῆς γῆς ἐποίησεν ἀξίους τοῦ οὐρανοῦ, ἔλυσε τὸ σκότος τῆς πλάνης, ἀπήλασε τὴν ἁμαρτίαν, ἐφύτευσε τὴν ἀρετὴν, καὶ ἄλλων μυρίων ἀγοθῶν ἐνέπλησε τὴν οἰκουμένην.

Ἀγαλλισώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν αὐτῇ. Πνευματικῶς. Προτρέπεται δὲ εἰς τοῦτο τοὺς πιστοὺς, ὡς τοιοῦτων ἀξιωθέντας.

Ὁ Κύριε, σῶσον δὴ. Τὸν λαόν σου.

Ὁ Κύριε, εὐδωσον δὴ. Τὸν αὐτὸν καὶ τὴν πίστιν τοῦ κηρύγματος.

Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. Καὶ τοῦτο περὶ τοῦ Χριστοῦ· οὗτος γὰρ ἦλθεν ἐν ὀνόματι Κυρίου, τοὔτεστιν ἀπὸ Κυρίου καὶ ἀπὸ τῆς οὐσίας τοῦ Κυρίου. Διὸ καὶ πρὸς Ἰουδαίους ἐλεγεν· *Ἐγὼ ἐλήλυθα ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου,*

²⁶ Ephes. II, 14. ²⁷ Joan. X, 16.

καὶ οὐ λαμβάνετε με. Ἡ, Ἐν ὀνόματι Κυρίου, A non accipitis me²². Vel, In nomine Domini, pre

In nomine Dei, eo quod Christus Dei nomen habet, estque, et appellatur Deus.

Εὐλογήκαμεν ὑμᾶς ἐξ οἴκου Κυρίου. Ἡμεῖς οἱ εἰδότες ταῦτα εὐλογήκαμεν ὑμᾶς, ὡς ἐξ οἴκου Κυρίου ἄνθρωποι, ὡς τῆς Ἐκκλησίας θρέμματα, ὡς τοιούτων ἀξιοθέντας· ἡ ὑμᾶς ἐξ οἴκου Κυρίου ὄντας. Οἶκος δὲ Κυρίου, ἡ Ἐκκλησία τῶν πιστῶν.

Θεὸς Κύριος, καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν. Θεὸς ἐστὶν ὁ Χριστὸς, Κύριός ἐστιν ὁ Χριστός. Καὶ ἐπέφανεν τοῖς ἀνθρώποις διὰ τῆς ἰνανθρωπήσεως. Ὡς γεγονότα δὲ λέγει τὰ μέλλοντα, νόμῳ προφητείας.

Συστήσασθε ἑορτὴν ἐν τοῖς πυκάζουσιν, ἕως τῶν κεράτων τοῦ θυσιαστηρίου. Εἰς μὲν ἔρμηνευτικῆς φησὶν· Ἐορτάσατε ἐν τοῖς καλύπτουσιν, ἤγουν ἐν θυσίαις, καλυπτούσαις τὸ θυσιαστήριον ἄχρι τῶν κεράτων αὐτοῦ· κέρτα δὲ, τὰ ἀκρότατα. Ἐτερος δὲ· Ἐορτάσατε ἐν τοῖς βλαστάουσιν, τούτεστιν, ἐν στεφάνοις ἀνθῶν, καὶ κλάδοις. Πυκάζειν γὰρ κατὰ μὲν τινὰς, τὸ καλύπτειν· κατὰ δὲ τινὰς, τὸ βλαστάνειν. Προτρέπεται δὲ ὁ λόγος ἑορτάζειν λαμπρῶς· καθ' Ἑβραίους μὲν, ὡς εἰρηγεται· καθ' ἡμᾶς δὲ θυσίαις πνευματικαῖς καλυπτούσαις τῷ πληθει τὸ θυσιαστήριον τῆς ψυχῆς, καὶ στεφάνοις ἀρετῶν, καὶ κλάδοις ἀγαθοεργίας.

Hebraeos quidem, eo modo agenda est, ut jam diximus; juxta fideles vero spiritualibus celebranda est sacrificiis, et virtutum coronis, bonorumque operum ramis: quorum densitate ac copia invisibile animæ nostræ obtegatur altare.

Θεὸς μου εἶ σύ, καὶ ἐξομολογήσομαι σοι· Θεός μου εἶ σύ, καὶ ὑψώσω σε· Θεός μου εἶ σύ. Διὶ χωρὶς ὧν εὐηργετήθη, εὐχαριστήσω σοι, καὶ δοξάσω σε. Χρῆ γὰρ εὐχαριστεῖν τῷ Κτίσαντι, καὶ εἰς τὸ κτίσαι μόνον, καὶ προνοεῖσθαι. gratias agere, et illum glorificare, et quia creavit habet.

Ἐξομολογήσομαι σοι, ὅτι ἐπήκουσάς μου, καὶ ἐγένου μοι εἰς σωτηρίαν. Εὐχαριστήσω σοι εἰς πάντοδ, ὡς εὐεργέτη.

Ἐξομολογήσῃς τῷ Κυρίῳ ὅτι ἀγαθός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Εἰς τὸν ἐν ἀρχῇ στίχον ἀποπερασθεὶς ὁ ψαλμὸς, κύκλον μιμεῖται, προτρέπόμενος· αὐθὶς τὸν λαὸν, εἰς ὃ κατ' ἀρχάς.

Ἄλληλοῦτα.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΙΓ'.

Πολλὰς πραγμάτων μεταβολὰς ὁ θεὸς ἔσχε Δαβὶδ, ὡς καὶ ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς παρούσης βίβλου διηγησάμεθα· καὶ γὰρ ποτε μὲν ἔφυγε πολέμους, ποτὲ δὲ, περιέπιπτε συμφοραῖς, ποτὲ δὲ θυμαρτεστέραν εἶχε ζωὴν· καὶ νῦν ὧδευσ τὴν θείαν ὁδὸν, νῦν δὲ ταύτῃ προσέπειται. Ἄπερ ἅπαντα συνελὼν, ἤθροισεν εἰς τὸν παρόντα ψαλμὸν, ἐντάξας καὶ τὰς ἀγράφους ἐκάστοτε προσεγεθείσας αὐτῷ τῷ Θεῷ δεήσεις, πρὸς παιδαγωγίαν, καὶ ὠφέλειαν τῶν ἐντυγχανόντων. Ἄριστος δὲ οὗτος ὁ ψαλμὸς, τοὺς μὲν ἀρετὴν μετιόντας, τελειοῦν,

Benediximus vobis de domo Domini. Nos prophetæ, inquit, qui olim tanta prævidimus bona, benediximus vobis hominibus, qui estis ex domo Domini, qui estis Ecclesiæ grex, et digni effecti estis, quibus benedicamus.

VERS. 27. Deus Dominus. et apparuit nobis. Christus, qui per incarnationem suam hominibus apparuit, Deus ac Dominus est. Prophetico autem more futura narrat tanquam præterita.

Constituite solemnitatem in condensis, usque ad cornua altaris. Unus quidem interpretum exposuit: Agite celebritatem in operientibus, hoc est, In sacrificiis; per quæ altare operiri ac tegi solet, usque ad ejus cornua, hoc est, usque ad ejus extremitates. Alius vero: Festivitatem, inquit, agite in germinantibus, hoc est, In florentibus coronis, atque in virentibus arborum ramis: Græcam enim dictionem πυκάζειν, quæ hic habetur alii idem significare intellexerunt, quod operire, alii vero idem, quod germinare. Hoc autem sermone omnino illud suademur, ut celebrem Deo ac splendidam solemnitatem agamus, et quæ juxta

VERS. 28. Deus meus es tu, et confitebor tibi: Deus meus es tu, et exaltabo te. Ea, inquit, ratione, quia Deus meus es, a me tibi maximæ agendæ sunt gratiæ, tametsi nulla in me hactenus contulisses beneficia. Oportet enim nos Deo creaturi nos, et quia perpetuam nostri providentiam

Confitebor tibi quia exaudisti me, et factus es mihi in salutem. Gratias, inquit, semper tibi agam ut benefactori.

VERS. 29. Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus. Hic psalmus eodem versiculo finem faciens, quo initium sumpsit, circulum atque orbem quemdam imitatur et ad eadem agenda rursus populum suadet, ad quæ D initio etiam suaserat.

Alleluia.

PSALMUS CXVIII.

Varias status sui mutationes sustinuit beatus David, quemadmodum diximus in Proœmio operis. Nam et aliquando belli pericula evadere ei contigit, aliquando autem in calamitates incidere, et aliquando placidiorem ac magis tranquillam vitam habere: et modo quidem per mandatorum Dei viam incessit, modo vero ab illa decidit. Quæ omnia brevi in hunc psalmum congegit. Ad lectoris præterea institutionem, multas preces suas apposuit, quas Deo sæpius verbis tantum, et non scriptis obtulerat. Potest autem hic psalmus fi-

²² Joann. v, 43.

Jeles omnes ad virtutem accedentes perfectiores reddere, et omnes qui hactenus negligentius vixerint, ad virtutem excitare; et quoniam in hoc psalmo frequenter invenies mentionem fieri de lege, de testimoniis de mandatis, de justificationibus, de judiciis, de eloquiis, atque id fere in unoquoque versiculo (de his etenim, ut brevi licam, totus psalmus pertractat; huic enim materię beatus David eum applicavit), vide quę in xvii psalmo dicta sint, ibi: *Et omnia judicia ejus in conspectu meo*; unde quoties aliquid hujusmodi invenerimus, superfluum fuerit ibi dicta repetere. Illud tamen scire oportet, quod licet, nę dictiones inter se differant ut ibi jam dictum est, ut plurimum tamen his nominibus beatus a contentis.

VERS. 1. Beati immaculati in via. Per viam, transitoriam hanc vitam intelligit, beatos eos dicens, qui absque reprehensione per eam ambulant, et recte vivunt. (Gręca enim dictio *ἄμωμος*, non tam immaculatum quam irreprehensibilem significat.)

Qui ambulant in lege Domini. Qui legitime vivunt, et secundum Dei legem conversantur, et non extra eam.

VERS. 2. Beati, qui scrutantur testimonia ejus. Qui cum studio et cum attentione ea legunt, et occultum in eis investigant thesaurum.

In toto corde exquirunt eum. Exquirunt autem, quia lucem ac pulchritudinem ejus jam quodammodo degustarunt. Quocirca totis desiderii velis ad illum tendentes, mundana omnia pertranseunt, atque illum solum inquirunt: festinantes nimirum cum eo esse, atque illi placere. Ille vero exquirere Deum dicitur, qui per mandatorum semitam incedit, quę ad illum ducit.

VERS. 3. Non enim qui operantur iniquitatem, in viis ejus ambulaverunt. Ubi absolute dicit, *viam*, presentem vitam ut plurimum intelligit, ubi vero *vias Dei*, seu *vias ejus*, legem intelligit et pręcepta. Ait igitur, quod omnes qui aliqua in re inique agunt, non ambulant in viis Dei. Ubi enim quis delinquit, statim ab eis noscitur declinare.

VERS. 4. Tu mandasti mandata tua custodiri valde. Tu in lege tua hoc mandasti, et maledictionem adversus mandatorum tuorum contemptores addidisti. Oportet nos igitur illum timere, qui mandata sua adeo observari jussit: et simili modo, nihil eorum transgredi, quę ab illo nobis tradita, atque ordinata sunt.

VERS. 5. Utinam dirigantur vię meę, ad custodiendas justificationes tuas. Utinam, inquit, vię conversationis meę adeo dirigantur, ut tua adimpleam mandata. Postulat autem hoc, optime dignoscens, quod ex seipso nihil posset perficere,

α τοὺς δὲ ζῶντας ῥαθύμως, διεγείρειν. Ἐπεὶ δὲ συν-
εχῶς ἐν τῷ παρόντι ψαλμῷ νόμου, καὶ μαρτυρίων,
καὶ ἐντολῶν, καὶ δικαιοματίων, καὶ κριμάτων, καὶ
λογίων μέμνηται, καὶ σχεδὸν ἐν ἐκάστῳ στίχῳ·
περὶ τούτων γάρ, ὡς εἰπεῖν, ἡ σύμπασα πραγμα-
τεία τοῦ ψαλμοῦ τούτου. Καὶ τούτοις ἰδικῶς ἀν-
έθηκε τοῦτον, ζήτησον ἐν τῷ ἰ΄ ψαλμῷ τὸ, ὅτι
Πάντα τὰ κρίματα αὐτοῦ ἐνώπιόν μου, καὶ περὶ
πάντων, εὐρήσεις τὴν ἐξηγησιν ἐκείνου διαλαμβά-
νουσαν· καὶ λοιπὸν οὐ χρεια πάλιν ἐρμηνεύειν, ἐνθα
τι τοιοῦτον εὐρίσκομεν. Χρῆ δὲ γινώσκειν ὡς· εἰ καὶ
διαφέρουσιν ἀλλήλων, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τοῖς
τούτοις ὀνόμασι τὸν νόμον δηλοῖ, ἀπὸ τῶν περιεχο-
μένων τὸν περιέχοντα.

David ipsam legem significavit, veluti continens

Μακάριοι ἄμωμοι ἐν ὁδῷ. Ὅδον τὸν παροδικῶ
τούτον βίον ὀνομάζει, μακαρίζων τοὺς ἀμέμπτως
ὀδεύοντας αὐτόν· τοὺς ὀρθῶς βιοῦντας.

Οἱ πορευόμενοι ἐν νόμῳ Κυρίου. Οἱ βιοῦντες;
ἐννόμως, οἱ πολιτευόμενοι κατὰ νόμον Θεοῦ, καὶ μὴ
βαλόντες ἔξω τούτου.

Μακάριοι οἱ ἐξερευνῶντες τὰ μαρτύρια αὐτοῦ.
Οἱ μετ' ἐπιστασίας καὶ προσοχῆς ἀναγινώσκοντες
τὰ αὐτὰ, καὶ τὸν ἐγκεκρυμμένον θησαυρὸν κατ-
οπτεύοντες.

Ἐν ὁδῷ καρδίᾳ ἐκζητήσουσιν αὐτόν. Ὅδοι ἐν
ὁδῷ καρδίᾳ ἐκζητήσουσιν αὐτόν, ἤγουν τὸν Θεόν,
ἡδὴ τοῦ κάλλους αὐτοῦ καὶ τοῦ φωτὸς ἀπολαύσαν-
τες· διὸ καὶ ὅλον τὸν πόθον τείναντες πρὸς αὐτόν,
τὰ μὲν βιωτικὰ πάντα παραδραμοῦνται· τούτον δὲ
μόνον ἐκζητήσουσιν, ἐπιεγόμενοι συνίεναι αὐτόν,
δι' εὐσρευτήσεως. Ἐκζητεῖ δὲ τις τὸν Θεὸν ὀδεῶν
πρὸς αὐτόν διὰ τῆς τρίβου τῶν ἐντολῶν, αἱ φέρου-
σιν εἰς αὐτόν.

*Οὐ γὰρ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν ἐν ταῖς ὁδοῖς
αὐτοῦ ἐπορεύθησαν.* Ὅταν μὲν ὁδοὺς ἀπολύτως
λέγῃ, τὸν παρόντα βίον, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον αἰ-
νίττεται· ὅταν δὲ ὁδὸν τοῦ Θεοῦ, ἢ ὁδοὺς αὐτοῦ,
τὸν νόμον καὶ τὰς ἐντολάς φησιν αὐτοῦ. Ὡς οἱ
κατὰ τι παρανομοῦντες, οὐκ ἐν ταῖς ὁδοῖς τοῦ
Θεοῦ πορεύονται· κατ' ἐκείνο γὰρ ἐξέκλιναν ἀπ'
αὐτῶν.

Σὺ ἐπέστειλλε τὰς ἐντολάς σου, τοῦ φυλάξασθαι σφόδρα. Σὺ τοῦτο προσέταξας ἐν τῷ νόμῳ,
καὶ κατάραν ἐπήγαγες τοῖς ἀμελοῦσιν αὐτόν. Καὶ
χρῆ, διδόντας τὸν ἐντειλάμενον, μὴ παραβαίνειν αὐ-
τὰς ἐν μηδενί.

*Ὁφελον κατευθυνθῆσαν αἱ ὁδοὶ μου, τοῦ φυ-
λάξασθαι τὰ δικαιώματά σου.* Εἴθε κατευθυνθεί-
ησαν αἱ ὁδοὶ τῆς πολιτείας μου, ὥστε πληρῶσαι τὰς
ἐντολάς σου. Εὐχεται γὰρ τοῦτο, γινώσκων μηδὲν
δύνασθαι κατορθοῦν, χωρὶς τῆς ἀνωθεν συμμαχίας.

Ὁὐ γὰρ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἄνθρωπος Παῦλος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεούντος Θεοῦ.

Τότε οὐ μὴ αἰσχυρθῶ ἐν τῷ με ἐπιβλέπειν ἐπιπάσας τὰς ἐντολάς σου. Ὅτε κατευθυνθῶσιν αἱ ἰδοί μου, καθὼς εἴρηται, τότε μὴ αἰσχυρθῶ· καὶ γὰρ ἐπέβλεψα λοῦπον ἐπι πάσας τὰς ἐντολάς σου, καὶ πάσας ἤδη κατώρθωσα. Ἡ καὶ ἐτέρως· Τότε οὐ μὴ αἰσχυρθῶ, ὅτε ἐπιβλέψω ἐπι πάσας τὰς ἐντολάς σου· ὅτε μετέλθω πάσας· τὴ γὰρ τινος παραθεῖν αἰσχύνην φέρει καὶ καταδίκην.

miniam pariter refert, et condemnationem. (Illud etiam hunc versiculum : *Tunc non confundar, quia prospicio*, et ad hujusmodi lectionem aptatur prima lectionem.)

Ἐξομολογήσομαι σοι ἐν εὐθύτηι καρδίας, ἐν τῷ μεμαθηκέναι με τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου. Ἐν τῷ μεμαθηκέναι τὸν νόμον σου, εὐχαριστήσω σοι δικαίως, ἐν ὀρθῇ καρδίᾳ, ἐν ὅλῃ ψυχῇ, ὅτι ἔμαθον, ὅτι ἐφωτίσθη τὸν νοῦν, ὅτι μεγάλα ἐνετύθεν εὐρηγετήθη.

Τὰ δικαιώματά σου φυλάξω· μὴ με ἐγκαταλίπῃς ἕως σφόδρα. Τὸν νόμον σου φυλάξω, μεμαθηκώς αὐτόν· διὸ παρακαλῶ, μὴ με ἐγκαταλίπῃς ἐπιπολύ· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, Ἐως σφόδρα· εἶγε κέκριξας ἐγκαταλίπειν με δι' οἰκονομίας τινος, ὡς εἰώθας πολλακίς ποιεῖν πρὸς ὠφέλειαν τῶν ἐγκαταλιμπανομένων.

Ἐν τίνι κατορθώσει νεώτερος τὴν ὁδὸν αὐτοῦ; ἐν τῷ φυλάξασθαι τοὺς λόγους σου. Καὶ ἐρωτᾷ, καὶ ἀποκρίνεται. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ νεότης κούφη καὶ εὐπαράγωγος, καὶ ῥαδίως ὑποσκελιζομένη, χρεῖα ταύτη τῆς φυλακῆς τῶν θείων ἐντολῶν· αὕτη γὰρ ὀρθοῖ τὸν βίον τοῦ νέου, καὶ φυλάττει.

Καὶ ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου ἐξεζήτησά σε, μὴ ἀπίσση με ἀπὸ τῶν ἐντολῶν σου. Ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου, μὴ μερίζω εἰς φροντίδας βιωτικὰς τὴν διάνοιαν. Ὅθεν ἱκετεύω, μὴ ἀπίσση με ἀπὸ τῶν ἐντολῶν σου, ὡς ἀνάξιον. Ταπεινοφροσύνης δὲ ὁ λόγος, τῆς φυλακτοσύνης τὰ κατορθώματα. Ἡ μὴ ἀπίσση με ψυχρασθέντα ποτὲ περὶ αὐτάς· ἀλλ' εἰ καὶ τι πάθοιμι τοιοῦτον, ἀναψὼν τὴν θέρμην.

Ἐν τῇ καρδίᾳ μου ἐκρυψά τα λόγια σου, ὅπως ἂν μὴ ἀμάρτω σοι. Λόγια τὰς ἐντολάς λέγει. Ἐν τῷ ταμείῳ τῆς καρδίας μου ἐκρυψά ταῦτα, ἀνεξέλειπτον ἐγκολάφας τὴν μνήμην αὐτῶν, ὅπως ἂν αἰεὶ ταῦτα ὄρω, καὶ μνημονεύω, μὴ ἀμάρτω σοι· καὶ γὰρ οὐκ ἐῷσιν ἀμαρτάνειν τὸν οὕτως ἔχοντα.

Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, διδάξόν με τὰ δικαιώματά σου. Εὐλογεῖ μὲν τὸν Θεὸν ὁμολογῶν αὐτὸν, ἐφ' ὃς ὠφελήθη παρὰ τοῦ νόμου· παρακλεῖ δὲ μαθεῖν τοῦτο. Εἰ βεβαιότερόν τε καὶ ὑψηλότερον.

¹⁰ Rom. ix, 16.

nisi Dei ope ac gratia adjutus fuerit. Neque enim volentis aut currentis, ut inquit Paulus, sed est miserentis Dei¹⁰.

VERS. 6. *Tunc non confundar, cum prospexero in omnibus mandatis tuis.* Ubi viæ meæ, ut dixi, a te fuerint directæ, tunc non confundar. Ego etenim jam prospexi ad omnia mandata tua, et omnia jam adimplevi. Vel aliter : Tunc non confundar, cum prospexero ad omnia mandata tua, cum scilicet omnia adimplevero. Qui enim aliquod divinum negligit mandatum, ex hujusmodi contemptu ignotamen adnotandum est, quod legere possumus lectionem.)

VERS. 7. *Constebor tibi in rectitudine cordis, cum didicero omnia judicia justitiæ tuæ.* Cum legem tuam didicero, gratias tibi agam, in recto corde, atque ex tota anima, quod edoctus fuerim quod mentem meam illuminaveris, et quod summis a te affectus sim beneficiis.

VERS. 8. *Justificationes tuas custodiam, ne me derelinquas usque valde.* Legem, inquit, tuam custodiam, utpote eam edoctus; atque ideo peto a te, ne me diu derelinquas : hoc enim significat, quod ait : *Usque valde.* Noli igitur me diu derelinquere, tametsi ad privatum mentem, et ad commune aliorum commodum, novi te persæpe hoc usum consilio, ut me veluti neglectum a te, derelinquere visus sis

VERS. 9. *In quo corriget adolescentior viam suam? in custodiendo sermones tuos.* Interrogat, et respondet. Et quoniam adolescentiæ ætas natura ipsa simplex ac levis est, et facilis eui imponatur, merito summa ei opus est custodia, et observatione mandatorum Dei, quibus dirigatur et conservetur adolescentum vita.

VERS. 10. *In toto corde meo exquisivi te, ne repellas me a mandatis tuis.* In toto corde, non dividens scilicet mentem meam ad sæculi hujus cogitationes. Supplex igitur peto a te, ne me indignum a mandatis tuis repellas. Est autem humilitatis sermo, illius dico humilitatis, quæ virtutem sectatur. Vel ne repellas me, si quando ad eorum observationem frigidior fuero : quinimo si quid in me hujusmodi acciderit, reaccende precor denovo calorem meum

VERS. 11. *In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi.* Eloquia, hoc est, mandata. Abscondi autem ea in penu cordis mei, ut eorum memoriam indelebilem conservarem, utque hoc pacto, ea semper ante mentis oculos habens, nunquam peccem tibi. Neque enim ille homo peccare permittetur, qui tanto cum studio eorum semper meminerit.

VERS. 12. *Benedictus es, Domine, doce me justificationes tuas.* Benedictum Dominum Propheta laudans eum, quod utilitatem acceperit ab ejus lege: quam etiam rogat melius se, ac sublimius edoceri.

VERS. 13. *In labiis meis annuntiavi omnia iudicia oris tui. Non tantum ego ea didici, sed alii etiam annuntiavi.*

VERS. 14. *In via testimoniorum tuorum delectatus sum, sicut in omnibus divitiis. Non dixit in divitiis simpliciter, sed in omnibus. Ambulans, inquit, in via mandatorum tuorum, ita delectatus sum, ac si divitias omnes possiderem, vel non secus delectatus sum, atque is qui sæculi divitiis delectari solet.*

VERS. 15. *In mandatis tuis meditabor, et considerabo vias tuas. Pro meditabor in Græco legimus ἀδολεσχῆσω, de quo diximus in psalmo LIV, ibi: Contristatus sum in meditatione mea. Crebro, inquit, meditabor in mandatis tuis, atque ex hoc exquisitius vias tuas, hoc est, placita ac voluntates tuas considerabo.*

VERS. 16. *In justificationibus tuis meditabor, non obliviscar sermones tuos. Meditabor, inquit, et non obliviscar. Eorum enim quæ quis fuerit meditatatus, diuturniorem memoriam conservat.*

VERS. 17. *Retribuere servo tuo. Pro mandatorum et justificationum tuarum meditatione, inquit, servo tuo retributionem redde.*

Vivam et custodiam sermones tuos. Accepta retributione, quam mihi dederis, vivam, inquit, meliori vita, ad ea semper me extendens, quæ ante me sunt. (Quædam autem exemplaria habent: Vivifica me, et custodiam.)

VERS. 18. *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua. Aufer velum hoc, et tegmen ab oculis animæ meæ: crassitudinem nimirum et obstaculum legalis litteræ; atque hoc pacto admirabiles, et reconditos in lege sensus considerabo, qui ad incarnationem, atque ad alia adventus tui pertinent mysteria.*

VERS. 19. *Peregrinus ego sum in terra, ne abscondas a me mandata tua. Præsenti, inquit, vita utor ut transitoria, ad aliam nimirum vitam festinans, atque ideo indica mihi, quæso, profundius mandata tua, ut studiosior eorum flam, et intensius ad te curram.*

VERS. 20. *Concupivit anima mea desiderare iudicia tua in omni tempore. Anima mea valde semper concupivit teneri desiderio iudiciorum tuorum. Valde, inquit, mihi placuit iudiciorum tuorum desiderium. Atque ideo in omni tempore ea semper desideravi, hoc est, ardentem amavi. Vel concupivit anima mea iudicia tua in omni tempore, ita ut eorum tenerer desiderio, vel quia ea desiderabam.*

VERS. 21. *Increpasti superbos. Comminatus es supplicia in lege tua iis qui mandatorum tuorum contemptores fuerint. Vel, Maledixisti eis, quemadmodum in sequentibus dicitur.*

Maledicti qui declinant a mandatis tuis. Scriptum

Ἐν τοῖς χεῖλεσί μου ἐξηγγεῖλα πάντα τὰ κρίματα τοῦ στόματός σου. Οὐ μόνον αὐτὸς ἔμαθον αὐτὰ, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις ταῦτα ἀπήγγεῖλα.

Ἐν τῇ ὁδῷ τῶν μαρτυριῶν σου ἐτέρφθην, ὡς ἐπὶ παντὶ πλούτῳ. Οὐκ εἶπεν ὡς ἐπὶ πλούτῳ ἀπῶς, ἀλλ' ὡς ἐπὶ παντὶ πλούτῳ. Βαδίζων, φησί, τὴν ὁδὸν τῶν ἐντολῶν σου, οὕτως ἐτέρφθην, ὡς πάντα πλουτὸν ἤδη κτησάμενος, ἢ ὡς ἐπὶ παντὶ πλούτῳ τῶν ἐν ἀνθρώποις ἑτερος.

Ἐν ταῖς ἐντολαῖς σου ἀδολεσχῆσω, καὶ κατονοήσω τὰς ὁδοὺς σου. Περὶ ἀδολεσχίας, εἰρήκαμεν, ἐν τῷ νδ' ψαλμῷ, ἔνθα τὸ, Ἐλυπήθην ἐν τῇ ἀδολεσχίᾳ μου. Φησὶν οὖν ὅτι συνεχέστερον ἐμμελετήσω ταῖς ἐντολαῖς σου, κἀντεῦθεν ἀκριβέστερον κατανοήσω τὰς, ἦτοι τὰ θελήματά σου.

Ἐν τοῖς δικαίωμασί σου μελετήσω, οὐκ ἐπιλήσομαι τῶν λόγων σου. Ἐμμελετήτω αὐτοῖς, οὐκ ἐπιλήσομαι. Ἡ γὰρ ἐμμελετήσις συνέχει τὴν μνήμην.

Ἄνταπῶδος τῷ δούλῳ σου. Ἄντι τῆς ἐν ταῖς ἐντολαῖς σου ἀδολεσχίας, καὶ τῆς ἐν τοῖς δικαίωμασί σου μελέτης, ἀνταπῶδος ἀμοιβὴν τῷ δούλῳ σου.!

Ζήσομαι, καὶ φυλάξω τοὺς λόγους σου. Ἀδὸν ἀμοιβὴν, ζήσομαι κρείττονα ζωὴν, ἐπεκτεινόμενος; τῆς ἐμπροσθεν.

Ἀποκάλυψον τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ κατονοήσω τὰ θαυμάσια ἐκ τοῦ νόμου σου. Περιεστὸν τὸ κάλυμμα τῶν ὀφθαλμῶν τῆς ψυχῆς μου· τὴν τοῦ νομικοῦ γράμματος παχύτητα καὶ ἐμπρόσθησιν· καὶ κατανοήσω τὰ ἐγχεκρυμμένα θαυμάσια νῆματα, τὰ περὶ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας σου.

Παροικος ἐγὼ εἰμι ἐν τῇ γῆ, μὴ ἀποκρύψῃς ἀπ' ἐμοῦ τὰς ἐντολάς σου. Παροδικῶς κέχηρμαι τῷ παρόντι βίῳ πρὸς ἑτέραν ζωὴν ἐπιεγόμενος; διδὼ γινώσκον με βαθύτερον τὰς ἐντολάς σου, ἵνα σπουδαιότερον ἐργάζωμαι, καὶ συντονώτερον τρέγω.

Ἐπεπόθησεν ἡ ψυχὴ μου τοῦ ἐπιθυμῆσαι τὰ κρίματά σου ἐν παντὶ καιρῷ. Ἐπεπόθησεν σφόδρα ἡ ψυχὴ μου τὸ ἐπιθυμῆσαι αἶτι τῶν κριμάτων σου. Ἄδιάφορος δὲ ἡ σύνταξις ἐναυθὰ καὶ τοῦ Ἐπεπόθησεν, καὶ τοῦ Ἐπιθυμῆσαι. Ἄτιαν ἠγάπησα, φησὶ, τὴν ἐπιθυμίαν τῶν κριμάτων σου· διὸ καὶ ἐπιθυμῶ αὐτῶν ἐν παντὶ καιρῷ, τουτέστιν ἐπιθυμητικῶς αὐτῶν εἶχον, θερμῶς ἐφιλοῦν. Ἡ ἐπεπόθησεν ἡ ψυχὴ μου τὰ κρίματά σου ἐν παντὶ καιρῷ, ὥστε ἐπιθυμητικῶς εἶχειν αὐτῶν· ἢ διὰ τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῶν.

Ἐπετίμησας ὑπερηφάνους. Ἀπειλήσας κόλασιν, ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου, τοῖς ὑπερόπταις τοῦ νόμου· ἢ ἐπικατηράσω αὐτοῖς, ὡς ἐφεξῆς δὴλον.

Ἐπικατάρτοι οἱ ἐκλιπόντες ἀπὸ τῶν ἐντο-

λῶν σου. Γέγραπται γάρ· Ἐπικατάρατος πᾶς, ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου, τοῦ ποιῆσαι αὐτά.

Περὶ λέξαι ἀπ' ἐμοῦ θρεῖδος, καὶ ἐξουδένωσιν, ὅτι τὰ μαρτύριά σου ἐξεζήτησα. Ὅνειδος καὶ ἐξουδένωσιν, ἅπερ ἡ προλαβοῦσα βήθυμια μοι προσετέρεψατο, ὄνειδιζόντων καὶ ἐξουθενούντων με τῶν νοητῶν ἐχθρῶν. Ἡ, *Περὶ λέξαι*, ἀντὶ τοῦ, Ἀπέλασον, μὴ συγχωρήσης, ὅπως προστριβῆναι με ταῦτα, περιγενομένων τῶν ἐπιβουλεύοντων.

Καὶ γὰρ ἐκάθισαν ἄρχοντες, καὶ κατ' ἐμοῦ κατελάλου, ὃ δὲ δοῦλός σου ἠδολέσχει ἐν τοῖς δικαίωμασί σου. Ἐκείνοι μὲν ἐνδιεβαλλόν με, τὴν ἐν τῷ νόμῳ σου μελέτην μου χλευάζοντες· ἐγὼ δὲ ἐπέτεινον ταύτην, εἰδὼς ἐντεῦθεν (30). Εἴεν δ' ἄν ἄρχοντες, καὶ ἄρχαι, καὶ ἐξουσίαι, καὶ οἱ κοσμοκράτορες τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου.

Καὶ γὰρ τὰ μαρτυριά σου μελέτη μου ἐστὶ, καὶ αἱ συμβουλῆαι μου τὰ δικαίωματά σου. Ἐκείνοις μὲν ἄλλα μελέτη, ἐμοὶ δὲ μελέτη, καὶ σύμβουλος ὁ νόμος σου.

Ἐκολλήθη τῷ ἔδαφει ἡ ψυχή μου, ζῆσόν με κατὰ τὸν λόγον σου. Σχεδὸν ἐκολλήθη τῷ ἔδαφει, τουτέστιν, ἐταπεινώθη σφόδρα· διὸ ζῆν με ποίησον κατὰ τὸν νόμον σου· ἢ ἐκολλήθη τῷ γηϊνοῖς, προσηλώθη αὐτοῖς.

Τὰς ἐδόξας μου ἐξήγγειλα. Τὰς ἀμαρτίας μου ἐξήγγειλά σοι.

Καὶ ἐπήκουσάς μου. Ζητήσαντος ἄφες τῶν ἀμαρτημάτων. Ἀέγες γὰρ, φησὶ, τὰς ἀνομίας σου σὺ πρῶτος, ἵνα δικαιωθῆς.

Διδαξόν με τὰ δικαίωματά σου. Ἀκριβέστερον, βαθύτερον.

Ὅδον δικαιομάτων σου συνέτισόν με, καὶ ἀδολεσχήσω ἐν τοῖς θαυμαστοῖς σου. Τὴν ὁδὸν τοῦ νόμου σου συνιέναι με ποίησον θέλοντα βαδίζειν ἐν αὐτῇ, καὶ λοιπὸν ἐμμελετήσω καὶ ἐνδιατρήσω τοῖς θαυματουργηθεῖσι παρὰ σοῦ, μελέτην ταῦτα ποιούμενος.

Ἐνύσταξεν ἡ ψυχὴ μου ἀπὸ ἀκηδίας, βεβαλώσόν με ἐν τοῖς λόγοις σου. Ἐχαυνώθη ἀπὸ ἀκηδίας, ἣν ἐμποιεῖν εἰθωεν ἡ μέριμνα τῶν βιωτικῶν πραγμάτων, ἣ καὶ ὁ συνεχὴς πόλεμος τῶν δαιμόνων. Στήριξόν με ἐν τοῖς λόγοις σου, τουτέστιν, εἰς τὴν μελέτην τῶν ἐντολῶν σου, ἵνα μὴ ἀποστῶ ταύτης, δι' ἧς ἀπορρίψαι δυνήσομαι τὸν νυσταγμὸν τῆς ἀκηδίας.

Ὅδον ἀδικίας ἀπόστησον ἀπ' ἐμοῦ, καὶ τῷ νόμῳ σου ἐλέησόν με. Ὅδὸς ἀδικίας ἡ πράξις ἣ

³⁰ Deut. xxvii, 27. ³¹ Isa. xliiii, 26 sec. LXX

Variæ lectiones.

(30) Apparet desesse aliquid : puta ὠφέλειαν.

est enim : *Maledictus omnis, qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea* ³⁰.

VERS. 22. *Aufer a me opprobrium et contemptum : quia testimonia tua exquisivi.* Illud dico opprobrium, quod prior negligentia mea mihi prestitit, multis nimirum ob eam exprobrantibus et contemnentibus me. Vel, *Aufer*, pro *Repelle*, et noli omnino permittere vinci me aut affligi ab hostibus, neque ab insidiatoribus meis.

VERS. 23. *Etenim sederunt principes, et adversum me obloquebantur, servus autem tuus meditabatur in justificationibus tuis.* Illi quidem calumniabantur me, irridentes quod legem tuam meditarer, ego vero in illius meditatione semper magis intendebam, utilitatem nimirum cognoscens, quæ mihi illinc proveniebat. Per principes autem, intelligere possumus principatus et potestates tenebrarum hujus sæculi.

VERS. 24. *Nam et testimonia tua meditatio mea est, et consilia mea justificationes tuæ.* Illis quidem alia omnia cordi sunt, alia omnia prorsus meditantur : mihi autem lex tua meditatio est, et certa norma, cujus consilio dirigar.

VERS. 25. *Adhæsit pavimento anima mea, vivifica me secundum verbum tuum.* Fere, inquit, pavimento ac solo ipsi adhæsi, hoc est, valde humiliatus sum. Atque ideo fac me, quæso, secundum legem tuam vivere. Vel adhæsit anima mea terrenis rebus, quibus affixus sum.

VERS. 26. *Vias meas annuntiavi.* Peccata mea tibi nota feci.

Et exaudisti me. Quærentem remissionem peccatorum. *Dic enim*, inquit, *tu primus iniquitates tuas, ut justificeris* ³¹.

Doce me justificationes tuas. Diligentius scilicet, et profundius.

VERS. 27. *Viam justificationum tuarum instrue me, et meditabor in mirabilibus tuis.* Fac, inquit, ut legis tuæ viam cognoscam. Cupio enim per eam incedere, et de cætero meditabor, et versabor in admirabilibus operibus, quæ a te facta sunt, faciens ea esse argumentum meditationis meæ.

VERS. 28. *Dormitavit anima mea præ tædio, confirma me in verbis tuis.* Lassus, inquit, ac remissus effectus sum, præ tristitia, quam aut sæcularium rerum sollicitudo afferre mihi solet, aut perpetuum, quod mihi est cum dæmone, certamen. Firmum me igitur, ac stabilem redde, in verbis tuis, hoc est, in meditatione mandatorum tuorum, ne ab ea meditatione discedam, quæ abjicere a me potest omnem dormitationem tristitiæ.

VERS. 29. *Viam injustitiæ amove a me, et lege tua miserere mei.* Via injustitiæ est omnis actio injusta,

quæ auctorem suum ad injustitiam deducit. Per eam enim viam omnes ambulant, qui iniusti sunt. Hanc, inquit, viam amove a me, et miserere mei, lege misericordiæ tuæ, quæ eorum omnium semper misereri solet, qui ex corde ad te preces fundunt.

VERS. 30. *Viam veritatis elegi, judicia tua non sum oblitus.* Vera dogmata, viæ atque itinera sunt veritatis; per ea etenim a. l. Deum quis recta incedit. Vel, quia Christus est veritas (*Ego enim, inquit, sum veritas et via*²¹), dicere possumus quod via veritatis, est via Christi: evangelica nimirum conversatio, quam fidelibus statuit. Hanc viam Propheta, velut sibi præcognitam dicit se amasse: similiter et judicia Dei, evangelica nimirum præcepta, quæ asserit se non ignorasse.

VERS. 31. *Adhæsi testimoniis tuis, Domine, noli me confundere.* Indissolubili, inquit, quodam vinculo eis affixus sum. Rogo igitur ne me confundas, permittens me ab hostibus superari.

VERS. 32. *Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum.* Quando liberasti, inquit, animam meam a tentationibus, atque ab angustiis, tunc cucurri viam mandatorum tuorum, hoc est, studiose per eam incesi, versans in eis, et in lege tua.

VERS. 33. *Legem pone mihi, Domine, viæ justificationum tuarum, et exquiram eam semper.* Sed quomodo ait: *Legem pone*, cum lex viæ justificationum Dei jam diu esset data? Dicendum est igitur, dixisse eum: *Legem pone mihi*, pro Doce me; juxta quem sensum Symmachus pro, *Legem pone*, dixit, *Ostende*. Nam qui docet, videtur quodammodo de novo statuere, ac legem ponere, dum ignaros exhortatur ad bona, et avertere eos studet a vitis. In præcedentibus etiam dixit: *Doce me justificationes tuas*; vel, Declara mihi viam justificationum tuarum, et exquiram eam semper. Occulta enim est nullis illa via, eo quod obscura esse videtur.

VERS. 34. *Da mihi intellectum, et scrutabor legem tuam, et custodiam illam in toto corde meo.* Scrutabor quidem magno studio, et diligenter considerans, eam servabo. Dictum est autem alibi, quod legis custodia esse dicitur, quando quis adimplet legis mandata.

VERS. 35. *Deduc me in semitam mandatorum tuorum, quia ipsam volui.* Deduc me, inquit, in eam. Solet enim Deus omnes eos illuc deducere, qui animo erga eum prompti sunt. Per semitam autem, quam Græci τριβον, appellant, quasi tritam, viam hanc intelligit, veluti non novam viam, sed tritam, ut dixi, eo quod justi per eam ambulant, et solent eam frequentare.

VERS. 36. *Inclina cor meum in testimonia tua, et non in avaritiam.* Convertite, inquit, cor meum ad dilectionem mandatorum tuorum, et illius promptitudinem adjuva; et noli permittere, ut in ava-

δικος, και πρὸς ἀδικίαν φέρουσα, ἣν ὀδεύουσιν οἱ ἀδικοὶ· ἦν ἀπέλασον ἀπ' ἐμοῦ, και τῷ νόμῳ τῆς φιλανθρωπίας σου ἐλέησόν με· νόμος γὰρ αὐτῆς ἐλεεῖν τὸν ἐκ ψυχῆς δεδμενον.

Ὁδὸν ἀληθείας ἠρετισάμην, και τὰ κρίματά σου οὐκ ἐπελαθόμην. Ὁδὸν ἀληθείας, τὰ ἀληθῆ δόγματα, δ. ὧν ὀδεύει τις ὀρθῶς, ἐπεὶ ἀλήθεια μὲν ὁ Χριστός· Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, εἰμι ἡ ἀλήθεια· ὁδὸς δὲ αὐτοῦ, ἡ εὐαγγελικὴ πολιτεία, ἣν ἔεταμε τοῖς πιστοῖς. Ταύτην λέγει τὴν ὁδὸν ἀγαπήσαι, προγνωσθεῖσαν αὐτῷ· ὁμοίως δὲ και κρίματα τὰς ἐντολάς, ἄς, φησὶν, οὐκ ἠγνόησα.

Ἐκολλήθην τοῖς μαρτυρίοις σου, Κύριε, μὴ με καταισχύνης. Δυσασποπάτως ἔχω τούτων, τρόπον τινὰ προσηλώθην αὐτοῖς· διὸ μὴ με καταισχύνηςπραχωρήσας ἠτηθηναί τῶν ἐχθρῶν.

Ὁδὸν ἐντολῶν σου ἔδραμον, ὅταν ἐκλάτυνας τὴν καρδίαν μου. Ὅταν ἀπήλλαξας τὴν ψυχὴν μου τῆς ἀπὸ τῶν πειρασμῶν στενοχωρίας, τότε τὴν ὁδὸν τῶν ἐντολῶν σου ἔδραμον, ἦτοι σπουδαίως ἐβάδισα, βαίνων ἐν αὐταῖς, και πολιτευόμενος ἐν τῷ νόμῳ σου.

Νομοθέτησόν με, Κύριε, τὴν ὁδὸν τῶν δικαιοματίων σου, και ἐκζητήσω αὐτὴν διὰ παντός. Καὶ μὴ αὐτὴ νενομοθετημένη ἦν· ὥστε τὸ, *Νομοθέτησον*, ἀντὶ Διδαξον· και γὰρ και ὁ Σύμμαχος, Ἰπόδειξον ἐξέδωκεν. Ὁ γὰρ διδάσκων νομοθετεῖ τρόπον τινὰ προτρέπων ἐπὶ τὰ χρηστὰ, και τῶν φαύλων ἀποτρέπων. Καὶ γὰρ και προλαβὼν εἴρηκε· *Διδαξόν με τὰ δικαιώματά σου*· ἢ Φανέρωσόν μοι, τὴν ὁδὸν τῶν δικαιοματίων σου, και ἐκζητήσω αὐτὴν διὰ παντός. Κέκρυπται γὰρ τοῖς πολλοῖς, ἀσαφὴς αὐτοῖς φαينوμένη.

Συνέτισόν με, και ἐξερευνήσω τὸν νόμον σου, και φυλάξω αὐτὸν ἐν ἑλη καρδίᾳ μου. Ἐξερευνήσω μετ' ἐπιστάσις, και ἀκριβῶς κατανοήσας, φυλάξω. Εἰρηται δὲ και ἀλλαγοῦ, ὅτι φυλακὴ νόμου ἐστὶ τὸ πληροῦν τὰ τοῦ νόμου, και πληροῦν αὐτόν.

Ὁδήγησόν με ἐν τῇ τριβῶ τῶν ἐντολῶν σου, ὅτι αὐτὴν ἠθέλησα. Ὁδήγησόν με ἄγων εἰς αὐτὴν τοῖς γὰρ προθυμουμένους ὀδηγεῖ ὁ Θεός. Τριβὸν δὲ τὴν ὁδὸν ταύτην ὠνόμασεν, ὡς οὐ ξένην, ἀλλὰ συνήθη και τετριμμένην, ὑπὸ τῶν προοδουσάντων αὐτὴν δικαίων.

Κλίρον τὴν καρδίαν μου εἰς μαρτυρίαν σου, και μὴ εἰς πλεονεξίαν. Τριβὸν αὐτὴν εἰς ἀγάπην τῶν μαρτυρίων σου, βοηθήσας τῇ προθυμίᾳ αὐτῆς· και μὴ εἰς πλεονεξίαν τραπήναι ἐάσης, ἠττωμένην

²¹ Joan. xiv, 6.

Ισως τῶν βωτικῶν. Ἐκ Θεοῦ δὲ πάντα αἰτεῖ, διδάσκων δεῖ τὸ πᾶν αὐτὸς κατορθοῖ· Χωρὶς γὰρ, φησὶν, ἔμοῦ, οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν. Τοῦτο καθολικὸς ἔστω σοι κανὼν ἐπὶ τῶν ἐφεξῆς ὁμοίων. Βοηθεὶ δὲ οὐ πᾶσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀξίοις, καὶ τὸ ἐπ' αὐτοῖς ἅπαν εἰσενεγκοῦσιν.

Ἀπόστρεψον τοὺς ὀφθαλμούς μου, τοῦ μὴ ἰδεῖν ματαιότητα. Ἀπόστρεψον αὐτοὺς ἀπὸ τῶν βλαβερῶν θεαμάτων, ὥστε μὴ ἰδεῖν ματαίαν θεωρίαν. Ὁφθαλμοὺς δὲ νείε, καὶ τοὺς σωματικούς, καὶ τοὺς ψυχικούς.

Ἐν τῇ ὁδῷ σου ζῆσόν με. Ἐν τῷ νόμῳ σου ζωοποίησόν με· οὗτος μὲν γὰρ ζωὴν ἀληθῆ προξενεῖ τοῖς ἐμπολιτευομένοις· ὁ δὲ παρῶν βίος θάνατος.

Στήριξον τῷ δούλῳ σου τὸ λόγιόν σου, εἰς τὸν φόβον σου. Στήριξον ἐν ἐμοὶ τῷ δούλῳ σου τὸ πρόσταγμα σου, τὸ δεσποτικόν, εἰς τὸν φόβον σου· λόγιον λέγων τὸν νόμον, τουτέστιν, Ἐδραιωσον ἐν ἐμοὶ τὸ λόγιόν σου εἰς τὸν φόβον σου, ἵνα γένηται με τοῦτο λόγιον ἔμφρονον.

Περίελε τὸν ὀνειδισμόν μου, ὃν ὑπώπτουσα. Τὸν προσηγορευμένον μοι ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, ὃν ἐφοβήθη, προσαγόμενον μοι παρὰ τῶν δαιμόνων· ἢ τὸν ἀπὸ τῶν ἐπιβουλεύοντων μοι, ὃν ὑπώπτουσα αἰσθανόμενος ἐμαυτοῦ ταλαιπωροῦντος.

Ὅτι τὰ κρίματά σου χρηστά. Ὅτι κρίνεις δίκαια, γινώσκων ὅπως μετενόησα καὶ ὅπως ἐπὶ σοί, Κύριε, ἤλπισα, σοὶ ὄλον ἐμαυτὸν ἀναθεῖς.

Ἰδοὺ ἐπεθύμησα τὰς ἐντολάς σου, ἔγ τῇ δικαιοσύνῃ σου ζῆσόν με. Πεινώ καὶ διψῶ τὰς ἐντολάς σου. Ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ζῆσόν με. Ἴσον εἶ τοῦτο τῷ, Ἐν τῷ νόμῳ σου ζῆσόν με, ὅπερ εἶρηκεν ἀνωτέρω.

Καὶ ἔλθοι ἐπ' ἐμὲ τὸ ἔλεός σου, Κύριε, τὸ σωτήριόν σου κατὰ τὸν λόγον σου. Ἴνα ἐλεηθῶ καὶ σωθῶ. Τέλος γὰρ τοῦ ἔλεους, ἡ σωτηρία· ἔλθοι δὲ, κατὰ τὴν ὑπόσχεσίν σου. Ἐπηγγεῖλω γὰρ ἐν τῷ νόμῳ ἔλθειν, καὶ σώζειν τοὺς φυλάσσοντας τὰ προσταγμάτά σου.

Καὶ ἀποκριθήσομαι τοῖς ὀνειδίζουσί μοι λόγον. Τοῖς ὀνειδίζουσί μοι τὴν ὑπερ ἀρετῆς κακοπάθειαν, ἀποκριθήσομαι τοῦτον τὸν λόγον.

Ὅτι ἤλπισα ἐπὶ τοῖς λόγοις σου. Τοῦτο αὐτοῖς ἀποκριθήσομαι, δεῖ ἤλπισα ἐπὶ τοῖς λόγοις τοῦ Θεοῦ, ὑποσχομένου πολλὰ ἀγαθὰ τοῖς φυλάττουσι τὰς ἐντολάς αὐτοῦ· καὶ διὰ τοῦτο κακοπαθῶ, τρεφόμενος ἀγαθαῖς ἐλπείαι.

Καὶ μὴ περιέλης ἐκ τοῦ στόματός μου λόγον ἀληθείας ἕως σφόδρα. Μὴ περιέλης ἀπ' ἐμοῦ τὴν προφητικὴν χάρισμα ἐπὶ πολὺ· ἀλλ' εἰ καὶ κατ' οἰκονομίαν ἐπιχεθῆ, πάλιν ἀποκαταστήτω μοι. Ἡ μὴ περιαιρεθῆναι παραχωρήσῃς ἐπὶ πολὺ ἐκ τοῦ

Aritiam convertar, et a sæculi hujus negotiis vincar. Petit autem omnia a Deo, docens illum omnia efficere: Sine me, inquit, nihil potestis facere. Hæc igitur deinceps sit tibi norma in sequentibus, ubi similia invenias. Adjuvat autem Deus, non omnes promiscue, sed dignos se et qui totum intulerint, quod in se fuerit.

VERS. 37. *Averte oculos meos, ne videant vanitatem.* Averte eos a noxiis spectaculis, ita ut inania non videant. Oculos autem non corporis tantum, sed animæ etiam intelligit.

In via tua vivifica me. Hæc etenim via veram iis vitam præstat, qui in ea versati fuerint. Præsens etenim vita vera vita non est, cum mortem secum ferat.

VERS. 38. *Statue servo tuo eloquium tuum, in timore tuo.* In me, inquit, servo tuo Dominicum mandatum tuum, quod hic eloquium appellat, firmum ac stabile efficit in timore, ita ut divina eloquia tua verenda mihi sint, ac timenda.

VERS. 39. *Aufer opprobrium meum, quod suspicatus sum.* Quod inflictum mihi est a peccato, quodque ego jamdiu infligi mihi timebam a dæmone, seu ab insidiatoribus meis. Vel quod suspicatus sum, cum in ærumnis, atque in miseriis me constitutum cernerem.

Quia judicia tua benigna. Quoniam juste iudicas, cognoscens, quod pœnitentia ducor, quodque in te speravi, ac me tibi totum prorsus obtuli.

VERS. 40. *Ecce concupivi mandata tua, in justitia tua vivifica me.* Esurio, inquit, et sitio mandata tua. Vivifica me igitur in tua justitia: quod fereldem est cum iis verbis, quæ superius dixit: *In lege tua vivifica me.*

VERS. 41. *Et veniat super me misericordia tua, Domine, salutare tuum secundum eloquium tuum.* Ut scilicet misericordiam consequar, et salutem. Misericordiæ enim finis est, ut salutem consequamur. Veniat autem hæc salus, juxta promissionem tuam. Pollicitus enim es in lege tua, te omnes salvaturum, qui custodiunt mandata tua.

VERS. 42. *Et respondebo exprobrantibus mihi verbum.* Iis qui afflictionem et calamitatem meam mihi exprobrant, respondebo verbum hoc quod sequitur.

Quod speravi in sermonibus tuis. Hoc est, quod ego illis respondebo, sperasse me in Dei verbis, qui multa bona omnibus pollicitus est, qui illius servaverint mandata: quam ob causam afflictiones et calamitates omnes facile sustineo, optima nimirum in spe educatus.

VERS. 43. *Et ne auferas de ore meo verbum veritatis usque valde.* Ne auferas a me in perpetuum propheticam gratiam; sed, si ex dispensatione ad tempus illam abstuleris, rursus precor mihi eam restituere; vel, Ne permittas diu ex ore meo verita-

tem auferri, si quando, ut accidere potest, ab ea A me decidere contigerit ; vel, Ne valde eam auferas, hoc est, nunquam auferas.

Quoniam in iudiciis tuis supersperavi. Quoniam in lege tua valde speravi, confidens si legem tuam servavero, conservandam in me esse veritatis tuæ gratiam.

VERS. 44. *Et custodiam legem tuam semper, in sæculum et in sæculum sæculi. Semper legem tuam custodiam, hoc est, in omni negotio. Illa autem verba : In sæculum et in sæculum sæculi, idem significant quod semper, tametsi ad majorem perpetuitatis atque æternitatis intensionem dicta etiam esse possunt. Vel : Custodiam hanc legem tuam, non in hoc tantum sæculo, sed etiam in futuro, quod sæculum sæculi appellatur, tanquam præsentis sæculo honoratius. His autem verbis promptitudinis vehementiam demonstravit, quam habebat, ut legem observaret.*

VERS. 45. *Et ambulabam in latitudine, quia mandata tua exquisivi. Prospere dirigebar ad omnia quæ agenda erant. Causa autem hujus rei fuit, quia mandata tua dilexi. Vel cum calamitatibus circumdarer, animo non angebar, quia inter afflictiones illud mihi saktum delectationi et solatio erat, quod conscius mihi essem, diligenter me exquisisse omnia mandata tua. Solet autem bona conscientia maximum semper solamen præstare.*

VERS. 46. *Et loquebar in testimoniis tuis coram regibus, et non confundabar. Loquebar legem coram regibus, et bonum inde nomen reportabam. Libere enim loquebar in mandatis tuis, et timore nullo cohibebam. Congruunt etiam hæc verba sanctis Christi martyribus.*

VERS. 47, 48. *Et meditabar in mandatis tuis, quæ dilexi valde. Et levavi manus meas ad mandata tua, quæ dilexi. Meditabar quidem in eis, legens ea, levabam autem manus meas ad mandata tua, operibus videlicet ea adimplens et perficiens. ἤγάπησα, καὶ τὸ Ἄς ἤγάπησα. Τὸ μὲν κατὰ τὸ, ἔντα ἰντολάς σου.*

Et meditabar in justificationibus tuis. Pro Meditabar in Græco legitur Ἠδολέσχουν de cuius significatione superius dictum est.

VERS. 49. *Memor esto verbi tui servo tuo, in quo mihi spes dediti. Erga me servum tuum, inquit, memor esto illius verbi, in quod me sperare jussisti. Verbum autem hoc tuum illud est, quo dixisti te misericordem esse, atque ideo omnes eos etiam salvaturum, qui mandata tua custodierint, quemadmodum alibi declaravimus. Dehemus etiam digne Deo intelligere sermonem hunc : Memor esto : pro, Perfice et ad finem deducito. Neque enim ulla in Deum cadit oblivio, aut remiscencia.*

VERS. 50. *Hæc me consolata est in humilitate mea. Pæc spes scilicet me consolata est, hoc est, spes ista recreavit ac refovit me, in humilitate ac miseria illa constitutum, in quam assiduæ tentationes et calamitates me deduxerant.*

Quia eloquium tuum vivificavit me. Verbum, in-

στόματός μου τὸ ἀληθεύειν, εἰκὸς γὰρ φεύσασθα με · καὶ μὴ περιέληξ ἐπιπολὺ, τούτῳτι μὴδέποτε.

Ἵτι ἐπὶ τοῖς κρίμασι σου ἐπήλπισα. Ἵτι ἐπὶ τὸν νόμον σου σφόδρα ἤλπισα, θαρρῶν, ὅτι συντηρηθήσεται μοι τὸ τῆς ἀληθείας χάρισμα, φυλάττοντι τοῦτον.

Καὶ φυλάξω τὸν νόμον σου διαπαντός εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Διὰ παντός, ἤγουν ἐν παντί πράγματι. Τὸ δὲ Εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, ἐπίστασις ἐστὶ τοῦ Ἄσι · ἡ ὁμοῦ πάντα, τὸ ἀσι σημαίνουσιν, ὡς εἶναι τὸ - μὲν διαπαντός, ἀντὶ τοῦ ἀσι · τὰ δὲ ἐφεξῆς ἐπερμηνευτικά τοῦ ἀσι, ἢ καὶ ὅτι φυλάξω τοῦτον, οὐ μόνον ἐν τῷ παρόντι βίω, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, ὅς ἐστιν αἰὼν τοῦ αἰῶνος τούτου, ὡς τιμιώτερος · δι' οὗ ἐμφαίνει τὸ σφόδρα πρόθυμον τῆς περὶ τοῦ νόμου φυλακῆς αὐτοῦ.

Καὶ ἐπορεύμην ἐν πλατυσμῷ, ὅτι τὰς ἐντολάς σου ἐξεζήτησα. Εὐδοκῶμην εἰς πάντα, ὅτι τὰς ἐντολάς σου ἠγάπησα. Ἡ καὶ θλιβόμενος, οὐκ ἐστενοχωροῦμην · τὸ γὰρ συνειδέειν ὅτι τὰς ἐντολάς σου ἐξεζήτησα, ἐν θλίψει ἐπλάτυνέ με · παρηγορεῖ γὰρ τὸ ἀγαθὸν συνειδός.

Καὶ ἐλάλουν ἐν τοῖς μαρτυροῖς σου, ἐναντίον βασιλέων, καὶ οὐκ ἠσυχρόμην. Ἐλάλουν τὸν νόμον σου, ἐνώπιον βασιλέων, καὶ εὐδοκίμουν · ἐπαρρησιαζόμεν ἐν ταῖς ἐντολαῖς σου, καὶ οὐχ ὑπεστελλόμεν · ἀρμόζει δὲ τοῦτο, καὶ τοῖς ὑπὲρ Χριστοῦ μάρτυσι.

Καὶ ἐμελέτων ἐν ταῖς ἐντολαῖς σου, αἷς ἠγάπησα σφόδρα · καὶ ἤρα τὰς χεῖράς μου πρὸς τὰς ἐντολάς σου, ὡς ἠγάπησα. Ἐμελέτων μὲν ἐν αὐτοῖς, ἀναγινώσκων αὐτάς · ἤρα δὲ τὰς χεῖράς μου πρὸς αὐτάς, πράττων αὐτάς. Ἀδιάφορον δὲ τὸ Αἷς ἔντα ἰντολαῖς σου ἀποδοθέν · τὸ δὲ κατὰ τὸ πρὸς τὰς

Καὶ ἠδολέσχουν ἐν τοῖς δικαίωμασι σου. Εἰρηται περὶ τούτων, ἤγουν, περὶ ἀδολεσχίας.

Μνήσθητι τὸν λόγον σου τῷ δούλῳ σου, ὃν ἐπήλπισάς με. Ἐπ' ἐμοὶ τῷ δούλῳ σου μνήσθητι τὸν λόγον σου, ἔφ' ὃν λόγον σου, ἐλπίζειν με ἐποίησας. Τίς δὲ ὁ λόγος σου ; ὅτι ἐλεήσεις καὶ σώσεις τοὺς φυλάσσοντας τὰ προτιτάγματά σου, καθὼς καὶ ἀνωτέρω δεδήλωται · Μνήσθητι τῷ δούλῳ σου τὸν λόγον σου. Θεοπερεπὼς δὲ νοητέον, ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὸ Μνήσθητι · ἀντὶ τοῦ Περάτωσον · ἀδιάφορος δὲ ἡ σύνταξις τοῦ Μνήσθητι.

Αὕτη με παρεκάλεσεν ἐν τῇ ταπεινώσει μου. Αὕτη · τίς ; Ἡ ἐλπίς δηλονότι. Αὕτη με παρηγόρησεν, αὕτη με ἀνεκλήσατο, ἐν τῇ ταπεινώσει μου, τῇ ἀπὸ τῶν πειρασμῶν, ἐν τῇ κακοπαθείᾳ μου.

Ἵτι τὸ λόγιόν σου ἐξῆσέ με. Ὁ δηλωθεὶς

ἀνωτέρω λόγος μου, οὗτος ἐξωποίησε. Σχεδὸν ἀπονεκρωθέντα τῇ ἀγχώρῃ τῶν θλιψέων.

Ἵπερήφανοι παρηγόμενον ἕως σφόδρα, ἀπὸ δὲ τοῦ νόμου σου οὐκ ἐξέκλινα. Ἐκαίνοι μὲν παρτίβαινον τὸν νόμον σου ἐπὶ πολὺ· ἐγὼ δὲ οὐ συναπήχθην αὐτοῖς. Ἡ παρηγόμενον διαγεληνόντες με, τῷ νόμῳ πάντοτε προσκειμένον· ἐγὼ δὲ οὐκ ἀπέστην τῆς μελέτης αὐτοῦ. Ἵπερήφανους δὲ λέγει τοὺς ὑπερόπτας τοῦ νόμου. Τοιοῦτοι δὲ πάντες αἱ ἐπηρμένοι.

Ἐμνήσθη τῶν κριμάτων σου, ἀπ' αἰῶνος, Κύριε, καὶ παρεκλήθη. Τῶν κριμάτων σου τῶν ἀπ' αἰῶνος, τῶν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ εἰς τὸ ἐξῆς. Ὅπως τοὺς μὲν ἀρετῇ κακοπαθοῦντας δοξάζει, τοὺς δὲ κακίᾳ εὐημεροῦντας ἀτιμάζει.

Ἄθυμα κατέσχε με, ἀπὸ ἁμαρτωλῶν τῶν ἐγκαταλιπαρόντων τὸν νόμον σου. Ἡθύμησα δι' αὐτοῦς· τοῦτο μὲν ὀργιζόμενος, ὅτι ἀθετοῦσι τὸν νόμον σου· τοῦτο δὲ λυπούμενος, ὅτι ἀκόλλυνται.

Ψαλτὰ ἤσάν μοι τὰ δικαίωματά σου ἐν τόπῳ παροικίας μου. Ψαλλόμενα, τούτεστι μελετώμενά μοι, ἐνθα παρῴκουν, ἐν οἷῳ ἂν τόπῳ διῆγον. Ἡ καὶ ἄλλως· Ἐν ψαλμοῖς ἤσάν μοι· ψαλμοὺς αὐτὰ ἐποιούμην, καὶ ψάλλον αὐτὰ εὐφραίνόμενῃ.

Ἐμνήσθη ἐν νυκτὶ τοῦ ὄνοματός σου, Κύριε, καὶ ἐφύλαξα τὸν νόμον σου. Ἐν νυκτὶ, ὅτε μᾶλλον οἱ δαίμονες τῆς ἀκαθαρσίας ἐνοχλοῦσι, διὰ μνήμης αἱ ποιούμενος, ἐσωφρόνουν τῷ φόβῳ σου· ἢ ἐν νυκτὶ τῶν παθῶν ὅτε ὑπ' αὐτῶν ἐξωφοῦνται.

Αὕτη μοι ἐγενήθη, ὅτι τὰ δικαίωματά σου ἐξέζητησα. Αὕτη ἡ μνήμη· εἴθε γὰρ πολλάκις εἰς ὄνομα τὸ ῥῆμα μεταλαμβάνειν, ὡς τὸ, Αὕτη με παρεκάλεσεν, ἐν τῇ ταπεινώσει μου. Λέγει γοῦν, ὅτι αὕτη ἡ μνήμη γέγονέ μοι, ἀπὸ τοῦ σφόδρα ζητεῖν τὰ δικαίωματά σου. Ἐκείθεν γὰρ τὸν φόβον ἔλαβον.

Μερὶς μου εἶ, Κύριε· εἶπα τοῦ φυλάξασθαι τὸν νόμον σου. Μερὶς μου εἶ, κληρονομία μου, πλουτός μου, καταφρονήσαντος τῆς ἐπὶ γῆς μερίδος· διὰ τοῦτο λοιπὸν εἶπα· Συνεθέμην, ἐπηγγειλάμην, περὶ τοῦ φυλάξασθαι τὸν νόμον σου ἀπαράδατον.

Ἐδεήθη τῷ προσώπῳ σου ἐν ὄλῃ καρδίᾳ μου, ἐλέησόν με κατὰ τὸ λόγιόν σου. Ἐδεήθη ὀλοκαρδίως, περὶ τῆς ἁμαρτίας μου· ἐλέησόν με, κατὰ τὸ λόγιόν σου· γέγραπται γὰρ ἐν τῷ νόμῳ ἐλεῖσθαι τοὺς μετανοοῦντας· ἢ κατὰ τὴν ὑπόσχεσίν σου· ἢ κατὰ τὴν διάκρισίν σου· Τοῦ προσώπου δὲ, ἀντὶ τοῦ Σοῦ, κατὰ περιφρασίν.

Διελογισάμην τὰς ὁδοὺς σου, καὶ ἐπέστρεψα τοὺς πόδας μου εἰς τὰ μαρτύριά σου. Διελογισάμην

A quit, illud tuum de quo paulo ante diximus, cum præ tantis afflictionibus angerer, ac pene mortuus essem, iterum me ad vitam revocavit.

VERS. 51. *Superbi inique agebant usque valde, a lege autem tua non declinavi.* Illi quidem in multis legem tuam transgrediebantur, ego vero illis non me adjunxi. Vel : Inique agebant, veridentes me, quod legi tuæ semper incumberem, et ab illius meditatione nunquam recederem. Superbos autem appellat, legis contemptores. Tales enim esse solent elati omnes ac superbi.

VERS. 52. *Memor sui, judiciorum tuorum a sæculo, Domine, et consolatus sum.* Quæ a sæculo, hoc est, quæ ab initio sunt, et in futurum erunt. In his autem iudiciis continetur, quod virtute præditos B homines, tametsi ad tempus affigi permittas, tamen pravis imbuti sunt moribus, quanquam interea

VERS. 53. *Tristitia detinuit me, pro peccatoribus dereliquentibus legem tuam.* Tristis sui, inquit, propter peccatores, partim quidem iratus, quod legem tuam adeo contemnant, partim etiam dolens, quod ipsi perituri sint.

VERS. 54. *Cantabiles mihi erant justificationes tuæ, in loco peregrinationis meæ.* Cantandæ, hoc est, meditandæ a me sunt ; ubicunque habitavero, ubicunque vitam degero. Vel aliter : Loco canticorum mihi erant, et in psalmos eas mihi constituēbam, atque eas psallendo, delectabar.

VERS. 55. *Memor sui nocte nominis tui, Domine, et custodivi legem tuam.* Nocturno, inquit, tempore quando immundi dæmones plures solent perturbationes afferre, ego te in memoria semper habebam, et præ timore tuo sapientior reddebar. Vel, in nocte passionum atque affectuum, et quando ab illis obtenebrabar

VERS. 56. *Hæc facta est mihi, quia justificationes tuas exquisivi.* Hæc memoria scilicet. Solet enim Propheta aliquando verbum mutare in nomen ; juxta illud : *Hæc me consolata est in humilitate mea.* Hæc memoria, inquit, ideo mihi facta est, quia valde exquisivi justificationes tuas. Illinc enim ego timorem accepi.

VERS. 57. *Portio mea, Domine : dixi eustodire legem tuam.* Tu, portio mea es ; hæreditas, inquam, mea, et divitiæ meæ. Alla enim terrena omnia despicio. Atque ideo Dixi, hoc est, Pollicitus sum, eustodire legem tuam, et nullo pacto eam transgredi.

VERS. 58. *Deprecatus sum faciem tuam in toto corde meo, miserere mei secundum eloquium tuum.* Te, inquit, pro delictis meis ex toto corde deprecatus sum ; miserere ergo mei juxta eloquium tuum. Scriptum est enim in lege tua, quod delinquentium misereberis. Vel, Secundum promissionem, aut distinctionem tuam ; per faciem autem Dei, ipsum Deum circumloquitur.

VERS. 59. *Cogitavi vias tuas, et converti pedes meos in testimonia tua.* Legem tuam meditatatus sum, con-

versationisque, ac vitæ meæ semitam direxi ad mandata tua. Quædam autem exemplaria habent: *Cogitavi vias meas*, hoc est, prius consideravi, quid agendum mihi esset, aut quid dicendum: atque ideo ambulavi intra mandata tua.

VERS. 60. *Paratus sum, et non sum turbatus, ut custodiam mandata tua.* Paratus sum ad custodiendum ea, atque ideo ab eorum difficultate, aut severitate turbatus non sum. Malum enim quod quis prius considerat, atque expectat, tolerabilius efficitur. Vel dæmonibus, seu tentationibus me invadentibus, turbatus non sum, sciens, quod impetum in me facturi erant. Quam ob causam ad tolerantiam me præparavi.

VERS. 61. *Funes peccatorum circumplexi sunt mihi, et legem tuam non sum oblitus.* Funes peccatorum, pravæ sunt dæmonum cogitationes, quibus, ceu vinculis quibusdam, nectere, atque alligare omnes conantur, quibuscum certant. Hi, inquit, funes mihi circumplexi sunt, nec tamen ideo oblitus sum legis tuæ. Illius enim timore, omnibus peccatorum vinculis, veluti gladio quodam incisus, liberatus aufugi.

VERS. 62. *Media nocte surgebam ut confiterer tibi, ad judicia justitiæ tuæ.* Media nocte quando dæmones adversum homines magis insurgunt, et alios quidem ad pravas cogitationes, alios vero ad ipsa urgent facinora. Vel aliter: Eo, inquit, tempore surgebam e lecto, ut tibi confiterer, quando somnus quiescentibus suavior videri solet; surgebam dico, ut confiterer, hoc est, ut gratias tibi agerem, propter judicia justitiæ tuæ. Hæc autem judicia tu nobis parcens, mandasti lege tua observari, ut dum tui timorem addiscimus, moderatiores efficiamur, ne intemperantiam secuti, majoribus damnemur supplicis. Vel: Surgebam, ut confiterer tibi peccata mea, propter judicia justitiæ tuæ, hoc est, tinens propter ea.

VERS. 63. *Particeps ego sum omnium timentium te, et custodientium mandata tua.* Aequè ego, inquit, atque illi, te timeo, æque etiam mandata tua observo. Unus etenim ex illorum numero sum, qui te maxime venerantur, atque observant.

VERS. 64. *Misericordia tua, Domine, plena est terra, justificationes tuas doce me.* Tu totius orbis miseris, tu omnes nutris, tu omnium curam ac providentiam habes, tu patiens es ad omnes. Miserere igitur mei, et doce me justificationes tuas, ita ut altius et perfectius eas intelligam. Hujusmodi autem verbis utitur beatus David, non quod procul esset a misericordia Dei, sed ut illum sibi magis beneficentiam conciliaret.

VERS. 65. *Bonitatem fecisti cum servo tuo, Domine, secundum verbum tuum.* Beneficio, inquit, affecisti servum tuum; ita enim Symmachus reddidit. Secundum autem verbum tuum, quod in lege scriptum esse diximus. Ibi enim expresse pollicitus es,

τὸν νόμον σου, ἰθὺν τὴν ὁδὸν τῆς πολιτείας μου πρὸς τὰς ἐντολάς σου. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων, *Διελογισάμην τὰς ὁδοὺς μου*, γράφουσι, τουτέστι, πρῶτον διεσκεπτόμην καὶ τὸ πρακτέον μοι, καὶ τὸ λαλητέον· ὅθεν καὶ εἰσω ἐβάδιζον τῶν ἐντολῶν σου.

Ἐτοιμάσθην καὶ οὐκ ἐταράχθην, τοῦ φυλάξασθαι τὰς ἐντολάς σου. Ἐτοιμάσθην, εἰς τὸ φυλάξαι τὰς ἐντολάς σου· διὸ καὶ οὐκ ἐταράχθην ὑπὸ τῆς τραχύτητος καὶ βαρύτητος αὐτῶν· τὸ γὰρ μελετήθην καὶ προσδοκηθὲν, εὐμεταχειριστότερον. Ἡ οὐκ ἐταράχθην, ἐπιθεμένω μοι τῶν δαιμόνων, ἢ τῶν πειρασμῶν, εἰδὼς ὅτι προβαλοῦσι, καὶ παρασκευασθεῖς εἰς ὑπομονήν.

B

Σχοινία ἁμαρτωλῶν περιεπλάκησάν μοι· καὶ τοῦ νόμου σου οὐκ ἐπελαθόμην. Σχοινία ἁμαρτωλῶν δαιμόνων, οἱ πονηροὶ λογισμοί, δι' ὧν πειράζειν ἐπιχειροῦσι τοὺς ἀγωνιζομένους. Ταῦτα, φησί, τὰ σχοινία περιεπλάκησάν μοι, καὶ οὐδ' οὕτως ἐπελαθόμην τοῦ νόμου σου. Τῷ φόβῳ δὲ τῷ τούτου, καθάπερ τινὶ διακόψας ξίφει, αὐτὰ διέφυγον.

Μεσονύκτιον ἐξηγειρόμην, τοῦ ἐξομολογεῖσθαι σοι ἐπὶ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου. Μεσονύκτιον, ὅτε μᾶλλον οἱ δαίμονες ἐπιτίθενται· τοὺς μὲν εἰς πονηρὰν μελέτην, τοὺς δὲ πρὸς ἁμαρτίαν ἀλείφοντες. Ἡ καὶ ὅτε γλυκύτερος ὁ ὕπνος ἐπιβρέει. Τότε, φησί, ἐξηγειρόμην ἐκ τῆς κοίτης, ἐπὶ τῷ ἐξομολογεῖσθαι σοι, ἐπὶ τῷ εὐχαριστεῖν σοι, διὰ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου· ὅτι ταῦτα φειδόμενος ἡμῶν, ἐνομοθέτησεν, ἵνα φοβούμενοι σωφρονώμεν, καὶ μὴ ἀκολασθαινοντες, κολασθῶμεν. Ἡ ἐξηγειρόμην ἐπὶ τῷ ἐξαγορεύειν σοι τὰς ἁμαρτίας μου, διὰ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου, τουτέστι φοβούμενος δι' αὐτά.

Μέτοχος εἰμι ἐγὼ πάντων τῶν φοβουμένων σε, καὶ τῶν φυλασσόντων τὰς ἐντολάς σου. Μέτοχος, ἦτοι κοινωνὸς τοῦ ἰσοῦ φόβου, καὶ τῆς ὁμοίας φυλακῆς, ἤγγον εἰς αὐτῶν.

D

Τοῦ ἐλέους σου, Κύριε, πλήρης ἡ γῆ. τὰ δικαιώματά σου διδάξόν με. Πᾶσαν τὴν γῆν ἐλεείς, τρέφῃ πάντας, προσοόμενος πάντων, μακροθυμῶν ἐπὶ πᾶσιν. Ἐλέησον καὶ με, καὶ διδάξόν με τὰ δικαιώματά σου, ὑψηλότερον, καὶ βεβαιότερον· καὶ μὴν καὶ αὐτὸς μετὰ πάντων ἠλεείτω· ἀλλὰ τοῦτο, δυσωπητικώτερον, εἴρηκεν.

benevolum redderet, et ut ampliorem erga se mi-

Χρηστότητα ἐποίησας μετὰ τοῦ δούλου σου, Κύριε, κατὰ τὸν λόγον σου. Εὐηργέτησας τὸν δούλον σου· οὕτω γὰρ ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκε· κατὰ τὸν λόγον σου δὲ, τὸν ἐν τῷ νόμῳ γεγραμμένον, περὶ τοῦ εὐεργετεῖσθαι τοὺς ἁμαρτοῦντας· ἢ Κατὰ

τὸν λόγον σου, ἀντὶ τοῦ Κατὰ τὸ πρόπον σοι. B te affecturum beneficio eos, qui tibi placere studuerint. Vel aliter (quia Græca dictio λόγος, non Verbum tantum, sed rationem etiam significat) : Secundum rationem, inquit, fecisti hanc bonitatem, hoc est, secundum id quod divinitatem tuam decet. Continet autem hic sermo gratiarum actiones, pro acceptis beneficiis.

Χρηστότητα, καὶ παιδείαν, καὶ γνῶσιν διδάξον με, ὅτι ταῖς ἐντολαῖς σου ἐπίστευσα. Χρηστότητα μὲν πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς, παιδείαν δὲ, τὴν ἐν τῇ πρακτικῇ, γνῶσιν δὲ, τὴν ἐν τῇ θεωρητικῇ. Συνέτισόν με, φησὶ, πρὸς ταύτας, ἀνθ' ὧν ἐπέισθην ταῖς ἐντολαῖς σου ἢ διότι ἐπίστευσα αὐταῖς, ὅτι συνετίσουςί με.

Πρὸ τοῦ με ταπεινωθῆναι, ἐγὼ ἐπλημμέλησα, διὰ τοῦτο τὸ λόγιόν σου ἐφύλαξα. Πρὸ τοῦ κακοπαθῆσαι με ἤμαρτον ἁμαρτήσας πρότερον, εἴτα ἐπαυθῆναι. Διὰ τοῦτο τὸν νόμον σου ἐφύλαξα, ἵνα μὴ πάλιν ἁμαρτήσας, πειρασθῶ. Ἐπειτα γὰρ τῇ πλημμελείᾳ ταπεινωσὶς ἐκ πειρασμοῦ. Ἡ καὶ ταπεινώσειν ὑποληπτέον, τὴν ἐνάρετον, τὴν ἐκ συναισθησῆως ἁμαρτίας, τοῖς προσέχουσιν ἐπιγινόμενην, ἵνα καὶ νοήσωμεν ὅτι ἡ πλημμέλεια γέγονεν αὐτῷ πρόξενος ταπεινοφροσύνης.

Χρηστὸς εἶ σὺ, Κύριε, καὶ ἐν τῇ χρηστότητί σου διδάξόν με τὰ δικαιώματά σου. Ὡς ἀγαθός, καὶ φιλόανθρωπος, καὶ φιλάγαθος, διδάξόν με τραώτερον, ἵνα καὶ γὰρ τοῦτο γένωμαι· τὸ αὐτὸ δὲ λέγει πολλάκις ἐπιτεῖλαιν τε τὴν δέησιν, καὶ σφόδρα τῆς παρὰ Θεοῦ διδασκαλίας ὀρεγόμενος.

Ἐπληθύνθη ἐξ' ἐμὲ ἀδικία ὑπερφάνων, ἐγὼ δὲ ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου ἐξερευνήσω τὰς ἐντολάς σου. Ἐκεῖνοι μὲν ἀδικουσί με, ἐγὼ δὲ, οὐδ' οὕτως ἀποστήσομαι ἀπὸ τῶν ἐντολῶν σου, οὐδὲ μιμήσομαι τοῦτους, ἀλλ' ἐξερευνήσω ταύτας, καὶ τὴν παραμυθίαν ἐκείθεν ἀρούσομαι. Ἵπερφάνους δὲ νόησον, καὶ τοὺς δαίμονας, καὶ τοὺς ὑπερόπτας τοῦ νόμου.

Ἐτυρώθη ὡς γάλα ἡ καρδία αὐτῶν, ἐγὼ δὲ τὸν νόμον σου ἐμελέτησα. Ἐσκληρύνθη κατ' ἐμοῦ. Τὸ γάλα γὰρ εἰς τυρὸν πησσομένον, σκληρύνεται. Ἡ ἐπιπάνθη ἐνευθηνουμένη ταῖς ἀδικίαις. Τὸ γάλα γὰρ εἰς τυρὸν πησσομένον λιπωδέστερον γίνεται.

Ἀγαθὸν μοι ὅτι ἐταπεινώσας με ὅπως ἂν μάθω τὰ δικαιώματά σου. Συμφέρον, ὡφέλιμόν μοι γέγονεν, ὅτι ἐπαίδευσάς με πειρασμοῖς, ἵνα μάθω τὸ δίκαιόν σου, ὅτι κολάζεις τοὺς ἁμαρτάνοντας· καὶ ὅτι εἰ ἐνταῦθα κολάζεις, πολλῷ μᾶλλον ἐκεί.

Ἀγαθός μοι ὁ νόμος τοῦ στόματός σου, ὑπὲρ χιλιάδας χρυσοῦ καὶ ἀργυροῦ. Ὁ νόμος δὲ ὑπεργόρευσας τῷ Μωϋσῇ, ἀγαθός μοι, ὡσπερ παιδαγωγῶν τὸ σῶμα, καὶ ρυθμίζων τὰ ἦθη, καὶ συνετίζων τὴν ψυχὴν.

Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με καὶ ἐπλασάν με, συνετίσόν με, καὶ μαθήσομαι τὰς ἐντολάς σου.

VERS. 66. Bonitatem et disciplinam, et scientiam doce me, quia mandatis tuis credidi. Duce me, inquit, bonitatem erga amicos et cognatos, disciplinam in actionibus, et scientiam in contemplando. Inst rue me igitur in his omnibus, quia mandatis tuis obtemperavi, vel quia credidi, quod instrui deberem a mandatis tuis, atque ab illis sapientior redili.

VERS. 67. Priusquam humiliarer ego deliqui: propterea eloquium tuum custodivi. Antequam affligerer ego peccavi; et quia post peccatum castigatus sum, de cætero legem tuam custodivi: timens ne, si rursus mihi peccare contingeret, rursus pari modo afflictione aliqua castigandus essem. Solet enim post peccatum afflictio consequi, atque humiliatio. Fortassis etiam, de ea loquitur humilitatis virtute, quæ cordatis hominibus de conscientia innascitur peccati, ita ut sensus sit, quod peccatum sibi fuit causa humilitatis.

VERS. 68. Bonus es tu, et in bonitate tua doce me justificationes tuas. Tanquam bonus, et misericors doce me sincerius, ut ego etiam bonus sim. Sæpius vero idem repetit, orationem intendens, ac veluti divinæ doctrinæ avidus.

VERS. 69. Multiplicata est super me injustitia superborum, ego autem in toto corde meo scrutabor mandata tua. Illi, inquit, summa me afficiunt injuria, ego tamen propterea a mandatis tuis non recedam, nec superbos imitabor: quinimo scrutabor mandata tua, in quibus consolationem capio. Per superbos autem et dæmones intellige, et legis contemtores.

VERS. 70. Coagulatum est sicut lac cor eorum, ego vero legem tuam meditatus sum. Induratum est, inquit, eorum cor adversum me. Lac enim coagulatum in caseum obdurescit. Vel (quia Græca dictio, ἐτυρώθη, non tam coagulatum quam caseatum significat) : Caseatum est, inquit, hoc est, pingue effectum, et abundans iniquitatibus. Effici enim solet pinguius, lac, ubi in caseum concreverit.

VERS. 71. Bonum mihi, quia humiliasti me, ut discam justificationes tuas. Utile quidem mihi fuit corripri a te, variis afflictionibus, ut justitiam tuam addiscerem: quod scilicet tu peccantes castigas. Quod si in præsentī vita punis peccatores, quanto magis id facies in futura?

VERS. 72. Bona mihi lex oris tui, super millia auri et argenti. Lex, quam Moysi tradidisti, bona mihi est, eo quod instruit, atque erudit me. Nam et corpus castigat, et mores dirigit, et sapienter animam reddit.

VERS. 73. Manus tuæ fecerunt me et plasmaverunt me, da mihi intellectum, ut discam mandata

tua. Tu me, inquit, plasmasti, tu mihi prudentiam præsta, tu me doce, et ego addiscam mandata tua, quæ hominem ad rectam semitam dirigunt. Aliqui etiam dicunt, quod Filius et sanctus Spiritus dici possunt manus Patris : eo quod per eos omnia fecit.

VERS. 74. *Qui timent te, videbunt me, et lætabuntur, quia in verba tua supersperavi. Videbunt me proficere, si mihi intellectum præstiteris; et lætabuntur, quod in mandatis tuis valde speraverim et non in aliis sæculi hujus auxiliis.*

VERS. 75. *Cognovi, Domine, quod justitia judicia tua, et veritate tua humiliasti me. Experientia cognovi, quod judicia tua justa sunt, quodque merito multis me afflictionibus depressisti, ut prudentior fierem : in te enim deliqueram.*

VERS. 76. *Fiat mihi misericordia tua, ut consolatur me secundum eloquium tuum, servo tuo. Fiat mihi servo tuo misericordia tua, ut me calamitatibus afflictum refrigeret. Fiat autem hoc mihi, juxta promissionem tuam. Pollicitus enim es in lege tua, opem te laturum esse omnibus pœnitentibus.*

VERS. 77. *Veniant mihi miserationes tuæ, et viam. Mihi, inquam, qui modo tristitia ac mœrore pene eram suffocatus.*

Quia lex tua meditatio mea est. Veniant mihi, inquit, illæ miserationes tuæ, quia deinceps, præ cæteris omnibus, lex tua erit meditatio mea.

VERS. 78. *Confundantur superbi, quia injuste iniquitatem fecerunt in me. Erubescant, quod nihil potuerunt perficere, eo quod superati et profligati sunt. Ipsos autem dæmones intelligit, seu divinæ legis contemptores, ut diximus. Injuste autem fecerunt iniquitatem in me, quia propter invidiam me aggressi sunt.*

Ego autem meditor in mandatis tuis. De hoc jam alibi sæpe dictum est.

VERS. 79. *Convertant me timentes te, et qui cognoscunt testimonia tua. Il, inquit, qui timent te convertant me, si aliquando seductus a mandatis tuis aberravero.*

VERS. 80. *Fiat cor meum irreprehensibile, in justificationibus tuis, ut non confundar. Irreprehensibile fiat cor meum, dum in justificationibus tuis meditatur, et utinam timore eorum purgatus, non confundar, turpe aliquid committens.*

VERS. 81. *Deficit in salutare tuum anima mea. Abit quodammodo, atque dissolvitur anima mea, desiderii vehementiam non ferens. Per salutare autem salutarem Christi incarnationem intelligit; ait igitur se illius salutaris desiderio maxime teneri.*

In verba tua supersperavi. In verbis tuis confido, futurum esse quod cupio : in ejus dico verbis,

Α Σὺ με ἐπλασας, σὺ με συνέτισον, σὺ με διδάξον. καὶ μαθήσομαι κατορθοῦν τὰς ἐντολάς σου. Τινὲς δὲ χεῖρας τοῦ Πατρὸς νοοῦσι τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ ἄγιον Πνεῦμα, δι' ὧν τὰ πάντα ἐποίησεν.

Οἱ φοβούμενοί σε θύονται με, καὶ εὐφρανθήσονται, ὅτι εἰς τοὺς λόγους σου ἐπήλπισα. Ὅφονται με προκόπτοντα, εἰ συνετίσης με, καὶ εὐφρανθήσονται, ὅτι εἰς τὰς ἐντολάς σου ἐπήλπισα, καὶ οὐκ εἰς ἄλλοις βιωτικόν.

Ἔγνων, Κύριε, ὅτι δικαιοσύνη τὰ κρίματά σου, καὶ ἀληθεία ἐταπεινώσας με. Ἔγνων τῇ πείρῃ, ὅτι δίκαιαι αἱ κρίσεις σου, καὶ εὐλόγως καὶ δικαίως ἐταπεινώσας με πειρασμοῖς, ἵνα σωφρονισθῶ ἡμαρτον γάρ.

Β *Γενθήτω δὴ τὸ ἔλεός σου τοῦ παρακαλέσαι με. Γενθήτω μοι τῷ δούλῳ σου τὸ ἔλεός σου, ἐπὶ τῷ ψυχαγωγῆσαί με κακωθέντα· γενθήτω δὲ τοῦτο, κατὰ τὴν ὑπόσχεσίν σου. Ἐπηγγέλω γάρ ἐν τῷ νόμῳ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν μετανοούντων.*

Ἐλθέτωσάν μοι οἱ οἰκτιρμοὶ σου, καὶ ζήσομαι. Ἦδη ταῖς λύπαις ἀποκινυμένῳ.

Ὅτι ὁ νόμος σου μελέτη μου ἐστίν. Ἐλθέτωσάν μοι, διότι ὁ νόμος σου μελέτη μου ἐστίν, ὡς οὐδὲν ἕτερον.

Αἰσχυνθήτωσαν ὑπερήφανοι, ὅτι ἀδίκως ἠνόμησαν εἰς ἐμέ· αἰσχυνθήτωσαν, τῷ μηδὲν ἀνύσαι, τῷ ἠττηθῆναι· λέγει δὲ τοὺς ἀνωτέρω δηλωθέντας. Ἀδίκως δὲ ἠνόμησαν εἰς ἐμέ, διὰ μόνον φθόνον ἐκυθέμενοι.

Ἐγὼ δὲ ἀδολεσχῆσω ἐν ταῖς ἐντολαῖς σου. Περὶ τούτου εἴρηται.

Ἐπιστρέψάτωσάν με οἱ φοβούμενοί σε, καὶ οἱ γινώσκοντες τὰ μαρτύριά σου. Ἐπιστρέψάτωσάν με οἱ τοιοῦτοι, εἴποτε ἀποπλανηθῶ τῶν ἐντολῶν σου.

Γενθήτω ἡ καρδία μου ἄμωμος ἐν τοῖς δικαιώμασί σου, ὅπως ἂν μὴ αἰσχυνθῶ. Γενθήτω ἄμωμος, ἐμμελετώσα τοῖς δικαιώμασί σου, καὶ τῷ φόβῳ τούτων καθαιρομένη, ὅπως ἂν μὴ αἰσχυνθῶ, πράξας ἔργον αἰσχύνης.

Ἐκλείπει εἰς τὸ σωτήριόν σου ἡ ψυχή μου. Ἀποδημεῖ τρόπον τινὰ, ἢ ἐκλύεται, μὴ φέρουσα τὴν σφοδρότητα τοῦ πόθου. Σωτήριον δὲ λέγει τὴν σωτήριον ἐνανθρώπησιν τοῦ Χριστοῦ· φησὶν οὖν· ὅτι, Σφόδρα ποθῶ τὸ σωτήριον τοῦτο.

Εἰς τοὺς λόγους σου ἐπήλπισα. Τοῖς λόγοις σου θαρρῶ ὅτι γενήσεται ἂν, τοῖς λόγοις σου τοῖς ἐν

Variæ lectiones.

(34) Subaudi τὸ σωτήριον.

τῷ νόμῳ γεγραμμένοις περὶ αὐτοῦ. Τινὲς δὲ νοοῦσι, ἅπερ περὶ τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας ταῦτα λέγειν αὐτόν· ὅτι Ποῦν τὴν παρὰ σοῦ σωτηρίαν, καὶ εἰς τὰς ἐντολάς σου θαρσύνῃ, ὅτι σωθήσομαι, φυλάττων αὐτάς· ἀδιάφορον δὲ, εἶτε λόγους εἴποις, εἶτε λόγον· etiam adnotandum duximus, quod indifferenter Propheta nunc singulari sermone, verbum dicit, nunc verba in plurali.

Ἐξέλιπον οἱ ὀφθαλμοί μου εἰς τὸ λόγιόν σου, λέγοντες, Πότε παρακαλέσεις με; Ἐξελύθησαν, ἠτόνησαν οἱ ὀφθαλμοί τῆς ψυχῆς μου, εἰς τὸν νόμον σου ἀτενίζοντες· ἐξέλιπον δὲ ζητοῦντες, πότε ψυχαγωγήσεις με, συντίσας, καὶ τὸν ἐγκεκρυμμένον πλοῦτον ἀνακαλύψας.

Ὅτι ἐγενήθην ὡς ἄσκηδς ἐν πάχῃ, τὰ δικαιώματά σου οὐκ ἐπελαθόμην. Φασὶ τὸν ἄσκηδς ἐν πάχῃ ψυχόμενον συσφιγγεσθαι· τοιοῦτο ἐγένετο καὶ αὐτός ἐν τοῖς πειρασμοῖς συσταλῆς, καὶ σωφρονισθείς· καὶ διὰ τοῦτο τοῦ λοιποῦ, τὰ δικαιώματα τοῦ Θεοῦ μὴ ἐπιλαθόμενος, ἵνα μὴ ἄλιν περιπέσοι πειρασμοῖς. Ἄλλοι δὲ λέγουσι τὸν ἄσκηδς ἐν πάχῃ συρόμενον μαλακίζεσθαι, καὶ χαυνοῦσθαι. Τοιοῦτος, φησὶ, γέγονα· τοῖς πειρασμοῖς γὰρ ἐνσυρόμενος, ἰτόνησα, καὶ ἐχαυνώθην· ἄλλ' ὅμως, τὰ δικαιώματά σου οὐκ ἐπελαθόμην, ὥστε καὶ παιῆσαι τι παράνομον. Ἡ καὶ ἑτέρως· Ἐγενήθην ὡς ἄσκηδς, νεκρός μὲν πρὸς τὰ πάθη, χωρητικὸς δὲ τῶν θείων λογίων. Ἐγενήθην δὲ τοῦτο ἐν τῇ πάχῃ τῆς θείας χάριτος, τῇ ἄνωθεν καταλεύσει, καὶ ψυχρανάσει τὴν εἰσοδὸν τῶν παθῶν. Διὸ καὶ οὐκ ἀπέστην τοῦ νόμου σου, γινώσκων ὅτι δι' αὐτοῦ ταύτης τετύχηκα τῆς χάριτος. refrigeravit; atque ideo non recessi a lege tua, sciens quod per illam ego gratiam etiam a te consecutus sum.

Πόσαι εἰσὶν αἱ ἡμέραι τοῦ δούλου σου; πότε ποιήσεις μοι ἐκ τῶν καταδικόντων με κρίσιν; Πόσαι εἰσὶ; πάντως ὀλίγαι· πότε οὖν ποιήσεις μοι κρίσιν ἐκ τῶν καταδικόντων με ἀοράτων, καὶ ὁρατῶν ἐχθρῶν; Ποιήσεις δὲ ταύτην ἀποστρέψας αὐτούς, καὶ πῆρῶ διώξας.

Διηγῆσαντό μοι παράνομοι ἀδολεσχίας, ἀλλ' οὐχ ὡς ὁ νόμος σου, Κύριε. Διηγῆσαντό μοι φλυαρίας δογμάτων, ἀλλὰ ἐναντίας τῷ νόμῳ σου. Ἡ διηγῆσαντό μοι ληρωδίας, ἐρμηνεύοντες δῆθεν τὸν νόμον σου, ἀλλ' οὐ συνεφθέγγοντο τοῦτ'· λέγοιτο δ' ἂν τοῦτο περὶ πάντων ὁμοῦ τῶν αἰρετικῶν.

Πᾶσαι αἱ ἐντολαί σου ἀλήθεια, ἀδικῶς καταδιδῶν με, βοήθησόν μοι. Πᾶσαι ἀληθεῖς, ἐν αἷς ἐκέλευσας μὴ ἀδικεῖν. Ἀδικουμένῳ οὖν βοήθησόν μοι, τοὺς σοὺς μάλιστα νόμους ἐκδικῶν παραβαινομένους· ἐνταῦθα δὲ περὶ τῶν αἰσθητῶν ἐχθρῶν ὁ λόγος.

Παρὰ βραχὺ συνετέλεσάν με ἐν τῇ γῆ, ἐγὼ δὲ οὐκ ἐγκατέλιπον τὰς ἐντολάς σου. Παρ' ὀλίγον ἀνεῖλόν με. Συντέλεια γὰρ λέγεται καὶ ἡ Συμπλήρωσις τῆς ζωῆς. Συντέλεσαν οὖν, ἀντὶ τοῦ Συντελέσαι τὴν ζωὴν παρεσκύασαν· ἢ, Συν-

A quæ in lege de ipso salutari scripta sunt. Aliqui vero intelligunt beatum David hæc verba dixisse de sua salute: Opto, inquit, eam consequi salutem, quæ a te provenit: et in mandata tua valde confido, quod scilicet ea observans salvabor. Illud etiam adnotandum duximus, quod indifferenter Propheta nunc singulari sermone, verbum dicit,

VERS. 82. Defecerunt oculi mei in eloquium tuum, dicentes: quando consolaberis me? Debiles effecti sunt animæ meæ oculi, aspicientes in legem tuam. Defecerunt autem quærentes, quando consolaberis me: instruens scilicet et docens me, et occultos in lege tua thesauros revelans.

VERS. 83. Quia factus sum sicut uter in pruina, justificationes tuas non sum oblitus. Ait utrem pruina frigefactum constringi. Talem se beatus David effectum esse dicit, constrictum nimirum et castigatum calamitatibus. Qua de causa negat se ullo unquam tempore justificationum Dei futurum immemorem, ne rursus in tentationes deferri eum contingat. Alii utrem dicunt tractum in pruina molliorem ac laxiorem fieri. Talis, inquit, ego effectus sum, quia multis calamitatibus distractus, tandem etiam debilitatus, ac dissolutus sum: attamen neque ideo justificationes tuas oblitus sum. Vel aliter: Factus sum sicut uter, mortuus nimirum quantum ad animi affectus, verumtamen capax eloquiorum Dei. Effectus autem sum hujusmodi, in pruina divinæ gratiæ, quam ab eo descendit, et passionum mearum flammam

VERS. 84. Quot sunt dies servi tui? quando facies mihi de persequentibus me iudicium? Quot sunt? Pauci prorsus. Quando igitur facies mihi iustitiam de persequentibus me invisibilibus seu etiam visibilibus inimicis? Facies autem hoc iudicium, si illos in fugam converteris, et procul a me eos insecutus fueris.

VERS. 85. Narraverunt mihi iniqui garrulitates, sed non ut lex tua. Narraverunt mihi dogmatum quorundam nugacitates legi tuæ contrarias. Vel ii, qui legem tuam interpretabantur, narraverunt mihi garrulitates; legi tamen consonum aliquid non dicebant. Possunt autem hæc verba generaliter adversus omnes hæreticos accommodari.

VERS. 86. Omnia mandata tua æquitas: injuste persecuti sunt me, adjuva me. Ea, inquit, mandata omnia vera sunt, in quibus nemini inferendam esse injuriam mandasti. Adjuva me igitur affectum injuria, et vindictam sume de iis omnibus, qui legem tuam transgrediuntur. Est autem hic sermo de visibilibus inimicis.

VERS. 87. Paulo minus consummaverunt me in terra, ego autem non dereliqui mandata tua. Pene inquit, interemerunt me. Consummare dixit, pro vitam finire. Consummaverunt me igitur, hoc est, Præparaverunt ut meam vitam consummarent. Vel,

Concluserunt me in terra, seu Everterunt me in A
 terram; ego tamen a meditatione aut ab observa-
 tione mandatorum tuorum non recessi.

VERS. 88. *Secundum misericordiam tuam vivifica me, et custodiam testimonia oris tui.* In misericordia tua vivifica me, tanquam misericors. Et de his verbis: *Vivifica me*, jam superius dictum est. Testimonia vero oris tui, ea dico, quæ Moysi mandasti.

VERS. 89. *In sæculum, Domine, verbum tuum permanet in cælo.* Mandatum tuum incommutabile in cælo semper permanet. Illud, inquam, mandatum, quo cælum in suo semper ordine continetur.

VERS. 90. *In generationem et generationem veritas tua.* Veritas hujus mandati in omni semper generatione constans permanet: et ordo semel constitutus, in diversa non mutatur.

VERS. 91. *Fundasti terram, et permanet ordinatione tua.* Hæc etiam permanet ordinatione tua, hoc est, quemadmodum tu disposuisti.

Perseverat dies, quoniam omnia serviunt tibi. Permanet dies, ut ordinasti. Antiquum enim atque a te statutum ordinem conservat. Hujus autem perseverantiæ causa est, quia hæc, et alia omnia simul tibi serviunt, et mandato tuo, non secus ac servi domino suo, obtemperant. Altius etiam intelligendo: Verbum tuum in cælo semper permanet, apud angelos. *Facientes enim inquit, verbum ejus.* In generationem etiam et generationem antiqui et novi populi est veritas tua: illa, inquam, veritas, quæ est in lege. Apud utramque enim generationem verbum tuum verum esse prædicatur. Fundasti etiam Ecclesiam, et in evangelica eam fide stabilisti: Ecclesiam dico, quæ antea terra merito dici poterat, quia terrena sapiebat, et in terrenis versabatur. Ideoque permanet, ut ordinasti. Et quantum multa tentationum, ac persecutionum maria, ut ita dicam, quasi oceanus quidam, undique in eam irruerint, non tamen adversus eam prævaluerunt. Perseverat etiam dies, hoc est, pietatis ac religionis lumen, quod simul ac ex Evangelii prædicatione ortum atque accensum est, ab adversarii potentia nunquam exstingui potuit. Prophetice autem hæc dicta sunt.

VERS. 92. *Nisi quod lex tua meditatio mea est, tunc forte periissem in humilitate mea.* Nisi, inquit, ea de causa fuisset liberatus, quia assidue mediator legem tuam, procul dubio calamitatibus tunc majori in me cum impetu irruentibus, periissem in afflictione mea.

VERS. 93. *In sæculum non obliviscar justificationes tuas: quia in ipsis vivificasti me.* Per totum sæculum, justificationum tuarum memoriam non amittam: quoniam per ea tu me jam pene exspirantem vivificasti. Ideo autem liberatus sum, quia legem tuam meditabar.

VERS. 94. *Tuus sum ego, et salvum me fac, quia justificationes tuas exquisivi.* Scripsum est enim in lege tua, quod qui fecerit eas justificationes, vivet in eis. Quoniam igitur ego tuus sum, salva me ab insidiatoribus meis. Tuus autem sum, veluti qui justificationes tuas toto corde exquiro.

ἐκλεισάν με ἐν τῇ γῆ, ἢ κατέστρεψάν με εἰς τὴν γῆν. Ἐγὼ δὲ οὐδ' οὕτως ἀπέστην τῆς μελέτης καὶ φυλακῆς τῶν ἐντολῶν σου.

Κατὰ τὸ ἐλεός σου ζῆσόν με, καὶ φυλάξω τὰ μαρτύρια τοῦ στόματός σου. Ἐν τῷ ἐλεεί σου ζῆσόν με, ὡς ἐλεήμων περὶ τοῦ ζῆσόν με προέβηται. Τὰ μαρτύρια δὲ τοῦ στόματός σου, ἃ ὑπηρέυσας τῷ Μωϋσεῖ.

Εἰς τὸν αἰῶνα, Κύριε, ὁ λόγος σου διαμένει ἐν τῷ οὐρανῷ. Ἄει τὸ πρόσταγμά σου ἀσάλευτον διαμένει ἐν τῷ οὐρανῷ· τὸ περὶ τῆς τάξεως αὐτοῦ, συνέχον αὐτὸν ἐν αὐτῇ.

Εἰς γενεάν καὶ γενεάν ἡ ἀλήθειά σου. Ἄει ἡ ἀλήθεια τοῦ προστάγματός σου διὰ πάσης γενεᾶς ἀληθεύει, μὴ μετακινήσεις τῆς ὀρισθείσης τάξεως.

Ἔθεμελλώσας τὴν γῆν, καὶ διαμένει τῇ διατάξει σου. Διαμένει καὶ αὕτη ἐν τῇ διατάξει σου, ὡς διατάγη.

Διαμένει ἡ ἡμέρα, ὅτι τὰ σύμπαντα δοῦλα σά. Διαμένει ἡ ἡμέρα, ὡς προσέταξας, τηρούσα τὴν ἰδίαν τάξιν. Αἴτιον δὲ τῆς τοιαύτης διαμονῆς, ὅτι καὶ ταῦτα καὶ ὁμοῦ πάντα δοῦλα σά. Διότι καὶ κείθονται τῷ προστάγματι τοῦ δεσπότου, καθάπερ τινὲς δοῦλοι· κατὰ δὲ ὑψηλοτέραν θεωρίαν, αἰεὶ διαμένει ἐν τῷ οὐρανῷ παρὰ τοῖς ἀγγέλοις ὁ λόγος σου. Ποιοῦντες γὰρ, φησὶ, τὸν λόγον αὐτοῦ. Ἐν γενεᾷ δὲ καὶ γενεᾷ, τῇ τε τοῦ παλαιοῦ καὶ τῇ τοῦ νέου, ἡ ἀλήθειά σου ἦ ἐν τῷ νόμῳ. Παρ' ἀμφοτέροις γὰρ ἀληθῆς οὗτος ὁμολογεῖται. Ἔθεμελλώσας δὲ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἡδραλώσας αὐτὴν ἐν τῇ πίστει τοῦ εὐαγγελίου· γῆν πρότερον οὖσαν, καὶ γῆν φρονούσαν, καὶ περὶ τὰ γῆνινα συρομένην· διὰ καὶ διαμένει, ὡς διατάξω πολλῶν μὲν πειρασμῶν αὐτῇ προσρηζάντων, οὐδενὸς δὲ ταύτης κατισχύσαντος. Διαμένει δὲ ἡ ἡμέρα, τουτέστι, τὸ φῶς τῆς εὐσεβείας, ὅπερ ἀνέτειλε, διὰ τοῦ κηρύγματος, μὴ τεμνόμενον ἢ σθενούμενον ὑπὸ τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως. Προφητικῶς δὲ ταῦτα. •

Εἰ μὴ ὅτι ὁ νόμος σου μελέτη μου ἐστί, τότε ἂν ἀπώλωμην ἐν τῇ ταπεινώσει μου. Εἰ μὴ εἶδὼς ὁ νόμος σου μελέτη μου ἐστὶν ἀπηλλάγην, τότε ἂν ἀπέθανον ἐν τῇ κακοπαθείᾳ μου, σφοδρότερον ἐπιθεμένων μοι τῶν πειρασμῶν.

Εἰς τὸν αἰῶνα οὐ μὴ ἐπιλάθωμαι τῶν δικαιομάτων σου, ὅτι ἐν αὐτοῖς ἐξῆσάς με. Παρ' ἄλλων τῶν αἰῶνα οὐ μὴ ἐπιλάθωμαι αὐτῶν. Ὅτι δι' αὐτὰ ἐζωοποίησάς με ἀποπνιγόμενον. Διότι γὰρ μελέτην εἶχον τὸν νόμον σου, ἀπηλλάγην.

Σὺς εἰμι ἐγὼ, σῶσόν με, ὅτι τὰ δικαιώματά σου ἐξεζήτησα. Γέγραπται γὰρ ἐν τῷ νόμῳ, ὅτι ἐποίησας αὐτὰ, ζῆσεται ἐν αὐτοῖς· ἐπεὶ οὖν σὺς εἰμι, σῶσόν με ἀπὸ τῶν ἐπιβουλεύοντων μοι· σὺς γὰρ ἐγὼ, ὡς τὰ σὰ δικαιώματα ἐκζητῶν.

Ἐμὲ ὑπέμειναν ἁμαρτωλοὶ, τοῦ ἀπολῶσαι με. A Ἐμὲ ἐνὴδρευσαν. Ὁ γὰρ ἐνεδρεύων περιμένει τὸν ἐνεδρεύμενον.

Τὰ μαρτύριά σου συνῆκα. Συνετιθεὶς παρὰ σοῦ· διὰ τούτοις ψυχαγωγοῦμαι.

Πάσης συντελείας εἶδον πέρας, πλατεῖα ἢ ἐντολὴ σου σφόδρα. Πάσης σπουδῆς καὶ ἀνθρωπίνης· καὶ δαιμονικῆς ἔγνω πέρασ. Πλατεῖα γὰρ ἢ ἐντολὴ σου σφόδρα, μὴ στενοχωροῦσα τὸν νοῦν, ἀλλὰ πλατύνουσα πρὸς γῶσιν· ὅψ' ἦς καὶ γὰρ πλατυνθεὶς· ἔγνω ἐκάστης συντελείας πέρας. Ἡ καὶ ἐτέρως· Πάσης καταστροφῆς ἔγνω πέρασ, ὅπολον μὲν ἐστὶ τὸ πέρας τῆς τελευτῆς τοῦ δικαίου, ὅπολον δὲ τὸ τῆς τοῦ ἁμαστωλοῦ. Ἐἶτα τὸ ἐξῆς· Πλατεῖα ἢ ἐντολὴ σου σφόδρα· πλατύνουσα ἐν στενοχωρίᾳ θλίψεως τὸν ἐμπολιτευόμενον. Νόμον δὲ νόει τὰς ἐντολάς. Ἡ πλατεῖα, τῷ μὴ στενοχωρεῖν, μηδὲ ταλαιπωρίαν ἐπάγειν εἰ καὶ δοκεῖ τοῖς ῥαθυμοτέροις· ἐπίπονος. santur. Per mandatum vero legem intellige. Vel :

Ὡς ἠγάπησα τὸν νόμον σου, Κύριε! ὅλην τὴν ἡμέραν μελέτη μου ἐστίν. Λίαν ἠγάπησα τὸν νόμον σου, καὶ ὅλην τὴν ἡμέραν ἐμμελετῶ ἐν αὐτῷ· δηλονότι καθ' ἐκάστην, ποτὲ μὲν ἀναγινώσκων αὐτὸ, ποτὲ δὲ πράττων, ποτὲ δὲ διανοοῦμενος.

Ἐπὲρ τοὺς ἐχθροὺς μου ἐσόφισάς με τὴν ἐντολήν σου, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα ἐμοὶ ἐστίν. Ἐχθροὶ τῶν φυλασσόντων τὸν νόμον, οἱ μὴ τοῦτον φυλάσσοντες. Ἐπὲρ τοὺτους, φησὶν, σοφώτερον ἐδίδαξάς με τὴν ἐντολήν σου. Διδότι ἀεὶ ἠγαπημένη μοὶ ἐστίν. Ὅθεν ἐκείνοι μὲν ἀδικοῦσι με· ἐγὼ δὲ αὐτοὺς οὐκ ἀνταδικῶ, σοφώτερον ἐκείνων δεδιδαγμένος. C

Ἐπὲρ πάντα τοὺς διδάσχοτάς με συνῆκα, ὅτι τὰ μαρτύριά σου μελέτη μου ἐστίν. Καὶ αὐτῶν τῶν διδασκάλων γέγονα συνετώτερος, διότι μελέτην ἔχω συνέχῃ τὸν νόμον σου, ὃς φωτίζειν οἶδε καὶ σοφίζειν τὸν νοῦν.

Ἐπὲρ πρεσβυτέρους συνῆκα, ὅτι τὰς ἐντολάς σου ἐξεζητήσα. Ἐπὲρ τοὺς παλαιότερους μου καὶ τῷ χρόνῳ προειληφότα· δηλοῖ δὲ καὶ τὸν Σαούλ. Τοιοῦτος γέγονε καὶ ὁ Δαυὶδ, συνείς τὴν κρίσιν τῆς Σωσάννης ὑπὲρ τοὺς πρεσβυτέρους τοῦ λαοῦ. Αἴτιον δὲ τῆς πλείονος συνέσεως· ἢ ἐκζητήσεως τῶν θείων ἐντολῶν, ἢ ἀκριβοῦς ἔρευνα καὶ φυλακῆ. Δύνανται δὲ ταῦτα λέγεσθαι καὶ ἀπὸ τοῦ νέου λαοῦ· τούτου γὰρ ἐχθροὶ μὲν οἱ Ἰουδαῖοι, ὡς διὰ παντὸς ἐθραίνοντες· διδάσκαλοι δὲ, ὡς αὐτοὶ πρώτοι τὰ ἔθνη περὶ τοῦ μόνου Θεοῦ διδάξαντες καὶ τὰς βίβλους παρασχόμενοι· πρεσβύτεροι δὲ, ὡς πρώτος λαός. Υἱὸς γὰρ, φησὶ, πρωτότοκος μου Ἰσραὴλ. Ἐπὲρ τοὺτους οὖν ἐσοφίσθημεν τὸν νόμον, σοφώτερον αὐτῶν, κατὰ τὸ κεκρυμμένον, νοοῦντες· διότι καὶ πλεον ἀγαπῶμεν αὐτά· τά τε ἄλλα, καὶ ὡς τὰ περὶ Χριστοῦ προμηνύοντα. D

illam sapientius, juxta occultiores sensus intelligimus. Quocirca magis etiam eam amamus, cum

¹¹ Exod. iv, 32.

Vers. 95. *Me expectaverunt peccatores, ut perderent me. Mibi, inquit, insidiatii sunt. Nam qui insidiantur expectare cum solent, cui insidias tendunt.*

Testimonia tua intellexi. Prudentior a te effectus, atque ideo in illis refrigeror et consolor.

Vers. 96. *Omnis consummationis vidi finem, latum mandatum tuum valde. Finem, inquit, cognovi esse in humano quolibet aut diabolico studio. Latum enim mandatum tuum valde: neque enim humanam mentem arctat, quinimo ad cognitionem atque ad intelligentiam eam dilatat. Ab eo enim ego dilatatus sum, et finem omnium consummationis cognovi. Vel aliter: Omnis consummationis, hoc est, omnis destructionis finem novi: qualis nimirum mortis finis sit justo homini, et qualis peccatori. Sequitur: Latum mandatum tuum valde, quia eos omnes recreat, et eorum corda dilatat, qui in angustiis atque afflictionibus versantur. Latum est mandatum tuum, eo quod angustias et arumnas nullas præstat, tametsi inertibus ac pigris hominibus laboriosum id esse videatur.*

Vers. 97. *Quam dilexi legem tuam, Domine! tota die meditatio mea est. Valde, inquit, amavi legem tuam, atque ideo tota die meditor in ea: quacunquē scilicet die, modo illam legens, modo mente contemplan, modo etiam operibus omnia perficiens, quæ in ea mandantur.*

Vers. 98. *Super inimicos meos instruxisti me mandato tuo, quia in sæculum meum est. Omnes qui legem non observant, inimici illorum sunt, qui eam observant. Super eos, inquit, docuisti me mandatum tuum, quia illud semper dilexi. Quocirca illi quidem me injuria afficiunt; ego vero eos minime, quia majorem scilicet a te sapientiam edoctus sum.*

Vers. 99. *Super omnes docentes me intellexi, quia testimonia tua meditatio mea est. Ipsis etiam doctoribus meis sapientior effectus sum, quia assidue meditor legem tuam, quæ illuminare atque instruere solet mentes hominum.*

Vers. 100. *Super senes intellexi, quia mandata tua exquisivi. Super antiquiores me, inquit, et majores ætate; et subnotare videtur ipsum Saul. Talis etiam fuit et Daniel, qui Susannæ causam supra omnes populi seniores intellexit. Est autem hujus majoris sapientiæ causa divinorum mandatorum inquisitio, diligensque investigatio et custodia. Possunt etiam hæc verba legi ex persona novi populi, cujus inimici sunt Judæi: eo quod adversus eos inimico atque infenso semper sunt animo. Dici etiam possunt Judæi doctiores, eo quod primi ipsi gentes docuerunt esse unum Deum, primique sacræ Scripturæ libros eis tradiderunt. Appellabimus eos etiam seniores, veluti priorem atque antiquiorem populum: Filius meus, inquit, primogenitus Israel ¹¹. Super hos Judæos igitur nos in lege melius instructi sumus: quia*

multis de causis, tum præcipue, quia omnia nobis præsignavit, quæ pertinerent ad Christum.

VERS. 101. *Ab omni via mala prohibui pedes meos, ut custodiam verba tua. Feci hoc, inquit, ne mandata tua spernerem, quæ hoc jubent.*

VERS. 102. *A judiciis tuis non declinavi, quia tu legem statuisti mihi. Non homo, sed Deus: quem cum timerem, non declinavi ab ejus mandatis.*

VERS. 103. *Quam dulcia gutturi meo eloquia tua, super mel ori meo. Eloquia dico, quæ corporis quidem gutture proferuntur, sed interiori animæ gutture gustantur. Illam autem intelligit voluptatem, qua omnes ii fruuntur, qui intellectualibus animæ sensibus pollent. Iis etenim qui invalidiori sunt stomacho, quique cibum male digerunt, ipsum etiam mel amarum videtur.*

VERS. 104. *A mandatis tuis intellexi, propterea odi omnem viam injustitiæ. Ab his, inquit, instructus sum et effectus sapientior. Atque ideo ab omnibus malignis hominibus aversus sum.*

VERS. 105. *Lucerna pedibus meis lex tua, et lumen semitis meis. Luminis enim ac lucernæ instar lucis radios emittens semitam illam manifestam reddit, quæ ad virtutem deducit. In nocte etenim præsentis vitæ, atque in affectuum nostrorum tenebris, rectam nobis lex viam ad bene ac beate vivendum demonstrat, nec labi nos sinit in peccatum. Per pedes etenim, et per semitas, vitæ ac conversationis modum intelligit. Illud etiam sciendum, quod lex Mosaica juxta litteram intellecta, lucerna iis est, qui per illam virtutum semitam vero intellecta, lucerna illis est, qui per contemplationis callem feruntur ad Deum.*

VERS. 106. *Juravi et statui custodire judicia justitiæ tuæ. Ubi utilitatis illius experientiam cepi, quæ a mandatis tuis provenit, statim juravi, hoc est, pollicitus sum, et statui mihi veluti incommutabile juramentum, ut ea observarem. Statuere enim dixit, pro Stabilire.*

VERS. 107. *Humiliatus sum usque valde, Domine: vivifica me secundum verbum tuum. Diu, inquit, humiliatus sum a voluntaria, seu etiam ab involuntaria afflictione. De verbis autem: Vivifica me, jam superius dictum est, ibi: Adhæsit pavimento anima mea, et cætera.*

VERS. 108. *Voluntariu oris mei beneplacita sunt Domine. Voluntarias, inquit, promissiones meas, quas nulla necessitate, sed sponte ac volenti animo pollicitus sum, suscipe, precor, benignus, et dirige. Hujuscemodi autem fuit promissio illa, ac juramentum observandi mandata.*

Et judicia tua doce me. Difficilia enim sunt, atque obscura. Judicia enim, inquit, tua, abyssus multa²². Vel: Doce me, ut profundius ea intelligam.

VERS. 109. *Anima mea in manibus tuis semper,*

Ἐκ πάσης ὁδοῦ πονηρᾶς ἐκώλυσα τοὺς πόδας μου, ὅπως ἂν φυλάξω τοὺς λόγους σου. Ἐποίησα τοῦτο, ἵνα μὴ ἀθετήσω τὰς ἐντολάς σου τοῦτο κειλευούσας.

Ἀπὸ τῶν κριμάτων σου οὐκ ἐξέκλινα, ὅτι σὺ ἐνομοθέτησάς με. Οὐκ ἄνθρωπος, ἀλλ' ὁ Θεός, ὃν φοβούμενος οὐκ ἐξέκλινα. Ἀδιάφορος δὲ ἡ σύνταξις τοῦ ἐνομοθέτησας.

Ὡς γλυκέα τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγια σου, ὕπερ μέλι τῷ στόματι μου. Τῷ μὲν τοῦ στόματος λάρυγγι καὶ στόματι λαλούμενα, τῷ δὲ τῆς ψυχῆς νοούμενα. Ἐμφαίνει δὲ τὴν ἐπ' αὐτοῖς ἡδονὴν, ἥτις ἐγγίνεται τοῖς ἐβρωμένοις τὰ αἰσθητήρια τοῖς γὰρ κακοσίτοις, φασί, καὶ τὸ μέλι πικρὸν.

Ἀπὸ τῶν ἐντολῶν σου συνήκα, διὰ τοῦτο ἐμίσησα πᾶσαν ὁδὸν ἀδικίας. Ἀπὸ τούτων ἐσοφίσθη, καὶ συνετώτερος ἐγενόμην· διὸ καὶ ἀπεστράφη τὸ πονηρὰ.

Λύχνος τοῖς ποσὶ μου ὁ νόμος σου, καὶ φῶς ταῖς τρίβοις μου. Οὗτός με ἔδηγεί πρὸς τὰ καλὰ δίκην λύχνου καὶ φωτός, ὑποδεικνύων ἐν νυκτὶ τοῦ βίου καὶ σκοτεινῶν παθῶν, καὶ οὐ συγχωρῶν προσκοπεῖν εἰς ἁμαρτίαν. Πόδας δὲ καὶ τρίβους λέγει τὴν πορείαν, τὴν πρὸς αὐτόν. Ἄλλως· ὁ διὰ Μωσέως νόμος, σωματικῶς μὲν λαμβανόμενος, λύχνος ἐστὶ τοῖς διὰ πρακτικῆς ἀρετῆς βαδίζουσι· πνευματικῶς δὲ νοούμενος, φῶς ἐστὶ τοῖς διὰ τῆς θεωρητικῆς γνώσεως ἀναγομένοις.

incedunt, quæ ad actiones pertinet. Spiritualiter

Ἦμωσα, καὶ ἔστησα τοῦ φυλάξασθαι τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου. Πείρων λαβῶν τῆς ὠφελείας τῶν ἐντολῶν σου ὦμωσα, τουτέστιν ἀληθῶς ὑπεσχόμην καὶ ἔστησα τὸν ὅρκον τοῦτον ἀμετακίνητον, περὶ τοῦ τηρῆσαι αὐτάς. Στάσις δὲ λέγει τὴν ἐδραίων τῶν τοιοῦτου ὅρκου.

Ἐταπεινώθην ὡς σφόδρα, Κύριε· ζῆσόν με κατὰ τὸν λόγον σου. Ἐταπεινώθην ἐπὶ πολὺ εἴτε ἀπὸ τῆς ἐκουσίου ταλαιπωρίας, εἴτε ἀπὸ τῆς ἐκουσίου κακοπαθείας. Περὶ δὲ τοῦ Ζῆσόν με, εἴρηται ἀνωτέρω, ἔθθα τὸ, Ἐκολλήθη τῷ ἔδάφει ἡ ψυχὴ μου.

Τὰ ἐκούσια τοῦ στόματός μου εὐδόκησον δὲ, Κύριε. Τὰς ἐκουσίους ὑποσχέσεις, τὰς οὐ κατ' ἀνάγκην, ἀλλὰ κατ' εὐγνωμοσύνην ἐπαγγελίας, ἀπέδεξαι, κατεύθυνον· οἷον ἦν ὁ ὅρκος τοῦ φυλάξασθαι τὰς ἐντολάς σου.

Καὶ τὰ κρίματά σου διδαξόν με. Δυσκατάληπτα ὄντα. Τὰ κρίματα γὰρ, φησὶ, τοῦ Θεοῦ ἄβυστος πολλῆ. Ἠ, Δίδαξόν με ταῦτα βαθύτερον.

Ἡ ψυχὴ μου ἐν ταῖς χερσὶ σου διὰ παντός

²² Psal xxxv, 7.

καὶ τοῦ νόμου σου οὐκ ἐπελαθόμην. Τὴν ψυχὴν αὐτῆς ἐκείνην ἀποπέσω. καὶ οὐκ ἐπαρασισην, καὶ κυβερνήτην αὐτῆς. Διὰ τοῦτο τοῦ νόμου οὐκ ἐπελαθόμην, ἵνα μὴ ἀποπέσω.

Ἔθεντο ἁμαρτωλοὶ παγίδα μοι, καὶ ἐκ τῶν ἐντολῶν σου οὐκ ἐπλανήθην. Ἔθεντο παγίδα μοι, θηρεύσαι με σπεύδοντες, καὶ οὐκ ἐπλανήθην τῶν ἐντολῶν σου, δεδιώς μὴ ἐμπέσω ταύταις. Ὁ γὰρ βαδίζων ἐν τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ πάγαις οὐκ ἐμπιπται. Ἄμαρτωλοὺς δὲ τοὺς δαίμονας, ἧ καὶ τοὺς παρὰ νόμους ἀνθρώπους.

Ἐκληρονόμησα τὰ μαρτύριά σου εἰς τὸν αἰῶνα, ὅτι ἀγαλλίαμα τῆς καρδίας μου εἰσι. Κληρονομίαν ταῦτα ἐθέμην διηνεκῆ, καὶ ἀναφαίρετον κέρδος. Ἐμφαίνει δὲ ὁ λόγος τὴν περὶ αὐτὰ διάθεσιν αὐτοῦ.

Ἐκλίνα τὴν καρδίαν μου τοῦ ποιῆσαι τὰ δικαιοῦματά σου εἰς τὸν αἰῶνα δι' ἀντάμειψιν. Ἐπεισα αὐτὴν μετέστρεψα, πρὸς τὸ ποιῆσαι τὰς ἐντολάς σου αἰεὶ διὰ τὴν ἀποκειμένην ἀμοιβὴν τοῖς εὐαριστοῦσί σοι.

Παρανόμους ἐμίσησα, τὸν δὲ νόμον σου ἠγάπησα. Βοηθός μου καὶ ἀντιλήπτωρ μου εἰ σύ· εἰς τοὺς λόγους σου ἐπήλπισα. Εἰς τὸν νόμον σου ἐπήλπισα τὸν δικαιοῦντα τοὺς πληροῦντας αὐτὸν, καὶ ἀγαθὰ τοῦτοις ἐπαγγελάμενον.

Ἐκκλίνατε ἀπ' ἐμοῦ, πονηροὶ καὶ ἐξερρευτήσω τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ μου. Οἱ πονηροὶ γὰρ ἄνθρωποι καὶ δαίμονες ἐνοχλοῦντες, παρεμποδίζουσιν εἰς τοῦτο.

Ἀντιλαβοῦ μου κατὰ τὸ λόγιόν σου. Κατὰ τὴν ὑπόσχεσίν σου ἐπηγγέλιω γὰρ ἐν τῷ νόμῳ, ὑπερασπίσειν τῶν φυλασσόντων αὐτόν. Ἡ καὶ κατὰ τὴν ἀπλῶς σου ὑπόσχεσιν.

Καὶ ζῆσόν με. Προσέφηται περὶ τοῦτο.

Καὶ μὴ καταισχύνης με ἀπὸ τῆς προσδοκίας μου. Μὴ καταισχυθῆναι με ποιήσης, ἀποτυχόντα τῆς ἐπι σοὶ ἐλπίδος μου.

Βοήθησόν μοι, καὶ σωθήσομαι, καὶ μελετήσω ἐν τοῖς δικαιομασί σου διὰ παντός. Σωθήσομαι ἀπὸ τῆς ἐπιβουλῆς τῶν ἐχθρῶν.

Ἐξουδένωσας πάντας τοὺς ἀποστατοῦντας ἀπὸ τῶν δικαιωμάτων σου, ὅτι ἄδικον τὸ ἐνθύμημα αὐτῶν. Ἐφαύλισας, ἀπώσω ὡς ἀχρήστους. Ἐνθυμούμενοι γὰρ παρανομεῖν, ἀποστατοῦσιν ἀπὸ τοῦ νόμου σου.

Παραβαίοντας ἐλογισάμην πάντας τοὺς ἁμαρτωλοὺς τῆς γῆς· διὰ τοῦτο ἠγάπησα τὰ μαρτύριά σου. Παραβάτας τοῦ νόμου ἐλογισάμην πάντας τοὺς ἁμαρτάνοντας· διὸ ἠγάπησα τὸν νόμον σου, ἵνα μὴ καὶ αὐτὸς παραβάτης λογισθῶ. Τῆς γῆς δὲ εἶπεν, ὡς ἐκ τῆς γῆς ὄντας, ἧ ὡς ἐν τῇ γῇ ἁμαρτάνοντα.

Καθίλωσον ἐκ τοῦ φόβου τὰς σάρκας μου· ἀπὸ γὰρ τῶν κριμάτων σου ἐφοβήθην. Ἀπὸ τοῦ ἀναγινώσκειν τὰ κρίματά σου ἐφοβήθην μὲν κατὰ

et legem tuam non sum oblitus. Animam, inquit, meam in manus tuas semper traño, teque ut illius custodem, protectorem, ac moderatorem suscipio. Atque ideo legis tuæ oblitus non sum, ne fortassis caderem.

VERS. 110. Posuerunt peccatores laqueum mihi, et de mandatis tuis non erravi. Posuerunt mihi laqueum, ut comprehenderent me, et seductus non sum a mandatis tuis, timens ne in laqueum incidere: verum qui ambulant in lege Dei, in laqueos incidere non possunt. Peccatores autem vocat dæmones, aut antiquos homines.

VERS. 111. Hæreditavi testimonia tua in sæculum: quia exsultatio cordis mei sunt. Perpetuam hæreditatem ea esse reputavi, et lucrum quoddam, quod perire non posset. Hoc autem sermone affectum suum indicat erga divina mandata.

VERS. 112. Inclinaui cor meum ad faciendas justificationes tuas in sæculum, propter retributionem. Persuasi, inquit, cor meum, et converti illud ad facienda semper mandata tua: atque hoc, ob repositam iis omnibus retributionem, qui, quæ tibi placita sunt, adimpleverint.

VERS 113, 114. Iniquos odio habui, et legem tuam dilexi. Adjutor et defensor meus es tu: in verba tua supersperavi. In lege, inquit, tua cōfissus sum, quæ et eos justificat, qui illam observant, et bona insuper eis pollicetur.

VERS. 115. Declinate a me, malignantes, et scruator mandata Dei mei. Maligni namque homines et dæmones fidelium atque piorum animos perturbant et impedimentum eis præstant.

VERS. 116. Adjura me secundum eloquium tuum. Juxta promissionem tuam: pollicitus enim es in lege te eos omnes defensurum, qui illam servaverint. Vel simpliciter: Juxta promissionem tuam.

Et vivifica me. De hoc jam dictum est.

Et non confundas me ab expectatione mea. Ne confundi me permittas, aut frustrari spe in te mea.

VERS. 117. Adjura me et salvus ero, et meditabor in justificationibus tuis semper. Ab inimicorum insidiis salvabor.

VERS. 118. Sprevisisti omnes discedentes a justificationibus tuis, quia injusta cogitatio eorum. Tanquam inutiles neglexisti et repulisti eos. Recedunt autem a Dei lege, qui, quæ iniquæ sunt cogitant.

VERS. 119. Transgressores reputavi omnes peccatores terræ: ideo dilexi testimonia tua. Quisquis deliquerit, iudicio meo, legis tuæ transgressor efficitur. Atque ideo legem ego tuam dilexi, ne simili modo transgressor existimarer. Terræ autem peccatores dixit, quia de terra sunt, vel quia in terra peccant.

VERS. 120. Confige timore tuo carnes meas, a judiciis enim tuis timui. Dum iudicia tua, inquit, lego, in animo quidem timore corripior: ipsium

tamen corpus hujuscemodi timore non castigatur. Tu igitur confige et ipsum corpus hoc timore, ita ut ad immoderata desideria, aut ad minus honesta opera, amplius non feratur.

VERS. 121. Feci iudicium et justitiam : non tradas me calumniantibus me. Justum, inquit, iudicium feci. Me igitur, quod justum est, iudicantem ne tradas, quæso, iis, qui injuste mihi insidiantur. Nec dominantur mihi iniqui homines, cum ego æqua et justa semper serclatus sim. (Dictio autem Græca, ἀδικοῦσι, non tam calumniantes quam injuriam ser injustitiam facientes significat.)

VERS. 122. Suscipe servum tuum in bonum : non calumnientur me superbi. Longanimis esto servo tuo pro bono, ita ut per sinceram pœnitentiam supervenientes peccati sordes possit abluere, nec superbi, hoc est, nec legis contemptores calumnientur me, quasi fato quopiam, et non delicto meo in calamitatem hujusmodi incidierim. Vel : Non calumnientur me, ut temere pœnitentem aut tanquam frustra sperantem ullam salutem.

VERS. 123. Oculi mei defecerunt in salutare tuum, et in eloquium justitiæ tuæ. Animæ, inquit, meæ oculi non mediocriter debilitati sunt, dum ad salutem illam assidue aspiciunt, quæ ex te pendet : et ad promissionem justitiæ tuæ.

VERS. 124. Fac cum servo tuo, Domine, secundum misericordiam tuam, et justificationes tuas doce me. Fac misericordiam tuam in servum tuum, tanquam misericors. Vel : Fac beneficium in misericordia tua : et misertus mei, doce me justificationes tuas.

VERS. 125. Servus tuus sum ego, da mihi intellectum, ut cognoscam testimonia tua. Et si intellectum mihi præstiteris, cognoscam ea.

VERS. 126. Tempus faciendi Domino : dissipaverunt legem tuam. Tempus est tibi Domino faciendi, scilicet ultionem, cum iniqui legem tuam spreverint et destruxerint.

VERS. 127. Propterea dilexi mandata tua, super aurum et topazion. Quia illi legem tuam dissipaverunt, ego idcirco eam magis dilexi, quam aurum aut pretiosos lapides, aut omnes denique divitias.

VERS. 128. Propterea ad omnia mandata tua dirigebar. Non ad hoc tantum, aut ad illud mandatum, sed ad omnia mandata tua : quod majoris perfectionis signum est. Ad id vero dirigebar, ut tibi inservirem, utque tibi parerem, qui mandata ea observari jusseras, cum illi contra te ad iram excitarent.

Omnem viam injustam odio habui. Qui mandata Dei diligit, omne vitium odit, veluti eis contrarium. Neque enim inter se conveniunt vitium et virtus, lux et tenebræ, ægritudo et sanitas.

VERS. 129. Mirabilia testimonia tua, ideo perscrutata est ea anima mea. Mirabilia sunt : quia et omne virtutis genus docent, et omne vitium arecent.

ψυχὴν. Οὐκ ἔχω δὲ τὸ σῶμα τῷ τοιοῦτῳ φόβῳ συστελλόμενον· καθήλωσον οὖν καὶ αὐτὸ, πρὸς τὸ μὴ μετακινεῖσθαι εἰς ἀτάκτους ὄρμῃς καὶ πράξεις ἀτόπους.

Ἐποίησα κρίμα καὶ δικαιοσύνην· μὴ παραδῶς με τοῖς ἀδικοῦσί με. Ἐποίησα κρίμα καὶ δικαιοσύνην· τοῦτο γὰρ εἶπεν ἐκ παραλλήλου. Διὸ μὴ παραδῶς με, δίκαια κρίνοντα, τοῖς ἀδίκως ἐπιβουλεύουσι, μηδὲ κατακταριεύσατόωντων τοῦ ἐγνόμου οἱ παράνομοι.

Ἐκδεξαι τὸν δούλόν σου εἰς αγαθόν· μὴ συκοφαντησάτωσάν με ὑπερήφανοι. Μακροθύμησον τῷ δούλῳ σου ὑπὲρ ἀγαθοῦ, ὥστε διὰ μετανοίας εὐλκρινούς ἀπολούσασθαι τὴν ἐπιγενόμενόν μοι μολυσμὸν τῆς ἁμαρτίας, μὴ συκοφαντησάτωσάν με ὑπερήφανοι, τουτέστιν, ὑπερόπται τοῦ νόμου, ὡς καθ' εἰμαρμένην πειρασμοῖς ταλαιπωρούμενον, καὶ οὐ διὰ τὴν πλημμελεθῆσαν ἁμαρτίαν· ἢ ὡς εἰκῆ μεταμελόμενον· ἢ ὡς μάτην ἐλπίζοντα σωτηρίαν.

Οἱ ὀφθαλμοὶ μου ἐξέλιπον εἰς τὸ σωτήριόν σου, καὶ εἰς τὸ λόγιον τῆς δικαιοσύνης σου. Ἐξελύθησαν, ἴδόντων οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς ψυχῆς μου, εἰς τὴν παρὰ σοῦ σωτηρίαν ἀτενίζοντες, καὶ εἰς τὴν ἐπαγγελίαν τῆς δικαιοσύνης σου.

Ποίησον μετὰ τοῦ δούλου σου κατὰ τὸ ἐλεός σου, καὶ τὰ δικαιώματά σου διδάξόν με. Ποίησον εἰς τὸν δούλόν σου ἔλεος, ὡς ἐλεήμων· ἢ, Ποίησον εὐπολίαν ἐν τῷ ἐλέει σου, καὶ ἐλεήσας με, διδάξόν με τὰ δικαιώματά σου.

Δούλός σου εἰμι ἐγώ, συντίτισόν με, καὶ γνώρισόν με τὰ μαρτύριά σου. Καὶ εἰ συνετίσεις με, γνώσομαι ταῦτα.

Καιρὸς τοῦ ποιῆσαι τῷ Κυρίῳ· διεσκέδασαν τὸν νόμον σου. Καιρὸς σοι τῷ Κυρίῳ τοῦ ποιῆσαι, ἐκδίκησιν δηλονότι. Κατέλυσαν, ἠθέτησαν τὸν νόμον σου οἱ παράνομοι.

Διὰ τοῦτο ἠγάπησα τὰς ἐντολάς σου ὑπὲρ χρυσοῦν καὶ τοπάζιον. Διότι διεσκέδασαν αὐτὸν ἐκεῖνοι· ἐγὼ μᾶλλον ἠγάπησα τοῦτον, ὑπὲρ χρυσοῦν καὶ λίθον τίμιον, ὑπὲρ πλοῦτον πολύν.

Διὰ τοῦτο πρὸς πάσας τὰς ἐντολάς σου κατωρθώμην. Οὐ πρὸς ταύτην ἢ ἐκείνην, ἀλλὰ πρὸς πάσαν· τοῦτο γὰρ τελειότητος. Ἰδυνόμην δὲ πρὸς πάσας, ἵνα αὐτὰς θεραπεύω σε, τὸν ἐντεταμένον ταύτας, ἐκείνων παροργίζόντων.

Πῦσαν ἰδὼν ἀδικίαν ἐμίσησα. Ὁ γὰρ τὰς ἐντολάς ἀγαπῶν τοῦ Θεοῦ μισεῖ πᾶσαν κακίαν, ὡς ἀντικειμένην αὐταῖς. Ἀσύμματα γὰρ ἀρετῆ καὶ κακία, φῶς καὶ σκότος, ὑγεία καὶ νόσος.

Θαυμαστά τὰ μαρτύριά σου, διὰ τοῦτο ἐξηρεῦνησεν αὐτὰ ἡ ψυχὴ μου. Θαυμαστά, πᾶν εἶδος ἀρετῆς παιδεύοντα, πᾶσαν κακίαν ἐλύοντα. Διὰ

τοῦτο οὐχ ἀπλῶς ἠρεύνησεν, ἀλλ' ἐξηρεύνησεν αὐτὰ ἢ ψυχῆ μου ὄλη ἀκριβεῖα.

Ἡ δὴ λωσις τὸν λόγον σου φωτιῇ, καὶ συνετιῇ νηπίους. Καὶ αὐτοὺς τοὺς νηπίου; τῆ ἡλικία, μήτε γε τοὺς ἀνδράς· ἢ τοὺς νηπίους ταῖς φρεσίν· ἢ τοὺς ἐξ ἐθνῶν πιστεύσαντας ὡς ἀρτιπαγεῖς εἰς θεογνωσίαν· ἢ ἀπλῶς τὸν νέον λαόν.

Τὸ στόμα μου ἤνοιξα, καὶ ἐλλυσα πνεῦμα, ὅτι τὰς ἐντολάς σου ἐπεπόθουν. Τὸ στόμα τῆς ψυχῆς μου, ὃ ἐστὶν ἡ διάνοια. Κλείσας τοῦτο τοῖς πονηροῖς λογισμοῖς, ἤνοιξα αὐτὸ τοῖς ἀγαθοῖς, καὶ ἐλλυσα πνεῦμα συνέσεως, χάρισμα σοφίας. Τὸ δὲ *Ἐπεπόθουν*, καὶ *Ἐξηρεύνησα*, καὶ *Ἐπήλπισα*, καὶ τὰ τοιαῦτα ἐμφαντικὰ ἐστὶν ἐπιτάσεως.

Ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμέ, καὶ ἐλέησόν με κατὰ τὸ κρίμα τῶν ἀγαπῶντων τὸ ὄνομά σου. Ἄετ ἐλέους Θεοῦ πᾶς ἄνθρωπος δεῖται· ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμέ περιζόμενον· κατὰ τὸ κρίμα δὲ, ἦτοι κατὰ τὸν ὄρον ὃν ἔθου τοῖς ἀγαπῶσι σε, κρίνας ἐλεεῖν αὐτούς, καὶ μᾶλλον ἐν πειρασμοῖς ὄντας, καὶ βοηθεῖν.

Τὰ διαθήματά μου κατεύθυνον κατὰ τὸ λόγιόν σου, καὶ μὴ κατακυριευσάτω μου πᾶσα ἀνομία. Τὴν ἐδὸν τοῦ βίου κατεύθυνον κατὰ τὸν νόμον σου, καὶ μὴ καταδουλωσάτω με πᾶσα ἀνομία, ὥστε ποιῆσαι αὐτήν. Πᾶς γὰρ, φησὶν, ὃ ποιῶν τὴν ἀμαρτίαν δοῦλός ἐστι τῆς ἀμαρτίας. Ἡ ἀνομος ἄνθρωπος, ὥστε λαβεῖν ὑποχείριον· πᾶσα ἀνομία, οἷα ἂν εἴη, τουτέστι μηδεμία.

Λύτρωσαί με ἀπὸ συκοφαντῶν ἀνθρώπων, καὶ σουλάζω τὰς ἐντολάς σου. Ἴνα μήτε ἐκεῖνοι ἐμὲ συκοφαντήσωσι, μήτε ἐγὼ αὐτούς· βαρὺ γὰρ ἡ συκοφαντία, ἀπόγνωσιν πολλάκις ἐμποιοῦσα τῆς ἀνωθεν προνοίας τοῖς μικροψυχοτέροις. Ἀμοιθὴν δὲ τῆς ἐλευθερίας ὑπισχεῖται τὴν φυλακὴν τῶν ἐντολῶν. Ἡ καὶ ἐτέρως, Λύτρωσαί με, καὶ φύλαξαι με ἐνοχλούμενον ὑπ' αὐτῆς, εἰωθίας ἐμποδίζειν εἰς τοῦτο.

Τὸ πρόσωπόν σου ἐπίφανον ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου, καὶ διδουξόν με τὰ δικαιώματά σου. Τὴν ἐποπτικὴν σου δύναμιν ἐπίφανόν μοι, τουτέστιν, ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμέ· περὶ δὲ τοῦ ἐξῆς· εἴρηται ἄνω. Ἡ καὶ ἄλλως· πρόσωπον τοῦ Πατρὸς· ὁ Υἱός· Ὁ ἑωρακὴς γὰρ, φησὶν, ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα· ἐπεὶ καὶ χαρακτήρ αὐτοῦ λέγεται. Δυσωπεῖ τοίνυν ἐμφανίσαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ σεσαρκωμένον, οἷος ἐνανθρωπήσας μέλλει, καὶ διδάξαι αὐτὸν τὰ δικαιώματα τοῦ Εὐαγγελίου, ὅποια ταῦτα μέλλει νομοθε-

A Et idcirco anima mea non simpliciter, aut vulgari quodam modo ea scrutata est, sed perscrutata, summa nimirum cum diligentia atque exquisitione.

VERS. 130. *Declaratio sermonum tuorum illuminat, et intellectum dat parvulis.* Vel ipsis ætate parvulis necdum etiam viris; vel mente atque intellectu parvulis, vel ipsis etiam fidelibus, qui ex gentibus crediderunt, veluti nuperrime Deo adjunctis, vel simpliciter, novo populo Christiano (qui parvuli nomen merito habet, propter voluntariam humilitatem).

VERS. 131. *Os meum aperui, et attraxi spiritum, quia mandata tua desiderabam.* Os, inquam, animæ meæ, hoc est, mentem meam, hanc etenim mentem pravis ego cogitationibus claudens, et bonis aperiens, prudentiæ spiritum et sapientiæ gratiam attraxi. Verba autem illa: *Desiderabam, Perscrutatus sum, Supersperavi*, et alia hujusmodi, vehementiorem animi intentionem demonstrant.

VERS. 132. *Respice in me et miserere mei, secundum judicium diligentium nomen tuum.* Quilibet homo misericordia Dei assidue indiget. Respice igitur in me tentationibus afflictum. Secundum judicium vero, hoc est, juxta determinationem, quam posuisti diligentibus te, judicans te eorum misertum iri, atque auxiliaturum eis, et præsertim iis, qui in tentationibus forent.

VERS. 133. *Gressus meos dirige secundum eloquium tuum, et non dominetur mei omnis iniquitas.* **C** *Viam, inquit, vitæ meæ secundum legem tuam direxi.* Non dominabitur igitur mei iniquitas, ita ut faciam eam. *Omnis enim, qui facit peccatum, servus est peccati* ¹⁵. Vel, iniquitatem dixit pro iniquo homine, rogans ut iniqui homines sui non dominantur. Omnem etiam injustitiam dixit, quæcumque scilicet ea fuerit, pro nulla injustitia.

VERS. 134. *Redime me a calumniis hominum, et custodi mandata tua.* Ne aut illi me calumnientur, aut ego illos. Gravissimum enim quid est calumnia, et desperationem persæpe in eos immittit, qui pusillanimes sunt, atque in divina sapientia parum confidunt. Pollicetur autem beatus David divina se observaturum mandata in retributionem, atque in præmium præstitæ sibi a Deo libertatis. **D** *Vel: Redime me et custodi, ne perturber a calumniis, quæ mihi sæpenumero impedimenta solent præstare.*

VERS. 135. *Faciem tuam ostende super servum tuum; doce me justificationes tuas.* Ostende mihi, inquit, illam potentiam tuam, quam in prospiciendo habes et custodiendo creaturam tuam, hoc est. *Respice in me.* Vel aliter, *facies Patris est Filius: Qui vidit, inquit, me, vidit et Patrem* ¹⁶; unde et Patris character Filius dicitur ¹⁷. Rogat igitur Propheta incarnandum Filium sibi ostendi, qualis nimirum futurus sit, et tradendas similiter Evangelii justificationes edoceri. Vel ex persona novi

¹⁵ Joan, viii, 34. ¹⁶ Joan. xiv, 9. ¹⁷ Hebr. i, 3.

populi ad Deum supplicat, petens mitti sibi hunc Filium, et doceri se ab eo justificationes legis.

VERS. 136. *Decursus aquarum subierunt oculi mei, quia non custodierunt legem tuam.* Per aquarum decursus, charadras et valles intelligit, ac loca concava, per quæ aquæ fluere solent. Oculi, inquit, mei lacrymando concavi effecti sunt, charadræque ac vallis cujusdam speciem subierunt; vel contabuerunt lacrymarum copia, quam ideo emisit, quia transgressores non custodierunt legem tuam: tota etenim nocte miseriam ego illorum deflebam. Intelligi etiam possunt hæc verba, ut pertineant ad Judæos, qui inique agentes Christum eos, tanquam super cognatos, ac ejusdem generis

VERS. 137. *Justus es, Domine, et recta judicia tua.* Hoc assidue cogitare, dicere, credere et confiteri optimum est.

VERS. 138. *Mandasti justitiam testimonia tua, et veritatem tuam valde.* Mandasti ea valde, justitiam nimirum et veritatem. Vel, mandasti ea testimonia observari, ut valde justa, et valde vera. Lex etenim tua, quod justum est, omnibus retribuit, tam iis qui recte agunt, quam iis qui non recte; et verax etiam est in promissionibus suis.

VERS. 139. *Tabescere me fecit zelus meus, quia oblitus sunt verba tua inimici mei.* Zelus quo propter te accendor, quod ab eis spernaris; vel justa ira, qua pro te commoveor, quod mandatorum tuorum oblitus sunt, quodque a veteri meditatione sua recesserunt inimici illi mei, qui ob ardorem animi in te meum, mihi infensi sunt.

VERS. 140. *Ignitum eloquium tuum vehementer, et servus tuus dilexit illud.* Purissima, inquit, atque immaculata est lex tua, quasi aurum quoddam ignitum atque igne examinatum. Similem sententiam habuimus in psalmo undecimo, ibi: *Eloquia Domini, eloquia casta, argentum ignitum* (eadem enim dictio utrobique est in Græca lectione, quæ et ignitum significat, et igne examinatum). Hoc vero eloquium seu mandatum tuum is solus diligit, qui

VERS. 141. *Adolescentulus sum ego et contemptus, justificationes tuas non sum oblitus.* Juxta historiam beatus David adolescentior erat inter cæteros fratres, et propter staturæ exilitatem fuit etiam contemptus a patre, quando Samuel propheta uncturus eum in regem, advenit. Fuit etiam junior ipso Saul et neglectus ab eo, cum persecutiones ab eo varias sustineret: verumtamen hic junior et neglectus supra hos omnes, divinorum mandatorum aminit. Possumus etiam intelligere hæc verba, ut prolata sint ex persona novi populi, qui contemptus quidem et neglectus fuit ab antiquo Judæorum

VERS. 142. *Justitia tua, justitia in sæculum.* Divina justitia proprie ac vere est et dicitur justitia; quemcumque enim Deus justificaverit, is juste atque in æternum justificatur: hominum vero justitia hujusmodi non est, sed temporalis et persæpe sal-

τησαι. Ἡ καὶ προσώπω τοῦ νέου λαοῦ ποιεῖται τὴν δέησιν, ἵκετεῦον ἀποστελεῖται αὐτῷ τοῦτον, καὶ διδάξαι τὰ εὐαγγελικὰ δικαιώματα.

Διεξόδους ὑδάτων κατέδυσαν οἱ ὀφθαλμοί μου, ἐπεὶ οὐκ ἐφύλαξαν τὸν νόμον σου. Διεξόδοι ὑδάτων αἱ χαράδραι καὶ τὰ κοιλιώματα ἤφην οὖν, ὅτι Κοιλιώματα ἐκοιλάνθησαν οἱ ὀφθαλμοί μου δακρύοντες, ἤγουν ἐτάκησαν, πλῆθος δακρύων ἀπερρέοντες, διότι οὐκ ἐφύλαξαν τὸν νόμον σου οἱ παρανομοῦντες· παννύχιον γὰρ ἀπεκλαιόμενοι τοὺς ἀθλοῦς. Νοεῖται δὲ τοῦτο καὶ περὶ τῶν Ἰουδαίων, οἱ παρανομοῦντες ἀνεῖλον τὸν Χριστόν· ἐδάκρυε γὰρ αὐτοῦς, ὡς ἄμογενεῖς.

interemerunt; lacrymatum enim est Dominus super homines.

Β *Δίκαιος εἶ, Κύριε, καὶ εὐθεῖς αἱ κρίσεις σου.* Τοῦτο καὶ νοεῖν, καὶ λέγειν αἰ καλὸν, καὶ πιστεύειν, καὶ ὁμολογεῖν.

Ἐνετείλω δικαιοσύνην τὰ μαρτύριά σου, καὶ ἀλήθειαν σφόδρα. Ἐνετείλω αὐτὰ, δικαιοσύνην αὐτόχρημα, καὶ ἀλήθειαν πάνυ. Ἡ, ἐνετείλω αὐτὰ, δίκαια καὶ ἀληθῆ πάνυ. Ὁ νόμος σου γὰρ δικαίως ἀμείβεται καὶ τὸν κατορθοῦντα, καὶ τὸν σφαλλόμενον, καὶ ἀληθεύει ταῖς ἐπαγγελίαις.

Ἐξέτηξέ με ὁ ζῆλος σου, οἱ ἐπελάθοντο τῶν λόγων σου οἱ ἐχθροί μου. Ὁ ὑπὲρ σοῦ ζῆλος καταφρονουμένου· ἢ ὑπὲρ σοῦ δικαία ὀργή· διότι ἐπελάθοντο τῶν ἐντολῶν σου, οἱ διὰ τοῦτο ἐχθροί μου ἀποστάντες τῆς μελέτης αὐτῶν.

Πεπυρωμένον τὸ λόγιόν σου σφόδρα, καὶ ὁ δοῦλός σου ἠγάπησεν αὐτό. Καθαρώτατος, ἐμμεπτος· ὁ νόμος σου· τοιοῦτον γὰρ τὸ πεπυρωμένον χρυσίον. Εἴρηται δὲ καὶ ἐν τῷ α' ψαλμῷ· *Τὰ λόγια Κυρίου ἀγνὰ, ἀργύριον πεπυρωμένον*· καὶ ἠγάπησεν αὐτὸ μόνος ὁ δοῦλός σου, εἰ τίς ἐστι θεράπων σου, εἰ τις μετὰ φόβου λατρεύει.

eloquium seu mandatum tuum is solus diligit, qui

Δ *Νεώτερός εἰμι ἐγὼ καὶ ἐξουδενωμένος, τὰ δικαιώματά σου ἐπελαθόμεν.* Καθ' ἱστορίαν ὁ Δαβὶδ νεώτερος ἦν τῶν ἀδελφῶν, καὶ ἐξουδενωμένος παρὰ τοῦ πατρὸς διὰ τὴν βραχυτέτητα τῆς ἡλικίας, ὅτε ὁ Σαμουὴλ παρεγένετο χριστῶν αὐτὸν εἰς βασιλεία. Ἀλλὰ καὶ τοῦ Σαοὺλ νεώτερος ἦν, καὶ ἐξουδενούτο παρ' αὐτοῦ, καὶ ἐδιώκετο· καὶ ὁμοῦς ὑπὲρ πάντας τοῦτους ἐμνημόνευε τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ. Νοεῖται δὲ ὁ λόγος καὶ προσώπω τοῦ νέου λαοῦ, ἐξουδενωμένου μὲν ὑπὸ τοῦ παλαιοῦ, τὸν δὲ νόμον ὑπὲρ ἑκαῖνον καὶ νοοῦντος καὶ φυλάσσοντος.

populo, et tamen supra eum divinam legem intel-

Ἡ δικαιοσύνη σου δικαιοσύνη εἰς τὸν αἰῶνα. Δικαιοσύνη αἰώνιος, δικαιοσύνη κυρίως· ὃν γὰρ ἂν δικαιοῖς, αἰώνιος καὶ δικαίως δικαιοῖς· ἢ δὲ τῶν ἀνθρώπων οὐ τοιαύτη, πρόσκαιρός τε οὖσα καὶ σφαλλομένη τὰ πολλά.

Kal o νόμος σου ἀλήθεια. Αὐτόχρομα ἀλήθεια· ἅ σφῶρα ἀληθειῶν ἐν πᾶσι. Νοεῖται δὲ ἀλήθεια καὶ ἡ ὁρθότης, κατὰ τὸ, Δίκαιος εἶ, Κύριε, καὶ εὐθεῖς αἱ κρίσεις σου. Εἴρηται δὲ καὶ ἐν τῷ 15' ψαλμῷ· Τὰ κρίματα τοῦ Κυρίου ἀληθινὰ, δεδικαιωμένα ἐπὶ τὸ αὐτό.

Θλίψεις καὶ ἀνάγκαι εὐροσάν με· αἱ ἐντολαὶ σου μελέτη μου. Ἐν ταῖς θλίψεσιν αἱ ἐντολαὶ σου μελέτη μου ἦσαν, παρηγοροῦσαι, καὶ τὸ ἄλγος ἐπικουφίζουσαι.

Δικαιοσύνη τὰ μαρτύριά σου εἰς τὸν αἰῶνα. Δικαιοσύνη αἰώνιος, ὡς προεῖρηται· ἐνδιατρῖβει γὰρ τῇ ὑμολογίᾳ τοῦ νόμου.

Συνέτισόν με, καὶ ζήσομαι. Καὶ ζήσομαι ὄντως· οἱ γὰρ μὴ συνετισθέντες οὐκ ὄντως ζῶσιν, ὡς φαύλως ζῶντες.

Prudentiam mihi dederis, vivam et vere vivam. Nam qui prudentes non sunt, vere non vivunt eorum etenim vita inanis est.

Ἐκέκραξεν ἐν ὄλῃ καρδίᾳ μου, ἐπάκουσόν μου, Κύριε, τὰ δικαιοῦματά σου ἐκζητήσω. Ἐν τῷ θλίβεσθαι με ἐκέκραξα πρὸς σέ· καὶ οὐκ ἀπλῶς, ἀλλ' ἐν ὄλῃ καρδίᾳ μου· διὰ τοῦτο ἐπάκουσόν μου· τὰ δικαιοῦματά σου ἐκζητήσω, εἰ ἐπακούσεις μου.

Ἐκέκραξά σοι, σῶσόν με, καὶ φυλάξω τὰ μαρτύριά σου. Τὸ αὐτὸ λέγει καὶ νῦν, ἐπιτείνων τὴν δέησιν, καὶ βεβαιῶν τὴν ὑπόδοξιν. Σῶσόν με κινδυνεύοντα.

Πρόεφθασα ἐν ἄωρᾳ, καὶ ἐκέκραξα, εἰς τοὺς λόγους σου ἐπήλπισα. Προέλαβον τὸν ὄρθρον, ἐν ἄωρᾳ τῆς νυκτός· μήπω τῆς ὥρας ἐπιστάτης, καθ' ἣν ἀνίστανται οἱ ἄνθρωποι· καὶ ἐκέκραξα πρὸς σέ· εἰς τοὺς λόγους σου τεθάρρηκα, εὖς ἐνήχησάς μοι διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Κεκράξεται πρὸς με, καὶ ἐπακούσομαι αὐτοῦ.

Πρόεφθασαν οἱ ὀφθαλμοί μου πρὸς ὄρθρον, τοῦ μελετᾶν τὰ λόγια σου. Προέλαβον οἱ ὀφθαλμοί μου τὴν ἡμέραν πρὸς καιρὸν ὄρθρου, ὥστε μελετᾶν τὸν νόμον σου. Ἐν ἄωρᾳ μὲν γὰρ προσήχητο· κατὰ τὸν ὄρθρον δὲ ἐμελέτα τὸν νόμον.

Τῆς φωνῆς μου ἀκουσον, Κύριε, κατὰ τὸ ἔλεός σου. Ἐν τῷ ἔλεεί σου, ὡς ἐλεήμων.

Κατὰ τὸ κρίμά σου ζῆσόν με. Κατὰ τὸν νόμον σου ζῆν ποίησον, ἐν νόμῳ βιωῦν.

Προσηγγισαν οἱ καταδιώκόντές με ἀνομία, ἀπὸ δὲ τοῦ νόμου σου μακρύνθησαν. Ὅσον γὰρ τῇ ἀνομίᾳ ἐγγίζουσι, τοσοῦτον μακρύνουσιν ἀπὸ τοῦ νόμου. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων ἀνομίαν γράφουσιν, ὡς νοεῖσθαι ὅτι Προσεπέλασαν μοι ἀνομίαν· ἐγγύς μου ἦγαγον τὴν ἀνομίαν αὐτῶν, παρ' ὅλιγον ἐθήρυσάν με, ἀπὸ δὲ τοῦ νόμου σου μακρύνθησαν, τοιαῦτα σκαιωροῦντες.

²⁷ Psal. xc, 15.

Et lex tua veritas. Lex tua idem fere est, quod veritas, cum in omnibus vera dicat. Vel veritatem dixit, pro rectitudine, juxta illud: Justus es, Domine, et recta judicia tua. De hoc etiam dictum est in psalmo xviii, ibi: Judicia Domini vera simul et justificata.

VERS. 143. Tribulationes et angustiae invenerunt me: mandata tua meditatio mea est. Inter tot calamitates meas illud mihi unicum fuit solamen, quo dolorem levabam, quod in mandatis tuis assiduus meditabar.

VERS. 144. Justitia testimonia tua in saeculum. Hoc est, Justitia aeterna, ut praediximus.

Intellectum da mihi, et vivam. (Graeca dictio, συνέτισον, non solum significat intellectum da, sed etiam prudentem facito.) Si igitur intellectum etiam prudentes non sunt, vere non vivunt.

VERS. 145. Clamavi in toto corde meo, exaudi me, Domine, justificationes tuas exquiram. Dum tribularer, inquit, clamavi ad te; nec simpliciter, sed in toto corde meo, ideo exaudi me, nam si exaudiveris, justificationes tuas perquiram.

VERS. 146. Clamavi ad te, salvum me fac, et custodiam mandata tua. Eadem repetit sententiam, preces suas magis intendens, et promissionem confirmari cupiens. Salvum autem fac me, periclitantem scilicet.

VERS. 147. Praeveneri ante tempus, et clamavi, quia in verba tua supersperavi. Praeveneri, inquit, diluculum, in ipsa etiam intempesta nocte, cum tempus adhuc non esset quo exurgere homines solent: et clamavi ad te confidens in verbis tuis, quae per sanctum mihi Spiritum manifestasti. Clamabit enim, inquit, ad me, et ego exaudiam eum.

VERS. 148. Praevenerunt oculi mei diluculo, ut meditarer eloquia tua. Ipsum etiam diem praecipaverunt oculi mei, diluculi nimirum tempore; atque hoc ut legem tuam meditarer. Orabat autem beatus David ante tempus, hoc est, ante diluculum. In ipso vero diluculo meditationibus atque contemplationibus vacabat,

VERS. 149. Vocem meam audi, Domine, secundum misericordiam tuam. In tua scilicet misericordia, ac tanquam misericors.

Secundum judicium tuum vivifica me. Secundum legem tuam fac, ut vivam, atque ut legitime vivam.

VERS. 150. Appropinquaverunt persequentes me iniquitati, a lege autem tua longe facti sunt. Quanto illi magis iniquitati appropinquant, tanto magis a lege tua se elongant. In quibusdam vero exemplaribus iniquitatem in quarto casu scriptum est, ut sit sensus, quod Persequentes me appropinquaverunt iniquitatem mihi, hoc est, iniquitatem suam prope me adduxerunt, ac pene comprehenderunt me. Hujusmodi vero homines tam prava operantes longe facti sunt a lege tua.

populi ad Deum supplicat, petens mitti sibi hunc Filium, et doceri se ab eo justificationes legis.

VERS. 136. *Decursus aquarum subierunt oculi mei, quia non custodierunt legem tuam.* Per aquarum decursus, charadras et valles intelligit, ac loca concava, per quæ aquæ fluere solent. Oculi, inquit, mei lacrymando concavi effecti sunt, charadræque ac vallis cujusdam speciem subierunt; vel contabuerunt lacrymarum copia, quam ideo emisi, quia transgressores non custodierunt legem tuam: tota etenim nocte miseriam ego illorum deflebam. Intelligi etiam possunt hæc verba, ut pertineant ad Judæos, qui inique agentes Christum eos, tanquam super cognatos, ac ejusdem generis

VERS. 137. *Justus es, Domine, et recta judicia tua.* Hoc assidue cogitare, dicere, credere et confiteri optimum est.

VERS. 138. *Mandasti justitiam testimonia tua, et veritatem tuam valde.* Mandasti ea valde, justitiam nimirum et veritatem. Vel, mandasti ea testimonia observari, ut valde justa, et valde vera. Lex etenim tua, quod justum est, omnibus retribuit, tam iis qui recte agunt, quam iis qui non recte; et verax etiam est in promissionibus suis.

VERS. 139. *Tabescere me fecit zelus meus, quia oblitus sunt verba tua inimici mei.* Zelus quo propter te accendor, quod ab eis spernaris; vel justa ira, qua pro te commoveor, quod mandatorum tuorum oblitus sunt, quodque a veteri meditatione sua recesserunt inimici illi mei, qui ob ardorem animi in te meum, mihi inoffensi sunt.

VERS. 140. *Ignitum eloquium tuum vehementer, et servus tuus dilexit illud.* Purissima, inquit, atque immaculata est lex tua, quasi aurum quoddam ignitum atque igne examinatum. Similem sententiam habuimus in psalmo undecimo, ibi: *Eloquia Domini, eloquia casta, argentum ignitum* (eadem enim dictio utrobique est in Græca lectione, quæ et *ignitum* significat, et *igne examinatum*). Hoc vero eloquium seu mandatum tuum is solus diligit, qui

VERS. 141. *Adolescentulus sum ego et contemptus, justificationes tuas non sum oblitus.* Juxta historiam beatus David adolescentior erat inter cæteros fratres, et propter staturæ exilitatem fuit etiam contemptus a patre, quando Samuel propheta uncturus eum in regem, advenit. Fuit etiam junior ipso Saul et neglectus ab eo, cum persecutiones ab eo varias sustineret: verumtamen hic junior et neglectus supra hos omnes, divinorum mandatorum eminit. Possumus etiam intelligere hæc verba, ut prolata sint ex persona novi populi, qui contemptus quidem et neglectus fuit ab antiquo Judæorum

VERS. 142. *Justitia tua, justitia in sæculum.* Divina justitia proprie ac vere est et dicitur justitia; quemcumque enim Deus justificaverit, is juste atque in æternum justificatur: hominis vero justitia hujusmodi non est, sed temporalis et persæpe fallitur.

τῆσαι. Ἡ καὶ προσώπῳ τοῦ νέου λαοῦ ποιεῖται τὴν δέξιν, ἵκετεῦον ἀποστελεῖται αὐτῷ τοῦτον, καὶ διδάξαι τὰ εὐαγγελικὰ δικαιώματα.

Διεξόδους ὑδάτων κατέδυσαν οἱ ὀφθαλμοὶ μου, ἐπεὶ οὐκ ἐφύλαξαν τὸν νόμον σου. Διέξοδος ὑδάτων αἱ χαράδραι καὶ τὰ κοιλάματα· φησὶν οὖν, ὅτι Κοιλάματα ἐκοιλάνθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ μου δακρύνοντες, ἤγουν ἐτάκησαν, πλήθος δακρῶν ἀκρῶντες, διότι οὐκ ἐφύλαξαν τὸν νόμον σου οἱ παρανομούντες· παννόχιον γὰρ ἀπεκλαιόμενους ἀθλοῦς. Νοεῖται δὲ τοῦτο καὶ περὶ τῶν Ἰουδαίων, οἱ παρανομούντες ἀνεῖλον τὸν Χριστόν· ἐδάκρυον γὰρ αὐτούς, ὡς ἄμογενεῖς.

interemerunt; lacrymatus enim est Dominus super homines.

Β Δίκαιος εἶ, Κύριε, καὶ εὐθεῖς αἱ κρίσεις σου· τοῦτο καὶ νοεῖν, καὶ λέγειν δεῖ καλῶν, καὶ πιστεῦεν, καὶ ὁμολογεῖν.

Ἐντελεῖω δικαιοσύνην τὰ μαρτύριά σου, καὶ ἀλήθειαν σφόδρα. Ἐντελεῖω αὐτὰ, δικαιοσύνην αὐτόχρημα, καὶ ἀλήθειαν πάνυ. Ἡ, ἐντελεῖω αὐτὰ, δίκαια καὶ ἀληθῆ πάνυ. Ὁ νόμος σου γὰρ δικαίως ἀμείβεται καὶ τὸν κατορθοῦντα, καὶ τὸν σφαλλόμενον, καὶ ἀληθεύει ταῖς ἐπαγγελίαις.

Ἐξέτηξέ με ὁ ζῆλος σου, διτι ἐπελάθοντο τῶν λόγων σου οἱ ἐχθροὶ μου. Ὁ ὑπὲρ σοῦ ζῆλος καταφρονουμένον· ἢ ὑπὲρ σοῦ δικαία ὀργή· διότι ἐπελάθοντο τῶν ἐντολῶν σου, οἱ διὰ τοῦτο ἐχθροὶ μου ἀποστάντες τῆς μελέτης αὐτῶν.

Πεπυρωμένον τὸ λόγιόν σου σφόδρα, καὶ ὁ δοῦλός σου ἠγάπησεν αὐτό. Καθαρώτατος, ἄμειπτος· ὁ νόμος σου· τοιοῦτον γὰρ τὸ πεπυρωμένον χρυσίον. Εἴρηται δὲ καὶ ἐν τῷ ἁ΄ ψαλμῷ· Τὰ λόγια Κυρίου ἀγνά, ἀργύριον πεπυρωμένον· καὶ ἠγάπησεν αὐτὸ μόνος ὁ δοῦλός σου, εἰ τίς ἐστι θεράπων σου, εἰ τις μετὰ φόβου λατρεύει.

eloquium seu mandatum tuum is solus diligit, qui

Δ Νεώτερός εἰμι ἐγὼ καὶ ἐξουδενωμένος, τὰ δικαιώματά σου ἐπελαθόμην. Καθ' ἱστορίαν ὁ Δαβὶδ νεώτερος ἦν τῶν ἀδελφῶν, καὶ ἐξουδενωμένος παρὰ τοῦ πατρὸς διὰ τὴν βραχυτέτητα τῆς ἡλικίας, ὅτε ὁ Σαμουὴλ παρεγένετο χρίσων αὐτὸν εἰς βασιλεῖα. Ἀλλὰ καὶ τοῦ Σαοὺλ νεώτερος ἦν, καὶ ἐξουδενουῦτο παρ' αὐτοῦ, καὶ ἐδιώκετο· καὶ ὁμοῦς ὑπὲρ πάντας· τοῦτους ἐμνημόνευε τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ. Νοεῖται δὲ ὁ λόγος καὶ προσώπῳ τοῦ νέου λαοῦ, ἐξουδενωμένου μὲν ὑπὸ τοῦ παλαιοῦ, τὸν δὲ νόμον ὑπὲρ ἐκείνον καὶ νοοῦντος καὶ φυλάσσοντος.

populo, et tamen supra eum divinam legem intel-

Ἡ δικαιοσύνη σου δικαιοσύνη εἰς τὸν αἰῶνα. Δικαιοσύνη αἰώνιος, δικαιοσύνη κυρίως· ὃν γὰρ ἂν δικαιοῖς, αἰώνιος καὶ δικαίως δικαιοῖς· ἢ δὲ τῶν ἀνθρώπων οὐ τοιαύτη, πρὸςκαίρος τε οὖσα καὶ σπυλλομένη τὰ πολλά.

Kal ὁ νόμος σου ἀλήθεια. Αὐτόχρημα ἀλήθεια· Α σφόδρα ἀληθεύων ἐν πᾶσι. Νοεῖται δὲ ἀλήθεια καὶ ἡ ἁθρότης, κατὰ τὸ, *Δίκαιος εἶ, Κύριε, καὶ εὐθεὶς αἱ κρίσεις σου.* Εἴρηται δὲ καὶ ἐν τῷ 15^ο ψαλμῷ· *Τὰ κρίματα τοῦ Κυρίου ἀληθινὰ, δεδικαιωμένα ἐπὶ τὸ αὐτὸ.*

Θλίψεις καὶ ἀνάγκαι εὐροσάν με· αἱ ἐντολαὶ σου μελέτη μου. Ἐν ταῖς θλίψεσιν αἱ ἐντολαὶ σου μελέτη μου ἦσαν, παρηγοροῦσαι, καὶ τὸ ἄλλως ἐπι-
κουφίζουσαι.

Δικαιοσύνη τὰ μαρτύριά σου εἰς τὸν αἰῶνα. Δικαιοσύνη αἰώνιος, ὡς προσεῖρηται· ἐνδιατρίβει γὰρ τῇ ὑμολογίᾳ τοῦ νόμου.

Συνέτισόν με, καὶ ζήσομαι. Καὶ ζήσομαι ὄντως· οἱ γὰρ μὴ συνετισθέντες οὐκ ὄντως ζῶσιν, ὡς φαύ-
λως ζῶντες. **B** *Intellectum da mihi, et vivam.* (Græca dictio, συνέτιτον, non solum significat intellectum da, sed etiam prudentem facito.) Si igitur intellectum et prudentiam mihi dederis, vivam et vere vivam. Nam qui prudentes non sunt, vere non vivunt. eorum etenim vita inanis est.

Ἐκέκραξεν ἐν ὄλῃ καρδίᾳ μου, ἐπάκουσόν μου, Κύριε, τὰ δικαιώματά σου ἐκζητήσω. Ἐν τῷ θλί-
θεσθαί με ἐκέκραξα πρὸς σέ· καὶ οὐκ ἀπλῶς, ἀλλ' ἐν ὄλῃ καρδίᾳ μου· διὰ τοῦτο ἐπάκουσόν μου· τὰ δικαιώματά σου ἐκζητήσω, εἰ ἐπακούσεις μου.

*Ἐκέκραξά σοι, σωσόν με, καὶ φυλάξω τὰ μαρ-
τύριά σου.* Τὸ αὐτὸ λέγει καὶ νῦν, ἐπιτείνων τὴν δέησιν, καὶ βεβαιῶν τὴν ὑπόσχεσιν. Σῶσόν με κιν-
δυνεύοντα.

Προέφθασα ἐν ἁωρίᾳ, καὶ ἐκέκραξα, εἰς τοὺς λόγους σου ἐπήλπισα. Προέλαβον τὸν ὄρθρον, ἐν ἁωρίᾳ τῆς νυκτός· μήπω τῆς ὥρας ἐπιστάτης, καθ' ἣν ἀνίστανται οἱ ἄνθρωποι· καὶ ἐκέκραξα πρὸς σέ· εἰς τοὺς λόγους σου τετάρτηκα, καθ' ἣν ἐνήχησάς μοι διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. *Κεκραξεται πρὸς με, καὶ ἐπακούσομαι αὐτοῦ.*

Προέφθασαν οἱ ὀφθαλμοὶ μου πρὸς ὄρθρον, τοῦ μελετᾶν τὰ λόγια σου. Προέλαβον οἱ ὀφθαλμοὶ μου τὴν ἡμέραν πρὸς καιρὸν ὄρθρου, ὥστε μελετᾶν τὸν νόμον σου. Ἐν ἁωρίᾳ μὲν γὰρ προσήχητο· κατὰ τὸν ὄρθρον δὲ ἐμελέτα τὸν νόμον.

Τῆς φωτῆς μου ἀκουσον, Κύριε, κατὰ τὸ ἔλεός σου. Ἐν τῷ ἔλει σου, ὡς ἐλεήμων.

Κατὰ τὸ κρίμα σου ζῆσόν με. Κατὰ τὸν νόμον σου ζῆν ποιήσον, ἐννόμως βιῶν.

Προσηγγισαν οἱ καταδιώκοντές με ἀνομία, ἀπὸ δὲ τοῦ νόμου σου μακρύνθησαν. Ὅσον γὰρ τῇ ἀνομίᾳ ἐγγίζουσι, τοσοῦτον μακρύνουσι· ἀπὸ τοῦ νόμου. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων ἀνομίαν γράφουσιν, ὡς νοεῖσθαι ὅτι Προσεπλάσαν μοι ἀνομίαν· ἐγγύς μου ἤγαγον τὴν ἀνομίαν αὐτῶν, παρ' ὀλίγον ἐθάρρευσάν με, ἀπὸ δὲ τοῦ νόμου σου μακρύνθησαν, τοιαῦτα σκαωποῦντες.

³⁷ Psal. xc, 15.

Et lex tua veritas. Lex tua idem fere est, quod veritas, cum in omnibus vera dicat. Vel veritatem dixit, pro rectitudine, juxta illud: Justus es, Domine, et recta judicia tua. De hoc etiam dictum est in psalmo xviii, ibi: Judicia Domini vera simul et justificata.

VERS. 143. *Tribulationes et angustia invenerunt me: mandata tua meditatio mea est. Inter tot calamitates meas illud mihi unicum fuit solamen, quo dolorem levabam, quod in mandatis tuis assiduus meditabar.*

VERS. 144. *Justitia testimonia tua in sæculum. Hoc est, Justitia æterna, ut prædiximus.*

Intellectum da mihi, et vivam. (Græca dictio, συνέτιτον, non solum significat intellectum da, sed etiam prudentem facito.) Si igitur intellectum et prudentiam mihi dederis, vivam et vere vivam. Nam qui prudentes non sunt, vere non vivunt.

VERS. 145. *Clamavi in toto corde meo, exaudi me, Domine, justificationes tuas exquiram. Dum tribularer, inquit, clamavi ad te; nec simpliciter, sed in toto corde meo, ideo exaudi me, nam si exaudiveris, justificationes tuas perquiram.*

VERS. 146. *Clamavi ad te, salvum me fac, et custodiam mandata tua. Eadem repetit sententiam, preces suas magis intendens, et promissionem confirmari cupiens. Salvum autem fac me, periclitantem scilicet.*

VERS. 147. *Præveni ante tempus, et clamavi, quia in verba tua supersperavi. Præveni, inquit, diluculum, in ipsa etiam in tempeste nocte, cum tempus adhuc non esset quo exurgere homines solent: et clamavi ad te confidens in verbis tuis, quæ per sanctum mihi Spiritum manifestasti. Clamabit enim, inquit, ad me, et ego exaudiam eum ³⁷.*

VERS. 148. *Prævenere oculi mei diluculo, ut meditarer eloquia tua. Ipsum etiam diem præoccupaverunt oculi mei, diluculi nimirum tempore; atque hoc ut legem tuam meditarer. Orabat autem beatus David ante tempus, hoc est, ante diluculum. In ipso vero diluculo meditationibus atque contemplationibus vacabat,*

VERS. 149. *Vocem meam audi, Domine, secundum misericordiam tuam. In tua scilicet misericordia, ac tanquam misericors.*

Secundum judicium tuum vivifica me. Secundum legem tuam fac, ut vivam, atque ut legitime vivam.

VERS. 150. *Appropinquaverunt persequentes me iniquitati, a lege autem tua longe facti sunt. Quanto illi magis iniquitati appropinquant, tanto magis a lege tua se elongant. In quibusdam vero exemplaribus iniquitatem in quarto casu scriptum est, ut sit sensus, quod Persequentes me appropinquaverunt iniquitatem mihi, hoc est, iniquitatem suam prope me adduxerunt, ac pene comprehenderunt me. Illiusmodi vero homines tam prava operantes longe facti sunt a lege tua.*

VERS. 131. *Prope es tu, Domine. Alibi etiam ait: A Prope est Dominus omnibus invocantibus eum* 38. Item alibi scriptum est: *Deus appropinquans ego sum, et non Deus a longe* 39, juxta illud: *Nonne caelum et terram ego impleo? dicit Dominus* 40. Et rursus: *Adhuc loquente te dicam, Ecce adsum* 41. Appropinquat igitur Deus iis qui, per profectum et ascensum, ei pariter appropinquant. Peccatores vero elongantur a Deo, de eis enim scriptum est: *Ecce qui se elongaverint a te, peribunt* 42.

Et omnes viæ tuæ veritas. Tuæ omnia vera sunt et firma. Vel omnes providentiæ tuæ rationes, quibus mundum gubernas, veræ sunt, tanquam providentia tua vera sit providentia. Vel omnia judicia tua vera sunt, tanquam tuta et recta.

VERS. 132. *Inilio cognovi ex testimoniis tuis, quod in sæculum fundasti ea.* A principio, inquit, ex his cognovi, quod æterna illa esse stabilisti. Nam cum ea intelligere inciperem, cognovi, quod fecisti immobilia ea esse, atque incommutabilia, et quod nullus ea aboliturus esset; quod si plura ex his per Evangelium aboleri videntur, revera tamen juxta interiorem atque reconditum sensum non abolentur, sed juxta exteriorem quamdam apparentiam et ipsius litteræ umbram, ut jam declaratum est.

VERS. 133. *Vide humilitatem meam et eripe me, quia legem tuam non sum oblitus.* Vide, inquit, afflictionem meam, et ex hujusmodi me eripe calamitatibus: quia, licet propter legem tuam affigerer, ejus tamen oblitus non sum, nec sustinui iniquum aliquid agere aut odisse insidiatores meos. Vel, Vide humilitatis meæ virtutem, et eripe me, quia legis tuæ oblitus non sum, illius, inquam, legis, quæ humilitatem jubet esse sectandam.

VERS. 134. *Judica judicium meum, et redime me.* Judicium meum dico, quod cum iis mihi est, qui me oppugnant.

Propter verbum tuum vivifica me. Propter legem tuam, propter quam in mortis periculo constitutus sum, vivifica me a sævissimis hostibus oppressum.

VERS. 135. *Longe a peccatoribus salus, quia justificationes tuas non exquisiverunt.* Longe est salus ab iniquis. In periculo enim sunt, qui mandata tua contemnunt, verum mihi ea salus prope est. Liberabor etenim ab illorum insidiis, quia mandata tua ego exquisivi. Vel docentis sermo est, dicens, quod nulli peccatores salvabuntur, tametsi in hac vita fortunati ac felices esse videantur. Vel peccatores, a Deo auxilium non consequentur, eo quod illius justificationes contempserunt.

VERS. 136. *Misericordiæ tuæ multæ, Domine, secundum judicium tuum vivifica me.* Tu valde misericors es. Fac igitur ut in universali judicio beatam ego vitam vivam, quando boni ac justi in vi-

Ἐγγυς εἶ σὺ, Κύριε. Καὶ ἀλλαγῶ φησιν Ἐγγυς Κύριος πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτόν· καὶ ἐν ἑτέρῳ γέγραπται Ἐὐδὸς ἐγγίζων ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐ θεὸς πόρρωθεν, κατὰ τὸ, Οὐχὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν πληρῶ Κύριος; καὶ πάλιν Ἐπι καλοῦντός σου ἐρῶ, Ἰδοὺ πάρεμι. Ἐγγίζει μὲν οὖν ὁ θεός, ἀλλὰ τοῖς ἐγγίζουσιν· οἱ μὲν γὰρ δίκαιοι ἐγγίζουσιν αὐτῷ διὰ προκοπῆς καὶ ἀναβάσεως· οἱ δὲ ἀμαρτωλοὶ μακρύνουσιν ἀπ' αὐτοῦ· περὶ ὧν εἴρηται Ἰδοὺ οἱ μακρύνοντες ἑαυτοὺς ἀπὸ σοῦ ἀπολοῦνται.

Καὶ πᾶσαι αἱ ὁδοὶ σου ἀλήθεια. Πάντα τὰ ἐκ ἀληθινὰ καὶ βέβαια, ἢ πᾶσαι αἱ πρόνοιαι σου καθ' ἃς διοικεῖς τὸν κόσμον, ἀληθεῖς, ὡς ὅπως πρόνοιαι· ἢ πᾶσαι αἱ κρίσεις σου ἀληθεῖς, ὡς ἀσφαλεῖς· καὶ ὀρθαί.

Κατ' ἀρχὰς ἔγνων ἐκ τῶν μαρτυρίων σου, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα ἐθεμελίωσας αὐτά. Ἐν προομίοις ἔγνων ἐκ τῶν μαρτυρίων σου, ὅτι αἰώνια ἤθελασας αὐτά. Ἀρξάμενος συνιέναι ταῦτα, ἔγνων ὅτι ἀσίλευτα πεποίησας αὐτά, καὶ οὐδεὶς αὐτὰ καταλύσει. Εἰ γὰρ καὶ δοκοῦσι τὰ πλείω καταλυθῆναι παρὰ τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλ' οὐ κατὰ τὸν ἐγκεκρυμμένον νοῦν, ἀλλὰ κατὰ τὸ φαινόμενον καὶ σκιῶδες, ὡς προδιέληπται.

Ἴδε τὴν ταπεινώσιν μου, καὶ ἐξελοῦ με, ὅτι τοῦ νόμου σου οὐκ ἐπελαθόμην. Ἴδε τὴν κακοπάθειάν μου, καὶ ἐξελοῦ με τῶν πειρασμῶν, ὅτι, διὰ τὸν νόμον σου κακοπαθῶν, οὐκ ἐπελαθόμην αὐτοῦ, οὐδ' ἠνεσχόμην παρανομήσαι, οὐδὲ μιμῆσθαι τοὺς ἐπιβουλεύοντας. Ἡ, Ἴδε τὴν ἐνάρτεον ταπεινώσιν μου, καὶ ἐξελοῦ με, ὅτι τοῦ νόμου σου οὐκ ἐπελαθόμην, τοῦ καλεῦντος ταπεινοφρονεῖν.

Κρίνον τὴν κρίσιν μου, καὶ λύτρωσαι με. Τὴν κρίσιν μου μετὰ τῶν πολεμούντων μοι.

Διὰ τὸν λόγον σου ζήσόν με. Διὰ τὸν νόμον σου ζωοποίησόν με, δι' ὃν ἀποθανεῖν κινδυνεύω, ἤδη καταπονούμενος ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν.

Μακρὰν ἀπὸ ἀμαρτωλῶν σωτηρία, ὅτι τὰ δίκαιώματά σου οὐκ ἐξεζήτησαν. Μακρὰν ἀπὸ τῶν παρανόμων ἢ σωτηρία· κινδυνεύουσι γὰρ, ὅτι τῶν ἐντολῶν σου κατεφρόνησαν· ἐγγυς δὲ ἐμοῦ· βουθήσομαι γὰρ τῆς ἐπιβουλῆς αὐτῶν, ὅτι αὐτὰ ἐξεζήτησα. Ἡ καὶ διδασκαλικὸς ὁ λόγος, ὅτι οὐ σωθήσονται οἱ ἀμαρτωλοὶ, κὰν εὐημερῶσιν ἐνταῦθα· ἢ ὅτι οἱ ζήξουσιν παρὰ Θεοῦ βοήθειαν, ὡς ὑπερόπται τῶν δικαιομάτων αὐτοῦ.

Οἱ οἰκτιρμοὶ σου πολλοὶ, Κύριε· κατὰ τὸ κρίμα σου ζήσόν με. Πολυέλεος εἶ. Κατὰ τὴν κρίσιν σου τὴν παγκόσμιον ζῆν με ποίησον τὴν μακαρίαν ζωὴν, ὅτε ἀπελεύσονται οἱ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον·

38 Psal. cxliv, 14. 39 Jerem. xxiii, 25. 40 Ibid. 24. 41 Isa. lviii, 9. 42 Psal. lxxii, 27.

ἦ καὶ ἐνταῦθα ζῆν με ποιήσον κατὰ τὸν νόμον σου, ἅ συνεργῶν μοι προθυμουμένω.

Πολλοὶ οἱ ἐκδιώκοντές με, καὶ θλιβόντές με, ἐκ τῶν μαρτυριῶν σου, οὐκ ἐξέκλινα. Πολλοὶ ἔρατοὶ καὶ ἀόρατοὶ ζητοῦντες ἐλεῖν με, καὶ πᾶν εἶδος ἐπεγελόντες πειρασμῶν· ἀλλ' ἐγὼ σοὶ μόνῃ θαρρῶν ἐκ τῶν μαρτυριῶν σου οὐκ ἐξέκλινα. Διαφόρως δὲ λέγει τὰ προρρήθηέντα, ἃ καὶ κατὰ διαφόρους, εἴρηκε καιροῦς.

Εἶδον ἀσυνετοῦντας καὶ ἐξετηκόμην, ὅτι τὰ λόγια σου οὐκ ἐφυλάξαντο. Καὶ ἀνωτέρω εἴρηκεν· Ἐξέτηξέ με ὁ ζῆλος, σου ὅτι ἐπελάθοντο τῶν λόγων σου οἱ ἐχθροὶ μου.

Ἴδε ὅτι τὰς ἐντολάς σου ἠγάπησα, Κύριε, ἐν τῷ ἐλέει σου ζῆσόν με. Ποτὲ μὲν ἰκετεύει ζωοποιηθῆναι διὰ τὴν φυλακὴν τῶν ἐντολῶν σου, ποτὲ δὲ διὰ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ· ἐκεῖνο μὲν δικαιολογούμενος, τοῦτο δὲ μετριοφρονῶν· τελειότερον δὲ τὸ δεύτερον. Οὐδεις γὰρ ἐξ ἔργων νόμου δικαιούται. Ζήτησον καὶ ἐν τῷ ρβ' ψαλμῷ τὴν ἐξηγήσειν τοῦ, Τὸν στεφανοῦντά σε ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς.

Apostolus, ex operibus legis justificatur ⁴². Vide psalmo cui quæ dicta sint in illo versiculo: Quⁱ coronat te misericordia et miserationibus.

Ἀρχὴ τῶν λόγων ἀλήθεια. Βούλεται λέγειν ὅτι: Οἱ λόγοι σου ἀληθεῖς. Εἰ γὰρ ἡ ἀρχὴ αὐτῶν ἀλήθεια, καὶ τὰ ἐξῆς πάντως ἀλήθεια, ἐπόμενα τῇ ἀρχῇ. Ἰσως δὲ περὶ τοῦ πρώτου λέγει τοῦ λαληθέντος πρὸς τὸν Ἀδὰμ· Ἀπὸ παντὸς γὰρ, φησί, ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ, βρώσει φάγον, ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκεις καλὸν καὶ κακόν, οὐ φάγησθε ἀπ' αὐτοῦ. Ἢ δ' ἂν ἡμέρα φάγησθε, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε. Ἀρχὴ τε γὰρ οὗτος ὁ λόγος πάντων τῶν πρὸς τὸν ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ λόγων· καὶ τοσοῦτον ἀληθές, ὥστε καὶ κατὰ παντὸς τοῦ γένους ἡμῶν κατὰ διαδοχὴν ἐκράτησεν ὁ θάνατος.

Καὶ εἰς τὸν αἰῶνα πάντα τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου. Αἰώνια, ἀσάλευτα. Καὶ ἀνωτέρω γὰρ εἶπεν· Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα ἐθεμελίωσας αὐτά.

Ἀρχοντες κατεδίωξαν με δωρεῖν, καὶ ἀπὸ τῶν λόγων σου ἐδειλάσαν ἡ καρδία μου. Οὐκ ἐδειλάσαν ἀπ' ἐκείνων τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν λόγων σου, τῶν δυναμένων καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα ἀπολέσαι ἐν γενένη. Τουτέστι, τὰς σὲ ἐντολὰς πλέον ἐφοβήθη ἢ ἐκείνους, καὶ οὐ διὰ τὸν φόβον ἐκείνων ἔπραξά τι παρὰ ταῦτα. Νοοῦνται δὲ ἄρχοντες καὶ οἱ περὶ τὸν Σαούλ, ὃν πολὺ λάκις δυνάμενος ἀνελεῖν ἐφείσατο, εὐλαβηθεὶς τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ. Ἀρχοντα γὰρ, φησί, τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς. Εἰ δ' οὐ κακολογήσεις, πολλῶ μᾶλλον οὐκ ἀποκτενεῖς.

Ἀγαλλιάσομαι ἐγὼ ἐπὶ τὰ λόγια σου, ὡς εὐρί-

A tam abibunt æternam. Vel, Fac me in hac vita vivere secundum legem tuam, adjuvans promptitudinem meam, et simul cooperans.

VERS. 157. Multi qui persequuntur me, et tribulant me, a testimoniis tuis non declinavi. Complures visibiles atque invisibiles persecutores sunt, qui quærun me comprehendere, et omne tentationum genus excitant; verum ego in te solo fretus a testimoniis tuis aversus non sum. Variis autem modis repetit Propheta ea quæ sæpe ab eo dicta sunt, et diversis prolata temporibus.

VERS. 158. Vidi insipientes et tabescebam, quia eloquia tua non custodierunt. Superius etiam dixisse eum legimus: Tabescere me fecit zelus meus, quia oblitus sunt verba tua inimici mei.

VERS. 159. Vide quoniam mandata tua dilexi, Domine, in misericordia tua vivifica me. Aliquando vivificari petit propter mandatorum observantiam, et aliquando, propter misericordiam Dei: illud quidem ut se justificet, hoc vero ut modestiam atque humilitatem suam in exemplum cæteris proponat. Perfectioris autem animæ est quod secundo loco eum facere diximus: Nemo enim, ut inquit psalmo cui quæ dicta sint in illo versiculo: Quⁱ

VERS. 160. Principium verborum tuorum veritas. Omnia, inquit, verba tua veritate nituntur; nam si earum principia sunt vera, consequenter et reliqua etiam vera sunt, et principio suo correspondent. Fortasse etiam de primis verbis loquitur, quæ locutus est Dominus ad Adam: Ab omni, inquit, ligno, quod in paradiso est, comede, de ligno autem scientiæ boni et mali non comeditis. In quacunque autem die comederitis, morte moriemini ⁴⁴. Principium enim est hic sermo verborum omnium, quæ a Deo ad hominem dicta sunt: qui adeo etiam fuit verus, ut in universum humanum genus mors imperium sumpsit.

Et in sæculum omnia judicia justitiæ tuæ. Hoc est, æterna sunt atque inconcussa. Nam et superius dixit: Quia in sæculum fundasti ea.

VERS. 161. Principes persecuti sunt me gratis, et a verbis tuis formidavit cor meum. Non ab illis formidavit qui occidunt corpus, sed a verbis tuis: quia tu non corpus tantum, sed animam occidere potes in gehenna. Hoc est, Mandata ego tua magis timui, quam sæculi hujus principes, ob quorum timorem nunquam ego aliquid adversus tua commisi mandata. Intelligere etiam possumus principum nomine, ipsum Saul regem, quem cum beatus David occidere sæpius potuisset, ob venerationem tamen mandatorum Dei abstinuit. Principi enim, inquit, populi tui non maledices ⁴⁵. Quod si maledicere prohibemur, quanto magis lædere, aut occidere?

VERS. 162. Exultabo ego super eloquia tua, sic-

⁴² Rom. III, 20. ⁴⁴ Gen. II, 16, 17. ⁴⁵ Exod. XII, 23.

ut qui invenit spolia multa. Quemadmodum, inquit, A quis dives efficitur spoliis, ita eloquia tua mentem illuminantia, et scientiæ thesaurum præstantia, me divitem faciunt.

VERS. 163. *Injustitiam odio habui et abominatus sum, legem autem tuam dilexi.* Non simpliciter odio habui, sed etiam abominatus sum. Est autem abominatio major quædam odii intentio. De odio enim jam superius dixerat: *Iniquos odio habui, et legem tuam dilexi.*

VERS. 164. *Septies in die laudem dixi tibi, super judicia justitiæ tuæ.* — *Septies* apud Hebræos sæpenumero ponitur pro *Pluries*. Sæpe, inquit, in die laudavi te, propter judicia justitiæ tuæ, hoc est, propter legem tuam, vel propter dispensationes atque administrationes tuas, quæ cum judicio a te sunt, cum juste omnia et decenter facias. Quod si *septies* referri dicamus ad numerum, diem hic intelliges perfectum, hoc est, diem et noctem. Et connumera hoc pacto mediam noctem, diluculum, mane, tertiam horam, sextam, nonam, et vesperras.

VERS. 165. *Pax multa diligentibus legem tuam, et non est illis scandalum.* Diligentibus legem tuam pax est, nou cum invisibilibus inimicis, sed cum Deo; et non est illis offendiculum aliquod. Lex etenim omnem illis viam virtutis explanat, et omne peccati impedimentum aufert. Vel illis est pax cum iis qui ejusdem sunt fidei, tametsi hi sæpenumero pacem habere cum eis nolint.

VERS. 166. *Expectabam salutare tuum, Domine, et mandata tua dilexi.* Et dilexi ea, ut adinvenirem, quod expectabam.

VERS. 167. *Custodivit anima mea testimonia tua, et dilexit ea vehementer.* Non solum custodivit, sed etiam dilexit; nec tantum dilexit, sed dilexit vehementer.

VERS. 168. *Servavi mandata tua et testimonia tua.* Quæ superius divisit, nunc conjungit.

Quia omnes viæ meæ in conspectu tuo, Domine. Causa, inquit, hujus observationis meæ viæ, et omnis actio mea in conspectu tuo perficitur, et te teste, vitæ me semitam ambulo. *Prævidebam enim, inquit, Dominum in conspectu meo semper.* D Unde timens te, qui omnia mea semper vides, observo etiam mandata tua, et testimonia tua.

VERS. 169. *Appropinquet deprecatio mea in conspectu tuo, Domine.* Non avertatur, nec repudietur a te, tanquam quæ admittenda non sit. Quænam autem fuerit hæc deprecatio, audi.

Juxta eloquium tuum da mihi intellectum. Ecce prophetæ nostri deprecationem. Fac, inquit, me non juxta humanas artes, aut mundi scientias sapere, sed juxta rationem tuam, ut et sermones tuos intelligam, et legem tuam ad plenum cognoscam.

VERS. 170. *Intret postulatio mea in conspectu tuo, Domine.* Postulationem Aquila Orationem dixit, et Symmachus *Supplicationem*. Et superius

Α σκων σκῦλα πολλὰ. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖνον τὰ λάφυρα ἐκεῖνα πλουτίζουσιν, οὕτω καὶ τὰ λόγια σου, φωτίζοντά μου τὸν νοῦν, καὶ θησαυρὸν γνώσεως χαρίζόμενα.

Ἄδικιαν ἐμίσησα καὶ ἐβδελυξάμην, τὸν δὲ νόμον σου ἠγάπησα. Οὐχ ἀπλῶς ἐμίσησα, ἀλλὰ καὶ ἐβδελυξάμην· ἐπίτασις δὲ τοῦτο τοῦ μίσους. Καὶ ἀνωτέρω δὲ εἶρηκε· *Παρανόμους ἐμίσησα, τὸν δὲ νόμον σου ἠγάπησα.*

Ἐπάκις τῆς ἡμέρας ἤγησά σε ἐπὶ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου. Τὸ Ἐπάκις ἐστὶν ὅτι παρ' Ἑβραίου τὸ *πολλάκις* δηλοῖ. Πολλάκις τῆς ἡμέρας, φησὶν, ὑμνήσω σε διὰ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου, διὰ τὸν νόμον σου· ἢ διὰ τὰς μετὰ διακρίσεως οικονομίας σου, τοῦ δικαίως πάντα καὶ προπύτως ποιοῦντος. Εἰ δὲ κατ' ἀριθμὸν ἐπάκις λάθοιμεν, ἡμέραν μὲν νόησον τὸ ἡμερονύκτιον. Ἀριθμεῖ δὲ μεσονύκτιον, καὶ ὄρθρον, καὶ πρωτὶ, καὶ ὥρας γ', καὶ ς', καὶ θ', καὶ ἑσπέραν.

Εἰρήνη πολλὴ τοῖς ἀγαπῶσι τὸν νόμον σου, καὶ οὐκ ἐστιν αὐτοῖς σκάνδαλον. Εἰρήνη οὐ πρὸς τοὺς ἀοράτους ἐχθροὺς, ἀλλὰ πρὸς τὸν Θεόν· καὶ οὐκ ἐστὶν αὐτοῖς πρόσκρουσμα. Ἐξομαλίζει γὰρ τούτοις ὁ νόμος τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς, πᾶν σκῦλον ἀμαρτίας ἐξαίρων. Ἡ εἰρήνη πρὸς τοὺς τῆς αὐτῆς πίστεως· εἰ καὶ ἐκεῖνοι πολλάκις εἰρηνεύειν πρὸς τούτους οὐ βούλονται.

Προσεδόκω τὸ σωτήριόν σου, Κύριε, καὶ τὰς ἐντολάς σου ἠγάπησα. Καὶ ἠγάπησα ταύτας, ἵνα ἔλθῃ τὸ προσδοκώμενον.

Ἐφύλαξεν ἡ ψυχή μου τὰ μαρτύριά σου, καὶ ἠγάπησεν αὐτὰ σφόδρα. Οὐ μόνον ἐφύλαξεν, ἀλλὰ καὶ ἠγάπησεν, καὶ οὐχ ἀπλῶς ἠγάπησεν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα.

Ἐφύλαξα τὰς ἐντολάς σου καὶ τὰ μαρτύριά σου. Ἄ δέιστετε, νῦν ἤνωσεν.

Ὅτι πᾶσαι αἱ ὁδοὶ μου ἐναντίον σου, Κύριε. Αἴτιον δὲ τῆς φυλακῆς τούτων, ὅτι πᾶσαι αἱ ὁδοὶ τῆς πολιτείας μου καὶ πᾶσα πράξις μου ἐνώπιόν σου τελεῖται, καὶ ὑπὸ σοὶ μάρτυρι ὀδεύω τὸν βίον. Προσωρῶμην γὰρ, φησὶ, τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διὰ παντός· ὄθεν καὶ, φοβούμενός σε τὰ ἐμὰ βλέποντα, φυλάσσω τὰς ἐντολάς σου καὶ τὰ μαρτύριά σου.

Ἐγγισάτω ἡ δέησίς μου ἐνώπιόν σου, Κύριε. Μὴ ἀποστραφείῃ, ὡς ἀπρόσδεκτος. Τίς δέ; Αὐτή.

Κατὰ τὸ λόγιόν σου συνέτισόν με. Αὕτη ἐστὶν ἡ δέησις, ὅτι Συνέτισόν με μὴ κατὰ τέχνην ἀνθρωπίνην ἢ ἐπιστήμην βιωτικὴν, ἀλλὰ κατὰ τὸν λόγον σου, ἵνα συνῶ τοὺς λόγους σου, ἵνα γινῶ ἀκριβῶς τὸν νόμον σου.

Εἰσέλθοι τὸ ἀξίωμά μου ἐνώπιόν σου, Κύριε. Τὸ ἀξίωμα ὁ μὲν Ἀκύλας Δέησιν ἐξέδωκεν, ὁ δὲ Σύμμαχος Ἰκεσίτων. Ἀνωτέρω μὲν ὅν εἶπεν, Ἐγγι-

σάτω, νῦν δὲ, *Εἰσέλθοι*· ἐὰν γὰρ ἐγγύη, πάντως καὶ εἰσελεύσεται.

Κατὰ τὸ λόγιόν σου ἐξελοῦ με. Κατὰ τὴν σοφίαν σου ῥῦσαι με τῶν πειρασμῶν, ἢ κατὰ τὴν ὑπόσχεσίν σου, καθὼς ἀνωτέρω διαφόρως εἴρηται. Καὶ ἰδικῶς γὰρ αὐτῷ ὁ Θεὸς ἐπηγγελάτο βοηθεῖαν.

Ἐξερεύξαιτο τὰ χεῖλη μου ὕμνον, ὅταν διδάξης με τὰ δικαιώματά σου. Ἐξελέγχοι ὕμνον εὐχαριστήριον, ὅταν διδάξης με τὰ δικαιώματά σου συνετώτερον, ὕμνον ἰδικῶς εὐχαριστήριον, ὑπὲρ τῆς εὐεργεσίας ταύτης. Εὐχεται δὲ τοῦτο τὴν ἐπιθυμίαν ἐμφαίνων.

gratiarum actionem conscriptus sit. Hoc autem ardentissimum demonstrat desiderium.

Φθέγγετο ἡ γλῶσσά μου τὰ λόγιά σου. Ἄσπαστα ταῦτα φθέγγετο, τοῦτο μὲν μελετώσα, τοῦτο δὲ ἑτέρους διδάσκουσα καὶ μηδὲν ἕτερον ἀσχολουμένη.

Ὅτι πᾶσαι αἱ ἐντολαὶ σου δικαιοσύνη. Εὐθὺς τῆς εὐθυνοῦσα τὸν βίον, καὶ ρυθμίζουσα τὸν ἀνθρώπου. Καὶ προλαβὼν δὲ εἶπε· *Δικαιοσύνη τὰ μαρτύριά σου.*

Γενέσθω ἡ χεὶρ σου τοῦ σῶσαι με, ὅτι τὰς ἐντολάς σου ἠρετισάμην. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τοῦτο, ὅταν καὶ τὸ *Γενῆ μοι εἰς Θεὸν ὑπερασπιστήν*. Παραγενέσθω ἐπὶ τῷ σῶσαι με· γενέσθω εἰς τὸ σῶσαι με.

Ἐπεπόθησα τὸ σωτήριόν σου, Κύριε, καὶ ὁ νόμος σου μελέτη μου ἐστίν. Ἐπεπόθησα τὴν παρὰ σοῦ σωτηρίαν, οὐ τὴν παρ' ἀνθρώπου βοηθεῖαν. Διὰ καὶ ὁ νόμος σου μελέτη μου ἐστίν, ἵνα διὰ ταύτην ῥύσῃ με τῶν ἐχθρῶν. Ἰσως δὲ καὶ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος λέγει· αὕτη γὰρ σωτήριον τοῦ κόσμου παρ' αὐτοῦ· *Ἐτέχθη γὰρ, φησὶν, ὁμῖν σήμερον Σωτήρ*· ὅπερ σωτήριον ἐπεπόθησα ἰδεῖν, ὡς καὶ ἐν ἄλλοις εἰρήκαμεν· καὶ *Ὁ νόμος σου μελέτη μου ἐστίν*, ὡς τὰ περὶ τοῦ σωτηρίου τούτου σχιγραφῶν καὶ ὁπαινετῶμενος.

Lex tua meditatio mea est, veluti quæ de hujusmodi atque obscure admodum illud vobis significet.

Ζήσεται ἡ ψυχὴ μου, καὶ αἰρέσει σε, καὶ τὰ κρίματά σου βοηθήσει μοι. Ζήσεται τὴν ἐντως ζωὴν, ὅτε ἀπελεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ζωὴν αἰώνιον, καὶ αἰνέσει τότε ὑψηλότερόν τε καὶ τελειώτερον· καὶ τὰ κρίματά σου τὰ νοητὰ βοηθήσει μοι φυλάξαντι ταῦτα, καὶ παρῆρσιαν προξενήσει. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων, *ζήσεται, γράφουσι, καὶ βοηθήσει, εὐχομένου τοῦ προφήτου ζῆσαι ζωὴν ἐνάρετον*· αὕτη γὰρ κύριος ζωὴ· καὶ βοηθηθῆναι εἰς τοῦτο παρὰ τοῦ νόμου ἰθύνοντος, καὶ ρυθμίζοντος αὐτόν, ὡς προείρηται.

Ἐκλανήθην ὡς πρόβατον ἀπολωλός· ζήτησον τὸν δούλόν σου, ὅτι τὰς ἐντολάς σου οὐκ ἐπελαθόμην. Ἐκλανήθην, οὐκ ἀπολέσας τὴν ὁδὸν τῶν ἐν-

A quidem dixit *Appropinquet, modo vero Intret.* Nam si appropinquaverit, omnino etiam intrabit.

Secundum eloquium tuum eripe me. Juxta sapientiam tuam libera me ab afflictionibus. Vel: Juxta promissionem tuam, quemadmodum et superius dictum est. Nam privatim Dominius ei pollicitus fuerat, auxillum atque opem suam se illi præstiturum esse.

VERS. 171. *Eructent labia mea hymnum cum docueris me justificationes tuas.* Simul ac justificationes tuas sapientius me docueris, hymnum aliquem in gratiarum actionem, mea offerant labia: hymnum, dico privatum aliquem qui pro hujusmodi acceptis beneficiis in laudem tuam, atque in orationis et precum genere suum Propheta omni-

VERS. 172. *Pronuntiat lingua mea eloquia tua.* Assidue ea loquatur, ita ut semper eadem, aut mediter, aut alios doceam, et nulli rei alii vacem.

Quia omnia mandata tua justitia. Hoc est, rectitudo, seu directio; mandata, inquam, tua humanam vitam moderantia. Hujusmodi autem sermone superius etiam usus est, dicens *Judicia, testimonia tua.*

VERS. 173. *Fiat manns tua, ut salvet me, quia mandata tua elegi.* Adveniat, ut salvet me. Hujusmodi illud est, quod alibi legimus: *Esto mihi in Deum protectorem* 46.

VERS. 174. *Concupivi salutare tuum, Domine, et lex tua meditatio mea est.* Salutem eam concupivi, quæ a te est, et non humanum aliquid auxilium: atque ideo lex tua meditatio mea est, ut per eam ab inimicorum insidiis n.e eripias. Possunt hæc etiam intelligi dicta esse de Salvatoris nostri incarnatione, quæ quoddam mundi salutare a Deo missum merito appellatur (*Natus est enim, inquit, nobis hodie Salvator* 47), quod salutare, Propheta noster videre optabat: quemadmodum alibi diximus. Unde merito subdit: sæpnumero loquitur salutari: tametsi adumbrate

VERS. 175. *Vivet anima mea, et laudabit te, et judicia tua adjuvabunt me.* Vivet anima mea veram vitam, quando qui bona fecerunt, ibunt in vitam æternam; et laudabit te tunc sublimius et perfectius. Et judicis tua legalia adjuvabunt me, quia ea servavi, et non mediocre mihi fiduciam præstabunt. Quædam vero exemplaria habent optantis in modum: *Vivat et adjuvent,* ita ut precetur Propheta vivere vitam ex virtute, quæ proprie vita est: et adjuvari ad hoc a lege, quæ dirigat eum et moderetur, ut prædictum est.

VERS. 176. *Erravi sicut ovis perdita: quære servum tuum, quia mandata tua non sum oblivis.* Erravi, non deperdita aut relicta via mandatorum

46 Psal. xxx, 3. 47 Luc. II, 11

tuorum, sed erravi in montibus, errandus illic degens, huc atque illuc pertransiens, dum persecutionem sustineo. Quære igitur me, et iterum ad priorem habitationem reducito, persecutores meus compescens, quia mandata tua non neglexi. Vel sermo est ex novi populi persona: Erravi, inquit, quasi ovis perdita per rectam religionis semitam non ambulans, sed per obliquas quasdam atque ambiguas vias, quæ ad perditionem ferunt. Quære servum tuum: *Omnia enim, inquit, serviunt tibi.* Quære cum igitur tu, o pastor bone, qui juxta evangelicam deperditæ ovis parabolam, animam posuisti pro ovibus tuis, et me perditam ovem ad ovile tuum congrega. Verum quod sequitur, adversari videtur huic sensui. Neque enim oblivisci dicitur mandatorum Dei is qui nondum ea didicit, sed qui ea olim edoctus est, nisi quis fortasse tempus hoc in loco positum esse dicat pro tempore: Non sum oblitus, hoc est, Non obliviscar.

Canticum ascensuum.

PSALMUS CXIX.

Quindecim hæc cantica eamdem prorsus inscriptionem habent, videlicet *Canticum ascensuum* vel juxta alium interpretem, *Canticum ascensionis*. Hujusmodi autem inscriptionem sortita sunt, quia captivos in Babylone Judæos ascensuros esse prædicunt in Jerusalem. Continent namque hujusmodi materiam, et tradunt quomodo illi tunc in captivitate constituti, Deum rogaverint, ac tandem ab eo exauditi, suam patriam receperint. Et incipiunt quidem a clamore atque precibus, quas ad Deum fundebant, cum ea calamitate premerentur: finem vero habent qui ad illud tempus pertinet, quo integre in patriam restituti fuerunt. Et hoc quidem secundum historiam. Juxta anagogen vero, hujusmodi inscriptionem habent hæc cantica, quia inter cæteros psalmos hujusmodi præcipue, Dei populum a Babylone, hoc est, a sæculi hujus confusione, in passionum atque in affectuum servitute captivus detinebatur, ad supernam deducunt Jerusalem. Quicumque enim legerit atque intellexerit, quanto antiquus ille populus terrestris Jerusalem teneretur desiderio, et quomodo lamentabatur, et quales ad Deum emittebat voces, quænam etiam diceret verba, cum illuc reduceretur, atque ea denique omnia, quæ in his canticis continentur: ardentior pro-

VERS. 1. *Ad Dominum cum tribularer clamavi, et exaudivit me.* In captivitatis scilicet calamitate, quam in Babylone sustinui. Clamorem autem non oris intelligit, sed animæ valde dolentis, et contritæ, atque ad solum Deum intentæ, qui solus eripere hominem potest a periculis. Hujusmodi tenim animæ clamorem statim exaudit Deus. Verba autem hæc ex fidelium etiam persona dicta esse possunt.

VER. 2. *Domine, eripe animam meam a labiis iniustus, et a lingua dolosa.* Hoc est, quod a Deo petit cum clamaret. Vel hoc una cum aliis, quæ inferius postulasse cum videbimus. Per labia au-

Α τολῶν σου, ἀλλ' ἐν τοῖς ὕρσι διαιρούμενος, καὶ τῇ κάκεισε μεταβαίνων, ἐν τῷ καταδιώκεσθαι. Ζήτησόν με, καὶ ἐπανάγαγε εἰς τὴν προτέραν κατοικίαν, φημύσας τοὺς καταδιώκοντας, ὅτι οὐκ ἠμέλησα τῶν ἐντολῶν σου. Ἡ καὶ προσώπῳ τοῦ νέου λαοῦ ποιῆται τὸν λόγον· Ἐπλανήθην ὡς πρῶτον ἀπολωλὼς, μὴ τὴν ὁρθὴν τρίβον τῆς εὐσεβείας βαδίζων, ἀλλὰ σκολιάς τινὰς καὶ πολυσχιθεῖς καὶ φερούσας εἰς θάλασσαν ἐμαυτῷ τέμνοντες. Ζήτησον τὸν δούλόν σου· Τὰ σύμπαντα γὰρ, φησί, δοῦλα σά. Ζήτησον, ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, ὁ τιθεὶς τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων, κατὰ τὴν ἐν Εὐαγγελίοις παραβολὴν τοῦ ἀπολωλὸτος προβάτου, καὶ συνάγαγε εἰς τὴν μάνδραν σου. Τὸ δὲ ἐξῆς ἀντιλέγειν δοκεῖ. Ἐπιλανθάνεται γὰρ οὐκ ὁ μὴπω μαθὼν τὰς ἐντολάς, ἀλλ' ὁ πάλοι ταύτας μεμαθηκώς, εἰ μὴ τις ἀντιχρονικῶς ἐρμηνεύῃ τὰ ῥητά. Οὐκ ἐπελαθόμεν, ἀντι τοῦ, οὐκ ἐπιλήσεται.

Ψῆδὴ τῶν ἀναβαθμῶν.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΙΘ'.

Πεντεκαίδεκα μὲν αὐταὶ αἱ ψῆδαι. Μίαν δὲ πᾶσαι τὴν ἐπιγραφὴν ἔχουσιν· *Ψῆδὴ τῶν ἀναβαθμῶν, ἢ καθ' ἕτερον ἐρμηνευτὴν, Ψῆδὴ τῶν ἀναβάσεων.* τινὲς δὲ τῶν ἀναβαθμῶν ἀναγινώσκουσι, περισπῶντες. Ἐλαχον δὲ τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν, ὅτι περὶ τῆς ἐκ Βαβυλῶνος πρὸς Ἱερουσαλήμ ἀναβάσεως τῶν ἐκεῖ κατασχεθέντων αἰχμαλώτων προφητεύουσι· πῶς ἐν θλίψει ὄντες ἰκέτευσαν τὸν Θεόν· καὶ εἰσακουσθέντες ἀπέλαβον τὴν ἑαυτῶν πατρίδα. Καὶ ἀρχονται μὲν ἀπὸ τῆς ἐν τῷ θλίβεσθαι κραυγῆς καὶ δεήσεως πρὸς Θεόν· συμπερατοῦνται δὲ ἐπὶ τὴν τελείαν εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ ἀποκατάστασιν. Καὶ οὕτω μὲν καθ' ἱστορίαν· κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, ἔσχον τοιαύτην ἐπιγραφὴν, ὡς μάλιστα τῶν ἄλλων ψαλμῶν ἀνάγουσαι τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῆς Βαβυλῶνος, ἦτοι τῆς τοῦ παρόντος βίου συγχύσεως, αἰχμαλωτον, πρὸς τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ. Ἀναγινώσκων γὰρ ταύτας καὶ διαγινώσκων, οἷον εἶχεν ἐκεῖνος ὁ λαὸς ἔρωτα τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ ὅπως ἐθρήνει, καὶ οἷας ἤσει πρὸς Θεὸν φωνῆς, καὶ οἷα εἶπεν ἀναγόμενος, καὶ ὅσα τῶν ψδῶν τούτων, διαθερμαίνεται καὶ αὐτὸς πρὸς ἔρωτα σφοδρὸν τῆς ἄνω Ἱερουσαλήμ, quæ in his canticis continentur: ardentior pro-

D *Πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι με ἐκέκραξα, καὶ εἰσήκουσέ μου.* Ἐν τῇ θλίψει τῆς αἰχμαλωσίας καὶ τῆς ἐκεῖθεν κακοπραθείας. Κραυγὴν δὲ λέγει τὴν ἐκ κατωδύνου ψυχῆς καὶ συντετριμμένης καὶ τεταμένης πρὸς μόνον τὸν δυνάμενον ῥύεσθαι, ἧς εὐθέως ἐπακούει Θεός. Προσώπῳ δὲ τοῦ εὐσεβεστέρου μέρους οἱ λόγοι.

Kyrie, rŭσαι τὴν ψυχὴν μοι ἀπὸ χειλέων ἀδικῶν καὶ ἀπὸ γλώσσης δολίας. Κράζων τοῦτο ἠύξατο· ἢ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο. Χεῖλη δὲ ἀδίκαια τὰ ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος λαλοῦντα, ὡς ἐν τῷ ὄψ'

ψαλμῶ γέγραπται, ἔνθα τὸ Ἄδικίαν εἰς τὸ ὕψος Ἀ
ἐλάλησαν, καὶ τὰ τῶν συκοφαντῶν, καὶ ἀπλῶς τῶν
παρανόμων πάντων. Γλώσσα δὲ δολία ἢ αὐτῶν τού-
των, ἢ τῶν ἐπιβουλευόντων.

Τὶ δοθῆσιν σοι, καὶ τί προστεθῆσιν σοι πρὸς γλώσ-
σαν δολίαν; Ἐτερος δὲ φησὶν ἑρμηνευτής, Τὶ δο-
θήσεται σοι, καὶ τί προστεθήσεται σοι πρὸς
γλώσσαν δολίαν; Πρὸς γὰρ τὸν ἰκετεύοντα ὁ προ-
φήτης ἀποκρίνεται πυνθανόμενος; Τί δοθήσεται σοι
καὶ τί προστεθήσεται σοι ἀμυντήριον πρὸς γλώσ-
σαν δολίαν; Ἐμφαίνει δὲ ὁ λόγος; ἢ ὅτι δυσκαταγώ-
νιστος αὕτη διὰ πονηρίας; ὑπερβολὴν, ἢ ὅτι οὐ
χρεῖα σοι ἀμυντήριον· αὕτη γὰρ ἡ δολιότης ἀρ-
κοῦσα τοῦ θολλοῦ τιμωρίας.

Τὰ βέλη τοῦ δυνατοῦ ἠκονημένα σὺν τοῖς
ἄνθραξι τοῖς ἑρμηκοῖς. Καὶ τοῦτο πρὸς παρη-
γορίαν τοῦ ἰκετεύοντος, μὴ ἀθυμεῖν ὑποτιθέμενον.
Καὶ γὰρ τὰ βέλη τοῦ δυνατοῦ Θεοῦ ἠκονημένα
κατὰ παρανόμων καὶ δολίων μετὰ ἀνθρώπων ἐρη-
μοποιῶν, ὥστε τέμνειν, καὶ κατεῖν, καὶ ἀφανίζειν
αὐτούς. Βέλη δὲ καὶ ἀνθρακας τὰς διαφόρους τι-
μωρίας ὠνόμασεν. Ἐνόησαν δὲ τινες δυνατὸν μὲν
τὸν διάβολον, ὡς κατισχύοντα τῶν ῥαθυμούντων·
βέλη δὲ αὐτοῦ ἠκονημένα μετ' ἀνθρώπων ἀφανιστι-
κῶν τοὺς ἐμπαιεῖς λογισμοὺς, ὁξέως εἰσδύνοντας,
καὶ ἐμπιμπρῶντας, καὶ ἀφανίζοντας τὴν ἀρετὴν
οὐς καὶ ὁ Ἀπόστολος βέλη πεπυρωμένα ἐκάλεσεν. C
Ἔτα πάλιν ὁ λόγος ἀπὸ τοῦ ἰκετεύοντος.
Ἐτα πάλιν ὁ λόγος ἀπὸ τοῦ ἰκετεύοντος.
Etiam plena. Nam et cito sagittarum instar penetrant, et carbonum, hoc est, ardentium prunarum
instar incendunt, et virtutem delent: quasque ipse etiam Apostolus carbonibus ignis appellavit 42. Deinde
rursus sermo est ex persona supplicantis populi (sequitur enim):

Ἄμοι, ὅτι ἡ πειροκία μου ἐμακρύνθη. Ἡ ἐν
Βαβυλῶνι, ἢ ἐν αἰχμαλωσίᾳ· ἀποδύρεται γὰρ τὸ
πολυεὲς αὐτῆς.

Κατεσκήνωσα μετὰ τῶν σκηνωμάτων Κηδάρ.
Μέσον τῶν σκηνωμάτων Κηδάρ· ἀποκαίεται γὰρ
καὶ τοῦτο. Κηδάρ δὲ χώρα τίς ἐστι παρακειμένη
Βαβυλωνίους, οἰκῆτορας ἔχουσα βδελυροῦς· ἐν οἷς
καὶ αὐτοὺς οἱ Βαβυλώνιοι σκηνοῦν ἔταξαν. Ἐπεὶ δὲ
Κηδάρ σκοτασμός ἐρμηνεύεται, εἰκότως ὀρηνοῦσιν
εἰ κατασκηνῶντες ἐν τοῖς σκηνώμασι τοῦ σκο-
τασμοῦ. Σκηνώματα δὲ σκοτασμοῦ ἢ ἐν τοῖς πάθει
διατριβῇ, τοῖς σκοτιζοῦσι τὸν νοῦν. D

Πολλὰ παρήχησεν ἡ ψυχὴ μου. Πολλὰ ἔτη,
πολὺν παρήχησεν καιρὸν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ.

Μετὰ τῶν μισούντων τὴν εἰρήνην, ἡμῶν εἰρη-
νικός. Μετὰ τῶν φιλονεικῶν ἐκαιῶν, τῶν τῆς
Κηδάρ εἰρήνευον, οὐκ ἀντιστάμενος αὐτοῖς περὶ
βιωτικοῦ τινος πράγματος, ἀλλὰ παραχωρῶν, ὡς
αἰχμάλωτος. Παῖδεύει δὲ καὶ ἡμᾶς ὁ λόγος τοιού-
τους γίνεσθαι, καὶ μετὰ πάντων εἰρηνεύειν· εἰ γὰρ
μετὰ τῶν μισούντων τὴν εἰρήνην, πολλῶ μᾶλλον

tem injusta, ea intelligit, quæ injustitiam in alto
loquuntur, quemadmodum in LXXII psalmo scri-
ptum est; vel calumniantium, et iniquorum ho-
minum labia. Linguam etiam dolosam eorumdem
linguam appellat, vel apertim insidiatorum
linguam.

VERS. 3. Quid detur tibi et quid apponatur tibi ad
linguam dolosam? Alius interpres reddidit: Quid
dabitur tibi, et quid apponatur? Ad ipsum enim sup-
plicantem Propheta sermonem convertit interrogans,
quænam ei defensio, seu quænam dabitur vindicta
adversus dolosam linguam illam. Et significare
nobis videtur hoc sermone, vel quod hujusmodi
lingua ob summam suam malignitatem difficillime
poterit superari, vel quod nulla ei defensione aut
vindicta adversus talem linguam opus est: cum
dolosè homini dolus ipse satis ampla sit pœna.

VERS. 4. Sagittæ potentis acutæ cum carbonibus
desolatoriis. Hoc etiam a Propheta ad supplicantis
populi consolationem dictum est, cui his verbis
suadere nititur, tristandum ei minime esse, cum
potentis Dei sagittæ acutæ effectæ sint adversus
iniquos et dolosos, et cum desolatoris pariter
carbonibus paratæ, ita ut iniqui ferro cædendi,
atque igne exurendi, et penitus delendi sint. Per
sagittas autem et carbones varia suppliciorum ac
pœnarum genera intelligit. Quidam vero per po-
tentem hoc in loco diabolum significari dixerunt,
tanquam invalescentem adversus negligentes atque
inertes, et per sagittas cum carbonibus desolatoriis,
cogitationes quascunque passionum atque affectu-
um plenas.

Nam et cito sagittarum instar penetrant, et carbonum, hoc est, ardentium prunarum
instar incendunt, et virtutem delent: quasque ipse etiam Apostolus carbonibus ignis appellavit 42. Deinde
rursus sermo est ex persona supplicantis populi (sequitur enim):

VERS. 5. Hæc mihi, quia peregrinatio mea prolon-
gata est. In Babylone nimirum, seu in captivitate,
cujus nunc diuturnitatem deplorat.

Habitavi cum tabernaculis Cedar. Habitavi, in-
quit, in medio tabernaculorum Cedar. Hanc etenim
miseriam etiam deplorat. Cedar autem regio quæ-
dam est Babyloni proxima, quæ habitatores pravos
habebat. Inter hos vero Babylonii Judæos habitare
statuerant. Et quia Cedar interpretatur obtenebratio,
merito ii qui inter tenebrarum tabernacula habi-
tiant, lamentantur. Possumus autem tenebrarum
tabernaculum appellare, moram illam, ac consue-
tudinem, quam quis inter animi affectus et pas-
siones ducit, quæ mentem obtenebrant.

Multum peregrinata est anima mea. Multis annis
ac longo tempore in captivitate peregrina fuit.

VERS. 6. Cum iis qui oderant pacem, eram pacificus.
Cum contentiosis illis hominibus Cedar, pacem age-
bam, nec pro mundana aut temporali re ulla eis
adversabar: quinimo, ut captivus omnia illis per-
mitterebam. Docemur autem his verbis tales fieri et
nos, cum omnibus scilicet pacem habere. Nam si
cum iis etiam, qui pacem ipsam oderunt, paciferos

42 Rom. xii, 20.

nos esse decet, **quando magis** cum iis qui pacem amaverint ! Erimus **autem tales**, si veluti hospites atque exteri in hoc **mundo** vixerimus, si tanquam peregrini conversabimur, non contententes pro presentibus hujus **saeculi** rebus, neque animum in

Cum loquebar illis, **oppugnabant me gratis**. — **Gratis** dixit pro sine **causa**, nullam nimirum occasionem habentes, **sed temere** omnia administrantes : quod ex eo **perspicere** licet, quod nec tunc parcebant mihi, **quando** ego pacifice agebam cum eis.

Canticum ascensuum.

PSALMUS CXX.

VERS. 1. *Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi.* Hoc canticum ea verba praediciuntur a Propheta, quae dicturi erant Judaeorum captivi, cum ex Babylone discessuri essent, et ascensuri in Jerusalem. Per montes autem caelos intelligit, ob summam scilicet eorum altitudinem. Illinc etenim sperabant adventurum sibi esse consuetum Dei auxilium, quo ducente illaesi in patriam perventrent. Deinde sermonem suum magis declarat, dicens :

VERS. 2. *Auxilium meum a Domino, qui fecit caelum et terram.* Ab eo qui vere Dominus est. Proprium enim Dei est, ut omnium creator dicatur, cum ipse solus sit, qui possit creare. Et nos igitur si animae oculos in caelum levaverimus, eosque a terrenis rebus omnibus dimoverimus, divinum simili modo consequemur auxilium.

VERS. 3. *Ne des in commotionem pedem tuum, neque dormitet qui custodit te.* Hoc ad fratrum amorem pertinet, ut unusquisque pro altero effundere ad Deum preces addiscat. Ne des, inquit, **pedem tuum** in commotionem, hoc est, in fluctuationem : neque a recta virtutum via avertaris, ne **idcirco** ipse etiam Deus, qui te custodire solebat, **dormitet**, hoc est, ne ipse etiam negligens videri possit in iis quae ad custodiam tuam pertinent : **eo** quod inadvertenter sis lapsus. Vel, ne des **iter tuum** in fluctuantia et lubrica negotia, sed **tutam legis** ac mandatorum semitam conscende, quae **rectum** iter incedentibus praestat.

VERS. 4. *Ecce non dormitabit, neque soporabitur, qui custodit Israel.* Deus eum non negliget, nec **negligenter** aliquid erga illumaget, qui per **tutam, quam** diximus, viam incesserit, et a lubrico saeculi **calle** abstinuerit. Possumus et nos fideles omnes, **dici** novus Israel, quemadmodum saepe alibi diximus, praecipue in psalmo XLIII, ibi : *Exsurge, quare obdormis, Domine ?*

VERS. 5. *Dominus custodiet te, Dominus protectio tua ad manum dexteram tuam.* Dominus te hoc **pacto** incedentem custodiet, Dominus protectio **sibi** erit, juxta manum dexteram tuam, hoc est,

μετὰ τῶν ἀγαπῶντων αὐτὸν. Ἐσόμεθα δὲ τοιοῦτα, ἐὰν ὡς ξένοι διατριβώμεν, ἐὰν ὡς πάροικοι πολιτεύμεθα, μὴ ἀπόδρα τῶν παρόντων ἀντεχόμεθα, μηδ' ὡς παραμένουσι προστρέχοντες τούτοις. In eis quasi in permanentibus ac perpetuis rebus po-

Ὅταν ἐλάλουν αὐτοῖς, ἐπολέμου με δωρεάν. Ὅταν ἐλάλουν αὐτοῖς εἰρηνικὰ, ἐπολέμου με μάτην, μηδεμίαν ἀφορμὴν ἔχοντες, καὶ οὐδὲ τότε ἐφαιδύοντο ἔγῳ δὲ καὶ οὕτως εἰρήνευον.

Ῥοδὴ τῶν Ἀραβαθῶν.

ΨΑΛΜΟΣ PK'.

Ἦρα τοὺς ὀφθαλμούς μου εἰς τὰ ὄρη, ὅθεν ἦξει ἡ βοήθειά μου. Αὕτη ἡ ψοδὴ προφητείας ἀλεγον, ἀρξάμενοι ἀναβαίνειν. Ὅρη δὲ λέγει τοὺς οὐρανοὺς διὰ τὸ ὕψος. Ἐκεῖθεν γὰρ ἠλπίζον ἰλαθεῖν αὐτοῖς τὴν συνήθη βίβησιαν, παραπέμπουσαν ἀδλαβεῖς. Ἔϊτα καὶ σαφηνίζει τὸν λόγον.

Ἡ βοήθειά μου παρὰ Κυρίου τοῦ ποιήσαντος τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Τοῦ ἀληθῶς Κυρίου. Ἴδιον γὰρ τὸ δημιουργικὸν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἡμῖν αὖθις, ἐὰν ἄρωμεν τοὺς ὀφθαλμούς τῆς ψυχῆς εἰς τὸν οὐρανὸν, ἀποστήσαντες αὐτοῦ τῶν γῆινων πραγμάτων, ἡ βοήθεια παρὰ Κυρίου ἔσται.

Μὴ δώσης εἰς σάλον τὸν πόδα σου, μηδὲ νυστήξῃς ὁ φυλάσσων σε. Τοῦτο φιλαδελφίας, ἕκαστον ἐκάστου ὑπερεύχεσθαι. Μὴ δώσης εἰς παρατροπὴν τὸν πόδα σου, μηδὲ παρατραπίης τῆς εὐθείας, ἥτις ἐστὶν ἡ ἐνάρετος ὁδός· μηδὲ διὰ τοῦτο νυστήξῃς ὁ φυλάσσων σε Θεός, μὴ διὰ τοῦτο βαθυμήσει περὶ τὴν φυλακὴν σου, ὡς ἐξ ἀπροσεξίας ὀλισησάντος. Ἡ, μὴ δώσης εἰς σαλευόμενα καὶ ὀλισθηρὰ πρόματα τὴν πορείαν σου, ἀλλ' ἐπιθαίνεις τριβῶν ἀσφαλτοῦς, ἥτις ἐστὶν ἡ ἔννομος, εὐθυπορεῖν σε παρσκειάζουσα.

Ἴδοὺ οὐ νυστάξει, οὐδὲ ἀπνώσει ὁ φυλάσσων τὸν Ἰσραὴλ. Εἰ ἀπέχεται δὲ γλονότι τῶν ἀσθηρῶν, εἰ ἀσφαλῶς βαίνει, οὕτε βαθυμήσει, οὕτε ἀμελήσει (32). Ἰσραὴλ δὲ καὶ ἡμεῖς νέος, ὡς πολὺ λάκις εἰρήκαμεν. Ζήτησον καὶ ἐν τῷ μὲν ψαλμῷ Ἐξεγέρθητι, ἴνα τί ὑπνοῖς, Κύριε ;

Κύριος φυλάξει σε, Κύριος σκέπη σοι, ἐπὶ χεῖρα δεξιάν σου. Κύριος φυλάξει σε οὕτως βαδίζοντα, Κύριος σκέπη σοι παρὰ τὴν δεξιάν σου χεῖρα, οὕτως παρσκαστής, σκεπαστής, σκέπων σε πρότι.

Variæ lectiones.

(32) Nimirum Θεός, εἰ ἀπέχεται Ἰσραὴλ.

τοῦτα ἀγαθὰ ἢ, σκέπη σοι διὰ πράξεις σου δε-
ξιάς.

*Ἡμέρας ὁ ἥλιος οὐ συγκαύσει σε, οὐδὲ ἡ σε-
λήνη τὴν νύκτα.* Τσαύτην σου ποιησεται πρόνοιαν,
ὡς μὴδὲ ταῦτα ἔδεται παρενοχλήσαι σοι. Πρὸς ἔμφρα-
σιν δὲ τοῦτο εἶπε τῆς ἀκρας ἐπιμελείας. Εἰκὸς δὲ
αὐτοῦ; καὶ τοιαύτης ἀπολαύσαι χάριτος. Συγκαίειν
δὲ λέγουσι καὶ τὴν σελήνην τὰ σώματα, οὐ μόνον
ὕγραν οὖσαν, ἀλλὰ καὶ θερμὴν ἢ, ὁ ἥλιος οὐ συ-
καύσει σε, οὐδὲ ἡ σελήνη, βλάβει δειλονότι.
mida sit tantum, sed etiam calida. Vel sol non
uret te, neque etiam luna lædet te. Urere enim di-

*Κύριος φυλάξει σε ἀπὸ παντὸς κακοῦ, φυλάξει
τὴν ψυχὴν σου ὁ Κύριος.* Πολλάκις τοῦτο λέγει, B
βεβαιῶν τὸν λόγον καὶ ὑποτροπέμενος εἰς τὸ βαίνειν
ὀρθῶς πῶθι τῆς ἐκ Θεοῦ φυλακῆς ἢ, φυλάξει τὸ
σώμα σου ἀπὸ παντὸς κινδύνου, καὶ τὴν ψυχὴν σου.

*Κύριος φυλάξει τὴν εἰσοδὸν σου καὶ τὴν ἐξο-
δὸν σου.* Τὴν ἀναστροφὴν σου, τὴν πολιτείαν σου,
τὴν βίον σου ἢ καὶ ἄλλως, τὴν τε εἰς τὸν βίον τοῦ-
τον εἰσοδόν, καὶ τὴν ἐξ αὐτοῦ ἐξοδόν ἢ καὶ πάντα
τὸν βίον. Ἐν εἰσόδοις γὰρ οὗτος καὶ ἐξόδους καθο-
ρεῖται.

*Ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος. Καὶ εἰς τὸ
ἕξῃς ἢ καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος τῆς ζωῆς σου.*

Ῥοδὴ τῶν Ἀραβαθμῶν.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΑ'.

*Ἐυφράνηθη ἐπὶ τοῖς εἰρηκόσι μοι, εἰς οἶκον Κυ-
ρίου πορευσόμεθα.* Τοῦτο ἔλεγον ὀδεύοντες, καὶ προ-
κόπτοντες μετὰ περιχαρείας.

*Ἐστῶτες ἦσαν οἱ πόδες ἡμῶν ἐν ταῖς αὐλαῖς
σου, Ἱερουσαλήμ.* Ἀκουσάντων ἡμῶν, εὐθύς ἐστῶ-
τες ἦσαν ἐν ταῖς αὐλαῖς σου τῇ δοκῆσει· ἔδοξα μὲν
γὰρ ἐστάναι ἐν αὐταῖς, οὕτω τῆς σφοδρᾶς ἐπιθυμίας
παρασκευασθείσης.

*Ἱερουσαλήμ οἰκοδομουμένη ὡς πόλις. Ὡ
Ἱερουσαλήμ οἰκοδομουμένη ὡς πόλις πάλαι κυ-
ρίως.*

Ἦς ἡ μετοχὴ αὐτῆς ἐπὶ τὸ αὐτό. Καθ' ἕτερον D
δὲ ἑρμηνευτήν, Ἦς ἡ συνάφεια ὁμοῦ, τουτέστιν,
Ἦς τὰ μετόχια, τὰ συναφῆ οἰκοδομήματα ὁμοῦ, διὰ
τὸ πλῆθος τῶν οἰκούντων.

Ἐκεῖ γὰρ ἀνέδησαν αἱ φυλαὶ, φυλαὶ Κυρίου.
Τοῦτο μέγιστον ἐγκώμιον αὐτοῦ ποιεῖται. Οὐχ οὕτω
γὰρ ἔκοσμεῖτο τῇ μεγέθει καὶ τοῖς οἰκοδομήμασιν,
ὡς τῷ πάσας τὰς φυλάς Ἰσραὴλ τρεῖς ἐκεῖ συλλέγε-
σθαι ἐκάστου ἔτους ἐν ταῖς δημοτελείαις πανηγύ-
ρῃσιν, ἐν τῷ Πάσχα, ἐν τῇ Πεντηκοστῇ, καὶ ἐν τῇ
Σκηνοπηγῇ. Ἐκεῖ γὰρ, φησὶ, ἀνέδησαν πάλαι πρὸ
τῆς αἰχμαλωσίας, ἐκεῖ συνελέγοντο. Φυλάς δὲ Κυρίου

A adjutor tibi erit in bello. (Solent enim, qui aliquando
protegent illius dexteræ assistere.) Vel : Protectio
tua ad dexterarum actiones tuas : protegens nimirum
te bona opera facientem.

VERS. 6. *Per diem sol non uret te, neque luna per
noctem.* Tantam tui curam habebit, ut neque so-
lem, aut lunam permittat tibi perturbationem ali-
quam inferre : quod dixit, ut summum erga homi-
nem Dei studium esse demonstraret. Verisimile
est autem antiquum populum prædicto tempore
hanc gratiam a Deo fuisse consecutum. Lunam
autem urere dixit, juxta aliquos, eo quod non hu-
mida sit tantum, sed etiam calida. Vel sol non
uret te, neque etiam luna lædet te. Urere enim di-

VERS. 7. *Dominus custodiet te ab omni malo, cu-
stodiet animam tuam Dominus.* Eandem sæpius
repetit sententiam, sermonem confirmans, et divinæ
protectionis desiderio nos exhortans, ut per rec-
tam, quam diximus, virtutum semitam incedamus.
Vel : Custodiet corpus tuum et animam tuam ab
omni periculo.

VERS. 8. *Dominus custodiet introitum tuum et
exitum tuum.* Hoc est, conversationem et vitam
tuam. Vel ingressum in hanc vitam, et exitum ex
ea. Vel omnem vitam, quæ in ingressu atque in
exitu perspicitur.

Ex nunc et usque in sæculum. Hoc est et in futu-
rum vel usque in sæculum vitæ tuæ.

Canticum ascensuum.

PSALMUS CXXI.

VERS. 1. *Lætatus sum in his, quæ acta sunt mihi,
In domum Domini ibimus.* Hujusmodi verba dice-
bant, cum incederent, et proficiscerentur cum
gaudio.

VERS. 2. *Stantes erant pedes nostri in aulis tuis,
Jerusalem.* Cum prædicta audissemus verba, pedes
nostri illico stantes erant in aulis Jerusalem,
opinionem scilicet, seu reputationem nostram. Visus
enim mihi sum illic consistere, ita animo imagina-
tus, ob vehementem patriæ desiderium.

VERS. 3. *Jerusalem ædificata, ut civitas.* O Je-
rusalem, quæ olim, ut vera civitas constru-
cta es.

Cujus participatio ejus in idipsum. Vel juncta
alium interpretem : *Cujus contiguitas simul est,*
hoc est, Cujus participationes atque habitationes
ob inhabitantium multitudinem contiguæ atque in
unum connexæ sunt. (Nam quod ait : *in idipsum,*
idem est, quod *una, aut simul.*)

VERS. 4. *Illuc enim ascenderunt tribus, tribus
Domini.* Hoc ad maximam Jerusalem laudem dic-
tum est. Neque enim adeo magnitudine sua, aut
ædificiorum structuris ornata erat, quantum una
hac re, quod universæ tribus populi Israel, ter in
anno, illuc congregabantur, quando totus populus
in unum conveniebat ; in Paschate nimirum, in
Pentecoste, atque in Scenopægiis. Illuc igitur olim

ante captivitatem ascenderunt tribus Israel, illuc congregabantur. Domini autem tribus eas appellavit, tanquam peculiarem Dei populum, vel tanquam tribus a Deo ordinatas.

Testimonium ipsi Israel. Quæ res, inquit, demonstratio quædam est non vulgaris ipsi Israelitico populo, divinæ promissionis, quæ ñnem suum jam est consecuta. Nam et multiplicatum est semen Abraham, et promissionis terram obtinuit. Vel contestatio hæc fuit populo Israel. Contestatus est autem Deus, quod aliquando, et certis temporibus illic essent congregandi. Ordo est: *Illuc ascenderunt tribus*, et quæ sequuntur, ita ut abundet dictio enim (et quod ait: *Testimonium ipsi Israel*, defectivus est sermo. Subintelligenda enim est dictio, *juxta*), ut sit sensus, quod illuc ascenderunt juxta contestationem et divinum mandatum, a Deo factum ipsi populo.

Ad confitendum nomini Domini. Hoc est, ut per divinum cultum a lege ordinatum, condignas Deo gratias agerent.

Vers. 5. Quia illic collocatæ sunt sedes in judicium. Ecce alia laus urbis Jerusalem: Illic etenim stabiliti sunt, inquit, regales throni ad populum judicandum.

Sedes super domum David. Hoc est, in domo, seu in palatio David; vel primo loco sedes sacerdotum dixit, secundo autem loco regias sedes.

Vers. 6. Interrogate quæ ad pacem sunt ipsam Jerusalem. Ad ipsam, inquit, Jerusalem pacifica loquimini verba. Pax scilicet sit tibi; pax populo. Deinceps etenim immensam, atque, ut ita dicam, profundam pacem habebit et gaudium. Alius vero interpres: *Salutate eam*, dixit.

Et abundantia diligentibus te. Et abundabunt non tui tantum cives, sed vicinæ etiam gentes, quæ te diligunt. Prophetiam autem continent hæc verba.

Vers. 7. Fiat pax in virtute tua. Alius autem interpres in futuro dixit, *Fiet*. Per virtutem autem, ipsos Judaici populi milites intelligit, quibus certissima erit pax, si bellum, aut hostem nullum habuerint.

Et abundantia in turribus tuis. Alius etiam interpres, *Et divitiæ in regis tuis*, dixit; et alius: *In septis tuis*. Illud etiam sciendum est, quod in Græca lectione non in *turribus* simpliciter legimus, sed in *πυργόδοξαι*: qua dictione hoc in loco mœnia turribus circumseptæ ac munita intelligimus.

Vers. 8. Propter fratres meos, et proximos meos loquebar pacem de te. Prophetæ verba sunt ad ipsam Jerusalem. Propter cognatos, inquit, meos Israelitas, et propter tribus ejusdem populi, rogabam pacem pro te: ut illi nimirum in pace degentes et Deum suum colerent, et pro acceptis beneficiis condignas ei gratias agerent.

Vers. 9. Propter domum Domini Dei nostri, quæ sibi bona tibi. Propter sacrum Dei templum, quod in te constructum est, tranquillitatem atque abundantiam tibi studiosè quæsi: ut proprium illicet atque antiquum decorem recuperares et vinum cultum lege constitutum.

ταύτας ὠνόμασεν, ὡς λαὸν αὐτοῦ, ὡς ὑπ' αὐτοῦ τεταγμένας.

Μαρτύριον τῷ Ἰσραήλ. Ἀπόδειξις τῷ λαῷ τῆς περαιωθείσης ὑποσχέσεως τοῦ λαοῦ, ὅτι ἐπληθύνθη τὸ σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ, καὶ τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ἐκλήρονόμησεν. Ἡ διαμαρτυρία τῷ λαῷ. Διαμαρτυροῦμαι γὰρ αὐτῷ ὁ Θεὸς ἐκεῖσε συλλέγεσθαι κατὰ τοὺς εἰρημένους καιροὺς. Ἡ δὲ σύνταξις οὕτως· Ἐκεῖ ἀνέβησαν φυλαὶ, περιτεύοντος τοῦ γάρ. Ἀνέβησαν, φησὶν, διὰ μαρτύρια καὶ κλέυσιν, ἦγουν, κατὰ κλέυσιν θείαν.

Τοῦ ἐξομολογήσασθαι τῷ ὀνόματι Κυρίου. Ἐπὶ τῷ εὐχαριστῆσαι διὰ τῆς νενομοθετημένης λατρείας.

Ὅτι ἐκεῖ ἐκάθισαν θρόνοι εἰς κρίσιν. Ἰδοὺ καὶ ἄλλο τῆς Ἱερουσαλήμ ἐγκώμιον. Ἐκεῖ γάρ, φησὶν, ἐδρύνθησαν θρόνοι βασιλείας, εἰς τὸ κρίνειν τὸν λαόν.

Θρόνοι ἐπ' οἶκον Δαβὶδ. Ἐν τῷ οἴκῳ Δαβὶδ, ἐν τοῖς ἀνακτόροις Δαβὶδ· ἢ τὸ πρῶτον μὲν θρόνοι ἐσρέων, τὸ δεύτερον δὲ θρόνοι βασιλείων.

Ἐρωτήσατε δὴ τὰ εἰς εἰρήνην τὴν Ἱερουσαλήμ. Προσαγορεύσατε αὐτὴν εἰρηνικά, ὅτι εἰρήνη σοι, εἰρήνη τῷ λαῷ σου· τοῦ λοιποῦ γάρ εἰρήνην ἔξει βαθεῖαν καὶ χαράν. Ἔτερος δὲ ἑρμηνεύς, *Ἀσπάσασθε αὐτὴν*, εἶπε.

Καὶ εὐθηνία τοῖς ἀγαπῶσί σε. Καὶ εὐθηνήσουσιν οὐχ οἱ πολῖται σου μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν περὶ ἰθῦν οἱ ἀγαπῶντές σε. Προφητεία δὲ καὶ τοῦτο.

Γενέσθω δὴ εἰρήνη ἐν τῇ δυνάμει σου. Καθ' ἕτερον ἑρμηνευτὴν, *ἴέροίτο ἢ γενήσεται.* Δύναμις δὲ αὐτῆς λέγει τοὺς στρατιώτας αὐτῆς, ὧν εἰρήνη τὸ μὴ μάχεσθαι, μηδὲ ἔχειν πολέμιον.

Καὶ εὐθηνία ἐν τοῖς πυργόδοξαι σου. Ἔτερος δὲ φησὶ. *Καὶ πλοῦτος ἐν τοῖς βασιλείοις σου.* ἄλλος δὲ, *Ἐν τοῖς περιδόξαι σου.* Πυργόδοξαι γὰρ τὸ δχυρώτατον τεῖχοςμα.

Ἔνεκα τῶν ἀδελφῶν μου καὶ τῶν πλησίων μου ἐλάλουν δὴ εἰρήνην περὶ σοῦ. Τοῦτο πρὸς αὐτὸν ὁ προφήτης φησὶν· ὅτι διὰ τοὺς συγγενεῖς μου τοὺς Ἰσραηλίτας, διὰ τὰς φυλάς τοῦ Ἰσραήλ, τὴν εἰρήνην ὑπὲρ σοῦ· ἵνα, ἐν εἰρήνῃ διάγοντες, λατρεύωσι καὶ εὐχαριστῶσι τῷ Θεῷ.

Ἔνεκα τοῦ οἴκου Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐξέζητησα ἀγαθά σοι. Διὰ τὸν ναὸν τὸν ἐν σοὶ ἐξέζητησάμην σοὶ γαλήνην καὶ εὐετηρίαν ἵνα τὴν οἰκειαν ἀπολάβῃς εὐπρέπειαν, καὶ νενομισμένην λατρείαν.

ᾠδὴ αὐτῶν ραβδμηῶν.

A

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΒ΄.

Πρὸς σέ ἦρα τοὺς ὀφθαλμοὺς μου, τὸν κατοικοῦντα ἐν τῷ οὐρανῷ. Καὶ οὗτοι εἰσι ὀδεύοντων οἱ λόγοι. Κατοικεῖν δὲ ὁ Θεὸς ἐν τῷ οὐρανῷ λέγεται, ὡς ταῖς ἐκεῖ καθααῖς καὶ ἀγίαις δυνάμεσιν ἐπαναπαυόμενος. Καὶ γὰρ καὶ περὶ τῶν ἐπὶ γῆς ἀγίων εἰρηκεν· Ἐνκοιήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω.

Ἴδου ὡς ὀφθαλμοὶ δούλων εἰς χεῖρας τῶν κυρίων αὐτῶν, ὡς ὀφθαλμοὶ παιδίσκης εἰς χεῖρας τῆς κυρίας αὐτῆς· οὕτως οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, ἕως οὗ αἰκτειρήσασιν ἡμᾶς. Διὰ τοῦ τοιούτου παραδειγματός τῶν δούλων καὶ τῆς δούλης τοῦτο δηλοῦσιν, ὅτι καὶ πρὸς αὐτὴν ὀρώμεθα, καὶ διηνεκῶς, καὶ οὐδαμῶθεν ἐτέρωθεν ἔχουσιν ἀντιλήψεως ἐλπίδα, καὶ οὐκ ἀποστήσονται ἕως οὗ αἰκτειρηθῶσι. Τὸ δὲ, αἰκτειρήσασιν εὐκτικῶ μὲν ἔχει σχῆμα, σημασίαν δὲ μέλλοντος, ἀντὶ τοῦ αἰκτειρήσασιν. Τινὲς δὲ φασὶ προσπαρεῖληφθαι τῆς δούλης τὸ παράδειγμα εἰς ἐπίτασιν διαθέσεως· πλεον γὰρ τῶν δούλων αἱ δούλαι τοῦτο τοιοῦσιν, ὡς ἀσθενέστεραι.

Ἐλέησον ἡμᾶς, Κύριε, ἐλέησον ἡμᾶς, ὅτι ἐπὶ πολὺ ἐπλήσθημεν ἐξουδενώσεως. Φαλισμοῦ, ὀνειδισμοῦ, παρά τε τῶν αἰχμαλωτευσάντων, καὶ τῶν γειτόνων ἡμῶν, πονηρῶν, ἐφηδόμενων ταῖς συμφοραῖς ἡμῶν· ἢ τῶν ἄλλων ἔθνῶν δι' ὧν ἐβάδιζον· θερμότητος δὲ ὁ διπλασιασμός τοῦ Ἐλέησον. Ἰκετεύουσιν οὖν ἐλεηθῆναι διὰ τοῦτο, καὶ τάχιον ἀποκαταστήναι εἰς τὴν πατρίδα.

Ἐπὶ πλεῖον ἐπλήσθη ἡ ψυχὴ μου. Τῆς εἰρημένης ἐξουδενώσεως.

Τὸ θναῖδος τοῖς εὐθνηροῖσι, καὶ ἡ ἐξουδένωσις τοῖς ὑπερηφάνοις. Ἀντιστραφεῖν, δηλονότι, εἰς ταπεινώσιν καὶ παιδεύσιν, ἵνα μὴ διὰ τὸ εὐπραγεῖν καὶ ὑπερηφανεύεσθαι κατεπαίρωνται τῶν δυσπραγοῦντων, καὶ ταπεινωμένων. Ἀρμόζει δὲ ὁ ψαλμὸς καὶ τοῖς ὀδεύουσι πρὸς τὴν ἀνα Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐπηρεαζομένοις ὑπὸ ὀρατῶν καὶ ἀορατῶν ἐχθρῶν.

ᾠδὴ ὁμοίως.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΓ΄.

Εἰ μὴ ὅτι Κύριος ἦν ἐν ἡμῖν, εἰπατο δὴ Ἰσραὴλ, εἰ μὴ ὅτι Κύριος ἦν ἐν ἡμῖν· ἐν τῷ ἐπαρυστῆναι ἀνθρώπους ἐφ' ἡμᾶς, ἅρα ὡντας ἀρκατέπιον ἡμᾶς. Ταῦτα ἤδη ἐπανεθόντων εἰς τὴν πατρίδα τὰ βήματα· εὐχαριστοῦντες γὰρ παρακαλεῖσονται τῷ λαῷ λέγειν· ὅτι ἐν τῷ ἐπανάστηναί τινος καθ' ἡμῶν ἐπανεθόντων· τὰ πλησιόχωρα γὰρ

Canticum ascensuum.

PSALMUS CXXII.

VERS. 1. Ad te levavi oculos meos, qui habitas in caelo. Ex ejusdem populi persona proficiscentis in patriam, legenda sunt haec verba. Habitare autem Deus dicitur in caelo, veluti qui in sanctis ac mundissimis angelicis virtutibus, illic in caelo habitantibus, requiescit. Nam et de sanctis, qui in terra sunt, dictum legitur: *Inhabitabo in eis, et inambulabo*¹⁹.

VERS. 2. Ecce sicut oculi servorum ad manus dominorum suorum, sicut oculi ancillae ad manus dominae suae, ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri. Hac servorum atque ancillarum comparatione, seu exemplo, illud significare volunt, quod ad Deum assidue et constanter aspiciunt, quodque nullam aliunde habent auxilii spem, quinimo et quod nunquam desistent, donec misericordiam consequentur. Verbum autem, *Misereatur*, tametsi optantis modum teneat, futuri tamen significationem habet pro, *Miserebitur*. Quidam etiam dicunt ancillae comparationem ideo appositam fuisse, ut majorem affectionis intentionem in Deum ostenderent. Magis etenim id fieri solet ab ancillis, utpote infirmiori sexu, quam a servis.

VERS. 3, 4. Miserere nostri, Domine, miserere nostri, quia multum repleti sumus despectione. Contemptu, inquit, atque opprobrio ab his afficiamur, qui nos fecere captivos, atque a pravis etiam vicinis, qui calamitatibus nostris delectantur: vel ab aliis gentibus per quarum regiones in patriam incedebant. Repetitio autem illa verbi *Miserere*, ardorem quemdam animi demonstrat; supplicat igitur ea ratione misericordiam a Deo consequi, et celerius in patriam restitui.

Amplius repleta est anima nostra. Prædicta scilicet despectione.

Opprobrium abundantibus, et despectio superbis. Subaudi verbum *Obveniat*. Obveniat igitur opprobrium et despectio ad humiliationem scilicet atque eruditionem eorum, ne, dum prospere omnia eis succedunt et superbi sunt, extollantur inde, atque eleventur adversus humiliores atque infortunatos homines. Congruit etiam hic psalmus iis omnibus qui ad supernam ambulant Jerusalem, quique a visibilibus atque ab invisibilibus læduntur inimicis.

Canticum ascensuum.

PSALMUS CXXIII.

VERS. 1-4. Nisi quia Dominus erat in nobis, dicat sane Israel, nisi quia Dominus erat in nobis, cum exurgerent homines in nos, sane vivos deglutissent nos. Haec verba ex eorum persona prolata sunt, qui jam reversi erant in Jerusalem. Agunt enim gratias Deo, atque hortantur universum populum, ut cum eis dicat: quod cum quidam ho-

¹⁹ Levit. xxvi, 12; II Cor. vi, 16.

stes adversus eos, modo ex captivitate reversos, A consurrexissent (vicinæ enim gentes contra eos bellum moverant, cum nondum munita esset Jerusalem), Nisi erepti, inquit, fuisset a periculo, ea ratione quia Dominus erat in nobis, præ summa sane tunc invidia, vivos nos omnes deglutissent. Hoc autem figurato sermone Propheta summam imminentis ruinæ celeritatem denotavit. Quidam etiam aiunt dictionem, quia, hoc in loco abundare.

Cum irasceret furor eorum in nos, sane aqua demersisset nos. Per aquam vehementem hostium impetum intelligit, qui idcirco ira ac furore perciti erant, quod Judæorum populus fuisset in patriam restitutus. Dictionem autem sane, posuit, pro cæterum, seu etiam pro vere.

VERS. 5. *Torrentem pertransiit anima nostra.* Vehementem atque inordinatum hostium impetum momentaneumque et omne obvium secum rapientem, turgido torrenti comparat, quemadmodum et superius aquæ comparavit. *Pertransisse* autem dixit pro Prætergressam esse atque effugisse. *Anima etiam nostra* dixit, pro Ipsi nos, veluti a parte totum significans.

Sane pertransiit anima nostra aquam intolerabilem. Vere eam prætergressi sumus, atque in securitate nunc consistimus.

VERS. 6. *Benedictus Dominus, qui non dedit nos in prædam dentibus eorum.* Per dentes, et feritatem et potentiam hostium denotavit; quasi avidi viderentur, ut ipsos etiam vivos homines deglutirent.

VERS. 7. *Anima nostra, sicut passer, erepta est de laqueo venantium: laqueus contritus est, et nos liberati sumus.* Quemadmodum hostium vires ac feritatem denotavit, indignationeque et potentia armatos eos esse docuit, ita etiam populi debilitatem declarat, passeri illum comparans. Est enim passer infirmisimum quoddam animal, et captu facillimum. Per laqueos vero insidias eorum varias, ac machinationes intelligit, quas omnes contritas esse dicit ac dissolutas.

VERS. 8. *Adjutorium nostrum in nomine Domini, qui fecit cælum et terram.* — Non in curribus, neque in equis, aut in hujusmodi viribus, quemadmodum in psalmo xix prædictum est, sed in nomine Domini, qui vere Deus est. Hoc est, adjutorium nostrum in sola Dei invocatione consistit: dum scilicet vel Deum illum appellamus, aut alio modo eum invocamus. Vel, in nomine Domini circumloquendo dixit, pro In Domino. Congruit etiam hic psalmus iis omnibus qui divina providentia a tentationibus et a calamitatibus fuerint liberati.

Canticum ascensuum.
PSALMUS CXXIV.

VERS. 1, 2. *Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion.* Hic psalmus optime consequitur ad præcedentes, et gratiarum actiones continet, pro liberatione ab inimicis. Il, inquit, qui confidunt in Domino, erunt sicut mons Sion: constantes nimirum, incommutabiles, et securi.

Non commovebitur in sæculum, qui habitat in

ἔθνη τούτων ἐπεστράτευσαν, μήπω τευχισθείσης τῆς Ἱερουσαλήμ· εἰ μή, διότι Κύριος ἦν ἐν ἡμῖν, ἐρρύσθημεν, ἄρα ζῶντας ἂν ἡμᾶς κατέπιον ὑπὸ φθόρου. Ἐμφαίνει δὲ ὁ λόγος τὴν ἄγαν ταχύτητα τῆς πανωλεθρίας· τινὲς δὲ τὸ, *ὅτι* παρέλκον ἐρμηνεύουσιν. Ἐν τῷ ὀργισθῆναι τὸν θυμὸν αὐτῶν ἐφ' ἡμᾶς, ἄρα τὸ ὕδωρ ἂν κατεπότιον ἡμᾶς. Ὑδωρ λέγει τὴν βύβλην αὐτῶν, καὶ σφοδρὰν κίνησιν ὀργισθέντων, διότι πάλιν ἀπέλαβον τὴν πατρίδα. Τὸ δὲ ἄρα, συλλογιστικὸν ἀντὶ τοῦ λοιποῦ, ἢ ὄντως.

Χεῖμαρρον διήλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν. Χεῖμαρρον παρεικάζει τὴν ὀξείαν καὶ ἀτακτον καὶ πᾶν τὸ προστυχὸν παρασύρουσαν καὶ πρόσκαιρον φθορὰν αὐτῶν, ὡσπερ καὶ ἀνωτέρω ὕδατι. *Διήλθε δὲ, ἀντὶ διεπέρασε,* διέφυγεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν, ἦγουν ἡμεῖς, ἀπὸ μέρους τὸ ὅλον.

Ἄρα διήλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν τὸ ὕδωρ τὸ ἀνυπόστατον. Ὄντως διεπεράσαμεν, ἐν ἀσφαλεῖ γέφυρῳ.

Εὐλογητὸς Κύριος, ὃς οὐκ ἔδωκεν ἡμᾶς εἰς θήραν τοῖς ὀδοῦσιν αὐτῶν. Διὰ τῶν ὀδόντων τὴν θηριωδίαν καὶ δύναμιν αὐτῶν ἐνέφηγε, μονοουχὶ καταπιεῖν ζῶντας γειχομένων.

Ἡ ψυχὴ ἡμῶν ὡς στρουθὸν ἐρρύσθη ἐκ τῆς παγίδος τῶν θηρευόντων· ἡ παγὶς συνετριβή, καὶ ἡμεῖς ἐρρύσθημεν. Ὄσπερ ἐκεῖνον ἐνέφηγε τὴν ἰσχὺν, καὶ θηριωδίαν, θυμῷ καὶ δυνάμει καθωπισμένων, οὕτω καὶ τὴν τούτων ἀσθένειαν. Ἀσθενὲς γὰρ καὶ εὐάλωτον τὸ στρουθίον. Παγίδα δὲ λέγει τὰς ἐνέδρας καὶ μηχανὰς αἱ συνετριβήσαν, καὶ διελύθησαν.

Ἡ βοήθεια ἡμῶν ἐν ὄνόματι Κυρίου, τοῦ ποιήσαντος τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Οὐκ ἐν ἄρμασι, καὶ ἵπποις, καὶ τοιαύτῃ δυνάμει, ὡς ἐν τῷ ἰσ' ψαλμῷ προεῖρηται, ἀλλ' ἐν τῷ ὀνόματι Θεοῦ, τοῦ ὄντως Θεοῦ, ἐν τῷ ὀνομάζειν καὶ ἐπικαλεῖσθαι αὐτόν· ἢ ἐν τῷ Κυρίῳ κατὰ περίφρασιν. Ἀρμόζει δὲ ὁ ψαλμὸς καὶ πᾶσι τοῖς κατὰ θεῖαν πρόνοιαν ἐλευθερουμένοις πειρασμῶν.

Ῥδὴ ὁμοίως.
ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΔ'.

Οἱ πεποιθότες ἐπὶ Κύριον, ὡς ἔρος Σιών. Ἀλόλουθα τοῖς προλαβοῦσι τὰ τοῦ πρόνοτος ψαλμοῦ καὶ ὑπὲρ τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν πολεμίων εὐχαριστήρια. Ὡς τὸ ἔρος τὸ Σιών, ἀπερίλαεπτοι, ἀκαθαίρετοι, ἀσφαλεῖς.

Οὐ σαλευθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα ὁ κατοικῶν

Ἱερουσαλήμ. Οὐ περιτραπήσονται, οὐκ ἐκπεσοῦνται οἱ κατοικοῦντες Ἱερουσαλήμ εἰς τὸν αἰῶνα, ἀντὶ τοῦ, παρ' ἄλῳ τὸν αἰῶνα τὸν ἀφωρισμένον. Κυρίως δὲ λέγει περὶ τῶν κατοικούντων τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ· ἐκείνοι γὰρ οὐδέποτε σαλευθήσονται· ἕως δὲ τοῦ αἰῶνος τοῦ θρισθέντος εἰς σωτηρίαν αὐτῆς, ὡς εἴρηται.

Ὁρη κύκλω αὐτῆς, καὶ ὁ Κύριος κύκλω τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος.

Deest in MS. Græca ad versiculum animadversio.

Ὅτι οὐκ ἀφήσει Κύριος τὴν ῥάβδον τῶν ἀμαρτωλῶν ἐπὶ τὸν κλῆρον τῶν δικαίων. Αἰτίαν λέγει τῆς ἐκ Θεοῦ φυλακῆς. Ἀμαρτωλοὺς δὲ λέγει τοὺς ἀσεβεῖς καὶ παρανόμους, ὅποιοι εἰσι καὶ οἱ δαίμονες· ῥάβδον δὲ αὐτῶν τὴν βασιλείαν αὐτῶν, ἣ τὰ ἔπλα· δικαίους· δὲ τοὺς ἐν νόμῳ βιούντας.

Ὅπως ἂν μὴ ἐκτεινώσιν οἱ δίκαιοι ἐν ἀνομίαις χαίρας αὐτῶν. Ἴνα, τοιαύτης ἀπολαύοντες παρὰ Θεοῦ φυλακῆς, μὴ ἀφῶνται παρανομίας, ἀλλὰ θεραπεύωσι τὸν εὐεργέτην.

Ἀγάθυνον, Κύριε, τοῖς ἀγαθοῖς καὶ τοῖς εὐθέσει τῇ καρδίᾳ. Εἰς εὐχὴν τὸν λόγον ὁ προφήτης κατέκλεισε λέγων· Ἀγαθὰ ποιήσον, Κύριε, ἀγαθὰ δὲ τοῖς ἀγαθοῖς ἀνθρώποις, καὶ τοῖς ἀδιστρόφοις τὴν καρδίαν, τοῖς ἀδόλοισι, καὶ ἀπονήροισι.

Τοὺς δὲ ἐκκλίνοντας εἰς τὰς στραγγαλιὰς ἀπάξει Κύριος μετὰ τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν. Εἰς διεστραμμένα, εἰς σκολιότητας· τοὺς τοιούτους ἀπάξει εἰς κόλασιν· παραδώσει τιμωρίᾳ· ἢ ἀπώσεται ὡς ἴσους τοῖς παρανομοῦσι.

Εἰρήνη ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ. Εἰρήνη δὲ λέγει· Ἀρμόζει δὲ καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς τοῖς κατοικοῦσι τὴν ὑψηλὴν καὶ ἀκαθάριστον Ἐκκλησίαν, ἧς κύκλω οἱ ὑψηλοὶ β. δάσκαλοι τειχίζοντες αὐτήν, καὶ φυλάττοντες, καὶ ὁ Χριστὸς κύκλω τοῦ λαοῦ αὐτοῦ.

Ῥδὴ ὁμοίως.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΕ'.

Ἐν τῷ ἐπιστρέψαι Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν Σιών, ἐγενήθημεν ὡσεὶ παρακεκλημένοι. Καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς ἀκόλουθα τῷ πρὸ αὐτοῦ φθέγγεται· ἐπιστροφὴν μὲν λέγων, τὴν εἰς τὴν πατρίδα Σιών, ἀποκατάστασιν αὐτῆς τῶν τέκνων· οὗτοι γὰρ ἡ αἰχμαλωσία αὐτῆς· παρακλήσιν δὲ τὴν ἀνάκλησιν καὶ ψυχαγωγίαν. Ἐπιστραφίντες, φησὶν, εἰς τὴν πατρίδα, ἔγενόμεθα λίαν παρακεκλημένοι· τὸ γὰρ ὡσεὶ ἐπίτασις ἐστὶ τῆς παρακλήσεως· ὡς τὸ, Ὡς ἀγαθὸς ὁ Θεὸς τῷ Ἰσραὴλ. Ἡ ἐγενήθημεν ὡσεὶ οἱ παρακεκλημένοι, τουτέστιν ἐν εὐθυμίᾳ.

interdum ponitur pro *quam*, id est, pro *valde*, quemadmodum et alibi: *Quam bonus Deus Israel* 100.¹¹,

100.¹¹ Psal. LXXII, 1.

Jerusalem. Qui habitant in Jerusalem, in sæculum hoc est per totum sæculum determinatum, nec evertentur, nec decident. Proprie autem hæc Prophetæ verba ad eos pertinent, qui in superna ac cœlesti habitant Jerusalem. Illi etenim nunquam commovebuntur.

Montes in circuitu ejus, et Dominus in circuitu populi sui, ex nunc et usque in sæculum. Maximam etiam, inquit, securitatem habet ob montes qui in circuitu ejus sunt, verum illa præcipua est omnium securitas, quod Dominus eam custodit. Idcirco, qui illic habitant non commovebuntur, usque in sæculum. In sæculum, inquam, quod ad ipsius Jerusalem salutem jam a Deo determinatum est, ut diximus.

VERS. 3. Quia non dimittet Dominus virgam peccatorum super sortem justorum. Causam reddit divine custodiæ. Per peccatores autem, impios atque iniquos omnes intelligit, quales etiam ipsi sunt dæmones. Per virgam vero, eorumdem regnum aut potentiam intelligit; justos vero eos appellat, qui secundum legem vivunt.

Ne extendant justi ad iniquitatem manus suas. Justos Deus sua hac custodia et protectione frui voluit, ut iniquum aliquid non attingant, sed benefactorem colant.

VERS. 4. Benefac, Domine, bonis, et rectis corde. Sermonem suum Propheta in orationem conclusit. Bona, inquit, facito, Domine, et bona dato hominibus bonis et rectis, qui non perverso aut doloso, sed simplici sunt corde.

VERS. 5. Declinantes autem in tortuositates, adducet Dominus cum operantibus iniquitatem. In tortuositates, hoc est, in perversa atque obliqua. Hujusmodi enim homines adducet Deus ad pœnas, et perpetuis eos tradet supplicii; vel repellat eos tanquam iniquis hominibus similes.

Pax super Israel. Subaudiendum est verbum, sit. Congruit etiam hic psalmus iis qui in excelsa atque incommutabili Ecclesia habitant, in cujus circuitu sunt sublimes doctores, munientes nimirum et custodientes eam, et Christus etiam in circuitu populi sui.

Canticum ascensuum.

PSALMUS CXXV.

*VERS. 1. Cum converteret Dominus captivitatem Sion, facti sumus sicut consolati. Hic psalmus etiam consequentem ad præcedentes materiam continet. Per conversionem enim Propheta reditum ac restitutionem intelligit in patriam, : cujus patriæ filios, hoc est, cujus populum in captivitate olim constitutum, captivitatem Sion appellavit. Per consolationem vero, refrigerium intelligit. Reversi, inquit, in patriam valde refrigerati sumus. Nam Græca dictio ὡσεὶ, pro qua interpret reddidit, *sicut*, non solum hanc significationem habet, sed*

utrobique enim eadem habetur dictio. Vel, Facti sumus quemadmodum consolati, hoc est, in gaudio fuimus atque in lætitia.

VERS. 2. Tunc repletum est gaudio os nostrum. A *Tότε ἐπλήσθη χαρᾶς τὸ στόμα ἡμῶν. Χαρο-*
σύνων βημάτων, δηλούντων τὴν χαρὰν τῆς ψυχῆς.

Hoc est, jucundis ac lætis verbis, quæ summum animæ gaudium significabant.

Et lingua nostra exsultatione. Idem repetit; prædicat autem quæ futura erant, veluti jam facta.

Tunc dicent inter gentes. Tunc ii qui in gentibus sunt, dicent; vel simpliciter, gentes visa admiranda populi restitutione cum admiratione dicent:

Magnificavit Dominus facere cum eis. Hæc sunt verba quæ finitimæ gentes dicent, loquentes de nobis Judæis: Magnificavit Dominus facere cum eis, eo quod magnam in eis fecit misericordiam. Deinde iterum sermonem profert ex populi persona, dicens:

VERS. 3. Magnificavit Dominus facere nobiscum. Verum magnificavit, ut diximus; est etiam proprium hoc idioma Hebraicæ linguæ, dicere: *Dominus fecit cum illo; subintelligitur enim dictio, misericordiam.*

Facti sumus lætantes. Et quia restituti sumus in patriam, et quia Dei potentia nota facta est vicinis gentibus.

VERS. 4. Converte, Domine, captivitatem nostram sicut torrentes in Austro. Supplicat deinceps pro iis qui in captivitate remanserant; multi enim in Bablyone relictis fuerant, quibus pari modo reditum in patriam præstari petunt: Converte, inquit, Domine, reliquias nostræ captivitatis, ipsamque captivitatem urge atque impelle, non secus ac **C** urgere atque impellere soles torrentem per Austrum. Solet enim hic ventus, disjecta ac liquefacta nubium densitate, pluviam adducere, et torrentes magno cum impetu movere. Vel hujusmodi metaphora usus est, optans captivitatem, torrentis instar, cito ferri, ita ut quam primum cesset, et tota prorsus evacuetur, Judæorum nemine in Bablyone amplius relicto. Cito etenim exsiccantur torrentes. Vel per Austrum, seu Notum, ipsam intelligit Jerusalem, hoc nomine a prophetis sæpe alibi appellatam, tanquam situ suo vergentem ad Austrum. Converte, inquit, eam captivitatem in **Au-**stro, hoc est, in Jerusalem.

VERS. 5. Qui seminant in lacrymis, in exsultatione metent. Qui seminant spem salutis in orationum lacrymis, hujusmodi spei fructum metent in exsultatione. Fructus autem erit liberatio a pressura. Totus autem hic sermo iis congruit, qui in tentationibus sunt.

VERS. 6. Euntes ibant, et flebant, mittentes semina sua. Ab universalibus ad particularia pertransiit, de iis loquens, qui in captivitate fuerant, et dicit quod, cum irent in captivitatem, in itinere ibant, et flebant, spem illam seminantes, ut diximus.

Venientes autem venient in exsultatione, tollentes manipulos suos. Verum in eorum reditu venient

Kal ἡ γλώσσα ἡμῶν ἀγαλλιάσεως. Τὸ αὐτὸ λέγει· προαγορεύει δὲ τὰ μέλλοντα, ὡς ἤδη γενόμενα.

Τότε ἐροῦσιν ἐν τοῖς ἔθνεσι. Ἐροῦσιν οἱ ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Ἡ ἀπλῶς ἐροῦσι τὰ ἔθνη; ἑωρακότα τὴν κεράδοζον ἀποκατάστασιν ἡμῶν, καὶ θαυμάσαντα.

Ἐμεγάλυνε Κύριος τοῦ ποιῆσαι μετ' αὐτῶν. Ἐροῦσιν ὅτι Ἐμεγαλοῦρησεν ὁ Θεός, διὰ τοῦ ποιῆσαι ἔλεος ἐν αὐτοῖς· περὶ ἡμῶν ταῦτα λέγοντες· εἶτα τρέπει τὸν λόγον προσώπων τῶν τὰ περιβρῆθέντα λεγόντων.

B *Ἐμεγάλυνε Κύριος τοῦ ποιῆσαι μεθ' ἡμῶν. Ὅντως ἐμεγαλοῦρησεν, ὡς εἰρήκαμεν· ἰδίωμα ἐξ τοῦτο τῆς Ἑβραϊδος, τὸ λέγειν· Ἐποίησαν μετὰ τοῦ δεῖνος· λείπει γὰρ τὸ ἔλεος.*

Ἐγενήθημεν εἰσφαιρόμενοι. Ὅτι ἀποκατέστημεν εἰς τὴν πατρίδα, καὶ ὅτι ἐγνώσθη τοῖς πέριξ ἔθνεσιν ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις.

Ἐπίστρεψον, Κύριε, τὴν αἰχμαλωσίαν ἡμῶν, ὡς χειμάρρους ἐν τῷ Νότῳ. Περί τῶν ἐναπομεινάντων τῇ αἰχμαλωσίᾳ λοιπὸν ἡ δέησις. Πολλοὶ γὰρ ὑπελείφθησαν, οὗς καὶ αὐτοὺς ἐπανελθεῖν ἰκετεύουσιν· Ἐπίστρεψον, Κύριε, τὴν ὑπολειφθεῖσαν αἰχμαλωσίαν ἡμῶν, οὕτως ὡδῶν καὶ κατεπίγων αὐτῆν, ὡς τοὺς χειμάρρους διὰ τοῦ Νότου. Οὗτος γὰρ ἔστιν ἄνεμος τήκων τὰς παχύτητας τῶν νεφῶν, καὶ ὑετοῦς κατάγων, κινεῖ τοὺς χειμάρρους μετὰ πολλῆς βύβης καὶ σφοδρότητος. Ἡ ὡς χειμάρρους εἶπεν, εὐχόμενος χειμάρροις αὐτὴν φέρεσθαι παραπλησίως, ἵνα καὶ ταχέως πυσθῇ, πᾶσα ἐκκενωθεῖσα, μηδενὸς εἶναι ὑπολειφθέντος ἐν Βαβυλῶνι· ταχέως γὰρ οἱ χειμάρροις ξηραίνονται. Ἡ Νότον λέγει τὴν Ἱερουσαλήμ, οὕτω πολλάκις ὑπὸ προφητῶν καλουμένην, ὡς ἐν τῷ Νότῳ κειμένην. Ἐπίστρεψον αὐτὴν, φησὶν, ἐν τῷ Νότῳ, ἦγουν εἰς Ἱερουσόλυμα.

D *Οἱ σπειρόντες ἐν δάκρυσιν ἐν ἀγαλλιάσει θεριοῦσι. Οἱ σπειρόντες ἐλπίδα σωτηρίας ἐν δάκρυσιν ἰκεσίας ἐν ἀγαλλιάσει θεριοῦσι τὸν καρπὸν αὐτῆς, ὅστις ἐστὶν ἡ ἀπαλλαγὴ τοῦ πιέζοντος. Καθολικὸς δὲ ὁ λόγος, πᾶσι τοῖς ἐν πειρασμοῖς ἀρμόζων.*

Πορευόμενοι ἐπορεύοντο, καὶ ἐκλαίον βάλλοντες τὰ σπέρματα αὐτῶν. Ἀπὸ τοῦ κοινολογικοῦ πρὸς τὸ μερικὸν μετέβη, περὶ τῶν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ λέγων, ὅτι, πορευόμενοι εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν, ἐπορεύοντο, καὶ ἐκλαίον, σπειρόντες, ὡς εἴρηται, τὴν ἐλπίδα.

Ἐρχόμενοι δὲ ἤξουσιν ἐν ἀγαλλιάσει, σπειρόντες τὰ δὲ ἀγμάτα αὐτῶν. Ἐρχόμενοι δὲ ἐκείθεν, ἤξουσιν

ἐν ἀγαλλιάσει, νομιζόμενοι τὸ θέρους, ἦτοι τὸν εἰρημένον καρπὸν τῆς καταβληθείσης ἐλπίδος. Ὡσπερ γὰρ τὸ σπέρμα τοῦ σίτου δεῖται ὑετῶν, οὕτως καὶ τὸ σπέρμα τῆς ἐλπίδος χρῆζει δακρῶν εἰς καρπογονίαν. Καὶ καθάπερ ἄρουρα χρεῖαν ἔχει τοῦ τέμεισθαι, καὶ ἀναρρήγνυσθαι, οὕτως καὶ ἡ ψυχὴ δεῖται πειρασμῶν καὶ θλίψεων, ἵνα μαλαχθῇ τὸ σκληρὸν αὐτῆς, καὶ μὴ βλαστήσῃ ἀκάνθας καὶ τριβόλους, καὶ τοιαύτας βλαβεράς βοτάνας.

Ῥδὴ ὁμολως.
ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΖ'.

Ἐὰν μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην ἔκοπιασαν οἱ οἰκοδομοῦντες. Ἐπανεληθόντες οἱ ἐν αἰχμαλωσίᾳ, καὶ οἰκοδομεῖν ἀρξάμενοι τὸν ναὸν καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν, ἐκωλύοντο παρὰ τῶν γειτόνων ἔθνῶν, φθονοῦντων ἅμα καὶ δεδοικῶτων τὴν εἰς αὐτοὺς εὐμερίαν αὐτῶν. Καὶ πολὺς ἐτριβη χρόνος, ἄχρι καὶ τεσσαράκοντα ἐτῶν, τῶν μὲν προθύμως ἐπιχειροῦντων κτίζειν, τῶν δὲ πᾶσι τρόποις ἐμποδίζοντων ὁσῶς παιδεύων ὁ προφήτης ἐπὶ τὸν θεὸν καταφεύγειν, καὶ αὐτὸν ἐπικαλεῖσθαι συνεργόν, ταῦτα διέξεισιν. Ἐὰν μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον διὰ συνεργίας τῆς καρ' αὐτοῦ, εἰς μάτην ἔκοπιασαν οἱ οἰκοδομοῦντες. Ἀνεβάλλετο δὲ ἐν τοσοῦτοις ἔτεσι τὴν συνεργίαν, ἵνα κατὰ μικρὸν ἀφυπνίζωνται, καὶ μὴ τῇ ἀνέσει ῥαθυμότεροι γίνωνται, καὶ πρὸς τὴν προτέραν πάλιν δρομήσῃσι πονηρίαν. τῇ ταχίστῃ τῶν κακῶν ἀπαλλαγῇ. Ἐλαβε μὲν οὖν ὁ λόγος οὗτος τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῆς ὑποθέσεως ταύτης. Εἰρηται δὲ καθολικωτέρως ἐπὶ πᾶσιν ἀρμόζων λέγεσθαι πράγμασιν.

Ἐὰν μὴ Κύριος φυλάξῃ πόλιν, εἰς μάτην ἠγρούπησεν ὁ φυλάσσων. Καὶ τί λέγω περὶ οἰκοδομῆς; Ἄλλ' οὐδὲ οἰκοδομηθεῖσαν καὶ ἀπαρτισθείσαν πόλιν φυλάξαι δυνήσεται τις, μὴ συνεργούντος ἐκεῖνου.

Εἰς μάτην ὑμῖν ἔστι τὸ ὀρθρίζειν· ἐγείρεσθε μετὰ τὸ καθῆσθαι οἱ ἐσθιοντες ἄρτον ὀδύνης. Λοιπὸν, ὡ ἐσθιοντες ἄρτον ὀδύνης, οἱ μὴδὲ τὸν ἄρτον χωρὶς ὀδύνης ἐσθιοντες, οἱ ζῶντες ἐν θλίψεσιν, εἰς μάτην ὑμῖν γίνεται τὸ ὀρθρίζειν εἰς τὴν οἰκοδομήν, καὶ ἐγείρεσθαι εὐθὺς, μετὰ τὸ καθῆσθαι, καὶ ταχύνειν εἰς τὸ ἔργον, καὶ μῆτε ἐν νυκτὶ ὑπνοῦ κορηνύσθαι, μῆτε ἐν ἡμέρᾳ ἀπολαύειν ἀνέσεως. Ἰδουνηροὺς δὲ αὐτοὺς εἶπε διὰ ταῦτα, καὶ διότι οἱ μόνον ἐκοπίων οὕτως, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἐμάχοντο· καὶ ἐκδοκίμου ὡπλισμένοι, καὶ ἐκτιζον ἄμα, καὶ ἐπολέμου τοῖς διακωλύουσι, καὶ διπλῆν ὑφίσταντο τζλαιπωρίαν.

laborando, sed etiam adversus hostes eis pugnandum erat. Armati etenim mœnis construebant, et adversus impediētes pariter bellum gerebant, duplicem hoc pacto ærumnam sustinentes.

Ὅταν δὲ τοῖς ἀγαπητοῖς αὐτοῦ ὑπνον ἴδου ἡ κληρονομία Κυρίου, υἱοί. Ὅταν ὁ θεὸς δὲ τοῖς ἀγαπητοῖς αὐτοῦ ὑπνον ἴδου, ὑπνον φροντίδος ἀπηλλαγμένον, ἦγουν ἀνεσιν καὶ ἐλευθερίαν τῶν ἐνοχλοῦν-

A illinc exsultantes, et messes, hoc est, seminatae spei fructum ferentes : quem idēo in lacrymis seminaverunt, quia quemadmodum frumenti semen indiget pluviis, ita et hujusmodi spei semen ad ferendos fructus indiget lacrymis : et quemadmodum terrenus ipse ager æatri ferro indiget, ut concreta terra scindatur atque incidatur, ita et anima afflictionibus indiget et tentationibus, quæ majori quadam duritie illius duritiem molliant, ne spinas germinent, aut tribulos, aut hujusmodi alias noxias herbas.

Canticum ascensuum.
PSALMUS CXXVI.

VERS. 1. *Nisi Dominus œdificaverit domum, in vanum laboraverunt, qui œdificant eam.* Cum reversi essent Judæi ex captivitate, templumque et civitatem rursus œdificare cœpiissent, prohibebantur a vicinis gentibus ob invidiam pariter et timorem, ne eorum res prospere ac feliciter succederent. Et multum quidem temporis fuit, annorum ferme quadraginta, quo et Judæi œdificare, et illi contra modis omnibus impedire eos nitentur. Hos igitur erudiens Propheta noster docet, ut ad Deum confugiant, et coadjutorem incepto operi invocent, atque in hanc prorumpit sententiam : Nisi Dominus cooperatione sua astiterit, et domum ipse construendam œdificaverit, frustra omnes œdificantes laborant. Distulerat autem aliquot annis Deus suum Judæis auxilium impendere, ut paulatim a somno, ut ita dicam, excitarentur, et ne diuturna quiete inertiores fierent, atque ad priorem redirent pravitatem, veluti quos celeriter ac de facili Deus liberasset a malis. In universum etiam hic sermo multis potest casibus ac propositis accommodari.

Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam. Sed quid dico, inquit, de civitatis œdificatione, cum neque constructam ac jam perfectam civitatem custodire, aut conservare quis possit, absque illius auxilio ?

VERS. 2. *Vanum est vobis ante lucem vigilare, surgite postquam sedistis, qui manducatis panem doloris.* Cæterum, inquit, vos, o Judæi, qui doloris panem manducatis, hoc est, qui nec panem ipsum absque dolore comeditis, qui in afflictionibus vitam ducitis, admonet, frustra id a vobis fieri, ut ante lucem somno mane operi atque œdificationi incumbatis. Frustra etiam a vobis fit ut, postquam sedistis, statim ad accelerandum ipsum opus surgatis, hoc est, quod et noctu somno non vacatis, et interdiu nulla fruimini quiete. Quibus verbis dolore illos atque angustiis plenos esse ostendit, ea nimirum ratione, quia non solum fatigabantur

laborando, sed etiam adversus hostes eis pugnandum erat. Armati etenim mœnis construebant, et adversus impediētes pariter bellum gerebant, duplicem hoc pacto ærumnam sustinentes.

VERS. 3. *Cum dederit dilectis suis somnum, ecce hæreditas Domini, filii.* Cum dilectis suis Deus suavem somnum dederit, somnum dico curis ac sollicitudinibus vacuum, hoc est, cum quietem a

perturbationibus præstiterit. Dabit autem hanc quietem tunc cum utile ac bonum fuerit eam dari. Tunc non templum tantum, aut civitatis moenia ædificari vobis concedetur, sed dabuntur etiam et illi, qui ita Deo grati erunt, ut illius hæreditas atque illius populus appellari mereantur. Hoc autem dixit tanquam bonorum omnium caput. Liberos enim procreationi Judæi studebant quam maxime. Verum hæc nostra expositio ad Judæos tantum, et privatim pertinet; ut autem magis in universum dicam, cum Deus dederit dilectis suis somnam, ut prædiximus, tunc non tantum ea perficientur, quæ cum studio acta fuerint, sed addentur etiam perpetui, ut ita dixerim, quidam filii: filii, inquam, hæreditas Domini. Ac si diceret hæredes studiorum, hæredes virtutum, hæredes dati a Domino.

Merces fructus ventris. Merces illa, quæ de ventris provenit fecunditate, pietatis est merces. Retributio siquidem illa quæ in liberorum, ac prolis datur copia, retributio plerumque solet esse virtutum. Juxta anagogen vero, ii qui a Deo in filios per regenerationis lavacrum adoptantur, merces sunt incarnationis Christi: Christi, inquam, qui vere ac proprie est fructus ventris beatæ Virginis, veluti qui ex ea absque ullo viri semine natus est.

VERS. 4. *Sicut sagittæ in manu potentis, ita filii excussorum.* Quemadmodum, inquit, sagittæ quæ in manu robusti alicujus viri sunt, ob illius vires ac fortitudinem, terribiliores esse videntur, ita et filii eorum, qui a Babylonica excussi fuerint captivitate, hostibus suis timendi ac terribiles videbuntur, propter insuperabilem nimirum adjutoris Dei potentiam. Tales etiam sunt spirituales fidelium doctorum filii, qui a dæmonum captivitate excussi sunt: ipsis scilicet dæmonibus terribiles, ac timendi.

VERS. 5. *Beatus vir, qui implebit desiderium suum ex eis.* Sed quibusnam eis? Ex eis dico bonis, quæ superius commemoravimus. Ex hoc videlicet, quod perficiatur templi et civitatis constructio; quod requies detur, et liberatio ab omnibus perturbationibus; quod multam ac pulchram prolem suscipiant; quodque alia hujusmodi Dei dona consequantur.

Non confundentur cum loquentur inimicis suis in verbis. Is qui desiderium suum impleverint, ut dictum est, non confundentur quasi imbecilles, cum in portis civitatis hostes suos allocuti fuerint. Omnes etenim eorum res, ac negotia bene se habebunt. Vel non confundentur quasi infirmum ac debilem habeant Deum, quemadmodum ante civitatis instaurationem, hostes eis exprobrahant, sed multa loquentur cum libertate. Antiquis autem mos fuit, ut hostium nuntiis, aut legatis, ante portas civitatis loquerentur.

Canticum ascensuum.

PSALMUS CXXVII.

VERS. 1. *Beati omnes, qui timent Dominum.* Recte consequitur hic psalmus ad præcedentem. Nam cum illic beatum eum dixerit Propheta qui imple-

των. Δίδωσι δὲ ταύτην ὅτε συμφέροι· τότε οὐ μόνον οἰκοδομηθήσεται καὶ ὁ ναὸς καὶ ἡ πόλις, ἀλλὰ καὶ οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἔσονται ὁ κληρὸς Κυρίου. Κληροῦ γὰρ αὐτοῦ χρηματίσουσι, καὶ λαὸς οἰκείος· ὡς κεφάλαιον δὲ τῶν ἀγαθῶν τοῦτο τέθεικε· περισπούδαστον γὰρ Ἑβραίοις ἡ παιδοποιία. Ἄλλ' οὕτω μὲν ἰδικῶς περὶ αὐτῶν· καθολικωτέρως· δὲ εἶπεν, ὅταν δὴ τοῖς ἀγαπητοῖς αὐτοῦ ὕπνον, ὡς προειρηκάμεν, τότε οὐ μόνον τὰ σπουδαζόμενα ἀπαρτίζονται, ἀλλὰ καὶ ἀδιάδοχοι προσγίνονται υἱοὶ· ἡ κληρονομία ἡ παρὰ Κυρίου· κληρονόμοι τῆς σπουδῆς; καὶ ἀρετῆς οἱ παρὰ Κυρίου δοθέντες.

etiam perpetui, ut ita dixerim, quidam filii: filii, inquam, hæreditas Domini. Ac si diceret hæredes studiorum, hæredes virtutum, hæredes dati

Μισθὸς τοῦ καρποῦ τῆς γαστρὸς. Ὁ μισθὸς τῆς θεοσεβείας ὁ ἀπὸ τῆς καρπογονίας τῆς γαστρὸς· ἡ ἀμοιβὴ τῆς ἀρετῆς ἡ ἀπὸ τῆς πολυτοκίας δοθεῖσα. Κατὰ ἀναγωγὴν δὲ οἱ υἱοθετηθέντες τῷ Θεῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος τῆς παλιγγενεσίας μισθὸν ἔσαν τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστι κυρίως καρπὸς γαστρὸς τῆς Θεομήτορος, ὡς ἐκ μήτρης αὐτῆς, ἄνευ σπέρματος; ἀνδρός, γεννηθείς.

Ὅσοι βέλη ἐν χειρὶ δυνατοῦ, οὕτως οἱ υἱοὶ τῶν ἐκτετιναγμένων. Ὅσπερ τὰ βέλη ἐν τῇ χειρὶ τοῦ δυνατοῦ φαίνεται φοβερά διὰ τὴν ἐκείνου βίωμην, οὕτως ἄρα καὶ οἱ υἱοὶ τῶν ἐκτετιναγμένων ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἔσονται φοβεροὶ τοῖς ἐχθροῖς διὰ τὴν ἄμαχον ἰσχύον τοῦ Θεοῦ. Τοιοῦτο ἐστὶ καὶ εἰ κατὰ πνεῦμα υἱοὶ τῶν ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας τῶν ἡαιμόνων, ἐκτετιναγμένων διδασκάλων ἡμῶν, φοβεροὶ τοῖς δαίμοσιν.

Μακάριος, ὃς πληρώσει τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ ἐξ αὐτῶν. Ἐξ αὐτῶν· πόλων, ἤτοι τῶν προειρημένων· ἤγουν, ἐκ τοῦ ἀπαρτισθῆναι τὸν ναὸν καὶ τὴν πόλιν· ἐκ τοῦ δοθῆναι ἀνεσιν καὶ ἐλευθερίαν τῶν ἐνοχλοῦντων, ἐκ τῆς πολυτεχνίας, ἐκ τῆς καλλιτεχνίας, καὶ τῶν τοιούτων ἐκ Θεοῦ χαρίτων.

Ὁδὸ καταισχυρθήσονται, διὰ τὸ λαλῶσι τοῖς ἐχθροῖς αὐτῶν ἐν πύλαις. Οἱ πληρώσαντες τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν ἐκ τούτων, ὡς εἴρηται, οὐ καταισχυρθήσονται ἐπὶ ἀσθενείᾳ τινι, ὅταν διαλέγωνται τοῖς ἐχθροῖς αὐτῶν ἐν πύλαις τῆς πόλεως, ὡς πάντων αὐτοῖς εὖ ἐχόντων· ἢ οὐ καταισχυρθήσονται ἔτι, ὡς ἀσθενῆ Θεὸν ἔχοντας, ὅπερ ὠνεΐδιζοντο, πρὸ τοῦ ἀπαρτισθῆναι τὴν πόλιν, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς παρρησίας διαλεχθήσονται. Ἔθος δὲ ἔν περὶ τῶν πύλων τῆς πόλεως διαλέγεσθαι τοῖς τῶν ἐχθρῶν ἀγγελιαφόροις.

Ὁδὸ ἐμοίως.

ΨΑΛΜΟΣ PKZ.

Μακάριοι πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον. Ἀκολουθεῖ τῷ πρὸ αὐτοῦ καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς. Μακαρίσας γὰρ ἐκεῖ τὸν πληρώσαντα τὴν ἐπιθυμίαν

αυτοῦ, ὡς προεδήλωται, νῦν καθολικώτερον καὶ τελειότερον ποιεῖται τὸν μακαρισμόν. Μακάριοι γὰρ κυρίως καὶ ἀληθῶς οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον. Τὸ Πάντες δὲ προσέθηκεν, ἐμφαίνων καὶ δούλους καὶ πένητας, καὶ ἀναπήρους τοὺς φοβούμενους τὸν Κύριον, οὐδὲν ἐμποδίζειν πρὸς μακαρισμόν. Ὁ μὲν γὰρ μὴ φοβούμενος τὸν Κύριον, κἂν πάντα ἔχη τὰ παρ' ἀνθρώποις μακαριστά τε καὶ ζηλωτά, πάντων ἐστὶν ἀθλιώτερος· ὁ δὲ φοβούμενος αὐτὸν, κἂν πάντα ἔχη τὰ παρ' ἀνθρώποις ἀπευκτα καὶ βδελυκτά, πάντων ἐστὶ μακαριώτερος. Καὶ ἕτερον δὲ· κάλλος, καὶ ῥώμη, καὶ πλοῦτος, καὶ δόξα, καὶ εὐπαιδία, καὶ καλλιτεχνία, καὶ τὰ τοιαῦτα, οὐκ εἰσι κυρίως μακαριστά διὰ τὸ ἀστατον αὐτῶν καὶ βευστόν. Ἐἴτα σαφηνίζει καὶ τίνες εἰσὶν οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, λέγων·

ehritudo, fortitudo, divitiar, gloria, multorum item non proprie beatum quem faciunt, ob huiusmodi scilicet bonorum incertitudinem, atque instabilitatem. Deinde declarat quinam ii sint qui Dominum

timet, dicens: Οἱ περιουμένοι ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ. Ταῖς νομοθετημέναις, ταῖς ὑποδειχθείσαις διὰ τῶν ἐντολῶν.

Τοὺς πόρους τῶν καρπῶν σου φάγεσαι. Διδάξας τίς ἐστι κυρίως μακάριος, καὶ δειξάς τίς ἐστὶν ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον, κἀντεῦθεν τὸν λαὸν εἰς τὸ πορεύεσθαι ἐν ταῖς ὁδοῖς τοῦ Θεοῦ προτρέψαμενος, λοιπὸν τείνει τὸν λόγον, πρὸς τὸν φοβούμενον τὸν Θεὸν, προφητεύων αὐτῷ ἀγαθά. Τινὲς μὲν οὖν καρποὺς τὰς χεῖρας ἐνόησαν ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν· μέρος γὰρ τῆς χειρὸς ὁ καρπός· ἐρμηνεύοντες, οἱ τοὺς πόρους τῶν χειρῶν σου δρέψῃ· κερδανεῖς, οἱ μὲν γὰρ ἀκύλας καὶ Σύμυχος ἐξεδεδώκεισαν· ἕτεροι δὲ ἀντισημασίαν τὸ ῥητὸν τοῦτο, οἷον Τοὺς καρποὺς τῶν πόρων σου φάγεσαι.

σημασίαν, vocant, hoc est, significationem contrariam. (Ad cujus declarationem animadvertendum est primo, quod Græca dictio καρπός non solum palmam, seu potius juncturam manus significat, sed etiam fructum. Juxta quem sensum, præsentis versiculi littera legenda esset: Labores fructuum suorum manducabis.) Exponunt igitur hoc pacto ut labores fructuum, dictum esse affirmant, pro, Fructus laborum, et sensus sit, quod manducabit fructus laborum suorum quisquis timuerit Dominum.

Μακάριος εἶ. Εἰ φοβῆ τὸν Θεόν. Πάλιν δὲ τοῦτο λέγει, βεβαιῶν τὸν λόγον.

Καὶ καλῶς σοι ἔσται. Καὶ εὐπραγήσεις.

Ἡ γυνή σου, ὡς ἄμπελος εὐθηνούσα, ἐν τοῖς κλίτεσι τῆς οἰκίας σου. Ὡς ἄμπελος εὐθηνούσα βότρυσι, οὕτως εὐθηνούσα τέκνοις. Εὐθηνούσῃ δὲ, ἀντὶ Κομῶνα, βριθουσα. Κλίτη δὲ οἰκίας τὰ μέρη· τουτέστιν ἐν τῇ περιοχῇ τῆς οἰκίας σου. Ἄλλος ἐρμηνεύς, Ἐν τοῖς ἐσωτάτοις τοῦ οἴκου σου, ἐξέδωκεν, ἤγουν, Ἐν τοῖς θαλάμοις· ἔνθα τὸ κλινοῦσθαι πρὸς ἀνάπαυσιν.

Οἱ υἱοὶ σου, ὡς νεόφυτα ἐλαιῶν, κύκλω τῆς τραπέζης σου. Εὐθαλαῖς, ὡς νεόφυτα ἐλαιῶν.

A verit desiderium suum ex eis, ut declaratum est, hoc in loco universalem magis et perfectiorem beatitudinem describit. Beati enim vere sunt, qui timent Dominum. Universalem autem dictionem addidit dicens: Beati omnes, ut denotaret pauperes, aut servos, aut alioqui mancos, aut membris mutilatos hac beatitudine non privari, modo Deum timuerint. Nam si hoc unum adfuerit, nihil ejusmodi impedimento illis esse potest ad beatitudinem. Contra, qui Deum non timet, tametsi omnibus potiatur bonis, quæ alioquin hominibus amanda atque appetenda esse videntur et beata, omnium tamen est miserrimus: cum tamen is qui Deum timet, si omnia ei adversa contingant, quæ abominabilia hominibus, atque execranda esse vi-

B dentur, omnium beatissimus sit. Et aliter: Pulchritudo, elegantium filiorum copia, et alia huiusmodi, scilicet bonorum incertitudinem, atque instabilitatem, dicens:

Qui ambulant in viis ejus. In viis ab eo statutis et per divina præcepta demonstratis.

VERS. 2. Labores palmarum tuarum manducabis. Cum docuerit quisquam vere sit beatus, et ostenderit illum vere beatum dici, qui Deum timet, atque ex hoc adbertatus fuerit populum ad ambulandum in viis Dei, deinceps ad hunc timentem Deum sermonem dirigit, futura ei bona prædicens. Quidam vero palmas dici intellexerunt pro manibus, veluti a parte totum. Est etenim palma pars manus. Et sensum huiusmodi esse dicunt: quod timens Deum, manuum suarum labores percipiet, et nullo impediante lucrum componet. Atque hoc pacto Aquila et Symmachus reddidere. Aliqui vero figuram hic contineri dixerunt quam Græce ἀντισημασίαν, vocant, hoc est, significationem contrariam. (Ad cujus declarationem animadvertendum est primo, quod Græca dictio καρπός non solum palmam, seu potius juncturam manus significat, sed etiam fructum. Juxta quem sensum, præsentis versiculi littera legenda esset: Labores fructuum suorum manducabis.) Exponunt igitur hoc pacto ut labores fructuum, dictum esse affirmant, pro, Fructus laborum, et sensus sit, quod manducabit fructus laborum suorum quisquis timuerit Dominum.

Beatus es. Si times scilicet Deum. Ad majorem enim sermonis sui confirmationem, iterum repetit beatitudinem.

Et bene tibi erit. Et prospere tibi cuncta succedent.

VERS. 3. Uxor tua, sicut vitis abundans, in lateribus domus tuæ. Quemadmodum vitis abundat racemis, ita et ipsa filiis abundabit. Abundantem autem eam filiis dixit, hoc est, ornata ac stipatam. Latera autem, seu potius, ut in Græca lectione habetur, κλίτη, pars quædam domus sunt. Quo sermone idem sibi vult ac si diceret: In circuitu domus tuæ. Alius vero interpret reddidit: In penetralibus domus, hoc est, in thalamis, ubi recumbere ac requiescere solemus.

Filii tui, sicut novellæ olivarum, in circuitu mensæ tuæ. Florentes nimirum atque in summo vigore, tanquam novæ olivarum plantæ.

VERS. 4. *Eccc sic benedicetur homo, qui timet A Dominum.* Hujusmodi divina benedictione fruatur. Per benedictionem vero gratiam et beneficium intelligit, tanquam laude dignum, et de quo bene ab omnibus dicendum sit. Quod si quis questionem moveat, dicens, Quomodo iis qui timent Deum, non majora promittantur bona, sed hæc tantum temporalia, illud in primis dicendum est, Prophetam ad eos sermonem suum dirigere, qui talium bonorum amore detinentur: deinde illud etiam addemus, quod ex abundantanti, Propheta hæc etiam bona pollicetur, veluti una cum æternis bonis Deus hæc temporalia etiam sit præstiturus; secundum quod alibi scriptum legimus: *Quærite primum regnum Dei, et hæc omnia adjicientur vobis* ⁹². Juxta anagogen vero, uxor pii ac religiosi viri est anima, quæ conjugis instar corpori conjuncta, virtutibus iis delectatur, quæ corpori insunt; filii vero illius animæ, discipuli sunt, et ejusdem religionis imitatores, seu successores; qui etiam in spiritualis ætatis augmento florent, ac vigent, et ipsum doctorem circumstant, rationalibus eos cibis pascen-

tem.
VERS. 5. *Benedicat te Dominus ex Sion.* Laudet te, et gratias etiam tibi tribuat. Quem enim suscipit Deus, eum etiam laudat, et quem laudat, eundem gratis ac donis multiplicibus solet cumulare: *Dominum vero dixit ex Sion*, pro Qui habitat in Sion, hoc est, in ea domo, seu in templo, Deus, eo quod ibidem sacerdotibus responsum

Et videas bona Jerusalem omnibus diebus vitæ tuæ. Bona quidem inferioris ac terrestris hujus Jerusalem hæc sunt: opes, divitiæ, potentia, exercitus, victoria de inimicis, gloria apud omnes, atque alia hujusmodi: bona vero supernæ ac cœlestis Jerusalem ea sunt, quæ nec oculus vidit, neque auris audivit, et quæ in cor hominis non ascenderunt ⁹³.

VERS. 6. *Et videas filios filiorum tuorum.* Juxta historiam quidem generis tui successores; juxta anagogen vero per filios filiorum, hæredes ac successores in religione ac pietate intelligit: te nimium eos docente, et spiritualiter regnante.

Pax super Israel. Hujusmodi etiam verba habuimus in psalmo cxxiv. Per Israellem vero, non solum antiquum populum, sed novum etiam intelligimus, ut alibi sæpe dictum est. Quod si pax intercisa est aliquando, id illorum gratia effectum est, qui se indignos præstituerunt. Neque enim comminante Deo desperandum nobis est, sed per pœnitentiam confitendum, ut illius a nobis iram avertamus, sicuti fecerunt Ninivitæ: nec rursus eodem Deo bona pollicente, nobis pigrescendum est: quinimo majori tunc studio nobis est contendendum, ut promissiones illius ad finem perducamus. Siquidem et Judæ Dominum promississe novimus quod simul cum aliis apostolis consessurus esset super thronum, et judicaturus duodecim tribus Israel: verumtamen promissionem hujusmodi tandem repulit, et se ea indignum esse omnibus pro-

Ἰδοὺ οὕτως εὐλογηθήσεται ἄνθρωπος, ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον. Τοιαύτης εὐλογίας ἀπολαύσει παρὰ Θεοῦ. Εὐλογία δὲ νῦν τὴν χάριν καλεῖ τὴν εὐεργεσίαν, ὡς εὐφημίας ἀξίαν. Τί λέγεις, τὴν χάριτος ἀπολαύσει; Ναί, φησὶ, πρὸς γὰρ ἑβραίων ἔτι τοιούτων ἀγαθῶν διαλέγομαι. Ἄλλως δὲ καὶ ἐκ περιουσίας ὁ λόγος, ὅτι μετὰ τῶν ἁγίων ἀγαθῶν καὶ ταῦτα δώσει. Ζητεῖτε γὰρ, φησὶ, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν. Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν γυνή μὲν τοῦ θεοσεβοῦς ἡ σύζυγος ψυχῆ κομῶσα ταῖς ἀρεταῖς ἐν τῷ σώματι· υἱοὶ δὲ αὐτοῦ οἱ μαθηταὶ καὶ μιμηταί, καὶ διάδοχοι τῆς εὐσεβείας, θάλλοντες ἐναυξήσονται πνευματικῆς ἡλικίας, καὶ κυκλοῦντες αὐτὸν διδάσκοντα, καὶ ἐστιῶντα αὐτοῦς ἐδιδάσκοντες ἐπιμαρτυροῦντες.

Ἰδοὺ οὕτως εὐλογηθήσεται ἄνθρωπος, ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον. Τοιαύτης εὐλογίας ἀπολαύσει παρὰ Θεοῦ. Εὐλογία δὲ νῦν τὴν χάριν καλεῖ τὴν εὐεργεσίαν, ὡς εὐφημίας ἀξίαν. Τί λέγεις, τὴν χάριτος ἀπολαύσει; Ναί, φησὶ, πρὸς γὰρ ἑβραίων ἔτι τοιούτων ἀγαθῶν διαλέγομαι. Ἄλλως δὲ καὶ ἐκ περιουσίας ὁ λόγος, ὅτι μετὰ τῶν ἁγίων ἀγαθῶν καὶ ταῦτα δώσει. Ζητεῖτε γὰρ, φησὶ, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν. Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν γυνή μὲν τοῦ θεοσεβοῦς ἡ σύζυγος ψυχῆ κομῶσα ταῖς ἀρεταῖς ἐν τῷ σώματι· υἱοὶ δὲ αὐτοῦ οἱ μαθηταὶ καὶ μιμηταί, καὶ διάδοχοι τῆς εὐσεβείας, θάλλοντες ἐναυξήσονται πνευματικῆς ἡλικίας, καὶ κυκλοῦντες αὐτὸν διδάσκοντα, καὶ ἐστιῶντα αὐτοῦς ἐδιδάσκοντες ἐπιμαρτυροῦντες.

Εὐλογησαί σε Κύριος ἐκ Σιών. Ἐπαινέσαι, χριτώσαι· ὃν γὰρ ἀποδέχεται, ἐπαινέσῃ· καὶ ὃν ἐπαινέσῃ, χαριτωσῃ. Κύριος δὲ ὁ ἐν Σιών οἰκῶν, ἐν τῷ οἴκῳ τῷ ἐν Σιών. Ἐκεῖσε γὰρ οἰκεῖν ἐλέγετο, διὰ τὸ ἐμμελεῖν ἐν τῷ ναῷ τοῖς ἱεροῦσι.

quod est in Sion. Illic etenim habitare dicebatur dabit, atque ad eos loquebatur.

Καὶ Ἰδοὺ τὰ ἀγαθὰ Ἰερουσαλήμ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου. Ἀγαθὰ τῆς μὲν κατὰ Ἰερουσαλήμ πλοῦτος; ἐν χρήμασι, δύναμις ἐν στρατεύμασι, νίκη κατ' ἐχθρῶν, δόξα παρὰ πᾶσι, καὶ τὰ τοιαῦτα· τοῖς δὲ ἄνω, ὅσπερ ὀφθαλμοῦς εἶδεν, οὐκ οὐκ ἤκουσεν, οὐτε ἐπὶ καρδίας ἀνθρώπου ἀνέβη.

Καὶ Ἰδοὺ υἱοὺς τῶν υἱῶν σου. Αἰσθητῶς μὲν διαδόχους γένους σου· ἀναγωγικῶς δὲ διαδόχους εὐσεβείας· τοῦτους ἐκεῖνου διδάσκοντος καὶ πνευματικῶς ἀναγεννῶντος.

Εἰρήνη ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ. Τοῦτο εἶπε καὶ ἐν τῷ τέλει τοῦ ριβ' ψαλμοῦ. Ἰσραὴλ δὲ οὐ μόνον ὁ παλαιὸς λαὸς, ἀλλὰ καὶ ὁ νέος, ὡς διαφόρως εἰρήκαμεν. Εἰ δὲ διεκόπη τὰ τῆς εἰρήνης, ἀλλὰ παρὰ τὴν αἰτίαν τῶν φανέντων ἀναξίων αὐτῆς· καὶ γὰρ οὐτε ἀπειλοῦντος τοῦ Θεοῦ χρὴ ἀπογινώσκειν, ἀλλὰ διὰ μετάνοιαν τὴν ὀργὴν ἀποκρούεσθαι, καθάπερ οἱ Νινευίται· οὐτε ἀγαθὰ ἐπαγγελλομένου προσήκει ἀναπίπτειν, καὶ ῥαθυμεῖν, ἀλλὰ πλεον ἐπιμελίῃ βίου εἰς ἔργον προκαλεῖσθαι τὰς ἐπαγγελίας. Καὶ γὰρ καὶ τὸν Ἰουδαῖον ὁ Χριστὸς ἐπηγγελάτο, ὅτι καθίσεται ἐπὶ θρόνον, καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν ἁμώμων μαθητῶν καὶ κρινεῖ τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ· ἀλλ' αὐτὸς διεκρούσατο τὴν ἐπαγγελίαν ἀνάξιον αὐτῆς ἑαυτὸν παρασχόμενος.

⁹² Matth. vi, 33. ⁹³ Isa. LXIV, 4; I Cor. II, 9.

ᾠδὴ ὁμοίως.
ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΗ'.

A

Canticum ascensuum.
PSALMUS CXXVIII.

Πλεονάκις ἐπολέμησάν με ἐκ νεότητός μου. Προσώπω τοῦ λαοῦ καὶ ταῦτα, πολλάκις πολεμήθηντο; παρὰ τῶν πλησιοχώρων ἔθνῶν, ὡς προσέφηται, κυλούστων τὴν οἰκοδομήν. Νεότητα δὲ λέγει τὴν ἀρχὴν τῆς ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπανόδου· εἰ δὲ περὶ τοῦ τῶν δαιμόνων πολέμου λάβης τὸ ῥητόν, νεότητι νοήσεις τὴν καθ' ἡλικίαν· εὐθύς ἐκ πρώτης ἡλικίας ἐπιθεμένων ἡμῖν.

Εἰπάτω δὴ Ἰσραὴλ· Πολλάκις ἐπολέμησάν με ἐκ νεότητός μου. Εἰπάτω δὴ τοῦτο διαβρόδην, ὅπως γῶσι πάντες ἀφ' οἷων κινδύνων ἐβρύσατο ἡμᾶς; ὁ Θεός.

Καὶ γὰρ οὐκ ἠδυνήθησάν μοι. Οὐκ ἠδυνήθησαν ἐν ἐμοί· οὐ κατέσχεσάν μου τέλειον, τοῦτο τοῦ Θεοῦ μὴ συγχωροῦντος. Διδὼ καὶ συνεχέστερον ἐπολέμουν με, ἐκτρίψαί με φιλονεικοῦντες.

Ἐπὶ τῶν νῶτόν μου ἐτέκταινον οἱ ἁμαρτωλοί. Ἐπὶ τῶν νῶτόν μου κατεσκεύαζον τὰ κακὰ οἱ ἀσεβεῖς, οἱ πονηροί· τουτέστιν, οὐ μόνον ἐμπροσθέν μου, ἀλλὰ καὶ ὀπίσθεν, οὐ μόνον φανερώς, ἀλλὰ καὶ ἀφανῶς μηχανώμενοι· ἢ σύνεγγός μου, ἢ καὶ αὐτῶν ἀπτόμενοι τῶν σαρκῶν μου.

Ἐμάκρυναν τὴν ἀνομίαν αὐτῶν. Ἐπὶ μακρὸν χρόνον πολεμοῦντές μοι.

Κύριος δίκαιος. Ὅπως δίκαιος, ἐμὲ μὲν πάσχιν παραχωρῶν, ἵνα σωφρονέστερος γένωμαι, ἐκείνους δὲ κολάζων, ὡς ἀδίκως ἐπιθεμένους, καὶ φθονερώς.

Συνέκοψεν ἀχένας ἁμαρτωλῶν. Διέκοψε τὴν ὄψαυενίαν τῶν πολεμίων, ἀφεῖλε τὴν ἵκασιν αὐτῶν, ἐπικρατεστέρους ἡμᾶς ποιήσας.

Αἰσχυνθήσωσαν, καὶ ἀποστραφήσωσαν πάντες οἱ μισοῦντές Σιών. Ἡ εὐχαικῶς, ἀντὶ τοῦ Αἰσχυνθήσωσαν, ἢ προφητικῶς ἀντὶ τοῦ Αἰσχυνθήσονται, καὶ τὰ ἐξῆς ὁμοίως. Ἀρμόζουσι δὲ τὰ τοῦ ψαλμοῦ νοεῖσθαι καὶ λέγεσθαι· καὶ περὶ τῆς νέας Σιών τῆς Ἐκκλησίας τῶν πιστῶν.

Ἐπίστευσα τῶν ὁσίων σου, ὅτι ἐξέσωσέν με ὁ Θεός σου. Ἐπίστευσα τῶν ὁσίων σου, ὅτι ἐξέσωσέν με ὁ Θεός σου, ὅτι ἐξέσωσέν με ὁ Θεός σου, ὅτι ἐξέσωσέν με ὁ Θεός σου.

Γενηθήσωσαν ὡσεὶ χόρτος ὀσμῶν. Μὴ ὡς χόρτος; ἀπλῶς, ἀλλ' ὡς χόρτος ἐπὶ ὀσμῶν φύομενος· εὐμαραντότερος γὰρ οὗτος, καὶ ταχὺ διαφθειρόμενος. Γενηθήσωσαν εὐκατάπτωτοι, ἀκύμοροι, ἄκαρποι. Εἶτα ἐνδιατρίβει τῇ εἰκόνι τοῦ τοιοῦτου χόρτου, καταλέγων, ὅσα τούτῳ παρακολουθεῖ.

Ὅς πρὸ τοῦ ἐκσπασθῆναι ἐξηράνθη. Ὅπως ἐξηράνθη. Ὅπως ἐξηράνθη. Ὅπως ἐξηράνθη. Ὅπως ἐξηράνθη.

Ὅδ οὐκ ἐπλήρωσε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ὁ θερίζων. Ἦγουν, ὃν οὐκ ἐθέρισέ τις, ὡς προδραπυζρέντα.

B

VERS. 1, 2. Sæpe oppugnaverunt me a juventute mea. Hæc verba etiam ex populi persona dicta sunt, cui sæpenumero, ut diximus, bellum illatum est a finitimis illis gentibus, quæ et templi et civitatis instaurationem impedire nitabantur. Per juventutem vero, hoc in loco Propheta primum illud tempus intelligit, quo populus e Babylone in patriam reversus est. Quod si hæc verba de dæmonio impugnatione intelligenda esse dicas, per juventutem expones orimam ætatem; in ea etenim a dæmonibus statim nobis bellum infertur.

Dicat sane Israel, Sæpe oppugnaverunt me a juventute mea. Aperte hoc et palam dicat, ut omnibus innotescat, a quantis nos Deus liberavit periculis.

Etenim non potuerunt mihi. In me aliquid non potuerunt, seu non prorsus prævaluerunt adversum me; Deo scilicet illud non permittente. Atque ideo frequentius me impugnabant contendentes subvertere.

VERS. 3. Supra dorsum meum fabricaverunt peccatores. Impii, inquit, ac pravi homines multa mala machinati sunt supra dorsum meum, hoc est, non tantum coram me, atque in conspectu meo apud palam, sed retro etiam et clam, ac latenter plurima in me moliti sunt: vel mihi appropinquantibus corpori meo et carnibus meis etiam non parcetes.

Prolongaverunt iniquitatem suam. Dum diu scilicet me impugnant.

VERS. 4. Dominus justus. Vere justus est, me quidem pati permittens, ut moderatius sum, illos vero injuste in me irruentes, tanquam invidos castigans.

Concidit cervices peccatorum. Elatas hostium cervices, hoc est, arrogantiam et superbiam illorum abstulit, dum illis nos superiores facit.

VERS. 5. Confundantur et convertantur retrorsum, omnes qui oderunt Sion. Optantis sunt verba (tametsi, ut ex Græca lectione manifeste dignoscitur, imperantis modum habeant). Vel prophetico more imperativo modo usus est, pro futuro, ac si diceret: Confundentur et convertentur, quam loquendi figuram in sequentibus etiam observabis. Possimus etiam hunc psalmum de nova Sion, et de futura fidelium Ecclesia intelligere.

VERS. 6. Fiant sicut herba tectorum. Non simpliciter dixit, Sicut herba; sed, Sicut herba quæ supra domos in tectis nascitur. Tarescit enim hæc facilius, et citius deperditur. Fiant igitur caduca et faciles ad ruinam; cito etiam pereant, ac sine fructu. Deinde in hac herbæ similitudine immoratur, narrans quænam ei accidant.

Quæ priusquam evellatur, exaruit. Immatura, atque intempestiva exaruit. Aliæ etenim non prius arrescunt, quam fructum dederint, et post datum fructum evelluntur.

VERS. 7. De qua non implevit manum suam: quæ metit. Ill est, quam nemo metit, eo quod jam antea perit.

Vers. 4. *Eccc sic benedicetur homo, qui timet A Dominum.* Hujuscemodi divina benedictione fruatur. Per benedictionem vero gratiam et beneficium intelligit, tanquam laude dignum, et de quo bene ab omnibus dicendum sit. Quod si quis quæstionem moveat, dicens, Quomodo iis qui timent Deum, non majora promittantur bona, sed hæc tantum temporalia, illud in primis dicendum est, Prophetam ad eos sermonem suum dirigere, qui talium bonorum amore detinentur: deinde illud etiam addemus, quod ex abundantia, Propheta hæc etiam bona pollicetur, veluti una cum æternis bonis Deus hæc temporalia etiam sit præstiturus; secundum quod alibi scriptum legimus: *Quærite primum regnum Dei, et hæc omnia adjicientur vobis* 99. Juxta anagogen vero, uxor pii ac religiosi viri est anima, B quæ conjugis instar corpori conjuncta, virtutibus iis delectatur, quæ corpori insunt; filii vero illius animæ, discipuli sunt, et ejusdem religionis imitatores, seu successores; qui etiam in spiritualis ætatis augmento florent, ac vigent, et ipsum doctorem circumdant, rationalibus eos cibus pascentem.

Vers. 5. *Benedicat te Dominus ex Sion.* Laudet te, et gratias etiam tibi tribuat. Quem enim suscipit Deus, eum etiam laudat, et quem laudat, eundem gratis ac donis multiplicibus solet cumulare: *Dominum vero dixit ex Sion*, pro Qui habitat in Sion, hoc est, in ea domo, seu in templo, quod est in Sion. Illic etenim habitare dicebatur Deus, eo quod ibidem sacerdotibus responsum

Ei videas bona Jerusalem omnibus diebus vitæ tuæ. Bona quidem inferioris ac terrestris hujus Jerusalem hæc sunt: opes, divitiæ, potentia, exercitus, victoria de inimicis, gloria apud omnes, atque alia hujusmodi: bona vero supernæ ac cælestis Jerusalem ea sunt, quæ *nec oculus vidit, neque auris audivit, et quæ in cor hominis non ascenderunt* 100.

Vers. 6. *Ei videas filios filiorum tuorum.* Juxta historiam quidem generis tui successores; juxta anagogen vero per filios filiorum, hæredes ac successores in religione ac pietate intelligit: te nimirum eos docente, et spiritualiter regnante.

Pax super Israel. Hujusmodi etiam verba habuimus in psalmo cxiv. Per Israel vero, non solum antiquum populum, sed novum etiam intelligimus, ut alibi sæpe dictum est. Quod si pax intercessa est aliquando, id illorum gratia effectum est, qui se indignos præstitērunt. Neque enim comminante Deo desperandum nobis est, sed per pœnitentiam confitendum, ut illius a nobis iram avertamus, sicuti fecerunt Ninivite: nec rursus eodem Deo bona pollicente, nobis pigrescendum est: quinimo majori tunc studio nobis est contendendum, ut promissiones illius ad finem perducamus. Siquidem et Judæ Dominum promississe novimus quod simul cum aliis apostolis consessurus esset super thronum, et judicaturus duodecim tribus Israel: verumtamen promissionem hujusmodi tandem repulit, et se ea indignum esse omnibus probavit.

99 Matth. vi, 33. 100 Isa. lxiv, 4; 1 Cor. ii, 9.

Ἰδοὺ οὕτως εὐλογηθήσεται ἄνθρωπος, ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον. Ταύτης εὐλογίας ἀπολαύσει παρὰ Θεοῦ. Εὐλογία δὲ νῦν τὴν χάριν καλεῖ, τὴν εὐεργεσίαν, ὡς εὐφημίας ἀξίαν. Τί λέγεις, ταύτη, χάριτος ἀπολαύσει; Ναί, φησὶ, πρὸς γὰρ ἐρεῖντας ἐτι τοιούτων ἀγαθῶν διαλέγομαι. Ἄλλως τε δὲ καὶ ἐκ περιουσίας ὁ λόγος, ὅτι μετὰ τῶν ἰδίων ἀγαθῶν καὶ ταῦτα δώσει. Ζητεῖτε γὰρ, φησὶν, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν. Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν γυνὴ μὲν τοῦ θεοσεβοῦς ἡ σύζυγος ψυχῆ κομῶσα ταῖς ἀρεταῖς ἐν τῷ σώματι· υἱοὶ δὲ αὐτοῦ οἱ μαθηταὶ καὶ μιμηταί, καὶ διάδοχοι τῆς εὐσεβείας, θάλλοντες ἐν αὐξήσει πνευματικῆς ἡλικίας, καὶ κυκλοῦντες αὐτὸν διδάσκοντα, καὶ ἐστιῶντα αὐτοῦς ἰδέσθασιν λογιστοί.

Εὐλογήσαι σε Κύριος ἐκ Σιών. Ἐπαινέσαι, χαριτώσαι· ὃν γὰρ ἀποδέχεται, ἐπαινοῖ· καὶ ὃν ἐπαινοῖ, χαριτοῖ. Κύριος δὲ ὁ ἐν Σιών οἰκῶν, ἐν τῷ οἴκῳ τῷ ἐν Σιών. Ἐκεῖσε γὰρ οἰκεῖν ἐλέγετο, διὰ τὸ ἐμμελεῖν ἐν τῷ ναῷ τοῖς ἱερεῦσι.

Καὶ Ἰδοὺ τὰ ἀγαθὰ Ἰερουσαλὴμ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου. Ἀγαθὰ τῆς μὲν κάτω Ἰερουσαλὴμ πλοῦτος· ἐν χρήμασι, δύνამις ἐν στρατεύμασι, νίκη κατ' ἐχθρῶν, δόξα παρὰ πάντων, καὶ τὰ τοιαῦτα· τοῖς δὲ ἄνω, ἃ οὐτε ὀφθαλμὸς εἶδεν, οὐτε οὖς ἤκουσεν, οὐτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη.

Καὶ Ἰδοὺ υἱοὺς τῶν υἱῶν σου. Αἰσθητῶς μὲν διαδόχους γένους σου· ἀναγωγικῶς δὲ διαδόχους εὐσεβείας· τοῦτους ἐκεῖνου διδάσκοντος καὶ πνευματικῶς ἀναγεννῶντος.

Εἰρήνη ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ. Τοῦτο εἶπε καὶ ἐν τῷ τέλει τοῦ ραβ' ψαλμοῦ. Ἰσραὴλ δὲ οὐ μόνον ὁ παλαιὸς λαὸς, ἀλλὰ καὶ ὁ νέος, ὡς διαφόρως εἰρηκαμεν. Εἰ δὲ διεκόπη τὰ τῆς εἰρήνης, ἀλλὰ παρὰ τὴν αἰτίαν τῶν φανέντων ἀναξίων αὐτῆς· καὶ γὰρ οὐτε ἀπειλοῦντος τοῦ Θεοῦ χρὴ ἀποκινῶσθαι, ἀλλὰ διὰ μετάνοιαν τὴν ὀργὴν ἀποκρούεσθαι, καθάπερ οἱ Νινευῖται· οὐτε ἀγαθὰ ἐπαγγελλομένου προσέχει ἀναπίπτειν, καὶ ῥαθυμεῖν, ἀλλὰ πλεον ἐπιμελεῖσθαι βίου εἰς ἔργον προκαλεῖσθαι τὰς ἐπαγγελίας. Καὶ γὰρ καὶ τὸν Ἰούδαν ὁ Χριστὸς ἐπηγγέλατο, ὅτι καθιεῖται ἐπὶ θρόνου, καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν ἀμώμων μαθητῶν καὶ κρινεῖ τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ· ἀλλ' αὐτὸς διεκρούσατο τὴν ἐπαγγελίαν ἀνάξιον αὐτῆς ἑαυτὸν παρασχόμενος.

Ῥδὴ ὁμοίως.
ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΗ'.

Πλεονάκις ἐπολέμησάν με ἐκ νεότητός μου. Προσώπω τοῦ λαοῦ καὶ ταῦτα, πολλάκις πολεμηθέντος παρὰ τῶν πλησιοχώρων ἔθνων, ὡς προείρηται, κυλιόντων τὴν οἰκοδομήν. Νεότητα δὲ λέγεται τὴν ἀρχὴν τῆς ἀπὸ Βαβυλώνας ἐπανόδου· εἰ δὲ περὶ τοῦ τῶν δαιμόνων πολέμου λάθῃς τὸ ῥητόν, νεότητα νοήσεις τὴν καθ' ἡλικίαν· εὐθύς ἐκ πρώτης ἡλικίας ἐπιθεμένων ἡμῖν.

Εἰπάτω δὴ Ἰσραὴλ· Πολλάκις ἐπολέμησάν με ἐκ νεότητός μου. Εἰπάτω δὴ τοῦτο διαβρήθην, ὅπως γνῶσι πάντες ἀφ' οἷων κινδύνων ἐβρύσατο ἡμᾶς ὁ Θεός.

Καὶ γὰρ οὐκ ἠδυνήθησάν μοι. Οὐκ ἠδυνήθησαν ἐν ἐμοί· οὐ κατέσχεσάν μου τέλειον, τοῦτο τοῦ Θεοῦ μὴ συγχωροῦντος. Διὸ καὶ συνεχέστερον ἐπολέμουν με, ἐκτρέψαί με φιλονεικοῦντες.

Ἐπὶ τὸν νῶτόν μου ἐτέκταινον οἱ ἁμαρτωλοί. Ἐπὶ τὸν νῶτόν μου κατεσκευάζον τὰ κακὰ οἱ ἀσεβεῖς, οἱ πονηροί· τούτέστιν, οὐ μόνον ἐμπροσθέν μου, ἀλλὰ καὶ ὀπίσθεν, οὐ μόνον φανερώς, ἀλλὰ καὶ ἀφανῶς μηχανώμενοι· ἢ σύνεγγός μου, ἢ καὶ αὐτῶν ἀπτόμενοι τῶν σαρκῶν μου.

Ἐμάκρυναν τὴν ἀνομίαν αὐτῶν. Ἐπὶ μακρὸν χρόνον πολεμοῦντές μοι.

Κύριος δίκαιος. Ὅντως δίκαιος, ἐμὲ μὲν πάσχαιν παραχωρῶν, ἵνα σωφρονέστερος γένωμαι, ἐκείνους δὲ κολάζων, ὡς ἀδίκως ἐπιθεμένους, καὶ φθονερώς.

Συνέκοψεν αὐχένας ἁμαρτωλῶν. Διέκοψε τὴν ὑψαυχενίαν τῶν πολεμίων, ἀφείλε τὴν ἔπαρσιν αὐτῶν, ἐπικρατεστέρους ἡμᾶς ποιήσας.

Ἀισχυρῆθησαν, καὶ ἀποστραφήτωσαν πάντες οἱ μισοῦντές Σιών. Ἡ εὐκτικῶς, ἀντὶ τοῦ Ἀισχυρῆθησαν, ἢ προφητικῶς ἀντὶ τοῦ Ἀισχυρῆθησονται, καὶ τὰ ἐξῆς ὁμοίως. Ἀρμύζουσι δὲ τὰ τοῦ ψαλμοῦ νοεῖσθαι καὶ λέγεσθαι· καὶ περὶ τῆς νέας Σιών τῆς Ἐκκλησίας τῶν πιστῶν.

gurgam in sequentibus etiam observabis. Possumus etiam hunc psalmum de nova Sion, et de futura fidelium Ecclesia intelligere.

Γενθῆθησαν ὡσεὶ χόρτος δωματίου. Μὴ ὡς χόρτος, ἀπλῶς, ἀλλ' ὡς χόρτος ἐπὶ δωματίων φυόμενος· εὐμαραντότερος γὰρ οὗτος, καὶ ταχὺ διαφθειρόμενος. Γενθῆθησαν εὐκατάπτωτοι, ἠκύμοροι, ἄκαρποι. Ἐἴτα ἐνδιατρίβει τῇ εἰκόνι τοῦ τοιούτου χόρτου, καταλέγων, ὅσα τούτῳ παρακολουθεῖ.

Ὅς πρὸ τοῦ ἐκσπασθῆναι ἐξηράνθη. Ἄωρος ἐξηράνθη. Ὁ γὰρ ἄλλος χόρτος μετὰ τὸ καρποφορεῖσι ξηραίνεται, εἴτα ἀνασπᾶται.

Ὅδ' οὐκ ἐπλήρωσε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ὁ θερίζων Ἴβρον, ὃν οὐν ἐθέρισέ τις, ὡς προδιδραχθέντα.

A

Canticum ascensuum.
PSALMUS CXXVIII.

VERS. 1, 2. *Sæpe oppugnaverunt me a juventute mea.* Hæc verba etiam ex populi persona dicta sunt, cui sæpenumero, ut diximus, bellum illatum est a finitimis illis gentibus, quæ et templi et civitatis instaurationem impedire nitentur. Per juventutem vero, hoc iu loco Propheta primum illud tempus intelligit, quo populus e Babylone in patriam reversus est. Quod si hæc verba de dæmonum impugnatione intelligenda esse dicas, per juventutem expones orimam ætatem; in ea etenim a dæmonibus statim nobis bellum inferitur.

Dicat sane Israel, *Sæpe oppugnaverunt me a juventute mea.* Aperte hoc et palam dicat, ut omnibus innolescat, a quantis nos Deus liberavit periculis.

Etenim non potuerunt mihi. In me aliquid non potuerunt, seu non prorsus prævaluerunt adversum me; Deo scilicet illud non permittente. Atque ideo frequentius me impugnabant contententes subvertere.

VERS. 3. *Supra dorsum meum fabricaverunt peccatores.* Impii, inquit, ac pravi homines multa mala machinati sunt supra dorsum meum, hoc est, non tantum coram me, atque in conspectu meo apud palam, sed retro etiam et clam, ac latenter plurima in me moliti sunt: vel mihi appropinquantes corpori meo et carnibus meis etiam non parcentes.

Prolongaverunt iniquitatem suam. Dumi diu scilicet me impugnant.

VERS. 4. *Dominus justus.* Vere justus est, me quidem pati permittens, ut moderatior sim, illos vero iniuste in me irruentes, tanquam invidos castigans.

Concidit cervices peccatorum. Elatas hostium cervices, hoc est, arrogantiam et superbiam illorum abstulit, dum illis nos superiores facit.

VERS. 5. *Confundantur et convertantur retrorsum, omnes qui oderunt Sion.* Optantis sunt verba (tametsi, ut ex Græca lectione manifeste dignoscitur, imperantis modum habeant). Vel prophetico more imperativo modo usus est, pro futuro, ac si diceret: Confundentur et convertentur, quam loquendi figuram in sequentibus etiam observabis.

VERS. 6. *Fiant sicut herba tectorum.* Non simpliciter dixit, *Sicut herba;* sed, *Sicut herba quæ supra domos in tectis nascitur.* Tarescit enim hæc facilius, et citius deperditur. Fiant igitur caduci et faciles ad ruinam; cito etiam pereant, ac sine fructu. Deinde in hac herbæ similitudine immoratur, narrans quænam ei accidant.

Quæ priusquam evellatur, exaruit. Immatura, atque intempestiva exaruit. Aliæ etenim non prius arescunt, quam fructum dederint, et post datum fructum evelluntur.

VERS. 7. *De qua non implevit manum suam: quæ metit.* Id est, quam nemo metit, eo quod jam antea perit.

Nec sinum suum, qui manipulos colligit. Et sinum A suum non implevit, quemadmodum fieri solet in tempestiva ac matura herba.

Vers. 8. *Et non dixerunt praetereuntes: Benedictio Domini super vos. Et super qua herba viatores non benedixerunt, ut benedicti solet metentibus. Per benedictionem vero, ut diximus, divinam gratiam intelligit.*

Benediximus vobis in nomine Domini. Ista etiam verba ex praetereunantium viatorum persona dicta sunt. *Benediximus autem vobis dixit, pro benedictionem vobis peccati sumus, In nomine Domini, pro invocando ipsum Dominum.*

Canticum ascensuum.

PSALMUS CXXIX.

Vers. 1. *De profundis clamavi ad te, Domine.* Hunc psalmum conscripsit Propheta, modum narrans, quem ipse servabat quando in tentationibus atque in calamitatibus constitutus ad Deum orabat; et docet eos pariter, qui ex Babylonica captivitate in patriam reversuri erant, se imitari, et sperare in Domino: Ex profundo, inquit, corde clamavi ad te, non ex summis labiis. Alter enim clamor ardentissimus est, et alter frigidissimus. Et ille quidem inferne intensus ex intimo corde ascendit, et cum labore; hic vero superne ab ore et remissus ac maxima cum facilitate. Ille etiam orantem proreus trahit ad Deum, alter vero sola vocis organa commovet. Per clamorem igitur, emissam vocem intelligit, non cum exteriori hac spirationis vehementia, sed cum interiori affectus intentione.

Vers. 2. *Domine, exaudi vocem meam.* Ex profundo scilicet emissam.

Fiant aures tuae intendentes in vocem deprecationis meae. — *Aures, dixit, pro Audiendi potentia.* Intende, inquit, ad preces meas, veluti rationabiles et decenter factas, ex ardentissimo nimirum atque intentissimo corde.

Vers. 3. *Si iniquitates observaveris, Domine, Domine, quis sustinebit? Si exquisiveris, et diligenter investigare volueris delicta omnia, quis, quæso, inquisitionem huiusmodi tuam sustinere poterit? Vel: Quisquam inultus relinquetur? Certe nullus. Quis enim, inquit, gloriabitur mundum se habere cor? vel quis vere dicere poterit se mundum esse a peccato? Omnes, inquit Paulus, peccaverunt. Et rursus de seipso: Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc justificatus sum. Illud autem: Domine, Domine, admirantis in modum dictum est: admirantis dico summam Dei misericordiam et benignitatem.*

Vers. 4. *Quia apud te propitiatio est.* Vere, inquit, apud te vera illa est propitiatio et misericordia: quoniam, parcendo ac remittendo semper exquiris.

Propter nomen tuum sustinui te, Domine. Non ob mea virtutum opera, salvatorem te mihi adfu-

Kal tòn κλίπον αὐτοῦ, ὃ τὰ δράγματα συλλέγων. Καὶ οὐ πάλιν οὐκ ἐπλήρωσε τὸν κλίπον αὐτοῦ, ἀπαρ γίνονται ἐπὶ τοῦ ὠρίμου χόρτου, καὶ καρποφόρου.

Kal οὐκ εἶπον οἱ παράγοντες· Εὐλογία Κυρίου ἐφ' ὑμᾶς. Καὶ ἐφ' οὗ χόρτου οὐκ εὐλόγησαν. ὡς ἔθος τοὺς θερίζοντας, οἱ παροδεύοντες. Εὐλογίαν δὲ λέγει τὴν χάριν.

Εὐλογήκαμεν ὑμᾶς ἐν ὄνοματι Κυρίου. Καὶ οὗτος τῶν παροδεύόντων ὁ λόγος. Εὐλογήκαμεν δὲ, ἀντὶ τοῦ Εὐλογίαν ὑμῶν ἠγάμεθα, ἐν τῷ ὀνομασίαι τὸν Κύριον, ἐν τῷ ἐπικαλέσασθαι αὐτόν.

B

Ῥθὴ ὁμοίως.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΘ'.

Ἐκ βάθων ἐκέκραξά σοι, Κύριε. Τὴν παρόντα ψαλμὸν ἔγραψεν ὁ προφήτης, διεξιὼν μὲν, ὅπως ἐν πειρασμοῖς προσήχητο, καὶ ὅσα προσήχητο· παιδεύει δὲ καὶ τοὺς ἐκ Βαβυλῶνος ἐπανελθόντας μμεῖσθαι αὐτὸν ἐν τοῖς ὁμοίοις, καὶ ἐλπίζειν ἐπὶ τὸν Κύριον. Ἐκ βάθους, φησὶ, τῆς καρδίας ἐκέκραξά σοι, καὶ οὐκ ἐξ ἀκρων χειλέων. Τὸ μὲν γὰρ θερμότης ἐστὶ κραυγῆς, τὸ δὲ ψυχροτάτης. Καὶ τὸ μὲν, κάτωθεν εὐτόνως ἅμα καὶ ἐμπόνως ἀνιούσης. τὸ δὲ ἄνωθεν ἀτόνως καὶ ἀπόνως. Καὶ τὸ μὲν ἔλον τὸν εὐχόμενον κατατεινούσης· τὸ δὲ μόνον τῆς φωνῆς ὄργανα συγκινοῦσης. Κραυγὴν δὲ λέγει τὴν μεγάλην βοήθην οὐ τῆ σφοδρότητι τοῦ πνεύματος, ὁλλὰ τῆ συντονίᾳ τῆς διαθέσεως.

Κύριε, εἰσάκουσον τῆς φωνῆς μου. Ἐκ βάθους ἀναπεμφθείσης.

Γενθήθη τὰ ὦτά σου προσέχοντα εἰς τὴν φωνὴν τῆς δεήσεώς μου. Ἡ ἀκουστικὴ σου δύναμις προσέχουσα εἰς ταύτην, ὡς εὐλογον, θερμῶς καὶ εὐτόνως.

Ἐὰν ἀνομιὰς παρατηρήσης, Κύριε, Κύριε, τίς ὑποστήσεται; Ἐὰν ἀνομίας πάσα; ἐξετάσης καὶ ἀκριβῶς ἐρυνήσης; τίς ὑπομνεῖ τὴν ἐξέτασιν ταύτην; Ἡ τίς ὑπολειφθήσεται; Ὅπως οὐδεὶς. Τίς γὰρ, φησὶ, κεννήσεται ἀγνήν ἔχειν καρδίαν; ἢ τίς κάρρησιάσεται καθαρὸς εἶναι ἀπὸ ἀμαρτίας; καὶ, Πάντες ἡμαρτον, φησὶν ὁ Παῦλος. Καὶ αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ· Οὐδὲν ἑμαυτῷ σὺνοῖδα, ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαλωμαι. Τὸ δὲ, Κύριε, Κύριε, θαυμάζοντός ἐστι τὴν πολλὴν φιλανθρωπίαν, καὶ ἀγαθότητα.

Ὅτι παρὰ σοὶ ὁ ἴλασμός ἐστιν. Ὅπως παρὰ σοὶ ἐστὶν ὁ Κύριος ἴλασμός, ὁ ἀληθὴς ἴλας· καὶ οὐ μετὰ φειδοῦς ἐξετάσεις.

Ἔρεκεν τοῦ ὀνόματός σου ὑπέμεινά σε, Κύριε. Οὐδὲ τὸ κατορθώματά μου προτεδίκησά σε σω-

⁶⁶ Prov. xx, 9. ⁶⁷ Rom. iii, 23. ⁶⁸ I Cor. iv, 4.

τῆρα · ἀμαρτωλὸς γάρ εἰμι καὶ αὐτὸς, ὡς εἴρηται · ἄλλα διὰ τὸ ὄνομά σου, ἵνα μὴ ἐξουδενωθῆ παρὰ τῶν πολεμίων, ὡς μὴ δυναμένου σου σώζειν τὸν λαόν σου. Λέγει γάρ καὶ διὰ τοῦ Ἰεζεκιήλ · Ὁ δὲ θμῶς ἐγὼ ποιῶ, ἀλλὰ διὰ τὸ ὄνομά μου, ἵνα μὴ βεβηλωθῆ ἐν τοῖς ἔθνεσιν.

Υπέμεινεν ἡ ψυχὴ μου εἰς τὸν λόγον σου. Προσέδοκτες, ἤλπισεν εἰς τὴν ἐπαγγελίαν σου. τὴν πρὸς τοὺς πατριάρχας, τὴν πρὸς τοὺς προγόνους ἡμῶν, οἱ κληρονομήσομεν τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας · καὶ ὅτι ἐὰν εἰσακούσωμέν σου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φαγόμεθα · ἢ καὶ τὴν ὑπόσχεσιν τὴν ὅτι σώσεις τοὺς εὐαρεστοῦντάς σοι, καὶ τοὺς μετανοοῦν-
B

τας. Ἠλπισεν ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τὸν Κύριον. Εἰς τὸν Κύριον μόνον, οὐκ εἰς ἄλλο τι τῶν ἀπάντων.

Ἀπὸ φυλακῆς πρωίας μέχρι νυκτός, ἀπὸ φυλακῆς πρωίας ἐλπιδάτω Ἰσραὴλ ἐπὶ τὸν Κύριον. Τὸν μόνον δυνάμενον βύεσθαι καὶ σώζειν. Φυλακὰς δὲ τὰ μέρη τῆς νυκτός ἐκάλουν οἱ παλαιοί · εἰς τέσσαρα γὰρ ταύτην διαιροῦντες οἱ νυκτοφύλακες ἐν τοῖς στρατοπέδοις, τὸ τεταρτημόριον αὐτῆς, ἦτοι τὴν ὄρθριον φυλακὴν, πρωίας ὠνόμαζον, ὡς τὴν πρωίαν ἦδη μηνῶν. Παραινεῖ τοίνυν ὁ προφήτης πάντα Ἰσραὴλ ἐλπίζειν ἐπὶ τὸν Κύριον μόνον πῖρ' ὅλην ζωὴν · διὰ γὰρ τοῦ ἡμερονυκτείου πάσαν τὴν ζωὴν ὑπεδήλωσεν, ἀρξάμενος ἀπὸ φυλακῆς πρωίας, καὶ μέχρι νυκτός ἐλθῶν. Εἶτα πάλιν εἰς τὴν φυλακὴν τῆς πρωίας κατανήσας, τὴν κυκλοφορικὴν ἐμμήσατο τοῦ ἡμερονυκτείου περιόδου, ἀπὸ πρωίας εἰς πρωίαν ἐπανερχομένην.
C
matutinam redierit custodiam, hic circularem diei et redibit ad mane.

Ὅτι παρὰ τῷ Κυρίῳ τὸ ἔλεος. Τὸ ἀληθῶς ἔλεος, τὸ ταχύν, καὶ ἰσχυρὸν καὶ ἀδιάπτωτον, εἰς τοὺς ἔξοις αὐτοῦ.

Καὶ πολλὴ παρ' αὐτῷ λύτρωσις. Πιγῆ γὰρ πῖρ' αὐτῷ λυτρώσεως, πέλαιος σωτηρίας.

Καὶ αὐτὸς λυτρώσεται τὸν Ἰσραὴλ ἐκ πασῶν τῶν ἀνομιῶν αὐτοῦ. Εὐαρεστοῦντα δηλονότι, καὶ κατὰ νόμους πολιτευόμενον. Ἀρμύζει δὲ ψαλμὸς καὶ τῷ νέῳ Ἰσραὴλ.

Ῥῶθ ὁμοίως.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑ'.

Κύριε, οὐχ ὑψώθη ἡ καρδία μου, οὐδὲ ἐμετεωρίσθησαν οἱ ὀφθαλμοί μου. Καὶ τοῦτον τὴν ψαλμὸν εἰς ταῦτον μὲν ἔγραψε, διεξιὼν ὅταν εἶχεν ἐν ἀνέσει καὶ ἀπαλλαγῇ τῶν πειρασμῶν μετριοφροσύνην. Παιδεύει δὲ τὸν ἐπανεληθόντα ἐκ τῆς αἰχμαλωτίας λαὸν ἵμοίως ταπεινοφρονεῖν, καὶ μὴ θαρρῆεῖν ἐπὶ κατορθώμασιν, ἀλλ' ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον. Οὐχ ὑψώθη, φησὶν, ἡ καρδία μου τῇ ἐπάρσει τῆς οἰήσεως, οὐδὲ μετεωρίσθησαν οἱ ὀφθαλμοί μου τῷ νοσήματι τῆς ὑπερηφανίας · τί οὖν; καυχᾶται νῦν ὁ Προφήτης; Ναί· καιροῦ γὰρ καλοῦντο; χρεῖα και-
D

⁸⁷ Ezech. xi, 9, 14, 22.

turum speravi : peccator etenim ipse etiam sum . ut dictum est ; sed id futurum speravi propter nomen tuum , ne scilicet contemneretur nomen tuum ab inimicis , quasi qui populum tuum a calamitatibus eripere ac salvare non posses . Unde dixisse Deum legimus apud Ezechielem : Non propter vos haec facio , sed propter nomen meum , ne despiciatur in gentibus ⁸⁷ .

Sustinuit anima mea in verbo ejus . Expectavi et speravi in divina illa promissione , quae ad patriarchas et progenitores nostros facta est , quod scilicet promissionis terram haereditabimus : et quod si audiverimus te , bona terrae comedemus . Vel etiam promissionem illam , quod tu eos omnes salvabis , qui placere tibi studuerint , atque eos qui poenitentiam egerint peccatorum .

VERS. 5. Speravit anima mea in Domino . In solo scilicet Deo , et nulla alia in re .

VERS. 6. A custodia matutina usque ad noctem , a custodia matutina speret Israel in Domino . In eo nimirum , qui a periculis solus eripere eum potest , et salvare . Custodias autem antiqui certas noctis partes appellabant , eo quod milites in exercitibus noctem in quatuor solent partes dividere , quibus alternatim vigilantes reliquum exercitum ab hostium insidiis custodiunt . Quartam igitur noctis vigiliam , matutinam custodiam appellabant , veluti quae mane ipsam janijam adfore significaret . Admonet igitur Propheta universum populum Israel . ut toto vitae tempore , in solo Domino spem suam colloquet . Per diem enim et noctem , omnem prorsus vitam significavit . Nam qui inceperit a matutina custodia et pervenerit ad noctem , et rursus ad noctis ambitum peraget ; a mane etenim incipiens

VERS. 7 . Quia apud Dominum misericordia . Vera nimirum misericordia quam et celerem et validam et illabentem iis omnibus praestat , qui Deo digni sunt .

Et multa apud eum redemptio . enim Fons apud eum redemptionis , pelagus salutis .

VERS. 8 . Et ipse redimet Israel ex omnibus iniquitatibus ejus . Populum Israel , Deo scilicet placere studentem , ac juxta legis praecipia conversantem . Congruit autem hic psalmus novo etiam populo Israel .

Canticum ascensuum .

PSALMUS CXXX .

VERS. 1 . Domine , non exaltatum est cor meum , neque elevati sunt oculi mei . Hunc psalmum etiam conscripsit in seipsum beatus David , narrans qualem animi moderationem haberet , quando a tentationibus atque a calamitatibus liberatus , quietam vitam agebat . Instruit tamen et populum e Babylonica reversum captivitate , eandem secum humilitatem , atque animi moderationem sectari : docens in factis etiam atque virtutibus propriis non confidere , sed in unico tantum Deo sperare . Non exaltatum est , inquit , cor meum , elatione

aliqua, aut temeraria existimatione; neque oculi mei superbiæ morbo elevati sunt. Sed dicet aliquis: Nonne hoc in loco Propheta gloriatur? quod elationis ac superbiæ vitium est. Profecto gloriatur. Verum, exigente id tempore, gloriari etiam nos decet de virtute: quando nimirum non ad ostentationem gloriamur, sed ad audientium commodum, hoc est, quando illi hujuscemodi gloriatione ad virtutum imitationem invitantur. Et cum dixerit: *Non exaltatum est cor meum*, atque addiderit: *Neque elevati sunt oculi mei*, docuisse videtur quod ubi primum cor exaltatum in nobis fuerit, oculi etiam deinceps elevantur.

Neque ambulavi in magnis, neque in mirabilibus super me. Non ambulavi, inquit, cum hominibus majoribus, et supra me admirandis. Cum hujuscemodi enim viris conversatus non sum, indignum me illorum conversatione esse reputans; nisi illi fortassis me invitum coegissent. Vel per magnos et admirandos, eos forte intelligit, qui sibi ipsis magni atque admirabiles esse videbantur, hoc est, qui animo elati essent, et superbi. Ac si diceret: Non tantum ego superbiam evitavi, sed cum hominibus eo vitio laborantibus etiam non conversabar.

VERS. 2. *Si non humiliter sentiebam, sed exaltavi animam meam, sicut ablactatus in matrem suam, ita retribues animæ meæ.* Si humilia, inquit, non sum sectatus, sed animo elevatus sum, cum humilis tamen atque abjectus essem, et veluti infans, qui a matris papilla abstinuit. Vel, quia Græca dictio, ὡς, non solum *ita*, sed *valde* etiam significat, alio modo expone: Tu valde retribues animæ meæ. Utitur etiam hoc in loco Propheta futuro indicativi, pro optativo, quemadmodum sæpe hujuscemodi abusus apud Scripturam reperimus. Vel vere retribues, retributionem scilicet superbiæ. Quidam vero ita construunt: *Si non humiliter sentiebam, tanquam ablactatus erga matrem suam, etc.*

VERS. 3. *Speret Israel in Domino ex nunc, et usque in sæculum.* Me scilicet imitatus qui in calamitatibus, in otio et quiete, et in omni denique tempore in Deum spero. Congruit etiam hic psalmus novo populo Israel. Fortasse etiam beatus David et præsentem et proxime præcedentem psalmum ex eorum persona conscripsit, qui, inter reversos e Babylonica captivitate, pii magis et religiosi erant: narrans scilicet quas inter afflictiones emitterent ad Deum preces, et qualem, postquam ab eis liberati sunt, animi moderationem haberent: atque hoc ad utilitatem et cruditionem nostram qui a sæviori dæmonum captivitate liberati sumus.

Canticum ascensuum.

PSALMUS CXXXI.

VERS. 1. *Memento, Domine, David, et omnis mansuetudinis ejus.* Hunc etiam psalmum Propheta ex populi persona conscripsit supplicantis templi constructionem exurgere, atque id impetrare optantis, si non propter se, saltem propter illud studium, quod eorum progenitor David rex in Deum habuisse perspicitur: utpote qui ante priamam templi constructionem, locum ei idoneum multa

ἄρθοι τοῖς κατορθώμασιν· ἔταν μὴ δι' ἐκδειξεν. ἀλλὰ δι' ὠφέλειαν τῶν ἀκρωμένων τὸ πρᾶγμα γίνεται, πρὸς μίμησιν ἐνάγον αὐτοῦς. Εἰπὼν δὲ ὅτι *Ὅχι ὑψώθη ἡ καρδία μου, καὶ προσθεῖς, Οὐδὲ μετεωρίσθησαν οἱ ὀφθαλμοί μου*, ἔδειξεν ὅτι ταύτης πρῶτον ὑψουμένης, εἶτα οὗτοι μετεωρίζονται. hoc est, quando illi hujuscemodi gloriatione

Οὐδὲ ἐπορεύθην ἐν μεγάλοις, οὐδὲ ἐν θαύμασι τοῖς ὑπὲρ ἐμέ. Οὐδὲ ἐπορεύθην μετὰ ἀνδρῶν μεϊζόνων καὶ θαυμασιωτέρων μου· οὐ συνανεστράφην τοῖς ὑπὲρ ἐμέ, ἀνάξιον ἐκείνων ἐμαυτὸν ἠγούμενος· εἰ μὴ που ἄκοντα κατηγάκασαν. Ἡ μεγάλους καὶ θαυμασίους λέγει τοὺς δοκοῦντας τοιοῦτους παρ' ἑαυτοῖς, ἦτοι τοὺς ἐπηρμένους καὶ ὑψαύχενους. ὠτανεὶ λέγων, ὅτι οὐ μόνον ἐφευγον τὸ νόσημα τῆς ὑπερηφανίας, ἀλλ' οὐδὲ συνεδιατώμην τοῖς νοσοῦσιν αὐτό.

Εἰ μὴ ἐταπεινωφρόνουν, ἀλλὰ ὑψώσα τὴν ψυχὴν μου, ὡς τὸ ἀπογεγαλακτισμένον ἐπὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, ὡς ἀνταποδώσεις ἐπὶ τὴν ψυχὴν μου. *Εἰ μὴ ἐταπεινωφρόνουν, ἀλλὰ ἐπήρθην ὡς ταπεινός,* καὶ ὡς τὸ νήπιον εὐθύς τὸ ἀποσχόμενον ἐκ τῆς θηλῆς παρὰ τῆ μητρὶ αὐτοῦ, οὕτως ἀνταποδώσεις. Ἡ ἴαν ἀνταποδώσεις εἰς τὴν ψυχὴν μου. Μέλονται δὲ ἐχρήματο εὐκτικῆν ἔχοντι σημασίαν· πολλὰ γὰρ τοιαῦτα τοῖς παλαιοῖς. Ἡ ὄντως ἀποδώσεις ἀμοιβὴν τῆς ὑπερηφανίας. Τινὲς δὲ οὕτω συνάπτουσιν· *Εἰ μὴ ἐταπεινωφρόνουν, ὡς τὸ ἀπογεγαλακτισμένον ἐπὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ.*

Ἐλπισάτω Ἰσραὴλ ἐπὶ τὸν Κύριον ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος. Ἐμὲ μιμούμενος τὸν ἐπιθίψει καὶ ἐν ἀνέσει, καὶ κατὰ πάντα καιρὸν, ἐπιζοντα ἐπὶ Κύριον. Ἀρμόζει δὲ καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς τῶ νῦν Ἰσραὴλ. Ἴσως δὲ καὶ τὸν προλαβόντα ψαλμὸν καὶ τὸν παρόντα προσώπῳ τοῦ εὐσεβεστέρου μέρους τῶν ἐπανεληθόντων, συνέγραψεν ὁ Προφήτης, διεξιόντος, οἷα μὲν προσήχето ἐν πειρασμοῖς, οἷαν δὲ μετριοπροσύνην εἶχεν ἐν ἀπαλλαγῇ πειρασμῶν, εἰς ὠφέλειαν καὶ παιδείαν ἡμῶν τῶν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας τῶν δαιμόνων ἐπανεληθόντων.

*Ὁδὴ ὁμοίως
ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΑ'.*

Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ Δαβὶδ, καὶ πόσης τῆς πραότητος αὐτοῦ. Προσώπῳ τοῦ βηθέντος λαοῦ καὶ τὸν παρόντα ψαλμὸν ἀνέγραψε, ἱκετεύοντας, ἀναστῆναι τὸν ναόν· εἰ καὶ μὴ εἶ' αὐτοῦς, ἀλλὰ γὰρ διὰ τὴν σπουδὴν, ἣν εἶχε ὁ Δαβὶδ, ὁ πρόγονος βασιλεὺς αὐτῶν, ἐκζητῶν πρὸ τῆς οἰκοδομῆς τὸν τόπον τοιοῦτου ναοῦ ἐπιμελῶς. Πραότητα δὲ λέγει τὴν ἀνεξικακίαν, ἣν ἐνεδεικνυτο εἰς τὸν Σαούλ, καὶ

τοὺς περὶ αὐτόν· ἔτι δὲ καὶ εἰς τὴν Σεμεὶ, τὴν ὑβρίζοντα αὐτόν, καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους. Περὶ μόνης δὲ τῆς πραότητος αὐτοῦ λέγουσιν, ὡς ταύτην διαφερόντως κατορθώσαντος· ἢ καὶ ὡς διὰ ταύτης δηλουμένων καὶ τῶν λοιπῶν. Μνήσθητι τοῦ Δαβὶδ, τοῦ πραοτάτου, τοῦ διὰ τῆς πραότητος εὐαρεστήσαντός σοι.

intellexit. Memento, inquit, David mitissimi hominis, atque ob mansuetudinem suam tibi olim charissimi.

Ὡς ὤμοσε τῷ Κυρίῳ, ἠθέλητο τῷ Θεῷ Ἰακώβ. Μνήσθητι αὐτοῦ πῶς ἐνώμοτος ὑπέσχετο Κυρίῳ τῷ Θεῷ τὰ ῥηθησόμενα.

Εἰ εἰσελεύσομαι εἰς σκηνώμα οἴκου μου, εἰ ἀναβήσομαι ἐπὶ κλίτης στρωμνῆς μου, εἰ δώσω ὕπνον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου, καὶ τοῖς βλεφάροις μου νυσταγμῶν, καὶ ἀνάπαυσιν τοῖς κροτάφοις μου, ἕως οὗ εὕρω τόπον τῷ Κυρίῳ, σκηνώμα τῷ Θεῷ Ἰακώβ (33). Πῶς ποτε ζηλώσας ὑπὲρ τοῦ φέρεσθαι τῆδε κάκεισε τὴν κιβωτὴν, ἐνωμῶτως ὑπέσχετο, οὐ ποιήσω ἢ τόδε ἢ τόδε, ἕως οὗ εὕρω τὸν τόπον τῷ Κυρίῳ ἄξιον, ἤγουν οἰκητήριον, τουτέστι τόπον ναοῦ· καὶ οὐκ ἀνεπαύσατο, ἕως εὕρειν ὡς ἡ βίβλος τῶν Βασιλειῶν ἢ πρώτη διαλαμβάνει. Τὸ εἰ δὲ, τὸ οὐ σημαίνει, ὡς καὶ ἐν ἄλλοις εἰρήκαμεν. Σκηνώμα δὲ καὶ οἶκος τοῦ Θεοῦ λέγοιτο, διὰ τὸ ἐκεῖθεν χρηματίζειν καὶ ὀμιλεῖν τοῖς ἄξις, ὡς καὶ προλαβόντες εἰρήκαμεν.

saepe alibi diximus. Tabernaculum vero et domus oracula dabantur a Deo; ubi etiam ad probos et ad virtute præditos homines loquebatur, ut in superioribus diximus. (Nam alioqui Deus nulla habitatione seu domo indiget, aut tabernaculo.)

Ἰδοὺ ἠκούσαμεν αὐτὴν ἐν Εὐφραθῇ. Ἐπειδὴ παρὰ τῶν πατέρων ἡμῶν, ἢ παρὰ τῶν βέλων ἠκούσαμεν ἐνεχθῆναι τὴν κιβωτὴν, ἐν τῷ τόπῳ τῷ καλουμένῳ Εὐφραθῇ. Καὶ τὴν Ῥαχὴλ δὲ θάπτει Ἰακώβ ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ τοῦ Εὐφραθῆ· Ἄδτη, φησὶν, ἐστὶ Βηθλέεμ· ἔφερε γὰρ ὁ τόπος τοῦ προκατόχου τὸ ὄνομα.

in Ephrata: Hæc, inquit, est Bethleem. Appellabatur namque olim locus ille primi possessoris nomine.

Εὕρομεν αὐτὴν ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ ὄρυμου. Εὕρομεν αὐτὴν ἀπὸ τῶν εἰρημένων· παρὰ τούτων ἐμάθομεν αὐτὴν ἀυλιζομένην ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ ὄρυμου, τουτέστιν, ὧδε κάκεισε περιφερομένην, παρὰ τὸ μὴ ἔχειν τόπον ἀφωρισμένον. Ταῦτα δὲ λέγουσι συνιστῶντες οὐκ ἀναγκαίως ἐζηλώσαν, ὑπὲρ αὐτῆς ὁ Δαβὶδ, καὶ τὸν τόπον εὕρειν, ὑπὲρ οὗ καὶ νῦν ἱκετεύουσιν.

David necessario admodum pro ea zelo correptus est, ut locum illum inveniret, pro quo ipsi in presentia ad Deum supplicant.

Εἰσελεύσομεθα εἰς τὰ σκηνώματα αὐτοῦ, προσκυνήσωμεν εἰς τὸν τόπον, οὗ ἐστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ. Ταῦτα προσώπων τῶν ἐν αὐτοῖς ἀγίων, προφητευόντων αὐτοῖς, οὐκ ἀναστήσεται ὁ ναός, καὶ εἰσελεύσονται καὶ προσκυνήσουσι καὶ λα-

A cum diligentia perquisivit. Per mansuetudinem vero, patientiam intelligit, quam beatus David erga Saulem et socios, erga Semei qui contumelia eum affecerat, atque erga omnes alios hostes suos summam ostendit. Solius autem mansuetudinis meminit, quia in hac virtute præ cæteris excelluit. Vel per hanc virtutem cæteras quoque

VERS. 2. Quomodo juravit Domino, et rogit Deo Jacob. Memento ejus, inquit, quemadmodum cum juramento ea Deo pollicitus sit, quæ inferius dicentur.

VERS. 3-5. Si introibo in tabernaculum domus meæ, si ascendam super lectum strati mei, si dabo somnum oculis meis, et palpebris meis dormitationem, et requiem temporibus meis, donec invenero locum Domino, tabernaculum Deo Jacob. Memento, inquit, quemadmodum ipse olim zelo quodam correptus est, cum Domini arcam huc atque illuc errabundam ac vagam circumferri videret, et cum juramento pollicitus sit, dicens: Non faciam ego hoc, neque illud, donec invenero locum Domino dignum, hoc est, locum templi, et habitationem arcæ ac tabernaculi. Et revera etiam non quievit, donec illum invenerit, quemadmodum in primo Regum libro traditur. Dictio autem si, hoc in loco, idem significat quod non, quemadmodum Dni, dicebatur locus ille, ubi responsa atque

VERS. 6. Ecce audivimus eam in Ephrata. Quoniam, inquit, a patribus nostris, vel etiam aliunde ex sacris Libris audivimus eam, arcam nimirum in Ephratæ locum delatam fuisse. Est autem Ephrata eadem, quæ et Bethleem. Legimus enim alibi apud Scripturam: Bethleem domus Ephrata. Item Jacob uxorem Rachel sepelivit in Hippodromo

Invenimus eam in campis silvæ. Invenimus eam, hoc est, eo modo didicimus, ut supra dictum est, a majoribus nimirum nostris, seu ex divinis libris: didicimus, inquam, eam commorantem fuisse in campis silvæ, hoc est, huc atque illuc errantis in morem circumlata, utpote quæ certum ac destinatum locum aliquem non haberet. Hoc autem dicunt, demonstrare contententes, quod beatus

VERS. 7. Introenemus in tabernacula ejus, adoremus in loco, ubi steterunt pedes ejus. Hæc verba ex sanctorum persona dicta sunt, qui populo ex captivitate in patriam restituto aderant. Prædicatur autem his verbis, quemadmodum templum

* Mich. v 2.

utrobique enim eadem habetur dictio. Vel, Facti sumus quemadmodum consolati, hoc est, in gaudio facti sumus atque in lætitia.

VERS. 2. *Tunc repletum est gaudio os nostrum.* A *Τότε ἐκλήσθη χαρᾶς τὸ στόμα ἡμῶν. Χαρισσομένων βημάτων, δηλούντων τὴν χαρὰν τῆς ψυχῆς.*

Hoc est, jucundis ac lætis verbis, quæ summum animæ gaudium significabant.

Et lingua nostra exsultatione. Idem repetit; prædicit autem quæ futura erant, veluti jam facta.

Tunc dicent inter gentes. Tunc ii qui in gentibus sunt, dicent; vel simpliciter, gentes visa admiranda populi restitutione cum admiratione dicent:

Magnificavit Dominus facere cum eis. Hæc sunt verba quæ finitimæ gentes dicent, loquentes de nobis Judæis: *Magnificavit Dominus facere cum eis,* eo quod magnam in eis fecit misericordiam. Deinde iterum sermonem profert ex populi persona, dicens:

VERS. 3. *Magnificavit Dominus facere nobiscum.* Verum magnificavit, ut diximus; est etiam proprium hoc idioma Hebraicæ linguæ, dicere: *Dominus fecit cum illo;* subintelligitur enim dictio, *misericiordiam.*

Facti sumus lætantes. Et quia restituti sumus in patriam, et quia Dei potentia nota facta est vicinis gentibus.

VERS. 4. *Converte, Domine, captivitatem nostram sicut torrentes in Austro.* Supplicat deinceps pro iis qui in captivitate remanserant; multi enim in Babylone relicti fuerant, quibus pari modo reditum in patriam præstari petunt: *Converte, inquit, Domine, reliquias nostræ captivitatis, ipsamque captivitatem urge atque impelle, non secus ac* C *urgere atque impellere soles torrentem per Austrum. Solet enim hic ventus, disjecta ac liquefacta nubium densitate, pluviam adducere, et torrentes magno cum impetu movere. Vel hujusmodi metaphora usus est, optans captivitatem, torrentis instar, cito ferri, ita ut quam primum cesset, et tota prorsus evacuetur, Judæorum nemine in Babylone amplius relicto. Cito etenim exsiccantur torrentes. Vel per Austrum, seu Notum, ipsam intelligit Jerusalem, hoc nomine a prophetis sæpe alibi appellatam, tanquam situ suo vergentem ad Austrum. Converte, inquit, eam captivitatem in* A *Austro, hoc est, in Jerusalem.*

VERS. 5. *Qui seminant in lacrymis, in exsultatione metent.* Qui seminant spem salutis in orationum lacrymis, hujusmodi spei fructum metent in exsultatione. Fructus autem erit liberatio a pressura. Totus autem hic sermo iis congruit, qui in tentationibus sunt.

VERS. 6. *Euntes ibant, et flebant, mittentes semina sua.* Ab universalibus ad particularia pertransiit, de iis loquens, qui in captivitate fuerant, et dicit quod, cum irent in captivitatem, in itinere ibant, et flebant, spem illam seminantes, ut diximus.

Venientes autem venient in exsultatione, tollentes manipulos suos. Verum in eorum reditu venient

Kal ἡ γλώσσα ἡμῶν ἀγαλλιάσεως. Τὸ αὐτὸ λέγει· προαγορεύει δὲ τὰ μέλλοντα, ὡς ἔβη γενόμενα.

Τότε ἐροῦσιν ἐν τοῖς ἔθνεσι. Ἐροῦσιν εἰ ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Ἡ ἀπλῶς ἐροῦσι τὰ ἔθνη, ἑωρακότα τὴν παράδοξον ἀποκατάστασιν ἡμῶν, καὶ θαυμάσαντες.

Ἐμεγάλυνε Κύριος τοῦ ποιῆσαι μετ' αὐτῶν. Ἐροῦσιν ὅτι Ἐμεγαλοῦρησεν ὁ Θεός, διὰ τοῦ ποιῆσαι ἔλεος ἐν αὐτοῖς· περὶ ἡμῶν ταῦτα λέγοντες· εἴτα τρέπει τὸν λόγον προσώπων τῶν τὰ περιβηθέντα λεγόντων.

B *Ἐμεγάλυνε Κύριος τοῦ ποιῆσαι μεθ' ἡμῶν.* Ὅπως ἔμεγαλοῦρησεν, ὡς εἰρήκαμεν· ἰδιώμα ἐξ οὗτο τῆς Ἑβραϊδος, τὸ λέγειν· Ἐποίησαν μετὰ τοῦ δεῖνος· λέπει γὰρ τὸ ἔλεος.

Ἐγενήθημεν ἐξεραιόμενοι. Ὅτι ἀποκατέστημεν εἰς τὴν πατρίδα, καὶ ὅτι ἐγνώσθη τοῖς πέριξ ἔθνεσιν ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις.

Ἐπίστρεψον, Κύριε, τὴν αἰχμαλωσίαν ἡμῶν, ὡς χειμάρρους ἐν τῷ Νότῳ. Περὶ τῶν ἐναπομεινάντων τῆ αἰχμαλωσίᾳ λοιπὸν ἡ δέησις. Πολλοὶ γὰρ ὑπελείφθησαν, οὐδ' καὶ αὐτοὺς ἐπανελθεῖν ἰκετεύουσιν· Ἐπίστρεψον, Κύριε, τὴν ὑπολειφθεῖσαν αἰχμαλωσίαν ἡμῶν, οὕτως ὡθῶν καὶ κατεπειγῶν αὐτὴν, ὡς τοὺς χειμάρρους διὰ τοῦ Νότου. Οὗτος γὰρ ἔνεμος τήκων τὰς παχύτητας τῶν νεφῶν, καὶ ὑετοῦς κατάγων, κινεῖ τοὺς χειμάρρους μετὰ πολλῆς βύμης καὶ σφοδρότητος. Ἡ ὡς χειμάρρους εἶπεν, εὐχόμενος· χειμάρροις αὐτὴν φέρεσθαι παραπλησίως. Ἴνα καὶ ταχέως παυθῆ, πᾶσα ἐκκενωθεῖσα, μηδενὸς ἐπιυπολειφθέντος ἐν Βαβυλῶνι· ταχέως γὰρ οἱ χειμάρροις ξηραίνονται. Ἡ Νότος λέγει τὴν Ἱερουσαλήμ, οὕτω πολλὰκις ὑπὸ προφητῶν καλουμένην, ὡς ἐν τῷ Νότῳ κειμένην. Ἐπίστρεψον αὐτὴν, φησὶν, ἐν τῷ Νότῳ, ἦγουν εἰς Ἱερουσόλυμα.

D *Οἱ σπείροντες ἐν δάκρυσιν ἐν ἀγαλλιάσει θεριοῦσι.* Οἱ σπείροντες ἐλπὶδα σωτηρίας ἐν δάκρυσιν ἰκεσίας ἐν ἀγαλλιάσει θεριοῦσι τὸν καρπὸν αὐτῆς, ὅστις ἐστὶν ἡ ἀπαλλαγὴ τοῦ πένθους. Καθολικὸς δὲ ὁ λόγος, πᾶσι τοῖς ἐν πειρασμοῖς ἀρμόζων.

Πορευόμενοι ἐπορεύοντο, καὶ ἐκλαίον βδύλλοντες τὰ σπέρματα αὐτῶν. Ἀπὸ τοῦ κοινολογικοῦ πρὸς τὸ μερικὸν μετέβη, περὶ τῶν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ λέγων, ὅτι, πορευόμενοι εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν, ἐπορεύοντο, καὶ ἐκλαίον, σπείροντες, ὡς εἰρηται, τὴν ἐλπὶδα.

Ἐρχόμενοι δὲ ἦξουσιν ἐν ἀγαλλιάσει, ἀφορτες τὰ ἐγ' ἀγμάτα αὐτῶν. Ἐρχόμενοι δὲ ἐκείθεν, ἔξουσιν

ἐν ἀγγελοῖσιν, νομιζόμενοι τὸ θέρος, ἦτοι τὸν εἰρημένον καρπὸν τῆς καταβληθείσης ἐλπίδος. Ὡσπερ γὰρ τὸ σπέρμα τοῦ σίτου δεῖται ὑετῶν, οὕτως καὶ τὸ σπέρμα τῆς ἐλπίδος χρῆζει δακρῶν εἰς καρπογονίαν. Καὶ καθάπερ ἄρουρα χρεῖαν ἔχει τοῦ τέμνεσθαι, καὶ ἀναρρῆγνυσθαι, οὕτως καὶ ἡ ψυχὴ δεῖται πειρασμῶν καὶ θλίψεων, ἵνα μαλαχθῇ τὸ σκληρὸν αὐτῆς, καὶ μὴ βλαστήσῃ ἀκάνθας καὶ τριβόλους, καὶ τοιαύτας βλαβεράς βοτάνας.

Ἡδὴ ὁμολως.
ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΖ'.

Ἐὰν μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες. Ἐπανεθόντες οἱ ἐν αἰχμαλωσίᾳ, καὶ οἰκοδομεῖν ἀρξάμενοι τὸν ναὸν καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν, ἐκωλύοντο παρὰ τῶν γειτόνων ἐθνῶν, φθονούντων ἅμα καὶ δεδοικῶτων τὴν εἰς αὐθις εὐμερίαν αὐτῶν. Καὶ πολὺς ἐτρίβη χρόνος, ἀχρι καὶ τεσσαράκοντα ἐτῶν, τῶν μὲν προθύμως ἐπιχειροῦντων κτίζειν, τῶν δὲ πᾶσι τρόποις ἐμποδίζόντων ὄψ. παιδεύων ὁ προφήτης ἐπὶ τὸν Θεὸν καταφεύγειν, καὶ αὐτὸν ἐπικαλεῖσθαι συνεργόν, ταῦτα διέξεισιν ὁ Ἐδὴ μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον διὰ συνεργίας τῆς παρ' αὐτοῦ, εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες. Ἀνεβάλλετο δὲ ἐν τοσοῦτοις ἔτεσι τὴν συνεργίαν, ἵνα κατὰ μικρὸν ἀφυπνίζωνται, καὶ μὴ τῇ ἀνέσει βρθυμότεροι γέκωνται, καὶ πρὸς τὴν προτέραν πάλιν δρομήσῃσι πονηρίαν. τῇ ταχίστῃ τῶν κακῶν ἀπαλλαγῇ ὁ λαὸς ἐλαβε μὲν οὖν ὁ λόγος, οὗτος τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῆς ὑποθέσεως ταύτης. Εἴρηται δὲ καθολικωτέρως ἐπὶ πᾶσιν ἀρμόζων λέγεσθαι πράγμασιν.

Ἐὰν μὴ Κύριος φυλάξῃ πόλιν, εἰς μάτην ἠγρύπνησεν ὁ φυλάσσων. Καὶ τί λέγω περὶ οἰκοδομῆς; Ἄλλ' οὐδὲ οἰκοδομηθεῖσαν καὶ ἀπαρτισθεῖσαν πόλιν φυλάξει δυνήσεται τις, μὴ συνεργούντος ἐκείνου.

Εἰς μάτην ὑμῖν ἐστὶ τὸ ὄρθριζειν ἄγειρεσθε μετὰ τὸ καθῆσθαι οἱ ἐσθιοντες ἄρτον ὀδύνης. Λοιπὸν, ὡς ἐσθιοντες ἄρτον ὀδύνης, οἱ μὴδὲ τὸν ἄρτον χωρὶς ὀδύνης ἐσθιοντες, οἱ ζῶντες ἐν θλίψεσιν, εἰς μάτην ὑμῖν γίνεται τὸ ὄρθριζειν εἰς τὴν οἰκοδομήν, καὶ ἐγειρεσθαι εὐθύς, μετὰ τὸ καθῆσθαι, καὶ ταχύνειν εἰς τὸ ἔργον, καὶ μῆτε ἐν νυκτὶ ὑπνοῦ κορύνυσθαι, μῆτε ἐν ἡμέρᾳ ἀπολαύειν ἀνέσεως. Ἰδουνηροῦς δὲ αὐτοῦς εἶπε διὰ ταῦτα, καὶ διότι οὐ μόνον ἐκοπίων οὕτως, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἐμάχοντο καὶ ψοδόμουν ὀπλισμένοι, καὶ ἐκτιζον ἅμα, καὶ ἐπολέμουν τοῖς διακωλύουσι, καὶ διπλῆν ὑφίσταντο ταλαιπωρίαν.

laborando, sed etiam adversus hostes eis pugnandum erat. Armati etenim mœnia construebant, et adversus impediētes pariter bellum gerebant, duplicem hoc pacto ærumnam sustinentes.

Ὅταν δῶ τοῖς ἀγαπητοῖς αὐτοῦ ὑπνον. Ἰδοὺ ἡ κληρονομία Κυρίου, υἱοί. Ὅταν ὁ Θεὸς δῶ τοῖς ἀγαπητοῖς αὐτοῦ ὑπνον ἡδὺν, ὑπνον φροντίδος ἀπληλαγμένον, ἤγουν ἀνεσιν καὶ ἐλευθερίαν τῶν ἐνοχλοῦν-

A illinc exsultantes, et messes, hoc est, seminatae spei fructum ferentes : quem idē in lacrymis seminaverunt, quia quemadmodum frumenti semen indiget pluviis, ita et hujusmodi spei semen ad ferendos fructus indiget lacrymis : et quemadmodum terrenus ipse ager atrati ferro indiget, ut concreta terra scindatur atque incidatur, ita et anima afflictionibus indiget et tentationibus, quae majori quadam duritie illius duritiem molliant, ne spinas germinent, aut tribulos, aut hujusmodi alias noxias herbas.

Canticum ascensuum.
PSALMUS CXXVI.

Vers. 1. Nisi Dominus œdificaverit domum, in vanum laboraverunt, qui œdificant eam. Cum reversi essent Judæi ex captivitate, templumque et civitatem rursus œdificare cœpissent, prohibebantur a vicinis gentibus ob invidiam pariter et timorem, ne eorum res prospere ac feliciter succederent. Et multum quidem temporis fuit, annorum ferme quadraginta, quo et Judæi œdificare, et illi contra modis omnibus impedire eos nitebantur. Hos igitur erudiens Propheta noster docet, ut ad Deum confugiant, et coadjutorem incepto operi invocent, atque in hanc prorumpit sententiam : Nisi Dominus cooperatione sua astiterit, et domum ipse construendam œdificaverit, frustra omnes œdificantes laborant. Distulerat autem aliquot annis Deus suum Judæis auxilium impendere, ut paulatim a somno, ut ita dicam, excitarentur, et ne diuturna quiete inertiores fierent, atque ad priorem redirent pravitatem, veluti quos celeriter ac de facili Deus liberasset a malis. In univēsum etiam hic sermo multis potest casibus ac propositis accommodari.

Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam. Sed quid dico, inquit, de civitatis œdificatione, cum neque constructam ac jam perfectam civitatem custodire, aut conservare quis possit, absque illius auxilio ?

Vers. 2. Vanum est vobis ante lucem vigilare, surgite postquam sedistis, qui manducatis panem doloris. Cæterum, inquit, vos, o Judæi, qui doloris panem manducatis, hoc est, qui nec panem ipsum absque dolore comeditis, qui in afflictionibus vitam ducitis, adinoneo, frustra id a vobis fieri, ut ante lucem somno mane operi atque œdificationi incumbatis. Frustra etiam a vobis fit ut, postquam sedistis, statim ad accelerandum ipsum opus surgatis, hoc est, quod et noctu somno non vacatis, et interdū nulla fruimini quiete. Quibus verbis dolore illos atque angustiis plenos esse ostendit, ea nimirum ratione, quia non solum fatigabantur

laborando, sed etiam adversus hostes eis pugnandum erat. Armati etenim mœnia construebant, et adversus impediētes pariter bellum gerebant, duplicem hoc pacto ærumnam sustinentes.

Vers. 3. Cum dederit dilectis suis somnum, ecce hæreditas Domini, filii. Cum dilectis suis Deus suavem somnum dederit, somnum dico curis ac sollicitudinibus vacuum, hoc est, cum quietem a

perturbationibus præstiterit. Dabit autem hanc quietem tunc cum utile ac bonum fuerit eam dari. Tunc non templum tantum, aut civitatis mœnia edificari vobis concedetur, sed dabuntur etiam et filii, qui ita Deo grati erunt, ut illius hæreditas atque illius populus appellari mereantur. Hoc autem dixit tanquam honorum omnium caput. Liberos enim procreationi Judæi studebant quam maxime. Verum hæc nostra expositio ad Judæos tantum, et privatim pertinet; ut autem magis in universum dicam, cum Deus dederit dilectis suis somnum, ut prædiximus, tunc non tantum ea perficientur, quæ eum studio acta fuerint, sed addentur etiam perpetui, ut ita dixerim, quidam filii: filii, inquam, hæreditas Domini. Ac si diceret hæredes studiorum, hæredes virtutum, hæredes dati a Domino.

Merces fructus ventris. Merces illa, quæ de ventris provenit fecunditate, pietatis est; merces. Retributio siquidem illa quæ in liberorum, ac prolis datur copia, retributio plerumque solet esse virtutum. Juxta anagogen vero, ii qui a Deo in filios per regenerationis lavacrum adoptantur, merces sunt incarnationis Christi: Christi, inquam, qui vere ac proprie est fructus ventris beatæ Virginis, veluti qui ex ea absque ullo viri somine natus est.

VERS. 4. *Sicut sagittæ in manu potentis, ita filii excussorum.* Quæmadmodum, inquit, sagittæ quæ in manu robusti alicujus viri sunt, ob illius vires ac fortitudinem, terribiliores esse videntur, ita et filii eorum, qui a Babylo-nica excussi fuerint captivitate, hostibus suis timendi ac terribiles videbuntur, propter insuperabilem nimirum adjutoris Dei potentiam. Tales etiam sunt spirituales fidelium doctorum filii, qui a dæmonum captivitate excussi sunt: ipsis scilicet dæmonibus terribiles, ac timendi.

VERS. 5. *Beatus vir, qui implebit desiderium suum ex eis.* Sed quibusnam eis? Ex eis dico bonis, quæ superius commemoravimus. Ex hoc videlicet, quod perficiatur templi et civitatis constructio; quod requies detur, et liberatio ab omnibus perturbationibus; quod multam ac pulchram prolem suscipiant; quodque alia hujusmodi Dei dona consequantur.

Non confundentur cum loquentur inimicis suis in mortis. Ii qui desiderium suum impleverint, ut dictum est, non confundentur quasi imbecilles, cum in portis civitatis hostes suos allocuti fuerint. Omnes etenim eorum res, ac negotia bene se habebunt. Vel non confundentur quasi infirmum ac debilem habeant Deum, quæmadmodum ante civitatis instaurationem, hostes eis exprobrahant, sed multa loquentur cum libertate. Antiquis autem mos fuit, ut hostium nuntiis, aut legatis, ante portas civitatis loquerentur.

Canticum ascensuum.

PSALMUS CXXVII.

VERS. 1. *Beati omnes, qui timent Dominum.* Recte consequitur hic psalmus ad præcedentem. Nam cum illic beatum eum dixerit Propheta qui imple-

των. Δίδωσι δὲ ταύτην ὅτε συμφέρει· τότε οὐ μόνον οἰκοδομηθήσεται καὶ ὁ ναὸς καὶ ἡ πόλις, ἀλλὰ καὶ οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἔσονται ὁ κληρὸς Κυρίου. Κληροῦ γὰρ αὐτοῦ χρηματίσονται, καὶ λαὸς οἰκείου· ὡς κεφάλαιον δὲ τῶν ἀγαθῶν τοῦτο τέθεικε· περισπούδαστον γὰρ Ἑβραίοις ἡ παιδοποιία. Ἄλλ' οὕτω μὲν ἰδικῶς περὶ αὐτῶν· καθολικωτέρως· δὲ εἰπέιν, ὅταν δῶ τοῖς ἀγαπῆτοῖς αὐτοῦ ὑπνον, ὡς προειρηκαμεν, τότε οὐ μόνον τὰ σπουδαζόμενα ἀπαρτίζονται, ἀλλὰ καὶ ἀδιάδοχοι προσγίνονται υἱοὶ· ἡ κληρονομία ἡ παρὰ Κυρίου· κληρονόμοι τῆς σπουδῆς· καὶ ἀρετῆς οἱ παρὰ Κυρίου δοθέντες.

Β *Μισθὸς τοῦ καρποῦ τῆς γαστρὸς.* Ὁ μισθὸς τῆς θεοσεβείας ὁ ἀπὸ τῆς καρπογονίας τῆς γαστρὸς· ἡ ἀμοιβὴ τῆς ἀρετῆς ἡ ἀπὸ τῆς πολυτοκίας δοθεῖσα. Κατὰ ἀναγωγὴν δὲ οἱ υἱοθετηθέντες τῷ Θεῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος τῆς παλιγγενεσίας μισθοὶ ἦσαν τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστι κυρίως καρπὸς γαστρὸς τῆς Θεομήτορος, ὡς ἐκ μήτρης αὐτῆς, ἀνευ σπέρματος· ἀνδρός, γεννηθείς.

Ὡσεὶ βέλη ἐν χειρὶ δυνατοῦ, οὕτως οἱ υἱοὶ τῶν ἐκτετιναγμένων. Ὡσπερ τὰ βέλη ἐν τῇ χειρὶ τοῦ δυνατοῦ φαίνεται φοβερὰ διὰ τὴν ἐκείνου βίμην, οὕτως ἄρα καὶ οἱ υἱοὶ τῶν ἐκτετιναγμένων ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἔσονται φοβεροὶ τοῖς ἐχθροῖς διὰ τὴν ἄμαχον ἰσχὴν τοῦ Θεοῦ. Τοιοῦτο ἐστὶ καὶ οἱ κατὰ πνεῦμα υἱοὶ τῶν ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας τῶν δαιμόνων, ἐκτετιναγμένων διδασκάλων ἡμῶν, φοβεροὶ τοῖς δαίμοσιν.

Μακάριος, ὃς πληρώσει τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ ἐξ αὐτῶν. Ἐξ αὐτῶν· ποιῶν, ἄρα τῶν προειρημένων· ἤγουν, ἐκ τοῦ ἀπαρτισθῆναι τὸν ναὸν καὶ τὴν πόλιν· ἐκ τοῦ δοθῆναι ἀνεσιν καὶ ἐλευθερίαν τῶν ἐνοχλοῦντων, ἐκ τῆς πολυτεχνίας, ἐκ τῆς καλλιτεχνίας, καὶ τῶν τοιούτων ἐκ Θεοῦ χαρίτων.

Δ *Ὁδὸν κατασχυρθήσονται, διὰν λαλῶσι τοῖς ἐχθροῖς αὐτῶν ἐν πόλει.* Οἱ πληρώσαντες τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν ἐκ τούτων, ὡς εἴρηται, οὐ κατασχυρθήσονται ἐπὶ ἀσθενείᾳ τινὶ, ὅταν διαλέγωνται τοῖς ἐχθροῖς αὐτῶν ἐν πόλει τῆς πόλεως, ὡς πάντων αὐτοῖς εὐ ἐχόντων· ἢ οὐ κατασχυρθήσονται ἔτι, ὡς ἀσθενῆ Θεὸν ἔχοντες, ὅπερ ὠνειδίζοντο, πρὸ τοῦ ἀπαρτισθῆναι τὴν πόλιν, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς παρρησίας διαλεχθήσονται. Ἔθος δὲ ἔν τῳ πρὸ τῶν πολῶν τῆς πόλεως διαλέγεσθαι τοῖς τῶν ἐχθρῶν ἀγγελιαφόροις.

Ἦδὴ ἐμολῶς.

ΨΑΛΜΟΣ PKZ.

Μακάριοι πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον. Ἀκολουθεῖ τῷ πρὸ αὐτοῦ καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς. Μακάριος γὰρ ἐκεῖ τὸν πληρώσαντα τὴν ἐπιθυμίαν

αυτοῦ, ὡς προεδήλωται, νῦν καθολικώτερον καὶ τελειότερον ποιεῖται τὸν μακαρισμὸν. Μακάριοι γὰρ κυρίως καὶ ἀληθῶς οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον. Τὸ Πάντες δὲ προσέθηκεν, ἐμφαίνων καὶ δούλους καὶ πένητας, καὶ ἀναπήρους τοὺς φοβούμενους τὸν Κύριον, οὐδὲν ἐμποδίζειν πρὸς μακαρισμὸν. Ὁ μὲν γὰρ μὴ φοβούμενος τὸν Κύριον, κἂν πάντα ἔχη τὰ παρ' ἀνθρώποις μακαριστὰ τε καὶ ζηλωτὰ, πάντων ἐστὶν ἀθλιώτερος· ὁ δὲ φοβούμενος αὐτὸν, κἂν πάντα ἔχη τὰ παρ' ἀνθρώποις ἀπενεκτα καὶ βδελυκτὰ, πάντων ἐστὶ μακαριώτερος. Καὶ ἕτερον δὲ· κάλλος, καὶ βώμη, καὶ πλοῦτος, καὶ δόξα, καὶ εὐπαιδία, καὶ καλλιτεχνία, καὶ τὰ τοιαῦτα, οὐκ εἰσι κυρίως μακαριστὰ διὰ τὸ ἀστατον αὐτῶν καὶ βευστόν. Εἴτα σαφηνίζει καὶ τίνας εἰσὶν οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, λέγων·

Oi πορευόμενοι ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ. Ταῖς νομοθετημέναις, ταῖς ὑποδειχθείσαις διὰ τῶν ἐντολῶν.

*Τοὺς πόρους τῶν καρπῶν σου φάγεσαι. Διδάξας τίς ἐστὶ κυρίως μακάριος, καὶ δείξας τίς ἐστὶν ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον, κἀνεῦθεν τὸν λαὸν εἰς τὸ πορεύεσθαι ἐν ταῖς ὁδοῖς τοῦ Θεοῦ προτραψάμενος, λοιπὸν τείνει τὸν λόγον, πρὸς τὸν φοβούμενον τὸν Θεόν, προφητεύων αὐτῷ ἀγαθὰ. Τινὲς μὲν οὖν καρποὺς τὰς χεῖρας ἐνήσαν ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν· μέρως γὰρ τῆς χειρὸς· ὁ καρπός· ἐρμηνεύοντες, ὅτι τοὺς πόρους τῶν χειρῶν σου δρέψῃ· κερδανείς, μηδενὸς κωλύοντες. Οὕτω γὰρ Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος ἐξεδωκέσαν· ἕτεροι δὲ ἀντισημασίαν τὸ βητόν τοῦτο, εἶον *Τοὺς καρποὺς τῶν πόρων σου φάγεσαι.**

σημασίαν, vocant, hoc est, *significationem contrariam.* (Ad cujus declarationem animadvertendum est primo, quod Græca dicitio καρπός non solum *palam*, seu potius *juncturam manus* significat, sed etiam *fructum.* Juxta quem sensum, præsentis *tuorum manducabis.*) Exponunt igitur hoc pacto ut *labores fructum*, dictum esse affirmant, pro, *Fruitus laborum*, et sensus sit, quod *manducabit fructus laborum* suorum quisquis timuerit Dominum.

Μακάριος εἶ. Εἰ φοβῆ τὸν Θεόν. Πάλιν δὲ τοῦτο λέγει, βεβαιῶν τὸν λόγον.

Καὶ καλῶς σοι ἔσται. Καὶ εὐπραγήσεις.

Ἡ γυνή σου, ὡς ἀμπελος εὐθηνούσα, ἐν τοῖς κλίτεσι τῆς οἰκίας σου. Ὡς ἀμπελος εὐθηνούσα βότρυσιν, οὕτως εὐθηνούσα τέκνοις. Εὐθηνούσα δὲ, ἀντὶ Κομῶτα, βριθούσα. Κλίτη δὲ οἰκίας τὰ μέρη· τουτέστιν ἐν τῇ περιοχῇ τῆς οἰκίας σου. Ἄλλος ἐρμηνεύς, Ἐν τοῖς ἐσωτάτοις τοῦ οἴκου σου, ἐξέδωκεν, ἤγουν, Ἐν τοῖς θαλάμοις· ἐνθα τὸ κλίνεσθαι πρὸς ἀνάπαυσιν.

Oi violi σου, ὡς νεόφυτα ἐλαιῶν, κύκλω τῆς τραπέζης σου. Εὐθαλεῖς, ὡς νεόφυτα ἐλαιῶν.

A verit desiderium suum ex eis, ut declaratum est, hoc in loco universalem magis et perfectiorem beatitudinem describit. Beati enim vere sunt, qui timent Dominum. Universalem autem dictionem addidit dicens: *Beati omnes*, ut denotaret pauperes, aut servos, aut alioquin mancos, aut membris mutilatos hac beatitudine non privari, modo Deum timuerint. Nam si hoc unum adfuert, nihil ejusmodi impedimento illis esse potest ad beatitudinem. Contra, qui Deum non timet, tametsi omnibus potiatur bonis, quæ alioquin hominibus amanda atque appetenda esse videntur et beata, omnium tamen est miserrimus: cum tamen is qui Deum timet, si omnia ei adversa contingant, quæ abominabilia hominibus, atque execranda esse videntur, omnium beatissimus sit. Et aliter: *Pulchritudo, fortitudo, divitiæ, gloria, multorum item atque elegantium filiorum copia, et alia hujusmodi, scilicet bonorum incertitudinem, atque instabilitatem,* dicens:

Qui ambulat in viis ejus. In viis ab eo statutis et per divina præcepta demonstratis.

Vers. 2. *Labores palmarum tuarum manducabis.* Cum docuerit quisnam vere sit beatus, et ostenderit illum vere beatum dici, qui Deum timet, atque ex hoc hortatus fuerit populum ad ambulandum in viis Dei, deinceps ad hunc timentem Deum sermonem dirigit, futura ei bona prædicens. Quidam vero palmas dici intellexerunt pro manibus, veluti a parte totum. Est etenim palma pars manus. Et sensum hujusmodi esse dicunt: quod timens Deum, manuum suarum labores percipiet, et nullo impediante lucrum componet. Atque hoc pacto Aquila et Symmachus reddidere. Aliqui vero figuram hic contineri dixerunt quam Græce ἀντισημασίαν, vocant, hoc est, *significationem contrariam.* (Ad cujus declarationem animadvertendum est primo, quod Græca dicitio καρπός non solum *palam*, seu potius *juncturam manus* significat, sed etiam *fructum.* Juxta quem sensum, præsentis *tuorum manducabis.*) Exponunt igitur hoc pacto ut *labores fructum*, dictum esse affirmant, pro, *Fruitus laborum*, et sensus sit, quod *manducabit fructus laborum* suorum quisquis timuerit Dominum.

Beatus es. Si times scilicet Deum. Ad majorem enim sermonis sui confirmationem, iterum repetit beatitudinem.

Et bene tibi erit. Et prospere tibi cuncta succedent.

Vers. 3. *Uxor tua, sicut vitis abundans, in lateribus domus tuæ. Quemadmodum vitis abundat racemis, ita et ipsa filiis abundabit. Abundantem autem eam filiis dixit, hoc est, ornatam ac stipatam. Latera autem, seu potius, ut in Græca lectione habetur, κλίτη, pars quedam domus sunt. Quo sermone idem sibi vult ac si diceret: In circuitu domus tuæ. Alius vero interpretes reddidit: *In penetralibus domus, hoc est, in thalamis, ubi recumbere ac requiescere solent.**

Filii tui, sicut novellæ olivarum, in circumitu mensæ tuæ. Florentes nimirum atque in summo vigore, tanquam novæ olivarum plantæ.

VERS. 4. *Ecce sic benedicetur homo, qui timet A Dominum.* Hujusmodi divina benedictione fruatur. Per benedictionem vero gratiam et beneficium intelligit, tanquam laude dignum, et de quo bene ab omnibus dicendum sit. Quod si quis quæstionem moveat, dicens, Quomodo iis qui timent Deum, non majora promittantur bona, sed hæc tantum temporalia, illud in primis dicendum est, Prophetam ad eos sermonem suum dirigere, qui talium bonorum amore detinentur: deinde illud etiam ad demus, quod ex abundantia, Propheta hæc etiam bona pollicetur, veluti una cum æternis bonis Deus hæc temporalia etiam sit præstiturus; secundum quod alibi scriptum legimus: *Quærite primum regnum Dei, et hæc omnia adjicientur vobis* 82. Juxta anagogen vero, uxor pii ac religiosi viri est anima, B quæ conjugis instar corpori conjuncta, virtutibus iis delectatur, quæ corpori insunt; filii vero illius animæ, discipuli sunt, et ejusdem religionis imitatores, seu successores; qui etiam in spiritualis ætatis augmento florent, ac vigent, et ipsum doctorem circumdant, rationalibus eos cibis pascen- tem.

VERS. 5. *Benedicat te Dominus ex Sion.* Laudet te, et gratias etiam tibi tribuat. Quem enim suscipit Deus, eum etiam laudat, et quem laudat, eundem gratis ac donis multiplicibus solet cumulare: *Dominum vero dixit ex Sion*, pro Qui habitat in Sion, hoc est, in ea domo, seu in templo, quod est in Sion. Illic etenim habitare dicebatur Deus, eo quod ibidem sacerdotibus responsum

Et videas bona Jerusalem omnibus diebus vitæ tuæ. Bona quidem inferioris ac terrestris hujus Jerusalem hæc sunt: opes, divitiæ, potentia, exercitus, victoria de inimicis, gloria apud omnes, atque alia hujusmodi: bona vero supernæ ac cælestis Jerusalem ea sunt, quæ nec oculus vidit, neque auris audivit, et quæ in cor hominis non ascenderunt 83.

VERS. 6. *Et videas filios filiorum tuorum.* Juxta historiam quidem generis tui successores; juxta anagogen vero per filios filiorum, hæredes ac successores in religione ac pietate intelligit: te nimirum eos docente, et spiritaliter regnante.

Pax super Israel. Hujusmodi etiam verba habuimus in psalmo cxxiv. Per Israel vero, non solum antiquum populum, sed novum etiam intelligimus, ut alibi sæpe dictum est. Quod si pax intercessa est aliquando, id illorum gratia effectum est, qui se indignos præstitulerunt. Neque enim comminante Deo desperandum nobis est, sed per pœnitentiam contitendum, ut illius a nobis iram avertamus, sicuti fecerunt Ninivite: nec rursus eodem Deo bona pollicente, nobis pigrescendum est: quinimo majori tunc studio nobis est contendendum, ut promissiones illius ad finem perducamus. Siquidem et Judæ Dominum promisisse novimus quod simul cum aliis apostolis consensurus esset super thronum, et judicaturus duodecim tribus Israel: verumtamen promissionem hujusmodi tandem repulit, et se ea indignum esse omnibus pro-

Ἰδοὺ οὕτως εὐλογηθήσεται ἄνθρωπος, ὁ φο-
C ούμενος τὸν Κύριον. Τοιαύτης εὐλογίας ἀπολαύ-
σει παρὰ Θεοῦ. Εὐλογία δὲ νῦν τὴν χάριν καλεῖ, τῆς
εὐεργεσίαν, ὡς εὐφημίας ἀξίαν. Τί λέγεις, τοιαύ-
την, χάριτος; ἀπολαύσει; Ναί, φησὶ, πρὸς γὰρ ἔργων-
τας ἔτι τοιούτων ἀγαθῶν διαλέγομαι. Ἄλλως τε
δὲ καὶ ἐκ περισσεύσεως ὁ λόγος, ὅτι μετὰ τῶν ἰδίων
ἀγαθῶν καὶ ταῦτα δώσει. Ζητεῖτε γάρ, φησὶν,
τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ ταῦτα πάντα
προστεθήσεται ὑμῖν. Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν γυνὴ μὲν
τοῦ θεοσεβοῦς ἡ σύζυγος ψυχῆ κομῶσα ταῖς ἀρε-
ταῖς ἐν τῷ σώματι· υἱοὶ δὲ αὐτοῦ οἱ μαθηταὶ καὶ
μιμηταὶ, καὶ διάδοχοι τῆς εὐσεβείας, θάλλοντες ἐν
ἀσκήσει πνευματικῆς ηλικίας, καὶ κυκλοῦντες αὐ-
τὸν διδάσκοντα, καὶ ἐστιῶντα αὐτοῦς ἰδέσθαι λο-
B γιχοῖς.

Εὐλογήσαι σε Κύριος ἐκ Σιών. Ἐπαινέσαι, χα-
ριτώσαι· ὃν γὰρ ἀποδέχεται, ἐπαινοῖ· καὶ ὃν ἐπαι-
νοῖ, χαριτοῖ. Κύριος δὲ ὁ ἐν Σιών οἰκῶν, ἐν τῷ οἴκῳ
τῷ ἐν Σιών. Ἐκεῖσε γὰρ οἰκεῖν ἐλέγετο, διὰ τὸ ἐπι-
λεῖν ἐν τῷ ναῷ τοῖς ἱερεῦσι.

Καὶ Ἰδοὺ τὰ ἀγαθὰ Ἰερουσαλὴμ πάσας τὰς
ἡμέρας τῆς ζωῆς σου. Ἀγαθὰ τῆς μὲν κάτω Ἰε-
ρουσαλὴμ πλοῦτος· ἐν χρήμασι, δύναμις ἐν στρα-
τεύμασι, νίκη κατ' ἐχθρῶν, δόξα παρὰ πάντι, καὶ τὰ
τοιαῦτα· τοῖς δὲ ἄνω, ἃ οὐτε ὀφθαλμὸς εἶδεν, οὐτε
οὖς ἤκουσεν, οὐτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη.

Καὶ Ἰδοὺ υἱοὺς τῶν υἱῶν σου. Αἰσθητῶς μὲν
διαδόχους γένους σου· ἀναγωγικῶς δὲ διάδοχους
εὐσεβείας· τούτους ἐκεῖνος διδάσκοντος καὶ πνευμα-
τικῶς ἀναγεννῶντος.

Εἰρήνη ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ. Τοῦτο εἶπε καὶ ἐν τῷ
τέλει τοῦ ραβ' ψαλμοῦ. Ἰσραὴλ δὲ οὐ μόνον ὁ πα-
λαιὸς λαὸς, ἀλλὰ καὶ ὁ νέος, ὡς διαφόρως εἰρηκα-
μεν. Εἰ δὲ διεκόπη τὰ τῆς εἰρήνης, ἀλλὰ παρὰ τὴν
D αἰτίαν τῶν φανετῶν ἀναξίων αὐτῆς· καὶ γὰρ οὐτε
ἀπειλοῦντος τοῦ Θεοῦ χρὴ ἀπογινώσκειν, ἀλλὰ διὰ
μετάνοιαν τὴν ὀργὴν ἀποκρούσθαι, καθάπερ οἱ
Νινευταῖ· οὐτε ἀγαθὰ ἐπαγγελλομένου προσήκει
ἀναπίπτειν, καὶ βῆθουμειν, ἀλλὰ πλεῖον ἐπιμελείᾳ
βίου εἰς ἔργον προκαλεῖσθαι τὰς ἐπαγγελίας. Καὶ
γὰρ καὶ τὸν Ἰουδαῖο Χριστὸς ἐπηγγελλετο, ὅτι
καθιεῖται ἐπὶ θρόνου, καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν ἀμώμων
μαθητῶν καὶ κρινεῖ τὰς δάδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ·
ἀλλ' αὐτὸς διεκρούσαστο τὴν ἐπαγγελίαν ἀνάξιον αὐ-
τῆς ἑαυτὸν παρασχόμενος.

82 Matth. vi, 33. 83 Isa. Lxiv, 4; 1 Cor. ii, 9.

ᾠδὴ ὁμοίως.
ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΗ'.

A

Canticum ascensuum.
PSALMUS CXXVIII.

Πλεονάκις ἐπολέμησάν με ἐκ νεότητός μου. Προσώπῳ τοῦ λαοῦ καὶ ταῦτα, πολλάκις πολεμηθέντος παρὰ τῶν πλησιοχώρων ἐθνῶν, ὡς προσέφηται, κιλοδύτων τὴν οἰκοδομήν. Νεότητα δὲ λέγει τὴν ἀρχὴν τῆς ἀπὸ Βαβυλώνας ἐπανόδου· εἰ δὲ περὶ τοῦ τῶν δαιμόνων πολέμου λάβης τὸ βῆτον, νεότητι νοήσεις τὴν καθ' ἡλικίαν· εὐθύς ἐκ πρώτης ἡλικίας ἐπιθεμένων ἡμῖν. **num impugnatione intelligenda esse dicas, per juventutem expones orimam ætatem; in ea etenim a demonibus statim nobis bellum infertur.**

Εἰπάτω δὴ Ἰσραὴλ· Πολλάκις ἐπολέμησάν με ἐκ νεότητός μου. Εἰπάτω δὴ τοῦτο διαβρόδην, ὅπως γνῶσι πάντες ἀφ' οἷων κινδύνων ἐβρύσατο ἡμᾶς· ὁ Θεός.

Καὶ γὰρ οὐκ ἠδυνήθησάν μοι. Οὐκ ἠδυνήθησαν ἐν ἐμοί· οὐ κατέλαυσάν μου τέλειον, τοῦτο τοῦ Θεοῦ μὴ συγχωροῦντος. Διὸ καὶ συνεχέστατον ἐπολέμουν με, ἐκτρέψαί με φιλονεικοῦντας.

Ἐπὶ τῶν νῶτόν μου ἐτέκταινον οἱ ἁμαρτωλοί. Ἐπὶ τῶν νῶτόν μου κατασκευάζοντὰ κακά οἱ ἀσεβεῖς, οἱ πονηροί· τουτέστιν, οὐ μόνον ἐμπροσθέν μου, ἀλλὰ καὶ ὀπίσθεν, οὐ μόνον φανερώς, ἀλλὰ καὶ ἀφανῶς μηχανώμενοι· ἢ συνέγγυς μου, ἢ καὶ αὐτῶν ἀπτόμενοι τῶν σαρκῶν μου.

Ἐμάκρυναν τὴν ἀνομίαν αὐτῶν. Ἐπὶ μακρὸν χρόνον πολεμοῦντές μοι.

Κύριος δίκαιος. Ὅντως δίκαιος, ἐμὲ μὲν πάσχειν παραχωρῶν, ἵνα σωφρονέστερος γένωμαι, ἐκείνους δὲ κολάζων, ὡς ἀδίκως ἐπιθεμένους, καὶ ψθονερώς.

Συνέλαψεν ἀχένας ἁμαρτωλῶν. Διέκοψε τὴν ὑψαυγενίαν τῶν πολεμίων, ἀφέλε τὴν ἱπάρσιν αὐτῶν, ἐπικρατεστέρους ἡμᾶς ποιήσας.

Ἀσχυρθήτωσαν, καὶ ἀποστραφήτωσαν πάντες οἱ μισοῦντες Σιών. Ἡ εὐκτικῶς, ἀντὶ τοῦ Ἀσχυρθήσωσαν, ἢ προφητικῶς ἀντὶ τοῦ Ἀσχυρθήσονται, καὶ τὰ ἐξῆς ὁμοίως. Ἀρμύζουσι δὲ τὰ τοῦ ψαλμοῦ νοεῖσθαι καὶ λέγεσθαι καὶ περὶ τῆς νέας Σιών τῆς Ἐκκλησίας τῶν πιστῶν.

guram in sequentibus etiam observabis. Possumus etiam hunc psalmum de nova Sion, et de futura fidelium Ecclesia intelligere.

Γενθήτωσαν ὡσεὶ χόρτος θωμάτων. Μὴ ὡς χῆρτο; ἀπλῶς, ἀλλ' ὡς χόρτος ἐπὶ θωμάτων φύμμενος· εὐμαρυντότερος γὰρ οὗτος, καὶ ταχὺ διαφθειρόμενος. Γενθήτωσαν εὐκατάπτωτοι, ἀκύμοροι, ἀκαρποι. Εἶτα ἐνδιατρίβει τῇ εἰκόνι τοῦ τοιοῦτου χόρτου, καταλέγων, ὅσα τούτῳ παρακολουθεῖ.

Ὅς πρὸ τοῦ ἐκπασθῆναι ἐξηράνθη. Ἄωρος ἐξηράνθη. Ὁ γὰρ ἄλλος χόρτος μετὰ τὸ καρποφορῆσαι ξηραίνεται, εἶτα ἀνασπᾶται.

Ὅδ οὐκ ἐπλήρωσε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ὁ θερίζων Ἴγγουν, ὃν οὐκ ἐθέρισέ τις, ὡς προδ:αφθ:ρέντα.

D *Dicat sane Israel, Sæpe oppugnaverunt me a juventute mea.* Aperte hoc et palam dicat, ut omnibus innotescat, a quantis nos Deus liberavit periculis.

Etenim non potuerunt mihi. In me aliquid non potuerunt, seu non prorsus prævaluerunt adversum me; Deo scilicet illud non permittente. Atque ideo frequentius me impugnabant contententes subvertere.

V *Vers. 3. Supra dorsum meum fabricaverunt peccatores.* Impii, inquit, ac pravi homines multa mala machinati sunt supra dorsum meum, hoc est, non tantum coram me, atque in conspectu meo **au** palam, sed retro etiam et clam, ac latenter plurima in me moliti sunt: vel mihi appropinquantibus corpori meo et carnibus meis etiam non parcentes.

Prolongaverunt iniquitatem suam. Dum diu scilicet me impugnant.

V *Vers. 4. Dominus justus.* Vere justus est, me quidem pati permittens, ut moderatior flammam, illos vero injuste in me irruentes, tanquam invidios castigans.

Concidit cervices peccatorum. Elatas hostium cervices, hoc est, arrogantiam et superbiam illorum abstulit, dum illis nos superiores facit.

V *Vers. 5. Confundantur et convertantur retrorsum, omnes qui oderunt Sion.* Optantis sunt verba (tametsi, ut ex Græca lectione manifeste dignoscitur, imperantis modum habeant). Vel prophetico more imperativo modo usus est, pro futuro, ac si diceret: Confundentur et convertentur, quam loquendi **g** figuram in sequentibus etiam observabis.

V *Vers. 6. Fiant sicut herba tectorum.* Non simpliciter dixit, *Sicut herba*; sed, *Sicut herba quæ supra domos in tectis nascitur.* Tarescit enim hæc facilius, et citius deperditur. Fiant igitur caduca et faciles ad ruinam; cito etiam pereant, ac sine fructu. Deinde in hac herbæ similitudine immoratur, narraus quænam ei accidant.

Quæ priusquam evellatur, exaruit. Immatura, atque intempestiva exaruit. Aliæ etenim non prius arescunt, quam fructum dederint, et post datum fructum evelluntur.

V *Vers. 7. De qua non implevit manum suam: qui metit.* Id est, quam nemo metit, eo quod jam antea periit.

Nec sinum suum, qui manipulos colligit. Et sinum A suum non implevit, quemadmodum fieri solet in tempestiva ac matura herba.

VERS. 8. *Et non dixerunt prætereuntes: Benedictio Domini super vos.* Et super qua herba viatores non benedixerunt, ut benedici solet metentibus. Per benedictionem vero, ut diximus, divinam gratiam intelligit.

Benediximus vobis in nomine Domini. Ista etiam verba ex prætereunantium viatorum persona dicta sunt. *Benediximus autem vobis dixit,* pro benedictionem vobis peccati sumus, *In nomine Domini,* pro invocando ipsum Dominum.

Canticum ascensuum.

PSALMUS CXXIX.

VERS. 1. *De profundis clamavi ad te, Domine.* Hunc psalmum conscripsit Propheta, modum narrans, quem ipse servabat quando in tentationibus atque in calamitatibus constitutus ad Deum orabat; et docet eos pariter, qui ex Babylonica captivitate in patriam reversuri erant, se imitari, et sperare in Domino: Ex profundo, inquit, corde clamavi ad te, non ex summis labiis. Alter enim clamor ardentissimus est, et alter frigidissimus. Et ille quidem inferne intensus ex intimo corde ascendit, et cum labore; hic vero superne ab ore et remissus ac maxima cum facilitate. Ille etiam orantem prostratus trahit ad Deum, alter vero sola vocis organa commovet. Per clamorem igitur, emissam vocem intelligit, non cum exteriori hac spirationis vehementia, sed cum interiori affectus intentione.

VERS. 2. *Domine, exaudi vocem meam.* Ex profundo scilicet emissam.

Fiant aures tuæ intendentes in vocem deprecationis meæ. — *Aures,* dixit, pro Audiendi potentia. Intende, inquit, ad preces meas, veluti rationabiles et decenter factas, ex ardentissimo nimirum atque intentissimo corde.

VERS. 3. *Si iniquitates observaveris, Domine, Domine, quis sustinebit?* Si exquisiveris, et diligenter investigare volueris delicta omnia, quis, quæso, inquisitionem hujusmodi tuam sustinere poterit? *Vel: Quisnam inultus relinquetur?* Certe nullus. *Quis enim, inquit, gloriabitur mundum se habere cor? vel quis vere dicere poterit se mundum esse a peccato* ⁸⁸? *Omnes,* inquit Paulus, *peccaverunt* ⁸⁹. Et rursus de seipso: *Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc justificatus sum* ⁹⁰. Illud autem: *Domine, Domine,* admirantis in modum dictum est: admirantis dico summam Dei misericordiam et benignitatem.

VERS. 4. *Quia apud te propitiatio est.* Vere, inquit, apud te vera illa est propitiatio et misericordia: quoniam, parcendo ac remittendo semper exquiris.

Propter nomen tuum sustinui te, Domine. Non ob mea virtutum opera, salvatorem te mihi adfu-

Kai tòn κλίπον αὐτοῦ, ὃ τὰ δράγματα συλλέγων. Καὶ οὗ πάλιν οὐκ ἐπλήρωσε τὸν κλίπον αὐτοῦ, ἅπερ γίνονται ἐπὶ τοῦ ὠρίμου χόρτου, καὶ καρποφόρου.

Καὶ οὐκ εἶπον οἱ παρὰγοντες: Εὐλογία Κυρίου ἐφ' ὑμᾶς. Καὶ ἐφ' οὗ χόρτου οὐκ εὐλόγησαν, ὡς ἔθος τοὺς θερίζοντας, οἱ παροδεύοντες. Εὐλογίαν δὲ λέγει τὴν χάριν.

Εὐλογήκαμεν ὑμᾶς ἐν ὀνόματι Κυρίου. Καὶ οὗτος τῶν παροδεύόντων ὁ λόγος. Εὐλογήκαμεν δὲ, ἀντὶ τοῦ Εὐλογίαν ὑμῶν ἠξέμαθα, ἐν τῷ ὀνομαίσει τὸν Κύριον, ἐν τῷ ἐπικαλέσασθαι αὐτόν.

B

Ῥθὴ ὁμοίως.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΘ'.

Ἐκ βάθων ἐπέκραξά σοι, Κύριε. Τὸν πρῶτον ψαλμὸν Ἰγραφεὺν ὁ προφήτης, διεξίειν μὲν, ὅπως ἐν πειρασμοῖς προσήχητο, καὶ ὅσα προσήχητο· παίδευσίαι δὲ καὶ τοὺς ἐκ Βαβυλῶνος ἐπανελεύοντας μείσθαι αὐτὸν ἐν τοῖς ὁμοίοις, καὶ ἐπιτίθει ἐπὶ τὸν Κύριον. Ἐκ βάθους, φησὶ, τῆς καρδίας ἐπέκραξά σοι, καὶ οὐκ ἐξ ἀκρῶν χειλέων. Τὸ μὲν γὰρ θερμότητος ἐστὶ κραυγῆς, τὸ δὲ ψυχροτάτης. Καὶ τὸ μὲν, κάτωθεν εὐτόνως ἅμα καὶ ἐμπόνως ἀνιούσης, τὸ δὲ ἄνωθεν ἀτόνως καὶ ἀπόνως. Καὶ τὸ μὲν ὄσον τὸν εὐχόμενον κατατεινούσης· τὸ δὲ μόνον τῆς φωνῆς ὄργανα συγκινούσης. Κραυγὴν δὲ λέγει τὴν μεγάλην βοήθην οὗ τῆ σφοδρότητι τοῦ πνεύματος, ὁλλὰ τῆ συντονίᾳ τῆς διαθέσεως.

Κύριε, εἰσάκουσον τῆς φωνῆς μου. Ἐκ βάθους ἀναπεμφθείσης.

Γενηθήτω τὰ ὡτά σου προσέχοντα εἰς τὴν φωνὴν τῆς δεησεώς μου. Ἡ ἀκουστικὴ σου δύναμις προσέχουσα εἰς ταύτην, ὡς εὐλογον, θερμῶς καὶ εὐτόνως.

Ἐὰν ἀνομιᾶς παρατηρήσης, Κύριε, Κύριε, τίς ὑποστήσεται; Ἐὰν ἀνομίας πάσα; ἐξετάσης καὶ ἀκριθῶς ἐρευνήσης; τίς ὑπομενεῖ τὴν ἐξέτασιν ταύτην; Ἡ τίς ὑπολειφθήσεται; Ὅντως οὐδεὶς. *Τίς γὰρ, φησὶ, καυχῆσεται ἀγῆν ἔχειν καρδίαν;* ἢ τίς παρήσώσεται καθαρὸς εἶναι ἀπὸ ἀμαρτίας; καὶ, *Πάντες ἡμαρτον,* φησὶν ὁ Παῦλος. Καὶ αὐθις περὶ ἑαυτοῦ: *Οὐδὲν ἐμαυτῷ σῴναιδα, ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι.* Τὸ δὲ, *Κύριε, Κύριε,* θαυμάζοντός ἐστι τὴν πολλὴν φιλανθρωπίαν, καὶ ἀγαθότητα.

Ὅτι παρὰ σοὶ ὁ ἰλασμός ἐστιν. Ὅντως παρὰ σοὶ ἐστὶν ὁ Κύριος ἰλασμός, ὁ ἀληθὴς Ἰλεος· διὸ μετὰ φειδοῦς ἐξετάσεις.

Ἐνεκεν τοῦ ὀνόματός σου ὑπέμεινά σε, Κύριε. Οὐδὲν διὰ τὰ κατορθώματά μου προτεδύχησά σε σω-

⁸⁸ Prov. xv, 9. ⁸⁹ Rom. iii, 25. ⁹⁰ I Cor. iv, 4.

τῆρα · ἀμαρτωλὸς γάρ εἰμι καὶ αὐτὸς, ὡς εἴρηται · Ἀλλὰ διὰ τὸ ὄνομά σου, ἵνα μὴ ἐξουδενωθῆ παρα τῶν πολεμίων, ὡς μὴ δυναμένου σου σώζειν τὴν λαὸν σου. Λέγει γάρ καὶ διὰ τοῦ ἱερετικῆ· *Ὁὐ δὲ ὀμιῶς ἐγὼ ποιῶ, ἀλλὰ διὰ τὸ ὄνομά μου, ἵνα μὴ βεβηλωθῆ ἐν τοῖς ἔθνεσιν.*

Υπέμεινον ἡ ψυχὴ μου εἰς τὸν λόγον σου. Προσέδοκῃσεν, ἤλπισεν εἰς τὴν ἐπαγγελίαν σου. τὴν πρὸς τοὺς πατριάρχας, τὴν πρὸς τοὺς προγόνους ἡμῶν, ὅτι κληρονομήσομεν τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας · καὶ ὅτι ἐὰν εἰσακούσωμέν σου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φαγόμεθα · ἢ καὶ τὴν ὑπόσχεσιν τὴν ὅτι σώσεις τοὺς εὐαρεστοῦντάς σοι, καὶ τοὺς μετανοοῦντας.

Ἠλπισεν ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τὸν Κύριον. Εἰς τὸν Κύριον μόνον, οὐκ εἰς ἄλλο τι τῶν ἀπάντων.

Ἀπὸ φυλακῆς πρωίας μέχρι νυκτός, ἀπὸ φυλακῆς πρωίας ἐλπίζω ἐπὶ τὸν Κύριον. Τὸν μόνον δυνάμενον βύσθαι καὶ σώζειν. Φυλακὰς δὲ τὰ μέρη τῆς νυκτός ἐκάλουον οἱ παλαιοὶ · εἰς τέσσαρα γὰρ ταύτην διαίρουσιν οἱ νυκτοφύλακες ἐν τοῖς στρατοπέδοις, τὸ τεταρτημόριον αὐτῆς, ἦτοι τὴν ἄρδιον φυλακὴν, πρωίας ὠνόμαζον, ὡς τὴν πρωίαν ἤδη μηνῶν. Παραινεῖ τοίνυν ὁ προφήτης πάντα Ἰσραὴλ ἐλπίζειν ἐπὶ τὸν Κύριον μόνον πρὸς ὅλην ζωὴν · διὰ γὰρ τοῦ ἡμερονυκτείου πάσῃ τὴν ζωὴν ὑπεδήλωσεν, ἀρξάμενος ἀπὸ φυλακῆς πρωίας, καὶ μέχρι νυκτός ἐλθὼν. Εἶτα πάλιν εἰς τὴν φυλακὴν τῆς πρωίας καταντήσας, τὴν κυκλοφορικὴν ἐμμεύσατο τοῦ ἡμερονυκτείου περιόδου, ἀπὸ πρωίας εἰς πρωίαν ἐπαναρχομένην. matutinam redierit custodiam, hic circulare diei et redibit ad mane.

Ὅτι παρὰ τῷ Κυρίῳ τὸ εἶδος. Τὸ ἀληθῶς εἶδος, τὸ ταχύνον, καὶ ἰσχυρὸν καὶ ἀδιάπτωτον, εἰς τοὺς αἰτίου; αὐτοῦ.

Καὶ πολλὴ παρ' αὐτῷ λύτρωσις. Πιγὴ γὰρ παρ' αὐτῷ λύτρωσις, πύλαος σωτηρίας.

Καὶ αὐτὸς λυτρώσεται τὸν Ἰσραὴλ ἐκ πασῶν τῶν ἀνομιῶν αὐτοῦ. Εὐαρεστοῦντα δηλονότι, καὶ κατὰ νόμους πολιτευόμενον. Ἀρμόζει δὲ ψαλμὸς καὶ τῷ νέῳ Ἰσραὴλ.

Ῥθὴ ὁμολως.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑ'.

Κύριε, οὐχ ὑψώθη ἡ καρδία μου, οὐδὲ ἐμετεωρίσθησαν οἱ ὀφθαλμοί μου. Καὶ τοῦτον τὴν ψαλμὸν εἰς ἑαυτὸν μὲν ἔγραψε, διεξιὼν ὅταν εἶχεν ἐν ἀνέσει καὶ ἀπαλλαγῇ τῶν πειρασμῶν μετροφορσύνην. Παιδεύει δὲ τὸν ἐπανεληθόντα ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας λαὸν ὁμοίως ταπεινοφρονεῖν, καὶ μὴ θαρρεῖν ἐπὶ κατορθώμασιν, ἀλλ' ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον. Οὐχ ὑψώθη, φησὶν, ἡ καρδία μου τῇ ἐπάρσει τῆς οἰήσεως, οὐδὲ μετεωρίσθησαν οἱ ὀφθαλμοί μου τῷ νοσήματι τῆς ὑπερηφανίας · τί οὖν; καυχᾶται νῦν ὁ Προφήτης; Ναί· καιροῦ γὰρ καλοῦντος χρεῖα καυ-

¹⁷ Ezech. xi, 9, 14, 22.

A turum speravi: peccator etenim ipse etiam sum. ut dictum est; sed id futurum speravi propter nomen tuum, ne scilicet contemneretur nomen tuum ab inimicis, quasi qui populum tuum a calamitatibus eripere ac salvare non posses. Unde dixisse Deum legimus apud Ezechielem: *Non propter vos hæc facio, sed propter nomen meum, ne despiciatur in gentibus* ¹⁷.

Sustinuit anima mea in verbo ejus. Expectavi et speravi in divina illa promissione, quæ ad patriarchas et progenitores nostros facta est, quod scilicet promissionis terram hæreditabimus: et quod si audiverimus te, bona terræ comedemus. Vel etiam promissionem illam, quod tu eos omnes salvabis, qui placere tibi studuerint, atque eos qui poenitentiam egerint peccatorum.

Vers. 5. Speravit anima mea in Domino. In solo scilicet Deo, et nulla alia in re.

Vers. 6. A custodia matutina usque ad noctem, a custodia matutina speret Israel in Domino. In eo nimirum, qui a periculis solus eripere eum potest, et salvare. Custodias autem antiqui certas noctis partes appellabant, eo quod milites in exercitibus noctem in quatuor solent partes dividere, quibus alternatim vigilantes reliquum exercitum ab hostium insidiis custodiunt. Quartam igitur noctis vigiliam, matutinam custodiam appellabant, veluti quæ mane ipsum jamjam adfore significaret. Admonet igitur Prophetia universum populum Israel, ut toto vitæ tempore, in solo Domino spem suam collocet. Per diem enim et noctem, omnem prorsus vitam significavit. Nam qui inceperit a matutina custodia et pervenerit ad noctem, et rursus ad noctis ambitum peraget; a mane etenim incipiens

Vers. 7. Quia apud Dominum misericordia. Vera nimirum misericordia quam et celerem et validam et illabantem iis omnibus præstat, qui Deo dignisunt. *Et multa apud eum redemptio.* enim Fons apud eum redemptionis, pelagus salutis.

Vers. 8. Et ipse redimet Israel ex omnibus iniquitatibus ejus. Populum Israel, Deo scilicet placere studentem, ac juxta legis præcepta conversantem. Congruit autem hic psalmus novo etiam populo Israel.

Canticum ascensuum.

PSALMUS CXXX.

Vers. 1. Domine, non exaltatum est cor meum, neque elevati sunt oculi mei. Hunc psalmum etiam conscripsit in seipsum beatus David, narrans qualem animi moderationem haberet, quando a tentationibus atque a calamitatibus liberatus, quietam vitam agebat. Instruit tamen et populum e Babylonica reversum captivitatis, eandem secum humilitatem, atque animi moderationem sectari: docens in factis etiam atque virtutibus propriis non confidere, sed in unico tantum Deo sperare. Non exaltatum est, inquit, cor meum, etiamque

aliqua, aut temeraria existimatione; neque oculi mei superbiæ morbo elevati sunt. Sed dicit aliquis: Nonne hoc in loco Propheta gloriatur? quod elationis ac superbiæ vitium est. Profecto gloriatur. Verum, exigente id tempore, gloriari etiam nos decet de virtute: quando nimirum non ad ostentationem gloriamur, sed ad audientium commodum, hoc est, quando illi hujuscemodi gloriatione ad virtutum imitationem invitantur. Et cum dixerit: *Non exaltatum est cor meum*, atque addiderit: *Neque elevati sunt oculi mei*, docuisse videtur quod ubi primum cor exaltatum in nobis fuerit, oculi etiam deinceps elevantur.

Neque ambulavi in magnis, neque in mirabilibus super me. Non ambulavi, inquit, cum hominibus majoribus, et supra me admirandis. Cum hujuscemodi enim viris conversatus non sum, indignum me illorum conversatione esse reputans; nisi illi fortassis me invitum coegissent. Vel per magnos et admirandos, eos forte intelligit, qui sibi ipsis magni atque admirabiles esse videbantur, hoc est, qui animo elati essent, et superbi. Ac si diceret: Non tantum ego superbiā evitavi, sed cum hominibus eo vitio laborantibus etiam non conversabar.

VERS. 2. *Si non humiliter sentiebam, sed exaltavi animam meam, sicut ablactatus in matrem suam, ita retribuēs animæ meæ.* Si humilia, inquit, non sum sectatus, sed animo elevatus sum, cum humilis tamen atque abjectus essem, et veluti infans, qui a matris papilla abstinuit. Vel, quia Græca dictio, ὡς, non solum *ita*, sed *valde* etiam significat, alio modo expone: Tu valde retribuēs animæ meæ. Utitur etiam hoc in loco Propheta futuro indicativi, pro optativo, quemadmodum sæpe hujuscemodi abusus apud Scripturam reperimus. Vel vere retribuēs, retributionem scilicet superbiæ. Quidam vero ita construunt: *Si non humiliter sentiebam, tanquam ablactatus erga matrem suam, etc.*

VERS. 3. *Speret Israel in Domino ex nunc, et usque in sæculum.* Me scilicet imitatus qui in calamitatibus, in otio et quiete, et in omni denique tempore in Deum spero. Congruit etiam hic psalmus novo populo Israel. Fortasse etiam beatus David et præsentem et proxime præcedentem psalmum ex eorum persona conscripsit, qui, inter reversos e Babylonica captivitate, pii magis et religiosi erant: narrans scilicet quas inter afflictiones emitterent ad Deum preces, et qualem, postquam ab eis liberati sunt, animi moderationem haberent: atque hoc ad utilitatem et cruditionem nostram qui a sæviori dæmonum captivitate liberati sumus.

Canticum ascensuum.

PSALMUS CXXXI.

VERS. 1. *Memento, Domine, David, et omnis mansuetudinis ejus.* Hunc etiam psalmum Propheta ex populi persona conscripsit supplicantis templi constructionem exsurgere, atque id impetrare optantis, si non propter se, saltem propter illud studium, quod eorum progenitor David rex in Deum habuisse perspicitur: utpote qui ante priamū templi constructionem, locum ei idoneum multa

ἄχθῃ τοῖς κατορθώμασιν· ὅταν μὴ δι' ἐπιδειξίν. ἀλλὰ δι' ὠφέλειαν τῶν ἀκρωμένων τὸ πρᾶγμα γίνεται, πρὸς μίμησιν ἐνάγον αὐτοῦς. Εἰπὼν δὲ ὅτι *Ὅχι ὑψώθη ἡ καρδία μου, καὶ προσθεῖς, Ὅδὲ μετεωρίσθησαν οἱ ὀφθαλμοί μου.* Ἰδὲξεν ὅτι ταύτης πρῶτον ὑψουμένης, εἶτα οὗτοι μετεωρίζονται.

Ὅδὲ ἐπορεύθη ἐν μεγάλοις, οὐδὲ ἐν θαύμασι τοῖς ὑπὲρ ἐμέ. Οὐδὲ ἐπορεύθη μετὰ ἀνδρῶν μεϊζόνων καὶ θαυμασιωτέρων μου· οὐ συναναστρέψην τοῖς ὑπὲρ ἐμέ, ἀνάξιον ἐκείνων ἑμαυτὸν ἡγούμενος· εἰ μὴ που ἄκοντα κατηγάκασαν. Ἡ μεγάλους καὶ θαυμασίους λέγει τοὺς δοκοῦντας τοιοῦτους παρ' ἑαυτοῖς, ἦτοι τοὺς ἡπυρμένους καὶ ὑψαύχενας, ὡτανεὶ λέγων, ὅτι οὐ μόνον ἐφευγον τὸ νόσημα τῆς ὑπερηφανίας, ἀλλ' οὐδὲ τυνεδιατώμην τοῖς νοσοῦσιν αὐτό.

Εἰ μὴ ἐταπεινοφρόνουν, ἀλλὰ ὕψωσα τὴν ψυχὴν μου, ὡς τὸ ἀπογεγαλακτισμένον ἐπὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, ὡς ἀνταποδώσεις ἐπὶ τὴν ψυχὴν μου. Εἰ μὴ ἐταπεινοφρόνουν, ἀλλὰ ἐπήρθην ὡς ταπεινός, καὶ ὡς τὸ νήπιον εὐθύς τὸ ἀποσχόμενον δὴ τῆς θηλῆς παρὰ τῆ μητρὶ αὐτοῦ, οὕτως ἀνταποδώσεις. Ἡ λίαν ἀνταποδώσεις εἰς τὴν ψυχὴν μου. Μέλλοντι δὲ ἐχρήσατο εὐκτικὴν ἔχοντι σημασίαν· πολλὰ γὰρ τοιαῦτα τοῖς παλαίοις. Ἡ οὕτως ἀποδώσεις ἀμοιβὴν τῆς ὑπερηφανίας. Τινὲς δὲ οὕτω συνάπτουσιν· *Εἰ μὴ ἐταπεινοφρόνουν, ὡς τὸ ἀπογεγαλακτισμένον ἐπὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ.*

Ἐλπισάτω Ἰσραὴλ ἐπὶ τὸν Κύριον ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος. Ἐμὲ μιμούμενος τὸν ἐκθλίψει καὶ ἐν ἀνέσει, καὶ κατὰ πάντα καιρὸν, ἐλπίζοντα ἐπὶ Κύριον. Ἀρμόζει δὲ καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς τῷ νέῳ Ἰσραὴλ. Ἰσως δὲ καὶ τὸν προλαβόντα ψαλμὸν καὶ τὸν παρόντα προσώπῳ τοῦ εὐσεβεστέρου μέρους τῶν ἐπανεληθόντων, συνέγραψεν ὁ Προφήτης, διεξιόντος, οἷα μὲν προσήχθετο ἐν πειρασμοῖς, οἷαν δὲ μετριοφροσύνην εἶχεν ἐν ἀπαλλαγῇ πειρασμῶν, οἷς ὠφέλειαν καὶ παιδείαν ἤμων τῶν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας τῶν δαιμόνων ἐπανεληθόντων.

Ἦδη ὁμοίως

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΑ'.

Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ δαβὶδ, καὶ πάσης τῆς πραότητος αὐτοῦ. Προσώπῳ τοῦ βεβηθέντος λαοῦ καὶ τὸν παρόντα ψαλμὸν ἀνέγραψε, ἰκετεύοντος, ἀναστῆναι τὸν ναόν· εἰ καὶ μὴ εἶ' αὐτοῦς, ἀλλὰ γὰρ διὰ τὴν σπουδὴν, ἣν εἶχε ὁ δαβὶδ, ὁ πρίγονος βασιλεὺς αὐτῶν, ἐκζητῶν πρὸ τῆς οἰκοδομῆς τὸν τόπον τοῦ τοιοῦτου ναοῦ ἐπιμελῶς. Πραότητα δὲ λέγει τὴν ἀνεξικακίαν, ἣν ἐνεδείκνυτο εἰς τὸν Σαούλ, καὶ

τούς περὶ αὐτόν· ἔτι δὲ καὶ εἰς τὸν Σεμεὶ, τὴν ἄδριζόντα αὐτόν, καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους. Περὶ μὲν δὲ τῆς πραότητος αὐτοῦ λέγουσιν, ὡς ταύτην διαφερόντως κατορθώσαντος· ἢ καὶ ὡς διὰ ταύτης δηλουμένων καὶ τῶν λοιπῶν. Μνήσθητι τοῦ Δαβὶδ, τοῦ πραοτάτου, τοῦ δ.ἀ τῆς πραότητος εὐαρεστήσκειν·ός σοι.
intellexit. Memento, inquit, David mitissimi hominis, atque ob mansuetudinem suam tibi olim charissimi.

Ὁς ὤμοσε τῷ Κυρίῳ, ἠθέητο τῷ Θεῷ Ἰακώβ. Μνήσθητι αὐτοῦ πῶς ἐνώμοτος ὑπέσχετο Κυρίῳ τῷ Θεῷ τὰ ῥηθῆσόμενα.

Εἰ εἰσελεύσομαι εἰς σκηνῶμα οἴκου μου, εἰ ἀναβήσομαι ἐπὶ κλίτης στρωμνῆς μου, εἰ δώσω ὑπνον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου, καὶ τοῖς βλεφάροις μου νυσταγήδην, καὶ ἀνάπαυσιν τοῖς κροτάφοις μου, ὥς οὐ εὗρω τόπον τῷ Κυρίῳ, σκηνῶμα τῷ Θεῷ Ἰακώβ (33). Πῶς ποτε ζηλώσας ὑπὲρ τοῦ φέρεσθαι τῆδε χάριτος τὴν κίβωτον, ἐνωμότως ὑπέσχετο, ὅτι Οὐ ποιήσω ἢ τόδε ἢ τόδε, ἕως οὐ εὗρω τὸν τόπον τῷ Κυρίῳ ἄξιον, ἤγουν οἰκητήριον, τουτέστι τόπον ναοῦ· καὶ οὐκ ἀνεπαύσατο, ἕως εὗρεν ὡς ἡ βίβλος τῶν Βασιλειῶν ἢ πρώτη διαλαμβάνει. Τὸ εἰ ἔκ, τὸ οὐ σημαίνει, ὡς καὶ ἐν ἄλλοις εἰρήκαμεν. Σκηνῶμα δὲ καὶ οἶκος τοῦ Θεοῦ λέγοιτο, διὰ τὸ ἐκείθεν χρηματίζειν καὶ ὀμιλεῖν τοῖς ἄξις, ὡς καὶ προλαβόντες εἰρήκαμεν.

sæpe alibi diximus. Tabernaculum vero et domus oracula dabantur a Deo; ubi etiam ad probos et ad virtute præditos homines loquebatur, ut in superioribus diximus. (Nam alioqui Deus nulla

Ἰδοὺ ἠκούσαμεν αὐτὴν ἐν Εὐφραθᾷ. Ἐπειδὴ παρὰ τῶν πατέρων ἡμῶν, ἢ παρὰ τῶν βίβλων ἠκούσαμεν ἐνεχθῆναι τὴν κίβωτον, ἐν τῷ τόπῳ τῷ καλουμένῳ Εὐφραθᾷ. Καὶ τὴν Ῥαχὴλ δὲ θάπτει Ἰακώβ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ τοῦ Εὐφραθᾷ· Ἄστει, φησὶν, ἐστὶ Βηθλεὲμ· ἔφερε γὰρ ὁ τόπος τοῦ προκατόχου τὸ ὄνομα.

Ἰδοὺ ἠκούσαμεν αὐτὴν ἐν Εὐφραθᾷ. Ἐπειδὴ παρὰ τῶν πατέρων ἡμῶν, ἢ παρὰ τῶν βίβλων ἠκούσαμεν ἐνεχθῆναι τὴν κίβωτον, ἐν τῷ τόπῳ τῷ καλουμένῳ Εὐφραθᾷ. Καὶ τὴν Ῥαχὴλ δὲ θάπτει Ἰακώβ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ τοῦ Εὐφραθᾷ· Ἄστει, φησὶν, ἐστὶ Βηθλεὲμ· ἔφερε γὰρ ὁ τόπος τοῦ προκατόχου τὸ ὄνομα.

Ἰδοὺ ἠκούσαμεν αὐτὴν ἐν Εὐφραθᾷ. Ἐπειδὴ παρὰ τῶν πατέρων ἡμῶν, ἢ παρὰ τῶν βίβλων ἠκούσαμεν ἐνεχθῆναι τὴν κίβωτον, ἐν τῷ τόπῳ τῷ καλουμένῳ Εὐφραθᾷ. Καὶ τὴν Ῥαχὴλ δὲ θάπτει Ἰακώβ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ τοῦ Εὐφραθᾷ· Ἄστει, φησὶν, ἐστὶ Βηθλεὲμ· ἔφερε γὰρ ὁ τόπος τοῦ προκατόχου τὸ ὄνομα.

David necessario admodum pro ea zelo correptus est, ut locum illum inveniret, pro quo ipsi in presentia ad Deum suppliciant.

Εἰσελεύσομεθα εἰς τὰ σκηνώματα αὐτοῦ, προσκυνήσωμεν εἰς τὸν τόπον, οὗ ἐστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ. Ταῦτα προσώπων τῶν ἐν αὐτοῖς ἁγίων, προφητεούντων αὐτοῖς, ὅτι ἀναστήσεται ὁ ναός, καὶ εἰσελεύσονται καὶ προσκυνήσουσι καὶ λα-

A cum diligentia perquisivit. Per mansuetudinem vero, patientiam intelligit, quam beatus David erga Saulem et socios, erga Semei qui contumelia eum affecerat, atque erga omnes alios hostes suos summam ostendit. Solius autem mansuetudinis meminit, quia in hac virtute præ cæteris excelluit. Vel per hanc virtutem cæteras quoque
VERS. 2. Quomodo juravit Domino, et rovit Deo Jacob. Memento ejus, inquit, quemadmodum cum juramento ea Deo pollicitus sit, quæ inferius dicentur.

VERS. 3-5. Si introibo in tabernaculum domus meæ, si ascendam super lectum strati mei, si dabo somnum oculis meis, et palpebris meis dormitationem, et requiem temporibus meis, donec invenero locum Domino, tabernaculum Deo Jacob. Memento, inquit, quemadmodum ipse olim zelo quodam correptus est, cum Domini arcam huc atque illic errabundam ac vagam circumferri videret, et cum juramento pollicitus sit, dicens: Non faciam ego hoc, neque illud, donec invenero locum Domino dignum, hoc est, locum templi, et habitationem arcæ ac tabernaculi. Et revera etiam non quievit, donec illum invenerit, quemadmodum in primo Regum libro traditur. Dictio autem si, hoc in loco, idem significat quod non, quemadmodum Dei, dicebatur locus ille, ubi responsa atque et ad virtute præditos homines loquebatur, ut in habitatione seu domo indiget, aut tabernaculo.)

VERS. 6. Ecce audivimus eam in Ephrata. Quoniam, inquit, a patribus nostris, vel etiam aliunde ex sacris Libris audivimus eam, arcam nimirum in Ephratæ locum delatam fuisse. Est autem Ephrata eadem, quæ et Bethleem. Legimus enim alibi apud Scripturam: Bethleem domus Ephrata. Item Jacob uxorem Rachel sepelivit in Hippodromio Ephratæ: Hæc, inquit, est Bethleem. Appellabatur namque olim locus ille primi possessoris nomine.

Invenimus eam in campis silvæ. Invenimus eam, hoc est, eo modo didicimus, ut supra dictum est, a majoribus nimirum nostris, seu ex divinis libris: didicimus, inquam, eam commorantem suæ in campis silvæ, hoc est, huc atque illic errantis in morem circumlata, utpote quæ certum ad destinatum locum aliquem non haberet. Hoc autem dicunt, demonstrare contententes, quod beatus est, ut locum illum inveniret, pro quo ipsi in presentia ad Deum suppliciant.

VERS. 7. Introeamus in tabernacula ejus, adoremus in loco, ubi steterunt pedes ejus. Hæc verba ex sanctorum persona dicta sunt, qui populo ex captivitate in patriam restituto aderant. Prædicatur autem his verbis, quemadmodum templum

* Mich. v 2.

denuo erigendum erat, et quemadmodum ipsi illuc ingressuri erant, et adoraturi ibi Deum, ut antea. Tabernacula autem, templi aulas appellavit, vel ipsum templum, plurali usus numero Hebræorum more, ut sæpe diximus. Præterea Dei tabernacula, ac pedes Dei, et stetit Deum, humano more dixit, ut auditorum hebetudini condescenderet. Illinc etenim horrendæ illæ voces exibant, quæ obscura atque ambigua quælibet de Judæorum rebus declarabant, et futura prædicebant.

VERS. 8. *Exsurge, Domine, in requiem tuam.* Hoc est in templum tuum atque ad ejus ædificationem, in quo antea requiescebas: hoc est, veni ad illud templum, atque ad illius loci auxilium, quod refrigerium, ita ut dicam, præstare tibi solebat, et requiem.

Tu et arca sanctificationis tuæ. Exsurge, inquit, tu una cum sanctificationis tuæ arca. Posset enim et illa, quemadmodum olim, admiranda nunc etiam multa perficere, propter divinam gratiam, quæ in ea est. Divinæ etenim gratiæ domus merito poterat appellari. Sanctificationis etiam arcam dixit, tanquam sanctificatione plenam, et per quam multa sanctificari dicebantur. Nam et omnia quæ in ea reponerentur sancta erant, et præsertim lex, quæ quoslibet ad se accedentes sanctificabat. Vel per sanctificationem templum ipsum intelligit, tanquam Deo sanctificatum, et quod in psalmo LXXIII sanctuarium appellavit, dicens: *Incenderunt in igne sanctuarium tuum.*

VERS. 9. *Sacerdotes tui induentur justitia.* Si hoc factum fuerit, sacerdotes tui instar vestis justitiam induent, cultus nimirum divinos. Vel, Omni justitia induentur, hoc est, universa virtute, utpote jam Deum colentes, atque in dies magis virtutis ipsius studium amplexuri.

Et sancti tui exsultabunt. Et reliqui, inquit, homines, qui tibi sanctificati ac dedicati sunt, exsultabunt, hoc est, universus populus tuus ætitia afficietur. Vel per sanctos, eos intelligit, qui præ cæteris excellabant virtutibus. Deinde rursus ad memoriam confugiunt beati David, Deo possint impetrare.

VERS. 10. *Propter David servum tuum non avertas faciem Christi tui.* Hoc est, eum non respuas, qui, ut princeps foret super nos, a te in regem unctus est. *Tuum* autem dixit, ut Dei benevolentiam erga eum ostenderet; vel unctum a te per legem tuam. Non avertas autem eum nobiscum pro templi, civitatis, et regni erectione supplicante, nec inanes illius preces fore permittito.

VERS. 11. *Juravit Dominus ipsi David veritatem.* Hoc est, stabilem ac veram promissionem fecit.

Et non contemnet eam. Cum verax sit, quinimo et ipsa veritas. Quænam autem fuerit hæc promissio, audi:

De fructu ventris tui, ponam super thronum tuum.

τρεύσουσιν, ὡς τὸ πρότερον. Σκηνώματα δὲ ἡ εἰς αὐτὰς αὐτοῦ ὠνόμασεν, ἢ αὐτὸν δὴ τὸν ναόν. κατ' οὐνοῦ εἰπὼν, ὡς πολλάκις ἔθος Ἑβραίοις. Σκηνώματα δὲ καὶ πόδας καὶ στάσις εἶπε Θεοῦ ἀνθρωπομορφῶς διὰ τὴν παχύτητα τῶν ἀκρωμένων. Ἐκείθεν γὰρ ἐφέροντο οἱ φρικτὰ φωναὶ περὶ τῶν ἐν Ἰουδαίῳ πραγμάτων, λύουσαι τὰ ἀσαφῆ, καὶ περὶ τῶν μελλόντων προλέγουσαι.

Ἀνάστηθι, Κύριε, εἰς τὴν ἀναπαύσιν σου. Εἰς τὸν ναόν σου, εἰς οἰκοδομὴν αὐτοῦ, ἐν ᾧ ἀνεπαύω, τουτέστιν, εἰς τὸν ἀναπαύοντά σε ναόν, εἰς συνέργειαν αὐτοῦ.

Σὺ καὶ ἡ κιβωτὸς τοῦ ἀγιάσματος σου. Ἀνάστηθι σὺ καὶ ἡ κιβωτὸς τῆς ἀγιωσύνης σου. Δύναται γὰρ καὶ αὐτὴ, ὡς πολλὰ πολλάκις τερατουργήσασα, διὰ τῆς ἐν αὐτῇ χάριτος· καὶ ὅτι καὶ ταύτης οἶκος ἦν οὗτος· κιβωτὸς δὲ τῆς ἀγιωσύνης, ὡς πεπλησμένης ἀγιωσύνης, δι' ἧς ἠγάγε· τὰ τε γὰρ ἀναπαύοντα αὐτῇ, ἅγια ἦσαν, καὶ τούτων μᾶλλον ὁ νόμος ἠγάγε τοὺς μετιόντας αὐτόν. Ἡ ἀγίασμα τὸν ναόν λέγει, ὡς ἠγιασμένον τῷ Θεῷ, καὶ ἀγιάζοντα, καὶ τῶν ἁγίων παρεκτινόν, ὃν καὶ ἐν τῷ οἴκῳ ψαλμῷ, ἀγιαστήριον ὠνόμασεν· Ἐνεπύρωσαν γὰρ τὸ δῶκεν στήθισόν σου, φησὶν, ἐν κυρίῳ.

Οἱ Ἰσραῖλ σου ἐνδύσονται δικαιοσύνην. Εἰ τοῦτο γένηται, οἱ Ἰσραῖλ σου ἐνδύσονται, διὰ τὴν ἰματίου, τὴν δικαιοσύνην τῆς λατρείας· ἢ δικαιοσύνην πᾶσαν, εἶπουν παντοίαν ἀρετὴν, ἣδη λατρεύοντες, καὶ μᾶλλον ἀρετῆς φροντίζειν ὀφειλοντες.

Καὶ οἱ ὀδοὶ σου ἀγαλλιάσονται. Οἱ λοιποὶ, ὁ καθωσιωμένοι σοι, τουτέστιν ὁ λαός σου, ἀγαλλιάσονται· ἢ ὀδοὺς λέγει τοὺς ἀναρετωτέρους. Εἶπε πάλιν ἐπὶ τοῦ Δαβὶδ καταφεύγουσιν, ἀναξίους εἶναι τοὺς ἠγούμενοι.

scilicet indignos esse judicantes, qui gratiam a

Ἐνεκεν Δαβὶδ τοῦ δούλου σου, μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ σου. Τουτίσιν τὸν χρισθέντα εἰς τὸ ἄρχειν ἡμῖν. Τὸ σοῦ δὲ, οἰκειώσεώς ἐστιν· ἢ τὸν χρισθέντα διὰ σοῦ διὰ τὸ νόμου σου. Μὴ ἀποστρέψῃς αὐτὸν ἀπρακτον, δέδμενόν σου μεθ' ἡμῶν ὑπὲρ τε τοῦ ναοῦ καὶ τῆς πόλεως, καὶ τῆς βασιλείας.

Ὁμοσε Κύριος τῷ Δαβὶδ ἀλήθειαν. Βεβαίως ἐπηγγελάτο, ἀληθινὴν ἐπαγγελίαν.

Καὶ οὐ μὴ ἀθετήσῃ αὐτήν. Ἀληθὴς ὢν καὶ αὐτοαληθής. Τίς δὲ ἡ ἐπαγγελία, ἀκουσον.

Ἐκ καρπῶν τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ

θρόνου σου. Ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς βασιλείας σου. A Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερα. Τίνα δὲ ταῦτα, ἔκουσον.

Ἐὰν φυλάξωται οἱ υἱοὶ σου τὴν διαθήκην μου, καὶ τὰ μαρτύριά μου, ἃ διδάξω αὐτοὺς, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτῶν ἕως τοῦ αἰῶνος καθιοῦνται ἐπὶ τοῦ θρόνου σου. Ἐὰν τηρήσῃσι τὸν νόμον μου οἱ υἱοὶ σου, ἐκ διαδοχῆς βασιλεύοντες· τοῦτον γὰρ ἐκάλεσε διαθήκην· ἔτι δὲ καὶ μαρτύρια, ὡς ἐν τῷ ριγῷ ψαλμῷ, πολλάκις δεδλωται. Ταῦτα δὲ, φησὶν, ἃ διδάξω αὐτοὺς διὰ τῆς ἀναγνώσεως αὐτῶν, οὐκ αὐτοὶ μόνον βασιλεύσουσιν, ἀλλὰ καὶ οἱ τούτων υἱοὶ αἰεὶ βασιλεύσουσι κατὰ διαδοχὴν. Τοιαῦτα μὲν τὰ τῆς ἐπαγγελίας· ἐπεὶ δὲ οὐκ ἐφύλαξαν, ἐξέπεσον. Ταῦτα δὲ λέγουσιν οἱ δυσωποῦντες ὡς περ ἀναμνησκόντες τὸν Θεὸν τῆς τοιαύτης ἐπαγγελίας, καὶ εἰς ἀποπλήρωσιν αὐτῆς παρακαλοῦντες, ἢ καὶ ἀλλήλους παραμυθούμενοι, καὶ τῷ λαῷ χρηστάς ἐπιτίδας ἐντιθέεντες. Εἶτα καὶ τὰ ἐξῆς ἐπισυνάπτουσιν, ὡς καὶ αὐτὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ τότε βρῆθεντα πρὸς τὸν Δαβὶδ.

vel ut mutuo sese consolarentur, et bonam populo spem præstarent. Deinde addunt etiam sequentia verba, veluti et quæ a Deo olim dicta etiam fuissent ad beatum David.

Ὅτι ἐξελέξατο Κύριος τὴν Σιών, ἡρετίσαστο αὐτὴν εἰς κατοικίαν ἑαυτῷ. Καθιοῦνται, φησὶν, ἐπὶ τοῦ θρόνου σου, διότι καὶ τὴν Σιών ἐν ἧ ὁ θρόνος τῆς βασιλείας σου ἐξελέξατο ὁ Κύριος, ὃ ταῦτα ἐπαγγελλόμενος, ἤγουν ἐγώ.

Ἀβτὴ ἡ κατάπανσις μου εἰς αἰῶνα αἰῶνος. Ἡ κατοικία μου.

Ὅδε κατοικήσω, δεῖ ἡρετίσάμην αὐτὴν. Καὶ ταῦτα καὶ τὰ ἐξῆς λέγουσιν ὡς ἐπαγγημένα καὶ αὐτά.

τὴν θήραν αὐτῆς εὐλογῶν εὐλογήσω. Θήραν ὠνόμασε τὸν πορισμὸν καὶ τὴν συγχομιδὴν τῆς τροφῆς. Εὐλογῶν εὐλογήσω, τουτέστι χαριτώσω εἰς δαψύλειαν καὶ ἀφθονίαν.

τοὺς πτωχοὺς αὐτῆς χορτάσω ἄρτων. Πλουτήσω.

τοὺς ἱερεῖς αὐτῆς ἐνδύσω σωτηρίαν. Ὑγείαν, ἀσφάλειαν.

καὶ οἱ ὄσιοι αὐτῆς ἀγαλλιάσει ἀγαλλιάσονται. Εἴρηται περὶ τῶν ὁσίων. Τὸ δὲ Ἀγαλλιάσει ἀγαλλιάσονται, καὶ τὸ εὐλογῶν εὐλογήσω, καὶ τὰ τοιαῦτα, τινὲς μὲν ἰδίωμα φασὶ τῆς Γραφῆς, τινὲς δὲ ἐπίτασιν ἐμφανεῖν, ἢ βεβαλῶσιν. sermone uti dicunt Scripturam, ad majorem intensionem, et ad validiorem sententiæ confirmatiōnem.

Ἐκεῖ ἐξαντελῶ κέρασ τῷ Δαβὶδ. Ἐν τῇ Σιών· ἐκ τοῦ γένους τοῦ Δαβὶδ αὐτῷ ἀνατελῶ κέρασ, ὕψος, τιμὴν, δοξαζομένῃ παρὰ τῶν μετέπειτα, καὶ διὰ τὸ βασιλεύον αἰεὶ γένος αὐτοῦ.

Ἦτοίμασα λύχνον τῷ χριστῷ μου. Ἦτοίμασα λύχνον τῷ βασιλεῖ μου Δαβὶδ. Οὐκ αἰεὶ οὐκ αὐτῷ ἀνταῦθα· Λύχνον δὲ λέγει τὴν εὐκλειαν τοῦ σπέρματος αὐτοῦ, δίκην λύχνου μηνύουσαν ἅπασιν τὴν δόξαν αὐτοῦ, καὶ τρόπον φωτὸς ὑποδεικνύουσαν ταῖς ἐφεξῆς γενεαῖς τὸν πρόγονον τοῦ τοιοῦτου γένους·

Vers. 12. Si custodierint filii tui testamentum meum, et testimonia mea hæc, quæ docebo eos, et filii eorum in sæculum sæculi sedebunt super thronum tuum. Si filii tui, inquit, qui per successiones regnabunt, legem meam observaverint. Per testamentum enim et per testimonia, legem ipsam intelligit, quemadmodum et sæpe alibi, præsertim in psalmo cxviii, ubi etiam diximus. Si observaverint, inquit, testimonia, quæ ego eos docebo, si lectio legis meæ vacaverint, non ipsi solum regnabunt, sed illorum etiam filii perpetuam regni successiōnem consequentur. Et hæc quidem a Deo eis promissa sunt: verum postquam ipsi pacta non observaverunt, jure etiam a promissis deciderunt. Possunt etiam hæc verba intelligi, ut ab eis dicta sint, ea ratione ut Deum sibi magis conciliarent, revocantes ei in memoriam antiquas pollicitationes, et rogantes quodammodo ut eas adimpleret, et rogantes quodammodo ut eas adimpleret, et rogantes quodammodo ut eas adimpleret, et rogantes quodammodo ut eas adimpleret.

Vers. 13. Quoniam elegit Dominus Sion, elegit eam in habitationem sibi. Sedebunt, inquit, filii tui in throno tuo, quoniam Dominus elegit Sion, in qua sedes est regni tui. Ille, inquam, Dominus, qui hæc tibi nunc loquitur verba: Ego videlicet qui Dominus sum.

Vers. 14. Hæc requies mea in sæculum sæculi. Hoc est, Hæc habitatio mea.

Hic habitabo, quoniam elegi eam. Hæc et sequentia dicunt tanquam etiam sibi promissa.

Vers. 15. Venationem ejus benedicens benedicam. Per venationem, ciborum atque eduliorum suppeditionem intelligit. Hæc, inquit, benedicens benedicam, hoc est, Præstabo magna cum abundantia.

Pauperes ejus saturabo panibus. Hoc est, divites reddam.

Vers. 16. Sacerdotes ejus induam salute. Hoc est, securitate, ac bona valetudine.

Et sancti ejus exultatione exultabunt. Quinam sint sancti Dei, jam sæpe alibi dictum est. Quod autem ait: Exultatione exultabunt, item: Benedicens benedicam, et alia hujusmodi, quidam idioma esse dicunt Hebraicæ linguæ; quidam vero hujusmodi dicunt.

Vers. 17. Illic oriri faciam cornu ipsi David. In Sion scilicet, in qua oriri ei faciam gloriam, ac celsitudinem ex genere David, quia et a posteris glorificabitur, et illius generatio semper regnavit.

Paravi lucernam christo meo. Christo meo, hoc est, regi meo David. Memum autem ideo dixit, ut benevolentiam suam erga eum ostenderet, ut diximus. Per lucernam vero gloriam posterorum ejus intelligit, quæ, lucernæ instar, gloriæ ejus splendorem omnibus demonstrat, et hujusmodi genera-

tionis progenitorem, veluti quoddam lumen futuris generationibus illucere facit. Vel per lucernam, generis sui splendorem ideo intelligit, quia splendet inter gentes. Verum hæc omnia ea conditione illis inter dictum est.

VERS. 18. *Inimicos ejus induam confusione. Inimicos scilicet David aut generis ejus.*

Super ipsum autem effloret sanctificatio mea.— Super ipsum David, seu super ejus semen. Super ipsum autem, hoc est, tempore ipsius David, vel tempore seminis ejus, quo tempore templum meum summo cum splendore florebit, hoc est, eo regnante. Quidam vero per cornu, et per lucernam, regem intelligunt Zorobabel, cujus hostes aiunt fuisse confusos, et quo regnante templum Domini, quod diu olim profanatum, dirutum, atque (ut ita dicam) tabefactum fuerat, effloruit. Quidam etiam verba illa: Quia elegit Dominus Sion, et quæ sequuntur omnia, prophetiam continere dicunt, de his qui in Judæorum populo digni fuerunt, ut prophetiam gratiam consequerentur. Et quoniam juxta historiæ sensum psalmum jam exposuimus, restat ut tradamus etiam quæcumque de Salvatore nostro in eo tractantur. Introibimus, inquit, in tabernacula ejus, adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus; hæc verba ex fidelium persona prophetice dicta sunt, qui mutuo inter sese consultant, quidnam facturi sint. Et per tabernacula, loca intelligunt, quæ in Palæstina sunt, ubi habitavit aut conversatus est Christus. Per locum autem ubi steterunt pedes ejus, vel eadem intellige tabernacula et loca in quibus Dominus ambulavit; vel ipsam crucem, cui Christi pedes confixi sunt, et quam, in psalmo xcviij, scabellam pedum ejus appellavit. Ex universis siquidem mundi partibus illuc confluunt homines, atque in ea sancta loca ingrediuntur, et adorant illic Dominum. Exsurge, inquit, Domine, in requiem tuam, tu et arca sanctificationis tuæ, hoc est, tuæ divinitatis tabernaculum, tuum scilicet sacratissimum corpus. Quemadmodum enim arca illa sancta Dei ex incorruptilibus lignis fabricata erat, et purissimo insuper auro inaurata, ita etiam assumpta Christi humanitas ex incorrupto ejus corpore erat compacta, ex ipsaque vera ac sanctissima divinitate (ut ita dicam) erat deificata, per unionem nimirum illam ineffabilem veri Dei. Sacerdotes tui induentur justitia, evangelica nimirum, vel omni virtutum genere ornabuntur; et sancti tui exsultabunt, et quicumque cum sacerdotibus amatores fuerint virtutum, angelicam peragentes conversationem, illorum etiam more exsultabunt. Propter David servum tuum, ne avertas faciem Christi tui. Si nullam aliam ob causam, propter me saltem servum tuum, quæso, ne Christi tui præsentiam avertas, qui per incarnationem suam hominibus apparebit; quinimo rogo te ut cito appareat. Veritas etiam quæ jurata fuit ipsi David quod ejus semen concessurum esset super thronum regni ejus, ad ipsum etiam Christum pertinet. Ille etenim

ἡ λύχνον τὴν λαμπρότητα τοῦ γένους αὐτοῦ, λάμπουσαν ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Ἄλλὰ ταῦτα πάντα, ἐὰν φυλάξωνται τὴν δικαιοσύνην, ὡς εἴρηται

promissa sunt, si testamentum Dei custodiverint

Τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ἐνδύσω αἰσχυρῆν. Τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, ἦτοι τοῦ γένους αὐτοῦ.

Ἐπὶ δὲ αὐτὸν ἐξανθήσει τὸ ἀγίασμα σου.

Ἐπὶ Δαβὶδ, ἦγουν ἐπὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ φαυδρονθίσεται ἡ θάλλων ὁ ναός μου. Τὸ Ἐπὶ αὐτὸν δὲ, ἀντὶ τοῦ Κατ' αὐτὸν, ἦτοι κατὰ τὴν γενεάν αὐτοῦ, ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ. Τινὲς δὲ κέρας καὶ λύχνον τὸν Ζοροβάβελ φασὶ· καὶ τούτου λέγουσι τοὺς ἐχθροὺς αἰσχυνθῆναι, καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐξανθήσει τὸν ἀπομαρνανθέντα πάλα ναόν· ἑτεροι δὲ πάλιν

τὸ δεῖ ἐξελέξατο Κύριος τὴν Σιών, καὶ τὰ ἱερῆς ἅπαντα βῆτα, προφητείας εἶναι λέγουσι τῶν ἐν τῷ δηλωθέντι ναῷ προφητικῷ χαρίσματος ἡξιωμένων.

Ἐπὶ δὲ καθ' ἱστορίαν ὀψαλμὸς ἡρμηνεύεται, μεταχειριστέον ἦδη καὶ ὅσα τούτου περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ ἐπιλαμβάνουσιν· Εἰσελευσόμεθα, φησὶν, εἰς τὰ σκηνώματα αὐτοῦ, προσκυνήσωμεν εἰς τόπον οὗ ἐστήσαν οἱ πόδες αὐτοῦ. Προφητεία τοῦτο περὶ τῶν Χριστιανῶν, ἀλλήλοισ

ταῦτα συμβουλευόντων, καὶ σκῆνωμα μὲν λεγόντων· τοὺς ἐν Παλαιστίνῃ τόπους, ἐνθα ἀνιστρέφετο, καὶ κατῴκει· τόπον δὲ ὅπου ἐστήσαν οἱ πόδες αὐτοῦ.

Ἡ αὐτὰ τὰ σκηνώματα ἐνθα περιεπάτει, ἢ τὸν σταυρὸν, ᾧ προσηλώθησαν οἱ πόδες αὐτοῦ, ὃν καὶ ὑποκόδιον ὠνόμασεν ἐν τῷ υἱ' ψαλμῷ. Καὶ μέντοι πανταχόθεν συρρέοντες εἰσέρχονται εἰς τοὺς τόπους

ἐκείνους, καὶ προσκυνοῦσιν ἐκάστοτε. Ἀνάστηθι, φησὶ, Κύριε, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου, σὺ καὶ ἡ κιβωτὸς τοῦ ἀγιάσματος σου· ἀνάστηθι ἐκ νεκρῶν, καὶ ἀνάβηθι εἰς τὸν θρόνον τῆς ἐν οὐρανῷ

βασιλείας σου, σὺ ὁ Θεός, καὶ τὸ πρόσλημμά σου. Τοῦτο γὰρ κιβωτὸς τῆς ἀγιοσύνης, ἦτοι σκῆνωμα τῆς θεότητος· ὡσπερ γὰρ ἡ κιβωτὸς ἐκ ξύλων μὲν ἀσῆπτων κατασκευάσαστο, κεχυρῶτο δὲ καθαρῶ χυρῶ, οὕτω καὶ τὸ πρόσλημμα ἐκ σώματος μὲν ἀδιαφθόρου συμπέπηκτο. Ἐτεβέλωτο δὲ ἐκ θεότητος φυσικῆς,

κυρίως θεότητος, ἦγουν ἐκ τῆς ἐνώσεως τοῦ ὄντως Θεοῦ. Οἱ ἱερεῖς, φησὶν, ἐνδύσονται δικαιοσύνην τὴν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον, ἦτοι κοσμηθήσονται ἀρετῇ

πάσῃ· καὶ οἱ δούλοι σου ἀγαλλιάσονται· καὶ οἱ μετὰ τοὺς ἱερεῖς σου φιλάρετοι ἀγαλλιάσονται, πολιτευόμενοι ἀγγελικῶς. Ἐνεκεν, φησὶ, Δαβὶδ τοῦ δούλου σου, μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ σου. Εἰ καὶ μὴ δι' ἄλλο τι, ἀλλὰ γε δι' ἐμὲ τὸν δούλόν σου, μὴ ἀποστρέψῃς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Χριστοῦ σου, μέλλοντος ἐπιφανῆναι τοῖς ἀνθρώποις δι'

ἐνανθρωπήσεως· ἀλλ' ἐπιφανήτω. Ἡ ὁμοθεΐσα δὲ τῷ Δαβὶδ ἀλήθεια, ἦτοι τὸ ἐκ σπέρματος αὐτοῦ καθῆσαι εἰς τὸν θρόνον τῆς βασιλείας αὐτοῦ, τὴν Χριστὸν ἠύλιτετο. Οὗτος γὰρ ἐστὶν ὁ κυρίως βασιλεύς τοῦ Ἰσραὴλ, ἐκ σπέρματος τοῦ Δαβὶδ μὲν ὢν, κατὰ τὴν μητέρα ἐκ γένους Δαβὶδ καταγομένην, βασιλεύς δὲ κατὰ τὸ νομοθετεῖν τοῖς ὑπηκόοις οὕτου, καὶ ρυθμίζειν, καὶ περιεπεῖν, καὶ ὑπεραποθνήσκειν

αὐτῶν, ἃ μάλιστα χειρακτιρίζουσι τὸν ἀληθῶς βασιλέα. Ἐὰν φυλάξωται, φησίν, οἱ υἱοὶ τὴν διαθήκην σου τὴν εὐαγγελικὴν, καὶ τὰ μαρτύριά μου ταῦτα, ἃ διδάξω αὐτούς διὰ σοῦ. Ἀπὸ τοῦ Πατρὸς δὲ ὁ λόγος πρὸς τὸν ἐκ Δαβὶδ Χριστὸν τὴν μονογενῆ Υἱόν, περὶ τῶν μαθητῶν καὶ ἀποστόλων, οὐ; τεκίει ἐν τοῖς Εὐαγγέλοις ὠνόμασεν, ὡς ἐκ διδασκαλία; καὶ πίστεως υἰοθετηθέντας αὐτῷ. Ἐάν τοῦτο ποιήσωσιν, οὐκ αὐτοὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ τούτων αὐθι; μαθηταὶ καὶ μιμηταὶ καθιούνηται ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ ποιμαντικοῦ καὶ διδασκαλικοῦ. Καταστήσεις γάρ, φησίν, αὐτούς ἄρχοντας ἐπὶ πᾶσαν γῆν· ἢ ἐπὶ τῆς ἀναπαύσεως καὶ ἀπολαύσεως τῆς οὐρανόθεν βασιλείας σου· ὃ δὴ καὶ πέρας λαμβάνει, φυλαξάντων, ὡς εἴρηται. Κατάπαυσι; δὲ τοῦ Θεοῦ αἰώνιος, ἢ Ἐκκλησία, ἣς πῦλαι ἄδου οὐ κατισχύσουσι· θῆρα δὲ αὐτῆς, ἢ σαγήνη τοῦ κηρύγματος, δι' ἣς θηρεύει τοὺς ἐννηχομένους τῆ ἄλλῃ τῆς πλάνης· ἢ θήρευσις, καθ' ἣν οἱ ἀλιεῖς ἀπύστολοι ἐξήγγουον τὰ πλήθη. Πτωχοὶ δὲ αὐτῆς οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, οὐ; χορτάσει ἄρτου οὐρανόθεν· ἦτοι τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· τοὺς ἱερεῖς δὲ αὐτῆς ἐνδύσει σωτηρίαν αἰώνιον· ἐνδυσασμένους πρῶτον δικαιοσύνην, ὡς προεῖρηται, ἣς οἱ ὀσικεῖ, ἀγαλλιάσει υἰωνία ἀγαλλιάσονται, μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἐκδημίαν δηλαδὴ· κάκεινων ἐνδουμένων, καὶ τῶν οὐτις ἀγαλλιωμένων. Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δὲ ἐξανέτειλεν ὕψος, καὶ τιμὴν τῷ Δαβὶδ, εὐφημουμένῳ καὶ δοξαζομένῳ, ὡς προγένῳ τοῦ Χριστοῦ· ἢ καὶ ἐν τῇ Σιών ἐξανέτειλε κέρα; βασιλείας τῷ Δαβὶδ, ὕψηλόν τε καὶ ἰσχυρόν, κερατίζον καὶ καταβάλλον πάντας τοὺς ἀνθισταμένους αὐτῷ, ὃ ἐστὶν ἢ βασιλεία Χριστοῦ. Λύχνος δὲ ἐτοιμασθεῖς τῷ Χριστῷ ἢ κατασκευασθεῖσα αὐτῷ παναγία σὰρξ, ἢ φωτεινὴ διὰ τὴν λαμπρότητα τῆς ἀναμαρτυρίας· ἢ τὸ Εὐαγγέλιον φωτίζον τοὺς ἐν σκότει πλάνης, καὶ ὀδηγοῦν ἐλ; ἀρετῆν· Λύχνος γάρ, φησίν, τοῖς ποσὶ μου ὁ νόμος σου, ἢ ὁ Πρόδρομος;· Ἐκείνος γάρ, φησίν, ἦρ ὁ λύχνος ὁ καιόμενος· ἔχθροὶ δὲ αὐτοῦ οἱ δαίμονες, καὶ πάντες οἱ ἔχθροὶ τῆς ἀληθείας, οἱ σύμπαντες ἀσχυθησονται, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν παγκόσμιον ἀνάστασιν· εἰς αὐτὸν δὲ ἐξανθήσει ἢ ἀγία Ἐκκλησία, ἢ ἀγιάζουσα τοὺς ὀρθῶς προσερχομένους;· αὐτὸν ἐξεῖ ἄνθος καὶ εὐπρέπειαν.

quam progenitor Christi. Vel oriri fecit, validum et sublime cornu regni ipsi David, in Sion, feriens scilicet, atque dejiciens quoscunque sibi adversantes. Hoc autem est regnum Christi. Lucerna vero, quæ Christo fuit parata, caro illa sanctissima est, quæ a Deo fabricata, et divinitati fuit conjuncta: quæ lucentissima erat, propter vitæ splendorem (fuit etenim sine peccato), et quia in ea requievit, septemplicis illius fulgentissimæ lucernæ instar, lucentissima septemplicis spiritus potentia. Vel per lucernam, Evangelium intellige, per quod omnes qui constituti erant in tenebris, illuminati sunt, et ad clarissimum deducti virtutem. *Lucerna enim*, inquit, *pedibus meis verbum tuum* ⁶¹. Vel ipsum etiam Domini Præcursorem, de quo scriptum est: *Ille erat lucerna ardens* ⁶². Inimici vero demones sunt, et reliqui omnes veritatis inimici: qui etiam omnes pariter confundentur, sed præcipue in die resurrectionis universæ carnis: et super ipsum denique efflorescit illius sanctificatio, sancta nimirum Ecclesia, quæ omnes ad se accedentes sanctificat, quæque ipsum Christum tanquam florentissimam coronam in decorem, atque in ornamentum erat habitura.

⁶¹ Psal. XLIV, 17. ⁶² Matth. XVI, 18. ⁶³ Psal. CXXVIII, 105. ⁶⁴ Joan. I, 55.

Canticum ascensuum.

PSALMUS CXXXII.

A

Ψδὴ ὁμοίως.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΒΨ.

VERS. 1. *Ecce sane quid bonum, aut quid jucundum, quam habitare fratres in unum.* Integram atque plenam captivorum restitutionem prospiciens beatus David, et quomodo a perturbationibus atque ab ærumnis liberati, templum et civitatem iterum ædificaturi erant, et sub uno principe vitam acturi, admonet eos, ne rursus dividantur, ne in diversas ac varias scindantur partes, ut antea, quando decem tribus proprium habebant ducem, et reliquæ duæ alterum imperatorem: quæ res transgressionum legis contentionumque, et calamitatum persæpe illis causa fuit. Admonet igitur eos, ut una, atque sub eodem degant principe, dicens: Ecce sane quid tam bonum, aut quid tam jucundum est, quam ut fratres eodem habitent in loco, atque eisdem animis, summa cum concordia et consensu? Et multa quidem bona sunt, quæ non sunt jucunda, et rursum jucunda multa, quæ non bona: fratrum utrumque hoc in se bonum continet. Nemini enim dubium esse puto, quod fraterno consensui utrumque hoc conveniat bonum. Deinde hujuscemodi bonum, similitudine atque exemplo quodam describit, dicens:

VERS. 2. *Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron.* Hoc quod diximus, adeo bonum est et jucundum, sicut legale illud unguentum, quo sacerdotes ungebantur, quodque super eorum capita effundi solebat. Nam quemadmodum hujuscemodi unguentum bonum est, utpote sanctum, et jucundum etiam, veluti odoriferum: ita et illa communis fratrum habitatio, atque concordia, summum quoddam bonum est, veluti quod, et natura ipsa, et lege etiam divina commendatur. Et jucundum bonum est, eo quia utile est, et commodum. Et quoniam a sacerdotum capite unguentum in barbam descendebat, addidit: *Quod descendit in barbam*, et deinde, in cujusnam barbam descenderet, expressit dicens: *In barbam ipsius Aaron.* Hic etenim sacerdotum omnium primus, unguento unctus est. Vel per Aaron, quemcumque sacerdotem intelligit, tanquam omnes ab eo descenderent, et quoniam unguentum hoc a barba in sacerdotalis indumenti oram rursus descendebat, iterum addidit, dicens:

Quod descendit in oram vestimenti ejus. Oram seu marginem vestimenti, reliqui interpretes *Os vestimenti* reddiderunt. Eo usque enim descendebat.

VERS. 3. *Sicut ros Ærmon, qui descendit in montes Sion.* Ærmon mons est Libano adjacens, ubi multa nivium copia conservatur, unde vapores generantur, qui aerem montium Sion crassiorem atque hebetiorem reddunt, ac rorem æstatis tempore non modicum efficiunt: quem bonum quidem esse dicemus, veluti terræ arescenti necessarium, jucundum vero eo quod æquabiliter et cum delectatione superne in terram defertur. Quia igitur ros iste causam atque originem habet ex monte Ærmon, idcirco rorem Ærmon eum appellavit.

Quoniam illi: mandavit Dominus benedictionem. Illic, id est, in communi habitatione, in concordia, in amore fraterno, atque in dilectione, quæ est

Ἰδοὺ δὴ τι καλόν, ἢ τί τερπνόν, ἀλλ' ἢ τὸ κατοικεῖν ἀδελφούς ἐπὶ τὸ αὐτό; Τὴν τελείαν αἰτῶν ἀποκατάστασιν προΐδων ὁ Δαβὶδ, ὅπως ἀπαλλαγέντες τῶν ἐνοχλοῦντων ψοδόδησαν καὶ τὸν ναὸν, καὶ τὴν πόλιν, καὶ ὅψ' ἓνα ἀρχηγὸν ἐπολιτεύοντο, παραινεῖ μὴ διασχισθῆναι, καθάπερ τὸ πρότερον· ἦνίκα αἱ δέκα μὲν φυλαὶ ἴσion εἶχον ἡγεμόνα· αἱ δύο δὲ κάλαϊ ἴσion, ὁ πολλῆς αὐτοῖς παρανομίας, καὶ στάσεως, καὶ συμφορῶν αἰτίον ἐγένετο· ἀλλ' ὁμοῦ κατοικεῖν καὶ ὅψ' ἓνα ἡγεμόνα τάττεσθαι. Ἰδοὺ δὴ, τί καλόν, ἢ τί τερπνόν οὕτως, εἰ μὴ κατοικεῖν ἀδελφούς ἓμα; ἢ τῷ τόπῳ ἢ τῇ ὁμοιοῖα· πολλὰ γὰρ καλὰ μὲν, οὐ τερπνὰ δὲ· καὶ αὐθις τερπνὰ μὲν, οὐ καλὰ δὲ· ἢ δὲ ὁμοσκηνα καὶ ὁμόνοια τῶν ἀδελφῶν ἀμφοτέρα κέκτηται, ἅπερ ὁμοῦ συνελθεῖν ὡς σφόδρα εὐπορον. Εἶτα τοῦτο τὸ ἀγαθὸν παρεικάζει παραδειγματι.

autem concordia et communis eorum habitatio, dubium esse puto, quod fraterno consensui utrumque hoc, similitudine atque exemplo quodam describit,

Ὡς μύρον ἐπὶ κεφαλῆς τὸ καταβαῖνον ἐπὶ πώγωνα, τὸν πώγωνα τὸν Ἀαρών. Οὕτως ἐστὶ τὸ πρᾶγμα καλὸν καὶ τερπνόν, ὡς τὸ νομιζόν ἐκεῖνο μύρον, τὸ χρῖον τοὺς ἱερεῖς, τὸ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἱερέως χεόμενον. Καθάπερ τοῦτο καλὸν μὲν ἐστίν· ὡς ἅγιον, τερπνόν δὲ ὡς εὐώδες, οὕτω καὶ ἐκεῖνο· καλὸν μὲν, ὡς φύσει καὶ νόμῳ ἀπαιτούμενον· τερπνόν δὲ, ὡς ὠφελίμον· ἐπεὶ δὲ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ἐπὶ τὸν πώγωνα τὸ μύρον κατέβαινε, φησὶ, τὸ *Καταβαῖνον ἐπὶ πώγωνα*, εἶτα προστίθει, καὶ τίνας πώγωνα· ὅτι, τὸν τοῦ Ἀαρών. Οὗτος γὰρ πρῶτος αὐτῷ ἐχρίσθη. Ἡ καὶ Ἀαρὼν λέγει, πάντα ἱερεῖς, ὡς ἐκ τοῦ Ἀαρών καταγόμενον· ἐπεὶ δὲ ἀπὸ τοῦ πώγωνος, καὶ ἐπὶ τὴν ὠαν τοῦ ἱερατικοῦ ἐνδύματος αὐθις τοῦτο κατέβαινε, ἐπήγαγε καὶ τοῦτο, λέγων.

Τὸ καταβαῖνον ἐπὶ τὴν ὠαν τοῦ ἐνδύματος αὐτοῦ. Τὴν ὠαν οἱ ἄλλοι ἐρμηνεύουσι, *στόμα ἐνδύματος*, ἐξέιδωκαν· ἄχρ: γὰρ τοῦτου καθήρχετο.

Ὡς δρόσος Ἀερμών, ἢ καταβαίνουσα ἐπὶ τὰ ὄρη Σιών. Ἀερμών ὄρος ἐστὶ, παρακείμενον τῷ Λιβάνῳ, χίονα πολλὴν συνάγον, καὶ φυλάττον, ἔψ' ἥς ἀτμοὶ ἀναδιδόμενοι καὶ τὸν ἀέρα τὸν ὑπεράνω τῆς Σιών παχύνοντες, δρόσον ἀποτελοῦσιν ἐν θέρει. καλὴν μὲν, ὡς ἀναγκαίαν τῇ γῆ, τερπνὴν δὲ, ὡς ἰδέως καὶ ὁμαλῶς καταφερομένην· Ἐπεὶ οὖν ἡ δρόσος αὕτη ἐκ τοῦ Ἀερμών ἔχει τὴν αἰτίαν, δρόσον τοῦ Ἀερμών αὕτην ἐκάλεσαν.

Ὅτι ἐκεῖ ἐνετείλατο Κύριος τὴν εὐλογίαν. Ἐκεῖ ποῦ; Ἐν τῇ ὁμοσκηνα, ἐν τῇ φιλαδελφείᾳ, ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἥτις ἐστὶ τὸ κεφάλαιον τῶν ἀρετῶν· εὐ-

λογία δὲ παρὰ Θεοῦ μὲν εἰς ἀνθρώπους ἡ χάρις, ἅπαντες δὲ ἀνθρώπων εἰς Θεὸν ἡ ὑμνολογία καὶ εὐφημία, παρὰ δὲ ἀνθρώπων εἰς ἀνθρώπους ἡ ὑπὲρ τούτων εὐχή.

Zwōn ẽwos tou aiwōnos. Καὶ αὐθις ἐκεῖ ἐνετελετο, καὶ ἀπέστειλε ζωὴν μακρὰν ẽwos τοῦ ὠρισμένου αἰwōnos, παρ' ὄλον τὸν ἀποκεκληρωμένον βίον. Ὡσπερ γὰρ ἡ στάσις θανάτους ἐργάζεται, οὕτως ἡ εἰρήνη ζωὴν, οὐτε ἀλλήλους ἀναίρουντων, οὐτε παρ' ἐχθρῶν φθειρομένων, διὰ τὸ συμπεφράχθαι καὶ ὠχυρωσθαι. Ἄρμόζει δὲ καὶ ἡμῖν ὁ ψαλμὸς.

Christianis.

Ῥδὴ ὁμοίως.
ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΓ'.

Ἴδοὺ εὐλογεῖτε τὸν Κύριον, πάντες οἱ δοῦλοι Κυρίου. Ἐνταῦθα κατέλυσε τὰς ψῆδὰς τῶν ἀναβάθρων, ἢ ἀναβαθμῶν, εἰς εὐχαριστίαν κατακλείσας τὸν λόγον. Κελεύει γὰρ εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ, τῆς ἀγκυρωστικῆς ἀπαλλάξαντι, καὶ διὰ τοσούτων ἰθῶν ἀβλαβεῖς ἐπανελθεῖν εἰς τὴν πατρίδα παρασκευάσαντι, καὶ τοῦ συνεχοῦς πολέμου τῶν πλησιοχώρων ἐλευθερώσαντι, καὶ τὸν ναὸν καὶ τὴν πόλιν ἀνοικοδομήσαι δόντι, καὶ κατοικεῖν ἀεὶ ἡδῆ, καὶ πολιτεῦσθαι χαρισσαμένῳ. Λοιπὸν εὐχαριστεῖτε, φησὶν, οἱ δοῦλοι, οἱ θεράποντες. Δούλος δὲ Θεοῦ ὁ παιθόμενος τοῖς προσταγμασιν αὐτοῦ, καὶ θεραπεύων αὐτόν.

Qui statis in domo Domini, in aulis domus Dei nostri. Οἱ λοιπὸν ἐστῶτες ἐν τῷ ναῷ, οἱ ἀπὸ τοῦ νῦν εἰσερχόμενοι ἀπαρτισθέντι, καὶ ἀπολαβόντι καὶ τὴν εὐπρέπειαν καὶ τὴν λατρίαν αὐτοῦ.

Ἐν ταῖς νυξὶν ἐπάρατε τὰς χεῖρας ὑμῶν εἰς τὰ ἅγια, καὶ εὐλογεῖτε τὸν Κύριον. Μὴ τὴν νύκτα πᾶσαν εἰς ὕπνον θάπνατε, ἀλλὰ καὶ ἐν ταύτῃ ἐπάρατε τὰς χεῖρας ὑμῶν εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, ὅπου ὁ Θεὸς κατοικεῖν ἐλέγετο διὰ τὴν ἐκεῖσε χάριν· καὶ εὐφημεῖτε τὸν Θεόν, ἐν ταῖς νυξὶ μᾶλλον, ὅτι καὶ κουφότερος ὁ νοῦς, καὶ πλεῖον ἡ σχολή· εἰ δὲ ἐν νυκτὶ παραγίνεσθαι πρὸς τὸν ναὸν κελεύει τῆς κλήνης ἀνισταμένους, ποῖα; τεύχεται συγγώμης ὁ μὴ δὲ οἴκοι κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον εὐχὰς ἐπιτελῶν; Ἐἴτα ὑπερέχεται τοῦ λαοῦ.

Εὐλογῆσαι σε Κύριος ἐκ Σιών, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Εἰρηται περὶ τοῦτου ἐν τῷ ραζ' ψαλμῷ, καὶ οὗτος δὲ ὁ ψαλμὸς ἀρμόδιος πᾶσι.

Ἄλληλοῦτα.
ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΔ'.

Εἰρήκαμεν προλαβόντες ὅτι εὐχαριστήριοι ψαλμοὶ, τοιαύτην ἔσχον ἐπιγραφὴν.

virtutum omnium caput. Cæterum Dei benedictio erga homines idem est, quod divina gratia, et benedictio ab hominibus in Deum divina laus est, seu gratiarum actio. Benedictio vero ab hominibus in homines, humana esse dicitur ad Deum oratio, quando nimirum pro aliis preces effundimus ad Deum.

Vitam usque in sæculum. Et rursus Dominus mandavit et misit in concordēs homines diuturnam vitam usque ad sæculum ab eo determinatum, hoc est, per universum, ac præstitutum vitæ tempus. Nam quemadmodum contentio mortēs operatur, ita et pax vitam, cum unanimes, ac pacifici homines neque mutuo sese occidunt, neque ab hostibus lædi possunt, quia conjuncti sunt, et muniti.

B

Canticum ascensionum.
PSALMUS CXXXIII.

Vers. 1. Ecce sane benedicite Dominum omnes servi Domini. Cantica ascensionum, seu (ut diximus) ascensuum in hoc psalmo finem accipiunt: quem Propheta in gratiarum actionem desinere voluit. Jubet enim hic condignas Deo gratias agi, qui et captivitate populum liberaverat, et ei præstiterat ut per tot inimicas gentes illæsus atque tutus in patriam rediret, et ab assiduis finitimarum gentium bellis quiesceret; qui etiam civitatem et templum rursus ædificari permiserat, feceratque ut securi jam conversarentur, atque habitarent in patria. De cætero enim, inquit, vos o servi et cultores Dei, condignas Deo gratias agite. Servus autem Dei dicitur, qui eum colit, atque illius

Qui statis in domo Domini, in aulis domus Dei nostri. Vos, inquam, Deo benedicite, qui assidue in templo commoramini, qui templum a modo perfectum, suoque decore et cultu jam recepto ingredimini.

Vers. 2. In noctibus extollite manus vestras in sancta, et benedicite Dominum. Nolite, inquit, universam noctem somno perdere, sed in ea, manus vestras ad Sancta sanctorum extollite, ubi propter divinam illam gratiam, quæ illic erat, habitare Deus dicebatur; atque in noctibus præcipue Deum laudate, quando mens a sollicitudinibus et curis magis vacua est, quando vobis majus otium adest. Quod si nocui eos jubet e lecto surgere, atque in templum accedere, quamnam unquam veniam illi consequentur qui tempore illo, neque etiam domi ad preces, neque ad orationem consurgunt? Deinde rogat pro populo dicens:

Vers. 3. Benedicet tibi Dominus ex Sion, qui fecit cælum et terram. De hujusmodi verbis alibi etiam dictum est, videlicet in psalmo cxxvii. Hic psalmus præterea omnibus potest accommodari.

Alleluia.

PSALMUS CXXXIV.

Jam in superioribus dictum est, quod psalmi, qui hujusmodi habent inscriptionem gratiarum actiones continent.

VERS. 1. *Laudate nomen Domini, laudate, servi A Dominum.* De his verbis diximus in psalmo cii.

VERS. 2. *Qui statis in domo Domini, in aulis domus Dei nostri.* Hæc verba ad unguem habentur in proxime præcedentipsalmo, ubi ea exposuimus: verum hic non universum populum alloquitur Propheta, sed eos qui in templum frequentius accedebant. Vos, inquit, qui statis in templo, laudate Deum. Iis etenim, qui in templo non manebant, non licebat Deum laudare, neque alio in loco ad Deum orare: ea nimirum ratione ut templum cernentes, atque ea quæ erant in templo, diviniæ

VERS. 3. *Laudate Dominum, quoniam bonus est Dominus.* Quoniam misericors, ac beneficentissimus est in omnes: sed in illos præsertim qui eum laudant.

Psallite nomini ejus, quoniam pulchrum est. Pulchrum est ei psallere. Ex psalmis etenim et canticis, divinorum dogmatum excellentiam addiscimus. Psalmi etiam et cantica psallentium mentes protendunt ad Deum, humanos affectus sedant, animam cantu delectant, et cum delectatione conjunctam quoque utilitatem afferunt. Vide quæ dicta sunt in psalmo ix in eo versiculo: *Psallam nomini tuo, Altissime.*

VERS. 4. *Quoniam Jacob elegit sibi Dominus.* Quoniam Dominus ex omnibus nationibus Israeliticum sibi populum elegit, ac sibi reposuit, veluti eum populum a quo solo coleretur.

Israel in peculium sibi. Populum Judæorum descendentem ex Jacob, duplici nomine appellavit. Jacob nimirum et Israel: quemadmodum ipse etiam patriarcha Jacob utroque hoc nomine fuit appellatus. Eundem, inquit, populum elegit sibi Deus in hæreditatem, atque in sortem; et ideo peculiariter populum illum sæpe appellavit, ea nimirum ratione, quod non secus illum amaret, summoque studio custodiret, quam divitias quasdam non vulgares, et peculium quoddam pretiosissimum.

VERS. 5. *Quoniam ego cognovi quod magnus est Dominus.* Ecce quod aliam diviniæ laudis causam apponit, dicens: Quoniam ego amplius quam vos cognovi; vel, quia id exactissime novi, quod Dominus magnus est. Cognovi autem id a divina gratia, et quia illius opera, multa cum prudentia consideravi.

Et Dominus noster præ omnibus diis. Hic si quidem est; illi vero non sunt. Illic etiam vere Dominus; illi autem non vere dii. Nam et si comparationis verba, hæc esse videantur, non tamen falsos deos vero Deo comparant, sed ex dispensatione quadam propter populi hebetudinem Propheta sic loquitur: quippe qui alibi Deum deorum appellat, et nunc etiam auditorem pedetentim erigit, mirabilium rerum ipsum Deum operatorem esse demonstrans, ac deinceps paulo post gentium deos subsannans. Dictum est etiam in psalmo xcvi: *Nimis exaltatus es super omnes deos;* ibi vide quæ in expositione diximus.

Alseíte τὸ ὄνομα Κυρίου, alseíte, δοῦλοι, Κύριον. Εἰρηται περὶ τούτου ἐν τῷ ββ' ψαλμῷ.

Οἱ ἐστῶτες ἐν οἴκῳ Κυρίου, ἐν αὐλαῖς οἴκου Θεοῦ ἡμῶν. Εἰρηται ἐν τῷ προλαβόντι ψαλμῷ· ἀλλὰ καὶ νῦν περὶ τῶν ἐκάστοτε φοιτῶντων εἰς τὸν ναὸν διαλαμβάνει. Αἰνεῖτε, φησὶν, οἱ ἐστῶτες ἐν τῷ ναῷ· τοῖς γὰρ μὴ ἐστῶσιν ἐν τούτῳ οὐκ ἐξὴν ὑμολογεῖν αὐτὸν, οὐδὲ ἐτέρῳ τόπῳ προσεύχασθαι, ἢ αὐτὸν καὶ τὰ ἐν αὐτῷ βλέποντας, μὴ ἐπιλάβωνται ποτε τοῦ Θεοῦ.

Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, ὅτι ἀγαθὸς Κύριος. Ὅτι φιλόνηθρωπος, ὅτι εὐεργετικώτατος, καὶ μάλιστα τοῖς αἰνοῦσιν αὐτόν.

Ψάλατε τῷ ὄνοματι αὐτοῦ, ὅτι καλόν. Ὅτι καλὸν τὸ ψάλλειν αὐτῷ· παιδεύουσι γὰρ αἱ ψᾶλαι δογμάτων ἀκριβείαν, καὶ τείνουσι τὴν νοῦν τοῦ ψάλλοντος πρὸς τὸν Θεόν, καὶ κοιμίζουσι τὰ πάθη, καὶ ἠδύνουσι τὴν ψυχὴν τῷ μέλει, καὶ μετὰ τῆς ὠφελείας ἔχουσι καὶ τὸ τερπνόν. Ζήτησον καὶ ἐν τῷ β' ψαλμῷ τὴν ἐξήγησιν τοῦ, *Ψαλῶ τῷ ὄνοματι σου, Ὑψίστε.*

Ὅτι τὸν Ἰακώβ ἐξελέξατο ἑαυτῷ ὁ Κύριος. Ὅτι τὸν Ἰσραηλίτην λαὸν ἐκ πάντων τῶν ἔθνων ἐξελέξατο, καὶ ἀνέθηκεν ἑαυτῷ ὡς μόνον αὐτῷ λατρεύοντα.

Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμὸν ἑαυτῷ. Τὸν ἐξ Ἰακώβ λαὸν καλεῖ καὶ Ἰσραὴλ· ἀμφοτέρω γὰρ ὁ Ἰακώβ ὠνομάζετο. Τὸν αὐτόν, φησὶν, ἐξελέξατο εἰς περιουσιασμὸν ἑαυτῷ, εἰς κλήρον· διὸ καὶ λαὸν περιούσιον προσηγόρευσεν αὐτόν, ἦγουν ὡς περιουσίαν, ὡς πλοῦτον λογιζόμενον, καὶ στερρούμενον, καὶ ἐπιμελείας ἀξιούμενον.

Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα, ὅτι μέγας ὁ Κύριος. Ἰδοὺ καὶ ἄλλην αἰτίαν τοῦ αἰνεῖν τὴν θεότητα· Ὅτι, φησὶν, ἐγὼ πλέον ὑμῶν ἔγνωκα, ἢ ἀκριβῶς ἔγνωκα, ὅτι μέγας ὁ Κύριος· ἀπὸ τε τῆς θείας χάριτος, ἀπὸ τε τοῦ συνεισώσῃ τὰ ἔργα αὐτοῦ, τοῦτο γινώσκω.

Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν παρὰ πάντας θεοὺς. Ὁ μὲν γὰρ ἐστίν, οἱ δὲ οὐκ εἰσὶ. Καὶ ὁ μὲν Κύριος ὄντως, οἱ δὲ θεοὶ οὐκ ὄντως. Δοκεῖ δὲ τοῦτο συγκριτικῶν οἰκονομικῶς διὰ τὴν παχύτητα τοῦ λαοῦ· ἀλλὰ γὰρ Θεὸν τῶν θεῶν ὠνομάζει τοῦτον· καὶ νῦν ἐκ κατὰ μικρὸν ἀνάγωγος ἀκρατίας, ἐργάτην αὐτὸν δείκνυσι θαυμασίων, καὶ πρῶτον δὲ διαμυκτηρίζει, καὶ φαυλίζει τοὺς θεοὺς τῶν ἔθνων· εἰρηται δὲ καὶ ἐν τῷ ις' ψαλμῷ· *Σφοδρὰ ὑπερυψώθης ὑπὲρ πάντας τοὺς θεοὺς· καὶ ζήτησον τὴν ἐξήγησιν ἐκεί.*

Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν ἐν τῷ οὐρανῷ A καὶ ἐν τῇ γῆ. Εἶπε τοῦτο καὶ ἐν τῷ ριγ' ψαλμῷ · Ὁ δὲ Θεὸς ἡμῶν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν.

Ἐν ταῖς θαλάσσαις καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἀβύσσοις. Θαλάσσας μὲν λέγει τοὺς διαφόρους κόλπους · τὰ συστήματα γὰρ τῶν ὑδάτων ἐκάλεσε θαλάσσας, ἀβύσσους δὲ, τὰ ὑποκάτω τῆς γῆς, τὰ ἀνεξερεύνητα, ἐν οἷς πᾶσι πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν · εἶτα ὑμνεῖ τοῦ Θεοῦ ἔργα τινὰ ἀξιοθαύμαστα, παραδραμῶν τὰ μελζονα, ἵνα καὶ ἀπὸ τῶν ἐλαττόνων δεῖξῃ τὸ μεγαλεῖον καὶ ἀξίυμνητον αὐτοῦ.

Ἀνάγων νεφέλας ἐξ ἐσχάτων τῆς γῆς. Ὁ ἐξ αὐτοῦ τοῦ κατωτάτου βάρους τῆς γῆς ἀνάγων νεφέλας· καὶ τοσοῦτον αὐτὰς μετεωρίζων βαρείας οὐσας, καὶ τὸ κατωφερέζ ὑγρὸν ἄνω φερεσθαι ποιῶν. B

Ἀστραπῆς εἰς ὑστὸν ἐποίησεν. Εἰς καιρὸν αὐτοῦ · ἢ ἐν τῷ ὑετῷ, καὶ δι' ἀλλήλων ἀδλαδῶς φέρεσθαι τὰ φθαρτικὰ ἀλλήλων παρεκείσασεν, ὡς μήτε τὴν ἀστραπὴν πυρωδεστάτην οὐσαν ἀναλίσκειν τὸ ὑέτιον ὕδωρ, μήτ' ἂν τοῦτο ῥαγδαῖον φερόμενον σθεννύειν ἐκείνην.

Ὁ ἐξάγων ἀνέμους ἐκ θησαυρῶν αὐτοῦ. Θησαυροὺς αὐτοῦ νῦν λέγει τοὺς ἀποκρύφους τόπους, ὅθεν ἐξέρχονται· κεκρυμμένους γὰρ ὁ θησαυρὸς, τὸ ἀγνωστον τῆς γενέσεως αὐτῶν · ἢ ἐξάγων ἀνέμους ἐκ θησαυρῶν αὐτοῦ, ὡς ἐντεῦθεν δηλοῦσθαι· τὸ εὐχερὲς τῆς ἐξαγωγῆς αὐτῶν, καὶ πρόχειρον, ὅτε βούλεται· C Ὑαυμαστόν γὰρ τὸ νῦν μὲν τοῦτον εὐχερῶς, νῦν δὲ ἐκείνον ἐπιπέμπειν, ἀλλοτε δὲ τοῦτον κάκεινον ἔμα. Ἔστι δ' ὅτε καὶ πλείονας ἐν ταῦτῷ, καὶ πολλάκις οὐδένα· καὶ πάντα κατὰ χρεῖαν, καὶ οὐδὲν ὀλόγως, καθάπερ ἐν θησαυροῖς· τισι κατακεκλεισμένων, καὶ ὀπνητικα βούλεται, καὶ ῥαδίως ἐξαγομένων. quod modo hunc, modo illum Deus ventum emittat, et aliquando una utrumque; persæpe etiam plures uno atque eodem tempore; persæpe etiam nullum prorsus; atque hæc omnia ex utilitate, et nihil sine ratione, illis scilicet interea inclusis, veluti in quibusdam thesauris: atque illinc quoties Deo libuerit, maxima cum facilitate eductis.

Ὁς ἐπάταξ τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους. Εἶρηται ἐν τῷ ος' ψαλμῷ· καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξηγήσιν τοῦ, Ὁδοποίησε τρίβον τῇ ὁρῇ αὐτοῦ. Ἔως δὲ κτήνους, εἰς ἐπίτασιν τῆς συμφορᾶς.

Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα ἐν μέσῳ σου, Αἴγυπτε, ἐν Φαραῶ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς δούλοις αὐτοῦ. Εἶρηται περὶ τούτων ἐκεῖ· Ὁς ἔθετο ἐν Αἰγύπτῳ τὰ σημεῖα αὐτοῦ, καὶ τὰ τέρατα αὐτοῦ ἐν πεδίῳ Τάνεως· μνημονεύσας δὲ τῆς βαρυτέρας πληγῆς, εἶτα συλλήθδην εἶπε, σημεῖα καὶ τέρατα.

Ὁς ἐπάταξ ἐθνη πολλὰ. Εἶτε τὰ ἀποτελιχίζοντα τοῖς Ἰουδαίοις τὴν πάροδον, εἶτε τὰ ἐν Παλαιστίνῃ· ἐπιτόμως δὲ πάντα λέγει, καὶ κατὰ παραδρομὴν.

Καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς κραταιούς. Τοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν.

⁶³ Gen. 1, 10.

VERB. 6. Omnia quæcumque voluit, fecit in cælo et in terra. Eadem verba habentur in psalmo cxlii, ibi. Deus autem noster in cælo et in terra omnia quæcumque voluit fecit.

In maribus et omnibus abyssis. Maria quidem varios maris sinus appellat: Congregationes, inquit, aquarum appellavit maria ⁶³. Abyssos autem subterranea loca, quæ imperscrutabilia sunt: in quibus tamen fecit omnia Deus, quæ voluit. Deinde privata quædam Dei opera admiratione digna laudat, majora præteriens, ut ex minoribus, magnitudinem ejus summis esse laudibus dignam ostenderet.

VERB. 7. Educens nubes ab extremo terræ. Qui ex ipsa inferiori terræ profunditate nubes educit, easque tametsi graves sint, in altum extollit, et illarum humorem, qui natura sua deorsum fertur, in sublime elevari facit.

Fulgura in pluviam fecit. In tempus scilicet pluvie, vel in pluvia. Effecitque ut quæ suapte natura mutuo sese perdunt, una, ac pariter sine alterius læsione conjuncta deferantur, ita ut neque fulgur, quod natura ignitum est, pluvialem aquam consumat, neque aqua rursus magna vi delata fulgur exstinguat.

Qui educit ventos de thesauris suis. Per thesauros Dei, hoc in loco Propheta occulta illa loca intelligit, unde exeunt venti. Occultus enim esse dicitur thesaurus: eo quod et generatio et locus ejus ignoratur. Thesauri nomine præterea, non tantum pecuniæ aut occulta alia bona intelliguntur, sed et ipsa etiam loca, ubi thesauri recondi solent. Vel qui educit ventos tanquam e thesauris suis, ut subintelligatur dictio illa, Tanquam, vel, quasi: ita ut ex his verbis educendi facilitas denotetur, et quod eos Deus semper in promptu habet, cum voluerit. Illud autem quam maxime admirandum est, quod modo hunc, modo illum Deus ventum emittat, et aliquando una utrumque; persæpe etiam plures uno atque eodem tempore; persæpe etiam nullum prorsus; atque hæc omnia ex utilitate, et nihil sine ratione, illis scilicet interea inclusis, veluti in quibusdam thesauris: atque illinc quoties Deo libuerit, maxima cum facilitate eductis.

VERB. 8. Qui percussit primogenita Ægypti ab homine usque ad pecus. De hoc diximus in psalmo lxxvii. Vide ibi, in versiculo: Fecit semitam iræ suæ. — Usque ad pecus vero dixit, ut calamitatem angeret.

VERB. 9. Emisit signa et prodigia in medio tui, Ægypte, in Pharaonem, et in omnes servos ejus. Ibidem etiam dictum est, quod posuit in Ægypto signa, et prodigia sua in campo Tanæos: cumque gravissimæ omnium plagæ meminerit, collectim postmodum signa dixit, et prodigia.

VERB. 10. Qui percussit gentes multas. Sive eas quæ transitum Judæis prohibebant, seu gentes quæ in Palæstina erant. In compendio etenim omnia narrat et cursim.

Et occidit reges fortes. Illarum scilicet gentium duces.

VERS. 11. *Seon regem Amorrhæorum et Og regem A Basan.* Seon quidem rex, divitiis ac militum copiis erat celeberrimus; Og vero magnitudine ac fortitudine corporis conspicuus, in omnium hominum ore ferebatur. Aiunt enim eum lecto usum fuisse ferreo, novem cubitorum in longitudine, et quinque in latitudine.

Et omnia regna Chanaan. Hoc est Palæstinæ provinciæ: cujus populi magis particulariter præ cæteris Chananæi dicebantur.

VERS. 12. *Et dedit terram eorum hæreditatem, hæreditatem Israel populo suo.* Bis hæreditatem dixit, ut illius provinciæ ubertatem denotaret, ac si diceret: Hæreditatem, dico, ac vere hæreditatem.

VERS. 13. *Domine, nomen tuum in sæculum, et memoriale tuum in generationem et generationem.* Propterea, inquit, nomen tuum, ac memoria tua in sæculum atque in omnes generationes perpetua erit: apud eas nimirum, qui hujuscemodi a te beneficiis donati sunt.

VERS. 14. *Quia judicabit Dominus populum suum.* — *Judicabit eum pro Ulciscetur eum, quoties ab inimicis læsus fuerit, hoc est, justum ei reddet judicium.*

Et in servis suis exorabitur. Hoc est, ad orantes et placantes eum servos suos flectetur. Vel populum quidem peccantem judicabit, et pœnas ab eo exiget, a pœnitentibus vero exorabitur, atque eos adjuvabit.

VERS. 15. *Idola gentium argentum et aurum, opera manuum hominum.* Hujuscemodi verba habes etiam in psalmo cxiii. Atqui apud nos sunt etiam sanctorum imagines, quæ et aurum, atque argentum sunt et opera manuum hominum; verum enimvero idola non sunt: quoniam idolorum quidem, primæ species, ac prima eorum argumenta, falsa sunt: fabulæ nimirum, quæ nulla rei veritate subsistunt. Deos etenim sibi ascribunt gentes, qui dei non sunt, sed dæmones falso sibi divinitatem arrogantes; verum sanctorum nostrorum imagines argumenta, vera sunt: quoniam secundum veram rerum historiam, vera id fuerunt quod appellantur, et vera etiam quæcunque de illorum vita ac conversatione traduntur. Unde idola scelestorum ac nequissimorum hominum aut dæmonum sunt simulacra: nostræ autem, sanctorum et clarissimorum hominum, imagines.

VERS. 16, 17. *Os habent et non loquentur, oculos habent et non videbunt, aures habent et non audient.* Hæc verba pari modo illic etiam habentur.

Neque enim est spiritus in ore eorum. Reddit rationem Propheta, et docet, quomodo idola omnia sensibus careant. Et delectatur, dum in eorum accusatione atque reprehensione sermonem suum magis extendit.

VERS. 18. *Similes fiant eis, qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis.* Ibidem etiam hujuscemodi habentur verba.

VERS. 19, 20. *Domus Israel benedicite Domino, domus Aaron benedicite Domino, domus Levi benedicite Domino: qui timetis Dominum benedicite Do-*

τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων, καὶ τὸν Ὠγ βασιλέα τῆς Βασάν. Σηὼν μὲν γὰρ πλούτιον καὶ στρατοπέδοις περιβόητος ἦν. Ὠγ δὲ μεγέθει καὶ ῥώμῃ σώματος πολυθρύλλητος· φασι γὰρ αὐτὸν καὶ κλίην σιδηρᾶ κερήσθαι, ἑνεία μὲν πηχῶν τὸ μήκος, πέντε δὲ τὸ εὖρος ἔχουσα.

Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν. Τῆς Παλαιστίνης ἐν ἧ ἔθνος ἰδικῶς παρὰ τ' ἄλλα Χαναανοὶ καλούμενον.

Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν, κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῷ αὐτοῦ. Δις εἶπε κληρονομίαν, τὸ θαψιλῆς αὐτῆς ἐμφαίνων, κληρονομίαν, ὅπως κληρονομίαν.

Κύριε, τὸ ὄνομα σου εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ τὸ μνημόσυρόν σου εἰς γενεάν καὶ γενεάν. Διὰ ταῦτα, φησι, τὸ ὄνομα σου καὶ ἡ μνήμη σου αἰεὶ εἰσονται, εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς πάσας γενεάς, παρὰ τοῖς τούτῳ εὐεργετηθεῖσιν.

Ὅτι κρινεῖ Κύριος τὸν λαόν αὐτοῦ. Κρινεῖ αὐτὸν, ἦγουν ἐκδικήσει βλαπτόμενον παρ' ἐχθροῖς.

Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ παρακληθήσεται. Ἰλουμένοις αὐτὸν, ἐπικαμψθήσεται· ἢ κρινεῖ μὲν τὸν λαόν ἁμαρτάνοντα, καὶ δικαίως ἀπαιτήσει· μετανοοῦντο; δὲ παρακληθήσεται, καὶ ἀντιλήψεται αὐτῶν.

Τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων. Εἶπε τοῦτο καὶ ἐν τῷ ριγ' ψαλμῷ· καὶ μὴν καὶ αἱ παρ' ἡμῖν ἀγία εἰκόνες ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' οὐκ εἰδῶλα, ὅτι ἐκείνων μὲν τὰ πρωτότυπα ἀνυπόστατα καὶ ψευδῆ. Θεοῦ γὰρ ἐπεφήμιζον οὐκ ὄντας, ἀλλὰ δαίμονας ψευδομένους τὴν θεότητα· τῶν δὲ παρ' ἡμῖν εἰκόνων τὰ πρωτότυπα ὄντα, καὶ ἀληθεύοντα, ὃ καλοῦνται· κάκεινα μὲν εἰδῶλα μαρῶν, ταῦτα δὲ, εἰκόνες ἀγίων.

primas suas species veras habent, ac prima eorum rerum historiam, vera id fuerunt quod appellantur, et vera etiam quæcunque de illorum vita ac conversatione traduntur. Unde idola scelestorum ac nequissimorum hominum aut dæmonum sunt simulacra: nostræ autem, sanctorum et clarissimorum hominum, imagines.

Στόμα ἔχουσι, καὶ οὐ λαλήσουσιν, ὀφθαλμοὺς ἔχουσι, καὶ οὐκ ὄψονται, ὅσα ἔχουσι, καὶ οὐκ ἐνωισθήσονται. Εἶπε καὶ ταῦτα ἐκεῖ.

Οὐδὲ γὰρ ἐστὶ πνεῦμα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν. Τοῦτο αἰτία τῆς ἀναισθησίας· ἐμφιλοχωρεῖ δὲ τῇ κωμῶδι, ἐπιτείνων τὴν διαβολὴν αὐτῶν.

Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιτο οἱ ποιῶντες αὐτὰ, καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα ἐν τῷ ριγ' ψαλμῷ.

Οἶκος Ἰσραὴλ, εὐλογήσατε τὸν Κύριον· οἶκος Ἀαρὼν, εὐλογήσατε τὸν Κύριον· οἶκος Λευὶ, εὐλογήσατε τὸν Κύριον· οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον,

εὐλογῆσατε τὸν Κύριον. Ἐν ἐκείνῳ καὶ ταύτην ἠ
ἐποίησατο τὴν διαίρεσιν τῶν πραγμάτων. Καὶ
ζήτησον τὴν ἐκεῖ βῆθειαν ἐξήγησιν· ἀλλ' ἐκεῖ μὲν,
Ἕλιπσε γέγραπται, ἐνταῦθα δὲ, Εὐλογῆσατε, διὰ
τὰς δηλωθείσας εὐεργεσίας. Εἰπὼν δὲ τὸν Ἀαρὼν,
ἀνέδραμεν εἰς τὸν φύλαρχον, καθολικώτερον καὶ φα-
νερώτερον τὸν λόγον ποιῶν.

Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών. Εἰρηται καὶ ἐν τῷ
ρκζ' ψαλμῷ.

Ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλήμ. Ἐν τῷ ναῷ τῆς
Ἱερουσαλήμ.

Ἀλληλουία.
ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΕ'.

Καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς τῷ πρὸ αὐτοῦ συνάδων, ὁμοίαν
ἔχει τὴν ἐπιγραφὴν.

Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἀγαθός, ὅτι εἰς
τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Εὐχαριστεῖτε αὐτῷ
ὑπὲρ τῶν ὁμοίων εὐεργεσιῶν. Ἐρμηνεύεται δὲ οὗτος
ὁ στίχος καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ρε' ψαλμοῦ τρόπον
ἕτερον, καὶ ἐν ἄλλοις δὲ τοῖς ἐφεξῆς στίχοις ἀκρο-
τελεύτιον τὸ, ὅτι Εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ,
πρὸς ἐπίτασιν τοῦ ὕμνου τοῦ τοιοῦτου ἔλεους, ἢ καὶ
πρὸς ἐκπληξιν.

Ἐξομολογεῖσθε τῷ Θεῷ τῶν θεῶν. Τῶν ψευδω-
νύμων· εἰ γὰρ καὶ ἡτιμωμένοι καὶ προσεκκρουκότες
οἱ δαίμονες, ἀλλὰ θεοῦλοι καὶ ὑποκύπτοντες ἐξ
ἀνάγκης.

Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ τῶν κυρίων. Τῶν
προσκαίρων κυρίων ἢ προσκαίρως τῶν οὐκ ὄντων;
κυρίων· Ὁ Βασιλεὺς γὰρ τῶν βασιλευσάντων, καὶ
Κύριος τῶν κυριουσάντων.

Τῷ ποιήσαντι θαυμάσια μεγάλα μόνῳ. Τὸ
μόνῳ πρὸς ἀντιδιαστολήν κείται τῶν δαιμόνων.
Κύριον γὰρ λέγει τὸν ἐν τριῶν προσώποις ἓνα Θεόν.

Τῷ ποιήσαντι τοὺς οὐρανοὺς ἐν συνέσει. Ἐν
σοφίᾳ· προσμαρτυρεῖ δὲ τῷ Θεῷ διὰ τῶν εἰρημένων
ἀγαθότητα, καὶ ἐλεημοσύνην, καὶ κυριότητα πάντων,
καὶ δύναμιν, καὶ σοφίαν.

Τῷ στρεῶσαντι τὴν γῆν ἐπὶ τῶν ὕδατων. Εἰρη-
ται καὶ ἐν τῷ κγ' ψαλμῷ· Ἀθρός ἐπὶ θαλασσῶν
ἐθεμελίωσεν αὐτήν. Καὶ ζῆτει τὴν ἐκεῖ ἐξήγησιν.

Τῷ ποιήσαντι φῶτα μεγάλα μόνῳ, τὸν ἥλιον
εἰς ἔξουσίαν τῆς ἡμέρας, τὴν σελήνην, καὶ τοὺς
αστέρας, εἰς ἔξουσίαν τῆς νυκτός. Καὶ ἐποίησε,
φησὶν, ὁ Θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας τοὺς μεγάλους·
τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν εἰς ἀρχάς τῆς ἡμέρας

⁶⁶ Deut. x, 17; 1 Tim. vi, 15; Apoc. xix, 16.

mino. Illic etiam hujuscemodi ordinum divisionem
fecit, ubi vide, quæ per nos in expositione dicta
sunt. Quanquam ibi Propheta sperare jussit, hic
autem benedicere, propter prædicta nimirum
beneficia. Et cum Aaron meminerit, deinceps ad
ipsius Leviticæ tribus principem patriarcham re-
currit, ut sermonem suum clariorem redderet, et
magis universalem.

VERS. 21. *Benedictus Dominus in Sion.* Dictum
est in psalmo cxvii.

Qui habitat in Jerusalem. Hoc est, in templo ci-
vitatatis Jerusalem.

Alleluia.

PSALMUS CXXXV.

Hic psalmus multa proxime præcedenti consona
habens, similem etiam sortitus est inscriptionem.

VERS. 1. *Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus.* Gratias ei
agite pro innumerabilibus beneficiis. Alio autem
modo hunc versiculum exposuimus in principio
psalmi cv. Apposuit etiam Propheta verba hæc:
Quoniam in sæculum misericordia ejus, omnibus
subsequentibus versiculis, ut majorem divinæ
hujuscemodi misericordiæ laudem esse demonstra-
ret, vel etiam ut lectorem in admirationem, ac
stuporem divinæ majestatis adduceret.

VERS. 2. *Confitemini Deo deorum; quoniam, etc.*
Falsorum scilicet deorum, vel deorum falsi nomi-
nis. Illorum etenim etiam Deus est. Nam etsi a Deo
inhonorati sunt dæmones, ipsique Deo pariter ad-
versentur, verumtamen et illius servi sunt, et vo-
luntati ejus necessario succumbunt.

VERS. 3. *Confitemini Domino dominorum, quo-
niam, etc.* Dominorum dico hujus sæculi, qui ad
modicum tempus tantum, et non perpetuo sunt
domini; atque ideo vere domini non sunt, tametsi
ita appellentur: *Rex enim, inquit, regnantium, et
Dominus dominantium* ⁶⁶.

VERS. 4. *Ei qui fecit mirabilia magna solus, quo-
niam, etc.* Solum dixit, ad idolorum distinctionem.
Nam alioqui per Dominum eum intelligit, qui in
tribus personis unus Deus est.

VERS. 5. *Ei qui fecit cælos in intelligentia, quo-
niam, etc.* In sapientia nimirum. Per prædicta au-
tem, summam Deo esse attestatur bonitatem, et
misericordiam, rerumque omnium dominium cum
summa potentia et sapientia ei adscribit.

VERS. 6. *Ei qui stabilivit terram super aquas, quoniam, etc.* In psalmo cxiiii dixit etiam Pro-
pheta: *Ipse super maria fundavit eam.* Vide quæ
illic dicta sunt.

VERS. 7-9. *Ei qui fecit luminaria magna solus, quoniam, etc.* Solem in potestatem diei, quo-
niam, etc. Lunam et stellas in potestatem noctis,
quoniam, etc. — *Et fecit, inquit, Deus duo lumina-
ria magna: luminare magnum in præfecturas diei,*

et luminare minus, in præfecturas noctis : et posuit ea in firmamento cæli, ut lucerent super terram, et imperarent diei ac nocti **.

VERS. 11. *Ei qui percussit Ægyptum cum primogenitis eorum, quoniam, etc. Ei dico, qui flagellis Ægyptum affecit.*

VERS. 11, 12. *Et eduxit Israel de medio eorum, quoniam, etc., in manu potenti et in brachio excelso, quoniam, etc. Eorum scilicet Ægyptiorum. Per manum autem, et per brachium Dei, divinam intelligit potentiam. Magnæ autem potentie, prodigia illa fuerunt et signa, quæ in Ægypto facta sunt, magnæ etiam potentie quod captivum illinc populum eduxit.*

VERS. 13-15. *Ei qui divisit mare Rubrum in divisiones, quoniam, etc., et eduxit Israel per medium ejus, quoniam, etc., et excussit Pharionem et potentiam ejus in mari Rubro, quoniam, etc. Per divisiones, aquarum sectiones intelligit. In duas etenim partes mare illud divisit, ut plane omnia traduntur in Exodo. Per excussionem vero projectionem et demersionem intelligit.*

VERS. 16. *Ei qui transduxit populum suum in deserto, quoniam, etc. Atque hoc etiam non minori admiratione dignum est, quam quod per medium mare Rubrum deducti sint. Multa etenim populo adversa in deserto, et dura contigerunt, fames scilicet ac sitis, terræ siccitas, atque ipso igne ardentiores soles radii, ferarum præterea innumeralis multitudo, ac multa denique alia gravia incommoda, quæ omnia tamen illæsi atque tuti superaverunt. Prætermisit autem Propheta in discursu multa, quæ colligi posse ex Mosaicis libris putavit.*

VERS. 17-21. *Ei qui percussit reges magnos, quoniam, etc., et occidit reges fortes, quoniam, etc. Seon regem Amorrhæorum, quoniam, etc. Et Og regem Basan, quoniam, etc. Et dedit terram eorum hæreditatem, quoniam, etc. Hæreditatem Israel servo suo, quoniam, etc. Hæc omnia etiam habuimus in superiori psalmo.*

VERS. 22-24. *Quia in humilitate nostra memor suit nostri Dominus, quoniam, etc. et redemit nos de inimicis nostris, quoniam, etc. Nobis scilicet humiliatis, atque afflictis. Videns enim, inquit, ridi afflictionem populi mei, qui est in Ægypto **.* D Illud vero animadvertite, quomodo Propheta dixerit Deum memorem nostri fuisse, et redemisse nos, ipsum Judæorum genus universum sibi quodammodo vindicans, atque approprians, propter primos scilicet communes omnium progenitores. Deinde privata in Judæos beneficia omittens, ad universalem Dei providentiam convertitur, dicens :

VERS. 25. *Qui dat escam omni carni, quoniam, etc. Omni nimirum naturæ necessaria æque distribuens.*

VERS. 26. *Confitemini Domino cæli, quoniam, etc. Factori scilicet ac Domino cæli. Quod si cæli Dominus est, omnino etiam et terræ. Vel cæli Deum*

** Gen. 1, 16-18. ** Exod. iii, 7.

A καὶ τὸν φωστῆρα τὸν ἐλάσσονα εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτός· καὶ ἔθετο αὐτοὺς ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀρχεῖν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός.

Τῷ πατάξαντι Αἴγυπτον σὺν τοῖς πρωτοτόκοις αὐτῶν. Τῷ πλήξαντι Αἴγυπτον.

Καὶ ἐξαγαγόντι τὸν Ἰσραὴλ ἐκ μέσου αὐτῶν ἐν χειρὶ κραταιᾷ καὶ ἐν βραχίονι ὑψηλῷ. Αὐτῶν δηλαδὴ τῶν Αἰγυπτίων. Χεῖρα δὲ καὶ βραχίονα, τῆς δυνάμειν ὀνομάζει. Μεγάλῃ γὰρ δυνάμει τὰ ἐν Αἰγύπτῳ σημεῖα, καὶ τέρατα, καὶ ἡ ἐκείθεν ἐξαγωγή τοῦ λαοῦ.

B Τῷ καταδιλόντι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν εἰς διαιρέσεις, καὶ διαγαγόντι τὸν Ἰσραὴλ διὰ μέσον αὐτῆς, καὶ ἐκτινάξαντι Φαράω καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς θάλασσαν Ἐρυθρὰν. Διαίρεσεις λέγει, τὰ τμήματα, διχῆ γὰρ διεῖπεν αὐτὴν· περὶ ὧν ἀπάντων ἡ τῆς Ἐξόλου βίβλος διδάσκει. Ἐκτινάξιν δὲ λέγει τὴν καταπόντισιν, τὴν ῥίψιν.

Τῷ διαγαγόντι τὸν λαόν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ. Καὶ τοῦτο γὰρ οὐκ ἕλαττον θαῦμα τοῦ διὰ μέσης τῆς Ἐρυθρᾶς διαγαγεῖν αὐτοὺς· πολλὰ γὰρ τὰ τεύχοντα ἐν τῇ ἐρήμῳ· λιμὸς, δίψα, αὐχμὸς, ἀκτὶς φλογωδεστέρι, θηρίων πληθὺς, καὶ μύρια τοιούτα, ὧν ἀπάντων τῆς βλάβης ἀνωτέρου αὐτοὺς διήγαγε. Παρατρέχει δὲ τὰ πολλὰ, παραχωρῶν ἐκλέγεσθαι πάντα κατὰ σχολὴν ἀπὸ τῆς βίβλου Μωσέως.

Τῷ πατάξαντι βασιλεῖς μεγάλους, καὶ ἀποκτείναντι βασιλεῖς κραταιούς, τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων, καὶ τὸν Ὄγ βασιλέα τῆς Βασάν, καὶ δόντι τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν Ἰσραὴλ δούλῳ αὐτοῦ. Εἰρηται ταῦτα καὶ ἐν τῷ προλαβόντι ψαλμῷ.

Ὅτι ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν, ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύριος· καὶ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς ἐχθρῶν ἡμῶν. Ταπεινωμένων ἡμῶν, ἦτοι κακοπαθούντων· Ἰδὼν γὰρ, φησὶν, εἶδον τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ μου, τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ. Ἡμῶν δὲ καὶ ἡμᾶς εἶπε τοὺς προγόνους, οἰκτιρούμενος τὰ ἐκ τοῦ γένους· εἶπα ἀφ᾽ εἰς τὰς εἰς Ἰουδαίους εὐεργεσίας, ἐπὶ τὴν καθολικὴν ἔρχεται πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ.

Ὁ διδοὺς τροφήν πάσῃ σαρκί. Κατὰ ἄλλῃν ἐκάστη φύσει.

Ἐξομολογεῖσθε τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ. Τῷ ποιητῇ καὶ δεσπότῃ τοῦ οὐρανοῦ· εἰ δὲ τοῦ οὐρανοῦ, πάντως καὶ τῆς γῆς· ἢ τοῦ οὐρανοῦ εἶπεν, ὡς καὶ

λεγομένου κατοικεῖν. Δυνάμεθα δὲ καὶ τὸν προλα-
 θόντα ψαλμὸν καὶ τὸν παρόντα προσαρμόσαι ἡμῖν
 καὶ προτρέπεσθαι ἀλλήλους εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ,
 τῷ ποικίλως εὐεργετήσαντι τὸν πάλα λαὸν αὐτοῦ.
 καταβαλόντι τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, καὶ ποιήσαντι
 τάδε καὶ τάδε. Εἰ δὲ καὶ ἀναγωγικώτερον ἐπιχειροῦ-
 ημεν Ἰακώβ μὲν καὶ Ἰσραὴλ ὀνομάζειν (34) τὸν
 ἐκλελεγμένον νέον λαόν, Αἴγυπτον δὲ τὴν ἀσέβειαν καὶ
 ἀμαρτίαν· σημεῖα δὲ καὶ τέρατα ἐν μέσῳ αὐτῆς,
 τὰ διὰ Χριστοῦ, καὶ τῶν ἀποστόλων καὶ λοιπῶν
 ἀγίων, γενόμενα· Φαραὼ δὲ, τὸν διάβολον· δούλους
 δὲ αὐτοὺς τοὺς δαίμονας, καὶ τοὺς λατρεύοντας
 αὐτοῖς· ἔθνη δὲ πολλὰ καταχθέντα, τὰ τῶν δαιμό-
 νων· βασιλεῖς δὲ κραταιοὺς, τοὺς κυριωτέρους
 αὐτῶν ἢ καὶ ἡγεμονικωτέρους· Σηὼν δὲ καὶ Ἄγ
 αὐτῶν τὸν Σατανᾶν, καὶ τὸν μετ' ἐκείνον εὐθύς·
 βασιλεῖς δὲ Χαναάν τὰς δυναστείας τῆς κακίας· γῆν
 δὲ αὐτῶν, δοθεῖσαν τῷ νέῳ Ἰσραὴλ. τὰς χώρας ὧν
 αὐτοὶ κυριεύσαντες ἀπῆλλάχθησαν· οἶκον δὲ Ἰσραὴλ
 μὲν ἀπλῶς, τὸν σύμπαντα λαόν· Ἀαρῶν δὲ τοὺς
 ἱερεῖς· Λευὶ δὲ τοὺς διακόνους· φοβούμενους δὲ
 τὸν Κύριον τοὺς παρὰ τούτους ἐναρτέους· Σιών
 δὲ, τὴν Ἐκκλησίαν· πρωτότοκα δὲ Αἰγύ-
 πτου τὰ ἡδύτερα πάθη, ἢ τὰ περισπουδαστό-
 τερα τοῖς δαίμοσιν· Ἐρυθρὰν δὲ θάλασσαν, τὴν
 ἀμυρῖδα, καὶ πικρὰν τῶν ἀσεβῶν δογμάτων, ἢ
 τιν' ἐναπολαβανόμενοι οἱ ἀπιστοὶ ἀπόπνιγονται·
 ἔρημον δὲ τὴν ἀκαρπίαν τῆς πλάνης, ἣν διερχό-
 μενοι οἱ εὐσεβεῖς εἰς τὴν καρποφόρον ἀληθειαν κατ-
 αντῶσι· ταπεινώσει δὲ ἡμῶν ὑποληπτέον οὐ
 μόνον τὴν ἐκ πειρασμῶν, τὴν ἀκούσιον, ἀλλὰ καὶ
 τὴν ἐνάμετον, τὴν ἐκούσιαν.

A dixit, quia illic fertur habitare. Possumus etiam
 tam presentem quam proximè præcedentem psal-
 tum nobis accommodare, et nos inter nos admo-
 nere atque exhortari ad agendas gratias Deo, qui
 variis beneficiis olim populum suum affecit, qui
 inimicos dissipavit, et omnia alia operatus est, quæ
 in superioribus dicta sunt. Quod si juxta anagogen
 exponere hæc voluerimus, prophetam dicemus per
 Jacob et per Israel, electum novum populum intel-
 ligere; per Ægyptum vero, impietatem et pecca-
 tum; per signa etiam ac prodigia, quæ in medio
 Ægypti facta sunt, ea intelligimus miracula, quæ
 per Christum, et per apostolos, ac reliquos sanctos
 effecta fuere. Similiter per Pharaonem et servos
 ejus, ipsum dæmonem, ac omnes dæmonis culto-
 res; per gentes etiam multas et per reges fortes,
 pari modo ipsos dæmones, atque illos magis priva-
 tim, qui inter eos majorem in alios potestatem
 habent; et per Seon et Og reges, ipsum Satanam,
 atque illum qui post eum statim inter omnes dæ-
 mones primus est; per regna quoque Chanaan,
 vitiorum tyrannides intellige; per terram vero eo-
 rum novo populo datam, regiones illas dices signifi-
 cari a quibus dæmones expulsi sunt, cum earum
 olim dominarentur; denique per domum Israel,
 universum fidelium populum; et per domum Aaron,
 ipsos sacerdotes; et per domum Levi, diaconos
 ac ministros; et per timentes Dominum, eos qui
 clariori quadam præditi sunt virtute; per Sion, Ec-
 clesiam; et per Ægypti primogenita, voluptuosos
 animi affectus, ac passiones eas quæ præ cæteris
 dæmoni magis placeant; per mare Rubrum, ama-
 ram impiorum dogmatum (ut ita dixerim) sanguinem, in qua infideles detenti veluti quodam
 æquarum profundo suffocantur; per desertum, infructuosam errorum sterilitatem, per quod tamen
 pii ac fideles, illæsi pertranseunt, et in fertilem atque uberem tandem veritatem deveniunt; et per
 humilitatem nostram, non illam tantum intelligere debemus, quæ per afflictiones atque calamita-
 tes efficitur, quæque involuntaria est, sed eam etiam quæ virtute constat, et est volun-
 taria.

Ψαλμὸς τῷ Δαβίδ.
 ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΓ΄.

Psalmus ipsi David.
 PSALMUS CXXXVI.

Προσώπων τῶν ἐν Βαβυλῶνι δουραλώτων Λευιτῶν
 καὶ ψαλμῶδων οὗτος ὁ ψαλμὸς. Ἄμα μὲν προλέ-
 γων τὰ ἐκεῖ γενησόμενα τούτοις, ἄμα δὲ καὶ διδά-
 σκων αὐτοὺς τοιαῦτα ποιεῖν τότε, καὶ εἰς οἶκτον
 οὕτως ἐπισπᾶσθαι τὸν Θεόν. Ἀνεπίγραφος δὲ παρ'
 Ἑβραίοις καὶ οὗτος.

Hic psalmus ex sacerdotum Levitarum, et can-
 torum, qui in Babylone captivi fuerant, persona
 conscriptus est: ita tamen ut quæ futura erant,
 antea prædixerit. Nos etiam docet, in hujuscemodi
 calamitatibus eadem agere, atque hoc pacto Deum
 ad misericordiam iucitare. Est autem hic psalmus
 apud Hebræos sine inscriptione.

Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, ἐκεῖ ἐκαθίστα-
 μαρ, καὶ ἐκλαύσαμεν ἐν τῷ μνησθῆναι ἡμᾶς τῆς
 Σιών. Αἰχμάλωτοι ὄντες, ἔξω τειχῶν καὶ πόλεων
 ἠύλιζοντο· διὸ καὶ παρὰ τὰς ὄχθας τῶν ποταμῶν
 πολλάκις φοιτῶντες, ἡσυχῇ καὶ καθ' ἑαυτοὺς ἐθή-
 ρουν. Ἐπεὶ γὰρ ἐν χειρὶ τὰ ἀγαθὰ ἔχοντες ἐξυβρι-
 ζον, ἐξέπασσον αὐτῶν, ἵνα καταστῶσιν εἰς ἐπιθυμίαν
 αἰσῶν. Οὕτω γὰρ ἐκείθεν ὁ Θεὸς τοὺς ἀνεπαίσθη-

VERS. 1. Super flumina Babylonis, illic sedimus,
 et flevimus, dum recordaremur tui, Sion. Captivi
 enim cum essent Judæi in Babylone, extra civitatis
 mœnia commorabantur; atque ideo secus flumi-
 num ripas sæpenumero incedentes, privatim inter
 sese, cum silentio lamentabantur. Consilio autem
 divino factum est, ut postquam bona illa despe-
 xissent Judæi, quæ habebant in manibus, inviti

Varie lectiones.

(31) *Repeite δυνάμεθα*, aut lege *ὀνομάζει*; nimirum propheta.

deciderint ab eis, ut rursus ad eorum desiderium commoverentur. Hoc pacto enim solet Deus, ad sensum, atque ad cogitationem eos revocare, qui beneficia in se collata neglexerint, aut non cognoverint: dum illos nimirum a concessis donis permittit decidere.

VERS. 2. *In salicibus in medio ejus suspendimus organa nostra.* In salicibus scilicet, quæ in illius regionis medio, secus fluminum ripas erant dispositæ. Per organa autem, musica illa instrumenta intelligit, cum quibus canere solebant cantica, veluti psalterium, citharam, aut alia hujusmodi. Attulerant enim ea instrumenta, ad concinendas divinas laudes, verum cum ea in salicibus suspendissent attoniti rursus, ac mœsti ea spectabant, atque occasionem illinc lamentationum magnam sumebant, repetentes memoria divinum cultum, et conversationem illam laude dignam, quam habuerant in Sion. Juxta anagogen, in salicibus exponere, pro in otio. Per salices enim, quæ infructuosæ

Ἐπὶ ταῖς ἰτέαις ἐν μέσῳ αὐτῆς ἐκρεμάσαμεν τὰ ὄργανα ἡμῶν. Ἐπὶ ταῖς ἰτέαις, ταῖς κατὰ τὰς ἔχθρας τῶν ποταμῶν, τῶν ἐν μέσῳ τῆς χώρας τῆς Βαβυλῶνος. Ὅργανα δὲ λέγουσι τὰ τῶν ψδῶν, ὄλον, ψαλτήριον, κιθάραν, καὶ τὰ τοιαῦτα. Καὶ γὰρ ὑπεφέροντο ταῦτα πρὸς ὑπόμνησιν θεοσεβείας, καὶ πολιτείας ὑπομιμνησκόμενοι. Ἡ ἀναγωγικῶς, ἐπὶ τῇ ἀργίᾳ· διὰ γὰρ ὀλιγοκάρπων καὶ ἀκάρπων ἰτεῶν τὸ ἐν ψδαῖς ἀπρακτὸν ἐδήλωσεν.

VERS. 3. *Quia illic interrogaverunt nos, qui captivarunt nos, verba canticorum, et qui abduxerunt nos, hymnum.* Interrogaverunt nos, ut responderemus verba canticorum, præterea et hymnum; hoc est, jusserunt nos canere, cupientes nimirum cantu nostro delectari, vel etiam irridere ea volentes, quæ nos divina ac veneranda esse ducebamus.

Cantate nobis de canticis Sion. Dicebant scilicet.

VERS. 4. *Quomodo cantabimus canticum Domini, in terra aliena? Respondimus scilicet: Quomodo, inquam, cantabimus, divina lege id prohibente? Vide quemadmodum captivitas illos jam meliores reddidisset. Nam cum in propria civitate ac regione legem essent transgressi, modo in aliena eam observant. Per alienam etiam terram, quodcumque humanum cor potest intelligi, quod a cultu atque a religione Dei alienum sit. Et consona sunt huic dicto illa Domini verba: Nolite sancta dare canibus, et margaritas nolite projicere ante porcos ⁴⁷.*

VERS. 5. *Si oblitus fuero tui, Jerusalem, oblivioni detur dextera mea.* Hoc est, potentia, seu efficacia mea. Paralyticus, inquit, reddat, vel arescat manus mea, ita ut in ea nihil amplius sensus relinquatur.

VERS. 6. *Adhæreat lingua mea gutturi meo, si non meminero tui.* Detineatur vox mea, atque impediatur: vel omnis a me operationis, et sermonis potentia auferatur. Horum enim alterum per dexteram, et alterum per linguam significavit. Hæc etiam a nobis dicenda sunt de superna Jerusalem. Vel per dexteram quidem, opera virtutis intelligit; per linguam vero, scientiæ contemplationem. Lingua etenim sermonem profert, et sermo scientiam et contemplationis sensus explicat. Per guttur etiam, gulæ affectus intelligere possumus hoc est, ciborum voluptatem. Oblivioni, inquit, detur omnis mea operandi potentia, atque hoc per ipsam ignaviam. Et omnis similiter contemplandi virtus, ciborum

B: *Ὅτι ἐκπὶ ἐπηρώτησαν ἡμᾶς οἱ αἰχμαλωτισάντες ἡμᾶς, λόγους ψδῶν, καὶ οἱ ἀπαγαγόντες ἡμᾶς, ὕμνον. Ἐπηρώτησαν ἡμᾶς ἀποκριθῆναι ῥήματα ψδῶν, ἐτι δὲ καὶ ὕμνων· τουτέστιν, ἐκέλευσαν ἔσαι, τερφθῆναι ἀπλῶς βουλόμενοι, ἢ καὶ διαγέλασαι τὰ σεμνὰ ἡμῶν.*

Ἄσατε ἡμῖν ἐκ τῶν ψδῶν Σιών. Λέγοντες δηλονότι.

Πῶς ἔσομεν τὴν ψδὴν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας; Ἀπεκρίθημεν δηλονότι· Πῶς ἔσομεν τὴν ψδὴν, κωλύοντος ἡμᾶς τοῦ νόμου; Ὅρα πόσον ἐβελτίωσεν αὐτοὺς ἡ αἰχμαλωσία. Παραβαίνοντες γὰρ τὸν νόμον ἐπὶ τῆς ἰδίας γῆς, φυλάττουσιν αὐτὸν ἐπὶ τῆς ἀλλοτρίας· γῆ δὲ ἀλλοτρία καὶ πάντα καρδία ἀλλοτρία θεοσεβείας· ὡς συμβαίνον ἐν ταῦθα τὸ Μη δῶτε τὰ ἅγια τοῖς κυσὶ, μηδὲ ῥίπτετε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν χοίρων.

Ἐὰν ἐπιλάβωμαι σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθεὶς ἡ δεξιὰ μου. Ἡ δύναμις μου, ἡ ἐνέργειά μου· τουτέστι παραλυτικὸς γενοίμην· ἢ ξηρανθεὶς ἡ δεξιὰ μου, ὡς μὴ ἐπαισθάνεσθαι με αὐτῆς.

Κολληθεὶς ἡ γλῶσσά μου τῷ λάρυγγί μου, ἐὰν μὴ σου μνησθῶ. Ἐπισχεθεὶς ἡ φωνή μου· ἤγουν ἀφαιρεθεὶς καὶ πρᾶξις, καὶ λόγος, ὧν τὸ μὲν διὰ τῆς δεξιᾶς, τὸ δὲ διὰ τῆς γλώσσης ἐδήλωσε. Ταῦτα δὲ καὶ ἡμεῖς ὀφειλομέν λέγειν περὶ τῆς ἀνω Ἱερουσαλήμ. Ἡ δεξιὰ μὲν λέγει τὴν πρᾶξιν τῆς ἀρετῆς, γλῶσσαν δὲ, τὴν θεωρίαν τῆς γνώσεως. Ἡ μὲν γὰρ γλῶσσα λόγου σύμβολον, ὁ δὲ λόγος, θεωρίας καὶ γνώσεως, λάρυγγα δὲ, τὸ περὶ τὸν λαιμὸν πάθος, ἦτοι τὴν ἡδονήν. Ἐπιλησθεὶς μοι, φησὶν, ἡ πρακτικὴ μὲν ἐνέργεια τῇ ἀργίᾳ· ἡ δὲ θεωρητικὴ κολληθεὶς τῇ ἡδονῇ τῶν βρωμάτων, καὶ ἀκίνητος γένοιτο πρὸς τὴν ἡδονὴν τῶν θείων γνώσεων.

adhæreat voluptati, ita ut ad divinæ scientiæ delectationem, de cætero immobilis fiat, et in ea amplius non versetur.

⁴⁷ Matth. vii, 6.

Ἐὰν μὴ προανατάξωμαι τὴν Ἱερουσαλήμ, ὡς ἂν ἀρχῆ τῆς εὐφροσύνης μου. Τάδε καὶ τάδε πάθουμι, ἐὰν μὴ πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἀνατάξωμαι ἐν τῇ μνήμῃ μου τὴν Ἱερουσαλήμ, ὡς ἐν ἀρχῇ οὕταν τῆς οἰας δῆποτε εὐφροσύνης μου· ὡς κεφάλαιον χαρᾶς μου, ὡς πρῶτην ἡδονήν.

Μνήσθητι, Κύριε, τῶν υἱῶν Ἐδὼμ, τὴν ἡμέραν Ἱερουσαλήμ, τῶν λεγόντων, Ἐκκενοῦτε, ἐκκενοῦτε, ἕως τῶν θεμελιῶν αὐτῆς. Ἰούς Ἐδὼμ μὲν λέγει τοὺς Ἀραβίους, οἱ συνεμάχισαν τοῖς Βαβυλωνίοις κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ κατασκαπτόμενῃ· ἠπειγόν τούτους κατασκάπτειν καὶ αὐτὰ τὰ θεμέλια. Μνήσθητι, φησὶν, αὐτῶν, εἰς ἀνταπόδοσιν. ὅτι δίκαια συγγενείας ἔχοντες, ἐγένοντο πικρότεροι τῶν πολεμιῶν, διὰ τὸν φθόνον. Εἰπὼν δὲ Ἰούς Ἐδὼμ, προσέθηκε τὴν ἡμέραν Ἱερουσαλήμ, τὴν ἡμέραν τῆς συμφορᾶς Ἱερουσαλήμ· ἀπὸ γενικῆς δὲ εἰς αἰτιατικὴν ἀδιαφόρῃ· μεταδέθηκε. Ἢ τῶν υἱῶν Ἐδὼμ, τῶν κατὰ τὴν συμφορὰν τῆς πόλεως, transit. Vel aliter : Memento filiorum Edom, qui fuerunt in die calamitatis Jerusalem. (Potest enim uterque sensus elici ex his verbis; quia Græcæ orationi in quarto casu subintelligi potest dictio κατὰ. Ita enim sæpenumero intelligitur, et sensus efficitur quem diximus : In die Jerusalem, hoc est, in die Hierosolymæ calamitatis.)

Θυγάτηρ Βαβυλώνας ἢ ταλαίπωρος. Ὅσπερ υἶόν ἀνθρώπου τὸν ἀνθρωπὸν σύνηθες Ἑβραίοις ὀνομάζειν, οὕτω καὶ θυγάτερα Βαβυλώνας τὴν Βαβυλώνα. Ἡ ἢ θυγάτηρ Βαβυλώνας ἢ ταλαίπωρος· ὡς Βαβυλὼν ἀθλία διὰ τὰ συμβησόμενά σοι δευρά. Προαγορεύει δὲ καὶ ταύτης τὸν δεσθρον.

Μακάριος ὃς ἀνταποδώσει σοι τὸ ἀνταπόδομά σου, ὃ ἀνταπέδωκας ἡμῖν. Ταῦτα ῥήματα τοῦ λαοῦ, σφόδρα γλισχομένου τῆς καταστροφῆς τῶν ἐχθρῶν· Ἀνταπόδομα δὲ ὃ ἀνταπέδωκας ἡμῖν, ἀντὶ τοῦ τὴν ἀνταπόδοσιν, ἦτοι κάκωσιν, ἣν ἀπέδωκας ἡμῖν περιττῆς κειμένης τῆς προθέσεως περὶ τούτων, ὡς καὶ ἐν ἄλλοις εἰρήκαμεν.

Μακάριος ὃς κρατήσῃ, καὶ ἐδαφίει τὰ νήπια σου πρὸς τὴν πέτραν. Μέχρι τῆς ἀώρου ἡλικίας ἐκτείουσιν τὴν ὀργήν, μακαρίζοντες τὴν καὶ τοῖς νεπτοῖς αὐτοῖς ἀπανθρώπως καὶ ὡμῶς χρώμενον. Ἄλλ' οὐ τὰ ἡμέτερα τοιαῦτα τῶν πρᾶου καὶ φιλιανθρώπου Κυρίου μαθητῶν καὶ ἀγαπᾶν μάλιστα τοὺς ἐχθροῦς, καὶ περιέπειν αὐτοὺς κελεύοντος. Ἄλλ' ἀνακτέον ἦδη καὶ ὅσα τοῦ ψαλμοῦ εὐμεταχείριστα πρὸς ἀναγωγήν. Ἰούς Ἐδὼμ νοήσεις τοὺς δαίμονας, ἐγκελευομένους ἀλλήλοις ἐκκενοῦν τὸν πλοῦτον τῆς ψυχῆς ἕως ἐσχάτου· ταύτην γὰρ Ἱερουσαλήμ ἠγέρτεον· Βαβυλὼν δὲ ταλαίπωρος ἢ ἀσέβεια, ἢ ταλαίπωρῆσασα καταδυναστευσάσης ἦδη τῆς εὐσεβείας, ἣν ὁ καθελὼν μακάριος· νήπια δὲ αὐτῆς, οἱ ἀριγένητοι ἐμπαθεῖς λογισμοί· καὶ οἱ νηπιώδεις, καὶ ἀνόητοι, ὧν ὁ κυριεύων, καὶ προσαράσων αὐτοῖς τῇ πέτρᾳ τῆς πίστεως (ἢ δὲ πέτρα ἦν, φησὶν, ὁ Χριστὸς) καὶ οὕτω διαφθείρων μακάριος. Per parvulos etiam ejus, cogitationes affectuum plenas ac nuper exortas intellige : vel pueriles etiam ac fatuas, quas qui opprimit, et allidit ad fidem, hoc est ad Christum, beatitudinem hanc

Si non proposuero ipsam Jerusalem, in principio lætitiæ meæ. Hæc, inquit, atque illa patiar, si præ cæteris omnibus in mea memoria, ipsam Jerusalem non collocavero, tanquam illam, quæ inter omnes voluptates, ac delectationes meas, primum locum obtineat, et omnis meæ lætitiæ, ac gaudii præcipuum sit caput.

VERS. 7. Memento, Domine, filiorum Edom, diem Jerusalem, dicentium : Evacuate, evacuate usque ad fundamenta ejus. Filios Edom Arabes appellat : qui una cum Babiloniis pugnaverant adversus Judæos, et Jerusalem : qui etiam cum ea civitas everteretur, ipsos urgebant eversores, ut usque ad fundamenta everterent. Memento, inquit, eorum ut cœdigna eorum meritis retribuas supplicia, eo quod cognati nostri erant, et nihilominus ob invidiam, cæteris omnibus inimicis sæviores, in nos fuerunt. Et cum dixerit : Filiorum Edom, addidit : Diem Jerusalem : hoc est, diem Hierosolymæ calamitatis. A secundo autem casu indifferenter ad quartum pertransit. Vel aliter : Memento filiorum Edom, qui fuerunt in die calamitatis Jerusalem. (Potest enim uterque sensus elici ex his verbis; quia Græcæ orationi in quarto casu subintelligi potest dictio κατὰ. Ita enim sæpenumero intelligitur, et sensus efficitur quem diximus : In die Jerusalem, hoc est, in die Hierosolymæ calamitatis.)

VERS. 8. Filia Babylonis misera. Quemadmodum Hebræis mos est, filium hominis, hominem appellare, ita et filiam Babylonis, Prophetæ ipsam Babylonem appellat : O filia, inquit, Babylonis misera : ob ea nimirum quæ tibi contingent, Prædicat enim futuram illius civitatis ruinam.

Beatus qui retribuere tibi retributionem tuam, quam retribuisti nobis. Verba hæc ex persona populi dicta sunt, inimicorum eversionem appetentis. Retributionem vero quam retribuisti, dixit, pro afflictionem quam dedisti : ita ut præpositiones illæ hoc in loco superflue sint, quemadmodum et alibi diximus.

VERS. 9. Beatus, qui tenebit, et allidet parvulos tuos ad petram. Iram suam populus ad immaturam etiam ætatem extendit, beatos eos dicens, qui vel ipsos Babiloniorum infantes, cum sævitia crudeliter occiderint. Verum non hujuscemodi sit nostra fidelium vota, qui discipuli sumus mitissimi ac misericordis Domini, qui vel ipsos etiam inimicos diligi jussit et eorum curam haberi, sed ad anagogicum sensum reducenda sunt, quacunque recte accommodari possunt. Per filios igitur Edom, demones intellige, qui mutuo sese, fidelis cujuscumque animæ divitias, ad extremum usque fundamentum evacuare jubent. Per Jerusalem etenim, unanquamque hujuscemodi fideliem animam intelligimus significari. Per miseram vero Babylonem, ipsam impietatem miseria atque ærurnis circumdatam, veluti a pietate superatam, ac demum oppressam. Hanc etenim impietatem quisquis destruxerit, beatus erit. Per parvulos etiam ejus, cogitationes affectuum plenas ac nuper exortas intellige : vel pueriles etiam ac fatuas, quas qui opprimit, et allidit ad fidem, hoc est ad Christum, beatitudinem hanc

consequetur. (*Petra etenim inquit, erat Christus* 44.) Quicumque igitur eas, ut diximus, ad Christum al-
liserit, atque hoc pacto perdidit, beatus erit.

Psalmus ipsi David.

PSALMUS CXXXVII.

VERS. 1. *Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo.* Eadem verba habentur in principio psalmi noni, ubi exposita sunt.

Et in conspectu angelorum psallam tibi. Coram angelis, inquit, psallam tibi, hoc est, Ego inferius in terra, canam tibi simul cum angelis, quorum proprium ac peculiare opus est, ut te laudent. Vel per angelos sacerdotes intelligit; solet enim Scriptura aliquando sacerdotes angelos appellare, atque etiam deos: *Labia enim, inquit, sacerdotis custodient iudicium, et ex ore ejus exquirent justitiam, quia angelus Domini omnipotentis est* 45. Iterum alibi: *Diis non maledices, et principi populi tui non dices male* 46. Coram, inquit, sacerdotibus canam tibi cantica in gratiarum actiones.]

Quoniam audisti omnia verba oris mei. Quoniam omnes preces meas exaudisti, quæ decenter tibi factæ sunt.

VERS. 2. *Adorabo ad templum sanctum tuum.* Reddam tibi gratiarum actiones.

Confitebor nomini tuo super misericordia tua, et veritate tua. Et gratias tibi agam, quia misertus es mei, et vere misertus es, ut alibi diximus: vel quia vere omnia adimplexisti, quæ mihi es pollicitus.

Quoniam magnificasti in omne nomen sanctum tuum. Quoniam sanctum nomen tuum, mirabile esse fecisti in omne opus, vel in omne tempus. Subaudienda enim est aliqua ejusmodi dictio. Omnia enim quæcumque fecisti, nominis tui magnificentiam prædicant. Alius vero interpretes reddidit: *Quia magnificasti super omne* (et tunc, alio etiam magnificasti sanctum tuum super omne nomen).

VERS. 3. *In quacunque die invocavero te, velociter exaudi me.* Eadem hæc verba habentur in psalmo CVIII.

Magnipendes me in anima mea potentia tua. Hoc est, te animæ meæ non mediocrem rationem habebis; quinimo magnæ illa tibi erit curæ, præsertim cum hoc facere possis. Vel aliter: Tu, inquit, potentia tua animam meam extolles, hoc est, exaltabis, et facies eam calamitates atque ærumnas omnes superare. (Verbum autem *magnipendes*, pro quo in Græco hic habetur, πολυωρύσεις, idem significat, quod *rationem habere*, seu *magnificare*: quemadmodum et Græcum verbum, διλιγερῶ idem significat quod *parvipendo*, aut *negligo*.) ut diximus in fine psalmi xi, ibi: *Secundum altitudinem tuam magnipendisti filios hominum.*

VERS. 4. *Confiteantur tibi, Domine, omnes reges terræ.* Omnes nimirum pii, ac fideles. Deinde causam addidit, ob quam eos jubeat gratias agere.

Quia audierunt omnia verba oris mei. Verba, inquit, oris mei per legem dicta, per prophetas,

44 I Cor. x, 4. 45 Malach. ii, 7. 46 Exod. xxi, 28.

A

Ψαλμός τῷ Δαβίδ.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΖ.

Ἐξομολογήσομαι σοι, Κύριε, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου. Εἴρηται τοῦτο, καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ θ' ψαλμοῦ.

Καὶ ἐναντίον ἀγγέλων ψαλῶ σοι. Ἐνώπιον ἀγγέλων, ἤγουν μετ' ἀγγέλων, ἔσω σοι κάτεθεν, ἐν ἔργον ὁμνεῖν σε. Ἡ ἀγγέλους λέγει, τοὺς ἱερεῖς εἴωθε γὰρ ἡ Γραφή καὶ ἀγγέλους καλεῖν τοὺς ἱερεῖς, καὶ θεοὺς· νῦν μὲν λέγουσα· *Χεῖλη ἱερέων φυλάσσεται κρίσιν, καὶ ἐκ στόματος αὐτοῦ ζητήσοσι δικαιοσύνην, δεῖ ἀγγελος Κυρίου παντοκράτορος ἐστι.* Νῦν δὲ, *Θεοὺς οὐ κακολογήσεις, καὶ ἄρχοντας τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς.* Ἐνώπιον, φησὶ, τῶν ἱερέων, ἔσω σοι εὐχαριστήρια.

B *Ἵτι ἠκούσας πάντα τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου.* Ὅτι ἐπήκουσας πάσης δεήσεώς μου κατὰ τὸ πρέπον γενομένης.

Προσκυνήσω πρὸς ναὸν ἁγίων σου. Ἀποδώσω τὰ εὐχαριστήρια.

Καὶ ἐξομολογήσομαι τῷ ὄνοματί σου, ἐπὶ τῷ ἔλλει σου, καὶ τῇ ἀληθείᾳ σου. Καὶ εὐχαριστήσω ὅτι ἠλέησάς με· καὶ ἀληθῶς ἠλέησας, ὡς καὶ ἐν ἄλλοις εἰρήκαμεν· ἢ καὶ ὅτι ἀ ὑπέσχεο μοι, ἠλήθευσας.

Ἵτι ἐμεγάλυνας ἐπὶ πᾶν τὸ δρομα τὸ ἁγίων σου. Καὶ ὅτι ἐθαυμάστως εἰς πᾶν ἔργον· ἢ ἐν παντὶ τὸ δνομά σου τὸ ἁγίων πάντα γὰρ ὅσα ἐποίησας, κηρύττουσι τὴν μεγαλοσύνην τοῦ ὀνόματός σου. Ἵτιςρος δὲ ἐρμηνευτὴς ἐξέδωκεν, *Ἵτι ἐμεγάλυνας, ὕπερ πᾶν.*

C modo intelligi potest, ut ordo, ac sensus sit: Quia

Ἐν ἧ ἡμέρᾳ ἐπικαλέσωμαι σε, ταχὺ ἐπακουσόν μου. Εἶπε τοῦτο, καὶ ἐν τῷ ρη' ψαλμῷ.

Πολυωρύσεις με ἐν ψυχῇ μου, δυνάμει σου. Πολλῆς ἐπιμελείας ἀξιώσεις με κατὰ ψυχὴν. ὡς δυνάμενος τοῦτο ποιῆσαι. Ἡ ἐν τῇ δυνάμει σου ἐπιπολὺ ἀρεῖ; με κατὰ ψυχὴν, τουτέστιν ὑψώσεις τὴν ψυχὴν μου· ὕπερ ἄνω ποιήσεις τῶν θλίψεων. Εἴρηκε δὲ καὶ ἐν τῷ τέλει τοῦ ια' ψαλμοῦ, *Κατὰ τὸ ὕψος σου, ἐπόλυόρησας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων.*

D *Ἐξομολογήσασθώσάν σοι, Κύριε, πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς.* Οἱ εὐσεβεῖς· εἴτα ἡ αἰτία, δι' ἣν εὐχαριστεῖν κελεύονται.

Ἵτι ἠκουσάν πάντα τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου. Τὰ διὰ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν τὰ διὰ

τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν ἀποστόλων. Οὐ τοσοῦτον ἂν γάρ διὰ τὰς ἄλλας εὐχαριστίας ὀφείλουσιν εὐχαριστεῖν, ὅσον διὰ τοῦτο, καὶ γὰρ ἐντεῦθεν ἡ εὐσέβεια, καὶ ὁ ἐνάρετος βίος· καὶ τοῦτο ἡ ἀληθὴς εὐεργεσία τῆς ψυχῆς.

Καὶ ἀσάτωσαν ἐν ταῖς ψαλμοῖς Κυρίου. Ἀσάτωσάν σοι, διὰ τῶν ψδῶν, τῶν εἰς σὲ πεποιημένων· ψδαὶ γὰρ Κυρίου, αἱ παρὰ Μωσέως πεποιημέναι, καὶ αἱ παρὰ Δαβὶδ. Εἰεν δ' ἂν ψδαὶ, καὶ αἱ ἀπλῶς ὁμολογίαι Θεοῦ.

Ὅτι μεγάλη ἡ δόξα Κυρίου. Ἡ περὶ Θεοῦ ὑπέληψις μεγάλη· μέγαν αὐτὸν ὑπαλαμβαρόντων πάντων, ὅσις ἀσθησις τῶν εὐεργεσιῶν αὐτοῦ. Ἡ, Πολλὴ ἡ δόξα αὐτοῦ· Πλήρης γάρ, φησὶν, ὁ οὐρανός, καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ, δοξαζόντων αὐτὸν καὶ ἀγγέλων, καὶ ἀνθρώπων. *juxta quod scriptum est : Plenum est caelum, et terra gloria ejus* ¹; cum homines una, atque angeli cum glorificent.

Ὅτι ὕψηλός Κύριος, καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορεῖ. Ὅμοιον τοῦτο τῷ, Ἐν ὕψηλοῖς κατοικῶν, καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορῶν, ἐν τῷ ριβ' ψαλμῷ. Ἡ Ὑψηλός μὲν τὴν φύσιν· τὰ ταπεινὰ δὲ ἐφορῶν, ὡς καὶ τῆς γῆς προνοούμενος, καὶ μέχρι τῶν εὐτελεστάτων ἐκτεινών τὴν πρόνοιαν. Ἡ καὶ τοὺς ταπεινόφρονας ἐφορῶν καὶ φυλάττων αὐτούς.

Καὶ τὰ ὕψηλά ἀπὸ μακρόθεν γινώσκει. Τὰ μὲν γὰρ ταπεινὰ τῶν πράξεων, καὶ ἀνάξια τοῦ ὕψους αὐτοῦ, οὐδὲ ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἀνέχεται ὄρα· *Ὁδὰ οἶδα*, φησὶ, γὰρ ὁμῶς. Τὰ δὲ ὕψηλά, καὶ ἕξια καὶ πόρρωθεν οἶδε· *Γινώσκει γὰρ, φησὶν, ἐδὸν δικαίων.* Ἐμφαντικὸν δὲ τοῦτο τῆς πολλῆς ἐπὶ τούτοις ἀρεσκείας αὐτοῦ. Ἡ περὶ προγνωσεως ὁ λόγος, ὅτι πόρρωθεν καὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι οἶδεν αὐτά.

Ἐὰν πορευθῶ ἐν μέσῳ θλίψεως, ζήσεις με. Πειρασμοὶς ἐμπιπόντα, διασώσεις· κινδύνους ἐναπειλημμένον ζωογονήσεις.

Ἐπ' ὄρητιν ἐχθρῶν μου ἐξέτεινας χεῖράς σου. Ἐπὶ τὴν μανίαν καὶ λύτταν αὐτῶν ἐξέτεινας τὴν χεῖρά σου, καὶ κατέσβησας αὐτήν. *Καὶ ἔσωσέ με ἡ δεξιὰ σου.* Ἡ δύναμις σου.

Κύριος ἀνταποδώσει ὑπὲρ ἐμοῦ. Ἀνταποδώσει τοῖς ἐχθροῖς μου· Ἐμοὶ γὰρ, φησὶν, ἐκδικήσεις, ἐγὼ ἀνταποδώσω.

Κύριε, τὸ ἔλεός σου εἰς τὸν αἰῶνα. Ὅμοιον τοῦτο τῷ, Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ, πολλάκις βηθέντι.

Τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου μὴ παρίδης. Καὶ ἐλεήμων, φησὶν, εἶ καὶ δημιουργός· δι' ἀμφοτέρων οὖν,

per Evangelium. per apostolos. Neque enim ita debemus ob reliqua a Deo accepta beneficia, ei gratias agere, quantum ob hoc spirituales divinorum eloquiorum donum, unde omnis defluxit pietas, et religio, et omnis denique vita, virtute praedita : quod verissimum est animae beneficium.

Vers. 5. Et cantans in canticis Domini. Cantent, inquit, tibi cantica quae in laudem tuam sunt composita. Cantica enim Domini omnia esse dicuntur, quae tam a Moyse quam a beato David conscripta fuerunt. Possunt etiam cantica Domini appellari omnes laudationes in Deum.

Quoniam magna est gloria Domini. (In Graeco pro gloria, δόξα legimus : quae dictio non gloriam tantum sed opinionem etiam significat.) Magna est, inquit, opinio illa, quae habetur de Deo, eo quod magnum eum esse opinantur, qui illius beneficia cognoverunt. Vel : Magna est gloria ejus, *gloria ejus* ¹; cum homines una, atque angeli cum

Vers. 6. Quoniam excelsus Dominus, et humilia respicit. Simile est hoc illis verbis : *Qui in altis habitat, et humilia respicit in caelo atque in terra,* quemadmodum habetur in psalmo cxxii. Vel, Natura quidem excelsus est, humilia autem respicit, veluti, qui et terrae providentiam habet, et ad humiles ac tenues res providentiam etiam suam extendit. Vel : Qui humiles corde respicit, atque custodit.

Et alta a longe cognoscit. Humiles siquidem actiones et divina celsitudine indignas, neque etiam cum prope est, videre, aut tueri sustinet Deus, *juxta quod scriptum est, ex Dei persona, ad impios dictum esse : Non novi vos* ². Alta vero ac sublimia quaecunque, et divinitate ejus digna, etiam a longe pervidet : *Novit enim, inquit, Dominus viam justorum* ³. His autem verbis multa Dei benignitas demonstratur. Vel de divina praesentia sermo est, quod Dominus scilicet omnia novit etiam antequam fiant ⁴.

Vers. 7. Si ambulavero in medio tribulationis, vivificabis me, Me, inquit, in miseria atque ærumnas ruentem servabis, atque in periculis constitutum eripies, et vivificabis.

In iram inimicorum meorum extendisti manus tuas. Extendisti manus tuas ad furorem, et rabie[m] eorum, atque hoc pacto eam exstinxisti.

Et salvum me fecit dextera tua. Tua potentia.

Vers. 8. Dominus retribuuet pro me. Inimicis meis scilicet : *Mihi enim, inquit, vindictam, et ego retribuam* ⁵.

Domine, misericordia tua in saeculum. Similia sunt verba illa : *Quoniam in saeculum misericordia ejus.*

Opera manuum tuarum ne despicias. Tu misericors es, inquit, tu opifex. Utraque igitur de causa beni-

¹ Isa. vi, 5. ² Matth. vii, 23. ³ Psal. i, 6. ⁴ Dan. xii, 42. ⁵ Deut. xxxii, 35; Hebr. x, 50.

gne ac studiose respice ad nos, ne despicias nos A dura oppressos tyrannide, ac jamjam perituros. Vel : Non despicias nos rogantes atque invocantes te.

Psalmus ipsi David.

PSALMUS CXXXVIII.

VERS. 1. *Domine, probasti me, et cognovisti me.* Probasti me, inquit, tentationum, atque calamitatum probatione. Nec tamen hoc dicit beatus David, quasi ante hanc probationem Deus eum ignoraret. Novit etenim Deus omnia, etiam antequam fiant ¹⁴. Sed probasti, inquit, ut ab iis qui me probatum esse ignorabant, cognoscerer, atque ut existerem eis in exemplum fortitudinis : et cognovisti me exactissime, qualis sum. *Vel probasti, et Cognovisti,* pro Diligenter nosti. Nam et Apostolus dicens, B quod Deus scrutatur corda ¹⁵, non significare voluit Deum ignorasse aliquando, antequam scruta-

retur, sed exactissime atque apertissime illum omnia nosse.

VERS. 2. *Tu cognovisti cathedram meam, et surrctionem meam.* Hoc est, vitam meam universam. In his etenim humana vita consistit, in quiete nimirum atque in motu, in otio atque in negotio, in requie et in operatione.

VERS. 3. *Tu intellexisti cogitationes meas de longe.* Ne quis fortasse Deum suspicaretur per experientiam ac probationem hominum animos cognoscere, sermonem suum castigavit. Nam qui humanas cogitationes novit, ante earum motum ; imo vero qui multo tempore antea eas prævídít, nulla profecto experientia, aut probatione indigere putandus C est.

Semitam meam, et funiculum meum investigasti. Omnem vitæ meæ rationem, ac modum, tu perscrutatus es, quantum scilicet vitæ tempus præcesserit, et quantum sit reliquum. Funis autem apud Ægyptios atque apud Persas itineris mensura est, et idem fere, quod apud nos dicitur stadium. Verba autem Probasti et Investigasti, in Deo veram et certam scientiam, et cognitionem denotant.

VERS. 4. *Et omnes vias meas prævidisti.* Actiones meas omnes, bonas et malas. Et non dixit, Vidisti, sed Prævídísti, antequam scilicet fierent.

Quod non est dolus in lingua mea. Hoc quoque simul cum cæteris omnibus bene nosti, quod in sermonibus meis nullum vitium est, nulla perversitas, nullum scelus. Deinde magis universaliter dicit:

VERS. 5. *Ecce tu, Domine, cognovisti omnia, nobissima, et antiqua.* Ultima et prima, hoc est, omnia prorsus : et nihil cognitionem tuam effugit. Nosti omnia, quæ futura sunt, et quæ fuerunt.

Tu formasti me, et posuisti super me manum tuam. Non solum formasti, sed servas etiam, et tueris, ita ut alterum quidem ad creationem, alterum vero ad providentiam pertineat.

¹⁴ Dan. xiii, 42. ¹⁵ Rom. viii, 27.

ἐπίβλεψον ἐφ' ἡμᾶς· εὐμένεσ καὶ κηδεμονικόν, καὶ μὴ παρίδης τυραννουμένους, καὶ ἀπολλυμένους· καὶ καὶ δεομένους, καὶ ἐπικαλουμένους σε.

Ψαλμός τῷ Δαβίδ.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΗ'.

Κύριε, ἐδοκίμασάς με, καὶ ἐγνώσ με. Ἐδοκίμασάς· με τῷ δοκιμῶ τῶν πειρασμῶν, οὐχ ἕως ἀγνοῶν με πρὸ πείρας· πῶς γάρ, ὁ πάντα εἰδὼς πρὶν γενέσεως αὐτῶν; ἀλλ' ἵνα γνωσθῶ τοῖς ἀγνοῦσί με δόκιμος, καὶ γένωμαι τούτοις καρτερίας ὑπέδειγμα· καὶ ἐγνώσ με πρὸς ἀκριβείαν, οἷός εἰμι· ἢ, Ἐδοκίμασας, καὶ Ἐγνώσ με, ἀντὶ Ἀκριβῶς οἰδᾶς με. Καὶ ὁ Ἀπόστολος γάρ, λέγων ὅτι ἐρευνᾷ τὰς καρδίας, οὐκ ἀγνοῖαν ἐμφανίαι πρὸ τῆς ἐρευνη; ἀλλ' ἀκριβῆ γνῶσιν, καὶ σαφῆ.

Deum ignorasse aliquando, antequam scruta-

Σὺ ἐγνώσ τὴν καθέδραν μου, καὶ τὴν ἔγερσίν μου. Τουτέστι, τὸν βίον μου· ἐν τούτοις γάρ ὁ βίος, ἐν ἡρεμίᾳ, καὶ κινήσει, ἐν σχολῇ, καὶ ἀσχολίᾳ, ἐν ἡσυχίᾳ καὶ ἐνεργείᾳ.

Σὺ συνῆκας τοὺς διαλογισμούς μου ἀπὸ μακρόθεν. Ἴνα μὴ τις ὑπολάβοι αὐτὸν δοκιμάζοντα γινώσκειν, θεράπευσε τὴν λόγον. Ὁ γάρ τοὺς διαλογισμούς εἰδὼς, καὶ τούτους πρὸ τοῦ κινήθηναι αὐτούς, μᾶλλον δὲ πρὸ πολλοῦ χρόνου, πῶς ἐν δεηθείη δοκιμασίας;

Τὴν τρίβον μου καὶ τὴν σχολήν μου σὺ ἐξιχνίασας. Τὴν ὁδὸν τοῦ βίου μου πᾶσαν, καὶ τὸ μέτρον αὐτῆς, ὅσον μὲν προέδη, ὅσον δὲ λείπεται, σὺ λίαν ἐπίστασαι. Σχοῖνος γάρ μέτρος ὁδοῦ παρ' Αἰγυπτίους καὶ Πέρσας. Ὁ γάρ ἐστι παρ' ἡμῖν τὸ στάδιον, τοῦτο παρ' ἐκείνοις, ἡ σχολή. Τὸ δὲ Ἐδοκίμασας καὶ ἐξιχνίασας ἐπὶ Θεοῦ τὴν ἀσφαλῆ γνῶσιν ἐμφανίονοι.

Καὶ πάσας τὰς ὁδοὺς μου προείδες. Πάσας τὰς πράξεις μου, τὰς ἀγαθὰς καὶ τὰς πονηράς. Οὐκ εἶπεν ὅτι Εἶδες, ἀλλ' ὅτι Προείδες πρὸ τοῦ γενέσθαι αὐτάς.

Ὅτι οὐκ ἐστὶ δόλος ἐν γλώσση μου. Ἐγνώσ καὶ τοῦτο, μετὰ τῶν ἄλλων, ὅτι οὐκ ἐστὶ κακία ἐν τοῖς λόγοις μου, οὐκ ἐστὶ πανουργία ἢ σκοπιότης· εἴτα λέγει καθολικωτέρως·

Ἴδου, Κύριος, σὺ ἐγνώσ πάντα τὰ ἐσχάτα, καὶ τὰ ἀρχαία. Τὰ τελευταία, καὶ τὰ πρῶτα, το· ἐστὶ σύμπαντα, συλλήβδην, καὶ οὐδὲν διέφυγε τὴν σὴν γνῶσιν· ἔγνω, φησί, πάντα τὰ γενησόμενα, τάτε γεγονότα.

Σὺ ἐπλασάς με, καὶ ἐθηκας ἐπ' ἐμὲ τὴν χεῖρά σου. Οὐ μόνον ἐπλασας, ἀλλὰ καὶ διακρατεῖς, καὶ σκέπεις, ὡς εἶναι τὸ μὲν τῆς δημιουργίας, τὸ δὲ τῆς προνοίας δηλωτικόν.

Ἐθαυμαστώθη ἡ γνῶσις σου ἐξ ἐμοῦ. Τὸ γυνῶ-
ναί σε, ἐμεγαλύνθη ὑπὲρ ἐμέ· οὕτω γὰρ ἕτερος
ἐρμηνεύς ἐξέδωκεν· ὑπὲρ τὴν ἐμὴν γέγονε κατάλη-
ψιν. Ὁ καὶ διὰ τοῦ ἐφεξῆς ἐσαφῆνισε στίχου, λέ-
γων·

Ἐκραταιώθη, οὐ μὴ δύναμαι πρὸς αὐτήν.
Ἰσχυροτέρα γέγονεν, ἢ ὥστε καταληφθῆναι τοῖς
ἐμοῖς λογισμοῖς· οὐ μὴ ἰσχύσω πρὸς αὐτήν, ὥστε
περιδράσασθαι αὐτῆς. Γινώσκιν δὲ λέγει, τὴν κατὰ
φύσιν, ὅτι μὲν γὰρ ἔστιν Ἰσμεν· τὸ δὲ τί τὴν οὐσίαν,
ἀγνωστοῦμεν· ἀλλὰ καὶ ὅτι μὲν πανταχοῦ ἔστι, γινώ-
σκομεν. Τὸ δὲ πῶς, οὐκ ἴσμεν, καὶ ὅτι μὲν ἀγαθός,
καὶ φιλόανθρωπος, καὶ σοφός, καὶ συνετός, καὶ τὰ
τοιαῦτα, οἴδαμεν. Τὸ δὲ πῶσον, οὐκ οἴδαμεν. Τούτῳ
δὲ συνάδει καὶ ὁ Ἐκκλησιαστής λέγων· *Εἶπα· Σο-
φισθησομαι, καὶ ἀπὲρ ἁμαρτήθη ἀπ' ἐμοῦ, ὑπὲρ
δ' ἦν· καὶ βαθὺ βάθος, τίς εὐρήσει αὐτήν;* καὶ
ὁ Παῦλος ἐφῆσιν, *Ἡ βάθος πλοῦτου καὶ σοφίας,
καὶ γνῶσεως Θεοῦ· ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρῖματα
αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ.* Τινὲς
δὲ, καὶ οὕτω νενοήκασιν· Ἐθαυμαστώθη ἡ σοφία σου
ἐκ τῆς ἐμῆς διαπλάσεως, ἐκ τῆς ἐμῆς κατασκευῆς
ἐκραταιώθη, οὐ μὴ δύναμαι πρὸς αὐτήν, ὥστε ὑμνή-
σαι αὐτήν ἀξίως. Ἄλλ' εἰ μὴ οἶδας αὐτήν ἀκριβῶς,
πῶς θαυμάζεις αὐτήν; Δι' αὐτὸ τοῦτο πάντως, ὅτι
ἀκατάληπτος. Καὶ τὴν ἡλιζκήν γὰρ ἀκτίνα μὴ δυ-
νάμενοι καταμαθεῖν, δι' αὐτὸ τοῦτο μάλιστα θαυμά-
ζομεν. Εἶτα, καὶ ἑτέραν θαυμάζει δύναμιν τοῦ Θεοῦ
τὸ πανταχοῦ παρεῖναι, τῇ δυνάμει, καὶ προνοίᾳ,
καὶ πάντα τόπον πληροῦν.

exacte non novit eam beatus David, quomodo eam
admiror, quia incomprehensibilis est. Nam et solares radios intueri, atque comprehendere non
valemus, atque ob hoc ipsum eos plurimum admiramur. Deinde aliam Dei potentiam admirandus
narrat, quod providentia nimirum ac potentia sua, Deus ubique adest, atque omnem implet locum.

Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου; καὶ ἀπὸ
τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν
οὐρανόν, σὺ ἐκεῖ εἶ· ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ἄδην,
πάρει. Πνεῦμα καὶ πρόσωπον Θεοῦ, τὴν Θεὸν λέγει
κατὰ περιφρασιν, ἢ πνεῦμα μὲν αὐτοῦ, τὸ Πνεῦμα
τὸ ἅγιον, πρόσωπον δὲ αὐτοῦ, τὸν Υἱόν, ὡς εἰκόνα
τοῦ Πατρὸς, καὶ χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ.
Ὁ ἑωρακῶς γὰρ, φησὶν, ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα.
Διὰ μὲν τοῦ οὐρανοῦ, τὸν ἀνώτερον δεδήλωκε, διὰ
δὲ τοῦ ἕδου, τὸ κατώτατον. Εἶτα λέγει, καὶ τὴν
ἔβυσσον, καὶ τὸν πυθμένα τῆς θαλάσσης· δι' ὧν
ἐπάντων πάντα τόπον ἀβατον ἀνθρώπους συμπε-
ρίεβαλεν.

Ἐὰν ἀναλάβοιμι τὰς πτέρυγές μου κατ' ὄρ-
θρον, καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θα-
λάσσης, καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ χεὶρ σου ὀδηγήσει με,
καὶ καθέξει με ἡ δεξιὰ σου. Πτέρυγες αὐτοῦ, ἡ
κινήτικη δύναμις τοῦ νοῦ. Ἐὰν ταῖς πτέρυξι τοῦ
νοῦ μου, φησὶν, καταστήσω εἰς τὴν ἔβυσσον τῆς
θαλάσσης, ὥστε κἀν ἐκεῖ δύνασθαι κρυβῆναι ἀπὸ
σεῦ, ἐκεῖ ἡ δύναμις σου ὀδηγήσει με, καὶ αὐθις
καθέξει με· τουτέστιν, οὐδὲ ἐκεῖ ἀνευ αὐτῆς ἀπε-
λεύσομαι, ἀλλὰ προπορεύεται μου, ἐνδιδούσα πο-

A VRS. 6. *Mirabilis facta est cognitio tua, ex me.*
Cognitio tua, inquit, magna facta est super me (ita
enim alius interpres reddit) hoc est, Super capaci-
tatem intellectus mei facta est. Quod etiam ex
sequentibus magis declaravit, dicens:

Invaluit, et non potero ad eam. Fortior ac potentior
facta est, quam ut comprehendi possit, cogi-
tatione ac consideratione mea: et non potero ad
eam, appropinquare nimirum, ita ut comprehen-
dam. Per cognitionem autem Dei, nihil aliud signifi-
ficare voluit, quam scire et cognoscere eum qualis
naturæ sit. Nam quod sit Deus, hoc proculdubio
scimus, quid autem, aut qualis sit illius substan-
tia, ignoramus. Similiter quod ubicunque Deus
est, novimus, quomodo autem id fieri possit, ne-
scimus. Pari etiam modo novimus, quod bonus est,
quod misericors, quod sapiens et potens, sed
bonitatis, misericordiæ, sapientiæ modus, aut qua-
litas a nostra cognitione procul est. His consona
sunt, quæ habentur apud Ecclesiasten: *Dixi: Sa-
piens efficiar, et ipsa longius facta est a me, magis
quam erat; et profunda profunditas, quis inveniet
eam?* Paulus etiam: *O profundum divitiarum
sapientiæ et scientiæ Dei dixit; quam imperscrutabilia
sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus?*
Quidam vero ita intellexerunt: *Mirabilis facta est
scientia, ac sapientia tua ex creatione, et forma-
tione mea: et ita invaluit, ut vere cognoscam,
quod non potero ad eam pervenire ut condignis
eam laudibus celebrem.* Verum si plene atque

C VRS. 7, 8. *Quo ibo a spiritu tuo? et quo facie
tua fugiam? si ascendero in cælum tu illic es, si
descendero in infernum, ades.* Per spiritum Dei, et
per faciem Dei, Deum ipsum circumloquitur. Vel
per spiritum Dei, sanctum Spiritum intellige. Per
faciem vero, ipsum Filium, tanquam veram patris
figuram, et certissimum illius divinæ naturæ cha-
racterem: *Qui enim, inquit, vidit me, vidit et pa-
trem meum.* Per cælum autem superna, et per
infernum, inferna loca denotavit. Deinde etiam
abyssum dicit, et profundum maris: per quæ
omnia inaccessa hominibus loca subsignavit.

VRS. 9, 10. *Si assumpsero alas meas diluculo,
et habitavero in extremis maris: etenim illuc manus
tua deducet me, et tenebit me dextera tua.* Per
alas, potentiam illam mentis intelligit, qua huma-
nus intellectus movetur. Si alis, inquit, intellectus
mei in abyssum maris pervenero, eo consilio ut
illic saltem possim a te abscondi, potentia tua ni-
hilominus illuc etiam me deducet, et rursus deti-
nebit me; hoc est: Neque illuc etiam sine tua po-
tentia accedam; quinimo illa præbit me, illa iter

⁷⁰ Eccle. vii, 24. ⁷¹ Rom. xi, 33. ⁷² Joan. xiv, 9.

concedet, atque illic etiam me detinebit, ita ut illinc evadere non valeam. Per diluculum autem, illud tempus intelligit, quo potissimum humana mens sobria esse solet. Superflua est etiam dictio, *Enim*. Quidam præterea per diluculum, orientem i tellexerunt; occasum vero, per extrema maris, ut sit sensus: Si intellectu meo, veluti alis quibusdam munitus, in oriente elevatus fuero, et pervenero usque in occidentem, potentia tamen tua illa erit, quæ et in oriente dux mihi erit, dum illuc pervenero.

VERS. 11. *Et dixi, Numquid tenebræ conculcabunt me? et nox illuminatio in deliciis meis. Cogitavi intra me, numquid si tenebras ingressus fuero, latere potero ita ut ab illis abscondar? ita enim significare volunta ea verba: Numquid tenebræ conculcabunt me? quod metaphorice dictum est. Nam ii qui solum pedibus conculcant, obterege illud atque abscondere quodammodo etiam videntur. Deinde intellexi quod ipsa etiam nox in Deo lucida est, hunc etenim Deum Propheta delicias suas appellavit, cujus vel solam memoriam oblectamentum sibi summum esse arbitratur. Memor enim, quod nec ipsæ tenebræ abscondere me poterunt a Deo.*

VERS. 12. *Quia tenebræ non obscurabuntur a te. — A te, dixit pro Apud te, quemadmodum alius etiam interpret reddidit. Nam quæ apud nos sunt tenebræ, apud te tenebræ non sunt; tibi etenim omnia lucent. Deinde magis declarat, dicens:*

Et nox sicut dies illuminabitur. Apud te scilicet.

Sicut tenebræ ejus, ita et lux ejus. Sicut tenebræ ejus noctis lucidæ sunt apud te, sic etiam et lux diei, hoc est duo hæc æque se habent apud te, æque lucent, æque splendescunt; juxta hoc, sensus est, quod omnia apud Deum manifesta sunt. Intelliguntur etiam hæc verba juxta alium sensum: Tentationum, inquit, atque afflictionum tenebris stipatus dixi: quod tentationes forsitan mei dominabuntur, verum te ita postmodum volente, nox illa nigroris, illuminatio lætitiæ mihi effecta est. Reliqua etiam consequenter prædictis interpretanda sunt. Gregorius vero Theologus aliter hoc dictum exposuit: Me, inquit, deliciis vacante, nox illa deliciarum, quæ mentem obtenebrat, visa mihi est quædam esse illuminatio: nox enim, inquit, undique mihi misero erat, et ignorabam. Arbitrabar enim delicias lucem esse.

VERS. 13. *Quoniam tu possedisti omnes renes meos. Per renes suos, seipsum Propheta, Chrysostomi sententia, circumloquitur, veluti a parte totum describens. Quoniam tu, inquit, possedisti me, hoc est, possessionem tuam me effecisti: dignum nimirum tua providentia. Nam qui aliquid possidet, illius etiam curam habet.*

Adjuvisti me de ventre matris meæ. In septuagesimo etiam psalmo dixit: De ventre matris meæ

⁸¹ Psal. LXXVI, 4.

αὐρεῖσθαι, καὶ καθέξει αὐθις ἐν ἀφύκτῳ. κατ' ὄρα δὲ εἶπε, δηλῶν τὸν καιρὸν ὅτε μάλιστα νηφαί ἐστὶν ὁ νοῦς. Περιττὸν δὲ τὸ γάρ. *Τινὲς δὲ δριμύτην τὴν ἀνατολὴν ἐνόησαν· ἔσχατα δὲ τῆς θαλάσσης τὴν δύσιν· οἶον ἐὰν περὺξωμαι τῷ νῆπι μου καὶ τὴν ἀνατολὴν, καὶ καταστήσω εἰς τὴν δύσιν, εἰς τὴν ἀνατολὴν, ἡ δύναμις σου ὀδηγήσει με πρὸς ἑσέ· καὶ εἰς τὴν δύσιν καταστῶντα αὐτὴ καθέξει.*

elevator: et in occidente me comprehendet, et

Καὶ εἶπα· Ἄρα σκότος κατακατήσει με, καὶ νύξ φωτισμὸς ἐν τῇ τρυφῇ μου. Ἐλογισάμην ἃ, σκότους ὑποδουκρῶσθαι δύνησομαι, ἄρα σκότος κατακρύψει με, εἶπα ἐν ἑμαυτῷ; τοῦτο γάρ, κατακατήσει, δηλοῖ· κρύπτει γὰρ τὸ ἕδαφος ὁ πατὴρ αὐτό. Εἶτα συνεῖκα, καὶ ἡ νύξ αὐτῆ, φωτεινὴ ἐστὶν, ἐν τῷ θεῷ, ἦτοι παρὰ τῷ θεῷ· τοῦτο γὰρ λέγει, τρυφὴν ἑαυτοῦ· οὐ καὶ τὴν μνήμην μόνον, εὐφροσύνην ἡγεῖται· Ἐμνήσθη γάρ, φησί, τοῦ θεοῦ, καὶ ἠγνόησεν, ἔγνω ὅτι οὐδὲ τὸ σκότος κρύψει με ἀπὸ τοῦ θεοῦ δύναται.

inquit, sui Dei, et delectatus sum⁸¹. Cognovi igitur

Ὅτι σκότος οὐ σκοτισθήσεται ἀποσοῦ. Ἦγουν, Παρὰ σοί· οὕτω γὰρ ἕτερος ἐξέθεκεν, ὅτι τὸ παρ' ἡμῖν σκότος, οὐκ εἴη σκότος παρὰ σοί· ἀλλὰ καὶ αὐτὸ φαίνει· εἶτα σαφηνίζει τὸν λόγον.

Καὶ νύξ ὡς ἡμέρα φωτισθήσεται. Παρὰ σοί δηλονότι.

Ὅς τὸ σκότος αὐτῆς, οὕτω καὶ τὸ φῶς αὐτῆς. Ὡς τὸ σκότος τῆς νυκτὸς παρὰ σοί φωτεινὸν, οὕτω καὶ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας· τοῦτέστιν ἴσα παρὰ σοί ἄμφω, καὶ ὁμοίως φωτεινά. Ταῦτα μὲν περὶ τοῦ πάντα φανερὰ εἶναι παρὰ θεῷ· νοεῦνται δὲ καὶ καθ' ἑτέραν διάνοιαν, ὅτι περιστοιχιθεὶς τῷ σκότει τῶν πειρασμῶν, εἶπα καθ' ἑαυτόν· Ἄρα κατακυριεύσει με; εἶτα σοῦ θελήσαντος, καὶ ἡ νύξ τῆς ἀθυμίας; φωτισμὸς εὐφροσύνης ἐγένετο· ἀκολούθως; δὲ καὶ τὰ ἐξῆς ἐρμηνευτέον. Ὁ δὲ θεολόγος Γρηγόριος; ἐτέρως ἡρμήνευσε τὸ ῥητόν, ὅτι τρυφῶντός μου, ἡ νύξ τῆς τρυφῆς ἡ σκοτιζούσα τὸν νοῦν, φωτισμὸς; ἐδόκει μοι· νύξ γὰρ ἦν, φησί, περὶ ἐμὲ τὸν δειλίον, καὶ ἠγνόουν· φωτισμὸν εἶναι τὴν τρυφὴν ὑπελάμβανον.

Ὅτι σὺ ἐκτήσω τοὺς νεφροὺς μου. Φησὶν ὁ Χρυσόστομος, ὅτι νεφροὺς ἐνταῦθα ὁ προφήτης ὄλον ἑαυτὸν λέγει, ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν· ὅτι σὺ ἐκτήσω με, σὸν κτήμα πεποίηκας, καὶ προνοίας ἀξίος; ἔ γὰρ κτώμενός τι, καὶ προνοεῖται αὐτοῦ.

Ἄνταλάβου μου ἐκ γαστρὸς μητρὸς μου. Καὶ ἐν τῷ σ' ψαλμῷ εἶπεν· Ἐκ κοιλίας μητρὸς σὺ μου

ει σκεπαστικής· ἐξ αὐτῶν τῶν σπαργάνων, ἐκ πρώτης ἡλικίας.

Ἐξομολογήσομαι σοι, ὅτι φοδερῶς ἐθαυμάστῳθης. Πολλὰ θαυμάζομεν, ἀλλ' οὐ μετὰ φόβου· οἶον, κάλλη καὶ μεγέθη σωμάτων, καὶ οἰκοδομημάτων, καὶ σοφίαν τεχνῶν, καὶ τὰ τοιαῦτα· εἰς δὲ τὸ βάθος· τῆς θαλάσσης κατακύφαντες, οὐχ ἀπλῶς αὐτὸ θαυμάζομεν, ἀλλὰ μετὰ φόβου. Λοιπὸν οὖν ὁ προφήτης εἰς τὸ ἀχανὲς πέλαγος, καὶ τὸν ἄπειρον βυθὸν τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως καὶ σοφίας, καὶ οἰκονομίας παρακύψας, καὶ ἐλιγγιάσας, καὶ μετὰ φόβου θαυμάσας, ἀνεχώρησεν πρὸς ἑαυτὸν, καὶ ἀνεδόθησεν ὅτι, *Εὐχαριστῶ σοι μόνυ.*

Θαυμάσια τὰ ἔργα σου. Πάντα γάρ, φησὶν, ἐν σοφίᾳ ἐποίησας.

Καὶ ἡ ψυχὴ μου γινώσκει σφόδρα. Γινώσκει ὅτι θαυμαστά ταῦτα.

Οὐχ ἐκρύβη τὸ ὄστούν μου ἀπὸ σοῦ, ὃ ἐποίησας ἐν κρυφῇ. Φανερά σοι καὶ ἡ διάπλασις τῶν ὀστέων μου, ἃ ἐποίησας ἀφανῆ ὑποκεκρυμμένα τῇ σαρκί. Καὶ ἄλλως· ὄστούν ἡ γυνή, ὅτε ἐφαγεν ἀπὸ τοῦ ξύλου· ὄστούν γάρ αὐτῆ τοῦ Ἀδάμ, ἥτις ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ πλαστουργηθεῖσα, ἦν ἐποίησας ἐν κρυφῇ, ἔκστασιν ἐπιβαλὼν τῷ Ἀδάμ. *creata est, juxta illud: Hoc nunc os ex ossibus meis* 81, quam in occulto ideo fecisse Deus dicitur, quia exstasim tunc immisit Deus in Adam.

Καὶ ἡ ὑπόστασις μου ἐν τοῖς κατωτάτοις τῆς γῆς. Φανερά σοι καὶ ἡ οὐσία τοῦ σώματός μου, ἡ ἐν τῷ βάθει τῆς γῆς κρυπτομένη, καὶ λυομένη μετὰ τὸν θάνατον· τούτέστι καὶ συμπηγνύμενον τῇ γαστρὶ τῆς μητρὸς ὀρφᾶς με, καὶ λυόμενον αἵθις ἐν κοιλίᾳ τῆς γῆς. Ἢ καὶ ἐτέρως· Φανερά σοι, καὶ ὑπόστασις μου, ἡ πλάσις μου· ἡ, ὡσπερ ἐν τοῖς κατωτάτοις τῆς γῆς, ἐν τοῖς ἐγκάτοις τῆς μητρικῆς νηδύος ὑφαινομένη.

Τὸ ἀκατέργαστόν μου εἶδον οἱ ὀφθαλμοὶ σου. Ἢ τὸ τοῦ ἐμβρύου ἀδιατύπτων λέγει, μήπω ἐξεικονισθέντος ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ τῆς φύσεως· ἢ τὴν τοῦ νοῦ ἀτελῆ κίνησιν. Οἶδας, φησὶν, κἀμὲ, πρὸ τοῦ διαμορφωθῆναι με· καὶ τοὺς λογισμοὺς μου, πρὸ τοῦ κινήθηναι αὐτούς. Οἶδας πάντα πρὸ γένεσεως αὐτῶν.

Καὶ ἐπὶ τὸ βιβλίον σου πάντες γραφίσονται. Βιβλίον Θεοῦ ἡ ἀκριβὴς γνώσις· Γραφὴ δὲ αὐτοῦ, ἡ διηγετικὴ μνήμη. Ἐν μὲν οὖν τῷ βιβλίῳ τῆς ἀπλῆς γνώσεως γράφονται ἀπλῶς πάντες, καὶ δίκαιοι καὶ ἀμαρτωλοὶ· ἐν δὲ τῷ τῆς κατ' οἰκείωσιν γνώσεως γράφονται μόνοι οἱ δίκαιοι. *quo soli justī scribuntur: ea ratione, quod eos tantum cognoscere, hoc est, approbare dicitur; juxta id quod scriptum est: Novit Dominus vias justorum* 82.

Ἡμέρας πλάσθησονται, καὶ οὐδεὶς ἐν αὐτοῖς. Ἐν φωτὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, πλάσθησονται, πλάσιν τὴν ἀρίστην νε καὶ καθαρωτάτην, καὶ τῆς νυκτερινῆς, καὶ σωματικῆς ἀντίθετον· καὶ ἐν αὐτοῖς· τοῖς ὡς εἴρηται γραφομένοις, οὐδεὶς ἐστίν, ὡς 2-37-

A tu es protector meus, ex ipsis nimirum enabulis, atque a prima et tenera ætate.

Vers. 14. Confitebor tibi, quoniam terribiliter magnificatus es. Multa sæpe admirari solemus, sed absque ullo timore, veluti pulchritudinem, ac magnitudinem corporum, ædificiorum etiam, et artium scientiam, atque alia hujusmodi; verum si maris profunditatem intuemur, non simpliciter admiramur, sed cum timore. Propheta igitur vastum pelagus atque immensum divinæ sapientiæ potentiaque et administrationis profundum intuitus, atque oculorum vertiginem passus, cum timore atque admiratione in seipsum reversus, clamavit dicens: Gratias tibi soli agam.

Mirabilia opera tua. Omnia enim, inquit, in sapientia fecisti.

Et anima mea cognoscit valde. Cognoscit quod hæc admiranda sunt.

Vers. 15. Non est occultatum os meum abs te, quod fecisti in abscondito. Nota ac manifesta etiam tibi est ossium meorum fornicatio, seu creatio. Ea etenim latere fecisti, atque ipsa carne contegi. Vel aliter: Os, hoc est, mulier ipsa, non est occultata, quando comedit de ligno. Eva etenim os dicitur viri sui Adam, eo quod ex illius costa creata est, juxta illud: *Hoc nunc os ex ossibus meis* 81, quam in occulto ideo fecisse Deus dicitur,

Et substantia mea in inferioribus terræ. Manifesta etiam tibi est corporis mei substantia, quæ post mortem meam in terræ profunditate abscondetur atque dissolvetur, hoc est, et compactum me vidisti in utero matris meæ, et dissolutum rursus videbis in utero terræ. Vel aliter: Nota tibi est substantia mea, et formatio mea, quæ in materni uteri visceribus, veluti in terræ inferioribus, contexta est.

Vers. 16. Imperfectum me viderunt oculi tui. Aut embrionem informem intelligit, qui in nature officina figuram adhuc nullam acceperat, aut imperfectum mentis motum. Nosti, inquit, me priusquam formarer, et cogitationes meas priusquam moverentur, hoc est, nosti omnia, antequam fiant. Unde alius interpres reddidit: *Informem me viderunt oculi tui.*

In libro tuo omnes scribentur. Liber Dei est summa ejus scientia; Scriptura vero, perpetua memoria. In libro igitur divinæ scientiæ, omnes scribentur, tam justī quam peccatores. Verum hic divinæ scientiæ liber, magis est universalis. Est etenim alius liber scientiæ Dei magis privatus, in quo soli justī scribuntur: ea ratione, quod eos tantum cognoscere, hoc est, approbare dicitur; juxta id

Die formabuntur, et nemo in eis. Formabuntur in luce sancti Spiritus, formatione nimirum optima et mundissima, quæ formationi materiali, atque, ut ita dicam, nocturnæ est contraria: et in eis, qui in eo libro scripti sunt, ut diximus, nemo

81 Gen. II, 25. 82 Psal. I, 6.

est, qui spiritualiter eo pacto formatus non sit : A λωται, πνευματικῶς μὴ βυθμισθεῖς, καὶ ἀπευθυνθεῖς· spiritualiter nimirum, ut diximus, concinnatus, ac directus. Nos igitur ut potuimus versiculum hunc declaravimus, sumpta expositionis occasione, ex Gregorio Theologo. Chrysostomus vero difficultatem atque obscuritatem hujus versiculi confessus, sensum tantummodo ex alio adducit interprete. Informem me, inquit, viderunt oculi tui ; atque ita viderunt, ut eos vident, qui in libro tuo scripti sunt : eos, inquam, qui in tempore, hoc est, tempestive creati et nati sunt, ita ut ne una quidem dies ad perfectam eorum creationem deficiat.

VERS. 17. *Mihi autem valde honorati sunt amici tui, Deus.* Amici Dei sunt, quicumque per virtutem, familiaritatem ac benevolentiam ejus adipiscuntur. Vos enim, inquit, *amici mei estis* ⁴⁴. Virtutis igitur non minima pars est, amicos Dei honorare.

Valde praevaluerunt principatus eorum. Alius interpretes, *Capita eorum* dixit, hoc est, ipsi amici Dei. Fortes enim, inquit, facti sunt virtute, adeo, ut a vitiis superari non possint. Vel per principatus, potentiam et facultatem intellige, quam eorum unusquisque adversus immundos spiritus sortitus est. Significare autem mihi videtur tam apostolos quam eorum successores, et alios omnes fideles, si qui illorum instar, virtute fuerint praediti.

VERS. 18. *Dinumerabo eos et super arenam multiplicabuntur.* Utitur Propheta figura hyperbole. Conabor, inquit, eos dinumerare, et adeo immensæ erunt multitudinis, ut supra numerum esse repariantur. Est autem hic quidam loquendi modus. Apud Deum vero non ipsi tantum numerabuntur, C sed omnes etiam capilli capitis eorum.

Exsurrexi et adhuc sum tecum. Erectus sum a calamitatibus, et tui tamen, ut multi in secunda faciunt fortuna, oblitus non sum.

VERS. 19. *Si occideris, Deus, peccatores.* Subintelligendum est : *Bene habet.* Per peccatores autem, ipsos daemones intelligit, atque homines quoscunque legis transgressores. Occidi autem dicuntur daemones, quando inefficax atque invalida redditur eorum potentia. Peccatores vero homines tunc interimuntur, quando necatis vitiis ipsi ad virtutem conversi fuerint. Vel in peccatoribus Propheta corpus occidi optat, quando delictorum vulnera immedicabilia sunt : atque

Viri sanguinum declinate a me. Sanguinolenti D scilicet et caede lætantes, qui quoscunque occiditis, superiores estis. Hujuscemodi autem sunt diabolici omnes, qui factis partim, et partim sermone suo cæteros perdunt. Non minima etiam est virtus delinquentium commercia declinare.

VERS. 20. *Quoniam contentiosi estis in colloquiis.* Quia litigiosi, inquit, estis in sermonibus, seu in pravis consultationibus vestris, ut alius interpretes reddidit.

Accipient in vanitate civitates suas. Hoc est, in vanum ac frustra proprias habitabunt civitates.

⁴⁴ Joan. xv, 14.

Ἐμοὶ δὲ λίαν ἐτιμήθησαν οἱ φίλοι σου, ὁ Θεός· φίλοι Θεοῦ ὅσοι δι' ἀρετῆς οἰκεῖσθαι Θεῷ· ὑμεῖς γὰρ, φησὶν, φίλοι μου ἐστέ· οὐ μικρὸν δὲ καὶ τοῦτο μέγρος ἀρετῆς, τὸ τιμᾶν τοὺς φίλους τοῦ Θεοῦ.

B *Λίαν ἐκρίτικώθησαν αἱ ἀρχαὶ αὐτῶν.* Ἄλλως, *Αἱ κεφαλαι αὐτῶν*, ἤγουν αὐτοὶ, κατὰ περίφρασιν· ἰσχυροὶ, φησὶν, γεγόνασιν, εἰς ἀρετὴν· ἀήττητοι κακίαν. Ἡ ἀρχὴ νέει τὴν ἐξουσίαν, ἣν ἔλαβεν ἕκαστος κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων· αἰνίσσεται δὲ τοὺς ἀποστόλους, καὶ τοὺς διαδόχους αὐτῶν, ἧ καὶ τοὺς κατ' αὐτῶν ὄντας ἐναρέτους.

Ἐξαριθμῆσομαι αὐτούς, καὶ ὑπὲρ ἄμμου πληθυνθήσονται. Καθ' ὑπερβολὴν ὁ λόγος· Ἐξαριθμῆσθαι πειράσσομαι καὶ ἀπειραπληθεῖς ἔσονται, ὑπὲρ ἀριθμῶν εὐρέθησονται· πλην παρὰ Θεῷ οὐκ αὐτοὶ μόνον ἠριθμῆνται, ἀλλὰ καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς αὐτῶν.

Ἐξηγέρθη, καὶ ἐτι εἶμι μετὰ σοῦ. Ἀπηλλάγη τῶν δεινῶν, καὶ οὐκ ἐπελαθόμεν τῆς ἀρετῆς, ὅπερ πολλοὶ πάσχουσιν ἐν εὐημερίᾳ.

Ἐὰν ἀποκτείνῃς ἀμαρτωλοὺς, ὁ Θεός. Λεῖπει τὸ, *Ἐδ' ἔχει*· ἀμαρτωλοὺς μὲν οὖν λέγει τοὺς δαίμονας, καὶ τοὺς παρανόμους ἀνθρώπους· ἀναίρεσις δὲ τῶν μὲν δαιμόνων, ἡ ἀνενεργησία· τῶν δὲ παρανόμων ἀνθρώπων ἡ πρὸς ἀρετὴν μεταβολή, ἀναίρεσις μὲνης τῆς κακίας· ἧ καὶ ὁ σωματικὸς θάνατος ἀνιέντων φαινομένων, ἵνα μὴ ἐμποδίζωσι τῷ δρόμῳ τῆς ἀρετῆς.

hoc, ne aliis impedimento sint ad studia virtutum.

Ἄνδρες αἱμάτων ἐκκλίνατε ἀπ' ἐμοῦ. Οἱ φονκοὶ, οἱ αἰμοχαρεῖς, οἱ ἀναιροῦντες ὧν ἂν περιγένησθε· τοῦτοι δὲ πάντες, οἱ τοῦ διαβόλου, τοῦτο μὲν ἔργον, τοῦτο δὲ λόγῳ φθειρόντες. Οὐ μικρὸν δὲ κατόρθωμα, τὸ φεύγειν τὴν συνοσίαν τῶν παρανόμων.

Ὅτι ἐρισταὶ ἐστε εἰς οἰαλογισμοὺς. Ὅτι μάχιμοὶ ἐστε καὶ φιλονεικοὶ ἐν διαλογισμοῖς· ἐν κακοβουλείαις, ὡς ἔτερος ἐξέδωκε.

Λήψονται εἰς ματαιότητος τὰς πόλεις σου. Οἰκίησονται μάτην τὰς πόλεις σου. Τοῦ Κυρίου γὰρ,

φῆσιν, ἢ γῆ. Μανοῦσιν ἀκαρποὶ εἰς ἀρετὴν εἰς το:οὔτοι.

Ὅχι τοὺς μισοῦντάς σε, Κύριε, ἐμίσησα, καὶ ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς σου ἐξετεγκόμην; Τέλειον μίσος ἐμίσησαν αὐτοὺς, εἰς ἐχθροὺς ἐγένοντό μοι. Εἰπὼν ἀνωτέρω· Ἐμοὶ δὲ Ἰαὴν ἐτιμήθησαν οἱ φίλοι σου, ὁ Θεὸς· ἐνταῦθ' αὖ φησιν· Ὅχι τοὺς μισοῦντάς σε, Κύριε, ἐμίσησα; καὶ κεῖ μεθ' ὑπερβολῆς ἢ τιμῆ· Ἰαὴν γάρ· κἀνταῦθα μεθ' ὑπερβολῆς τῆ μίσος· Ἐξετέγκετο γάρ, ἦγουν ἐκφυροῦντο τῷ κατ' αὐτῶν θυμῷ.

Δοκιμασόν με, ὁ Θεός, καὶ γνώθι τὴν καρδίαν μου. Καὶ μὴν κατ' ἀρχὰς εἶπε· Κύριος, ἐδοκιμασάς με, καὶ ἐγνώσ με. Ἀλλὰ καὶ ἐτι δοκιμασθῆναι, πρὸς πλείονα πληροφορίαν, ζητεῖ τῶν ἀγνοούντων αὐτόν.

Ἐτασόν με, καὶ γνώθι τὰς τρίβους μου, καὶ ἴδε, εἰ ὁδὸς ἀνομίας ἐν ἐμοί, καὶ ἐδήγησάν με ἐν ἔδῳ αἰωνία. Τὸ αὐτὸ λέγει καὶ νῦν· ἢ τοίνυν, διὰ τοὺς ἀδικούντας αὐτὸν ὁ λόγος, βεβαιῶν, ὅτι οὐδὲν αὐτοῦ ἐκαίνους ἠδίκησεν, ἢ καὶ ἐτι δοκιμασθῆναι ζητεῖ, ἵνα, εἰ μὴ οὕτως ἔχων ἐλεγχθῆ, διορθώσεται ἑαυτὸν πλανώμενον.

Ψαλμὸς τῷ Δαβίδ.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΘΨ.

Ἐξελοῦ με, Κύριε, ἐξ ἀνθρώπου πονηροῦ. Κακούργου. Πονηρὸν δὲ ἡ κακία, ὡς πόνον καὶ κάμτον ἐπιφέρεισα τῷ κεκτμένῳ. Εἶτα σαφηνίζει τίνα λέγει πονηρὸν.

Ἐξ ἀνθρώπου ἀδίκου ρύσαι με. Παρὰ νόμου. Ἐπεὶ γὰρ τοιοῦτος ἀνθρώπος δυσφύλακτος, καλεῖ τὸν Θεὸν εἰς ἐπικουρίαν· ζήτησον καὶ ἐν τῷ μὲν ψαλμῷ τὴν ἐξήγησιν τοῦ, Ἐξ ἀνθρώπου ἀδίκου, καὶ δολίου ρύσαι με. Ἐν τῷ προλαβόντι γοῦν ψαλμῷ εἰπὼν· Ἄνδρες αἰμάτων, ἐκκλίνατε ἀπ' ἐμοῦ· ἐν τῷ δὲ φῆσας, Ἄποστρεφε ὅπ' ἐμοῦ, πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν, καὶ οἰκοθεν ἀποστραφεῖς καὶ φυγὼν αὐτοῦς, νῦν καὶ τὸν Θεὸν ἐπικαλεῖται συνεργόν· χρῆ γὰρ ἕκαστον τὸ παρ' ἑαυτοῦ εἰσάγειν πρότερον, εἶτα καὶ τὸν Θεὸν παρακαλεῖν. Οὕτε γὰρ ὁ Θεός συνεργεῖ σου μὴ σπουδίζοντος, οὕτε σὺ σπουδάζων ἀνύσεις, ἐκείνου μὴ συνεργαπομένου.

⁶⁶ P. al. xxiii, 1.

Domini enim, inquit, est terra ⁶⁵. Permanebunt enim hujuscemodi homines infructuosi et steriles ad virtutem.

VERS. 21, 22. *Nonne eos qui te oderant, Domine, oderam, et in inimicos tuos tabescebam? Perfecto odio oderam illos: inimici facti sunt mihi. Cum superius dixerit: A me autem valde honorati sunt amici tui, Deus, nunc dicit: Nonne eos qui te oderant, Domine, odi? Et illic honoris magnitudinem significans, Valde, dixit; hic etiam pari modo summum odium exprimere volens, ait: Tabescebam, hoc est, indignatione maxima adversus eos aestuabam quodammodo, et consumebar.*

VERS. 23, 24. *Proba me, Deus, et cognosce cor meum. Atqui in principio psalmi dixit: Domine, probasti me, et cognovisti me. Verum melius adhuc probari et cognosci cupit, non ut Deus ipse melius eum cognoscat, qui omnia novit, sed ut ii qui Prophetæ animum, ac mentem non noverant, illius magis certiores reddantur.*

Examina me, et cognosce semitas meas, et vide si via iniquitatis in me est, et deduc me in via æterna. Eadem repetit sententiam, aut propter eos qui sibi injuriam intulerant, confirmans nulla se eos affecisse injuria: aut etiam amplius probari cupit, ut si convictus fuerit, talem animum aut mentem non habere, emendari rursus possit, ac dirigi,

Psalmus ipsi David.

PSALMUS CXXXIX.

VERS. 2. *Eripe me, Domine, ab homine maligno. Hoc est, scelesto. Ipsum etenim scelus malignum esse quid dicitur: eo quod mala atque afflictiones auctori suo præstat. (Eripe me, inquit, non a dæmoniis, non a feris, aut draconibus, sed a maligno homine. Maligni etenim homines illis omnibus deteriores sunt. Nam et feras multas legimus, quæ sanctos viros veneratæ sunt, quibus contra maligni homines innumerabilia intulerunt mala. Feræ præterea aperte ac palam malignitatem suam exercent, atque ut ita dicam, ingenue: homines vero clam id faciunt, atque in occulto, et subdole. Dæmones item sancto crucis signo fugantur, et quoties a sanctis viris increpati fuerint, secedunt: homo vero malignus ipsi etiam Deo adversatur. Nam cum jubeat Deus inimicos etiam amari, ille contra, non inimicos tantum, sed ipsos etiam benefactores odit. Beatus etiam Paulus solo verbo dæmones expulit: Alexandri autem fabri malignitatem superare non potuit.) Deinde declarat quemnam dicat*

A viro injusto eripe me. A legis transgressore. Vocat autem Deum Propheta in adiutorium, quia difficillimum est ab hujuscemodi cavere hominibus. Vide in psalmo xlii expositionem illius versiculi: A viro injusto et doloso eripe me. Et cum in præcedenti psalmo dixerit: Viri sanguinum, declinate a me, item in psalmo xc, Discedite a me: omnes qui operamini iniquitatem, et sponte sua, pro viribus se ab eis averterit, nunc Deum adiutorem suum invocat. Oportet etenim unumquemque antea vires suas adferre, atque ita demum Deum invocare. Neque Deus tibi cooperabitur, nisi tu quoque studium adhibueris et diligentiam: sed nec tu studio, aut diligentia tua aliquid perficies, nisi ille suam tibi opem porrexerit.

VERS. 3. *Qui cogitaverunt injustitiam in corde.* A Tales, inquit, injusta et noxia cogitaverunt, ac perversa.

Tota die instruebant praelia. In tota vita sua bella paraverunt, modo adversus hunc, modo adversus alium. Inveteratum enim vitium quiescere eos non sinebat; quin imo persuadebat magis, ut modo clam, modo palam pugnarent. Per praelia autem, dolii etiam intelliguntur atque insidiæ, et quodcumque aliud offensionis genus, quod cogitatione, verbo aut opere committi possit.

VERS. 4. *Acuerunt linguam suam quasi serpentis.* Incitarunt eam, ut exitiale venenum emitteret: noxium nimirum ac pestilentem sermonem.

Venenum aspidum sub labiis eorum. Hoc est, in lingua atque in ore eorum. Perniciosus autem sermo aspidis veneno comparatur, veluti valde nocuus, atque ad perdendum efficacissimus. Vides igitur, quo pacto vitium in hujuscemodi feritatem homines immutavit. Quod si eorum natura, quantum corporeis oculis cerni potest, immutata non videtur, immutatum est tamen propositum, immutata atque ad immanitatem sint deducti.

VERS. 5. *Custodi me, Domine, de manu peccatoris, et ab hominibus injustis eripe me.* Quæ superius dicta sunt, rursus repetit, orationem intendens. Peccator autem, atque injustus, quicumque intelligendus est, qui delinquit, atque injuria vel seipsum, vel alienum afficit. Seipsum enim injuria afficere quis dicitur, quomodocumque quis peccet; alterum vero non semper. Et quemadmodum sæpenumero Scriptura justitiam in universum pro quacunque intelligit virtute, sic contra, injustitiam persæpe ponit pro omni vitio.

Qui cogitaverunt supplantare gressus meos. Cogitaverunt impedimentum præstare itineri, et conversationi meæ, quam ex lege moderor.

VERS. 6. *Absconderunt superbi laqueum mihi.* Superbus est quilibet legis transgressor, veluti qui legem despicit, ut sæpe diximus. Legis autem transgressor est, quisquis delinquit.

Et funibus extenderunt laqueum pedibus meis. Multiplicibus, ac clandestinis insidiis, ac plagis, telerudent mihi laqueos.

Juxta iter scandala posuerunt mihi. Hoc est, in iis locis quæ contigua erant ipsi viæ, seu prope viam. Hoc autem fecerunt, ut dum incautus illuc incedo, in ea scandala incidere. Per scandalum autem offendiculum intelligit. Enarrat etiam et dilatat Propheta sermonem de insidiis: Absconderunt enim, inquit, insidias, et extenderunt eas etiam juxta semitam; quo sermone, et prava eorum studia denotare voluit, et scelera.

VERS. 7. *Dixi Domino: Deus meus es tu.* In hujuscemodi periculis existens, et capi jamjam expectans, omnia alia auxilia omisi, solumque Deum invocavi, dicens: Deus meus es tu, ne despicias creaturam tuam.

Οτινες ελογισαυτο αδικιαυ εν καρδια. Οι τοιουτοι, φησιν, εμελετησαν αδικα, παρανομα, βλαβερα.

Ολην την ημεραν παρετασσαντο πολεμους. 'Εν ὅλῳ τῷ βίῳ αὐτῶν, ἡτρεπίζοντο πολέμους, νῦν μὲν κατὰ τούτων, νῦν δὲ κατ' ἐκείνων· μὴ συγχωρούσης αὐτοῖς τῆς κακίας ἡρεμεῖν, ἀλλὰ ποτὲ μὲν, ἀσαφῶς ἐπιτίθεσθαι πειθούσης, ποτὲ δὲ φανερώς. Πόλεμος δὲ νοεῖται, καὶ ὁ δόλος, καὶ ἡ ἐπιβουλὴ, καὶ πᾶσα ἐπιθρεια ἐν διανοίᾳ καὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ θεωρουμένη.

Ἠκόνησαν γλωσσαι αὐτῶν, ὡς ὄφρας. Ὡς οὖν αὐτὴν, εἰς τὸ ἐνιέναι ἰὼν φθοροποιὸν, ὅς ἐστιν οἱ βλαβεροὶ λόγοι.

Ἰδὸς ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χεῖλη αὐτῶν. Ἦγουν ἐν τῇ γλώσσῃ αὐτῶν, ἐν τῷ στόματι αὐτῶν λόγος ὀλέθριος, ἢ ἀσπίδος ἑοικώς, κατὰ τὸ βλαπτικὸν τε καὶ δραστήριον εἰς ἀπώλειαν. Ὁρᾷς πῶς εἰς θρησκείαν τούτους ἡ κακία μετέστησεν, οὐ τὴν φύσιν αὐτῶν, ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν εἰς ἀπανθρωπίαν καταγαγούσα.

est mens: quo factum est, ut ad sævitiam,

Φύλαξόν με, Κύριε, ἐκ χειρὸς ἀμαρτωλοῦ, ἀπὸ ἀνθρώπων ἀδίκων ἐξελοῦ με. Τὰ προλαβόντα λέγει πάλιν, ἐπιτείνων τὴν δέησιν· ἀμαρτωλὸς γὰρ καὶ ἀδικός, πᾶς ὅσος δὴποτε ἀμαρτάνων καὶ ἀδικῶν ἑαυτὸν, ἢ ἕτερον· ἑαυτὸν μὲν γὰρ ἐν πάσῃ ἀμαρτίᾳ πάντως ἀδικεῖ, ἕτερον δὲ οὐ πάντως ἐν πάσῃ. Ὡςπερ δὲ πολλάκις δικαιοσύνην ἡ Γραφή τὴν καθόλου ἀρετὴν ἐνομάζει, οὕτω καὶ ἀδικίαν τὴν καθόλου κακίαν.

Οτινες διελογισαυτο του ὑποσκελισαι τα διαθηματα μου. Ἐσκέψαντο ἐμποδίσαι τῇ κατὰ νόμον πορείᾳ μου· περιττὸν γὰρ νῦν τὸ τοῦ, καθ' Ἑβραϊκὸν ἰδιῶμα.

Ἐκρυψαν ὑπερηφανοι παγίδα μοι. Ὑπερήφανος, πᾶς παράνομος, ὡς ὑπερόπτης τοῦ νόμου, καθὼς εἰρήκαμεν πολλάκις· παράνομος δὲ πᾶς ἀμαρτωλός.

Και σχοινοῖς διέτειναν παγίδα τοῖς ποσὶ μου. Πολυπλόκοις ἐπιβουλαῖς, θηράτορες λαθροῖς, ἤπλωσαν παγίδα μοι.

Ἐχόμενα τρίβου σκάνδαλα ἔθεντό μοι. Ἀπτόμενα τῆς ὁδοῦ, ἢ ἐγγιον αὐτῆς, ὥστε βαδίζοντα περιπεσεῖν αὐτοῖς ἀφυλάκτως· σκάνδαλον δὲ τὸ πρόσκομμα. Ἐπεξηγεῖται δὲ καὶ πλατύνει τὸν περὶ τῆς ἐπιβουλῆς λόγον· Ἐκρυψαν γὰρ, φησὶ, καὶ διέτειναν καὶ ἐχόμενα τρίβου, ἵνα δείξῃ τὸ σπουδαῖον καὶ πανοῦργον τῆς κακομηχανίας αὐτῶν.

Εἶπα τῷ Κυρίῳ· Θεός μου εἶ σύ. Ἐν τοιοῦτοις κινδύνοις γενόμενος, μόνον τὸν Θεὸν ἐπεκαλεσάμην, εἰπὼν, Θεός μου εἶ σύ· μὴ παρίδης τὸ δημιούργημά σου.

Ενώτισαι, Κύριε, τὴν φωνὴν τῆς δεήσεώς μου. Δεομένου βυσθῆναι.

Κύριε, Κύριε, δύναμις τῆς σωτηρίας μου, ἐπισκίασας ἐπὶ τὴν κεφαλὴν μου ἐν ἡμέρᾳ πολέμου. Κύριε, Κύριε, δύναμις σώζουσά με, ἐσκέπασάς με ἐν ἡμέρᾳ πολέμου, ἐφρούρησας, ἐν ἀσφαλείᾳ κατέστησας, μὴ μόνον ξιφῶν καὶ βελῶν ἀθιγῆ τηρήσας, ἀλλὰ καὶ ἤλιακῆς προσβολῆς παραλυπούσης. Εὐγνωμονεῖ δὲ καὶ ὁμολογεῖ τὰς προλαβούσας ἐργασίας, ἵνα καὶ ἔτι τοῦτον εἰς ἀντίληψιν ἐπισπάσῃται.

Μὴ παραδῶς με ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας μου ἀμαρτωλῶ. Μὴ παραχωρήσῃς με τῷ ἀμαρτωλῷ δαίμονι, διὰ τὴν ἐπιθυμίαν μου τὴν φαύλην. Εἰκὸς γὰρ ἐπιθυμῆσαι ποτε κακῶς, ἀλλὰ μὴ διὰ τοῦτο καταδικασθῆναι, μὴ διὰ τοῦτο ἀποβρίθειν. Ἀμαρτωλὸς δὲ, καὶ ὁ παράνομος ἀνθρώπος.

Διελογίσαντο κατ' ἐμοῦ, μὴ ἐγκαταλίπῃς με. Ἐμελέτησαν κατ' ἐμοῦ οἱ ἀμαρτωλοί.

Μήποτε ὑψωθῶσιν. Μήποτε ἀλαζονικώτεροι, καὶ ἱταμώτεροι γένωνται, φουσηθέντες τῆ κατ' ἐμοῦ νίχῃ.

Ἡ κεφαλὴ τοῦ κυκλώματος αὐτῶν, κόπος χειλέων αὐτῶν καλύψει αὐτούς. Κύκλωμα λέγει, τὴν σαγήνην, τὴν ἐπιβουλήν. Τὸ κεφάλαιον, φησὶν, τῆς ἐπιβουλῆς αὐτῶν, ᾧ μάλιστα πεποιθασιν, αὐτὸ τοῦτους καλύψει, καὶ ἀφανίσει· τὸ αὐτὸ δὲ καὶ κόπον τῶν χειλέων αὐτῶν ἀνόμασε, κοπιασάντων ἐν τῷ μελετᾶν αὐτὸ, καὶ μετὰ πόνου τοῦτο εὐρόντων. Δι' οὗ προδοκῶσι καθελεῖν, διὰ τοῦτου καθηρέθησονται. Ἡ κόπον τῶν χειλέων αὐτῶν λέγει, τὴν πονηρὰν μελέτην, τὴν μοχθηρὰν συμβουλήν· τοιοῦτον ἐξ ἧ πονηρία· τῷ κεκτημένῳ γίνεται βλάβος.

*Προσῦνται ἐπ' αὐτούς ἀνθρακες ἐν πυρὶ. Οὐχ ἀπλῶς ἀνθρακες, ἀλλ' ἐν πυρὶ· τούτεστι, πολὺ πῦρ ἔχοντες, ἀγαν φλογίζοντες. Ἀνθρακας δὲ νοεῖ, τὴν ἀνωθεν τιμωρίαν, δίκην ἀνθρώπων πυρὸς κολάζουσας· προφητεῖαι δὲ ταῦτα κατὰ τῶν τοιούτων· ἐπὶ πολλοὺς δὲ, καὶ πῦρ θεήλατον κατηνέχθη. **vero continent hæc verba, adversus hujusmodi insidiatores, in quorum multos, ignis a Deo immisus ac delatus est***

Καταβαλεῖς αὐτούς ἐν τάλαιπωρίαις, καὶ οὐ μὴ ὑποστῶσιν. Ἐν τάλαιπωρούσαις αὐτούς κακώσσει, καὶ οὐ μὴ ὑπενέγκωσι τὰς τάλαιπωρίας. ὄλωσ, ἀλλ' ἐκ πρώτης προσβολῆς καταβλήθησονται, διὰ τὴν τούτων σφοδρότητα.

Ἄνηρ γλωσσώδης, οὐ κατευθυνθήσεται ἐπὶ εἰς γῆς. Ἄνηρ γλωσσώδης, ἀκρατής, ἀδόλεσχος, προπετής, ἢ φιλόνηκος, οὐ κατευοδόθησεται, ἀλλὰ περιτραπήσεται, καὶ κατενεχθήσεται.

Ἄνδρα ἀδίκον κακὰ θηρεύσει εἰς διαφθοράν. Καὶ ὄλιος δὲ σαρφῆς εἶπε, Παρανομίαὶ ἄνδρα ἀγρεύ-

Auribus percipe, Domine, vocem deprecationis meæ. Qua liberari postulo.

VERS. 8. *Domine, Domine, virtus salutis meæ, obumbrasti super caput meum in die belli.* Domine, Domine, qui potentia illa es qua ego salvor, tu in die belli protexisti, et custodisti me; tu securum me fecisti, dum servas me, non tantum a sagittis et gladiis intactum, sed a solaris etiam impetus molestia. Beneficia vero accepta connumerat, tanquam eorum memor et homo grati animi: eo nimium consilio, ut Deum deinceps magis ac magis ad suum auxilium trahat.

VERS. 9. *Ne tradas me a concupiscentia mea, peccatori.* Ne permittas me ob pravam meam concupiscentiam sub dæmonis pervenire potestate. Verisimile enim est concupiscere eum aliquando res pravas. Verum, inquit, precor, ne hac de causa me condemnes, ne projiciar, aut expellar a te. Per peccatorem autem, ut diximus, legis transgressorem intelligit.

Cogitaverunt contra me, ne derelinquas me. Meditati sunt peccatores adversum me.

Ne quando exallentur. Ne quando magis temerarii fiant, atque imprudentiores victoria sua inflati adversum me.

VERS. 10. *Caput circuitus eorum, labor labiorum eorum operiet eos.* Per circuitum, sagenam intelligit, aut rete, hoc est, insidias. Caput, inquit, insidiarum suarum, in quo potissimum confidunt, idipsum erit, quod eos abscondet, ac perdet; quod alio etiam nomine, *laborem labiorum suorum* appellavit, eo quod, meditando in eo laborarunt, et cum labore invenerunt. Per eadem etenim ipsi destruentur arma, per quæ ipsi alios sperant destruere. Vel per laborem labiorum; pravas meditationes, et scelestas eorum consilia, intelligit. Hujusmodi enim est pravitas, ut auctori suo perniciem atque interitum afferat.

VERS. 11. *Cadent super eos carbones in igne.* Non simpliciter *carbones* dixit, sed *in igne*, hoc est, Multum ignem habentes, ac valde inflammati. Per carbones autem supplicia intellige, quæ a Deo desuper immittuntur, quæque carbonum instar ardentium acerbissimas infligunt pœnas. Prophetiam vero continent hæc verba, adversus hujusmodi insidiatores, in quorum multos, ignis a Deo immisus ac delatus est

D *Dejecies eos in miseriis, et non subsistent.* In afflictionibus, quæ miseros eos reddunt: nec miseras tantum sustinebunt, sed ob illarum immensitatem: ex primo etiam impetu dejicientur.

VERS. 12. *Vir linguosus non dirigitur in terra.* Hoc est, incontinens, garrulus, nugax, immodestus, aut etiam contentiosus vir, non prosperabitur: quin imo evertetur, atque in præceps deferretur.

Virum injustum mala venabuntur in interitum. Et alius Sapiens dixit: *Iniquitates hominem venan-*

tur 86. Et quoniam venatores persæpe aliqui sunt ad salutem, hoc est qui feras capiunt, non ut perdant, sed ut servant, propterea addidit, *In interitum*, hoc est, In perditionem. Sunt autem hæc verba doctrina ac sensu referta non vulgari.

VERS. 13. *Cognovi quod faciet Dominus iudicium inopum, et causam pauperum.* Licet tardus sit aliquando Dominus ad eorum vindictam, qui oppressi sunt, et quos hoc in loco inopum et pauperum nomine appellat, attamen novi, inquit, quod aut in præsentia aut in futura vita, faciet Dominus et iudicium et causam eorum, hoc est, quod eos ulciscetur. Hoc autem dixit, ut injuria affectos quoscunque homines consolaretur, simulque, ut ipsos injuriam inferentes perterreret, et moderatiores redderet.

VERS. 14. *Verumtamen justii confitebuntur nomini tuo.* Verum te, inquit, tardante, justii scandalizabuntur, sed gratias agent, scientes, quod omnia cum ratione facis, et ad nostram utilitatem.

Et habitabunt recti cum vultu tuo. Per rectos rursum justos intelligit, qui habitabunt, inquit, tecum, hoc est, cum tui memoria : cum ea semper existentes, nec unquam recedentes. Vel, per rectos quidem, apostolos significat ; per faciem vero Dei, Christum, veluti illius substantiæ characterem. *Volo enim, inquit, ut ubi ego sum, et ipsi sint mecum* 87. Possunt etiam et aliter, justii quidem ii dici, qui per actiones virtutem operantur, recti vero, qui per contemplationem ; vel justii ii qui simpliciter virtutem amplectuntur, recti vero qui cum iudicio et ratione. Et quoniam hic psalmus de futuro iudicio pertractat, de Christoque et de apostolis, idcirco quidam ei inscriptionem apposuerunt : *In finem, psalmus ipsi David.*

Psalmus ipsi David.

PSALMUS CXL.

VERS. 1. *Domine, Domine, clamavi ad te, exaudi me.* Clamavi, inquit, ad te, clamore quodam igniti atque ardentissimi cordis. Quo clamore, et Moyses cum taceret a Deo audiebatur, et Anna etiam nihil loquens ; non autem oris clamore, quo Judæi petitiones et preces suas multiplicantes, non audiebantur, sed clamore animæ. Nam quemadmodum, qui ore clamat, totum prorsus corpus intendit : sic et qui corde clamat, totam animam et dignus efficitur, qui exaudiatur.

Intende voci orationis meæ, dum clamo ad te. Dum clamo, inquit, ut dictum est, quasi si non ita clamaverit, ad vocem deprecationis suæ Deus mentem adhibiturus non sit.

VERS. 2. *Dirigatur oratio mea, sicut incensum, in conspectu tuo, elevatio manuum mearum sacrificium bespentinum.* Duo altaria olim erant in templo, aureum quidem alterum, intra adita in Sanctis sanctorum ; alterum vero æneum, quod exterius

Αουσιρ. Ἐπεὶ δὲ πολλάκις θηρεύεται τις εἰς σωτηρίαν, προσέθηκεν, ὅτι, *Εἰς διασθορὰν*, ἦτοι εἰς ἀπώλειαν· Γνωμικὰ δὲ ταῦτα, καὶ διδασκαλικὰ.

Ἐγνων ὅτι ποιήσει Κύριος τὴν κρίσιν τῶν πτωχῶν, καὶ τὴν δίκην τῶν πενήτων. Εἰ καὶ βραδύνει πολλάκις ἡ ἐκδίκησις τῶν καταπονουμένων καὶ καταδυναστευομένων, τοῦτους γὰρ λέγει νῦν πτωχοῦς καὶ πένητας, ἀλλ' ὁμως εἶ οἶδ' ὅτι ἡ κατὰ τὴν παρόντα βίον, ἡ κατὰ τὴν μέλλουσαν ζωὴν, ποιήσει Κύριος τὴν κρίσιν αὐτῶν, κατὰ τὴν δίκην αὐτῶν· ἃ καὶ ἄμφω, τὴν ἐκδίκησιν δηλοῦσι. Τοῦτο δὲ εἶπεν, ἅμα μὲν τοὺς ἀδικουμένους παραμυθούμενος, ἅμα δὲ τοὺς ἀδικούντας ἐκδειματῶν, καὶ σωφρονίζων.

Πλὴν δίκαιοι ἐξομολογήσονται τῷ ὀνόματι σου. Πλὴν καὶ τῆς ἐκδικήσεως βραδυνούσης, οἱ δίκαιοι οὐ σκανδαλισθήσονται, ἀλλ' εὐχαριστήσουσι, καὶ οὕτως εἰδότες ὅτι πάντα σὺν λόγῳ ποιεῖς, καὶ πρὸς τὸ συμφέρον.

Καὶ κατοικήσουσιν εὐθεῖς σὺν τῷ προσώπῳ σου. Εὐθεῖς, τοὺς δικαίους λέγει πάλιν, ὅτι κατοικήσουσι σὺν σοί· ἤγουν, σὺν τῇ μνήμῃ σου, πάντοτε συνόντες αὐτῇ, καὶ οὐδέποτε ταύτης ἀφιστάμενοι. Ἡ εὐθεῖς λέγει τοὺς ἀποστόλους· *πρόσωπον δὲ Θεοῦ, τὸν Χριστόν*, ὡς χαρακτηριστὴς ὑποστάσεως αὐτοῦ. *Θέλω γὰρ, φησὶν, ἵνα ὅπου εἰμι ἐγὼ, καὶ αὐτοὶ ᾧσι μετ' ἐμοῦ.* Εἴεν δ' ἂν καὶ ἄλλως δίκαιοι μὲν, οἱ τὴν πρακτικὴν κατορθοῦντες, εὐθεῖς δὲ, οἱ τὴν θεωρητικὴν· ἡ δίκαιοι μὲν, οἱ ἀπλῶς τὴν ἀρετὴν μετιόντες, εὐθεῖς δὲ, οἱ μετὰ λόγου. Ἐπεὶ δὲ περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως, εἰ δὲ περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων ὁ ψαλμὸς διαλαμβάνει, τινὲς ἐπιγραφὴν τοῦτ' ἐπιείκασιν, *Εἰς τὸ τέλος ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ.*

Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜ΄.

Κύριε, ἐκέκραξα πρὸς σέ, εἰσακούσθ' μου. Ἐκέκραξα κραυγῇ καρδίας πεπυρωμένης, καθ' ἣν καὶ σιγῶν, ἠκούετο Μωϋσῆς, καὶ μηδὲν φθειγμένη ἡ Ἄννα· οὐ κραυγῇ στόματος καθ' ἣν καὶ πλῆθύνοντες τὴν δέησιν Ἰουδαῖοι, οὐκ ἠκούοντο. Καθάπερ γὰρ ὁ στόματι βῶν ὄλον τὸ σῶμα κατατείνει, οὕτω καὶ ὁ καρδίᾳ κράζων, ὄλην συστρέφει τὴν ψυχὴν καὶ τὸν νοῦν· καὶ ἀξιόξ ἐστιν εἰσακουέσθαι. *mentem ad Deum convertit ; atque hoc pacto*

Πρόσχεε τῇ φωνῇ τῆς δεήσεώς μου, ἐν τῷ κεκραγέμαι με πρὸς σέ. Ἐν τῷ κεκραγέμαι, ὡς εἴρηται, ὡς τοῦτε μὴ οὕτω κράζοντος, οὐ προσέξεται τῇ φωνῇ τῆς δεήσεως.

Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου· Ἐπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσιὰ ἐσπερινή. Δύο βωμοὶ πάλαι ἦσαν ἐν τῷ ναῷ· ὁ μὲν χρυσοῦς, ἐνδον τῶν ἁδύτων ἐν τοῖς Ἁγίοις· τῶν ἀγίων, ὁ δὲ χαλκοῦς· ἐξω κείμενος. Καὶ ὁ μὲν

86 Mich. vii, 2. 87 Joan. xvii, 21.

χουσοῦς, τῷ θυμιάματι ἀνείτο, ὃ δὲ χαλκοῦς, αἱ δὲ ἄλλαις θυσίαις· τὸ δὲ θυμιάμα κατασκευάζετο πολυτελῶς καὶ καθαρῶς, κατὰ τὴν ὑφήγησιν τοῦ νόμου, καὶ ἦν εὐπρόδεκτον Θεῷ, θυμιώμενον, διὰ τε ταῦτα καὶ ὡς εὐωδέστατον καὶ προτυποῦν τὴν καινὴν λατρίαν. Κατευθυνθήτω οὖν, φησίν, ἡ προσευχή μου, ὡς θυμιάμα, τὸ νομίμως θυόμενον, ἢ θυμιώμενον, ἐξαφθείσης ἐν· ἐμοὶ τῆς καρδίας, τῷ πυρὶ τῆς προθυμίας, ὡς ἐσχάρας, καὶ ἀναπεμπούσης αὐτὴν· ἀλλὰ τοσαῦτα μὲν περὶ τοῦ θυμιάματος. Νενομοθέτητο δὲ τοῖς Ιερεῦσιν ὅταν μηδεὶς προσφέρῃ θυσίαν, δύο τῆς ἡμέρας θυσιάζειν, παρ' ἑαυτῶν· ἓνα μὲν ἀμὸν πρωίας, ἓνα δὲ ἐσπέρας. Καὶ ἦσαν αὐταὶ αἱ θυσίαι καθαρὰ καὶ δεκταὶ τῶν ἄλλων πολλάκις μολυνομένων ἀπὸ τῆς προσαγόντων διαθέσεως. Ἡ μὲν τοι ἐσπερινὴ τοιαύτη θυσία, τῆς ἑωθινῆς ἦν τιμιωτέρα. Ἐκείνη μὲν γὰρ, πρὸς ταύτην ἕώρα. Αὕτη δὲ συνεπλήρου τὴν ἱερουργίαν τῆς ἡμέρας, καὶ τὴν λειτουργίαν ἀπήρτιζε. Κατευθυνθήτω, φησὶ, πάλιν, ἡ ἑσπερινὴ τῶν χειρῶν μου, ὡς θυσία ἐσπερινή· τοῦ μὲν προσευχομένου στόματος, καθαρῆς ἀπὸ λόγων πονηρῶν, μᾶλλον δὲ τῆς προσευχομένης καρδίας ἀπὸ λογισμῶν μοχθηρῶν· τῶν δὲ ἀναεινομένων χειρῶν, ἀγνευουσῶν ἀπὸ πλεονεξίας καὶ ἀρπαγῆς καὶ πάσης παράνομου πράξεως.

inquit, Domine, manuum mearum elevatio, sicut vespertinum dirigitur sacrificium. Vel: Elevatio manuum mearum fiat sacrificium vespertinum, et sit ita acceptabile, quemadmodum illud tibi acceptum esse solet, ita ut os nostrum, unde preces emittuntur, purum sit ab omnibus pravis sermonibus: quinimo et ipsum etiam cor, a quo preces proveniunt, cogitationibus omnibus malis vacuum sit: et ipsæ pariter manus, quas elevamus ad te, mundæ efficiantur ab omni rapina, avaritia, et a quocunque illegitimo opere.

Θοῦ, Κύριε, φυλακὴν τῷ στόματι μου. Εἰδὼς δὲ ὅτι τὸ στόμα αἰτιὸν ἐστὶ τῶν κακῶν, ἀμελοῦμενον, ὡσπερ καὶ τῶν ἀγαθῶν σπουδαζόμενον· τὰ μυρία γὰρ δεινὰ τῆς γλώττης ἢ εὐκολία, εἰργάσατο· καὶ ὅτι καθάπερ οὐδὲν ὄφελος οἰκίας ἢ πόλεως, οὐ πυλῶν, οὐ τευχῶν, εἰ μὴ ὧσιν οἱ φυλάσσοντες καὶ γινώσκοντες πότε μὲν κλείειν, πότε δὲ ἀνοίγειν καλόν· καὶ ὅτι πολλῆς ἐνταῦθα χρεία σπουδῆς καὶ ἀκριβείας, καὶ μᾶλλον τῆς ἀνωθεν ἐπιουρίας, εὐχεται καὶ καλεῖ τὸν Θεὸν εἰς βοήθειαν. Φυλακὴ δὲ στόματος, ἢ ἐπιστάσια τοῦ νοῦ, προσέχοντος καὶ εἰδότος, τίνα μὲν ἐκφέρειν, τίνα δὲ κατέχειν ἔνδον χρεῶν· Ὅδ τοσοῦτοι γὰρ, φησὶν, ἔκτισον ἀπὸ μαχαίρας, ὅσοι ἀπὸ γλώσσης.

Neque enim, ut alibi dicitur, tot unquam homines a g'audio quot a lingua ceciderunt²². (Dedit autem lingue Deus duo mœnia, dentium nimirum et labiorum, ut per ea irrationales illius motus coerceret. Verum Propheta aliam custodiam ad hæc implorat, timens adhuc, ne indecorum aliquid proloquatur.)

Καὶ θύραν περιοχῆς περὶ τὰ χεῖλη μου. Θύραν φυλακῆς, φυλάττουσαν τὸ στόμα· τὸ αὐτὸ δὲ καὶ τοῦτο δηλοῖ.

Μὴ ἐκκλίνης τὴν καρδίαν μου, εἰς λόγους πονηρίας. Μὴ παραχωρήσης· ἐκτραπήναι τὴν καρδίαν μου εἰς λόγους πονηροῦς, εἰς ἐνθυμήσεις

A collocatum erat. Et in aureo quidem incensum adolebatur; æneum vero cæteris inserviebat sacrificiis. Incensum præterea multa consciebatur cum impensa atque munditia juxta legis mandatum, et gratissimus Deo esse videbatur is vapor, qui illinc ascendebat, eo quod odoratissimus esset, et quia incensum alium Dei cultum præsignabat. Dirigitur igitur, inquit, oratio mea coram te, non secus atque illud legale incensum ad te in cœlum dirigitur: oratio, inquam, mea, quæ incensi instar ex corde meo evaporat. Cor etenim meum igne quodam promptitudinis, veluti focus, atque altare quoddam accensum est. Unde orationem suam, quasi odoratum aliquem vaporem emittit. Et hæc quidem de incenso dicta sint. Cæterum sacerdotes

B legem habebant, quod ubi nullus sacrificium offerret, ipsi sponte sua bis in die sacrificarent, mane quidem agnum unum; et vespere alterum: erantque hæc sacrificia pura, munda, et Deo maxime grata: cum alia sæpenumero ab offerentium vitiiis, minus pura viderentur. Vespertinum vero hujusmodi, quod diximus, sacrificium, honoratius atque acceptius erat, quam matutinum. Nam quod mane offerebatur ad vespertinum respiciebat; vespertinum vero universum sacerdotale diei operis, officium ac ministerium perficiebat. Dirigitur igitur,

C VERs. 3. Pone, Domine, custodiam ori meo. Sciens Propheta quod os malorum magna causa esse solet, si negligatur, quemadmodum contra, bonorum, si cura ejus habeatur (linguæ enim facilitas innumeraibilia gignit mala); et quemadmodum nulla esse solet utilitas domus, aut civitatis, nec portarum, aut mœnium, nisi etiam adsint custodes, et norint quando aperire oporteat, et quando claudere, et quod multo hac in re opus est studio, ac multo magis etiam superno auxilio: sciens, inquam, hæc omnia, ex intimo corde preces fundit, et Dei opem invocat. Per oris autem custodiam, mentis præfecturam intellige, quæ animadvertere debet, et scire, quænam efferenda, et quænam etiam retinenda sint.

D Et ostium munitiois circum labia mea. Ostium custodiæ quæ os ipsum observet. Hæc autem verba idem æque significant quod illa quæ in præcedenti habuimus versiculo.

VERs. 4. Ne declines cor meum in verba malitia. Ne converti permittas cor meum ad indecentes cogitationes. Nam si os meum custodia munitum

²² Eccli. xxviii, 22.

fuerit, hoc, quod dico, consequens erit et factu
facillimum.

Ut prætexam prætextus in peccatis. Ita ut non tantum non inclinet ad ea malitiæ verba, sed etiam ut non prætexam prætextus, atque excusationes in peccatis, quemadmodum primi parentes fecerunt, cum peccassent. Adam etenim in Evam, et Eva in serpentem, peccati causam prætexendo rejecere: pari modo homicida, iræ tyrannidem prætexit; adulter, concupiscentiæ vires; fur, inopiam et necessitatem; et alius aliud quid. Verum hæc, quæ diximus, peccata non gignunt, sed humana negligentia. Et manifestum hoc tibi fiet, si bene animadverteris. Sciens enim diabolus, quod confessione Deus placatur, et negatione magis irritatur, persuadet peccatoribus prætexere, quod ipsi non peccaverint, sed quod aliquid peccati causa eis exstiterit.

Cum hominibus operantibus iniquitatem. Ne inellnes, inquit, me, ut simul cum iniquis hominibus excusationes prætexam. Solent enim hujusmodi homines post peccatum, excusationes, et prætextus varios adducere.

Et non communicabo cum electis eorum. Quod si hoc factum fuerit, ut me adjuves, non jungam me, nec communionem aliquam habebō cum illis; quinimo neque iniquorum eos tantum evitabo, qui infirmi, atque abjectiores sunt: sed nec etiam cum iis commune aliquid habebō qui inter illos potentiores et clariores esse apparuerint.

Vers. 5. *Erudiet me justus in misericordia, et arguet me: oleum autem peccatoris non impinguet caput meum.* Increpet me justus, coerceat, et reprehendat: humanitas autem peccatoris, mihi nunquam inserviat: *Melius enim est flagellum justii, quam gratia peccatoris, et melior virga justii, quam honor pravi hominis* 99. In misericordia autem dixit, eo quod justus misericorditer castigat, dum castigando cavet, ne perdat.

Vers. 6. *Quoniam adhuc et oratio mea in beneplacitis eorum.* Simul fugiam, inquit, iniquos, eorumque operam, et obsequia rejiciam, atque una precabor adversus eorum beneplacita, hoc est, adversus eorum voluntates, ne scilicet eorum concupiscentiæ perficiantur. Has etenim beneplacita appellavit.

Absorpti sunt juxta petram iudices eorum. Potentes ac principes illi, qui omnia pro arbitrio administrabant, deleti, ac perditii sunt, instar petrae, quæ demersa est et cujus nullum relinquitur vestigium. Hoc etiam de impio alibi dictum est: *Quæsiivi enim, inquit, eum et non est inventus locus ejus* 100. Hoc pacto nimirum describens, quomodo ab ipsis, ut ita dicam, radicebus ihuius memoria prorsus exstincta sit. *Demersi autem sunt, dixit pro Demergentur, quæ futura erant, prophetiæ lege, narrans ut præterita.*

99 Prov. xxvii, 5; Eccle. vii, 6. 100 Psal. xxxvi, 36.

ἀπερεπείς· τοῦ πτόματος γὰρ φυλαττομένου, ἀκόλουθον τοῦτο, καὶ εὐκατήρθωτον.

Τοῦ προφασίζεσθαι προφάσεις ἐν ἁμαρτίαις. Ὡστε μὴ μόνον ἐκκλίνεσθαι εἰς τούτους, ἀλλὰ καὶ προφασίζεσθαι προφάσεις ἐν τῷ ἁμαρτάνειν· καὶ οἱ πρωτόπλαστοι γὰρ ἁμαρτήσαντες, ὁ μὲν Ἄδᾶμ τὴν Ἐβάν ἐπροφασίσαστο, ἡ δ' Ἐβὰ τὴν ὄφιν. Καὶ πάλιν ὁ μὲν φονεὺς προφασίζεται τὴν τοῦ θυμοῦ τυραννίδα, ὁ δὲ μοιχεύσας, τὴν βίαν τῆς ἐπιθυμίας, ὁ δὲ κλέπτης, τὴν ἀνάγκην τῆς ἐνδείας, καὶ ἄλλως δὲ ἕτερον. Οὐ ταῦτα δὲ ποιοῦσι τὰς ἁμαρτίας, ἀλλ' ἡ βλαθμία· καὶ δῆλον ἀπὸ τῶν προσεχόντων. Εἰδὼς γὰρ ὁ διάβολος ὡς ἡ μὲν ὁμολογία τῆς ἁμαρτίας, ἰλεοῦται τὸν Δεσπότην, ἡ δ' ἄρνησις αὐτῆς παραξύνει μᾶλλον αὐτὸν, κἀθεὶ τοὺς ἁμαρτάνοντας προφασίζεσθαι, ὅτι οὐκ αὐτοὶ ἤμαρτον, ἀλλ' ἕτερόν τι γέγονεν αἰτίον.

Ἐν ἀνθρώποις ἐργαζομένοις τὴν ἀνομίαν. Τοῦ προφασίζεσθαι, φησὶν, μετὰ τῶν παρανόμων· τούτων γὰρ ἐστὶ τὸ προφασίζεσθαι μετὰ τὴν ἁμαρτίαν.

Καὶ οὐ μὴ συνδιασω μετὰ τῶν ἐκλεκτῶν αὐτῶν. Καὶ εἰ τοῦτο γένηται, εἰ βοηθήσεις μοι, οὐ συναλισθῶ, οὐ μὴ κοινωνήσω, οὐ μόνον τοῖς ὑποδεεστέροις παρανόμοις, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς ὑπερέχουσιν ἐν αὐτοῖς.

C Παιδεύσει με δίκαιος ἐν ἐλέει, καὶ ἐλέγξει με, ἔλαιον δὲ ἁμαρτωλοῦ μὴ λιπανάτω τὴν κεφαλῆ μου. Ἐπιπληξάτω, στύψάτω με δίκαιος, καὶ ἐλεγξάτω, φιλοφροσύνη δὲ ἁμαρτωλοῦ μὴ θεραπεύσάτω με· κρείττον γὰρ μάστιξ δίκαιου, ἢ χάρις ἁμαρτωλοῦ, καὶ ῥάβδος δίκαιου, πλεῖον, ἢ τιμὴ κακοῦ. Τὸ δὲ ἐν ἐλέει πρόκειται, διότι φιλανθρωπισυόμενος παιδεύει ὁ δίκαιος, ἵνα μὴ ἀπόληται.

Ὅτι ἐτι καὶ ἡ προσευχή μου ἐν ταῖς εὐδοκίαις αὐτῶν. Μετὰ τὸ φυγεῖν τοὺς παρανόμους, καὶ ἀπωθεῖσθαι τὴν θεραπείαν αὐτῶν, ἐτι καὶ προσεύχομαι κατὰ τῶν εὐδοκιῶν αὐτῶν, ἤτοι κατὰ τῶν θελημάτων αὐτῶν, ἵνα μὴ συντελεσθῶσιν αἱ βουλαὶ καὶ ἐπιθυμίαι αὐτῶν. Ταῦτα γὰρ εὐδοκία; λέγει.

Κατεπόθησαν ἐχόμενα πέτρας οἱ κριταὶ αὐτῶν. Οἱ δυνάσται αὐτῶν, οἱ πάντα ἄγοντες καὶ φέροντες, ἠφανίσθησαν, παραπλησίως πέτραις, δίκην πέτρας καταποντιζομένης, ἧς οὐδ' ἔχνος ὑπολιμπάνεται. Τοῦτο καὶ περὶ τοῦ ἀσεβοῦς εἶπεν, ὅτι καὶ Ἐζήτησαν αὐτὸν, καὶ οὐχ εὐρέθη ὁ τόπος αὐτοῦ, τὸ πρόρρητον καὶ ἀνώνυμον ἐντεῦθεν δηλῶν. Τὸ δὲ Κατεπόθησαν, ἀντὶ τοῦ Καταποθήσονται, προφητεῦντος τὴν καταστροφήν αὐτῶν.

Ἀκούσονται τὰ ῥήματά μου, ὅτι ἠδύνθησαν. **A** Ὁ δὲ Σύμμαχος, Ἀκούσονται ῥήσεις μου ἠδίστας. Παρὰδίδονται, φησὶν, οἱ συνετοὶ τὰ ῥήματά μου, διότι, ἡδέα ταῦτα τοῖς εὐσεβέσιν, ὡς ἀληθῆ, καὶ ὠφέλιμα.

Ὡσεὶ πάχος γῆς ἐρράγη ἐπὶ τῆς γῆς, διασκορπίσθη τὰ ὀστέα αὐτῶν περὰ τὸν ἄδην. Καθάπερ πάχος γῆς ἀρότρῳ διατεμνόμενον, ῥήγνυται καὶ σκορπίζεται ἐπὶ τῆς ὑποκειμένης γῆς, οὕτω τὰ ὀστέα αὐτῶν διασκορπισθήσονται ἐν τῷ τάφῳ. Τοῦτο γὰρ ὠνόμασεν ἕδην.

Ὅτι πρὸς σέ, Κύριε. Κύριε, οἱ ὀφθαλμοί μου ἐπὶ σοὶ ἤλπισα, μὴ ἀνταρέλης τὴν ψυχὴν μου. Μὴ ἀφέλης τὴν ψυχὴν μου καταδιωκομένου παρὰ τῶν ἐχθρῶν, καὶ σφοδρῶς ἐπιβουλομένου.

Φύλαξόν με ἀπὸ παγίδος, ἧς συνεστήσαντό **B** με, καὶ ἀπὸ σκανδάλων τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν. Σκάνδαλα καὶ αὐθις τὴν παγίδα λέγει, καὶ τὴν ἐπιβουλὴν.

Πεσοῦνται ἐν ἀμφιβλήστρῳ αὐτῶν οἱ ἁμαρτωλοί. Ἐμπεσοῦνται τῷ δικτύῳ αὐτῶν, ὅπερ ἠπλωσαν κατ' ἐμοῦ, σαγηνευθήσονται τῇ ἰδίᾳ σαγήνῃ· ἢ ἐν ἀμφιβλήστρῳ αὐτοῦ, δηλονότι τοῦ Θεοῦ.

Καταμόνας εἰμι ἐγὼ, ἕως ἂν παρέλθω. Μεμονωμένος ἀπ' αὐτῶν εἰμι, πόρῳ τῆς γνώμης τούτων ἐλαύνων· καὶ οὐ τοσοῦτον διαστάσει τόπων, ὅσον ἀλλοτριότητι προαιρέσεως ἀποκεχωρισμένος αὐτῶν, ἕως ἂν ἀποθάνω.

Συνέσεως τῷ Δαβὶδ, ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τῷ **C** σπηλαίῳ προσευχόμενον.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΑ΄.

Τί μὲν δηλοῖ τὸ Συνέσεως, ἐν διαφόροις ἄλλαις ἐπιγραφαῖς παραδεδώκαμεν. Σπήλαιον δὲ λέγει τὸ διπλοῦν, ἐν ᾧ Δαβὶδ ἠύλισατο, φεύγων τὸν Σαούλ· ἐπεὶ γὰρ αὐτὸς μὲν ἐνδοτέρῳ ἐκέκρυπτο, Σαούλ δὲ παρερχόμενος ἐν τῷ ἐξωτέρῳ κατεσκήνωσεν, ἀγνοῶν τὸ πρᾶγμα· γνοῦς ὁ Δαβὶδ ὅτι συγκέκλεισται, προσήύξατο ταῦτα.

Φωνῇ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα, φωνῇ μου πρὸς Κύριον ἐδεήθη. Καὶ μὴν οὐκ ἠδύνατο φωνεῖν, ἢ κράζειν, ἵνα μὴ γνωσθεὶς αὐτίκα συλληφθῆ. Λοιπὸν οὖν φωνὴν κράζουσαν λέγει νῦν, τὴν συντεταμένην διάθεσιν τῆς καρδίας, ἀλαλήτως κρυσούσης, καὶ νοερῶς καθικετευούσης.

Ἐκχωρῶ ἐνώπιον αὐτοῦ τὴν δεήσιν μου. Προθήσω.

Τὴν θλίψιν μου ἐνώπιον αὐτοῦ ἀπαγγελάω. Τὸ αὐτὸ λέγει πάλιν. Τὴν θλίψιν ἀντὶ δεήσεως, προβαλοῦμαι, κάμψαι πρὸς ἀντιλήψιν τὸν Κύριον, δυναμένην. Αὕτη γὰρ οὐ μόνον σπουδαιοτέρους καὶ προσεκτικωτέρους εἰσθῆ ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ παρρησίαν οὐ μικρὰν πρὸς Θεόν, τῷ μετ' εὐχαριστίας φέροντι χαρίζεται. Καὶ μέγα δικαίωμα, πρὸς τὸ εἰσακουσθῆναι γίνεται.

Vers. 7, 8. *Audient verba mea, quoniam iucunda fuerunt.* Symmachus autem reddidit, *Audient locutiones meas iucundissimas.* Suscipient, inquit, sapientes viri verba mea, quoniam piis ac fidelibus hæc iucundissima sunt, veluti utilia ac vera.

Sicut crassitudo terræ erupta est super terram, dispersa sunt ossa eorum apud infernum. Quemadmodum terræ crassitudo aratro discissa rumpitur, et in proximam terram spargitur, sic et ossa eorum dispergentur in sepultura. Hanc etenim infernum appellavit.

Quia apud te, Domine, Domine, oculi mei: in te speravi, ne auferas animam meam. Ne auferas, inquit, animam meam, dum inimicorum persecutionem, et maximas insidias sustineo:

Vers. 9. *Custodi me a laqueo, quem constituerunt mihi, et a scandalis operantium iniquitatem.* Per scandala et per laqueos, insidias rursus intelligit.

Vers. 10. *Cadent in rete suum peccatores.* In pro prium, inquit, rete incident, quod adversum me tetenderunt, et propria comprehendentur sagena. Vel juxta aliam litteram: *Cadent in rete ejus, hoc est, ejus Dei.*

Singularis sum ego, usquequo transeam. Segregatus nimirum ab eis, effectus solus, et procul ab eorum sententia: nec tantum loco separatus, quantum a proposito, et consilio eorum alienus. Separatus autem ab eis, usquequo moriar.

Intelligentiæ ipsi David, cum esset orans in spelunca.

PSALMUS CXLI.

Quid significet inscriptio *Intelligentiæ*, multis in locis declaravimus. Per speluncam vero illam intelligit, in qua beatus David latuit, dum Saulem fugeret. Cum autem eo illic latitante advenisset Saul, et facti ignarus exterius moraretur, rescians David, se illic ab hoste circumdatum, ac pene conclusum esse, orationem hanc ad Deum protulit.

Vers. 2. *Voce mea ad Dominum clamavi, voce meo ad Dominum precatus sum.* Atqui nec loqui poterat, nec clamare, ne cognitus scilicet statim comprehenderetur, et periret. Restat igitur ut per vocem et clamorem, intensum cordis affectum intelligamus. Corde etenim et non voce clamabat, ipsaque mente ad Deum preces efferebat.

Vers. 3. *Effundam in conspectu ejus orationem meam.* Hoc est proponam.

Tribulationem meam ante ipsum pronuntiabo. Eandem rursus sententiam repetit. Tribulationem, inquit, meam quæ ad auxilium Deum flectere poterit, pro oratione ei proponam. Ipsa siquidem tribulatio non solum attentiores homines reddere solet cum narratur, sed fiducia etiam ei præstat non minimam, qui cum gratiarum actione eam protulerit. Unde maxima justificatio efficitur, ad hoc, ut quis exaudiam.

VERS. 4. *Dum deficit in me spiritus meus.* **Hæc, A** inquit, facio, quia in periculis sum, quia futurum est, ut moriar. Auxilio etenim ex omni parte desperato, seipsum penitus ad Deum convertit.

Et tu cognovisti semitas meas. Ego quidem in maximis constitutus periculis hæc faciam, tu autem, Domine, conversationis meæ semitas cognovisti; tu nosti quod nulla eos injuria essecerim, qui mihi insidiantur. Quocirca injuria ob solam eorum invidiam in periculis versos.

In via hac, qua ambulabam, absconderunt laqueum mihi. In hac etiam via fugæ meæ occultarunt laqueum, clam insurgentes adversum me, atque exitum mihi non præmeditato præcludere studentes. Vel aliter de Intellectualibus inimicis hæc dicta sunt, qui non tantum in vitiorum via occultos tendunt laqueos, sed quod gravius est, etiam in via virtutis: veluti in patientia superbiam, et in elemosyna, inanem gloriam.

VERS. 5. *Considerabam ad dexteram, et respiciebam, et non erat qui agnosceret me.* In dextera etenim parte amici atque adjutores adesse solent. Spectabam igitur, inquit, ad dexteram, verum nullus mihi aderat adjutor.

Periit fuga a me. Hoc est, defecit etiam mihi fugæ remedium: cum in spelunca scilicet conclusus sim, atque effugere non valeam.

Et non est qui exquirat animam meam. Qui t'ciscatur, qui liberet, qui defendat.

VERS. 6. *Clamavi ad te, Domine.* Cum de humano auxilio prorsus desperaverim.

Dixi: Tu es spes mea. Tu salus scilicet.

Portio mea in terra viventium. In terra viventium existens, nullam ego terrenam habeo hæreditatem, nullum sæculi hujus patrimonium, sed te unum in thesaurum possidens dives sum. Vel, Tu es sors mea, et divitiæ meæ, in cælo nimirum, ubi vere est terra viventium, quia immortales sunt, qui illic habitant.

VERS. 7. *Intende ad deprecationem meam, quoniam humiliatus sum valde.* Afflictionem, et calamitatem suam Propheta proponit, ut Deum magis placet, atque ad suum flectat auxilium. Dictum est etiam alibi: *Afflictus sum, atque humilitus sum valde*¹¹; et rursus: *Vide humilitatem meam, et laborem meum, et dimitte omnia delicta mea*¹².

Libera me de persequentibus me, quoniam prævaluerunt supra me. Cum illic, inquit, conclusus sis, unde nulla datur fuga.

VERS. 8. *Educ de custodia animam meam, ut confiteatur nomini tuo.* Per custodiam conclusionem illam intelligit, qua conclusus erat in spelunca. Custodiam enim carcerem persæpe appellamus. Per animam etiam suam, seipsum circumloquitur. Educ, inquit, me ex hoc loco, ubi conclusus sum, ut gratias tibi agam. Juxta anagogen vero, custodia ipsum corpus dici potest, quod animam in se, quasi carcere quodam conclusam coercet.

¹¹ Psal. xxxvii, 9. ¹² Psal. xxiv, 18.

Ἐν τῷ ἐκλείπειν ἐξ ἐμοῦ τὸ πνεῦμά μου. Ταῦτα, φησὶν, ποιήσω ἐν τῷ κινδυνεύειν ἤδη, ἐν τῷ μέλλειν ἀποθνήσκειν· πανταχόθεν γὰρ ἀπογνοῦς, ὄλον ἐαυτὸν, συνέτεινε πρὸς Θεόν.

Καὶ σὺ ἔγνως τὰς τρίβους μου. Ἐγὼ μὲν οὕτως ἐν ἐσχάτοις δεινοῖς γενόμενος, οὕτω ποιήσω. Σὺ δὲ, Κύριε, ἔγνως τὰς ὁδοὺς τῆς πολιτείας μου, καὶ οἶδας ὅτι μὴδὲν ἡδίκηκώς τοὺς ἐπιδουλοῦντάς; μάτην κινδυνεύω διὰ φθόνου.

Ἐν ὁδῷ ταύτῃ, ἣ ἐπορευόμην, ἐκρυψάν παγίδα μοι. Καὶ ἐν τῇ ὁδῷ ταύτῃ τῆς φυγῆς, ἐκρυψάν παγίδα μοι, κρυφίως ἐπιθρόντες, καὶ ἀποκλείσαντές μοι τὴν ἔξοδον, μὴ προαισθανομένω· νοεῖται δὲ, καὶ περὶ τῶν νοητῶν πολεμίων, ὅτι οὐ μόνον ἐν ὁδῷ κακίας κρύπτουσι παγίδα; ἀλλ' ὁ μάλιστα γαλεπώτερον, καὶ ἐν ὁδῷ ἀρετῆς, ὡς ἐν ἀνεξίκακίᾳ τὸν τύφον, καὶ ἐν ἐλεημοσύνῃ τὴν κενοδοξίαν.

Κατερόουν εἰς τὰ δεξιὰ, καὶ ἐπέβλεπον, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐπιγινώσκων με. Ἐκ τοῦ δεξιοῦ γὰρ μέρους, εἰώθασιν οἱ σύμμαχοι, καὶ φίλοι παρίστασθαι. Ἀπεσκόπου, φησὶν, εἰς τὰ δεξιὰ, καὶ οὐκ ἦν ὁ βοηθῶν.

Ἀπώλετο φυγὴ ἀπ' ἐμοῦ. Ἐξέλιπε καὶ ἡ φυγὴ ἀπ' ἐμοῦ, ἐν τῷ σπηλαίῳ συγκλεισμένου, καὶ μηδὲ φεῦγειν δυναμένου.

Καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ἐκζητῶν τὴν ψυχὴν μου. Ὁ ἐκδικίων, ὁ ῥυθόμενος, ὁ ἀμύνων.

Ἐκέκραξα πρὸς σέ, Κύριε. Πανταχόθεν ἀπίστας, καὶ πᾶσαν ἀνθρωπίνην ἐπικουρίαν ἀπογνοῦς.

Εἶπα, Σὺ εἶ ἡ ἐλπίς μου. Σὺ μόνος.

Μερίς μου εἶ ἐν γῆ ζώντων. Ἐν γῆ ζώντων ὢν, ἐν ζῶσιν ἐξεταζόμενος, οὐδένα γήϊνον ἔχω κληρον, ἀλλὰ σὲ μόνον πλουτῶ θησαυρόν· ἢ σὺ μου εἶ κληρον καὶ πλουτός ἐν οὐρανῷ. Οὗτος γὰρ γῆ, ζώντων τῶν μὴ ἀποθνησκόντων.

Πρόσχευ πρὸς τὴν δέξιόν μου, ὅτι ἐταπεινώθη σφόδρα. Τὴν κακοπάθειαν εἰς ἰκεσίαν προβάλλεται, καὶ ταύτῃ κάμπτειν τὸν Δεσπότην ἐπιχειρεῖ· εἰρηται δὲ, καὶ ἐν ἄλλοις· *Ἐκακώθη καὶ ἐταπεινώθη ἕως σφόδρα.*

Ῥῦσαι με ἐκ τῶν καταδιωκόντων με, ὅτι ἐκραταίωσαν ὑπὲρ ἐμέ. Ἐν ἀφύκτῳ μέρει συγκλεισθέντος.

Ἐξάγαγε ἐκ φυλακῆς τὴν ψυχὴν μου, τοῦ ἐξομολογήσασθαι τῷ ὀνόματί σου. Φυλακὴν λέγει, τὸν ἐν σπηλαίῳ συγκλεισμένον· ψυχὴν δὲ ἐαυτοῦ, ὄλον ἐαυτόν. Ἐξάγαγέ με, φησὶν, ὥστε εὐχαριστήσαι σοι. Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν εἴη ἂν φυλακὴ τὸ σῶμα, δεσμῶν, καὶ καθείργον τὴν ψυχὴν.

Juxta anagogen vero, custodia ipsum corpus dici potest, quod animam in se, quasi carcere quodam conclusam coercet.

Ἐμὲ ὑπομενοῦσι δίκαιοι, ἕως οὐ ἀνταποδῶς ἄμοι. Ὁ δὲ Ἀκύλας· Ἐμὲ περιμενοῦσι δίκαιοι, ἕως οὐ ἀμείψομαι. Ἀναμενοῦσι με, φησὶν, προσδοκῶντες, ἀπαλλαγῆναι μὲν τῶν δεινῶν, καὶ τοῦτο ποιήσουσιν, ἕως οὐ ἀμείψῃ με χάριν τῆς τοιαύτης κακοπαθείας, καὶ ταπεινώσεως. Τοιαῦται γὰρ αἱ τῶν ἁγίων ψυχαί, καὶ τοῖς κακῶς πάσχουσι συνάλοῦσαι, καὶ τοῖς εὐήμεροισι συγχαίρουσαι.

Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ, ὅτε καταδίωκεν αὐτὸν Ἀβσαλὼμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ.
ΨΑΛΜΟΣ PMB.

Ἐν πολλοῖς μὲν ἀντιγράφοις, ἀνεπίγραφος ὁ παρὼν ψαλμὸς, ἀρμόζων τοῖς ἐξέταζομένοις ἐν πειρασμοῖς. Ἐν τισὶ δὲ ἐπιγράφεται, ὡς ἀνωτέρω ἐῖρηται, ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ, ὅτε καταδίωκεν αὐτὸν Ἀβσαλὼμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Ὁ μὲν τοι τρίτος ψαλμὸς ἑτέραν ἔσχεν ἐπιγραφὴν· Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ, ὅτε ἀπεδίωρασκεν ἀπὸ προσώπου Ἀβσαλὼμ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ.

Κύριε, εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου, ἐνώτισαι τὴν δέησίν μου ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου. Ὡς ἀληθῆς· Ἐπηγγηλω γὰρ, εἰσακούειν τῶν ὀρθῶς ἐπικαλουμένων σε· καὶ μολὶ δὲ πάλιν διὰ τοῦτο καθυπέσχον.

Εἰσάκουσόν με ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου. Ὡς δίκαιος καὶ μὴ ἀνεχόμενος ἀδικεῖσθαι μὴ μόνον πατέρας ὑπὸ τέκνων, ἀλλ' οὐδὲ τὸν τυχόντα παρὰ τινος. Ὁ δὲ Χρυσόστομος ἀληθειαν μὲν ἐνταῦθα λέγει τὸν ἀληθῆ ἔλεον, δικαιοσύνην δὲ τὴν φιλανθρωπίαν· ὁ μόνος γὰρ ὁ Θεὸς ἀληθῶς ἔλει, καὶ μόνη ἡ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη φιλανθρωπίᾳ κεκέρασται· τὸ γὰρ παρ' ἀνθρώποις δίκαιον, ἀπεστέρηται τοῦ ἐλέους.

Καὶ μὴ εἰσέλθῃς εἰς κρίσιν μετὰ τοῦ δούλου σου. Μὴ δικαιολογηθῆς μετ' ἐμοῦ. Δικαιωθῆσθαι γὰρ ἐν τοῖς λόγοις σου. Καὶ νικήσεις ἐν τῷ κρίνεσθαί σε μετὰ τοῦ δούλου σου.

Ὅτι οὐ δικαιωθήσεται ἐνώπιόν σου πᾶς ζῶν. Οὐκ εἶπεν ὅτι οὐ δικαιωθήσεται ἀπλῶς, ἀλλ' ὅτι ἐνώπιόν σου, τούτεστι, πρὸς τὴν σὴν ἀκρίβειαν ἐξεταζόμενος, ἢ πρὸς τὰς σὰς εὐεργεσίας, ἢ πρὸς τὰς σὰς ἐπιτολάς. Αἰδὸ καὶ ὁ μακάριος Ἰὼβ εἶπεν· Ἐφραύλις αἱ ἐμυτῶν, καὶ ἐτάκη, ἤγημαι δὲ ἐμυτῶν, γῆρ καὶ σπεδὸν· χεῖρα ἐήσω ἐπὶ τῷ στόματι μου. Ζήτησον καὶ ἐν τῷ ραθ' ψαλμῷ τὴν ἐξηγησιν τοῦ, Ἐὰν ἀνομίας παρατηρήσεις, Κύριε, Κύριε, εἰς ὑποστήσεται; Πᾶς δὲ ζῶν, ἡ-τοι πᾶς ἀνθρωπῶς ζωῆς μετασχὼν, ζήσας καὶ πολιτευσάμενος, ὥστε κατὰ τὸν Ἀπόστολον, Δικαιοῦμεθα δωρεὰν τῆ αὐτοῦ χάριτι, διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὅτι καταδίωκεν ὁ ἐχθρὸς τὴν ψυχὴν μου. Τὸ μὲν προλαβὼν αἰτιολογικόν· τοῦτο δὲ, διηγηματικόν. Ἐχθρὸν δὲ καθ' ἱστορίαν λέγει τὸν Ἀβσαλὼμ, κατὰ δὲ ἀναγωγὴν τὸν διάβολον.

⁹⁹ Job. xix, 19 ; xxxix, 34.

Me sustinebunt justi, donec retribuas mihi. Aquila vero reddidit : Me expectabunt justi donec remuneratus fueris me. Sustinebunt, inquit, expectantes me, donec ex calamitatibus liberatus fuero : atque hoc eo usque facient, donec tu pro hujusmodi afflictione atque humillitate mea, gratiam mihi retribuieris. Tales vero sunt sanctorum animæ ; nam et cum afflictis simul dolent, et cum gaudentibus lætantur.

Psalmus ipsi David, cum perseceretur eum filius ejus Absalon.

PSALMUS CXLII.

Accommodari potest hic psalmus iis qui per calamitates explorantur. In multis exemplaribus hunc psalmum absque ulla inscriptione reperimus, tametsi in aliquibus ea inscriptio habeatur, quam præposuimus. Consimilem pene inscriptionem habet tertius psalmus, qui inscribitur : *Psalmus ipsi David, cum fugeret a facie Absalonis filii sui.*

VERS. 1. *Domine, exaudi orationem meam, auribus percipe obsecrationem meam, in veritate tua.* Exaudi tanquam verax. Pollicitus enim es te exauditorum eos qui nomen tuum recte invocaverint ; et mihi rursus privatim ideam etiam promisisti.

Exaudi me in justitia mea. Veluti justus, et qui non sustines quemquam ab altero affici injuria : nec tantum parentes vetas a filiis lædi, sed nec quemquam ab extraneo. Chrysostomus vero pro veritate hic, misericordiam intelligit, et pro justitia, benignitatem. Solus enim Deus vere miscratur, et sola Dei justitia benignitate est permista. Humana enim justitia caret misericordia.

VERS. 2. *Et non intres in judicium cum servo tuo.* Non cupio, inquit, judicio tecum disceptare. Noli igitur et tu, quæso, judicio mecum contendere. Justificaberis enim in sermonibus tuis, et vinces quoties cum me servo tuo judicatus fueris.

Quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens. Non dixit simpliciter *Non justificabitur*, sed *In conspectu tuo non justificabitur*, hoc est, Si ad summam justitiam tuam compareretur, et juxta illam exquiratur ; vel, Si consideratio habeatur ad beneficia tua, aut ad mandata tua omnia. Atque ideo beatus etiam Job dicebat : *Vilipendi me ipsum, et contabui, terramque me et cinerem putavi ; manum ponam ori meo*⁹⁹. Vide etiam in psalmo cxxix expositionem illius versiculi : *Si iniquitates observaveris, Domine, Domine, quis sustinebit ?* Quod vero ait : *Omnis vivens*, idem est, quod *Omnis homo vitæ particeps*. Verum juxta Apostolum : *In hac vita justificamur gratis gratia Dei, quæ est per fidem Jesu Christi.*

VERS. 3. *Quia persecutus est inimicus animam meam.* Dictio, *quia*, in superiori versiculo rationem reddit : in præsentem vero, narrantis in modum ponitur. Per inimicum etiam juxta historiam Absalonem intelliges ; juxta anagogen vero ipsum dæmonem.

Vers. 4. Dum deficit in me spiritus meus. *Ἦρξ, Α* inquit, fario, quia in periculis sum, quia futurum est, ut moriar. Auxilio etenim ex omni parte desperato, seipsum penitus ad Deum convertit.

Et tu cognovisti semitas meas. Ego quidem in maximis constitutus periculis hæc faciam, tu autem, Domine, conversationis meæ semitas cognovisti; tu nosti quod nulla eos injuria essecerim, qui mihi insidiantur. Quocirca injuria ob solam eorum invidiam in periculis versos.

In via hac, qua ambulabam, absconderunt laqueum mihi. In hac etiam via fugæ meæ occultarunt laqueum, clam insurgentes adversum me, atque exitum mihi non præmeditato præcludere studentes. Vel aliter de intellectualibus inimicis hæc dicta sunt, qui non tantum in vitiorum via occultos tendunt laqueos, sed quod gravius est, etiam in via virtutis: veluti in patientia superbiam, et in eleemosyna, inanem gloriam.

Vers. 5. Considerabam ad dexteram, et respiciebam, et non erat qui agnosceret me. In dextera etenim parte amici atque adjutores adesse solent. Spectabam igitur, inquit, ad dexteram, verum nullus mihi aderat adjutor.

Periit fuga a me. Hoc est, defecit etiam mihi fugæ remedium: cum in spelunca scilicet conclusus sim, atque effugere non valeam.

Et non est qui exquirat animam meam. Qui u'ciscatur, qui liberet, qui defendat.

Vers. 6. Clamavi ad te, Domine. Cum de humano auxilio prorsus desperaverim.

Dixi: Tu es spes mea. Tu salus scilicet.

Portio mea in terra viventium. In terra viventium existens, nullam ego terrenam habeo hæreditatem, nullum sæculi hujus patrimonium, sed te unum in thesaurum possidens dives sum. Vel, Tu es sors mea, et divitiæ meæ, in cælo nimirum, ubi vere est terra viventium, quia immortales sunt, qui illic habitant.

Vers. 7. Intende ad deprecationem meam, quoniam humiliatus sum valde. Afflictionem, et calamitatem suam Propheta proponit, ut Deum magis placet, atque ad suum flectat auxilium. Dictum est etiam alibi: *Afflictus sum, atque humiliatus sum valde*¹; et rursus: *Vide humilitatem meam, et laborem meum, et dimitte omnia delicta mea*².

Libera me de persequentibus me, quoniam prævaluerunt supra me. Cum illic, inquit, conclusus sis, unde nulla datur fuga.

Vers. 8. Educ de custodia animam meam, ut confiteatur nomini tuo. Per custodiam conclusionem illam intelligit, qua conclusus erat in spelunca. Custodiam enim carcerem persæpe appellamus. Per animam etiam suam, seipsum circumloquitur. Educ, inquit, me ex hoc loco, ubi conclusus sum, ut gratias tibi agam. Juxta anagogen vero, custodia ipsum corpus dici potest, quod

¹ Psal. xxxvii, 9. ² Psal. xxiv, 18.

Ἐν τῷ ἐκλείπειν ἐξ ἐμοῦ τὸ πνεῦμά μου. Ταῦτα, φησὶν, ποιήσω ἐν τῷ κινδυνεύειν ἦδη, ἢ τῷ μέλλειν ἀποθνήσκειν πανταχόθεν γὰρ ἀπογνοίς, ὅλον ἐαυτὸν, συνέτεινε πρὸς Θεόν.

Καὶ σὺ ἔγνωσ τὰς τρίβους μου. Ἐγὼ μὲν οὐτως ἐν ἐσχάτοις δεινοῖς γενόμενος, οὕτως ποιήσω. Σὺ δὲ, Κύριε, ἔγνωσ τὰς ὁδοὺς τῆς πολιτείας μου, καὶ οἶδας ὅτι μὴδὲν ἡδίκηκῶς τοὺς ἐπιβουλευούσας; μάτην κινδυνεύω διὰ φθόνου.

Ἐν ὁδῷ ταύτῃ, ἣ ἐπορεύομην, ἐκρυψάν παγίδα μοι. Καὶ ἐν τῇ ὁδῷ ταύτῃ τῆς φυγῆς, ἐκρυψάν παγίδα μοι, κρυφίως ἐπελθόντες, καὶ ἀποκλείσαντές μοι τὴν ἔξοδον, μὴ προαισθανομένῳ νοσῖται δὲ, καὶ περὶ τῶν νοητῶν πολεμίων, ὅτι οὐ μόνον ἐν ὁδῷ κακίας κρύπτουσι παγίδας, ἀλλ' ὁ μάλιστα γαλεπώτερον, καὶ ἐν ὁδῷ ἀρετῆς, ὡς ἐν ἀνεξικακίᾳ τῶν τυφῶν, καὶ ἐν ἐλεημοσύνῃ τὴν κενοδοξίαν.

Κατέρουον εἰς τὰ δεξιὰ, καὶ ἐπέβλεπον, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐπιγινώσκων με. Ἐκ τοῦ δεξιοῦ γὰρ μέρους, εἰώθασιν οἱ σύμμαχοι, καὶ φίλοι παρίστασθαι. Ἀπεσκόπου, φησὶν, εἰς τὰ δεξιὰ, καὶ οὐκ ἦν ὁ βοηθῶν.

Ἀπώλετο φυγὴ ἀπ' ἐμοῦ. Ἐξέλιπε καὶ ἡ φυγὴ ἀπ' ἐμοῦ, ἐν τῷ σπηλαίῳ συγκεκλεισμένου, καὶ μὴδὲ φεύγειν δυναμένου.

Καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ἐκζητῶν τὴν ψυχὴν μου. Ὁ ἐκδικῶν, ὁ βυόμενος, ὁ ἀμύνων.

Ἐκέκραξα πρὸς σέ, Κύριε. Πανταχόθεν ἀπέπλισας, καὶ πᾶσαν ἀνθρωπίνην ἐπικουρίαν ἀπεγνοῦς.

Εἶπα, Σὺ εἶ ἡ ἔλπις μου. Σὺ μόνος.

Μερίς μου εἶ ἐν γῆ ζώντων. Ἐν γῆ ζώντων ὢν, ἐν ζῶσιν ἐξεταζόμενος, οὐδένα γῆτινον ἔχω κληρον, ἀλλὰ σὲ μόνον πλουτῶ θησαυρόν· ἢ σὺ μου εἶ κληρον καὶ πλουτὸς ἐν οὐρανῷ. Οὗτος γὰρ γῆ, ζώντων τῶν μὴ ἀποθνησκόντων.

Πρόσχευς πρὸς τὴν δέξιόν μου, ὅτι ἐταπεινώθη σφόδρα. Τὴν κακοπάθειαν εἰς ἱκεσίαν προβάλλεται, καὶ ταύτῃ κάμπτειν τὸν δεσπότην ἐπιχειρεῖ· εἰρηται δὲ, καὶ ἐν ἄλλοις· *Ἐκακώθη καὶ ἐταπεινώθη ἕως σφόδρα.*

Ῥῥοαί με ἐκ τῶν καταδιωκόντων με, ὅτι ἐκραταίωσαν ὑπὲρ ἐμέ. Ἐν ἀφύκτῳ μέρει συγκεκλεισθέντος.

Ἐξάγαγε ἐκ φυλακῆς τὴν ψυχὴν μου, τοῦ ἐξομολογήσασθαι τῷ ὄνοματί σου. Φυλακὴν λέγει, τὸν ἐν σπηλαίῳ συγκεκλεισμένον· ψυχὴν δὲ ἐαυτοῦ, ὅλον ἐαυτόν. Ἐξάγαγέ με, φησὶν, ὥστε εὐχαριστήσασσι σοι. Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν εἴη ἂν φυλακὴ τὸ σῶμα, δεσμῶν, καὶ καθείργον τὴν ψυχὴν.

vero, custodia ipsum corpus dici potest, quod

Ἐμὲ ὑπομενοῦσι δίκαιοι, ἕως οὗ ἀρταποδῶς μοι. Ὁ δὲ Ἀκύλας· Ἐμὲ περιμενοῦσι δίκαιοι, ἕως οὗ ἀμείψομαι. Ἀναμενοῦσί με, φησίν, προσδοκῶντες, ἀπαλλαγῆναι μὲν τῶν δεινῶν, καὶ τοῦτο ποιήσουσιν, ἕως οὗ ἀμείψῃ με χάριν τῆς τοιαύτης κακοπαθείας, καὶ ταπεινώσεως. Τοιαῦται γὰρ αἱ τῶν ἁγίων ψυχαί, καὶ τοῖς κακῶς πάσχουσι συναλγοῦσαι, καὶ τοῖς εὐήμεροισι συγχαίρουσαι.

Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ, ὅτε καταδύωκεν αὐτὸν Ἀβσαλὼμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ.
ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΒ΄.

Ἐν πολλοῖς μὲν ἀντιγράφοις, ἀνεπιγραφος ὁ παρῶν ψαλμὸς, ἀρμόζων τοῖς ἐξεταζομένοις ἐν πειρασμοῖς. Ἐν τισὶ δὲ ἐπιγέγραπται, ὡς ἀνωτέρω ἐῖρηται, ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ, ὅτε καταδύωκεν αὐτὸν Ἀβσαλὼμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Ὁ μὲν τοι τρίτος ψαλμὸς ἐτέραν ἔσχεν ἐπιγραφὴν· Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ, ὅτε ἀπεδίδρασκεν ἀπὸ προσώπου Ἀβσαλὼμ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ.

Κύριε, εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου, ἐνώπιόν σου τὴν δέησίν μου ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου. Ὡς ἀληθής. Ἐπηγγελίω γάρ, εἰσακούειν τῶν ὀρθῶς ἐπικαλουμένων σε· κάμοι δὲ πάλιν διὰ τοῦτο καθυπέσχον.

Εἰσάκουσόν με ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου. Ὡς δίκαιος καὶ μὴ ἀνεχόμενος ἀδικεῖσθαι μὴ μόνον πατέρας ὑπὸ τέκνων, ἀλλ' οὐδὲ τὴν τυχόντα πατέρα. Ὁ δὲ Χρυσόστομος ἀληθειαν μὲν ἐναυθῆα λέγει τὴν ἀληθῆ ἔλεον, δικαιοσύνην δὲ τὴν φιλανθρωπιαν· μόνος γάρ ὁ Θεὸς ἀληθῶς ἐλεεῖ, καὶ μόνη ἡ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη φιλανθρωπιὰ κεκέρασται· τὸ γὰρ παρ' ἀνθρώποις δίκαιον, ἀπειστέρηται τοῦ ἐλέους.

Καὶ μὴ εἰσέλθῃς εἰς κρίσιν μετὰ τοῦ δούλου σου. Μὴ δικαιολογηθῆς μετ' ἐμοῦ. Δικαιωθήσῃ γὰρ ἐν τοῖς λόγοις σου. Καὶ νικήσεις ἐν τῷ κρίνεσθαί σε μετὰ τοῦ δούλου σου.

Ὅτι οὐ δικαιωθήσεται ἐνώπιόν σου πᾶς ζῶν. Οὐκ εἶπεν ὅτι οὐ δικαιωθήσεται ἀπλῶς, ἀλλ' ὅτι ἐνώπιόν σου, τουτέστι, πρὸς τὴν σὴν ἀκρίθειαν ἐξεταζόμενος, ἢ πρὸς τὰς σὰς εὐεργεσίας, ἢ πρὸς τὰς σὰς ἐντολάς. Διὸ καὶ ὁ μακάριος Ἰὼβ ἔλεγεν· Ἐραυλίσαι ἔμουντῶν, καὶ ἐτάκην, ἤρημαι δὲ ἔμουντῶν, γῆν καὶ σποδόν· χεῖρα ἐήσω ἐπὶ τῷ στόματι μου. Ζήτησον καὶ ἐν τῷ ραθ' ψαλμῷ τὴν ἐξήγησιν τοῦ, Ἐὰν ἀνομιὰς παρατηρήσεις, Κύριε, Κύριε, τίς ὑποστήσεται; Πᾶς δὲ ζῶν, ἤτοι πᾶς ἀνθρωπῶς ζωῆς μετασχὼν, ζήσας καὶ πολιτευσάμενος, ὥστε κατὰ τὸν Ἀπόστολον, Δικαιοῦμεθα δωρεὰν τῇ αὐτοῦ χάριτι, διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὅτι καταδύωκεν ὁ ἐχθρὸς τὴν ψυχὴν μου. Τὸ μὲν προλαβὼν αἰτιολογικόν· τοῦτο δὲ, διηγηματικόν. Ἐχθρὸν δὲ καθ' ἱστορίαν λέγει τὸν Ἀβσαλὼμ, κατὰ δὲ ἀναγωγὴν τὸν διάβολον.

¹¹ Job. xxx, 19; xxxix, 34.

Me sustinebunt justi, donec retribuas mihi. Aquila vero reddidit : *Me expectabunt justi donec remuneratus fueris me.* Sustinebunt, inquit, expectantes me, donec ex calamitatibus liberatus fuero : atque hoc eo usque facient, donec tu pro hujusmodi afflictione atque humilitate mea, gratiam mihi retribuueris. Tales vero sunt sanctorum animæ ; nam et cum afflictis simul dolent, et cum gaudentibus lætantur.

Psalmus ipsi David, cum persequeretur eum filius ejus Absalon.

PSALMUS CXLII.

Accommodari potest hic psalmus iis qui per calamitates explorantur. In multis exemplaribus hunc psalmum absque ulla inscriptione reperimus, tamen in aliquibus ea inscriptio habeatur, quam præposuimus. Consimilem pene inscriptionem habet tertius psalmus, qui inscribitur : *Psalmus ipsi David, cum fugeret a facie Absalonis filii sui.*

VERS. 1. *Domine, exaudi orationem meam, auribus percipis obsecrationem meam, in veritate tua.* Exaudi tanquam verax. Pollicitus enim es te exauditurum eos qui nomen tuum recte invocaverint ; et mihi rursus privatim idem etiam promisisti.

Exaudi me in justitia mea. Veluti justus, et qui non sustines quemquam ab altero affici injuria : nec tantum parentes vetas a filiis lædi, sed nec quemquam ab extraneo. Chrysostomus vero pro veritate hic, misericordiam intelligit, et pro justitia, benignitatem. Solus enim Deus vere miscratur, et sola Dei justitia benignitate est permista. Humana enim justitia caret misericordia.

VERS. 2. *Et non intres in judicium cum servo tuo.* Non cupio, inquit, judicio tecum disceptare. Noli igitur et tu, quæso, judicio mecum contendere. Justificaberis enim in sermonibus tuis, et vinces quoties cum me servo tuo judicatus fueris.

Quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens. Non dixit simpliciter *Non justificabitur*, sed *In conspectu tuo non justificabitur*, hoc est, S : ad summam justitiam tuam comparetur, et juxta illam exquiratur ; vel, Si consideratio habeatur ad beneficia tua, aut ad mandata tua omnia. Atque ideo beatus etiam Job dicebat : *Vilipendi me ipsum, et contabui, terramque me et cinerem putavi ; manum ponam ori meo*¹². Vide etiam in psalmo cxxix expositionem illius versiculi : *Si iniquitates observaveris, Domine, Domine, quis sustinebit?* Quod vero ait *Omnis vivens*, idem est, quod *Omnis homo vitæ particeps*. Verum juxta Apostolum : *In hac vita justificamur gratis gratia Dei, quæ est per fidem Jesu Christi.*

VERS. 3. *Quia persecutus est inimicus animam meam.* Dictio, quia, in superiori versiculo rationem reddit : in presenti vero, narrantis in modum ponitur. Per inimicum etiam juxta historiam Absalonem intelliges ; juxta anagogen vero ipsum dæmonem.

Humiliavit in terra vitam meam. Dejecit ac prostravit me inimicus in terram, non tantum ea ratione, quod calamitatum pondere depressus sum, sed quia ipsam etiam humum pro sede ac strato meo habui, veluti, qui exsul eram a patria, ac semper in fuga. Juxta anagogen, invisibilis inimicus ad terrena me negotia deflexit, cum a caelestibus me antea extraxisset. Nomen vero humilitatis, ut saepe diximus, plura significat. Neque enim virtutis tantum nomen est, sed pro ea etiam ponitur humilitate, quæ a calamitatibus provenit, atque a peccatis. Accipitur etiam humilitas pro quodam vitio, quod ex avaritia nascitur, aut a pusillanimitate. Veluti cum quis obolum magni aestimat, aut quæ tenuia ac villia sunt, digna studio: quemadmodum pueri faciunt, qui pilas, aut talos, esse alii quid magnum existimant.

VERS. 4. *Collocavit me in obscuris sicut mortuos sæculi.* In afflictionis tenebras me immisit. et mentem meam veluti caligine quadam obduxit. Quod vero ait, *Mortuos sæculi*, dixit ad demonstrandam tenebrarum magnitudinem. Neque enim mortuos simpliciter, sed sæculi mortuos dixit, hoc est, antiquos seu antiquitus mortuos, augere nimirum volens sententiam, quam profert sublimiori, atque quos sæculi mortuos dicit, in profundissimis jacent

Et contristatus est in me spiritus meus. Anima mea dolore affecta est, ob surnam afflictionem.

In me turbatum est cor meum. Tumultuatum est, inquit, cor meum in me et torsionibus affectum est.

VERS. 5. *Memor sui dierum antiquorum.* In quibus Deo gratus eram, et prospero eventu res meæ omnes procedebant. Vel memor sui dierum quibus majores nostri, et secunda utebantur fortuna, et virtutibus excellebant. Vel dierum quibus per tentationes et calamitates exquirebantur. Solet enim

Meditatus sum in omnibus operibus tuis. Revolvens mecum mirabilia tua, et omnes eos animo recensens, qui admirande a te ex calamitatibus liberati sunt.

In factis manuum tuarum meditabar. Memoria, inquit, versabar in universis opificiis tuis, eaque summa providentia tua plena esse inveniens, spem bonam accepi, quod non despicias me, tot calamitatibus oppressum, ac miseris.

VERS. 6. *Expandi ad te manus meas.* Rogans scilicet, et supplicans.

Anima mea sicut terra inaquosa tibi. Anima mea ad te tota respicit, tuum non secus auxilium sitiens, atque inaquosa terra et sitibunda pluviam desiderat.

VERS. 7. *Velociter exaudi me, Domine, defecit spiritus meus.* Defecit, ita ut nunquam adeo. Dimittet autem me spiritus, nisi tu cito exaudiveris.

Ne avertas faciem tuam a me, c: similis ero descendentibus in lacum. Ne derelinquas me et statim moriar. Mortui enim sunt, qui in lacum descendunt. Hoc pacto etiam mortuus videtur, quantum ad virtutis opera, ille qui auxilio tuo privatus est.

Ἐταπεινώσων εἰς γῆν τὴν ζωὴν μου. Κατέχευέ με εἰς γῆν, οὐ μόνον εἰς γῆν συγκεχυρότα διὰ τὸ βάρος τῶν συμφορῶν, ἀλλὰ καὶ γῆν ἔχοντα καθέδραν καὶ στρωμνὴν, ὡς φυγάδα. Ὁ μὲν τοι νοσητὴς ἐχθρὸς, κατέκαμψέ με εἰς τὰ γῆινα πράγματα καθελύσας ἀπὸ τῶν οὐρανίων. Πολυσημαντον δὲ, τὴς ταπεινώσεως ὄνομα· δηλοῖ γὰρ οὐ μόνον τὴν ἐξ ἀρετῆς, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀπὸ συμφορῶν, καὶ τὴν ἀπὸ ἀμαρτημάτων, καὶ τὴν ἐξ ἐπάρσεως, καὶ τὴν ἐξ ἀπληστίας, ἥτις καὶ τὴν ὀβολὸν μέγα τι νομίζει, καὶ τὰ εὐτελῆ περισπούδαστα, καθάπερ τὰ παιδιάρια τὰς σφαίρας, καὶ τοὺς ἀστραγάλους.

Ἐκάθισέ με ἐν σκοτεινοῖς, ὡς νεκροὺς αἰῶνος.
Ἐνέβαλέ με σκότει θλίψεως, ἐξόψωσε τὴν νοῦν μου. Τὸ δὲ, ὡς νεκροὺς αἰῶνος, ἐπίτασις ἐστὶ τῆς σκοτίσεως. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς νεκροὺς εἶπεν, ἀλλ' αἰῶνος, ἥτοι παλαιούς, ὀγκῶσαι θέλων τὴν τραγῳδίαν· οὗτοι γὰρ, ἐν βαθεῖ κείνται σκότει, πολλῶ φορυτῶ καταχόμενοι.

ut ita dicam, tragico quodam sermone. *Et etenim tenebris, multa nimirum humo obruti.*

Καὶ ἠκηδίασεν ἐπ' ἐμὲ τὸ πνεῦμά μου. Ἡθύμησεν ἐν ἐμοὶ ἡ ψυχὴ μου τῇ ὑπερβολῇ τῆς θλίψεως.
Ἐν ἐμοὶ ἐταράχθη ἡ καρδία μου. Θορυβηθεῖσα, καὶ στρωθηθεῖσα.

Ἐμνήσθησιν ἡμερῶν ἀρχαίων. Ἐν αἷς εὐαρεστῶν Θεῷ καλῶς ἐφερόμην· ἢ ἐν αἷς οἱ πατέρες ἡμῶν εὐδοοῦντο, καὶ κατόρθουν· ἢ τούναντιον, καὶ αὐτοὶ συμφοραῖς καὶ πειρασμοῖς ἐξητάζοντο. Φέρει γὰρ οὐ μικρὰν τινα παράκλησιν ἡ τοιούτη μνήμη. hujusmodi memoria non minimum afferre solamen.

Ἐμελέτησα ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις σου. Ἀνετίτων παρ' ἐμαυτῷ τὰ θαυμασιά σου, καὶ λογιζόμενος τοὺς παραδόξως τῶν συμφορῶν ἀκαλλαγέντας.

Ἐν ποιήμασι τῶν χειρῶν σου ἐμελέτων. Ἐν τοῖς δημιουργήμασι σου ἐδιέτριβον τῇ μνήμῃ, καὶ εὐρίσκων αὐτὰ προνοίας τῆς παρὰ σοῦ τυγχάνοντα, χρηστὰς ἐλάμβανον ἐλπίδας, ὡς οὐ περιόψῃ με τοιαῦτα πάσχοντα καὶ ταλαιπωρούμενον.

Διεπέτασα πρὸς σὲ τὰς χεῖράς μου. Παρακαλῶν, καὶ δεόμενος.

Ἡ ψυχὴ μου ὡς γῆ ἀνυδρὰς σοι. Ἡ ψυχὴ μου πρὸς σὲ διψῶσα βοήθειας, ὡς γῆ ἀνυδρὸς πρὸς ὑστὲν διψῶσα ὕδατος.

Ταχὺ εἰσάκουσόν μου, Κύριε, ἐξέλιπε τὸ πνεῦμά μου. Ἐξέλιπε, ὅσον οὐπῶ, ἀφῆκέ με, εἰ μὴ ταχέως εἰσακούσεις μου.

Μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ὁμοιωθῆσῃμι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον. Μὴ ἐγκαταλίπῃς με, καὶ αὐτίκα ὀθανοῦμαι. Νεκροὶ γὰρ οἱ καταβαίνοντες εἰς λάκκον· καὶ ὄντως νεκρὸς, ὁ τῆς παρὰ σοῦ βοήθειας ἐστερημέ-

νος. Ἀποστρέφει δὲ τὸ πρόσωπον, ἦτοι τὴν ἐπι-
σκοπὴν ἀπὸ τῶν πονηρῶν. Καθαρὸς γὰρ ὁ ὀφθαλ-
μός σου, τοῦ μὴ ὄρῃν πονηρά.

Ἀκουστὸν ποιησόν μοι τὸ πρῶτὸ τὸ ἔλεός σου,
ὅτι ἐπὶ σοὶ ἠλπισα. Μήνισόν μοι ταχὺ τὸ εἰεός
σου, ἵνα καὶ πρὸ τῆς πείρας, τῇ ἐπαγγελίᾳ
ψυχαγωγηθῶ. Εἶτα καὶ ἡ δικαιολογία τοῦ τυχεῖν,
ὅτι ἐπὶ σοὶ ἠλπισα· τοῦτο γὰρ ὁἶδεν ἐπισπᾶσθαι
τὴν Θεόν.

Γνώρισόν μοι, Κύριε, ὁδὸν ἐν ἣ πορεύσομαι,
ὅτι πρὸς σὲ ἤρα τὴν ψυχὴν μου. Καὶ μὴν καὶ ὁ
φυσικὸς νόμος, καὶ ὁ γραπτὸς διδάσκουσι τὴν εὐ-
θεῖαν ὁδόν. Ἡ τοίνυν τοῦτο, φησὶν, κατεχώσθη μοι
τὸ συνειδὸς ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας, ἣ ὅτι πολλὰ τοῖς
ἀνθρώποις ἠγνόνηται. Διδὼ καὶ Παῦλος εἰλεγε· Τὸ γὰρ
τί προσευξώμεθα, καὶ καθὼ δεῖ, οὐκ οἶδαμεν. B
Πρὸς σὲ, φησὶν, κέχηνα, γνώρισόν μοι ὁδόν, ἐν ἣ
βαδίσω πρὸς σέ.

Ἐξελαῦ με ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου, Κύριε, πρὸς
σὲ κατέφυγον· διδάξόν με τοῦ ποιεῖν τὸ θέλημά
σου, ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεός μου. Οὐκ εἶπεν Διδαξόν με
τὸ θέλημά σου, ἀλλὰ Τοῦ ποιεῖν. Μακάριος γὰρ οὐχ
ὁ εἰδὼς μόνον, ἀλλ' ὁ καὶ ποιῶν αὐτό. Καὶ γὰρ τὸ
μὲν εἰδέναι, ῥᾶδιον, τὸ δὲ ποιεῖν δυσχερές· καὶ
μάλιστα τῆς ἀνωθεν διδασκαλίας, καὶ βοηθείας
δεόμενον.

Τὸ πνεῦμα τὸ ἀγαθὸν ὁδηγήσει με ἐν γῇ εὐ-
θείᾳ. Ἐν ὁδῷ ὀρθῇ, καὶ ὀμαλῇ. Τοιαύτη δὲ, ἣ τῆς
ἀρετῆς, ὀρθὴ μὲν, ὡς ἀπλανής, ὀμαλὴ δὲ, ὡς ἀπ-
τλλαγμένη σκώλων, καὶ προσκομμάτων· ἄπει-
εἰσ τὰ πάθη τῆς ἀμαρτίας.

Ἔρεκεν τοῦ ὀνόματός σου, Κύριε, ζήσεις με.
Οὐ διὰ τὴν ἐμὴν ἀρετὴν, ἀλλὰ διὰ τὸ ὄνομά σου·
φιλόανθρωπος γὰρ ὀνομάζῃ, καὶ ἐλετήμων. Εἴρηται
δὲ καὶ ἐν τῷ ριγ' ψαλμῷ, Μὴ ἡμῖν, Κύριε, μὴ
ἡμῖν, ἀλλ' ἡ τῷ ὀνόματί σου δὸς δόξαν.

Ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ἐξάξεις ἐκ θλίψεως
τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐν τῷ ἔλεεί σου ἐξολο-
θρεύσεις τοὺς ἐχθρούς μου, καὶ ἀπολεῖς πάντα
τοὺς θλιθόντας τὴν ψυχὴν μου. Ἦνπερ εἶπεν ἐν
ἀρχῇ τοῦ ψαλμοῦ δικαιοσύνην, ταύτην λέγει καὶ
νῦν, καὶ ἦν ἐκάλεσεν ἀλήθειαν ἐκεῖ, ὀνόμασεν
ἐνταῦθα ἔλεος· ἐξολοθρεύσεις δὲ καὶ ἀπώλεια τῶν
νοητῶν ἐχθρῶν, ἣ ἀπέλασις αὐτῶν, καὶ ὁ ἀφανι-
σμός, ὅσον πρὸς τὴν ταῦτα λέγοντα· τὸ δὲ Ζήσεις
καὶ ἐξάξεις, ἐξολοθρεύσεις, καὶ ἀπολεῖς, εἰσὶ
μὲν, καὶ προφητικοῦ τύπου, καὶ εὐκταῖου.

Ὅτι ἐγὼ δοῦλός σου εἰμι. Δούλος, ὡς θεραπεύειν
ἐπειγόμενος, καὶ φυλάττειν τὰ δεσποτικά προσ-
τάγματα.

Ψαλμός τῷ Δαβὶδ πρὸς Γολιάθ.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΓ'.

Τινὰ τῶν ἀντιγράφων, οὐκ ἔχουσι τὸ Πρὸς τὸν
Γολιάθ. Οὐδὲν δὲ κωλύει καὶ τοῦτο προκεῖσθαι τοῦ
ψαλμοῦ, μετὰ γε τὸ μετ' ἐκείνου τρόπατον, καὶ

Avertit autem Deus faciem, hoc est, protectionem
et custodiam suam ab hominibus pravis : *Mundus*
enim, inquit, *est oculus tuus ne videat prava* *.

VERS. 8. *Audiam fac mihi mane misericordiam*
tuam, quia in te speravi. Significa mihi, inquit, cito
misericordiam tuam, ut ante experientiam, pro-
missione tua refrigerer. Deinde rationem apponit,
cur præstanda ei sit misericordia. Quia scilicet in
te speravi. Hujusmodi enim spes magnopere so-
let Deum conciliare.

Notam fac mihi, Domine, viam, in qua ambulabo,
quia ad te levavi animam meam. Atqui, tam natu-
ralis lex quam scripta, docent rectam viam. Ve-
rum nunc, vel illud dicere intendit, quod conscien-
tia sua peccatis esset inquinata : vel quod plurima
ab hominibus ignorantur. Atque ideo Paulus dice-
bat : *Quod oremus, et quemadmodum oportet, nē-*
scimus **. Ad te igitur, inquit, oscitabundus specto,
indica mihi viam per quam ambulem ad te.

VERS. 9. *Eripe me de inimicis meis, Domine, ad te*
confugi, doce me facere voluntatem tuam, quia Deus
meus es tu. Non dixit : *Doce me voluntatem,*
sed *Doce ut faciam eam.* Beatus enim, inquit, qui
non novit tantum, sed facit eam. Cognoscere enim
facilius est, operari vero difficilius, iis præsertim
qui superna doctrina atque ope indigent.

VERS. 10. *Spiritus tuus bonus deducet me in ter-*
ram rectam. In viam rectam et planam, qualis est
via virtutis. Recta quidem, veluti sine errore :
plana vero, tanquam periculis et scandalis libera :
quæ dicere possumus esse peccandi affectus.

Propter nomen tuum, Domine, vivificabis me. Non
ob meam virtutem, sed propter tuum nomen. Mi-
sericordiam etenim appellaris, ut dictum est, in psal-
mo cxlii, ibi : *Non nobis, Domine, non nobis, sed no-*
mini tuo da gloriam.

VERS. 11, 21. *In justitia tua, educes de tribulatione*
animam meam, et in misericordia tua exterminabis
inimicos meos, et perdes omnes qui tribulant animam
meam. Quam illic justitiam hic quoque justitiam di-
cit, et quam illic veritatem dixit, nunc dicit miseri-
cordiam. Exterminabis autem et perdes invisibiles
inimicos, hoc est, expelles et delebis eos, quantum
scilicet pertinet ad ipsum, qui hoc petit. Quod vero
ait : *Vivificabis, exterminabis, et perdes,* non tantum
in eo sensu intelligi potest, ut verba futurati sint
temporis, et prophetiam contineant, sed intelli-
gi etiam possunt, ut in optantis modum sint dicta.

Quia ego servus tuus sum. Eo quod et inservire
tibi festino, et præcepta tua, tanquam Domini jussa
observare satago.

Psalmus ipsi David adversus Goliath.

PSALMUS CXLIII.

Quædam exemplaria non habent verba illa : *Ad-*
versus Goliath. Nihil tamen impedimento est quin
adesse possint : quasi compositus fuerit hic psal-

* Habac. i, 15. ** Rom. viii, 26.

mus in gratiarum actionem, post tropæum illud de gigante reportatum, et post multas alias victorias. Dicere etiam possumus compositum fuisse hunc psalmum adversus invisibilem, atque intellectualem cum, diabolum,

VERS. 1. *Benedictus Dominus Deus meus, qui docet manus meas in aciem, et digitos meos ad bella.* Laudandus Deus est, qui manus et digitos meos in acie prosperat, et in bello : et qui mihi tribuit, ut hostes meos superem, et præclara hujuscemodi erigam tropæa. Prosperari etiam dicuntur manus in invisibili adversus dæmones prælio, dum extendimus eas ad virutes, et dum ad Deum eas puro corde elevamus. Possumus etiam dicere, quod beatus Dævid edoctus sit a Domino movere manus in acie et digitos in bello : quia et corporeis membris visibiles inimicos, et animæ membris invisibiles dæmones superabat. Nos etiam docemur a Christo tollere manus in acie et digitos ad Deum, ita ut crucis figuram expriment.

VERS. 2. *Misericordia mea, et refugium meum, adjutor meus, et liberator meus, protector meus, et in ipso speravi.* Misericors enim, inquit, est, et quæ sequuntur.

Qui subdit populum meum sub me. Neque enim in sola inimicorum subjectione superno nobis opus est auxilio, sed etiam in benevoli, atque amici populi regimine : et quemadmodum victoriæ, quæ de inimicis parantur, a divino proveniunt auxilio, ita etiam familiarium ac benevolorum subjectiones.

VERS. 3. *Domine, quid est homo, quod cognitus ei es? aut filius hominis, quoniam reputaris ab eo?* Hujuscemodi pene verba habuimus in psalmo octavo, ubi expositionem videre poteris. Quia, inquit, donasti ei, ut cognoscat te Deum esse, et quia reputaris ab eo, hoc est, cognosceris Deum esse. Et quia in cogitationibus et considerationibus atque in animo illius versaris. Magnum etenim hoc est, et supra humanæ naturæ tenuitatem.

VERS. 4. *Homo vanitati similis factus est.* Hoc dicit propter corporis infirmitatem, et quia humanum nihil est stabile, sed corruptibilia omnia, et quæ cito transeunt. Per vanitatem autem inania ac fatua hominum studia significavit.

Dies ejus sicut umbra prætereunt. Cito pertransiunt, umbrae instar, quæ medicum apparet, et videtur esse et cito volat.

VERS. 5. *Domine, inclina caelos, et descende, tange montes, et fumigabunt.* Atqui descendere Deus non potest, cum ubique adsit, et impleat universa : verum humano more Propheta nunc hujuscemodi protulit verba, ut per ea (terribilia enim admodum videntur) illos perterreat, qui magna sapiunt, et tument superbia, utque eorumdem comprimat temeritatem. Nam etsi tangere montes et fumigare, horrenda quædam videantur verba, inferiora tamen sunt, ac valde distant a

μετὰ πολλὰς τὰς ἄλλας νίκας συντεθέντος ὑπὲρ εὐχαριστίας. Ἔστι δὲ καὶ Γολιάθ νοητός, ὁ κοινὸς ἐχθρὸς ὁ διάβολος.

Ἐὐλογητός Κύριος ὁ Θεὸς μου, ὁ διδάσκων τὰς χεῖρας μου εἰς παράταξιν, καὶ τοὺς δακτύλους μου εἰς πόλεμον. Αἰνετός ὁ Θεὸς ὁ εὐδοῦσας ἐν παρατάξει καὶ πολέμῳ τὰς χεῖρας, καὶ τοὺς δακτύλους μου, καὶ δούς μοι περιγενέσθαι τῶν ἐχθρῶν, καὶ στήσαι τοιαῦτα τρόπαια. Εὐδοῦνται δὲ καὶ ἐν τῷ νοητῷ πολέμῳ, χεῖρες εἰς ἀρετὴν ἐτεινόμεναι, καὶ πρὸς Θεὸν ἐπαιρόμεναι. Ἔστιν ἐπιπεῖν καὶ οὕτως Ὁ μὲν Δαβὶδ, εἰς παράταξιν τὰς χεῖρας, καὶ τοὺς δακτύλους εἰς πόλεμον ὑπὸ Κυρίου διδασκόμενος, διὰ μὲν τῶν σωματικῶν μελῶν τῶν, κατηγωνίζετο τοὺς αἰσθητοὺς πολεμίους, διὰ δὲ τῶν ψυχικῶν τοὺς νοητούς ἡμεῖς δὲ ὑπὸ Χριστοῦ διδασκόμεθα τὰς χεῖρας μὲν εἰς παράταξιν, τὴν αἰρεῖν αὐτὰς πρὸς Θεόν ἡμεῖς δὲ τοὺς δακτύλους δὲ, τῷ ἐκτυποῦν τῷ σταυρῶν.

Ἐλεός μου, καὶ καταφυγή μου, ἀντιλήπτω μου, καὶ βύστις μου, ὑπερασπιστής μου, καὶ ἐπ' αὐτῷ ἠλπισα. Ἐλεήμων ἐστὶ, καὶ τὰ λοιπά.

Ὁ ὑποτάσσων τὸν λαόν μου ἐπ' ἐμέ. Οὐ γὰρ ἐν τῇ τῶν ἐχθρῶν ὑποταγῇ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ τῶν οικειῶν, πολλῆς ἡμῖν τῆς ἀνοθεν δι' ἡμῶν καὶ καθάπερ ἀπὸ ταύτης αἱ νίκαι τῶν ἐχθρῶν, οὕτω πάλιν καὶ αἱ τῶν οικειῶν ὑποταγαί.

Κύριε, τί ἐστὶν ἄνθρωπος, ὅτι ἐγνώσθησθε αὐτῷ; ἢ υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι λογιζῆται αὐτῷ. Τοιαῦτα εἶπε, καὶ ἐν τῷ ἧ' ψαλμῷ. Τί ἐστὶν ἄνθρωπος ὅτι μιμησκη αὐτοῦ, ἢ υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι ἐπισκέπη αὐτὸν, καὶ ζῆται ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν ὅτι, φησὶν, ἐχαρίσω αὐτὸν τὸ γινώσκαι σε Θεόν· καὶ ὅτι λογιζῆται αὐτῷ ἦτοι γνωρίζῃ αὐτῷ Θεός, ὅτι λογιζομαι αὐτοῦ ὑποπίπτεις ἡμέγα γὰρ τοῦτο καὶ ὑπὲρ τὴν εὐτέλειαν αὐτοῦ τῆς φύσεως,

Ἄνθρωπος ματαιώθητι ὡμοιώθη. Διὰ τὸ σῶμα λέγει ταῦτα, καὶ τὸ μηδὲν τῶν ἀνθρωπίνων εἶναι στάσιμον ἢ βέβλιον ἄλλ' ἐπικηρα πάντα, καὶ ταχὺ παρερχόμενα· ματαιότης δὲ ἐστὶν, ἡ ἀνόητος· σπουδή, καὶ τὸ οὐδαμινόν.

Αἱ ἡμέραι αὐτοῦ ὥσει σκῆ καὶ παράγουσι. Ταχὺς παρέρχονται, δίχην σκιάς βραχὺ τι φαινομένης, καὶ δοκούσης εἶναι τι, καὶ θάττον ἀφίπταμένης.

Κύριε, κλίνων οὐρανός, καὶ κατέβηθι, ἀψὺ τῶν ὀρέων, καὶ καπνισθήσονται. Καὶ μὲν ὁ Θεός, οὐ καταβαίνει· πῶς γὰρ ὁ πανταχοῦ παρῶν, καὶ τὰ πάντα πληρῶν; Ἄλλ' ἀνθρωποπραπῶς φθέγγεται ταῦτα νῦν ὁ Δαβὶδ, ἵνα διὰ τῶν φοβερῶν τούτων ῥημάτων, καταπλήξῃ τοὺς μεγαλοφρονούντας, καὶ φλεγμαίνοντας εἰς ἀπόνοιαν, καὶ συστειλῇ τὴν ἀλαζονείαν αὐτῶν. Καὶ γὰρ τὸ, ὀψασθαι καὶ καπνίζειν, εἰ καὶ φρικτόν, ἀλλὰ πολὺ τῆς τοῦ Θεοῦ ἀξίας καταδέεσθρον. Λέγει ταῖνον· Τότε κατέβηθι καὶ ἀψὺ

τιῶν ἑρέων, ἵνα κολάσῃ τοὺς μὴ συνορῶντας ὄκοθεν τὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εὐτελές, καὶ ἐπίκηρον, μηδὲ σωφρονιζομένους ἐντυθεῖν, ἀλλὰ τούαντιον διακειμένους. Καὶ γὰρ ἐν τῷ Σινᾷ πάλαι τοιαῦτα δεῖματα γενόμενα, τὸν λαὸν εἰς φόβον μέγαν ἐνέβαλον, καὶ σωφρονέστερον ἀπειργάσαντο.

Ἄστραψον ἀστραπήν, καὶ σκορπισεῖς αὐτούς, ἐξαπόστειλον τὰ βέλη σου, καὶ συνταράξεις αὐτούς. Ἄστραπὴν ἐνταῦθα, καὶ βέλη, τὰς θεηλάτους τιμωρίας· καλεῖ, ὄνον, λιμούς, λοιμούς, καὶ τὰ τοιαῦτα, καὶ ἀπὸ τῶν γνωρίμων καὶ φοβερῶν, τὸν καταφρονητὴν καὶ ἀναπεπτωκότα τρέμειν καὶ διαγείρεσθαι ποιῶν. Νοοῦνται ἐὰν τὰ ῥηθέντα, καὶ περὶ τῆς πρώτης τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας. Καὶ γὰρ ἐν τῷ ἰζ' γέγραπται ψαλμῷ, περὶ μὲν τῆς κλίσεως τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι *Ἐκλίεν οὐρανοὺς καὶ κατέβη*. Περὶ δὲ τῶν ἑρέων, καὶ τοῦ καπνοῦ, ὅτι καὶ τὰ θεμέλια τῶν ἑρέων ἐταράχθησαν, καὶ ὅτι *Ἀρέθη καπνὸς ἐν ὄργῃ αὐτοῦ*. Περὶ δὲ τῆς ἀστραπῆς καὶ τῶν βελῶν, ὅτι *Ἐξαπέστειλε βέλη, καὶ ἐσκορπισεν αὐτούς· καὶ ἀστραπὰς ἐπλήθυνε, καὶ συνταράξεν αὐτούς· καὶ ἀνάγνωθι τὰς ἐξηγήσεις τῶν τοιούτων ῥητῶν· οὐκ ἀπὸ δὲ σκοποῦ, καὶ περὶ τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, τὰ προῤῥηθέντα νοεῖν.*

Ἐξαπόστειλον τὴν χεῖρά σου ἐξ ὕψους. Τὴν ἀντιληπτικὴν σου δύναμιν, τὴν συμμαχικὴν σου βοήθειαν.

Ἐξελοῦ με καὶ ῥύσαι με ἐξ ὑδάτων πολλῶν. Ὑδάτα λέγει τοὺς πολέμους, δίκην ὑδάτων σφοδρῶς καὶ ἀτάκτως καὶ μετὰ ῥύμης φερομένους, καὶ τὸ προστυχὸν παρασύροντες. Ἀνάγνωθι δὲ καὶ ἐν τῷ ξη' ψαλμῷ, τὴν ἐξήγησιν τούτου.

Ἐκ χειρὸς υἱῶν ἀλλοτρίων. Ἀνθρώπων ἀλλοτρίων μου, ἢ ἀλλοτρίων Θεοῦ, διὰ τὰς παρανομίας αὐτῶν.

Ὡν τὸ στόμα ἐλάλησε ματαιότητα. Ψεῦδος· καὶ λόγους ἀνωφελεῖς, εἶτι δὲ καὶ βλαβερούς.

Καὶ ἡ δεξιὰ αὐτῶν, δεξιὰ ἀδικίας. Ὡν, φησὶν, καὶ τὰ ἔργα πονηρὰ, καὶ οἱ λόγοι κάκιστοι.

Ὁ Θεός, ὃδὴν καιρὴν ἔσομαι σοι. Εὐχαριστήριον. Ὡσπερ γὰρ ὁ βασιλεὺς ἀπὸ τοῦ εὐεργετηθέντος πένητος οὐδὲν ἕτερον ἐπιζητεῖ, ἢ μόνον εὐγνωμοσύνην καὶ εὐφημίαν, οὕτω καὶ ὁ Θεός. Ἄλλ' ἐκεῖνο· μὲν, ἵνα χαλεπώτερος (55) γένηται, ὁ δὲ Θεός, ἵνα λαμπρότερον ποιῆσῃ τὴν εὐχαριστίαν αὐτῷ προσάγοντα.

Ἐν ψαλτηρίῳ δεκαχόρδῳ ψαλῶ σοι. Πάλαι μὲν εἰ ὄργανον τοιούτων ἤδοντο Θεῷ οἱ ψαλμοί· νῦν δὲ ψαλτήριον δεκάχορδον, πᾶς ἀνθρώπος, κατὰ τὰς

A divina dignitate. Ait igitur : Descende, quæso, et tange montes, ut eos punias, qui humanæ naturæ imbecillitatem ex se ipsis non cernunt, et nihilo sapientiores sunt, quinimo contra potius desipiunt. In monte etenim Sina olim hujusmodi terrores facti sunt; unde populus magno timore affectus est, castigatioque ac moderatio redidit.

VERS. 6. *Fulgura fulgurationem et disperdes eos, mitte sagittas tuas et conturbabis eos.* Per fulgurationem et sagittas, flagella ac supplicia appellat, veluti famem, pestem, et alia hujusmodi. Notioribus enim, et terribilibus hisce vocabulis resupinum et contemptorem hominem, veluti a somno excitans, exsurgere eum facit, et tremere.

B Possunt etiam hæc verba de primò Salvatoris adventu intelligi. Nam et in psalmo xvii de inclinatione cæli scriptum legimus : *Inclinavit cælos, et descendit.* Similiter de montibus et de fumo, quod *fundamenta montium turbata sunt*, et quod *ascendit fumus in ira ejus*. De fulgure etiam et de sagittis, quod *Misit sagittas suas, et dissipavit eos, fulgura multiplicavit, et conturbavit eos*; ubi vide quæ exponendo dicta sunt. Nec tamen abs re fuerit, eadem hæc verba de secundo Christi adventu intelligere.

VERS. 7. *Emitte manum tuam ex alto.* Tuam scilicet adjuvandi potentiam.

C *Eripe me, et libera me de aquis multis.* Per aquas allegorice inimici intelliguntur, eo quod aquarum, seu torrentis instar, multo cum impetu, ac vehementia, et nullo ordine ferantur, et quodcumque obvium est, pertrahant. Vide in psalmo lxxviii expositionem primi versiculi.

De manu filiorum alienorum. Hoc est, de manu hominum, qui a me alieni sunt, vel qui a Deo alieni sunt, propter summa nimirum eorum scelera.

VERS. 8. *Quorum os locutum est vanitates.* Mendacia scilicet, atque inutiles et noxios sermores.

Et dextera eorum dextera injustitiæ. Quorum, inquit, et sermones mali sunt, et opera pessima.

D VERS. 9. *Deus, canticum novum cantabo tibi.* In gratiarum scilicet actionem. Nam quemadmodum rex a paupere, quem beneficiis affecerit, nihil aliud quærit quam gratum animum, et laudem : ita etiam Deus a nobis nihil aliud poscit. Verum ille laudes quærit, ut clarus ac celebris fiat, Deus vero, ut clarior eum reddat, qui hujusmodi laudes obtulerit.

In psalterio decachordo psallam tibi. Olim psalmi hujusmodi organo Deo canebantur, nunc fidelis quilibet tunc demum psalterium decachordum ef-

Variæ lectiones.

(55) Græce χαλεπώτερος, sensu non satis commodo; hujus tamen dictionis vim propius atligisse interpret, vertenuo ut inde elatior fiat.

scitur, si quinque corporis sensus, et quinque animi potentias, in se apte atque concinne dispositas habuerit. Quoties igitur oculus recta videt, et auris spiritualibus supernæ intendit vocibus, et reliqui omnes ac singuli sensus, et potentiæ prædictæ irreprehensibiliter, et digne Deo, id operantur, quod decet : tunc in decachordo psalterio Deo canimus, eique gratias agimus, et illius nomen glorificamus.

VERS. 10. *Qui das salutem regibus.* Neque enim exercitus, aut humanæ vires, salvare eos solent, sed Dei potentia.

Qui redimis David servum tuum de gladio maligno. Ex gravi scilicet prælio, atque ex acerba morte.

VERS. 11. *Eripe me, et erue me de manu filiorum alienorum, quorum os locutum est vanitatem, et dextera eorum dextera iniustitiæ.* Hæc verba etiam superius dicta sunt, verum eadem nunc repetit Propheta, orationem ac preces suas magis intendens.

VERS. 12. *Quorum filii eorum sicut novellæ plantationes, stabilite in juventute sua.* Felicitatem eorum describit, et divitias. Quorum, inquit, filii florentes sunt, atque in vigore, veluti novellæ plantæ auctæ in juventute sua.

Filiæ eorum eleganter composatæ, atque ornatae, ut similitudo temp'is. Hoc est, ornatae instar templi ; vel adeo ornatae, ut ob summam elegantiam, atque ornamentum, templi similitudo videantur.

VERS. 13. *Promptuaria eorum plena, eructantia ex hoc in hoc.* Hoc est, ob multam reconditorum honorum copiam, in aliud promptuarium evacuata : quasi prima illa promptuaria essent angusta, atque ideo delata ad majora promptuaria ; juxta illud : *Destruam horrea mea, et majora ædificabo* 96.

VERS. 14. *Oves eorum secundæ, multiplicantes in egressibus suis, boves eorum pingues.* Per egressus, aut partus intelligere debemus, aut exitus ad pacua.

Non est ruina maceriatæ, neque transitus, neque clamor in plateis eorum. Non tantum eorum segetes et campi florent, et vineæ ; sed stabiles etiam sunt eorum maceriatæ. Per maceriatam etiam, seu [ut potius Græca dictio φραγμῶς significat], per sepem, aut civitatis mœnia accipiuntur, aut privati muri domus. Quorum, inquit igitur, nihil decidit : sed neque excursiones, aut clamores in eorum sunt urbibus, vel, juxta alium interpretem, in suburbiis eorum. Ubi enim tumultuatio est, aut perturbatio ex bello, illic etiam excursiones hostium sunt. De hac materia dictum est etiam in psalmo LXXII : *Quia zelavi in iniquis, pacem peccatorum videns.*

VERS. 15. *Beatam dixerunt populum cui hæc sunt.* Multi, inquit, hunc populum ob visibillum hujusmodi honorum copiam, beatam dixerunt, cumque fallacem hanc vulgi sententiam posuerit, suam deinceps Propheta meliorem, ac rectiorem infert, dicens :

96 Luc. XII, 18.

πάντε τοῦ σώματος αἰσθήσεις, καὶ τὰς πέντε δυνάμεις τῆς ψυχῆς. Ὅταν οὖν ὁ μὲν ὀφθαλμὸς ὀρθῶς βλέπῃ, ἢ δὲ ἀκοὴ πνευματικῶς ἐνηχῆται λόγους, καὶ ἐκάστη τῶν εἰρημένων αἰσθήσεων καὶ δυνάμεων, ἀμέμπτως καὶ θεοφιλῶς ἐνεργῆ τὰ πρέποντα, τότε διὰ τῶν δέκα τούτων, ὡς δέκα χορδαίς, ᾄδει τις, καὶ εὐχάριστεί, καὶ δοξάζει τὸν Θεόν.

Τῷ διδόντι τὴν σωτηρίαν τοῖς βασιλεῦσι. Οὐ γὰρ στρατόπεδαί, καὶ τοιαῦτα δυνάμεις, ἀλλ' ἡ τοῦ Θεοῦ ῥοπή.

Τῷ λυτρομένῳ Δαβὶδ, τὸν δούλον αὐτοῦ, ἐκ βομβαίας ποτηρῶς. Ἐκ πολέμου δεινοῦ, καὶ θανάτου πικροῦ.

Ῥῦσαί με, καὶ ἐξελοῦ με ἐκ χειρὸς υἱῶν ἀλλοτριῶν, ὧν τὸ στόμα ἐλάλησε ματαιότητα, καὶ ἡ δεξιὰ αὐτῶν, δοξιά ἀδικίας. Εἶπε ταῦτα, καὶ ἀνωτέρω· διττολογεῖ δὲ, τὴν δέησιν ἐπιτείνων.

Ὅτι οἱ υἱοὶ αὐτῶν ὡς νεόφυτα ἰδρυμένα ἐν τῇ νεότητι αὐτῶν. Τὴν εὐμερίαν αὐτῶν ὑπογράφει, καὶ τὸν πλοῦτον· ὧν οἱ υἱοὶ, φησὶν, εὐθαλεῖς, ἀκμάζοντες ὡς νεόφυτα ἠξέξενα, ἐν τῇ νεότητι αὐτῶν.

Αἱ θυγατέρες αὐτῶν κεκαλλωπισμέναι, περιεκοσμημέναι ὡς ὁμοίωμα ναοῦ. Ὁμοίωμα ναοῦ, ἢ ὡς δοκεῖν ὁμοίωμα ναοῦ, κατὰ κόσμον, καὶ τὴν καλλωπιζόμεν.

Τὰ ταμεῖα αὐτῶν πλήρη, ἐξερευγόμενα ἐκ τοῦτου εἰς τοῦτο. Ἀποκενοῦντα εἰς ἕτερον διὰ τὸ στενοχωρεῖσθαι τῷ πληθεῖ τῶν τεθησαυρισμένων. Ἡ καὶ φορούμενα εἰς μείζονα, κατὰ τὸ Καθελῶ μου τὰς ἀποθήκας, καὶ μείζονας οἰκοδομήσω.

Τὰ πρόβατα αὐτῶν πολύτοκα, πληθύνοντα ἐν ταῖς ἐξόδοις αὐτῶν· οἱ βόες αὐτῶν παχείς. Ἐξέδους ἢ τὰς γεννήσεις νοοῦμεν, ἢ τὰς ἐπὶ τὰς νομάς προόδους.

Οὐκ ἔστι κατάπτωμα φραγμοῦ, οὐδὲ διεξοδος, οὐδὲ κραυγὴ ἐν ταῖς πλατείαις αὐτῶν. Οὐ μόνον κομῶσιν αὐτῶν τὰ λήϊα καὶ οἱ ἀμπελώνες, ἀλλ' ἐστῆσαι καὶ οἱ τούτων φραγμοί· φραγμὸς δὲ καὶ τὸ τεῖχος τῆς πόλεως, καὶ τῆς οἰκίας, ὧν οὐδὲν, φησὶ, πῆπτωκεν· ἀλλ' οὔτε ἐκδρομὴ, οὔτε κραυγὴ, ἐν ταῖς πλατείαις τῆς πόλεως αὐτῶν. Ἡ καθ' ἕτερον ἐρμήνευτην, ἐν ταῖς ἐπαύλεσιν αὐτῶν. Ἐνθα γὰρ θόρυβος· καὶ παραχῆ ἐκ πολεμίων ἐκεῖ, καὶ ἐκδρομὴ, καὶ διαδρομὴ. Λέγει δὲ καὶ ἐν τῷ ὀβ' ψαλμῷ, ὅτι Ἐτίλωσα ἐν τοῖς ἀνόμοις, εἰρήνην ἀματωλῶν θεωρῶν.

Ἐμακρίσαν τὸν λαόν φ ταῦτά ἐστι. Ἐμακρίσαν οἱ πολλοὶ τοῦτον, διὰ τὴν εὐθymίαν τῶν δοκούντων ἀγαθῶν. Θεὸς δὲ τὴν ἐσφαλμένην κρίσιν τῶν πολλῶν, ἐπάγει καὶ τὴν ὀρθὴν ψήφον ἐαυτοῦ.

Μακάριος ὁ λαός, ὃς ἡέριος ὁ Θεός αὐτοῦ. Οὐ Α μερὶς Κύριος; ὁ Θεός αὐτοῦ· ἢ οὐ Κύριος ὁ Θεός αὐτοῦ, οὐ κυριεύει ὁ Θεός, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ πεπο- μένου ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ. Τοῦτο γάρ ὄντως μακα- ριότης, ὡς ἀγαθὸν μόνιμον καὶ δικαιοσύνην.

Αἰνέσεως τῷ Δαβὶδ.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΔ'.

Αἰνεῖσις κοινὴ καὶ πᾶσιν ἀρμόζουσα.

Υψώσω σε, ὁ Θεός μου, ὁ βασιλεὺς μου. Ὑψή- λᾳ περὶ σοῦ θεολογῶν· ἢ τὸ ὕψος σου γνωρίζων τοῖς ἀγνοοῦσιν.

Καὶ εὐλογήσω τὸ δρομὰ σου εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Πῶς γὰρ οὐκ ἀποπον, τὴν μὲν κτίσιν διὰ παντὸς ἀναπέμπειν τῷ Κτίστῃ δόξαν (Οἱ οὐρανοὶ γὰρ, φησὶν, *διηγούνται δόξαν Θεοῦ*) τὸν δὲ λό- γιον ἀνθρώπων ἐλαττοῦσθαι ταύτης ἐν τούτῳ, καὶ μὴ πάντοτε δοξάζειν αὐτὸν καὶ δι' εὐφημίας καὶ δι' ἀγαθοεργίας; *Ὅπως γὰρ, φησὶν, Ἰδῶσι τὰ καλὰ ἔργων ἔργα, καὶ τὰ ἐξῆς*· καὶ γὰρ πολλῶν ἐσμεν ὀφειλέται τῷ Θεῷ, ὅτι τε οὐκ ἦντας ἐποίησε, καὶ ὅτι τοιοῦτους εἰργάσατο, καὶ τὸ γενόμενον διακρατεῖ, καὶ προνοεῖται διὰ παντὸς, καὶ κοινῇ, καὶ ἰδίᾳ, καὶ λάθρα, καὶ φανερώς, καὶ εἰδῶτων καὶ ἀγνοοῦντων. Τί γὰρ ἂν τις εἴποι τὰ δι' ἡμᾶς κτισθέντα, τὴν διακονίαν ἣν ἡμῖν παρέχεται, τὴν διάπλασιν τοῦ σώματος, τὴν εὐγένειαν τῆς ψυχῆς, τὴν σύνεσιν, τὸν φυσικὸν νόμον, τὸν γραπτόν; καὶ τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν, ἢ δι' ἡμᾶς ἐνανθρώπησις, καὶ τὰ πάθη, καὶ ἡ σφαγή. Τούτων οὖν ἀπάντων καὶ μυρίων ἄλλων ὀφειλέται ἐσμέν. C

Καθ' ἑκάστην ἡμέραν εὐλογήσω σε, καὶ αἰνέσω τὸ δρομὰ σου εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Ταῦτα σαφῆ.

Μέγας Κύριος καὶ αἰνετὸς σφόδρα, καὶ τῆς μεγαλοσύνης αὐτοῦ οὐκ ἔστι πέρας. Μέγας οὐ μόνον ὡς μεγαλοεργός, ἀλλὰ καὶ ὡς μεγαλόδωρος, καὶ διὰ ταῦτα αἰνετὸς σφόδρα. Εἰ δὲ τῆς μεγαλο- σύνης αὐτοῦ οὐκ ἔστι πέρας, οὐδὲ μέτρον, πάντως οὐδὲ τῆς αἰνέσεως αὐτοῦ.

Γενεὰ καὶ γενεὰ ἐπαινεῖσι τὰ ἔργα σου. Ἡ τε οὖσα, ἦτε ἐπιούσα· τουτέστι πᾶσα. Ἔργα δὲ λέ- γει νῦν, τὰ ἐν ἐξ ἡμέραις δημιουργηθέντα· ἢ καὶ τὰ ἐν τέρασι καὶ σημείοις καθ' ἑκάστην γενεᾶν ἐπι- τελούμενα.

Καὶ τὴν δύναμιν σου ἀπαγγελοῦσι. Τὴν ἐν τού- τοις τε καὶ τὴν ἐν τῷ εὐεργετεῖν, ἢ κολάζειν. Γενεᾶν δὲ καὶ γενεᾶν λέγει νῦν τοὺς ἐν ἐκάστη γενεᾷ συνετοὺς καὶ θεοφιλεῖς, οἱ πρῶτα μὲν ἑαυτοῖς ἐπαι- νοῦσι τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, εἶτα καὶ ἄλλοις ἀπαγγέ- λουσι τὴν δύναμιν αὐτοῦ.

⁹⁹ Psal. xviii, 1. ¹⁰⁰ Matth. v, 16.

Beatus populus, cujus Dominus Deus ejus. Cujus portio Dominus Deus ejus; vel cujus Dominus est Deus ejus, cujus Deus dominatur: nec simpliciter, sed quia illius paret mandatis. Hæc etenim beati- tudo vera est, veluti bona, stabilis ac perpetua.

Laudationis ipsi David.

PSALMUS CXLIIV.

Hic psalmus laudationem Dei continet, quæ om- nibus communis esse potest, et ex fidelis cujusque persona proferri.

Vers. 1. Exaltabo te, Deus meus, rex meus. Alta ac sublimia de te contemplan, vel altitudinem tuam ignorantibus declarans.

Et benedicam nomini tuo in sæculum, et in sæculum sæculi. Absurdum enim esset, postquam ipsa etiam irrationalis creatura Creatorem suum semper glorificat (Cæli enim, inquit, *enarrant gloriam Dei* ⁹⁹), si rationalis homo in hoc laudationis gene- nere ab ea vinceretur, nec semper Deum glorifica- ret, per laudes nimirum et per bona opera, juxta id quod scriptum est: *Ut videant bona vestra opera, et glorificent Patrem* ¹⁰⁰, etc. Sumus etenim præ cæteris omnibus nos Deo debitores, et quia fecit nos, cum non essemus: et quia tales creavit, ho- mines scilicet et fideles; et quod creatos conser- vat; et quia providentiam nostrum omnium habet, in universum omnium, ac privatim singulorum, secreto et palam, tam scientium quam ignorantium. Quis enim omnia ea enarrare posset, quæ Deus propter homines creavit? Et ministerium illud, quod nobis impendit? corporis formationem, animæ no- bilitatem, sapientiam, naturæ legem, et legem scriptam, et quod honorum omnium est caput, illius incarnationem, passiones, et mortem? Horum omnium igitur atque innumerabilium aliorum bene- ficiorum, Deo debitores sumus.

Vers. 2. Per singulos dies benedicam tibi, et lau- dabo nomen tuum in sæculum, et in sæculum sæculi. Hæc verba per se clara sunt.

Vers. 3. Magnus Dominus et laudandus valde, et magnitudinis ejus non est finis. Magnus non tantum, ut magnarum rerum opifex, sed ut magnorum donorum largitor: et propterea valde laudandus est. Quod si nullus est finis divinæ magnitudinis, consequenter nullus erit etiam divinis laudibus modus.

Vers. 4. Generatio et generatio laudabit opera tua. Tam præsens generatio, quam quæ ventura est, hoc est omnis generatio. Opera autem hic en- dicit Propheta, quæ mundi initio, illis sex diebus D facta sunt: vel miracula et prodigia, quæ assidue in omni generatione ab eo fieri contingit.

Et potentiam tuam pronuntiabunt. Potentiam, quam in prædictis habes generationibus, vel poten- tiam præstandi beneficia, et infligendi supplicia: generationem autem et generationem eos appellat, qui in unaquaque generatione sapientes surt et Dei amatores, qui primum quidem a seipsis divina opera laudant, deinde etiam ejus potentiam cæteris annuntiant.

VERS. 5, 6. *Magnificentiam gloriæ sanctitatis tuæ loquuntur, et mirabilia tua narrabunt, et virtutem terribilium tuorum dicent, et magnitudinem tuam narrabunt.* Per mirabilia quidem ea intelligit, quæ in aliquorum hominum beneficium facta sunt, quemadmodum in Hebræorum transitu ex Ægypto, columna ignis, et columna nubis, Rubri maris divisio, aqua ex petra, coturnix, atque alia huiusmodi. Per terribilia vero ea significat, quæ ad supplicium atque in poenam aliquorum facta sunt, veluti Bagella contra Ægyptios, aut alias gentes immissa. Vel aliter: Per mirabilia quidem contemperatas temporum mutationes intelligit, florentes item hortos, prata, nitidos ac potabiles fontes, flumina ac rivulos suaviter fluentes, pluviarum irrigationes, terræ foetus, arborum innumerabiles species, fructuum varietates, mites ac molliter spirantes ventos, solis splendorem, lunæ lampadem, stellarum pulchritudinem, et alia quæcunque, tum in animantibus, quam inanimatis, admiratione digna sunt. Per terribilia vero, fulgura, tonitrua, fulmina, pestem, famem, nivem, grandinem, glaciem, diluvia, incendia et alia quæcunque tam in inanimatis quam in animantibus terribilia sunt. Per magnitudinem vero et magnificentiam, divinæ naturæ, sapientiæque, ac potentæ excellentiam intellige. Deinde in melioribus ac benignioribus Dei beneficiis magis immoratur, ostendens illum ad humanitatem atque ad misericordiam semper magis vergere et ad mitiora declinare.

VERS. 7. *Memoriam multitudinis benignitatis tuæ eractabunt.* Annuntiabunt sermonem plenum memoria immense tuæ bonitatis.

Et iustitia tua exsultabunt. Hoc est, ob iustitiam tuam, reminiscetes nimirum ac narrantes, quomodo unicuique convenientia pro dignitate largiris: quomodo et beneficiis afficis, et pœnis, et juste omnia administras. Exsultabunt igitur quod neque virtus a te irremunerata relinquatur, neque vitium incastigatum.

VERS. 8. *Misericors et miserator Dominus, longanimis, et multum misericors.* Hæc verba etiam habentur in psalmo cii

VERS. 9. *Benignus Dominus universis, et miserationes ejus super omnia opera ejus.* Loquens Propheta de divina bonitate, sermonem amplificat, sciens in ea potissimum Dei divitias consistere. Neque enim salvari potuissemus, nisi magna illius benignitas adfuisset nobis et misericordia. Universis autem dixit, et non justis tantum, quinimo et peccatoribus: nec rationalibus tantum, sed etiam irrationalibus, et denique quibuscunque, tametsi minimis operibus suis miseretur: quippe qui et gehennam, et omnes alias æternas pœnas peccatoribus, præ summa misericordia comminatus est, ut earum timore a vitiis abstinerent, et virtutem adepti, cœlorum regnum consequerentur: et qui in hac etiam vita sæpenumero delinquentes castigat, ut, si velint, meliores eos reddat, vel saltem, ut in futura vita minores eis pœnas tribuat, atque ut huiusmodi castigationis exemplo alios erudiat et

την μεγαλοπρέπειαν τῆς δόξης τῆς ἀγιοσύνης σου λαλήσουσι, καὶ τὰ θαυμάσιά σου διηγήσονται, καὶ τὴν δύναμιν τῶν φοβερῶν σου ἐροῦσι, καὶ τὴν μεγαλοσύνην σου διηγήσονται. Θαυμάσια μὲν, τὰ ἐπ' εὐεργεσίᾳ τινῶν τελειούμενα, ὡς ἐπὶ τῆς τῶν Ἑβραίων ἐξ Αἰγύπτου διαβάσεως, ὁ στῦλος τοῦ πυρός καὶ τῆς νεφέλης, καὶ τὰ λοιπὰ, ἧγουν ἡ διαίρεσις τῆς Ἐρυθρᾶς, τὸ ἐκ πέτρας ὕδωρ, τὸ μάννα, ἡ ὄρυγομήτρα, καὶ τὰ τοιαῦτα. Φοβερὰ δὲ, τὰ ἐπὶ κολάσει τινῶν τερατουργούμενα, ὡς αἱ κατ' Αἰγυπτίων μάστιγες, καὶ τῶν ἄλλων ἐθῶν. Καὶ ἐτέρως δέ· Θαυμάσια μὲν, ὡρῶν εὐκραεῖς ἐναλλαγαι, παράδεισοι κομῶντες, λειμῶνες εὐανθίει, πηγαι διαιδεῖς καὶ πότιμοι, ποταμοὶ βέοντες ἡδέως, ὑετῶν ἀρδεῖαι, γῆς ὠδίνες, δένδρων εἶδη μυρία, κερπῶν ποικιλία, προσηνεῖς ἄνεμοι, λαμπρότης ἡλίου, σελήνης λαμπάς, ἀστρων κάλλος, καὶ ὅσα ἐν τε ἐμφύχοις, ἔντε ἀψύχοις, ἀξιοθαύμαστα· φοβερὰ δὲ, ἀστρακαὶ, βρονταὶ, κεραυνοὶ, λοιμοί, λιμοί, χιὼν, χάλαζα, πηγαὶ, ἐκπυρώσεις, καὶ ὅσα ἐν ἀψύχοις καὶ ἐμφύχοις φρικτά. Μεγαλοπρέπεια δὲ καὶ μεγαλοσύνη, τὸ ὑπερέχον τῆς φύσεως, καὶ σοφίας, καὶ δυνάμεως τοῦ Θεοῦ. Εἶτα ἐνδιατρίθει πλέον τοῖς χρηστοτέροις, δεικνύς αὐτὸν ἐπιβρεπέστερον εἰς φιλανθρωπίαν.

Μνήμην τοῦ πλήθους τῆς χρηστότητός σου ἐξερεῦξονται. Ἀπαγγελοῦσι τὴν διήγησιν, ἔχουσαν μνήμην τῆς ἀμετρήτου χρηστότητος.

Καὶ τῇ δικαιοσύνῃ σου ἀγαλλιάσονται. Μνημονεύοντες καὶ διηγούμενοι πῶς ἐκάστῳ τὸ πρὸς ἀξίαν ἀπονέμεις, καὶ εὐεργετῶν καὶ κολάζων, καὶ πάντα δικαίως ποιεῖς καὶ ποιῆσεις, ἀγαλλιάονται, πεπεισμένοι, μήτε τὴν ἀρετὴν ἀγέραστον παροφθῆναι, μήτε τὴν κακίαν ἀτιμώρητον.

Οἰκτρίμων καὶ ἐλεήμων ὁ Κύριος, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος. Εἶπε ταῦτα καὶ ἐν τῷ ββ' ψαλμῷ.

Χρηστὸς Κύριος τοῖς σύμπασι, καὶ οἱ οἰκτρίμοι αὐτοῦ ἐπὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ἐπιδεικνύεται τῷ λόγῳ τῆς χρηστότητος, εἰδῶς ἐνταῦθα μάλιστα τοῦ Θεοῦ τὴν πλοῦτον. Οὐδὲ γὰρ ἦν σωθῆναι, μὴ πολλῆς οὐσίας τῆς αὐτοῦ φιλανθρωπίας· τοῖς σύμπασι φησιν, οὐ τοῖς δικαίοις μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἁμαρτωλοῖς· οὐδὲ τοῖς λογικοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀλόγοις· καὶ ἀπλῶς πᾶν ἔργον αὐτοῦ οἰκτερεῖ, μέχρι καὶ τῶν εὐτελεστάτων· καὶ γὰρ καὶ τὴν γέννησιν καὶ τὰς ἄλλας αἰωνίους κολάσεις, ὑπὸ φιλανθρωπίας τοῖς ἁμαρτωλοῖς ἀπειλήσεν, ἵνα δέει τούτων ἀπέχωνται κακίας, καὶ μεταποιησάμενοι ἀρετῆς, τύχωσι μᾶλλον τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Κάνταῦθα δὲ κολάζει τινὰς πλημμελοῦντας, ἵνα τούτους βελτίους, εἰ βούλονται, ποιήσῃ, ἢ κἄν γοῦν κουφίσῃ τὴν ἐκεῖ κλάσιν αὐτοῖς, καὶ τοῖς ἄλλοις παιδεύσῃ, διὰ τῆς τούτων τιμωρίας καὶ σωρροστερέου; ἐργάτηται

Ἐξομολογησάσθω σὺν σοι, Κύριε, πάντα τὰ ἄ-
εργα σου. Εὐχαριστεῖσάντων τὰ μὲν λογικὰ δι' αὐ-
τῶν, τὰ δὲ ἄλογα καὶ ἀψυχα, διὰ τῶν ἑρώντων αὐτὰ,
καὶ χρωμένων τούτοις· δι' αὐτῶν ταῦτα γεγονασιν.
Εὐχαριστεῖσάντων, ὅτι πάντα σοφῆς μετέχει κατα-
σκευῆς, καὶ χρησίμου παραγωγῆς καὶ προνοίας
ἀπολαύει. Κάκεινα μὲν εὐχαριστεῖσάντων, διὰ τῆς
θαυματουργικῆς αὐτῶν φύσεως, οἱ ἄνθρωποι δὲ,
διὰ τῆς ἐπαινετῆς αὐτῶν πολιτείας.

Καὶ οἱ ὀδοὶ σου εὐλογησάτωσάν σε. Οἱ ἀφωσ-
μένοι σοι, οἱ θεραπεύοντές σοι· τούτοις γὰρ μάλιστα
προσῆκει, τὸ διὰ πικρῆς εὐλογεῖν σε, βιωτικῆς
φροντίδος ἀπηλλαγμένους, καὶ δυναμένους καθαρῶς
εὐφημεῖν, ἅτε καὶ τῶν ἄλλων συνετετέροις.

Δόξαν τῆς βασιλείας σου ἐροῦσι, καὶ τὴν δυ-
νατείαν σου λαλήσουσι, τοῦ γνωρίσαι τοῖς
νιοῖς τῶν ἀνθρώπων τὴν δυνατείαν σου, καὶ
τὴν δόξαν τῆς μεγαλοπρεπειᾶς τῆς βασιλείας
σου. Ἄξιον ἐστὶν περὶ τούτων τοῖς ἀγνοοῦντας, ὥστε
γνωρίμα ταῦτα τούτοις καταστήσαι· προσέεται γὰρ
ὁ Θεὸς· τὰς εὐφημίας, οὐχ ὡς δεόμενος αὐτῶν, ἀλλ'
ὥστε μαθεῖν ἑτέρους τὴν δόξαν καὶ δύναμιν αὐτοῦ.

Ἡ βασιλεία σου, βασιλεία πάντων τῶν αἰώνων.
Διαιωνίζουσα, ἀναρχὸς τε καὶ ἀτελεύτητος· εἴτα
σαφίστερον τοῦτο λέγει.

Καὶ ἡ δεσποτεία σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ
γενεᾷ. Πανταχοῦ τῶν γενεῶν καὶ χρόνων ἐκτεινομένη.

Πιστὸς Κύριος ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις αὐτοῦ. C
Βίβαιος, ἐληθής, πιστεύεσθαι πρεπωδέστατος.

Καὶ ὀσιος ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ. Ἄμμε-
πτος, μηδεμίαν παρέχων μηδὲν λαβὴν.

Ἰγροστηρίζει Κύριος πάντας τοὺς καταπίπτον-
τας, καὶ ἀνορθοῖ πάντας τοὺς κατεβραχμένους.
Εἰπὼν περὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ὅτι ἀπέραντος, περὶ
τῶν λόγων ὅτι ἀληθεῖς, περὶ τῶν ἔργων ὅτι ἀνεπί-
ληπτα, καὶ πρὸ τούτων, περὶ τῆς μεγαλοσύνης, πε-
ρὶ τῆς δυνάμεως, περὶ τῆς δόξης, περὶ τῆς χρηστό-
τητος, καὶ τῶν τοιούτων· νῦν λέγει πάλιν περὶ
φιλοanthρωπίας· ὁ καὶ αὐτὸ μέγιστον δόξα τῆς βασιλείας
αὐτοῦ, τὸ μὴ μόνον διακρατεῖν ἐστώτας, ἀλλὰ καὶ
μέλλοντας καταπατεῖν ὑποστηρίξειν, ὥστε μὴ
τοῦτο παθεῖν, καὶ κειμένους ἀνιστᾶν, ὅσοι δηλονότι
μὴ ἀντιτείνωσι· καὶ μὴ τὸν δεῖνα μόνον ἢ τὸν δεῖνα,
πάντως δὲ πάντας, καὶ δούλους, καὶ πένητας, καὶ
ἀσήμευς· καὶ ἔτοιμον εἶναι πᾶσι τοῖς βουλομένοις·
εἴτα λέγει, καὶ ἕτερον εὐεργεσία· εἶδος· ποικίλη
γὰρ αὐτῶν, καὶ παντοδαπὴ ἢ κτηδεμονία.

Οἱ ὄφθαλμοὶ πάντων εἰς σὲ ἐλπίζουσι, καὶ σὺ
δίδως τὴν τροφήν αὐτῶν ἐν εὐκαιρίᾳ· ἀνοίξεις
σὺ τὴν χεῖρά σου, καὶ ἐμπιμπλῆς πᾶν ζῶον εὐ-
δοκίας. Ὅμοια ταῦτα τοῖς ἐν τῷ ρα' Ψαλμῷ ῥηθεῖσι.
Πάντα γὰρ, φησὶν, πρὸς σὲ προσδοκῶσι δοῦναι τὴν
τροφὴν αὐτῶν εἰς εὐκαιρίαν. Καὶ αὐθις Ἀνοίξαν-
τός σου τὴν χεῖρα, τὰ σύμπαντα πλησθήσονται

VERS. 10. *Confiteantur tibi, Domine, omnia opera
tua. Gratias tibi agant, rationalia quidem, ipsa
per se: irrationalia vero et inanimata, per illos,
qui ea conspiciunt, atque his utuntur, et propter
quos etiam facta sunt. Gratias agant igitur, quod
omnia sapientissimæ huic creationi tuæ et tam
utili officio tuo participant, ac tua fruuntur pro-
videntia. Et inanimata quidem gratias tibi agant
per admirandam eorum naturam, homines vero
per laudandam ipsorum conversationem ac vitam.*

*Et sancti tui benedicant tibi. Qui tibi sanctificati
ac dedicati sunt. Hos enim præcipue decet, tibi
semper benedicere, cuius ac sollicitudinibus sæculi
liberatos, atque idoneos puro ac mundo corde tuas
laudes proferre, tanquam aliis sapientiores.*

VERS. 11, 12. *Gloriam regni tui dicent, et poten-
tatum tuum loquentur, ut notum faciant filiis homi-
num potentatum tuum, et gloriam magnificentiam
regni tui. Docebunt hæc omnia cæteros ignorantes,
ut nota hæc eis faciant. Cupit enim Deus laudari,
non quod laudibus inligeat, sed ut cæteri, qui
divinam potentiam et gloriam ignorant, per hujus-
cemodi laudationes eam addiscant.*

VERS. 13. *Regnum tuum, regnum omnium sæculo-
rum. Perpetuum scilicet atque æternum, sine
principio et sine fine: quod manifestius etiam ex
sequentibus facit.*

*Et dominatio tua in omni generatione et genera-
tione. Ubique gentium nimirum, atque omni tempore,
Fidelis Dominus in omnibus sermonibus suis.
Constans et verax, et dignus cui fides adhibeatur.*

*Et sanctus in omnibus operibus suis. Irreprehens-
ibilis, et nullam alicui justæ querimoniam occasio-
nem præstans.*

VERS. 14. *Regit Dominus omnes qui corruunt, et
erigit omnes elisos. Cum de regno Dei dixerit, quod
scilicet est sine fine, et de sermonibus quod veri
sunt, et de operibus quod reprehendi non possunt,
et ad hæc omnia, de divina magnificentia, potentia,
gloria, benignitate, et aliis hujuscemodi rebus, jam
tractaverit, nunc rursus de divina loquitur miseri-
cordia, quæ sane magna gloria est regni ejus, di-
cens, quod non tantum stantes conservat, sed
casuros etiam subfulcit, ita ut non cadant, et humi
jacentes erigit, eos scilicet qui non adversantur.
Neque hunc aut illum tantum Deus adjuvat, sed
omnes in universum, atque ipsos etiam servos, pau-
peres atque ignobiles. Omnibus etenim volentibus,
auxilium suum Deus promptissime impertitur.
Deinde aliud beneficii genus Propheta connumerat.
Est etenim varia ac multiplex illius cura ac solli-
citus pro nobis omnibus.*

VERS. 15, 16. *Oculi omnium in te sperant, Domine,
et tu das escam eorum in tempore opportuno: aperis
tu manum tuam, et implebis omne animal bona vo-
luntate. Similia sunt hæc verba iis, quæ habentur
in psalmocui: Omnia enim, inquit, a te expectant
ut des cibum eorum in tempore. Et rursus: Ape-
riente te manum tuam omnia implebuntur bonitate*

quæ verba ibi exposuimus. Quod igitur illic bonitatem dixit, hoc in loco bonam voluntatem appellavit. Vidisti quomodo ostendit Propheta quod Deus bonus et benignus est universis, et quod misericordia ejus super omnia opera ejus; quodque non terra, pluvia, sol atque aer, sed divinum mandatum animantibus cibum largitur; per manuum vero apertionem præbendi facilitatem demonstravit.

VERS. 17. *Justus Dominus in omnibus viis suis.* In dispensationibus nimirum et providentiis; quod vero superius diximus significare dictionem, *sanctus*, idem nunc significat dictio, *justus*.

Et sanctus in omnibus operibus suis. Eandem repetit sententiam, magis declarando, ita ut versiculus superius declaratus, atque hi duo idem significant. Vel *justus* in mandatis suis, eo quod commensuravit illa Deus cum eorum potentia, quibus ea diriguntur.

VERS. 18. *Prope est Dominus omnibus invocantibus eum, omnibus invocantibus eum in veritate.* Cum ea dixerit, quæ in commune infidelibus etiam data sunt, narrat nunc ea, quæ fidelibus privatim præstitit, quod scilicet prope eos sit, quodque protegat eos ac defendat. *In veritate* autem in hoc loco posuit, pro recte, atque ut oportet.

VERS. 19. *Voluntatem timentium se faciet, et obsecrationem eorum exaudiet, et salvabit eos.* Voluntatem dico quæ utilis fuerit, et a divina non discrepaverit voluntate.

VERS. 20. *Custodit Dominus omnes timentes se.* Diligentes scilicet eum ex toto corde. Custodit autem ab iis omnibus a quibus custodire decet.

Et omnes peccatores disperdet. Eos scilicet qui immedicabili morbo laborant. Disperdet autem eos, seu exterminabit eos a populo suo.

VERS. 21. *Laudationem Domini loquetur os meum.* Semper enim, inquit, laus ejus in ore meo.

Et benedicat omnis caro nomini sancto ejus in sæculum et in sæculum sæculi. Dictum est etiam in psalmo cii: *Benedicite Domino, omnia opera ejus.* Vide illic expositionem. Vel, *Benedicant omnis caro quæ credidit scilicet, hoc est, quæ est fidelis.* Nam infidelis caro benedicere non poterit. Per carnem vero totum hominem significavi.

Alleluia.

PSALMUS CXLV.

Hic psalmus etiam divinas laudes continet, quod ex ipsa inscriptione etiam denotatur. In quibusdam vero exemplaribus huic inscriptioni additum est, *Aggæi et Zachariæ.* Verum id neque apud Hebræos reperitur, neque apud aliquem aliorum interpretum, neque etiam apud ipsos Septuaginta.

Lauda, anima mea, Dominum. Simile illud est: *Benedic, anima mea, Domino.*

VERS. 2. *Laudabo Dominum in vita mea, psallam Deo meo, quandiu fvero.* Verba illa, *Psallam Deo*

χρηστότητος, και ζήτησον τὰς ἐκείνων ἐξηγήσεις. "Ὅπερ οὖν εἶπεν ἐκεῖ χρηστότητα, τούτο εὐθυσίαν ἐνταῦθα λέγει. Εἶδες πῶς ἐδειξεν ὅτι χρηστός ἐστι τοῖς σύμπασιν, και οἰκτιρμοὶ αὐτοῦ ἐπὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ· και ὅτι οὐ γῆ, και ὕετός, και ἥλιος, και ἀήρ, ἀλλὰ τὸ πρόσταγμα τὸ δεσποτικόν, δίδωσι τὰς τροφὰς τῶν ζῶων· ἢ δ' ἀοιχὴς τῆς χειρὸς και τὴν εὐχέριαν ἐμφαίνει τῆς χορηγίας.

Δίκαιος Κύριος ἐν πάσι ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ. Ταῖς οικονομίαις, ταῖς προνοίαις. "Ὅπερ δὲ ἀνωτέρω σημαίνει τὸ δικαίος, τούτο ἐνταῦθα, τὸ δίκαιος.

Και δικαίος ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ. Τὸ αὐτὸ λέγει πάλιν, ἐφερμηνευτικῶς, ὡς εἶναι τῶν τε ἀνωτέρω ρηθέντων στίχων και τοῦς δύο τούτους, τῆς αὐτῆς ὁμοῦ σημασίας. "Ἡ δίκαιος ἐν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ, συμμετρήσας αὐτὰς τῇ δυνάμει τῶν ἐληφθέντων.

Ἐγγὺς Κύριος πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτόν, πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτόν ἐν ἀληθείᾳ. Εἰπὼν τὰ κοινῇ και τοῖς ἀπίστοις δεδομένα, λέγει και τὰ ἰδιαζόντως τοῖς πιστοῖς παρεχόμενα, τὸ, ἐγγὺς εἶναι, και σκέπειν, και ἀντιλαμβάνεσθαι. Τὸ δ' ἐν ἀληθείᾳ, τὸ ὀρθῶς και εἰ χρῆ ὁλοῖ.

Θέλημα τῶν φοβουμένων αὐτόν ποιήσει, και τῆς δεήσεως αὐτῶν εἰσακουσεται, και σώσει αὐτούς. Θέλημα, τὸ συμφέρον και μὴ ἀπῆδον, εἶμαι, τοῦ θελήματος αὐτοῦ.

Φυλάσσει Κύριος πάντας τοὺς ἀγαπῶντας αὐτόν. Τοὺς ἀγαπῶντας αὐτόν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας. Φυλάσσει δὲ, ἀφ' ὧν φυλάσσειν αὐτοὺς προσήκει.

Και πάντας τοὺς ἀμαρτωλοὺς ἐξολοθρεύσει. Τοὺς ἀνίστα νοσοῦντας· ἐξολοθρεύσει δὲ ἀπὸ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ.

Ἄνεσις Κυρίου λαλήσει τὸ στόμα μου. Διὰ παντός γὰρ, φησὶν, ἀνεσις αὐτοῦ ἐν τῷ στόματι μου.

Και εὐλογείτω πᾶσα σὰρξ τὸ ὄνομα τὸ ἅγιον αὐτοῦ, εἰς τὸν αἰῶνα, και εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Εἰρηται και ἐν τῷ ρβ' ψαλμῷ, *Εὐλογεῖτε τὸν Κύριον, πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ.* "Ἡ, *Εὐλογείτω πᾶσα σὰρξ, ἢ πιστεύσασα δηλονότι· πῶς γὰρ ὁ ἀπίστος εὐλογήσει;* Ἀπὸ δὲ τῆς σαρκός, ὅλον τὸν ἀνθρωπὸν ἐδήλωσεν.

Ἀλληλουῖα.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΕ'.

Ἄνεσις ἐστι και ὁ παρὼν ψαλμός. Τούτο γὰρ και ἡ ἐπιγραφή σημαίνει· ἐν τισὶ μὲν οὖν τῶν ἀντιγράφων, *Ἀγγαίου και Ζαχαρίου,* πρόσκειται τῇ ἐπιγραφῇ. Οὕτε δὲ ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ κεῖται, οὕτε παρὰ τῶν ἑρμηνευτῶν, οὕτε παρὰ τῶν Ἑβδομήκοντα.

Ἄνει, ἢ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον. Ὅμοιον τὸ, *Εὐλόγει, ἢ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον.*

Ἄνέσω Κύριον ἐν τῇ ζωῇ μου, ψαλὸν τῷ Θεῷ μου, ἕως ὑπάρχω. Τὸ *Ψαλὸν τῷ Θεῷ μου ἕως ὑπάρχω,*

ἐραρμηνευτικὸν ἐστὶ τοῦ, *Αἰνέσω Κύριον ἐν ζωῇ μου.*

Μὴ πεποιθᾶτε ἐπ' ἄρχοντας, ἐπὶ υἱοὺς ἀνθρώπων, οἳ οὐκ ἐστὶ σωτηρία. Οἳ οὐκ ἐστὶ τὸ σῶσαι ἑαυτοὺς. Εἰ δὲ ἑαυτοὺς οὐ δύνανται σῶσαι, πολλῶ μᾶλλον ἑτέροισ. Ὅρξ γὰρ ὅπως πόσοις καὶ διαφόροις ὑπόκεινται κινδύνοις καὶ νόσοις, καὶ τὸν θάνατον ἐκφυγεῖν οὐ δύνανται. Ἀκουέτωσαν οἱ πρὸς τὰς ἀνθρώπινας; κερηνότες ἀντιλήψεις; καὶ συμμαχίας. Εἶτα δείκνυσι, πῶς οὐκ ἐστὶν αὐτοῖς σωτηρία.

Ἐξελεύσεται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. Ἡ ψυχὴ τοῦ ἄρχοντος, ἐφ' ὃν πέποιθα.

Καὶ ἐπιστρέψει εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ. Ἐπιστρέψει αὐτὸς, ἦτοι τὸ σῶμα αὐτοῦ εἰς τὴν γῆν ἐξ ἧς ἐλήφθη. Γῆ γὰρ, φησὶν, εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ.

Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἀπολοῦνται πάντες οἱ διαλογισμοὶ αὐτῶν. Ἡμέραν λέγει τὴν τῆς ἐξόδου τῆς ψυχῆς· διαλογισμοὺς δὲ, τοὺς περὶ βιωτικῶν πραγμάτων, πλοῦτου καὶ δόξης, καὶ δυναστείας καὶ συμμαχίας, καὶ τῶν τοιούτων. Ἐπεὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων ἀπήγαγεν ἐλπίδων, δείκνυσι λοιπὸν τὸν ἀσφαλῆ λιμένα, τὸν ὄχυρον, τὸν πύργον. Τρόπος γὰρ ἄριστος παραινήσεως, ἀπάγειν μὲν τῶν σαθρῶν. ἀνάγειν δὲ πρὸς τὰ ἰσχυρὰ, καὶ τὰ μάταια μὲν καθαιρεῖν, ἰσχυρὰ δὲ τὰ ἀληθινὰ· καὶ διελέγχειν μὲν τὰ ἀπατῶντα, δείκνυειν δὲ τὰ ὠφελοῦντα.

Μακάριος οὗ ὁ Θεὸς Ἰακώβ, βοηθὸς αὐτοῦ, ἡ ἐλπίς αὐτοῦ ἐπὶ Κύριον τὸν Θεὸν αὐτοῦ. Καὶ ἐν τῷ ρις' ψαλμῷ εἴρηται τοῦτο. Ἀγαθὸν πεποιθῆναι ἐπὶ Κύριον, ἡ ἐλπίζειν ἐπ' ἄρχονσι. Μακάριος, φησὶν, οὗ ὁ Θεὸς τοῦ Ἰακώβ βοηθός, ὁ μόνος; καὶ κυρίως Θεός· ἐφ' ὃν Ἰακώβ πεποιθώς, ὅσης καὶ οἴας βοήθειας ἀπέλαυσε. Ταῦτα γὰρ ἡ προσθήκη τοῦ Ἰακώβ ἐμφαίνει. Εἶτα λέγει καὶ τὴν τοῦ βοηθοῦ τούτου δύναμιν, ὡσπὲν ἐπὶ τοῦτον μάλιστα καταφεύγωμεν.

Ἡμῶν τὰς ἀδικουμένους. Οὐ μόνον κατὰ τὸ, Ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει Κύριος, δηλονότι κατὰ τὴν μέλλουσαν κρίσιν, ἀλλὰ καὶ ἐνεαῦθα.

Διδόντα τροφήν τοῖς πεινώσιν. Οὐ μόνον κατὰ τὸ, Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, οὗτοι αὐτοὶ χορτισθήσονται, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ παρόντι βίω· καὶ μυρία καὶ τῶν ἐκδικουμένων ἐπὶ τῆς ἐνεαῦθα ζωῆς, καὶ τῶν τρεφομένων τὰ παρδύματα.

Ὁμοιωσάτωσαν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, τὴν θάλασσαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, τὸν σὺλλάσσοντα ἀληθείαν εἰς τὸν αἰῶνα. Τὸν ἀληθεύοντα πάντοτε καὶ ἐν ταῖς ἐσαγγελίαις τῶν εὐεργεσιῶν, καὶ ἐν ταῖς ἀπειλαῖς τῶν τιμωριῶν.

Ὁμοιωσάτωσαν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, τὴν θάλασσαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, τὸν σὺλλάσσοντα ἀληθείαν εἰς τὸν αἰῶνα. Τὸν ἀληθεύοντα πάντοτε καὶ ἐν ταῖς ἐσαγγελίαις τῶν εὐεργεσιῶν, καὶ ἐν ταῖς ἀπειλαῖς τῶν τιμωριῶν.

A meo, quandiu fuero, magis ea declarant, quæ jam dicta sunt, hoc est, Laudabo Dominum in vita mea.

Vers. 3. Nolite confidere in principibus, in filiis hominum, in quibus non est salus. In quibus non est salus, ut seipsos salvare possint. Quod si seipsos salvare nequeunt, multo minus alios poterunt. Considerare enim potes, quomodo variis subjecti sunt ægritudinibus et periculis, atque ipsi demum morti, quam minime effugere possunt. Audiant hæc igitur, qui ad humana oscitantibus attendunt auxilia. Deinde docet, quomodo non sit salus in eis.

Vers. 4. Exhibet spiritus ejus. Anima nimirum illius principis, in quo confidis.

Et revertetur in terram suam. Ipse scilicet princeps, hoc est, illius corpus, in terram revertetur, a qua initio desumptus est: Terra, enim, inquit, es, et in terram reverteris.

In illa die peribunt omnes cogitationes ejus. De die loquitur exitus animæ a corpore. Cogitationes vero eas intelligit, quas mortuus hic princeps de sæculi rebus habuerat: de divitiis nimirum, de gloria et potentia, de confederatione atque aliis hujusmodi. Postquam vero ab humana spe Propheta lectorem abduxit, quod reliquum est, tutum ei ac securum deinceps portum ostendit, atque inexpugnabilem quamdam turrin. Est autem optimus admonendi modus, primum ab infirmioribus abducere, et deinde fortiora statuere: inania destruere, et vera erigere, arguere fallacia, atque utilia demonstrare.

Vers. 5. Beatus cujus Deus Jacob adjutor ejus, spes ejus in Domino Deo ejus. In psalmo cxvii dictum est: Bonum est confidere in Domino, quam confidere in homine; bonum est sperare in Domino, quam sperare in principibus. Beatus, inquit, ille, cujus adjutor est Deus Jacob, qui solus vere Deus est, in quo patriarcha ipse Jacob olim fretus est, a quo non vulgare auxilium in necessitatibus suis reportavit. Hoc enim significare mihi videntur illa verba: Deus Jacob. Deinde adjutoris hejus potentiam narrat; ea nimirum ratione, ut ad illum, fugiamus.

Vers. 6, 7. Qui fecit cælum et terram, mare et omnia quæ in eis sunt: qui custodit veritatem in sæculum. Qui semper verax est, et quando beneficia pollicetur, et quoties pœnas comminatur.

Qui facit judicium injuriis patientibus. Non solum juxta illud: Mihi vindicta, et ego retribuam, dicit Dominus, in futuro nimirum sæculo, sed quia retribuit etiam in præsentibus.

Dat escam esurientibus. Non solum juxta illud: Beati, qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur, sed etiam, quia in præsentibus vita Deus indigentibus providet. Possent autem innumeralia afferri exempla eorum quos Deus in præsentibus vita, aut ultus est propter scelera, aut propter indigentiam nutrit, tribuens necessaria.

¹ Psal. cii, 1. ² Gen. iii, 19. ³ Deut. xxxii, 35; II br. v, 50. ⁴ Matth. v, 6.

VERS. 8, 9. *Dominus solvit compeditos, Dominus sapiens facit cæcos, Dominus erigit delapsos.* Compeditos dico, non solum mundanis calamitatibus, sed etiam peccatorum catenis, et non tantum cæcos corporeis oculis, quorum tamen cæcitatem persepe datam divinitus sapientiam cumulatissime replevisse videmus, sed mente etiam cæcos atque intellectu. Delapsos etiam non tantum eos dicit, qui ex bona valetudine atque a felicitiori statu in ægritudinem atque in infelicitatem delapsi sunt: sed eos etiam, qui ex virtute in vitia deciderunt, quales antea gentes fuerant, qui compediti et ligati erant, quantum ad ipsam pertinet virtutem, et pitium.

Dominus diligit justos, Dominus custodit proselytos. Justos quidem eos dicit, qui ante Evangelium ob virtutem resplendebant; proselytos vero eos, qui post Evangelium ad religionem atque ad fidem accesserunt. Vel per justos, perfectiores omnes ad virtutem intelligit; per proselytos vero eos qui nuper confirmati sunt. Illos etenim diligit Deus tanquam sibi gratos, istos vero conservat tanquam delicatioribus atque infirmioribus, atque ad pugnam adversus dæmones nondum exercitatos.

Orphanum et viduam suscipiet. Hoc est, defendet. Quod dupliciter potest intelligi. Orphanus enim est, qui parentes relinquit propter Christum; et vidua, simili ratione ea est, quæ virum dimittere sustinet propter Christum. Quemadmodum autem orphano parentes charissimi sunt atque honoratissimi totius sui generis, ita etiam viduæ maritus charissimus esse solet et summo honori. Orphanus etiam dici potest, quicumque dæmonem relinquit, quem antea veluti patrem ac vitiorum doctorem habebat. Simili modo per viduam anima illa potest intelligi, quæ desponsatum antea diabolus relinquit, cui etiam adjuncta erat atque inser-

Et viam peccatorum disperdet. Via peccatorum vitium est et pravitas. Dictum est etiam in fine primi psalmi: *Et iter impiorum peribit.*

VERS. 10. *Regnabit Dominus in sæculum.* Filius Dei, qui nunc regnat, ut Deus, regnabit etiam, ut homo, in sæculum; quando dicit: *Data mihi est omnis potestas in cælo et in terra*⁶. Vel simpliciter: Deus regnabit perpetuo, et regni ejus non erit finis.

Deus tuus, Sion, in generationem et generationem. Subintellige verbum, *erit*, aut verbum, *regnabit*. Dictum est autem in præcedenti psalmo: *Regnum tuum, regnam omnium sæculorum, et dominium tuum in omni generatione et generatione.* Per generationem igitur et generationem morientium, et resurgentium generationem intellige. Sion vero, fidelium Ecclesia dicitur, ut in xcvi psalmo declaratum est, ibi: *Et exaltaverunt filii Judææ.*

⁶ Matth. xxviii, 18.

Κύριος λύει πεπεδημένους, Κύριος σοφοί τω- φλυθες, Κύριος ἀνορθοί κατεβράχμενους. Πεπεδη- μένους οὐ μόνον ἐν συμφοραῖς βιωτικαῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν σειραῖς ἁμαρτιῶν καὶ τυφλοὺς οὐ μόνον τοὺς σωματικοὺς ὀφθαλμοῦς, ἀναπληρούσης αὐτοῖς τῆς ἐκ Θεοῦ σοφίας τὸ ὑστέρημα τῆς πηρώσεως, ἀλλὰ καὶ τοὺς ψυχικοὺς καὶ κατεβράχμενους οὐ μόνον ἐξ ὑγείας καὶ εὐημερίας εἰς νόσον καὶ δυσπραγίαν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀρετῆς εἰς κακίαν ὅποιοι ἦσαν οἱ ἐξ ἐθνῶν πεπεδημένοι πρὸς τὴν ἀρετὴν καὶ τυφλοὶ, πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ κατεβράχμενοι, πρὸς τὴν ἀπωλείας βυθόν.

caeci ad veritatem, et delapsi in perditionis præci-

Κύριος ἀγαπᾷ δικαίους, Κύριος φυλάσσει τοὺς προσηλύτους. Δικαίους μὲν τοὺς πρὸ τοῦ Εὐαγγελίου λάμπαντας ἐν ἀρετῇ· προσηλύτους δὲ, τοὺς μετὰ τὸ Εὐαγγέλιον, προσεληλυθότας τῇ εὐσεβείᾳ· ἢ δικαίους μὲν, τοὺς τελειότερους εἰς ἀρετὴν, προσηλύτους δὲ, τοὺς ἀριπαγεῖς. Ἐκείνους μὲν γὰρ ἀγαπᾷ, ὡς εὐαρεστούοντας, τούτους δὲ φυλάττει, ὡς ἀπαλοῦς θύτας ἐπι, καὶ μήπω πεπειραμένους τῆς πρὸς τοὺς δαίμονας συμπλοκῆς.

Ὁρφανὸν καὶ χήραν ἀναλήψεται. Ἀναλήψεται. Διττῶς δὲ περὶ τούτου νοήσεις. Ὁρφανὸς μὲν γὰρ, ὁ καταλιπὼν πατέρα καὶ μητέρα διὰ Χριστόν· καὶ χήρα πάλιν, ἡ καταλιπούσα τὸν ἄνδρα διὰ Χριστόν. Ὡς περὶ δὲ τῶ ὀρφανῷ τὰ τιμιώτατα καὶ φιλιτάτα τοῦ γένους πατὴρ καὶ μήτηρ, οὕτω καὶ τῇ χήρᾳ, ἀνὴρ. Εἴη δ' ἂν ὀρφανός, καὶ ὁ ἀποβαλὼν τὸν διάβολον, ὃν εἶχε πρότερον πατέρα καὶ διδάσκαλον ἐν κακίᾳ καὶ χήρα πάλιν, ἡ ἀποβαλοῦσα ψυχὴ τὸν διάβολον, ᾧ κεκάλητο διὰ τοῦ θεραπεύειν αὐτόν.

relinquit, cui etiam adjuncta erat atque inser-

Καὶ ὁδὸν ἁμαρτωλῶν ἀφανίσει. Ὁδὸς ἁμαρτωλῶν, ἡ κακία καὶ πονηρία. Εἴρηται δὲ καὶ ἐν τῷ τέλει τοῦ α' ψαλμοῦ, *Καὶ ὁδὸς ἀσεβῶν ἀπολείται.*

Βασιλεύσει Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα. Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ βασιλεύων, ὡς Θεὸς βασιλεύσει· καὶ ὡς ἄνθρωπος εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ ὃν εἶπει: *Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς*· ἢ, ὁ Θεὸς ἀπῶς βασιλεύσει αἰωνίως, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος.

Ὁ Θεός σου, Σιών, εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν. Βασιλεύσει δηλονότι, ἢ ἔσται. Εἴρηται δὲ καὶ ἐν τῷ προλαβόντι ψαλμῷ: *Ἡ βασιλεία σου βασιλεία πάντων τῶν αἰώνων, καὶ ἡ δεσποτεία σου, ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ.* Γενεὰ δὲ καὶ γενεὰ, ἢ τῶν ἀποθησχόντων, καὶ ἡ τῶν ἀνισταμένων νεκρῶν. Σιών δὲ καὶ ἡ Ἐκκλησία τῶν πιστῶν, ὡς δεδήλωται καὶ ἐν τῷ ἡ' ψαλμῷ, ἔνθα τὸ, *Καὶ ἀγαλλιάσονται αἱ θυγατέρες τῆς Ἰουδαίας.*

Ἀ. λ. η. λούτα.
ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΓ΄.

Αἰνεῖς καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς, καὶ οἱ ἐξεξῆς πάν-
τες ὁμοίως.

Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, ὅτι ἀγαθὸς ψαλμὸς. Ἄγα-
θὸν ὁ αἶνος, ἢ ὑμνολογία τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ Σύμμαχος,
Ἀ. λ. η. λούτα, ὅτι ἀγαθὸν ᾠδή.

Τῷ Θεῷ ἡμῶν ἡδυνθεῖται αἰνεῖς. Ἦδεῖτα λογι-
σθεῖν, προσδεχθεῖν. Τοῦτο δὲ γίνεται, ὅταν ὁ αἰνῶν
βίον ἐχῇ ἐνάρετον. Ἔοικε δὲ καὶ ὁ ψαλμὸς οὗτος εἶναι
περὶ τῆς ἐκ Βαβυλωνῶν ἐπανόδου, καὶ δῆλον ἀπὸ
τῶν ἑωσῆς ῥητῶν.

Οἰκοδομῶν Ἱερουσαλὴμ ὁ Κύριος. Ἔστι δηλον-
δύ. Ὅμοιον δὲ λέγει τῷ, Ἐὰν μὴ Κύριος οἰκοδο-
μήσῃ οἶκον, εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦν-
τες.

Τὰς σπορὰς τοῦ Ἰσραὴλ ἐπισυνάξει. Περὶ τῶν
ὑπολειφθέντων ἢ προφητεία· οὐ γὰρ ἄθροοι πάντες
ἀνήχθησαν.

Ὁ ἰώμενος τοὺς συντριμμένους τὴν καρδίαν,
καὶ δεσμιῶν τὰ συντρίμματα αὐτῶν. Τοῦτο καὶ
Παῦλος εἶπεν· Ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς.
Ψυχῶν γὰρ ὦν μᾶλλον ἰατρὸς, ἔργον ἔχει ψυχαγω-
γεῖν καὶ ἀνακτᾶσαι τοὺς συντριμμένους τὴν
καρδίαν ὑπὸ πειρασμῶν καὶ συμφορῶν. Εἰ δὲ τοῦ-
τους, πολλῶ μᾶλλον τοὺς τὴν ἐνάρετον ταπεινώσειν
τεταπεινωμένους. Δεσμοὶ δὲ συντριμμάτων αἰ δι' ἔ-
ργων καὶ λόγων θεραπεῖαι καὶ παρηγορεῖται. C
Τοῦτο μὲν οὖν, περὶ τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, τὸ δὲ
μετὰ τοῦτο, περὶ τῆς δυνάμεως, ἵνα θαρρήσωσιν.
τίττονες sunt, quæ partim in bonis operibus, partim vero in sanis sermonibus consistunt. Hæc igitur de
divina benignitate dicta sunt. Quæ sequuntur, illius potentiam prædicant, et nobis omnibus fiduciam,
atque animum apud eum præstant.

Ὁ ἀριθμῶν πλήθη ἀστέρων. Ὁ τὸν ἀριθμὸν
αὐτῶν ἀριθμῶς εἰδῶς· τινὲς δὲ ἀριθμῶν τὴν γινώσκον
ἐνόησαν· οἶον, ἢ γινώσκων τὰ πλήθη τῶν ἀστέρων,
πῶς ἔχουσι κατὰ θέσιν, καὶ τάξιν, καὶ σχῆμα, καὶ
μέγεθος, καὶ σχέσιν πρὸς ἄλληλα, καὶ αἰτίαν.
forma et magnitudine : et denique quod habitudinem, quam inter se habent, cognoscit, et
causam.

Καὶ πᾶσιν αὐτοῖς ὀνόματα καλῶν. Ὀνόματα
ἀφορίζων, ὀνομάζων, ὃ μείζον, τοῦ ἀριθμεῖν αὐτά.
Ἔδειξεν οὖν ὅτι ὁ ἰώμενος τοὺς συντριμμένους,
δεσμήσει καὶ τὰ συντρίμματα αὐτῶν, ἔτι συντρι-
βομένων ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ· καὶ ὁ τοσοῦτον γινώ-
σκων τὰ ἀναριθμητὰ πλήθη τῶν ἀστέρων, ὡς καὶ D
ἕκαστον αὐτῶν ἐξ ὀνόματος καλεῖν, ὃ τῆς ἀκρας
ἰστέ γνώσεως ἐμφαντικόν, οἶδε πάντως καὶ πάντας
τοὺς ἐσπαρμένους ἐν ταῖς χώραις τῶν αἰχμαλωτη-
σάντων· καὶ ὡς μὲν πανοικτίρμων, οἰκτερήσει
τούτους, ὡς δὲ παντοδύναμος, δυνήσεται ἐπισυναγα-
γεῖν αὐτούς.

Psal. cxlvi, 1. ἢ II Cor. vii, 6.

A

Alleluia.

PSALMUS CXLVI.

Laudatorius est etiam hic psalmus, et similiter
omnes sequentes.

Vers. 1. *Laudate Dominum, quoniam bonum est
psalmus.* Bonum est, inquit, laus, seu divina lau-
datio. Symmachus vero transtulit, *Alleluia, quia
bonum est canticum.*

Deo nostro jucunda sit laudatio. Jucunda ac sua-
vis reputetur nostra laudatio, atque ab eo benigne
suscipiatur. Hoc autem fit, quando, qui Deum lau-
dat, vitam vivit virtute præditam. Videtur etiam
hic psalmus spectare ad reditum ex Babylone, quod
manifestum sit ex sequentibus.

Vers. 2. *Edificans Jerusalem Dominus.* Subaudi
verbum, *est.* Pertinere autem videntur hæc verba ad
illam sententiam quam alibi tradidit, dicens : *Nisi
Dominus edificaverit domum, in vanum laborave-
runt qui ædificant eam.*

Dispersiones Israelis congregabit. Prophetia hæc
est de Judæis qui in captivitate relictis fuerant.
Neque enim una omnes reversi sunt.

Vers 3. *Qui sanat contritos corde, et alligat
contritiones eorum.* Hoc etiam apostolus Paulus
dixit, asserens, quod *Deus humiles consolatur.*
Animarum enim medicus cum sit, consolandi offi-
cium suscepit, ut eos refrigeraret qui, præ summis
tentationibus et calamitatibus, corde contriti
sunt. Quod si hujuscemodi afflictos homines con-
solaturus est, multo etiam magis eos consolabitur,
qui vera humilitatis virtute humiliati sunt. Hæc enim
autem contritionum vincula quibus afflictis homines
alligantur, piæ quædam curationes atque admoni-
tiones sunt, quæ partim in bonis operibus, partim vero in sanis sermonibus consistunt. Hæc igitur de
divina benignitate dicta sunt. Quæ sequuntur, illius potentiam prædicant, et nobis omnibus fiduciam,
atque animum apud eum præstant.

Vers. 4. *Qui numerat multitudines stellarum.*
Qui illarum numerum apprimè novit. Quidam
vero numerare dictum putant, pro cognoscere, ut
sit sensus, quod stellarum etiam multitudinem
Deus novit, et quomodo se habeant, loco, ordine,
et causam.

Et omnibus eis nomina vocat. Qui nomina deter-
minat, quibus ea appellet : quod sane majus est
quam dinumerare. Demonstrare igitur illud videretur
Propheta, quod qui sanat contritos, alligabit
etiam eorum contritiones, qui in captivitate con-
tereabantur : et quod ille qui innumerabilem stel-
larum multitudinem adeo cognoscit, ut unam-
quamque proprio nomine appellet, quod sane
summæ cognitionis ac scientiæ indicium est ; quod
ille, inquam, omnino etiam eos omnes novit, qui
dispersi sunt, aut in diversis captivi regionibus :
et quod veluti omnium misericors eorum etiam
miserebitur : et quod tanquam omnipotens, ces-
dem facillime poterit congregare.

VERS. 5. Magnus Dominus noster, et magna potentia ejus. Quia rem grandem Propheta superius dixit: quod scilicet tot Judæorum multitudines, ubique gentium dispersas, Deus esset congregaturus, deinceps de divina pertractat potentia, considerare omnes jubens, et absque ulla dubitatione in eum credere.

Et sapientiæ ejus non est numerus. Noli quærere quonam modo, aut qua ratione illud facturus sit. Nam quemadmodum divinæ magnitudinis nullus est finis, ita etiam ejus sapientiæ nullus est numerus. Noli igitur de eo aliquid dubitare, cujus magnitudinem ac sapientiam infinitam esse didiceris.

VERS. 6. Suscipiens mites Dominus. Fovens ac recreans, patrisque seu curatoris instar, eos fovens.

Humilians autem peccatores usque ad terram. Destruens eos funditus, et ad solum vehementer eos allidens. Hoc enim significant ea verba, usque ad terram. Per mites autem humiles corde homines intelligit, per peccatores vero, superbos, juxta illud: *Dominus resistit superbis, humilibus autem dat gratiam*⁶.

VERS. 7-9. Præcinite Domino in confessione. Præcinite ei canticum aliquod in gratiarum actionem; vel canite ei per gratiarum actiones.

Psallite Deo nostro in cithara, qui operit cælum in nubibus, et preparat terræ pluviam: qui producit in montibus herbam et olera servituti hominum: qui dat pecoribus alimentum eorum. Tegit quidem Deus cælum nubibus, ut pluat; pluit autem ut herbam producat atque olera. Olera vero atque herbam producit, ut mitia simul atque immitia alat pecora, quæ herbis vescuntur. Dictum est autem in psalmo ciii: *Irrigans montes de cœnaculis suis.* Quod si montes irrigat Deus, multo magis fructiferam terram irrigabit: et si irrationalium curam ac providentiam habet, multo magis rationalium habebit, propter quos irrationalia ipsa ab eo creata sunt. Quæ sequuntur in eodem similiter habentur psalmo, ibi: *Producens fenum pecoribus*⁶.

Mit pullis corvorum invocantibus eum. In eodem etiam psalmo dixit: *Omnia ad te expectant, ut des illis cibum in tempore.* Sensus est, quod corvorum pullos qui parentum crudelitate ab eis derelicti (solerunt enim corvi proprios fœtus) clamant vehementer, et superne oscitant et cibum quærunt, quod hos, inquam, corvorum pullos Deus admirandum in modum alit: ad supremæ scilicet benignitatis et summæ providentiæ suæ demonstrationem. Auram etenim quamdam Deus in eorum ora demittit, per quam nutrimentum nescio quod ex aere congregatur, quo ad grandiore usque ætatem nutriuntur. Invocant autem Christum, non quod intelligant quid agant, sed quia invocare vi-

Μέγας ὁ Κύριος ἡμῶν, καὶ μεγάλη ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ. Ἐπειδὴ πρῶτον εἶπε μέγιστον, ὅτι τοσοῦτα; μυριάδας πανταχοῦ διασπαρείσας ἐπισυνάξει, περὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ λοιπὸν διαλέγεται, θαυρῆν παρασκευάζων καὶ πιστεῦν ἀνευδοιάστως.

Καὶ τῆς συνέσεως αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς. Μὴ ζητεῖ πῶς, καὶ τίνι τρόπῳ. Ὅσοι γὰρ τῆς μεγαλοσύνης αὐτοῦ οὐκ ἔστι πέρασ, οὕτω καὶ τῆς συνέσεως αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς· οὐ δὲ καὶ ἡ μεγαλοσύνη καὶ ἡ σοφία ἀπειρος, περὶ τούτου μὴ ἀμφίβαλλε.

Ἀναλαμβάνων πραεὶς ὁ Κύριος. Ἀνακτώμενος, φέρων, διαβαστάζων, πατρικῶς τε καὶ κηδεμονικῶς

Ταπεινῶν δὲ ἀμαρτωλοῦς ἕως γῆς. Καθαιρῶν εἰς ἔδαφος, καταράστων σφοδρᾶ. Τοῦτο γὰρ ἐμφανεῖ τὸ, ἕως γῆς. Πραεὶς μὲν οὖν λέγει τοὺς ταπεινοὺς τῇ καρδίᾳ· ἀμαρτωλοὺς δὲ τοὺς ὑπερηφάνους, κατὰ τὸ, Κύριος ὑπερηφάνους ἀντιδύσεται, ταπεινοὺς δὲ δίδωσι χάριν.

Ἐξάρξατε τῷ Κυρίῳ ἐν ἐξομολογήσει. Ἐξάρξατε αὐτῷ ὡδὴς δηλονότι, ἐν εὐχαριστίᾳ ἢ, ἐξάρξατε, ἀντὶ τοῦ ἤσατε αὐτῷ δι' εὐχαριστίας.

Ψάλλετε τῷ Θεῷ ἡμῶν ἐν κιθάρᾳ. τῷ περιβάλλοντι τὸν οὐρανὸν ἐν νεφέλαις, τῷ ἐτοιμάζοντι τῇ γῇ ὕδρον, τῷ ἐξανατέλλοντι ἐν ὄρεσι χέρτον καὶ χλόην τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων, διδόντι τοῖς κτήνεσι τροφήν αὐτῶν. Καλύπτει μὲν γὰρ τὸν οὐρανὸν ἐν νεφέλαις, ἵνα ὕεσις ὑπέτιζι δὲ, ἵνα χλόην καὶ χέρτον ἐξανατελήῃ· ἐξανατέλλει δὲ ταῦτα πρὸς τροφήν τῶν ποιημάτων κτηνῶν ἡμέρων τε καὶ ἀνημέρων. Εἴρηται δὲ καὶ ἐν τῷ ργ' ψαλμῷ· *Ποτίζων ὄρη ἐκ τῶν ὑπερφάνων αὐτοῦ.* Εἰ δὲ τὰ ὄρη, κατὰ τὸ μᾶλλον τὴν καρποφόρον γῆν· καὶ εἰ τῶν ἀλόγων τίθεται πρόνοιαν, πολλῶ μᾶλλον τῶν λογικῶν, δι' οὗ παρήγε καὶ τὰ ἄλογα. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν ἐφεξῆς ἐρρήθη ἐν τῷ δηλωθέντι ψαλμῷ· *Ὁ ἐξανατέλλων χέρτον τοῖς κτήνεσι, καὶ χλόην τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων.*

Καὶ τοῖς νεοσσοῖς τῶν κοράκων τοῖς ἐπικαλομένοις αὐτόν. Εἶπε καὶ ἐν τῷ ργ' ψαλμῷ· *Πάντα πρὸς σὲ προσδοκῶσι δοῦναι τὴν τροφήν αὐτῶν εἰς εὐκαιρον.* καὶ ζητεῖ ἐκεῖ· φυσικὸς δὲ ὁ λόγος· ὡς οἱ νεοσσοὶ τῶν κοράκων ἐγκαταλιμπανόμενοι δι' ὠμότητα καὶ μισοτεκνίαν παρὰ τῶν γεγεννηκότων, κρᾶζουσι ἰσχύως, κεχρησθέντες ἄνω, καὶ ζητούντες τροφήν· οὗς ὁ Θεὸς ἀποβρήτως τρέφει, πρὸς ἐνδείξιν τῆς οἰκείας προνοίας, καὶ περὶ πάντα χρηστότητος, αὖρας τοῖς στόμασιν αὐτῶν ἐμπιπτούσης, βρῶσιν ἐξ ἀέρος τινὰ ἐπισπωμένοις. Ἐπικαλοῦνται δὲ τὸν Θεόν, οὐχ ὡς συνιέντες, ἀλλ' ὡς δοκοῦντες ἐπικαλεῖσθαι, καὶ ὡς τῆς κραυγῆς μνησθῆναι· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἰδικῶς ταύ-

⁶ Jac. iv, 6. ⁷ Psal. ciii, 13.

τους ἐν ταῦθα μνημονεύει· νεοσσοὶ δὲ κοράκων ἀνα-
γωγικῶς, οἱ ἐξ ἔθνων, τῶν ἀκάρπων καὶ μεμολυ-
σμένων τὰς ψυχὰς τῷ ζόφῳ τῆς ἀμαρτίας, οἷς δι-
δωσι τροφήν ὁ Θεὸς πνευματικὴν τε καὶ μὴ ἀπολ-
υμένην· ἐπεὶ δὲ ἀσθενεῖς ἦσαν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας,
καὶ ὄπλων ἔρημοι, καὶ πάντων γεγυμνωμένοι, ἵνα
μὴδ' ἐντεῦθεν θορυβῶνται, καὶ ταύτην αὐτῶν θερα-
πεύει τὴν ὑποψίαν, λέγων·

bonitatis est fons, justam Eliæ prophetæ in Judæos indignationem mollire cuperet, famem induxit, ut
satiæ fructus castigaret : et illum præparavit nutriri a corvo, a volucre dico, proprii sætus ini-
mica, quæ parit quidem pullos, sed eos non nutrit (nutriuntur enim minutissimis quibusdam animalibus,
quæ illorum nidus circumvolant) : ac hujusmodi facti, visus est consilium Eliæ præbere, ne-
nimia in Judæos indignatione uteretur, neve se inhumanum magis ostenderet, quam in eum vel
illa avis fuerit, quæ tanto odio proprios persequitur filios). Quia vero Judæi, qui ex Babylonica re-
versi fuerant captivitate, debiles erant, ac sine armis, omnibusque aliis rebus denudati, tamen
Propheta ne idcirco animo perturbarentur, hanc eorum in sequentibus timoris suspicionem sanat,
dicens :

Ὅχι ἐν τῇ δυναστείᾳ τοῦ ἵππου θαλήσει, οὐδὲ B
ἐν ταῖς κνήμαις τοῦ ἀνδρός εὐδοκεῖ. Θέλησιν καὶ
εὐδοκίαν τὴν ἀρίσκειαν λέγει, καὶ αὐτοὶς δυναστείαν
καὶ κνήμας, τὴν δύναμιν. Ὅσπερ γὰρ ἐν τοῖς βρα-
χίοις, τῶν χειρῶν, οὕτω καὶ ἐν ταῖς κνήμαις, τῶν
ποδῶν ἡ περιουσία τῆς δυνάμεως· οὐκ ἐν τῇ δυνά-
μει, φησὶν, τοῦ ἵππου, ἢ τοῦ ἱππότου ἐναρεθίσεται,
ἢ εὐδοκεῖ τὸ κράτος, ἀλλ' ἐν τίσιν, ἀκουσον.

Εὐδοκεῖ Κύριος ἐν τοῖς φοβουμένοις αὐτόν,
καὶ ἐν τοῖς ἐλπίζουσι ἐπὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Αοιπὸν
οὖν, φόβον τοιοῦτον καὶ ἐλπίδα τοιαύτην κτησάμε-
νοι, μὴ θορυβεῖσθε.

Ἄλληλοῦθα.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΖ΄.

Ἄνεσις καὶ οὗτος ὑπὲρ τῶν ἀγαθῶν τῆς Ἱερου- C
σαλήμ.

Ἐκαίνει, Ἱερουσαλήμ, τὸν Κύριον, αἶνει τὸν
Θεόν σου, Σιών. Ἱερουσαλήμ μὲν, ἡ οἰκοδομηθεῖσα
πόλις· Σιών δὲ, τὸ ὄρος ἐφ' οὗ αὕτη ἐκκοδόμητο·
ἀμφότερα δὲ τῆς αὐτῆς ὀνόματα.

Ὅτι ἐνίσχυσε τοὺς μοχλοὺς τῶν πυλῶν σου.
Ἵγναι, φησὶν, αὐτόν· δόξαζε δὲ καὶ εὐχαρίστει,
ὅτι ἐνεδυνάμωσεν τοὺς μοχλοὺς τῶν πυλῶν σου, θεὸς
αὐτοὺς ἀδιαρρήκτους τοῖς πολεμοῖς. Ἐἴτα λέγει
καὶ τὰς λοιπὰς εὐεργεσίας.

Εὐλόγησε τοὺς υἱοὺς σου ἐν σοί. Ἐχαρίτωσεν
αὐτοὺς, εἰς πλῆθος, εἰς ἰσχύον, εἰς ὑνεσιον, εἰς
πλοῦτον, καὶ τὸ μείζον, ὅτι ἐν σοὶ ὄντας, κατοι-
κοῦντας ὁμοῦ· τὸ γὰρ ἐν σοὶ, ἀντὶ τοῦ, ὁμοῦ
κατοικοῦνται. Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, τί καλὸν ἦ τί D
τερπνόν, ἀλλ' ἡ τὸ κατοικεῖν ἀδελφούς ἐπὶ τὸ
αὐτό.

Ὅ τιθεὶς τὰ ὄρια σου εἰρήνην. Ὅ πάντων τῶν
ἐρίων σου τὸν πόλεμον ἀπαλάσας, ὁ τιθεὶς τὰ ὄρια
σου εἰρηνεύσαι· ἢ ὁ τιθεὶς εἰς τὰ ὄρια σου εἰ-
ρήνην.

Καὶ στέαρ πυροῦ ἐμπιπλῶν σε. Οὐ σίτον
ἀπλῶς, ἀλλὰ πιμελὴν σίτου· λέγει δὲ τὴν σιμιθῶ-
λιν· αὕτη γὰρ, τὸ πιότατον καὶ καθαρώτατον τοῦ
ἀλεύρου· καὶ οὐ διδοῦς ἀπλῶς, ἀλλ' ἐμπιπλῶν δι'

dentur, et quia illorum clamor obsecrationem
quamdam ac preces imitatur. Ilac igitur de causa
nunc corvorum specialiter meminit. Juxta anago-
gen : Corvorum pulli fideles populi sunt ex gentibus
congregati, veluti qui immundi erant, et sædatis
peccati caligine olim animas habebant : quibus
Deus spiritualem cibum præbet, et non pereuntem.
(Dicunt etiam aliqui, quod cum ille, qui summiæ

bonitatis est fons, justam Eliæ prophetæ in Judæos indignationem mollire cuperet, famem induxit, ut
satiæ fructus castigaret : et illum præparavit nutriri a corvo, a volucre dico, proprii sætus ini-
mica, quæ parit quidem pullos, sed eos non nutrit (nutriuntur enim minutissimis quibusdam animalibus,
quæ illorum nidus circumvolant) : ac hujusmodi facti, visus est consilium Eliæ præbere, ne-
nimia in Judæos indignatione uteretur, neve se inhumanum magis ostenderet, quam in eum vel
illa avis fuerit, quæ tanto odio proprios persequitur filios). Quia vero Judæi, qui ex Babylonica re-
versi fuerant captivitate, debiles erant, ac sine armis, omnibusque aliis rebus denudati, tamen
Propheta ne idcirco animo perturbarentur, hanc eorum in sequentibus timoris suspicionem sanat,
dicens :

VERS. 10, 11. Non in fortitudine equi volet, neque
in tibiis viri complacet. Per voluntatem et com-
p'acentiam, ipsum Dei beneplacitum intelligit, et
rursus, per fortitudinem et per tibiis, ipsas vires.
Nam quemadmodum in brachiis vires manuuum po-
tissimum consistunt, ita in tibiis vires pedum. Non
in equi aut equitis potentia, inquit, delectabitur ;
sed in quibusnam delectetur audi.

Delectatur Dominus in timentibus eum, et in iis
qui sperant in misericordia ejus. Restat igitur, ut
parto hujusmodi timore ac spe, amplius non per-
turbemini.

Alleluia.

PSALMUS CXLVII.

Laudatorius est etiam hic psalmus, et gratiarum
actiones continet pro bonis Jerusalem.

VERS. 12. Lauda, Jerusalem, Dominum, lauda
Deum tuum, Sion. Per Jerusalem quidem conditam
ipsam civitatem intelligit ; per Sion vero, montem
in quo erat ædificata.

VERS. 13. Quia fortificavit vectes portarum tuarum.
Lauda, inquit, Deum, et gratias ei age, quia por-
tarum tuarum vectes adeo validos esse effecit, ut
ab hostibus frangi nequeant. Deinde alia perse-
quitur beneficia.

Benedixit filiis tuis in te. Tribuens tibi eos, et
multos, et fortes, et sapientes, et divites, et, quod
cæteris longe majus est, hi filii in te una omnes
sunt. Nam quod dixit in te, idem sibi vult, ac si
dixisset : Eos tibi tribuit una ac pariter in te habi-
tantes. Ecce enim, inquit, quid bonum, aut quid
jucundum, quam habitare fratres in unum ?

VERS. 14. Qui posuit fines tuos pacem. Ab omni-
bus finibus tuis bellum removit. Unde regionis
tuæ terminos effecit pacificos. Vel, qui posuit pa-
cem in finibus tuis.

Et adipe frumenti replet te. Non frumento sim-
pliciter, sed frumenti adipe. Ipsam autem siliginem
intelligit, quæ pinguis ac purissima est fa-
rinæ pars. Nec dare cum simpliciter dixit, sed re-

Ἱ Psal. cxxiii, 1.

plere : quo sermone abundantiam pariter ac A largitatem fructuum denotavit.

VERS. 15. *Qui emittit eloquium suam terræ.* Sicuti ei mos est, a privatis ad communia sermonem transferri, et rursus a communibus ad privata. Cum enim de particularibus dixerit beneficia, quæ in ipsam sunt collata Jerusalem, nunc in universam de divina loquitur providentia, per eloquium mandatum Dei intelligens, de ferendis ac producendis fructibus.

Velociter currat sermo ejus. Mittente Deo eloquium suum, id est, jubente aliquid sermone, seu verbo suo, hujusmodi sermo velociter currat, hoc est, cito et quamprimum perficietur, Juxta anagogen vero : Jerusalem et Sion Ecclesia esse dicitur fidelium, ut alibi diximus. Portæ vero illius, baptisma et fides. Per earum etiam vectes sanctam intelligimus crucem. Benedixit autem Deus illis ejus Ecclesiæ: hoc est, apostolis Christus. *Extollens enim, inquit, manus suas, benedixit eis*; et per eos omnibus similiter benedixit, qui apostolicæ fidei successores fuerunt. Posuit etiam ejus Ecclesiæ fines, pacem : quia dum persecutorum pignas constanter sustinet, vincendo postmodum pacem adipiscitur. Per frumenti vero adipem, spiritualis cibi puritatem ac munditiam intellige, et per eloquium quod terræ emissum est, prædicationem fidei, atque Evangelium, quod celeriter cursurum esse prædicat Propheta. Sed ne quis hujusmodi prophetiam impossibilem putaret, fidem et rationi facit sequentibus miraculis, ac si diceret : Numquid is qui tam de facili omnia hæc potuit perficere, imbecillis aut infirmus in illis existimabitur.

VERS. 16. *Qui dat nivem suam sicut lanam.* Adeo copiosam ac densam, ut brevi tempore universa ab ea contingatur terra, non secus atque a candida quadam lana.

Nebulam sicut cinerem spargit. Multam hanc quoque et similiter densam.

VERS. 17. *Mittit glaciem suam sicut buccellas.* Defertur etiam ejusmodi glacialis nix, parvis quibusdam buccellarum frustis persimilis. Quidam vero per glaciem, majorem grandinem intellexerunt.

Ante faciem frigoris ejus quis sustinebit? Hoc quoque admirabile est, et magnam Dei potentiam demonstrat : quomodo scilicet tam repente magnum adeo frigus fiat.

VERS. 18. *Emittet verbum suum, et liquefaciet ea.* Est et hoc aliud admirandum, quod ejus mandato nives et glacies statim liquescant.

Flabit spiritus ejus, et fluent aquæ. Per spiritum, ventum intelligit : austrum nimirum, aut notum. Tuto autem hoc sermone, Propheta illud nobis manifestum facere intendit, quod hæc omnia, quæ superius commemoravit, non fortuito, aut casu fiant, nec sponte sua, sed quod divinis o. t. m. p. e.

ων ὁμοῦ τὴν εὐθηνίαν καὶ θαύλειαν τῶν καρπῶν δηλοῖ.

Ὁ ἀποστέλλων τὸ λόγιον αὐτοῦ τῇ γῆ. Ὁ περ αὐτῶ συνήθης ἀπὸ τῶν ἰδιῶν ἐπὶ τὰ κοινὰ μετατρέρειν τὸν λόγον, καὶ πάλιν ἀπὸ τῶν κοινῶν ἐπὶ τὰ ἰδιάζοντα, τοῦτο κάναυθα ποιεῖ· εἰπὼν περὶ τῶν μερικῶν εὐεργεσιῶν τῆς Ἱερουσαλήμ, νῦν λέγει καὶ περὶ τῆς καθόλου προνοίας, λόγιον καλῶν τὸ περὶ τοῦ καρπογονεῖν πρόσταγμα.

Ἔως τάχους δραμεῖται ὁ λόγος αὐτοῦ. Ἀποστέλλοντος αὐτοῦ τὸ λόγιον, ἤτοι κειμένου ος, ὁ τοιοῦτος λόγος ἕως τάχους δραμεῖται, τουτέστι, ταχέως δραμεῖται, παραυτίκα τελειουργηθήσεται. Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, Ἱερουσαλήμ καὶ Σιών, ἢ Ἐκκλησία τῶν πιστῶν, καθὼς πολλάκις εἰρήκαμεν· πύλαι δὲ αὐτῆς ἢ πύλαι καὶ τὸ βάπτισμα· μοχλοὶ δὲ αὐτῶν, ὁ σταυρὸς· ἐλόγησε δὲ αὐτοῦς υἱὸς αὐτῆς, τοὺς ἀποστόλους ὁ Χριστός. Ἐπάρας, φησὶν, τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἠλόγησεν αὐτοὺς, καὶ δι' αὐτῶν πάντας τοὺς ἐξ αὐτῶν. Τέθεικε δὲ καὶ τὰ ὄρια αὐτῆς εἰρήνην, ὅτι καὶ πολεμουμένος εἰρήνην ἔχει ἐν τῷ νικᾶν· στέαρ δὲ πυροῦ, ἢ τῆς πνευματικῆς τροφῆς πίστεως καὶ καθαρότητος· ἀποστελλόμενον δὲ ἐν τῇ γῆ τὸ λόγιον, τὸ κήρυγμα τῆς εὐσεβείας καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, ὃ καὶ ταχέως δραμεῖσθαι προεφίτευσεν ὁ Δαβὶδ. Ἴνα δὲ μήτις νοήση ἀδύνατα τὰ τῆς προφητείας, πιστοῦται ταῦτα διὰ τῶν ἐφεξῆς θαυμασιῶν, μονονουχὶ διδάσκων, ὡς ὁ ταῦτα βῆδῶν· ἰσχυρῶν οὐδ' ἐπ' ἐκείνοις ἀδυνατήσει.

Διδόντος χιθρα αὐτοῦ ὡσεὶ ἔριον. Οὕτω πολλῆ καὶ οὕτως ἀθρόαν, ὡς ἐν βραχεὶ πᾶσαν καλύπτεσθαι τὴν γῆν, ὡς ὑπὸ τινος ἔριου λευκοῦ.

Ὀμίχλην ὡσεὶ σποδὸν πρόσσοτος. Πολλὴν καὶ ἀθρόαν καὶ ταύτην.

Βάλλοντος κρύσταλλον αὐτοῦ, ὡσεὶ ψωμοῦς. Καταφέρεται γὰρ καὶ τοιαύτη κρυσταλλώδης χιών, δοραχέσι κέρασι ψωμῶν τοικουία. Τινὲς δὲ καὶ τὴν μεγάλην χάλαζαν ἐνόησαν.

Κατὰ πρόσωπον ψύχους αὐτοῦ τίς ὑποστήσεται; Καὶ τοῦτο γὰρ θαυμαστὸν, καὶ μεγάλης δυνάμειος ἀπέδειξε· πῶς αἰφνίδιον τοιοῦτον καὶ τοσοῦτον ψύχοι.

Ἐξαποσταλεῖ τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ τήξει αὐτά. Ἐπερον τοῦτο παράδοξον· πῶς τῷ προστάγματι αὐτοῦ, τήκεται καὶ ἡ χιών, καὶ ὁ κρύσταλλος.

Πνεύσει τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ρυήσεται ὕδατα. Τὸν νότον λέγει. Δείκνυσι δὲ διὰ πάντων, ὡς οὐ ταυτόματα γίνεται ταῦτα, πάντα δὲ τοῖς προστάγμασι αὐτοῦ πεῖθαρχεῖ, καὶ βῆδῶν μεταβάλλεται· νῦν μὲν ἐξ ὕδατος εἰς χιών καὶ κρύσταλλον· νῦν δ' ἀπὸ τούτων, εἰς ὕδωρ· καὶ ἄρει μὲν ἀπὸ θέρμης εἰ;

* Luc. xxiv, 50.

ψύχος· ἀπὸ δὲ τούτου εἰς θέρμην· ὥστε οὐκ ἀπιστον
 ἐκ πειρασμῶν γενέσθαι ταχέϊαν ἀνεσιν, καὶ ἐκ πο-
 λέμων ἀθρόαν εἰρήνην, καὶ ἀπὸ συμφορῶν καὶ
 θλίψεων, αἰφνίδιον μεταβολὴν καὶ χαρὰν· Αἰνίττε-
 ται δὲ τὰ ῥηθέντα καὶ τι βραχύτερον· ὅτι καθάπερ
 ἐκ τοῦ χειμῶνος εἰ καὶ λυπούντα, ὁμως χρησιμεύει
 τῇ γῆ, οὕτω καὶ τῶν πειρασμῶν εἰς καρὸν ὠφε-
 λούντα, πάλιν οικονομικῶς μεταβάλλονται· τοῦτο
 μὲν παιδεύοντα, τοῦτο δὲ ψυχαγωγούντα, πρὸς τὸ
 λυσιτελοῦν ἐκατέρωθεν. Ἐκτα πάλιν ἀπὸ τῶν κοι-
 νῶν ἐπὶ τὰ ἰδιόζοντα μετάγει τὸν λόγον, ὡς ἀνω-
 τέρω δεδήλωται.

num est, sic et presentis sæculi tentationes valde
 ei dum divina dispensatione commutantur, partim
 tamen ex re nostra, atque ad humanum commodum. Deinde a
 communibus, rursum ad particu-

Ὁ ἀπαγγέλλων τὸ λόγιον αὐτοῦ τῷ Ἰακώβ. Β
 Ἀρχόμενος μὲν τοῦ ψαλμοῦ, περὶ τῶν αἰσθητῶν
 διελέχθη, καὶ σῶμα ὠφελούντων, ὅλον ἀσφαλείας,
 εὐανδρίας, εἰρήνης, καὶ εὐθηνίας. Ἐνταῦθα δὲ περὶ
 τῶν ὑψιλοτέρων καὶ ψυχῆν βυθμιζόντων, τὸν περὶ
 τῆς νομοθεσίας λόγον εἰσάγειν ἐστίν· ἐκ τούτων
 τε κἀκείνων δεξιέρων τὸν λαὸν εἰς ὕμνησιν καὶ
 ἀγάπην Θεοῦ, τοιαῦτα καὶ τούτους εὐεργετοῦντος.
 Ὁ ἀναγγέλλων, φησὶν, τὸ πρόσταγμα αὐτοῦ τοῖς
 Ἰσραηλίταις· Ὁ διδάσκων, ὁ γνωρίζων αὐτοῖς· αὐ-
 τὸς Ἐγνώρισεν γὰρ, φησὶν, τῷ Μωϋσῇ τὰς ἐδοῦς
 αὐτοῦ· τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ τὰ θελήματα αὐτοῦ.
 Σαφηνίζων δὲ τὸν λόγον, ἐπήγαγε·

Δικαιώματα καὶ κρίματα αὐτοῦ τῷ Ἰσραὴλ.
 Ὁ προλαβὼν εἶπε λόγιον, τοῦτο λέγει νῦν δικαι-
 ῶματα καὶ κρίματα.

Ὁὐκ ἐποίησεν οὕτω παντὶ ἔθνει. Οὐδὲν ἔθνει.

Καὶ τὰ κρίματα αὐτοῦ οὐκ ἐδήλωσεν αὐτοῖς.
 Οὐκ ἐποίησέ τιμι ἔθνει τσαῦτα· καὶ τὰ προστά-
 γματα καὶ τὰ θελήματα αὐτοῦ οὐκ ἐδήλωσε τοῖς
 ἔθνεσιν, εἰ μὴ μόνοις τουτοῖς· τοῖς μὲν γὰρ ἄλλοις
 εἶνεσι τὸν φυσικὸν ἐνέθηκε νόμον, τὸν ἀπὸ τοῦ
 συνειδότης, καθ' ὃν καὶ κρινῶν αὐτοῖς κολάζει· τοῖς
 Ἰσραηλίταις δὲ μετὰ τοῦ φυσικοῦ, δέδωκε τὸν γρα-
 πτόν, δηλοῦντα τὰ κρίματα αὐτοῦ· διὸ καὶ βραχύτε-
 ρον κρινόνται· καὶ γὰρ ἡ πολλὴ τοῦ Θεοῦ φιλανθρω-
 πία πολλῆς συγκαταβάσεως τοῖς ἐβραθυμῆκοσι
 γίνεται.

Ἄλλη. τοῦτα.
 ΨΑΛΜΟΣ PMH.

Ἔθος τοῖς ἁγίοις διὰ πολλὴν εὐγνωμοσύνην, ἐπει-
 δὸν μέλλωσιν εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ, πολλοὺς καλεῖν
 κοινωνοῦς, καὶ παρακαλεῖν συνεφέπτεσθαι τῆς
 καλῆς ταύτης λειτουργίας αὐτοῖς· τοῦτο καὶ οἱ
 τρεῖς παῖδες πεποιθήκασι, τὴν κτίσιν ἅπασαν, ἥλικα
 ἦσαν ἐν τῇ καρδίᾳ, πρὸς τὴν εὐφημίαν τῆς ὑπὲρ
 αὐτῶν εὐεργεσίας, καὶ τὴν ὀμνυδίαν τοῦ Δεσπότης
 καλέσαντες. Τοῦτο καὶ οὗτος ἐνταῦθα ποιεῖ· ἐκάτε-
 ρον κόσμον συμπεριλαμβάνων, τὸν ἄνω, τὸν κάτω,
 τὸν νοητὸν, τὸν αἰσθητόν· οἷτε γὰρ οὐκ ὄντες πρὸς

¹⁰ Num. xx, 11

tant mandatis : atque ideo de facili commutantur,
 nunc quidem ex aqua in nivem, aut glaciem, nunc
 vero ex his in aquam : item modo a calore ad
 frigus, modo ad calorem a frigore. Quocirca non
 difficile est, ut credamus brevi futuram esse etiam
 tentationum accalimitatum dissolutionem et finem,
 ac demum ex ardentissimo bello maximam pacem :
 similiter et calamitates atque afflictiones cito esse
 in gaudium convertendas. Significare etiam vi-
 dentur superiora nescio quid profundius : et quod
 quemadmodum hibernum tempus, tametsi ipsum
 per sese molestissimum sit, terræ tamen utilissi-

prosunt, tametsi multas secum afferant molestias :
 castigant, et partim afferunt solamen ; utrumque
 castigant, et partim afferunt solamen ; utrumque
 a communibus, rursum ad particu-

Vers. 19. Qui annuntiat eloquium suum Jacob. In
 psalmi principio de sensibilibus beneficiis et cor-
 pori utilibus tractavit, veluti de civitatis tutela,
 de prolis fecunditate, de pace, de abundantia :
 nunc autem de sublimioribus bonis pertractat et
 animam ipsam ornantibus : per hæc scilicet atque
 illa populum excitans ad laudem atque ad dilec-
 tionem Dei, qui huiusmodi eis beneficia contulit.
 Qui annuntiat, inquit, mandatum suum Israelitico
 populo, illudque eos docet, ac notum eis facit :
 Notas enim, inquit, fecit vias suas Moysi, filius
 Israel voluntates suas⁹. Quod magis etiam decla-
 rans, addidit :

Justificationes et judicia sua Israel. Quod supe-
 rius eloquium dixit, hoc nunc justificatione sap-
 pellant et judicia.

Vers. 20. Non fecit sic omni nationi. Nulli nationi
 sic fecit.

Et judicia sua non manifestavit eis. Tanta ac ta-
 lia beneficia alicui nationi non contulit. Quippe
 qui mandata, aut voluntates suas gentibus non
 manifestavit, sed Judæis tantum. Aliis enim gen-
 tibus naturæ tantum legem præstitit, quæ a con-
 scientia nascitur, juxta quam eos etiam judicat
 et punit, populo vero Israel una cum naturali
 lege scriptam tradidit, quæ divina judicia decla-
 rabat : atque ideo ipsi magis punientur. Multa
 siquidem Dei misericordia majoris condemnatio-
 nis causa negligenti ac contemptori efficitur.

Alleluia.

PSALMUS CXLVIII.

D

Consueverunt sancti viri, ob summam animi
 gratitudinem, quando gratias Deo acturi sunt,
 multos laudationis participes advocare, rogareque,
 ut pulchrum atque honestum huiusmodi lau-
 dationis officium secum assumant : quemadmodum
 et tres illi sancti pueri fecerunt, cum essent in
 camino, universam creaturam pro collatis in se
 beneficiis advocantes, ut Deo benediceret. Hoc in
 præsentia facit etiam Propheta noster, utrumque
 mundum complexus, superiorem scilicet atque

inferiorem, intellectualem et materialem, atque, ut
 ha dicam, sensibilem. Nam veluti per se soli, ad
 benedictionem et laudem divinam idonei non sint,
 omnia sermone suo circumueunt elementa, omnes-
 que ad Creatoris gloriam creaturas advocant. Pos-
 sumus etiam dicere quod Propheta hoc sermone
 aliud quoddam profundius voluit significare :
 docere nimirum, quod creaturarum omnium unus
 sit atque idem Creator, et eos reprimere, qui duos
 esse opifces dicebant, alterum nimirum intellectualis,
 alterum vero materialis creaturæ. Etenim
 ne ex operum diversitate varios quis opinaretur
 esse creatores, unum ex utroque hoc creaturarum
 genere chorum statuit, atque unam complicat
 laudationem, uni atque soli Deo.

**Vers. 1. Laudate Dominum de cælis, laudate eum
 in excelsis.** Ex cælis quidem, hoc est, ex primo
 atque ex secundo cælo, ad divinam laudem angelos
 vocat, et stellas, et omnia quæ in cælis sunt : et
 deinde paulo post, ex terra dracones advocat, atque
 alia, ut in sequentibus, et demum in hominibus
 sermonem perficit. Puto autem idem voluisse eum
 significare, quando ait : *Laudate Dominum de cæ-
 lis*, quod significavit, quando dixit : *Laudate eum
 in excelsis*. Deinde connumerat quosnam de cælis,
 aut quosnam ex excelsis partibus advocet.

**Vers. 2. Laudate eum, omnes angeli ejus, laudate
 eum, omnes virtutes ejus.** Cumque de angelorum
 ordine dixerit, collectim addidit de cæteris omni-
 bus ordinibus, Virtutes, seu potentias eos appellans.
 Vel per angelos et per Virtutes, universos illo-
 rum ordines significavit : alterum quidem, quia
 divina annuntiant mandata (angelus siquidem
 nuntius interpretatur) ; alterum vero, quia jussa
 sibi a Deo possunt perficere : *Potentes enim, inquit,
 viribus, ut faciant verbum ejus* ⁹.

**Vers. 3. Laudate eum, sol et luna, laudate eum,
 stellæ et lux.** Hæc secundi sunt cæli, hoc est,
 firmamenti. Per solem igitur lunamque, et stellas,
 ipsa organa intelliges, quæ lucem suscipiunt ; per
 lucem vero, eam lucem, quæ organa illa illuminat,
 atque in ea divisa est. Vel, per solem, lunam et
 stellas, creaturas eas intelligit, quæ quarta die a
 Deo conditæ sunt ; per lucem vero immensam
 illam lucem, quæ prima creationis die a Deo facta
 est. Verum si quæris, quomodo hæc, aut reliqua
 hujusmodi elementa, Deum laudatura sint, cum
 voce careant, cum mentem aut animum non ha-
 beant, dic, quod tres modi sunt, quibus laudari ac
 glorificari Deus potest : per vocem nimirum, quem-
 admodum Moyses fecit, simul cum sorore Maria
 laudans, et dicens : *Cantemus Domino, gloriose
 enim glorificatus est* ¹⁰ ; item per aspectum, seu
 præsentiam, juxta illud : *Cæli enarrant gloriam Dei,*
 de quo diximus in psalmo xviii ; tertio per vitam
 et conversationem nostram, juxta quod dictum est :
*Ut videant bona opera vestra, et glorificent Patrem
 vestrum, qui in cælis est* ¹¹. Laudant igitur Deum
 ipsa etiam inanivata atque irrationalia, sua nimi-
 rum magnitudine, pulchritudine, situ, utilitate,

A τὴν εὐφημίαν ἱκανοί, περιέρχονται τῷ λόγῳ πάντα,
 καλοῦντας εἰς ὕμνολογίαν τοῦ Κτίσαντος. Καὶ ἕτε-
 ρον δὲ βαθύτερον ἐκ τούτων κατασκευάζει, δείκνυς
 ἓνα ποιητὴν ἑκατέρας κτίσεως, καὶ σαφῶς ἐπιστε-
 μίζων τοὺς λέγοντας δύο δημιουργοὺς· ἕτερον μὲν
 τῆς νοητῆς, ἕτερον δὲ τῆς αἰσθητῆς. Ἴνα γὰρ μὴ τις
 ἐκ τῆς διαφορᾶς τῶν ἔργων διαφορῶς ὑπολάβοι,
 ἓνα χορὸν ἴστησιν ἐξ ἀπάντων, καὶ μίαν ὕμνου· διὰ
 πλῆκει τῷ ἐνὶ μόνῳ Θεῷ.

**Alreĩtes τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν, alreĩtes
 αὐτὸν ἐν τοῖς ὑψίστοις.** Ἐκ μὲν τῶν οὐρανῶν,
 τοῦ τε πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου, καλεῖ πρὸς αἰνεσιν
 τοῦ Κυρίου τοὺς ἀγγέλους, τοὺς ἀστέρας, καὶ ἴσα
 τὰ κατ' οὐρανοῦς· ἐκ δὲ τῆς γῆς προῖων, καλεῖ
 τοὺς δράκοντας, καὶ τὰ ἐφεξῆς, καὶ καταλείπει τὸν
 λόγον εἰς τοὺς ἀνθρώπους· ταυτὸν δὲ τὸ, ἐκ τῶν
 οὐρανῶν, τῷ ἐν τοῖς ὑψίστοις. Ἐἵτα λέγει τίνας
 ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ ἐν τοῖς ὑψίστοις μέρσει καλεῖ.

**Alreĩtes αὐτὸν, πάντες οἱ ἀγγελοι αὐτοῦ· alreĩtes
 αὐτὸν, πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ.** Εἰπὼν περὶ τοῦ
 ἀγγελικοῦ τάγματος, ἐπήγαγε συλληπτικῶς καὶ
 περὶ τῶν λοιπῶν ταγμάτων, Δυνάμεις αὐτὰ καλέσας·
 ἢ τὰ ὅλα τάγματα καλεῖ Δυνάμεις καὶ ἀγγέλους· τὸ
 μὲν οὕτως τὰ θεῖα διαγγέλλουσι ῥήματα, τὸ δὲ ὅτι
 δύνανται τὰ ἐπιταττόμενα τελεῖν· δυνατοὶ γὰρ,
 C φησὶν, ἰσχύει, ποιῶντες τὸν λόγον αὐτοῦ.

**Alreĩtes αὐτὸν, ἡλιος καὶ σελήνη· alreĩtes αὐ-
 τὸν, πάντα τὰ ἀστρα καὶ τὸ φῶς.** Ταῦτα τοῦ δευτέ-
 ρου οὐρανοῦ, ἦτοι τοῦ στερεώματος. Ἴλιον μὲν
 οὖν, καὶ σελήνην, καὶ ἀστρα, τὰ φωτιστὰ τούτων
 ὄργανα, νοήσεις· φῶς δὲ, τὸ καταμερισθὲν εἰς αὐτά.
 Ἡ ταῦτα μὲν, τὰ ἐν τῇ τετάρτῃ ἡμέρᾳ κτισθέντα·
 φῶς δὲ, τὸ γεγονὸς ἐν τῇ πρώτῃ, τὸ ἄσχετον. Ἀλλὰ
 πῶς αἰνέσουσι ταῦτά τε καὶ τὰ ἐξῆς, φωνὴν οὐκ
 ἔχοντα, οὐ γλῶτταν, οὐ λογισμὸν, οὐ ψυχὴν ; Τρεῖς
 δὲ τρόποι δοξολογίας· διὰ φωνῆς, ὡς Μωϋσῆς ἐδό-
 ξασε μετὰ τῆς Μαρίας αἰῶν καὶ λέγων· Ἄσωμεν
 τῷ Κυρίῳ, ἐνδοξωσὶ γὰρ δεδόξασται· ὁ δὲ ὄψεως,
 D ὡς, Οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ, περὶ οὗ
 διελάβομεν ἐν τῷ ἡΨαλμῷ· καὶ ὁ διὰ βίου καὶ
 ἔργων· Ὅπως γὰρ, φησὶν, Ἰδῶσι τὰ ἔργα ὑμῶν τὰ
 καλά, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς
 οὐρανοῖς. Αἰνεῖτε γοῦν τὸν Θεὸν, καὶ τὰ ἄλογα καὶ
 ἄψυχα, τῷ μεγέθει, τῷ κάλλει, τῇ θέσει, τῇ χρείᾳ, τῇ
 διακονίᾳ, τῇ διαμονῇ, καὶ τοῖς τοιοῦτοις, τὸν θεατὴν
 εἰς θαῦμα καὶ εὐφημίαν τοῦ πεποιηκότος ἐνάγοντα,
 καὶ τῇ γλῶττῃ ταύτῃ πρὸς ὕμνολογίαν χρώμενα.
 Κατὰ γὰρ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον, πάντα Θεὸν
 ὑμνεῖ καὶ δοξάζει φωναῖς ἀλαλήτοις. Ἐπὶ πᾶσι
 γὰρ εὐχαριστεῖται δι' ἐμοῦ Θεός· καὶ οὕτως ὁ ἐκεί-
 νος

⁹ Psal. cxi, 20. ¹⁰ Exod. xv, 1. ¹¹ Matth. v, 16.

ων ὕμνος ἡμέτερος γίνεται, παρ' ὧν ἐγὼ τὸ ἄνω γινώσκων λαμβάνω.

Unde Factoris movent, unde spectatoris lingua ad Dei laudem utuntur. Omnia enim, ut, inquit, Gregorius Theologus, Deum laudant, inenarrabilibusque et mutis etiam, ut ita dicam, vocibus Deum glorificant. Pro his omnibus etenim, inquit, gratiæ a me aguntur Deo : atque hoc pacto illorum laus, qua Deum laudant, mea efficitur, dum ab illis ego laudandi occasionem accipio.

Ainēite autē, οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν, καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ὑπὲρ ἄνω τῶν οὐρανῶν, αἰνεσάτωσαν τὸ δρομα Κυρίου. Εἴρηται διαφόρους, ὅτι ἔθος τῆ τῶν Ἑβραίων φωνῆ, τὰ ἐνικὰ πληθυντικῶς ἐκφέρειν. Οὐρανοὺς οὖν οὐρανῶν, τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ καλεῖ· δηλαδὴ τὸν πρῶτον· ἀλλαχοῦ γάρ φησιν, Ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ τῷ Κυρίῳ· καὶ τὸ αἰνεῖτω δὲ καὶ τὸ αἰνεσάτωσαν, τοιαῦτα νῦν εἰσι πληθυντικὰ, ἀντὶ ἐνικῶν. Ὑδωρ δὲ ὑπὲρ ἄνω τοῦ οὐρανοῦ, τὸ ὑπὲρ ἄνω τοῦ στερεώματος· πῶς δὲ αἰνεῖ ὁ πρῶτος οὐρανὸς ἀθέατος ὧν, εἴρηται ἐν τῷ ἰη' ψαλμῷ· Ἐθα τὸ, *Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ.* Εἰ δ' ὁ ἀθέατος ὑμεῖς, πρόδηλον ὅτι πολλῶ μᾶλλον ὁ θεατός.

Ἵτι αὐτὸς εἶπε καὶ ἐγενήθησαν. Διὰ τοῦ, εἶπε, δύο ταῦτα ἐνέφηεν, οὐ μόνον ὅτι μὴ ὄντα παρήγαγεν, ἀλλ' ὅτι καὶ μετὰ πολλῆς εὐκολίας. Ὡστερ γάρ σοι τὸ ποιεῖν εὐκολον, οὕτως τῷ Θεῷ τὸ ποιῆσαι οὐκ ὄντα· μᾶλλον δὲ πολλῶ πλέον· οὐδὲ γάρ δυνατὸν παραστῆσαι τῆς εὐκολίας τὴν ὑπερβολήν.

Αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν. Τὸ αὐτὸ λέγει πάλιν, ὡς εἶθε πολλάκις ποιεῖν. Γέγραπται γάρ ἐν τῇ βίβλῳ τῆς Γενέσεως· *Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο,* καὶ τὰ ἐξῆς ὁμοίως.

Ἔστησεν αὐτὰ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Ἑβραῖως αὐτὰ κατὰ τὴν τάξιν καὶ τὴν ἐνέργειαν, καὶ τὴν χρεῖαν, ἀμετακίνητα δ' αἰῶνος, μὴ παραβαίοντα τοὺς ὅρους τῆς φύσεως.

Πρόσταγμα ἔθετο, καὶ οὐ παρελεύσονται. Καὶ τοῦτο τὴν εὐκολίαν τῆς συνοχῆς καὶ διακρατήσεως αὐτῶν ἐμφαίνει. Ἔθετο, φησὶν, αὐτοῖς πρόσταγμα τὸν ὅρον, καὶ οὐ παρελεύσονται τοῦτο, καθάπερ δοῦλα μὴ τολμῶντα παρεξελθεῖν τὸ πρόσταγμα τοῦ δεσπότου.

Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῆς γῆς, δράκοντες, καὶ πᾶσαι ἄβυσσοι. Δράκοντας μὲν τὰ κτήνη λέγει νῦν, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, *Δράκων,* φησὶν, οὗτος ὁρ ἔπλασας· ἄβυσσους δὲ, τὰ πελάγη· Ὅταν γάρ ἴδοι τις τοῦ κήτους τὸ μέγεθος, καὶ τὴν σύμπληξιν τοῦ σώματος, ἦν ἐν τῷ Ἰώδῃ ἡ Γραφὴ μετὰ πλείονος διηγείται σαφηνείας, πῶς οὐ σφόδρα θαυμάσας, ὕμνησιν τὸν δημιουργήσαντα τηλικαῦτα ζῶα, καὶ χωρὶα τούτοις τὰ ἀπλητα πελάγη ἀποκληρώσαντα· καὶ μὴ συγχωροῦντα τῶν οἰκείων ἐκτρέχειν ὄρων, εἶτε πρὸς γῆν, εἶτε πρὸς τὰ πλεόμενα μέρη· μὴ δὲ

A ministerio, perseverantia, atque aliis similibus modis : et spectatorem in admirationem, atque ad laudem Factoris movent, unde spectatoris lingua ad Dei laudem utuntur. Omnia enim, ut, inquit, Gregorius Theologus, Deum laudant, inenarrabilibusque et mutis etiam, ut ita dicam, vocibus Deum glorificant. Pro his omnibus etenim, inquit, gratiæ a me aguntur Deo : atque hoc pacto illorum laus, qua Deum laudant, mea efficitur, dum ab illis ego laudandi occasionem accipio.

VERS. 4. *Laudate eum cæli cælorum, et aquæ quæ super cælus sunt, laudent nomen Domini.* Jam sæpe diximus Hebraicum esse idioma, ut quæ singulari sermone efferenda essent, dicantur plurali. Cælus enim cælorum dixit, pro *cælum cæli*; primum nimirum cælum, de quo alibi dictum est : *Cælum cæli Domino* ¹²; unde et verba illa : *Laudate et laudent*, pluralia sunt pro singularibus. Per aquam vero quam supra cælus esse dicit, eam intellige, quæ est supra firmamentum. Quomodo vero primum cælum, cum non videatur, laudare Deum possit, diximus in psalmo xviii, ibi : *Cæli enarrant gloriam Dei.* Quod si ipsum invisibile cælum Deum laudat, multo magis ab eo laudari par est, quod dicitur visibile.

VERS. 5. *Quoniam ipse dixit et facta sunt.* Hoc sermone Propheta duo hæc nobis demonstrare voluit, quod et creavit Deus ea quæ antea non erant, et quod multa cum facilitate id fecit, dum dixisse tantum eum dixit, et facta esse. Ac si dixisset : *Quemadmodum tibi facile est aliquid dicere, ita et Deo facile est ea creare quæ non sunt.* Quinimo et multo facilius id potest. Neque enim possibile est divinæ facilitatis magnitudinem demonstrare.

C *Ipsæ mandavit et creata sunt.* Eamdem more suo Propheta repetit sententiam. Scriptum est autem in libro Genesis : *Et dixit Deus, fiat lux, et facta est* ¹³; et reliqua simili ratione ac modo.

VERS. 6. *Statuit ea in sæculum, et in sæculum sæculi.* Stabilivit ea, ordine nimirum, operatione atque utilitate, ut immobilia essent, ac sæculum et naturæ terminos non transgrederentur.

Præceptum posuit, et non præteribunt. Hæc verba etiam facilitatem demonstrant, qua hujuscemodi elementa atque creaturæ in esse a Deo producta sunt, et qua deinceps conservantur et perseverant. Posuit enim, inquit, eis mandatum de terminis eorum, quod nunquam præteribunt, non secus atque servi, qui transgredi non audent dominorum præcepta. *Omnia enim, inquit alibi, serviunt tibi* ¹⁴.

VERS. 7. *Laudate Dominum de terra, dracones et omnes abyssi.* Per dracones hoc in loco ipsa cete intelligit, quemadmodum et alibi, quando ait : *Draco iste quem formasti eis* ¹⁵. Per abyssos vero ipsa significat maria. Quoties enim, inquit, videtur cete magnitudinem, et corporis illius compactionem, quam apud beatum Job Scriptura plenius atque apertius describit, quomodo non admirandus tantorum animantium Creatorum laudabatur? qui innavigabiles maris sinus ac regiones, pro illorum habitatione eis tradidit, nec ea sinit statutos

¹² Psal. cxiii, 16. ¹³ Gen. 1, 5. ¹⁴ Psal. cxviii, 91. ¹⁵ Psal. ciii, 26.

prætergredi terminos, nec ad terram, aut ad navigabiles maris partis excurrere? ne naves scilicet aut alia piscium genera ab illis vastarentur. Verum neque hoc tantum admiratione dignum est, sed et ipsum mare, non mediocrem admirationis divinæ potentiam occasionem præbet. Quomodo scilicet cum tantam aquarum copiam habeat, et ventorum vi impellatur, atque horribiliter ebulliat, et furore pene quodam feratur, proprios tamen terminos non transgreditur, neque audet vicinam terram demergere, sed Domini mandatum observat: et quanquam instabilem ac nullo ordine constantem naturam habeat, ordinem tamen suum perpetuo conservat. Hæc si animo revolveris, divinam sapientiam, potentiam, atque administrationem vere admiraberis et maximam laudum occasionem assumes, quas in honorem Dei complices atque contexas

VERS. 8. *Ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellæ, facientia verbum ejus.* Ministrantia scilicet atque inservientia ad hominum utilitatem, propter divinum mandatum: non quod fortuito, aut casu, id faciant, aut sponte sua. Per ignem vero, hoc in loco, ipsum fulgur intelligit.

VERS. 9, 10. *Montes et omnes colles, ligna fructifera, et omnes cedri, seræ, et universa pecora, reptilia, et volucres alatae.* Quoniam ea omnia quæ jucunda atque utilia sunt, manifestam atque apertam suam administrationem et divinam laudem ostendunt, in tristioribus ac severioribus immoratur, dicens: *Ignis, grando, etc.*; quibus etiam ea adjungit, quæ minus utilia videri poterant, dicens: *Montes et omnes colles, ligna fructifera et omnes cedri*; quibus insuper ea addit, quæ noxia existimantur, dicens: *Feræ et reptilia*, ex omni nimirum parte divinam plene providentiam demonstrans, ac docens quod etiam hæc omnia admiranda atque utilia sunt, et rationem habent, quare a Deo in esse adducta sint: tametsi id a nobis fortasse non percipiatur, vel difficile percipiatur. Fulgur etenim pluviae signum est, et sæpenumero etiam ventorum. Grando autem nix et glacies, ad terræ cultum utilia sunt. Spiritus vero procellæ, aliquando quidem nubes dissolvit, aliquando vero etiam adducit: utrumque tamen ad nostrum commodum, tametsi ob ignorantiam nostram nobis plerumque secus videatur. Cedri quoque per quas veluti majores arbores, omnes aliæ infructuosæ comprehensæ sunt, ad domorum ædificationem, et navium constructionem, commodissimæ sunt et necessariæ: nihilque omnino superfluum est, aut fortuito factum. Leones præterea, pardi, elephanti, unicornes, rhinocerotes, atque alia hujusmodi, et reptilia, qualia sunt dracones, serpentes et scorpiones et reliqua, non mediocrem utilitatem ad humanam vitam afferunt. Timorem enim nobis Deus per ea præstat, et moderatores fieri præparat, ac magis sollicitos, et primi parentis delictum in memoriam revocat: propter quod universa hæc immitia animalia servitutem illam a se excusserunt, quam in

Α λυμάνεσθαι μὴ μόνον τοῖς πλοίοις, ἀλλὰ καὶ τῷ γένει τῶν ἰχθύων; Οὐ τοῦτο δὲ μόνον ἄξιον θαυμάζειν, ἀλλὰ καὶ τὴν θάλασσαν· πῶς τοσοῦτον πλῆθος ὑδάτων ἔχουσα, καὶ τὰς βλαβεράς τῶν ἀνέμων ἐλαυνομένη, καὶ φοβερῶς ἀναβρασσομένη καὶ στρῶθουμένη, καὶ μαινομένη, τοὺς ἰθιὺς ἔρουσ οὐχ ὑπερβαίνει, οὐδὲ τὴν γείτονα γῆν ἐπικλύζειν τολμᾷ, τὸ πρόσταγμα τοῦ Δεσπότου φυλάττουσα, καὶ φύσιν ἀστατον καὶ ἀτακτον ἔχουσα, τὴν εὐταξίαν τηρεῖ. Ταῦτα τοῦνον ἀναλογιζόμενος θαυμάσεις ὄντως τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, τὴν δύναμιν, τὴν οἰκονομίαν, καὶ ἕμμεν ὡσπερ ἀπὸ τῶν ἄλλων, οὕτω κἀντεῦθεν ὑφαίεις αὐτῷ.

B Πῦρ, χάλαζα, χιών, κρύσταλλος, πνεῦμα καταιγίδος, τὰ ποιῶντα τὸν λόγον αὐτοῦ. Τὰ διακονοῦντα τὰ προστάγματα αὐτοῦ πρὸς τὸ λυσιτελοῦν ἀνθρώποις, καὶ μὴ ἀπλῶς, καὶ ὡς ἔτυχε γινόμενα· πῦρ δὲ νῦν λέγει τὴν ἀστραπήν

Τὰ ὄρη, καὶ πάντες οἱ βουνοὶ, ξύλα καρποφόρα, καὶ πᾶσαι κέδροι· τὰ θηρία, καὶ πάντα τὰ κτήνη, ἔρπετά, καὶ πετεινὰ πτερωτά. Ἐπεὶ τὰ τερπνότερα, καὶ χρησιμότερα, καὶ ὠφελιμότερα πρόδηλον ἔχουσι: τὸν θαυμασμὸν καὶ τὸν ἔπαινον, ἐνδιατρίβει πλέον τοῖς λυπηροτέροις, λέγων, Πῦρ, χάλαζα, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ τοῖς δοκοῦσιν ἀχρηστοτέροις λέγων· Τὰ ὄρη καὶ πάντες οἱ βουνοὶ, ξύλα καρποφόρα, καὶ πᾶσαι κέδροι· καὶ τοῖς βλαβερωτέροις λέγων· Τὰ θηρία καὶ ἔρπετά· δεικνύων ἐκ περιουσίας τοῦ Θεοῦ τὴν πρόνοιαν, καὶ διδάσκων ὅτι καὶ πάντα ταῦτα θαυμαστά, καὶ χροιώδη, καὶ λόγον ἔχοντα τῆς εἰς τὸ εἶναι παραγωγῆς· εἰ καὶ ἡμῖν ἴσως ἀκατάληπτον, ἢ δυσκατάληπτον. Καὶ ἀστραπή μὲν γὰρ, ὑετοῦ σημεῖον, ἢ καὶ πολλὰς ἀνέμου· χάλαζα δὲ, καὶ χιών, καὶ κρύσταλλος, εἰς γεωργίαν ἐπιτήδεια. Τὸ πνεῦμα δὲ τῆς καταιγίδος ποτὲ μὲν ἀπελαύνει τὰ νέφη, ποτὲ δὲ συνάγει, καὶ τοῦτο δὲ κἀκεῖνο, πρὸς τὸ λυσιτελοῦν, εἰ καὶ ἡμῖν οὐχ οὕτω δοκεῖ, δι' ἄγνοιαν. Τὰ ὄρη δὲ, καὶ αἱ κέδροι, δι' ὧν κέδρων ὡς μαιζόνων, πάντα τὰ ἀκαρπὰ δένδρα συμπαρελήφθησαν εἰς οἰκοδομήν, καὶ ναυπηγίαν χρησιμεύουσι, καὶ οὐδὲν ὄλως περιττόν· οὐδ' ὡς ἔτυχε γινόμενον. Λέοντες, καὶ παρδάεις, καὶ ἐλέφαντες, καὶ μονοκέρωτες, καὶ βινοκέρωτες, καὶ τὰ τοιαῦτα, καὶ τῶν ἔρπετῶν δράκοντες, καὶ ὄφεις, καὶ σκορπιοὶ, καὶ τὰ λοιπὰ, καὶ αὐτὰ χρησιμεύουσιν εἰς τὸν βίον· φόβον γὰρ ἡμῖν ἐπιτεχνίσει, καὶ σωφρονεῖν παρασκευάζει, καὶ ἐναγωνίους ποιεῖ, καὶ ἀναμιμνήσκει τῆς ἐν τῷ παραδείσῳ τοῦ προπάτορος ἀμαρτίας, δι' ἣν ταῦτα τὴν τοῦ Ἀδάμ ἀπειθείσαντο δουλείαν, ὑποχείρια τῷ τῷ δοθέντα, καὶ τὰς κλήσεις παρ' ἐκείνου δεξάμενα· ἵνα μὴ λέγων τὴν ἄλλην χρεῖαν, ἣν πρὸς τὰ κατασκευαζόμενα πρῆχουσι φάρμακα. Εἰ τοίνυν τὰ λυπηρὰ, καὶ τὰ δοκῶντα ἀχρηστά, καὶ βλαβερὰ οὕτως χρήσιμα, ὡς

δι' αὐτῶν ὕμνον ἀναφέρεισθαι τῷ Θεῷ καὶ δοξολογίαν, τί ἂν τις εἰποι, περὶ τῶν μὴ τοιούτων; τiones et nomina ab eo etiam susceperant. Taceo innumerabiles utilitates quas in medicinis præstant et phar-macis. Si igitur ea quæ tristiora esse, ac noxia, adeo utilia sunt, ut per ea laus et gloria Deo cani debeat : quid dicendum erit de iis quæ huicmodi non sunt, sed delectabilia sunt

Βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ πάντες λαοί, ἄρχοντες καὶ πάντες κριταὶ γῆς. Πάλιν ἕτερον ἐνταῦθα κινεῖ προνοίας εἶδος, τὸ τῶν ἀρχόντων τῆς τοῦ Θεοῦ γὰρ σοφίας ἔργον, τὸ εἰς ἄρχοντας καὶ ἀρχομένους τὸδε τὸ πᾶν διελεῖν· τοὺς βασιλεῖς δὲ λέγει καὶ ἄρχοντας καὶ κριτὰς, ὡς τὸ ἄρχειν, καὶ τὸ κρίνειν ἔχοντας. Αἰνεῖτε γάρ, φησὶ, τὸν Κύριον, οἱ μὲν ὅτι ἐπιμελεσθαι προσκρίθητε, οἱ δὲ, ὅτι ἐπιμελείας τῆς παρὰ τῶν κριτετῶν ἀξιοῦσθε, ὁμοῦ δὲ πάντες, ὅτι εὐταξίαν ἐντεῦθεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀνθρώποις ἐδώρησατο. Τὸ μὲν οὖν ἄρχειν, ἔργον Θεοῦ· τὸ δὲ κακῶς ἄρχειν τῆς τῶν ἀνθρώπων φαυλότητος· τὸ δὲ καὶ ποιηρὸς εἰς τὸ ἄρχειν ἀγεσθαι τῆς ἀνθρώπων πονηρίας. Εἰπὼν δὲ ὅτι πάντες λαοί, οὐκ ἀνδρας ἰδὴλωσε μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναῖκας καὶ ἀπλῶς πᾶν γένος, καὶ πᾶσαν ἡλικίαν.

populi pertinet perversitatem. Simili modo quod ac pravi ipsi homines in causa sunt. Dicens autem omnes populos, non viros tantum, sed mulieres etiam comprehendit, et omnem denique generationem atque omnem ætatem.

Νεανίσκων καὶ παρθένων, πρεσβύτερων μετὰ νεωτέρων, αἰνεσάτωσαν τὸ δόγμα Κυρίου. Νεανίσκων καὶ νεανίδες, ἵνα ἐθισθῶσιν αἰνεῖν πρεσβύτεροι, ὅτι εἰς ταύτην ἐφθάσαν ἡλικίαν νεωτέρους δὲ τοὺς νεανίσκους αἰθὶς ἐφησεν, ἀντιδιαστελλας αὐτοὺς τοῖς πρεσβυτέροις.

*Ὅτι ὑψώθη τὸ δόγμα αὐτοῦ μόνον. Ἐμεγαλύνθη διὰ τὰ μεγαλεῖα τῶν ἔργων αὐτοῦ.

Ἡ ἐξομολόγησις αὐτοῦ ἐπὶ γῆς καὶ οὐρανοῦ. Ἡ εὐχαριστία, καὶ ἡ δοξολογία αὐτοῦ ἐπὶ γῆς ἀνθρώποις, καὶ ἐπ' οὐρανοῦ ἀγγέλοις.

Καὶ ὑψώσιν κέρας λαοῦ αὐτοῦ. Αὐξήσει, μεγαλυνεῖ ἰσχύον λαοῦ αὐτοῦ.

Ἦμος πᾶσι τοῖς ὄσίοις αὐτοῦ. Τοῖς ἀφωσιωμένοις αὐτῷ· τοῖσι γὰρ μάλιστα προσήκει ὑμνεῖν, ὡς μᾶλλον εἰδῶσι τὰ μεγαλεῖα, καὶ τὰς εὐεργεσίας αὐτοῦ. Ἐφρηκε δὲ καὶ ἐν τῷ λβ' ψαλμῷ, *Τοῖς εὐθέσι πρέπει αἰνεσις*· καὶ ζῆται ἐκείνην τὴν ἐξήγησιν.

Ἰσραὴλ, λαῷ ἐγγιζοντι αὐτῷ. Ἀσπὶ οικείῳ, λαῷ ἐγγιζοντι κατὰ σχέσιν καὶ διάθεσιν ἐκ πίστεως, ἐκ θεραπείας, ἐξ ἀρετῶν οικειώσεως· ἢ ὅτι ὕμνος ἔσται τοῖς ὄσίοις αὐτοῦ, καὶ δοξασθήσονται, ὡς ὄσιοι αὐτοῦ, ὡς λαὸς ἐγγιζῶν αὐτῷ· διὸ χρὴ γενέσθαι τοιούτους, ἵνα διὰ τοῦτο δόξης ἀξιοθῶσιν.

Ἄλληλουῖα.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΘ'.

Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ᾠσμα καινόν. Ἐφρηται μὲν τοῦτο πολλάκις, ἐρμηνεύθη δὲ καὶ ἐν τῷ λβ' ψαλμῷ. Κατὰ μὲν ἱστορίαν περὶ τῶν Ἰουδαίων ὁ ψαλ-

la ea habuit Adam. Tradita enim ei a Deo fuerant in servitutem et subjectionem; atque ideo appellaciones et nomina ab eo etiam susceperant. Taceo innumerabiles utilitates quas in medicinis præstant et phar-macis. Si igitur ea quæ tristiora esse, ac noxia, adeo utilia sunt, ut per ea laus et gloria Deo cani debeat : quid dicendum erit de iis quæ huicmodi non sunt, sed delectabilia sunt pariter atque utilia?

VERS. 11. Reges terræ et omnes populi, principes et omnes iudices terræ. Rursum hoc in loco aliud pertractat divinæ providentiæ genus, de principum scilicet ac regum constitutione. Est etenim divinæ sapientiæ opus, universum orbem in principes atque in subditos distinxisse. Reges autem et principes et iudices appellat, eo quod dominantur, regunt et judicant. Laudate enim, inquit, Dominum, vos quidem, quia præpositi et præfecti estis, populi vero quia studio atque curæ et sollicitudini superiorum a Deo donati sunt. Una autem omnes id facite, quoniam ex hac ordinum varietate, ordinem quemdam Deus in humano genere constituit. Verum quod principes imperent ac dominentur, divinum quidem opus est, hoc est, a Deo datum; quod vero male imperent, hoc ad ipsorum principum pravi homines ad imperium assumantur, maligni omnes populos, non viros tantum, sed mulieres

VERS. 12. Adolescentes et virgines, seniores cum junioribus, laudent nomen Domini. Adolescentes et puellæ id faciant, ut assuescant laudare Deum. Senes vero Deum laudent quod in huiusmodi ætatem pervenerint. Juniores quoque et adolescentes dixit, ut ex opposito distingueret eos a senibus.

Quoniam exaltatum est nomen ejus solius. Magnificatum est ob magna et grandia illius opera.

VERS. 13. Confessio ejus in terra et in caelo, et exaltabit cornu populi sui. Gratiarum actio et glorificatio, quæ Deo fit, in terra quidem ab hominibus, in caelo vero ab angelis.

Et exaltabit cornu populi sui. Augebit, magnificabit potentiam, populi sui.

VERS. 14. Hymnus omnibus sanctis ejus. Iis qui ei sanctificati et dicati sunt. Hos etenim præcipue decet laudare Deum, veluti qui præ cæteris, illius magnalia ac beneficia noverunt. Dictum est etiam in psalmo xxxii : *Rectos decet laudatio*, ubi vide D expositionem.

Filiis Israel, populo appropinquanti sibi. Hoc est, populo suo, qui affectu ac dispositione sua in Deum ei semper appropinquat : per fidem videlicet, per cultum, et per familiaritatem virtutum; vel quia hymnus erit sanctis ejus, et glorificabuntur veluti sancti Dei, et tanquam populus ei appropinquans. Atque ideo oportet tales fieri, ut propterea gloriam consequantur.

Alleluia.

PSALMUS CXLIX.

VERS. 1. Cantate Domino canticum novum. Verba hæc sæpe alibi exposita sunt, præcipue in psalmo xxxii, et juxta historiae sensum, ad Hebræorum

populum pertinent; juxta anagogen vero, ad fideles, quemadmodum Gregorius Theologus tradit, in sermone *De Encænitiis*. Illi autem novum Domino canticum canunt, qui nova in Christo effecti sunt creatura, et per Novum Testamentum, novum hominem induerunt.

Laus ejus in Ecclesia sanctorum. In præcedenti etiam psalmo dixit: *Hymnus omnibus sanctis ejus.*

VERS. 2. *Latetur Israel in eo, qui fecit eum.* Novus Israel, canens, in Deo lætetur, quia eum fecit, et quia fecit eum esse populum suum; atque ideo addidit:

Et filii Sion exsultent in rege suo. Filii dico novæ Sion, vel ipse etiam Israeliticus populus canens Deo lætetur, et lætus gratias agat, et quod creatus sit, et quod ut proprius ac peculiaris populus a Deo vindicatus sit. Eis enim, tanquam suis ac familiaribus olim Deus imperabat: quod privatum quoddam aliud est beneficii genus.

VERS. 3. *Laudent nomen ejus in choro.* In consonantia et concentu vocum, ut cantus communicatio dilectionis pariter communicationem asserat atque animorum consensum.

In tympano et psalterio psallant ei. Antiquo quidem populo jussum erat, ut hujuscemodi instrumentis Deo canerent, quemadmodum et illud mandatum fuerat, ut certis Deo animalibus sacrificarent: atque hoc ob illius populi infirmitatem, atque amorem erga voluptates, a quibus non ita de facili poterant separari: novus autem populus tunc se psallere putat in tympano, quando corporis voluptates mortificat. Tympanum etenim corpus quoddam mortuum est, et tunc etiam psallit in psalterio, quando superne a Deo, ut ita dicam, insonatur. Psalterium enim, ut alibi diximus, superne habet vocum et sonorum causas. Vel, per tympanum bonas operationes, per psalterium vero contemplationem intellige, ita ut Prophetam propriis mortificatis et adepta a Deo superne illa gratia, qua hominem quodammodo insonari diximus, Deo psallant, per bonas scilicet actiones, et per contemplationem. Quid significet etiam psalterium juxta anagogicum sensum, diximus in psalmo xxxii, ibi: *In psalterio decachordo psallite ei.*

VERS. 4. *Quia beneplacitum est Domino in populo suo.* Hoc est, quia delectatur, vel quia bona vult Dominus populo suo, juxta illud: *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax, in hominibus bona voluntas* ¹⁶. [Utrobique enim in Græca lectione eadem habetur dictio: tametsi Latine non eodem modo utrobique recte reddi possit; nam quod hic in Græco habetur εὐδοκίαι, ibi habetur εὐδοκία.]

Et exaltabit mansuetos in salute. Glorificet enim eos simul et salvet. In psalmo etiam xlvj legimus: *Excipiens mites Dominus.*

VERS. 5. *Gloriabuntur sancti in gloria.* Primo omnia usque ad psalmi finem, juxta historiam interpretabimur, deinde anagogicum pertractabimus sensum. Juxta igitur illum sensum qui magis esse videtur præ manibus, hoc est, juxta historiam,

αὐτοῦ, κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, περὶ ὧν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος εἶρηκεν, ἐν τῷ λόγῳ τῶν Ἐγκαινίων. Ἄδουσι δὲ τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινὸν, οἱ τῆς καινῆς κτίσεως, οἱ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸν καινὸν ἄνθρωπον ἐνδυσάμενοι.

Ἠαίνεσις αὐτοῦ ἐν ἐκκλησίᾳ ὁσίων. Εἶπε καὶ ἐν τῷ προλαβόντι ψαλμῷ, Ὕμνος πᾶσι τοῖς ὁσίοις αὐτοῦ.

Εὐφρανθήτω Ἰσραὴλ ἐπὶ τῷ ποιήσαντι αὐτόν. Ἰσραὴλ ὁ καινὸς ἔθων, εὐφρανθήτω ἐπὶ τῷ Θεῷ, ὅτι τε αὐτὸν ἐποίησεν ἄνθρωπον, καὶ ὅτι αὐτὸν ἐποίησεν ἴδιον λαόν· ἐπήγαγε γάρ.

Καὶ υἱοὶ Σιών ἀγαλλιᾶσθωσαν ἐπὶ τῷ βασιλεῖ αὐτῶν. Υἱοὶ Σιών, τῆς καινῆς· ὁ Ἰσραηλιτικὸς αὐθις λαὸς ἔθων εὐφρανθήτω, καὶ εὐφραίνεμενος εὐχαριστεῖτω, ὑπὲρ τε τῆς δημιουργίας, ὑπὲρ τε τῆς οικειώσεως· ὡς οικειῶν γὰρ αὐτῶν ἐβασίλευσεν· ὅπερ ἕτερον εἶδος εὐεργεσίας.

Αἰνεσάτωσαν τὸ δρομα αὐτοῦ ἐν χορῷ. Ἐν συμφωνίᾳ, ἵνα ἡ κοινωνία τῆς ᾠδῆς κοινωνίαν αὐτοῖς ἀγάπης ἐμβάλῃ, καὶ σύμπνοιαν, καὶ ὁμόνοιαν.

Ἐν τυμπάνῳ καὶ ψαλτηρίῳ ψαλατωσαν αὐτῷ. Τῷ μὲν παλαιῷ λαῷ διὰ τοιοῦτων ὀργάνων ἔδειν ἐπιτέτραπτο, καθάπερ καὶ τὸ ζωοθυτεῖν, διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν, καὶ φιληδονίαν· τῷ νέῳ τύμπανον ἢ νέκρωσις τῶν σωματικῶν ἡδονῶν νεκρὸν γὰρ σῶμα τὸ τύμπανον, ψαλτήριον δὲ, τὸ ἄνωθεν ἐνηχεῖσθαι. Τὸ ψαλτήριον γὰρ ἄνωθεν ἐλάμβανε τῶν φθόγγων τῆς ἀφορμᾶς· ἢ τύμπανον μὲν, ἢ πρᾶξις, ψαλτήριον δὲ, ἢ θεωρία, ἵνα ψάλλωμεν αὐτῷ, νεκροῦντες τὰ πάθη, καὶ ἄνωθεν ἐνηχοῦμενοι παρὰ τοῦ Θεοῦ· ἢ διὰ πρᾶξεως καὶ θεωρίας. Εἰρηται περὶ ἀναγωγῆς τοῦ ψαλτηρίου καὶ ἐν τῷ λβ' ψαλμῷ, ἐθα τὸ, Ἐν ψαλτηρίῳ δεκαχόρδῳ ψάλλετε αὐτῷ.

admonere intelligamus fideles, quod affertibus **D** *Ὅτι εὐδοκίᾳ Κύριος ἐν τῷ λαῷ αὐτοῦ.* Εὐαρεστεῖται· ἢ ἀγαθὰ θέλει, κατὰ τὸ, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία.

[Utrobique enim in Græca lectione eadem habetur dictio: tametsi Latine non eodem modo utrobique recte reddi possit; nam quod hic in Græco habetur εὐδοκίαι, ibi habetur εὐδοκία.]

Καὶ ὑψώσει κρουεῖς ἐν σωτηρίᾳ. Δοξάσει αὐτοὺς, μετὰ καὶ τοῦ σώσαι. Εἰρηται δὲ ἐν τῷ μη' ψαλμῷ, Ἀναλαμβάνων πρᾶξις ὁ Κύριος.

Καυχῆσονται ὁσίοι ἐν δόξῃ. Καθ' ἱστορίαν, πρότερον τὰ ἐντεῦθεν ἐρμηνευτέον, ἄχρι πέρματος τοῦ ψαλμοῦ, εἶτα καὶ ἀναγωγικῶς περὶ τούτων διαληπτέον. Προλέγει τοίνυν κατὰ τὸ προχείρωσ νοούμενον, περὶ τῆς τῶν Ἰσραηλίων νίκης, ἣν ἐνίκησαν

¹⁶ Luc. ii, 14.

τὰ περίε αὐτῶν ἔθνη, κωλύοντα τὴν ἀνοικοδομὴν τοῦ ναοῦ καὶ τῆς πόλεως, Καυχῆσονται, φησὶν, οἱ ἀψωσιωμένοι τῷ Θεῷ Ἰσραηλιταί, ἐν δόξῃ τῆς ἀπὸ τῆς θεοδαρήτου νίκης, ἢ τῆς ἀπὸ τῆς Θεοῦ συμμαχίας.

Καὶ ἀγαλλιάσονται ἐπὶ τῶν κοιτῶν αὐτῶν. Οὐ μόνον ἀρόθως κοιμηθήσονται, ἀλλὰ καὶ ἠδέως, ἀπὸ τῶν πολεμίων ἀπαλλαγέντες.

Αἱ ὑψώσεις τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ λάρυγγι αὐτῶν, καὶ ῥομφαλαὶ δίσταμοι ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν. Τοῦτο βούλεται λέγειν οἱ ὑμνοῦντες τὸν Θεόν, πολεμήσουσι τοῖς ἐχθροῖς, καὶ αἱ ὑμνολογίαι τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ σπάθαι ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν, συγκόπτουσαι τοὺς πολεμίους.

Τοῦ ποιῆσαι ἐκδίκησιν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ἐλεγμοὺς ἐν τοῖς λαοῖς. Ὑπὲρ τοῦ ποιῆσαι τὸν Θεὸν ἐκδίκησιν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ἀνθ' ὧν ἡδίκουν τὸν λαὸν αὐτοῦ· καὶ ἐλεγμὸν ἐν τῷ λαῷ, πληθυντικὸν ἀντὶ ἐνικοῦ, ἐλεγχομένην ὅτι διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ μέχρι τότε κατεπονείτο· καὶ οὐ δι' ἀσθένειαν τοῦ Θεοῦ, ὅτε τε γὰρ ἔνευσε μόνον, εἰς θαυμαστὸν ἦλθε τὸ πρᾶγμα μεταβολῆν.

maximæ atque admirandæ mutationes fieri possint. Illud tamen animadvertendum est, quod plurali numero hic utitur Propheta pro singulari, dicens: *Redargutiones in populis*, pro, In populo.

Τοῦ δῆσαι τοὺς βασιλεῖς αὐτῶν ἐν πέδαις, καὶ τοὺς ἐνδόξους αὐτῶν ἐν χειροπέδαις σιδηραῖς. Ὑπὲρ τοῦ μὴ μόνον ἀπίσασθαι τοὺς πολεμίους, ἀλλὰ καὶ τοὺς βασιλεῖς αὐτῶν, καὶ τοὺς ἄλλους ἐνδόξους ἐν αὐτοῖς δεσπότας λαβεῖν.

Τοῦ ποιῆσαι ἐν αὐτοῖς κρίμα ἔγγραπτον. Τοῦ ποιῆσαι τῷ Θεῷ, ἐν ταῖς ἔθνεσι καὶ ἐν τῷ λαῷ αὐτοῦ, κρίμα ἀνάγραπτον βιβλοῖς, καὶ μέχρι παντὸς αἰῶνος, ἀναμνημονευομένην, ἢ ἀνάγραπτον τῷ βίῳ, καὶ ἀνεξάλειπτον, καὶ ὅσον ἐστι λογαρημένην· κρίμα δὲ νόμιμοι, τὴν ἐνδικὴν ἀπόλειαν τῶν ἐχθρῶν.

Δόξα αὐτῇ ἔσται πᾶσι τοῖς ὁσίοις αὐτοῦ. Αὐτῇ ποία; Τὸ νικῆσαι, μᾶλλον δὲ, τὸ οὕτω νικῆσαι παραδόξως, διὰ τῆς συμμαχίας τοῦ Θεοῦ. Ταῦτα μὲν οὖν καθ' ἱστορίαν. Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, Καυχῆσονται ὅσοι ἐν δόξῃ τῆ μελλούσῃ οὐκ ἄξια γὰρ, φησὶ, τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ, πρὸς τὴν μέλλουσαν κρίσιν ἀποκαλύπτεσθαι εἰς ἡμᾶς. Δόξα δὲ, ὁ σταυρὸς, κατὰ τὸ, Ἔμοι μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Ἐπαινεῖ δὲ τοὺς πραεῖς καὶ τοὺς ὁσίους, προτρέπων ἡμᾶς, εἰς ὁσιότητα καὶ πραότητα. Καὶ ἀγαλλιάσονται, φησὶν, ἐπὶ τῶν κοιτῶν αὐτῶν, ἦτοι τῶν ἡντρεπισμένων αὐτοῖς, αἰωνίων μονῶν, τῶν ἀκαταλύτων σκηνῶν. Αἱ ὑψώσεις τοῦ Θεοῦ· ὑψώσεις μὲν οὖν νοούμεν, τὰς δι' ὕμνων καὶ θεολογίας θεοπροπεῖς φωνὰς ὑπερφύσας αὐτόν· ῥομ-

Hebræorum victoriam prædicit, quando finitimas superarunt gentes, quæ templi et civitatis instaurationem impediabant. Tunc etenim, inquit, futurum esse ut Israëlitarum (quos ideo sanctos appellat, quia Deo sanctificati ac dedicati fuerant), gloriabundi exsultent, propter victoriæ gloriam, a Deo, hoc est, a divino auxilio eis præstitam.

Exsultabunt in cubilibus suis. Non tantum securi dormient absque nullo timore, sed jucunde etiam et cum delectatione in cubilibus suis quiescent veluti ab hostium periculis liberati.

VERS. 6. *Exaltationes Dei in gutture eorum, et gladii ancipites in manibus eorum.* Sensus est, quod adversus inimicos, laudantes Deum, pugnabant. Laudationes Dei, inquit, erunt in ore eorum, atque gladii pariter in eorum manibus, quibus conciderent inimicos.

VERS. 7. *Ut faceret vindictam in nationibus, redargutiones in populis.* Ut Deus scilicet hanc vindictam in gentibus faceret, quæ injuriarum Israelitico populo intulerant: similiter ut redargutiones faceret in populo suo, redarguto eo nimirum, atque convicto, quod ob propria scelera et non ob Dei sui imbecillitatem eo usque ab hostibus victus oppressus fuisset, cum alioqui solo Dei nutu victus oppressus fuisset, cum alioqui solo Dei nutu

VERS. 8. *Ut alligaret reges eorum in compedibus, et nobiles eorum in manicis ferreis.* Ut non solum hostes ipsos repelleret, sed etiam eorum reges, atque ut nobilissimos quosque eorum, captivos faceret.

VERS. 9. *Ut faceret in eis iudicium conscriptum.* Ut in gentibus, inquit, atque in populo suo Deus iudicium faceret, quod in libris conscriptum esset: cuius iudicii in omni sæculo memoria existeret. Vel conscriptum in vita atque in memoria hominum, indelebile, et veluti in marmorea quædam columna insculptum. Per iudicium autem justam inimicorum destructionem intellige.

Gloria hæc est omnibus sanctis ejus. Sed quænam hæc est gloria? Quod scilicet Dei ope, tam ad mirande hostes superaverint. Hæc igitur juxta historiam sensum dicta sunt. Juxta anagogen vero: *Exsultabunt sancti in futura gloria.* Non enim condignæ sunt, ut inquit Apostolus, *passiones hujus temporis, ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis* 17. Gloria autem, est Christi crux, juxta illud: *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini Jesu* 18. Laudat etiam Propheta mites ac sanctos viros, ad mansuetudinem nimirum nos atque ad sanctitatem exhortans: quos jubulare dicit in cubilibus suis, hoc est, in æternis Indissolubilibusque tabernaculis, quæ eis parata sunt. Per exaltationes vero Dei, dignas Deo voces intellige, quibus illius laudes decantari solent, quæ magnitudinem, po-

17 Rom. viii, 18. 18 Galat. vi, 14.

tentiam ac bonitatem divinam extollunt. Per an-
cipitem etiam gladium, hoc est, valde cædentem
ac resecantem, ipsam crucem intellige, quæ instru-
ctas dæmonum acies dissolvit et resecat; vel (quia
Græca dictio *διστομος* deducta a Græco verbo *στο-
μῶν* quod significat consolido, aliam potest apud
Latinos lectionem reddere, ita ut textus sit: *Et
gladii utrinque consolidati in manibus eorum*); per
gladium utrinque consolidatum, eorum conversa-
tionem intellige. Opere nimirum, et sermone, seu
actione et contemplatione consolidatam. Est au-
tem sermo de apostolis, atque eorum successori-
bus: *Ut faceret vindictam in gentibus*, dum scilicet
de dæmonum eos eripit tyrannide. *Et redargu-
tiones in populis*, Judæorum scilicet, dum eos veluti
legis transgressores Deo adversarios esse redarguit,
et cæcos ad lumen veritatis. *Ut alligaret reges
gentium, et nobiles eorum*, in validissimis nimirum
fidei, timoris et dilectionis Dei vinculis. Quod si
reges alligaverit, multo etiam magis eos alligabit,
qui regibus inferiores sunt. Vel per reges et nobiles,
dæmones intelligit, qui tunc super eos regnaban-
t, et nobiles ab illis reputabantur, et quorum dæmo-
num manus Christus inefficaciæ, atque imbecillitatis
vinculis colligavit, infirmos prorsus eos reddens,
ut faceret etiam in eis gentibus conscriptum iudicium,
hoc est, statuta, et leges scriptas. de vita, ac
conversatione illa humana, quæ Deo magis grata est.
Gloria vero hæc, est omnibus sanctis, univer-
saliter hæc omnia facientibus. Et si quæras, quænam
hæc sit gloria, atque in quo consistat, dic
quod gloria est, omnia hujuscemodi virtutis opera
adimplevisse.

Alleluia.

PSALMUS CL.

Conclisit beatus David Psalmorum librum in
divinis laudibus, atque in gratiarum actione, do-
cens nos, ut per universam vitam gratias Deo
pro omnibus, ad ipsum usque mortis finem
agamus.

VERS. 1. *Laudate Dominum in sanctis ejus.* Hoc
est, propter ejus sanctos, quod scilicet hujusce-
modi conversationem virtute præditam Deus in
hanc vitam introduxit, quæ angelos ex hominibus
eos esse effecit.

Laudate eum in firmamento virtutis ejus. Hoc
est, propter firmamentum quod hujuscemodi fac-
tum est a divina potentia. Ipsum autem intel-
ligit secundum cælum, quod videtur, quodque
in admirationem eos movet, qui illius magnitudi-
nem, pulchritudinem, et reliquas illius laudan-
das partes contemplantur. Ordinem etiam considera-
triditum a Propheta, quia inter mundana sancti
homines præ cæteris creaturis majori honore
oculis videmus.

VERS. 2. *Laudate Dominum in potentibus ejus.*
Propter potentias scilicet, quas tam in commune
quam privatim operatur, varia efficiens miracula;
vel propter potentias, quas divinæ creaturæ ex
solo suo denotant aspectu, illum magna atque om-
nia prorsus posse prædicantes.

*Laudate eum secundum multitudinem magnitudi-
nis ejus.* Hoc est, propter immensam ejus magni-
tudinem. Dictum est enim in psalmo cxlii quod
magnitudinis ejus non est finis.

Α φαίαν δὲ διστομον, ἦτοι τμητικωτάτην, τὸν σταυ-
ρὸν, τέμνοντα καὶ λύοντα τὰς πράξεις τῶν δαιμόνων
ἢ βομφαίαν διστομον, τὴν πολιτείαν αὐτῶν, ἔργω
καὶ λόγῳ ἐστομωμένην· ἢ πράξει καὶ θεωρίᾳ. Περὶ
δὲ τῶν ἀποστόλων ὁ λόγος, καὶ τῶν διαδόχων αὐτῶν
τοῦ ποιῆσαι ἐκδίχασιν ἐν τοῖς ἔθνεσι, ἐν τῷ βύ-
σασθαι αὐτοὺς τῆς δουλείας καὶ τυραννίδος τοῦ
διαβόλου, καὶ ἐλεγχμοὺς ἐν τοῖς λαοῖς τῶν Του-
δαίων, ἐν τῷ ἐλέγχειν αὐτοὺς, παρανόμους, καὶ θεο-
μάχους, καὶ τυφλοὺς πρὸς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας·
τοῦ δῆσαι τοῖς βασιλεῖς τῶν ἐθνῶν, καὶ τοῖς
ἐνδόξους αὐτῶν ἐνδεσμοί, ἰσχυροί, πίστεως καὶ
φύβου καὶ ἀγάπης Θεοῦ. Εἰ δὲ τούτους, πολλῶ
μᾶλλον τοὺς μετ' αὐτοὺς, ἢ βασιλεῖς καὶ ἐνδόξους,
τοὺς βασιλεύοντα; αὐτῶν δαιμονας, καὶ δόξης τῆς
παρ' αὐτῶν ἀπολαύοντα; ὧν τὰς χεῖρας ἐπέδησεν.
ταῖς πῆλαις τῆς ἀνενεργησίας τοῦ ποιῆσαι ἐν τοῖς
ἔθνεσι κρῖμα ἔγγραπτον, ἦγον ἀποφάσεις καὶ νό-
μου; ἔγγράφους, πολιτείας; θεοφιλοῦς. Δύξα αὕτη
ἔστι, πᾶσι τοῖς ταῦτα ποιούσιν· αὕτη, ποῖα; τὸ
τοιαῦτα κατορθῶσαι.

et nobiles ab illis reputabantur, et quorum dæmo-
num manus Christus inefficaciæ, atque imbecillitatis
vinculis colligavit, infirmos prorsus eos reddens,
ut faceret etiam in eis gentibus conscriptum iudicium,
hoc est, statuta, et leges scriptas. de vita, ac
conversatione illa humana, quæ Deo magis grata est.
Gloria vero hæc, est omnibus sanctis, univer-
saliter hæc omnia facientibus. Et si quæras, quænam
hæc sit gloria, atque in quo consistat, dic
quod gloria est, omnia hujuscemodi virtutis opera
adimplevisse.

Ἀλληλουία.

ΨΑΛΜΟΣ ΠΝ΄.

Εἰς αἶνον καὶ εὐχαριστίαν ὁ Δαβὶδ συνέκλεισε τὸ
βιβλίον, παιδεύων ὑπὲρ πάντων ἀχρι πέρατος,
εὐχρηστῆν τῷ Θεῷ.

Αἰνεῖτε τὸν Θεὸν ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ. Διὰ
τοὺς ἁγίους αὐτοῦ, ὅτι τοιαύτην πολιτείαν εἰς τὸν
βίον εἰσέγαγεν, ἧτις ἀγγέλους αὐτοὺς ἐξ ἀνθρώπων
ἐποίησεν.

*Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν στερεώματι τῆς δυνάμεως
αὐτοῦ.* Διὰ τὸ στερέωμα τὸ παρὰ τῆς δυνάμεως
αὐτοῦ γεγονὸς τοιοῦτον. Λέγει δὲ τὸν δευτέρον
οὐρανὸν, ὡς φαινόμενον, καὶ θαῦμα κινούnta τοὺς
δρῶσι τὸ μέγεθος αὐτοῦ, καὶ κάλλος καὶ τ' ἄλλα τὰ
περὶ αὐτόν. Ὅρα δὲ καὶ τὴν τάξιν τῶν γὰρ
ἐγκοσμίων, ἀξιοθαυμαστότεροι μὲν, οἱ ἅγιοι, μετὰ
δὲ τούτους, ὁ φαινόμενος οὕτως οὐρανός.

digni sunt: post illos vero cælum istud, quod

Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐπὶ ταῖς θυναστεῖαις αὐτοῦ.
Διὰ τὰς δυνάμεις, ἃς ἐργάζεται κοινῇ καὶ ἰδίᾳ,
τερατουργῶν· ἢ καὶ διὰ τὰς δυνάμεις, ἃς ἐμφαι-
νοῦσι τὰ κτίσματα αὐτοῦ, μεγαλοδύναμον καὶ παν-
τοδύναμον αὐτὴν ἀνακηρύττοντα ἐκ μόνης τῆς
δύσεως.

*Αἰνεῖτε αὐτὸν κατὰ τὸ πλῆθος τῆς μεγαλο-
σύνης αὐτοῦ.* Διὰ τὸ ἄπειρον τῆς μεγαλοσύνης
αὐτοῦ. Εἶρηκε γὰρ καὶ ἐν τῷ ρμδ' ψαλμῷ, καὶ τῆς
μεγαλοσύνης αὐτοῦ οὐκ ἔστι πέρας.

Alveites autem in hys salpigeris. alveites au- A *tem in psalterio et cithara. alveites autem in tympano et chorō. alveites autem in chordis et organo. alveites autem in cymbalis bene sonoris. alveites autem in cymbalis jubilationis.* Παρακελεύεται τοῖς μὲν Ἰουδαίοις, ἐν πᾶσιν ὄργανοῖς μελῶν μουσικῶν, ὁμνεῖν τὸν Θεόν· τοῖς δὲ Χριστιανοῖς, ἐν πᾶσιν ὄργανοῖς μελῶν σωματικῶν, ἐν ὀφθαλμοῖς, ἐν ἀκοῇ, ἐν στόματι, ἐν χερσίν, ἐν ποσίν. Ὅταν γὰρ οἱ μὲν ὀφθαλμοὶ μὴ βλέπωσιν ἀκλόαστα, προσηκόντως δὲ καὶ χρειωδῶς· ἡ δ' ἀκοὴ μὴ δέχεται πονηροῦς λόγους, ἀλλὰ χρειωδῶς, καὶ ψυχωφελεῖς· τὸ στόμα δὲ, μὴ φθέγγεται βλαβερὰ, χροῖσμα δὲ, καὶ πνευματικά· αἱ χεῖρες δὲ, μὴ πλεονεκτῶσιν ἢ ἀρπάζωσιν, ἢ πλήττωσιν, ἀλλ' εἰς ἀγαθὰ ἐκτείνωνται πρίζεις· οἱ πόδες δὲ, μὴ τρέχωσιν εἰς κακίαν, ἀλλ' εἰς εὐθείαν ὁδόν· τότε διὰ παντὸς αἰνοῦντες ὄργανοῦ, παναρμόνιον τῷ Θεῷ προσαγάγομεν μελωδίαν. Διὰ πάντων δὲ τῶν μουσικῶν ὄργανων, ᾧ δὲ ἦδον Ἰουδαῖοι τῷ Θεῷ· περὶ τῶν ἐν προαιμίῳ τῆς παρουσίας βίβλου παραδεδώκαμεν. Χορὸν δὲ ἐνταῦθα λέγει, τὴν μετὰ χορείας ὄψην· ἔτερον γὰρ ἔργον τοῦτο μελωδίας, χωρείας ὄργανων γινόμενον· αἱ δὲ χορδαὶ ἔτερον πάλιν ἦσαν εἶδος, παρὰ τὰ ῥηθέντα. Ὅργανον δὲ ἰδικῶς εἶπε, τὸ καὶ παρ' ἡμῖν ἰδικῶς οὕτω καλούμενον. Διττὰ δὲ τὰ εἶδη τῶν κυμβάλων· τὰ μὲν εὐχεα, καὶ μάλιστα ταῖς ψαλαῖς προσήκοντα, τὰ δὲ τραχύθογγα, ἢ βαρύθογγα, καὶ τοῖς ἐμπολέμοις ἀλαλαγμοῖς ἐπιτήδεια. Οὐκ ἀγνοῶ δὲ τὰ παρὰ τινῶν ἐπὶ τούτοις ἀλληγορηθέντα· παρέλιπον δὲ ταῦτα, καθάπερ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ψαλμοῖς πολλὰ τοιαῦτα, διὰ τὸ εὐανάτρεπτον αὐτῶν, καὶ δυσπαράδεκτον.

ad alia omnia possit pertinere instrumenta. Cymbal autem duplex genus est: alterum quod bene sonorum dicitur, quod magis est suave, et canticis præcipue accommodatur; alterum vero quod gravioris atque asperioris est soni, quo in bellicis vociferationibus uti solent. Non ignoro etiam quod hæc omnia a quibusdam allegorice exponuntur, verum hujuscemodi expositionem hoc in loco ei persæpe alibi afferre omisi, quod hi sensus facile destruuntur, et quia multis grati non sunt.

Pāsa proth alveidaw tōn Kūmior. Συλληπτικῶ λόγῳ πᾶν γένος, καὶ πᾶσαν ἡλικίαν εἰς αἶνον, καὶ εὐχαριστίαν ἐκίνησε, πνοὴν λέγων τὴν ψυχὴν· ἀπὸ δὲ τῆς ψυχῆς, τὸ σύμπαν δηλῶν, ἀπὸ μέρους τὸ ὅλον. Ἐν μὲν οὖν τῷ παρόντι βίβ τοὺς πιστοὺς συγκαλεῖ, ἐν δὲ τῇ ἀναστάσει, καὶ τοὺς ἀπίστους· τότε γὰρ ὁμοῦ πάντες· αὐτῷ γόνυ κάμψουσι, καὶ αἰνέσουσιν. Αἰνῶμεν τοῖνον καὶ ἡμεῖς, καὶ εὐχαριστῶμεν ὅπερ ἀπάντων διὰ παντὸς, ἐν ἔργῳ καὶ λόγῳ. Τοῦτο γὰρ ἔργον ἀναγκαῖον, καὶ χρεὸς διηνεκῶς ἀπαιτούμενον, θυσία εὐπόριστος, λειτουργία ἀγγελικῆ· τοῦτο ποιοῦντες καὶ τὸν παρόντα βίον ἀπροσκόπτως ἀνύσομεν, καὶ τῶν μελλόντων ἀπολαύσομεν ἀγαθῶν, χάριτι, καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἀμα καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις, εἰς τοὺς αἰῶνας· τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Christi, cum quo, Patri simul et Spiritui sancto, gloria, honor et adoratio, in sæcula sæculorum. Amen.

VERS. 3-5. *Laudate eum in sono tubæ: laudate eum in psalterio, et cithara; laudate eum in tympano, et choro; laudate eum in chordis, et organo; laudate eum in cymbalis bene sonoris; laudate eum in cymbalis jubilationis.* Judæos quidem jubet Propheta, ut omni musices genere, tam voce, quam organis quibuscunque, Deum laudent. Christianos vero, ut per corporis organa, hoc est, per varia illius membra id faciant: oculis nimirum, ore, auribus, manibusque et pedibus. Nam si oculi turpia atque inhonesta non spectent, sed decencia atque utilia; et aures pravos sermones non suscipiant, sed honestos animæque utiles; et os noxia non loquatur, sed spiritualia; manusque avaritiæ plenæ non sint furore, hoc est, si a cæde abstinuerint atque a rapinis, et ad bonum opus aliquod proprias actiones extenderint; si pedes demum in vitia non procurrerint, sed in viam rectam: tunc profecto omnibus organis Deum laudamus, melodiamque omni harmonia contemperatam ei offerimus. Singulis autem omnibus instrumentis a Propheta hic connumeratis, Judæi olim Deo cæbant: quemadmodum in Proæmio operis tradidimus. Per chorum autem hoc in loco, canticum intelligit, quod in chorea decantatum sit. Est etenim hoc alterum quoddam melodiarum genus, quod aequè musicis instrumentis conficitur: quemadmodum et alterum musices genus est, quod per chordas disponebatur, particulari quodam modo, et diversum ab iis omnibus, quæ supra commemoravit. Per organum etiam illud specificè intellexit, quod nos privato nomine organum appellamus: tametsi hæc dictio

VERS. 6. *Omnis spiratio laudet Dominum.* Collectivo sermone Propheta omne hominum genus, omnem ætatem ad divinas laudes, atque ad gratiarum actiones advocat, per spirationem animam ipsam intelligens, per quam etiam universam significare voluit creaturam, veluti a parte totum. In præsentem igitur vitam fideles convocat, in resurrectione vero ipsos etiam infideles. Tunc etenim una omnes Deum laudabunt, atque omne genu ei flectetur. Laudemus igitur et nos Deum, et gratias ei semper agamus, pro omnibus, in omni opere et sermone. Hoc etenim necessarium et debitum opus est, quod a nobis semper exigitur: sacrificiumque facillimum est, et angelicum ministerium. Hoc semper agentes præsentem vitam sine offensione transigemus, et futuris fruemur bonis, gratia et misericordia Domini nostri Jesu

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

<i>EUTHYMIUS ZIGABENUS.</i>		<i>COMMENTARIUS IN PSALTERIUM.</i>	53
PROLEGOMENA.	9	Prefatio Ant. Bongiovanni.	53
Monitum editorum.	9	Epistola Paulini Turchii nuncupatoria.	59
Notitia ex Joan. Alb. Fabricio.	9	Proœmium Euthymii.	42
Notitia alia ex Nicol. Foggino.	22	INITIUM EXPOSITIONIS IN PSALMOS.	74

FINIS TOMI CENTESIMI VICESIMI OCTAVI.

5068 028

Parisii. — Ex Typis J.-P. MIGNE.

Это цифровая копия книги, хранящейся для потомков на библиотечных полках, прежде чем ее отсканировали сотрудники компании Google в рамках проекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских прав на эту книгу истек, и она перешла в свободный доступ. Книга переходит в свободный доступ, если на нее не были отданы авторские права или срок действия авторских прав истек. Переход книги в свободный доступ в разных странах осуществляется по-разному. Книги, перешедшие в свободный доступ, это наш ключ к прошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все пометки, примечания и другие записи, существующие в оригинальном издании, как минимум о том долгом пути, который книга прошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Компания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы перевести книги, перешедшие в свободный доступ, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, перешедшие в свободный доступ, принадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые действия, предотвращающие коммерческое использование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас о следующем.

- Не используйте файлы в коммерческих целях.
Мы разработали программу Поиск книг Google для всех пользователей, поэтому используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- Не отправляйте автоматические запросы.
Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного перевода, оптического распознавания символов или других областей, где доступ к большому количеству текста может оказаться полезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем использовать материалы, перешедшие в свободный доступ.
- Не удаляйте атрибуты Google.
В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он позволяет пользователям узнать об этом проекте и помогает им найти дополнительные материалы при помощи программы Поиск книг Google. Не удаляйте его.
- Делайте это законно.
Независимо от того, что Вы используете, не забудьте проверить законность своих действий, за которые Вы несете полную ответственность. Не думайте, что если книга перешла в свободный доступ в США, то ее на этом основании могут использовать читатели из других стран. Условия для перехода книги в свободный доступ в разных странах различны, поэтому нет единых правил, позволяющих определить, можно ли в определенном случае использовать определенную книгу. Не думайте, что если книга появилась в Поиске книг Google, то ее можно использовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских прав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и полезной. Программа Поиск книг Google помогает пользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый поиск по этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>